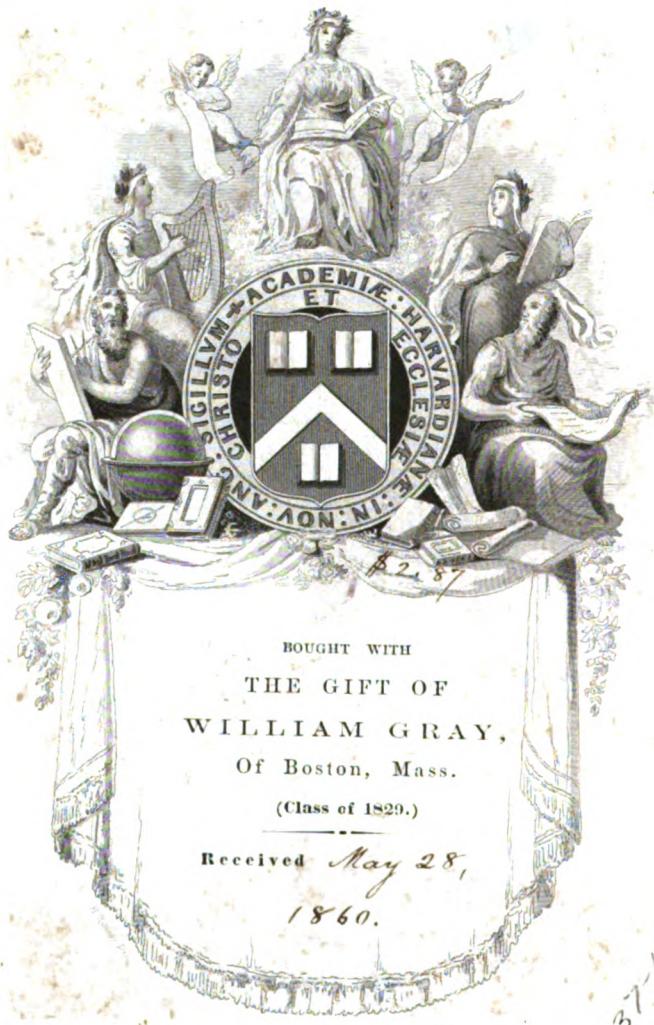

C 550.4

BOUGHT WITH
THE GIFT OF
WILLIAM GRAY,
Of Boston, Mass.
(Class of 1829.)

Received May 28,
1860.

31-147
23
22

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AËVO APOSTOLICO AD ÈTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM

ECCLESIASTICAM POLLVENTIBUS, AMPLICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRESENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALIS PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUS QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIAE DECURSU CONSTANTE
SIMILIS, PRETI EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÈSTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCAE
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAN IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLCI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMmodo EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETI HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÄQUABUNT.

PATROLOGIAE GRÆCAE TOMUS XXV.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCLUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAS ECCLESIASTICAS RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

3550.4

HARVARD COLLEGE LIBRARY

1860. May 28

Gray Fund.
82.87

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXV CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

	pag. i.
	col.
Prolegomena.	1
Oratio sive liber contra gentes.	95
Oratio de Incarnatione Verbi.	197
Expositio fidei.	207
In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre.</i>	219
Enyclica ad episcopos epistola.	239
Apologia contra Arianos.	411
Epistola de Nicœnis decretis.	477
Epistola de sententia Dionysii.	513
Epistola ad Dracontium.	535
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ.	593
Apologia ad imperatorem Constantium.	643
Apologia de fuga sua.	679
Epistola ad Serapionem de morte Arii.	691
Epistola ad monachos.	895
Historia Arianorum ad monachos.	797
Condemnatio Arii. — Epistola synodalis Alexandri Alexandrini.	

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

EPISTOLA NUNCUPATORIA

EDITIONI VENETÆ PRÆFIXA (a).

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO VI, PONTIFICI OPTIMO MAXIMO,

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI EPISCOPUS PATAVINUS F.

Cum verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse religione majus, nihil sublimius fide, eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacunque ratione potuerunt, ad ejusdem fidei ac religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum et ipse imitatione succensus Magni Athanasii Opera seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet Athanasii, cujus ardentissimum in religionem studium, atque doctrinam hæretici ejus præserit atque adeo elbnici ipsi pertinuerunt. In quo quidem vehementer lator oblatum mihi in præsentia tempus, testandi publice officium meum, et summam erga te, beatissime Pater, venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis præsidium ac patrocinium usurpans. Cui enim hæc, quæ fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam illi, quem primum omnium ejusdem fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur mea hunc sollicitudinis fructum, sanctissime Pater, fidei hujus et confessionis hæres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam inferorum portæ prævalere non possint. Neque vero ad id audiendum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem divino atlante Spiritu evectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde tibi novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium alque sacrarum rerum procuratione soleriam et integritatem, ecclesiasticæ disciplinæ studium, in summa potestate modum, pietatem, æquitatem, munificientiam: norunt tuum in litteras earumque cultores amorem ac propensionem, et quam honorifice de te senserit ingeniorum estimator acerrimus Benedictus XIV, qui te in adjutorem studiorum ascendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Hæc, quæ omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad te Athanasius ipse venire gestit, qui olim dum viveret validissimam successorum tuorum opem expertus est, idem nunc se tibi sistit, et in clientelam tuam sese confert, sua tibi omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa et variis fuerint inventa temporibus, clarissimorum virorum sedulitate recuperavit. Magnus archiepiscopus pontificem maximum te compellat, tibi plurimum, ubi admissus fuerit, pro futurus. Habebis nempe sagacissimum virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum consiliarium; habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui te possit in tanta temporum pravitate solari, et eos, qui contradicunt, arguere erumpentes ex Aquilone et mari: habebis tandem pulcherrimum virtutum omnium exemplar, in quod oculos animumque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim Athanasius ex procellosis tam diurni et ardui episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis et tran-

(a) Athanasii Opera omnia quæ exstant vel sub ejus nomine circumferuntur, opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregazione S. Mauri; novissimæ nunc curis emendatiora et quarto volumine aucta. Graece ac Latine. Patavii 1777, curante Nicolao Antonio Giustiniani episcopo Patavino, operam navantibus H. Gralonico et Andrea Gallandio. III tom in IV voll., fol. Tria volumina priora reddunt editionem Benedictinorum; quartum vero ès, quæ post illam publici juris fecit D. Bernardus de Montfaucon in Collectione nova Patrum et in Bibliotheca Cœsiliiana, una cum pluribus locis ex Epistolis festalibus a Cosma in Topographia Christiana servatis, nec non omnia quæ Wolf ac Masselius emiserunt in lucem; tum interpretatio Psalmorum ex Montfauconii Collectione, et alia, sive de titulis Psalmorum ab Nicolo Antonelli, Romæ 1746, fol., edita, postea variis lectionibus cod. Vatic. aucta.

quillitatis portum receptus tibi, sanctissime Pater, in totius Ecclesiae administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a te illud enixe flagito, ut mihi, seminario meo, totique gregi mihi concredito apostolicam benedictionem imperias. Vale.

AD LECTOREM.

(Ed. Venet. 1777.)

Divi Athanasii Opera cum jampridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus et impensis ad publicam utilitatem et commodum evulganda curavimus, eademque, benignus lector, tibi in praesentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos sanctissimosque Graeciae doctores, cum unanimi consensu ab omnibus ipse et dictus, et habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo praesertim splendidissima Catholicae Ecclesiae lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus ut fidei magistrum venerantur, nec desuit qui ipsum ceteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quae sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque praesidium vehementer gaudet Christiana respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam, insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosa Arii dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his haereticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateret adhuc ex tanti Doctoris scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Graece ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expetebatur editio, quae errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eamdemque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis voluminibus comprehensam Parisiis anno 1698 publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta dederunt subsequentibus annis idem P. Bernardus de Montfaucon, quae ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707 obtinenter primum locum in volumine altero ex iis duobus quae ab ipso *Nova Patrum et Graecorum scriptorum Collectio* inscribuntur. Atque haec appendix quodammodo dici possunt et additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac secernendis, digerendis, castigandis, illustrandis ille plurimum laboravit. Neque enim solum epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova delegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam et Italiam peragravit, bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliqua perfecit, ut ipse fateatur in præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam editionem secuti qualem ipse protulit, talem damus: quae vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium tomum conjetimus, quod ex ejusdem præfatione cognoscet (a). Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eamdem a nobis habent, nec aliis, quae postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a B. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiorem. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice lector, oblatum munus ne respucas, ac nostrum tibi inserviendi desiderium benevolo animo fac inflammes. Vale.

(a) Mox sequitur.

PRÆFATIO

EDITIONIS VENETÆ TOMO TERTIO (*a*) PRÆFIXA.

Hactenus D. Athanasii editionem opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri adornatam, ac Parisiis an. 1698 typis excusam fideliter in omnibus secuti sumus. Atque in hoc quidem ita nobis nihil licere existimavimus, ut ipsas etiam emendationes, quas illi absoluто jam operi apposuerunt, suis locis insertas exhiberi noberimus, ut nostra hæc volumina legentibus illud etiam appareat, quid illi primum, quid postea cogitaverint, et ne viris doctissimis eam laudem quodammodo eriperemus, quæ ex posterioribus curis (quæ sapientiores esse solent) proficiuntur. Cum vero ex quo eadem editio felicissime absoluta fuit ad nostram usque statem per industrios antiquitatis indagatores non pauca S. Doctoris monumenta e bibliothecarum tenebris eruta in lucem venerint, plurima vero ad ejus scripta ac gesta illustranda, ac magis in lumen collocanda ab eruditissimis viris subinde fuerint elucubrata, ideo nos, qui in id studium omne ac diligentiam impendimus, ut nostra hæc et exacte omnino elaborata, et, quantum in nobis est, numeris omnibus absoluta prodeat, quæcumque post ea tempora Magni Athanasii scripta et *Διατριβὴ τοῦ Αὐτοκράτορος* vulgata sunt, accurassime collegimus, et in unum quasi corpus congregimus; ex eruditorum autem opusculis ac dissertationibus ea tantummodo selegimus, quæ et magis necessaria et gratiora legentibus judicavimus, ne si omnia coacervaremus, et levioribus locus esset, et volumen ipsum in nimiam magnitudinem excresceret. Neque vero hujusmodi S. Athanasii monumentorum, quæ typis nostris commisimus, collectionis laudem nobis tributam volumus; iis enim jure optimo debetur, quorum doctrina et consilio id præstulumus. Ea vero laus, ac gloria propria in primis Joan. Hieronymi Gradiocini, archiepiscopi Utinensis, qui ad ecclesiasticae dignitatis amplius diu in hoc præcipue studiorum sacrorum genere singularem quamdam et exquisitam eruditionem adjungit. In hujus etiam societatem venit congregationis Oratori presbyter, Andreas Galland, qui, quantum studio, doctrina, criticæ artis peritia, ac rerum ecclesiasticarum cognitione præstat, *Nova Patrum Bibliotheca* ab ipso Venetiis edita satis luculenter ostendit. In iis vero quæ horum consilio collegimus non eum ordinem secuti sumus, quem in sua ad rerum sacrarum, præcipue SS. Patrum studiosos admonitione anno proxime elapso edita

A typographus noster indicavit; neque enim ad id fide obstrictos nos duximus; et cum hic ordo ex libero cūjusque arbitratu potius pendeat, quam ex rerum ipsarum convenientia, eum demum prætulimus qui magis arrisit. Quid igitur a nobis præstitum fuerit, breviter indicemus, ac singula quæ postremo hoc volumine comprehensa sunt, sub unum quasi conspectum (quod munus eorum est qui præfiantur) subjiciamus.

I. Principem itaque locum *XXII Animadversionibus in D. Athanasii vitam et scripta* attribuimus, quas statim excipiet *Diatriba de causa Marcelli Ancyranī*: egregium utrumque opus præstantissimi P. Montfauconii, quo nemo in excutientis et illustrandis D. Athanasii operibus, ac rebus ad ejus vitam et scripta pertinentibus impensius ac felicius insudavit. Atque in priore quidem cum nonnulla in Parisiensi editione in transcurso agitata accurate, ut ipse fatetur, excussit; tum præcipue cl. Tillemontium strenue refellit, ubiunque ille aut in gestorum recensione, aut in temporum supputatione sibi adversatur. In posteriore vero rem in ecclesiastica historia perobscuram, et ab eruditis magna animorum contentione in utramque partem agitatam, de Marcelli nempe Aancyrani doctrina, disquirendam aggreditur, eaque affert, ex quibus nova Marcellianis rebus lux oboriatur, ut sin minus in omnibus, in multis saltem quæstionis admundum implicate difficultas endetur.

II. Neque minus obscura atque difficilis quæstio est de anno, quo D. Athanasius tantorum laborum pro Ecclesiæ utilitate exanimatorum præmia recepturus e vivis excessit. Ut enim de iis taceam qui ejus interitum ad an. 375 referendum putant, nonnulli magni nominis scriptores et chronographi sanctissimum patriarcham an. 371 decesse arbitrantur: contra vero ecclesiasticorum annalium patens Baroniū pro an. 372 acriter pugnat: maxima tandem eruditorum pars insequente an., nempe 373, eumdem obiisse contendit. Postrema hæc opinio cum jam vulgo recepta esset, totius antiquitatis peritissimus vir Justus Fontaninus, archiepiscopus Aancyranus, *Historiam litterariam Aquileiensem* conscribens, ut certo statueret quo anno Rufinus et Melania in Ægyptum venere (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad examen revocavit peculiari dissertatione ad calcem

D in *Ægyptum* venere (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad calcem

mus. Cœterum ordinem novum cum veteri collatum ad calcem toini IV exhibemus. Edit.

(a) Cum scripta in hoc volumine contenta disponerimus juxta ordinem novum a nobis institutum, præfationes eidem volumini præfixas huc revocavimus.

Historia litteraria Aquileiensis adjecta. In ea vir et ingenio et eruditione summus multa eaque gravia ex omni ferme antiquitate testimonia congerit, quibus Baronii calculos longe accuratissimos ceteris fideliores ostendat. Gratum igitur lectoribus nos facturos putavimus, si post *Animadversiones ac Distribam* cl. Montfauconii hanc quoque dissertationem adjungeremus, ut in re adeo in anticipi posita, pro qua summa ingenia haud segniter inter se decertarunt, quid ad veritatem accedere propius videretur, clarius dispicere ac dignoscere possent. Hæc nimirum solummodo ex eruditorum lucubrationibus ad scripta, gesta obitunque Athanasii spectantibus nobis seligere visum est; de cl. autem Scipionis Maffei animadversionibus in insigne historiæ ecclesiastice sœc. iv fragmentum ab eo Veneræ repertum editumque paulo infra dicemus.

III. His in antecessum præmissis ad ipsius Athanasii Opera devenimus, quæ nunc primum collecta typis nostris evulgamus. Ex his, quæ primo loco occurunt, quæque secundo supra vicesimum numero censentur, e bibliothecarum latebris primus eduxit ac publici juris fecit cl. Montfauconius, duobus contra Novatianos fragmentis exceptis, decimo octavo numero comprehensis, quæ ex codice LVIII bibliothecæ collegii Novi Oxoniensium prodierunt cura ac diligentia Joan. Christophori Wolsii (a). Insignis siquidem ille Benedictinæ familie monachus, atque indefessus antiquitatis pervestigator, lustratis excussisque summa cura ac studio Galliæ et Italie bibliothecis, quotquot ad manum venerunt codices evolvit, ut si qua adhuc laterent Athanasii scripta in lucem emitteret; tantique laboris ac solertiae fructus fuere quæ supra innuimus opera. Ac fragmentum quidem ex *sermone de fide in Coislina Bibliothece* edidit, reliqua vero in *Nova Patrum et scriptorum Græcorum Collectione*. Neque vero omnia ut genuinos sanctissimi antistitis fetus venditat, de pluribus tamen nihil esse ambigendum statuit. Quid vero de illis sentiendum sit, ex ejusdem præfatione potius, et ex *Monitis* singulis operibus præfixis, quam ex nobis ediscendum. Nihil enim pro ea, qua pollebat, eruditione ac doctrina prætermisit, quod ad rectam eorum intelligentiam atque judicium necessarium videretur.

IV. Inter Athanasiana vero, quæ collegimus, scripta suum etiam habere locum putavimus monumenta aliquot ecclesiastica a cl. Maffeo in lucem emissâ tum tom. III opusculorum quibus titulus *Osservazioni letterarie*, tum in fine ejus operis quod inscripsit *Storia teologica*. Non omnia quidem a Magno Athanasio conscripta sunt, sed duæ tantum epistolæ, quarum altera ad Mareoticas Ecclesias missa fuit, ad clericum altera Alexandrinum ac Parrembolam. Verum cum ex illis quoque, quæ Athanasium auctorem non jactant, non pauca ejusdem vitam ac scripta proprius attingant, nullum duximus

A omittendum. Ac primum quidem ex hisce monumentis historicum quoddam fragmentum est ad Meletiani schismatis primordia pertinens, in quo duas habemus epistolas perraras eorum temporum reliquias, quæ Nicenam synodum præcesserunt. Sequitur deinde Sardicensis concilii ad Mareoticas Ecclesias epistola, itemque D. Athanasii duæ, quas paulo ante commemoravimus. Ac Sardicensis quidem concilii epistola eo magis summo in pretio atque honore habenda est, quod, ut recte animadvertisit cl. Maffeus, licet multæ ab eodem conscriptæ fuerint, paucæ admidum injuria temporum ad nos pervenerunt; ex priore vero D. Athanasii, etsi in ea subscriptiones sœde alicubi depravatae appareant, episcopaliū tamen aliquot Ecclesiarum nomina B ediscimus, quas apud sacros geographos frustra requiras; nonnulla etiam virorum ac locorum nomina nondum emendata rectæ lectioni restituuntur, ex posteriore demum præcipuarum in historia ecclesiastica gestarum rerum veritas evidenter demonstratur firmiusque stabilitur. Hujusmodi tres epistolas *Historia acephala* consequitur ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinas pertinens, in qua nonnullæ rerum περιστάσεις prius ignotæ afferruntur, quædam explicantur enucleatius, quædam etiam aliter enarrantur, singula vero temporibus exacte prorsus distincta sunt; quæ ultimam amanuensium incuria non vitiasset! Verum, quod est notatu præcipue dignum, annus est émortalis S. Athanasii, quem, si hujus historiæ scriptori habenda est fides, an. 373 decessisse comperimus; ex quo celeberrimi Montfauconii ceterorumque hac de re sententiæ non parum roboris ac firmitatis accedit. Qui vero pleniorum de istis ecclesiasticis monumentis cognitionem desiderat, is legat, quas simul edendas curavimus, cl. Scipionis Maffei in eadem animadversiones, seu potius commentariis, in quibus omnia pro mira ingenii sui felicitate sagaciter evolvit, et exquisitæ eruditionis luce perfundit, quin etiam obiter aliquid eruditorum errato castigat.

V. Græcus quoque textus *Epistolæ ad papam et clerum Persarum* prætermittendus non fuit, ne quid in hac nova Operum Athanasii collectione decesset. Latinum typis excudimus tom. II, pag. 649; Græcum primus dedit cl. Montfauconius in *Bibl. Coislina*, pag. 269, unde nos illum desumpsimus. De hac epistola nihil addendum *Monito* quod Latino ejus textui Benedictini monachi præmisserunt.

VI. Exstat tom. VII, pag. 846, *Novæ conciliorum Collectionis*, quam Venetus typographus Antonius Zatta edere pergit, Athanasii de Christo testimonium, asserturque a Leontio Byzantino monacho in opere nondum edito *contra Nestorianos et Eutichianos*. Veterus hujus operis codex asservatur Venetiis in Græca D. Marci bibliotheca. Ex eo quædam

(a) Vid. ejusdem Præf. ad tom. III Anecd. Græc.

exscripsit, Latine reddidit, notis illustravit cl. vir Antonius Bongiovanni, misitque ad doctissimum vi-
rum Joan. Dominicum Mansi, archiepiscopum postea Luensem, quibus novam et amplissimam concilio-
rum Collectionem, cuius paulo ante meminimus, loc
cupletaret. Illo Athanasii de Christo testimonium illud ipsum est, quod in ejusdem *De Incarnatione Verbi Dei* opusculo legimus inter opera dubia initio-
tom. II (a) a monachis Benedictinis relato. Quoniam vero in eo paucula quædam aliter leguntur atque ibi editum sicut, ne quid videamus omittere, placet illud hoc loco proferre. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἰγιται αὐτὸν Χίδην τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἔνα Χίδην, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Δόγου σεσταρχωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρ-
κὸς αὐτοῦ μιᾶς προσκυνήσει. Quæ ita veritatis Ant. Bongiovanni: *MAGNI ATHANASII. Confitemur et ipsum esse Dei Filium, atque Deum secundum Spiritum, et filium hominis secundum carnem, non autem duas naturas unum Filium, unam adorandam, aliam non item; sed unam in ipso Dei Verbo naturam incarnatam, atque uno eodemque cultu prosequendam.* Exstat pariter tom. I, pag. 34, *Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ*, quem diligentissimus æque ac eruditissimus vir Ang. Mar. Bandinius Florentiæ edidit an. 1764; exstat, inquit, interpretatio tituli psal. LXXVII, quæ Magni Athanasii nomen præ se fert. Desumpta est ex plur. V, cod. XIV, in quo habetur catena quorumdam Patrum in Psalmos; cunctus ipsa etiam ab edita (b) tituli ejusdem psalmi interpretatione differat, hic saltem post Bandinium merito recudendam putavimus. Ea autem est hujusmodi: Φαλμὸς οὗ. Συρέσεως τῷ Ἀσάρῳ. Ἐνταῦθα τὰ τῆς Ἑξάδου, τὰ τῶν Ἀριθμῶν, καὶ τὰ τοῦ Δευτερονομίου ψάλμεις, τῶν δὲ φαλμὸν ἔχει τῷ νέῳ λαῷ, περαίνων τῷ νόμῳ προσέχειν τῷ εὐαγγελικῷ. τῷ δὲ παλαιοῦ τῶν Ιουδαίων δῆμον κατηγορῶν, ὡς ἀγνώμονος, καὶ ἀχαριστικὰς εὐεργεισίας ἀμειψαμένου, παρορμῶν δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐπιφερομένων, Συρέσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησατο. Quæ nos ita interpretamur: *PSALMUS LXXVII. INTELLECTUS ASAPH. Resert in hoc psalmo quæ in libris Exodi, Numerorum et Deuteronomii nar- rantur, psalmum vero canit novo populo, admonens ut legi evangelicæ attendat. Cum autem peterem Ju- dæorum populum tanquam insipientem accuset, qui beneficia nulla gratiarum actione rependerit, nosque excite ad intelligentiam eorum quæ afferuntur, ideo intellectus titulum præposuit.*

VII. Reliquum tandem est, ut de interpretatione Psalmorum, sive libro *De titulis Psalmorum*, quem ut genuinum D. Athanasii opus edidit Nicolaus Antonellus Romæ an. 1746, quique, licet postremam, maximam tamen hujuscemodis voluminis partem conficit,

A pauca dicamus. Librum itaque *De titulis Psalmorum* a sanctissimo Doctore suis conscriptum nos dubitare non sinat D. Hieronymus *De script. eccles.* cap. 87. S. Athanasii librum interpretationis Psalmorum synodus quoque in Nicæna commemorat act. 6. Fragmenta quædam Athanasiæ *Expositionum in Psalmos* Latina interpretatione donaverat Politianus; quædam etiam Daniel Barbarus, et Balthasar Corderius in Catenis Patrum ad Psalmos protulerant; Petrus item Felckmannus ex Catena Nicæna Heracleotæ fragmenta *Commentariorum Athanasii in Psalmos* evulgaverat. Postea monachorum Benedictinorum studio ac diligentia locupletiores in *Psalmos Expositiones* D. Athanasii prodierunt, et quamquam inscriptionem non satis commode libro *De titulis Psalmorum* ab Hieronymo laudato convenire ultra fateatur Montfauconius, ea tamen genuinum S. Doctoris futum asseverat. Verum enim vero non desuerunt viri eruditæ, qui, re attentius explorata, easdem Magno Athanasio abjudicarunt. Tandem quod cl. Montfauconius in Præfatione ad opera S. Athanasii ab se in *Nova Patrum Collectione* evul-
gata persuasum sibi esse affirmaverat, nimis præter ea, quæ tunc temporis in vulgo primum mittebat S. Doctoris scripta, alia insuper inedita delitescere, eruditus vir Nicolaus Antonellus inter manu exaratos bibliothecæ Barberinorum codices *Expositionem Psalmorum*, sive librum *De titulis Psalmorum*, de quo agimus, feliciter detexit. Id ger-
manum esse D. Athanasii opus omnino non ambigit, idemque esse ac librum *De titulis Psalmorum* à D. Hieronymo recensitum. Quod ut sibi persuadeat, duorum doctissimorum virorum Andréæ Scotti, et Lucas Holstenii auctoritate præcipue movetur; multa præterea, eaque non levia argumenta assert, quibus idipsum manifeste evincat; quædam etiam, quæ in contrariam partem objici possent, ingeniose non minus quam erudite refellit. Legenda omnino ejusdem Præfatio, quam operia se edito præmisit, ubi rem totam doce adinodum ac fusiori stilo persequitur. Utra istarum in *Psalmos interpretationum* Athanasio tribuenda sit, eane Benedictini monachi, an vero quam Antonellus detexit, definiere ipsi nos non au-
demus: item hanc eruditorum judicio dirimendam relinquinus. De hoc uno, quod ad nos attinet, admonendus est lector, post editum neinde ab Antonello *Psalmorum Commentarium* Athanasii nomine insignitum in bibliotheca Vaticana repertum suis codicem inter Palatinos n. XLIV, in quo Psalmi, idemque *Commentarium* continebatur, unde ille plu-
rimas variantes lectiones ac supplementa deprompsit, eaque omnia appendicis loco suæ editioni adjecit. Ut igitur Barberini ac Vaticani codicis identidem conferendi labor ac tedium lectori immi-
nueretur, variantes lectiones et addimenter suis locis inseruimus, codicis tantum aucto nomine, vel ut

(a) Nostræ recensionis quarti. Edit.

(b) Tom. II edit. Paris, an. 1698 et Venetæ 1777, nostræ tom. III. Id.

plurimum nulla codicis mentione facta, si quasdam variantes textus Psalmorum lectiones excipias, quas perspicuitatis gratia Vaticani vel Palatini codicis nomine indicavimus. Neque vero verba singula ab Antonello in appendice ascripta retulimus, sed ea duntaxat, quibus constat lectionis varietas; quæ porro ille ex conjectura sagaciter emendaverat, ubi illa cum Vaticano codice concinere animadvertisimus, quod sane pluribus in locis accidit, prætermittenda duximus, ne idem iteratum legeretur; minime autem variantium lectionum interpretationem omisimus, quam nec ipse omisit Antonellus, quotiescumque alteram ab altera differre deprehendimus. Hæc nos de D. Athanasio locuti, summam tandem laudem Nicolao Antonello deberi certe fatemur, cuius doctrina cum ex omni eruditionis genere floresceret, fuit etiam sancti hujus doctoris Operibus for-

A tunatissima. Ille quidem amplissimam dignitatem consecutus Romanæ purpuræ splendorem auxit, editis vero luculentissimis operibus sui nominis immortalitati consuluit. Nos, quam viro huic honoris gratique animi significationem debemus, eam non aliter explebimus, quam ea subjiciendo quæ ipse scripsit, quæque Christophanus Amadutius carum litterarum, quas Romæ proficitur, Græcarum scilicet, scientissimus cl. Joanni Lamio a. d. vi Kal. Octob. an. 1767 per epistolam commemoravit (a). Hæc igitur nos præmonuimus; hæc illa sunt, quibus nostra hæc D. Athanasii Operum editio præ cæteris, quæ ad hanc diem prodierunt, aucta et locupletata publicæ luci sese committit; quæ si eruditorum suffragio, ut nobis pollicemur, comprobabitur, B majora etiam, quæ animo volvimus, in posterum aggrediemur.

PRÆFATIO

In opera S. Athanasii quæ nunc primum *collecta* publicantur.

(MONTRAUCON, *Nova Bibliotheca Patrum*, t. II. Stellulis prænotata interseruerunt editores Veneti. — Omnia, ut iam diximus, ordine novo donavimus, quem indicabit editionis ultriusque collatio.

Qui a primis adolescentiæ annis ad decursam usque ætatem, frangendis tum calamo tum opera hæreticorum conatibus et consiliis strenue advigilavit, Athanasius; qui totis sex et quadraginta annis Alexandrinæ Ecclesiæ præsul, non plebis modo regimini, sed etiam fovendæ per orbem rei catholicæ totus incubuit; infinita prope scripserit necesse est. Nam quanta putas edidisse contra hæreticos, nec tantum illos qui sua ætate ingenti numero proruere, Arianos, Pneumatomachos, Photinianos, Diocletianos, Apollinaristas; sed etiam eos, qui pridem exorti, sanæ fiduciæ oppugnandæ nondum finem fecerant, Manichæos, Novatianos, Marcionitas? Quot epistolas ejusdem fidei causa ultro citroque missas penes se habuit, qui de rebus solum Sardicensis syndodi quadringentorum episcoporum litteras ad se missas, servare se testificatur: quibus ἀποθέτας remisisse, silentे licet Athanasio, indubitatum videtur? Quot homilia ad populum edidit ille, dum præsens Alexandrina consideret, itemque dum profugus per otium solitudinis, populos ad pietatem et rectam fidem, missis litteris, informaret? Non mirum ergo si nova in dies prodeant S. Doctoris opuscula: ac etiamsi, lustratis Galliæ et Italiæ bibliothecis, summa cura studioque quotquot ad ma-

(a) Qui nient' altro v' è di nuovo, che abbia di letterario, se non che la perdita pur troppo funesta alla più colta letteratura, che facemmo Giovedì notte all' ore 6, del più dotto cardinale che ornasse ora il sacro collegio, l' eminentissimo sig. card. Niccolò Antonelli, morto in età d' anni 69 involatoci in poche ore da una gagliardissima inquinazione. L' interpretazione Greca de' Salmi di S. Atanasio, le Opere Armenie di S. Jacopo Nisibeno, quella e queste da lui tradotte in Latino ed illustrate con prefazione e con note; l' antico *Messale Romano monastico La-*

C num venerunt codices evolverim, ut Athanasii ἀνέκδοτa eruerem, publicique juris facerem, bene multa adhuc latere nihil ambigo, eruditosque, nec sine spe amplæ segetis, investigandi laborem adire peropto. Quanquam vero ad singula opera præviis Monitis, quid de quolibet sentiendum sit, aperuimus: libet ea quæ jam diximus paucis retractare, et quæ nobis δευτέραις φροντίστων notitiæ accesserint, lectori benevolo patescere.

I. *De legatione Ecclesiæ Ancyranæ ad Athanasium* pro causa Marcelli peculiari diatriba pluribus infra agitur, ac eximii opusculi occasione, Marcelli causa pro virili expenditur.

II. *Sermo major de fide*, opus a Theodoreto laudatum, egregia est contra Arianos aliasque Athanasiani ævi hæreticos disceptatio: ubi syllogismis et dilemmatis lucisugaram errores proterit et refellit S. Doctor. Et primo quidem cum Ariani deitatem Verbi minuentes, ἐλαττοῦντες, dicentes, Verbum esse rem factam et creatam; iis ille strenue obsistit, evincitque, non posse rem creatam esse eum, qui omnia creaverit, tam visibilia, quam invisibilia: nec vere dici posse omnia creasse Deum Verbum, si vel aliud quidpiam ab ipso non creatum, vel ipsum Verbum creatum esse reperiatur: hinc ipsum Filii

toranense illustrato da lui con note e dissertazioni; le *Ragioni della santa sede sopra Parma e Piacenza*; la dissertatione sopra il titolo di S. Evaristo e l'altra sulla commemorazione del Romano pontefice da farsi dagli Orientali nel sacrificio della messa; e finalmente un nuovo Compendio della *Somma* di S. Tommaso stampato ultimamente in *Propaganda* per uso degli alunni di quel collegio, lo distingueranno sempre per un egregio letterato, e per un degnissimo cardinale.

nomen proprietatemque, quominus sit creatus Filius officere : nam, etsi multi filiorum Dei nomen nacti sint, quin vere et natura filii essent ; non parem esse de Filio Dei rationem : etenim, ut alibi ait, ideo μονογενής, sive unigenitus ille dicitur, quod solus Filii rationem vere et proprie obtineat. Consequenter vero Arianos arguit, quod dicant Filiū esse mutabilem : cum enim Pater natura sit immutabilis ; Filius, qui naturam et essentiam Patris accipit, alias enim non vere Filius esset, natura immutabilis sit oportet. Quoniam autem Ariani, Scripturas ad libitum usurpantes, multa de Christo ut homine dicta, ad Verbi deitatem minuehdam in medium afferbant, accuratissime Athanasius, quæ a Christo ut homine gesta sunt ab iis, quæ ab ipso ut Deo sunt edita, distinguit et segregat. Nec minus illos adortus est, qui de incarnatione Verbi falsa proferebant, Dimicritas maxime aliosque, in quos ad Epictetum scribens invehitur. Quia enim nonnulli hoc Joannis dictum interpretantes, *Et Verbum caro factum est*, ita explicari volebant, ac si Verbum ipsum in carnem et ossa mutantum fuisse ; eam tali opinionem ut insanam explodit, ac repetitis exemplis probe monstrat, in usu esse ut ex aliquo extrinsecus adjuncto, dicatur homo, verbi gratia, tale quidpiam factus esse, quin naturam mutaverit. Cum autem ii qui Verbum in carnem vero conversum fuisse dicitabant, humana opera, et τὰ πάθη ipsi Verbo, ut Verbum erat, ascriberent; comprobat ille, non Verbo ascribi posse, quatenus scilicet Verbum et Deus est, quod postulet pro nobis, quod passum fuerit, etc. Licet autem Christi, ut Deus est, opera, ab iis quæ ut homo operatus est distinguiri velit, negat tamen Verbum unquam deseruisse quod semel assumpserat, affirmatque corpus Christi incorruptum mansisse post mortem propter Verbum inhabitans, quod a corpore nunquam discessit. Ex iis fortasse quæ contra Dimicritas afferuntur, non abs re credatur, tunc ab Athanasio editum fuisse Sermonem majorem de fide, cum jam Dimicritæ erumperent et blasphema dicta contra Christum offerrent, anno circiter 369 vel 370.

* **III. In fragmento ex sermone De fide agit de jejunio.**

IV. In fragmento de Paulo Samosateo, ait Paulum Zenobiae patrocinio nixum fuisse dum errores spargeret; sed nihil ipsi profuisse ejus patrocinium, nec obstitisse, quominus is ab episcopis in synodo coactis damnaretur.

V. Fragmentum de Stephano Antiocheno est pars historiæ cuiusdam ab Athanasio conscriptæ, ubi de conspiratione Stephani in legatos synodi Sardicensis Euphratem et Vincentium structa, quam in *Historia ad monachos* capitulo tetigerat, pluribus agit ille, remque memorat accuratius.

VI. Epistola ad monachos, brevissima licet, pulcherrimas de Arianorum consortio declinando præ-

Aceptiones offert : nam, quia multi Catholicorum erant qui Arianorum conventibus interesse cum iisque precari solebant, a tali consuetudine eos qui rectæ fidei hærerent, absterrere conatur Athanasius. Qua de re vere auream ejus sententiam hic apponere libet : *Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemuni; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant, caveatis : nam quorum sententiam aversamur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine abstineat : ac si quidem pollicetur, hunc fratris loco habeatis; sin proterve insistat, hujusmodi hominem repudiate.*

VII. Commentaria, sive Sermones Athanasi in Matthæum existisse jam certo constat : quorum nos partem haud modicam ex codicibus eruimus. Quia vero opus antiquissimum Athanasii semper nomen prætulit, vere Athanasii esse opinamur. Licet autem Origenem, quem in *Epistolis ad Serapionem* purgare videtur, hic ἀριστὸν vocet, hinc tamen nihil scrupuli exoritur : exploratum quippe est Origenem, quem magistri loco in honore habebant Ariani, ab adversæ partis scriptoribus temeritatis nomine culpatum fuisse : ac etsi Athanasius, dum ad confutandos Pneumatomachos ejus auctoritatem usurpat, illum, licet tamen frigide, excusare videatur, nihil tamen obest quin, expensis ejusdem lubrificationibus, ipsum alio loco et tempore insectetur ; ut de Basilio Ancyrano a S. Doctore factum deprehendas.

Primo quidem occasione stellæ quæ Magos ad præsepe duxit, egregie pugnat contra genethliacos et astrologos, qui actiones et vitam nostram astrorum motu regi dicitabant : unde id absurdii sequi monstrat, neminem sceleris admissi causa culpandum, si astrorum motui vel fato humana gesta ascribantur : nam contra fatum et necessitatē, ut vulgo fertur, ne Jovis quidem pater pugnare valet. Quæ de novem Herodis morbis et ejus genealogia sub hæc leguntur, ex Josepho et Africano mutuatus Athanasius est; neque hac de re quidpiam jam dictis adjicere libet.

Agit postea Athanasius contra hæreticos nonnullos, qui dictum illud Jobi : *Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus*¹, de peccatis tenellorum infantium actualibus intelligi pugabant. Quæ tanta insania forte videatur, vix ut credi posset id: opinionis alicui unquam hæsisse; nisi magistra rerum experientia doceret, in absurdissima quæque commenta prorumpere eos qui arbitrio suo religionis capita definire audent. Horum itaque sententiam acriter depellit Athanasius ; et quia existimat ille sordes animi cujusque de actuali tantum peccato proprie intelligi posse, de sordibus corporeis, quas ex utero matris contrahimus, Jobi

¹ Job xiv, 4.

dictum explicat S. Doctor, non quod inficietur sanguinos homines cum peccati originalis sordibus in lucem edi : eam quippe ille sententiam clarissime profitetur ; sed cum haeretici illo Jobi loco nixi, actualia peccata in parvulis constituerent : ex adverso pugnans ille a sordibus animi ad corporeas maculas ejus loci interpretationem transfert. Quia vero locus ille Athanasii, initio et sine mutatis, non totam illius hac de re sententiam exprimit, abs re esset his explicandis diutius immorari, cum maxime peccati originalis doctrinam perspicue Athanasius, si quisquam alius, enuntiet. Sic p. 866 : *Omnes itaque qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, in proavi sui damnationem collapsi : et alibi multis in locis, quæ longum esset enumerare.*

Singulare admodum est quod habet S. Doctor in hæc Matthei verba, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum*², etc., quod Athanasiæ ævi conditioni apprime convenit. Ait quippe ille, dieti hujus explicationi insistens, *Si episcopus et presbyter, qui sunt corporis Ecclesia oculi, vel si diaconus, qui pro manu habetur, aut demum minister, qui per esse intelligitur, improbe versentur, et populo lapsus occasio sint, abiecidos oportere ex Ecclesia, præstabiliusque esse abjectis illis conventus agere, quam cum ipsis damnationem incurgere : quæ res pro tempore non insolens erat.* Nam Theodorus Oxyrinchi episcopus ab Georgio Ariano ordinatus, a clero et populo abjectus est. Ecclesiam vero deinde interposito temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Similiterque Georgius Alexandrinus a plebe pulsus narratur ; aliasque multos perinde a populo eliminatos haud difficile esset recensere. Verum, etsi Athanasius hæc monita dederit, cavesis putas licuisse populis præsules suos, etsi sonentes et improbos, indiscriminatim ex Ecclesia pellere : nam fiducia muneris ad synodos episcoporum spectabat. At cum illo ævo Arianorum Meletianorumque protervia omnia miscuisset, ac ecclesiastica synodaliaque statuta pessum dare, cum venalia omnia conselerati illi proponerent, episcopos plerumque ethnieos simoniacos, aliasque sexcentis sceleribus obnoxios cooptarent ; tum scilicet cum nullum a Catholicis præsulibus subsidium sperari posset, oppressis nempe, in exilio degentibus sedeque motis ; lictum populus erat episcopos, qui luporum instar Ecclesias occupaverant, pellere si possent, et Ecclesia aditu arcere.

In illud, *Nolite judicare, ut non judicemini*³, haereticorum sui temporis consuetudinem carpit. *Huiusnamque, sic ille, per insanos atque perniciosos penitentiae ritus pecuniae quæstum aucupantes, aiunt non judicandum sive damnandum esse eum, qui peccata mortalia perpetravit ; ait quippe Dominus, Nolite judicare, ut non judicemini.* Quod si ita se res habet,

A ut affirmant ipsi, *Noe sane vir justus damnatus fuit, quod derisorum Chamum judicaverit et damnaverit, ut esset fratrum servus.* Nimirum illi pactione pecuniae homines gravissimis peccatis obnoxios, penitentiae legibus et satisfactione immunes diuinitabant. Quod Arianis et Meletianis apprime convenit, qui ecclesiasticos ritus pessum darebant, nihil non quæstus causa agere parati.

In illud, *Nolite sancta dare canibus, neque mitralis margaritas vestras ante porcos*⁴, hæc pulchre tradit Athanasius : *Quemadmodum enim si quis porcum e cæno eduxerit, id sibi porcus damno esse arbitratur ; ita si quis libidinosum ex cæno voluptatis arerat, is temperantia consiliarium non amici, sed adversarii loco habet.* Ne projiciamus ergo nostras incontaminatorum mysteriorum margaritas ante homines porcis similes. At dicet quispiam, *Sacrorum participes esse volunt, et sunt tamen canes impudentes, et porci voluntati in cæno voluptatis.* Tu vero ne dederis : nam ægri quoque aquam postulant, sed medici retinent : tyranni regiam purpuram expetunt, sed illius custodes, periculum suspicentes, non concedunt. Vide ergo tu quoque, diacone, ne indignis purpuram impeccabilis corporis præbeas, ne rationi redendar, non secundum Romanas leges, sed secundum Domini dicta obnoxias sis.

In hæc verba, *Propterea dico vobis : Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed blasphemia in Spiritum non remittetur illis.* Et quicunque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei ; qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro⁵ : camdem compendio explicationem profert, quam in fine epistole 4 ad Serapionem pluribus adduxerat ; ita ut sententias prope iisdem verbis usurpet ; ut vel inde hæc Commentaria certissime Athanasiæ esse pronuntiet, quisquis hæc accurate mutuo conferat. Hic ille Origenem, ut diximus, carpit, quod pœnarum finem aliquem in futuro sæculo præscriperit, et Novatum, quod pœnitentiam rejecerit. Cætera studiose lectori mittimus exploranda.

VIII. *Commentaria in Lucam*, ut in Monito diximus, vere Athanasium edidisse, ipsa res perspicue monstrat ; contra quam olim suspicabamur, videlicet fragmenta illa Athanasiæ in *Lucam*, quæ in catenis cum manuscriptis tum editis circumferuntur, ex variis S. Doctoris, hisque jam amissis operibus excerpta fuisse. Elenim monuisse juvabit in catenis manuscriptis, ubi non ex justis commentariis, sed ex variis hinc inde operibus, interpretationes afferuntur, notare semper catenarum collectores ex tali vel tali opere (a) exscriptam expositionem fuisse. Ad hæc vero, hic Luce versiculos ordine assert et explicat Athanasius, quo perspicuum sit ipsum ple-

² Matth. v. 29. ³ Matth. vii. 1. ⁴ ibid. 6. ⁵ Matth. xii. 31, 32.

(a) Speciminis loco hæc sint quæ in catena in Novum Testamentum Oxonii anno 1844, curante J.-A. Cramer edita, ad hæc cap. vi vers. 18 Epist. I ad Cor., ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ θηριόν σῶμα ἀπρέπει,

leguntur : *Toῦ ἀγίου Ἀθανασίου.* Εστι πρᾶς τούτος ἄπαντι καὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐρμηνεῖ ἐν τῷ Περὶ σεμείων γάμου. Hæc catena, nec plura. Edit.

nos in Lucam commentarios dedisse, quorum hic aliquantulum partem publicam facimus.

Ipsò in limine singulari modo cognitionem B. Mariæ Virginis cum Elizabetha explanat Athanasius. *Cognitam autem, ait, sanctissimæ Virginis Elizabetham dixit angelus, sive quia ex uno eodemque pro-
tro Jacobo ortum ambæ ducebant, sive quia ante datam legem Aaron, qui ex tribu Levi erat, Elizabetham uxorem accepit, filiam Aminadab et sororem Naasson, ex tribu Juda orti. Siquidem hic regia tribus Juda, ex qua sanctissima Virgo exorta est, sacerdo-
tali tribui Levi conjuncta est, ex qua Elizabeth erat.*

In sequentibus, p. 34, contra Arianos agit qui dicit *Lucæ, Scimus te quis sis, Sanctus Dei*, ad Filii deitatem oppugnandam abutebantur. Hos sanctus Doctor strenue pro more suo refellit, eademque ipsa argumenta quæ in epistola ad episcopos *Egypti et Libyæ* protulerat, sed hic paucioribus, in medium adducit. Tantaque est inter hæc loca similitudo, ut eamdem utrobique Athanasii manum nullo negotio internoscas.

Pulchre Athanasius binos status eorum qui in peccatis obœunt distinguunt (p. 36) : aliorum qui salutis quidem aliquam sollicitudinem habent, sed præsegnitie, incuria, aut procrastinatione non omnia pietatis munia implent; aliorumque improbe versantium, qui in cœno voluptatis demerguntur, neque ullam habent conscientię curam. Prioribus ait, cognitorum et familiarium auxilium prodesse; videlicet eos suorum precibus bonisque operibus juvare: nam ii, inquit, quæ defuncto deerant supplicabant: ei autem, qui posteriori modo versatus est, nullus omnino, ait, porrigit manum; atque ita cum ipso agetur, ut neque ab uxore, neque a filiis, vel a fratribus, aut a cognatis et amicis juvetur; neque Deus illum ullatenus curabit.

IX. Homilia in Canticum cantorum, ut spuriam dedimus, neminemque puto fore, qui ea de re controversiam moveat.

X. Sermo de patientia, stylo quidem χυδαῖῳ ac demissiore conscriptus est, neque tamen ideo Athanasio abjudicandus: imo vero postremæ Arianorum earnisfincæ sub Constantio excitatae, imaginem præfert: nam hic episcopi sedibus pulsi, virginis vexatae, plebs catholica exagitata et abducta fertur. Populum ergo ad patientiam cohortatur S. Doctor, monetque ut exemplo martyrum, qui olim paribus, imo gravioribus, affecti ærumnis fortiter se gesserant, inflictas calamitates alacriter subeant. In memoriam revocat illos olim sibi necessitudine conjunctos præsules, Paphnutium scilicet et Potammonem, tacito tamen nomine, quibus pro fide Christi fuerat olim, imperante Maximino, oculus excuplatus. Quæ sane omnia operis γνησιότητi patrocinantur. Qued si styli ratio populare quidpiam ac demissum præferat, nihil mirum, quando insi-

A mam plebem, virgines, mulieres, viduas et parvulos alloquitur. Et aliunde fragmenta illa *Epistolarum festalium* Athanasii, quarum sinceritas ne minimam suspicionem admittit, eodem prorsus sunt, nec limitiori styli genere conscripta. Cum autem Athanasius haud dubie pulsus et exsulans, hunc sermonem plebi sue scriptum transmisericet, ἔγραψαμεν, neque præsens oraverit, hinc forte conjectatur ipsum ex numero *Festalium*, ab Athanasio exsulanter missarum, esse.

XI. Homilia in Ramos Palmarum parem cum Epistolis festalibus consonantiam exhibet, atque adeo illam ut germanum Athanasii opus admittimus. Epistola alia festalis in *Ramos item Palmarum*, sive eius τὰ βατά, scripta est, ut videas in fragmentis a Cosma *Ægyptio* allatis inferius, pag. 78 (a).

XII. Opusculum in dictum Apostoli, « Novi hominem raptum usque ad tertium cælum, » ex viliatio linguae Græcae usu inter spuria alegatur.

XIII. Opusculi in dictum Apostoli, « Natus est mihi stimulus carnis, » pari voθελας virtus laborat.

XIV. Argumentum in Psalms nihil, non præfert Athanasio magno dignum, qui nonnulla ex Eusebii commentariis mutuatus videtur.

XV. Supplementa in Psalms, ex manuscripto Ambrosiano recenti, ad fidem antiquioris Scorialensis exarato prodeunt. Nimirum ea quæ in edito Athanasii nostro deerant, hic supplementur. Qua de re in *laonito* supplementis præfiso videsis.

XVI. Fragmentum contra Macedonianos τὸ δριμὺν καὶ τὸ ἀπέριττον, id est, eam sermonis vim, quæ omne superfluitatem resecet, exhibet: hæ vero sunt notæ et tesseræ styli Athanasiani, ut observat Photius in *Bibliotheca*. Ad hæc autem integrum periodum affert, qualis in *Epistola ad episcopos Egypti et Libyæ* legitur, ut nulla suboriri possit περὶ γνησιότητος disceptatio. Licet porro multa contra Pneumatomachos, sive Macedonianos scripsit Athanasius, in iis quæ supersunt operibus, eam heresim ille, tacito semper Macedonii et Macedonianorum nomine refellit: hicque tantum illos nominatim perstringit.

**XVII. Fragmenta contra Novatianos ἀποσπασμά-
τια** sunt insignis cuiusdam contra eosdem hereticos operis, quod in duos saltēm libros distributum erat. Siquidem Novatianæ sectæ reliquias ad usque Athanasii ætatem devenisse, non semel in scriptis suis denotat S. Doctor. In tertio autem excerpto, ex eodem, ut videtur, opere desumpto, hauc memoratu dignam sententiam effert Athanasius: *Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur, ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.*

* XVIII. Accedunt in hac nostra editione duo alia

* Lue. iv, 15.

(a) Vide hujus editionis tom. II, post Athanasii *Epistolas festales*. Edit.

Fragmenta contra eosdem Novatianos, quæ, ut duo superiora, ad Actus apostolorum illustrandos in catena mss. afferuntur.

XIX. In *Fragmento de amuletis*, sive præstigiis, contra eos agit qui, instantे morbo, ad striges seu vetulas confugiebant : veneficarumque hujusmodi usum et consuetudinem paucis depingit.

XX. *Fragmenta alia*, variis ex locis excerpta, varii argumenti sunt. In secundo brevem et dilucidam mysterii S. Trinitatis explicationem assert. In tertio ait, si Adamus in innocentia perstitisset, non naturali via et ordine, sed alio ignoto nobis ritu, propagandum fore genus humanum : quæ item fuit quorundam veterum opinio. In quarto dicitur Africanum et Athanasium de sepultura Domini pertractasse. In septimo fertur Paulum vestimenta servantem, Stephanum protomartyrem in ultorum manibus lapidasse, quod alii ab Athanasio fortasse mutuali postea usurparunt. In octavo observatur Paulum, non dogmatis tradendi causa, sed ut tempori sese accommodaret, circumcidisse Timotheum.

XXI. *Brevis Expositio fidei* notas omnes Athanasiani ævi præfert : quippe cujus omnia dicta ad repudiandam Arianorum et Pneumatomachorum haeresin concinnata sint.

* XXII. *Fragmenta ex Epistolis festalibus*, de quibus hæc habet Cosmas Indicopleusta in suo opere, cui titulus, *Christianæ Topographia*, sive *Christianorum opinio de mundo* : et Animadverte mihi, quæso, C quomodo magnus hic Doctor circa figuram mundi

A nobiscum consonet, cum videlicet regnum cœlorum, magnum et coeleste cœnaculum, quod omni creaturæ sufficiat, appellat : in eoque præcursorum pro nobis ingressum Dominum Christum prædicat ac nos cum eo in secundo adventu ingressuros clamat ; atque illud : *Intra in gaudium Domini tui* ⁷, de cœnaculo illo, id est de cœlo cœli, sive de regno cœlorum, explicat : atque illud a constitutione mundi hominibus a Deo præparatum fuisse, atque tabernaculum a Moyse structum figuram esse cœlorum. ,

* XXIII. *Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo*. Cum in hoc fragmento et in cl. Scipionis Mafieii animadversiōibus non solum scripta quædam S. Athanasii, verum etiam multa ad ejusdem vitam spectantia, et ad ea tempora illustranda, continēntur, opera pretium putavimus tum fragmentum ipsum, tum etiam animadversiones ea lingua qua ab auctore celeberrimo exarata fuerunt hoc loco apponere.

* XXIV. Quid de *Epistola ad populum et clerum Persarum*, quam hic Græce etiam damus, sentendum sit, monuimus tom. II, pag. 619, ubi illam Latine tantum exhibuimus. [Græce et Latine exstat hujus edit. tomo IV. Ed. Patr.]

* XXV. *Interpretatio in Psalmos*. Vide præfationem huic interpretationi præfixam.

Hæc S. Athanasii *opusculis nunc primum collectis* præmittenda duximus. Tu vero, lector eruditæ, vale et his fruere.

⁷ Math. xxv, 21.

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

SERENISSIMO PRINCIPI EMMANUELI THEODOSIO DE BOUILLON

S. R. E. CARDINALI EPISCOPO ALBANENSI,

MAGNO FRANCIAE ELEEMOSYNARIO, ORDINIS CLUNIACENSIS PRÆPOSITO GENERALI,
ET IN ROMANA CURIA LUDOVICI MAGNI ORATORI ASSIDUO.

Athanasium tibi offerimus, Serenissime Princeps; magnum illud Ecclesiæ lumen, in observantia erga te nostræ significationem, conspectui sistimus tuo. Haud ingrato munere instructus aditus ad magnificentiam tuam perfacilis sane futurus est, qui, qua polles ingenii perspicacitate, pretium cuique rei suum assignare nosti.

Tanti Doctoris opera, etsi a doctis et laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum sordibus vacabant; quid quod inerant passim spuria a Græculis adornata, et sagaci indigna viro? Jam vero ille suo cultu ornatus, prisco nitori, quoad facultas nostra tulit, restitutus ac tersus prodit: positoque pudore, suis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te salutatum Romam comniigrat; ut si quid in Galliis ornamenti, si quid beneficii nactus sit, id tibi, Serenissime Princeps, inter Galliæ magnates conspicuo et æquo rerum æstimatori recenseat.

Nec insolens est quod Gallorum se officiis cultum testificetur Athanasius, cui Gallia per fugium, dum viveret, non semel fuit. Nunc autem cum non minus scriptorum quam gestorum suorum ope, in memoria hominum vivit et perennat, sub auspiciis tuis in lucem prodire gestil, Eminenissime Cardinalis, et te insignis ille præsul, Gallum patronum, multis nominibus insignem ambit. Nam, sive generis amplitudo, quæ domestica; sive dignitas et ingenium, quæ tua laus est, spectetur, jure tibi nuncupatus oblatusque tantus Doctor esse

consebitur. Quid si accedat Ludovici Magni, quod unum instar omnium esse possit, judicium; qui te ad præstantissima orenium negotia gerenda delegit, et tui gratia tantam, tam insignibus in rempublicam officiis præclararam familiam, singulari beneficio, singularis affectus indice, auxit et exornavit? Quid si illa summi Pontificis pro tua dignitate studia, qui delatum a Ludovico Magno beneficium, lubens sanxit et confirmavit? Annon virum certatum a supremis orbis principibus cultum et ornatum jure ac merito Athanasio nostro patronum ascribere videamus?

Tantum Doctorem, orbis spectaculum, præsulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, Serenissime Princeps. Et quæso, ut si quid tibi otii sit a quotidianis illis curis et amplissimis negotiis quæ animum distinent tuum, ne gravere Athanasii scripta lustrare, et tam sagacem virum consiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediscitur quod sit antistitum munus: qui esse debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Ecclesiæ hostibus. Omnia quippe casuum, omnia calamitatum genera emensus Athanasius, nunquam semel initum pietatis cursum intermisit, omniumque virtutum sese specimen obtulit. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit Athanasio; nunquam labere, si ipsum audias.

Hæc ratio tibi, Serenissime Princeps, haud injucunda spero fuerit testificandæ obsequentiæ erga te nostræ: Athanasiique concinnandi laborem nos auspicato aggressos arbitramur, si lucubrationes nostras in officii signum oblatas tibi, grato animo acceperis, et patrocinium tuum te summe colentibus impenderis

*Obsequentissimis monachis ord. Sancti Benedicti
congregationis Sancti Mauri.*

PRÆFATIO IN UNIVERSA S. ATHANASII OPERA.

(Ed. Bened. 1698 [a].)

Mirari subit quare cum in antiquorum libris A tissimi, scripta in tam misera sorte versari ne patremur, vetabat recordatio victoræ olim de perniciosissimis Ecclesiæ hostibus, non aliis quam biscelis partæ. Quis enim, si perpendat quantum ingenio, quantum peritia litterarum, quantum humana gratia valerent quibuscum Athanasius assidue per totam vitam congressus est, non maximæ ea scripta ducat, quibus ii profligati, vera doctrina asserta fuit? His Arii dialectica, Eusebii Nicomediensis calliditas illa, parque maximis gerendis rebus ingenium; his gentilis ejus Cæsariensis eruditio varia, Theodori Heracleotæ sacrarum litterarum perilia erroribus luendis addicta, his demum hæreticorum omnium tela depulsa sunt. Operæ igitur pretium fuerit, ut ea pristino nitorि restituere cum remus, per quæ, Numine ita providente, id nacti sumus, ut sana fides ad nos usque pervenerit. Qua autem ratione, quid actum sit, quænam hujusmodi scripta complectantur, paucis expendere jubet animus, cum de manuscriptis ac de prius editis pauca præmiserimus.

Tanti Doctoris, omnibus retro sæculis celebrata-

(a) Monendum Lector in textu et in notis paginas retineri editionis Venetæ, quas typis grandioribus

expressimus. Edit.

(b) Hom. Iliad. Ψ, vers. 116.

I.

De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.

1. Res est explorata, Atbanasium certa quædam opera sua asservasse, lustrasse cum id otium serret, iis quædam adjecisse sicubi res postularer: animadversum id fuit in *Apologia contra Arianos*, et in libro *De synodis*, et fortasse aliis in libris factum, etsi haud certis notis deprehendi queat. Ordine autem operum, qui in plerisque manuscriptis idem ipse comparet, ut fuit superius recensitus (a), multis secundum Athanasii ætatem saeculi adornatum fuisse hinc liquidum est, quod multa ille complectatur spuria veris intermista, ut sese dabant, et fors ferebat, nulla servata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Basiliensis, cuius varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præstat antiquitate et accurate, a Doxopatre quodam exaratus, eruditio viro et de Athanasii scriptis bene merito. Illic explanationes hinc inde adjectit, sagacis et periti hominis notam præferentes. Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit monasterii τοῦ Κυρίου, nam ita folio primo: Ἡ βίδλος αὕτη τῆς μονῆς τῆς Κυρίου. Postea vero cum in alias manus devolutus esset, recentiore charactere scriptum fuit, χτῆμα μονῆς τοῦ χριστοῦ Διονυσίου. De cæteris codicibus sat alias agitur. Est porro manuscriptorum ordo, qualis qualis est, summo quidem opere nolandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis scriptoribus sequioris ævi, qui Athanasii opera commemorant, bujusc ratio habeatur; tum etiam ut nuperi scriptoris difficultas levelur, qui cum in amainensis cuiusdam verba incidisset, scilicet: Ἐγράψῃ δπίσω ἐν τῷ Ἑγγάφῳ, inauspitate satis legendum putavit τὸν ἔχειν λόγῳ, id est, ut cœminiscitur ille, in collectione monumentorum, quam esse putat *Apologiam contra Arianos*. At τὸν Ἑγγάφῳ esse numerum 68, cuiilibet laterculum manuscriptorum a nobis editum insipienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodiit in publicum, est, ni fallor, Vicentina, anno 1482, Leonardo Basiliensi typographo. Ibi per pauca Athanasii opera Latine tantum, Omnibono Leoniceno interprete, continentur, videlicet, tres *contra Arianos Orationes* hinc inde dispersæ; *Oratio contra gentes et De Incarnatione*; *Epistola prima ad Serapionem*; *Liber de Incarnatione Dei Verbi, contra Arium et Apollinarium*; *Disputatio contra Arium in synodo Nicæna*. Præt ejusdem Omniboni epistola nuncupatoria ad Paulum II, summum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipse prelo tradidit, sed ejusdem morte præoccupati operam suscepit Barnabas Celsanus, ut videre est ex epistolis Petri Bruti episcopi Catharensis ad Celsanum, et Celsani

A ad eundem episcopum, huic edito præfixis (b). Versio Onniboni non mala, quæ satis accurate Græcorum sententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus est Hagenœ, anno 1519, liber *De variis quæstionibus*, Joanne Reuchlino Capnione interprete, idipsumque opus Rōmæ item, anno 1523.

3. Anno 1520, Lutetiae, apud Joannem Parvum, prodiit Athanasii nomine volumen unum, cui præfixa est epistola Nicolai Beraldi ad Michaelem Bodetum, Lingonensem episcopum. Hic autem, præter duas orationes, *contra gentes* et *De Incarnatione*, Ambrosio Camaldulensi interprete, reliqua omnia supposititia sunt; nimirum, *Commentarii Theophylacti in Epistolas Pauli*, *Disputatio contra Arium*; *Probo judice*, *Liber de exhortatione monachorum*, *Historia imaginis Berytensis*, *Epistolæ summonitorum pontificum ad Ægyptios episcopos*, *Quæstiones ad Antiochum* numero pauciores quam nunc existant; fragmentum item *Epistolæ ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum*, *Vita Athanasii* per Joannem Tortelium Aretinum, cui præmittitur ejusdem Tortelli epistola ad Eugenium IV pontificem.

4. Sub hæc, anno 1527, Desiderius Erasmus cum in codicem incidisset, Atbanasium non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas ad *Serapionem epistolas*, tertiam scilicet et quartam, *Epistolam de decretis Nicænis*, *Apologiam de Iuga*, partem *Apologiae contra Arianos*, *De passione et cruce Domini*, in illud: « Euntes in vicum quod contra vos est; » *De virginitate*, in illud: « Quicumque dixerit verbum, » etc., *Epistolam ad Serapionem*, quæ prima omnium est, initium libri *Contra omnes hæreses*. Et mireris, lector eruditæ, præjudicataam opinionem Erasco sucum fecisse. Nam quia Atbanasium inter Græcorum elegantissimos numerandum, nec injuria, æstimabant; hinc factum, ut *epistolam primam ad Serapionem*, quæ apertissime Athanasii est, non sine convicio auctoris Athanasio adjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸν εὐτονὸν desideratur, non scriptoris vitio, sed quia ab initio ad calcem loca Scripturæ sacrae perpetuo congeruntur; quo in genere scribendi eloquentiam orationisque nervos expetere, idipsum sit quod nodum in scripro quædere. Non hic unus comparet nævus in his Erasmi lucubrationibus. Cum enim in *Apologeticum contra Arianos* incidisset, ubi triginta sex monumenta extant historiæ ecclesiasticae opportunissima, hæc nihil fecit ille, imo hæc effatus est: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum de actis adversus Athanasium, quas, quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam suppositiæ, piguit vertere*. Hæc sane, quanquam pœnitent clementius effari in tantum virum, minus peritum in ecclesiasticis arguant. Anno 1532, Lugduni cusa

(a) Post collationem ordinis veteris cum novo, quam nos ad calcem tomī IV exhibemus. Edit.

(b) Infra, p. XLV.

sunt quotquot in Parisiensi editione anni 1520 exstant, iis additis quæ ab Erasmo versa fuerant.

5. Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanasii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitror, codicim Athanasii infrequentia. Verum, anno 1555, Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græce Latineque peritus, summa cura et studio Athanasii opera multo auctiora quam ante Latina fecit, et Basileæ edenda tradidit; opusque totum ex officina Frobeniana in lucem, sed Latine tantum, emititur anno 1556. Nanniana illa versio diu inter optimas annumerata est: at accuratius rem expendentibus multa sese vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius est, qui prior elegantissima Athanasii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero alia quædam prodierunt editiones, quæ ne transversam unguem ab illa Basiliensi discrepabant. Parisiensis tamen, anno 1572, a Sebastiano Nivellio cusa, *Vitam Antonii* insuper complectitur, necnon *Vitas Athanasii* per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuscula ex collectione Canonum mutuata, scilicet, *Epistolas ad Amunem, tricesimam nonam festalem*, et *ad Rufinianum*; quæ Parisiis seorsim publicatae fuerant anno 1574.

6. Hucusque Latine tantum cusa fuerant Athanasii opera: verum, anno 1600, Græce primum Heidelbergæ, typis Hieronymi Commelinii, in publicum prodiérunt; ex codicibusque bibliothecæ Palatinæ Græca desumpta sunt. Sub hæc, confecto pene opere, Petrus Felckmannus summa accuratione fragmenta multa Athanasii hinc et inde collecta, varias lectiones, notas quasdam, *Epistolas item duas ad Luciférum, aliasque ad monachos* edi curavit ad calcem omnium. Et fuissest editio illa multum præstantior, si ab initio Felckmannus, vir sane eruditus et φιλότονος, ejus curam suscepisset. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accurationem et præstantiam internocendi facultas, Græca non quæ magis ad veram lectionem, sed quæ proprius ad Nannii interpretationem accedebant, prelo submiserunt, hinc factum ut editio isthac non adeo accurata sit. Secundum hæc, anno vide-licet 1608, ex officina Claudi Chappelii Parisiis prodiit nova Athanasii editio, sed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducæ, Societatis Jesu, notis. Anno item 1612, Latine cusa sunt Athanasii opera cum ejusdem Frontonis Ducae notis, addita *Vita Antonii* Græce ex editione D. Hoeschelii, Augustani.

7. Sed hasce omnes editiones obscuravit Parisiensis Græco-Latina, anno 1627, publicata curante Joanne Piscatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus castigata, multo plura prætermissa, nonnulla vitia sua fuerunt; quod in variis lectionibus nostris cuique legenti animadvertere est. Versio autem Nannii multis in locis mutata fuit, et plerumque inconsiderate; ita ut contra idem manuscriptorum editorumque, infeliciter augurando suo-

A que marte, editores sua, non Athanasiana substinerint. Et monuisse juvabit, sicubi nos versionem Nannii memoramus, non Parisiensem significare, quæ innumeris in locis mutata fuit, sed alias ante annum 1600 publicatas. Mirum autem in Parisiensi isthac editione omissas fuisse Felckmanni varias lectiones omnes, quarum plerique magni pretii sunt. Ut ut sit, castigatio tamen in multis est hæc Parisiensis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adiectæ sunt huic editioni *Homilia septem* cura et studio Lucæ Holstenii, quas cum plerisque aliis hactenus ineditis inter spuria ablegavimus. Post eas omnes editiones publicata demum est, Coloniensis nomine, Lipsiana, anno 1681, quæ innumeris mendis scatet, adjecto *Syntagma doctrinæ*, ab Arnaldo Norimbergensi edito.

B 8. Hæc ante nostram prodierunt Athanasii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum sic ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuncti sunt. Nam si in omnium præstantissimam, Parisiensem videlicet, oculos adjeceris, mirere sane quam oscitantes fuerint, qui tam conspicua vitia ne senserunt quidem. Primo enim germana et vera opera spuriis passim intermista sunt, tam in primo quam in secundo tomo, nullo delectu, nulla vobetac vel γνησιότητος significatione; quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in consilii inopiam conjicit, cum non in promptu sit internoscere quid sincerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quæ natura sua cohærent, ac sine vitio senioveri nequeunt, vel minimum inter se ordinem teneant. Sic *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto*, quarum prima secundæ, secunda tertiae, tercia quartæ occasio fuit; ita distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ fuerunt, ut tomo primo, quæ prior esse debuit, secunda legatur; quæ secunda, primas teneat; duæ autem posteriores in secundum tomum ablegatae fuerint, ita tamen ut postremæ, quæ quartæ est, fragmentum, primo tomo avulsum jaceat. Eamdem animadvertere est in *Apologiis ἀταξίᾳ*: nam quæ postrema omnium sita est, et *Apologia secunda* inscribitur, primum debet occupare locum, secunda vero tertium. Omnia denum ut casus tulit posita sunt: adeo ut si quis historia ecclesiastica mediocriter tinctus, aut in Athanasianis hospes, in hæc primum incidat, paſſim hæreat incertus; imo vero ne periti quidem his sese difficultibus, nisi manuscriptorum ope expedire valent. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortasse maximum consecutum est; ut quæ certissime Athanasii sunt, a doctis in vobetac suspicionem vocarentur. Sic Erasmus διπλογύρωτος adversus primam ad *Serapionem epistolam* sententiam tulit: cui, si debito epistolæ illæ ordine sitæ fuissent, ne minimus scrupulus hæsisset; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum sane est, quæ peregrinis in

locis versantur, peregrinum olere, et quamcunque rem nonnisi suo loco suas partes implere posse. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum aspersæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus multis vix quidpiam sanum offendas : maxime vero in libris *De humana natura suscepta*, *De sententia Dionysii*, in *Epistolis ad Serapionem*, et in *Orationibus contra Arianos*; ibi sexcentæ lacunæ, infinitæ propemodum clausulæ vitiatae, ut vix ubi pedem secure figas reperias. Quid si in *Epistolam encyclicalam*, male ad *orthodoxos* inscriptam, incidas; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis substituta deprehendas : a non indigne feras labefactatum ab imperitis amanuensibus libellum, qui ad historiam ecclesiasticam quarti sæculi plurimum juvet ? Et incommodum accidit, ut pessimis omnium codicibus usi sint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nanniana versione, ex vitiato et ipsa codice expressa. Hinc perspicuum quanto scrupulo et religione Athanasii editis illis uti debeatur, et una quam necesse fuerit novam parare editionem, et errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod spectat, diu hærebamus incerti novamne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque et quidem a laudatis prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et sane in hanc potius partem propendebamus initio, ne scilicet actum agere videtur. Verum contra, ne versio illa iterum in lucem prodiret, multa suadebant. Primum enim cum ex manuscripto vitiato, et infinitis prope mendis asperso expressa illa a Nannio fuerit, necessum erat ut sexcentis in locis immutaretur, ut cum Græcis quadraret. Ad hæc autem ut eruditæ viri jamdudum animadverterant, versio illa non ea accusatione concinnata fuit, ut Athanasii mentem probe assecutus sit Nannius; qui vir apprime eruditus et multis nominibus præclarus, præstantiora nostris fortasse dedisset, si ætatis, manuscriptorumque conditio id tulisset. Verum vitiata lectione, cum quis semel ab auctoris sententia excidit, in reliquis etiam præceps fertur; et dum ad certos limites redierit, transversus agitur. Innumera possemus afferre ex illa versione exempla: sed pauca satis sunt, ne eruditæ lectori, dum aliena errata recensemus, fastidio simus.

10. Porro antequam animadversiones illas nostras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, si hic afferatur in medium censura Nannianæ versionis olim jussu eminentissimorum cardinalium congregationis Indicis concinnata, et quidem ab emunctæ variis viro, cuius nomen lacetur in schedis nostris. Eam vero ex codicibus mss. Patris Barissy congregationis Vallicellanæ exscriptam transmisit nobis vir clarissimus Stephanotius noster. Necdum, quod quidem norim, lucem asperxit.

CENSURA PRIORIS TOMI OPERUM D. ATHANASII GRÆCE ET LATINE EDITORUM ANNO MDC, LOCO UBI EXCUSSA SUNT NON EXPRESSO, JUSSU ILLUSTRISSIMORUM ET

REVERENDISSIMORUM CARDINALIUM CONGREGATIONIS INDICIS FACTA.

¶ Prior tomus operum D. Athanasii ea continet, quæ Latine solum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipse textus, qui nuper in lucem prodit, et phrasin certe Athanasii redolet, qualem ille fuisse tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam et luculentam, sed pietatis et rerum divinarum scientiæ plenam, et nequaquam corruptus aut adulterinum quid passus videtur; nisi quod fortasse ob incuriam typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque et comata, periodi etiam alicubi desiderantur. Interpres Nannius multa præclare reddidit, ubi præsertim historicæ narratio fuit illi vertenda. At vero in disputationibus theologicis, ubi creberet et vehemens et argutus est Athanasius, succumbit plerumque, et multa verborum copia exprimere conatur quod non assequitur, atque invitus labitur: et aliquando dicta Athanasii de sanctissima Trinitate et mysterio Incarnationis tam infeliciter reddit, ut vix a theologis in scholis propositiones illæ defendi queant, quales illæ sunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duabus de Incarnatione Christi orationibus contra Apollinarium, septuaginta locis totum invertit et confundit Athanasii sensum, dum vel omnino contraria, vel longe diversa, pleraque etiam non nimis sanæ fidei consona scribit. In universum Nannius multa sæpe libertate utitur, et libenter vagatur, impropriæ loquitur, et obscuritate multa involvit; solet confundere tempora, periodos intercidere, et proinde rationum vires enervare; Scripturæ loca ita vertit, et sua semper interpretatione uti velit, cum sæpe, si Vulgata uti voluisset, aptius et apertius rem declarare potuisset. Ea porro loca, in quibus sensa textuum notabiliter corrupta sunt, per totum hunc primum tomum amplius sunt quingenta. In his vel affirmante Athanasio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur et non cohærentia; ut aliam ipse, aliam Nannius cantilenam videantur cantare. Verum, ut res facilius pateat, ex eorum numero jam selecta loca quædam adnotata sunt, in quibus interpres non modo diversa loquitur, sed etiam vitiosis utilitatem dicendi modis, et sententias profert aut ambiguas, aut certe falsas, et omnino Athanasio indignas.

¶ In oratione contra Sabellii gregales (a), inquit Athanasius, Εἰς Θεὸς τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοούμενης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Nannius vertit: Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, et perfecta paternitas in Filio subsistat. Vertendum erat ita: Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna exsistit Deitas.

¶ In oratione & contra Arianos (b), Athanasius: Οὐτως θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἔσωτῷ καταλάσσων τὸ γὰρ ἑδίον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστιν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσσετο. Nann.:

(a) T. II [nunc t. IV], p. 32.

(b) T. I [nunc t. II], p. 439.

Ila Deus fuit in Christo, mundum sibi reconcilians; nam propria substantia Patris Filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum erat ita:* Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians: proprium enim substantiae Patris est Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

** In epistola de synodis Arimini et Seleuciae celebratis (a), Athanasius:* Λέγει δὲ ὁ Υἱός, Ἐγώ καὶ ὁ Πατὴρ ἔτ τοι εἶμεν, καὶ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα τῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ή πῶς αὐτάς ἐκλαμβάνοντες τώσομεν τὸ ἐν εἰναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν; *Nannius:* Et Filius de se dicit, *Ego et Pater unus sumus;* et, *Qui vidit me, vidit et Patrem meum.* Quid de istis vocibus sentiendum est? aut in quem significatum eas accipientes tueri possumus, ut Pater et Filius unus habeantur? *Vertendum:* ut Pater et Filius unus habeantur.

** In oratione 5 contra Arianos (b):* Λείπεται δὴ τὸν θεού λέγειν αὐτῷ εἰ δὲ τοῦτο, ἀλλο ἀν εἴη τὸ ἐξ τοῦ, καὶ ἀλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστιν. *Nannius:* Reliquum igitur est Verbum ex Deo existere: quod si concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; et aliud, quod sui alteram naturam dedit. *Vertendum:* Alius fuerit, qui ex aliquo est; et alias, a quo ille est.

** In eadem oratione (c):* Ἡ δὲ διδοσκαλία οἵσες Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ σοφὸν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεόν, καὶ Λόγον: καθόλου μὲν τοι φυλάττει ἀδιάτετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατά πάντα. *Nannius:* Adversatur enim huic opinione sacrarum litterarum constitutio, quæ Patrem et Filium sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; ubique tamen quemque in sua natura indivisibilem, indiremptumque, et impartibilem per omnia agnoscit et servat. *Vertendum:* Sacra vero doctrina agnoscit Patrem et Filium, sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; omnino tamen servat utrumque indivisibilem, indiremptum et impartibilem per omnia.

** In eadem oratione (d):* Ἐπιφέρει γοῦν· *"Ira γιρώσκητε δι τὸν ἐτὸν Πατέρα,* καὶ ὁ Πατὴρ δὲ ἐμοί. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγούμενος, οὐχ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς δὲ ἐν ἐστιν, εἰπεῖν ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτὸν τῷ Πατέρῳ καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάρταν καὶ τὸ ἀχώριστον. *Nannius:* Insert ergo: *Ut cognoscatis quod ego in Patre et Pater in me;* quid sit unum esse interpretans, non in eo consistere voluit, quasi in eodem sit illud, quod cum altero est unum, sed quod ipse in Patre et Pater in ipso esset, co-
operationem, inseparabilitatemque demonstrans. *Vertendum:* Insert igitur, *Ut cognoscatis quod ego in Patre, et Pater in me;* quid enim sit unum esse explicans, non in eo consistere voluit, ut ipse idem sit, qui ille ad quem refertur, sed conjunctionem, inseparabilitatemque significare ait, eo quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit.

(a) T. I [nunc t. II], p. 608.

(b) Ibid. p. 491.

(c) Ibid. p. 494.

(d) Ibid. p. 490.

(e) Ibid. p. 732.

** In epistola ad Adelphium (e):* Οὐτω γὰρ καὶ τὴν πατρικήν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκομεν. *Nannius:* Ita enim et Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoscimus. *Vertendum:* Ita enim et paternam ipsius deitatem agnoscimus.

** In oratione contra Sabellii gregales (f):* Χωρίζομεθ τε καὶ τῶν Ιουδαϊζόντων, καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐν Ιουδαϊσμῷ παραθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι θεόν ἔνα παραπλησίως Ιουδαίοις λέγουσιν, οὐχ δι τοῦ μόνος ἀγένητος, καὶ μόνος πηγῆ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον θεόν, ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱοῦ καὶ ἄκαρπον. *Nannius:* Disjungimur quoque a judaizantibus, qui Christianismum in Judaismum depravant; et ab iis, qui Deum ex Deo insciantes Deum unum itidem ut Judæi prædicant, quique non ideo quod solus sit increatus et solus fons deitatis, solum Deum nominant; sed quia secundum eum existimant. *Vertendum:* Disjungimur quoque a judaizantibus et Christianismum in Judaismum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum esse aiunt, itidem ut Judæi, non quod solus sit ingenitus, et solus fons deitatis, sed quia secunditate Filii careat.

** In epistola de sententia Dionysii contra Arianos (g):* Μή γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τούτῳ υπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ, ὃς οὖτε λέγοντος σύνεστιν δὲ Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὄντα συνῆθεις ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα τελεῖστον ἀλλήλων διεστᾶνται. *Nannius:* Imo ne hic quidem quispiam Ariorum male de eo sentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium esse, ut ipsa nomina, quæ cum invicem cohærent, re tamen inter se plurimum distant. *Vertendum:* Ne vero hic etiam quispiam Ariorum male de eo sentiat ita dicente, Filius Patri coexistit; quasi velit dicere, nomina quidem inter se invicem conjuncta esse, res vero ipsas plurimum inter se distare.

** In libello de communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti (h):* Μαρτυροῦται ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ δομοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέριχτον καὶ μιαν ἔχειν ἐνέργειαν. *Nannius:* Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione similis esse inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Vertendum:* Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris et Filii et Spiritus sancti pari ratione difficilis contemplatio, et una sit operatio.

** In oratione 4 contra Arianos (i):* Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, δεῖ δὲ ταῦτα ἔχει δι Πατήρ-δηλονότι· & ἔχει δὲ Υἱὸς ταῦτα δητα τοῦ Πατρὸς, δεῖ δὲ τοῦ ποτε ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἔχουν ἀδίλως δὲ Υἱὸς & ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. *Nannius:* Si enim quæ Patris sunt ad Filium pertinent, et semper illa Pater habet, cer-

(f) T. II [nunc t. IV], p. 28.

(g) T. I [nunc t. II], p. 203.

(h) T. II [nunc t. IV], p. 2.

(i) T. I [nunc t. III], p. 464. Græca vitiata sunt.

tum est Filium semper habere ea quae sunt Patris; quippe qui semper in eo sit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quae possidet ut Deus, ea postulat ut Filius. *Vertendum autem*: Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quia habens perpetuo Filius quae habet, ea a Patre habet.

« *Et secunda oratione contra Arianos (a)* : Καὶ φανερὸν ἐκ τούτου δείχνυται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον τοῦτο ἔστιν ὁ Υἱός. *Nannius* : Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diversæque a Patre participatu imbui ac tingi, sed id ipsum quod ex participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem* : Huic porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem ex Patre participatur, id esse Filium.

« *In oratione quarta contra Arianos (b)* : 'Ος γάρ δὲ Κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἀνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι παρὰ τοῦ Λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius* : Ut enim Dominus induito corpore factus est homo, ita et nos homines ex Verbo Dei deificamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem* : Ut enim Deus induito corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius.

« *In eadem oratione (c)* : Εἰ γάρ καὶ δὲ Λόγος ἀπὸ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἔδια τὰ πάθη. Καὶ εἰ ἡ σάρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ᾽ ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἔστι τοῦ Λόγου. *Nannius* : Si enim Verbum caro factum est, ergo carni et sua qualitas, diversæque a Verbo affectiones sunt. Rursum, si caro in Verbo Deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem* : Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursus, si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen et virtus Verbi est.

« *In oratione, et Quod unus sit Christus (d)* : » Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρονται ἄμα πανταχόθεν εἰς ἐν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὅμοιούσιον τῷ Θεῷ, ἢ ἔνον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἀλλήν ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς. *Nannius* : Ceterum, qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiunt, quod duas hypostases sive personas in Christo constituant, et adversum eos calumniis utantur, et undequaque satagant nostros sermones ad aliquid absurdum detorquere, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud esse ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum exteriusque omnibus modis a persona Filii, quæ

(a) T. I [nunc t. II], p. 531.

(b) Ibid., p. 463.

(c) Ibid., p. 468.

(d) T. II [nunc t. IV], p. 40.

A tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem* : Qui talia contentiose aiunt, mentem suam aperiunt, quod duas in Christo hypostases esse velint; et co-nantur undecunque eo nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens et consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantia Filii : quod ipsi concedunt et est illorum sententia.

« *Ibidem* : Οὐδέποτε γάρ τῶν εὐφρονούντων, ἣ νήφειν οἶλος καὶ νοεῖν δύναμενος εἴποι ἀντὶ ὀστερὸς ὁ Λόγος τέλειος ὃν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδέξιο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἔχρησεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἀνθρώπος γένηται. *Nannius* : Nullus enim eorum qui recte sapient, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituitur, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est et sua hypostasi absolutum, neutriquam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est* : Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, et qui ratione uti possit, dixerit; quod, quemadmodum Verbum, cum perfectum esset et sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus et subsistens homo fieret.

« *In oratione De salutari adventu Jesus Christi (e)* : Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ ἰουδαῖοι λύσαι ναὸν Θεοῦ καὶ τὴν διλυτὸν σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καθ' ὑμᾶς ἔσχε τούτον τὸν τρόπον τὴν τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius* : Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, et indissoluble temperamentum carnis cum Verbo disseparesse, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisse corporis mortificatio? *Vertendum autem est* : Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei et, indissolubile carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo modo facta est quo vos dicitis, nimurum per separationem deitatis a corpore?

« *In oratione De incarnatione, contra Apollinarium (f)* : Καὶ τις ἡ ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὡς μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, ἀλλὰ τῆς ὑποτοπλάστρῳ Ἄδαμ; *Nannius* : At quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constitutatis, quæ in protoplasto? *Vertendum autem est* : Quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adani?

« *In epistola ad Epictetum episcopum (g)* : Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη μὴ χωρισθεῖς αὐτοῦ, κηρύξαι καὶ τοῖς ἐν φυλαχῇ τνεύμασιν. *Nannius* : Corpus tuum quippe in sepulcro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est* : Corpus hoc erat, quod fuit in sepulcro positum, cum

(e) T. I [nunc t. II], p. 760.

(f) Ibid., p. 740.

(g) Ibid., p. 725. Vide ibi.

Ipsum Verbum non separatum a corpore, proiectum est ut prædicaret.

In disputatione in Niceno concilio contra Arium (a):
Οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἔκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ διὰ εἰρήνης τὸν οὐκ εἶχε πρότερον δὲ Λόγος καὶ Θεὸς, ταύτην ἀλλαγὴν διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν.
Nannius: Non Verbum quod Deus est laboravit lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet carnem, quam prius non habebat, cum Verbum et Deus esset, eam se denuo resumpsisse. *Vertendum autem est:* Non enim qua est Deus Verbum, lassitudine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur, quod carnem, quam prius non habebat, Verbum divinum assumpst.

*In oratione de sanctissima Deipara, quae tamen neque stylum, neque exactum illum scribendi morem Athanasiū p̄r̄ se fert: nam ibi Platonico more philosophatur auctor de vocabulo οὐσίας et videtur etiam aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentialiā ab attributis et actionibus essentialiib⁹; quae sunt posteriorum Græcorum opiniō, et multum contra divum Thomam agitata a quoddam Gregorio Palama, quem suisse alunt Marci Ephesini p̄ceptorem: cum Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat. Dicit p̄t̄re sicut beatam Virginem, ita ipsam animam Christi, non habuisse claram Verbi visionem necnon beatam Virginem h̄esitasse ad verba angelī, etiam cum dixit: Ecce ancilla Domini; optandique modo dixisse, Fiat mihi secundum verbum tuum. Refertur vero ibi propositio illa, quam Cyrillus in epistola ad Successum episcopum Dioc̄asariensem ait esse Patrum antiquorum his verbis (b): Διδ καὶ τοὺς λέγοντας μέτα φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρχωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην λογικήν τε καὶ νοεράν, οὐ πάντα ἀποδεχμέθα. *Nannius:* Ideoque et eos qui dicunt, solum naturam Dei Verbi incarnatam, neque addunt eam animatam esse, et rationalem, et mente p̄reditam, non admodum recipimus. *Vertendum autem est:* Ideoque eos qui dicunt unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt carnem assumptam esse animatam rationali et intellectiva anima, non admodum recipimus.*

*Postremo quia in verbis Athanasiū in Apologia secunda, auctor ille qui confecit indices tomo secundo offit, deducere vult suam illam conclusionem, quod Julius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano iudex fuerit constitutus, notata sunt Athanasiū verba, quibus ille oppositum asserit: inquit enim (c), Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τρὸς Ἰούλιον ἐγράψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν τὴν ξενίαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιτο, χριτὴν γενέσθαι: *Nannius:* Quin et Eusebiani ad Iulium litteras misere, et ut nos terrent, synodus jusserunt convocari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. *Vertendum autem est:* Quin et Eusebiius*

A litteras ad Julianum mittit; rogans ut ab ipso synodo convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se iudicem, putans se terriculis hisce nos commoturum.

Explicit censura in primum tomum Operum sanci Athanasiū Græce et Latine editorum anno 1599, ex translatione Petri Nannii.

Censura in secundum tomum deest in manuscripto codice. □

11. Hæc probe observata. Verum haud felicius, nisi fallor, in historicis, ut putat iste quisquis sit anonymus, versatus Nannius est, quam in theologicis. Exemplis id palam fiat (d): Οὗτος εἰσὶ πρᾶτοι, καὶ φιλόνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς μᾶλλον δὲ, εἰρήσται γὰρ τάληθες, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόδων καὶ ἀπειλῶν, ή ἐξευσεβεῖς καὶ ἐπιεικεῖς, & τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. *Ubi Nannius: Homines scilicet admodum mansueti, et moribus aequis, vel quod verius est, improbi et perquam acerbī, qui terroribus et minis potius, quam pietate et aequitate, quod episcopos decet, ad paenam deproperant.* Vides quam importune illud, τιμώμενοι, ad paenam deproperant, interpretetur; ubi vertendum, honorantur, vel, honorari student. Et paulo post: Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενέμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορίᾳ ἦπον γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια: τι γὰρ ἀλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ή θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος; *Catēgōria enim est, dilecti, quam tentant, eaque gravissima et maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus.* Quis enim alius istius quæstiōnis finis, nisi ut mors regio tumultu inferatur? Illuc, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare, omnium humanorum supremum tribunalia, ἐκ βασιλικῆς κινήσεως, quam prave, regio tumultu, reddit, cum luce clarissim sit vertendum esse, ex imperatoris ira, vel, a comito imperatore. Et, paucis interjectis, ut videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦστιν, ἐὰν συγχρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους συνεχωρήθησαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. *Hic Nannius, non advertens de unius Athanasiū exsilio agi, imperio verit: Aut necem moliuntur, si ipsis licet, aut saltem exsules facere. Quod et impetraverunt ab religiosissimo Cæsarum patre, qui iras ipsorum offensasse, cum supplicium capitale posceretur, exsilio duumادرum explerit.* Ne multa, si quis Græce gñarus, et historiæ ecclesiastice peritus, subsequentia percurrat, vix aliquam periodum Nannianis lapsibus vacuam deprehendat. Inserius vero quam incommodo illud (e), Καὶ καθαιρεσιν διειδίζειν αὐτῷ τολμᾷ, καθαιρεθεῖς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (f) καθαστασιν. Πῶς οὖν η αὐτὸς η

(a) T. II [nunc t. IV], p. 162.
(b) T. II [nunc t. IV], p. 340.
(c) T. I, p. 110.
(d) Edit. Commel. p. 562, edit. Parisiens. pag.
(e) Edit. Venet. pag. 99.
(f) Edit. Parisiens. p. 727.
(f) Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, ut habet editio Parisiensis.

Θεογνίος τὸν γαντο καθαιρεῖν δίλον, αὐτὸν καθαιρεῖ. Οὗτος, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγχόμενοι; Οὐδέτε γάρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίλον μὲν ἐν Νικομήδει, Χρηστὸς δὲ ἐν Νικατῷ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν. Ubi Nannius: *Nec veretur ei obficere ejus dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime exauctoratus, ut qui suæ exauctorationis testimonivm et argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere, ipsi depositi et exauctorati, et virtus sue creationis famosi?* Bene si quidem cognitum habetis, Amphiōnem Nicomediæ in eorum locum episcopos constitutos esse. Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter peritus advertat: *Ac depositionem ipsi (Eusebius Athanasio) exprobare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suffectus sit.* Quomodo igitur vel ipse vel Theognis alium deponere potuerunt, cum ipsi depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum loco sine constituti? Probe etenim nostis, Amphiōnem Nicomediæ, Chrestum Nicæam eorum loco suisse ordinatos. Est ubi Nannius nomina propria non advertat, et quasi aliud quam nomen viri significarent, interpretetur. Sic in epistola Alexandri Thessalonicensis hæc, Ὄπως μὲν οὖν δεκειμέθε τρὶς τὸν μνῆμας ἔξιον Σωτῆρα, οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖ, ita vertit (a): *Quo igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum memoria dignum in se conservat, existimas.* Ubi hæc vera interpretatio: *Quo igitur affectu fuerimus erga Sozontem memoria dignum virum, non ignoras.* Et in Epistola encyclica (b), olim ad orthodoxos inscripta, Πιστὸν nomen proprium, fidum perperam interpretatus est: quæ vox inconsulte est a Parisiensibus editoribus in Γρηγόριῳ commutata. Innumerā proferre possem, quibus eruditus lector luce clarius id perspiceret, non licuasse nobis Nanniana vni versione; quando tam multa immutanda oportuit, ut vix Nannii versio exinde vocari posset: verum ne in re nota et pervulgata multis et insolens sim, libenter ingratu labore supersedeo. Miretur autem acutus quilibet inter præstantissimas annu-meratam, et quidem a doctis viris, Nannii versionem; ut propalam sit istiusmodi judices in conserenda cum Græcis illa interpretatione non multum oīl consumpsisse. Nimis decipit frons prima multos: cum enim in loca quædam feliciter redditæ canxi incidissent (et sunt fatemur ejusmodi non pauca), de ceteris conjecturam fecerunt. Auctoribus igitur et consuasoribus cll. VV. Bigotio et Cangio, quos memorantem

Χαλεπὸν ἐμὲ πέρθος λαδεῖ,

ad novam edendam versionem animum appulimus, et si rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam difficile sit ad tot eruditorum nutum ac sententiam Græca Latine dare, hinc palam, quod quantumvis

(a) Edit. Parisiens. p. 783.
(b) Edit. Parisiens. p. 948

A multi sint qui librum eundem vertere seorsim ag- grediantur; ne duo quidem eamdem prorsus interpretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ratio, ut interpretando medium ceu viam teneremus inter παραφραστικὴν vertendi rationem, et stri- gosam illam aliam, quæ Græca e vestigio et κατὰ πόδα consecatur: atque ita Græca reddidimus, ut quoad facultas tulit, a consuetudine Latinæ linguae non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non abstinimus, ut sunt exempli causa, mortificatio, tribulatio, persecutio, et aliae id genus, quia potissimum exstant in Vulgata nostra, et a Patribus frequentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui oblitis Latio voces tam sedulo aucupantur, ut etiam importuno scrupulo a suavi, et ab ipsis Ecclesiæ in- cunabulis ubique recepta SALVATORIS voce abstineant. Contra vero religio fuit sacrum nomen cum aliis commutare, etsi magis ad Latinæ linguae idio- ma accendentibus: cum maxime exploratum sit voci Σωτῆρ nullam e Latinis probe congruere. Audi Tullium (c): *Itaque eum non solum patronum istius insulae, sed etiam soteria inscriptum vid: Syracusis. Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimis soter qui salutem dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latini- tatis auctores vocem quæ isti Σωτῆρ respondeat: quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus, raro Serratoris; a reliquis vero, nuper excogitatis, utpote insolentioribus, abstinemus. Sicubi porro su- blimior res agitur, ut Trinitatis Incarnationi que- ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpreta- mur, nam in hisce, ait Julius papa, non specimen eloquentiae quærendum est. Si occurruant Scriptores sacrae loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur: sed quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur, quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum ne- cessere prorsus est litteræ obsequi, aliamque versionem parare: imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcis exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere oportet, sive lectio diversa, sive Athanasii mens allam interpretationem postulet: quod haud raro evenit.

Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis ratio, omnium scilicet opportuissima cum ad historiam et chronologiam, tum ad judicium voletac vel γνησιότητα ferendum. Admonitiones euique libro aut epistole; vel sicubi plura opuscula mutuo co- hærent, pluribus, præmisimus. Ibi tempus investi- gamus; opus germanum esse, cum res postulat, palam facimus; quæ difficultaria occurrunt explicamus, quantum in nobis situm est. Monitum porro lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne nimia notarum prolixitate ipsi nausēam mole- stiamve crearemus: ac multa consulto pretermi- sissemus, quia vel in Onomastico explanata sunt, si

(c) In Verr. iv.

qua voces spectant; vel in Athanasii *Vita*, si qua historiam; vel in *Monitis*, si qua res diversas et insolentes; ut possit quisque animum expiere suum. Dabia et spuria in secundum tomum (1), premissis vobis signis, ablegavimus. Quanto autem labore ac studio contenderimus, ut si qua laterent in variis Europæ bibliothecis Athanasii opera non edita transmiserentur nobis, tamen spero ii facient, quotquot ministerio atque officiis ea in re usi sumus. Et sane bene multa jam primum Athanasianis accedunt sive hactenus inedita, sive hic illuc in editis variis distracta. Quæ omnia observare licet in catalogo suis distincta notis. In ἀνεξότοις vero mole et pretio anteit *Commentarius in Psalmos*, qui ex compluribus manuscriptis jam primum in lucem prodit, et quidem ingenti labore exscriptus, ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti quanti, bene emittur quod necesse est. Ne quid lectoris commodis decesset, *Onomasticon*, quoad facultas tulit, accuratissimum damus ac non Athanasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis intelligentia pérōportunum. Varias lectiones notis intermixtas ad intium paginæ locamus: quæ ratio omnium est commodissima. Lectiones autem etiam eas, quæ parvi pretii videntur, non duxiimus negligendas; id licet nostrum Gallorum genium non sapiat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam demus: qui quodcunque primo aspectu leve putatur, statim cum fastidio respuimus. Quorsum illæ dñiæ, aientes, quis usus lectionis bujusmodi, quin isthac missa faciunt? Verum in promptu est quod opponatur: nos omnium inservire commodis, neque modo curare ut theologi, sed etiam grammatici, rhetorici, et si qui alii, nihil in hoc opere desiderent. Et præterea non desunt et iis qui in republica litteraria inter primarios computantur, qui id summe expetant a nobis. Et n̄ ea res nos longius ab incepto traheret, utilitates varias diversarum lectionum etiam minutissimarum communis- trare in promptu esset. Nihil deinceps, candide lector, quod vires quidem ferrent, negleximus, ut opus totum sartum et lectum, ut aiunt, tibi offeremus.

II.

De stylo Athanasi.

1. A priscis perinde atque a nuperis scriptoribus admirationi habita est Athanasii eloquentia. Ejus scripta quoq; quātisque veterū testimoniis laudibusque celebrentur, vidēre est in collectione locorum, quæ bene multa concessimus. At ut semper fuere quædam pestes hominum laude aliena dolentium, unus repertus est Philostorgius, qui Athanasium innumeris prope maledictis in *Historia sua insectatus* est: et nihil agebat aliud, quam ut dolorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem, conviciliis exoneraret. Is impudenter ait quodam

(a) *Suidas in voce Βασιλεος.*

(l) *Audud nos quartum. Edit.*

A loco (a). Athanasium Basilio, Gregorio et Apollinaris comparatum, instar pueri habendum esse. Sane tanti facienda Philostorgii de Athanasio verba, quanti hæc Eudmii de Basilio; quem, ut ait Gregorius Nyssenus, lib. i contra Eunomium, vocabat πονηρὸν, χακοθήη, φευστήν, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, Θραύν, ἀμαθῆ, παράγραπτον, τῶν θελών ἀμύντον. Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; et præterea audacem, indoctum, falsificum, divinarum rerum imperitum.* Misso itaque iniurissimi rabulæ judicio, ad Photium veniamus, æquum peritumque, si quis alius, judicem. Is ait in *Bibliotheca sua*: Σαζῆς μὲν ἔστι τὴν φράσιν, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελῆς, δριμὺς δὲ καὶ βαθὺς, καὶ λίαν τος; ἐπιχειρήμασιν εὔτονος. — Καὶ τὸ γόνιμον αὐτοῦ, ἥλικον δον καὶ θυμάσιον. Hoc est: *Clarus, nihil redundans, simplex; acutus tamen et altus, in argumentationibus nervosus.* Cuius tanta est ubertas ut admirabilis sit. Et cetera quæ fusiū ille prosegitur: additque in subsequentibus, Basiliū et Gregorium Nazianzenum ex ejus contra Arianos scriptis theologiaṁ hausisse suam:

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athanasium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus serme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad Joannem episcopum Lincolniensem: *Erat vir ille saeculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egrégios ingenii facundiæque suæ fructus. Habebat enim reverendam illam, quam Paulus in episcopo putat esse præcipuam, τὸ διδακτικόν, adeo diuīcidus est, acutus, sobrius, atlentus, breviter omnibus modis ad docendum appositus. Nihil habet durum, quod offendit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικόν, quod vidimus in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario: nihil laciniatosum, quod est in Augustino, atque etiū Chrysostomo: nihil Isocratis numeros, aut Lysicæ compositionem redolens, quod est in Gregorio Nazianzeno, sed totus est in explicanda re.*

3. Quid si incidisset Erasmus in exquisitissima illa opera tam multa quæ nunquam vidit, in Epistolas scilicet *De sententia Dionysii, ad Dracontium, ad monachos, ad Epictetum, in libros Contra Arianos, Contra Apollinarium?* Quid si in librum *Contra gentes, in Apologiam ad Constantium?* Annon tantum operum artificem, omnium eloquentissimum nuncupasset? Sed paulum libet spatiari: et quia tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a laudatis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus anteferretur; jam quæ in re præstare, quæ item aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quæ crebro Athanasii scripta regustando comperimus, proponamus studioso lectori. Primo quidem si Gregorii Nazianzeni illam quadrangulæ orationis industriam, si numeros species, ab hoc eloquentiae genere alienus semper fuit Athanasius, cuius dictio plus habet nailvæ elegantiæ quam artificiosæ dili-

gentiae. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, ut in *Oratione contra gentes, epistola ad Dracontium, Apologia ad Constantium*; ita tamen omnia tempore, ut lateat artificium, et oratio non astricta sed remissa numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra aliquando quam satis sit, circumscriptione et ambitu uitit, ut certis numeris definita, tanquam orbe inclusa currat oratio. Chrysostomi vero:

Toū καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκῶν φέρει αὐδῆ, illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non attingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe praestat salibus, nervis et τῷ εὐτόνῳ redundantiam omnem rēsecante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter et in mutis artibus observatur. Basilio autem nein propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed praeit illo elaboratione; hic longe praestat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicuti hæreticos insectatur, frequens est, apte et apposite distributis, et si potius suopte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio nunquam effuit, nunquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut et alterius cuiusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ alii antecellunt, meo quidem judicio, sunt: *Oratione contra gentes*, eximum opus; et cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nuditus; quam salse rideat, ubi res fert, gentilium superstitiones, quam concinnus sit in descriptionibus. Nec pœnitentia quædam hic apponere (p. 27): Tis γάρ δρῶν τὸν οὐρανὸν κύκλον καὶ τὸν δρόμον τὴλου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ δροῖσιν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὅμοιοι σωζομένη, οὐχ ἐνθυμεῖται δι τοῦ αὐτὰ ξεντά, ἀλλ' ἔτερός ἐστιν διακοσμῶν αὐτὰ ποιητῆς; Tis δὲ δρῶν ἥλιον μὲν ἀντέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαραλλάκτως. κατὰ τὸν τὸν ἡμερῶν ἵσον πάντως ἀφιθμόν, καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλας ἐναλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἀν ἐννοιαν λάθοι, δι πάντως ἐστιν δικαιοσμῶν αὐτὰ δημιουργός; Tis δρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα καὶ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἀφοίλαν, οὖν, τις ίδων πῦρ ψυχρῷ, καὶ ἔτερον ὑγρῷ κεχραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ως ἐξ ἐνδεικτῶν τὸ σῶμα, οὐκ ἀν ἐνθυμηθεῖη ἐξωθενεῖναι τούτων τὸν ταῦτα συνάθαντα; Tis ίδων, etc. Id est: *Ecquis enim cœli ambitum, solique ac lunæ curvam, aliorumve siderum positiones ac circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine aequalē ordinem*

A ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semelipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exortri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutare, alia vero circa errorem moveri cohæpiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido conjunctum, et siccum humido commixtum, nec tamen secum invicem pugnare, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, allum ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiae *Epistola de sententia Dionysii, Epistola ad Dracontium*; itidemque *Orationes contra Arianos*: ubi in altercando cum hæreticis, aculeis frequentier, maledictis facete utiliūr; creber in reperiendis, acutus in solvendis argumentis. *Apologia de fuga et ad Constantium elegantes, quibus plus inest quam reliquis diligentiae et artis, tropis apposite et sobrie respersæ, salibus frequentissimis. Salsum est illud in priore* (p. 254): Mόνη δὲ γνῶσις ἐν αὐτοῖς ἔστι τοῦ κακοποιεν, καὶ καθ' ἡμέραν χείρονα χείροις ἐφευρόσκειν. Καὶ γάρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθίασθαι διαβάλλουσι· πάθειν γάρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἔχθροις, ὅπερ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; Ἄλλα κακοήθεις δυτες σχηματίζονται τοιαύτα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐθεῖς δυτες ἀληθῶς αὐτοί, ὡς ἄρα δέσι τῆς παρ' αὐτῶν λαθορίας προσάξομεν ἐαυτούς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γάρ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πειράρχουσι, etc. Illoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidiè pejora pejoribus comminisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo relint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis nostris huiusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii ali quando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant, etc. Et inferins hæc quam pulchre, quam argute dicta* (p. 257): Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἰς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, οἵ τις καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀναρρόφους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὁδίρονται πικρῶς. οἵ τις μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλεον πεποιήκασι, καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλῶν ὀνειδίζειν, ἀγνοῦντες δι τοῦ γογγύζοντες, εἰς ἕκατον τὸν ποιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γάρ φαῦλον τὸ φεύγειν πολλῷ χείρον τὸ διώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiam ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere potuerimus; imo potius acerbe tu-*

gent, quod me non e medio prorsus sustulerint : ac A deinceps simulate timiditatem exprobrant ; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in se magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi, et cætera bene multa, præclara etiam, quæ consultio brevitatis causa prætermittimus.

6. Limaition etiam *Apologia ad Constantium*, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceronianam isthac, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit (p. 237) : Ποία με πρόφασις εἴληκε γράψαι τῷ τοιούτῳ ; Ποίον προσέμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ ; "Οτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργεστῶν οὐχ ἀν ποτε ἐπιλαθοίμην, τούτον φονεύτας B καλῶς ἐποίησας, καὶ ἀπόδεχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανοὺς καὶ πιστοπάτους ἀνδρας ἀνελόντας ; καὶ ἀπόδεχομαι σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμῖς ὑποδεξαμένους ; Hoc est : Quanam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecisset epistolæ ad talē virum mītendā exordium ? Num illud : Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cuius beneficiorum nunquam obliviisear : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris ; te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obturancaris a quibus perhumaniter exceptus fuī ? Prorsus simile habes apud Tullium in *Verrina* v : Quæ porra praefatio tuæ donationis fuit ? Illa scilicet resūs atque imperatoria : Quando tu quidem in præcio, in bello, in re militari : cuius ne mentio quidem te prætore illa facta est ? An illa : Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac turpitudine desisti, omnibusque in iisdem flagitiis tecum et in legatione et in prætura, et hic in Sicilia versatus es ? etc.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si adnotare quæ notatu digna sunt : quam salse nimirum mordent aversam eunuchorum libidinem, administris faciliis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant ; quam acriter insectetur Meletianorum avaritiam, qui dignitates ecclesiasticas venales quibuslibet viris proponebant, etc. Acutissimæ sunt etiam *Orationes contra Apollinarium*, in hisque invenimus Athanasium Athanasio δριμύτερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicæ quid apparetur mali. Etsi vero asper est, et sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos: nemp tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, ferore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat : et remisso depellere feroces

A homines, fateri erat diffisum se causæ suæ. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem ; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit,

..... mollitque animos et temperat iras.
Fuit autem illud sobrii temperantisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arii mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invisi ; perniciem divinitus immissam ægre recensere se testificatur (p. 289), ne quantumvis impio post obitum insultare videatur ; nimirum, Zōrtas κολδεῖσιν οὐκ εὐσεβές .

Οὐ γάρ ἐσθιὰ καθαροῦσι χερτομεῖν ἐπ' ἀν [δράσιν (a).]

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictu est : augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidiana curæ angerent animum, et pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro flle decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophia. Carmina vero ne minimum attigisse videtur. Dictio ejus pura et elegans est ut plurimum : nec insicior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinae linguae usum ; quale illud est, Ἐκκλησίαν Εδώκεν εἰς πρέδαν, βετεράνος, et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliquæ bujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab his vel Græce peritiores abstinerent. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, et contra hæreticos canit quodammodo clā sicuni. Platonis Homerique libros legit assidue, neconu allorum veterum, ut ex *Oratione contra gentes* et ex aliis ejus operibus propagari est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum bac in parte mediocriter duntaxat eruditum fuisse narrat, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem his in studiis contrivit. Aliis autem Jure videatur Athanasius φιλολόγος, et his in rebus probe eruditus.

III.

De amissis Athanasi operibus.

1. Etsi tam peritum dicendi opificem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos pœnitentia dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasi scripta amissa fuerint, ut nonnisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amabo, opera emisit in lucem, qui ineunte adolescentia ejusmodi Iudum ingressus, mox specimina dabat magistro digna ; qui decursa jam ætate a deo naviter et salse Ecclesie hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accrevisse viro, dum cor-

poreæ vîres deficerent? Quot, putas, tot annorum spatio elucubravit, ita diligens et navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita *Oratione contra gentes*, ad absolutos usque *Centra Apollinarium* libros, plus quatuor et quinquaginta, quibus innumera hand dubie scripsit, in otio, in negotio, homilia videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum consultationes. Quanta æstimatis edidisse in deserto, dum calamitas, metus, solitudo prohiberent ab officio, et spatiis multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasij opera, jam injuria temporum extincta, mullo plura esse quæ a scriptoribus tacita relictâ sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conseras cum iis quæ jam edita existant: et ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe *Contra Ursacium et Valentem*, liber *De virginitate*, alias scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo [quarto] tomo. Duos *Contra gentes* libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amissum existimato. Nam qui librum *Contra gentes* excipit, *De incarnatione nuncupatus*, quoad magnam partem et ipse contra gentes datus est, et serie inuitua cohæret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra gentes libros. Liber *De Psalmorum titulis* ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non id ipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cuiusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, existinet pariter fuit (1).

3. Sed nulla, opinamur, jactura major quam *Epistolarum* ἐπιτάχειον, aut *festalium*, sive in cœtu Ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis latens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarranda et deplorandâ Ecclesiæ calamitate versabantur (2). Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia excuterent, et vacillantes animo ad detersorem partem applicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græculorum gustum; qui dum aniles fabulas, fœdissimaque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Ilo hei! quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consue-

(a) Epist. 75.

(1) Is est quem publici juris fecit Antonelli: Vide ejus prefationem hujus editionis tom. III. (EDIT.)

(2) Athanasii *Epistolas festales* Syriace Londini nuper edidit Dr. Willelmus Cureton; Syriacæ et Latinæ card. Angelo Mai, ex quo eas accepimus. Adi tomum III. EDIT.

A studines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa existant. Nam licet complures inde ad nos perlati codices fuerint, at cum plurimique ut fors tulit, sine delectu et apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, codices accumulatent qui curam hujusmodi suscepere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi codices existabant in bibliothecis nostris; eoruundem alios codices sine fine compararent; et contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea prætermitterent. Ad *Epistolas festales* ut redeamus, existat sat prolixum tricesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ saec. libris, commotam catholicam plebem sedat sanctus Doctor, et verum Scripturarum sacrarum textit catalogum. Ad hæc Colbertinum quemdam codicem antiquissimum evolvendo, in aliud fragmentum incidiunus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas suis eiusmodi *festales epistolas*. Hæc autem, cuius fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 356 Arianis ecclesiæ, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabiliter conjectamus, fragmentum item a Theodoreto allatum, ab eoq[ue] *Ad virgines nuncupatum*, suis in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia virgines maxime onus ab Arianis vexatae fuerant, cum in illis παραμυθητικοῖς λόγοις, id est consolatoriis sermonibus, frequens virginum esset memoria, et sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut *Ad virgines nuncuparetur*. Festalium item *epistolarum* mentio est inferius.

4. Athanasius ipse in sua *De Nicænis decretis epistola* prolixiorē landat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interrit et a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Iten in *Epistola ad Palladium*, alterius meminit, ad monachos Cæsarienses.

5. Ad hæc Basilijus, cuius epistolæ ad Athanasium non paucæ supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat (a) ab eo ad se transmissas, quas ipse asservabat penes se; iisque velut norma quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripsisse, quod opus funditus periit. Ejus nomine per pauca assert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionis, non vero Athanasii, ut adnotavit Sirmondus. *Dialogus enim contra Manichæos*, qui inter Damasceni opera existat, in manuscripto quodam ascribitur Athanasio, sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de-

re in præfatione secundi [quarti] tomii. Memoratur item apud Epiphanius (a) in epistola synodi Diocæsariensis epistola Athanasii ad ejusdem synodi Patres. In Ancorato ejusdem in epistola Tarsini, Matidii et aliorum fertur Athanasius litteris suis multis, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

7. In *Chronico Alexandrino* epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

8. Meminit insuper Theodoretus *Sermonis de fide majoris*, ejusque loca nonnulla affert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus (1).

9. Synodus vi œcumenica maximam partem assert operis in hæc Scripturæ verba : *Nunc anima mea turbata est.*

10. Facundus item Hermiayensis hæc Athanagii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta affert quæ nos edidimus ad calcem tomī primi, *Epistolam ad Diodorum Farsensem Tyri tum agentem*, *Epistolam etiam ad Antiochenos*: cuius item fragmentum habetur in *Actis concilii Lateranensi*. Antiochœ edita sunt ad calcem primi tomī. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem concilio memoratur (b).

11. Leontius Byzantinus in libro *Adversus Apollinaristarum fraudes*, quorundam Athanasii scriptorum iuvenit. Hæc sunt ejus verba : *Sufficiunt hæc iis qui non sunt nimium rudes et tardi, ad ostendendum Apollinarii esse epistolæ quæ nomine Iulii fertur, præter eas epistolæ Apollinarii, de quibus Athanasius et historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, qui a Julio per schismata discesserunt, inscripsero. Neque solum hoc : sed sunt et orthodoxis qui, inscriptione decepti, rectas eas esse intelligere et dicere perseverabant propter personam auctoritatem fide dignam. Alioqui magis orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis aliqui eos Julia, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex eodem genere sermonis et stylo.* In concilio Lateranensi, t. VI Conciliorum, p. 301, exstat fragmentum epistolæ cuiusdam ad Antiochenos de doctrina vera agentis, a uobis pariter cusu ad calcem.

12. Laudat Joannes Damascenus in *Oratione de defunctis*, sub finem, librum Athanasii *De mortuis in Domino*, qui iam non exstat. Item aliud hac inscriptione, *Εἰς τὸν κοιμηθέντα παταραμόριος Ἀθανάσιον*, qui fortasse idem.

13. In secunda Nicæna synodo locum sat prolixum habes ex Epistola Athanasii ad Eupsychium Caesarœ presbyterum, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelasio desumptis : quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanasii, quæ

(a) *Hær. lxxv.*

(1) *Integralum postea edidit Montlauconius in Bibliotheca nova Patrum Græcorum.*

A jam exstant, verbis paulum immutatis. In codice Felkmanni quodam assertur locus ex libro Athanasii *De honorabilis conjugio*.

14. Photius in *Bibliotheca sua* memorat *Commentarium Athanasii in Ecclesiasten*, jam penitus amissum. Item in *Canticâ cantorum*, cuius fragmenta deditus. Alia porro fragmenta *Commentariorum in Jobum* et in *Evangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, suspicamur ex variis Athanasii operibus, cum jam exstantibus, tum deperditis, a catenarum collectoribus excerpta fuisse, non autem ex perpetuis sancti Doctoris commentariis. Cujus rei sat perspicuum argumentum illud est, quod eorum multa in operibus jam exstantibus compareant.

15. Libruin quemdam *De Incarnatione* laudat Michael Glycas, p. 208, ejusque bina affert fragmenta, quæ ni fallor non exstant in editis. In concilio Florentino hæc leguntur : *Τοῦτο γὰρ τὸ πνεῦμα, φησίν δὲ τερδὸς Ἀθανάσιος, πνοῇ ἔστι τοῦ Υἱοῦ. Ηὐτὸν διαβόλος αποκλεῖει.* Hoc est : *Hic enim spiritus, ut ait sanctus Athanasius, spiratio Filii est.* Quæ videntur ex quodam suppositilio opere profecta,

16. *Disputatio cum Zaccaro Iudeorum nomodiscale*, quæ exstat in biblioteca Vindobonensi, et Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio tom. V, pag. 435.

17. In schedis quibusdam Emerici Bigotii τοῦ μαχαρέτου, quæ penes me sunt, fertur esse quædam beatæ Theclæ Vita in biblioteca Scorialensi, quæ Athanasii nomen præferat.

18. Exstat item *Spicilegii* tom. II *Epistola Potamii ad Athanasium*, et quidem, si labor opinione, ingenti suspicione laborat.

19. In *Vita sanctorum Siculorum*, Octavio Cajetano Syracusano collectore, est nomine Athanasii Vita S. Philippi Agyrrensis, de qua in spuriis.

20. Vir clar. et nobis amicissimus Gabriel Godecius, linguae Hebraicæ Lipsiæ professor, in catalogo quodam mihi transmesso, de quo alias fusius, testatur se Mediolani in biblioteca Ambrosiana vidisse codicem, in quo exstat *Commentarius nomine Athanasii in canticum Moysis et Marie*.

21. Agmen claudat opus jussu Athanasii a quodam ejus familiari elucubratum, de quo hæc Lambecius ad tricesimum septimum codicem theologicum, p. 58 : *Valde autem notabile est, in solo hoc codice 37 ante epistolam sancti Jacobi extare anonymi cuiusdam pervetus auctoris proæmium sive epistolam dedicatoriam ad sanctum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum, qua clare atque expresse testatur, se hypotheses illas et lenimata capitum Epistolârū catholicarū fraternali ipsius jussu composuisse. Titulus istius proæmii, una cum principio, est talis : Πρόδογος τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Μικροῖς μὲν καὶ μικρὰ τολμῶσιν, οὐχ ἀδεές. Οὐ δὲ ἐλάχιστος ἐγώ*

(b) *Concil. Lateran., t. VI Conc., p. 301 et p. 928.*

τοῖς ὑπὲρ ἐμὲ πόνοις ἔγχειρῶν οὐχ ἤκιστα πέφυκα ἀκινδύνως· ὥσπερ ἀν εἰ τις, etc. Id est : *Prologus in catholicas Epistolas. Pusilli et pusilla aggreditibus, res metu non vacat. Quod autem ego per quam minimus homo laborem qui tires meas longe supereret aggrediar, non modici periculi res est. Quemadmodum si quis, εtc. Nec multo post auctor hujus proœmii sanctum Athanasium appellat fratrem his verbis: Ἐφ' οἵς οὖν ἕγωε τολμῶ συγγνώμην εἰτῶν νέμειν, ἀγάπτης νόμῳ βεβιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ ΑΔΕΛΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΩΤΑΤΕ. Οἴτα γάρ τις ἡμιθυήτων, etc.* Id est : *De tali ausu meo reuiam rogans, vi et lege charitatis abs te compulsa, VENERABILISSIME FRATER ATHANASI. Nam quasi semimortuus. Clauditur denique idem proœmium hoc modo : Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν, εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηγεῖς ἀμειβόμενος. Ἐγὼ δὲ στοιχηδῶν τὰς καθολικὰς καθεξῆς Ἐπιστολὰς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ὅμοι καὶ θείων μαρτυρῶν ἐνθένδε ποιούμενος.* Id est : *Accipe igitur, accipe libenter a nobis opus iussu tuo editum, et assidue precibus tuis obsequientiam nostram remunerā. Ego vero catholicas Epistolas ordine perlegam, atque capitum una atque divinorum testimoniorum expositionem edam. Sequitur deinde hypothesis Epistole sancti Jacobi his verbis : Ἐπειδὴ αὐτὸς δὲ ἡ λαχωδος ταύτην γράψει τοις ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν, etc.* Id est : *Quoniam Jacobus hanc duodecim tribubus resribit, etc.*

IV.

De doctrina Athanassii.

1. In Christianæ fidei exortu non erant ejus mysteria certarum vocum limitibus circumscripta; sed emergentibus deinceps erroribus vocabula quædam definiri necessum fuit, quibus seu claustris continentur temerarii homines rerum novandarum studiosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex Indicio sit, salvis semper et integris rebus, ac fide nihil mutata, multa Athanasii ævo ejusque ope indirecta verba fuisse, et ad certam formam redacta fidei capita; ut pater hodiernæ theologiae jure ille vocari possit. Quo major vir habendus est, ut qui eam fidei enarrandæ rationem prior induxerit, ex qua periissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi D pariter et loquendi modum haurirent: inter quos Ecclesie lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus pro fidei magistro virum habuere. Nos ut Athanasii doctrinæ specimen demus, a Deo optimo maximo orsi, ad cætera progrediemur.

2. *De Deo.* — Primo ait (p. 27 seqq.), *Deum cognosci ex opificiis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio cognoscendi Dei cuique obvia est, ut nulla sit venia aut excusatio iis, qui tantarum, tam disparatarum rerum concentum et motum ἀνοήτως et circa cuiusdam intelligentiae moderamen regi et servari putent. A simili autem probat (p. 29), animam cognoscere*

A sci ex concinnis et cum ratione adornatis corporis motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus sunt, quo liberius vivendi sit potestas, et Deum esse et animam esse immortalem insificantur; contendit ille validis argumentis (p. 25), animam non extingui extincto corpore, scelerorumque perfugium amoget; qui, pro dolor! id summi boni loco effigiant, ut aliquando existendi suum faciant. Cujus rei in propria salute periculum facere grave est. Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non moveatur; cum vel ipsi gentiles et profani præmia et poenæ, felicitatem et infortunia secundum hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici :

*Ἐνδαιμοροῦτορ, ἀλλ' ἔκει· τὰ δὲ ἔρθα δέ
Πατὴρ ἀξελλετ'* (a)

B Furiosæ matris dictum, quæ dum necem liberis parat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam pater abstulerat in presenti. Deum esse unum pluribus commonstrat contra gentiles, pugnatque vel unum vel nullum esse: ibi (p. 30) hanc praelaram edit sententiam, quæ fertur in primis, *Ἐλέγομεν τὴν πολυθεῖτα ἀθεότητα εἶναι.* Hoc est : *Dicebamus multiplicitudinem deorum, esse nullitatem deorum.* Cui alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus oratione 24, cum gentilium superstitionem vocat πολὺθεον ἀθεῖαν. Lepide autem nec sine faciliis exagit illam gentilium deorum turbam, quorum quisque flagitiis suis nobilitabatur, ita ut nonnisi nota quadam turpitudinis alias secerneretur ab alio. Religionem sane pulchre ad perniciem hominum instructam, cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus dei exemplo niteretur.

3. *De Deo uno.* — Ait item sanctus Doctor (p. 30), si multi essent dii, necesse fore ut multi mundi essent, nec posse ἀταράχτως a multis unum regi mundum. Unum, inquit (p. 49, 171), Deum et in mundo et extra mundum suæ natura esse, quin spatio ullo circumscribatur. Depellit item (p. 38) Epicureorum commentum, qui nugabuntur mundum factum; et Platonem, qui ex prius exstante materia conditum affirmabat. Genesim sive genealogiam exitiosam artem, quæ ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagit (p. 46).

4. *De generatione Filii.* — Passim ac pene ubique locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno gignere: generationemque illam esse passione vacuam. Pugnat item frequens (p. 341), Filium esse ὄμοιούστον τῷ Πατρὶ, æternum, non factum, perinde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὄμοιούστον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat, cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur cum de origine Verbi Dei sermonem haberet. Id arguento est, eam vocem, licet a Patribus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen antea frequentatam. Exstat porro inter nugacissima Valentinianorum commenta vox ὄμοιούστον, sed lon-

(a) Eurip., *Medea.*

ge alio usu. Affirmat contra Arium et asseclas ejus A (p. 174, 398) Verbum a Deo unum proferri, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor (p. 31, 54), per Verbum suum omnia facit ac dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibilis illas potestates. Contendit Athanasius adversum Iudeos (p. 36) Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suum; et hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut commonstret autem Verbum non esse rem factam, ex quotidiano Ecclesiæ usu progrederetur, alique hoc utitur argumento (p. 388): Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

5. De Spiritu sancto. Tres hypostases. — Spiritum sanctum ait (p. 86) esse ἐκπόρευμα, quasi dicas *emissionem* Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum ait non semel (p. 701, 782), apud Deum Patrem Filium esse fontem. Spiritus sancti: et alio loco (p. 535), ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio effulget, atque ab eo mittitur (p. 81). Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus atque Athanasius (p. 200) dicant, in manibus Patris et Filii esse Spiritum sanctum, et neque a missente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque ὅμοιός est Patri (p. 540), et tota Trinitas ὅμοιός dicitur (p. 741). Vulgare est et passim obvium (p. 700, 558, 718), in Patre, Filio, et Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit (p. 540, 554), non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, certis instrumentis aut administris spiritibus ab se conditis, Pater usus sit; sed tres personæ principii unius rationem tenuere, tenentque. Tres hypostases, ὑπόστασει, in Trinitate esse non semel docet, et quidem perfectas (p. 86, 616, 701): non tamen inter se divisas (p. 80); caute enim isthæc explicantur, ne suboriatur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases profitebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas et divisas substantias intelligebant: monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel trinitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plenariaque dicat Athanasius, nequam repudiat eos (p. 616) qui unicam ὑπόστασην admissam vellent in Trinitate, dum id de substantia communis personarum intelligent, earumque distinctionem servent illæsam; imo ipse quoque alibi (p. 714) ait, ὑπόστασιν idipsum esse quod οὐσίαν, seu substantiam, ea videlicet quam supra commemoravimus, sententia. In synodo autem Alexandrina anno 363 ultraque formula, id est una hypostasis, et tres hypostases, catholica dicitur, dum recta servetur sententia. Et si quando vetat Athanasius, ne dicatur Filius ex alia hypostasi esse quam Pa-

ter, mox interpretationem adjicit hoc pactio (p. 1016), "Η εξ ἑτέρας ὑπόστασεως, η ούσιας φάσοντας είναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, η τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, τρεπτὸν η ἀλλοιωτὸν, τούτους ἀναθεματίζομεν. Id est: Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus. Et in Epistola ad Afros similiter ὑπόστασιν per οὐσίαν sive substantiam explicat, ita ut ubi hypostasin eamdem esse in Patre et in Filio prædicat, mox adjicit οὐσίας sive substantiæ explicationem. Hypostasin autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eamdem in Filio esse, non memini me legisse in germanis Athanasij operibus.

B 6. Patrum antiquioris ævi scripta commemoraat, ac excerpta eorum afferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origeneum nunquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contrarianti viri doctrinam obortis: aitque, quas sententias problematis more διαλόγον dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in *Apologetico pro Origene*. Quare non est quod inclemens cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad bodiernum usum non satis accendant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus et cætera ponderanda; et sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, et scripta ejus assert in testimonium doctrinæ suæ. Utitur quoque Dionysii Romani pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda, Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, cuius auctoritate τὸ ὅμοιότον confirmat. Etsi enim ille in suspicionem prava circa Filium Dei sententiae vocatus fuerat, cujusdam dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; at cum postea sui purgandi gratia, et quid vere sentiret effatus, et τὸ ὅμοιότον professus fuerit, adversum Arianos in medium profertur ab Athanasio, qui suo ipsis telo confudit. Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum ὅμοιότον nec sine pudore conspexerunt. Eximia porro Dionysii fragmenta nobis attulit Athanasius, ac per optato nobis datum est, ut codicum ope præclarum de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνωμεν ἀδιάτρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγχεφαλισθεμέθα. Id est: Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, et rursum Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus. Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integrum damus, magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii

sæculi Patres secum consentire jactant. Ob alia vero quæ minus considerate dixisse videbatur Dionytius, in Basili reprobationem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspicione.

7. De Incarnatione. — Ait Doctor sanctissimus (p. 737), carnis cum Verbo conjunctionem ex utero faciam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet et corporis, naturam complecti (p. 762). Et contendit non magis rationi absconum esse Verbum humanam assumptissimam naturam, quam omnibus in rebus existere (p. 68). Ait autem (p. 42) ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse τέλειον ἄνθρωπον καὶ τέλειον Θεόν (p. 747), id est, perfectum hominem et perfectum Deum, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opificem (729, 752). Estique Athanasii illud effatum memorabile (p. 703): *Xριστός ἐστιν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεὶρες τοῦ Πατρὸς. Christus est πάτης ipsa, et manus ipsa Patris; quo indicat, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, Dominus, in Veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio (p. 707), tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat (p. 53), et re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgariter hominum morte interirat. Verbum ipsum natum et passum esse dicitur (p. 50), quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinaris Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse negabantur, haec adversus lucifugas verba facit Athanasius (p. 758): *Cur ego scripsisti Deum esse, qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, paucibile ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura. Ante Nestorianam enim hanc in, cum nondum res controversiæ implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hunc locum habebant: Deus passus non est, Deus non est natus, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius (p. 65), Hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota aspergatur liber ille Anonymus secundo [quarto] tonio quia inter alias clausulas isthac rejicitur, Passum est Verbum carne: nondum quippe res ad certum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius (p. 351), atque eo nomine Appollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius (p. 47) intelligas de Christo secundum humanam naturam. Qua sententia porro dicatur Filius hominis ignorare Judicij diem, pluribus explanat ille, et nos spero non indiligerent in notis, etsi paucis proportione. Mariam Virginem passim Θεοτόκον, sive Deiparum nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu: peropportuna quippe contra**

A Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas. Duas esse in Christo voluntates prætōs affirmat (p. 709), et commonstrat ex plerisque litterarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse hand ait semel (p. 723, 748, 758); et si quid alienum dicere aliquando videatur, res est aliis locis explicanda.

8. Christi adventum veritatemque Christianæ religionis pleribus comprobat: contra Judeos quidem (p. 60, 64) sexcentis Veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis prophetia. Contro gentiles autem (p. 71) Christiani cultus veritatem propugna: his argumentis: quod Græci philosophi tanta rerum peritia, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellerent opinionem; cum contra evangelica doctrina humiliibus dictis, aliquo usu plebeio tritis late serperet in dies et totum pervaderet orbem: quod ea ipsa doctrina (p. 74), simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes proligaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret (p. 76); dum homines alio conferrent animum confluenterque ad veram religionem.

9. De Scriptura sacra et de fide. — Scripturæ sacrae dignitatem hanc semel prædicat, ait quo cæteris omnibus præstare (p. 575): non quo tollat traditionis aut synodorum auctoritatem; minime gentium; inio vero non uno loco ait (p. 166, 167) licetum synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutuatas. Affirmat evangelicam doctrinam eamdem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abellis, Enochii, Noe, Abraham, Moysis, Libros Scripturæ sacrae in canone receptos enumerat accuratissimo (p. 768). Eleganter de fide loquens ita fatur (p. 559): Τὰ γὰρ πίστει παραδίδομενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Hoc est: *Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam. Memorabilia ista quoque sunt (p. 757): Οὐτέ γὰρ πίστει κατὰ Βῆλου φανομένη πίστει ἀλλ' ἔστι πίστει ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν λογού, καὶ τὸ παθήτον ἐν ἀπαθετῷ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρτῷ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθνασίᾳ. Hoc est: Neque enim fides evidenter apparens, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit. Eam Christianæ fidei tesseram, hunc χαρακτῆρα esse ait (p. 550), quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in sine sacerdotum homo factus sit.*

10. De restauratione humani generis. De gratia. De baptismo. — Hominem suapte malitia collapsum esse dicit (p. 5): *num a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deterioriem partem declinavit. Hinc sœdata labefactataque divina illa ab ortu imagine, opus fuit adventu Filli Dei, qui sarciret dominum, et recrearet collapsum*

humani genus, instaurareque divinam illam imaginem: Sufficiebat, inquit Athanasius (p. 46), *gratia qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum.* Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentiae prospexit; ut neque si Deum per seipso cognoscere negligerent, possent ex naturæ opificiis Creatorem non ignorare. *Gratia* (p. 542) et *donum*, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu. *Gratia* autem peccato amittitur (p. 455), pœnitentia recuperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte (p. 403) inutilem esse baptismum Arianorum ac quorundam hæreticorum. Ubi meminisse juvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christianæ doctrinæ addiscendæ per ætatem idonei essent: 'Iu' ἐκ τῆς μαθήσεως, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὅρθη γένεται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτισμάτος τελείωσις προστεθῇ. *Ut ex doctrina orientis recta fides, et cum fide baptismi initatio accederet.* Inserius autem, de hæresibus loquens: 'Ἄλυττελες, ait, Εχουσι καὶ τὸ περ' αὐτῶν διδόμενον δέωρ, λειπόμενον εύσεβει, id est: *Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas.* Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tñguntur, salutem consequi non valent. Enimvero quod Athanasius iterandum esse baptisma censuerit, non constat; imo potius contraria sententia esse videtur ex Antiochenæ synodi tomo et ex epistola ad Rufinianum, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptisma ab Arianis datum de integro repetendum oportere. Et sane, dum ait ibidem (p. 403) in periculum venire Arianos amittendæ baptismi integratilis, subindicat se non ea esse sententia, iterandum esse eorum baptisma. Vide notam ibi. Hæc de iteratione baptismi satis sunt; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat tritam in Oriente sententiam, hæreticorum baptisma esse redintegrandum (p. 400, 706). Adeantur qui hæc fose pertractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.

41. De Eucharistia.—Corpus et sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait, corpus quod sedet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex et apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: *Hoc est corpus meum*, etc. Ubi vero dicit, corpus illud esse spirituale cibum, et spiritualiter dari in escam, id ita intelligas, ut pluribus in notis explicatur: non more cibi corporei sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem communionem comedatur: *Quot enim hominibus, inquit, corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Ibi videsis.

42. De ordine.—Ordinatio presbyteri a presbytero facta, nulla habebatur, ut propalani est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario et insolenti presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ synodi, cu-

A rante Illosio, quotquot tali aditu ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, episcopos, cum in literis suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπρεσόντερος, συνδιάκονος ἡμῶν, compresbyter, condiaconus noster. Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut episcopi gradum presbyteri et diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyters, et diaconos, subdiaconi, ἀποδιακόνου, item meminit Athanasius.

43. Aniām justorum statim post obitum in cœlum ferri dicitur in Vita Antonii (p. 675). Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024, quem hic etiam asserre ne pigeat: Εἴτα δὲ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· διτὶ περ διὰ τοῦτο τοὺς συζομένους δὲ Θεὸς χειράριστας τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχής ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχήν έχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληρούμενων δωρεῶν, id est: *Præterea conspicuus ille vita et moribus, atque Ecclesiae fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum sis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, animæ uno in loco simul commorantes, collætentur, cum spe ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur.* Quæ cum milleniorum sententiam oleant, et aperte repugnat cum loco Athanasii mōx memorato, jure in suspicionem vothūs vocentur.

Juramento perperam aut præcipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius (p. 209, 210, 235)

V.

De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.

1. Impugnandi hæreticos studium ubique præfert Athanasius: quod inceptum a parvo cum ætate accrevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ et patriæ sue civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eadem palæstra exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexspectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum exceptus, unus innumeros profligavit. Annon extinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum instanti Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudinata erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipsi esset ab insidiis consevelatorum? Et tamen illa strenuus veræ fidei patronus, non Arianorum modo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Arianus metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data overa consulavit, vel carpli tetigit Athana-

sius, paucis pro more verba faciamus. Nam Epiphanius, tametsi magno labore et accusatione hereticorum sententias collegit, attamen, ut solet in hujusmodi enumerationibus evenire, multa prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Patribus notantur. Quoniam vero Arianam hæresim potissimum adortus est Athanasius : et si quando alias insectatur, vel occasione Arianorum, vel ab Arianis proeminatas exagitata, de Ariana primum agetur.

2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta, hæc tesseræ fuerunt. Ore impio Arius, quos privatim et in angulis consperserat errores, in synodo demum Alexandrina protulit audacterque pugnavit. Aiebat ergo, Dei Verbum non semper fuisse, sed ex nihilo factum et creatum (p. 314), non paternum, non Patri simile secundum substantiam, neque verum Dei Verbum, aut sapientiam, sed χαρχητικῶς ita vocari : esse natura mutabile, neque nosse Patrem, immo ne suam quidem ipsius naturam. Propter nos factum fuisse, ut illo ceu instrumento nos conderet Deus; neque creandum unquam fuisse, nisi nos Deus condere voluisset. Hæc vera Arii doctrina, hæc pluribus ille in *Thalia*, quam vocem inter res tam serias ne memoratam quidem oportuit. Erat quippe illa effeminatis quibusdam ac joculariis modis adornata, exemplo sciœt impurissimi Soladæ, nobilis hoc in genere poetæ. Unde est quod a Gregorio Nysseno (*a*) Ariæ *Thaliæ* dicta παρατεθρυμμένα Σωτάδετα nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multitudine nascenti hæresi nomen daret, carmina et cantus popularibus adornavit, quibus errorem propinaret suum : nam priscum est :

*Τὴν τὰρ δοιδήν μᾶλλον ἐπικλεόντος ἀρθρώσοις
Ητις ἀκούντεσσιν ρεωτάτη ἀμφιπέληται* (*b*). .

3. Hisce probe ad perniciem instructus, multis exilio fuit. Si quando vero post hæc vel ipse Arius, vel ejus sequaces, in fidei formulis ac controversiis, quedam vel celaverint prorsus, vel mitigarint, id vafre et fraudulenter, metu impendentium malorum, ut paulum tempori concederent. Et quia solet adversarius ille humani generis litteras sacras obtendere in velamen errorum, Arius, diaboli versutia usus, hæc ex Scriptura sacra argumenta mutuabatur (p. 405), his Verbi divinitatem tolli putabat : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo latitiae, præ consortibus tuis.* Et, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Item, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et : *Nunc anima mea turbata est, atque aliis bene multis, quæ in indice congesta videre est.* Aiebat item : *Si Filius semper fuisse, frater Patris vocari posset, utpote ipsi coævus.* Et, *Si Filius perfecta esset imago Patris, etiam gignendi facultatem haberet.* Eos perspicue refellit Athanasius (p. 240),

¹ Prov. VIII, 22.

(a) *Contra Eunomium.*

A injectasque difficultates elevat : Arianos vero hoc dilenitate oppugnat (p. 167) : Verbum vel est Filius Dei natura, vel gratia, ut sunt ii de quibus Johannes : *Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Si priore modo, est igitur ejusdem substantiae atque Pater; si posteriore, ut volebant Ariani (p. 168), falso unigenitus vocatur, neque a nobis in Filii ratione differt, Reponebant Ariani : Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, et ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit ; cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. Id depellit Athanasius hisce argumentis: Si Pater solum creat Verbum, an præ lassitudine a cæteris condendis abstinet? atqui impium illud est : an quia sua potentia indignum putans ea omnia condere, administrum ante creavit? verum nulla in Deo superbia, tumor nullus ; et alioquin pugnat illud cum sexcentis Scripturæ locis, ubi qm̄q; a Deo facta dicuntur, scilicet per Verbum suum : an quia cætera opificia invictam Dei τοῦ ἀγενήτου, id est, non facti, manum ferre non valerent, opus fuit Filio qui conderet, ut Asterius et Arius tradidere? Verum argute Athanasius id propulsat : Si, quia res factæ sunt, non facti manum ferre non possunt; sane neque Filius, qui, ut vos dicitis, factus est, manum ejus ferre potuit : et alio medio erit opus, itaque erit in infinitum progressio. Aliis item argumentis Arii insaniam depellit : Si Filius aliquando non fuit, non fuit semper Trinitas; Pater item non fuerit semper Pater, non existente Filio; insuper Pater fuerit aliquando Λόγος, sine verbo. Nam animadversitas velim, eam Arii opinionem fuisse, quod Pater verba multa produxerit. Quæ sententia, ut impia ab Athanasio rejicitur, ac merito quidem; utrum quippe in Deo Verbum est. Nam Deus sapiens est per sapientiam suam, id est per Filium : et rationabilis per rationem suam, id est Λόγον, seu Verbum. Demum si ex Arii furore aliquod erumperet novum argumentum, omnina Athanasio erant ad illud frangendum expedita.

4. Sentit fortasse lector quam procul abducere-
mur, si omnia Athanasii argumenta, si Arianorum sophismata recenseremus : quare, missis aliis, vi-
deamus quo pacto depellat argumentum Arianorum D ex hoc Proverbiorum dicto depromptum : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹. Insita hominum mentibus est opinio, Athanasium, si Hebraice peritus fuisse, si veram hujuscem dicti, *אָתָה כֹּבֶד רְאשֵׁית דָּרְכֵךְ בַּפְּלִיּוֹת* quæ est : *Dominus possedit me initium viæ suæ ante opera sua ex tunc*, non tantum laboris suscepturum fuisse in enervando argumento Arianorum, qui dictum hujusmodi : *Dominus creavit me*, ad Filium inter creatas res connumerandum detorquent. Verum perquam facile Athanasio fuit ex Origenianis *Hexaplis*, quæ penes ipsum erant,

(b) *Odyss. A.*

germanam Hebraicæ lectionis sententiam mutuari. At fortasse id non tanti ponderis futurum erat, quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta virorem interpretatio in Ecclesia Græca obtinebat, nec seduae controversiae pares erant Aqulæ aliorumque interpretum versiones. Cujus rei id indicium est conspicuum, quod Eusebius Pamphili, quo sese ex hac difficultate expeditat, non Hebraicam lectio-
nem, non Origeniana Hexapla, quæ tamen frequens ille adibat, in medium attulerit; sed interpretationem dederit, Athanasianæ finitimam (a). Verum ut sit, opportunam Athanasius huic sententiæ explicationem suppeditat, dum ait has voces, *feci, pos-
su, peperi*, id ipsum in Scripturis plerumque signi-
ficare, et ad rem perbellè hoc Geneseos exemplo
vultus (p. 373): *Possedi hominem per Deum*, ubi
posedi, idem est quod *genxi*; quod referas item ad
eum sententiam: *Dominus possedit me initio viarum
morum*. Nam utrobique Verbum θύρα legitur. Ari-
anorum vero sententia, quam paucis supra complexi-
sumus, non una semper fuit: dum enim manaret in
dies latius, alii alia apprehenderunt, et in varia
opinione distracti sunt: multi quippe, non qua-
lia initio prodierat, hæreſin vindicabant, sed quo-
dam definitam verborum colore. Soli vero Aetiani
et Anomœi dissimilitudinem substantiæ propugna-
bant, dum alii temporum conditioni sese adtempe-
rantes, ut rerum eventus ferebat, plus minusve de-
traherent ex errorum perfidia. Orso autem dissidio
Semiariani ab Ariani, priscum retinentibus, abs-
cesserunt. Erant porro Semiariani ii qui, repudiato
θρονῳ, Filium δομοσύνον, sive substantia simi-
lē esse profitebantur. Quam sententiam non peni-
tus improbat Athanasius, nec nisi ut minus idoneam
respit. Erant tamen ex Seminarianorum grege,
qui obtento verborum fuco in Arii impietatem pror-
sus relaberentur. Eisi enim aiebant Filium esse si-
milem Patrī, at consensu et voluntate tantum, non
autem natura.

5. Ex inauspicata hujusmodi radice prodierunt item Pneumatomachi, principe Macedonio episcopo Constantinopolitano. Hi ingentes in Oriente atque in Egypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum sanctum esse rem creatam, unumque ex admini-
stris spiritibus, Patri dissimilem, etc. Rem ut primum accepit Athanasius, indicante Serapione Thmuitano episcopo, nascentem hæresin, missis ad eumdem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos autem lucifugas Tropicorum nomine insectatur, quia tropis figurisque saeras adulterabant litteras. Hi Tropici, ex Ario prognati, cum Ariani maxima pars consentiebant. Nam plurimi Arianorum pari in Fi-
lium atque in Spiritum sanctum vesania debaccha-
bantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis suspi-
cionem declinaret, in alios hæreticos declamitabat assidue, hæreticorum ipse deterrimus fuit. A quo ferme ortum duxere omnes quarti et quinti sæculi

A hæreses. Ille vero, impietatem suam ex superiorum
statutum hæreticis hauserat, et simplicioribus, quibus
per animi imbecillitatem non licebat bonam a prava
doctrina internoscere, haustum venenum propina-
bat. Et vero quid ex qualibet hæresi mutuatus
Arius sit, obiter commemorat Athanasius. Hæc nos
paucis lectori ob oculos ponemus; orsi ab iis qui
primis Ecclesiæ temporibus novas opiniones in
Christianum orbem invererunt.

6. Basilides putabat angelos creavisse mundum
(p. 386), cui hac in parte affines Ariani erant, quod
ipsi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mun-
dum creatum fuisse arbitrarentur. Idipsum docuit
Carpocrates (p. 364), ideoque cum Arii magistris
connumerandus.

B 7. Valentinus non modo angelos creasse mundum
autumabat, verum etiam Christum ejusdem atque
angelos generis esse, atque ea in re proxime ad
Arianam hæresin accessit (p. 364, 386). Duo prin-
cipia in Deo nubagabatur, qua in parte cum Ariani
item consentit: i) namque cum Filium diverse a
Patre naturæ esse comminiserentur, et tamen Fi-
lium ἀρχήν, principium rerum creatarum esse di-
cerent (p. 614); duo principia genere discrepantia
inducebant. Ad hæc Valentini litteras sacras
adulterabant (p. 303), in quo lisdem finitimi Ariani
erant, qui licet ipsam Scripturarum litteram mi-
nime vitarent, adulterabant tamen ad pravam do-
ctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario
consonat Valentinus (p. 486), quod Arius sive ejus
sequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in
Patre, ἐνδέθετον scilicet, sive internum; aliud ex-
tra Patrem προφορικόν nuncupatum, sive prolati-
tum aut externum, quæ tamen voces non ex Arii
officina profectæ, sed multo antiquiores sunt; Va-
lentinus autem Unigenitum vocat ψυχὴ seu mentem,
atque ab eo λόγον procedere dicit, quæ sententia
cum Ariana probe consonat. Cum Pneumatomachis
item mira Valentino affinitas (p. 527); ait quippe et
Misso Paracleto, una cum eo coœuos ipsi angelos
fuisse missos, illi vero co[min]istrum angelorum
Spiritum sanctum esse impie comminisebantur.
Valentinum in crimen vocabant Ariani (p. 583),
quod docuisset Filium esse Patris προβολήν, id est,
rem emissam, quæ tamen sententia, nisi ab hæ-
reticis, corrupta mente præditis, ac via quidpiam sa-
num admittentibus profecta esset, benigne fortasse
explicari posset. Erat item Valentinus ex eorum nu-
mero, qui dicerent Christum δοκῆσαι tantum (p. 728);
id est, sola specie et phantasia venisse in mundum;
commentum Valentino antiquius, et post Valentini-
num inter Dimicitarum errores connumeratum.
Putabant item Valentini (p. 743) Patrem et Spi-
ritum sanctum gestasse carnem. Et si non nunquam
iis pugnantia sentire deprehendantur, id solemne
hæreticis est, ut, amissu semel veritatis tramite,
huc illuc oberrent, et ne secum quidem consistere

(a) Euseb. Pamphil. *contra Marcellum*, p. 45.

possint : atque item contingit plerumque, ut ejusdem sectae homines alii aliud apprehendant, et diversa proferant. Ceterum Ptolemaeus Valentini discipulus dixit (pag. 482), cum ἀγενήτῳ, sive cum Deo, duo coniuncta esse, nimurum cogitationem et voluntatem : ac primum cogitasse; deinde voluisse, nec quæ cogitaret potuisse proferre, nisi postquam voluntatis virtus accesserat. Hinc sane, subsequitur Athanasius, doctrinam suam mutuati Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo praetere volunt. Nam impie censebant Ariani, voluntate et consilio Patrem creuisse Verbum suum.

8. Marcion monachiam, id est unitatem principii in Deo, in tria principia secabat, qua in re cum Arianis et pneumatomachis consentire videatur. Is Vetus Testamentum negabat ; et cum aliis superioris memoratis hæreticis affirmabat angelos creasse mundum. Dixit etiam, Christum non verum corpus, sed similitudinem corporis gestasse, quod fuit item Dinceritarum commentum (p. 182, 215, 386, 744).

9. Phrygum seu Montanistarum sententiam hanc sit esse (p. 473), prophetas et alias verbis ministros, cum ea quæ agunt, tunc ea quæ annuntiant ignorare.

10. Manichæos expissimè commémorat Athanasius, hæresinque illorum, ut dicebawus, peculiari quodam opere confutavit. Ii duo principia inducebant, duoque ἀγένητα, unum bonum, alterum malum. In hoc affines Arianis, quod sicut Manichæi Deum alium commenti sunt, qui omnia sub-aspectum cadentia condiderit (p. 401, 402) ; ita et Ariani preter Verbum quod est in Patre, aliud sibi Verbum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt. Ad hæc autem, hos Manichæorum errores variis in locis (p. 215, 302, 303, 360, 724, 737, 743, 475, 583, 222) enumerat Athanasius. Manichæi legem et Vetus Testamentum negabant, Scripturas sacras adulterabant, Verbum carnem esse factum, corporeumque illius adventum insiciabantur ; sed δοκῆσεν seu specie solum advenisse dictabant. Cujus naturam, non vero πρότιχον, peccatum esse impie affirmabant : nam aiebant peccatum ex natura esse. Nubabantur iusuper, ex ignorantia quæsiisse Deum, Adam ubi es ? et : Ubi est Abel frater tuus ? Si sit Ariani fides, putabat Manichæus, Patris problem esse partem ejus ipsi ὁμοούσιον. Demum ait Athanasius, penes Manichæos nullam esse misericordiam, reunque perosam ipso esse pauperem miserari.

11. Sabelii hæresis disparata omnino ab Ariana, in eo sita erat, quod diceret, nullam in Deo esse personarum distinctionem, Deumque non ὁμοούσιον, sed μονοούσιον esse, id est non consubstantiale, sed unius et ejusdem substantiae non distinctæ personis. Nimurum unum Deum, penes varia officia, Patrem, Verbum seu Filium, et Spiritum sanctum nuncupari (p. 182, 205). Nam vocabat Filium ἀν-

πόστατον, id est , sine hypostasi, et Spiritum sanctum ἀνύπαρχον, scilicet sine existentia.

12. Paulus Samosatenus doctrinam sectatus est Artemis cuiusdam, affirmantis Christum esse mentem hominem. A quo Artemia, sive Artemone, ait Athanasius (p. 586) posita fuisse fundamenta Arianæ hæreses. Paulus autem Samosatenus aiebat, Christum non fuisse antequam fieret, et hominem tantum esse périnde atque cæteros homines, atque Patri exterrit (p. 339, 349, 379, 475, 180). Ex discipulis porro ejus erant quidam magistro ipso nugatores, qui Verbum a Filio separarent. Ut ait autem Athanasius (p. 606), cui accinit Basilius (a), ideo Patres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repudiaverunt, quia Paulus argutari vellet ac diceret: Si Christus non est homo, Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri, atque hinc necesse est tres esse substantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma carentes dixerunt Christum non esse consubstantialem ; neque enim Filius ita erga Patrem se habet, ut ille cogitabat.

13. Rhetorius Ægyptius prodigi similem induxit sententiani, quam memorat Philastrius. Putabat enim omnes hæreses optimas, omnes hæreticos probe sentire. Quæ sententia ita portentosa Athanasio videtur (p. 739), ut ne commémorare quidem ipsam velit. Illius sectatorum summiā iufrequentiam fuisse verisimile est. Nam exigua permanit hominis memoria:

14. Hieracas item Ægyptius aiebat Filium ex Patre esse, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in duo distinctam (p. 583). Quæ tamen tolerari forte potuissent, nisi insolentia dicti in suspicionem erroris vocaretur. Ad hæc autem, si fides auctori libri *Contra omnes hæreses*, qui inter spuria ablegatus est (t. II [IV], p. 186), nuptias rejiciebat Hieracas, ac Vetus Testamentum negabat.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat : sed hominis ambitus, scelus, protervia, totam Ægyptum in perniciosum dissidium conjectit. Verum in ordinem a synodo Nicæna redacti Meletiani, stimulante dolore amissæ dignitatis, societatem ineunt cum Arianis ; et dum communis rei gerendæ studio mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequenti Ariano usu et familiaritate veræ fidei jacturam fecerunt. Horum historia pluribus in *Vita Athanasii*; quamobrem missis aliis, famosam illam de receptione in Nicæna synodo Meletianis quæstionem obiter attingamus. Apud Theodoretum igitur in epistola Nicæna synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuisse, sanctiore manuum impositione confirmatos, μυστικωτέρᾳ χειρονιᾳ βεβαιωθέντας ad communionem statim conditionibus admissos fuisse. Hinc controversiae, hinc pugnæ : aliis collatas per Meletium ordinationes, irritas arbitrantibus ; aliis veras opinantibus, sed ritu quodam confirmatas. Nonnihil fortasse lucis huic controversiae afferant hæc Pseudo-

(a) Basil. epist. 300.

Justini verba (a) : Τοῦ αἱρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἔρχομένον τὸ σφάλμα διορθούσαι· τῆς μὲν κακοδοξίας τῇ μεταθέσει τοῦ φρονήματος· τοῦ δὲ βακτεριατος τῇ ἐπιχρίσει τοῦ ἀγίου μύρου· τῆς δὲ χειροτονίας τῇ χειροθεσίᾳ· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλυτον. Id est: **Cum hæreticus ad sanam fidem accedit, sic erratum ejus purgatur: prava doctrinæ scilicet mutando sententiam; baptismatis per unguenti sacri unctionem; ordinationis vero per manum impositionem, ita ut nihil ex prioribus abrogetur.** Quod si hæreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus schismaticorum qui nihil in fide peccarent. **Muτηχωτέρα autem, sive sanctior aut secerior ideo nancupari videtur iterata illa manum impositio, quia a sanctis et catholicis præsulibus collata. Ingentis operæ foret reī pro dignitate agere, quæ nos a cursu destinatæ viæ revocaret.**

16. Colluthiani a Collutho, qui presbyter cum esset tantum, eo erupit audacie, ut presbyteros constituendi sibi facultatem vindicaret; ac multis ejus cupidini suffragantibus præcesset invito Alexandro episcopo (p. 153, 154). Imo etiam contra sanam fidem pecebat; cum perspicuum sit non inesse presbytero hujusmodi facultatem. Colluthiani perinde aique Meletiani ad Arianorum partes confluserunt.

17. Marcellus Ancyranus (p. 118, 130, 494, 506), quem Athanasio diuturnus usus et familiaritas intercessit, Arianorum hostis acerrimus, in erñnen novata doctrinæ ab ipsis vocatus est. Eusebius autem Caesariensis, jussu Constantinopolitanae synodi Arianæ, ut testificatur ipse, Marcelli librum *Περὶ ὑποταγῆς Κυρίου*, id est, *De subjectione Domini inscriptum insigni volumine* exagitavit. Atque in ipso sui operis exordio, livoris odiisque erga fratres Marcellum ineusat his verbis, Η ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραγῆς μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Hoc est: *Argumentum hujusc libri scribendi ipsi fuit odium in fratres: causa vero ejus edendi livor et invidia.* Ejus porro doctrinam his de causis in crimen vocat: quod affirmet, Verbum non ante fuisse Filium, quam carnem assumeret; Patrem et Filium unum esse ὑποτάσσει· nullam esse Filii existentiam; Christum ante ascensionem non fuisse Dei imaginem: ait etiam illum Sabellii errore imbutum esse, etsi non semel ille Sabellium oppugnet. Impie quoque in Marcellum invehitur, quod Verbum aternum esse dicat. Viro item vitio vertit, quod Deum dicat esse τριπρόσωπον, qua tamen sententia ex æquo et bono accepta vera est et catholica. Verum hæc omnia Eusebius ex Marcelli scriptis hinc inde excepta collegit, detorta perscr̄pe viri sententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii deducta; Eusebius scilicet et ipse suspectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipilares recensent Athanasius et Hilarius. Nec defuere tamen ex Ecclesiæ magistris, qui Marcelli corruptæ fidei notam inurerent.

(a) *Justin. edit. Paris. p. 390.*

(b) *Basil. epist. 52.*

A Basilius enim multis in locis asperne hominem violenter doctrinæ causa insectatur, ac missis Athanasio sub extremum vite ejus litteris (b), ait necessum videri sibi Marcellum, disparatam Arianae hæresin invehentem, perinde atque Arium damnari. Unde id certum videatur, Athanasium, etsi suspectam Marcelli fidem teste Epiphanius aliquando habuerit, nondum tamen virum communione interdixisse suum cum Basilius hæc scriberet. Et vero testatur Epiphanius, a multis suo ævo in controversiam vocatum fuisse, hæreticusne an catholicus Marcellus esset.

18. Verum si dubia Marcelli, apertissima sane fuit discipuli ejus Photini impietas, qui affirmabat Christum non fuisse ante Mariam, eaque de causa damnatus fuit in variis synodis

19. Agmen claudat Dimoritarum sive Apollinaristorum hæresis, extremis Athanasii vitæ annis exorta; de Dimoritarum nomine non semel alias actum, Eorum porro sententiae ejusmodi erant. 1° Verbum non assumpsisse carnem humanam; 2° corpus ex Maria natum, esse consubstantiale Verbi deitati; 3° Verbum in carnem, ossa, capillos, et in totum corpus mutatum fuisse: error olim Marcionis; 4° Dominum δοχήσει solum adventasse in mundum, antiquissima et omnibus retro sæculis vulgarissima hæresis; 5° ipsam deitatem circumcisam et passam fuisse; 6° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia, corpus efformasse; 7° qui ait Domini corpus ex Maria esse, non trinitatem, sed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adversum pugnantibus referendis abstinemus, quoniam hosce errores dilucide et naviter Athanasius propulsat in *Epistola ad Epictetum*, et in elegantissimis *contra Apollinarium* libris. Ipse autem Apollinarius, superstite Athanasio, ejus captandæ amicitiae gratia, catholicam fidem ementiebatur; ita ut etiam Athanasius, fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso pape commendaret, teste Facundo Hermanensi, cuius hæc verba sunt (c): *Nam et si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etham Timotheum Apollinaris discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi apostolice velut orthodoxum commendatum: at quo ab ipso papa Damaso sine cohärenzia hæresis simpliciter esse susceptum.* Verum si fragmentum illud in *Mathæum* jam primo publicatum pag. 1006 (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarium qui dixit animam intelligentię capacem non inesse Christo), Athanasii vere sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vite Apollinarii impietatem edificisse; nisi forte dicatur eum, qui hasce in *Mathæum* expositiones ex variis ejus operibus conscripserat, nomen Apollinarii suo marte adjecisse.

(c) *Lib. vii.*

VI.

De disciplina Ecclesiae Athanasii aeo, ex ejus scriptis συνοχτικῶς.

1. Grandis otii res esset, quarti sæculi disciplinam ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare: neque tamen horreret animus ab hujusmodi studio et labore, si aliquæ venirent feriæ. Verum in præsenti, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut que de consuetudine Ecclesiae Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recensem accurate, iis plerumque additis, quæ scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. *Sacrorum celebratio* (p. 100, 264, 88, 117, 298). — Mos erat illo ævo in secretiore aliqua ecclesiæ parte sacra facere, qui locus lepatelov sive sacrarium dicitur. Significabatur item eo nomine cœtus ministrorum altaris. Exempla vide in *Onomastico*. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea, ut innuere Athanasius videtur cum ait: Εἴτα ὡς τὸ δόλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γάρ ἦν τὸ σπουδαῖόν μενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ ὁ καθολικὸς παρήγγελλον ἀρπάσαντες τὰ συμφέλλια, καὶ τὸν Θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ἔωλν γάρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα δσα τὸν γῆν. Hinc quo penitus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes catholicusque, præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ, ac cætera quæ poluere, direpta et asportata combusserunt. Ubi illa exceptione, nam lignea erat, indicat ex alia materia nonnunquam exstrui altaria, scilicet ex lapide. Lignum altare niemorat item Optatus Milevitanus (a) ubi ait: *Quis fidelium necisit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tacu possit penetrare velamen, ergo penetrantur et ligna. Si penetrari possunt ligna, penetrantur et terra. Si a vobis lignum raditur, et terra quæ subier est fodiatur. Altam facile scrobem, dum pro vestro arbitrio queritis puritatem. Sed observeate ne veniatis ad inferos, et illic inveniatis Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros.* Ergo et fregisse vos et rasissæ constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languore visus est furor? Videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut remoueri. Unde propalam fit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, et ut diserte ait Chrysostomus hom. 20 in II ad Corinthios.

3. *Synaxis* (p. 105, 156, 116). *Locus plebi deputatus in ecclesia* (p. 105, 312). *Thronus episcopalis* (p. 265, 109). *Cerei et candelabra* (p. 90).

(a) Optat. lib. vi contra Parmenianum.

A — Mos item in Ægypto illa ætate fuit, ut non nisi Dominico die sacra adirentur: qui sacrorum usus σύναξις Græce vocabatur, varia exinde nomina consecutus. Non licitum catechumenis, multoque minus gentilibus et Judæis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populis episcopi propinabant, ministrantibus, ut vero simile est, diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum cœtu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, θρόνος dictus, editio, quo prospectus episcopo ad plebem esset; atque, ut videtur, proxime populares positus, ut hinc cleris, inde populus episcopi conspectibus patret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus tapetibus velaminibusque circumquaque exornatus, ἐπισκοπικῶς ἑστολισμένος. et quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro desixus, quo firmius consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa, itemque subselliis atque cancellis ad populi communitum. Cerei et candelabra haud semel membrorantur; et quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesiæ ad parietem reclinata fuisse, ac si rei saecæ violatae Arianos accusaret. Quem usum cereorum ad rem sacram in Occidente suo ævo fuisse negat Hieronymus (b), conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum metus instaret, aut incursionis formidine populi aglarentur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesiæ ceu in persigui ac præsidii loca.

4. *Baptisterium* (p. 90). *Fidei confessio in baptismō* (p. 92). — Baptisterium in ecclesia erat, in muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judæos in baptisterium dum conflagraret ingressos. Qui sacro baptismate tingebantur, hanc perbreuem ceu fidei formulam recitabant: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Iesum Christum Filium ejus unigenitum, et in Spiritum sanctum. In extremo vitæ baptismus quamplurimis conferebatur, in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus.* Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est et in Vita Athanasii.

5. *Delectus episcopi* (p. 88, 102, 117, 207, 210, 281). — Mos erat, ut episcopus deligeretur a populo et a clero: et quidem ex cœtu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populis notus, ipsisque acclamantibus. Quia in re tamen non una consuetudo, non nos ubique idem. Jam enim a tempore homines erant honoris quam officii cupidores, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia et patrocinio. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur, in synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteriore quadam nota episcopi, etiam cum decuimberent ac somnum cape-

(b) In lib. contra Vigilantium.

rent, dignoscebantur; sed quæ illa nota esset igno-
ratur. Tres episcopi, receptio et vulgato more, ordi-
nabant eum qui a populis affectus esset. Verum in-
stante hæreticorum formidine, cum non liberi aditus
essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali de-
funghi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad
annum 371. Nefas erat episcopum, nisi suprema ne-
cessitas urgeret, episcopatum deserere: *Cum Scri-
pturas legeris, ait pulchre Athanasius Constantium
alloquens, nosti quantum illud sit criminis, episco-
pum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non
curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi
occasione lapis præbet. Et cætera quæ bene multa
adjicit ille.*

6. Res nefaria episcopatum emere (p. 309). — Pro
nemario et execrando habebatur, episcopalem di-
gnitatem pactione pecuniae nancisci. Malum Atha-
nasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis,
corruissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates
proponentibus. Neque curabant impii homines an
catechumenos esset, an gentilis, qui tale munus
postulatum accedebat, aurum modo daret; nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?
Ieo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla men-
tis ingenii dote commendati, dignitatum ecclie-
siasticum cupidine flagrabant, quia immunes cle-
ri, multoque magis episcopi, erant a publicis ope-
ribus ac vectigalibus: atque ut conjicere licet, pin-
guiores fundi et majores opes erant Orientalibus epi-
scopis attributæ quam Occidentalibus; nam horum
plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad
vulgarem plebeiumque usum necessaria suppeterent
(p. 579).

7. Commutatio episcopatum illicita (p. 102, 114,
131). — Non licitum episcopis erat ad aliam, ma-
ximeque ad ampliorem civitatem transire. Qui id
ageret, priorem etiam quam o'ccupabat Ecclesiam
amitterebat, ἀχρώσας αὐτὴν, utriusque scilicet ec-
clesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque
moechus, qui alienæ uxori, despacta sua, cupiditatis
oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune
ab Eusebio violata est.

8. Perlustratio locorum per episcopos (p. 108, 151,
147, 121). — Episcopus comitate clero, suæ ditionis
loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causa, frequens
lustrabat. Imo legimus in *Vita Pachomii*, Athana-
sium, ut ipse Ægypti totius metropolitanum, initio
episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos
in vera fide atque vacillantes recrearet, atque ad nie-
korem applicaret partem. Non licebat episcopis citra
sententiam metropolitani sui decretum ullum edere,
quod vel episcopos, vel rem communem spectaret.
Ait Julius papa, id esse moris, ut ne de causis qui-
busdam (quas majores vocamus) inconsulto Romano
pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis
de Athanasii abdicatione: "Η ἀγνοεῖτε ὅτι τοῦτο ἔθος
ἡν, κράτερον γράφεσθαι τῷ μὲν, καὶ οὐτως ἐνθεού
ζεσθαι τὰ δίκαια; id est: An ignoratis eam suis
consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde

A quod justum est decernatur? Et sane hujuscemoris
luculentum videmus exemplum ex tertio sæculo pe-
titum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cuiusdam
epistolæ causa in suspicionem minus sanæ doctrinæ
vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis
fratribus delatus est.

9. Archiepiscopi nomen (p. 148). — Archiepiscopi
nomen in *Breviario Meletii* primum reperimus usur-
patum. Post enumeratos enim alios aliarum civita-
tum episcopos, quos ausu temerario et insolenti,
invitoque metropolitano, ordinarat ipse, de Joanne
hæc Meletius ait: 'Ἐν Μέμφι Ιωάννης χελευσθεὶς
πάρκ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου,
id est: *Memphi, Joannes jussus ab imperatore ut es-
set* (sive maneret) *cum archiepiscopo.* Dux in notis
ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui
archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usur-
pabat, consistere atque una manere. At vidi secun-
dum hæc emunctissimæ naris hominem, qui his de
causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ archiepi-
scopum, cui *Breviarium* suum tradidit Meletius,
spectare existimat, quia scilicet archiepiscopi no-
men ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præ-
sulem potius pertinet. Itidem cum Meletius prima
persona loquens *Breviarium* ordiatur hoc pacto,
'Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῷ, hic dicturus era, ὁ χελευ-
σθεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπι-
σκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent; sin
glossema sit Athanasii, nunquam Athanasius Me-
letium vocaturus erat archiepiscopum. Ad hæc,
verisimilius est Joannem petulantem virum, tur-
barumque auctorem, jussum suis manere cum
Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi
via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum et
ipsum procaceinque hominem. Verum isthæc, ut
eruditæ observata sunt, non tanti mihi videtur esse,
ut animum alio conferre suadeant. Nam archiepi-
scopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in
Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii in
usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba
esse Meletii qui totum *Breviarium* descripsit; nec
antequam hæc proferantur, loquendi Onem fecisse
videtur. Quid quod certum est Meletium archiepi-
scopi nomen usurpare? Epiphanius enim, qui suam
de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine
hausisse videtur, ita scilicet landibus celebrat vel
petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita
exornat, ὁ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεpi-
σκοπήν, hoc est, qui secundas post Petrum in archi-
episcopatu obtinebat. Et alio loco: *Μελέτιος ὁ τῆς
Αιγύπτου ἀπὸ Θηβαϊδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχι-
επίσκοπος.* *Meletius qui in Thebaide Ægypti regione
archiepiscopos et ipse erat.* Nam vox doxéω, uti ob-
servamus in *Onomastico*, frequentissime nihil mi-
nuit affirmationem. Quamobrem cum exploratum
sit Meletium sibi archiepiscopi nomen arrogasse,
et nusquam Alexander aut Athanasius illud memo-
raverint, aut sibi attribuerint, annon potius hic vox
ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius

ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio *Breviarii*, hic vero in tertia, quid hac etiam frequentius, et quot vel ex Athanasii scriptis afferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In *Historia Arianorum ad monachos* (p. 281) haec ille: *Elt̄α μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἀπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράψας αὐτῷ μὲν φύλακά, δ' ὧν θαρρεῖν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε· πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' ἔτι μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι, ἐνομίζεις γάρ διὰ τὸν φόδον τῶν πρότερον γενομένων διλγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἐκυτοῦ Κίνονταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανέλθειν με προτρέψῃται. Διεβεβαιοῦτο γάρ ἐνιαυτῷ δῶν ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitia plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectavisse. Illic vides paucarum linearum spatio a tertia ad primam, a prima rursus ad tertiam personam regressum dari. Ad hanc autem, si Athanasius haec glossematis more adiecisset, cum ignorantibus, multo post datum *Breviarium annorum* spatio, scriberet, non videtur ita perplexe locuturus suis. Contra Meletius, absoluta Nicæna synodo, mox *Breviarium* dedit, et de remanifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem ἀρχεπισκόπος intelligi de Alexandro, sed de Meletio putaram. Idque suadere videtur historia hujuscem temporis: nam tribus post Nicænam synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad imperatores missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandrum Alexandriæ consistere, an legatum a Meletio æquo animo exceptisset? Annon potius existimes Meletium imperatori legatum tam misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura melior lectori eruditio testimandum relinquitur.**

10. Frumenti largitio (p. 109). — Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

11. Memoria episcoporum. — Mos erat defunctionum episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

12. Clericorum officia (p. 13, 300, 301). — Clericorum, scilicet presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum officia haec erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui

Aegenis et viduis in assignato loco, et quidem intra ecclesiæ septum, sedentibus victum erogarent.

13. Forenses judices (p. 124, 137, 141). — Forenses judices arcebantur a causis ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, saepè violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis episcopi, gaudebant ἀλειτουργησαq, id est immunitate a publicis operibus. Clerici in sacrorum officio stichariis lineis utebantur, quod vestis sacræ genus pluribus describitur in *Euchologio Goari*.

14. Pervigilia (p. 105, 511). — Ab ipsis primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ παννυχίας vocabant. Nocte scilicet cum magnam solemnitatem, tum Dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesiæ confluabant, pernoctabantque, orationibus et psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi diacono respondebant, atque extrema versuum prosequabantur. Inter cantica Ecclesiæ, principem obtinebat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, "Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Sanctus, sanctus, sanctus" (p. 86), cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Hierosolymitana haec verba complectebatur: "Ω Κύριε, σῶσον δῆ, ω Κύριε, εὐσῶσον δῆ, ηὐλογημένος δὲ ἐρχόμενος ἐν ὄντος Κυρίου. Ο Domine, salutem da, o Domine, bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini. Mos erat inter orandum manus extendere (p. 241).

C. 15. Cœmeteria (p. 581, 689). — Cœmeteria loca sacra erant, in quibus Catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condidi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime insectabatur sanctus Antonius, monachorum pater, et curabat apud episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrenterent.

16. Signum crucis (p. 2, 642). — Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda dæmonesque fugando utebantur. Vis illius non semel memoratur celebratur.

D. 17. Synodorum ritus (p. 103, 110, et in Vita Athanasii). — Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatriæ criminis obnoxii; si vis quædam sacerularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius et Valens, qui in Augusti palatium synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium diaconorum erat eos in synodum intronittere, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum haec causæ erant: heresis oborta, grandis quædam de ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in synodo Nicæna; ingens cuiuspiam episcopi flagitium; encænia templi recens ex-

citati celebranda. In synodis vulgo edebantur fidei formulæ (p. 457, 586). Experientia quarti maxime saeculi compertum fuit, synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem quam ad commodum Ecclesie contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmissi solebat, non imperatoris consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius aliique præsules, quotidiano aulae Cæsareæ usu ad nimian assentationem eruditæ, Constantii nomen, cum odiosa eterni nuncupatione, fidei formulæ præfixissent, in crimen ea de causa haud abs re vocantur ab Albano (p. 619). Qui episcopi synodo interesse non poterant presbyteros aut diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam monachos.

48. Synodo reorum exsilium aut cædem decerne-re curareque non licitum erat (p. 103). Nicæna synodus concessit (p. 112), ut acta prioris synodi in subsequenti expenderentur, ut caute priores defnirent, quæ post examini subjectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere: quare in synodo Sardicensi prohibetur literarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis velutum erat: et si quis id facinoris admittere, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur, ut si qui impietatis autores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, et venia resipiscen-tibus daretur et locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad ecclesiasticum prorsus consilium admitti (p. 93, 110, 772, 768, 769, 290).

49. Tria videmus isto ævo per quidem mira atque insolentia. Epistolam Alexandri (p. 313) sic inscriptam: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandriæ et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui præsen-tes aderant. Litteras Alexandrinæ synodi, anno 362 missas (p. 619) ab Eusebio et Asterio cum aliis ea in synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam synodum properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius.... Lucifer, Eusebius, Asterius, etc.* Denique morem Ægyptiorum præsuluni subscribendi pro absentibus, si quando synodum celebra-rent (p. 718).

50. *Exsules, martyres* (p. 261). — Quotquot ty-rannorum Christianæ religionis furorem declinan-tes, profugi interirent, martyrum loco habebantur.

51. *Monachi* (p. 634). — Monachi perpauci in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti saeculi. Eo namque tempore Antonius innu-meros exemplum suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobia excitavit quamplurima, ac numerosa cœ-nobitarum sodalitia. Ammonius etiam in Nitria monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum singula monachorum. Ex Ægypto Romam demis-

A grare cœpit institutum hujusmodi anno 341, cum Athanasius eo profectus, Ammonium et Isidorum monachos virtutis eximizæ, viæ sibi comites ascivit (a). Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum sitos homines ad sui spectaculum evoca-ret, ille tamen amphitheatra, plateas et opera pu-blica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episco-patum evocatus, abscissa sibi aure, ad eam dignita-tem mutilatione corporis sibi aditum præclusit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum im-pedimento fuisse, ne quis episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama et fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit mo-nasticus ordo in Occidente frequentari, ita ut pau-cis post annis monasteria permulta ubique locoru-m excitarentur, quorum frequentiam memorare vide-tur Athanasius sub initium *Vitæ Antonii*. Permuk-tois circa medium quarti saeculi cum Alexandriæ, tum in locis circum positis suis monachos palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos exi-tatis monachi semper aspere accepi seruntur. Tanta erat virtutis monachorum fama, ut honoris causa episcopi interdum ipsis in sacrario cum cle-ricis locum darent. Ait enim Athanasius (p. 265), monachos et clericos, qui secum intus aderant quando Syrianus cum exercitu ecclesiam circumsedit, in thronum ubi sedebat ipse condescisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex monachorum numero permulti in episcopos affecti Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt (p. 210). Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes ascetae voca-bantur: sed an ascetae omnes monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκήσεως, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam monachi non inibant. Talisque suis videtur Athanasius, asceta scilicet nec mo-dico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam monachus suis memoratur (p. 102, 665).

D 52. *Cœtus virginum* (p. 634, 90, et in *Vita Antonii*). — Ab ipso tertio saeculo cœtus erant virgi-num, quæ in corporis integritale consensercent. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quæ demum in præfectam cœnobio affecta fuit. Erant item aliae virgines per urbes et pagos, quæ a tenera juventute volo virginitatem suam Deo offerebant. Virgines porro mas forte, sive μαχοπλέ, aut velo operiebantur: et grandis injuriæ loco habebatur, si quis virginum capita nudaret.

VII.

Varia explicantur.

1. Ad pag. 441 de Danio pauca tetigimus; et quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus et accuratius explananda. Julius, litteris

(a) In *Vita Athanasii* ad hunc annum.

Orientalium provocatus, qui synodum ad Athanasii causam expendendam postulabant, eosdem Romanum ad synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc sutiler afferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione : *Julius Danio, Flacilio, Narciso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, etc.* Queritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensibus vitiatiu fuisse nomen, ac varie in manuscriptis existare. Nannius enim legisse videtur διάκονος, verit quippe diacono. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianicum Cæsareæ Cappadociae episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. III, c. 5, Dianicum Cæsareæ adfuisse synodo Antiochenæ, quæ anno 341 habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in epistola ad Bosporium episcopum, Διάνοιος, *Dianœus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem et passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens. Quod autem Theognius ille *Diognius* etiam vocaretur, planum est. Sic p. 106, ubi memorantur legati Mareotici, legitur : *Diognios, Διόγνιος, Maris, etc.* Similiterque p. 149, *Διόγνιος, Μάρις, etc.* Et p. 129 Regius codex, quem solum in eam *Apologiam* legitimus, habet, δάκονοι Διογνίου, *diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum sit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarius col. 1284 *Diognitanus* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danum corrupte possum fuisse pro Diognio. Nemo eat insicias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non easu enumerare, qui inter Eusebianos antesignani erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianum Cæsariensem, qui nuspiam inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat et rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fuitque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danus ex Διογνίῳ, quam ex Διανῷ, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quem omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicenses in epistola syndicali sic habent apud Hilarium col. 1284, num. 2 : *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus vrædictos*

A coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum), ut scripserunt ex altis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocali sunt a Julio episcopo charissimo fratre nostro, claruit noluisse eos venisse ex ipsis litteris, quibus eorum mendacia detecta sunt. Venissent enim, si habuissent fiduciam, etc. His omnino consonat Theodoreus, qui eamdem synodi Sardicensis epistolam affert libro II, cap. 8. Athanasius autem, qui eamdem affert p. 127, solum Eusebii uomen habet, quia brevitatis causa nomina propria resecare solet, ut videre est hic et alibi. Ex superioribus autem patet, litteras Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut et alios Eusebius nos : queritur enim eos noluisse Romam ad synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, eruditio lectori iudicium permittimus.

C 2. Pag. 112, scholiastes quidam ad marginem Regii codicis 2284, in hæc verba : Διὰ τὸ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιᾳ μεγάλη συνέλθοντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἀνεῦ Θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν. ἐν ἑτέρᾳ συνέδω τὰ τῆς προτέρας ἔξετάζεσθαι. Id est, *Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt, hæc adnotavit ab annis circiter trecentis, ut ex charactere conjicere licet : Σημείωσαι δὲ οὐκ ἀκατέλη τὴν ἔκκλησιν ὡς πάπας καὶ ἄρχος ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀξιοὶ ἐν ἑτέρᾳ συνέδω τὰ τῆς προτέρας ἔξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νίκαιᾳ συνέδου. Id est : Nota eum (scilicet Julianum cuius sunt superius allata verba) non exigere appellationem, utpote papam et summum pontificem, sed simpliciter postulare, ut in alia synodo quæ a priore decreta fuerint esquuntur, juxta canonem Nicænae synodi.* "Exklēstōn enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii cedendum fore. At secundum hæc mulata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor contra Arianos orationes, utpote quæ Arianismi initia spectet, cellocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, *Historia Arianorum ad monachos* nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteris mandarit. Nam quod dicunt, hic nunquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud, inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum attulimus pag. xxxviii, in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 152. In subscriptionibus Sardicensibus,

qui septuaginta octo primi recensentur ii sunt qui synodo interfuerunt, neque sunt per provincias distributi, ut alii absentes qui post solutam synodum nomen ascripsere. Palam res est ex Hilarii subscriptionibus (a), quæ ex eadem serme sunt, atque illæ in prima classe ab Athanasio locatae. Pauca tamen omissa nomina sunt in subscriptionibus Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat. Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæ sunt ex Hilario desumpta: Marcellus Ancyranus, Evagrius a Macedonia de Heraclianeo, Julius ab Acacia [lege Achaia], de Thebe Eptapyleos, nisi sit idem qui Julianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbeum (b) hoc loco restitui voluisse, Eptapoleos, cum luce clarior sit esse Theben Ἐπτάπυλον, id est, septem portarum, aut Thebas Ἐπτάπύλους, quæ ita vocantur πόρς ἀντιστολὴν Thebarum ἈEgyptiarum, quæ ἐκατόμπολοι, sive centum portarum erant. De Thebis Græciæ Homerus (c),

'Ημεῖς καὶ θήβης ἔδος εἰλομερέπταπύλῳ;
De Ἀgyptiacis vero Thebis (d),
οὐδὲ δσα θῆβας,
Αἴγυπτος, δοι πλείστα δόμοις ἐν κτήματα
[κεῖται],

Aīθ' ἐκατόμπυλοι εἰσι.

Cochras item ab Achaia, Dionysius. Nam duo sunt Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium. Verissimus ex iis qui synodo interfuerunt inter Gallos recensetur ab Athanasio. Isto sex episcopos ab Athanasio omissos, si iungas cum 78 quos enumeravit, erunt 84. His si addas Euphratani Colonensem et Olympium, qui synodo Sardicensi interfuerunt, et ab Athanasio et Hilario prætermittuntur, 86 reperies. Domitianus idem est qui Domitianus ab Hilario dicitur, Musæus idem qui Moytius Hilarii, Fortunatus idem qui Fortunianus; Ireneus idem videtur esse qui Lerenius Hilarii, Ursicius idem qui Ursacius; Euthychius idem videatur esse qui Euthitus, et Euthychus fortasse idem qui Titius: nam apud Hilarium corruptiora nomina sunt quam apud Athanasium. Asclepius idem qui Asclepas Gazensis,

4. Pag. 139. Paulinum sive Paulum episcopum, qui litteras Ursacii et Valentis ad Julium papam Athanasio transmisit, esse Tiburensem aut Tiburtinum, non Trevirensim antistitem, vix est quod ambigamus. Nam omnes manuscripti et editi, hoc loco Tibérios habent. Apud Photium autem ex Eulogio l. clxxiii, episcopus Tiburenensis, aut Tiburtinus, sic vocatur Ἀχαρέμων ἐπίσκοπος Τιβέρεως: et verissimilius est Tiburtinum vicinum Romæ episcopum, quam Trevirensim tanto itineris spatio dissitum litteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem Trevirensis anno 349, quo datæ putantur litteræ Ursacii et Valentis ad Julium papam, nondum iniisse episcopatum videtur. In Historia porro Arianorum

A ad monachos missa legitur, Παῦλου ἐπισκόπου Τιβέρων, ubi Τιβέρων videtur mendose positum pro. Τιβέρων ab amanuensibus. Nam quod Paulus hic dicatur, qui Paulinus superiori loco vocatus est, forte amanuensium vitio contigit, immo fortasse posterior lectio præstat priori. In Italia namque sacra, Paulus episcopus Tiburtinus memoratur, qui Ursicum pseudopontificem consecravit anno 366. Nannius vertit, episcopo Tyburis. Eodem autem loco dele ρ, et lege Τιβέρου.

5. Pag. 157. Augustaliana, hoc nomen diximus ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis antehac plerumque usurpata reperiatur, non legitimus tamen præfectos Ægypti ante annum 351, quo hæc Apologia scripta est, Augustales sine addito vocatos. Quare in incerto res versatur.

B 6. Pag. 288 dicitur Roma esse metropolis Romanæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, metropolis Romanæ ditionis. Eademque sententia vox isthæ bis usurpatur ab Epiphanio, scilicet hæresi LXVI et hæresi LIX.

7. Pag. 318. Præter allata in Monito ad Epistolam ad monachos, quibus defenditur diversum illud opus esse a quatuor Orationibus contra Arianos, aliæ suppetunt gravissimæ rationes quæ id ipsum suadeant. Nam illud ad monachos missum opus vetat Athanasius cuiquam exhiberi: hæc autem quatuor orationes, ut cuique legenti palam erit, ita concinnatae sunt, ut publicis controversiis destinatae haud dubie fuerint. Ac secunda adornata fuit, ad ea confutanda, quæ adversus primam Arianos obtinebant. Tertia similiter est secundæ defensio. Et sane non publicæ modo fuere; verum eliam, ut ex ordiendi ratione conspicuum, diversis temporibus, ut res et usua postulabat, adornatae; ita ut altera alterius occasio fuerit.

Pag. 632. Ex quo Antonii Vita edita fuit, in codices Latinos varios incidi, in quibus legitur, non paululum temporis cum eo feci. Hæc porro Evagrii versio tametsi libera admodum, et sententias modo resecat, modo adauget, huc in loco κατὰ πόδα conjectatur. Unde magis magisque adaugetur animus mibi, ut eam lectionem germanam existinem.

8. In Monito ad Vitam Antonii omisimus præclarum Justiniani imperatoris locum ex tractatu, adversus Origenis errores, qui sic habet: Εἰπε δὲ καὶ ὃ ἐν ἀγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρεῖς γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ Εἰς τὸν βλοτὸν τοῦ μακαροῦ Ἀρτωρίου ταῦτα. «Πῶς δὲ χλευάζειν ἡμᾶς τολμάτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀνθρώπον πεφανερώσας; ὅπου γε ὑμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν δρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἀψίδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς σῶμα;» Id est: Dixit autem sanctus Athanasius, qui et ipse episcopus Alexandriæ fuit, in libro De Vita beati Antonii: «Qui autem nos irridere aude-

(a) Hilar., col. 1292.

(b) Tom. II, concil. Sardic.

(c) Iliad. Δ.

(d) Iliad. Θ.

vis, quia dicimus Christum hominem apparuisse; A Ludovici Magni, aliosque passim memoratos in Monitis nostris.

quando vos ex mente animam esse definiens, dicitis eam errasse, et ex celi fornice in corpus delapsam esse?

9. Quanquam res est fortasse parvi momenti, ne pigeat hic adnotare, vocem Δαυΐδ ita cum β in prius editis haberi, quos etiam secuti sumus. Verum compemus exinde Δαυΐδ vulgo a Græcis scribi: quod tamen raro animadvertis potest, quia semper in codicibus Δαδ brevitalis causa scribitur. Semel Δαυΐτικῶς, Davidice, scriptum reperimus. Et in codice Regio 211, ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis sub initium adornatis, Δαυΐδ semper cum v scribitur.

10. Restat ut eruditio lectori, quorum codicibus et opera usi simus significemus, et in grati animi obsequium, quid et quantum officii a singulis accepterimus litteratis omnibus qui in partem beneficiorum veniunt, palam faciamus. Præsit autem hoc in munere bibliotheca illa vere Regia Ludovici Magni, omnium per orbem amplissima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis suppeditati sunt humanitate clar. vii abbatis De Louvois, bibliothecarii regii, cuius prolixam in nos voluntatem et in sovendis studiis nostris propositum passim experti sumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui secundum illum eam bibliothecam curant viri eruditissimi Clementius et Boivinius, toto orbe litterario notissimi. Haud minores suppetiae accessere ex bibliotheca faustæ memoriae viri clar. Joannis Bapt. Colberti, regii ministri, qui in usum et commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotissimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad autum copiam fecit vir eruditissimus ac multis nominibus nobis conjunctissimus Stephanus Baluzius, quem ignorat nemo qui litteras norit. Hic non codicibus modo, verum et consiliis semper adfuit rogantibus, sicuti res postulavit. Grandi nobis auxilio fuit Seguerianæ bibliothecæ codex, illustrissimi ac nobilissimi episcopi Metensis, qui tum abbas Coislinius audiebat, opera et consilio nobis concreti. Qui codex quanti nobis usus fuerit, adverteat passim eruditus lector. Cæteros longum esset commemorare, quorum vel opera vel codicibus usi sumus, clar. viros Renandotum, Toinardum, Desmarezium, RR. PP. Jesuitas collegii

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuscula ex codicibus Vaticanis aliisque exscripta nobis transmisit dominus Claudius Stephanotius, procurator generalis congregationis nostræ, opera usus et manu ut plurimum Joannis Guillotii, sodalis sui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero juvandis studiis nostris intentus semper fuit vir præclarus et eruditione conspicuus Jacobus Millius, principialis collegii S. Edmundi Oxoniensis, ut variis in locis observare quisque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a clar. viris Grodecio, Muratorio aliisque.

B Nec prætermittendi silentio sunt domestici, qui nobis harumce lucubrationum auctores et consuatores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, scilicet D. Claudius Martinus ὁ μάχαρις, vir pietate et religione insignis, litteratorum in sodalitio nostro patronus, quem patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cœlitibus, ut speramus, ascriptus fuit: cui enim nisi tam probo, tam pio, sors illa obvenerit? Itemque D. Antonius Durban, cœnobiarista noster, nuperrime sublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus et præsca gens mortalium. Cujus obitu vix consolabilem animo dolorem caperemus, nisi qui munus exceptit, pari animo, æquali studio et opera rei litterariae patrocinaretur.

Ingemui ablatum mihi symmystam meum D. Jacobum Loppinum, quicum initio hujusce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixdum ad medium primi tomî partem deveneramus, cum prematura morte abreptus, mibi summo dolori fuit, vir Latine et Græce probe, Hebraice μετρως eruditus, in philosophicis apprime versatus: comitate et modestia jucundus sodalibus. Hæc de nostris morte sublatis dicens nobis erant,

Tὸ γὰρ τέρας ἐστὶ θαρότων.

Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, nec non de codicibus quibus usi sumus hac in editione, agendum nobis est. Ac primum lectori Nanni, Commelini et Felckmanni hac de re *Monita subjicienda*,

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE PETRI NANNI ALCMARIANI.

Usus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum, ut litteræ multis in locis exolescent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia et eruditione linguarum, et quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis viatum, sed notulis formisque abbreviationum

nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sententiis verba, quam ex verbis sententias divinarum. Tertium Joannis Christophorsoni, Angli, eruditissimi et integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis; id simul et emendatum et lectu facile et verbis ad plenum scriptis, non ita interpretationem remorahatur. Ili tres clarissimi viri ad multos annos nihili sua exemplaria patientissime compi-.

daverunt, quorum benignitatem silentio mihi prætermittendam non putavi. Exstant et alia vulgo Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis Interpretibus in Latinum traducta, quæ Frobenius

Aet Episcopius chalceographi humanissimi, unde cunque conquista in quartum tomum congeserunt, ne quid Athanasio ascriptum huic operi deasset. Labores igitur nostros tibi debitos, etc.

PRÆFATIO AD LECTOREM IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut scias, Lector, quid in hac Athanasii editione præstatum sit:

Principio Græcum textum antea nunquam editum de libris manuscriptis jam primum nos edidimus. Et quidem sic edidimus ut per pauca desint, quæ nondum reperire licuit. Sed quæ et ipsa separatis pagellis edituri, et ad reliquum opus adjuncti sumus, si quando nacti fuerimus, ad quam rem ut nobis adjumento sint qui possunt, publici commodi causa, vehementer etiam atque etiam rogamus. Deinde Latinam versionem Nannii, ubi cunque eam habuimus integrum et nullo prorsus apice mutatam Græco contextui e regione addidimus, ut de ejus integritate integrum cuique lectori judicium relinqueretur. Habuimus autem versionem Nannii toto tomo primo, paucis lineis 716 et 828 exceptis, quas ille, nescimus qua de causa non converterat. Tomo vero secundo, ubi Nannii versio plane defecit, in quibusdam opusculis antiquas Erasmi Roterodami, Joannis Reuchlini, Joannis Curtierii, et aliorum doctorum virorum versiones ascivimus: in plerisque autem hactenus nondum versis novas versiones studiose factas adhibuimus, et itidem omnes Græco contextui e regione apposuimus, præterquam in uno opusculo *De passione imaginis Domini nostri Iesu Christi*, in quo Græca exemplaria, neque inter sese, neque cum Latinis congruebant, ibi duo Græca inter seconjunximus, Latinum unum subjunximus: rati, gratius fore lectori, si legal illa, qualia in bibliothecis antiquis reperiantur, quam qualia a recentibus interpolatoribus adornari possent.

Porro in Græcis excudendis usi sumus exemplaribus manuscriptis plus quam viginti: quorum undecim ad tomum primum pertinent, reliqui ad secundum. Primus codex, isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis), optimus et qui plura reliquis omnibus habet, est Academiae Basiliensis, olim collegii Prædicatorum ibid., in quo præterquam quod inter media Athanasii opera non pauca inserta sunt quæ ad historiam synodi Nicænæ pertinent, multa quoque continentur Cyrilli Alexandrini, Theodoreti et Damasceni hactenus, vel nunquam, vel certe Latine tantum edita. Secundus est collegii S. Trinitatis in Academia Gantabrigiensi, olim D. Joannis Christophorsoni, quem in Italia magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente est recentior, ita etiam facilior est, ac minus accuratus. Tertius hoc non paulo vetustior est: scriptus namque est circa annum mundi 6829, secundum Græcorum chronologiam (hoc est anno Christi

B1319), ut hæc ipsius scriptoris verba in fine codicis indicant: Χεὶρ ἀμαρτωλῆ Ρωμανῷ ἀναγνώστη Ετούς ,σωχθ. Fuit is olim Justini Gobleri: nunc cuius sit nondum exploratum habemus, cum interres Hieron. Commelinus repertus sit nullo possessoris nomine adjecto. Cæterum vere de hoc scribere potuit Nannius (qui eo ut et præcedentibus duobus usus est), eum notulis formisque abbreviationum nusquam alibi visis ita difficilem esse, ut potius ex sententiis verba quam ex verbis sententiæ divinandæ ipsi fuerint, compiperet quisque cui is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari subit, quid tandem causæ fuerit, cur hunc potius secutus sit, cum illorum utriusque lectio longe sit facilior. Observavimus enim in lectionibus codicum discrepantibus Latinam Nannii versionem cum istius codicis lectione pene per omnia consentire. Quartus vetus non est, nec a Græca manu exaratus, Gobleriani absque dubio descriptum, cum quo (paucis locis et mendis descriptoris exceptis) penitus consentit, adeo ut totidem quoque et eosdem libros ac eodem ordine cum eo dispositos habeat, incerti vero dominii. Quintus bene vetustus, elegans, obscuris, tam et cereberrimis abbreviationum notis referitus, ideoque difficilior: bonam quoque operum, Athanasii partem continet, sed et ipse ἀδηλον, κτῆμα. Textus, nostro judicio, centesimum annum non superat, elegantia ac aquabili scriptura, minus tamen accuratus et pauca quoque opuscula complerens. Septimus et octavus ejusdem ætatis, a diversa tamen manu: ille solam orationem tertiam contra Arianos comprehendens: hic quatuor priores et paucas quasdam alias, similiter ἀδέσποτοι et isti; quemadmodum etiam nonus et decimus: qui quia admodum recentes sunt, ac per omnia similes Basiliensi, ex eo descripti videntur. Undecimum communicavit nobis ex bibliotheca Augustina vir clar. David Hoeschelius. Continet is præter opuscula quadam quæ in tom. II rejecta sunt, *Disputationem Athanasii cum Ario Nicæa habitam*. Conscriptus vero est ab Andräa Dermario Epidaurio anno 1584. Venetiis. Et hæc quidem de codicibus, quibus in primo tomo usi sumus. Nam ad secundum adorandum pene solis codicibus biblioth. Palat. adjuti sumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio eu-jusque opusculi, et in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus mss. major erat varietas scriptionum, quam ut una perpetua lectio indubitate inde erui posset, ne vel reipublicæ ecclesiasticae, vel tuis, quisquis es, pie lector, pri-

vatis studiis deessemus, varia lectiones codicum Græcorum non tantum scrupulose, sed pene etiam superstitione adnotari cum elogiis Athanasii, ac reliquiis et fragmentis ejusdem, inter excudendum diverso tempore repertis conjungi, tituloque appendicis simul edi curavimus.

Hæc de materia scriptorum Athanasianorum. Ad dispositionem quod attinet, animadvertisimus ex schedis Commelinianis voluisse illum ante opinia excudere ea quæ Nannius vertisset et antebac Latine edidisset. Id igitur consilii etiam nos secuti sumus, et in primum tomum omnia ea quæ Nannius converterat, conjectimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem post ipsius Nannii præfationem videre poteris si voles) Commelinus tempestive discesserat. Ejus igitur vestigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, insistentes, in primo tomo primum elenctica, deinde historica, variis apologiis et epistolis comprehensa, mox exegistica sive commentationes in nonnulla sacræ Scripturæ dicta, deinde homiletica sive conciones populares posuimus. In elenctis quidem, primo loco quæ contra gentes, altero quæ contra Arianos et eorum complices, tertio quæ contra Apollinaristas, Sabellianos et Samosatenianos, quarto et postremo quæ contra omnes hæreses Athanasius scripsérat collocata voluimus. Sed hunc ordinem operæ typographicæ semel atque iterum interruperunt, et orationem Athanasii contra omnes hæreses, ac protestationem secundam populi Alexandrini a suis locis divulsas ad extremum primi tomi rejecerunt: in secundo tomo, quem ordinem servaverimus, ipse librorum catalogus, altera post titulum pagina collocatus, satis superque ostendet.

Porro, si quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum existentes hic non repereris, ne te id moveat. Nihil omisimus, sed ea tantum quæ per incitiam antea pro peculiaribus libris, et sub peculiaribus titulis vendita erant, cum non nisi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excusorum fragmenta essent, sustulimus: ne bis eadem frustra vel exprimerentur et venderentur, vel emerentur et legerentur. Hujus generis erant opusculum *De doctrina*, fragmentum *De passione*, et *Declaratio Levitici*, de diversa ejusdem rei nomenclatura; quorum tamen alia in aliis atque aliis

A tantummodo Athanasii Latinis editionibus extant. Ac primum quidem est fragmentum *Epistolæ de synodo Nicæna*, ut videre est p. 30 tom. I. Alterum vero est fragmentum homiliæ *De passione*, ut patet ex tom. I, pag. 790. Tertium denique fragmentum est orationis quintæ *contra Arianos*, ut ex pag. 321, vers. 24, tom. I, manifestum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui itidem est fragmentum primæ orationis *contra Arianos*, ut videre est ex tom. I, pag. 125 E et seqq., denuo excudi possi sumus: tum quod verba quædam Græca hic mutata essent præsertim ab initio: unde daretur existimandi copia quod Athanasius ipse hoc compendium suarum de deitate Christi demonstrationum seorsum existare, atque ita in conspectu esse voluerit: tum quod versionem nacti essemus novam cujus collatio cum versione Nanniana non videretur fore infruetiosa.

B Sed et illud scito, Lector, in exemplari ms. Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præserimus, multa inesse quæ neque Athanasii titulum præserant, et jam antea, tam Græce, quam Latine in *Historia ecclesiastica* existent, atque inde omnino in istum codicem transcripta: ista igitur omisimus, vel potius ad *Historiam ecclesiasticam*, unde ad verbum descripta erant, remisimus; idque ideo nos fecisse indicamus, ne quis forte, qui codicem Basiliensem aliquando viderit, nostram hanc editionem mutilam esse suspicari possit. Quam suspicionem ut evitaremus, quæcumque usquam Athanasii nomine divulgata esse comperissemus, cum cæteris Athanasii libris, sine omni vel detractione vel adjectione conjunximus, etsi certum nobis esset multa ex illis esse supposititia; quod et Nannius fatetur, et cum ipso fatebuntur omnes, quicunque ad hanc lectionem et scientiae et conscientiae non-nihil attulerint. Nec enim felicior hac in parte cæteris Patribus fuit Athanasius: quorum nullus unquam claruit, cui ista suppositiōrum librorum injuria illata non esset. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanasii scripta sint, vel non sint, theologis æstimandum relinquimus. Nos nullis partium studiis impliciti nostrum in faciendo officio nostro typographicō candorem universo Christianorum populo probatum esse cupimus, et ita fore confidimus. V.

C Et ad frontem variarum lectionum, hæc adnotat Petrus Felckmannus Coronæus.

Ad Lectorem.

D De codicibus quibus in adornanda hac Operum D. Athanasii editione usi sumus, satis superque sujicius in præfatione tomo I monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem codicem illorum quæque littera a tergo variae lectionis posita signet, hic exponamus. Sic igitur accipe: B signat codicem Basiliensem, A Anglicanum sive Cantabrigiensem,

G Gobterianum, I primum anonymum et incerti dominii, in ordine alias quartum; II secundum anonymum, sed in ordine quintum; III tertium sive sextum; IV septimum; V octavum, et sic deinceps: AV denique ultimum sive Augustinum. Ad hæc Fr. K amici nomen est, qui quasdam observationes nobis communicavit: at Fr. D. Frontonem Duecum signat

VETERUM ATHANASII EDITORUM

PRÆLIMINARIA.

(Ex D. Bernardi de Montfaucon *Collectione nova veterum Patrum Græcorum*, t. II.)

MONITUM. — *Dum huic cūdendæ novæ Collectioni insudaremus, e re visum est fore ut etiam vetustissimorum Athanasii editorum præliminaria adnecteremus; quæ sane cum memoratu digua non pauca complectantur, nec ingrata lectori, nec instructuosa erunt: cum maxime editiones illæ perrarae sint, et vix uspiam compareant. Prima omnium est Vicentina, quæ prodit anno 1482, et has initio præfert Epistolas et Præfationes.*

Petrus Brutus artium doctor, episcopus Catharrensis, Barnabæ Celsano, S. P. D.

Non me fugit te errata corrigerem, mi Barnaba: si qua sunt exscribentium vitio imperitorum divini operis adversus gentiles Athanasii scriptoris doctissimi: quod jampridem magna lucubratione et industria ex Graeco in Latinum traduxit omnibus vir quidem ex omni parte bonus atque dicendi peritus. Quod laboris, mihi crede, religioni nostræ et fidei multum conferet: eritque legentibus et curiosis utile ac perjocundum. Ego enim qui librum quandoque lexitavi, mihi non parum emolumenti excepit. Quare tibi gratias ago et habeo, quod tuo labore, studio atque opera legi possit. Perge igitur ut ecepisti, et te hac susceptra provincia mortalibus gratum rede: quippe qui mores tuos, ingenium atque doctrinam, et in primis litterati omnes, et approbant et amplectuntur. Non enim vereor quin de virtute benemeriti oinnes, quam primum te virum doctissimum codicem perlegisse acceperint, eum sibi peculiare præ omnibus habituri sint. Delectabitur profecto studiosissimus litterarum, qui de fide catholica bene sentit, modo ex huc dialogo, modo ex illo. Inest enim tanta verborum concinnitas, tantaque dicendi copia cum gravitate coniuncta, ut divinum opus quidem, et in arce poni dignom, quasi Minerva illa Phidia merito dici et affirmari possit. Mirabar equidem, vir doctissime, cum non ignorarem priscorum nostrorum permullos codices et poetarum et oratorum tua emendatione castigatos, si missum faceres hoc tantum opus: quod non tantum fugatis nebulis irradiante sole mundus ubique lucet atque discernitur; quantum hujusmodi scriptis et disceptationibus pro veritate tuenda explendescit Christianus sensus et intellectus humanus. Nutritur veritas, augetur fides, ratioque servatur, necnon singulari quodam et admirabili documento ritus nostros et institutiones contra hæreticos cœlestes hoc opus et necessarium

C

affirment. Novit ipse hominum mentes quamplurimorum saepius, curiosa quadam cupiditate, divina percontari, et dubitare aliquando quod certum est: quæ res quantum mali hominibus interdum afferri possit corde volutans et memoria repetens, Athanasii litteris Græcis scriptum in Latinum edere animum induxit: nec potuit vir optimus ipse addere quod optabat, minuere quod volebat, morte correptus: non sane ut scriptoris sententiam perturbaret, sed ut quod Græce dulce, Latine dulcius personaret. Nonne permisit hoc Deus? Voluit quidem atque decrevit: quando te alterum omnibonum jure et merito hæc nostra actas habeat et completur. Traduxit ipse, tu vero corrigis, castigas atque emendas: utrique debet non parum humana hæc mortalitas. Et cui plus? aliis relinquamus iudicium. Attamen exitus acta probat (ut ille ait), et finis, non pugna, coronat. Neque, te rogo, Barnaba, exspectes ut aliquorum adhortatione et auctoritate ad hoc perficiendum munus incitatius videaris: quandoquidem incepsum hoc a te perfectum iri tua virtute, bonitate, constantia, integritate, boni judicent omnes. Fesellit unquam neminem probissimum hominum optima de te opinio: quod impræsentiarum si decepti fortasse viderentur, eo gravius ferrent, quo facilius fideliusve hoc a te viro doctissimo fieri posse arbitrabantur. Non hæc scribo ut prudentiae tuae diffidam, vel quid tibi agendum sit te fugere dubitem; sed me æternus incitat amor, cogitque fides. Lego et ipse oratores tuos, quandoque lego et poetas animi causa: cum e communi studio nostro juris pontificii et sacrarum litterarum lectione aliquantulum me subtraho: quorum doctrina, ut orationis suavitatem omittam, et

carninum dulci modulatione currentium, tantam A præpræ se fert dignitatem, et rationem bene vivendi; ut nonnisi quæ ingenio atque cognitione digna sunt in ipsis inveniri possint. Sed tamen nihil commodius ægritudinibus humanis, nihil animis nostris conducibilius, quam scriptis sanctorum Patrum incumbere, Joannis Chrysostomi, Basilii, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini atque Gregorii, et hujusmodi omnium, qui de sacris litteris benemeriti extiterunt. Hæc sunt quæ nostris ængoribus sola medentur et sanant, adversa non curant, jocunditatem parant, felicitatem atque beatitudinem pollicentur. Ad hæc igitur incumbe,

humanissime Barnaba, peto a te prerecio: et præsertim hujus nostri Athanasii operis copiam perflico, omissis omnibus aliis; ut quaniprimum haberi possit: ne illustrata fidei veritas, quam summus ille opifex hominibus dedit, incuria tua longius in occulto jacere videatur. Da hoc muneris tuo Petro episcopo Catharensi, da Vicentinis omnibus et cæteris, qui te virtute tua diligunt et observant. Hoc exspecto, hoc volo: qui si me audieris, habebis me profecto in omnibus semper jocundum et æque charum. Vale, litteratorum decus. Quartæ Nonas Decembres, MCCCCCLXXI in palatio episcopalii Vicentino.

Barnabas Celsanus, Petro Bruto

Si eruditissimus quisque nostri sæculi Christiano munere fungereetur, Petro Brute episcopo Catharensi, non tam bene dicendi, quam etiam bene vivendi rationes iniri studeretur. Hinc efficetur ut jam florentibus bonarum artium studiis, non deessent nobis optimi et eloquentissimi viri, qui de rebus divinis pulcherrime et ornatissime scriberent. Nam vis ingenii, et copia dicendi, ut ait Fabius, quem admodum juncta natura, sic etiam officio copulata esse deberent. Sed, per Deum immortalem! quotus-quisque est eloquentiæ studiosus, qui non malit humana ornata dicendo laudare, quam vel recte scribendo, vel hene agendo divina complecti? An desunt fortasse vobis quæ de Deo dici possint? de heatissima Virgine? de mysteriis divinis? de universa Christiana religione? Quæ tam multiplex est, tam dives, tam copiosa, ut optimo cuique ingenio uberrimam dicendi materiam præbere queat. Qua ex re plerique ad optimam frugem pervenirent, ac sapientiam cum vera religione conjungerent: cuius officium est docere, ut conculcatis terrestribus et abjectis erroribus, ad æterna coelestis thesauri præmia dirigamus. Quid enim ad agritionem Dei conducibilius? quid ad veram beatitudinem consequendam aptius? quid homini Christiano magis necessarium, quam divinarum rerum contemplatio? Nam cum humana despicimus, cognoscentes superna atque coelestia, hæc nostra ut exigua et mortalitati subjecta contemnimus, atque ego satis mirari nequeo quid ita cupidi cæteris bonis artibus incumbamus, atque cujusque placitæ disciplinæ consectemur magistros; divinarum vero rerum libros negligenter evolvamus: et, quod monstrum simile esse videtur, nos homines nati ad divinarum rerum contemplationem, a sacris litteris abhorreamus, atque in fabellis, et deliramentis magnam temporis partem conteramus. Hinc sit ut bona eruditorum pars potius inter gentiles, quam inter Christianos, censi mereantur. Sed ex omni doctissimorum nostri temporis numero, pace aliorum dixerim, duos ego novi viros in omni genere doctrinæ eminentissimos: eosdem etiam vita probatissimos, ac Christianæ religionis assertores constantissimos; te dico, Petre Brute episcope Catharensi, omni vir-

episcopo Catharensi, S. P. D.

B tute et doctrina præstantem; alter exstitit Omnibonus Leonicus, preceptor meus suavissimus; Omniponus, inquam, nostri sæculi decus, civitatis vero nostræ fama et gloria, litterarum tam Græcarum quam Latinarum columen, bonorum specimen, vere probitatis exemplum, ut alter suæ ètatis Socrates merito dici potuerit. Religione vero tanta atque modestia fuit, ut nihil ei desuerit, quod in optimo et sanctissimo viro requirendum videatur. Nemini unquam detraxit Omniponus, neque loquendo, neque scribendo, quamvis ab æmulis sèpius fuerit lassitus. Tanta denique vixit integritate, ut àvæpáptης dici potuerit. Quantum vero litteris Græcis valuerit (nam de Latinis testes sunt perpolitæ ejus orationes, et libri ornatissime conscripti) vel ex hoc intelligi potest, quod cum in Venetiis apud Bissarionem (sic) cardinalem Nicænum Græce orationem habuisset, tanta facundia peroravit, ut Græcos omnes eloquentia doctissimi viri judicio præstitisse dictus sit, eloquentiæque palmarum, quam sola Græcia possidebat, eum ita ad Latinos transstulisse, ut nihil aut parum egregiae laudis apud Græcos relictum esse dicere non dubitaverit: quemadmodum de Marco etiam Tullio tradunt Apollonius dixisse. Sed, ut præterita et quæ sub oculis non sunt missa faciamus, conferamus Græcum Athanasium cum Latino: lectitemus utrumque; tum facile unicuique erit videre, si utramque linguam calluerit, quantum ille Græcarum litterarum cognitionis habuerit, in quo tanta dignitas, tanta veritas servatur, tanta verborum et sententiarum concinnitas, ut quod est in interprete mirum, ubique perspiciat æquabilitas orationis et gravitas. Non ita copiosa est ut luxuriet oratio, neque ita suavis, ut lasciviat, nec adeo compita, ut affectata compositione fucata esse videatur. Quibus virtutibus atque contextu orationis nihilo ipsius Athanasii archetypo inferior apparel: ex quo intelligi potest, quantum vel In scriptione Latina, vel eruditione Græca valuerit. Quamobrem nemo vel aptius, vel fidelius, vel etiam elegantius, quam Omniponus, poterat traducere divinum Athanasii opus *Contra gentiles*: quippe qui et Christianissimus esset, et in utraque lingua præstantissimus: ut crediderim Deum opti-

mutum maximum hunc delegisse hominem, qui ad institutionem nostram hunc librum posteris legendum atque edendum interpretareatur. Quod autem me, humanissime præsul, tam suavi epistola demulces tantumque tribuis, facis quidem amice; sed revero ne id abs te potius ex propensa quadam erga me benevolentia dici plerisque videatur, quam quod tanto tanti viri præoronio dignus existam. Nam quod tanto pere me hortaris, petis, imo jubes, ut pergam hoc ipsum Athanasi opus emendare, id ego feci ἀπετέρως et celerius quam ipse putabam; sive suavitate orationis pellectus, quod jocundissimi præceptoris mei viva vox adhuc auribus meis personare videretur, sive quod non ignorabam quam tibi jocunda futura foret nostra haec qualiscunque esset emendatio. Jam nos tuæ morem gessimus voluntati, jam tibi satisfecimus. At tu (nam cum tua venia dicam), quid dormitas? quo veterno languescis? An oblivioni tradidisti id quod jampridem mihi receperisti [rescriptsisti], le editurum propediem contra Judæos opus prophætica veritate conscriptum? Quid igitur in editione cessas? An exspectandum tibi est, ut inveterata exuti pervicacia, ultiro ad fidem convertantur? Aversi sunt penitus, mihi credere, a vera religione. Id ipse satis didicisti, optime præsul, cum eos proximis diebus et antehac saepius in frequentissimo doctissimorum cœtu gravissimis disputationibus incessisti: liberius etiam monuisti, vellent vates suos audire rectum salutis suæ trahit ostendentes, non esse amplius Messiam expectandum. Sic enim Jesum Christum humani generis Redemptorem appellant. Venisse jam qui mitten-

A dus erat. Quod tum multis rationibus, tum per suas illas hebdomadas, tum vero per Osec gravissimum oraculum facile declarabas. Sedeunt, inquit, filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdote¹. Haec et alia permulta, que memoriter enarrabas, Christianissime præsul, pro officio tuo argute simul, et copiose disserebas. Et ne gens impia tibi nimiam in disputando objiceret subtilitatem, in redargendo vehementiam, in disserendo artificium (nam iis omnibus quantum valeras testes sunt optimi et doctissimi viri, qui hisce disputationibus interfuerunt), Hebraica volumina cum Latinis conferebas, verba verbis, sensa sensibus, non sine peritissimo Hebraicæ lingue interprete componebas. At illi modo calumniabantur, interdum prævaricabantur, nonnunquam tergiversabantur: quod Deus ipse per Isaïam futurum prædixit: *Audite, inquit, audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excœca cor populi hujus, et aures ejus agrava*². Tu tamen, optime præsul, a persequendo istos verpos non desistes, ut, si fieri possit, aliquando intelligent, non corpore, sed mente circumcidì oportere, si volunt veræ beatitudinis fieri consortes. Age igitur, solve rostrata navem, permitte vela ventis, atque in Judæorum classem ferare: quorum submersas obruere puppes, aut age diversos, et disjice corpora ponto: ut Judæus se tandem omni pelle instar fabulosi illius Marsyæ, exutum intelligat. Vale, præsidium meum et Judæorum scoule. Vicentiae quinto Kalendas Januarias MCCCCCLXXXI.

*Omniboni Leoniceni rhetoris excellentissimi in Athanasium ad Paulum Venetum II,
summum pontificem, præfatio feliciter incipit.*

In multis Scripturæ locis, beatissime Pater, dolum quasi inimicum Dei legimus; sed præcipue ubi Dominus dixit disperdere omnia labia dolosa, et recte quidem: nam si Deus veritas est, contrarium nihil magis habet quam falsitatem: et repetentibus sanctorum virorum monumenta persuaderi facile potest aliam vim nullam fuisse, quæ bellum Ecclesiæ Romanæ gravius aut periculosius intulerit. Idololatria primum gentes non tam errore seductas quam illecebris suis captas aliquandiu tenuit: mox ubi veritas de terra orta est, et lux de cœlo prospexit, cum ipsa per se vanitas facile redargueretur, tum vero ineptiis suis homines magis magisque erubescere incipientes, Christum Dominum quidam spe alacres aperte sequebantur; pars metu perculti sentiebant melius quam fatebantur. Nam cæteri grassabantur in eos, quia suis cupiditatibus impliciti novæ legis sanctimoniam videre non poterant, vel certe molebant, quippe adversantem voluptatibus suis, quas illi magnopere amplexi tenentes, cum aliter non possent, vi ac terrore iueri parabant; donec jam sive confirmati complures, ferrum ac tormenta peterent, mortemque ipsam pro Christi

nomine contemnerent. Nec viri solum et feminæ, sed pueri etiam atque puellæ; ut abs se terrorem in eos qui inferebant metuendi magis quam metuentes convertarent, et id quod novum est victoriarum genus, cæsi de occidentibus triumpharent: nam quos vincens ratio non flexerat, eosdem mors devicta frangebat. Jamque omnes propemodum in una Ecclesia Domino ac Deo Christo dicata coalescebant: cum subito hæreseos dolus exoritur, qua nulla pestis perniciosior dici, aut singi potest, qui mentes hominum securas ipsas, et praetextu pacis securiores factas, circumvenit. Siquidem sese ostental, armis nostris et insignibus instructus, ut incautos opprimat, nihil minus quam bellum exspectantes. Qolus enim, ut mihi videtur, nihil aliud est quam falsa miscere cum veris, bona cum malis: ut vim aqua vitiatum, ut aurum vel argentum ære confusum adulteratur; sic veritas quoties sanctis verbis profana inseruntur. Eo evenit ut multis ante tempestatibus perfidus hic hostis fidem nostram suis insidiis obsitam, pene ad interitum deduxerit: cum aduersus rem Christianam filios prope innumeros ediderit. Illic Eunomios extulit, hic Nesto-

¹Ose. iii, 4. ² Isa. vi, 9, 10.

rios, hic Samosatenos, hic Marciones et Manichæos, hic Herodianos, hic Eutychios, hic Sadduceos Arbesve protulit, aliosque multos, quos omnes longum esset enumerare : sed novissimie dirum nefas Arium progenuit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse fertur immanius. Nam alli tametsi magnas in re Christiana calamitas fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singuli excipientes profligaver. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendi arte pollebant!) vix tandem subigere potuerunt. Et ut alios omittam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronyminus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græcis duos item præ cæteris in Arianos scripsisse comperto, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolare ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac velemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque pertental : ut ipsius ad Ægypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repetente, veritatem extorquet. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cuncte his homilias duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepit : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benignitate traducta devoveo. Nam etiam tanti viri characierem exprimere non posui, ut quantum illud dicendo, tantum ego vertendo consequeret; tua tamen lectione, beatissimo Pater, non indigna putavi, nec absone quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut haec a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jampridem immincre videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inutiliter deserent, extrema omnia pati non dubitabant, injurias, contumelias, relegationes, exsilium, mortem denique ipsam, si falsitati aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullum labore, nullum periculum recusasti, ut com-

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldus, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Bodeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is genus, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labantur, ab initioque suis longe lateque degenerent, a seque dissidentejamjam postremum perituræ: quod cum sepe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo serendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

² Joan. x, 11.

A muni omnium saluti consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vita incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ carlo, nec etati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus ponit*³. O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! Q benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spe bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo iniunio Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacræ palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valuere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficiet? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebunt igitur majestatis tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitum: quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expurgiscere tandem. populusque prior, in bella converte: quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arrogant, ut Romanum imperium, si Deo placet, tanquam debitum repeatant. Sed me jamdudum procœmii metas egredi sentio: quare Athanasio cedam, ut ubi volueris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Ario de Christi fide certantem.

Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldus, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Bodeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

D causa summo sunt et ingenio et labore inventa, quæque non diu modo florentissima, sed etiam immortalia esse conveniebat, ea sic ab hominibus ipsis plerunque temerari videamus ac pollui, ut quæ sunt ab illis ad usum mortalium sapienter cogitata, tam nunc ad eorum perniciem ab aliis corrupta adulterataque esse videantur. Nam, ut alia omittam, quis non videt quanta sit superioribus sæculis bonis artibus ac studiis a barbaris clades illata, quam fœde a Gothis istis disciplinæ omnes corrupte, ab

inductis vexatæ, a sophistis, pene dixerim, excar-
niscatur? quæ tandem philosophia pars non est
hanc contumeliam experta? quotusquisque vero est
ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos ha-
beri volunt, deque Aristotele ipso egregie se meri-
tos gloriantur ac prædicant, quem non magis Bu-
ridabi nescio cuius lectio teneat, quam Aristotelis?
quique immannia illa glossemata (quæ tanto philo-
sopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro
Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam
quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus
tanta cura ac studio et exquisita et scripta poste-
ris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso
facile utcunque fuerat, ut cuius doctrina, quanquam
admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere
potuerit, nisi inde excitata eadem mali labes, ipsas
quoque sacrosantas leges, quibus vivimus, jam-
pridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem
superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ ra-
næ (quo nomine potius sophistas appelle?) Salo-
monis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nu-
per adoratæ, ipsam evangelicam veritatem ita foede
distrabunt, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore
illustris, eximia, intacta sacrosancta esse de-
buerat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed
suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt
tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacunis ma-
llint, quam ex veterum theologorum purissimis fon-
tibus laurire: tantumque eis jam tribuant, ut si
quem videant antiquis ac melioribus litteris ad-
dictum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere,
eundem protinus e sublimi illa theologorum arce
deturbatum infra vilissimos grammaticas abjiciant.
Rhetorculus est, inquit, poeta est, non philosop-
hus, non theologus. Quare mirum non est, si pas-
sim summa quæque sibi genus id hominum vindice-
et, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob
subtilissimas scilicet collectiones istas, elenchos,
captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca
inquit, nec ignorantia noceant, nec scientem ulla ex
parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus.
Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis sim-
plex est oratio, quorūsum attinebat quæ a veritatis
auctore profecta sunt, quæque fallere non magis
possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec
fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac
sommis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter
mibi sentire videntur, qui non modo seponendos
novitios hos omnes prope theologos (ita enim sane
vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, ne
tempe augusto hoc nomine eos demum fore dignos,
qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint,
neque frigidis argutiolis immorandum, ne-
den immorandum esse sibi permiserint), sed omit-
tendos etiam in totum ac ejiciendos arbitrantur
revocandosque veteres illos vere theologos, quorum
prior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior
pietas, charitas longe ferentior. Nam sicuti novum
hec disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum
omnem exhaustit, sed pietatis etiam ipsius ignem
ardoremque extinguit, ut mirum non sit, si sic la-
quorundam quoque pectoribus friget, qui se vulgo
theologos prouidentur; ita veteres illi suavissimo
quodam ceu cœlestis ambrosiæ pabulo pium lecto-
rem pascunt, sovent, saginant, neque animos vocum
illecebris titillant, sed divino quodam nectare
ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiri-
tus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legen-
tis animum oblitus ac vegetans. In his contra,
quod ad rerum humanarum contemptum, summæ-
que illius exoptandæque beatitudinis desiderium
pertinet, mirum quantopere frigant omnia: ac sic-
uti torpedo, cum suapte natura non torpeat, mire
B tamen adnatanteis ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologi, qui nihil aliud quam quæ-
stionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se
caleant satis, utpote in disputando acres ac animosi,
imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii,
nil aliud tamen quam lentum quoddam animi fri-
gus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad
pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto
nemo redditur instructior, nemo inclior. En igitur
tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius
magi Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas
Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum
doctrina refertissimi, atque antehac ubique rarissimi,
ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico
tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra
opera nuper recogniti, multoque accuratius quam
antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam
quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis lu-
culentum, vel impressoris imperitia, vel emenda-
toris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustu-
limus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid
uspiciam esset Latinis auribus durum, quod vel in-
terpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel tem-
porum vitio, quibus Latine se primum litteræ ex-
perunt exercere, sæpius accidit, id ipsum permutatis
verbis aliquot circa sententiae detrimentum velut
emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcus feci-
mus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris co-
dicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim
C D in iis litteris hanc ita diu versato. Sed nec magnopere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc
studia tractare, mihi aliqui grata adeo, adeoque
et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non
modo inanæ insuaviaque, sed plane flocci quis-
quiliæque esse videantur. Unum illud affirmare tibi
posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic
quoque eleganteis per se satis ac nitidos, aliquanto
tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, sicuti
Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudeban-
tur, inveniri potuisset. Nam nec Budæus ipse tuus,
eloquentiæ vir ultriusque princeps, tam eximio operi
vel instaurando, vel reslingendo componendoque
desuisset, operamque banc sibi vel primariam sun-
pisisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed di-vinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egre-gium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendo Athanasio operæ præ-stitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatum inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agno-scant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sæ-pius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

A vid ille regum sanctissimus, quem arcanae litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum po-pulum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissæ, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris sitque pulvereo in publicam lucem egreditur, multa ut speramus, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiae.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmilitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et efficti, et hunc in mundum emissi sumus, ut de externo cuiusvis hominis corpore, quantum per fa-cultatum copiam licet, volentes bene mereamur: maximè vero, sed longe abundantius et cumulatius, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem ali- quando peritum est, futurumque ut verminus consumptum in secidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus; par est nimirum ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis haud dubie futura sit, multo studiosius invigi-lemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophorum facile principe, sa-pienter admodum dictum est, corpus utique eva-nescet et consumetur; anima vero permanstra. Id itaque præscriptum exsecutioni demandare cupiens, cœpi mecum animo volutare, mecumque rimari, num quodpiam opus, typographiæ exercendæ appo-situm foret, cuius sinceris præceptionibus et homi-num salutem promovere, et de Christiana republica nennihil benemereri possem. Quibus mentis cogita-tionibus anxie nimium inhærenti, demum feliciter occurserunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Com-men-tarii, eximia sane cum eloquentia, tum doctrina quam referissimi: quos cum non semel perlegis-sem, iisque mihi viderentur evangeliæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religiose facturum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, haud omnino contempnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere nonnihil attingam, initio quidem ab eo recudendo deterre-batur animus: partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præ-sertim sanctissimo negotio opus erat, partim quod adeo mendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis remorari potuisset: tamen absurdum ducens et indignum, tam pium opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium conseptulum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

B cem emittere, quam portentosis mendis conspurcatum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilia nugamenta, hominumque soinnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam inibi videntur non mediocre munus in Chri-stianam rem publicam conferrè qui evangelicis au-cloribus in lucem cruendis invigilant, quique ceu ad Solomonis templum exstruendum, lapides com-portant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcunque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam extare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios; hos, inquam, et apostolicam resi-pientes salivam, et minime doctrinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præcep-tionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exem-pla proponuntur; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsius ærumnas et exantlatos labores, quæ ob Dei amorem perpessus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusio-ribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spi-ritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recu-dendis et sumptus fecerimus non mediocres, et ope-ram supra quam dici possit maiorem libenter adhi-buerimus. Porro hæc Commentaria sintne Athana-sii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub judice lis est. Non enim desunt, qui vel qua-dam pervicacitate, audeant ea Theophylacto ascri-bere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt: adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis fir-missimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte qui-dem animadverterit, fuisse Athanasio posteriorem, asserere minime veretur. Et hinc lis et controver-sia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum coientes vel sane mini-

mos, censuram meam inter tot tantosque viros non
in interponere: tamen si quis privatim atque
amicus me roget, cuiusnam esse arbitrer, auderem
vel juramento apposito respondere, nullius quidem
omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcun-
que varient bæreses et sententiæ, hoc sane maximo
argumento, quod in Theophylacti Commentariis,
quæ in Paulum edidit, et his, quæ titulo Athanasii
circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variae
frequentius sententiæ: et hoc tum in Græcis, tum
Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in
opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea com-
mentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum
tamen esto judicium: nam ejus rei veritatem haud
plane possum assequi. Verum, optime lector, nequa-
quam nominis rationem habeo: atque id unum tibi
persuade, cujuscunque tandem sint, nihil præter
pietatem, præter religionem, denique præter sancti-
tatem iis inesse: multoque aliam illic vivendi ra-
tionem depingi, quam nunc temporis observemus:
eam tamen Servator noster Christus tandem ali-
quando et redire et resuscitare jubeat. Sane si plu-
rimum laudibus efferendi sunt ii, qui sacra potissi-
mum tractant, quique cœlestem callent sapientiam,
inter hos nimirum Athanasius primus commen-
dandus venit, eique palma jure deferenda. Nam
apud hunc adeo sunt omnia divine scripta, adeo
sunt ingenio atque arte composita, adeo mirum in
exemplis eligendis judicium, ut fieri non possit,
quin subinde occuperis in contemplanda ejus viri
sublimitate: tanti, inquam, ut in enarratione co-
lestium mysteriorum velut solem quemdam suspi-
ciam. Quare, obsecro, quædam brevius percurrit,
quædam tempestive enucleat; rursus quædam sæ-
pius repetit? Ne legentium memoria excidant. Et
hæc quidem de auctore: de laboribus vero et sudori-
bus in eum impensis, pauca perstrictè dicenda
sunt. Atque in primis tantis sudoribus mihi consti-
tit, ut vel jurejurando affirmare audeam nunquam
Herculem, ut fabulantur poetæ, tam sustinuisse
laboris in Augiae stabulo repurgando, quam tum
hoc in negotio mihi tolerandum fuerit: adeo ut tre-
centos amplius errores inde sustulerim. Quod haud
dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus,
periculum feceris. Etenim quiddam haud sane D
omnino pœnitendi præstitimus: atque non pauca
pristino tum candori tum sensui restituimus; sed
id opitulante Christo: nos enim ne minimum qui-
dem boni ex nobis ipsis possimus efficiere, utpote
homines; hoc est, plus carni addicti, quam spiri-
tu. Et sane libenter labores tacite præterirem, qui
nobis in qualicunque emendatione suscipiendo ve-
nerunt, ne forsitan cuiquam moroso gloriosulus
apparerem: sed quoniā pauci admodum sunt,
qui recte labores æstiment, quos veteribus resti-
tuendis auctoribus impendere convenit, nisi qui
ali quando in eadem palestra dimicaverint, visum
est te paucis super ea re commonefacere: tametsi
non desint quidam calumniatores impii, quibus hæc

A tam amica parænesis et adhortatio vix fidem factra-
sit. Malim enim multo marte proprio quidpiam
commentari et contexere, quam auctorem deprava-
tum germanæ et veræ lectioni reddere. Quam ni-
mirum provinciam plerique vel eruditissimi refu-
giunt, scientes quia emolumenti parum habet, la-
boris vero et calumniæ plurimum: sed, ut jam præ-
fatus sum, etiam hæc decies repetita, vix tandem
sycophantis quibusdam persuaderi poterunt. Neque
vero putes nos mendas in universum omnes sustu-
lissemus (nam quis, vel olim doctissimus id præstare
posset?); sed adeo in ea re nos sudavisse, ut opera
multo emunctiora luculentioraque nunc habeas,
quam antea vel ex Gallica, vel Germanica editione
circumferebantur: et hanc recentiorem eo cultu
prodire, ut veteri omnino dissimilem arbitris.
Sane (quod tamen citra reprehensionem dictum
velim) sive Gallicum, sive Germanicum exemplar
absque punctis decentibus claudicabat, absque litteris
majusculis suo loco impingendis, denique sæ-
pius absque artificio grammatico: et ibi periodus
notabatur, ubi legentis spiritus deciderat. Sunt ni-
hilominus forsitan et in his characteribus quædam
erratula: quæ tamen sensum litteræ minime pos-
sunt invertere, si protinus et diligenter emendaveris,
utpote a pro æ, u pro n, s pro f; et cætera hu-
jusmodi. Ea igitur cum benignitate simul et silentio
castigabis, non vociferans erratorum plaustrum te
deprehendisse: hoc enim non est charitatem imi-
tari, quæ neminem lædit, prodest omnibus: tum
tecum et tacite reputabis, nos etiamnum homines
esse, id est lubrico insidere, quemadmodum cæteri,
qui possimus et falli, et fallere. Bonam tamen menda-
rum partem, si quas deprehenderis, chalographiæ
tumultuationi vindicabis: nihil enim adeo terse, adeo
que pure excudi potest, quin semper aliquid cœni
non remaneat: sed hoc certe nulli norunt absolutissime,
nisi qui aliquando similem nobiscum telam
contexuerunt. Ob imprimenti siquidem difficulta-
tem, fieri nequaquam potest, ut vel summa et cura
et sedulitate apposita, non tamen aliquid erratorum
inter excudendum incidat. Id enim omnium suffra-
giis et calculo comprobatum est, præstare nempe
ne ulla mendula in opus aliquod irrepatur, multo
sane difficultius esse, quam vel Jovi fulmen (ita enim
garriunt mendaces poetæ) vel clavam Herculi de-
trahere: præsertim cum sint adeo oculata perpen-
denda cola et communata, verborumque phaleris et
cultui nonnunquam diutius immorandum, ad sensus
obscuritatem eruendam. Sed utinam verborum le-
nocinium, cui tam multi plus æquo dediti sunt,
procul ablegaremus, rem vero ipsam pressius per-
pendere liberet. Sunt enim quidam curiosuli, qui
dum verborum elegantiam attendunt, umbras
duntaxat rerum degustant. Non quod velim politum
et ornatum dicendi sermonem mea censura dam-
nare: si enim vellem persuadere, plurimi sta-
tiū exorirentur, qui me retunderent: sed quod ini-
quo seram animo, quia tam multi, atque ii sanc-

PROLEGOMENA.

potati doctissimi, totum studium, totum tempus, totam denique ætatem linguae duntaxat expoliendæ conferunt. Quo quid superbius, quid gloriae cupidius, quid Deo invisius dici potest? Nempe ut divus Augustinus ait: Idiotæ rapiunt cœlos, et nos cum nostra litterarum peritia, cum scientiarum rhapsodiis hinc et inde consutis, ad inferna demergimur. Hic sane nonnihil ab instituto digressi sumus: tamen vana et effrenis mundi gloria, præposterum quoque hominum judicium, ad id me compulit. Atque utinam (si tamen per sophos hujus mundi audeam id prodere), utinam, inquam, linguarum studium homines adeo callide non inescasset, neque invasisset. Plurimi enim aggressi litteras, omne vitæ suæ tempus in otio transigunt, sibi viventes, suo inclusi musæo, insudantes suis libris ad paran-

A dam gloriam: citra denique manuum laborem, quem tamen Paulus omnibus in universum prescribens, ita inquit: *Qui non laborat, nec et is vescatur.* Cujus versiculi sensum docte periude ac evangelice noster hic Athanasius exerit: quam interpretationem utiliam tam factis exprimeremus, quam ore proloquimur. Quod superest, optime lector, quandiu hac aura vitali fruemur, bonis litteris, inaxime vero sacris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait Paulus, viviūs, movemur et sumus: totisque præterea viribus enitemur, ut semper quidpiam non indignum a nostra prodeat officina, si modo nostram operam conatusque pios boni consulueris, hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii Commentarios, tibi non ingratis suis perspexeri-B mus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUENTEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem agredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quæc amabo, operæ fore, cuiusque nomen, situm, limites investigare? Quonobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasi memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm adpungamus. Nec tamen eruditio lectori dissimilandum durum, nos dum in his pro facultate et tempore versaremur, nec opinantes incidisse in nonnullos geographorum arvi nostri errores, quos cautionis et accurationis causa ne plegeat indicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudentium locorum errant.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopolites parva episcopatum eundem esse, qui τις Ἀλεξανδρεῖον γένεται, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis της Ἀλεξανδρείας vocata a Ptolemy; et apud Attun-sium Dracontius modo Hermopolites parva, modo της Ἀλεξανδρείας episcopus nuncipatur. Non una porro Alexandria civitas pro agro et suburbanis peculiarem episcopum habuit; sed etiam Arsinoe, que et Cleopatris dicitur, apud Athanasiū, alias ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 80: Καὶ τοῦ Ἀρσινοῦ τὸ Ιερόνυμον παλαιόν. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, que et Arsinoe, comparet. Præter episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoe, erat aliud τοῦ Ἀρσινοῦ παλαιόν, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumiacentium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calosirius τοῦ Ἀρσινοῦ, id est locorum circa Arsinoe episcopus. Hallucinantur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolitum parvam locant, procul scilicet ab Arsinoe nomo, et Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoe. Num præter loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: Ιεράς της Κλεοπατρᾶς, Μάγας της Αρσινοῆς. Et in Notitia antiqua, cusa per Carolum a Sancto Paulo Fulensi, Cleopatridis et Arsinoitæ dioeceses memorantur, Arsinoe vero nulla menio, quia uti commostratum est, eadem ipsa est quae Cleopatris vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobiticum Nili canalem sitam, vocent Andromenan, errore hinc orto quod quidam editi Athanasi ad hunc locum Epistole ad Antiochen-s, p. 619, Λαζαρεῖον Μάγας Αρτιπερ, Zottus Andro, Menas Antiphorum, una voce Andromenas legunt. Et propalam est Menas esse episcopi Antiphorum nomen. Miror quo causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus, cuius emendationem secuti sunt anno 1627 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata errore consinilit legitur Λαζαρεῖον, perperam adjuncto scilicet Nicias episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lectorem volumus, haud satius consulto geographos atque nostræ urbem Nicias aut Nicii procul a canali Canobitico versus occidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicias stationem esse publicæ viæ inter Andropolitum et Latopolium; ita ut medium inter hanc teneat, et propter Canobiticum canalem locanda sit, ut ex Itinerario Antonini planissime constat.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus saeculi cosmographi, quod Philas exterrum versus Æthiopiam Ægypti oppidum ad oram Nili occidentalem constituant, elsi certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in Itinerario Antonini, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad usque Clysmon locum in Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legimus:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

CONTRA PSELCEM.

CONTRA TALMIS.

CONTRA TAHLIS.

P HILAS.

S YENEM.

O MBOS.

CONTRA APOLLONOS.

CONTRA LATON.

TUEBAS.

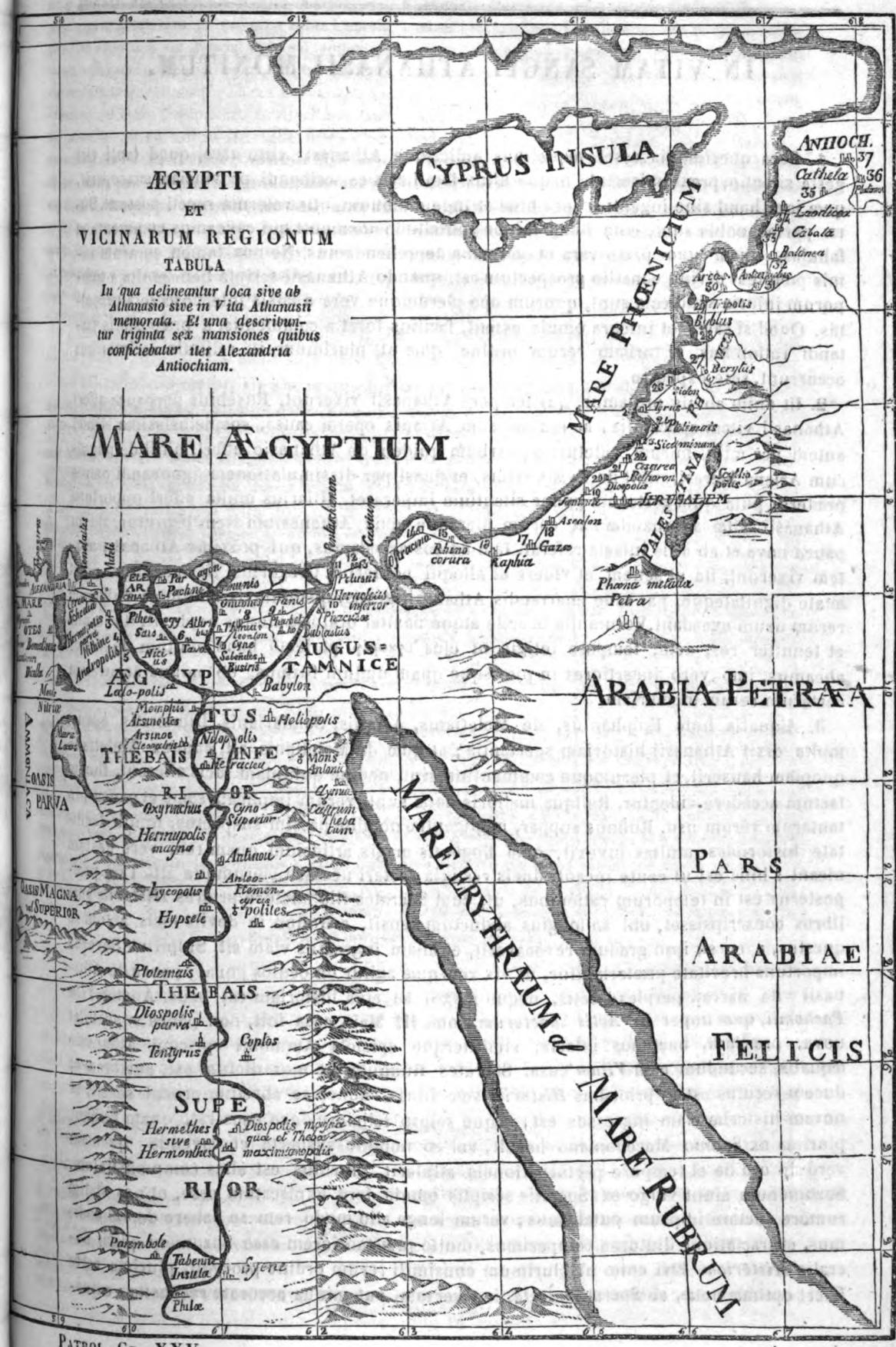
Ubi vides ad eamdem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, que ut nemo nescit in orientale ripa jacent. Aliae contra, nempe Pselcis, Talmis, Talis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive occidentalem, ut voce contra planum est.

Syenem Athanasius vocal Σιηνη, quam sic a p'erasque nuncupari commonstrarivimus in nostro De veritate historiae Judicis opusculo, et in notis ad p. 306. Vocabulari item Σιηνη, et quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, que Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra geographicâ adpungi curaremus, quæ scilicet grandem controversia ansum præbuerant. Nanius enim, cui rox poni sitæ mansio perpetuus scopolus fuit, hunc locum epistolæ Julii papæ p. 117, i. oī ἀρχαὶ της πόλεως της Ἀντιοχείας οὐκέτι την τινα, ita verterat: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiae fuere, exterium hominem episcopum salutarunt, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatas, quod solemne Nanno fuit: nam alias ἀπό της πόλεως της πόλεως, της ἀπό της πόλεως πόλεως, a quinquaginta, et ab octoginta episcopis rectit. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Ξανθεῖον, propriæ Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vide.

**EGYPTI
ET
VICINARUM REGIONUM
TABULA**

In qua delineantur loca sive ab Athanasio sive in Vita Athanasii memorata. Et una describuntur triginta sex mansiones quibus conficiebatur iter Alexandriae Antiochiam.

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Sera querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasi vivo dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam suscepit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeti possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœnitentia divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta benemulta a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præpostoris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius per pauca afferat Athanasii vitam spectantia, ac mutuæ cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio afferat, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa afferat opportuna Athanasii vitæ adornanda: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præstata dignitateque, par sane enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus Ἐγκώμιον perfecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratae certarum rerum memoriam.

3. *Æqualis* huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dimæritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentiæ nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingenis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexe satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vita Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et ducem seculus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantum vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonistratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore id ipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diurna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Elsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe afferit optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cuius-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornata insipienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat ; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias extant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi cujusdam, ex Socratis, Sozomeni, et Theodoreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa ; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno studio usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est *Athanasii Vita*, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satiætatis mater, in his haud dubie fastidii et nauseæ parens erit ; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii Metaphrastæ opera concinnata melioris* quidem notæ ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui eliamnum extant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantiae et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquant, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videoas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus *Athanasii Vitæ* nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus ; easque ideo vrætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsenti sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrations recensere animus est : res propemodi infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hac in parte primarii esse videntur. Primas inter illos oblinet Joannes Torcelius Aretinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis Athanasii et aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuccupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id scilicet pulius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit ; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexuit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc *Vitis sanctorum* scribendis operam navaverunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non inlebenter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde aliquid celeras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus suisset usus. Hujus lucubrations magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones ; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum et ceterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem olli codicibus et editis Athanasii consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nosris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, eruditæ lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, iu-

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarum pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incident controversiae, et interpellatu opus, tum paulum spatii sumo, et paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciām hactenus observata, animadverterent eruditii. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suopte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eumdem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinae, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrii sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi ARII subscrībunt presbyteri omnes Alexandrini et Marcolici, et diaconi, quoquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisse, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus bujuscem nominis ibidem memoratur, eumdem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexander, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hær. LXIX dicere, Colluthum, Sarmatae, Carpones et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distractisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore obortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphanii verba leget, qui existimet ens ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis punto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi in subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille lenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidiū fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandrina in ordinem redactus est. Totam rem eruditii lectoris arbitrio perimitimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexantri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theod. ub. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid.

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda nobis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Orientalē Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1651, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; cuius *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus aperte prime notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad medium noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in *Ægyptum* haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eamdem obitus Alexандri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem *Ægyptii* vocant *Barmudam*, inciduntque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexандri memoria celebratur a *Copta* et *Abyssinis*, et in antiquissimo eorum Kalendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexандri obitus diem, quod in Kalendario Abyssinorum *Æthiopum*, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verbâ hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni œcumени ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die.* Si Theodoreto fides esset, Alexандri obitus probe in Februarium anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, μετὰ πέντε τῆς τοῦ Νικαιαρίου, *quinque mensibus post Nicænam synodum exactis*. At Theodoretus haud satis accurate Athanasii sententiam exceptit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejusmentem. Dum turbas daret Meletius, ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου, hæresim Arianam exortari esse, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις. Deinde vero hæresim Nicænam damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, ἐξελιχθεῖσαν. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi a simillarentur. Οὐποτὸς γάρ πάντες μάνες παρῆλθον, *nam quinque mensibus nondum exactis*, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, per fidos in Ecclesiam admittit, καὶ ἐπὶ μακαρίτατος ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν, et beatæ memoriae Alexander obiit. οἱ δὲ Μελετιανοὶ δέοντες πρεμένοι καὶ χάρες ὔχειν ὅτι κανὸν δῶς ἰδέαθησαν, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiae loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuisse, οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας, etc., statim post mortem Alexандri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis initiam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian.* Athanasius, ubi post allatum Meletii *Brieriarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa *Ægypti* loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexандri Nicæna reingratis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eamdem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὄπωσθόποτε ἀδέχθησαν· οὐ γάρ ἀναγκαῖον τὴν τινὰ αἰτίαν ὀνομάζειν, πιοντος adjicil, οὐποτὸς πάντες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτας ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ, δέοντες πρεμένοι, ut palam faciat intromissionem fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconcili-

(a) In *Commentario*.

listam gratiam mensibus denuo turbas dederint : unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu et reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat : verum vicesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor et Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense et in vetustissimo Luceæ cuso cum notis Florentinii(a). In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur : *In Alexandria Felicis et sociorum.* Hinc vitiata interpolatione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, etc., adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquileiam Romæ transmissi, et Adoni Viennensi postea oblati, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præsulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriae Alexandri glorijs senis episcopi*, et ad vicesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris et Euni qui cum ipso sene in confessione perduravit*; ita ut martyrem et episcopum quoque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinus et Henschenius. Vandelbertus autem in Martyrologio suo metrice conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet et Nestorem martyres ; Rabanus, Alexandrum et socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum præsulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum episcopum Alexandriæ exstissee, et damnasse Arium, ac Nicenæ interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso ascripti, Notkerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vicesimam sextam Februarii certalim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Ad annum 327, ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam *Vita Pachomii*, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362 magnopere observanda hæc Ammonii in epistola *De Vita Pachomii* verba ~~ταὶ μετὰ τὸ διωχθῆναι τὸν πάπα Αθανάσιον τῷ ἵνατῳ μηνὶ τοῦ ἔκτου ἑτού, ἰουλίανὸς βασιλεύσας, ἀνάρ~~ εἰδιδολάτρης, τὸν μὲν πάπα Αθανάσιον εἰς τὸν Θηναῖδα ἤώριστον, etc. Id est : *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio politus vir idololatra, papam Athanasium in Thebaide relegavit.* Duo hic observatu dignissima reprehenduntur. Primo Athanasium, circa mensem Octobrem anni 362, sub Juliano, pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani et militum impetu se proripuit anno 356 ; postea vero, scilicet sub finem anni 361, vel initio 362, cum inauguratus Julianus imperator facultatem exsilibus redeundi dedisset, Alexandriæ novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo Juliani jussu in Thebaide exsulasse, quod ab aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363, num. 1. Non parum negotii facessunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur : Διὸ οὐκ ὄφειται ἵτι τὴν Θηναῖδα σκυλλόμενος ἀπελθεῖν, ἢλλ' εἰς τὸν κομιτάτον λεληθότως γενέσθαι. Συντεῦξῃ γάρ αὐτῷ καθ' ὅδον, καὶ γνησίως ὑποδεχθεῖς, ἐπανήσεες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Id est : *Propterea ne molestum iter ad Thebaide excipias; sed ad comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, et clementer ab eo exceptus, reverteris in Ecclesiam.* Ubi videtur Theodosius, qui hæc ex propheticō spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta imperatoris comitatum petat et imperatorem adeat. Et tamen certum videtur ex iis quæ in *Vita Athanasii* ad hunc annum, et in *Monito* ad epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantis per commoratum esse.

(a) *Spicileg. Dacheri.*

VITA SANCTI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

Anno 296. — *Athanasi ortus, patria, parentes.* — A praeerat Petrus Alexandriæ præsul; ibique ille in promeritam flagitiis pœnam damnatus et abdicator est. Meletius vero, conscientiæ nempe stimulus exagitatus, non ausus aliam appellare synodum; nec, quæ una supererat gratiæ ineunde via, facti veniam precatus, abducta secum conceleratorum turba, Petri in cuius ditione erat imperium detrectare; nova in dies machinari; episcopos presbyterosque ubique locorum contra ius fasque constitue-re; alias atque alias paroecias ad defectionem sollicitare; Mareotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex volo. Fertur demum tanta fuisse vafricie; ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achille et Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, B amissio Christianorum nomine, Meletiani audierunt; qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel sictis criminibus vocarunt in capitibus discrimen

2. Hæc ex Athanasio verace et ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius (f), quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimurum Petrum et Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcere cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis quæstionem agitasse: Meletiumque, gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesie aditu interclusos oportere contendisse: ac ne facilitas venire multis occasione et offendiculo foret, deterren-dos exemplo severitatis: Petrum contra, et quo-rum melior sententia menti, poenitentiae locum dan-dum esse resipiscentibus defendisse, ne præcisa spe veniar, in extremum pernicie et infidelitatis ruerent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, aliis in aliam partem, quo-silicet opinio serebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, et proclamari a diacono jussit: « Qui mecum sentiunt, huc accedant. » Mox pauci episcopi, monachi, presbyteri Petrum; multo plures Meletium adeunt. Palam certe res est, Epiphanium Meletiani cuiusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici scriptores. Quamobrem, missis cæteris quæ ille ad Meletii laudem et commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro ersi Meletiani dissidii, Athanasi vestigis hærentes, statuimus 301. At Baronius

(a) *Ep. 2 ad Luciferum.*

(b) *Hist. Arian. ad monachos.*, n. 64.

(c) *Epist. Ammonii*, p. 380.

(d) *De Incarnat.*, n. 56.

(e) *Apol. contra Arian.*, n. 59.

(f) *Hæres.*, LVIII.

ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306. Qua de re pluribus actuū est ad epistolam Ægyptiis episcopis datam.

ANNO 303. — Maximiani furor in Christianos. — Insignis est annus 303 furore Diocletiani et Galerii Maximiani in Christianos : qui Alexandriae potissimum tam atrociter sæviit, ut gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatis subducere, nec sine fortunarum et capitum discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua ille, sed patrum memoria gestam narrat (*a*).

AB ANNO 303 AD 311. — 1. Arii mores et gesta. — Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravius exitium Ecclesiam Dei invadit. Arius enim (*b*), ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Procula homo statura, subtristi ei macilento ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium ; passi crines et incompti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. Hoc apparatu, hoc artificio populi spectaculorum amantis gratiam captabat. His artibus animus, gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores et dignitates. Ad hæc, ait Epiphanius, leni interdum officiique pleno vultu obvias occurrere solebat; cunctosque comiter compellare, quo sibi quamplurimos devincret. Hi mores hominis. Erat porro dialectice artis aliarumque disciplinarum scientissimus ; et, quæ opportunior ad existimationem via, præferebat pietatis religionisque studium singulare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua facilitatem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia et studia convertens, a Meletio descivit ad Petrum Alexandrinum ; a quo per humana iter exceptus, ut erat ad fraudem et ad simulationem natus, viri gratiam aucupatur, ac brevi in diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, et reipublicæ Christianæ adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta et turbulentæ) gesta sua improbare traducereque, ac nova in dies moliri deprehendit, Ecclesiae ingressu et communione iuter-dixit.

2. Athanasii institutio. — Inter hæc Athanasius in juventili ætate humauis divinisque traditus disciplinis, specimen dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum opere temporisque consumpsisse suadent ejus scripta, potissimum *Contra gentes*, varia et antiqua illa eruditione referata ; ac videtur in primis suis in Homeri Platonisque libris versatissimus. Grammaticorum item ac rhetorum scholas frequentavit (*c*) : nec

(*a*) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 64.

(*b*) *Epiphan. hær.* lxxix ; *Gelas.* Cyzic. part. II ; *Sozom.* lib. I, cap. 15.

(*c*) *Greg. Naz. in Excomio.*

A ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius homiliae, epistolæ, commentaria, ingenti reipublicæ cum litterariæ tum ecclesiasticæ dispensio amissa ? Divinas autem Litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter et opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolvens assidue diligenterque versatus, magistros in diuinis sibi suis testatur (*d*), theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatos. Iis ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidisse se commemorat. Et fortasse martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrium se Christiæ disciplinae tyrocinia posuisse subindicat. Jurisconsultum appellat Sulpitius Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, suis hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente Numinе hæc opportune tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretac, quod omni spe maturius evenit.

ANNO 311. — 1. Petri martyrium. — Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311, cuius sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis (*e*) historia de Petro autistite, cui instantiæ morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur ueste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiae communionem, id ipsumque præciperet Achillæ et Alexandro, qui ejus futuri successores essent ; hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in vobisq; suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ et Alexandri amicus aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemptæ sancti viri jussionis suspicio cadere potest.

2. Achillas Alex. episcopus. — Petrum excipit Achillas (*f*), vir literarum apprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus ; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillas successor turbas dedecit mox occurret enarrandum.

ANNO 312. — Achillæ succedit Alexander. — Paucis Achillas mensibus sedet ; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omniq; virtutum genere ornatus. Si Eusebii *Chronico* steterimus, anno tantum 321 pontificatum iuiit Alexander. Ve-

(*d*) *Orat. De Incarn.*, n. 56.

(*e*) *In Actis Combeliansianis.*

(*f*) *Euseb. Hist. Eccl.* I. vii, c. 32 ; *Theodoret.*, I. i, c. 2.

rum aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus (a) et alii, qui Achilliam paucos menses episcopalem sedem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in *Epistola ad Aegyptios* anno 356 conscripta sit (n. 22), a triginta sex annis Arium et sequaces damnatos et proscriptos fuisse, palam significat in annum 320 vel 321 consignandam esse synodus ab Alexandro episcopo contra Arianos coetani, quam synodum non modico spatio, et fortasse aliquot annis, prævertit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam episcopo errores spargere suos aggressus est.

ANNO 313.—1. De pueris ab Athanasio baptizatis. — In Alexandri pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus (b) de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Haec illius verba : « Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum clericos exspectaret in loco mari vicino, videt eminus puerorum super oram maris ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus, illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo; deinde rem, gestam per ordinem pandunt, et baptizatos a se esse quosdam catechumenos consenserunt per Athanasium, qui ludi illius puerulis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul et ab eo qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, enlocutus cum concilio clericorum, statuisse traditur illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerit infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a sacerdotibus mos est, Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius suiset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, et ab eo per gente ad Patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. » Subdit autem Sozomenus (c), Alexandrum postea Athanasio scribæ et amanuensis loco usum fuisse.

A 2. Verum hæc Rusini historia grandi apud eruditis laborat suspicione. Etsi enim per Athanasii ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescenti, cui ex memoratis superius vix minus duodeviginti annorum tum ascripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

ANNO CIRCITER 315.—Antonium adit Athanasius. — Sub hæc, Antonium, magnum illum solitudinis cultorem, cuius jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, virtute genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est (d), ut profectus et institutionis causa non modico tempore cum eo sit versatus, atque B abluenti manus, ut olim Eliæ Elisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio ascetæ vitam iniit, ut testes locupletissimi sunt Aegyptii episcopi in epistola synodica (e). Exinde vero Antonium frequens invisit quicun magna ipsi societas et necessitudo intercedebat.

ANTE ANNUM 319.—1. Sribit contra gentes. — Viximus adolescentiam prætergressus, *Operationes contra gentes* edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporrem, vim argumenti. In priore salse ridet ac repudiavit gentilium numinum turbas, profanos obscenosque ritus; in altera Christi incarnationem adversum Iudeos maxime cœmprobat, allatis ex Veteri Testamento opportunitoribus ad eam rem locis. Necdum oborta Ariana hæresi hæc conscripta videntur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deducere. Ejusmodi ceu præludiis, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosiora et jam imminentia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

D 2. Ariana hæreseeos exordium. — Ariana vero hæreseeos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320 vel in sequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Aegyptios anno 356 data, elapsos esse indicat triginta sex annos ab hujusmodi habita synodo. Et vero anno 321 late per Aegyptium effusa et pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum non nisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi ten-

(a) Epiph. hær. LXIX; Theod. lib. 1, cap. 2.
(b) Lib. 1, cap. 14.
(c) Lib. II, c. 17.

(d) In Vita Antonii sub initium.
(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

tas vias, hominem cum sequacibus feruisse ana-

Anomen dedit, sed ad Arium quoque defecere presbyteri Carpones et Sarmates, quibus erant duæ intra urbem ecclesie commissæ. Hi jam olim Alexandro infesti (f), data occasione, ab Alexandre pariter et a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales et Arius alter; diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius; imo vero episcopi duo turpiter et indecorum ad eorum partes defluxere, Secundus scilicet Ptolemaidis, et Theonas Marmarices.

BANNO CIRCITER 320. — *Alexander tentat Arium a cœpto revocare.* — Ut animadverit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium et socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæ obtemperent. Tum Alexandrinos cogit et Mareoticos presbyteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium et asseclas datis, suffragia ascribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstinassent. Alexandre morem gerunt presbyteri omnes et diaconi, quorum suffragiis munera litteræ Arianis offeruntur. Hasce illi, ferocius cupidine coepi perficiundi, nihil fecerunt, neque minus persistierunt in pristina impietate.

CANNO 321. — 1. *Alexander synodum cogit.* — Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reducendi. Quamobrem (g) coactis ex Ægypto, Libya et Pentapolii episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accusati. Acciti impii homines, parati meditatique veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non existantibus factum affirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent aut secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

D2. *Multi ad Arium desciscunt.* — Verum tanto vulneri curando impar fuit remedium. Arius enim, multo ardenter perturbanda rei ecclesiasticae cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera asciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim et Pistus, presbyteri: Serapion, Paraminon, Zosimus et Ireneus, diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem et patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo (h), honorum cupidine fla-

4. Arius doctrinam spargit suam. — Arius autem, ut rudioribus sueum ficeret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiae afferre nitiebatur, novatae doctrinæ suspicione declinans; ut simplicitate verborum, queis per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret (d). Tum cœpit ille errores ubique spargere, vicatim domos adire, ex clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi asciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexандri partibus abducere. Ex virginum choro, Epiphanio teste (e), septingentæ ad Arii partes descivere: cui pro tanto numero vix fides habeatur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thebaïdem et Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi

(a) Theodor., lib. 1, cap. 2, *Hæret. fab.*, p. 232.

(b) Lib. 1, p. 426.

(c) Lib. 1, n. 4.

(d) Basil. contra Eunomium, p. 6; Soqr., lib. 1, c. 2; Theodoret., lib. 1, c. 2.

(e) *Hæret. LXX.*

(f) Epist. Alexandri, n. 2.

(g) Epist. Alexandri, n. 1, 2; Soqr., lib. 1, c. 6.

(h) Epist. Alexandri, n.

grans, relicio nuper Berytensi episcopatu, Nicome-
diensem invaserat, quod episcopalem dignitatem
metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii,
nec mediocris principum gratia, cum arte et offi-
cio, tum Constantiae Constantini sororis affinitate
parta. Parem studio et consiliis hominem eo liben-
tius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in
corde defixam tenebat eamdem circa Dei Filium
impietatem. Quare litteris ubique missis, episcopis
per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque
doctrinam et facta propugnat: Alexandri invidia
ait immerentes pulsos Ecclesia suis. Exstat apud
Athanasium (*a*) epistolæ Eusebii ad Arium fra-
gmentum, quo clare deprehenditur viri impietas:
« Cum recte sentias, inquit, precare ut omnes ita
sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum
est, non existisse antequam fieret; quod autem
factum est, existendi initium habet. » Litteras
item frequens mittit ad Alexandrinum, monens ut,
compressa hujusmodi quæstione, Arium admittat
ad communionem. Epistolæ autem ultra citroque
ea de causa missis factum, ut controversia, Ægypti
hactenus limitibus circumscripta, per Orientem
prope totum manaret. Hinc rixæ, disceptationes,
invidiae, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi stu-
dio concitatis.

3. Alexandri litteræ ac Arianismo. — Alexander
vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus,
fractam bæresium, et compressam fore sperabat,
cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res
in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius ser-
peret (*b*). Ut autem vidit ingravescere in dies in-
testinum malum, nec externis hostibus minus quam
domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare; epi-
stola data, episcopis per orbem omnibus Alexan-
drinæ synodi acta renuntiat, memorat Arii et
seculorum ejus blasphemæ dicta, quæ ausi fuerant
in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne
magis Eusebio adversus Christum jam pridem
sentienti et ecclesiasticas leges pro libidine vio-
lanti morem gerant, quam tot episcopis, quibus
sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum
ut major litteris lides esset, Alexandriae et Mareotæ
elerum rursus evocat, laudat probum consilium,
animumque paci et concordiae addictum, monet e
re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum epi-
scopis mittendæ addant suffragia, necnon abdica-
tioni Arianorum, etiam eorum, qui post latam
sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexan-
drini septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus;
diaconi quatuor et viginti, in quorum numero
duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de
quo aginus est, item ex Mareote presbyteri no-
vemdecim, diaconi viginti, antistiti obtemperantes
epistolæ suffragia ascribunt. Hunc porro rerum

A in Arianæ sectæ exortu gestarum ordinem ex
Arii condemnatione et ex epistola Alexandri mu-
tuati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo
opusculo rebus ante admodum implicatis lux acces-
serit.

4. Alii Ario adjuncti. — Præter commemoratos
superius, ad Arium deficit Ammonius quidam, inter
Arianorum principes exinde connumeratus: ex
Libya autem Sisinnius, et Seras presbyter, Eusta-
thius etiam multis post annis in Sebastenum epi-
scopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii
doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius
et Valens: qui exinde fuere Arianæ sectæ primi-
pilares, Athanasioque non semel perniciem machi-
nati sunt (*c*).

B ANNO CIRCITER 322. — 1. Colluthi aeffectio. —
Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere
distracta civitas Alexandrina est (*d*). Colluthus enim
presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos
prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione
temporis occasione, ausu temerario atque insol-
enti, presbyter cum esset tantum, jus sibi arroga-
bat constituendorum sacerdotum, quod episcopo-
rum duntaxat munus est. Nactus autem sectatores
non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, et a
cœtu Catholicorum suopte motu et consilio segre-
gatus, despecto pontificis nutu, suas sibi regendas
Ecclesias ascripsit. Ariani vero, qui nondum in
hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo,
ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis
latronum sibi constructis, jam separatim cœtus
agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calum-
niis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas
dare, seditiones movere, mulierum virilis audacie
opera, probos frugique viros in jus, in forum
vocare, probro atque infamia universam conser-
gere Ecclesiam. Hinc tumultus, concussions, di-
ssidia, rixæ, virorum, mulierum, juvencularum:
quæ turpiter et indecora gesta cachinnorum ma-
turies fuere gentilibus, quibus fabulæ argumen-
tum isthac erant in scenis ludisque publicis, ubi
mysteria Christianæ religionis traduci et rideri vi-
dere erat.

2. Arius demigrat in Palæstinam. — Sub hæc
Arius, Achilla comite, demigrat in Palæstinam. Ne
posset enim Alexandriae diutius consistere, vetabat
Alexandri sollicitudo in favore rebus catholicis,
et coercendis seditionis conatibus. In Palæstina
igitur aliquantum moratus, non immemor vetera-
toriæ artis, ementita pietatis specie, episcoporum
regionis gratiam inire tentabat: et qua aditus esset
observans, litteris et colloquiis præsumul animos
experiebatur, pacem aiens et concordiam Ecclesiæ
cordi sibi semper suisce, sed livre Alexandri se-
que suosque solum vertere coactos. Doctrinam vero

(a) *Epist. De synodis*, n. 17.

(b) *Epist. Alexandri*, n. 1, et in condemn.
Arii.

(c) *Ath. Ep. encyclie. ad episc.*, n. 7; *Hie-*

ron. Dialog. contra Luciferianos; *Basil.*, *epist.*
74.

(d) *Theodoret.*, lib. 1, c. 4; *Athan. Apol. contra*
Arian., u. 76.

main non qua ratione Alexandriæ evulgarat, exposuit; sed blasphema dicta partim silentio tegere, partim fucatis verbis definire satagebat, quo latearet impietatis virus. His ille artibus, hac vasritie, non paucos, nec ignobiles episcopos conciliat sibi (a), Paulinum nempe Tyrium, Eusebium Cæsariensem, neque ita inulto post Theodotum Laodicenum, Athanasium Anazarbensem, Gregorium Berytensem, Aetium Diosopolitanum. Nec desuere tamquam quibus Arius verba dare non potuit. Ii erant senes, viri graves, neque novatoribus opportuni, qui præcauta vi ingruentis mali, curarunt ut non modo sibi, sed ne notis etiam damnata foret pestiferorum hominum aditus. Tres hujuscemodi memorantur ab Ario in epistola ad Eusebium Nicomedensem, Philogonus Antiochenus, Macarius Jerosolymitanus, et Hellanicus Tripolitanus, quos ille convicia insectatur et maledicis: alios contra, qui operam sibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad cælum tollit. Eam epistolam per Ammonium, quem honoris causa Patrem ille suum dieit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, misit Eusebio Nicomediensi, quem compellat titulo *viri Dei*, et *fidei defensoris*, vocatque Collucianistam, quia eodem magistro Luciano martyre disciplinis addiscendis ambo deditissent operam. Ea vero ex Luciani discipulis non pauci ad Arianos descivere. Eusebius vero, flagrans cupidine promovendæ sectæ cui nomen dedisset, par in aliis studiis expetebat: cunctantem et pene incertum consilii cernens Paulinum Tyrium, missis litteris carpit (b), animos facit, ut rei ardenter aggrediatur monachos. Cui gessisse morem Paulinus ex iis quæ sunt consecuta deprehenditur.

3. *Gesta Alexandri contra Arium.* — Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperisset nullas nouæ fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris spargendi occasiones, præsumum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos esse astu et dolo hominis circumventos: ut grassanti malo occurreret, epistolas misit ad permultos ubique terrarum episcopos, quas ait Epiphanius (c) ad suum usque tempus studiosorum cura asservatas, ut iis res uti gestæ fuissent aperiret, atque una Arii fraudem ei impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus hujusmodi epistolæ missæ sunt, Eusebius minirum Cæsariensis, Macarius Jerosolymitanus, Asclepius seu Asclepas Gazensis, Longinus Ascalonensis, Macrinus Jamniensis, Zeno quidam senex homo Tyrius, non quidem episcopus Tyri; nisi fortasse senio confectus, fractusque viribus, munus episcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis præsules, ut cujusque ferebat animus, respondonium dedere, alii, commissuros se nunquam ut

(a) Epist. Alexandri; Soerat., I. 1, c. 6.

(b) Theodoret. I. 1, c. 6.

(c) Epiph. hær. LXIX.

(d) Epiph. hær. LXIX.

A recipient Arium, alii ex rerum gestarum ignorantia; pars ejus ad sanam mentem revocandi studio, admisso virum: demum nonnulli, quod essent Ario impensius addicti, simulata mutati consilii signa dederunt.

4. *Arius Nicomediam petit. Initium odii Ariano-rum in Athanasium.* — Non frustra datæ sunt Alexandri litteræ (d): Arius enim, cum multos episcoporum errore pristino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci residuum sibi esse videret apud Palæstinos, quorum maxima pars hominem finibus pulsum suis exoptabant, ad Eusebium Nicomedensem se proripuit, neque dubia neque nascentis fidei amicum. Et vero ille Arii redditum Alexandriam ab Alexander, missis litteris, impetrare vicitur; curatque inter ambos pacem et communionis societatem redintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, neendum pertæsuin ac pœnitentem factorum, in pristinum locum restitueret. Erat eo tempore Athanasius noster episcopo familiarissimus; qui cum ad hujusmodi bella conscienda divino quadam consilio natus esse videretur, jani cum episcopo suo, conspirantibus animis, arcendo haereticorum impetri dabant operam. Nec fugiebat Arianos Athanasium a consiliis Alexandro, auctoremque esse negandi Ario aditus (e). Quare acerrimo in eum odio incensi, exsilium postea atque perniciem ipsi non semel machinati sunt.

ANNO CIRCITER 323. — 1. *Arius et assecæ mitunt ad Alexandrum litteras. THALIA Arii.* — Dum Nicomedæ cum Eusebio agit Arius, cum per ejus gratiam et patrocinium liceret, erroribus liberius spargendis vacabat; atque Alexandre epistolam misit suo suorumque nomine datam (f), qua non modo impietatem nudam ac nullo delinitam verborum colore aperiunt, verum etiam se ejusmodi verba ab ipso Alexandre media in ecclesia loquente accepisse mentiuntur. Huic porro epistolæ suffragia ascripserunt Ariani complures, imo duo episcopi apud Epiphanius, Secundus scilicet Ptolemaidis et Theonas Marmarices. Quos tamen vix existimetur tum Nicomedæ deguisse; sed vero si nullius est nactos illam epistolam, postquam missa fuit, muniisse subscriptione sua (g). Nicomedæ item Arius execrandum opus edidit, quod Thaliam inscripsit, ubi Sotadem impurum poetam Ægyptium imitatus, effeminatis quibusdam ac ridiculis modis penitiora Christianæ religionis arcana versabat, admisto errorum veneno. Nec tantæ rei dignitas ademit vesano homini jocandi libidinem. Hujus sæpe libri apud Athanasium mentio est, potissimum in *Epistola de synodis*, ubi nec modicam Thaliae partem inspectare licet. Ad hæc (h), cantica nauis, pistrinariis, viatoribus conscripsit, certis concinnata modulis, quibus vulgi animis insidias parabat,

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

(f) Epiph. hær. LXIX; Athan. *De synodis*, n. 10.

(g) Athan. *De synodis*.

(h) Philostorg. I. II, n. 2.

ut per canos suavitatem hausta sensim impietate verborum, ad suas partes confluenterent. Et sane, ut levi momento multitudinis animi ducuntur, hujusmodi jocularia dicta non paucis exitio fuerunt. Carpit Athanasius Arianos (a) quod ejusmodi cautum inter pocula et tripudia ederent.

2. Arius sibi Constantiam conciliat. — Ejusdem Eusebii Nicomediensis opera, consilio, artibus, Constantiae favorem et gratiam sibi conciliat Arius (b): quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Eusebius autem, cui una fovendi Arianismi cura erat, perinique serens, Alexandrum non mis, non suorum litteris a proposito dimoveri, synodum cum suis in Bithynia celebrat. Qui una coacti, missis undeque per orbem litteris, episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam ut piam, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via et ratione perfectum est: neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, et opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis et Patrophili Scythopolitanus, synodus item in Palæstina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præterant auctoritate, feruditionis fama, eloquentia erga Arianos voluntate propensi essent. Quare Ariano- rum petitioni episcoporum suffragia data sunt, ius- sis tamen additis, ut parerent Alexandro, et quam- plurimum aliquam pacis iueundæ viam tentarent.

3. Epistole Alexandri. — Inter hæc Arii sectato- rum nolimina, nihilo secius Alexander, cernens quam sibi cum vasris et turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis et artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, synodicam supra memoratam, variis per orbem præ- sulibus missis litteris offerebat subscribendam (c). Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappa- docia episcopi, pacis et concordiae litteras mitte- rent Alexandro, Arium et socios ut motuum turba- rumque autores traductos diris devoverent. Epis- tolas certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora deve- nerunt: illa scilicet synodica, et altera ad Alexandrum Byzantium, multo prolixior, qua non semel usi sumus: est quippe rebus Colluthianorum et Ariorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolas illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socra- tes (d), quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscripsæ fuissent, in volumen unum compactas esse, et quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum;

A atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedo- nianos, tela, quibus errores propugnarent, esse mutuatos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum synodi coactæ fuere (e): quarum Acta episto- laque synodice injuria temporum interierunt.

4. Ariorum principes. — Operæ autem premium fuerit, priusquam majora ingrediamur Ariorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio (f) sunt, Eusebius Nicomediensis, Eu- sebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadis, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Chalcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodotus Laodicenus, Athanasius Anazarbensis, Georgius presbyter. Isti non consiliis modo et opera sed etiam scriptis suis, firmando ac promovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Ariani conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam descivit opinione, hand semel in scriptis suis ejus semina conspersit: ad Euphrationem enim Balanæ episco- dum presribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum. Deum. Hujus porro epistole fragmementum exstat in actione quinta synodi Nicene II., ubi aperte ait, non una existere cum Patre Filium, sed esse Patrem et ordine et honore priorem: et in actione sexta habetur aliud fragmementum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Ariorum vindicat opinionem, qua di- cebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne acrem verberare videantur, qui ab hu- jusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem di- movere. Athanasius autem Anazarbensis, clare et nihil circuitione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Evangelio memoratis, atque inter opificia numerari. Georgius vero, tum presbyter Alexandrinus, post Laodicenus episcopus, suopله motu et consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter ultramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Ariani tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere siebat argui Arianos, quod dicherent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Ariani, vasre et de industria ludens, dicebat, Non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pa- riter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Ariorum nequissimum vocal Athanasius, ab Alexandro, cum studii Ariorum rerum, tum obscenæ libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Ariis in mercedem impietatis, necnon navatae sibi operæ, cooptatus est episcopus Laodicenus. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitiis nobilitatus, oblati nu-

(a) *Urat. contra Arian.*

(b) *Mierou. ad Ctesiphontem. Sozom. I. 1. c. 45.*

(c) *Epistole Alexandri. Theodore. I. 1. c. 4.*

(d) *L. I. c. 6.*

(e) *Sozom. I. 1. c. 16.*

(f) *De synodis. II. 17.*

minibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate et audacia cæteros longe retro reliquit. Effuliebat quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus et locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellantur. Illi duces, hi magistri Arianorum.

ANNO 324. — 1. *Constantinus de dissidio Orientaleum certior factus.* — Sub hac, *Constantinus Licinio* devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriae potiretur, factum reipublicæ Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiæ intestinis odii et dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detraen-tum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione fieret certior. Quam rem non cujuspiani scriptoris testimonio accipi-mus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nico-media, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit imperator, ad quem perfacilia erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingeniique, tum affinitatis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre uitatur, et Constantino auctor fuisse putatur (*a*), ut *Alexandro* juxta atque *Ario* litteras scriberet, hactenus in Eusebii *Historia superstites*, in quibus *vafritiem* Eusebii et probam imperatoris mente in deprehendas. Nam in Alexandru pariter atque in Arium acriter invehitur *Constantinus*, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem dissidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras *Hosio Cordubæ* in Hispania episcopo, spectatae fidei viro, tradidit *Alexandriam* deferendas.

2. Alexandrina synodus. — Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia (*b*), licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii et Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cuius in Alexandrina synodo componendæ provinciam *Hosio* tradit *Augustius*. His de causis *Alexandriam* demigrans *Hosius*, coacta isthic synodo, Colluthi audaciam et temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditio-nem jussit: ex quorum erat numero *Ischyras* quidam *Mareoticus*, qui operam postea suam in Athanasii pernicie Ariani locavit. Neque enim turbarum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non

(*a*) *Euseb.* I. iii; *Socrat.* I. i, c. 7; *Sozom.* I. vi, c. 10.

(*b*) *Socrat.* I. iii, c. 6

A semel cum Arianis foedere, malis Ecclesiæ catholice inferendis inhibabant. Meletiani porro et Ariani altiores posuerant radices, quam ut Hosii constu et ope convelli possent; frustraque cessit ea in re opera Hosii. Auctor est *Socrates* (*c*), *Hosiu* *Sabellii* doctrinam evertere studuisse, ac de substantia et hypostasi agitasse quæstionem. Pro contro-versia autem de Paschate componenda quid actum: et provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem mi-nime cessisse ex Constantini-voto; cum ea quæstio inter præcipias cogendas Nicæna synodi cau-sas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ac Constantinum renigrat. Id tamen lucri catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod imperator, *Hosio* narrante, de *Arii* protervia et impietate cer-tior factus, eum postea oborti dissidii habuerit au-torem et antesignanum.

B3. *Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.* — Ariani vero et Meletiani ex rebus improspere gestis in furorem et desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus de-formare ausi sunt. Quæ ad imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis expostularet. Si qua fides Meletianorum criminacionibus (*d*) *Tyri* *Athanasio* oblatis, delatus ab Athanasio fuit *Ischyras* apud *Hyginum* *Ægypti* præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetiisset, atque ea de causa in carcere detrusus. Quæ res, si vere ge-sta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime *Ischyras* a sacroru[m] aditu et officio removetus ab *Hosio*, rem, ut æstimare est, perindigne tulerit.

C4. *Litteræ Arii ad Constantinum et Constantini ad Arium.* — Tum *Arius*, missis ad Constantinum litteris, et questus de rebus in se suosque admissis, suam imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam et fucatis vocibus (*e*), ut solebat cum e re fore speraret. Cui imperator resribens, adversam Christo et Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Arii depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, primum ad iracundiam et furorem animum: interminatur ultiōnem, si non resipiscat; nec ipsum modo, sed et discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter bortauer ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera sinceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

DANNO 325. — 1. *Synodus Nicæna convocatur.* — Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidquam flecteretur Arii sectatorumque ejus per-vicacia; cœcumenici tantum concilii opera incendiū ejusmodi restingui posse ratus imperator, synodum convocat Nicæna in Bithynia celebrandam: cuius nos Acta a multis dudum studiose recensita,

(*c*) Ibid.

(*d*) *Sozom.* lib. ii, cap. 25.

(*e*) *Gelas.* I. II.

pucis narramus, quibus non vacat per otium ea A Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

2. Anno igitur Christi 325, imperii Constantini decimo nono vertente (a), Paulino et Juliano coss., Nicæam confluunt ex variis terræ partibus episcopi ad 318, ut serunt potissima scriptorum pars: alii pauciores numerantur; Eusebius autem (b) supra ducentos quinquaginta; presbyteros autem, diaconos, acolybos et alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ atque Asiæ Ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palestinos, itemque Ægyptios, Thebæos, Libyes, aliasque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scytha defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia et Cappadocia, Asia quoque et Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraces, Macedones, Achæi et Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec inviti. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester, imperiorum antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito et Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus ante Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius (c) tam diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem catholicam propugnavit. Eo pariter convenit Imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno conciliandæ paci momento esset. Quæ victum honestumque cultum spectant Augusti sumptibus cœtui toti subministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

3. Nicæam vixdum pervenerant episcopi, cum mature in ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri Numinis cognitionem, colesti se lumine perfundi obnoxie precantur, quo veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — Etsi porro episcoporum maxima pars ad synodum veræ fidei D tenebant studio commeavit, non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodicenus, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Beryensis, Aetius Lyddensis: qui omnes Syri, Palæstini et Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Epesinus, Narcissus Neronopoleos in Cilicia,

A Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

5. *Libelli Constantino oblati.* — Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam episcoporum reos agerent. Arianine an Catholicæ ii fuerint, nullius antiqui scriptoris (d) testimonio compertum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei non nisi Arianis episcopis ascribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniae argumentum aucuparentur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus et Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi B consultum voluere, qui nihil non aspersum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Posteaquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumpsi, juratus nihil eorum se legisse: nefas aiens episcoporum delicta in sæcularium notitiam devenire.

6. *Imperator synodo interest.* — Sub hæc imperator diem dixit, quo episcoporum conventus initientur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero conducta die in Palatio episcopi, imperatorem tacite præstolabantur mox ad futurum. Accedenti assurrexere omnes, dum inter episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, nec nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius (e). Hosil comites fuere Vito et Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait (f): « Cui synodo non præfuit senex ille Hosius? » Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus (g): verum id Sozomenus (h) Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro ascribit. Hinc multis imperator præsules alloquitur. In votis esse sibi, compressa vi tyrannorum paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque episcoporum adventu consecuturum.

7. *Arius suos propugnat errores.* Athanasius contra Arium disputat. — His præmissis, jubent episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina et

(a) Socrat. l. i, c. 8.

(b) Athan. ad Afros. *De Vita Constantini*, l. iii, c. 7.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

(d) Rufin., Sozom. l. i, c. 47; Theodoret. l. i,

c. 2.

(e) Lib. ii, c. 5.

(f) *Apolog.* *De fuga*, n. 5.

(g) Lib. i, c. 8.

(h) Lib. i, c. 19.

fide sua responsurn. Is non intrepide modo in jus A ambulat, sed proterve tuerit errores. Non imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arcit impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt episcopi. At ne, si præmastro ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, needum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium antistitum emicuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyranî, maxime tamen omnium Athanasii : qui tametsi diaconus solum erat, et, ut ait Theodoreetus (*a*), juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævo secundus erat studio Arii confutandi : qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus : « In sancta synodo Nicæna atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quoad facultas tulit, morbum compressit. Nondum ille quidem in episcoporum numerum allactus, verum primas tenuit inter eos qui una eo commigrassent. Non minus enim virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censebatur. » Nec modo Arii ille (*b*), sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii et Maris Insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitib[us] ejus periculum postea immineret, ipseque unus omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepi[n]us, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio (*c*), Græculi commentum est, ut pluribus est a nobis alias comprobatum.

8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia et opera, imperatori auctor erat (*d*), ut Arii patrocinium susiperet ; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi queri coepit est, rescriptum Eusebii assertur in medium, blasphemis dictis plenissimum : quod palam episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo dedecori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum et Arii sequacium sententia, impins libellus disceptus est. Verum Ariani conspecta Catholicorum et frugi hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicentes novam ineunt insidiarum viam ; rogantesque silentium, ementito pacis concordiaque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensioni fuerat, damnant et proscribunt ; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæ similate et insidiose facta esse, explo-

Joel ii, 25. ^a I Cor. xi, 7. ^b II Cor. iv, 11.

(*a*) Theod. l. i, c. 8; Sozom. l. i, c. 17; Greg. Naz. in *Encomio*.

(*b*) Socrat. l. i, cap. 8.

(*c*) Inter spuria, tom. II [nunc tom. IV].

ratum postea fuit : damnatas enim opinones modo clam, modo publice defendant ; et conspicati cum peritis et sagaciibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoreto lib. i, c. 7, qui eadem ipsa, c. 8, ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7 memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8, nam id ipsum utrobique narrari, nemini accusatius legenti dubium (*e*). Hic ipse libellus existat in epistola Eusebii Cæsariensis ; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ δρουστοῦ vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænis evenit.

9. Quid pro τοῦ δρουστοῦ voce statuenda actum. — Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo et consilio admissas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare (*f*), quis oannis dissidij levaretur occasio, primo afferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre aduisissent huic formula nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicatur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, præsules multas alias indidem mutuatas voces efferrunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem, ac semper esse. Tum Eusebiani reprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac miscitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia ascribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellantur, erucam enim et bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris ¹. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem et gloriam esse Dei ait Apostolus ². Imo perridicule dicebant, nobis quoque id ascribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba : « Semper enim nos viventes ³, » etc. Verum episcopi insidias et vafritiem veteratorum conspicati, eo demum appulere animum, ut, præcisa subterfugii occasione, vocem ὀρούστον proferrent in medium, qua posita circuitionibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademptas erroribus suis latebras perspicerent, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripta fuisse. At, cùm non usque adeo oblitterata esset ejus synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebrata, non fugiebat episcopos, nequam de consubstantialitate Verbi actum isthic fuisse, sed de sententia Pauli Samosateni prave interpretantis vocem ὀρούστον. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretum fuit.

(*d*) Theod. lib. i, cap. 7, 8.

(*e*) Athan. *De decretis Nicæniis*.

(*f*) Id. ibid., n. 19.

10. Hosius Nicænum Symbolum adornat. — Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sacerulis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit, quod omnium votis exceptum (*a*), cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce ὁμονοίας omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecatur. Data est hujusmodi formula anno 325, die 19 Junii.

11. Eusebianorum protervia. *Denum simulate subscriptunt.* — Verum Eusebiani, cum non arbitratu suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis et cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut insolentibus constructam vocibus despiceret (*b*). Septemdecim erant numero qui adversum pugnarent et obvierent; qui tamen imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilio declinandi causa subscriperunt (*c*). Residui tamen quinque obstinatiore animo cœpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmarica, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona et Secundo, aliorum cessere monitis et argumentis.

12. Verum simulate Eusebium atque socios Nicænæ synodo nomen et suffragium dedisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consecuta sunt conselerorum gestis propalam fuit. Eos Constantiae Augustæ consilio ad dissimulatorem consentieudi adductos tradit Philostorgius Arianus (*d*). Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam afferit cur ad subscribendum appulerit omnium, multaque περὶ τοῦ ὁμονοίας edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirmant.

13. Arius damnatus et in exsiliū pulsus. — Ilis peractis, eo denum ventum est, ut Arius synodi iudicio anathemate feriretur, qui pervicaci animo ad finem usque errores propugnabat (*e*). Non ille monitis imperatoris, non Patrum Athanasiique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatusque ille blasphemæ dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus et abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilio causa cessisse, ac suffragium Nicænæ formulæ simulate dedisse narrent (*f*); atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicænæ et Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

14. Thalia damnata. — Tum proscripta et dam-

nata est impia illa et perridicula Aril *Thalia*, cuius blasphemæ dicta ne auditu quidem cerebant Nicæni Patres, ita scilicet stomachum faciebat (*g*). Exscrandi anteiu opusculi non lectione modo interdixit Constantinus, verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se asservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri et infamie notam inureret, jussit in posterum Arianos compellari Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggrederentur.

15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — B Damnati et depositi cum Ario fuere Theonas Marmarica et Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant (*h*), ac proterve ad finem usque errori inhæsere: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussi sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Ari-anis in episcopum Alexandrinum delectus, et Eu-zoios tum diaconus, postea episcopus Antiochenus eorumdem lucifugarum consilio et opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus *Annalium* scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborent, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis anteponantur.

16. Meletiani qua conditione recepti. — Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiretur (*i*). Quæ res si ex regulæ ecclesiastice usu ac præscripto decreta fuissest, nonnisi Meletianorum abdicatione conficienda erat. Verum ut propterantius dissidiorum finis accederet, ea lege atque omne episcopi per Meletium promoti in sedibus constitere suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasi fuisse memorat ipse (*j*), nec semel, nec sine quadam indignantis animi significatione.

Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus (*k*), breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidine suam varios subjiceret, quos, etsi nunquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in *Apologia Athanasi*

(*a*) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 42.

(*b*) Rufin. l. 1, c. 5; Sozom. lib. 1, cap. 48.

(*c*) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(*d*) Philost. l. 1; Athan.

De decretis Nicænis,

n. 4.

(*e*) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(*f*) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(*g*) Socrat. ibid.

(*h*) Theod. lib. 1, cap. 8; Philost. lib. 1, n. 8.

(*i*) Socrat. l. 1, c. 9; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(*j*) *Apol. contra Arian.*, n. 59.

(*k*) Athan. ibid., n. 71.

contra Arianos. Archiepiscopi nomen apud suos obtinuisse Meletium, haud improbabiliter conjectamus ex hisce laterculi verbis : « Joannes qui jussus fuit cum archiepiscopo degere. » Qua de re plura in præliminaribus.

17. *De Paschate decretum.* — Hæc scita, hæc placita synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebrandi Paschatis die (a). Namque Ecclesiæ permulta, veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore paschalem agebant solemnitatem, nec sine ingenti cæterarum offensione. Quam præcisam volentes consuetudinem Nicæni Patres, sanxere ut ubique terrarum una eademque dies esset celebrando Paschati assignata, nempe æquinoctio transacto verno prima post quartam decimam lunam Dominica; cuius diei præsignificandæ commissa cura fuit Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens habetur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res accuratione acta fuit, quin ea reformatio opus fuerit, quam invexit sæculo præterito Gregorius XIII pontifex.

18. *Canones Nicæni.* — Quæ disciplinam item spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus sancta sunt : in quibus exponendis moras extrahere nostri non est instituti, cum res a multis viris doctis accurate et pluribus expensa fuerit.

19. *Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi.* — Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ concordiae cura erat, rebus ex voto et arbitrio suo gestis, missis litteris gestiens lètasque acta per synodus significat ubique (b). Ecclesiæ maxime, quæ dissidebant de Paschatis celebratione, auctor fuit ut starent synodi placitis, et dissidiorum finem facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si qui essent Arianae doctrinæ sectatores, eam quam matutinime repudiarent; præstabilius esse episcopis plus trecentis obtemperare, quam unico impietatis auctori; id se sperare gaudii ex eorum obsequientia consereturum. Exstat itidem alia sanctorum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua significant impiam Arii sententiam, præsente Constantino, præsum omnium consilio, præmisso examine et diligentí perquisitione reprobata et proscriptam fuisse, Ariumque, quod audacius blasphemæ dicta propugnaret, exilio multatum : impietate pares Theonam et Secundum pari ultione plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis celebrandi diem uno omnium voto assignatam ; si quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro narrante accepturos, cui ut remigranti lèti occurrerent, ipsique gererent morem suminopere cohortabantur. Soluta demum synodus fuit die vicesima sexta Augusti, anno 325, vicesimo imperii Constantini.

20. *Celebritas Nicænæ magna.* — Prospero eventu rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constanti-

A nus, magna voluit celebitate feriari (c). Commodum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo inito imperii sui anno festum agebat. Et, quæ latitiae accessio foret, Constantium filium eadem die Cæsarem proclaimari jussit. Eratque ingens concursus, summa frequentia præsum, aulicorum, optimatum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius ad Constantium et ad reliquam primatum multitudinem. Post haec imperator ad lautas epulas totum conventum evocavit. Quæ res quo ritu et ordine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem perserquitur.

21. *Constantini pietas.* — Insigne illud fuit imperatoris pietatis argumentum, quod episcoporum quibus fuerat pro Christi nomine dexter oculus excusptus, vulnerum vestigia Constantinus frequens oscularetur honoris causa (d), muneribus cumularet omnes, jubereisque statam frumenti mensuram quotannis in singulis urbibus distribui, in alimentum viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta largitio ad imperium usque Juliani Apostatae perduravit. Instante episcoporum digressu, pluribus cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidorum et rixarum finem facerent, odia invidiamque ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne jurgiorum et disceptationum frequentia risum pararent inimicis Christianæ religionis, neu in contemptu res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe rogabat, ut fusis precibus sibi suisque numen propitium esse impetrarent. Ita dimissus est amplissimus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum a synodo fuisset, commemorarunt.

22. *Ariani et Meletiani non quiescunt.* — Postquam soluta synodo Alexandriam remigrasset Alexander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset, optatissimam sibi pacem conciliare non potuit (e). Flagrantem enim Meletianorum dissidio Arianorumque furore Ægyptum, non synodi decreta, non imperatoria edicta coimpescuerunt. Meletius quippe, contra quam statutum fuerat, in episcopatum Lycoleos ad sui vices implendas promovit Joanneum, cognomento Archaph, hominem sibi addicissimum, qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque magis Ariani synodi placitis acquievere; namque ex damnatis erroribus suis in furorem et vesaniam acti, gesta synodi traducere in dies, in contemptum atque ludibriū voces ex sacris litteris non mutualitas passim vocare, redintegrare controversias, nullum finem facere discordiarum. Si fides Epiphanius (f), Meletius missis ad imperatorem oratoribus, Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii, et Paphnutio quodam anachoreta, Alexandrum in crimen vocabat. Verum imperator, cui perspecta erat viri integritas et sanctimonia, turbulentos hu-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 8.

(b) Socrat. ibid.

(c) Sozom. lib. 1, cap. 25; Euseb. *Hist. eccl.*

(d) Socrat. lib. 1, cap. 1.

(e) Epiphian. *haeres.* LXXXVIII.

(f) Ibid.

jusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit. A ab Ecclesia descivisse. Hæc ille Arianico et impio ore mentitus est.

23. Eusebius et Theognius exsulanter. — Neque tam
men tantis Augusti studiis, tanta navata opera ex-
stinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium
spatum ab celebrata synodo elapsum erat, cum
Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus (*a*),
quod Arianis partibus non obscure studerent, acci-
tos ab imperatore Arianos adiissent, exceperint
domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus
autem in epistola ad Nicomedenses aliam exsilii
causam, subobscure tamen, indicat, reumque agit
Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno
federis, cui ministerium et opem suam commo-
dasset ille. Hujusce rei penes se luculenta esse argu-
menta testatur imperator, quando presbyteros dia-
conosque Eusebio hac in re administros deprehen-
derat. Hæ causæ exsilii cum Eusebii, tum consi-
orum socii Theognii : in quorum vicem Amphion
Nicæae, Chrestus Nicomedie episcopus constitutus
fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quo cum societa-
tem init Eusebius, non aperte significat imperator :
sed nihil dubium de Licinio hic agi.

24. Mitto cætera quæ de eorum exilio feruntur,
quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate la-
borent. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet et
Theognium, postquam Nicænæ synodo subscripte-
rant, subormato exinde notario nomina abrasisse
sua, ac deinde strenuos tòv ἐτερούσιον præcones
fuisse (*b*). Qua de causa imperatore Theognium cum C
Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eu-
sebium, ostensa qua induebatur veste : « Si hæc
vestis inspectante me divisa esset, nunquam dice-
rem utramque partem ejusdem esse substantiæ. »
Quæ causa irarum et ultiōis fuerit. Verum isthæ
commentum esse ipse qui enarrat Sozomenus ait.
Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat
Philostorgius, ὁ φιλοψευδῆς οὗτος καὶ χαοστόρ-
γος, Eusebium nempe, Theognium et Marin, dati
sufragii pœnitentes, imperatorem adiisse, hisque
compellasse dictis : « Iniqui, imperator, ea in re
fuis, quod tui metu perculti, impietati nomen
ascripsimus. » Quo factum ut imperator ira per-
etus homines in Galalias seu Gallias occiduas relegerit (*c*), et Arianos sua quemque patria exceedere
jusserrit. Et alio loco nugacissimus idem scriptor
ait, Secundum cum sociis jussu imperatoris revo-
catum ab exilio, litteris quaquaversum missis
proscripsisse τὸ δρούσιον, et τὸ ἐτερούσιον propu-
gnasse : quibus litteris Alexandrum suffragium
ascripsisse ait, Ariumque ad communionem admis-
sese; sed postea Alexandrum, cum ab imperatoris
metu respiraret, ad priscam rediisse mentem ; et
tunc denum Arium cum sectariis ab Alexandro et

ANNO 326. — 4. Alexandri Alexandrini obitus. — Inter hæc Alexander, ætate ac senio confectus, diem
obiit supremum. Instante obitu Athanasium desi-
gnat sibi successorem. Cum enim ingravescente
morbo paulatim deficerent vires, drepente Atha-
nasium compellat (*d*). Respondet vocanti quidam
nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita
mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur,
absentem indicans alium se vocare : qui re præ-
cauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret,
sese proripuerat. Prophætica autem mente demum
Alexander : « Effugisse te credis, ait, Athanasi,
nec tamen effugies ; » his significans, gravissimis
B eum certaminibus et calamitatibus deputatum. Sunt
porro qui existiment, ea tempestate Athanasium
rerum ecclesiasticarum causa in imperatoris aula
versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem
vicesimam sextam Februarii mensis, anno 326,
quinque scilicet post ejus Alexandriam redditum
mensibus (*e*). Ita quidam, quibus consonat Theo-
doretus, vita functum referens quinque post Nicæ-
nam synodus mensibus. Quod autem habet Epiphanius,
de mortuum Alexandrum eodem quo Ni-
cæna habita synodus est anno, intelligas nondum
elapso anno post synodum celebratam.

**2. Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexan-
drinum.** — Si fides Epiphanio (*f*), excubantes Me-
letiani ad quascunque oblatis turbarum occasiones,
defuncto Alejandro, absenteque Athanasio, in
præsulis Alexandrini munus provebunt quendam
sue factionis hominem, nomine Theonam, quo
tribus elapsis mensibus extinto, promotus exinde
fuit Athanasius. Næ si Meletianorum spectetur audax
animus, et novandarum rerum percipidus, hæc
sidem superare non videantur. At mirum nullam de
hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud
æquales haberi mentionem, cum maxime frequen-
tissimæ adfuerint illius memorandi occasionses.
Verum fortasse quia secundum promotionem non-
nisi paucos menses superstes fuit, nulla aut exigua
permansit hominis memoria.

3. Athanasius deligitur. — Quæ causa, quæ ratio
D Athanasium compulerit ad redeundum ex secessus
loco (*g*) ; suone ille consilio, oblata munera declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus
accesserit, pariter incertum. Redux autem summa
populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamo-
r, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi
episcopum ellagitantis. Hoc animo multius innumera
confuit in ecclesiam, ubi tum erant Aegyptii
episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa
cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, ob-

(*a*) Socrat. lib. 1, cap. 9 et 14; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(*b*) Sozom. ibid.

(*c*) Philostorg. lib. 1.

(*d*) Sozom. lib. II, cap. 17.

(*e*) Theod. lib. 1, cap. 26; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 59. Vide in *Monito*.

(*f*) Her. LXVIII.

(*g*) Athan. ibid., n. 6.

testari præsules, Athanasium exponere; deinde versis ad Christum precibus obsecrare, concedi sibi postulatum virum: non passuros se ecclesia episcopos excedere, donec electus Athanasius esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere Christianum, ascetam, vere episcopum. His permoti Aegyptii episcopi, Athanasium in sedem Alexandrinam provehunt, et quidem ingenti populi plausu laetitiaque. Hæc in synodica Aegyptii præsules, oculati testes, qui suis ipsis manibus Athanasium in episcopali throno collocarant. At secus multum rem Eusebiani missis ad imperatorem litteris significarunt. Aiebant quippe (a) Melletianos cum Catholicis inita societate, una confluxisse Alexandriam ex Thebaide et Aegypto episcopos quatuor et quinquaginta, qui (sic illi) jurati statuerunt omnium calculo et suffragiis deligendum qui Alexandrinam occuparet sedem; verum sex, septemve episcopos a cœtu digressos, imprudentibus invitisque ceteris omnibus, claim constituisse Athanasium episcopum; quæ causa esset ut frequens populus, clericique permulti ejus communionem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impudentius Philostorgius (b), Athanasium narrat ecclesiam Sancti Dionysii invasisse, atque duos episcopos isthic repertos vi compulisse ut episcopale sibi munus deferrent, ceteros autem facti indignatione permotus damnasse hominem, Athanasiumque vi multitudinis ac populi præsidio superiore, littoris, ceu totius consilio civitatis, imperatori se electum fuisse significasse: quo factum ut vi occupatam sedem teneret. Hæc nimur mendacissimus Philostorgius, qui nedium veritatem, ne veritatis quidem umbram et speciem sectatur.

4. Annum itaque cooptati in episcopum Athanasii assignamus 326, elapsis quibusdam ab Alexandri obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a Cyrillo (c) et aliis traditur, Athanasium scilicet in episcopali sede totum sex super quadraginta annorum spatium emensum obiisse. At enim si pontificatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326, aut dimidio circiter aut vertente, ad 373, die secunda Maii, quo tempore obiisse inferius monstratur, computantur anni sex et quadraginta cum quibusdam mensibus.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozomenus (d): « Ego sane virum hujusmodi non citra Dei nutum ad sacerdotium pervenisse existimo, ut pote eloquentia juxta atque intelligentia præditum, et ad occurrentum insidiis adversariorum paratissimum, cuiusmodi virum illa tempora quam maxime postulabant. Fuit certe ad conciones ecclesiasticas et ad sacerdotii munus obeundum aptissimus, atque ab hincætate in ejusmodi rebus αὐτοδίδαστος. »

6. Lubet Athanasii præconem omnium clarissi-

(a) Sozom. lib. II, cap. 17; Athan. ibid., n. 6.

(b) Lib. II, c. 41.

(c) Epist. 1.

A muni Gregorium Nazianzenum in banc rem audire (e). « Sic porro educatus et institutus, ut eos nunc quoque oporteret qui plebis antistites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt. Secundum ineffabile Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam diu ante præparat, in præclarum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum qui appropinquant Deo appropinquant numerum allegitur: cunctisque ecclesiastico rum graduum muneribus perfunctus, Alexandrino populo, quod idem est ac si dixisset universo terrarum orbi, præficitur. Neque sat definire possum, virtutis præmium, an Ecclesiæ fontem ac vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Ille enim oportebat veritatis siti languentem, ac prope confectam, Ismaelis instar, potu recreari, aut velut Eliam, arente per siccitatem terra, ex torrente resocillari, paulumque respirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli reliqui: ne ut Sodoma et Gomorrah efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus; incolis nempe igne et sulphure oppressis et obrutis. Propterea nobis jacentibus cornu salutis erectum est. » Et paucis interjectis: « Sic igitur et ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravam formam, quæ postea obtinuit, per vim aut cædem; sed apostolico ac spirituali more, ad Marci thronum provehitur: non minus pietatis, quam sedis successor. Ut enim si hanc species, remotissimus ab eo futurus est; ita si illius rationem habeas, statim illi proximus invenietur, quæ quidem proprie successio existimanda est. » Et quibusdam interpositis hæc habet de illius vitæ instituto: « Athanasius vita quidem sublimis erat, verum animo demissus et humilis: et tanta quidem erat virtute, ut ad eam accedere posset nemo; ea comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus esset aditus, mansuetus, mitis, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie et multo magis mente angelicus, in increpando lenis, in laudando erudiendi vi prædictus: sic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret; sed ut increpatio paternam charitatem, et laudatio imperii gravitatem D retineret: nec aut lenitas mollior, aut severitas æquo rigidior esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, hæc prudentiae nomen haberet, utraque vero sapientiae laudem consequeretur. Cui id morum probitas præstabat, ut minus verborum esset opus; id verba, ut parcus virga uteretur; id virga, ut sectione rarius opus haberet. » Et post pauca: « Hic illius in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus ornat, ille insuperabilem in vigiliis et psalmodiis vigorem: alias egentium curram et præsidium, alias enarrat ut superbis restiterit et ad humiles sese demiserit. Virgines prou-

(d) Lib. II, cap. 17.

(e) Num. 4.

bum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitariam agunt vitam, excitatorem et erectorem; qui in sodalitio vivunt, legislatorem; simplices deductorem; speculationi dediti theologum; hilares frenum; calamitosi consolatorem; canities baculum; juventus paedagogum; paupertas largitorem; divitiae dispensatorem. Quin et mihi videntur et viduæ patronum laudatæ, et pupilli patrem, et peregrini hospitalem, et fratres fratum amantem, sani valetudinis custodem, omnes denique eum qui omnia omnibus factus est, ut omnes vel quamplurimos lucrisaceret. » Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalibus officiis gerendi ratio fuit

ANNO CIRCITER 327. — 1. Ἀργόμενος τῆς ἐπισκοπῆς. *Athanasi in Thebaidem iter.* — Neque ita multo post episcopatus sui exordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque moribus deslagrantes perlustravit, quo vacillantes debilesque animo recrearet ac firmaret in vera fide. Usque Syenem autem, extremum versus Æthiopiam Thebaidis oppidum, contendit adverso flumine. Cumque Tabennesin navgio transmitteret, exit obviam Pachomius (a) magna comitante monachorum frequentia, qui adventantem hymnis, psalmis, cantu, nulla prætermissa gaudii significatione, virum excepero. Tum Sarapion Tentyrorum episcopus Athanasium compellat. « Adest, inquit, in his sedibus, meo episcopatu contributis, monachorum quidam Pater et vere homo Dei; quem omnibus, qui in finibus meis degunt, præficias monachis, et presbyterum constitutas pervelim. » Quo Pachomius auditio, sese in cœtu fratrum abdidit, donec transmitteret Athanasius. Is tamen cum navim perlustrasset oculis, Dei famulum agnivit, edicteque jam multa eum Evangelii causa sustinuisse, veraque ipsum fidei sectatorem esse, cuius gratia postmodum in calamitatis varias incidit.

ANNO CIRCITER 328. — 1. *Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius.* — Vixdum elapo post Nicænam synodum triennii spatio, Arius redit ab exilio antequam Eusebius et Theognius suas repetendi sedes facultatem impetrarent (b). Nec statim Ario copia facta remigrandi Alexandriam, ne de integro, conspiratis factionum partibus, turbæ, seditiones, tumultus oborirentur. Quis porro artibus, qua ratione, ejus opera redundi veniam impetrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eusebius ac Theognius, circumvento solitis fraudibus atque dolis imperatore (c), oblatoque episcoporum principibus fictæ pœnitentiæ libello, acciti et in proprias sedes restituti sunt. Exstat libelli exemplum apud Socratem, quo queruntur illi se indicta causa ab episcopis damnatos in exiliumque pulsos, suffragia tamen Nicænae fidei

Ascripsisse, atque eidem mordicus hærere, ratam illam habere, tametsi condemnationi Arii non erant astipulati. At quando iam Arius ab exilio revocatus esset, rogant id apud imperatorem agatur, ut sibi quoque redeundi potestatem faciat. Impetrata redditus facultate, Amphionem illi et Chrestum, quorum alter Nicæa, Nicomedia alter, in pulsorum vicem constituti fuerant, deturbant sedibus. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præferit libellus, nisi mea me fallit opinio, voθετας aut suspicio-nis notam.

ANNO CIRCITER 329. — 1. *Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur.* — Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores et vindices τοῦ δρουούτον, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus (d) vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditiovis fama, confessionis gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate et communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii et sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoreum. Cum Eusebio item Cæsariensi initit controversiam, eumque ut Nicænae fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solemne Arianis erat iis offerre, qui Arianam hæresim infesti adorirentur. Neque in Eusebium dunaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum et Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accensi veritatis hostes, quo virum patrio solo et Ecclesia exturbarent, insidias parant et crimina comminiscuntur. Quod calumniae genus adoratum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius (e), ad imperatorem accusatum Eustathium irrogatae matri ipsius contumeliaz, nulla interposita mora in exsilium actum suisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantes Eusebianos, Eustathium in synodo Antiochiae celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alias criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoreus (f), Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerosolymam magnificumque teinplum ab Augusto excitatum flagrare se simulante, Constantino vehiculum ministrante, eo profectum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlati, amice et comiter Eustathius præbet-

(a) *Vita Pachomii in Actis SS. 14 Maii.*
(b) *Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 16.*

(c) *Philostorg. I. II, cap. 7.*

(d) *Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19; Philostorg. I. II, cap. 7.*

(e) *Hist. Arian. ad Monachos. n. 4.*

(f) *Lib. 1, c. 21.*

hospitium. Inde, ait Theodoreus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii et conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Seythopolitanum, Aetium Lyddensem, Theodotum Lao-dicenum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habite sanctum præsulem accuset. In episcoporum cœtum intromissa mulier, infantem überibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus constatae in se conspirationis, mulierem si quem haberet hujusmodi facinoris conscientia in medium proferre jubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi jusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infante Eustathii esse, statimque judices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet ceteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiae acquiesceret. Hanc item criminationem comminorat Hieronymus, *Apolog. II adversus Rufinum*: « Ista, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit. »

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præterisse, si vere oblata fuerit. Sin resciverit, quid causæ est quod tantum Eusebianorum facinus premat silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intromissionem mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio non-nihil fortasse nascatur suspicionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum historias, quarum nonnullæ pari suspitione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo *Eustathii Encomio*, ubi permultas afferit ejus pro fide calamitates, rem istam præterits silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν οὖν τινες φασθν, δι' ἀλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας φανερῶς δὲ οὐκ εἰρήκασι. Hoc est, « Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. » Quibus verbis innuit non concordi omnium sententia eam rem tum admissam fuisse.

ANNO CIRCITER 330. — 1. *Seditio Antiochiae*. — Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebianorum odium flagitiumque; sed imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exsilium pellatur antistes (a). De exsilii loco non una sententia. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoreus vero in quandam Illyrici urbem relegatum narrant. Seus ali dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota

(a) Hieronym. *De scriptoribus ecclesiasticis*; Socrat. lib. I, cap. 24; Sozom. lib. II, cap. 19.

(b) Lib. I, cap. 22.

A pene seditione conflagravit Antiochena civitas. Fre-mebant populi perinique tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis pernicies excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili allegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animi. Militum quoque turmas vidisses utrius parti adjunctas. Omnia ad pugnam et horrendam cladem parata; ventumque fuisse ad gladios, nisi imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisse, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuit ille subire munus; ex animine temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret nunquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus defertur: quo post annum et paucos menses vita functo, deligitur Flaccillus item Arianus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœubus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardentí erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Hujusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

C 2. Cæterum, si Theodoreo (b) fides, meretrix quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac seenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infants pater esset. Quod si vere gestum, miror tam apertum Eusebianorum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

D 3. *Gesta Eusebianorum in Asclepam Gazensem et Eutropium*. — Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inexpiable bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitatem et multis ingenii dotibus ornatum, adoriantur (c); et, quod adornatum erat adversum insones et orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, suæ factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Adrianopolitanum τὸν φιλόχριστον conatibus, virum sicutis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, et istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod

(c) Athan. *Hist. Arianorum ad monachos*; n. 5; Theod. lib. I, cap. 20.

in causa fuisse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem concitaret in sanctum præsulem, cuius opera, eadem quæ Eustathius pœna multatur, urbe pulsus pariter et Ecclesia. Cum porro Basilina anno 331, paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clauerit extreum, Euphronii exsilium opportune conserfi potest in annum 330.

4. *Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplexuntur.* — Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanasii venisse Alexandriam Frumentium (*a*), atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamur, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. « In ea, inquit Rufinus, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India posterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicatiois vomeri impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspicendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia ulteriore dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indianam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis et in notitiā capitis his quibus animus pascebatur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quemdam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi barbarorum, ut si quando foedus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, oinnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantes, et lectiones suas parantes, barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scrinique commisit: ex quo et in honore magno apud regem habiti, et in amore.

5. *Frumentius ab Athanasio constitutur episcopus Abyssinorum.* — « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit heredem; adolescentibus autem quid vellent agendi dedit liberam facultatem: quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam

A quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; et præcipue Frumentium, cuius prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluarent: sed et ipsa multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quidquid opportunum fuisse, loca ædificis aliaque necessaria B præbere, et omnino gestire ut Christianorum ibi semen exsurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procreationem regni geregant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbaricoloce, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium suscepere) attentius et propensius Frumentii dicta gestaque considerans, in concilio sacerdotum ait: « Et quem alium inverjimus virum talem, in quo sit spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? » Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellezio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. Quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, et innumeris aucta monumentis haud ita pridem in lucem prodierunt.

6. *Indiam Rufinus, quemadmodum et alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est.* Tum enim remotissimis quibusque regionibus versus orientem ac meridiem late patentibus Indiæ nomen erat. At

(a) Socrat. lib. i. cap. 19: Sozom. lib. ii. cap. 24; Theodor. lib. i. cap. 23.

immane quantum labitur Rusinus, cum Indiam illam ulteriore, ut vocat, inter Indiam citeriore et Partiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentum nacta apostolum est, eam esse Æthiopiæ partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs per ampla et opulenta, cuius hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Acsum dictum, in regno Tigræ situm, decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis. Obtruncatum ait Rusinus Meropium: id negant Habessini, sed morbo aiunt extinctum. Frumentum autem et Ædesium sua voce nuncupant *Fremonatum* et *Sydracum*. Priorem *Salamam* quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho:

*Salutem voce lætitiae dico ei,
Magnificans et extollens eum,
Salamam, januam misericordie et clementiae:
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splen-*

[dorem,

Cum antea in ea caligo et tenebrae fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Tigræ regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dictum. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava Decembri. Unicum regi obeunti filium fuisse memorat Rusinus; sed Athanasii Æthiopumque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana et Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha et Atzbeha, quo nomine principum memoria C recolitur die 4 Octobris, atque his carminibus ab Æthiope vate celebratur:

*Salutem Abrehæ et Atzbehæ, qui sederunt
In regno uno, mutuo se amantes.*

Priscis hominibus, qui in præceptis legis Mosaicæ
[ambulabant,
Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii
[Christi,
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habi-
tatio ejus.

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant regum suorum originem duci a quadam Menileheco, Salomonis ex regina Saba filio: quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Judaici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudine jam olim eo confluxit, ut non semel Negusi seu imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum imperatoribus quatuor strenue sèpè congressus, demum anno 1624 victus captusque poenas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumcisio, Sabbati obser-vatio, et similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam

(a) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59; Epiphanius. *Hæres.* LXXXVII.

Afferunt Rusini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriori Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum ut citius 324 conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinus Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324 Orientis imperio potitus, non ante potuit Byzantii considere. Si vero Meropus post Metrodori reditum profectus est, anno puta 525 vel 526, qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, uti diximus supra, anno 326 electus est episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsum temporis B spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopiæ rege, sive post defunctum regem cum regina, usque dum adole-visserent filii. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340 potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurritur, si Meropium, non expectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rusini narratione comparet, quod huic sententiæ aduersetur. In annum ergo circiter 350, vel fortasse maturius, conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopiæ episcopum, gentem illam Christi doctrinæ illu-stravit, ejusque apostolus haberit meruit.

ANNO CIRCITER 331.—1. *Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.* — Eusebius porro et asseclæ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriae contendenter, ut Arii Alexandriam regres-sum impetrarent (a); cumque occasionem illi et ansam gerendæ rei percupide observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sese immiserent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius, tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis simultates aperte gesserant (b), ubi adverterunt plebem catholicis sacer-dotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se inierunt, communiques inimicitias suscepserunt aduersus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis (c): ex Arianorum enim consuetudine et societate veræ fideli jæcturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut et ipsi

(b) Sozom. I. II, cap. 91.

(c) Athan. *Ibid.*, n. 60.

persæpi Arianii sint appellati. Hoc juncti foedere, operam inter se diviserunt; ut Meletiani callidissimi homines et ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum confictionem susciperent, Arianii vero, Eusebianorum gratia et auctoritate freti, iudicij ferendi sibi partes vindicarent.

2. Eusebii calumniae in Athanasium. Arius et Euzoios libellum fidei offerunt Constantino.— Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse (a), ac rebus Arianorum augendis commodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Arianis aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatum. Verum Athanasius, ubi res agebatur ecclesiastica labefactanda, nec minis nec precibus opportunus, optatis Eusebii abnuit: nec modo Arianis non aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi extirpanda operæ semper plurimum studiisque consumpsit. Quæ res Eusebii et sectatorum ejus animum exasperavit in antistitem. Et conspicati non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidiā vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cuius criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem proclamantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinamentis perfectum iri, nisi imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio verit studia et conatus, et qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate et gratia usus (b), ministerio quoque adhibito cujusdam presbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Arianorum patrocinium allicere tentabat. Et vero administrator ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum aiens injuria affectum a synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hærente. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re imperatori verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: ægram imperator frequens adibat. In gravescente morbo, desperataque valetudine, Constantino presbyterum illum commendat, testata viri probitatem juxta atque religionem, neconon benevolum illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presbyter exinde inter familiarissimos imperatoris annumeratus est: et majorem in dies nactus gratiam fiduciamque, demum Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum aiens, quam quod in synodo decretum fuisse, si in conspectum ejus admittatur; astipulatum Nicæni decretis; sine causa reum agi et in crimen vocari.

(a) Socrat. lib. i, cap. 23; Sozom. lib. ii, cap. 18; Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(b) Socrat. lib. i, cap. 25; Sozom. l. ii, cap. 25.

(c) Socrat. ibid.; Sozom. lib. ii, cap. 27.

A Nova res atque admiranda imperatori visa est. Respondebatque roganti: « Si decretis synodi Arius, si doctrinæ astipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, et cum honore Alexandriam reverti concedam. » Litterisque confessim evocat Arium (c). Procrastinantem ut videt, secundas mittit, 27 Novembribus datas, quibus cohortatur ut prosecutum maturet, nec moras ulterius trahat, sed consenso publico vehiculo se conveniat. His acceptis Arius, comitante Euzoio diacono impletatis, abdicationis, exsiliī socio, imperatorem adit. Accedentes imperator percontatur, veramne fidem sectentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libellum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt meditatum vasferme, et dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte fidem impugnarent, neque erroris virus eliminarent. Perorabant autem sub libelli sinu, rogantes, quando sana et sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arii formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris relinentissimi, quibus impietas nullis delinita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt, aliamque disparem familiam ordiuntur, cuius secundum hæc antesignani fuerunt Aetius et Eunomius.

C ANNO CIRCITER 332.— I. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.— Cæterum delusus Arii calliditate Constantinus, eo appulit animum, ut eum Alexandriam proficiisci libens concederet (d) Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatimque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox propagalam fuit. Errores enim ille per urbem disseminate de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, et in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christianæ. Ut videt Eusebius frustra tentari Athanasium (e), nisi imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad antistitem daret minarum plenas, quarum partem assert Athanasius sic habentem: « Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti efflagitant, liberum præbeto ingressum. Si quos autem in Ecclesiæ communionem admitti cupientes te prohibuisse, aut aditum illis interclusisse didicero, mittam quamprimum, qui te jussu meo abdicet, et ex sedibus transferat tuis. » His adit Sozomenus (f), Eusebii et Theoguui criminationes in Athanasium, quod videlicet turbarum et tumultuum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contendisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad imperatorem itionibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio et catholicis episopis crimina, cædes, vincula,

(d) Socrat. lib. i, cap. 27; Sozom. lib. ii, cap. 22.

(e) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(f) Lib. ii, cap. 22.

verbera, plagas, incendia ecclesiarum ascriebant. Athanasius acceptis ab imperatore litteris rescribit ipsi : Joanni et sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias et seditiones adversus orthodoxos. Inter hasce ultro citroque oblatas criminaciones, animi pendens et cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, ejus superius partem exaravimus, deferentibus Syncletio et Gaudentio palatinis.

2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminaciones in Athanasium. Athanasius Nicomediam pettit. — Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius (a), imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum Ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium init opprimendi Athanasii, ratus non posse, eo incolumi, impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veterotauræ artis, qua olim Petrum, Achillam et Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggredierentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur : excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athribeos, Eudæmonis Taneos, et Callinici Pelusii, Meletianorum, hanc priorem singunt criminacionem ; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad imperatorem defertur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomine Apis et Macarius, istic tum versarentur ; a quibus rei veritatem cum didicisset imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, quis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius, re impopere gesta, non sñem fecit insidiarum : sed Isioni et conseleratis auctor est Nicomedia ne secedant, sed adventantem Athanasium novis adoriantur criminacionibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatique accedunt ; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de confracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant ; quod videlicet hostili erga imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno cuidam imperium affectanti. Hæc sane erant serini in Athanasium odii signa. Sed, providente Numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminabant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsante in suburbio Nicomediæ, cui nomen Psammathia

(a) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 60.

(b) Athan. ibid., n. 60, 61.

A audivisset Augustus (b), illi de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus imperatoriis ad populum Alexandrinum ; quibus Constantinus Meletianorum sclera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pius et frugi virum, æqui bonique studiosum.

3. Ischyrae historia. — Reversus Athanasius aliquantis per in pace degit. At Meletiani, in calumniis et conspirationibus adornandis pervigiles (c), haud multo interposito spatio, pacti initi menores, oblatam moliendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, et redintegrant de calice fracto querelam. En totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrini agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyras quidam profligatis moribus homo, perosus plebi ; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosijussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere et munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædicula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat, tanta tamen infamia apud accolias rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affinibus coetibus ejus interessent. Re comperta presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio ecclesiæ de more perlustranti facinus denuntiat ; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægritudine laborantem ac decumbentem reperit Macarius : patruque illius jubet, ut a tali ausu filium coercent. Morbo demum levatus Ischyras, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit : qui haud illibenter scelestissimum hominem, et consiliis opportunum suis recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatum facinus operam requirunt, insidias aperiunt in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi aiunt. Etsi perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resilire. At Meletiani vi compulsum, atque plagiis oneratum, ad iniquam pactionem deducunt ; ac hujusmodi criminacionem una omnes singuli et comminiscuntur (d), irruente scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, et, ut narrant alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyras, a sacerorum officio interclusus profugit, et cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem initivit. Verum cum ejusmodi profectio ab Athanasio juxta atque a ceteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat, maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermissurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique, ut ejusmodi calumniam perulganti habeatur fides. Is vero commentitum facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis

(c) Athan. ibid., n. 70 et 74.

(d) Hilarii Fragment., p. 1311.

objurgatus, peritæsusque sceleris, ad Athanasium adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium increpat Athanasius (a). Ille subornatum se et circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminacionem comminiscendam, libellum tradit antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, et Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagiis et verberibus ad id facinoris compulsum. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii convertibus interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris diaconisque, cum Alexandrinis tum Mareoticis, subscribi et suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyram concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus (b). Cum enim jam diu ad Colluthianos, atque exinde ad Meletianos descivisset, diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri penitentia comprobaretur.

In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio (c), quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, Græce comparent. Hæc sunt ejus verba : « Nam cum ille (Ischyras) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistor, qui et ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. » Vix sane credatur de Pisto isthæc sine codicis cuiuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a Nanno. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

4. Arsenii historia. — Neque fuerunt isthæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis (d). Verum, ut multiplici criminis facilius virum oppriimerent, aliud communiscentur portenti sane ac prodigi simile. Rem altius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in Breviariorum supra membrato inter Meletianos episcopos non compareat; qui en ad Meletianos jam episcopus desciverit, an, contra quam vetitum in Nicæna synodo fuisset, ab iisdem fuerit cooptatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad malescium sine spe et emolumento accedere, pactione pecuniae hominem perpulit ad sese occultandum, eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus monasterium fuit nomine Plemencyrcis, in Anteopolite nomen situm. Latente igitur Arsenio, prium

A rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferebant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram et Arsenium spectantia deserunt ad Constantimum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis reprehenderat, sive nihil minus hæc renuntiantibus habuit : ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

ANNO 333. — 1. Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur. — Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore synodum edxit Cæsareæ in Palæstina celebrandam, triginta nimis mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus (e), videlicet mense circiter Martio anni 333. Quæ res item Philippopolitanae synodi epistola firmatur, quæ sic habet : « Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse condictum : et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. » Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor (f), quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate et arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futili et a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi facinoris. Attamen ubi commotum ira imperatore esse accepisset, ad communis episcopos per Aegyptum rem significat diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat. Diaconus autem profectus ad monasterium Plemencyrcos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Heliæ monachi ejusdem monasterii fratrem, Tapenacerameum, et Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Re comperta, Pinnes ejusdem monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo fulmine ad inferiores Aegypti partes una cum Helia monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectione diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis reversus, derepente in monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit; quem, utpote alio transmissum, cum non reperirent, Pinnem presbyterum cum Helia monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 63.

(b) Athan. *ibid.*, n. 74..

(c) Athan. *ibid.*, in notis.

(d) Athan. *ibid.*, n. 63 et seqq.

(e) Sozom. lib. II, cap. 25; Hilar. *Fragm.* p. 1512.

(f) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 65 et seqq.

sunt in vivis Arsenium ac minime obtruncatum esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, per vulgata rei veritate, Athanasio cædem ascribere aggredetur: quam epistolam, Papbnutii monachi manu exoratam, nobis Athanasius integrum servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percrebuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria et Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Arschelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquirit, reputumque in custodiam tradit asservandum; et sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi sūm faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehenso tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates (a), qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyrike synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

2. Calumnia detecta. — Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, et Theodorus Heraclotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut aiebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere imperatori suasissent (b), jamque celebrandæ synodo deputata esset Cæsarea in Palæstina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum et malæ mentis adversariorum, iter et judicium istius synodi, nec injuria, detrectabat. Quare peracta de Arsenio perquisitione, et patesfactis Meletianorum conspirationibus, imperatori renuntiat repertum Arsenium, et totam homicidii scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis, de calice fracto et de mensa subversa criminacionibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique signum erat luculentum conficti et excogitati criminis. Ilæc misso Macario diacono significat imperatori: qui statim judicio censoris prohibito, Eusebium et socios in Orientem Athanasii Ecclesia deturban- di cupidine properantes retrogredi jubet; litterisque missis Athanasium cohortatur, ut populo suo pacem et tranquillitatem conciliare studeat, id cum primis in opitatis esse sibi. In Meletianos autem, quos omni execratione dignos appellat, invehitur acerrime. Mirari se ait, quos illi viros interemptos jactabant, eos ipsos incolumes ante omnium oculos versari;

(a) Socrat. lib. 1, cap. 29.

(b) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 65 et seq.; Theodoret. l. 1, cap. 28.

A mensam eversam, calicem fractum recordes homines modo ab Athanasio, mox a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantie suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit (c), acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aiens jure infamiae notam inustam, utpote turpissimarum rerum artifici.

3. Arsenius delicti veniam petit. — Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprensus fuerat, missis ad Athanasium litteris (d), significavit cordi esse sibi pacem et communionem Ecclesiæ catholicae, rogare adiutum sibi dari, polliceri nullam initium se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretrum una cum aliis episcopis editurum. Iotas Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati et catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi pœnitens facti, communionem Athanasii efflagitare cœpit: ac litteris imperatori testificatur se, jam omni posita simultate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amantissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaucho præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, et aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

ANNO CIRCITER 334. — 1. Antonius Alexandriam venit. — Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium monachorum patrem doctrinæ suæ favere et astipulari (e). Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu episcoporum, et maxime Athanasii, Alexandria se confert. Tum cœpit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresim eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Filii æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis letitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantes. Ipsi gentiles conspecta viri litterarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis (nam ener-gumenos, ac mente captos bene multos curabat); tanto numero ad Christianam fidem confluxere, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingredierentur. Et vero tanta

(c) Athan. *ibid.*, n. 66.

(d) Athan. *ibid.*, n. 69.

(e) In *Vita Antonii*, n. 69.

erat opinione sanctimoniae et pietatis, ut universi ne paginis quidem exceptis, hominem Dei, Antonium compellarent.

2. Antonius curat dæmoniacam. — Cum autem excederet urbe, Athanasio honoris causa comitate, ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere gradum rogabat, et sanare filiam suam dæmone vexatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; et propius accedente cum filia muliere, dæmon puerilam humi dejicit. Tum precatus Antonius, impurum dæmonem fugat, et incolumem matri filiam restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Antonium honorifice deducentibus, gestiens in amatain solitudinem remigravit. Quædam certe sunt quæs inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti viri, in annum circiter 334, Antonii Alexandriam profectionem consignemus. Ne ultra annum 334 vel ut tardius 335 differamus, vetat quod Athanasius in Antonii Vita, ubi apprime temporis ratione dicit, ejus Alexandriam profectum enarrat, priusquam de Constantini ad euudem Antonium missis litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexandriæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non potest ultra annum 335 differri iter Antonii; quia post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Constantimum reditus ipsius impetrandi causa mitteret, nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi suisque erroribus astipulari Antonium; cum contra clamarent viri gesta, et Catholicis addictum proderent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus post annum 335 conferamus.

3. Eusebius Cæsariensis inimicitiæ suscipit adversus Ægyptios. — Hoc item anno Eusebius Cæsariensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam annis esset Arianis rebus nec obscure deditus (*a*): at non ita ut catholicorum præsumum palam hostis audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli non tunc exploratum et notum fuisse memorant Ægyptii episcopi, sic jam non in promptu fuerit augurari. Subodoramus tamen, ideo Eusebium Ægyptiis succensuisse, quod fortassis una cum Athanasio abnusissent ad synodum Cæsareæ indiciam se conferre, quia Eusebius jam in Arianismi et odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane ait Theodoreetus (*b*), suspectam Athanasio Cæsaream fuisse ob illius urbis antistitem.

ANNO 335. — 1. Synodus Tyria. — Meletiani vero patetictis insidiis pudore affecti, studia et consilia alio converterant (*c*); ac fortasse conspirandi ūnem fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli, quibus non Meletianorum fama et dignitas, sed Arianorum res cordi et sollicitudini erant. Cum vi-

A derent ergo, per otium et pacem Athanasio licere solitam augendæ rei catholicæ operam navare; interturbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt, hosque rursum evocant ad pristinam flingendi et calumniandi artem. Meletiani igitur instaurato foedere (*d*), elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud imperatorem, et inveteratas consututasque criminaciones renovant. Prodigii simile est, tam versatilem et sycophantis opportunum Constantini animum fuisse; ut quæ toties ille falsa et contumelitia deprehendisset, ea denuo in judicium vocari concederet. Eusebiani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam parabant histriobus, auctores sunt imperatori, ut synodus Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia moderatur (*e*). Satellitum militare Eusebiani datur, ut arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno numero Eusebiani; quorum primipilares Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius Nicænus, Marius Chalcedonensis, Theodorus Heraclæotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus, Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedonius Mopsuestenus, Georgius Laodicenus, et alii plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique studium esset, sed perpauci. Inter eos maximus Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta omnes numero præter Ægyptios erant, auctore Socrate (*f*). Ab hoc cœtu avertebat Athanasii animum pristinarum recordatio conspirationum; nec lutum esse arbitrabatur hostibus se committere, quos penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ratio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agenda, jubente comite, cogentibus militibus. At vel invitum ille, litteris compulsus imperatoris, iniquo iudicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis quadraginta novem se contulit. Macarius item presbyter vincitus, catenisque onustus, Tyrum adductus a militibus est, ob delatum crimen fracti calcis et eversæ mensæ. Quæ res per quidem indigua erat, sacerdotem necdum convictum tam aspere excipi in præsentia episcoporum.

D 2. Eusebium arguit Potammon. — Constantinus reconciliandæ pacis percupidus (*g*), litteris ad Tyriam synodum missis, significavit optatissimum esse sibi, ut simultas omnis et altercatio in Ecclesia comprimiratur; sed quia non deessent, quæ turbas dare et omnia miscere animus esset, bortari se episcopos ad synodum celebrandam convocatos, ut dissidentia membra ad concordiam revocarent, quam de medio sustulerat paucorum hominum arrogantia. Monet ut citra odium gratiamque aliquam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas

(*a*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 78.

(*b*) Lib. 1, cap. 28.

(*c*) Athan. *ibid.*, n. 70, 71.

(*d*) Sozom. I. II, c. 25.

(*e*) Athan. *ibid.*, n. 71.

(*f*) Lib. 1, cap. 25.

(*g*) Theodoret. I. 1, c. 29.

sunt. His acceptis litteris, episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasio, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Aegyptiis episcopis, qui in viæ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicatus Potamion Heracleæ in Aegypto episcopus (a), cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus exsculptus, collacrymans et dolens his hominem dictis compellat. *Tene, inquit, Eusebi, sedere, et insontem Athanasium te judicem ferre? Quis isthæc toleret?* Dic sodes, nonne mecum tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro veritate mutilatus: tu nulla corporis parte mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolunis integerque ades. Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi quia pollicitus es te nefarium quidpiam admissurum, vel fortasse admisiisti? His Eusebius auditis excanduit; et mox consurgens cœtum solvit hæc locutus: *Si tanta hic procul finibus vestris arrogantia estis; haud abs re in crimen petulantiae et superbiae vocamini a contribubibus vestris.* Non desunt tamen, qui Eusebium purgare current a crimine vel suspicione oblati diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius explorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hæreseos, tum aliorum fœde gestorum causa male audiebant; hos inter eminebat nequissimus ille Georgius Laodicenus, ab Alexandro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa omnibus perosus erat.

3. *Quæ crima Athanasio offeruntur.* — Ventum deinde ad crima est; acceduntque ex parte Joannis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, et Ischyras sive Ischyrion (b). Hic de contracto calice, de mensa et cathedra episcopali subversis accusationes redintegravit. Querebatur item se sèpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; et accusatum sicto crimine apud Hyginum Aegypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetiisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communione junctus fuisse; causam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communicaturum se cum Athanasio negasset, donec calicis contracti crimen et suspicionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus aiebat, quod Marcum quemdam, presbyteri officio perturbatum, in Pelusii episcopatum promovisset; seque militarem custodiad, tormenta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsum. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Eplus, Pachomius, Isaac, Achillas et Herinaeon episcopi, qui inficta sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinæ accusatores promotionem ejus in crimen vo-

(a) Epiphan. narr. LXIX.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

A cabant. Aiebant nempe, cum omnes episcopi ante decrevissent, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorundam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsis societate et communione descicerent. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsis accusatores in carcerem conjectisse. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus machinantur, gratia et auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus et moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozomeno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. *Etsi porro crima multa offerebant antistiti, duo potissimum erant in ejus exitium comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyras, qui Athanasium modo, modo Macarium contracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore et infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.*

5. *Calumnias deteguntur.* — Tum Athanasius alii que Aegyptii, qui principio Eusebium et socios superius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimicos esse, queis quavis data occasione insidias et bellum pararent; necessitate atque injuria compulsi, Meletianorum criminationem in Athanasium adornatam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta episcoporum interpellare, eorumque testimonia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, quibus quoddam inesset veri et æqui studium, alias minis, alias convicti lacessere, ut deterrent ab æquitate vindicanda. Neque tamen summa licet vi usi (c), licet comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam et compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, comprobare potuere crima Athanasio oblata. Ischyrae namque calunnia de calice fracto et de mensa subversa, episcoporum omnium Aegyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujuscæ rei potuit Ischyras, argumentum proferre.

6. *Quod aliam vero sycophantiam spectat de Ar-*

(c) Athan. Apol. contra Arianos, n. 7-9.

senii nece (a), sic illa referente Theodoreto detecta, rec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosam illam thecam et manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse aestimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, judices Athanasius percontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem jubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisset ipse, quem perquirerent illi, cujus manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, praeterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes accepimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus altera eum manu truncatum; aliquantum moratus, ancipites illos hærere permisit, cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; et præsentes compellans: Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat (b), Arsenium nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis et mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasius.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usi criminis, aiunt Plutonianum quendam episcopum, Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsumque columnæ alligatum loris excepsisse, et in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripuisset; ac exinde aliquandiu delitusse, nec sine causa pro mortuo et ambusto hæbitum fuisse: qui quod præclarus vir esset et confessionis gloria insignis, idcirco Joannem et asseclas, ejus perquirendi causa, magistratus adiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

8. *Historia mulierculæ suspecta.* — Aliam memoret Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit (c), virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam et pollutam fuisse: « Introduci ad hæc, ait Rufinus, jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi flñem fecisset, se tacente, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci? »

(a) Socrat. I. 1, cap. 28; Sozom. lib. II, cap. 25; Theodor. lib. I, cap. 50.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 72.

A Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum: Tu, tu, inquit, mibi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculous pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset. » Tum dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandum quis horum auctor esset. Verum illi occlamarent, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enacto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac flingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo indicias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodis Alexandrina, Romana sub Julio, et Sardicensi memorari, in quarum synodis epistolis pluribus enumerantur alia Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia afferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniae artifices damnari et abdicari? Quorsum Philippopolitani præsules concelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant? Cur Epiphanius et Socrates tam nobile flagitium Ariorum omnittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut et Theodoreto, mutuatus est, fatetur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem et ridiculous, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicum est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi poenas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfundus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarint, quem accusatum oporteret?

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicens Philostorgium (d), qui sanctis et catholicis infestus viris, criminationes ab eorum adversariis conflatas ipsis ascribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomedensem illati stupri accusaret: cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa sit evulga, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

11. — *Legatio Mareotica.* Eusebiani patesfacta deprehensaque conspiratione, pudore affecti, inopes-

(c) Rufin. lib. I, cap. 17; Sozom. lib. II, cap. 25; Theodoret. I. 1, cap. 30.

(d) Lib. II, n. 11.

que consilii, usque eo quid agerent non habebant, ut Dionysio comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis reprehendere (*a*), quasi res non satis agitata et expensa fuisse. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasius autem et Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritem, quod rem tardi meditatum, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cessisset, quam peroptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum dolo et pervicacia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatiomittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitores darentur. Æqua res comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuiquam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasium perniciem, missis quatuor ante diebus veredariis, qui Meletianos in Mareotem alienam sibi regionem cogerent, præmissis item Meletianis et Colluthianis quibusdam, qui omnia ad conspirationem adornarent, habitu seorsim concilio, clam legatos eo delegant suæ sectæ principes, Theognium scilicet, Marix, Theodorum, Macedonium, Ursacium et Valentem. Hinc litteræ ad præfectum date, ut arbitratu legatorum omnia ageret. Hinc militare satellitum deputatum, ut militum ope et auxilio testimonia extorquerent, et documenta conscriberent. Quodque suspicione plenum ac iniquissimum erat, Macario presbytero sub militum custodia relicto, accusatorem secum abduxere.

12. Conquestio Athanasii et Ægyptiorum. — His conspectis Ægyptii episcopi, qui cum Athanasio Tyri versabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios episcopos Tyri coactos epistola (*b*), contestantur perspicuam sibi esse Eusebianorum in Athanasium et in se confitam conspirationem. Queruntur contra jus fasque gesta omnia, suspectos ejeratosque judices fuisse, dicta crimina, legatos sibi adversarios designatos, qui nihil non arbitratu Eusebianorum agerent, pari fide gesta cætera. Monent demum, Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum se scriptam: cavendum esse ne quidpiam eorum rogatu designetur, utpote inimicorum sibi; non ignorare illos qui causæ esset, quod ab anno proximo Eusebius Cæsariensis in apertas adversum se inimicitias prorupisset. Huic quoque simile rescriptum Dionysio tradunt comiti.

13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum. — Horum certior factus Alexander

(*a*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 72.

(*b*) Athan. *Ibid.*

(*c*) Athan. *Ibid.*, n. 80.

A episcopus Thessalonicensis, cuius grandis erat apud ultramque partem existimatio, famaque sanctimonie, litteris monet comitem (*c*) palam se videre conspirationem in Athanasianos adornari, quod suspectos et recusatos homines eo misissent legatos: allatum sibi fuisse nuntios præmissos a Joanne, periculumque esse ne Colluthiani, Meletiani et Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi episcopos fuerit, si non ex æquo et bono iudicium seratur.

14. Ægyptii appellant imperatorem. — Comes Dionysius litteris Alexandri commotus, Eusebio atque sociis rescritbit, et jam se Flacillo renuntiasse conquestum Athanasium de iniqua et præpostera legatione, rem nequam ex animo domini animæ

B suæ (sic ille) Alexandri factam; id sibi semper consilii fuisse ut communis calculo et suffragio mitterentur legati; haud levem fore criminacioni locum, si Alexander episcopus rebus gestis non obtemperaret. » Hæc ille. Neque id non intelligebant Eusebiani: sed vetabat cupido exterminandi Athanasii, ne quid consilio et æquitati darent. Cumque animadverterent Ægyptii episcopi, Eusebianos nihilominus ad cepta progredi, neque sistere gradum; rescripto ad Dionysium comitem dato, rogant ut quando Eusebiani pro libidine, nulla servata æqui bonique ratione, multa in suam perniciem machinarentur, judicium totum reservaretur imperatori. Comes autem, etsi legationis iniquitatem palam coarguebat, infestus tamen Athanasio, multum ad-

C versus illum operæ insunebat, usus ad arbitrium vi auctoritateque sua. Quæ causa fuit ut Athanasius, conspicatus omnia arbitratu et impulsu adversariorum agi, seque in discrimine versari, se proriperet adiretque imperatorem.

15. Fuga Athanasii. — Videtur porro Athanasius profectus esse statim atque legati ad Mareotem iter instituerunt, Ægyptis imperatorem appellantes. Et vero quid reliquum erat post hujusmodi appellationem, quam ut adiretur Constantinus? Et hæc est item concors scriptorum pene omnium sententia. Quæ vero quæstio movet, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arsenio, levis omnino momenti. Fortassis hac ratione facile conciliantur opiniones, si cum Athanasio dicamus, allatam primum fuisse criminacionem illam de calice fracto et de mensa subversa; sed cum idonea testimonia et argumenta ad eam comprobandam noui suppetarent, itum ad criminacionem de Arseni nece; quæ cum ipso presente Arsenio falsa et nugatoria esse deprehenderetur, inopia criminum, redintegratam tum fuisse pristinam illam propter quam legatio clam decreta fuit.

16. Narrant Rufinus, Sozomenus et Theodoreus (*d*), detectis insidiis ac deprehensa conspiratione, accusatores et judices qui fraudis consci

(*d*) Athan. *Ibid.*, n. 82; Rufin. *lib. 1, cap. 17*; Sozom. *lib. 11, cap. 25*; Theodor. *lib. 1, cap. 30*.

erant, tumultu ac seditione synodum complevisse, præstigialem vociferantes Athanasium, malelicum, sacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui jussu imperatoris disciplinæ pacisque servandæ causa synodo intererant, veritos ne violentias ei inferrent manus, clam judicibus virum propriosse, Athanasiū consensa navi Constantiopolim profectum esse, ut causam apud imperatorem ageret.

17. *Legatorum gesta Alexandriae et in Mareote.*— Interea legati cum Ischyra profecti, relicto sub militum custodia Macario, Alexandriam venerunt (a); datæque litteræ Philagrio sunt Ægypti præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Christiana, qui auctoritate deinceps et opera sua in res Eusebianorum gerendas incubuit. Alexandriae dum versarentur legati, domus victimusque quotidianam societatem habuere cum accusatore Ischyra. Et sub hæc, comitante Philagrio, militibus stipati in Mareotem profiscuntur, sedemque ponunt in ipsius Ischyra domo. Hic monumenta edita, hic perquisitiones facit sunt: hic dolos, machinas, cuncta veterotoriae artis tela compararunt. Animadversa presbyteri Alexandrini et Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines coram objurgant, quod soli cum accusatore, reo Tyri dimisso, accederent: postulant sibi saltem eorum actis et perquisitioni interesse liceat; se totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent esse concios, gnaros item qui testes veraces, qui contra ab Ischyra subornati essent: quorum nedium admissa postulatio fuerit, non sine vi repulsi et eliminati sunt. Quodque mirum, ac tali caterva dignissimum, exactis presbyteris, Philagriam militesque ethnicos admiserunt ad rerum sacrarum quæstionem. Introrsi ad testimonium ferendum, non clerici, sed catechumeni, qui sacris nunquam interessent. Imo vero ethnici ac Judei in testes admissi, ubi de confracto sacro calice, de mensa seu altari subverso res erat; quibus, utpote profanæ, nec initiatûs, ne obtueri quidem res hujusmodi licitum erat. Non ea mente, non eo consilio interrogabantur (b), ut veritatem aperirent, sed ut nutu inimicorum Athanasii, crimina proferrent. Si quis Athanasium illate contumelie iusinjularet, is mox Catholicus audiens, eti si unquam Christianam professus religio nem. Nec satis consulto tamen concinuatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis prodiit, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim quæstionem habentes cum Judeis et catechumenis: Ubinam, aiebant, eratis, quando irrumptens Macarius mensam evertit? Injus, inquiunt, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si catechumeni intus erant. Et cum litteris evulgassent ubique, stante Ischyra et sacra faciente, irruisse Macarium, et omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyras, quo tempore Macarius irru-

A perit. Responderunt iterum illi^v, in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægratus jaceret. Ad hæc testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse ecclesiæ libros; ipsi tamen testes, etiam submissi et subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occultatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio et nutibus, præfecti terrore, militum vi atque illatis plagiis conscripta, tanto pudori vel ipsi auctoribus spere, ut ea summa sollicitudine abderent, amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Angustaliana spiculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque (c) paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furorem et vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta et ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

18. Presbyteri autem et diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici (d), rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo et bono perquisitionem haberit. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non presente habitam quæstionem, sibi rerum guaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium asserretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyri missa, significant Ischyram non vere presbyterum, sicta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe comportum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustranti semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, adiutu interclusos, repulsam tulisse, et summo quidem opere exopläre, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnipibus, saltem quibusdam a se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso et Antonio comiteatum præfecto litteris renuntiant, rugantque ut hujuscem rei notitia ad imperatorem et ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est septima Septembri, anno. Julio Constantio fratre Constantini imperatoris et Rudino Albino, anno Domini 335.

19. Ex Mareote profecti Alexandriae (e), indigena in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites et gentiles strictis gladiis obvios, et maxime virginis impetrere, earum sacra corpora nudare, cædere, ita ut pedibus male multatae claudicarent. Ethnici vero aras et sacrificia minitari; adeo ut

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 15, 14.

(b) Athan. *ibid.*, n. 85.

(c) Athan. *ibid.*

(d) Athan. *ibid.*, n. 73.

(e) Athan. *ibid.*, n. 15.

temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio praefecto in episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam et tyrannorum violentiam simulatus. Inter haec facinora videre erat virgines fugere, et ethnicos Ecclesiam ridere, et quidem ante ipsas episcoporum aedes, quae revera erant officinae nequitiae et diversorum flagitorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim et mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum generi onerarent. Et haec illæ jejunii tempore a militibus contubernalibus et compotoribus episcoporum perpessæ sunt. Quæ autem tantoru[m] flagitorum occasio fuerit, nuspia[m] traditur. Verum augurari licet eo iniquitatibus et violentiæ legatos et præfectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, et fortasse inaledicis ejus artifices insequi, cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

20. *Athanasius damnatur.* — Legati demum rebus præclare gestis Tyrum remigrarunt, cum sese jam Athanasius Eusebianorum furori proripuisset (a), Ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati judicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero (b), qui Tyrias res accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit et episcopatu[m] abdicavit; interdixitque aditu Alexandriæ, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joanneu[m] vero et asseclas, tanquam injuria pulsos et male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque suum in clero gradum restituit. Hinc litteris imperatori gesta sua significant Eusebiani, epistolasque omnibus ubique terrarum presulibus mittunt, queis hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, neu litteris ultro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensem, fuga elapsum judicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inficias ei poenas esse, quod cum anno proximo synodus Athanasii causa celebrari edixisset imperator, detectasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius exspectantes multi præsules, diuturnum Cæsareæ tempus extraxerant; deinde quod cum plurimi episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos episcopos conviciis et probris onerans, interdum accitus non gerens inorem. Contracti autem mystici poculi convictum fuisse denuntiant, cuius rei testes essent Mareotici

(a) Socrat. lib. i, cap. 28.

(b) Sozom. lib. ii, cap. 25.

(c) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 17.

(d) Lib. ii, cap. 8.

(e) Lib. iii, cap. 6

A legati. Haec conselerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confundandi Ischyrae causa accesserunt (c), ne auditio quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex episcopis qui aderant, iniquo judicio ac rebus contra jus fasque gestis minime astipulati sunt. Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius et sanctimonia insignis, et Christi confessor, a Paphnutio Ægyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex synodo, ne pravorum judicio astipularetur. Sunt autem qui ante in ipso synodi decursu id gestum arbitrentur. Ait autem Socrates (d), Maximum damnationi Athanasii suffragium ascripsisse. Verum accuratius multo B Sozomenus (e), quam Socrates, quæ Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmatis, quod ait ipse Socrates (f), Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Ægyptii episcopi anno 340, contestantur sibi Arsenium hærente; et a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminacioni propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Ancyranus, cujus persæpe mentio inferius.

21. *Ischyras episcopus constituitur.* — Unum restabat, ut scilicet Ischyrae sycophantæ pactam calumnia mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis (g), eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minimo episcopum constituerunt. Neque tamen nou intelligebant illi rem per absurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticæ traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingrate cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae adiiscari in loco Pax Secontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia potitus, sive dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Nullum enim unquam nactus fuerat obsequentem populum, ne cognatos quidem et affines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, et, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad exactorem Mareotæ, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari: quod tamen minime peractum fuit, sed vacuam ille et inutilem servavit epistolam, quam ad verbum afferat Athanasius.

22. *Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Jerosolymitana.* — Eusebiani Athanasio damnato (h), necdum tamen confectis re-

(f) Lib. i, cap. 32.

(g) *Apolog. contra Arianos*, n. 85.

(h) Socrat. lib. i, cap. 33; Sozom. l. ii, cap. 26; Euseb. lib. iv *De vita Constantini*, c. 45 et sequent.

bns (una quippe supererat, cuius gratia tanta molimina, tantam negotiorum vim, tantum iter suscepserant, nempe ut Arium Arianosque in ecclesiasticæ communionis societatem admitterent), rem prope diem acturi, imperatoriis litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, imperatoris notario, cui nomen Marianus. Exstructa namque in Calvaria loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, encæniis totam synodus interesse celebritatis causa voluit Constantius. Maturè igitur ex Augusti voto eo se contulere episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebret sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem cujusque nomine, indicatis solum provinciis, de episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen et marinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consisteret. Lecta illa Paononiæ et Mœsiæ juventus, ii sunt Ursacius et Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hereseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervices dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis et Macedonius Mopsuestenus Arianis deditissimi. Longum easel reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnicie, Pakestina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Melletiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; et si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti et circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ ineundæ cum Arianis gratiæ causa afferit Eusebius de Jerosolymitanæ synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decein ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino exstructæ ejusque donis auctoræ encænia episcopi celebrant. Orationem ea die solemnerò habuit Eusebius Cæsariensis ad totum episcoporum et aulicorum cœtum. Diem celebratii assignat Chronicon Alexandrinum xvii Septembribus, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembribus, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere,

A ubi perfectis eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Jerosolymam contendunt. Minus vero spatii et temporis est a decima Septembribus ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numeroso cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cléri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encænia ecclesiæ Jerosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. *Arius admittitur ad communionem.* — Secundum hæc Eusebiani palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina (a), quo illæ circuítiones, conspirationes, calumpnæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario redditus viæ, cum non ex suo suorumque voto haec tenus cessissent, jam Eusebii et asseclarum opera aperte munitæque fuere. Iisdem enim, ut putatur auctori bus, litteris Constantinus Jerosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium et sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinuissest. Sanam eorum fidem ipsis coram loquentibus et ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fideli formulam epistolæ suæ adjicere. Cuius formulæ argumentum superius ad annum 329 expsum est.

25. Ejusmodi accepta imperatoris epistola Eusebiani, haud impigre ejus placitis obtemperant; et, rem scilicet jamdiu paratam meditatamque, Arium et Arianos admittunt ad communionem: resque gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque imperatoris horlatu, ac synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Jerosolymitanæ jam mortem obiisse Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. Quam sententiam alias confutavimus.

26. *Eusebiani Marcellum Ancyranum impetrunt.* — Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præsulem deturbandum vertunt conatum Eusebiani (b). Qui Marcellus, quoniam calamitatum, et, ut ita dicam, fortunarum Athanasii censors fuit, jubet animus res eum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadoccia sophista, D sophisticaque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descivit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum episcopis, et cum primis Arii asseclis: frequens synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblati causa, lapsus est. Aitque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cuius item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 84.

(b) Socrat. lib. i, cap. 36; Athan. *De synodis*, n. 18.

Syriæ peragrans libellos in vulgus spargebat : inio, *De subjectione Domini* inscriptum, quo strenue Asterianam juxta Arianam doctrinam impugnabat, inventus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, et Narcissum. Quæ res cum impotentium hominum iram inflaminasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo ubi quocunque inclinarent Eusebiani, eo omnium concors animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates reprehensum in synodo fuisse Marcellum Pauli Samosateni errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet ; illum vero pudore affectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

27. *Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Jerosolymitanos præsules. Nova calumnia Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.* — Interea Athanasius Tyro imperatoris adeundi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo incidenti (*a*), de repente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem attulerit. Et primo quidem intuitu imperator virum non agnovit : sed sciscitatus aulicos, et qui esset et quibus affectus injuriis edidicit. Verum ex præjudicata opinione et occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat ; proximumque erat ut amoveri præcipere. Ait Epiphanius (*b*) Athanasium, cum repulsam ab imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse : *Dominus mei tuique judex erit, quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis oppriment.* Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præsules, quo posset coram de illatis malis et injuriis conqueri. Rogabat item ut imperator legitimam cogi synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aurem. *Æquum* postulatum Constantius admittit ; missisque mox litteris, evocat episcopos in synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, iuaturare profectum gesta defensuros ; objurgat homines ut turbarum ac tumultuum auctores et oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia et studia evaderent, ad veterorianam artem de more confugiunt ; cæterisque episcopis Constantiopolitanis itinere interclusis, ne iis testibus rei gestæ veritas depre-

(*a*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 86.

(*b*) *Hæres.* Lxxix.

(*c*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

A benderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius et Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi imperatorem convenerunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria : sed callide novum crimen comminiscuntur, in imperatori commovendo opportunum. Comminatus, inquietus, Athanasius est, se commeatum frumenti quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus iræ, vultu voceque terribilis, gravissimas effert minas. Inexpectata calumnia et Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantum iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obstari, affirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes et nullæ facultates essent (*c*), tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel verecundiæ fines transierat, bene et naviter impudens erat, juratus affirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amori suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non expectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathammon, Arbethion et Petrus ; erratque Socrates qui præsules istos putat Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententiæ cujusdam in epistola Ægyptiorum præsulum (*d*). Narrat porro Sozomenus redintegratam coram imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exsilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius et Ægyptii episcopi, qui diserte aiunt, Eusebianos coram imperatore ne minimam quidem de calice fracto et de Arsenii nece fecisse mentionem.

28. *Permīrum sare, tanta pietate et æquitate principem eo calumpniis maledicorum adductum, ut ne quidem expectata defensione insontem virum pellet in exsilium.* Verum criminis opportunitate ita imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinquetur (*e*). Id eum non supplicii causa fecisse affirmat Constantinus junior, sed quo virum eriperet inimicis magnopere saevientibus. At licet Constantini facilitate nonnunquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus aninus eo usque Eusebii placitis deditus erat (*f*), ut in ejus gratiam, quem æstimaret insontem, solam vertere juberet. Quod sane perspicuum ex ejus ad episcopos epistola, ubi acriter objurgat illos quod Athanasium abdicassent. Et perquam tutus fuissest Alexandriæ Athanasius, si ex imperatoris placito eo reversus fuissest ; nec quidquam ipsi formidinis ha-

(*d*) Sozom. lib. II, cap. 28.

(*e*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(*f*) Athan. *Ibid.*, n. 87.

sisset in patria sua ab Eusebii potentia et malignitate. Quamobrem vero similius arbitramur hæc dixisse Constantimum juniorum, ut patris memoriam consuleret, atque pulsi Athanasii iniquitatem et invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasiū exasperatum Constantini animum narrant *Ægyptii præsules*, ut ex sola numinis providentia factum pūtent, quod exilio tantum, non capite, virum multaret.

29. Constantinus vetat alium eligi in locum Athanassi. Marcellus damnatur. — In Athanasiū pulsi et ejecti locum, alium factionis suæ episcopum deligere parabant Eusebiani et Ariani. Verum Constantinus sceleratos a tali ausu coeruit (*a*), quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuisset Athanasius (*b*). Neque tamen illi, qua erant pervicacia et temeritate, fūem faciebant hæc moliendi, donec intentatis misericordia imperator, petulantes homines a cœpto et proposito deterreret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrini, quod episcopo suo conjunctissimi essent, pulsi pariter et in exilium acti sunt; quorum hæc nomina, Paulus, Pluton, Aphantius et Paulus Capitonis filius (*c*).

30. Eusebiani pro-spero rerum eventu læti, jam cum potestas erat, adversariis suis perniciem machinantur. Quamobrem synodum Constantinopolis, repugnante licet Alexandro istius urbis episcopo (*d*), celebrant; et quod in votis erat, Marcelli causa assertur in medium. Is librum suum, quod ante (*s* Socrati fides) promiserat, flammis dare recusat. Quamobrem abdicato illo, Basilius in ejus deligitur locum. Vetat autem synodorum Romanae et Sardicensis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli scriptis exstitissem. Nam expensis istic Marcelli clausulis, quarum causa damnatus et sede pulsus fuerat, deprehensum est virum recte sentire, et injuria fuisse abdicatum. Eusebius porro Cæsariensis jussu, ut testatur ipse, Constantinopolitanæ synodi, Marcelli librum confutavit, quem Marcellum in ipso sui operis exordio invidiæ ac livoris accusat his verbis: Η ὄποθεσις αἰτῶ τῆς γραφῆς ή μισαδέλφεια κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἵτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpat. Verum, ut alias communistratum est, detorta perspèce viri sententia, atque ad pravam opinionem vi ratiocinii deducta, ut etiam testatur Julius Papa in epistola ad Orientales (*e*).

Anno 336. — I. Athanasius Treviros concedit. — Athanasius solum vertere coactus, Treviros exsilii locum contendit: eo cum pervenisset, a beato Maximino tum episcopo perhumaniter exceptus est (*f*). Treviris versabatur item Constantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibusque ad victimum honestumque cultum necessariis abunde instructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis

A conferimus in exordium anni 336, cuius temporis ratio pluribus inferius indaganda veniet.

2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert. — Inter hæc Eusebiani nervos omnes industriae contedebant, ut tantæ mollis rem, Arii videlicet in Ecclesiam admittendi propositum, perficerent (*g*). Is Jerosolyma Alexandriam prefectus erat, ut jussu synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum sese rebus immiscere, efferrati item nuntio antistitis sui artificiis et fraudibus hæreticorum sede et patria pulsi, in sceleratum hominem commoti, turbas ac tumultus concitant, futurumque erat ut tota civitas seditione conflagret, nisi Constantinus, postquam perversam Arii B mentem compererat, eum rursus Constantinopolim evocasset, rationem motuum rediitum, quorum nec obscure auctor ille fuisset. Eusebius tamen quodam loco ait, rogatu suo, repugnante licet ac invito Alexandro, acsitem Arium ab imperatore fuisse (*h*). Evocatum Arium Eusebius et assecæ, solitis artibus ac pro innata vasritie, curabant in Ecclesiæ Constantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut imperatoris auctoritate confidere possent, de fidei formula Constantino offerenda una omnes prospicunt, præcaventque ne quid in illa offensionis occurrat. Ingressum post hæc Arium interrogat imperator, num Ecclesiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjurium atque ad mendacium accedere, se recte sentire juramento confirmat, ac libellum assert fidei, ubi occultato hæreseos veneno, Scripturaræ voces dolose usurpabat. Tum imperator: Si sana, inquit, est fides tua, probe jurasti; sin impia, et tamen jurasti, de jurato Deus sumat penas. Dismisso ab imperatore Ario Eusebius et socii solita usi petulantia in ecclesiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Nisibensis episcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ causa preces ad Deum funderent. Obsistebat item Constantinopolitanus præsul, non debere aiens hæreseos auctorem, locum in ecclesia occupare. At Eusebiani, jactatis intermissionibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab imperatore vi rum; ita die crastina, te licet invito, nobiscum Arius in hac ecclesia aderit conventui. Quies Alexander auditis, grandi mœrore perfusus, ingressus est in ecclesiam Irene cognominatam; supplexisque manus ad Deum tendens, collacrymans in vulnus procidit intra sacrarium; humique jacens, auditus a Macario presbytero est hasce moestas effundere voces. Si Arius crastina die ad conventum accedit, me servum tuum ex hac luce dimitti, et ne sisas cum impio pium commisceri et una interire. Sin Ecclesiam miseraris tuam, et quidem miseraris, hoc

(*a*) *Apolog. contra Arian.* n. 29.

(*b*) Athan. *ibid.*, n. 50.

(*c*) Athan. *ibid.*, n. 40.

(*d*) Socrat. lib. i, cap. 37; Sozom. lib. ii, cap. 29.

(*e*) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 52.

(*f*) Athan. *ibid.*, n. 87.

(*g*) Socrat. lib. i, cap. 37; Sozom. lib. ii, cap. 29.

(*h*) Athan. *Epist. de morte Arii*, n. 2.

bene novi, animadverte Eusebii et sociorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam, ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis una introire videatur, neu deinceps impietas pietatis loco habeatur.

3. *Mors Arii.* — Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur antistes, et sub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipsa hora, egressus imperiali palatio Arius (*a*), Eusebianis satellitum instar stipantibus, per civitatis medium magnifice incendens ac gestiens gaudio, sutilia loquens, omnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyretica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum exhorrescens, ad alvi exonerandæ necessitatem compulsus, percontatur *num in proximo latrinae*. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac derepente animo deficit, et una cum excrementis dilabuntur intestina cum splene ac jecore; et, si Athanasii verba sunt ad litteram accipienda, crepuit ille medius velut alter Ischariotes; et ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapsu quodam temporis spatio non regredetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, extinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitio perterriti, defuncti corpus humarunt. At beata vir memorie Alexander episcopus, lætis Catholiconum animis, currentibusque beneficii accepti causa fratribus, synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus, et gratiarum actionibus celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus propicit ecclesiasticis; non quo gauderent de impiis hominibus interitu, sed quod ea res ex singulari Numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfluisse; sed Sozomenus (*b*) ita habet: Fertur porro diurno tempore neminem ea sella usum. Nam, cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alias monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque deum exsecrationi fuit locus. Ali quanto post Arianus quidam prædives et opulentus locum emit: et commutata priore ædificii forma domum illic exxitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnigena fuit, ut evenire solet, de rem insolenti opinio. Putarunt alii repentina morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum et impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficiis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, eum ut perjurum habuit atque hæreticum, pro merito supplicio divinitus affectum; perniciesque

A hominis animos fecit, ut impensis veram doctrinam vindicaret, quia Nicænae fideli veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rutinus (*c*), qui contra scriptorum omnium fidem et auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque immiscet plurima vero aperte repugnantia.

5. *Antonius pro Athanasio scribit ad Constantium.* — Cæterum defunctio Ario (*d*), nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oporta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu et exitio videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad imperatorem, quies malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulous criminationibus; Alexandrinus Constantinus petulantiam et temeritatem exprobavit, clericis et virginibus ut quiescerent edixit, non posse aiens Athanasium revocari, seditionem hominem et ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescripsit, non licere sibi sententiam synodi despicere: quamvis enim nonnulli aut odio aut gratia permoti in tali judicio fuissent, pari tam modo affectam tantam prudentum proborumque episcoporum multitudinem credibile non esse; Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiae auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorrere imperatorem a controversiarum et motuum auctoribus, ejusmodi criminis opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, et alios quidem Athanasium sovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem multatavit exilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus fuerat ad ecclesiasticam communio nem admissus.

6. *Interdixit præterea Constantinus (*e*), ne extra ecclesiarum septa, aut privatim aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se Catholicorum jungenrent cœtibus. Necdum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam loco scilicet et conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Plirygibus, Valentianis, Marcionitis et Paulianis, aliorum indiscriminatim hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. Lxiv, ubi sit, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte oblitterata sit.*

(*a*) Socrat. lib. 1, cap. 38; Sozom. lib. 11, cap. 50.

(*b*) Socrat. ibid.; Sozom. ibid.

(*c*) Lib. 1, cap. 45.

(*d*) Sozom. lib. 11, cap. 52.

(*e*) Sozom. ibid., cap. 33.

7. Eusebius et Theognius fideli formulam edunt. — Eodem ferme tempore Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, turbarum ac motuum percipi, novam fideli formulam edidere, qua τοῦ ὁμοούσιου vocem non repudiare quidem metu imperatoris Nicænae fidei deditissimi, sed quibusdam ad suam libidinem interpretationibus infirmare sunt ausi. Atque inde novarum quæstionum et discriptionum origo.

8. Alexandri Constantinopolitani mors. — Paulus in ejus locum subrogatur. — Alexander interim episcopus Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti annos episcopali munere cum laude perfunctus, diem obiit **extremum** (a), annos natus nonaginta et octo. Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferamus, suadet Athanasius, qui successorem ejus Paulum eodem imperante patrio solo ejectum narrat. Errat Theodoreetus, ubi Eusebium dicit post mortem Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi videntur Socrates et Sozomenus, qui obitum ejus referunt in Constantii imperium. Præstat sane Athanasio habere fidem, qui duobus post Alexandri decessum annis Constantinopoli agens, per moram et quietem intermissi itineris testis fuit iterata in Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus, qui post elapsum sæculum hæc conscripsere. In Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui Alexander instantे obitu rogantibus clericis, cuiam deferenda sedes esset: Si virum, inquit, pietate et doctrina insignem queritis, adest Paulus; sin hominem cum gerendis rebus peracrem, tuum colloquendi cum judicibus peritum, mavultis, commodior Macedonius. Non intactum, neque dolis suis insidiisque expertem Paulum siverunt Ariani, virum scilicet pietatis sibi et integræ fidei nomine perosum; sed, quæ expedita illis assuetaque erat perniciem machinandi via, crimina insoliti offerrunt, ipsumque reum agunt apud imperatorem. Constantinus, iterum circumventus artificio veterorum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnum exsilium fuit. Defuncto namque Constantino, in sedem ut alii exsules reversus est.

Anno 357. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini. — Anno 357 ineunte, Julius in Romanum pontificem deligitur (b), cum post Marci pontificis ac Sylvestri successoris mortem sedes apostolica vacasset quatuor mensibus. Insignis idem annus fuit Constantini magni obitu; qui morbo laborans supremo, Nicomediae Eusebii manibus baptismō tingitur, ut jam vulgata eruditorum fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei grave detrimentum, ut testamentum suum traderet Ariano presbytero, quem supra meminimus a Constantia Augusta in fratris clientelam et gratiam evocatum; obstrictum jurejurando, ut simul ac

(a) Socrat. lib. II, cap. 6; Sozom. lib. II, cap. 6; Theod. lib. I, cap. 19.

(b) Socrat. lib. I, cap. 50; Sozom. lib. II,

A Constantius præ cæteris dilectus sibi filius adventaret, testamentum mature ipsi traderet. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re sic constituta, exiguo interposito dierum spatio, vita functus est. Fertur in epistola Constantini junioris, id anini suisse patri, ut Athanasium revocaret in se dem suam, sed fato præoccupatum non potuisse optatum exsequi. Obiit ille die sancto Pentecostes, vicesima Maii coss. Feliciano et Titiano.

2. Constantius cognatos trucidat. — Defuncto Constantino, imperium Constantius cæde consanguineorum est auspicatus. Nam sive clam jussi ab eo milites, sive suopte motu et consilio, ut tutior Constantini filii pateret ad regnum aditus, Constantio interea per dissimulationem ignorandi rem non ingratis sibi fieri concedente, Dalmatium Cæsarem, Annibalianum regem, Julium Constantium Constantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cuius tacetur nomen, et quinque alias cognatos obtruncant. Cæsi etiam sunt Optatus patricius et Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam, ut par erat, invidiam ineunti imperium Constantio conflavit. Non perinde tamen in fratres iniquus, ambos, Constantinum scilicet et Constantem, in Pannonia convenit, ex æquo et bono imperium divisit, ut non potiorem ipse sibi sortem ascriberet.

C 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alli- ciunt. — Inter hæc (c) Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, assidui turbarum in Ecclesia auctores, opportunum, Constantino demortuo, tempus se nactos arbitrati, de voce ὁμοούσιον abieganda, inducendaque Arii doctrina solliciti, eo consilia omnia referunt, rei gerendæ administro usi presbytero, cui concreditum a Constantino testamentum fuerat. Quod cum ille, ut jussus erat, Constantio obtulisset; hic ut optatum sibi a patre assignari Orientis imperium edidicit, presbyterum in pretio habuit et in honore, liberumque concessit ad imperatoriam domum aditum. Hac data facultate brevi ille, ut erat veterator homo, et ad conciliandam sibi gratiam compositus, imperatrici per familiaris fuit, eunuchis item perharus et necessitudine junctus, quorum ingens erat in Constantii palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi, eunichorum principe Eusebio imperatorii cubiculi præposito in Arii sententiam deducto, ejus deinceps opera tota easterva eandem doctrinam amplexa est. Hinc vero ipsa Augusta, presbyteri et spadonum horatu, Arii sese partibus adjunxit. Ad cæteros auticos malum pervasit, atque ex palatio delatum in urbem, exinde per totum Orientem emianavit et late pervagatum est: dum interea oœcidentales regiones hujusmodi peste vacuae et liberæ essent. Constantium item sæpe familiariter allocutus Ariorum ille administer, ubi ejus animum versati-

cap. 34.

(c) Socrat. lib. II, cap. 2; Sozom. lib. III, cap. I; Theod. lib. II, cap. 2.

lem levissimumque deprehendit, ad Arianorum patrocinium suscipiendum pellicere tentat, deplorat tempestates quibus essent Ecclesia agitate, tantæ clades autores ementitur eos qui in vexissent τὸ φυούστον : eam esse discordiarum et factionum occasionem, eam æternum retineri ansam omnium controversiarum. Hinc in Athanasium reliquosque frugil præsules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti sautorem Eusebius, Theognius, et Theodorus Heraclotés, cum, utpote vicini, frequentes imperatorem convenienter, Athanasio redditum intercludere moliebantur, quo possent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At consilium eorum præverit et disturbavit Athanasius. Cum enim tres Augusti una convenissent in Pannonia, isthic de exsulum redditu actum ; unusque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in sedem patriamque suam.

ANNO 338. — 1. *Athanasii redditus.* — Quare Constantinus, cui Galliæ sorte obvenerant, eodem reversus (*a*), cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum litteris, quels virum summis exornat laudibus : atque ideo a Constantino patre sede pulsum, quod periculum esset ne inimicorum insidiis interceptus periret; in animo fuisse patri virum remittere in ecclesiam suam, sed fato præoccupatum quod in optatis erat exsequi non potuisse. Data fuit epistola Treviris die xvii Junii anno, ut putamus, 338.

C2. Non desunt tamen qui ad annum 337, his de causis referant. Primo, quod Constantinus junior Cæsaris solum nomen in ea epistola usurpet, Augusti accepturus, si ad annum 338 illa pertineret. Nam Augustus promulgatus est anno 337, mense Septembri. Ad hæc, aiunt, si annus erat 338, jam illi sua imperii portio obvenerat, nec quidquam in Alexandrinos, in Constantii ditione sitos, obtinebat auctoritatis, ut exsulem Alexandriam posset remittere. Verum hæc argumenta non tanti sunt, ut apertis Athanasii, Epiphanii ac Theodorei testimoniis prævalere debeant. Aiunt namque duo priores, ex trium fratrum sententia revocatos exsules fuisse. Cum autem Constantinus Nicomediæ obierit anno 337, vicesima die Maii, vix potuit decima septima Junii ejusdem anni mortis Constantini nuntius ad Treviros pervenire; multaque minus potuere tres Augusti, tanto terrarum intervallo dissiti, de revocandis exsulibus una egisse. Ad hæc, narrat Theodoreus Athanasium duos annos et quatuor menses Treviris moratum. Ex quo conficitur nona remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorum, si anno 338 eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpatum, non est, ut arbitror, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epi-

A stolis Augustorum semper comparet, neque etiam Cæsaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximini Augusti apud Eusebium hæc inscriptio legitur, Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μαξιμίνος. Et Constantinus in epistola quæ apud Theodoreum exstat, l. i, c. 17, nec Augusti, nec Cæsaris, nec imperatoris nomen assumit. Reliqua nullius momenti quæ obiciuntur consulio omittimus.

B3. Accepta Athanasius redeundi venia (*b*), Alexandria contendens, Viminiaco transiit, ac ibi in Constantii conspectum venit; et qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio et sociis exsilio sui auctoribus locutus est. Inde Constantinopolim contendit, et istic aliquantis per commoratus, criminationi per Macedonium Paulo episcopo intentata interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholicæ opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanæ sedis invadendæ, qui Macedonio presbytero usus calumniae artifice, virum accusari et deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici scriptores quæ fuerit illa criminatio, atque solum Theodoreus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tunc temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alias nobis locus ad dicendum est constitutus.

C4. Athanasius vero (*c*), post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Cæsareæ Constantium iterum offendit; ipsumque allocutus, nihil durum, nihil asperum effert in Eusebium et asseclas sibi semper infessissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338, Alexandriam pervenit. Reducem Athanasium ingenti lætitia excipiunt Alexandrini (*d*), accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti præsulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Ægyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo astimabant, regresso illo rebantur patrium sibi solum restitui.

DANNO 339.—1. *Eusebiani nova moluntur in Athanasium.* — Verum Eusebii et sociorum livor, æternumque in Athanasium odium diurnitati pacis atque lætitiae obsfuit. Vixdum enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt turbandi viri consilia (*e*), veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, veræ fidei amplectendæ, Arianæque repudiandæ ipsi auctor esset. Nec mora,

(*a*) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 87.

(*b*) *Athan. Apol. ad Constant.*, n. 5.

(*c*) *Ibid.*

(*d*) *Apolog. contra Arian.*, n. 7.

(*e*) *Socrat. lib. II, cap. 3; Sozom. lib. III, cap. 2.*

novas illi columnias struunt, veteres redintegrant, veteris obituā ariet exērcent. Primo criminantur ingressum Athanasium Alexandriam, seditionum, cadium, exsiliorum auctorem fuisse. Monumenta publica proferebant in testimonium, et sententias in reos latas. At quod solebat conjuratis et mala machinantibus occurrere, jam accidit imprudentibus, ut secum scilicet ipsi pugnarent. Nam quae re verso Athanasio illi gesta fuisse jactitabant, ex ipsis actis palam erat contigisse nondum regresso Athanasio, cum in Syria esset, iterque ficeret in patriam. In crimen vocabant quod damnatus et dejectus a synodo, suopote natus et sententia seditiū repulsa, non expectato synodi alterius iudicio. Veteratas illas refricabant criminationes, de calice fracto et de enecto Arsenio, etsi depulsæ et explose illæ nec sine grandi sycophantarum infamia fuerant. Impudenter mentiebantur frumentum a Constantino atendis viduis erogatum, ab Athanasio in propriam diversi rem. Et erat illud veteratorum consilium, ut ejusmodi frumentum in Arianoruū usum cederet. His permotus Constantius, ad quem per facilis erat conceleratis aditus, litteris Athanasium querelatum plenissimis insectatur, ita nimis Eusebianis opportunes, ut needum explorata rei veritate, fidem dictis eorum haberet. Hæc non Constantio solum, sed et fratribus ejus Augustis deputabant seditiosi homines: queis tamen non ita facile erat verba dare, præsertim Eusebianis, quantum animus perspectus ipsis erat. Athanasius vero missis ad Constantium litteris oblatis sibi criminationes propulsavit. Sed frustra cessisse conatus ex rebus postea gestis palam est, Constantio scilicet ha occupato querellis assiduis atque criminationibus Eusebianorum, ut nullæ paterner purganti se via veri evadendi.

2. Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit. — Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor (*a*), Eusebius cupiditate temper flagrans imperatoriæ urbis seditiū episcopalem invadendi, initam proximo anno in Paulum Constantinopolitanum criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cestante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metebatur, sperabat se, si regiæ urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officiis posse et obsequio imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum desert ad imperatorem, et qua erat veterotoriæ artis peritia, ejus animum exasperat in optimum antisitum. Jussu ergo imperatoris acciti episcopi, plerique omnes Ariani, synodum Constantinopolis celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidinem et arbitriam damnatus, depositusque est; et, qui unus erat confitatae conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitramur anno

(*a*) *Historia Arianorum ad monachos*, n. 7.

(*b*) *Sozom.* lib. iii, cap. 5.

A 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, et quæ illum subsecuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed praepostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum assecutus (*b*), imperatorisque amicitia et gratia fultus, tandem meditatum consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exequi et implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, isthuc cum eo Eusebius et socii sunt profecti: nec iam artibus solitis, occultisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

3. Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum. — Coacti igitur Antiochiae, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum, in

B Athanasii locum episcopum constituerunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum et origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita molto post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, qui rem communem gererent, tum aperte cœperunt cum Arianis adjungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communionis societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Ariani conventus agebant. Eusebius ipse Arii opinionem ut sanam et orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, sovebat pro viribus. Sub hæc eidem Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Iulium papam mittit, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos; erantque litteræ aduersus Athanasium, Marcellum et Asclepam conscriptæ. Legatis jussum, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad φευδεπτοχον illum transmittendas. Legionis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

C 4. Hoc ci rciter anno excessisse vita putamus Eusebium Cesariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide et probitate insigniorem: cuius in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

ANNO 340. — 1. Synodus Alexandrina. — Non suggiebant Athanasium tantum Eusebii et sociorum molimina in perniciem Ecclesiae comparata. Et prospiciens quod illud foret periculum (*c*), hereticum D hominem in episcopum cooptari, synodum Alexandriæ convocat. Eo constiunt ex Ægypto, Libya, et Pentapoli episcopi prope centum. Actum de instantibus negotiis, deque periculo mox futuri Alexandrinæ Ecclesiae discidii. Omnium calculo et suffragio epistola ad omnes ubique terrarum episcopos mittitur; qua orsi ab inveterato Eusebianorum in Athanasium odio, oblata olim viro crimina recentent, negant vera esse quæcumque eorum opera et arte evulgata foissent; et tamen virum insolentem patrio solo et Ecclesia ejectum acerbeque vexatum, vixum repetita sede, novis atqueisque impeti criminationibus. Aliunt cædes, seditiones, exsilia in-

(*c*) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 3.

putari, quorum nedium auctor ipse occasiove suis-
set, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta
sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versa-
batur: negotiaque hujusmodi vel Ecclesiam, vel
Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem
acta ipsa et sententias judicum se attexere episto-
lae. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis
sunt recensita locis, purgantique Athanasium a cri-
minationibus adversariorum, carpunt Eusebii am-
bitum et cupidinem magniarum occupandarum ci-
vitatum. Mirari se a viro, qui jamdiu et jure qui-
dem abdicatus fuisse, objici Athanasio illam por-
tentosam et contra jus fasque Tyri editam abdica-
tionem. Falso jactare illos, redeuntein Athanasium
ægre et indignante populo cleroque Alexandrino ad-
missum, quando contra, omnium votis, lætitia,
plausu exceptum nemini non exploratum esset;
tanta cupidine viri perniciem expetere, ut contra
quam perspectum sibi et Alexandrinis esset, illum
apud imperatorem de conversa in rem propriam
annona publica detulissent. Monent demum univer-
sos, Eusebium et socios posita larva cum Arianis
palam societate et communione junctos, iisdem in-
teresse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum epi-
scopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubi-
que commendare celebrareque. Rogant præsules
omnes, ut nō Eusebianis, si quid rescriberent
contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi litteræ
Ægyptiorum complurium episcoporum no-
men præforant: esse quippe ejusmodi nomina ei
suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros
in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdo-
tium promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante
annum 340, celebratam arbitramur, quia non
minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ
ab reditu Athanasii ad eam usque synodum gesta
sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno
338 Treviris profectus, cum per Germaniam, Pan-
noniam, Mœsiam et Thraciam Constantinopolim;
indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Sy-
riam, Palæstinam in Ægyptum reversus sit, non-
nisi vertente eodem anno, tanto nimirum itineris
emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Ex-
inde vero Eusebiani nova in eum commentiti crimina
undique pervulgauit, imo ad tres miserunt Augu-
stos. Quo factum ut litteras Constantius ad Atha-
nasium miserit querelarum plenissimas. Accedit
Antiochenum Constantii et Eusebianorum iter, et
synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur,
legati cum litterismittuntur Romam. Quas litteras
sibi transmissas, et quidem, ut videtur, Roma, in-
nuunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi
Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandriae
synodum habuere. Vix autem possunt isthæc om-
nia intra anni 339 spatium circumscribi. Ad hæc in
epistola quadam Athanasii anno 341 conscri-

A pta (a) dicitur, fratres sive legatos suos n̄epos, id est, anno proxime elapo 340, synodum Ro-
mae postulasse: probabile conjectura possunt
synodus et ejus legatio in annum eundem con-
fieri.

3. Legati Athanasii cum Eusebianis congregun-
tur. — Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt
ab Athanasio et a synodo Alexandrina presbyteri,
qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac
Eusebii legatorum postulatis obniterentur. Macarius
siquidem presbyter, Martyrius et Hesychius dia-
coni oratores ab Eusebio missi, Romam, ut di-
ctum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris
significarunt admissos ab Eusebianis ad commun-
ionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut
gratiae pacisque ineundæ causa litteras daret ad
Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio
item tradunt monumenta et acta Mareotica, quæ
ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum
Alexandrini legati accederent, moliebantur illi in
Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil
contra officii prætermittebant ad gratiam Arianis
conciliandam. Accedentibus autem Athanasii lega-
tis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem
animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps
Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet,
propediem futurum non ferens pudorem: quando
Pistum, cuius ille causam agebat, legatorum Atha-
nasii testimonio, non Arianum modo, sed a Se-
cundo per Nicenam synodum abdicato ordinatum
fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Marty-
rius autem et Hesychius coram legalis Athanasii
constituti, oblatis de more criminibus et maledictis,
ita probe naviterque confutati et repulsi sunt, ut
inopes consilii eo demum consugerent, ut synodum
indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se
Athanasio oblata crimina comprobatueros. Id cum
efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius
ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi
possent res accuratius expendi. His perlatis ad
Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate ce-
lebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore,
in qua nihil favori aut gratiae concederetur, ab-
nuunt Julio gerere morem. Athanasius contra con-
ditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus fu-
turæ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est
partium arbitrio permissa. Alii porro per orbem
episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi
epistola, Pistum impietatis causa damnarunt ana-
themate, et abdicarunt ut hæreticum.

4. Athanasius libros Scripturæ sacrae mittit ad
Constantem. — Per idem fere tempus Constans Au-
gustus litteris Athanasium rogat (b), uti curet sibi
litterarum sacrarum libros in usum commodos
adornari, quia scilicet Ægyptia gens iis exarandis
et campingendis solertia cæteris esset. Quod ille
haud diligenter executus, confessos libros ad

(a) Athan. Epist. encyclica.

(b) Athan. Apol. ad Constant., n. 4.

Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur mœxtria illa, ut vocal Athanasius, esse synopsis Scripturæ sacræ, ni pluribus alias ostenduntur.

Constantinus junior obit. — Hoc anno diem obiit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, coss. Acyndino et Proculo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia et Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

Anno 341.—1. *Synodus Antiochena.* Eusebius *Emilianus episcopus Alexandrinus constitutus: negat subitem munus.* — Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præciasam spem intelligenter, multosque tenuerant præsules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium configunt (*a*). Commodum illic accidit ut basilica aurea, cuius fundamenta Antiochia posuerat Constantinus pater, absoluto demum eura Constantii ædificio, solemnni ritu dedicanda foret. Ad enjus encænia majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim episcoporum. Anno igitur ineunte 341, coss. Marcellino et Probino, iudictione decima quarta, confluunt Antiochiam episcopi *xcvii*, vel, ut habet Athanasius, *xc.* Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognius Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorus Perinthius, Narcissus Neroniadis, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcedonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germanicæ in Syria, Georgius Laodicenensis, Theophronius Tyanensis. Aderant etiam quidam frugi et catholici viri. Nec desuertunt tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, cautè jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impleret suas; cum tamen, ut ait Socrates (*b*), ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item synodo Constantius quotidiani querimoniis in Athanasiū exasperatus, qui vi et auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegræ calumnæ, repetita crimina sunt; nimiriū quod abdicatus Athanasius episcopalem sedem, non expectata synodi cujuspam sententia, suopte arbitrio repetiisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione extincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuissent. Oblatæ deinceps sunt inveterate ille, nec sine delatorum infamia olim repudiatae criminationes, de Arsenio obtruncato et de fractio calice. Quibus allatis in meion, de successore in Athanasiū locum diligendo contestim actum. Pudebat enim cooptati Pisti, omnium calculo episcoporum damnati, nec a quopiam

A veri loco præsulis habiti. Quamobrem alio convertunt studia. Erat tum Antiochiae vir nobilis quidem et egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus (*c*); qui Edessa oriundus, et a pueri sacris litteris institutus, Graecas postea disciplinas a magistro quodam tum Edessæ degenti edocuit, ac demum Patrophilo et Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidicit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem iniit Eusebius cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophie dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphroni successor versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano sedes Alexandrina desertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneric se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem conviciis onerant et maledictis, quod esset ille astrologiæ, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgius curavit a Flacillo et Narciso Emesam reduci.

2. *Gregorio munus desertur.* — Abnuente Eusebio, desertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci (*d*). Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam, comiterque ab Athanasio ac per humaniter exceptus, atque filii et amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evulgandæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblatæ fidei formulæ nomen et suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Pbilagrio præfecto et Arsacio eunucio, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

3. *Antonius Paulum adit.* — Ut fertur in Hieronymi *Chronico* et *Historia*, hoc anno, Antonius Magnus, monachorum Pater, divino monitus oraculo, interiori petit eremum, invisurus Paulum (*e*), qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repeatat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absens mortem moderatus ferret Antonius, et una ut su communione Athanasio ad mortem usque coniunctum profiteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, ut diximus, a tenebris annis hominum allocutus.

(*a*) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. III, cap. 5.

(*b*) Lib. II, cap. 18.

(*c*)

(*d*) Socrat. ibid., cap. 10.

(*e*) Hieronymus in *Chronico*, et in *Vita sancti Pauli*.

4. Fidei formulæ Antiochiae editæ. — Interea Ense-bins et socii (a), misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium invictum τοῦ ὁμοοὐσίου vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμοοὐσίῳ ahrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula effert. In ea autem tacetur in visum illud τοῦ ὁμοοὐσίου vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixioram, in qua pariter misso ὁμοοὐσίou vocabulo, suspicioseissimam clausulam adjiciunt, dum aiunt, *Filium non esse creaturam velut unam e: creaturis, errorem ita suum ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis e: commendationis causa Luciano martyri ascripsere.* Verum, ut habet auctor *Dialogorum de Trinitate* (b), Luciani confessionem multis laciniis hereticis interpolarunt. Tertiam breviorem protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua, præter τοῦ ὁμοοὐσίου, omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in Collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis, xxv canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiae a doctis viris editæ; quo mittimus lectorum, ne, quam institutum ferat, longiores simus.

5. Gregorii ïnvasio truculenta. — Gregorius autem, Philagrio et Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret (c), populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacante. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax episcoporum Ægypti, Thebaidis, et Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta cum drepente præfectus Ægypti ceu bellum canere cœpit, edicto denuntians Gregorium Cappadoceum, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, et in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesiastis accurrere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertis novum episcopum cum solis Arianis versari, ingenti clamore obtestantur judices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque reimagi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquire et penas exposci, neque drepente vi atque patrocinio magistratum, vero episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnici dari male suspicandi causam ac zæsiunandi, non ex legum ecclesiasticarum prescripto, sed nundinatione et favore episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: ingrediente namque Gregorio ut animadvertis Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta ethniconrum, Judæorum, opilionum, alioru[m]que forensium et petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos consertim in

(a) Socrat. lib. II, cap. 40.

(b) Athan. tom. II [IV], *Dialog. III de Trinit.*

A ecclesiæ immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irruunt in ecclesiæ: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranda perpetrant flagitia. Incenditur ecclesia, sacramque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, et clamor populi rem indigne serentis, ac contestantis vius inferri sibi ab impio præfectoro. Sclesti autem illi, ceu furibundi et amentes, virgines sacras nudare, cædere, obstantes in periculum mortis conjicere, monachos in terram decossos calcantium impetu extingue; alias fustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impiissima admissa. Aves enim strobilosque, seu pinæ nuces, numinibus inimolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem conjecti et combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarunt Meletiani, ab ethniciis rapta humique projecta sunt. Tum Judæi atque ethnici in baptisterii adhuc conflagrantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscena vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec desuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque matronas manibus pertractas raptatasque, cogerent blasphemæ dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impeterentque calcibus.

7. Athanasius se fuga proripit. — Tum Gregorius in rerum preclare gestarum mercedem, Judæis, ethniciis et aliis ecclesiæ tradit in prædam. Concessa hac inique ac petulanter agendi licentia, quæ ex inde consecuta sunt, bello erant pejora et latrocino crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent; alii quorumdam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repartam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarerent; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia et plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat; carnifices enim illi presbyteros et laicos plagiis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal ducis pertrahere, et in carcerem conjicere, alios proscribere et flagellis cædere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschalis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiæ cum duce et ethniciis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertis, auctor duci fuit ut hora una triginta quatuor cum nobiles viri, tum virgines et matronæ, flagris publice cœsi in carcerem conjicerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præmanibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcerem reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiæ;

a. 4; Sozom. lib. III, cap. 5.

(c) Athan. *Epist. encyclica*, n. 2, 3.

obi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu frumentum, eo consilio ut antistitem nec opinantem confudenter. Verum expilatio in Cyrino facta Athanasio saluti fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi et quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, nequum confecto in alia ecclesia latrocino, populis se subduxit, maturavitque ab urbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesiae mox inferenda, nec sine casuum discrimine; tanto nimurum erant furore correpti. Memor itaque Dominici praecepti: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*¹, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinae Ecclesie calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater (a). Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, et diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui aderant. Surgens demum lacrymis persus, rogatur a fratribus quæ causa tantæ commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet: Vidi se mensam Domini sive ecclesiæ mulis undique circumsessam, qui ejus interiora calcibus vehementer imperiter; audiisseque vocem dicentem, *Altare meum polluetur*. Addidit autem Antonius, non diuturnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito reddituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem Dominicæ Paschatis die abstineret a sceleribus et a calamitatibus inferendis: diemque ille resurrectione Domini, et redemptione generis huiani faustissimam, conjectis in carcерem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesiæ igitur dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietas causa pulsi, tunc ecclesiæ invasione gloriantur: ac si qui vel laici, vel clerici a communione hæreticorum abhorrent, ii introitu arcebant ecclesiarum. In naucleros usque cæterosque furor convertitur: nam prefecti jussu, crucifixibus, verberibus, vinculis, carcereque compulsi sunt litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindicibus suis arte singendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta et monumenta conscribi curat, tot criminibus et accusationibus referat, ut nonnisi capitalis supplicii poena lui possent: usus hac in re ministerio cujusdam ethnici scribæ nominum cultoris, transfugæque a religione Christiana. Qui autem nomen et suffragium ascripsere, ethnici erant; idolorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Ne immanni quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos sævitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proripuerat,

¹ Matth. x., 23.

(a) Athan. in Vita Antonii, n. 82.
(b) Athan. Epist. encyclica, n. 2.

A orare, et qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt æmulati. Quemadmodum enim illi [Daniel], sic præclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad prefectum, ac ministros Ecclesie cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentia multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu et obsequio interclusi, lacrymis vicem suam deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriorem existinent. Dum enim Ecclesie ministri contumeliis et injuriis lassuntur, populi, qui hæreticorum impietatem execruntur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capitii suo impouatur.

B 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romanam transmittit. — Hæc Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisset, quo loci statim se fecerperit incertum. Constat (b) illum propter urbanum aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commemoratum, ut res quorsum evaderent occultis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio et sociis gestas, quo serme ordine nos ante narravimus. Communem agi rem ait, et roget ut quisque quasi Iæsus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiastica Arianorum dolis et insidiis labefactentur, si litteras Gregorius, si Eusebius et socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejificant. Ariomanitarum gratia isthæc admitti flagitia indicat, virginum supra, cædes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dictata hujusmodi epistola, cum Romanam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscedit, et Romanum versus habet iter. Eo anno incidit Paschalis solemnitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis bujus mensis diebus, mense Maio ad Italiam oras appulisse.

C D 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. — Ingressus Romanum Athanasius, a Julio Papa perhumaniter et honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, et illæ in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istic celebrandæ interesset: ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium et Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statam certam diem Romanum se conferrent (c); alioquin male suspicandi ansam daturos. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romanum Orientales accederent, putamus versus finem anni 341 incidisse. Legati vero Julii vel Maio vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestaruin rerum licet opinari. Præter Julium, qui comi semper et

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 20. et Hist. Arian. ad monachos, n. 11

gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii materterea bene morata matrona (*a*), Abuterius item et Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiae officiis prosecuti sunt. Erant porro cum Athanasio viæ et exsiliis comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo (*b*), vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem accessa fuit. Eorum nomina, Ammonius et Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri et Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscidit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate et fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam colerent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum hujusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulus Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclaræ gestæ recensuit; cujus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

41. Oratores ad Julium mittit Gregorius. — Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percipidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii papæ suffragio et consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum et officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quoniamobrem et ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa faciuncta, in Julii offensionem incurrit Gregorius (*c*).

42. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. — Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam per breve fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparet, sed prætermittitur vox ὅμοούσιος, quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum (*d*). Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, et Marcus Arethusius. Iis mandatum ut Constanti significant quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli et aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum es-

sent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium et aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates (*e*), abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quasi tum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romanum cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo a se conscriptam, abditis et silentio misis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

43. Alii episcopi ab Eusebianis pulsi. — Nacti opportunum consiliis suis et voluntatibus principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum conseleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi antistesites, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis (*f*), unum fui perfugium Julius Romanus, quem ex multis orbis et remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus Anchyranus, jam olim ab illis abdicatus et pulsus; quem denou impotentes furore aggressi, nullis non malis affecerunt; ut possent Marcello illatae calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandriam gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cuius causa agitatatur, sinceram commonstrat; rogat evocari et coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazeensis, quem paribus artificiis et calumniis deturbatum, quasi seditionum et auctorem turbarum profligant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romanum se proripuere turma, Lucius videlicet Adrianoopolitanus non semel ferro et vinculis Arianorum opera constrictus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confuxerunt ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, et Palæstina. Et verisimile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium et Paulum, Theodulus Trajanopolitanus et Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœus, Carterius Antaradi, Euphratius Balanæ; ex Phœnico, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, et ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Ili erant episcoli.

Anno 342. — 1. Eusebianorum ad Julium litteræ.
— Elpidius autem et Philoxenus presbyteri, Julii

(*a*) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(*b*) Sozom. *lib. iii.*, cap. 7.

(*c*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 24.

(*d*) Soer. lib. ii., cap. 48; Athan. *De synodis*, n. 25.

(*e*) Ibid.

(*f*) Athan. in epist. Julii; Sozom. *lib. iii. cap. 8.*

legati, Antiochiam profecti (*a*), litteras ejus offerunt Ausebianis. Hi ubi Athanasium venisse Romam intellexere, prouidentes ecclesiasticum illic fore judicium, quo procul absarent comes, milites, imperatoria auctoritas; quis freti rem arbitratu suo agerent (iis namque deficientibus ne mutire quidem audebant); exigitante facinorum conscientia tanto sunt terrore perculti, ut interpellandæ synodi causa legatos ultra præsinitum a Julio tempus detinerent, nec nisi mense Januario subsequentis anni abire conceperent, datis ad Julium litteris querelarum plenissimis (*b*), oratorioque more conscriptis. Et quidem initio fatebantur Romanam Ecclesiam, exigiani omniumque metropolim esse, sed ex Oriente prodiiisse doctores ejus; neque se inferiore loco haberi, quod amplitudine præstantior illa esset, quando ipsi virtute, consilio, sententia, facile antecellerent. Nec par esse evocari se a Julio Romanam ad synodum, cum Antiochena ab se edita decreta, rata, firma et legitima essent, nefas vilipendi synodum a tot episcopis celebratam; admitti ad societatem viros a se depositos et damnatos. Episcopos Orientis nequaquam iis repugnasse, quæ contra Novatianum decreta Romæ fuisse: neque vicissim Romanum pontificem obstitisse abdicationi Pauli Samosateni in Antiochena synodo decreta. Querabantur item præsinitum temporis spatum angustius esse, quam ut valerent Orientales ante conductam diem Romanam concedere; imminens quoque Persicum bellum proiectus impedimento sibi esse; non decuisse, Eusebio et quibusdam sociis ejus, epistles auncupari a Julio, sed toti Orientalium antistitutæ ecclœ; neque Julium suo, sed synodi nomine conscribere oportuisse. Demum pacem et concordiam fore cum Julio sibi pollicentur, si tamen res per se gestas ratas haberet; secus, si improbaret. Cum absurdis hujusmodi querelis legatos remittunt. Unum tamen erat quo se maxime arceri itinere Romano intentiebantur, Persarum scilicet bellum. Sed quid ad episcopos bellum? inquit Athanasius. Et qui Persico bello præpediantur quominus Romanam pergent, longinquam et transmarinam urbem; qui per Orientis loca etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum ultra citroque cursabant, quæsitum nunc quis adversaretur rebus Arianis, ut confictis criminibus pellerent in exsilium? Sed vera Romani itineris detrectandi causa erat admis- sorum scelerum conscientia.

2. Immania Gregorii in Ægypto facinora. — Sub hoc Euæbani, prouidentes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam et ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris autores Philagrio sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragrare curet (*c*). Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat episcopos Albanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis

A acerbe constringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum et confessorem, pellunt in exsilium: Potamnonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exsculptus, tot plagiis in cervicem laniarunt, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum extinctum putarent. Abjectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita et flagelli ope. paulum respiravit ac revixit; ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnerum dolore vita functus sit, iterari pro Christo martyri gloria insignis. Alii item episcopi grandævi, qui in episcopatu consenserant, ad lapidinas adducti sunt: alii item episcopi, presbyteri, clerici in exsilium transinssi. Quot monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii et Balaci ducis, qui ejusmodi carnifexinæ oderant! Quot episcopi plagiis laniati! Quot virgines verberatæ! His admissionis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quasi vero id illatis verberibus et contumeliis ille, non humanitate et beneficiis consequi posset. In episcopi autem Athanasii materteram (*d*), quam dum superstes esset calamitatibus oppresserat, vel defunctam ita sœvii, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisse insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisse. Jussit præterea impius homo quem viduis egenisque erogari consueverant abripi, vase que confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcem invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio et officio habebat. Quare Magnatum quam episcoporum vel monachorum malebat gratiam inire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si imperatoris aut ducis cuiuspiam, quos ille sibi demiceri efflagitabat, quasi re præclare gesta, ingenti versus erat letitia.

3. Mors Balaci. — Contigit interea ut Antonius audita Balaci ducis erga virgines monachosque ferocitate (*e*), missis litteris divinam scelerato interminaret ulationem, nisi finem facheret Christianos excrucianti. Risit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam huini projectam conspuit; labellariisque cum repulsa et injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando monachorum ipse vice in doloreret, se paribus eum malis impediturum. Needum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti praefecto haberet iter, ambo equis Balaci omnium

(a) Athan. *Anol. contra Arian.*, n. 20; et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 11.

(b) Socrat. *lib. II, cap. 15.*

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 12.

(d) Athan. *ibid.*, n. 13.

(e) Athan. in *Vita S. Antonii*, n. 86.

mitissimis vecti, dum pergerent, et equi pro more A solito iuderent, drepente mansuetior, quo vehebatur Nestorius, morsu Balacum decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

4. Synodus Romana. — Legati interea Elpidius et Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt (a), Julioque offerunt Antiochenæ synodi litteras. Lectas Julius aliquandiu penes se tenuit occulta, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimam Patrum subripi notitiae: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi præcisam intellexit, epistolam profert: qua perfecta, stupor primo, hinc indignationes invasit. Coacti itaque præsules plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis confusa, et adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admittendum decernunt, et pro irritis habenda factiosorum scita definiti. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios episcopos pari artificio et iniquitate pulsos.

5. Epistola Julii synodica ad Eusebianos. — Tum Julius conscriptas hortatu synodi litteras per Gabianum comitem ad Antiochenos misit (b), nuncupatas scilicet ad Danum, quem nos Theognium Nicænum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliasque. Primo notat superbiam et procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiae studium in iis præferri, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi virtus verti, quod ad synodum Romæ celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse præter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romæ ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quæstionem ex decreto Nicænae synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque soverent, hominibus a Nicæna synodo damnatis et Ecclesia pulsis: et tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitiis reos significat. Si per Novatiani et Pauli Samosatensi exemplum scita synodorum vige oporteat, nefas trecentorum præsulum decretavilipendi, admittendo Ariomanitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romæ amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum, cui parva civitas concredita fuerat, illa despacta, ampliore ex sola Iuanis gloriæ cupidine invadere: queis Eusebii am-

bitum exagitabat. Futilem afferri Itineris detrendingi causam, cum dicent, ob angustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille prævertisset, æqua foret querimoniæ causa: at cum nedum iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra prælinitum tempus detinuissent, negata ad Januarium usque mensem discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam afferre causam, Persicum scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coiceret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncupasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiae episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Assert causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crima depulisset, et malum imicorum apernisset animuin; reliquos item episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Perstringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates et mala Ecclesiæ, Catholice, presbyteris, monachis, imo et episcopis, Alexandriæ et per Ægyptum eo tempore inficta. Queritur exinde interclusos itinere fuisse episcopos et presbyteros qui voluissent ad synodum accedere. Aliquos in ipsorum cœtu reperiri immanium sceleurum reos, quibus, si crima propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspicio levaretur. Leniter postea hortatur, ut querelarum et dissidiorum fine faciant, et accendant quibœ cordi fuerit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiæ auctores. Mirari cum de inclyta Alexandrina sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi conscientio Romano antistite in tantis rebus definitur. Rogat demum epistolam claudens, ut secum animo reputent gestorum omnium reddendam æquissimum judici Deo rationem.

6. Mors Eusebii. — Synodalem Julii epistolam Gabianus comes, uti diximus, detulit in Orientem, et quidem, ut narrant Socrates et Sozomenus (c), Eusebio interea antequam synodi gesta compresisset defuncto. Queis, ut mea quidem fert opinio, neutriquam refragatur Athanasius, dum ait, postquam hæc scripsisset Julius, Eusebium et socios, τοὺς περὶ Εὐσέβιον, cœptis instituisse, ac turbas de more dedisse. Id enim dum Gabianus comes tantum itineris persiceret, potuit Eusebius moliri, obisseque tamen ante comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto cœptis naviter institere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

7. Seditio Constantinopolitana. — Plebs Constantinopolitana Nicæna fidei studiosissima, defuncto Eusebii, Paulum revocat in sedem (d). Eodem

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 20.

(b) Athan. *ibid.*, n. 20, 21.

(c) Socrat. lib. II, cap. 12; Sozom. lib. III, cap. 7.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 13; Sozom. *ibid.*, cap. 7.

atem tempore assidui turbarum auctores Theogius Nicenus, Theodorus Heraclotes, aliique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opitulante Arianorum caterva, in episcopum prouerent. Hinc turbis et seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex Catholicis eam nemo erat quin ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio et furore, congressis utrinque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re conperta imperator, cui tum sedes Antiochiae, Hermogeneum magistrum militum in Thraciam iter habentem, iubet eodem itinere Constantinopolitanas res conponere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa completere, turbam populi concitavit: qui aduersi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenem, ejusque incensa domo, virum pertractum, ac ultro citroque raptum interimum. Gesta res est coss. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlate nuntio, Constantius quam matutrime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscenda. At ubi cives collacrymantes, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed media solita annorum parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod anchora seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non expectato nutu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promulgatio Autiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditioris fama conspicui, qui hanc leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissidentur. Nam primo octodecim mensium, quos Albanarium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2° Legatorum Elpidij et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constitutum. 3° Januarium mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Iugium anni 341 commutandum arbitrantur. Nam si omnium miss. et editorum lectio steterit, ut Janarius legatur, ruunt omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Janarius quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positis propalam est. 4° Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hec omnia mirum quan pugnant cum Albanasi et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romanam profectionem anno 339, moramque diurnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati cunsciantur, nullam fuisse perspicuum est ex his quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

A chiam profecti Pistrum delegerunt, ac legatos misere Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebiapis congressi sunt, quæ ad annum 340 referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam, Quia ergo ratione illos octodecim menses Romani etiæ in annum 341 desinere statuant?

10. Elpidium autem et Philoxenum, nonnisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet

n. 11: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod haereticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiant vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus estimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Arianis necem molientibus, se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, qua nec sine querela dieitur a Julii, legatos ab Eusebianis ultra condictum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiae detentos fuisse: et perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes editi juxta atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra condictum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januario anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa bievis tempestate confiendo, aliquot mensem spatum decurrisse necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio Patrum oculis subduxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Albanarium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. Enī ubi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

PROLEGOMENA.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrii perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confusisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subdux: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca persicile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrii vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, needum conserua expilatione, sua se proripuerit.

Anno 343. — **1. Photinus.** — In hoc circiter tempus consertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleret, popularium gratiam et existimationem conciliat sibi. At ubi postea profligatis esse moribus deprehensum est, minusque sanitam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Roinanam synodum, tribus ferme annis Roinæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit ediderit, alium ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Roinæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequenter adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum presulem per Romanum otium synopsin Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, ut a nobis est alias ostensum, grandi hic liber vobisq; suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacrae voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exsili molestia levaretur.

Anno 344. — **Ariani episcopi novam edunt fideli formulam.** — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superiorius, fideli formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorē (a): in qua quidem hæc Ariana sententia τούτων, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de οὐσίᾳ et δρουσιφ effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

B lis, sed factus, eis non eodem quo aliae res erant modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Endoxius Germanicæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, proficitibus Occidentalibus esse sibi Nicænam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

Anno 345. — **Synodus Mediolanensis.** — Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cuius per pauca nota. Eo item proficiunt legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et sicut illud in synodo Mediolanensi multorum præsumum consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumonica agitaretur. Hujuscœ rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et ceteris, qui malis Ariano rum artibus patrio solo pulsi fuerant. Nec fugiebat Augustum repulso Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsilibus ab Julio communio nem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac ceteris ecclesiis per fraudes et scelerâ Ariorum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque nutu et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitus quod negotium instaret, edidicit quæ res tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo per honorifice excipitur, et ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Ariorum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuisse, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam & dem vindicandam.

Anno 346. — **Synodi tamen Sardicensis conve**
c**atio ad annum 347 extracta fuit:** quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupido et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instauerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliæ præsilibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine concederent.

Anno 347. — **1. Synodus Sardicensis.** — Itaque, coss. Rufino et Eusebio, Sardicam confluent ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribunt Socrates et Sozomenus, decepti

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 19; Sozom. l. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo A morarent item eorum formidinem, quando consper- suffragium et non sibi ascripsisse, annumerans sci- xeraat aliter causam agi atque illi existimarentur. licet presentibus quotquot absentes subscripsere. Quia item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis extare monumens (a). Sed vide dignior Athanasius, qui centum septua- ginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin con- cessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibus- cum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant ceteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysii, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Ma- cedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta et Ægypto. Qui- nam ex qualibet regione adfuerint, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Asclepas, nec non alii episcopi Arianorum furore, doto, insidiis patrio exturbati solo. Eininebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catena circumferens queis non senec fuerat constrictus et oneratus : ventilabant et alii, plagis, fame, variis cala- mitatibus afflicti.

2. Orientales reformidant judicium Occidentalium. — Orientales vero, quorum principes erant Theodus Heracleæ, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defun- cionem exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, aliisque numero 73, si tamen subscriptionibus Phi- lippopolitanis sit fides, nimia conscientiae formidine tenebantur, ut accederent soli ; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Illychium Castrensem. Nihil enim perinde refor- midabant atque honesto et ecclesiastico judicio conflictari, nec nisi magistratum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ec- clesiasticumque tribunal adesse, ubi non comes esset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore perculsi. Præsto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palæstina episcopus et Asterius Petrarum in Ara- bia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente vene- rant, cum primum Sardicam advenissent, desci- serent ad Occidentales, ac vafritiem conspiratio- nemque hominum ceteris renuntiarent, comme-

B xeraat aliter causam agi atque illi existimarentur. **3. Fuga Orientalium.** — His illi animadversis (b), tametsi alacriter et promptly sese viæ commis- erant, rati Athanasium pulsosque ceteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, cause fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam diffi- cili conditione rerum : nihil præsidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata ; integras judices, accusatores documentis instructos, rem prope de- speratau. Deniū eo appellunt animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c), jam cum iter ingredierentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitiam afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Mar- cellum ceterosque a se damnatos ejicerent. Quæ conditio perinqua erat ; cum id, quode quæstio tunc esset, ut decretum ac definitum haberri con- tenderent. Tum Patres una cum Athanasio compel- lare homines ac provocare : par fuisse aut non iter ingredi, aut iam coram positos non subterfugere : id esse maximum argumentum eos maleficiorum conscientia torqueri. Si possent quæ crima Atha- nasio obtulerant, comprobare, accederent ; sin, cum nou possent, se nolle simularent, aperte sycophan- tas esse et damnatum fri. Quibus illi auditis stu- pesfacti, usque eo quid inirent consilii non habe- bant, ut iterata ad Marcotem legationem postu- larent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisse deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alte- ram illi perridiculam afferunt remigrandi causam ; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Con- stantius Augustus litteris renuntiarat, magnam se Persarum stragem edidisse, et Victoria lætum evo- care præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ec- clesiastum adventantes leniter et pacifice commonet : si quid criminis habeant Athanasio offerendum ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re judi- cium. His senex verbis alloquitur conseleratos, ac his hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimonie. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus ; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, et tamen nolint virum recipere, auctorem ipsis fore, ut in Hispanias secum profici- escatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, ac- cipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimisrum conscientiae timore tenebantur, rem negant, et fu- gam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 33; So- erat, lib. II, cap. 20; Sozom. lib. II, cap. 11 · Thiodor. I. I, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) Hilar. *Fragm.* 2, n. 7.

latum, denuntiatumque damnandos fore ut sycophantas, nisi se sisterent. At illi cum laesos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

4. Exsules depulsi criminibus restituuntur. — Cum igitur Orientales indecora ac turpiter se propripiusserint, tum reliqui Patres exsulum et oppressorum causam agitant. Leguntur litterae cleri et populi Alexandrini, litterae quoque octoginta Ägyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340 dictum est. Erant istibæc totidem innocentiae testimonia, quibus purgabatur Athanasius, ab aliatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatae illæ Meletianorum accusations de enecto Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obtruncatum jactitarunt, inter vivos comparebat integer et incolunis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, inter se pugnabant, ut est superius enarratum. Marcellus item et Asclepas probe et naviter crimina propulsant, ac innocui deprehenduntur. Præsto erant alii scelestorum accusatores: comparebant viri ab exsilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constictus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant: fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant, milites armatos immisso in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum conflictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustos missæ, dolose conflictæ, quibus imperatores inflammaret in Athanasium; quas vere a Theogno datae fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres, quæ mala in gratiam Ariauorum iudicata fuerant.

5. Ariani episcopi damnantur. — Iis perspectis ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliasque pulsos episcopos declarant innocentes, restituent in sedes, in ecclesiis remittunt, missisque litteris jubent a Christiana plebe recipi. In conseleratos autem severe, graviter et prius actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basiliū Akyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos desinunt neque cum ipsis ullam babendam societatem. Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Palestiniæ, Stephanum Antiochiae, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Menophontum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et abdicant.

6. Epistolæ synodicae. — His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significantur (a). Quarum extant etiam multæ quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19, 20, 21.

(b) Hilar. col. 1290.

Aria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque judices a causis clericorum: hortantur ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum suum, honorifice et cum gaudio recipient: monent Gregorium τὸν φευδεπόσκοπον a synodo damnatum et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur communionis societas. Admissos indicant ut iussones, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum et Plutonem presbyteros pulsos ab Eusebianis. His similia scribunt ad episcopos Ägyptios (b): pluribus autem omnia in encyclica epistola. Ad Iulium papam sribentes, iidem ferme recensisit, B adjiciunt Patres se ita credere, ut semper ante credidissent. Probant acceptumque habent Iulii consilium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis non concederet: congruentissimum videri sibi si ad caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Narrant breviter quæ gesta Sardice sint. Tria suisse pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsis episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calamitatibus. Exagitant deinde impios et imperitos adolescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod nunquam finem facerent adulterinam spargendi doctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relecta ecclesia sua, alienam, nimurum Aquileiensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Vialor nomine, obrutus et oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascripsere Patres Sardenses, atque exinde multi qui non adfuerant dedere suffragium, quos ad cclxxiv recesset Athanasius.

7. Nihil de fide Sardicæ actum. — De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fiduci formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indigne tulere Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hiuc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi re scriptum id ipsum putatur esse, quod Theodoretus τῇ ἑγκυρῷ epistolæ concilii Sardicensis attexuit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. Synodus oratores ad Constantium mittit. — Oratores postea synodus mittit ad Constantium, Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constans Augustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsis præsulibus in ecclesiis suas revertendi copiam saceret.

(c) Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20.

Constantio nimis auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et asseclarum sceleram perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restituvi jubeat: si neget postulata, sese, admotis compis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

9. Orientalium facinora. — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (*a*). Quia autem permuli in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et communione abhorreerent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympiæ Ænorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Illi capituli damnati fuga saluti prospiciunt; ac duin se carnisicibus proriperet Theodus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hactenus in controversiam vocata (*b*), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime convenient; ille scilicet epistola Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsum et profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. Synodus Philippopolitana. — Facinorosi autem homines Philippopolis consistunt (*c*), ausuque temerario dominant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protagenem, Gaudentium, Maximium, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύρων, quam nominis et commendationis causa Sardice datam ementientur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordinuntur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiaeque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exigitant, admissum ad communionem queruntur. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fracto, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiisque solo sequata, de presbytero Ischyra tradito custodie militari. Addebat ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exsilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentilium manu templum incendisse, altare communis, et clam aufugisse. In Paulum exinde atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more communisuntur. Moxque Athanasium de-nuo maledictis et calumniis onerant, fallaciis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrassæ ut a Julio admitteretur. Queruntur Occidentales defensorum, non judicum animo accessisse, et novis studere legibus, B ut scilicet Orientales episcopi Judicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutua concordiam soverent, acribus olim inimicitiis conflictores esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicationi intersuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in cæteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protagenem, et confecta immanni scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, velant demum ne quis cum Hosio, Protagene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conscientia, ad calcem adjiciunt.

41. Decem laici capite truncati, alii rexati. — Neque hic constituit scelus. Eos enim, qui se perfidie et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebat, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tunulos propter urbem sitos conspexit illuc transcendit Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi insensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a coetu eorum descivisse supra meinoravimus, non modo extores in superiorem Libyam amendant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi aducia lucifugis insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exsilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrum vertere solum coegerunt. Quid si de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(*a*) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.
(*b*) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 45.

(*c*) Hilar. col. 1307.

ligisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex iis, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicensis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

42. *Alexandrinis et Egyptiis illata mala.* — Eorumdem opera et gratia ad Alexandrinos usque et Egyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodii intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrantur suas; præscribiturque judicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculi facultate, si quos, ultra citroque cursando, offendarent qui fugam sibi expobrarent, Arianaque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exilio multabant. Tantusque terror carnisfucum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se propripere mallent, quam cum hujusmodi viris communicare.

43. *Mediolanensis synodus, Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmensem. Qui quovate fuerint presules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pellereetur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem libellum pœnitentiae dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatae res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent: quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantiæ, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

ANNO 348. — 1. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigit se putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (*a*), quam Athanasio ac Theodoreto his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam eum pervenissent legati Sardenses, litteras Constanti fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiae; polliceturque ille nihil non fratribus nutu et arbitrio facturum. At cum rem periudigne ferrent veritatis hostes, in episcopos qui juxta clivum diverterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus aggrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis antistes, qui alio incredibili scelere priora sclera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheno varii audaciæ suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei

A sectatores poprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere soleret, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret lacesendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschatis diebus metrictem adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, prooperat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriore cubiculo somnum caperet Euphratas Coloniae Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvete advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, ignarunque facti conspiciata, se delusam aestinnavit, rata non hominem id ætatis scortum arcessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergesfactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intromisit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore judices. Tum ingenti oberto clamore, servi omnes accurrere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitassent a somno, simul ad palatium properant: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non judicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi judicio rem inquire: clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere aiebat clericos tormentis subjici, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intromisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis judices natu minimum adduci jubent; qui non exspectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, et rei auctorem Onagrum esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodoret. I. II, cap. 8 et 9.

infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum A tanti in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amissio patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontius consuetudine a virginum conditione et integritate lapsa, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscriptio cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopisia itaque Arianis promotus ille fuit, atque deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitaque mansuetudinis specie, Catholicos, præserlinque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et execrando habendus, quod Aetium τὸν ἀθεον αἰματικὸν τρηλάζει.

3. Constantius revocat exsules. — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, et criminis ab uno id genus esse alia Arianorum in ceteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines szvitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsilibus liberum ad suas sedes et ecclesias redditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

Anno 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur. — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ φευδεπισχόπου sceleribus commoli, mitioribusque postremo datis Constantii iugis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferriri, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstite Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne redditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 42.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) Lodi reechio.

2. Athanasius Constantem convenit. — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunationo illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompeia (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum suis videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens adiisset, inde criminandi eum ansam arripuere; quod scilicet simultatis inter fratres movenda causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solus convenisset.

3. Constantius Athanasium hortatur ad redditum. — Aquileiæ cum degeret, ecclesiasticaque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicetur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc deservire tempestas cœpit (e). Sanctum ille præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susiperet, diu esse quod expectaret venturum ultero ac redeundi facultatem postulatum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflicitus, vix a pristino metu respiraret, comprehenditus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat consenso publico vehiculo se convenire, ut optatis fruenter. Tertiam item epistolam Constantius per Achitiam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem diurniores trahere moras ægre ferebat; conqueritus se jamdiu illum exspectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad redditum cohorteatur. At enim affirmabat se annum integrum exspectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemum

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian.* ad monachos, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20; Theodoret. lib. II, cap. 11.

scilicet, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios (a), jussit epistolam ad Athanasium dimovendam suspicionis causa mittere.

4. Athanasii redditus. — Imperator ergo Constans iteratis fratri sui litteris permotus (b), Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio et Ecclesie vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeunti gratulans, litteras dedit ad clerum et populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere letari de reditu tanti tandemque expediti præsulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam condigno et optatissimo Deus exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfunctum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere proposcientem in adventu Athanasii letitiam populis futuram: sic præterita mala lato exitu obliterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. Constantium convenit Athanasius. — Hæsimus nos aliquando ineerti Aquileianæ in Gallias, acceptis Augusti litteris, confessim recta properarit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileia profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum auditurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Adrianopoli Alexandriam remigrans pertransiit, Aquileia Romam venisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri flumine magnam itineris partem confecisse. Adrianopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui Arianorum præsumum jussu cæsi fuerant, tumulos conspergit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intuitus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac beneficii et gratiae loco peteret, nt ne criminationes adversiorum post discessum suum audiret; sed, si luberet, jam maleficos evocaret, ut coram objicerent crimina, id denegavit Imperator. At enim quidquid adversus eum ex calumniis inimicorum, litteris et publicis tabulis mandatum esset, abradi et obliterari jussit, pollicitus Juratusque nullas ulterius admissurum se criminationes.

6. Antiochiae dum degeret Athanasius, et Leontii cœterorumque Arianorum conventu et communione semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum gratia plurimum valerent apud imperatorem, autores ipsi erant ut curaret, provideretque, eccl-

A siam aliquam Alexandriæ Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ erant Alexandriæ, unam Arianis tradi concederet pro conventibus agendis. Ad hæc Athanasius, æquum quidem esse respondit imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiae Catholici degerent, qui ab Arianorum communione abhorserent, postulare se mutuo iisdem ad collectas celebrandas ecclesiam concedi. Et vero non iniqua imperatori visa fuit ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Ariani secus existimabant. Nam cum grandis Athanasii esset Alexandriæ auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque abortionibus futurum prospicerent, ut exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiae Eustathianos cernebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concederetur, rebus suis augendis studerent in Arianæ factionis ingens detrimentum. Nam tum etiam cum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absisteret.

7. Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii. — Constantius autem vi et ingeñio hominis obstupescens (d), missis ad varios per diversa loca judices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum præberent transitem. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriæ et ecclesie substituere, omnia quæ adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus eadem qua ante gaudent immunitate: dari episopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem; eam fore exinde notam argumentuunque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit, ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Albanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem et concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se judicibus præcepisse ut quotquot seditiones esse comperirent, legum subjicerent ultioni. Fortasse Gregorii nece commotus imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præterea, quæcunque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Albanasium in commentarios essent relata, obliterari et abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Ægypti præfectum, itemque ad præfectos Augustinianæ, Thebaidis et

Theodor. lib. II, cap. 12.

(b) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 22.
(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 55.
(d) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 54, et *Hist. ad monachos*, n. 23.

(a) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 22.
(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 55.
(c) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 22;
Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20;

Libyorum; mandavitque ut abolerentur quæcunque A in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium in damnum et contumeliam Athanasii decreta et litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

8. Excipitur Athanasius à synodo Jerosolymitana.

— His ita gestis (a), postquam familiaribus vale dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, lætari; alii ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii paenitentia dueli scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palæstinam autem cum pervenisset, omnes illius provinciæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicum exceperat; litterisque nonnulli apud eum se factorum paenitere testificati sunt, nec suopte motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter exceptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Ægypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscrispserat, hæc memoriuntur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Sylvanus, Panlus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii. — Quanta porro fuerit et quam effusa in redditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Ægyptum et Thebaidem lætitia (b), libert ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille tempestrans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatae causa, gaudio perfusos enarret. « Quid spectat, inquit, Ægypti et Libyorum episcopos, necon earumdem regionum Alexandriaeque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perfusi, non solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hereticis eriperentur, ceu a tyrannis rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentes, aliorum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes filiis suis auctores erant arctioris incundæ vita! Quot filii parentes obseerabant, ut ne suam pro Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoribus suasere, ut secundum Apostoli jussum orationi incumberent! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflicti, ex ardenti populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instruci! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex prohibite inhabitantium et precandi fervore, tot ecclæsias existimasses. Altam pacem videre erat

40. Athanasii Alexandriam ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo læsis civibus accedit, imo vero tota prope Ægypto undequaque in unum concurrente. In tumultis quibusque turba consistere, ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma et aspectu fruerentur; alii, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sapenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, nec modo præfecti et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullus tamen occursus frequentia, nullus splendore major memoratur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus ingressui: cum scilicet ex priore fuga, simili de causa suscepit, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cuius non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum hominem effusam? Minime, ait ille, ne Constantium quidem ipsum pari honoriscentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet imperatori memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, » quod patro ille jumento affirmavit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferret. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, aetas atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (ecqua enim alia ratione possim magnificum hoc spectaculum declarare?), fluvius omnes unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum, inquani, vere aurifluum et spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imo longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paullum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insanias suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu benefico, ignorantiae vinculis absolvit, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami excepterunt, et varia indumenta, multiplici florum genera

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 57, et *Historia ad monachos*, n. 25.

(b) Athan. *ibid.*

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est, Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui praeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba saulis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemoorem, et aromatum profusiones, pervaigilia et totam urbem lumine coruscantem, ceteraque omnia latitiae argumenta, quae Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur.

41. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii relitum, qui anno 362, post Georgii neceum contigit, narrare se prositeatur, certissimum tamen, ex que ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad redditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quae de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstite adhuc Constantio contigisse; qui cum anno 361 vitam clauerit, hinc sane consequitur non posse istud ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii vexatione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, haec adjicit: "Εδει γαρ τριστον παλαισμαστον γενναδαν νυκτερινα τελετας τυχειν και της άναρρησως, id est: « Fortissimum enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum inde praeconium consequeretur. » Quo liquidum est, bina eum sub Constantio exsilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenseat. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romae et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Aegypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Ceterum quae de Philagrio habentur apud Gregorium, quaeque nos brevitas causa praetermisimus, & videntur sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii redditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrius, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Aegypti praefectus. Anno autem 362, non potuit Philagrius eam gerere praefecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio bis solum praefecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyria synodi epistolis; secundum, anno 341, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrium, hominem sane sce-

leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

42. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zaccæus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum versantem adeuntes, renuntiarunt obiisse Pachomium (*a*); quos ille multis consolatus sciscitabatur, quis jam ejus vices impleret. Responderunt, Orsisium esse. Quibus ille: « Ne Orsisium, inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellate: « Haec tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ. » Quo dicto, fausta illis precatus, non sine commendatissimis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriae pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentiae significatione excepti sunt. » Haec in *Vita Pachomii*. Nec praetermittenda quae inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exsulare, non diu ante predixerat eum cito redditum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii redditum, signis et virtutibus clarus, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho presente, sermonibus est allocutus. « Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Aegypto praeclera Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum vindicem; abbatem Antonium solitariæ vitae perfectissimum exemplar; fratribus Tabennesiotarum coetum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in praeclarissimum exemplum ac normam propositi sunt. »

43. *Ursacii et Valentis paenitentia.* — Cum cernerent porro Ursacius et Valens tantam in Athanasio rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripta atque condemnata Ariana heresi, conficta esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, tametsi nullas ab eo acceperant (*b*). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum paenitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratiique erant; tum labefactatis ac prope desperatis Arlanorum rebus, aestimabant haud sine magno periculo posse se coepitis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS., Maii die 14, p. 324, 326.*

(b) *Athan. Apol. contra Arian., n. 37; Historia*

ad monachos, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 24; Sozom. lib. III, cap. 23 et 24.

a se hactenus in Athanasium congesta immerenti oblati suisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut prorior erat ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, necdum posita formidine, litteras penitentiae suaz testes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensem episcopum transmissum fuit. Tiburensem enim, non Trevirensim hic legi oportere propalam est; quando in mss. Τιθέμενος legitur, et episcopus Tiburenensis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιθέμενος. Sane veri similius est Tiburensem episcopum Italum, quam Trevirensim, litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio fatebantur, ficticias se criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientalibus vel ab Athanasio in jus vocentur, citra conscientiam Julii non ad futuros; hereticum Arium damnare se, ac semper damnasse. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent, pacificas ipsi litteras per Musæum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordia: societasque testimonium. Secundum hæc Ursacius et Valens, oblati sibi Athanasii nomine per Petrum et Ireneum presbyteros et per Ammonium laicum litteris, libenter subscripterant.

14. Tam fausto rerum exitu, quæ jubilatio, quæ lætitia omnium subierit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est, tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quantus eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, resipiscientiae signa dederunt? Quam multi qui prius crimina objecabant, veniam sunt precati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante virum criminati, palinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: heresimque ferentes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminationumque, eorum conventibus interessent, cum tam corde et propensione voluntatis cum Athanasio convenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a Catholicorum cœtibus ad hereticos desciscere.

15. *Damnatur Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 27.

(b) *Hilar. col. 1206*; *Sozom. lib. iv, cap. 6.*

(c) *Socr. lib. ii, cap. 20*; *Sozom. lib. iii, cap. 24.*

A contra Photinum hereticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentia gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedeq; que pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmiensis missis undeque litteris publicarunt. In Oriente vero, praesules erant prompti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Agyranum Photini consciuum et δύστροφα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et reverttere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasi reduc gesta in Arianos.*
B — Athanasius interea sedi sue restitus, Arianosque nec indiligerenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undeque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomenoque (c), ejus sectæ praesules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contraderet, ac Nicæna fidei harentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cuius summa erat in Agypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hereticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod iidem narrant, sanctum nempe praesulem, cum in redditu varias per agraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labore conspersos, in ordinem redlegisse, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operæ, transeunti maxime atque ad imperatorem proponanti, invitatos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæreret. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusaciones infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione praesulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; eum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum multari curaverant?

2. *Constans occiditur. Cædes Romæ* — In eunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chresti et Magnentii cæsus sublatusque est Constans Augustus, servens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetrano quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferriri sibi. Ut autem permisisti rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini filius.

(d) *Eutropius, Zosimus Socrat. lib. ii, cap. 25*; *Sozom. lib. i v, cap. 4 et seqq.*

lius Romæ inaugurator; sed vixdum elapsis xxviii diebus a Magnentii legato Marcellino victus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiariumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obruncata est: cæsi item Abuterius et Sporantius de Athanasio bene meriti, qui eum, cum Romæ degret, beneficiis donisque cumulabantur. Quorum omnium casum deploravit, fusisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

3. *Constantius bello Persico exeditus. Magnentius oratores militi ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalem partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclaræ, Persæ variis dñinitus immissis clatribus calamitatibusque afflitti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetraniōnem et Magnentium copias cogebat, ingentilique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tungensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementem et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem C sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggredieretur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba ficeret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri cædem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumente Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rusino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palati magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox dicetur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hasce supplices emittebat voces: *Oremus pro salute p̄issimi Augusti Constantii.* Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxiliare Constantio.* Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

4. *Ariani crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantius metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstite, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata'

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) *Apolog. contra Ariani*, sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

A nece, rumores denuo spargerè cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui facta pœnitentia defecerant ab Arianis, mutatæ iterum sententiae signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum actis et monumentis falsa sibi comprobat, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malum animum inimicorum patescit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii et Valentis pœnitentiam ad innocentiae suæ testimonium satis; suo ipsis nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cetera autem quæ ille persecutur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Socrates (d), eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque concilari, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebeam Athanasii amantissimam, Asterium comitem, olim Armeniæ ducem, et Palladium palati magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri jubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratri nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinamentis perterreri, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac peroptare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hasce litteras Athanasius seu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetranio abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetraniōnem numeroſo instrutum exercitu offendit (f); eventumque pugnæ reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(e) *Apolog. ad Constantium*, n. 22, 23; *Historia ad monachos*, n. 24.

(f) Socrat. lib. II, cap. 28; Sozem. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

bus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo condescendunt, circumsistentibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantini beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, nonnisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurarari oportere. Vetrario autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii depositus; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victimum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vitæ suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranionis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

Annō 351. — 1. *Sirmiensis synodus Photinus ablegatur in exilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tum Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiaæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fideli formulam adjectis duodetriginta anathematismis ediderunt Orientales, quam transmisere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspicuum tamen est quod τὸν ὄμοιον τὸν nomen tacetur, nec excluditur hæreses venenum. Photino oblata Gidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua inuincire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit illæ conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querebatur; si copias foret sibi congregandi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniiri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilius Ancyranus, qui Photinum ipso praesente Constantio confutavit, atque ex saeculis Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. Mursina clade accisæ res Magnentii. — Eodem anno, commisso ad Mursam prælio, diu auncipi marie pugnatum est. Victor demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accedit autem, ut tempore pugnæ, dolo ac si-mulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

tius, qui jam nimium in Arianas res animo propendebat, ictus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus: « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur: quod tam injuste suiset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absoltus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens; sed initium Christi ex Maria prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio insident innoxium criminosis damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendent: illud nimirum apud imperatorum animos præstuentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcellio et Photino vera sensissent. Verunt̄ in ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesiae submoverent, qui semper eis velut murus obstiterat, quo remoto reliquos in libidine suam cessuros speralant. Sed pars episcoporum, quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit, pars coacti metu et factione in studia partium conceaserant. Pauci, quibus fides chara et veritas potior erat, injustum judicium non receperunt; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripta traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant: quinetiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum corrueraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Cesarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a Laodicea, Narcissus a Neropoli. Ili ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: omnioxius quidem omniibus, sed præcipue Valentii deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnæ non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valentum ejus loci episcopo in solarium assumpto, diversus est. Cæterum Valens callide per suos disponuerat, ut quis prælii suiset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. IV, cap. 8.

(b) Athan. I. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

capturus fugiendi spatum, si quid contra accidis-set. Itaque paucis qui circa regem erant metu trepidis, imperatore anxi, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi suisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritus, non virtute exercitus, viciisse. Ab hoc initio illecti principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua patrum valuerint. » Hæc Sulpitius Severus, cui in eo haud libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tempore heretici loco habitum ab Athanasio, quippe cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad monachos missa, inter præsules qui rectæ fidei ac pietatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent, annumeretur Marcellus.

ANNO 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Etsi vero opinia ad perniciem Athanasio inferendam parata, Arianumque bellum tot presulum hereticorum opera mox redintegratum iri formido erat, in pace tamen Alexandriæ versabatur Athanasius, veræ fidei tuendæ augendæque plurimi intentus. Populus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et exemplis institutus, florebat pietate, vera fide morumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii sodalium invidiam inflammabat. Quæritare illi semper spatum occasionemque turbarum, nova machinamenta comminisci, quibus tantum pietatis studium interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio licuit in sua ecclesia considere, donec scilicet Arianorum furor, ope principis, quo erumperet haberet locum. Nec deerant interea quædam ceu velificationes, in diesque controversias agitari videre erat, ut solet fieri cum contraria studia multitudinem in varias distrahunt partes. Erat tum quidam ex Athanasii familiariis, qui de fide frequens cum Arianis disceptabat, litterisque monebat Athanasium quid utrinque dictum allatumque esset, qua quisque ratione sententiam asserere suam satageret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani planeque ab hujusmodi viro consultati; eo tandem argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam sy-nodus, quia vocibus ex Scriptura sacra non mutuatis usa fuisset, repudiarent: rem ille Athanasio significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decretis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa synodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve causa fuerit vocis ḥρούστον usurpandæ, quo pacto Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit admittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut similibus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Diony-

A sium Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum. Origeneisque. Memorat autem fusoren epistolam, quam eidem familiari rescripsérat, jamque injuria temporum amissam. Voceni etiam ἀγένητον, in cuius usu ludebant Ariani, quoad varias quibus accipi solet significationes eruditæ explanat. Occasione, utquidem astimamus, hujus epistole, Ariani cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari contendebant (c). Et sane Basilius non obscure innuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse Dionysium. Verum Athanasius, data iterum epistola, sanam sancti viri suisse fidem comprobat ex aliis ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluribus jam a nobis pertractata est, ne Historiæ finis B prætergressi extra metam excurramus, non ulterioris hic indagabitur.

2. Julii mors, et Liberii exordium pontificatus. — Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invictus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum, cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim, menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus. Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d), quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circumfertur, mox ab inito pontificatu Athanasio infestus, virum a societate et communione sua repulit. Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso interea demortuo, Liberius excepisset, presbyteros Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexandriam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Romanum, execlesiasticæ regulæ præscripto oblitorum criminum redditurus rationem; si non properaret, Ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri. Reversis autem legalis, renuntiantibusque Athanasium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, minimeque cum Athanasio pacem et communionem esse. Verum, ut probe commonistratum a nostris fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola aperte vobis laborat. Athanasius enim, qui illatam sui damnandi causa Liberio vim variis in locis commemorat, nihil uspiam horum innuit; quodque D pluriuum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescribebat (e), ait se virum ideo admississe ad communionem, quia suscepisset cum decessor ejus Julius, ne in quorundam offenditionem, despactis defuncti placitis, incurreret: at ubi deprehendisset jure damnatum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum. Quibus verbis palam innuit, se tum solum condemnasse Athanasium, cum Beroeam relegatus, tædio diuturnioris exsilio fractus, sedis suæ recipiendæ causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.

(b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.

(c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilari. col. 1527.

(e) Hilari. *Fragm.*, col. 1536.

apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est Liberum, donec in exsilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

3. Lixor Arianorum præsum in Athanasium. — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodicenus, Acacius Cæsiensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neronianus, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursum excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagabant, quod tantam cernerent episcoporum cum Athanasio concordiam : nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem soverent. Metu item laborabant, ne episcoli nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, neu deserter illi, haeresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio et Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulso fuisse ad pœnitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus communitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam pœnitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se pœnitere simulaverint. Ad hereticorum itaque catervam reversi Ursacus et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuntiassent ante Athanasii redditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum Iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hereticorum nequissimis.

4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat. — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cœpit, juramento juxta ac litterarum, fraternalique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

A lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existinarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B Anno 353. — 1. Magnentii mors. — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 352, cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac diuidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantius Victoria elatus, superbiaque tumens, eo insanæ progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentilium, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellare non verebantur. In cujus appellationis insolentiam acriter invehuntur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. Fraus Arianorum insignis. — Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitiæ litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Arians, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulae venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, in scio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatum fuerat concedebat, Athanasio detulit Monianus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversaque inimicorum conspiratione, scriptio verboque significavit se iter minime detrectare, si imperator accerseret: at eum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedit, quasi ipse proficisci facultatem petiit.

D (d) Athan. lib. De synodis, sub initium; Ammianus Marcellus, lib. xv.

(e) Athan. Apolog. ad Constantium.

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 29.
(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 30.
(c) Sozom. lib. iv, cap. 9.

set, qui ne id cogitaret quidem, nequaquam iter in- gressum, nisi sincera et imperatoris consilio data epistola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vertore Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

3. Haec circiter tempora, annum quippe assignare in promptu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriæ ecclesiæ per multæ, sed pro populi frequentia ita angustæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare (*a*). Quæ causa fucrat, ut Gregorius δ ψευδεπίστομος, impetrata ab imperatore Constantio facultate, Adrianeum, sive templum ab Adriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium opibus Constantii exstrueret, ita tamen ut nondum confecto opere obtruncatus ille fuerit. In quadragesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, aniculæ, adolescentes, compressi ac pene exanimati domini delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, extingueretur. Sed universa multitudo, conqueri, ebriumurare postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absolute opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, et grandi edito tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam convenitus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra horrari, turbamque obsecrare, ut nihil properantis ageretur, remque tantisper diffenserent, et donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebarent. At, quod fere sit in populi turba, ut quod semel apprehendorunt, exuere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, et ad deserta loca grandi causa proficiisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus et ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re item vir sanctus in capitulis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse nec semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque criminalibus hæreticorum.

4. *Calumniæ Arianorum in Athanasium.* — His machinamentis Ariani Athanasio exitium parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholice rel calamitate esse conjunctam. Ne illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, aliaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud imperatorem (*b*). Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Ariani Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memorie causa, tum ut liceat hujusmodi criminaciones omnes quo ordine in medium allatæ sunt paucis intel-

A ligere, omnia denuo breviter perstringamus. Ilæc itaque deferunt illi ad imperatorem. Primo, quod erebris itionibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque et iniicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentio gratiæ ejus ineunda causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesia Cesarea dicta, nequum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipsius adeundi causa proficiisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis nonrisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequisque Arianorum circumventus, eunuchorum agmine obscessus, quorum audacia ipso imperante nihil non moliebatur, horum consilio et opera nullam æqui bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

5. *Synodus Arelatensis. Lapus Vincentii Capuani.* — Constantius post debellatum extinctumque Magnentium in Gallias venit (*c*), Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum ineunte 354 consedit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere cœperunt ejus adversarii, cum sancti præsulis abdicandi gratia autores sunt imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsente ac patrocinante Augusto, inimici arbitrio suo ulciscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus et Marcellus in Campania episcopus, datis quibusdam aliis viæ legationisque sociis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquileiæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatum accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, nec non alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberiæ postulationem perinique tulit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari potuerit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rei quæ tractabatur apprime cognosceret, et index in eadem causa inter episcopos frequens sedisset. Interfuerat quippe Romanæ synodo ann. 342, Sardicensi ann. 347, et, ut veri quidem simile est, ipso Vincentius tum presbyter Nicænæ synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furore ac scelere in Athanasium Constantius (*d*), terrore omnia et formidine complet, exsilium Interminatur episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium ment.; Hilar. contra Arianos.

(*a*) Athan. *Apol. ad Constantium*, n. 14.

(*b*) Athan., ibid.

(*c*) Ammian. Marcellin., lib. xiv; Hilar. in *Frag-*

(*d*) Sulpicius Severus.

proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterri- A tusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insontem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide. Id negabant Ariani epi- scopi, veriti ne si in medium afferretur heresis Ariana, Occidentalibus stomachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem im- petrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius (a), legatos videlicet, ubi urgeri se ad Atha- nasiū damnandum conspexere, spondisse vi- rum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Hi vero re secum deliberata respondent, non præ- sentis esse instituti Arii doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta imperatoris formidine perculsus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasiū se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vin- cens ius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnupta actis Ariminensibus suffragari.

6. Paulini Trevirensis constantia et exsilio. — Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis (b), qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, intentatis minis, episcopi Ariani instant, juberentque ut cum Arianis amiciam communionisque societatem iniret (c), Atha- nasiūque damnaret, inaluit sceleratorum vindictæ subjacere, quam ad indecoram simulationem de- duci, se Photinum aiens et Marcellum damnaturum, non adduci tamen posse ut Athanasiū, quem in- sontem aestimaret. Cum autem e re fore sua putar- rent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque pro- missis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadverterent (d), ut Ecclesia indignum alique nefarium in exsilio deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eo- dem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones: eo nimurum consilio, ut fractus tædio diuturnioris itineris animo concideret, mōremque gereret Ariani. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in ea D demum loca appulit, ubi Iesu Christi nomen non colebatur, in Pbyrgiam scilicet Montanistarum er- roribus refertam. Erat siquidem impia mens nefastiunque consilium Arianorum, ut vel sancte istic interiret, vel pollitos execrandis Montani et Maxi- milia ritibus cibos, penuria cogente, comedere; qui demum, non fractus animo, sed inedia ærumnisque debilitatus, confessor et exsul occubuit anno 358.

ANNO 354. — 1. Liberii gesta Athanasii causa.
— Post Arelatensem synodum, pacis conciliandæ

A specie, mandatum per Italiā totam prodit, ut episcopi omnes Orientalium sententiis astipularen- tur, gravibus in eos qui non obtemperarent jactatis interminationibus. Liberius autem, cui tum cordi erat æquitatis veræque fidei causa (e), accepto legatorum suorum lapsu, tanto punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur Hosio rescribens, quam ut in legatis suis novissimus omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententiis Evangelio adversantibus astipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cecilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probo consilio Vincentii transgressione evocaretur; fir- musque persisteret in æquitatis veræque doctrinæ sollicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, ceu quādam Ecclesiæ columnam suspiciebant tum universi. Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit (f), Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberiū adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundæ obtulerat, Pancratium (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, et Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eu- sebio Vereellensi eodem itinere, antequam Con- stantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argu- mentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem (g), quod sane commodum opportunumque accedebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtempe- raturos fuisse reliquos per Italiā episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasiū invidiam atque implacabilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandæ synodi facul- tam. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem; rem pluribus legatos ipsi narraturos. Constantio autem Augusto litteris signicabat, spem fuisse sibi a Christiano impera- tore et Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se lacerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tam clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum imperatore pacem requi- rere, non fictam et simulatam. Non Athanasii modo causa baberi synodum oportere; sed alia quoque multa instare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidiorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse ecclesiæ, legisse concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octoginta episcoporum de Athanasio sententiā iis

(a) Hilar. Fragm., col. 1332.

(b) Marcellin. et Faustin., in Libello.

(c) Historia ad monachos.

(d) Hilar., col. 1282.

(e) Hilarii Fragment., col. 1334.

(f) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 41.

(g) Barou., ann. 353, n. 2.

esse anteferendam. Ea scripta detulisse Eusebium quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi, oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem hactenus admississe. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua, sed apostolica statuta servari; se nihil iura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio et cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnusissent Arii sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii moliebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriæ episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arii erroribus conspersi, a se Ecclesia ejecitos fuisse; ex quorum numero quidam superessent qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societate ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodicenus. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequi Itali episcopi. Ex Vincentii et sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii episcopi Arianain hæresim proscriterent, sed repulsam tulisse. Obsecrat demum Liberius imperatorein, ut isthæc negotia curet provideatque in synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium et Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Caledonio quodam deferente, ad Eusebium misit; rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficisciendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorislee coniterque excipit, viæ juxta atque legationis comitem offert sese. Liberius significat, libentissime se huic negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifer. Cui mox rescribit Liberius, gandere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus sollicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquileiensi, ex cuius item consilio atque opera impetranda synodi spes accederet.

3. *Synodus Mediolanensis indicitur.* — Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præ-

A sulcum vota concurrebant; qui Constantii ope et auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine et arbitrio suo consecuturos sperabant. Resque sane contigit ut peroptabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

4. *Galli mors.* — Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus poenas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitinis discrimen venit, vix impetrata a Constantio incolumitate. Is ipse Julianus est, qui ad imperium postea evectus, a Christiana religione ad gentilitios ritus desiciens, ingentes intulit Ecclesie calamitates.

5. *Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.* — Si fides est Sozomeno (^a), anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354, æstate, alter ab imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus appulsi atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique et ad pugnam instructi consisterent, imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἐπιγενένω οἵρει παραγενόμενος ἔτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ξύνει ἀρχουσι, κατήπειργεν αὐτὸν ἐξιέναι τῆς πολέως, ita interpretatur ille: *Sequente æstate alter ab imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulit.* In qua versione duplicum nœnum statim adveritas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ξύνει ἀρχουσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγενόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandrinæ, ex comitatu imperatoris, qui tum in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειργεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii compulit vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, et sane verbum κατήπειργεν in imperfecto jacet.

D ANNO 355. — 1. *Synodus Mediolanensis.* — Annus 355 rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi et tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiastice administrandæ permissa, catholicis præsulibus vis illata, oblata exsilio capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate (^b). Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, convenerunt episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfluere. Et, ut supra tetigimus, suspi-

(a) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(b) Socrat. lib. i, cap. 56; Sozom. lib. iv, cap. 9; Sulpitius Severus; Baron. ann. 353, n.

eari quidem erat, ex Constantii animo diuturnis Arianorum fallaciis circumvento, exque rebus Are-late gestis, Arianorum præsumum arbitratu gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiastice doctrinæ integritas, cuius strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnandum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, eti propinquam, accedere abnuebat. Verum Ariani e re fore sua arbitrati si vir ille tantus synodi actis astipularetur, curarunt litteris synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferebant; missique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, et Germinius, qui litteras afferrent, et Mediolanum accedendi auctores essent. Se aiebant æquitatis concordiaque amore adventum ejus expetere, rogare legatis gereret morem, nec cunctaretur contra Marcellum et Photinum hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definiire, quæ jam prope totus definiisset orbis; plura dictiuros legatos. Si non obtemperaret, ea se præstiuros quæ postularet ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistole permulti episcopi subscripserunt. Exstant hodieque in subscriptionibus triginta præsumum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acacius, Germinius, Arianorum primi piliars. Eusebio rescripsit etiam imperator, urgens profectum, ac componens ut cum cæteris episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii et Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt (a), ut quam maturrius profisciscatur, spem esse ut ejus adventu propelliem Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se sunnompere ejus præsentiam et operam expetere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui prænuntia epistola, Mediolanum se constituit. Quo viridum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahit spatium, antequam miscendi colloquii facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem inibant Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, et machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi astipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, se, si vellent ipsi ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnaturum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tuto offerebat: nunquam enim Arianorum

A principes Nicænæ fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, astipulaturi erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propagator, prior suffragium Nicænæ formulæ ascribere cœpit. Valens autem calamus et chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæcum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri. Suberto exinde clamore, res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernerent. Valens autem, Ursacius, et reliqui Ariani, iudicium populi reformidantes, ex dominico seu ecclæsia ad palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non episcoporum, convocarentur.

2. Edictum Constantii offertur subscribendum. — Intra palatium congregati, ait Sulpitius Severus, illinc epistolam sub imperatoris nomine mittunt, omni prævitatem refertam: eo nimurum consilio, ut si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter suisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videtur potuisse nescire. Erat quidem edictum magnificis descriptum verbis: affectabat quippe Constantius eruditionis et eloquentia famam. Ariani auctoribus et magistris hæreses vestigia in ejusmodi litteris videre erat; et quod fuit male feriati capitum argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur episcopis edictum subscribendum offertur per aulicos et palatinos, omnibus in eodem quo imperator conclavi consistentibus, sed velo intermedio, qui mos erat ea temestate, ut persicile Constantius colloquium audiaret (b). Commemorabant aulici imperatoris sollicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleret; etsi vero Lucifer Ariæ illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsis a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hanc Lucifer, vehementi de more studio incensus, reclamat, Nicænam fidem Ariæ oppositam solam pianam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiæ militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non desplicere, et maledicta in Deum non execrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse imperatorem ab Arii doctrina revocare; ac derepente, mutato consilio, precibus viros, quando intermissione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tum blanditiis impetebat. In petra namque fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exceperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

3. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exsiliū ablegati. — Populus autem lectam in cœtu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs

(a) Hilar., col. 1222.

(b) Lucifer. lib. Mor. pro Dei Filio.

namque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, quidquid peregrinam Arii doctrinamoleret, presulis sui vestigiis insistens, summe aversabatur. De Dionysio tamen fertur, in sermone Maximi Tauriensis de natali die sancti Eusebii, hujusmodi historia: Cum Arianorum dolis circumventus Dionysius, suffragium suum adversus Athanasium scripto dedisset, supervenientis Eusebius, rogatus ut par modo et ipse subscriberet, se velle quidem idipsum præstare simulavit, sed quod sibi filium suum (sic nuncupat Dionysium) in subscriptione anteposuissent, perindigne ferre. *Vos enim, inquit, qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium præposuistis?* Quibus illi dictis permoti, confessum Dionysii chirographum deleverunt, primas Eusebio deferentes. Quos ille oligurgans atque irridens ait: *Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare concedo.* Unde cum dicat Evangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis, tum ipsis tenebrarum filiis prudentior lucis filius compertus est. Sic delusa Arianorum exspectatio fuit. Jam quod colloquium invicti confessores cum Constantio habuerint, Athanasio narrante edescimus (a): « Accitis, inquit ille, episcopis, nempe Luciferi, Eusebii et Dionysii, jussit imperator ut contra Athanasium suffragia darent. Ipsi vero id cum fiducia negare, coenmemorare Ursacii et Valentis pœnitentiam, quæ Athanasii adversarios falsi argueret. Non ultra fidem Valenti socioque habendam, qui jaundiu ea ejurassent quæ nunc contra Athanasium afferrent. Ille confessum exsurgens: Ego, ego, inquit, Athanasii accusator adsum, vel mei gratia eorum dictis habeat fidem. Illi contra: Qui accusator esse potes absente reo? nam etsi tute sis accusator, de absente sane judicari nequit. Non judicium quippe Romanum instituitur, ut tibi, quævis imperator sis, fides habeatur; sed cum de episcopo sit controversia, pari jure cum accusatore et cum reo agier oportet. Qui autem accusare potes hominem, eo tempore procul versantem et tanto itineris intervallo dissitum? Quod si illis narrantibus fidem habes, quid est quod Athanasio non æque habeas? Sin illis, non huic habes, sane hinc propositam est ipsos ad tui gratiam ineundam Athanasium accusare. » Alio autem loco hæc habet Athanasius (b): « Cum juberet imperator viros contra Athanasium suffragia scribere, ac cum hereticis communicare; illis rei insolentia stupentibus, puniantibusque id ecclesiastici non esse juris, statim ille: At quod mihi libitum est, id ecclesiastici juris loco habeatur: mihi quippe ita loquenti annunt Syri episcopi: aut igitur obtemperate, aut ipsi quoque extores futuri estis. His auditis episcopi, remque summopere mirati, supplices ad Deum manus tendere, cum fiducia compellare virum, docereque

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 76.
(b) Ibid. n. 33, 34.

A non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: regare ut eum timeret, ne derelipente datum adimeret; interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessum daret, non Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, nec Ariannam heresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit; quin et acrius stricto adversum illos gladio communabatur: imo nonnullos ad supplicium rapi abducique jussérat; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. » Iis Lucifer adicit, eam episcopos obtulisse conditionem, præsto esse se suis sumptibus Alexandriam properare, ut auditis duntaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, æquum de Athanasii causa ferre possent judicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquiis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promptu est enarrare: nam hinc et inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est,) tres episcopos Constantius in exsilium misit, Pancratium item presbyterum (quem Eutropium vocat Athanasius), una cum Luciferi a Libero legatum pariter extorrem fecit. Hilarius autem diaconum, ejusdem legationis comitem, Ursacium et Valens una cum spadonum caterva ubi nudassent, atque dorso flagellis cæcidissent, in exsilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vociferabantur (c): Quare Libero non obstisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere: *Dorsum meum flagellis obtuli.* Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod levitam contumeliis et plagiis onerarent. In exsilium itaque acti sancti confessores, excusso pulvere pedum, erexitque ad Deum oculis, cuius amore neque imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermittebant, Ariannam heresim impiam ubique renuntiabant, traducebantque Ursacii et Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio et intercapeline distabat exsili locus, tanto gravius in impios homines concitatatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque presulum demigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique manaret. Quis enim dum peragentes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis et probris insectatus est ut impios, carnifices et homicidas, et non quovis potius quam Christianorum nomine compellavit? Ceterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum afflatum congestas, legationibus quoque

(c) Athan. ibid. 41.

es plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

4. Liberii litteræ ad confessores. — Accepto Liberi rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsulibus misit litteras, quamvis, aiens, malis offici videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, et jam ad futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingenteret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem aestimarent: ei cum per hujusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi opitularentur. Postulat demum, missis litteris sibi quid gestum sit accurate signilicent, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendeat.

5. Quo autem acerbiorem exsilia pœnam sancti presules experientur, (quod erat hæreticorum consilium studiumque,) non unum in locum relegati sunt, sed in varias et multo intervallo dissitas transmissi regiones, ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertebant scelerati, in grave rerum turarum detrimentum veritatis præcones ac hæreses hostes varia loca peragrare, quo latius manarent illa perfidia Arianæ argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitem ferentibus, sceleratorum iniuriam non est esse ratus. Eusebius igitur Scythopolin exsiliis locum pervenit; cuius urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphanio teste, Catholicos a sua parceria exegerat, ut nonnisi unus Joseph comes isthic superesset, qui Arianum non declaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura et opera perpessus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germaniciam militatur; cuius tum episcopus erat Eudoxius Arianus. Quo in loco quibus sit ærumnis affectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne cuipiam ejus invisendi copia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsiliis juxta ac vita sine invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, paroeciam suam Ariana labi infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius protractasset vitam. In ejus quippe locum suffectus est Auxentius Arianorum deterrimus, a Gregorio Alexandrino presbyter ordinatus, qui Arianae rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem episcopos, alii pauci exsiliis pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Arianis iniuste societatem. Maxima pars minis, terrori ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum nu-

A mero Fortunianus Aquileiensis, et Eremius Thessalonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

7. Maximus sede pellitur. — Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum ægritudine stomachi laboraret, ab Arianis subscriptionem suam extorquere conantibus multis est afflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exsilium tandem pulsus est. In cuius locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Arianis rebus emolumenti causa studere coepit. Quo auditio Maximus dira homini imprecatus, prænuntiat cum non diu episcopali in sede permansurum. Accidit res ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, (derepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repetitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exuit episcopalem. Maximus autem in exsiliis loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clausus.

8. Martyrium Rufiniani. — Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarium episcopo immanem in modum vexatus, ante currum ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpente sanquine ore evomens, extinctus sit.

9. Vexatio Catholicis per orbem illata. — Nec solum autem Mediolani ac per Italiam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, multæ, exilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nollent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti aponna privari, tamquam in usum Arii sectatorum conferri. Data cuique volenti facultas est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque judicibus intentatæ, nisi cum Arianis communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodire: videreque erat per urbes singulas missos notarios et palatinos, qui judices concitarent in Athanasium, et episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exsilium, populisque graves interminarent calamitates. Legatis dabantur itineris comites Ursacii et Valentis clerici: qui si judices videbant non strenue rem agere, deferrent ad imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum caeteras hæreses intactas sinerent, solis Catholicis bellum inferebant. Tum episcopi, ut scriptum est, ad reges et præsides ducti, a judicibusque hæc audiebant: Aut subscribite, aut decedit ab Ecclesiis; nam jus-

sit imperator ut abdicemini. Alii a præfectis extur-
bati; quod tamen primarii viri non odio quodam
infensoque animo præstabant, sed ut ne ipsi inter
episcoporum amicos computarentur, atque hinc
foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magi-
stratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibi-
tis, multa pecunaria indicta, nisi singuli suæ
savitatis episcopum compelleret ad subscriben-
dum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore
erat ac tumultu plena, dum raptati episcopi pel-
lerentur, populi omnia luctu gemitibusque comple-
rent.

10. Hæc erant missorum palatinorum gesta. Ad-
mirandi autem homines iis quæ naeti sunt patroci-
niis freti, in eo toti erant ut alios episcopos acci-
rent ad imperatorem, alios litteris fictisque crimi-
nationibus circumvenirent, ut illi Constantii vul-
tum conspectumque, hi legatos, ninas, confusa
crimina pertinaces, pariter a recto pioque con-
silio evocarentur. Iis artibus imperator tam multos
episcopos compulit ad hæc proferenda verba: *Non*
ultra cum Athanasio communicamus. Nam eos qui
se adirent non ante ad conspectum admittebat
suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam
vel subscriberent, vel abuentes pellerentur in ex-
silium. Id agebat autem, gnarus invisam omnibus
hæresim esse: quæ potissima causa fuit quod tam
multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur.
Cura summa atque sollicitudo ipsi erat vim nomi-
num una cogere, cum ut invidiam Athanasio com-
plaret, tum ut Arianæ hæresi, cuius fervens ipse
vindex erat, aliquam afferret dignitatis speciem,
ratus veritatem se perinde atque homines circum-
venire posse.

11. *Sylvani defectio.* — Inter hæc in Galliis con-
stitit *Sylvani defectio*, qui ab exercitu imperator
est inauguralis. Ea res Constantium in summam
consilii inopiam perturbationemque conjetit. At cum
ille interpositis viginti octo post defectionem diebus
ab Ursicino obtruncatus esset, ingenti Constantius
metu liberatus est.

**12. Dum hi per totum orbem motus, hæ turbæ
dantur, Athanasius Alexandriæ hand sine metu in-**
pendantis periculi versabatur, populi præsidio et
amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper
machinis erant et calumniis struendis intenti, quo
virum urbe pellerent et exterminarent.

13. *Dracontius in episcopum affectus fugit. Revo-*
catur ab Athanasio. — Accidit autem paucis ante
Paschalem solemnitatem diebus hujus, ut opinam-
ur, anni, ut vacante sede Hermopolis parvæ, quæ
parœcia maximam Alexandrini agri partem com-
pletebatur, Dracontius quidam monachus et mo-
nachorum ἡγούμενος in episcopum ejus loci promo-
veretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis
expelitus, ut gentiles etiam se Christianos fore pol-
licerentur, dum Dracontius esset episcopus. Is vero
sive imminentis Christiano populo calamitatis de-
clinandæ causa, sive quod monachali instituto ad-

A dictus annus episcopalem adire dignitatem perti-
miseret, cum de eligendo antistite agebatur, ubi
advertisit inclinas in se omnium voluntates, jura-
mento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtein-
peraturum. Cum autem communis calculo electus
fuisse, auctoribus et consuasoribus monachis qui-
busdam fugam fecit, seseque occultavit. Re com-
perta Athanasius de fuga summe doluit, elegan-
temque ad Dracontium misit epistolam per tabel-
arios Hieracem presbyterum et Maximum lectorem,
jussos ut et ipsi cohortarentur ad remigrandum.
Multis aiebat Athanasius, sibi in primis offensioni
esse, quod propter impendentes Ecclesiæ calamita-
tes fugam fecisset; hinc futurum ut episcopalis
sedes a multis iisque improbis hominibus invade-
retur, utque ethnici, qui se Christianos fore spo-
pondissent, in idolorum cultu perseverarent. Min-
sabatur judicii diem, nisi vocanti Domino obsequere-
tur. Si enim, inquit, eadem omnes semper mente
fuisserint, qua ratione Christianus tu es, non ex-
stantibus episcopis? Et si qui post futuri sunt, eo-
dem animo fuerint, qua ratione constare valebunt
Ecclesiæ? Deinde exemplo Moysis, Eliæ, Elisæi,
et apostolorum, qui gravissima olim pro populo
Dei subire certamina, et capitis periculum adire
non recusaverant, Dracontium ille ad delatum mu-
nus revocare ntitur, et ad calamitates Christi gre-
gisque sui causa preferendas cohortatur. Monachos
item recenset, qui ad episcopatum promoti, id one-
ris cum laude populorumque emolumento perfer-
rent. Erant ii Apollos, Agathon, Ariston, Ammo-
nius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam,
quam institutum veri monachi amplexandum esse;
quod præstare etiam episcopo liceret. Carpit autem
monachos, qui Dracontio ejusmodi fugæ auctores
fuisserint. Hortatur ut matureret parœciam adire
suam, cum maxime instet Paschalis solemnitas:
ne populi in lætissimo resurrectionis festo ab-
sentem doleant pastorem suum. His Athanasii
hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea
pro catholica fide in exsilium ab Arianis pulsus
est.

14. *Constantius Liberum a proposito dimorere*
tentat. — Constantius, tot pulsis episopis, Arianorum
consilio Liberum aggreditur. Cum adverte-
rent enim eum sanæ doctrinæ cultorem esse, Atha-
nasio patrocinari, erroribus adversari suis, seque
ut hæreticos ubique locorum traducere; rati impii
homines se, si Liberum subornare possent, omnes
illico superaturos, virum apud imperatorem crimi-
nantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum
omnes sibi conciliaturum, cum litteris spa-
donein quemdam Romam mittit Eusebium nomine,
qui principem inter eunuchos obtinebat locum;
dona ferentem, ut Liberum muneribus tentaret, ae-
si minus dona possent, additis litterarum minis op-
tatum sine assequeretur. Profectus Romam spado,
principio auctor erat pontifici ut aduersus Athana-
siū suffragium scriberet cum Arianisque commu-

nicaret : id exoptare, id jubere imperatorem. Hinc A oblatis muneribus hortabatur, manusque Liberii contrectans aiebat : « Imperatori obtempora, et haec accipe. » Episcopus contra compellare hominem, et haec adversum dicere : Non posse damnari Athanasium, quem non una duntaxat, sed et altera synodus purum innoxiumque promulgasset ; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano pontifice condemnari. Si imperatori tamen placaret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non imperator, non forensis judex, non comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia : ac primo exigerentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus, postea de reis ageretur, ut santes pœnas luerent, insontes liberi dimissi tuto considerent in sedibus suis. Hæc imperatori renuntiaret, monereturque ut ne aurem ultra præberet Ursacio et Valenti, qui cum de rebus ante gestis penitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detrectaret (a), quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, Christiano homine indignam, et majoris audaciam quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad martyrium Petri apostoli, dona illic apposuit. Re comperta Liberius in loci custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abjicit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitatavit. Quare profectus ad imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis et audacia multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Literas igitur Romam quamprimum mittit : rursumque palatini, notarii et comites ad id negotii iter suscipiant. Literis præfectus urbis jubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenue adversus Liberium rem gererent. Tum episcopi his perspectis rebus sese abdere, matronæ calumniarum metu per pagos secedere, ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portus exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc

B A Roma quoque Christi hostium immanitatem experta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantum cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

16. *Liberius ad imperatorem trahitur.* — Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, iussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem (b) curante Leontio Romæ præfecto ad imperatorem trahitur; multaque usus loquendi fiducia, « Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moveas in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipse quoque audias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*¹. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras! Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi comminiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis exspectandum exsilium esse, ut ante confletain criminalem dampnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis crimina similiter conficta ab inimicis suis; quorum omnia dicta nihil nisi calumniae, nihil nisi mendacia fuere.

C D 17. *Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii.* — Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus afferit Theodoreus (c), cuius dialogum ascribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia et fortitudo, tum imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius imperator dixit : « Nos, quoniam et Christianus es et nostræ urbis episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius : Judicia ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate ferri oportet : quare si pletati tuae libeat, judicium institui jubeto; et si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum seretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non judicavimus. Cui Constantius : Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus : Quotquot subscriperunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex inani gloria, cui metu, ignominia a te inurendæ formi-

¹ Act. ix, 5.

(a) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 57.
(b) Athan. *Ibid.*, n. 39; Ammian. Marc. lib. xv.

(c) Lib. II, cap. 16.

dine subscripterunt. Tum imperator : Quæ gloria, quæ metus, quæ ignominia ? Infat Liberius : Quotquot Dei gloriam non amant, ii tua munera antepontentes, eum quem non viderant, de quo ne judicarant quidem, damnaverunt : quod alienum a Christianis est. Hic imperator : Atqui de præsente judicatum est in synodo Tyria, universique orbis episcopi in ea synodo hominem damnavere. Cui Liberius : Nunquam ille præsens judicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente judicarunt. Tum Eusebius eunuchus : In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius imperatori (despecta eunuchi futilitate) : Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmiserunt quinque solum fuere judges, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hac vita migrarunt, Theognius scilicet et Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt, Maris, Valens, et Ursacius. Contra hosce in Mareoten missos Sardica ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam precati libellos obtulerunt, ob acta scilicet quæ per calumniam, altera duntaxat præsente parte, in Mareote confecerant. Quos quidem libellos nunc in manibus habemus. Utris horum assentiri et communicare debemus, imperator; bisne qui cum Athanasium ante damnassent, veniam postea rogarunt, an illis qui nuper istos condemnarunt? Tum Epictetus episcopus : Non fidei causa, nec pro defensione judiciorum ecclesiasticorum Liberius jam verba facit, o imperator; sed ut apud Romanæ civitatis senatores glorietur imperatorem a se suis superatum. Imperator Libero : Quota pars es orbis terrarum, ut tu solus impio homini suffragari velis, et orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes? Cui Liberius : Etiam si solus sim, fidei ratio non ideo ininititur. Nam et olim tres tantum reperti sunt qui regis mandato obsisterent. Eusebius eunuchus ait : Imperatorem nostrum Nabuchodonosori confers? Tum Liberius : Nequaquam. Sed tu inique hominem damnas, de quo non judicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicæna editam confirmet, deinde ut revocatis ab exsilio fratribus nostris et in sedes suas restitutis, si ii, qui jam tumultus in Ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam convenientes, ubi et accusatus et accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. Tum Epictetus episcopus : Verum cursus publicus vehendis episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius : Ecclesiastica negotia non agent cursu publico : Ecclesiæ enim singulæ episcopos suos ad mare usque perducere suis sumptibus facile possunt. Imperator dixit : Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt : valere

A debet plurimorum episcoporum sententia. Tunc solus es qui impii hominis amicitiam foveas? Liberius : Nunquam audivimus, imperator, absenti reo judicem impietatis notam inurere, quasi privatas cum eo inimicitias gerat. Imperator autem : Universos quidem ille affecit injuria, sed nullum perinde atque me. Qui non contentus exitio fratris mei majoris natu, felicis memorie Constantem ad suscipendas tecum inimicitias nunquam destitit; et id sane contigisset, nisi nos majore mansuetudine et incitantis et incitati impetum pertulissimus. Nullam itaque victoriam tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc sceleratum ab Ecclesiæ administratione submoveam. Cui Liberius : Noli, imperator, inimicitias tuas per episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum vacare debent. Jube igitur, si placet, ut episcopi ad proprias sedes revocentur : ac si quidem videantur cum illo consentire, qui rectam fidem Nicæna editam jam tueretur, in unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, ne insolentem virum infamia notatum esse comprobetur. Tum imperator : Unum est quod queritur. Te namque, ubi ecclesiarum communio nem fueris amplexatus, Romanum remittere volo. Assentire igitur paci, et suffragium scribe, atque ita Romanum revertere. Ad hæc Liberius : Fratribus qui Romæ sunt jam vale dixi. Romano quippe domicilio anteferendæ ecclesiasticæ leges. Imperator autem : Triduum ergo tibi ad deliberandum conceditur, utrum postquam suffragium dederis Romanum velis commigrare, aut ad deligendum quem in locum cupias deportari. Cui Liberius : Trium diem aut trium mensium interposita mora non mutabit sententiam. Itaque mitte quo libet. » Biduo post imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Berœam in Thraciam relegari jussit. Egresso Libero, imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Deferenti Liberius ait : Abscede, et hæc redde imperatori, qui iis sane in stipendum militum opus habet. Similiter Augusta tantumdem ipsi pecunia misit. Remisitque Liberius : Redde, aiens, isthæc imperatori; iis enim habet opus in militum annona. Quod si his non egeat, deatur Auxentio et Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam attulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius : Ecclesiæ orbis terrarum expilasti, et mihi tanquam reo eleeniosynam affers? Abscede, et prius Christianus efficiare. Elapsò autem triduo relegatus Berœam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti et emolliti animi notis non labefactasset.

48. Nec prætermittenda quæ de Liberi exsilio habet Ammianus Marcellinus (a) : « Hoc administrante Leontio, ait, Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præcepit.

(a) Lib. xv, p. 91.

est, tanquam imperatoris jussis et plurimorum sui consortium decreis obsistens in re quam brevi extu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebant ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur : nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimam sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitebatur ardentl. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Quod ethinici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandum perdoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultaten futura prospiciendi, quam sancto viro ascribit Sozomenus (*a*), ubi illum a Deo monitum pericula sæpe prævidisse declinasque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant gentiles et hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero gentilium, quæ tum aderat, quasi præstigiatorem deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens : Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt imperatoris litteræ, velantes ne pagani tempa adire sua, neve solempnes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

19. Felix in Liberii locum allegitur. — Pulso Libero, de successore diligendo actum fuit. Quod quam indigne, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius (*b*) : Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non sclera paratum promptumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisiti cibi episcopis arbitratu suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam.

(*a*) Lib. iv, cap. 5.

(*b*) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75.

A Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præse ferat. Adornato namque in ecclesiæ vicem palatio, populi Christianique cœtus loco tres sibi spadones adesse jubet. Demumque improbos tres catastoscopos, id est exploratores (haud enim episcopi nuncupandi), compulit ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, et procul abscessere. Qui Felix Catholicis postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

B **20. Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium.** — Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum et nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt (*c*), monent nihilquid actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus astipuletur. Rogant ut virum perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communicet Athanasiumque damnet. His inductus imperator senem accivit, qui centenario major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communione jungeretur atque amicitia. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talen imperator obtulisset conditionem, virum acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba proferendi, clamare ait facti insolentiam : demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia ; atque ita integris rebus redit in patriam et in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis et lamentis denuo instigarent, urgerent, et sua eunuchorumque opera nullis non machinis levissimum Constantii animum tentarent ; acquivit demum ille postulatis assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitatur : neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur, sed fidenter hæresim ut impiam noxiampque traducit ubique locorum. His auditis Constantius coepit sensis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsilium. Necdum tamen ille vel minarum et impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Imo epistolam constantiæ et firmitatis plenissimam rescripsit imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad ærumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio et Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianæ augenda latque proinventæ studere. Commemorat quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum

C **D** **(c) Athan. ibid., n. 43, 44.**

metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis penitentiam, qua palam esset insonti Athanasio suisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis : « Tibi, inquit, Deus imperium, nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium eriperet, Deo providenti repugnaret; ita metue ne si tibi ecclesiastica vindices, magni criminis reus evadas. » Se nedum cum Arianis consentiat, eorum haeresim anathemate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis synodus, ipseque imperator pro insonte habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo hujusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desiit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimonias, maledicta. Aiebant eum, zedium Athanasium damnaret, haeresim Arianam diris vovere atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integrum intactamque servent. Insuper monent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia, quorum imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium dum vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. — Constantius igitur, postquam terore, minis, exilio, malis artibus episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulisset, jam in Athanasium machinas intendit (a); promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perduci consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam præsumum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum antistitutum suffragia ostendare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad ducem et ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item notarii Diogenes et Hilarius, et una cum illis palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraberent, et quidem, ut ex imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo et morte multandum. Si namque palam et intra urbis moenia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat turbarum tumultuumque formido. Quare astup providerant virum pellere, populique præsidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille de-

A certi incola Antonius (b), annos quinque supra centum natus, qui instantे morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis : « Mea inter vos vestimenta dividite : Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim : ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete ciliatum indumentum. Et quod reliquum est, salvete, filii : Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobis cum erit. » His ille dictis, placido vultu, latusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes et pallium accepere, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amicti Antonii monita gestare B se arbitrantur. Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impeteretur, viris Dei percharus erat et in amicis. Interea notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

ANNO 356. 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. — Diogenes porro nullas ab imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus unquam conspectum venit. Syrianus autem dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubere ut Athanasius Alexandria decederet (c). Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoriis ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasius, num eas quas jactitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasius, ut vel ipse Syrianus, vel prefectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, ut supra memoretum, Athanasium Constantius jussusat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem : velle namque se ut tranquille degret in sua paroecia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decidere vellet. Id ipsum ad Syrianum adeuntes populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsente Maximio Ægypti præfecto : nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel Ecclesiam non turbari, donec ea de remissis oratoribus cum imperatore ageretur. Populo acriter instantē, Syrianus, sive quod perspectum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditionemque, concitata plebe, metueret, præsente tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes ducis, præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasius, tum plebs Alexandrina, dueis fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monach.*, n. 47, 48, 50.
(b) Athan. in *Vita Antonii*, n. 91, 92.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 19 et seqq., et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 52.

scilicet **ingens** **suspicio** **insidiarum**, non tantum quia **nullo** **oblato** **imperatoris** **rescripto** **jussum** **esse** **ja-**
citarent **ut** **Athanasius** **Alexandria** **excederet**, sed **etiam** **quia** **permulti** **cum** **Syriano** **essent** **Ariani** **co-**
mites **quibuscum** **ille** **quotidie** **epulabatur** **ac** **consilia** **inibat**, **ut** **nisi** **eorum** **arbitrato** **nihil** **ageret**. **Quæ**
omnia **certam** **male** **suspiciandi** **causam** **Athanasio** **afferent**. **Cum** **Syrianus** **itaque** **decima** **septima**
Januarii **fidem** **ita** **dedisset**, **populus** **lætus**, **ac** **bene** **secum** **actum** **esse** **putans**, **conventibus** **ecclesiasticis**
vacabat, **omni** **posito** **metu** **ac** **suspicio**. **Sed** **insidiiosa** **promissa** **fuisse** **exitus** **comprobavit**.

2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetræ. Athanasius se subducit. — Nam elapsis viginti tribus a data sive diebus, incunte nona Februarii, dum pervigilium agitur subsequentis in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, dux exercitus Syrianus drepente cum militibus irruptit plus quinque milibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis, sustibus, galeis instructi erant (a). Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quandam hostiumve castra circumnsedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus, ac omnes deinceps se reciperent, abiarentque domum.* Verum peracta lectione, populoque precante, a militibus jaguæ conftractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrumpentibus militibus corrueire, alii sagittis confessi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel minimus virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum episcopus qui in throno sedebat, conspecta clade et calamitate, surgit et ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti sive in suam fecit, agmen agebat comite Hilario notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, D celeri non posse diu se, vero episcopo incolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tunc quotquot a clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam ledi quæpiam e plebe. Excedentibus ergo quamplurimis, cæterisque subsequentibus, qui cum Athanasio intus erant monachi et ex clericis quidam, in thronum ascendentis sanctum præsulem per-

A traxere. Raptatus autem ille, ac Deo duce monachorumque et clericorum ope via facta inter strictos gladios et carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium et compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumstiterent, pars ecclesiam ob siderent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiae gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus et Hilarius ubi stragem conspexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditisque locis deponerent. Sanctissimæ porro virgines, quæ cæsæ relictae fuerant, in monumentis sepultæ sunt, martyrii gloriam ipsis Constantii qui se Christianum prositebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipsa ecclesia plagiis consici ac reclusi sunt.

3. Contestatio Alexandrinorum. — Neque tamen hic constitutæ scelus. Nam post ea gesta (b), quivis arbitratu suo quam posset januam confringebat, ut obvia quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam sanctis manus impias ac sacrilegas afferre ausi sunt scelerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Ilæc autem præsente ipso Alexandriæ duce Gorgonio gesta sunt. Abscedentibus porro re adeo præclare gesta militibus, arma, tela, enses in ecclesia relicta sunt, quæ populus ibidem suspendit in facti memoriæ. Nam postquam fracti ac perterriti improvisa irruptione animi confirmati sunt, tum catholicorum multitudo coacta rescriptum edidere, quo rerum indigne gestarum ferrent testimonium, commemo rarentque conftractas fore, invasionem in ecclesiam, cædes, expilationem, aliaque id genus. Quod ubi comperit dux Syrianus, obvios vi compellebat ad testificandum, nullum exstitisse tumultum, nullam cædem factam. Quod sane argumentum erat, injussum illum id facinoris perpetrasse. Alexandrini autem, conspecta ducis iniuitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu gesta neget. Ille plebem fustibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Christianorum cœtum. Ac cum edidicisset, arma et tela a militibus relicta in templo fuisse suspensa in rei gestæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum tribuno misit, qui asportarent. At Catholicorum cœtus id minime concessit, nec sivit auferri tam conspicua violatae ecclesie vestigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt rescriptum ad imperatorem transmittendum (c), quo testificantur, cum ex priore rescripto occasionem arripuerit Syrianus contraria gestis rebus testimonia extorquendi, rogare et obtestari se Maximum Ægypti præfectum et curiosos, ut facti veritatem Constantio deferant; obtestari item et obsecrare nautas omnes, ut imperatori isthæc omnibusque

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 25, et *Apol. de sua sua*, n. 24, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 84.
(c) Athan. ib.

per diversa loca præfectis ac judicibus renuntient. Exinde narrant ordine quæ ad v Idus Februarii gesta essent, uti nos supra recensuimus. Si sit illud ab imperatore edictum, paratos esse se ad martyrium subeundum; sin hoc Augusti placitum non sit, rogare Maximum reliquosque magistratus id apud Constantium agant, ut ne in posterum ejusmodi res eveniat. Obsecrare item, ut rescriptum a se editum imperatori offeratur, nec quis alius episcopus intrudatur in locum Athanasii, quem sibi Deus ab initio dedisset secundum successionem Patrum suorum, quem ipse Constantius juratus cum litteris transmisisset Alexandriam. Datum fuit hujusmodi rescriptum post consulatum Arbethionis et Lolliani, Mehir xvii, quæ est xii Februarii.

4. Georgius Antiochiae deligitur. — Interea de successore in vicem Athanasii deligendo agebant Ariani. Et sane veri satis simile est quod habet Sozomenus (*a*), ordinatum scilicet Georgiu fuisse in synodo Antiochiae coacta; cuius principes erant Arianorum ea tempestate antesignani. In mensem Februarium hujuscemodi anni opportune potest Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, cœterata sunt, potissimumque quod ait, superstite adhuc Constante cooptatum fuisse Georgium. De ejus moribus et ingressu Alexandriam pluribus inferius.

5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit. — Accepta imperator Alexandrina clade a Syriano gesta, ut erat feroci in Athanasium ejusque sequaces animo, factum probavit (*b*). Non ille funestatam cædibus ecclesiam, non sacrorum expiationem, non denudatas virgines, non omnia sacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimis atrox immaneque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque consultum existinaret. Neque hic tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad senatum et populum Alexandrinum missis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanasium insequerentur, ac ubi locorum esset perverstigarent, interminatus indignationem suam si non gererent morem. Litteras ejusmodi detulit Heraclius quidam comes, præcursor Georgii mox Alexandrinam sedem invasuri. Litteræ autem publice lectæ sunt. Aiebatque Constantius se in gratiam fratris sui Constantis, non suope motu vel consilio, dedisse Athanasio Alexandriam revertendi facultatem. Comes jussu imperatoris denuntiavit Alexandrinis, maximeque gentilibus, si non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibusque exspectandam fore captivitatem. Deinde his denuntiatis minis, non putauit hominem, hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator non vult episcopum esse, ecclesias Arianis tradi jubet. Hinc mirari omnes,

A mutus dare ac dicere: Num Constantius hæreticus effectus est? Ille autem nullo turpissimæ rei pudore, nullo rubore effectus, contra instare, urgere, postulare a senatoribus ethnicorum optimatibus, ætatis idolorum, ut imperatorio rescripto nomen et suffragium darent, prositerenturque illum se recipere episcopum, quem mitteret Constantius. In hoc certe agendo, ait Athanasius, Constantius Ecclesiæ canones egregie vindicabat, namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras; pro Christiani populi suffragiis, ædificiorum suffragia reposcebat; guarus sciocet se nou episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittente. Ethnici itaque, qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de B alio quopiam misso judge ageretur, licet inviti, minas tamen pertimescentes, suffragium dederunt. Nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret?

6. Alia Christianorum calamitas. — Heraclius porro comes cum comperisset Christianum populum quartæ Sabbati coactum in ecclesia esse (*c*); insequentie die, assumpto secum Cataphroui Ægypti præfecto, Faustino catholico sive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quòdam forenses idolorum cultores concitat, et ab imperatore jussum denuntiat, ut in ecclesiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi post dimissionem Catholici digressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti jussum fuerat gesta res est. Eratque miserabile spectaculum. Nam cum paucæ completa oratione mulieres sederent, derepente petulans caterva cum lapidibus et fustibus nudi irruentes alias cædere, alias lapidare, sacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverso trahentes illas pedibus impetrere. Virginum vero modestiam, auriumque castimoniam cum perspectam haberent, gnari graviorem obscenis dictis, quam gladiis et lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, instigantibus Arianis, qui ad ejusmodi sermones erumpabant in cachinnos. Jubentibus autem et cobortantibus comite atque catholico, subsellia, thronum, mensam, quæ lignea erat, vela ecclesie et cætera quæcumque potuere, direpta et asportata in magna platea ante ostium combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Heu! quis bæc audiens, inquit Athanasius, temperet a lacrymis? imo aures non obstruat, ne alienum narrantem ferat, ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Tum ethnici in idolorum deorumque suorum laudes erumpunt, palamque clamant ad suam Constantium accessisse religionem, Arianosque suum nec horrire nec improbare cultum, imo vero sese ethnicos simulare, ut sua stabiliatur et confirmetur hæresis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immo-

(*a*) Lib. iv, cap. .

(*b*) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 48

et seqq.

(*c*) Athan. *Ibid.*, n. 55.

lare aggressi sunt; et sane immolassent, nisi femina A acta temporibus acervatim uno loco recenset Athanasius.

7. *Ultio divina in petulantes ethnicos.* — Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis admisere, rati ea in Catholicorum vertere contumeliam. At divinum Numen inultum scelus non prætermisit (a), gravesque facinorosis immisit poenas, quibus sese Iesum injuriaque affectum ostenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in sacrarium irruens ausus esset in episcopali throno sedere, sedensque temerarius ille meretricium nescio quid naribus personaret, inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trabere conatus, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam, avulso ligno ventrem ipse suum percussit, atque ictu intestina foras emisit. Collapsus itaque asportatus est, et postridie interiit. Ingressus item alias, qui thallos manu gestabat, cum more ethnicorum manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, repente tenebris offusus oculisque captus, non ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibus suis manu adductus et sustentatus exivit, vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris iuxta ac casus sui immemor.

8. His conspectis ethnici perterriti sunt, nihilque ultra aggredi sunt ausi: Arianos vero ne tum quidem gestorum puduit, sed ejusmodi facinora a petulantibus hominibus admissa libentes ac laeti conspiciebant. Aderat ipsis, opemque ferebat Faustinus quidam rationalis sive thesaurarius, circumforaneus et arrogans homo. Neque sane spectatores illi scelerum tantum fuerunt, sed nefariis ipsis manibus graviora perpetrarunt. Quam enim, ait Athanasius (b), non diripuere domum? quas ædes pervestigandi causa non expilarunt? Quem hortum nimis concurbationibus non devastarunt? Quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere et obvios quosque spoliare? Quam multorum domus obsignatae sunt! Quam multa, quæ in hospitalibus erant, administris suis militibus tradiderunt! Quis eorum improbitatem expertus non est? Quis illis obviis non sese in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deserto pernoctavit? Quis, dum sua intacta servare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non inauit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conspicere? Multi sane in discrimen ne vocarentur, domicilia permularunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transmearunt. Quam multi, cum insidiis Arianorum multa sibi esset irrogata, cum nihil suppeteret, ab aliis mutuari coacti sunt, gravioris scilicet jacturæ vitandæ causa! Nemo scilicet Arianorum manus effugere poterat in calamitatibus infligendis exercitatas. Ille autem variis

9. Praefectorum itaque et comitum patrocinio freti Ariani omnibus terrori erant, imperatorisque formidinem opposentes, apud omnes venditabant sese, comminantes illius iram. Virginibus autem Christi implacabile bellum indixerant impuri homines (c), quia eas impietatem detestari comperebant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias affecere contumeliis; earumque capita, quæ potissima tunc erat ignominiae nota, nudari jusserunt a petulantili illa juvencum caterva. Mulieribus quoque suis facultatem dederunt contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ igitur ac fideles matronæ, his conspectis, declinabant occursus hujusmodi. Illæ autem quasi bacchæ et furæ circumcursantes, detrimentum putabant, si quam non offendenter cui inferrent injuriam.

10. *Quo se proripuit Athanasius.* — Jam ad Athanasium redeamus, a quo nos paulum abduxit illa tanta ab Arienis concitata tempestas. Postquam ergo furori Syriani militumque se proripuisset, hoc unum curavit, ut vitam suam sicariorum manibus ereptam fugæ solitudinique mandaret. Nec tamen in promptu est dicere quo statim loco se receperit. Nam vulgata illa Palladii de Athanasii secessu historia (d) multis nominibus suspecta nobis est. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, speciosissimam, vigintique annos natam aufugit, stichario tantum seu tunica et birro instructus. Obstupuit virgo rei insolentia. Cui episcopus: Me Ariani nefariis sceleribus accusatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati causa sita iis qui me volunt suppicio afficere, fuga mihi consulere decrevi; mihi Dominus revelavit hac nocte nonnisi apud te posse me salutem consequi. Illa vero ex animo gaudens, totos sex annos, donec scilicet superstes fuit imperator Constantius, sanctissimum episcopum occultavit, pedes abluens, necessaria suppeditans, librosque mnuata legendos ipsi tradens. Accepta porro Constantii morte, solus noctu in ecclesiam concedit, honesto induitus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conspicerent, rogantibusque qui sibi fuisse latebrarum locus, respondit Athanasius: Ea de causa ad vos non confugi, cum ut sciscitantibus jurare vobis licitum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei querendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdein temporis pro mortuo habuisse; haec, inquam, plane repugnant

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.

(b) Ibid., n. 55 et seqq.

(c) Athan. ibid. n. 59.

(d) Pallad. lib. viii, cap. 136.

sexcentis Athanasii et aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthac tota ingenti suspicione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem pro-fugerit, paucis sane diebus isthic commoratus est; cum ante ipsum Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ ho-deque supersunt.

11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. — In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec unquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriæ plebi catholice Alexan-drinæ epistolam misit; qua deplorabat inflictam calamitatem, cædem, expilationem. Mortalitatis ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospiciente. Et quia de ablatis Arianorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholicæ: « Illi, inquit, loca; vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis existentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat. » Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam latronum, in domum ne-gotiationis, et in domum veli. Quid sit autem domus veli, vide in *Onomastico* ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero eaurum arbitramur esse, quæ ἐπτακτικά seu festales vocantur, et ab Athanasio dum, inimicorum furorem declinans, in desertis Ægypti et Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero xxxix fragmentum exstat Græce, nec non aliud cuiusdam epistole ex *Festalium* numero infra com-memoratur ex Theodoreto.

12. Martyrium Eutychii. — Inter hæc Ariani Alexandriæ ecclesiarum rerumque omnium potili, nihil semel initam intermittebant Catholicorum vexationem, cædem, vastitatem (a). Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychium subdiacionum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi tau-rinis scuticis dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperrima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumanum, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla con-sicere non posset, inter eundum extinctus est.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 60.

Ac latus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychii salute pre-carentur, jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluebat, mox corriperentur, quos gra-vibus ante plagiis concisos dux conjecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire per-spexerunt, efferratis animis in ducem fremere, ex-postulare, comminari: Eunuchis, aiebant, renun-tiabimus ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tunc esse, perterritus homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nosset quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: « Propter veritatem vapu-lamus, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hac de re in judicium vocandus es. » Impii vero Ariani summopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

13. Eleemosynam erogare Ariani vetant. — Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent et vi-duas sedere in assignato sibi loco a clericis, qui-bus viduarum cura concredita fuerat (b); (namque cum dux Arianis ecclesias tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item prompto et alaci animo viduis victimum necessaria-que præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, terricare; eos autem qui victimum eis eroga-rent deferebant ad ducem, ministro usi Dynamio quadam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur, qui recipierent, vapulabant. Neque ta-men scelesti Ariani his præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi peroptabant: imo vero in gravissimum incurserunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærum-nas enim et vastitatem Catholici fortiter ferebant; ac nedum veritatem proderent et negarent, fortiore in dies animo pericula et calamitates adibant, rati ea sibi martyri loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non convictis scelestos

(b) Athan. *ibid.*, n. 61.

incessebant. Est quippe ab ortu insita hominibus erga pauperes et egenos misericordia.

14. Presbyteri et diaconi fugati. — Sub hæc autem in presbyteros et diaconos grassatur Ariana rabies (a) ; qui ducum et judicium auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est ; qui statim pulsi dominibus ac sedibus suis, fugatique sunt. Si qui vero in ducis manus incidenter, hi plagis et verberibus ad necem ferme lancinati sunt. Quodque indignissimum juxta ac fœdissimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui voce *ἀπτούς, artus, non panes,* veri volunt. Res est sane apertissima, panes hic ab Athanasio, ut et alias similibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio.

15. Martyrium Secundi. Ariani formulam fidei edunt. Epistola Athanasii. — Ea porro erant animi vafritie Ariani et calliditate, ut patrocinii sui pollicitatione ac pecuniarum largitione, multos sibi allicere tentarent ; ut quandoquidem non ex æquo et bono in pretio erant, vel hinc saltem apud radioles aliquam præferrent speciem dignitatis. Si quos sicut frugi homines infensos sibi nossent, apud quos nullus ad pecuniam, ad blandimenta, ad mœra aditus esset, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcursare, ut si quos offenderent hujusmodi, flagris, verberibus, exilio, imo morte, si possent, afficerent. Non illis nocturna invasio, non cædes atque expilatio, non ab Heraclio illata vexatio erant satis ; sed levissimum suisque consiliis addictum Constantii animum ad graviora inferenda compellebant, necenque priorum hominum omni arte et studio moliebantur. Nam summæ viri audacie, Secundus Pentapolitanus strenuus rei Arianæ propugnator, et Stephanus scelerum socius, gnari se hæreseos gratia et patrocinio nulla non crimina impune admissuros, cum in Barca presbyterum sibi non obsequenter deprehenderent, Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi et frequentia interiret. Ille dum necaretur has emisit voces (b) : Nemo me apud judices ulciscatur, ulti aderit Dominus, cuius causa hæc patior. Illi vero nulla ejus miseratione commoti, nulla ducti sanctæ Quadragesimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt.

15'. Hæc porro quæ superius enarrata sunt ante Georgii ingressum Alexandriam gesta opinamus : tum quod ea ipsa Athanasius post Syriani et Heraclii gesta consequenter enarret in *Historia Arianorum ad monachos* (c), antequam ad ingressum Georgii Alexandriam veniat ; tum quod in *Apologia*

A de fuga (d), inter ea quæ post Georgii adventum gesta commemorat, nihil ex supra recensis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandriæ et per totam Ægyptum in catholicæ rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exsilium. Nam ad omnia quæ jam ad miserant facinora, novum hoc insidiarum genus adjuvare : coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmitendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exsilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos ; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirment, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiae astipulari ; si abnuant, pellant sedibus ; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententia, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formulæ, novas singulis annis edunt, priores oblitterant : quod sane perspicuum sit Ariane impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur viros ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis exinde multis, narrat Arii interium, ut commonoret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Ariani non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrassent, Jain in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisse. Utrosque autem ab Ecclesiæ communione jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandrina nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesiæ invasisse, episcopos misisse in exsilium ; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturbet ac prævertat. Hortatur deum fortiter impiis obsistant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio. — Erant ea quæ supra memoravimus mala, præludia ingressus Georgii Alexandriam. Is deum magna militum manu stipatus, qui mos erat Arianorum præsumum, sedem invasit Alexandrinam (f). Erat Georgius genere Cappadoc, Tharsbastenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem (alii Cilicem dicunt), homo illiberalis et ine-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 65.

(b) Athan. *Ibid.*, n. 65.

(c) N. 58 et seqq.

(d) N. 6 et seqq.

(e) N. 22.

(f) Athan. *Ep. ad episc. Ægypti et Libyæ*, n. 7, et *Apol. de fuga sua*, n. 6, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75. Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcell. I. xxii; Sezom. lib. iv, cap. 10.

ruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis **A** Olium fuisse ait Ammianus Marcellinus; qui parasi statim et gnathonis conditionem sectatus, nihil non ventris gulæque causa agere paratus erat. Postmodum autem auctus in damnum complurium, penuariorum exceptor effectus, Constantinopoli suilis carnibus recipiendis ac distribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus esset, repetundarum rens aufugerat. His vir præclarus gradibus ad episcopi dignitatem ascendit. Ne quidem Christianum fuisse, quando fuit ad sacerdotiale ministerium vocatus, testatur Athanasius. Hujusmodi hominem quærebant Ariani, venalem scilicet, cuius vita omnibus flagitiis inquinata esset, sumptus effusi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipsi quæstui esset opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare satellitium, quasi scilicet arcem ille non Ecclesiam regendam susciperet. Quadragesimæ tempus erat cum ille advenit (a). Neque ita multo post, quid ab hujusmodi pastore Dominico gregi exspectandum esset palam fuit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Christianos ædibus deturbari, domicilia obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Nam hebdomade sacram Pentecosten subsequente (b), cum populus expleto jejunio orandi causa ad cœmeterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cœmeterium egressus esset (nam quod omnes a Georgii societate et communione abhorrent, ecclesias Arianis traditas frequentare solebant), re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem concitat, auctorque est ut populum infestus adoriat. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcubus et telis instructorum ipsa die Dominicæ in populum irruptit. Tum perstrepere et horrere omnia, tumultu, clamore, plagis, gemitu dolentium, quod solet in hujusmodi incursiōibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se recepisset, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt affecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, admotas ignidux compellebat ad Arianam fidem amplexandam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagiis in vultum impactis dehonestavit, ut per aliquantum temporis spatiū ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera

(a) Athan. *De fuga sua*, n. 6.

(b) Athan. *Apol. ad Const.*, n. 27.

(c) Athan. *De fuga sua*, n. 7.

A Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere cen læsi et injuria affecti. Viros quadraginta comprehensos, dux insolenti ac immani supplicii genere multavit. Nam virgis palmarum recentes amputatis, quibus adhuc aculei hærebat, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medicorum subinde manu opus haberent, imo quidam vim plagarum non ferentes interirent (c). Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasis deportari curarunt.

B 17. *Consolatoria Athanasi epistola*. — Corpora porro eorum, qui vi plagarum exticti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, cænibusque discerpenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore eu-rarunt, ut ne cripiam res nota esset. Ariani hisce efferati animi indicis summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos et exsecrandos ubique traduceret. Hac de re porro consolatoriæ epistolam misit Athanasius, cuius fragmentum assert Theodoretus. « Horum, inquit, causa nemo vestrum dolore crucietur, licet impii sepulturam invideant, et funeralia prohibeant. Eo enim usque progressa est Arianorum impietas. Portas ocludent, ad sepultra sedent quasi dæmones, ne quis defunctus eo inferatur. » Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, καὶ θαπτομένοις ὑπὸ φθονοῦσι. Unde conjectare liceat ad cœtum Catholicorum missam epistolam fuisse, et aliquam esse ex iis quæ δοπταῖται sive in cœtu Christianorum legendæ dicuntur.

C 18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius (d). Admirandi, inquit, Ariani, judicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtesperantibusque, nudatas virgines in hermetariis, ut vocant, suspendi jusserunt, et sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obduruerant, et humanitatem omnem amiserant.

D 19. *Ecclesiæ jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pulsi*. — Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes episcopi catholici Ægypti et Libyæ sedibus pellerentur, ecclesiæque traderentur Arianis (e). Qua data jussione, confessim una omnes episcopi vexati, profligati, pulsi, vel ad simulandam cum Arianis communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Albinatio communionem et societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus dux litteras ad omnes ubique locorum præpositos militaresque tribunos; quoru-

(d) *Apol. ad Constant.*, n. 33.

(e) Athan. *ibid.* n. 27, et *Apol. de fuga sua*, n. 7, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 72.

opera veri ac probi episcopi exacti; ii vero, qui in hunc sentirent, in eorum sedes intrusi sunt. **Grandævos** igitur episcopos, qui ab Alexandro ordinati in sacerdotio consenserant, in exsilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Hermem, Anagamphum et Marcum in superiore Oasin; Muim, Psenosirim, Nilammonem, Pleuem, Marcum et Athenodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne insirnos quidem miserati, dum ægre illi conficerent iter, compellere tamen illi, argere; et si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sellis deferebantur. Tam ardui itineris laborem non ferens unus et turma præsul, cuius tacetur nomen, extinctus est. Illius cadaver suis asportandum non concesserunt. Tam feroci nimis erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clysmam in Arabia relegarunt: Philonem, Babylo-nem, Adelphium in Psinabla Thebaidis, Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules misserunt. Alios ad fugam capessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agatum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphoutium, Gajum et Flavum antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Hieracudem et Psalmi item episcopos profligarunt; quorum alias ad lapicidinas, rebus prouersus indignam, abduxerunt, alias ad necem inseculi sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Athanasium, vexati et in sugam versi sunt, præter exsules, qui ad sedecim erant. Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, presbyters et monachos ferreis catenis ligari, ad neccen-que laniatos mitti in exsilium. Tum mista ubique omnia, atque in periculo versabatur Ægyptus tota. Dum enim populi edictum hujusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua et fortunas devastari et in Arianam rem converti, in motu seditionumque discrimen respublica vocabatur.

20. Monasteria eversa. — Tum monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbis hominibus satis quod monasteria D everterent et solo æquarent (*a*); sed etiam monachos in ignem conjicere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honestorum civium ædibus collocata irrumpentes abstulerunt. Interea tamen cleris plebsque catholica tot ærumnis, tot calamitatibus afflicti (*b*), de constantia ac de veræ fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Machetes et Didymus, vexationis declinande causa ad Arianorum se partes proripiuerent. Nec defuere inter episcopos Ægypti, qui fracti

A terrore atque impendentium periculorum metu ad Arianos desicerent; inter quos adnumeratur Theodorus Oxyrinchi, qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus a Georgio fuit (*c*).

21. Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti. -- Perinqua perque indigna res populis visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandævis episcopis profligatis (*d*), ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantioresque homines, idololatriæ, bigami, magnisque criminibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent, qui Arianis ad suos quæstus Ecclesiæ dignitatibus abusi, venalia cuncta proponebant. Hoc sane cæteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex apostolico præcepto, inculpatusne quis ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus renuntiabatur. Nihil curabant impi quod vel gentilis esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populis gravior emersit calamitas: eum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aver-sarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique aduce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus et Catholicis infensus, libenter exsequebatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutio-educationi, non sanam fidem, non quid Christia-nismus, non quibus Christiani Scripturis uterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilitate, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciserentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiam si fuissent, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statimque accepto quasi infantis nomine, episcopi sunt appellati: ignari sane homines quid esset pi-tatem inter et impietatem discriminis. Hi igitur, jubente imperatore, ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Arianî sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Næ illi, cum ita moribus et cultu versatiles essent, D rati Ecclesiam civilem esse senatum, cum ad-huc idolorum impietatem utpote ethnici sape-rent, usurpato tamen præclaro Christi nomine, Ariana peste totam infecerunt Ægyptum; Ægyptum scilicet, in qua sola Orientis regione li-bra hactenus ubique fuerat sanæ fidei prædicatio (*e*).

De violatis Ecclesiæ sacerdotibus gravissime conqueritur Athanasius (*f*): tantæque auctorem calamitatis Sauli et Achabo, Pharaoni cæterisque hu-jusmodi tyrannis coïparat. Imo Achabum in ea re Constantio anteferendum, quod viso Elia pœnitens

(*a*) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 70, 72.

(*b*) Lucifer pro Athanasio, II.

(*c*) Marcelini. et Faustin. in *Libello*.

(*d*) Athan. ibid. n. 73, 78.

(*e*) Athan. *Apolog. ad Constant.*, n. 40.

(*f*) *Hist. Arian.* ad monachos, n. 67, 68.

pertæsusque sceleris aliquando fuerit : verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adjiciebat, atque pulsis graviores ærumnas parabat, ἀθάνατον κακὸν γιγνόμενος εἰς αὐτοὺς, ait Athanasius (*a*), alludens ad Ilomeri carmen de Scylla :

"Η δέ τοι οὐ θρητή, ἀλλ' ἀθάνατος κακόν ἐστι.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in episcopos senviat, qui ne cognatis quidem suis percipit. Patrios enim occidit, patruelis sustulit, sacerorum cognatosque nihil miseratus est. Oinibus perjurus : erga fratrem, cuius sepulcrum excitare se simulat, impius et inhumanus : nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavisse quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapsso tempore post Constantis mortem.

22. *Pia populi Christiani studia.* — Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum (*b*), graviorique in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, genitus, universis uno ore ad Dominum clamantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis: sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercunt, sed viam præmuniunt Antichristo.*

23. *Oxyrinchi laus.* — Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs per ampla et populosisima, in qua tum uno tempore viginti millia virginum, et monachi ad decem millia degebant (*c*). Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum et monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Si Faustino et Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis per multis Ægypti Ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo intersuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantii que levitas reipublicæ Christianæ intulerat perturbationem atque perniciem.

24. *Athanasius Apologiam ad Constantium edit.* *Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus eremii locis per summa corporis incommoda delitescebat, ac cum feris, ut ipse ait (*d*), latendi

A causa versabatur. Cum autem Constantii imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendum adornabat. Et primo quidem ille imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statiisque a principio ex visceribus cause orsus, grande se ait afferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius et Valens, qui a multis retro annis facta sibi crimina obtulerant, libellum postea pœnitentiae dedissent, quo se mentitos esse et columnias protulisse aperte farentur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitratu suo ipsi rem gessissent; cuiusmodi acta non valere nemini compertum non esset. Ex hisce palam esse nullam sive mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jactitabant illi, Athanasiū Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id ne lumen verisimile esset, ne fieri quidem potuisse, quando nunquam ille Constantem solum solus esset allocutas, sed semper comitibus permultis, qui gestæ rei testimonium ferre possent. Rogat ut ne patiatur istam manere suspicionem, sed reminiscatur seipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbū quidem fecisse contra Eusebium et socios taatarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos C criminandi causa aderat, qua ductus insania imperatorem apud imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversariorum columniam depellere aggreditur. Aiebant euim eum litteras gratiæ conciliandæ causa misisse ad Magnentium, cuius exemplar in suas incidisse manus jactabant. Gemit quidem Athanasius sibi tam atrociis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrono aliisque per multis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectorum pertimescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eam levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progradientur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto ædificio, nec exspectato Constantii jussu, synaxis habuisse. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod in iussu Constantii nefas fuisse, sed cum ob ingenientem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustiæ vitande causa proficiunt parantibus, compulsum se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 68.
(b) *Athan.* ibid., n. 79.

(c) *Marcellin. et Faustin. in Libello.*
(d) *Apol. ad Constantium.*

Cesareo dicta conventum habere, quam rem et ex aliorum usu, et ex recta ratione licitam esse comprobat. Quartam exinde criminacionem ut propulset Athanasius, qua mentiebantur eum imperatori, jubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris Constantium suis Athanasio jussisse ut seconveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quam tamen ipse nunquam postulasset; hincque palam esse eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera sanctus præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminacione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidicit quas sui causa Occidentis episcopis Constantius iniulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad imperatorem, ratus imprudente illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrinis fuisse, qua Athanasium scelestum, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitatissimum. Epistolam item datum ad tyrannos Auxumenos Æznam et Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem edisceret. Hæc profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminacionibus vehementer exasperatum. His acceptis, Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque *Apologię* suæ ea quæ posteriori enarravimus adjecit, ubi et legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo defuisse comprobat. De virginum in Ecclesia dignitate et sanctimonia multa commemorat, et quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indigne exceptas, quas ipsi gentiles summo honoris et admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut afferriri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede (a).

25. *Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in seum restituitur.* — Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat ut etiam civibus, erepta

A paterna bona in rem suam converteret (b). Ad hæc nitrum sibi omnem attribuit, cuius magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calamique paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportunæ. Nulla turpitudo, nulla infamia bujus unquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constituisset, mortuorum, maximeque peregrinorum, corpora efferre lictum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune et citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus nonnihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet et lene. Memoratur a Juliano Apostata (c) quidam Zeno medicus, Georgii opera in exsilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. « Et inter cætra (hæc Ammianus) dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe prædicta, ædificia cuncta solo cohærentia, a conditore Alejandro magnitudine publicarum impensarum extorta, emolumentis ærarii proficere debent ex jure. » Non cogitabat scilicet homo pecuniae semper quam officii cupidior, quam turpia illa, quam aliena a patistoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suopte motu, et ubi causæ non suppetarent, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem conjecit in perniciem.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum juxta et genitium odium incurrisset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque absuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad imperatorem profugus adiit (d). Hinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu lictum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens dux Ægypti, Catholicis eruptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab imperatore Notarius, qui de seditionis poenas exposceret, multos Alexandrinorum excruciantibus verberibusque crudendos tradidit. Pulsum Georgium memorat cum Sozomeno Athanasius in libro *De synodis*. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infusa populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam per-

(a) Theod. lib. ii, cap. 14.

(b) Rufin. lib. i, cap. 23; Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcellin., lib. xxii.

(c) Epist. 45.

(d) Athan. *De synodis*, n. 37; Sozom. lib. vi, cap. 10.

sum et execrabilem babuere. Præterea perfidie et arrogantiæ incusabatur a monachis, quorum ingens tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nazianzenus, et inferius dicitur in colloquiis Joviani, non in Ægypto duntaxat, sed et in Syria et per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. Exque proceribus, ait Gregorius, eos sibi pecunia conciliabat, qui auri amorem Christi amori anteferrent; ac potissimum mulieres homines (id est eunuchos) inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem perspicuos: quibus cum seminarum cura committatur, haud scio qui fiat ut eos Romani imperatores virorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille sator zizaniorum, ille Antichristi præcursor, qui tum episcopo quodam ea tempestate omnium disertissimo lingua vice utebatur (si cui tamen disertum eum appellare lubeat, qui non tam impius sectarius fuerit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen ejus consulto præteribo): ipse manus sibi officium apud suæ factionis turbam retinuit, qui veritatem auro evertere conabatur, quod quidem ad pios usus corrogatum, impietatis instrumentum improbis curantibus evasit. Quis autem esset episcopus ille, quo vice lingua uteatur Georgius, haud facile dictu est. Augurantur nonnulli Acaecium fuisse Cæsariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annon potius Meletianum quempiam Arianumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditæ lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriæ sedentem convenit Aetius, τοῦ Ἀρέου nomine infamatus apud sui avi et sequentium temporum homines. Si Epiphanius creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Eunomius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amice comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris aspernum bellum indiceret.

ANNO 357. — 1. *Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.* — Inter hæc, ex episcoporum numero, qui veræ fidei et Athanasii causa exsulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem inediisque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessere demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps et ab Arianis, nullis non malis et contumeliis est affectus.

A Que quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrierius (a), qui rem fuse describit. Scythopoli postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, synodo demum Alexandrinæ anni 362 interfuit, ut narranus inferius. Emicabat item inter confessores lumien Galliæ Hilarius episcopus Pictaviensis de cuius vita, certaminibus operibusque fuse nostri in postrema Hilarii operum editione.

2. *Liberii redditum Romanæ senatoriæ impetrant.* — Verum inter ea firmitatis et constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam et propugnandam concitatabantur, summus ex Liberii Hosiique lapsu moeror piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, duim Berœæ ille versaretur, Romanum Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 28 Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores et senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, redditumque Liberii præsulis sui obnixe postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec unquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communionis quidpiam habeant. Constantius autem, ut rem pergratam Romanis ediceret, jubet revocari Liberium, et una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, et contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus episcopus, postulatum ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, non nisi re cum episcopis deliberata evocandum statuit Librium, et quidem ea lege et conditione, ut Orientaliū ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romanam commigrandi facultas, ut infra narramus.

3. *Blasphema fidei formula Sirmii edita.* — Hoc anno Sirmii coacti Arianæ factionis præsules eam edidere fidei formulam, que septima numero recensetur ab Athanasio, tanta refertam impietate, ut blasphemiae nomine insignita fuerit. Nam in lib. *De synodis* apud Hilarium hæc inscriptio legitur: Exemplum blasphemiae apud Sirmium per Hosium et Potassium conscriptæ. Sed, ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclaræ viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, ut mox narrabitur, eidem formulæ vi et plagarum dolore compulsus, suffragium ascripsit. In ea tacetur nomen substantiæ et consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, maiestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus initio carere, immortalis, invisibilis, imparibilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei professio, blasphemia et heresis Sirmiana nuncupatur. Potassium vero illius, ut vulgo existimatur, artifex, Ulyssiponensis episcopus, qui olim catholicæ fidei

(a) Joan. Stephan. Ferrerius, *De vita S. Eusebii Vercell.*

strenuus vindex fuerat, imperatoris gratiae auctoritate causa illam prodidit, Arianisque sese sociate junxit. In cuius prævaricationis præmium fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, donatus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut impium et hæreticum traduceret ubique. Neque bonis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum enim fundi recipiendi causa properat, divina percussus ultione, ulcere linguam corrodente, necdum conspecto prædio, diem obiit extremum.

4. Hosii lapsus. — Tot prostratis subornatisque veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a pristino consilio deturbandum semper intentus, senem anno integro Sirmii patria exterrim detinuit. Non ille viri canitiem, nou dignitatem, neque paternum erga Hosium amorem est reveritus vir inhumannus; sed majorem centenario, non exilio tantum, sed contumeliis, verberibus, plagiis afflere est auctor. In cognatos autem ejus crimina fingunt Ariani, strenui calumniarum artifices, ut suis suorumque malis jam senio confectus homo frangeretur, ad suasque partes desiceret. Quibus tandem calamitatibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum Ursacio et Valente iniret communionis societatem, Sirmensi fidei subscriberet, nec tamen unquam calculum ferret in Athanasium, quod peroptabant Ariani. De cuius lapsu a multis hoc sæculo disputatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat mentis compotem tum fuisse, sed calamitate et senio debilitatum ad imperatoris conditiones venisse. Ait porro Athanasius Hosium, instantे morte, vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Arianam hæresim seruisse anathemate, vetuisseque ne quis illam recipere. Non desunt tamen qui de Hosii poenitentia controversias moveant. Nos a re multum implicata consulto brevitatis causa abstinemus. Adeantur ii quibus rei fusius tractande olim fuit.

5. Liberii lapsus. — Hosii prævaricationem haud ita multo post subsecutus est Liberii lapsus: qui cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset, fractus denum diuturnitate ac tædio exsilio, minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remotione familiarium, æmuli item sui felicitate stomachatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens Fortunatianus Aquileiensis dubium Liberii animum, ad ineundam cum Arianis societatem et denegandam Athanasio communionem deduxit. Moxque ille a Demophilo Berœensi oblatam Sirmensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo munivit, pollicitus nullam se cum Athanasio sociatem communionemve admissurum. Exinde litteras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se jam dicto audientem esse, damnare Athanasium, precari legatis suis, sibi, aliis exsilibus episcopis renigrandi ab exilio facultatem. Nec tamen ille tantis animi emollii significationibus postulatum statim est assecutus. Quare diuturnioris moræ impatiens, litteras Orientalibus episcopis rescripsit,

A itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum in Occidente antesignanis: cum probro atque de-decore fractum abjectumque sese indicans, damnatoque Athanasio, supplex postulans eis amicitia et communione adjungi. Usque eo plus apud illum potuit amor patriæ et sedis recuperandæ libido, quam officiæ ac præteritæ laudis et existimationis recordatio. Ursacio autem et sociis pro Liberio imperatorem rogantibus, demum ipsi in Ecclesiam revertendi copia facta est.

ANNO 358. — 1. Athanasii Apologia de fuga sua. — Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti locis degens, monachorumque tantum cœlus frequentans, comperit Leontium Antiochenum, Narcissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, certe rosque Arianos probra et convitia multa spargere in fugam ipsius, ac timiditatis ipsum accusare, quod formidine mortis perculsus se proripuisse. Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem edidit apologiam; ubi salse ab exordio irridet hominum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fugam formidinemque exprobrarent, ut pudore ejusmodi convitii, ultro ipsis occurreret. Narrat vero quantis eos malis afficerint, quos secum non consentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium, aliosque permultos. Contendit per evangelicam regulam cuique licere capiti et saluti suæ prospicere. Exemplum assert veterum Patrum, prophetarum, apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum docuit esse persecutionis tempore fugiendum ab alia in aliam civitatem, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel se proripuit insidiabitibus. Demum, apologiam claudens, enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, portenti ac prodigi simile fuerit quod Deo opitulante tantum declinaret periculum.

D 2. Epistola item et Historia ad monachos. — A monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut rerum sibi ab Arianis gestarum Ecclesiæque historiam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum confutationem, eorum ille optatis obsecutus, Arianismi ad illud usque tempus historiam scripto mandavit, unde nos eorum que hactenus enarrata sunt maximam partem hausimus. Misit item librum, quo paucis impugnabat hæreos Arianæ commenta. Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut postquam legissent opusculum, sibi remitterent, nec cuiquam legendum commodarent. Non enim, inquit, tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Eam vero Arianismi confutationem penitus interisse arbitramur. Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra Arianos et ab epistola secunda ad Serapionem, ut pluribus alibi commonistratur.

3. Epistola ad Serapionem de morte Arii. — Neque ita multo post accidit, ut cum Serapion et alii quidam disputationem inissent, ibi controversiae finem facerent, an Ecclesiæ communione junctus obiisset Arius, quæ res in proximo congressu per-

tenda erat. Interpositis ad quæstionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam et Arianismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse compresisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad monachos ante conscripsisset. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in pernicie hominis enarranda gestire videatur. Vetus similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi. Tulum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Quæ animi temperantia eluet item in toto operum ejus decursu.

4. *Libri contra Arianos.* — Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famosos quidem illos et nullis non sæculis postea celebratos; ex quibus ceu fontibus argumenta deinceps mutuali sunt quotquot pro divinitate Verbi asserenda scripserunt. Non uno quidem et eodem tempore illos evulgavit; sed ubi priorem edilerat, gnarus Arianos contra insurge, et adversus veritatem eo libro vindicatam dimicare, alterum edidit. Nec quiescentibus Arianis, tertium et postea quartum exaravit. Libros autem hujusmodi amicorum nescio cui mittit. Et fortassis quia innuit se eadem scripta viro nuncupare, qui controversiis adversus Arianos operam dare solitus erat, hinc suspicio oriatur esse Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendisque Arianis, et subinde controversias coram inibat. In prima vero ait Athanasius (a), Arianos circumcircum concursare solitos pueris in foro occurrere, atque ut argutiis a fide dimoverent interrogare: Qui est, eumne qui nondum esset fecit ex nihilo, an qui jam esset? Et rursus: Unumne est ἀγέννητος an duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Non enim instar lapidis immobilis est. Mulierculas itidem sciscitatos esse: Num filium, siebant, habuisti priusquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuisti, ita nec Dei Filius fuit antequam nasceretur. Hæc Arianorum sophismata invictus Verbi defensor, nec sine Arianorum convito confutat, et vanissima ostendit.

5. *Epistole ad Serapionem de Spiritu sancto.* — In deserto item, cum ardentibus instantibusque adversariis suis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epistolas etiamcum superstites conscripsit; quarum hujusmodi data occasio est. Litteris Athanasio significabat Serapion, nonnullos esse qui Arianam quidem heresim prosciberent, sed de Spiritu sancto ita

A præpostere sentirent, ut non modo rem creatam esse pugnarent, sed etiam unum ex administris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanasius impios homines prolixa illa priore ad Serapionem missa epistola, innumeris pene ex Scriptura sacra mutualis testimonis confutavit. Quam epistolam cum Serapion familiaribus necessariisque suis obtulisset, rogabant illi ut rem fusius istic agitatam in compendium redigeret ipse Athanasius; quo facilius ipsi possent veræ fidei hostes paucis coercere. Id quoque libenter Athanasius, Catholicorum semper commodis intentus, præstitit; alteraque missa ad Serapionem epistola de divinitate Filii, tertiam rescripsit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipsum argumentum persequitur, atque eum appendicis loco explanat illud: *Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis*¹, etc. Qui plura de epistolis ad Serapionem desiderarit, consulat monitum in earum fronte adoratum.

6. *Liberius Romam redit.* — Hoc ipso anno Romanum cum pervenisset Liberius, jussus, contra quam concessum fuisset, una cum Felice Romanæ Ecclesiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plausu et lætitia exceptus est (b). Felix vero perosus multitudo, haud ita multo post pulsus profligatusque, procul Urbe postremum clausit diem. Non desunt qui eum quasi martyrem haberi atque celebrari oportere contendant. Alii vix aestimant hominem in locum viri pro vera fide pulsi constitutum, martyris nomine ornandum esse, cum maxime ab æqualibus ferme omnibus traducatur ut tyrannus et Catholicis invitis ordinatus, nec nisi a viris qui multis postea sæculis scripsere pro vera fide passus tradatur.

7. Quid autem toto septem annorum spatio exsul Athanasius egerit, cum inceris sedibus remotiora deserti loca peragraret, mirum ubique silentium: quo gravior oriatur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epistolarum festalium, quas magno numero sanctus præsus Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas transmisit; ubi de malis et calamitatibus Ecclesiæ illatis, deque gestis Arianorum persæpe mentio erat, atque dubio procul de ratione et instituto vitæ suæ apud monachos, quorum cœtus frequens adibat. Cum monachis, ait Gregorius Nazianzenus, consuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter et conciliator erat, eum scilicet imitatus, qui sanguine suo ea quæ dissidabant in pacem deduxit; ita solitariam quoque vitam cum communi conciliavit: ostendens sacerdotium non esse philosophiae expers, et philosophiam sacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit consociavitque, et tranquillam actionem, et actuosam tranquillitatem: ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem mo-

¹ Matth. xii, 32.

(a) *Orat. i contra Arian. n. 29.*

(b) *Sozom. lib. iv, cap. 15; Theod. lib. ii, cap. 17; Philostorg. lib. iv, cap. 5.*

Rum potius gravitate et constantia, quam corporis secessione exprimii atque insigniri. Quo pacto David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et in summa tamen solitudine degebat; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego donec transeam*³, ad hujus dicti confirmationem afferri posse videatur. Ita ut qui alios virtute anticabant, iidem ab illius consilio et mente longiore intervallo abessent, quam reliquos antecederent: atque ad sacerdotii munus numeris omnibus absolendum pauca conferentes, multo plura ad monasticæ vitæ rationem partibus omnibus explendam recipereunt. Tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi visum esset pro lege haberent; ac rursus velut sibi et interdictum quidquid ille sententia sua improbasset existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac majore quam quæ sanctis viris deberi videatur ipsius veneratione asficerentur.

8. *Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit.* — Tanta porro verasie, tanto furore et odio erant ejus adversarii correpti, ut ne desertum quidem sat. tutum illi a perquisitionibus adversariorum esset, sed in quotidianis adhuc insidiis versaretur. « Nam cum quidam, prosequitur Gregorius, eo se contulissent, ut pium virum perinde ac feram quamdam investigarent, nec eum undequaque perquisitum inventirent, ne miscere quidem cum iis qui missi fuerant colloquia volvere: verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut, si acerbissimi quidquam pro eo perferrent, id magni ad philosophiam momenti ducerent, diuturnisque jejuniis, chameuniis, cæterisque corporis ærumnis, quas pro perpetuis deliciis haberent, multo sublimius ac divinius. » Hæc Gregorius N. zianzenus. Quid autem in ejusmodi perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gregorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pachomii (a) ad hunc serme modum. Post hæc, cum Athanasius ab imperatore Constantio perquireretur, atque ex insidiis Arianorum, ejus vestigandi provincia cuidam duci data esset Artemio nomine, is ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset eum fortasse latere apud Tabennesiolas monachos sibi dilectissimos, solvit dux ut illuc navigaret. Cui adverso flumine contendenti occurrit Theodorus; qui secundo flumine serebatur, perlustratus monasteria circa Hermopolin. Cum autem monasterio cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidi retro navigantem ducem. Domino autem revelante quid futurum esset intellectus, ac fratribus renuntiavit. Cum percuperent autem fratres retrogredi ipsumque anteuenire, ne forte fratres in Pabau agentes perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum itineris spatium servorum ipsius invisendi causa emensi sumus, potest eam rem citra tristem casum

³ Psal. cxl, 10. ⁴ Isa. lx, 8.

Aut eventum dispensare, atque cœplum ad monasteria iter prosecutus est. Posteaquam itaque ad monasterium Pabau propius accessit Artemius, haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circumquaque militibus, jussit monasterium observari. Ingressus ibi considerat. Extra locum tamen conventus cum præpositis agebat, constitutis ultro citroque sagitariis. Quo conspecto fratres perterriti sunt. Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine Pecysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater omnium vestrum versatur? Respondit abbas Pecysius: Abscessit ad monasteria. Cui dux: Qui secundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum indicant abbatem Psarphium magnum œconomum. B Quem seorsim dux alloquitur. Est penes me, inquit, imperatoris jussum contra Athanasium, quem apud vos delitescere fama est. Cui abbas Psarphius: Ipse quidem omnium nostrum pater est, neandum viri faciem aspexi; ecce monasterium. Diligenter perscrutatus dux, cum Athanasium non invenisset, ad conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Reponunt ille: Non licet nobis. Velut quippe nobis est a Patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Ariani communicet. Cum duce namque Arianum quendam versari conspexerant episcopi formam præferentem. Abscedentibus autem illis, solus dux precatus est. Ac cum interdiu in synaxi obdormisset, expergefactus sanguinem naribus emittebat. Cumque ignorantem monachi quid accidisset ipsi: C perterritus Artemius, Oblata mibi, inquit, visione, ex miseratione divina vitæ mortem effugi; atque ita discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus, Deo gratias retulit.

9. *Athanasi iter ad monasteria Thebaidis.* — Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset Athanasium in Thebaide accedere, obviam cum antiquioribus patrum fratrumque monasterii progressreditur (b); virumque offendunt ante quam in Hermopoliten nomum pervenisset. Quo procul conspecto, fratres maturantes accurruunt. Ultramque autem fluminis ripam innumerabilis multitudo occupabat episcoporum, clericorum, monachorum. Quos ubi primum vidi Athanasius, hæc ex Scripturis vociferatur: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbae cum pullis suis ad me feruntur?*⁵ Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius, ignarus quis abbas Theodorus esset. Neque enim ille ita proxime ad pontificem accesserat, sed monachorum seniores ad turmæ frontem incedere jussit. Primo tamen aspectu virum agnovit Athanasius; cuius apprehensa manu: Et quomodo, inquit, fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres circiter centum numero psalmos canere, in tanta frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret.

(a) *Acta SS. 14 Maii.*

(b) *In Vita Pachomii.*

Abbas interea Theodorus æsinum, quo pontifex vebatur, manu tenens præbat cum fratribus psalentibus. Lucernæ et faces ultro citroque micabant. Athanasius autem Theodorum cernens animo ferventem, non in promiscua solum turba pedibus incedere, sed ab accensis utrinque facibus ferme comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis studium præferre, alias episcopos sic affat: Vide te quanto nos spatio antecedat ille tantæ monachorum frequentia Pater. Nobis haud vere Patrum nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati profecto et nulla non laude digni, qui semper crucem Domini gestant: quorum ignominia vere est gloria, quorum labor vere requies. Paucisque diebus Antinoopoli et Hermopoli commoratus, utilibus eos ac divinis cohortatus sermonibus, ad monasteria profectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sincebraque mente summe latus, laudes Domino retulit. Ac cum monasterium circumquaque perlustraret, attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ conclave, singularum domorum cellulas, et ipsa usque sedilia, admiratione captus ait: Magnum, o Theodore, opus peregistis, curantes requiem animalium. Monachales vestras regulas audivi, præclara omnia. Hinc subjungit: Patris vestri opera vobis inest gratia Dei. Cuin te conspicimus nos, Christum conspicere putamus. Pancisque ibi diebus commoratus, dicit abbati Theodoro: Quoniam prope est Pascha, fratres de more convoca; ego vero ut Dominus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsarium ejusque fratres; quibus se ad conspectum Theodori fratruinque ejus summopere lætatum fuisse significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi cœtus immemorem.

10. **Alia item exstat epistola Athanasii ad monachos per Ægyptum;** quæ quo tempore scripta sit ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius nonnullos Arianorum esse, qui monasteria peragrantes sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Arianiis ullam habeant vel ad precaandum societatem, ne quibusdam rudioribus offensionis ac perniciei hinc occasio oriatur: nec modo ab Arianorum congressu et colloquio abstineant, imo ne iis quidem jungantur qui cum Arianiis foveant communionis societatem; potuisse se hujusmodi hortamentum innumeris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, supersedere tamen, quia cum callentibus Scripturas ageret.

11. **Ariani in varias divisi sectas.** — Ariani ubi omnia ex sententia et arbitratu suo, profligatis iis qui catholicam fidem tuerentur, procedere videbantur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflagrabant (*a*). Hinc proeminatae sunt quasi familie dissentientes inter se ac multum disjunctæ et dispare. Macedonius quippe, inter Arianorum principes hucusque computatus, novam de Spiritu sancto sententiam induxit, aperleque docuit esse creaturam et unum ex administris spiritibus, licet aliis longe præstantiore. Alii veri ac puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eudoxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui hanc ita multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit. Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano et doctore Basilio Ancyra episcopo. Si autem hac una in re a Catholicis dissentiebant, quod consubstantialitatem repudiarent. Filium namque affirmabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso fatente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesiastica communione abjiciendi, cum ea tantum repudiata voce, cum Catholicis re ipsa concordarent. At non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis, qui Filium quidem Patri similem dicenter, sed per gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitudine. Basilius vero cum gratia et auctoritate apud Constantium multum valeret, Anomœi erat doctrinæ causa infestissimus; auctorque fuisse Constantio fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem sectæ homines, pellerentur in exsilium. In eo sitæ res erant anno 358, cum Anomœi, qui paulum a calamitate respirabant, synodum celebrari rogant; eaque in re concurrentibus item Semiarianorum votis, amborum optatui ut fieret satis, synodum Constantius Nicomediae indixit, in qua erat de fide maxime statuendum. Sed jam multis episcopis eo concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab hujusmodi pernicie superfuerat, incendio periret. Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicæa, celebris illa ac magna synodo anno 325 nobilitata urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant Ariani, ut sua quisque interesse putabant, mutato consilio, auctores et suasores Constantio sunt, ut divisis episopis Occidentales Ariminum, Orientales Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D **ANNO 359. — 1. Synodus Sirmiensis.** — Anno 359, cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Arianiis episopis haud parvo numero (*b*), qui aulicorum more principis comitatui bærere solebant, quos inter videre erat Georgium, Alexandriae κατάσκοπον et Basilius Semiarianorum antesignanum; inita ibi controversia, eo demum ventum est, ut novæ eu-dendæ formulæ fidei Marco Arethuso provincia datur; qui ut erat τῷ διοσουρῳ infestus, diserte nomen substantiæ et consubstantialis proscribendum in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine controversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(*a*) Sulpicius Severus, lib. II; Rufin. lib. I, cap. 25; Socrat. lib. II, cap. 35; Sozom. lib. IV, cap. 11.

(*b*) Socrat. lib. II, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ totum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata sunt. Sed non silentium, cum magna Catholicorum omniumque frugi hominum offensa, fidei professioni præmissum hujusmodi titulam fuisse: *Edita est catholica fides, presente domino nostro piissimo et victorioso exercito Constantio Augusto, aeterno, venerando. Coss. Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undevicesimo Kalendas Junias.*

2. Displacebat iis quibus ecclesiastica disciplina et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum scriberetur memoria, quando in His quæ fidem speciant nulla temporis ratio conditioque observanda sit. Nec minoris erat invidia, quod ubi Filii Dei aeternitas ab impiis hominibus in controversiam vocabatur, aeternus tamen impudentissima assentatione Constantius appellaretur. Haec maxime omnium carpit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Christianae religioni absonum videtur, quod nulla urgente causa, nullo postulante negotio, tantum iter expessendum episcopis esset: quasi vero non esset Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis, ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei professiones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque cum convenienter episcopi circiter quadringenti, Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmensem fidem de qua mox actum, totius synodi calculis et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres conspectis, statim insidias suspicari, solitusque Ursaci et Valentis artes et machinas ad Nicænam evertendam fidem comparatas subodorari. Quamobrem in hujusmodi conspirationis artifices conversi, scriter compellant et alloquuntur, non fidei formulæ promulgandæ causa a se tantum iter susceptum fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo consilio accessisse, ut quotquot huic adversarentur ferirent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis contra obnientibus, et facta fideinque suam propagnantibus, nulla interposita mora, Patres Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et Demophilum damnant ut haereticos: missisque per viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi erant, apud principem causam episcoporum agere. Obnoxie quippe rogabant, ut sibi ad parœcias suas revertendi copia esset: esse quippe multos paupertate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum auctoribus et consuasoribus Ariani Constantius, trahere moras, nec legis sui conspectus copiam facere; idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac state juniores episcopos tædio moræ, præcisa spe perficiendi negotii, frangeget demum, et ad ineundam cum Ariani societatem adduceret. Nec modico post accessum legatorum interposito spatio, Arimin-

(a) Lib. *De synodis*, n. 4 et seqq.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37; Sozom. lib. IV, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. II, cap. 17.

(c) *Dialog. contra Lucif.*

A sibus Patribus rescribit imperator, se negotiorum mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi ecclesias suas ante ineuntem biem repetendi facultas esset, nunquam se a proposito recessuros, quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos. Interea Ariani instare, urgere ac sollicitare legatos, qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac desperatione bene gerende rei fracti ac devicti, optata concedunt Ariani, dato ad eorum libidinem rescripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contumeliis et calamitatibus Ariorum opera inflictis, demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant, irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c), orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur.* — Dum haec in Occidente geruntur, Orientales episcopi ad 160 numero Seleuciam convenerunt; ibique decima septima Septembbris de fide agere coepit est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasiusque ipsum opinantur adfuisse quidam recentiores: quia nimirum ipse Athanasius librum de synodis orsus, testatur ea se scribere quæ vidit, quæque accurate novit, ἀπερ ἐώραχα καὶ Ἔγνων ἀκριβῶς. At vix creditur Athanasium per totam Ægyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut locum ubi consistenter reperi vix posset, Seleuciam concessisse, ubi nulla subterfugiendi via erat ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se scriptio tradere quæ vidisset, non ita intelligendum putamus, quod præsens ea coram aspicerit; sed quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litteras et acta synodorum suis ipse oculis intuitus sit. Et sane verba isthæc, ἀπερ ἐώραχα καὶ Ἔγνων ἀκριβῶς, non unam synodum Seleuciensem spectant, sed Ariminensem quoque, cuius historiam priore loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis syuodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e), episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem multorum nomina de variis criminibus deferrentur, accusatoresque edito clamore sclera objicerent, Acacius, Patrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodorus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodiceanus facinorum fama nobilitatus, veteratores homines, ac præteritarum fraudum non immemores, futuram damnationem astu declinare conantur. Veriti quippe cum argumenta adversariorum in se comparata, tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant, et ingens illorum frequentia; alios sibi Arianae factionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Stephanus.

(d) Socrat. lib. II, cap. 39; Sozom. lib. IV, cap. 22; Theod. lib. II, cap. 26; Athan. lib. *De synodis*, sub initium.

(e) Lib. *De synodis*.

num, Scram et Pollucem, scelestos et reos homines, Insuperque Pancratium et Ptolemaeum quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafritiem conspicati cæteri episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnaturos significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam synodus abiret. Pars minima, quæ ceu colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigiti erant, hærebant Acacio Cæsariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium, Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuenlum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnubebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integris, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtenu, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis et formidolosa videretur. Cum igitur longiores istic moræ traberentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate judicium refugientibus, episcoporum cœtus, cum negotii diurnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugiendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, et alios ex Asia, Leontium, Evagrium et Theodulum abdicarunt. Communione autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Augarum, Basilicum, Phœbum, Fidelium, Eutychium, Eustathium, et Magnum, quod in jus vocali, ut oblatas criminationes depellereant, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione persarent, donec se ab hujusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, qua voces ἀμούσιος et ἀμούσιος, quod motuum et querelarum occasio fuissent, abjeciebant; ἀνόμοιο autem damnabant anathemate; in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum, postquam ad singulas ecclesias judicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua renuntiant. Hujusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

5. *Athanasius epistolam scribit de synodis.* — Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasiis de synodis, conscripta post celebratas synodos Ariminensem et Seleuciensem, antequam legatorum et patrum Ariminensium lapsum edidicisset. In cuius Prima parte paucis narrat quid in istiusmodi synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Arianorum principiis in Kilium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstitiamque palam faciat, recenset undecim diversas

A fidei formulas per eos variis locis et temporibus conscriptas. In tertia, vocum οὐσία et δύοσύνη σὺν sinceritatē propugnat contra Semiarianos, quos tamen non inimicorum habere loco profiteretur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum δύοσύτον, non rem ipsa significatam, respuant. Quibus autem litteras miserit Athanasius, haud plane constat. Socrates ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γνωρίμους nuncupat, Sozomenus vero πρὸς τοὺς ἐπιτιθέσθεντας. Sunt qui putent ad monachos missas. Sed crederem potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi rumores de ejusmodi synodis ubique perva gantes animi penderent: et sane initio et sine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

B Anno 360. — 1. *Synodus Constantinopolitana.* — Semiariani autem Constantinopolim prosecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe synodo. Aetium cum asseclis percusserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, qua erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; qua similem quidem Patri Kilium declarant, sed voces δύοσύτον et ὑπόστασις repudiant: quia scilicet populis offensioni juxta ac suspicioni essent, nec existarent in divinis litteris.

C 2. *Lucifer pro Athanasi defensione libros edit.* Epistolæ Athanasi ad Luciferum. — Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superiore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc extant opuscula concinnavit; ubi acerrime in imperatorem invelitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret. universorum subscriptiones et suffragia extorqueret in perniciem innoxii. Ideo autem istæ in annuin. conferimus 360, quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum rege. Quod bellum cum anno proximo 359. cœperit, opportune in annum 360 Luciferi scripta. conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc.

D a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychete diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi hujusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consecutus Athanasius, ex animo gaudens, libros accurate perfectos Graece, si fides Marcellino (a). ranstulit, εὐχαριστηρίου eidem Lucifero litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos. agi, ut non modo clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in monazontas et eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse aa-

(a) In libello precum Marcellini et Faustini.

talis causa in remotiora *Egypti* loca secederet. A Grandi labore et periculo ejus accepisse lucubrations, mirari opus, hortamenta ejus ad subenundum pro Christo martyrium magni facere: auctorem tanti operis suspicere, Eliæque similem babere. Rogat ut Deum supplex oret, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine ipsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. « Naves, ait, quærent, eremias gyrant, domos perturbant, concutunt fratres, singulis negotia concinuant: quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurserent. » Sed sceleratos tandem facinorum pœnas daturos. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim; grandævus quippe jam erat Athanasius: verum fortassis interpres vocem συγγενεῖς per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parentus* usus ad cognatos designandos.

Aanno 361.—1. *Meletius in episcopum Antiochenum electus ab Arianis.* — Anno 361 ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio et opera Arianorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Veram ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum ille nec obscure τὸ δραπετὸν prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, in ejusque locum Euzoium cooptarunt, nequaquam suspectum sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Arianum Arianaeque hæreseos vindicem accerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Arianorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factions, hæc dissidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore et pervicacia partium sunt extorta.

2. *Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus.* — Porro ut solemne erat Arianis et Semianianis nunquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflexi, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentatio itineve, nullum sat tutum, nullum pervium repere poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod cæteras fidei formulas implete longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilèm prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quan*i* Constantiopolis

A evulgarant, descivere, ut ipsis Ariane doctrinæ vindicibus in communionis societatem admissis ecclæsias traderent. Hinc orsæ Anomœorum et Exucontiorum nomenclaturæ. Horum principes Eunomius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphemæ quæque et maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium nacti impietatis vindicem; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem oblit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Galliis inauguratus imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsucrenis in Cilicia defunctus est 4 Octobris, vel, ut alii, 3 Novembris: B atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptismate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultrò citroque accurrentibus ad exequias cohæstandes.

AANNO 362. — 1. *Julianus inaugurator imperator. Artemii ducis martyrium.* — Etsi vero videbatur Ecclæsiae licitum fore, extincio Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiae consilio secus res cecidit. Julianus enim, repugnante nemine, imperium integrum adeptus, a Christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque profanorum ritibus impensè addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etsi bellum patam non indicaret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostolæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophia humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsi in exsilium fuerant episcopi, redirent sedes suas. Antiochiam autem profectus Artemium ex duce *Egypti*, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio multavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quanquam eum paulo ante vidimus imperatoris jussu ad monasteria, Athanasii D perquirendi causa, profectum, attamen immissa divinitus castigatione, pœnitentem facti fuisse ex ipsis supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existimandus, quod monachos obnoxie rogaret in suum ad fundendas Deo preces conventum admitti: Deo item charus, quia castigatus, divina tamen miserante providentia mortem effugerit.

2. *Georgii et multorum Christianorum cædes.* — Allato Alexandria necis Artemii nuntio, gentilium turba insolenti de inaugurate suo religionis homine gaudio effusi, impetu Georgium et Christianos omnes adoriantur. Erant quippe tum Georgio offensi pagani omnes ob hujusmodi causam a Socrate me-

moratam (a). Locus erat in urbe jam inde a priscis temporibus vacuus et neglectus, multa sordium colluvione refertus, in quo gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Hunc utpote vacuum ac desertum Constantius ecclesia Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius vero cum Ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari adytum præcepit. In peramplio hujusmodi loco mysteria gentilium erant recondita; complures scilicet hominum calvariae, juvenum pariter ac seniorum: qui olim mactati ferebantur, quando extorū inspectione divinarent, ac magica sacrificia ad incantandas animas peragerent. Ille in Mithræ adyto reperta Christiani ad gentilium ludibrium foras omnium oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit. Tum furore arma ministrante, in obvios quosque Christianos impetum faciunt; quorum permultos vario mortis genere enecarunt, ferro, sustibus, lapidibus. Nec deerant qui funibus homines strangularent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crux agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi, non cognatis pepercere; sed amicus amicum, frater fratrem, parentes filios confodere, ae in mutuam ruere cædem. Quæ causa fuit ut Christiani a repurgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero Georgium abstractum ab ecclesia, et ad camelum alligatum, per urbem totam raptati, sustibus percussum, variisque cruciatus affectum et encatum, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impediti erant, combusserunt; cineresque in mare projecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore deinceps ut martyrum reliquias haberentur. Cum iis autem obrutati sunt Dracontius monetae præpositus et Diodorus quidam veluti comes; qui sive cruribus alligati, pertracti ultra citroque raptati, eo in suppicio extincti sunt: ille quod aram in moneta cui prærerat recens locatam evertisset; alter quod, dum ædificandæ præcesset ecclesia, cirros puerorum, quos ad deorum cultum pertinere aestimabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrassent: qui Georgius facinorum gravitate et frequentia sibi omnem misericordiæ aditum præclusarat.

3. Præter superiorius memoratam, aliam enecati Georgii causam assert Ammianus: quod scilicet cum transiret per speciosum genii templum, multitudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum conjectis dixisset: *Quandiu sepulcrum hoc stabit?* Quo auditio pagani reformidantes ne illud quoque tentaret everttere, quantum poterant in ejus perniciem insidias parabant, donec, inaugurate Juliano, oblatam illi occasionem arripuerent. Hic exitus

(a) Socrat. lib. iii, cap. 2; Sozom. lib. iv, cap. 31; Ammian. lib. xv, cap. 7.
(b) Lib. ii, cap. 7.

A Georgii fuit. Felix sane, si fidei causa, et non in scelerum pœnam, homo gentilibus juxta atque Christianis invisus, tam male multatus esset. Eneeti porro Georgii invidiam in Catholicos conjicere conati sunt Ariani. Verum ex Epiphanio et Ammiano Marcellino constat a solis gentilibus id facinoris perpetratum, et quidem, ut ait mendacissimus Philostorgius (b), concitatis ab Athanasio. Quæ calumnia vel hinc consulatur, quod per id tempus Athanasius in secretioribus eremi locis proflugus et occultus versaretur.

4. *Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat.* — Accepto Julianus rerum Alexandriæ gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum, tam immanem carnificinam damnum simulat; B quanquam negligentia ulciscendi facinoris, non ingratam accidisse rem significaret (c). Litteris itaque missis, carpit animum Alexandrinorum turbulentum atque seditionem: parcere tamen ait multitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in surrem actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri conditoris, magni Sarapidis, sui etiam imperatoris reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem atrocibus Georgii flagitiis accensi concitatique fure, par fuisse judieibus hominem pro merito plectendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentas inferre manus. Præclare cum eis actum esse, quod se imperante tantum faciens sit admissum; qui partim verecundia in Deum, partim reverentia avi et avunculi sui veniam concederet civitati. Vettat ne in simile crimen prorumpere deinceps audiant.

5. *Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.* — Secundum hæc, Ægypti præfecto Ecdicio jussit, ut Georgii bibliothecam multis philosophiæ, et rhetoriæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem spectantibus instructam, diligenter perquisitam, Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret, mutuatum esse commemorat. Et tamen Georgium illiberali et ineruditum, præsertim in rebus ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius aliquæ Patres.

6. *Athanasius Alexandriam regreditur.* — Post publicatum Juliani edictum, quo exsulibus redenndi petesta erat, Athanasius Alexandriam reversus (d), ingenti de more plebis Catholicæ gaudio exceptus est. In hunc redditum Gregorius Nazianzenus ea omnia confert, quæ jam superiorius commonstratum est ad redditum anni 349 pertinere. Alexandrinus autem populus, Ariani ejectis, ecclesiæ conventibus ecclesiasticis frequentandas tradit Athanasio. Pulsit porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii locum Arianos Lucium suæ factionis hominem cooptasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur

(c) Socrat. lib. iii, cap. 3; Jul., epist. 10.

(d) Socrat. lib. iii, cap. 4.

acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo loci Arianos episcopam sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coerciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandriæ multitudo.

7. « Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit *infra Gregorius Nazianzenus*, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus Iesus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis redditus ejus molestus fuerit. Ac templum quidem sacrilegis nondinotoribus, qui Christo ad quæstum abutebantur, repurgat perinde atque ipse Christus; nisi quod non texto flagello, sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficeret. Tum eos, qui inter se et cum ipso simultates gerebant, in mutuam concordiam reducit: et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria affectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos et alienos discrimine. Prolapsam insuper fideli doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultra accedentes eradiens, omnibusque liberaam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut iter ad Deum recta instituitur, satis esse putabat. » Hæc Nazianzenus.

8. *Alexandrina synodus*. — Neque ita multo post redditum Athanasius synodum Alexandriae celebravit (*a*), ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriam rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer maluit Antiochiam, ad ejus Ecclesiæ factiōnum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Intervit etiam Alexandrinæ synodo Asterius Petrarui Arabiæ, qui olim Sardicæ ab Arianis ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi episcopi ad synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in synodali epistola comparent, ferme omnes ab Arianis antea pulsi, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt diaconi duo a Lucifero legati, Herennius et Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, Maximus et Calemerus item diaconi. Aderant etiam quidam monachi ab Apollinario episcopo missi.

9. *Acta synodi de lapsis*. — Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi (*b*). Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si episcopi essent aut clerici, officio sacrorumque aditu interdicendos atque in laicorum conditionem dejiciendos. At ceteris præsulibus,

A quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis cuiuspiam artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut, cum hæreticis communionem et societatem simularent, et veniam et de integro sedem esse concedendam; cum potissimum li non absurdam causam et excusationem afferrent: se nimirum œconomia quadam et probo consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illatae concedere, quam ut ab impiissimis hominibus Catholicæ plebis perniciem machinantibus occupatas videarent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos censuerunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænam fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicenter Spiritum sanctum esse creatum, neconon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosateni, Valentini, Basilidis et Manichæi, ac nominationem Euzoii et Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam et propositam (de qua ad annum 347) proscripterunt Alexandrini Patres, quia non fuerat in synodo admissa.

10. *De hypostasis*. — Actum præterea de hypostasis, quas jam cœperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, alii unam esse pugnantibus. Re autem quæsita et deliberata, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam et orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita profiteri aiebant, quod Trinitatem non nomine tenus crederent, sed singulas personas vere existentes et subsistentes; ita tamen admissa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filiū Patri consubstantiale, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris et Filiī indivisum. Qui autem unam hypostasin esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filiū ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idein esse hypostasin atque oὐσίαν sive substantiam, quam unam eamdemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explana-ta, eamdem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione et controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam et partes egerunt.

11. *De Apollinarii sententia*. — Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum monachi ab eo legati doctoris sui opinionein, ocul-

(a) *Socrat. lib. III, cap. 5 et 7; Sozom. lib. V, cap. 12.*

(b) *Athan. tom. ad Antiochenos et Epist. ad Rus-sianum.*

toto tamen hæreseos veneno, apernerunt : nempe, non qua ratione in prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, ex quo Maria virgine secundum carnem pro nobis hominem esse factum. Profitebantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino nostri gratia hominem factio, corpus ejus sine mente existere : siquidem non corporis duntaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facia est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam et amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad Patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a monachis Alexandriæ allata fuerant profitetur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili et coelesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a monachis exposita est, utpote Catholicæ, admissa fuit. Et vero licet Athanasius haud semel postea in Apollinaristarum errores invectus sit, nunquam tamen Apollinarium ipsum nominatum est adortus : quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulce serpens, errores spargebat quidem quantum in ipso situm fuit, apud Athanasium autem Catholicæ et sinceræ fidei studium ementiebatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomuit.

12. De rebus Antiochenis. — De rebus item Antiochenæ Ecclesiæ compendiis actum Alexandriæ fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii et contentions obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter se Catholici disjuncti essent, nec mutua communionis societate fruerentur; aliis Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, iis facilis pateret aditus, dum Arianam prosciberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legarunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliauerunt. Quodque insolens et fortasse haetenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiae versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter iacentes adnumerarentur, hac forma : *Eusebio, Lucifero, Asterio, etc.*

(a) Lib. III, cap. 8.

(b) Socrat. lib. III, cap. 9; Sozom. lib. V, cap.

A Athanasius.... Eusebius, Asterius, etc. Hisce litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensuimus. Huic epistolæ subscrpsere præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnuin exstant. Ait porro Socrates (a) Albanasium, quod fuge ac secessus causa insimulatus fuisse, apologiam de fuga sua in synodo legisse.

13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius et Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactas (b). Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis ro-gantibus ordinarat episcopum. Factum improbabvit Eusebius Verecellensis, et cæteri quibus pax Ecclesiæ cordi. Qua enim in urbe jam duo episcopi erant, quorum alter hæreticus, Catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuisse ad communio-nem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum præsulum, qui leniore ac moderatiore erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec pretermittendum Philionem episcopum Ægyptium, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylone in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in deneganda lapsis communione seculum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbaret. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, ro-gante licet Eusebio exsilio socio, Alexandriam iter habere noluerit.

14. Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptista recipit. — Dum post redditum Athanasius Alexandriæ consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptista ad se transmissam accepit. Nam Juliani temporibus, ait Rufinus (c), velut relaxatis frenis effebuit in omnem sævitiam feritas pagano-rum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten, Palæstinæ urbem, sepulcrum Joannis Baptista mente turbida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immistos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habeentes

15; Theod. lib. III, cap. 5.

(c) Lib. II, cap. 28.

quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos qui ea ad exurendum legebant misti, diligentius in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus vel insanientibus peritare, et ad religiosum Patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra seducens tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ immaculatæ reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinæ urbis episcopum, mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas, propheticò spiritu profuturas generationi posteræ conservavit : quibus nunc, dejectis et prostratis idolatriæ vestigiis, in ædibus quondam profanis aurea tecta consurgerent. » Hæc Rufinus.

45. Ethnici Julianum concitant in Athanasium. *Epistolæ Juliani contra Athanasium.* — Haud diu Athanasio licuit Alexandriæ post redditum consistere. Gentiles namque suæ addictum impietati imperatorem nacti (*a*), metuentesque cultui numinum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone, precibus, decrescebat in dies : velut tetros serpentes e cavernis egressos una secum assumpsere magos, aruspices et augures, qui simul contestarentur, nihil e re gentilitatis prospere cessuruin, nisi Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theodoreetus (*b*), cum vim sermonum precationumque Athanasii ferre non possent, ministros suos ad maledicta in eum congerenda incitarunt, ac multis exposcebant exturbari Athanasium ; addebatque : Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum cultor, cunctos enim ille ad suas partes allicit. Litteris ergo ethnici ad imperatorem missis monent, Athanasium conventus in ecclesia agere, libere populum docere, multosque gentilium illo consuatore Christianæ fidei nomen dedisse, nobiles matronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptismatae donatas. Re comperta Julianus factum perindigne tulit, ac hujusmodi litteras dedit ad Alexandrinos (*c*). « Eequum erat eum, qui imperatoris edictis compluribus ejectus fuerat, unum saltem imperatoris edictum præstolari ad repetendam domum : nec singulari temeritate atque amentia legibus tanquam prorsus existinctis illudere. Enimvero nos haud ita pridem Galilæis a Constantio ejectis, non redditum ad ecclesias, sed ad patriam cuique suam concessimus. Audio Athanasium hominem audacissimum solita audacia elatum, episcopatus, ut ipsi vocant, sedem usurpare. Quæ res non mediocriter Alexandrino populo displicet. Quare eum jubemus urbe excedere, quo die humanitatis nostræ litteras accepterit. Quod si in urbe remanserit, longe majores gravioreaque poenas ei denuntiamus. » Christianorum vero per ampla multitudo, cum litteris Julianum rogasset, ut omnium votis expetitum optatis-

A simumque sibi Athanasium in pace Alexandriæ consistere liceret, prolixiorum ille ad eosdem Alexandrinos dedit epistolam, futilibus dictis et facetiis plenissimam, qua deorum turbam laudibus celebrans, in Galileos invehitur ; pudori esse inquietens, si vel unus eorum se Galilæum esse fateatur. « Vos igitur, ait (*d*), si monenti mihi obtemperare vultis, majorem lætitiam afferetis : sin illa in superstitione et vafrorum hominum institutione perseverare mavultis, at mutuam inter vos concordiam retinet, neque Athanasium desiderate. Sunt enim ex ejus discipulis utique complures, qui prudentibus ac sermonibus impiis expleri cupientibus auribus vestris faciant satis. Utinam enim Athanasio solo sacrilegæ ipsius scholæ circumscripta esset improbitas : sed est in vobis hujusmodi non ignobilis multitudo. Ac nullius sane negoti res est : nam quicunque tandem e populo delectus erit a vobis, quod ad Scripturarum enarrationem pertinet, nihil est eo qui optatur a vobis deterior. Sin quod vcs Athanasii solertia exoptatis, veteratorem enim esse hominem audio, scito te hac ipsa de causa urbe illum ejectum fuisse. Et enim noxia per se res est, vir populi præfectorus, ac rerum novandarum cupidus. Quod si ne vir quidem est ille, sed contemptus homuncio, qualis revera est præclarus ille vir, qui jam in capitibz discriminem venit, hoc sane publicæ perturbationis initium est. Quamobrem ne quid simile apud vos contingat, cedere illum pridem urbe jussimus : nunc autem Ægypto etiam universa. » Ut urgeret autem Athanasii exsilium, aliam misit epistolam (*e*) ad Eccliticum Ægypti præfectum, his verbis conscriptam. « Etsi nihil nobis de ceteris rescribis, attamen de illo deorum hoste Athanasio rescribere debuisti ; potissimum quia quod præclare a nobis decretum fuit ante audiveras. Testor magnum Sarapin, nisi ante Kalendas decembres inimicus deorum Athanasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto decesserit, centum auri pondo cohortem quæ tibi paret multatum iri. Scis autem quam sim latus ad condemnandum, et quanto lentior postquam condemnavi ad ignoscendum. Per mihi molestum est ejus opera deos omnes contemni. Equidem nihil a te factum libertius videam audiamque, quam Athanasium illum scelestum ex omnibus Ægypti locis pulsum esse, qui ausus est in meo imperio matronas Græcorum nobiles baptizare. »

46. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. — Quamobrem cum se denuo in discriminem et periculum vocari animadverteret magnus Athanasius (*f*), quarto jam solum vertere coactus, cum circum se collacrymantes Christianos videret : Bono, inquit, animo estote ; nebula est, quæ brevi evanescent. Quæ cum dixisset, profectum parat ; et Eccle-

(*a*) Socrat. lib. II, cap. 13 et 14; Sozom. lib. V, cap. 15.

(*b*) Lib. III, cap. 9.

(*c*) Julian. epist. 28.

(*d*) Julian. epist. 15.

(*e*) Julian. epist. 6.

(*f*) Sozom. lib. III, cap. 14; Theod. lib. IV, cap. 9.

sia amicis quibuscum arctiore charitatis vinculo juncus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obturcari jussum erat. Subduxit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperto quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audit a ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsum ad necem perquirerent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo lumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquiritibus navigarent, occurrit sicarius, et quantum abesset Athanasius sciscitur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo imperii Juliani tempore. Hæc Socrates et Theodoretus. Verum quod postremo aiunt Athanasium ad necem usque Juliani delitusse Alexandriæ, aperte repugnat historiæ mox enarrande; cui, utpote ab Ammonio Athanasiæ æquali traditæ, sdeum negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorem declinans, profugit (a). Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud monachos diversabatur.

ANNO 363.—1. Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est. — Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe xxvi Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. Cæterum, ait Ammonius, quia beatus papa Athanasius, ne omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandrinæ clericis præsentibus, beatæ memoriae viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchiæ, et Hieronimi Bubasticorum in magna ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanctitatem tum præsentem audivisse; operæ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati corum memoriam, ea conscribere quæ ille locutus est. Cum memorati episcopi de beato Antonio nec sine admiratione verba facerent: qui vir sæpe cum Athanasio versabatur, eos sic afflatur Athanasius: Vidi etiam ea tempestate magnos Dei viros, Theodorum Tabennesiota rum monachorum præfectum, aliumque monachoru m Patrem propter Antinoum, cui nomen abbas Pammo, qui haud ita pridem obdormierunt. Cum enim me illo tempore Julianus ad necem perquireret, exspectaremque in dies interitum, amicis necessariisque meis periculum renuntiantibus; duo memorati viri me quadam die Antinoum convenirent. Cum mecum ego reputarem, qua ratione apud Theodorum possem latere, ejus naviculam undique opertam atque clausam concendi, abbate Pammone nos honoris causa comitante. Vento au-

^a Habac. 1, 46.

(a) In epistola Ammonii. Acta SS. 14 Maii.

A tem minus secundo afflante, equidem corde anxius Dominum precabar: qui vero Theodorum comitabantur monachi, egressi naviculam trahabant. Cumque mœrenti mihi abbas Pammo consolandi gratia verba faceret, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo flucia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roborum, etiamsi occidatur, multo majorem ab eo misericordiam consecuturum. Hæc verba needum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammoneum intuitus subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo: Quid, inquam, me ista loquentem ridetis? Au me timiditatis arguitis? Tum ad Pammoneum Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. Ait B Theodorus: Hæc ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo Deus prænuntiarat: *Arragans vir, contemptor et superbus, nihil perficiet*.⁴ Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec tanti itineris laborem feras: sed in comitatum clam te confer. Quem in itinere offendes, atque ille (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur vita. » Hæc apud Ammonium Athanasius; in cuius postremis verbis quædam hæret difficultas alic loco excutienda.

C 2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsecutus, ad imperatorem statim, sed interposita quadam mora spatioque, adiit. Ad hæc vero narrat Sozomenus (b), cuidam ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum gravissimo de Augusti impietate animoque falsis numinibus addicto affectum mœrore, cum deplorandis ac jejunis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ cladibus daret operam, sonno oppressum: vidisse equites candidis equis cœlo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo hodie Julianum ac ipsa hora peremptum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, et exsurgens comedat.

D 3. **Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inaugurat litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum.** — Athanasius ergo accepta Juliani nece, nec exspectata, ut arbitramur, a successore remigrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Moxque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentæ et observantiae plenissimas, sancti præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudine, affectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnam

(b) Sozom. lib. vi, cap. 2.

se spem in precibus ejus repositam habere. Εὐχαριστῶς porro litteras imperatori rescriptsse Athanasium nihil dubium, injuria scilicet temporum amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem, in sexcentas opiniones partesque distractam, transmittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam nomine synodi episcoporum Aegypti, Thebaidis et Libyæ conscriptam : qua se principis erga res celestes amorem descendique studium suspicere accepimusque habere testificatur : Nicænam fidem commendat, Arianosque carpit quod istius synodi decretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ, tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde provincias et regiones in quibus obtineret ejusmodi doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque impio ausu aduersus eam dimicantibus, excubantiisque ad quasvis turbarum occasiones. Affert postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicuitatis causa subjungit; iisdemque cum alia per necessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratae perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod trium personarum unani essentiam, unam divinitatem esse propalam et nullis ambagibus profiteatur. Estimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiae datam ejusmodi epistolam fuisse, isthuc cum Athanasio profectis Aegyptiis præsulibus. Sed eam sententiam, utpote Theodoreto aliisque scriptoribus adversam, pluribus in Monito confutamus.

4. *Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. Ariorum querelæ in Athanasium, et responsa Joriani.* — Accepta Jovianus Athanasii epistola, ejus vindicti desiderio flagrans, eum rogit Antiochiam proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari, ipsi fuit, et machinamenta hereticorum aperuit, commodum sane in tali rerum conditione. Enimvero Arianorum principes, inter quos Lucius ad Georgii implendas vices pridem ab Arianis destinatus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam concesserant, Athanasium Augusto de multis sceleribus delaturi, quod perpetuum erat eorum studium. Quadam ergo die (a) Joviano per Romanensem portam in agrum concedente, inexpectati accedentes Ariani Aegypti Augustum compellant his verbis : Rogamus potentiam, imperium, pietatem tuam, nos audias. Quibus ille : Quinam, et unde eatis? Cui illi : Christiani, domine. Unde, ait imperator, et ex qua civitate? Respondent : Alexandria. Imperator : Quid postulatis? Tum Ariani : Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, ut

Ades nobis episcopum. Hic imperator : Jussi Athanasium, quem prius habuistis, in throno collocari. Tum Ariani : Jam multis annis exsul et reus es. Statimque miles ira commotus : Obsecro, inquit, imperium tuum, ipse inquiras quinam et unde sint. Sunt enim abjectæ reliquæ Cappadociæ, residua turba improbi illius Georgii, qui civitatem et mundum universum devastarunt. Quibus imperator auditis, admotis calcaribus equum concitavit, et abiit in campum.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, secundo imperatorem ita alloquuntur : En adsunt criminationes et argumenta in Athanasium, qui ante decem et viginti annos a Constantino et Constantio in exsilium relegatus est, itemque sub beatissimo philosopho Juliano exsulavit. Quibus Augustus : Jam obsoleverunt quæ ante decimum, vicesimum et tricesimum annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de Athanasio verba facjatis. Neque enim ignoro qua de causa accusatus et proscriptus sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines compescuit. Tertio namque ad Jovianum adeuntes aiunt : Aliæ quoque suppetunt accusationes contra Athanasium. Quibus imperator : Non ex tumultu et loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehendetur. Sed desigite ex vobis duos, ex plebe totidem. Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Tum qui ex plebe aderant : Illi sunt reliquæ improbi Georgii, qui provinciæ nostræ intulere vastitatem, et in civitatibus nullum permisere consiliarium habitare (b). . . . Instabant Ariani : Quemcunque volueris præter Athanasium. Dixi vobis, ait imperator, quæ Athanasium spectant jani constituta esse; et ira commotus, Feri, feri, clamabat. Nihilo Ariani minus : Si mittas, inquiunt, Athanasium, perit civitas nostra; nemo cum illo consentit. Contra imperator : Atqui diligenter sciscitus, novi illum recte sentire ac docere, orthodoxumque esse. Illi impudenter : Ore quidem recte loquitur, animo autem dolose sentit. Tum argute imperator : Satis est testificari vos eum recte loqui ac docere. Quod si lingua quidem recte loquitur, animo autem prave sentit, res illi cum Deo est. Nos quippe homines sermonem tantum audimus; quæ autem in corde latent novit unus Deus. Ariani vero : Jube nos conventus celebrare. Imperator : Quis vos prohibet? Illi contra : Hæreticos et dogmatistas nos appellat. Quibus Augustus : Hoc ejus est officium, necnon eorum qui recte docent. Iterum Ariani : Hunc ferre non possumus; nam et agros Ecclesiarum in rem propriam divertit. Imperator autem : Pecuniariunt igitur, et non fidei causa, huc accessistis. Subdidique : Recedite, in ecclesiam concedeite. Cras conventus vobis erit, et post dimissionem, adsunt hic episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum se-

(a) Athan. *Petit. ad Jovianum imperat.*
(b) Ilæc ipsissima sunt verba. Athan. ibid.

cundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum et perendinum. Egdior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud imperatorem est, Catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui imperator: Si Catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus: Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochens comprehensum Lucium imperatori offerentes: Vide quæso, aiunt, quem voluerunt episcopum constituere.

8. *Lucius alloquitur imperatorem.* — Ipse quoque Lucius imperatorem convenit ad atrium palatii, atque: Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum imperator substitit, et ait: Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navine, an pedes? Cui Lucius: Navi. Statimque Jovianus, et facete quidem: Deus mundi et comatus sol atque luna iis succensat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint: et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus unquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatum scilicet et socios Eusebii et Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita et apud Jovianum spadones vi et gratia valere, re cognita imperator, eunuchos excruciantis tradit, ita locutus: Haec patiatur quisquis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

10. *Athanasius querit gratiam inire Meletii Antiocheni.* — Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficeret, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veterotorum hominum consilio factum, ut ad alius tempus extracta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitebatur pacem communionisque societatem inire cum Meletiis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico diffisi (a), sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiundæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuñorem tempestatem. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiæ reducendæ occasionem, nondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius haec in quadam epistola Meletio verba fecerit (b): « Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, gnaram licet hujuscce rei, commonefacimus, nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, qui olim tempus

A extrahebatis, quando de communione cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe aiunt illum summo studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, et jam summepere dolere, tum quod eo tempore rem consecutus non sit, tuin quod jam vacua et infructuosa promissa vestra experiatur. » Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletiani tulisset Athanasius, pacificis exiude mutuisque litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

B ANNO 364. — *Mors Joviani.* *¶ In ejus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem.* — Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes et incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore (c). At occulto providentis Dei consilio, ne cum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito extinctus est, die decima septima Februarii, anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inaugurator ab exercitu Valentinianus vir Christianus et pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exsilium fuerat. Et sane si solus, non admisso consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, et sat prospectum reipublicæ Christianæ commodo et utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiarum perniciem xxviii Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat imperatorem: divisoque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem assignat. Qui Valens quantis Catholicos malis affecit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

D ANNO 365. — 1. *Mors Theodori abbatis.* — Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus et ærumnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365 Theodorus ille abbas (d), quicum Athanasius exsul et profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsilio abbatii misit et monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosecuturum, nisi summan nactum felicitatem crederet. Rogat monachos, precibus suis de pace Ecclesiarum confirmanda cum Deo agant. Licuisse sibi ait per inducias belli et vexationis isto etiam anno sanctum Pascha et Pentecosten cum lætitia celebrare.

2. *Athanasius scribit Vitam Antonii.* — Hoc item circiter tempus, roganibus transmarinis monachis in peregrina regione versantibus, et quidecum, ut arbitramur, Occidentalibus (jam enim per Occidentem frequentari cooperat monasticum institutum), Antonii præclari illius deserti, incole vitam, gesta, et miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum nec modico temporis intervallo cum

(a) Basil. ep. 275.

(b) Basil. ep. 349.

(c) Socrat. lib. iv, cap. 4.

(d) In Vita Pachomii, Acta SS., 14 Maii.

eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon A sodalium monachorum testimoniis texens historiam. Opus sane singulare, cuius dignitas omnibus retro seculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorundam fert opinio, ab Evagrio, qui jam antea, anno scilicet 362, cum Eusebio Verellensi in Italiā iter habuerat, sed a tabellariis ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii Vitam in Occidente degens Evagrius Latine fecit ante annum 369, superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio abjudicant, refellent satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiose excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrio fuere, tum manuscriptorum copia et antiquitas. Qua de re pluribus in Monito ad *Vitam Antonii*.

5. Athanasius librum scribit de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto. — Cum per otium Alexandrinum et pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Luciferarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomœi et Pneumatomachi sive Macedoniani. Isto insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem communistravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis petens argumenta. Titulus operis aperto in editis vii laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De incarnatione Dei Verbi, contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate et Incarnatione*. Inscriptio sane accommodationis ad libri materiem et argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate et æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, de Eucharistia, et de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorundam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 365 commodiorem annum conserui possemus.

Anno 366. — 1. Mors Liberii; in cuius locum subrogatur Damasus. — Anno 366, mense Septembri, diem obiit Liberius papa. Qui post lapsum patris, et Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde episcopali inculpatus ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in pontificem deligitur Damasus, eruditione, docte et fortitudine in oppugnandis hereticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiracye in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala permisit et perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiastici.

2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. — In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in haeresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patris compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, ediscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit: ut qui haeresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem resipiscant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad haeresim simulandam compulsi, integris rebus, gradum et officium retineant. Que quidem regula una Catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum pœnitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nibili ducebant Alexandrinæ synodo platicata.

C ANNO 367 — **1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit.** — Annum 367, ut cum viris doctis opinamur, immanni Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit (a), qui Eudoxio auctore et consuatore singulis per urbes et regiones magistratibus, denuntiato in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut episcopi Constantii temporibus abdicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pellerentur, et Ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare et pellere urbe parabant. Non levis enim poena omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo multam pecunia in gentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenue jussa exsequerentur. Tunc episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum et ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatianum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere et inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset imperatoris litteris definitum; ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsi in exsilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen revocante sedem aliquando repetuisse suam, Tatianum autem, cæteris restitutis, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obsistere, et violentiam ab episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi conuerret, ingensque tumultus ac perturbatione totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem et bellum parata, rem imperatori præfectus denuntiat, passus interiu Athanasium in urbe manere. Interposito multorum dierum spatio, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, et jam quinto

(a) Socrat. lib. iv, cap. 15; Sozom. lib. vi, cap. 12.

vir prope acta et decursa ætate patrum vertere A annis ei licuerit alta et imperturbata frui pace. Quæ solum coactus est. Multa nocte præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum cipientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrumperentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsis usque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subiit, quod Athanasius sive cœlesti monitu, sive ingenii perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tam opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris videtur esse providentia quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne turbarum ipse auctor haberetur, haud modico tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. Valens Athanasium revocat. — Sub hæc Ariani, queis animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstite minime concessum. Imo vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicio, ait Sozomenus, Valentem non suopte consilio has litteras dedisse, sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniano, qui Nicæna fidei hærebat, fore permolestam; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformatum, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianae factionis episcopi non tanta sollicitudine excubabant ad eum episcopalii sede deturbandum: futurum prospicentes, si pelleretur denuo, imperatores interpellaturum; nactaque ipsos adeundi occasione, periculum fore ne Valentem ad suam deduceret: opinionem, Valentinianumque, veræ sectatorem fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Ne viri ingenium et sagacitas ex iis quæ Constantio imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias et conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandriæ consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos immanitatem, cædibus, exsiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflagrarent.

3. Fugam autem Athanasii postremam, cum eruditio viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367. Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatibusque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ

sane temporis ratio constabit, si ad annum 367 ejus fugam redditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatum ab Eustathio et sodalibus cusam fidei confessionem, ait eosdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istic synodum habuisse, et eodem tempore lectis in synodo Tyaneusi iisdem litteris, cum alia permulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit. Is eodem tempore edixit, exturbando fore catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 366 data sit epistola Liberii, qui eo ipso anno defunctus est, anno subsequenti imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367 Valens bello occupatus Gothicō, tantæ inferendæ per totum imperium vexationi, vix spatium et occasionem habuisse potuerit.

ANNO 368.—Synodus Romana prior sub Damaso. — Anno, ut opinamur, 368, Damasus papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide concilio, Valentem et Ursacium famosos illos Occidentalium Arianorum antesignanos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem synodus acta et decreta sua ubique significavit.

ANNO 369. — Synodus Alexandrina. — His acceptis litteris, Athanasius synodum convocat Alexandriæ cuius synodalis ad Afros epistola existat inter opera Athanasii. Is quanta sollicitudine non suorum modo, sed etiam externorum saluti invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, non nullos esse oppugnandæ Nicæna fidei cupidos, qui synodi Ariminensis Acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, afferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse (a); Nicænam fidem a cccxviii episcopis editam, firmam, sanam, et omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque et Barbaros receptionem; Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianis quidem sat firmam haberet, qui in synodis plus deceui totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, et arbitru suo rem ageret, Arianorum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium et Auxentium. Si qua Ariminensibus Actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὅμοού-

(a) Epist. Athanasii ad Afros.

ex a^msum, dignitatem, sinceritatem comonstrat, et pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Aegyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordi, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adesserent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrinus synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi aiunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso et synodo referunt, quod pacis et ecclesiastice concordiae causa factiosos et turbarum auctores Ursacium, Valentem, et asseclas damnaverint.

Anno 370. — *Synodus Romana altera.* — Athanasii aliorumque præsulū monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370 vel sequente Roma synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio episcoporum condemnatus est (*a*), et munere dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistole ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Aegyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentius damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicana fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basiliū, qui anno 370 in episcopum delectus est, legatos Romanos ad eam ipsam synodum cum epistola misisse. Quod si exploratiū esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370, vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad episcopos Italie et Gallie nuncupata sit, nulla facta synodi cuiuspiam mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum regnūm circiter 368, Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illam in annum 366, hanc in 371 conferunt, minus certe probabilem ipeunt chronologiæ rationem. An Athanasius et Aegyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso et synodo Romanæ referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 366 in pontificem cooptato, et ineunte episcopatu Ursicini æmuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus denum compositis anno 368 de synodo cogitasse probabilius est, anno autem inseiguiente litteras acceptissime Athanasii et Aegyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

Anno 371. — 1. *Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communione interdicit.* — Ilac circiter

A tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstrorum semper parente præfector erat crudelitate et lascivia insignis, cui mos erat in alienos toros inhibare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communione interdixit, missisque litteris, cum obscenam hominis vitam, tum illatas merenti poenas significavit. Iis acceptis Basilius (*b*) litteris factum laudat, pronuntiat bonitatem esse Athanasii sententia exsecrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscribantur.

2. Aliæ item existant ejusdem Basilli ad Athanasium epistolæ (*c*). In ea vero, que secundo fertur B loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: et rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam sollicititudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætulerant, eamdem ipsam verterent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportuniorem, sive ingenium, sive prudentia, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legis, id precibus obtinere contendere. Ac cum primis res Ecclesiæ Antiochenæ tum luctuoso discidio, ac tripli factione conflagrantes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaretur, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententia palam non repugnamus, cum tamen paulo post Ursacii et Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsequenta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritia rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio et consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque innuit opitissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, relique vero partimculæ in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, D qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolæ ad varios episcopos datas sibi transmitti. Cludit agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum exceptisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navel. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum ferendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansue-

(a) Theod. lib. iii, cap. 22.

(b) Epist. 47.

(c) Epist. 47 52.

tudine et facilitate ingenii male affectos valeant ad sanam reducere mentem : et quidem clam tacite que accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Marcellum contenderent alijici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem et post resurrectionem existentiam tolleret.

4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — Ex hac postrema epistola confici videtur, Basili opera Athanasiū Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meleti diaconus ad Athanasiū convenientium proferaret, id ea tempestate inter signa initæ aut saltem ineundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnum cernere est Basili erga Athanasiū observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur : et totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basiliū filii loco semper habuit, eju-que doctrinam, vim ingenii, pie-tatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basiliī causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basiliū date sunt, injuria temporum interierunt.

5. Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum et ad Palladium. Basili de Athanasio testimonia. — Hoc circiter tempore excitatis de Spiritu sancti divinitate quæstionibus, Basilius temporum sese conditioni attemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt ascriberet, et Deum vere ipsum crederet esse, a Dei tamen nomine abstinebat, ne res auditoribus appellacioni hujusmodi insuetis offensioni foret. Id cum indigne ferrent monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari coeperunt. Re litteris Joannis cuiusdam et Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, monachorum carpit audaciam et temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbarum et dissidiiorum essent auctores. Rem pluribus agitat in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basiliū inter ei monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basiliī simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem et ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate et amicitia dicta sunt, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant eusmodi litteræ temporum signa. Illoc unum certum exploratumque, trium annorum spatio hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 370, quo ordinatus fuit Basilius, ad 373, in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conserenda est. Nec prætermittenda alia quedam Basiliī dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses (*a*) hæc habet : « Cum accepissem a beatissimo patre Athanasio Alexandriæ episcopo litteras, quæ etiam nunc penes me sunt, et flagitiantibus offero legendas, quibus ille aperte edidit eos, qui ex Arianorum heresi

(*a*) Epist. 75.

A ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænæ synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum : et cum sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedoniae tum Achæa epi-scopos allegasset, necesse duxi tanto viro propter gravissinam eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi : simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam confiterentur communicantium parti ascripsi. » In epistola autem ad Euphemium hæc habet : « Studium tuum erga Athanasiū evidentissimum erat argumeutum, te in maximis fidei capitibus recte sentire. »

6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasius. — Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesius auctore ediscimus (*b*). Erant in quadam Pentapoleos diœcesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbasca et Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamliu gravi et provecta g̃ata cum es-set, summa facilitas ex ingenii nientisque imbecililate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatiens vico-rum incolæ, juvenem quendam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, eusmodi virum scilicet, qui et inimicis nocere, et amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæ-re-sis multitudine et auctoritate valebat, opportuna-que tum dexteritas in agendo quæ est administra prudentiæ. Is primus fuit Palæbiscæ creatus epi-scopus ; sed neque legitime, cum nec Alexandriæ, nec a tribus, ut mos erat, episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio re-legatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo pa-tria Cyrenensis, junioris cuiusdam Philonis patruus : in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum et pa-rendum attinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam afferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratio rem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostularit. Imo vero cum exiguum adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat sovere, et magis magisque vellet ac-cendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitanam regerer Ecclesiæ. At ubi senex denum extinctus esset, Palæbasca et Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus au-tem annis turbæ rursum eadem de causa date sunt.

7. Apollinaris errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. — Inter ea Apollinaris errores, qui post synodum Alexandrinam anni 362 ex simu-lata ejusdem confessione compressi et extincti vi-debantur, late serpere et in multis spargi regiones ceperant, ut non per Syriam, Palestinam, et Aegy-pium modo, sed per Græciam et Achæam emana-

(*b*) Synesius, ep. 77.

rent. Et ut solet nova quæque opinio in varia distrahì partes, cum, ut putamus, ex variis et in omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius aliud apprehendisset, hinc variae obortae sententiae, quæ uno Dimicitarum nomine complectitur Epiphanius (a). Ejusmodi ergo pravæ et adulteræ opiniones eum Corinthi propositæ agitataeque fuisse, Epictetus istius urbis episcopus commentarios edidit, ad Athanasiumque transmisit, rogans sibi quid agendum, quidva sentiendum, qua ratione confutandi ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant istiusmodi sententiarum capita : 1° Consustantiale Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum ; 2° Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse mutatum. Qui error Mareinotis ascribitur in dialogo Origenis nomine publicato ; 3° Dominum fictione, non natura, gestasse corpus. Perantiqua heresis ab Ignatio et ab omnibus sermone Patribus deinceps memorata ; 4° Ipsam divinitatem circumcisum et cruci affixam fuisse ; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus efformasse ; 6° Eum qui ait Domini corpus ex Maria ortum, non trinitatem sed quaternitatem admittere. Isthaec erant, testibus Epiphanio et Gregorio Nazianzeno, Apollinaristarum commentaria. Tacebatur tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab initio fuerat Apollinaristarum seu tessera, quo negabant scilicet mentem humanam inesse Christo. Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris et eundem missis errorum opiniones acriter insectantur, validisque confutat argumentis. Mirere sane in homine prope decursa jam ætate tantum acrimonie, salis, eloquentie, quantum vix deprehendas in ceteris efflorescente ætate conscriptis. Nec omittendum, initio istius epistolæ errores hujuscemodi tanquam insolentiores, ac sibi hactenus inauditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua opuscula adversum Dimicritas et Apollinaristas a sancto doctore adornata, secundum eam ad Epictetum epistolam fuisse conscripta; quæ ad quinque sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epictetum, consequenter ad eam quam superius augurando statuimus chronologiæ ratione, in annum consignamus circiter 371. Memorat quippe istic Athanasius synodum Romanam anno 370 a Damaso adversus Auxentium celebratam.

8. Athanassi epistola ad Adelphium. — In eamdem circiter tempestatem referimus epistolam ad Adelphium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius orbis eo tempore arbitrium et seu oraculum, monuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent Christi corpus esse adorandum; sed aiebant tamen Verbum hominem factum, quod animæ vicem in humano corpore impleret, adorandum esse. Ejusmodi homines datis ad Adelphium litteris solita vi ingenii refellit et coaguit: exprobratque Arianis, quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet, adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Chri-

sti ex conjunctione cum Verbo increatam evasisse affirmarent. Quæ sane opinio recidit in proxime commemoratos Apollinarii errores.

9. Athanassi epistola ad Maximum. — Inter hæc Maximus quidam philosophus, is ipse, ut videtur, qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amicitia necessitudine junctus, eumdem sede pellere aggressus est, litteris Athanasio significavit, esse qui adversus Dei Verbum sententias esserent erroneas, et quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæresi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem integra mentis acie confutavit in epistola ad Maximum, quæ etiam nunc superest.

ANNO 372. — **1. Athanassi libri contra Apollinarium, et alia opuscula.** — Ejusdem elegantiae sunt duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter post epistolam ad Epictetum reponendos censemus, quibus errores hominis et sectatorum ejus insectantur, tacito semper Apollinarii nomine. Nam quod in inscriptione comparet, id videtur librariorum auctoritate inductum, quando in quibusdam exemplaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra sèpè memorata opinio, Apollinarium, dum viveret Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque studuisse imprudente illo errores spargere suos. Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio acceptissime litteras. Quæ nota esset servata semper ejus gratiæ amicitiaeque. Athanasio autem defuncto, posita larva, palam cepit errores evulgare; ut ausus sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum litteris virus hæreseos detegere et publicare. Præter memorata opuscula exstat alia per breve oratio contra Apollinarii errores, omissa de more illius nomine, quam antebac ineditam nunc primum publici juris facimus. Itemque fidei confessio haud multum diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apollinaristas et Pneumatomachos; quæ ab Athanasio sub finem vitæ concinnata jam primum lucem aspicit.

2. Melaniæ iter Alexandriam. — Hoc item anno Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana, et quidem, ut ex Rusini et Palladii testimoniorum monstrari videtur, Athanasio superstite; etenim donata m̄ aiunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante sibi oblata a Macario abbatे: qui Macarius eam a leone in beneficio præmium acceperat et mercedem restituti catulis suis luminum usus.

ANNO 373. — **1. Mors Athanasi.** — Demum Athanasius cum totos quadraginta sex annos in episcopatu consedisset, et quadragesimum septimum ageret, ætate ac senio confectus, prope octogenarius, promeritum tantis officiis, tantis laboribus præmium accepturus, sexto Nonas Maii diem obiit (b). Moriturus successorem sibi designavit Petrum, virum jam plurimis fidei causa una cum

(a) Hær. 77
(b) Sozom. lib. x, cap. 49; Theod. lib. iv, cap. 20.

Athanasio suscep̄tis laboribus praeclarum, populo-
rumque votis expetitum, dignum scilicet, quæ
summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii senten-
tia. Ex Socratis enim testimonio, qui coss. Gratiano
secundum et Probo defunctum ait, multi nec igno-
biles viri mortem ejus conferunt in annum 371 :
sed hanc chronologię rationem sat firmitatis non
habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt,
tunc aperta antiquiorum et fide digniorum scripto-
rum testimonia. Basilius namque anno 370 mense
Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum co-
optatus est. Atque exinde multas quæ hactenus
exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio
litteras. Unde jam videatur angustius temporis in-
tervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis,
ad tot epistolas ultra citroque mittendas. Mi-
nus enim undecim mensibus ab ordinatione Basili
ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis ur-
get, ait Basilius in una epistolarum ad Athanasium,
unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet
Ursacium et Valentem, in priore scilicet Romana
synodo. Ex quo colligitur, necedum secundam sub
Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxen-
tius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam
fuisse. Unde conficitur eam vel sub finem anni 370,
quo delectus Basilius est, vel sequente habitam
fuisse. Huius autem synodo diu superstes Athanasius
erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, qui
que multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum
eam datam epistolam edidit. Ad haec, in vivis erat
Athanasius anno 372, cum Melania in Ægypto pe-
regrinaretur. Quamobrem Hieronymi et Proterii
episcopi Alexandrini et martyris testimonii hærente
præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374,
ait Petrum Athanasii sedem excepsisse, qui annus
est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola Pa-
schali sic habet : « In octogesimo nono anno ab Im-
perio Diocletiani, superstite patre nostro et episcopo
Athanasio, cum xiv luna Paschalis xxviii die men-
sis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium
die provenisset, die Dominico, in subsequentem
translatum est hebdomadem, ita ut quinta die
mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum
Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. » Quæ d
notæ omnes in annum quadrant 373. Hisce aliud

A adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutuatum
ex historia patriarcharum Coptitarum, Latine versa
et evulgata per Abrahannum Eckellensem, ubi dici-
tur obiisse sanctus patriarcha, septimo Bescinas
die Jovis, cuius dies septimus cum die secunda Maii
concurrit. Quare cum anno 373 dies secunda Maii
in feriam quintam inciderit, in eundem annum
optime consertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cœlestem vitam demigravit
vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfun-
ctus, tot emensis declinandæ vexationis causa ter-
rarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis et ca-
lamitatibus affectus, quinque exsul, insidiis semper
Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere an-
nos calamitatis enumeres. Annos ferme septen: su-
pra quadragenos sedem tenuit, annos prope totidem
hæreticorum impetu, conspirationibus, fraudibus
agitatus; qui exsuli necem, reduci exsilium para-
bant assidue. Non ille minis, non terroribus, non
capitalis periculi denuntiationibus fractus unquam
fuit, aut cessit adversariis; imperatores quatuor,
duces, praefectos exercitus, mala pernicieisque sibi
parantes vident: et qua erat animi fortitudine, im-
perterritus semper, nunquam deflexit a veritatis
via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi
copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum
vitæ currículum quantumvis ardua et periculosa
essent, feliciter juxta prudenter administratis,
tum adversariorum testimonio comprobatur; qui
cum tam acri, tam sagaci viro rem esse sibi inique
ferentes, haud semel ira feroce in maledicta eru-
pere. Sed ut acer cum hæreticis et novatoribus, ita
mitis et modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi,
resipiscerent: in bello pacis studiosissimus, faciles
semper aditus præbens ad reconciliandum gratiam,
quantum salvo officio poterat: quod ex rebus cum
Basilio Ancyrano et Meleio Antiocheno gestis per-
spicuum. Qui vero fuerit in re domestica et fami-
liari, ne sciamus, vetat omnium antiquorum ea de
re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed
amor populi Alexandrini, famaque sanctitatis apud
Ægyptios juxta, et alios externa usque orbis inco-
lentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse
testificantur: quarum præmium obtinuit, æternum
que habiturus est.

ANIMADVERSIONES IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII

PROOEMIUM.

Nova nec spernendæ Athanasii operum supelle-

(a) Ea intellige quæ post absolutam editionem Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfaucon in *Bibliotheca nova*.

ctili (a) visum est observationes aliquot præmittere,
quas per otium et diuīurnam tractationem in Vitam

et scripta ejus adornavimus. Etsi enim iis edendis haud indiligentem pro facultate operam dederimus, nonnulla tamen in transcursu agitata, sub hæc ðæstépæc φροντίσ: accuratius excussum: ex assidue quippe usu nova in dies assertur rebus ian tentatis accessio. Alia item intervenit his denuo manum adinovendi causa. Tillemontius quippe in egregio ad historiam ecclesiasticam opere, ut sæ pissime nobis astipulatur, ita nonnunquam in generum recensione et temporum computo aliam se celatur viam et sententiam oppugnat nostram; qui si auspicio rem aggressus esset, nebis uno veri studio permotis, ejus observationibus suffragium addere liberet, ubi quidem liceret. At cum editionem illæ nostram vix sesquimense ante obitum nactus, diuturnoque morbo pressus, cum paulatim vires tum corporis tum animi deficerent, nec res sane perplexas et obscuras ea qua par erat diligentia ex pendere, nec si quid difficultius occurreret, aliorum comparatione locorum explanare, nec quod minus accurate positum erat posterioribus curis sarcire potuerit; nonnulla sunt cum in temporum calculo, tum in recensione gestorum, quæ minus assecutus videtur vir eruditus. Qui si tantumdem otii Athanasi scriptis evolvendis insumpsisset, nostris sane ac curatiora dedisset, omnibusque numeris absolutam narrationem adornasset.

ANIMADVERSIO I.

Nun Athanasius a martyribus institutus sit.

A prima Athanasi adolescentis institutione initium quæsitionum ducentes, in item non ambiguam descendimus. Ex perspicuo namque S. Doct. testimonio, ipsum apud martyres Christianæ disciplina tyrocinia posuisse diximus: alique ut spero sic stabit sententia. Tillemontius contra (a), martyres ab Athanasio memoratos, ipsos esse apostolos arbitratur, in quorum libris adolescentis Athanasius Christi doctrinam hauserit: hosce magistros et doctores habuisse putat; non autem martyres qui in Maximini carnificina cervices pro Christo dederunt. Ex uno Athanasi loco tota res penditur (b): Ἐξελθεὶς γάρ, σικ ἡλιός, διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλθῆσαν καὶ ἐγράψαν, τίμεις δὲ παρὰ τῶν αὐτοῖς ἐντυχανόντων θεοτυεύστων διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μάθητες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. — Id est: Illæ enim (Scriptura) theologorum hominum ministerio a Deo prolatæ et scriptæ sunt: quarum sententiam cum a magistris divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique deitatis Christi martyres affecti sunt didicerimus, eamdem tuæ sedulitati tradimus. Hic sane mireris rem ita planam in controversiam vocari: aperte namque et sine ambage ullæ ait, Scripturas quidem sacras de Verbi adventu et de doctrina Christi a theologis viris, scilicet ab apostolis et evangelistis editas fuisse; se vero

A earum mentem a magistris suis, qui martyres Christi fuere, quique eas accurate perlegerant, edidisse. De quibus item magistris suis initio libri *Contra gentes* hæc testificatur: *Exstant quoque plurimi ea de re a beatis magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodammodo intelliget, et eam, quam expedit, cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habebamus, necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patescere et scribere. Quia igitur magistrorum libri non aderant, nec forte poterat res aliud in tempus prorogari, acceptam ab illis doctrinam, ut memoria tenebat, his in libris tradidit.*

B Magistri vero a quibus institutus Athanasius est, alii ut liquet ab apostolis et evangelistis, ii haud dubie erant, qui Maximino grassante martyrio perfuncti sunt: quibus accensendus Petrus martyr, Alexandrinus præsul, eximus divinusque doctrinæ magister, θείόν τι χρήμα διδασκαλίας, ait Eusebius (c), ac studio peritiaque sacrarum litterarum insignis. Et fortasse cum magistros pluriliter memoret Athanasius, una cum Petro subindicit Philæam Thmuitanum episcopum doctrina conspicuum, qui scripto rem Christianam exornaverat, et post diutinas in carcere cum Petro moras, cervices dederat. Petro item haud dubie annumerandi sunt, οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι, presbyteri Alexandrini, Faustus, Dius, Ammonius, qui in illa Maximini carnificina perfuncti martyrio feruntur. Hi doctores et magistri Athanasi.

C Ex dictis porro liquet Ruslini historiam (d) de puerili lusu, quo Athanasius puer paris ætatis infantes ad oram maris, Alexandro episcopo spectante, baptizavit, non posse cum vera putandis ratione consistere. Nam cum Petrus martyr, anno 311, postquam annum egerat in carcere pro Christo necatus sit, Athanasius, qui anno ut tardius 310, sub ejus aliorumque martyrum disciplina, penitioribus Christianæ doctrinæ mysteriis eruditus institutusque fuerit, tunc primam saltem adolescentiam ingressus sit oportet. Qui ergo potuerit sub Alexandro præsule, id est tribus hinc annis elapsis, sive anno ut citius 313, quo coepit Alexander, puerili hujusmodi lusu vacare, qui tunc novemdecimum ut minus ætatis annum, ex definito a nobis annorum calculo (e), inierat; ex Hermantii autem computo vicesimum tertium?

ANIMADVERSIO II.

De titulo in Vitam Antonii, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit.

D Præit Prologo ad Vitam Antonii titulus hujusmodi (f): *Βιος καὶ πολιτεία τοῦ ἐρότοις Πατρὸς ημῶν Ἀρτωρίου, συγγραφεὶς καὶ ἀποσταλεὶς πρὸς τοὺς ἐρ τῇ ξέρῃ μοραχοὺς παρὰ τοῦ ἐρ ἀγίοις Πατρὸς ημῶν Ἀθαραστού ἐπισκόπου Ἀλεξανδρεῖας.* Id

(a) *Vie de S. Athanase*, not. 3.

(b) *Ath. De Incarnat.*, p. 77.

(c)

Hist. I. vii, c. 32; I. viii, c. 10, 13; I. ix, c. 6.

(d) Lib. 1, cap. 14.

(e) In *Vita Ath.*, p. 1.

(f) *Athanas.*, p. 651; *Tillemont.*, not. 93.

est: *Vita et conversatio S. P. nostri Antonii*, scripta missaque ad monachos in peregrina regione versantes, a S. P. nostro Athanasio episcopo Alexandriæ. His probe Græca exprimuntur, ut nemo non videt. At Bollandus illud, πρὸς τοὺς ἐν τῷ ξένῳ μοναχοῖς, ad monachos in Xene degentes, explicandum putat: ratus Xenem esse monasterium quoddam, aut regionem circa Scethen proxime Ægyptum. Verum ad regionis, non vero monasterii cuiusdam, monachos Vitam Antonii missam Athanasius his testificatur: καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν δνομα πολιτεύεται· hoc est: nam apud vos quoque demum monasteria habentur, et monachorum nomen frequentatur: quod sane non de monasterio quodam, sed de regione vel tractu, intelligere fas est. Ξένην vero regionem frustra quæras; atque huiusmodi voce peregrinum aliquem tractum indicari, cum res ipsa, tum titulus Evagrii qui, superstite adhuc Athanasio, Latinam Vitæ Antonii versionem concinnavit, comprobat: sic ille habet: *Athanasius episcopus, ad peregrinos fratres.* Ea item Bollandi sententia aliis mox afferendis Athanasii testimoniis obruitur. Hac quidem in re nobis astipulatur Tillemontius: verum nescio quo permotus adjecerit, non posse se ex Athanasii dictis explicari, proculve an e vicino sita fuerit regio isthac: ex Prologi quippe dictis lique suis transmarinam: καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε (sic ille) τοὺς ἐνθένδε πλέοντας ἐρωτᾶν, *Ne desinatis homines hinc ad vos navigantes percontari;* id est, ut gesta Antonii ediscatis; et inferius ait se festinanter Vitam Antonii describere, quia vertente jam navigandi tempestate tabellarius maturam discessionem pararet, δικτέδες τῶν πλωτῶν συνέχετε. Quo sane transmarinam suis regionem significatur. Nam ad navigationem Nili adverso flumine peragendam id referre, ut tentavit quidam, ἀπροσδιόνυσον est: siquidem ad superioris Ægypti monachos, in montibus procul degentes, longe expeditior terrestris via erat, ut nemo nescit: et alioquin ad monachos rerum Antonii ignarus haec Vita mittitur, quod de Ægyptiis vel finitimarum regionum monachis, quis somnia verit? An auctor est Athanasius Palæstinis et finitimus Ægyptique vicinis monachis, ut nantas vescoresque ad oras suas appellantes percontentur, quis qualisve fuerit Antonius, qui in media Ægypto ad quintum supra centesimum annum vitam producens, tantam monachorum populariumque frequentiam ex Syria, Palæstina, aliisque Orientis regionibus, ad sui spectaculum evocabat, ut testificantur Athanasius et Hieronymus (*a*)? An Athanasius ne navigandi tempestas effueret, et opportunitas elaberetur, festinanter admodum, ut ait ille, Vitam Antonii edidisset, si ad Syros vel Palæstinos aliquos vicinos monachos transmittenda erat? Inde nobis exploratum omnino violetur, ad transmarinos et procul versantes monachos missam Antonii Vitam ab Athanasio suis, et ut conjecta-

(a) In *Vita Hilarionis*.

A mus ad Occidentales, quou tamen non perinde certum. Haec de titulo in fronte positio.

Jam ad locum Prologi, ubi veterum codicum et editorum lectionem a nobis restitutam respuit Tillemontius (*b*), et Hœschilianam pugnacissime defendit. Utque rem ab exordio ducamus: in antiquis omnibus Latinis editis, sub finem Prologi Athanasii ad Vitam Antonii ex versione Evagrii, haec leguntur: *Ideo ea, quæ et ipse neveram: frequenter enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo feci, dilectioni vestræ indicare properavi.* Haec item lectio in omnibus Latinis exemplaribus manuscriptis, quæ ingenti numero vidi, quorumque non pauca ad hunc locum nominativum indicavi, ipsis verbis habentur: in uno tamen illius loco, *fecit, legitur, sui;* in altero, *suerat, eadem prorsus sententia.* Vitam Antonii Græce prior edidit David Hœschelius, an. 1611, ex vitiato exemplari expressam, ut videre licet ab innumeris mendis, quas in editione Athanasii nostra notavimus: ubi nonnunquam hiatus decem duodecimve linearum deprehendens. Ibi vero sic legitur: Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτός τε γιγάντων, πολλάκις γὰρ αὐτὸν ἐώρακα, καὶ δι μαθεῖν ἡδυρήθηρ παρὰ τοῦ ἀκολουθίστατος αὐτῷ χρόνος οὐκ ἀλίγος, καὶ ἐπιχέατος ὕδωρ κατὰ γεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβεῖᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα. — Id est: *Ideo quæcunque novi, sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, atque lavanti manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Secundum hanc unam Hœschiliani editi lectionem, nulla manuscripti Latini auctoritate suadente, Rosweidus in Evagrii versione fecit, pro *fecit*, reposuit, qua unius litterulæ additione Hœschiliana Latinam lectionem coaptavit hoc pacto: *Et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo fecit.* Sub haec dum Athanasii operibus edendis insudamus, et codices diligentissime perquirimus, in quatuor optimæ notæ manuscriptis, lectionem cum Latina veteri quadrantem deprehendimus, quæ sic habet: Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτός τε γιγάντων, καὶ δι μαθεῖν ἡδυρήθηρ παρ' αὐτοῦ ἀκολουθίσας αὐτῷ χρόνος οὐκ ἀλίγος, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ γεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβεῖᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα. Hoc est: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo didici, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Eamidem vero postea lectionem in exemplari Vaticano perantiquo, num. 566, et in codice RR. PP. S. Basilii Romæ paris vetustatis reperi. In quatuor autem aliis exemplaribus fertur Hœschiliana supra memorata lectio, quibus subiungendum aliud viri docti D. du Poirier Turonensis, sed recens et bombycinum, quod Hœschiliana item lectioni accinit. Verum quæ hanc postremam præferunt, non mutuo consonant: nam horum omnium vetustissimum Regium sic habet: παρὰ τῷ

(b) Not. 4.

ἀκολουθήσαντι αὐτῷ, et reliqua perplexe refert. In qua manuscriptorum varietate quid agendum nobis erat, quam ut tot Græcis, Latinisque omnibus assertam lectionem amplecteremur: ac in Latino exemplari vocem restitueremus, ut erat ante Rosweidum; cum maxime altera lectio varie feratur, et in novanda sententia ab aīanauensibus titubatum esse palam sit? Nam cum omnes omnino codices Latini, ac editi quoque ante Rosweidum, eamdem ipsam lectionem præferant; binc sequitur ita legisse Evagrium, qui Athanasio adhuc superstite Antonii Vitam Latine vertit, atque adeo germanam illam esse Athanasii lectionem, quam item tot Græci codices præferant. Et hæc una nobis ratio erat ad eam restituendam satis.

Nec deerant alia quæ me ad Hæschillanam repudiandam lectionem permoverent: hæc quippe loquendi ratio, καὶ μαθεῖν ἡδυνήθην πάρα τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ δίλγον· et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, etc., insolens prorsus cum Athanasio tuum alis scriptoribus est; et vero potius diceret πάρα τίνος ἀδελφοῦ vel πάρα τίνος μοναχοῦ, nec indestitute πάρα τοῦ ἀκολουθήσαντος, præter assuetum motrem enuntiasset. Ad hæc vero quæ sequuntur, καὶ ἐπιχέαντος ὅδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ· et qui abluenti manus aquam effudit, ab re prorsus afferantur: nam quid inde ad conciliandam narranti fidem, quod aquam abluenti manus ministraverit? De ipso autem Athanasio dictum apprime quadrat, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ δίλγον, καὶ ἐπιχέων ὅδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. Quæ postrema verba, ex libro IV Reg., iii, 11, expressa videntur, ubi de Elisæo dicitur, δε ἐπέχεεν ὅδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἡλοῦ· qui Elisæ manibus aquam effundebat; nimirum id honori sibi ducit Athanasius, quod perinde atque Elisæus Eliæ, ipse Antonio aquam lavanti manus ministraverit. Aliud, quod tamen dirimat, affero, sed iis solis qui Græcorum exemplarium sint usui assuefacti: mecum enim fatebunur in utramvis lectionem cadat vitium, id ex mutatione πάρ' αὐτοῦ in πάρα τοῦ, aut πάρα τοῦ in πάρ' αὐτοῦ invectum esse; nam ea frequen-tissime mutatio in manuscriptis Græcis occurrit. Si facta mutatio fuerit ex πάρ' αὐτοῦ in πάρα τοῦ, quod nos volumus (a); cum jam non quadraret sententia, nimirum πάρα τοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ δίλγον, καὶ ἐπιχέων, librarii, ut consonarent omnia, ἀκολουθήσας in ἀκολουθήσαντος, et ἐπιχέων in ἐπιχέαντος, commutaranit, et sic totam dicti sententiam vitiarunt, ut nos contendimus; sin ex πάρα τοῦ vitio librariorum πάρ' αὐτοῦ scriptum fuerit, non necesse erat, nec in mentem illis venisset, mutare genitivum in nominativum, et sensum invertere, hoc modo, καὶ μαθεῖν ἡδυνήθην πάρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ δίλγον, καὶ ἐπιχέων ὅδωρ ἐπὶ χεῖρας αὐτοῦ. Quin facta illa in τῷ αὐτοῦ mutatione, expeditum erat regimine et

A sensu intemeratis vitium sarcire additione τοῦ, hoc modo, καὶ μαθεῖν ἡδυνήθην πάρ' αὐτοῦ τοῦ ἀκολουθήσαντος, etc. Hinc sane videbunt Græcorum exemplarum peritiores mutationem in solam Hæschilianam lectionem cadere potuisse. Quanquam hæc supervacanea forte videantur, quando alteram lectionem vere Athanasii esse sat comprobatum superius est.

Res itaque nostra auctoritate exemplarum, ac veræ seriei ratione asseritur. Argumenta vero quæ Tillemontius ad Hæschilianæ lectionis partes tutandas assert, levissima sane, imo potius nulla sunt. Ait igitur ille, χρόνον οὐκ δίλγον aliquot annorum spatium subindicare: neque potuisse Athanasium in juventute aliquot annos in solitudine commorari, qui a puero, Alexandri Alexandrini præsulis jussu, pædagogorum disciplina traditus sit, teste Rusino, ac deinde ipsi semper hæserit. Diceres his perfectis nos Athanasii in juventute gesta annuatim scripto consignata tenere; ut non possit quis vel paulum temporis indicare, quo ubi vel penes quem egerit ignoretur. At vel paucissima vel fere nulla habemus, et si qua minutissima traduntur, ea sane plerumque vacillant incertaque sunt: maxime vero Rusini locus ille (b), quo nititur Tillemontius; is enim post enarratum commentitium illum Athanasii pueros baptizantis ludum, ita pergit: Athanasium vero atque eos, quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesie suæ nutritios. Parvo autem tempore, cum a notario integræ et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac relut Samuel quidan: in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rusino puerilem hujusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latum unguem deflectere vult. Mirum non adveruisse hominem plane consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludi historiam, cum sua computandi ratione pugnare: ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, agi potuere, quo ex Hermantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum: an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, altioribus Christianæ theologie disciplinis institutus fuerit, ut superiorius comprobatum est? An Rusinus, sublestæ fidei homo, semperque rumor serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia? Adde etiamsi Rusini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliquam

C C quidam: in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rusino puerilem hujusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latum unguem deflectere vult. Mirum non adverisse hominem plane consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludi historiam, cum sua computandi ratione pugnare: ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, agi potuere, quo ex Hermantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum: an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, altioribus Christianæ theologie disciplinis institutus fuerit, ut superiorius comprobatum est? An Rusinus, sublestæ fidei homo, semperque rumor serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia? Adde etiamsi Rusini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliquam

(a) Vide Ath. edit. ad nat. p. 552 et 616.

(b) Lib. i, cap. 14.

exceptionem cogitari et admitti, quam tanta brevitas non exprimat: quod nemo sane inficias eat. Cum igitur ignoremus quem in juventute vita cursum tenuerit Athanasius, nihil repugnat, quominus paucos adolescentes annos cum Antonio egerit. Nec concedam tamen illud, χρόνον οὐχ διέγον, non parum temporis, hic necessario annos indicare: si qua enim conjectura de temporis spatio hic duci valeat, ea ex serie narrationis petatur oportet. Ait autem ille: *Ideo quæcumque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Tantum ergo temporis hic intelligere par est, quantum necesse fuit, ut in familiaribus colloquiis multa ad Antonii vitam spectantia, ipsius Antonii ore edisceret. Quot et quanta vero in quotidianis confabulationibus unius anni, imo etiam sex mensium, spatio audire potuit? Ne multa, sive annos sive menses dicas, æque nobis expedita manet ad objecta diluenda ratio. Hic porro notes velim Athanasium, cum ait, *Et quæ ab eo ediscere potui, τὸν γῆθον, qui non parum temporis virum secutus sum, subindicare Antonium, ut solent pii ac modesti homines, æge gesta commemorasse sua: quod etiam lectionem confirmat nostram, si tamen confirmatione opus ad rem tot codicum et editorum auctoritate fultam.*

Aliud opponit ille, scilicet, si Athanasius non parum temporis cum Antonio egisset, annon idipsum in decursu vita ejus narratus erat? Verum ad maximum est quod huic regeratur: Si Athanasius sæpe Antonium inviserit, ut omnes codices editique in Prologo ferunt, anno vel semel in decursu vita ipsius se Antonium adisse commemorasset? At neutrum præstiti, quia ipsi fuit utrumque in exordio indicare satis. Par ultro citroque ratio est, et quæ ipsi causa frequentes aditus silendi fuit, eadem commemorationem cum Antonio tacere suasit. Nimur urgente tabellario quærebant compendium, ut in exordio ipse proficeret. Et alioquin ea est modestia Athanasius, ut semper a sui commemoratione declinet, quantum nempe licitum est.

Pergit Tillemontius: Si Athanasius non parum temporis cum Antonio mansisset, an diceret ultrius ad majorem sibi conciliandam fidem, se frequenter Antonium vidisse? Hic fateor me non capere argumenti vim et efficaciam: quotidiani ac plebeii usus est dicere: Probe novi tales hominem, nuptio quem frequens inviserim, et quicum non parum temporis aliquando moratus sim. Hujusmodi vero objecta, unam præ se ferunt præjudicatam opinionem; siquidem Athanasii lectio, quam tuemur, omnino quadrat: *Ideo quæcumque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam ministravi; id est: Ea quorum oculi-*

Atus testis fui, qui frequenter hominem invisi; itemque illa, quæ in familiaribus colloquiis per otium solitudinis ab eo edidici, hic narraturus sum. Argumenta igitur isthæc ne minime quidem officiunt veræ assertæque a nobis lectioni.

Ad hæc Athanasium ascetam fuisse, *Ægyptiorum centum præsulum* testimonio asseritur, qui in synodo Alexandrina anno 340, Athanasium ἐν τῶν ἀσκητῶν fuisse narrant, et in electione ejus sic acclamatum esse ab Alexandrina plebe dicunt (*a*): Πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, χριστιανὸν, ἐν τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον δονμάζετες. Sed optima quæque prædicantes, probum, piūm, Christianum, ex ascetis unum, ac verum episcopum nuncupabant. Itaque Athanasium aliquandiu asceticam vitam egisse conspicuum est, idque, ut ex restituto loco palam est, sub Antonii disciplina: nam alter locus alterum confirmat et defendit. **A**t obiit Tillemontius, et penes se domi Athanasium asceticam egisse vitam pugnat. Verum ubinam? an apud grammaticum? an apud notarium? an cum Alexandro episcopo regendæ Alexandrinæ Ecclesiæ minister adesset? nam, ut supra diximus, ita juventutis ejus spatia his circumscribi, nemine auctore, contendit ille, ut alio concessisse non patiatur. Sed ex Athanasio quid asceta et asceticæ vita nomine intelligatur excutiendum. Antequam Antonius in interiorem eremum concederet, asceta et monachi, si qui in *Ægypto* erant, haud præcul vico suo in secessu degabant et asceticam vitam agebant: ἔκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἐστυ προσέχειν, οὐ μαρτὸν τῆς Ιδίας κώμης καταμόνας ἡσκεῖτο. Sicque Antonius ipse a principio, ad asceticæ vita perfectionem contendebat; idque anno Christi circiter 271, cum is vicesimum ageret annum; natus anno 231. Multis postea laboribus exercitatus anno Christi 305, ætatis 55, monasteria plurima in montibus et in remotis solitudinibus excitavit, multosque ad asceticæ vita amorem inflamnavit (*b*), quibus omnibus quasi pater ipse præterat, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατήρ καθηγεῖτο. Hinc frequenter ille ascetas et monachos, nam utroque nomine alternatum compellat, ad solitarii instituti perfectionem provocat, asceticamque vitam eam quæ in solitudine et in monasteriis agitur nuncupat, nec alias agnoscit, ut frequentibus in locis videas. In montibus itaque et in solitudinibus nihil aliud videbatur, quam multitudo ascetarum, ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν. Sub hæc autem, Maximino grassante, cum Antonius martyrii cupidus (*c*), sese judici obtrisset, providente Domino servatus est. *Ira ἐν τῷ ἀσκήσει, ἦρ ἐκ τῶν Γραζῶν αὐτὸς μεμάθηκε, πολλοὶ διδάσκαλοι αὐτὸς γέρνησαν καὶ τὴν καὶ μύρον βλέποντες αὐτὸν τὴν ἀγωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτὸν σπουδάζοντα ζηλωταν γερέσθαι. Ut asceticæ vita, quam ex Scripturis ipse didiceral, permuli:* s

(*a*) P. 102.
(*b*) P. 644.

(*c*) P. 662.

*magister foret. Enim vero multi, perspecto ejus vita *e*n instituto, imitari illum studuere. In quorum numero haud dubie Athanasius censendus, qui post Maximini carnificinam asceticum institutum, Antonio magistro, in solitudine initit, et quidem cum aliis multis: nam id manifeste indicant hæc verba, ένα τῶν ἀσκητῶν, μνημόνιον ascetarum, eorum scilicet qui cum Antonio simul agebant in solitudine. Hic quærendi ascetae, non autem in domo notarii, aut grammatici aut Alexandrini antistitis; sed in multitudine eorum quos modo ἀσκητὰς, modo συναγωγῆς nuncupat Athanasius (a), quia simul versabantur. Ubi notes velim ex ascetis alios, qui monachali instituto se penitus dediderant, monachos item fuisse vocatos; alios autem qui exercitationis causa ad certum temporis spatiū in solitudine degabant, ascetas solum dictos esse: e quorum numero Athanasius; ut innuit idem in Vita Antonii de Amone monacho loquens (b): "Hv δὲ οὗτος ἦν γέρος ἀσκητὴς διαμελνας. Is autem ad senectutem usque in ascetæ statu perseveravit; quo subindicare videtur alios fuisse, qui ad tempus solum ascetarum institutum colebant, quod Athanasium fecisse putandum.*

ANIMADVERSIO III.

Libri Contra gentes et De incarnatione quo tempore scripti.

Librum Contra gentes et subsequentem De Incarnatione in fronte operum Athanasii positos, eodem tempore scriptos, unumque esse in partes duas distributum opus, ipse rerum ordo, ipsumque posterioris libri exordium aperte significat: neque ulla moverat hac de re disceptatio. Dudum, et, ut videatur, ab ipso Athanasii ævo obtinuit, ut inter Athanasii opera hi duo libri primas tenerent. Hieronymus quippe in recensione sua libros duos Contra gentes primos enumerat, similiter et Photius in Bibliotheca: in omnibusque prorsus antiquis exemplaribus iidem libri agmen agunt: quos ideo in fronte locatos arbitramur, quia primi omnium scripti fuerant. Nec desunt alia, et quidem gravia, ad eam tuendam sententiam opportuna: nam in secundo libro, cui De incarnatione titulus, ubi contra gentes, Judæos et plerosque hæreticorum, qui Christi deitatem negarent, pro viribus depugnat ille; ne verbum quidem comparet, quod vel Ariam hæresiū jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Ariensis initas; licet posterioris libri argumentum et malteries eo scriptorem velut e re nata deduceret. At enim si jam Arianicæ exortæ turbæ dissident, etiamsi de industria Arii nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile, aliqua tamen in longissimo opere, temeritatæ ab Arianis verbi Dei doctrina signa superessent. Agitur enim deitas Christi, quam Athanasius contra omnes quotquot emerserant hostes, acerrime propugnat, Græcos, Judæos, Valentianos, Manichæos aliquosque

A hæreticos: quod si Ariana hæresis, ipsis infestissima, signa adversum canere cœpisset, putasne S. doctorem rem silentio fuisse prætermissurum? Id certe vix in animum inducas; si perpendis eum, quavis minima data occasione, etiam cum aliud agitur, lucifugas illos insectari ac proterere.

Verum his non obtemperat Tillemontius (c), qui suam tamen sic offert sententiam, ut ignores plusne sibi quam nobis aduersetur. *Hoc opus, ait ille, editum Athanasius, rogante quadam Macario Christiano, cui librum nuncupat. Libros autem Patrum cum penes se non habere testificetur, subindicit fortasse se, dum pulsus et vexatus lateret, opus hujusmodi in lucem dedisse. Arbitrantur Benedictini ante annum 319 hæc publicata fuisse; quia nihil ibi contra*

B *Arianos: quos tamen confutandi eadem ratio et occasio aderat, quæ ad alias hæreses propulsandas Athanasium perpulit. At maturius fortasse quam actas ferret, opus hujusmodi factum putabat: ignoroque quid causæ esset, cur se libris tunc carere dixerit. Attamen cum hæc florido stylo narraverit, in primos ætatis annos opportunius conjiciantur. Sans vero videtur modicam tum Romanarum rerum notitiam habuisse, atque priusquam Romanam adiisset, hæc scripsisse. Sed postquam ita clausit, ut in partem nostram propendere videatur, dictorum fortassis immemor, in Notis suis, anno 346 editum opus fuisse probabiliter existimat. Non igitur prius quam Romam vidisset hunc librum edidit: nam auctore Tillemontio (d) Romanum primo adiit anno 339, eis biennio maturius eam migrationem ponat, ut infra comprobatur. Qui ergo dubitare potuit, num mos Romani senatus, quo defunctos imperatores in deorum numero consignabat, tum exolevisset, qui jam aliquot annos Romæ considerat? Ad hæc vero anno 346, Ariani totum per orbem errores late sparserant, ingentique tumultu Catholicos oppugnabant; hic maxime error deitatem Verbi tum impetebat: quis vero putat Athanasium deitatis Christi hostes aggressum, hos deterrimos omnium intactos præteriisse?*

C *At junior videtur fuisse, pergit ille, ut ante annum 319 hoc opus emitteret. Verum cum anno 318 vicesimum quartum saltem ex computo nostro, vi-cesimum vero nonum, ex Hermantii calculo, annum ageret, annon suscipienda rei par et maturus videatur, cum maxime annis hinc septem elapsis ad supremum rerum apicem evectus sit, in Alexandrinum archiepiscopum cooptatus? Quot viennas paris aut minoris ætatis eximia protulisse? Huc accedit quod in hisce libris non suam ille, sed magistrorum doctrinam efferre se profiteatur; ita ut in opere librorum, recenti disciplinarum memoria sarciret: et alioquin, ipso latente Tillemontio, hæc floridiore, quam Athanasius soleat, stylo conscripta, in primos ætatis annos opportu-*

(a) P. 669.

(b) P. 672.

(c) Vie de S. Athanase, art. 118.

(d) Not. 110.

nus conferantur. Quod ait vero, tunc verosimili-
ter Athanasium, pulsatum nempe vexatumque, in
latebris egisse, utpote qui magistrorum libros ad
manum non haberet, id sane nihil est. At enim
de annis adolescentiae Athanasii traditur fere
nihil. Quid igitur de statu, de conditione, de loco
attungi valent? Quis sciat in agrone, in deerto,
in urbe hæc scripserit? vel an Alexandriæ de-
gens, cum facta perquisitione libros nancisci pos-
set, quod ea quæ scripturus erat probe teneret,
accersere nihil curaverit? Certe hac ex re notam
temporis eruere, id ipsum est, quod nodum in scirpo
quærere.

Nannii versionem secutus Tillemontius ait (a),
libros *Contra gentes* Macario cuidam nuncupatos
esse. Verum hallucinatur Nannius dum illud, ὡ μα-
χάρις, o *Macari*, vertit: nam initio secundi libri
hoc compellandi modo utitur Athanasius, ὡ μαχάρις,
ὧν φιλόχριστε, et subinde inter orandum, modo
μαχάρις, modo φιλόχριστε dicit: quare planum
videtur non magis μαχάρις, quam φιλόχρι-
στε, nomen proprium esse. Athanasius ergo vel ejus
ad quem sribit, nomen consilio tacens, sic eum
in genere compellat; vel, ut verosimilius, cuius
Christi amanti, ac proinde beato. sermonem nun-
cupat.

ANIMADVERSIO IV.

*Quæ sit θεὰ Νεωτέρα ab Athanasio memo-
rata.*

In libro *Contra gentes* (b) varia Græcorum Ægyptiorumque numina recensens Athanasius, semiuas
in Ægypto deas deridet et traducit, in quibus
erant, Ἰησος, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, *Isis, Proser-
pina, et Neotera*, sive dea junior. Hanc porro νεω-
τέραν nusquam memoratam me reperisse niemini:
nec nisi in numismatibus Cleopatrae ea vox occur-
rit uspiam mihi. Numimus quippe M. Antonii existat
in cimelarchio regio, in cuius antica caput Antonii
cum hac circum inscriptione: Αὐτοκράτωρ. Θεὰ
νεωτέρα, id est: *Imperator. Dea nova*, sive dea
junior. Illud autem, *Dea nova*, Cleopatram spe-
rat, cuius caput in altera nummi facie cusum
est (c). Plutarchus in *Antonio* ait, ipsum Anto-
niū, novum Bacchum in Ægypto dictum
huius; de Cleopatra vero talia fatur: Στολὴν ἐτέ-
παν τερπὸν Ἰσιδος ἐλάμβανε, καὶ νέαν Ἰησος ἔχρημά-
τις. Stolam alteram sacram *Isidis sumebat*, et
nova *Isis* vocabatur, ubi interpres male, stolam
Isidis sacram sumebat, atque novæ *Isidis nomine*
responsa dabat. Cultum porro novæ deæ, et ejusdem
farinæ deorum, ad ævum usque sumum perseverasse,
testis est ibidem Athanasius (d). Ille autem nova
Isis, sive νεωτέρα vocabatur ad disserimen veteris
Isidis. Duas quippe *Isides* agnoscabant Ægyptii:
“eterem alteram, quam pro luna colebant; alteram
novam, eamdem scilicet quam lo Græci nuncupa-

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 118.
(b) P. 8.

A bant, quæ postrema, jure nova *Isis* et *Neotera* dic-
batur.

ANIMADVERSIO V.

*De rebus Arianismi exortum et condemnationem
spectantibus.*

Vi morbi, ut arbitror, interceptus Tillemontius,
Acta depositionis Arii et sociorum, ut nos primum
edidimus, secus intellexisse videtur: resque non-
nullas planas et apertas, ut mea quidem fert opini-
o, miscuit ipse vel p̄epostere narravit. Quia vero
in prima Arii condemnatione rerum notitiam ordin-
enique haurire licet, neque ulla exstant monu-
menta his certiora, utpote ab Alexandre Alexan-
drinæ synodi p̄eside confecta; ea hic p̄emittere
visum, ut valeat lector de rerum conditione et tem-
pore in utram visum fuerit partem ferre judicium.
In exemplari igitur Regio 2284, saeculi x circiter,
inter Athanasii opera exstat hoc ordine condemna-
tio et depositio Arii et sociorum, quam nos tom. I,
p. 396 (313 ed. Venet.) edidimus Græce, et Latine
sic vertimus:

**DEPOSITIO ARII ET SOCIORUM AB ALEXANDRO ALEXAN-
DRIÆ ARCHIEPISCOPO.**

*Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriæ et
Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino
fratribus, salutem. Licit jam subscrípseritis litteris
meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar
illos, ut, abnegata impietate, sanæ et catholicæ fi-
dei obtemperarent; eaque in re rectum propositum
restrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata
consonantiam, palam feceritis: attamen quia omni-
bus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium
sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse
duxi, vos urbis clericus convocare, vos item Mareo-
ticos arcessere: præsertim cum ex vobis Chares et
Pistus presbyteri; Sarapion, Parammon, Zozimus
et Ireneus diaconi, ad Arii partes transierint, atque
voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis quæ
nunc scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam
declaretis, ac depositioni Arii et sociorum, Pisti item
et sociorum suffragium adiuntis vertrum. Par quippe
est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt,
eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset,
corde complecti.*

D His statim subjicitur condemnatio et depositio
illa, sive epistola synodica, hoc ritu:

**'HARISIMIS HONORATISSIMISQUE UBIQUE TERRARUM EC-
CLESIAE CATHOLICÆ COMMINISTRIS, ALEXANDER, IN
DOMINO SALUTEM.**

Cum unum sit Ecclesiæ catholicæ corpus, etc.
Hinc Eusebium Nicomediensem exagitat quod reli-
cto Beryensi Nicomediensem episcopatum invase-
rit, quodque suscepto Arianorum patrocinio, com-
mendatitias in eorum gratiam litteras ubique
terrarum transmittat. Deinde subsumit: *Ecclesiæ*
autem desertores hi sunt, *Arius, Achilles, Aitalles,*

(c) *Vaillant.*, *De numismatibus Cleopatrae*, p. 189.
(d) P. 7 et 8.

Carpores, Arius alter, Sarmates, olim presbiteri, A Euseios, Lucius, Julius, Menas, Helladius, et Gaius, olim diaconi, ac cum ipsis Secundus et Theon, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis dissentia, ac præter Scripturarum mentem prolata, haec sunt: Non semper Dens Pater fuit. Scicilante quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum atque diabolus mutatus est; non veriti sunt illi respondere: Sane potest: nam, utpote factum et cœtum, mutabilis est naturæ. Hæc Arianos loquenta, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Egypti et Libyorum prope centum, in unum coacti, cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt, anathemate percussimus. At Eusebius et socii admirerunt illos. Deinde vero, consulatis Arii et sectatorum erroribus, sic clausit epistolam Alexander: Cum itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per se ipse ita precepit, et per Apostolum res nobis hujmodi significaverit; jure nos qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, ut supra dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a catholica Ecclesia et fide alienos declaravimus: remque, charissimi et honoratissimi comministri, vestrae religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si paulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve Eusebio, vel alii cuiquam de illis ad vos scribeni fidem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, veluti Dei hostes animarumque corruptores adversari, ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum eorum participes simus, ut præcipit B. Joannes. Salutare fratres qui roboscum sunt, vos qui mecum sunt salutant Alexandriæ presbyteri. Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt. Et ita deinceps feruntur subscriptiones presbyterorum et diaconorum Alexandriæ et Mareotæ. Hæc necesse fuit in medium proferre, quia in omnibus pene, quæ de Arianismi exortu et condemnatione hic gesta feruntur, a Tillemontio dissidentius.

Ex his vero Alexandri litteris eam rerum gestorumque seriem fuisse asseritur, quam nos in Vita Athanasi teximus, minirum, ut animadvertisit Alexander, malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, hortatorias litteras dedit ad Arium et socios, quo illos ad sanam mentem reduceret: ut que dictis adderet fidem, Alexandrini et Mareotici cleri suffragiis munita ad Arium asseclasque mitit. Cum autem Arius et asseclæ, ferocies cupidine coepit perficiundi eas nihil sacerent, nec minus persisterent in pristina impietate; Alexander, cum nulla spes superesset reconciliandæ pacis, coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, Arii et sociorum causam agitavit: queis pertinacius coepit tacentibus, synodus adversus illos sententiam dixit. Arius hinc multo ardentior propagandæ hæresis studio, asseclas confirmare, nos sibi in dies sua suorumque opera adsciscere satagebat. Tum ingens fuit in Marcote defectio: tres

A enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen dedere. Alexander vero, qui damnatis a synodo selectæ principibus, fractam hæresim et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serpere. Ut autem videt ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare, litteras omnibus per orbem episcopis dedit, quales superius attulimus, ac cleri Alexandrini munitas suffragiis, quo Arianorum damnationem pervulgaret, undequaque misit. Hanc gestorum seriem perspicue in atlatis litteris efferrri nemo non saeatur. Verum Tillemontius ex earumdem, ut putat, litterarum auctoritate, longe aliam narrandi viam agreditur. Primo enim, contra fidem manuscriptorum et editorum omnium, subscriptiones illas cleri Alexandrini et Mareotici, quæ litteris Alexandri syndicalibus, damnationem Arii et sociorum ferentibus, subjiciuntur; non ad eas litteras, sed ad hortatorias initio memoratas pertinere contendit. At qui hortandi modus isthic esset, si ii, qui hortatoriis subscribunt, sententiam depositionis et damnationis ferant in eos, quos ad pacem et reconciliacionem evocani? Siccine hortarentur presbyteri et diaconi: Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt? Miror plane Tillemontium fidem omnibus exemplaribus et manuscriptis derogare, ut rem prorsus incredibilem statuat et defendat. C At enim ut exemplaria editique libri ferunt, ac nativus rerum ordo postulat, hortabatur Alexander Arium, ut resipiscientia sua damnationem præverteret et declinaret: ac postquam huic sarcendo malo nihil hortatio profuerat, demum ad extrema et ad damnationem ventum est.

Quo sua sibi constet ratio Tillemontius, binas Alexandriæ datas ab Alexandro episcopo Arii et sociorum damnationes communiscitur, priuam vide licet illam, quam ipse sibi, nemine auctore, confinxit, nempe hortatoriam damnationem, ad quam pertinent, ut ait, subscriptiones, quæ secundæ subjiciuntur; secundam vero vult illam esse, quæ etiamnum superest, hoc principio, Cum unum sit Ecclesiæ corpus, etc., cui perperam adjunctas subscriptiones arbitratur. Eam vero nullis testatam auctoribus opinionem his argumentis ille tuetur. In epistola, inquit ille, quam præsens præsentibus, ut supra, dedit Alexander; alios memorat, qui secundum priores illos Arianos, ad Arium defecerant, nempe Charem, Pistuim, etc., hortaturque postea eosdem, ut non modo Arii et sociorum, sed etiam Pisti et sociorum depositioni subscriptant: verum neque Pisti neque sociorum ulla mentio in epistola encyclica quæ superest, unde inferas subscriptiones adjunctas non ad eam epistolam pertinere, sed ad aliam, quæ interiorit, quæque hortando diris devovet Arianos. Ægritudinis scilicet angustia pressus, hæc in transcurso legerat vir eruditus, neque animadverterat non

modo Arium et sequaces illos priores; sed etiam eos qui post defecerant, clare ab Alexandro meminari. Nam ubi diserte nominavit Arium, Achillem, Aithalem, et reliquos qui priores haeresin professi fuerant, atque in ipsa centum episcoporum synodo impietas impudenter extulerant, haec subjungit: *Taῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρειον, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυντοῦντας, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Ἀλεξανδρὸν καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων, ἔγγὺς ἔχατο δύτων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν.* Id est: *Hæc dicentes Arium et socios, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ἐgypti et Libyorum prope centum; cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt anathemate percussimus: ubi vides clare distingui priores illos Arianos impietatem in ipsa synodo professos, ab iis qui postea sese ipsi adjunxerant, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς.* In epistola vero Alexandri superius allata, que sic habet, *præsens præsentibus, utriusque defectionis primipilares cum sequacibus indicantur his verbis, καὶ τῇ καθαιρέσσει τῷ περὶ τὸν Ἀρειον, καὶ τῷ περὶ τὸν Πιστὸν σύμφυγοι τένησθε, ac depositioni Arii sociorumque, et Pisti sociorumque, suffragium addatis vestrum.* Quibus respondent illa Alexandri dicta: *cum illorū, scilicet Arium et socios; tum eos qui ipsos secuti sunt, videlicet Pistum et socios.* Nam ut Arius primæ defectionis signifer erat, sic Pistus secundæ: neque necessarium fuit ut nomina eorum qui secundo defecerant in epistola encyclica subjuncta repeterentur.

Hæc de prima eaque hortatoria damnatione, quam Tillemontius manente adhuc Alexandriae Ario datum autemnat. Secundam vero Arii depositionem et damnationem post recessum Arii ad Eusebium Nicomediensem, et post datas ab Eusebio in gratiam Arii et gregalium litteras, prolataam opinatur: eam scilicet quæ superest, cuiusque partem supra retulimus. Nam, ait ille, cum ratione pugnare videatur, Eusebium, qui tam aspere in epistola encyclica exagitatur, secundum eam datam epistolam ad Alexandrum pro Ariensis scripsisse: quare post priorem condemnationem in hortatoria, quæ perit, epistola expressam, ubi nulla Eusebii mentio erat, epistolas ipsi pro Ariensis scripserit necesse est. Hæc ille, non animadvertisse, non modo cum epistola Alexandri ad clerum, et cum epistola encyclica; sed etiam ecclesiastice historiae scriptoribus pugnare. Socrates enim l. 1, c. 6, hæc post allatam Alexandri epistolam enarrat: *Hujusmodi litteris ad omnes episcopos per singulas urbes ab Alexandro datis, malum in deterius prosecit, cum ii, qui litteras acceperant, ad contentionem excitarentur. Et alii quidem litteris consentientes, iisdem etiam subscripterunt: alii vero contrarium fecere. Sed maxime omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissidentium impulsus est, eo quod Alexander in suis litteris nominaliter ipsum peretrinxisset. Porro tunc temporis Eusebius plurimum poterat, propterea quod imperator Nicomedæ degebat: illic enim paulo ante Diocletianus pa-*

latum adificaverat. Hanc igitur ob causam multi episcopi Eusebio obsequebantur: at ille frequenter litteras mittebat, nunc ad Alexandrum, monens ut suppressa quæstione, quæ inter ipsos commota fuerat, Arium in communionem reciperet; nunc ad singularem urbium episcopos, suadens ne Alexandro consensu accommodarent. Viden, Eusebium postquam ab Alexandro in epistola synodali perscriptus fuerat, ipsi tamen litteras pro Ariensis scripsisse? quod ipsum paulo infra repetit. Eodem ordine et sententia Sozomenus loquitur l. 1, c. 15. Quam enim ob causam Eusebii, etsi ab Alexandro in epistola encyclica lassitus, eidem non rescriberet, quandoquidem Arius et gregales damnati, cum exonerati metu Nicomediae degarent, litteras Alexandru observantiaz plenissimas miserunt, et quidem, ut existimatur, imo vero planum videtur, approbante et suadente Eusebii Nicomediensi, penes quem tum agebant? Annon item Athanasio, quem infensum sibi norat Eusebii, pro Ario postea rescriptsit? Quod deducta res ecclesiastica erit, si ex levissimis hujusmodi conjecturis historiæ et actuum synodalium ordinem inverttere liceat?

Cæterum quod habet Tillemontius, cum epistola encyclica Alexandri conscripta fuit, jam Arium et socios Nicomediam demigrasse; id, Inquam, suo marte protulit, nec videtur cum ipsa epistola encyclica consentire. Nam sub initium epistolæ sic habetur: *Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæresis præfectis malum absumeretur, ne in cætera loca prævadens, simpliciorum quorundam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediae episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia.... apostalarum istorum patrocinium suscepit, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christique oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit, haud ignorantis quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere.* Hæc sane cuique, spero, scripta videbuntur antequam Arius Achilla comite demigraret in Palestinam: nam Alexandria decedens, eo prius profectus est, quam Nicomediam adiret. Etenim quid causæ fuisset ut rem silentio obtegere vellet, ne qua serperet in malum ad alios, si jam Arius Palestinam petiisset, ut contra Alexandrum classicum caneret? Sane si jam profectus fuisset Arius cum sociis, non taceret Alexander lucifugarum decessum, quorum ad alias regiones aditus rei catholicæ summopere erat pertinendus. Et vero id formidare se testificatur Alexander, dum sub finem epistolæ encycliche sic episcopos affatur: *Remque, charissimi atque honoratissimi communistrī, vestri religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiat: queis item suhindicat eos nondum ex Ἐgypto demigrasse.* Neque vero aliquis scriptor veterum ante publicatam Arii damnationem ejus ex Ἐgypto profectum constituit: sed prior

Tillemontius ex præjudicata opinione, sic res et tempora ordinavit.

Ait deinde Tillemontius credi forte posse, Arium in illa episcoporum prope centum synodo impiam protulisse sententiam: cum rogatus a quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum, atque diabolus mutatus est: Sane potest, respondit ille. Ubi Tillemontius rem planam et apertam in anticipi vult relinquere: in epistola quippe synodica Alexander istius synodi princeps idipsum refert, ut cuique superius legere in promptu est.

De Collutho Alexandrino presbytero, qui prior huic epistolæ synodicæ subscriptis, quædam exortatur difficultas et quæstio, quam nos in Praefatione ad Vitam Athanasiæ præ virili expendimus: quo lectorem mittimus, nam Tillemontius ne quidem legisse videtur.

ANIMADVERSIO VI.

Quid sit tòmos, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit.

Jamdiu agitari cœptum est, quid sit ille tomus de quo in epistola ad Alexandrum Byzantium, Alexander Alexandrinus talia satur (a): Τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητὸν καὶ διδύχοις ἀδελφὸν, σύμψηφος γίνεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόλμης, καθ' διοιδήτης τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῷ τόμῳ συντογραψάντων· & καὶ διεπεμψάμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίστων τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάστος Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος· τοῦτο δὲ Λιθύης καὶ Πενταπλέως, καὶ Συρίας, καὶ ἔτι Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἄστας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἀλλων περιχώρων· ὃν καθ' διοιδήτης καὶ πάρ' ὑμῶν δέξασθαι πέποιθα. Id est: *Hos aversantes, charissimi atque unanimes fratres, suffraginum addite vestrum adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac comministri nostri, qui indignati sunt et mihi epistolas scripserunt adversus illos, et tomo subscriptis; que etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, tum ex Libya et Pentapoli; tum ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia aliique provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque acceptum iri confido. Voci tòmos explicande opportunus est hic Gregorii Nazianzeni ep. 1 ad Cledonium locus, Δεῖξους δὲ πάντως ἢ διὰ τοῦ συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν· οὗτος γάρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Id est, Omnipro autem ostendent (se scilicet ad communionem admissos esse) vel per tonum synodalem, vel per epistolas communicatorias. Nam hic synodorum mos est. Hic igitur mos synodorum erat ut per tomos synodicos que sancita erant emitterent. Cujus rei apertissimum testimonium habes in epistola synodici Alexandrinæ anni 362, ad Aniochenos ab Athanasio ipso conscripta, ut videre est sub linem, p. 620. Ea tempore tòmos Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, tomus Athanasiæ archiepiscopi Alexandrinii inscribitur; ut nos ad omnium omnino manuscripto-*

rum fidem edidimus: et si titulo fidem addere recesserit, in fine dicatur: Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον· id est, Postquam autem hic tomus Alexandria missus est. Id porro genus epistolarum synodicarum, ideo tomus dicitur, quia paucis edi solebat, συντέμως ὑπηγορεύσαμεν, paucis dictavimus, ut habetur ibidem: quibus accinuit Niceph. patriarcha, lib. II *Adversus Niceph. Gregoram*: quia scilicet ibi res συντετμημένως, id est paucis, sic ille, enarrantur. Eodem usu vox τόμος occurrit apud Epiphanium hæc. Photinianorum: hinc etiam in Collectione conciliariorum, tomus Leonis ad Flavianum. Unde Ducang. in *Glossario Gr. τόμος, Libellus, acta et decreta synodi et totum illud, quod fidei professionem et expositionem continet*; B complectens, ubi multa loca explicationi huic opportuna colligit. Gretzerus item ad *Cantacuzenum*, l. II, c. 40, τόμον, in synodis ait esse libellum, acta et decreta ejus, et totum illud quod fidei professionem expositionemque continet, complectentem. Itaque tomus quarto presertim saeculo pro epistola synodica habebatur, qua breviter res in synodo gestas, et dogmata promulgata enarraret, ut ex locis Gregorii Naz., Nicophori patriarchæ, ac presertim exemplo tomni Alexandrini ab Athanasio conscripti, monstratur. Cum igitur epistolam hujusmodi synodicam paucis conscriptam ab Alexandro nomine synodi centum circiter episcoporum datum habeamus, in qua cum Arii damnatio tum synodi sententia efferruntur, quam aliam dixerimus tonum nuncupari, nisi eam quam ad omnes universæ Ecclesiæ catholice episcopos misit, quamque superius ex parte retulimus? Eam siquidem jam a plurimis per orbem episcopis subscriptam memorat idem Alexander in epistola sua ad Alexandrum Byzantium. Huic tamen sententiæ Tillemontius obsistit, hoc argumento sane frigido et nullo: Non verisimile, inquit, est episcopos gestis quamplurimis in ea epistola memoratis, quorum testes esse non possent, suffragium dedisse. Sufficiebat enim ut confessioni fidei subscriberent, et se Arianos non recepturos ad communionem esse prosterrentur: neque videtur tomus aliud quidpiam complexus esse. Hæc ille: at non meminit multa hoc saeculo exempla offerri, ubi absentes episcopi tomis et epistolis synodalibus, quies gesta bene multa enarrantur, suffragium dant et subscribunt. In tomo quippe Athanasiæ supra memorato, in quo gesta synodi accurate recensentur, Antiocheni qui gestis non interfuerant calculum addunt. Sic enim ibi, p. 620, Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ πρετοριμένων ὑπογεγραμμένον, κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν· id est, Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita subscriptius, postea et ipsi quoque (Antiocheni) subscriptio: et postea assertur Paulini subscriptio, qui sane gestis in tomo memoratis non interfuerat, nec eorum

(a) Tillem., *Vie de S. Alexandre*; Theodoret. I. 1, c. 4.

testis esse poterat. Et epistolæ encyclicæ synodi Sardicensis, ubi historia rerum in synodo gestarum recensetur, episcopi plus ducenti, qui synodo non interfuerant, subscripsere, qui longo itineris intervallo dissiti, gestorum testes esse non poterant. Verum non quasi rerum in synodo gestarum testes subscribebant; sed dogmata, anathemata, hereticorum et factiosorum hominum depositiones suffragio suo muniebant. Tillemontii igitur ratio nulla: neque felicius Valesius (*a*) qui putat tomum hujusmodi esse epistolam ad Alexandrum Byzantium missam. Nam ex iis quæ superius attulimus videtur tomum illum aliud quidpiam ab epistola esse. Tomus item ille ad omnes ubique episcopos missus fuerat, ut ex memoratis ibidem subscriptionibus liquet; hæc vero epistola ad unum Alexandrum missa est. Ad hæc autem epistola ad Alexandrum prolixior est, quam quæ possit tòμος vocari: nam, ut supra notavimus, tomus dicitur in quo συντετμημένως ac συντόμως, sive per breviter res enarrantur; hic vero fuisse admidum recensentur, nam vix tredecim quatuordecim-
ve paginis epistola illa persolvitur.

ANIMADVERSIO VII.

Quo tempore Athanasius in Thebaide proiectus Pachomium viserit.

Auctor *Vitæ S. Pachomii* (*b*), qui quarto saeculo scripsit, narrat Athanasium initio episcopatus sui Thebaide Ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque motibus deflagrantes perlustrasse, quo vacillantes debilesque animos recrearet et firmaret in vera fide. 'Ο δὲ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς' id est, *Sanctissimus archiepiscopus Alexandrinus tunc temporis episcopatum inibat*. Hinc nos in annum circiter 327 hunc proiectum consignamus. Nimirum Athanasius vertente, ut diximus, anno 326, in episcopum Alexandrinum electus (*c*), sequente hoc iter instituerit. Id tamen scriptori nostro non placet, qui in annum 333 Thebaicum iter conserendum aestimat. Et quia cum ratione pugnare videtur ut is, qui anno 326 episcopus esse coepit, anno 333 episcopatum inire dicatur, nec nisi ἀμηχανία ergo potest talis conjectura proferri, validissima, ut putat ille, argumenta adversum stare pugnat. Nam, inquit, eadem in *Vita* narratur Athanasium jam pro fide Christi varia perpessum esse (*d*), μάλιστα ἀκούων τὸν ποικίλους πειρασμοὺς οὓς ὑπέμεινε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ τὴν δρόθην πίστιν, ἃς ἔνεκεν καὶ μετὰ ταῦτα ἔπασχεν. Hinc vero consequitur, pergit ille, post coepias de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece criminationes, atque adeo circiter annum 333, hoc iter suscepisse Athanasium, nō anno 327 nondum periculis et ærumnis perfunctus erat. Verum etsi jejuna nimis horumque temporum historia oblatas Athanasio ca-

Alamitantes nullas memoraret, esset hujus scriptoris testimonium ad rem alioquin probabilissinam asserendam satis: conspecto namque turbulentio Arianorum Meletianorumque animo, vel tacentibus scriptoribus, multa ipsos in Athanasii perniciem molitos verisimile esset. At longe secus res se habet. Nam Athanasius ipse ait, Arianorum, postquam primo damnati fuerant, scilicet anno 321, impelut in se prorupisse, hincque eosdem conspecta sua in Nicæna synodo pro fide tuenda firmitate in majus sui odium exarsisse: in epistola autem Ammonii Athanasio æqualis, fertur Athanasium, statim atque ordinatus fuerat, a sceleratis quibusdam laceratum suisse calumniis; quasi scilicet junior pro tanto munere cooptatus fuisse, eosdemque improbos Ecclesiæ Dei scindere nisos esse narratur (*e*): Ἐλεγε δὲ ἡμῖν πάτε Παχούμιος (sic Ammonius), ἄμα τὸ καταστῆναι Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον, οὐκ ἀγαθοὶ διδρες αἰτῶνται τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον, προβαλλόμενοι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τὸ νέον, καὶ σχίσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντες. Cui suffragatur Epiphanius (*f*), dum ordinatum post Alexandri Alexandrini mortem a Meletianis Theonam quemdam testificatur, qui Alexandrinam sedem, conspirante lucifugarum turba, tribus mensibus tenuerit. Itaque licet parcissime res illius temporis tangent scriptores, magnas tamen Athanasio tum objectas tentationes significant: certumque insuper est multo plura prætermissee, quam narraverint. Ex leviori ergo conjectura rem ille planam et dilucide narratam evertit. Et vero perinde mihi absonum videtur dici, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, qui septimum vel octavum episcopatus annum agit, ac si quis illud Lucæ, ἃν ἀρχόμενος ὥστε ἐτῶν τριάκοντα, sic explicaret, ut Jesum tunc tricesimum septimum vel tricesimum octavum vitæ annum egisse statueret. Ad hæc, consentaneum est Athanasium ipso episcopatus initio loca remotiora, Meletianorum Arianorumque fraudibus tentata, adiisse, nec in plures annos remisisse munus. Et alioquin anno 333, mense circiter Martio quo suscepitum ab Athanasio iter vult Tillemontius, dum bello ferventer omnia, et jam ardentes scelere adversarii extrema ipsi portenderent, non sat otii et spatii habuisse videtur, ut remotissima illa loca peteret. Illo quippe anno, Eusebianis molientibus, in perniciem Athanasii Cæsareæ in Palæstina indicta synodus est; ut calumniæ de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece ab ipsis conspirationis auctoribus disquirerentur. Quod malum ut præverteret Athanasius, detectæ sycophantiæ monumenta imperatori remisit, quo factum ut ille Eusebianos in Palæstinam properantes revocaret, et a coepitis persiciundi arceret. Aliquot autem annis antequam synodus Cæsariensis indiceretur, Meletiani Eusebia-

(a) In notis ad l. 1, c. 4, Theodoreti.

(b) *Acta SS.*, Maii tom. III, num. 20.

(c) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 14 et not. 16.

(d) *Ibid.*

(e) *Ibid.*, p. 65.

(f) *Hær.* LXVIII.

norum suau crima in Athanasium commenti, Aeternas per Aegyptum moverant, ad imperatorem confitas accusationes detulerant, Athanasium eo deduxerant, ut sui purgandi causa Nicomediam ad imperatorem se conferret: omnia tumultu repleverant. Nec videtur in illud tempus opportune posse Athanasii in Thebaide profectionem conferri.

ANIMADVERSIO VIII.

Quo tempore Antonius Alexandriam venerit.

Ariani, rumoribus in sectae suæ gratiam spargendis pervigiles, Antonium monachorum patrem doctrinæ favere suæ cum effutirent, Antonius suspicioni levandæ, rogantibus episcopis, Alexandriam properat. Ubi palam se Arianos detestari professus, hæresim illam Antichristi prodromum esse declaravit. Hunc Antonii profectionem nos in annum circiter 334 bis de causis conjectimus, quod Athanasius qui in Vita Antonii temporis ordinem apprime selectatur, ante missas a Constantino imperatore ad Antonium litteras, banc rem scripto consignet. Et sane ea accusatione ille Antonii gesta recenset, ut ne vel unam rem gestam præpostere narrare deprehendas. Ne autem post annum 335 id reponi posse putemus vetat Athanasius, qui ait se cum Antonius accessit, Alexandriæ fuisse. At ab anno 335, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit ille, qui toto deinceps Constantini tempore Treviris exsulabat. Et tamen ex Athanasii serie, Constantino imperante Antonium Alexandriam venisse necesse est. Huc accedit Antonium in gratiam Athanasii exsulis ad Constantinum scripsisse, secundum quas datas litteras, qui potuerint Ariani effutire, ac populis suadere Antonium ex partibus stare suis; ita ut hujus levandæ opinionis ergo necesse fuerit Antonium Alexandriam accessere.

Verum annis prope viginti tardius Tillemontius (a) hunc profectionem Antonii statuit his de causis: primo quia Hieronymus testificatur se infantem fuisse cum Antonius Alexandriam venit: cum autem Hieronymus anno 342 vel 343 natus apud Baronium feratur, non potest tempore Constantini venisse Alexandriam, nam imperator ille anno 337 obiit, aliquot scilicet annis ante Hieronymi ortum. Ad hæc Didymus, teste Hieronymo, ita florebat cum Antonius Alexandriam venit, ut fama viri pernotus ille ipsum adierit: at is cum anno 392, quo Hieronymus librum *De scriptoribus ecclesiasticis* adornavit, lxxxviii annorum fuerit ut idem Hieronymus testificatur, anno 334 vel 335 xxvi annorum fuerit: qua ætate non tantæ fuerit existimationis, ut homines ad sui spectaculum evocarit. Hæc ille. Et sane si vere anno 342 vel 343 natus Hieronymus esset, ut habet Baronius, magni habenda ratio esset: verum hæc opinio quæ Mariani item Victorini est, ex præjudicata opinione oritur,

A quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit: quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eumdem scriptorem deprehenditur; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæs noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximus, sive ut vetus Vita ejus scriptor narrat lxxxviii annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno xxxi vel xxxii ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est: nam sive annorum xxvi cum Antonius Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisse, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii interurbandam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Addo nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, qua ejus Alexandriam iter in annum consert 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminentे jam obitu se Ariani non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicum in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Ariani amico, Catholicis infessissimo, mortem anno 341 ejus rei causa interminatur, quæ nec diu postea subsecuta est, qui Ariani semper, ut Athanasius habet, ceu canes pellebat: an hujusmodi viri dubia ad finem usque vitæ de Ariani sententia? At, dicit Tillemontius, impudentissimi homines erant Ariani, qui vel in aperiissimis rebus, si e. re fore sua sperarent, mentientur. Verum illi patesco sexcentis argumentis Antonii erga se odio, eum nihil faciebant ac vilipendebant, nedum ut suæ sectæ hominem prædicarent. Sic Gregorius Arianus ejus litteras cum ignominia et risu exceptit, auctorque Balacio fuit ut in eas humi projectas contumeliae causa conspiceret, idque jam ab anno 341: Εἰποτε οὖν, sic Athanasius (b), ὁ Πατήρ Ἀντώνιος, ἐκ τοῦ ὅρους ἔγραψεν, ὥσπερ βδέλυγμα ἀμάρτωλῷ θεοσύβετα, οὕτως ἐθελόσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scribebat, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est, sic ille sancti viri litteras execrabantur: et paulo post, Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille (Gregorius) ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidente ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore ita momordit, ut humili deiceret, intraque triduum ille obiret. Hæc Athanasius, postquam ante dixerat, in illa Arianiorum irruptione monachos dire vexatos et plagi laniatos

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 66 et not. 69.

(b) P. 278.

*Suisse. Hæc anno 341 et 342. An exinde opus fuerit, quo se cum Arianis non consentire declararet, qui jam anno 335 Constantino in gratiam Athanasii rescriperat, qui anno 339, paulo post redditum Athanasii ab exilio, divinitus revelatam sibi proximam Arianoru*m* irruptionem, cum detestatione eorumdem ubique per vulgat*rum*: annon vel tunc Antonii erga Arianos animus omnibus perspectus et notus erat? Num sibi amicum talem Ariani vel tunc temporis, vel subsequentibus annis jactitassent, tot datis ultro citroque infesti animi signis? Sane ex iis, quæ supra diximus, liquet Antonii Alexandriam profectionem ante primum Athanasii exsilium sive ante annum 335 contigisse. Unum est quod negotium facessere valeat: Theodoretus lib. iv, c. 27, ait, Antonium Constantii temporibus Alexandriam venisse, ἐν τοῖς Κυνηγατίου καιροῖς, qui Constantius imperium iniit anno 337. Non potest igitur in annum 334 Antonii Alexandriam profectus consignari. Verum Theodoreti narratio nos a sententia minime dimoveat: nam ibi Theodoretus ἐκ παρέργου loquitur, ubi res Ephesinæ synodi recenset: et alioquin Athanasii nobis auctoritas, et cætera quæ attulimus, Theodoreti testimonio potiora essent. Nam Theodoretus plerumque in temporum calculo labitur; ut cum ipse Tillemontius, tuin alii, qui historiæ ecclesiasticæ navant operam, sæpissime deprehendunt.*

ANIMADVERSIO IX.

An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insimulaverit.

Veteris opinionis retinentissimus Tillemontius (*a*), ægre tulit a nobis ut suspectam mulierculæ violati pudoris in synodo Tyria Athanasium accusantis historiam afferri. Verum ea in re vulgarem aestimandi morem sectamur. Subornatam ab Arianis mulierem, quæ Athanasio crimen offerret, ait Rusinus, idipsum a Rusino mutuati narrant Theodoretus et Sozomenus (*b*); sed hic postremus, addita cautione, rem in actis non reperi*r*i dicit. Socrates, Rusini pedissequus, suspectam rem habuit, ideoque prætermisit. Jam hinc vacillare videtur historiæ fides: verum nutabit omnino, et fortasse corruet, si animadvertis Athanasium, qui ut sese purgaret, et ut Arianorum nequitiam sycophantiamque prodiceret, res Tyrias bis terva fuse recensuit, ea de re siluisse: synodosque Alexandrinam, Romanam et Sardensem, in quarum epistolis synodalibus Athanasius singulatim ab objectis Tyri criminibus purgatur, pari silentio uti. Annon hujusmodi silentium nutanti jam historiæ fidem deroget? An hujusmodi crimen est, quod taceri possit a judicibus, qui recensisit calumniis sententiam ferunt in sycophantas, ut præstitere Sardenses Patres? Reus agitur episcopus, quod mulierculam violaverit: ejus

A sycophant*rum* auctores falsi in synodo arguuntur: an potest tam atrox flagitium ab Athanasio, qui bis res Tyrias fuse prosequitur, a Sardicensibus Patribus, qui recensisit calumniis sententiam in male-dicos proferunt reticeri, si vere gestum fuerit? Quid ex hujusmodi silentio arguatur, nisi rem nec notam nec gestam unquam fuisse? Nam Rusini testimoniū hujusmodi silentio obruitur. Et alioquin hæc historia singulis potius artificium, quam rem vere gestam subolet: quis credat enim Arianos tam supinos tam stolidos fuisse, ut subornatæ mulierculæ, quæ Athanasium de facie non noverat, non indicarent quis Athanasius esset, quem in iudicio accusandū oportere?

ANIMADVERSIO X.

De significatu vocis ἐργαστα.

Putabamus olim hunc Athanasii locum *Apol. contra Arianos*, p. 107, ἐργαστα τε κατ' αὐτῶν ἐπεσελούτο, καὶ θονικοὺς δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, sic exponendum esse: *Hinc flagitia adversus illas (virgines) admissa: populi nempe ethnici ipsas nudabant, verberabant, etc.* Sub hæc autem in *Onomastico* monuimus, hic ἐργαστα officinarum operas commodius exprimere. Cui interpretationi suffragatur inscriptio a Sponio eruta (*c*), *Τοῦτο τὸ ἡρῷον στεφανοῦ ἡ ἐργαστα τῶν βαφέων· hoc est, Hoc heroum sepulcrum corona exornant opera tinctorum.* Hic igitur Athanasii locus sic explicandus: *Officinarum operæ, populique ethnici adversus illas concitabantur, ut eas nudarent, verberarent, etc.*

ANIMADVERSIO XI.

Ad quem missa Flavii Hemerii epistola.

Ischyrae, cuius ministerio usi Eusebiani insidias in Athanasium struxerant, ecclesiam episcopatumque excitare curantes, quo sycophant*rum* gratiam pensarent, imperatori auctores fuerunt, ut litteris ad catholicum, sive thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Secontaruri dicto: nec tamen ille quæsitam scelere episcopatus umbram nancisci potuit. In *Apologia vero contra Arianos* existat (*d*) epistola Flavii Hemerii catholici, cuius titulus in prius editis vito laborabat; ita quippe legebatur, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ· deinde vero, Φλαύιος ἡμέριος ἔξαρχος Μαρεώτου. Ubi nos ex Regio exemplari decimii circiter æsculii optimæ notæ sic restituimus, ἐπιστολὴ τοῦ Καθολικοῦ· ac postea Φλαύιος ἡμέριος ἔξαρχος Μαρεώτου· quam lectionem optime habere ex præcedentibus liquet, nam paulo superius ita legitur: καὶ δῆμος πεποιήκαστι καὶ βασιλέα γράψαι τῷ καθολικῷ, πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν, ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα ταῦτα ἔχων, ἀξιόπιστος φαίνηται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Ubi prius editi contra fidem codicūm omnium, sic habent, καὶ βασιλέα γράψαι τῷ Κολλούθῳ. Editores quippe ex subsequenti vitiato titulo, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, hic etiam Κολλούθῳ reportantur.

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 20.

(b) Rusin. l. II, c. 47; Sozom. l. II, c. 25; Theod. l. I. c. 30.

(c) *Voyage*, t. III, p. 150.

(d) *Athan.* p. 158 et 159.

nendum censuerunt, licet omnes mss. τῷ καθολικῷ præferrent. Locum autem ita vertimus: *Nihilo tamen minus imperatori auctores fuerunt* (Eusebiani) ut litteris ad catholicum (sive thesaurarum et procuratorem fisci) missis: illis quippe omnia licent: jubetur ecclesiam Ischyra ædificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Imperator itaque catholicus Alexandrino, catholicus exactori Mareotæ pro excitanda ecclesia scribit, hoc pacto:

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ, salutem. Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pax Secontaturi dicto construi ecclesiam: jussit eorum divinitas, Θείστης, id quam primum effici. Curato igitur, ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita reverentia priore loco positum est, nec non monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito perlustrata in commentario reponas, ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

Ex his igitur, ut etiam ex Regii codicis lectione, palam est epistolam hanc Flavii Hemerii catholici esse et ad exactorem Mareotæ mitti: nam quod in prius editis legitur Φλαύιος Ἡμέριος ἔξαρχος Μαρεώτου, ab editoribus ideo positum est, quod Basiliensis codex sic haberet, Φλαύιος Ἡμέριος ἔξαρχως male: illi vero ἔξαρχως in ἔξαρχος perperam verterunt, neque enim in Mareote, Alexandrini agri parte, exarchus esse poterat. Hæc pluribus efferre visum, quia Tillemontius eam restitutionem nostram vel non animadvertis, vel penitus neglexit. Et quidem ille mendum subodoratus, conjectura lapsum sarcire conatus est; sed non ita feliciter. Etenim illius loco, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, sic legendum putat, ἐπιστολὴ τῷ καθολικῷ at perperam, nam, ut supra videas, epistola catholic missa, Augustorum et Cæsarum erat, eaque nusquam reperitur: quæ sequuntur autem sic restauranda putat Tillemontius post Henricum Valesium, Φλαύιος Ἡμέριος ἔξαρχος Μαρεώτου, quæ sane ἀπροσδίδονται sunt: nam idem essent catholicus et exarchus, officia sane longe disparate; at in Mareote Alexandrini agri parte nec catholicus nec exarchus erat. Exarchi enim summi imperii proceres fuere, quorum ea erat auctoritas et dignitas, ut ministerium imperialis fastigii peregrisse dicantur in libro Diurno Romani pontif., c. 2, tit. 4, p. 49. Hac vero posita lectione, quisnam erit ille Flavius Hemerius qui tanta auctoritate catholic et exarcho, ut dominus famulo imperat: cuiusque officium nullum memoratur secundum Tillemontianam restitutionem? Illic spero neminem, re perpensa, restorationi nostræ repugnaturum esse.

ANIMADVERSIO XII.

An epistola Eusebii Cæsariensis libro De Nicænis decretis recte subjungatur.

Ægre tulit vir quidam eruditus et de republica

(a) Guillelmus Cave.

(b) Admonit., § 10, p. 208, t. I ed. novæ. Felckm.

A litteraria bene meritus (a), nos libro *De Nicænis decretis* epistolam Eusebii subjunxisse: ratus rem esse prorsus peregrinam, et extra sedem propriam hic locari: ac de tali ausu, usque adeo indignatur ut in *Elencho rerum* nos ideo malæ fidei accusaverit. Hæc ejus verba sunt, p. 90: *Antequam hanc de epistola Eusebiana disputationem claudam, non abs re erit breviter inquirere, unde factum sit, ut inter Athanasii opera locum habeat. Reposuerunt illam in tom. I novissimæ editionis curatores, Petrum Felckmannum hac in parte secuti, qui editionem Commelinianam anno 1601 adornavit, primusque hanc epistolam editis Athanasii operibus inseruit; præter unicum Basiliensem, nullum codicem manuscriptum reperire potuit, quo inter opera Athanasiana repertæ fuerit: alterum addidere Benedictini, in bibliotheca Regia Parisiensi: cuius vero ætatis, quantive pretiū hi codices sint, nos non docent. Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt. Certe mihi videtur ab aliis adjecta, et ex Theodoreli historia primum deprompta. Verum ipius Athanasii testimonio sententiam suam confirmare satagunt (b), unica Felckmanni conjectura. nixi. Frustra quidem. Ipsa Athanasii verba hæc sunt (c); postquam dixisset Eusebium epistola sua Arianos accusasse, sequitur, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος· διὸ μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεῖς, νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποχρέηται καὶ ἀρνήσηται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὔσεβιον· ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιπτὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνομοσύνην. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi ei ille quoque nunc melius temporum id dissimulandum paret, veritatemque insciari velit. Certe et is in fine subjunxit epistolam Eusebii, unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Hæc ut sententiæ sue accommodarent, textui Athanasiano vim inferre necesse habent, ac proinde pro ὑπέταξῃ, substituerunt ὑπέταξα, plane contra omnium codicum fidem, non diffidente ipsomet Felckmanno, qui ne ipse textum mutare ausus est. Quin et totus ipse contextus, quidquid aliter sentiat Felckmannus, repugnat; disputat enim his verbis Athanasius adversus Acacium, ipsius Eusebii discipulum et successorem, inconstantis ingenii virum, qui nunc cum catholicis, nunc cum Arianis fecit, quique ad scripti alicujus sui calcem (multa enim, eaque, ut videtur, in Ariorum gratiam scripsit) hanc magistri sui epistolam subnexuerat, eoque pacto stoliditatem adversus præceptores suos ostenderit, subjecta nimirum Eusebii epistola, qua Arianos diserte damnaverat. Verbis in hunc sensum explicatis, commode et perspicue fluunt omnia. An vero rem acutetigerim, eruditorum judicium esto. Illic ille: at in ea docti viri narratione, nihil sanum, verum nihil deprehendas. Nam quod tom. II, p. 47. Var. lect., p. 55.*

(c) *De decret. syn. Nic.*, p. 403.

ait primo Felckmannum sateri (*a*) in omnibus codicibus, uno excepto Basiliensi, adesse lectionem ὑπέταξης, majoremque codicum numerum hanc lectionem præferre, non accurate dictum, siquidem Felckmannus duos solum de decretis Nicænus adesse sibi codices testificatur; nimirum Basiliensem et eum quem vir notat. Primus autem, scilicet Basiliensis, omnium antiquissimus et optimus, ὑπέταξη habet, cui addas Regium decimi saeculi exemplar egregiae notæ. Cum ergo duo manuscripti codices, iisque præstantiores et antiquiores, nostram lectionem præferant, unusque tantum et quidem inferioris notæ et ad Basiliensis fidem descriptus, ut ait Felckmannus in notis p. 55, secus habeat, cur nobis exemplarium penuriam perpetuo decantat? Nam quod ait ille, nec Felckmannum invenisse eius vetustatis esset Basiliensis codex, nec nos de antiquitate codicis Regii dixisse quidpiam, perinde falsum, et ne dicam, malæ fidei, summæ saltem osculantæ est: nam in Præfatione ad editionem Commelinianam, cui notas suas subjunxit Felckmannus, hæc habentur: *Primus codex isque retutissimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus, et qui plura reliquias omnibus habet, est academiæ Basiliensis... et postea, in exemplari Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, etc.* De Regio autem codice diximus nos in Præfatione: *Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius, num. 2284, septingentorum circiter annorum, egregiae notæ, etc.* Et postea in syllabo codicum diximus nos eodem codice Regio 2284, ad epistolam de Nicænus decretis usos esse, init. l. I. Itaque ex Felckmanni et ex nostra parte stant duo vetustissimi omnium codices; ex altera duo item, sed longe recentiores et inferioris notæ. Et aliunde lectio ὑπέταξη ita loco congruens est, ut si ὑπέταξη legas, aptam sententiam frustra quæras, ut inferius clare comprobatur. Non verius loquitur cum ait, Felckmannum vocem ὑπέταξη in ὑπέταξη commutare non ausum esse: nam ideo non emendavit, quia lapsus sero nimis animadvertisit: et incogititia item evenisse testificatur, quod epistola Eusebii in secundo tomo cusa, epistole de decretis Nicænus sub juncta non fuerit. Dolebat quippe veram lectionem non restitutam, nec epistolam in sede propria locatain fuisse, ut ex ejus verbis arguitur. Etenim secundo tomo Commelinianæ editionis hæc notat Felckmannus ante epistolam Eusebii ad Cæsarienses, p. 47: *Sequentis epistole cum sepe Athanasius mentionem faciat.... Et vero etiam lib. De decretis Nicænus dicat se eam illi operi sub juncturum (ita enim textus ibi legendus est), quemadmodum etiam in cod. ms. Graeco Academiæ Basiliensis post id posita est: idcirco eam hoc loco post Athanasii epistolam sub jucere voluimus bona fide ex dicto ms. Basil. descriptam, cum ea sero nimis animadversa suo loco reponi jam non posset. Sic censor ille res non uti se habent, sed uti sua inter-*

A esse putat, effingit; quale est illud, *Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editiones Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt.* At secum reputare debuit editionem illam Parisiensem omnium teri manibus, nec posse tale commentum impune proferri. Editores quippe infinita proponendum immutarunt, aliquando bene, frequenter secus, ordinem non raro inverterunt: non modo epistolam Eusebii, sed et alia multa resecuerunt, ut epist. minorem Athanasii ad monachos, varias lectiones omnes, etc., ut plerique conquesti sunt; multa spuria tanquam germana adjecerunt: num dicere postea ausis, editores Parisienses edit. Commelinianam presso pede secutos esse? Itaque vir eruditus isthac obiter pertractavit, qui nec quæ legenda erant legerit, nec iis quæ legit satis attenderit; id autem aperte liquet, in ea quam ex Nannio attulit loci, quo dœ agitur, interpretatione: *hæc Græca verba sunt, Kai toūtō oīdē καὶ Ἀκάχιος, ἀν μὴ καὶ αὐτὸς φοδηθεὶς νῦν διὰ τὸν καρδὸν, ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξη γοῦν (alias codex ὑπέταξε) ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιπτὸν τὴν Ἀκακίου, πρὸς τοὺς ἔκαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην, quorum sensus haud dubie hic est: Quod sane non ignorat Acacius (id est, Eusebium in epistola sua ad Cæsarienses τὸ δμούσιον admisso), nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium, ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (sive ingratum animum) ex ea liquido cognoscas. Nimirum Athanasius hic Acacium et Arianos perfidiæ et ingratianimi accusat, quia τὸ δμούσιον, quod in epistola sua Eusebius Cæsariensis ipsorum magister confessus erat, ipsi negarent et impugnarent; utque res ad ejus, cui litteras mittit, amici notitiam veniat, illam se Eusebii epistolam in fine subnexurum ait. Contraria vero si ὑπέταξη legeris, et ab Acacio sub junctam epistolam dixeris, aptam sententiam nunquam efficias: nam cui operi hanc sub junxerit Acacius, nuspam meminit Athanasius; imo nec Acacii, nec operis cuiuspiam ab eo editi, unquam antea in hac D epistola verba fecit. Et prorsus ἀπροσδιόνυσον est dicere Acacium ideo illam epistolam sub junxisse, ut ille amicus Athanasii, cui epistolam mittit, cognosceret Arianorum et ipsius Acacii perfidiam. Et tamen hæc est loci sententia, si stet lectio veterum editorum, *Ὑπέταξη γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιπτὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἔκαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην. Quamobrem Nannius ex viuenda lectione etiā ἀμηχανία actus, eam quam supra attulimus edidit versionem: Certe is iv τε sub junxit epistolam Eusebii. Quæ sunt δύστata, nam neque Athanasius Acacium antea, nec unquam**

(a) V. edit. Felckm. tom. II.

opus quoddam illius inducavit, cui epistolam Eusebii subjungeret; particula autem γοῦν hic aperte concludens est, et itaque vertenda, ut ex ordine sermonis videas. Quae sequuntur autem in Nannii versione vitio laborant: *Unde eos et Christi perduelles rideas, et in primis Acarii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas.* Nam ut vel mediocriter perito liquidum est, sic legendum et verendum est: *Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac præcipue Acacii in eos magistros perfidiam (seu ingratum animum) ex eo liquido cognoscas.* Et sane cum duo antiquissimi omnium codices in fine libri *De decretis Nicænis* epistolam Eusebii subjunctam habeant, hinc comprovarunt ab ipso Athanasio vere subnexam fuisse: nonquam enim cogitasset amanuensis ipsam huic operi subnectendam exquirere, si non adfuisset. Nam quod alius posterioris ævi et insimæ notæ codex ipsam non circumferat, nihil mirum: quia ut persæpe in Athanasii edito monuimus, amanuenses, cum levandi laboris, tum quæstus causa, multa etiam necessaria prætermittebant, ut majus ex opera et labore suo lucrum accederet. Hæc satis superque sunt. Siquidem etiamsi epistolam Eusebii non subjunxit Athanasius, quod tamen fecisse illum certissimum est, quid mali admisissemus, eam subnectendo, de qua scilicet pluribus agit ille in libro *De Nicænis decretis*?

Cæterum quod ille scriptor eruditus Eusebium ab Arianismo purgare nitatur, etsi pari atque cætera ἀποβεῖται id tentaverit; nihil euro. Quid ea de re sentiam ex ipsis Eusebii scriptis, subnotis pro more alterationibus, declaravi in *Præliminariis ad Commentaria Eusebii in Psalmos*. Quod autem adjicit idem: *Et quidem parum hac in parte audiendi sunt scriptores pontifici (sic Catholicos vocare libuit), jurati utpote Eusebii hostes, causam non dissimulante Buronio;* id non vere dicitur: non desunt enim apud Catholicos, qui Eusebii partes tueantur; et quidem prohibente nemine. Quod si multo plures in Eusebium sententiam dicant, quid inde arguas, nisi Eusebium adeo frequentes et perspicuas Arianismi notas tum gestis tum scriptis suis dedisse, ut paucissimi pro illo, innumeri contra semper steterint?

Addit, Erasmus, qui prior illam Athanasii epistolam Latine vertit, eam ipsam, quam nos, lectionem Græcam secutum esse. Locus Athanasii sic habet. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάχιος, ἀν μὴ καὶ αὐτὸς φορθεῖς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποχρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐστένου, ἵνα ἐκ ταῦτης γνῆς τῶν τε χριστοφόρων, καὶ καὶ περιττὸν τὴν Ἀκάχιου πρὸς τοὺς ἔνυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην: quæ sic Erasmus transluit: *Novi: hoc et Acacius, nisi nunc et ipse metu percussus pro tempore simulat, negatque veri-*

A tatem. Subjunxi igitur in fine epistolam Eusebii, ut ex hac abunde cognoscas, et istorum qui Christo rebellant, ac Acacii adversus suos doctores, ingratisitudinem. Ubi vides Erasinum ὑπέταξα legisse, ut omnes antiqui codices habent, ac lectionem ὑπέταξα quæ in solo Gobleriano codice ad fidem Basiliensis exscripto, adest, amanuensis mendum esse: nam Basiliensis et Regius, ut diximus, ὑπέταξα habent. Hæc porro Erasmi versio cusa est in editione Latina Athanasii Lugdunensi an. 1552; vide fol. 263.

ANIMADVERSIO XIII.

Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339 an 340

B Quia non ita feliciter calculum posuit Tillemontius (a), dum epistolam Julii papæ synodicam in annum 341 contulit, quæ tamen nonnisi sub finem anni 342 data fuisse potest; hinc res ante Romanam synodum gestas mirifice arctare compulsum est. Nam Constantinopolitanæ sedis invasionem ab Eusebio factam, in finem anni 338, aut initium subsequentis conjicit; synodum vero Alexandrinam in medio anni 339 celebratam putat: cum enim invasionem Eusebii ea synodus memoret, post illam coacta sit oportet. Ut autem liberis spatiis veram temporum seriem teneamus, a reditu Athanasii orsi, sic omnia ad verum ordinem redigi posso censemus. Athanasius Treviris exsul, a Constantino juniore remigrandi veniam accepit, datis ad eam rem xvii Junii litteris (b); idque anno, ut nobiscum censem Tillemontius, 338. Sub finem Junii profectus Athanasius, Viminacii ad Danubium Constantium adiit; inde Constantinopolim petuit: atque criminacioni quam Macedonius episcopo suo Paulo obtulit præsens fuit: sed postea reconciliata gratia Macedonius Paulo junctus, solito presbyteri munero fungebatur. Sub hæc autem Constantius, dum in Orientem contra Persas concederet, Athanasium eodem itinere patriam repetenter Cæsareæ in Cappadocia iterum vidit et allocutus est, mense Septembri: nam Constantius jam Antiochiam venerat mense Octobri: quippe qui v Idus Octobris legem Antiochia dederit *De decurionibus*, ut videas in codice Theodosiano. Contra Persas igitur properans Antiochiam venit. Inde Octobri mense D Emesam, ubi data lex est *De decurionibus*, v Kal. Novembr. Paulo post ad Persarum confinia vectus in Mesopotamiam, Edessæ consedit, ut ait Libanius oratione ad Theodosium, ubi tamen lapsu graphicò Emesam legitur; sed haud dubie Edessam legendum, ut et alibi: quæ postrema urbs in Mesopotamia erat. Inde reversus Antiochiam, legem dedit ad Acyndinum praefectum prætorio *De temporum cursu*, vertente anno 338, scilicet vi Kal. Januarii. Ineunte anno 339, cum in Syria degeret Constantius, Laodiceæ data lex est *De verborum formulis* (in codice Justin.) Kalend. Februarii.

(a) Note 58.

(b) *Apol. contra Arianos*, p. 152; *Apol. ad Constant.*, p. 236; *Hist. Arian. ad monachos*, p. 275.

Paulo post idem imperator Heliopoli in Phœnico leges dedit, pridie Idus Martias, scilicet quartam, *De maternis bonis*, et octavam, *Qui admissi ad bonorum possess.* Eodem mense Martio reversus est Antiochiam : ibidemque data est lex prima, *De incestis nuptiis*, pridie Kal. Aprilis. Hinc profectus Constantinopolim Constantius, Idibus Augusti legem non dedit : *Ne Christianum mancipium.* Hoc posito, eoque certissimo rerum ordine, propalam est Constantium, medio circiter anno 338 contra Persas profectum, non ante medium anni 339 Constantinopolim revertiisse. Ibi vero, instigante Eusebio, synodum coegit, in qua, accusationem, redintegrante Macedonio, Paulus depositus, Eusebiusque ejus in locum subrogatus est. Hinc vero manifeste ruit illa nuperi scriptoris computatio, qua synodum Alexandrinam centum episcoporum in medio anno 339 celebratam putat : nam cum ea synodus Eusebii intrusionem, multaque alia deinde gesta Eusebianorum commorem, post illam coacta sit oportet. Pauli vero, cui subrogatus Eusebius est, depositio, accusante Macedonio peracta est : siquidem Macedonius, qui, ut supra diximus, cum patriam repetens Athanasius Constantinopolim advenisset, illo presente, Paulum reum egerat, deinde reconciliata gratia, a coepio desistit. At vixdum elapsa a prima accusatione anno, instigante Eusebio, antistiti suo iterum crimen obtulit, unde Pauli abdicatio et Eusebii invasio consecutæ sunt.

Hic vero Tillemontius iis (a), quos ipse sibi nomine auctore præscriperat, arctatus limitibus, ne Macedonii accusationem illam priorem sub Constantio (nam sub Constantino semel, sub Constantio bis in crimen vocatus est), quæ mense circiter Augusto anni 338 facta sit oportet, reconciliatam gratiam, inducias illas et pacem aliquanto tempore servatam, Constantinopolitanam synodum, repetitam accusationem et abdicationem Pauli ; hæc, inquam, omnia quatuor mensium spatio includere cogatur ; priorem illam sub Constantio ab Athanasio memoratam accusationem in annum 336 conjicit, non animadvertis se Athanasio, quem tamen auctorem affert, manifeste repugnare : accusationi namque priori sub Constantio, de qua verba facit Athanasius, ipse præsens interfuit, παρόντως, inquit, ὅμοιον κατὰ τὴν κατηγορίαν. Neque potuit ille alteri, Paulo episcopo oblatæ, criminationi anno 336 interesse, Constantino videlicet imperante ; quippe qui anno 335, Alexandro Pauli decessore superstite, in Gallias relegatus sit, et anno tantum 338, sub finem Junii Treviris proiectus ab exilio que redux Constantinopolim venerit.

Ex supradictis planum est non posse stare Tillemontii calculum, qui medio anno 339 celebratam putat Alexandrinam synodum, cum maxime illa non intrusionem Eusebii modo, sed etiam bene multa alia commemoret post sedis Constantinopolitanæ

(a) Vide Till., sur S. Paul de CP.

A invasionem ab Eusebio et sociis perpetrata. Verum ex repetito rerum gestorum ordine id exploratum, ut spero, cuique erit. Athanasius Cæsaræ in Cappadocia Constantium allocutus, inde pedestri itinere per Syriam et Palaestinam Alexandriam petiit sub finem anni 338. Ali quanto post tempore Eusebiani, quorum in Athanasium odia nondum detumuerant, in unum coacti Arianos receperunt, P̄istum Arianum Alexandriæ episcopum constituerunt, legatos Macariorum, Martyrium et Hesychium ad Julium papam; ad tres item imperatores, tunc variis in orbis partibus versantes, litteras miserunt : queis Athanasium, ut cædium et exsiliorum, postquam Alexandriam remigraverat, reum agebant : ejusque nomen apud Constantium deferebant, quod frumentum a Constantino patre viduis alendis deputatum divenderet ac propriam in rem converteret. Oblatorum apud imperatores criminum nuntium Alexandriam devenit : quibus conspectis allatisque Athanasius centum episcoporum synodum coegit. An serendus itaque Tillemontius, qui in medium anni 339 hanc synodum celebratam velit ? Nam præter superius allata, quibus obsisti nequit, ut cum colore aliquo possent Eusebiani memorata crimina objicere ; nempe cædes et exilia post redditum irrogata, frumentum distribuendum in propriam rem distractum ; necesse fuit Athanasium aliquanto iam tempore Alexandriae commoratum, nuntiumque commentitorum criminum Eusebianis, qui tum procul agebant, missum fuisse : in synodo Eusebianorum quæ narravimus geri oportuit, mitti nuntios ad imperatores ; oblata apud tres Augustos crima Alexandriae renuntiari, cogi synodum Alexandrinam centum episcoporum. Quæ sane cordatus nemo, nisi volucribus nuntiis usi Eusebiani fuerint, tam paucolorum mensium spatio facta concesserit ; Constantinus quippe in Galliis, Constans in Italia degebat. Anno igitur 340 celebratam Alexandrinam synodum putamus : quod ipsius Athanasii testimonio confirmatur. Is enim anno 341 sub finem Aprilis ait, fratres ejusdem synodi Alexandrinæ legatos, ut certum est, Romæ synodum anno præterito πέρυσι postulasse, legatis Eusebii cum Athanasianis idipsum petentibus : commode namque euindem in annum synodus ejusque legatio conferantur (b) : quod item ex præcedentibus propalam esse videtur, vix enim, ac ne vix quidem quæ a reditu Athanasii gesta seruntur anno integro accidere potuerunt. Et ideo, ut diximus, Tillemontius tantum hæc arctare compulsa est, quia synodi Romanæ tempus anno uno præverterit : quod mox spero commonstraribit. Ad hæc vero cum pseudosynodus illa Constantinopolitanæ, qua intrusus in Constantinopolitanam secundum Eusebius fuit, post adventum Constantii Constantinopolim, qui sub finem Julii anni 339 certissime accidit, congregata fuerit, post anni medium celebrata illa fuit. Cum autem synodus Alexandrina

(b) Athan., p. 93 et 112.

extum episcoporum, non intrusionem Eusebii modo, sed etiam multa alia illam consecuta commoeret, nequam potest illa ante annum 340 coacta tuisse.

Non placet Tillemontium (*a*) quod diximus, Pistum ab Eusebianis in episcopum cooptatum in synodo suisse. Ego vero fateor, illum Eusebianorum conventum, ab Athanasio, qui solus de Pista ordinatione loquitur, synodum nusquam vocari. Verum an cœtus ille Eusebianorum, in quo Ariani ad communionem admissi, Pista electus, Athanasius repudiatus, tres legati ad Julium missi sunt, synodus nuncupari debeat, id eruditorum examini permittam. Scio tamen in more esse, ut talis consensus synodus appelletur. Nec sine causa queritur Athanasius synodos quotannis ab Arianis celebrari.

ANIMADVERSIO XIV.

Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342.

Etsi perspicuum putemus celebratam illam synodum, et datam Julii epistolam suisse anno 342, quia tamen a viris insignibus, Baronio, Hermantio et Tillemontio, pro adversa opinione naviter pugnatum est; rem qualis in Athanasii scriptis et in Julii papæ epistola enuntiatur ipsis verbis affermus: nam horum auctoritas, annuente Tillemontio, Socratis et Sozomeni, qui plerumque res miscuerunt, testimonio longe anteponenda. Synodus Antiochena, Constantio Augusto præsente, anno 341 celebrata est: ubi Eusebianorum opera Gregorius Cappadox Alexandriam episcopus missus est, qui Athanasium deturbaret. Praemissio autem Philagrio, ut affectum Gregorium nuntiaret, ipse Gregorius paucis post Philagrii adventum diebus Alexandrinum invasit sedem. Athanasius vero post ingressum Gregorii, cum proximum periculum esset, ut scrutantium eluderet manus Paschalibus ipsis diebus se subduxit, et Romam navigavit. Ilactenus, refragante nemine, sic se res habuerunt. Quid vero de rerum post gestarum serie Athanasius et Julius narrent, jam expendere libet. Post adventum Athanasii Romam Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum Antiochiam ad Eusebianos, ut Athanasius post allatam Alexandrinæ synodi epistolam enarrat his verbis (*b*): Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νυμφῶντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἦξισαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιτο, κριθῆ γενέσθαι. Ήμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκέτως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστέλλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἔσαντον Ἐλπίδιον καὶ Φύλακαν. Ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχησαν, οὐ προσδοκήσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι· καὶ παρηγέσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι· id est: *Hæc quidem Ægypti ad omnes episcopos ei-*

*A ad Julianum Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julianum scripsere: ac sperantes se nobis terorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet, judex esset. Cum igitur Romanum adveniassemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Hic vides legatos Elpidium et Philoxenum post adventum Athanasii Romam a Julio papa missos. Ut antem palam sit cum adventum illum Athanasii Romam, tum legationem, post Gregorii invasionem, quæ anno 341 in Paschate facta est, contigisse, locum Athanasii ex historia ad monachos longiusculum licet afflerimus. Γράψει τοινυν τότε Κωνστάντιος, πάντας δὲ διώχει, καὶ πέμπει Φιλάργιον ἐπαρχον, καὶ Ἀρσάκιον τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρατιωτικῆς ἐκουσίας, καὶ τοιαῦτα γέγονεν οὐα καὶ πρότερον. Συναγαγόντες γάρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων μετὰ ξιφῶν καὶ φοπάλων, ἐπῆλθον ἀδρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, δόλους τε πληγαῖς κατακύψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἔξωριζον. Πολλάς τε γυναικας κατασύροντες, εἷλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες θύριον· δόλους ἐδόμευον, δόλων ἄρτους ἀφηροῦντο, δι' οὐδὲν ἔτερον η ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ Γρηγόριον δέχωνται τὸν ἀπὸ βασιλέως ἀποσταλέντα. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πρὸς γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἡρεσεν, ἡ σύνοδος γένηται· δὲ ίούλιος γράψει, καὶ πέμπει πρεσβύτερους Ἐλπίδιον καὶ Φιλόδεκαν, δρίσας καὶ προθεσμίαν, ἵνα ἐλθωσιν· id est: *Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes moveri persecutionem, Philagriumque mittit et Arsacium quemdam eunuchum. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque superioribus similes gestæ sunt. Coacta quippe illi bubulcorum, opilionum, aliorum forensium ac pe-tulantium juvenum multitudo, cum gladiis et clavis in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique aios occiderunt, alios concularunt, alios plagiis laniatos in carcерem truserunt, in exsiliumque pepulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxerunt, crinibusque raptatas contumeliis affecere; alios proscriptere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore missum recipere cogerent. Athanasius vero antequam hæc facta essent, ad primum rei auditum Romanam navigavit, quod hæreticorum suorum perspectum haberet; at etiam, prout placitum erat, synodus ibi celebraretur: Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum mittit, tempusque illis (Eusebianis) præstituit, ut intra**

(a) Note 38.

(b) P. 110.

*tum Romam se conserrent. Ex his omnibus luce clarior est, Athanasii Romam profectionem, ac Elpidii et Philoxeni legationem, post invasionem Gregorii, quæ latentibus omnibus in Paschate anni 341 contigit, factam fuisse. Nec quispiam, spero, negabit, nisi sponte cœcutire velit. Jam ad cœtera pergaminius. Eusebiani Elpidium et Philoxenum legatos usque ad Januarium mensem, nempe anni 342 detinunt, et ut habet Athanasius, ultra condicium a Julio ad celebrandam synodum tempus, ὅς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν. Julius autem hæc habet: Οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι κατεσχήσαντες τοὺς πρεσβυτέρους ἔως αὐτοῦ τοῦ Ἱανουαρίου μηνός, id est: *Illi quibus accedere non placuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerunt.* Ex his porro Athanasij et Julii dictis facile calculum ponas. Athanasius Alexandria Romam proficiscitur paschali tempore anni 341, ut adversariorum furorem prudenti absentia falleret. Post ejus Romam adventum legatos Julius Antiochiam mittit Elpidium et Philoxenum: id una serie bis testificatur Athanasius: ad usque Januarium proximum (haud dubie anni 342) legati Antiochiae detinentur. Id Julius narrat. Reversi Romam legati, Eusebianorum litteras Julio offerunt, quas Julius, ut testificatur ipse, aliquantum temporis penes se servavit, nec synodo protulit, sperans aliquot eorum mutata sententia ad condicium venturos. Spe tali depulsus, litteras demum recitat; Athanasius, Marcellus et Asclepas rei acti, discussis et consutatis criminibus, ad communionem admittuntur: denique annuente synodo epistolam Julius mittit, qua dicit Athanasium a mensibus octodecim Eusebianos Romæ exspectare. Hæc sponte fluunt, et temporum notæ apprime quadrant: nam si legatos post fugam Athanasii, et ejus Romam adventum, profectos statuas; si usque ad Januarium mensem Antiochiae detentos, atque sub hæc remigrasse dicas; si Julii, acceptis litteris, cunctationem, indeque synodi celebrationem, purgationem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ, congruentibus spatiis metiare, octodecim menses in epistola Julii memoratos, quos Athanasius Romæ exegisse dicitur, nullo negotio enumeres; nimirum orto postremos anni 341, ac decem priores anni 342, ita ut mense Octobri vel Novembri epistola Julii data fuerit.*

Jam vero restat ut videamus qua arte, quibusque machinis Tillemontius Julium et Athanasium ad sententiam suam detorqueat (*a*): nam, quod plane mirum, ut synodus Romanam et Julii epistolam in annum 341 conserat: auctoritate Athanasii et Julii, ut putat, hanc rerum temporumque seriem inducit. Legatos Elpidium et Philoxenum diu ante Gregorii invasionem, anno scilicet 340, Antiochiam profectos sit, quod ita manifeste in locis Athanasii superius allatis exploditur, ut perquidem mirum

A sit virum alias accuratum et doctum hæc vel cogitasse. Januarium mensem contra fidem manuscriptorum et editorum omnium vult in Junium commutari: qua facta mutatione, id absurdum sequitur, quod Julius queratur legatos suos mense, ut citius, Maio Roma profectos Antiochiam, ibi usque ad Junium ejusdem anni reditu interclusos fuisse: qui tamen vix mense Junio eodem pervenire potuerint. Octodecim porro menses quos Athanasium Eusebianos exspectantem exegisse Romæ testatur Julius papa, ita vult ille computari, ut hujus temporis pars ab anno 340, quo venisse Romam Athanasium communisicitur, ineatur; hinc Alexandriam rediisse putet, et aliquot ibi menses moratum, remigrasse Romam, et aliquot iterum menses ibi substituisse: atque ita calculum ponit, ut octodecim menses partim ante profectum ejus Alexandriam, et moras ibidem; partim post redditum Romam constituant. Eni Julii verba: Καὶ γὰρ πρὸς τούτους πάσι, παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐνιαυτὸν καὶ ἔξι μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ή τῶν βουλομένων ἐλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσάπει πάντας· διὰ οὐκ ἐν παρηγή, εἰ μὴ ἐθέλετε· id est: *Etenim præter hæc omnia, annum unum et sex menses hic remansi, ut adventum vestrum, aut eorum qui huc se conserre vellet, exspectaret; suaque præsentia omnes pudore afficiebat: non adsuturus quippe, nisi cauece suæ confidisset.* Sane nisi Julii dicto palam vis inferatur, hic octodecim continuos, nec longa et diuturna peregrinatione interceptos menses intelligas oportet. Nam si per Romanum otium **XVIII** mensium Athanasius Tiburem aut Tusculum se contulerit, fatemur id nihil officere, quominus octodecim mensibus Romæ exspectantem concedisse dicatur; verum si anno 340 Romam commigraverit, ibique novem menses exegerit; deinde Alexandriam reversus, aliquot ibi menses consederit, tum Romam repetierit, et novem iterum menses ibi manserit; nequidquam dicatur ab octodecim mensibus eum Eusebianos in Oriente positos exspectasse. Ad hæc vero, ne Tillemontius quidem, rerum et gestorum serie ad arbitrium suum ordinata, potest octodecim illos menses, quos Romæ Athanasium egisse narrat Julius, reperire. Siquidem fatetur ipse legatos Athanasii et synodi Alexandrinæ anno 340 cum legatis Eusebianorum disceptasse coram Julio papa, cum adhuc Athanasius Alexandriæ degeret, ἡνία καὶ Ἀθανάσιος δὲ πειστοὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν, ait Julius. Athanasius vero non ante Romanum profectus est, quam legati redirent. Jam vero extremis omnia lineis in gratiam Tillemontianæ opinionis ponamus, dicamusque, legatorum disputationem mense Januario contingisse, ipsosque mox profectos mense Februario Alexandriam advenisse, Athanasium statim a legatorum reditu concensa navi Romam mense Martio adventasse, ibique mansisse ad finem usque anni

(*a*) Tillemont, note 49, et *Vie du pape Jule*, n. 4.

cjusdem. Hinc remeasse Alexandriam, ubi, fatente Tillemontio, aliquot menses substitit; invadente Gregorio, denuo aufugisse Romam, profectumque sub Aprilis finem, mense Maio advenisse: demum epistolam Julii papr., qua dicit Athanasium ab octodecim mensibus Romæ exspectare, datam suisse mense Augusto vel Septembri anni 341, ut vult Tillemontius (a): sic rebus in gratiam sententiae illius, etiam præter verisimilitudinem compositis, xviii numerum numerum non conficias, nam si novem anni 340 menses, quatuor alios (a Maio nempe ad usque Augustum vel Septembrem) adjungas, tredecim aut ad summum quatuordecim reperias. Ita omni ex parte labitur isthæc opinio. Omnes itaque temporis notas Tillemontius elusit: et certe hujusmodi sunt illæ, ut si vel una maneant, tota ejus suppeditatio subruat: nam si legati Julii post invasionem Gregorii et fugam Athanasii profecti sint, ad nostram accedat sententiam necesse est, perindeque si stet lectio manuscriptorum et editorum, quæ legatos ad Januarium usque mensem reditu interclusos ait; vel si octodecim continuos menses Romæ mansisse Athanasium dicatur, anno 342 epistola Julii data sit oportet: quod ipse Tillemontius fatetur. Cum contra si vera et asserta lectio servetur; si dicta Julii et Athanasii pura nec distorta maneant, res nativo ordine per se consistat.

Verum obnuitur Tillemontius: Eusebiani Romanæ synodi judicium in Antiochena synodo in eunte anno 341 celebrata præverterunt: non potuerunt autem prævertere, nisi indicta illis antea fuisset, indicta vero sicut Romana synodus per legatos Elpidium et Philoxenum: unde sequatur Elpidium et Philoxenum ante annum 341 venisse Antiochiam, ut Romanam synodum indicerent. Quia in re sane vir eruditus se Athanasii et Julii verba non sat ponderasse testificatur. Nam Athanasius quidem, postquam Gregorii carnilicinæ se subducerat anno 341, Paschalibus diebus, hæc scribit: Καὶ πέρυσιν οἱ κατὰ Ρώμην ἀδελφοί, μήτω τούτῳ γενέσθων, ἀλλ' ἔνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον Ἑγραψάν γενέσθαι, ἵνα κάκεῖνα ἐκδικηθῆν. Ἡνπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προβλαθον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησιαν· hoc est: *Eitam anno præterito fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformati Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare prætererunt.* His luce clarius est, jam anno 340 de synodo agenda Romæ statutum suisse, et quidem cum nondum Athanasius Romam venisset: ac tunc synodum per alios quam Elpidium et Philoxenum indictam esse, ut ex Julii dictis videas. Ait enim ille, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos, Eusebianorum legatos, antequam Athanasii oratores accederent, rogasse ut Alexan-

A driam Pisto cuidam pseudopiscopo litteras mitteret Julius, quo tempore Athanasius Alexandriæ degebat, ἣντας κατ' Αθανάσιος δὲ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρεῖᾳ ἦν. Cum advenissent autem Athanasii oratores, nec valerent Eusebianorum legati eorum argumentis obsistere, synodum in qua res accuratis indagaretur postularunt: qua impetrata, tunc primo Eusebianis synodum indixerunt: illi vero conscientia scelerum perterriti, in Antiochena synodo anno 341 ineunte celebrata, Romanæ synodi decreta præverterunt, deinde Gregorium Alexandriam episcopum miserunt qui Athanasium deturbaret. Athanasio autem anno 341 sese proripiente et Romam profecto, tunc demum Julius per legatos Elpidium et Philoxenum Romanam synodum secundo indixit. Ex allatis quippe duobus locis propalam est tum primo postulatam impetratamque synodum suisse, cum Athanasius Alexandriæ ageret, et antequam Romanam veniret. Cum autem perinde liquido constet, legatos Elpidium et Philoxenum, Athanasio Romæ præsente, missos suisse, qui Eusebianos ad synodum provocarent, diemque ipsis præstituerent; planum certe est synodum illam Romanam bis indictam suisse: atque ita ruit tota scriptoris nuperi conjectura. Cur autem postquam anno 340 indicta fuerat, tantum spatii clausum sit, ut secundo indicere necessum fuerit, haud difficile est augurari: cum videret enim Athanasius sub finem anni 340 cogi Antiochenam synodum, quæ initio anni 341 celebrari coepit; non neescius id in suam perniciem et expulsionem moliri Eusebianos, ne absente se quasi vacuam sedem novo a se creato episcopo traderent, ad adventum usque Gregorii Alexandriæ resedit.

Quod autem Athanasius post invasionem Gregorii Romanam primo venerit anno 341, neque alia anno 340 Romanam profectio statuenda sit, perspicuum sane est, cum ex iis quæ hactenus diximus, tum maxime ex primo, quem supra attulimus, loco, ubi dicitur: *Porro Eusebiani quoque ad Julium scripserunt: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet judecet esset.* Cum igitur Romanam advenisset, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripserat ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero, ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Quod si anno 340, postquam primo indicta synodus Romana fuerat, Athanasius Romanam profectus esset, an id Eusebiani ignorassent; solumque mense Junio Juliove anni sequentis, narrantibus Julii papæ legatis, edidicissent, qui in deturbando Athanasio toti erant? id certe ne somniari quidem potest. An vero sileri poterat ille Romanum profectus ab Athanasio, dum anno 341 paschalibus diebus, antequam Romanum demigraret,

(a) *Vie de S. Jule*, art. 8.

hæc scriberet : *Eiam anno præterito, fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur : quam reformatantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt?* Si ipse ad synodum celebrandam eo se contulisset, ut cum Eusebianis coram synodo concertaret ; ac Eusebianis accedere non ausis, re infecta, remeasset Alexandriam, an id prætermitti poterat ? Hoc silentii genus, in re prorsus necessario dicenda, si quidem gesta fuisse, adversam sententiam obruere nemo eat inficias.

Ut autem videas quantum præjudicata opinio valeat, ait Tillemontius : Si Januarius mensis, quo Eusebiani legatos Julii Elpidium et Philoxenum dimiserunt, steterit, et si anni 342 fuerit, hinc consequetur synodum Antiochenam centum fere episcoporum, quæ ineunte anno 341 celebrata est, usque ad annum 342 prolata esse, quod haud verisimile. Et hæc causa est, ut contra fidem manuscriptorum et editorum omnium pro Januario velit Junium apponi. Sic ille, non animadvertis epistolam Julii, cui afferendæ deputatus est Gabianus comes, non ad synodum illam mitti, sed ad Danium, Flacillum, Narcissum, Eusebium et alios episcopos ; neque ullam in epistola Julii synodi tum Antiochiæ considentis mentionem haberi : miror prorsus a mente nuperi scriptoris excidisse, epistolam Julii responsionem esse, non ad synodum missam, sed ad illos qui se litteris provocarant episcopos, ut ipse passim innuit in epistola sua. Equid ergo abs re nobis synodum, et nimiam synodi durationem obtrudit ? Hic ne γρῦ quidein contra mussitare liceat.

Pergit ille, verisimile non est synodum Romanam pro mense Decembri, incommoda scilicet tempestate, indictam fuisse : quod tamen innuere videntur Julius et Athanasius, dum aiunt, legatos Elpidium et Philoxenum ultra præsinitum ad synodum celebrandam tempus, ad usque Januarium mensem ab Eusebianis detentos fuisse ; tum credibile non esse legatos mense Januario, media nempe hieme, ab iisdem dimissos fuisse. Ilæc omni ex parte labuntur ; nam etsi daretur synodum ad mensem Decembrem indictam fuisse, non procul exempla petenda essent, ad comprobandum id non præter consuetudinem admitti : quando numerosa illa synodus Antiochena ex omnibus, etiam extremis, Orientis partibus collecta, ineunte anno 341 media videlicet hieme, celebrata est, ut fateatur vel ipse Tillemontius : quare nihil hinc vel ad synodi Romanæ celebrationem, vel ad profactionem legatorum obicit adesset : cum præsertim Eusebiani, non ita humani et opportuni essent, ut curarent adversane an commoda tempestate legatos Julii, cui tunc infesti erant, dimitterent. Quid quod nec Athanasius nec Julius aiunt, vel ad Decembrem vel ad alium

A mensem indictam synodum fuisse; sed duntaxat legatos ultra præsinitum tempus ad Januarium usque reditu interclusos narrant, nec indicant quodnam definitum illud tempus fuerit ? Ex his porro videoas nuperum scriptorem levissimis conjecturis planas et nullis circuitionibus enuntiatas temporum notas impetere.

ANIMADVERSIO XV.

An πυχτία τῶν θεών Γραφῶν, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod synopsis Scripturaræ sacrae ; et an synopsis illa sit vere Athanasii.

Athanasius in *Apologia ad Constantium* (a) hæc habet : Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἃ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔχον, ἐτι ὃν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπολογήσασθαι· καὶ ὅτε πυχτία τῶν θεών Γραφῶν κελεύσαστος αὐτοῦ μοι κατασκευάσας, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· hoc est : *Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani, missis adversum me litteris, necessitatem mihi intulere, cum adhuc Alexandrie degerem, eorum calumnias propulsandi : iterumque cum illo præcipiente ut divinarum Scripturarum libros adornarem, consectos ad ipsum transmisi.* Hæc πυχτία τῶν θεών Γραφῶν vult Tillemontius (b) esse synopsis Scripturaræ sacrae, quam nos inter dubia opera secundo tomo cūsimus. Sed ad quæstionis notitiam, quærendum statim quid sint πυχτία, quidque ævo maxime Athanasii hoc

C vocabulo indicaretur. Unde miror Tillemontium, qui nostrum in synopsis monitum legisse se testificatur, nihil pensi habuisse quid de hujus vocis significatu perspicuis exemplis dixerimus ! Juvat itaque quid sint τὰ πυχτία pluribus indagare. Suidas τὸ πυχτίον sic explicat, τὸ βιβλίον ἀπὸ τοῦ πυχτίων, ὃ ἔστιν ἀσφαλίζεσθαι καὶ συγχείεσθαι, id est, πυχτίον, a verbo πυχτίων, quod significat compingere et concludere. Est itaque πυχτίον liber compactus sive volumen : neque hac voce intelligitur liber qui dicitur tractatus aut quid simile ; ut et mox afferendis locis propalam erit. Nam Gregorius Naz., oratione xx, sic habet : "Οσον ἐν τῶν ἀκολούθων εἰπεῖν, ἀραμένῳ τὸ πυχτίον ἀκολουθεῖν· id est : Quam uni ex assecitis, ut se accepto libro sequeretur, imperaret ; et orat. 6 : "Οτι μοι πυχτίον ἐν χεροῖς τοῦ Ἀπολλιναρίου, mihi in manibus esse librum Apollinarii ; et epist. 61 : Τῶν δὲ πυχτίων ὃν φησας, τὸ μὲν εὔρον, καὶ ἐπεμψά σοι προθύμως· τὸ δὲ ἐξημιώθην, οὐκ ἔχων οἷον χρῆσις, τὴν Ἰλιάδα· Ex libris porro quos postulas, alterum inreni, eumque ad te libenter misi ; alterum quem poscis damno meo non habeo, nimirum Iliadem ; ep. 87 : Πυχτίον ἀπεστάλκαμέν σοι τῆς Ὄριγένους Φιλοκαλίας· Librum ad te misimus Origenis Philocaliæ ; epist. 165 : Τὸ πυχτίον δέπερ εἴητας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἅριστοτέλους ἐπιστολάς· Librum quem a nobis accepisti, Aristotelis Epistolas ; et postea : Άλτεις πυχτία περ'

(a) P. 236.

(b) *Vie de S. Athan.*, art. 57, et note 45.

ἡῶν εἰς δητορικὴν ἀνηδάσκων· *Libros a nobis ex-petis, ad rhetorican repubescens; et epist. 499*: Ιδού οὐ τὰ πυχτία, ἀπερὶ ἔγειρις, δοσ τὸν σῆτας διέφυγε, καὶ τὸν καπνὸν ὑπὲρ οὐ κατέκειτο· *En libros eos a nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes, qui tineas effugerunt, sumumque supra quem siti erant.* Gregorius item Nyssenus epistola ad Petrum fratrem: Μόλις ἐπιτυχών βραχεῖς σχολῆς, τῇ τε τοῦ ὀώματος θεραπείᾳ προσχεῖν ἡδυνήθην, μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια τὰ πρὸς Εὔνομιον κατὰ συμβουλὴν τῆς σῆς συνέσεως ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν συναρμοσθῆναι τὸν πόνον, καὶ πυχτὸν ἡδη γεγενῆσαι τὸν λόγον· *Vix tantillum otii nactus, posl-um ex Armenia redditum, curando corpori operam dare potui, et schedulas contra Eunomium prudentia tua consilio dictatas in unum colligere; ita ut labor ille meus in tractatus formam concinnatus sit, et jam tractatus ille in libri magnitudinem excreverit.*

Innumerā proferre licet his similia loca, quis palam siat πυχτὰ τῶν θεῶν Γραφῶν nihil aliud esse, quam libros Scripturarum sacrarum plura in volumina compactos, non vero synopsis Scripturarē sacrae: quemadmodum πυχτὸν Ἀπολλιναρίου est liber Apollinarii, et πυχτὸν Ὡριγένους Φιλοκαλίας est liber Philocaliae Origenis, etc. Nec abs re erit monere apud Græcos eodem sensu usuvenire vocem πυχτίς, ίδος, in codice quippe Regio 2284, χιλιοῦ ingentis molis, hic titulus præmittitur, Πίναξ ἀκριβῆς τῆς παρούσης πυχτίδος, hoc est, *Index ac-curatus hujuscem libri.* Igitur Scripturarē sacrae libros, Græce haud dubie exaratos, Constans Augustus ab Athanasio expedit, et ab illo catholicarum partium in Oriente principe descriptionem accurari voluit: certus, hoc vigilante doctore, sacras litteras puras, nec hereticorum ausibus vitiatas, se nacturum esse.

Synopsis autem Scripturarē sacrae germanum Athanasii fetum esse defendit Tillemontius (a): ne minimamque ibi νοθεῖας suspicionem deprehendit. Nobis secus videtur: nam multa occurunt quæ Athanasio nostro abjudicandum opus esse sua-deant; nostro dixi, nihil quippe obest quo minus alteri cognomini ascribatur. Primo quidem scrupulam novet, quod nemo veterum tam insigne opus, tam prolixum, memoret; maximeque quod Hieronymus id laceat, qui in Praefationibus ad sacram Scripturam alios bene multos scriptores af-fert, argumento minus opportunos, Apollinarium, Ammonium, Hesychium et alios. Ad hæc, in an-tiquis Athanasii collectionibus hæc synopsis nusquam habetur: et quod magis urgeat, in collectionibus canonum omnibus perantiquis, ubi χαρακτήρα Athanasii in Scripturam sacram feruntur, una comparet epistola festalis 39, ex numero Festa-

lium, quas Hieronymus ab Athanasio datos memo-rat, in qua ex transcurso Scripturæ sacræ libri recensentur: itemque aliorum SS. PP. canones Scripturarum afferuntur. Ibi vero ne verbum qui-dem de synopsis Athanasii, quæ cæteris omnibus præstat et eruditione, et accurata omnium quæ ad Scripturam spectant mentione. Hoc sane opus non poterat, si quidem pro Athanasiano habitum suis-set, reticeri, ubi de industria Patrum canones circa Scripturam sacram instituuntur. Præterea hæc syn-opsis, quod gravius est, cum epistola festali Atha-nasii non consonat: nam epistola præmissis Scri-pturæ libris, qui in canone locabantur, de aliis hæc subjicit (b): "Εστι καὶ ἐτέρα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μέν· τετυπωμένα δὲ πάρα τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχο-μένοις, καὶ βουλομένοις: κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσε-βείας λόγον· σοφίᾳ Σολομῶντος, καὶ σοφίᾳ Σιράχ, καὶ Ἐσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τοβίας, καὶ διδαχῇ κα-λούμενῃ τῶν ἀποστόλων, καὶ δ Ποιμήν. Καὶ δύμως, ἀγαπητοῖς, κάκεινων κανονιζομένων, καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδάμον τῶν ἀποκρύφων μνή-μη· id est: *Præter hos alii libri sunt, qui in ca-none quidem non habentur; sed quos a Patribus de-cretum est legendos ab iis esse, qui nuper ediscendi pietatis verbi gratia accesserint: Sapientia Salomo-nis, et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina, ut vocant, apostolorum et Pastor. Attamen, dilecti, cum illi is canone reponantur, hi legantur, nusquam est apocryphorum mentio.* Sic Athanasius. At auctor synopseos (c) longe diversum horum catalogum texit: *De libris*, ait, *Veteris Testamenti*, quibus contradicitur, jam antea diximus; *ut sunt, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach, Esther, Judith et Tobias. Istis etiam connumerantur Machabaici libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi et Canticum Salomonis, Susanna historia. Hi ex Ve-teri Testamento sunt, quibus contradicitur.* Deinde vero postquam apocryphos recensuit, ad ἀντιλεγό-μενα Novi Testamenti transit: *Periodi Petri*, in-quit, *Evangelium secundum Thomam, Doctrina apo-stolorum, Clementina.* Ubi vides librum *Pastoris*, non in epistola solum festali, sed alibi quoque, ut perutile ab Athanasio laudatum, silentio præter-mitti, aliosque libros induci bene multos ab Atha-nasio nusquam memoratos. Huic argumento ut occurrat Tillemontius, hæc postrema adjectitia esse ait. Verum quis audeat asserere istæ invecta suisse? nemo negaverit hæc ad scriptoris scopum at-tinere, qui accuratissime, ut videre est, omnia ad Scripturam sacram spectantia in recensione sua attingere voluit. Sane cum hæc aptissime cohæ-reant, nec valeant Athanasio ascribi, hinc conse-quitur in totam synopsis parem suspicionem ca-dere.

Nec prætermittendum, ea quæ de veteribus Scri-

(a) Note 45.

(b) P. 768.

(c) Tom. II [nunc IV].

piuræ interpretibus subjiciuntur, de Aquila scilicet, A Symmacho, Theodotione, etc., ex Epiphani libro *De mensuris*, expressa et a synopseos auctore in compendium redacta fuisse, ut cuivis legenti propalam erit. Hæc vero Athanasi non esse fatetur ipse Tillemontius : sed pro more suo ille adjectitia et secundæ manus esse dictitat. Id autem gratis omnino dicitur : nihil quippe illuc præter primum scriptoris institutum fertur : hæc recensere debuit is, cui exactam rerum ad sacram Scripturam spectantium notitiam tradere in animo fuit ; hunc vero scriptoris scopum fuisse, nemio qui legerit inficias eat. His nos de causis synopsin Scripturæ sacræ dubiam et suspectam habemus : qua in re, spero, quivis emunctæ naris homo nobis astipulabitur.

ANIMADVERSIO XVI.

An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint.

Est locus in *Historia Arianorum ad monachos*, p. 280, qui sic habet : Καὶ πεποίχασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάρμακος δέκα λαῖκῶν ἀποτμῆναι τὰς κεφαλάς· ubi de episcopis Ariensis agitur, qui Sardica fugientes omnia tumultu et cædibus replebant : *Effeceruntque ut ex Fabrica, ita scilicet dicta, decem laicorum capita truncarentur.* In editione vero Commeliniana legitur, δίκην λαῖκῶν, typographorum sane inendo : quæ lectio in editione item Parisiensi anni 1627 ad Commelinianæ fidem exprimitur. Veram nos lectio-
neum, ut supra, ex optimis codicibus et nominatim ex Regio perantiquo, restituimus : iis item suffragatur Nannius, qui ita verit, *decem laicorum capita.* In Commeliniana lectione aptam sententiam frustra quæras : nam quid, quæso, sibi vult illud : *Effeceruntque ut ex Fabrica instar laicorum capita præciderentur?* Hanc tamen vitiatam lectionem Tillemontius, Hermantum secutus, veræ anteposuit, atque ita verit ac si legeretur, *Πεποίχασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάρμακος ἐκκλησιαστικῶν δίκην λαῖκῶν ἀποτμῆναι τὰς κεφαλάς.* *Effeceruntque ut ex Fabrica ecclesiasticorum instar laicorum capita præciderentur.* Sic ille suo marte, cum tamen ecclesiasticorum in Adrianopolitana Fabrica cæsorum nulla uspiam mentio habeatur, et alia quam asseruimus lectio optime habeat. Fabricenses autem Adriano-
poli magno numero fuisse ab Ammiano Marcellino memoratur. *Omnem plebem, inquit Ammianus Marcellinus (a), cum Fabricensibus, quorum illuc ampla multitudo.* Cum itaque Ariani episcopi, stimulante scelerum conscientia, quo Sardicensis synodi judicium subterfugenter, Sardica se proripuisserent, ubi conspererunt Adrianopolitanos se perfidie timidatisque nomine aversari, atque a communione abhorrente sua, ministro usi Philagrio, auctores fuerunt ut ex Fabricensibus, qui pars magna civitatis erant, decem capite minuerentur. Qua in re nihil dubii difficultatis residuum

(a) Lib. xxxi, c. 6. De Fabricensibus item in *Notitia Imperii* videsis.

(b) Athan. p. 229 et 280.

ANIMADVERSIO XVII.

Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur.

In editionibus Athanasi Commeliniana et Parisiensi anni 1627 locus aperte vitiatus exstat, unde exortæ de obitu Theoduli Trajanopolitanæ controversiæ sunt. Locus sic habet iisdem in editis (b) : Οὐδὲν συλλειτουργός τιμῶν δι μακαρίτης Θεόδοσιος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν κεκλίεντο γάρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Hanc clausulam manifeste mutilam ex Regio exemplari antiquissimo sarcivimus hoc modo : Απέθανεν οὖν δι μακαρίτης Θεόδοσιος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν κεκλίεντο γάρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. id est : *Obiit certe comminister noster beatae memoriae Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret : ob eorum quippe criminationem, capit is fuerat damnatus.* Quæ lectio plane asseritur ex Hilarii versione epistolæ synodi Sardicensis dictum illud præferentis : quæ versio eodem tempore concinnata, magni est ad lectionem confirmandam momenti. *Decessit enim, sic ibi, co-episcopus noster, beatissimus Theodulus.* Et sane vox μακαρίτης, quæ cum apud Athanasium, tum apud Theodoreum, qui eamdem synodi Sardicensis epistolam attulit, circumfertur, de defuncto solum dicitur. Unde ejusdem Theodorei lectionem corrigas, quæ sic habet, Ανέστη γοῦν δι συλλειτουργός, ubi tamen doctissimus Valesius sic interpretatur, *Obiit igitur comminister : haecque putat esse dicti sententiam.* At quod Valesium et Tillemontium (c) εἰς ἀμηχανίαν egit, Athanasi in *Historia Arianorum ad monachos*, post enarrata Sardicensis synodi gesta, hæc de Ariensis episcopis subjicit : Οἱ δὲ κακοθεάτες, δέον καὶ οὕτως ἡρεμεῖν· οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔρχονται, ὡς ἐκ τούτων μηκότες αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. id est : *Qui autem depositi fuerant, quos vel tunc quiescere par erat, post adeo turpem fugam talia perpetrarent, ut teria priora facinora iis collata viaderentur.* Hæc porro facinora sub hæc recenset Athanasius (d), quod scilicet decem Fabricenses, de quibus supra, obtruncari curaverint ; episcopos, presbyteros diaconosque extores fecerint ; ac Olympium et Theodulum in Thracia epis-
copes ad necem quæsierint. Unde arguit Tillemontius, qui potuit Theodulus post Sardicensem synodum ad necem quæri, qui in ipsa Sardicensis synodi epistola obiisse fertur ? Verum in iis ne minima quidem adest difficultatis ratio : nam, ut ex allatis superioris verbis liquidum est, Athanasius non modo quæ post absolutam synodum, sed etiam quæ post fugam Ariensis præsumum, antequam synodus perficeretur et epistola synodaliter daretur, gesta sunt, promiscue recenset : idque sane vel hinc perspicuum, quod eadem quæ hic, scilicet in *Historia Arianorum ad monachos*, de Theodulo post fugam

(c) Vales. not. ad Theodoret., p. 19; Tillemont, *es Ariens*, note 22.

(d) Athan. p. 280.

eyscoporū Arianicā factionis gesta memorantur, in epistola pariter synodali Sardicensi recenseantur. Athanasius quippe in Historia ad monachos (a), postquam res synodi Sardicensis enarraverat, talia fatur: 'Ολύμπιον δὲ τῶν Αἰνων, Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τριανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς, καὶ ὄρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἔωρίκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρώτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ Ἑγραψὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος· τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι· ἦν δὲ τὰ γραφέστα, μή μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλική διδόναι δίκην, εἴ που εὑρεθείεν οὗτοι· id est: Olympium autem Αἰγαίον, Theodulumque Trojanopoleos, ambos in Thracia episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse infensissimos, calumniali sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius: secundo autem ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ serebant; ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur, sed etiam capitali pœna, siuebū reperti fuissent, plecterentur. In epistola autem synodali Sardicensi (b) legimus: Εἰς τοσοῦτον γάρ ἐφθασαν ἀπονοτας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλος ἄν, εἰ μὴ ἐξέψυγον τὰς χειρας αὐτῶν. Ἀπέλθανεν δούλος συλλειτουργὸς ἡμῶν δικαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν, κακέλευστο γάρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀπέβανεν· hoc est: Eo enim insaniae devenierunt, ut conarentur etiam episcopos perimere: et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fugam proripiissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriae Theodulus, dum iis calumniantibus fugam sibi contuleret: ob eorum quippe criminationem capititis damnatus fuerat. Ubi videas, eadem, quæ Athanasius post synodi Sardicensis historiam enarravit, ante absolutam synodus Sardicensibus episcopis nota, ideoque ante data in epistolam necessario gesta fuisse. Qua in re sane dubii nihil subioratur. Nam Ariani episcopi ante initiam synodum Sardica ausigerunt; et statim promore solito multa in Catholicos moliti sunt: Olympium et Theodulum suis artibus capitali sententia damnatos, ad fugam compulerunt: qui Theodulus, dum se periculo subducerebat, e vivis excessit. Ejus porro obitus ante solutam synodum et datum synodalem epistolam contigit. At enim synodus post fugam Arianorum inita, ad multum temporis extracta fuerit necesse est: nam infinita prope ibidem excussa et examinata fuere, ut in synodis ejus epistolis videre est. Dum hæc porro gererentur, Theodulus profugus obiit: ejusque recessus nuntium ad Sardenses Patres, epistola synodica nondum conscripta, allatum est.

ANIMADVERSIO XVIII.

*De significatu vocis ἀνέξοδος.**Vox ἀνέξοδος bis occurrit apud Athanasium in*

(a) P. 280.

(b) P. 129.

A Historia Arianorum ad monachos, nempe p. 277: Καὶ γάρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἐφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι· quæ nos sic interpretamur: Præterea enim cum viduæ ceterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, constringi. Et ibidem p. 300: Ερμεταν λούσοντα τοὺς ἀνεξόδους, id est, Hermiam qui mendicos, sive, mendicorum pedes abluebat. Hunc vero postremum locum inauspicato verterat Hermantius, Hermiam, qui angiportus non pervios lavabat, Gallico vulgari idiomate les cult des rues: nam, ut liquidum est, vox ἀνεξόδους homines quospiam significat. Tillemontius vero his vult intelligi inclusos sive incarcerated homines: nec felicius sane; siquidem ut ex primo loco propalam est, erant ἀνέξοδοι ii qui stipem cogebant, sive inopes et mendici, qui cum viduis panein emendicabant. Et sane Athanasius quos ἀνεξόδους ante vocaverat, δεομένους sive egenos infra nuncupat, p. 301: Τοὺς γάρ δεομένους καὶ τὰς χήρας (ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν ὁ δοὺς τοῖς Ἀρειανοῖς, ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐχ τὸνταντο), καθεζομένας ἐν οἷς ὥρισαν αὐταῖς τόποις εἰ πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἐβλεπον τοὺς ἀδελφούς προθύμως ἐπιδιδόντας αὐταῖς· id est: Nam cum viderent egenos et viduas (qui cum dux ecclesiæ Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita erat; cum cernerent, inquam, fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, etc.

C Quid quod vel ipsa Athanasii loquendi ratio manifeste indicat τοὺς ἀνεξόδους, perinde atque viduas, nihil aliud esse quam mendicos: nam ait, Καὶ γάρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἐφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι. Præterea enim cum viduæ ceterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi, quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, constringi. Ubi illud, καὶ ἄλλων ἀνεξόδων, palam indicat, ipsas viduas in ἀνεξόδων numero comprehendit, qui ad usum necessaria vicatim emendicabant, similiterque ἀνεξόδους et viduas erogatum oleum in vasis detulisse dicitur, quod de incarceratedis neutiquam intelligi potest. Itaque vox ἀνέξοδος, hic non ex particula negativa & adjecto ν euphoniac causa consicitur, ut vult Tillemontius, neque ἀνέξοδος significat, inclusus et incarcerated; sed ἀνέξοδος constat ex ἀνά ei ἔξοδος· ita ut ἀνέξοδοι sint ii qui ἀνά τὰς χήρας, in exitibus viarum, stipem cogunt et emendicant.

D ANIMADVERSIO XIX.

Num in Historia Arianorum ad monachos, τοὺς ἀρτοὺς, artus sive membra, vel panes exprimant.

Prae post locum de quo supra legitur (c), "Α γάρ

(c) P. 301.

καὶ πρεσούτεροις καὶ διαχόνοις πεποιήκασι, καὶ πῶς αὐτοὺς, ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν, ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκων τοὺς οἰκείους αὐτῶν, διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς καταχόποντος, καὶ πῶς αὐτῶν, τὸ γε πάντινον ὥμοτερον, καὶ τῶν ἡδη τετελευτηκότων τοὺς ἄρτους μεθ' ὅσης ὑδρεως διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώστις τῆς ὥμοτητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν· quem locum sic nos vertimus : *Enimvero quae in presbyteros diaconosque perpetrarunt : quo pacto illos ducis judicunque auctoritate in fugam verterint, et affines domesticosque illorum domibus deturbarint; militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lacinabat; quo pacto, illorum (reni sano crudelissimam), eorumque, qui jam obierant, panes, quantaque contumelia diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat.* Ibi Nannius, τοὺς ἄρτους, Latine verit, artus sive membra : quam amplexus interpretationem est Hermantius, et post eum Tillemontius (a), hoc nixi arguento : An postquam Ariani non paucos enecarunt, pro re omnium crudelissima habeatur, si eorum panes diripient? nonne ad rem aptius dicatur, homicidas illos eo crudelitatis devenisse, ut artus sive membra cæsorum discerperent? Non advertentes, non mortuorum modo τοὺς ἄρτους, sed etiam vivorum et profugorum direptos fuisse, quod de artibus et membris dici nequeat. Sic etiam in *Apologia de fuga inter Arianorum facinora* hoc C enuntiatur, Ὁρρανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκταὶ καὶ ἄρτοι, id est : *Orphanorum viduarumque domus et panes diripiebantur; non autem, discerpebantur artus et domi.* Etsi enim imperatum a consuetudine fuerit, ut Latinae quædam voce a Græcis illo ævo usurparentur, ut δουκηνάριος, ἐξέκτωρ, et aliae id genus; at nunquam ἄρτοι, aut similes tam vulgares et familiares eodem usu venire deprehendas, cum maxime ἄρτοι, si pro Latina voce artus usurpetur, amphibologiam pariat. Quod dicunt autem non summæ crudelitatis videri, si cæsorum panes diripientur, id nihil est : nam præterquam quod non defunctorum tantum panes direpti feruntur ibidein, sed etiam vivorum et profugorum; cædere quidem et lacinare, utpote specie saltem iuridice inflictum, defendi potest : panes autem et domos cæsorum diripere, summæ crudelitatis est : quia ex mera violentia, nec ex judicū decreto fieri potest.

ANIMADVERSIO XX.

An Liberii contra Athanasium evistola germana sit, necne.

In Fragmentis Hilarii (b) legitur Liberii nomine epistola ad Orientales, qua testificatur Liberius se Athanasium causam dicturum per legatos

(a) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 76, et la not. 71.
(b) Col. 1327.

A evocasse Romam, repugnantem vero a communione Romanæ Ecclesiæ alienum declarasse. Juvat porro epistolam, quæ per brevis est, hic ascribere; ut expeditior sit ejus vel tuendæ vel repudiandæ facultas.

DILECTISSIMIS FRATRIBUS ET COEPISCOPIS NOSTRIS
UNIVERSIS PER ORIENTEM CONSTITUTIS, LIBERIUS
URBIS ROMÆ EPISCOPUS ÆTERNAM SALUTEM.

Studens paci et concordiae Ecclesiarum, posteaquam litteras charitatis vestræ de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memorię episcopi accepi; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romanam veniret: ut in præsenti id, quod Ecclesiæ disciplina extitit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eumdem per supradictos presbyteros dedi, quibus continuebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communione. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestræ, quas de nomine supradicti Athanasii ad nos deditis, sciatis his litteris, quas ad unanimitatem nostram dedi, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ catholicae pacem habere: supradictum autem Athanasium alienum esse a communione mea, sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum.

His subiungit Hilarius :

Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gnudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt. Quinetiam Fortunatianus episcopus epistolam eamdem rursus diversis episcopis mittens, nihil proscicit. Ut autem in negata Athanasio communione sibi potius essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardicensi synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, decerpserent; litteræ ex Egypto omni atque ab Alexandria missæ admonebant: quoniam quales ad Julium pridem de reddenda exsulanti D Athanasio communione erant scriptæ, tales nunc, ut de subjectis intelligetur, ad Liberium datae sunt de tuenda.

Hanc Liberii epistolam cum nostri in editione S. Hilarii, tum nos ut supposititiam habuimus. Nam statim a morte Julii papæ, et ineunte Liberii episcopatu data dicitur: initū autem Liberius anno 352. At exploratum est utriusque præsulis, Liberii et Athanasii, testimoniis, nonnisi anno 357 Liberium, tædio exsilia fractum, ab Athanasii communione recessisse. Et quidem de toto illo spatio quod ab anno 353, quo Liberius synodum pro causa Athanasii postulavit, ad 357 intercurrit, nulla pe-

test oriri controversia, cum certum sit illum per id temporis nec officio nec Athanasio defuisse: quod autem nec anno 352 quo iniit episcopatum, præmaturam hanc Athanasii damnationem emiserit, haud minus compertum: ipse quippe Liberius in epistola ad Constantium anno 354, vel circiter, data, de Orientalium epistolis contra Athanasium ad se missis talia fatur: *Qui fidem et sententiam non commodeamus nostram, quod eodem tempore octoginta episcoporum Aegyptiorum de Athanasio sententia repugnabat. . . . unde contra divinam legem visum est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio major essisteret, in parte aliqua commodare consensum.* Quod qui, amabo, dicere potuisset, si jam missa ad Athanasium legatione, illum iter Romanum deterrantem alienum a communione sua dixisset?

Ad hæc vero cum fractus arumnis Liberius se purgatum Arianis esse cuperet, eorumque communio-
nem expeleret, in epistola sua ad Orientales anno
357 hæc sit: *Ego Athanasium non defendo: sed
quia suscepserat eum bona memoriae Julius decessor
meus, terebar ne forte ab aliquo prævaricator judi-
carer. At ubi cognori, quando Deo placuit, juste vos
illum condemnasse, mox consensum commodavi sen-
tentias vestris: litterasque super nomine ejus per
fratrem nostrum Fortunatianum dedi, perserendas
ad imperatorem Constantium.* Illic plane perspi-
ciuum est Liberium non ante Athanasium a com-
munione removisse, quam litteras ea de causa ad
imperatorem Constantium mitteret, quod anno 357
factum: nemo quippe his perfectis non fateatur,
omnino repudiandam esse epistolam illam, qua di-
citur Liberium statim ab initio susceptæ dignitatis
Athanasium damnasse. Et vero ne tempus quidem
deprehendas quo Athanasium a communione sua
removerit. Nam an. 352, Aprili vertente, in episco-
pum Romanum electus fuit: anno autem 353,
missis ad Constantium legatis Arelatem, ab ipso
postulabat, ut juberet, sic Liberius, *sicut jamdudum
ipsi placuerat, concilium ad Aquileiam congregari;*
videlicet pro causa Athanasii, ut exquireretur an
rejecendus a communione esset necne. Ubi vides
jam ante aliquod tempus, ut illo, *jamdudum,* signi-
ficatur, de synodo pro causa Athanasii cogenda cum
imperatore egisse Liberium. Cum autem anno 352
Liberius in episcopum Romanum electus fuerit, si
illud, *jamdudum,* aliquot saltē retro menses si-
gnificare concedas, aut nihil prorsus spatii super-
erit, vel tam angustum tempus maneat necesse
est, ut nullatenus possint ea, quæ in Liberii epi-
stola initio allata feruntur, tam brevibus includi
limitibus. Nam, si Liberius anno 352, Aprili mense,
ad sedem evectus, Orientalium acceptis litteris, le-
gatos tres Lucium, Paulum et Helianum miserit
Alexandriam, qui Athanasium ad Romanam syno-
dum evocarent, ac postea legati, re infecta et Atha-
nasio abnuente Romani redierint, Liberiusque de-

A mun reluctantem Athanasium a communione sua
repulerit, quod in tempus rejicias illam Aquileiensis
synodi inductionem: siquidem anno 353, Liberius
ait, *jamdudum Aquileensem synodum indictam*
fuisse pro causa Athanasii examinata: pone in-
dictam fuisse sub finem anni 352, q[uo]d o pacto alia
qua[m] a mense Aprili ad finem ejusdem anni gesta
feruntur, tam brevi spatio enetiare? Imo vero
etiamsi ad ea omnia spatii satis esset; an pu-
tes Liberium cum in medio anni 352 litteras
Orientalium accepisset, mox legatos misisset,
ac post eorum redditum, Athanasium a communio-
nione sua removisset, statim synodum in Atha-
nasi gratiam postulasse? Annon hæc ducatur
essent, etiamsi, quod tamen negamus, spatii satis
esset?

B Non minus cum Athanasii, quam cum Liberii di-
ctis hæc epistola pugnat: nam is in fine *Apologize*
contra Arianos ait Liberium pro iudicio episcopo-
rum, qui secundum Athanasium sententiam dixer-
ant, obstitisse Ariano, donec biennii exilio
fractus cederet. Et in epistola encyclica, scripta
anno 356, ait (a), Ariano episcopis fidem ha-
bendam fore, si paria scriberent. Hosius, Maxi-
minus, Philogonus, Eustathius, Julius et Libe-
rius, etc., quod qui dicere potuisset, si Liberius
jampridem se Ariano episcopis astipulari de-
clarasset? Et quod magis urgeat, in *Historia*
Ariano *ad monachos*, ait Athanasius, Ariano
Liberium ab initio episcopatus sui, κατὰ τὴν ἀρ-
χὴν, calumniis apud imperatorem velicasse, ut ab-
ducerent a proposito: *Arbitri sunt impii homines,*
inquit, *se si Liberium subornare possent, omnes il-
lico superatores:* exinde curasse, ut ad ipsum
Liberium Eusebius spado mitteretur, qui aut d[icit] n[on]
aut intermissionibus viri constantiam emolliret,
eumque ad Athanasium dominandum instigaret.
Spadonem vero Liberius sic affatur: *Qui, queso,*
adversus Athanasium id agatur? nam quem non una
solum, sed et altera synodus ex toto orbe coacta, pu-
rum innoxiumque declaravit, quem Romana synodus
cum pace dimisit, quo pacto dannare possumus? Quis
*nos probaturus est, si quem presentem amanter exce-
pimus, ad communionemque admisisimus, absentem*
aversemur? non ecclesiastici canons illud est, etc.
Quies ipsa luce lucidius est, Liberium ab initio epi-
scopatus sui, rem insolentem et contra canones esse
putasse, si Athanasius aliquot in synodis absolutus,
ab ecclesiastica communione removeretur; atque
adeo epistolam, que in Fragmentis Hilarii qualem
supra descriptissimis circumfertur, ubi Athanasius a
Liberio episcopatum incunte damnatus dicitur,
supposititum esse. Nam præter ea, quæ supra dixi-
mus, animadvertis, queso, nullam vel Ariano, vel
Eusebium eunuchum, vel Constantium Augustum,
quorum cum Liberio colloquia, et quidem prolixa,
feruntur, pristinæ illius contra Athanasium dictæ

sententiae mentionem fecisse : quod certe validissimum erat ad Liberii tentandam æquitatem incitamentum. Et sane dixissent illi : Quare Athanasium, quem tute jam damnare occupasti, tam naveri nunc defendis? quorsum isthæc mutatio tam repentina?

Reponit Tillemontius (a) : Eam epistolam Liberius in arcans habuit, nec emisit; sed anno tantum 357, postquam ærumnus fractus cesserat, ipsam evulgavit. At si de epistola tantum ageretur, vix ac ne vix quidem staret illud sive ratiocinium, sive commentum. Cum autem legatione solemini trium presbyterorum Liberius Athanasium ad synodus evocasse feratur, interminatus communioonis privationem ni accederet, incassum inter arcana hæc computare satagit. Nihilne horum subodorati Ariani fuerint? An inter arcana hæc item legatio statui possit?

Verum instat ille : Non possumus hanc epistolam, utpote intermistam aliis germanis epistolis, pro supposititia habere. Hæc sane abs re afferuntur; supposititia namque veris intermisita hoc maxime ævo deprehendere non insolens, sed admodum frequens est. Annon Liberii ad Athanasium, et Athanasii ad Liberium epistolæ, quæ a multis retro sæculis inter germana Athanasii opera locum habebant, jam euvis sagaci viro pro supposititiis habentur? Annon, ut habet Athanasius in *Apologia ad Constantium*, Ariani non modo Athanasii et parium, sed etiam imperatorum nomine epistolas confingebant: quid velat et hanc item confictam ab Ariani fuisse?

Quod ad Appendix Hilarii spectat, etsi illa adinodum perplexa sit, ac vitiata circumferatur, videtur tamen ερωνικῶς ille, tanquam de re suspecta dicere, *Quid in his litteris non sanctitatis? quid non ex metu Dei eveniens est?* Nam Hilarius, qui nunquam Athanasio et fidei orthodoxæ defuit, nihil sanctitatis in his litteris deprehendere potuit. In subsequentibus autem indicat, Potamianum, Epicterium et Fortunatianum, epistolam illam Liberii respuisse. Verum hæc adeo intricata sunt, ut vix aptam sententiam expiscari possis. Sed satis sunt quæ de Liberii epistolæ vox diximus.

ANIMADVERSIO XXI.

An epistola catholica Athanasii sit, necne.

Non paucas in hac epistola peregrinitatis notas deprehendimus; etsi illa adeo brevis sit, vix ut pagellam absoluta. In ipso quippe titulo vox epistola catholica ita insolens videtur, ut mirer si uspiam apud Patres usurpatam reperias: siquidem hæc vox septem catholicis epistolis (Canonicas vulgo nuncupant) consecrata deprehenditur. Ad hæc vero, epistola isthæc in antiquis Athanasii Operum collectionibus non comparet; sed peregrinis in locis

A reperta est, permista scilicet cum operibus variorum: nec stylum Athanasii sapit, imo vero multas ibi voces Athanasio minus usitatas et insolentes reperias. In titulo quippe præter illam supra notatam, vox συνεπέσθοτος, Athanasio non usuvenit, qui semper συλλειτουργος, et quidem frequentissime habet: his adjice σύμβολον τῆς πίστεως, et θεῖαν πνεῦμα, ignotas Athanasio voces: qui priorem sexcenties sic effert, Εχθεσις πίστεως, vel πίστις secundam vero θεὸν πνεῦμα ubique scribit. Hinc animadvertis, hujus epistolæ auctorem, quasi rem maximi momenti dictiorum epistolam ordiri, et tamen paucissimis rem absolvere, ut vix sciatur quæ res quodve negotium sic urget, et ad scriendum impellat. Ne multa, quoties illam perlegi, in peregrinis versari mihi videbar; Ita dissimilis Athanasianis operibus est: nèque tamen περὶ νοθείας vel τηριστήτος judicium ferre ausus sum; sed inter dubia locavi. Tillemontius (b) contra vult penitus certam, nec ἀμφιβάλλεσθαι. Lis sub judice pendeat: nobis quæ causa ambigendi sit exposuisse satis esto.

ANIMADVERSIO XXII.

De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis.

Orationem, cui titulus, *Unum esse Christum*, dubiam esse cum multis doctis viris censemus, nec dubiam dislitetur Tillemontius (c). Verum ait, quia hæc oratio a Petro Diacono in epistola ad S. Fulgentium laudatur, nos argumento, quod hinc adversus opinionem nostram eruitur, occurtere debuisse. Sed argumentum hujusmodi ne minimum quidem negotii facessere possit: opusculum enim perantiquum, et Athanasii nomine sæculo Nestoriano editum fuisse arbitramur. Qui mīrum igitur si sæculo sexto Athanasii nomine a Petro Diacono laudatum fuerit?

Librum de Incarnatione, qui in prius editis contra Paulum Samosatenum inscriptus erat, nos inter dubia opera ablegavimus; Tillemontius vero γνήσιο esse pugnat. At longe plures suspicandi causas præfert hoc opusculum, quam oratio *Unum esse Christum*, suisque se notis prodit Nestoriano ævo fuisse confectum. Id vero propalam videtur ex hoc uno loco: 'Ο δὲ ἀνθρώπος, σις ibi, ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἔν, ἀπό τε πνεύματος, καὶ σαρκός: κατὰ δὲ τὸ ὄμοιωμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἔνα κατὸ δύο πρόσωπα, δπεὶ τὴν ἀπιστία βιάζεται σαφῶς, ἀπολεπτομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἐληνικῷ σκανδάλῳ περιπλέουσα, id est: *Homo autem una persona, et unum animal est, spiritu et carne constans; ad cuius similitudinem intelligendum est, Christum unam esse personam, et non duas, ut Jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta et in gentilium scandalum prolapsa, aperte et summa*

(a) Tillem. *Vie de S. Athan.*, not. 68.

(b) Ibid., art. 110.

(c) Ibid., not. 104.

cū contendit : in ceteris item, quæ subsequuntur, Nestorianum errorem tum grassantem videoas. Hæc vero Athanasii sevo ascribere non licet : ubi enim Athanasio superstite videoas hæreticos duas in Christo personas esse aperiit et summa vi contendere. Hæc etiam ad Nestorianum sæculum pertinere, indicare videtur Codex antiquissimus Basiliensis, qui ad marginem, ubi de Paulo Sainos:teno agitur, sic habet : ὅτι ἀρχὴ τῆς Νεστορίου αἰτίας ὁ Σαμωσάτευς, id est, Nestorianæ hæresi initium dedit Sumosatenus. Ad hæc vero, hoc in opusculo assertur hæc apostolici dicti lectio, ὁ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ · Deus manifestatus est in carne, quæ in nonnullis Græcis exemplaribus habetur; in aliis vero legitur, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, Quod manifestatum est in carne¹. Priorem vero lectionem nunquam Athanasius in scriptis suis attulit : quo manifeste liqueat ejus exemplaria posteriorem habuisse : nam, si priorem illam circumtulissent, locum sane contra Arianos opportunissimum sexcenties usurpasset Athanasius, qui incredibili diligentia Scripturas perverstigavit, ut si qua contra Christi hostes objici posset, ex sacra penu deproineret. Hæc nobis dubitandi cause : hisque perspectis neminem puto non bæsilaturum, nisi quid ulterius decernatur.

Tractatum cui titulus, *Quicunque dixerit verbam contra Filium hominis*, opinatur Tillemontius esse partem epistolæ ad Marcellinum : quo videoas non legisse eum quæ de hoc fragmento diximus. Est quippe, ut ex optimis codicibus et ex serie compotavimus, pars postrema epistolæ quartæ ad Serapionem. Vide quæ bac de re necnon de epistolis ad Serapionem edisseruimus p. 515, initio secundæ partis (i. II). Earum quippe seriem haud dubiis indicis et codicum auctoritate restauravimus; ὁ μαρτυρητὸς ἡρῷος ingravescente morbo in extremisque versans, hæc non animadvertis.

Cæterum fragmenta in *Leviticum*, et in *Paulum Samosatenum*, quæ jure suspicatur ille alicunde divulsa fuisse, nos in Syllabo ad frontem Operum Athanasii unde excerpta fuerint indicavimus.

Restat ut de ordine Operum Athanasii paucis agamus : Tillemontius quippe quam tenuimus temporis seriem, non omnino probatam sibi testificatur : nam, inquit, paucissima sunt Athanasii opera, quæ quo tempore conscripta fuerint assignari valeat : quare alium ille ordinem secundum argumenti et materiæ rationem confingit, et commodius iniiri posse aestimat. Verum hæc Tillemontii observatio ne vel tantillum nos a pristino instituto dimovet : quia ex diuturna Athanasii scriptorum tractatione, commodiorem nostra non posse texi seriem comprehendimus. Si quidem contra quam putat Tillemontius, inter præcipua Athanasii opera pauca sunt, quorum tempus, circiter saltem, ignoretur. Nam duo libri *Centra gentes*, qui agmen agunt, ante Arianorum tumultum ab Athanasio juvene conscripti sunt. Ex-

A positio fidei proxime sequens nullam præsert temporis notam; sed quia ejusmodi doctrinæ causa cum Arianis pugnatum est, ante scripta Arianismum oppugnantia commode locatur. Tractatus in illud, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*², quia ante Eusebii Nicomediensis mortem scriptus fertur, quæ contigit anno 342, ab anno 339, quo redux ab exsilio Athanasius Alexandrinæ sedi restitutus est, ad 342, quo obiit Eusebius, scriptus fuerit oportet. Epistola encyclica anno 341, certissime scripta est. *Apologia contra Arianos*, anno circiter 350, edita fuit, ut facietur ipse Tillemontius. Libri *De Nicenis decretis* et *De sententia Dionysii*, post redditum Athanasii a secundo exsilio et ante tertium adornati sunt, scilicet ab anno 350 ad 354, ut ibi comprobatur;

B Epistola ad Dracontium, imminentे ultimo Athanasii sub Constantio exsilio anno circiter 354, ipso factente Tillemontio. Quæ sequuntur haud dubiis notis sic ordinamus : Epistola ad episcopos Ægyptii et Libyæ, anno 356; *Apologia ad Constantium*, eodem; *Apologia de fuga*, anno 356; *Apologia ad Constantium*, eodem; *Apologia de fuga*, anno 357 vel 358, Epistola ad Serapionem de morte Arii et *Historia Arianorum ad monachos*, eodem anno 358; *Orationes contra Arianos* eodem circiter tempore profugus scripsit, pariterque epistolas quatuor ad Serapionem contra Arianos et Pneumatomachos; *Librum De synodis subsequentibus*, anno 359; *Tomum ad Antiochenos*, anno 362. Hæc maxima pars operum Athanasii cum ordine temporis, tum argumento cohærent, et Arianici tumultus seriem quamdam exhibent, ac pene omnia polemica, historica simul et dogmatica sunt. Illa porro sejungere, ac distrahere, diversisque titulis cur dubiis etiam operibus permista digerere, ut tentavit Tillemontius, cum recta ratione ita pugnat, ut libenter ad ipsum Tillemontium melius consultum, si in vivis esset, appellarem. Neminemque puto fore, qui hæc accurate perlegerit, quin hæc nativo ordine distributa esse contendat, et quin ægre ferat aliam proponi seriem et ordinis rationem. Hæc satis sunt : cum maxime quod ordinem et seriem operum cuiusvis Scriptoris spectat, arbitratu et nutu quiske suo judice, et alii alia ratio digerendi placeat. Exempli causa;

D si parem Tillemontianæ operam suscepsem, nunquam induxissem animum, ut res historiam Ecclesiæ spectantes vitis sanctorum et virorum illustrium singillatim descriptis includerem; unde illud importunum accidit, ut, cum res v. g. Nicene synodi quis perlegere velit, non sub uno titulo omnia simul posita deprehendat; sed ad Constantini, Alexandri Alexandrini, Hosii, Athanasii, Eusebii Cæsariensis et aliorum Vitas, diversis etiam in tomis conscriptas, remittatur; ut quid singuli eorum eadem in synodo egerint ediscere queat. Verum quæ mihi ingrata est, Tillemontiana ratio, aliis fortasse perjucunda et probata erit : neque ego probantibus et laudan-

¹ 1 Tim. iii, 16. ² Matth. xi, 27.

tibus repugnabo, dum mihi quid sentiam libere fari A volo lectori, de animadversionibus nostris in utram liceat. Perinde vero liberum erit eruditio et bene- visum fuerit partem ferre judicium.

Absoluta Vita sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum sicut duos laterculos hic adjicere: primum episcoporum Alexandriæ Graece ex codice Colbertino num. 3558, recenti manu exarato, sed ex antiquiore descripto; alterum Romanorum Alexandrinorumque pontificum ex Bibliothecæ mss. S. Joannis Laudunensis ab annis plus mille descripto.

EX CODICE COLBERTINO 3558, XVI SÆCULI.

Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής,	Ἐπη β'.	χγ'. Κύριλλος,	λβ'. λμισ.
β'. Ἀντανδρός,	χδ'.	χδ'. Διόσκορος,	ζ' λμισ.
γ'. Αἰμύλιος,	ιγ'.	ιγ'. Προτέρος,	γ'.
δ'. Κέρδων,	α'.	α'. Τιμόθεος,	
ε'. Πόριμος,	ιδ'.	ιδ'. Πέτρος, σ' λμισυ. ἐξεβλήθη.	
ζ'. Ἰουστός,	ια'.	ια'. Ιωάννης,	η'.
ζ'. Εὐμένιος	ιγ'.	ηθ'. Ἀθανάσιος,	ζ' λμισ.
η'. Μάρκος,	ιτ'.	ιτ'. Ιωάννης,	ια'.
θ'. Κελαδίων,	ιδ'.	ιδ'. Διόσκορος,	γ'.
ι'. Ἀγριππίνος,	ιθ'.	ιθ'. Τιμόθεος,	ιγ'.
ιχ'. Ἰουλιανὸς,	ιτ'.	ιτ'. λγ'. Γαϊανδός,	α'.
ιθ'. Δημήτριος,	μγ'.	λδ'. Θεόδοσιος,	β'.
ιγ'. Ἡρακλῆς,	ιε'.	λε'. Παῦλος,	ζ'.
ιδ'. Διονύσιος,	ιη'.	λε'. Ζωΐδος,	ζ' λμισ.
ιε'. Μάξιμος,	ιγ'.	λη'. Απολλινάριος,	χθ'.
ις'. Θεωνᾶς,	ιθ'.	λη'. Ιωάννης,	ια'.
ιδ'. Πέτρος ὁ μάρτυς,	ιτ'.	λθ'. Εὐλόγιος,	ιζ'.
ιη'. Ἀχιλλᾶς,	α'.	μ'. Θεόδωρος,	ε'.
ιθ'. Ἀλεξανδρός,	ιε'.	μα'. Ιωάννης,	ι'.
ιχ'. Ἀθανάσιος,	ιδ'.	μβ'. Γεώργιος,	θ'.
(a) (Πέτρος abest) κα'. Θιμόθεος,	ιε'.	ε'. μγ'. Κύριλλος,	ι'.
ιθ'. Θεόφιλος,	κη'.	μδ'. Πέτρος,	γ'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

1. Petrus apostolus,	ann. 25 (b), mensis	2. C	34. Marcus,	mensis 8.
2. Julius,	ann. 13, mensis	6.	35. Julius,	ann. 17, mensis 4.
3. Cletus,	ann. 12, mensis	1.	36. Liberius,	ann. 6, mensis 4.
4. Clemens,	ann. 9, mensis	1.	37. Damasus,	ann. 18.
5. Evarestus,	ann. 9, mensis	10.	38. Musonius,	ann.
6. Alexander,	ann. 12, mensis	7.	39. Siricius,	ann. 15.
7. Xistus,	ann. 10, mensis	3.	40. Anastasius,	ann. 3, mensis 4.
8. (c) Talesphorus,	ann. 11, mensis	1.	41. Innocentius,	ann. 15, mensis 3.
9. Iginus,	ann. 4, mensis	3.	42. Zosimus,	ann. 7, mensis 9.
10. Pius,	ann. 19.		43. Bonifacius,	ann. 3, mensis 8.
11. Niceta,	ann. 11, mensis	4.	44. Cælestinus,	ann. 9, mensis 10.
12. Soter,	ann. 8, mensis	2.	45. Xistus,	ann. 3.
13. Eleuterius,	ann. 15, mensis	3.	46. Leo.	ann. 21, mensis 1.
14. Victor,	ann. 15, mensis	4.	47. Hilarius,	ann. 6, mensis 2.
15. Zepherinus,	ann. 18, mensis	6.	48. Simplicius,	ann. 15.
16. Calistus,	ann. 5, mensis	10.	49. Felix,	ann. 9.
17. Urbanus,	ann. 9, mensis	1.	50. Gelasius,	ann. 4, mensis 8
18. Pontianus,	ann. 7, mensis	10.	51. Anastasius,	ann. 1, mensis 11.
19. Anterus,		mensis 2.	52. Simmacius,	ann. 15, mensis 6.
20. Fabianus,	ann. 14, mensis	4. D	53. Ormisdas,	ann. 9.
21. Victor,	ann. 15, mensis	3.	54. Johannes,	ann. 2, mensis 9.
22. Cornelius,	ann. 2, mensis	5.	55. Felix,	ann. 2, mensis 2.
23. Lucius,	ann. 3, mensis	7.	56. Bonifacius,	ann. 2.
24. Stefanus,	ann. 11, mensis	5.	57. Joannes,	ann. 2, mensis 4.
25. Xistus,	ann. 7.		58. Agapius,	ann. 1.)
26. Maximus,	ann. 8, mensis	5.	59. Vigilius,	mensis 12.
27. Felix,	ann. 4, mensis	2.	60. Silverius,	mensis 10.
28. Euticianus (sic).	ann. 9, mensis	9.	61. Vigilius,	ann. 19, mensis 3
Dionysius,	ann. 11, mensis	4.	62. Gelasius',	ann. 4.
29. Gaius,	ann. 11, mensis	9.	63. (c) Catellus, qui et Johannis.	
30. Marcellinus,	ann. 9.		64. Benedictus.	
31. Eusebius,			65. Pelagius, usque præsens, tempore Mauritii imperat. Augusti.	
32. (d) Miltiades,	ann. 4, mensis	7.	66. Gregorius.	
33. Silvester,	ann. 33 (lege 23).			

(a) I. Λ-ς'.

(b) Sic miss.

(c) Sic.

(d) Sic.

(e) Sic.

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum et Antistitum.

1. Marcus,		21. Petrus,	anno. 2.
2. Anianus,	ann. 92.	22. Thimoteus,	ann. 5.
3. Avilius,	ann. 12.	23. Thenphilus,	ann. 29.
4. Cerdon,	ann. 11.	24. Cyrus,	ann. 53.
5. Primus,	ann. 12.	25. Diocorus haereticus,	
6. Justus,	ann. 11.	26. Proterius martur,	anno. 5, mensis 5.
7. Eumenes,	ann. 15.	27. Timotheus (c) illarus,	ann. 5.
8. Marcus,	ann. 10.	28. Timotheus alius.	
9. Calendio,	ann. 14.	29. Petrus Mongos.	
10. Agripinus,	ann. 12.	30. Inannis Tavenensis (Joannis).	
11. Julianus,	ann. 10.	31. Athanasius.	
12. Demetrius,	ann. 43.	32. Joannis alius, Niceta.	
13. (a) Herachas,	ann. 16.	33. Diocorus alius.	
14. Dionisius,	ann. 17.	34. Timotheus.	
15. Maximus,	ann. 8.	35. Theodosius Haeresiarchus.	
16. Themus (Theonas),	ann. 18.	36. Gaianus Haeresiarchus.	
17. Petrus marty,	ann. 10.	37. Paulus.	
18. Afillas (Achillas), (b)	ann. 6.	38. Zoilus.	
19. Alexander,	ann. 15.	39. Apollinarius.	
20. Athanasius,	ann. 46.		

S. P. N. GREGORII

NAZIANZENI

ORATIO IN MAGNUM ATHANASIUM.*Vide inter Opera Gregorii Nazianzeni.***ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ***ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ (d)***ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ***ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.***VITA ET CONVERSATIO****SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII**

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

INCERTO AUCTORE.

1. Ἀλλοι μὲν δίλα τῶν μυχαρίων ἀνδρῶν ὑπομήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξέτωσαν, καὶ ἀκοστές φιλοθέων ταῦτα παραδιδθεῖσαν· ἀπὸ γάρ τοῦ συνεχῶς μεμνῆσθαι τῶν ἀρετὴν (-) μετιέντων τὸ καὶ μετιέναι καὶ ζηλούν ἀρετὴν περιγίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἥντινά μοι δοκῶ πατῶν ἀριστηγὸν κατὰ Θεὸν πολιτεῖσαν, δυσχερῆ μὲν δίλως

1. Alii quidem alia beatorum virorum scripta exempli et imitationis causa commemorent, auribusque tradant hominum Deiamantium: ex frequenti enim eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis studium et exercitium inflamnamur. Ego vero quam puto omnium optimam secundum Deum vivendi rationem, alioqui licet ad perfecte imitandum diffi-

(a) Herachas.

(b) Forte menses.

(c) Elurus.

(d) Ήσε, καὶ ὅμολογητοῦ εἰ ποκ γενομένου δεσμοῦ

in quibusdam mss.

(e) Sic Colbert. 2, et Reg. Edit. vero, male, τῶν δρεπῶν.

cilem et inaccessam eam si vel aliquatenus asse-
quamur, non minimum nobis arbitror afferre fru-
ctum. De Athanasii loquor vita, quam ceu quamdam
virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque
exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot
propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tan-
taque mutationes experti, tam frequentes, tam
varias: non talis modo est, quae probis animis ad-
mirationem una cum voluptate afferat; sed quae
illos ad philosophiae studium, ad quamcunque
aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patien-
tiam opportunissime instituat. Haud facile profecto
illius gesta omnia percensere: non modo enim ob
magnitudinem imitatu difficultia, sed etiam ob mul-
titudinem vix sunt enumeranda: verum quae audire
utilissimum erit: quae quidem, una cum aliis, ex-
plorata multis sunt.

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in *Egyptio* celeberrima *Alexandria*. Parentes aliis virtute pra-
stantiores; sed filio tamen uni inferiores, ut ex
fractu arbor, ex germine radix, majorem conse-
queretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberali-
tasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga
Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia
omnicuit. Vixdum enim excesserat ab infantia,
quando (ut solet illa etas Indis, et æqualium con-
sortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quod-
dam maris littus cum æqualibus ille accessit, visus-
que est ibi jocari cum illis. At res seria lusus ille
erat, atque futuron signum, necnon occasio fuit
et principium, quo ad Dei famulatum accessit. In
Indo namque pueri sacerdotum ministeria initati,
Athanasium ordinant episcopum; ac qui in presby-
teros et diaconos deputati erant, admoverebat ipsi
pueros baptismos nondum obsignatos, ut ab eo tinge-
rentur. Tum ille omnia constituta rite perficiens;
pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle ali-
qua admonitione cohortari. Qui vero *Alexandrinæ*
tum præcerat Ecclesiæ *divus Alexander*, nactus ali-
quam negotiorum intermissionem, aliquantumque
vacans a rebus suis, cum recreandi animi causa
jucundum maris aspectum oculis contemplaretur,
videns huic ludo vacantem Athanasium, postquam
non modicum temporis spectaculo intentus consti-
tisset, valde rem admiratus, pueros statim accivit:
ac quibuscumque cum Athanasii puræ manus, tum
illi divinorum præceptorum ab infantia diaconi sive
ministri, ceu quamdam in Christo sigilli formam
imposuerant; eos ille prompta manu inungit, quasi
honestarum Athanasii præmaturam manuum impo-
sitionem revereretur; neque irritam faciendam esse
judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptismate ini-
ciat. Necdum enim iunctiatis fuisse jam supra di-
ctum est. Ipsum autem Athanasium, dulcem illum
virtutis florem: amoenissinam plantam, jam tem-
pestivis, imo præmaturis spiritus fructibus pullu-

(a) Colbert. 2, χωρώτατος.

(b) Sic tres mss. recte. Editi vero, ὥπ' αὐτῆς.

A οὖσαν καὶ οὐκ ἐφικτὴν τελείως πρὸς μίμησιν, καὶ
ἐπὶ ποσὸν δὲ δύμας κατορθωθεῖη, οὐκ ἐλάχιστον ἡμίν
κέρδος περεχομένην, Ἀθανασίου φημὶ τοῦ μεγάλου,
ταύτην ὥσπερ τινὰ στήλην ἀρετῆς ἐμβύχον καὶ
ἀδάνατον, διαφανῆ πᾶσι καὶ γνώριμον καταστῆσαι
πειράσσομαι. Ἀνδρὸς γάρ τοιούτου βίος, καὶ τοσαύ-
ταις μὲν διὰ Θεὸν πληγέντος ταῖς συμφοραῖς,
τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολῆς ὑποστάντος, καὶ οὕτως
αὐτὰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους, οὐδὲ μόνον
ἰκανὸς ἔσται καὶ ἀπλῶς ἀκούσμενος θαῦμα μεθ'
ἡδονῆς ἔνθετας ταῖς φιλαγάθοις φυχαῖς, ἀλλὰ καὶ
φιλοσοφίαν, αὐτὰς μετὰ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς, ἐπίδια,
μεγαλοψυχίαν, ὑπομονὴν, παιδεῦσαι καιριώτατος (π).
Πάντα μὲν οὖν οὐράνιον τὰ ἔκεινον διεξιέναι· εἰσὶ
γάρ οὐ μιμήσασθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος; χαλεπά,
ἄλλα καὶ τῷ πλήθει διελθεῖν δυσχερῆ· φλ' ὅσα γε
καὶ ἀκούειν ὀψεῖλιμά τερα, καὶ τοῖς πολλοῖς ἄμα τῶν
ἄλλων ἐστὶ γνωριμά τερα.

2. Ἀθανασίῳ τοινύν πατρὶς μὲν ἡ κατ' Ἀγυπτον
ὄνομαστοτάτη πόλεων Ἀλεξανδρεια· πατέρες δὲ τῶν
μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετὴν, μόνοι δὲ τοῦ
παιδὸς λειπόμενοι, ὡς ἐκ τοῦ καρποῦ μᾶλλον τὸ φυ-
τὸν, καὶ τὴν ἁζανάν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίεσθαι. Οὗ
καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγένες τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὸ
ὑγίεις τοῦ ἕθους καὶ στόσιμον, ἢ τε πρὸς Θεὸν νέστις
καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ βοσκή, ἐκ παιδὸς εὐθὺς
διεφαίνετο. Ἀρτὶ γάρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείβων ἡλι-
κίαν (καὶ οὐα πέρυκεν αὔτη παιδιάς; ἀεὶ γαρειν
καὶ δημητλίκων συνουσίας διὰ ἀπλότητα), ἔρχεται καὶ
οὗτός ποτε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν ἐπὶ τινὰ τῆς
θαλάσσης ἀκτῆν. Καὶ συμπατίειν μὲν αὐτοῖς παρὰ
ταῖς δχθαῖς ἐδόκει, σπουδὴ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδιά,
καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρό-
φασις Ἀθανασίῳ καὶ ἀπαρχῇ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκείω-
σεως. Ὑποχρινάμενοι γάρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν
ἰερέων οἱ παῖδες, Ἀθανασίον μὲν ἐπίσκοπον δῆθεν
χειροτονοῦσιν αὐτὸν δὲ, εἰς πρεσβυτέρους ὥσπερ καὶ
διακόνους ἀφρισθέντες, προσῆγον αὐτῷ παιδιάς ἐτέ-
ρους ἀσφραγίστους ἐτι τῷ θειῷ βαπτίσματι, ὥστε
Ὕπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Κάκεινος πάντα τελῶν ἐπ'
αὐτοῖς (β) τὰ νενομισμένα, καὶ θαλαττίψ τοὺς
παιδιάς βαπτίζων ὑδατι, ἐψήκει βούλεσθαι τινος πρὸς
αὐτοὺς καὶ παρανέσεως ἄψασθαι. Ο γοῦν τῆς
Ἀλεξανδρέων τηνικαῦτα πρεστώς θεος Ἀλέξαν-
δρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καὶ τινὶ μετρίῃ
δοὺς ἐσυτὸν ἀνέσει, τὰς δύεις τε τοῖς ἡδίστοις ἐπι-
βαλὼν τῆς θαλάσσης θέαματι, καὶ παιδιᾳ τοιαύτῃ
χρώμενον ἰδών Ἀθανασίον, ἵκανος τε τῇ θέρᾳ προσ-
διατρίψας, καὶ πάντα σφέδρα θαυμάσας καὶ ἔστιν,
ἄγει τοὺς παιδιάς εὐθύς· καὶ τούτων ὄσας μὲν αἱ
καθαραὶ κείρες Ἀθανασίου καὶ θείων ἐντολῶν ἐκ
νηπίου διάχονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ
σφραγίδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῳ χειρὶ καὶ
αὐτές ἐπιχειρεῖ, οὐα τὴν τῶν καλῶν ἔκειναν Ἀθα-
νασίου χειρῶν ἐπίθεσιν καὶ (γ) πρὸς τῆς ἡλικίας
δυτωπήθεις καὶ ματαίνων θεῖναι μὴ δικαιώσας· ἐπι-
χρέει τοινύν αὐτοὺς καὶ τελειοῖ διὰ τοῦ βαπτισμα-

(c) Colb. 2, καὶ.

της· Ήταν γάρ αὐτούς ἀμυητους εἶναι προλαβέων ὁ Αἰλαντεμ, parentibus tradit, quo litteris statim adest
λόγος ἔδηλωσεν· αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον, τὸ γλυκὺ τῆς ἀρτῆς δινός, τὸ τερπνὸν ἐκείνης φυτόν, ἥδη τε
ώριμος βρύον καρποῖς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς

ἀρεστῆς διέτης, τὸ περπόννιν ἐκείνης φυτόν, ἥδη τε
οἱ πατέρες διέτης διέστησαν, προτιμῶς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς

ώρας, παραδίδωσι τοῖς τεκοῦσιν, ὡστε γράμμασι τέως αὐτὸν ἐκπονεῖν, εἰς ἡλικίαν δὲ ἤκοντα, πάλιν
αὐτῷ τὸν παῖδα προσταγαγεῖν, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ μᾶλλον καὶ τῷ Θεῷ, καθά, φησι, καὶ τῇ Ἀννα τὴν
Σαμουήλ.

3. Οὗτος τοιγαροῦν Ἀθανάσιος, τοῖς θείοις ἐμ-
μελετήσσις μαθήμασι καὶ τινα τῶν ἐγχυκλίων
ἐπέτησε, ἥδη δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν πρόστονος ὡν, τῷ
ἀρχιερεῖ πάλιν (α) ὑπὸ τῶν τεκόντων προσάγεται.
Ὥ δὲ, τούτον ἀσμένως δεξάμενος (ἥδες γάρ οἶνος
Ιστοι ταῖς Ἐκκλησίαις ἀγαθὸν Ἀθανάσιον), τὴν
ἱερατικὴν αὐτῷ στολὴν περιτίθεσι, καὶ τῷ κλήρῳ
συχαταλέγει, τὸν σύμμαχον τοῖς ἀγωνισταῖς, τὸν
ἀριστεῖαν τῇ παρατάξει. Πολλὰ μὲν οὖν Ἀθανάσιον
τὸν τρόπων πλεονεκτήματα, πολλὰ δὲ καὶ λόγων
θεμάσαι δῆμα κατορθώματα ὧν οὐδὲν οὐτω τὸν
ἔνδρα γνωρίζει, ὡς οἱ περὶ τῶν δρθῶν δογμάτων
ἐγνώσεις, καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀσεβείας νεανισύματα·
ἄπειροι διεμένιν πάντα ἔξης ἐπίστης ἔστι καὶ κοτύλαις
ὑπὲρ θαλάσσης ἀναμετρεῖν. 'Ἄλλ' ἡμῖν γε ὅλης
κάνων τῶν ἐκείνου παραληπτέον· ὕστερον γάρ τὸ
πάντα διελθεῖν ἀδύνατον, οὕτω πάλιν τὸ πάντα κα-
τατιπεῖν προφανῶς δύσκον, καὶ φθονούντων μᾶλλον
ἡ γιρήνων τοῖς ἀγαθοῖς ἴδιον. Ἐλέύστα μὲν Ἄρειος
ὁ πολὺς τὴν μανίαν καὶ πᾶσαν ἐκλόνει τὴν Ἐκκλη-
σίαν, ἥδη δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην αὐτὴν, καὶ διὰ
πάντων ἡ κακία ἔχωρει, καὶ δρόν αὐτῆς ἐκείνος
οὐδένα οὐδὲ καιρὸν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ καὶ ὑπερορίαν
κατακρίθεις, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἐκκη-
ρυχθεῖς, καὶ συεδὼν ἡμιθανῆς (β) ὁ δράκων γενόνε-
νος, ἐπιταπεῖ τῷ οὐρῷ, καὶ τοῖς δύμασφοσιν ἐσάλευε
μαθηταῖς. Διὰ τούτων οὖν καὶ τὸν μέγαν τὴν εὐσέ-
βειαν Κωνσταντίνον τὸ μέγα φρόνημα συναρπάσας·
οὐδὲν γάρ οὕτως ὡς ἐλευθέρα ψυχὴ πρὸς δόλον
ἀνύποπτον· τὸν βασιλέα τοιγαροῦν δρόκος καὶ γράμ-
ματι πολὺ τὸ ἐπαγωγόν τε καὶ πιθανὸν ἔχουσι διὰ
τὸν αὐτοῦ μαθητῶν, ἥ διεστακάλων μᾶλλον τῆς ἀσε-
βείας καὶ νομοθετῶν ὑποφθείρεις, καὶ τὸ οἰκεῖον
θῆμα ἐκθέμενος, ἥμαστι μὲν φύλος, καὶ αὐτῷ τῷ
ἀκούσιος ὅμοιας ἔχων δῆθεν τῷ μετέρῳ, πράγμασι
ἴτι, καὶ γνώμῃ καὶ ταῖς ἐν βάθει διανοίαις παρά-
πολις διεστώς, τεύτῃ τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνά-
κλησιν πραγματεύεται.

4. Οὗτον δὲ τῷ μιαρῷ ἐκεῖνῷ τὴν Ἀλεξανδρέων
τοῖς κακῷ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καταλα-
βόντας ὁ στεφρὸς ὄπλίτης Χριστοῦ, ὁ τῶν δρθῶν
δογμάτων καὶ τῆς εὐσέβειας προασπιστής, ὁ μέγας
εἰδίς· προσέβαλλεν Ἀθανάσιος, καὶ πολὺς ἦν ὑπο-
κιῶν τὸν ἀρχιερέα καὶ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ πό-
λεμον διεγείρων στρατηγὸν, καθάπερ τις ὑπερασπι-
στής (γ) γενναιότατος· ἥξιντο γάρ ἥδη καὶ τοῦ τῶν
ἀρχιερακῶν βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως· ἐφ' οἷς ἐτα-
ράττετο μὲν Αἴγυπτος, ἐταράττετο δὲ πᾶν δυσον περὶ

3. Atque ita Athanasius in divinis institutus lit-
teris, liberalium quoque disciplinarum aliquantum
edocitus, cum adolescens jam esset, archiepiscopo
iterum adducitur a parentibus. Quem ille libenter
exceptum (norat enim quale quantumque bonum
Ecclesiis foret Athanasius) sacra induit stola, atque
clero annumerat, pugnabitibus scilicet commilitonem,
in castris strenuum hominem. Multa itaque Atha-
nasii erant bene morati hominis recte gesta: multa
verborum, mirabiliaque documenta: quorum nullo
ita praeclarus efficitur, ut iis quæ sanæ causa do-
ctrinæ subiit certaminibus, atque arduis contra im-
pietatem pugnis. Quæ omnia ordine recensere per-
inde fuerit atque cotylis aquam maris metiri. Sed
nobis tamen pauca sunt enarranda. Quemadmodum
enim omnia recenseri nequeunt, sic rursum omnia
prætermittere plane esset iniustum, invideturique
magis quam bonis alienis gaudentium. Furebat tum
Arius ingentis insaniae homo, totamque agitabat
Ecclesiam, imo vero ipsum orbem, ac ubique ma-
litia permeabat, nec ullus erat ejus terminus, tem-
poris ratio nulla. Sed exilio damnatus, atque ex
Christi partibus proscriptus, ac pene semimortuus
ille draco, cæuda palpitabat, ac sectatores disci-
pulosque concitatbat. Horum igitur opera pietatis
prudentiaeque insignis virum Constantinum sibi con-
ciliavit. Nihil enim æque, ac liberalis anima, dolis
est incantum. Imperatorem, inquam, juramentis
litterisque multum probabilitatis verisimilitudinis-
que habentibus per discipulos suos, aut potius ma-
gistros, vel legislatores circumvenit: suaque expo-
sa doctrina, verbis utique simplicibus, que primo
quidem auditu nostræ doctrinæ affinia apparerent,
re latinen atque latente intellectu ac sententia quam
maxime differerent, bac ille arte sibi ab exilio rever-
sionem parat.

4. Cum secederat itaque illo in magnum reipu-
blicæ et Ecclesiæ malum Alexandriam invadente,
srenuus Christi milites, sanæ doctrinæ ac pietatis
defensor, magnus Athanasius statim congrederit
multusque erat in concitando archiepiscopum, ac
ipsum ducem ad bellum inferendum movebat, cui
quidam generosissimus antesignanus. Jam enim
archidiaconi gradum erat ei ordinem consecutus.
Illi perturbabatur Αἴγυπτος, tumultuabantur Euse-
biani, contentiosi pravæque doctrinæ homines, qui

(α) Sic couices omnes miss. Editi vero, male, Ιαν.

(β) Reg. et Colbert. 2, ἡμιθυτ., Mox 3 miss. οὐ-

(γ) Omnes miss. διεγείρων καθάπερ τις στατηγὸν
ὑπασπιστής. Paulo post miss. ἐψ' οἷς. Edilit, ἐψ' ήσ.
male. Mox Reg. περὶ εὐσέβειαν.

tum imperatoris simplicitatem litteris circumvenere
quis. Athanasius porro non otio vacabat; sed lingua
manuque strenue utebatur, ac una cum Alexandro,
non cessabat epistolas ad imperatorem mittere,
quibus sane asperius argueret ejus in audiendis
pravis hominibus simplicitatem: quod scilicet eum
qui semel reclam Christianorum fidem abjecisset,
ac ea de causa a Deo et a cunctis patribus pro-
scriptus esset, ejus segmentis fabulisque circum-
ventus, admitteret, patrumque terminos, uti scri-
ptum est¹, immonus ipse moveret. Tum imperator
talem objurgationem non moderate ferens, sed ab
Eusebio et sociis accensus, aspere dureque respon-
det, comminatus depositionem nisi eorum doctrinæ
nequiescerent. Ille autem non agebat ille, quod
ira commotus esset, aut quidquam circa fidem inno-
varet, et Arianismum amplectetur; sed zelo
permotus, qui tamen non erat secundum sci-
entiam: utque videretur operam dare, ne Ecclesia
discinderetur.

5. Alexander una cum Athanasio, ejusmodi ab
imperatore acceptis litteris, brevi post tempore su-
perstes, optimo exitu vitam obiit. Tum Athanasius
ut morum, sic statim ejus throni successor fuit:
totiusque populi calculo episcopatus illi concreditur,
dignum sane talis unguenti vasculum, eamque se-
dem, non ut humane gratiae opus, sed ut Spiritus
donum, et virtutis certamen habuit. Tum graves
impietatis patroni, occultique zizaniorum satores,
ardentesque malitia ministri, paulum quidem tem-
poris latere, nihil moventes, nihil tumultuantes,
sed impetum reprimebant, bellumque Athanasio
indicere cunetabantur. Deinde velut accepta a mali-
gno qui cor eorum alloquebatur tessera, partuque
animæ sua erumpente, latenter antea aperire ma-
litiam, insidias illi parare gravissimas: virumque
illi cœlestibus dignum tabernaculis, non throno
tantum, sed urbe etiam pellere conantur. Ille im-
perterritus cum Davide psallere: *Si consistant ad-
versum me castra, non timebit cor meum*². Princeps
ponendarum insidiarum erat, qui solo nomine pie-
tate præditus fuit, ejus sane mores tali appellati-
onem oppositi erant, Eusebius, inquam, impietatis
instrumentum. Ille enim cum assecis captans im-
peratoris simplicitatem, atque opportunum tempus
se nactum esse ratus, omnia mouere, omnia misce-
re, quo Athanasium throno amoveret. Ea enim ra-
tione sperabat se et alia consequi posse, et Arii
firmare sententiam. Conflata itaque adversus eum
conspiratione, insidias, ratione ad persuadendum,
ut sibi videbatur, apertissima, paravere. Ex Meletianis
vero haereticis, Isionem conductere, itemque
malitia divitem Eudæmonem, et pravitate omnes
superantem Callinicum. Accusationes porro in

¹ Prov. xxii, 28. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Sic duomss. recte. Editi male, Ελεγχει.
(b) Ita mss. recte. Editi, ἐκείνων.
(c) Omnes mss. δεξάμενοι.

A Εὐσέβιον ήν, φιλόνεικόν τε καὶ ἀτερόδοξον, ἔγραψέν
τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιοῦντο αὐτοῦ τὴν ἀπλό-
τητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλώσσα
ἡν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργός· καὶ σὺν Ἀλεξανδρῷ καὶ
αὐτὸς οὐκ ἐλῆγε (a) τῷ βασιλεῖ ἐπιστέλλων, καὶ
γράμμασιν αὐτοῦ πλήττων αὐστηροτέρους τὴν περὶ
τοὺς σκοιλιατέρους ἀκεραιότητα· ὅτι τὸν ἄπαξ τὴν
θρῶς ἔχουσαν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν,
καὶ ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν Πατέρων ἐκ-
κηρυχθέντα, πλάζμασιν αὐθίς καὶ μύθοις ἀπατήθεις.
παραδέχοιτο, καὶ δριταὶ Πατέρων κινοί κατὰ τὸ γε-
γράμμαν ἀκίνητα· ὅτις δὴ καὶ βασιλεὺς, οὐκ ἐνεγ-
κὼν μετρίων τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ
Εὐσέβιον ἔξαφθεις, αὐστηρὸς διδωσι καὶ τραχείας
τὰς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθαίρεσιν.
B εἰ μή τοις ἐκείνῳ (b) δεδογμένοις ἐφησυχάσσειν.
Ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύων ἐποίει, οὐδὲ κκινοτομῶν
τι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρετανισμὸν ἀσπαζόμε-
νος, ἀλλὰ ζῆλῳ χρώμενος μᾶλλον, εἰ καὶ μὴ γε²
ἐπίγνωσιν, καὶ τῷ δοκεῖν τὸ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν δι-
επικεῖσθαι πραγματευόμενος.

5. Οὐ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος, τοιαῦτα σὺν Ἀθα-
νασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως δεξάμενος (c) γράμματα,
χρόνον ὀλίγον ἐπιβιοὺς, αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῶς
καταλύει τὸν βίον· δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθα-
νάσιος εὐθὺς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψῆφος τοῦ
λαοῦ παντὸς τὴν ιερωσύνην πιστεύεται, μύρου τε-
σιούσου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἀξιον, οὐ χάριτος μνήρω-
πηντος ἔργον, ἀλλὰ Πνεύματος δῶρον, καὶ ἀρετῆς
ἀλλοι ταύτην πεποιημένος. Οἱ δεινοὶ μέντοι τῆς ἀσε-
βείας προστάται, οἱ κυριπτοὶ τῶν ζεζανίων σπορεῖς,
οἱ θεριοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔστεγον μὲν ἄκρι τι-
νος παρακινοῦντες οὐδὲν ὅλως οὐδὲ ταράττοντες, ἀλλ'
ἡτυγάνουν αὐτοῖς; αἱ δρυμαὶ, καὶ Ἀθανασίῳ πολεμον
ἐπικηρύξαι φωνερῶς ἀνεβάλλοντο· ἐπειτα, ὥσπερ
ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λα-
θόντες τὸ σύνθημα καὶ τὴν ὥδην τῆς ψυχῆς ἀναρ-
ρίζαντες, καὶ τὴν κυριπομένην τέως γυμνώσαντες
πονηρίαν, ἐπιειδολάς αὐτῷ πάντοθεν ἐπῆγον χαλε-
πωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πό-
λεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἀξιον δυντας τῶν οὐρανίων
σκηνῶν σπουδάζοντες. Ἄλλῃ ἐκεῖνος ἀσείστος ἦν
μετὰ τοῦ Δαυΐδ φύλακων· «Ἐάν παρατάξῃς ἐπ' ἐμῷ
παρεμβολῇ, οὐ φορθῆσται ἡ καρδία μου.» Ἡρχε
D δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιδουλῆς ὁ μόνης (d) κο-
νιωνῶν εὐτεσθεὶς τῆς κλήσεως, ὡς δ γε τρόπος ἐναν-
τίος ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας δργα-
νον, φημι, ὁ Εὐσέβιος. Ὑπελθών γάρ σὺν τοῖς περὶ
αὐτὸν οὗτοις τὴν βασιλέως ἀκεραιότητα, καὶ καιρὸν
οἰκεῖον ἔχειν νομίσας, πάντα κινῶν καὶ ταράσσων
ἥν, ὥστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινῆσαι.
Ταῦτη γάρ καὶ τῶν ἀλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν
Ἀρείου κρατῦναι δόξαν ἐνδιμίζει. Συσκευάζονται
γούν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐπιδουλήν ἐναλήθως
ἄγαν, ὡς αὐτοῖς ἐδύκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται.
Μισθοῦνται δὲ καὶ τῆς Μελετίου (e) αἰρέσεως

(d) Sic duo mss. Editi, μόνος.

(e) Colb. 2, Μελιτίνου.

γιλενά τε καὶ τὸν πλούσιον ἐν πονηρίαις Εὔθατον, καὶ τὸν ἐν κακίᾳ νικῶντα Καλλίνικον. Ἐγχήρια δὲ Ἀθανασίου (a)· τὸ μὲν ὅτι λινῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ τελεῖν ἀναγκάστει· τὸ δὲ, ὅτι μὴ περὶ τὸν χριστοῦντα ἔχει (b) εὐνοϊκῶς, ἀλλὰ καὶ βασιλικῶς ἐπιδουλεύεις γέγμασι· τρίτον ἡ φιλοχρηματία, διὰ τοῦτο λάρνακά την χρυσίου μεστήν πρὸς τινὰ τῶν αὐτοῦ φίλων ἐκπέμψει· τέταρτον ἐπὶ τούτοις, δὲ Ἰσχύρας παρήγετο, ἀνὴρ αἰσχισταὶ μὲν καὶ διενότατα εἰργασμένος, καὶ οὐχ ὅπως κατηγορεῖσθαι, ἀλλ’ οὐδὲ ἐλεεῖσθαι ἔξιος πολύτροπος δὲ καὶ ποικίλος τὸ ἥθος, καὶ πειράρχης μᾶλλον τὰς αἰτίας τοῖς ἐκγαλοῦσι δυνάμενος. Οὓς, ἵερωσύνην τινὰ πλασμένος, καὶ δηργα τρεπούστερου (c) ἑαυτῷ περιθείς, καὶ μυσταγωγὸς ἐξ ἀμυῆτου, καὶ σοφὸς τὰ θελὰ καὶ συνετὸς ἐξ ἀσυνέτου καὶ ἀφρονὸς ἀθρόου ἀναφανεῖς, δύσα καὶ ἵερες πράττειν τῇσιν· καὶ ταῦτα μηδὲ ὅναρ ἵερωσύνης πειμημένος. Πλίθην δὲ παντάπαισιν ἀπεναντίας ἵερωσύνης;

6. Μαθὼν δὲ τὰ κατ’ αὐτὸν Ἀθανάσιος, οἶος ἐκείνος ἀφριδῆς ἀεὶ τῶν τοιούτων ἑξεταστῆς, Λυδία τις, τὸ τοῦ λόγου, λίθος, τὸν πρεσβύτερον Μαχάριον εἰς Μαρεώτην ἐκπέμπει (τῇδε γάρ Ἰσχύρας ἐτύγχανε διατριβῶν), τὴν τοῦ πράγματος ἔρευναν αὐτῷ ἐπιτρέψας. Ἐπειδὲ δὲ τῷραθεὶς ὁ Ἰσχύρας ἔγνω, καὶ οὐχ εἶχεν δι τοῦ καταδίκης δράσειν, ἀποδόξας ἑκεῖθεν, τὴν Νικομήδους καταλαμβάνει, καὶ τοῖς περὶ Εὔσεβιον πρόσεισι κατεκδύων ἀνατιχύντως Ἀθανασίου, καὶ τὰ ἑκείνου πάντα διατεύρων, καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδορούμενος. Τοιούτον γάρ ἡ κακία, εὐπροσώπου ἀφορμῆς ἀπορήσασα, ἐπὶ τῷ φεύδος ὅμοσε χωρεῖ, καὶ φανερῶς κατὰ τῆς ἀληθείας ὄηλεῖσται. Οἱ δὲ τιμῶσιν αὐτὸν ἔστι καὶ ἵερες, καὶ γηγενεῖς ἄγαν τὸν ἀποστάτην καὶ θεοῦ καὶ νόμων καὶ κανόνων ἵερον ὑποδέχονται. Φύεται γάρ τὸ δόμεθα τοῖς ὅμοιοις, ὅπως δὲν ἡμῶν (d) ἐκατός ἢ φαυλότητος ἢ ἀρετῆς ἔχωμεν. Ἐκεῖνοι τοίνυν, τῇ πρὸς Ἀθανάσιον διαφορῷ τὰς ψυχὰς φλεγμανούντες, μετὰ πόσης ἀν εἰποις τὸν Ἰσχύρουν εἶνον περιχαρεῖς, καὶ τὴν μετεήνην αὐθαδείας ἐκείνην καὶ θράτους ψυχὴν ἀγαθῶν ἐλπίσι παρέθηγον, καὶ τῷ μεγάλῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιώματι τιμήσειν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, μόνον εἰ κατηγορίαν τινὰ, φησι, κατὰ τοῦ δικαίου ράφαι δυνήσῃ, τοιούτων ἔργων τοιαύτας ἀπιδέσεις παρέχοντες, καὶ τοσούτων ψυχῶν προστατίζων μισθὸν συκοφαντίας ποιούμενοι. Οὓς δὲ (καὶ γάρ ἦνού σκευάσαι) (e) πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ συγχέαι ταῦτα καὶ πειραρχεῖαι δεινότατος, ὡς δὲ λόγος τῆς φθίσας ἐδήλωσεν) Ἀθανασίῳ μᾶλλον ἀντεπάγει τὸ ἐγκλημα, ὡς δρα γηγενεῖ τῇ ἑκείνου Μαχάριος δὲ πρεσβύτερος, κατάτης ἐκκλησίας ληστρικῶς ἐπελθὼν, καθάλιτος (f) μὲν ὅλῳ θυμῷ τοῦ θυσιαστηρίου, τράπεζαν δὲ ἑκείνην ἀνατρέψαι τὴν ἵεραν, ποτήριόν τε συντρίψαι τὸ μαστικόν, καὶ τὰς ἵεράς δὲ βιβλίους πυρὶ κατακαύσαι. Καὶ τοιαύτη μὲν τοῦ δράματος ἡ δια-

A Athanasiū hujusmodi fuere: quod lineam vestem Ægyptios Alexandrinæ Ecclesiæ pensitare coegisset: quod se probe erga principem affectum non exhiberet: sed imperatoriis litteris insidiatus esset. Tertio avaritiæ accusabatur, nempe quod arcus auri plenam ad quemdam mississet amicum. Quartæ producebatur Ischyras, vir turpissimis gravissimisque facinoribus obnoxius: qui non modo indignus qui accusaret; sed indignus misericordia erat. Vafur autem versutusque, qui posset causas accusantibus evertere. Qui cum sibi sacerdotium consingeret, nomenque presbyteri usurparet; qui, non initiatus licet, mystagogus in divinisque sapiens; imprudens licet et insanus, prudens videri conabantur; et ea quae sacerdotis sunt agere volebat, cum ne per somnum quidem sacerdos ordinatus fuisse. Unde illi talis honor, qui modo sacerdote indignissimo vitam egisset?

6. Ea cum didicisset Athanasius, qua fuit semper diligentia in hujusmodi rebus explorandis, et ceu Lydius, ut aiunt, lapis, presbyterum Macarium in Marcotem mittit (ibi enim degebat Ischyras), eique rei perquisitionem committit. Postquam autem novit Ischyras se deprehensum esse, cum quid ageret non haberet, fuga se proripiens, Nicomediam petit: ibique Eusebium et sociis se sistit, impudenter clamans contra Athanasiū, omniaque ipsum spectantia traducens, acerbeque homini maledicens. Sic enim se habet malitia, opportuna siquidem data occasione, ad mendacium cito concedit, atque palam contra veritatem arma sumit. Illi eum quasi sacerdotem honorant, atque apostamat trans fugamque a Deo, a legibus et a sacris canonibus, perhumaniter recipiunt. Natura enim similibus delectamur, prout quisque nostrum aut virtute aut virtute prædictus est. Illi igitur sua cum Athanasio discordia animo astuantes, quanta putas latititia Ischyrae videre, et illam arrogantia audaciaque plenam animam, præmiorum spe concitarunt. Magna autem episcopatus dignitate eum se honoraturos promiserunt, si modo quamdam adversus justum accusationem consigneret. Talia nimirum talibus factis munera destinarunt.

D Ac tot animalium curam mereadem fecerunt sycomophantice. Tum ille, qui non modo negotia ordiri, verum etiam confundere ac perturbare probe norat, uti jam superius dictum est, hanc Athanasio dicam impingit, quod scilicet jussu illius Macarius presbyter, in ecclesiam latronum more irrupisset, in que altare animose insiliisset, sacram mensam everisset: mysticum calicem confregisset, sacros libros combussisset. Talis Ischyrae apparatus ad scenam fuit. Porro ab aliis quoque insidiæ instructæ cum essent, ea deferunt imperatori Constantino;

(a) Sic mss. omnes. Editi vero, Ἀθανάσιον.

(b) Omnes mss. nostri, ἔχοντες.

(c) Ita mss. Editi vero, πρεσβύτερων.

(d) Editi, ὅπως ἀν. Sed μὲν deest in omnibus

mss.

(e) Rog. συγκευάσται.

(f) Sic mss. Editi vero, καθέλοιτο.

conclitanque illum atque iram ejus comminarent in Athanaskum. Quod autem magis accendebat illum (idque malitiæ inventum fuit, gnara, quam sint homines natura sua honoris cupidi), aiebant illi: Ne vestris quidem litteris obtulerat, neque Arium ad communionem admisit. Quæ cum audiret Constantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud se considerabat, nec sciebat quid consilii caperet, quo se verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanasii, omni suspicione superiorem norat: eorum tamen calumnia multum sane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita se haberet, medium elegit viam, neque Athanasium damnans, neque inquisitionem fieri recusans; sed quoniam eo tempore Encœnia Jerosolymis celebraabantur, eoque conveniebant sere omnes episcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quæ Athanasium magnum spectabant exanimarent, neque minus de Arii rebus constituerent: ut si, quemadmodum aiebat ipse, in recta doctrina cum consisteret, per invidiam proscriptus fuisset, rursum in clericum atque in synodus admitteretur, et jungenter membrum reliquo corpori. Quod si eloquentia ille uteretur ad subripiendam veritatem, juxta sacras leges judicaretur: atque dignam subversionis dogmatum subiret punam.

καὶ συναφθῇ τὸ μέλος τῷ λοιπῷ σώματι· εἰ δὲ τὸ δόλον φρεμάτων ἐστὶ πειθὼν κλήρῳ καὶ τῇ συνδρομῇ τοὺς λεπούς χρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Tricesimus ille annus erat imperii Constantini: aderantque ex variis urbibus episcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyter vincitis manibus. Aderat præfectus ipse una cum episcopis judicem agens; imo etiam quidam ex magistratu: intererant sycophantæ. Tribunal judicarium aperiebatur: accusabatur Athanasius: ac primo quidem illa de linea veste, et de avaritia proposita est aliena calumnia: sed statim criminis solutio consuebatur, manifestum sane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ea ipsa hora litteræ ab imperatore ad judicii locum advenerunt, quibus non mediocriter carperentur accusatores, criminis solveretur Athanasius, accersereturque perhumaniter ad ipsum imperatorem. Quoniam Apis et Macarius (non is de quo jamjam sermo habitus est: ille namque pro reo ab Eusebianis habebatur: sed alius ipsi cognominis), ambo Alexandrinæ presbyteri, Nicomediam non de industria, sed alio casu adierant, imperatoremque convenientes, omnia uti vere se habebant enarrare, falsamque adversus sanctum hominem accusationem, necnon iniquas illas insidias resolvunt. Quibus cum sūdem haberet imperator, atque persuasus, imo potius veris argumentis pudefactus ac convictus, nihil credibile, nihil congruens esse cum veritate in calumnia hujusmodi, sed invidet setam illam esse: hujusmodi ille dedit litteras: quibus in ipsa accusationis productione ad tribunal

A σκευὴ τῷ Ἰσχύρῳ. Ήδη δὲ καὶ διὰ τῶν ἀλλων αἰτοῦ τελεῖως τῆς ἐπιθυμοῦ κατασκευασθεῖσης, προσεις τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὅλως εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δργήν, τοὺς τοῦ βασιλέως θυμοὺς ἔξαπτοντες· ἦν δὲ τὸ μάλιστα παρεῖναν αὐτόν (α) (τοῦτο γάρ ἔξευρεν ἡ πόνηρα, ἐπισταμένη, ὅπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον) δις: Μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασι, γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρέου κοινωνίαν ἀνάσχοιτο. Ὡν ἀκούσαντα Κωνσταντίνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διατραχθῆναι, ἐπειτα δὲ καθ' ἐαυτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμηχανίαν πάντοθεν περιστῆναι, μὴ ἔχοντα δποι νεύσει, καὶ προστεθῆσαν· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὖσης ὑπονοίας ἀπάσης, τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανὸν καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἔχοντος. Οὗτως οὖν ἔχων, τὴν μέσην ἔχωρει, μήτ' Ἀθανασίου καταγνώσκων (β), μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευναν· ἀλλ' ἐπει τηνικαῦτα τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνα ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταύτην σχεδὸν ἐπίσκοποι πάντες συνήσσαν· κελεύει, κατὰ τὴν Τύρον δόδον πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐξετάσαι, οὐδὲ δὲ ἥττον ἐπιστῆσαι κατ' αὐτοὺς Ἀρέου· ἵνα, εἰ μὲν, ὡς αὐτός φησιν, ἐν δροῖς μένων (c) τῶν ὅρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνου ὑπέστη τὴν ἀποκτήριξιν, παραδεχθῆναι πάλιν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ συνδρομῇ, τοὺς λεπούς χρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Triakostὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνεισήκει τῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρῆσαν μὲν ἐκ διαφόρων πόλεων οἱ ἐπίσκοποι· παρήγετο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μαχάριος ὑπὸ στρατιωτῶν χεροὶ δέσμιος· παρῆγε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ δρκῶν συνδικάσων τοῖς ἐπίσκοποις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινές· παρειστήσαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. Καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσετο βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. Καὶ πρῶτον (d) μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλοχρηματίας εἰσήχθη ἀλλόχοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθὺς καὶ τοῦ ἐγχελήματος ἡ λύσις ἐπικολούθει, σαφῆς ἐλεγχος οὖσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. Γράμματα γάρ ἐκ τοῦ βασιλέως κατέκεινο τῆς ὥρας ἐπιφοιτῷ τῷ δικαστηρίῳ, ἀπόδειπνα μὲν, οὐτε (e) μετρίως, τῶν κατηγόρων, αἰτίας δὲ Ἀθανάσιον ἀφίεντα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡμέρας πάνυ καὶ γηνσίως μετακαλούμενα. Ἐπειδὴ Ἀπίς τε καὶ Μαχάριος (οὐχ διηδύσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκεῖνος γάρ ἐν ὑπευθύνων μοίρᾳ τοῖς περὶ Εύσεβιον ἐνομίζετο· ἀλλ' ἐτερος μᾶλλον ὅμωνύμως αὐτῷ καλούμενος), τῆς Ἀλεξανδρέων ἄμφω πρεσβύτεροι, Νικομηδεῦσιν οὐκ ἐκ προνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβάντες, καὶ βασιλεῖ συγγενέμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ φευδεῖς ἐγκλημα κατὰ τοῦ ἄγιου, καὶ τὴν δδίκαιον ταῦτην ἐπιθυμήν διατάσσουσι. Οἶς καὶ πιστεύσας δ βασιλεὺς, καὶ πεισθεῖς, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχους δυσωπηθεῖς, δις μηδὲν εἰχε πιστὸν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἔχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶν

(a) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.

(b) Sic mss. vere. Editi vero, male, γιγάντων.

(c) Ia duo mss. Editi vero, μέν.

(d) Omnes mss. καὶ πρῶτον.

(e) Ia omnes mss. nostri. Editi vero, οὕτι.

τι διαβολή, τὰ τοιαῦτα ἐξέθετο γράμματα· ὃν ἐν αὐτῇ τῇ τῆς κατηγορίας εἰσαγωγῇ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου ἀναγνωσθέντων, ἀγωνίᾳ τοὺς περὶ Εὐσέδιον εὔθυς τῷ δέος κατεῖχε, καὶ οὐκ εἶχον δὲ τι καὶ γένωνται. Ήπήν ἀλλ' οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταντο τῆς μανίας, οὐδὲ ἡγάπην πατέσσι ἐλλεγμένους· ἀλλὰ καὶ οὕτω κατηγορίας εἴποτες (πεὶ εἰς τούναντίον περιτραπεῖστες, καὶ βασιλικοῖς μέλλον ἐγχελήμασι τοὺς ἀνοήτους ὑποβαλλούστες, ἵστινοι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐπέρποντο καὶ τὰ κατὰ τὴν πρεσβύτερον Μακάριον ἔκινετο). Καὶ παρήγετο κατήγορος μὲν ὁ Ἰσχύρας, μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐσέδιον· οὓς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθρούς παρεγράφετο, καὶ νόμοις αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων ἀντίκαταις εἰργε τῆς κατῆς αὐτοῦ μαρτυρίας· Ἐπειτα δὲ καὶ εἰ (b) δικαστής κατήγορος Ἰσχύρας ἰερεὺς εἶη ταῖς ἀληθείαις δείκνυσθαις ἤξιον· καὶ τότε λόγους ὑφέξειν Εὐγένη καὶ αὐτὸς τοῦ ἐγχελήματος. Ταῦτα ἔκεινος μὲν Εὐγένης· εἰ δικασταῖς δὲ οὐκ τοῦ ἡγεμόνος· ἀλλ' εἰσήγετο μὲν ἡ κατὰ τοῦ Μακάριου δίκη καὶ ἐκροτεῖτο, καὶ πρὸς ἀγώνας ἡδη καὶ ἀποδεῖξες ἐχώρει. Ἀτονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ἀναδολήν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρότατης καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τόπου δεηθῆναις ζητήσεως. Ἐπεὶ δὲ οὓς Ἀθανάσιος παρεγράφετο, τούτους ἐώρα πεμπομένους πρὸς τὴν ἐξέτασιν, τότε οὐδὲ σιωπὴν ἔχρινεν, εὐδέ φέρειν, ἀλλ', Ἀπέσθη τὸ δίκαιον, ἐδόξα πεπάτεται· (c) ἡ ἀλήθεια, νόμων ἀκρίβεια καὶ δικαστῶν αὐχεταῖ. Πώς γάρ, φησιν, οὐκ ἀν εἶη τῶν ἀτόπων τοῦ μὲν ἀπολογησόμενον ὑπὸ δεσμοῦ; ἀσφαλῶς τηγείσθαι, τὸν κατηγοροφίσοντα δὲ καὶ τοὺς ἐχθρούς τὴν ἐπιτροπὴν δίκης πεπιστεύσθαι φῆσον· οὐ μήτη ἀλλὰ καὶ μέτρων εἰσαγωγῆς αὐτῷ τούτους εἶναι τῶν ἐγχελημάτων, ἐφ' οὓς αὐτὸς δικάσαται (d) μέλλουσι· Ταῦτα τοῦ μεγάλου τιναρέως ἐπιβοῶτος, κοινῇ δὲ καὶ τῇ συνόδῳ πάσῃ διαμαρτυρούμενου, ὡς οὐδένα λόγον αὐτοὺς τοῦ τε δικαιού καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων ποιουμένους ἐώρα· δὲ μὲν ἀντιγράφειν ἐννοεῖ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα λαθὼν ἐπιστείν· ἡ σύνοδος δὲ αὐτίκα, ἡ τὸ πονηρὸν φάναι συνέδριον, ἐρήμην αὐτοῦ καταδιαιτᾷ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα πέρας εἶχε, καὶ πάντα κατὰ γνωμὴν τοῖς ἐχθροῖς ἔκειτο, καθαίρεσιν Ἀθανασίου παντελῆ φῆσινται, οἱ ταῦτης δέξιοι μᾶλλον, ἀληθείας χρινούσης, τοῦ μηδένα μῶμον ἐν τῷ κάλλει παντελῶς πλεονάσαντες, καὶ οὐδέποτε τῇ καταφορῇ χρησάμενοι.

8. Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ὡς εἶχον, εὔθυς ἐπὶ τῇ Ἱεροσόλυμα ἐτρεχον· ἔνθα καὶ τὸν θεομανῆ δέγονται· "Ἄρειον, δοσὶ γλώσσῃ μόνον εὐσεβεῖν εἴλοντο, καὶ τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ προσποιητῶν τῷ δικαιοσύνῃ ὑπεγεράσατιν. Οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς πίστεως καὶ αὐτῇ καρδίᾳ καὶ χειλεσιν ὑγῶς ἔχοντες, ὀρίσαντες, ἐπὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τὸν Ἀρειον ἐξετάζεισθαι, καὶ τοῖς τε ῥήμασι καὶ ταῖς διανοίαις πραγχίστες τὸν νοῦν καὶ πολλὴν εἰσενεγκάμενοι τὴν ἀκρίβειαν, φωρῶσι τὸν δόλον ὑπὸ πολλοῖς τοῖς παραπτέρασι, τοῖς ἐκ τῶν ἐννοιῶν φημι καὶ τῶν λέξειν, ὑποδεινότα, καὶ τὸν ἐχθρὸν αἰροῦσι τῆς ἀληθείας, καὶ παλεύουσι (e) τὴν ἀλώπεκα. Εἴτα γράμματα καὶ

A lectis, angor mox et formido Eusebianos invasit; nec quorsum evaderent sciebant. At non hic eorum furor constituit; nec semel convicti quievere. Sed accusatione sic in contrarium conversa, et insanos illos imperatoriis expostulationibus subjiciente: ad alias illi accusations sese vertunt. Ac tum criminatio adversus Macarium assertur. Et adducebatur accusator Ischyras: testes autem Eusebiani erat. Quos primum utpote inimicos recusarat Athanasius, ipsisque legibus, legumque necessitate, arebat a testimonio adversum se dicendo. Postulabat deinde, ut an sacerdos Ischyras esset vere comprobaretur: tuncque ea lege pollicebatur se causam dicturum. Ille ille dicebat: at judices id non concessere. Sed tunc in medium adducta est Macarii causa; jamque ad concertationes et probationes veniebant: sed cum insirma essent argumenta, intermissione erat actionis, ita ut etiam in ipso loco perquisitio facienda necessario esset. At videns Athanasius eo ad perquisitionem mitti viros a se recusatos; tunc non ultra silendum neque illud serendum ratus: Exstincta est, exclamavit, justitia, concultaque veritas: legum atque judicium aequitas abscedit. Qui enim absurdum non fuerit, eum qui causam defendit vinculis constrictum teneri, accusatorem vero et inimicos, totum judicii calculum penes se habere: imo testes ea proferre crimina, de quibus ipsi judices sint? Hec cun palam exclamasset vir magnus, contestatusque coram universa synodo, se nullam ibi aequi bonique rationem cernere; de discessu cogitavit, et clam imperatore adiit. Statim autem syndicus, aut potius sceleratus ille coetus, fugae illum insimulat. Cum res in Mareote geste ad finem deductae essent, omniaque inimicis ex sententia cessissent, condemnationem Athanasii plenaria decernunt, ipsi potius, veritate judice, condemnatione digni, quam ille qui nullam in pulchritudine animas suas maculam admittebat: qui accusationibus, abdicandi causa viri, contumeliis, derisionibus eum supra modum afflentes, extremo usi sunt furoris impetu.

C τῆς έαυτοῦ ψυχῆς ἔχοντος, κατηγορίας ἐν τοῖς καθηρετικοῖς, καὶ οὐδέποτε καὶ διατυρμοῖς πλεονάσαντες, καὶ περιττότατα τῇ καταφορῇ χρησάμενοι.

8. Iliis ita completis, statim quam matutinime Jerosolymam accurrunt: ubi etiam illi contra Deum furiosum Arium, ad communionem admiserunt, quoiquot scilicet lingua solum pii esse decreverant, et in Nicæna synodo simulante tantum consubstantiali subscripterant. Qui autem sana erant fide, et tamen corde quam labiis recte sentiebant, se decreverant ut Arius in Alexandrina synodo examinaretur: qui item cum verbis tum sententiis auctoratum adhibuerant, multaque accusatione expenderant, reprehenderunt dolum multis opertum involucris, tam sententiarum, inquam, quam verborum, veritatisque inimicum capiunt ac vulpem compre-

(d) Ita omnes miss. Editi, δικάζεσθαι. Μον οικεῖας πατέρων.

(e) Reg. παλαιόντα.

(a) Sic omnes miss. Editi vero, εὔθυς.

(b) Ila miss.; εἰ deest in editis.

(c) Sic miss. Editi, πεπάγηται.

bendunt. Exinde litteræ rursum imperatorie pro-deunt, quibus jussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adforent. Hinc haud modicus timor synodo incussus. Verebantur quippe ne apud ipsum etiam imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conficta in iis locis remanendi occasione, non parvam fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum haec fierent, imperatori rursum Nicomediae coram se sistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comperendinarent, litteris suis imperator Athanasium remittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futillesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum vide-rent in judicium vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Aegyptum tumultuantem videret, omnia indicat imperatori, eumque ad poenas de Ario sumendas cohortatur, aliquam cupiens hujus rei haberet ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arcessebatur, ut immoderatae linguae sententiaeque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Cæsaréam pervenit, convenientique Eusebium, Theognin et Marin. Hic mihi, quæso, perspicere fucinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugnæ contra Deum particeps item erat: omnia recenset quæ ipsum spectabant, tum consilia in-eunt mutua, ut neque Deo, proh furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calunias; homines qui, secundum maximum Isaiam, parturiunt laborem et pariunt ini-quitatem, qui posuerunt mendacium spem suam, et dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verborum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et bellum contra Christianos Alexandriani veluti luctam aream constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinaturi, testimoniorumque contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, aiunt, imperator, ægre fe-

(a) Πρὸς deest in omnibus mss.

(b) Οὐνες mss. nostri, ἀνεχώρουν. Mox Reg. et Colb. 1, Θεόγνιον.

Α πάλιν ἔτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἀθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἤκειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρεῖναι διαχειλεύοντα. Ταῦτα φόδον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μῆποτε καὶ ἀλώσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (a) ἀπόχθειαν κρίναντες, συνήγοροι τε τοῦ ψεύδους καὶ προδόται τῆς ἀληθοῦς πίστεως γεγενημένοι. Ὡν ἔνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἔκαστος ἀνεχώρει (b). οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θέογνιν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν, πλαστάμενοι, οὐχ ὅλην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἔνεποιούν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γράμματων ἀπελογοῦντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομήδους παραστάς Ἀθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσού ἔγκλημα νομίμως B καὶ φανερῶς ἀποδύεται. Ήν δὲ καὶ ἦτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμματιν δὲ βασιλέως Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρεῶν προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει, σαθρὸς φανῆναι σημάνας τὰς τῶν διαβολῶν ἄπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξανδρεῖαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγχροτουμένων, πολλὴ τις εἰχε τὸ πλῆθος σύγχυσίς τε καὶ ταραχῆ· οἷα μηδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσύτοις ἐπισκόποις ἡδη δικιματόθεντα πάλιν ὀρέψαν ἀναδικάζομενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξανδρεῖαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Ἀγυπτον πᾶσσιν κλονουμένην ἐώρα, μηνύει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτὸν τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λειτεῖν τινα παρ' ἐκείνους τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν Ἀλεξανδρεῶν καταλαμβάνει, μετάπεμπτον ἀγεσθαι Ἀρείον, δίκην ἀκολάστου γλώσσης καὶ γνώμης ὑπέξοντα.

9. Ήν οὖν ἡγετο παρὰ βασιλέως τῆς Ἀλεξανδρεῖας Ἀρείος, γέγονέ τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, Θέογνιν (c) τε καὶ Μάριν συγγέγονεν. Ἐνταῦθα μοι σχόπει τῶν προσθολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ θίεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανέστη τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζῃς ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγεῖται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμδούλους ἀλλήλους ποιούνται, τοῦ μῆτε θεοῦ, φεῦ τῆς μαχίας! μῆτε οὖν Ἀθανάσιον φείσασθαι. Πάρτουσι τοιχαροῦν ἐτίρας καταύτου καὶ πάλιν συκοφαντίζεις ἐκεῖνος, οἱ, κατὰ τὴν παμμέγαν Ἰσαῦν, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεύδος θύεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, Τῷ φεύδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινοῦσιν, ὅστε τοῦ θρόνου τὸν ὅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξανδρεῖαν ὀρμητήριον ἀτφαλές ποιήσασθαι. "Ἡσαΐ οὖν παρὰ βασιλέα, Ἀρείος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν τῷ ψεύδει συνηγορήσοντες, Ἀθανάσιος δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερῶς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπειδὲ τῷ βασιλεῖ παραστάτες τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(c) Reg. Θεόγνιον. Paulo post, editi, καὶ θίεν ὁ μεγιστος Ἀθανάσιος κλύδων κατανέστη. Manuscripti ut in teste.

ἰρωτηθείσεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων, Οὐχ οὕτως; ὁ βασιλεῦ, ἀνιώμεθα, τὸ μὲν τῆς Ἱερᾶς τραπέζης, τὸ δὲ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου, δπω; ἀνέστρεψε
 μὲν ἐκείνην, κατέαξε δὲ τοῦτο, καὶ εἰς λεπτὰ διεῖλεν,
 ἐπως δὲ καὶ τὸν ἐν τῇς Ἀλεξανδρέων τῇ πόλει συν-
 ḥνικ ἐκπεμπόμενον στονού διακαλύσειν ἡ πελλήσε· ταῦτα
 λύπεται, ταῦτα δάκνει· ταῦτα τίνος οὐ ψυχῆς ἀπτεται,
 καὶ ἀδαμαντίνης; Τούτων μάρτυρες Ἄδαμαντινός τε
 καὶ Ἀνουδίων (a), Ἀρθεθίων τε καὶ Πέτρος ἐπίσκοπος· παρ' ὧν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐξελεγχθεὶς, δίκην
 μὲν τὴν ἀξίαν ἀπέδρα, διαδράναι δὲ καὶ τὴν ἀποκή-
 ρυξίν δημαρτυρίαν οὐκ ἦδυνθη, ἀλλὰ κοινῶς ὑπὸ τῆς συν-
 ὕδου πάσης, ὡς τοιούτων ἀθέσμων ἔργων καὶ ἀνοσίων
 ταλπήτης ἐπικεχήρυκται. Τούτων ἔτι λεγομένων (b),
 ὁ βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἡσυχῆ καὶ καθ' ἐαυτὸν ἐτα-
 ράττεται· καὶ τέλος τῶν ὡτῶν ἀναρτηθεὶς, εἰς ὅργην
 ἐκπίπτει, καὶ τὴν ἐν Γαλλίαις ὑπερορίᾳ τοῦ δικαίου
 καταψήφιζεται, ἐνταῦθη μόνον καὶ ἥθος καὶ γνώμην
 ἐισχρεὶς, καὶ ἀμφοτέρας τοῖς περὶ Εὐσέβιον τὰς
 ἀποδὲς ὑπανεῖς. Κλέπτουσι γάρ τῷ δυντι, καὶ διαφθεί-
 ρουσιν τὴν χρηστὰ, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφὸν, ὅμιλοι
 κακοί· κατίτοιγε τὴν ἐτέραν ἀκροατῶν ἀεὶ τῷ κατηγο-
 ρουμένῳ φυλάττων· ὅπερ οἰονεὶ (c) τις αὐτῷ ῥυτὶς
 ἐγένετο καὶ σπιλός, δρῆπον ἐαυτὸν; τά γε ἀλλα καὶ
 καθαρὸν συντηρήσαντι. Εἰσὶ δὲ οἱ φασιν, ἀχριβέστερον
 καὶ σκοποῦ τάχα καὶ κρίσεως λογισμὸν ἔχοντες, ὡς οὐδὲ
 κατετάγουσι τινὶ τῇ πρὸς Ἀθανάσιον ταῦτην αὐτοῦ
 κατέκρινε τὴν ὑπερορίαν, ἀλλὰ ἐνώσει τὸν Ἐκκλησιῶν
 μῆλον καὶ συμφωνίᾳ, ὃστε καταστεῖται τὴν ζάλην
 αὐταῖς, καὶ κοιμίσαι τὸν θύρων. Ἐπειδὴ γάρ στάσις
 οὐχ ἡ τυχοῦσα τὴν τε Ἀλεξανδρέων, δόπση ἡν, καὶ
 τῆς Αἰγύπτου δὲ κατελήφει τὰ πλείω, καταστασιν
 ἐκείνης τοῖς πράγμασι μηχανώμενος, ἐκποδὼν ἔγνω
 τὸ γε νῦν ἔχον ποιήσασθαι Ἀθανάσιον. Ταῦτη γάρ
 τὰς τῶν ἄλλων ἐπισκόπων θεραπεῦσαι γνώμας, καὶ
 εἰς ταῦτα συναγαγεῖν πάντας ἐσκέψατο, εἰ φανερῶς
 ὑπερορίσει τὸν ἀνδρα τῆς πόλεως.

10. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλύει τὸν βίον τρι-
 κοστῷ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει, πέμπτῳ δὲ καὶ ἔξτικο-
 σῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχοις τῆς βασιλείας τοῖς οἰεστι
 χρησάμενος, καὶ ταύτην εἰς αὐτοὺς καταδιελών. Κων-
 σταντίνῳ μὲν γάρ τῷ μεζένοι τῶν οἰών μεζένον καὶ
 τὴν ἀρχὴν καταλέπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ
 τινὶ πάρατιθησα, χρύσα τὴν Ἀρείου νόσον καὶ ἐν μυ-
 γῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅστις ἐκρυπτε καὶ ταύτην
 μετὰ τῆς νόσου· καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ
 ἐπὶ διαθῆκαις δ βασιλεὺς τελευτεῖσεν, εἰπεῖν ἀγ-
 εῖλλετο κοινωνούς οὕτω πράγματος ἀπορρήτου καὶ
 τοῖς οἰκειοτάτους τῶν βασιλέως εὐνούχων πεποιημέ-
 νος. Ἔπειδὲ βραδύναντος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἀν-
 ώδην, ὁ τρίτος τῶν οἰών Κωνσταντίος πρῶτος παρα-
 γένοιτο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐγχειρίζει λαθραίως αὐτῷ τὴν
 τοῦ πατρὸς διαθήκην, καὶ μόνην παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν
 αἵτει χάριν, ὡστε τοῖς Ἀρείου κάκείνον συναπαχθῆ-
 ναι· καὶ ταύτην ἀμοιβήν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ
 βασιλεῖ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ Θεὸν αὐτὸν, ὡς τῆς
 ἀπονοίας! μηδὲ τοῦ παντὸς εἶναι (d) δεσπότην. Συν-

A rimus, quod sacram mensam everterit, calicemque
 confractum in minutissimas partes redegerit; quam
 quod comminatus sit, se frumenti commeatum,
 Alexandria in urbem transmitti solitum se impediturum;
 hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc cuius
 animum vel adamantine non moveant? Horum
 testes sunt Adamantinus, Anubion, Arbelion, et
 Petrus episcopi: a quibus horumce omnium gestorum
 convictus, supplicium quidem effugit, abdicationem
 tamen effugere non valuit; sed ab universa synodo,
 ut nefandorum atque impiorum ejusmodi facinorum
 auctor abdicatus et depositus est. Dum hæc ita di-
 carentur, imperator prium silebat animoque tur-
 babatur: ac demum tali auditu suspensus, in iram
 prorupit, justique viri exsiliu in Gallias decernit;
 in hoc solum et animo et sententia corruptus, ac
 utramque Eusebianis aurem subjiciens. Revera enim
 circumveniunt et corrumpunt bonos mores, ut ait
 sapiens, colloquia prava. Sane semper antea altera-
 ram aurem integrum et incorruptum accusato re-
 servarat: at tunc hæc ipsi macula et labes inhæsit,
 qui se antea incorruptum purumque conservarat.
 Sunt qui dicant, et forte accuratius scopum ejus
 atque judicium compertum habentes, eum non pœnæ
 et damnationis causa exsilio multasse Athana-
 siū; sed ut Ecclesiarum tranquillitati et concordia
 provideret, tempestatem sedaret, ac tumultum
 cempesceret. Quia enim seditio non parva Alexan-
 driam totam, atque Aegypti maximam partem inva-
 serat, tranquillitatē ille rebus afferre conatus,
 decrevit pro eo scilicet tempore Athanasium ablo-
 gare. Hac enim ratione, se aliorum episcoporum
 animas emolliturn putabat, atque in unam omnes
 sententiam adacturum, si palam hominem urbe pel-
 leret in exsiliū.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii anno
 tricesimo, ætatis sexagesimo quinto: imperiique
 successores habuit filios, quibus illud ipsum divise-
 rat. Porro Constantino filiorum majori, majus reli-
 quit imperium: testamentumque presbytero cuidam
 committit, clam et in occulto animæ suæ Arii morbo
 laboranti, qui una testamentum et morbum suum
 celabat: a multisque interrogatus, an imperator
 D testato dececessisset, responsum distulit, atque oc-
 culti negotii eunuchos imperatori familiariissimes
 consciros effecit. Cum autem cunctaretur Constan-
 tinus accedere; tertio filiorum Constantio qui An-
 tiochia prior advenit, testamentum tradidit, atque
 unam ab illo postulat gratiam, ut ad Arianas et ipse
 transiret partes: atque eam ille immortali imper-
 tori Christo, collati imperii gratiam retulit; ut
 ipsum nec Deum esse, o amentiam! neque domi-
 num agnosceret. Sociusque illis audaciæ accedebat
 supra dictus Eusebius, et qui cum eo erant, rati so
 temporis opportunitatem esse nactos. Hæc autem

(a) Ita mss. Editio vero, male, ἀνθρώπου βίων.

(b) Ita mss. Editio vero, ἐπιλεγομένων.

(c)

Sic mss.

Infra,

(d) Ita deest in tribus manuscriptis.

(d) Codices duo εἶναι. Alii cum editis, εἰδένεται.

una illis via esse videbatur Arii confirmandi, et veritatis evertendae, si Athanasii et ipse exsilium ob-signasset : quasi probe et jure decretum esset. Ad quam rem manus illis promptissima exsecrandus iste sacerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoriae praepositum ubi corrupisset, cum parte Arianae impietatis nec minimam esse communis traxit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervasit, qui per facilest erant ad improbitatem admittendam, et apti ad eam aliis communis candalum. Imo ipsa imperatoris uxor, blasphemis paulatim colloquis corrupta, eadem ipsa quoque labe infecta est. Nec multum postea ipse quoque imperator, heu mihi, servorum facinora est imitatus, ubi, inquam, contra dominum suum insursum, atque improbe imperatorem suum affecit contumelia : ad Arii item sententiam abreptus; ita ut in illo impleretur illud Jeremiæ : *Etiam ipsi pastores impi egerunt in me*¹. Jubet itaque ille ut ejus doctrina viam obtineret, et ut quasi illius jussu episcopi improbe sentirent, et impietatem amplecterentur; non obtemperantes quidem, sed potius reformatantes. In tam gravi tempestate, et tanta præcella, gubernatores Ecclesiarum erant, Maximus Jerosolymorum, Athanasius Alexandriæ, qui, tametsi in exilio degebat, gubernacula non dimiserat, et Alexander Constantinopolitanus

11. Eusebius porro pro impietate ardens audacissimumque, opportunitatem et loqa, ut in pugnis solent optimi imperatores, ad veritatis subversio nem observans : hujusmodi quidam cogitat. Arium introducit Constantinopolim, cum maxima pompa, ita ut quæstio in aliena regione haberetur, cum Athanasius quidem in exilio versaretur, nullusque adesset, qui sanam doctrinam vindicaret; imo imperator et magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnatoris absentiam. Illic ille secum reputabat. At supernus ille sapiens oeconomicus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, et quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigebat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffuebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa poena effrænati oris, ac putredine pleni pravique vasis digna evacuatio. Hic igitur ita anima ita corpore miserabiliter disruptus, Eusebius atque socii omne subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, ut ipote quibus sustinuum in hisce agendis erant imperatorum eunuchi : scelesta illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusione gaudientia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul et verbo, et doctrina et fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens

¹ Jerem. 11, 8.

(a) Quidam mss. ὑπέδειξεν.

(b) Sic codices omnes. Editi vero, επί τάγματος.

(c) Ita quidam codices. Editi vero, τοῦ ὑπό.

A εφηπτεο δὲ αὐτοῖς τοῦ τολμήματος καὶ δι προρρήθεστ; Εὐσένιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δι πάντες, καιροῦ την καύτα λάβεσθαι δόξαντες. Μία δὲ αὐτοῖς Ἀρείου τε σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει κατάλυσις, εἰ τὴν Ἀθανασίου καὶ ουτοῦ ὑπερορίαν ἐπισφράγισαί τοι. ὡς εὖ μᾶλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγενημένην. Πρὸς δὲ χειρ αὐτοῖς ἀνυπικατάτη καὶ δι μικρὸς ἔχεινον; Ιερεὺς γέγονεν, δις μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλείοις πραιτόσιτον ὑποφείρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Ἀρείου κακοδίας ἀπέδειξεν (a). Ἐκ τούτου γάρ διέβανται καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν εὐνούχων τῇ νόσος, εὐχερεῖς δυνταις φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λίαν ἐπιτηδείους. Καὶ τῇ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετῇ, ταῖς βλασφήμοις κατὰ μικρὸν διμιλαῖς διαφραγματά, τῆς δομοίς καὶ αὐτῇ λύμης ἐμπίπλαστο. B Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ δι βασιλεύεις, οἱ μοι, τὰ τῶν πονηρῶν ἔδρα δούλων, τοῦ ἴδιου δεσπότου φημὶ κατεξαναστάς, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν κακῶν ἐξυθρίσας βασιλέα, καὶ τῷ Ἀρείου συναπαχθεῖς φρονήματι· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θείου πεπληρώσθαι· Ἱερεμίου, διτὶ εἰς Καὶ οἱ ποιμένες ἡσέδουν εἰς ἐμέ. Κελεύει τοιγαροῦν τὰ ἔκεινον κρατεῖν, καὶ ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος (b) τοὺς ἐπισκόπους φρονῆσαι κακῶς, καὶ μὴ πεισθέντας, ἀλλὰ πτηζόντας μᾶλλον, ἀστάσασθαι τὴν ἀσέδειαν. Κυνερῆται δὲ τῶν Ἐκκλησῶν ἐν οὕτω χειμῶνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι Μάξιμος μὲν Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος δὲ Ἀλεξανδρεῖς, δις καν τῇ ὑπερορίᾳ ὃν εἰς μεθείτο τῶν οἰλάων, καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυνταις ἐπύγχανον.

C 11. Εὐσένιος δὲ, θερμὸν τι πνέων καὶ πάνταλμον ὑπὲρ ἀσεβείας, καὶ καιροὺς καὶ τόπους, ὥσπερ ἐν μάχαις κατὰ τοὺς εὐμηχάνους τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπιθεσίν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοιόνδε τι ἐπινοεῖται. Εἰσάγει τὸν Ἀρείον εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετὰ πολλῆς πάντα τῆς αὐθεντίας, ὥστε τὴν ζήτησιν ἐν ἀλλοδαπῇ γενέσθαι, δυντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερορίας Ἀθανασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος τοῦ ὑπὲρ (c) τῶν ἔρθων δογμάτων ἀνθεξομένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ τῶν ἐν τέλει πρωτευθησομένων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ ἀντιτείνοντος ἐρημίαν. Ταῦτα δὲ μὲν ἐσκόπει καθ' ἐαυτόν· ἐτέρως δὲ πάλιν ὁ σοφὸς ἀνωθεν οἰκονόμος μετεσκεύαζε τὰ τοιαῦτα, μικρόν (d) τινα ἐγκοπήν διδοὺς τῇ θερμῇ φορφῇ τῆς κακίας· καὶ δισὶ πέρ (e) Ἀρείων μᾶλλον ἔρθει κατὰ τῆς εὐσεβείας τῇ γλώσσα, τοσούτῳ πλέον αὐτῇ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺν συνερχόντη. Καὶ κενὸς μὲν ἐγκάτιον, κενὸς δὲ σπλάγχνων ἐν βεβήλοις; τόποις Ἀρείος ἔρθιπτο (f)· δίκη δικαία στόματος ἀκολάστου, καὶ σαπρίας γέμοντος πονηροῦ σκεύους ἀξία κάνωσις. Οὐτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐλεινῶς ἀπορρήσαντος, Εὐσένιδος τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸν πάντα πόλεμον ὑπήρχοντο καὶ τὴν μάχην, καὶ ταράττειν ἀπαντας ἐπιχείρουν, δισα καὶ χειρας ἐν τοῖς τοιούτοις τοὺς τῶν βασιλέων εὐνούχους ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ διὰ ταῦτα καὶ θερμοργά, καὶ πραγμάτων μεταβολαῖς δει καὶ συγχύσεις χαίροντα. Καὶ οἱ μὲν εἰχοντο τοῦ πάλαι σκοποῦ, καὶ θρόνιν

(d) Editi et quidam mss. μαρκάριν.

(e) Ita mss. quidam. E litti vero δισ περι.

(f) Tres manuscripti, δι 50λιος ἔρθιπτο.

θροῦ καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρρησίας Ἀθανάσιον ἀποκεκλείσθαι πάσης ἐσπουδᾶς· ἔτερα δὲ πάλιν ἡ σορῇ πρόνοια ποιεῖται ψυχὴν, διὸ τῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου υἱῶν καὶ ἥλικές καὶ βασιλεὺς πρώτος ἐτύγχανε· Ὅμως γάρ τηνικαῦτα τῆς πρεσβυτέρας εἶχε τὸ κράτος· λῦσαι μὲν αὐτῷ παρασκευάζει τὴν ἑστίαν· ἐπιστεῖλαι δὲ Ἀλεξανδρέων, καὶ αὐτὸν ἔχουσι·

*Nικητὴς Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρέων
τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ.*

Οὐ μαίι μηδένα ὑμῶν ἀγνοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγαν κτήρια τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην Ἀθανάσιον πρώην συμβεβήκτα, διὸς τε κατ’ αὐτὸν κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἔχθρῶν ἀγρέθιστο πόλεμος, καὶ διπάς ἐν ταῖς Γαλλίαις σὺν ἡμοὶ διέγειν κεκλευστο, ὥστε μετρίᾳ γοῦν τὸν ἐπηρημένον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλίναι κινδυνον. Οὐ μῆτρα παντάπασιν δειψυγίῃ (a) καταδεδίκαστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτον δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον πολλῆς τινος ἀπέδινε περὶ ἐμοῦ θερπείας· ὥστε μηδὲν αὐτῷ γενέθαι τῶν ἀδουλήτων, εἰ καὶ καρτερικὸς, εἰπερ τις ἀλλαῖς, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστι· καὶ φερέπονος, καὶ τῷ κατὰ Θεὸν ζήλῳ πάντοιον δχθος· ἢδιον φέρειν δυνάμενος. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντίνος ὁ ἐμὸς πατήρ ἀποκατεστῆσαι τοῦτον δύον οὐδέπω τῷ ἴδιῳ θρόνῳ ἰσούετο· ἵς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὧν, καὶ μὴ φθάσας ἱκτηρώσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἐμοὶ κατὰ διαδοχὴν τὸ πρόγραμμα κατέλιπε, τελευταῖς περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐντολές ἐπιστήψας. Κελεύομεν οὖν ὑμῖν νῦν μὲν αἰδοῖ τε αὐτὸν τῇ πάσῃ, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσεσ: καὶ τιμαῖς ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παραζήμψαι, δις, ἐπειδὴν εἰς δύον καὶ αὐθίς ἡμῖν κατιστῇ, ὅτις τεύξεται παρὶ ἡμῶν τῆς θερπείας καὶ τῆς αἰδοῦς, καὶ ὑμεῖς; εἰσεσθε.

12. Τούτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, τῇ Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει (b), καὶ ἡδιστα μὲν αὐτὸν δὲ τῶν δρθοδόξων ὑποδέχεται δῆμος· ὅτοι δὲ καὶ ἀρειανίζοντες ἡσαν καθ’ ἐταιρείας συστάντες, πολέμους αὐθίς κατ’ αὐτοῦ καὶ ταραχάς ἀνερρίπτουν. Καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τὸν ἀγίου παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμὰς, καὶ ὅτι, μὴ ψηφισαμένης αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἐπάνθον (c), οἰκοθεν ἐστῶτα ταύτην ἐπιτρέψαι κατειλήψει τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειτα δὲ καὶ νεκράν τινα τοῦ ἀγίου κατεψεύσαντο (d) χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φάσοντες αὐτῷ ταύτην ἐνεκνεν καὶ θαυμάτων καὶ γοητείας, οἱ μιαροὶ ἐκεῖνοι καὶ διεφθερμένοι, καὶ φανερῶς γῆτες. Τὴν δὲ χεῖρα εἴναι τίνος Ἀρτενίου τῶν Ἀλεξανδρέων ἐνὸς, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἀθανάσιον ἐκκεκομμένην Οἵς δι βασιλεὺς, τὰ ὡτα κλαπεῖς (ἐπειδὲ καὶ πέφυκεν ἀκοή τῶν καινότητας τοιαύτας ἔχοντων, καὶ τερατείας πιθανῶς μάλιστα συγκειμένη ψυχάς εὔκλιους ἐπάγεσθαι), δειψυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς οὐ καταχρίνει Ἀθανάσιον (e)· τούτο γάρ τοῖς ἔχθροῖς ἐν παντὶς ἐσπουδάζετο· ἀλλ’ ὥστε, νόμοις τῶν πρα-

(a) Duo mss. δειψυγίᾳ. Alii, cum editis, δειψυγίᾳ.

(b) Ita mss. omnes. Editi vero. λαμέάνει.

A illa providentia apparabat, quae animum movit Constantini, et ætate et imperio, inter magni Constantini filios maximi: nam veteris tum ille Romæ imperium obtinebat, ut eum exilio liberaret: litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

B δὲ Ἀθανάσιον συνεκπέμψαι τοῖς γράμμασιν οὕτως

*Victor Constantinus Alexandrinis Ecclesie
et populo.*

Neminem vestrum ignorare arbitror, quae pridem acciderunt magno pietatis praeconi, et venerandæ legis interpreti Athanasio, quomodo adversus illum a veritatis inimicis bellum sit concitatum, et qua ratione mecum in Galliis versari jussus sit, ut ita imminentis capiti suo periculum declinare posset. Neque tamen perpetuum ipsi exsilium iudictum fuit; sed etiam illo ipso exsilio tempore, multa nobis ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem acciderit. Tametsi ærumnarum, si quis alius, et laborum patiens pro veritate est: atque ex zelo secundum Deum quamvis angustiam ferre valet. Sane beatæ memoriae Constantinus pater meus brevi eum in proprium restituere volebat: qui cum vita finis immineret, nec posset scopum implere suum, rem mihi hanc agendam per successionem reliquit: datis pro viro illo supremæ hac de re voluntatis junctionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam eum cum omni reverentia, cum splendido occursu et honore excipiat: et postea ad nos eum iterum remittatis, qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum quanta a nobis excipiendo sit reverentia, vobis compertum erit.

C 12. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam petit, ac libentissime quidem illum recipit orthodoxus populus. Quotquot autem Ariani erant una convenientes, bella rursus et turbas movere, Eusebianisque alias sancti calumniandi occasionses suppeditare, quod scilicet nullo synodi decreto regressum ab exilio concedente, ipse sua sententia remigrans occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quamdam manum afferentes, falso jactitant illam eum resuscuisse mirabilium patrandorum atque prestigiarum causa. Ilæc, inquam, aiebant illi execranti, corrupti, ac aperte venefici homines. Manum autem dicebant esse Arsenii cuiusdam Alexandrini, arte quadam, ab Athanasio resectam. Quibus verbis imperator captus auribus (nam solet auditus ad tales novitates resque portentosas credendas propensus simplices animas secum trahere), nequaquam perpetuo exilio Athanasium ab alio exilio janijam reversum multavit, id licet inimici obtinere totis viribus niterentur; sed jubet ut secundum leges hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille

(c) Unus, ἐπάνθον. Alii, κάθοδον.

(d) Sic omnes mss. recite. Editi, κατεψυγίσαντο.

(e) Ita mss. Editi vero, Ἀθανάσιον.

subeat supplicium, si in talibus deprehendatur deictis. Archelaum itaque virum sibi familiarem et domesticum, una cum Nonno tum Phœnices praefecit, ad earum perquisitionem rerum mittit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de præstigiis illis exspectabat, paulum dilatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores exspectarentur qui ipsis oculis exsecrandum facinus perspicerant. Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rei hujusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri dispensavit, quo ipse tandem Arsenius adisset, cuius erat manus demorta, injusta præcilio, talisque tragœdia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus haud leves datus rœnas, fugam cogitat, atque Athanasio et Ecclesiæ se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rati nonquam ausurum Arsenium, non modo ad medium Judicium procedere, sed ne ipsam quidem domum obtueri, ob nefarium scilicet et detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscessam manum illi ascriberant, atque id contendebant, ut tanta impietas, tanti flagiti crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

節ημα, καὶ τὸ μῆσος, αὐτὸν ὑποστῆναι διετέλοντο

43. Fama ergo undique perlata, Arsenii causa Athanasiū de veneficio judicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa ante generosam illam animam interitura erat. Per bonum mali medetur, et clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihil dicens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sisit, atque privatim cum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante judicium appareret, neque se quo-rumpiam oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem judicium declinarent. Arsenius ergo ita se gesit, ac in tutissimo latebat loco. Inter hæc minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis ex-aliata erat; sed ad alias procedebat insidias, ac cœtu ad tribunal iterum convocato adulterii crimen intentant pravis affectibus carenti homini. Fuitque drama hujusmodi: mulierem quamdam introducunt impudenti vultu, abominanda mente, quæ egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumnatrix, pecunia empta aiebat se domi excepsisse Athanasium, et pietatis et virtutis causa. Cum autem ad medium circiter noctem ventum esset, contraria omnino iis quæ existimasset, vidisse, passamque ab illo esse. Sic illa accusante, aiferat Athanasius hæc audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter, foris ad iannam stantes: qui aduersus eam calumniam aliquid exegit sapiens et valde generosum. Repente enim cum Athanasio ingressus, eumque probe re-

A γμάτων καὶ διαιτητῶν ἐγχειριζομένων, νόμιμου εἰ-
τὸν ὑποστῆναι καὶ τιμωρίαν, ἐὰν ἐπὶ τοιούτοις ἀλῷ
ἀμαρτήμασιν. Ἀρχέλαιον τοιγαροῦν ἁνδρα τὸν σύντροφον
συνεστίνω καὶ ὄμοφόρων. ἅμα καὶ Νέννῳ (ἀ) τότε
Φοινίκης ἔρχονται, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἔκ-
πέμπτει. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τὴν Τύριον γεγύνασιν· ἐν
αὐτῇ γάρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἔμενεν
ἔλέγχους· ὑπερετίθετο μικρὸν τὴν ἔξετασιν, τῷ μὲν
δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγόρους τοὺς
αὐτοῖς δῆθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μῆσος ἰδόντας ἔκδεχομέ-
νη· ὡς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀλήθειας δείκνυσιν, ὅτι
Θεὸς ἀνωθεν ἦν ἐφορῶν τὰ τοιαῦτα, καὶ τὴν ἀναδολὴν
φιλανθρώπως οἰκονομούμενος, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀρσέ-
νιον ἐπιστῆναι, οὐδὲν δέ τινα ἐπέρχεται τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γάρ
B οὗτος εἰς μὲν ἐτύγχανε τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν,
διὰ τινα δὲ πρᾶξιν τῶν ἀπορήτων (β) δίκαιος οὐ
μεμπτές ἀποτίσαι μέλλων, δρασμὸν ἐννοεῖ, καὶ φυ-
γάς Ἀθανασίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται. Οἱ
γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἔκεινοι, τὴν πονηρὰ τοῦ ἀντικει-
μένου μερὶς, μηδέποτε τολμῆσαι Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως
εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐ-
τῆς προκύψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰδημενοί, διὰ τὸ τῆς
πράξεως ἐναγές καὶ ἀπόπτυστον, διὰ τοῦτο γοῦν
αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγραφον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀσέ-
μγονον· καὶ τὸ δυναμα συνεχῶς Ἀρσένιον προέτεινον.

13. Πανταχοῦ τοίνυν τῆς φήμης διαδρυεῖσθε, ὡς
C ἀρρα μέλλοι· δι’ Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γο-
τείας· ἐπειτα δὲ καὶ ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἡδη παρελ-
θοῦσῃ, οἴκτον ἔκεινος Ἀθανασίου λαβὼν, καὶ τὴν
ἀλήθειαν ἐλεῖσας· καὶ γάρ ἔμελεν αὕτη προαπόδιλυ-
σθαι τῆς γενναλας ψυχῆς· καλῷ τὸ κακὸν ἴσται, καὶ
τὴν λαθραλαν ἔκεινην φυγὴν παρβήσιᾳ φανερῷ θερα-
πεύει. Καὶ πάντα καὶ ἐκυρωθεῖσαν ἐν οὐδενὶ θέμενος, τὴν
Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, καὶ μόνῳ πρόσεισι
μόνος Ἀθανασίῳ, καὶ κατ’ ἴδιαν αὐτῷ συγγίνεται.
Οἱ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσένιῳ συμβούλευει, καὶ ὑποτί-
θησιν, ὥστε μή πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ
δῆλον ἐαυτὸν ὀφθαλμοῖς τισι τὸ παράπαν ἐνθεῖναι·
ὅπως μή τι καὶ κακὸν ἵσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν
ἥγουν, εἰ μή τοῦτο, ἀλλὰ τὴν δίκην τέως ἐκκλίνωσιν.
Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐποίει, καὶ ἀσφαλέστατα ἦν
χρυπτόμενος. Οἱ φύλοι δὲ οὐκ ἡρέμει, οὐδέ τινα κό-
ρον ἔστι τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐτέ-
ρας ἐχώρουν ἐπιθυμούλας· καὶ τοῦ βίβλους αὐθίς συ-
κροτηθέντος, μοιχείας ἔγκλημα ἐπῆγον τῷ ἀπαθεῖ.
Καὶ τὸ δράμα τοιοῦτο· Γυναικά τινα παράγουσιν,
ἀναιδῆ τὴν δύνιν, βδελυρὸν τὴν διάγοιαν, ἀκριδῶς τὰ
συκοφαντῶν ἡ στημένην. Αὐτῇ οὖν ἡ συκοφάντις,
χρημάτων δικιῶν γενομένη, ἐλεγεν, ὡς ὑπεδέξαιτο μὲν
τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαβεῖς χάριν καὶ ἀρετῆς·
ἐπεὶ δὲ περὶ μέτας γένοιτο νύκτας, τάναντία παντά-
πασιν ὃν ὑπελήψε, παρ’ αὐτὸν καὶ ἴδεν καὶ παθεῖν.
Ταῦτα τῆς κατηγόρου διεξιούσης, παρῆν ἀκούων καὶ
Ἀθανάσιος, συμπαρῆν δὲ σύντῷ καὶ Τιμόθεος δι πρε-
σβύτερος ἔξι, παρὰ τῇ πύλῃ ἐστῶτες· ὅστις ἐπινοεί-
ται τι πρὸς τὴν διεβολὴν, συνετὸν ἄγαν καὶ γενναῖον.

(a) Omnes mss. Νόννῳ. Edili, Νόνῳ.

(b) Tres mss. ἐπιβρήτων.

Ἄφω γάρ σύν 'Αθανασίῳ ἐπιπεσών (a), κάκετον εύ μᾶλα ὑποκρινάμενος διτιμόθεος, Γύναι, φησὶν, ἔγω σοι νῦντωρ ἐπῆγαρον τὴν βίαν, ὡς αὐτῇ λέγεις, ἔγω; Ή δὲ πρὸς τοὺς δικαστὰς, ὡς εἶχεν εὐθὺς ἵταμῶς ἤγαν καὶ ἀναισχύντως ἐπιστραφεῖσα, Οὗτος μου, φησὶν, ὁ φθορεύς οὗτος ὁ τῆς ἀγνείας ἐπίβουλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, διπάρ' ἐμοὶ καταλύεις, καὶ ἀντιδοὺς τὴν βίαν τῆς χάριτος. Τῆς ἀκολάστου τοίνυν ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἐσυτῆς φτημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἰκοθεν ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φωνέστης, ἀνθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ήδει. τὸν ὑπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, διστις ἦν, καὶ τοῦ τέλεσματος ἐν φωνεῷ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς δι τοις καὶ χρήσονται λοιπὸν ἐσυτοῖς οὐκ εἰδότες, ησυχὸν τι καὶ γαληνὸν ὑπομειδιῶσιν· διπάρ εἰλιθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπήν διεψεύσαι μηχανωμένη. Οἱ γάρ αὐτοὶ πάντα ἤσαν 'Αθανασίῳ, καὶ κριταὶ, καὶ μάρτυρες, καὶ κατηγοροι. Διὸ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοτείας ἔγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνότιοι παραμύθιοι τι τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐφευρεῖν σπουδάζοντες. Τὸ δὲ ἦν ἔλεγχος μᾶλλον τοῦ φεύδους ἐπιφανέστερος. Προσάγουσι· (b) τοίνυν τὴν χείρα, μῆσος οἰκτίρμοσιν διφθαλμοῖς, οὐδὲ φιλῶς μόνον ίδειν διεκτόν. Ταῦτην ἀπηγνῶς ἐκεῖνοι καὶ ἀναιδῶς ἐπιτίσιντες τῷ ἀγίῳ. Αὕτη σου, φησὶν, 'Αθανάσιε, καὶ σιγῶσα, κατηγορεῖ· αὐτῇ σου ἀφύκτως ἔχεται καὶ στερβός· ταύτην οὐ λόγοις, οὐ τέχνῃ, οὐκ ἄλλῃ τινὶ μηχανῇ δυνήσῃ διαφυγεῖν. 'Ισσαι πάντες 'Αρσένιον, οὐ σὺ, ἀδικεῖ καὶ ἀνδρίσεις, τὴν χείρα ταύτην ἔκοψας. Δέγοις ἀν διδῇ λοιπὸν, ἐφ' ψέκρησαι ταύτη, καὶ πρὸς τί ἄρα τὴν ἐκκοπήν (c) Ἐδρασας; 'Ο δὲ πραεῖ φωνῇ, καὶ ὡς ἀν εἴποι ψυχὴ τοιαύτη, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ἡγαλοῦν σπεύδουσα, δις, ἀνδρώς ὑπὸ Ιουδαίων κρινόμενης οὐκ ἔριζων ἦν οὐδὲ κραυγάδων, ἀλλ' ὡς πρόδατον ἐπισφαγήν ἤγετο, τὰ μὲν ὅλως στιγῶν, τὰ δὲ πράως ἀποκρινόμενος. Τίς οὖν ἐξ δύμων, φησὶν, 'Αρσένιον ἔγνωκός; ή τίς δ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν ἀκριβῶς εἶναι εἰδὼς; Οὐκ ὥλιγον δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καλέρδας δικαστῶν, καὶ 'Αρσένιον αὐτὸν, καὶ τὴν χείρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένων, λύσας αὐτίκα, τὴν σκηνὴν 'Αθανάσιος, καλεύει παρελθεῖν εἰς μέσους 'Αρσένιον. Ἐπειδὲ δὲ οὗτος εἰσῆκθη ζῶν τε καὶ ὑγιῆς ἀμφὶ τὴν χεῖρα, προσχών τοῖς τε κατηγόροις καὶ τοῖς κριταῖς δι μακάριος, καὶ δρεμύτερον ἐμβολέψας αὐτοῖς. Οὐκ οὔτος, ἐφη, 'Αρσένιος; οὐχ οὗτος διπάρ' ὑμῖν νεκρὸς καὶ τὴν χείρα καθ' ὑμᾶς ἀποδειληκώς; οὐχ οὗτος δι πάσιν 'Αλεξανδρέσι γνώριμος; Καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίτατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἀν καὶ δῆλος διφθαλμοῖς εἴναι τοῖς πᾶσιν, ὑπεκάλεις πρῶτα τὴν δεξιάν· εἴτα κελεύει πρὸς ὑψός ἀνατίναι καὶ τὴν λαϊάν, καὶ μέγα τι καὶ γεγωνὸν (d) ἀναράξας, οἰα τοὺς μακρὸν τῆς ἀληθείας δυταὶς ἀνακλούμενος. Οὗτος μὲν, ὡς διδόρες, 'Αρσένιος, ἐφη· αὗται δὲ χεῖρες ἐκεῖνοι, τὴν ἐκκοπὴν ἀγνοήσαται. Τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς 'Αρσένιον, ἀπιδῶν πρὸς τοὺς κατηγόρους, 'Ω θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταὶ, ἀξιῶ τις τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνος ἡ ἐκτμηθείσα χειρὶ αὐτῇ, καὶ τιμῆν ὡς την ἐκτομῇ ἐργασαμένοις ταύτης ἐγκαλουμένη;

(a) Tres mss. ἐπεισπεσών.

(b) Quidam mss. προάγουσι.

(c) Alii ἐκτομήν.

PATROL. GR. XXV.

A præsentans Timotheus : Mulier, ait, ego tibi nocti vim intuli, ut ipsa aīs. Egone? Tum illa ad judices conversa quam citissime, proterve valde ac impudenter : Hic, ait, est corruptor meus, hic castitatis meae insidiator. Hic, non aliis, est qui ad me diversatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa sic suis ipsius verbis convicta, et in seipsum teste, ut ita dicam, apparente, quippe quæ nesciret quidem quem illorum accusaret : reque ita pālam facta, judices, quid postea facerent ignorantes, quiete atque tranquille subrisere, ut solet fieri ubi quispiam in consilio inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipsi namque omnia erant Athanasio, judices, testes, accusatores. Quare legis sententiani contra calumniatores omittentes, ad veneficii crimen convertuntur, insanique in secunda accusatione, requirunt pristini pudoris levamen, quod potius erat apertior mendacii reprehensio. Manum itaque producunt, rem exsecrandam misericordibus oculis, neque vel solo visui ferendam. Ille crudeliter illi et impudenter sancto viro agitantes : Ille te, aiunt, Athanasi, vel silens accusat : hæc te firmiter ac sine effugio urget : hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arsenium, cui tu, inique et impurissime homo, manūm hanc amputasti. Dic ergo jam, quam ad rem illa es usus, et ad quem usum abscideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat tamē animam, quæ omnia studiose exsequebatur Christum spectantia, qui cum inique a Judæis judicaretur, non contendebat, neque clamabat, sed tāquam ovis ad eadem ducebatur, partim omnino silens, partim mansuetus respondens : Quis vestrum, ait, Arsenium novit? aut quis accurate scit, hanc ejus esse manum? Ad hæc autem non paucis cathedra surgentibus, et Arsenium ipsum ejusque manum se probe nosse contendentibus, solvens statim scenam Athanasius, jubet in medium prodire Arsenium. Cum autem ille vivus ambabusque manibus sanus inductus esset, tum beatus ille vir accusatores et judices intuitus, torveque homines aspiciens : Nonne, ait, hic est Arsenius? nonne hic est, qui secundum vos mortuus est, et manum amisit? nonne hic omnibus Alexandrinis est notus? et simul ad medium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit : hinc jubet illum attollere sinistram, atque magna altaque voce exclamans, quasi eos qui longe erant a veritate revocaret. Illic, o viri, inquit, Arsenius : hæc manus illius sum, amputationis nesciæ (e). Tum Arsenio relicto, ad accusatores conversus : O mirabiles, inquit, judices, rogo, quisnam is sit ostendite, et cujusnam hæc abscissa manus, quæ nos amputationis accusat? D

(d) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγονός, euīn editi.

(e) Forte vitiosa lectio.

14. Tunc non ultra judicibus tolerabilis cathedra fuit, sed una cum satellitibus, ea relicta, tristes admodum ac demissa facie evidenter pudoris signa in vultu ferentes, abscessere. Itaque populus cum illos sic perturbatos cerneret, ac cum pudore et tristitia a tribunali recedere, quasi eorum et suæ pariter impietatis studio effervesceret, jam enim Arii lue pene repletus erat: et alioquin, ut et episcopis et imperatori gratum faceret, Athanasium laedere tentabant, ac undique virum circumsistunt, verbis perstringentes, manus inferentes: Garrulus, veneficus, qui male pereat, aientes, multaque alia iis pejora, quæ nihil sane ad illum attinebant, sed ad eos qui hæc proferrent, quæ etiam clementiora erant iis quæ ipsi audire merebantur: tum judicibus conviciabantur, quod non poenis alque supplicii, potius quam legitimis argumentis, sententiam tulissent, ac mortem ipsi, suopte nutu, Justo comminabantur. Cum tanta tamen seditio excitata fuisset, et tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem Gallio curavit, qui tum præfectus erat civitatis; ita malum ulterius pervasurum fecisset, nisi Archelaus descendens, verborum suasione et lenitate plebem sedasset, Athanasiumque ab iis mox dilaniandum, ex mediis populi manibus eripuisset, clamque urbe subduxisset. Erat porro Archelaus tribunalis quidem præfectus: virque alias prudentissimus, niansuetissimus, ac dicendi peritissimus paratusque ad mortis periculum adcedendum, si id opus fuisset. Hic populo furenti minime cedens, suadet Athanasio ut per secretos urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de causa urbe excessisset, coacti injustissimi illi judices deliberant contra sanctum, reumque allatorum criminum pronuntiant. Scribunt acta, quæ ubique divulgant: intercludunt eum aditu omnium regionum, urbium, ecclesiarum: omniq[ue] ratione ostendunt tenebrarum filii, se longe abesse velle a tanta luce. Ira item incendunt Constantium adversus illum; ita ut etiam pecunias et honores decernere iis qui aut vivum indicarent, aut mortui caput afferrent. Ille vero ac si non intra Romanis fines imperii, sed etiam extra orbem exsulare jussus et damnatus, sexennium in lacu sicco et inaquoso latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad finem usque latere liceret, sed futurum esset ut insequente die caperetur, ubique enim accurate perquirebatur, et investigabatur, divina quadam providentia et visione lacu egressus, alium in locum procedit. Post metuens ne illic quoque comprehensus periculum iis crearet qui se recepissent, ex orientalibus discedens partibus, ad occidentales concedit.

15. Imperabat tum in Occidente Constans Constantini frater, qui nuper fratri Constantino success-

(a) Tres miss. ἀνεκτόν.

(b) Ita mss. Editi vero δικαιάτοι, ironice.

14. Τότε ούχ εἶ τοις δικασταῖς ἀνεκτῷς
 (a) ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λίαν καὶ κατηφεῖς, σαρῇ τὰ σύμβολα τῆς αἰσχύνης ἐπὶ τῶν δικέων φέροντες ἀνεχύρουν. Τὸ γοῦν πλήθος, οὗτως αὐτοὺς ιδόντες τετραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνῃ καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικαστηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὥσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλώσαντες, (ἥδη γάρ τῆς Ἀρείου λύμης Ικανῶς ὑποπέληστο, ἀλλὰς τε δὲ καὶ τοῖς ἐπιτσκόποις καὶ βασιλεῖ χαριζόμενοι,) βλάπτειν Ἀθανάσιον ἐπεγέίρουν, καὶ περιέστανται πάντοθεν αὐτὸν, βήμασι βάλλοντες, γείρας ἐπάγοντες, δὲ λῆρος, δέρης, δὲ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἔτερα χείρω τοῦτον ἀποκαλοῦντες ἢ πρὸς μὲν ἐκείνον οὐδὲν ὅλως κοινὸν εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῷ τῶν δέοντος ἡσαν φιλανθρωπότερα, καὶ ὅντας ὑπῆρχον ἀκούειν ἄξιοι· αὐτοὶ τε τοῖς δικασταῖς διαλοιδορούμενοι, ὅτι μὴ ποιναῖς μᾶλλον καὶ τιμωρίαις, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχοις τὴν φῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θάνατον οἰκοθεν αὐτοὶ πάλιν ἀπειλούμενοι τῷ δικαίῳ. Τοσαύτης δὲ ὅμως στάσεως ἀναρρίπτεισθης, καὶ τηλικαύτης ἀταξίας ἔχουστης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὅλως ἐμέλητος τῷ Γαλλίων, δικῆρε τότε τῆς πόλεως· ὥστε καὶ προσῆν τὸ κακὸν περαίτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος, καταδίκης, πειθοὶ τε λόγων καὶ ἡμερότητι λειποῦσι τὸ πλήθος, καὶ μέλλοντα διαπάσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ μέσων τῶν τοῦ δῆμου χειρῶν, αὐτὸν ἀφαρπάζει, καὶ λαθραῖς ὑπεξάγει τῆς πόλεως. Ἡν δὲ Ἀρχέλαος οὗτος τοῦ κριτηρίου μὲν προεστώς· τάλλα δὲ καὶ σωφρονέστατος καὶ ἐπιεικέστατος, καὶ εἰπεῖν ικανώτατος, εἰ δέ που καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἐτοιμάζατος. Οὔτος οὖν εἴης παινομένῳ τῷ δῆμῳ, πείθει τὸν Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἔξδοις ὑπεξελθεῖν. Τοῦ δὲ διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ ἀδικώτατοι (b) δικασταὶ, συνελθόντες, βουλεύονται κατὰ τοῦ ἀγίου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον τοῖς ἐγκελημένοις ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήματα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλείουσιν αὐτὸν πάστης χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρόπῳ δεικνύουσιν οἱ τοῦ σκόπους υἱοὶ μαχράν εἶναι βουλεύθαι τοιούτου φωτός. Ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνστάντιον (c) κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτείνειν τοῖς ἡζώντα τὸν ἄνδρα μηνύσουσιν, ἥ ἀναιρεθέντος τὴν κεφαλὴν οἰσουσιν. Ὁ δὲ καθάπερ οὐχ ἐν δροῖς τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, ἀλλ' εἴκω καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης τὴν φυγαδεῖαν καταχριθεῖς, ἔκτον μὲν ἕτοις ἐν λάκκῳ τινὶ ἔγραψε παντάπαις καὶ ἀνύδρῳ λανθάνων ἐκρύπτετο· ἐπειδὴ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ τέλους, ἀλλ' ἐμπλεῖ τῆς ἐπιούσῃς διλίσκεσθαι· πανταχοῦ γάρ ἀκριβῶς ἔξητείτο καὶ ἀνιγνεύετο· θεῖται τινὶ προνοίᾳ καὶ δύει τοῦ λάκκου ὑπεξελθών, ἀλλαχοῦ μεταβαίνει. Ἔπειτα, δεῖσας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀλούς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἰτίοις καταστῆ, πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς ἡύας μετεφοίτεα.

15. Ἡρχεις δὲ αὐτῆς τηνικαῦτα Κώνστας δὲ Κωνσταντίου ἀδελφὸς, ἀρτὶ τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντίνον

(c) Ita mss. Edili vero, μαχρὸν εἶναι βουλεύεσθαι... Κωνσταντίνον, male.

διαδεξάμενος, δις, εῦτω τὴν ἀρχὴν διαθεὶς, ὥσπερ καὶ πρότερος τῆς Ἀκολῆψης παρὰ τῷ ποταμῷ "Ἄλσφ τὴν τελευτὴν ἐπιβίσει τῆς στρατιᾶς. Τῇ Εὐρώπῃ τοιγαρούν 'Αθανάσιος ἐπιστάξ, Ἰουλίῳ τε Ρώμῃς ἐπισκέψας, πρόδη καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κύνωντας παραβαλὼν τὸ κατ' αὐτὸν διηγεῖται. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν ἑαυτῶν, διαστροφῇ δὲ τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐν 'Αντιοχείᾳ συγχροτεῖται, ὡς μὴ νῷον, καὶ διὰ Γεώργιος τις, πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεωργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὅσφι οὐδέπω μέλλει ἀντικαθίστασθαι, φέρειν οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἔγραφεν ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δῆμῳ, παρακαλῶν, ἀπειλῶν, νοικετῶν, παντοδαπάκης ἐλίττων ὁδούς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαραδέκτους μείναι παντάπαις τῶν Ἀρείου ζιζανίων, καὶ πάσης ἀμιγῆ βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὁρθοδοξίας τηρῆσαι τὰ σπέρματα. Οἱ δὲ περὶ Εὐσένιον, δεινοὶ καὶ παρασύραι τινα, καὶ ὑποποιήσασθαι δυτες, ὡς ἡδη πολλὴν ἑώρων τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλη γλώσση πρόδη τὸν βασιλέα κατειπόντες 'Αθανασίου, καὶ τὸν εὐκολὸν ἔκεινον καὶ ἀφελῆ Κυνωνταῖον δλον ἐπισπασάμενοι, καὶ δράμψηφον (α) αὐτοῖς θέμενοι, 'Αθανασίου μὲν καθαίρεσιν καὶ μὴ παρόντος καταψήφιζονται· Γρηγόριον δὲ τινα τῇ 'Αλεξανδρέων, λύσης ἀναπεπληρωμένον 'Αρειανικῆς, ἀντεισάγουσιν. Οὕτω δὲ πρόδη τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἡδη τὴν ἔξουσίαν καὶ δόγμα οἰκείον εἰσφέρουσι. Γρηγόριος δὲ, μῆπω τῆς 'Αλεξανδρέων ἐπιβίας, ὡς ἡδη τῆς Ἐκκλησίας προεστῶς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιούμενος, καὶ ὡς περ ἔχειν παρ' ἑαυτῷ προσδοκῶν, ὅπερ οὐδὲ διηρέειν τὴν τάπειζετο, γράμματα χειρὸς λίδαις καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. Τοιούτον γάρ ἀναίδεια καὶ κουφότης ἐν χερσὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσένιος μέντοι, δις καὶ ἀξιόμαχος ἦν τῆς ἀσεβείας προασπιστῆς, ἐπειὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ εἰς παρόντα διέθετο, πρεσβεύεται πρόδη Ἰουλίου, πολλὴν μὲν 'Αθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ δις ἔρβαψε κατ' αὐτοῦ ἐπιθυμούλας καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἄμα καθίσαντος ἀνδρὸς καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰουλίον. Οἱ δὲ (ἥν γάρ οὐδὲ οἷς πλάσματις καὶ δόλοις εὐκόλως ὑποσυρῆναι, ἀλλὰ καὶ φωρᾶσαι ταῦτα καὶ συνειναι μᾶλλον διζύτας), τὰ Εὐσένιον γράμματα κομισάμενος, καὶ επουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διελθόν, καὶ σαφῇ φυλαρίαν δυτα κατανοήσας, τούναντίον αὐτὸς ἀποψήφισάμενος, καὶ γράμματιν 'Αθανασίου δχρώσας, ἐκπέμπτει πρόδη 'Αλεξανδρέαν, οὐκ διλγα καὶ τῶν προκετῶς αὐτὸν καθειλόντων ἀδάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρόδη τὴν οἰκείαν καταγομένου, τοὺς ἐν 'Αντιοχείᾳ συνειλεγμένους θύρωνος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ δέος, μῆτη, προληπτεῖσης 'Αθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτεχεῖσθη λοιπὸν αὐτοῖς ἡ πρόδη 'Αλεξανδρειαν πάροδος. Ταῦτα τοι καὶ τὸν μὲν ἐλεῖν (μᾶλλον δὲ ἀνελεῖν), ἐσπούδαζον, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντεισγαγεῖν. Διδ δὴ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατῆγον εἰς 'Αλεξανδρειαν. Συνέπραττε δὲ Γρηγορίῳ τὴν κάθοδον

A serat, qui cum ita de imperio statuisse, ut dicitur, exeritus sui seditione ad Aquileiam prope Alsumium finem vitæ accepit. In Europam cum advenisset Athanasius, Julianum adiit Romæ episcopum. itemque Constantem imperatorem, quibus suas res commemorat. Cum audisset autem de synodo, quam ad suam ipsorum perniciem, et ad fidei orthodoxæ ruinam, Antiochiae nullo jure coegerant; et quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, γεώργιον, id est agricultura, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptum litteras misit, clero, magistris, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Arianaica zizania reciperen, seminaque rectæ doctrinæ blasphemias nullo modo commiscerent. Eusebiani porro graves ad persuadendum, et ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrenata lingua apud imperatorem criminantes Athanasium, atque persicilem illum et simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam pertrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitratu suo hæc ita dispensarunt, magna iam cum potestate suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, et thronum occupasset; et quasi Jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnum quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia et levitas, in manu semper illa habere se putat quæ exspectantur. Eusebius autem, dignus, sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constituta fuere, legatos mittit ad Julianum, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias et sycophantias, judicem simul et correptorem constituens Julianum. At ille (neque enim talis erat qui commentis et dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas), cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter et attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contraria ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munium suis remittiit Alexandriam, nec parum perstrinxit eos qui deposuerint.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, haud modicus tumultus ac tremor invasit eos qui Antiochiae congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsum capere (imo potius occidere) quereribant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero

(a) Sic mss. Editi vero. ἐπισπασάμενοι, καὶ δράμψηγον.

comitabatur Syrianus dux, cum sua militum manu, ita jubente imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicemus. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac per vigiliū agebat. Tum quasi in pugna irruit dux, instructaque acie cincta ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo dampnum inferretur, præcipit diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam exceptit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro jussi sunt per eamdem omnes exire januam. Duci vero et militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecterunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocunque eum in loco viderent interimerent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum et plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romanum remigravit. Gregorius vero occupata iam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audacter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitatavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Hujusmodi tumultu propter Christum Iesus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitanæ Ecclesiæ tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcunque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, synodus aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam aiebant, quam ut secum una sana fides damnaretur.

περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι τὰς οὐστές καὶ τὰς τῆς ὑγιοῦς πίστεως αὐτοῖς συγκαθαίρεθῆναι.

17. Amborum igitur jussu imperatorum, univer-
salis rursum et œcumonica synodus Sardicæ congregatur. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyras Mareoticus recensebatur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se nunquam colloquium instituturos, nisi Paulum et Athanasium ex concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerime Eusebiani regressi sunt, et cum Philippopolim pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventionem: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia, Rex Christi!) aperte anathemate condemnant: in epi-

A καὶ Συριανὸν; δι στρατηγὸς μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω κελεύσαντος βασιλέων, ἵν' Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκεῖνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν πραγματεύσηται. "Οπως δὲ καὶ διαφυεῖν ἐκ μέσης αὐτοὺς τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἴσχυσεν, δι λόγος δηλώσει. Ἡδη περὶ δύσιν δυτοῖς ἡλίου, τὸ μὲν πόδις ἀρπάζοντές τε καὶ πανυψίζοντες ἤσαν, ἥκει δὲ ὥσπερ ἐν μάχαις δι στρατηγὸς, τὴν στρατιὰν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβών. Ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν δρῶν Ἀθανάσιος, καὶ φροντίδων πληρούμενος, οὐχ δπως ἀν αὐτὸς μὴ ἀλῷ, ἀλλ' ὅτις δὲν μᾶλλον τῷ λαῷ μηδεμίᾳ δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρύξαι τῷ διακόνῳ τὴν εὐχὴν δὲ ὥδη τις· τοῦ πλήθους κοινῇ διεδέχετο. Είτα βρῆς τε πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὡς εἰκός, γινομένης, διὰ τῆς αὐτῆς ἀπαντας ἔξιντας πολὺς ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστέτακτο. Τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν φίλα (α) τε ἦν πρὸς τὸ πλήθος, καὶ οὐδενὶ τούτων χειρας ἐπῆγον ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς διφθαλμὸς ἐώρα τὸν Ἀθανάσιον, ὃπου περ ἀν αὐτὸν ίδόντες ἀνέλοιεν. 'Ο δὲ, τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἰα τῶν πολλῶν εἰς, διὰ μέσου τοῦ θορύβου καὶ τοῦ πλήθους διελθὼν, καὶ ταύτη στρατιωτῶν δηματα λαθὼν, ὄφετο. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ἄρμην οὗτω διαφυγῶν ἐπανῆκε. Γρηγόριος δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἥδη κρατήσας, κατὰ τῆς ὁρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὠπλίζετο, διὰ μηδὲ φέρειν οἵδες τε ἀν δι τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος. στάσιν τε χαλεπήν ἀνήψαν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναὸν, ἐνέπρησαν. Παραπέλασε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ δι μέγας ἐν ἀγίοις Παῦλος δι τῆς Κωνσταντίνου τηνικαῦτα προεστώς (β) Ἐκκλησίας. τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθεὶς, καὶ εἰς Ἄρμην φοιτήσας, καὶ κοινωνὸς Ἀθανασίῳ τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κώνσταντι: τοίνυν ἔκει καὶ Ιουλίῳ συννεγχέστες, δια τε αὐτοὶ πάσιν, καὶ δια κατ' αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσειν, ἀπαντα διηγοῦνται. 'Αμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κώνστας περὶ τούτων εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει: ἐπει δὲ οὐδὲν πλέον τὴν τινα, σύνοδον ἐτέραν κοινὴν οἱ περὶ τὸν καθαιρέσεις αὐτῶν μὴ δι' ἀλλο τι φασιν ἐπινεοῦσθαι,

17. Γνώμῃ τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμφοῖν * κοινῇ τε ἄμα καὶ οικουμενικῇ κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὐθίς αὐθοῖςται σύνοδος. Καὶ τῶν μὲν ἐσπερίων, καθά φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπίστοποι πλείους ἢ τριακόσιοι· τῆς ἑώρας δὲ μόνοι, Σαδίνος φησιν, ἑδομήκοντα, οἵς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας δ τοῦ Μαρεώτου τριθμητο. Οἱ μὲν οὖν Ἀσίαθεν συνερρυπηκτές οὐδὲ εἰς δψιν τῶν ἐσπερίων ἐλθειν ὑπέμενον, Ισχυριζόμενοι μὴ ἀλλως αὐτοῖς εἰς λόγων κοινωνίαν ἐλθεῖν, Ι μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. Τῶν δὲ μηδὲ διλαχρις ἀκοῆς δυῆσαι τὸν λόγον ἀνασχομένων, ἐκεῖνοι ὡς εἰχον εὐθὺς ἀνέστρεψον, καὶ φύσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θράκης, ὡς διελον ἐν ἄδου πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ίδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ τὸ μὲν διοσύνιον οἱ πρόδηλοι τὴν ἀσέβειαν (τῆς σῆς ἀνοχῆς, Χριστὸ-

(a) Sic mss. Editi vero, φύλα γε, mendose.

(b) Ita mss. Editi vero τηνικαῦτα καὶ αὐτὸς πρ.

βασιλεύ!) φανερῶς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς δὲ τὴν τοῦ ἑτερουσίου δόξαν ἔκτιθενται, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς διαπέμπονται. Ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρώτα μὲν αὐτῶν ἐρήμην δικαίως καταψήφιζονται· ἐπειτα δὲ καὶ τοὺς κατηγόρους Ἀθανασίου τῶν οἰκείων ἐκάθιδοις βαθύμων· τὸν δρόν τε τῆς πίστεως τῆς ἐν Νίκαιᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνδρόνιον ἀναθεματίσαντες, κηρύγγησι τραντέρᾳ γλώσσῃ τὸ δόμοιον· καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ πᾶσαν μικρὸν τούτοις τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. Ἡ δὲ καὶ βασιλεὺς Κύρωντας ἀναμάθων, καὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστῆναι Πλαῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοῖς οἰκείοις παρ' αὐτοῦ θρόνοις ἡξίου. Τοῦ δὲ ἀναδυομένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος, ἀστροπτέρους αὖθις ἐκεῖνος ἐχρῆτο τοῖς γράμμασι, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἔκών εἴξειν, ἀλλὰ καὶ ἀντοῖς γοῦν εἰς τὴν ἡπείροις ἐκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ' αὐτοὺς Ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντίος τοίνυν οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἔτι καὶ χρόνον, ἀλλὰ, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἔνστασιν ὑπόδειλάς, οἰκείοις εὐθὺς μετεκαλείτο γράμμασιν Ἀθανάσιον. Τοῦ δὲ ὑπόπτως ἔχοντος πρὸς τὴν κλησίν οὐδὲ γάρ θαρρεῖν αὐτὸν εἴσα τὰ προλαβόντα· δευτέρους αὖθις ἐκεῖνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευτικὸν καὶ ἥπιον ἔχουσιν. Ός δὲ μηδὲ πρὸς ταῦτα καθαρὸς ἦν ὑποψίας, οὐδὲ οὕτως τῇ τοῦ ἀγρόδρου παρουσίᾳ τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο· ἀλλὰ καὶ πάλιν αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεῖται ἐν τοῖς γράμμασιν ἔτι τὸ ὑπειμένον καὶ προστρέψ· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων ἀπολογίαν, ὡς δρά βούλοιτο μὲν φησι τηνικαῦτα καὶ τῶν ιερέων τινὰ πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστελλεῖ· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μηνυτής ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας. Νῦν δὲ φησι καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀκόμητον γνωρίσει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαρρεῖν ἐγγυήσεται.

18. Ταῦτας Ἀθανάσιος δεσμάμενος τὰς ἐπιστολὰς, ἐκβάλλει μὲν τῆς ψυχῆς, εἰ τι περιδεξεῖς ἢν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδα πονηρὰν αὐτῷ ἐπιστείον (a). Ὑποδέξας δὲ καὶ αὐτὸν Κώνσταντον καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς αὖθις τε καὶ τὴν ὑπὸ Ἀρματίοις πᾶσαν ἡδονῆς πληροῦ καὶ φαιδρότητος καὶ ίδιαν ἕκαστος ἔορτὴν ἐποιεῖτο τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἐαυτοῦ ἐπάνθον. Βασιλεὺς μέντοι παραχρῆμα Κώνσταντος, καὶ αὐτὸς δὲ Ἰουλίος, δὲ μὲν βασιλικοῖς ὑπασπισταῖς καὶ δομοφόροις, δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς Ἀθανασίῳ (b) τὴν προπομπὴν ἐφιλοτιμοῦντο. Ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως ἀγανάκτησιν αὐτὸν Κωνσταντίος ὑποδέχεται, καὶ ἡδιστα τῇ ἀλεξανδρέων ἀποκαθιστᾷ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ ὁνειδίζει καὶ πράως, καὶ τὸν δρασμὸν ἐκείνων φιλικῶν αὐτῷ ἐγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου λαθρείαν καὶ διδρόλον ὑποχώρησιν. Ὁμως τούτων ἀπάντων μίαν, Ἀθανάσιος, χάριν αἰτῶ, ἐφη, τὸ καὶ μᾶς τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς Ἀρείου παραχωρῆσαι. Οὐ δέ καὶ προθύμως ἐκπληρῶσαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγείλατο, εἰπερ ἐτέραν ἐν Κωνσταντινούπολει καὶ αὐτὸς ἀπονείμη τοῖς δρθοδόξοις εἰς βραχεῖάν τινας ζύμην ὅλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

(a) Ita mss. Editū vero, ἐπιτεινόντων.

A stolis autem, alterius substantiae sententiam edunt, exemplariaque impietatis suæ apud suos ubique promulgant. His compertis ii qui Sardicæ erant, prius quidem deseritæ causæ illos jure condemnant. Hinc Albanasii accusatores suis pellunt gradibus. Confirmatoque Nicænæ fidei decreto, ac anathemate percussa τοῦ ἀνομοτοῦ, id est dissimilis, voce, clarius consubstantialitatem prædicant: scriptis ea de re libellis, hisce totum pene pervadunt orbem. Quæ cum didicisset imperator Constans, atque imperatori Constantio indicasset, rogat ut Paulus et Athanasius suis thronis restituantur. Tum illo tergiversante atque moras trahente, durioribus ille usus litteris, minatur, nisi cedat, vel invitum se cogendum fore ad utrumque Ecclesiæ suæ reddendum. Constantius ergo non ultra rem distulit nec compreendinavit. Sed fratris contentionem voritus, suis statim litteris accivit Athanasium. Illo autem de bujusmodi accitu male suspicante, neque enim eum quæ prius gesta fuerant fidenter agere permittebant, secundis imperator litteris invitavit officiosius ac mitius couscriptis. Cum autem nec illæ suspicionem levarent, ne tum quidem ejus profectum adventumque neglexit Constantius; sed rursum viro scribit, litterisque denuo magnam exhibet clementiam et humanitatem, imo de prius gestis excusationem, se voluisse aiens sacerdotum aliquos in ejus occursum mittere, sed nullum ad se ejus profectus nuntium venisse. Jam vero cum epistola se mittere diaconum Aletan, qui ei suum affectum patesceret, et de cætero fiduciam habere præcipieret.

18. Athanasius, his acceptis litteris, quidquid timoris supererat animo ejicit, nec non quidquid malæ spei in futurum esset. Cum eas Constanti ac Julio ostendisset, ingenti eos, et quidquid Romanis suberat, letitia inplet et gaudio. Tum singuli festum celebrabant ob Athanasii redditum ad thronum suum. Tum imperator Constans, et Julius papa, ille militibus et satellitibus, hic clericis laicisque qui iu DÆgyptio et Alexandriæ erant pene omnibus, jussere ut debito cum honore et apparatu reciperetur. Venientem porro placide admodum recipit illum Constantius, ac libentissime Alexandrinorum restituit urbi, clero, populo: mansuele tamen exprobrat, et amice arguit fugam, clandestinumque ex tribunali secessum. Attamen, ait, hanc a te, Athanasi, gratiam postulo, ut unam saltem ex Alexandrinis ecclesiis Acri sequacibus concedas. Ille se libenter concessurum postulatam rem promittit, dum ille unam item ecclesiam Constantinopoli orthodoxis concederet, in modicum fermentum totius veræ fidei. Cum imperator petitioni facile annueret, dolor adversarios intolerandus invasit, quod accessus quidam foret Athanasio et iis qui cum eo communia-

(b) Ita mss. Editū vero, Ἀθανασίου.

carent Constantinopoli. Constantio autem tum mi-
rabiliore prudentia Athanasius esse videbatur. Fer-
turque dixisse imperatorem stupore plenum haud
frustra qui Arianæ sunt hæresis, adversus virum
hujusmodi omnes movere machinas. Sic illius pru-
dentiam admiratus, reductionem illi gratissimam
adornat, scribitque Alexandrino populo, atque epi-
scopis et magistratibus per Egyptum. Itemque Ne-
storio Augustalio, ac Thebaidis et Libycæ prefectis,
ut eum magno honore et reverentia exciperent : ac
non solum ipsi thronus, sed etiam omnibus qui
cum eo communicarent proprius gradus et mini-
sterium restitueretur. His ille munitus epistolis, et
quasi resumpta fiducia, per Syriam et Palæstinam
iter habens Jerosolymam pervenit, atque Maximum
episcopum et confessorem convenit, didicique
quanta et ipse pro Christo passus esset. Enarrat
item vicissimi Athanasius quæ contra se ante, quæ
pro se nuper acta decretaque essent cum a synodo
tum ab imperatore. Quibus auditis Maximus, nihil
cunctatus, accersit omnes Orientis episcopos, et
una omnes Athanasio communionem ei dignitatem
reddiderunt.

φισθέντα, καὶ αὐτῇ συνόδῳ κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. Μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, δξίαν ἀπέδοσαν.

19. Illo itaque cum tali honore et celebritate jam
tertium urbem suam recuperanti, atque ab innu-
meris pene illis laboribus et calamitatibus paulum
respiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquilli-
tate et quiete transigendum foro : at revera tunc
maximum illi calamitatum mare intumescebat. Cum
enim Constans nuper a Magnentio factioso oppres-
sus et occisus fuisse, grave tum ab Arianis incen-
debat bellum. Rursum Athanasio insidiæ, ad im-
peratorem calumniæ deseruntur. Et magnuni ve-
tusque illi malum aderat Constantius. Rursum de-
creta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio
per totum mare perque universam terram. Iterum
sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occu-
pans, Palæstinam deprædens, tumultu totum im-
plens Orientem, neque ob insaniam impietatemque
tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, et
Patrophilus Ario impietatis patri amicus; Jero-
solyam concedentes, pulsoque Maximo, Cyrillum
constituent, virum qui tanto impietatis, quanto ma-
gnus ille vir pietatis studio tenebatur. Ecqua ra-
tione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo
tempore a Georgio Alexandria gesta sunt? nisi qua
ipse vir beatus in *Apologia de fuga sua rem enar-
avit*. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi
dulcissimæ viri lingua committenda, quæ illa mo-
deste moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.
λον δὲ αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ δητως γλυκείᾳ γλώσσῃ τοῦ
μετρίως, ὅποιον αὐτῷ τὸ θήσος, ἐν πᾶσι διηγουμένῃ.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursum inva-
dunt, nosque ad necem perquirunt, factaque sunt

(a) Tres mss. εξήπειτο.

(b) Sic mss. Edili πρής Ἀρείου. Error ex abbreviatione orta. Similes expe mendas annotavimus.

Α Τοῦ δὲ βρόν ἐπινεύσαντος τῇ αἰτήσει, λύπῃ κατέσχε
τοὺς ἐναντίους οὓς φορητὴ, διτὶ καὶ βάσιμα δῶλας τὰ
Κωνσταντινουπολίτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοι-
νωνοῖς. Κωνσταντίῳ δὲ καὶ ἔτι θαυμαστὸς μᾶλλον τὴν
σύνεσιν Ἀθανάσιος. Καὶ λέγεται ποτε θαυμάσαντα
φάναι τὸν βασιλέα μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μάτην οἱ τῆς
Ἀρείου αἰρέσεως ἀπάσας κεκινήκασι μηχανὰς πρὸς
ἄνδρα τοιούτον ἔχοντες. Οὕτως οὖν αὐτὸν ἀγάμενος
τοῦ φρονήματος, προπομπήν τε αὐτῷ χαριεστάτην
ποιεῖται, γράψει τε τῷ δῆμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς
καὶ τῆς ἀιδοῦς ὑπόδεξασθαί· καὶ τού μη μόνον
αὐτῷ τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ
B κεκοινωνηκόσι τὴν ἰδίαν ἐκάστων τάξιν, καὶ λειτουρ-
γίαν ἀποδοθῆναι. Ταῦτας ἐκείνος ὁ χυρωθεὶς ταῖς ἐπι-
στολαῖς, καὶ ὡσπερ ἀναθαρσήσας, διά τε Συρίας καὶ
Παλαιστίνης ἔρχεται, τὴν Ἱεροσολύμων τε καταλαμ-
βάνει, καὶ Μαξίμῳ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγ-
γίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κάκινος πεπόνθοι διὰ Χρι-
στοῦ, καὶ διηγεῖται πάλιν αὐτὸς, τά τε καὶ αὐτοῦ
πρήτερον, τά τε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν περαχθέντα καὶ ψη-
Φ οὺς ἐπειδὴ ἀκούσεις Μάξιμος, μηδὲν αὐτίκα μελλήσας
καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν

19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τι-
μῆς τε καὶ παντηγρεως τὴν ἐαυτοῦ πόλιν καταλαβόν-
C τι καὶ τὸν μυρίων ὄστε πέρικλειν καμάτων καὶ πό-
νων μικρὸν ἀναπεπενεκότι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης
αὐτῷ τὰ ἔχεις τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἔρχετο τὸ δὲ
ἀληθὲς, ἢ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον
ἐπεκύμαινε οὐάλασσα. Κώνσταντις γάρ δρεῖ Μαγνεντίου
ἐπαναστάντος, καὶ τελευτὴν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγ-
γόντος, δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀρειανιστῶν αὐθίς ἀνήπε-
το (a) πόλεμος· καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιδουλαῖ, καὶ
πρὸς βασιλέα διαβολαῖ· καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐ-
τῷ κακὸν, δι Κωνσταντίος. Πάλιν οὖν διατάγματα,
πάλιν ἀπειλαῖ, φυγαῖ, φύσοι, καὶ ἡ διὰ πάστος θαλά-
σσης καὶ γῆς ἀναζήτησις· δι τῶν ζεζανίων πάλιν σπο-
ρεὺς Γεώργιος ἀλεξάνδρειαν καταλαμβάνων, Αἴγυ-
πτον κατασύρων, τὰ Παλαιστινῶν ληζόμενος, ταραχῆς
D πάσσων τὴν ἕναν ἀναπιπλῶν, καὶ μηδαμοῦ χωρῆς
ῶν τὴν μαγίλαν καὶ τὴν ἀσέβειαν πάλιν Ἀκάκιος δ
πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόβιλος δι τοῦ τῆς ἀσέβειας
πατρὸς Ἀρείου (b) φίλος, Ιεροσολύμοις ἐπιφοιτῶν-
τες, καὶ Μάξιμον ἐξωθοῦντες, καὶ ἀντικαθιστῶντες
Κύριλλον, ἀνδρὰ δόσον γε δι μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τοσαῦτα
τῷ τῆς ἀσέβειας ζτηλῷ ἀντιθέτον. Τί ἀν τις ἐκτραγω-
δοῖη πάντα ἔχεις τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείων
ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; Πλὴν δοσα καὶ δ
μικάριος περὶ τῆς ἐαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος
διεξῆθε, τούτων καὶ τῷ μηδὲν δρεῖ μηδημονευτέον, μᾶλ-
λον ἀνδρὸς παραχωρητέον, ὑφειμένως αὐτὰ δὲ [καὶ]

20. Καὶ γάρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν, φρον-
ηπεφύσαν τινες ζητοῦντες ἡμᾶς ἀποκτεῖναι· καὶ

τέγονε τὰ νῦν χείρονα τῶν πρώτων. Στρατιῶται γάρ Α πρæsentia pejora prioribus. Milites quippe dærente ecclesiam obsedere, hellicusque tumultus vice precium exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonia et Arianis ex Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschalis, vidisses virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vincitos abduci, orphorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocita, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad cœmeterium Sancti Petri episcopi et martyris orandi causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii communione abhorserent, re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem Manichæum hominem concitat: qui mox cum turma militiū, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsum Dominicum impetum fecit adversus populum. Et cum paucos invenisset orantes, plurimi namque adveniente hora recesserant, omnium atrocissima commisit facinora. Nam accenso rogo virgines igni admotas adigebat ut dicerent se Ariane esse fideli: ut autem eas vim superare, ignemque nibil curare animadvertisit, nudatas iterum ita in faciem cœdi, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis quibus adhuc aculei haerent, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint; immo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro omnes quotquot apprehenderant una cum virginibus in magnam Oasim relegarunt. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis traderentur suis, sed ipsa arbitratu suo occultarunt abjeceruntque insepulta, rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietas crudelitatisque argumenta. Verum illi nox ex Ägypto et ex Libyis in exsilium miserunt episopos, Ammonium, Moin, Gaium, Philoneum, Hermen, Paulinum, Psenosirin, Nilammonem, Agathoneum, Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, ac presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tantu acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilio loco interirent. Episcopos vero plus triginta ad perpetuum exsilium condemnarunt: ea enim illis quemadmodum Achæbo cura fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

(a) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἐδομάδα.

(b) MSS., Λινάμωνα. Intra editi, Ἀγαθηγόδωρον.

Editi vero, Ἀθηγόδωρον.

(c) Leg. Ἀνάγαμφον.

σκόπων πλείους των τριάκοντα· σπουδή γάρ ήν αύτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαδό, εἰ δυνατὸν, ἐξάραι πάσης τῆς γῆς τὴν ἀλήθειαν.

A 21. *Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veritatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, propria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in animo est. Constantius ergo mortuo fratre imperator declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque superesset qui sententiæ ac voluntati sue impedimento esset, non ultra malignitatem occultavit suam, sed magna cum auctoritate in medium illam protulit; et cum Orientem totum gravissima impietate replevisset, quiescere nec sciebat nec volebat, nisi una Occidentem corrumperet; alioquin putasset exiguum sibi esse imperium, et id in contumeliam fore gloriæ suæ: quocirca etiam Occidentales episcopos ad communionem cum Ario doctrina diligenter invitabat, monebatque unam sibi securitatis viam esse, si nempe Athanasium condemnarent. Qua de causa synodum coegit Mediolanum, Italæ urbem: ac multos, hei mihi! etiam fortes ac generosos viros, alias metu, alias adulatio, necessitate alias, nonnullos fraude subornans, ad suam trajecit, imo potius dejecit voluntatem, et quam ipse foveam miserorum animabus effudit, eam ipsam Eusebius, Dionysius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut vere erat, arbitrati, una fraudem quam cilius potuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui condemnabantur. Sed illos quidem Arimino excedere vetat Constantius. Athanasius vero guarus dolis circumventum imperatorem, judicesque corruptos esse, jamque instare præfectos qui se comprehenderent, ex divina iterum visione, media nocte episcopali domo egressus ad juvenculam quamdam virginem se proripit, quæ vicesimum circiter agebat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo illa, cui domicilio cum viris societas nunquam expers foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stupefacta, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem totam enarravit. Cum, ait, multam ubique de me perquisitionem faciant qui Arianæ communionis sunt, metuens ego ne captus et occisus ab eis, immortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hac nocte revelavit quod apud te solam incolumentem reperturus sim. Hæc ubi audivit virgo, omni remota animi suspicione, gaudio plena tolas Athanasio portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit, ac supinis eum, ut aiunt, manibus exceptit. Eumque illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam produxit, in recessibus domus occultavit, communis quotidie sales apponens, librosque aliunde acceptos, ipsi ad exercitium et meditationem afferens. Atque ita illius corpori et animæ convivia pie parabat: hanc sermonibus quos panem angelorum esse credimus, illud vero quotidiana mensa atque convivio, necnon quibuscunque aliis officiosa illa malus hospitem excipere valebat. Propriis item*

B 21. *Taῦτα ή μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας, διερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κακῶν φωναῖς οἰκεῖαις διέξεισιν. Ἡμῖν δὲ βούλεται τοῖς εἰρημένοις δὲ λόγος προσθεῖναι καὶ τὰ λειπόμενα. Κωνστάντιος τοίνυν, τοῦ ἀδελφοῦ τελευταντος, αὐτοκράτορι ἀναδειχθεὶς καὶ καθαρῶς ἀπολαύσας τῆς ἑρουσίας, ἐπει μηδένα εἶχε τὸν ἐμποδὼν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ καὶ τοῖς θελήμασιν δύτα, οὐκέτι τὴν κακίαν κρύπτειν ἡγέτειο, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν αὐτὴν εἰς μέσον προηγεῖ τὴν αὐθεντίαν· καὶ τὰ πρὸς ἔω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χαλεπωτάτης, τρεμεῖν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδὲ τὴν ἡγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἐπέραν συνδιαφέροις, μικρὰν αὐτῷ εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ ὑδρίν τοῦτο τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐνδυμένη. Ταῦτη τοι καὶ τοὺς κατὰ δύτιν ἐπισκόπων ἐπὶ κοινωνίᾳ τὸν Ἀρείου δογμάτων σπουδαίως μετεκαλεῖτο, καὶ μόνην ἐκείνων ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθανασίου καθαρίεστιν ὑπετίθει. Ἐφ' ᾧ καὶ σύνοδον συνεργεῖται κατὰ Μεδιόλανα, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς, οἵμοι! καὶ τῶν γενναίων καὶ στερβόν, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ κολακείᾳ, τοὺς δὲ χρείᾳ, τοὺς δὲ ἀπάτῃ, καὶ ἄλλον ἄλλως παρχαγανόν, πρὸς τὸ οἰκεῖον μετηνεγκεῖ, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε, βούλημα, καὶ δὸν ἐκείνος ὕδρυε δύθρον ταῖς τῶν ἀθλίων ψυχαῖς, ταύτην τὴν προσβολὴν Εὔσεβίδης τε καὶ Διονύσιος, καὶ Ῥοδανὸς, Παυλίνος τε καὶ Λούκιφερ, ἡδέως ἐξέκλιναν. Τὴν γάρ Ἀθανασίου καθαρίεστιν, καθαρίεστιν, ὥστε πρὸ δὲ τῆς ἡγαπής τοῦτον τοῖς τοιαύτην πίστεως, διούτιν τε τὴν ἀπάτην, ἢ ποδῶν εἶχον, Ἐψυχον, καὶ σὺν δίκῃ τῶν ψηφισαμένων κατεψήφισαντο. Ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν Ἀριμίνῳ πειριοῦσει Κωνστάντιος· Ἀθανάσιος δὲ, τὸν βασιλέα μαθὼν οὕτω συσκευαζόμενον, διεφθορός τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἡδη καὶ τοὺς ἐπαρχικούς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτὸν, κατὰ θείαν καὶ πάλιν ὅψιν, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπείου ὑπεξελθόν, ἐπὶ τινὰ νέαν καταφεύγει παρθένον, εἰκοστὸν που ἡδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος. Ὡραῖον δὲ ἄρα χρῆμα καὶ τερπνὸν ἡ παρθένος, καὶ καθαρὰν ὑπονόιας τὴν κατὰ τῶν ἀρέβην συνοίκησιν παρέχειν οὐ δυναμένη. Ἡτις, τῷ ἀδοκήτῳ τοῦ πράγματος ἐκπλαγεῖσα, τὴν αἰτίαν ἔχεται. Κάκελον, ὑπολαβών, διηγεῖτο, ὡς Ἐπειδὴ, φησι, πολλὴν πανταχοῦ περὶ ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωνίας πεποίηται, δεισάς ἔγω μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναιρεθεὶς, ἐπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένωμαι πρόξενος. φωνὴν ἐννοῶ, καὶ θεῖη μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἐπιτρέπω. Τῆς νυκτὸς δὲ μοι ταῦτης ἐκείνος παρὰ σοὶ μόνη τὴν σωτηρίαν εὐρεῖν ἀπορέτητος ἀνακαλύπτει. Τούτων ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστή τε ἡδονῆς γενομένη, καὶ ὄλες Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα, ἦ καὶ τὰς τῆς καρδίας μᾶλλον εἰπεῖν, ὑπίαισι αὐτὸν, δὴ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσὶν. Ὁντινα δὴ καὶ εἰς ἔκτον ἐξείνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλούντει καὶ Κωνστάντιῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετείνετο, ἐν οίκου μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινοὺς καθ' ἐκάστην ἄλλας παρατίθεται, βιβλίους τε ἀλλογρήθειν φυγο-*

μήν, καὶ αὐτῷ πρὸς Ἀσκησιν καὶ μελέτην παρ-
έχουσα· καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθέως καὶ σῶμα καὶ
ψυχὴ ἔσταισα, τὴν μὲν λόγοις, οὓς ἐδήλωσεν,
ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν, τὸ δὲ καθημερινῇ τρα-
πέζῃ καὶ ἔσταισει, καὶ ὅσιοις διλλοις ἡ φιλότιμος
ἰκανὴν χεῖρα δεξιοῦσθαι τὸν ἔνον τόνυτον· νίπτουσά τε
χερσὶν οἰκεῖας τοὺς πόδας, μᾶλλον δὲ τὰς χειρας
αὐτῇ τῇ προσφάσει τῶν ἔκεινον ποδῶν ἀγάπασθαι,
κακονοῦσα, κάκεινον μᾶλλον ἡ ἔστητης τὰ τε δυτα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τοσούτῳ δὲ Ἀλεξανδρέων ἡ τε πόλις καὶ
δῆμος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ πε-
ριήσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς, ὥστε καὶ ψυχῆς ἀν-
ατῆς ἔκστασις τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὑρεσιν ἤδεις ἐπρίαν-
το. Ἀλλὰ ἦν ἀπολιγος, διοικος, ἀγνωστος (α), τῇ παρ-
θένῳ δὲ μόνῃ καὶ θεῷ γνώριμος· ὥστε καὶ πολλὴ
καὶ ἔκεινο καὶ ποιοῦ τὴν Ἐκκλησίαν κατεῖχε κατ-
ῆται, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιών
πατέρουν ἀδρίων καὶ μαρατογόμενον. Πλὴν γάρ διά-
γεν, οἱ μὲν καὶ πράγματα καὶ ὄντατα οἴα
τοι (β) μετήσαν τὴν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ὄντατα
μόνον τὸν Χριστιανισμὸν τιμήσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς
πρώτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, δύον οὐ
φανερῶς, οὓς ἐνήν τοι πολεμίους φυλάξασθαι,
διὰ τοῦτον ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ, τὸ
βίαστρον Ἄρειου δόγμα κρατούντες ἐσπούδαζον.
Μέρος μάντοι τῆς τοιαύτης ἀσεβείας οὐκ ἐλάχιστον
δι Κωνσταντίου, οἷς καὶ τὴν ἔξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς
βασιλείας συνατρομένην, καὶ πάντας εἴκοντας ὁξεῖς
αὐτοῦ καὶ μόνῳ τῷ νεύματι. Παρεκελεύετο οὖν πρός
τε τοὺς κατὰ τὴν Ἱταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς
πανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· ἡ μὴ ὑπογρά-
φειν τῷ ἐπερουσιῷ προσηρημένους, ἔξωθενθασι μὲν
αὐτοῖς τῶν Ἐκκλησῶν, ἐτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀν-
τικαθίσασθαι· διε καὶ δι πολὺς ἐν δισιοῖς καὶ μέγας
λιβύριος, μετὰ Ιούλιον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλεύστρου
βασιλέων κληρονόμος τοῦ κατὰ Τρώματην θρόνου γενό-
μενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. Φῆλιξ (c) δὲ τις,
ἀντὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰρετικῶν αἰρεθεὶς, θειλάτῳ
παραρρήμα ποιοῦντι τὴν δίκην δίδωσι· νῦν μὲν τῶν
ἥκειν ἐλεεινῶς ἀποστερηθεὶς, νῦν δὲ λοιμωκῇ νόσῳ
χρόνῳ ἐπὶ συχνὸν διαφθαρεῖς, καὶ κακὸς ἄγαν κακῶς
ἐπολλύμενος, τῆς θείας οὕτω δίκης τοὺς ὑδριστὰς
μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἡ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐρι-
νίας, εἶπεν ἀν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν
ἴποιε, θερμότερος αὐτὸς ἔστως φανεῖς, καὶ πλειον
τῇ κατὰ τῆς δρυθοδόξεις δρυμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμε-
νος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχέων
ἰπέστοπος, τῷ δόμοισιν διαρρήθην συνγηροῦν, τοῦ
θρόνου καθαριστήται, καὶ ὑπερορίαν καταψήφιζεται,
ἴ τοι πλήθος τῶν δρυθοδόξων ἐπόμενον ἦν, τὴν
τῶν ἐναγκίων κοινωνίαν οὐκ ἀνασχόμενοι. Εὐζώος
δὲ, ὁ ταῖς ἀληρείαις κακόνιος, εἰς τὴν Ἀντιοχείον
καθίσταται. Ταύτης γάρ προειστήκει. Μελέτιος. Εὐ-
ζώος τε ὁ λίαν κακόδοξος τῆς Κωνσταντινουπόλι-
τῶν ἐπιβαίνει. Οὕτως ἡ κακία, οὕτως δὲ φθόνος,
πάντοιν τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνταράζεις τε καὶ
συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ χωρεῖν δρεχεται, καὶ
Τουλιανὴν ἀναδείκνυει. Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, ὑπ'

A manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pe-
dum ejus contactu manus sanctificabat suas, et
quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose submi-
nistrauit, quasi ipsi potius quam sibi et facultates et
domus propriæ essent.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et
populus, ad perquirendum Athanasiū tum ubique
circumcursabat, atque cum tanta cura, ut quisque
vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret.
Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque
nisi soli virginī atque Deo, ita ut ingens eo tempore
tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat deco-

B rem filiæ Sion flaccescentem in dies et emarcescen-
tem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et ro-
et nomine impietatem veluti artem prosliebantur :
alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed
reipsa vel malitia præstantissimos longe supera-
bant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici,
caveri facile poterant ; sed occulte ac Christiani-
smi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confir-
mari satagebant. Non minima sane hujusmodi im-
pietatis portio Constantius erat : quod inesset illi
imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes
statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italæ epi-
scopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus
ille pervaderet, et si qui τῷ ἐπερουσιῷ, id est alte-
rius substantiæ, subscribere reeusarent, ii exige-
rentur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos
constituerentur. Quando etiam eximius ille inter
sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium
beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit
thronum, exilio damnatus fuit. Felix autem qui-
dam in ejus locum ab hereticis cooptatus, divina
statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter
privatus, tum pestilentि morbo longo tempore con-
sumptus, admodumque malus male periit, sic divina
vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem

C Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe
sese gerebat, seipso vehementior effectus, ac magno
contra sanam doctrinam impetu atque animo utens.
Eodem quoque tempore Meletius Antiochenus epi-
scopus, consubstantialem aperte defendens, throno
dejicitur, et exilio mulctatur, quem multa ortho-
doxorum turba secuta est, quod adversariorum
communionem ferre non possent. Euzoïus vero,
improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem
ordinatus intruditur, cuius præsul erat Meletius.
Eudoxius vero, pravæ doctrine homo, Constantino-
politanam invadit Ecclesiam. Ita improbitas, ita in-
vidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens,
etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julia-
num in Galliis Cæsarem declarat ab ipso Constan-
tio promotum.

D οὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.
(a) Ila mss. In editis vero ἀγνωστος deest.
(b) Ila mss. recte. Editi, τέχνην.

(c) Duo mss. Φίληξ. Unus Φίληξ.

23. Constantius ergo cum Constantinopolim petiisset, Eudoxium, ut prius dictum est, constituit episcopum: ac templi Sophiæ dicti, a seque lunc renovati celebrat Encænia, decimo imperii sui anno, Juliano tertium consule, decima quinta Februarii. Ille vero pravissimæ sane doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Euceniiis in thronum descendens, hanc primam emisit vocem, utinam cum voce animam: Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de causa tumultus atque seditione Ecclesiam occupasset, resumens ille, quasi volens sedare tumultum: Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatione invadat. Nam Pater quidem non pius est, quod neminem pie colat; Filius vero pius est, quia Patrem pie colit. Inde risus auditoribus ortus, ita ut multi ejus improbantes ineptias ecclesia excesserint. Futurumque erat ut Constantius male exciperetur, et illatae in Deum contumeliae condignas lueret pœnas. Deinde nainque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conscribens, purpuram induit, et Augustus ab exercitu proclamatur. Constantius tum bello detinebatur Persico. Nec modicum ad famam gestorum Juliani commotus, insuperque ab impio Euzoio ad bellum ipsi inferendum concitatus, exercitum adversus patruelem comparat, aperte intestinum concitat bellum. Cum autem Mopsucrenus inter Cappadociam et Ciliciam versaretur, apoplexia correptus, vitam isthic cum imperio amisit, cum annos vixisset quadraginta quinque, post patrem autem viginti quinque.

Κατεπαδοκῶν τε καὶ Κιλίκων ἐν Μάρφου χρηγαῖς τῷ βίῳ, νόσον ὑπομελνας ἀποπλήξιαν, πέντε μὲν καὶ ἕπτα τοῖς εἰκοσὶ μετὰ τὸν πατέρα ἐπιβιούς.

24. Sed hunc quidem ita divina ultio abstulit. Quomodo autem contumeliosum Georgium invaserit, ac impium, sibi similibus, ut scriptum est, manibus abstulerit, nequaquam prætereundum est. Erat quidam Alexandriæ locus, Mithræ olim Græcorum deo, ejusque sacrificiis et initiationibus destinatus, tum vero temporis, simo et putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Constantius, utpote 'omnino vacuum et desertum, Ecclesiæ attribuit. Georgius porro cum templum isthac excitare vellet, sinum et sordes asportari jubet. Expurgato loco, reperiatur adyutum quoddam in recessibus terræ, ubi Græcorum mysteria occultabantur. Hæc autem erant calvariae carnibus nudatae, virorum et puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuisse, quando Græci divinationibus ab extis, sectionibus, animarumque præstigiis utebantur. In hæc itaque cum Christiani quidam incidissent, palam ea ut risum populo moverent exposuerunt : atque omnium oculis triumphantium more obtulerunt. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis et sacris suis studio commoti, in Christianos irrupere, hi gladiis,

Α 23. Τὴν Κωνσταντίνου τοῖνυν καταλαβῶν δ
Κωνστάντιος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἡδη φθάσαντες εἰπο-
μεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἐπανύμων ναῷ τῷ
παρ' αὐτοῦ τότε καινουργήθεντι τελεῖ τὰ Ἑγκαίνεια
δεκάτῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῳ δὲ τῆς
Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φευδρουα-
ρίου. Ὁ μέντοι κακοδοξήσατος ἐκείνος ταῖς ἀλτηθείαις
Εὐδόξιος, τοῦ θρόνου, τελουμένων ἡδη τῶν Ἐγκαί-
νιών, ἐπιθέας, πρώτην ταύτην ἀζῆκε φωνῇν, ὡς δψε-
λον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχήν· Ὁ Πατήρ ἀσε-
θής, δὲ Γίδες εὐεσθής. Θορύβου τοῖνυν, ὡς εἰκός, ἐπὶ^{τοῦτο} καὶ στάσεως κατασχούστης τὴν Ἐκκλησίαν,
αὖθις ἐκείνος ἀναλαβὼν, καὶ ὥσπερ κομῆσαι τὸν
σάλον βουλόμενος, Μηδείς, φησιν, ὑμᾶς, ὡς οὕτοι,
πρὸς τὸ λεχθὲν τάραχος κατάσχοι. Ὁ μὲν γάρ Πατήρ
Β ἀσεθής, ὅτι μηδένα σέβει· ὁ δὲ Γίδες εὐεσθής, ὅτι
σέβει καλῶς τὸν Πατέρα. Πρὸς ταῦτα γέλως ἐλάμ-
βανε τοὺς παρδόντας· ὥστε καὶ λῆρον αὐτοῦ σαφῆ
τοὺς πολλοὺς καταγύντας, ὑποχωρήσαι τῆς Ἐκκλη-
σίας. Ἐμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντίῳ γενέθαι κα-
κῶς, καὶ δίκας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ Θεῖον ὑπο-
σχεῖν ὑπέρεως. Ἐνθεν τοι καὶ δὲ δυσεθής Ιουλιανὸς,
ἐπιθυμίᾳ τῆς τοῦ παντὸς ἔξουσίας χείρα συχνήν ἐν
Γαλλίαις ἐταιρισάμενος, περιτίθησιν ἔαυτῷ τὴν
ἀλουργίδα, καὶ Αἴγυουστος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου
ἀναγορεύεται. Κωνσταντίον δὲ κατείχε μὲν δὲ Περσι-
κὸς ἔτι πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ιου-
λιανοῦ φήμας διακείμενος, ἀλλως τε καὶ ὑπὸ θεο-
μάγου Εὔζωνος πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθίζο-

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὖτας ἡ δίκη μετῆλθεν· ὅπως
δὲ καὶ τὸν ὑβριστὴν μετήπει Γεώργιον καὶ τὸν ἀσεβῆ,
κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ χειρῶν ὅμοιων, οὐκ ἕξιον
παρελθεῖν. Ἡν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόποις,
πάλαι μὲν Μίθρα τῷ τῶν Ἐλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς
ἔκεινου θυσίαις καὶ τελεσταῖς ἀνειμένος· νῦν δὲ κό-
πρους καὶ σαπρίας κατάπλεως, καὶ πρὸς οὐδὲ διτοῦν
τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. Τοῦτον τοιγαρ-
οῦν δὲ Κωνστάντιος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπαισι
καὶ διχρήστας, ἀπονέμει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ,
ναὸν ἐν αὐτῷ δειμασθεὶς βουλθεῖται, τὴν τε κόπρον
ἔκεινην καὶ τὸν πολὺν συρφεῖν ἐκφορθῆναι προσ-
τάττει. Ἡδη δὲ ἀνακαθαιρομένου τοῦ τόπου, εύ-
ρισκεται τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν τῷ τὰ τῶν
D Ἐλλήνων μυστήρια κέρχυπτο. Τὰ δὲ ἦν δρα κρανία
γυμνά τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παιδίων,
οὓς μῦθος εἶχε τῷ Μίθρᾳ διατεθῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ
σπλάγχνων μαντείαις ἔκειναις Ἐλληνες καὶ ταῖς ἀνα-
τομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ ψυχῶν μαχγανεῖαις ἐκέρχην-
το. Τούτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες,
γέλωτα τῷ δῆμῳ ταῦτα φανερὸν ἐποιοῦντο, καὶ ὑπὸ
τοῖς ἀπάντων δύθαλμοῖς ὑθριάμψευνον. Ὁπερ Ἐλλήνων
παιδεῖς οὐκ ἐντυχόντες, δὲλλ' ὑπέρ τε θεῶν καὶ λειρῶν

(a) Duo codices, συγχινεῖ. Unus, συγχρότει recte. Eūili, συγχρίνεται.

τῶν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, έθεον ἐπ' αὐτοὺς, οἱ μὲν ἔφει παίοντες, οἱ δὲ λιθοῖς· ὡστε καὶ πολλοὺς ἀναιρεθῆναι τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὅσους ἔτι ζῶντας κατασχεῖν ἤδυνθῆσαν, καὶ ἄλλους ἀλλοὶς ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις καὶ ποικίλαις ιδέαις κολάσεων. Τὸν μέντοι δυσσεβῆ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἔξαγαρόντες, καὶ τοις καμήλου ἐκδῆσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἡ κάμπης σπαράξει (a) τε καὶ διασπάσαιτο, εἴτα καὶ ὑπὸ Ικανῆν συμφορήσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θέξ ἔργαντες αὐτῇ καμήλῳ, τοῦτον κατέκαυσαν. Οὕτως ὡς ἐν μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροις δὲ ταῖς αἰτίαις, οἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους, δὲ ἀθλίοις τοῦ θανάτου τὴν βίον μετήλασαν. Καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τόπον ἔχωρει.

25. Ιουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὗτῳ Κύριος καταστάς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντίου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔγνω καὶ τοὺς ἐν ὑπερορίαις ἀνακαλεῖσθαι. Ὁπερ οὖν μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δεῖσας μὴ καὶ Ιουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρείου μοίρας φύάσαντες ἴππαγάντας· (τὴν νοεῖτο γάρ ἔτι τὸ δυσσεβὲς τῆς θείου ψυχῆς ἀπίστον τε καὶ φιλομόχοηρον') ὑπὸ νύκτας τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀφ' οὐ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέση τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὑρίσκεται. Τί διὰ τις διεξίοι τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν τὸ δέως αἰτὸν ἔθεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θέαν ἔκεινον πανταχθεὶν ἡθροίζοντο, δὲ κλῆρος, ἡ πόλις, δὲ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανάσου, οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγκαλοῦντες, καὶ τὴν ζημιὰν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδίζοντες. Εἴτα ὥσπερ ίκανή τινα πίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐγοίας παρέχοντες, ἀλλὰς τε δὲ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένος ἔκεινον παρουσίας θάρσους ἐμπλεοί, τὰς ψυχὰς κατατάντες ἐξωθοῦσιν αὐτίκα μάλιστας τῶν Ἀρειανιστάς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανασίῳ, καὶ ἐαυτοὺς ἐγχειρίζουσιν. Οἱ δὲ, καὶ οὕτως αἰσχρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τινάς καὶ ἀσῆμους κατακρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἔκεινης καὶ τῆς λύτης ἀπέληρην, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δίκας, ὡς ἡδη φύάσαντες εἰπομένι, ὑποσχόντος ἀξίας, Λούκιον ἐαυτοῖς ἀντικαθιστῶσι, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἰξίσεις σπουδὴν ἐπαγάγουσι, τοιούτου αὐτοῖς προεπώτος ἐπίστερον (b), τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ὡμότητι παρ' ἔκεινον μηδαμῶς ἡττηθέντος. Νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ιουλιανοῦ κακά, καὶ τὴν ἀσεβείαν ἐν παρθέῳ διλόγος ἐτηλώσει, προσθεῖς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἔκεινον, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἔξω ὑπῆρχε· τοῦ γάρ ἀσεβοῦς Ιουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φύάσαντος, καὶ τοῖς ἀξιμοῖσι, οἷος ἦν καὶ αὐτὸς, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἐλλήνων ναοί, οἱ μὲν ἀνεψιεῖσαν, οἱ δὲ ἀνενεοῦντο· ἀλλὰ μήτη καὶ νέοι ὑκοδομοῦντο, καὶ πάλιν κνίσσα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυσίαι, καὶ τομαὶ ζώων, καὶ αἵμα, καὶ ἐν αὐτῇ, αἷμα! τοῦ Κωνσταντίου πόλει. Τύχης τὸ

B
C
D
Reg. ita discrepat ab editis, vix ut una sententia inter se quadrent.
Digitized by Google

(a) MSS. omnes, σπαράξει.
(b) Ab hisce verbis contextus in Colb. 1, 2, et in

ἅλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος καὶ τῆς εὐσεβείας ἐπιτελούντος.

26. Tum etiam Maris, Chalcedonis in Bithynia A episcopus, imperatorem adiens palam conviciabatur illi, impium, apostatam, atheum et similia profrenens. Erat porro Maris præ senectute laborans cæcitatem. Julianus vero contumelias juste illatas inuste depellebat, garruluni eum et cæcum vocans, quem neque Deus Galilæorum sanasset. Ille quasi stimulo concitatus, cum fiducia imperatori respondit: *Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excæcavit, ne impudentem vultum tuum conspicere, qui tam proterve in impietatem delapsus es.* Hujus libertatis exemplo commoti Jovianus et Valentinianus, soluta cingula tyranno projecerunt. Nos, inquiunt, præsto sumus propter Christum vitam ipsam tradere. Imperator itaque, et qui cum eo sentiebant, adversus piam religionem tum conspirabant, et sapientes quidam qui cum illo versabantur, magos, veneficos, et divinatores coegerunt, rogaruntque sententiam, quo pacto Christianos de medio tollerent. Omnium una sententia fuit ut Athanasius occideretur. Sublato namque fundamento facile fore reliquas sive partes dissolvere. Rursum itaque judicia, rursum iudices qui condemnarent, rursum missus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumsidetur, ecclesia deprædatur, Athanasio ad necem perquisito. Sed cum etiam tunc ille per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit: imo qui videbant ignorabant eum esse, cuius causa ecclesiam, hei mihi! tanta militum manus obsecrata, cuius item causa vias omnes armis intercluserant. Sic igitur, superna munitus manu Athanasius, inimicorum manibus elapsus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, secessit urbe. Tunc iterum fletus gemitusque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progressus, consensa navicula, in Thebaide rursum adverso fulmine concedebat. Instabat autem quidam a tergo satrapes, a tyranno jussus eum necare ubique illum comprehendenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanasio erat, procul novisset, conspexissetque insequentem, remiges urgebat. Tum Athanasius ubi paulum substitisset, secum oculis interioris quiddam prospiciens, ut solebat, jubet remiges cursum vertere, et navigationem Alexandriam versus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, veritisque ne incidenter in satrapam, Athanasius jubet considere, et divinum id opus esse inquiens, persuasit. Tum conversa prora, et nave adversa fronte, recta Alexandriam navigarunt, persequentes eos, res mira! qui persequebantur. Cum autem jam prope satrapam accessissent, barbari quasi caligine quadam eorum oculis offusa, ac si nihil eorum quæ sub oculis erant vidissent, præternavigabant. Percontatur Athanasius, ut olim Elisæus, quem inquirant: Athanasium, respondent; tum ille: Paulum vos præcedit, quasi navigando quosdam se insequentes fugiat. Ita decepti illi animis excæ-

26. Τότε δὴ καὶ Μάρις, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιύβρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἀθεον, καὶ τὰ δμοια καλῶν. Ἡν δὲ ὁ Μάρις πρὶς τῷ γῆρᾳ ὑπόχυσιν δρθαλμῶν ὑπομείνας. Οὐ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὑβρεις ἀδίκως ἡμειβετο, σπερμαλόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ δὲ τῶν Γαλιλαίων Θεὸς θεραπεύεται. Οὐ δὲ, ὥσπερ οἰστρῳ τινὶ ἐπιληφθεῖς, καὶ παρδόγιαςτερον τῷ βασιλεῖ ἀποκρινόμενος, Εὐχαριστῶ, φησι, τῷ Θεῷ, τῷ τυφλώσαντὶ με λυσιτελῶς, ἵνα μή ἴω τὸ ἀνακιδές πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ιταμῶς πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐκπεπτωκός. Ἀπὸ ταύτης τῆς παρδόγιας κινούμενος Ἰοδινιανὸς; καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας, προσέρριψαν τῷ τυράννῳ. Ἡμεῖς, φασίν, ἔτοιμοι ἐσμεν διὰ Β Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. Οὐ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ δύμφρονες αὐτοῦ συνετίθεντο περὶ τῆς εὐσεβείας· καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντεις συνῆγον, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανοὺς περιέλωσιν γνώμην παρ' αὐτῶν ἔτησαν. Ἐδόκει δὲ πᾶσι τούτοις τὸ τοῦ Ἀθανασίου ἀνατρεπτικός. Τοῦ γάρ θεμέλιου ἀφαιρεθέντος, ράδιως εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πόλεως καταλύειν. Πάλιν μὲν οὖν κριτήρια, καὶ δικασταὶ καταδικάζοντες, καὶ στρατὸς ἀποπεμπόμενος· καὶ δὲ μὲν λαὸς ταράττεται, ή δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ή ἔκκλησις ληζεῖται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. Ἀλλὰ τούτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκδάντος, οὐδενὸς δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ Ιδύντες ἡγήδουν αὐτὸν εἴναι, οὐ ἔνεκεν τὴν ἔκκλησιν, οἷμοι! τοσαύτη χειρὶ περιεκύκλωσαν, καὶ διὰ δύν πάσας τὰς ἔξδους ὅπλοις συνέκλειον. Οὖτες οὖν, παρὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς δρυμοῦς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἔχθρων χεροῖ, καὶ σχεδὸν οὐδενὸς καλύπτοντος πάντα θαρσήσας, τῆς πόλεως ἀνεγύρει. Τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τὴν Ἀλεξανδρέων κατέλαβεν. Ἐκεῖνος δὲ, νύκτωρ τῷ Νείλῳ προσερχόμενος, ἐπιβὰς δλαχάδος εἰς Θηβαΐδα πάλιν ἐπιφρως ἀνήγετο. Ἡπειρετο δέ τις διπισθεν αὐτοῦ καὶ σατράπης ἀνελεῖν, δπου καὶ καταλάβοι τοῦτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. Ἐπεὶ δέ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων ἔγων πόρρωθεν, ίδων τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχών, καὶ τι τι κεχρυμμένον, ὡς ξούσε, τοῖς ἐντὸς ίδων δρθαλμοῖς, ἀναστρέψειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν αὐθίς ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. Τῶν δὲ θορυβηθέντων, οἵα εἰκός, καὶ δπως μή τῷ σατράπῃ περιπέσωσι δεδιότων, πολλὰ παραθερύνας ἐκείνος, καὶ θείον τι τὸ πραττόμενον εἰπάνει. Είτοντας συστρέψαντες τὴν κεραίαν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω πάνακρουσάμενοι, ἐπλεον εύθὺς τῆς Ἀλεξανδρέων, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καινότατον. Ής δὲ πλησίον ἡδη καὶ περὰ τὸν σατράπην ἐγίνοντο, οἱ βάρβαροι μὲν ὥσπερ τινὲς αὐτῶν ἀχλύος ἐπιχυθεῖσης τοῖς δρθαλμοῖς, οἵα μηδένα τῶν ὄρωμένων δρῶντες, παρέπλεον, Ἀθανάσιος δὲ τίνα ζητοίεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου, πυνθάνεται. Τῶν

δι' Ἀθανάσιον ἀποχριναμένων. Μικρὸν προάγει ὑμῶν, Α ἔη, κατὰ τὸν πλοῦν, σινοεὶ τινας αὐτὸν διώκοντας φεύροντα. Οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοί, μετεῖδωκον, δὸν ἐν χερσὶν ἔχοντες οὐκ ἥσθάνοντο. Ο δὲ, τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθεῖς, τῇ πόλει τε ἀδρόν ἐπιδημήσας, ἡδονῆς δῆσης αὐτὴν ἐμπίπλησε. Τούτον γάρ ποθουμένη ὕψις ἀδοκήτως ἐπιφανεῖσα. Ἐπειτα ἡσυχίᾳ δοὺς ἔστην, δοσος ἔχης δὲ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν, δονομαστότας τὸν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μικρὸς κακίαν πάντας αὐτοὺς ἀποδεῖξας, μετὰ μυρίους τοὺς κατὰ τὸν εὔσεβῶν πολέμους εύρισκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτεθεύματων, ἀκριβῶς μὲν οὐκ διέξιον, ὡς τοὶς ἐκείνην δικαιωτηρίοις ταμιεύδησαν, πλὴν οὐδὲ εἰς ἄπαν τρίδον ἀμαρτωλῶν δεικνύον εἴθισμένην. Γοητείαις γάρ τισι καὶ τερατείαις καὶ μάγων τέχναις ἔστην ἐπιτρέψας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου κτήσισθαι δυναστείαν ἀπατηθεὶς, οἷον ἐκείνῳ τῷ ἥβῳ ἀεὶ δόξης ἔρωτα σφοδρῶς κατεχόμενον, ἔστην δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἐτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πιστεύσας, καὶ Πέρταις ἐπιστρατεύσας, ἀνθήσας τε τοῖς πρώταις ἐλπίσιν, ἣνίκα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατηρύθνη ἐνδιμίζει, τότε καὶ ἦν εἰχεν ἀρχὴν αἰσχρῶς ἀπίσταλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωὴν. Δόλῳ γάρ τινος εἰτομόλου, τὰ τε σιτηγοῦντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ οὗτοις ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεκομίζετο, ἐκδοτα τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ἔργρας ἐπιθάξας καὶ ἀνύδρου καὶ διακεκαυμένης, λεμῷ τε καὶ δίψῃ πιέσας τοὺς ὑπὸ αὐτὸν, καὶ τὸ παῦν σχεδὸν ἀπολωλεκώς τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτούντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γιώσῃ λοιδόρῳ κατ’ αὐτοῦ κεχρημένων, παρῆν αὐτὸς ἵπποτες. Τότε ἀδημονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀναχτώμενος· οὖτον σου τὸ Ἑργὸν, ὡς δίκη! ἀκόντιον, οὐκ οἰδ’ οὖθεν, διὰ μέσου ἐπαμόν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιὰν ἐκείνου πίπτει πλευράν. Καὶ δὲ μὲν ἀθλίος ἐκείτο, εἴτε παρὰ τοῦ αἰτομόλου βληθεὶς, εἴτε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ κείρα· ἐκάτερα γάρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· εἴτε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, δὲ δῆ καὶ μᾶλλον τοὺς πλείονας ἔχει· ταῦτην δὲ ὅμως τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἐνίαυτὸν ἔνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας δικτὼ δεξάμενος. Ἐπειτα ὑπῆρχε τοῦ στρατοῦ παντὸς Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. Οἱ μῆνας ἐπὶ τὰ μόνους ἄρξας, τοῦ δύδουν γενέμενος κατὰ τὴν Γαλατίαν, ἀφνα τελευτὴ τὸν βίον, ὑπνῳ κεράσας θάνατον. Οὐαλεντινιανὸς μέντοι μετὰ τούτων ἀναγορεύεται, δεὶς τὸν ἀδελφὸν Οὐαλέντα κοινωνὸν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τὰ πρὸς ἥλιον ἀπέραν μεθ’ ἡμέρας τριάκοντα, καὶ τὰς Γαλλίας ἀπέδραμε.

28. Παραλαβὼν οὖν Οὐαλέης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐγράντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, εὐδὲ ἐπίως ἀν σχοίη αὐτῷ καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεως τε καὶ ἀρμονίας· ἀλλ’ ὅπως ἀν τὰ μὲν Ἀρειανιστῶν αὐξήσοι, τὰ δὲ τῶν δριθοδόξων εἰς Ἐλαττὸν θείη, καὶ τρόπῳ τῷ παντὶ καθέλοι, τῇ πᾶσα ἡν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. Καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δέξαν ἀρκοῦν ἔχριγεν εἶναι. Ταύτη τοι καὶ

B cati honines, insequebantur eum quem se in manibus habere non animadvertebant. Ille vero celerime Alexandriam delatus, statimque urbem ingressus, ingenti illam voluptate replevit: ut solet fieri cum insperato conspiciunt quod desideratur. Hinc quieti sese tradens, toto imperantis Juliani tempore degit occultus.

27. Postea Julianus successorum omnium impieitate celeberrimus, quos omnes ostendit malitia sibi longe inferiores, post sexenta adversus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quasi in illo tribunali sibi iram et supplicium recondere. Cæterum declaravit ille peccatorum viam non esse plane felicem; præstigiis enim, portentis et magicis incantationibus cum sese dedisset, atque deceptus spe ejus, quod Alexandri fuisse olim imperii potiundi, ut erat semper vehementi gloriæ cupidine captus, imo ratus se in alio corpore Macedonem esse, illato Persis bello, cum spe initio floruisse, ac putaret se magni quidpiam ac præclarri editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amisit, et una vitam. Dolnamque trans fugæ cujusdam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, et reliquos pro castrorum usu commeatus, in fluvium conjectit; in aridamque et exustam terram egressus est, ubi deerat aqua: tum fame sitique sui afflicti sunt, ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde cum rem omnes indigne ferrent, et maledictis multis ac conviciis eum insectarentur, equus ipse aderat, ut cohortaretur eos qui desponderent animum, defessosque recrearet. Quale tuum opus, o ultio! Sagitta, nescio unde, per medium volans brachium, in dextrum cadit latus. Tum prostratus est miser ille, sive a trans fugâ illo confossus, sive a suorum aliquo; utrumque enim de illo traditum est: sive etiam, quod plurim fert sententia, divinitus inflatio vulnere. Hunc exitum vitae invenit post annum imperii unum mensesque octo. Deinde totius exercitus calculo, Joviano imperium traditur. Qui cum menses duntaxat septem imperasset, cum octavo in Galatia degeret, derepente vitam clausit, somno miscens mortem. Post illum inauguratorum Valentinianus, qui cum fratre Valente societatem iniit imperii, Orienteque ipsi tradito, in Occidentem ipse post triginta dies, in Galliasque properavit. ἀνισχοντα παραδοὺς ἔχειν ἐκείνῳ, αὐτὸς ἐπὶ τὴν

D 28. Accepio igitur Valens imperio, non thesauros curavit, non de pecuniis sollicitus fuit; non de exercitus ordine disciplinaque, sed omnis illi cura fuit quo pacto Arianorum rem augeret, orthodoxorumque imminueret, ac quibusvis modis perderet. Quod ipsum sibi satis esse æstimabat ad gloriam ac splendorem. Quare brevi, episcopos, sacerdotes, diaconos, eosque qui monasticam agerent vitam

extremis affectit malis. Tum Meletium pietate in- A comparabilem hominem, Antiocheno dejicit throno, Athanasium item magnum inter athletas virum comprehendere satagebat. Meletius porro exsiliit damnatus est, et una cum eo pulsus totus Ecclesiæ cleris : necnon multi alii præsules, uno verbo, quotquot cum Arii corruptela communicare nollent, ecclesiis exacti, patria pulsi sunt, familiaribus et cognatis privati, calamitatibus item et cruciatibus gravissimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, præfectorumque jussa, curante Eudoxio, ubique missa sunt, tum maximus ille athleta Athanasius persecutionem passus est, moxque capiendus erat, cum clam egressus urbe in paternumque ingressus sepulcrum, quatuor ibi inenses transegit, atque ita brutum impelum ei surrem vitavit. Tatiano tum *Egypti* præside, horrendi Christianos omnes et gravissimi cruciatus exceperunt : ac per eum multi martyrii finem adepti sunt. At condignas statim ille pœnas luit, fortunis una et dignitate privatus, et ad hæc, oculorum morbo excætus, valdeque miserabiliter palam mendicans, vita sic functus est : neque mortuo quispiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus statuam et imaginem debacchati sunt, ut etiam fuligine faciem ejus inungerent, qua sola ille vere dignus erat. Seb hæc quidem gesta sunt, fraude jam marcescente et efflorescente.

χρῆστοι σπεισαμένων αὐτῷ τῶν Ἀλεξανδρέων, διλλὰ καὶ τὰς ὅψεις ἀσθόιη διαχρισάντων, ήσαν μόνης ἔκεινος ἀληθῶς ἀξιούσης.

29. Que vero Constantinopoli aduersus orthodoxos Eudoxius designarit, que lingua enarrare, aut solum memorare sustinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani et Valentis consulatu totum orbem occuparent, jure merito homines supernis etiam castigabantur plagis. Tantus enim fuit terræ motus, quantus nunquam fuerit, nec, ut videtur, futurus sit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina eversæ sunt. Mare item suis egressum limitibus quedam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arables, tum navigabiles efficeret, rem insolitissimam : aliis in locis tantum discessit, ut medio cursu navigantes in sicco solo reperti sint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, elementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam serventiores postea erant, vehementiusque deinde et atrocius in Christianos concilabatur bellum. Cum autem Athanasii desiderio, aduersus imperatores Alexandrinus populus exasperaretur, et jam ad arma ac seditionem verteretur, re audita Valens, eoruin veritus tumultum et audaciam, necessitate compulsus est ecclesiarum regimen rursum Athanasio trahere. Quod ille non illius gratia agebat; sed quod nullus ex subditis esset, ut par erat, qui sibi obtemperaret. Quo factum est, ut ab assiduis illis [persecutionibus et bellis quiesceret Athanasius. Gravis

μιχροῦ πάντας αρχιερεῖς τε καὶ λεπτοὺς διακονουμένους τε καὶ δοις τοῦ μοναδικοῦ ἐτύγχανον βίου, ἐσχάτοις κακοῖς περιέβαλε. Καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἀνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχέων καθῆσε, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπεζήτει. Καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάστη ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κλήρος ἄπας τῆς Ἐκκλησίας ἡλαύνετο· καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἔτεροι, καὶ πάντες ἀπλῶς, δοσοὶ γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἡγείχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡλαύνοντο δὲ πατριῶν, πρὸς δὲ καὶ οἰκείων καὶ συγγενῶν, ζημιαῖς τε καὶ τιμωρίαις χαλεπωτάτας ἔξεδίοντο. Ήσαν δὲ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξανδρειαν ἤκε πόλεμος, καὶ προστάγματα τῶν ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου πανταχοῦ κατέπέμπτο, ἐδιώκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαριστεὺς Ἀθανάσιος. Ήδη δὲ καὶ δοσοὶ οὐπω ἀλώσιμες ἦν, ὑπέξειστο μὲν λάθρα τὴν πόλιν, εἰς τινὰ δὲ πατρῶν καταδὺς τάφον, καὶ μῆνα τέταρτον ὅλον ἐν αὐτῷ διαμείνας, ταῦτη τὴν ἀλογὸν ὀρμήν καὶ μανίκιν ἔξεχλινε. Τατιανοῦ γάρ τηνικαῦτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, δειναὶ Χριστιανοὶ ἀπαντας, δεινὰ καὶ βαρσῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. Ἄλλ' ο μὲν τὴν ἄξιαν εὐθὺς ἔτισε δίκην. Τῆς τε γάρ οὐσίας ἄμα καὶ τῆς ἄξιας ἀφαιρεθεῖς, πρὸς δὲ καὶ νόσῳ τοὺς ὄφθαλμοὺς ἀποτυφλωθεῖς, καὶ ἐλεεινῶς σφράγεα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέψει τὸν βίον, μηδὲ νεπολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος καὶ τοῦ τύπου τῆς ταῦτα μὲν, ἥδη τῆς ἀπάτης μαρτινομένης καὶ ἀπανθούστης.

C 29. "Α δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεων Εὔδοξιος ἐπεδείκνυτο, ποία τις ἀν καὶ διηγήσασθαι γλώσσα καὶ μημονεῦσαι μόνον ἀνάγνωτο; Τοσούτων οὖν κατὰ πᾶσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐάλεντινανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἀνθρώποι καὶ ταῖς ἀνωθεν πληγαῖς ἐπαιδεύοντο. Τοῦτο μὲν γάρ σεισμὸς ἐπισκήψας, οἷον οὔτε ὁ παρελθόν ἡνεγκε χρόνος οὔτε ὁ μέλλων οἵστεις ἡλπίζετο, πολλάς τε ἀλλας ἀνέτρέψει τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη πλείους τῶν ἑαυτῆς ἥ ἐκατὸν χαλεπὸν εἶδε πτῶμα κατενεχθεῖσας· τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα, ταὺς οἰκείους δρους ἀπολιπούσα, τινὰς μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥστε πολλοὺς καὶ τῶν πρώην ἀροσίμων πλωτήμους θεῖναι, πρᾶγμα καινοτατον· ἐτέρωθι δὲ τοσούτον

D ἀπέστη πάλιν, ώς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ἔροῦ τοῦ ἐδάφους εὑρεθῆναι· τοὺς πλέοντας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως οἱ κακοὶ ταῖς κοιναῖς μάστιξι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφρόδροτεροι· ἔτι καὶ χαλεπώτεροι· δὲ κατὰ Χριστιανῶν ἥρετο πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ πόθῳ τῷ πρὸς Ἀθανάσιον ἄπας δ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραχύνετο τε πρὸς τοὺς χριτοῦντας, καὶ ἥδη πρὸς ὄπλας καὶ στάσιν ὅρῶν δῆλος ἦν, μαθῶν διασιλεὺς Οὐάλης, καὶ δεῖσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἡναγκάσθη καὶ αὐθις Ἀθανασίῳ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαι. Τοῦτο δὲ οὐ θεραπείων ἔκοιτει, ἀλλ'

δε μηδένα εἶχεν, δσα δέοι, βαπτιλεὶ πειθαρχοῦντα τὸν ὑπηκόων. Οπερ οὖν ἀναπνεῦσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τέως τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἔκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίκην. Ἐράτε γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ διοφύλοις αἴμασι Χριστιανοὶ κατεχραίνοντο. Οὐάλεντος δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχέων ἐπειγομένου, μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιος τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογμάτων ζηλωτής, καὶ βεβαιωτής, καὶ προστάτης, ἐννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ δωραγμοῦ τῆς ἀρθοδόξιας ἄγων ἐνιαυτόν· ἀντικαθιστώσι δὲ οἱ μὲν τῆς χαλεπῆς Ἀρείου κοινωνίας Δημόφιλον, οἱ δὲ τῆς υγείας καὶ ὄρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον. ἀνδρὸς καὶ λόγον, καὶ τρόπους ἐπίσημον. Τούτον μὲν οὖν αἱ ἱεραὶ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, καὶ πάλι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναχθέντος, ὑπερορίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακρίθηστος, ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τε αὐθις ἀνακληθέντος καὶ τῇ Κωνσταντινουπόλει τηνικαῦτα τοῖς ὄρθοδόξοις ἐπιδημοῦντος, διὸ οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἔκείνην οὐάλεντος κατὰ τῶν ὄρθοδόξων ἀπῆνειαν. Ἀλλὰ χεὶρ αὐτῶν οὐκ δλίγη σρατιωτῶν μετὰ βραχύν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολεῖν ἀρείσα, ἀλλ' ἐτέρως κάκεινον ἀπαγγοῦσα, ἐπὶ ίσῃ ἀμφοτέρους τῇ παρθησίᾳ τῆς πίστεως. Οὐάλητος δὲ, τὴν Ἀντιόχου καταλαβὼν, τοὺς τοῦ διοικούσιον πρεσβευτὰς ἀνέδην ἐποιίρκει τε καὶ ἀπῆλανεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως, οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἀπάστις τχεδὸν, ἥδη δὲ καὶ τῆς ἐψίας αὐτῆς. Πρὸς δὲ καὶ σφόδρα κολάσεις ἐπήρητον, καὶ θάνατος αὐτοὺς χειλοπὸς ἐξέδέχετο. Εἶδε ποταμὸς Ὁρόντης ταῦτα, καὶ στενωπὸι τῆς Ἀντιόχου, καὶ ἀγοραὶ, καὶ δόσι, καὶ προάστεια· δὲ μὲν αἴμασιν ιερέων βάψας τὸ ρεῖθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωμάτων νεκρῶν γεγενημένα. Ἐν τοσούτῳ τοινούν χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφόδρατῷ, καὶ δὲ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρέτην Ἀθανάσιος, μετὰ τοὺς μακροὺς ἐκείνους διὰ Χριστὸν ἴδρωτας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὄρθοδοξίας διθλούς, καὶ τὰς διοδίμους φυγάς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανή τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προειπών τῶν μελλόντων, ἐκτῷ καὶ τεσταρακοστῷ τῆς ιερωσύνης ἔτει, δύσῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ

Πρόδου ὑπατείας τὸ δεύτερον, καταλύει τὸν βίον, καθάπερ Ἰκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἔχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἐκαύτον ἀνωθεν τοῦ ἀγωνοθέτου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητὴν· ἵνα ταῖς παρ' ἐκυτοῦ πάλιν ἐκεῖνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορθήτων ἀγαθῶν ἀντιδόσεσι, ἀξίως εὐτὸν ἀμείψηται ὡν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φὴ δέξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quippe calamitas totum occupabat Orientem, et Christiani mutuo sese sanguine polluebant. Valente porro Antiochiam profecto, vitam clausit Eudoxius ardens Arii doctrinæ assertor et patronus, cum annum persecutionis sanæ doctrinæ ageret decimum nonum. Cujus loco substituunt Arianæ sectæ homines Demophilum; qui vero sanæ et orthodoxæ partis erant, Evagrium, virum vita, sermone et moribus insignem, quem initiarant sacræ Eustathii manus, præclarí viri, qui olim in Antiochenum constitutus thronum, postea exilio fuerat damnatus; ac rursum (per Jovinianum revocatus) tum temporis Constantinopoli degebat cum orthodoxis, nec ipsi latebat ingens illa Valentis immunitas in orthodoxos. Sed manus illum non parva militum, brevi post Evagrii ordinationem exsulem Bizyen deduxit. Neque Evagrium quiete frui passa est, sed alium adduxit in ejus locum, ob parem utriusque fidei enarrandæ libertatem. Valens porro Antiochiam ubi venisset, consubstantialis assertores oppugnabat pellebatque, non ecclesiis tantum, vel conventibus et communione; sed etiam gradibus, domibus, urbe ferme tota exigebat, imo toto Oriente. Ad hæc gravissimi cruciatu ingruerant, atroxque mors excipiebat. Videl isthæc Orontes iluvius, et Antiochiæ vici, foræ, viæ, suburbia: ille sacerdotum sanguine tinteo alveo, hæc cadaveribus repleta. In tanta igitur tempestate, tam gravi, tam vehementi, præclarus ille et magnus vitæ secundum Deum instituto et virtute Athanasiū, post tam diurnos illos propter Christum sudores, post illa pro orthodoxa fide certamina, post celebres fugas et exilia, et insignia tropæa permulta, cum successori Petro futura prænuntiasset, sexto et quadragesimo sacerdotii anno, decimo octavo die mensis Januarii, Gratiano et Probo secundum consulibus, vitam clausit, utpote qui jam sat laborum et ærumnarum percepisset, ideoque athletam agonotheta sursus ad se vocabat; ut eum ille splendoribus et corona, arcorumque honorum retributione condigne remuneraret. Quæ saxit Deus ut et nos consequamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

VITA ATHANASII EX PHOTIO.

Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ λόγου δὲ ἐπιγράφεται· *Bios* ήτοι ἀθλητις τοῦ ἐράτιος Πατρος ἡμῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρειας, τὸν ἰστοριανούμενος τρόπον.

1. Ο τῆς ἐορτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ

D Lectus est liber cui titulus: Vita seu certamina sancti Patris nostri Magni Athanasti episcopi Alexandrini, pari modo conscriptus.

1. Aderat festum sacerdotis Dei et martyris Pe-

tri, cuius memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero convivio exceptit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto Iaco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacerorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasiū episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos depularunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus aestimatur, afflato quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatae; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiauit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domini, habuitque illum consiliorum partipem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefactaret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id reprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandum a pio imperatore Constantino (solet enim sæpe dolus et vaſtrites etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defusco beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cœtus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina consingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægyptii Ecclesiæ Alexandrinæ pensisarent. Secundum: quod imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannide affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium: Ischyrum spectabat, necnon mensam subversam, et confactum calicem mysticum, Mareotem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena repræsentabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebius et socii, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

A μάρτυρος ἐνεστήκει Πέτρος, καὶ Ἀλεξανδρεῖα πᾶσα τὴν μνήμην ἔγειραιε, καὶ δι τούτου διάδοχος διερές Ἀλεξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζη τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐνῷ δὲ ταῦτα ηὐτρεπεῖστο, δρᾶτινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς δχθας τῆς θαλάσσης παῖδας ἀπλάστω γνώμῃ παιζοντας καὶ τὸ πατρινὸν μίμησις ἦν ιερατικῶν καὶ φριξτῶν μυστηρίων, οὐν εἰς ὕδριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόθῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀπόλμητα. Ἀλλὰ γάρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποίει ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηχουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσχημάτιζεν. Ἐκπλαγεὶς οὖν τοῖς τελουμένοις δι' Ἀλεξανδρος, ἀγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς οὐ χλεύη ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκβεβηκότων φαίη. B ἐπιπνοίᾳ τινὶ καὶ ψυχῆς ἀπλότητι εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ κριττονος· ὅσοι μὲν αὐτῶν ἑβαπτίσαντο, τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν. Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθησιν ἐντολὰς δεδωκώς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, τῇδων τὰ δὲ ἀποδοῦνατ αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς δὲλλον τινὶ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν Θεῷ προσαγόμενον. Πράττουσιν οὖν οἱ γνοεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἔκλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλούντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Οὐ δὲ δέχεται καὶ διορθόδοξιν εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλῆς καὶ τῆς εὐτεβείας συλλήπτορα.

C 2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύστης μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυματινομένης, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξανδρῷ τῷ θεπεσίῳ, οὔτερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς εὐτεβείας διῆθλησε. Καὶ γάρ Ἀρείου μετὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐτεβείας, κρατούντεν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσεις μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐψώρασέ τε δι σφρὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀποταλέντα πρὸς Ἀλεξανδρὸν τὸν Ἀλεξανδρίας παρὰ τοῦ εὐτεβείου βασιλέως Κωνσταντίου (οὗτος γάρ πολλάκις μεμηχανημένος δόλος καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλεπτεῖν), μὴ παραδίξασθαι συνηγωνίσατο. Εἴτα τοῦ ἐν ἀγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξανδροῦ, αὐτὸς κατατάξει διάδοχος πρὸς πολλῷ μείζους ἀγῶνας ἐνεπέδυτο. Αὐτὸς δὲ καὶ ἄπαν τὸ αἱρετικὸν σύνταγμα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προοτίθεσαν γλωσσαλγίας τε καὶ συκοφανίας. Συμφράττονται δὴ μάλιστα κατ' αὐτοῦ εἰ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, D καὶ μισθοῦνται τινας τῆς Μελετίου αἱρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συρράπτουσιν. Όντι δὲ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ή ἐνευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεύει πράγμασι, Φιλουμένῳ γάρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φῆμην λαβόντι, χρυσὸν πλῆρες ἔξαποστεῖλαι γλωσσόκομον, ὑπειθέτο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχύρων καὶ τὴν ἀνατραπεῖσαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγός μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ Μαχάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἔφοδον, καὶ τὸ ἀνά πάσαν τῇ νοικουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

E 3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθεν ἔτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματουργήσαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικάς, καὶ κινοῦσιν εἰς ὁργήν· αἰτιασάμενοι, διτι καὶ Ἀρείου

βεσιλικοῖς καὶ γράμμασι καὶ κροτάγμασι πεποιθό-
τα, καί τοι τὸ ὄρθι φρονοῦντα, οὐκ ἡνέσχετο δέξα-
σθαι. Καὶ ἐκεῖνο δὲ καιρῷ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Τεροσο-
λύμων ἔκταίνα σχεδὸν πάντες συνήσεαν οἱ ἐπίσκο-
ποι· καὶ γράψει Κωνσταντίνος ὁ εὐτεσθῆς βασιλεὺς
τοῖς συλλεγήναι σύνοδον ἐποψόμενην & διέβαλλε τε
Ἀθανάσιον καὶ ἡ συνίστη τὸν Ἀρειον. Καὶ εἰ μὲν
φήνος ὅρθιδοξῶντα τὸν Ἀρειον τῆς Ἐκκλησίας δι-
έτησεν, εἰς εἰρήνην συμβιδάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ
εὐτὸς ἀπάτη κέχρηται, εἰς Ἀλεξανδρείαν τε διαπεμ-
ψῆναι, κάκει σὺν ἀκριβεῖξ ὑπὲξέτασιν ἀγεσθαι.
Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἀρειον
περιουμένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὅδοι πάρεργον ἐν
Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὸν δὲ τότε ἤνυτο ἔτος
τῆς Κωνσταντίνου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκο-
πα τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν, Διονυσίου τοῦ ὑπα-
τικοῦ συνάγοντος αὐτούς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας
ἴρχων καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῆς συνόδου συνέρευον·
ταρῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρε-
σβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας
εὐθραδέσμιον αὐτὸν ἀγούστης. Πρώτην οὖν κατηγο-
ρίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λινῆς ἑσθῆτος προ-
βοῦλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ
μόνον κινηθεῖσαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ
τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, "Ἄπις τε καὶ
Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκεῖσε
ταρτυχόντες, φράδίως διήλεγχαν. Διὸ τῶν μὲν συκο-
φαντῶν δὲ βασιλεὺς καθήψατο γράμματα, Ἀθανάσιον
δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐλθεῖν προετρέψατο. Καὶ τὰ γράμμα-
τα ἦκε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς κατήφειαν
τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον φατρίαν συνέστελλεν, τῇδε πολ-
λὴν βίουσαν κατ' Ἀθανάσιον· διτε τε αὐτούς δὲ βα-
σιλέως ἥτιάστατο, καὶ διτε ἡ κατὰ τὴν λινῆν ἑσθῆτα συ-
κοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἔλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ
Ισχύρων καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνου-
σιν. Οὐ δὲ σεφδες Ἀθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ
Ἄνθρωπος πράττων τοὺς προφανεῖς ἔχθροὺς, Εὐσέβιον
ηγμι καὶ τοὺς δόμρφονας· τῆσιον δὲ πρὸς πάντων Ἰσ-
χύρων ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὐ λειτουργοῦντος
τεττεσέν ἐπλαττεν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον
κατὰ λητρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανάσιον, καὶ
θιατρέψαι τὴν Ιερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κα-
τέάξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βι-
βλίων πυρὶ παραδοῦναι. Ἄλλ' δὲ μὲν τὰ δύο ταῦτα νό-
μῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπρούδάλλετο· οἱ δὲ
χριταὶ οὐχὶ κρίνειν, εἰς δὲ τὸ κρατούνειν τὴν συκοφαν-
τίαν ὅλον ἔτεινον τὸν λογισμόν· διὸ λόγον μὲν τῶν δι-
καιῶν λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ
τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύρων κατηγορία, καὶ τὸ μὲν
πρόθυμον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς
ἀπειξένες διπορον τὴν προθυμίαν ἐδείκνυν δυσσεβείας
καὶ φθόνου κακούργημα. Ὅπερθέσει δὲ καὶ τέχνῃ
τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνην σκευάζοντες, πρὸς τὸν
Μαρεώτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν,
ἴκεισε τὴν ἔτασιν, ἐν φέρεταις προῆλθε, δέον γενέ-
θαι προφασισάμενον. Ής δὲ εἶδεν δὲ Ἀθανάσιος οὓς
παρεγράφατο κριτὰς στελλομένους, θεογόνιος γάρ ἦν
καὶ Μάρτιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

A nasium, quod Arium imperatoriis litteris et jussio-
nibus munatum, licet recte sentientem, recipere
noluisset. Eodem porro tempore ad Jerosolymo-
rum Encaenia episcopi prope omnes convenere.
Scripsit Constantinus pius imperator, ut iterum
synodus celebraretur, in qua examinarentur quae
ad Athanasiū accusationem et ad Ariū commendationem
dicta essent. Quod si Ariū invidia ab Ec-
clesia disjunxisset, ad pacem illum admitterent;
sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur,
atque illic accurate disquireretur de illo. Examen
autem negotiorum Athanasiū et Ariū, jussit, ut Je-
rosolymam profecti episcopi, paulum a via desle-
cientes Tyri periclitarent. Tricesimus tum absolve-
batur imperii Constantini annus. Sexaginta autem
B episcopi Tyri alerant, cogente illos Dionysio con-
sulari, quocum et provinciae praefectus, et aliqui
magistratuum in concilio sedebant. Aderat et Atha-
nasiū, atque etiam Macarius presbyter Alexandria
vinculus catenis ferreis a militari manu abductus.
Primum itaque sycophantæ illi accusationem pro-
ferunt de linea veste, sed illam accusationem jam
ante Nicomediæ imperatoriis auribus allatam, Apis
et Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illuc
casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter
sycophantas imperator litteris suis perstrinxit,
Athanasiūque ut se adiret hortatus est. Litteræ
porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eu-
sebium et socios affecere, qui jam in unum multi
C confluxerant adversus Athanasiū: quod imperator
illos graviter culparet, et quod cœlumnia de linea
veste consultationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ad hujusmodi sycophantia lapsi
essent, quae Ischyram et Macarium spectabant in
medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta
leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium
seculicet et sectatores illius: in primis autem de-
monstrari volebat an Ischyras vere presbyter es-
set; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accu-
sabunt irruisse Macarium, ab Athanasio missum,
D cum impetu latronum instar violento, atque sacra-
e evertisse mensam, poculum sacrum consregisse,
nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conje-
cisse. Haec duo ex communī lege opponebat ille et
objiciebat. At judices non ad judicandum de ca-
lumniis, sed ad firmandam eam toto animo conten-
debant, quamobrem eorum quae justæ dicta fuerant
rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio
de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum ani-
mositas intolerabilis, nec supplebant argumenta,
quod sane indicium erat iniipientis invidiæque illo-
rum. Ut autem mōra et arte quadam pudorem re-
pulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in
Mareotem, eo scilicet obtentu, quod ibi examen
fore oportet, ubi facinus admissum fuisset. Ut
autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos re-
cusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

dorum, Macedonium et Ursacium, contestatus est omnibus manifestam esse injustitiam : et quod Macarius, qui prior accusationem subiisse, in vinculis esset, dum Ischyras accusator illegitimis iudicibus adjungeretur. Cum autem synodus nullam ejus querelæ et contestationis rationem haberet, clam imperatorem, utpote accitus, adiit. Judices porro in Mareoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacum et invidia imperabant, commentarios cum edidissent, ad synodum reuinigrarunt, quæ priusquam illi advenisset, Athanasium deserteræ cause damnarat. Cum advenisset autem, depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium profanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque instantem libenter Eusebiani admiserunt : qui vero rectæ fidei erant illum aversati sunt, statueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. Cum res in tali motu essent, adveniunt imperatoris litteræ : quæ una Athanasium se adire, et ipsos in imperatoriam se conferre civitatein præcipiebant : quæ res synodum conjectit in animi anxiætatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius et socii illic moram trahere decreverunt, illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram imperatore consulata fuit in suburbio Nicomediae cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Athanasius, imperatoriis litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus, ut superius dixi, ab Jerosolymitanis episcopis, rursumque tumultus in Ægypto obortus est. Haec autem imperatori rescripsit Athanasius, qui imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cæsareæ congressus, alias rursus contra Athanasium conflavit sycophantiæ. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in imperatoriam urbem accesserunt, dicebant, se non alias quidem accusations in examen adduceturos : quæ vero Ischyram spectabant se jam disquisisse et probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumenti commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam secedens judicium effugisset. His imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exsilium militit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeneret. Tumultu autem ac tempestate Ægyptum commovente, et hæresi seu quadam peste Ecclesiis labefactatis, imperator Constantinus in quadam Nicomediae suburbio, cum unum et triginta annos in imperio consumpsisset, hinc translatus est, anno a

A σάκιος διεμπαρτύρωτο πᾶσι τῷ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος· καὶ διὶ Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑφιστάμενος ἐν σιδῆροις ἦν, Ἰσχύρας δὲ ὁ καττυρός τοῖς ἐκθέτοις κριταῖς συνετέτακτο. Ός δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος οἰς ἥτιατο καὶ διεμπαρτύρωτο, διαλαθὼν πρὸς βασιλέα, ἀτε δὴ καὶ μετακληθεὶς, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦ Μαρεώτου κριταὶ, ἐκ μονομερείας ὡς αὐτοῖς τὸ φεῦδος καὶ ὁ φύρων ἐπέταττεν, ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήσαν. Αὕτη δὲ, πρὶν ἡ παραγενέσθαι τούτους, ἔρημην Ἀθανάσιον κατεδιῆτεσ. Παραγενόντων, τὴν τε καθαίρεσαν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίας ἐπηγέρησαν. Καὶ παρατίκα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας οἱ τὸ Ιερουργικὸν ἔξι ὅντες ἐπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῇ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἀρειον ἐπιστάντα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς δρῆς ἀπεστράφησαν πίστεως, δρίσαντες δὲν Ἀλεξανδρεῖ τὸν λόγον ὑπέχειν ὃν ἐν αἴτιᾳ καθίσταται, ἐν δὲ τῇ παραγενόντες ἄλλων. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραττομένων κινουμένων, φύνεις γράμματα τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἤκειν, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν βασιλίδα παραγενέσθαι· καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμέλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπανήσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ θεογόνιον τέως αὐτόθι χρονίζειν ἐγίνωσκον, τῇ παρολκῇ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λένε μηχανώμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὸ ἔτερον τῶν ἐγκλημάτων, δ τῷ Φιλουμένῳ χρυσίον ἔλεγεν Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται τοῦ βασιλέως ἐν προαστείᾳ τῆς Νικομηδείας Ψαμαθίῳ καλουμένῳ διατρίβοντος. Καὶ ἀποστέλλεται εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γράμματων βασιλικῶν τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀναχηρυττόντων· παρῆν δὲ καὶ Ἀρειος ἀποσταλεῖς, ὡς μοι προείρηται, ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τάραχον ἡ Ἀγύπτιος δέχεται πάλιν. Καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ δ Ἀθανάσιος, καὶ μετάπεμπτον βασιλεὺς ἀγει τῷ Ἀρειον. Οὐ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὅδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἀλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα βάπτεται. Ός δ' ὅγε καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλεῖ παρεγγοντο, τὰ μὲν ἀλλα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξ-
D ἔτασιν μη ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχύραν καὶ ἔκτασαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετολμῆσθαι. Ωσ- αὐτῶς καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ζώου δι' Ἀ- λεξανδρείας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην κωλύ- σετεν. Ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἐνοχος Ἀθανάσιος, λα- θραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔψυγε. Συναρπαγεῖς οὖν τοῖς πλάσμασιν δ βασιλεὺς, εἰς τὰς Γαλλίους (α) οἰκεῖν ἐν Τριβεριάδι ὑπερόριον ἐκπέμπει τὸν πολύά- θλον Ἀθανάσιον. Θορύβου δὲ καὶ ζάλης τὴν Αἴγυπτον ἐκκυμαῖνότων, καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἰρέσεως τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν λυμαῖνομένης, δ βασιλεὺς Κωνσταν- τίνος κατὰ τι προαστείον τῆς Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μείσταται

(a) In editis, Γαλλίας.

τῶν ἐνταῦθα, ἀγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ ἔξη-
κοστόν. Καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ
τινὶ τῇ Ἀρείου λύσσαν νοσοῦντι, προστάξας τῷ
διμανύμῳ ταύτην ἑγχειρίσαι Κωνσταντίνῳ. Δι' αὐ-
τῆς γάρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασιλεῖος ἀρχὴ εἰς
κλήρον ἀντὶ τῆς Ἐσπερίας ἀφωρίζετο. Ἀλλ' ὁ δεῖλαιος,
πολλῶν πυνθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκη προελή-
λυθε, μή γενέσθαι διετείνετο, συνεργοὺς ἔχων τοῦ
ψεύδους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνούχους. Μετ' ὅλίγον δὲ
πρὸ τῶν ἀλλών παραγεγονότι Κωνσταντίῳ τὴν τοῦ
βασιλέως ἑγχειρίζει διαθήκην λάθρῳ· καὶ χάριν ἀντὶ^B
τῆς πρυδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ δρυῆς
πίστεως τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσένιον, παρει-
δωντι διὰ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνστάντιον λαβόντες,
Εὔσενίον τε τὸν πριαπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἀλλούς
εὐνούχους, καὶ δῆ καὶ τὴν βασιλίδα, τῆς αἰρέσεως παρα-
σκευάζουσιν ἐραστάς. Καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἔκεινο καὶ ροῦ
Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε τὴν ἐφορείαν,
Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δὲ τῆς ὑπερ-
δρίας. Ἀρείος δὲ, παραγεγονός ἐν Κωνσταντινού-
πολει, τὴν τοῦ Θεοῦ διαιτηθείρειν ἐφρύάττετο Ἐκκλη-
σίαν. Ἀλλ' ἡ φιλάνθρωπος οὐκ ἐμακροβύμησε δίκη·
ταῖς δὲ τοῦ Ιεροῦ Ἀλέξανδρου παροξυνθεῖσα προσευ-
χῆς, αὐτῇ αἱρέσται ἐκκόπτει τὸν Ἀρείον, καὶ τῶν
σπλάγχνων αὐτοῦ ἀθρόου διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς
ζωῆς ἀπελαύνεται. Μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφησυ-
γασάντων, αὐθίς ἀπαντά κινούσι, τὸ ὑπερόριον Ἀθα-
νασίου μέγα δηπλὸν αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι διενοῦντο,
οὐδὲν οὖν τοις ἀπειλούσι. Ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια τὴν αὐ-
τῶν σπουδὴν προφέτανος, Ἀθανάσιον ἐπανάγει τῆς
ὑπερορίας γράμμασιν ὠχυρωμένον βασιλικοῖς· οἵς
αὐτὸν δὲ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκῆπτρον Κύρωτας ἐφο-
δάῶν εἰς Ἀλέξανδρειαν ἐκπαίστειλε. Καὶ ἥδιστα
μὲν τὸν ποιμένα διστο τῆς δρυδοδέξιας ἡσαν ἐδέχοντο·
τὸ διαρετίζον στάσιες ἀνεκίνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέ-
νιον ἀρρομάτης παρεῖχον ἐνδιαβάλλειν πάλιν τὸν Ἀθα-
νάσιον πρὸς Κωνστάντιον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαδο-
λαῖς εἰς ὀργὴν τὸν εὐρίπιστον ἀνερβίπισαν, ὡς αὐτί-
κα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἄγου φῆγεσθα: Οὐ-
τοι, καὶ νεκροῦ τινος χείρα εἰς δηπλὸν συκοφαντίας
κατὰ τοῦ διστού ἐκκόπτεις, καθαπλίσαντο, Ἀρσενίου
δὲ ταύτην ἐφῆμον: ζόν, καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκό-
ψθαι (α), εἰναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης δργανον.
Καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας φῆγος οὐ λύεται· συνέδριον
δὲ ἐν Τύρῳ, βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται·
καὶ προχειρίζεται τὸ βασιλικὸν βούλημα ἀνδρα συν-
έτειν καὶ διμόρφον Ἀργέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ
τὸν Φοινίκης δρχοντα συνεδρίασαι τε τοῖς περὶ Εὐ-
σένιον, καὶ συνδιασκέψασθαι δὲ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου
συνετεύσασθαι. Ἐχρόνιον οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὡς μὲν οἱ
δυτικεῖς ἐπιλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλέξανδρείας κατ-
τηγόρους ἀναμένοντες, οὓς καὶ τοῦ μύσους αὐτόπτας,
καὶ τὸν Ἀρσενίον καλῶς ἐπιγινώσκειν διήγγελον·
ῶς δὲ τὸ ἐκβεβηκός ἐδειξε, κατὰ θείαν πρόνοιαν. Ἡν
μὲν γάρ δὲ Ἀρσενίος τῆς ἐν Ἀλέξανδρείᾳ ἐκκλησίας
ἀναγκωστης, καὶ ποτε δίκην αἰσχρᾶς αἰτίας μέλλων
θάψειν, ἐξαρπάζεται μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῷ

(α) Sic, pro ἐκκέκφαι. EDIT. PATROL.

A nativitate sexagesimo quinto. Testamentum autem
commisit cuidam presbytero, qui Ariano furore la-
borabat, jubens ut cognomini sibi Constantino tra-
deret. Quo ipsi patris imperium loco Occidentalis
imperii tradebatur. At nūser ille sciscitantibus
plurimis, an imperator testamentum fecisset, non
fecisse affirmabat, nactus mendacii adjutores an-
drogynos eunuchos. Paulo post autem advenienti
ante alios Constantio clam testamentum tradidit
imperatoris, ac in proditionis suæ mercedem, gra-
tiani postulat, paternæ scilicet sanæque fidei pro-
ditionem. Eusebiani porro presbyteri opera perfug-
gium apud Constantium adepti, Eusebium præ-
posituni, ac per eum alios eunuchos, imo ipsam
imperatricem ad hæreseos trahunt amorem atque
patrocinium. Tum Arianæ res firmatatem accepere.

6. Archiepiscopales autem thronos tum hi occu-
pabant, Maximus Jerosolymitanum, Alexander im-
perioriae urbis, Athanasius vero exsul erat. Arius
vero cum Constantinopolim venisset, desiderio in-
fremebat labefactandæ Dei Ecclesiæ. Sed divina
ultio rem non ultra toleravit: precibusque sancti
Alexandri commota, hæresin Ario privat, qui vi-
sceribus effusis extinctus est. Cum autem post hæc
parum conquievissent Ariani, omnia denuo com-
moverunt, rati magno sibi fore telo Athanasii exsi-
lrium ad omnia pro libidine peragenda. Verum di-
vina providentia conatum præoccupavit eorum,
Athanasiū ab exsilio reduxit, litteris munitum
imperioriis: quibus eum Constans Occidentalium
partium imperator, ceu vialico quadam instructum,
remisit Alexandram. Tum pastorem suum quot-
quot sanæ fidei erant, libentissime receperunt, hæ-
retici autem seditiones excitarunt, ac Eusebio oc-
casione dederunt, ut Athanasiū rursus apud
Constantium calumniaretur, atque calumniis suis
levissimum hominem ita in iram concitarunt, ut
sanctum iterum exsilio damnaret. Ili mortui cujus-
dāin manu abscissa, eam quasi telum adversus
sanctum virum ad columnam protulere, quam ma-
num dicebant Arsenii esse, et ab Athanasio abe-
sam, aiebant esse magicæ artis instrumentum. De-
cretum porro exsiliū nequaquam solutum fuit: sed
dūssu imperatoris concilium Tyri cogitur: manda-
tumque imperatorium traditur, ut Archelaus, qui
eadem in domo habitabat, ac cum ipsis sentiebat,
una cum Phœnices præfecto Eusebianis assiderent,
et una examinarent ea quæ adversus Athanasiū
conficta fuerant. Moram itaque trahebant qui Tyri
sedebant, quasi Alexandria venturos accusatores
exspectarent, quos oculatos esse sceleris testes, al-
que Arsenium probe nosse nuntiabant: ut autem ex
eventu palam fuit, divina providentia ita dispen-
sante. Erat enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ
lector, qui cum turpis sceleris poenas daturus esset,
ab Athanasio ereptus fuerat et fuga quæsierat sibi
salutem. Cumque perfuga ille lateret, hinc calum-

niandi audacia impiis accessit. Sed commiseratione A ductus Arsenius erga liberatorem suum (in illa enim concilii cunctatione sycophantiae fama ubique pervagata est), Tyrum concedit; ratus sibi potius moriendum esse, quam sui causa circa tantum vi- rum totum orbem scandalizari; Athanasio autem secreto se sistit, ac consilium ab eo accipit ut ante judicium omnibus lateret, ne quid ipse mali a sycophantis pateretur, et ut conspecta calumniæ confictæ manifesta consulatōne, accusationem adversarii desererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de stupro oblatu accusantis. Clamabat porro impudens muliercula, sibi noctu ab irrumpente Athanasio vitium oblatum fuisse. Ade- rat porro illi virginitatis amatori et Timotheus ejus presbyter, unaque consilium ineunt sapientissimum, imo a Deo ipso inspiratum, quo malæ impiorum artes, facile consultatæ forent. Cum enim coram muliere adducti essent, qui accusatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furiosa illa muliere impudenter agente, et Athanasium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quasi Athanasius ipse fuisse. Dic mihi, inquit, mulier, egone apud te mansi? aut tu me domi exceperisti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex pu- blico lupanari mulier, impudente vultu, oculisque ad Timotheum intentis: Tu es, exclamat, qui vim mihi intulisti, meque noctu corrupisti. Et ad judi- cies conversa, calumniis suis horrenda adjicit jura- menta, Timotheumque digito ostendens, illumque trahens dicebat: Is est, et non aliis, corruptor meus. Judices porro cum satellitibus ridere, Atha- nasiique prudentiam mirari, quod vel silens, accusatiōnem contra se intentatam in accusatores ver- tens, impudentissimos esse sycophantas palam se- cisset. At illi nequaquam resipuere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accusatores igitur, quos ingemere oportebat, et gratiæ loco habere, quod sycophantia pœnas non lucent, linguam ador- nant suam ad calumniam de Arsenii manu, crimen- que cædis et veneficii viro ascribunt pietatis pro- pugnatori. Ille voce ac mente imperterritus: Quis, inquit, ex vobis Arsenium novit vel dexteram ejus? Respondentibus ex consessu non paucis qui erant cum accusatoribus, se probæ nosse Arsenium; tum Athanasius: Quandoquidem, ait, se probæ et accu- rate nosse Arsenium consententur; adest ille, ingre- diatur. Quo ingresso, rursum interrogavit, an illum introductum, nossent esse Arsenium. Cum id negare non possent illi, pertrahit illum propius ad tribu- nal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque sinistram. Et exclamavit: Ecce Arse- nium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admir- randi judices. Dicant ergo accusatores, cujus est manus istæc, et a quo illam resecuerint: quo au- tem animo ea sint usi, nemini ambiguum; resecue-

A δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. Καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φυ- γάδος θαρρεῖν τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑπετίθετο. Ἐλλ' οἰκτον λαβὼν τοῦ σωτῆρος δ' Ἀρσένιος (ἐν γάρ τῷ βραδύνειν τὸ συγέδριον ἡ τῆς συκοφαντίας φήμη πανταχοῦ διέδραμε), πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρείτσον λογιζόμενος εἰ δέοι αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ή δι' αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνθρὸς σκαν- δαλίζεσθαι. Ἐμφανίζεται δὴ κατὰ μυστικὴν ὅμιλαν τῷ σεβασμῷ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλὴν λανθάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μή τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάλιοι, ή τὸν Ἐλεγχον ἀφυκτὸν τοῦ δράματος συνιδόντες εἰς ὑπέρθεσιν τὸ ἐνκλημα δει- λύσασιν.

7. Ἐλθοῦσσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαφιέσι· μοιχείαν ἀνα- καλούμενον. Ἐόδα δὲ τὸ ἀναιδὲς ἔκεινο καὶ μεμισθω- μένον γύναιον νύκτωρ ἄκουσα φθορὰν ὑποστῆναι εἰπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. Συνῆν τῷ τῇ παρθε- νίᾳ ἐραστῇ καὶ Τιμόθεος δ' αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλὴν σοφίας, μᾶλλον δὲ θελας ἐπιπνοίας βουλεύον- ται, δι' ής τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν ρξδίως ἐμελλεν ἀπατεῖσθαι τὸν Ἐλεγχον. Ἐπει γάρ εἰς πρόσ- ωπον ἤθησαν τοῦ γυναίου, δὲ μὲν κατηγορούμενος, ἥσυχη θεὸν ἐδυσάπτει· Τιμόθεος δ', ἀναιδευμένης τῆς μαχινάδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορέα καλούσσης, δὲ πρεσβύτερος, ὡς δῆθεν Ἀθανάσιος, Εἰπέ μοι, ὡς γύναι, φησίν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα, ή σύ με ἐν οἰκῳ τῷ σῷ ὑπεδέξω, ή νύκτωρ σὲ ἐδιασάμην; Ἡ δὲ, οἵα γύναιον ἐκ δημοσίου τέχους, ἀναιδεῖ προσ- ώπῳ καὶ ἀτενέσιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀπο- σλέψασα, Σὺ εἰ δὲ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκών, καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ, ἀνεβά· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστρε- φεῖσα τὸν φρικτοτάτους ὄρκους ταῖς διαβολαῖς συν- ηπτεν, ὡς οὔτες, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδει- κτοῦσα καὶ ἔκουσα· Οὔτες ἔστι, καὶ οὐκ μᾶλλος δὲ ἐμδὲ φθορεύει. Οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλάδος μὲν κατεγέλων, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἔθαμάζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ' αὐτοῦ ἔγκλημα εἰς τοὺς κατηγόρους περιτρέψας, ἀναιδεστάτους συκοφάν- τας ἀπέδειξεν. Αὐτὸν δὲ ἔσαυτον οὐδὲν ἀμείνους εἰς τὸ φροντίσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. Οἱ δὲ κατηγοροι, δέον στένειν καὶ χάριν εἰδέναι, εἰ τις αὐτοὺς μὴ ἀπατοὶ τὴν τῆς συκοφαντίας δικήν, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσένιον δεξιὰν τὴν γλώσσαν ὀπλίζουσι· καὶ φόνον ἄμα καὶ γονητεῖν τῷ τῇ εὐεσθεῖς ἀγωνιστῇ περιάπτουσιν. Ἐλλ' ἔκεινος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, Καὶ τις γάρ ἔστι, φησίν, ἐξ ὅμῶν, διγνώσκων τὸν Ἀρσένιον ή τὴν αὐτοῦ δεξιάν; Φαμένων δ' οὐκ ὀλίγων οὐδὲ εἰχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγόροις, ὡς σαφῶς εἶδειν τὸν Ἀρσένιον· Καὶ ἐπει βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, δὲ Ἀθανάσιος ἔφησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, δὲ πάρεστιν, εἰσίτω. Εἰσελθόντος δὲ, πάλιν ἐπιτρώτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασιν, ὡς εἴη Ἀρσένιος. Τῶν δὲ οὐκ ἔχόντων ἀρνήσασθαι, ἔλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βή- ματος ἔγγυτερον· καὶ πρώτην τὴν δεξιὰν ἀνατείναι κελεύσας κεῖται, είτα καὶ τὴν ἀριστερὰν, ἀνέκραγεν· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ἀνδρες πολίται· ίδοὺ καὶ αἱ τούτου δύο χεῖρες, ὡς θαυμάσιοι δικασταί. Εἰπάτωσαν οὖν οἱ

κατήγοροι τίνος ἔστιν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἔξεχούσιν; ἐφ' ὃ γάρ ταύτη ἐχρήσαντο, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδὲν ἀμφισβῆταις· ἔχειροκόπησαν γάρ ἄνθρωπον ὡς ἀν τὸν ἡμᾶς θανατώσασιν. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταὶ, τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἔκ τοῦ ζῆτειν ἀρέσκειν Κωνσταντίῳ γεγονότες, καὶ ἔξ ὧν ἀπέκλινον τοῖς αἱρετικούσισι, ἀπέλιπόν τε τὸ βῆμα, καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐλληγεμένα ἐτεχνάσσοντο. Ὑποχωρησάντων δὲ τούτων, κίνησις ωὐχ ἔτι συκοφαντιῶν, ἀλλ' ἀναιδῶς (*a*) μιαιφονίας κατὰ τοῦ τρισεριτέως ἀναρρήγνυται. Καὶ οἱ μὲν λόγοις, οἱ δὲ καὶ χεροὶ τὸν νικητὴν προύπηλάξιζον· οἱ δὲ καὶ τὸν ἐκ τοῦ βασιλέως ἐπέτειον θάνατον. Ὁ δὲ Ἀρχέλαιος μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν δῖστον ὑπὸ τῶν δυστεῶν, μόλις τῆς οἰκίας καταβάτης (εἰ γάρ καὶ πρὸς τὴν χρίσιν οὐχ ἔωρα, ἀλλ' οὖν εἰχέ τινα τῆς φύσεως αἰδῶ), μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἔξαρπάζει, καὶ δρασμὸν χρύσιον αὐτῷ παρασκευάζει, καὶ ὑποτίθεται· τὸ δὲ δυστεῖδες συνεδριάσαντες αἵθις γράφουσι τε τὸν ἀναιτίον αἰτίας ἀτόποις, ἀς αὐτὸι συγέπλασαν, ἀλῶνται· καὶ διαφόροις βιβλιδίοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίῳ καὶ πάσῃ διεπέμπονται τῇ οἰκουμένῃ.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγὴ σφόδρα ζητουμένω. Καὶ ἡ ζητησίς τοῖς μὲν συνειδοῖς καὶ μὴ καταμηνύουσις ζωῆς ἀφαίρεσιν ἐπέβαλλε τὴν ζημίαν· τοῖς δὲ κομίζουσιν ἡ ζῶντα ἡ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν δωρεάν προύτεινοντο μεγάλαι. "Α συνιδὼν ὁ τῆς υπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ ἔξ ἔτεσι λαθὼν ἐκαρτέρει. Πες δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο προθίδοσθαι ἐμέλε, θείας δύσεως τὴν προδοσίαν τῷ θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάστης, κάκεῖθεν ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν Δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κωνσταντίου δῆδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, οὐ τὴν ἐαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίου. Καὶ γάρ αὐτὸν τὸ στρατιωτικὸν, τυραννίδι ἐπιθέμενοι (*b*), ἀνεῖδον. Αιδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλίου τοῦ Ἀριανοῦ τὸν βασιλέα Κωνσταντα τὰς συσκευάς ἀς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀγιοῖς ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγχροτηθεῖσαν· καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χειροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκεῖνου Γρηγόριον. Εὔσεβιος μέντοι, διαπραξάμενος δὲ ἐσπούδαζε, διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν δῖστον Ἰουλίου, κοινωνὸν λαβεῖν τῆς Ἀθανασίου κατακρίσεως μηχανώμενος. Ὁ δὲ ἔξ ὧν ἐκεῖνος ἐγράψεν, οὐ κατάκρισιν, ἀθώωσιν δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου συνορῶν, γράμμασι τὸν διδικημένον ἐπιρρόσας, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει· ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν καθεῖλντας δικαία καὶ οὐ μικρὰ μέρμψις μετήρχετο. Ἀλλ' οἱ τῆς Ἀρείου λύστης, ὑποφθείραντες ἐπὶ πλέον τὸν Κωνσταντίου, δν αὐτὸι κεχειροτονήκασι Γρηγόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χεὶρι ἐκπεμφῆγας καταπράττονται (Συριανὸς ἦν στρατηγὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως), καὶ δ στρατὸς εἰς πάντες χιλιάδας ἀπηρτίζετο. Διαφεύγει δ' οὖν δ σοφὸς Ἀθανάσιος τὸν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας πάντας κατ' αὐτοῦ τὸν φύκον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ

A runt enim ab hominē, ut nos interficerent. Sic itērum ille sycophantarum machinas evertit omnes. At judices, cæci atque surdi, tum studio placendi Constantio, tum ex animo ad hereticos propenso, tribunale relicto, rem gestam silentio premere moliti sunt. Discedentibus illis, non jam inimici in calunias, sed in cædem strenuissimi viri erumpunt. Et alii verbis alii vocibus pulsant victorem; alii mortem ab imperatore illatum iri comminantur. Archelaus porro sanctum virum jamjam ab impiis disperendum, cum vix domo descendisset (tametsi enim ad justum iudicium non respiceret, naturali tamen verecundia tenebatur), cum satellitibus eripuit illum, occultamque ut fugam saceret monuit et curavit. Impii autem cum rursus concessum venissent, nefaria criminia a se conficta insonti ascribunt, cumque in variis libellis mendacia sua exarassent, Constantio atque universo transmittunt orbi.

B 8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir sanctus, æruinis consecutus, acriter perquisitus; adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, capitali plecteretur poena; iis vero qui indicarent ubi degeneret, vel caput ejus afferrent, magna proponerentur præmia. Quorum gñarus patientiae Adamas, in sovea aqua carente totos sex annos patienter latuit. Pridie vero ejus diei qua prodendus locus erat, divina quadam visione admonitus servus Dei, inde ausigit, inque Occidentem contendit: cum jam Constans imperium, non modo suum, sed etiam fratris Constantini oblinaret; nam illum exercitus tyrannidem affectantem interficerat. Docet igitur, opitulante Julio Romano, imperatorem, quas passus esset conspirationes ab Arianis, necnon synodum Antiochiae ad eversionem fidei convocalam esse: qua ratione item Georgium illegitime in eamderū sedem ordinatum constituerent; nec illum duntaxat, sed prius etiam Gregorium. Eusebius porro cum quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium legationem militit, hoc agens ut Athanasium ille una damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium D non dammandum, sed potius absolvendum judicavit; litterisque munitum suis mittit Alexandriam. Quibus litteris eos qui dampnassent jure merito acriterque culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque Constantium corrupserint, ordinatum a se Gregorium Alexandriam cum militari manu transmitti curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exercitus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens Athanasius ducem atque milites, sibi necem inferre peroptantes, iterumque Romanam concedit. Impius porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque rem non ferendam ratus, ecclesiam incendit Dionysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules

(a) Forte ἀναιδῶς. Edit. PATROL.

(b) Sic supra legiūr τὸ δυστεῖδες (collective pro οἱ δυστεῖδες) συνεδριάσαντες. Iu.

venerandus Athanasius et Paulus, aequalibus ornati A τὴν Πώμην ἀνατρέχει. 'Ο δὲ δυστενής Γρηγόριος certainibus et palinis. τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις, τὸ συνενχθὲν οὐκ ἐν τῷ ἀνεκτῷ θεμένη τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησεν. Συνῆσαν οὖν ἀλλήλους, τοῖς ἴσοις ἀριστεοῖς κοσμούμενοι.

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui iniuste Iusti essent suis episcopalibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogan eum Athanasius et socii, ut in oecumenica synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque alborum imperatorum Sardice indicitur oecumenica synodus, undecimo anno a morte Constantini imperatorum patris. Ex Occidente autem episcopi convenere plus trecentis: ex Oriente tantum sex et septuaginta, quibus annumerabatur Ischyras ut episcopus. Cum igitur Sardice convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium et Paulum ex concilio pellerent. Tum Protagenes Sardice episcopus, Hosius Cordubæ et reliqui episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus judicandis convenerant, absque prævio judicio condemnarent et expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopoli congregantur: ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condeunnarunt, dissimilitudinemque substantiarum declararunt. Tum impia sua decreta transmiserunt ubique. Sardenses autem primum quidem eos qui abscessissent desertæ causa condemnarunt: deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spolarunt, ac tertium jam Nicenæ synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiarum reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt. Compertis vero Occidentis imperator rebus Sardice gestis, de iis statim fratrem certiore facit, restituique Paulo, Athanasio et aliis thronos suos partim hortatur partim jubet; cumque Athanasius rursum Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis imperator rursum fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendum; si nollet, se suo marte juris ac justitia vindicem fore.
'Αθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιτο, γάτας δι' ἑαυτοῦ τοῦ

10. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhūmaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis imperator cum multis satellitibus militit. Julius item pontifex variis eum epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius iu proprium restituit thronum, comiter prius increpatum: Cum ausugisti, ait, magnam mibi irrogasti contumeliam, tametsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus imperatori facturum satis. Tum Constantius postu-

τῆς Λαζαρέων ἐπισκοπάς ἀναλαβεῖν τοὺς ἡρικήμενους. 'Ως δὲ οὐδὲν ἤνεγκεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανάσιον οἰκουμενικῇ συνόδῳ τὰ περὶ αὐτούς τε καὶ τῆς συνεπηρεαζομένης πίστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσεται γνώμῃ τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμενικὴ σύνοδος. Ἐνδέκατον δὲ ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευτῆς Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὴ τῆς Ἐσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἔξι μόνοι καὶ ἐδόμηκοντα, ἐν οἷς καὶ δὲ τοῦ Μαρεώτου Ἰσχύρας ἡριθμείτω ὡς ἐπίσκοπος. 'Ως οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνήσαν διπάντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς δύον τῶν Ἐσπερίων ἐλθεῖν ἀπηρέσκοντο, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον τοῦ συλλόγου ἀπελάσωσι. Πρωτογένης δὲ δὲ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρούνης, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόμενοι οὐδὲ εἰς ἀκοήν τὴν ἔκθεσμον αὐτῶν ἀξιώσιν παρεδέξαντο, ἀνδρες, οὓς συνῆλθον κρίναι, ἀκρίτως κατακρίναι καὶ ἀπελάσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς σχισθέντες τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ δημούσιον οὐκέτι γνώμῃ ὑφάλψ, ἀλλὰ ἐμφανεστάτη καὶ γλώσσης θρασύτητι ἀνεθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμοιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυστενῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρώτον μὲν τῶν ἀποσιχισάντων ἐρήμην κατεψήσαντο· εἴτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγόρους, συκοφαντίας ἀλόντας, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιώματος· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνέδου τὸν δρόνον κρατύνουσι, καὶ ἀνακήρυττουσι τὸ δημούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμοιον δὲ ἀποκηρυττούσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλησίας διαπέμπονται. Γνοὺς δὲ τῶν Ἐσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνενεχέντα, διδάσκει μὲν παραυτίκα τὸν ἀδελφὸν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτούς τοὺς οἰκείους θρόνους δῆμα μὲν παρήγει, δῆμα δὲ καὶ παρεκελεύεται. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλετο τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιθυμίας, καὶ τῇ Πώμῃ προσέδρευεν· δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τάδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἔτοιμός ἐστιν ἐκπέμπειν τὸν δικαίου γενήσοιτο τιμωρός.

10. Καθίσταται δῆ δι Κωνσταντίος εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὓς ἄπει, ἀλλὰ καὶ διές καὶ τρίς σταλέντων, ἐπαγωγῶν τε καὶ θελκτηρίων, καλεῖ πρὸς πάσας τὸν πολύαθλον Ἀθανάσιον· καὶ μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἀποστέλλει τοῦτον δὲ τῆς Ἐσπέρας βασιλεὺς, καὶ Ίουλίου τοῦ ἀρχιερέως γράμμασιν αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντος· Κωνσταντίος δὲ παραγοντά εἰς τὸν οἰκείον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφειμένῳ πρότερον διειδισμῷ καθυποβαλών· Ἀποδράτες γάρ, ἔλεγε, μεγάλην ἔμοι λοιδορίαν κατέχεις, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλάνθρωπα μελετῶντος. Πλήτιν δὲ λάγε γε νῦν μίαν μοι δίδου χάριν. Ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἔτοιμος

είναι διωμολόγει χαρίζεσθαι. Καὶ δικωνοτάντιος μίαν ἔκδησαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοὺς Ἀρειανούς δοθῆναι συναντήριον. Ὁ δὲ οὐκ ἀπέτεν, συνάπτει δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνστάντιος ἐν Κωνσταντινούπολει μίαν τοὺς διοδόζοις ἢν οὖπα εἶχον ἐγχειρίσει. Κωνστάντιος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ ἐπηγειλατο. Ἡγύσει δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοὺς διδρονας. Πλὴν καταπλαγεὶς τὴν τοῦ Ἀθανασίου σύνεσίν τε καὶ ἀγάλινοιαν, ὡς προείρηται, μετὰ πάσης δόξης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν Αὔγουστάλιον τὰ τε ἀλλὰ διὰ σεβασμοῦτης ἀγενεῖστεν, καὶ πάντα οἵσι αὐτὸν αὐτές τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ κατεψήφισαντο, τὸ ἀκυρὸν καὶ ἀνενέργητον ἔχειν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ὑπὸ αὐτῷ κλήρον τὴν προτέραν τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν ἐλευθερίαν. Καταλαβὼν οὖν δὲ Ἀθανάσιος τὰ Ἱερούλυμα, καὶ Μαξίμῳ τῷ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ διολογῆτῇ συνελθὼν εἰς ὅψιν τε καὶ διμίλαν, τὰ τε ἐν Σαρδίκῃ διαπεπραγμένα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνστάντιος διετέθη ἀναδιδαχάμενος, σύνοδον ἀθροῖσαι τὸν διολογητὴν καταπράττεται. Καὶ τὴν σύνοδος τῷ θαυματιστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τὴν κοινωνίᾳν καὶ τῷ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα ἐπιψήφιζεται. Καὶ γράφει τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιδίῃ ἀπερὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο. Ὁ δὲ γενναῖος οὗτος ἀλητής, τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστάς, καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λιδίης σύλλογον· καὶ αὐτῇ (α) τὰς δύοις καὶ ἀπαραλλάκτους φήφους ταῖς ἐν Σαρδίκῃ καὶ Ἱεροσολύμοις συνδοῖς φηφίζεται. Ἄλλα γάρ Μαγνεντίου τυραννίδι ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς Δύσεως διαφεύγοντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κοινορότον Κωνστάντιον κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναρρίπτουσι· καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀσεβείας φηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ πάλιν ἔρευνα, καὶ πάλιν ἀναζήτησις. Ναὶ δὴ καὶ Γεώργιος δὲ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἀρπάσας τὸν θρόνον ἀμα τοῖς περὶ Ἀκάχιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ τῆς Ἀρείου φατρίας, ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν διολογητὴν Μάξιμον, ἀντεισάγοντος Κύριλλον. Ὁ δὲ δυσσεῆς Γεώργιος, τοσούτων τὴν Ἀλεξανδρέων ἐνέπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἐλλησι κατὰ Χριστιανῶν τολμηθέντα φιλονθρωπίαν νομίζεσθαι. Αλικισμοὶ τεγάρων μάτων καιναῖς ἐπινοιαῖς ἀφορήτους φέροντες τὰς ἀληθίνας κατέξαινον, καὶ πῦρ γυμναῖς ταῖς παρθένοις προσεφέρετο· καὶ θάνατος πολλοὺς ἀλλούς καὶ τοῦ ἕην καὶ τῆς τιμωρίας ἔξηρπαξε. Γεγόνασι καὶ ὑπερορίαι τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ιερέωντες καὶ ἀρχιερέων δύο καὶ τριάκοντα.

11. Ὁ δὲ Κωνστάντιος, προσλαβὼν καὶ τὴν τάδελα φοῦ ἀρχήν, καὶ τοὺς Ἑσπερίους ἐπισκόπους μεθέλκειν εἰς τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν, καὶ εἰς τὴν ἴδιαν ἐπούδαξεν αἰρεσιν. Διδὲ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει, καὶ τινὰς μὲν πρὸς οἰκεῖον διαστρέψει βούλημα· Διογύσιος δὲ καὶ Εὔσεβιος καὶ Ῥοδανός, Παυλίνος τε καὶ Λουκίφερ, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μῆ καθιυδρίσαντες φρόνημα, καὶ οὐδὲ Ἀθανασίου καταγνῶνται ἀνασχόμενοι (ξειναῖς γάρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν τῆς πίστεως προομιάζεσθαι καθαιρεσιν), ἐν Ἀριμήνῳ ὑπερορίζονται. Γνοὺς δὲ δὲ τοῦ Θεοῦ θεράπων Ἀθανάσιος, ὡς πάλιν κατ' αὐτοῦ πικρότερὸν τε καὶ

(α) Leg. αὐτὸς, refertur enim ad σύλλογος. EDIT. PATROL.

A lat unam ex Alexandrinis Ecclesiis Arianis pro conventibus celebrandis tradi. Nec abnuit Athanasius, adjectique, dummodo unam Constantius Constantinopoli, iis qui secum sentirent Ecclesiam tradideret, ubi nulla potiebantur. Quod Constantius libenter ac promptly promisit ignarus se eos qui secum sentirent summo afflere dolore. Ceterum summam Athanasi prudentiam, ingenioque acrimoniam miratus, eum, ut diximus, summa cum gloria et honore dimisit. Litteris Augustalio jubens, eum cum veneratione tractari, alque omnia quae vel ipse Constantius, vel sui adversus eum promulgassent irrita forent, ac clerum illius pristino restitu honoris, publicique ministerii immunitatem recipere. Cum itaque Athanasius Jerosolymam pervenisset, Maximumque Dei pontificem et confessorem adiisset, collocutus cum eo est de rebus Sardicæ gestis, deque Constantii erga se affectu, ac confessori auctor fuit cogendæ synodi. Quæ synodus admirando viro Athanasio et communionem et pontificalem dignitatē restitui decrevit. Scripsit item Alexandrinis omnibus perque Aegyptum et Libyam res a se Athanasii causa gestas et statutas. Generosus autem athleta, Alexandriam cum venisset, synodum et ipse convocat episcoporum Aegypti et Libyæ. Quæ similia omnino decreta tulit iis quæ Sardica et Jerosolymis statuta fuerant. Verum cum Magnentius tyrrannidem occuparet ac interfecisset imperatorum Occidentis, rursum Ariani pulverem movent, Constantium scilicet, adversus generosum Athanasium concitant. Hinc rursum impia decreta, rursum fuga, iterum perquisitio et investigatio. Interea Georgius thronum invadens Alexandrinum, una cum Acacio et Patrophilo Arianis hominibus, Jerosolymis pulso confessore Maximo, in ejus locum Cyrilum constituant. Impius vero Georgius tot tantisque Alexandriam replevit malis, ut commissa a gentilibus in Christianos facinora, humana viderentur iis comparata. Novæ enim plagæ recens excogitatae corporibus infliguntur, quæ intolerandum asserrent dolorem. Ignis nudis virginibus admotus. Mors vero multos vitæ et suppliciis eripuit. Tum in exilio pulsati sunt sacerdotes et episcopi in Aegypto triginta duo. 11. Constantius vero suscepto fratri imperio, Occidentales, cum ad Athanasii condemnationem, tum ad suam hæresin pertrahere satagebat. Quare synodum in Italiæ civitate Mediolano congregat, ac quosdam ibi ad suam abduxit voluntatem. Dionysius vero, Eusebius, Rhodianus, Paulinus et Lucifer, qui suam piamque religionem nequaquam contumelia afflere, neque Athanasium condemnare voluerunt (sciebant enim Athanasii condemnationem esse fideli condemnationis quasi procium), Ariminum mittuntur in exsilium. Cum nosset porro Dei servus Athanasius, hæreticam turmam iterum adversum se acerbius ac crudelius commoveri,

elam omnibus qui in urbe erant ad virginem quam-dam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non perquireretur. Erat enim speciosissima puella, ut omnes certum putarent virum nullum, nedum archiepiscopum apud illam diversatum iri. Eratque annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veritatis ille magister et custos quae se spectarent, quod scilicet ad sui cædem sese instruerent haeretici. Et quod omnia quae extra urbem essent vestigarentur: quodque ex revelatione Dei saluti suæ consulentis ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum recipit et per sex annos occultat, donec Constantii mors finem afferret latebris. In omnibus autem alacriter virgo, et cum reverentia sancto viro ministrabat, quod in civitate parvi et magni, amici et persecutores juxta ignorabant. Jussit porro Constantius ut quotquot in Italia episcopi nollent Arianæ hæresi subscribere, suis exigerentur Ecclesiis, corumque loco ordinarentur iniipi homines. Exsulavit tunc etiam Liberius, qui post Julium Romanum occupabat thronum, cuius loco ordinatur Felix, qui confestim divinitus immissa cæcitate pœnas fuit, ac deinceps pestilentि morbo sublatus est. Ea ipsa Meletius Antiochiae episcopus patitur, ejusque loco hæresis Euzoium constituit, Constantinoli vero Eudoxium, viros impios dignamque hæresi sua vitam agentes.

¶ Antiochæas ὑφίσταται, καὶ ἀντικαθιστᾷ τὴν αἱρέσεις τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἱρέσεως. Καὶ διάδεις δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἱρέσεως.

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsum proclamat, et in Gallias mittit. Novam autem ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi Dei Sapientiæ cognominem dedicavit. Tum impius Eudoxius in festo Encœpiorum in throno constitutus, primam illam audacem stultissimamque protulit vocem: *Pater impius, Filius pius.* Tumultu autem jure inde oborto, malo malum sedare conatus est: *Nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia Patrem pie colit.* Hoc furiose dictum in cæchinos et risus tumultum vertit, ita ut multi ab ecclesia discederent. Porro Julianus in Gallias agens, victoriis contra barbaros reportatis, a milibus imperator declaratur. Comporta Constantius ejus inauguratione, baptizatur impia Euzoii manu, armaturque contra adversarium. Cumque Mopsu-erenem pervenisset, Ciliciæ oppidulum, belli sollicitudinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus obiret, annuin agens a nativitate quadragesimum quintum, imperii a morte patris vicesimum quintum. Georgius autem Alexandriae templum Græcorum dirutum in quo olim Græci Mithræ mysteria agebant, viros sacrificantes, pueros item et mulieres ut eorum extis divinarent, hoc, inquam, templum emundare aggressus est, ut illuc oratorium excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur calvariae occisorum, quas Christiani zelo permoti eduxerunt, ut Græcorum mysteria traducerent; ei r̄sum populo moverent. Hanc gentiles non ferentes

A φονικώτερον τὸ αἰρετικὸν παροξύνεται στίχος, λαθὼν ἄπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένη τινὲς καταφεύγεις τῷ ἀνύπότῳ τῆς κάρης κλέπτων τὴν εὐρεστὸν. Ἡν γὰρ ἡ νεᾶντις καὶ τὴν ἕψιν ὠραῖα, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ μηδὲ τὸν τυχόντα ἀνδρα, μήτιγε ἀρχιερέα, πολλὴν καὶ βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. Ἔτος δὲ τῆς Τιλικαὶς εἰκοστὸν ἥνεστο αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. Ἀνεβοῦσιν οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδάσκαλος καὶ φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μιασφορίαν αὐτοῦ ἔξοπλίζοιτο τὸ αἰρετικόν· καὶ ὡς, ἐκ θελας δύεως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πριτανεούστης, πρὸς αὐτὴν ἤκοι. Ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου καὶ ὑποδέχεται καὶ ἐπὶ ἔξι τὴν κατακρήπτει· καὶ ἡ Κωνσταντίου τελευτὴ λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυβῆς. Ἐν πᾶσι δὲ προθύμως καὶ σεβασμίως ἡ παρθένος ἔξυπηρέτει τὸν δισιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικρούς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώχτας διαλαγθάνουσα. Προστάττει δὲ οὖν ὁ Κωνσταντίος τοὺς μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀρχιερέων τῇ Ἀρείου καθυπογράφειν ἔκωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀντ' ἔκείνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθίστασθαι. Ὅπεριζετο καὶ Λιδέριος τότε μετὰ Ιούλιον τὸν θρόνον Τρώμης ιθύνων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλιξ, δες παραρχῆμα μὲν ποιηῖ θεηλάτω τῇ τῶν δρθαλμῶν πηρίωσι ὑποβάλλεται, ὑπερον δὲ καὶ λοιμιχῇ νόσῳ κατασχεθεῖς διαφθείρεται. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος τὸν Εὔζωτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Εὔδηκιον,

C 12. Κατ' ἔκεινον καὶ πρὸς τὰς Ιουλιανὸν δὲ Κωνσταντίος ἀναγορεύει Καίσαρα, καὶ πρὸς τὰς Γαλλίους ἐκπέμπει. Ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ νεουργηθεῖσαν ἐκκλησίαν· ἐπώνυμον αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία. Καὶ δὲ δυσσεβῆς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκατινια ἐνθρονισθεὶς, πρώτην ἔκείνην τὴν τολμηρὰν καὶ ἀφρονεστάτην ἀφῆκε φωνὴν· «Ο Πατήρ ἀσεβῆς, δὲ Υἱὸς εὐεσθής.» Θορύβου δὲ δικαίου τὸ πλῆθος περιλαβόντος, κακῶν τὸ κακὸν ἐπενόει κατευνάζειν· καὶ Μηδὲν, φησί, τασσατέτω· δὲ μὲν γὰρ ἀσεβῆς Πατήρ, διτὶ οὐδένα σέβει· δὲ δὲ Υἱὸς εὐεσθής, διτὶ σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἰπεῖν ἐπιμανέντος, δὲ θόρυβος εἰς χλεύην καὶ μυκτηρισμὸν ἐκλυθεῖς, τοὺς πολλοὺς τῶν συνειλεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλησίας. Οἱ μέντοι γε Ιουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίους διατρίδων, καὶ νίκας ἀναδησμένος κατὰ βαρβάρους, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύξτεται βασιλεὺς. Καὶ Κωνσταντίος, μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν, βαπτίζεται μὲν τῇ θεομάχῳ χειρὶ Εὔζωτον, ἔξοπλίζεται δὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος. Γενόμενος δὲ ἐν Μάδου χρήνη (πολίχνιον δὲ τούτῳ τῆς Κιλικίας), ὑπὸ φροντίδων αἵσ αὐτὸν δὲ πόλεμος συνείχεν ἀποπληξίᾳ ληφθεῖς, τελευτῇ, ἔτος μὲν ἄργων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ τεσσαρακοστὸν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι. Γεώργιος δὲ δὲ Ἀλεξανδρεῖς ναὸν Ἐλληνικὸν δὴ κατηρειπωμένον (ἐν φῷ τὸ παλαιὸν οἱ Ἐλληνες τελετὰς ἔτελουν τῷ Μίθρᾳ θύοντες τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναικας, καὶ τοῖς απλάγχνοις αὐτῶν μαντευόμενοι), τούτου ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομῆσαι εὖ-

κτήσιον. Ανακαθειρομένου δὲ, εὐρηται πολλὰ κράνια τῶν ἀγνηρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζηλοτεῖ ἐκπομπεύοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια εἰς γέωτα τῷ δῆμῳ καὶ χλεύην τὰ κρανία προάρουσι. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν, τὴν ὕδριν οὐκ ἐνεγκόντες, φρῆγις αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούστες, ὅρμωσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν· καὶ τοὺς μὲν ἔισισι, τοὺς δὲ βοτάλοις, τινάς δὲ λθοῖς, δλλοις δὲ τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέκτειναν, ἐνίους δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεστάρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον, τῆς ἐκκλησίας ἐξελκύσαντες, καμήλῳ τε προσδησαν, καὶ διασπαραχθέντα σὺν αὐτῇ πυρὶ παρέδοσαν.

13. Ἰουλιανός γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος λαβόν, τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐσπούδαζεν· ἀ δὲ Κωνσταντίῳ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρχιερέων πεπαρφῆτο, στέργειν οὐ προηρείτο. Διὸ τοὺς ἐν ὑπερορίαις τάντας φωναῖς φιλανθρώπους ἀνεκαλέσατο. Ἐξ οὐ καὶ Ἀθανάσιος θαῦρός ταῖς ἔξεισι μὲν τῆς οἰκίας ἐν ἣ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου· κατὰ νύκτα δὲ ἐνδον ἥρθη τῆς ἐκκλησίας· καὶ δὲ Ἀλεξανδρέων δῆμος ἀσμένιος αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἑρτῆς φαιδρότητα ὑπεδέξαντο. «Οὐσον δὲ Ἀρειανίζοντες πόλεις ὑπελείπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον Δούκιον προχειρίζονται. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ ιστεῖ τὰ Ἑλλήνων· ἔθει δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς Τύχης ἀγάλματι· ἤνικα καὶ Μάρις δὲ Χαλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἥν γάρ ἦν τοῦ γῆρας ὑπόσχυσιν ἔχων ἐν τοῖς δρυαλμοῖς), παλλὰ τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. Ὁ δὲ τυφλὸν καὶ πονηρὸν ἀντελοιδορείτο, καὶ ὡς δὲ Γαλιλαῖος αὐτοῦ θεὸς οὐ θεραπεύσιεν αὐτὸν, κατωνείδιζεν. Ὅ δὲ Μάρις· Τοῦτο με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαριστίαν εἰνὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὸν ἀναῦδε οὐτω δι' ἀσεβείας ἀμαρυθὲν μὴ θεάσωμαι τρόπων. Τότε δὴ τότε καὶ Ἰωνίανδ; καὶ Οὐαλεντίνανδ; οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαντες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσέβησαν, «Ἐχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς τιμᾶς·» εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοι παρέχομεν καὶ τὰ σώματα. Ὅ μέντοι Ἀποστάτης σὺν τοῖς ὄμφροσι βουλήη βουλεύονται Ἀθανάσιον ἐκποδῶν ποιῆσαι, ἐννοούμενος, ὡς, εἴπερ δὲ Ἀλεξανδρου πόλις ἐκείνου ἀπαλλαγεῖται, φρδίως τοὺς ἐν αὐτῇ Χριστιανοὺς εἰς τὸ οἰκεῖον μεθελκεῖ δυσσέβημα. Αὐτὸν πάλιν συκοφάνται, καὶ πάλιν στρατηγὸς, καὶ τάλιν στρατὸς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐκτητούμενος, καὶ πάλιν φυγῇ. Καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδράς δλκάδος ἐκβαίνει, καὶ ἐπὶ τὴν Θηραΐδα θιύνεται. Καὶ διετρέπης διπισθεν καταδώκει· καὶ μηνύεται τοῦτο ὁ διωκμένος· καὶ δῆκις αὐτὸν θεῖα παραχειλεύεται ἐνιστρέψας τὸ πλοῖον, καὶ τὴν ἐναντίαν πλωτίζεισθαι. Τῶν δὲ συνόντων κωλυθόντων οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δάκρυσι, μηδὲ εἰς δλεθρὸν οὐτω προφανῆ ἐντόν τε κάκείνους ἐκδοῦναι, ἐθάρρυνέ τε μὴ δεδέναι, καὶ ἀνεδίδασκεν, ὡς τὸ Θεῖον αὐτοῖς εἴη σύμμαχον. Ἐξ ὑποστροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξανδρειαν ἀνηγμένοις συναντῶσιν οἱ διώκοντες, καὶ ἐπερωτῶσιν, εἰ που ἰδοιεν Ἀθανάσιον φεύγοντα. Οἱ δὲ ἴμεινοτο καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ὡς, εἰ ἐπιταχύνειαν, τοῦτον καταλήψεσθαι. Καὶ τούτους μὲν πλανωμένους ἀπέτησμπον· αὐτοὶ δὲ οὔτετον εἰς τὴν Ἀλεξανδρού κατήθησαν. Καὶ βραχὺν χρόνον ἀποχρυσεὶς δ

A contumeliam, impia ducente ira in Christianos irrumpunt: et alios gladiis, alios sustibus, quosdam lapidibus, ac quovis passim occurrente trucidarunt, nonnullos etiam crucifixere. Georgium autem ecclasia extractum, cameloque illigatum, cum eo pacto discerpsissent, conjecerunt in ignem. τινάς δὲ λθοῖς, δλλοις δὲ τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέκτειναν, ἐνίους δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεστάρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον, τῆς ἐκκλησίας ἐξελκύσαντες, καμήλῳ τε προσδησαν, καὶ διασπαραχθέντα σὺν αὐτῇ πυρὶ παρέδοσαν.

B 13. Julianus autem acceptio imperio, gentilium quidem religionem coluit; quas autem Constantius Dei pontificibus calamitates intulerat, noluit approbare. Quare quotquot in exsilio degebat, humaniter revocavit, quo factum ut Athanasius, accepta fiducia domo egredetur virginis in qua degebatur. Noctu autem in ecclesia comparuit, Alexandrinusque populus libenter illum, quasi viventem ex mortuis festum agens exceptit. Quotquot autem Ariani in urbe residui erant, in Georgii locum Lucium constituerunt. Julianus vero ubique locorum gentilium mysteria colebat: Constantinopolique palam fortunae idolo sacrificavit: quo tempore Maris Chalcedonis episcopus manu ductus (laborabat enim præ senectute oculorum hebetudine), multis apostolam conviciis lacessivit. Ille cæcum improbumque contra nuncupabat, exprobratique quod Galilæus Deus non ipsum curaret. Cui Maris: Et ideo maximas ago Deo gratias, qui me excœavit ne impudentem tuum et impietate obscuratum vultum conspicarem. Tum vero temporis Jovianus et Valentinianus, qui postea imperarunt, soluta cingula sua tyranno projecerunt, habeto tibi, dicentes, cingula et honores; quod si velis pœnas de nobis sumere, libenter tibi, (aiunt, Julianο appropinquantes), corpora nostra offerimus. Apostata vero cum viris secum sentientibus deliberat Athanasium de medio tollere, ratus, si Alexandrina ci-vitas illo liberaretur, facile Christianos cives in suam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum sycophantæ, iterum dux, iterum exercitus, iterum Athanasius quæritur et fugit. Furtim itaque ex urbe fugiens condescendit in naviculam, et ad Thebaïdem cursum convertit. Satrapes illum a tergo secutus est, quod ille cum didicisset divina visione jubetur cursum convertere et retro navigare. Quod cuncti prohiberent qui cum illo erant, non modo verbis, sed etiam lacrymis monentes, ne se suosque in apertum conjiceret interitum. Considerare jussit homines, nec reformati, docuitque Deum sibi optulari. Revertentibus Alexandriam occurunt persecutores, rogant nun fugientem Athanasium vidissent. Respondent illi et se vidisse, et si maturarent cito comprehendendi posse. Sic itaque errantes illos dimiserunt. Illi autem cito Alexandriam appulerunt. Ac cum brevi tempore latasset Athanasius, postquam Julianus Apostata apud Persas pœnas dedisset, tum ille libere ac confidenter egit, ac Salvatoris sui fidem docuit et prædicavit. Julianus porro in Perside interfectus est; aliis necem ad

transfugam Persam referentibus, aliis ad aliquem ex militibus. Quae vero plurimorum est, et verisimilior opinio, docet eum divinitus illata nece sublatum suisse. Vitam igitur obiit cum annos vixisset triginta et unum, vicesimo initi imperii mense, Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus, cuius paulo ante meminimus. Sed ille cum octo tantum menses imperium tenuisset in Bithynia obiit. Post illum autem Valentinianus, vir, ut decessor illius, veritatis propugnator, Romanique sceptri consortem (quod utinam nunquam factum) admittit Valentem fratrem. Cumque mensem unum Constantinopoli degisset, Valenti Orientem, sibique Occidentis imperium reservavit. τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἔκεινον δὲ Οὐαλεντινιανὸς, ἀνὴρ, ὅπερ εἴθε μὴ ὡφελεῖ! τῶν Ῥωμαϊκῶν σκῆπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνας ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας, ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

B 14. Cum in Occidentem profectus esset, qui frater ejus erat uterinus, sed minime frater, imo adversarius, fidem quod spectabat, bellum implacabile adversus Ecclesiam, seu adversus orthodoxam fidem concitat. Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum, ac proprio throno restitutum, in exsiliū ablegavit cum multis aliis episcopis et ex clero præcipuis. Deinde etiam Aegyptum perturbat, ac seditiones tumultusque præcedentibus graviores Alexandriam invaserunt. Metuens porro vir Dei, ne in causa ipse esset popularis tumultus, toto quatuor menses in paterno delituit sepulcro. Tatianus autem præfectus, qui cædibus Aegyptum affixerat, divinitus cædium et impietatis poenas dedit. Nam dignitate juxta et multis divitiis excidit, ita ut stipem ipse cogeret, et amissis oculis, vita miserrime et turpiter functus est. Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent, terræ motus supervenit omnium qui retro fuerant longe maximus, qui multas evertit urbes: totasque decem in Creta urbes solo æquavit. Tum mare proprios excedens terminos, multam continentem reddidit novum mare, multam item terram ante aqua copertam aratro subjicit. Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit. Cum porro Alexandrinus populus, desiderio pastoris sui tumultuaretur, se scilicet naves vehendo frumento deputatas, publica item horrea combusturos, nisi doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, litteris suis Athanasio integrum dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, extinctus fuerat, Nicomedia substitit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem consubstantialitatem propugnarant, Evagrium quemdam, cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insi-

θεσπέσιος, Ίουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπαιτηθέντος, ἐπαρθῆσιάσατο τε, καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἐδογμάτιζε καὶ ἀνεκήρυξεν. Ἀλλὰ γάρ Ίουλιανὸς μὲν ἐν Περσίᾳ ἀνηρέθη, τῶν μὲν εἰς Πέρσην τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀνατρεσιν ἀγαφερόντων, τῶν δὲ εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν. Ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος, θεήλατον αὐτὸν ὑποστήναι τὴν σφαγὴν, ἐκδιδάσκει. Καταστρέψει γοῦν τὸν βίον ἐν καὶ τριακοστὸν διασιοὺς ἕτος, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἶκοσι. Καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν φύφω τοῦ παντὸς στρατεύματος Ίωβιανὸς, οὐ καὶ μνήμην δὲ λόγος ἔχειν ἐμπροσθεν. Ἀλλ' οὔτος, ὀκτὼ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἔκεινον δὲ Οὐάλεντινιανὸς, ἀνὴρ, ὅπερ εἴθε μὴ ὡφελεῖ! τῶν Ῥωμαϊκῶν σκῆπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνας ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

C 14. Ἐπει τὸ δὲ οὔτος εἰς Δύσιν ἀπῆρεν, ὁ ἀδελφὸς μὲν ταῖς μητρικαῖς ὁδῖσιν, οὐκ ἀδελφὸς δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν, πόλεμον δισπονδον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἤγον τῆς ὁρθοδοξίας, κινεῖ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ίουλιανοῦ ἀνακληθέντα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον, ὑπερορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογάδων. ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτον ἀκταράσσει, καὶ στάσεις καὶ θύρους: χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέσειον τὴν Ἀλεξανδρέων πόλιν. Δεδιώς δὲ δὲ θεόληπτος, μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας δῆλοις μῆνας ἐσυτὸν ἐν πατρῷῳ τάφῳ καταχρύπτει. Ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἰγυπτον φύνους παλαμώμενος, Τατιανὸς ἦν ταῦτης ἐπαρχος, διὸ θεῖα δίκη καὶ τῆς μιαφυνίας καὶ τῆς δυσσεβείας θάττον μετήλθε· τοῦ τε γάρ ἀξιώματος καὶ τῶν πολλῶν ἀκτίπτεις χρημάτων, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἐπαίτης ἦν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁρθαλμοὺς ἀποβάλλων, τὸν βίον ἀλγειῶν τε καὶ αἰσχρῶν καταστρέψει. Ἐν τούτοις δὲ, κυμαίνομένων τῶν δῆλων, σκηπτὸς ἐπισκήπτει τῶν πώποτε γεγενημένων ὁ μέγιστος, καὶ πολλὰς ἀδαφίζει τῶν πόλεων· ἀτάρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρείπωσε· καὶ ἡ θάλασσα, τῶν ἰδίων δρων ὑπερχυθεῖσα, πολλὴν μὲν τῆς ἡπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν ἐδειξε, πολλὴν δὲ τῆς ὑποδρυχίου ἀρότρῳ ὑπέθηκεν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισε τὸν Οὐάλεντα. Ἐπει δὲ δὲ οἱ Αἰλεξανδρέων δῆμος; πόθῳ καὶ πίστει τοῦ ποιμένος ἐστασίαζε τε καὶ πάντα πράξειν ἡπελει, καὶ τὰ τε σιτηγὰ τῶν πλοίων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους σιτοβολῶνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀπολέψοιντο, πυρὶ παραδοῦναι διετείνοντο· γοὺς ταῦτα δὲ δυσσεβῆς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἀδειαν τὰς Ἐκκλησίας ιθύειν. Ἐξορμὴν δὲ μέλλων εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπει Εὐδέξιος δὲ μισχριστος, διδέκα (α) καὶ ἐννέα ἔτη κατὰ τῶν εὐσεβῶν δισπονδον πόλεμον ἀναλαβὼν, ἀπεψήληρη, τῆς ὁδοιπορίας κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἐπεσχέθη. Καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Δημόσιον χειρο-

(α) I. δέκα.

πνῶσιν· οἱ δὲ τὸ δμοσίσιον πρεσβεύοντες Εὐάγριόν πατοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὴν τελεσιουργίαν χειριζέντος, δεὶς πρὸ Μελετίου τὴν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίαν ποιμαίνων (α) ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευάσθη, καὶ τῆς ὑπερορίας Φηφίσματι τοῦ εὐσεβοῦς Ἰωδιανοῦ ἀνακληθεῖς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριψεν. Ή δὲ δυσσεβῆς Οὐάλης, μαθὼν τὰ πραχθέντα, οἵ μὲν οἱ ἔξι Ἀρείους ἐπράξαν συνήσθῃ τε καὶ τγάπτες, τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν ὁ χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βιένῃ ποιεῖ τῆς Θράκης περιορίζει· Εὐάγριον δὲ τὸν χειροτηθέντα διὰ συνείχεν ὑπερορία. Καὶ ταῦτα πρᾶξις δὲ δυσσεβῆς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀφικνεῖται, τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν εὐσεβούντων καὶ πράττων καὶ ὑπονομενος· μᾶλλον δὲ πολλῷ χείρονα· καὶ γάρ διάρροις θανάτοις τοὺς εὐσεβούντας ὑπῆγε· μάλιστα δὲ τῶν φύνων αὐτῷ τὸ προχειρότατον ποταμὸς ὁ Θρίνης. Τῆς συγχύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπόντης μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀθλους καὶ καμάτους εἰς τὸν κοινὸν [Δεσπότην], διν ἐψήλει, καὶ ὑπὲρ οὗ ἐπασχε, χαίρων δὲ ἀθλητῆς, ἵνα τύχῃ τῶν ἐπάθων, ἀπεδημησεν, ἐτῇ διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ τελετῇ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι, τετταράκοντα.

“Οὐ: ή συγγραφὴ ἔξι ἡς ή προκειμένη προηλθεν ἰλογή μᾶλλον ἐπὶ τὸ ήμελημένον ή τὸ δημοριθμένον ἔχει τὴν ροτῆν· μάλιστα δὲ ἐν τῇ τῶν νοημάτων οἰκουμένᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινότεος παρὰ τοὺς ἄλλους ἴστορει.

A mulatus fuerat, atque exilio revocatus ex decreto pii Joviani, Constantinopoli degebat. Impius igitur Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum quidem facta cum gaudio probavit. Ex præconibus autem piæ religionis Eustathium, qui ordinasset, cum militari manu misit Birzyen Thraciae urbem, Evagrium autem ordinatum in aliud egit exsilium. Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, ubi eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit et machinatus est; imo multo pejora; variis enim suppliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis autem in promptu erat illi ad homines de medio tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta confusio, tantus tumultus universum orbem misceret, post tot lanta tamque diuturna pro pia religione certamina, post tot labores, ad communem quem dilexerat Dominum cuius causa passus fuerat, gaudens athleta migravit præmia consecuturus, cum annos in episcopatu, imo potius in certaminibus egisset quadraginta.

B Liber unde hæc excerptsimus negligentiam potius redolet quam diligentiam; maxime autem quod pertinet ad œconomiam orationis et sententiarum in multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud alios non reperiuntur

VITA S. ATHANASII EX METAPHRASTE.

ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΑΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ ΠΑΤΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΛΑΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Πολλοὶ μὲν τῶν ἀγίων, τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τραύντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χριστοῦ ἐναπεινόντες ἀκριβῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καπευγασθέντες φωτεῖς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλήσαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτιμήσαντες τῶν δρατῶν τὰ ἀδράτα, καὶ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσὶν δυτῶν τὰ μὴ βλέπομενα· ἔξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χάριτος μέτοχος ὑπάρχων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος. ὁ ἐν ταῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλωνύμου Ἀλεξανδρείας ὡς περ μαργαρίτης διαφανῆς, καὶ ζέων τῷ πνεύματι, καὶ πτερωθεὶς τῷ οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς εὐδέλαιοις καὶ βασιλεῦσι πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ μαρέμενος, καὶ τῷ ἐσμῷ τῶν αἱρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ ἴητλῷ, ἥρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ σθένει κατὰ πάσης τῆς κακοδόξιαν ὅμηρύρεως. Οὐντειος τοὺς ἀγῶνας μὲν ἐκθέσθαι καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν θείων λογίων σοφίαν, ήτις καὶ διὰ τῶν καταλειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλευτῶς

C VITA SEU CERTAMINA SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII OLIM EPISCOPI ALEXANDRINI.

4. Multi sanctorum cœlesti desiderio vulnerati, et splendoribus Christi, certantium remuneratoris, studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad mortem usque pro Evangelii prædicatione, et pro verâ religione certantes, cœlesti corona donati fuere, quod invisibilia visibilibus, præsenti vitæ futuram, præsentibus ea quæ in conspectu non erant antetulissent. In primis vero apostolicæ gratiæ particeps, magnus ille Athanasius, qui inter episcopos celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspicuus, servens spiritu, alatus desiderio cœlesti, multis annis contra imperatores piæ religioni adversantes, necnon contra cœtum haereticorum in toto orbe dimicans, virtute cœlesti victoriam retulit de toto prave sentientium conventu. Cuius certamina variamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sapientiam quæ, ex scriptis ab eo relictis, omnibus perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit, etiam si fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad feret facultas, gesta ejus recensebimus. Oportet

(a) In editis ποιμαίνειν.

autem primum, pauca de viri a pueri institutione enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriæ episcopo ad episcopatum promoto, post sancti Petri conventum qui ante martyrio affectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, exspectaretque donec cogeretur, cum in loco staret inaspetto, vidi pueros ecclesiasticum juxta normam, ludum quempiam agitantes. Erat enim domus ad mare conversa, ad cuius litus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, et alii conveniebat presbyteri et diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumenos, ut baptizaret illos. Quos juxta ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, compertisque iis omnibus quæ gesta suissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit: vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris institui jubens, et in Domino proficere; adulturn vero reddi sibi, seu potius Ecclesiæ, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultiōrem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina; ita ut de illo dixerit Dominus noster: *Ego enim ostendam illi quanta oporteat illum pro nomine meo pati*¹. Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cœlus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*², ne scilicet coronam gloriae consecuturum. Quoniam igitur multa quæ illi accidunt commemorare constitui, infinita namque in persecutione perpessus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sunt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exsilio cum esset potuit piissimum imperatorem Constantiū circumvenire; cumque id arte sua effecisset ut arcesseretur ad ipsum imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit imperator, statimque eum Alexandriam remisit. Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus episcopus, eum minime recepit: instigante atque incitante sancto Athanasio, tum archidiacono: eum namque quasi rem abominandam execrabatur, quod iterum vellet hæresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius Nicomediensis litteras misit, imperato-remque ad scribendum concitatavit.

στῶν, εἰς ἐκστασιν τὸν βασιλέα περιπεσεῖν, ὥστε τιμῆς αὐτὸν ἐκτέμψαι. Καταλαβόντα οὖν αὐτὸν τὴν

¹ Act. ix, 16. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Palat., γεννήτορας τοῦ Ἀθανασίου... πατέρευσαί γράμματι, καὶ ἐν.

(b) Palat., συννομοθέσιον.

Α πᾶσι γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἂν τις δυνήσηται, εἰ καὶ ἵκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν οἴοντες ἔστι, τὰ κατ' αὐτὸν δῆλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑφῆγῆσεως. Χρὴ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐκ παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελθεῖν. Ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἄγιου Ἀλεξανδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ιερωσύνην ἐγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἄγιου Πέτρου σύναξιν, τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος, καὶ τὸν κλῆρον εἰς ἑταῖσιν προτρέψαμένου, καὶ περιμένοντος, ἐν τῷ συναθροισθώσιν, ἐξ ἀπόπτου ἐστὼς ὅρᾳ παιδίας ἐκκλησιαστικῷ κανόνι πατέγινον ὑπελθόντας. Ἡν γάρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμένος, ἡς παρὰ τὰς δυθας ἐπαίξοντι οἱ ιερώτατοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλουδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ προσῆγον αὐτῷ παιδίας κατηχουμένους εἰς τὸ βαπτίζειν, οὓς παντὶ τόπῳ [τρόπῳ] ἐκκλησιαστικῷ βαπτίσας, ἐδούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. Ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις δὲ Ἀλεξανδρος, ἀγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τοὺς παιδίας· καὶ ἐπιγνοὺς ἀπαντᾷ ὅσα ἐγένετο, γνώμη τῶν συγκληρικῶν τοὺς μὲν παιδίας τοὺς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας, τῇ ἐν Κυρίῳ σφραγῖδι ἐτελείωσε· τοὺς δὲ γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, κελεύσας παιδεῦσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν (a) Κυρίῳ προσιδάζειν· ἕδωντα δὲ αὐτῷ ἀποδοῦνται, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἀννα, φησι, τὸν Σαμουὴλ ἐποιησεν. Προσάντος οὖν τοῦ καιροῦ, οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῷ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθὺς δὲ Ἀλεξανδρος τὸ ιερατικὸν αὐτῷ ἐφούδι περιτίθησι, νέον Σαμουὴλ τῇ Ἐκκλησίᾳ προσιδάζουν εἰς ἅμυναν τῶν ἀλλοφύλων. Καὶ γάρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων· ὡστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν· «Ἐγώ γάρ αὐτῷ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὄνδράς μου παθεῖν.» Οὐτὶ καὶ συναμβούσιον (b) οὐ τεσσαράκοντα ἀνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίουν, ἀλλὰ πάν τὸ πλῆθος τῆς αἱρέσεως τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυΐδος φάλλοντος· «Ἐὰν παρατάξῃς ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἐκναστῆ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγώ ἐλπίζω, οι στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδή. Ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῷ διευθύναι διεταξάμην· ἀπειρα γάρ ὑπέστη διωκμένος· ταῖς ἐπισημοτέραις αὐτοῦ πράξεσιν ἀρκεσθησόμεθα (c), αἱ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ἁδονται. Ἀρείου τοινυν τοῦ δυσεσθοῦς μή τησχάσοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔξοριᾳ δυτος, καὶ δυνηθέντος διὰ τῶν δμοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Κωνσταντίνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἔξοριας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμότως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγοις μὲν ἐοικόται τῇ ἡμετέρᾳ πίστει (d), ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διεεύθεως καὶ παραχρῆμα εἰς Ἀλεξανδρειαν μετὰ Ἀλεξανδρειαν, δισις Ἀλέξανδρος δ τῆς Ἀλεξα-

(c) Palat., ἀρκεσθησόμεθα. Infra idem τοῦ ἀσεβοῦς μή.

(d) Sic Palat., ἡμετέραν πίστιν.

χρέων ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγέροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, τότε δυτος ἀρχιδιακόνου· ὡς μῦσος γάρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὐθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἱρεσιν. Ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐταράττετο. Τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσένιον τὸν Νικομηδέα αὐτὸς τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν παρεσκεύαζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντη τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἀπήγρευε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξανδρῷ ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἀπαξ τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὐθις ἐξ ὑποστροφῆς μὴ προσλαμβάνεσθαι. Τότε δὲ βασιλεὺς, βαρέως ὑπενεγκών, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσένιον πρὸς ὄργην κινθεὶς, τάδε τῷ ἀγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἦπειλεν.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἄγιον Ἀλανδρόν.

«Ἐγών τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνώρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσόδουν. Ἐὰν γάρ ωσει κεκώνυκτός τινας αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ή ἀπειράσας τῆς εἰσόδου, ἀποστελὼ παραχρῆμα τὸν καὶ κιθαρίσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσοντα.»

Οὐμώις δὲ καὶ τῷ ἐπίσκοπῷ Ἀλεξανδρῷ ἵσα περὶ Ἀρείου ἔγραψε. Τοιαῦτα μὲν ἔγραψεν δὲ βασιλεὺς τοῦ λυστελοῦς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γάρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμονοιαν ἀγειν ἐσπούδαξε. Δεξάμενος δὲ δὲ Ἀλεξανδρὸς περὶ τὸν βασιλέως τὰ υράμματα, καὶ δλίγον ἐπιβιώσις χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάξται τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. Οἶος δὲ ἦν νουνεχείᾳ καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διατυπώσει, τὰ ἔχῆς δηλώσει. Παρ' ὧν καὶ αἱρετικοὶ ἐπιγνόντες, διτε ἐξάρχει τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρώτα συνέπειτον αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μιᾷ γνώμῃ συμβάλλουσιν, ὡστε, εἰ χρή λέγειν, τὰ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελεῖν, καθὼς οἱ Ιουδαῖοι κατὰ τὸν Κυρίου ἐλογίσαντο. Παρ' αὐτὰς γάρ εὐθὺς προστάντος αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσένιον, ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, οὐκ ἡρέμουν (α). τότε δὴ καὶρον εἴκαιρον τὴν τοῦ βασιλέως λύπην ὑπουργὸν ἐλάμβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουν, ἀποκινῆσαι αὐτὸν τῆς ἐπίσκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς ἀναξίως, φησιν, ὑπελθόντα αὐτὸν τὴν ἱερωσύνην. Οὕτω γάρ μόνον ἥλπιζον τὴν Ἀρείουν δόξαντας κρατήσειν, Ἀθανασίου ἐπισθῶν γενομένου. Συμφράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσένιον τὸν Νικομηδέα, καὶ μισθοῦνται τινας τῆς Μελετίου αἱρέσεως, Ἰσίονα, Εύδαιμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνσαν. Καὶ πρῶτον μὲν, διτε Ἀθανάσιος, φησιν, ὑπεισελθὼν τῇ ἐπίσκοπῇ λινῆν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἰρυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε. Δευτέραν ἐπιστρέψατο διαβολὴν πολλῷ τῆς προτέρας χείρονα, ὡς δέρα Ἀθανάσιος, ἐπιδουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φιλούμενψ τινὶ πέμψαι γλωσσομον πλῆρες χρυσίου. Τρίτον, Ἰσχυρᾶς (β) οὕτω καλούμενος πρᾶγμα ὑπέδυ πολλῷ θανάτων ἔξιον.

A 2. Athanasius porro, ne reciperentur prohibebat, missisque cum episcopo Alexandro ad imperatorem litteris, docuit illum, eos qui semel fidem negassent, et anathemate percussi essent, redeentes minime esse recipiendos. Tum imperator, rem indigne ferebat, ab Eusebio commotus ad iram, hæc sancto Athanasio scribens minatus est.

Pars epistolæ imperatoris ad sanctum Athanasium.

«Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in ecclesiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod si quospiam Ecclesiæ adjungi volentes cohibueris, aditumque illis intercluseris, mittam quamplurimum qui te jussu meo deponat, et ex sedibus transferat tuis.»

Episcopo item Alexandro paria de Ario scriptis. Et hujusmodi quidem imperator scriptis utili proposito, quod nolle Ecclesiam distrahi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepisset Alexander ab imperatore litteras, paucō tempore superstes beato sine vitam clausit. Athanasius vero sacerdotii ministerium exceperit. Qualis porro fuerit, prudentia, pietate, Ecclesiæ administratione, sequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoscerent Ecclesiæ illum præesse, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggressi sunt quasi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Iudei contra Dominum militi sunt. Statim namque ille Ecclesiæ præpositus fuit, Eusebius et socii, invisum habentes Athanasium, nequaquam quiescebant, sed tempus nacti opportunum imperatoris iram consilii sui administrationi adhibuerunt, omniaque movere ut eum episcopatu pellerent, quasi indigno, ut aiebant, tamē occupasset dignitatem; ita enim duntaxat prævalere posse putabant Arianicam doctrinam, si Athanasius tolleretur de medio. Deliberant itaque Eusebius Nicomediensis et socii adversus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreseos, Isionem, Eudæmonem, Callinicum, variasque in Athanasium accusationes comminiscuntur. Ac primo quidein Athanasium cum irrepsisset in episcopatum, Aegyptiis inaudasse, ut lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pensitarent. Secundam item struunt calumniam, priori multo gravidrem: Athanasium scilicet imperatoris rebus insidianem, Philumeno cuidam misisse marsupium auri plenum. Tertiam, Ischyras suscipit, negotium multiplici nece dignum. Cum enim nunquam sacerdotium accepisset, nomen sibi presbyteri attribuens, in vicis Mareotæ ausus est

(α) Οὐκ ἡρέμουν deest in Palat.

(β) Palat., Ἰσχύρας cum accentu in penult. hic et infra.

sacerdotis munia obire : interea vero sanctus Athanasius in Mareoten venit ; ut parœciam illam visitaret. Ac de Ischyra gestis certior factus, misit Macarium presbyterum, exploraturum, an ea vere dicerentur. Quare deprehensus Ischyras, isthinc se fuga proripuit Nicomediam, et ad Eusebianos confugit. Qui odio Athanasii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittuntque episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro haec commentus est : Macarius, aiebat, presbyter, missus ab Athanasio, irruptione facta in ecclesiam nostram, in altare insiliit, sacram subvertit mensam, mysticum consregit calicem ; sacros libros combussit.

σταλεῖς, φησὶ, παρὰ Ἀθανάσιον, ἔφοδον ποιήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καὶ εἰσπῆδης εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἀγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατέάξῃ μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

3. Hæc et talia Eusebiani imperatorem edocent, **B** iramque illius accidunt in Athanasium : addentes item, illum, divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium ; a deo ut imperator auditis iis contra Athanasium criminationibus, in furorem actus, juberet, ut synodus iterum cogeretur. Licit enim ille firmum pro pia religione studium foveret ; at cum putaret lædi adversarios, utpote justus iudex illum denuo tulit molestiam. Cum autem ad Encœnia Jerosolymorum omnes ferme convenissent episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusations in Athanasium allatae : similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum aiebat Arius, cum in recta staret sive, invidia separatus et ejectedus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, curarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conficta poenitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthac de ea causa judicaretur. Episcopos itaque paulum a via deflectentes, jubet imperator, Tyri coactos, causam Athanasii et ARII expendere, ut e medio sublata omni similitate, pacatius ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Tricesimus is erat annus imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vincitus catenis, simul assidente illius provinciæ praefecto, aliisque compluribus magistris. Paulo post accitum Athanasium a synodo, præsentes sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis et Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomedæ erant, extinxere, imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores imperator litteris suis perstrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in auxiliatem Eusebius et socii redacti sunt. Cum igitur hac in parte excidissent accusatores, ad accusations contra Macarium vertuntur.

(a) Palat., χρατύνει... — Mox leg. ἀνέτρεψε... κατέαξε. EDIT. PATROL.

(b) Leg. αὐτός. ID

A Οὐδέποτε γάρ Ἱερωσύνης τυχών, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου δνομα ἁυτῷ περιθέμενος, τὰ Ἱερέως πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμαις τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. Τούτῳ δὴ, καὶ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος, καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην, τῆς ἑκεὶ παροικίας ἐπεσκέπτετο: Καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρᾶ, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεύσοντα, εἰ ἀληθῆ εἴη τὰ λεγόμενα. "Οθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδράξει ἑκεῖθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομήδειαν, προσφεύγει τοῖς περὶ Εὔσεβιον. Οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέογονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίζει τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνστήσεισθαι κατὰ τὸν μακαρίον Ἀθανασίου ἀναδέξηται. "Ος δὲ κατένει (a) ταῦτα." Οὐτὶ Μακάριος δὲ πρεσβύτερος ἀποστέλλεις, καὶ εἰσπῆδης εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἀγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατέάξῃ μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

C 3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλέα ἀναδιάσκουσιν οἱ περὶ Εὔσεβιον, εἰς ὀργὴν κινοῦντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ ὅτι τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσήκατο, καὶ "Αρειον οὐκ ἐδέξατο· ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλέα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπεσεῖν, ὥστε προστάξαι πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. Τοὺς (b) γάρ, εἰ καὶ τὸν εὐσεβεῖς τόνον εἶχεν ἀχαύνωτον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτῆς δίκαιος ἡνέσχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύλσεως. Ός δὲ ἐπὶ ἐγκαίνια Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνέσαντος ἐπίσκοποι, γράψει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τὸν ἀγίον Ἀθανασίου λεγόμενα· δομοίς (c) δὲ περὶ Ἀρείου ὑπομιμήσκων, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιστήσωσιν, εἰς δὲ, καθὼς λέγει, δ' Ἀρειος τῆς δρῆς ἐντὸς ὧν πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν διφόνος αἰτίος ἦν, ἵνα σπουδάσωσιν αὐτοὺς ἐκατέρους πρὸς εἰρήνην συνάψαι· εἰ δὲ πλαστῇ τινι μεταμελεῖται κέχρηται δ' Ἀρειος, καταλάζοι τὴν Ἀλεξανδρειαν, κάκει περὶ τούτων κρίνοιτο. Ὁδοῦ οὖν πάρεργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπίσκοπους, τὰ κατὰ τὸν ἀγίον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἀρειον προσέταξεν, διπάς δὲν, ἐκποδῶν γενομένης πάσης ἐρεσχελίας, εἰρηνικώτερον τὰ ἐπιβατήρια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ Θεῷ. Τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. Παρῆσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἐξῆκοντα, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. "Ηγετο δὲ Μακάριος δὲ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρειας σιδηροδέσμιος διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς, συνεδριάσαντος καὶ τοῦ δροντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐτέρων πλειόνων ἐν τέλει διττων. Μετ' οὐ πολὺ ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάνται, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος διέβαλλον. Ἀλλὰ ταῦτην μὲν τὴν διαβολὴν Ἀππιες καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρειαν πόλεως, τῇ Νικομηδίᾳ τότε τυχηρῶς ἐπιδημοῦντες, ἀπέσβεσαν, φευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τὸν ἀγίον Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλέα διδάξαντες. Διὸ τῶν μὲν κατηγόρων διβασιλεὺς διὰ γραμμάτων καθήψατο Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐ-

(c) Palat., δομοίς καὶ. Infra idem, τῆς δρῆς διγενεῖς πίστεως ὧν.

τὸν (α) ἐλθεὶν προετρέψατο. Εὐθέως οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκροάσεως, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθεντῶν, τοῦ Θεοῦ ταῦτα προευτρεπίσαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὔσεβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατριάσαντες κατέστησαν. Τούτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπεσόντες οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίαις ἔτεροντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος δὲ μέγας νομίμως περὶ Εὔσεβιον ὡς ἔχθροὺς παρεγράφετο· ἐπειτα δείκνυσθαι, εἰ δὲ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. Οὕτω γάρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. Τούτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιοῦντο· ἀλλ' εἰσῆκθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη ἀτονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ὑπέρθεσιν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρότατις, ἐφ' ὃ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινάς, ἵνα ἐπὶ τὸν τόπον ζητηθείη τὰ ἀμφιβολα. Ός δὲ δὲ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὓς παρεγράφατο, Θεύριον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, Υύρσακιον, ἐδόξα σκαιωρίαν εἶναι καὶ δόλον τὰ γινόμενα· οὐδὲ τῷρ δίκαιον εἶναι Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι, τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἔχθροῖς διπέντε, ἐφ' ὃ τε ἐκ μονομεροῦς πρᾶξιν ὑπομνημάτων (β) ποιήσασθαι. Ταῦτα βοῶντος τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρουμένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ Διονύσιου τὸν ὑπατικὸν, ὡς εἶδε μηδένα λόγον τούτων ποιεῖσθαι, αὐτοὺς διαλιπάνω ἀνέχρυτης, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀνέδραμεν. Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομνήματα καθὼς ἦδούντο, ἤσαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου κατεδιητησεν· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέφθασε, καθαίρεσιν ἐψήφισαντο Ἀθανασίου, πολλὰ ἐν τοῖς καθαίρετικοῖς αὐτὸν (γ) λοιδορήσαντες. Εὐθύς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίων ἐπὶ τὰ Ιεροσόλυμα ἀπορεύοντο ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ιερουσαλήμ· ἐλθύντα τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἀρειον οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου προσποιητῶς εἰς τὸ διοικούσιον ὑπογράψαντες· φημὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηδέα Εὔσεβιον. Οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς πίστεως ἀπεστράψαντὸν Ἀρειον, ὀρίσαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ αὐτὸν (δ) ἀκουσθήσασθαι, ἐν ᾧ καὶ παραγένομενος ἔλαλ. Τούτων δὲ διητῶν ἐν τούτοις, ἐπικαταλιμδάνεις ἔτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἥκειν πρὸς αὐτὸν, αὐτοὺς δὲ παρεῖναις ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως.

« Νικητῆς Κωνσταντίνος, Σεβαστὸς, τοῖς ἐν τῷ Τύρῳ συγελθοῦσιν ἐπιστόποις.

« Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δέ πως ὑπὸ τίνος ταραχώδους ἀταξίας ἡ ἀλήθεια διεστράφθαι ὑφ' ὑμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐρεσχελιαν, ἢν ἀκτητητον (ε) εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. 'Αλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὸ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερῶς ἀλόντα διασκεδάσται, καὶ ἡμῖν διαφρήσην ἐπιδεῖξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεχριμένα χωρὶς τίνος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἔχοιντες. Τοιγαρ-

A 4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebius et socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Illic postulabat comprobari, num accusator Ischyras presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat: sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirerent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec æquum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiaret, rem et commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem synodum, B et Dionysium consulem in testes compellante; ut adverterit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abscessit, et ad imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareotem fuerant, cum altera absente parte, arbitratu suo rem gessissent, remigrarunt: synodus vero primum Athanasium desertæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant, tum Athanasii depositiōnem decernunt, multis cum conviciis in scriptis suis onerantes. Tuin quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Isthuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicæna synodo, consubstantiali simulate subscripterant; Eusebius videlicet Nicomediensis et socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati, statuere audiendum illum esse in Alexandrina synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt alia littere imperatoris, juventes Athanasium accedere, ipsosque Constantiopolim quam matutinæ se conferre.

C

Cum invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si iudicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

Epistola imperatoris.

« Victor Constantinus Augustus episcopis Tyri congregatis.

« Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuam vestram contentionem, D quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si iudicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

(a) Sic Palat. Editi vero, παρ' ἑαυτὸν.

(b) Palat. πρᾶξιν οὐκ μνημάτων. Infra idem, τὸ κενὸν τῆς συνόδου.

(c) Sic Palat. Editi vero, αὐτὸν.

(d) Palat., αὐτὸν.

(e) Hæc, ἢν ἀκτητητον desunt in Palat.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redigere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significarunt, invitos se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbano Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandrinæ Ecclesiæ episcopum eorum Albanius falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregati que essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime videre ea quæ a tali episcopis decreta essent divixerit. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleri Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures retulit. Cum autem imperator audivisset, Arius sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum denuo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditum de iis quæ commovere aggressus esset. Arius vero cum Alexandria ad comitatum duceretur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis asseclis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consiliis ; alias una cum illis in Athanasiūm consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissus ab illis ad imperatorem Arius, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut episcopatu eum pellerent. Acciti namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo confracto ; insuperque quod interminatus sit se impeditum frumenti commeatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anubionem, Arbetionem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus reprehensus, judicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exsilio multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Aiunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τέως deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασ.

(a') Legit interpres συστήσας ἐκυρών. Cæterum phrasis mutila est. Edīt. PATROL.

(b) Palat., περιπλεσθετ.

(c) Sic Palat. et sic legit vetns interpres. Edīt.

A οὗν ἡπειρογένους πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβεῖαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε, » καὶ τὰ ἔτῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνδόψῃ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἐκυρώνταν· οἱ δὲ περὶ Εὔσεβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τέως (a) ἐχρόνιζον αὐτόθι παρέλκοντες ἔκοντι τὸν καιρὸν. Ἑγράφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἀκυρώντας ἐπέχειθας ἐπειγομένους ἔξορμαν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἀπόδεται καὶ τὸ ἔτερον ἔγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλούμενον.

B Ο ἄγιος Ἀθανάσιος, συστὰς ἐκυρών (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμαθίᾳ προαστεῖ τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδύναντων τῶν περὶ Εὔσεβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος φεύδως διαβέβληται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἀρειον, πολλὴ τις ἡνὶ καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐλπὶς, ἐπὶ ταλαντευούσῃ ἐκεῖδάσει περιαγομένη· μάλιστα πάλιν δρώντων τὰ τοσούτοις ἐπιτσκόποις χριθέντα διασκυλλόμενα. Ὁρῶν δὲ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος αὖθις ταραττομένην τὴν Ἀλεξανδρειαν καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρειώπησεν· ἀλλὰ φανερὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν. Ήπειρον δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπύθετο (c) θεοτράχθι πάλιν τὴν Ἀρειον γνώμην, μεταπέμπων αὖθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ων ἀνακινεῖν ἐπεχείρει (d). Ός δὲ ἤγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κηματάτον δὲ Ἀρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὔσεβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοὺς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἐκυρών, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμφατριάσας αὐτοὺς, καὶ συμβούλους χρησάμενος αὐτοῖς (f), ἐτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου βάπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν δὲ Ἀρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἦσε ἀπολογησάμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὔσεβιον αὖθις ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἷα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου τὸ δῆλον γέμενον, πάντα λίθον κινοῦντες, τοῦ ἐξωθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γάρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνδόψῃ, ἔφησαν. Οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδὴν πεποιήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὃν ἐνήγετο Ἀθανάσιος, δσον περὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπεῖσης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατεαγέντος, ἔτι τε καὶ ὡς ἡ πελει κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σῖτον τὸν ἔξ οὗντος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκριβέστατον Ἀδαμάντιον, Ἀνουδίωνα, Ἀρθεθίωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὑφ' ὧν ἐλεγχθεῖς, φωραθεῖς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν κρίσιν δὲ Ἀθα-

C νέοντες. Εποιέθετο.

D (d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

E (e) Συνεργούς deest in Palat.

F (f) Ita Palat. Edīt. vero, αὖθις.

G (g) Palat., τοῦ ἐξωθῆσαι.

H (h) Φωραθεῖς deest in Pal.

νότος. Οὕτω γοῦν συναρπαγεῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς ἄργην ἐκπεσών, ἔξορίᾳ ὑποδάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τοὺς Γαλλίας οἰκεῖν ἐν τῇ (α) Ἰδερίᾳ διακελεύσας, θαοὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιηκέναι τὸν βασιλέα σκοπῷ τῷ ἐκωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντῃ κοινωνήσαι τοῖς περὶ τὸν Ἀρειον ἔξετρέπετο. Θορύβου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχούστης κατειληφαίς, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Ἀιγύπτιον, ὀδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφρων ἐπισκόπου, ἀνεψύνοτο πάλιν, ὥσπερ ἐκ μυχῶν τινῶν, οἱ τὰς ἔξερευόμενοι τὰς φθυροποιὰς καὶ θαυματηφόρα Ἀοείου δύγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνιέντες τοῖς ὑπεράσπιστοις.

6. Ἀλλὰ τούτοις ἐπινηχομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (β), δι Κωνσταντίνου τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν την πρόαστειρι Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστὸν ἑτοὶ διαρκέστας ἐπὶ τῆς βασιλείας· δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἔξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχοις τοῖς υἱέσι χρησάμενος, παραδός τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτῳ τὰ Ἀρείου φροντοῦτι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ δύμωνύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτὴν. Πολλῶν γοῦν διαπυνθανομένων εἰ πεποίηται διαθήκην, διαγενδάλλετο δὲ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύτας τοὺς εὐνούχους (c) τοῦ Ιεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὑστερὸν δι Κωνσταντίος, καὶ κρύθηγη αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην δι πρεσβύτερος, μίαν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φροντεῖν. Τελευτήσαντος τοίνυν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέντιος δι Νικομηδείας ἄμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καὶ ροῦ δεδράχθαι εὐκαίρου νομίσαντες, τὰ Ἀρείου συνιστᾶν ἐπούδαζον (d). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἡλπίζον, ἐὰν μή ἀναχωρήσῃ τῆς ἔξορίας δι Αθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκεύαζον συνεργῷ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, δις γάρ τῆς διαθήκης ὑπόδις πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιτόριον τοῦ βασιλέως, τοῦνομα Εὐσέντειον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνούχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπειθόντο. Οὐ μήδιαλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμετή, διὰ τῶν εὐνούχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς δι βασιλεὺς ὑπῆχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρῆμά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστῆναι, καὶ δικοντας τὰ δύγματα αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους ἡμῶν καταδέξασθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοτὶ τὸν, δι γιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Λειροσολύμων Ἐκκλησίας ἥγειτο, καὶ Ἀλεξανδρείας δι μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἔξορίᾳ (e) διῆγεν· καὶ Κωνσταντίνου ποδέως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τοις Ἀθανασίου γράμμασιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέντιος δὲ δι Νικομηδείας, ἔχων συνεργὸν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανᾶται τὸν Ἀρείουν Κωνσταντίνου πόλει ἀκούεινται, οἰδίμενος δρόστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλεπαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντίᾳ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐκεῖσες συνερχομένων, τὰ Ἀρείου δῆπου φρονοῦντων (f). Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρείος, δργανονῶν τοῦδιαβόλου καὶ σκεύος αὐτοῦ κατηρτησμένον, φανταζόμενος τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας διαρπάζειν, τέλος διξιον ἀπ-

A Athanasius communionem cum Arianis prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandriæ sed etiam per universam Ægyptiū, hominum scilicet lugentium episcopatum suum; rursum quasi ex recessibus emergentes Ariani, totam comimovere civitatem, evomentes pestifera illa et exitiosa Arii dogmata, atque pestis instar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονοῦντες, καὶ διετάραστον πᾶσαν τὴν πόλιν, ἔξερευόμενοι τὰς φθυροποιὰς καὶ θαυματηφόρα Ἀοείου δύγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνιέντες τοῖς ὑπεράσπιστοις.

6. Dum autem humanae cogitationes in hīsc rebus incumberent, finem vivendi facit Constantinus in quadam Nicomediæ suburbio, cū annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitæ tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sententi, mandans ut Constantino cognomini traderet illud. Multis igitur quærentibus an edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, natus consiliis socios eunuchos sacri cubiculi. Paulo post advenit Constantius, clamque ipsi presbyter testamento tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defunctio itaque imperatore Constantino, Eusebius Nicomediensis et socii, tempus se nactos opportunum rati, Arii hæresin firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, dum ab exsilio Athanasius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera usi presbyteri illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris præpositum, nomine Eusebium, induxit, ut Arii doctrinam tueretur. Hinc alii eunuchi ad eadem sentienda inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eamdem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arii hæresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogerentur amplecti. Dum hæc spiritalis tempestas agitaretur, præerat Jerosolymitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exsilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiatur, ratus facile superatrum iri Athanasium, si in peregrina urbe quæstio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesiæ diripere, condignum retulit facinorum flamen. Precibus nō inque sancti Alexandri episcopi

D Pal. τὸν τῇ Βεριάδι προ ἐν Τριθέραις.
(a) Pal. τὸν εὐνούχους deest in Pal.
(b) Ηες, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.
(c) Τοὺς εὐνούχους deest in Pal.
PATROL. GR. XXV.

(d) Συγιστάναι νομίζων Palat.

(e) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἔξορι.

(f) Palat. φρονεῖν. Edili, φρονοῦνταν.

Constantinopolitani, in latrinis imperatorice urbis viscera ejus avulsa sunt. Sed etiam post ARII mortem, parvo elapsò tempore, Eusebius Nicomediensis et socii ejus, eunuchorum sibi addictorum opera, quæcumque rectæ doctrinæ adhærescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes sua sententiæ episcopum in Alexandrina Ecclesia constituere. Sed Dei gratia præoccupavit eos, veritati præmium adjudicans. Hæc enim ILLIS cogitantibus, magnus Athanasius ab exilio regressus est, imperatoriis munitus litteris ex Occidente scriptis a Constante filio beatæ memorie Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis:

γράμμασι παρὰ Κωνσταντίου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδρέας, ἀπερ ἔχει οὕτως·

Victor Constantinus, catholice Ecclesie et populo urbis Alexandriæ.

'Nec sacrae mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpres, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanum ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capituli imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex fauciis adorantium se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario desiceret. Tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, graviores calamitates fert libentissime. Dominus porro noster beatæ memorie Constantinus Augustus pater meus, eumdem religiosissimum episcopum suis sedibus restituere parabat. Quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divæ memorie imperatoris propositum hæreditate acceptum exequi. Porro Athanasius quæcum mihi venerationi fuerit, cum ad conspectum venerit vestrum agnosceritis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim : ad hoc enim desiderii vestri imago et tanti viri dignitas animam meam concitatuit atque commovit. Divina vos Providentia conservet, fratres dilecti.'

7. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepti populus Alexandrinus. Quotquot autem isthie Ariani erant, conventicula cogebant adversus illum; unde frequentes ortæ seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud imperatorem calumniandi : quod nullo episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam : eo usque calumnias illi serebant. Ac rursum memorati homines imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitant illum, ut exsilium decernat in Athanasiū; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venirent. In tantum itaque furorem improbitate sua

(a) **Palat.** ἀφεδρόν.

(b) **Sic Palat.** Editi vero Κώνστας, male.

A ηγέγαπο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὑχαῖς τοῦ ἄγιου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀφεδρῶνι (a) τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ κατασπασθέντων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχέως διελθόντος, Εὔσέδιος ὁ Νικομηδεῖας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διὰ τῶν συνεργάντων αὐτοῖς εύνούχων ταράττειν τοὺς τῇ ὁρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, ἔρμαιον ἥγουμενος τὴν τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης διμόφρονα ἐπίσκοπον ἐγκαθιστᾶν τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρες προέτρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανουσμένων, ἔφθασεν δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐπανελθεῖν ἀπὸ τῆς ἔξορίας ὠχυρωμένος βασιλικῆς Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς Δύσεως γραφεῖσι τῷ λαῷ

B **Nικητῆς Κωνσταντίος** (b), τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεψυγέναι γνῶσιν οἷμα, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς Ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμηνε, ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοῖνυν ταύτην, ἀφρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὑπ' ἐμοὶ μὲν διάγειν κεκέλευσται, ὥστε μηδὲν αὐτῷ τῶν ἀναγκαῖων ἐλλεῖψαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ ἀοδίμος αὐτοῦ ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθεῖα βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἄγκη φέρει εὐχερῶς. Καὶ δὲ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος δισεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατήρ τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἐπέσκοπον τῷ ἴδιῳ τόπῳ παρασχεῖν ἰδούλετο. Ὁμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προσληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπάυσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προσάρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος τηληρῶσαι. "Οστις, ἐπειδὸν τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσάλεως, δῆστις παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηγε γνώσθε. Καὶ οὐ θαυμαστὸν, εἴ τι δὲ ὃν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα (c)· καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἡ τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνθρόδεσχῆμα εἰς τοῦτο ἔκινει καὶ προέτρεψεν. Ἡ θεῖα Πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοί ἀγαπητοί.

D 7. Τούτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν ὁ διγος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἡδιστας αὐτὸν ἐδέξατο ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων λαός. "Οσοι δὲ ἐτύγχανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, φατρίας συνιστῶσαν κατ' αὐτοῦ (d), δι' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγένοντο, αἴτινες ὑπόθεσιν παρείχον τοῖς περὶ Εὐσέδινον τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· δτι, μῆ κρίνωντος τοῦ κονοῦ συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, ἐστῶτη ἐπιτρέψας τὴν Ἐκκλησίαν κατέλαβεν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολᾶς ἐξέτειναν. Αὐθίς τε τοῦ βασιλέως· τὰ δτα οἱ προειρημένοι χράναντες, ἀπερισκέπτως μαζευονται, ἔξορίαν φηφίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου, δεδιότες μῆ, τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος, ἐθελήση τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν,

(c) **Palat.** πεποίκαμεν.

(d) **Palat.** φατρίας συνιστῶν κατ' αὐτοῦ.

καὶ περιπέσωσί κινδύνῳ. Ἐπὶ τοσῦτον τοίνυν ἐν- εμάτησαν τῇ φαυλότητι, ὡστε καὶ νεκροῦ τίνος χείρα εύρειν, ἢν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπι- τρόπειαν, καὶ τίνος εἶναι ἔφασκον εἰδέναι. Ἀρσενίου γάρ τίνος ἀνδρὸς ἔλεγον τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ταύτην ἐκκενόφθαλμον παρὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου. Δι' ἣν αἵτιναν διατίλευσε τὴν μὲν ἔξοριαν οὐ ψηφίζεται κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἢν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρείου ἔρωνούντες φιλανθρωπότερον ἔχαιτεσθαι, ὡς ἀπάνθρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράψασθαι κατηγορίαν, οὕσι οὐηρικοῖς· διάγνωσιν δὲ προστάττει γενέσθαι, δι' ἣς θέμις ποιεῖν, δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. Προχειρίζεται γοῦν τὸν Ἀρχέλαον, ἀνδρα τῶν συνεστιών καὶ ὄμοφρόντων αὐτῷ, ἐκ πέμψας ἐν Τύρῳ, δύον τῷ τῆς Φοινίκης ἀρχοντι διακοῦσαι τῆς ὑποθέσεως. Διῆγεν τὸν ἐν τῇ Τύρῳ δ ἄγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς γοητείας κατηγόρους ἐκδεχόμενος. Ὑπέρθεσις δὲ ἐγίνετο, ὡς μὲν ἔκεινοι ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας παραγένωνται οἱ ὅπ' ὅψιν τὸ μῆτρας γινώσκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς δὲ ἡ ἀκολουθία δίδωσιν ἔννοειν, κατὰ θεοῦ οἰκουμένιαν. Ἡν γάρ αὐτὸς δ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς κατὰ Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίας, δὸν διά τινα αισχυρούργιαν μέλλοντα δίκαια διδόναι, δι μακάριος Ἀθανάσιος περιποιησάμενος, δρασμὸν ὑποδύναι ὑποτίθεται. Ἀμεριμνοῦντες οὖν μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσένιον, ὡς ὑπόδικον, δονομαστὶ πρὸς πιστωτιν τὸν ἀκούντων, λέγοντες τὸ δνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνηγοροῦντο ἄγιον Ἀθανασίον. Διαδίδοται γοῦν ἡ φήμη τῷ Ἀρ- σενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος δ ἐπίσκοπος ὑπονοίᾳ μαρτίας ἐν Τύρῳ πάρεστι, καὶ οἰκτον λαβὼν τοῦ μα- καρίου ἀνδρὸς δ Ἀρσενίος, ἀμείψασθαι τε θέλων αὐ- τὸν τῆς εὐποιίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπὼν ἐαυτοῦ, φθάνει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλειστικῶς- κριτισσον λέγων ἐαυτὸν θανεῖν, ἢ πᾶσαν τὴν οἰκου- μένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Καὶ ἐλλῶν ἐν Τύρῳ, τῷ ἄγιῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυ- στηρίῳ, φ καὶ συμβούλευεται, μὴ πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μὴ τὸ δράσωσι αὐτὸν οἱ ὑπεναντιοι φαῦλον· ἢ διωρίαν ἔχοντες σκέψωνται δι' ὑπερβέσεως λῦσαι τὴν δίκην τὴν κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου τὴν περὶ τῆς γοητείας. Μένει γοῦν ἔκεισθαι δ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίου παραγενόμενος. Τῇ ἔτης οὖν, πρὸ βῆματος οἱ κριταὶ καθεσθέντες, διησθαν κελεύουσι τοὺς κατηγόρους καὶ Ἀθανάσιον. Πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγοντες, παρῆγον γυναικά τινα ἀναιδῆ, ἀκριβῶς τὸ συ- κορατεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι, ὑπόδεξη- μένη τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον οἰκοι εὐλαβεῖας χάριν, ὑπέστη φθορὰν ὑπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιπεσόντος. Λίθις τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν, ἰστῶντα παρὰ τὸν πέτασον τῆς ἀκροάσεως. Ἡν δὲ σὺν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος δ πρεσβύτερος, δοτις καὶ συνελθὼν τῷ ἄγιῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸν γύ- ναιον ἀντὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου λέγει· Εἰπέ μοι, γύ- ναι, ἐγὼ παρὰ σὸν ἔμεινα; ἢ σὺ με ὑπεδέξω ἐν τῷ οἰκῳ τῷ σῷ; ἢ νύκτωρ σου ἐνίαστάμην, καθώς μου κατηγορεῖς; Ἡ δὲ, οἰα γύναιον ἐκ ἡμουσίου τέγους ἀργρυθεῖν, προσαλῶς τὴν δψιν πειστρέψασα, καὶ τὸ

A deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti, dicerent eam ab Athanasio ad veneficia suis usurpatam: seque nosse cuius esset: affirmabant quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio suis abscissam. Qua de causa imperator nequam decrevit exsilium contra sanctum Athanasiū, ut sperabant Ariani, rati se humanius quippe postulare, quam si capitū accusationem scriberent, clericī cum essent; sed jussit perquisitionem haberi, qua Athanasio liceret sese defendere. Mandat ergo Archelaum familiarem sibi et domesticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phœnices praefecto causam cognosceret. Tyri ergo degebat sanctus Athanasius, expectans illos de veneficio accusatores. Mora autem et cunctatio fuit, ut causabantur illi, quo Alexandria accedere possent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, et ipsum nossent Arsenium: at ut ex consequentibus cogitare licet, id divina Providentia factum est. Erat enim Arsenius Alexandrinae Ecclesiae lector, quem ob turpe facinus pœnas daturum beatus Athanasius, ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo nequam comparitum Arsenium, utpote reum; ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arsenii nomine, crimen intentabant in Athanasiū. Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Athanasius episcopus, Tyri in suspicionem magis veniret, beatumque miseratus virum Arsenius, atque accepti beneficii gratiam referre peroplans, nihilque suum curans periculum, Tyrorum in civitate venit e fuga reversus; potius esse ducens mori se, quam totum orbum terrarum ob tantum virum offendī. Cum venisset Tyrum, Athanasio clam se sistit, qui consilium dat illi, ut ne ante iudicium sese multis exhiberet; ne quod illi malum inferrent adversarii, neve si per tempus liceret, studerent solvere istam: contra sanctum Athanasium accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arsenius, qui uno die accesserat antequam causa dicetur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunalī judices, jubent adduci accusatores et Athanasium. Primam igitur accusationem de adulterio intentant, adducta impudente muliere, quae apprime callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum plena causa Athanasium domi suscepisset, ab ipso noctu irruente vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad limen secum habens Timotheum presbyterum, qui una ingressus cum sancto Athanasio, dicit: Ain' tu mulier, egone apud te mansi? Tune me domi suscepisti? an te noctu violavi, uti me accusas? Tuni illa, utpote mulier ex publico prostibulo pecunia conducta, petulanter converso vultu, et labello veluti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit: Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti: tu ipsa es qui noctu me violasti invitam, et castitatem foedasti meam. Hinc ad judices cum juramento clamat: Hic est corruptor meus; hic, non aliud est, qui mei corruppendæ causa ad me venit. Co-

gnita furiosae mulieris insania, judices cum satellitiisibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentialium, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobarat, confusis adversariis suis. Scene haud dissimile negotium fuit: nam in Timotheo Athanasius, actum adversiorum dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insimulatus sese defendit, atque ita clypeos suos amiserunt adversarii. Fuit enim ipsis mulier, quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, confictum non sustinens, imo praegnantia contra suos dimicans. Qua de causa etiam poenas effugient a lege prescriptas: ipsi namque una judices erant et accusatores.

μιοι. Γέγονε γάρ αύτοις ἡ γυνή, ἣν πολλοῦ κεφαλαιου ἐξηγοράσαντο, ὑπὸ ἀγνόλας δὲ τοῖς Ιδίοις ἀντιστρατευσάμενον. Διά τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι, τὴν ἐκ τῶν νερῶν ἀπόφασιν· αὐτοὶ γάρ ἡσαν οἱ χριταὶ καὶ οἱ κατηγοροι.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad veneficii crimen concedunt: et cum se putarent ex secundo crimeni priori calumnias sūdem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capli sua impietate. Itaque manus proferunt, detestandam rem magistratibus ostendentes, aiuntque: Viri judices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valeat Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasi, quam Arsenio abscondisti. De qua defensione pares eportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasius ad illos: Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus easē dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasius ad judices: Quandoquidē, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium: adest namque. Ut autem ad ductus est Arsenius, adversarios obtutus beatus Athanasius, ait, accusatoribus ac judicibus: Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et per tracto illo ante tribunal, dexteram ejus manu in primo erigit, ac jubens rursum ut sursum aliam elevarer ad concessum exclamavit: Ecce Arsenium, o cives, ecce hominis manus, o mirabiles judices! Rogo perquiratur, cuius sit manus illa quam tenent adversarii, et unde illam resecuerint. Tum nox et caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purgationem; sed quod suis ipsis accusationibus venefici, et, quod grave dictu est, sycophanta deprehensi essent. In illum sane coetum quadrat illud quod dicitur: Lacum aperuit et effudit eum, et incidit in foveam quam fecit¹. Sed quoniam judices idea convenerant, non ut de jure et justitia disquietarent, sed ut Athanasium condenarent, compresa legum auctoritate, et potestatis ascia: quam primum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem obliuiterare, ne imperatorem offendarent. Itaque videlicet erat discedentibus judicibus seditionem, adversiorum contra sanctum

Α χελύνιον μαστροπορνείᾳ ἀνατείνασσα, ἀνεβόησε πρὸς τὸν Τιμόθεον· Σὺ εἶ δὲ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος (α)· σὺ εἶ δὲ νύκτωρ ἄκουσάν με βιασάμενος, καὶ τὴν ἀγνελαν μου κηλιδώσας. Καὶ πρὸς τοὺς χριτὰς ἐνωμότας δινέκραγεν, διε οὔτος ἐστὶ μου δι φθορέυς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος, ὁ τὴν ἔφοδον μοι ἐπέ τῇ φθορῇ διαπραχάμενος. Καὶ ἐπιγνόντες τὴν παρονίαν τῆς μαινάδος οἱ χριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμειδίων, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ὅτι σιωπῶν τὸ ἔγκλημα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξε, πειτρέψας τοὺς ἐναντίους. Σκηνῆς γάρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονός, διε οὖν Τιμόθεψ Ἀθανάσιος τὸ δράμα τῶν πολεμίων διήλεγχε δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐπεκαλείτο ἀπολογούμενος, καὶ βιψάσπιδες ἤγονασσι οἱ πολέμιοι. Γέγονε γάρ αύτοις ἡ γυνή, ἣν πολλοῦ κεφαλαιου ἐξηγοράσαντο, δπλον σαθρότατον, οὐκ ἀντέχον πρὸς ενοτάσσιν, ὑπὸ ἀγνόλας δὲ τοῖς Ιδίοις ἀντιστρατευσάμενον. Διά τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι, τὴν ἐκ τῶν νερῶν ἀπόφασιν· αὐτοὶ γάρ ἡσαν οἱ χριταὶ καὶ οἱ κατηγοροι.

8. Διά τοῦτο, τὸ τῆς γυναικὸς συστελλαντες ἔγκλημα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χωροῦντας καὶ δακοῦντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρώτον διαβάλλειν, μᾶλλον ἐνειλούνται ἀλισκόμενοι τῇ ἀσεβείᾳ. Προσάγουσι γοῦν τὴν χειρα, μύσος ἀνύποιστον κοσμικοῖς ἀρχουσιν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ φασιν· Ἄνδρες δικασταί, ιδού δι βραχίων, δινέτεχνοι λόγοις οἱ δύναται παραγράψασθαι δι Ἀθανάσιος. Αὐτῇ σου, φασὶν, ἡ χειρ σιγῶτα κατηγορεῖ, ὡς Ἀθανάσιος, ἣν Ἀρσένιῳ περιέχομεν. Περὶ δὲ διφελεῖς ἀπολογησασθαι, εἰς τίνα οὐι χρείαν τέτμηται. Οὐ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτούς· Τίς γάρ ἐστιν ἐξ θμῶν, φησὶν, δι πειγινέσκων Ἀρσένιον; Η τίς ἐστιν δι ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; Καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατηγόροις, σαρφάς εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον ἔλεγον. Καὶ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς χριτας· Ἐπειδὴ, φησὶν, ὡμολόγησαν εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον, ἀξιῶ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένων (β) πάρεστι γάρ. Ως δὲ εἰσήχθη δι Ἀρσένιος ἀνώ προσέχων τοὺς ἐναντίους, εἴπε τοὺς χριτας καὶ τοὺς κατηγόροις δι μακάριος Ἀθανάσιος· Οὐχ οὕτος ἐστιν δι Ἀρσένιος; οὐ περὶ τούτου μοι ἐνάγεται; Ιδού πάρεστι δι Ἀρσένιος, δι καὶ πάσι γνώριμος; τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βίβλων, ὑπεγείρει πρώτην τὴν δεξιάν, καὶ πάλιν καὶ τὴν δεξιὴν ἀνατείνει εἰς θύφος κελεύσας, ἕδρα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· Ιδού Ἀρσένιος, ὡς ἀνδρὸς πολταί, ίδοι καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χειρες. Ως θυμάσιοι δικασταί, ἀξιῶ διερευνῆσαι, τίνος ἐστιν ἡ χειρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντιδίκοι, καὶ πόθεν αὐτὴν κάψαντες ἤκασι. Τότε νῦν αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ διειπειρεύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' οὖτις ἐν ταῖς κατηγορίαις αὐτῶν γόντες ἀπεδείκνυντο, πολλῷ γε εἰπεῖν, συκαράνται. Ιεις τόντε γοῦν τὸν χορὸν ἐπιληρώθη τὸ λόγιον, τὸ φάσκον· Δάκκων ὄρυξε καὶ ἀρέσκαψε, καὶ ἀμπεσέστις εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσαστο· Ἀλλ' ἐπειδὴ συνήλθον οἱ χριταὶ, οὐ διαγνώντες περὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ Ἀθανασίου καταψήφισασθαι, συστελλαντες τὴν αὐθεντίαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἔκουσίας τὸν πέλεκυν· ὡς τάχιστα οὖν τοῖς δορυφόροις τὸ

¹ Psal. vii, 16.

(a) Hæc clausula deest in Palat.

(b) Ηασ, ἀξιῶ... Ἀρσένιον, δεσμον ἵν Ραια.

Ιῆμα ἀπέλειπον, σιγῇ τὴν ἀλήθειαν πειρώμενοι περιγράψαι, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκρούσωσιν. Ὡν γοῦν ίδεν, ὑποχωρησάντων τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναγτίων, οἷαν οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμές ἔθεάσατό ποτε. Οἱ μὲν γάρ λόγοις, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προύπηλάκιζον, λήρον, γόντα ἀποκαλούντες, καὶ τὰ πάνδεινα κακὰ διατίθεμενα· ἀλλὰ δὲ καὶ ἡπειρούντων οὐ πολλῷ ὑστερον τὸν μόρον αὐτῷ ἐπαγῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφογήσειν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν θρησκείας, καὶ λοιδορούμενοι πάμπολλα· ἔνιοι δὲ ὑπόγειον ἔμελέτων αὐτὸν διαχειρίσασθαι. Ω τῆς βίας! ἐπειδὴ τοι, φασίν, οὐχ ἡγύχασεν, ἵνα μὴ ζῆσῃ ᾧς ἀλοὺς τῇ γοντείᾳ, ἀλλ ἐσπευσεν ἐνστῆναι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ σφεστάτης παραγραφῆς, τῶν ἐπιφύεντων αὐτῷ περιγένετος; Καὶ τοσαύτης οὐσίας στάσεως, οὐδὲν, φησι, τῷ Γαλλίωνι ἔμελε· φημὶ τῷ ἀρχοντι τῆς πόλεως. Κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἀέρα βιπτόντων, παμπληθεῖ τε βοῶντων· Αἵρε, αἵρε Ἀθανάσιον· οὐ γάρ καθήκει αὐτὸν ζῆν. Ό οὖν Ἀρχέλαος, καταδίκας, μέλλοντα διασπάσθαι τὸν Ἀθανασίον ἀφάρπαξε· ἦν γάρ καὶ τοῦ κριτῆρου ἔξαρχος, καὶ τὰ δόλλα ἐπιεικέστατος, καὶ δυνατός τῷ κρετοῦντι ἀπολογήσασθαι, εἴποι δὲ καὶ θινάτου περιφρονῆσαι ἔτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἔξδοις αὐτὸν ὑπεξελθεῖν ποιεῖ τῇ πόλεως, δραμόν αὐτῷ δοὺς, καὶ πείσας αὐτὸν, δικούς δήποτε γῆς εὐρεθείη, μή γνωρισθῆναι. Πάλιν δὲ οἱ δὲ ἐναγτίας συνέδριον ποιήσαντες πλάττειν ὑπομνήματα κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου βουλεύονται, ἐν οἷς ἐντιθέασιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασιν Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι· καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐκπέμπουσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίῳ. Οὕτω δὴ τῷ ἀγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φυγῆ ἐγένετο σφροδρῶς ζητουμένῳ, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλάκις προτεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὐρισκόμενον αὐτὸν καταμήνουσι. Πάλιες δόμοι τε πᾶσαι ἀνεκτοῦντο, καὶ ἀρχοντες, ποτὲ μὲν πρόστιμον δρίζοντες τοῖς ἐπὶ εἰρήνης τεταγμένοις, ποτὲ δὲ ζημίαν ζῶῆς ὑφέζειν τοὺς διωγμίτας, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶτα παραστήσωσιν· ή μὴ τοῦτο, καν γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὑπομνημάτων δηλουντῶν τὴν ἀκρίβειαν διακομίσοιεν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν λάκκῳ θύσιον μή ἔχοντι ἐν ἔξι ἔτσι διέτριψε λανθάνων, τῇ πρὸ μάρτιος, ἐν ἡ θιμελλεν δόπος παραδίσθαι, ἐκ τίνος θείας ἐπιφανείας εἰς ὑπερον τόπον ἀποδιδράσκει. Λογιζόμενος δὲ μὴ καὶ δόλοις κινδύνων παραίτος γάντια τοις σπεύδουσιν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπών τὰ στοιχεῖα, δὲ Κωνσταντίου ἀδελφὸς, ἀφει τότε τὴν ἀρχὴν τοῦτος ἐπιθέσσει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκολιείᾳ.

9. Οἱ μέντοι Ἀθανάσιος, ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκοπον Ρώμης Ἰούλιον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῷ διηγησάρενος, σὺν αὐτῷ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεῖ Κώνσταντοι τές καὶ αὐτοῦ σκιαωρίας γεγενημένας. Διάγων τοινυν ἐν τῇ Ρώμῃ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθείσαν σύνοδον ἐπὶ διαστροφῇ τῆς δρθιόδδου πίστεως, καὶ τὴν Γεωργίου κατάστασιν, ᾧς δὲ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἡμειλέ πέμπεσθαι, ἔγραψε πρὸς τοὺς εἰς τοὺς τόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν καλῆρον, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείαν πόλεως,

A Athanasium, qualem reuictio nostro aeo vidisset unquam. H̄i quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, et gravissima quæque mala. Imo et comminabantur, non multo post mortem illi ab imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusis in judices contumelias conviciisque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, aiebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, se compressit accusatores suos? Et cum tanta sedition esset, nihil rem curavit Gallio praefectus urbis. Clamantibus autem illis, atque pulvrem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium janijam dilacerandum eripit; erat quippe praefectus judicij, aliqui manus-tissimus, qui posset eum purgare apud imperatorum, etiam mortem conteinere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret neminem nosse quo in terra loco ille versaretur. Kursum adversearli, coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus signis cabant, omnium criminum Athanasium rēum fuisse deprehensum, nulataque eorum exempla in totum orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum suffrage necesse fuit, cum vehementer ubique perquireretur; adeo ut magna iis præmia proponerentur, qui ubiunque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, et magistratus, aliquando præmia decernentes iis, qui pacis ergo constituti essent; aliquando capitis pœnam in persecutores, nisi Athanasium vivum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus afferrent, cum certis evidenti-busque indiciis. Postquam ergo sex annos in puto aquam non habente delituisse; pridie quam locus deprehenderetur, ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; regalis Orientalibus partibus, in Occidente se cōfert, cui imperabat Constans Constantii frater, qui super imperium Constantini fratris acceperat, perempti ab exercitu Aquileia ad Alsum fluvium. ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἐρχεται, ἡς ἡρχε Κώνσταντος τοῦ ἀδελφοῦ διαδεξάμενος Κωνσταντίου ἀποπαρὰ Ἀσω ποταμῷ.

9. Athanasius ergo prosector ad Julianum Romanum episcopum, commemorat ipsi omnia quæ accidissent: ambo una imperatori Constanti renuntiantur, quæ sceleris, quas fraudes in eum machiati essent. Cum itaque Roma degeret sanctus Athanasius, editi dieissetque coactam esse Antiochiae synodum, ad orthodoxam fidem revertendam, Georgiumque constituendum, qui in ejus locum mittendus esset, rescriptit ad Aegyptios episcopos et ad eorum ac populum Alexandrinum, ut aversarentur illa ab impio

Ario dissimilata zizania. Cum itaque persecutio prævaleret, necnon insidiæ adversus sanctum Athanasium conflatæ, cumque ad Occidentales partes se contulisset ille, Eusebiani statuunt magnum Athanasium apud imperatorem Constantium calumniari: primum quidem, quod contra canonem egisset a se olim decretum, quia scilicet non communi episcoporum calculo ordinem episcopatus accepisset. Reversus enim, aiebant, ab exilio, suopte arbitrio ecclesiam invasit, atque in ejus ingressu, mota seditione, multi interiere. Imo res quoque Tyri contra Athanasium gestas in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condeinantes, in Alexandrinum episcopatum substituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum: quo peracto fidem immutant, cui ipse Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingressus, subscrubit tanquam illius urbis episcopus. Eusebius porro, eunctis arbitratu suo peractis, legationem misit ad sanctum Julium Romæ archiepiscopum, missis etiam calumniis adversus sanctum Athanasium conflatis, rogabatque ut ipse iudex furer eorum quæ contra Athanasium gesta essent, lite ad se vocata. Julius ergo, acceptis ab Eusebio litteris, expensisque iis quæ Athanasium spectarent, cum deprehendisset id negotii nihil nisi calumniam esse, ipsum commendatitiis munitum litteris mittit Alexandriam, sedem illi restituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum deposuerint. Cum igitur Athanasius recuperasset Ecclesiam, et id illis, qui ad Antiochenam synodum convenerant, delatum esset; Ariani, non modice Julii litteris exasperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanasii ordinarent. Deduxit igitur Alexandriam Gregorium Ario furorem spirantem Syrianus dux, et cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Accesserunt autem ad illos qui isthic cum Ario sentiebant. Quo parto autem sanctus Athanasius inquirentium se manus effugerit, enarrandum. Vespera erat, populisque sequentis synaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, instructisque undique militibus, circumsedidit ecclesiam. Magnus autem Athanasius, iis perspectis, curam habuit, ne quod sui causa populo detrimentum foret, præcipiensque diacono, ut orationem indiceret, rursus psalmum canendum curavit. Concentu autem psalmi facto, per unam ecclesiæ januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoli neque pugnantes manebant: sanctus autem Athanasius in medio psallentium præterivit illæsus incolumisque. Hoc modo rursum elapsus Romanus fugit. Tumique impius Gregorius ecclesiæ potitus est. Cæterum populus Alexandrinus rerum gestarum impatiens, ecclesiam Dionysii nuncupatam incenderunt. Cum tantus Alexandriæ esset tumultus, sanctus Paulus Constantinopolitanus episcopus, Ecclesia exactus, partibus relicitis Orientalibus, in Occidentem concessit, ubi Constans frater Constantii imperabat, ac cum magnum Athanasium ibi reperis-

A ἔκτρεπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὑπὸ Ἀρείου τοῦ ἀεροῦ ἐπισπαρέντα ζιζάνια. Τοῦ διωγμοῦ τοῖνυν ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβούλης τῆς κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἐσπέρια οὖν μέρη ἀναχωρισαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὔσεβιον ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανόνα πρᾶξαντα, διν αὐτοῦ ὥρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμῃ τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερωσύνης ἐλαθεν. Ἐπανέθαντα γάρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἐαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσεπήδησεν, καὶ διτὶ ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, στάσεως γενομένης, πολλοὶ ἀπέθανον. Οὐ μὴ ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἤγον. Τούτον τοῖνυν τὸν τρόπον καταφέρισμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριον τὸν Ἀρείαν ξένοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπήν· καὶ τοῦτο κατεργασάμενοι, μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ᾧ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρείανδρος, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβάς, ὡς ἐπισκοπος αὐτῆς καθυπέγραψεν. Εὔσεβιος δὲ, κατεργασάμενος δοσα ἐδούλετο, διεπρεσβεύει πρὸς τὸν δοσιον Ιούλιον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ρώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς καττυθείσας κατὰ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτὸν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεχάλει, πρὸς ἐαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. Δεξάμενος οὖν Ιούλιος τὰ παρὰ Εὔσεβιον γράμματα, καὶ διαγνούς τὰ κατὰ τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, παρέδησαστικοῖς τε γράμμασιν δχυρώσας αὐτὸν, ἀποστέλλει ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀποδιδόντας αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καθαπτόμενος οὐ μικρῶς τῶν προπετῶν; αὐτὸν καθελόντων. Ἀθανασίου τοῖνυν καταλαβόντος; τὴν ἐαυτοῦ Ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνελθόντες συνδρόμοι, καὶ οὐ μικρῶς στυφάντες ἐκ τῶν παρὰ Ιούλιου γραμμάτων οἱ Ἀρείαν ξένοντες, διὰ τόχους ἐκπέμπουσι Γρηγόριον, διησανάντες τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. Κατῆγεν (α) οὖν τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν Συριανὸς τε ὁ στρατηγὸς κελεύσει βασιλικῆ, καὶ δ σὺν αὐτῷ ὀπλιτης στρατοῦ ἀριθμῷ διησαντες πεντακισχίλιοι. Συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες. "Οπως δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἔξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδαχότας διέφυγε, λεκτέον. Ἐσπέρα γάρ ἦν· δὲ λαὸς ἐπανύχιε προσδοκωμένης συνάξεως. "Ηκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχθέν κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας. 'Ο δὲ μέγας Ἀθανάσιος, ἐωρακώς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, διπος ἀν μηδεμία τῷ λαῷ βλάση γένηται δι' αὐτὸν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχήν, αὐθίς φαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασε. Συμφωνίας τε ἐκ τοῦ φαλμοῦ γενομένης, διὰ ματις τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἔξισαν. Τούτον γινόμενου, οἱ μὲν στρατιώται ἀπόδημοι ἔμενον· δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν φαλμῳδούντων ἀβλαβής διεσώζετο. Τούτον τὸν τρόπον διαφυγών, πάλιν ἐπὶ τὴν Ρώμην ἀνέθραμεν. Καὶ Γρηγόριος μὲν τότε διασθῆται τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν· δὲ ἀλεξαν-

(α) Πατεῖται κατῆγον.

έρθουν λαδες, ούκ ἐνεγκόντες τὸ γεγονός, τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Τοιαύτης δὲ οὕτως συγχύσεως κατὰ τὴν Ἀλεξανδρειαν, καὶ ὁ ἄγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ἐξωθεὶς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀποιτῶν τὰ ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἃς ἤρχε Κύωντας ὁ Κωνσταντίου ἀλεπός· καὶ εὐρὺν ἔκειτο τὸν μέγαν Ἀθανάσιον δάγοντα, ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον (a) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ρώμης· καὶ διηγησάμενος ἀπαντᾷ αὐτῷ τε Ἰουλιψ, καὶ τῷ ἐκεὶ βασιλεῖ, δῆμα Ἀθανασίῳ διῆγεν ἕκεισε. Ἔπιγνοὺς οὖν ὁ Κύωντας τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει τῷ ἀδελφῷ (b), προστάττων τούς τους δεχθῆναι. Καὶ ἐπειπερ, γράψαντος τοῦ βασιλέως τοὺς ἰδίους τόπους, οὐδὲν πλέον ἦνετο· σύνοδον δὲλην καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμενικῇ συνδρῷ πέρας λαβεῖν, διδοκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπινεοῖσθαι (c) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

(d) Κηρύσσεται οὖν αὗτις οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικήν γνώμῃ τοῖν δυοῖν βασιλέων ἐν ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευτῆς τοῦ πατρὸς τῶν Αὐγούστων. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐσπερίων μερῶν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοπος, ὡς φησιν ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἑώραντος καὶ διδοκοντες μόνον, ὡς ὁ Σαβῖνός φησιν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατηρίθμητο καὶ Ἰσχυρᾶς, ὡς τοῦ (d) Μαρεώτου ἐπίσκοπος ἐν. Ὡς οὖν συνῆλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν ἀνατολικοὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἑσπερίων ἐλθεῖν οὐκ ἴθουλοντο φάσκοντες μή δὲλως εἰς λόγους ἐλθεῖν, εἰ μή τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσωσι τοῦ συλλόγου. Ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ "Οσιος Κορδούνης" (e) οὓς τὴν ἡγεμονίαν μή παρεῖναι τοὺς περὶ τὸν ἄγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουν εὐθέως οἱ ἀνατολικοί. Καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππων πόλει τῆς Θράκης, ἰδιάζονται ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ φανερῶς λοιπὸν τὸ μὲν διοικήσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ διοικήσιον δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. Οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ πρώτον μὲν ἐρήμην κατεψήφισαντο τὴν σύνοδον· ἐπειτα τοὺς κατηρόδους τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείλοντο· δόρον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ χρατύναντες (f), καὶ τὸ διοικήσιον ἀναθεματίζαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ διοικήσιον ἐκδιδόσαντι, ἐγγράψαντες καὶ (g) αὐτοὶ πανταχοῦ διαπέμπονται. Μετὰ ταῦτα δὲ γνοὺς δὲ τῶν ἐσπερίων μέρων βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ γενόμενα, γνώριμα εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδιδόσθαι τε τῷ Παῦλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκεῖους τόπους παρεκελεύετο.

Τοῦ δὲ ἄγιου Ἀθανασίου ἐτιμήσθη ποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανιζόντων, ὡς ἐμαθεῖν δὲ βασιλεὺς γράψει τῷ ἀδελφῷ (h).

"Ωδε μὲν ἔστιν παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος· ἀλλὰ πυνθανόμενος διέγνων εὐσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. Εἰ μὲν οὖν (i) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδόναι τούτην τὸν θρόνον, ἀμυνόμενος τοὺς μάτην αὐτὸν ἐπιφυμένους, ἀποστέλλω πρὸς σὲ τὸν ἀνδρα· εἰ δὲ ἀγανευοῖς ταῦτα οὐ-

(a) Ἔρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν μακάριον Ἰούλιον.

(b) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐσδεχθῆσαι. Ιελεον, ἦνετο δὲν σύνοδον.

(c) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενεῖσθαι (sic) ἐπὶ καταλύσει.

(d) Ila Palat. Edili vero, ο τοῦ.

A set, Julium adit archiepiscopum Romanum : οικονομusque Julio et imperatori commemoratis, isthinc cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comparisset ea qua: Athanasium et Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque sua: sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset, aliam cogi synodum rogant Athanasius et Paulus, ut in oecumenica synodo, cum negotia sua, tunc qua: sidem spectarent, finem acciperent, docentes suam condemnationem ad huius eversionem conflatam fuisse.

Κύωντας, ὥστε ἀποδοθῆναι Παῦλῳ καὶ Ἀθανασίῳ παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως πίστεως εἰπεῖν τοῖν διαδοκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπινεοῖσθαι (c) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Indicitur ergo rursus, ex sententia duorum imperatorum, Sardicæ synodus oecumenica, anno a morte patris Augustorū undecimo. Ex Occidentalibus itaque partibus episcopi plus trecentis coacti sunt, ut alt ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait; in quibus annumeratus est Ischyras tanquam Marcellus episcopus. Igitur cum Sardicæ convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accedere recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum et Athanasium pellerent ex synodo. Cum autem Progenes Sardices et Hosius Cordubæ non paterentur abesse sanctos Paulum et Athanasium, statim Orientales abscessere. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt concilium. Ac palam deinde consubstantiale anathemate ferunt; ac dissimilis substantiae sententiam epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicæ erant, primum quidem synodum illam deserentes causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicæ facta, ac dissimilis-substantiæ voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiale explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium imperator res in Sardicensi synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo et Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteretur insidiis Arianorum, re comperta imperator, hæc fratri rescribit:

Τοῦ δὲ ἄγιου Ἀθανασίου ἐτιμήσθη ποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανιζόντων, ὡς ἐμαθεῖν δὲ βασιλεὺς γράψει τῷ ἀδελφῷ (h).

Hic quidem apud me degit Athanasius; sed sciscitatus novi pietatis eum causa persecutionem sustinere. Si quidem promissas illi sedem restituerem, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum; sin abnueris hæc agere, certo scias me-

(e) Sic Palat. Edili vero, Κουρδούνης. Mox Palat. ἀποχωροῦσι.

(f) Palat. χρατύνοντες.

(g) Palat. γράψαντες δὲ ἐπιστολὰς καὶ.

(h) Palat. ὡς ἐμαθεῖν Κύωντας δὲ βασιλεὺς γενέσθαι.

(i) Palat. ἐπαγγέλλῃ. Paulo post idem, μάτην αὐτῷ ἐπιφυμένους, ἀποστέλλει.

Ipsum istuc esse venturum, et vel te invito virum των ποιειν, εῦ ισθι, στις αὐτὸς ἐγὼ αὐτόθι γινόμανος, καὶ δικαντός σου τὸν δινδρα τῷ οἰκείῳ ἀποδίδωμε θρόνῳ.

Cum nosset igitur Constantius fratri propositorum, formidinē illius, sanctum Athanasium propriis arcessit litteris, non semel neque bis tantum, sed usque tertio rescribens Athanasio hiece verbis :

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Diutius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, nostræ clementiae humanitas non permisit; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distulimentis meæ propositum litteris tibi significare, te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspecto; tamen quia fortasse metu impedimento suit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentias nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspiciui nostro te præsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituatis, hocque gratiæ pignus assequare.

λέσσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἔξουσιαν σὺ δῷ, ἵνα, ἀμφοτέρης, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc hasce litteras ad tuam constantiam misimus, quibus adhortamur, ut circa diffidentiam aut metum publica vehicula incendas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut missio ad te presbytero, ad nostrum comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspicias, quamprimum Alexandriam proficeremus: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris accepisti non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam

(a) Palat. καὶ δεῖσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ..... ἐλθεῖν παρ' ἑαυτῷ..... τῷ ἄγιῳ Ἀθανασίῳ.

(b) Sic Palat. Editii vero, Προσδοκῶν οὖν. Mox Palat., παραγίνεσθαι. Ibid. editi, ἀπολαβεῖν. ubi Palat., αἰτεῖν. Mox Palat., ἐνεπόδησε, pro ἐνεπόδησε.

(c) Sic miss. Editii vero, καὶ πραθήσῃ... ἀποκα-

τασταθῆσε.

Γνοὺς οὖν ὁ Κωνστάντιος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν Ἑνστασιν, καὶ δειλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἄγιον Ἀθανασίον, δι' οἰκείων γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν (a), οὐχ ἕπαξ οὔτε δις, ἀλλ' ἥδη καὶ τρίτον γράψας τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τούτοις τοῖς δρήμασιν.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αδγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ τούτῳ σε ἀκλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγροῖς κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρής ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ B πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδαίς, οὐ παρεΐδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας προσδοκῶν (b) αὐθιλέρτον σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς· καὶ τῶν καμάτων αἴτεν σε τὴν θεραπείαν· δμως. ἐπειδὴ ίσως ὁ φόδος τὴν προσέρεσιν τῆς σῆς πρόθεσεως ἐνεπόδιζε, διὰ τοῦτο δωρεαῖς πληρεστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερβότητα διεπεμψάμεθα· ίνα ἀφθως ταῖς ἡμετέραις προσόψεσι ταχείαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάσσης, ἐπὶ τὸ τῆς ἐαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι καὶ πειραθεῖς (c) τὴμων τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῆς. Τούτου γάρ ἔγενεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφὸν μου Κώνσταντα τὸν νικητὴν Αδγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσθε (d) ἡμῶν ἐπιγευδητων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αδγουστος Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γράμμάτων, ὅπως ἀμερίκιων εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον (e) παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· δμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερβότητα δεδώκαμεν, διὸ ὡν προτρεπόμεθα χωρίς τίνος ἀπιστίας καὶ φόδου ἐπιθῆναι σε δημοσίοις δχήμασιν, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ίνα ὡν ἐπιθυμήσῃς, ἀπολαῦσαι δυνηθῆς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αδγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἡνίκα ἐν τῇ Ἐδέσσῃ (f) διετρίβομεν, παρόντων τῶν οῶν πρεσβυτέρων, ήρεσεν δπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, σπουδάσσης ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον, ἐπὶ τὸ, ιδόντα (g) σε τὴν ἡμετέραν πρόσοψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν ὀδεῦσαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρῆλθεν, ἀφ' οὐ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπηντήσας, διὰ τοῦτο καὶ

τασταθῆσε.

(d) Ita Palat. Editii vero, ἐπὶ τῶν ἀμφ.

(e) Sic Palat. Editii vero, κομιτάτον. hic et hifra.

(f) Palat., ἐν τῇ Ἐδεσσινόν.

(g) Sic Palat. Editii vero, εἰδότα. Infra Palat., ἐπειδὴ πλειστος γρόνος.

νῦν ὑπαμῆσαι σε ἐπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν Α παρουσίαν ταχεῖαν ἀποδέψ (α), καὶ οὐτω δυνηθεῖς τῇ πατρίδει σου ἀποκατασθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν. Πρὸς δὲ πληρεστάτην διήγησιν Ἀλήταν τὸν διάκονον ἀπεστελλαμεν παρ' οὐ δυνησή μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προσάρεσιν, καὶ οἵ τούτων, ὡν εὔχη, τυχεῖν δυνήσῃ.

11. Ταύτας τὰς ἐπιστολὰς δεξάμενος δ ἄγιος Ἀθανάσιος, ἐπιδείξας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρῇ τὴν Ἦρωταν Ἐκκλησίαν κατέστησε. Παραχθῆμα δὲ δ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς δηρυφορίας ἐκπέμπει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνστάντιον τὸν ἑστοῦ ἀδελφόν. Καὶ δ μακάριος δὲ Ίουλος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃσι Αἰγύπτῳ καὶ Διούβῃς (β) κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαῖρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπέστειλεν (c). Ἐλθόντα γοῦν παραδέχεται τὸν Ἀθανάσιον δ βασιλεὺς Κωνστάντιος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμήσας αὐτῷ ὑφειμένως. Πρὸς γάρ λοιδορίαν μου, φησιν, τοιούτῳ ἔχρησι (d) δρασμῷ, ἐμοῦ ἑτοίμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σὲ διατεθῆναι. Καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων δ Κωνστάντιος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον · Μίαν μοι δίδου χάριν αἰτοῦντί σοι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν · Ασμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν αἰτηθεὶς (e). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔργη · Μίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξανδρείᾳ τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὰ κατ' Εἴος παραχώρησον. Ὁ δὲ λέγει · Ποιήσω, βασιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσα, ἦν καὶ σὺ μοι παρέξεις ἐνθάδε ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν δρθῶς εἰς Χριστὸν πιστεύοντων. Ὁ δὲ Κωνστάντιος προχείρως ἐπιτηγείλατο. Ἐλύπει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. Οὕτως οὖν δ βασιλεὺς κατεπλάγη τοῦ ἀνδρὸς τὴν φρόνησιν, ὡς καὶ νοήσαι, διτο πρὸς διῆρα ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως· καὶ ἀπολύτεις αὐτὸν μετὰ πάσῃς τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δῆμῳ (f) τῶν Ἀλεξανδρέων. Γράφει δρόγρατας (g). Έγει δὲ τὰ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ δρόγρατα αὐτῶς.

**Κωνστάντιος Νικητὴς Αὐγούστος Νεστόριψ
Αὐγουσταλίψ**

Εἰ τι δῆποτε πρὸς τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ οὐρεῖ τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὔροχεται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι (h) βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν ἔχον οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θελομένιαν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φιλανθρήναι βουλόμεθα· ὅτε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας (i) αὐτῷ ἔχειν τὴν διάτουργησίαν, ἣν δεῖ ἔχον· ἵν' οὖτας καὶ αὐτοὶ χαῖρωσι.

Τῷ αὐτῷ τύπῳ καὶ τοῖς ἐν (j) Ταμνικῇ, καὶ Θηραιᾷ, καὶ Λιβύῃ ἡγέμοσι, ταῖς τοιαύταις (k) ἐπιστο-

celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi susur et plenius enarretur, Aletam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum, et te quæ optas assequi posse.

11. Has epistolas cum accepisset sanctus Athanasius, et monstrasset imperatori et episcopo Julie, maxima fætitia Romanam affectit Ecclesiam. Conferim autem imperator cum multis satellitibus, mittit magnum Athanasium ad Constantium fratrem suum. Et beatus Julius Alexandriæ et universæ Ægypti et Lihyæ clericis et populis gratulans de sancto Athanasio litteras misit. Venientem igitur Athanasium excipit imperator Constantius, Alexandrinæ restituit Ecclesiae, cum leniter objurgasset virum. Nam in contumeliam, ait, mea, ejusmodi fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhumeranter amplectendum. Ac suggesteribus adversariis dicit Constantius Athanasio : Unam mihi petenti concede gratiam, Tum ille : Libenter, inquit, imperator, pro facultate optatum præstabo. Imperator autem : Unam, inquit, Alexandrinarum ecclesiarum Arianis in usum concedito. Reponit ille : Faciam, o imperator, quod jubes; si tu mibi hic ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte in Christum credunt. Constantius id repente promisit : sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur Imperator viri prudentiam admiratus, intellexit Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum magno dimisit honore, litterisque suis iugis episcopis, clericis et populis ut libenter eum recipieren, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam ad Augustalem et ad præfectos per Ægyptum. Litera porro ad Augustalem sic habent :

Constantius Victor Augustus Nestorius Augustali.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamne eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id iam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antebac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Illoc autem nostrum decretum observari jubemus, ut Athanasio Ecclesiae suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua cæteri fruantur clerici; ut idipsum consecuti gaudeant.

Eadem forma iis qui in Tamnice, Thebaicte, et Libya erant rescripts. Ejusmodi epistolis munitus

(a) Sic Palat. Editi vero, ἀποδώσης.

(b) Palat. καὶ πάσῃ Αἰγύπτῳ Αἰδίνῃ. Μοι idem,

καὶ λαῖχοις.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

(d)

Palat.

ἐκέρχετο. Μοι editi, κατὰ ὑποθήκην.

Palat. ut in textu.

(e)

Palat.

αἰτοῦντι..... Ο δὲ εἶπεν· Ποιήσω, Βασ.

(f) Palat. λαῖχοις... σθαι δροιώς δὲ καὶ τῷ δῆμῳ.

(g) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας.

(h) Palat. ἀπηλεῖθαι.

(i) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανάσιον τὸν ἐπισκόπον τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς κοιν.

(j) Αὐγουσταρική.

(k) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θηραιᾳ καὶ Λι-

βύῃ ἡγεμόσιν ἐπέστελλεν, καὶ τοιαύτ.

sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palæstina peruenit; cumque pervenisset Jerosolymam, episcopo Maximo magno et confessori, qui et ipse multa propter Dominum Jesum Christum passus erat, nota facit acta Sardicensis synodi; et quod imperator Constantius eorum iudicio astipulatus esset, curatque synodum cogi episcoporum istius regionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum convocasset omnes Orientis episcopos, et synodum celebrasset, sancto Athanasio suam restituit communionem et dignitatem. Scripsit et ipsa synodus Alexandrinis, omnibusque per Aegyptum et Libyam episcopis clericis et populis, quæcunque de Athanasio decreta essent. Athanasius autem magnus ita Alexandriam cum pervenisset, Aegyptiorum episcoporum synodos coegit, quæ consimilia decreverunt iis quæ ab episcopis Sardicæ coactis statuta fuerant, necnon a Maximo in synodo Jerosolymita. At cum Magnentius imperium invasisset, et occidisset Constantem, rursum Arii sectatores do-lose adversus Athanasium incitant Constantium. Rursum edicta, rursum minæ, rursum fuga, rursum perquisitio ubique terrarum et marium. Cumque Athanasius Ecclesiam deseruisse, Georgium militunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum et ante Gregorium quemdam. Acacius autem et Patriphilus sectatores Arii, sanctum Maximum Jerosolymis cum expulissent, Cyriillum ei substituerunt. Qualia autem Alexandriæ Georgius eodem tempore perpetravit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthac passus est, quique præsens tum erat, audi. Nam in *Apologetico de fuga sua*, hæc ad verbum de actis ibidem ait:

τοῖς γενομένοις, ἐπάκουον. Ἐν γὰρ τῷ Ἀπολογητικῷ τῶν ἔκει γεγενημένων φησιν.

92. Exemplum epistolæ Athanasi.

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præsentia pejora prioribus. Milites quippe derepente ecclesiam obsedere: bellicosque tumultus vice præcum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonia et Arianis missus fuerat, Georgius, mala quæ ab illis electus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcere conjici, episcopos a militibus vincitos abduci, orphanorum viduarumque domos diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad coemeterium sancti Petri episcopi et martyris, orandi causa egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrenterent; re-

(a) 'Exeī deest in Palat. Mox idem, 'Ο δὲ ἄγιος.

(b) Palat. καθίσας. Editi, καθήσας. Mox Palat. ἀποδίωσι τὴν ἀξίαν. Γράψει τε.

(c) Palat. καὶ λατικοῖς τὰ ἐψηφισμένα περὶ.

(d) Palat. καὶ ὄμβρονα. Paulio post idem, τῷ δεῖψῳ

A λαῖς, δυχυρωθεὶς δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος διὰ τῆς Συρίας ὁρμήσας, τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη· καταλαβὼν τε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ καὶ ὄμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν πολλὰ πεπονθότι, καταφανῇ ποιήσας τὰ τε ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδου πραχθέντα, καὶ ως δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίος τῇ ἐκείνων κρίσει ἐγένετο σύμφηφος, παρασκευάζει σύνοδον τῶν ἔκει (a) ἐπισκόπων γενέσθαι. Οὐ γάρ ἄγιος Μάξιμος, μηδὲν μελλήσας, μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ καθίσας (b) συνέδριον, ἀποδίωσι καὶ αὐτὸς τῷ ἄγιῳ Ἀθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἔγραψέ τε καὶ αὐτὴ τῇ σύνοδος τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ κληρικοῖς, καὶ λαοῖς τὰ ἐγνωμένα περὶ (c) Ἀθανασίου. Ἀθανάσιος δὲ δὲ μέγας ἐν τοσούτῳ, καταλαβὼν τὴν Ἀλεξανδρείαν, συνόδους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκόπων συνήθοισεν, αἱ ὄμβρων (d) ἐψηφίσαντο τοῖς τότε ἐν Σαρδικῇ συνελθοῦσι καὶ τῇ παρὰ τῷ ἄγιῳ Μαξίμῳ ἐν τοῖς Ἱεροσόλυμοις γενομένη συνόδῳ. Ἀλλὰ Μαγνεντίου τῇ βασιλείᾳ ἐπιθεμένου, καὶ ἀνεῖ ὄντος Κώνσταντα, πάλιν οἱ Ἄρειοι φοιτηταὶ πρὸς Ἀθανασίον ἐξαπατοῦσι (e) τὸν Κωνσταντίον. Πάλιν διατάγματα πάλιν ἀπειλαῖ· πάλιν φυγὴ ἐντονος· πάλιν ἀναζήτησις διὰ πάστης γῆς καὶ θαλάττης. Καὶ ἐκλελοιπότος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, Γεώργιον ἐκπέμπουσι τῆς φρατρίας Ἅρειον, καθὼς καὶ ἐμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀχάκιος δὲ καὶ Πατρόφιλος, φοιτηταὶ δύντες Ἅρειον, τὸν ἄγιον Μάξιμον τὸν Ἱεροσόλυμα (f) ἐξαθήσαντες, Κύριλλον ἀντικατέστησαν. Οἷα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων Γεώργιος ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος παρόντος τῷ περὶ τῆς ἐκατοῦ φυγῆς λόγῳ,

12. Ἰσορ ἐπιστολῆς Ἀθανασίου (g).

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν ἐπεφύγαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε χείρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν Ἐκκλησίαν ἐκύλωσαν, καὶ τὰ πολέμων (h) ἀντὶ τῶν εὔχων ἐγίνετο. Εἴτα εἰσελθόντες τῇ Τεσσαρακοστῇ δὲ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἅρειανίζοντων ἀποσταλεῖς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ηὔξησεν ἢ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. Μετὰ γὰρ τὰ ἔβδομα τοῦ Πάσχα παρέθνοι εἰς δεσμωτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἥγοντο ὑπὸ στρατιῶν δεδεμένοι, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίας, καὶ ἀρπαγαῖ, καὶ ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεψέροντο, ἐπεισφραγίσθησαν οἰκίας, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα. Τῇ γὰρ ἔβδομάδι μετὰ τὴν ἀξίαν Πεντηκοστὴν δὲ λαὸς, νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι τοῦ ἄγιου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ

Μαξ.

(e) Palat. ἐξάπτουσι.

(f) Palat. ἐκ τῶν Ἱεροσόλ. Editi, τὸν Ἱεροσόλ.

(g) Hic titulus abest a Palat.

(h) Palat. τὰ τῶν πολεμίων.

πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Αἱλλὰ τοῦτο μαθῶν δὲ παμπόνηρος οὐτοῖς, παρώξυνε τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον δύτα, δειπνὸν τὸν πλήθους στρατιωτῶν δπλα καὶ ἔιψη γυμνὰ, καὶ τόσα, καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυρυνῇ κατὰ τὸν λαόν. Καὶ διλγοὺς εὐρὼν εύχομένους (ι) τῷ πλεῖστῳ πάλιν διὰ τὴν ὄραν ἀναχωρήσαντες ἤσαν· τοιαῦτα γάρ εἰργάσατο, οἷα ἐπρεπε παρ' αὐτῷ ἀκούσαντας πρᾶξαι. Πυρκαϊὸν γάρ ἀνάφας, καὶ σῆσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἡγάγκας λέγειν λατὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ως δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φροντίζουσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτω κατέκοψε καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὃς μετὰ χρόνον μόλις αὐτὰς ἐπιγνωσθῆναι. Ἀνδρας τι κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε βάρδους γάρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς (α) τεμάν, ἐν ἑαυταῖς ἔχοντας ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νύτα τούτων οὖτας ἐξέδειρεν, ὡς τινας μὲν πολλάκις χειρουργῆθηναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὓς τοὺς περιλειψθέντας ἀθρόως, καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην δασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνήκατων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδῆγαι πεποίηκεν· ἀλλ' ἔκρυψαν, ὡς ἡθέλησαν, ἕταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαῦτην (β) ὥμοτητα. Πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοῇ, παράφρονες. Τῶν γάρ οἰκείων τῶν τετέλευτάκεν χαρόντων μὲν διὰ τὴν ὄμολογίαν, θρηνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μετ' οἷον ἐζήχει τὰ κατ' αὐτῶν δῆμαρτείας καὶ ὡμότητος ἔλεγχος. Καὶ γάρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀγύπτου καὶ τῶν Λιβιωνῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μοῦτρον (γ), Γάιον, Φιλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Φενδιτιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἀγαμφον, Μέρχον, ἔτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρχον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἄρακα καὶ Διόστορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινας αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ (δ) ἦν ἔρωτισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γάρ ἡν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαδόν, εἰ δυνάτον, ἐξῆρε τὴν ἀλήθειαν.

13. Τοιαῦτα μὲν δὲ ἀγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξανδρειαν γενομένων οἰκείαις ὅπῃσθε φωναῖς. Οἱ δὲ Κωνστάντιος, ὡς ἐώρα ἑαυτὸν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπεροψίαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δύσει ἐπισκόπους ἐπεχειρήσαν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν ἐλκεῖν (ε), ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατάχρισιν ἐρείσθαι παρεγγυῶν ὑποδολῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Καὶ δὴ περὶ τούτου τύνοδον ἐπεκρήτησε, κατὰ Μεδιολάνον, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλὰς ἐτρεφεν εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Σύστιος, καὶ Ρόδανος, Παυλενός τε καὶ Λουκίσφερ, ὑπὸ τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης οὐχ ἡττήθησαν. Ως γάρ εἶδον ἐπὶ καθαυρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἡγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθὲν, ἐλεγον ἐπὶ παραποτῆ τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα

(α) Palat. εὐθύς, habet pro νέους.

(β) Palat. τοιαῦτην.

(γ) Palat. Μόύτρ. Infra idem Νηλάρμωνα. Editio male, Αιγανόνγα.

comperit sceleratissimus ille Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant), ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoces. Nam accenso rogo, virgines igni adnotas adigebat dicere se Ariane esse fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animalvertit, nudatas iterum ita in faciem cœdit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadriginta comprehensos insolentiore modo verberavit : nam virginis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei bærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint ; imo quidam, vim plagarum non ferentes, extincti sint. Porro omnes quotquot residui erant una cum virginibus in magnam relegavit oasiū. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ea arbitratu suo occultarunt, abjeceruntque insepulta ; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora ; hæc sane causa fuit, ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Αἴγυπτῳ et ex Λιβύῃ in exsilium miserunt episcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Ilermen, Plenium, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in exsilio loco interirent. Episcopos vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, cura fuit, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc sanctus Athanasius, de iis que Alexandria a Georgio gesta fuerant propriis commemorat verbis. Constantius vero cum se jam videret totius orbis imperatorem esse, in superbiam elatus, Occidentales quoque episcopos conabatur ad Arianos heresim trahere; mandans in primis ut Athanasii damnationem proferrent, idque suggestoribus Orientalibus episcopis. Propterea enim synodus coegit in urbe Italiae Mediolano, multisque in suam traduxit sententiam. At Dionysius, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, imminentे vi superati non sunt. Cum noscent enim ad condemnationem fidei sententiam contra Athanasium fuisse pronuntiatam; dicebant, ad eversionem fidei, non Athanasii gratia eos isthac moliri; quos ille Arimini detineri

(δ) Αἴτιον δεῖται in Palat.

(ε) Sic Palat. In editis ἐλκεῖται οὖστις οὖστις habent.

jussit. Sanctus autem Athanasius cum sciret Constantium Arianorum tueri sententiam, Arianosque in eum consipirasse, ac conari per calumniam eum accusare; in corrupto tribunal nemini confidebat, non amico, non clero, non cunquam alii; sed praefecti satellitibus drepente episcopalem domum invadentibus ac quarentibus eum occidere, sumpio sibi stichario et birrho suffigit ad pueram virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherriam, et ob pulchritudinem fugiendam. Illa porro rei insolentia stupefacta est. Ait ergo illi Athanasius: Conquiror ab Arianis, et caluminis impetor. Ac ne inconsideratam mihi gloriam conciliem, et in peccatum conjiciam eos qui me poenas dare volunt, ad lugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem nisi apud illam evadere potes. Tam illa prae gaudio, omni abjecta suspicione, totam se contulit ad Dominum, atque sanctissimum virum sex annos occultavit, usque ad Constantii mortem. Ipsa pedes ejus aliquiens, ac purgamenta auferens, necessaria omnia subministrans, ac libros mutuata praebebat illi, nec quisquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret sanctus Athanasius. Eodem tempore pulchritudo faciei Ecclesiae in sordes et tristitiam mutata est. Commisi namque erant Ecclesiarum praesules, ac nomine quidem Christiani; communione autem promisera, nihil ab haereticis disserabant. Non utique illi usque ad libationem idolorum pravaricabantur; sed specie Christianismi blasphemam Arii doctrinam tueri conabantur. Constantius autem imperator, qui jam antea Arianam sententiam tuebatur, multo magis id tum prestatbat, cum penes illum summumerum esset: quare jussit fidem Arianorum ad Italiam Ecclesias mitti, jubens expelli ab Ecclesiis eos qui nollent ei subscribere, et alios in eorum vicem subrogari. Ut autem etiam sanctus Liberius post beatum Julium Marci et Sylvestri successorem, Romanus episcopus, in exsilium pulsus esset, haereticorum furor in ejus locum Felicem quemdam constituit Ecclesiae Romanae episcopum. Quem statim divinitus iniuncta poena exceperit. Nam visu privatus, divinam confitebatur vindictam se impetrasset; hinc vero pestilenti morbo aliquanto post tempore consumptus, periret. Sermo autem Christi clarior evanuit, sancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, ut supra dictum est, Alexандriae eiusdem in superbiam, ne in specie quidem sese cohibuit, conversus plane ad crudelitatem, ita ut videretur fascibus et securi imperium obtinere, magis quam sacerdotio præesse. Cum autem sanctus Meletius episcopus Antiochenus consubstantialitatem mani-

αύτοὺς ἐπινοεῖν· ουσίνας περιορισθῆναι ἐκέλευσεν ἐν Ἀριμηνῷ. Ὁ δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος, γνών πάλιν καὶ τὸν βασιλέα Κωνστάντιον τὸν Ἀρειανῶν κρατύειν, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς συσκευαζομένους αὐτὸν (a), καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένου δικαστηρίου οὐκ ἔθαρ- φησεν οὐδενί, οὐ φῶι, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἀλλῷ τινὶ· ἀλλ' αἰφνίδιον εἰσελθόντων τὸν ἐπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖν, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαβὼν αὐτὸν τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσστάτῃ νυκτὶ (b), κατέψυγε πρὸς παρθένον νέαν, οὐκ ἔτῶν εἰκοσι, σφρόδρα ώραιοτάτην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. Ἡ δὲ, ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπιστήθη. Λέγεται οὖν αὐτῇ, ὅτι Ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (c), καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. Καὶ ἵνα μὴ κάργά ἀλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἀμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρήσασθαι με βουλομένους, ἐνεθυμήθην φυγεῖν. Ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ Θεὸς ταύτη τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὶ ἔχεις σωθῆναι εἰ μὴ παρ' ἔκεινη (d). Ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἔκεινη φύσασα πάντα διαλογισμὸν, δῆλη γεγένηται τοῦ Κυρίου, καὶ κατέκρυψε τὸν ἀγιώτατον ἔκεινον ἐπὶ ἔξη ἑτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντίου. Αὕτη καὶ περινέπουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιττώματα διακονοῦσα, καὶ τὰς χρείας αὐτοῦ πάσας οἰκονομοῦσα, καὶ βιβλία κιχραμένη (e) καὶ πάρεχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδέτες ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἔξ έτεσι, ποῦ διάγεις ἡ ἄγιος Ἀθανάσιος. Κατ' ἔκεινον τὸν καὶ πόνον τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας δύτει καὶ κατηφείδη ἥλοισιτο. Μήδον γάρ ἤσαν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν ἔξερχοι, δύνματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι, τῇ δὲ ἐπιμιξίᾳ τῆς κοινωνίας τῶν αἱρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. Οὐ σπουδαῖς γάρ εἰδώλων τὴν παράδασιν ἐπραττον, ἀλλ' ἐν προσῆματι Χριστιανισμοῦ τὸ βλάσφημον Ἅρειου δόγμα κρατύειν ἐσπούδαζον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος καὶ ἡδη μὲν πρώτον συγερότει τὴν Ἀρειανὴν δόξαν, πολλῷ δὲ πλέον αὐτοκράτωρ γενόμενος διὰ δὲ ἐκέλευσε τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίαν Ἐκκλησίας πέμπεσθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπογράφειν αὐτῇ ἔξωθενται τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἐτέρους ἀντικαθίστασθαι. Ός δὲ καὶ δισιος Λιβερίος μετὰ Ιουλίου τὸν μακάριον τὸν Μάρκου καὶ Σιλεάστρου διάδοχον, τῆς Ρώμης διηπειρθεὶς ἔξωμολογεῖτο τὴν θείαν δίκην εἰκότας αὐτὸν μετελθεῖν· νῦν δὲ λοιμωχή νόσῳ ἐπὶ χρόνον διαφθαρεὶς ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἐνδοξότερος ἐγίνετο, τοῦ ἀγίου Λιβερίου πάσχοντος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ Γεώργιος, καθά προσίρηται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπεροψίᾳ (g) ἀρθεῖς, οὐδὲ-

(a) Palat. κρατύοντα.

(b) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσστάτῃ.

(c) Palat. οὐτῇ δέ μέγας Ἀθανάσιος.

(d) Palat. παρ' ἔκεινῃ τῇ παρθένῳ.

(e) Sic Palat. Editi vero, διακονοῦσα, καὶ βιβλία

κιχρωμένη.

(f) Sic Palat. Editi, Φιλητα. Ibid. Palat. ἀντικαθιστώσι ταῖς ἔξ. Μοx idem, ἔξετον, recte. Editi, ἔξητησεν.

(g) Ila Palat. recte. Editi, ὑπεροψίᾳ.

ἐπὶ σχήματος ἐπεῖχεν ἔωντὸν, ἐξῆλλαγμένος παντά-
παις πρὸς ὡμότητα, ὃς δοκεῖν αὐτὸν ράδοις καὶ
πελυκιθνήγεμονίαν διέπειν (a), ή ιερωσύνης προστα-
σίας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δ ἄγιος Μελέτιος δ τῆς Ἀντιο-
χίων ἐπίσκοπος τῷ δόμοσύσιον σαφῶς ἐκήρυξε, καὶ
τοῦτον οἱ τῆς Ἀρετοῦ αἰρέσεως περιορίζουσιν. Ὡ-
ταῦτην πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγωφρασαντος. Εὔζώιον δὲ ἀντὶ τοῦ ἀγίου Με-
λετίου εἰς τὴν ἐπίσκοπην Ἀντιοχείας προχειρίζονται, τὸν ἀσεβὴν Εὐδέξιον τῆς Κωνσταντίνου πόλεως Ἐκκλη-
σίας ἐπίσκοπον προστησάμενοι.

14. Τοιούτον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μισοκά-
λου ἐξανάβαντος πόλεμον, Κωνσταντίος δ βασιλεὺς
ἀναδίκυντον Ἰουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίᾳ, καὶ
καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινουπόλιν, Εὐδέξιον τὸν
Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας
ἐπίσκοπον καὶ ιερέα ἀναδεικνυσιν. Ἐν τούτῳ τῷ
χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἥ διορα Σοφία,
ἐνεκάλυψεν, ἐν ὑπατείᾳ Κωνσταντίου τε δέκατον, καὶ
Ἰουλιανοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον, μηνὸς Φεβρουαρίου
παντεκαΐδεκάτῃ (b). Οἱ οὖν ἀσεβῆς Εὐδέξιος καθεσθεῖς
εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τοῖς ἐγκαίνιοις, πρώτην ἀφῆκε
φωνὴν φῆσας (c). Οἱ Πατήρ ἀσεβῆς, δὲ Γῆς ἐνεσεβῆς.
Θυρόιδον δὲ πολλοῦ καὶ στάσεως ἐπὶ τοῦτο γενομένης.
Μηδὲν, φησι, ταράσσεσθε πρᾶς τὸ λεχθὲν παρ' ἐμοῦ.
Οὐ γάρ Πατήρ ἀσεβῆς, διτὶ οὐδένα σένει· δὲ Γῆς
ἐνεσεβῆς, στὶ σένει τὸν Πατέρα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ
Εὐδέξιου, δὲ μὲν θύρυνδος κατεστάλη· γάλως δὲ πολὺς
ἀντὶ τοῦ θυρύνδου κατεῖχε τὴν ἐκκλησίαν· ὥστε τοὺς
πλεστούς αὐτῶν, καταγελάσαντες αὐτοῦ, ἐξελθεῖν
εἰς ἐκκλησίας, καὶ σὺν ὅλοις τοῖς περὶ αὐτὸν κα-
ταλειφθῆναι. Καὶ μένει τὸ ἥρθεν (d) ὑπὸ Εὐδέξιου
ἔκρι τῆς δεύτερης γελώμενον. Τοιαῦτα γάρ δὴ οἱ αἰρε-
σάρχου σοργιζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι
ἴλεις, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν. Οὐ δέ Ιουλιανὸς, ἐν
ταῖς Γαλλίαις πολλοῖς βαρβάροις συμπλακεῖς, καὶ νική-
σας, ὑπὲν αὐτῶν ἀναγρούεται βασιλεύς. Μαθύν δὲ δὲ
Κωνσταντίος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάρχου Εὔζωιον,
ἐπὶ τὸν πρὸς αὐτὸν ἔχορε πόλεμον (e). Γενόμενος δὲ
τὸν πολιχνητὴν τῆς Κιλικίας, Μόλιου χρήνη τούνομα, ὑπὸ
φρούριος ἀποπλήξια ληφθεὶς τελευτὴν ἐν ὑπατείᾳ
Ταύρου καὶ Φλορεντίου, τρίτη τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς,
εἶναι πάντα ἦτη μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατέρος
ζῆσας, τὰ δὲ πάντα ἦτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε (f).
Καλλί δὲ σωτῆρι μὴ παραδραμεῖν ἐνταῦθα μῆτε τὴν
τῶν Ἐλλήνων τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μανίαν τε καὶ
πουρφῆτα, μῆτε τὴν Γεωργίου ἀπώλειαν (g), τὴν
κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου μεγάλην πόλεν. Συνέδη ταρα-
χὴν γενόσθαι ἐξ αἰτίας τοιδεδε· τόπος δὲν ἐν τῇ πό-
λει τὸ παλαιὸν ἱρόμος καὶ ἡμελημένος, συρρετοῦ
γέμων πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἐλλήνες τὸν παλαιὸν τῷ
Μίθρᾳ τελετὰς παιοῦντες ἀνθρώπους (h) κατέθνουν.
Τῶντον Κωνσταντίος ἤδη πρότερον ὡς σχολαῖον τῆς
Ἀλεξανδρείας ἐκελεστικόν προστεκυρώκει. Γεωργίος δὲ,
ζωύδρενος ἐν αὐτῷ εὑκτήριον οἰκεῖ κατασκευάσαι,

A feste prædicaret, illum etiam hæretici Ariani cir-
cumvenere: quem multa sequebatur turba, adver-
sariorum communitate despici; Euzoium vero hæ-
sancti Meletii in Antiochenum episcopatum ordi-
narunt: ac impium Eudoxium Constantinopolitanum
Ecclesiæ præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimi-
cens adversus Ecclesiam accendisset, Constantius
imperator Julianum in Gallia, Cæsarem promulga-
vit, ac Constantinopolim concedens, Eudoxium An-
tiochenum Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopum
et sacerdotem declaravit. In eodemque tempore
magnam ecclesiam, cui nomen Σοφία, seu Σαπientia,
dedicavit eoss. Constantio decimum, et Julianο
Cæsare tertium, Februarii decima quinta. Igitur
impius Eudoxius cum sederet in throno ipsius in
dedicatione, eam primam edidit vocem: Pater im-
pius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque
seditione: Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini. Pater namque impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Ille cum
dixisset Eudoxius, tumultus quidem sedatus est, at
risus magnus pro tumultu ecclesiam occupavit: ita
ut plurimi, deridentes eum, ecclesia excederent,
illeque cum paucis asseclis suis remaneret. Et hac-
tenus Eudoxii dictum risui habetur. His argutiis
hæresiarchæ, talibusque circa voculas cavillationi-
bus, ecclesiam distractare. Julianus porro in Galliis
contra multos barbaros collatis signis, cum viciisset,
imperator ab eis proclamatus est. Re comperta
Constantius, baptizatus ab Euzoio Dei adversario,
ad bellum ipsi inferendum profectus est. Cum per-
venisset autem ad quamdam Cilicicæ urbem, nomine
Mopsucrenem, ex nimia sollicitudine apoplexia cor-
reptus, interiit, consulibus Tauri et Florentio, ter-
tia mensis Novembri, cum vixisset viginti quinque
post mortem patris annos, essetque amorphia qua-
draginta quinque. Neque par est hic silentio præ-
terire Græcorum qui Alexandriae erant furorem et
levitatein, neque Georgii perniciem, quæ in magna
D civitate Alexandria contigit. Ille porro tumultus
causa fuit: locus erat in civitate Jamdiu desertus,
ineultus, sordeque multa resertus, in quo Græci
olim Mithræ, in sacrificia immolabant homines.
Eum locum Constantius jam antea, utpote vacuum,
Alexandrinæ adjunxerat ecclesice. Georgius vero
cum vellet in eo oratorium construere, locum ju-
bet emundari, dumque id præstaretur, adytum in-
ventum est valde profundum, in quo Græcorum
mysteria occultabantur. Erantque illa hominum et

(a) Sic Palat. Edili vero, διάγεντι.

(b) Sic Palat. μηνὸς δεεστὶ in editis. Infra Palat., αὐτῆς τοῖς ἐγκαίνιοις αὐτῆς.

(c) Palat. πρώτην ἐκείνην τὴν πολυθρύλητον
δηῆς. Infra iudeem πρᾶς τὰ λεχθέντα. Mox idem,

(d) Palat. τὸ λεχθέν

(e) Palat. πρᾶς αὐτὸν πόλεμον ὥρμ. Γεν.

(f) Δέ deest in Palat. Infra idem, παραδραμεῖν τὰ
τόπει συρρεόντα μῆτε τ.

(g) Palat. ἀπώλειαν. Κατὰ γάρ την Ἀλεξ.

(h) Palat. τῷ Μίθρᾳ θυσίας τελοῦντος ἀνθρ. Infra
idem, ὡς σχολαῖον τῆς.

puerorum calvariae, quos fama erat occisos olim A fuisse, quando extis ad vaticinia Graeci utebantur, ac divinatoria immolabant sacrificia, animas incantationibus revocantes. Christiani igitur cum talia in Mithrae adyto reperissent, curarunt ut omnibus risum moverent, ostendentes Graecorum mysteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Hæc cum viderent Graeci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, et quavis re obvia usi pro telo, irruunt in Christianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Ilos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quosdam in crucem egerunt. Georgium vero ecclesia extractum, cameloque alligatum, cum discerpsissent, una cum camelio combussere.

καὶ διὰ πάσης ἴδεας θανάτου ἀνεῖλον πολλοὺς οἵδιοις ἀπέκτειναν· τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ ἐσταύρωσαν. Τὸν δὲ προσδήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

B 15. Julianus porro imperio potitus, ut dictum est, cum curaret omnia Constantii facta abrogare, exsules omnes revocabit. Ut novit illud sanctus Athanasius, honeste vestitus egressus domo virginis, quam superius memoravi, rursus nocte inventus est in ecclesia: quem Alexandrinus populus libentercepit, quasi redivivum. Excusationem porro istam, amicis attulit: Ea de causa ad vos non consuli; cum ut tute jurare possetis (*me apud vos non latere*), tum propter perquisitionem apud vos faciendum. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat suspicio, scilicet, ob speciem et juventutem. Alexandrinus vero populus, pulsis ab ecclesiis Ariani, oratoria Athanasio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium constituant sibi ducem. Julianus porro qui idolis delectabatur, iterum ecclesiastur habebat, templo Graecorum aperiebat, sacrificia Fortunæ Constantiopolitanæ offerebat palam in imperatoria, ubi stabat Fortunæ statua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu adductus, præ senectute namque oculorum hebetudine laborabat, imperatorem adiens, multa in eum convicia protulit, impium vocans, apostalam, atheum. Ille verbis convicia depellebat, cæcum appellans et oculis captum, aiensque, non posse Galileum medelam ferre. Tum beatus ille considerenter reponit: Gratias ago Deo, qui me excœavit, ne tuam impiudentem faciem viderem, quæ ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus et Valentinianus solutas zonas ad tyrannum projecere dicentes: Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam pertimuit. Tum imperator, et qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebris adytis prorepens-

A ἀνακαθερθῆναι καλεῖει τὸν τόπον. Καὶ δὴ ἀνακαθαιρουμένου αὐτοῦ (a), διποτον ηὔρηται κατὰ βάθους πολλοῦ, ἐνῷ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἔκερυπτο. Ταῦτα δὲ ἡ κρανία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὓς λόγος κατέχει πάλαι ἀνηρεῖσθαι, διε ταῖς διὰ σπλάγχνων μαντείαις ἔχροντο Ἐλληνες, καὶ μαντικάς (b) ἐπετέλουν θυσίας, καταμαργαρεύοντες τὰς ψυχάς. Οἱ οὖν Χριστιανοὶ, ταῦτα εὐρόντες ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ Μίθρου, σπουδὴν (c) ξύνεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτα δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεπόμπεύον τε εὐθὺς γυμνὰ τῷ δῆμῳ τὰ κρανία δεικνύοντες. Ταῦτα δρῶντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρειαν Ἐλληνες, καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπονεῖστον, εἰς δργήν ἔξαπτονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν δπλον ποιούμενοι, δρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν διεικείν. Τοὺς μὲν γάρ ξύφεσι, τοὺς δὲ λίθοις ἢ Τὸν δὲ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ἐκσύραντες, καμήλῳ

C 15. Οἱ δὲ Ίουλιανὸς, τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἱρται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντίου πραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἀπαντας ἀνεκαλέσατο. Ως οὖν ἔγκυο τοῦτο δ ἄγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐκελθὼν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἣς ἐν τοῖς δινα εἰρηκα, πάλιν, ἐν τῇ νυκτὶ εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· διὸ δ Ἀλεξανδρέων λαὸς ἀσμένως ἐδέξτη, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα (d). Ἀπελογεῖτο οὖν τοῖς γηγενεῖσι αὐτοῦ φίλοις, διτι Τούτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέψυχον, ἵνα ενορκον ὑμῖν ἢ· ἀλλας τε δὲ καὶ διὰ τὴν ἕρευναν. Κατέψυχον δὲ πρὸς ἐκείνην, πρὸς ἣν ὑποψήλαν οὐδεὶς ἡδύνατο ξέχειν, ὡς ὠραίαν καὶ νεωτέραν. Οἱ δὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς, ἐξωθήσαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος, παραδιδάσιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτηρίους οἰκους. Οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες, ἐν οἰκίσιοις ἀσήμιοις συναγόμενοι, εἰς τόπον Γεωργίου Λουκίου προχειρίζονται ἥγεισθαι αὐτῶν (e). Οἱ δὲ Ίουλιανὸς, τοῖς εἰδώλοις ἐπιτερπόμενος, αὐθις τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττε, τὰ λερά τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλεως Τύχῃ δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἐνθα τὸ τῆς Τύχης ἰδρυτο δγαλμα (f) · διτε καὶ Μάρις δ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, χειραγωγούμενος· ἦν γάρ δημ πρὸς τῷ γήρατι ὑπόχυσιν δφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλέα εἰσελθὼν ὑδρίσεν, ἀσεβῆ καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν δίθεον. Οὐ δὲ λόγοις τὰς ὑδρεις τὴν μύνετο, τυφλὸν καὶ πηρὸν ἀποκαλῶν, καὶ μηδὲ τὸν Γαλιλαῖον αὐτοῦ δυνάμενον αὐτὸν θεραπεῦσαι (g). Οὐ δὲ μακάριος παρθησιέστερον πρὸς τὸν βασιλέα ἔφη· Εὐχαριστῶ, φησίν, τῷ θεῷ τῷ τυφλῷ σαντὶ με, ἵνα σου μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπον οὐτως ἐκπεπτωκός πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Τότε δὴ καὶ Ίουλιανὸς καὶ Οὐαλεντίνιανδς λύσαντες τὰς ζώνας τοσόδικαν προσέβριψαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· Δέχου τὰς ζώνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμάς. Πρόκειται δέ σοι, εἰ βούλῃ, καὶ τὰ σώματα τῆμῶν· ὃν

(a) Ita Palat. In editis αὐτοῦ deest.

(b) Palat. ἔχρωντο οἱ Ἐλληνες, καὶ μαντικάς.

(c) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδὴν.

(d) Palat. Ο οὖν Ἀλεξ.... ἐδέξατο ίδιους αὐτὸν ὡς δι.

(e) Ita Palat. In editis ἥγεισθαι αὐτῶν deest.

(f) Palat. ίδρυται. Infra Palat. δημ πρὸς τὸ γῆρατον. Pauli post idem, προσελθὼν ὑδρίσε, τόν.

(g) Palat. πονήδων... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν... παρθησιέστερον.

καὶ τὴν ἐνστασιν ἔδεισεν. Ὁ τε βασιλεὺς (α) καὶ οἱ δομόρονες αὐτοῦ, καὶ ὁσπερ ἐκ μυχῶν σκότους ἐρεπτὰ προίδοντα, τῶν φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν τεῆθος, τῶν τε μάγων καὶ μάντεων φρατριάσαντες, θιουλεύσαντο οὐκ ἀλλως περιέσεσθαι τῶν Χριστιανῶν, εἰ μή Ἀθανασίου ἀπαλλαγὴν, ἀτε δὴ θεμελίου δντος αὐτοῦ Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο γοῦν, πάλιν δικαστῶν κληνησις, πάλιν στρατὸς (β), πάλιν βουλὴ καὶ δῆμοι ἐταράσσοντο, Ἀθανάσιον ἀπαιτούμενοι· δὲς καὶ τῇς Ἐκκλησίας ταρατομένης (γ) διέδρα σπουδῇ τῶν εὐτερούντων. Ὁ δὲ λαὸς λύπη καὶ δάκρυσι συνεχεῖτο· νύκτιωρ περὶ τὸν Νεῖλον αὐτοῦ ὄρμῶντος περιστάνεις ἐλεγον· Ποῦ πάλιν ἀποδιδράσκεις (δ), δὲ ποιμὴν δὲ καλός; Τίνι δὲ τὴν καταλείπεις ως ναῦν ἀκυρωτούν, τριχυμίαις καὶ σπιλάσι περιαγυμένην; Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Μή δλοφύρετε, τέκνα· νέφος φθινοπωρινὸν ἐστιν οὗτος δὲ τάραχος, πρὸς δλίγον φαινόμενος, δξέως δὲ ἀφανίζεται. Θάττον ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ συνεργούντος· μικρὸν χρόνον ὑμῶν χωρισθήσομαι. Άς δὲ ἐπένθη δλκάδι τοῖς Νεῖλου ἕβθροις ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα ἀναγόμενος (ε), δὲ τὴν ἀπόφασιν ἔχων κατ' αὐτοῦ στατράπης ἀνήρ ἤγετο, κατ' ἕπισθεν θάνατον ἀπειλῶν (Ϛ). Άς δὲ ἀπήγγειλε τοῦτο τοῖς Ἀθανασίψ, ως τάχος λέγων ἀπαλειν, μὴ κατέπιθενη πρὸς τοῦ διώκοντος, βραχὺ σιγήσας, λέγει, ὥραμετι· θείψ καταπιεθεῖς· Ἀντιστρέψωμεν τὸν πλοῦν, ὡς δνδρες, τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, ως τάχιστά με 'Αλεξανδρεύσιν ἀποδοθῆναι. Τῶν δὲ διακαλυπτῶν, καὶ δι' δλίγον θρηνούντων, καὶ τὸν οἰκεῖον κλίδνον δυφορικῶν (γ), εἶπεν δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος· Μή οὐτες, δὲσελφο, συγκόπτετε ἔαυτούς. Πιστεύσατε, δις πλείους οἱ μεθ' ἡμῶν, ὑπὲρ τοὺς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀνίκητός ἐστιν δὲ ἡμέτερος σύμμαχος. Οὖτω κατ' ἕπισθεν γενόμενοι (δ), παλινόρσοι φέρονται τὴν δλκάδα ἀναστρέψαντες. Ἀλλὰ συνήντησαν τῷ ἄγιῳ Ἀθανασίψ τῶν προδοτῶν τινες δνδρες Ἑλληνικώτατοι, οἱ καὶ τὸν διώκητην πείσαντες κατόπιν τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου ἔρχεται. Ἐγγὺς δὲ γενομένων αὐτῶν καὶ ἀραστὰ κρατηθέντων, δὲ Ἀθανάσιος, οἴτα ἐπὶ Ἐλισσαίου ἐγεγόνει, πυνθάνεται, τίνα ζητοῖεν. Τῶν δὲ λεγόντων· Ἀθανάσιον· αὐτὸς ἀποκρίνεται· Σπουδάζειν αὐτὸν ἔγων δλίγον πρότερον καὶ παραδραμόντα θεάσαντο (ε).

16. Ὁ δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος θάττον εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν κατήχθη, πλείστης χαρᾶς τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπλήσας· δποι παρθησίας τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ παρήσητο. Ὁ γάρ Ιουλιανὸς, πολλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διαπραξάμενος, τέλος δξιον ἀπηγέγκατο. Κατὰ Περιῶν γάρ στρατεύσας, καὶ πεπιστευκὼς μαντείας τισὶ καὶ δνειροπολῆσας τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος πόλιν λαβεῖν, ή καὶ μᾶλλον αὐτὸν Ἀλεξανδρού εἶναι ἐν ἐπέρφω σώματι, πολλὰς κώμας

(α) Sic Palat. Editi vero, Ὡ δὲ βασιλεὺς.
 (β) Πάλιν στρατὸς abest a Palat.
 (γ) Palat. δὲ, τῆς Ἐκκλησίας χαρακωμένης.
 (δ) Palat. διδράσκει. Intra idem, περιαγυμένην τῆς χαρεῖσε; Ὡ δέ.
 (ε) Palat. ὥρμενος.
 (Ϛ) Sic Palat. Editi vero, ἀνήρ ἤγε τὸν δπισθεν,

Ales philosophi et mathematici magno numero, magi item atque divini, una convenientes consilium dedere, non aliter posse opprimi Christianos, nisi Athanasius tolleretur de medio, quippe qui fundamentum esset Ecclesiae. Quamobrem rursus motus judicum, rursus exercitus, rursus consilium, populi perturbati sunt, dum Athanasium exposcerent. Ille vero, in tanto Ecclesiae tumultu, piorum opera aufugit. Tum populus mōrere lacrymisque conficiebatur, nocteque prope Nilum eum abeuntem circumstantes sic compellabant: Quic rursum profugis, pastor bone? Cui nos relinquis, ut navem gubernatore carentem fluctibus, et piratarum navibus circumdataam? Ille vero: Ne flete, ait, filii, autumnalis est nubes iste tumultus, quæ ad tantillum temporis apparat, ac mox evanescet. Brevi ad vos remigrabo, Deo juvante, modico tempore a vobis segregabor. Ut autem concendit naviculam, ut per Nilum aduerso flumine concederet in Thebaidem; qui sententiam contra illum serebat satrapes, insectus est mortem comminans. Ut autem quidam id Athanasio renuntiavit, suadens ut quamprimum solveret, ne comprehendetur a perseciente, cum paulisper conticuisset ait, divina visione persuasus: Navigationem, o viri, convertamus, Deo ita volente, ut quamprimum restiuar Alexandrinis. Illis vero prohibentibus, ac tantum non plorantibus, primumque periculum prōsipientibus, ait sanctus Athanasius: Ne ita dolore vos associatis, fratres, credite plures nobiscum esse quam cum illis, invictumque nostrum auxiliatorem esse. Ita converso cursu retro feruntur nave. Sed occurserunt sancto Athanasio proditorum quidam viri Græci, qui persecutori persuaserant jamjam se in conspectum sancti Athanasii venturos. Cum jam propius accessissent, oculisque capti essent, Athanasius, uti ab Elisæo gestum fuit, interrogat quem quærerent: illis dicentibus, Athanasium: respondet ille: Scio illum paulo ante properasse ut vos anteverteret. Eumque illi prætermittentes eum persecuti sunt, quem habentes coram non viderunt.

ἥμας. Καὶ παρελθόντες ἐδιώκον, δν ἔχοντες, οὐκ

16. Sanctus autem Athanasius cito Alexandriam reductus, summo gaudio replevit Ecclesiam. Ubi paulisper occultatus, paulo post cum libertate verbum Dei palam prædicabat. Nam Julianus multa contra Christianos machinatus, dignum interitum consecutus est. Nam cum Persis bellum intulisset et divinationibus quibusdam persuasus ac somniis deceptus, quod Alexandrini Macedonis urbem capturus esset, aut potius Alexander ipse esset in alio corpore, multos vicos et præsidia Persarum

θάνατον ἀπειλῶν. Intra idem, ως τάχος. Editi, εἰς τάχος.

(γ) Palat. καὶ διωλύγον θρηνούντων, καὶ τὸν οἰκεῖον θάνατον δυφο.

(δ) Sic Palat. Editi vero, γενόμενος. Mox Palat. αὐτοῖς ἐθέάσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

(Ϛ) Palat. οὐκ ἐθέάσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

populatus, urbesque quasdam cum cepisset, et Ctesiphontem magnam urbem circumsedisset, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in imminuentem a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblatio sibi lucro, pugnam non vitaret: attamen contra praesentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt iu fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceplum, onerarias naves quae annonæ per fluvium vehendæ deputatae erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promisisset illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annona advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitus victu comportata in fluminum demersisset; tum esca fallaciae devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum pœnam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, immo plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per deserta loça, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conculmantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermia exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latuñ insixa est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurimum sermone fertur, divinius inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio potitus esset Julianus, in quarto spo consulatu quem cuni Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

17. Post mortem itaque Juliani, totius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiae et Bithyniae finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscepit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam suaæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hereticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyteros, diaconos, monachosque in exsilium ejiceret. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

(a) Palat. περιστοχθας δὲ Χτησ. Mox Palat. Λαυτου. Editi, αὐτὸς.

(b) Sic Palat. Editi, αὐτὸς δέ.

(c) Sic Palat. Editi, ἀσπλως.

A καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθῆσας, καὶ πόλεις λεῖν, περιτοιχθασ δὲ καὶ Κτησιφῶντα (a) τὴν μεγάλην πόλιν, ικέτας τοὺς Πέρσας ἐκυτοῦ κατέστησε, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ικετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντας εἰς τὴν ἐπαρχομένην αὐτῷ θεῖταν ὅργην αὐτῷ φυλαττόμενος. Διεμέμφοντο δὲ αὐτὸν Ρωμαῖοι, διότι μή ἐπὶ χέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. "Ομάς δὲ τοῖς παροῦσιν ἀντιπαρετάτοντο, καὶ αὖθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ιστέον δὲ, εἴτι οὐδὲ αὐτομόδου Πέρσου ἀπατθεῖς δὲ Ίουλιανὸς, τὰ σιτηγῦντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοιάρια κατέκαυτε· δι' δὲ καὶ λιμῷ περιέπεσεν διστρατός. Τοῦ γάρ αὐτομόδου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βασιλῶν, καὶ μὴ χρήξειν πλείονος τούτων ἀναλόματος, κατα-B πεισθεῖς τὸν μὲν σῖτον σὺν τοῖς πλοιοῖς καὶ τὴν λάρδον πυρὶ καταφέξας, καὶ τὰ δόλλα πάντα, δοσ πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατοῦ κεκόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἔκδοτα δούς· αὐτὸς τε (b) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης κατεπιών, εἰλκετο τῷ ἀγκίστρῳ πειθόμενος, δέξαν ποιήσῃ ἀποτίσων, ὃν ἐδρασεν. Ως γάρ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, παὶ ἐπὶ πλείους ἤγε καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἐρημον τὸν περιέργην αὐτὸν τὸ στρατῶν δοπλος (c). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμών, εἰς τὴν πλευρὴν τὴν δεξιὰν εἰσέδυν, καὶ ἐκ ταῦτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτὸν. Οἱ μὲν γάρ οὐδὲ τοῦ αὐτομόδου Πέρσου φασὶν, οἱ δὲ οὐδὲ οἰκεῖον στρατιώτου. Ως δὲ δὲ πολὺς λόγος χρατεῖ, θεῖταν εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν είκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεῖς δὲ Ίουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἥμα Σαλουστίῳ ἐδωκεν, μηνὸς Ιουνίου εἰκάδι ἔκτῃ. ζῆσας ἐν καὶ τριακοστὸν ἔτος.

17. Μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευτὴν Ίουλιανοῦ, ψῆφῳ παντὸς τοῦ στρατοῦ, Ίουλιανὸς (d, τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· δε, ὀκτὼ βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεεστάνοις μεθορίοις Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευτὴν Ίουλιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιῶν δειχθεὶς Αδγουστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐαλέντα τῆς βασιλείας κοινωνὸν ἐποιεῖ (e)· σπατις Οὐαλεντινιανὸς, τριάκοντα ἡμέρας μόνας ἐν Κωνσταντινούπολει ποιήσας, παραδόυς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐαλέντι τὰ πρὸς ἀνατολήν μέρη, αὐτὸς ἀπεισιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἀλλὰ δὲ Οὐαλῆς οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποιεῖτο (f)· τῷ πλήθει δὲ τῶν αἰρετιῶν ἐπιχληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ δδῷ τῆς διεθείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(d) Palat. Ιουθινανός, ετ ἴμφα Ίουθινανό.

(e) Palat. κοινωνὸν εἶναι ποιεῖ.

(f) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινοῦ ἐποιεῖτο.

εκδόντως, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάχωντας εἰς ἔξορίαν ἀπώσατο· πόλεμον δὲ διστονδὸν κατὰ τῶν τῆς ὁρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνέχεινε. Καὶ πρώτα μὲν τὸν ἄγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἔξορικόν ἐζημίωσε καὶ πολλοὺς ἑτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἀπανταῖς δοῖς μὴ ἐδούλωντο κοινωνεῖν τοῖς αἱρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυνε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ Ἀγύπτον οὐχ ὁ τυχών ἀνερχόπισθη δωματός. Πρόσταγμα (β) γάρ ἐπάρχων στοῦντῇ τῇ Εὐδόξῳ καὶ νεύματι βασιλέως ἥγετο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου, εἰδίς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασσεν. Ὁ δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἀλογονὸν δρμῆν ὑφορώμενος, δεδοικώς τε μὴ δρα τῶν γενησομένων ἀτόπων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας δλοὺς μῆνας ἐν μηνιαῖψι πατρῷψι ἐσαύτον ἀπέκρυψε (γ). Κατὰ γάρ τὴν Ἀγύπτον τηνικαῦτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰχίας ὑπέμενον, ἀλλὰ καὶ ἐμαρτύρησαν, πολλά τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπινοήσαντος· διπέτερ Τατιανὸν ἡ θεῖα δίκη ποιήην τούτων (δ) ἀπῆτησεν. Ὁμοὶ γάρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριώθεις, ἔρανον ἦτορε, καὶ τυχὸς ἀσχημος ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ ἀσθνέλη (ε) περιχυθεὶσῶν εἰς γέλωτα καὶ ἐμπατγμὸν πᾶσι τοῖς θεωμένοις. Οὐχ ἥττον δὲ καὶ Εὐδόξιος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶν φρονούντων τολμᾶν ἐπεχείρει (Ϛ). Τοσούτων δὴ ὅλην κακῶν πανταχόσ δραμένων, σεισμὸς ἐπιγινόμενος οἰκουμενικὸς πολλάς τε τῶν πόλεων ἐβίλαψε, τῆς τε Κρήτης τὰς ἐκαπτὸν πόλεις κατηρίπασεν. Ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὄρους (γ) ἐνέβιλαξε. Τιοῦ μὲν γάρ τόποις τοσούτον ἐπέκλιυσεν, ὥστε τοὺς πρώην βασιλίους τόπους καὶ σπορίμους πλέοσθαι· ἐτέρων δὲ τῶν τοσούτον ἀπέστη, ὡς ἐν Ἑγρῷ εὑρεθῆναι τοὺς αὐλέοντας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρώτην ὑπατείαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Καὶ τούτων δὲ γινομένων, οὐχ ἡσύχαζεν δὲ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπούσιαν τοῦ ἄγιου Ἀθανασίου πᾶς δὲ δῆμος Ἀλεξανδρείας (Ϛ) ἐσταίταις πάθω τῷ πρὸς αὐτὸν, ἔφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλεῖστα, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἔχομενα πυρὶ καταναλίσκειν (Ϛ), εἰ μὴ Ἀθανασίου ἀπολάσοιεν· γνοὺς δὲ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐστήμανεν ἀδεῶς χρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανασίου. Καὶ τοῦτο αἴτιον γέγονε τοῦ τέως ἀνακαχήην τινὰ γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δωματοῦ, πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν δὲ ἐκρύπτοις κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἔκρατει (Ϛ) πόλεμος. Ὅμεντος βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιοχείαν σπεύδων ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἴτιαν πολλά τε. Εδίτι, πολλά τε.

(α) Palat., τοῖς Ἀρειανοῖς.
 (β) Palat., προστάγματα.
 (γ) Palat., ἀπέκρυψεν. Editi, ἀνέκρυψεν.
 (δ) Sic Palat. Editi, τούτῳ.
 (ε) Sic Palat. Editi vero, ἀσθνέλην.
 (Ϛ) Palat., ἐπεχείρει βλασφημῶν. Infra idem, πολλά τε. Editi, πολλά τε.

A orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem sanctum Meletium Antiochiae episcopum exilio multavit, multosque cum illo alios, ut dictum est, episopos et clericos. Cæteros autem omnes qui noluere cum haereticis communicare, ecclesiis expulit, pœnisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandriæ et per Aegyptum, non vulgaris excitata est persecutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio et nutu imperatoris, dabatur a præfecto Alexandriano, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum prospiciens et metuens, ne si qua nefaria patrarentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tempore præfectorum in Aegypto gereret Tatianus, B multi non modo diversis plagiis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis affixit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem cogebat ac cæsus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fuligine conspersis ejus statuis ad risum et ludibrium omnium intuentium. Nec minus et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grasantibus, terræmotus ubique terrarum superveniens, multas læsat urbes, Cretæ centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim et consita fuerant, jani navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. Quod contigit duobus imperatoribus Valentiano et Valente primum consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adversum Christianos. Quoniam autem propter absentiæ sancti Athanasi, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navalia et naves, frumento compertando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesiæ occuparet. Et hæc causa fuit ut intermissio quædam fieret persecutionis aduersus Ecclesiam concitatæ, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos D vigebat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris obiit, Valentiano et Valente tertium consulibus cum noveundecim annos orthodoxos persecutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilum constituerunt. At qui consubstantialitatem tue-

(g) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὄρους.
 (Ϛ) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκάλαις, ἀπ σκάρας?
 (Ϛ) Palat., ἀλλ' ἡδη καὶ αὐτὰ τὰ τῶν σιτον ἔχοντα δρεῖα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.
 (Ϛ) Palat., ἐκράτησε.

banter, rati se temporis opportunitatem nactos esse, A τοιαύτην (a). Εὐδόξιος οὗτος δ τῆς Ἀρειανῆς αἵρεσεως ἐπίσκοπος, δ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμὸς διώκτης, εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἔξοδον τελευτὴν ὑπατεῖᾳ Οὐάλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸν ποιήσας. Διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὗτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. Καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαις οἱ τοῦ δμούσιου, τῆς ἑκατῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγγριον τινα προεβάλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον δ μακάριος Εὐστάθιος δ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γεγονός, δες ἀνακέλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἑξορίας, τότε δὲ παρὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοτῷ τοῦ στηρίξαι τοὺς τῆς δμούσιου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λανθάνων διῆγε. Ταῦτα μαθὼν δ βασιλεὺς ἑκέλευσε, διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλληφθέντας τὸν τε χειροτονήσαντα καὶ τὸν χειροτονθέντα, ἀλλον ἀλλαχοῦ περιορίζεσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν δ ὅσιος ἐν Βίζῃ πόλει τῆς Θράκης περιεῳδέτο· Εὐάγγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπῆκθη. Τούτων οὐτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιοχειαν παραγίνεται· ἐπόρθησεν εὐθὺς τοὺς τὸ δμούσιον φρονοῦντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἔξιτανέ τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. Καὶ οὐκ τὴρειτο τούτοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. Ἀπώλλινεν δὲ πολλῷ πλείους τῶν προτέρων, διαφόροις μὲν θανάτοις παραδίδοντες, ἔξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὁρόντῃ. Κατὰ δὴ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος δ ἄγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὃν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, τοὺς ἐπισημοτέρους αὐτοῦ ἐπιτημηνάμενος (b), ἔξι καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς Ιερασόνης, πολλὰ προσειπῶν Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπιτκόπῳ, ὃς πρὸς τῶν αἱρέσων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεέρχεται· ἐν ὑπατεῖᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόδου, τῶν οὐρανίων ἀξιωθεὶς στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἣς γένοιτο καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φῇ δόξα καὶ τὸ χράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(a) Palat., τοιάνδε. Infra idem, εἰς τὸν Χριστὸν εὐσεβούντων.

(b) Palat., τοὺς μεγάλους ἐπιστημ.

(c) Sic Palat. Editio vero, ἐν ὑπατεῖᾳ Θρακίου. Hic fidesinunt in edit. Commel. variae lectiones Felckmanni viri studiosi et de Athanasio bene meriti, qui suum ita claudit opus: « Et hæc sunt, le-

ctor benevole, quæ hoc tempore dare festinatis operis potuimus. In quibus si quæ forte sunt, quæ parum ad gustum, ut nobis ignoscas etiam atque etiam oramus. Quod si quando occasio fuerit hæc recognoscendi, meditationa et plura (spero) dabimus. Tu nunc hæc æquì bonique consule, ac fruere. Vale simul etiam atque salve. »

ATHANASIUS APOSTOLICUS

INTER PATRIARCHAS VICESIMUS,

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, interprete viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset piæ memoriarum Pater Alexander, vi-dūata est paucis admodum diebus Ecclesia; congregata enim plebe consilium inierunt elegeruntque Pa-

D trem Athanasium et in solio evangelico collocauerunt. Scripsit ille tractatus eximios et orationes multas, vocatusque est in patriarchatu suo apostolicus ob

rerum gestarum excellentiom, propter quæ apostolicis erant similes.

Eius tempore habita est synodus in Galatia, cui intersuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, tempore Juliani imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic synodo præsidebat. Porro cum Julianus imperator occisus fuisset manu incliti martyris Mercurii, successor ejus in imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem patriarcha calamitates multas sustinuit, et in exsilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorum Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, stimulans se esse operarium, seque mercenarium efficiens, neque manifestans se esse patriarcham. Imperatores insudeles, Valens scilicet et . . . per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est ut sedi suæ restitueretur, secundum orationes ejus sanctas et acceptas, perdidit imperatores illos morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cuius tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem et pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis redditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci evangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Basches. Is autem Ecclesiam defendens Victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, et tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exsilio, ad virginem quæ erant Alexandriæ, dicens inter alia: Sponsus vester est Christus invisibilis et immortalis; quandiu autem perseveraveritis in ejus charitate, nunquam eritis viduæ. Dicebat etiam: Scitote me fuisse secretarium patris mei Alexandri, ipse nunquam sive in cella sua sive alibi legebat Evangelium, sedens, sed stans, Deusque singularem illi in legendis Scripturis gratiam concesserat. Quandam nocte cum stans oraret, et Evangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum moniales, petitaque edendis licentia, accesserunt, et eum venerantes dixerunt ei: Sunt apud nos virginem quæ sex diebus jejunant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in solitariorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut laborent et ut jejunio suo modum adhibeant. Tum ille: Scitote, sorores meæ, me nunquam biduo jejunasse, neque in die jejunium solvisse, neque

A manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore affluisse aut corpus vehementius vexasse, quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu et somno similiter observari debet. Cum enim quisque comedet quantum opus est, firmius in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu et somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, et omnia quantum in se est recte agant.

B Atque ne sermonem diutius protrahamus, hac epistola primum scribit Athanasius de sancto Alessandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

Dicitur autem Arium aliquando ad Alexandrum venisse, potenter ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum: Præcepit mihi pater meus ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a te laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Domum salvatorem, et confitere peccatum tuum, cumque te ille suscepit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non suscipiat præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam creditum in eum adiutu ecclesie prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut resipiscat et poenitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit et collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemias et impios sermones protulit linguae abscissione dignos; asserebat enim Filium Dei creatum esse. Habitum est itaque illius causa concilium Nicææ, ad quod convererunt antistites quatuor sedium, nempe patriarchæ Romæ, Alexandriæ, Ephesi et Antiochiae. Consedit pariter cum illis Constantinus imperator fidelis, cumque absolvissent quæcumque pertinebant ad stabiliendam fidem orthodoxam, jejunique et Paschæ disciplinam, dixit illis imperator: Rogo vos ut constitutatis urbem Constantinopolin, patriarchalem, quia est civitas imperatoris, et simili Hierosolymam honore officiatis, quia civitas est imperatoris veri cœlestis: illi, observata ejus modestia, hoc fecerunt, et Arium impium deposuerunt: cuius anathemati Constantinus imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam, neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini imperatoris et Alexandri patriarchæ. Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris pri-

mariæ et divitiae, sed idolorum cultui addictæ, apud quam pupillus relictus fuerat. Cum vero ad justam ætatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submisit meretricem cum qua rem haberet, ac ita faciliter [matrimonio animalium adjungeret]. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formæ eximiæ quæ ornatæ et unguentatæ, ad eum dormientem accederent, et ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergesfactus illas verberatas a se ejecit. Hæc omnia mulier designabat quo illum ad connubium contrahendum compelleret, bonisque et divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecit. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabæorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, bodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magnifico convivio illum invitavit, simulque comederunt et biberunt. Postridie philosophus ad eam veniens: Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo prævalere, quandoquidem Galilæus factus est, et Galileorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam, inquit mulier, sunt isti Galilæi? Tum ille: Sodales, inquit, Ecclesiæ qui tempora destruxerunt et idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, Si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me et sola manebit: mox surrexit, et assumpto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam et vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interjecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Evangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque ætatem provectionem attigisset, Alexander ordinavit illum diaconum, et secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpres Patris illius, sermonisque ejus minister quandocunque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore et vitioso hominum pudore vinctus. Eam occasionem nactus Arius ad imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corrupit, et ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathematis subjecisset et ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis et senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpres, et scriba, et ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxæ summa scien-tiam habebat. Consedit Alexander coram imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius

A contra eum disputavit refellens oratione sua quæcunque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque consessus, et mox Alius, inquit, nobis consessus dabitus. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium babere nullas, data pecunia illis qui januæ regiæ præpositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie imperator cum eos adesse jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considerente, et præsente Alexandro, Arius multis sermonibus disputare coepit. Alexander ad dextram et sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum, obticuit. Tum imperator: Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander: B Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander imperatori dixit: Scias velim, o princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus piæ memorie imperator, et omnes qui concilio intervenirent, deposuerunt eum. Ipse etiam imperator sententiam anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus imperator, et totum concilium, ego absolvam? Hoc si faxim, schisma inducerem: nam pater tuus vere subscripsit contra eum sententiam anathematis, et ejus depositionem manus suæ subscriptione firmavit in concilio Nicæno. Hæc cum audiisset imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus et anathemate ligatus, quamvis antea existimatæ se et auctoritate principis, et pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander et quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus et plebi moriens præcepisset, ut Athanasium in sede patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde lætitiam percepérunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus imperator et qui sancto concilio interfuerant subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in ecclesia coram frequente populo. Hæc Arius cum audiisset valde iratus et furore incensus, venit ad imperatorem et dixit ei: Si Alexander patriarcha Constantinopolitanus me suscepérit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se imperator dixit: Iste Alexander patriarcha recusavit Arium suspicere, et mandata mea insuper habuit, scis autem quod te

constituerimus patriarcham et in sede Constantino-politana collocaverimus. Oportet igitur te alterius exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis es: atque adeo ut Arium tecum assumas eumque suscias, rogamus. Tum patriarcha dixit ei, quod Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum Ecclesia fidei foret; hunc vero qui Trinitatem creatam esse constitutat, jure merito ab Ecclesia rejectam. Dixit illi imperator, Non ita est, sed Trinitatem confitetur. Tum patriarcha, Det, inquit, mihi professionem fidei sua manu subsignatum, ut qualis illa sit certo sciām. Arcessiri jubet Arium imperator, et hoc divinitus siebat; ille autem professionem fidei manu sua subsignavit, licet in animo contraria sentiens. Mox patriarcha petiit ut juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem superesse; quod Arius juravit. Tum imperator ad patriarcham: Quid, inquit, jam suspicionis adversus illum habere potes? Respondit ille: Nempe quod Pater Athanasius patriarcha Alexandrinus, renovavit Alexandriæ sententiam anathematis adversus Arium firmatam subscriptionibus tum patris lui pia memorie Constantini imperatoris, tum Nicenii concilii Patrum, et legi iterum fecit, ejusque sectatores ab Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti ab hac die usque ad proximam diem Dominicanam, ego illum suscipiam, et ad communionem cum sacerdotibus admittam. Exivit Arius exspectans diem Dominicam: quae cum advenisset, ingressus est in ecclesiam induitus veste splendida, unguentisque delibus, seditur ad portam sanctuarii sacerdotum ordine. Patriarcha autem et qui ei consentiebant, totam hebdomadem perseveraverant jejunantes, et orantes coram Christo Domino, postulantes ut non imputaretur illis peccatum Arii, quia imperator juraverat ei quod si Dominica die ante horam octavam non susciperet Arium, Ecclesia magnam penitentiae summam muletæ nomine pendere cogeretur. Cum igitur convenissent sacerdotes et plebs eo die in ecclesiam, adessetque Arius, patriarcha valde molestus, liturgiæ celebrationem inchoavit: et jam lector cœperat legere, cum Ario intestina commota sunt, adeo ut foras in angulum ad exonerandam alvum secesserit: atque ibi viscera omnia sua ejecerit. Cum igitur ille ex conspectu se subtraxisset, quæsiverunt eum nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæsivissent repererunt eum sedentem, frigidum, artibus solutis, ventre projecto, siccum, et omnia viscera ejus effusa coram eo. Significarunt hæc statim patriarchæ, qui stupens et silens gratias egit Domino Iesu Christo, et laudavit eum qui Arium judicasset, eumque subitaneo exitio perdidisset, propter perjurium ejus et fidem perniciosam. Imperatori quoque et universæ multitudini manifesta apparuit veritas eorum quæ Petrus martyr patriarcha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander Constantinopolitanus patriarcha liturgiam en die

A absolvit cum lætitia, laudibus et hymnis, misitque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum qui hæc suo nomine nuntiarent: Nos glorificamus Deum tibi que, frater, notum facimus, Arium morte stupenda extinctum esse: heresin ejus excisam, sectatores dispersos. Imperatori hæc omnino displicerunt, propter amicos Arii.... Georgium et illorum sequaces, qui ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si quidem Georgio dedit imperator equites ex copiis suis quingentos, quos misit cum illo ut eum patriarcham Alexandriæ constituent. Scripsit etiam litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum tamen nullus suscepit in terra Ægypti: sed communione accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in ecclesiam Alexandriæ per dolum, aut ut alii dicunt introductus per milites qui cum illo venerant, a quibus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret ecclesiam, et ad genua pertingeret. Vasa etiam sacra prædati sunt, et virginibus quæ erant in ecclesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea, et per longum tempus Christiani in speluncis desertis et latibulis per universas usque ad Thebaidem Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Ariani vero, favente imperatore cui adhærebant, ubique primas obtainuerunt

C Serapion tunc erat episcopus Tmueos. Is ad Athanasium et universum populum litteras scripsit, monens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex Athanasius prodiens in publicum, adiit imperatorem, judicans ab illo se morti addicendum, atque alico martyrii coronam percepturum.

D Jussit imperator ut naviculæ impuneretur, absque pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse solus in eam injiceretur et in mare deduceretur; quod factum est. Fluctus vero, Deocustodiente illum et gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandria tertio ipso die pervenerit. Clerus et plebs ad eum profecti occurserunt ipsi cum gaudio, et honorifice exceperunt, usque dum in ecclesiam ingressus est, ex qua Georgium ejecit et eos qui perversam ejus fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in Ægyptum vir quidam Gregorius nomine cum duobus militum millibus, qui ecclesiam spoliavit et Athanasium comprehendit, quem imperator tradidit impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori. Illum etiam occidere designavit ut et Liberium Romanum patriarcham, et Dionysium Antiochenum qui patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex manibus ejus liberavit, salvosque præstiti: venitque Athanasius cum Liberio Romam, et apud eum mansit, donec mortuus est Constantius, et successit illi filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset, statim atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in scđen suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum patriarcha Cy-
rillus, per quem miracula magna edita sunt : inter
alia apparuit columna ignea super sepulcrum Chri-
sti Domini Salvatoris nostri, quam ethnici omnes,
et quicunque tunc in urbe aut vicinis locis erant ob-
servaverunt : durabatque ab hora tertia usque ad
nonam : porro ad eam videndam ingens undique
concurrentes hominum siebat. Scripsit itaque Cyrillus
ad Constantimum imperatorem litteras, quibus de
hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium
diligebat, qui postea quam sedi sua restitutus esset,
viginti quinque annos in pace et tranquillitate vi-
xit, cum antea annos duos et viginti ex quo eam
obtinuerat in exilio, certaminibus et persecutionibus
transegisset. Mortuus cum esset Constans, imperium
ejus loco suscepit Julianus apostata ethnicae reli-
gioni et idolorum cultui addictus : filius sororis
Constantini Magni. Is Julianus statim gentilium tem-
pla aperiri jussit. Antiochiae permanxit, neque enim
dignus erat qui domum magni Constantini habitaret.
Venit aliquando in templum idolorum, et acceptum
gallum gallinaceum tradidit idolorum sacerdoti ;
quein cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ
et comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque
appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdo-
tem Theodorum comprehendens occidit, quod cum
fecisset, avunculo significavit, qui contra eum ma-
gnopere indignatus : Noluisse, inquit, ut illum
occidisses, siquidem Christiani gloriari solent cum
occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego
ita apud me constitui, ut cum rediero ex Persica
expeditione, accipientur pro quoque Christiano
tres unciae naphtæ, volens scilicet infundi super
Christianos donec idola ejus adorarent, existimans
eos naphtam ardenter sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suf-
fulta, nempe Athanasio patriarcha, Antonio et Pa-
chomio monachis Ægyptiis et Basilio episcopo Cæ-
sareæ in Cappadocia. Is et Liberius patriarcha Ro-
manus, amici fuerunt Juliani imperatoris, in eadem
cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pra-
vas opiniones quas profitebatur, assumptis episopis
ad eum profecti sunt. Qui contéplatus aliquandiu
vestitum eorum et barbam, dixit eis : Quid quæritis?
Quærimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat.
Tum ille ad Basilium : Ubi, inquit, reliquisti fabri
fluum, dum hue ad me venisti? Reliqui illum, in-
quit Basilius, occupatum in compingendo tibi fere-
tro, ut te in illud collocaret. Ad quæ imperator :
Nisi, inquit, amicus meus es, et esset in me vo-
luntatis erga te propensio, hoc momento caput tibi
præcidi jubere. Tunc Basilius : Annon, inquit,
doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sa-
pientiam deseruisti? Respondit imperator : Legi,
inquit, quæ ad eam pertinent, memoriae commen-
davi et abjeci. Verum, inquit Basilius, neque eam

A legendo bene didicisti aut memoriae mandasti ; si
enim eam cognovisses, aut animo complexus es, nunquam abjecisses. Imperator dixit : Oportet ut vos
detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione
Persica redivero, et exspectabitis quodcunque deinceps futurum. Dixit et Basilius : Si proficiscaris, et
rediveris, Deus in me locutus non est. Tandem Ju-
lianus : Quid, inquit, faciam adversus Galilæum
istum mendacem, qui dixit : Destruam templum
quod Judæi ædificaverunt? ædificabo scilicet illud
regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta
erit falsitas ejus : dixit enim non amplius ædifican-
dum fore. Postea conjecit in carcerem Basilium et
duos qui cum eo venerant, et in Persarum regionem
profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vi-
disset templum destructum, adeo ut nullus paries
in eo superasset ex quo Vespasianus imperator illud
destruxit, Judæosque perdidit et in servitatem ad-
duxit; Julianus vero jussit, ut loco mundato novum
ædificium construeretur. Et proiectus est, relicto qui
operi præcesset; ille cœpit eodem in loco ædificium
instaurare : nam ruina templi talis erat ut ne quidem
relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit
Evangelium sanctum ¹. Præcepit itaque novum ex
integro ædificium excitari, cogitans templum idolo-
rum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem
ædificabant : postridie cum reverterentur, invenie-
bant quodcunque ædificaverant destructum manu
alia quam hominis : sed reperiebant parietes inte-
græ eversos a fundamentis et in terram dejectos.
Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, ne-
que quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad
eos Judei : Ignem injicite sepulcris istis in quibus
Christiani jacent, et solida erit ædificatio quam
molinimi. Ignem igitur injecerunt sepulcris, inci-
pientes a duobus; in quibus erant corpora Elisæi
prophetæ et Joannis Baptiste: sed ignis nullo modo
illa absumere potuit; unde majorem in modum ob-
stupefacti sunt, cum per dies multos ignis ardens
ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præ-
fectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi
liceret corpora duo ex sepulcris transferre : quod
ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad
Athanasium patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea
recepisset, parem inde lætitiam cœpit, ac si illos

B viventes esset intuitus : acceptaque corpora in quo-
dam loco depositi donec ædificandæ illis ecclesiæ
copiam nanciseretur. Quodam die cum Athanasius
domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum
sermonem ejus, in quo vita erat animalium illorum,
levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci
in quo erat, dixit : Tempus jam reperi, quo super
illos colles ædificem ecclesiam Joanni Baptiste et
Elisæo prophetæ. Theophilus ejus scriba sedebatur ad
mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, et
hæc verba cum audiisset, servavit apud se. Interea
Julianum imperatorem apostalam, cum in Persas

¹ Matth. xxiv 2.

profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus; sanctorum causa quos in vincula conjecerat ante profectionem, et eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit: Nocte vidi quos-dam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque alegit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus, implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc, Jesu, nempe locum integrum capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basilius **C**um esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. martyrem Mercurium intrantem in ecclesiam suam; ibi accepit hastam suam, et dixit: Certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum. Hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Evidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad ecclesiam martyris Mercurii, qui inspicient lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ et nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque imperii congregati virum nomine Jovianum ad imperium evexerunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: et statim atque capessivit imperium, Patres e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basilius columna veritatis ad Julianum apostamat habuerat, quod redditurus non esset, æque ac quod Michæas propheta Achabo impio Israelitarum regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetæ scilicet istius, et sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere et fidelis Athanasi martyr Christi, qui Deus est imperii mei, ipse te soveat et majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum et apprehende virgam sacerdotalem et cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione et amaritudine venoni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius pa-

A triarcha in provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in ecclesiis ad confirmandos et confortandos fidèles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincentius, etc.....

Postea quidam illorum Jovianum imperatorem adeuntes, querelas contra Athanasium detulerunt; quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius seuerat cum multos antea Tractatus et Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: et de Patre Antonio, cuius vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Heortasticas seu Paschales Epistolæ, de cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, et cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: et eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit et abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem viciisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud aggressus est, sed potestatem ejus inanem rediit, sicut in psalmo LXVII scriptum est: *Exsurget Deus et disperdat inimicos suos.* Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant et alia innumera. Ad Basiliū quoque litteras semel et iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatoria, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, et navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat! Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasiō patriarcha dicitur, quod angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogeretur ab impiis imperatoribus, eumque quo vollebat detulerit, sicut olim Habacuc propheta Hierosolymis Babylonem delatus est, et Ezechiel Babylone Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandriæ idolum nomine *Rarail*: cum vero Athanasiī jam febre correpti quies appropinquaret, dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, procidam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur portæ templi idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud occlusum est.

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI

**DE ANNO EMORTUALI SANCTI ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI
DISSERTATIO.**

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, tom. I.)

I. Eruditorum animos jampridem variae sententiae distinxerunt de anno emortuali sancti Athanasii; hic a nobis necessario examinandæ, ut tempus eidem anno connexum, quo Melania et Rusinus in Ægypto primum apparuerunt, firmius stabilatur. Etenim alii A. D. 371, alii A. D. 375 sanctissimum patriarcham decessisse contendunt, utrique medieæ viæ quam tenuit Baronius propemodum obliti, dum is A. D. 372 strenuum fidei catholicæ defensorem ad præmia æterna vocatum existimavit. Nobis, qui Baronii suffragio hac in re libenter accedimus, quia inter omnes autores præcipuam laudem hujus quæstionis penes illum extare arbitramur, singulorum pondus perpendere opus est, ut viri magni calculos longe accuratissimos cæteris præstare ostendamus, quod seorsum ab *Historia litteraria Aquileiensis* facere visum est, ne illius cursus longiori disquisitione perturbaretur. Nequam tamen est animus ut scriptorum, quos merita in rem litterariam clarissimos reddiderunt, laudum cumulo vel minimum detrahatur, sicuti veritatis inquirendæ causa ab illorum judicio discedimus, quandoquidem citra ollius injuriam haud parvi profecto interest, obitum Athanasii suo anno restituī; in quo restituī viri celeberrimi desudarunt, cum ille sit quædam veluti epocha generalis, unde maximæ in antiquitate ecclesiastica respendent; nec solum enim persecutio inde Alexandria deducitur, sed gesta Hieronymi, Rusini, et Melaniae, historia etiam Palladii, et Paulini Nolani epistolæ non modicum illustrantur, ut in *Historia nostra* visum est, cuius polissimum scriptio nos perpulit ut in eundem annum e tenebris antiquitatis eruendum, gnaviter incumberemus. Primæ ergo sententiae auctor est Socrates, lib. iv, cap. 49, ubi Athanasium demortuum facit Gratianus et Probo coss., nempe A. D. 371, eique præter Godfridum Hermannum in *Vita*, lib. xi, cap. 17, et Petrum Franciscum Chiffletum in *Paulino illustrato*

A parte ii, cap. 44, astipulantur Bollandiani autores in tomo I Maii, p. 248, iterumque in *Historia patriarcharum Alexandrinorum*, tomo V Junii præfixa, hoc fulti Baronii axiomate, quod ex A. D. 69, § xxxvi, in medium sistunt: *Tempora unnumerata per consules libentioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior esse noscatur chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus.*

Hac, ut puto, ratione victus chronologorum facile princeps Dionysius Petavius in lib. xiii *De doctrina temporum* A. D. 371, atque alibi etiam, Socratis narrationi acquievit. At vero lib. ii, epist. 9 ad alium magni nominis chronologum Ægidium Bucherium, sui argumenti pondus inde augeri existimavit, quod Nicephorus testetur in *Chronico*, Theophilum Athanasio successorem datum anno xv post ejusdem obitum. Datus est autem Arcadio et Bautone coss. A. D. 385, ex Socrate lib. v, cap. 12, et quidem post diem xxvi Julii, quo Timotheus decessit. Sed hinc potius sequeretur Athanasii obitum contigisse A. D. 370; itaque benigna explicatione juvandus est, ubi ait pag. 446, Petrum post Athanasium in exilio vixisse anno uno, Lucium annis v, Petrum secundo anno uno, Timotheum annis viii, quem exceptit Theophilus. Aliud est Theophilum annos xv, ab Athanasii decessu episcopum sedisse, aliud sedere cœpisse postquam Athanasii quatuor successores annos xv in eadem sede explevissent. Hinc enim sequitur Theophilum annum vii iis successorem datum: critici omni præconio maiores, duce Baronio, cum Socrate signa conserunt; nec tamen omnes in eundem scopum arma collineant; nam Baronius stat pro A. D. 372, cæteri pro A. D. 373 haud segniter pugnant; atque hi sunt Henricus Norisius in censura *contra Joannem Garnerium*, pag. 45, ubi sententiam Baroniam expungit ab se olim probatam in *Historia Pelagiana* lib. i, cap. 2, Antonius Pagius A. D. 372,

§ ix. Sebastianus Nanus, Tillemontius in Commentariis *Historiae ecclesiasticae* tomo VI, pag. 582, et tomo VIII, pag. 252, 721; et Bernardus de Montefalconis, insignis Benedictinæ familie monachus, in *Vita*, quam operibus Athanasianis præfixit; nuperque adhuc locupletius in epistola inscripta: *An tera narratio Rufini de baptizatis pueris ab Athanasio puer, in qua summus et vir et amicus animo advertit, Socratem non raro confusum, res omnino disparatas conjungere, atque adeo tunc esse præcipue accuratum, quando acta publica cum notis consularibus recitat, non ita vero ubi cum iisdem notis, proprio marte dispositis, aliquod gestum enarrat. Quare effatum Baronii per hagiologos Bollandianos adductum, de antiquis scriptoribus accipiendum, ut ipsemet doctissimum cardinalis statim se accipere explicat, nimurum de æqualibus, non ita de illis, qui rem notis consularibus suopte ingenio distinguunt, cui tamen ipsi haud quaqueæ æquales, sed posteriores fuerunt. Alia id genus in Socrate deprehendit vir illustris de Montefalconis, cuiusmodi est, ubi scribit historicus Athanasium demortuum post quadraginta sex annos in episcopatu completos: qui numerus quidem certe Socrati opponitur: sed tamen nobis facilem viam sternit ad Athanasii annum emortualem proxime detegendum. Etenim sanctus Alexander episcopus Alexandrinus a concilio Nicæno redux A. D. 326, Athanasio sibi in successorem affecto, diem obiit eodem anno, mensibus quinque nondum exactis ab receptione Melletianorum, quæ contigit uno vel altero mense post absolutum concilium. Id testatur ipsemet Athanasius in *Apologia* II, tomo I Operum pag. 140 (Venedicæ editionis), et Theodoritus. At vero annorum numerum hinc ad A. D. 371 deductum, quo Socrates ejus obitum signat, non quadraginta sex annos, sed solos quadraginta quinque confidere exploratum est. Neque hic annorum numerus completi poterit, etiamsi illum cum sociis Bollandianis, præter velutatis consensum inchoare velimus ab die XVIII Januarii, non vero ab exente Aprili anni 326, tres enim menses et aliquot dies, qui inde reliqui exsurerent, quadraginta quinque annos eousque amplificare non possunt, ut quadraginta sex integras constituerent videantur. Enimvero Cyrillus in sede Alexandrina, annis circiter quadraginta duatarum post Athanasium, episcopus, disertum testatur in epistola I ad solitarios, tom. V Operum parte II, pag. 5, euindem decessorem suum Alexandrinæ Ecclesiæ præfuisse annis integris quadraginta sex: ἐφ' ἀντοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ξ, quod de annis jampridem elapsis, non de elapsuris intelligendum esse, nemo, ut puto, negabit, quanquam secus vi sum fuerit Paschalis Quesnello, qui probationes ex numero annorum pontificatus, indirectas judicans, easdem cum Proteriana mortis Athanasii epocha, et cum Hieronymi calculo stare posse pronuntiavit in tomo II Operum sancti Leonis pag. 900. Quot autem errores hic cubent, postmodum apparebit. In-*

A terim Socrati et Cyrillo, in eodem numero annorum determinando, consonat etiam Rufinus Athanasii olim funeri præsens, ubi ait lib. XI, cap. 3, illum quievisse quadragesimo et sexto anno sacerdotti sui. Idem habent Sozomenus lib. VI, cap. 19, auctor farraginis Alexandrinae in excerptis Eusebianis Scaligeri pag. 84, Theophanes, Anastasius Bibliothecarius et Nicephorus in *Chronicis* quanquam alias ab errore non vacui: quibus Arabicos etiam scriptores jungit Eusebius Renaudotius in *Historia patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum*, pag. 96. Quapropter hæc omnia conjunctim exposita, in sancti Athanasii annorum episcopalium numero expresse definiendo, nulla arte infirmari posse crediderim; ideoque Rufini et cæterorum annos haud quaqueæ cavos, sed undique plenos et integros Cyrilli auctoritas reddit: qui sui decessoris elogium dedita opera scribens, rem adeo vulgatalem atque testatam ignorare non potuit; quique quadraginta sex annos integros non appellasset, qui tantum quadraginta quinque fuissent. Quare etiamsi tres menses a Bollandianis excogitatos admitteremus, adhuc probandum esset, tres illos eosdem menses diserto et luculento vocabulo non solum anni, sed anni integri, sive pleni et absoluti, ab Cyrillo denotari potuisse.

C II. Multa alia huic loco possem attexere, sed quæ doce et copiose disserit Cl. Montefalconius, invitatos etiam sateri cogunt, Athanasii mortem in A. D. 371, ab laudatissimis viris frustra referri. Vere totamen, ut eadem felicitate, qua illinc dejicitur, conjici possit in A. D. 373, quemadmodum coniendi esse non dubitant præstantes viri Pagius, Tillemontius et post eos Montefalconius, qui postremus omnium uberrime hanc spartam ornavit, ita ut nihil sibi reliqui fecerit in ea quam memoravi epistola de *Narratione Rufini*. Fundis in quotanti viri consistunt est epistola Proterii Alexandrini ad pontificem Leonem Magnum A. D. 454 conscripta, quain post Petavium Latine vulgavit Aegidius Bucherius in *Commentario De doctrina temporum*; ibi enim pag. 84 hæc leguntur: *In octagesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriae patre nostro et episcopo Anastasio (lege Athanasio) cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatâ est hebdomadem, ita ut quinta die Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum.*

D III. Hæ notæ chronologicæ in annum Domini 373 quadrare noscuntur: quo Pascha in subsequentem Dominicam, sive diem XXXI Martii translatum fuisse tradit epistola: et superstite quidem Athanasio, qui postmodum inter mortales vivere desierit, si assertoribus ejusdem anni 373 auscultare velimus. Hæc enim variis doctis persuaserunt, supremum diem Athanasii extra A. D. 373 non esse

quærendum. Nec profecto illorum sententia male procederet, dummodo et reliqui characteres, quemadmodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vulgato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et sequo pede concurrent. Verum hic Rhodus hic saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti velimus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex integras ex veterum scriptorum consensu illi attributos numerabimus, sed quadraginta septem, universa antiquitate reclamante, numerari videbimus.* Atque hæc causa est cur Iulius et commodius existinem, ne latum quidem unguem deflectere a Baronii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis collegio consulari posthabito, licet ab se olim excepto in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit: *Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandrinus post inumeros pro tuenda fide catholica suscep- pos latores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX, sexto nonas Maii solitus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam migravit in caelum. Hic primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse.* Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substitutio successoris. Ita Baronius: cuius tamen calculis Hieronymum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis ab Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, *Cy- rillum hæc omnia exploratissima habuisse merito censem, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque hinc mendacii Socratem arguit, qui cum totidem ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus; quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed humani aliquid passum, ut viris etiam summis non raro accidit, unum par consulum oscitantem pro alio, eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proterianam epistolam, quam, utpote suo tempore needum editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus convenient, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et primum illud peculiarem observationem meretur, quod non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefalconius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, ingruente jam hieme, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Alexandriae visos A. D. 372, quo Melania ab sancto Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in-

A mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Et ex ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Paradi- so Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis II He- riberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Hi- storiae Lausiaca* hic libenter atque alibi utimur, quotiescumque recentior interpres Gentianus Her- vetus ob Græci codicis corruptionem ab errore non vacat. Sane haudquaque vacare deprehenditur cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Adi Pa- gium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura feliciter emendavit, ad quem multipli limo turbatum, hæsisse comperio non solum Rosweydum in notis ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffle- tini in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Til- lemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag. 841. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Ma- cario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio mo- nacho Sulpicius in *Dialogo* I, cap. 9, locum Palla- dii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo Melaniam, ipsa Melania apnd Palladium suum necessarium narrante, pellem ovina accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit; nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus moriturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Atha- nasiū nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melan- iæ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi fortasse notæ possessionem transferre voluisse? Aliud in hac disceptatione validum argumentum suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignissimo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Ale- xandriae CONTINUO post Athanasii obitum persecu- tionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus Valens Augustus savebat, Tatiano Alexandriae præ- sidente: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit. Etenim anno sequenti 373, non amplius Tatianus, sed Palladius, qui eidem in præfectura Ægypti suc- cesserat, Alexandriae præsidebat, ex Socrate lib. IV, cap. 20, et ex Theodore lib. IV, cap. 22. Rufinus porro omnem hac in causa dubitationem convellit, dum præfectum nominat, sub quo CONTINUO post Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et ipsem Rufinus exsilia et carceres subiit; unde ait: *Quæ præsens VIDI, loquor; et eorum gesta refero, quorum passionibus socius esse promerui. Melaniam in hac eadem persecutione, CONTINUO post Athanasii obitum confusa, intra illos sex menses, quos in Ægypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos sovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, § 11, hæc non perfectorie legenda seribit ad Seve- rum Sulpicium: De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia estimentur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei rivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persecutus erat, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos receperisset in latebrum, qui propter insignem fidem majorem et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere malueret. Processit impavide cupido passionis et injuria publicationis exultans, quamvis non exspectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem: qui confusus teneratione presentis, non executus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis parit. De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præterat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum successor, ultimum successor potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub Tatiano Augustalio Athanasium obiisse, eique suspectum Petrum archipresbyterum. Eumdem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, Modesto et Arintheo coss. statim post Tatianum, Publius Augustalius occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, Palladium pro Publio legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter se-

A viit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem æstate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi iudices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiae, ubi legem jussit die xii Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 91. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiae agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem. Idem historicus hæc postea subjungit: Paucis diebus interjectis, Euzoios Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianae præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, ut administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traheret.

B IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiae; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiae, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo vicitur Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V Hist. imperatorum, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiae nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoii propositum copiis militaris adjuvarent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurrit, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, confessim provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæoru[m] phalange ecclesiam Catholicorum vallasse, ut in Petrum manus iniceret.

C V. Fortassis hæc tam fuse persecundo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suspecti ordinationem statuit sub anno i Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc sit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratius patescant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

PROLEGOMENA.

Laterculus Chronicus Eusebiani, auctore sancto Hieronymo.

		I.
	Saxones cæsi Deusone in regione Francorum.	
		II.
	Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descendederunt.	
		III.
	Clearchus praefectus urbis Constantinopolis AGNOSCITUR; a quo necessaria et diu exspectata votis aqua inducitur civitati.	
		IV.
	Alexandriæ ORDINATUR episcopus Petrus, qui post Valentis interitum, tam affabilis in recipiendis hæreticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniae intulerit.	

1. Nunc locus postulat ut hujusce laterculi Ille-
ronymiani singula segmenta explicem, unde mag-
nam lucem anno emortuali sancti Athanasii
affulgere nemo, ut augor, in dubium vocabit.
Saxones per Theodosium comitem *bellis navalibus*
consumptos sub Valentiniano imp. A. D. 369 erui-
mus ex Pacato in cap. 5 Panegyrici ad Theodo-
sium Magnum, ejusdem comitis filium. Iterum
postea occisi fuerunt Valentiniano et Va-
lente Augustis III coss., nempe A. D. 370, ex Am-
miano lib. XXVIII, cap. 5. Ob hanc injuriam popu-
laribus illatam cum Saxones A. D. 372 tertium in
Gallias erupturi per Germaniam magno agmine in-
gruerent, Valentinianus Deusonem illorum clade
nobilitavit: quod præter Hieronymum scribit Paulus Orosius in lib. VII, cap. 32, quorum prior in
regione Francorum, alter in Francorum terris
eosdem Saxones ab Valentiniano devictos litteris
prodidit. Deusonem porro oppidum cultu Herculis
in nummis Postumi Augusti olim insigne, nunc
vulgo *Dutisum* ex adverso Coloniae Agrippinæ in
regione Francorum stetisse, docet Joannes Isacius
Pontanus in *Originibus Francieis* lib. II, cap. 3, et
Thomas Reinesius epist. 35 ad Rupertum, pag. 276.
Hanc duplē Saxonum cladem ab aliis in unum
conflatam distinxit Adrianus Valesius in *Rebus Francicis* lib. I, pag. 47, propterea quod altera in-
cursio navalis, altera pedestris extiterit. Illam Am-
mianus, Valentiniano et Valente Augustis III; hanc
Cassiodorus, in *Chronico* iisdem Augustis IV con-
sulibus factam testantur. Sed quia Hieronymus
posteriorem locat initio anni I olympiadis 288,
quod A. D. 372 separandum non esse mox appare-
bit, ideo illam sub finem ejusdem anni contigisse
crediderim, quam postea in longinquis regionibus
initio anni sequentis vulgatam, Cassiodorus illi
anno defixerit, nisi potius ex male perceptis Hie-
ronymi calculis illam Cassiodorus in eumdem an-
num rejecit; quod libentius existimaverim.

A 2. Valesius ut duas Saxonum clades, ita et duas Burgundionum expeditiones iisdem annis illigatas distinguit; alteram quidem ab Ammiano, alteram ab Hieronymo, Orosio et Cassiodoro uno eodemque numero octoginta millium determinatam. Profecto hæc verba Hieronymi: *Burgundionum octoginta fere millia, quod NUNQUAM ANTE, ad Rhenum descendederunt*, argumento sunt alias expeditiones contra Gallos a Burgundionibus ante susceptas; neque Hieronymum, testem æqualem, in re tam nova legitimo tempori consignanda, falli debuisse facile reputaverim. Petavium in hanc eamdem sententiam ivisse conspicio in lib. XIII *De doctrina temporum*, ubi periodo Juliana 5085, A. D. 372, Burgundionum ad Rhenum descensum consignat.

B 3. Clearchus Constantinopoli praeses coepit A. D. 372, ex Gothofredo in *Chronologia codicis Theodosiani* pag. 90; quo in munere bienniuin insumpsit, deque exordio praefecturæ Clearchi Hieronymum loqui, pandit verbum *agnoscitur*.

C 4. Ubi Hieronymus isti exordio conjungit ordi-
nationem Petri, Athanasio suspecti, cuius obitum
silet, satis aperte indicat eamdem ordinationem ab
se copulari cum A. D. 372, non autem cum anno
insequenti 373. Eusebius pariter atque ejus conti-
nuator Hieronymus annum primum Olympiadis cum
auspicantur ab Kalendis Octobribus, Olympiadas
vulgares ab solstitio aestivo, sive ab die XIX Junii
inchoatas, antecedentibus, eidem anno olympiadico
ita deducto cæteras epochas jungunt. Hoc adnota-
runt Petavius *De doctrina temporum* lib. IX, cap. 4
et 46, et Pagius in *Dissertatione de periodo Graeco-
Romana*, § 83. Hic tamen legitur *Septembbris pro
Octobris*, manifesto errore typographi vel exscripto-
ris, propterea emendando ex § 29 præfationis,
ubi idem Pagius initium anni Abrahamitici, cui ini-
tium quoque anni Olympiadici apud Eusebium co-
pulatur, dedit ab Kalendis Octobribus, non vero
Septembribus. Cum ergo quilibet annus olympiadi

cas ex anni præcedentis autumno trahatur, eumdem quoque annum Olympiadum inde secum res trahere necesse est, quæ illi tempori adhaerent; ita ut annus primus Olympiadis 288 in annos vulgares 372 et 373 se extendat. Quare non semper quæ annis singulis olympiadis assignantur ad unum tantummodo Christi annum, sed ad alterutrum, vel ad utrumque pertinere dicenda sunt. Huc totum laterculum proxime expositum venire, quæque ibidem clauduntur, citra A. D. 372 nequaquam egredi, certissimum est. Rursus aliunde astruitur annus Dionysianus 372, in præsentem quæstionem vocatus. In laterculo a nobis exhibito Petri Alexandrini ordinatio connectitur anno Abrahamitico 2389. De me binc numeros millenarios et septemdecim, supererit annus Dionysianus 372, quo obitus Athanasii et Petri ordinatio evenerunt, cyclo solis xvi, luna xii, litteris Dominicalibus A. G., indict. xv. Quia vero anni Abrahami duobus cyclis lunaribus cyclos Dionysianos superant, dème illos, et habebis cyclum lunæ xii, jam adnotatum. Hæc ex methodo quam Pagius ad annos Abrahamiticos cum Dionysianis in Chronicō Eusebii copulandos tradidit in Dissertacione de periodo Græco-Romana § 79, quæ quidem methodus, quanquam est facilis, nemini tamen antea observata. Postremo hæc omnia mirifice solidantur ex A. D. 374, cui annus primus Olympiadis in Hieronymiano Chronicō adnectitur, nam epocha incarnationis, qua utitur Eusebius et ejus continuator Hieronymus, biennio Dionysianam antevertit, ex Pagio proxime adducto § 78, adeoque annus Christi 374, qui ibidem signatur, detracto biennio, exprimit annum vulgarem Dionysianum 372. Vereor ne tam spissa tricarum hujusmodi congregatio fastidium pariat; sed illa quodammodo necessaria erat ad demonstrandum tot et tam luculentis chronologæ characteribus, ordinationem Petri in euodem annum esse defixam; atque hinc tantum abest ut Hieronymus eorum sententiam astruat, qui in A. D. 373 Athanasii obitum referunt, ut e contrario Baronianam et nostram omnino tueatur, dum Petri ordinationem eidem anno 372 conjungit, quo Athanasius in cœlum migravit. Desinat ergo Hieronymi calculos aspernari, qui eosdem suis divinatioibus adversantes offendunt. Huc faciunt verba Montefalconii, ad Hieronymum, non pro illo quidem, sed pro nobis loquentem, accommodata: *Ille vero, utpote Athanasio æqualis, et oculatus, ut dicam, testis, hac in re fide dignus est, tum quia tanti antistitis, qui illo anno pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse; tum quia fide dignioribus, nempe ipsis Athanasii successoribus, accinit.* Eadem in Quesnellum regeruntur, qui Hieronymi auctoritatem ab se male perceptam cum Proterio componi posse immerito censuit. Hæc omnia ob oculos repræsentare visum est, ut plenius intelligatur annum emortuale Athanasii ab A. D. 372 nou esse amovendum.

A 5. Nunc reliquum est, ut arguento occurramus ex Athanasii epistolis Paschalibus derivato; quæ licet nondum recentioribus visa, et fortasse olim prorsus perditæ, cum tamen numero *quadraginta septem* in Arabum scriptis receperintur, inde clarissimus Montefalconius consequi putat Athanasium, post A. D. 326, totidem Paschata suis epistolis prænuntiassæ, quot præter lapsa numerantur ab A. D. 327, quo prium Pascha Athanasius episcopus celebravit, ad A. D. 373, quo virum sanctissimum defunctum fuisse contendit. Sed enimvero, si jam dicta hucusque probe consistunt, neque numerus earundem epistolarum satiscit, necesse est Athanasium adhuc superstitem A. D. 372, epistolam Paschalem 47 exarasse pro insequenti A. D. 373, ut non leve indicium nobis suppeditat epistola sancti Proterii, de qua postea. Quod si Athanasius A. D. 373 expirasset, non 47 sed 48 paschales epistolas edidisset, quarum ultima anni insequentis 374 Pascha denuntiare debuisset. Neque enim item intendam de die et mense emortuali sancti Alexandri pontificis Alexandrini et ejus successoris Athanasii, cum persuasum habeam illum datum die 17 Aprilis A. D. 326, hunc vero die 2 Maii A. D. 372: unde effluunt *quadraginta sex anni integri* Athanasianæ sessionis. In hos dies vetustissima Christianorum monumenta conspirant, et si qua ab his diversos assignant, ad alias omnino causas, quam mortis, referendos esse non ambigo.

B 6. Multis consulto præteritis, quæ sicut contra C A. D. 371 optime pugnant, ita pro anno 373 nequaquam faciunt, silentio prætermitti nequaquam debet Proterii Alexandrini epistola; quandoquidem in ea, velut in arce munitissima, viri docti consistunt. Illam Græce, ut Proterius scripsit, post sæculorum memoriam nemo hactenus vidit, Latinamque Dionysii Exigu versionem ex mendoso codice post Petavium eduxit Bucherius, ut dictum est; qui nec illam erroribus scatere dissimulavit, tum in ipso nomine sancti Athanasii, tum in notis etiam numeralibus, et in aliis nonnullis, de quibus in ora lectores identidem monuit, eaque Bollandistæ recensuerunt die 11 Maii pag. 248, § 401. Id tanto ante Proterius prædixerat in fine epistolæ se passum per librariorum audaciam et interpretum Latinorum inscitiam; qui *Græca non valentes diligenter exprimere, læderent veritatem.* Ergo his omnibus circumspectis, haudquaquam mirari subit, si isthæc Latina translatio, utpote saltem ex apographo minus integro accepta, se in pluribus oppido vitiosam prodit; ita ut ubi ait A. D. 373, *superstite Athanasio, Pascha in subsequentem hebdomadam translatum fuisse,* absque alia explicazione, perpauam fidem mereatur. Hoc sane jamdudum criticis majorum gentium suboluit, quos nequaquam movit bujus epistolæ auctoritas, ut in A. D. 373 obitum Athanasii conferrent. Nec auctor novæ editionis Operum sancti Leonis Magni, qui illam epistolam tomo I, pag. 646 ex codice Oxoniensi emendatiorem in-

seruit, ab omni macula immunem reddere potuit. Hinc Bollandianos continuatores suspicio incessit, primitus in codice Græco lectum suisse ἀποδίόντος, defuncto, in cuius postea locum facili errore ἐπιδίόντος, superstite, ab librario scriptum, vel ab interprete lectum fuerit. Petavius in notis ad eamdem epistolam ex codice Jacobi Sirmondi ab se editam sub finem tomī II *De doctrina temporum*, Proterium ballucinatum existimavit, quasi nempe Athanasium, qui ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse crediderit. Tillemontius tomō VIII, pag. 720, errorem inde oriri potuisse consentit, quod Proterius in tabulario Ecclesiæ Alexandrinae Pascha pro A. D. 373 pridem ab Athanasio digestum compresisset, ordinatumque, ut eo anno celebraretur die xxxi; non, vero xxiv Martii: quod, inquit, ordinasse potuit A. D. 371, imo vero 372, ut statim patet. Idipsum pridem conjecterant Bollandi continuatores, Proterium narrasse rati, non quid factum A. D. 373 adhuc superstite Athanasio, sed quid Athanasius adhuc superstes pro ejusdem anni celebratione Paschatis, biennio citius fecisset; quandoquidem in Ecclesia Alexandrina tabulæ Paschales in antecessum digerebantur ex præscripto concilii Nicæni, cuius judicium res paschales subierant.

7. Sed conjecturis præstantium ingenio et doctrina virorum sepositis, omnes difficultatum nodi facile dissolventur, si veterem et sacrum illum rei paschalis denuntiandæ ritum penitus intropexerimus. Enimvero cum episcopo Alexandrino cura inumberet investigandæ diei, qua Pascha quotannis celebrandum, ut patet ex epistola 94, alias 64, sancti Leonis Magni ad Marcianum Augustum; Athanasius non A. D. 371, sed 372, investigare debuit diem Paschatis anni insequentis 373, de quo mature certa redderetur apostolica sedes, ut *hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret*, sicut idem pontifex; nam post acceptum ab Alexandrino consilium, ad eamdem sedem apostolicam pertinebat diem Paschatis secuturi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus denuntiare, ut inquit idem Leo Magnus epist. 112, ad Marcianum Augustum; nimirum cunctis Romani patriarchatus metropolitis per Italiam, Illyricum solidum, Britannias, Gallias, Hispanias et Africam, nempe toti Europæ usque ad Thraciam, idque secundum canonem 1 concilii 1 Arelatensis in editione Lahbei tom. I, pag. 1427. Vide Norisium in Responsis ad Gerras germanas Francisci Macedi pag. 41, et, si lubet, consule etiam Franciscum Bernardinum Ferrarium in libro I, cap. 25, *De ritu sacrarum concionum*. Eiusdem Romani patriarchatus amplitudinem his verbis innuunt Patres Arelatenses in epistola synodali ad sacram Silvestrum pontificem, pag. 1419, *Qui majores diaeses tenes utique patriarchales*, quas superius nominavi. Eadem ratione sanctus Basilius epist. 40, ad Gregorium Nazianzenum, vocat Romanum pontificem Occidentalium antisignatum. Quamobrem Athanasius neque A. D.

A 471 anticipare, neque usque ad A. D. 373 deferre debuit, nec potuit, investigationem et prænuntiationem diei paschalis pro eodem A. D. 373. Porro diem paschalem, per universas Ægypti Ecclesias denuntiandum, in præcedenti festo Epiphaniæ, diaconorum præconio apud Alexandrinos vulgari consuevisse, præcipue constat ex Cassiani collatione x, cap. 2. At vero litteras paschales ab antistite Alexandrino ad Romanum, a quo reliqua acceptura essent Ecclesiæ, anno superiori præmissas, jam adnotavit Baronius A. D. 399, § 52, a Norisio perperam refutatus lib. I *Hist. Pelagianæ*, cap. 2. Siquidem Leo Magnus, accepta a Proterio Alexandrino epistola, de qua agimus, ut celebratio Paschatis A. D. 455 explicabatur, idem summus pontifex de more *episcopis per Gallias et Hispanias constitutis* Pascha anni secuturi denuntiavit v. *Kalendas Augustas* præcedentis anni 454, ut liquet ex epistola 109, alias 95. Leo autem epistola 112 Marcianum Augustum certiore reddit de die paschali mox secuturo, ut ab se dudum episcopis, sive, ut ipsa ejus verba usurpem, omnibus *Occidentalium partium sacerdotibus intimato*: *quem Alexandrini episcopi declaravit instructio*. Profecto hoc ipsum, nulla pene vi epistole Proterianæ illata, haud obscure subsequentia verba loqui videntur: *in octagesimo nono quidem anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriae Patre nostro et episcopo Athanasio*. Latinus interpres verborum ordinem nonnihil invertit, unde quædam obscuritas orta est, cum scribere debuisset: *superstite beatæ memoriae Patre nostro et episcopo Athanasio* (nempe A. D. 372), *in octagesimo nono quidem anno* (nempe A. D. 373), *Pascha translatum est*, etc., adeo ut vir sanctus adhuc superstes A. D. 372, Pascha anni 373 in subsequentem hebdomadam transferendum curaverit. Annus Diocletiani 89, ex Petavio lib. x, cap. 72, init a Thoth fixo, nempe ab die xxix Augusti A. D. 372, post jam mortuum Athanasium, qui tamen adhuc superstes Ecclesiam mouit epistola paschali 47 de translatione Paschatis anni 373, proxime secuturi. Hæc nobis in re hactenus maxime dubia, vero propiora, et quantum assequi possumus clara, et quodammodo certa visa sunt. Quare jam tandem in comperto est, annum 372, quo Modestus et Arinthæus consules processerunt, obitu magni viri insignem suisse, totque ac tanta testimonia junctim coeuntia idipsum confirmant, ut ea quæ aliorum abire videntur, vel explicari, vel cum nostris calculis in concordiam redigi, vel omnino rejici debeant. Sed rem omnino unico testimonio adhuc conficiam, eoque locuplettissimo, hue adducto, ex epistola sancti Cyrilli ad Aurelium Carthaginensem aliosque episcopos in Africana synodo congregatos apud Petavium t. II *De doctrina temporum*, pag. 503, editionis II. Verba Cyrilli hæc sunt: *De Pascha vero, ut scriptis mandamus vobis ix Kalendas Maias nos futura inductione celebrare*. Hæc futura indictio eo anno

420, fuit III, initique, de more, a Kalendis Septembribus. Ergo epistola, hoc idem prænuntians, scripta est A. D. 419, indictione II; adeoque Cyrillus ante Septembrem ejusdem anni 419, Pascha futuri anni 420 Patribus Africanis significavit. Desunt enim in primigenio codice Græco verba hæc, v. *Kal. Decembris*, quæ perperam assuta leguntur initio versionis Latinae ejusdem epistolæ, ut Petavius lib. II, epist. 8, indicavit Ægidio Bucherio. Jam vero quod pertinet ad diem mortis sancti Athanasii, varie sententiæ, æque ac de anno, circumeunt; quas omnes accurate recenset Tillemontius, t. VIII, pag. 722, qui tamen cum Bollandianis observat, Latinos, Græcos, Ægyptios eum colere die II Maii, nempe VII mensis Bescinas, sive Pachonis: qui dies A. D. 372 incidere debuit in Feriam III, currentibus tunc litteris Dominicalibus A. G. Ipso autem die VII Bescinas sanctum præsulem decessisse docet Chronicon Orientale, ex Arabico in Latinum sermonem translatum ab Abrahamo Ecchellensi, ubi tamen pag. 117, perperam legitur die Jovis pro die *Martis*, erroremque satis produnt an. XLVI,

A et dies XV, Athanasianæ sessionis, ibidem expressi, et deducti ab die XXII Pharmuti, seu XVII Aprilis anni 326, quo obiit sanctus Alexander, Athanasii successor; quanquam alias adeo in tuto posita res est, ut fulciri non egeat auctoritate Chronicorum Orientalium, quæ sane extra res Muhamedicas haud magnifici, ubi cum antiquioribus non convenit; auctor enim est recens, quippe qui scripserit *Hægira* 655, nempe A. D. 1257. Cæterum pro eodem mense Maio emortuali invictum argumentum suppeditare videntur, quæ de Melania retulimus. Hæc enim cum ingruente jam hieme, hoc est circa Novembrem A. D. 371, trajecerit in Ægyptum, ibique intra semestrem moram pellis ovinæ ab Athanasio morituro donum acceperit, consequens est Athanasium obiisse intra illam semestrem moram, quæ Junium quidem non transcendit; nam Hieronymus in epist. I, alias 41, *Mediae servore æstatis Rufinus et Melania in Ægypto adhuc esse putabat, cum tamen Ægypti confessores, et voluntate jam martyres tunc exsulassent, quos continuo post Athanasii obitum exsulasse jam patefecimus.*

B

DE CULTU S. ATHANASII.

(*Acta Sanctorum Bolland.*, Maii die 2, tom. I, pag. 248, *Vitæ Athanasii* num. 398-455.)

Annus et dies mortis atque cultus : Vitæ scriptores posteriores.

Quod ad annum pertinet, quo e vivis abiit sanctus Doctor, eum Socrates, proximus ævo scriptor, lib. IV, cap. 16, notatum reliquit, « Gratiano et Probo consulibus, cum annis quadraginta sex inter multa pericula episcopatum administrasset. » Eudem consulatum, qui annum 371 notat, eumdemque annorum episcopatu impensorum numerum notant auctor *Vitæ anonymous et Metaphrastes*, Socratem secuti. Baronius, ad an. 69, num. 56, ita loquitur: « Tempora annumerata per consules, libentioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior noscatur esse chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus. Certe quidem cum vetera monumenta in antiquis scriptoribus interdum invenimus consulibus esse signata, magno afflictiur gaudio, perinde ac si in tenebris oberranti fax aliqua exoptata præfulgeat. » Ille, sed postea, sui oblitus voti, prælata sibi a Socrate facem ipse extinguit, acturus de S. Athanasii morte; eamque in notis ad *Martyrologium*, « Modesto et Arintheo coss., » annum 372 notantibus et apud neminem antiquorum inventis, primus signat. Quo autem arguento mendacii arguitur Socrates? Quia, inquit, ad an. 372, nūn. 63, « ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia explo-

C ratissima babuisse oportuit, utpote ejusdem sedis episcopum, quadraginta sex annos (quos etiam habet Socrates) eosque integros Athanasius sedisse traditur;... constat autem anno sequenti a concilio Nicæno nempe Domini 326 fuisse creatum episcopum Alexandrinum. »

Cyrilli verba in epistola I ad solitarios hæc sunt: « Ο τῆς ἀοιδίμου μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας καταχοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεστι τεσσαράκοντα καὶ 85 τὸν ἀριθμὸν. Sed non ita clara hæc verba sunt, ut secundum Græcæ locutionis proprietatem annos integræ completos designant, et non salvari possint eo sensu, quo Rusinus, Cyrillo senior, dixit Athanasium « quievisse in pace quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui: » et τὸ δὲτοις, *integris*, licet videatur afflere vocem ἔτεστι, annis, immediate sequentem; ex mente tamen loquentis trahi potest ad solam integratatem numeri, ut si dicat, *annis omnino sexaginta sex*, quomodo loquimur etiam cum ultimus non plene decursus habetur. Habentur autem, a die 18 Januarii anni 326, usque ad anni 371 diem 2 Maii, anni 45, menses 3 et dies 16. Græcis porro Ægyptiisque, a Septembri mense annum inchoantibus, adeoque in primo Athanasii ad communem æram aptato menses fere octo, in postremo menses rursus octo invenientibus, tanto fuit facilius utri-

que incompletos annos numerare pro integris, quanto minus ad plenitudinem deesse videbatur.

Theophanes in *Chronographia*, ultimum S. Athanasii annum cum anno Alexandrinæ æræ 365 componens, eumdem cum anno communis æræ 373 conjungit; quem annum etiam S. Hieronymus in *Chronico* ascribit initio Petri, post Athanasium ordinati, et eundem Labbæus noster præfert, atque indubitabilem esse credit, propter auctoritatem S. Proterii, qui et ipse episcopus Alexandrinus fuit, paucis post S. Cyrilli mortem annis in locum Diocescori, propter hæresim depositi, subrogatus. Hic autem an. 454 ad S. Leonem papam scripsit epistolam de Paschate, quam ex ms. acceptam Bucherius noster inseruit ad Victorii Canonem Commentario, ubi pag. 84 sic legitur: « In octagesimo anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memorie Patre nostro et episcopo Anastasio (imo Athanasio) cum 14 luna Paschalis 28 die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico; in subsequentem translatum est Dominicum, ita ut quinta die mensis Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Omnes isti characteres annum procul dubio notant 373: quo si adhuc usque ad Maium aut ultra vixisset Athanasius, jam non solum 46 annis, sed 47 et amplius in episcopatu expresse dicendus foret: quod omnium omnino auctorum, ipsiusque Theophanis consensu repugnaret; maxime autem Cyrillo, qui non debuissest numerum imminuere eo loco, ubi ex ipsa annorum multitudine, quibus Ecclesiæ præfuit, Athanasii auctoritatem exaggerat in materia fidei, circa sacram Virginem, ut vere Deiparam, tendet.

Quod autem ad Proterii auctoritatem attinet, ea major foret si vel ipsum Græcum textum haberemus incorruptum, vel saltem Latinam versionem ex autographo incorrupto acceptam: nunc vero ea reperta est in manuscripto aliis pluribus locis vitioso, uti in margine notat Bucherius; non tantum ipsum Sancti nomen, sed et numeros annorum, jubens successive corrigi, et pag. 85 pro 255 legi 171, pag. 86 pro 275 scribi 198, et pro die 28 mensis diem 30. Sane id passus videtur Proterius per librariorum socordiam, aut interpretum ignorantiam, quod ne sibimet ipsi aut suis notariis eveniret, ait in fine, et transferre hanc epistolam in Latinæ vocis eloquium non satis certum esse putavimus; ne forte Græcizantes apud vos, nec etiam valentes hæc diligenter exprimere, laederent veritatem propter informem sermonem atque incongruum; et qui forte non ita possit attenderenter scienterque transferri atque causa poscebant. »

Quid igitur, si eo loco, ubi Græce legebatur ἄποθντος, defuncto, scriperit vel legerit aliquis ἄποθντος, superstite? Quid si exciderint verba aliqua,

A scripseritque Proterius, non quid factum sit eo anno superstitio Athanasio, sed quid pro eo anno aliquando ante sit ordinatum ab eodem vivente; nec enim incredibile est quod tabellæ Paschales, uti nunc ad multos annos consequenter notatae inveniuntur in antiquissimis mss. Latinis, sic etiam in Ecclesia Alexandrina pro pluribus annis haberentur digestæ. Has igitur statim post Nicænum concilium, a quo quæstio de Pascha discessa fuerat, renovandas curaverit Athanasius; et rursum iterum ante mortem, dum pacatior Ecclesiæ Alexandrinæ status otium ejusmodi curis idoneum suggerebat. Hieronymi *Chronicon* scriptum ab eo admodum juvenerit, ut alibi saepe in digerendis per annos rebus, ita hic etiam si erraverit, sicut postea erravit Theophanes, ex eo quod totos 46 annos poneret inter annos ordinatiois et mortis, non valde nobis curandum est, nec ulla tenus tolerandum ut propterea consules commutentur.

B De die minus videtur ambigendum, quin omnino fuerit 2 Maii: in hoc enim omnes omni modo conveniunt fasti Ægyptii, Græci, Latinique. Ægyptii quidem; nam in eo Martyrologio quod Romæ apud Maronitas servatur, nobisque Latinum fecit Gratia Simonius, ad 2 Maii notatur « Memoria S. Athanasii Magni, » cum hac seu oratione seu antiphona, « Fuiisti columna verae doctrinæ et Ecclesiæ, divina confessione, o pontifex Athanasi, quia prædicasti Filium Patri esse consubstantialem, et confudisti Arium, o sancte Pater, precare Christum Deum ut concedat nobis magnam misericordiam. » In duplo simili *Heortologio Coptico*, Arabice (uti et Romanum illud) scripto, similiter invenitur ad 7 Basches, id est, ad 2 Maii. Ac primum quidem in eo quod apud Abulaibsan Achmed Calcasendum, scriptorem Mahumetanum perinsignem, reperisse se ms. dicit Seldenus, lib. iv, cap. 15, *De synedriis Hebreorum, Festum Asasii*, perperam indubie scriptum, pro Athanasii. Iterum vero apud eundem Seldenum ex simili manuscripto ad calceum Evangeliorum, anno 1268 exaratorum descriptio, Sancti Athanasii: et additur apostoli, pro quo in *Historia patriarchali* melius ponitur cognomento apostolici, quod sane labores ejus pro fide meruerunt. Notandum est autem quod in nullo istorum Arabicorum scriptorum alibi uspiam habeatur nomen S. Athanasii nisi hoc 2 Maii. Exstat tamen in prædicto collegio Maronitico Chaldaicum Kalendarium, a Simone Moysis Maronita Italice transcriptum, ubi ad 18 Januarii memoria S. Athanasii iteratur, quemadmodum et in omnibus mss. Græcis; nisi quod hæc conjungant eidem memoriam S. Cyrilli, ut diximus.

C Denique in *Historia patriarcharum Coptitarum*, usque ad an. 1258 deducta, quam Abrahamus Echellensis Latinam fecit et vulgavit, dicitur quod obiit sanctus patriarcha, septima Bescinas, die Jovis. Diem mensis, ex communibus, uti vidimus, Kalendaris auctor accepit; feriam ex suo calculo,

nimum quem sepe exorbitante, addidit: nam cum A volens integros 46 annos episcopatus numerare, posset anum æræ Alexandrinae 364, qui nobis esset 367 bissextulis, notatus litteris Dominicalibus A G, secundus Maii fuisse dies Mercurii; dies autem Jovis non fuit nisi anno 373. Ipso autem quo obiisse Sanctum diximus anno dies 2 Maii concurrebat cum Feria 2 hebdomadæ. Sed fortasse non ita constans Ægyptii Kalendarii ratio est, ut hujus menses eodem semper modo concurrant cum Latinis mensibus, quod aliis examinandum relinquo; unum moneo, ne quem decipiat Athanasii episcopi Alexandrini nomen, alicubi fortassis inveniendum 16 aut 17 Septembribus, qui respondent 20 et 21 Ægyptii Thoth: hic enim juxta prædictam Historiam est alius plus quam centum annis posterior, sicut supra diximus, et tanquam hereticus notatur in S. Nicophori Chronologia.

Graci in gemino cultus die converuntur: et quidem pro 18 Januarii allegat Baronius in Notis ad Martyrologium Emmanuelis imperatoris constitutionem; quando etiam in Menœis inveniuntur odæ, ab iis quæ 2 Maii præscribuntur diversæ, sub acrostico tali:

'Αθανάσιος εὐχος ὁρθοδοξίας Ἐψ.

Decus Athanasius orthodoxia fuit.

Sintne eæ odæ S. Germani patriarchæ Constantiopolitani opus, cujus alia sunt *Sticharia*, etiam 2 Maii recurrentia, non est facile definire: quæ ipso 2 Maii præscribuntur nulli acrosticho illigantur, atque adeo vetustiores videntur iis quæ in Januario residantur; ut vetosimile sit prius festum in Constantiopolitana Ecclesia serius fuisse receptum, quando scilicet communior cœpit esse acrostichorum usus ad odas ejusmodi componendas.

Inter Latinos, qui S. Athanasii nomen sacris fastis ad 2 Maii inscrysere, primum locum sibi vindicat Beda; non suppositius ille, quem solum notit videtur Baronius; sed genuinus, qualem ante annum II Martii dedimus, cum his verbis, « iv Nonas Maii, sancti Patris nostri Athanasii Alexandrini episcopi; » quod Rabanus transcripsit. Florus adidit « orthodoxi, qui pro Christi fide multa perpessus est. » Plura, et fere ex Rustico sumpta, subiungunt Ado et Notkerus. Medius inter horum prolixitatem et brevitatem Bede incedit Usuardus, cuius phrasim in hodierno Romano Martyrologio modice auctam expolita inque habemus, postquam Pius V annue de eo agendum officium sub ritu duplicitis ordinavit: quod antea sub ritu simplicis agendum quis primus decreverit haud ita liquet. Gavantus in rubricas Breviarii sect. 7, cap. 7, sic invenissem ait in Breviario anni 1550: sed multo ante cardinalis Quignonius, in suo per Paulum III approbatu Breviario, officium de Athanasio recitandum proposuit, et nomen inscriptum Kalendariis reperitur. Breviarium quoque Capuanum anni 1499 officium simplex cum tribus propriis lectionibus habet, ut in hoc Sancto colendo Romana Ecclesia omnino vi-

A deatur ab aliis in Italia Ecclesiis exemplum accipisse quod imitaretur.

Vitæ scriptores, tam Græci quam Latini, suæ multi: sed, si Gregorium Nazianzenum exicias et ætate proximos ecclesiasticæ historiæ scriptores, sæpe in hoc commentario citatos, nein aliquid edit quod huic operi inseri mereatur. Inter opera existat duplex Græca, altera auctoris anonymi, quam nova Latinitate donaveramus, priusquam ejus vitia haberemus comperta; altera solo fere stylo politiori differens a priori, editaque sub nomine Metaphrastis: tertiam in *Bibliotheca* describit Photius, aliquanto contractiorem prioribus; et omnes iidem laborant defectibus, quos etiam me tacente curiosus lector facile per se cognoscet, postquam hunc commentarium legerit.

Præcipua sunt, quod ad Alexandrum et Athanasiū datas dicant Constantini Magui litteras pro Ario, quæ fuerunt Alexandro et Ario communiter scriptæ, absque ulla Athanasii mentione. Secundo quod Arsenium, de cuius cæle accusatus fuit Athanasius, et quem hic plures episcopum nominat, Vitæ istæ faciant lectorem Alexandrinum, metu committerarum ob pudendum aliquod facinus poenarum ab Athanasio profugum. Tertio quod pro conciliabulo Antiocheno, contra Athanasium ex mandato Constantii coacto, inducant secundum quoddam conciliabulum Tyrium; de quo ea narrant omnia quæ sub Constantio Tyri acta sunt. Quarto quod narrant Athanasium istuc damnatum, sex annis latuisse in fovea, priusquam in Europam transiret ad Julium et Constantem; cum tamen Romam adierit Sanctus interim dum contra se conspirarent adversarii; atque illuc redierit eodem anno, ope invictus adversus Gregorium suæ sedis invasorem et iniqua Arianorum judicia: et deinceps mansit in Occidente. Quinto quod post conciliabulum Mediolanense iterum ad sexennium concludant Athanasium cum virgine sacra, quando eum constat in eremo apud monachos delituisse.

Latina legendaria antiqua in pergameno, referentia S. Athanasii Vitam, habemus quædam, plura vidimus; quin et transcribi fecimus aliqua, primum ex ms. Ultrajectino S. Salvatoris, deinde ex codice 145 Cassinensis bibliothecæ Longobardicis litteris exarato. Sunt autem omnia fere ex Rustico collecta ac sæpe iidem plane verbis atque pro rerum ab Athanasio gestarum et toleratarum amplitudine nimis profecto arcta. Recentioris autem compositionis est primum, quam ut considerari mereatur. Cassinense in tres lectiones sic dividebatur, ut tota Vita simul legi ad secundum nocturnum posset; neque ultra prædictum cœnobium extendisse se usus illarum lectionum videtur, certe non transiisse Alpes, ad nobilissima alias Benedictinæ professionis cœnobia. Ergo Adelbertus, prior cœnobii SS. Udalrici et Afræ, Augustæ Vindelicorum in Suevia, primum se creditit « Vitam S. Athanasii Alexandrini episcopi, fidei defensoris, qui symbolum Quicunque

vuli salvus esse composit, » singulari opusculo colligendam ex diversis antiquis historiis suscepisse, hoc inter alia præstat, « Anno exacto, cum operam dedisse ordinandi et scribendi ad vigilias matutinales in festis sanctorum legendas, tomum libri confessorum respiciens, et S. Athanasii Vitam inter alias non reperiens adnotatam, repepte obstupui; et suspirando coepi mirari, et intra me protestari, quod vir tantus, toti orbi notus, tanta pro fide catholicæ passus, in partibus nostris de Actibus suis saltem libellum manualem non haberet specialem. Nil ergo moratus, historias, Ecclesiasticam videlicet Eusebii Cœsareensis, et Tripartitam Theodoreti, Sozomeni et Socratis, Græcorum disertissimorum, ac librum illustrium virorum, nec non librum chronicalem pertractans » (hi duo quinam sint nec divinare habet, nec vacat operosius indagare) « et capita in distinctionibus librorum diligenter examinans, legi in quodam capitulo de Rusino, qui vitam illius suo nobilitavit eloquio: reperi etiam abunde in eisdem libris ad desiderium meum. » Narrat deinde, quomodo expleto legendarum volumine, desideratum opusculum de S. Athanasio scribere exorsus varias difficultates in eo recte ordinando objectas superaverit, atque concludit: « Si qua ergo in hoc opusculo reprehendenda reperiuntur, monsinitiae meæ aut ignavieæ reputentur, sed illorum qui antiquitus illa scripserunt: quia in nullo verba ipsorum permutavi, nisi quod locorum et civitatum nomina, non bene cognita, aliquo additamento explanavi: »

Quandonam Adelbertus iste vixerit, mihi non constat; nec puto scient dicere Udalriciani monachi, quoru[m] cœnobium totum conflagrasse anno 1333 scribit Bernardus Hertfelder, in brevi ipsius loci *Chronico*, luculenter descriptam SS. Udalrici et Afræ basilicam, ante hos 60 annos ibidem prior. Istio autem incendio etiam prædictum de S. Athanasio opusculum, fortassis haud diu ante conscripsum, periisse hoc verosimili indicio credo, quod anno 1660 bibliothecam celeberrimi monasterii et miss. codices omnes diligenter scrutatus (erant autem in iis aliqui ab annis circiter trecentis scripti) nihil tale invenerim. Sed quod in loco suo natali non inveniebatur, invenerat ante dictus Gamanius noster in Blaburensi prope Ulmam ordinis Benedictini abbatia, insertum parti i. *Passionalis*, ibidem a Fr. Bartholomæo Kraft circa annum 1480 exarati. Idem Gamanius suum Blaburensis ms. egraphum curiose contulerat anno 1649, cum alio vetustiori quam prius *Passionali*, vicini Wiblingensis monasterii; unde conjectura nostra de Adelberto priore, quod saeculo XIII vixerit, utcumque confirmatur. Incipit ille ab enumeratione sex omnino civitatum, quæ idem Alexandriæ nomen antiquitus tulerunt; ac deinde opus coepit pluribus interstinguit titulis, in propositum argumentum sic ingrediens: « Regnante Constantino imperatore, egregii confessores et catholicæ fidei fideles defen-

A sores, Alexander apud Alexandriam, Maximus Hierosolymis, Alexander æque Constantinopoli sacerdotio, fungebantur. » Minus operose, et contextu absque titulorum interpositione et absque preloquii ulla continuato, eamdem rem videtur egisse, nescio an Adelberti exemplo, aliis in S. Maximini prope Treviros abbatia, unde similem collectionem habemus tali principio: « Cum apud Alexandriam post Achillam, qui Petro episcopo et martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset, » etc., verbis pene Rusini, ac deinde aliis aliorum. Eodem fere stylo et initio habemus ipsam Athanasii Vitam, in præclaro grandium sex tomorum *Passionali*, quod ecclesiae S. Mariæ de Valcellis aliquando fuit, et primo tomo excepto venditum clar. v. Balthasar Moreto, ne ad usum typographiæ laceraretur, ab eodem redemimus; ac deinde Vitam illam contulimus cum codice 696 reginæ Sueciae in quo ipsa aliquanto contractior habebatur; multo etiam magis contracta in *Passionali* Bodecensi, unde sua manu eamdem nobis descripsit prælaudatus Gamansius, in duos quasi libros divisam.

Sed hæc omnia, et si quæ alia, ut nomine auctoris carent, ita non merentur operosius distinguiri: laudandus vero nominatim est Joannes Aretinus, Romanæ Ecclesiae subdiaconus, qui sub Eugenio papa IV, circa ann. 1440, ex auctorum Græcorum fontibus, Eusebio præsertim, Socrate, Theodoro atque Sozomeno, neconon ex Vita sub nomine Metaphrastis inventa, prolixam satis contexuit historiam, dictoque pontifici dedicavit, ut innumeratas persecutions eatenus injuste perpresso, inter quas suæ illi æque ac S. Athanasio non defuerint consolationes. Nam sicut hic multa interim pro Dei Ecclesia se perfecisse gavisus, tandem suæ proprie Alexandriniæ pacem redditam vidit: sic et illi gratulatur Joannes inveteratum Græcorum atque Armenorum schisma perduxisse ad unionem, infinitis pene impensis ac summis laboribus, reu[m] multis decessorum tentatam, perfectam nemini. Nullam hic mentionem facit Jacobitarum, qui missi altero post prædictam unionem anno et 41 istius seculi, nullam etiam legatorum, qui anno mox sequenti venerunt a Prestianae; ut scriptæ dedicationis tempus nullatenus possit in dubium revocari.

Vitam banc Aloysius Liponannus vulgavit tomo III *De Vitis sanctorum*; nos autem anno 1660 eamdem, sed absque auctoris nomine, manuscriptam invenimus Senis in armario quodam bibliothecæ Pontificiæ, olim Pii II cura juxta cathedralem ecclesiam ornatae instructæque, nunc autem fere vacue; eique adjunctam reperimus epistolam Justiniani imperatoris ad Menam patriarcham, quæ quinto concilio celebrando dedit occasionem, cuius contextum Græcum proflitebatur se habuisse interpres (idem hand dubie qui Vitæ collector) a Theodoro Feltrensi episcopo. Qualem cum in toto Feretranorum episcoporum Catalogo nullum repriamus: vide num hic non possit internoni inter-

Joannem de Arimine, cuius pro anno 1424 extat memoria, servata in calice tunc per ipsum oblato; et Franciscum Angelum de Claravallibus, anno 1444 ad cathedram illam admotum. Circa eundem annum composita est Venetiis quædam ejusdem sancti Vita, ad usum monialium Sanctæ Crucis, ad quas recens fuerat corpus translatum: quæ Vita cum non satis certa cultaque videretur, Hermolaus Barbarus episcopus Veronensis cliam ex Eusebii scriptis compilavit. De utraque infra plura dicentur.

Exstat etiam alia Actorum S. Athanasii collectio, ex predicto Aloysio Lipomanno, post ipsius Sancti Opera; estque veluti catena ex Socrate, Theodoreto, atque Sozomeno: cui ibidem subjungitur « Oratio de vita, certaminibus, et laudibus Sancti, a viro quodam docto ante multos annos conscripta: » quod hic sufficit indicasse, ut tandem finiam cum Nazianzeno, Sanctum sie alloquente: « Ast tu, o sacrum et charum caput... benignus de cœlo nos respicias, populumque hunc regas, perfectum perfice Trinitatis cultorem, quæ in Patre, Filio, et Spiritu sancto intelligitur et adoratur; meque, siquidem in pace agere liceat, manu teneas, simul gregem pascens; sin autem vivendum est in bello, abducas hinc sive assumas, tecumque et cum tui similibus colloces, tametsi grande est quod petitur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen. » Quibus verbis et ipse suam de maximis Athanasii meritis fiduciam explicat, et exemplo præit ipsum invocandi, etiam in his quæ Ecclesiam nunc turbant variarum novarumque opinionum tempestatibus: quas veluti in speculo proponere videtur noster Ludovicus Maimbourg, duobus tomis Gallice editis et *Historia Arianismi* appellatis, ubi S. Athanasius præcipuas ubique partes agit.

Quæ autem quantæque virtutes ejus in tam varia fortuna et jactatione extiterint, si quis velit ex suis met scriptis collectum videre, habet ultimum ibrum Vitæ Gallicæ, in principio laudatæ, cuius summariam synopsim per capitum titulos hic lubet proponere.

LIBER XIII.

- Cap. I. De fide S. Athanasii, fundamento constantie ejus.**
- II. De soliditate et eminencia scientiae ejus, Scripturis et traditioni innixa.**
- III. De spe ipsius et fiducia in Deum.**
- IV. De charitate ejus erga Deum.**
- V. De amore ejus erga Ecclesiam in genere, et specialiter erga Alexandrinam.**
- VI. De prudentia et justitia S. Athanasii.**
- VII. De fortitudine et magnanimitate ejusdem.**
- VIII. De frequenti ejus recessu et sua, præsillanimitatis haudquam accusanda.**
- IX. De patientia ejus, quantique in regimine animarum fecerit exercitium hujus virtutis.**
- X. De ejus temperantia, vita austerritate et perfectissima continentia.**
- XI. De humilitate et mansuetudine S. Athanasii.**
- XII. Quid senserit de statu episcopali, et quibus regulis ingressum ad eundem præmunierit scribens ad Dracontium.**

A **XIII. Quantum solitudinem et solitarios semper amerit.**
XIV. Qualem de sacris virginibus curam gesserit, regulas eis opportunas prescribens.
XV. Quanti fecerit Psalmos Davidicos, psalmodiæ ecclesiasticae estimator præcipuus.

De corpore S. Athanasii Constantinopoli, Venetas translato et ejus ibidem cultu.

Quæ de corpore S. Athanasii, Alexandria Constantinopolim translato, diximus supra per conjecturam duntaxat, certitudinem accipiunt ex certitudine ædificatae ibidem ei ecclesiæ et post securæ translationis Venetas. Hoc illuc in ædem S. Zachariæ delatum dum dicunt Baronius et Ughellus, erraverunt sine dubio in nominanda ecclesia: quia ibi nulla est S. Athanasii memoria: corpus vero predictum adhuc hodie servatur in monasterio, ad quod delatum initio fuit, Sanctæ Crucis de Judaica, earum insularum una, quæ Veneticam urheim quædam veluti concatenatione præcinctum, ex ea parte qua S. Marci basilica et forum mare respiciunt. Distinctiorem de præsenti corporis statu factaque olim translatione notitiam requirenti mihi, R. P. Aloysius Gonzaga, professæ domus nostræ Venetiis præpositus, cum per se nequiret servire, ad urgentiora officii sui negotia evocatus in agrum Patavinum, curavit ut unus e suis responderet, vir sano accuratissimus, ut ex sequenti ejus scripto, in publici testimonii formam digesto appareat.

« In nomine Domini. Amen. Aloysius Carniolus, Bononiensis, Societatis Jesu professus, annorum 59, accessi die 15 Septembris anno 1676 ad ecclesiam monialium Sanctæ Crucis, ordinis S. Benedicti, positam Venetiis in Judaica: et vidi super altare, situm in medio ecclesiæ, arcam ingentem, ligneam, conopæo serico Damasco, aureis finibris terminato, opertam, affabre sculptam, ac totam inauratam: ubi aijunt asservari corpus S. Athanasii, episcopi Alexandrini, qui fuit auctor symboli, *Quicunque*, nam ita denominatur. Amoto conopæo, sublata est pars versatilis anterior prædictæ arcæ, ac per nitidissimas ingentes crystallos, admota etiam per me qui condescenderam altare una ex candelis, de more quoties patescit arca accensis; vidi sanctum corpus supinum, veste sacrificiali pretiosissima indutum: per cuius vestes et amplas ex arte rimas, vidi brachium alterum et femur, manum etiam utramque ac digitos gemmatis annulis ornatos. Pedes habet calceatos: capitis autem loco, quod pridem Romanum delatum aiunt, involucrum est quoddam ex subtilissima byssô, serico phrygiato distinctum, cui mitra est imposita. Parieti ecclesiæ dextero affixa est prægrandis tabula, non ineleganter depicta, in eijus altera parte exprimuntur gesta S. Athanasii celebriora, ea præsertim quæ in Rominio Breviario ad 2 diem Maii notantur; in altera parte series et historia translationis ad urbem Venetam atque ad hanc ædem. Ex eodem pariete videre est pendentia anathemata plura votiva ex argento, talbellasque lignæas depictas, in fidem ac memoriam

D **indutum: per cuius vestes et amplas ex arte rimas, vidi brachium alterum et femur, manum etiam utramque ac digitos gemmatis annulis ornatos. Pedes habet calceatos: capitis autem loco, quod pridem Romanum delatum aiunt, involucrum est quoddam ex subtilissima byssô, serico phrygiato distinctum, cui mitra est imposita. Parieti ecclesiæ dextero affixa est prægrandis tabula, non ineleganter depicta, in eijus altera parte exprimuntur gesta S. Athanasii celebriora, ea præsertim quæ in Rominio Breviario ad 2 diem Maii notantur; in altera parte series et historia translationis ad urbem Venetam atque ad hanc ædem. Ex eodem pariete videre est pendentia anathemata plura votiva ex argento, talbellasque lignæas depictas, in fidem ac memoriam**

sanitatum ac beneficiorum acceptorum malorum- que depulsorum per S. Athanasium.

¶ Præterea in Kalendario Veneto, sive Ordine recitandi divini officii, quotannis imprimi solito, ubi notatur nomen S. Athanasii, semper additum legitur, Ejus corpus in ecclesia monasterii Sanctæ Crucis in Judaica. In libro quoque Venetii impresso, cuius titulus *Chronologia Veneta*, diserte asseritur, in Judaica penes ecclesiam Sanctæ Crucis jacere corpus S. Athanasii patriarchæ Alexandrini. Tandem monachi Græci, qui Venetiis colunt ecclesiam S. Georgii Græcorum, singulis annis stata die accedunt ecclesiam Sanctæ Crucis in Judaica, ut in ea devenerentur corpus S. Athanasii, suamque coram ipso psalmodiam peragunt ritu solemnii. In templo S. Laurentii servatur adhuc, et quidem ab aliquot saeculis, digitus e sancto corpore revulsus: apud moniales vero S. Zachariæ Venetiis nusquam est S. Athanasius: non ejus corpus, non pars corporis, non reliquia ulla; non monumentum, non tabula privata aut publica; non rumor sive fama de hoc aliqua, neque apud ipsas moniales. Et hæc post exactissimam inquisitionem, atque adeo ut certo certiora attestor.

¶ His ita inspectis reverendissima cœnobii illius abbatissa, D. Cæcilia Cesara, exorante nobili senatore D. Livio Sanudo, obtulit mihi librum, apud se solitum asservari, cum hoc titulo Italice scripto, *Liber in quo de Vita et translatione gloriæ S. Athanasii*. Est codex in quarto, ut aiunt, ad crassitudinem pollicis humani consueti compactus ex crassissima charta, ligneis tabellis armatus, fibulisque coriaceis occlusus: in quo post narratam cursim Italico, sed inconditissimo sermone Vitam S. Athanasii, occurrit hic titulus: *Incipit translatio gloriæ S. Athanasii patriarchæ Alexandrini*: quam fideliter in linguam Latinam deinde transtuli et translatam una cum hisce mitto. Meminit idem liber anni 1600, quo ex priori arca corpus S. Athanasii repositum fuit decentius in elegantiore, quæ hodie visitur, arcum; nec sine pompa populiæ affluxu restitutum solemnii ritu in eundem locum die 1 Maii. Anno autem 1633, jubente cardinali Cornelio, patriarcha Veneto, ad ornamentum atque tutelam apposita eidem crystallus est.

¶ Atque hæc una cum prædicta translationis historia excerpti ex libro ns. prædicto: quem cum redderem abbatissæ, ab eadem ostensus mihi est alter liber, pars magnitudinis et formæ, rubro corio contextus, item manuscriptus; in quo eadem prorsus continentur quæ in altero, ast sermone Latino, cum hac præliminari epistola. ¶ Hermolaus Dei patientia episcopus Veronensis ad venerabiles sanctimoniales Sanctæ Crucis de Judaica. ¶ Petiisti a me, sorores ac aliae in Christo dilectissimæ, ut Athanasii sanctissimi viri Vitam, quam constat olim ab Eusebio Græco sermone conscriptam, vobis in Latinam linguam traducere; ut vir ille, singularis excellentiæ atque vir-

A *tutis, Latinis quoque litteris decantaretur; et quales fuerint ejus mores ac disciplina, qualisque pro Christi fide concertatio animique constantia, vere fideliterque dignosceretis; cum existimetis veterem illam de eo viro pervulgatam historiam, quæ ob vestram in eum devotionem quotidie in vestris versatur manibus, haudquaquam fidelem esse, nec ejusmodi, ut ejus oratio viri illius gratiati ac præstantiæ possit ulla in parte respondere; judicetisque eam in multis apocrypham esse, nec ubique veritatem continere: eamque per reverendum Patrem meum virumque devotissimum Bartholomæum, S. Nicolai in Littore abbatem, ad me misistis, ut non vestro magis quam meo quoque judicio aut comprobaretur aut refelleretur.*

B *Verum etsi ego non sim ejusmodi qui existimem me posse, aut orationis elegantia aut conversio- nis dignitate, vestræ de me exspectationi respondere; et potissimum cum omnem illam pene litterarum Græcarum cognitionem, quam ab adolescentia mea imbiberam, hæc pastoralis meæ adjuncta dignitati cura aut præoccupasse videatur, aut ad alios utiliores ac sanctiores usus di- vertisse; tum etiam quia nulla exstat apud nos Græca historia, in qua contemplari viri illius vi- tam possemus: turpe tamen judicavi id vobis a me negari, quod intelligebam vos zelo quodam virtutis ac mira in eum virum veneratione et charitate depositare: maluique imprudens forte cæteris videri, quam vobis defuisse, ac tam honestæ petitioni et cupiditatì vestræ aliquid de officio meo subtraxisse: et præsentim cum certum esset, pristinam, quam ad me misistis de viro eo historiam, plerisque in locis, præsentim cum ad finem devergitur, prorsus a veritate de- flectere.*

C *Feci igitur, ut a me petistis; non ea forte di- gnitate aut elegantia, quam videmini a me desi- derare, aut quæ tanti viri gloriæ conveniret, quem constat elegantissimum fuisse; sed ea, quam mihi pro sua benignitate ineffabilis ac im- mensa Spiritus gratia conspiravit. Unum certi- simum est, me veritatem de eo viro conscripsisse,*

D *Eusebium potissimum secutum, quem fidelissi- mun scriptorem nostra semper Ecclesia comproba- vit. Adjunxi præterea quo pacto sanctissimum illius corpus ad nos translatum est, ne in memoria tantæ rei aliquo ætatis casu interiret; sed potius semi- per perstaret, et æternis litterarum monumentis futuræ ætati commendaretur; intelligerentque posteri, quantum benignitatis suæ immortalis Deus præstiterit huic civitati nostræ. Non enim factum esse id sine singulari illius Divinitatis beneficio et munere semper existimavi, ut tam pretiosum monile, ex mediis illius prope civitatis flammis ac ruinis ereptum, ad eam civitatem de- duceretur, eni semper gloriæ fuit sanctorum corpora magnopere venerari; et hæ mulieres id*

« possiderent, quæ religione et sanctitate in eadem civitate praestarent, et quæ semper cultrices exsisterint ejus viri et continentiae et integritatis. »

« In calce ejusdem libri exstat officium quoddam de S. Athanasio, per devotum sacerdotem et doctorem dominum Aegidium de Sarzana secundum ritum monasticum : cuius primus hymnus ad Vesperas incipit :

Ecce defensor fidei supernæ.

In progressu autem hæc strophæ leguntur, præter alias :

Voxque thesauru Veneti reperto

Corporis sancti, civitas beata,

Atque donati jubilate læti

Munere tanto.

Vos quoque, o matres Crucis in Judaica,

Cantica et laudes resonent frequentes :

Atque Patris corpus honore digno

Semper habete.

In tertio nocturno hujus officii, post Evangelium, ponuntur lectiones de homilia Hermolai Barbari, episcopi Veronensis, et incipiunt: *Vidisis, sorores in Christo dilectissimæ*: unde constat et prologum et totam historiam Latinam, in hoc libro contentam, esse Hermolai Barbari. »

Hactenus Aloysius Carnolius, jamjam Venetii migraturus; pro reliquo tamen, si quod restaret opere, relinquentis ibidem R. P. Danielem Simonetti, ad cœptum ab illo obsequia prosequenda partissimum. Tam prompta igitur voluntate usurus, cum suspicaret ex Latina Hermolai historia sumplum esse contextum Italicum, qui libro priori conlineabatur, ac proinde eam fore operi nostro magis idoneam, in quo profitemur singula monumenta dare primigenia auctorum phrasi, petii et obtinui, ut ex Latino quoque libro describeretur historia translationis et miraculorum: nam quæ de Vita ex Eusebio collegisse prositebatur Hermolaus non erant usum habitura, rem totam accuratius deductam habentibus. Verum ut legi, quæ transcripta erant, et cum historia a Carnolio traducta contuli, cognovi illam, quamvis Italice scriptam, antiquorem tamen esse, multoque accuratiorem compositione Hermolai, qui eloquentiam impendens sermonibus, inter translationis auctores ultro citroque habitis, prout haberi potuisse videbantur, explicandis adornansque, rem ipsam strictius retulerit, multisque nobilibus circumstantiis immixuerit; miracula autem prorsus omiserit. Quare eo seposito prætuli versionem Carnolii, strictiorem verbis, rebus uberiorem, tanquam historia ex fide publicorum Actorum, ipso

(a) In hac oratione adornanda dimidiam fere scriptoris suæ partem insumit Hermolaus, utpote in recenti clade: capta enim erat urbs præcedenti anno die 19 Maii.

(b) Trigona namque Constantinopolis est, cuius unum latus secundum Bosphorum porrectum, terminatur regione urbis duodecima, quæ hic designatur, de qua infra pluribus.

(c) In Italica plerisque præponitur titulus Mes-

A quo res gesta est anno 1454, scribi Italice cœpta: cum Hermolaus ad Veronensem cathedralm promotus anno præcedenti, usque ad 1471 vitam in eumunere propagarit, adeoque pluribus annis post rem gestam et scriptam suum opusculum compo-suisse potuerit

Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus, ex veteri ms. Italico, interprete Aloysio Carnolio S. J.

« Sub annum millesimum quadringentesimum quinquagesimum quartum, mense Decembri, Constantinopolim cum sua nave appulit D. Dominicus Zotatelli: quod cum metropolita quidam sive Gracius episcopus intellexisset, qui tum Constantinopoli morabatur, pridem cupidus videndi aliquem hominem Catholicum, accessit ad navem: in eamque gratiōe ac reverenter, ut p̄ erat, receptus, cœpit cum navis patrono agere de variis sanctis catholice fidei persecutionibus, quas inter numerabat abscissionem nobilissimi unius membra, urbis scilicet Constantinopolitanæ (a). Id vero cum maximum esse damnum affirmaret navarchus, multaque invicem lamentarentur de facto ibidem exterminio, quo tot ecclesiæ erant destructæ, dissipatae res sacrae, sanctorum corpora atque reliquiae exposite ludibrio; navarchus, tanquam verus catholicus multumque desiderans aliquam insignem reliquiam subducere manibus Turcicorum illorum canum, dixit episcopo : « Utinam, Pater, auxilio vestro aliquam ejusmodi reliquiam obtinere possem, et Venetas deferre, isthic cum honore debito habendam, atque colendam, neque amplius concilcandam peccibus infidelium istorum canum ! Certe nihil ea re gratias mihi facere posses. »

« Ad hæc metropolita, considerans pium navarchi desiderium, contemptumque quotidianum sacerorum corporum in loco, ac zelo religioso motus, dixit ei : « Si tibi suppetit ad eam rem animus, monstrabo ego insignem unam et valde pretiosam. » Cum autem receperisset navarchus cuncta se, quæ suggesteret, fidenter exsecuturum; « Wade, inquit episcopus, ad extremum procurantis in mare telluris angulum (b), ibi in tali platea (et hanc nominabat) invenies capellam operata plumbō; et in ea

D corpus (c) S. Athanasii patriarchæ Alexandrini, qui fecit tertium Ecclesiæ catholice Symbolum (d). « quod si potueris inde auferre, habebis certe reliquiam pulcherrimam: ego autem constitui cito ab hac regione discedere; nec enim ultra sustineo vivere tantas iniquitates. » Talibus ejus dictis fidem adhibens navarchus, accersivit (e) naupegum suum,

sic, id est Dominus.

(d) S. Athanasii *Symbolum tertium* dicitur, eum respectu ad priora duo *apostolicum*, quo vulgo utimur; et *Nicænum*, quod in missarum solemnibus decantatur.

(e) Iterum hic Hermolaus inducit navarchum oratione prolixa nos hortantem ad opus; et eum qui se obtulit, fabrum lignarium appellat; recte, si nauticum intelligas, Venetus murangon.

sermonis Graeci peritum et regionum urbis; qui A promptissimo animo sese obtulit ad opus, dicens navarcho: « Rem mihi credite, et ego promitto quod ipsum sanctum corpus salvum tibi ad navim deferam. »

Cumque deliberasset negotium aggredi die aliquo turbido ac pluvio, crastinus mox talem ei se præbuit, ex quo divina voluntas evidentius patuit. Videlicet ergo naupegus consilium suum a Deo dirigi, cœlumque ex voto suo dispositum, nautica sese veste longa induit, et saecum (a) suiposit, atque ad designatam sibi capellam accessit, ubi benedictum istud corpus in grandi lignea capsâ reperit, in cuius operculo ab intus depicta erat figura expressumque nomen S. Athanasii: videbaturque ipsa capsâ per capellam raptata fuisse a Turcicis canibus, erat enim aperta maleque composita. Tunc naupegus (b) acceptum corpus gloriosum immisit in sacrum quem serebat, sed minus quam ipsum erat longum, ideoque necesse habuit complicare ejus tibias (c): itaque meliori ut potuit modo compositum ad hoc ut ipsum auferre posset, sub veste sua abdidit.

Prodiens autem foras, in ipsa via haud longe capella prædicta vidi eminus contra se venientes sex Turcas: a quibus sibi metuens ingressus est Graecanicam quamdam maceriam (d), alicujus olim ut videbatur vineæ, tanquam necessitatis naturalis causa: ibidemque sanctum corpus abscondit, ut potuit, infra vepres, in loco vilissimo, ut videri non posset: et mox in viam rediit, ne quam suspicione Turcis ingereret, simulabatque coeptum se iter prosequi. Interrogaverunt autem eum illi, quo iret et quis esset. Ipso autem respondentे hominem se esse nauticum, atque ad navem redire; evates porro via sua liberum quoque ipsum transire permiserrunt, nihil ultra quærentes, ut voluntas Dei serebat. Eos ergo procul transgressos videns naupegus extraque conspectum, regressus est ad tollendum sanctum corpus; quo sublato vehementissimus imber descendit e cœlo, tam opportune, ut non intermitteretur donec ad navem veniret inobservatus atque securus; non absque insigni Dei favore; neque enim crediderat naupegus futurum ut citra periculum grande tam longam viam emetiretur: quo autem evidentius appareret miraculum, inox ut in navem illatum est sacram corpus. serenatum subito cœlum fuit.

(a) Linæa in genere verit Hermolaus.

(b) Idem describit prævium naupegi hortorem, ad conspectum sacri corporis in terram procidentis ac tremebundi, donec divinitus confirmaretur.

(c) Idem has tam notabiles circumstantias prætermittit, ex quarum una discimus non tantum incorruptum, sed etiam membris omnibus flexile fuisse corpus sanctum. Cetera quæ deinceps ille transitit plurima adnotare prætermitto: ad finem enim ei exhibe præcipitatur narratio, quæ vix dum nobis bene cepta.

(d) Italice un certo terzen Greco.

Tum desiderapiem inesaurum devote ac reverenter suscipiens navarchus (e), vovit sese illius portaturum Venetas, oblaturumque venerabilibus dominabus Sanctæ Crucis in Judaica. Deinde mandavit gubernatori abducere navim ab eo in quo stabat loco, ad alium magis securum: ad Columnas (f) dictum, ubi solent naves armari: ipse vero abiit terra ad negotia sua. Gubernator autem ad alium quam qui præscriptus erat locum navem applicuit. Noctu ergo cum revertisset navarchus, locumque considerasset attentius, utpote quem præcipua cura spectabat; minime securam esse stationem vidit, neque navim ibi esse ubi jusserset intellectus. Quo cognito dixit navarchus gubernator: Domine patronne, nihil formides: profunda hic enim aqua est plus quam novem passus.

Acquievit ejus verbis navarchus: ipsa autem nocte gravis tempestas exorta est, judicabaturque necessarium esse ut pluribus anchoris firmaretur navis, prout navarchi jussu factum est. Sed nihil damni tempestas attulit, per Dei gratiam et gloriæ Iulii Sancti, cuius hic primum effusit miraculum. Nam cum tempestas noctu exorta, mane cessasset, navis stetit prorsus immobilis. Quod admirans navarchus, « Quid hoc, inquit, est rei? An forte spuma intra navem est (g)? » Currentes et inspicientes navim nautæ renuntiarunt nullam ibi spuman esse. Tum jacta bolide placuit explorare fundum, et inventa est navis supra terram stare. Tam enim vero tam ipse quam cæteri omnes dixerunt. Eia! solis sancti bujus ac gloriæ Athanasii meritis ascribendum est, quod hæc navis, cum omnibus nobis, salva integraque permanerit, ab hoc tam grandi periculo: certo enim certius per eam quæ sustinuimus bac nocte tempestatem, navis adhaerens terræ debuisset dissolvi frangique in partes. Et sane quisquis rem intelliget pulcherrimum miraculum fuisse affirmabit, quod in tam sæva procella danni nihil sit passa navis, quam credere licet ea durante fuisse veluti a terra suspensam, meritis et intercessione S. Athanasii. Etenim ubi malacia rediit, non potuit in altum navis adduci, nisi levata onere, multisque viribus et machinis adhibitis: quod tamen etiam citra dannum est factum.

Cum porro aliquanto adhuc tempore ibidem moram facere deberent, occasionem habuit navarchus interius scribendi Venetas, significandique prædi-

(e) Addit Hermolaus, quod et allato cophino inter sericas vestes illud jussit collocari.

(f) Satis apparet designari locum qui hodie Arsenalē vocatur, et lateris istius quod mare spectat fere tenet umbilicatum: ut proinde videatur navis antea non longe ab ea ripa stetisse, unde proxime ad S. Athanasii templum ascenderetur; incuria autem gubernatoris solum ad eam partem fuisse proiecta, que Larulaca nunc appellatur.

(g) Italice bava: cum autem nequeat aqua, ne dum spuma, navi recepta ipsam immobilem reddere, superstitione alicujus inter nautas observationis suspicio mibi ex hoc loco hascitur.

c's dominabus Sancte Crucis in Judaica, quale A minutioribus circumstantiis tonsor ille interrogatus minuit eis donare vellet, corpus videlicet glorioui S. Athanasii : ipse vero rem totam indicarunt reverendissimo domino patriarchae Mozenico Justiniano (a). Qui ea intellecta dedit operam per mensum Februarium, ut priusquam praedicta navis ad nos appelleret, inveniretur aliquis Constantinopolitanum rerum peritus, a quo haberit certa informatione posset pro exploranda veritate istius sancti corporis. Divulgata autem per urbem fama, reperitus est quidam magister Jacobus, professione tonsor, origine Venetus, qui totis octodecim annis fuerat Constantinopoli commoratus ; ipsiusque sancti corporis optimam se dicebat habere notitiam, eo quod, cum esset familiarissimus calogero ipsius ecclesiae, in quo ipsum servabatur, illud frequenter iuspsisset.

¶ Hunc ergo arcersit patriarcha, et caute coepit examinare, interrogans primo de regione : quam ille respondit, Ixirolaphum (b) nuncupari Graece : ubi est columna altissima, sculpta (c) sicut illa que Romae visitur ; et ex una quidem parte est locus qui nominatur Christus in cruce, ex altera S. Athanasius, totus autem locus dicitur Ixirolaphus. Quæsivit deinde reverendissimus patriarcha quantum ab eo loco distarent foras (d) ; respondit ille, ad duo vel tria passuum millia. Tum patriarcha, ¶ An etiam aliae ibi erant ecclesiae ? — Sex, respondit ille, vel septem, sed ruinose, inter quas etiam ecclesia S. Athanasii : cuius corpus ibidem baberetur in capella cooperata plumbo, intra arcam ligneam et pictam. » Interrogatus an aliquo in honore ipsum corpus ibi esset, respondit, esse apud Catholicos aliquos. Ad alia denique multa de variis

(a) Nemo alias hic intelligi potest, quam primus Venetiæ urbis patriarcha, ut infra dicitur; et ut proprio eum nomine Hermolaus, qui optime norat, appellat, B. Laurentius Justinianus, eum titulum consequens a Nicolao V anno 1451, et vita functus anno 1455, 8 Januarii, ut ex epitaphio constat. Ideoque initio hujus historie, ubi notabatur absolute mensis December anni 1454, posui, «sub annum 1454», a Januario scilicet proximo inchoandum. Neque enim alia eo vivente geri potuerint, quæ proximo Februario, Aprili et Maio gesta esse infra narrantur. Sed quomodo hic Mozenigi nomen additur cognomini Justiniani, non Laurentii ? An ex Mozeniga familia fuit mater Quirina ? ut hujus quoque cognomen cum paterno cognomento usurparit ? an vero gens Justinianea in duos divisa ramos, altero domine addito distinguebatur ? Veneticiæ nobilitatis studiosis considerandum hoc relinquimus : sic enim clare scribitur : « la Signoria reverendiss. de monsignor patriarcha Mozenigo Justinian. »

(b) Recte ac vere Ερμόλοφος, id est Aridus collis. Est autem ultimus et maximus e septem, quibus secundum Bosphori littus spectatur civitas velut vallata. Describit eum accurate Petrus Gillius lib. iv De topographia Constantinopolitana, cap. 7 : libro autem 1, cap. 18, ait, « plus minusve duodecim milia passuum in circuitu complecti, ac plusquam tertiam urbis partem continere ; » sed ea haud dubio laxior acceptio est.

(c) Etiam hujus columnæ, quam Arcadius imperator extruxit, et statua sua desuper collocata or-

B A minutioribus circumstantiis tonsor ille interrogatus respondit, quæ sigillatim hic recensere prætermissio brevitatis studio (e).

¶ Sed revertamur ad navim, quæ Constantinopoli solvens, cum itinere prospero Methonem (f) præterveheleretur, visæ sunt obviam venire duæ naves, quas Venetorum esse rati nautæ, magna cum letitia exspectavere, sperantes aliquid novæ rei ex illis discere de familiaribus suis, ut fieri assolet : apparuit deinde etiam navis tertia : quibus proprius factis cognitum est Catalanorum eas esse naves, quibus nescio qua via innoverat S. Athanasii corpus ea navi vehi, quemadmodum ex post seculis apparuit. Verum disponente sic Deo factum est, ut aliquanto infra navim Venetam appellantem illæ, non potuerint ipsi se applicare tam prope quam volabant, ad hoc ut corpus sanctum eriperent Venetiis, nihil minus quam quod Catalani meditabantur suspicantibus. Cumque sequenti nocte solvisset navis Veneta, iter suum prosecutura, litigium super ea re magnum exstitit inter Catalanos, elapsam e manibus navim Venetam conspicatos, quemadmodum postea Venetiis certo innoverat per ipsosmet Catalanos, qui iis navibus vehebantur, atque appulsi in Catalauniam commorantibus istic mercatoribus Venetis narraverunt quæ contigerant in via circa Venetam navem.

¶ Hæc ergo per Dei gratiam et Sancti sui merita sic liberata in Istriam apponit, ubi navarchus excensionem fecit et Venetas venit : ipsa dein vela fecit versus portum, notabili spatio foris extra focam (g). Ad eam ibi consistentem navarchus rediit, cum duobus nepotibus ac tribus famulis suis in cymba, salvus quidem, sed non sine labore, quia

navit, exactissimam descriptionem habet idem Gillius dicto jam lib. iv, cap. 7. Est autem columnæ scapus, ut idem ait, « sculptus pugnis variis ; et sculptura procedit in modum columnæ, quæ Romæ Trajano sacra est, inter elices binas cochlearē more surgentes. »

(d) Italice pluraliter *dalle piazze* : Quamvis autem singulæ regiones urbis sua haberent foras, et quædam plura, unumque esset nominatus ceteris, Forum autonomastice dictum, alias a Constantino auctore appellatum : appareat tamen certum aliquem locum intelligi, in plura divisum foras, unde determinata posset distantia accipi ; et hunc puto ad ripam Bosphori concipiendum extra urbis mœnia, ubi singulæ nationes suum distinctum forum et consequenter etiam stationem haberent cum suas merces venum exponerent, ut passim in magnis ad mare aut flumina laxiora emporii fieri scimus ; adeo ut proprie hic intelligatur peti, quantum a ripa sive littore distaret S. Athanasii ecclesia, sive locus in quo stabat columna.

(e) Totam hanc inquirendi diligentiam Venetiis adhibitam, et quæ deinceps sequuntur ad sancti corporis veritatem comprobandam, translit. Hermolaus.

(f) Methone Messenice oræ urbs antiqua, in extrema Peloponneso, ubi Archipelagum totum emensæ naves Adriaticum mare versus cursum reflectere incipiunt.

(g) Italice, *verso el porto di fuora della Foca un grand pezzo.* « Locus qui hodie la Fose dicitur, et

ventus vehementior insurrexerat. Dominus autem patriarcha intelligens advenisse navim, auferri ab ea sanctum corpus jussit : sed quia invalescebat ventus, opus fuit mittere onerariam robustiorem (a), et hæc ipsa ubi in mari fuit nonnulli ex naviculariis nauseam pati cœperunt, alii autem turbari propter violentiam tempestatis. Cum autem accesserunt ad navim, viderunt cymbam navarchi abnavigassé cum sancto corpore; ideoque matuo se animantes dicebant: « Eia insequamur cymbulam istam ; ut auxilio ei esse possimus, si quid forte sistrum contingat. » Verum navigabat illa tam quiete, ut supra marinos fluctus, non cymba, sed avis volare videretur; et per Dei gratiam salva citra periculum appulit ; cum oneraria patriarchalis non nisi multo cum labore viam ac portum tenere potuerit. Et tamen cymba illa, præter sacram corpus, sex homines serebat, et varias insuper merces, pondus ipsorum vectorum multum superantes.

Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemnis ad ecclesiam Sanctæ Crucis.

« Detulit autem cymba illa corpus sanctum usque Castellum (b), ubi illud præsentatum est reverendissimæ dominationi D. Mocenigi Justiniani, primi Venetiarum patriarchæ, qui jussit ut secreto deportaretur ad dominas Sanctæ Crucis in Judaica, districte prohibendo ne illi honor aliquis aut reverentia exhiberetur, priusquam certior esset factus ipsum vero esse corpus S. Athanasii, doctoris Ecclesiæ catholicæ, qui fecit pulchrum istud symbolum quod incipit: *Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* Volens ergo de re tota certificari, quamvis jam antea locutus fuisset cum supradicto Mag. Jacobo tonsore, qui saepius visitaverat et inspicerat ipsum sanctum corpus, ut supradictum est; statim tamen atque natus appulit, jussit dominatio sua patriarchalis illum accersiri, simulque naupegum qui gloriosum corpus ex sua capella Constantinopoli abstulerat; enim unus nihil sciret de altero, et naupegum nunquam allocutus fuisset nedium examinasset tonsor prædictus.

« Tum hoc præsente cœpit patriarcha, juxta ea quæ antea ex tonsore audiverat, interrogare naupe-

olim (ut videtur) dicebatur *la Fucca*, tribus milliavibus Italiciis distat ab utroque portu, id est a portu Malemoci, quem intrant maiores naves, et a portu Litoris seu del Lido, quem etiam mediocres intrare solent. Locus vero *Fose* dictus, extendit se ad duo Germanica milliaria quoad latitudinem et longitudinem, in quo aqua est satis profunda et mare nudum, ita ut facile possint projicere anchoras, et ibi sistere naves donec habeant tempus coniordum intrandi et auxilium periti doctoris, qui naves per profundum recurvumque meatum ad portum introdeat, ne ad arenam impingentes prope portum (ut

A) gum, unde corpus illud sustulisset. Qui respondit, E regione et civitate Constantinopolitana. Ex quo vice? inquit patriarcha. Ex eo, respondit naupegus, qui Ixirolaphus dicitur, ubi est columna grandis et pulchra. De qua ecclesia? inquit. De ecclesia S. Athanasii, respondit alter. Ille iterum, De qua capella? De una, retulit alter, quæ plumbo legitur. Interrogatus autem de forma sepulturæ, respondit, capsam fuisse ligneam: sed et de signis unde cognosci distinctius posset requisitus, dixit asoris et deintus pietam esse. Quin et circa ipsas figuræ ibidem depictas examinatus, respondit figuram abintus videri S. Athanasii. Denique ad omnem quæ sibi liebat questionem respondit naupegus ita congrue et conformiter ad ante relata a tonsore, ut dubitari non posset, quin omnia cum veritate consistent; et dominatio sua patriarchalis, cum omnibus super eo negotio constitutis, satisfactum sibi plenissime fateretur; quia autem tonsor antea dixerat, ipsum corpus sanctum habere retro in tergo duas maculas nigras, etiam hoc exploratum fuit, inventæque reipsa maculae illæ sunt. Postremo interrogatus naupegus, num de illo corpore fama esset certa et constans, ipsum esse S. Athanasii doctoris Ecclesiæ, respondit omnino talem ibi esse.

« Alterum præterea testimonium veritati prædictæ obligit hoc modo. Nobilis quidam e familia Justinianæ, Constantinopolim propter quedam negotia sua erat profectus, eo tempore quo iste grandis pestilentia sieviebat: a cuius contagione ut securior et remotior esset nobilis prædictus, hospitium sibi delegatus apud illum sacerdotem, in cuius cura erat prædictum sanctum corpus; cum eoque manserat mensibus sex, ab eodem lingua Græcam discens, et interea saepius ipsum sanctum corpus inspiciens. Hic interrogatus num illud agnitus esset si videret, respondit, se id non posse promittere, eo quod jam anni sex transiissent ab eo tempore quo ultimum vidi; unum tantum se recordari, quod scilicet digitus unus deesset manui dexteræ. Rogatus deinde est ut dignaretur per se accedere ad moniales Sanctæ Crucis in Judaica: quod ille libenter fecit: statimque ut vidi D manum digito mutilam, Certissimo, inquit, hoc est corpus quod vidi: digitus autem qui hic deest, servatur ab antiquo in ecclesia S. Laurentii Venetiis (c).

præsidentioribus solet nonnunquam contingere) naufragium faciant. »

(a) *Onerariam etiam vertit Hermelius, Italice pepla.*

(b) *Exigua insula, ubi prima Veneti episcopi sedes fuit, unde et Castellanenses episcopi dicebantur, estique civitati ex parte orientali extima, eique per pontem connexa ipsum Portum proxime propiciens.*

(c) *Sanctimonialium hæc est ecclesia, ei in qua S. Marci basilica est insulæ vicinior, in qua etiam est ecclesia S. Georgii Græcorum.*

¶ Maxima præterea et exactissima diligentia nostræ reverendissimi domini patriarchæ actum est, ut plura alia veritatis prædictæ argumenta clara haberentur, a die decima (a) Aprilis, usque (b) in diem undecimam Maii: tempus enim intermedium totum exactum est interrogandis et diversimode examinandis, tam ipso naupego, qui corpus a cappella S. Athanasii sustulisse se affirmabat, quam navarcho seu patrono ipsius navis, omnibusque iis, a quibus indicium aliquod vel documentum haberet circa rem istam posset, ad certo dilucideque sciendum ipsum esse verum corpus S. Athanasii. Habita igitur tam plena certitudine, magno cum fervore convertit se sua reverendissima dominatio ad honorandum tam sacrum pignus; neque patriarcha tantum, sed et multi alii episcopi ac prælati, ipseque illustrissimus senatus Venetus cum omni populo, consenserunt ad celebrandam, quam maxima fieri posset et conveniebat pompa, translationem gloriosissimi istius sancti, quem Deus ipse, per tam evidenter demonstrationem veritatis, singulari prorsus honore dignum significarat.

¶ Parata sunt autem omnia buc spectantia in Dominicam infra octavam Ascensionis sanctissimæ: quando sub auroram misit dominatio sua reverendissima, qui sanctum corpus secreto transferrent, a Sancta Cruce in Judaica, ad ecclesiam S. Marci: ubi debita cum devotione et reverentia collocatum fuit supra aram principem, pannis aureis pretiosissime splendidissimeque vestitam. Præparatum insuper fuerat ex maximis navibus, inter sese firmiter concatenatis contabulatisque, pegma spatioum, instructum sedilibus, pannisque sericis diversi coloris aureisque speciosissime adornatum, ut gravissimum minus eminusque intuentibus præberet spectaculum. Competenti autem hora convenerunt reverendissimus dominus patriarcha cum suis suffraganeis (c), et D. episcopus Patavinus (d) cum aliis episcopis et prælati, qui tunc Venetiis inveniebantur quindecim aut sedecim, mitrati omnes: item cunctæ sacerdotales congregations numero novem, cunctique religiosi cum suis capitulis solemniter apparatis, intra suas quaque planas naves. Tam quatuor maiores scholæ cum suis luminari-

A bus, ac denique serenissimus princeps (e) cum suo nobilissimo ornatissimoque senatu, ad debitam reverentiam sancto corpori exhibendam.

¶ Verum ubi hæc splendidissima pompa (f) ad aream S. Marci appulit, vehementior mari incubuit ventus, quam processioni ordinate facienda convenire videbatur per aquas sic turbatas. Procedendum nihilominus censuit reverendissima sua dominatio, confidens in Domino et servo ejus. Itaque procedere coeperunt primum quatuor scholæ, tum religiosi, deinde congregations, ac denique capitulum S. Marci cum illustrissimo senatu. Quibus precedentibus, jussit patriarcha ut episcopi octo pontificaliter vestiti atque mitrati subjicerent humeros sacro feretro, colloquando supra contabulationem prædictam loco excuso et eminenti, prout factum, sedentibus circumquaque reverendissimo patriarcha cum episcopis et prælati, serenissimoque principe et senatoribus ejus. Quibus omnibus in destinata sibi sedilia receptis, posuit ventus, conquevit mare, et facta est tranquillitas magna et admirabilis.

¶ In hunc modum discessum a littore est versus Judaicam, magno cum jubilo et lætitia universoru, personantibus tubis tibiisque et omnis generis instrumentis musicis. Excensionem autem omnes fecerunt eodem quo venerant ordine, scholæ, religiosi, congregations sacerdotum, et cæteri ad parochiam S. Euphemiae (g), atque ad Sanctam Crucem processerunt per insulam, totam virentibus ramis herbisque instrutam ac convestitam: campum vero illius omnem implebant tentoria, ordinate atque devote disposita. Interim paulatim adnatabat machina, sanctum corpus cum suo reverendissimo ac serenissimo comitatu ferens: quæ ubi etiam ipsa in modum currus triumphalis applicuit, progradientibus obviam pluribus parochiarum Venetarum plebanis, cereos grandes ardentes gestantibus, sublatum est feretrum humoris prædictorum prælatorum, atque intra ecclesiam Sanctæ Crucis delatum, in ejusque medio impositum ex celso pegmati ad id præparato.

¶ Neque vero sine mysterio fuisse videtur, quod prælaudatus navarchus ejus sancti corpus, qui dum

(a) Anno 1454 Pascha fuit 21 Aprilis: cœptum ergo examen ante hebdomadam sanctam, die Jovis Post Dominicam Passionis.

(b) In Italico dicitur: usque in diem translacionis, qui fuit undecimus Maii. ¶ Verum inferius dicitur Translatio facta a Dominica infra octavam Ascensionis, quæ Dominica eo anno, littera Dominali F, fuit dies 2 Junii. Itaque cœspitationem scriptoris claram corrigens, delevi verba loco non suo posita. Voluit fortasse auctor dicere, 2 Maii simili examine, constitutum fuisse, ut fieret solemnis translatio jam dicta Dominicæ. Nec vero apparatus necessario brevius tempus, quam trium hebdomadarum, sufficere poterat; tot autem præcise numerantur ab 11 Maii ad 2 Junii.

(c) Chœrepiscopos intellige, pro ecclesiis Castellana et Gradensi sub uno Veneti patriarchatus titulo

D unitis.

(d) Fantinus Dandulus, nobilis Venetus, Patavinæ Ecclesie prefuit ab anno 1448 ad 1459.

(e) Franciscus Fuscarus, dux seu princeps Venetiarum, ab anno 1423 ad 1457, longavo regimine id assecutus, ut successorem vivus acciperet; quod ei mortem acceleravit.

(f) Totam hanc pompam prætermittit Hermolaus: econtra primam receptionem, qua sanctum corpus ad Castellum exceptum patriarcha, commendat a festivo apparatu totius prope civitatis in occursum effusæ, et gratiarum ægris corporibus impetrandarum spe visere ac contingere gestiuitis.

(g) Parechia S. Euphemiae in ipsa Judaica, inter 110 parechias urbis Venetas censetur ultima, vulgo S. Famia.

vixit pro fidé sanctæ crucis adeo viriliter certa-
vit, donandum censuerit ejusdem Sanctissimæ Gruci-
js ecclesiæ : quandoquidem etiam Domino Deo pla-
cuerit, ut vitam Uniret atque ad perpetuam gloriam
transiret in pervaigilio Crucis inventæ. Collocato au-
tem, ut diximus, corpore, recitata fuit brevis ora-
tio, qua Deus laudabatur de tali dono ac munere,
huic benedictæ civitati Venetiarum oblato, quod es-
set verum corpus unius ex sanctæ Ecclesiæ docto-
ribus. Actæ deinde gratiæ sunt reverendissimo D.
patriarchæ, omnibusque episcopis et prælatis eum
comitantibus, tum serenissimo principi totique illu-
strissimo senatui, et omnibus eos secutis, de tali
ac tanto honore.

« Neque vero ab hominum memoria visa est so-
lemnitas tam ornata tamque devota. Rapuerat illa
omnium oculos animosque statim a principio,
quando sanctum corpus deserebatur ab ecclesia S.
Marci ; magis vero in progressu per aquam : ma-
xime autem dum poneretur loco suo, cum tanta
quiete ac reverentia, in adeo grandi populi undique
affluentis multitudine, ut nullus strepitus, nullum
espiam scandalum fuerit notatum, nihil etiam amissum
perditumve. Quare consolatissimi omnes re-
cesserunt, agnoscentes rem totam certissimo actam
esse ex Dei omnipotentis voluntate, ad honorandum
Servum suum in hoc benedicto loco Sanctæ Crucis :
quod et demonstrare non cessat quotidianis eviden-
tibusque miraculis ac signis, quæ isthic divina ma-
jestas operatur, in favorem omnium qui se meritis
et intercessioni S. Athanasii commendant. Unde
licet probationes prædictæ desicerent; ad declaran-
dum quod hoc sit verum corpus S. Athanasii, qui
scripsit pulchrum istud symbolum, *Quicunque vult salvus esse* ; miraculosæ tamen gratiæ, quas fecit
Deus specialibus quibusdam personis, ad ipsum
symbolum ejusque gloriosum auctorem pie devotis,
sufficerent ad plenam certitudinem faciendum. Ali-
quas eorum, ne longior prolixitas fastidium pariat,
hic consequenter subnectam. »

Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.

« Primum quod S. Athanasius fecit miraculum,
censeri debet suavissimus odor, procedens ab ejus
corpore, eo in loco in quo fuit depositum, cum ma-
xima circumstantium omnium admiratione. Quanto
enim ad eum locum quisque accedebat propius,
tanto magis illum suaviusque percipiebat, et cum
stupore dicebat : Quæ ista est fragrantia ? quam ini-
rabilis ! In ipso autem suæ translationis gloriose
die, quacunque sacrum corpus transibat, idem odor
percipiebatur.

« Fuerat præsens Venetiis juvenis quidam Parmen-
sis, cum sacrum corpus ex navi elatum primo depo-
neretur apud Sanctam Crucem : huic deinde pestis
advenit : qua invalescente, apparuit ei noctu sanctus
quidam episcopus, eumque confortans : « Ne
animum, inquit, desponde : sed vade ad Sanctam
Crucem in Judaica, ibique devote recitans ter *Pater*

A et *Ave*, jube tibi adnuoveri reliquias illius Sancti,
et statim liber eris. » Fecit postridie quod jussus
erat eger circa horam Vesperarum, accessit ad
ecclesiam Sanctæ Crucis, ubi reperit occupatos
sacerdotes in sancto corpore apte decenterque
collocando ; reliquias ejus affectæ corporis parti-
admovit, moxque convaluit : quod cum ejus qui-
dam proximus consanguineus, in cuius comitatu
advenerat, dubitaret credere : « Tuis, » inquit juvenis,
« manibus explora num veritatem loquar. » Explora-
vit ille, et ita rem se habere cognovit ac credit.

« Mulier quædam gravissimam patiebatur infir-
mitatem per annos quindecim, qua omnes ejus
nervi contrahebantur, adeo ut toto corpore asside-
rata instar paralyticæ tremeret. Nulli eam medici,
medicinae nullæ juvare potuerant ; sed magis ma-
gisque aggravabatur malum. Cum ergo intellexisset
delatum esse Venetas gloriosum corpus S. Atha-
nasii, sæpius sæpiusque ejusdem precibus se com-
mendare cœpit. Quadam autem die plus solito pa-
tiens, auxit etiam devotionem ac fidem, rogans Deum
per benedicti illius Sancti merita, ut siquidem sa-
luti animæ suæ expedire cognosceret, hanc infirmitatem
a se auferret. Et hanc orationem faciens me-
lius sibi fieri sensit, ipsoque die personata exstitit,
nec amplius morbum illum est passa.

« Mulier quædam, totis quatuor mensibus cum
maximo capitis cruciatu conflectata, nec minori in
brachio, statim ut se commendavit S. Athanasio
utriusque membra sanitatem obtinuit, et utriusque
cereum simulacrum attulit, ad visitandum sanctum
corpus cum gratiarum actione veniens. Alia mulier
filiolum habebat, capite tantum inflato ut nullam
lucem oculis admitteret : posuit autem eum super
altare S. Athanasii, et puer coram multis præsen-
tibus aperuit oculos ac clare videre cœpit. Ter-
tia, eaque nobilis continuo anno brachium dole-
bat adeo graviter ut ipsum nulla posset ratione
moveare : quæ Sancto se commendans, et *Quicun-
que* recitans, atque affectam partem cruce signans,
subito liberatam a cruciatu illo sese experta et mi-
rata est.

« Altera sedum in facie morbum patiebatur, nec
a medicis vel medicinis ullum ferebat auxilium :
quare multum anxia decrevit visitare corpus S.
Athanasii, coram quo orans dixit : « Domine Deus,
per merita hujus gloriosi Sancti, dignare mibi redi-
cere sanitatem, quam medici ac medicinæ restitu-
re nequeunt : » tum globulorum precatoriorum
serum, quod corpori sancto admoverat, applicuit
vultui, eo se loco devote signans ubi malum sede-
bat, et sanata fuit. Nobilis quidam grandi et conti-
nuæ, quam patiebatur, febri ad mortem adductus,
vovit prædictio gloriose Sancto, quod si a febre li-
beraretur, nullum alium ad locum prius iret, quam
ad visitandum ejus corpus, ibique pulchram missam
cantari facheret : moxque sanatus votum suum cum
singulari devotione implevit.

« Mulieris cuiusdam infirmus filius magis magis quotidie vergebatur ad mortem : sed ad votum matris, ceream pro eo statuam cum missa, si sanaretur dicenda, promittentis, subito convaluit. Alius puer, quatuor mensium spatio assideratus, erat sub cura medicorum ; sed eam nihil proficere experiens mater huic gloriose Sancto eum commendavit, et brevi spatio personatum habuit. Juvenis quidam incurabili infirmitate novem annis laborans, signavit se candela quæ corpus sacrum attigerat, subitoque convaluit, atque vovit ipsum sanctum corpus visitare : sed quia votum implere neglexit, eadem ipsi infirmitas et multo quam antea gravior rediit. Femina quadam habebat filium qui spatio quinque mensium diu noctuque non desinebat ejulare, præ cruciatu quem sustinebat : quod cernens afflictæ mater pueraque compatiens, recordata est hujus benedicti sancti, vovitque deferre filium in ecclesiam ubi ejus corpus servatur. Nec mora : sanatus est puer, et votum suum laeta mater implere festinavit.

« Alia semina, quadam sui corporis parte impedita, commendabat se variis quibus devote afflicebatur sanctis, præcipue in eorumdem festivitatibus gratiam postulans sanitatis : denique etiam ad S. Athanasium se convertens, subitoque curata, nescivit cuinam potissimum, ex pluribus quos invocaverat, acceptam deberet sanitatem referre. Hinc vario cogitationum æstu jactata cum multum anxiaretur, et die quadam ortu inter ipsam et consortem litigio coacta fuisse domo egredi, denuo se commendavit S. Athanasio, dicens : « O sancte Athanasi, si tu es ille per cuius merita Deus mihi contulit sanitatem, fac obsecro ut domum reverens pacem inveniam : » eodemque die desideratæ gratiæ compos facta, vitam deinceps cum consorte egit in pace, quemadmodum antea.

« Tremenis quædam peregrina jactabatur tempestate in mari, cum superveniens fluctus quindecim ex eo homines rapuit, et cæteros ita conterruit, ut de vita sua desperantes peccata invicem confiterentur. Erat inter eos quidam, qui Constantinopoli existens fuerat devotus S. Athanasio : huic ergo votum facit ; et ecce fluctus ab alio latere in navim veniens ipsos illos quindecim quos prior excusserat in eam reposuit, factaque est subito tranquillitas magna. Scientes autem quod corpus S. Athanasii Venetiis jam esset, quam primum potuere istuc venerunt : voloque quo erant obligati expleto, sanctimonialibus narraverunt miraculum quod sibi acciderat.

« Nobili cuidam matronæ famula erat assiderata, multumque afficta, eo quod nullam haberet absque subaxillaribus fulcris gradiendi facultatem. Huic in visione apparuit episcopus quidam dicens : « Vade ad Sanctam Crucem in Judaica, et isti Sancto te commenda : ipse enim, Dei gratia mediante, te sanabit. » Evigilans porro dixit dominæ suæ quæcumque viderat et audierat, rogans ut ipsam duce-

A ret ad Sanctam Crucem, ubi est istud corpus sanctum. Ipso ergo illo matutino tempore deduxit eam matrona prædicta cum suis furcillis ad prædictum sanctum, mandans duobus famulis ut eam de cymba elatam carrucæque impositam veherent ad ecclesiam : quæ multum devote se commendavit benedicto isti Sancto, ac deinde domum revecta est cum domina sua. Sequenti autem nocte apparuit eidem episcopus prædictus, eamque palpatit per omnes eas partes corporis in quibus erat assiderata : dixitque, « Scias te esse sanam ; » abstulitque furculas juxta positas, detulitque ad alteram cubiculi partem. Evigilans autem illa somniasset se credebat, atque ad furculas capiendas manum extendens, deesse illas deprehendit. Tentavit ergo num absque iis movere se posset, movebatque se optime : quare subito assurgens, maxima cuin lætitia perrexit ad cubiculum dominæ sua ; et quidquid acciderat sibi eidem narravit. Die autem facto venit ad Sanctam Crucem in Judaica cum gaudio magno, curavitque ibi cantandum missam in honorem hujus gloriosi S. Athanasii : et in monumentum facti in se miraculi ibidem appendit furculas suas, laudans Deum et hunc benedictum Sanctum, qui tam pulchrum miraculum hu se fuerat operatus.

« Vir quidam honestus ex Pastena et duo ejus filii patiebantur gravem infirmitatem : cumque ei venisset in memoriam egregia festivitas qua celebrata fuerat S. Athanasii translatio, eidem sese et filios suos devovit : eademque hora sanati sunt omnes ab infirmitate illa. Similiter subito convaluit puer, quem animam agere videns mater, eidem Sancto devoverat. Mulier quædam ex Herza, mensibus octo infirma, et tamen dire cruciata ut diu noctuque vociferaretur ejulans, nulloque invento remedio ad mortis articulum deducta judicaretur ; recordata est gloriosi S. Athanasii, eique se commendavit cum desiderio tangendi aliquid de reliquiis ejus. Venit autem ei in mentem annulus, quem ab episcopo Patavino accepérant reverenda matres monasterii a corpore Domini nuncupati, qui simul ac corporis attactu erat consecratus. Petiit ergo illum sibi afferri ex dicto monasterio, allatumque posuit eo loci ubi majorem seu tiebat cruciatum, ac subito dormire cœpit, vidente que pueros multos albis vestitos, interque eos virum illum illustrum, et qui dixit : « Quid tibi est mulier ? » Illa vero, « Ah ! malum grande. » Ipse autem capitlum ejus imposuit manum dicens : « Redde te mihi sponte, nullum enim amplius malum senties. » Tunc illa curiosius intuens vidi eum esse absque capite : et experrecta narravit viro suo per ordinem quæ viderat. Cui vir s̄vis : « Scias, inquit, eum sanctum, qui habetur ad Sanctam Crucem, cuique te commendasti, non habere caput. » Ab eaque hora et deinceps remansit sana ab omni infirmitate.

« Mulier alia, a primis pueritiae annis, maximum

dolorem patiebatur in tibia ex quodam ejus defecetu; adeo ut nonnisi paucillum posset ambulare. Cum igitur annis multis eam infirmitatem tolerasset, commendavit se S. Athanasio, cui jam antea multum devota fuerat, haud paucis ab eo gratiis aliis munera. Quamvis autem difficilis imperato ipsi videretur sanitas sua, cum magna tamen fiducia et devotione etiam hanc gratiam ab eodem decrevit petere, votis et precibus ad eum directis: subitoque liberam se sentiens, ambulare coepit, solita deinceps dicere saepius, quod libenter fecisset manus unius jacturam pro facultate ambulandi obtinenda. Quare ex eo quod sibi acciderat consolatissima remansit, nec videbatur expleri posse agendis Deo gratiis et benedictio ejus Sancto, pro favore tam singulari. Infans quidam ita leprosus in mundum natus erat, ut cum fasciae ei ac panni mutarentur, carnes deciderent et tenella ossa totius corporis nuda apparerent. Non audebat illius mater medicamentorum quidpiam admovere ei, metuens ne pejus exinde haberet: solum cum devotione et fide maxima recursum habuit ad S. Athanasium: cui mox atque volum fecit, infans totus sanus integerque apparuit, tanquam uibil mali unquam passus.

« Juvenis quidam, annis quatuor incurabili consumptus lepra, erat a medicis depositus: quare ad S. Athanasium vota et spem convertit, ac subito melius habere coepit, cutoque siccata nihil ei veteris morbi remansit praeter exiguum vestigium, eo loci ubi primum apparuerat. Erat autem tunc dies Sabbati, Lunæ autem sequenti venit ipse ad visitandum benedictum hunc S. Athanasium: et in memoriam tanti miraculi, posito veteri, assumpsit nomen Athanasii. Puer quidam annis Jam tribus quartana laborabat febri admodum vehementi, et nullum in medicis aut medicinis reperiebat levamen, donec pater suus eum commendavit S. Athanasio, cujus meritis ille mox persanatus fuit. »

De cultu sacri capituli in Hispania et Gallia.}

Sacrum S. Athanasii corpus, non modo nunc carere capite deprehendit R. P. Aloysius Carnolius; sed a principio suæ ad Venetos translationis absque eo fuisse, manifester appareat ex verbis supra relatis, cum S. Athanasius moribundæ mulieri esset sine capite conspectus. Quamvis enim in tota præcedenti narratione et examine, super allati aut afferendi corporis veritate habito, nulla flat mentio capituli deficientis; satis tamen id colligitur, primo ex verbis mobilis illius Veneti, qui dubitabat an saepi sibi visum corpus esset agnitus, post annos sex quibus Constantinopoli non fuerat, nisi ex digiti unius defectu; ex duabus maculis nigris, in tergo ejusdem corporis requisitis, juxta Jacobi tonsoris testimonium. Quanto enim distinctiora magisque obvia industria seu signa distinctiva desunni potuisserunt, ex forma et statu vultus integri, aut extremitatibus narium, aurium, vel labiorum deficien-

A tium minutis; qualia in plerisque eorum, quæ post mortem integra quadamtenus monstrantur, corporum sanctorum passim conspexisse memini? Deinde ordinarii sacci mensura, qui corpus capere non potuisset, nisi flexis in tergus pedibus immissum foret; suadet, capite immunitum fuisse truncum, nam etiam hoc altius sacco exstitisset, nec sisisset naupego eudem saccum abscondere sub eo quem iudicatus erat bardoeucullo: absque illo autem sarcina, haud multo plus quam tres et medium pedes longa, deferri sub axilla haud difficulter in sacco potuit.

At quonam delatum caput dicemus? Venetiis creditur, pridem illud Romæ haberit. Id si fuit, admodum pridem fuisse oportuit: nam modo nulla ejus ibi notitia aut memoria. Fr. Gregorius Bravus de Sotomayor, in historia monasterii Vallis-Venerum vulgo Valvanera, in termino Calagurritane diocesanos, part. 1, cap. 8, l. 40, inter alia argumenta quibus conatur probare, veram esse traditionem loci, quo creditur S. Athanasius Alexandrinus episcopus ibidem persequente ipsum Constantio, delituuisse, et cœnobii coquum egisse, quarto loco allegat, « quod hac traditione instanti, antiqui Patres hujus cœnobii a quodam summo pontifice adepti sunt casulam S. Athanasii, et caput cum lingua: quæ honorifice asservantur inter alias reliquias in majori atra. » Traditionem ipsam probare non possunt: ideoque Antonio de Yépez magis assentior, coquum monasterii Athanasium, cuius ibi memoria cum sanctitatis opinione vigeat, et cuius occasione nata sit opinio de latebra S. Athanasio Alexandrino isthic præbita, fuisse ordinis Benedictini monachum. Idem cum Yepesio censem Tamayos de Salazar ad hunc diem, in suo Martyrologio Ispanico: neque movetur eo argumento Bravi, « quod fere in omnibus privilegiis, gratiis et indulgentiis, quibus hunc locum locupletarunt summi Romani pontifices, asseritur ea illos concedere in honorem B. Mariæ et S. Athanasii doctoris magni, qui in illa habitavit domo; et quod Innocentius III pontifex maximus, qui Ecclesiam ad an. 1117 gubernavit, et Athanasii Vitam scripsit, concessit huic domui magnas indulgentias, contemplatione sancti Doctoris, referens habitaculum in ea. » Si tamen pars altera traditionis de casula, capite, lingua Romanæ allatis subsistit, quam credere volo ipsarum reliquiarum exhibitione præsenti probari posse; eo illa evaderet verosimilior, quo integritas hactenus servata linguae vero quoque similius facit ex corpore hactenus integrum ipsam esse.

Verum Hispanis adversantur Franci, apud quos in diocesi Turonensi pagus est, du Serrin dictus, in eoque ecclesia parochialis, quæ S. Athanasii Alexandrini caput hodie ostentat: quod, ut super his rogatus R. P. Guilielmus Quirini nobis scripsit, creduntur Alexandria attulisse et isthic deposuisse domini de Sanblanse, pagi Serreni vicini, qui et duces Andegavenses olim et reges Hie-

rsalem. » Tabulae geographicæ tertia ab urbe leuca notant oppidum *Samblançy*, eique ad occidentem vicinum te *Serrain*, in quo jam dictus Pater (quem suus pro hoc opere zelus compulit ipsummet eo ire) invenit an. 1676 « caput S. Athanasii, argenteo capiti inclusum, et honestius quam alias viderat asservatum, sed absque scripturis ullis : » accepit tamen a pastore loci, qui in apostolicis litteris appellatur S. Athanasii, » exemplar archiepiscopalibus mandati ante non multos menses editi, quod ex Gallico placet Latinum facere.

« Michael, Dei misericordia et sanctæ sedis apostolicæ gratia archiepiscopus Turonensis, charitativis fidelibus nostræ diœcesis salutem et benedictionem in Domino Iesu Christo, qui est Deus pacis et charitatis. Nescio quomodo fiat, ut res magis sanctæ et majori veneratione dignæ, majori plerumque premantur pauperie. Certe non absque gemitu nostro intueri possamus, veterem illam Serrinii ecclesiam, non minus antiquitate sua quam pretiosarum reliquiarum thesauris commendabilem, eo redactam paupertate loci ut ruinam undique minitetur. Cogimus ergo charitatem fidelium diœcesis nostræ et aliarum implorare, ut conferre velint aliquid de suo abundanti ad restaurationem istius loci, supra quem eam benedictionum cœlestium largitatem effudit cœlum, quam testantur indulgentiae plenariae eidem concessæ, intuitu magni S. Athanasii, cuius caput illa integrum possidet, cum aliis pluribus pretiosis reliquiis : quarum indulgentiarum thesaurus aperietur ad primas Vesperas festi ejusdem Sancti, prima die proximi Maii, omnibus personis charitativis, qui de suo illic tribuent aliquid, pollicendo, quod futuri sint participes, generatim et particulatim, omnium precum, quæ ibidem loci flent. Dilectos autem nostros priores et curatos vicinos exhortamur, ut cum sua quaque plebe illuc processionaliter accedant, redentes vota sua ; et commissos sibi populos efficaci

A exemplo ad idem præstandum invitantes, ut scilicet præsentes adsint processioni et prædicationi ibidem faciendæ, et cum benedictione sanctissimi Sacramenti terminandæ. Datum Turonibus, sub signo nostro et sigillo archiepiscopalii, cum sub-signatione secretarii quoque nostri, xviii Aprilis 1676. »

Non est meum componere controversiam, quæ hinc existit inter Hispanos et Francos : nam si his difficile est probare, Alexandria acceptum esse quod habent caput; nihilominus laborabunt Hispani, ut probent se Roma accepisse quod obtinuerint. Si objiciatur Hispanis credibile esse, reliquias quas ostentant, capitum præsertim et linguæ, esse fortassis illius coqui, unde sumpta occasio comminiscendi incolatum S. Athanasii episcopi in illo loco : repudient Hispani, æque facile fieri potuisse, ut ex Constantinopolitano potius quam Alexandrino patriarchatu acceperint Galli caput cuiuspiam S. Athanasii episcopi, puta Corinthiorum, qui colitur 5 Maii. Ad hæc, quam est incertum an coquus ille sanctus unquam in rerum natura fuerit, aut saltem an Athanasii nomine appellatus ; tam videtur certum casulam simul asservatam cum capite signum episcopi esse, non fratris lacri : itemque sola crani ossa, omni carne nudata esse in Gallia ; caput autem quod est in Hispania, uti linguam adhuc imputrem servat, ita et servare carnem saltem exsuccam ; quod magis convenit ei statui in quo est reliquum corpus Venetiis. Quod si Ita quis judicaret de capite Serriniensi, multo magis sic judicaret de brachio, quod nos an. 1661, 17 Martii vidimus in sacrario monasterii Cassinensis, et de costa, quam Joannes Schekmannus in *Epitome seu Medulla gestorum Trevirensium* an. 1617 excusa, fol. 55, asserit in monasterio S. Maximini servatam ; scilicet eam non posse credi S. Athanasii Alexandrini, si ejus est corpus servatum Venetiis, de quo non videtur dubitandum amplius.

ELOGIA

A QUIBUSDAM VETERUM ATHANASIO TRIBUTA.

*Greg. Naz. Orat. de S. Athan. in Edit. Graeco-Latina suorum operum, pag. 373, rel. in appendice
Encomiorum, quae posteriori tomo operum D. Athanasii subjecta est.*

Athanasium laudans virtutem laudabo; idem enim **A** est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam omnes virtutes collectas tenebat, vel, ut serius loquar, tenet.

Αθανάσιον ἐπαίνων, ἀρετὴν ἐπαίνεσσομαι· ταῦτα γάρ ἔκεινόν τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαίνεσαι· δια πᾶσαν ἐν ἔκυρῳ συλλαβών εἶχε τὴν ἀρετὴν, οὐ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει.

Et paulo post:

Athanasius, quandiu nobiscum versatus est, vera Ecclesiæ columna fuit.

Αθανάσιος ἡμῖν ξώς παρῆγε, οὐ στῦλος τῆς Βα-
λησίας.

Et sub finem:

Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque in institutis suisset, ipseque alios instituisset, adeo ut vita ipsius morumque integritas episcoporum norma esset, et ipsius dogmata fidei orthodoxæ teges haberentur, quodnam tandem pietatis suæ oratione reportat?

Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδεύθεις καὶ παιδεύσας, ὥστε δρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἔκεινου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἔκεινού δύγματα, τίνα μισθὸν τῆς εὐεσθείας κομίζεται; [Plena est insignium encomiorum tota illa Oratio.] **B**

Basilius Magnus in epist. ad Athanasium, quae est inter epistolulas Basilii in ordine 48 edit. Paris.

Quis autem ad ea perficienda prudentia tua valentior est? Quis acutius, quid faciendum sit, expendet? Quis ad ea, qua utilia sunt, agenda efficacior? Quis ad considerandam fratrum necessitatem condolentis affectu magis præditus? Quis universo Occidenti honorabili canitie tua venerabilior? Relinque monumentum aliquod ista tuae conversationis vita dignum, colendissime Pater, innumeros illos, quos pro pietate tulisti labores, uno isto opere conserua.

Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος; Τίς συνιδεῖν τὸ δέον δέστερος; Τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος; Τίς πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος; Τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιδεῖς πάσῃ τῇ δύτεις αἰδεσμώτερος; Κατάλιπτέ τι μνημόσιον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάκιον πολιτείας, τιμώτατε Πάτερ, τοὺς μυρίους ἔκεινους; Νῦν τῆς εὐεσθείας δόθους ἐν τούτῳ κατάστησον ἔργῳ.

Et in sequenti ad eumdem.

Quantumq[ue] Ecclesiæ languores auctiores evadunt, tantum universi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum consolationem in tua tutela reliquam esse credentes, qui et precum virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid optimum factu sit admonere potes, ex horribili ista tempestate conservare nos ab omnibus, qui aliquantulum integritate tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis.

"Οσον τῶν Ἑκκλησιῶν τὰ ἀρέβωστήματα ἐπὶ τὸ μεῖζον πρόεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστρεφόμεθα τελειότητα, μίαν ἔκυτοις ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πεπιστευκότες· δις καὶ τῇ δυνάμει τῶν προσευχῶν, καὶ τῷ εἰδέναι τὰ βέλτιστα τοῖς πράγμασιν ἀποτίθεσθαι; διασασθαι ήμας ἐκ τοῦ φονεροῦ χειμῶνος πάρκ πάντων ὄμοιώς τῶν καὶ κατὰ μικρόν, οὐδὲν, οὐ πειρὶ γυαριζόντων τὴν τελειότητά σου, πιστεύῃ.

Item in alia epistola ad eundem.

Όταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα υποβλέψωμεν, καὶ οἱ δυσκολίας κατέβωμεν, ὑφ' ὧν πᾶσα ἀγαθοῦ ἐνέργεια οὐδὲ οὐδὲ τίνος δεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν ἔστων ἐρχόμεθα παντελή· διαν τὸν πρὸς τὴν σὴν ἀπίδωμεν σεμνοπρέπειαν, καὶ λογισώμεθα, διτὶ σε λατρὸν τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀρκωστημάτων ὁ Κύριος ἡμῶν ἐταμιεύσατο, ἀναλογόνομεν ἔστων τοὺς λογισμούς, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν χρηστοτέρων διανιστάμεθα.

A Quando ad res ipsas quidem respicimus, et difficultates expendimus, a quibus omnis boni efficax operatio, quasi quodam retinaculo impedita detinetur, eo relabimur, ut prorsus de nobis ipsis desperemus. Quando vero ad honestam illam gravitatem tuam convertimur, ac cogitamus [quod te ecclesiasticarum insurmitatum Dominus noster medicum constituerit, animos resumimus, et ex desperationis lapsu ad spem rerum meliorum erigimur.

Ei paulo post :

Πρὸς ταῦτα τὶς ἵκανὸς χυνθερνήτης; τὶς ἀξίους δι-
αναστῆσαι τὸν Κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ θα-
λάσσῃ; τὶς ἔτερος ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοῖς ὑπὲρ εὐγένειας
ἀναθλήσας ἀγῶνι;

B Et ad ista quis sufficiens gubernator? quis tantæ
fidei, ut credatur excitatus Dominum, qui et
ventum increpet et mare? quis aliis quam qui a
puero in pietatis agonibus decertavit?

Rursum in epistola sequenti.

Τῶν δὲ λλῶν τοῖς πλείστοις ἔξαρχει τὸ καθ' ἔστων
ἔκαστον πειρισκοπεῖν· σοὶ δὲ οὐχ ἵκανὸν τοῦτο, ἀλλ'
ἢ μέριμνά σοι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοσαύτη, δοσ-
καὶ ίδιας παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότου ἡμῶν ἐμπιστευ-
θεῖσης ἐπίκειται, δες γε οὐδένα χρόνον διαλείπεις δια-
λεγόμενος, νουθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινάς
ἐκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτιστα. [Videantur
iisdem in epistolis plura.]

C Quoniam aliorum plurimis hoc satis est, si sibi
quisque circumspiciat, at tibi istud haud satisficit,
sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam,
quantam ejus, quæ tibi peculiariter a Domino con-
credita est, ita ut nullo non tempore de sacris
edisseras, admoneas, scribas, frequenterque mihi
aliquos, qui undeliberet quid optimum sit admo-
neant.

*Julius Romanus in epistola ad Alexandrinos apud Socratem, lib. II Hist. eccles., cap. 23,
Gr. edit. inter alia.*

Καὶ ἔγωγε, ἀγαπητοί, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ
πάντα πειρατὴν οὐκ ἀδοξὸν ἥγοῦμαι γεγενῆσθαι·
καὶ γάρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τούτου πίστις ἔγνωσθη
παρὰ πᾶσι καὶ δεδοκίμασται. Εἰ γάρ μή τοσαῦτα
συμβεδήκει, τὶς ἀν ἐπίστευσεν ή εἰς ὑμᾶς τοσαύτην
χρίσιν, καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικοῦτον
ἐπιστοποῦ ἔχειν, ἡ ἐκείνον τοσαῦτας ἀρταῖς περι-
βεβληθεῖ, δι' ἀς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ
ἄλλοτειρος γένοιτο; Ἐπέτυχε τοῖνυν οἰωνὴ δῆποτε τρό-
πῳ, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ δυολογίας
ἐνδέξονται μαρτυρίαν. Διαφόρως γάρ κατά τε γῆν καὶ
κατὰ θάλασσαν πολλὰ πειραθεῖς, τὴν σκευωρίαν
πάσιν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέστως κατεπάτησε, καὶ
πολλάκις διά φθόνον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλευθεῖς,
κατερράγης θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παν-
τοχάτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, ἐλπίζων ἄμα καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐκκλίνειν καὶ
ἀποκατασταθῆσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν,
φέρων ὑμῖν ἄμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μεί-
ζον τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ διχρι τερμάτων πάστης
τῆς γῆς ἐνδέξονται ἔγνωσθη, δοκιμασθεῖς ἐκ τοῦ βίου,
παρήγεισασθενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίᾳ
διάτακτοι, ἀποδειχθεῖς δὲ ἀθανάτῳ χρίσει παρ'
ὑμῶν ἀγαπώμενος.

D Alique res omnes adversas, quas expertus est,
fratres charissimi, sua laude minime carere arbitrор. Etenim hoc modo cum vestra, tum ipsius
fides apud omnes perspecta explorataque est. Nam
si tam gravis casus illum non afflixisset, quis un-
quam credidisset vel tam stabile judicium in vestris
animis insedisse, tantumque charitatis ardorem
erga tam egregium episcopum incensum esse, vel
illum tam præclaris virtutibus præditum, ob
gas spei, quæ est nobis in cœlis reposita, particeps
fieri? Quamobrem cum in præsenti tum in futuro
sæculo eximium confessionis testimonium esti
consecutus. Nam multas calamitates variis modis terra
marisque expertus, omnes Arianae factionis insidias
quasi pedibus conculcavit. Ac sæpenumero invidiae
causa in vitæ periculum per adversarios insidiose
conjectus, mortem contempsit ille quidem: sed ta-
men Dei omnipotentis et Domini nostri Iesu Christi
auxilio evasit incolunis. Unde spem animo conce-
pit, se tum hostium insidias devilitatrum, tum vo-
bis ad vestrorum animorum solatium tandem re-
stitutum iri, quo ex vestra recte factorum conscienc-
tia una vobiscum illustrissima tropaea reportare,
quibus sane ad extremas universæ terræ oras

eximie nobilitatus est, certissimaque vita praetare anteactae indicia omnium oculis subiecit, quippe qui non modo fidei suae professionem et doctrinam coelestem sit libere tutatus, verum etiam iudicio certo et quasi immortaliter erga ipsum singularem amorem perspicue declaraverit.

Et paulo post.

Quid autem tanto viro dignum proferri possit, A
qui **tot et tantis** periculorum exantlatis laboribus,
redditur tandem vobis incolumis, non beneficio
nostri tantummodo, verum etiam totius concilii
iudicio talis declaratus? Siquidem hoc sibi divini-
tus concessum esse decrevit, quod nimurum in tanti
viri cognitionem venire potuerit.

Tι δν τις εποιει κατ' αξιαν του τοσούτου ἀνδρός,
δε, κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδέσαι
ύμπιν ἀθώος, οὐ παρ' ἡμῶν (sic enim cum interprete
malim legere) μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς
συγόνου ἀποδειχθεὶς; Ubi simul etiam sibi ipsi de
hoc gratulatur, "Οτι θεόθεν καὶ τούτῳ αὐτῷ συγκε-
χωρησας συνέστηκεν, διποτε εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικού-
του ἀνδρὸς ἐλθεῖν δεδύνηται."

Constantinus junior Constantini M. F. imp. in epistola ad Alexandrinos.

Ego episcopum vestrum Athanasium libenti
animo complexus sum, et ita cum illo collocutus
sum, ut vere Dei hominem esse mihi persua-
serim.

'Εγώ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμέ-
νως προστήκαμην, σύντῳ τε πεισθεγέξαμην, ὃς
ἀνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ δόντα πεπεισμένος.

Joriani imperatoris epistola, Athanasii laudes continens, exstat infra, tom. II

D. Hieronymus in Scriptoribus ecclesiasticis.

Athanasius Alexandriæ urbis episcopus multas B
Arianorum perpessus insidias, ad Constantem Gal-
liarum principem fugit: unde reversus cum litteris,
post mortem ejus rursum fugatus usque ad
Joviani imperium latuit, a quo recepta Ecclesia,
sub Valente moritur. Feruntur ejus adversus gen-
tes libri duo, et contra Valentem et Ursacium
unus, et de virginitate, et de persecutionibus Aria-
norum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia
Antonii anachoretæ Vitam continens, et ἑορταστι-
καὶ epistolæ, et multa alia, quæ numerare longum
est.

'Αθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, πολλὰς πα-
ρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὑπομείνας ἐπισουλάς, πρὸς Κύ-
σταντα τῶν Γαλλιῶν βασιλέα προσέφυγεν. Σθεν
ἀναζεύξας μετὰ γραμμάτων, καὶ αὖθις μετὰ τὴν
αὐτοῦ τελευτὴν διωχθεὶς, ἔως τῆς βασιλείας Τοβια-
νοῦ διέλαθε, καὶ ἀναλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ
Οὐάλεντος τελευτῇ. Φέρονται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἑθνῶν
λόγοι δύο, κατὰ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου εἰς, περὶ
αρθείας, περὶ διωγμῶν Ἀρειανῶν πλεῖστοι, περὶ
ἐπιγραφῆς ψαλμῶν, καὶ Ιστορία Ἀντωνίου ἀναγω-
ρήτου τὸν Βίον περιέχουσα, καὶ ἑορταστικαὶ ἐπιστο-
λαὶ, καὶ πλεῖστα ἀλλα τινὰ, ἄποι ἀπαριθμεῖσθαι
δύνων.

Rufinus, Ecclesiasticae Hist. lib. 1, cap. 14.

Igitur apud Alexandriam defuncto Alexandro Athanasius suscepereat sedem. Quod vero esset vir aeris
ingenii, et in ecclesiasticis negotiis aprime vigilans, satis jam tunc hæreticis innoverat, cum ad concilium Nicænum cum episcopo suo sene Alejandro venerat, cuius suggestionibus hæreticorum ludi ac fa-
laciae vigilanter detegebantur.

Joannes Cassianus, lib. vii De incarnatione, cap. ult.

Athanasius Alexandriæ urbis sacerdos, eximum constantiæ et virtutis exemplum; quem hæretice per-
secutionis procella non contrivit, sed probavit: qui similem semper splendenti speculo vitam habens,
prius pene indeplutus est martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem.

Vincenius Lirinensis, in Commonitorio, contra profanas hæresum novationes, cap. 42.

Sunt ergo hi viri, quorum in illo (*Ephesino* 1) concilio, vel tanquam judicum, vel tanquam testimoniū
scripta recitata sunt: S. Petrus Alexandrinus episcopus doctor præstantissimus, et martyr beatissimus,
sanctus Athanasius ejusdem civitatis antistes, magister fidelissimus, et confessor eminentissimus.

*Cyrillus Alexandrinus in epist. ad presbyteros, diaconos, et Patres monachorum,
quæ exstat in Actis synod. Ephes. 1, cap. 1.*

Enimvero percelebris memoria Pater Athana- C
sius, qui totos quadraginta sex annos Alexandrinæ
Καὶ γοῦν ἐτῆς δοιδέκατου μνήμης Πατήρ ἡμῶν
'Αθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας κατακ-

συμμάς τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεις τεσσαράκοντα καὶ ἐξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἰρετικῶν εἰρευλογίαις ἀμάχον τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάτων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐσημοτάτῳ μύρῳ τοῖς ἴδοις συγγέρμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐπ' ὅρθετης καὶ ἀκριβεῖς παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Ecclesiæ pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum hæreticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restituit, quippe scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orhem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integratatem ūdeique rectitudinem magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit.

Et paulo post, ibidem.

Ἄξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσεῖσθαι πρέπει, δεὶς οὐκ ἀν ἐφή τι τῶν ὄσα μή τοις τεροῖς συμβαίνοντα λόγοις. Πώς γάρ ἀν ἀμάρτοις τάληθοῦς ὁ λαμπρὸς οὐτος καὶ διαβότος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημι συναγγερμένῃ, πρὸς ἀπάντων τεθαυμασμένος; Οὐπω μὲν γάρ ἀν τῆς ἐπισκοπῆς διείπει θρόνον, ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγιονίας ἔνεκα, καὶ τῆς ἀλλῆς ἐπιεικείας καὶ ἰσγνῆς ὅγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενὸς, παρελθόθη μὲν τὸ τηνικάδε παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξανδρού τοῦ ἐπισκόπου. Συνῆν δὲ τῷ προσδύτῃ, οἵᾳ περ νιδὸς πατρὶ, ποδηγῷν εἰς ἔκαστα τῶν χρηστίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἔκαστῳ τῶν πρακτέων ὥδη εὐ μάλα παραδεικνύει.

Item cum sene, tanquam filius cum patre, ad quidvis obeunda forent, commodum iter ostendens.

Marcianus imperator, in sacra contra hæreticos act. ultima synodi Chalcedonensis, et in L. Quicunque, C. De hæreticis et Manichæis.

Quicunque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diœcesi, et diversis aliis provinciis Eutychetis profanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt, ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles episcopi, in hac alina urbe convenerunt: et sicut Athanasius et Theophilus, et Cyrilus sanctæ recordationis episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriarum Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) universos secutæ est quos et nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilque adimens sacrosancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis funesta dogmata condemnans, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, etc.

Synodus Chalcedonensis, quarta œcuménica, act. xvi, in relatione ad imp. Marcianum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelidonium epistolam ubique proferimus.

Theodoreetus Cyrensis episcopus in Dialogo primo τῷ Ἀτρέπτῳ.

ὮΡΘ. Ἄξιόχρεως εἶναι σοι δοξεῖ Ἀθανάσιος ἐκεῖ- Α ΤΟΥ. Nunquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimum et lucidissimum Alexandrinæ Ecclesie lumen? ERA. Omnino. ΟΡΤΠ. Ut pote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Ilæc inter cetera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesie columnæ Alexander et Athanasius, ab omnibus nunquam satis decentata pericula unanimiter tolerarunt.

Vigilius episcopus Tridentinus et martyrib. II Contra Eutychen, cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium ecclesiasticorum virorum judicio probatissimus dixit? In qua ūdei professione cuncti Græcae linguae tractatores, quos superiore libello commemoravi, et omnes Latini sermonis apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, coelestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiunt.

PATROL. GR. XXV.

Mazentius Joannes in libello fidei, cap. 2.

Has igitur duas naturas Dei Verbi Domini nostri Jesu Christi, hoc est, divinitatis et humanitatis natura sive substantialiter, secundum traditionem sanctorum Patrum, credimus et constitutus unitas, et quod natura inviolabilis Dei Verbi, naturae unita est passibili: beatissimo simul atque doctissimo Athanasio dicente: *Verbum caro, non caro Verbum factum est*, etc.

Justinianus imperat. in editio De fide, cap. 4.

Propter haec igitur oportebat eos, si factum consilium recte suscipere, non tales blasphemias ei applicare, sed sequi doctores catholicæ Ecclesiæ, et maxime sanctum Athanasium, qui fuit Alexandrinus episcopus, et plurimos et magnos labores suscepit pro recta Christianorum fide adversus omnem heresin, et maxime contra impiissimos Arianos. Ipsi enim Arianis ad decipiendos populos suos errori conjugentibus Dionysium, qui multis annis ante Athanasium fuit Alexandrinus episcopus, dicentibus, quod et ipse Dionysius similia eis sapuit: Athanasius magnus Ecclesiæ doctor multis modis ostendit in scriptis certam fidem Dionysium ab initio praedieasse, nulloque modo participem Arianæ impietatis suisse.

Constantinus imp. in epist. ad Occidentales, act. xviii synodi vi ecumenicæ.

Et testis horum irreprehensibilis athleta Dei cul- A Καὶ μάρτυς τούτων ἀμεμπτος ἀδιλητής· καὶ θεοσεβής ὁ Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος.

Damascenus, Orat. de defunctis, sub finem.

Vita et moribus admirabilis, et Dei Ecclesiæ fundamentum Athanasius.

Photius in Bibliotheca sua, cuius hoc fragmentum optimo illo retulissimumque Athanasiiano codice, qui est academiac Basiteensis, præfixum est totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nannio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est.

Photius archiepiscopus Constantinopolitanus, B ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasi et Alexандriæ archiepiscopi.

Hic, inquit, et in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis et simplex: acutus tamen et altus, et argumentationibus omnino vehemens, et in his tanta libertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juveniliter, ut puer et rudes, sed philosophico, sed magnifice utitur. Scripturarum testimoniorum ac demonstrationibus ad confirmationem communius est, et in primis sermo ille contra gentiles et qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis heresios tropæum, sed Arianæ potissimum. Et si quis Theologum Gregorium, et divi- A num Basilium diceret ex hoc libro tanquam fonte quodam haurientes, orationis sue pulchros ac perlicidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procul a verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, et in Ecclesiastem Commentaria, et in Cantica canticorum, sic et in Psalterium, et in alia multa. Gratia tamen et ornatu vere excellunt Sermones contra Apollinarium, et epistolæ, quotquot ejus excusationem continent.

τὸν ἔτερον πολλοῖς. Εἰς μὲν τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος, τὸν ἔπιστολῶν δσαί τὴν ἀπολογίαν αὐτῷ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

Τοῦ Δεξαπάτρου, qui manu sua codicem Bus. cuius meminimus, scripsit, ἐπος in Arium de laniibus Athanasi, in limine ejusdem codicis. Editum a Felckmanno qui haec elegia colligit.

Ari, tace, qui silentio damnatus es,
Athanasio docto loquente.
Inepte blatero, putide, nequitia scatenis,
Sophista vetule satanicorum dogmatum,
Delitesce tandem multo pudore confusus,

Οὐκ εἴρηται περί τοῦ θεοφίλου Αθανασίου τοῦ ἀδελφοῦ Ταράσιου περὶ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Αθανάσιος.

Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ίδιον ἀδελφὸν Ταράσιον περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἀγίοις μεγάλου Αθανασίου ἀρχιεπισκόπου Αλεξανδρεῖας.

Ἐν οἷς φησιν, δτε σαφῆς μὲν ἐστι τὴν φράσιν, ὥσπερ ἀπανταχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελῆς· δριμὺς δὲ καὶ βαθὺς, καὶ λίγην τοὺς ἐπιγειρμάσιν εὔτονος· καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τύσοις τὴν τάσιν δον φρσι θαυμάσιον. Λογικοῦς τε [sic] (MS. interpres videtur leguisse δέ) μεθόδοις οὖτις γυμνῶς καὶ μετρακιῶς, ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀριτμαθεῖς, ἀλλὰ φιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀποκέρχονται. Γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσσιν εἰς τὸ καρτερὸν καταχύρωται· καὶ μάλιστά γε ὁ κατὰ Ἑλλήνων, ὃ τε περὶ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰρημένος, καὶ ἡ κατὰ Ἀρετοῦ πεντάβιος, τρόπαιον οὖσα κατὰ πάσης μὲν αἰρέσεως, ἔξιχρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς. Καὶ εἰ τις τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, καὶ τὸν Βασίλειον ἐκ ταύτης ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ἀρυσαμένους φαίη τῆς βίδου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διαγείς τῶν οἰκείων λόγων κτεῖ τῆς πλάνης φεῦσαι ποταμοὺς, οὐκ ἀν., οἵματα, σφαλετη τοῦ παραδείγματος. Πεποίηται δὲ αὐτῷ, φρσι, καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν, καὶ εἰς τὸ Ἀσμα τῶν φομάτων ὑπομνήματα, ὥσπερ καὶ εἰς τὸν Φαλήρον, καὶ ἀτεχνῶς διαφέρουσιν οἱ κατὰ Ἀπολλιναρίου λόγοι,

B "Ἄρετε, σίγα, τὴν σιγὴν κατεχριθῆς,
Αθανασίου τοῦ σεφοῦ κεχραγότος.
Φλήναψε, παμβέδηλε κακίας πίθε,
Γέρον σοφιστὰ τῶν Σατᾶν σοφισμάτων,
Κρύψθητε λοιπὸν αἰσχύνη, πολλῆς γέμων.

Φαίνουσι καὶ γάρ Ἀθανασίου λόγοι,
Καὶ παντοῖο φθάνουσιν ἀστραπηδίλως,
Τοῖς οὐς φίλους φέλγοντες, ή σὴν χαρδίαν·
Ἐξ δὲ τὰ σεδρά τῶν διδαχμάτων, πλάνε,
Ἄρχην λαβόντα τὴν φθορὰν παρεισάγει.
Ἐφεδονίσθης πνεύματος τῇ σφενδόνῃ·
Ὄντος ἐπήγης τοῖς ίοῖς τοῖς ἄνθεσίοις·
Ὄντος ἰδιήθης ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις,
Ἄσπερ κατηκόντειν ἐνθεωτάτως
Ἡ γλώττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.
Διόροτε καὶ δύσχρηστε τῆς πανουργίας,
Οἰκτοτε καὶ δύστην τῆς βδελυρίας,
Ὄντος δένωνας ἀξίαν τιμωρίαν,
Τὸν σὺν λυθέντων ἔχακτων. Ἀλλ' ἐνδίκως
Τουτούν θογεῖς καὶ τέλος σοι τοῦ βίου,
Μίσον χωρωδῶν ἐκλιπῶν ψυχὴν τόπων,
Ὕπου πέρ δὲ βαδίζων. Οὐ θεῖα δίκη
Ἡ πᾶσιν οὖσα πάνσοφος ζυγοστάτεις!
Ἄλλ', ὁ θεράπον θεῖε τοῦ Θεοῦ θύτα,
Ἀθανάτος, τῶν σοφῶν πηγὴ λόγων,
Ἐγγενους ἡμῖν βεβίθρον ἀθανασίας.
Τὸν φυχικὸν δίωξον ἔξι τῷ μόνῳ μόρον·
Τυνταῦν ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν,
Καὶ σύμμαχος φαίνουσι καὶ σεμνὸς πρόμορος.
Ὕρδε τὰ δεινὰ συρρέουσι μοι πόσα;
Ὕρδε τὸ φεῦμα τῶν ἐναντίων μέγα,
Ὕφουμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν,
Ὕμνος δὲ ἀπειλοῦν τὴν ἀπώλειαν τάχα;
Ἐνοτρήθη, μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν βύμην,
Μή δη καταιγίς ποντίσειεν ὑδάτων.
Οἱ μὲν φθονοῦντες δωρέαν μοι παγίδας,
Ἄστι τιθοῦσιν ἀφαγῶς κεκρυμμένας,
Κετηγοροῦντες καθ' ἐκάστην μυρία
Διετρέψειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς κρίσεις,
Ὅταν τι καίνον εἰσάγωμεν ἐν μέσῳ,
Καὶ τόλλα μοι πλέκουσις εἰς ἀδικίαν.
Ἄλλα! πωλοτείνακτον ἀγομεν βίον.
Ἀκοθεν ἐλπίζοντες εὑρεῖν τὴν λύσιν
Τὸν κακοποιῶν καὶ φθορᾶς παραιτίων.
Ὄθεν παραμύθιον ἔγγένοιτο μοι,
Οἰκτοτον ἀνύστοι δυστυχῶς βίον.
Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονοῦσιν ὡς ἔιρη
Πλάταις ἐπιτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς δόλους,
Κετηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσχέτως;
Ἄλλ' εἰδε, Χριστὲ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγε,
Ἀναρχεὶ καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
Ὄ πάντα ταῦτα συντετευχώς πανοσφρώς,
Γῆν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέρων φάγη,
Ὄρη, πέτρας, φάραγγας, ἄντρα, καὶ νάπας,
Διτῶ σε τοῦτο λυπρὸς οἰκετρὸς οἰκετης,
Παιρασμὸς; ἡμᾶς μηδεμῶς τις βιθίσῃ.
Φίλαξ γίνου μοι τῇς ψυχικῆς ὀλκάδος.
Τηρησον ἀκλόνητον αὐτήν μοι μάνην.
Τὰ δὲ ἄλλα μοι πρὸς τὴν δευτέρου λόγου.
Ἄ μη μένουσιν, ἵπποῦσι τοῦ βίου.
Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπων παρέχον
Παραίτιον μάλιστα τῆς βλάβης ἔνι.
Ὄ πλούσιος δὲ βελ, Δασδίς ἐκδοξὶ μέγα.
Μή προστίθεσθε χαρδίᾳ, τρανῶς λέγων,

A Emicant etenim Athanasiū sermōnes.
Et ubique volitant fulguris in modum,
Tuos amicos urentes vel pectus tuum;
Ex quo putredo dogmatum tuorum, o impostor,
Ortum sortita tibi exitium parat.
Tu percussus es spirituſi funda:
Vere vulneratus es divinis tellis:
Vere sauciatus es jaculis lethiferis,
Quae jaculata est divinitus inspirata
Lingua beati Athanasiū.
Putide, vane et inutilis malitia,
Miserrime, infelix tua impudentia:
Vere dedisti meritas poenas
Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito Jure
Talem habuisti vita exītū,
B In mediis stercorum animam relinquens locis,
Quo tu secesseras. O divina justitia,
Quam omnibus es sapiens statera!
Sed, o famule divine Dei sacerdos,
Athanasi, sapientum fons orationum,
Effunde in nos fluxum immortalitatis:
Spirituale expelle a nobis mortem:
Instilla nobis modicum quid ad salutem,
Et commilito appareas et promus insignis.
Vides quantæ in me confluunt molestiae?
Vides magnos adversariorum fluctus,
Qui quotidie non leviter insurgunt,
Nobisque perniciem minitantur repentinam?
Insiste, beate, et corum impetum comprime,
Ne fluctuum procella nos submerget.
C Sunt invidi qui mibi laqueos
Semper tendunt latenter occultos.
Proferentes singulis diebus in me sexcenta
Pervertere nos dicentes iudicia
Quando novum aliiquid in medium producimus,
Et alia mihi confingentes ad iniquitatem.
Hei, hei! valde luctuosam ducimus vitam,
Superius sperantes invenire dissolutionem
Malefactorum et interitum molientium.
Unde solatium adsit nihili
Miserrimam infelicitate ducenti vitam.
Quot contra nos acuunt ut gladios
Linguas suas, et fraudes confingunt,
Accusantes et conviciis intolerabilibus insectantes?
D Sed' utinam, o Christe Dei Patris Verbum,
Sine principio omnium principium et opifex,
Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
Terram, cœlum, mare et astrorum lumina,
Montes, saxa, eonvalles, antra, latices:
Rogo te infirmus et miser famulus,
Ne nos illa tentatio præcipites deturbet,
Fias custos meæ spiritualis naviculae,
Conserua eam solam mīhi inconcussam,
Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris census
Quæ non durant, et vita tenuis expedit.
Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
Causa maxime perniciei solet esse.
Divitiæ suavit, David exclamat valde:
Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;

Nobilitatem generis pessundatam
Temporum mutationes reddit instabilem.
Alienum tamen oblinens negotium
Inutile exstitit possidentibus.
Mibi ergo hujus vitæ fortuita
Sic judicantur et testimantur, o Verbum,
Ut ipse nosciūtūdīx universi generis.
Alii vero gaudeant in gloria vitæ
Nos videntes in malis sordescentes,
Tantum abstineamus a blasphemia.
Et pie imperantis coronati
Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
Aditum claudentem, ut Scriptura loquitur.
Δοξαπατρής ista cum lamentis scribit,
Cum gemib⁹ monodiam texens.
Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
Pacifico regi Romanorum
Occulta docentem ipsum in judicio,
Qualiter plura tuorum sapientum judiciorum
Multi⁹ præstitere notitiam occultorum
Jamjamque morituris nullo merito
Impertierunt salutem quasi præter spei.
Si enim docere digneris, o Domine,
Abscondita imperantem universæ Romæ,
Ad tuam bonitatem suspicentem,
Ad tuam humanitatem tendentem,
Compatibilēm animum gerentem,
Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
Profliendo, crescendo, et augendo [ionis.
Incrementum divinum et efficax supernæ domina-

Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατουμένην
Χρόνων φοραὶ φθείρουσιν οὐταπουμένην.
'Αλλότριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δὲ δύμας,
'Ασυντελὲς πέφυκε τοῖς κεκτημένοις.
'Εμοὶ οὖν τὰ τούτου τοῦ βίου
Οὗτα χρίνονται καὶ λογίζονται, Λόγε,
'Ως οἶδας αὐτὸς δὲ κριτής παντὸς γένους.
'Αλλοι δὲ χαιρέτωσαν ἐν δόξῃ βίου,
'Ημᾶς δρῶντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους.
A Μόνον φυλαχθείμεν ἐκ βλασφημίας.
Καὶ τοῦ χριτοῦντος εὐεσθῶς στεφανόρου
Τὴν ἀκοήν εὑροιμεν εἰς ἑχθρῶν λόγους
Τὴν εἰσόδον κλείουσαν, ὡς Γραφὴ λέγει.
'Ο Δοξαπάτρης ταῦτα σὺν γόσις γράψει,
Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονυδίαν πέκχων.
Πέμψον δὲ καινὴν δψιν ἐξ ὑψους, Λόγε,
Τῷ παγγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αὐδσόνων,
Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσαν αὐτὸν ἐν κρίσει,
'Οποῖα ποιὲται τῶν σοφῶν σου κριμάτων
Πολλοὶς παρέσχε γνῶσιν ἀγνοουμένων.
Θνήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιαῖς, δὲ Δεσπότης,
Τὰ κρυπτὰ τὸν χριτοῦντα τῆς ᾿Ρώμης δῆμος.
B Πρὸς σὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκότα,
Καὶ πρὸς τὸ φιλάγνθρωπον τὸνηκότα,
Καὶ συμπαθῆ φέρονται καλῶς καρδίαν.
Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
'Αεὶ προκόπτων, ἀναβαίνων, αὐξάνων
Αὔξηγη θεουργὸν τῆς ἁνω σκηπτουγχας.

MONITUM

IN DUOS CONTRA GENTES ET DE INCARNATIONE LIBROS.

I. Athanasii duos *Contra gentes* libros commemoravit Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, hoc pacto : « Feruntur ejus aduersus gentes libri duo, » etc. ; Photius vero loco superius allato, priorem librum *Contra gentes* nuncupat, posteriorem vero *De incarnatione*. Et tamen exploratum est hosce libros, quilibet tandem ferantur inscriptiones, eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordendi posterior liber nativa serie cohæret cum priore : et magna pars initio, contra gentes ac sœdissima confictorum numinum simulacula, conscripta fuit : reliqua vero de incarnatione ; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes postremum *De incarnatione* inscrubunt.

II. Quo autem anno isthac Athanasius emiserit in lucem, nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturæ sunt, quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa offerantur, nihil comparet, quod vel Arianam hæresim jam suboram indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas : ac licet idipsum hic contra Judæos comprobandum veniat, quod postea contra Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etiamsi de industria Arii nomen lacere voluissest Athanasius, quod haud verisimile est, aliqua tamen jam inita pugnæ signa superessent, ut sere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas hæc conscripta fuisse, anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius, cum per ætatem vixdum ejusmodi militie patiens esset, statim serocissimos Christianæ fidei hostes profigat, gentiles nimirum et Judæos. Neque tamen alios teret fidei adversarios, Manicheos nimirum, quorum tum temporis hæresis grassabatur, Marcionitas, Valentianos cæterosque intactos prætermisit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur : multo sane minus ab Arianis abstinuerit, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent : vehementiore namque impetu, quam aliæ omnes superiorum ætatum hereses, divinitatem Christi oppugnavit. Ariana. Quæ si jam signa adversum canere carpisset, putasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse ? Est aliud unde fortasse quædam temporis ratio duci valeat : postquam enim Athanasius gentilium ἀποθεώσεις exagitavit, his verbis ita prosequitur : Καὶ μή τοι θαυμάσῃς, μηδὲ μαρχὴν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσῃς, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῷ πρότερον, ἡ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ἀρωματίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξαντας βασιλέας, ή τάχας η οὖς ἀνάτολοι βούλωνται καὶ κρύψωσι, δογματίζουσιν ἐν Θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκευέσθαι θεοὺς γράφουσι. Id est : « Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus Romanus, quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, et ejusmodi honore dignos censem, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. » Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem : nam anno 313 in Christianum cultum amplexus est : neque tamen protinus Romanorum senatus inveteratam illam et impiam imperatores consecrandi consuetudinem posuisset : quia non statim ab initio execrando ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum eruditio lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius iudicio rem permittamus.

III. Styli porro genus quod spectat, fateare necesse est, vix quidplam eo in genere tanta concinnitate adoratum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima oratione, quæ inter primarios tanti viri fetus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quæ gentilium theologiam, sive potius ψαταιολογίαν spectant, ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In oratione porro *De incarnatione*, validis argumentis commonstrarat veritatem religionis Christianæ et incarnationis Jesu Christi. Laudatur oratio *Contra gentes* in synodo Nicæna II, loco inferius allato. De oratione vero quæ *De incarnatione* inscribitur, hec habet Felckmannus : « Titulus hujus orationis in omnibus nostris exemplaribus est Περὶ ἐνανθρωπήσεως, et sic citatur etiam a Theodoreto Dialog. 3, τῷ ἀπαθετῷ, ubi aliquot ejus loca adducit, quæ vide infra. Adrianus I papa in epist. ad Constantimum et Irenen impp., quæ extat in actis syn. VII œcum. sive Nicæn. II, act. II, hanc citans, sic etiam describit, De eo quod Dominus carnem humanam assumpsit. Locum quem excerpit vide infra. Photius in Bibliotheca (loco infra offerendo) appellat λόγον hunc Περὶ ἐνσωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. De his enim, non vero de illo infra, ejusdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui existimo. Bas. codices, quorum quinque habuimus, Basiliensem nimirum, Anglicanum, Goblerianum I et II, hos anonymos et incerti dominii, an λόγος sermo, aut oratio, sive liber, vel epistola, vel aliud quid hic tractatus sit, non consentiunt. Bas. enim vocat λόγον, reliqui omnes lacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud, Θεοῦ, in inscriptione non est nisi in solo II, quo overæ in colligendis litteris usæ sunt. » Hac Felckmannus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRÆ

ORATIO CONTRA GENTES⁽¹⁾.

Dei quidem cultus rerumque omnium veritatis A cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie ope- ribus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate, age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expedit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patescere et scribere (loquor autem de nostra in Christum Salvatorem fide), ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suscipetur; ut immerito certe sentiunt gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem obijcentes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleri, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patesfacta fuisse non videant. Neque enim, si

1. Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεῖδας καὶ τῆς τῶν διωνάληθείας γνῶσις οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ (2) τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται, δισὶν ἀφ' ἐαυτῆς ἔχει τὸ γνώριμον· μόνον γάρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις κέχραγε, καὶ τὴν λαμπρότερον (3) ἐαυτὴν διὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείχνυται· ποθούντι δὲ σοῦ δικαίως τὰ περὶ ταύτης ἀκοῦσαι, φέρε, ω̄ μακάριε, ὃς διὸ οἱοὶ τε ὅμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθύμεθα, δυναμένω μὲν σοι καὶ ἀπὸ τῶν θειῶν Λογίων ταύτην εὔρειν, φιλοκάλως δὲ δικαίως καὶ παρ' ἔτερων ἀκούνται. Αὐτάρκεις μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἀγίαι καὶ θεόπνευστοι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν (4)· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἵς ἐάν τις ἐντύχοι, εἰσεται μέν πως τὴν τῶν Γραφῶν ἐμρηνείαν, ής δὲ δρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνήσεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χεροῖ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖον ἐστιν ἀ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράψειν σοι· λέγω δὴ τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελῆ τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἡγήσηται, μήτε δλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπολάβῃ (5)· δοποὶ διαβάλλοντες "Ἐλληνες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἔτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφέροντες (6)· ἐφ' ψέματος καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτειρήσειν ἀν τις, διτι, τὸν σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐχ ὀρῶσι τὴν τούτου δύναμιν πάσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκαίαν, καὶ διτι δι' αὐτοῦ τὰ τῆς θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται.

(1) Ms. Colbertinus hunc habet titulum : 'Αθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδώλων. Βούχ λόγος deest in utroque. Basilensis et Felckmanni secundus et tertius anonymous, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδώλων. Goblerianus et Felckmanni 1 anonymous, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) Παρὰ deest in ms. Colb.

(3) Felckmanni 3 anonymous, λαμπροτέρων.

(4) Colb. et Anglicanus, ἀπαγγελίαν. Paulo post συνταχθέντες, Colb. habet συντιθέντες.

(5) Sic Seguer., alii vero cum editis ὑπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1 et 2 anon. Alii νκρο cum editis προστέρουτες.

Ούχ δὲ γάρ, ἐπεὶ τοῖς θεότητι τὸν νοῦν, ἔχειναζον τὸ τηλεούτον· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐπεγίνωσκον Σωτῆρα τοῦ παντὸς, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάβην ἀλλὰ θεραπείαν τῆς κτίσεως γέγονέναι. Εἰ γάρ τοῦ σταυροῦ γενεμένου (7), πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθηρέθη, πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντασία τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπελαύνεται, καὶ μόνος δὲ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι' αὐτοῦ γινώσκεται ὁ Πατήρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες κατασχύνονται, δὲ τῶν ἀντιλεγόντων δοτρέματα τὰς ψυχὰς ἀφανῶς μεταπείθει· πῶς (εἰκότως γάρ ἀν τις εἴποι πρὸς αὐτούς) ἔτι (8) ἀνθρώπινον ἔστιν ἐπινοεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὅμολογεν Θεοῦ (9) Λόγον καὶ Σωτῆρα εἶναι τοῦ παντὸς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀναβάντα; πάτσειν δὲ καὶ οὗτοι μοι δοκοῦσιν διαβάλλοι, τὸ δὲ τούτου φῶς θαυμάζοι, βλέπων, ὅτι πᾶσα ή κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται. Όμοιος γάρ καὶ λόγος τὸ φῶς, καὶ καλλίων δὲ τοῦ φωτὸς ἀρχῆς ἡλεος· οὕτω (10) θεοῦ πράγματος δυνατος τοῦ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τὴν αὐτοῦ γνῶσεως πεπληρώθαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιούτου κατορθώματος εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Λόγον. Λέγομεν (11) οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέγξαντες τὴν τῶν ἀπίστων ἀμφίβιαν· ἵνα, τῶν ψευδῶν διελεγχόντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἐαυτῆς ἐπιλάμψῃ, καὶ θαρρήσῃ καὶ αὐτὸς, ὡς ἀνθρωπε, ὅτι ἀλήθειά πεπίστευκας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οὐκ ἡπατήθης. Πρέπειν δέ σοι ἡγούματι φιλοχρίστων δυντι τὰ περὶ Χριστοῦ διαλέγεσθαι, ἐπει καὶ πάντων τιμιωτέραν τὴν περὶ τούτου γνῶσιν καὶ πίστιν ἡγείσθαι· σε πεπίστευκα.

2. Εἳ δρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γάρ οὐδὲ νῦν ἐν τοῖς ἀγίοις ἐστιν, οὐδὲ δλως κατ' αὐτοὺς ὑπάρχει αὔτη· ἀνθρώποι δὲ ταύτην ὑστερον ἐπινοεῖν ἡρέντο, καὶ καθ' ἐαυτῶν (12) ἀνατυποῦσθαι· οὕτων δὴ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἐπίνοιαν ἐαυτοῖς ἀνεπλάσαντο, τὰ οὐκ ἔντα αἵρεσιν λογιζόμενοι. Οἱ μὲν γάρ τοῦ παντὸς δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεὸς, δὲ ὑπερέκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπίνοιας ὑπάρχων, δε τὴ δρχῆς καὶ ὑπέρκαλος ὃν, διὰ τοῦ ίδιου Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπουν γένος κατ' ίδιαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν δυντων αὐτὸν θεωρητὴν καὶ ἐπιστήμονα διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ὄμοιώσεως (13) κατεσκεύασε, δοὺς αὐτῷ καὶ τῆς ίδιας ἀΐδιοτητος ἔννοιαν καὶ γνῶσιν, ἵνα, τὴν ταυτότητα σώζων, μήτε τῆς περὶ Θεοῦ φαντασίας ποὺς ἀποστῇ, μήτε τῆς τῶν ἀγίων συζήσεως (14) ἀποπήδησῃ, ἀλλ', ἔχων τὴν τοῦ δεδωκότος χάριν, ἔχων καὶ τὴν ίδιαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ Λόγου δύναμιν, ἀγάλητος καὶ συνομιλῆ τῷ Θεῷ, ζῶν τὸν ἀπήμονα καὶ μακάριον δυντας τὸν ἀθάνατον βίον. Οὐδὲν γάρ ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ

(7) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymous, γινομένου.

(8) Ετι deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

(9) Seguer. et Colb. Θεόν.

(10) Seguer. οὕτως, et ita deinceps sacerdos. Ibid. Colb. habet προστάγματος pro πράγματος.

(11) Omnipotens videtur leguisse λέγωμεν, vertit

A ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem inspessissent, rem tantam riderent; sed illum potius mundi Salvatorem esse agnoscerent, ejusque crucem non perniciem rerum sed medicinam fuisse saferentur. Namque si erecta cruce, universa idolatria eversa est; si hoc η signo omnes dæmonum præstigia fugantur, solusque Christus adoratur, et per ipsum Pater cognoscitur; si denique hi quidem qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero contradictiorum animos quotidie latenter immutat: qui sit (merito enim quis eos ita aggrediatur) ut humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius fateantur Dei Verbum, et Salvatorem mundi illum esse, qui in crucem ascendit? Sane idem istis accidere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscuratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem admiretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse sol, lucis auctor, luce pulchrior est: ita cum res sit plane divina, universum mundum Dei cognitione repletum esse, necesse est ducein et auctorem tanti operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro virili parte de re tam admirabili disseremus, priusque infidelium inscitiam refellemus, ut falsis confutatis, veritas per seipsam deinceps illucescat, tunc ipse, charissime, certum persuasumque habeat veritati credisse, Christumque cognoscendo deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum amas, de Christo disserere maxime convenire arbitror, quandoquidem te ejus cognitionem et fidem rebus omnibus pretiosioremducere autumo.

C 2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec prorsus in illis exsistit: sed eam postea homines excogitare atque adversus seipsum effingere cœperunt; unde etiam idolorum commenta effinxere, ea quae non sunt, perinde ac si essent, animo concipientes. Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus, qui universa natura et humana intelligentia longe superior est, ut vere bonus ac summe benignus, per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Iesum Christum, humanum genus ad propriam imaginem fecit, qua illa secum similitudine hominem ad rerum naturam cognoscendam et contemplandam aptum reddidit. Hinc propriæ etiam æternitatis cogitationem et cognitionem eidem impertivit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam cognitionem a Deo averteret, neque a sanctorum convictu discederet: sed datum Dei gratiam et propriam ex paterno Verbo vim insusam retinens exultaret, et cum Deo familiariter viveret, securamente ac vere beatam immortalē vitam duceret.

enim, dicamus.

(12) Felckm. 3 anon., καθ' ἐαυτούς. Sic etiam legisse videtur Omnipotens, qui veritatem, per seipsum fingere. Alii cum editis καθ' ἐαυτῶν.

(13) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii cum editis ὄμοιότητος.

(14) Edit. Commel., συζήσεως.

Nam si ulla re a Dei cognitione impediatur, animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cuius quoque imaginem factus est, semper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum Providentiam, qua mundus per ipsum administratur, intelligit. Ita rebus quidem quæ suh sensus cadunt et corporeæ sunt excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cœlestes ac divinæ sunt solaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admistum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent omniaque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cuius contemplatione delectata, suo erga illum amore ei desiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui Hebræa lingua Adam dictus est, sacrae Scripturæ narrant initio summa cum libertate et fiducia mente **3** Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine potum suis in illa rerum cœlestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quadam paradisum appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, ut ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi, rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propria erant, convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cœlestibus avocaverunt, et seipso contemplari coeperunt. Seipso autem contemplando, corporique aliis rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditatem delapsi sunt, propriis rebus rerum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus obliiti sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sa-
cris Scripturis discimus. Siquidem quandiu ille intentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasu cogitationem a Deo avertit, sequæ contemplari coepit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cogno-

¹ Matth. v, 8.

(15) Sic Seguer. Angl. et Felckm. 2 an. Alii cum editis δλως vel δλος ἐστιν ἔαυτω.

(16) Ο δημος deest in Gobler. et Felckm. 1 anom.

(17) Colb. et Felck. 2 an., ἐνοπτρίζεσθαι. Ibid. ante hanc vocem editi et plures miss. Com. hahent αὐτῆς. Seg. Colb. Gobl. et Felck. 1 an., ἔαυτης.

(18) Colb., ἐγγύτερον.

A μὲν δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν του Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γέγονεν ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράων μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεῖα καὶ νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπόμενος. "Οτε γάρ οὐ συνομίλει τοῖς σύμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἔξωθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστιν ἄνω ἐαντῷ⁽¹⁵⁾ συνὼν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρρητος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδών, ὅρῃ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαίνουμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τούτον πόθῳ⁽¹⁶⁾ ὥσπερ οὖν τὸν πρώτον τῶν ἀνθρώπων γενόμενον, δις καὶ κατὰ τὴν Ἐβραίων γλώτταν Ἀδέκα ὡνομάσθη, λέγουσιν αἱ Ιεραὶ Γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπαισχύντες παρθησίᾳ τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἀγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἢν εἴχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, δις καὶ διαγιος⁽¹⁷⁾ Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὡνόμασεν. Ἰκανὴ δὲ τῇ της ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ τὸν Θεὸν δι' ἔαυτῆς κατοπτρίζεσθαι⁽¹⁸⁾, καθάπερ καὶ διὰ Κύριος φησι· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, δτὶ αὐτοὶ τὸν Θεὸν δύοται.

C 3. Οὗτω μὲν οὖν διημιουργός, ὥσπερ εἰρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένει τὸ διάλογος οἱ δὲ διάνθρωποι, κατολιγωρήσαντες τῶν κρειτόνων, καὶ δικνήσαντες περὶ τὴν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγυτέρω⁽¹⁹⁾ μᾶλλον ἔαυτῶν ἐξητησαν. Ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις. "Οθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἔαυτῶν τὸν νοῦν, ἔαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο⁽²⁰⁾. Ἐαυτοὺς δὲ κατανοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἀλλών αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενοι, καὶ ὡς ἐν ἴδιοις ἀπατώμενοι, εἰς ἔαυτῶν ἐπιθυμίαν ἔπεσαν⁽²¹⁾, τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεῖα θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστῆναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἔντειν τὴν ψυχήν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσαις ἐπιθυμίαις· τέλεον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ Θεοῦ δυνάμεως. Τούτο δ' ἀν τις ίδοι καὶ

D ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθεῖς, ὡς αἱ Ιεραὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσι Γραφαὶ. Κάκεινος γάρ, έως μὲν τὸν νοῦν εἴχε πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν⁽²¹⁾. οτε δὲ συμβούλιξ τοῦ δρεσσῶς ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεόν διανοίας, ἔαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τηνικῶντα καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν, καὶ

(19) Hæc verba ἔαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο, quæegerant et verterant interpres, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Seguer. Colb. Gobler. Felckm. 2 et 3 an. resituimus.

(20) Sic Seguer. et infra. At Colb., ανεπεσον. Alii cum editis ἔπεσαν.

(21) Colb. et Felckm. 2 anonymous, φιλίαν.

ἴηκασαν διτὶ γυμνοὶ ἡσαν, καὶ γνόντες ἤσχύνθησαν. Εἴκωσαν δὲ ἐκαυτοὺς γυμνοὺς οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων (22), ἀλλ’ διτὶ γυμνοὶ τῆς τῶν θείων θεωρίας γεγόνασι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μετήνεγκαν. Ἀποστάντες γάρ τῆς πρὸς τὸν ἔνα καὶ δυτα, θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πόθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας ἐνέβησαν (23) τοῦ σώματος. Εἴτα, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἑκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμίαν λαβόντες, ἥρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν· ὥστε καὶ φοβεῖσθαι ταῦτας καταλεῖψαι. Ὁθεν δὴ καὶ δειλίας, καὶ φόβοις, καὶ ἡδονᾶς, καὶ θνητᾶ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσγέγονεν. Οὐ θέλουσα γάρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμῶν, φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τὸν δρόμον, ἔμαθε φονεύειν καὶ ἀδικεῖν. Πώς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὐλογὸν κατὰ δύναμιν σημᾶναι.

4. Ἀποστάσα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργεῖσις καταχρωμένη, καὶ ἡσεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καὶ ἐκαυτῇ εἰναι τὴν ἡδονὴν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τῷ τοῦ καλοῦ ὄντα πάτερα, καὶ ἐνδύμισεν εἰναι τὴν ἡδονὴν αὐτὸν τὸ δυντὸς καλὸν· ὥστερ εἰ τις, τὴν διάνοιαν παραπληγεῖ, καὶ ἀπατῶν ἔιρφος κατὰ τῶν ἀπαντώντων, νομίζει (24) τοῦτο εἰναι τὸ σωφρονεῖν. Ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικιλῶς αὐτὴν ἐνεργεῖν ἡρέστο. Οὔσα γάρ τὴν φύσιν εὐχίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράψῃ, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ πάνεται. Κινεῖται οὐκ ἔτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν θεὸν ὅρην· ἀλλὰ τὰ μὴ δυτὰ λογιζομένη, τὸ ἐκαυτῆς δυνατὸν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόησεν ἐπιθυμίας, ἐπεὶ καὶ αὐτεξόσιος γέγονε. Δύναται γάρ ὥστερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὖτως καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέψεισθαι· ἀποστρέψομέν δὲ τὸ καλὸν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γάρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὔσα, ὡς προεῖπον, εὐχίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξόσιον ἐκαυτῆς, ὅρᾳ ταῦτην δύνασθαι κατ’ ἀμφότερα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι (25) χρεσθεῖσα εἰς τε τὰ δυτὰ καὶ τὰ μὴ δυτὰ· δύτα δὲ ἔστι τὰ καλὰ, οὐκ δυτὰ δὲ τὰ φαῦλα. Οὔτα δέ φημι τὰ καλὰ (26), καθότι ἐκ τοῦ δυτος θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει· οὐκ δυτὰ δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοίας ἀνθρώπων οὐκ δυτὰ ἀναπέπλασται. Ἐχοντος γάρ τοῦ σώματος ὄφθαλμούς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὅρφην, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν Δημιουργόν· Ἐχοντος δὲ καὶ ἀκοήν εἰς ἐπακρόσατν τῶν θείων λογίων καὶ τῶν τοῦ θεοῦ ἀκόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χεῖρας, εἰς τε τὴν τῶν δικαγοκαλῶν ἐνέργειαν καὶ ἔκτασιν τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐχῆς ἡ ψυχὴ ἀποστάσα τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναγκαῖα. Εἴτα τὸ δυνατὸν ἐκαυτῆς, ὡς προεῖπον, ὅρωσα, καὶ τούτῳ παταχρωμένη, ἐνενό-

A verunt, quae ipsis causa sunt embescendi. Seipso porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Descisentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cœperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orirentur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quae concupiscebant non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quanam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

4. Postquam a rerum cœlestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus pravè usæ, et corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente percussus, gladium in obvium quemque distingendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irrelita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat: sed inania cogitans, suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas 4 cupiditates abutitur, utpote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscientia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad Creatorem per apertissimam earumdem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divina oracula et Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit.

cum editis νομίζει,

(22) Seguer., ἐνδύματος. Ibid. hæc verba, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδύματων desunt in Felckm. 3 an.

(23) Sic Seguer. At Colb. et Felckm. 2 an. ἐπενέστων. Alii cum editis, ἀνέβησαν.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii

cum editis νομίζεται.

(25) Sic Seg. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm.

1 et 2 anonymous. Alii cum editis μέρεσι.

(26) Οὐκ δυτὰ δὲ τὰ φαῦλα. Οὔτα δέ φημι τὰ κακὰ desunt in Basil. et Angl.

Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria mouere. Hinc loco contemplationis naturae, oculos ad cupiditates convertit, se id quoque posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet: *Omnia licent, sed non omnia expedunt*¹.

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cœpit: unde et manus in contrarium movens, caedes perpetrare jussit; aures ad non obediendum convertit: membra alia ad liberos legitime procreando data, stupris et adulteriis inservire permisit: linguam nobis ad beneficium concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit: manibus ad surandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatorios odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est: ventrem denique ebrietati et inexplicibili satietati dedit; quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare cureret (potest autem ut sibi videtur²), hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quoconque equorum pernicitas eum abripuerit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadverterat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, et præter id quod decet corporis membra impelliens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsa, peccat et malum sibimet singit, nec animadvertisse a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se referbat, præ oculis habens, ita loquebatur: *Ad destinatum persequor, ad bravum superne vocationis Iesu Christi*³. Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam malum agebat.

5. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitia substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, dupli ratione

¹ Cor. vi, 12. ² Philip. iii, 14.

(27) Felkm. 3 anon., ἐπιθυμίαν.

(28) Particula καὶ deest in Seguer., nec eam legerunt Omnibus et Ambrosius Camald.; in aliis vero legitur.

(29) Seguer., ἀδύνατον.

(30) Sic Seguer. Gobler et Felkm. 1 anon., alii cum editis νομίζουσι.

(31) Colbert, Gobler, et Felkm. 1 anon., καταχρηγήτει.

A ησεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ τὴν κτίσιν ὁρᾶν, εἰς ἐπιθυμίας (27) τὸν ὄφθαλμὸν ἀποστρέψει, δεικνύουσα, ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα, ὅτι, ἄπαξ κινουμένη, σώζει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἀμαρτάνει ποιοῦσα δὲ δύναται· καὶ (28) οὐκ εἰδοῖσα, ὅτι οὐχ ἀπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς ἀ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τούτου γάρ χάριν καὶ ἀποστολικὴ παρεγγυᾷ φωνῇ· *Πάρτυ εἶστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*.

5. Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα, οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρέπον, ἀλλ' εἰς τὸ δύνατὸν (29) σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἥρετο· θίεν, καὶ τὰς κεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινουμένη, φονεύειν πεποιήκε, καὶ τὴν ἀκοήν εἰς παρακοὴν παρήγαγε, καὶ τὰς μέλα μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ νομίμης (30) τεχνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιορκίας, τὰς δὲ χεῖρας αὐτὸν εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὄμοιούς ἀνθρώπους· καὶ τὴν μὲν δσφρησιν, εἰς ὄδμῶν ἐρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς ὁξύτητα τοῦ ἔκχειας αἴμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μέθην καὶ κέρων ἀπλήρωτον· ἀπερ πάντα κακία καὶ ἀμαρτία ψυχῆς ἔστιν. Άλιτα δὲ τούτων οὐδεμία, ἀλλ' ἡ τῶν χρειτόνων ἀποστροφή. Ός γάρ ἐὰν ἥνιοχος, ἐπιβάτης ἐπιποιεῖν σταδίῳ καταφρονήσῃ (31) μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς δὲ ἐλαύνειν αὐτὸν προσῆκει, ἀποστραφεῖς δὲ τούτον, ἀπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὃς δὲ δύναται· δύναται δὲ, ὃς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὀρμῷ, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ κρημνῶν ἐλαύνῃ (32), φερόμενος διποὺς δὲ ἀντὶ ἑαυτὸν τῇ ὁξύτητι τῶν ἵππων φέροι, νομίζων. ὅτι, οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφάλη τοῦ σκοποῦ· πρὸς γάρ μόνον τὸν ὄρμον ἀποβλέπει, καὶ οὐχ ὁρᾷ, ὅτι ἔξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὄδον, καὶ ἐλαύνουσα περὰ τὸ πρέπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ' αὐτῶν ὁφέλαις ἐλαύνειν, ἀμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὁρῶσα, ὅτι πεπλάνηται τῆς ὄδοῦ, καὶ ἔξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς δὲ ἡ χριστοφόρος ἀντὶ διακάριος Παῦλος ἀποβλέπων ἐλεγε· Κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀντιτίθεται ηγεσού Χριστοῦ· σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν δὲ ἀγιος, οὐδέποτε τὸ κακὸν ἐποίει.

6. Ἐλλήνων μὲν οὖν (33) τινες, πλανηθέντες τῆς ὄδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἰναι τὴν κακίαν ἀπεφήναντο ἀμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν Δημιουργὸν ἀποτε-

(32) Seguer. Colbert. Basil. et Felkm. 1 anon., ἐλαύνει.

(33) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic noteit S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophontem *Cyropaed.* lib. vi satis indicat hanc aliquorum philosophorum ² esse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

ροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν δυτῶν· οὐκ ἀν γάρ εἴη τῶν δυτῶν Κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἡ κακία πόστασιν ἔχει καθ' ἐαυτὴν καὶ οὐσίαν· ή πάλιν, θέλοντες αὐτὸν τὸ ποιητὴν εἶναι τῶν δλῶν, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ κακοῦ δύνωνται εἶναι· ἐν γάρ τοῖς οἷσι καὶ τὸ κακὸν κατ' αὐτοὺς ἔστι. Τοῦτο δὲ ἀπόπον καὶ ἀδύνατον ἀν φανῆ· οὐ γάρ ἔχ τοῦ κακοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ ἔστιν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ· ἐπει οὐκέτι καλὸν ἀν εἴη μεμιγμένην ἔχον τὴν φύσιν, η ἀλτίον γινομένον (34) κακοῦ Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρονῶντες εἶναι· ἀναπλάττονται δὲ ἐαυτοῖς παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα θεὸν ἔτερον, καὶ τούτον ἀγένητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρχήν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ εὐχερῶς ἀν τις ἐλέγειεν ἔκ τε τῶν θείων (35) Γραφῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαίνονται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς ἐαυτοῦ Εὐαγγελίοις φησι βεδαιῶν τὰ Μωϋσέως βῆματα, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς εἰς ἔστι· καὶ, Ἐξομολογοῦματος, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Εἰ δὲ εἰς ἔστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος, πῶς ἀλλος ἀν εἴη Θεὸς παρὰ τοῦτον; Πῶς δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτοὺς Θεὸς, τὰ πάντα τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ (36) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς περίληψιν; Πῶς δὲ καὶ ἀλλος ἀν εἴη ποιητὴς, ὃν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τοῦ Χριστοῦ ἔστι Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν; Εἰ μὴ ἀρα, οὐκ ἐν λοιστασιῷ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὸν φαῦλον δύνασθαι γενέσθαι κύριον (37) εἰποιεν. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο λέγωσιν, ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν ἐν γάρ τοῖς τὰ ίσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ κρείττον οὐκ ἀν εὑρεθείη. Καὶ γάρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἔτερου, τὸ ἔτερον ἔστιν⁴ ἵση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ η ἀσθενεία ἔστιν· ἵση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἀσθενεῖα δὲ ἀμφοτέρων ἔστιν, ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποκαθαίνει τὰ πράγματα· ἔστι γάρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην τοῦ φαύλου, ἔστι καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

7. Ἀλλως τε· καὶ τοῦτο γάρ ἀν τις αὐτοῖς εἴποι· Εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἔστιν, τι τὸ ἔργον τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γάρ οὐδὲν πλήν μόνης τῆς τοῦ Δημιουργοῦ κτίσεως. Τι δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν (38) ἀγαθὸν γνωρίσμα, οὐκ δυτῶν αὐτοῦ ἔργων δι' ὅν ἀν γνωσθείη; ἐκ γάρ τῶν ἔργων δημιουργὸς γινώσκεται. Πῶς δὲ ὀλῶς καὶ δύο ἀν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, η τι τὸ διαιροῦν ἔστι ταῦτα, ἵνα χωρὶς ἀλλήλων γένωνται; Εἶναι γάρ αὐτὰ δύο ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρετικά ἀλλήλων εἶναι. Ἀλλ' οὐδὲ ἔτερον ἐν ἔτερῳ δυνητή ἀν εἶναι διὰ τὸ διμικτον καὶ ἀνόμοιον αὐτῶν

⁴ Marc. xii, 29. ⁵ Matth. xi, 25.

(34) Colbert., γενομένον.
(35) Vox θεῶν deest in Seguer. Gobler. et Felkm.
et apom.

(36) Vox θεοῦ additur in Colbert. et particula

A peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum Dominus foret, si, uti censem, malitia substantiam et naturam per seipsum haberet. Vel rursus, si illum volunt rerum omnium effectorem esse, mali quoque auctorem esse concedant necesse est, quandoquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum id fieri non posse et absurdum esse, valde perspicuum est: nam malum ex bono non oritur, neque in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum non esset, quod mistam naturam haberet, vel mali causa exsisteret. Hæretici quoque qui ex ecclesiastica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fecerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi existimant, sibique præter verum Christi Patrem alium deum effingunt, quem etiam non genitum, mali effectorem et malitiæ auctorem atque naturæ creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refutari possunt cum ex divinis Scripturis, tum ex ipsa quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate Scripturæ exordiar, Dominus et Servator Jesus Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans, ait: *Dominus Deus unus est*⁶. Et: *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ*⁷. Si ergo unus est Deus, et ipse cœli et terræ Dominus est, quomodo aliud præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus futurus est, cum omnia quæ cœli et terræ ambitu continentur unus et verus Deus impletat? Quomodo etiam aliud opifex earum rerum fuerit, quarum ipse Deus et Pater Christi est Dominus, ut suo ipse ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium conditione accidit, boni Dei malum posse esse dominum dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantum impietatem incident. Inter illos enī qui paria possunt, neminem qui excellat et fortior sit, inveneris. Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe amborum vis et imbecillitas est; æqualis quidem vis, quia alter alterius voluntatem, existendo, vincit: imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus res præter mentem eveniunt; siquidem bonus invito malo, et vicissim malus bono nolente existit.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus. D Si ea quæ apparent, sunt mali opera: quodnam, quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter naturam quam Creator condidit. Quodnam porro indicium est bonum existere, cum nulla existent opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opifex cognoscitur: Qut vero fieri potest ut ambo sibi invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul esse non possunt, cum sese invicem destruant. Alter quoque in altero esse non potest, cum diversæ

xæ post ὥν mox sequens.

(37) Vox Κύριον deest in Colbert. Ibid. additur particula ἦν.
(38) Sic Colbert. Alii cum editis, τά.

et dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cujusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonum an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amborum naturæ esse. Itaque cum futilem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiastice doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare et effingere coepisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi fluerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit saepius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurriendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clavis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat; quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparet. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas et tenebras quæsivit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem rationationes multas quæsierunt*⁶. Itaque malitia inventio et excogitatio sic hominibus initio exorta et confusa est. Quanam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro principium malum habet, nulla unquam in re bonum judicandum est, cum malum sit totum.

8. Malitiæ excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora coepit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum obliterata est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas, quæ de his habentur, opinione attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia et corporalia, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad Imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cuius similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucris illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum

⁶ Eccles. vii. 50.

(59) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. hic xambyon, et paulo post xambyusas habent. Alii cum editis, xambyon et xambyusas.

(40) Sic Seguer., aliis vero cum editis epivnoz, et paulo post perepitat, ubi Seguer. perepitat.

A τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ Θεός. Ἀλλὰ ποίας ἀν εἰν̄ καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πάτερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἀδηλον φανήσεται. Τῆς γάρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτό, ἀδύνατον. Σαθρᾶς δὴ τοῖν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διανοίας φινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· διτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ οὐδὲ ἐν Θεῷ οὔτε ἔξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐδεὶς τίς ἔστιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δινθρωποι κατὰ στέργειν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἡρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ δυτα, καὶ ἀπερ βούλονται. Ής γάρ ἀν τις τῇσι τῇσι φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτι τούτου καταλαμπομένης, καμμύσων (39) τοὺς διφθαλμούς, σκότος ἑαυτῷ ἐπινοῇ (40) οὐκ δυτος σκότους, καὶ λοιπὸν ὃς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῇ. B Πολλάκις πίττων καὶ κατὰ κρημνῶν ύπαγων, νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος (41)· δοκῶν γάρ βλέπειν, οὐδὲ δλως ὅρῃ· οὔτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, καμμύσασα τὸν δύφθαλμον, διτι οὐδὲ τὸν Θεὸν δρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπενόησεν, ἐν οἷς κινούμενη, οὐκ οἶδεν διτι, δοκούσα τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ δυτα γάρ ἀναπλάττεται. Καὶ οὐκ ὁποια γέγονε, τοιαύτη καὶ ἔμεινεν· ἀλλ' ὁποιαν ἑαυτὴν ἐνέψυρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γάρ εἰς τὸ δρᾶν τὸν Θεὸν, καὶ οὐτ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι· αὐτη δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐξήτησεν, ὃς που καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησιν· Ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρωπον ἐποίησεν εὐθη· αὐτοὶ δὲ ἐξήτησαν λογισμοὺς παλλούς. C Κακίας δὴ οὐν εὑρεσις καὶ ἐπίνοια τοῖς ἀνθρώποις ἔξ ἀρχῆς οὐτω γέγονε καὶ πέπλασται. Πῶς δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταβενήκασιν, ἥδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα γινώσκῃς· διτι δλως ἡ τῶν εἰδώλων εὑρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγάθου, ἀλλ' ἀπὸ κακίας, γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν ἐν οὐδενὶ ποτε καλὸν κριθεῖη, δλον δν φαῦλον.

D 8. Οὐκ ἀρχεσθεῖσα τῇ (42) τῆς κακίας ἐπινοἴ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ, καὶ δλίγον καὶ εἰς τὰ χέρωνα ἑαυτὴν ἐξάγειν ἡρξαντο. Μαθοῦσα γάρ διαφορὰς ἡδονῶν, καὶ ζωσαμένη τὴν τῶν θειῶν λήθην, ἥδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόνα τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων δόξας ἀποβλέπουσα, ἐνδύμισε μηδὲν ἔτι πλέον εἶναι τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόνα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικά εἶναι τὰ καλά. Αποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτὴν εἶναι καὶ εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τὸν Θεὸν Λόγον, καθ' δν καὶ γέγονεν, δρῇ. Εἴη δὲ ἑαυτῆς γενομένη, τὰ οὐκ δυτα λογίζεται καὶ ἀνατυποῦται. Επικρύψασα γάρ ταῖς ἐπιπλοκαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὃς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, διτι οὐκέτι μὲν δρῇ δὲτι ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόνα ἔκεινα δρῇ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπί-

(41) Felckm. 3 νομίζων εἶναι φῶς, ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupcio, ut liquet.

(42) Particula δὲ quæ deest in Segner. Gobler. et Felckm. 1 in aliis legitur.

(43) Seguer. et Felckm. 2 anon. μδνον.

ποντα. "Οθεν δή πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμουσα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δέξαις ταραττομένη, λοιπὸν, διὰ τοῦτο τῇ διανοὶ φθεν, τοῦτον ἐν σωματικοῖς καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινομένοις τὴν τοῦ Θεοῦ προστηγοριαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξάζουσα, ἀπερ ἀντὴ βούλεται (44), καὶ ὡς ἡδέα ὁρᾷ. Προηγέται τοινύν αἰτία τῆς εἰδωλολατρείας η κακία. Μαθόντες γάρ οἱ ἀνθρώποι τὴν οὐκ οὖσαν κακίαν ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Οἶον δὲ εἴ τις, εἰς βιθὺν καταδύν, μηκέτι μὲν βλέποι (45) τὸ φῶς, μηδὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὄφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω νεῦμα, καὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐπικειμένην ἐπίχυσιν αὐτῷ· μόνα δὲ τὰ ἐν τῷ βιθύῳ αἰσθόμενος, νομίζοι τις μηδὲν ἔκεινων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα αὐτῷ τῶν δυτῶν εἶναι τὰ κύρια· οὕτω καὶ οἱ πάλαι τῶν ἀνθρώπων παράφρονες, καταδύντες εἰς τὰς τῶν σαρκικῶν (46) ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλαβόμενοι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ δέξιας, ἀμυδρῷ τῷ λογισμῷ, μᾶλλον δὲ ἀλογίᾳ χρησάμενοι, τὰ φαινόμενα θεοὺς ἀνετεύπαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα μᾶλλον ἐκθειάζοντες ἢ περ τὸν τούτων αἰτίον καὶ δημιουργὸν δεσπότην Θεόν. Ωσπερ δὲ κατὰ τὸ προλεχθὲν παράδειγμα, οἱ εἰς τὸν βιθὺν καταδύμενοι, διψα μᾶλλον ἐπικαταβαίνουσι, τοσοῦτον (47) εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βαθύτερα ὄρμωσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε γένος. Οὐ γάρ ἀπλῆν ἔσχον τὴν εἰδωλολατρείαν, οὐδὲ ἀρέων ἡρξαντο, ἐν τούτοις καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον τοῖς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἑαυτοῖς κανοντέρας (48) ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἀλλοις πάλιν ἐνεπίμπλαντο κακοῖς, προκόπτοντες ἐν τοῖς αἰσχίστοις, καὶ πλεῖον ἐιστῶν ἐπεκτείνοντες τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφὴ μαρτύρεται λέγουσα· "Οταρ ἐλύῃ δσ-ῆς εἰς βάθος κακῶν, καταχρεοῖ.

lurpissimis, suamque impietatem magis magisque testatur: Cum venerit impia in profundum malorum, contemnit?

9. Αρτί γάρ ἀπεπήδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς λογισμοῖς οἱ ἀνθρώποι, πρώτοις οὐρανῷ καὶ ἥλιῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἀστροῖς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀνέθηκαν, ἔκεινους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλλών τῶν μετ' αὐτοὺς αἰτίον τυγχάνειν· εἰτ, ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, αἰθέρα καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ ἐν τῷ δέρι προστηγόρευσαν θεούς. Προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἡδη καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως, τὴν θερμήν καὶ τὴν ψυχράν, καὶ τὴν ἕγραν καὶ τὴν ὑγρὰν οὔσιαν θεούς ἀνύμνησαν. Ός δὲ οἱ τέλεον πεσόντες περὶ τὴν γῆν ἐνσπῶνται δίκην τῶν ἐν τῇ χερσῷ κοχλιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων, πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ φαν-

⁷ Prov. xviii, 3.

(44) Sic Seguer. Colb. Basili. Anglic. Gohl. Frickm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βούληται. Ibid. Seguer. et Colb. habent & pro ἀπερ.

(45) Seguer. Collert., βάλεται.

(46) Sic Seguer. Alii cum editis, σαρκῶν.

A cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblitus est Deum, hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus commenta est: unde Dei nomine rebus aspectabilibus attributo, sola ea amplectitur et cogitat quae sibi placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo idolatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quae nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic et deos, qui nulli sunt, sibi quoque commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum deinarsus nec lucem nec quae luce conspiciuntur videret (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, et ipse aquarum mole obrueretur); ille autem idcirco sola ea quae in profundis sunt sensu percipiens, nihil praeter ipsa exsistere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur: ita enim priisci insipientes homines ubi in carnis cupiditates et fallaces illecebras demersi sunt, Deique notitiam et cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius rationis expertes facti, res aspectabiles deos esse finxerunt, ipsamque creatam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem et opificem Dominum Deum, Dētitulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui, secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora et profundiora loca abripiuntur: ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idolatria, neque unde cœperunt, ibi etiam persistunt: sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo recentiores identidem excogitavere superstitiones, hinc prioribus nondum satiali, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt. Sic illi prosecere in rebus auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testantemini?

9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum cœlo, soli, lunæ, et astris, Dei honorem ascripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt: postea vero tenebris suis cogitationibus deorsum rursus progressi, æthera, aerem, et ea quae in aere sunt, deos appellavere. Iudei rursus in malis procedentes, elementa quoque ei principia compositionis corporum, nempe calidam et frigidam, siccam et humidam naturam, deos agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et cœno, terrestrium cochlearum instar, repunt: ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque

(47) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, τοσοῦτο.

(48) Omnibonus et Ambros. Camald. Kevotēpas legerunt: nam hic vaniores ille inaniores verit.

formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre coepérunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœlestie Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltē stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviori impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quae nullo modo essent, nec inter res creatas existarent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscentes, naturasque dissimiles simul congentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud *Ægyptios canis*, serpentis et asini caput habent, et apud *Libyæ populos Ammon arietis capite insignis*. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos colloquere, et divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitia et tantæ impietatis occasio fuit, deos fecere et adoravere, qualis est apud eos *Amor* et *Venus* in *Papho insula*. Alii velut pejora ambitione zelulati, suos principes, ut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in *Creta* celeberrimus apud ipsos *Jupiter*, *8* in *Arcadia Mercurius*, apud *Indos Dionysius* sive *Bacchus*, et apud *Ægyptios Isis*, *Osiris* et *Orus*. Talis his etiam temporibus *Antinous Adriani Romanorum imperatoris amans*, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in *Ægypti* regione diversante, *Antinous* illius voluptatis minister e vita migrasset, eum imperator coli jussit: quo utique facto et se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique *Insigne* adversus universam idololatriam statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscientium cupiditate; quod et Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum*⁸. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus

⁸ *Sap. xiv, 12.*

(49) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, βουλόμενοι.

(50) Vox δύτα deest in Seguer.

(51) Sic Seguer. Colb. et Anglie. Editi. ἐγγραφες. Felckm. 2 anon. ἐνεγέραντες. Paulo post de- sinuit ms. Colb.

τασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφάς, τῶν μὲν ἔτι ζώντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. Ετι δὲ καὶ χείρονα βούλευμενοι (49) καὶ λογιζόμενοι, ἥδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ ξύλα καὶ ἑρπετά, ἐνυδρά τε καὶ χερσαῖα, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θείαν καὶ ὑπερχρόσιον τοῦ Θεοῦ προστηρόλαν μετήνεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοὺς Θεοῦ ἀπογέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ θυτικὸν δύτα (50) Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἀποτρεψάμενοι. Εἴθε δὲ κανένα μέχρι τούτων εἰστήκει τῶν ἀφρόνων τὴν τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἔστους ταῖς δισεβείαις ἐνέφυρον! Τοσοῦτον γάρ τινες καταπεπτώκασι τῇ διανοΐᾳ καὶ ἐσχοτιζόμενοι τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μηδ' ὅλως μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μηδὲ ἐν τοῖς γενομένοις φαινόμενα, ὅμως ἔστοις ἐπινοῆσαι **B** καὶ θεοποιήσαι. Λογικὰ γάρ ἀλόγοις ἐπιμέμαντες, καὶ ἀνδρόμοια τῇ φύσει ἐνέραντες (51), ὡς θεοὺς θρησκεύοντεν οἵσι εἰσιν οἱ παρ' Αἰγυπτίοις κυνοκέφαλοι: καὶ ὁφιοκέφαλοι καὶ ὄνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίθους κριοκέφαλος Ἀμμων. "Ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωμάτων, κεφαλὴν, καὶ ώμον, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἔστιν τοις διελόντες, ἔκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἔξειθεσαν, ὥσπερ οὐκ ἀρκούμενοι ἐξ ὅλοκλήρου τοῦ ὅλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. Ἐπιτείγοντες δὲ τὴν δισεβείαν Ἑτεροι, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὑρέστεως καὶ τῆς ἔστων κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν" οἵδες ἔστιν οἱ παρ' αὐτοῖς Ἔρως, καὶ ἡ ἐν Πάρῳ Ἀφροδίτη. Οἱ δὲ αὐτῶν, ὥσπερ φιλοτιμούμενοι τοῖς χείροις, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἄρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παῖδας εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρξάντων. ἢ διὰ φόδον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιβόλητος Ζεὺς, καὶ ὁ (52) ἐν Ἀρκαδίᾳ Ἐρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἰαίς (53), καὶ ὘στιρίς, καὶ Ὄρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως παιδικὸς Ἀντίνοος, διὸ καὶ πάπερις ἀνδρῶπον, καὶ ἀνθρώπον οὐ σεμνὸν, ἀλλὰ σελγεῖας ἐμπλεων, διὰ φόδον τοῦ προστάξαντος σέβουσιν. Ἐπιδημήσας γάρ Ἀδριανὸς τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπηρέτην Ἀντίνοον ἐκέλευσε θρησκεύεσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδὸς, ἐλεγχον δὲ ὅμως καθ' ἔστοι, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλολατρείας παρέχων, διτὶ οὐκ ἀλλως ἐφευρέθη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὐτῇ ἢ δι' ἐπιθυμίαν τῶν πλασμάνων, καθὼς καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ προμαρτύρεται λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίροια εἰδώλων. Καὶ μήτοις (54) θαυμάσης μηδὲ μακρὰν πίστεως εἰναι τὸ λεγόμενον νομίσης, διτὸ γε καὶ οὐ πολλῷ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πάντοτε αὐτῶν ἐξ-ἀρχῆς ἀρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἀν αὐτοῖς βούλωνται καὶ χρίνωσι, δογματιζούσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θοποκεύεσθαι θεοὺς

(52) Articul. δ deest in Seguer. Colb. Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(53) *Isis Græcis est Δημήτηρ, id est Ceres, Osiris; Διόνυσος, id est Bacchus : et Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.*

(54) Seguer. Alii, μήτι.

γράφουσιν. Οὓς μὲν γάρ ἀπεχθάνονται, τούτους ὡς πλειμόνες τὴν φύσιν διμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους δύομάδουσιν· οὓς δὲ καταθυμίους ἔχουσι, τούτους δι’ ἀνθραγαθίαν θρησκεύεσθαι προστάττουσιν, ὥσπερ ἐπ’ ἕξισις (55) ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἀνθρωποι τυγχάνοντες, καὶ εἰναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. Ἐδεις δὲ θεοποιῶντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεούς· τὸ γάρ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου κρείττον εἶναι δεῖ, καὶ δικρίνων τοῦ κρινομένου ἐξ ἀνάγκης δρχει, καὶ διδούς πάντως δὲ ἔχει, χαρίζεται· ὥσπερ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς δὲ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρείττων καὶ μείζων ἔστιν. Εἴπερ οὖν οὓς θέλουσιν αὐτοὶ, τούτους θεούς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρώτων εἶναι θεούς. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν ἔστι τούτο, διτι, αὐτοὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ἀνθρωποι, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ’ αὐτῶν

B
ψῆφον εἶναι ψευδῆ. *Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernet. Verum hoc inter cætera admiratione dignum suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium*

40. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθισ οὐ κατέν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ἀρματῶν ἡρέστο θουλῆς, ἀλλὰ ἡν δινθενε προγιγνέμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἔννοιαν. Καὶ γάρ οἱ πάλαι παρ’ Ἑλλησι διαβεβοημένοι θεοὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἡφαίστος, καὶ Ἐρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἡρα, καὶ Δήμητρα, καὶ Ἀθηνᾶ (56), καὶ Ἀρτεμις, ταῖς θησέως τοῦ παρὰ τῷ Ἑλλησιν ιστορουμένου διαταγαῖς ἐκριθῆσαν λέγονται θεοὶ· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἀνθρωποι ἀποθνήσκοντες, θρηνοῦνται· οὓς δὲ διετάξαντο, οὗτοι, οὓς θεοὶ προτικοῦνται. *Ω πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μναίας! Τὸ διαταξάμενον εἰδότες, οὓς διετάξαντο (57), προτιμῶσι. Καὶ εἰθε μέχρις ἀδρένων ειστήκει τούτων ἡ εἰδωλομανία (58), καὶ μή εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προστηρίαν. Καὶ γάρ καὶ γυναικας, δις οὐδὲ εἰς κοινήν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλές, ταύτας τῇ τοῦ θεοῦ τιμῇ θρησκεύουσι· καὶ σέδουσιν, ὅντις αἱ μὲν παρὰ θησέως διαταγέσται, δις (59) προειρήκαμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἰσις καὶ Κόρη· καὶ Νεωτέρα (60), καὶ παρὰ δὲ Λαοῖς Ἀφροδίτη. Τὰ γάρ τῶν δλων ὀνόματα οὐδὲ λέγειν εὐαγές ἥγοῦμαι, πάστος χλεύης δντα μεστά. Πολλοὶ γάρ οὐ μόνον ἐν τοῖς πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ’ ἡμᾶς χρόνοις, ἀποβαλόντες φίλατα καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναικας, πολλαὶ δὲ καὶ ἀνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὓς πάντας η φύσις ἥλεγχει ἀνθρώπους εἶναι θνητούς, τούτους καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφήσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάσαντες, ἀνέθηκαν, οὓς οἱ μετὰ ταύτας διὰ τὴν πλάσιν, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεούς ἔθρησκευσαν, πρᾶγμα πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. Οὓς γάρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ δητας θεούς ἔθρηγσαν (οὐκ ἀν γάρ, εἰπερ ἔδεισαν αὐτοὺς*

(55) Sic Basil. et Anglie. Editio Commel. et alii mss. unica voce habent ἑπεξουσίας, sed mendose.

(56) Seguer., Δήμητρα et Ἀθηνᾶ.

(57) Seguer., διετάξαντο.

(58) Sic Seguer. Basil. Anglie. Gobler. Felckm. 1 et 2 an. Alii cum editis, εἰδωλολατρείᾳ.

(59) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 an., ὡς.

(60) Ambros. Camaldul., Puellam et Adolescentulam hic vertit: *Omnibus, Proserpinam et Neu-*

A Romanus quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censem, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, homines appellant: at vero quos diligunt et charos habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi habent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non insificantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit, ea quæ sit præstantior esse debet; et qui aliquem judicat, ejus qui iudicatur, dominus sit necesse est: is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quemadmodum certe et omnis imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est. *Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernet. Verum hoc inter cætera admiratione dignum suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.*

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano senatu initium duxit, sed diu ante ad singenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e seminiis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sanctificare, ut homines, mortui lugentur: hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. C O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteponunt! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idolatria, neque feminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tumultum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscriptio inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant charissimos, **¶** tum fratres tum cognatos ac uxores: multæ item mulieres extinctis viris (quos sane omnes, mortales homines suis natura convincit), illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et confictis sacrificiis consecravit, quos deinde posteri ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque

teram. Nanius Proserpinam minorem quasi Νεωτέρα ad. Κόρη referretur. Κόρη Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit Νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam Ἡέρη deam juventutis significat. Verum quidquid hic sit Κόρη et Νεωτέρα, Ambrosii interpretationem, quæ Græcis verbis simpliciter respondet, visum est amplecti.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos deflevisserent: quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existenter acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in *Ægypto*, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodona item ærea et *Cretæ Corybantes* argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatsum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in *Piræum* cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effectam adoraret.

11. Hæc autem et similia idolatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum: et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cœpit, subditisque suis sacra et cærimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, secerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adularentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegancia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo cœtebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseria aut tyranndi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt*⁶¹. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habeatur et effecta sit, jam tempus est, ut ad ejus consultationem aggrediamur: quod ut præsternus, non tam extrinsecus colligimus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numidibus

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam oꝝ restitnimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis χρατηθέν.

(64) Art. τὰ deest in Seguer.

A θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκόφαντο· τούτου γάρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (ιἱ) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεούς, ἀλλὰ μηδὲ ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόνι τούτους ἔτυπάσαντο, ἵνα τοῦ μηχέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνος δόκησιν δρῶντες, παραμυθῶνται), τούτοις δῆμας οἱ ἀφρονες ὡς θεοῖς ενχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν δὲ περὶ Ὄστρεως, καὶ Ὀρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ὅλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖα, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορυναντες, τὸν Δία μη εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἄνθρωπον, καὶ τούτον ἐκ πατρὸς ὡμοδόρου γενόμενον. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, ὅτι· καὶ δὲ πάνυ παρ' Ἑλλησι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοθεὶς, δὲ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἄνθρωπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἀρτεμιν προσκυνήσων.

C 11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαυτὰς τῆς εἰδωλομανίας εὑρέσεις ἀνώθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεδίδασκεν ἡ Γραφὴ λέγουσα· Ἀρχὴ πορειας ἐπίνουα εἰδώλων· εὑρεσις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Οὗτε γάρ δὲ ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰώνα ἔσται. Κεροδοξίᾳ γάρ ἀνθρώπων ἡλιερ εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπεροιθη. Αύρῳ γάρ πάτερθει τρυχόμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρεθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε τεκνόν ἀνθρώπον, τὸν ὡς κύρτα ἐτίμησε, καὶ περέδωκε τοῖς ὑποχειροῖς μυστήρια καὶ τελετάς. Εἰτ' ἐν γρότῳ χρατυνθέρ (63) τὸ δοεῖνες θύος, ὡς τόμος ἐγνιάληθη. Καὶ τυράρρων ἐπιταγαῖς ἀθροπονεύετο τὰ (64) γλυπτά, οὓς ἐν δύει μηδυνάμενοι τιμῆροι ἀνθρώποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖται, τὴν πόρρωθεν δύιτιν ἀπεντωσάμενοι, ἐμφαρῇ εἰκόνα τοῦ τετυμηένου βασιλέως ἐποιησαρ, Ιητὸν ἀπόρτα ὡς παρόντα κολακεύωσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπιτασιν δὲ θρησκειας καὶ τοὺς ἀγροοῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προετρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γάρ, λως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσαι, ἐξεβάσατο τῇ τέχνῃ τὴν δμούσητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ κλῆθος, ἐφελκμενορ διὰ τὸ (65) εὐχαριτη τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ δὲ λητὸν τιμηθέντα ἀνθρώπον, τὸν (66) σέβασμα ἐλογίσατο· καὶ τούτον ἐτερότει τῷ βίῳ εἰς (67) ἐνεδρον· ὅτι, ἡ συμφορᾶ ἡ τυραρρίδι δουλεύσατες ἀνθρώποι, τὸ δὲ ἀκούσαρητο δρομαλθοῖς καὶ ξύλοις περιθηκεν. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδὸν ὅλων εὑρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξαμένης καὶ ἀναπλασθεῖσης, ὥρα λοιπόν σοι καὶ τὸν κατ' αὐτῆς Ἐλεγχον ἀποδεῖξαι, οὐ τοσοῦτον ἔξωθεν, ὅσον ἀσ' ὧν οὕτοι περὶ

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεούς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσατο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς deest in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν deest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονοῦσι τὰ τεκμήρια λαμβάνοντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρώτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτιωθεν ἀρξαμαι, λάδοι τὰς πράξεις, εὑρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἶνος γάρ, οἴδην ἔστιν ίδειν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Δίὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἶνος ἔστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπαῖς ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλῶντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τριών ἀπόληται (71) τελχη; Οἶνος ἔστιν ίδειν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦς αὐτοῦ Σαρπηδόνος (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δῆλον γάρ καὶ Ἡρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθόμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατοντατοχείρου Αἰγαίωνος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἡδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναικῖ, καὶ δι' αὐτᾶς ἐν ἀλέγοις ζώοις τετράποσι τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπὸ αὐτοῦ δεσμεύμενον (74), κάκείνον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἀρ' οὖν ἔξι τούτον ὑπονοεῖν θεὸν, τοσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἀ μηδὲ οἱ κοινοὶ Πομαλῶν νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι τοιεῖν;

12. Ήνα γάρ ἐκ πολλῶν ὄλιγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τις ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἀρτεμίν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομάτων· καὶ φθοράν· ή τις, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ίδιαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχείρησαν καὶ τόλμαν, διὰ τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναικα, οὐκ ἀν χλευάσεις, καὶ ζημιώσεις θανάτῳ; "Οτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν θεοτοιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὃν εἰπεὶ Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἐρμῆς, καὶ Περσέως, καὶ Σάντειρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλλακτον πρός ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ιλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τριών χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παράξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομέδους τιτρωσκομένους Ἀρέα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἡραν καὶ τὸν Ὑποχθόνιον δὲν καλοῦσι θεὸν, Ἀΐδονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρκάδος, καὶ τὸν Ἡφαιστόν φιπτόμενον καὶ χωλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφῆσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς ἔτι εἶναι θεούς, φθαρτούς δὲ

(69) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβάνοντες.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Seguer. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπώληται. Cæteri cum editis, ἀπώληται.

(72) Sic Seguer. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδῶνος, πενδοῦσε. Vide Homeri Iliad. II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. νοὶ λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

A sentiunt. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos suis reperiet. Quid enim, quæso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid sedius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, 10 furtiva adulteria patrare, timere et pavore ne contra ipsius mentem Trojanorum moenia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, ei que opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserrimus potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Aegeone: cum item voluptate victimum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursum eundem ut patris insidias fugiat, latebras querere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

C 12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Diennam, Latouam, Maiam, Europam, Danaen et Antiopam viuavit, vel quis perspecia ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimium simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non stupra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem tegendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnabant, eorum imbecillitatem non condemnat, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venereum a Diomedē vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e cœlo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

ticula δῆ deest in Seguer.

(74) Sic Seguer. Alii cum editis, δεσμούμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellata esse observat Natalis Comes Mythol. lib. iii, c. 18, nempe quod parientibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicerone lib. i De nat. deor., et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σάντειρα appellatur.

minus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnosceret, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium, et utrique paratas a Vulcano insidias, aliosque quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Quia sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterum, qui ad ipsorum uxorem audiret accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum sororibus **II** commisceri reformidant, eos qui idipsum faciunt, venerantur: qui iideam pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihilominus colunt qui hujuscem flagitiis rei esse prædicant: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt ascribere.

13. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere, quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quandiu impolitus est lapis et materia rudit, landiu ista calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fector artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiali figurari, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt, quos mercede a cælatore emerunt. Quinetiam fector, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo ante scalpebat et incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fectori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem, quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero, rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte

(76) Hæc voces autoūs, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3 anon. et Anglie. In Gobler. autem ei Felckm. 1 anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(77) Anglie., μήσος.

(78) Seguer., ἐπιμισγόμενοι. Gobler., ἐπισμιγνύμενοι. Paulo post Felckm. 3 anon. κακήν habet,

A καὶ παθητοὺς αὐτοὺς ἀκούων, οὐδὲν δὲλο τὸ ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους (76) ἀσθενεῖς ἐπιτρώσται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσταις τὴν τρωθέντας θαυμάστειν; Η τίς, ίδιν τὴν Ἀρεος πρὸς Ἀφροδίτην την μοιχείαν, καὶ τὸν Ἡφαίστου κατασκευαζόμενον δόλον, καὶ τοὺς δὲλλους λεγομένους θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου καλουμένους, καὶ αὐτοὺς ἔρχομένους, καὶ ὄρωντας αὐτῶν τὴν ἀστέλγειαν, οὐκ ἀν γελάστειν καὶ καταγρύστειν τῆς φυαλότητος αὐτῶν; Η τίς οὐκ ἀν γελάστειν δρῶν τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὁμφάλην ἐκ μεθῆς παραφροσύνην καὶ ἀστείαν; Τάς γάρ καθ' ἡδονὴν αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἔρωτας, καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, καὶ λίθοις καὶ ἔξιλις θεοπλαστίας, οὐ δει διέλγειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἔστων ἔχοντων τὸ μῆσος (77), καὶ δι' ἔστων ἐπιδεικνυμένων τὸ μῆσον τῆς πλάνης γνώρισμα· ἐφ' οὓς μάλιστα καὶ οἰκτειρήστειν ἀν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. Τῇ γάρ ἔστων γυναικὶ μισοῦντες τὸν ἐπιβαλόντα μοιχὸν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιοῦντες οὐκ αἰσχύνονται· καὶ ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοῖς οὐκ ἐπιμιγνύμενοι (78) τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ διμολογοῦντες εἰναι κακὸν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ τεύτη διαβαλλομένους θρησκεύουσι· καὶ δι μῆδε ἐν ἀνθρώποις εἰναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς δὲλοις αὐτῶν ὀνομαζομένοις (79) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ ἐρυθριώσιν.

C 13. Είτε προσκυνοῦντες λίθοις καὶ ξύλοις (80), οὐχ δρῶσιν, ὅτι τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ποστ πατοῦσι καὶ καλουσι, τὰ δὲ τούτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ δι πρὸ διλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφροσύνην γλύψαντες σέδουσιν· οὐχ ὄρωντες, οὐδὲ λογίζομενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύψαντος προσκυνοῦσιν. "Εως μὲν γάρ διξιστός ἐστιν δὲλιθος, καὶ ἡ ὑλὴ ἀργῆ, ἐπὶ τοσοῦτον ταῦτα πατοῦσι, καὶ τούτοις εἰς ὑπηρεσίας τὰς ἔστων πολλάκις καὶ τὰς ἀτιμοτέρας χρῶνται· ἐπειδὲν δὲ ὁ τεχνίτης εἰς αὐτὰ τῆς ιδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλῃ τὰς συμμετρίας, καὶ ἀνδρὸς ἡ γυναικὸς εἰς τὴν ὑλὴν σχῆμα τυπώσῃ, τότε δὴ, χάριν διμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ, λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύψαντος αὐτοὺς ἀγοράσαντες. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς δ ἀγαλματοποιὸς, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὃν αὐτὸς εἰργάσατο, τοῖς ιδίοις ἔργοις προσεύχεται· καὶ δι πρὸ διλίγου κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην θεοὺς προσαγορεύει. "Εδει δὲ, εἴπερ ἡν θαυμάζειν ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχεσθαι, καὶ μη τὰ ὑπὸ αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηκότος προτιμῆν. Οὐ γάρ ἡ ὑλὴ τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν ὑλὴν ἐκόσμησε καὶ ἐθεοποίησε. Πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιότερον ἡν τὸν τεχνίτην αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ περ τὰ ὑπὸ αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προῦπηρχε τῶν

ubi alii κακόν.

(79) Omnes hic addunt εἰναι πρæter ms. Felckm. 3 anon.

(80) Καὶ ξύλοις desunt in Seguer. Idem paulo post τὰ διλίγου habet, ubi alii, πρὸς διλίγον. Item, pro κακίσιοι, Gobler. et Felckm. 1 anony. ξένοις habent,

ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ διὰ ὡς ἐδουλήθη, οὗτοι καὶ γε-
γόναι. Νῦν δὲ παραγωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ
τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ'-
ἔπιστημις καὶ τέχνης γεγονότα προσκυνοῦσι· καὶ
τοῦ ποιῆσαντος ἀνθρώπου ἀποθνήσκοντος, τὰ ὑπ' αὐ-
τοῦ γενέμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσιν· διὸ, εἰ μὴ τύχοιεν
τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντες τῷ χρόνῳ διὰ
τὴν φύσιν ἀφανίζονται. Πῶς δὲ οὐκ ἂν τις αὐτοὺς
οἰκτεῖρησεις καὶ κατὰ τοῦτο, διὰ βλέποντες αὐτὸν τοῖς
μὴ βλέπουσι (81) προσκυνοῦσι, καὶ ἀκούοντες αὐτὸν
τοῖς μὴ ἀκούοντι προσεύχονται· καὶ ἔμψυχοι καὶ λο-
γικοὶ κατὰ φύσιν δύντες οἱ ἀνθρώποι, τοὺς μηδὲ ὅλως
κινούμενους, ἀλλὰ καὶ (82) φύγοντας δύντας, ὡς θεοὺς
προστατεύονται· καὶ τό γε θαυμαστὸν, διὰ οὓς αὐτὸν
φυλάττουσιν ὑπ' ἑξουσίαν ἔχοντες, τούτοις ὡς δεσπό-
ταις δουλεύουσι; Καὶ μὴ τοι νομίσῃς ταῦτα με λέ-
γειν ἀπλῶς, ή γενέσθαις κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γάρ
πάρεστι τοῖς βουλούμενοις δρᾶν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρείττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἔστι καὶ
παρὰ τῆς θείας Γραφῆς προδιδασκούσης ἀνωθεν· καὶ
λεγούσης· Τὰ εἰδώλα τῷ ἀθρῷ ἀργύριον καὶ
χρύσιον, ἕρτα χειρῶν ἀνθρώπων. Οὐρανούς
ἔχοντις, καὶ οὐκ ὄφονται (83)· στόμα ἔχοντις, καὶ
οὐ λαΐσσονται. Μέτα ἔχοντις, καὶ οὐκ ἀκούονται· μῆτρας ἔχοντις,
καὶ οὐ νηλαργῆσοντι· πόδας ἔχοντις,
καὶ οὐ περιπατήσοντι· οὐ φωτίσοντι· ἐν τῷ
λάρυγγι αὐτῶν. "Ομοιοι αὐτοῖς τέροιτο (84) οἱ
ποιῶντες αὐτά. Οὐδὲ προφητικὴ δὲ τούτων ἀπεστι
μέμψις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις διὰ τοῦτο
Ἑλεγχος, λέγοντος τοῦ Πνεύματος· Αἰσχυρήσονται
(85) οἱ πλάσσοντες Θεόν, καὶ τλύγοντες πάρ-
τες μέτρα· καὶ πάρτες ὅθεν ἐγέροντο, ἐξηρά-
θησαν· καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συράχθητωσαν
πάρτες, καὶ στήτωσαν ἄμα, καὶ ἐτραπήτωσαν
καὶ αἰσχυνθήτωσαν (86) ἄμα· ὅτι δέξεται τέκτων
σιδηρον, καὶ σκεπάζων εἰργάσατο αὐτὸν, καὶ ἐν
τερέτρῳ ἐβρύθμισεν αὐτὸν (87), καὶ ἐστησεν αὐτὸν
τῷ βραχίονι τῆς Ισχύος αὐτοῦ· καὶ πειράσει καὶ
ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πιῇ ὅδωρ. Εὔλογον γάρ ἐκλε-
ξάμενος τέκτων, ἐστησεν αὐτὸν ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν
κόλπῃ ἐβρύθμισεν αὐτὸν, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ὡς
μορφὴν ἀρδρός καὶ ὡς ὥραιότητα ἀνθρώπου,
ἐστησεν αὐτὸν ἐν οἰκῳ (88) δικούγενος Εύλορον ἐκ τοῦ
δρυμοῦ, διέγύνεντος δὲ Κύριος, καὶ ὑετὸς ἐμῆκυν-
νει, ἵνα ἀνθρώπους εἰς καύσιν, καὶ λαβὼν ἀπ'
αὐτοῦ θερμαρθῆ, καὶ καύσατες ἐπεγγείλητοι.

¹⁰ Psal. cxiii, 12-15; vel cxv, 4-7, secundum textum Græcum.

(81) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., τοὺς μὴ βλέποντας· et paulo post, τοὺς μὴ ἀκούοντας, ubi alii cum editis τοῖς μὴ βλέπουσι, et τοῖς μὴ ἀκούοντι, ut et legitim in concil. vii, act. vi, ubi hic locus quoad sensum, veribus paulini immutatis, ut Athanasii citatur et explicatur.

(82) Solus ms. Seguer. particulam καὶ habet. Paulo post idem ms. ut et Basil. et Ang. μὴ τοι habent, ubi alii cum editis μὴ τοι.

(83) Οφθαλμοὺς ἔχοντις, καὶ οὐκ ὄφονται desunt in Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

(84) Seguer. hic addit πάρτες. Idem paulo post ἀπεστι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.

(85) Anglic. αἰσχύνθητε. Ibid. πλάσσοντες Se-
guer. Anglic. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii

A effecta sunt: cumque ipse homo illorum auctor
moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam im-
mortalia colunt, quibus usque nisi assiduam curam
adhibuerint, ex sua certe natura tempore interitura
sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de cau-
sa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent: ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicant: ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex
sua natura prædicti, illos qui nullo plane modo mo-
ventur, sed inanimati sunt, tanquam deos hono-
rent: et quod stupendum est, quod ipsi in sua po-
testate habent et custodiunt, iis ut dominis serviant! Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta
fuisse: nam horum omnium fidès etiam oculis ob-
via et exposita est, volentique licet hujusmodi
B spectacula cernere.

καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ

14. Gravius autem de his testimonium suppe-
ditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his
verbis edocuit: *Simulacra gentium argentum et au-
rum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non
videbunt: os habent, et non loquentur. Aures habent,
et non audient: nares habent, et non odorabunt. Ma-
nus habent, et non palpabunt: pedes habent, et non
ambulabunt: non clamabunt in gutture suo. Similes
illis fiant, qui faciunt ea*¹⁰. Neque vero hic etiam
desideratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus
sanctus hoc modo coarguit et resellit: *Erubescant
qui Deum fingunt, et quicunque vana sculpunt: et
omnes unde faciunt sunt, aruerunt: 12 et mutui ab
hominibus congregentur universi, et stent simul, pu-
dore et rubore suffusi; quia faber ferrum acuit, et
securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac sta-
tuit illud brachio fortitudinis suæ: et esuriens et in-
firmabitur, neque aquam bibet. Lignum enim elegit
faber, quod in mensura statuit, et glutine aptavit,
ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut pulchri-
tudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex
silva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et
pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et
ex eo sumens calefactus est, et comburentes, punes
eo coxerunt, reliquum vero in deos figurarunt, quos
et venerati sunt, cuius medium pariem igne combus-
serant. Media autem ejus parte carnem coxit, et co-
medit, eaque satiatus est, et calefactus dixit: Dulce
mihi est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim:*

D cum editis πλάσσοντες. Paulo post Seg. et Græc. Script. textus πάντες habent, ubi alii cum editis πάντα.

(86) Καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ αἰσχυνθήτωσαν desunt in Gobler. Felckm. 1, 2 et 3 anon.

(87) Καὶ ἐν τερέτρῳ ἐβρύθμισεν αὐτόν habent Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. Alii omittunt. In Græco Scripturæ textu loco ἐβρύθμισεν est ἐστησεν, deinde pro ἐστησεν quod sequitur, est εἰργάσατο αὐτὸν ἐν τῷ βραχίονι, etc. Paulo post, loco ἐβρύθμισεν Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐβρύθρωσεν.

(88) Particula καὶ hic et paulo post ante διεστ
in Seguer. et Græco Scripturæ textu: in Gobler.
et Felckm. 1 anon. in primo tantum loco. In aliis
est in utroque.

reliquam vero partem adoravit dicens: Eripe me, quia Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati sunt, ne oculis viderent, et corde intelligerent: neque secum homo cogitarit in corde suo, vel in anima sua, neque novit prudentia, quia medianam ejus partem igne combussit, et panes in illius carbonibus coxit, assatamque carnem manducavit, et quod reliquum ex eo fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod et ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, et errant, et nemo potest eripere animam eorum. Videle, nec dicetis, quia mendacium in dextra mea¹¹. Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura? vel quomodo infelices et miseri non sunt, qui tam manifeste convincuntur res inanimas praे veritate colere? Quænam vero illis spes superest: quam, queso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione et motu desitutis confidunt, quas loco veri Dei venerari non dubitant?

Γραφῆς ἀσεβείας κατηγορούμενοι; Ή πῶς οὐκ ἀν εἰλευθερησκεύοντες ἀντὶ τῆς ἀληθείας; Ποια δὲ τούτοις ἐλπίς, ἥτις ἀν αὐτοῖς γένοιτο συγγνώμη, πεποιθόσιν ἐπὶ τὰ δλογα καὶ ἀχίνητα, & ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ σέβουσιν.

15. Utinam enim, utinam saltem sine figura deus illis fixisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent! Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idolis esse crederent, nisi signa sensum uti oculos, nares, aures, manus et os, inumobilia haberent ad sentendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, et sedentes non sedent. Neque enim hæc agendili vim habent, sed ut factori placuit, ita manent et jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores et vates (poetas et historicos dico) deos illos esse satis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento! Namque vel solo divinitatis nomine veritatem subripere aut potius plurimos ab ea avertire potuissent. Jam vero cum Jovis amores et impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in feminas libidine, suspiciones et sollicitudines, metus pavoresque ac alia vitia recentent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, imo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnis honestatis alienis commentitia narrare.

16. At vero hic fortasse impii ad ingenium poetarum configuent, ac contendent proprium poetarum esse, ut ea quæ non existunt, communiscant-

A ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, καὶ προσεκύρησαν αὐτοῖς, οὐ τὸ ἡμίσυν αὐτοῦ κατέκαυσαν πυρί. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμίσυνος αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας, ἔφαγε καὶ ἐτερλιήσθη· καὶ θερμανθεὶς εἶπεν· Ἡδύ μοι, δτι ἐθερμάτηρ, καὶ εἰδὼν πῦρ. Τὸ δὲ λοιπὸν προσεκύρει λέγων· Ἐξέλου με, δτι Θεός (89) μου εἴλ σύ. Οὐκέτι εἰργάσαντο προσήσαι, δτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς δύθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ ροῆσαι τῇ καρδίᾳ· καὶ οὐκ ἀειοργίσατο ἐρ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀειοργίσατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγρω τῇ φρονήσει, δτι τὸ ἡμίσυν αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐρ πυρὶ καὶ ἐπεγέρθη τῷ ἀνθράκῳ αὐτοῦ ἄρτους· καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδελυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυροῦσιν αὐτό. Γρώτε (90), δτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶται, καὶ σύδεις δύναται ἑξελέσθαι τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ιδετε, καὶ οὐκέτις, δτι φεύδος ἐρ τῇ δεξιᾷ μον. Πᾶς οὖν οὐκέτις παρὰ πάτοι κριθείεν οἱ καὶ παρὰ τῇς θείας κακοδαμονες οἱ οὐτω φανερῶς ἐλεγχόμενοι τὰ δύψυχα δλογα καὶ ἀχίνητα, & ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ σέβουσιν.

15. Εἴθε γάρ, εἴθε καν χωρὶς σχήματος αὐτοῖς τοὺς θεοὺς ἐπλαττεν τὸ τεχνίτης, ἵνα μή τῆς ἀναισθησίας; φανερὸν ἔχωσι τὸν ἐλεγχον. Υπέκλεψαν γάρ ἐν τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκεραίων, ὡς αἰσθομένων τῶν εἰδώλων, εἰ μή τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων, οἷον δύθαλμοὺς, καὶ βίνας, καὶ ὄντα, καὶ χειρας, καὶ στόμα εἰχον ἀκινήτως κείμενα πρὸς τὴν τῆς αἰσθήσεως χρήσιν C καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀντίληψιν. Νῦν δὲ ἔχοντες οὐκέτις καὶ στήκοντες οὐ στήκουσι, καὶ καθεξόμενοι οὐ καθεξονται. Οὐ γάρ ἔχοντες τούτων τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὡς ὁ πλάστης τὴν ἀληθείαν, οὐτω καὶ μένουσι κείμενοι, θεοῦ μὲν γνώρισμα μηδὲν παρέχοντες, δύψυχοι δὲ καθόλου μόνον ἀνθρώπου τέχνῃ φαινόμενοι τεθέντες. Εἴθε δὲ καὶ οἱ τῶν τοιούτων φευδοθέων κήρυκες καὶ μάντεις, ποιηταὶ λέγω καὶ συγγραφεῖς, ἀπώλειας θεοὺς αὐτοὺς είναι γεγραφήκεισαν· ἀλλὰ μή καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν πρὸς ἐλεγχον ἀθέτητος καὶ αἰσχροποιοῦ πολιτείας ἀναγεγραφήκεισαν. Ἡδύνατο γάρ καὶ μόνη τῷ τῆς θεότητος ὄνδριστι τὴν ἀληθείαν ὑφαρπάσαι, μᾶλλον δὲ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας πλανῆσαι. Νῦν δὲ ἔρωταις καὶ ἀσεβείας διηγούμενοι τοῦ Διὸς, καὶ παιδοφθορίας τῶν ἀλλών, καὶ ἔηλοτυπίας πρὸς τὸν τῶν θηλεῖων, καὶ φόρους καὶ δειλίας, καὶ τὰς ἀλλὰς κακίας, οὐδὲν δλλο τῇ έταιούσιν, δτι οὐ μόνον οὐ περὶ θεῶν διηγοῦνται, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἀνθρώπων σεμνῶν, περὶ δὲ αἰσχρῶν καὶ τοῦ καλοῦ μακρὰν δητων μυθολογύσιν.

16. Ἀλλ' ίσως περὶ τούτων οἱ δυσεβεῖς ἐπὶ τὴν ιδιότητα τῶν ποιητῶν καταφεύζονται, λέγοντες τῶν ποιητῶν ίδιον είναι (91) χαρακτήρα τὰ μή άντα

¹¹ Isa. xliv, 10-20.

(89) Art. ὁ hic nullus est in Seguer. Felckm. 2 anón. et Græco Scripturæ textu: in aliis autem legitur.

(90) Græcus Scripturæ textus γνῶθι. Paulo post

Felckm. 3 anón. ἐρεῖται habet, ubi alii ἐρεῖτε. Paulο post art. 61 post χριθείεν deest in Seguer.

(91) Art. τῶν, qui deest in Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anón., hic legitur in aliis.

πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν τῶν ἀκουόντων, οὐ χάριν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοὺς πεποιηκέναι φήσουσιν. Ἀλλ' αὐτὴ καὶ πάντων μᾶλλον ἡ πρόφασις αὐτοῖς ἔωλος δειχθήσεται ἀφ' ὧν αὗτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ προτίθενται. Εἰ γάρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἔστι πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδῆς δὲν εἴη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἡρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν δόλων ὄνομασία. Τις γάρ, ὡς, αὐτοὶ φασι, καὶ τὰ δύναματα πέπλασται, καὶ οὐκ ἔστι μὲν ὅλως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς δυνάς οἱ ποιηταὶ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκουόντων. Πλαττόντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ δύτα, πῶς ὡς (92) δύτας αὐτοὺς θρησκεύουσιν; Ή λοις γάρ ἀν πάλεν φήσουσι, τὰ μὲν δύναματα οἱ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύδονται κατ' αὐτῶν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ἥττον πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν οὐκ ἀσφαλές. Εἰ γάρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο, ἐψεύσαντο (93) πάντως καὶ τὰ δύναματα, ὃν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διηγήσαντο. Ή εἰ ἀληθεύουσι περὶ τὰ δύναματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. Ἀλλώς τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες ἴσασιν ἀληθῶς καὶ δεῖ θεούς πράττειν, καὶ οὐκ ἀν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοῖς προσάρκοιν ἐννοιάς· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ διάτι τις ἀναθήσει· τὸ μὲν γάρ καλεῖ, τὸ δὲ ἔμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. Εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν δξιαι, θεοὶ δὲν εἰλεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται· εἰ δὲ ἀνθρώπων ἔστι (94) καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὸ μοιχεύειν, καὶ τὸ προειρημένα ἔργα, ἀνθρώποι δὲν εἰλεν οἱ ταῦτα πράξαντες, καὶ οὐ θεοί. Κατ' ἀλλήλους γάρ τὰς οὐσίας καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρῆ, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας ὁ πράξας μαρτυρηθῇ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πράξεις γνωσθῆναι δυνηθῇ. Πώσπερ οὖν εἰ τις, διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἀν εἴπε, τὸ μὲν ὑδωρ καλεῖν, τὸ δὲ πῦρ ψύχειν· οὐδὲ εἰ τις περὶ ἥλιου καὶ γῆς διηγεῖτο, ἐλεγεν ἀν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὸ δὲ ἥλιον βοτάνας καὶ χαρπούς (95) σπείρεσθαι, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν· οὐτας οὐκ ἀν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα ὁ πάντων ἔξοχώτατος ποιητής, εἰπερ γίδεισαν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιθῆκαν πράξεις, αἰ δὲν εἶναι θεοὺς αὐτοὺς ἐλέγχουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους οὐ σύφρονας. Ή εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταὶ, καὶ οὐ τούτων καταψεύδῃ, διὰ τοῦ μὴ καὶ (96) ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἥρωών ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθενείαν, ἀντὶ δὲ ἀσθενείας ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; Ἐδει γάρ πώσπερ ἐπὶ τοῦ Δίας καὶ τῆς Ἡρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλέως ἀνανδρείαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίου δύναμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσέως ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος περιφροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους

A tur et fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam 13 ob causam eos ista de diis finxisse. Verum hancce illorum excusationem omnibus etiam aliis obsoletiorem et utiliorem esse ex his ipsis demonstrare licet, quae ipsi de diis illis opinantur et praedicant. Si enim quae poeta narrant commentitia et falsa sunt, falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi sententur, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec ullus omnino existit Jupiter vel Saturnus vel Mars: sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui si poetæ res quae non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fungi, sed facta falso illis ascribi? At id etiam ad illorum defensionem nihilo utilius est. Nam si facta commenti sunt, plane et eorum nomina quorum facta esse scripsere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces sunt, eos quoque in factis enarrandis veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse finxere neverant utique quae deos agere decet, neque unquam hominum notas diis affinitissent: uti nemo ignis effectum aqua attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aqua autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dili sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, aliaque quae supra memoravimus scelera committere: homines procul dubio fuerint, non dili, qui illa patravera. C Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputare, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare. Similiter si quis de sole et terra disserere aggrederetur, neutiquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret. Ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poeta, hujusmodi actus illis non ascrispissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines, inquam, non sapientes fuisse manifestura fieret. Vel si mentiti sunt poetæ, tuque illos falsi arguis, quare de hominum fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignaviz insimulare et Thersitez vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem inseclari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedi et D

(92) Ος deest in Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Paulo post Seguer. et Anglic. φήσουσι βα- benti, alii autem cum editis φήσωσι.

(93) ἐψεύσαντο deest in Felckm. 2 anon. Paulo post particulam et post ἡ restituimus ex mss. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(94) Sic Seguer. et Gobler. Alii cum editis. ετο. Vox ἔργα, quae mox sequitur, deest in Felckm. 2 anon.

(95) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βοτάνας καὶ χαρποί.

(96) Particularam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

Hectori muliebres actiones, Necubæ vero fortitudinem affingere : siquidem, ut ipsi volunt, proprium poetarum erat in omnibus singere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere : cum autem de iis, quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa poetas scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cœlis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non mibi soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas iisdem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illos **14** fuisse homines palam convincunt ; sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est coelestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

17. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulatio[n]is ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse ? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudine auditores decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occident. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in mortibus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos poetas deorum suorum turpitudinis pudaret, nomen humana natura maius eis aspinxere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obsecurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitiis aperte demonstrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego sane arbitror eos contra propriam mentem illorum vicia et facta enarrasse, sed cum incomunicabile, ut loquitur Scriptura ¹¹, Dei nomen et honorem, iis, qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium : idcirco inviti illorum vicia, compellente veritate, exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

¹¹ Sap. xiv, 21.

(97) Sic Seguer. Alii cum editis, καταψεύσασθαι.

(98) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

Alii cum editis λέγουσι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μόνος habent, alii μόνον. Particula καὶ, quæ mox sequitur, deest in Gobler. et Felck. 2 au.

(99) Seguer. Gobler. Felck. 1 anon., ἀπολείπεται.

A καὶ Ἐκτορος γυναικειας πράξεις, τῆς δὲ Ἐκάδης ἀνδρεταν μυθολογησαι. Ἐπι πάντων γάρ, ὡς αὐτοι λέγουσιν, Εδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ φεύδε σθαι. Νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοδήθησαν καταψεύδεσθαι (97). Καὶ τοῦτο γάρ διν τις αὐτῶν εἶποι, ἐν μὲν ταῖς περὶ ἀσελγείας αὐτῶν πράξεις φεύδονται· ἐν δὲ τοῖς ἐπαίνοις, ὅταν πατέρα θεῶν καὶ ὑπατον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα λέγωσι (98) τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ ἀληθεύοντες λέγουσι. Τούτον δὲ οὐ μόνος ἔγω, ἀλλὰ καὶ πᾶς δοτις ἐλέγχεις κατ' αὐτῶν εἰναι τὸν λόγον. Πάλιν γάρ ταῖς πρώταις ἀποδείξειν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανησται. Αἱ μὲν γάρ πράξεις ἀνθρώπους αὐτοὺς εἶναι ἐλέγχουσι, τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστι φύσις· ἔκατερον δὲ τούτων ἀκατάλληλον ἐστι πρᾶ; ἔαυτος οὖτε γάρ τῶν ἐν οὐρανοῖς θεοῖν ἐστι τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύναται θεούς.

17. Τι οὖν ὑπολείπεται (99) νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια φευδῇ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις ἀληθεύονται (1) κατ' αὐτῶν ; Καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐκ τῆς συνηθείας ἀν τις ἐπιγνώσεται. Οὐδεὶς γάρ ἐγκωμιάζων τινὰ (2), καὶ κατηγορεῖ τῇς τούτου πολιτείας· ἀλλὰ μᾶλλον οἷς εἰσιν αἱ πράξεις αἰσχρα, τούτους διὰ τὸν ἐκ τούτων φόρον ἐπειρουσι τοῖς ἐγκωμιοῖς, ἵνα, τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἀκατήσαντες, ἐπικρύψωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. Καὶ οὐπερ οὖν εἰ τις, ἐγκωμιάσαι τινὰ προθέμενος, μή εὐρίσκοι μὲν ἐκ πολιτείας μηδὲ ἐξ ἀρετῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνην, ἀλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίροι, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαριζόμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταὶ, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχρίαις πράξεις τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῖς προστήψαν δνομα, οὐκ εἰδότες, δι τοῖς ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὑπονοίας ἐπιεικίσσουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις; αὐτῶν ἐλαστώμαστ τὰς θεοῖς ἐννοίας μή ἀρμόδειν αὐτοῖς διλέγχουσι. Καὶ ἔγωγε νομίζω καὶ παρὰ γνώμῃ αὐτοῖς εἰρῆσθαι τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. Ἐπειδὴ γάρ τὴν τοῦ θεοῦ ἀκοινώνητον, ὡς εἴπεν τὸ Γραψή, προστηγορίαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς, ἀλλ ἀνθρώποις θυητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβῆς ἦν τὸ ὑπὲρ αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἔνεκεν καὶ δικοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας τηναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέτας πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ τούτων πάθη (3) πρὸς ἐλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοὺς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς κελευνα, πᾶσι φαίνηται.

(1) Sic Seg. Gobler. Felck. 1 an. Alii et editi, ἀληθεύουσται.

(2) Sic Seguer. et postea τούτου. Alii cum editis τινός εἰ τούτων. Particula καὶ ibid. deest in Basil.

(3) Hæ voces τὰ τούτων πάθη restituimus ex ms. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

18. Τις οὖν ἀπολογία, τις ἀπόδειξις περὶ τοῦ εἰναι πάτους θεούς γένοντ' ἀν τοῖς ἐν τούτοις δειπνιδαιμονίαις; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεχθέντων μικρῷ πρότερον, ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους οὐ σεμνοὺς (4) θνατούς, δ λόγος ἀπέδειξεν· εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ύπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῇ βίᾳ χρησίμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐτούς καὶ θεοὺς ήγεισθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμαι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐχούσας, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήσου· καὶ Ἡφαστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἀθηνᾶ δὲ τὴν ὑφαστικὴν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἀρτεμις δὲ τὴν κυνηγητικὴν, καὶ (5) Ἡρα στολισμὸν, Δῆμητρα τσωρίαν, καὶ δόλοι δόλλας, ὡς οἱ ιστοροῦντες περὶ αὐτῶν ἔξηγοσαντο. Ἄλλα ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας οὐκαντοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους ἀναθεῖναι, ἄλλα τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς τὴν ἀπειλούντες ἀνθρωποι τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι. Τὴν γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν (6) εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνους ἐπιστήμονες περὶ δὲς ἐσπουδαζον τέχνας γεγόνασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐτοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἄλλα μᾶλλον ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ τὴν φύσιν ἐμμίησαντο. Οντες γὰρ ἀνθρωποι κατὰ τοὺς δεκτικοὺς ἐπιστήμης κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τεθέντα ὄρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποβλέποντες, καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες (7), τὰς τέχνας ἐπενόησαν. Ή εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν εὑρέσεις θεούς αὐτούς, δέξιον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· ὥρα καὶ τοὺς τῶν δόλων τεχνῶν εὑρετάς θεούς ἀναγορεύειν, καθ' ὃν λόγον κάκενοι τῆς τοιαύτης δύνομασίας ἡγιώθησαν. Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοίνικες, ποίησιν δὲ ἡρωικὴν Ὄμηρος· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, φητορικὴν δὲ τέχνην Κόρας ὁ Συζακούσιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀρισταῖος, σίτου δὲ σπορὰν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκοῦργος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμμάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμούς, καὶ μέτρα καὶ στάθμα Παλαμήδης ἐφεῦρε· καὶ δόλοι δόλλα καὶ διάφορα τῷ βίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγγειλαν χρήσιμα, κατὰ τὴν τῶν ιστορησάντων (8) μαρτυρίαν. Εἴπερ ὧν αἱ ἐπιστῆμαι θεοποιοῦσι, καὶ διὰ ταύτας εἰσὶ θεοὶ γίγνοται, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὑπερτερούς ἐκείνων ἐφευρετάς τὸν δόλων γενομένους, εἶναι κατ' αὐτοὺς θεούς· ή εἰ μή τούτους ἀξιοῦσι τῆς τοῦ (9) θεοῦ τιμῆς, ἀλλ' ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία καὶ τὴν Ἡραν, καὶ τοὺς δόλλους μηδὲ δύνομάξεσθαι θεούς, οὓς καὶ κατὰ περιεπόν, διτι μηδὲ σεμνοὶ γεγόνασιν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυ-
γῖς οὐδὲν ἔτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτούς ἐλέγχουσι.

(4) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, ἀσέμνους.

(5) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Idemque post Ἡρα addunt τὸν, εἰ post Δῆμητρα, addunt δὲ τὴν. Idem et Seg. ante δόλοι addunt οἱ, in aliis deest. Οἱ autem mox sequens deest in Basil. et Felckm. 2 anon.

(6) Αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii non habent.

(7) Hæc verbæ καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες

A 18. Quid igitur superstitionis respondebunt. quo argumento illos deos esse ostendent? Nam ex his, quæ paulo superius diximus, homines eos, et quidem turpes homines, fuisse probatum est. At enim eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi virtutæ hominum utilia invenere, magnissee jacent, asseverentique eam ob rem deos haberi, quia hominibus suere utiles. Jupiter enim plastices sive artis sigillæ auctor fuisse dicitur; Neptunus, nauticæ; Vulcanus, fabrilis; Minerva, textricæ; Apollo, musicæ; Diana item venandi artem, vestes sive corporis ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique alias artes invenere, ut apud historicos legitur. Verum hæc et similes artes non illis solis sed communis hominum naturæ erant ascribendæ; siquidem B homines, diligenter naturæ contemplatione et observatione, artes inveniunt: hinc in omnium ore est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in his artibus, quibus naverunt operam, periti evaserunt, non idcirco dii sed potius homines existimandij sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ: sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum homines, uti ex hominis definitione constat, natura sint scientiæ capaces: nil mirum, si illi humano ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejusque percepta cognitione, artes excogitaverint. Porro si ob inventas artes 15 deos eos merito nuncupando esse contendant, restat ut et alii artium inventores eodem quo illi jure dii appellantur. Etenim literas Phœnices invenere; poesim heroicam, Homerus; dialecticam, Zeno Eleates; rhetorica, Corax Syracusius; apum opera, Aristæus: frumenti semementum, Triptolemus; leges, Lycurgus Spartiates et Solon Atheniensis; litterarum ordinem et numerum mensurasque et pondera, Palaomedes. Alii denique alias et varias res hominum virtutæ perutiles, ut testantur historici, protulerunt. Igitur si scientia deos facit, atque ideo dii sculpti existunt: necesse omnino est illos quoque, qui postea aliorum artium auctores fuere, inter deos numerari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos non judicant, sed homines esse agnoscunt: consequens est, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii appellantur, sed vere homines fuisse credantur, eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi etiam idololatæ sculptis deorum simulacris nihil aliud eos quam homines esse declarant.

D desunt in Felckm. 3 anon.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀνθρώπων.

(9) Τοῦ deest in Seguer. Paulo post Seg. Gobler. Felck. 1 anon. habent ἀκόλουθον καὶ Basil. Anglic. Felck. 2, ἀκόλουθει καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον δὲ εἴη. Mox quoque Seguer. Gobler. Felck. 1 et 2 anon. μηδὲ habent, ubi alii cum editis μή.

(10) Hic omnes præter Seguer. διὰ inutiliter interjectum habent.

19. Quam enim, quæso, formam cælatores diis illis affingunt, nisi marium et seminarum, imo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cœlurum et seriocum, ac reptilium, quæcumque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimurum cum homines belluarum insanos impetus ac libidines præcipiti lapsu seculi, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob occurlos haberent: ut mentem in hisce pecudum vitiis defixam et occupatam tenebant, sic etiam in bellaria pro affectuum varietate numen expresserunt, atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos exstant, quemadmodum divinas et veræ pietatis interpres his verbis docet: *Evannerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium; propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiae¹³.* Postquam enim animam, ut modum memini, voluptatibus belluarum propriis inquinavunt, ad hujuscemodi deos effigiebus sunt inducti; bincque factum est ut, Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis voluntari, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti ethnicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuræ esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuræ ipsis det responsa atque appareat: nec enim eum, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per hujusmodi simulacra et cæremoniaes. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos angelos et potestates invocandum et accersendum, ut, per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esequæ hominibus instar litterarum, quarum lectione, divinis angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquuntur: absit enim ut ista theologorum dicantur! Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non 16 minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate judice, si jens interroget: Quonam modo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? Si ob materiam: quis ergo formæ usus, et cur, ante-

¹³ Rom. i, 21-24.

(11) Particulam te habent Seguer. Gobler. et Felckin. 1 anoni. Alii cum editis omittunt.

(12) O Θεός legitur in Seguer. et Felckin. 1 anoni. et Rom. i, 24. In aliis omittitur. Paulo post art. τῶν ante ἡδονῶν deest in Seguer.

19. Tίνα γάρ ἀλληγορίαν αὐτοῖς γλύφοντες ἐπιβάλλουσει μορφὴν ἢ τὴν ἀρέβεων καὶ γυναικῶν, καὶ τῶν ἔτει κατωτέρω τούτων καὶ ἀλόγων δητῶν τὴν φύσιν πετεινῶν παντοῖων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγριῶν, καὶ ἐρπετῶν, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα, καὶ πᾶσα τῶν ὑδάτων ἡ φύσις φέρει; Εἰς γάρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλόγων πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν δρῶντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας, ὡς ἐν τούτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ Θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν παθῶν ἔχοντῶν, καὶ θεοὺς τοσούτους γλύψαντες. Τετραπόδων τε (11) γάρ εἰκόνες καὶ ἐρπετῶν, καὶ πετεινῶν εἰσι πάρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θελας καὶ ἀληθεύς εὔσεβες ἐρμηνεύς φησιν. Ἐμπατιώθησαν ὥρ τοῖς διαιλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτισθήσανται ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· φάσκοντες εἶραι σοφοί, ἐμπατιώθησαν, καὶ ηλιαχαρ τὴν δόξαν τοῦ ἀρθρά, τού Θεοῦ ἐν δριῳδίᾳ εἰκόνος φθαρτοῦ ἀρθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς δ Θεός (12) εἰς πάθη διεμίας. Προπαθήσαντες γάρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογίαις, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστείαν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὡς παραδοθέντες (13) ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν Θεόν αὐτοὺς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλονται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν λόγον πατέρα Θεόν ἀπέκαζουσι. Περὶ ὧν οἱ πάρ' Ἑλληστα λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχόμενοι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινομένους αὐτῶν θεούς· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ Θεῖον αὐτοῖς ἀποχρίνηται καὶ φαίνηται· οὐκ ἔλλως γάρ αὐτὸν τὸν ἀράτον δύνασθαι γνῶναι ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. Οἱ δὲ ἐτούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομίζοντες φασι διὰ τοῦτο ταῦτα κατεσκευάσθαι (14) καὶ τετυπωθεῖς πρὸς ἐπικλήσαντας καὶ ἐπιφράντας θειῶν ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφαινόμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὡς περ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἵς ἐντυχάνοντες, δύνανται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτῶν γνομένης τῶν θειῶν ἀγγέλων ἐπιφανείας. Ταῦτα μὲν οὕτως ἔχεντοι μυθολογοῦσιν· οὐ γάρ θεολογοῦσι· μή γένοιτο! Ἐὰν δέ τις ἔξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὐρήσει τούτων οὐκ ἔλαττον τῶν πρότερον δειχθέντων τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

D 20. Εἴποι γάρ ἂν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθόντων ἐπ' ἀληθείᾳ κρινούσῃ· Πῶς ἀποχρίνεται ἢ γνωρίζεται Θεός διὰ τούτων; Πότερον διὰ τὴν περικειμένην αὐτοῖς ὑλην, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφὴν; Εἰ μὲν γάρ διὰ τὴν ὑλην, τις ἢ χρεῖα τῆς μορφῆς, καὶ μή, πρὶν

(13) Sic Seguer. Gobler. Felckin. 1 anoni. Alii cum editis, παροφθέντες.

(14) Sic Seg. Alii cum editis, κατασκευάσθαι, sed mendose.

πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἀπλῶς ὅλης ἐπιφανείας τὸν Θεόν; Μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς οὓτοις περιτειχισθαι, συγκλείοντες ἔνα λίθον, ή ἕύλον, ή χρυσὸν μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένης τῆς τούτων οἰκίας. Εἰ δὲ ἡ ἐπικειμένη μορφὴ αἰτίᾳ γίγεται τῆς θεᾶς ἐπιφανείας, τις ἡ χρεῖα τῆς ὅλης τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἀλλών, καὶ μή μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσεις ζῶν, ὃν εἰσὶ μορφαὶ τὰ γλυμάτα, τὸν Θεὸν ἐπιφανεῖσθαι; Καλλίλων γάρ ἀνὴρ τοῦ (15) Θεοῦ δόξα καὶ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγεγόνει, εἰ διὰ ζῶντος ἐμψύχων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ἐπεφανέτο, καὶ μή ἐν ἀψύχοις καὶ ἀκίνητοις προσδοχάτο· ἐφ' οὓς μάλιστα καθ' εαυτῶν ἀσέβειαν ἐργάζονται. Τὰ γάρ φύσεις ζῶντα περάποδά τε καὶ πετεινὰ καὶ ἐρπετὰ βδελυτόμενον καὶ ἀποστρεφόμενον, ή διὰ τὴν ἀγριότητα ή διὰ τὴν ἥπαταν, δύμας τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ χρυσῷ γλύφαντες θεοποιοῦσιν. Ἐδει τὸν μᾶλλον τὰ ζῶντα θρησκεύειν αὐτοὺς (16) ή τοὺς τούτων τύπους ἐν τούτοις προσκυνεῖσθαι. Ἡ τάχα τούτων μὲν οὐδὲν, οὔτε ἡ μορφὴ οὔτε ἡ ὅλη αἰτίᾳ τῆς θεοῦ παρουσίας ἐστί· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης τέχνη τὸ θεῖον ἐκκαλεῖται, ἀπὸ δὴ μίμημα τῆς φύσεως αὐτῆς τυγχάνουσα. Ἀλλ᾽ εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπιφανεῖ τὸ θεῖον τοῖς γλυμάσι, τις πάλιν ἡ χρεῖα τῆς ὅλης, οἵσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ γάρ διὰς διὰ τὴν τέχνην ἐπιφανεῖται ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλυμάτα· ἔδει τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης δυνατὰς ἀρχηγοὺς προσκυνεῖσθαι καὶ θρησκεύεσθαι, ὅσφι (17) καὶ λογικοὶ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δῆθεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα διν τις ἀκολούθως εἶποι· Εἰ οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ (18) τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα ὑμῖν πεποίηται, ὡς Ἑλληνες, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων ἐκεῖ παρουσίαν· διὰ τὰ ἀγάλματα, δι' ὃν ἐπικαλεῖσθε τὰς δυνάμεις, χρείτονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς ἐπιχαλθεῖσας δυνάμεις ποιεῖτε· Χάριν γάρ τῆς περὶ θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφὰς, ὡς φατε, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προστηράπλων αὐτοῖς (19) τοῖς γλυμάσι περιτίθετε, πρᾶγμα πάσχοντες οὐκ εὐαγέρες· Ὁμολογοῦντες γάρ ὑπεραίρειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ ἐλάττων δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταῦτας ὑπερβάντες, οὐ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τούτου τὴν προστηρίαν τοὺς λίθοις καὶ (20) ξύλοις ἀνεθήκατε· καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων δύναμέτε καὶ προσκυνεῖτε. Εἰ γάρ καὶ ὡς γράμματά εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς φεύδεσθε, τῆς ἐπὶ θεὸν θεωρίας, οὐ δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σημαίνομένου πρωτειμόνιον. Οὐδὲ γάρ εἰ γράφοι τις τὸ βασιλεῖον (21) δυναμα, ἀκινδύνῳ ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βα-

A quam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templum muris muniunt, lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includunt, cum universa terra hujusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacula, Deus apparel? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædicta sive rationis expertia appareret, neque in inanimis et immobilibus conspiciebantur. Summam enim impietatem adversus seipso committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu ob feritatem seu ob fuditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciant. Convenientius sane erat ipsa viventia quam eorum formas colii. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientia conjuncta divinum numen evocat, quippe cum ipsa sit naturæ imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacula accedit, quis rursus materiæ usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem appetet Deus, et idcirco simulacula tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines artis auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint praediti scientiamque et artem in seipsis habcant.

21. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsionem hæc reponeñda arbitror: Si non ut ipse Deus, sed ut angeli illic appareant, ista, ο γεπτiles, fabricati estis: cur simulacula per quæ potestates invocatis, iisdem quas invocatis potestatis pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoscendi gratia has figuræ scalpere dicitis, ipsius Dei honorum et nomen his ipsis simulacris imponitis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam potestatem simulacrorum tenuitatem longe præstare fatemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum potestates invocare: vos, inquam, ipsi, illis prætermis, cuius præsentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero, si ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum: æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum imperatoris nomen ipsi imperatori.

(15) Art. τοῦ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. in aliis ut et in editis hic legitur.
Mox ibid. pro αὐτῶν, Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. Is. Beni αὐτῶν.

(16) Αὐτοὺς deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

(17) Sie Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1 2 anon. Alii autem cum editis ὄτι.

(18) Gobler. Felckm. 1 anon. αὐτὴν.

(19) Αὐτοὶ deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post sequens καὶ deest in Felckm. 3 anon.

(20) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. deest, in aliis ut et in editis hic legitur.

(21) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, τῷ βασιλεῖ.

præluerit, id impune facturus est : sed ille quidem morte multabitur ; scriptum autem nomen nihil utique aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materiæ attribuissetis, neque scalptum simulacrum scalpeni homini anteponere ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei præsentiam significant, atque idecirco ut 17 Dei signa divinitatem digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cœlavit et insculpsit, deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divinior, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de idolorum insania percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne graventur.

22. Nam si idecirco numen cum humana effigie expressum est, quia hominis formam habet : quare belluarum speciem eidem affingunt ? Si autem animalium rationis expertum formam habet, cur figuram animalium ratione præditorum ipsi tribuunt ? Si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis induitum concipiunt, cur conjuncta disjungunt, belluarumque et hominum formas separant, neque illum semper cum utraque forma cœlant, cuiusmodi plurima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Charibdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis? siquidem vel cum duplice tantum natura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis affingenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur seminarum lineamenta illis attribuunt ? si autem seminarum habent formas, cur marium figuræ eis affingunt ? si porro utrumque simul sunt, non dividere sed utrumque conjungere oportebat, similesque singendi erant his, quos hermaphroditos appellant, ut nempe tam stulta superstitione non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si denum numen corporeum esse suspicatur, ventremque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere singunt et communisuntur : vide in quantum impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cœlera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et corporum sunt effigies, hominumque cura et industria,

(22) Sic Seguer. Alii cum editis, ἔχεται. Idem Seguer. paulo post θεοτητος habet.

(23) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. I anoni. Alii cum editis, ἔστιν.

(24) Αὐτούς θεεστ in Gobler. Felckm. I anoni.

A σιλέισις ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζημιὰν, τὸ δὲ γράμμα τῇ τοῦ γράψαντος ἐπιστήμῃ τετύπωται. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐκβραμένον εἴχετε (22) τὸν λογισμὸν, οὐκ ἀν τὸ τηλικοῦτον τῆς θεότητος γνώρισμα εἰς ὅλην κατεφέρετε· ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἀν προετιμήσατε τοῦ γλύψαντος ἀνθρώπου. Εἰ γάρ καὶ ὀλος ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς Θεὸν σημαίνοντα, θεοποιαὶ εἰσὶν ἄξια· ἀλλὰ γοῦν τὸν ταῦτα γλύψαντα καὶ χαράξαντα, φημὶ δὴ πάλιν τὸν τεχνίτην, πολλῷ πλέον ἔδει θεοποιηθῆναι, ὡς μᾶλλον ἔκεινων δυνατώτερον καὶ θεότερον ὑπάρχοντα, διὸ κάκεινα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἔξεσθη καὶ τετύπωται. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα θεύματός εἰσιν (23) ἄξια· πολλῷ πλέον δὲ γράψας ὑπεραρπεῖ τῷ θεύματι διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. Οὐκοῦν εὶ μὴ διὰ τοῦτο θεοὺς αὐτοὺς (24) ἄξιον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἀν τις ἔροτο περὶ τῆς τῶν εἰδῶλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἄξιῶν μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γάρ, διὰ τὸν θεόποδμορφὸν ἔστι τὸ Θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπωται, διὰ τὸ καὶ ἀλόγων αὐτῷ τύπους περιτιθέασιν; Εἰ δὲ ζῶντας ἀλόγων ἔστιν ὃ τούτου τύπος, διὰ τὸ καὶ λογικῶν αὐτῷ περιτιθέασι γλυφάς; Εἰ δὲ τὸ συναμφότερόν ἔστι, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατειλήφασι τὸν Θεὸν, διὰ τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους· τὸ διαιρεῦσα τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσιν, ὅποια τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἔστι πλάσματα, ή Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἰπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Αἰγαπτίοις κυνοχέφαλος Ἀνούσις; Ἔδει γάρ η μόνους αὐτοὺς οὕτω γράψεσθαι διφυεῖς, ή μίαν αὐτῶν ἔχοντων μορφὴν, μὴ καὶ τὴν ἀλλήν ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐτὸν. Καὶ πάλιν εὶ ἀρρενικαὶ τούτων εἰσὶν αἱ μορφαὶ, διὰ τὸ καὶ θηλειῶν αὐτοῖς περιτιθέασι τύπους; εἰ δὲ θηλυκῶν εἰσὶ (25), διὰ τὸ καὶ ἀρρενικῶν κατ' αὐτῶν φεύδονται τὰς μορφὰς; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφότερὸν εἰσιν, ἔδει μὴ διαιρεῖσθαι, ἀλλὰ ἀμφοτέρα συνάπτεσθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγομένους ἔρμαρρος δίτους· Ιναὶ μὴ μόνον ἀσέβειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν η δεισιδαιμονία τοῖς δρῶσι παράσχῃ· καὶ ὀλος εἰ σωματοειδὲς τὸ Θεῖον ὑπολαμβάνουσιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλιν αὐχένα καὶ στήθη καὶ τὰ δίλλα τὰ πρός γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῷ καὶ ἀναπλάττειν· ὅρα εἰς διηγὴν ἀσέβειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τούτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα ὑπονοεῖν (26) περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ γάρ αὐτῷ καὶ τὰ δίλλα τοῦ σώματος πάντως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὅλου φιείσθαι· ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα οὐκ ἔδια Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἐπὶ τῆς σωμάτων ἔστιν· ὁ μὲν γάρ Θεὸς ἀσώματός ἔστι καὶ ἀφθαρτός καὶ ἀθανάτος, οὐδενὸς εἰς ὅτιον δεύμενος· ταῦτα δὲ καὶ φθαρτό καὶ σωμάτων εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρείας, ὥσπερ καὶ πρότερον εἰρη-

(25) Basil. hic addit καὶ. Ibidem post εἰσι, Gobler. et Felckm. I anoni. addunt αἱ μορφαὶ.

(26) Sic Seguer., alii cum editis, ἐπινοεῖν. Ρωμαῖοι post πάντως δεεστ in Basil.

ταὶ πολλάκις γάρ (27) ὁρῶμεν ἀνακαινουμένους τοὺς πολλωθέντας, καὶ οὓς ὁ χρόνος, ἢ ὑετὸς, ἢ δλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζώων ἡφάντες, τούτους ἀναπλαττομένους. Τερ' ὅτι τις αὐτῶν καταγνώσηται τῆς παραφροσύνης: διτὶ ὧν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τούτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὖς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περικοσμοῦσι ἔνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων. αὐτοὶ οντηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὓς οὐκ ἀγνοοῦσι δεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν χρείας ἀξιούσιν ἀποπληροῦσθαι! (28)· καὶ οὓς ἐν μηροῖς οἰκήσιοις κατακλείουσι, τούτους οὐρανοῦ καὶ τῆς ἀπάσης δεσπότας οὐκ αἰσχύνονται καλοῦντες.

23. Οὐ μόνον δὲ ἔκ τούτων ἄν τις αὐτῶν τὴν ἀδεστητα καταταμέθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἔστιν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. Εἰ γάρ αὐτοὶ θεοὶ εἰστιν, ὡς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι, τίνι τις πρόσθιται τούτων, καὶ ποιους ἂν αὐτῶν κρίνῃ χωριωτέρους, ἵνα ἡ τὸν Θεόν θαρρήσῃ προσκυνῶν, ἢ, ὡς φασιν, ἐν αὐτοῖς μὴ διστάξῃ γινώσκων τὸ Θεῖον; Οὐ γάρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὄντας ἀνδρόνται θεοὶ· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἔστιν ἔθην, ποιῶνται καὶ θεοὶ ἀναπλάτονται. "Εστι: δὲ δους καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις πρὸς ἑαυτάς (29) στασιάζουσι: περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας. Φοίνικες τοῦν οὐκ ἴσσαι τοὺς παρ' Αἴγυπτοις λεγομένους θεοὺς, οὐδὲ Αἴγυπτοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοίνικις προσκυνοῦσιν εἰδῶλα. Καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σύρων οὐ παραδέχονται θεούς. Ἀλλὰ καὶ Πελασγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θρᾳκῇ θεοὺς διαβάλλουσι· Θράκες (30) δὲ τοὺς παρὰ Θρᾳδοῖς οὐ γινώσκουσιν. Τιδοὶ δὲ κατὰ Ἀράδων, καὶ Ἀράδες κατ' Αἴθιόπων, καὶ Αἴθιόπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται. Καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλίκων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἀλλοὺς παρὰ τούτους ὀνομάζουσι θεούς. Καὶ Βιθυνοὶ μὲν ἐτέρους, Ἀρμένιοι δὲ ἀλλοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Καὶ τί μοι δεῖ (31) πολλῶν; Ἡπειρῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ἀλλοὺς θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἥπεροις θρησκεύουσι. Καὶ δλως ἔκστητη πόλις καὶ κώμη, τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδύτα θεούς, τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τούτους νομίζει θεούς. Πέρι γάρ τοῦν ἐν Αἴγυπτῳ μυστικῶν οὐδὲ λέγειν ἔστι, πᾶσιν ἐπ' ὄρθιαλμῶν (32) δυτῶν, διτὶ ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσι· κατὰ τῶν πλησίων τὰ ἐναντία σέβειν ὁ γοῦν παρ' ἐτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς χροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίον βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἐτέροις λέων ὡς θεὸς θρησκευθμένος, τοῦτον οἱ ἀστυγείτονες οὐ μόνον οὐδὲ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς

(27) Seguer. γοῦν.

(28) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἀναπληροῦσθαι.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. περὶ αὐτάς. Paulo post Seguer., οὐκ ἴσσαι habet post παρ' Αἴγυπτοις.

(30) Sic Seguer. Alii cum editis, Θράκες. Mox idem ins. ut et Gobler. Felck. 1 anon. habet, Θρακῶν, Ἀράδων et Ἀράδες.

(31) Δεῖ deest in Felckm. 3 anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 anon. περὶ habent,

A ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro cernimus illa ob vetustatem renovari: vel si tempore, pluvia, aut alicujus terrestris animalis injuria labe-factata fuerint, iterum effungi. Quare merito stultitiae sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant: qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent: qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precentur: qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cœlorum et terræ universæ dominos appellare non erubescant.

B 23. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cuinam, quæso, horum se adūcet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numine hæsit? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii: sed quot sere sunt gentes, tot etiam dii consinguntur. Quin etiam videre 18 licet unam eamdemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Αἴγυπτii colunt, ignorant: et contra Αἴγυπτii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, et Thraçes Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Αἴθiopibus, et Αἴθiopes cum illis de idolis dissentient. Syri Cilicum deos non colunt: Cappadociæ item alios deos præter istos agnoscent. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi sūnxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates et vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Αἴγyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis patcat diversas ac inter se pugnantes religiones civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilius, quem alii tanquam deum adorant, D apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimiis non solum non colitur, sed inventus tanquam sera occiditur. (33) Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capit. Inde sane bella, seditiones, crebræque cædium occasiones inter eos exoriuntur:

et Seguer. τοῖς pro τούς. Ταῖς seq. deest in Basil. Hæc item verba sequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἥπεροις θρησκεύοντας desunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Esse in Basil. et Angl. scribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnipotens, Ambros. Camaldul. et Nannius.

(32) Felckm. 3 anon., ἐν ὄρθιαλμος. Idem paulo post ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίον Gobler. Felckm. 1 et 2. anon. habent πλησίον.

(33) Huius abs re erit hic reserare quod habet

binc omnes libidines apud illos vigent. Ceteruni illi in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab *Ægyptiis* didicerint, *Ægyptiorum* deus iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summam dicam, omnium gentium quae stulte Idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam in justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo, removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebris locis versantur, multas incolas vias circumveunt, præsentesque non vident, et absentes adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo avertierunt alicui animo obsecrati sunt, mentem agitata ac vacillantem habent, et res quae nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrii et nihil vident, cogitatione singunt.

εσθντες τὴν φυχὴν δεμόδεον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ ζονται.

24. Hæc porro non leví sunt argumento nulos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat et repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt sunt victimæ, et hostiae: et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. *Ægyptii* quippe bovem **I**S et Apim qui vitulus est, venerantur: at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos, quos *Ægyptii* inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum similes sacrificient, eosdem offerre videntur. Libyæ quoque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victimæ, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatisce appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fluvios et fontes, et maxime *Ægyptii*, aquam cæteris rebus preferunt deosque agnoscunt. Alii nihilominus, atque ipsi etiam *Ægyptii* qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis ablunnt, et quod inde reliquum est cum contemptu projiciunt. Denique universa fere *Ægyptiorum* idolatria, aliorum diis sit victimæ; adeo ut ipsi non parum ab illis deri-

Xenophon Cyri Anabas. lib. 1, scilicet *Cyrum* venisse επὶ τὸν Χάλον ποταμὸν, δύτη τὸν εὐρος πλέθρου, πλήρη δὲ λιχθύων μεγάλων καὶ πραέων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἰλον, οὐδὲ τὰς περιστεράς. Id est, *Cyrum* νεισσε ad fluvium Chalum, cuius latitudine jugeri est, quinque magnis et cœtibus piscibus plenus est, quos Syri deos esse existimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, uti nec columbis.

(34) Vox *τροφή* deest in Seguer. nec eam legisse videtur Nanniūs. In editis habetur, eamque legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. In editione Commel. hic locus sic jacet: οὗτος ἄλλων ἀλήθεται *τροφή*. Id est, ille aliorum molitur circa. Sed nostram lectionem habent editio. Parisiensis et

Οηρίον καὶ δὲ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεῖς λιχθύς (33), οὗτος ἐν ἄλλῳ ἀλίσκεται τροφή (34). "Οθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα φύνων (35) πρόφασις, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστι. Καὶ τόγε θαυμαστὸν, διτι, ὡς οἱ ιστορισαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοι μαθόντες τὰ δύναματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὔτοι τὸν παρ' Αἰγυπτίων (36) θεούς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκεύουσι. Καὶ διὰς πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις μανέντων θύνων διάφορος ἐστιν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκεται. Καὶ εἰκότως γε τοῦτο πάσχουσιν. Ἐκπεσόντες γάρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν κατανοήσεως, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπτώκασι: καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῶν τοῦ Πατρὸς Λόγου, τὸν πάντων Σωτῆρα Χριστὸν εἰκότως (37) εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἕγουσι φεύγομένην. Καὶ ὥσπερ οἱ τὸν ήλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι τόποις, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὅδούς: καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐχ ὁρῶσι, τοὺς δὲ μὴ δυτας φαντάζονται ὡς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσι: τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοτία οὐκ δυτας ὡς μεθύοντες καὶ μὴ ὁρῶντες φαντάζονται.

25. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς Ἐλεγχός ἐστι: τῆς ἀληθῶς (38) ἀθεότητος αὐτῶν. Διαιρόρων γάρ δυτων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἑτέρου τὸν τοῦ ἑτέρου ἀναιροῦντος θεὸν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. Καὶ γάρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοὶ τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίγνονται: θυσίαι καὶ σπονδαὶ: καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἐμπαλίνεισι θεοί. Αἰγυπτίοι: δὲ τὸν βοῦν καὶ τὸν "Ἄπιν μόχχον δυτα σέβονται": καὶ τούτους ἄλλοι τῷ Δίτι θύουσι. Καν γάρ μὴ αὐτοῖς ἐκείνους οὖς ἀνατεθείσατι, θύσωσιν, ἀλλὰ τὰ δύοις θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκοῦσι. Λίθινες πρόσβατον, δὲ καλούσιν "Αμμωνα, θεὸν ἔχουσι": καὶ τοῦτο πολλοῖς παρ' ἑτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ἰνδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκεύουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν δυομάζοντες: καὶ τοῦτον τοὺς ἄλλους σπένδουσιν ἑτεροι. "Άλλοι ποταμοὺς καὶ χρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγυπτίοι τὸ θύωρ προτετέμηκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι": καὶ δύμας ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ταῦτα θρησκεύοντες Αἰγυπτίοι, τοὺς τῶν ἄλλων βύπους, καὶ τοὺς ἔαυτῶν ἀπονίπτονται τοὺς θύσας, καὶ τὸ λείψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. Σχεδὸν δὲ πάσα τὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποίητα τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστι: θυσίᾳ ὥστ' ἀνατοὺς καὶ παρ' αὐτῶν ἐκεί-

Colon. ut et ms. Seguer., omissa sola voce τροφή, uti notavimus. Ita quoque legerunt Omnibonus, Ambros. Camald. et Nanniūs, qui solus vocem τροφή non exprimit, alii autem exprimunt.

(35) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., quo item modo legerunt Omnibonus et Nanniūs: alii cuin editis φύνων, ut etiam legit Ambros. Camald. qui invidie vertit.

(36) Sic Seguer. Basil. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gobl. et Felck. 1 anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(37) Eléktrōς deest in Basil. et Anglie.

(38) Gobler. et Felckm. 1 anon. ἀληθῶς. Rappo post Felckm. 3 anon. babel κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

νων χλευάζεσθαι, διτι μή θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων
ἔτι τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας
ἔντα θεοποιοῦσιν.

25. Ἡδη δέ τινες εἰς τοσαύτην ἀσένειαν καὶ παρα-
φροσύνην ἔξενέχθησαν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώ-
πους, ὃν εἰσι τύποι καὶ μορφαὶ, τοῖς παρ' αὐτοῖς
ψευδόλεοῖς κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. Καὶ
οὐχ ὅρωσιν εἰ κακοδαίμονες, διτι τὰ σφαγιαζόμενα
θύματα ἀρχέτυπά εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων
καὶ προσκυνουμένων θεῶν, καὶ οἵς προσάγουσι τοὺς
ἀνθρώπους. Σχεδὸν γάρ τα δομοιαὶ τοῖς δομοῖς ή μᾶλ-
λον τὰ κρείττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. Ἐμψύ-
χα γάρ ἀψύχοις θύουσι, καὶ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις
προσάγουσι. Σχύθαι γάρ οἱ καλούμενοι Ταύρειοι (39)
τῇ παρ' αὐτοῖς Παρθένῳ (40) καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ^{το}
ναυαγίων καὶ δοσους ἀν λάβωσι τῶν Ἑλλήνων, εἰς θυ-
σίας ἀναψέρουσι, τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν
δομογεῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν
αὐτῶν τὴν ὥμοτητα: διτι οὖς ή Πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης
ἐκ κινδύνων διέσωσε, τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι,
μονονουχὶ κατὰ τῆς Ηρονοίας γινόμενοι: διτι τὴν ἐκεί-
νης εὔεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδεις ψυχῇ κατακρύ-
πτουσιν. Ἀλλοι δὲ τῷ Ἄρει, ἐπειδὰν ἐκ πολέμων
ἐπανέλθωσι καὶ νίκας φέρωσι, τὸ (41) τηνικαῦτα εἰς
ἐκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, καὶ ἀφ' ἐκά-
στης ἔνα λαμδάνοντες, τοσοῦτους κατασφάττουσιν,
δοσους ἀν κατὰ μίαν ἐκατοντάδα ἐκλέξονται. Οὐ μά-
νοι δὲ Σχύθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάροις ἔμφυτον αὐτοὶς
ἀγριεύτητα τὰ τοιαῦτα μυσαρὰ δρῶσιν, ἀλλ' ίδιόν ἔστι
τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας τοῦτο τὸ δρᾶ-
μα. Καὶ γάρ καὶ (42) Αἰγύπτιοι έθυον μὲν πάλαι τῇ
Ἡρᾳ τοιαῦτα σφάγια· Φοίνικες δὲ καὶ Κρῆτες τὸν
Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἱλάσκοντο. Καὶ
οἱ πάλαι δὲ Ψωμαῖοι τὸν καλούμενον Δατιάριον Δία
ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον· καὶ ἄλλοι ἄλλως, καὶ
πάντες ἀπλῶς ἐμίανον καὶ ἐμιανόντο. Ἐμιανόντο
μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φρονικά· ἐμίανον δὲ τοὺς ἑαυ-
τῶν ναοὺς τοιαῦτας καπνίζοντες θυσίας. Ἀπὸ δὴ
τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πλῆθος ἐψήσαν·
δρῶντες γάρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους
διψηνας, εὐθέως καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιαύτοις πλημμε-
λήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμιμήσαντο, ίδιον ἡγούμε-
νοι κατόρθωμα τὴν πρὸς τὰ κρείττονα, ὡς αὐτοὶ νο-
μίζουσι, μίμησιν. Ἔνθεν ἀνδροφονίαις καὶ τεκνοκτο-
νίαις καὶ πάσαις ἀσελγείαις ἡττήθησαν οἱ ἀνθρώποι.
Καὶ γάρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελγείας ἔστι
μεστὴ δι' ὁμοιότητα (43) τρόπων τῶν παρ' αὐτοῖς
θεῶν γινομένη· καὶ οὐκ ἔστι σώφρων ἐν τοῖς εἰδώ-
λοις, εἰ μὴ μόνος δὲ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυ-
ρούμενος.

(39) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ταύριοι. Idem paulo post εἰς θυσίας ha-
bent, alii εἰς θυσίαν.

(40) Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocal Clemens Alexandrinus Admonit. ad gentes. Vide item Euseb. Praepar. evang. lib. iv. c. 16.

(41) Tό deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post τοὺς ληφθέντας καὶ ἀφ' ἐκάστης ἔνα λαμδάνον-
τες deunt in Felckm. 3 anon. Ibid. pro ἀφ' legitur

A deantur, quod res, quae dii non sunt, sed quae apud
alios atque etiam apud ipsos placula et victimæ ha-
bentur, inter deos numerent.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insaniae
venere, ut ipsos quoque homines, quorum illi dil-
simulacula et imagines sunt, suis falsis diis immo-
lent et tanquam hostias offerant. Nec advertunt mi-
seri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere
ac venerantur, et quibus homines immolant, ar-
chetype sive exemplaria esse, propemodum enim
similia similibus, vel potius præstantiora deteriori-
bus imitacione offerunt. Nam animata inanimis, et
ratione prædicta, motu et sensu parentibus sacrifici-
ant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam
Virginem appellant, naufragos et quoiquot ex Græ-
cis ceperint in sacrificium offerunt; qua adeo im-
miani impietate in homines sui similes commissa,
suorum deorum crudelitatem palam produnt, qui
nempe quos Providentia ex maris periculis eripuit,
hos ipsi jugulant, atque ita Providentiae videntur
obsistere, cujus beneficium sua crudelitate occul-
tant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victo-
ria reportata reversi, captivos in centurias distri-
buunt, e quibus singulis unum seligunt, totque Marti
immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Ve-
rum non soli Scythæ pro innata barbaris feritate,
res hujusmodi execrandas peragunt: sed idolorum
et daemonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægy-
ptii etiam similes victimas Junoni quandam immo-
labant. Phœnices quoque et Cretenses liberorum
cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur.
Prisci item Romani Latiale, ut vocant, Jo-
vem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter
omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi,
inquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem
tempa talium sacrificiorum fumo et suffumentis pol-
luebant. Ex his sine dubio quamplurima mala ho-
minibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus
oblectari cernerent, eos statim similibus peccatis et
flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos con-
fidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum
exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec libe-
rorum cædes horruere: inde se totos omnibus libi-
dinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ
οἱ morum similitudinem, quam cum suis diis habere-
gestit, omni luxuriaz genere non redundet: nec
apud idololatras ullus probus est, nisi cuius libidi-
nes testatae et manifestæ sunt.

ἐφ' in Gobl. Felckm. 1 anon. Ibid. Seguer. κατασφά-
ζουσιν. Gobler. et Feleck. 1 anon. κατασφάζωσι, et
paulo post ἐκλέξονται. Mox ibid. ante Σχύθαι art.
οἱ qui erat in editis, abest ab omnibus mss.

(42) Kal Seguer. habet, alii omittunt. Paulo post
ἑαυτῶν ante ἱλάσκοντο habent Seguer. Basil. Angl.
Alii et editi, αὐτῶν.

(43) Sic Seguer. et Edit. Commel. aliquie mss.
præter Gobl. et Felckm. 1 anon. qui ὥμοτητα ha-
bent.

20 26. Sane olim Phoenicis mulieres in idolorum A templis prius prostabant, cuique meretrici quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiam reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius mares se esse patientes, in feminas se converterunt, pergratam et honoristica matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut pejores, quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Feminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes*¹⁴.

Hæc autem et similia agendo, satenur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, hujusmodi vitam duxisse, scilicet ex Jove puerorum corruptiones aliae a luxuria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rhea luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum prohi homines abhorrent. Num igitur dii haberit digni sunt qui ista agant? Annon potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? Annon potius, ut belluus stupidiiores et ut inanimis rebus magis inanimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum (49) animæ mente tamper considerassent, in haec toti præcipites non truissent, nec verum Christi Patrem Deum negarent.

Ελογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐχ ἀν ἐληθινὸν ἤρωντο τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεόν.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creatarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibunt iusticias hæc ab omnibus facile consultari et redargui posse: sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabunt, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animalium, volatilium reptiliumve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctumque cœlestem mundum, necon terram et universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitatibus neminem ostendere posse res illas non esse natura deos: cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum na-

¹⁴ Rom. 1, 26, 27.

(44) Sic Anglic. Cæteri, εἰδώλοις. Idem Anglic., γυναικαὶ pro γυναικεῖς habet. Paulo post pro ἀπαρχόμεναι, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἀπαρχόμεναι. Basil. παρεχόμενοι et in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(45) Τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Ounibon. et Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglic. αὐτῶν habet, et contra Felckm. 2 anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(46) Anglic. et editio Commel. τὸν Θεόν. Ibid.

26. Γυναικες γοῦν ἐν εἰδώλοις (44) τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοι; ἐξει θεοὺς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν (45) μισθαρίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν (46) ἑαυτῶν ἵδασκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἀγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Ἀνδρες δὲ, τὴν φύσιν ἀρνούμενοι, καὶ μητρέται εἰναι θέλοντες ἀρρενεῖς, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταβύμια καὶ τιμήν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λαγομένων θεῶν ποιοῦντες. Πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αἰσχίστοις βιοῦσι, καὶ τοῖς χείροις ἑαυτοῖς ἀμιλλῶνται καὶ ὡς εἴπεν ὁ ἄγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος: Άτ τε γάρ θηλεῖαι αὐτῶν μετηλλιαῖαν (47) τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ομολως δὲ καὶ οἱ ἀρρενεῖς, ἀσθέτες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἔξεκαύθησαν ἐν τῇ ὅρεξι αὐτῶν εἰς ἀλιτήους, ἀρρενεῖς ἐν ἀρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. Τάντα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὀμολογοῦσι καὶ ἐλέγουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκέναι τὸν βίον. Ἐκ μὲν γάρ Διὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν, καὶ ἐκ μὲν Πέας τὴν ἀσέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόνους, καὶ ἐξ ἀλλων ἀλλα τοιαῦτα μεμαθήκασιν, & οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ τῶφρων ἀνὴρ ἀποστρέψεται. Ἀρ' οὖν δέξιον ἔτι: (48) τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μᾶλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρους ἥγεισθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; Ἀρα δέξιον τοὺς θρησκεύοντας αὐτοὺς νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μᾶλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, C καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους, οἰκτείρειν; Εἰ γάρ τούτοις κατεπεπτώκεισαν ὅλοι πρηγεῖς, καὶ τὸν

27. Ἄλλ' ίσως οἱ ἐπαναδεκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπτομένοι, δυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγχοις, εὐκατάγωστα μὲν καὶ εὐέλεγχτα παρὰ πᾶσιν δύτα ταῦτα οὐκ ἀργοῦσσανται καὶ αὐτοῖς ἐκείνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντίρρητον εἶναι οἱ συνταῖ τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη θρησκείαν· καυχήσονται γάρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ἔμα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἔρπετῶν καὶ τετραπδῶν ἀπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν καὶ οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὐ πάλιν καὶ σύμπασιν τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν σέβοντες καὶ θρησκεύοντες καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαι τινας ἀποδεῖξαι καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν δύτας φανεροῦ, διτι οὔτε D ἀψύχα, οὔτε ἀλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων

Gobler. et Felckm. 1 anon. ἑαυτοῖς. Et paulo post iidem Gobler. et Felckm. 1 anon. εἰδώλα. pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglic. αὐτῶν habet pro αὐτὴν.

(47) Basil. μετηλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καὶ, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2 anon.

(48) Felck. 2 anon. Εστι. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἰγει deest in Gobler. et Felck. 1 an. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non legitur in Felck. 2 an.

(49) Sic, uti in Greco est, vertimus, quia S.

θεραπεις φύσιν, τῷ (50) τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. "Ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων μὲν καὶ διερευνῆσαι. Πάντως γάρ καὶ ἐν τούτοις εὑρήσεις ὁ λόγος τὸν ἔλεγχον ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ τὴς ἰδεῖν (51) καὶ τῆς ἀποδείξεως ἀρξασθαι, ἀρκεῖ τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονονούχῃ βοῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, τὸν καὶ ταύτης (52) καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· διὸ ἀποστέρουνται μὲν οἱ δοκησίσφοι (53), τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνοῦσαν καὶ αὐτὴν καὶ διολογοῦσαν διὸ ἔκεινοι δι' αὐτὴν ἀρνοῦνται Κύριον. Οὕτω γάρ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεχηγητας καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα δυσωπήσῃ ἀν καλῶς αὗτοὺς ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἀλληλα γρεῖα· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν καὶ αὐτῶν ὄντα Κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, τῇ ἀναντιρρήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ἥ φησι καὶ (54) ἡ θεὰ νομοθεστα· Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποιησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Πίστις δὲ τούτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐναργής ἐστι τοῖς τὸν ὄφθαλμὸν τῆς διανοίας μὴ πάντη πεπηρωμένον ἔχοντιν. Εἰ γάρ τις καθ' ἔαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἔκαστον ἴδιᾳ νοήσει, οἷον ἡλιον καθ' ἔαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὐτὸν καὶ ἀέρα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχράν, καὶ ἡγράν (55) καὶ ὑγράν εὐσίαν διελὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἀλληλα συναφῆς, ἔκαστον ἐκλάδοι καθ' ἔαυτον καὶ ἴδιᾳ θεωρήσειν· εὑρήσει πάντως μῆδεν ἵκανον μένον ἔαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρείας δεδμενα, καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων (56) ἐπικουρίαις συνιστάμενα. "Ηλιος μὲν γάρ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἔκεινου κυκλοφορίας οὐν ἀν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἀλλὰ διστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἥλιον γενικόντην (57) αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐδὲ διενεύεται τὸν τοὺς καρποὺς ἀποδιδοῦσα φαίνεται· οἱ δὲ (58) οὐτοὶ χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρείας οὐν ἀν καταβαίνειν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφρη χωρὶς τοῦ ἀέρος καθ' ἔαυτὰ ἀν φανεῖν καὶ συσταίνη ποτέ. "Οτε ἀήρ οὐχ ὑφ' ἔαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ μὲν (59) τοῦ αἰθέρος δικαίεται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. Καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐν διενεύεται τῆς γῆς συστήσονται ποτε· γῆ δὲ οὐχ ἀφ' ἔαυτῆς ἐργεῖσται (60), ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνέστηκεν, ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὗτη κατὰ τὸ μέσον συνέδεισα τοῦ παντός. "Η τε θάλασσα καὶ ὁ Ἑξαθεν

⁵⁴ Psal. xviii, 2.

Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

(50) Segner. Gobler. Felckm. 1 an. Anglie. τό. Paulo post ἄξιον Segner. Gobler. Felck. 1 an. habent οὖν. Alii cum editis, δέ.

(51) Gobler. et Felckm. 1 an., Πλήν δὲ ἡμᾶς ἐπιδεῖν, et ead. manu in Gobler. γρ. πρίν.

(52) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(53) Segner. Gobler. et Felckm. 1 an., δοκησίσφοι, ut et infra. Sed mēndum est ex pronuntiatione orium. Gobler. et Felckm. 1 an., mox habent γινομένην.

A tura superiora esse, eo quod ipsa in cœlis, hi in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum repeturi simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordinamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam aduersus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi electorem Domini nostri Iesu Christi Patrem aperte testari: quem iniuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret et Dominum confiteatur, quem illi ejus causa responuit. Sane **21** quotquot partes universi admirantur, easque solidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum Dominum et effectorem Verbi Patrem, invicto imperio et præscripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Cœli enarrant gloriam Dei et opera magnum ejus annuntial firmamentum*¹⁸. Nec vero occulta et abstrusa est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcecatum habent. Si quis enim naturæ partes sigillatum circumspicit, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam lunam, itemque terram et aerein, necnon calidam ac frigidam, siccamque et humidam naturam; si quis, inquam, mutuam rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo cœlo circumfertur enque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra, quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluvias sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per seipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, alique in medio universi constricta tenetur ac circumcidetur. Mare similiter, quicunque universam terram extrinsecus undique aluit magnus oceanus, a ventis movetur et fertur

(54) Καὶ abest a Basil. Anglie. et Felckm. 2 an.

(55) Καὶ ἦραν abest a Felckm. 3 an.

(56) Ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. et Felckm. 1 an. Paulo post πορ συμπεριφέρεται, Felckm. 2 an. habet συμπεριφαίνεται, Basil. et Anglie. περιφέρεται.

(57) Sic Seg. Gobl. Fel. 1 an. Alii cum editis γενένη.

(58) Segner. Gobler. Felckm. 1 an. οὐδὲ.

(59) Mēν deest in Basil.

(60) Gobler. Felckm. 1 an. ἐργεῖται, forte pro ἐργεῖσται. Paulo post Felckm. 3 an. αὗτη pro αὐτῇ habet.

quocunque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipso, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundantis frigore extinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madeficit: et humor siccitate exhaustur.

ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικράτειαν; καὶ ψυχὴν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται συνίστανται; Θερμὸν τε γάρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναρρέπεται· καὶ ψυχὴν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστρατται τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὅμοι μὲν συνημένα ταῦτα συνίστανται (63), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναρρεικαὶ διάνοιαι, διατάσσονται (64), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ συνίστανται (65), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ συνάρτηταν; Εἰ γάρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲνδες αὐτὸν ἐπιδεῖξεν, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (66), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοὺς πάσιν ἐπιδιδόναι· πῶς διώνιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ δύντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (67) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεόύς; Ἀλλ' ἵστως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖξεν εἰναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὁρθαλμῶν οὖσης· ὅμοι δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (68) ἐν ἀποτελοῦντες μέχρι σῶμα, τὸ δόλον Θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γάρ τοῦ δόλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοὶς χρεία γενήσεται· ἑαυτῷ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαδευσίας οὐκ Ἐλαττον τῶν πρόσθιν ἀποδεῖξε. Εἰ γάρ τὸ καθ' ἔκαστον συναφθὲν, τὸ δόλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ δόλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ δόλον ἂρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἔκαστον τοῦ δόλου μέρος (69) τυγχάνει. Τούτο δὲ τῶν περὶ θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Οὐ γάρ θεὸς δόλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρος καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γάρ δοῃ ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἔξηγοῦνται. Εἰ γάρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνομίοις φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γάρ διώνιος ἐστιν, οὐκ ἔτι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστιν, οὐκ ἔτι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἀν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἔκαστου λαμβάνων ἀν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου.

(61) Seguer. Basil., προστήσῃ.

(62) Τὴν hic et mox deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Seg. et Fel. 2 anon. συνίσταται. Paulo post Seg. καθ' αὐτά.

(64) "Av deest in Basil. Angl. Paulo post Gobler. et Fel. 1 anon. προστήσει habent: Seguer. προστήσει. Alii cum editis, προστήσει.

(65) Felckm. 3 anon. συνέστηκέναι. Paulo post pro ἐπιδιδόναι Gobler. et Felckm. 1, anon. habent ἐνδιδύντα.

A περιρρέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται δποι δὲ ἀν αὐτὸν ἡ τὸν ἀνέμων προσρήσῃ (61) βίᾳ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἄνεμοι οὐκ ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας, ἐκ τῆς περὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. Περὶ γάρ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τὸν σωμάτων φύσις, τὴν (62) θερμὴν λέγων καὶ τὴν ψυχρὴν, ἔηράν τε καὶ ύγρὴν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστρατται τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, δτι ὅμοι μὲν συνημένα ταῦτα συνίστανται (63), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναρρεικαὶ διάνοιαι, διατάσσονται (64), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ συνίστανται (65), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ συνάρτηταν; Εἰ γάρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲνδες αὐτὸν ἐπιδεῖξεν, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (66), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοὺς πάσιν ἐπιδιδόναι· πῶς διώνιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ δύντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (67) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεόύς; Ἀλλ' ἵστως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖξεν εἰναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὁρθαλμῶν οὖσης· ὅμοι δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (68) ἐν ἀποτελοῦντες μέχρι σῶμα, τὸ δόλον Θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γάρ τοῦ δόλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοὶς χρεία γενήσεται· ἑαυτῷ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαδευσίας οὐκ Ἐλαττον τῶν πρόσθιν ἀποδεῖξε. Εἰ γάρ τὸ καθ' ἔκαστον συναφθὲν, τὸ δόλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ δόλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ δόλον ἂρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἔκαστον τοῦ δόλου μέρος (69) τυγχάνει. Τούτο δὲ τῶν περὶ θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Οὐ γάρ θεὸς δόλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρος καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γάρ δοῃ ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἔξηγοῦνται. Εἰ γάρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνομίοις φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γάρ διώνιος ἐστιν, οὐκ ἔτι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστιν, οὐκ ἔτι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἀν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἔκαστου λαμβάνων ἀν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου.

B 28. Πῶς οὖν ταῦτα ἀν (64) εἰεν θεοῦ δεόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας; ή πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαίτουντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρείαν; Εἰ γάρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲνδες αὐτὸν ἐπιδεῖξεν, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοὺς πάσιν ἐπιδιδόναι· πῶς διώνιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ δύντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεόύς; 'Αλλ' ἵστως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖξεν εἰναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὁρθαλμῶν οὖσης· ὅμοι δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέχρι σῶμα, τὸ δόλον Θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γάρ τοῦ δόλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοὶς χρεία γενήσεται· ἑαυτῷ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαδευσίας οὐκ Ἐλαττον τῶν πρόσθιν ἀποδεῖξε. Εἰ γάρ τὸ καθ' ἔκαστον συναφθὲν, τὸ δόλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ δόλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ δόλον ἂρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἔκαστον τοῦ δόλου μέρος (69) τυγχάνει. Τούτο δὲ τῶν περὶ θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Οὐ γάρ θεὸς δόλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρος καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γάρ δοῃ ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἔξηγοῦνται. Εἰ γάρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνομίοις φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γάρ διώνιος ἐστιν, οὐκ ἔτι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστιν, οὐκ ἔτι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἀν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἔκαστου λαμβάνων ἀν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου.

C 28. Πῶς οὖν ταῦτα ἀν (64) εἰεν θεοῦ δεόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας; ή πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαίτουντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρείαν; Εἰ γάρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲνδες αὐτὸν ἐπιδεῖξεν, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοὺς πάσιν ἐπιδιδόναι· πῶς διώνιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ δύντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεόύς; 'Αλλ' ἵστως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖξεν εἰναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως οὖσης· ὅμοι δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέχρι σῶμα, τὸ δόλον Θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γάρ τοῦ δόλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοὶς χρεία γενήσεται· ἑαυτῷ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαδευσίας οὐκ Ἐλαττον τῶν πρόσθιν ἀποδεῖξε. Εἰ γάρ τὸ καθ' ἔκαστον συναφθὲν, τὸ δόλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ δόλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ δόλον ἂρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἔκαστον τοῦ δόλου μέρος (69) τυγχάνει. Τούτο δὲ τῶν περὶ θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Οὐ γάρ θεὸς δόλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρος καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γάρ δοῃ ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἔξηγοῦνται. Εἰ γάρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνομίοις φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γάρ διώνιος ἐστιν, οὐκ ἔτι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστιν, οὐκ ἔτι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἀν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἔκαστου λαμβάνων ἀν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου.

D 28. Πῶς οὖν ταῦτα ἀν (64) εἰεν θεοῦ δεόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας; ή πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαίτουντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρείαν; Εἰ γάρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲνδες αὐτὸν ἐπιδεῖξεν, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοὺς πάσιν ἐπιδιδόναι· πῶς διώνιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ δύντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεόύς; 'Αλλ' ἵστως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖξεν εἰναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως οὖσης· ὅμοι δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέχρι σῶμα, τὸ δόλον Θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γάρ τοῦ δόλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοὶς χρεία γενήσεται· ἑαυτῷ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαδευσίας οὐκ Ἐλαττον τῶν πρόσθιν ἀποδεῖξε. Εἰ γάρ τὸ καθ' ἔκαστον συναφθὲν, τὸ δόλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ δόλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ δόλον ἂρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἔκαστον τοῦ δόλου μέρος (69) τυγχάνει. Τούτο δὲ τῶν περὶ θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Οὐ γάρ θεὸς δόλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρος καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γάρ δοῃ ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἔξηγοῦνται. Εἰ γάρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνομίοις φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γάρ διώνιος ἐστιν, οὐκ ἔτι σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστιν, οὐκ ἔτι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἀν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐφ' ἔκαστου λαμβάνων ἀν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου.

(66) Kai deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Posi καὶ, art. τὰ οἷαν non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 anon. et Anglic. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2 anon. habet λεγόμενα et in margine δεδμένα.

(67) Gobler. et Felckm. 1 anon. εἰς.

(68) Εἰστῶ δὲ τὸ δόλον ικανὸν καὶ αὐταρκες γενήσεται deus in Felckm. 2 anon.

(69) Seguer. μέρη. Idem paulo post pro μέρη, μέραι habet.

(70) Kai abest a Felckm. 3 anon

Τόνο δ' ἦν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίου σώματος ίδιων καταγνοή τούτων. Ός γάρ δὲ φθαλμὸς οὐκ εστιν ἀκοή, οὐδὲ ἡ ἀκοή χειρ, οὐδὲ ἡ γαστήρ εστιν στέργα, οὐδὲ αὐτὸν ὁ αὐχῆν ἔστι ποῦς· ἀλλ' ἔκαστον τούτων ίδιαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων δυτῶν ἐν συνίσταται σῶμα, συνηγμένα μὲν ἦν τὰ (71) μέρη κατὰ τὴν χρείαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, διατάσσονται ταῦτα διελῃ, ὡς δὲ προστάξας Θεὸς βούλεται· οὐτα (συγγνώμην) (72) δὲ λόγος ἔχετω παρ' αὐτοῦ τῷ χρείττονος, εἰ, τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἓν σῶμα, θεὸν ἀναγορεύουσιν, ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καὶ ἔστιν ἀνόμιον ἔστιν εἶναι, ὥσπερ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερίσθιον γενομένην φύσιν.

29. Καὶ δλλῶς δὲ ἄν τις αὐτῶν ἐλέγξει τὴν ἀθεό-
τηρα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Εἰ γάρ δὲ Θεὸς ἀσώματος ἔστι, καὶ ἀδράτος, καὶ ἀψαυστος τῇ φύσει, πᾶς σῶμα τὸν Θεόν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ἀρθαλμοῖς καὶ ὃν φαινόμεν τῇ χειρὶ, θρησκεύουσι τῇ τῷ (73) Θεοῦ τιμῇ; Καὶ πάλιν, εἰ δὲ περὶ Θεοῦ χρατεῖ λόγος, δυνατὸν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτὸν χρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων χρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιοῦντες οὐχ ὀρύσσουν αὐτὴν ἐκτὸς οὔσαν τοῦ τοιούτου περὶ Θεοῦ ὅρου; Ἡλίου μὲν γάρ ὑπὸ γῆν γενομένου, τὸ φῶς ἡ τῇ σκάξει μὴ δρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν δὲ διοικεῖται· ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτὸς λαμπτήδονι. Καὶ γῆς μὲν τοὺς καρποὺς πολλάκις χάλαζα βλάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτο τις ὑδάτων πλημμύρα, σφέννυται. Καὶ γειμῶνα μὲν ἵστρον παραγκωνίζεται, θέρος δὲ τὸ ἵστρον ὑπερβήναι τοὺς ὅρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸν πάλιν ὑπὸ τοῦ μετοπώρου καλυσόμενον τὰς ίδιας ὥρας ἐξέρχεσθαι. Εἴπερ οὖν ἡσαν θεοί, ἔδει τούτους μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἡττᾶσθαι καὶ ἐπικρύπτεσθαι (74), ἀλλὰ πάντοις ἀλλήλοις συνείναι, καὶ κοινὰς ὅμιλα τὰς ἐνέργειας ἀποτελεῖν (75). Εἴδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιον δόμοι καὶ σελήνην καὶ τὸν δόλλον τῶν ἀστέρων χρόνον (76) ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πάσι λάμπειν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν καταγάγεσθαι· ἔδει θέρος δομοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἵστρον καὶ μετοπώρον ἀπαλλάξτας καὶ κατὰ τὸ αὐτὸν συνίστασθαι· ἔδει τὴν ὄλλαξσαν τὰς πηγαῖς ἐπιμήγυνεσθαι (77) καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόδια παρέχειν· ἔδει νηνεμαῖς καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταῦτῃ γίνεσθαι· ἔδει τὸ πῦρ δομοῦ καὶ τὸ ὑδωρ κοινὴν καὶ μιαν ἀνθρώπους τὴν χρείαν παρέχειν. Οὐδὲ γάρ οὐδὲ βλάδην ἄν τις ἔξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν δυτῶν καὶ αὐτούς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάδῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ μᾶλλον πάντα ποιούντων. Εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον διὰ τὴν πρὸς δλλῆλα

A rum ratio absurdā et inēpta sit, statim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris; nec auris, manus; nec venter, pectus; nec cervix, pes; sed singula illa propriam habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constitutur, quod usū quidem conjunctas habet partes, sed quae tunc disjunguntur, cum natura, quae illas copulavit, easdem Dei iussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagimentatas, deum appellant: necessarie sequitur eum in seipso sibi esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividiri, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt.

29. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamus, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest: cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque, quas oculis videmus et manibus contrectamus, divino cultu prosequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari, sed omnia vincere et tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subtler terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando laedit: ignis vero aqua inundante extinguitur. Hiemem similiter ver propellit; æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dī essent, nequaquam se invicem vincerent et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæleraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstati simul et hiemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporteret mare cum fontibus communicari et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul 23 tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dī essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc ob mutuam inter se oppositionem simul jungi non cunct: D

(71) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Editio vero ἔχοντα. Anglie. ἔχων τὰ.

(72) Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon. συγγνώμης. Paulo post Felckm. 3 anon. συνάγοντες ήσθιεν προ συνάπτοντες. Item mox Basil. ἀναγορεύουσιν.

(73) Τοῦ deest in Felckm. 3 anon. et Seguer. Paulo post μέν deest in Felckm. 3 anon.

(74) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. At Anglie. περικρύπτεσθαι. Alii cum editis ὑποχρεώσται.

(75) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ἐπιτελεῖν. Ibid. Felckm. 3 anon. habet τὰς εὐεργεσίας.

(76) Sic Seguer. Alii cum editis θως. Item mox et Gobler. et Felck. 1 an. post. καὶ adiunt πάντα, quae vox in aliis non est.

(77) Seguer. ἐπιμήγυνεσθαι. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιμήγυνεσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes miss. præter Felckm. 3 anon. qui ut editi κοινωνόν men-
dose habet.

qui fieri potest ut res illæ, quæ inter se contrariae sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt naturæ, quomodo aliis præcanticibus, pacem præbere concordiaque auctores esse queunt? Merito igitur neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ creatæ, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materia conflata simulacra, neque etiam qui poetarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo ceterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex hujusmodi diis partes sunt naturæ creatæ, alii res sunt inanimæ, alii homines mortales duntaxat suere. Unde qui illos contulerint et inter deos collocant, non pietatem, sed sumumam impietatem profertur, maximique erroris, quo ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris, cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam haec ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut iunctio promissimus, repulso errore, viam veritatis jam inceamus, et ducem atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligentque gentiles quam procul seipso a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra resellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum osseras. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam et certo perspiciendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum dicit, Ioris et procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit (84): *Verbum fidei intra cor tuum est*¹⁶. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est*¹⁷. Quia enim intus in nobismet ipsis fidei regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur gentiles idololatræ, nec quisvis alias seipsum perperam decipiatis, quasi hujusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus in-

énanτιότητα, πῶς οὖν τε ταῦτα ἀλλήλους ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστῆναι, Ιτι θεοὺς ὄνομάζειν, ή θεοῦ θρησκεύεσθαι τιμαῖς· Τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀτύμφων τὴν φύσιν ἔχοντα πῶς δὲ ἀλλοὶ εὐχρόμενοις εἰρήνην παρέχοντες, καὶ διμονοὶς αὐτοῖς γένοντο πρωτάνεις (78); Οὗτε οὖν ίδιος εἰκότως, οὔτε σελήνη, οὔτε δὲλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῷ δὲ πλέον οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσῷ καὶ ταῖς ἀλλαῖς ὄνταις ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς μυθεύμενοι (79) Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἀλλοὶ εἰν ἀληθῶς θεοί, ὡς δὲ λίγος ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεως ἔστι, τὰ δὲ αὐτῶν ἀψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἄνθρωποι θυντοὶ γεγόνασι. Διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα θρησκεία καὶ θεοποίᾳ οὐκ εὔτεσίας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἔστιν εἰσηγήσις, καὶ μεγάλης πλάνης Ἐλεγχος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἄντα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν Κριτοῦ Πατέρα. "Οτε τούτων (80) ταῦθι οὕτως ἐλέγχεται καὶ δέδεικται ἡ παρὰ τοῖς "Ελλήσιν εἰδωλολατρεία πάσης ἀθεότητος ούσα μεστή, καὶ οὐκ ἐπ' ὥφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσταχθεῖσα: φέρε λοιπὸν, ὡς ἐξ ἀρχῆς δὲ λόγος ἐπηγγείλατο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὀδεύσαμεν, καὶ θεωρήσαμεν τὸν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν τοῦ παντὸς (81) τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, οὐαὶ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸν τούτου Πατέρα Θεὸν κατανοήσαμεν, καὶ γνῶσιν "Ελλήνες ὅστιν τῆς ἀληθείας ἔστους ἀπεσχούσιαν.

30. Τὰ μὲν (82) προειρημένα οὐδὲν ἔτερον ἢ πλάνη τῷ βίῳ διηλέγχθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς πρὸς τὸν δυντὸς δύτη Θεὸν ἔξει τὸν σκοπόν. Πρὸς δὲ τὴν ταύτης γνῶσιν καὶ ἀριθῆ (83) κατάληψιν οὐκ ἀλλων ἔστιν ἡμῖν χρεῖα, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν οὐδὲ, ὥσπερ ἔστιν αὐτὸς δ Θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τούτον ὁδὸς πόρθιων ἡ ἔξαθιν ἡμῶν ἔστιν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἔστι, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὑρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατὸν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· Τὸ δόγμα τῆς πιστεως ἐτέρδε τῆς κηρδίας σοῦ ἔστιν. "Οπερ καὶ δὲ Σωτὴρ σημαῖνων καὶ βεβαιῶν Ἐλεγεν· "Η βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐτέρδε ὅμων ἔστιν. "Ενδον γάρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντὸς βασιλέα, τοῦ Πατρὸς σωτῆριον Λόγον. Καὶ μὴ προφασὶς ἔσθωσαν "Ελλήνες οἱ τοῖς εἰδώλοις θρησκεύοντες· μηδὲ ἀλλοὶ τοῖς ἀπλῶς (85) έκαυτὸν ἀπατάτω, ὡς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὐρίσκων. Πάντες γάρ εἰς αὐτὴν ἐπιβενθήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἴ-

¹⁶ Deuter. xxx, 14. ¹⁷ Luc. xvii, 21.

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 4 an. πρύτανις. Sed Gobler. et Felck. 4 anoni. soli habent γένοιτο. Mox ante εἰκότως Felck. 3, an. addit καὶ.

(79) Seguer. μυθολογούμενοι.

(80) Tοτὺν abest a Basil. Ib. ἐλέγχεται abest a Basil. et Anglic. Item mox Glover. et Felck. 4 anoni. pro παρὰ habent περὶ. In iisdem paulo post desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλεῖται. At in Basil. ἐπ' tantum οἰσται.

(81) Sic Seguer. Gobl. et Felck. 1 anoni. Alii cum editis omittunt τὸν παγκός. Eandem quoque vocem exprimunt Amb. Cam. et Nannius: non vero Omnipotens. Paulo post vox Θεόν abest a Felckm. 3 anoni.

(82) Post μὲν Anglic. addit γάρ, Gobl. et Felck. 4

απον. οὖν.

(83) Seg. Gobl. Fel. 1 an. ἀπλῶς. Interpretas ἀριθῆ legerunt.

(84) Hic locus est ex Deuter. xxx, 14, ubi legitur Ἐγγύς σου ἐστι τὸ δόγμα σφύδρα ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ικτίν οὐκ εστι σερνον valde in ore tuo et in corde tuo. Et Rom. x, 8: Ἐγγύς σου τὸ δόγμα ἐστιν ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτο ἐστι, τὸ δόγμα τῆς πιστεως δὲ κηρύσσωμεν. Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod prædicamus.

(85) Anglic. omittiūt ἀπλῶς.

καὶ μὴ πάντες αὐτήν ὀδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκ-
βαίνοντες θέλουσι διὰ τὰς ἔξωθεν αὐτοὺς ἐλκούσας
ἴθοντάς τοῦ βίου. Καὶ εἰ τις ἀνέριτο, τις ἀνεῖ αὐτῇ·
φημὶ δὴ τὴν ἔκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ
νῦν (86). Δι' αὐτοῦ γάρ μόνου δύναται Θεὸς θεωρεῖσθαι
καὶ νοεῖσθαι· ἔκτος εἰ μὴ, ὥσπερ τὸν Θεὸν ἡρνήσαντο,
οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παρατησονταις οἱ ἀσεβεῖς, εἰ-
κτώ; τοῦτο πρὸ τῶν διλων λέγοντες. Οὐ γάρ ἔχον-
των ἐστιν νοῦν (86) ἀρνεῖσθαι τὸν τούτου ποιητὴν καὶ
δημιουργὸν Θεόν. "Οτι μὲν οὖν ἔκαστος, ἀνθρώπων
ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν
ἐστι δεῖξαι δι' ὅληγων διὰ τοὺς ἀκεράλους, ἐπεὶ μά-
λιστά τινες ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο,
οἵμενοι μηδὲν πλέον (87) εἶναι τὸν ἀνθρώπον. Η̄ τὸ
φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δειχθεῖσης,
φανερωτερον δι' ἔκατον τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἔλεγ-
χον ἔχειν δυνηθῶσι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γνώρισμα τοῦ
λογικὴν εἴναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς
τὰ διογα διαλλάττεται αὐτήν· διὰ τοῦτο γάρ ἔκεινα
μὲν καλεῖν διογὴ τῇ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων
τὸ γένος ἐστὶ λογικῶν· ἔπειτα δὲ καὶ (88) τοῦτο
πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχὸν ἀνεῖ, ἐκ τοῦ μόνον τὸν
ἀνθρώπων τὰ ἔξωθεν ἔκατον λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖ-
σθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ
χρίσει τὸ χρεῖττον τῶν λογισμῶν αἱρεῖσθαι· τὰ μὲν
γάρ διογα, μόνα τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνα
τὰν ὁ φθαλμοῖς· ὅρμῃ, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην
ἔχῃ· Οὐ δὲ ἀνθρώπος οὐ πρὸς τὰ βλεπόμενα ὅρμῃ, ἀλλὰ
τῷ λογισμῷ τὰ διὰ τῶν φθαλμῶν (89) ὅρμενα χρί-
νει· πολλάκις γοῦν ὅρμησας χειράτηται (90) τῷ λο-
γισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίσατο, καὶ
αἰσθάνεται ἔκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιτο φίλος,
ἢ ἀλλος παρὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις ἐστὶν ὁ
τῶν ἀνθρώπων νοῦς· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἀλλος ὁν,
αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεται κριτής· καὶ ὁν ἔκει-
ναι (91) ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὐτοις διακρίνει, καὶ
ἀναμιμήσκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ χρεῖττον.
Οὐφθαλμοῦ μὲν γάρ ἐστι μόνον τὸ ὅρπην, καὶ ὡτῶν τὸ
ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ (92) γεύεσθαι, καὶ φίνδης
θόλων ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἀπτεσθαι·
ἄλλ' δὲ δι' ὅρην καὶ ἀκούειν, καὶ ὁν ἀπτεσθαι δεῖ,
καὶ γεύεσθαι, καὶ ὅδμασθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων
ἐστιν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ (93) τοῦ ταύτης νοῦ διακρίναι.
Ἄμειλες καὶ ἔιρους λαβέσθαι δύναται τῇ χειρὶ, καὶ δη-
λητηρίους γεύεσθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἰδεν, διτι
βλάπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνῃ. Καὶ ξοιχέ γε
τὸ τοιούτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνος αὐτὸς θεωρήσωμεν, λύρᾳ

A gressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam
sequi et pergere, sed plerique, externis vitae volu-
ptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero
interrogaverit, quānam tandem illa sit via: unius-
cujusque animam et animæ mente esse respondeo.
Sola enim mente Deum contemplari et intelligere
valimus: nisi forte, quemadmodum Deum esse ne-
gant impii, ita animam quoque se habere inficien-
tur: quod quidem verisimilius quam cætera dixer-
int. Nec enim mentem habentium est, mentis au-
ctorem et opificem Deum negare. Itaque 24 ru-
dium hominum gratia paucis ostendere necesse est
singulis hominibus esse animam ratione præditam,
præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui ho-
minem nihil amplius esse arbitrantur quam corpo-
ris externam speciem: ut nimis ea re a nobis
demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argu-
mentum per seipso habere possint.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, ho-
minum animam ratione præditam esse, quod a bel-
luis, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem
idcirco belluas animalia irrationalia appellare na-
tura consuevit, quia hominum genus rationale est.
Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est
momento, quod solus homo res absentes et extra
se positas animo et cogitatione comprehendat, quod
eadem secum sæpius examinet ac perpendat, id-
que quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum
fuerit, iudicio eligat. Nam belluæ sola præsentia
cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt po-
siata, impetu feruntur, etiamsi postea damnū ali-
quod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt,
cum impetu rapitur: sed ratione et cogitatione
ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe inci-
tatus, ratione retinetur: et ea quæ cogitavit, iterum
recogitat. Denique quisquis veritatis amator est,
hominum mentem aliam omnino esse a corporis
sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo
mens alia est a sensibus, sensuum ipsa iudex est,
et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et remini-
scitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat.
Namque oculorum est tantum videre: aurium, au-
dire: oris, gustare: narium, olfacere: manuum,
tangere; sed quæ videre, audire, tangere, gustare
et olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejus-
que mentis est dijudicare. Manus quidem gladium
accipere, et os venenum gustare potest: sed hæc
nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem
aliqua comparatione et imagine illustremus, id no-

(86) Sic omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui,
et et editi, ἕτοις οὐκ habet, sed mendose.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. Alii cum edi-
tis πλεῖστον.

(88) Felckm. 3 anon. ut et editi, καὶ omitti.

(89) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm.
1 et 2 anon. Alii, ut et editi, τῶν omittunt. Fel-
ckm. 3 anon. habet ἐν φθαλμοῖς.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. At alii
cum editis χειράτηχε.

(91) Sic omnes mss. Editi autem ἔχεινα.

(92) Τὸ in Seguer. Gobler. Felckm. 1 an. lo-

gitur: in aliis et editis deest; ibid. ante στόματος,
καὶ deest in Gobl. Felckm. 1 anon. Paulo post ἀλλ'
& habent omnes mss. Editi vero ὁν pro & habent:
quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquo mss.
ex ἀλλ' & faciūm sit ἀλλά, ut forte in Felckm. 3
anon, in quo ὁν deesse notat Felckmannus, et in
reliquis mss. leg. &. Seguer. vero habet ἀλλ' &.

(93) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobler. Felck. 1 an. non est, in aliis ut et editis hic legi-
tur. Τῆς etiam addit editio Comiel. quæ vox simi-
liter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 an.

bis simile videtur lyrae apte dispositae, et musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli proprium sonum habent, alius gravem, acutum alias, alius medium, alius acutissimum, alius denique aliud, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro hujus artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentrum efficiunt, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyrae dispositis, cum perita mens illis præverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est anima facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a bellicis, et se diversam esse ab exteriore corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe, jacente in terra corpore, cœlestia cogitat et contemplatur. Sæpe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones 25 petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit et præsagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quæ supra se sunt cogitat et intelligit?

32. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui sit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sareque mortem virtutis amore expetet? Qui sit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyrae, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiunt, alia eligunt? Quis enim oculum a vidente avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arcit? Quis gustum ad gustandum ex natura idoneum sære a naturali appetitu refrenat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis

(94) Segner. ἔχαστη μὲν ἔχει.

(95) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii et editi, ὅτε. Ibid. τὴν λύραν non legitur in Anglic.

(96) Sic Seg. Basil. autem et Felckm. 2 an. ἀρμονίας. Editi et alii mss. ἀρμονίας.

(97) Seguer. μόνων.

(98) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. τὰ φαινόμενα. In iisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibonus et Ambros. Camaldul. ita legerunt ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gobl. Felckm. 1 anon., nam ita hunc locum reddit, præter et que

A καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην χρατοῦντι μουσικῷ μετ' ἐπιστήμης. Ότις γάρ αι ἐν τῇ λύρᾳ νευραὶ ἔχασται μὲν ἔχουσι (94) τὸν ἑδιον φθόγγον, τὴ μὲν βαρύν, τὴ δὲ δῖξιν, τὴ δὲ μέσον, τὴ δὲ ὁξύτονον τὴ δὲ ἄλλον· ἀδιάκριτος δέ ἔστιν αὐτῶν τὴ ἀρμονία καὶ ἀδιάγνωστος τὴ σύνθετις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γάρ καὶ τὴ ἀρμονία αὐτῶν δείχνυται καὶ τὴ σύνταξις δρθῆ, ὅταν (95) ὁ κατέχων τὴν λύραν πλήσῃ τὰς νευρὰς, καὶ ἀρμοδιῶς (96) ἔκάστης ἀψήται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει τὴ ψυχὴ, καὶ οἶδεν δι ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον (97) ἑδιον ἀνθρώπων ἐστι, καὶ τοῦτο ἐστι: τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ψ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δείχνυσιν, διτὶ ἀληθῶς ἀλλή παρὰ τὸ φαινόμενόν (98) ἐστιν ἐν σώματι. Πολλάκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανοῖς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἀνθρώπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἡρμούντος καὶ τησαχάζοντος καὶ καθεύδοντος, κινεῖται ἐνδόν δινθρώπος, καὶ τὰ ἔξωθεν ἐκαυτοῦ θεωρεῖ, κύρως ἀποδημῶν καὶ περιπατῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τούτων τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις ἐκαυτοῦ μαντεύμενος καὶ προγινόσκων (99). Τοῦτο δὲ τὸ εἴη ἔτερον τὴ ψυχὴ λογικὴ, ἐν τῇ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ ἐκαυτὸν ὁ ἀνθρώπος;

C 32. Καὶ τοῦτο δὲ ἀν εἴη πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβῆ τοῖς ἔτι πρὸς ἀναλειαν τῆς ἀλογίας τετραχυμένοις· Πῶς, τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν δυτος, λογίζεται ὁ ἀνθρώπος τὰ περὶ ἀνθανασίας, καὶ πολλάκις ἐκαυτὸν τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς προκαλεῖται (1); Η πῶς, προσκαρπον τοῦ σώματος δυτος, τὰ αἰώνια φαντάζεται ἀνθρώπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδῶν καταφρονεῖν, εἰς ἔκεινα δὲ τὸν πόθον ἔχειν; Τὸ μὲν οὖν σώμα οὐκ ἀν ἐκαυτὸν (2) περὶ ἐκαυτοῦ τοιαύτα λογίστηται, καὶ οὐδὲ ἀν τὰ ἔξωθεν ἐκαυτοῦ λογίζοιτο· θνητὸν γάρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν· ἀνάγκη δὲ ἔτερον εἶναι τὸ τὰ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογίζομενον. Τί οὖν ἐν εἴη τοῦτο πάλιν, τὴ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἀθάνατος; Καὶ γάρ οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτῇ τῷ σώματι (3), ὡς δι μουσικῆς τῇ λύρᾳ, ἐνηγκεῖ τὰ κρείττονα. Ήνως δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὃν διφθαλμὸς εἰς τὸ δράμν, καὶ τὴ ἀκοή εἰς τὸ ἀκούειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἰροῦνται; Τίς γάρ δὲ τὸν διφθαλμὸν τοῦ δράμν ἀποστρέφων; Η τίς τὴν ἀκοήν κατὰ φύσιν οὖσαν ἀκούστικὴν ἀποκλείει τὸν ἀκούειν; Η τίς τὴν γευστικὴν, καλύπτει πολλάκις τῆς φυσικῆς δρμῆς; Τίς δὲ τὴν χειραν, κατὰ φύσιν οὖσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἀπέχει (4) τοῦ φαύειν τινός; Τίς δὲ τὴν

οὐσίαν apparent.

(99) Gobler. Felckm. 1 anon. γινώσκων.

(1) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis προσκαλεῖται. Paulus post ἐμποδῶν φαντάζεται in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anonymus. Anglic. autem ἀποδῶν habet.

(2) Gobler. Felck. 1 anon., ἐκαυτῷ, αἰτque ita legit. Omnibonus, qui vertit sibi. Mox ibid. Gobler. Felckm. 1 anonymous, αὐτοῦ pro ἐκαυτῷ.

(3) Basil. τοῦ σώματος.

(4) Sic omnes mss. Editi vero, ὑπέχει.

ნაფრესიν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸ δῆμάσθαι γενομένην, ἀπο-
στρέψει τοῦ μῆτριλαμβάνεσθαι; Τίς δὲ ταῦτα κατὰ τῶν
φυσικῶν τοῦ σώματος ἐνεργῶν (5); "Ἡ πᾶς τὸ σῶμα,
τὴν φύσιν ἀποτραχίζει, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἔτερους
συμβουλίας, καὶ πρὸς τὸ ἑκείνου νεῦμα ἡνιοχεῖται;
Ταῦτα γάρ οὐδὲν ἔτερον θῆψυχήν λογικήν ἀπόδειχνουσιν
ἡγεμονεύουσαν τοῦ σώματος. Οὐδὲ γάρ ἔστι τὸ σῶμα
πέφυκεν ἐλαύνειν, ἀλλ' ὑφ' ἔτέρου ἄγεται καὶ φέρε-
ται, ὥσπερ οὐδὲ ἵππος ἔστι τὸν ὑποζεύγνυσιν, ἀλλ' ὑπὸ^C
τοῦ χρατοῦντος ἐλαύνεται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι
μὲν ἀνθρώποις τὰ καλὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακὰν
ἀποτρέφεσθαι· τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλγίστα τὰ κακὰ
καὶ δικριτα μένει, ἀτε δὴ τῆς λογικότητος; (6) καὶ τῆς
κατὰ λόγον διανοίας ἔκτὸς τυγχάνουσιν. Εἶναι μὲν οὖν
ψυχήν λογικήν ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προειρημένων,
νομίζω δεδεῖχθαι.

33. "Οτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ή ψυχή, καὶ τοῦτο
ἀναγκαῖον εἰδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ
πρὸς Ελεγχον τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως. Γένοιτο
δὲ οὖν ἡ περὶ τούτων γνῶσις ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐκ-
τῆς περὶ τοῦ σώματος γνῶσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ
σῶμα διαλλάττειν αὐτὴν. Εἰ γάρ ἄλλην αὐτὴν (7) δὲ
λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσις
θνητὸν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μή
εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. Καὶ πάλιν εἰ ή ψυχὴ τὸ σῶμα (8)
κινεῖ, ᾧς δέδειχται, καὶ οὐχ! ὑπὸ διλῶν αὐτῇ κινεί-
ται, ἀκόλουθον ἔστιν ὑφ' ἔστι τῆς κινουμένην τὴν
ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος
κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ἀφ' ἔστι τῆς (9). Οὐ γάρ ή ψυχὴ
ἔστιν ή ἀποθνήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταῦτης ἀναχώ-
ρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτῇ (10)
ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν, ἀναχωροῦν-
τος τοῦ κινοῦντος, ἀποθνήσκειν αὐτὴν· εἰ δὲ ή ψυχὴ
κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἐαυτὴν κινεῖν.
Ἐκεῖτῇ δὲ κινουμένῃ, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ
σώματος (11) θάνατον ζῇ. "Ἡ γάρ κινήσις τῆς ψυχῆς
οὐδὲν ἔτερόν ἔστιν θῆται αὐτῇς· ὥσπερ ἀμέλει καὶ
τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε
θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται.
Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας
αὐτῆς φανερώτερον διὰ τις ἰδοι. Εἰ γάρ καὶ ὅτε τὸ
σῶμα ἐπιβένθη καὶ συνέδεται (12) τούτῳ, οὐ κατὰ
τὴν τοῦ σώματος σμικρήτητα συστέλλεται καὶ συμ-
μετρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις, ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου
καὶ μὴ κινουμένου (13), ἀλλ' ᾧς ἐν θανάτῳ κοιμωμέ-
νου, αὐτῇ κατὰ τὴν ἔστι τῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ
ὑπερεκβάλει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὥσπερ
ἀποδημοῦσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ
τῆς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ξένω
τῶν γηίνων σωμάτων ἀγίοις καὶ ἀγγέλοις (14) συναν-

(5) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2 anon.
Alii cum editis, ἐνεργεῖσθαι.

(6) Felckm. 3 anon., λογιστήτος.

(7) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Cæteri omittunt.

(8) Totum id argumentum ex Platone sumptum est, quo multi post illum usi sunt ad probandum αἰγίμονος esse immortalem. Videsis ipsum Platonom in *Phædro*, et lib. x *De legibus*, ubi animam deinit, τὴν δύναμένην αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, id quod seipsum mouere posset.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon., ὑφ' ἔστι τοῦ, male.

PATROL. GR. XXV.

A cobibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui sit ut corpus ab eo quod sibi naturale est, abhorreat, et aliis consilium sequatur atque ad ejusdem nutrum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, ut neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitur. Eam ob rem leges boni agendi et inali fugiendi hominibus date sunt. At bellus nec expendere nec discernere mala queunt, utroque quæ ratiocinandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines anima rationali esse præditos.

33. Eamdem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilis et proprius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus natura mortale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus moveat, ut ostensus est, nec ipsa ab aliis moveatur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima 26 moveat corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quia ergo ipsa seipsam moveat, necessario sequitur eam etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vita: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum moveatur: et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarissimum perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur et circumscribitur, sed sœpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturalisque corporis transcendent, et quasi ab eo digressa, quanquam in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contemplatur: quin etiam sanctos a terreno corpore sejunctos, atque angelos non raro convenit, et ad illos mentis munitione fidens advolat: an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colligat?

(10) Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῇ. Paulo post iidem post κινεῖται, καὶ οὐκ οὐκινεῖται. Idem post κινεῖται seq. habent αὐτήν. At Basil. Angl. Felck. 2 anon., αὐτῇ. Seguer., ἔστι τῇ. Editi, ἔστι τῇ.

(11) Seguer. Basil. Anglic., τῷ σώματι.

(12) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck.

1 et 2 an. Alii et ed. Commel., συνδέχεται.

(13) Καὶ μὴ κινουμένου desunt in Felckm. 3 an. et in Basil. recenti manu addita fuere. Ibid. sic αὐτῇ scribitur in Segueriano.

(14) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omitit.

gavit, evidentiorem immortalitatis cognitionem est habitura? Si enim in corpore adhuc vineta, vitam, quae extra corpus est, vivit: multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et aeterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalibus corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt: sic animam res immortalis contemplantem et meditantem, immortaliter quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar somnis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibique ipsi sit via, neque extrinsecus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

Εχει την έννοιαν, καὶ αὐτή ἐστι τῆς γίνεται ἁδός, οὐκ γνώσιν.⁽¹⁵⁾ καὶ κατάληψιν.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanimas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suae insipientiae posnam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimi religionem in rebus inanimis superstitione constituentes, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de ratiocinandi facultate multum gloriabantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quae sapere oportet sapiunt, sed seipsos Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortali anima, quam nec oculis videntur possunt, prædicti, Deum in rebus, quae oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eundem non configiunt? Namque ut Deum mente deseruere, et res quae nullæ sunt deos effinxere, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Possunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandem abluant, donec quidquid alienum animæ accesserit abjecerint, eaque solam, qualis creata est, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad cuius similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut ²⁷ et divina Scriptura indicat, quae ex persona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹⁶. Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, abstulerint, et solam illam similitudinem puram

¹⁵Genes. 1, 26.

(15) Basil. Anglic., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(16) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anón., σέβουσιν.

Iudem τὴν seq. non habent.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anón., ἐπιμιθίαν, quo etiam modo leguisse videntur Nannius et Omnipotens, qui hanc vocem vertunt, mercedem.

A τῷ, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θαρροῦσα καθαρότητι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῷ πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδῆσας αὐτὴν βούλεται Θεός, φανερωτέραν ἔξι τὴν τῆς ἀθανασίας γνῶσιν; Εἰ γάρ καὶ συνδεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔξη, πολλῷ πλέον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν οὐτως αὐτὴν ποιήσαντα θεόν διὰ τοῦ θαυματού Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι. Καὶ ὥσπερ, τοῦ σώματος θητοῦ τυγχάνοντος, θητὰ καὶ αἱ τούτου θεωροῦσιν αἰσθήσεις, οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογίζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ ἀεί ζῆν. Αἱ γάρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέποτε αὐτὴν ἀφίσσι μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὥσπερ ἔκκαμψαν ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ θεοῦ θεωρίας ἔξιθεν, ἀλλ᾽ ἐξ ἐστι τῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ θεοῦ Λόγου

35. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὥσπερ τὸν θεόν τηρήσαντο, καὶ δψύχα θρησκεύσιν⁽¹⁶⁾, οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτόθεν ἔχουσι τῆς παραφρούσυντος τὴν ἐπιτιμίαν⁽¹⁷⁾ ἐν ἀλόγοις καταριθμούμενοι· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀψύχοις ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δειπνισμάνιαν, ἐλέους καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. Εἰ δὲ ψυχὴν ἀξιούσιν⁽¹⁸⁾ ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῷ λογικῷ μέγα φρονοῦσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες· διὰ τοῦτο περὶ θεοῦ θεωρίαν ἔχοντες τὴν ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐχ ἀ δεῖ φρονεῖν φρονοῦσιν, ἀλλὰ κρείττονας ἑαυτοὺς⁽¹⁹⁾ καὶ τοῦ θεοῦ ποιοῦσι; Ψυχὴν γάρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοῖς, τὸν θεόν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θητοῖς ἀπεικάζουσιν. Η διὰ τοῦτο, ὥσπερ ἀπέτησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν· Δύνανται γάρ, ὥσπερ ἀπεστράψαν τῇ διανοΐᾳ τὸν θεόν, καὶ τὰ οὐκ δύτα ἀνεπλάσαντο εἰς θεούς, οὕτως ἀναβῆνται τῷ νῷ τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν θεόν. Ἐπιστρέψαι δὲ δύνανται, ἐπειδὴν ἐνεδύσαντο ῥύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀπέθωνται, καὶ τοσοῦτον ἀπονίψωνται, ἔως ὃν ἀπόθωνται· πᾶν τὸ συμβενηχός ἀλλοτριον τῇ ψυχῇ, καὶ μόνην αὐτὴν⁽²⁰⁾ ὥσπερ γέγονεν, ἀποδείξασιν, οὐν οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρῆσαι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, καθ' ὃν καὶ γεγόναται ἐξ ἀρχῆς, δυνηθώσι. Κατ' εἰκόνα γάρ θεοῦ πεποίηται, καὶ καθ' ὅμοιωσιν γέγονεν, ὡς καὶ ἡ θελὴ σημαίνει Γραφὴ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγοντα· Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν ημετέραν. Οθεν καὶ δε τάντα τὸν ἐπιχυθέντα ῥύπον τῆς ἀμαρτίας ἀφ' ἐστιθετεῖται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκόνας, διαλαμπρυθέντος τούτου, ὡς ἐν κατόπτρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν

(18) Felckm. 2 anón., αὐχούσιν. Idem paulo post φρονοῦντες habet, ubi alii ποιοῦντες.

(19) Εαυτούς non est in Seguer. Gobler. et Felckm.

4 anón. Ibid. καὶ deest in Basil. et Anglic.

(20) Αὐτὴν abest a Felckm. 3 anónymo.

Πατέρα, οὐ καὶ ἔστιν εἰκὼν δὲ Σωτῆρος, λογίζεται. Ἡ μὲν (21) μή αὐτάρχης ἔστιν ἡ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία διὰ τὰ ἐπιθεοῦντα ταύτης ξέωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ δρᾶν αὐτὴν τὸ κρείττον· ἀλλ' ἔστι πάλιν καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὥσπερ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἀρμόνιας τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημανούσης καὶ βοώσης.

bilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concuento quo compositæ sunt; quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Ἀγαθὸς γάρ οὖν καὶ φιλάνθρωπος δὲ Θεός, καὶ κηδόμενος τῶν ὑπὸ αὐτοῦ γενομένων (22) ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀδρατος καὶ ἀκταληπτός ἔστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γενητῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἔμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνῶσεως, τῷ τὰ (23) μὲν ἐξ οὐκ διτῶν εἰναι, τὸν δὲ ἀγέντον· τούτου ἔνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόμησε τῷ ἔστιν Λόγῳ δὲ Θεός, ὃν, ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἔστιν ἀδρατος, καὶ ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι δυνηθῇ τοῖς ἀνθρώποις. Ἐκ γάρ τῶν ἔργων πολλάκις διεκόμησε τὴν κτίσιν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῦτο διεκόμησε τῷ ἔστιν Φειδίαν τοῖς ὄρωσιν· οὕτω δέ τις νοεῖ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου τάξις: ὡς τὸν τούτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεὸν, καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ θεωρῆται (25). Οὐ γάρ κατεχρήσατο τῇ ἀσφάτῳ φύσει αὐτοῦ δὲ Θεός μὴ τις τούτο προφασιζέσθω· καὶ παντελῶς ἔαυτὸν ἀγνωστὸν τοῖς ἀνθρώποις ἀφήκειν· ἀλλ' ὡς προεῖπον, οὕτω διεκόμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὄρωμενον αὐτὸν τῇ φύσει, δῆμος ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι. Καὶ τούτο οὐ παρ' ἐμαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἐφ' ὃν ἀπὸ (26) τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἔμαδον, ὃν εἰς ἔστιν δὲ Παῦλος, Ὁμαλοίς μὲν γράψων οὕτω· Τὰ γάρ ἀδρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιημασι τοσούμερα καθορύται. Λυχάσι δὲ παρῆσται ζόμενος καὶ λέγων· Καὶ ἡμεῖς δροιοπάθεις ἔσμερνοι ἀνθρώποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαλῶν ἐπιστρέψειν ἐπὶ Θεὸν ζῶτα, διὰ τοιηστὸν οὐπαρὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ζῶτα τὰ ἐρ αὐτοῖς, διὰ ταῖς παρωχημέναις τερεαῖς εἰσεῖσθαι τὰ ζήτητα πορεύεσθαι ταῖς ἁδοῖς αὐτῶν. Κατοι γε (27) οὐκ ἀμάρτυρος ἔαυτὸν ἀρῆκεν ἀραθουργῶν, οὐπαρόθερος ἡμῶν (28) ἀδοὺς ὑετοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπτιζάων τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας

¹⁹ Rom. i, 20. ²⁰ Act. xiv, 14-16.

(21) Anglicanus, ή δέ, sorte pro εἰ δέ. Idem paulo post περὶ babel pro παρά.

(22) Seguer., γενομένων. Paulo post idem et Bas-

sil. et Anglic. habent γενητῆς. Alii, γενητῆς.

(23) Basil. et Anglic. τῷ τόνῳ. Anglic. ibid. mox Anglic., διέγεντον. Alii et editio, διέγεννον. Mox post Λόγῳ, δὲ Θεός non legitur in Gobler. et Felckm. 1 anonymo.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editio Commel., μελῶν. Ibid. mox Anglic., θμάτισται.

(25) Sic Seguer. Alii autem cum editis, θεωρεῖται.

(26) Seguer. Basil. Angl. et Fel. 2 anon., παρά.

A atque integrum servaverit, merito in ea purgata ac splendescente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, cuius et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hac p̄stare jam non queat, cum ob ea quae mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat: certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concuento quo compositæ sunt; quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

B 35. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est quæ videri et comprehendendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio: eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur: atque ut de statuari Phidia narrant, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportione et dispositione Phidiam licet absente spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculus corporis non aspicitur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus (nemo id causetur), nec se hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscatur. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui a Romanos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta consipiuntur*¹⁹. Idem quoque Lycanios his verbis audacter docebat: *Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimonii semel ipsum reliquit, benefaciens: de cælo nobis dans pluvias et tempora fructifera, impletus cibo et lætitia corda nostra*²⁰. Equis enim cœli ambitum solisque et lunæ cursum, aliorumve siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine

Gobler. Felckm. 1 anon., περὶ Paulo post ante Παῦλος, δὲ abest a Gobler. Felckm. 1 anon. et μεν seq. a Felckm. 2. anon.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Fel. 1 anon., ut et legitur Act. xiv, 17. Alii cum editis particulam γε omitunt.

(28) Sic Seguer. Gobl. Fel. 1 et 2 anon., ut et habent eodem loco Act. Alii et ed. Commel. nec non ms. 1 Oxoniensis Novi Test. edit. Oxon. 1675, διέγν. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. ζωῆς habent, ubi aliis τροφῆς.

æqualem ordinem ab omnibus simul servatum intueri potest, quin secum cogitet hæc non a semetipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino **28** dierum numerum decrescere et crescere, atque ex sideribus alia quidem discurrere cursusque varie immutare, alia vero inerrantia constanter moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari?

καὶ τῶν ἄστρων τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως κινούμενα, οὐκ ἀν ἐννοιαν λάθοι, διτὶ πάντως ἔστιν ὁ κυρερῶν αὐτὰ δημιουργός;

56. Quis contrarias naturas secum conjungi et consonam efficere harmoniam cernens, exempli gratia: quis ignem cum frigida natura conjunctum, et naturam siccam cum humida commixtam videns, nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi ex uno corpus confidere, non inde colligat alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis hiemem veri, ver aestati, astatem autumno succedere observans, eaque quamvis contraria inter se sint natura (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit, aliud corrumpit et destruit), tamen omnia æqualem et securum sui usum hominibus præstare; quis, inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his præstantiorem, qui aequalitatem omnibus præbeat, omniaque administret, etiamsi ille a nobis non videatur? Quis nubes per aerem ferri, et in nubibus pondus aquarum colligari considerans, non illum cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam terram, quæ natura gravissima est aquis fundatam et immobilem super elementum natura mobile permanere conspiciens, non intelligat aliquem Deum esse qui hanc ita constituerit et fecerit? Quis annuos terræ fructus, pluvias e coelo delapsas, amnum fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dissimilibus procreationes, hæcque non semper sed statuis temporibus fieri animadvertis: quis denique in tam dissimilibus et contrariis rebus æqualem et similem ab iisdem absvoli percipie ordinem attendens, non statim percipiat aliquam esse vim, quæ ipsa immobilis manens, illa ut sibi videtur disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter naturarum discordiam per seipsa consistere vel etiam existere possent. Aqua enim natura gravis est et deorsum fluit: nubes contra levées et tenues sursum seruntur: et tamen nihilominus aquam gravorem in nubibus ferri videmus. Terra item gravissima est, et aqua levior est quam terra: attamen id quod gravius est ab eo quod levius est fertur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Si-

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῶν, alii vero, ὑμῶν, forte pro ἡμῶν. Uno ms. Novi Test. ed. Oxon. 1675 habent item ὑμῶν, cæteri et editi, ἡμῶν.

(30) Gobler et Felckm. 1 anonymous, σωζομένων.

(31) Aūtā deest in Felckm. 3 anon. Paulo post Seguer. Gobl. et Felckm. 1 anon. μὲν addunt post ἡμῶν, alii omittunt: iisdem mox μεθ' ἡμέραν habent, alii καθ' ἡμέραν.

A ἡμῶν (29). Τίς γάρ, ὅρῶν τὸν οὐρανὸν κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἥλιου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἀλλών ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην (30), οὐκ ἐνθυμεῖται, διτὶ οὐκ αὐτὰ ἔστιν, ἀλλ' ἔτερός ἔστιν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ (31) ποιητής; Τίς δὲ, ὅρῶν ἥλιου μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φεύγονταν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνονταν, καὶ πληρουμένην ἀπεραλλάχτως κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἵσον πάντως ἀριθμὸν, ἐναλλάγοντα (32) τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα αὐτὰ δημιουργός;

36. Τίς, ὅρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα, καὶ B σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἀρμοίαν, οἷον, τίς, ἰδὼν πῦρ φυχῆ, καὶ ἕρθον ὑγρῷ κεχραμμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντισταῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ως ἐξ ἐνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἀν ἐνθυμηθεῖ ἔξωθεν εἰναι τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα (33); Τίς, ἰδὼν χειμῶνα παραχωροῦντα δέρι, καὶ ἔαρ θέρει, καὶ θέρος μετοπίων, καὶ διτὶ ἐναντία δυτὰ ταῦτα τῇ φύσει: τὸ μὲν γάρ φύει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φίνει· δῆμος τὰ πάντα ἴσην καὶ ἀδιαβήτοις ἀνθρώποις ἀποτελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἀν ἐννοήσειν, διτὶ ἔστι τις κρείττων τούτων, δι τὴν ἴσοτητα παρέχων πᾶσι καὶ κινερῶν τὰ πάντα, καὶ μὴ βλέπῃ τούτον; Τίς, ὅρῶν ἐν δέρι τὰς νεφέλας ὑποβασταζομένας, καὶ ἐν νεφέλαις τὴν τῶν ὑδάτων δεβεῖσαν βαρύτητα, οὐκ ἐννοιαν λαμβάνει τοῦ ταῦτα δήσαντος; καὶ προστάξαντος γενέσθαι; Ή τίς, ὅρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην οὖσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὑδωρ ἐδρασθεῖσαν καὶ ἀκίνητον μένουσαν ἐπὶ τῇ φύσει κινούμενον, οὐ διενοιήθεσται εἰναὶ τινὰ τὸν ταύτην (34) διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα Θεόν; Τίς, ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφορίαν, καὶ οὐρανόθεν ὑετούς, καὶ ποταμῶν ἐπιρροίας, καὶ πηγῶν ἀναδύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γονάς, καὶ ταῦτα οὐκ ἀλλὰ κατὰ καιρὸνς ὡρισμένους γινόμενα· καὶ δλῶς τίς, κατανοήσας ἐν ἀνομοίοις καὶ ἐναντίοις τὴν ἴσην καὶ δομοὺς παρ' αὐτῶν ἀποτελούμενην τάξιν, οὐκ ἀν ἐνθυμηθεῖ, διτὶ ἔστι μία δύναμις ἡ ταῦτα διακοσμήσασα (35) καὶ διέπουσα, ως ἀν αὐτῇ δοκή, μένουσα καλῶς; Αὐτὰ μὲν γάρ καθ' ἔστιν τὰς οὐκ ἀν συσταήν καὶ φανῆναι ποτε δυνηθεῖ διὰ τὴν πρὸς δλλητα τῆς φύσεως ἐναντίότητα. Τὸ μὲν γάρ ὑδωρ φύεις βαρὺ καὶ κάτω ρέον ἔστιν, αἱ δὲ νεφέλαι κούφαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι· καὶ δῆμος τὸ βαρύτερον ὑδωρ ὅρῶμεν ἐν ταῖς νεφέλαις βασταζόμενον. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γῆ βαρυτάτη ἔστι, τὸ δὲ αὖ πάλιν ὑδωρ κουφότερόν ἔστι ταύτης· καὶ δῆμος ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρύτερον βαστάζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἔστηκεν ἀκίνητος ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄρρεν οὐ ταύτον ἔστι τῷ θήλει, καὶ

(32) Felckm. iii. απογινόντος, διαλλάγοντα.

(33) Gobler. Felckm. 1 anon., γράψαντα. Μοχ ihid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., παραχωροῦντες. Paulo post, ὑπάρχει τοις Basil. et Angl.

(34) Seguer., ταῦτα.

(35) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., διακοσμήσαμένη. Paulo post, Gobler. Felckm. 1 anon., διεκερδούσης πρὸ δοκῆ.

ὅμως εἰς ἐν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀπό τελεῖται γένεσις τοῦ ὅμοιου ζώου. Καὶ συνελόντι φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἔστι, καὶ τὸ ὑγρὸν τῷ ἔηρῷ μάχεται· καὶ ὅμως συνελθόντα (36) οὐ στασιάζει πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐξ ὅμοιοις ἐν σῶμα καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἀν οὖν μαχόμενα καὶ ἐναντία δυτα τῇ φύσει ἑαυτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος ὁ συνδῆσας αὐτά, φῶς καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὡσπερ δύοις δεσπότῃ (37) ὑπακούοντα, εἰκεῖ καὶ πειθεταῖ· καὶ οὐκ, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἔκαστον σκοποῦν, ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἔτερον· ἀλλὰ τὸν συνδῆσαντα Κύρου γινώσκοντα, ὅμοιοιν ἔχουσι πρὸς ἑαυτὰ, φύσει μὲν δυτα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνῶντος βουλήσει φιλιάζοντα. Ἐπειὶ εἰ μὴ κρείττονι προστάξει ἐγεγόνει τούτων μία κράσις, πῶς ἀν τὸ βαρὺ τῷ ἐλαφρῷ, ή τὸ ἔηρὸν τῷ ὑγρῷ, ή τὸ πειριφερὲς τῷ ὅρθῳ, ή τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ, ή ὅλως ἡ θάλασσα τῇ γῇ, ή ὁ ἥλιος τῇ σελήνῃ, ή τὰ διστρα τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀτῆταῖς νεφέλαις ἐμβῆγ καὶ συνῆλθεν, ἀνομοίουν οὖστις τῆς ἔκαστου πρὸς τὸ ἔτερον φύσεως; Ἐμελλε γάρ καὶ μεγάλη στάσις γίγνεσθαι πρὸς αὐτά, τοῦ μὲν καίστος, τοῦ δὲ φύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κούφου ἐκ τῶν ἐναντίων δύο ἐλκούτος, καὶ τοῦ μὲν ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτίζοντος· καὶ γάρ καὶ τὰ διστρα (38) ἔστασασαν ἀν πρὸς ἑαυτὰ, διτι τὰ μὲν ἀνώτερα, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ τὸ νῦν δὲ οὐκ ἀν παρεχώρησε τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ ἔμενεν ἀν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτήν καὶ στασιάζουσα. Τούτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ίδειν οὐκέτι κόδιμον ἀλλ' ἀκοσμίαν, οὐκέτι τάξιν ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι οὔστασιν ἀλλ' ἀσύτατον τὸ άλον (39), οὐκέτι μέτρα ἀλλ' ἀμετρίαν. Τῇ γάρ ἔκάστου στάσει καὶ μάχῃ η πάντα ἀνηρούντο, ή τὸ χρατοῦν (40) μόνον ἐφαίνετο. Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἀκοσμίαν ἐδείκνυε. Μόνον γάρ γενόμενον καὶ λειπόμενον τῇ τῶν ἀλλών χρεῖ, ἀνάρμιστον τὸ άλον ἐποιεῖ· ὡσπερ εἰ καὶ μόνος ποὺς, καὶ μόνη χειρ ἀπομείνασα, οὐκ ἀν ἔσωσεν ὀλόχληρον τὸ σῶμα (41). Ποϊός γάρ κόσμος ἦν, εἰ μόνος ἥλιος ἐφαίνεν, η σελήνη μόνη περιεπόλει, η νῦν μόνη ἦν, η ἡμέρα δεὶ τετύγχανε; Ποία δὲ πάλιν ἦν ἀρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν διστρῶν, η τὰ διστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; Τί δὲ καὶ χρήσιμον, εἰ μόνη θάλασσα ἦν, καὶ εἰ (42) μόνη τῇ χωρὶς ὑδάτων καὶ τῶν ἀλλών τῆς κτίσεως μερῶν ἔκειτο; πῶς δὲ καὶ ἀνθρώπος ἐφάνη η ὅλως ζῶν ἐπὶ γῇ, τῶν στοιχείων πρὸς ἑαυτὰ στασιάζοντων, καὶ ἐνδεὶς δυτας τοῦ χρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν ἀρκεῖν; Οὐκ ἀν γάρ ἐξ μόνου θερμοῦ, η μόνου ψυχροῦ, η μόνου ὑγροῦ, η ἔηροῦ συν-

A militer mas non idem est ac femina, simul tamen conjunguntur, ut una similis animalis procreatio ab utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam, frigus calorū contrarium est, humor siccitatis; at nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed ex concordia unum corpus atque omnium rerum procreationem absolvant.

37. Non ergo res illæ, quæ inter se pugnant et contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi aliquis superior et dominus eas colligaret, cui et ipsa elementa, tanquam servi hero, tam prompte parent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum propriam naturam spectans alteri aduersetur: sed singula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam erga se servent, et quantumvis contraria sint natura, B gubernantis voluntate ineant amicitiam. Cæteroquin nisi potentiore imperio simul invicem commiserentur, quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis, rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum terra, sol cum luna, astra cum cœlo, aer cum nubibus sociari et coire possent, cum unumquodque dissimilem 29 ab alio naturam habeat? Gravissimam siquidem seditionem inter illa concitari necesse esset, alio urente, refrigerante alio, quod grave est deorsum, illo quod leve est contra sursum contendente, sole illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia inferius posita sint. Nox quoque diei non cederet, sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret. His autem ita se habentibus, jam nullus ordo sed nihil nisi confusio in mundo videretur: nihil locum suum servaret, sed omnia perturbata forent: nihil consistaret, sed cuncta essent instabilitia. Nullus denique modus vel mensura rerum posset esse. Vel enim singulorum seditione et pugna omnia destruerentur, vel fortius duniāxat remaneret; quod sane non minimam niundo deformitatem afficeret. Namque istud unum relictum, aliorum utilitatibus destitutum, inconcinnam rerum universitatem redderet: quemadmodum si solus pes vel sola manus superasset, non servaretur corporis integritas. Qualis enim mundus esset, si vel sol tantum appareret, vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset, aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia, si vel cœli sine stellis vel stellæ sine cœlis essent? Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si sola terra sine aquis aliisve naturæ partibus existeret? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal in terris nasci posset, elementis inter se dissidentibus, quorum etsi unum superaret, tamen ad corpora constituenda satis esse non posset? Nihil enim

(36) Συνελθόντα non est in Gobler. et Felckm. I anon. Basil. habet συνεισελθόντα.

(37) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. I anon. Alii cum editis, δεσπότου.

(38) Gobler. et Felckm. I, anon., οἱ ἀστέρες, et paulo post ἑαυτούς, et, διτι οἱ μὲν ἀνώτερων, οἱ δὲ, et, ἔχουσι.

(39) Τὸ ante ὄλον addunt Seguer. et Anglic. Alii vero ut et editi omittunt.

(40) Sic Seguer. Anglic. At Gobl. et Felck. I anon., χρατεῖν. Alii cum editis, χρασύμενον.

(41) Pro ὀλόχληρον τὸ σῶμα, Seguer. Gobler. et Felckm. I anon. Habent ἐν ἀλλῷ τὴν τοῦ σώματος δόξαν. Interpretes nostram lectionem secuti sunt. Paulo post iudeum Seguer. Gobler. et Felckm. I anon. μόνον pro μόνος ante ἥλιος habent.

(42) Pro καὶ εἰ, Gobler. et Felckm. I anon. habent ή.

vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut sicco componi potuisse: sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminicculo posset existere, quippe quod nunc nonnisi hoc pacio exsistat.

38. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo: cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinna compositeque et quam aptissime cohærent, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, præclare administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordes tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes æqualiter pacem habere: si hæc, inquam, videremus, plane intelligeremus principis præsentiam hujus concordiae causam esse, etiamsi eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse: at ordo, dueis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere, inde concludimus necessario, 30 animam in corpore esse quæ illa regat, quamvis illam non videamus: ita ergo ex ordine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum, non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concors conspiratio non multos sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo præcessent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus: sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illuc necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et

(43) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 1 anonymus. Alii cum editis, διλλων.

(44) Segner. solus hic addit αζ. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. post ἀρρένων, τε addunt. Ibid. Segner. Gobler. et Felck. 1 anon. Θηλειῶν habent; cuius penultimam Gobler. et Felckm. 1 anon. acount.

(45) Forte ἐνοοῦμεν vel ἐνοοῦμεν.

(46) Segner. solus post γάρ, καὶ iterum addit. Idem et Goblerianus, ac Felckmanni 1 an. post με-

A ἐστη τι τῶν δλων (45). ἀλλ' ἦν διατάκτα πάντα καὶ ἀσύνθετα καθόλου. Ἀλλ' οὐδὲ ἀν αὐτὸν τὸ δοκοῦν κρατεῖν ἡδυνήθη ἀν συστῆναι χωρὶς τῆς τῶν ἀλλων ἐπιχουρίας· οὕτω γάρ καὶ νῦν συνέστηκεν.

38. Ἐπει οὖν ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ πάντῃ, καὶ οὐκ ἀμετρίᾳ ἀλλὰ συμμετρίᾳ, καὶ οὐκ ἀκοσμίᾳ ἀλλὰ κόσμῳς καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι· καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίγξαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότου. Καν γάρ μη τοῖς ὀφθαλμοῖς ὅραται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἑναντίων, ἐννοεῖν ἐστὶ τὸν τούτων ἀρχοντα καὶ κοσμήτορα καὶ βασιλέα. "Ωσπερ γάρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων αὐ (44) καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, εἰ θεωρήσαιμεν εὐτάκτως οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν δυτας, δόμονοῦντας δὲ πρέσευτούς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν Ισομοίραν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέποιμεν, πάντως ἐννοοῦμεν (45), διτὶ ἀρχοντος παρουσίᾳ τὴν ὁδόντα πρυτανεύει, καν μὴ ὄρωμεν εἰτόν. Ἡ μὲν γάρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυει. Καὶ γάρ (46) καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὀρῶντες, διτὶ οὐ μάγεται δ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἔκαστον τὴν ίδιαν ἀποτελεῖ χρέαν ἀστασιάστως, ἐννοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι φυχὴν ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύοντας, καν μὴ βλέπωμεν αὐτὴν (47). Οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἀρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη Θεὸν, καὶ τούτον ἔνα καὶ οὐ πολλούς. Καὶ τῇ τάξει δὲ αὐτῇ τῆς διακοσμήσεως, καὶ τῇ πάντων μεθ' ὁμονοίας ἀρμονίᾳ, οὐ πολλοὺς, ἀλλ' ἔνα τὸν αὐτῆς ἀρχοντα καὶ ἡγεμόνα δείκνυει Λόγον. Οὐκ δὲ γάρ, εἰπερ ἵσταν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἀρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν διατάκτα πάντα διὰ τοὺς πολλοὺς, ἔλκοντος ἔκαστου πρὸς τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀνατροπήν, οὐδέτες ἐφαίνετο λοιπῶν δ ἀρχῶν, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πᾶσιν. "Ἐνθα δὲ μὴ ἔστιν ἀρχῶν, ἐκεὶ πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπαλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μια τάξις καὶ ὥμοντα ἔνα καὶ τὸν ἀρχοντα δείκνυει. Καθάπερ γάρ (48) λῶν, πρὸς ἑαυτά addunt: αἱ τοιαὶ τάξεις τῶν πάντων· ἀλλ' οὐταὶ ἀναρχίαν εἶναι. Ἐκάστου γάρ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀνατροπήν, οὐδέτες ἐφαίνετο λοιπῶν δ ἀρχῶν, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πᾶσιν. "Ἐνθα δὲ μὴ ἔστιν ἀρχῶν, ἐκεὶ πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπαλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μια τάξις καὶ ὥμοντα ἔνα καὶ τὸν ἀρχοντα δείκνυει. Καθάπερ γάρ (49)

λῶν, πρὸς ἑαυτά addunt: αἱ τοιαὶ τάξεις τῶν πάντων· ἀλλ' οὐταὶ ἀναρχίαν εἶναι.

(47) Ήπειρος verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύοντας, καν μὴ βλέπωμεν αὐτὴν, desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. βλέπομεν habent.

(48) Τὰ deest in Basiliensi.

(49) Γάρ hic addunt Seg. Gobl. et Felck. 1 an. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3 anon. ἀκούων pro ἀκούει.

εἰ τις πόρφρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων νευρῶν (50) συγκειμένης, καὶ θαυμάζοι τούτων τὴν ἀρμονίαν τῆς συμφωνίας, διτι μὴ μόνη (51) ἡ βαρεῖα τὸν ἥχον ἀποτελεῖ, μηδὲ μόνη ἡ ὁξεῖα, μηδὲ μόνη ἡ μέση, ἀλλὰ πᾶσαι κατὰ τὴν ἴσην ἀντίστασιν ἀλλήλαις συντηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἔνος εὐχάριστην κινεῖται τῇ λύρᾳ, ἀλλ’ οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτὴν τύπτεσθαι· ἔνα δὲ εἶναι μουσικὸν, τὸν ἔκαστης νευρᾶς ἥχον πρὸς τὴν ἐναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ τούτον βλέπῃ· οὗτῳ παναρμονίου ὄντης τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μήτε τῶν δικαίων πρὸς τὰ κάτω, μήτε τῶν κάτω πρὸς τὰ δικαίων στασιαζόντων, ἀλλὰ μιᾶς τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἔνα καὶ μὴ πολλὸν νοεῖν ἀκόλουθόν ἐστι τὸν ἀρχοντα καὶ βασιλέα τῆς (52) πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἔντονού φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινοῦντα,

A diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admittetur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularium chordarum sonum ad concordem et perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illum minime videat. Ita cum in universo mundo quam apertissimum sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane B fiterit ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustret et moveat, esse intelligamus.

39. Οὐδὲ γάρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἀρχοντας καὶ ποιητὰς, ἀλλὰ πρὸς εὐσέβειαν ἀκριβῆ καὶ ἀλήθειαν ἔνα τὸν ταῦτης δημιουργὸν πιστεύειν προστήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνύουσσες. Γνώρισμα γάρ ἀσφαλὲς τοῦ ἔνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τούτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ’ ἔνα εἶναι τὸν κόσμον. "Ἐδεὶ γάρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοί, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους τοὺς κόσμους. Οὔτε γάρ ἐπρεπε τοὺς πολλοὺς ἔνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἔνα ὑπὸ πολλῶν ποιεῖσθαι διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα δτοπα. Πρῶτον μὲν ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν δεὶς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιησάντων ἦν· διτι μὲν ἀπετελέσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα οὐ τὸ τοχὸν ἦν τῆς ἀπετελοῦς ἐκάστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. Εἰ γάρ ἤρχει εῖς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπλήρουν ἐλεύσιν. Ἐν Θεῷ δὲ λέγειν εἶναι τι ἐλειπτές οὐ μόνον ἀσεβές, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμίτων ἐστι. Καὶ γάρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἀν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, ἢτι μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐν ἀποτελοῦ τὸ (53) ἔργον. Εἰ δὲ ἔκαστος μὲν ἡδύνατο τὸ δόλον ἀποτελεῖσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ γιγνομένου (54) κοινωνίαν· γελοῖον μὲν ἀν εἰη τὸ τοιοῦτον, εἰ (55) διὰ δόξαν ἔκαστος εἰργάσατο· ἵνα μὴ ὡς ἀδύνατος δπονηθῇ. Κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. Ἐπειτα, εἰ ἔκαστος ἱκανὸς (56) ἦν πρὸς τὴν τοῦ δόλου δημιουργίαν, τις ἡ χρεῖα τῶν πολλῶν, ἐνὸς αὐτάρχους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; ἀλλως τε ἀσεβές καὶ διτοπον ἀν φανεῖ, εἰ τὸ μὲν ποιήμα ἐν τυχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοί, λόγου δντος φυσικοῦ τὸ ἐν καὶ τέλειον τῶν διαφόρων κρείττον εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν δόκος ἐγεγόνει, διαφό-

(50) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., χρ.-
δ.ν.

(51) Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulo post pro μηδὲ μόνη, in Gobler. et Felckm. 1 anon. legitur tantum ή.

(52) Τῆς abest a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(53) Τὸ ante ἔργον habent Seguer. Anglie. Gobler. et Felck. 1 anon. Sed alii et editi omittunt.

(54) Gobler. Felckm. 1 anon. et Anglic., γενομένου.

(55) Particulam δέ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Anglic. Basil. Felckm. 1 et 2 anon. nec eam legit Omnibus. In aliis mss. legitur, eamque exprimunt Ambros. Camald. et Nau-nius. Sed omitti debere ex sensu patet.

(56) Felckm. 3anon., δυνατός. Paulo post Seguer. αὐτάρχως pro αὐτάρχους habet.

non est, si a multis factus est mundus, diversos et sibi ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens varios motus babuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullum rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenuerit: nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percutserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo: unum quoque ejus rectorem et opifem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nec tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

40. Verum quicquam tandem ille est? Id enim in primis declarare et dicere operae prelum fuerit, ne quis hujus ignoratione seductus, alium esse suspicetur, et in eamdem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poetae deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatriam, summam impietatem esse convicimus: diis illis sublati, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et praedicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creatarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rebus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et proprio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit? Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspicimus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure inerito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornato instructus est, necesse est hujus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu Rationem Dei. Ratio-

(57) Seguer., ἀδιαφόρους.

(58) Hic Gobler. et Felckm. 1 an. iterum addunt καὶ ἀνομοίους ἐαυτῷ. Idem paulo post ἔπειται.

(59) Seguer. hic adiicit εἶναι. Ibid., post δημιουργόν, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. addunt Κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.

(60) Οὖν deest in Seguer. Ibid. Felckm. 3 an., οὗτος δὲ τοιούτος.

(61) Sic Seguer. At Basil., τούτου Alii cum editis, τούτων.

(62) Kαὶ deest in Fe. km. 3 an.

ρους (57) εἶχε καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἀνομοίους ἐαυτῷ. Πρὸς ἔκαστον γάρ τῶν ποιεάντων ἀποθλέπων, διαφόρους εἶχε καὶ τὰς κινήσεις. (58) Ἐν δὲ τῇ διαφορῇ, καθάπερ εἰρηται πρότερον, πάλιν ἦν δικοσμία καὶ τοῦ παντὸς ἀταξίᾳ· ἐπειδὴ οὐδὲ ναῦς ὑπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὅρθον πλευσέται, εἰ μὴ εἰς ταύτης τοὺς οἰκακὰς κρατοίη κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν χρουομένη σύμφωνον ἀποτελέσται τὸν ἥχον, εἰ μὴ εἰς τὰύτην πλήττων εἴη τεχνίτης. Οὐκοῦν μιᾶς οὖσας τῆς κτίσεως, καὶ ἐνδὲ δυτος κόσμου, καὶ μιᾶς τῆς τούτου τάξεως, ἔνα δεῖ νοεῖν (59) καὶ τὸν ταύτης βασιλέα καὶ δημιουργὸν Κύριον. Διὸ τοῦτο γάρ καὶ αὐτὸς δημιουργὸς ἔνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίκην, ἵνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει πολλοὶ καὶ οἱ δημιουργοὶ νομίζοιντο, ἀλλ' ἐνδὲ δυτος ποὺ οἰκήματος, εἰς καὶ δ τούτου ποιητής πιστεύεται. Καὶ οὐχ ὅτι εἰς ἔστιν δημιουργὸς, διὰ τοῦτο καὶ εἰς ἔστιν δ κόσμος· ἡδύνατο γάρ καὶ δλοὺς κόσμους ποιῆσαι δ θεός. Ἀλλ' ὅτι εἰς ἔστιν δ κόσμος δ γενέμενος, ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου δημιουργὸν ἔνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς οὖν (60) ἄν εἴη οὗτος; Καὶ τοῦτο γάρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλῶσαι καὶ λέγειν, ἵνα μὴ, τῇ περὶ τοῦτον (61) ἀγνοεῖ πλανηθεῖς τις, ἔπειτο ὑπολάβῃ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τοὺς πρότερον ἀθετήτα ἐμπέσῃ. Νομίζω δὲ μηδένα περὶ τούτου τὴν δάναοιν ἀμφιβολούντειν. Εἰ γάρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς οὐκ εἶναι θεοὺς δὲ λόγος ἔδειξε, καὶ τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιοῦντας ἡλεγκει πλανωμένους, καὶ καθόλου τῇ τῶν ἔθνῶν εἰδωλολατρείαν ἀθετήτα καὶ ἀσέβειαν ψύσαν ἀπέδειξεν· ἀνάγκη πᾶσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν, καὶ τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, καὶ κτηριτόμενον τούτον μόνον εἶναι θεὸν ἀλλαζόντι, τὸν καὶ (62) τῆς κτίσεως Κύριον καὶ πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. Τίς δὴ οὖν ἔστιν οὗτος, ἀλλ' η δ πανάγιος καὶ ὑπερεπέκτενα (63) πάσης γενητῆς οὐσίας, δ τοῦ Χριστοῦ Πατήρ, διστις, καθάπερ ἀριστος κυβερνήτης, τῇ ίδιᾳ σοφίᾳ καὶ τῷ ίδιῳ Λόγῳ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Σωτῆρι Χριστῷ (64), τὰ πανταχοῦ διακυβερνήσατερηίας καὶ διακοσμεῖ, καὶ ποιεῖ, ὡς ἀν αὐτῷ καλῶς ἔχειν δοκεῖ; Ἔχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε καὶ δρῶμεν γιγνόμενα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο βούλεται· καὶ τοῦτο οὐκ ἄν τις ἀπιστήσειν. Εἰ μὲν γάρ ἄλογος ἦν τῇ τῆς κτίσεως κίνησις, καὶ ἀπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς δὲ τις καὶ τοῖς λεγομένοις ἀπιστήσειν· εἰ δὲ λόγω καὶ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ συνέστηκε, καὶ παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον καὶ διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινὰ η λόγον εἶναι

(63) Seguer. Anglic. et Felckm. 3 an., ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Basil. et Anglic. γενητῆς. Alii et editi, γενητῆς.

(64) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Ibid. pro τῷ, quod habent Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an., aliī cum editione Commel. habent τῷ, menēdose. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et 2 an., διακυβερνᾶ, aliī cum editis κυβερνᾶ. Paulo post pro δοκῇ, Goblerian. et Felckm. 1 et 2 an. δοκεῖ habent.

τοῦ Θεοῦ. Λόγον δέ φημι οὐ τὸν ἐκάστῳ τῶν γενο- μένων (65) συμπεπλεγμένον καὶ συμπεψυχότα, διὰ οὗ καὶ σπερματικὸν τινες εἰώθασι χαλεψί, ἀψυχον διντα καὶ μηδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἔνθετην τέχνην μόνον ἐνεργούντα κατὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἶον ἔχει τὸ λογικὸν γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγχείμενον, καὶ ἐν ἀριθμοῖς μόνος τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὑπάρχει Λόγος, διὸ τόδε τὸ πᾶν διεκδιμητεῖ καὶ φωτίζει τῇ ἔνθετον προνοίᾳ. Ἀγαθοῦ γάρ (67) Πατρὸς ἀγαθὸς Λόγος ὑπάρχειν, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκδιμητεῖ διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἀρμόνιαν. Οὕτος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία ὡν, οὐρανὸν μὲν περιστρέφει, τὴν δὲ ἀναρτήσας (68), καὶ ἐπὶ μηδὲν τοῦ κειμένην τῷ λόγῳ νεύματι ἤδρασε. Τούτῳ φωτιζόμενος ἡλιος τὴν οἰκουμένην καταγάζει, καὶ σελήνη μεμετρημένον ἔχει τὸ φῶς. Διὰ τούτον (69) καὶ τὸ ὄντων ἐπὶ νεφελῶν χρεμάται, καὶ ὑετοὶ τὴν γῆν ἐπικελύουσι, καὶ τὸ μὲν θάλασσα περιορίζεται, τὸ δὲ γῆ παντοῖοις φυτοῖς καὶ (70) κομῷ καὶ χλοηφορεῖ. Καὶ εἰ τις ἀπίστος ζητοῖ τὴν περὶ τῶν λεγομένων, εἰ δὲντι Λόγος Θεοῦ, μανικοῦ μὲν διοικοῦς ἔμφιδάλλων περὶ Λόγου Θεοῦ· ἔχει δὲ δύμας ἐκ τῶν δρωμένων τὴν ἀπόδεξιν, διτάντα Λόγῳ Θεῷ καὶ Σοφίᾳ (71) συνέστηκε, καὶ οὐκ ἀν ἥρασθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θείῳ, καθάπερ ἐλέχθη.

41. Λόγος δὲ ὡν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων δροσίτητα, ὡσπερ εἰπον, ἐστι συγχείμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἐαυτοῦ Πατρὸς εἰκόνην ἐστιν ἀπαράλλακτος. Ἀνθρωποι μὲν γάρ ἐκ μερῶν συγχείμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ θνότος γενόμενοι, συγχείμενον ἔχουσι καὶ διελαύμενον τὸν (72) ἐαυτῶν λόγον· δὲ θεὸς δὲν ἔστι, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ δὲ τούτου Λόγους ὡν ἔστι, καὶ οὐ σύνθετος· ἀλλ' εἰς καὶ μονογενῆς Θεός. δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς· τὰ πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθών, τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει. Ἡ δὲ αἵτια, δι' ἣν δὲ Λόγος (73), δ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς γενομένοις ἐπιβέβηκεν, ἐστιν ἀλήθως θαυμαστή καὶ γνωρίζεσσα, δις: οὐκ δὲντις ἐπρεπεν, ή οὐτα γενέσθαι, ὡσπερ καὶ ἔστι. Τῶν μὲν γάρ γενητῶν (74) ἡ φύσις, ἀπε δὲ τῇ ἔστι οὐκ διτῶν ὑποστάσα, φευστή τις καὶ ἀσθενής καὶ θυητή καθ' ἐαυτὴν συγχρινομένην τυγχάνει· δὲ τῶν δὲν οὐκ θεός ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος τὴν φύσιν ἔστι. Διὸ καὶ φιλάνθρωπός ἐστιν. Ἀγαθῷ γάρ περὶ οὐδὲν δὲν γένοντο φθόνος· διθεν οὐδὲ τὸ εἰναῖ τινι φθονεῖ, ἀλλὰ

(65) Gobl. et Felck. 1 an., γενομένων. Felck. 3 anoni., γελομένων.

(66) Gobler. et Felck. 1 an., αὐτολόγου. Felckm. 3 anoni., αὐτὸν Λόγον. Mox ibid. Basil. et Angl.. γενητῶν. Alii et editi γεννητῶν. Tῆς seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 anoni.

(67) Γάρ abest a Gobl. et Felck. 1 an. Paulo post Felck. 3 an. τάξιν habet: alii cum editis, διάταξιν.

(68) Gobler. et Felckm. 1 anoni., ἀναρτήσας.

(69) Seg. Gobl. et Felck. 1 an., τοῦτο. Idem mox, καεσμάται.

A nem autem intelligo, non quae in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminalem vocare solent, quae quidem inanimata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est praedita, sed externa tantum arte 32 pro inserentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum quod nempe ex syllabis constat, et in aere exprimitur: sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est Verbum, cuius providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum Verbum est, rerum omnium ordinem dispositus, contraria cum contrariis coniunctus, unumque concentum ex his compositus. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cœlum volvit, terramque suspensam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ab illo sol collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus nūmine aqua in nubibus suspenditur, pluviae terram irrigant, mare limitibus circumscriptur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quae diximus in quæstionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quae aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisse facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, disponit et continet. Causa porro cur verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter, quam uti nunc sunt, fieri decuisse. Nempe rerum creatorum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est: at universorum Deus natura bonus; imo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut humanitatem.

(70) Particula καὶ, quae in Seguer. Gobl. et Felckm. 1 an. nulla est, in aliis et editis hic legitur.

(71) Seguer., Λόγῳ καὶ Θεῷ Σοφίᾳ. Paulo post γενομένων, Angliec. Gobler. et Felckm. 1 anoni., γενομένων. Felckm. 3 anoni., λεγομένων.

(72) Sic Seguer. At alii cum editis, τῶν.

(73) Felckm. 2 et 3 anoni., δόλος pro δ Λόγος.

(74) Sic Seguer. Basil. Angliec. Gobler. et Felckm. 1 anoni. At Felckm. 3 anoni., γεννητῶν. Editio Commel., γενητῶν. Ibid. ἐστιν abest a Gobler. et Felckm. 1 anoni. Post γεννητῶν. In aliis vero et editis legitur.

tatem exercere possit. Hinc ergo cum res omnes A creatas pro sua conditione fluxas videret esse et dissolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui suo et aeterno Verbo omnia fecit, et rebus creatis naturam dedit, eas suapte natura ferri et agitari sinere noluit, ne forte in nihilum reverterentur : sed ut bonus suo Verbo, quod ipsum quoque Deus est, universam naturam gubernat, et sustentat, ut Verbi ductu providentiaque et administratione illuminata, firma consistere et manere possit, quippe quae Verbi Patris, quod vere est, fiat ipsa particeps, et ab eo ut sit adjuvetur, ne scilicet esse desinal, quod utique fieret, 33 nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum est *imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creatura*²¹ : quoniam per ipsum et in ipso consistunt omnia cum ea quae B videntur, tum quae non videntur, idemque est caput Ecclesiae, ut in sanctis litteris veritatis ministri docent²².

καὶ αὐτὸς ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἑκκλησίας, ὡς (77) τῆς

42. Hoc ergo omnipotens et sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia et invisibilia illuminans, ea in seipso continet et constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus et per omnia, singulisque speciatim, et generatim cunctis simul vitam impertiatur et conservet. Hinc naturae corporeae principia, quae sunt calidum et frigidum, humidum et siccum elementum, simul commiscet, nec inter se dissidere sinit, sed unam et consonam harmoniam cogit effigere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco : sed res illae, quae per seipsas sunt contrariae, quasi amicae et cognatae, una coeundo, rebus aspectabilibus vitam tribuunt, et corporibus causae sunt existendi. Huic eidem Deo Verbo obtemperantes res terrenae vitam habent, et coelestes consistunt. Ejusdem imperio nare universum magnusque oceanus propriis terminis suos motus coeret, et terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quae sunt et fiunt, quod non in ipso et per ipsum factum sit et consistat, uti D etiam vir theologus bis verbis docet : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*²³. Quemadmodum enim musicus lyra ad concentum accommodata, gravibusque cum

²¹ Coloss. 1, 15. ²² ibid. 16-18. ²³ Joan. 1, 1, 3.

(75) Pro ὡς ἀγαθός, Felck. 2 an. habet ὡς ἔξ ἀρχῆς τῷ αὐτοῦ Λόγῳ. Et mox, τύμπασαν διακοσμήσας κτίσιν καθίστησιν. Et pro διακοσμήσει σει. idem habet διακυβερνήσει. Id. paulo post pro ἄτε δῇ habet οὔτοις καί, et pro βοηθουμένῃ, παρηγμένῃ.

(76) "Av abest a Felck. 3 an. Paulo post Seguer. ante εἰών adiit γάρ.

(77) Pro ὡς Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 an. ol habent : Anglic., ἥ, et in marg. *sorte ἥ*, Interpretes ὡς legerunt. Ibid. pro ἀληθείας Felckm. 3 anon., Ἑκκλησίας.

πάντας εἶναι βούλεται, ἵνα καὶ φιλανθρωπεύεσθαι δί- νηται. /'Ορῶν οὖν τὴν γενητὴν πᾶσαν φύσιν, δօν κατὰ τοὺς ίδεους αὐτῆς λόγους, βευστὴν οὖσαν καὶ διαλογιμένην· ἵνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀγαθού τὸ δόλον, τούτου ἔνεκεν τῷ ἑαυτοῦ καὶ ἀδίψι Λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀρήκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι · ἀλλ’ ὡς ἀγαθός (75) τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ καὶ αὐτῷ δητι Θεῷ τὴν σύμπασαν διακυβερνῆσαι καὶ καθίστησιν, ἵνα, τῇ τοῦ Λόγου ἡγεμονίᾳ καὶ πρωταρίᾳ καὶ διακοσμήσει φωτιζομένη ἡ κτίσις, βεβαίως διαμένειν δυνηθῇ, ἅτε δὴ τοῦ δητῶς δητος ἐκ Πατρὸς Λόγου μεταλαμβάνουσα καὶ βοηθουμένη δι’ αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι · μὴ ἄρα πάθῃ ὅπερ (76) ἀν ἐπαθεν, εἰ μὴ δὲ Λόγος αὐτὴν ἐτήρει, λέγω δὴ τὸ μὴ εἶναι, δὲ ἐστιν εἰών τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀδράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως · διτὶ δὲ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τὰ τε δρατὰ καὶ τὰ ἀδρατὰ, ἀληθείας διάχονοι διδάσκουσιν ἐν ἀγίοις γράμμασιν.

42. Αὐτὸς γοῦν δὲ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἄγιος ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος, ἐπιβάς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀδρατα πάντα, εἰς ἑκυτὸν συνέχει καὶ συσφίγγει, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑκυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοπὼς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πάνταν, καὶ ἔκαστον ίδιζ, καὶ ἀδρώς δομῷ τὰ διὰ ζωποιῶν καὶ διαφαλάττων τάς τε ἀρχὰς πάσης C αισθητῆς οὐσίας, αἴπερ εἰσὶ θερμή καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ἕηρά εἰς ἐν συγκεραννών, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἀρμονίαν. Δι’ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν οὗτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὗτε τὸ ὑγρὸν τῷ ἔηρῷ· ἀλλ’ ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ τὰ (78) καθ’ ἑαυτὰ δητὰ ἐναντία, συνελθόντα δομῷ, τὰ τε φαινόμενα ζωγονοῦσι, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται (79). Τούτῳ τῷ Θεῷ Λόγῳ πειθόμενα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωγονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται. Καὶ διὰ τοῦτον θάλαττα μὲν πᾶσα καὶ δὲ μέγας ὥκεανδς δροῖς τοῖς ίδιοῖς ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν κίνησιν· ἡ δὲ ἕηρὶ πᾶσα χλοτρφορεῖ καὶ κομῷ παντοίοις καὶ διαφόροις φυτοῖς, ὡς προείρηται. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ἐπὶ φανεροῖς ὀνομάζων ἐνδιατρίων, οὐδέν εστι τῶν δητῶν καὶ γινομένων, δὲ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι’ αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν, ἥ (80) φρσι καὶ δὲ θεολόγος ἀνήρ. Ἐρ ἀρχῆς ἦν δὲ Λόγος, καὶ δὲ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν δὲ Λόγος. Πάντα δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕτερος (81). Οἶον γὰρ εἰ τις, λύρων μουσικὸς ἀρμοσάμενος καὶ τὰ βαθέα τοῖς ἔξεστοις,

(78) Τά Seguer. habet : alii cum editis omittunt: Idem paulo post et Gobler. ac Felck. 1 an. ζωογονοῦσι habent; alii cum editis, ζωογονεῖ.

(79) Particula καὶ quae non est in Seg. Gobler. Felck. 1 et 2 anon., in aliis et editis hic legitur. Felckm. 1 et 2 anon. pro τούτῳ, ταῦτα habet.

(80) Pro ἥ Gobler. et Felckm. 1 an. δὲ habent. Ibid. Basil. et Felckm. 2 anon., θεολογίας ἀνήρ.

(81) Ο γέγονεν hic addit Felckm. 3 an.

καὶ τὰ μέσα τοῖς ἀλλοις (82) τῇ τέχνῃ συναγαγών, ἐν τῷ σημαινόμενον μέλος ἀποτελοί (83). οὕτω καὶ ἡ τῷ θεῷ τοφελή, τὸ δόκον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἀλτρά τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγών, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν δέρι, καὶ τὰ δῆλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιάγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἔνα τὸν κύριον καὶ μίαν τὴν τούτου τάξιν ἀποτελεῖ καὶ ἀλογὸν ἡρῷοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ Πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, διὸ ἐν ἑκαστον τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δοκεῖ. Τὸ γάρ περάθεσον αὐτοῦ τῆς θεοτητος τοῦτο ἐστιν, οὗτοι ἐν τῷ αὐτῷ (84) νεύματι πάντα δόκον καὶ οὐκ ἐκ διατημάτων, ἀλλ᾽ ἀθρόως δῆλα τὰ τε δρόθι, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ διάνω, τὰ μέσα (85), τὰ κάτω, τὰ ὑγρά, τὰ ψυχρά, τὰ θερμά, τὰ φωνήμενα καὶ τὰ ἀδόστα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἑκάστου φύσιν. Ὁμοῦ γάρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν δρόθιν ὡς ἥρδιν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὡς ἔστι, κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ἕγρον ἔγραψεται· καὶ τὰ δῆλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποίει καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστή τις καὶ θεῖα ἀληθῶς ἀρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

43. Καὶ ἵνα ἔκ τα παραδείγματος τὸ τηλικούτον νηθῆται, έστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν εἰκόνι: χοροῦ μεγάλου. Μεταξὺ τοίνυν τοῦ χοροῦ συνεστῶτος ἐκ διαφόρων ἀνθρώπων (86), παιδῶν, γυναικῶν αὖ καὶ γερόντων, καὶ τῶν ἔτι νέων· καὶ ἐνδει τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἑκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φυνεῖ, δὲ μὲν ἀνήρ ὡς ἀνήρ, δὲ δὲ παῖς ὡς παῖς, δὲ γέρων ὡς γέρων, καὶ δὲ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελούσιν ἀρμονίαν· ἢ ὡς τὸ καθ' ἡμᾶς ψυχὴν τὸν ταῦτα τὰς ἐν τῷ μέσῳ αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἑκάστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε περόντος πράγματος ἐνδει τὰς πάσας δόκον κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν δρόθαλμὸν δράσην, τὸν δὲ ἀκοὴν ἀκούειν, τὴν δὲ χειρὰ ἀπτεσθαι, καὶ τὴν δισφρησιν ἀντιταλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γεύσιν γεύεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ δῆλα μέλη (87) τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας περιπατεῖν· ἢ ἵνα καὶ τρίτη παραδείγματι τὸ λεγόμενον σημανθῇ, ξοικενούσιον θεοῦ μάλιστα μεγάλη πόλει, καὶ οἰκονομούμενήν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καὶ ταῦτην οἰκοδομήσαντος δρχοντος καὶ βασιλέως. Ἐκείνου γάρ παρόντος, καὶ προστάτου τος, καὶ πρὸς πάντα τὸν δρόθαλμὸν τείνοντος, ἐπόμενοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὑδραγωγοὺς ὑδρευσόμενοι στεύδουσιν· ἄλλοι δὲ ἐπιστιτισθέντες προέρχεται· καὶ δὲ μὲν ἐπὶ τὴν βουλὴν βαδίζει, δὲ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ δὲ μὲν δικαστῆς ἐπὶ τὸ δικάζειν, δὲ δὲ ἀρχῶν ἐπὶ τὸ θεομοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως δὲ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, δὲ ναύτης ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, δὲ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκτονεύειν, δὲ ιατρός ἐπὶ τὴν θεραπείαν, δὲ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδομήν· καὶ δὲ μὲν εἰς τὸν ἀγρὸν βαδίζει, δὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστέρχονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ

(82) Felicm. 2 anoni., ἀκροί. Idem, προσαγαγών.

(83) Gobler. et Felicm. 1 anoni., ἀποτελεσμ. Idem paulo post pro συναγαγών, ἐπισυνάπτων. Item paulo post autem νεύματι, Seguer. Gobler. et Felicm. 1 anoni., αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(84) Basil. et Felicm. 3 anoni., αὐτοῦ.

A acutis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum: Ita quoque Dei Sapientia universum mundum veluti lyram tenens, resque aerias cum terrenis et cœlestes cum aeriis conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia, prout Patri visum fuerit, suæ naturæ constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et insima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducat, et pro uniuscujusque natura gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, et rotundum rotunde fertur; medium, sicuti est, moveatur; calidum calescit, siccum arescit; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age: numerosi alicuius chorū exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composto, 34 uno praeside moderante, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes tamen unum concentum efficiunt· vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cuiusque efficacitate movet, adeo ut praesente re aliqua omnes simul moveantur, oculusque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olficiat, gustus gustatus, aliaque corporis membra sæpe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent: vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnæ alicui urbi conditæ, quæ praesente principe et imperatore, qui eam condidit, administraretur. Siquidem illo praesente et jubente, atque oculum ad omnia intende, omnes obtinerent, hi properant ad colendos agros, illi ad aqueductus ad hauriendum aquam festinant: hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, alter in ecclesiam intrat: judex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat: artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad ædificandum se confert: alter in agrum exit, ex agro reddit alter: alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Hæc porro omnia unius principis praesentia et imperio geruntur et sunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenue admodum sit exemplum, altiori tamen intel-

(85) Basil., μέσω. Idem paulo post, τὰ θερμά omittit.

(86) Seguer., ἀνδρῶν. Paulo post, ἀνήρ post μὲν, παῖς et γέρων post δὲ desunt in Gobler. et Felicm. 1 anoni., qui idem ibid. habent δὲ ὡς νέος.

(87) Sic Seguer. Alii cum editis, μέρη.

ligentia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia simul administrantur, adeo ut, quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulari flant, et ab omnibus simul unus ordo persicatur.

μιᾶς φιτῆς (89) νεύματός τινος τοῦ Θεοῦ Λόγου ὅμοι τὰ πάντα διαχωρίζεται, καὶ πάρα πάντων ὅμοι μία τάξις ἀποτελεῖται.

44. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cœlum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aer a sole illuminatur, æther caelestis, flant venti, stant montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur et moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbris, nubes implentur, fit grando, nix et glacies compinguntur, aves volant, progredivuntur serpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra seruit et propriis temporibus germina emittit, plantæ et arbores crescent, quarum aliae teneræ et recentes sunt, aliæ maturæ: aliæ postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rursus producuntur et e terra erumpunt. Haec autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valimus, admirabile Dei Verbum lucem et vitam infundendo, suo nutu moveat et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibilis potestas virtutis suæ expertes dimittit: sed eas quoque, ut polemum creator sit, inter res universas complectitur, suoque nutu et providentia continet et vita donat: nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescent corpora et rationalis anima moverit, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu est, cum rem ipsam oculis intueamur: sic idem Dei Verbum uno et simplici **35** nutu, sua virtute mundum visibilem invisibilisque potestas moveat et complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ sunt opera docere et dicere videatur: *Ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter Creator conspicitur*²⁴.

γιγνομένων (96) ἔργων αὐτοῦ διδάσκων καὶ λέγων. ὁ γερεσιουργὸς θεωρεῖται.

²⁴ Sap. xiii, 5.

(88) Seg. δὲ addit post πάντα, alii cum editis omittunt.

(89) Felckm. 3 anon., φιτῆς.

(90) 'O deest in Seguer. Ibid. hæc verba, αἰθὴρ δὲ θερμανεῖται, desunt in editione Commel., post quæ Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ etiam addunt. ζῇ πάλιν καὶ θνήσκεται.

(92) Τὰ νέφη πληροῦται; desunt in Gob. et Fel. 1 an.

(93) Καὶ θαυματοποὺς deest in Seguer. Gobler. et

πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχονται. Πάντα (88) δὲ ταῦτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἑνὸς ἔρχονται, καὶ τῇ τούτῳ διατάξει γίγνονται, καὶ συνιστανται. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, καὶ μικρὸν ἡ τὸ παράδειγμα, δημιούργοι διανοίζει τὴν φύσην· ὅποιος γάρ εἴη πάντα διαχοριζεῖται, καὶ τὰ οἰκεῖα παρ'

44. Νεύματι γάρ καὶ ταῖς δυνάμεσι τοῦ ἐπιστοῦντος καὶ ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων θεῶν καὶ πατρικοῦ Λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἄστρα κινεῖται, καὶ δὲ μὲν ἥλιος φαίνεται, δὲ σελήνη περιπολεῖ, καὶ δὲ (90) ἀήρ μὲν ὑπὸ αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθὴρ δὲ θερμανεῖται καὶ δινεμοῖ πνέουσι· τὰ δρῦς εἰς θύεις ἀνατεταμένα ἴσταται, δὲ θάλασσα χυμαλεῖται, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, δὲ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ δὲ δινθρωπος πλάττεται, καὶ ζῆται, ἀποθνήσκει πάλιν (91). καὶ ἀπλῶς πάντα ψυχοῦται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καίτι, τὸ ὄντωρ ψύχει, πηγαὶ διαβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καρποὶ καὶ ὄραι παραγίνονται, ὑετοὶ κατέρχονται, τὰ νέφη πληροῦται (92), χάλαζα γίνεται, χώραν καὶ κρύσταλλος πήγυνται, πετεινὰ ἴππαται, ἐρπετά πορεύεται, ἔνυδρα νήσεται, θάλαττα πλέεται, γῆ σπερτεῖται καὶ κατὰ τοὺς ιδίους καρποὺς χλωροφορεῖ, φυτά αὔξεται, καὶ τὰ μὲν νεάζεται, τὰ δὲ πεπαντεῖται, τὰ δὲ αὔξανοντα γηράσκει καὶ φθίνεται, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γεννῦνται καὶ φαίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ οἱ πλειόν τούτων, δὲ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ισχύομεν ἡμεῖς λέγειν, δὲ παραδοξοποὺς καὶ θαυματοποὺς (93) τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζων καὶ ζωποιῶν, τῷ ἐαυτοῦ νεύματι κινεῖται, καὶ διακοσμεῖται, ἔνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν ἔστι τοῦ κόσμου καὶ τὰς ἀράτους δυνάμεις αἵρεται· γάρ καὶ (94) ταῦτα, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιῆσις ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς διοικοῦσι, συνέχειται καὶ ζωποιὲν πάλιν τῷ ἐαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἐαυτοῦ προνοΐᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἄν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστεῖν ἐφόδιον. Ως γάρ τῇ ἐαυτοῦ προνοΐᾳ καὶ σώματα μὲν αὔξεται, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογικεσται καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τούτῳ οὐ πολλῆς ἀποδείξεως δεται· ὅρμεν γάρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνὶ καὶ ἀπλῷ νεύματι, τῇ ἐαυτοῦ δυνάμει: τὸν τε ὀρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀράτους δυνάμεις κινεῖται καὶ συνέχειται, ἐκάστῳ τὴν ιδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούσι· ὥστε τὰς μὲν θελας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὀρατὰ ὀσπερ καὶ ὀράται. Αὐτὸς δὲ, ἐπὶ πάντων, ἡγεμών τε καὶ βασιλεὺς καὶ (95) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς δόξαν καὶ γνῶσιν τοῦ ἐαυτοῦ Πατρὸς ἐργάζεται, μονονουχὶ διὰ τῶν. Εἰ μεγέθους καὶ κυλλογῆς κτίσμάτων ἀναλόγως

Felck. 1 et 3 an.

(94) Καὶ hic deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(95) Ita omnes mss. At in margine ins. Anglic. sic legitur: *Forte συντάτης, atque ita videtur legisse Nannius, qui hic vertit conditor. Omnibus et Ambros. Caenald. σύστασις legerunt: nam ille constitutio, hic constantia vertit.*

(96) Gobler., γενομένων. Anglic. et Felckmanni 3 anonymous, φαινομένων.

45. Ήσπερ γάρ, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐκέτι τὰς τῶν κύρων αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἀστρων φῶς, ἔστιν ἐνθυμεῖσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον οὕτω νοοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἐστὶν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα Θεόν, ἐξ οὗ προΐών, εἰκότες τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐρμηνεὺς καὶ ἄγγελος λέγεται· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἂν (97) ἰδοι. Εἰ γάρ δὴ, λόγου προϊόντος παρὰ ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὴν τούτου πηγὴν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σημαίνουμενον ὁρῶμεν τῷ λογισμῷ πάλιν πλέον μείζονι φαντασίᾳ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπερηφῆτον τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν ὁρῶντες, ἔννοιαν λαμβάνοντες καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἐωρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα μου (98). Ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος Γραψή φανερώτερον καὶ κατὰ μείζονιν κηρύγγει, ἀφ' ὃν δὴ καὶ τημεῖς τεθαρρηκότες ταῦτα σὺν γράφομεν, καὶ τοῦ ταύταις ἐντυχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχειν τὴν πίστιν. Λόγος γάρ ἐκ μειζόνων βεβαιούμενος, ἀνανείρθητον ἔχει τὴν ἀπόδεξιν. Ἀναθεν τόντων περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως προησφάλλετο τὸν (99) Ἰουδαίων λαὸν ὁ θεῖος Λόγος λέγων· Οὐ ποιήσεις σεσαντῷ εἰδῶλοι, οὐδὲ πατέρος ὅμοια, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἦσαν, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τούτων καθαιρέσεως, ἐπέροις σημαίνει λέγων· Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριοι καὶ χρυσοί, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχοντι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· δρυθαλμοὺς ἔχοντι, καὶ οὐκ δύορται ὥτα ἔχοντι, καὶ οὐκ ἀκούσορται· δίνας ἔχοντι (1), καὶ οὐκ ὀσφρανθήσορται. Κεῖρας ἔχοντι, καὶ οὐ γηλαρήσονται· πόδας ἔχοντι, καὶ οὐ περιπατήσονται. Οὐ σεσιώπηχε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν· ἀλλὰ καὶ μάλα (2) εἰδὼς αὐτῶν τὸ κάλλος, ἵνα μή τινες, τῷ κάλλει τούτων ἐναποθλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα Θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκεύσωσι, προσκυναίτεται τοὺς ἀνθρώπους λέγων· Καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς δρυθαλμοῖς καὶ ιδών τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς, προσκυνήσῃς αὐτοῖς, ή διατέρειμε Κύριος ὁ Θεός σου πάσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπένειμε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἰλαντικούς αὐτοῖς; αὐτὰς, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γινώσκωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν τὸν τῶν ἄντων δημιουργὸν Θεόν (3), ὡς περ εἴρηται. Ὁ γάρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεῖον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων Γραψῶν εἶχον τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἀνθρώπους (4) ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλλων, φησίν· Οὐκ δύορται σοι θεοὶ ἔτεροι πλὴν ἑμοῦ. Οὐχ ὡς δυντων δὲ θεῶν ἀλλων κωνύμει τούτους αἰτούς έχειν, ἀλλ' ἵνα μή τις, τὸν ἀληθινὸν ἀποστρα-

45. Ut enim cœlum intuendo, ejusque ornatum et astrorum lumen contemplando, Verbum quod illatam miro ordine dispositum intelligere facile est: ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpres et nuntius appellatur, idque ex his quæ in nobis sunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profluit, sermone inquit atudentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus: multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait: *Qui videt me, videt et Patrem*¹⁵. Verum hæc eadem clarius et uberior docent Scripturæ divinitus inspiratae, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes, hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Iudeorum populum adversus idola his verbis præmuiebat: *Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in cœlo sunt, sive quæ deorsum in terra*¹⁶. Causam autem cur rei cencia sint aliter ita declarat: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non audient; nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt*¹⁷. Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere omisit: sed cum illarum pulchritudo optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens: *Neque oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem ornatum cœli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt*¹⁸. Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Iudei enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creatarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Universim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idolatriæ revocans, ait: *Non erant tibi dii alii præter me*¹⁹. Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere: sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud poetas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Ilæc autem verba, *non 36 erunt tibi dii alii*, illos deos non esse manifeste probant, quatenus neque

¹⁵ Jos. xiv, 9. ¹⁶ Exod. xx, 4. ¹⁷ Psal. cxliii, 4-7. ¹⁸ Deuter. iv, 19. ¹⁹ Exod. xx, 3.

(97) Τις ἀν deest in Seguer. Gobler. Felckm. 4 anoni. Pauli post pro ἀνθρώπων. Seguer. habet ἀνθρώπους. Μεχανικ. tñtōn deest in Basil. et Anglic.

(98) Mou deest in Seguer. nec legitur in Evangelio sancti Joannis.

(99) Felckm. 3 anoni. τῶν hic addit.

(1) Πίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφραν. om. Seg.

(2) Felckm. 3 anoni. et editi μᾶλλον. Id. Felckm. 5 anoni. Pauli post habet ἐναποθλέψαντες: alii vero cum editis, ἀποθλέψαντες.

(3) Θεόν deest in Seguer.

(4) Basil., τοῖς ἀνθρώποις.

rem futuram significant. Quod enim futurum est, **A** φεις Θεὸν, ἐαυτῷ τὰ μὴ δυτὰ θεοποιεῖν ἀρέσκει, tunc sane non existit, cum futurum dicitur. μασθέντες καὶ δειχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτῇ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεούς δείκνυστι, δι' ἣς φησιν· Οὐκ ἔσορτα σοι θεοί ἔτεροι, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ θεῖ τότε δύτε ταῦτα λέγεται.

46. Num igitur post sublatam impiam gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos huiusmodi verbis præmonuit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*²⁰. Et rursus: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota fortitudine tua*²¹. Et: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, illique adhæresces*²². Quid autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur: *Fundasti terram et permanet: ordinatione tua perseverat dies*²³. Et iterum: *Psaltite Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam; qui producit in montibus semen, et herbam servituti hominum, et qui dat jumentis escam*²⁴. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est preter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*²⁵. Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura: *Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*²⁶. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historiae creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem*²⁷. Absoluta item cœli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater: *Fiat cælum, et congregentur aquæ, et appareat arida, et producat terra herbam et omne animal*²⁸. Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo; monendum quippe exsistebant, sed dumtaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet; neque etiam rei quæ nondum facta

²⁰ Deuter. vi. 4. ²¹ ibid. 5. ²² ibid., 13 sec. LXX. ²³ xxxii. 6. ²⁴ ibid. 9. ²⁵ Genes. i. 26.

(5) Seguer. Basil. et Anglic. Θεοῦ.

(6) Πάλιν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post Gob. et Felck. 1 anou. πρὸς αὐτῷ habent, ubi alii cum editis et S. Script., πρὸς αὐτὸν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. et Felckm. 2 an. habent καὶ ἡ διά, alii cum editis omitiunt ἡ, at ἡ seq. in solo Felckm. 3 an. deest: τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(7) Gobler. et Felckm. 1 anon., ὑποτούς. Idem et Seg. pro ἔξαγαγόντι habent ἔξαντέλλοντι, ut et legitur in vers. Graeca Scripturæ.

(8) Αἱ οὖν γὰρ γέγονε abest a Gobler. et Felckm. anou.

46. Ἄρ' οὖν, ἀνελὼν τὴν τῶν ἔθνων ἡ εἰδώλων ἀθετήτα, αειώπηκεν ἡ ἔνθεος διδασκαλία, καὶ ἀπλῶς ἀφῆκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀμοιρον τῆς τοῦ Θεοῦ⁽⁵⁾ γνώσεως φέρεσθαι; Οὐχὶ γε, ἀλλὰ καὶ προσπαντὶ τῇ διανοὶ λέγουσα: "Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἔστι· καὶ πάλιν· Ἀγαπήσεις Κύριος τὸν Θεόν σου ἐρ διη τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐρ διη τῇ λογύῃ σου· καὶ πάλιν⁽⁶⁾· Κύριος τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ." Οὐτὶ καὶ ἡ διὰ πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ Λόγου πρόνοια καὶ διαστόμητις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκεῖ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἢ φασιν οἱ θεολόγοι διαδρόμοις· Ἐθεμελιώσας τὴν τὴν, καὶ διαμέτρει· τῇ διατάξει τον διαμέτρει ἡ ἡμέρα· καὶ πάλιν· Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐρ κιθάρᾳ, τῷ περιβόλῳ τὸν οὐρανὸν ἐρ νεγέλαις, τῷ ἐπομάζοτε τῇ τῇ θεότρο (7), τῷ ἔξαγαγότροι ἐρ ἔρεσι χόρτοι καὶ χιλόν τῇ δουλείᾳ τῷν ἀνθρώπων, καὶ διδέρτι τοῖς κτήτρεσι τροφήν. Διὰ τίνος δὲ δίδωσιν δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε; Δι' οὗ γὰρ γέγονε (8), δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολούθως ἔστι πρόνοια. Τίς οὖν ἀν εἴη οὗτος ἡ δ τοῦ Θεοῦ Λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐν ἑτέρῳ φαλμῷ⁽⁹⁾ λέγει· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερψώθησαν, καὶ τῷ πρεύματι τοῦ στέμματος αὐτοῦ πάσα η δύναμις αὐτῶν. Καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γενόμενα (10) διαλέγεται, δι' ὃν καὶ ἡμᾶς πείσει λέγουσα: Αὐτὸς εἰλεῖ, καὶ ἔργηθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτισθησαν· καθὼς (11) καὶ διὰ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποίας βεβαῖοι τὸ λεγόμενον ἔξηγουμενος καὶ λέγων· Καὶ εἰπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα ημετέραν καὶ καθ' ἐμούσαν. Επειδὴ καὶ τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων ὑφίστας γένεσιν, αὐτῷ εἰπεν δ Πατήρ· Γενηθήτω (12) οὐρανός, καὶ συναγαγήτω τὰ ἴδατα, καὶ ἐζήτητω η ἔηρά· καὶ ἔξαγαγήτω η τῇ βοτάνῃ καὶ πάντας ὥστε· ἀρ' ὃν καὶ ιουδαίους ἀν τις ἐλέγειεν δ οὐ γηγένεις ἐψιστάνοντας τοῖς Γραφαῖς. Τίνι γὰρ, ἀν τις εἴποι πρὸς αὐτούς, ὡμήνει δ Θεός, ἵνα καὶ προτάττων λαλῇ; Εἰ μὲν οὖν τοῖς γιγνομένοις (13) προσέταττε καὶ ὡμήνει, περιττὸς ἦν δ λόγος· οὕτω

²⁰ Psal. cxviii, 90, 91. ²¹ Psal. cxlvii, 7-9. ²² Psal.

(9) Φαλμῷ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anou.

(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anou. Alii cum editis, γνώμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 3 anou.; aliū vero cum editis, διάγεται.

(11) Gobler. et Felckm. 1 anou. ὡς. Ibid. δ πάντα μέγας deest in iiidem, ut et duo καὶ seq.

(12) Seguer. δ addit ante οὐρανός, aliū cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. et Felckm. 1 anou. χόρτον addunt, utet legitur Genes. 1, 11.

(13) Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anou., τους γενόμενους.

γάρ δι, ἀλλ' ἔμελε γίγνεσθαι· οὐδέτες δὲ τῷ μή δυτι: οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μηδέπω γενομένῳ προστάττει καὶ λαλεῖ. Εἰ γάρ τοις ἐσομένοις προσ-
έταττεν δὲ Θεός, ἔδει λέγειν αὐτόν· Γενοῦ, οὐρανὲ, καὶ γενοῦ, γῆ, καὶ ἄνάγκην, βοτάνη, καὶ ποιήθητι, ἀν-
θρώπον· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, καὶ ἔξελθετω
βοτάνη· ἀφ' ὧν δείκνυται δὲ Θεός (14) ὡς πλησίον τινὶ διαλεγόμενος περὶ τούτων. Οὐκοῦν ἀνάγκην συ-
στιντα τινὰ τούτῳ, φῶντα δὲ διδύλιον ἐποίει τὰ δύλα. Τίς δὲν ἂν εἴη εἰ μή τούτου Λόγος; τίνι γάρ ἂν τις
ζητῇ θεὸν δύμιλεν ἢ τῷ ἑαυτῷ Λόγῳ; "Η τις τούτῳ
συνῆν ποιοῦντα τὴν γεννητὴν (15) πᾶσαν οὐσίαν ἥ τι
τούτου σοφία, ἥ λέγουσα· Ἡρίκα ἐπολει τὸν οὐρα-
νὸν καὶ τὴν γῆν, συμπαρήμηντον· ἐν δὲ τῇ (16)
οὐρανῷ καὶ γῆς ὄνυμασι, πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ
γῇ γενητὰ συμπεριλαμβάνει. Συνών δὲ ὡς σοφία,
καὶ ὡς Λόγος τὸν Πατέρα βλέπων, ἐδημιούργει τὸ
πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκδίσμει· καὶ δύναμις δὲ ὃν
τοῦ Πατρὸς, τὰ δύλα εἰς τὸ εἶναι λεχυροποίει, ἥ φησι
καὶ δὲ Σωτήρ· Πάντα δοσα βλέπων τὸν Πατέρα
ποιοῦντα, κατάρημοις ποιῶν καὶ δι' αὐτοῦ δὲ (17)
καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι οἱ λεπτοὶ τούτου δι-
δόσκουσι μαθηταί, καὶ διτὸς ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννη-
μα, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς ὑπάρχων, δύναμις ἐστι τοῦ
Πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα
όν, οὐδὲ ἔξωθεν ἐπιγενομένων (18) τούτων αὐτῷ κα-
τὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφιζομένους δι' αὐ-
τοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γενομένους,
ἄλλ' αὐτοσοφία, αὐτοδόλγος, αὐτοδύναμις ἴδια (19)
τοῦ Πατρὸς ἐστιν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδι-
καιούνη, αὐτοαρετή, καὶ μὲν καὶ χαρακτήρ καὶ
ἀπαύγασμα καὶ εἰκόνων. Καὶ συνελόντι φράσαι, καρ-
πὸς παντέλειος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστιν
Υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρός.

47. Τίς δὲν ἂν, τις ἔξαριθμήσει τὸν Πατέρα, ἵνα
καὶ τοῦ Λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἔξεύροι; "Ἐστι
γάρ ὁ πατέρε τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ σοφία, οὐτω καὶ
τοῖς γενητοῖς συγχατασθίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ
γεννητορος γνῶσιν καὶ ἔννοιαν αὐτοσογιασμὸς καὶ αὐ-
τοῖς ἡ καὶ (20) θύρα, καὶ ποιητὴν, καὶ δόδος, καὶ βα-
σιλεὺς, καὶ ἡγεμὼν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτήρ, καὶ ζω-
ποδὸς καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. Τοιούτον
δρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν Υἱὸν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ δὲ
Πατήρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψεν·
ἄλλα καὶ δογμέραι τούτον ἀποκαλύπτει τοῖς πάσι διὰ
τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. 'Ἐν
αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐμφανεῖ, καθὼς ὁ
Σωτήρ φησιν· 'Ἐγὼ ἐγ τῷ Πατέρι καὶ δὲ Πατήρ ἐγ
ἐμοί· ὅστε ἔξ ἀνάγκης εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ γεννη-
σαντι, καὶ τὸν γεννηθέντα σὺν τῷ Πατέρι διαιωνίζειν.
Τούτων δὲ οὐτως ἔχόντων, καὶ οὐδενὸς ἔξωθεν αὐτοῦ

¹⁴ Gen. 1, 6, 9, 12, 20. ¹⁵ Prov. viii, 27. ¹⁶ Joan. v, 19.

(14) Seguer. omittit δὲ ante Θεός. Idem ibid. pro ὡς, δὲν δεῖται.

(15) Felckm. 2 anoni., γεννητὴν. In eod. ἥ seq. deest.

(16) Seguer. post δὲ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

(17) Δέ deest in Felckm. 3 anoni. Mox οἱ ιεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, desunt in Felckm. 2

A est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futu-
ræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere:
Fias cœlum, fias terra, prodi herba, fias homo. At
ita non egit, sed jubet et dicit: Faciamus hominem,
et, Producatur herba; quibus perspicue ostenditur
Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necesse
est igitur aliquem cum illo fuisse quicunq; etiam lo-
quens omnia ficeret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius
Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui
quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam
creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sa-
pientia, quæ ipsa ait: Quando faciebat cœlum et
terrā, cum eo aderam¹⁷. Cœli porro et terræ no-
mine omnia quæ in cœlo et terra facta sunt com-
plectitur. Cæterum ut sapientia et ut Verbum cum
illo aderat, Patremque aspiciens, res universas **37**
procreabat, componebatque ac convenienti ordine dis-
ponebat. Ut potentia item Patris, vim ad exsisten-
dum et permanendum illis impertiebat, ut ipse Sal-
vator ait: Omnia quæcunque video Patrem facientem,
et ego similiter facio¹⁸. Sane per ipsum et in ipso
omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent¹⁹,
eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit,
Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem
esse, neque communicatione hæc illum esse, aut
extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius
sunt participes et sapientiam per eum accipiunt,
quique potentiam et rationem in illo habent, sed il-
lum ipsum per se sapientiam, ipsum per se ratio-
nem, ipsum per se potentiam propriam Patris, ipsum
per se lumen, ipsum per se veritatem, ipsum per se
justitiam, ipsum per se virtutem, nec non characte-
rem sive figuram, splendoremque et imaginem esse.
Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris
fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enu-
meraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et
percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapien-
tia est, ita quoque se ad res creatas benigne accom-
modans, sit illis ad Patrem cognoscendum et intel-
ligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita,
nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac de-
nique servator, vita auctor, lux et providentia
omnium. Itaque taleni bonum et opificem Filium ex
seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum
esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ
per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patescit.
In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit,
sicuti Salvator testatur: Ego in Patre, et Pater in
me²⁰, adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et
genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum
ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cœlum

¹⁷ Rom. xi, 36. ¹⁸ Joan. xiv, 10.

anon. Item pro τούτου, Gobler. et Felckm. 1 anoni.,
αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. et Felckm. 2 anoni., ἀγα-
θός, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro utō, ut legitur
in Seg. Gobl. et Felckm. 1 an. Alii, Θεός, habent.

(18) Seguer. ἐπιγενομένων. Gobl. Felckm. 1 et 2
anoni., ἐπιγενομένων.

(19) ἴδια abest ab Anglic.

(20) Kai ante θύρα et ante βασιλεὺς ei ante φῶς

et terra atque omnia quae his continentur ex illo pendeant: nihilominus stulti homines ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quae non existebant, siis quae existebant prætulerunt, et loco Dei vere existentis, res quae nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creature potius quam Creatori*^{**}: quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus, non opificem, dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret: vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. *Insani profecto et valde caci!* Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, et architectus domos ædificasset, et lyram musicus construxisset? Ut ergo ille, qui ita sentiret, deinentissimus haberetur: sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, *Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt*, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet: in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaudie et certo spera tuae pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cœlorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna: ita qui contrariam **38** semitam elegerint nec viam virtutis fuerint sectuti, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subiuri sunt, quia etiam si veritatis viam non ignoraverint; his tamen quae noverant contraria egere.

A τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρτημένων αὐτοῦ, δικαὶος ἀνθρώποι παράφρονες, παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τούτου γνῶσιν καὶ εὔσέβειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸ τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὄντως (21) ὄντος Θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα ἐθεοποίησαν, Τῇ πτεροῖς καρὰ τὸν πτερόντα λατρεύοντες, πρᾶγμα πάσχοντες ἀνόρθον καὶ δυσσέβεις. Ὁμοιοι γάρ εἰ τις τὰ ἔργα πρὸ τοῦ τεχίτου θαυμάσειε, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεῖς, τὸν τούτων δημιουργὸν καταπατοῦ (22). Η ὡς εἰ τις τὸ μὲν μουσικὸν δργανὸν ἐπαινοῖ, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἀρμοσάμενον ἐκβάλλοι. Ἀφρονες καὶ πολὺ τὸν δρθαλμὸν πεπηρωμένοι! Πῶς γάρ ἀνέγνωσαν ἄλλως (23) οἰκοδομήη, ή ναῦν, ή λύραν, μὴ οὐχὶ τοῦ ναυπηγοῦ ἐργασαμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος; Οὐσπερ (24) οὖν δ ταῦτα λογιζόμενος μανεύει καὶ ὑπερεπέχεινα πάσης μανίας ἐστιν, οὐτως οὐ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν Θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου Λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὸν Σωτῆρα τῶν πάντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα δ Πατήρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὅλων· εἰς δὲ σὺ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ θεοσέβες (25), ὃ φιλόχριστε, καὶρε καὶ εὐελπίς γίνουν, διτὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὔσεβεις ἀθανασία καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἐστιν δ καρπὸς, μόνον ἐὰν κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. Οὐσπερ γάρ τοῖς κατ' αὐτὸν ποιευμένοις ἐστὶ δὲ ἐπαθίον ζωὴν αἰώνιος, οὐτως τοῖς τὴν ἐναντίαν καὶ μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν δέουσιν αἰσχύνη μεγάλη καὶ κίνδυνος ἀσύγκριτος ἢ ήμέρᾳ χρίσεως, διτὶ, καίτοι γνώντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντίᾳ ἀνέγνωσαν ἐπράξαν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΗΜΑΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA, ET DE EJUS PER CORPUS
AD NOS ADVENTU.

1. Quandoquidem superiori oratione, licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de genitum in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quoniam

^{**} Rom. i, 25.

omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 3 anon. pro xai ante πρόνοια, habet ως.

(21) Οὐτως deest in Anglie. et Felckm. 2 anon. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., λατρεύσαντες, alii cum editis, λατρεύοντες.

(22) Goblerianus et Felckman. 1 anon., καταπατεῖν, et paulo post, ἐπαινεῖν.

(23) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., δλως.

D 1. Αὕταρχως ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐκ πολλῶν ὄλιγα διαλαβόντες (27) περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς ἐξ ἀρχῆς τούτων γέγονεν ἡ εὑρεσις, διτὶ ἐκ κακίας οἱ ἀνθρω-

(24) Seguer. et Felckm. 2 anon., ὑπερέχεινα.
(25) Seguer. Gobler. et Felck. 1 anonymous, Geophilēz.

(26) In Seguer. ms. is est titulus, Τοῦ αὐτοῦ Λόγος, etc. Ibid. ante Λόγου solus ms. Felckm. 2 anonymous Θεοῦ habet.

(27) Goblerianus et Felckman. 1 anonymous, διελεχύντες.

ταὶ εἰποῦσι τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα θρησκείαν ἐπενόησαν· ἀλλὰ γάρ χάριτι Θεοῦ σημάναντες δλίγα καὶ περὶ τῆς θειότητος τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἄγαθὸς Πατὴρ τούτῳ τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ὑπὲν αὐτοῦ κιγείται, καὶ ἐν αὐτῷ ζωποιεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριτε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας δηλώσωμεν (28). Ἡν θεοῦ διὰ μὲν διαβάλλουσιν, Ἑλληνες δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προτικούμεν· ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκούσης εὐτελείας τοῦ Λόγου μείζονα καὶ πλεονατηρίας εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἔχῃς. “Οσῳ γάρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται” (29), τοσούτῳ μείζονα τὴν περὶ τῆς θειότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἡ μὴ καταλεμάνουσιν ἄνθρωποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδείκνυται δυνατά· καὶ ἡ ὡς ἀπρεπῆ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, ταῦτα αὐτὸς (30) τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι εὑρεπῆ κατασκευάζει· καὶ ἡ σοφιζόμενοι οἱ ἄνθρωποι (31) ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεία ἐπιδείκνυται, τὴν μὲν τῶν εἰδῶν ἥπατας τῇ νομιζομένῃ ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέψων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπίστοις μεταπειθῶν ἀφανῶς, ὥστε τὴν θειότητα αὐτοῦ καὶ δύναμιν ἐπιγινώσκειν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διηγήσιν, χρεία τῆς τῶν προειρημένων μνήμης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσούτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ Λόγου γνῶναι δύνηθης, καὶ μὴ νομίσῃς, ὅτι φύσεως ἀκολουθίᾳ σῶμα περόρεκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ἔτι, ἀσώματος ὡν τῇ φύσει, καὶ Λόγος ὑπάρχων, δύμας κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς; διὰ τὴν ἡμῶν πνηγίαν εἰργάσατο.

2. Τὴν δημιουργίαν (32) τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὺς διαφόρως ἔξειλήσασι, καὶ ὡς ἔκαστος ἔβιλλησεν, οὕτως καὶ ὡρίσατο. Οἱ μὲν γάρ αὐτομάτας, καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ καὶ τὴν τῶν δλων πρόγοιαν καθ' ἔντελον οὐκ εἶναι μυθολογοῦσιν (33) διντεκρυς παρὰ τὰ ἐνεργῆ φαινόμενα λέγοντες. Εἰ γάρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ' αὐτοὺς γέγονεν, ἔδει τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὅμοια εἶναι, καὶ μὴ διά-

A modo homines propriis vitiis impulsi eorum cultum excogitaverint: quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; age, o vir beatus et vere Christi amans: jam deinceps, ut prie nostrae fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis insectantur et gentiles irrident, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pieletas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo maius suæ divinitatis testimonium exhibet. B Quæ enim homines, quasi quæ fieri non possint minime comprehendunt, hæc ipse Dei Filius posse esse ostendit: quæ illi ut indecora irrident, hæc ipse suæ bonitati consentanea efficit: denique quæ illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent, hæc ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam sua, ut putant, humilitate et abjectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte abducatur, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, opera pretium fuerit ea quæ supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere, nec arbitraris naturæ conditione Salvatorem corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura expers est corporis, et Verbum est, Patris sui clementia et bonitate exigente, nostræ salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenient nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eamdem in ipso sanaverit.

2. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli, prout sibi placuit, rem definiere. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse false et adversus seipson contendunt, quod profecto contra 39 apertam et evidenter veritatem affirmant. Nam si, ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent: omnia temere fieri et similia,

(28) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anoni. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(29) Hæc verba, γάρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσούτῳ, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anoni. At alii cum editis habent, eaque legerunt interpres.

(30) Ταῦτ' ἀν legebatur in editis, at omnes miss. ταῦτα tantum habent.

(31) Οἱ ἄνθρωποι habent omnes mss. at editi omittunt. In Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo articulus οἱ deest. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(32) Τὴν δημιουργίαν, etc., usque ad ωρίσατο, desunt in Gobleriano et Felckm. 1 anoni.

(33) Seguerianus, μυθολογοῦντες.

non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisse esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui haec ita non se habent, namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, et aliud terram ; similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis praefuisse, ex qua Deum, qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia exstitisset, quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo ascribere. Si enim ipse non est materiae effector, sed res, ex subiecta materia facit, imbecillus sane est, cum nihil sine materia fabricari queat, quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisse, nihil efficeret Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici queat, qui ex alia re, nempe ex materia, habuit hoc ipsum quod faceret ? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimur in subiecta materia agat, nec ipse sit materiae auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiam creet, ex qua res creatae factae sunt. Hæretici autem alium sibi singunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi ; sed illi summan cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Iudeos dicat : Non legistis quia qui ab initio creavit, masculum et feminam feci eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhæredit uxori suæ, et erunt duo in carne una ; et deinde Creatorem indicans : Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet ⁴⁴ ; quomodo illi creationem Patri externam inducere audent ? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁴⁵ : quis, quæso, alias creator esse possit præter Christi Patrem ?

5. En ergo quæ illi quidem effutunt, ac divina

⁴⁴ Matth. xix, 4-6. ⁴⁵ Ioan. i, 3.

(34) In Basil. ex ἐνός factum est εν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα omnes miss. habent: τὰ in editis deerat. Item ibid. post ξιλον, Seguer., Gobler. et Felckmanni 1 anonym. ή habent: alii cum editis, καὶ.

(35) Ο μέγας παρ' Ἑλληστ̄ desunt in Goblerian. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro ποιήσαι, iidem ποιεῖσθαι habent: utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra. ή ante ὥλη abest ab Anglicano.

(36) Ita docet Plato in utroque *Timæo*, sed clarius initio *Timæi Loci*.

(37) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felckm. 1

A φορα' ως γάρ επὶ σώματος ἐνὸς (34) έδει τὰ πάντα είναι ήλιον ή σελήνην καὶ επὶ τῶν ἀνθρώπων έδει τὸ δόλον είναι χείρα, ή ὅφθαλμὸν, ή πόδα. Νῦν δὲ οὐκ έστι μὲν οὔτως ὁρῶμεν δὲ τὸ μὲν ήλιον, τὸ δὲ σελήνην, τὸ δὲ γῆν καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὸ μὲν πόδα, τὸ δὲ χείρα, τὸ δὲ κεφαλήν. Η δὲ τηλεύτη διάταξις οὐκ αὐτομάτως αὐτά γεγενήσθαι γνωρίζει, ἀλλ' αἰτίαν τούτων προηγεῖσθαι δείχνουν ἀφ' ής καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα Θεὸν έστι: νοεῖν. "Αλλοι δὲ, ἐν οἷς έστι καὶ δέ μέγας παρ' Ἑλληστ̄ (35) Πλάτων (36), ἐκ προϋποχειμένης καὶ ἀγενήτου ὥλης πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὰ ὅλα δηγοῦνται: μή δέ γάρ δύνασθαι τι ποιῆσαι τὸν Θεὸν, εἰ μή προϋπέκειτο ἡ ὥλη ὡσπερ καὶ τῷ τέκτονι προϋποκεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ίνα καὶ ἐργάσασθαι δύνηται. B Οὐκ έστι δὲ τούτο λέγοντες, ὅτι ἀσθένειαν περιτίθεσι τῷ Θεῷ. Εἰ γάρ οὐκ έστι τῆς ὥλης ἀντίδιάτος, ἀλλ' οὐλως (37) ἐξ μάταξιμένης ὥλης ποιεῖ τὰ δυτικά, ἀσθενής εύρισκεται, μή δύναμένος ἀνεύ τῆς ὥλης ἐργάσασθαι τι τῶν γενομένων ὡσπερ ἀμέλεγος καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθένεια ἔστι τὸ μή δύνασθαι χωρὶς τῶν ἔχολων ἐργάσασθαι τι τῶν ἀναγκαίων. Καὶ καθ' ὑπόθεσιν γάρ (38), εἰ μή ἡν ἡ ὥλη, οὐκ ἀν ειργάσαστο τι δ Θεός. Καὶ πῶς έτι ποιητής καὶ δημιουργὸς ἀν λεχθεῖται ἐξ ἐτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκώς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὥλης; "Έσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ' αὐτοὺς δ Θεός τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτίστης εἰς τὸ εἶναι, εἰ τὴν (39) ὑποκειμένην ὥλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὥλης οὐκ έστιν αὐτὸς αἰτιος. Καθόλου γάρ οὐδὲ κτίστης ἀν λεχθεῖται, εἰ μή κτίζει τὴν ὥλην, ἐξ ής καὶ τὰ κτίσθεντα γέγονεν. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων δόλον ἔστοις ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλώτοντες μέγα καὶ περὶ διφθερόνται. Τοῦ γάρ (40) Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ιουδαίους Οὐκ ἀρέγωτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς δ κτίσας ἀρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, καὶ εἰλέτε. "Ερεκτεινούτου καταλεγεῖται ἀρθρωτὸς τὸν κατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθῆσται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἐσορται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν εἰτα σημαντῶν τὸν κτίσαντά φησιν. "Ο οὐρ ο Θεὸς συνέλευξεν, ἀνθρώπος μή χωρίζετω· πῶς οὗτοι ξένην τοῦ Πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσάγουσιν; Εἰ δὲ κατὰ τὸν ἱώαννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· Πάρτα δι' αὐτοῦ ἐγέρετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέρετο οὐδὲ ἐρ· πῶς ἀν δόλος εἴη δημιουργὸς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ·

3. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν ή δὲ ἔνθεος δι-

anon. δόλως habent: alii cum editis omittunt.

(38) Sic Seguer. Basil., et Angl. At in Gobler. et Felck. 1, anon. γάρ deest, ut et γοῦν quod in aliis et editis pro γάρ legitur.

(39) Seguer., et te. Gobler. et Felckm. 1 an. εἰ γε, qui iidem Seguer. et Gobler. paulo post habent, εἰ γε μή κτίζει.

(40) Gobler. et Felckm. 1 anon. particulam γάρ non habent. Mox ibid. ἀπ' ἀρχῆς abest a Basil. Item ἀρσεν habent omnes mss., ut et legitur Matth. xix, 11. Editi, ἀρρέν.

δισκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τῆς μὲν τούτων μεταιωλογίαν ὡς ἀθετητὰ διαβάλλει. Οὐτε γάρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονότητα εἶναι, αὐτεὶ ἐκ προύποκειμένης ὑλῆς, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν Θεόν ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ μηδαμῶς (41) ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιηκέναι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου οἰδεν, οὐ φησι διὰ μὲν Μωϋσέως· Ἐρ ἀρχῇ ἔσκισερ ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὥφελιμωτάτης βίδου τοῦ Ποιητοῦ· Πρώτον πάντων πίστευστο, διὰ τοῦ ἀστικοῦ θεοῦ, διὰ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ὁπερ καὶ διὰ Παῦλος σημαίνων φησι· Πίστευρούσ-
μενος κατηρτίσθαι τοὺς αἰώνας ῥύματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φυγομένων τὰ βλεπόμενα γερούραι. Ὁ θεὸς γάρ ἀγαθός ἐστι, μᾶλλον δὲ πιγή τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθῷ δὲ περὶ οὐδενὸς ἀν γένοιτο φθόνος· οὐδὲν οὐδενὶ τοῦ (44) εἶναι φθονήσας, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποιήκε διὰ τοῦ Ιδίου Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς πρὸ (45) πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐλέξας, καὶ θεωρήσας, ὡς οὐχ ἰκανὸν εἶναι κατὰ τὸν τῆς λίσας γενεῖσις λόγον διαμένειν ἀλλ, πλέον τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐχ ἀπίλως, ὕσπερ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀλογαζῶν, ἔκτισε (46) τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν λαντοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτοὺς, μεταδοὺς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ιδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὥσπερ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι δυνηθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ δυντως τῶν (47) ἀγίων ἐν παραδείσω βίον. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφότερα κεύειν δυναμένην προσαίρεσιν, προλαβὼν ἡσαφαίσατο νόμῳ καὶ ὄπω τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. Εἰς τὸν ἁυτοῦ γάρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα, εἰ μὲν φυλάξαιεν (48) τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοί, ἔχωσι τὴν ἐν παραδείσῳ δύναπον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμνον ζῶντες, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρτίζεις αὐτοὺς τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν εἰ δὲ παρεβαίνεν καὶ στραφάντες γένοντο φαῦλοι, γνώσκοιεν ἁυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηχαντεὶ μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ξένω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. Τούτο δὲ καὶ ἡ θελα Γραφὴ προσημαίνει (49) λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἄποι παντὸς ἔνδου τοῦ ἐτῷ παραδείσῳ βράσει φαγῆ· ἀπὸ δὲ τοῦ ἔνδου τοῦ τεράνων καὶ κονηρὸν οὐ φάγεσθε (50) ἀτέ· αὐτοῦ· ἢ δὲ ἀτέ ημέρᾳ φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τὸ δὲ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἀν ἀλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

⁴⁶ Genes. 1,1. ⁴⁷ Lib. II, mandato 4. ⁴⁸ Hebr. xi, 3. ⁴⁹ Genes. II, 10.

(41) Segner.. μηδαμῆ μηδαμῶς.

(42-43) Ita habet textus Graecus: at in Vulgata sic legitur, ut ex inaccessibili visibilitate fierent.

(44) Gobler. et Felckm. 1 anon., τό.

(45) Πρό deest in Segner., Basil. et Anglic. Ibid. Anglic., ἀνθρώπινον pro ἀνθρώπων. Item mox in cod. ὡς deest, cuius loco manu recenti, ὅτι.

(46) Pro ἔκτισε quod habent Seguer., Gobler., et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent ἀποτίσειν.

(47) Tῶν deest in Felck. n. 2 anon.

A doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnia, neutrum prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, ut per Moysem ait: In principio fecit Deus cælum et terram⁴⁶; et in utilissimo Pastoris libro⁴⁷: Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quae non erant ut essent fecit. ⁴⁸ Idem etiam Paulus his verbis declarat⁴⁸: Fide intelligimus perfecta esse sacerula Verbo Dei, ut res quae cernuntur non ex rebus apparentibus fierent (42-43). Scilicet Deus bonus est, vel potius sone ipse est bonitatis: bonus autem nulli invidet, quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Iesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ ceteris omnibus, quae in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propria natura conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit proprieque Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctiorum vere vitam in paradiſo vivere possent. Praeterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse infligi, datam eis gratiam legem et loco providentissime præmunit. Siquidem illis in suum paradiſum introductis legem dedit, ut si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, præter promissam in cœlis immortalitatem, vita mortoris, doloris et sollicitudinis vacua in paradiſo fruerentur; sin vero datum legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subiuros, nec jam amplius in paradiſo victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quae ex Dei persona sic loquitur: Ex omni ligno paradiſi comedes: de ligno autem scientia boni et mali, non comedetis ex illo; quacunque autem die comedetis, morte moriemini⁴⁹. D Quid aliud, quæso, his verbis, morte moriemini, significatur, quam illos non tantum moriuros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

(48) Segner.. φυλάξοτεν. Paulo post καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglic., Gobler., et Felckm. 1 anon., τό, ubi alii cum editis τό.

(49) Goblerian. et Felckm. 1 anonym., παρασημάνετ.

(50) Sic Gobler. et Felckm. 1 anon. atque ita legitur Gen. II, 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. hæc verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, deunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea exprimit Nannius: at alii cum editis habent, et exprimunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumpta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputeremus. Atqui id a fine nostrae orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus suis occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam suis, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus eur corpus assumpserit, nostrainque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt, ut superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiatione mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post hæc quales creati sunt, permanescere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestate sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo **¶ 1** quod sunt, corruptionem, labente tempore, patenterunt, idque meritissimo. Namque, si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortal is est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retudisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis*⁵⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis*⁵¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁵⁰ Sap. vi, 19. ⁵¹ Psal. lxxxi, 6, 7.

(51) Gob. et Fel. 1 anon., ἀλλ' Ἰωάς. Alii Ἰωάς tantum habent, et ita legerunt Omnipotens et Ambrosius Camald.

(52) Gobler. et Felckm. 1 anon., γνώσκεις. Mox Seguer. ἔχεινον habet, ubi editi ἔχεινον, mendose. Item paulo post pro παράδοσις, Gobl. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Comiel. αὐτήν.

(54) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐποίησεν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobler. et Fel. 1 anon., ἀποστραφέντες, mendose.

4. Ἰωάς (51) θαυμάζεις τι δῆποτε, περὶ τῆς ἑναθρόπειας τοῦ Λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων δηγούμεθα. Ἀllὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. Ἐνάγκη γάρ ήμας, λέγοντας περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), δις: ἡ ἡμῶν αἰτία ἔκεινον γέγονε πρόφασις τῆς καθέδου, καὶ ἡ ἡμῶν παράδοσις τοῦ Λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαλέσατο, ὥστε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάσαι καὶ φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γάρ ἔκεινου ἐντασμάτωσες ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καὶ διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπεύσατο καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καὶ φανῆναι σύμματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεός τὸν ἀνθρώπον πεποίηκε (54), καὶ μένειν ἡθέλησεν ἐν ἀφθαρτίᾳ. "Ανθρωποι δὲ, κατολιγωρήσαντες καὶ ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόσιν, λογιζούμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἕαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέγθη (55), ἔσχον τὴν προσαπειλθεῖσαν τὸν θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γεγόνασι, διέμενον ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεψεύσοντο, καὶ διάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γάρ παράδοσις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεψεν, ἵνα, ὥσπερ οὐκ δύτες γεγόνασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι φθοράν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γάρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, εἴ τον Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκτήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ Θεού ἐννοιας καὶ εἰς τὰ οὐκ δύτα ἀποστραφόντας (56) (οὐκ δύτα γάρ ἐστι τὰ κακά, δύτα δὲ τὰ καλά, ἐπειδὴ περ ἀπὸ τοῦ δύτος Θεοῦ γεγόνωσι;) κενωθῆναι καὶ τούς εἶναι δεῖ. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. "Ἐστι μὲν (57) γάρ κατὰ φύσιν ἀνθρώπος θνητός, ἄπει δὴ ἐξ οὐκ δύτων γεγόνως. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) δύτα δομούστητα, ἢν εἰ ἐρύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἤμβλυνεν ἀν τὴν κατὰ φύσιν φθοράν, καὶ ἔμεινεν ἀφθαρτός, καθάπερ ἡ Σοφία φησί· *Προσοργή νόμων βεβαιώσις ἀφθαρτίας*. "Αφθαρτός δὲ ὁν, ἐντιλοιπὸν ὡς Θεός, ὡς που καὶ ἡ Θεία (59) Γραφὴ τοῦτο σημαντεῖ λέγουσα· *Ἐγώ εἰλα. Θεοί ἐστε, καὶ νική Υἱοίστου πάτερες* ὑμεῖς δέ ὡς ἀνθρώποι ἀποθησκετε καὶ ὡς εἰς τὰς ἀρχάς των πάτερες.

5. Ο μὲν γάρ Θεός οὐ μόνον ἔξοχον δύτων ἡμᾶς πεποίηκε, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ἔχον ἡμῖν ἔχαριστα τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἀνθρώποι, ἀποστραφέντες (60) τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλίᾳ τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἕαυτοῖς αἵτιοι τῆς

(57) Mēν abest a Basil. et Anglic.

(58) Sic Seguer. Editi τά. Omnipotens quoque et Ambros. Camald. legerunt τὸν δύτα, neconon Namnus qui hanc vocem vertit *Deo*. Mox ibidem, post ἧν, Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon., εἰ, editi omissunt. Felckm. 2 anon., τὸν mendose habet absque particula ετ.

(59) Καὶ εἰ Θεία δεσunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, *moriens nisi et caderis*.

(60) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστρέψοντες.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, δυτες μὲν, ὡς προεῖπον, κατὰ φύσιν φθαρτοί, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λδροῦ μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενήκεσσαν χαλοί. Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις Λόγον καὶ τὴν κατὰ φύσιν φθορὴν τούτων οὐκ ἤγγιζε (61), καθὼς καὶ τὴν Σοφίαν φησίν· Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἀνθρώπον ἐπ' ἀφθαρτῇ καὶ εἰκόνᾳ τῆς ἴδιας ἀδιδέτητος (62) φθόνῳ δὲ διωβόλου θάρατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κέντρον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ μὲν ἀνθρώποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατὰ αὐτῶν ἤκμασεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ισχύουσα καθ' ἀλλού τοῦ γένους, διψαὶ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδασιν τῆς ἐντολῆς κατὰ αὐτῶν προειλήφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἀνθρώποι οὐκ ἔχρις δρων ὥρισμένων εἰστήκεισαν ἀλλὰ κατὰ διάλιγον ἐπεικείνομενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἄμετρον ἀληγόνασιν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὑρεταὶ τῆς κακίας γενόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσάμενοι καὶ τὴν φθοράν· ὑστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτραπόντες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβάλλοντες, καὶ μὴ ἐνικά τισάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινοῖς ἐπινοοῦντες, ἀκόρεττοι περὶ τὸ ἀμαρτάνειν γεγόνασι. Μοιχεῖαι μὲν γάρ ηταν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων δὲ καὶ ἀρπαγῶν τὴν ἡρής ἡν ἡ σύμπασα γῆ καὶ νόμου μὲν οὐκ ἦν φροντὶς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας; πάντα δὲ τὰ κακὰ καθ' Ἑνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο. Πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμουν· καὶ ἕθνη κατὰ ἕθνῶν ἡγείρετο (64). διήρητο δὲ πᾶσα ή οἰκουμένη στάσει καὶ μάχαις, ἐκάστοις φιλονεικοῦντος ἐν τῷ παρανομεῖν. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακράν οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς εἴπεν δοῦλος Χριστοῦ μάρτυρς· Ἀπόστολος· Αἱ τε γὰρ θηλεῖαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν ὅμοιως δὲ καὶ οἱ ἀρρενεῖς, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐρ τῇ δρέσει αὐτῶν εἰς ἀλληλοις, ἀρρενεῖς ἐν ἀρρεσὶ τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀρτιμοσθλιαν ἦρ ἐδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάροντες (65).

6. Διὰ δὴ ταῦτα πλείον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο· δὲ λογικὸς καὶ κατὰ εἰκόνα γενόμενος ἀνθρώπος ἡγανέζετο· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενθέμενον ἔργον παραπόλυτο (66). Καὶ γὰρ καὶ δοῦλος θάνατος, ὡς προεῖπον, νόμῳ λοιπὸν ισχε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐκ οἶδον τε ἡν τὸν νόμον ἐκφυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τεθεῖσθαι τούτον τῆς παράδασεως χάριν. Καὶ ἦν ἀποτοπὸν ὅμοιον καὶ ἀπρεπές τὸ γενόμενον ἀληθῶς. Ἀτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67) τὸν Θεὸν φεύσασθαι, ὡστε νομοθετήσαστος αὐτοῦ.

⁶¹ Sap. II, 23, 24. ⁶² Rom. I, 26, 27.

(61) Basil., ἤγγισε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα τῆς ἴδιας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτὸν, *imaginem propriæ proprietatis fecit eum*. Vulgata, *ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*.

(63) Anglicanus, ἐξεληγόνθασιν. Καὶ seq. abest ab eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἡγείρετο.

(65) Sic Seguer., Basil., Gobler. et Felicin. I an.,

A sibi ipsis corruptionis mortis auctores facili sunt: qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permanissent. Si quidem propter Verbum, quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut et Sapientia his verbis testatur: *Deus creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem propriæ aeternitatis: inuidia autem diaboli mors introivit in mundum*⁶¹. Quo quidem facto homines mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo maiores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos constitere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitia inventores, mortem et corruptionem adversus seipso provocaverunt: deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniuriam prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra et surta erant: cœdibus et rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas et injustitiam cohibebat: sed omnia mala privatum et publice cuncti committebant. Civitates adversus civitates bella gerebant; gentes contra gentes insurgebant, totus denique orbis pugnis et seditionibus discidebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contendenter. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus: *Feminæ eorum immitaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semelipsis recipientes*⁶².

42. 6. Eam ob rem morte magis magisque invalesceente, et corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis particeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurdâ simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu: alii vero cum editis, ἀπολαβόντες.

(66) Seguer., Gobler. et Felicin. I an., παραπόλυτο. Ibid. Gobler. et Felicin. I an. omitunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius: alii autem cum editis habent, et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(67) Anglicanus, *Ατοπον γὰρ ἦν εἰη*.

moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire, rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedebeat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisse illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at, postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire praesertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.

(68) Sic omnes mss. Editi autem, ἡ χρεία τίς.
 (69) Seguer., Goblerian. et Felckm. 1 anoni., γινόμενα.
 (70) Seguer. et Anglie., πεποιηκετ.
 (71) Ωστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεόν δεμιν in Gobler. et Felckm. 1 anoni. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, et verterunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(72) Ita omnes mss. Editi vero, γένοισα.
 (73) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anoni. Alii

θανάτῳ ἀποθνήσκειν τὸν ἄνθρωπον, εἰ παραβαῖ τὴν ἁντολήν, μετὰ τὴν παραβάσιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λύεσθαι τὸν τούτου λόγον. Οὐκ ἀληθῆς γάρ ἦν ὁ Θεός, εἰ, εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκεν ὁ ἄνθρωπος. Ἀπρεπὲς δὲ ἦν πάλιν τὰ ἀπαξ γενόμενα λογικά καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπολλυσθαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέψειν. Οὐκ ἔξιον γάρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφθείρεσθαι διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοὺς ἀνθρώπους ἀπάτην. Ἀλλὰς τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν εὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τούτων τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιούτων ἔργων, τί τὸν θεόν ἔδει ποιεῖν ἀγαθὸν δυτα;
 (74) Αφείνει τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ισχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρεία (68) τοῦ καὶ ἕξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἐδει γάρ μὴ γενέσθαι, ἢ γενόμενα (69) παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ασθενεῖα γάρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκεται τοῦ θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾶ φθαργεῖ τὸ έκαυτοῦ ἔργον, ἤπειρ εἰ μὴ πεποιηκε (70) κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. Μή ποιήσαντος μὲν γάρ οὐκ ἦν ὁ λογιζόμενος τὴν ἀσθενείαν ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀποπάτατον ἦν ἀπόδιυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὅψει τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν ἔδει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφίεναι φέρεσθαι τῇ φθορᾷ, διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος.

7. 'Αλλ' ὥσπερ ἔδει τοῦτο γενέσθαι, οὗτα καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων πάλιν ἀντικείται τὸ πρὸς τὸν θεόν εὐλογὸν, ὅπει ἀληθῆ φανῆναι τὸν θεόν (71) ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. Ἀποτὸν γάρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ὀφελεῖαν καὶ διαιμονὴν φύεσθην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα θεόν. Τί οὖν ἔδει καὶ περὶ τούτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν θεόν; Μετάνοιαν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπαιτήσαι; Τοῦτο γάρ ἐν τίς ἔξιον φήσεις θεοῦ, λέγων, ὅτι, ὥσπερ ἐπ τῆς παραβάσεως εἰς φθορὰν γεγνασιν, οὕτως ἐπ τῆς μετανοίας γένοιντο (72) πάλιν ἀντὶ εἰς ἀφθαρσίαν. 'Αλλ' ἡ μετάνοια οὔτε τὸ εἴλογον τὸ πρὸς τὸν θεόν ἔφύλαττεν· ἔμενε γάρ πάλιν οὐκ ἀληθῆς, μὴ κρατουμένων ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὔτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀναχαλεῖται, ἀλλὰ μόνον πάντα τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἀν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δὲ, ἀπαξ προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν κατὰ φύσιν (73) φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἀνθρώποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰχόνα χάριν ἀφαιρεθέντες ἦσαν, τί ἀλλοῦ ἔδει γενέσθαι; ἢ τίνος ἦν χρεία πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν ἢ τοῦ καὶ (74) κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ δυτος πεποιηκότος τὰ διλα τοῦ θεοῦ Λόγου; εἰ μὲν editis, παρὰ φύσιν, αλλοὶ ita legit Nannius. Omnibonus et Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius et ex mente sancti Athanasii, ut patet.

(74) Seguer., Basili. et Felckm. 2 anoni., καὶ post τὸν addunt et post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τὸν omissunt et post ἀρχὴν addunt: alii miss. utrobiique omissunt. Mox post διλα, art. τοῦ deest in Alii. glie.

Αὐτοῦ γάρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φιλαρέδων εἰς ἀφθαρσίαν ἀνεγκεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα. Λόγος γάρ ὁν τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὁν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσαι τὰ δόλα (75) μόνος ἦν δυνατός, καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ πρεσβεύσαι περὶ πάντων Ιχανὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

8. Τούτου δὴ ἔνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀδύλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὗτι γε μαχρὸν ὧν πρότερον· οὐδὲν γάρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολέειται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπλήρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ θαυτῷ Πατρὶ· ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἐπιφανείᾳ. Καὶ ίδων τὸ λογικὸν ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· δρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς παραβάσεως διακρατοῦσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθορὰν, καὶ ὅτι ἀποτοπὸν ἦν πρὸ τοῦ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι· δρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεβηκότι, ὅτι ὃν αὐτὸς ἦν δημιουργὸς, ταῦτα παρηφανίζετο· δρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφρότον αὐτὴν τῆς ἡδονῆς καθ' ἑαυτῶν· δρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων τῶν (76) ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν οἰκτειρήσας, καὶ τῇ φθορῇ ἡμῶν συγκαταβάξας, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας (77), ἵνα μὴ τὸ γενόμενον ἀπίληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ Πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαρδάνεις ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου. Οὐ γάρ ἀπλῶς τῇθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον τῇθέλει φανῆναι· ἐδύνατο γάρ, εἰ μόνον τῇθέλει φανῆναι, καὶ δι' ἐτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀκράντου (78) καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπειρού Παρθένου, καθαρὸν καὶ ὄντως ἀμιγὲς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. Αὕτης γάρ δυνατὸς ὡν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ κανὸν τὸ σῶμα, καὶ ίδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ δργανον, ἐν αὐτῷ γνωρίζομενος καὶ ἐνοικῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ δμοίων λαδῶν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸν θανάτῳ παραδίδοντος, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρώπων ποιῶν, ἵνα, ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ δὲ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἀτε δὴ πληρωθείστης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν δμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τούτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ίδιοποιήσει καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν (79) ὡς καλάμην ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

(75) Sic omnes mss. atque ita omnes interpres legerunt. Editio Cominel., δλος. Huidem pro ἀνακτίσαι, Ambrosius Camaldul. et Nannius legisse videntur ἀνακτήσαι. Nam hic vertunt recuperare.

(76) Art. τῶν deest in Segner. Gobler. et Felckm. I. anon. Paulo post, ἡμῶν ante oīkterījōs deest in Anglic.

(77) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni I

A initio facta sunt? 43 Ipsius siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat: solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiae expers Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul abberat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe, cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret; cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipso adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari serens, ne scilicet quod factum fuerat perire, suique Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile; nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam, si tantum apparere volisset, potuisset sane aliud praestantius corpus assumere; verum nostrum corpus accepit, idque non quoquomodo, sed ex inviolata et incorrupta ac viri ex parte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in Virgine templum, corpus scilicet, extruxit, illudque laetquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepit, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quae in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redederet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia morteni ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

anonymous, ἐνεγκών.

(78) Felckm. 2. anon. et editio Commel., ἀρράντου. Ibid. ante ἀνδρὸς, particulam καὶ exprimit Nannius et Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρὸς ἀπειρον, Anglic. μητρὸς habet. Idem ibid. pro ἀμιγεῖς, ἀνεντ habet.

(79) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet; alii cum editis post πυρός. In Anglic. utrobius deest.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse alter hominum corruptionem solvi, nisi omnino moreretur: cum item fieri non poterat ut Verbum, utsi mortale et Patris Filius, moreretur: idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium praesidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum **44** corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omnium puram macula morti offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod dehebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe, quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare: sed potius ob imperatorem in una ejus domo comorantem diligentissime custodiretur: ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiæ finem habuere, et mortis corruptio, cuius vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

10. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitatis in primis congruebat. Namque, si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tueretur, neque ad civium inertiam, sed ad id quod sibi decorum est respicit: multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit: sed mortem, in quam illi incurerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia

(80) Hic locus ab hac voce συνιδῶν ad hæc verba διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος integer referunt a Theodoreto, dialogo 3, qui ἀπαθῆς inscribitur.

(81) Sic mss. et Theod. Edicio autem Commel., sūt καὶ. Mox pro πάντας ut editi habent, Seguer., Gobl., Felck. 1 anon. et Theod. πάντας habent; Anglic. πάντος mendose pro πάντως.

(82) Sic Seguer., Basil. et Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Thend. πάντας habet.

(83) Gobler., Felckm. 1 anon. et Theod., τῇ καταλήψῃ. Alii cum editis, κατελήξου, ut et interpretes

A 9. Συνιδῶν γάρ δὲ Λόγος (80), διὶς δὲλλως οὐκ (81) ἢν λυθεῖται τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθνεῖν· οὐχ οἶδον τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον δύντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τούτου θεοῖς δὲ μηδέμενον. ἀποθανεῖν ἔστω λαμβάνει φύσις, ἵνα τοῦτο (82) τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλαβὸν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἑνοικήσαντα Λόγον ἀφθαρτὸν διαμείνῃ, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἡ φθορά παύσηται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. "Οθεν ὡς ἴερεῖον καὶ θύμα παντὸς ἐλεύθερον σπίλου, δὲ αὐτὸς ἔστω ἐλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὄμοιων τριῶν τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλήλου (83). Ὅπερ πάντας γάρ ἀν δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως, τὸν ἔστων ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν δργανον προσάγων ἀντιψυχὸν ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρου τὸ δρειλόμενον ἐν (84) τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνὼν διὰ τοῦ ὄμοιον τοῖς πᾶσιν ὁ ἀφθαρτὸς τοῦ Θεοῦ Υἱός, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρτὸν (85) ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. Καὶ αὐτὴ γάρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰ κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκέτι χώραν ἔχει διὰ τὸν ἑνοικήσαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος· καὶ ὥσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινὰ πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκήσαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως τῇ τοιαύτῃ πόλις τιμῆς πολλῆς κατακιούται,· καὶ οὐκέτι τις ἔχθρος αὐτὴν οὔτε ληστῆς ἐπιβαίνων καταστρέψει, πάσης δὲ μᾶλλον ἐπιμελεῖας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκήσαντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. Ἐλθόντος γάρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκήσαντος εἰς ἐν τῶν ὄμοιων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἔχθρῶν ἐπιβούλη πέπαυται, καὶ τῇ τοῦ θανάτου τριῶνται φθορὰ τῇ πάλαι κατ' αὐτῶν ισχύουσα. Παραπλάνει γάρ ἀν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ δὲ πάντων δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ Θεοῦ Υἱός παρεγεγόνει πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

B 10. Πρέπον (86) δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγιστο τοῦτο ἔργον. Εἰ γάρ βασιλεὺς, κατασκεύαστας οἰκίαν τῇ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἑνοικούντων πολεμουμένην ὑπὸ ληστῶν, τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ίδιον ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισσᾶει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἑνοικούντων ἀμέλειαν ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἔστων πρέπον· πολλῷ πλέον δὲ τοῦ παναγάθου Θεὸς Λόγος Πατρὸς εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δὲ αὐτοῦ γενόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρεῖδεν· ἀλλὰ τὸ μὲν συμβεβηκότα θανάτον ἀπῆλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ίδιου

legerunt.

(84) Ἐν abest a Theod. At mss. et edit. habent, et legerunt Omnibus et Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὗτος συνών. Angl. vero, καὶ ὡς συνών. Alii cum editis, ὡς οἶδον τε. Ambrosius Camald. videtur leguisse ut Theod. Nam hic vertit, eoque commercio. Theodorei lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficiat.

(85) Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, ἀφθαρτός.

(86) Editio Commel., πρέπον.

σώματος, τὴν δὲ ἀμέλειαν αὐτῶν διωρθώσατο τῇ διεντοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς έποντού δυνάμεως κατορθώσας. Ταῦτα δὲ καὶ παρὰ τὸν αὐτὸν τοῦ Σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστοῦσθαντις δύναται: ἐντυγχάνων τοὺς ἔκειναν γράμματιν, ἢ (87) φασιν· Ἡ τὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συντέχει ἡμᾶς χρίσαται τοῦτο, διτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθαρε, ἀρι οἱ πάντες ἀπέθαροι· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθαρε, ἵνα ημῖς μηκέτι ἔαντοις ζῶμεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ημῶν ἀποθαράται καὶ ἀραστάται ἐκ τεκτών, τῷ Κυρίῳ ημῶν Ἰησοῦ Χριστῷ· καὶ πάλιν. Τὸ δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἥλαττωμέρος (88) βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θαύματος δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμέρος, ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πατέρος γεύσηται θαράτον. Εἰτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μή ἄλλον δεῖν ἢ αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπῆσαι σημανεῖ λέγων· Ἐπερπέ γάρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, κοιλιὸν υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειώσαν. Τοῦτο δὲ σημανεῖ λέγων, ὃς οὐκ ἄλλου ἢν ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἀνενεγκεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ (89) κατὰ τὴν ἀρχὴν πεποιηκτὸς αὐτούς. Οτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν ἡμίων σωμάτων θυσίαν σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος ἔλαβεν ἐκτῷ, καὶ τοῦτο σημαίνουσι λέγοντες· Ἐπεὶ οὐρ τὰ παιδία κεκοινώηκεν αἷματος καὶ συρκίς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θαύματος καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θαράτου, τούτους τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, δοσοὶ φόδω θαράτου διὰ πατέρος τοῦ ἔγραφος ἡσταν δουλείας. Τῇ γάρ τοι ίδιον σώματος θυσίᾳ, καὶ τέλος ἐπέθηκε τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν, μαζί τῆς ἀναστάσεως δεδωκός. Ἐπειδὴ γάρ ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἢ τοῦ θαύματος καταλύσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀγδρός· Ἐπειδὴ γάρ δι' ἀνθρώπου θαράτος, καὶ δι' ἀνθρώπου δράστασις τεκτών. Πατέρερ γάρ ἐν τῷ Ἄδαμ πάρτες ἀποθήτουσιν, οὐτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάρτες ζωοκοινήσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, οὐκέτι γάρ νῦν ὡς καταχρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ' ὡς ἐγειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινὴν πάντων ἀνάστασιν, ἢν καιροὶ ίδοις δεῖξει διὰ τούτην ἐργασάμενος καὶ χαρισάμενος Θεός. Αἰτία μὲν δὴ πρώτη (90) τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος αὕτη. Γνοίη δὲ ἀν τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως γεγενῆσθαι καὶ ἐκ τούτων.

11. Ο Θεὸς δ πάντων ἔχων τὸ κράτος, διε τὸν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ίδιου Λόγου ἐποιεῖ, κατιδῶν πάλιν τὴν ἀσθενείαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς οὐχ ἰκανή εἴη ἐξυπῆς γνῶναι τὸν Δημιούργον, οὐδὲ διῶς ἔννοιαν λαβεῖν Θεοῦ, τῷ τὸν μὲν εἶναι (91) ἀγέντον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ τὸν

" II Cor. v, 14, 15. " Hebr. ii, 9. " ibid. 10.

(87) Gobler. et Felckm. 1 anon., oīc. Paulo post ei posī διτι, omittunt editi, habent vero mss."

(88) Ἡλαττωμέρον abest a Gobler. et Felckm. 3 anon. Iudeum post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.

(89) Kαὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(90) Πρώτη abest a Gobl. et Felck. 1 an. Iudeum

A instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris discipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis illorum scripta legerit, ubi aiunt: *Charitas enim Christi urget nos, aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius nobis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e mortuis resurrexit, Domino nostro Jesu Christo*³⁴. Et rursus: *Eum autem, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jēsum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*³⁵. Postea idem rationem assertur eur non oportuerit alium, quam Deum Verbum, hominem fieri: *Decebat enim eum, inquit, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare*³⁶. Quibus quidem verbis significat non alterius suisse homines ab exorta corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Verbum sibi corpus accepit, ut victimā pro similibus corporibus fieret, idem quoque hoc modo declarant: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter 45 participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*³⁷. Siquidem proprium corpus immolando, legi adversum nos latæ flim imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum hominibus factum, mortis solutio et vitæ resurrectione facta est, ut vir Christo plenus ait: *Quoniam enim per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Nam, sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*³⁸, et cætera quæ sequuntur. Non enim jam ut dannandi moriuntur: sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium resurrectionem exspectamus, quam nimirum propriis temporibus ejus auctor et largitor Deus exhibiturus est. Iaue hæc prima est causa, cur Salvator homo factus est. Præterea eum convenienter admodum ad nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

11. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec deo cogitare possit, quod ille quidem non factus, hæc autem ex nihilo sit facta: ille corporis expers " ibid. 14, 15. " I Cor. xv, 21, 22.

ante αὕτη addunt, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Seg. addit tantum τοῦ Σωτῆρος, ut et legit Omnipotens. Alii cum editis has voces omittunt.

(91) Gobler. et Felckm. 1 an., τὸ μὲν εἶναι Iudeum et Anglie., ἀγένητον. Alii vero cum editis, ἀγένητον, minus bene.

uit, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam ; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra exsisterent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum opificem ignorarent ? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent ? Certe nulla in re differentia a bruis animalibus, si nihil praeter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis noluisse cognosci ? Quapropter, cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et aī suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratia ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insanis rursus homines hauc etiam sibi impertiitam gratiam parvpendentes, ita sese a Deo averterunt et animum inquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulerent, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, ut supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari et deos appellare, atque illorum parere cupiditat ac libidini non dubitaverint. Namque illis, quemadmodum diximus, et belluas et homines, ut eos colerent, immolabant, seque in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis **46** astringebant. Hinc ergo artes magice apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cœlestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occulaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui

(92) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii cum editione Commel. pto omissunt. Mox ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. habent δλως, ut et legit Omnibonus : alii cum editis, δλην.

(93) Tō hic habent Seg., Basil., Gob. et Felck. 1 an. Alii cum ed. omissunt.

(94) Seguer., ούδε. Anglic. paulo post, γνώσασκον.

(95) Gobl. et Felck. 1 anon. et Seg. habent μνγ-

Α μὲν ἀσώματον εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους κάτω που (92) σώματι πεπλάσθαι, καὶ δλως πολλὴν είναι τὴν τῶν γενητῶν ἔλλειψιν πρὸς τὴν τοῦ πεποιηκότος κατάληψιν καὶ γνῶσιν. ἐλεήσας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, δτε δὴ ἀγαθὸς ὁν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνόητον ἔχωσι καὶ τὸ (93) εἰνατ. Ποία γάρ δημοσίες τοῖς πεποιημένοις μὴ γνώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν; "Ἡ πᾶς ἀν εἰν λογικοὶ μὴ γνώσκοντες τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν φῷ καὶ γεγόνασιν; Οὐδέποτε (94) γάρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἔμελλον, εἰ πλέον οὐδὲν τῶν περιγελων ἐπεγίνασκον. Τί δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίει τούτους, ἀφ' ὧν οὐκ ηθέλησε γνώσκεσθαι; "Οθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὁν, τῆς Ιδίας εἰκόνος αὐτοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ τούτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' δομοίσιν. Ἱνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, δυνηθῶσιν ἐνοιαν δι' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν, καὶ γνώσκοντες τὸν ποιητὴν ζῶσι τὸν εἰδαίμονα καὶ μακάριοντας βίον. Ἀλλ' ἀνθρώποις πάλιν παράφρονες, κατοιγωρήσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράψαν τὸν Θεόν, καὶ τοσοῦτον ἀθλῶσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιλαθέσθαι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἐπερ ἀνθ' ἐτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. Εἴδωλά τε γάρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνευπόσαντο, καὶ τὰ οὐκ ἄντα τοῦ δυντος Θεοῦ προετίμησαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τό γε χειρίστον, δτε καὶ εἰς ξύλα, καὶ εἰς λίθους. καὶ εἰς πᾶσαν ὄλην καὶ ἀνθρώπους τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν μετετίθουν, καὶ πλείονα τούτων ποιοῦντες, ὅσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται. Τοσοῦτον δὲ τζέδουν, δτε καὶ δαιμονας ἐθρήσκευον λοιπὸν καὶ Θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. Θυσίας τε γάρ ζών αλόγων καὶ ἀνθρώπων σφαγάς, ὅσπερ εἴρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθῆκον ἐπετέλουν, πλείον ἑαυτοὺς τοῖς ἔκεινων οἰστρήμασι καταδεσμεύοντες. Διὰ τούτο γοῦν καὶ μαγεῖαι παρ' αὐτοῖς ἀδιάσκοντο, καὶ μαντεῖα (95) κατὰ τόπον τοὺς ἀνθρώπους ἐπλάνα, καὶ πάντες τὰ γένεσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἴτια τοῖς δυστοις καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθουν, μηδὲν πλέον τῶν φαινομένων λογιζόμενοι. Καὶ δλως πάντα ἥν ἀσεβεῖας καὶ παρανομίας μεστά, καὶ μόνος (96) ὁ Θεὸς οὐδὲ δ τούτου Λόγος ἐπεγίνασκετο, καίτοι οὐκ ἀφανῇ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἀπλήν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δεδωκὼς, ἀλλὰ καὶ ποιεῖλως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐφαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γάρ ἥν τι κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεόν Λόγον (97), καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ δ Θεός τὴν ἀσθέτειαν τῶν ἀνθρώ-

τελα. Alii cum editione Commel., μαντεῖα, atque ita legerunt interpretes.

(96) Editio Commel., οὐ μόνος.

(97) Gobler. et Felckm. 1 anon., Θεοῦ Λόγον κα-
bent : alii cum editione Commel., Θεόν Λόγον, atque ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldulense
sis.

πῶν, προενόησατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἵνα, ἐὰν διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν Δημιουργὸν μή ἀγνοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χείρονα κατ' ὅλιγον ἐπικαταβαῖνει, προενόησατο πᾶλιν ὁ Θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδενείας νόμου (98) καὶ προφήτας τοὺς αὐτοὺς γνωρίμους ἀποστολαῖς, ἵνα, ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀχνήσωσιν ἀναβλέψαι καὶ γνῶναι τὸν ποιητὴν, ἔχωσιν ἐκ τῶν ἄγριῶν τὴν διδασκαλίαν. Ἀνθρώποι γάρ παρὰ ἀνθρώπων ἐγγυτέρω δύνανται μαθεῖν περὶ τῶν χρειτόνων. Ἐξὸν οὖν ἡν, ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ (99) κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἀρμονίαν, γνῶναι τὸν τάυτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν τῇ ἑαυτοῦ εἰς πάντα προνοιᾳ γνωρίζοντα πᾶσι τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ διὰ κινοῦντα (1), οὐαὶ δι’ αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν Θεόν. Ἡ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἡν ὀχνηρὸν, καὶ τοῖς ἀγίοις δυνατὸν ἡν αὐτοὺς συντυγχάνειν, καὶ δι’ αὐτῶν μαθεῖν τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν Θεόν, τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· καὶ διὰ τῶν εἰδώλων ἡ θρησκεία ἀθεότης ἔστι καὶ πάσης ἀσεβείας μεστή. Ἐξὸν δὲ ἡν αὐτοὺς, καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης περινομίας, καὶ τὸν κατ’ ἀρετὴν ζῆσαι βίον. Οὐδὲ γάρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἡν, οὐδὲ δι’ αὐτοὺς μόνους οἱ προφῆται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδιώκοντο· πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἡσαν διδασκάλιον ἕρον τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ φυχῆν πολιτείας. Τοσαύτης οὖν οὐσῆς τῆς τοῦ Θεοῦ· ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, δόμως οἱ ἀνθρώποι, νικώμενοι ταῖς παρευτίκαια ἡδοναῖς, καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ’ ἑαυτοὺς πλείσιοι κακοῖς καὶ ἀμαρτήμασιν ἐνεφόρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικούς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι.

13. Οὔτω τοινυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιαζούσης τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσης τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνῶσιν, τί τὸν Θεόν ἔδει ποιεῖν; Σωπήσαι τὸ τηλεκοῦτον καὶ ἀφείνα τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων πλανδοθεῖς, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν Θεόν; Καὶ (2) τίς ἡ χρεία τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ’ εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἀνθρώπον; Ἐδει γάρ αὐτὸν ἀπλῶς ὡς ἀλογὸν γενέσθαι, ἢ γενέμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλδηῶν ζωὴν μή (3) βιοῦν. Τίς δὲ ὀλώς ἡν χρεία ἐνοίκαιας αὐτὸν λαβεῖν περὶ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γάρ οὐδὲ τὸν δῖξις ἔστι λαβεῖν, ἔδει μηδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. Τί δὲ καὶ δρελος τῷ πεποιηκότι Θεῷ, η ποια δόξα αὐτῷ ἀν εἰη, εἰ αἱ ὑπ’ αὐτοῦ γενόμενοι

(98) Sic Basil. et Seguer. ut et legisse videntur interpres, qui hic legem habent: alii cum editis νόμοις.

(99) Seguer. hic habet conjunctionem καὶ, quam et interpres exprimunt: alii autem cum editis omittunt.

(1) Seguer., κινοῦνται, quod et legisse videtur omnib. qui hic vertit, ποιεντις. Ibid. τὰ deest in Gob. et Felck. 1 an.

(2) Seguer., Basil. et Anglic. καὶ hic habent, quam partculam item exprimunt omnibus et

A hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentia providit, ut nemipē si Deum per seipsum cognoscere negligerent, possent ex nature operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et prophetias iisdem notis misit, ut si in cœlum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius et præstantius est, ex hominibus propriis possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad cœli immensitatem erectis, et creatarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus ducem et moderatorem, Patris Verbiū intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco B omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscent. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judæos solos lex data fuit, aut prophetæ missi sunt: ad Judæos quidem mittebantur, et a Judæis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas, attamen homines, præsentibus voluptatibus dæmonumque præstigiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsum in plura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

C 13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, et dæmonica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a dæmonibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid prosuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum suis? Vel enim ille rationis expers, ut brute animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus prosuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omitunt.

D (3) Mή abest a Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis habent, atque ita legit omnibus. Ambrosius autem Camald. et Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non exprimunt, sed hoc sensu locum istum reddunt: Præstare enim videbatur irrationalē fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam. Ita Ambros. Similia habet Nannius.

47 quos creavit, eum non colerent, sed alios sui effectores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, Imperator, tametsi humo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitutem venire, neque ad alios defiscere sinit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. Annon ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miserebitur, ne a se aberrent, et rebus quæ nullæ sunt servant, cum præsertim hujusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut Imago Patris, hominem ad imaginem factum resuscitere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleri, et homines ad imaginem facti resuci possent. Nemo igitur alias ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

44. Nam, quemadmodum si qua aliquujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cuius illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restituiri; ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur: ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum resiceret, et tanquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, ut ipse in Evangelii ait: *Veni ut quod perierat invenirem et salvum facherem*¹⁰. Unde etiam ad Iudeos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*¹¹. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et resuscitur, denotabat. Itaque idolatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione

¹⁰ Luc. xix, 10. ¹¹ Joan. iii, 5.

(4) Attilio abest a Gobler. et Felckm. 4 anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(5) Ad hunc locum, in Basil. cod. hæc nota legitur: Σῆμανον, ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν εἰκόνες Θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor, nam hic tantum docet S. Athanasius angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.

(6) Illic locus refertur ab Adriano papa epist. ad

Α ἀνθρώποις οὐ προσχυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέρους εἶναι τὸν πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; Εὔροσκεται γάρ δὲ Θεὸς ἐτέροις καὶ οὐχ ἔσωτῷ τούτους δημιουργῆσας. Εἴτα βασιλεὺς μὲν, ἀνθρωπος ὁν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθεῖσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδότους ἐτέρους δουλεύειν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, πολλάκις δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεῖα γένηται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δισταπλόν, μόνον ἵνα μὴ ἐτέροις δουλεύωσι, καὶ ἀργὸν αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. Οὐ πολλῷ πλέον δὲ Θεὸς τῶν ἔσωτοῦ κτισμάτων φείσεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὖσι δουλεύειν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς αἰτίᾳ (4) καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὸ ἀπᾶς κοινωνίαντα σῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνος ἀπολέσθαι. Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν Θεόν; "Η τι ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' η τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεώσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γίνωνται δυνηθῶσιν οἱ ἀνθρώποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἀν ἐγέρονται, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνος παραγενομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γάρ οὐκ ἥν δυνατόν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων (5). οὐδὲ γάρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσὶν εἰκόνες. "Οὐδὲν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἔσωτοῦ παρεγένετο. ἵνα δέ τοι τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρώπον ἀνακαίσθηται δυνηθῇ. "Ἀλλῶς δὲ πάλιν οὐκ ἀν ἐγέρονται. εἰ μὴ δὲ θάνατος ἥν καὶ ἡ φθορὰ ἀξιφανισθεῖσα· οὗτον εἰκότως ἔλαβε σῶμα θυητὸν, ἵνα καὶ δὲ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἀξιφανισθῇναι δυνηθῇ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαίσθωσιν ἀνθρώποι. Οὐκοῦν ἐτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρείαν οὐκ ἥν εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Πατρός.

14. (6) Ότις γάρ τῆς γραφείσης ἐν ξύλῳ μορφῆς παραφανισθεῖσης ἐκ τῶν ἔξωθεν φύπων, πάλιν χρεῖα τούτον (7) παραγενέσθαι, οὐ καὶ Εστιν ἡ μορφὴ, ἵνα ἀνακαίσθηται τῇ εἰκόνῃ διαφορὰ διαφορά, διὰ τὴν ἐκείνου γραφήν ἡ αὐτή καὶ ὅλη ἐν τῇ καὶ γέραπται, οὐκ ἐκδάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυπούτα. Κατὰ τούτο καὶ δὲ πανάγιος τοῦ Πατρὸς Ιδος, εἰκὼν ὃν τοῦ Πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς ήμετρους (8) τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἀνθρώπον ἀνακαίσθῃσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὑρῇ διὰ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως, ἢ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· "Ἄλιθος τὸ ἀπολόμενον εὑρεῖ καὶ σῶσαι. "Οθεν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (9) Ελεγεν· Ἐάρ μη τις ἀναγεννηθῇ· οὐ τὴν ἐκ τυναῖκων γένησιν σημαίνων, ὡσπερ ὑπενόους ἐκείνους, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννώμενην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχήν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα δηλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθέοτης κατεῖχε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ Θεοῦ γῆς

Constantium et Ireneū, synod. vii eccl. act. 2; sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcam versa fuerint.

(7) Basil., τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. τὴν εἰκόνα addunt, editi omitunt.

(8) Sic Seguer. Editi, ἡμετέρων.

(9) Gobler., Felckm. 4 anon. et Segner., Iōlou. Interpretes Iouδαίους legerunt. Gobler. et Felckm. 1 anon. ibid., γενηθῇ.

ἰκέρυπτο· τίνος ἡν διδάξαι τὴν οἰκουμένην περὶ Πατρὸς (10); Ἀνθρώπου φαίη τις δὲ; ἘΑλλ' οὐχ ἡν ἀνθρώπων ἐνὸν τὴν ὑφῆλιον πᾶσαν ὑπελθεῖν, οὔτε τῇ φύσει τοσοῦτον ἰσχυόντων δραμεῖν, οὔτε ἀξιοπίστων περὶ τούτου δυναμένων γενέσθαι, οὔτε πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἴσχαν δι' ἑαυτῶν ἀντιστῆναι. Πάντων γάρ κατὰ ψυχὴν πληγέντων καὶ ταραχθέντων παρὰ τῆς δικαιοικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ματαιότητος, πῶς οἶδι τε ἡν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπείσαι, ὅπου γε οὐδὲ δρᾶν αὐτοὺς δύνανται; δὲ μὴ ὁρᾶτε τις, πῶς δύναται μεταπαιδεῦσαι; ἘΑλλ' Ιωάς ἀν τις εἴποι τὴν κτίσιν ἀρκεῖσθαι. ἘΑλλ' εἰ τῇ κτίσις ἤρχει, οὐχ ἀν ἐγεγόνει τὰ τηλικαῦτα κακά. Ἡν γάρ καὶ ἡ κτίσις· καὶ οὐδὲν ἥττον οἱ ἀνθρώποι ἐν τῇ αὐτῇ περὶ Θεοῦ πλάνῃ ἔκυλίσοντο. Τίνος οὖν ἡν πάλιν χρέα ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν δρῶντος, τοῦ καὶ τὰ διὰ ἐν τῇ κτίσις κινοῦντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζοντος τὸν Πατέρα; Τοῦ γάρ διὰ τῆς Ιδίας προνοίας καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ἡν καὶ τὴν αὐτὴν διδάσκαλίαν ἀνανεώσαι. Πῶς οὖν ἀν ἐγεγόνει τοῦτο; Ιωάς ἀν τις εἴποι, ὅτι ἔξδον ἡν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ τῶν ἑταίρων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. ἘΑλλ' οὐχ ἡν ἀσφαλές εἴτε τοῦτο. Οὐχὶ γε παρείδον γάρ τοῦτο πρότερον οἱ ἀνθρώποι, καὶ οὐκ ἔτι μὲν δινοι, κάτω δὲ τοὺς ὄφθαλμοὺς ἔσχηκασιν. "Οὐθεν εἰκότως, ἀνθρώπους θέλων ὡφελῆσαι, ὡς ἀνθρώποις ἐπιδημεῖ, λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα δύμοιος ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν κάτω λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν γνῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ διὰ προνοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ καλὸν ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔργων γνώσωνται τὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

gero noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Patrem agnoscerent.

10. Ήας γάρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζόνων ὥρελθηναι, πάντων διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγκαταδίκιων αὐτοὺς παίδευει, οὐτως καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καθὼς καὶ διὰ Παῦλός φησιν· Ἐπειδὴ γάρ ἐτῇ σοψίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγρω δικόσμοις διὰ τῆς σφίλας τὸν Θεόν, εὐδόκησε διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γάρ οἱ ἀνθρώποι, ἀποτραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεόν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω τῶν ὄφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν Θεόν ἀνεζήτουν, ἀνθρώπους θητούς καὶ διάμυνας ἑαυτοῖς θεούς ἀνατυπούμενοι· τούτου ἔνεκα δι φλανθρωπος καὶ κοινὸς πάντων Σωτὴρ, δι τοῦ Θεοῦ Λόγου λαριδάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρέψεται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πάντων προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικοῖς νοοῦντες εἰλαι τὸν Θεόν, ἀφ' ὧν δι Κύριος ἔργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα λογίσωνται. Ἀνθρώποι δὲ δύτες

^a 1 Cor. 1, 21.

(10) Περὶ Πατρὸς deest in Anglic. et Basil.

A ubique latente, cuius, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominisne? Verum non humanae potentiae erat universum terrarum orbem peragrade, nec tantum spatii percurrende hominum natura serebat: nec vero illi ea auctoritate suisserent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique dæmonum fallaciis et præstigiis per seipso resistere valebant. Omniaque enim animis dæmonica fraude ac idolorum vanitate circumventis et conturbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam et hominum mentem cogerent sententiam mulare, cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo ex sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profectio mala evenissent. Existebant siquidem res creatæ: at homines nihilominus **48** in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alias opus fuit, quam Dei Verbi quod animam et mentem intuetur, omniaque in natura moveat, et per illa Patrem notum facit? Ejus enim certe erat, qui propria providentia et rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eamdem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatæ naturæ operibus Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat: id ipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos: unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, siquaque simile corpus accepit et ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio et providentia in res universas intelligenter Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum.

C 15. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos, quos difficiliora præcepta adjuvare nequeunt, facilitioribus erudire non gravatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut et Paulus docet: *Nam, inquit, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*^a. Quia enim homines, Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressoisque in terram oculis, in natura et rebus quæ sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines neconon dæmones sibi deos efflingebant: idcirco humanissimus et communis omnium Servator, Dei Verbum sibi corpus accepit, et tanquam homo inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his, quæ Dominus, corporis ministeriu, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem per eundem ipsum. Intelligerent. Hinc illi, qui et homines erant et humana omnia cogitabant, quo-

conque converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritate in unique edoceri cernebant. Sive enim certain naturam admirarentur, eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant; sive illorum menti digni viderentur homines quos deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellent cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum cum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quae a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, soluni illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitionis mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroas, et quos poetæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacunque ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et verum sui Patrem doceret, ut ipse ait: *Veni salvum facere et invenire quod perierat*⁴¹.

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret **49** homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tantum hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Id ipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In charitate radicali et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas et profundum: scire etiam supereminentem scientia charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*⁴². Cum enim Verbum ubique sese explicaverit sursum et deorsum, in profundum et in latum: sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto Dei cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occulasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, et signa edidit, quæ illum non hominem sed Deum

⁴¹ Luc. xix, 40. ⁴² Ephes. iii, 17-19.

(41) Seguerianus, γεγέννηται.

(42) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, et exprimitur interpres; alii cum editis omittunt.

(43) Seguerianus, ἀνθρωπον. Alii cum editis, ἀνθρωπος, ut et interpres legerunt.

A καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἵς ἐδύ ἐπέβαλον τὰς ἑαυτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαμβανομένους ἑαυτοὺς ἔωρων, καὶ πανταχόθεν διδασκομένους τὴν ἀληθείαν. Εἴτε γάρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπτόντο, ἀλλ' ἔωρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν Κύριον· εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα, ὥστε τούτους θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σωτῆρος, συγχρινόντων τε ἐκείνων, ἐφαντετο ἐν ἀνθρώποις μόνος ὁ Σωτὴρ Θεοῦ Υἱός, οὐκ δυντων περὶ ἐκείνους τοιούτων ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἤσαν προληφθέντες, ἀλλὰ δρῶντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐγίνωσκον μόνον εἶναι τούτον τὸν θεοῦ Λόγον, καὶ οὐκ εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. Εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἤδη τούτων ἦν ὁ νοῦς κατασχεθεῖς, ὥστε θρησκεύειν ἡρωας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεούς· ἀλλ' ὀρῶντες τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὡμολόγουν ἐκείνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν Κύριον ἀληθινὸν τὸν Πατρὸς Λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου χυριεύοντα. Διὰ τοῦτο καὶ γεγένηται (41), καὶ ἀνθρωπος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἀμβλύνας καὶ ἐπιστικάσας τὰ τῶν πάντοτε γενομένων ἀνθρώπων διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα διπού δ' ἀνώσι προληφθέντες οἱ ἀνθρωποι, ἐκείνων αὐτοὺς ἀναγάγῃ, καὶ διδάξῃ τὸν ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτός φησιν· Ἡλθορ σῶσαι καὶ σύρειν τὸ ἀπολιλάσσειν.

C 16. Ἀπαξ γάρ εἰς αἰσθητὰ πεσούσης τῆς διανοίας τῶν ἀνθρώπων (42), ὑπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος φανῆναι ὁ Λόγος, ἵνα μετενέγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀνθρωπος, τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς ἑαυτὸν ἀποκλινῇ, καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς ἀνθρωπον (43) αὐτὸν δρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πεισθῆ μή εἶναι: ἐκαὶ τὸν ἀνθρωπον μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸν καὶ θεοῦ ἀληθινοῦ Λόγον καὶ σοφίαν. Τοῦτο δὲ (44) καὶ ὁ Παῦλος βουλήμενος σημᾶναι φησιν· Ἐν ἀγάπῃ ἐρχόμενοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀρίστοις, τι τὸ πλάτος, καὶ μῆκος, καὶ ὑψος, καὶ βάθος, γρῶμα τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσως ἀγράπητον Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ· πανταχού γάρ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος. καὶ ἄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλάτος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, εἰς βάθος (45) δὲ εἰς τὸν ἔδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περὶ θεοῦ γνώσεως πεπλήρωται. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ παρατὰ παραγενόμενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπετέλει, παραδίδοντος τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνιστῶν αὐτὸν, ἀφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου ποιῶν· ἀλλὰ καὶ (46) ἐμφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦτα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδοὺς, καὶ μηχεῖται ἀνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν Λόγον αὐτὸν ἐγνώριζον. Ἀμφοτερά γάρ ἐφιλανθρωπεύετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπῆ-

(44) Seguer. δέ hic addit, alii vero cum editis omittunt.

(45) In Gobleriano et Felckmanni 4 anonymo, deest præpositio εἰς ante βάθος ei πλάτος.

(46) Editi xxi omittunt.

σεως, δτι και τὸν θάνατον εξ ἡμῶν ἤφαντε, καὶ δικαιοῦσε, καὶ δικαιοῦσεν τὴν ἡμᾶς· καὶ δτι, ἀφανῆς ὁν καὶ ἀράτος, διὰ τὸν ἐργων ἐνέφανε, καὶ ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γάρ δη περιεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν· οὐδὲ τεκίνο μὲν ἐκίνει, τὰ δύο (17) δὲ τῆς τούτου ἐνεργειας καὶ προνοιας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξίτατον, λόγος ὁν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπό τινος, συνείχεται τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός· καὶ ὥσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὁν, ἐκτὸς μὲν ἔστι τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν πάσι δέ ἔστι ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πᾶσι τῇ ἑαυτοῦ πρόνοιᾳ ἐφαπλῶν, καὶ ἔκαστον καὶ πάντα δύο (18) ζωοποιῶν, περιέχων τὰ δύο καὶ μή περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δύος (19) ὁν κατὰ πάντα· οὐτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὁν, καὶ αὐτὸς αὐτὸς ζωοποιῶν, εἰκότως ἐζωοποιεῖ καὶ τὰ δύο· καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐγίνετο, καὶ ἔξι τῶν δύων ἦν· καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος δὲ διὰ τῶν ἐργῶν γνωριζόμενος, οὐκ ἀφανῆς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν δύων ἐνεργειας. Τυχῆς μὲν οὖν ἐργὸν ἔστι θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἔξι τοῦ ἴδιου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μήτη καὶ ἔξιθεν τοῦ ἴδιου σώματος ἐνεργεῖν, η τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρωπος διανούμενος τὰ μακρὰν, ήδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἴδιας οἰκίας καθέζοιτο τις καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ήδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέψει· ἀλλ' ὅρᾳ μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγονότα, οὐ μήτη ὥστε ἐργάζεσθαι· αὐτὰ δυνατὸς τυγχάνει. Οὐ δη τοιούτος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οὐ γάρ συνεδέετο τῷ σώματι ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο, ὥστε καὶ ἐν τοῦτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐπύγχανε, καὶ ἔξι τῶν δυτῶν ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀνεπαύετο. Καὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἦν, δτι καὶ ὡς ἀνθρωπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς λόγος τὰ πάντα ἐξωγόνεται, καὶ ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνῆν. "Οὐεν οὐδὲ τῆς Παρθένου τικτούσης ἐπεσχεν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὁν ἐμολύνετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἡγίαζεν. Οὐδὲ γάρ ἐν τοῖς πᾶσιν ὁν, τῶν πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπὸ αὐτοῦ ζωογονεῖται, καὶ τρέφεται. Εἰ γάρ καὶ Υἱὸς ὁ Ζεὺς αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἥμῶν ὄρομενος, περιπλῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ δυπλίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σώμάτων ἀπόθμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῷ πλέον ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ λόγος, διὰ τὸν Υἱὸν ποιητὴς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωριζόμενος οὐκ ἐρρυπαίνετο· ἀλλὰ μᾶλλον διφθαρτος ὁν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐζωοποιεῖ καὶ ἐκαθάριζεν, ἐν ἀμαρτιας γάρ, φησιν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὔσειη δελος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

" 1 Petr. ii. 22.

(17) Gohler. et Felicm. f. anono., δλλα.

(18) Όμοις abest ab Anglic.

A Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit: et ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palam ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficiencia et providentia vacuae manerent: sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo contineatur, sed in solo suo Patre totus per omnia exsistit: sic etiam in humano corpore exsistens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat: cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua praesentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert: neque qui domi sedens cœlestia animo considerat, solem idcirco movet, aut cœlum volvit: sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem per quam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse patiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, 50 omnium sit particeps, sed potius omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol, quem ille fecit et nos contuemur, dum in cœlo volvitur, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat: multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et dominus, cum se in corpore cognoscendum præbebat, inde non inquinabatur: sed potius ipse corruptionis expertis, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ^{et}.

(19) Sic S. g. et ali. mss. præter Basii. qui δλως habet. Edili, δλον.

18. Cum igitur illum manducasse, bibisse et A natum esse docent qui hæc tractant theologi, observa quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis: ipse vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascens et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine decebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat: *Si non facio opera Patris mei, non credite mihi: sin autem facio, et si mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre*²⁰. Ut enim, quatenus invisibilis est, ex naturæ effectibus cognoscitur: ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat eum, qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque sugare, non humanum sane sed divinum opus est. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituerebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis: denique omnes morbos et ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitat ei subdi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin Ille originis hominum sit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virginе sibi ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virginе sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo appareat, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutat atque in vinum conversam considerans, non credit hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit,

²⁰ Joan. x, 37.

(20) Sic Gobler., Felckm. I anonym. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(21) Gobler. et Felckm. I anon., τῶν ἀνθρώπων. Paulo post Basil. Anglic. et editio Communi. λέπρους habent, ubi alii λεπρούς.

18. Όταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τινεῖ- μενον αὐτὸν λέγωσιν οἱ περὶ τούτου θεολόγοι, γί- κνωστε δὲ τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐπίκτητο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνών τῷ σώματι: Θεὸς Λόγος τὰ πάντα διαχοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐχ ἀνθρωπὸν ἔστιν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον ἐγνώριζεν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίοντα καὶ τικτόμενον καὶ πά- σχον, οὐχ ἐτέρου τινὸς, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἦν· καὶ διε- ἀνθρώπου γενομένου, ἐπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀν- θρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθεῖς καὶ μὴ φαντασί- σῶμα ἔχων φαίνηται. Ἀλλ᾽ ὥστερ ἐκ τούτων ἐγι- νώσκετο σωματικῶς παρών, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίει διὰ τοῦ σώματος, γίδην θεοῦ ἔστιν ἐγνώριζεν. Οὐθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἑδρα λέ- γων· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, καὶ ἐμοὶ μὴ πι- στεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· Ιτα γνῶτε καὶ γνώσκητε, δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, καὶ τὸ ἔργον Πατρός· Ής γάρ, ἀδρατος ὧν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γνώσκεται, οὕτως ἀνθρωπὸς γενόμενος καὶ ἐν σώματι μὴ δρύμενος (20), ἐκ τῶν ἔργων ἀν- γνωσθεῖη, δὲ οὐκ ἀνθρωπὸς, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις καὶ Λόγος ἔστιν ὃ ταῦτα ἐργάζεται· τὸ γάρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κάκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀν- θρώπινον, ἀλλὰ θεῖον ἔστι τὸ ἔργον. Η τέ, ίδων αὐτὸν τὰς νόσους λύμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ ἀν- θρώπινον (21) γένος, ἐτι ἀνθρωπὸν καὶ οὐ Θεὸν ἡγεῖ- το; Λεπροὺς γάρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖ, ἐποίει, χωφῶν τὴν ἀκοὴν ἤνοιγε, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ἐποίει, καὶ πάσας ἀπλῶς νόσους καὶ μαλακίας (22) πάσας ἀπῆλαυνεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ὧν ἡν- αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. Τις γάρ, ίδων αὐτὸν ἀποδίδοντα τὸ λεῖπον, οὓς ἡ γένεσις ἐν- ἐλειψε, καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ τοὺς διφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἀνενόγη τὴν ἀνθρώπων ὑποκε- μένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταῦτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητὴν; Ο γάρ τὸ μὴ δὲ τὴν γενετῆς ἐσχεν διανθρωπὸς ἀποδίδοντας, δῆλος ἀν εἰ τὴν πάντας, δὲ τοῦ Κύριος οὐτός ἔστι καὶ τῆς γενεσεως τῶν ἀνθρώ- πων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατερχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει ἔστιν τὸ σῶμα, ἵνα μὴ (23) μιχρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γάρισμα πᾶσι παράσχῃ· δὲ τὸ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἔστι καὶ τῶν ἀλλων ποιητής. Τις γάρ, ίδων χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ παρθένου μόνης προερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαινόμενον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων σωμά- των ποιητὴν καὶ Κύριον; Τις δὲ, ίδων καὶ τὴν ὑδά- των ἀλλασσόμενην οὔσιαν, καὶ εἰς οίνον μεταβαλοῦ- σαν, οὐκ ἐγνοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα Κύριον εἶναι καὶ κτίσην τῆς τῶν ὅλων ὑδάτων οὔσιας; Διὰ τοῦτο γάρ ὡς δεσπότης ἐπέδαινε καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ περιεπά-*

(22) Seguer., πᾶσαν μαλακίαν. Gobler. et Felck. I anon. πάσας ομιττοῦν. Paulo post καὶ sequens deest in Gobleriano et Felckmanni I anonymo.

(23) Sic Gobler. Felckm. I anon. et Seguer. Alli autem cum editis μὴ ομιττοῦν, nec legit Omnibonus; at Ambrosius Camaldul. et Nannius legerunt.

τει ὡς ἐπὶ γῆς, γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα δεσποτείας τοῦ ἀνθροΐου τοῖς ὄφραις παρέχων. Τρέψων δὲ καὶ ἔξ ὀλίγων τοσούτον πληθυσ, καὶ ἔξ ἀπόρων εὐπορῶν αὐτὸς, ὥστε ἀπὸ πέντε δρων πεντακισχιλίους κορεσθῆναι, καὶ δῆλο τοσούτο καταλεῖψαι, οὐδὲν ἔτερον ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ τῆς ὅλων (24) προνοίας Κύριον ἔγνω-
ριζεν.

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιειν τῷ Σωτῆρι καλῶς ἔχειν ἔδοκει· ἵνα, ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἡγνότσαν οἱ ἀνθρώποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, κανὸν ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναβλέψωσι, καὶ ἐννοιαν λάβωσι δι’ αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προεῖπον, ἀναλογιζόμενοι. Τίς γάρ, ίδων αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἔξουσίαν, ἢ τίς, ίδων τοὺς δαίμονας ὁμολογοῦντας εἶναι τούτων αὐτὸν Κύριον, ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν ἀμφιδολον ἔξει, εἰ οὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; Οὐδὲ γάρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σωπήσας πεποίηκεν, ἀλλὰ τὸ γε θαυμαστὸν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θαυμάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολογεῖ τὸν ἐν τῷ σώματι γνωρίζομενον καὶ πασχόντα, οὐχ ἀπλῶς εἶναι δινθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ σωτῆρα πάντων. Ὄτε γάρ οὗτος ἀπεστράψῃ, καὶ ἡ γῆ ἐστείστη, καὶ τὰ δρηγέρητα, πάντες κατέπτησον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν ἐξεκνων, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φρέσῳ τὴν τοῦ Δεσπότου παρηνούσιν. Οὐτῷ μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος διὰ τῶν ἔργων ἑαυτὸν ἐνεφάνιζε τοῖς ἀνθρώποις. Ἀκόλουθον δὲ ἀνείη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγήσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (25) διποὺς γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστι τοῦτο, καὶ πάντες ἀπλῶς δινθρωποι περὶ τούτου θρυλλοῦσιν· ίνα γνῷς, δὲ τοὺς μᾶλλον οὐδὲν ἥττον γινώσκεται Θεὸς ὁ Χριστὸς· καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἵτιαν τῆς σωματικῆς ἐπιφαγεῖς αὐτοῦ, ὡς οἴδην τε ἡν, ἐκ μέρους καὶ ὡς ἡμεῖς τὴν νήθημεν νοῆσαι, προείπομεν, δὲ οὐκ ἀλλου ἢν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρτίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἔξ οὐκ ὑπαντων πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἀλλου ἢν τὸ κατ’ εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαις τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ Πατέρος· καὶ οὐκ ἀλλου ἢν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστήσαις (26), εἰ μὴ τῆς αὐτοῦ ἡμῶν οὖσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἀλλου ἢν περὶ Πατέρος διδάξαι, καὶ τὴν εἰδώλων καθαιρῆσαι θρησκείαν, εἰ μὴ τὸν τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου καὶ μόνου τοῦ Πατέρος δῆντος Υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ δρεπέλμενον παρὰ πάντων ἔδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὥφειλετο καὶ πάντας, ὡς προεῖπον, ἀποθανεῖν, δι’ ὁ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησε· τούτου ἑνεκεν

(24) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut ei legit Omnibonius. Alii mss. cum editis, Βητ, quo etiam modo legit Ambrosius Catuald.

A ut hoc factio 51 sui in res omnes dominatus indilicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquie superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiae Domini num esse.

B 19. Hæc autem omnia facere Salvatori maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erectio trophyæ (crucem intelligo), universus mundus eum illum, qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quatetur, montes disrumpentur, et omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci afflatus erat, vere Deum esse, universaque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum presentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vitæ, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimis perspicias, ex his quoque nibilominus probari Christum, Deum et Dei Filium esse.

D 20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Iesu Christi qui scilicet ipsa est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbi quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus est Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit:

(25) Gobler. et Felckm. 1, anon. καὶ omittunt.

(26) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστῆσαν.

idecirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiorum ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. **52** Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idecirco idem verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur criminis quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repeteret, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent prætermittere. Itaque corpus, quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat (nam humanum corpus erat), tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen, quia mortale erat, ut alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt: ut scilicet mors omnium in Dominico corpore impleretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset (nam immortale erat), corpus quod possit mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, nempe diaboli⁴⁶, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis surmidine per totam vitam obnoxii erant servituti.

21. Certe, postquam communis omnium Servator pro nobis mortuus est, nos, qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio): sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalibus corporis conditione tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus definivit, ut præstantiore resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sati, morte per gratiam Christi destructa, resurremus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait: *Oportet corrupti-*

⁴⁶ Heb. ii, 14.

(27) Gobler. et Felckm. 1 anon., περὶ. Paulo post Seguer. πάντας habet, ut et legisse videntur Ambros. Camaldul. et Nannius; alii vero mss. et editi habent πάντας, quod et legit Omnibonus.

(28) Hic locus citatur a Theod. dial. 3, ubi pro περὶ τῆς θεότητος legitur θεοτάτας.

(29) Λοιπὸν abest a Theodor. qui idem paulo post pro ἑαυτῷ habet αὐτῷ.

(30) Sic Seg. Basil. et Anglic. At Gobl. et Felck. 1 anon., μή. Editi μήτι. Ista autem usque ad Tὸ μὲν οὖν σῶμα, utpote quæ nihil ad propositum pertinent,

A metὰ τὰς περὶ (27) τῆς θεότητος (28) αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀποδεῖξεις, ἥδη λοιπὸν (29) καὶ ὑπὲρ πάντων τὴν θείαν ἀνέφερεν, ἀντὶ πάντων τὸν ἑαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδιδόντες, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπεύθυνους καὶ ἐλευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δεῖξη δὲ ἑαυτὸν καὶ θανάτου χρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν δλων ἀναστάσεως τὸ ίδιον σῶμα ἀφθαρτὸν ἐπιδεικνύμενος. Καὶ μή τοι (30) θαυμάσῃς εἰ πολλάκις τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγομεν. Ἐπειδὴ γάρ περὶ τῆς ἐύδοκίας τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν, διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν νοῦν διὰ πλειόνων ἐρμηνεύομεν, μή δρα τι παραλιμπάνειν δέξωμεν, καὶ ἔγκλημα γένηται ὡς ἐνδώς εἰρηκός. Καὶ γάρ βέλτιον ταῦτολογίας μέμψιν ὑποστήσαι, ή παρατείψαι τι τῶν δρειλόντων γραφῆναι. Τὸ μὲν οὖν σῶμα, ὡς καὶ αὐτὸν κοινῆν ἔχον τοῖς πᾶσι τὴν οὐσίαν (τῶν μάρτιν ἁνθρώπινον), εἰ καὶ καινοτέρω φθαμματι συνέστη ἐκ παρθένου μόνης· δῆμας θνητὸν δν, κατὰ ἀκολουθίαν τῶν δμοίων καὶ (31) ἀπέθνησκε· τῇ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸν ἐπιβάσει, οὐκέτι κατὰ τὴν ίδιαν φύσιν. ἐφθείρετο· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτὸς ἐγένετο φθορᾶς. Καὶ συνέβανεν ἀμφότερα ἐν ταύτῃ γενέσθαι παραδίξως· διτι τε διά πάντων θανάτος ἐν τῷ κυριακῷ σώματι ἐπληροῦντο, καὶ διὰ θανάτου καὶ ἡ φθορὰ διὰ τὸν συνόντα Λόγον ἐξηραντίσθη. Θανάτου γάρ ήν χρεῖα, καὶ θανάτου ὑπὲρ πάντων ἔδει γενέσθαι, ἵνα τὸ παρὰ πάντων ὄφειλόμενον γένηται. “Οὐθεν (32), ὡς προεῖπον, διά τοις, ἐπει οὐχ οἶδον τε ἡν αὐτὸν ἀποθανεῖν (ἀθάνατος γάρ ήν), Ἐλαθεν ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν, ἵνα, ὡς ίδιον ἀντὶ πάντων αὐτὸν προσενέγκῃ, καὶ ὡς αὐτὸς ὑπὲρ πάντων πάσχων διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν (33) ἐπιβάσιν, καταργήσῃ τὸν τὸ χράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάδολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, δοσοι φθορὴ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν (34) ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας.

21. Αἱμέλει τοῦ κοινοῦ πάντων Σωτῆρος ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκέτι νῦν ὕσπερ πάλαι κατὰ τὴν τοῦ νόμου ἀπειλὴν θανάτῳ ἀποθνήσκομεν οἱ ἐν Χριστῷ πιστοί (πέπαυται γάρ η τοιαύτη καταδίκη)· ἀλλὰ τῆς φθορᾶς παυομένης καὶ ἀφανιζομένης ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, λοιπὸν κατὰ τὸ τοῦ σώματος θνητὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ, δν ἐκάστω δι Θεὸς ὄριστεν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τυχεῖν δυνηθῶμεν. Δίκην γάρ των ἐν τῇ γῇ καταβαλλομένων σπερμάτων οὐκ ἀπολλύμεθα διαλυόμενοι, ἀλλ’ ὡς σπειρόμενοι ἀναστησόμεθα, καταργηθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ διὰ μακάριος Παῦλος, ἐγγυητής τῆς ἀναστάσεως πᾶσι γενόμενος, φησι· Δεῖ τὸν φθαρτὸν τοῦτο ἐρδύσασθαι ἀφ-

omittit Theodoretus, qui et pro τῷ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γάρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς πᾶσι omittit.

(31) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 anon., nec Theodoretus.

(32) Haec item a Theodoreto eodem loco citantur.

(33) Theodoretus τὸ σῶμα αἰδεῖ.

(34) Διὰ παντὸς τοῦ ζῆν habet Seguer. et exprimit Ambros. Camald. et Nannius; alii vero cum editis omittunt.

τίσιν, καὶ τὸ θηρεύον τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθαρακτάρ. Οταρ δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρτός, καὶ (35) τὸ θηρεύον τοῦτο ἐνδύσηται ἀθαραστός, ὅτε γεγίσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπό-
η ὁ θάρατος εἰς τίκος· ποὺ σου, θάρατε, τὸ ιέτρον; ποὺ σου, ἄδη, τὸ τίκος; Διὰ τὸ οὖν, ἃν
ιεὶς εἴποι, εἴπερ ἀναγκαῖον ἦν ἀντὶ πάντων αὐτὸν πα-
ραδοῦναι τὸ σῶμα θανάτῳ, οὐχ (36) ὡς ἀνθρωπος
ἰδίως ἀπέθετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μάχρι τοῦ σταυρωθῆ-
ναι παρῆλθεν; Ἐντίμιως γάρ μᾶλλον ἐπρεπεν ἀποθέ-
σθαι τὸ σῶμα, ἤπερ μεθ' ὑδρεώς τὸν τοιούτον θάνατον
ὑπομεῖναι. Θέα δὴ πάλιν εἰ μή ἡ τοιάυτη ἀντίθεσις
ἐστιν ἀνθρωπινή· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον
θεῖον ἀληθῶς καὶ ἔξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ πολ-
λά. Πρώτον μὲν, ὅτι ὁ συμβαίνων τοῖς ἀνθρώποις
θάνατος κατὰ ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν φύσεως αὐτοῖς
παραγίνεται· οὐ δυνάμενοι γάρ ἐπὶ πολὺ διαμένειν,
τῷ χρόνῳ διαλύνονται. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ νόσοι τού-
τοις συμβαίνουσι, καὶ ἔξασθενήσαντες ἀποθνήσκου-
σιν. Ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἀσθενής, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις,
καὶ Θεοῦ Λόγος ἐστι, καὶ αὐτοῦ καὶ. Εἰ μὲν οὖν ἦν ίδια
που, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἀποθέ-
μενος τὸ σῶμα ἐν κλινῇ, ἐνομίσθη ἀν καὶ αὐτὸς κατὰ
τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν τοῦτο παθῶν, καὶ μηδὲν
ἔχων πλέον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἐπειδὴ δὲ καὶ ζωὴ
ἡν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἔσει τὸν ὑπὲρ πάντων γενέ-
σθαι θάνατον· διὰ τοῦτο ὡς μὲν ζωὴ καὶ δύναμις ὡν
συνίσχειν ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα· ὡς δὲ ὀφελοντος γενέ-
σθαι τοῦ θανάτου, οὐχ ἔστιν, ἀλλὰ παρ' ἑτέρων
εἰδέμεναι τὴν πρόφασιν τοῦ τελειώσαι τὴν θυσίαν.
Ἐπειδὴ μηδὲ νοσεῖν ἔσει τὸν Κύριον, τὸν τῶν ἄλλων τὰς
νόσους θεραπεύοντα. Ἄλλ' οὐδὲ ἔξασθενήσαι ἔσει πά-
λιν τὸ σῶμα, ἐνῷ καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀσθενειάς ισχυ-
ροποίει. Διὰ τὸ οὖν καὶ τὸν θάνατον ὡσπερ καὶ τὸ νο-
σεῖν οὐκ ἐκώλυσεν; Ὅτι διὰ τοῦτο (37) ἔσχε τὸ σῶμα,
καὶ ἀπρεπὲς ἦν κωλύσαι, ἵνα μή καὶ ἡ ἀνάστασις
ἐμποδισθῇ. Προηγήσασθαι μέντοι τοῦ θανάτου νόσον
ἀπρεπὲς πάλιν ἦν, ἵνα μή ἀσθένεια τοῦ ἐν τῷ σώ-
ματι νομισθῇ. Οὐκ ἐπείνασσεν οὖν; Ναὶ ἐπείνασε διὰ
τὸ ίδιον τὸν σώματος· ἀλλ' οὐ λιμῷ διεφθάρη διὰ
τὸν φοροῦντα αὐτὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἀπέθανε
διὰ τὸ ὑπὲρ πάντων λύτρον, ἀλλ' οὐκ εἶδε διαφθοράν.
Οὐλόκληρον γάρ ἀνέστη· ἐπειδὴ μηδὲ ἄλλου τινὸς, ἀλλ'
αὐτῆς τῆς ζωῆς ἦν τὸ σῶμα.

22. Ἄλλ' ἔσει, φήσειν ἀν τις, κρυθῆναι τὴν ἐπι-
δουλήην τῶν Ἰουδαίων, ἵνα καθόλου τὸ ἔστιν τοῦ σώμα
ἀθάνατον διατυλάξῃ. Ἀκούετω δὴ ὁ τοιοῦτος, ὅτι καὶ
τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν τῷ Κυρίῳ. Ως γάρ οὐκ ἐπρεπε τῷ
τοῦ (38) Θεοῦ Λόγῳ, ζωὴ διτεῖ, τῷ σώματι ἔστιν θά-
νατον παρ' ἔστιν διόδονται, οὔτες οὐχ ἥρμοζεν οὐδὲ
τὸν παρ' ἑτέρων διόδομενον φεύγειν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον
διώκειν αὐτὸν εἰς ἀναίρεσιν. Οὐεν εἰκότες οὔτε ἔχε-

* I Cor. xv, 53-55.

(35) Basil. Goblerian. Felckm. 1 anonym. et Seg. omittunt τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρτόν, καὶ, nec legerunt Omib. et Ambros. Camald., nec item habet Vulgata versio: alii vero habent ut et Graecus Scripturæ textus. Ibidem, ποὺ σου, ἄδη, τὸ τίκος; desunt in Segueriano, Basiliensi, et Angli-
cano, nec legerunt iideum interpres.

bile hoc induere incorruptionem: et mortale hoc in-
duere immortalitatem. Cum autem mortale hoc in-
duerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit
incorruptionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est:
Absorpta est mors in victoria: ubi est, mors, stimu-
lus tuus? Ubi tua, inferne, victoria? Sed dixerit
aliquis: Si igitur necesse erat illum pro omnibus
corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud
privatum depositit, sed cruci affixus est? Magis enim
eum decebat corpus cum honore deponere, quam
huiusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic,
quæso, considera an non hæc objectio mere sit hu-
mana. Quod autem a Salvatore factum est, vere
divinum est ejusque divinitate multis de causis di-
gnum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex
eorum naturæ infirmitate advenit: siquidem idcirco
tempore dispereunt, quod diu persistere non
queant. Hinc in morbos incident, factique infirmi
moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei vir-
tus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo priva-
tum et consueto more corpus in lecto deposuisset,
id illi ex naturæ infirmitate accidisse, nibilque am-
plius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero
et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro 53 om-
nibus suscipi necesse erat: ea de causa quatenus
vita et virtus est, in seipso corpus roborabat:
quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso
sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasio-
nem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum
morbos curabat, morbo ipsuin corripi. Nec etiam
infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat
infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum
impeditivit? Quia nempe propter mortem corpus
habuit, nec eam illum a se arcere decuit, ne id re-
surrectioni esset impedimentum. Similiter morbum
morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in
corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo
esurivit? Ita sane est: pro corporis proprietate
esurivit: at illud propter Dominum, ad quem per-
tinehat, fame non interit. Quapropter, tametsi
mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, ta-
men corruptionem non vidit, sed integer resurrexit,
quia non alias cujusquam sed ipsius vitæ corpus
erat.

D 22. At, dixerit aliquis, Judæorum certe insidias
vitare debebat, ut scilicet suum corpus penitus im-
mortale servaret. Verum is, qui hæc objicit, audiat
id Domino indecorum fuisse. Ut enim non decebat
Dei Verbum, quod ipsum vita erat, mortem suo
corpori per se inferre: ita nec conveniebat ab aliis
illatam fugere, sed illam potius destruendam perse-
qui. Unde valde congruenter neque per seipsum

(36) Anglicanus, οὐ μόνον. Paulo post μᾶλλον ha-
bent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Se-
guer. Alii cum editione Commel. omittunt.

(37) Seguerianus, τοῦτον.

(38) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguerian. Alii vero et editio Commel. omittunt
τοῦ.

corpus depositum, neque rursus, insidiantes Judaeos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et Servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitium exspectari, et eam oblatam pro omnium salute confidere et ex parte festinarit. Præterea non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus depositum, sed illatam ab hominibus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ sequuntur probant, Dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subiisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte tropæum fuit, eam omnibus videnda exhibere, omnesque certiores facere a se deletam suis corruptionem, et immortalitatem corporibus esse restitutam, cuius veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discessisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum morbos curaverat, proprium instrumentum morbis attritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates depulisse crederetur, si in eo proprium templum-infirmum fuisset? Vel enim aliis irrisio[n]is ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere: vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

23. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi, sive ubi[vis] corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparens seipsum ex mortuis resurrecte asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurrectione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisse[t]. Atqui resurrectioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset 54 corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus ejus resurreccio. Verum enim vero quam ob causam mortem occulite voluisse obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et cæco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem ficeret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quonodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum suisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur,

(39) Sic mss. Edili vero, ἀπόλειψιν.

(40) Seguerianus, πάντων.

(41) Sic Seguer. et omnes interpretes. Edili, ναοῦ

A τῷ ἀπέθετο τὸ σῶμα, οὗτε πάλιν ἐπιβουλεύοντας τοὺς Τουδαῖους ἔφυγε. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀσθενεῖαν ἔδειχνε τοῦ Λόγου· ἀλλὰ μᾶλλον Σωτῆρα καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐγνώριζεν· δτι καὶ τὸν θάνατον εἰς ἀναιρεσίν περιέμενε, καὶ τὸν διδόμενον θάνατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἐσπεύδε τελεώσατ. Καὶ δὲλλως δὲ οὐ τὸν ἔχοντον θάνατον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἥλθε τελεωσαί δὲ Σωτῆρ. δθεν οὐκ ίδιψ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γάρ ζωὴ ὧν) ἀπετίθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἁυτῷ σώματι ποσεσλόντα τέλεον ἔξαρανισῃ. Ἐπειτα καὶ ἐκ τούτων διὰ τις εὐλόγως ίδοι τὸ τοιοῦτον τέλος ἐσχηκέναι τὸ κυριακὸν σῶμα. Ἐμελε τῷ Κυρίῳ μάλιστα περὶ ἡς ἔμελλε ποιεῖν ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Τοῦτο γάρ ἦν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπου ταῦτην ἐπιδείξασθαι πᾶσι, καὶ πάντας πιστώσασθαι τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην τῆς φθορᾶς ἀπάλεψιν (39), καὶ λοιπὸν τὴν τῶν σωμάτων ἀφθαρσίαν, ἡς πᾶσιν ὅπερ ἐνέχουρον καὶ γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντας (40) ἐσομένης ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτὸν τὸ ἁυτοῦ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν νοσήσαν τὸ σῶμα, καὶ ἐπ' ὃψι πάντων διαλυθεῖς ἀπ' αὐτοῦ δὲ Λόγος, ἀπρεπὲς μὲν ἦν τὸν δὲλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα παροργὴν τὸ ίδιον δργανὸν ἐν νόσοις τηκόμενον. Πώς γάρ ἐν ἐπιστεύθη τὰς δὲλλων ἀπελάσας ἀσθενείας, ἀσθενεῦοντος ἐν αὐτῷ τοῦ ίδιου ναοῦ; Ἡ γάρ ως οὐ δυνάμενος ἀπελάσαι νόσον ἐγελάσθη. ἢ δύναμενος, καὶ μὴ ποιῶν, ἀφιλάνθρωπος καὶ πρὸς τοὺς δὲλλους ἐνομίζετο.

C 23. Εἰ δὲ καὶ χωρὶς τινος νόσου (41) καὶ χωρὶς τινος ἀλγηδόνος, ίδιψ που καὶ καθ' ἁυτὸν ἐν γνώμῃ, ἢ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἢ κατ' οἰκίαν, ἢ ὅποι δήποτε τὸ σῶμα κρύψας ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔξαρφης φανεῖς, Ἐλεγεν ἁυτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγγέρθει· μύθους μὲν δὲν ἔδοξε λέγειν παρὰ πᾶσιν, ἡπιστήθη δὲ πολλῷ πλέον καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως λέγων, οὐκ δυνος δὲλως τοῦ μαρτυρούντος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τῇ δὲ ἀναστάσεως προηγεῖσθαι δεῖ θάνατον, ἐπεὶ οὐκ ἐν εἴη ἀναστασίς μὴ προηγουμένου θανάτου. Ὁθεν εἰ κρύψα που ἐγεγένει τοῦ σώματος δὲ θάνατος, οὐ φαινομένου τοῦ θανάτου, οὐδὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανῆς καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀναστασίς. Ἡ δὲ τῇ μὲν ἀναστασιν ἐκήρυττεν ἀναστάς, τὸν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐποίει γενέθαι; Ἡ δὲ τοῦ μὲν δαιμονίας ἐπ' ὃψι πάντων ἀπήλαυνε, τὸν τε ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἀναβλέπειν ἐποίει, καὶ τὸ οὔωρον εἰς οίνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῆ Λόγος Θεοῦ· τὸ δὲ θηνητὸν οὐκ ἐπ' ὃψι πάντων ἀφθαρτὸν ἔδειχνεν, ἵνα πιστευθῆ αὐτὸς ὧν ἡ ζωὴ; Πώς δὲ (42) καὶ οἱ τούτου μαθηταὶ παρβρῆσαν εἰχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, δτι πρῶτον ἀπέθανεν; Ἡ πῶς δὲν ἐπιστεύθησαν λέγοντες γεγονέναι πρώτον θανάτον, εἰτα τὴν ἀναστασίν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαρβρῆσαντο, εἰχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανάτου; Εἰ γάρ καὶ οὐτως, ἐπ' ὃψι πάντων γενομένων mendose.

(42) Seguer. δὲ hic inserit: alii et editi omitunt.

σου τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, οὐχ ἡθέλησαν οἱ τότε Φαρισαῖοι πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑωρακότας τὴν ἀνάστασιν ἡνάγκασαν ἀρνήσασθαι ταῦτην· πάντως εἰ κεκρυμμένως ἐγεγόνει ταῦτα, πόσας ἀν προφάσεις ἀπίστιας ἐπενδύσαν (43); Πῶς δὲ ἄρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ κατὰ τούτου νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ὅφει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἥλεγχε νεκρὸν κενωθέντα (44) λοιπὸν τῇ τοῦ σώματος ἀφθάρσιᾳ;

24. Τὰ δὲ καὶ παρ' ἔτέρων ἀν λεχθέντα, ταῦτα προλαβεῖν (45) ἡμᾶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. Τάχα. γάρ διν τις εἶποι καὶ τοῦτο· Εἰ ἐπ' ὅφει πάντων καὶ ἐμμάρτυρον ἔδει γενέσθαι τὸν τούτου θάνατον, ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῆ λόγος· ἔδει καὶ αὐτὸν ἑαυτῷ (46) ἔνδοξον ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μάνον τὴν ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγῃ. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο πιεῖσθαις ἥν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν, ὡς οὐ κατὰ παντὸς θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνον τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· καὶ οὐδὲν ἡτον πάλιν ἥν ἡ πρόφασις τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπίστιας. Οθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιδουλῆς ἐγένετο (47) τῷ σώματι δὲ θάνατος· ἵνα δὲ αὐτὸν προσαγάγωσι τῷ Σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἔξαφανίσῃ. Καὶ ὥσπερ γενναῖος παλαιστής, μέγας ὧν τῇ συνέσει καὶ τῇ ἀνθρεψί, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρός τινας δειλίας παράσχῃ· ἀλλὰ τῇ τῶν θεωρούντων δίδωσιν ἔχουσιά, καὶ μάλιστα καὶ ἔχθροι τυγχάνωσιν, ἵνα πρὸς δὲ τὸν συμβάλλωσιν αὐτού, τοῦτον αὐτὸς καταβράξῃ, κρέπτων τῶν πάντων πιστευθῆ· οὕτως καὶ ἡ τῶν πάντων ζωὴ δ (48) Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν δὲ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ θάνατον ἐπενέει τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἔτερον δειλῶν φανῇ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἔτέρων, καὶ μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἔχθρων, δὲ ἐνόμιζον εἶναι δειλὸν ἔχεινος καὶ διτιμον καὶ φευκτὸν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἡνεκτο, ἵνα καὶ τούτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὧν τὴν πιστευθῆ, τοῦ δὲ θανάτου τὸ χράτος τέλεον καταργηθῇ (49). Γέγονε γοῦν τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· διγένενόμιζον διτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἡ τρόπαιον κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὸ οὐδὲ τὸν Ἱωάννου θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἡσαΐας ἐπιρίσθη, ἵνα καὶ τῷ θανάτῳ ἀδιαιρετον καὶ δόλκηρον τὸ σῶμα φυλάξῃ, καὶ μὴ πρόφασις τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν γένηται.

25. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἑαυτοῖς λογισμοῦς ἐπισωρεύοντας· ἀν δὲ καὶ τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς φιλόνεικος, ἀλλ' ὡς φιλομαθῆς ζητῇ (50), διὰ τοῦτο εἶτερως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινεν· ἀκούετω καὶ (51) οὗτος, διὰ οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε,

(43) Gobler. et Felckm. 1 anōn., ἐπενόησαν.

(44) Sic Seguer. atque ita etiam leguisse videntur interpres, quorum Omniponus et Ambros. hanc vocem vertunt, exinanitatem; Nannius, inanem eam exhaustamque. Alii mss. et editi habent, κενώσαντα. Ibid. καὶ mox seq. omitunt Gobler. et Felckm. 1 anōn.

(45) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii et editio Cominel., προβαλεῖν.

(46) Seguer. habet ἑαυτῷ, quod et exprimunt omnes interpres; aliī vero mss. et editi omitunt.

A ejus mortis testes habuissent? Etenim, si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisei credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogitassen? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptionem exinanitam ostendisset?

24. Cæterum ea, quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione anteoccupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere posset, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspicioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegisset: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudenter et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat: sed id spectatorum, maxime si illos adversarios patiatur, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcunque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus et Salvator noster Christus non perse morem corporis delegit, ne aliam reformatum videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugiendumque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexspectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea aduersus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitlis amputatione passus est, neque sicuti Isaías sectus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppetret qui Ecclesiam vellent discindere.

D 25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris, non 55 contendendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum

Id. Seguer. et Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anōn. mox, ἐπινοήσα.

(47) Sic Seguer. Editi, ἐγίνετο.

(48) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis art. 6 omittunt; 6 seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 an.

(49) Τοῦ δὲ θανάτου τὸ χράτος τέλεον καταργηθεῖται in Gobler. et Felckm. 1 an.

(50) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi, ζητεῖται.

(51) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 an.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁵². Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceriae solvit⁵³, ac sit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuerit, omnes traham ad me ipsum*⁵⁴. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cœlo delapsus, circa hunc insitum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus Imperans, eorum opera homines præstigilis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumacia*⁵⁵: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternal, aerem purget, ac nobis viam in cœlum per velamen, id est, *carnem suam*⁵⁶, ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quanam, amabo, aña morte hæc potuissent peragi, nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter sublit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aërem a diaboliis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, ut his verbis testatus est: *Videbam Satanam tunc fulgur cadentem*⁵⁷. Iter autem ad cœlum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ aeternales*⁵⁸. Nec enim Verbum opus habuit ut januae reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cœlum aperuit.

Ἵμεν οἱ χρῆσοντες, οὓς ἀνέφερεν αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου σήμερης τῷ θανάτῳ· οὗτω δι' αὐτοῦ πάλιν ὀδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cuius quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crumenem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed immo creatam naturam

⁵² Deut. xxi, 23; Galat. iii, 3. ⁵³ Ephes ii, 14. ⁵⁴ Luc. x, 48. ⁵⁵ Psal. xxiii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρὸς, καθὼς γέγραπται. Anglic. item γάρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Seguer., μέλλει. Mox φησὶν deest in Seguer. et art. ὁ αὐτὸς ἐχθρός.

(54) Τοῦ πνεύματος deest in Seguer.

(55) Sic Gobler. Felck. 1 an. et Seguer. Alii et

A καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν δὲ Κύριος. Εἰ γάρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἥλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἀν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρῃ γένομενον θάνατον ἔδεξατο; Ἐστι δὲ οὗτος δὲ σταυρὸς· οὗτω γάρ καὶ γέγραπται (52). Ἐπικατάρατος δὲ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ δὲ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἔστι πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τούτῳ τὸ μεστοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἔθνων ἡ κλῆσις· πῶς ἀν ἡμᾶς προσεκάλεστο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γάρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἐπρεπεν ὑπομείναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείναι, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαθν., τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐλκύσσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ. Τοῦτο γάρ καὶ αὐτὸς εἰρηκεν, σημαίνων ποιῶ θανάτῳ ἐμελὲ (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας.

B *"Οταρ ὑγιώδω, φησὶν, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἐμαντόν.* Καὶ πάλιν, εἰ δὲ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὃντε κατανῆται, κάκει τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς δμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσίας, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν δὲ Ἀπόστολος· *Κατὰ τὸν ἀρχοτυ τῆς ἐξουσίας τοῦ δέρος, τοῦ πνεύματος* (54) *τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐτοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας.* Ἡλθε δὲ (55) δὲ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθαρίσῃ, καὶ δόδοις ιηση ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον, ὡς εἶπεν δὲ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ κατακετάσματος, τοῦτο δέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἐδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· ποιῶ δὲ ἀλλοι θανάτῳ ἐγεγόνει ταῦτα η τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, φησὶν δὲ (56) δὴ τῷ σταυρῷ· Μόνος γάρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, δὲ σταυρῷ τελειούμενος. Διὸ καὶ εἰκότας τοῦτον ὑπέμεινεν δὲ Κύριος. Οὕτω γάρ ὑψωθεὶς, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· *"Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς δοτραπήν πεσόντα·* τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον δόδοιῶν ἀνεχαλίνει λέγων πάλιν· *"Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχοτες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι.* Οὐ γάρ αὐτὸς δὲ Λόγος ἦν δὲ χρῆσιν ἀνοίξεως τῶν πυλῶν, Κύριος τῶν πάντων ὅν· οὐδὲ κεχειτισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς σώματος αὐτοῦ. Ός γάρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸς προστὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδον.

D 26. Πρέπων οὖν ἄρα καὶ ἀρμόδιων δὲ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου εὐλογὸς (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμοὺς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γάρ οὐδὲ οὕτως ἀφανῆ ἐστὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιτὸν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίει μαρτυρεῖν

⁵² Ioan. xii, 32. ⁵³ Ephes. ii, 2. ⁵⁴ Hebr. x, 20.

editi δέ omittunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Commel. τουτέστι.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εὐλογογ.

τὴν τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυτοῦ ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένει ἀνασχύμανος, ἀλλὰ μόνον δεῖξας νεκρὸν τῇ τοῦ θανάτου πρὸς αὐτὸν συμπλοκήν, τριταῖον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν γάρ καὶ παρ’ αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείραι καὶ πάλιν δεῖξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προϊδὼν ὁ Σωτὴρ οὐ πεποίκηνεν. Εἶπε γάρ διὰ τις μηδὲλως αὐτὸν τεθνηκέναι, ή μηδὲ τέλεον αὐτοῦ τὸν θάνατον ἔψαυκέναι, εἰ παρ’ αὐτὰ τὴν ἀναστάσιν ήν ἐπιδεῖξας. Τόχα δὲ καὶ ἐν τῷ τοῦ διαστήματος δυτοῖς τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἀδηλὸν ἐγίνετο τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. "Οὐθεν, ἵνα δειχθῆται νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσην δὲ λόγος, καὶ τριταῖον τοῦτο πᾶσιν δεῖξεν ἀφθαρτὸν" Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ δειχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀνέστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μή ἐπὶ πολὺ διαμεῖναν καὶ φθαρὲν τέλεον ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῆ, ὡς οὐκ αὐτὴ, ἀλλὰ ἔτερον σῶμα φέρων· Ἐμελλε γάρ ἄν τις καὶ διὰ τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν τριῶν ἡμερῶν ἡνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρείλκυσεν· ἀλλ' εἴ τον ἀκούν αὐτῶν ἔναυλον ἔχοντων [ἰσως ἔχουσαν] τὸν λόγον, καὶ ἔτι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδεχομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἡρημένης, καὶ ζώντων ἐπὶ γῆς ἔτι, καὶ ἐπὶ τόπων (60) δυτῶν τῶν θανατωτάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ Γίδες ἐν τριταῖοι διαστήματι τὸ γενόμενον νεκρὸν σῶμα δεῖξεν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτὸν· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενείᾳ φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος λόγου τέθνηκε τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ τοῦ θανάτου ἑξαφανισθῆναι· ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus, tur.

27. Τοῦ μὲν γάρ καταλελύσθαι τὸν θάνατον, καὶ νίκην κατ’ αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἴσχυειν, ἀλλὰ ἐνιαὶ νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς, γνώρισμα οὐκ διάγον καὶ πίστις ἐναργῆς τὸ παρὰ πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαλεῖν κατ’ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νεκρὸν. Πάλαι μὲν γάρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερὸς ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἄγιοις δὲ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποδημήσκοντας ὡς φειρομένους ἐθρήνουν· ἀριθμὸς δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν δὲ θάνατος ἐστι φοβερὸς, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν αὐτὸν δυτὰ πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνήσκειν αἰροῦνται, ή ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασι γάρ δυτῶς, ὅτι ἀποθνήσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ

(58) Seguer. τὸ habet, quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. I an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτὸν. Idem paulo ante διαμεῖναν habent, ubi alii et editi, διαμεῖνον.

(60) Sic Gob. et Felck. I an. At alii et editi, τόπον.

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit testificari. Templum quoque suum nempe corpus non diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indolentiam, veluti trophyæ et palmas, morte victa reportans. Poterat quidem statim post mortem corpus exsuscitare ei vivum iterum ostendere. Verum id non sine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuisse aliquis suspicari illud nequaquam mortuum esse, vel non omnino 56 a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam si eodem temporis spatio mors et resurrectione evenissent, incorruptionis decus incertum et ignotum fuisse. Quocirca, ut corpus mortuum fuisse constaret, media una die passum est Verbum, et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque cum habere corpus putarent homines, si nimurum non nisi post multum temporis, cum jam penitus fuisse corruptum, illud vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ acta essent obliterarentur): idcirco non amplius quam tres dies exspectavit, neque illos qui se de resurrectione dicente audierant in longius distulit; sed cum ejus verbis illorum, aures adhuc personarent; cum eum adhuc attentis exspectarent oculis, et animo essent suspensi; cum adhuc in terra viverent et iisdem in locis versarentur qui illum occiderant et mortis Dominici corporis testes erant; ipse Duci Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destruere-

B C D 27. Mortem enim dissolutam esse ei cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuam esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insulcent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tanquam pereentes deslebant. Jam autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimurum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere et incorruptos per resurrectionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte im-

Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερὸς ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἄγιοις δὲ θάνατος, καὶ, absunt a Gobler. Felckm. I an. et Seguer.

probe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus⁶⁰, solus vere mortuus mansit; cuius quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant: postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernunt, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salvator contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut et mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vincitur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furorem et saevitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extinguescens: ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transiunt, eam **57** intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurgant, ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus tuus?*⁶¹

ζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερπομοῦντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωτα;

28. Num igitur tenue et exile istud est mortis **C** imbecillitatis indicium? Num leve est victoria de ea a Salvatore reportatae argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem corporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flamمام ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se velle experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis vincitum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur: ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectos

⁶⁰ Act. ii, 24. ⁶¹ Cor. xv, 55; Ose. xiii, 14.

(62) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et editi, πονηρός.

(63) Seguerianus, πιστεύσωσιν.

(64) Seguer., γεγενημένης.

(65) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii vero et ed. Commel., αὐτοῦ ὡς νεκροῦ καὶ παρεμένου.

(66) Κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

(67) Art. δεεστ in Gobler. Felckm. 1 an. et Se-

A καὶ ζῶσι, καὶ ἀφθαρτοὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται. Έκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς (62) ἐναλλάξενος διάβολος, λυθεισῶν αὐτοῦ τῶν ὕδων, ἔμενε μόνος ἀληθῶς νεκρός. Καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι, πρὶν πιστεύσουσιν (63) οἱ ἀνθρώποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὄρωσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπειδὸν δὲ εἰς τὴν ἑκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προβύμως ἐπ' αὐτὸν ὄρμψην, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης (64) ἀναστάσεως. Καὶ γάρ ἔτι νήπιοι ὄντες τὴν ἥλικιαν, σπεύσθωσιν ἀποθήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ τοὺς ἀσκήσεις οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναικες. Οὗτως ἀσθενής γέγονε, ὡς καὶ γυναικας τὰς ἀπατηθείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ νῦν παῖσιν αὐτὸν ὡς νεκρὸν καὶ παρειμένον (65). Ός γάρ τυράννου καταπολεμήντως ὑπὸ γηγενοῦ βασιλέως, καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβανούστες καταπατήσουσιν αὐτοῦ, τύπτοντες καὶ δασύροντες, οὐχ ἔτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλετεύθεντος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβανούντες αὐτὸν καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ γλευκόνωντες τὸν παραδοξόνα τοῦ θανάτου (66) γεγραμμένα λέγοντες, Ποῦ σου, Θάρατος, τὸ τίκος; Ποῦ σου, ἀδη, τὸ κέντρο;

28. Ἄρ' οὖν τούτο μικρὸς ἔλεγχος ἔστι τῆς τοῦ θανάτου ἀσθενείας; Ή μικρά ἔστιν ἀπόδειξις τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν οἱ ἐν Χριστῷ παιδεῖς καὶ νέαί κύριαι παρορῶσι τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθανεῖν μελετῶσιν; Ἔστι μὲν γάρ κατὰ φύσιν διάνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τούτο ἔστιν, ὅτι δὲ (67) τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιψῖ διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ὡσπερ τοῦ πυρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καλεῖν, εἰ λέγοι τις εἶναι τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καύσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀσθενὲς αὐτὸ δεικνύον, οἷον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοὺς Ἰνδοὺς ἀμιλαντούς (68)· εἴτα δὲ τῷ λεγομένῳ μὴ πιστεύων, εἰ πείραν θελήσειε λαβεῖν τοῦ λεγομένου, πάντως τὸ ἀκαυτόν ἐνδυσάμενος καὶ προσδαλῶν πυρὶ, πιστοῦται λοιπὸν τὴν κατὰ [ἰσως τούτου] τοῦ πυρὸς ἀσθενειαν· ή ὡς, εἰ τις τὸν τύραννον δεδεμένον ἰδεῖν θελήσειε, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος χώραν καὶ ἀρχήν παρελθών, ὅρῃ τὸν ἀλλοιος φοβερὸν ἀσθενῆ γενόμενον οὗτως εἰ τις ἔστιν ἀπιστος, καὶ ἀκμήν (69) μετὰ τοσαῦτα, καὶ μετὰ τοὺς τοσούτους ἐν Χριστῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέ-

guer.

(68) Amjantus, teste Plinio, *Natur. Histor.* lib. xxxvi, lapis est aluminii similis. Ex eo telas texi ait Diosc., lib. v, c. 915, que in ignem injectæ ardenter quidecum, non autem comburuntur, sed splendidiores evadunt.

(69) Καὶ ἀκμήν πον habent Gobl. Fel. 1 an. et Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, etc., habet Anglic. Alii et editio Commel. omittunt.

μεν γενομενην κατά τοῦ θανάτου χλεύην παρὰ τῶν Απόστων διαπρεπόντων, δῆμας, εἰ ἐτί τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηργήσθαι τὸν θανάτον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μή σκληρὸς εἰς ἀπιστίαν, μηδὲ ἀνιδῆς πρὸς τὰ οὐτως ἐναργῆ γινέσθω. Ἀλλ᾽ ὅσπερ δὲν ἀμφίλαντον λαδῶν γινώσκει τὸ δικαυστὸν (70) τοῦ παρὸς πρὸς αὐτὸν, καὶ δὲ τὸν τύραννον δεδεμένον θέλων δρᾶν, εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ δὲ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τούτου διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ διέται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. Πολὺον γάρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλεύαζοντες, ὑστερὸν πιστεύσαντες, οὖτας κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὡς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ (71) γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατήσαις δὲν θάνατος, δῆλον ἀν εἴη παρὰ δληθείᾳ δικαίουσῃ μή δίλον είναι ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατά τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κάκεινον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα· καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν δὲν θάνατος, καὶ διὰ τούτο φοβερὸς ἦν, δρτὶ δὲ μετά τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται· φανερὸν ἀν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηργήσθαι καὶ νενικῆσθαι τὸν θάνατον. Ής γάρ, ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς δὲ περίγειος τόπος καταλάμπηται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκέτιν ἀμφίβολον, θεὶ δὲ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτός ἐστιν δὲ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίσας· οὕτω, τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὐ γέγονεν ἢ τοῦ Σωτῆρος ἐν σώματι σωτήριος ἐπιφένεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἀν εἴη, θεὶ αὐτός ἐστιν δὲν Σωτὴρ δὲ καὶ ἐν σώματι φανεῖται, δὲ τὸν θάνατον κατηργήσαι, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. Ὄταν γάρ ἵη τις ἀνθρώπους ἀσθενεῖς δυνατεῖς τῇ φύσει, προτηρῶντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μή καταπτήσοντας αὐτοῦ τὴν φύσοράν, μηδὲ τὰς ἐν ᾧ δου καθόδους δειλιώντας, ἀλλὰ προθύμωψ ψυχῇ προκαλούμένους αὐτὸν, καὶ μή πτησοντας βασάνους, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς προχρέοντας διὰ τὸν Χριστὸν τὴν εἰς τὸν θάνατον δρμήν ἢ καὶ ἐὰν θεωρός τις γένηται ἀνδρῶν καὶ θηλεών καὶ παιδῶν νέων ὁρμῶντων καὶ ἐπιτηδώντων εἰς τὸν θάνατον διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ενσέβειαν, τίς οὐτως ἐστιν εὐήθης, ἢ τις οὐτως ἐστιν ἀπιστος, τίς δὲ οὐτως τὴν διάνοιαν πεπήρωται· ὡς μή νοεῖν καὶ λογίζεσθαι, θεὶ δὲν Χριστὸς, εἰς δὲν μαρτυροῦσιν οἱ ἀνθρώποι, αὐτὸς τὴν κατά τοῦ θανάτου νίκην ἐκάστω παρέχει καὶ διδωσιν, ἐξασθενεῖν αὐτὸν ποιῶν ἐν ἐκάστω τῶν αὐτοῦ φηγῶν πίστιν ἐχόντων, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φορύντων· Καὶ γάρ δὲ τὸν δρῖν βλέπων καταπατούμενον, εἰδὼς αὐτοῦ μάλιστα τὴν προτέραν ἀγριότητα,

(70) Anglic. Gobler. Felckin. I an. et Seg., & ιαυ-

B martyres, post quotidie irrigam mortem ab insignioribus Christi athletis; si quis, inquam, post hæc omnia non credit, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem babuerit: recte quidem aget si reū tantam admiretur. Verumtamen, ne difficultis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vincut tyrannum videre cupit, in viatoris imperium transit: ita, si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos iriserant, posquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempserent, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro, si signo crucis et Christi lide mors conculcatur: judice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit; si item mors, quæ antea nullum valebat, et banc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur: sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse eum sit qui tenebras repulerit et cuncta illustrabit: ita, cum mors contemni et calcari coepit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis tropæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem 58 formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illam provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsentí vitæ præferre: si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui, sua in Christum pietate impulsi, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obsecatus fuerit, ut non intelligat et cogite Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus, qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, iufirmare? Enimvero, qui serpente proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit, nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque extinctus sit, nisi forte in mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret

(71) Seguer., αὐτούς.

vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet, sic, quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refutat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit. oītwa πατέομένου καὶ καταφρονουμένου τοῦ θανάτου ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν πιστεύοντων, μηδὲ γίνεσθω τις ἀπίστος, διτι ὑπὸ Χριστοῦ κατήργηται ὁ θάνατος, καὶ τὸν φθόρον διαλεῖται καὶ πέπαυται.

30. Itaque mortem a Christo esse extinctam, et crucem Dominicam tropæi instar adversus illam fuisse collocatam non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectione a communi omnium servatore Christo, qui vera vita est, effecta fuerit, res ipse multo evidenter quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destruta est, eamque omnes propter Christum conculeant, multo magis ipse illam proprio corpore primus conculeavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et tropæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destruta esse videatur, nisi Dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit; si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit et ex his quæ viderit veritatem seipso judice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvator in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obedient: num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, imo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est), quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercent, ita ut adulteriū non adultereret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impio pius quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones, quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idolatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes ac fallacie 59 patescunt, nullusque dæmon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audio mox ausugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est,

(72) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii et editi, ἐπεστράψῃ. Ibid. mox Seguer., ἔχοι.

(73) Sic. Seguer.; ἔαυτον item habent Anglic. et Basili. Alii vero et editi, αὐτοῦ τῆν.

(74) Sic Seg. Basil. et Anglic. qui postremus αὐτορχεῖ habet. Gobl. et Felck. 1 an. ei. Ei δὲ οītwa μὴ

οὐκ ἀμφιβάλλει λοιπὸν, διτι νεκρός ἐστι καὶ τέλεον ἐξησθένησεν, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν διάνοιαν ἀπεστράψῃ (72), καὶ οὐδὲ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ὑγιαινούσας ἔχει. Τις γάρ, καὶ λέοντα παιζόμενον ὑπὸ παιδίων ὅρων, ἀγνοεῖ τοῦτον ἢ νεκρὸν γενόμενον ἢ πᾶσαν ἀπολέσαντα τὴν ἔαυτοῦ (73) δύναμιν; Οὐσεπ οὖν ταῦτα ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὄφισμοις ἔξεστιν ὅρᾳ, οītwa παῖδες ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὄφισμοις ἔξεστιν ὅρᾳ,

30. Τοῦ μὲν οὖν κατηργῆσθαι τὸν θάνατον, καὶ τρόπαιον εἶναι καὶ αὐτοῦ τὸν κυριακὸν σταυρὸν, οὐ μικρὸς ἐλεγχος τὰ προειρημένα. Τῆς δὲ γενομένης λοιπὸν ἀθανάτου ἀναστάσεως τοῦ σύματος παρὰ τὸν κοινοῦ πάντων σωτῆρος καὶ ζωῆς δοντας Χριστοῦ ἐναργεστέρα τῶν λόγων ἡ διὰ τῶν φαινομένων ἀπόδειξις ἐστι τοῖς τὸν ὄφισματος τῆς διανοίας ἔχουσιν ὑγιαινούσα. Εἰ γάρ κατήργηται ὁ θάνατος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν πάντες αὐτὸν καταπατοῦσι· πολλῷ πλέον αὐτὸς αὐτὸν πρῶτος κατεπάτησε τῷ ίδιῳ σώματι καὶ κατήργησεν αὐτὸν. Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπὸ αὐτοῦ, τι ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι: καὶ αὐτοῦ τρόπαιον; Ἡ πῶς γάρ ἂν ἐφάνη καταργθεὶς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάτων; Εἰ δὲ τῷ μὴ αὐτάρκης (74) ἡ ἀπόδειξις αὕτη περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἔχει τῶν ἐν διανοίᾳ πιστούτα τὸ λεγόμενον. Εἰ γάρ δὴ νεκρός τις γενόμενος οὐδὲν ἐνεργεῖν δύναται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μνήματος ἐστιν αὐτῷ ἡ χάρις, καὶ πέπαυται λοιπὸν· μόνων δὲ τῶν ζῶντων εἰσὶν αἱ πράξεις καὶ αἱ πρᾶξις τῶν ἀνθρώπους ἐνέργειαι· ὅπατω δὴ ὁ βουλόμενος, καὶ γενέσθω δικαστῆς ἐκ τῶν ὀρωμένων τὴν ἀλήθειαν ὄμολογών. Τοσαῦτα γάρ τοῦ Σωτῆρος ἐνεργούντος ἐν ἀνθρώποις, καὶ καθ' ἡμέραν πανταχόθεν ἀπό τε τῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον οἰκουμένων τοσοῦτον πλῆθος ἀστράτως τείθοντος εἰς τὴν ἔαυτοῦ (75) πίστιν παρελθεῖν, καὶ πάντας ὑπακούειν, τῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· δρόπετι τις τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει εἰ γέγονεν ἀνάστασις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ζῇ ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν ἡ ζωή; Ἄρα δὲ νεκροῦ ἐστι τὰς μὲν διανοίας τῶν ὀνθρώπων κατανύπτειν (76), ὥστε τοὺς πατρικοὺς ἀρνεῖσθαι: νόμους, τὴν δὲ Χριστοῦ διδασκαλίαν προσκυνεῖν; Ἡ πῶς, εἰπερ οὐκ ἐστιν ἐνεργῶν, νεκροῦ γάρ ίδιον ἐστι τοῦτο, αὐτὸς τοὺς ἐνεργούντας καὶ ζῶντας τῆς ἐνεργείας πάντες, ὥστε τὸν μὲν μοιχὸν μηκέτι μοιχεύειν, τὸν δὲ ἀνδρόφόνον μηκέτι φονεύειν, τὸν δὲ ἀδικοῦντα μηκέτι πλεονεκτεῖν, καὶ τὸν ἀσεβῆ λοιπὸν εὔσεβεῖν; Πῶς δὲ, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀλλὰ νεκρός ἐστι, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν ἀπίστων ζῆν φευδοθέους καὶ θρησκευομένους δαίμονας αὐτὸς ἀπελαύνει, καὶ διώκει, καὶ καταβάλλει; Ἐνθα γάρ ὀνομάζεται Χριστὸς καὶ τὴν τούτου πίστιν, ἐκεῖνην πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθαιρεῖται,

αὐτάρκης. Alii et editi, Εἰ δὲ μήπω αὐτάρκης.

(75) Sic Seg. Gob. Fel. 1 an. et Angl. Alii et ed., αὐτοῦ.

(76) Sic Seguer. Gobl. Felck. 1 an. et Angl. Alii et editi, κατανογέτων.

πάσα δὲ δαιμόνων ἀπάτη ἐλέγχεται, πᾶς δὲ δαίμων οὐδὲ τὸ θνομα ὑποφέρει (77), ἀλλὰ καὶ μόνον ἀκούσας, φυγάς οἰχεται. Τοῦτο δὲ οὐ νεκροῦ τὸ ἔργον, ἀλλὰ ζῶντος καὶ μᾶλιστα Θεοῦ. "Αλλως τε καὶ γελοῖον ἐν εῇ τοὺς μὲν διωκομένους ὑπ' αὐτῷ δαίμονας, καὶ τὰ καταργούμενα εἰδώλα λέγειν ζῶντας εἶναι, τὸν δὲ ἀπελαύνοντα, καὶ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει μῆδε φανῆναι ποιοῦντα τούτους, ἀλλὰ καὶ διμολογούμενον ὃ πάντων εἶναι Θεοῦ Υἱὸν, τούτον λέγειν εἶναι νεκρόν.

31. Μέγαν δὲ καὶ (78) καθ' ἑαυτῶν τὸν ἐλεγχὸν οἱ ἀπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει προβάλλονται, εἰ τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν τὸν Χριστὸν ἀπαντες δαίμονες καὶ οἱ προσκευούμενοι παρ' αὐτῶν θεοὶ οὐ διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον δὲ Χριστὸς τοὺς πάντας ἐλέγχει νεκρούς. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸν νεκρὸν μῆδεν ἐνεργεῖν, ἐργάζεται δὲ τοσαῦτα καθ' ἡμέραν δὲ Σωτὴρ, ἔλκων εἰς εὔσεβειαν, πειθῶν εἰς ἀρετὴν, διδάσκων περὶ ἀθανασίας, εἰς πόθον τῶν οὐρανίων ἐνάγων (79). ἀποκαλύπτων τὴν περὶ Πατρὸς γνῶσιν, τὴν κατὰ τὸ θάνατον δύναμιν ἐμπνέων, ἐκάστῳ δεικνύων ἑαυτὸν, καὶ τὴν εἰδώλων ἀθετήτα καθαιρῶν· τούτων δὲ οὐδὲν δύνανται οἱ παρὰ τοῖς ἀπίστοις θεοὶ καὶ δαίμονες, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νεκροὶ γίνονται, ἀρτήν ἔχοντες καὶ κενήν τὴν φαντασίαν· τῷ δὲ σημείῳ τοῦ σταυροῦ πᾶσα μὲν μαγεία παύεται, πᾶσα δὲ φαρμακεία καταργεῖται, καὶ πάντα μὲν τὰ εἰδώλα ἐρημοῦται καὶ καταλιμπάνεται, πᾶσα δὲ ἀληθὸς ἡδονὴ παύεται, καὶ πᾶς τις εἰς οὐρανὸν (80) ἀπὸ γῆς ἀποβλέπει· τίνα διὸ τις εἴποι νεκρόν; Τὸν τοσαῦτα ἐργάζομενον Χριστόν; "Αλλ᾽ οὐκ ἴδιον νεκροῦ οὐ ἐργάζεσθαι. "Η τὸν μηδόλιας ἐνεργοῦντα, ἀλλ᾽ ὡς ἔργων κείμενον, ὅπερ ἴδιον ὑπάρχει τῶν δαιμόνων καὶ εἰδώλων ὡς νεκρῶν. 'Ο μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζῶν καὶ ἐνεργής ὡν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν· δὲ δὲ θάνατος ἐλέγχεται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἔξασθενήσας, καὶ τὰ εἰδώλα καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ τῶν τοῦ πηδέα διστάζειν. Εἴ τε περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως αὐτοῦ. "Εοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ χυριακοῦ σώματος ἀπιστῶν ἀγνοεῖν δύναμιν θεοῦ Δόρου καὶ Σερφίας (81). Εἰ γὰρ ὅλως ἐλασσεν ἑαυτῷ σώμα, καὶ τοῦτο ιδιοποιήσατο κατὰ τὴν εὐλογὸν ἀκολουθίαν, ὡς δὲ λόγος ἐδειξε· τί ἐδει τὸν Κύριον ποιεῖν περὶ τούτου; ή ποτὸν ἐδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἀπαξὲ ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μή ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἡδύνατο, ἀτε δὴ (82) θυητὸν, καὶ οὐ πέρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὐ χάριν καὶ δὲ Σωτὴρ αὐτὸς κατεσκεύασεν ἑαυτῷ· μεῖναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἰόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸς ναὸν γεγενῆσθαι. "Οὐθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητόν· ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωήν, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐστι τῷρισμα τὰ ἔργα.

32. Εἰ δὲ, διει μὴ δράται, ἀπιστεῖται καὶ ἐγγέρθαι, ὥρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρνεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας.

(77) Anglic., ὑποφέρειν δύναται. *Mox ante oīchetai. Seguerit.* φυγάς addit.; alii et editi omittunt.

(78) *Kai deest in Gobler. et Felckm. 1 an. Paulus post Seguer. habet εἰ τὸν Χριστὸν τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν οἱ πάντες, εἰ.*

(79) *Seguerianus, ἀνάγων.*

A sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et idola quæ destruit, eum vero mortuum dicere qui illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant quidem, quem etiam ipsi omnes fatentur esse Filium Dei.

31. Grave autem in eos, qui de resurrectione dubitant, istud fuerit argumentum, si nempe Christum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones ac dii, quos colunt, non persequantur, sed potius ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat.

B Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agat Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum celestium desiderio inflammat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patescit et impiam idolorum evertit superstitionem; cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentia mortui siant, eorumque præstigia irrita reddantur; siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescunt, idola deseruntur et relinquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cœlum suspicit; quis, quæso, mortuus dicendus est? Christusne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere.

Aπ non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inanimus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero mortem magis in dies infirmari idolaque et dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitate possit. Si quis autem adhuc fuerit

qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientiae vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddit, ut nostra oratione exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus morti offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quoque manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale;

D revixit vero, quia vitam in se continebat, cuius sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera. 32. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia non videtur; quid aliud superest quam ut ea quæ

(80) Seg. Gobl. et Felckm. 1 anón. πτστις ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Ibid. Seguerian. ἀναβλέπει. Iđem Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anón. mox Χριστὸν habent, ubi alii, Θεόν.

(81) *Anglicanus, σωρταίν.*

(82) "Ατε δὴ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

naturæ propria sunt negantibusmodi homines? Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, ut supra diximus. Itaque si desunt opera, recte ei non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant, cur ulti tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sibi obsecrati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, altamen calore quem producit percepto, solem super terram esse **60** intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cœci sint, aliorum saltem qui credunt foritudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola expolireret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolati palam fugantur, mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit; præsertim cum dæmones, qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non crebant, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiunt ac corameo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei*¹⁷. Et: *Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas*¹⁸. Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatorem corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit. qui postea, salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cuius primicias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte ei ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem et gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et gentiles rident, qui ei crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem violetur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidenter supponent argumenta. Siquidem Judæi non credentes

A Θεοῦ γάρ ἐδιον μή δρᾶσθαι μὲν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι, καθάπερ καὶ ἐπάνω λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔργα μή ἔστι, καλῶς τῷ μὴ φαινομένῳ ἀπιστοῦσιν· εἰ δὲ τὰ ἔργα βοῶται δείχνυσιν ἐναργῶς, διὰ τὸ ἐκόντες ἀρνοῦνται τὴν τῆς ἀναστάσεως οὐτων φανερῶς ζῶντα; Εἰ γάρ καὶ τὴν διάνοιαν ἐπηρώθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἔξωθεν αἰσθήσεσιν ὅραν ἔστι τὴν ἀντίρρητον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ θεότητα· ἐπεὶ καὶ τυφλὸς, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ καὶ (83) τῆς ὑπὸ αὐτοῦ γινομένης θέρμης ἀντιλαμβανόμενος, οἶδεν, ὅτι ἥλιος ὑπὲρ γῆς ἔστιν. Οὔτω καὶ οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ καὶ μήπω πιστεύουσιν, ἀκμῆν τυφλώτωντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πιστεύοντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνεῖσθαι σαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, καὶ τὴν ὑπὸ αὐτοῦ γινομένην ἀνάστασιν. Δῆλον γάρ, ὅτι, εἰ νεκρός ἔστιν δο Χριστὸς, οὐκ ἀν τοὺς δαιμονας ἐδίωκε, καὶ τὰ εἰδῶλα ἐσκύλευε· νεκρῷ γάρ οὐκ ἀν ὑπήκουον οἱ δαιμονες. Εἰ δὲ διώκονται φανερῶς τῇ τοῦτον ὄντος σίδη, δῆλον ἀν εἴη μη εἶναι τοῦτον νεκρὸν, μάλιστα, ὅτι δαιμονες, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα τοῖς ἀνθρώποις ὁρῶντες, ἡδύναντο γινώσκειν (84) εἰ νεκρός ἔστιν δο Χριστὸς, καὶ μηδὲλως ὑπακούειν αὐτῷ. Νῦν δὲ δο μή πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, δρῶσιν οἱ δαιμονες, ὅτι θεός ἔστι, καὶ διὰ τοῦτο φεύγουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες (85), καὶ ὅτε ἦν ἐν σώματι ἐθελέσαν· *Oīdāmēr σε τὶς εἰ· σὺ εἰ ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ· Εα, τὶ σοι καὶ ἡμῖν, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Δέοματ σου, μή με βασαρίσσῃς.* Δαιμονῶν τοῖνυν διμολογούντων καὶ τῶν ἔργων διστημέραι μαρτυρούντων, φανερὸν ἀν εἴη, καὶ μηδεὶς ἀναίνεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα δο Σωτῆρος, καὶ ὅτι θεός Υἱός ἔστιν ἀλήθιός, ἐξ αὐτοῦ οἱ δῆτε Πατρὸς θύες Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων, δος χρόνος διπερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἐλασθε σῶμα, καὶ τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ Πατρὸς ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατηργησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρτὸν ἔχεισατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταῦτης τὸ ίδιον ἐγείρεις σῶμα, καὶ τρόπαιον αὐτὸν (86) κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τούτου φθορᾶς ἐπιδεικνύενος τῷ σημειῷ τοῦ σταυροῦ

D 33. Τούτων δὲ οὕτως ἔχοντων, καὶ φανερός οὕτος τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γινομένης, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος νίκης, φέρε, καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν Ιουδαίων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων χλεύην διελέγημεν. Ἐπὶ τούτοις γάρ ισως Ιουδαῖοι μὲν ἀπιστούσιν, *Ἐλλῆνες* δὲ γελῶσι, τὸ ἀπερπέτες τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων δο λόγος οὐκ δκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατὰ αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ιουδαῖοι φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες... ἐφθέγγεντο τοῦ *Ibid.* εἰ σὺ δεειτ in edit. Commel., nec legitur *Luc. iv. 34;* εἰ semel tantum est in *Gobl.* et *Felckm.* 1 an. At Seguer. habet ut hic legitur.

(86) *Gobl.* *Felckman.* 1 an. et *Seguer.*, αὐτῷ.

¹⁷ *Luc. iv. 34.* ¹⁸ *Marc. v. 7.*

(83) Seguer. xai. Gobler. et Felckm. 1 an., καὶ εἰ καὶ omittunt. *Ibid.* Seguer., γενομένης.

(84) Sic Seg. Alii et editi hæc verba ἡδύναντο γινώσκειν post Χριστὸς habent. *Ibid.* Seg. *Nov.* εἰ τῷ, ubi ali et editi, αὐτῷ εἰ δ.

(85) *Gobl.* et *Felckm.* 1 an., διὰ τοῦτο πιστεύουσι καὶ

φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες... ἐφθέγγεντο τοῦ *Ibid.* εἰ σὺ δεειτ in edit. Commel., nec legitur *Luc. iv. 34;* εἰ semel tantum est in *Gobl.* et *Felckm.* 1 an. At Seguer. habet ut hic legitur.

(86) *Gobl.* *Felckman.* 1 an. et *Seguer.*, αὐτῷ.

μὲν ἀπιστοῦντες ἔχουσιν ἀφ' ὧν ἀναγινώσκουσι καὶ αὐτὸν Γραφῶν τὸν ἐλεγχὸν· ἀνῶ καὶ κάτω, καὶ πάσης ἑταῖς θεοπνεύστου βίβλου περὶ τούτων βοῶτης (87), ἡς καὶ αὐτὰ τὰ φῆματα πρόδηλα. Προφῆται μὲν γάρ ἔνθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν Παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γεννόμενής γεννήσεως προεμήνυον, λέγοντες· Ἰδού η̄ παρθένος ἐν γυναικὶ ἔξει καὶ τέξεται νῖόν· καὶ καλέσουσι τὸ δρυμαὶ αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, δὲ στις μεθερμηνεύσμενορ, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Μωσῆς δὲ (88) ὁ τῷ διντὶ μέγας, καὶ παρ' αὐτῷ πιστεύσμενος ἀληθῆς, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῷ Σωτῆρος ἀντὶ μεγάλου τὸ φῆτὸν δοκιμάσας, καὶ ἀληθῆς ἐπιγνοὺς ξένηκε λέγων· Ἀνατελεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακὼβ, καὶ ἀνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θράυσει τοὺς ἀρχηγοὺς Μωάδ· καὶ πάλιν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἰκοὶ, Ἰακὼβ, αἱ σηκναὶ σου, Ἰσραὴλ! Ὡσεὶ ράται σκύλονται, καὶ ὥσει παράδεισοι ἐπὶ κοπαρών, καὶ ὥσει σκηναὶ, δὲ ἐπηξεὶς ὁ Κύριος, ὥσει κέδροι παρ' ὑδατα. Ἐξελεύσεται ἀνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ὁθρῶν ταλλῶν. Καὶ πάλιν Ἰσαὰς· Πρὶν η̄ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖται πατέρα η̄ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἔρατι βασιλεὺς Ἀσσυρίων. "Οτι μὲν οὖν ἀνθρωπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται· διτὶ δὲ Κύριος τῶν πάντων ἐστιν ὁ ἀρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· Ἰδού Κύριος καθηγεῖται ἐπὶ ρεφέλης κούνης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χωροποίητα Αἰγύπτου. Καὶ γάρ κακεῖθεν αὐτὸν ὁ θεός μου.

35. Οὐ σεσιωπήται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· ἀλλὰ καὶ λιαν τηλαγῶς ἐν ταῖς θελαῖς σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γάρ γαὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, διτὶ μὴ δὲ ἕαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ θωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν ἰουδαίων ἐπιθυμήην, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὑδρεις οὐκ ἐργάζεται εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτὸν τῶν γινομένων ἀνήκοον εἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἀγρωπος ἐν πληγῇ ὁρᾷ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακλούς, διτὶ ἀπέστραται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ητιμόσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὅδυνται· καὶ ἡμεῖς ἐλογίσθημεθα αὐτὸν εἰραι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀτρομίας ἡμῶν. Ηιδεῖται εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ιδόθημεν. Θαύμαζε τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, διτὶ δὲ ἡμᾶς ἀπιμέτεται, ἵνα τιμέται (90) ἐντιμοὶ γενώμεθα. Πάρτες τῷρ, φησιν, ὡς πρόδικα επιλαρήθημεν· ἀνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ επιλαρήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

⁹⁰ Isa. viii, 14; Matth. i, 23. ⁹¹ Num. xxiv, 17.
⁹² Osee. xi, 1. ⁹³ Isa. lxx, 3-5.

(87) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., διδασκούστης.

(88) Goblerianus et Felckmanni 1 anon., Μωσῆς δὲ φησιν, cæteris omissis.

(89) Seguer.. αὐτός. Auglic. Basil. Gobler. et Felck.

A habent unde convincantur, Scripturas nimilrum sacras, quas et ipsi legunt. Namque libri Deo afflante scripti hec passim variis in locis docent, ut ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis et prolixi ex ea nascituræ miraculum his verbis prædixere: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus⁹⁰. Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rei magni momenti expedit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit: Orientur stella ex Jacob, et homo ex Israel, et percutiet duces Moab⁹¹. Et rursus: Quam pulchræ tuæ domus, Jacob; tabernacula tua, Israeli! Ut valles umbrosæ, et ui horti juxta fluvios, et ut tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur in multis gentibus⁹². Et iterum Isaias: Antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum⁹³. Quod ergo homo futurus sit, his prænuntialitur: quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba: Ecce Dominus sedet in nube levi, et veniet in Aegyptum, et concutientur simulacra Aegypti⁹⁴. Nam et inde illum Pater revocat dicens: Ex Aegypto vocavi Filium meum⁹⁵.

B Πατήρ ἀνακαλεῖ λέγων· Εξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν θεόν μου.

C 36. Οὐ σεσιωπήται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· διὰ τὰς τηλαγῶς ἐν ταῖς θελαῖς σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γάρ γαὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, διτὶ μὴ δὲ ἕαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ θωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν ἰουδαίων ἐπιθυμήην, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὑδρεις οὐκ ἐργάζεται εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτὸν τῶν γινομένων ἀνήκοον εἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἀγρωπος ἐν πληγῇ ὁρᾷ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακλούς, διτὶ ἀπέστραται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ητιμόσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὅδυνται· καὶ ἡμεῖς ἐλογίσθημεθα αὐτὸν εἰραι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ οὐκ ἐλογίσθη· ἵνα τιμέται (90) ἐντιμοὶ γενώμεθα. Πάρτες τῷρ, φησιν, ὡς πρόδικα επιλαρήθημεν· ἀνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ επιλαρήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

D 37. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causa mortis, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam sustinuerit, et Judæorum insidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret; sic ergo aiunt: Homo qui in vulnera est, et scit ferre infirmitatem, quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est: ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur; et nos putavimus eum esse in labore, et in vulnera, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostræ super eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus⁹⁶. Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. Omnes enim, inquit, quasi oves erravimus, homo in via sua erravit: et Dominus tradidit ipsum peccatis nostris, et ipse quia affilitur non aperit os suum. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tonderet se sine voce: sic

⁹⁶ ibid. 5, 6, 19. ⁹⁷ Isa. viii, 4. ⁹⁸ Isa. xix, 4.

1 an., αὐτάς. Mox Basil. et Anglic. ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abest ab Anglic., et a Basil. sola vox ἡμεῖς.

(90) Basiliensis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπιλαρήθημεν habet ἐλογίσθημεν.

*non aperit os suum; in ejus humilitate judicium ejus sublatum est*⁸⁶. Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, suspicetur; hominum opiniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturam differentiam his verbis Scriptura explicat: *Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniuritatibus populi ductus est in mortem: ei dabo malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, quia iniuriam non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus: et Dominus vult mundare eum a plaga*⁸⁷.

τον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἄρτι τῆς ταρχῆς αὐτοῦ· διὰ αἱρεμάτων (93) *οὐκέπολεστον, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐτῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύνος βιβλεῖται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς.*

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque discere quænam crucem præsignificaverint? neque enim id omissum est, sed clarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce prænuntiavit dicens: *Videbitis vitam vestram pendente ante oculos vestros, nec credideritis*⁸⁸. Alii quoque qui Moysen secuti sunt prophetæ idem ita testificantur: *Ego vero quasi agnus innocens qui immolandus ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium*⁸⁹. Et rursus: *Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*⁹⁰. Mors porro in aere et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere coeperint, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio sit in sacris litteris. Erit enim, inquit, radix Jesse, et qui exsurgit regere gentes: in eum gentes sperabunt⁹¹. Et haec quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimonii quibus Judæorum insidelitas consultatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque prophetarum et patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex sola virginie ortus est? **62** vel quæ mulier sine viro hominem generare potuit? An non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex

⁸⁶ Isa. lxx, 6, 8, Act. viii, 32, 33. ⁸⁷ Isa. lxx, 8-10. ⁸⁸ Isa. xi, 10; Rom. xv, 12.

(91) Sic Seguer. ut et legitur apud Isaiam. Alii cum editis, *χειρῶντος*. Ibid. *editio Commel.*, αὐτός.

(92) Αὐτὸν addunt omnes præter Seguer. qui et Gobl. et Felck. 1 an. ibidem habent, ὑπολάβοι. Μόx pro ἀνθρώπων Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omittit Anglic.

(93) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymous, et Basiliensis, et ita legitur apud Isaiam. Alii cum editione Commel., ἀμαρτίαν.

Α κεκακῶσθαι, οὐκ ἀροτρεῖ τὸ στόμα. Ός πρόσωποι ἐπὶ σφραγὴν ἤκθη, καὶ ὡς ἀμρὸς ἀντεῖλον τοῦ κελποτος (91) αὐτὸν, ἀφωρος· οὕτως οὐκ ἀροτρεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ· Ἐρ τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤκθη. Είτα ἵνα μή τις αὐτὸν κακούρωπον ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνθροίον τῆς φύσεως διηγεῖται ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τις διηγήσεται; διὰ αἰρεταὶ ἀπὸ τῆς τῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀροτρῶν τοῦ λαοῦ ἤκθη εἰς θάρατον*.

B 35. Άλλ' ίσως, περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητειῶν ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαντικέα μαθεῖν. Οὐδὲ γάρ οὐδὲ τοῦτο σεσώπηται· δεδήλωται δὲ καὶ λίαν τηλαγώς ἀπὸ τῶν ἀγίων. Μινύσης γάρ πρώτος καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ προσπαγγέλλει λέγων· *Οὐγέσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν* (94) *κρεμαμένην ἀπέραντι τῷ δρυθυλῷ ὑμῶν*, καὶ οὐ μὴ πιστεύσῃς. Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ προφῆται (95) πάλιν περὶ τούτου μαρτυροῦσι λέγοντες· *Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀροτροὶ ἀκανοὶ ἀτρόμενοι τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔτρωρ.* *Ἐξ' ἐμὲ ἐλογίσατο πονηρὸν λογισμὸν* (96), λέγοντες· *Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ἔνοιλος εἰς τὸν ἀρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ζωῆς των· Ήρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου· ἐξηρτημησαν πάντα τὰ δοτά μου.* Διεμερίσατο τὰ ἴματά μου ἐνυποτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἴματον μονάδας διβαλοὶ κλήρον. Θάνατος δὲ μετέωρος καὶ ἐν ἔντιμῳ γινόμενος οὐκέτις ἀλλος δὲν εἴη εἰ μὴ ὁ σταυρός· καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διηρύσσονται πόδες καὶ χεῖρες εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. Επειδὴ δὲ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίᾳ καὶ πάντα τὰ ζηνή πανταχόθεν ἐπιγινώσκεται τὸν Θεὸν ἡρξαντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαραχήματον κατέλειψαν· ἀλλά ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη ἐν τοῖς ἀγίοις γράμμασιν (97). *Ἔσται γάρ, φησίν, η̄ βίζα τοῦ Ἱερού, καὶ ὁ ἀντιστάμενος ἀρχεὺς ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἐθνη̄ ἐλπιοῦσι.* Ταῦτα μὲν διλύτα πρὸς ἀπόδειξην τῶν γενομένων. Πάσα δὲ Γραφὴ πεπλήρωται διελέγουσα τὴν Ἰουδαϊαν ἀπίσταν. Τις γάρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ιστορηθέντων δικαίων, καὶ ἀγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνης ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν; ή τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς αὐτάρκης γέγονε· πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; Οὐκέ *Ἄδελ μὲν ἐξ Ἀδὰμ γέγονεν, Ἐνώχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεδ, Νώε ἐκ Λαμέχ, καὶ Ἀβραὰμ μὲν ἐκ Θάρρα, Ἰσαάκ δὲ ἐξ Ἀβραὰμ,*

D C *Deut. xxviii, 66. Jerem. xi, 19. Psal.* ⁹⁴ *Seguerianus, ἡμῶν.* ⁹⁵ *Vox προφῆτας deest in Gobler. et Felckm. 1 anōn.* ⁹⁶ *Λογισμὸν abest a Segueriano, Gobleriano, Felckman. 1 anōnymo, Basiliensi et Anglicano.* ⁹⁷ *Has voces, ἐν τοῖς ἀγίοις γράμμασιν, omitunt Gobler. et Felck. 1 anōn. Basil. habet συγγράμματιν.*

καὶ Ἰακὼν ἐξ Ἱσαάκ ; Οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακὼν, καὶ Μωύσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ Ἀμεράμ (98) ; οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἑλλανᾶ γέγονεν, οὐ Δαθίδ τοῦ Ἱεστατοῦ, οὐ Σολομῶν τοῦ Δαθίδ, οὐχ Ἐξεχίας τοῦ Ἀχάζ, οὐχ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, οὐχ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς (99), οὐχὶ Ἱερεμίας τοῦ Χελκίου, οὐχ Ἱεζεκήλ τοῦ Βουζ ; Οὐχ ἱκατός ἔσχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγὸν ; Τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγονώς ; "Οτι καὶ λίαν ἐμῆλης τῷ προφήτῃ περὶ τῆς τούτου σημασίας. Τίνος δὲ τῆς γενέσεως προέδραμεν ἀστήρ ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσῆμαν τῇ οἰκουμένῃ ; Μωύσῆς μὲν γάρ γεννώμενος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαθίδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἡκούσθη, διποὺς οὐδὲ δέ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγίνωσκεν, ἀλλ' ἐπινθάνετο, εἰ ἦτις ἄλλος ἐστὶν οὗδε τῷ Ἱεσσαὶ ; Ἀβραὰμ δὲ λοιπὸν γεγονώς μέγας ἐγνώσθη τοῖς ἑγγύς. Τίς δὲ τοῦ Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' ἀστήρ ἐπινθάνετο,

36. Τίς δὲ πώποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν Ιερούσαλαμ καλεῖν πατέρα ή μητέρα ἐβασίλευσε, καὶ τρίπαια κατὰ τῶν ἔχθρων είληφεν ; Οὐ Δαθίδ τρισκονταετῆς ἐβασίλευσε, καὶ Σολομῶν νέος γεγονώς ἐβασίλευσεν ; Οὐκ Ἰώας ἐτῶν ἑπτά γεννόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθε, καὶ ὁ ἐτις κατωτέρω Ἰωσίας περὶ (1) ἐτη γεγονώς ἑπτά τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο ; Ἀλλὰ καὶ δύως οὐτοις ταύτην ἀγοντες τὴν ἡλικίαν, ἰσχυρον (2) καλεῖν πατέρα ή μητέρα. Τίς οὖν ἀρά ἐστιν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλέων, καὶ σκιλεύων τοὺς ἔχθρους ; Τίς δὲ τοιούτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἱερατῇ καὶ ἐν τῷ Ἰούδᾳ, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνήσαγες, ἐφ' ὃν τὰ Ἐθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθεινται καὶ εἰρήνην εἴχε ; Καὶ οὐ μᾶλλον ἡμαντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς ; "Εώς γάρ συνειστήκει η Ἱερουσαλήμ, πόλεμος ἡν διπονδὸς αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἱερατή, Ἀσσύριοι μὲν Θόλιοντες, Αἰγύπτιοι δὲ διώκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιβαίνοντες· καὶ τό γε θαυμαστὸν ὅτις καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς· η οὐχὶ Δαθίδ τοὺς ἐν Μωάβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπτεν, Ἰωσίας τοὺς Ἀλαζησίους ἐψυλάττετο, καὶ Ἐξεχίας ἐδειλίᾳ τὴν ἀλαζονεύων τοὺς Σεναχρείμ, καὶ Μωύσει ὁ Αμαλῆχ ἐτραπεύετο, καὶ οἱ Ἀμορφαῖοι ἡναντιοῦντο, Ἰησοῦν τῷ τοῦ Ναυῆς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο ; Καὶ διώς διπονδὰ ἡν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἱερατὴν τὰ τῆς φιλίας ; Τίς οὖν ἐστιν, εἰς ὃν τὰ Ἐθνη τὴν ἐπιπλέοντα τίθεται, ἀξιον ιδεῖν· εἰναι γάρ δεῖ, ἐπει καὶ τὸν προφήτην ἀδύνατον φεύγασθαι. Τίνος δὲ τῶν ἀγίων προφητῶν η τῶν ἀνωθεν πατεριαρχῶν ὁ θάνατος ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ; Η τίς ἐτραμπατίσθη καὶ ἀνηρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων ὑγείας ; Τίς δὲ τῶν δικαίων η τῶν βασιλέων κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτου καθόδῳ τὰ τῶν Αἰγυπτίων (3) εἰδὼλα πέπτωκεν ; Ἀβραὰμ μὲν γάρ κατῆλ-

A Achaz, Josias ex Amos, Isaías ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Buzi genitus est ? An non singuli sui ortus auctorem patrem habuere ? Quis ergo ex sola virgine natus est ? Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit prophetæ. Cujus item partui sidus in cœlis præcucurrit, et natum mundo indicavit ? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur an alias esset filius Jesse ? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cœlo unde et ipse descendenter apparuit.

Τίς δὲ τοῦ φινιόμενος ἡν ἐν οὐρανῷ, θεον καὶ κατέβαινεν.

B 36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare posset, regnavit et palmas de hostibus retulit ? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt ? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior item Josias circa septimum annum imperium suscep- runt ?? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nascetur regnavit et hostes expoliavit ? Quis talis rex exstitit in Israel et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint ? Inquirant et dicant Iudæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur ? Nam, quādiū stetit Jerusalein, fuit illis cum ea bellum impłacabile, cunctique adversus Israelitas pugnabant, quippe quos Assyrii premerent, Aegyptii perseque-rentur, Babylonii incursionibus vexarent : et quod mirum est, vicinos Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas ges-sit, et Syros profligavit ? An non Josias sibi a proximi-mis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat ? An non contra Moysen Amalec duxit exercitum, eique Amorrhæi resistebant ? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant ? Denique nulla erant inter gentes et Israel amicitia foedera. Quis itaque ille sit in quo gentes spem po-nant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut propheta mentitus sit. Quis item sanctorum prophetarum et veterum patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit ? Vel quis porro om-nium sanitatem vulneratus et occisus est ? Quis justorum aut regum in Aegyptum descendit, ejus-que adventu Aegyptiorum idola corruerunt ? Abram- ham quidem illuc descendit : at nihilominus ido-

" IV Reg. xi, 21; xxii, 1.

(98) Sic ms. Anglic. Alii vero et editi 'Αβραάμ. Sed 'Αμεράμ apud Septuaginta Interpretes legiuntur.

(99) Haec voces οὐχ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς, quæ leguntur in Basil. Gobl. Felckm. 1 an. et Seguer. in aliis et editis desiderantur. Mox ibid. Gobl. et Felckm. 1 an., 'Ελλιτος.

(1) Sic Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. 1 an.

Alli vero cum editis περὶ omittunt.

(2) Goblerianus, et Felckmann 1 anonym., Ισχυ-σαν. Ibid. Anglic. Basil. Gobl. Felckm. 1 an. et Seguerian., πατέρα ή. Alii autem et editi, πατέρα κατ.

(3) Tῶν Αἰγυπτίων abest a Basil. Ibid. Seguer. et Basil., πέπαυται.

Iolatria ibidem viguit. Illic et Moyses natus est: sed eadem quæ antea permansit errantium superstitione.

37. Quis inter eos, quos Scriptura commemorat, manibus et pedibus perfossus vel in ligno suspensus, atque in cruce pro omnium salute mortuus est? Namque Abraham in cubili obiit: similiter Isaac et Jacob pedibus in lecto extensis mortui sunt. Moyses et Aaron in **63** monte, David domi nullas populorum insidias passus interiit; licet enim a Saule ad necem conquisitus fuerit, tamen sine danno evasit. Sectus est quidem Isaías, at in ligno non fuit suspensus. Jeremiah contumelii affectus est, sed non condemnatus perire. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scriptura pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiam secundum naturam hominibus similis fuerit. Videbitis enim, inquit, vitam vestram pendentem ante oculos vestros⁴⁴; et, Generationem ejus quis enarrabit⁴⁵? Siquidem omnium sanctorum generationem si quis didicerit, eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo haec loquuntur divinæ Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et prophetæ de illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alias in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est, qui ex Virgine prodiit, et homo in terris visus est, et cuius corporeæ generatio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit Virgine. Quemadmodum ergo Davidis et Moysis omniumque patriarcharum patres numerari possunt: ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella commonstrari voluit. Decebat enim Verbum e celo descendens, e celo quoque indicari: decebat naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natura agosci. In Iudea nascebatur, et Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in corpore appareret, victoriæ ad adversantibus demonibus reportavit ac de idololatria triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adiscunt, uti vel oculis

⁴⁴ Deut. xxviii, 66. ⁴⁵ Isa. LIII, .8.

(4) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymous, et Seguerianus, κατήλθε καὶ πάλιν. Ibid. vox ἐπεκράτησε deest in iisdem.

(5) Tοῦ Seguer. habet; alii et editi omittunt.

(6) Ἐτύχασε abest ab Anglicano, Gobleriano, Felckmanni 2. anonymous, et Segueriano.

(7) Γάρ omittunt Gobier. et Felckm. 1 an. Mox iidem et Basil. et Seguer. habent κοινοῦ πάντων.

A θεν, ἀλλὰ πάλιν (4) τὴν εἰδωλολατρείαν κατὰ πάντων ἐπεκράτησε. Μωῦσῆς ἔκει γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἡτοι ἦν ἔκει τὸν πετελανημένων θρησκεία.

37. Τις δὲ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μαρτυρουμένων δι-
ωρύχη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ή ὅλας ἐπὶ ξύλου
κεκρέμασται, καὶ σταυρῷ τετελείωται ὑπὲρ τῆς πάν-
των αντηρίας; Ἀβραζὺ μὲν γάρ ἐπὶ κλίνῃς ἐκεί-
πων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακὼβ καὶ αὐτὸι ἐξ-
άραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνῃς ἀπέθανον. Μωῦσῆς καὶ
Ἄαρὼν ἐν τῷ δρει, Δασιδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τετελεύτηκεν,
οὐδὲμιλαν ἐπιβουλὴν ὑπὸ τῶν λαῶν παθών. Εἰ δὲ καὶ
ἔζητηθη ὑπὸ τοῦ (5) Σαοὺλ, ἀλλ' ἀδιλαθῆς ἐώντο.
Ἡσαῖας ἐπείσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμα-
σται· Ἱερεμίας ὑδρίσθη, ἀλλ' οὐ κατακριθεὶς ἀπ-
έθανεν· Ἱεζεκίηλ ἐπασχεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ,
ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. Ἐπειτα
οὗτοι, καὶ πάσχοντες, ἀνθρώποις ἥσαν, ὅποιοι καὶ πάν-
τες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὄμοιότητα. Οὐ δὲ σημα-
νόμενος ἐκ τῶν Γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐχ
ἀπλῶς ἀνθρώποις, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, καὶ
ὄμοιος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐτύγχανε (6).
Οὐγέσθε γάρ, φησι, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαγέντη
ἀπέραντι τῷ ὁρθαλμῷ ὑμῶν· καὶ, Τὴν τερείν
αὐτοῦ τις διηγήσεται; Πάντων μὲν γάρ τῶν ξύλων
τὴν γενεάν τις μαθὼν, δύναται ἀναθεν διηγήσασθαι
τις καὶ πόθεν ἔκαστος γέργονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος
ζωῆς ἀδιήγητον τὴν γενεάν οἱ θεοὶ σημαίνουσι λόγοι.
Τις οὖν ἔστι, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θεοὶ Γρα-
φοῖ; Ἡ τις τηλικοῦτος, ὡς καὶ τοὺς προφήτας
περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα προκαταγέλλειν; Ἀλλὰ γάρ (7)
οὐδεὶς ἀλλος ἐν ταῖς Γραφαῖς εὑρίσκεται πλὴν τοῦ
κοινοῦ πάντων ανθρώπος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γάρ ἔστιν δὲ παρθέ-
νου προελθὼν καὶ ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς φανεῖς, καὶ γίγ-
ητον (8) ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. Οὐ γάρ ἔστιν
δε δύναται τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ
δύναται τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀνδρὸς διηγήσασθαι. Οὗτος
ἔστιν δὲ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνειν τὴν τοῦ σώματος
γένεσιν ποιήσας· ἔδει γάρ, ἀπὸ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημαῖαν ἔχειν.
καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλέα προερχόμενον ἐμ-
φανῶς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως (9) γινώσκεσθαι. Ἀμ-
λεῖτος ἐν Ἰουδαϊκήγεννάτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περσίδος ἥρχοντο
προσκυνῆσαι αὐτῷ. Οὗτος ἔστιν δὲ καὶ πρὸ τῆς σω-
ματικῆς ἐπιφανείας λαβὼν τὴν κατὰ τῶν ἀντικειμέ-
νων (10) δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας
τρόπαια. Πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν θεῶν

Alli et editi, πάντων.

(8) Sic Seguer. Basil. et Anglic. ut et legerunt
interpretes. Alli et editio Commeil., εὐδιήγητον, men-
dose.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., οικου-
μένης.

(10) Vox ἀντικειμένων deest in Anglic. Mox Se-
guer. καὶ κατὰ habet, ubi alii et editi, καὶ τὰ tantum.

έξομνύμενοι τὴν πάτριον συνήθειαν καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητα πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσιν ἔχυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς δρθαλμοῖς ἔξεστιν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτο. Οὐδὲ γάρ ἀλλοτε ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαυται εἰ μὴ ὅτε ὁ Κύριος τοῦ παντὸς, ὡς ἐπὶ νεφέλης ἐποχούμενος, τῷ σώματι κατῆλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τοῦ εἰδώλων κατήργησε πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἔαυτὸν καὶ δι' ἔαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μετήνεγκεν. Οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν θάνατον προσαγαγοῦσι· καὶ τῷ τοιούτῳ θάνατῷ ἡ σωτηρία (11) πᾶσι γέγονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λελύτρωται. Οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὁ ὡς πρόσβατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἀνεψιψυχον τὸ ἔαυτον σώμα εἰς τὸν θάνατον παραδόν, καὶ τούτοις τοῖς πάντας σωτηρίας ἀνεψιψυχον τὸν θάνατον παραδόντων.

38. Εἰ γάρ μὴ αὐτάρκη νομίζουσι ταῦτα, καὶ ἐξ B οὐκέτι πειθέσθωσαν ἀφ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογιών. Περὶ τίνος γάρ λέγουσιν οἱ προφῆται· Ἐμφατῆς ἐγερόμητο τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· εὐρέθητο τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· εἰπε, Ἰδού εἰμι, τῷ ἔθνει οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ δρόμον· ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λιόντα ἀπειθούτα καὶ ἀτειλέγοντα; Τις οὖν ἐστιν ὁ ἐμφανῆς γενόμενος; εἴποι τις πρὸς Ιουδαίους. Εἰ μὲν γάρ ὁ προφῆτης ἐστι, λεγέτωσαν πότε ἐκρύπτετο, ἵνα καὶ ὑστερον φανῇ; Ποίος δὲ οὐτός ἐστιν ὁ προφῆτης ὃ καὶ ἐμφανῆς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας ἐκπετάσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; Τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδεὶς, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Δόγος, ὁ ἀσώματος ὃν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανεῖ, καὶ ὑπὲρ πάντων (12) παθών. Ἡ εἰ μηδὲ τοῦτο αὐταρκεῖς αὐτοῖς, καὶ ἐξ ἑτέρων δυσ- C ωπειθώσαν, οὐτως ἐναργῆ τὸν ἐλεγχὸν δρῶντες. Φησὶ γάρ ἡ Γραφὴ· Ισχύσατε, χεῖρες ἀτειμέναι καὶ γυναῖκα παραπλεύμενά· παρακαλέσατε οἱ ἀλιγρύνοις (13) τῇ διανολᾳ· Ισχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ίδον δ θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδιδωσιν· αὐτὸς ἡξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀραιχθήσονται οἱ ὄφθαλμοι τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τραγὴ ἔσται γλῶσσα ποτηλάλων. Τί τοινυν καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὅλως καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν ἀντιδέπειν (14); Ἡ μὲν γάρ προφῆτεια θεὸν ἐπιβῆμενη σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει (15). Τό τε γάρ τυφλοὺς ἀναβλέπειν, καὶ χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τραωνύσαις μογηλάλων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ γινομένῃ (16) δεῖξαι παρουσίᾳ λέγουσι. Πότε τοινυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἢ ποῦ τοιοῦτον τι γέγονεν ἐν τῇ Ιουδαίᾳ, λεγέτωσαν. Λεπρὸς ἐκαθαρίσθη Νααμάν· ὅτι οὐ κωφὸς ἤκουεν, οὐδὲ χωλὸς περιεπάτησε. Νεκρὸν ἤγειρεν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκγενετῆς ἀνέθλεψε τυφλός. Μέγα μὲν γάρ καὶ τὸ ἐγείραι τε νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὅποιον τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος θάυμα. Πλήτιν εἰ τὸ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ

¹¹ Isa. Lxv, 1, 2. ¹² Isa. xxxv, 3-6.

(11) Sic Anglic. Basil. Goblet. Felckm. I anony. et Seguer. Alii vero et editi, τῷ τοιοῦτῳ τοῦ θανάτου τρόπῳ η σωτηρία.

(12) Seguerianus, ἡμῶν.

(13) Seguerianus, ὀντότεστο.

(14) Sic Anglicanus, Basiliensis, Seguerianus: at

PATROL. GR. XXV.

A licet aspicere. Neque enim unquam alias Ἀργυρίου ἀπειθεῖται πολιτείας δισελuta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vescus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem everlit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecere, testibus, crucifixus est: cuius morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

Οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὁ ὡς πρόσβατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἀνεψιψυχον τὸν θάνατον παραδόν, καὶ τούτοις τοῖς πάντας σωτηρίας ἀνεψιψυχον τὸν θάνατον παραδόντων.

38. Enimvero si hæc ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt prophetæ: Palam apparui his qui me non quaerebant: inventus sum a non interrogantibus me: dixi, Ecce sum, genti qua non invocavit nomen meum: expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem¹³? Quis, quæso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judæos. Nam si prophetam volunt esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est propheta qui ex occulto manifestus¹⁴ factus est, et manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura expers esset corporis, propter nos corpore apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur, qui tam evidens argumentum ob oculos habent, ubi nempe dicit Scriptura: Roboramini, manus remissa et genua dissoluta: consolamini, qui pusillo animo estis: roboramini, non timete. Ecce Deus noster iudicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cœcorum, et aures surdorum audient. Tunc sa- liet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum¹⁵. Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem prophetia Dei adventum prænuntiat, cuius adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu cœcos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediri docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israel visa sunt, vel ubi tale quid in Judea factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuus excitavit Elias et Elisæus, sed non vidit cœcus natum. Magnum quidem revera est, mortuum excitare: sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduæ defunctio filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset

Goblerianus, et Felckmanni I anonymus, ἀντιλέγειν. Alii et ed. Commel., ἀποδέπειν.

(15) Sic Seguer. qui ibid. et Anglic. verbum γνωρίζει omittunt, quod hic iterum habent alii et editi hoc modo: Τότε γάρ γνωρίζει.

(16) Seguerianus, γενομένην.

ut et claudus ambularet et cæci videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparet, nisi cum claudi ambulavere, balbiclare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati videbant? Ideo enim his tunc conspectis Judei, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant: *A sæculo non est auditum, quia quis apernit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam*¹⁶.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt iñicias, sed ea se exspectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perperam illi dictitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabuntur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Sepiuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut consummetur peccatum, et obsignentur peccata, et deleantur iniqüitates, et remittantur iniustitiae, et adducatur justitia sempiterna, et obsignetur visio et propheta, et ungatur Sanctus sanctorum, et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem*¹⁷. Evidem in aliis forsitan testimoniosis, saltem effugia reperi, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe et Christus significatur, et is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus sanctorum esse declaratur, **65** et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit propheta et visio in Israel? Olim quidem David, Salomon, et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Isaias, Osee, Amos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti sanctorum. Quod si captivitatemi objiciant, et propter eam, Jerusalem non stetisse contendant, quid de prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est,

¹⁶ Joau. ix, 32, 33. ¹⁷ Dan. ix, 24, 25.

(17) Gobler. et Felckm. I anon., Ἐλεγον. Οὐδέποτε ἐγήραται τοῦτος ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰώνος. Alii et editi præter ins. Seguer. post ἀκούσαντες addunt item οὐδέποτε, etc., quæ Seguer. non habet, nec leguntur apud evangelistam, uti nec legerunt Oiniubonus et Ambros. Camald.

(18) Tοῦ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. I anon. Ibid. particulam οὐχ quain habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. I anon. et Seguer., alii et editi omittunt.

(19) Segnerianus, et Basiliensis, φανόμενα.

(20) Καὶ Segnerianus habet, alii et editi omitunt.

τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσωπήκεν ἡ Γραφή· πάντως εἰ ἐγεγόνεις καὶ χωλὸν περιπατεῖν, καὶ τυφλὸν ἀναβλέπειν, οὐχ ἀν παρῆχε καὶ ταῦτα δηλώσει ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ σεσωπήται ἐν ταῖς Γραφαῖς, δῆλὸν ἔστι μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. Πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι παραγέγονε; Πότε δὲ παραγέγονε, εἰ μὴ ὅτε χωλὸν περιπάτησαν, καὶ μογιλάλοι ἐτρανῶθησαν, καὶ χωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψαν; Διὰ τοῦτο γάρ καὶ οἱ τότε θεωροῦντες Ἰουδαῖοι Ἐλεγον, οὓς οὐκ δίλοτε ταῦτα γενόμενα ἀκούσαντες (17). Ἐκ τοῦ αἰώνος οὐκ ἡκούσθη, διὰ τηρέωμέ τις ὀφθαλμὸνς τυφλοῦ γεγενημένου. Εἰ μὴ ἦρ οὗτος παρὰ τοῦ (18) Θεοῦ, οὐκ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδέτερον.

39. Ἀλλ' Ιωας μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φυνερὰ διαμάχεσθαι, οὐκ ἀρνήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοχὴν δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγενῆσθαι τὸν Θεὸν Λόγον διαβεβαιώσονται. Τοῦτο γάρ ἐνώ καὶ κάτω θυρυλλοῦντες, οὐκ ἐρυθρῶσιν ἀναισθεύμενοι πρὸς τὰ φανερά (19). Ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Δανιήλη σημαίνοντος καὶ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, καὶ (20) λέγοντος: Ἐδδομήκοτα ἐδδομάδες συντετμήσαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἀγίαν, τοῦ συντελεσθῆται ἀμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι (21) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαπεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι δραστικοῦ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαις Ἅγιον ἄγιον, καὶ γνῶσην (22) καὶ συντίσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆται, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλήμ ἐνώ Χριστοῦ ἥγοντα μέρον. Ιωας ἐπὶ τοῖς ἔλοις καὶν προφάσεις εὑρίσκειν δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβλέψθαι τὰ γεγραμμένα. Τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ή διῶς ἀντωπῆσαι δύνανται, διόπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χρισμένος οὐκ ἀνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλὰ Ἅγιος ἄγιον εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἐν τῇς παρουσίῃς αὐτοῦ Ἱερουσαλήμ συνίσταται (23), καὶ λοιπὸν πεύσεται προφῆτης καὶ δραστικὸς ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Ἐγράψη πάλαι Δοῦσιδ, καὶ Σολομὼν, καὶ Ἐζέκιας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὁ τόπος συνειστήκει, καὶ προφῆται προεφήτευον, Γάδ, καὶ Ἀσαφ, καὶ Ναθάν, καὶ ὁ μετ' αὐτούς (24) Ἡσαΐας, καὶ Μωϋῆς, καὶ Ἄμως, καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες ἀνθρώποι ἄγιοι, καὶ οὐχ ἄγιοι ἄγιων ἐκλήθησαν. Ἀλλ' ἐν τὴν αἰχμαλωσίαν προβάλωνται, καὶ δι' αὐτὴν μὴ εἴναι

(21) Sic Gobler. Felckm. I anon. Seguer. et apud Daniel. Alii vero et editi ἀπολεῖται. Ibid. Gobler. et Felckman. I anon. mox habent, ἐξιλάσθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam κατέ, quæ in Seguer. et apud Danielem legitur, alii et editi omitunt.

(22) Sic Seguer. ut et legitur apud Daniel. Basil. Felckm. I anon., γνώσης. Alii et editi, γνώσεις.

(23) Sic Aug. Basil. Gobler. Felckm. I anon. et Seguer. Alii et editio Com., συνίστασθαι. Ibid. mox Auglie., προφῆτεια.

(24) Ο μετ' αὐτούς οὗτος οὗτος a Gobler. et Felckm. I anon., ὁ ab Seguer., μετ' αὐτούς ab Anglic. et Basil.

λέγωσι τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν Α illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque ἀν εἰποιεν; Καὶ γάρ πάλαι, καταβαίνοντος τοῦ λαοῦ Ezechiel, Aggæus et Zacharias.

εἰς Βαβυλῶνα, ἡσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἱερεμίας· προεφήτευον δὲ Ἱεζεκιὴλ καὶ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας.

40. Οὐκοῦν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα τὸν νῦν καιρὸν ὑπερτίθενται. Πότε γάρ προφήτης (25) ἦ δρασις ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἱερατῆλ, εἰ μὴ διὰ ὁ Ἅγιος τῶν ἀγίων. Χριστὸς παρεγένετο; Σημεῖον γάρ καὶ μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίας τὸ μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλήμ ἐστάναι, μέχρι προφῆται ἔχερθηναι, μήτε δρασιν ἀποκαλύπτεσθαι τούτοις, καὶ μάλα εἰκότως. Ἐλθόντος γάρ τοῦ σημανομένου, τοῦ (26) ἐτι χρεία τῶν σημανόντων ἦν; Καὶ παρούσης τῆς ἀληθείας, τις ἐτι χρεία τῆς σκιᾶς ἦν; Διὰ τούτο γάρ καὶ προεφήτευον ἦνς ἀν Ἐλθῃ ἡ αὐτοδικαιούσην, καὶ ὁ λυτρῷμενος τὰς ἀπάντων ἀμαρτίας. Διὰ τούτο καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοσοῦτον συνεισθῆσε, ἵνεκεν προμελετῶσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. Παρόντης τούναν τοῦ Ἀγίου τῶν ἀγίων, εἰκότως ἐσφραγίσθη καὶ δρασις καὶ προφῆτεια, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπυται. Ἐπὶ τοσοῦτον γάρ ἔχροντο πάρ' αὐτοῖς βασιλεῖς, ἔνας ἀν ἔχρισθη ὁ Ἅγιος τῶν ἀγίων. Καὶ Ἰακὼβ (27) δὲ ἔνας αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίων ἴστασθαι βασιλεῖαν προφητεύει λέγων· Οὐκ ἐκλείψει ἀρχων ἐξ Ἰουδα, καὶ ηγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἔνας ἀν Ἐλθῃ (28) τὰ ἀποκελμένα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκίας ἔθνων. “Οθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἔθνα λέγων· Ὁ οὐρός καὶ οἱ προφῆται ἔνας (29) Ἰωάννου προερχόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐστι παρὰ Ἰουδαίοις νῦν βασιλεὺς, ἢ προφῆτης, ἢ δρασις, καλῶς ἀρνοῦνται τὸν ἐλθόντα Χριστὸν· εἰ δὲ μήτε βασιλεὺς, μήτε δρασις, ἀλλὰ ἐσφράγισται λοιπὸν καὶ (30) πᾶσα προφῆτεια, καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἔλλω· τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσι, καὶ παραβατοῦσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὅρᾳ, τὸν δὲ ταῦτα πεποιηκότα Χριστὸν ἀρνεῖσθαι; Τί δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ εἴδωλα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἱερατὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνοῦνται τὸν ἐκ τῆς βίβλης Ἰεσαία κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν καὶ βασιλεύοντα λοιπόν; Εἰ μὲν γάρ ἀλλον ἔθρησκεν τὰ ἔθνη Θεὸν, ἀλλὰ μή τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ Μωϋσέως ὡμολόγουν· καλῶς ἀν πάλιν προύσφατείσαντο μή ἐλγούσθεναι τὸν Θεόν· εἰ δὲ τὸν Μωϋσῆ (31) δεδωκότα τὸν νόμον καὶ τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενον Θεόν, καὶ οὐ τὸν Λόγον τείμασαν οἱ Ἰουδαῖοι, τούτον τὰ ἔθνη σέβουσι, διὰ τοῦ μή γινώσκουσι, μεῖλον δὲ διὰ τοῦ ἔκδοτος παρορῶσιν, διὰ δὲ προφητεύομένος ὑπὸ τῶν Γραφῶν Κύριος ἐπέλαμψε τῇ εἰκούμενῃ, καὶ ἐπεφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς

²⁸ Genes. xlvi, 10. ²⁹ Matth. xi, 13. ³⁰ Psal. cxvii, 27.

(25) Sic Seguer. ut et legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. Ita quoque legitur in ms. Angl., sed loco προφήτης, habet προφῆτεια. Alii et editio Commel., Πότε γάρ ἐπαύσατο προφῆτης ἦ δρασις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Seguer., εἰ μὴ νῦν.

(26) Hæc integra sententia ad τοῦ sequens deest in Segueriano, Goblerianio, et Felckmanni 1 anno-nymo, et recenti manu addita in Basiliensi: nec item legerunt Omnibonus et Ambros.

(27) Sic Gob. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, Mawson.

40. Nugantur ergo Judei cum præsens tempus differunt. Quando enim propheta vel visio ab Israel defecit, nisi cum Sanctus sanctorum Christus advenit? Magnum siquidem signum et indicium est Dei Verbi adventus, quod nec jam stet Jerusalem, nec propheta exsurgat, nec illis visio apparet; idque admodum convenienter. Postquam enim is, qui significabatur, advenit, quid adhuc signorum opus esset? Similiter præsente veritate, quid prodesset umbra? Namque idcirco vaticinabantur, usque dum veniret ille, qui ipsa justitia est et omnium peccata redimit. Unde tandem stetit Jerusalem, ut illic veritatis figuræ præmeditarentur. Quapropter præsente Sancto sanctorum, congruenter visio et prophetia obsignatae sunt, ac illam habuit Jerosolymorum regnum. Tandem enim reges apud illos uncti sunt, quoad Sanctus sanctorum ungeretur. Jacob quoque usque ad ipsum permansurum esse Iudeorum regnum his verbis prænuntiat: Non deficit princeps ex Iuda, et dux ex semioribus ejus, donec renerrint quæ reposita sunt ei, et ipse est expectatio gentium²⁸. Hinc et ipse Salvator clamabat: Lex et prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt²⁹. Quocirca si nunc apud Iudeos vel rex vel propheta vel visio sit, recite Christum venisse negant. Sed si neque regem neque visionem habent, sed et omnia prophetia jam obsignata est, capisque est urbs et templum: quid adeo impii sunt et tam grave peccatum committunt, ut facta quidem videant, Christianum vero qui hæc ipsa fecit negare audiant? Quid cum ipsos etiam gentiles relicitis idolis spem suam per Christum in Deo Israel ponere aspiciant, ipsi nihilominus Christum ex radice Jesse secundum carnem natum ac modo regnante repudiare non verentur? Namque si aliqui Deum gentes colerent, nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob et Moysi confiterentur, justam sane de Dei adventu dubitandi occasionem haberent. Si vero illum ipsum gentes colunt, qui Moysi legem et Abramæ promissiones dedit, et cuius Verbum Judei indignissime tractaverunt: quare non agnoscunt, vel potius cur ultra negligunt videre Dominum, quem Scripturæ prædixerunt, orbi terrarum illuxisse, et corpore induitum apparuisse, quemadmodum ait Scriptura: Dominus Deus apparuit nobis³⁰; et, Misit Verbum

D (28) Anglic. Ελθεται paulo post, τῶν ἔθνων.

(29) Sic Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anon. et Seguer. Alii et editi, μέχρι. Mox ibid. μέν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., et paulopost in Anglic. loco προφῆτης, legitur προφῆτεια.

(30) Loipon καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(31) Sic Seguerianus, Basiliensis, et Arglicanus. Alii et editi, Mawson.

suum et sanavit eos²; et rursus, Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvos illos fecit³? Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente percussum terram a sole 66 illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi exspectant faciendum restat? An ut gentes vocet? sed jam vocatae sunt. An ut prophetam, regem et visionem auferat? sed hoc item jam factum est. An ut idolorum impietatem convincat? convicta et proscripta est. An ut mortem destruat? destructa est. Quid ergo non factum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judaei, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et gentes impietate rejecta, iam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimi perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis, quae ex divinis Litteris licet excerpere, Judaeos non inepte possumus consultare.

λίαν. Ιουδαιους μὲν οὖν ἐκ τούτων καὶ τῶν πλειόνων παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἀντίστηται.

41. Jam quod gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quae minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obsecrati perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constitueret nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostræ doctrine veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quae nosmetipsi conspicimus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperiunt, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum suisse ipsis etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane insificantur, inscite nugantur, dum de his quae nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedant, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus imperio subjici, ita ut ex providentiæ effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quæso, an non potius ipsi risum adversus seipso imprudenter concident. Mundum, magnum quoddam corpus esse docent gentiles philosophi, nec hic a vero

² Psal. cxvii, 20. ³ Isa. lxiii, 9.

(52) Sic Anglicanus, Goblerianus, et Felckmanni *† anonymous*. Alii et editio Commel., bléto. Mox idem et Basiliensis habent ἀρνεῖται, ubi alii et editio Commel., οὐ βλέποι. Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis legerunt ἀρνεῖται.

(53) Ἀλλὰ deest in Gobleriano et Felckmanni *† anonymous*. Ibidem Seguerianus habet, ἔρθεται.

εἶπεν ἡ Γραφὴ Κύριος ὁ Θεὸς ἐπέχειρε τῷν καὶ πάλιν· Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ λάσπειαν αὐτοὺς· καὶ πάλιν. Οὐ πρέσβυτος, οὐκ ἄρχολος, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐσωσει αὐτούς; Ὁμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις παραπεπληγώς τὴν διάνωσιν, τὴν μὲν γῆν φωτίζομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου βλέπει (32), τὸν δὲ ταῦτην φωτίζοντα ἥλιον ἀρνεῖται. Τί γάρ καὶ πλεῖστον ἐλθῶν ὁ προσδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἔχει ποιῆσαι; Καλέσαι τὰ ἔθνη; Ἄλλα (33) ἐφθασε κατηγήναι. Ἄλλα παῦσαι προφήτην, καὶ βασιλέα, καὶ ὄρασιν; Γέγονεν ἡδη καὶ τοῦτο. Τὴν εἰδῶλων ἀθεότητα διελέγξαι; Διηλέγχθη ἡδη καὶ κατεγνώσθη. Ἄλλα τὸν θάνατον καταργήσαι; Κατηγήηται ἡδη. Τὶ τοινυν οὐ γέγονεν, δ δεῖ τὸν Χριστὸν ποιῆσαι; Η τι περιλείπεται, δ μὴ πεπλήρωται, ἵνα νῦν χαίρωσιν οἱ Ιουδαιοὶ καὶ ἀπιστῶσιν; Εἰ γάρ δη, ὥσπερ οὖν (34) καὶ δρῶμεν, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε προφήτης, οὔτε Ἱερουσαλήμ, οὔτε θυσία, οὔτε ὄρασίς ἔστι παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπλήρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνων καταλιμπάνοντες τὴν ἀθεότητα λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ καταφύγουσι διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δῆλον ἂν εἴη καὶ τοῖς λίσταις ἀνατιχυτούσιν ἐλληνούντας τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἀπέλως τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ καταλάμψαντα, καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ θείαν (35) διδασκαλίαν παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἀντίστηται.

41. Ἐλληνας δὲ καὶ πάνυ τις θαυμάσεις γελούντας μὲν τὰ ἀχλεύαστα, πεπηρωμένους δὲ αὐτοὺς (36) ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ, ἢν ἐν ξύλοις καὶ λίθοις ἀναβάντες οὐχ ὅρωσι. Πλὴν οὐκ ἀπορούντος ἐν ἀποδείξει τοῦ παρ' ἡμῖν Λόγου, φέρε καὶ τοιτούς ἐκ τῶν εὐλόγων διωταρήσωμεν, μάλιστα ἀφ' ὧν καὶ αὐτὸι ἡμεῖς ὄρμαν. Τί γάρ διτοπον, ἢ τι χλεύης παρ' ἡμῖν ἔξιον, ἢ πάντως διτοπον τὸν Λόγον ἐν σώματι πεφανερώθαι λέγομεν; Ἄλλα τοῦτο καὶ αὐτοὶ συνομολογήσουσι μὴ ἀτόπως γεγενῆσθαι, ἐάνπερ τῆς ἀληθείας γένωνται φύλοι. Εἰ μὲν οὖν δλῶις ἀρνοῦνται Λόγον εἶναι Θεόν, περιττῶς ποιοῦσι, περὶ οὐ μὴ ίσασι χλεύάσοντες· οἱ δὲ ὄμολογοῦσι Λόγον εἶναι Θεόν, καὶ τοῦτον ἡγεμόνα τοῦ παντὸς, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δεδημιουργήκεντας τὴν κτίσιν, καὶ τῇ τούτου προνοίᾳ τὰ ὅλα φατίζεσθαι, καὶ ζωιγνούεσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίᾳ γινώσκεσθαι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· σκέπτει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεύην καθ' ἑαυτῶν κινοῦντες ἀγνοοῦσι. Τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασίν εἶναι οἱ τῶν Ἐλλήνων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύουσι· λέγοντες δρῶμεν γάρ αὐτὸν καὶ τὰ τούτου μέρη ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτοντα. Εἰ τοινυν ἐν τῷ κόσμῳ σώματι δητεῖ δ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἔστι, καὶ ἀν δλῶις καὶ τοῖς

(34) Οὐκ hic habent Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus; omitunt vero alii et editi. Paulo post. pro θυσίᾳ, Goblerianus et Felckmanni *† anonymous* habent θυσίαν.

(35) Anglicanus, εὐθείαν.

(36) Αὐτοὺς deest in Seguer. et Anglic.; Basil. vero habet ἑαυτούς.

κατά μέρος αὐτῶν πᾶστον ἐπιβεβήκε· τί θαυμαστὸν ή τί ἀποτοπον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμὲν αὐτὸν ἐπιβεβήκεναι; Εἴ γάρ ἀποτοπον δλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέσθαι, ἀποτοπον ἀν εἴη καὶ ἐν τῷ παντὶ τοῦτον ἐπιβεβήκεναι, καὶ τὰ πάντα τῇ ψευσίᾳ ἔαυτοῦ φωτίζειν καὶ κινεῖν· σῶμα γάρ ἔστι καὶ τὸ δλον. Εἰ δὲ τῷ κόσμῳ τοῦτον ἐπιβαίνειν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι πρέπει, πρέποι ἀν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν ἐπιφαίνεσθαι, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτο φωτίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. Μέρος γάρ τοῦ παντὸς καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἔστι γένος. Καὶ εἰ τὸ μέρος ἀπρεπές ἔστιν δραγανον αὐτοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος γνῶσιν, ἀποπάτατον ἀν εἴη καὶ δι' δλου τοῦ κόσμου γνωρίζεσθαι τοῦτον (57).

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem sive illiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Οὐσπερ γάρ, δλου τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργουμένου καὶ φωτίζομένου, εἰ τις λέγοι ἀποτοπον εἶναι: καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἀν νομισθείη, δι, διδούς ἐν τῷ δλῳ αὐτὸν δικνείσθαι καὶ ἐνεργεῖν, καλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι: οὗτος δ διδούς καὶ πιστεύων, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (38) ἐν τῷ παντὶ εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτῷ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖναι, οὐκ ἀποτοπον ἀν ἡγήσται, καὶ σῶμα ἐν (39) ἀνθρώπουν ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. Εἰ δὲ, δι γένετον ἔστι, καὶ ἔξ οὐκ δηντων γέροντες τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὑπρεπῆ νομίζουσιν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν ὥρα καὶ τῆς κτίσεως αὐτοὺς αὐτὸν ἐκβάλλειν καὶ γάρ καὶ αὐτῇ ἐκ τοῦ μὴ δηνος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ, καὶ γενητῆς οὐσῆς τῆς κτίσεως, οὐκ ἀποτοπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ δρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἀποτοπον. Ὄποια γάρ ἀν περὶ τοῦ δλου νοήσεται, τοιαῦτα ἀνάγκη καὶ (40) περὶ τοῦ μέρους αὐτοὺς ἐνθυμείσθαι: μέρος γάρ, ὡς προεπον, τοῦ δλου καὶ δ ἀνθρώπους ἔστιν. Οὐχοῦν δλως οὐκ ἀπρεπές τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι, καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς φάσιν, δι. Ἐν αὐτῷ ζῶμερ, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέρ. Τι λοιπὸν χλεύης δξιον λέγομεν, εἰ ἐν ψήστιν δ Λόγος, τοιτῷ πρὸς φανέρωσιν ὡς δργάνῳ κέχρηται δ Λόγος; Εἰ μὲν γάρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρήσασθαι ἀν τδνήση τούτῳ· εἰ δὲ προσποδέψωμεν ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι τοῦτον, τι ἀπιστον εἰ ἐν οἷς ἔστιν, ἐν τούτοις ἔστιν καὶ ἐπιφαίνεις; Οὐσπερ γάρ ταῦς ἔαυτοῦ δυνάμειν δλος (41) ἐν ἔκάστῳ καὶ πᾶσιν ἐπιβαίνων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόνως, εἰ (42) θήσεις, διὰ τὸν, η σελήνης, η οὐρανοῦ, η γῆς, η θάλαττων, η πυρὸς, οὐκ ἐν τις ἀπόπως αὐτὸν φωνῇ.

* Act. xvi, 28.

(37) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni et anonymus. At Basiliensis et Anglicanus, τοιούτον ποιητήν. Άλii vero et editi, ποιητήν ianum.

(38) Seguerianus, Θεοῦ Θεόν Λόγον.

(39) Sic omnes miss. Editi vero, μέν.

(40) Seguerianus hic addit καὶ. Άλii et editi omittunt. Paulus post, Gobler. et Felckm. i anou. post νον δηρωπος, omittunt ἔστιν.

(41) Seguerianus, δλως.

A aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus subjici videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est, Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus existit; quid incredibile vel quid absurdum videatur, si ipsum quoque in homine esse asserimus? Nam si Verbum in corpore existere generalim absurdum est, absurdum quoque fuerit ipsum in universo mundo exsistere omniaque sua providentia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum universitas. Sin autem Verbum in mundo exsistere et in universo notum fieri maxime convenit, nec etiam inconveniens erit ipsum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi babere: pars enim universi est hominum genus.

B 42. Ut enim insultus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illuminetur 67, absurdum esse diceret in pedis digito virtutem hominis exsistere, quia scilicet cum concedit ipsum in toto corpore esse et agere, eum tamen in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei Verbum in universo esse, totumque mundum ab eo illuminari et moveri, huic sane absurdum videri non debet, si unum corpus humanum ab eodem moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos ab eo quod decorum est recedere existimant, cum Salvatorem in humano corpore appariusse dicimus: eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui, ut esset, ex nihilo per Verbum factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Verbum in eo esse non est absurdum: nec ergo etiam absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de parte intelligere: siquidem homo, ut antea dixi, pars est totius mundi. Nullo igitur modo dedecet Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quoque scriptores testantur: *In ipso vivimus, et movesur, et sumus*. Quid itaque risu dignum dicimus, si Verbum corpore, in quo est, tanquam instrumento ad sui patefactionem usum fuerit? Nisi enim in illo suisset, eo utique uti non potuisset. Porro si supra concessum est Verbum in universo et singulis ejus partibus esse, quid incredibile videtur, si in quibus existit, in his se videndum prebeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splendide administrat, si solis aut innæ, coeli vel terræ, aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem

(42) Seguer. ei omittit. Hic autem ordo verborum videtur paulo esse perturbatus, talisque constitui debere, uti nostra versione expressimus: εἰ ηθελε διὰ τὸν, εtc. Φωνῇ χρήσασθαι καὶ γνωρίσαι ἔαυτον καὶ τὸν ἔαυτοῦ Πατέρα, οὐκ ἀν τις ἀπόπως αὐτὸν ἐφησε πεποιηκέναι, ἄπαν, εtc. Ibid. Gobler. Felckm. i anou. et Seguer., αὐτοῦ pro ἔαυτοῦ, et πάντα pro ἄπαντα.

etendam ac se et suum Patrem notum faciendum, nein o eum absurde et inepte egisse dicere auderet, quippe cum universa iam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa illa parte existeret, seque occulte ostenderet : ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patesceret, et Patris cognitionem impertiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana, quæ in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sui signo uitetur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quispiam dixerit : ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alioquin si, uti jam dixi, ipsum corpore universo idem esse decuit.

43. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiori instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel æthere, sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos sinul et ignoratos curaret et doreret. Ostentantis enim fuisse, solummodo apparet, et spectantes stupore percellere: at sananis et docentis erat, non tantum advenire, sed indigentium commodo prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius **68** perturbareret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creatarum præter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non cœlum, non astra, non aqua, non æther suum ordinem perturbarunt, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factæ sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quæ non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum et notationem dæmonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinæ bonitatis indignum esset, cum item eum omnia in universo administrantem ac regenteum homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tanquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte residentem non ignorarent, et qui vim ejus iuvisibilem non potuerant conspicere, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina quæ per eum eduntur opera, citius et proprius ejus Patrem possunt cognoscere, si scilicet perpendere vo-

(45) Gobler. et Felckm. Ι αιον., ζωοποιοῦντος καὶ θελτίσαντος.

(44) Sie Seguer. Gobler. Felckni. I. anon. et Basil. Alii vero et editi, χαίρουσι. Mox pro την χρεῖσιν et ταράξῃ. Anglic. habet της χρεῖσιν et ταράξῃ.

Α γρήγασθαι: καὶ γνωρίσαις ἐσυτὸν καὶ τὸν ἔντου Πατέρα. Ἐφησε πεποιηκέναι, ἀπαξ ἀπεπνει αὐτὸν συνέχοντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει τυγχάνοντος καὶ ἀσπάτως ἐσυτὸν δεικνύντος: οὕτως οὐκ ἀποπον οὐδὲ εἰλι διακειμοῦντα αὐτὸν τὰ πάντα καὶ τὰ δῆλα ζωηποιοῦντα, καὶ θελήσαντα (43) δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ δργάνῳ κέχρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνῶσιν τοῦ Πατρός. Μέρος γάρ τοῦ διου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. Καὶ ὁσπερ δ νοῦς, δι' διου τοῦ ἀνθρώπου ὧν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλώττης λέγω. σημαίνεται, καὶ οὐ δῆποι τις ἐλαττούσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τούτο λέγει: οὕτως δ Λόγος, διὸ πάντων ὧν, εἰ ἀνθρωπίῳ κέχρηται δργάνῳ, οὐκ ἀπρεπὲς ἀν φαίνοτο τοῦτα. Εἰ γάρ, ὡς προείπον, ἀπρεπὲς δργάνῳ χρήσαθαι Β σώματι, ἀπρεπὲς καὶ ἐν τῷ διῃ αὐτὸν εἶναι.

43. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλιώνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίονι ὅργανῳ, οἷον τὴν, η̄ σελήνῃ, η̄ ἀστροῖς, η̄ πυρὶ, η̄ αἰθέρι οὐ κέχρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέσθαιαν, ὅτε οὐκ ἐπιδέξασθαι. ἥλθεν δὲ Κύριος, ἀλλὰ θεραπεύσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. Ἐπιδεικνυμένου μὲν γάρ ήν μόνον ἐπιφανῆναι καὶ καταπλῆξαι τοὺς δρῶντας· θεραπεύοντος δὲ καὶ διδάσκοντος ἐστι μηδὲπλᾶς ἐπιδημῆσαι, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ὧφελειά τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρῆσοντες φέρουσιν (44), ἐπιφανῆναι· ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι τὴν χρείαν τῶν πασχόντων αὐτοὺς τοὺς δεσμένους ταράσῃ, καὶ ἀνωρελής τούτοις ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ (45) γένηται. Οὐδὲν τοίνυν τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένον ἦν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοιας. C εἰ μὴ μόνον δὲ ἀνθρωπος. Ἀμέλειον οὐκ τίλιος, οὐ σελήνη, οὐκ ὕραγδες, οὐ τὰ ἀστρα, οὐκ ὑδωρ, οὐκ ειθὺρ παρήλασαν τὴν τάξιν, ἀλλ᾽ εἰδότες τὸν ἔαυτὸν δημιουργὸν καὶ βασιλέα Λόγον, μένουσιν ὡς γεγόνασιν· ἀνθρώποι δὲ μόνον (46) ἀποταρφέντες τὸ καλὸν, λοιπὸν τὰ ὁὐκ ἔντα· ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν διαλυσοι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀνατεθείσασιν. "Οθεν εικότες, ἐπειδὴ παριδεῖν τὸ τηλικοῦτον οὐκ ἔξιον ἡν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ κύτον διέποντα καὶ τὴν γεμονεύοντα οὐκ ἡδυνήθησαν γνῶναι οἱ ἀνθρώποι, μέρος τοῦ διου λαμδάνει ἐαυτῷ ὅργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβαίνει τούτῳ, ἵν· ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ τὸ δυνηθῆσαν γνῶναι, καὶ ἐν τῷ μέρει μηδὲ ἀγνοήσασιν αὐτὸν, καὶ ἐπειδὴ (47) ἀναβλέψαι οὐκ τὸ δυνηθῆσαν εἰς τὴν ἀράτον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐκ τῶν ὄμοιών λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυνηθῶσιν αὐτόν. "Ἀνθρώποι γάρ δυτες, διὰ τοῦ καταλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θειῶν ἔργων ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τούτου Πατέρα γινώσκειν δυνήσονται, συγκρίνοντες, ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεοῦ έογα ἔστι τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ γινώσκειν. Καὶ

(45) Seguer., Θείου. Idem paulo post, et Anglic. Gobbler. et Felckm. 1 anón. pro μένου, μόνος habent.

(46) Seguerianus, μάνιος.

(47) Göbler, et Felekm. I anón. addunt particula-
lum δέ.

Εἰν ἀποπονήν κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν τοῦ σώματος Ἑργῶν τὸν Λόγον γνωρίζεσθαι, πάλιν διπονὸν ἄν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντὸς γινώσκεσθαι τοῦτον. "Ωσπέρ γάρ ἐν τῇ κτίσει ὁν, οὐδέν τι τῆς κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετέχεις" (48) οὗτο καὶ τῷ σώματι ὅργάνῳ χρόμενος, οὐδένδες τὸν τοῦ σώματος μετεῖχεν, ἀλλὰ μᾶλλον κύριος τὸ σώμα. Εἰ γάρ δὴ καὶ δι παρὰ τοῖς Ἐλῆσι θαυμαζόμενος (49) Πλάτων φησὶν ὅτι: Ὁρῶν τὸν κόσμον δι τεττῆσας αὐτὸν κειμαζόμενος καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀρραιστητος δύνειν τόξον, καθίσας ἐκ τοὺς οἰκακούς τῆς ψυχῆς, βοηθεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦνται τι ἀπίστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκάθισεν δὲ Λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἀνθρώπος ἐπεφάνη, ἵνα κειμαζόμενην αὐτὴν περισώσῃ διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ταῦς συγχαταθήσονται μὲν τούτοις αἰσχυνόμενοι, θελήσουσι δὲ λέγειν, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν πιστεύειν καὶ σῶσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι μόνῳ (50) ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος ἀψασθαι τὸν τούτου Λόγου, ὥσπερ οὖν καὶ πάλαι πεποίκην, ὅτε λικητὸν μὴ δύντος αὐτὰ συνίστη. Πρὸς δὲ ταῦτην αὐτῶν ἀντίθεστιν εἰκότως ἀν λεχθεῖν ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν, οὐδένδες οὐδαμῆ (51) ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρεῖα καὶ βουλήσως μόνης εἰς τὴν τοῦ παντὸς δημιουργεῖαν ὅτε δὲ γέγονεν δὲ ἀνθρωπός, καὶ χρεῖα ἀπῆγεται οὐ τὰ μὴ δύντα, ἀλλὰ τὰ γενόμενα θεραπεῦσι, ἀκάλουσθον δὲ τοῖς ἡδη γενομένοις τὸν ιατρὸν καὶ σωτῆρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ δύτα θεραπεύσῃ. Γέγονε δὲ ἀνθρωπός διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπεύω ὅργάνῳ κέχρηται τῷ σώματι. Ἐπεὶ, εἰ μὴ τοῦτο ἔδει γενέσθαι τὸν τρόπον, πῶς ἔδει τὸν Λόγου, ὅργάνῳ θελούστα χρήσασθαι, παραγενέσθαι; "Η πόθεν ἔδει τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν εἰ μὴ ἐκ τῶν ἡδη γενομένων καὶ χρηζότων τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ τοῦ δμοῖου; οὐδὲ γάρ τὰ οὐκ δύτα ἔχρησε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξει μόνον ἀρκεσθῇ ἀλλὰ δὲ ἡδη γενόμενος ἀνθρωπός ἐθείρετο καὶ παραπώλυτος διενεικότως ἀνθρωπίνῳ κέχρηται καλῶς ὅργάνῳ, καὶ εἰς πάντα ἐστὸν ἡπλούσιον δὲ Λόγος. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ιστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἔξιθεν δην τοῦ σώματος, ἀλλὰ αὐτὸν προσεγράφει, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς ζωὴν αὐτῷ

A iuerint non hominis sed Dei esse opera quae ab illo sunt. Quod si absurdum esse putant ex iis corporis operibus Verbum notum fieri, certe absurdum quoque fuerit ipsum ex his quae in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum sit particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis participes efficit: ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re eius efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur gentiles, ait: *Mundi auctorem, cum eum male agitatum et in periculo locum dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, anima gubernaculis insidente succurrere, omniaque errata emendare: quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum, et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et honestitate servaret?*

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res exsistet, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad mundum condendum; postquam vero factus est homo, exigitque necessitas ut non ea quae non erant, sed quae facta erant, curarentur: consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedere ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo: quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Alioqui si non ita fieri oportuit, quoniam modo, quasso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex C his quae jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nee enim ea, quae non erant, agebant salutem, ut et tantum jubere satis esse posset: sed homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumento, ac seipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat: unde necesse quoque fuit

(48) Sic Anglie. Basil. et Seguer. Alii vero et editi, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ αὐτὰ πάντα drest in Gobleriano et Felckmanū I anonymo.

(49) Illa voces, δι παρὰ τοῖς Ἐλῆσι θαυμαζόμενος, desiderantur in Gobler. et Felckm. I an. Mox ibid. Anglie. Gobler. Felckm. I an. et Seguer. habent γενήσας· aliis et editi, γεννήσας. Ille autem locus ex Platonis *Politico* excerptus est, ubi ita paulo aliter legitur: Διὸ δὴ καὶ τότε ἡδη Θεὸς δι κόσμος αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπορίαις δύτα, κηδόμενος ἵνα μὴ χειμασθεῖς, ὑπὸ ταραχῆς δισλυθεῖς εἰς τὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπειρον δύτα τόπον δύῃ, πάλιν ἐφέρος αὖτοῦ τῶν πηδαλίων γιγνόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρων ἀπεργάζεται. Id est: *et itaque tunc Deus qui mundum ornaverat, eum in angustias conjectum vivens, sollicitus ne ita male agitatus, præ tumultu*

D dissolveretur, et in infinitum dissimilitudinis locum mergeretur: ad ejus gubernacula rursus sedet, parlesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum revocans ornansque et emendans, immortalē enim et senii expertem reddit. I Ibidem. Nimirum docet Plato, Deum post exactam auream Saturni atatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse: quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut pene periisset, nisi statim succurisset Deus, ejusque iterum gubernacula prehendisset.

(50) Seguer., Gobler. et Felckman. I anon., μένον.

(51) Seguer., οὐδαμοῦ. Pauli post, post vocem ἀνθρωποῦ, deest particula καὶ in Gobler. et Felckm. I anon.

vitam ipsi pro corruptione inhærere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat: profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhærere, ut corpus vita loco mortis induatum, corruptionem abjeceret. Cæteroqui si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset, in mors quidem valde naturaliter ab eo fuisset victa, quippe quæ vita resistere non queat: at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vita inhærens non amplius in morte tanquam mortale permaneret: sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Præterea mors per seipsum non nisi in corpore apparere potest: unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore invennerat delere. Enimvero quoniam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donasset? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quæ ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vimque ignis extimescit, a quo nempe naturaliter assumitur; sed si quis plurimo animanto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa hujusmodi præsidio secura nihil amplius ab igne timendum habet: idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimurum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evanescat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus csumpsit et humano usum est instrumento, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsum ubique patefaceret, nihilque sua divinitate et cognitione vacuum relinquere. Ilic enim eadem quæ supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique præsens implet, ita quoque omnia sui cognitione repleret, ut divina Scriptura testatur: *Repleta est universa terra cognitione Domini*⁴. Sive

⁴ Isa. xi, 9.

(52) Anglicanus, προσλαβεντ. Mox idem pro γέγονεν, habet γεγένηται.

(53) Particulam δε ex ms. Segueriano restituimus. In aliis et editis deest.

(54) Ita ex niss. Basil. Anglie. et Seguer. emendavimus. Nam alii et editi habent ἐνδυσάμενος.

(55) νον ἔστιν abest a Gobler. et Felekin. Ι anon.

(56) Sic Seguer.. Basil. et Anglie. Alii autem

προσπλακήγια: (52), ίνα ὥσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν δὲ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωή. Εἰ μὲν δὲν ἔξιθεν τὸν δὲ θάνατος τοῦ σώματος, ἔξιθεν ἔσει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγονέναι: εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη δὲ θάνατος, καὶ ὡς συνὺν αὐτῷ κατεχόταις τούτου ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντενοθὲν τὸ σώμα τὴν ζωὴν, ἀποδῷῃ τὴν φθοράν. "Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐγεγόνει ἔξι τοῦ σώματος δὲ Λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, δὲ μὲν θάνατος ἡττάτο ὑπ' αὐτοῦ φυσικῶτατα, ἀτε δὴ μὴ ἴσχυντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς: οὐδὲν δέτον δὲ (53) ἐμενεν ἐν τῷ σώματι ἡ προσγενομένη φθορά· διὰ τοῦτο εἰκότας ἐνεδύσατο σῶμα δὲ Σωτὴρ, ἵνα, συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηχεῖται ὡς θνητοὶ ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν άθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ." Απαξ γάρ ἐνδυσάμενον (54) φθορὰν οὐκ ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωῆν καὶ πάλιν θάνατος ἄσθ' ἔστον οὐκ ἀν φανείη, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι: διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὑρών ἀπαλείψῃ. Πώς γάρ ἀν διως δὲ Κύριος ἐδείχθη ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν έξωποιησε; Καὶ ὥσπερ τῆς καλάμης ὑπὸ πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ κωλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλάμης, οὐ καίσται μὲν τὴ καλάμη, μένει δὲ διως πάλιν καλάμη τὴ καλάμη ὑποπτεύουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπειλήν φύσει γάρ ἀναλατικόν ἔστιν (55) αὐτῆς τὸ πῦρ· εἰ δὲ τις ἐνδιδύσκαι τὴν καλάμην ἀμιάντῳ πολλῷ, δὴ λέγεται ἀντιπαθές ἔνειναι τοῦ πυρός (56): οὐκ ἔτι τὸ πῦρ φειται τὴ καλάμη, ἔχουσα τὴν ἀτζάλειαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου: τὸν αὐτὸν δὴ τρίπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἀν τις εἴπων ὅτι, εἰ προστάξει μόνον κωλυθεὶς ἦν δὲ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲν δέτον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν κατὰ τῶν σωμάτων λόγον. 'Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ οὕτως οὐκ ἔτι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοεῖται, ἔχον ἐνδυμα τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανίζουσάντης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκοῦν ἀκολούθως δ τοῦ Θεοῦ Λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ δργάνῳ κέχρηται, ἵνα καὶ ζωποιήσῃ τὸ σῶμα, καὶ ἵνα, ὥσπερ ἐν τῇ χτίσει διὰ τῶν ἔργων γνωρίζηται (57), οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἔργαται, καὶ δεῖξῃ ἔστον πανταχοῦ, μηδὲν ἔργον διὰ τῆς θειότητος καὶ γνώσεως γαταλιμάνων. Πάλιν γάρ τὸ αὐτό φημι τοῖς πρότερον (58) ἐπαναλαμβάνων· διτο τοῦτο πεποίηκεν δὲ Σωτὴρ, ἵνα, ὥσπερ τὰ πάντα πανταχόθεν πληροῖ παρών, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως (59) πληρώσῃ, ἢ φησι καὶ ἡ θεὰ Γραφή· Ἐπιληρώθη δὲ σύμπασιν γῆ τοῦ

et editi, δε, quoniam uocem ἀπαθέτης reineant.

(57) Ms. Seguer., γνωρίζεται. Alii vero et editi, γνωρίζηται.

(58) Anglie. et Basil. προσέροις. Ibid. Seguer. ἐπαναλαβόντων.

(59) Gobler. et Felekin. Ι απον. halent, γενέσεως καὶ γνώσεως. Idem mox pro Ι, habent, Φησι γάρ Ι Γραφή. Ibid. vox γῆ ab Anglie. Basil., Gobler. Felekin. Ι απον. et Seguer.

γρῶμα τὸν Κύριον. Εἴτε γάρ τις ἀναβλέπειν εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὅρῃ τὴν τούτου διαχρησιν· εἴτε οἱ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, ὅρῃ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τούτον ἐν ἀνθρώποις μόνον Θεὸν Λόγον (60). εἴτε ἐν διίμοσί τις ἀπειστρέψῃ, καὶ περὶ τούτους ἐπιτόηται, ὅρῃ τούτους ἀλαύνοντας τούτους, καὶ χρίνει τούτον αὐτῶν εἰναὶ δεσπότην· εἴτε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεβύθεται φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα Θεὸν εἶναι, ὡς περ Αἰγύπτιοι σέβουσι τὸ ὑδωρ· ὅρῃ ταῦτην μεταβαλλομένην ὅπ’ αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τούτων εἶναι, κτίστηγ τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄδην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἔκει κατελθόντας ἡρωας ἐπέτηται ὡς θεούς· ἀλλ’ ὅρῃ τὴν τούτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ λογίζεται καὶ (61) ἐν ἀκελείναις μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεόν. Πάντων γάρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἥψατο ὁ Κύριος, καὶ τὰ (62) πάντα πάστος ἀπάτης ἡλευθέρωσε καὶ ἡλεγξεν, ὡς Παῦλος φησιν· Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀξονσίας ἐθριάμβευσεν ἐτῷ σταυρῷ· ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθήσει δυνηθῇ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εὑρῃ· Οὕτω γάρ πανταχόθεν (63) συγχλειόμενος ὁ ἀνθρωπός, καὶ πανταχοῦ, τουτέστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ἄρδου, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἡ πλωμένην τὴν τοῦ Λόγου θείστητα βλέπων, οὐκ ἔτι μὲν ἀπατᾶται περὶ Θεοῦ, μόνον δὲ τούτον προσκυνεῖ, καὶ δι’ αὐτοῦ καλῶς τὸν Πατέρα γινώσκει. Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἑλληνες εἰκότως δυστωπήθησον παρ’ ἡμῶν ἐκ τῶν εὐλόγων· εἰ δὲ μὴ αὐτάρκεις εἶναι τοὺς λόγους ἥγονται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, καὶ τὰ τῶν ἐπ’ ὅφεις πάντων φαινομένων πιστούσθωσαν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἡρξαντο καταλιμάνειν οἱ ἀνθρώποι, εἰ μὴ ἀφ’ οὐ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς (64) Λόγος ἐν ἀνθρώποις; Πότε δὲ τὰ παρ’ Ἑλλησι καὶ πανταχοῦ μαντεῖα πέπαυται καὶ κεκένεται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς πεφωνέρωκεν ξαντὸν ὁ Σωτὴρ; Πότε δὲ καταγινώσκεθαι, ἡρξαντο οἱ παρὰ ποιητὰς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἡρωες, ὡς μόνον δυτες ἀνθρωποι θυντοί, εἰ μὴ ἀφ’ οὐ ὁ Κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον εἰργάσατο, καὶ ὑπὲρ ἔλασθε σῶμα τετήρηκεν ἀφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν; Πότε δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ μανία (65) κατερροήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Λόγος, ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν συγκαταβάς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; Πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἡρξαντο καταπατεῖσθαι, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ Λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; Καὶ ὅλως (66) πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμώρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθῆς

Cōfloss. II, 15.

(60) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. I anón. et Seguer. Alii vero et editi Θεοῦ Λόγον. Mox pro τούτους, Gobler. et Felckm. I anón. habent τούτου. Idem Gobler. et Felckm. I anón. art. τῶν αὐτοῦ διάτατων paulopost omittunt.

(61) Particula καὶ deest in Seguer.

(62) Artic. τὰ abest a Gobler. et Felckur. I anón.

(63) Anglic. Basil. et Seguer. vocem λειτόν hic addunt. Mox καὶ πανταχοῦ omitt. Gobl. Felck. I anón.

A enim in cælum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Si autem cælum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnoscat, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delitus, 70 eorum viii admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficulter credit. Si vero in aquarum natum immersus, eas Deum esse existimet, ut Aegyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutata cernebas, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiam si ad ipsos usque inferos per venerit, et heroas, qui illue descenderunt, totidem veluti deos esse attinet arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christos inter illos verus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attigit Dominus, nec nos ab omni errore eripiunt, et coarguit, ut Paulus ait: *Exsoliatis principatibus ac potestatibus, triumphavit in cruce* ⁶; ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constictus, et ubique, hoc est, in cælis, in inferis, in homine atque in terris, explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. His igitur consentaneis rationibus gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur: saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habent.

46. Enīnvero quandonam homines idolorum superstitionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandonam Graecorum et totius orbis oracula cessavere et evanescere, nisi postquam Salvator se in terris paterfecit? Quandonam poetarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni cœperunt, nisi ubi Dominus tropæum de morte consecrit, et corpus quod accepérat a mortuis excitans, incorruptum servavit?

Quandonam fraudus et furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum instrumentitatem miseratus, in terra apparuit? Quandonam ars et scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandonam gentilium sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris nota reddidit? Olim siquidem homines per totum terra-

(64) Vocab Θεός non habet ms. Seguer. nec eam exprimitur interpretes. Paulus post Seguer. Basiliensis, Anglic. et Felckm. 2 anón. μαντεῖα habeant: alii et editio Commel. μαντεῖα.

(65) Sic Seguer. Anglic. Basil. et Felckm. 2 anón., et ita legerunt Omnipotens et Ambrosius: alii vero et editio Commel. μαγεία.

(66) Καὶ ὅλως non habent Gobler. et Felck. I anón.

rum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, nullosque alios deos prater idola agnoscabant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum consurgunt, quem et Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem pervenient. Quodque in primis mirum est, cum variae et proprieatates sint religiones, propriumque idolum singulæ regiones habeant, nec possit is, quem Deum appellant, proximum transgrederi locum, ut vicinos ad se collendum alliciat, quippe qui vix intra proprios fines colatur (nemo enim vicini deum colebat, sed proprium singuli servabant idolum, quod et omnium esse Dominum existimabant); solus Christus et unus et ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficeret ne quiverat ut saltem proximos accolias ad se adducerent, Christus id ipso effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se **71** unum ac eumdem Dominum, et per ipsum, Deum suum Patrem coarent.

47. Et vero olim quidem omnia dolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione. Delphorum, Dodonæ, Boeotia, Lycia, Libyæ, Ægypti et Cabirorum oracula, nec non Pythia omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique prædicari coepit, penitus defecit illorum insanitia, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim dæmones variis spectris hominum mentes decipiebant; ^C nonbusque et flaviis, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales præstigilis percellebant: iam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt hujusmodi fallaciae. Siquidem solo crucis signo adhuc omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur. Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et beroas apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miserando errore colebant: at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, et solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægyptios, Chaldeos et Indos maxime valebat et vigebat, spectantesque miro afficiebat stupore: verum veritatis praesentia et Verbi adventu ipsa quonque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad

(67) Sic ex mis. Seguer. corremus. Alii enim et editi autòv̄ habent.

(68) Haec verba, ὡστε καν τοὺς πλησίους οἰκοῦντας τοῖς, desiderantur in Seguer. Gobler. et Felekm. I ann.

(69) Seguer. hic addit. art. τόν.

(70) Gobler. Felekm. I ann. omittunt ἐν αὐτοῖς.

(71) Καὶ ἔρωας habent Anglie Basil., Gobler., Felekm. I ann. Seguer., et legerunt interpretes; aliū omittunt.

A τοῦ Θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς ἔστην ἐξανέργεια; Πάλαι μὲν γάρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῇ Ορησκείᾳ τῶν εἰδώλων ἐπλανότο, καὶ οὐδὲν ἀλλοὶ ἢ τὰ εἰδώλα Θεοὺς ἐνόμιζον οἱ ἀνθρώποι: νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν μὲν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν κατελιμπάνουσιν οἱ ἀνθρώποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν καταφεύγουσι, καὶ θεὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, δι’ αὐτοῦ καὶ διὸ οὐκ ἔδεισαν Πατέρα γινώσκουσι. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, διαρρόων δυτιῶν καὶ μυρίων σεβασμάτων, καὶ ἑκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἰδώλων, καὶ μὴ ισχύοντος τοῦ παρ’ αὐτοῖς λεγομένου Θεοῦ τὸν πλήσιον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων πείσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μόλις καὶ ἐν τοῖς ἱδίοις θρησκευομένου (οὐδεὶς γάρ ἀλλος τὸν τοῦ γείτονος ἐσέβετο θεὸν, ἀλλ’ ἑκάστος τὸ ἴδιον ἐρύλαττον εἰδώλων, **B** νομίζων τῶν πάντων αὐτὸν κύριον (67) εἶναι): μόνος δὲ Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἰς καὶ πανταχοῦ δι’ αὐτὸς προσκυνεῖται· καὶ διὸ δεδύνηται τῶν εἰδώλων ἡ ἀσθένεια ποιῆσαι, ὥστε καν τοὺς πλησίους οἰκοῦντας πείσαι (68), τοῦτο δὲ Χριστὸς πεποίηκεν, οὐ μόνον τοὺς πλησίους, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν οἰκουμένην πείσας ἐναντίον τοῦ θεοῦ τοῦ Κύριον σέβειν, καὶ δι’ αὐτοῦ θεὸν (69) τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν μαντείων ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Διωδώνῃ καὶ Βοιωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιδίᾳ καὶ Αιγαίων καὶ Καβερίοις μαντεύματα καὶ ἡ Πυθία ἔθαυμαζεύτῳ τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ ἀφ’ οὐν Χριστὸς καταγγέλλεται πανταχοῦ, πέπαυται καὶ τούτων ἡ μανία, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς (70) διὸ μαντευόμενος. Καὶ πάλαι μὲν διάρονες ἐφαντασιούσκουν τοὺς ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς ἢ ἔνδια ἢ λίθους, καὶ οὐτω ταῖς μαγγανείαις ἐξέπληττον τοὺς ἄφρονας· νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Λόγου γεγενημένης πέπαυται τούτων ἡ φαντασία. Τῷ γάρ σημειῷ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον διὸ ἀνθρώπος χρώμενος, ἀπελαύνει τούτων τὰς ἀπάτας. Καὶ πάλαι μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον καὶ Ἀπόλλωνα καὶ ἔρωας (71) ἐνόμιζον οἱ ἀνθρώποι θεούς, καὶ τούτους ἐπλανώντο σέβοντες· ἀρίτι δὲ, τοῦ Σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανέντος, ἐκεῖνοι μὲν ἐγγυάθησαν (72) ὅντες ἀνθρώποις ὅντησι, μόνος δὲ διὸ Χριστὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη θεὸς ἀλτηθινὸς θεὸς θεὸς Δόγος. Τί δὲ περὶ τῆς θαυμαζομένης παρ’ αὐτοῖς μαγείας ἀν τις εἴπω; "Οὐτὶ πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν Λόγον, ἵσχε καὶ ἐνήργει παρ’ Αἰγυπτίοις καὶ Χαλδαῖοις καὶ Ἰνδοῖς αὐτῇ, καὶ ἐξέπληττε τοὺς δρῶντας· τῇ δὲ (73) παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Δόγου διηλέγχθη καὶ αὐτῇ, καὶ κατηγρήθη παν-

(72) Sic Seguer. Gobler. et Felekm. I ann. Alii vero et editi, ἐγνώσθησαν. Paulo post iudeum et Anglic. habent ἐγνωρίσθη, ubi alii, ἐγνώσθη Ibid. Gobler. Felekm. I ann. et Seguer. habent, θεὸς ἀληθινὸς Θεὸς θεὸς Λόγος. Anglic. θεὸς ἀληθινὸς Θεὸς Λόγος. Alii et editi, θεὸς ἀληθινὸς Θεὸς Λόγος. Omnipotens veritatis, Deus veri Dei Deus filius. Ambrosius Camald. Deus verus, Deique filius.

(73) Sic Seguer. ut et legisse videntur Omnipotens et Ambros. Alii vero et editi pro particula δέ, αἰτιοῦντο τοῦ μενοσεῖται.

τελῶς. Περὶ δὲ τῆς Ἐλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωνίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ἓντει πάντων ὅντος τοῦ θαύματος, διὰ τοσαῦτα γραψάντων τῶν παρ' Ἐλλησι σοφῶν, καὶ μὴ δυνηθέντων πεῖσαι καὶ διέγους ἐκ τῶν πλησίων (74) τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος δὲ Χριστὸς δι' εὐτελῶν ἥματων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλῶσσαν σοφῶν, κατὰ τέλεαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεῖς ἐκκλησίας ἐπεισεν ἀθρώπων καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθανασία, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορέων, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποβλέπειν, καὶ μηδὲν μὲν (75) ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς δόξαν, μόνης δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιποιεῖσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἀρχὶ λόγων ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. Παρίτον γάρ δὲ βουλόμενος καὶ θεωρεῖτων τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γνώρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθένοις καὶ ἐν τοῖς σωφροσύνης ἀγνεύουσι τεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσούτῳ τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. Ἡκέτω δὲ δὲ πείραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας (76) τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαντεῶν ἀπάτης, καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, χρησίσθω (77) τῷ σημείῳ τοῦ τελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὄνομάσας μόνον· καὶ διέτειν πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαντεῖα (78) δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεῖα κατήργηται. Τίς οὖν δρά καὶ πηλίκος ἔστιν οὗτος δὲ Χριστὸς, διὰ τὴν ἑαυτοῦ ὄνομασίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὰ πάντα πανταχόθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ισχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς ἑισοῦτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; Λεγέτωσαν οἱ πάνυ γείαντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἐλληνες. Εἰ μὲν γάρ ἀθρωπός ἔστι, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπως τὴν πάντων καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἐπείνους δύναται τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει διῆλετεν· εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι, πῶς οὖν τέ ἐστιν ὁ πόλος μάγου κατεργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνιτασθαι; Εἰ μὲν γάρ ἀνθρώπους μάγους ἐνίκα, η καθ' ἑνὸς ισχὺς μόνου, καλῶς ἂν ἐνομίσθῃ παρ' αὐτῶν (79) κρείττον τέχνη τὴν τῶν δλλῶν ὑπερβάλλων· εἰ δὲ κατὰ πάσης ἀπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ δύναμος αὐτῆς ἥρατο τὴν νίκην ὁ τούτου σταυρός, δῆλον ἐν εἴη μὴ εἶναι μάγον τὸν Σωτῆρα, διὸ καὶ οἱ παρὰ τῶν δλλῶν μάγων ἐπικαλούμενοι δαίμονες ὡς δεσπότην φεύγουσι. Τίς οὖν δρά ἔστι λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν τῷ χλευθερίων ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἐλληνες. Ισως δὲ φήσιεν δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὐτως ισχύειν. Τοῦτο δὲ καὶ πάνυ (80) λέγοντες ὀφλήσουσι

(74) Sic Basil. Gobler. et Felckm. t̄ anón. Alii vero, τ. λέγοντον.

(75) Particula μέν abest a ms. Anglic. Gobler. Felckm. t̄ anón. et Seguer. Idem ibid. τὴν habent autem τὴν γῆς: quod ab aliis et editis omittitur. Idem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.

(76) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. t̄ anón. et Seguer. Alii vero et editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.

(77) Ms. Seguer. auctoritate, particulam xx: que

A gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reum, qui nos hac de re verba facere exoptet; quippe cum ante omnium oculos ipsa admiranda sane obversetur, quod cum gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere potuerint, ut suam de immortalitate doctrinam amplectentur ac virtutem sequerentur, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cœtibus persuasit, ut morte contempta, immortalia saperent, et rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihil ducentes, ad solam cœlestem aspirarent.

B 48. Hæc autem, quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castitatem profiterentur, immortalitatisque idem in tanto Christi martyrum choro compleatur. Veniat et quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigis et oraculorum fallaciis ac magia prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet. mox videbit quoniam cito per ipsum fugentur dæmones, cessant oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantusque ille est Christus, qui suo nomine ac sua præsencia omnia usquequamque obscurat et delet, solusque cæteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant gentiles qui tam effrenate impudentissimeque rident. Enimvero, si homo ille est, qui fieri potest ut unus homo omnium 72 quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum ennius esse dicant, qui sit ut a mago ars omnis magica destruatur et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines magos viciisset, vel uno tantum fuisse superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit, perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones, quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiunt. Quis itaque ille sit dicant gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinnentur. An dæmonem eum, atque idecirco aliis valentiorem fuisse contendent? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitatabant,

C in editis et aliis inepte legitur, delebimus. Mox Anglic. Basil. Gobler. Felckm. t̄ anón. et Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii et editi, παρ' αὐτοῦ. (78) Sic ms. Seguer. Alii et editi, μαντεῖα. Mox Gobler. et Felckm. t̄ anón. habent, φαρμακεῖα καταργεῖσθαι.

(79) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, et Felckmanni t̄ anonymous, παρ' αὐτοῖς.

(80) Gobler. et Felckm. t̄ anón. καὶ πάνυ, quod hic alii et editi habent, omittant. Mox ex Gobler.

prioribusque rationibus poterunt constituti. Qui A enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum cæteris inferioribus fortiorum fuisse arbitrarentur, quod et eidem olim Judæi contumeliose reprobarant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur, nein certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec meritus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen et poctarum commenta et dæmonum fallacias, ac gentilium sapientiam sua divinitate everit et obscuravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum conpareantur.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum exclexit, et caco nato visum restituivit? Esculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercaverit, herbasque ægris corporibus perutiles invenerit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia talium reperebat. Verum quid istud si cum Salvatoris facio conseratur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque unquam deum gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit; sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cuius scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister: cum interim omnium revera Servator et Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quonam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, 73 solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt comminemorem: cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem

Felckm. & anon. Seguer. Anglic. et Basil. voce in apoteose, quæ in aliis et editis deest, restituimus.

(81) Seguerianus, dæmoniæ.

(82) Basil., et Salvat. Ihesu Christo. At ea omnia absunt a Gobleriano et Felck. & anonymo, ut et mox voces & Salvat.

(83) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni & anonymous. Alii autem et editi, yev-

A xléuny, πάλιν ταῖς προτέραις ἀποδεῖσθαι δυσωπεῖσθαι δυνάμενοι. Πῶς γάρ οἶόν τέ ἐστι δαίμονα εἶναι τὸν τοὺς δαίμονας ἀπελαύνοντα; Εἰ μὲν γάρ ἀπλῶς δαίμονας ἡλαυνε, καλῶς ἀν ἐνομίσθη τῷ δρχοντι τῶν δαιμόνων (81) ἰσχύειν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὅποια καὶ οἱ Ιουδαῖοι θέλοντες ὑβρίζειν ἐλεγον αὐτῷ ἐι δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἔξιστααι τῇ τούτου δνομασίᾳ καὶ διώκεται, φανερὸν ἀν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ εἶναι, ὡς νομίζουσι, δαιμονικήν τινα δύναμιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Χριστόν (82). Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀνθρωπος ἀπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τις ἐστιν δὲ Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἐλήνων σοφίαν τῇ ἐαντοῦ θείστητι κατήργησε καὶ ἐπεσκίσας· φανερὸν ἀν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν διολογηθῆσται, διτοι οὗτος ἀλλοδως Θεοῦ Υἱός ἐστι, Λόγος καὶ σορία, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Διὰ τούτο γάρ οὐδὲ ἀνθρώπινος ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρωπον· καὶ Θεοῦ τῷ δητὶ γινώσκεται ταῦτα καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν φαντομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσεως.

B 49. Τις γάρ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων ἐκ παρθένου μόνης ἐαντῷ συνεστήσατο σῶμα; Ή τίς πώποτε ἀνθρώπων ταυτὰς νόσους ἐθεράπευσεν, οἵας δὲ κοινὸς πάντων Κύριος; Τις δὲ τὸ τῇ γενέσει ἐλείπον ἀποδάνκε, καὶ ἐξ γενετῆς (83) τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκληπιόδη ἐθεοοιδῆ παρ' αὐτοῖς, διτοι τῇ, Ιατρικὴν ἡσκήσε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν αωμάτων ἐπενόει, οὐκ αὐτὸς ταῦτας πλάτων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταῦτας ἐξευρίσκων. Τι δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, διτοι οὐ τραῦμα ἐθεράπευσεν, ἀλλὰ γένεσιν ἐπλάσε καὶ ἀποκατέστησε τὸ σῶμα (84); Ηρακλῆς ὁς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἐλλησιν, διτοι πρὸς ίσους ἀνθρώπους ἀντεμαχέσατο, καὶ θηρία δόλοις ἀνείλε· τι πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Λόγου γενόμενα, διτοι νόσους καὶ δαίμονας (85) καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπῆλαυνε τῶν ἀνθρώπων; Διόνυσος θρησκεύεται παρ' αὐτοῖς, διτοι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις· δὲ Σωτῆρ τῷ δητὶ καὶ Κύριος τοῦ παντός, σωφροσύνην διδάσκεις, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. Ἀλλ' ἔστω ταῦτα. Τι καὶ πρὸς τὰ ἔτερα θαύματα τῆς θεότητος αὐτοῦ; Τίνος ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, δὲ μὲν ήλιος ἐσκοτίσθη, δὲ γῆ ἐσείστο: ιδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἀνθρώποις, καὶ ἀπέθανον έτι ζωαθεν (86)· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; Ή, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις π. ραλίπω, καὶ τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αἵτου μνημονεύσω, τίνος πώποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἡ δασκαλία ἀπὸ περάτων ξεις περάτων γῆς μία καὶ ἡ αὐτῆ δι' δλων ἴσχυσεν, ώστε διὰ πάσης γῆς τὸ σέβας εὐτοῦ διεπτῆγαι; Ή διὰ τι, εἰπερ ἀνθρωπός ἐστιν δὲ Χριστός, καὶ οὐ θεὸς Λό-

νητῆς.

(84) Seguerianus, πλάσμα.

(85) Καὶ δαίμονας addiunt mss. omnes, et leguntur interpretes: οὐαε voces in editione Compl. desunt.

(86) Ἀνωθεν omisimus Gobler. Felckm. & anon. et Seguer.

γα: (87) κατ' αὐτοὺς, οὐ κωλύεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἐνθα εἰσι, τὸ τούτου σέδας διασῆναι· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Λόγος ἐπιδημῶν τῇ διδασκαλίᾳ ἔσυτον τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν καταισχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τούτου γεγόνασι βασιλεῖς καὶ τύραννοι τῆς πολλοὶ παρὰ Χαλδαῖοις ιστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Ἰνδοῖς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάρτυρις· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ εἰς ζῶν ἡδυνήθη τοσοῦτον ισχύει, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν τὴν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πλήθος παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, δοσοὺς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ εἰς ἔσυτον ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἐλλήνων οἱ φιλόσοφοι (88) μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον δοσον δ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπεδίξαντο; "Ἄχρι γάρ τελευτῆς αὐτῶν τὰ (89) παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ δὲδοξεῖν ζῶντες ισχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν διμιλλαν, καὶ κατ' ἀλλήλων μελετῶντες ἐφιλονείκουν. Οὐ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὸ παραδεξτάτον, πιωχοτέρας ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνυ σοφιστὰς ἐπεσκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας κατήργησε, πάντας Ἑλκων πρὸς ἔσυτον, τὰς δὲ ἔσυτον ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, δτι, ὡς μνήμρωπος εἰς τὸν θάνατον καταβάσιν, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφωνίαν περὶ εἰδώλων κατήργησε. Τίνος γάρ ποτε θάνατος ἀπῆλασε δαίμονας; "Η τίνος ποτε θάνατον ἐφοδήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ?" "Ἐνδια γάρ δομάζεται τὸ νομα τοῦ Σωτῆρος, ἐκείνου πᾶς δαίμων ἀπελαύνεται. Τίς δὲ οὗτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιείλε τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνους σφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόρους; μηκέτι ξίφους (90) χρατεῖν, τοὺς δὲ δειλίᾳ προκατεχομένους ἀνδρίζεσθαι; Καὶ δλως τίς τοὺς παρὰ βαρδάροις καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἔθνων ἐπεισεν ἀνθρώπους ἀποθέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; Τίς δὲ ἄλλος περὶ ἀθανασίας οὕτως ἐπιστώσατο τοὺς ἀνθρώπους, ὡς δ τοῦ Χριστοῦ σταυροῦ; καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; Κατέπερ γάρ τὰ πάντα ψευδάμενοι Ἐλληνες. ὅμως οὐκ ἡδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν ἔσυτων εἰδώλων πλάσασθαι, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ δλως δυνατὸν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ϕ καὶ μάλιστα δν τις αὐτοὺς ἀποδέξηται; (91), δτι, τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς ἔσυτων εἰδώλωλατρείας ἤλεγχαν, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνωρισθῇ παρὰ πάσι τοῦ Θεοῦ Υἱός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἡ ἀλλως ζῶν περὶ παρθενίας ἐδίδαξε, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν

(87) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ut et Omnipotens legit. Basiliensis, Anglicanus, et Felckm. 2 anonymous, οὐ τοῦ Θεοῦ Λόγος. quod etiam exprimitur Ambrosius et Nannius. In Felckm. 2 anon. art. τοῦ deest.

(88) Goblerianus et Felckm. 1 anonymous, σοφοί.

(89) Sic Seguerianus: alii vero et editi, artic. τά umiltunt. Idem mox pro ἔσχεν. ἔσχον babet utroque

A regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditus quominus ejus religio in eamdem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina illorum cultum antiquat, et fallacias dispellit?

50. Multi quidem ante Christum terrae reges et tyranni existitere: multi apud Chaldaeos, Αἴγυπτος et Indos sapientes et magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantam Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multa cum eloquentia et arte conscripsere: verum quid simile his quae crux Christi peregit efficerunt? Illorum quidem sophismata, quandiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos concertationes suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane perquam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas ecclesias complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perserens, vanam sapientum de idolis magniloquentiam dejecerit. Nam cuius unquam mors dæmones fugavit? Cujus unquam aliis quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscedit, ut impudicii pudicitiam sectentur, gladios abhiciant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diverse nationes furore deposito pacem amplectenterentur, nisi Christi fidès et crucis signum? Quis alias homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam eti gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe quine cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo exsistere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuaderes, suis quidem idolatriæ imbecillitatē arguerunt, banc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potus hanc

in loco. Ibidem pro ἀλλήλοις, Basil. et Anglie. habent ἄλλοις.

(90) Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ξιφοῖς. Mox καὶ δλως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni et anonymous omitunt. Paulo post pro εἰρήνην, Goblerianus, Felckm. 1 anon. et Seguer. habent εἰρηναῖα.

(91) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymous, et Seguerianus, ἀποδέξεται.

virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimam scientiam nondum adepti, virginitatem, quae quidem supra legem est, profiteri non vereantur. Quis unquam homo tantum terrenum spatiū peragrare potuit, ut ad Scythas usque et Aethiopias, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum coimmorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel 74 etiam ut ad Aegyptios et Chaldaeos adiret, homines magice arti deditos, ac ultra modum superstitiones agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectienda, nec non de abjiciendis idolis disenseret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos discipulos praedicavit, sed etiam ipse interiori suasione eorum animos induxit ut morum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colarent, sed seipsum agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatri gentiles et barbari bellum inter se gerebant, et crudelites etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercabant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat: totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminicule ensis solus erat. Qui tametsi, ut dixi, idolis serviebant, et victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis superstitionis dæmonium cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam suscepserunt, tunc ulique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium saevitum reliquerunt, nec iam bella amplius amant: sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequabantur, conciliavit, nisi dilectus Pater Filius, communis omnium Servator, Jesus Christus, qui sua erga nos charitate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinae Scripturæ his verbis praedixerant: *Concidet gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent*⁷. Nec vero istud incredibile est, quandquidem nunc quoque barbari, quibus innata est morum ferocitas. dum idolis

⁷ Isa. ii, 4.

(92) Anglic. Basil. et Seguer., Ισχυρας.

(93) Gobler. et Felckm. 1 anon. conjunctiones omittunt, ut et ibid. vocem διως πονχ εργουται. Idem ibid. pro τοις εργοις, habent τόπους.

(94) Post ἀλλά, particulam γέρῳ addunt editi et mss. præter Goblerianum, et Felckmanni 1 anonymum, qui hanc omittunt. Nox Anglic. τοις πατρώοις θύειν θεῖται, ut et legit Omnitonus. Seguerianus, τοις πατρίοις σέβεται θεούς. Editio Commel. τοις πατρώοις θύεται θεούς, μενδοσε, Goblerianus, et Felckm. 1 anon. τοις πατρίοις σέβεται θεούς.

(95) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymous

Ἀρετὴν ταύτην ἐν ἀνθρώποις; 'Ἄλλ' ὁ ἡμέτερος Σωτῆρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσοῦτον ἴσχυεν (92) ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παῦλος μήπω τῆς νομίμης τὸν τοποθετεῖται τὴν ὑπὲρ τῶν νόμων ἐπαγγέλλεσθαι παρθενίαν. Τίς πάποτε ἀνθρώπων ἡδυνήθη διαδῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας (93), καὶ Αἰθίοπας, η Πέρσας, η Ἀρμενίους, η Γέρεους, η τοὺς ἐπέκεινα τοῦ Ήπειρουνού λεγομένους, η τοὺς ὑπὲρ Ὑρκανίαν δυτας, η δῶλας τοὺς Αιγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρελθεῖν, τοὺς φρονούντας μὲν μαρτικά, δειπνιστικάν μεν δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγροὺς τοὺς τρόποις, καὶ δῶλας κηρυξαι περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων Κύριος, η τοῦ Θεοῦ δύναμις, ο Κύριος ἡμῶν Ἰησος; Χριστὸς, δε οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (94) καὶ ἐπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν τὴν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταβέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατρώους σθεῖν θεοὺς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ δὲ αὐτοῦ τὸν Πατέρα θρησκεύειν; Πάλαι μὲν γάρ εἰδωλολατροῦντες Ἐλληνες καὶ βάρβαροι κατὰ ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ώμοι πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐπύγχανον· οὐκον δὴ γάρ τινα τὸ σύννολον, οὗτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διεβάντες χωρὶς τοῦ τὴν κείρα ξίφεσον διπλίσαις ἔνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης· καὶ γάρ καὶ η πᾶσα τοῦ ζῆται αὐτοῖς διαχωρῇ δι' ὅπλων ἐγνέτο, καὶ ξίφος δὴ αὐτοῖς, ἀντὶ βατηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἐρεισμα· ταῖτοι, ὡς προεπον, εἰδώλοις ἐλάττευον, καὶ (95) διάμοσιν ἐσπενδον θυσίας, καὶ διώμας οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαμονίας τὴν δύνατην οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες μεταπαθεύσην· δε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβέβηκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῷ δυτας κατὰ διάνοιαν κατανυγέντες, τὴν μὲν ὀμότητα τῶν φύνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰργαῖται, καὶ τὰ πρὸς φύλαν καταθύμια λοιπὸν ἔστιν

52. Τίς οὖν δὲ ταῦτα ποιήσας, η τίς δὲ τοὺς μισοῦντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνάψας, εἰ μὴ δὲ ἀγαπητές τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, δὲ καινὸς πάντων Σωτῆρ (96) Ἰησος Χριστὸς, δε τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν οὐτηρίας ὑπέστη; Καὶ γάρ καὶ δινωθεν δὴ προρητεύμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πρυτανευμένης εἰρήνης, λεγούσης τῆς Γραφῆς (97). Συγκόριστοι τὰς μαχαιρὰς αὐτῶν εἰς ἀρροτρα, καὶ τὰς ζεύντας αὐτῶν εἰς δρέπαρα, καὶ οὐ μή μιθωσιτετι πολεμεῖται. Καὶ οὐκ ἄπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, διου καὶ νῦν οἱ τὸ ἔργων τῶν τρόπων βάρβαροι ἐμφυτον ξένοντες (98), έτι μὲν

conjunctionem καὶ non habent: qui iudeum pro καὶ sequenti, ἀλλὰ halient. Paulo post particula δὲ αἱ iudeum absit post τότε.

(96) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legerunt interpres: alii et editi, πατήρ.

(97) Ηᾱ νοι, λεγούσης τῆς Γραφῆς, absunt a Gobler. et Felckm. 1 anon., qui ibideum post αὐτῶν, φησιν halient.

(98) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl'r. omittunt εργυτον ξένοντες. Paulo post, pro ξένων, Anglic. Basil. et Seguer. habent ξέρους.

ύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων. Οὐάρις ξιφῶν οὐδεμίαν ὡραν ἀνέχονται μένεν· ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθέως ἀντὶ μὲν πολέμων εἰς γεωργίαν τρέπονται, ἀντὶ δὲ τοῦ ἔιρεσι τὰς χειρας ὅπλι_ειν, εἰς εὐχάς ἔκτείνουσι· καὶ ὄλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ (99) κατὰ δαιμόνων ὀπλίζονται, σωφροσύνη καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θειότητος τοῦ Σωτῆρος ἐστι γνώρισμα· διτὶ δὲ μὴ δεδύνηται ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἀνθρώποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μεμαθήκασι· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐθενείας ἐλεγχος οὐχ ὀλίγος ἐστιν οὗτος. Εἰδότες γάρ ἑαυτῶν ὀλίγους τὴν ἀσθενείαν, διὸ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἐριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. Ἐμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Χριστῷ μαθητευόμενοι, κατὰ δαιμόνων τοῖς τρόποις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξειν ἀντιπαρατάσσονται, καὶ τούτους μὲν διάκονους, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαίζουσιν, ὡστε τὸν νεότερον μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνοις δὲ καρτερεῖν, καὶ ὑδριζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, ἀποστερούμενους δὲ καταφρονεῖν (1)· καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, διτὶ καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μάρτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἐν, δὲ καὶ πάνυ θαυμαστὸν ἐστι γνώρισμα τῆς θειότητος τοῦ Σωτῆρος, εἴπω· τίς πάπος ἀνθρώπος ἀπλῶς ή μάγος, ή τύραννος, ή βασιλεὺς, ἐφ' ἑαυτοῦ τοσούτοις (2) ἡδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς εἰδωλολατρείας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατείας, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσῃς σοφίας Ἑλλήνων τοσούτον ισχυόντων καὶ ἐτι ἀκμάζοντων καὶ ἐκπληττόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μεριδ φορῇ κατὰ πάντων ἀντιστῆναι, ὡς ὁ ἡμέτερος Κύριος δὲ τοῦ Θεοῦ ἀληθῆς Λόγος, δις, ἀράτως, ἐκάστου τὴν πλάνην ἐλέγχων, μόνος παρὰ πάντων τοὺς πάντας ἀνθρώπους σκυλεύει, ὡστε τοὺς μὲν τὰ εἰδῶλα προσκυνοῦντας λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν, τοὺς δὲ σορῷς τὴν τῶν Εὐαγγελίων προσκρίνειν πάντων ἐρμηνεῖν; Οὓς μὲν γάρ προσεκύνουν, τούτους καταλιμπάνουσιν· διν (3) δὲ ἐχελεύασον ἐσταυρωμένουν, τούτον προσκυνοῦσι Χριστὸν, Θεὸν αὐτὸν, ὄμοιογούντες. Καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῷ στημέιῳ τοῦ σταυροῦ διώκονται· δὲ δὲ σταυρωθεῖς Σωτὴρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ Θεὸς ἀναγορεύεται καὶ Θεὸς Υἱός. Καὶ οἱ μὲν παρ' Ἑλλησ προσκυνούμενοι θεοὶ ὡς αἰτσχροὶ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δειχνύτω τις ὁ βούλομενος

(99) Ηα νοεσ, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ, de suni in Gobleriano, et Felckianu i anonymo.

(1) Goblerianus, et Felck. i anonymus, στερουμένους ὑπερορᾶν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Iudei xxi ante Iva mox omittunt.

(2) Seguer. et Anglic. τοσοῦτον. Ibid. iudei et Gobler. Felck. i anou. βαλεῖν. Καὶ ibid. abest a Gobli. Felck. i anou.

A adhuc inimolant, mutuo in se invicem furore exar-
descunt, nec ullam horam sine ense ο_ηse patiuntur :
at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello
ad agriculturam se convertunt, nec jani manus gla-
diis armant, sed eas ad precandum extendunt. De-
nique inter se quidein pugnare desinunt, sed con-
tra diabolum et dæmones armantur, quos et pudici-
cia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis
Salvatoris non minimum est argumentum, illos
ab eo didicisse quod apud idola doceri non potue-
rant : itidemque certissimum idem est dæmonum
et idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Si-
quidem dæmones sui infirmitatis non ignari, olim
iucircu homines ad bella inter se exercenda inbami-
abant, ne si adversus invicem congregari cessarent,
B bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi
discipuli, qui inter se nihil contentionis habent,
contra dæmones morum integritate et bonis actibus
pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque
ducem diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescen-
tia casti ac pudici sint, in temptationibus patientes,
in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mites, in
bonorum direptionibus tranquilli. Quinetiam, quoJ
singulari admiratione digniuni 75 est, mortem con-
temnunt et Christi martyres fluunt.

53. Ne autem unum, quod in primis insigne est
divinitatis Salvatoris indicium, prætermittam : quis
unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyraannus,
vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudine
congregri potuit, atque contra universam idololatriam,
contra omnium dæmonum exercitum, contra
omnem magicam artem, contra totam gentilium sapientiam,
quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent; quis,
inquam, contra omnes illos contendere et uno co-
denique impetu resistere potuit, sicuti Dominus no-
ster, verum Dei Verbum, qui occulē singulorum
errores convincens, omnes homines ab omnibus ab-
duxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam con-
culeant ; et qui magicas præstigias admirabantur,
scriptos de illa arte libros comburant ; ac denique
ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpre-
tationem omnibus anteponant? Namque quos antea
adorabant, ab his discedunt : Christum vero quem
crucifixum deridebant, adorant et Deum esse consi-
tentur. Insuper iudei illi, ut appellant, dīi, signo
crucis fugantur : ac crucifixus Salvator, et Deus
et Dei Filius ubique terrarum prædicatur. Denique
dīi, quos gentiles colunt, ut turpes ab iisdem repre-
henduntur : qui autem se in Christi disciplinam tra-
didere, castiore illis vitam ducunt. Itaque si hæc

(3) Gobl. et Felck. i anou. ea quæ hic leguntur ab ὁν
usque ad Χριστὸν omittunt. Paulus post ex miss. Angl.
Basil. Gobler. Felck. i an. et Seguer., nec non ex
versione Omoboni et Ambrosii Camald. restitu-
imus ea quæ sequuntur a voce τῷ σημετο ad πρω-
χριστονέμονος θεολ. Ibid. Anglic. pro αἰτσχροῖ, habet
ἐχθροῖ.

et similia humana sint : ostendat qui voluerit et probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei et videntur et revera sunt opera , quid adeo impii sunt infideles, ut illo-ruim auctorem Dominum non agnoscant ? Idem enim prorsus est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus episcendi non cognosceret. Elenim si ex virtute qua omnia regit, ejus divinitatem agnoscerent, profecto non ignorarent ea, que Christus per corpus efficit, non humana, sed Dei Verbi omnium Servatoris esse. Quod si cognovissent, quemadmodum Paulus ait, *nunquam Dominum gloriae crucifixissent* ^{8.}

54. Quenadmodum igitur si quis Deum, qui ex natura invisibilis est, nec ullo modo videri potest, intueri velit, eum ex operibus intelligit et comprehendit : ita qui Christum mente non videt, saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat, expendatque utrum illa humana sint, an Dei opera : eaque, si quidem humana sint, irrideat per me licet : si vero non humana sed Dei sint, assentiatur igitur, nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed potius admiretur, quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patescæ fuerint, et per mortem immortalitas ad omnes pervenerit, ac denique per Verbum hominem factum, rerum omnium providentia ejusque administrator et auctor Dei Verbum cognitionem sit. Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficemur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus : ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis hæredes institueremur. Nam ille quidem nihil hedebatur, quippe qui nec pati aliquid nec corrumphi posset, sed ipsum Verbum et Deus esset : at male affectos homines, propter quos et ista perferebat, in sua, ut ita dicam, impassibilitate **76** custodiebat et conservabat. Deniun tot et tanta sunt, quæ Salvator, humana natura assumpta, præclare gessit, ut si quis ea enarrare vellet, idem profecto ageret ac si quis maris immensitudinem contuens, ejus fluctus vellet numerare. Ut enim omnes maris fluctus oculis non possunt comprehendi, quod novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet, ne cogitatione quidem ea posset complecti, cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse arbitraretur. Satius est igitur non de omnibus velle dicere quorum ne pars quidem digne potest exprimi. Quapropter unius adhuc meminisse tibique cuncta

⁸ I Cor. 11, 8.

(4) Sic Basil. et Seguer. atque ita etiam legerunt
Omnibus et Ambrosius Camal. Alii vero et editi,
xai. Mos ibid. pro καταλαμβανέτω, Seguer. habet
καταπανθετώ.

(5) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymous, ελλάς οὐ, ἀλλά θεοῦ γινώσκεται, μη γελάτω etc. Ibidem
ἀλλά ante μᾶλλον restituimus ex miss. Anglicano,
Basilensi, Gobleriano, Felckmanni 1, anonymous, et
Segneriano.

(6) Sic Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni
1 anonymous. Alii vero et editio Commel. habent cetera

Α καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα, καὶ πειθέστα. Εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ταῦτα φάνεται καὶ εἰς, διὰ τὸ τοσοῦτον ἀσεβούσιν οἱ ἀπίστοι, μὴ ἐπιγινώσκοντες τὸν ταῦτ' ἔργασάμενον Δεσπότην; "Οὐμον γάρ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις ἔκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως μὴ γινώσκοι τὸν τούτων δημιουργὸν Θεόν. Εἰ γάρ ἔκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ἐγνωσσεν ἄν, ὅτι καὶ τὰ διά τοῦ σώματος ἔργα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ τοῦ πάντων Σωτῆρός ἐστι τοῦ Θεοῦ Λόγου. Γινώσκοντες δὲ οὕτω, καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἀν τὸν Κύριον τῆς δύξης ἐσταύρωσαν.

54. Όστερ οὖν εί τις ἀδρατον δυτα τῇ φύσει τὸν Θεὸν καὶ μηδὲ ὅλως ὁρώμενον ἐθέλοι ὄραν, ἐκ τῶν Ἑργῶν αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαμβάνει· οὕτως δὲ μὴ ὄραν τῇ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν, καὶ (4) ἐκ τῶν Ἑργῶν τοῦ σώματος καταλαμβανέτω τοῦτον, καὶ δοκιμαζέτω εἰ ἀνθρώπινά ἔστιν ή Θεοῦ; καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινα ή, χλευαζέτω· εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἔστιν, ἀλλὰ Θεοῦ, γινωσκέτω καὶ μὴ γελάτω (5) τὰ ἀχλεύαστα· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμαζέτω, ὅτι διὰ τοιούτου πράγματος εὐτελοῦς τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται, καὶ διὰ τοῦ θανάτου ή ἀθανασία εἰς πάντας ἔφθασε, καὶ διὰ τῆς ἑνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ή τῶν πάντων ἑγνωσθῆτούργη, καὶ διὰ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουργὸς αὐτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Αὐτὸς γάρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεφοιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἕαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀράτου Πατρὸς ἔννοιαν λάδωμεν· καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τῇ παρ' Ἀνθρώπων (6) ὑδρίν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν. Ἐβλάπετο μὲν γάρ αὐτὸς οὐδὲν, ἀπαθῆτος καὶ ἀφθαρτος· καὶ Αὐτολόγος· ὃν καὶ Θεός· τούς δέ πάσχοντας ἀνθρώπους, δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινεν, ἐν τῇ ἕαυτοῦ ἀπαθείᾳ τῆρει καὶ διέσωζε. Καὶ ὅλως τὰ κατορθώματα τοῦ Σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἑνηνθρωπήσεως αὐτοῦ γενόμενα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔστιν, ἂ εἰ διηγήσασθαι τις ἐθελήσειεν, οἴοικε τοις ἀφορῶσιν εἰς τὸ πέλαγος τῆς θαλάσσης, καὶ θέλουσιν δρῦμεν τὰ κύματα αὐτῆς. Ήτο γάρ οὐδὲ δύναται· τοῖς ὄφθαλμοῖς περιλαβεῖν τὰ δόλα κύματα, τῶν ἐπερχομένων παριόντων (7) τὴν αἰσθήσιν τοῦ πειράζοντος· οὕτω καὶ τῷ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα περιλαβεῖν ἀδύνατον τὰ δόλα καὶ τῷ λογισμῷ δέξασθαι, πλειόνων δυτῶν τῶν παριόντων αὐτοῦ

D (8) τὴν ἐνθύμησιν, ὃν αὐτὸς νομίζει περιειληφέναι. Κάλλιον δὲν μητὶ πρής τὰ δόλα (9) ἀφορῶντα λέγεναι, ὃν οὐδὲ μέρος ἔξειπτεν τις δύναται, ἀλλ' ἔτι ἐνδε μηνησθῆναι καὶ σοὶ καταλιπεῖν τὰ δόλα θαυμαζεῖν. Πάντα γάρ ἐπίστις Ενει τῷ θαυμα. καὶ ὅποι δὲ σὺ τις

πάντων, ut et legerunt Omnipotens et Ambrosius.
Mox pro ἀθανασίᾳ Seguerianus habet ἀφθα-
σίαν.

(7) Anglicanis, πλαγώντων.

(8) Sic Anglicanus. Basiliensis et Seguerianus.
Alii vero et editi, auctō.

(9) Sic Gobler. Felick. I anom. et Seguer. Alii vero et editi, δύτα. idem miss. Gobler. Felicim. I anom. et Seguer. paulo post, pro μνησθήναι, habent μνημονεύσαι.

ἀποδιλέψη, ἐκεῖθεν τοῦ Λόγου τὴν θειότητα (10) βλέπεται. Αἱ cætera admiranda relinquere contentus ero. Siquidem omnia pari admiratione digna sunt, et quocumque quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspiciens non potest quin obstupescat.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προειρημένα καταμαθείν (11) σε δέξιόν ἔστι καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἥδη λεχθέντων θέσθαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἔτι μὲν ἡσησεν ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ ἡ οὐσία δὲ ἐλαττοῦται, καὶ (12) κατ' ὀλίγον παύεται· καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἡ Ἐλλήνων σοφία προκόπτει, καὶ ἡ οὐσία δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαἰμονες μὲν οὐκ ἔτι φαντασίαις καὶ μαντείαις καὶ μαγείαις ἀπατῶσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες καταιχύνονται τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Καὶ συλλήθηνται πάνταχοῦ αὔξεται· πᾶσα δὲ εἰδωλολατρεία καὶ πάντα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καθ' ἡμέραν ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. Οὕτω δὲ θεωρῶν προτείνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Σωτῆρα καὶ δυνάτον θεὸν Λόγον· καταγίνωσκε δὲ τῶν ἐλαττουμένων καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ός γάρ τὸν παρόντος οὐκ ἔτι τὸ σκότος ισχύει, ἀλλὰ καὶ εἴ ποι ἔστι περὶ εἰς πόδεν τὸν πάτελαύνεται· οὕτως ἐλθούστης τῆς θείας ἐπιφανεῖται τοῦ θεοῦ Λόγου, οὐκ ἔτι μὲν ισχύει τὸ τῶν εἰδώλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μέρη τῇ τούτου διδασκαλίᾳ καταλάμπεται. Καὶ ὥσπερ φασίλευοντός τινος καὶ μὴ φαινομένου ἐν τινι χώρᾳ, ἀλλ' ἐνδόν διντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἰκῳ, πολλάκις τινὲς ἄτακτοι, καταχρώμενοι τῇ τούτου ἀναχωρήσει, ἔαυτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἔκαστος κατατηματισάμενος τοὺς ἀκεραίους φαντασιοσκοπεῖ (13) ὡς βασιλεὺς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἀνθρώποι τῷ ὀνδραῖ, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλέα, οὐχ ὁρῶντες δὲ αὐτὸν, διὰ τὸ μάλιστα μῆδε δύνασθαι αὐτοὺς ἐστι τοῦ οἰκου χωρῆσαι· ἐπειδὴν δὲ ὁ ἀληθῶς (14) βασιλεὺς προέλθῃ καὶ φανῇ, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες ἄτακτοι ἐλέγχονται τῇ τούτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἀνθρώποι, δράμντος τὸν ἀληθῶς βασιλέα, καταλιμπάνουσι τοὺς πάλαι πλανῶντας αὐτούς· οὕτω καὶ πάλαι μὲν τηπάτων οἱ δαιμονες τοὺς ἀνθρώπους (15), θεοῦ τιμὴν ἔαυτοῖς περιτιθέντες· διτε δὲ ἐφάνη δ τοῦ θεοῦ Λόγου ἐν σώματι, καὶ ἐγκύρισεν ἡμέν τὸν ἔαυτοῦ πατέρα· τότε δη τὴ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανίζεται καὶ παύεται, οἱ δὲ ἀνθρώποι, ἀφορῶντες εἰς τὸν ἀληθινὸν τοῦ πατρὸς θεὸν Λόγον, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδῶλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀληθινὸν θεόν. Τοῦτο δὲ γνώρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν θεὸν Λόγον καὶ θεοῦ δύναμιν ἔστι. Τῶν γάρ ἀνθρώπων πανομένων, καὶ μένοντος τοῦ ῥήματος τοῦ Χριστοῦ, δῆλον ἔστι παρὰ πάσι τὰ μὲν πανύμενα εἶναι πρόστακιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι θεόν καὶ θεοῦ γίνεν ἀληθινὸν μονογενῆ Λόγον.

56. Ταῦτα μὲν τοι περὶ ἡμῶν δι' ὀλίγων, δισον-

(10) Anglic. Gobler. Felckm. 4 anon., θειότατα. Idem ibid. et Srg. addunt βλέπων, quod in aliis ei editis deest.

(11) Gobl. et Felck. 4 anon., μαθεῖν. Ibid. pro se, ut habent Gobler. et Felck. 4 anon., Segner. habet τοι. Item ibid. particulam κατ' in editis omissam restituimus ex miss. Gobler. Felck. 4 anon. et

55. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere convenit, atque ut caput omnium quæ hactenū dicta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post Salvatoris adventum non amplius creverit idolatria: sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim desiccat. Nullos item amplius progressus habet gentilium sapientia: sed potius, quæ anteā erat, sensim evanescit. Neminem quoque jam dæmones præstigiis, oraculis aut incantamentis decipiunt: sed vel id solum tentantes et aggredientes, signo crucis confunduntur. Et, ut summatis dicam, attende quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum terrarum orbem diffundatur: contra autem, universa idolatria et quidquid Christi fidei adversatur, quotidie decrescat debiliteturque et cadat. Quia cum vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissimum Dei Verbum adora: eos autem quos ille despiciere et evanescere cogit sperne ac rejice. Ut enim sole presente, nulla amplius vis est tenebris, sed si quæ supersuerint expelluntur: ita divino Dei Verbi adventu vim nullam retinent idolorum tenebrae, sed omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus doctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet, sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus absentia abentes, seipso reges esse prædicent, C singulique mentito habitu simpliciores, quasi veri reges essent, circumveniant: accidit quidem ut regis nomine subditi in errorem inducantur, cum regem esse audiant, quem tamen non vident, maxime quia in ejus aulam non licet ingredi. Verum ubi rex verus prodierit ac comparuerit, statim perturbati illi improbi, ejus præsentia facile internoscuntur et convincuntur; unde quoiquot deceperant, vero rege conspecto, eos absque mora deserunt. Sic olim dæmones divinis honoribus usurpati miseris hominibus deludebant: at ubi Dei Verbum in corpore apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc dæmonum quidem fallacie evanescere et desinere cœperunt, homines autem verum Patris Deum Verbum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum 77 Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim cessent quæ humana sunt, et Christi verbum constanter perseveret, nemo non videt ea quæ finem habent temporalia esse, eum autem qui perpetuo permanet Deum Deique Filium verum unigenitum Verbum esse.

D 56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quæ-

Seguer. Ibid. pro ἥδη, Seguer. μὴ habet.

(12) Gobler. et Felckm. 4 anon., ἐλαττοῦται δὲ καὶ, etc. καὶ, seq. in iisdem deest.

(13) Segner., φαντασιοσκοπεῖ.

(14) Gobler. et Felckm. 4 anon., ἀληθῆς.

(15) Anglic. Gobler. Felck. 4 anon. et Segner., δαμονες τε καὶ ἀνθρώποι. Mox Gobler. Felckm. 4

tum ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa et formam exprimendam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultra offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum sincero et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatæ et scriptæ sunt: quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis dicserimus, easdem ita sedulitatem peramantem tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdisere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua maiestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis structum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala⁹, ac bonis quidem regnum cœlorum concedetur: mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse Dominus his verbis docet: *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in nubibus cœli, in gloria Patri¹⁰.* Quocirea salutare profecto est Verbum, quod nos in illam dicem præinunit, ita monens: *Estote parati et vigilate, quia qua nescitis hora venit¹¹.* Nam, ut ait beatus Paulus: *Omnis nos sisli oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque iuxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum¹².*

ματος του Χριστου, ιτα κομισηται ἔκαστος ψρὸς γανῶν.

57. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ exceptit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat et expurget ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit: vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa consert: ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animalia vitæ sanctitate prius abluere et purgare, al-

πρὸς στοιχείων καὶ χαρακτῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θελας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανεῖας ἀνατεθεῖσθα, ὡ φιλόχριστε δινθρωπε. Σὺ δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, εἰ ἐντυγχάνοις τοῖς (16) τῶν Γραφῶν γράμμασι, γνησίας αὐτοῖς ἐφιστάνων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειώτερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκρίβειαν. Ἐκεῖνας μὲν γάρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπεύστων (17) διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνεις, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. Γνώσῃ δὲ (18) καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἐνδοξον καὶ θείαν ἀληθίας ἐπιφάνειαν, διε οὐκ ἔτι μετ' εὔτελείας (19), ἀλλ' ἐν τῇ ίδιᾳ διέξει. δτε οὐκέτι μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ίδιᾳ μεγαλειότητι. δτε οὐκ ἔτι παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ίδιου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἐρχεται· τῷ μὲν δὴ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνθαρσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν κρίνεται, κρίνεις δὲ τοὺς πάντας, πρὸς δὲ ἔκαστος ἐπράξεις διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθά, εἴτε φαῦλα. Ἐνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀπόκειται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαῦλα πράξας πύρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξότερον· οὕτω γάρ καὶ αὐτὸς (20) ὁ Κύριος φησι· Λέγω ὑμῖν, ἀπὸ ἀρτι δύγεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθιύμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τὸν ρεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δέξῃ τοῦ Πατρός. Διὸ δὴ καὶ σωτῆρις ἔστι Λόγος εὐτρεπίῶν ἡμᾶς εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων· *Γίνεσθε ἔτοιμοι καὶ γρηγορεῖτε, διτὶ ή ὄρα οὐκ οἴδατε ἐρχεται. Κατὰ γάρ τὸν μακάριον Παῦλον, Τοὺς πάντας ἡμᾶς πυραστῆραι δεῖ ἐμπροσθετ τοῦ βητ* δ *ματος τοῦ Χριστοῦ, ιτα κομισηται ἔκαστος ψρὸς ἀραθότ, εἰτε φαῦλοι.*

57. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἀληθῆ χρεία βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρᾶς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα, δι' αὐτῆς ὁ δεύτερος ὁ νοῦς, τυχεῖν ὡν δρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνηθῆ, καθ' ὅσον ἐφικτόν ἔστι τῇ ἀνθρώπῳ (21) φύσις περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου μανθάνειν. "Ανεψ γάρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους τοῦ βίου μιμήσεως οὐκ ἐν τις καταλαβεῖν δυνηθεῖ τοὺς τῶν ἀγίων λόγους. Οὐσπερ γάρ εἰ τις ἐθελήσειεν ίδειν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν δύθαλμὸν ἀποτιμήσει καὶ λαμπρύνει, σχέδιον διμοιν τῷ ποθουμένῳ ἐστὸν διακαθαρίων, ἵνα, οὕτω φῶς γενόμενος ὁ δύθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ίδῃ· η ᾧ εἰ τις θελήσειεν ίδειν πόλιν ή χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θέας ἐνεκεν· οὕτως δὲ δέλιων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονίψαι καὶ προαποπλῦναι τῷ βίῳ

⁹ II Cor. v, 10. ¹⁰ Matth. xxvi, 64. ¹¹ Matth. xxiv, 42. ¹² II Cor. v, 10.

anon. et Seguer., ἐπεφάνη. Paulo post τότε δὴ habent Auglic. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editi, τότε δὲ.

(16) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. qui et mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis et editis legitur, omittunt.

(17) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editi, θεολόγων.

(18) Sic Seguer. Alii et editi δὲ omitunt.

(19) Seguer. pro μετ' εὔτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος: ei infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὔτελείας. Μοξ λοιπὸν abesi a Gobl. et Felckm. 1 anon.

(20) Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ αὐτοῖς, et τοξ λέγων ύπκιν omittunt.

(21) Regius codex, ἀνθρωπίη, et τοξ, πρὸς τὸν τὸν ἀγίων βίου. Gobler. et Felckm. 1 auouyim., πρὸς τὸν τὸν ἀγίων βίους.

τὴν ψυχὴν διεῖλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἄγιους ἀφιέσθαι τῇ δομοίστῃ τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα, σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γεννήσενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυψθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ, καὶ λοιπὸν ὡς ἐκείνοις σύναψθεις, ἐκφύγῃ· μὲν τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τούτων πῦρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπόλαΐῃ δὲ τὰ τοῖς ἄγιοις ἀποκείμενα ἐν τῇ τῶν θύρων βασιλείᾳ, & δόξαλμὸς οὐχ εἶδεν, οὐδὲ οὓς ἤκουεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου (22) ἀνέβη, δοσα ἡτοίμασται τοῖς κατ' ἀρετὴν βικῆς, καὶ ὅγαπωσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὐ αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ Υἱῷ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τιμῇ καὶ κράτος καὶ δόξα (23) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἑταρθρωπήσεως Λόγου (24).

" I Cor. 11, 9.

(22) Sic Reg. ut et habetur I Cor. II, 9. Alii et editi, ἀνθρώπων.

(23) Gohler. et Felck. 1° non., φ τὸ δόξα, etc. Aliis omisssis. Ibid. τῷ Υἱῷ Seguer. habet. Anglic. vero Basil. et Felck. 2° non., Υἱῷ sine articulo. Male Υἱόν in edit. Cominel. legitur. Post δόξα, An-

A que ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vite instituto cum illis veluti consociatus, ea quae ipsis Deus patefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccatoribus impendens periculum et paratum in die judicii ignem effugiat, et quae sanctis in regno cœlorum destinata sunt præmia recipiat, quae quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum et Patrem diligunt¹¹, in Christo Iesu 78 Dominu nostro per quem et quocum ipsis Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et gloria in aëcula aëculorum. Amen.

Finis libri de humana natura a Verbo assumpta.

glie. addit μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀλ., καὶ, etc. Item ibid. τοὺς Seguer. Anglic. et Basil. habent pro αὐτούς, quod mendose in editis legitur.

(24) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

ADMONITIO IN SEQUENTEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quia sequentem fidei expositionem ediderit sanctus Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ sanctus doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc autem duplicitis sunt generis: in aliis enim fidem catholicam adversus Ariānam impietatem strenue propagnat invictus Verbi defensor: in aliis vero variis gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem fidei defensione, Ariani auctoribus, constanter pertulit; ac proinde valde consentaneum videtur illam fidem primum exponi, pro cuius causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, et pleraque quæ deinceps sequuntur Opera composuit. Quid hæc expositiō continet, ipse docet titulus: nempe brevis est explicatio fidei catholicæ adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. xi, pro defensione trium capitul., c. 2, Symboli expositionem appellat, quæ forte tunc sicut hujus operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus nulla sane est dubitandi ratio; neque porro id probare ullo modo opus fuerit: siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo quod hic tantum humanam Christi naturam *Dominicum hominem* appelleat S. Pater, hanc expositionem ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est: quin potius idem contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis reterre operæ pretium videtur. Rulinus *Apologia pro Origene* inter opera S. Hieronymi editionis Parisiensis anni 1643, tom. IX, p. 431, meminit libelli S. Athanasii, ubi hæc voces *Dominicus homo* exstabant; quem quidem locum abrasisse ac deinde rescriptsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellendo calumniam, minime negat id ita scriptum extitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit hæc fidei expositiō, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta assert Theodoretus, dialogo 3, ubi rædem voces habentur, certo affirmari non potest: nisi forte fusior illa fidei expositiō, quam Theodoretus *majorem de fide orationem* appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum, teste Rufino, eum his aliquando fuisse usum constet. Cæterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio hujuscce expositionis, nec major inscribi, nisi quia alia etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior et contractior esset, quod ut clarius paleat, hand ab re fuerit locum ipsum asserre, ubi Christus, ut homo, *Dominicus homo* dicitur. En igitur verba ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μείζονος, ut appellat Theodoretus: Ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ο δὲ κυριακὸς ἀπόθρωπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἄκουν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ξαυτοῦ ἤλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεσποιεύμενος ὑπὲ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκήσαντος Θεοῦ Λόγου τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἱρει τὴν ψυχὴν μου

ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐμαντοῦ ἀντὴρ τιθημι· ἔξονστας ἔχω θεῖται αὐτὴρ, καὶ πάλιν ἔξονστας ἔχω λαβεῖ αὐτὴρ. Id est: « Accidit ut Lazarus morbo confessus moreretur: at Dominicus homo non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente qui dixit: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam: potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam*¹². » Hæc ibi, quæ nonnisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero 1 leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerptissime videtur Augustinus hæc quæ lib. II *De Sermone Domini in monte* habet, c. 6, n. 20. « Nulli licet ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in homine Dominico de cœlo veneri judicatur vivos et mortuos. » Hæc enim postrema verba, in homine Dominico judicatur vivos et mortuos, habentur in eadem expositione, num. 1, quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores: sic enim scribit, lib. I *Retract.*, c. 19, n. 8: « Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum, » Deinde addit: « Sed ubique hoc dixi, dixisse me nolle: postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem assert: « Non video utrum recte dicatur homo Dominicus qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? » Denique Facundus Hermianensis libro XI pro defensione trium capitulorum, c. 2, tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæc ipsæ voces homo Dominicus leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quamvis nempe ipse, ac post eum Epiphanius in *Ancorato*, § 95, et Cassianus Collat. XI, c. 13, et *De incarnatione* lib. V, c. 5, et lib. VI, c. 22, forteque alii catholice usurparunt: unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus; per hominem Dominicum nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem et alii e Patribus hominem a Verbo assumptum tam cerebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refutavit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΙΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ⁽²⁵⁾.

S. P. N. ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ EXPOSITIO FIDEI.

79 I. Credimus in unum non genitum Deum, A Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibili-um et invisibilium, qui a se ipso habet ut sit: et in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium,

I. Πιστεύομεν εἰς ἓν ἀγέννητον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν δρατῶν τε καὶ ἀρά-των, τὸν ἔχοντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι: καὶ εἰς ἓν μονογενῆ Λόγον, Σωφράν, Γίδην, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχους

¹² Joan. x, 17.

(25) Seguer., τοῦ αὐτοῦ ξεθετική πίστεως. Regius, τοῦ αὐτοῦ ξεθετική μεγάλου Αθανασίου πίστεως.

καὶ δῖοις γεγενημένον (26), Λόγον δὲ οὐ προφορεῖ· τὸν δὲ οὐκ ἐνδιάλετον, (27) οὐκ ἀπόδοσιν τοῦ τελεουτοῦ, οὐ τὴν τῆς ἀπαθοῦς φύσεως, οὔτε προσολήν, ἀλλ' Κίονα αὐτοτελῆ, ζῶντά τε καὶ ἐνεργοῦντα, τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς (28), ισότιμον καὶ ισόδοξον· τοῦτο γάρ ἐστι, φησί, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, Ἰησοῦ, καθὼς τιμᾶσι τὸν Πατέρα, οὕτω τιμῶσι καὶ τὸν Κύριον· Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινόν, ὡς φησιν Ἰωάννης ἐν Καθολικαῖς (29) τῷ Ἑσμέντ ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Κίῳ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν δὲ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος· πάντοχρότερος ἐκ πάντοχρότορος· πάντων γάρ, ὃν ἄρχει ὁ Πατὴρ καὶ κρατεῖ, ἔχοις καὶ κρατεῖ καὶ ὁ Κίος (30)· δόλος δὲ διου, δύσμοις τῷ Πατρὶ ὄν, ὡς φησιν δὲ Κύριος· Ὁ ἐμὲ ἀναρπάζεις ἐνέργειας τὸν Πατέρα. Ἐγεννήθη δὲ ἐνεργάστες καὶ ἀπερινοήτως· Τὴν γάρ γενέαν αὐτοῦ· (31) τὰς διηγήσεται; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς· δει, ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου Παρθένου Μαρίας τὸν ἡμέτερον ἀνελήφεν ἀνθρώπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, διηνέπερ δημῶν παθεῖν παρέδωκεν ίδιᾳ προαιρέσει, ὡς φησιν δὲ Κύριος· Οὐδεὶς αἱρεῖ τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἑμού· ἔχοντας ἐκεῖνα αὐτήν, καὶ ἔχοντας ἐκεῖνα πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταυρωθεῖς, καὶ ἀποθανών ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ (32) ἀνελήφθη εἰς οὐρανούς· Ἀρχὴ δῶν κτισθεὶς ἦν, ἐν τῇ γῇ ὅν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σχότους φῶς, σωτηρίαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, εἰσοδον ἐν τῷ παραδεσῷ, ἔξ οὖν ἐκβέβληται· (33) Ἄδημ, εἰς δὲν πάλιν εἰσῆλθε διὰ τοῦ ληστοῦ, ὡς εἶπεν δὲ Κύριος· Σίμεων μετ' ἑμού ἐσῃ ἐν τῷ παραδεσῷ· εἰς δὲν καὶ ὁ Παῦλος εἰσήσει· δινοδόν τε εἰς οὐρανούς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ δημῶν δὲ Κυ-

A ex Patre sine initio et ab aeternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum (27), non aliquid ex perfecta effluens, aut ex impatiibili natura sectum vel projectum, sed Filium per se perfectum, viventem et agentem, veram Patris imaginem, honore et gloria parem: hæc est enim, inquit, voluntas Patris, Ut quemadmodum Patrem honorant, ita et Filium honorant¹⁴: Deum verum ex Deo vero; ut dicit Joannes in catholicis Epistolis: Et simus in vero, in Filio ejus Iesu Christo. Hic est verus Deus et vita aeterna¹⁵: omnipotenter ex omnipotente, omnibus enim, quibus imperat et dominatur Pater, imperat et dominatur similiter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit, ut ipse ait Dominus: Qui me videt, videt Patrem¹⁶. Genitus autem est modo inexplicabili et qui comprehendendi nequeat. Nam generationem ejus quis enarrabit¹⁷? quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui idein cum in fine sæculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem, Jesum Christum, cuius propriæ voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus: Nemo tollit animam meam a me: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam¹⁸. In quo homine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, et in caelos assumptus est. Idem principium viarum nobis creatus¹⁹, cum in terra versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in paradisum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem idein rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus: Hodie mecum eris in para-

¹⁴ Joan. v, 23. ¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. xiv, 9.

¹⁷ Isa. LIII, 8. ¹⁸ Joan. x, 18. ¹⁹ Prov. VIII, 22.

(26) Seguerianus, γεγενημένον.

(27) Hæc in Eusebianos dicta esse videntur, qui fidei Nicæenæ ob vocem δύοστον subscrivere renuehant. Ἐπει γάρ, ut scribit Socrates *Histor. eccles.* lib. i, c. 8. ἔφασαν δύοστον εἶναι δὲ τινὸς ἐστιν ή κατὰ μερισμὸν ή κατὰ βεῖσιν ή κατὰ προσολήνην κατὰ προσολήνην μὲν ὡς ἐκ διέων βλάστημα, κατὰ δὲ βεῖσιν ὡς οἱ πατερὶκοι παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βιώσου χρυστὸς δύο ή τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστιν δὲ τούτων οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πτώσει Εἰσεγον. Ητοι, *Nam quoniam consubstantiale illud esse nichil quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu: projectu quidem ut ex radicibus germina: fluxu ut ex parentibus liberis: partitione vero ut ex auri massa duce vel tres phialæ: nullo porro horum modo Filium Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse assererabunt.* Notandum tanen auctores mediri et intimare aetatis voce προσολήν uti ad significandam processionem Spiritus sancti, ipsiusque Joannem Damascenum, Patrem appellare προσολέα τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ut videre est lib. I Orthod. fid., c. 9 et 13.

(28) Gobler. et Felckm. I anon., post εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt, Ἰησοῦ, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, etc. Ibid. Reg. post καθὼς ad-dit φησι.

(29) Gobler. et Felckm. I anon., ἐν τῇ Καθολικῇ. Mox Reg., ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ Κίῳ Ιησοῦ Χριστῷ, ut et habent aliqui mss. Novi Testamenti

D edit. Oxon. 1675, qui tamen Κίῳ ante αὐτοῦ præmittunt. Paulo post art. ή post ζωὴ deest in Seguer.

(30) Sic Reg. Gobler. et Felckm. I anon. qui tamen duo ultimi, καὶ ὁ Κίος, inter ἄρχει et καὶ κρατεῖ interponunt. Alii mss. et editio Commel. καὶ ὁ Κίος omittunt.

(31) Sic Segner. et versio Graeca Isaiae. Editi, ab aliis mox sequuntur, refert Facundus Hermianensis lib. xi *Pro defensione trium capitulor.*, cap. 2, his verbis: Dicit itaque idem beatus Athanasius in expositionem Symboli: Qui in fine sæculorum descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem Jesum Christum, pro nobis passioni tradidit.

(32) Sic Regius ms. In aliis vero et editis xxz deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco his verbis: Principium viarum conditus nobis est in terra, quas (forte in qua) nobis ostendit de tenebris lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum ad paradisum, de quo exclusus est Adam, in quem iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus: Hodie mecum eris in paradiſo (*Luc. xxiii, 43*), quo et Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursor pro nobis ingressus est Dominicus homo, in quo iudicaturus est vivos et mortuos.

(33) Seguer. ἐκβέβλητο. Mox Gobler. et Felckm. I anon., ὡς ἐφη δὲ Κύριος.

*also*²⁰, in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensionis quoque in cœlum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos et mortuos est judicaturus.

80 2. Credimus similiter in Spiritum sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei²¹. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unius sit substantia, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri: neque tres hypostases per seipsum divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum inmultitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duas sint illorum ūguræ duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permaneat in fluvium; sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exiri et venire*²². Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris: nec unquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus, namque ait: *Ego eram apud eum componentes*²³. Nec vero sentimus creatum ut factum, aut ex nichilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingenita est: nam qui videt Filium, videt et Patrem²⁴. Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, ut his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia*²⁵. Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur: sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfec-
to, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem
naturam ratione et intelligentia prædictam, quem-
admodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis*

²⁰ Luc. xxiii, 43. ²¹ I Cor. ii, 10. ²² Joan. xvi, 28. ²³ Prov. viii, 30. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ Coloss. i, 16.

(34) *Kai abest a Seguer. Gobler. et Felckm.* 1 D *cum reddit: cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas. An forte φ̄ pro ὡς legerit? Nos ita veritus quasi φ̄ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videatur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subjiciuntur verba, 'Ο γάρ ἔωρακός τὸν Υἱόν, etc. Nam qui videt Filium, videt et Patrem. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simili et Patrem.*

(35) *Gobler. et Felckman., ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. Υἱοπάτορα habent: alii vero et editi, Υἱοτάτερα.*

(36) *Seguer. πολυθεῖαν. Id. mox, γεγενημένος.*

(37) *'Eστι hinc et mox abest a Gobleriano et Felckmanni I anonymous.*

(38) *Reg., τυχόν, mendose.*

(39) *In mss. Reg. et Seguer. particula καὶ, quam hic alii et editi addunt, nulla est.*

(40) *Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantium affert Felckmannus. Nannius sic hunc lo-*

A *ριακὸς ἀνθρωπος, ἐν φ μέλλει χρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.*

2. Πιστεύομεν ὅμοιῶς καὶ (34) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ διγονο τὸ πάντα ἔρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ τοῦτο (35) φρονοῦντα δόγματα. Οὗτε γάρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβελλιοι λέγοντες μονοθούσιον καὶ οὐχ ὁμοθούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱόν· οὕτε τὸ παθήν τὸν σώμα, διέφρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατέρῃ· οὕτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτὰς, ὡσπερ τωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστι λογίσασθαι, ἵνα μὴ πολυθεῖαν (36), ὡς τὸ Εδηνικόν, φρήνησαμεν· ἀλλ' ὡσπερ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγενημένος οὐδὲ διηρέθη, καίτοι δύο σχήματα καὶ δύο δύναμτα τυγχάνοντα. Οὗτε γάρ δο Πατήρ Υἱός ἐστιν, οὕτε δο Υἱὸς Πατήρ ἐστιν· δο γάρ Πατήρ, Υἱοῦ Πατήρ ἐστι (37)· καὶ δο Υἱὸς, Πατρὸς Υἱός ἐστιν. Ός γάρ οὐκ ἐστιν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ δο ποταμὸς πηγὴ, ἀμφότερα δὲ ἐν καὶ ταύτων ἐστιν ὅνδρος τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχευσμένον· οὐτως ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀρρένεστως καὶ ἀδαιρέτως τυγχάνει (38). Φησι γάρ δο Κύριος· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθο καὶ ἦκαν. Παρὰ δὲ τῷ Πατέρᾳ ἐστιν ἀλλ' ἐών εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς· οὐδέποτε δὲ ἐκενούθη δο κόλπος τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, φησι γάρ· Ἔγὼ ήμηρ παρ' αὐτῷ ἀρμόζοντα. Οὐ φρονοῦμεν δὲ κτίσμα (39) ἡ ποίημα ἡ ἐξ οὐκ δυντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην Θεόδη τὸν θεόν Υἱόν, τὸν ἐκ τοῦ δυντος δυτικα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, ὡς (40) συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδίδως ἡ ὁμοία δόξα καὶ δύναμις δο γάρ ἔωρακῶς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἔωρακε. Τὰ πάντα δηλούντι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἐστιν αὐτὸς κτίσμα, ὡς φησιν δο Παῦλος περὶ τοῦ Κυρίου· Ὅτι ἐρ αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων. Οὐ λέγει, δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστι· τὸ γοῦν ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κεῖται· τὸ δὲ, ἐστι πρὸ πάντων, μόνη τῷ Υἱῷ ἀρμόττει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελεού τελείν ἐστι, πρὸ πάντων βουνῶν γεννηθὲν, τούτοις πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ πόπῳ φησιν αὐτὸν δο Παῦλος (41) πρωτότοκον καὶ οὐ-

D cum reddit: cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas. An forte φ̄ pro ὡς legerit? Nos ita veritus quasi φ̄ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videatur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subjiciuntur verba, 'Ο γάρ ἔωρακός τὸν Υἱόν, etc. Nam qui videt Filium, videt et Patrem. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simili et Patrem.

(41) Αὐτὸν δο Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. 1 anou.

κτίσως. Ἀλλὰ πρωτότοκου εἰπών (42), δηλοὶ μὴ εἰ ναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς· ξένον γάρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. Τὰ γάρ πάντα ἔκτισθησαν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· ὃ δὲ Υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδίλως ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκός ἐστι πάσῃς κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος, ἀπρεπτὸς ἐξ ἀτρέπτου. Ἐστι τοῖν τὸ (43) δὲ ὅμᾶς ἐφόρεσε σῶμα κτίσμα περὶ οὐ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν τῶν Ἐβδομάχοντα ἐρμηνευτῶν (44) ἔκδοσιν· Κύριος ήμūτ ἔκτισεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίας καινὴν, ἐν τῇ σωτηρίᾳ περιελεύσονται ἀνθρώποι. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκίλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥήτου κείται· Ἐκτισες Κύριος καινὸς ἐν τῇ θηλείᾳ. Η δὲ κτίσθεσα τὴν εἰς καταφύτευμα σωτηρία (45) καινὴ καὶ οὐ παλαιά, ἡμῖν τε καὶ οὐ πρὸ τῆς ήμῶν, Ἰησοῦς ἐστιν (46), ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα γενόμενος ἀνθρώπος, δε ἐρμηνεύεται πῆλ μὲν σωτηρίᾳ, πῆλ δὲ Σωτῆρος. Ἐστι δὲ ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. Η οὖν ἐκ τοῦ Σωτῆρος σωτηρία κτίσθεσα καινὴ, καθὼς λέγει Ἱερεμίας, ἔκτισεν τὴν ήμῶν σωτηρίαν, καὶ ὡς Ἀκίλας φησιν, Ἐκτισες Κύριος καινὸς ἐν τῇ θηλείᾳ, τουτέστιν ἐν τῇ Μαρίᾳ. Οὐδὲν γάρ ἔκτισθη καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν διευ συνουσίας Κυριακὸν σῶμα, ὡς καὶ ἐν Παροιμίᾳς ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ (47) λέγει· Κύριος ἔκτισθε μὲν ἀρχὴν ὅδῶν αὐτοῦ εἰς ἕργα αὐτοῦ. Οὐ λέγει δὲ, πρὸ ἔργων ἔκτισε με, ἵνα μή τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ ἀγού ἐκλάδοι τὸ ῥῆτόν μου.

4. Ἐκάτερα τοῖν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ρήτα σωματικῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γάρ ὁδῶν ἔκτισθη ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος, δην (48) εἰς σωτηρίαν τὴν ἐφανέρωσε. Διὰ τούτου γάρ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔχομεν προσαγωγὴν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς, ἡ πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάγοσα τὴν ήμᾶς (49). Οδὸς δὲ σωματικὸν τί ἐστι θέαμα, ἡτίς ἐστιν ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος. Τὰ πάντα γοῦν ἔκτισεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ὕποκτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. Οὐδὲν γάρ τῶν κτίσμάτων ἔκτιστες ἴσον ἡ δομοὶον ἔστω· Πατέρι δὲ ἐστι τὸ γεννῆν, τεχνίτῃ δὲ τὸ κτίζειν. Ποίημα γοῦν ἐστι καὶ κτίσμα (50) τὸ δὲ ὅμᾶς ἐφόρεσε σῶμα δός Κύριος, Ο

A creatura²⁴. Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed filium esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt: solus autem Filius ab aeternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnis creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos assumpsit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta interpretationem editionem: Dominus creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua salute homines circumibunt²⁵. Interpretē autem Aquila: Creavit Dominus novum in semina. Creata porro nobis in plantationem salus nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Jesus est, qui quatenus Salvator, factus **¶** est homo, quæ quidem vox, Jesus, aliquando salus, aliquando Salvator redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, vel, ut vertit Aquila, Creavit Dominus novum in semina, id est in Maria. Nihil enim novum in semina creatum est, nisi Dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua²⁶. Non dicit, ante opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

C 4. Utrumque ergo illud de re creatâ dictum, de Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est Dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem²⁷: ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare: sed Pateris est generare, et artificis creare. Itaque res

²⁴ Coloss. i, 15. ²⁵ Jerem. xxxi, 22. ²⁶ Prov. viii, 22. ²⁷ Ephes. ii, 18.

"(42) Seguer. omittit εἰπών. Gobler. et Felckm. 4 anon., omisso εἰπών, δηλῶν habent. In Reg. pro δηλοῖ, δηλῶν legitur.

D

(43) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. At alii cum editis τὸ omittunt: editique præterea δὲ ὅμᾶς post ἐφόρεσε habent.

E

(44) Ἐρμηνευτὸς deest in Gobler. et Felckm. 4 anon. Hic porro locus sic in Hebreo legitur:

F

בְּרַא יְהוָה בָּקָר שׂוֹר הַשָּׂדָה וְרַא

G

id est, Creavit Deus novum in terra, semina circumdabit virum.

H

(45) Sic Seguer. Cæteri vero et editi, σωτηρίας καινή, μην οσε.

I

(46) Ιησοῦς, unde nomen Jesus a verbo, γῆ, proprie quidem est salus: et nomen proprium inde deductum recte Salvator vertitur. Hinc Hieronymus lib. i Commentarior. in Matth.: Jesus Hebreo sermone Salvator dicitur. Hunc locum Facundus Hermian. loco supra laudato his verbis refert: Ea vero salus, quæ nobis condita est ad plantationem nosram, nova

est et non vetus, nobis et non eis, qui ante nos. Jesus qui juxta Salvatorem factus est homo, qui interpretatur pastor, salua, interdum etiam Salvator. Hæc ibi perperam e Graeco reddita.

(47) Goblerianus et Felckm. primus anonymous, τοῦ Ιησοῦ.

(48) Basiliensis ms. ὄν.

(49) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. Cæteri vero et editi post ὁδὸς adiunxi καθὼς λέγει, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, et præterea Reg. ante καθὼς habet καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet: cæteri et editi ὑμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. et 4, ut vocal, anonymo, quemadmodum utique legi debet.

(50) Regius, οὖν, omisso καὶ sequeste. Illedem Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 4 anonymous, habent τὸ δὲ ὅμᾶς. Cæteri et editi τε omittunt. Mox hæc verba, δός Κύριος, δὲ ἐγεννήθη ἡμῖν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet, ἐγενήθη.

*facta et creata est corpus, quod propter nos gesta-
vit Dominus, Quod genitum nobis est, ut ait Paulus,
a Deo sapientia et sanctificatio et justitia et redem-
ptio³⁰; quamvis ante nos atque rem quamlibet crea-
tum et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia (51).
Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, sem-
per est in manibus Patris mittentis, et ferentis
Fili, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur
qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium,
ut diximus, genuit, non creavit, non secus ac flu-
vium ex fonte, gerinen ex radice, et splendorem
ex luce, que individua esse, natura ipsa agnoscit.
Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et ma-
jestas ante omnia saecula, et in omnia saecula sa-
eculorum. Amen*

A διερρήθη ἡμῖν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος, ἀπὸ Θεοῦ σο-
φίᾳ καὶ ἀγιασμῷ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀπολύτρω-
σις· καίπερ πρὸ δὴ μῶν καὶ πάσῃς κτίσεως αὐτῷ τοῦ
Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἐστι. Τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα,
ἐκπόρευμα δὲ τοῦ Πατρὸς, δεῖ ἐστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ
πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ, δι' οὗ
ἐπλήρωσε τὰ πάντα. Ο Πατήρ, συνέχων (52) ἐξ ἑα-
τοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ
ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς θλαστὸν ἀπὸ
ῥίζης, καὶ ὡς ἀπανγαστα καὶ διὸ ζωτὸς, διὸδεν τῇ
φύσις ἀδιαίρετα· δι' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, χράτος, με-
γαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (53), καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

ADMONITIO IN SEQUENTEM TRACTATUM.

In Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba,
*Omnia mihi tradita sunt a Pater meo*³¹, refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei
nec aeternum nec ex Pater esse concludebant: sed falsam haereticorum commentationem esse ostendit
sanctus doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet huma-
num genus peccato primi parentis sauciatum et corruptum, illi ut medico, ut virtue, ut luci, ut rationi
sanandum traditum est, ut nimis quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaura-
reutur ac resicerentur. Postea ejusdem Verbi cum Pater unitatem probat ex his verbis Joannis xvi, 15,
Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt: inde enim sequi omnia, quæ sunt in Pater, esse quoque in
Filio: ac proinde cum aeternus sit Pater, aeternum quoque esse Filium: et ut de Pater non potest dici,
sunt aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit-Domi-
nūm caute dixisse, *quæcumque habet Pater*, ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his
etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentuum dissolvit Athana-
sius. Illi nempe ut suam haeresim stabilirent, singebant cherubim et seraphim ter vocem *Sanctus* diverse
proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent; secunda minus clara, ut subjectionem
aliquam significarent, denique tertia vice, voce submissa, ut inferiorem adhuc ordinem denolarent.
Verum hanc interpretationem commentationi esse convincit sanctus doctor, docelque trina illa vocis *Dominus*
pronuntiatione unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca, *Omnia mihi tradita*³² sunt a
Pater, et, *omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, eodem sensu iisdemque sere verbis explicat Oratione
tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quæ scriptus sit iste tractatus, hoc unum certum habemus, ante obitum Eusebii Nicome-
diensis, id est ante annum 343 fuisse compositum: siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex
ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis, καὶ τοῦτο οὐ
νοήσαντες, etc., quæ nimis, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum
pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in
titulo veluti explicandus proponatur. Verum ad hæc responderi potest ipsum ex Evangelio Matthæi locum,
quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic
habetur: deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde
tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra
Arianos explicandam assunxit.

IN ILLUD:

Omnia mihi tradita sunt a Pater meo, et nemo no-
³⁰ *I Cor. i, 30.* ³¹ *Matth. xi, 27.*

(51) Similia habentur in epistola de sententia
Dionysii.

(52) Reg., δ συνέχων. Editio Commel. et 6 mss.
Felckm. mendose habent, συνέχων. Mox Seguer., ὡς

B

Πάρτα μοι χαρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ

ἔφημεν.

(53) Gobl. et Felckm. ή anonym., χράτος εἰς
τοὺς αἰώνας. Αμήν. In fine τῶν αἰώνων deest in Re-
gio ins.

οὐδεὶς γινώσκει (54), τις ἔστιν δὲ Υἱὸς εἰ μὴ δὲ Πατήρ· καὶ τις ἔστιν δὲ Πατήρ εἰ μὴ δὲ Υἱός, καὶ φέταρ βούληται δὲ Υἱός ἀποκαλένται.

1. Καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἰρέσεως Ἀρείου Εὐσένθης τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν Κύρων φασὶ γάρ. Εἰ τὰ πάντα παρεδόθη (πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως), ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. Εἰ δὲ οὐκ εἴχεν, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρός. Εἰ γάρ ἦν, εἴχεν δὲν αὐτά δεῖ ἀυτοῦ ὧν, καὶ χρείαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ (55) ἐκ τούτου μᾶλλον ἡ δινοια αὐτῶν ἐλεγχθῆσται. Οὐ γάρ τοῦ ἀρχειν τῆς κτίσεως, ἢ τοῦ ἐπιστατεῖν τὸν ποιημάτων, σημαντικόν ἐστι τὸ βρήτον, ἀλλὰ τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλώσαι θέλει. Εἰ γάρ, ὅτε Ελεύθερος παρεδόθη αὐτῷ, δῆλον διεῖ (56) πρὸ τοῦ λαβῆν, τενὴ ἡ κτίσις τοῦ Λόγου. Καὶ ποῦ τό, Τὰ πάρτα ἐξ' αὐτῷ συνέστηκεν; Εἰ δὲ, ἀμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ πᾶσα (57) χρεία οὐκ ἦν παραδίσεως· πάντα γάρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίσθαι τῷ Κυρίῳ ταῦτα, ὃν αὐτός ἐστι δημιουργός. Κύριος γάρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ ποιεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ εἰ (58) μετάτο γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἄτοπον. Εἰ γάρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν δὲ Πατήρ λαβόντος τούτου· καὶ κυριουνεύομεν εἰς τάς τινας μυθολογίας ἐμπεισθεῖν, διτι, τούτῳ παραδίσεις, αὐτὸς ἀπέτητ. Ἡ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντος, ἔχει καὶ δὲ Πατήρ, ἔδει μὴ εἰπεῖν, παρεδόθη, ἀλλὰ διτι προσελάθετο κοινωνὸν, ὡς Πατέλος τὸν Σιλουανόν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἄτοπον τοῦτο· οὐ γάρ ἐνδέστης δὲ Θεός, οὐδὲ διὰ τὴν χρείαν προσελάθετο τὸν Υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ, Πατήρ ὁ τοῦ Λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ, καὶ οὐ παραδίσθαιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὅπει μηδὲ στρουθίον ἄνευ τοῦ Πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μηδὲ τὸν χρότον ἀμφιέννυσθαι ἄνευ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργάζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἔως ἅρτι. Οὐκούν τῶν ἀσεβῶν τὸ φρόνημα μάταιον. Οὐ γάρ, ὡς νοήσιν, ἔστιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ βρήτον.

Nia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, ut nec passerculus sine Patre cadat super terram⁵⁸, nec sernum sine Deo vestiatur⁵⁹, et Paire operante Filius quoque usque modo operetur⁶⁰. Vana itaque et futile est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Ἐπειδὴ γάρ ημαρτε καὶ πέπτωκεν δὲ ἄνθρωπος, καὶ πεσόντας αὐτοῦ τὰ πάντα τετάρακται, δὲ θάνατος ἵσχεν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως (59), ἡ γῆ κεκατήραται, δὲ ἄρτης ἡνοίγη, δὲ παράδεισος ἐκλείσθη, δὲ οὐρανὸς ἐθύμωθη, καὶ τέλος ἐψήλαρη δὲ ἄνθρωπος καὶ ἀπεκτηγώθη, δὲ

⁵⁸ Matth. xi, 27. ⁵⁹ Coloss. i, 17. ⁶⁰ Matth. x, 29.
⁶¹ Psal. xlvi, 13.

(54) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii et editi, ἐπιγνώσκετ. lid. mox καὶ habent; alii vero et editi ἥ. Præterea in editis consuetus præfigitur titulus, τοῦ ἐν ἄγιοις, etc., quæ absunt a Reg. et Seguer.

(55) Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis καὶ deest.

(56) Sic Seguer. Alii autem et editi, δηλούνται. Paulo post pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

vit quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare⁶².

1. Id quoque non intelligentes Arii bæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce *omnia rerum creatarum dominatum comprehendentes*, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt, fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum cretarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita, manifestum est Verbi inutili fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est, qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant*⁶³? si vero tunc cum liebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur, id sane non necesse fuit, siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacanum fuit illa Domino tradi, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ siebant, Dominus erat cum eas ipse ficeret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendant, vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater, periculum sane est ne in quorundam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem, postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater, non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filiū socium assumpsit, ut Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim illa re indiget Deus, nec inopiat causa Filiū socium sibi et adjutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, omnia per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita nec sernum sine Deo vestiatur⁶⁴, et Paire

2. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysen invaluit⁶⁵, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradisus, cœli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo et jumentis similis **66** effectus est⁶⁷, quæ

⁶² Matth. vi, 30. ⁶³ Joan. v, 17. ⁶⁴ Rom. v, 14.

(57) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii vero et editi, πάντα.

(58) Basil. καὶ post ei addit: Reg. et Seguer. autē ei.

(59) Sic Reg. Seguer. et Basil., ut et habetur Rom. v, 14. Alii et editi habent Χριστοῦ. Iudicem miss. Ισχυρού ibidem habent; alii et editi, Ισ-

quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit: *Quem mittam, et quis ibit?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecce ego, mitte me*⁴⁰. Tum Pater, vade dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem totam penitus renovaret. Ipsi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens inflixerat, curaret: tanquam vitæ, ut mortuum excitaret: tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro male-dictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisus, inferi tremuerunt, et his qui mortui erant excitatis, aperta sunt monumenta; denique portæ cœli elevatae sunt⁴¹, ut ille qui est ex filio adveniret⁴². Certe ipse Salvator explicans quoniam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Mattheum legitur, subiicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*⁴³: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reliciam et mortuos revoceam ad vitam. Cui et illud concinuit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus*⁴⁴. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestate in quam non habebat accipere, absit! sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium per ipsum fieri⁴⁵, ut res existerent: earum autem instaurationem, in ipso⁴⁶; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quam scilicet induit, ut in ipso omnia resicerentur. Si quidem ipse patiendo nos recreavit, esuriendo nutrit, et ad inferos descendendo sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, iubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant, fiat*⁴⁷. At in rerum instauratione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur; homo enim quatenus in illo erat, viviscabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc

⁴⁰ Isa. vi, 8. ⁴¹ Psal. xxiii, 7. ⁴² Isa. lxiii, 1.
⁴³ Ephes. i, 10. ⁴⁴ Genes. i, 3 seqq.

(60) Reg. Seguer. et Basil., òte. Alii et editi, δ οτε.

(61) Goblerianus, τὸν νεκρόν.

(62) Τῷ ληστῇ habent Reg. Seguer. et Basil. editi vero et alii omittunt.

(63) Εὐθὺς addunt Reg. et Seguer., sed alii et editi omittunt. Mox iidem et Basil. habent φησι. Editi, Ἐφη.

(64) Sic Reg. et Seguer. Alii et editi, κοπιώσαντας. Paulus post pro τούτῳ, Gobler. et Felckm. i επον. habent τούτε. Ibidem hæc verba, πάρε τῷ ιωάννῃ

A (60) διάδολος ἐνήλλετο καθ' ἡμῶν. Τότε δὴ δ Θεὸς φιλάνθρωπος ὁν καὶ μῆθ θέλων ἀπολέσθαι τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρωπὸν, ἔλεγε· *Tira ἀποστεῖλῶ, καὶ τίς πορεύσεται;* Πάντων τε σιωπῶντων, δ Υἱὸς Ελεγεν· Ίδον ἦρώ, ἀπόστειλόν με· καὶ δὴ τότε λέγων, βάδιζε, παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἀνθρωπὸν, ἵνα γένηται αὐτὸς δ Λόγος σάρξ, καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσται. Παρεδόθη γάρ αὐτῷ, ὡς Ιατρῷ, Θεραπεῦσαι τὸ δῆγμα τοῦ δρεως· ὡς ζωῆ, ἀνέγειραι τὸ νεκρόν (61)· ὡς φωτὶ, καταυγάσαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ δητί, ἀνακαίνισαι τὸ λογικόν. Ήν γοῦν παρεδόθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἀνθρωπός, εὐθὺς διορθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ δόλα· δη γῆ ἀντὶ κατάρας εὐδηγηται, δ παράδεισος ἡνόλητη τῷ ληστῇ (62), δ ξδης Ἐπιτηξε, καὶ τὰ μνημεῖα ἡνοίγῃ, ἐγειρομένων τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπήρθησαν, ἵν' δ ἐξ Ἐδώμ παραγένηται. Ἀμέλει τὸ πῶς παρεδόθη αὐτῷ πάντα, σημᾶναι θέλων αὐτὸς δ Σωτὴρ, ἐπήγαγεν εὐθὺς (63), ὡς δ Ματθαῖός φησιν· Δεῦτε πρὸς μέ, πάρτες οἱ κοπιώκτες καὶ κεφορισμένοι, κάρον ἀγαπάνσων ὑμᾶς· παρεδόθητε γάρ μοι, ἵνα κοπιάσαντας (64) ἀναπάύσω, καὶ νεκροθέντας ζωαποιήσω. Συνάδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ιωάννῃ κείμενον· *Ο Πατίρο ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* Δέδωκε γάρ, ίν, ὥσπερ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαίνισθηται δυνηθῆ. Οὐδὲ γάρ, ίν' ἐκ πτωχοῦ πλούσιος γένηται, παρεδόθη αὐτῷ (65), οὐδὲ ἵνα, ὡς μῆ ἔχων ἔξουσίαν, λάθη ἔξουσίαν, παρέλασε τὰ πάντα, μῆ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς Σωτὴρ, τὰ πάντα διορθώσται (66). Ἐπρεπε μὲν γάρ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γένεσθαι εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ, τὴν δὲ διδρόσων δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι οὐτερον δὲ, πεσόντων πάντων, γέγονεν δ Λόγος σάρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὴν, ίν' ἐν αὐτῷ τὰ δόλα καταρθωθῆ. Πάσχον γάρ αὐτὸς ἡμᾶς ἀνέπαυσε (67), καὶ πειῶν αὐτὸς ἡμᾶς ἔτρεψε, καὶ εἰς τὸν ἄδην καταβαλνων ἡμᾶς ἀνέψερ. Τότε γοῦν γινομένων πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, οἷον τὸ, ἔξαιρεσθω, καὶ, τερεσθω· ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἐπρεπεν, ίν' αὐτὲς γένηται ἀνθρωπός, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαίνισθη. Ἐν αὐτῷ γάρ ὅν δ ἀνθρωπός, ζωαποιείτο· διὸ τούτῳ γάρ συνεπλάκη δ Λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα δη κατάρα μηκέτι ισχύσῃ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Αἰτοῦτο γάρ καὶ ἐν ἔβδομηκοστῷ πρώτῳ φαλμῷ τούς

⁴⁵ Matth. xi, 28. ⁴⁶ Joan. iii, 35. ⁴⁷ Joan. i, 3.

χειρεων habent Reg. Seguer. et Basil., quæ alii et editi omittunt.

(65) Reg. Seguer. et Basil. post γένηται, addunt παρεδόηται αὐτῷ, πισταὶ alii et editi omittunt. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς μῆ ἔχων ἔξουσίαν. λάθη ἔξουσίαν. Alli et editi, ὡς μῆ ἔχων, ἔξουσίαν λάθη.

(66) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Alii vero et editi, διορθώσῃ.

(67) Sic Seguer. et Gobler. At Reg., ἀνέπαυσ. Editi et alii, ἀνέλασε.

όξιοντάς φασι (68) τού Θεδύ περὶ τοῦ ἀνθρωπίου γένους, 'Ο Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, ήντα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κρίμα τοῦ θανάτου, ὅπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοθῆ τῷ Σιών, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸς ἔξαφανίσῃ, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ σημαίνων καὶ αὐτὸς ἐλεγεν ἐν τῷ ὄγδοηκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ· 'Ἐκ' ἐμὲ ἐπεστηρίχθη ὁ θυμός σου. Τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐβάσταζεν, ὡς (69) καὶ ἐν τῷ ἐκατοστῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ φησι· Κύριος ἀνταποδώσει ὑπέρ ἐμοῦ.

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδέδοθαι τῷ Σωτῆρι τοῖν Εἰςτι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν εἰπεῖν (70), παραδέδοται αὐτῷ ἀπερ οὐκ εἶχεν. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπός πρὸ τούτου, ἀλλὰ γέγονε διὰ τὸ σώσας τοῦτον. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σάρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ὑπερον γέγονε σάρξ, ἐν ᾧ καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔχθραν διῆλλαξε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐδύμασε κατηργησεν, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς Ἑνα καινὸν ἀνθρώπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνι σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. 'Ἄ μέντοι ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα (71) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, ὡς ἐν τῷ Ἱωάννῃ φησι· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι, πάνυ γε καλῶς ἔχοντας τῶν ἀρμάτων. "Οτε μὲν γὰρ ἀπερ οὐκ ἦν ἐγίνετο, παραδέδοται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα σημάναι βούλεται, ὡς κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι. Καὶ τὴν ἀκρίβειαν χρὴ θαυμα- ζειν τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ εἴρητε, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, δέδωκε (72) μοι, ἵνα μή, ὡς ποτε μή ἔχων, δειχθῇ· ἀλλ' ὅτι ἐμά ἐστιν. "Οντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἔκουσι τούτων, ἐστιν ὅμοιως ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ. Τι δις ἔχει ὁ Πατήρ, ἔξεταστον πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἀρχα εἰλέ πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φανεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. 'Αλλὰ μή γένοιτο τούτο νοεῖν! 'Ως γὰρ ἐστιν αὐτὸς πρὸ τῆς κτίσεως, οὗτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἀπερ ἔχει, ἀτίνα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πιστεύομεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ δὲ Υἱὸς, ἀρα δὲν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν. 'Ἀγατρέπον δὲ τὸ ῥητόν ἐστι τοῦτο τὴν τῶν κακοδέξιων πονηρίαν λεγόντων· 'Ει πάντα παραδέδοται τῷ Υἱῷ, ἀρα πέπαυται ὁ Πατὴρ τῆς τῶν παραδοθέντων ἔκουσίας, ἐπειδὴ κατέστησεν ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν. Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐδέπειρε, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. 'Αλλ' ἐμφραττέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ δίδικα· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψήλωται· οὐδὲ ὅτι πάντα παρα- δέδοσθαι τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰρηται, αὐτὸς οὐκ ἔστιν ἐπὶ πάντων· χωρίζοντων δὲ σαφῶς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀχώριστον (73) τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς λόγοις οὗτοι μεμηνύτες χωρίζουσιν, οὐ

A qui psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere suppl. cant. hæc aiunt: *Deus, judicium tuum regi da*⁶⁷, ut et judicium mortis contra nos prolatum Filio deatur et ipse pro nobis moriens, illu in seipso deleat. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo psalmo ait: *Super me confirmatus est furor tuus*⁶⁸. Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo tricesimo septimo dicit: *Dominus retrinet pro me*⁶⁹.

3. Iaue eo sensu omnia Salvatori tradita esse H- cet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, vere ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus **70** est, ut hominem εἰλιν ficeret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evanauavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconciliaret⁷¹. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*⁷²: quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita: cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit: *Omnia quæcumque habet Pater, mihi dedit*, ne videretur ea aliquando non habuisse: sed *mea sunt*. Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rurus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat: nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quacumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius: omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum pervicaciam et improbitatem everit bæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba: «Si omnia Filio tradita sunt: igitur Pater, eorum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, quippe qui Filium in sui locum constituerit. Etenim neminem Pater judicat, sed omne judicium dedit Filiu⁷³. » Verum obstruantur ora loquentium ini-qua⁷⁴. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne iudicium dedit Filiu: neque quod

⁶⁷ Psal. lxxi, 2. ⁶⁸ Psal. lxxxvii, 8. ⁶⁹ Psal. cxxxvii, 8. ⁷⁰ Ephes. ii, 15. ⁷¹ Joan. xvi, 45.
⁷² Joan. v, 22. ⁷³ Psal. lxii, 12.

(68) Reg. et Seguer., φασι. Editi, Εζη.

(69) Reg. et Seg. post ὡς, addunt καὶ, quod alii omittunt. Ibid. ίδειν et Gobler., φησι, editi, Εζη.

(70) Εἰπεῖν deest in Reg. et Seguer. Idem et Basili. ac Gobler., παραδίδοται.

(71) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμά ἐστι, leguntur in Regio, Segueriano et Basiliensi, sed desunt in aliis et editis. Mox Regius et Seguerianus, ἐγίνετο. Alii et editi, ἐγένετο.

(72) Regius et Seguerianus, παραδέδωκε.

(73) Basil., τοῦ Πατρὸς τὸ ἀχώριστον.

dicitum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum A idcirco non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere : quanquam insanis verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quandoquidem nimis leueritatis esset naturam, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sana sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem, B meoque calore augerem et roborarem : nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exortitur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substantiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, ut ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, eum cum Patre semper esse significant. Nam hæc quidem voces, *quæcumque habet*, Patris dominatum ostendunt : istæ vero, *mea sunt*, individuam utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo C de Filio cogitare volueris, disce prius quænam sint in **85 Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta, hæc quoque Filio ascribe. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio affingere impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit⁴⁴. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem⁴⁵. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius ; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo ; sic nec ea de Filio dicere convenient. Sed potius ut in Patre est æternitas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata ; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso*⁴⁶. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuam utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, *Omnia quæcumque habet Pater, ut hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater***

⁴⁴ Matth. x., 40. ⁴⁵ Joan. xiv., 9. ⁴⁶ Joan. v., 26.

(74) *Kai deest in Segueriano.*

(75) Gobler, et Felckin. 4 anonym., θιέλεις.

(76) Regius, Seguerianus, et Basiliensis, οὐτωςούκ

νοοῦντες οἱ δυσσεβεῖς, ὡς οὐκ ἀν χωρισθεῖη ποτὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ᾽ ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν χερσὶ καὶ (74) συνήθων εἰκόνι πτωχοῖ χρησαμένους, τὸ νοούμενον παραστῆσαι τῷ λόγῳ δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπερινόητον φύσιν.

4. Ως οὖν ἀν τοίνυν ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν οἰκουμένην καταλάμπον χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπειν δυνατὸν νοθῆναι παρὰ τοὺς ἑρβωμένους τὸν νοῦν, ἐπειδὴ ἤγωνται τῇ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ ὡς εἰ λέγοι τὸ φῶς· Πάντα καταλάμπειν παρεληφθεὶ παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα αἴξειν καὶ ἐντοχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις μεμηνώς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου δνομασίαν τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως, ἥ ἔστι τὸ φῶς· οὗτον νοεῖν εὔτεστες καὶ τὴν θελαν οὐσίαν τοῦ Λόγου ἡνωμένην φύσει τῷ ξεντοῦ Πατρὶ. Καὶ γὰρ τὸ ἐν χερσὶ ρήτορν τὴν σφήνειαν παρέχει τοῦ ζητουμένου σαφεστάτην, επόντος τοῦ Σωτῆρος· Πάντα, δοτα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστιν, δηλοὶ αὐτὸν ἀεὶ εἶναι σὺν τῷ Πατρὶ· τὸ γὰρ, δοτα ἔχει, τὴν δεσποτεῖαν κρατεῖν δείκνυσι τὸν Πατέρα· τὸ δὲ, ἐμά ἐστι, τὴν ἀχώριστον ἐνωσιν. Ἀνάγκη τοίνυν νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ τὸ ἀδιάνοιαν, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον· ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ οὐκ ὡς ἀλλοτρία αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐν πηγῇ ἔστιν ἐν αὐτῷ ἀναπαυσμένα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ. "Οταν τοίνυν περὶ Υἱοῦ νοεῖν θιέλεις (75) μαθὼν τίνα ἔστι τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι πιστεύει. Εἰ μὲν οὖν κτίσμα ἔστιν ὁ Πατήρ ἢ ποίημα, ἔστι ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ εἰ θεμιτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ἥν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἥ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγόσθω τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ ἀστεῖς ἔστι ταῦτα λέγειν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἀστεῖς ἔστω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ταῦτα νοεῖν. Τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἔστιν. Οἱ γὰρ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμῷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν, καὶ δὲ δεσμόνος τὸν Υἱὸν, δέχεται σὺν αὐτῷ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ ἐώρακὼς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ήσαὶ οὖν οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Πατήρ, οὐτως οὐδὲ ὁ Υἱός (76)· καὶ ὡς οὖν ἔστιν εἰπεῖν ἐπ᾽ αὐτοῦ, ἥν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἥ ἐξ οὐκ ὄντων· οὐτως οὐχ ἀρμόδει, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ αὐτό. Ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ Πατρὶ τὸ ἀδιάνοιαν, τὸ ἀθάνατον, τὸ δὲ, τὸ μὴ κτίσμα· οὗτω καὶ περὶ Υἱοῦ φρονεῖν ἀκόλουθον. Κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον, Καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν θαυμῷ, οὐτως ἐδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν θαυμῷ. Δέδωκε δὲ εἰρηκεν, Ινα τὸν διδόντα Πατέρα δειξῆ. Ως δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, οὗτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστιν ἡ ζωὴ, Ινα τὸ διδαιρέτον καὶ ἀδιάνοια διδάξῃ. Διὰ τούτο γὰρ καὶ ἀχρηστῶς εἰρηκεν, Όσα ἔχει ὁ Πατήρ, Ινα, καὶ ὃντας λέγων τὸν Πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς Πατήρ νομισθῇ.

Ἔστι κτίσμα ὁ Υἱός. Εἰ paulo post iudeum pro τῷ αὐτῷ, habent ἥν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ πρæterea Reg. et Seg. addunt ἥ ἐξ οὐκ ὄντων.

Οὐ γάρ εἰρηκεν, Ἐγώ εἰμι ὁ Πατήρ, ἀλλ' Ὁσα ἔχει οἱ Πατήρ.

5. Πατήρ μὲν γάρ, ὁ Ἀρειανὸς, παρὰ τοῦ Πατέρος χρηματίζοις ὁ μονογενῆς Υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς ὑμεῖς πλανώμενοι ἴσως ἀν ὑπολάθοις, ἀλλ' Υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος Πατρὸς, πατήρ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰώνος. Δεῖ γάρ ὑμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περιελεῖν. Φησὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου· Ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱός, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐδὲ ηὔρη ἐπὶ τοῦ ὄμον αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ δρόμα αὐτοῦ Μεγάλης θευλῆς ἀγγελος, Θεός ἱσχυρὸς, ἐξουσιαστής, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰώνος. Οὐκοῦν καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ὁ Μονογενῆς, καὶ Θεός ἱσχυρος; καὶ ἐξουσιαστής ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ· καὶ τορχοὶ δέδειχται, διὰ πάντα, διὰ ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτῷ ἔστι, καὶ καθὼς ζῶτην διδῶσιν ὁ Πατήρ, καὶ τῷ Υἱῷ δύοις πάρεστιν οὓς θέλει ζωποιεῖν (77). Ἀκούσοτας γάρ, φρον., τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ οἱ τερποί, καὶ ζήσοτας. Καὶ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπειὶ καὶ τῇ φύσις μία καὶ ἀδιαίρετος. Καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανὸς κόπτουσιν ἑαυτοὺς, μή νοῦντες τὸ εἰρημένον πρὸς (78) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οὐ, Πάντα, διὰ ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἔστιν. Ἐκ γάρ τούτου, καὶ ἡ Σαβελλίου ἀνατρέπεται παραφρούνη, καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγχει τὴν ἰδνοιαν. Διὰ γάρ τούτῳ ζῶτην ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ Μονογενῆς, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, καὶ μόνος οἶδε τις ἔστιν ὁ Πατήρ, ἐν τῷ Πατρὶ δὲ, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Εἰκὼν γάρ ἔστι, καὶ ἀκολούθως, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (79) ἔστι. Σφραγίς γάρ ἔστιν ισθτυπος ἐν αὐτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα, λόγος ζῶν, ἀληθινός, διναμικός, σοφία, ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν. Ἐρ αὐτῷ γάρ καὶ ζῶμερ, καὶ κιρύμνεθα, καὶ θεμετοί καὶ. Οὐδεὶς γινώσκει τις ἔστιν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ τις ἔστιν ὁ Υἱός εἰ μὴ ὁ Πατήρ.

6. Καὶ πῶς τοιμῶσιν οἱ δυτισεῖς φυλαρεῖν, ἀ μὴ θέμεις, ἀνθρώποις δύντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὑρίσκοντες διηγήσασθαι; Τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῶν εἰπάτωσαν, εἰ δρά εὑρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν. Τολμηροὶ δύντως καὶ αὐθαδεῖς, δόξας οὐ τρέμοντες, ἔνθα ἐπιθυμοῦσιν διγγελοὶ παρακύψαι, καὶ τοσούτῳ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀκύτεροι. Τί γάρ ἐγγύτερον τῶν χερουθίμ ή τῶν σεραφίμ; καὶ δύμας οὐδὲ δρῶντα, ή ποσὶν ἔστωτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοῖς, κεκαλυμμένοις δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προτοφέρουσιν, ἀπεύστοις τοῖς χειλεσιν οὐδὲν ἔτερον ἢ τὴν θείαν καὶ ἀγραστὸν φύσιν τῇ τριταγινότητι δοξάζοντα. Καὶ οὐδαμοῦ τις τῶν θεσπεσίων προφητῶν, τῶν μάλιστα καταξιωθέντων τῆς τοιαύτης θείας, ἀπήγγελεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἀπαξιεπεῖν τὸ, ἄτινος, μεγάλῃ τῇ φωνῇ, ἐν δὲ τῷ δευτερῶσαι, ἥσσον, ἐν δὲ τῷ τριτεύσαι, ὑποθενηχότως· καὶ μετά τούτῳ τὸν πρώτον ἀγιασμὸν κυριαλογοῦντα, τὸν δὲ δεύτερον ὑποτάσσοντα, καὶ

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Joan. v, 25. ⁷⁹ Act. xvii, 28.

(77) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii vero et editi, ζωοτοι.

(78) Sic Regius et Segner. Alii vero, περι.

A cederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater, sed, Quæcunque habet Pater.

5. Evidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini: at pater futuri sæculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes falsas suspiciones præcidere. En igitur prophete verba: Genitus est nobis Filius et datus est nobis, cuius imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, Deus fortis, potestatem habens, Pater futuri sæculi ⁸⁷. Pater ergo futuri sæculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus fortis et summa potestate præditus: atque dilucide ostensum est omnia quæcunque Pater habet Filii quoque esse, quemadmodum Pater vitam impertit, ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam, ut Scriptura præmonet, Mortui audient vocem Filii et vident ⁸⁸. Una quoque Patris et Filii est voluntas ac sententia, quia unam et individuam habent naturam. Frustra igitur seipso excruciant Ariani, dum haec nostri Servatoris verba minime intelligunt, Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Si quidem ex his quoque penitus everitur insanus Sabellii error, et invictè coarguitur hodiernorum Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semel ipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum est eamdein formam referens, et Patrem in seipso representans, Verbum vivens et verum, virtus, sapientia, sanctificatio et redemptio nostra. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus ⁸⁹. Et: Nemo cognoscit quis sit Pater, nisi Filius; et quis sit Filius, nisi Pater ⁹⁰.

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Imo, quæ vel ipsos spectant, ipsi explicit nobis, num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant? Temerari certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ majestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in quā angeli cum natura tum ordine ipsis ædeo superiores desiderant prospicere ⁹¹. **86** Quid enim Deo propinquius quam cherubim et seraphim? et tamen non audent aspicere vel pedibus stare, imo non nuda sed obiecta veluti facie divinas laudes labii nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinæ et inexplicabilis naturæ gloriam tripli sanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus e sanctis prophetis, qui bujusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renuntiavit illos magna voce usos esse cum sanctus prima vice proferrent;

⁸⁷ Matth. xi, 27. ⁸⁸ I Petr. i, 12.

(79) Regius, Segnerianus, Goblerianus et Basilien-sis, ἐν ἑαυτῷ, ut et paulo post, Basil. excepto.

minus clara, secunda vice; submissa denique, tertia vice: deindeque prima sanctitate Dominum significari, secunda subjectionem indicari, tertia deum inferiorem designari ordinem. Verum apage hominum Deo invisorum insaniam. Nam laudanda colendaque et adoranda Trinitas, una et individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum ejusdem unitas distinguitur absque divisione. Nimis veneranda illa animalia, trina ista *Sanctus, sanctus, sanctus* iteratione tres perfectas denotant hypostases; quemadmodum cum semel vocem *Dominus* proferunt, unam indicant substantiam. Qui ergo unigenitum Dei Filium minorem faciunt, hi ipsum Deum suis blasphemis lacesunt, quippe qui prave de ejus perfectione sentiant, eumque imperfectum arguant: seipsos autem gravissimi prosectori supplicii reos constituant. Quisquis enim blasphemiam in quilibet hypostasim audebit proferre, is veniam neque in hoc saeculo neque in futuro poterit obtinere. Verum potest Deus oculos cordis ipsorum aperire ad solem justitiae perspicientium, ut illo cognito, eundem, quem olim repudiabant, constanti animi pietate nobiscum laudent, quoniam ipsis est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in saecula. Amen.

A τὸν τρίτον κατώτερον τιθέντα. Ἀλλ' ἀπαγε τῆς ἀνοίᾳς τῶν θεοστυγῶν καὶ ἀφρόνων (80)! Ή γάρ πανύμητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ Τρίτης μία καὶ ἀδιαιρετος καὶ ἀσχημάτιστος. Συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὥσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. Τὸ γάρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος λέγοντα, τας τρεις (81) ὑποστάσεις· τελείας δεικνύντα εστιν, ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ (82), Κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν δηλουσιν. Οἱ τοινύν ἐλασσοῦντες τὸν μονοθενῆ τοῦ Θεοῦ Μίονα εἰς θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειώτητα κακοδοξοῦντες, καὶ ἀτελῆ διαβάλλοντες· καὶ κολάσεως μεγίστης ἔκαυτον ὑπευθύνους καθιστῶσιν. Ό γάρ εἰς δοπτέραν· τῶν ὑποστάσεων βλασφημιῶν οὐκέτι ἔχει δρεσιν οὔτε ἐν τῷ αἰώνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Β Δυνατὸς δέ εστιν ὁ θεὸς ἀνοίξας τοὺς δρθαλμούς τῆς καρδίας αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἵνα, ἐπιγράντεις ἵνα πάλαι τῇθέουν, συντόνω τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάσωσιν, έτι αὐτοῦ εστιν ἡ βασιλεία, τοῦ (83) Πατρὸς, καὶ Μίονος, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM MONITUM.

I. Post Tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, etc., opportune subsequitur Encyclica ad episcopos epistola, anno 341 conscripta, quae gravissimarum causa disceptationum hactenus existit. Nonnulli enim vitium in editis jure suspicati, Gregorium semper pro Georgio qui passim illic occurrebat, Pistum semel pro Gregorio substituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero per antiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanasii opus sue integritati reddidisse, ac una huic tantæ questioni finem imposuisse putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac epistola instauranda contulerimus, res est altius repetenda.

II. Postquam ex Galliis reversus fuerat Athanasius, Constantii imperatoris auctoritate freti, Eusebiani Pistum Alexandriæ Arianorum episcopum constituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipse Athanasius, tum alii Ægyptii præsules, Eusebianorum audaciam ubique perulgariunt, deque tanta injuria apud omnes episcopos conquesti sunt. Eusebiani vero cum comperissent male ubique audire Pisti ordinationem, eumque velut intrusum communis omnium calculo damnari, coacta Antiochiae synodo anno 341, Gregorium item Arianum Pistum subrogant, Philagriique ducis præsidio sulum Alexandriae mittunt: in cuius ingressu illa commissa sunt flagitia quæ per totam hanc epistolam recensentur. Athanasius enim, cum sese ex urbe ex quo tanto tumultu proripiisset, de rebus Alexandriæ gestis epistolam scripsit, non ad omnes orthodoxos, sed veteres ferunt editiones, sed ad universos orbis episcopos. Neque vero hic unus error amanuensium vitio irrepsit, nam omnes tam editi quam manuscripti, unico Regio excepto, Gregorii loco Georgium semper habent, errore scilicet ex nominum similitudine orto: omnes item editi et quidam manuscripti, Pisti loco, Gregorium habent. Quæ res densissimas hinc historiæ tenebras offudit. At genuinam esse codicis Regii lectionem hacque epistola Gregorii, non vero Georgii, intrusionem enarrari, certum habemus. 1. Namque Regius codex cæteris præstat cum antiquitate tum fide, quod alibi passim observatur. 2. Præter Regium,

(80) Regius et Seguerianus post θεοστυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii et editi omittunt.

(81) Τρίτης deest in Regio et Seguer.

(82) Reg. Seg. et Basil. art. τὸ addunt, quem alii et editi omittunt. Mox iudicem μίαν omittunt, quæ alii et editi habent.

(83) Regius, Seguerianus, et Basil. art. τοῦ hic et in sequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus, νῦν καὶ ἀτ., καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Regius et Basiliensis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

Anglicanus codex numero 6, Pistum, non Gregorium habet, quo item modo legisse Nannium infra dicemus. At si hoc loco Pistus legatur, consentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum esse : nam eodem numero Pistus decessor dicitur ejus ad quem haec historia pertinet, Pistum autem apud Arianos Gregorii decessorem 87 habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Aegypti praefecto opitulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur : quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Catafronii Aegypti praefecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo haec agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiae praesules damnassent, et episcopatu abdicassent. At qui, queso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris suorum obitum ab Arianis ordinatus est ? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exsilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exsilium quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflictus est ? 6. Inter ea que a Julio Romano pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30, et ea quae in praesenti Epistola recenset Athanasius, tanta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba : Καθὼς οἱ ἐπίσκοποι Ἑγραψαν, ἡ ἐκκλησίᾳ ἐμπρησμὸν ὑπέμεινεν, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατθήσαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἤχθησαν. Prout episcopi scripserunt, incendium passa est ecclesia, virgines denudatae, monachi conculeati, presbyteri et ex populo multi plagi lacerati. His quam simillima in hac epistola, num. 3, leguntur : Ἡ μὲν ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἀγίῳ βαπτιστήριον πυρπολεῖται..... παρθένοι ἄγται καὶ ἀμιλαντοι ἐγυμνοῦντο..... μονάζοντες κατεπατοῦντο καὶ ἀπέθνησκον. Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur..... sanctæ et immaculatae virgines nudabantur..... monachi conculeati exspirabant. Et num. 4. πρεσβύτεροι καὶ λαῖκοι ἐξέσθησαν, presbyteri et laici plagi lacerabantur. Utrinque vides ecclesiam incensam, utrinque virginum denudationes, monachos conculcatos, presbyteros et laicos plagi laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse : at de incensa ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusionē legitur. Demum episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio et sociis ejus missus est, qui Eusebius cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere ? Illud autem οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim in hac epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnunquam solum, sed etiā cum sectatoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apua Athanasium, οἱ περὶ Εὐσέβιον vocantur : sed χοινωνοὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον, Eusebii socii, ut infra in Apologia, vel κληρονόμοι τῆς δασκαλεῖας τοῦ Εὐσέβιον, heredes impietatis Eusebii, saepe in Epist. ad solitarios. Sed quid plura ? Si cui rem alioqui sat exploratam ultra indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hoc de germando huic epistola contextu dicta sint.

III. *At quædam disquirenda superessent. An scilicet a tota synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam synodus illic remanentibus, quod in libro de synodis commodius expendemus. Num Athanasius post suum ex Galliis redditum bis Alexandria Romam petierit, et an duplex synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (84).

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυροῖς ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Αἱ μὲν πεπόνθαμεν, δεινὰ καὶ ἀφροτάτα ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπαξία (85) αὐτῶν μνημονεύσας· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεινὸν τῶν συμβεβηκότων γνωσθῆναι (86) δυνηθῇ, καλὸν ἡγησάμην ἱστορίας ἀπὸ τῶν Γραζῶν μνημονεύσας· Ἄνηρ ποτε Λευτής, ἀδικη-

A

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii episcopi Alexandriæ.

Ad omnes ubique comministros, dominos dilectos,
Athanasius in Domino salutem.

1. Usque adeo atrocia et intoleranda sunt quæ suscituum mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim levita,

δευτέραν τοῦ Μαΐου μηνὸς. *Hic sermo in memoriam huic sanci legitur secunda mensis Maii.*

(85) Sic Regius, Basiliensis, Anglicanus, Felckinanni 2 anonymous, Basiliensis, et Felckinanni 5 anonymous, sed duo ultimi, γνωρισθῆνα. Edit. Com., τῶν συμβεβηκότων δυνηθῇ. Edit. Paris. perperam corressit sic, τῶν συμβεβηκότων δυνηθῇ.

(86) Sic Regius, Anglicanus, Felckinanni 2 anonymous, Basiliensis, et Felckinanni 5 anonymous, sed duo ultimi, γνωρισθῆνα. Edit. Com., τῶν συμβεβηκότων δυνηθῇ. Edit. Paris. perperam corressit sic, τῶν συμβεβηκότων δυνηθῇ.

(84) Sic in Regio ms. At in omnibus aliis cum editis iuri manuscriptis, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὁρθοδόξους, δε τὸ παρὰ τὸν Ἀρετανὸν διαγράδε γέγενετο. *Epistola ad omnes ubique orthodoxos, cum per Arianos persecutio fieret. Sed perperam, ubique enim solos episcopos alloquitur, et nusquam populares : quamobrem Regii ms. omnino optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, δε τὸ παρὰ τὸν habent Basil. Anglic. et Felck. 5 anonymous. Bas. I. ante titulum haec habet : Οὗτος δὲ λόγος ἀναγνώσκεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀγίου τῇ κατὰ τὴν*

commissi in uxorem sceleris injuriam passus, ex-secrandi facinoris atrocitatem secum perpendens (Hebreæ quippe ex tribu Juda mulier erat), tanti-que flagitii gravitate percussus, divina Judicium⁸⁸ Scriptura narrante, uxorem in frusta concisam misit ad omnes tribus Israel, ut non sibi peculiarem, **88** sed omnibus communem injuriam repu-tarent: et ut si vicem suam dolerent, se ulciscerentur; sin negligerent, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore suffunderentur. Nuntii igitur rei gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perspectis, dicebant nunquam talia facta esse, ex qua die filii Israel ex Ægypto ascenderant. Uni-versæ igitur tribus Israel concitatæ sunt: omnesque quasi singulis illata fuisse injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac denium scelesti illi bello devicti, et ab omnibus execrationi sunt habiti: etenim qui convenerant non con-guationem, sed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quæ ea de re in Scripturis accurate recensentur: pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est: cum necessitate compellar ea quæ nunc gesta sunt, illis multo graviora, vestras pietati significare. Ideo enim hujus historiae memini, ut ea quæ tunc gesta sunt præsentibus comparantes, et scientes, hæc illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus scelestos illos indignati sunt. Eteum adversus nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerbitatea longe excedunt; ita ut exigua videatur le-vita: calamitas iis collata quæ nunc adversus Ecclesiam commissa sunt: vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditus, nec quisquam istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicus item levia Iesus, nunc autem universæ Ecclesiae injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus: quodque gravius videatur, pietas ab impietate per-sectionem patitur. Et tunc quidem singulæ tribus singula unius mulieris frusta cernentes exhorruere: nunc autem universæ Ecclesiae membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alias missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renuntiant. Concitemini igitur et vos, obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti essetis: et quisque, quasi ipse Iesus opem ferat, ne brevi ecclesiastici canones et Ecclesiae

⁸⁸ Judic. xix.

(87) In edit. Com. et Paris. et in quibusdam mss. ἦν deest. In Reg. Basil. et Felckm. 5 anon. legitur. Mox Basil., παρανομήσασιν.

(88) Basiliensis, Anglicanus, ἀπῆγγελον. Mox Regius, ἀκούσαντες. Paulo post, editi et quidam mss., τὰ τοιαῦτα. In Reg. et Basil. deest., τά.

(89) In Reg. At editi, ἐκεχίνητο. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonymi., χεινήτο. Regii lectio antepo-nenda videtur. Mox Reg., πεπονθότες κατὰ τῶν πε-πλημμεληχότων.

(90) Reg., τολμηθέν. Mox idem, οἰδάτε δὲ τὴν, etc.

A θεῖς εἰς τὴν γυναικα, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσους ἑωρακώς ('Ἐβραία γὰρ ἦν (87) ἡ γυνὴ, καὶ ἐκ τῆς Ἱούδα φυλῆς ἐτύγχανε') καὶ καταπλαγεὶς ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν εἰς αὐτὸν παρανομήμασιν· ὡς ἡ Θεῖα τῶν Κριτῶν διαγορεύει Γραψὴ, διελὼν τὴν γυναικα ἀπέστειλε κατὰ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα μὴ εἰς αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας κοινὸν τὸ τοσού-τον ἀδικημα πιστεύθῃ· καὶ ἵνα, ἐὰν μὲν συμπαθῶ-σιν, ἐδικήσασιν· ἐὰν δὲ παρίσωσιν, ὡς αὐτὸν λοιπὸν ἀδικήσαντες αἰσχυνθῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἀποσταλέντες τὸ γεγονός ἀπῆγγελον (88); οἱ δὲ, ἀκούσαντες καὶ δρῶντες, ἔλεγον μηδέποτε τὰ τοιαῦτα γεγενῆθαι, ἀφ' ἣς ἡμέρας ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἴγυπτου. Πᾶσα γοῦν φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ χεινήται (89), καὶ πάντες ὡς αὐτὸν παύντες κατὰ τῶν πλημμεληχάν-των συνῆθον· καὶ τέλος κατεπολεμήθησαν οἱ τὰ παράνομα δράσαντες, καὶ ἀνάθεμα παρὰ πάντων γε-γόνασιν. Οὐ γὰρ εἰς τὴν συγγένειαν οἱ συνελθόντες ἐσχόπουν, ἀλλ' εἰς τὸ πλημμεληθὲν (90) ἀπέθελεπον. Οἰδατε τὴν ἱστορίαν, ἀδελφοί, καὶ τὰ ἐκ τῆς Γραψῆς ἀκριβῶς περὶ ταύτης σημαινόμενα· ἐπεξεργάσασθε: γὰρ πλείονα περὶ αὐτῆς οὐδὲ βούλομαι, πρὸς εἰδή-τας (91) γράψων, καὶ ἐπειγόμενος τὰ νῦν ἐκείνων πλείονα σημᾶντι τῇ ὑμετέρῳ εὐλαβεῖσθαι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐμνήθην, ἵνα, τὰ τότε τοῖς νῦν γνωμένοις συμβαλόντες (92), καὶ γνόντες, ὡς ταῦτα νενίκηκε τὴν ἐκείνων ὥμητητα, πλείον ὑμεῖς ἀγανακτήσητε ἢ οἱ κατὰ τῶν τότε παρανομηχάντων. Καὶ γὰρ καὶ τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν τὰ γενόμενα C καθ' ἡμῶν ὑπερβέβηρε (93); καὶ μικρὰ ἡ τοῦ Λει-του συμφορὰ πρὸς τὰ νῦν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τολ-μηθέντα· καὶ μᾶλλον ταῦτα οὔτε (94) ἡκούσθη ποτὲ ἐν τῇ οἰκουμένῃ, οὔτε τοιούτων τις πεπείραται κα-κῶν. Τότε μὲν γὰρ γυνὴ μία ἦν ἡ ἀδικηθεῖσα, καὶ εἰς Λευτῆς δὴ τὴν βίαν παθών· νῦν δὲ ὅλη ἡ Ἐκκλη-σία τὸνται· καὶ τὸ λεροτελον ὑδρίσθη, καὶ τὸ γε μεῖζον, εὐσέβεια ἀπὸ (95) ἀσεβείας διώκεται· καὶ τότε μὲν μιδές γυναικὸς ἐκάστη φυλὴ μέρος δρῶσα κατεπλήττετο, ἀρτὶ δὲ ὅλης Ἐκκλησίας δράσαι μᾶλι διηρημένα· καὶ τοὺς μὲν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς δὲ πρὸς ἄλλους ἀποσταλέντας, τὴν ὕδριν καὶ τὴν ἀδικίαν, ἦν πεπόνθασιν, ἀπαγγέλλοντας. Κινηθῆτε δὴ οὖν καὶ ὑμεῖς παραχαλώ, μή (96) ὡς ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑμῶν ἀδικηθέντων, καὶ ἔκαστος ὡς αὐτὸς παύνων βοηθείστω, ἵνα μή δι' ὀλίγου ἐκκλησιαστικοὶ καν-νεῖς, καὶ δὴ τῆς Ἐκκλησίας πίστις παραφθαρῇ. Κιν-δυνεύει γὰρ ἀμφότερα, ἐὰν μή ταχέως ὁ Θεὸς δι' ὑμῶν τὰ πλημμεληθέντα διορθώσηται, καὶ ἐκδική-

(91) Reg., εἰδήμονας.

(92) Sic Regius, Anglicanus et Felckmanni 5 anonymous. Editi vero, συμβάλλοντες. Mox Basiliensis, ὡς αὐτά. Paulo post Reg., πλέοντα ὑμεῖς.

(93) Sic Reg. et Anglic. Editi vero, ὑπερβί-θλητε.

(94) Reg., τὰ τοιαῦτα οὔδε. Paulo infra idem, οὔδε τοιούτων τις ποτε.

(95) Reg., ὑπό.

(96) Reg., καὶ ante μή. Ibidem μόνων Reg. et Anglic.

ἡ Ἐκκλησία τύχῃ. Οὐ γάρ νῦν κανόνες καὶ τύποι Α fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi ταῖς Ἐκκλησίαις ἐδύθησαν, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων νῦν ἡ πόλις τοῦ Κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς διαβέβηκεν· "Iv' οὖν μὴ τὰ ἔξ ἀργάτων μέχρις ἡμῶν τηρηθέντα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις παραπόληται, καὶ τὰ πιστεύθεντα ἡμῖν ὅτι τῇ θητῇ παρ' ἡμῶν· κινήθητε, ἀδελφοί, ὡς οἰκονόμοι μυστηρίων Θεού τυγχάνοντες, καὶ ταῦτα υἱὸν ἔτερων (98) ἀρπάζομενα θεωροῦντες. Τὰ μὲν οὖν πιεσταὶ παρὰ τῶν γραμματοφόρων ἀκούσεσθε· συνάθματος δὲ κάγω σημαῖναι ἡ πετάχθην, ἵνα τῷ δυτὶ γνῶτε, ὅτι οὐδέποτε τοιαῦτα γένοντα κατά τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἡς (99) ἡμέρας ἀναληφθεὶς ὁ Σωτὴρ ἐνετέλεστο τοῖς μαθηταῖς λέγων· Πορευθέτες, μαθητεύσατε πάρτα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ διοίκημα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Ιησοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος

2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομηθέντα οὕτω γέγονε. Συναγόντων ἡμῶν συνίθως ἐν εἰρήνῃ (1), τῶν τε λαών εὐφρατινομένων ἐπὶ ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπτόντων τῇ (2) κατὰ θεόν πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θηραΐδα, καὶ Λιδίην, ἀγάπτην καὶ εἰρήνην ἐχόντων πρὸς ἄλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξαίρηντος ὁ Ἐπαρχος τῆς Αἴγυπτου γράμματα προτίθησι δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς Γρηγορίου (3) τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ κομιτάτου (4). Καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοή τοὺς πάντας ἐτάραξε· καινὸν γάρ ἦν καὶ ἀρτι πρώτως ἀκούσθεν τὸ τοιοῦτον· οἱ δὲ λαοὶ καὶ μᾶλλον εἰς τὰς ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνεώρων μῆτε ἐντοῦς, μῆτε ἐπίσκοπον, μῆτε πρεσβύτερον, μῆτε δῆλως τινάς (5) μεμψαμένους ἡμᾶς ποτε. Μόνους δὲ Ἀρειανοὺς ἕώρων σὸν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν αὐτὸν ἐπεγίνωσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. Οὐδέποτε δὲ (6), ἀδελφοί, δεῖ τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεδοῦς αἰρέσσας τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν δεὶ ἡμῖν ἐπιδουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀπόδημας αἰτίους ἡμῖν γενομένους (7). Διὰ ταῦτα γάρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ τηγανάκτουν, καὶ κατεδόνων, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμιᾶς μέμψεως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, ἀλλὰ τῶν (8) αἱρετικῶν Ἀρειανῶν αὐτὰ καθ' ἡμῶν παιξάντων, καινοτομία τις καὶ παρονομία τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγένηται. Εἰ γάρ καὶ δῆλως (9) ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμψις κρατή-

⁽¹⁾ Mauth. xxviii, 19.

⁽²⁾ Reg. ἡμῖν.

⁽³⁾ Ila Reg. solus. Alii cum editi tum mss. καὶ τὸ ἔτος ἔτερων. Lectio Regii sanior videtur.

⁽⁴⁾ Reg. ἀφείσις.

⁽⁵⁾ Hæc item recensentur in *Apolog. contra Arianos*, et in *Epist. ad solitarios*. Reg. συναγαγόντων.

⁽⁶⁾ Sic omnes mss. Editū κατὰ Θεόν μινος recte. Μόx τῶν ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

⁽⁷⁾ Editi et omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionum genuinam esse modo-

A vestra opera Deus facinora illa cito corrigat, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiæ data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita: neque nunc fides incepit, sed a Domino per discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis iam diebus pessum abeant, neve de iis quæ nobis concredita sunt rationes repeatantur, incitemini, fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediscetis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in cœlum assumptus discipulis præcepit, dicens: Eunte docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ¹⁰.

2. Quæ igitur scelera adversum nos et adversus Ecclesiam commissa sunt, sic se habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populique in conventibus ¹¹ läsentur ac vitæ instituto secundum Deum prolierent: communis quoque nostris per Aegyptum, Thebaidem et Libyam, charitatem et pacem inter se ac nobiscum servantibus; derepente praefectus Aegypti litteras publice profert, sub formam edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu inductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes: novum quippe illud erat et hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in ecclesiis conveniebant, quod secum reputarent nec se, nec episcopum, aut presbyterum, aut alium quempiam, de nobis unquam conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum et Ariani ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, fratres, semper Eusebianos impia Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communiōne junctos suisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exsiliī auctores suisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obtestarentur cum alios judices, tum universam urbem, quod nulla accusatione ab ecclesiasticis facta, sed hæreticis Ariani illud contra nos molientibus, res adeo nova et iniqua adversus Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Ariandum, nec Arianae sententiae hominem ordi-

nuimus. Mox Reg. ἐτάραττε.

⁽⁴⁾ Κομιτάτου, ut cæteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii Glossarium consule, xomitatoς apud Athanasiū usu venit pro turba militum clientiumque, imperatore, aut comitem quemdam, aut praefectum comitante.

⁽⁵⁾ Reg. τινά.

⁽⁶⁾ Δεῖ deest in Basil. et Felicem. 5 an.

⁽⁷⁾ Reg. αἰτίους γεγενημένους, omisso ἡμῖν.

⁽⁸⁾ Sic Reg. Angl. et Felic. 5 an. Editū ἀλλὰ καὶ τῶν.

⁽⁹⁾ Reg. καὶ δῆλως.

mari, sed secundum ecclesiasticos canones, et se cundum verba Pauli, *congregatis populis, et spiritu ordinantium, cum virtute Domini nostri Jesu Christi*¹⁴, omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, presentibus populis et clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Arianiis adductum, episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sacerdotalium judicium patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, ethnicosque ad blasphemandum inducit et ad suspicandum: quod non secundum divinam legem, sed mundinatione et patrocinio ordinationes fiant.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio ab Arianiis facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantulumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris et ab iis qui ad vos iter instituerunt, querere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesiae sidei commisceretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virginis injuriis affecerat, et qui nunc Ægypti praefectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequam spectatis moribus, sed patronum habens Eusebium, quo circa adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, ethnicos, Iudeos, et alios petulantem viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim **90** cum gladiis et fustibus contra populos in ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit hanc facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis et fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quenam enim apud antiquos talis tragœdia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem ecclesia et sacrum baptisterium inciduntur. Statim autem luctus, ejulatus et planctus per totam urbem, civibus hac facinora indigne ferentibus, et clamore adversus ducem edito, viu sibi illatam obtestantibus. Virgines enim sanctæ et incontaminatae nudari ac nefaria pati; si resisterent,

¹⁴ I Cor. v. 4.

(10) Ἀρεταγῶν Anglic. Mox Reg., κατὰ τοὺς ἑκκ. omisso δέ. Mox idem, κατὰ τὸ Παῦλου βῆματα. Anglic., κατὰ τὸ Παῦλον.

(11) Reg., ὡς παρεμπορευόμενον.

(12) In Reg. ante μετά legitur ἀλλά. Paulo post idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἔχ. Mox omnes miss. παραλίει, præter Felckm. 2 anou. qui cum editis habet παραλίει.

(13) Reg., ἀλλ' ἐμπορίας ἔνεκεν, καὶ, etc. Paulo post Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. et miss. præter Reg. et ita semper in hac epist.

(14) Υμῖν deest in Basil. et Felckm. 5 anou. Mox Reg., παρὰ πάντων τῶν. Paulo post editi ὑπερωτῆσαι. Reg., ἐρωτῆσαι. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anou. ἐπερωτῆσαι, quos sequi placuit. Post pauca Reg.

A σασα, ἔδει μὴ Ἀρειανὸν (10), μηδὲ τῶν τὰ Ἀρεῖου φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἑκκλησιαστικὸς κανόνας, καὶ κατὰ τὸ Παῦλου βῆμα, συναγχέετω τῶν λαῶν, καὶ τοῦ Πρενύματος τῶν καθισταντῶν, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ήμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντα κανονικῶς ἔξετασθῆναι τε καὶ πραχθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἕξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὡς περ ἐμπορευόμενον (11) τὸ δονομα τοῦ ἐπισκόπου παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, μετὰ (12) προστασίας καὶ βίας τῶν ἕξωθεν δικαστῶν ἐπιρρήψαι ἐστόν. Τούτο δὲ τοὺς μὲν ἑκκλησιαστικὸς κανόνας παραλίει, τὰ δὲ ἕνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, διτι μὴ κατὰ θείον θεσμὸν, ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας (13) καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις B γίγονται.

3. Ή μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ή δὲ εἰσόδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξανδρειανὸν παράνομα κατειργάσατο, καὶ ἡλίκων κακῶν αἰτίᾳ γέγονεν, ἔξτιν ὑμῖν (14) ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδημούντων ἐπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. Τῶν λαῶν δυσανασχετούντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταπιεῖ τῇ τῆς Ἐκκλησίας πίστει, Φιλάργιος δὲ καὶ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν Ἑπαρχὸς Αἰγύπτου τυγχάνων, παραδάτης μὲν γενόμενος, πατριώτης (15) δὲ ὃν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὺν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστάτας ἔχων τοὺς περὶ Εὐτέλειον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πειθεῖς τοὺς ἔθνικούς δῆμους (16), τούς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀτάκτους, ἐπαγγελίαις, ἀς καὶ ὑστερον ἐπεδίδου, καὶ παροξύνει, καὶ ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ἕιρῶν καὶ φοπάλων ἀφίσαι κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἑκκλησίας. Καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι λοιπὸν ἀπόλῶς εἰπεῖν· οὕτε γάρ ἄξιος (17) σημᾶναι ὁμαδόν. οὕτε χωρὶς δαχρύων καὶ θρήνων μημονεύσειεν ἀν τις καν τῶν δλίγων. Ποιὰ γάρ παρὰ τοῖς ἀρχαῖοις τετραγύμηται τοιαύτα; Ή τί τοιοῦτον ἐν διωγμῷ καὶ πολέμῳ γέγονε ποτε; Ή μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἄγον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ δλοιργαὶ, καὶ θρήνος ἥν κατὰ τὴν πόλιν, ἀγνακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ καταβούντων τοῦ ἡγεμόνος (18), καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων. Παρθένοι γάρ ἄγιαι καὶ ἀμιλαντοι ἔχουμ-

Tῶν γάρ λαῶν. Mox Reg., διὰ τοῦτο αὐτό.

(15) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. Alii cum editis Γεωργίου.

(16) Reg., πειθομένους ἔχων τοὺς ἔθνικούς. Paulo post editi, ἐπὶ ἐπαγγελίαις. Sed ἐπὶ, quod desit in Reg., Basil. et Felck. 5 anou. et alioqui superessunt, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέσωκε, παροξύνει, omisso καὶ.

(17) Reg., λοιπὸν ἔστιν εἰπεῖν· οὕτε γάρ ἐπαξιώσ. Post pauca καν τῶν δλίγων. Sic Reg. et Anglic. aliis cum editis, καὶ τῶν δλίγων.

(18) Sic Reg. et ita legit Nannius. In editis vero et aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος deest. Paulo post Reg., αἱ ἄγιαι. Infra idem Reg., ἀνεχόμενατ. Editi, ἀνατριχμενατ.

νοῦντο, καὶ ἐπασχον δὲ μὴ θέμις· μὴ ἀνεγέρμεναι δὲ, εἰκινόνευσον· μονάζοντες κατεπατοῦντο, καὶ ἀπεῖθησκον· καὶ οἱ μὲν ἐδισκεύοντο (19), οἱ δὲ ἔιφεστοι καὶ ροπάλοις ἀνηροῦντο· ἀλλοὶ ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύπτοντο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης ἥλικη ἀσέβεια καὶ παρανομία γέγονεν! ὅρνεα καὶ στροβίλους (20) ἐθυσίαζον, εὐφῆμοιούντες μὲν αὐτῶν τὰ εἴδωλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἑκκλησίαις τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Γίνοντού Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὰς θείας τῶν Γραφῶν βίθιους, ἃς εὑρίσκοντο ἐν τῇ ἑκκλησίᾳ, κατέκαιον. Εἰς δὲ τὸ διγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τόλμης! οἱ Κυριακόντος Ἰουδαίοις καὶ οἱ διθεῖοι ἔθνικοι ἀφυλάκτως εἰσερχόμενοι, τοιαύτα αἰσχύρα (21) διεπράττοντο καὶ ἐλάλουν γυμνοῦντες ἐκυρώσης, ὡς αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. Καὶ τινες ἀσεβεῖς ἀνδρες, τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένων καὶ ἔγκρατῶν κρατούντες τὰς χεῖρας (22) εἶλκον· καὶ διασύροντες, ἐδιάζοντο βλασφημεῖν, καὶ ἀργεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀρνουμένας κατέκοπτον καὶ κατεπάτουν.

4. Καὶ πρὸς τούτοις τῇ θαυμαστῇ καὶ λαμπρᾷ εἰσόδῳ Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἡδομένη (23) τοῖς τοιούτοις κακοῖς, ὡσπερ ἐπαθλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανόμου νίκης παρέχουσα τοῖς ἔθνικοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς τὰ (24) τοιαύτα καθ' ἡμῶν ἐργασαμένοις εἰς πρέδαν δέδωκε τὴν ἑκκλησίαν. Καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθείσης, τὰ πολέμων λοιπὸν χείρονα, καὶ ἡγιστῶν ώμοτερα ἐγίνετο. Οἱ μὲν γάρ τὰ ἀπαντώντα (25) διήρπαζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παραθήκας διηροῦντο· τὸν οὖν πολὺν δόντα τῇ Ἑπινον ἦ ἐξέκνουν τῇ ἀπέχερον· τὸ ἀποκειμένον Ἕλαιον ἤρπαζον· τὰς θύρας καὶ τοὺς καγκέλλους ὡς σκύλα ἔκαπτος ἐλάμβανε (26)· τὰς λυχνίας παραντὸν ἐν τῷ τοιχῷ ἀπετίθεσαν, τοὺς κηριόλους τῆς ἑκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνήπτον· καὶ δῶς ἀρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν τῇ ἑκκλησίᾳ· καὶ οὐκ τὸδοῦντο οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τούτων γυμνούμενοι (27)· ἀλλ' ἐπὶ χείρονα καὶ ώμοτερα προσετίθουν· πρεσβύτεροι γάρ καὶ λαΐκοι ἐξέσθησαν (28), παρθένοι ἀπομαρφοριζόμεναι:

(19) *Regius* ἐδισκεύοντο. *Anglicanus*, et *Felckmanni* quintus απονυμός ἐδισκεύεύσθαι μενοσεῖ. *Alii* cum editis, ἐδημεύοντο. *Infra Regius* codex δύλοι δὲ ἐτρ. In eodem hæc, καὶ ἐτύπτοντο, de-

sunt.

(20) *Στροβίλους*. Hujus vocis complura sunt significata: 1. Στρόβιλος significat pinnum vel nucem pinorum: quam in quadam Italiæ regione *stroblum* vocari ait Plinius, cuius hæc videtur vera lectio; nam in quibusdam editis, inendose, *stipulas*, in ultima vero editione, *tibulos* legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, videsis in *Lexicis*. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic στροβίλους. In editis στροβίλους legebatur. *Mox Reg.*, ἐκαπτὸν τὰ εἰδ.

(21) *Reg.*, αἰσχρῶς. *Mox Basil.* et *Felckmanni* 5 απονυμός γυμνοῦντες αὐτούς.

(22) Τὰς χεῖρας in *Reg.* et *Anglic.* leguntur. In aliis cum editis iūm mss. desunt. *Paulo post Reg.*, ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν. *Infra Reg.*, Γρηγορίου. *Alii omnes ed.* et *mss.*, Γεωργίου.

(23) *Basil.*, ἡ δεδομένη. *Reg.*, quem sequimur, ἡ διδομένη. In aliis ἡ μεστι.

A pericitari; monachi conculcati expirare; alii disci impeti; alii gladiis fustibusque interici; alii vulnerari et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis ecclesiis maledictis insectantes, divinos Scripturarum libros, quos in ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! Dominicidæ Judæi et athcī ethnici temere ingressi res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos undantes tam obscenat protulere verba, ut ea pudcat referre. Imo quidam impii viri persecutionum acerbitate inuitati, virgines et continentes mulieres, manibus pertractas B raptatasque cogebant blasphemare et Dominum abnegare: quas id facere recusantes cædebat pe- dibusque calcabant.

καὶ μὴ ἀρνουμένας κατέκοπτον καὶ κατεπά-

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorius Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, ecclesiam in prædam ipsis tradidit. Porro concessa hac inique ac petulantier agendi libertate, quæ dehinc gesta sunt bello C sunt pejora et latrocino crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent: alii quorundam deposita dividerent: magnam vini copiam illic repartam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; jannas et cancellos quasi spolia singuli raperent; candelabra ad parietem statim reponerent; ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors ecclesiam occuparat: nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt: presbyteri enim et laici plagiis lacerari, virgines detracto masorte, 91 ad tribunal ducis pertrahi, et in carcerem conjici: alii proscribi,

(24) In *Reg.* τὰ deest. Mox *Basil.*, πραΐδαν solus. Ecclesia vero de qua hic agit, *Cyrini* vocabatur, ut ait Athanasius ad solitarios, ubi hæc ipsi recensentur. Porro in epistola *Julii*, quam integrum Athanasius refert, *Apol. contra Arianos*, sacra mysteria ab ethnicis direpta et conculcati feruntur; quod cur in hac epistola omittatur, haud difficile est augurari, nempe Athanasio, qui paulo post fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(25) *Reg.* ἀπάντων. Mox *Anglic.*, τινῶν ἀποθηκας.

(26) Hoc loco mire variat *Regius* mss.; sic enim habet: Καὶ τοὺς καγκέλλους τῶν ἑκκλησιῶν ὡς σκύλα ἔκαπτος ἐλάμβανε, τὰς λυχνίας παραντὸν ἐν τῷ τοιχῷ ἀπεθεντο, τοὺς κηριόλους, εἰτ.; ex quibus hæc, ὡς σκύλα ἔκαπτος ἐλάμβανεν, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὡς σκύβαλα ἔκαπτος ἐθάτησαν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. Κηριόλους. Sic *Reg.* et *Anglic.* Editi cum aliis mss., κηριώνας. Mox *Reg.* solus, ἤπτον pro ἀνήπτον.

(27) *Reg.*, ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν.

(28) *Reg.*, *Basil.*, *Anglic.*, ἐξέσθησαν. Editi male ēξεθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in epistola *Julii*

Ungellisque cædi : panes ministrorum ac virginum A interverti. Hæc autem in ipsa sancta Quadragesima circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres quidem jejunabant ; præclarus autem ille Gregorius Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus pios Christi cultores debacchabatur. Certe in Paracese in unam ecclesiarum cum duce et cum ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus introitum aversari animadvertit, auctorem se crudelissimo duci præbuit ut in hora una triginta quatuor tum virgines tum conjugatæ, sive nobiles viri flagris publice cæderentur, et carceri manciparentur : inter quas virginem aliquam lectionis studiosam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem, publice flagellari jussit, ejusque liber raptus a carnicificibus, virgo autem ipsa in carcere reclusa est.

μοσιά· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημίων διηράσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν καθεῖχθη.

5. His peractis nondum quiieverunt : sed consilium iniere ut in alia ecclesia, ubi maxime illis diebus ego degere consueveram, eadem quæ prius egerrant perpetrarent, ideoque furorem suum ad hanc quoque Ecclesiam extendere studuerunt, ut me illic quasi venatu captiuo interficerent, quod sane mihi accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix effugerem ei saltem hæc pauca dictare liceret. Cum enim eos ingenti furore correptos animadverterem, cavens ne ecclesia læderetur, et ne virgines quæ illuc erant indigna paterentur, neu cædes iterum perpetrarentur, ac rursum populi contumelia afficerentur, me populis subduxi, memor Salvatoris dicens : *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam*⁴⁸. Noveram enim ex iis malis quæ in alia ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam ecclesiam omissuros : ubi ne ipsam quidem Dominicam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habuerant, sed et illius ecclesiæ homines in carcere in truserant ; et quo tempore Dominus universos ex mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut bello in Salvatorem suscepto ducis patrocinio freti, diem illam libertatis Christi servis in luctum verterunt. Nam ethnici quidem qui hanc diem perhor-

A ἀπήγοντο εἰς τὸ βῆμα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἐδάλοντο (29). ἀλλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐμαστήθησαν· οἱ δρποὶ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν παρθένων ἐκωλύθησαν. Ταῦτα δὲ ἐγίγνετο ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοστῇ (30) περὶ τὸ Πάσχα, ὅτε οἱ μὲν ἀδεῖφοι ἐνήστευον, ὁ δὲ θαυμαστὸς Γρηγόριος, τὸν Καῖάφα τρόπον ἀναλαβὼν, μετὰ Πιλάτου τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν εὔσεβούντων ἐνεπαροίνει. Ἐν Παρασκευῇ γοῦν εἰσερχόμενος (31) εἰς μάλα τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ἔθνικῶν δῆμων, ὡς ἀποστρεφομένους εἰδε τοὺς λαοὺς τὴν βιαλαν (32) εἰσοδον αὐτοῦ, ἐποίησε τὸν ωμότατον ἡγεμόνα ἐν μιᾷ ὥρᾳ τριάκοντα καὶ τέσσαρας παρθένους, καὶ ὑπάνδρους, καὶ εὐγενεῖς ἀνδρας μαστίξαι δημοσίῃ, καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν· ἐν οἷς μίαν παρθένον φιλολογοῦσαν, καὶ τὸ φαλτήριον ἐτι κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστίγιθηναι πεποίηκε δημοσίᾳ· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημίων διηράσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν καθεῖχθη.

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὶς ἔησης· ἀλλ᾽ ἐδουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἀλλῃ ἐκκλησίᾳ, ἔνις μάλιστα ἐγώ ἐν ταῖς ἡμέραις ἔκειναις ὕσκουν, τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπουδάζον δὲ τὴν μανίαν ἔκυρτον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτείναι, ἵνα μεθηρεύσαντες ἀνέλωσιν. "Οἱ καὶ ἐπαθον ἀν, εἰ μή ἡ τοῦ Χριστοῦ (34) χάρις ἐδοήθησεν, ἴνα μόνον ἐψυχῶν ὑπαγορεῦσαι κανὸν τὰ δλίγα δυνηθῶ. Ἔγώ γάρ, θεωρῶν αὐτοὺς ἔσχατα λυσσῶντας, λογισάμενος ἴνα μήτε ἡ ἐκκλησία βλαβῇ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθένοι πάθωσι, καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον οἱ λαοὶ ὑδρίσθωσιν, ὑπέκλεψα ἐμαυτὸν τῶν λαῶν, μηνᾶσθε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Ἐάρ νῦνδιώκω σιν εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν Ἡδειν γάρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἐπράξαν εἰς τὴν ἑτέραν ἐκκλησίαν κακῶν, μηδὲν τῶν δειπνῶν καὶ κατὰ τῆς ἀλλῆς παρατιουμένους· ὅπου γε οὐδὲ αὐτὴν τὴν Κυριακὴν τῆς ἀγίας (35) ἐρπτῆς ἥδεσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν καθεῖρξαν· ὅτε δὲ μὲν Κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἡλευθέρωσεν, ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ὕσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ Σωτῆρι, καὶ θαρροῦντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθερίαν ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πέποικη.

⁴⁸ Matth. x, 23.

infra, Πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἡκίσθησαν, Presbiteri et ex populo multi plagiæ lacerati sunt; ex quo patet veram esse lectionem ἔξεσθησαν. Mox Regius ἀπομαρτυριζόμενος, quæ lectio non spernenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Grecos μαφόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, et mafortium vocatur; unde existimant nonnulli μαφόριον Graecum, ἀπὸ τοῦ μαφορτου factum esse. Eratque μαφόριον capitii velamen, quo non moniales tantum, sed et monachi utebantur. In libro De virginitate, qui si also ascribitur Athanasio : καὶ τὸ μαφόριον ἄκροσσον, sicut maforium non fimbriatum. Απομαφόριον μένας inepte velut interpres a cœtu suo diriuscūs vertebarat.

(29) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἱκετεῖ αἱ δὲ εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἀλλοὶ δὲ ἐδημεύσθησαν.

D (30) Reg. ἀγίᾳ σαρακοστῇ. Mox editi de more Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(31) Sic Reg. et Anglic. Editi εἰσερχόμενοι. Basil et Felicin. 5 anón. εἰσερχόμενον.

(32) Pro βιαλαν, Reg. μιαράν.

(33) Sic ex Reg. restituendum putavimus. Alii cum editis, αὐτῇ τε. Infra Basil. οὐχ ἡσύχαζεν

(34) Reg. Θεοῦ. Mox idem ἴνα μόλις ἐκφύγει καὶ ὑπαγορεύεται κανὸν δλίγα. Infra idem καὶ λογισάμενος. Paulo post in Basil. αἱ δειπναὶ αἱ αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γένωνται.

(35) Ἀγίας deest in Reg. Infra editi Γεώργιος Reg. vero Γρηγόριος.

κασιν (36). Οἱ μὲν γὰρ Ἐλληνες τὴν ἡμέραν ὁ δὲ Γρηγόριος, ἵσως ἐντολῇ πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἡγάχαζε τοὺς Χριστιανοὺς (37) τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. Διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἤρπασε τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀρπάσας, Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις παρέδωκε. Καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῖν διὰ τὴν ἀτένειαν γενόμενοι, ἔγκαυχῶνται (38) τῇ ἀρπαγῇ τῶν ἐκκλησιῶν ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς καὶ οἱ κληρικοὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βιάζονται ἢ κοινωνεῖν τῇ ἀτένειᾳ τῶν αἱρετικῶν Ἀρειανῶν, ἢ μὴ εἰσέρχεσθαι εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ναυκλήροις καὶ τοῖς ἄλλοις (39) τοῖς τὴν θάλατταν πλέουσιν οὓς δλίγην καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν δ Γρηγόριος, διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασανίζων καὶ μαστίζων, ἄλλους δὲ καὶ δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβάλλων (40). Ἰνα μπὲν ἀντιλέγωσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμματα παρ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. Καὶ ἵνα μὴ ἀχρι τούτων ἀρκεσθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἥμιν ἐμφορηθῇ, πεποίκη τὸν ὠμότατον καὶ συνεργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα ψήφισμα ὡς ἐκ προτιύπου τοῦ λαοῦ κατ' ἐμοῦ γράψαι τῷ εὐνεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ (41), ἐπιφθόνον ῥήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἔστι φυγεῖν. ἀλλὰ καὶ μυρίους θανάτους προσδοκᾶν. Καὶ δὲ μὲν τὸ ψήφισμα γράψας ἐστὶ παραβάτης ἐκ Χριστιανῶν, καὶ (42) εἶδωλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράψαντές εἰσιν ἐθνικοὶ καὶ νεωκόροι τῶν εἰδώλων, καὶ σὺν αὐτοῖς Ἀρειανοί. Καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράψειν γένωμαι, διωγμός ἔστιν ἐνταῦθα, καὶ διωγμὸς οὗσος οὐδὲποτε γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. "Ολος μὲν γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου διωγμῷ καὶ (43) φεύγων τις προτύχετο, καὶ κρυπτόμενος ἐβαπτίζετο δέρτι δὲ ἡ πολλὴ ὡμότης καὶ τὴν Βασιλικὴν ἀτέστητα μεμίμηται. Ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τὸν Δανιήλ, οὕτω καὶ ὁ θαυμαστὸς Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευγομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι, καὶ τοὺς λειτουργούς μετὰ πάτης ὅδρεως παρατηρεῖται, ὡς ἐκ τῆς τοσαύτης (44) βίᾳς πολλοὺς μὲν ἀβαπτίστους κινδυνεύειν, πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπιτικεπομένων νοσεῖν καὶ δόρυσθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμφορὴν ἡγουμένους. Τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας διωκομένων, οἱ λαοὶ, καταγινώσκοντες τῆς ἀτένειας τῶν αἱρετικῶν Ἀρειανῶν, αἴρουνται μᾶλλον οὕτω νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν (45); ἢ χείρα τῶν Ἀρειανῶν ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

6. Ἀρειανὸς οὖν ἔστιν δ Γρηγόριος καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλεῖς οὐ γάρ τις αὐτὸν ἥτισατο πλήν μόνων αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μισθωτὸς καὶ ὡς

A rent latabantur : Gregorius vero, Eusebianorum fortasse jussa compleps, vinculorum acerbitate Christianos ad luculum compulit. Hoc igitur violentiae impetu dux ecclesias occupavit, occupatas Gregorio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a nobis ejecti fuerant, ecclesiarum invasione gloriantur. Populus autem Dei et catholicæ Ecclesiæ clerici, aut haeticorum Arianorum impietati communicare coguntur, aut ecclesiarum introitu arcentur. Imo et naucleris et aliis qui in mari navigabant, non modicam vim et necessitatem intulit Gregorius, dum opera ducis alios excruciat flagrisque cædit, alios vinculis constringit et in carcere conjicit; ut ejus iniurias non contradicerent, imo litteras a se acciperent. Verum ne his quidem contentus, quo se nostro sanguine satiaret, crudelissimo facinorum socio duci auctor fuit, ut quasi populi suffragio, acta adversum 92 me oloiosis verbis concepta piissimo imperatori Constantio scriberet, unde non solum effugere non liceret, sed sexcentæ mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscripsit transfuga est ex Christianis, qui idola turpiter adorat : qui autem subscripti sunt ethnici et idolorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus sim in scribendo, persecutio isthic adest, imo qualis nunquam adversus Ecclesiam existit. Nam in superiori quidem persecutione, saltem qui effugerat orare, et qui latitabat baptizari poterat : nunc autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum impietatem est æmulata. Ut enim illi Danielem, sic præclarus Gregorius eos qui domi orant ad ducem desert, et ministros cum ingenti contumelia observat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizati periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a nullo invitantur (quod illi haud sine lacrymis tolerarint) ejusmodi calamitatē ipso morbo acerbiorum existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri persecutionem patiuntur, populi qui haeticorum Arianorum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponantur.

B C D 6. Arianus igitur est Gregorius et Arianis missus : nam illis solis exceptis, nemo illum postulavit : quapropter quasi mercenarius et extraneus, gravia

(36) Sic Reg. Alii cum editis πεποίηνται. Paulus post editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.
(37) In editis τότε αὐτὲς τοὺς Χριστιανούς. Nos Regium codicem secuti expunxiimus. Mox omnes editi et mss. præter Reg. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας. Regū ms. lectionem amplectendam duximus. Mox editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγορίῳ.

(38) Reg. κακῶνται.

(39) Reg. τοῖς λαοῖς.

(40) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώργιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασανίζων, ἄλλους δεσμεύων, omisis interpositis.

(41) Reg. Κωνσταντίνῳ mendose.

(42) Καὶ, et paulo infra εἰσίν, desunt in editis. Nos ex Reg. sumpsimus.

(43) Reg. κατ. Infra idem Reg. Βασιλίον, et mox ἐνίκησεν pro μεμίμηται. Paulus post idem Γρηγόριος νῦν τούς. Editi vero Γεώργιος τούς.

(44) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg., post κινδυνεύειν, sic habet, κωλύων τε τοὺς νοσοῦντας ἐπιτελεῖτεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτου ἀβαπτίστους τελευτὴν αὐτοὺς, πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην, quæ sane ἀσύστατα sint, et cum præcedentibus parum cohærenti.

(45) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν ἀτένων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐστῶν ἐπιτίθενται. Item Ἀρειανὸς οὖν ἔστιν δ Γρηγόριος, etc. Ubi editi de more Γεώργιος. Mox idem Reg. ἥτισατο. Editi vere ἥτηται Paulus post ὡς αὐτὸς ἀλλότριος in Reg. legitur, in editis desideratur.

et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi non proprios, ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis episcopum constituerent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ episcopi, illius ob impietatem jure anathemate damnatis et abdicatis, qua de causa jam Gregorium ipsismet Ariani miserunt. Deinde ne nobis rursum adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesiæ occupaverint Arianismi suspicionem effugisse videantur. Verum hic quoque spe falsi sunt ; nemo enim ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli heretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu ducis simulatione utuntur. Haec est Eusebiorum scena : haec Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituerent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescant, sed etiam nos interficere querunt, motaque nostris sese terribiles exhibent, ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis morlem exspectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro paciente, reliqua membra condolescunt ; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus⁴⁶; cum tanta Ecclesia laedatur unusquisque, ac si ipse Iesus, facinus illud ulciscatur.

93 Communis enim est Salvator quem illi maledictis incessunt, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in ecclesia sedentibus, et populis absque ulla querendi causa congregatis, aliquis derepente decretem proferens, alicuius vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis? nonne rogaretis qui vos ulciserentur? Quocirca aequum est vos indignari, ne si haec laceantur paulatim per singulis Ecclesiæ hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur

τούτων σιωπωμένων, καὶ δίλγον καὶ εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν, ἔκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχων, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γάρ ἐστιν δὲ Σωτὴρ, δὲ δὲ αὐτὸν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἰσὶν οἱ κακόνες⁴⁷, οἱ δὲ αὐτῶν παραλύμενοι. Ἀρι οὐδὲ εἰ, καθεξημένων ὑμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρίς τινος μέμψεως, εἴ τις ἐξιστήνει διὰ προστάγματος διάδοχος ἐλαγήσει καὶ ἐνδέσειν γένεται.

7. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, fratres (sæpe enim eorum impietatem et singuli pri-

⁴⁶ Rom. xii, 15.

(46) Ἐπειδὴ γάρ Πιστός. Sic Reg. Anglie. et ita legerat Nannius qui verit : ut fidum sibi in episcopum, sed perperam Πιστός fidum transluit, cum sit nomen proprium de quo in admonitione videsis, Pro ὄντερ, Reg. et Anglie., αὐτὸν minus recte.

(47) Reg. solus, καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διὰ γε τὴν ἀσέβειαν. In editis Ἐκκλησίας deest.

(48) Reg., Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοὺς ἄρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοὺς αὐτοὺς Ἀρειανοῖς.

(49) Reg., ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεὶς γάρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, ἡτο, quæ in editis dearent, ex Reg. et Anglie. sumptimis, quæ etiam a Nanno lecta sunt.

(50) Sic Anglie. et editi. Paris. Alii, διένειλον. Mox Anglie., ἡσυχαζον.

A ἀλλότριος, δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὖσιν λέσοις, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. Ἐπειδὴ γάρ Πιστόν (46) ὄντερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράψαι τὸν διάδοχον αὐτοῦ, πάντες ὑμεῖς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν (47) εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκρύζατε· τούτου ἔνεκα Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς (48) ἀπέστειλαν. Εἰτα, ἵνα μὴ καὶ δεύτερον αἰτιγύνη ὁ φίλος τοῦ,

B γραφόντων τῶν ἡμῶν, γραφόντων τῶν πάλιν καὶ αὐτῶν, διὰ τοῦτο τῇ Ἑξαθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα, τῶν ἐκκλησιῶν περικρατήσαντες, δέξασιν ἐκφεύγειν (49) τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ οὐδεὶς γάρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ αἰρετικοὶ, καὶ οἱ δὲ αἰτιαὶ ἐκδηληθέντες, καὶ δοις διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. Τοῦτο δὲ τὸν περὶ Εὐσέβιον ἐστὶ τὸ δραματούργημα· ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔκπαλαι μὲν ἐμελέτων καὶ συνεπίθουν νῦν δὲ καὶ ἐσχυσαν πρᾶξις διὰ τὰς διαβολὰς, διὰ διέβαλον (50) τὸν διάδοχον. Ἄλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὑμᾶς αὐτῶν τὴν παρανομὴν καταπτῆσαι χρή, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τῶν οὐτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. Εἰ γάρ, πάσχοντος μέλους ἐνδε, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαίντων δεῖ πασχύσεις τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἔκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχων, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γάρ ἐστιν δὲ Σωτὴρ, δὲ δὲ αὐτὸν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἰσὶν οἱ κακοί⁵¹, οἱ δὲ αὐτῶν παραλύμενοι. Ἀρι γάρ εἰ, καθεξημένων ὑμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρίς τινος μέμψεως, εἴ τις ἐξιστήνει διὰ προστάγματος διάδοχος ἐλαγήσει καὶ ἐνδέσειν γένεται.

C 7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἶστε, ἀγαπητοί· πολλάκις γάρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν λέσ-

(51) Οὐτε Reg. et Basil. Alii vero cum editis, ὡς. Μοx θάνατον. Sic Reg. quem sequimur; editi θανάτους. Infra Reg. solus, τὸν διάδοχον τὴν πανουργίαν. Post paucα καθ' ἡμῶν, ex Reg. et Basil. desumptum, in editis et in aliis mss. deerat. Mox editi, μέλους τινός, at Reg. quem sequimur, μέλους ἐνδε, et ita leguisse videtur Nannius qui verit, uno membro. Paulo post καὶ ante κατά deest in Reg. Mox Reg. δεινά pro δεῖ mendose.

(52) Reg., πάντων ὑμῶν εἰσὶν οἱ κακοί. Mox in eodem, εἰ posse γάρ οἶστε.

(53) In Reg., ἀν deest ante τὴν οἶστε. (54) Reg. διάδοχος. Mox διδάσκαλον ιερον. Paulo post idem Reg., διδάσκαλος pro ἀγαπητοί. Infra idem, τὴν ἀσέβειαν καὶ ἔκαστος, ιοίς τε καὶ κοινῷ.

καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς αὐτοὺς Εὐσέβιον, ὃς προτεῖπον, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις δυτας αἱρέσως, δι' ἣν καὶ πάλαι (55) ἡμὲν ἀπεκούλευσαν. Τί δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα πικρότερα πολέμων, ἐδήλωσα οὐμέν, ἵνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἴστοριαν μισοπόνγρον ζῆλον ἀναλαβόντες, ἔξαρτες τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἔργαταμένους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γάρ καὶ πέρισσος (56) οἱ κατὰ Πόμπην ἀδέλφοι, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλὰ ἔνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἔγραψαν γενέσθαι, ἵνα κακένα ἐκδιηγῇ· ἦνπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προσκειδούσαράξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ θέληταν ήμᾶς ἀνελέν, ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδέλφας πράττωσιν δι βούλονται, καὶ μή ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς τηλεκούτοις παρανομήμασιν ἀγανακτήσαις ὅφειλεται, καὶ καταψήσασθαι αὐτῶν, ὅσῳ καὶ ταῦτα τοὺς προστέροις προσέθηκαν; Παρακαλῶ, μή παριδητε τὰ τηλεκαύτα, μηδὲ ἐπιτρέψητε τὴν περιθότον Ἀλεξανδρίων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἰρετικῶν καταπατηθῆναι. Διὰ ταῦτα γάρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ καὶ ἔπιπον ἐξ, διὰ μὲν τοῦτο τοῦ ἐπάρχου βίας (57) σωτῆντες, διὰ δὲ τὴν ἀσέβειαν τῶν Ἀρετοῦ· αντιῶν ἐκρεόμενοι. Ἐὰν τοίνυν γράψῃ πρὸς ὑμᾶς Γρηγόριος, ἢ ἀλλος τοις περὶ αὐτοῦ, μή δέξησθε, ἀδέλφοι, τὸ γράμματα αὐτοῦ, ἀλλὰ σχίσατε, καὶ δυσωπήσατε τοὺς χορούσαντας, ὡς ἀσέβειας (58) καὶ πονηρίας δυνατῶν διακόνους. Ἐὰν δὲ καὶ τύπον εἰργνικὸν τολμήσῃ γράψειν, μηδὲ ταῦτα δέχησθε· τῷ γάρ φύσι τοῦ ἥγεμονος οἱ δευχόμενοι κομιζούσι διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰκός καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράψειν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προσυπομῆσαι ὑμᾶς ἐπούδατα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ Θεοῦ μιμησάμενος, ἐκδιώξῃτε τοὺς περὶ αὐτοῦ ἀσέβειαν τοιούτην καὶ φύσι διωγμούς, καὶ φύοράς παρθένων, καὶ θανάτους, καὶ ἀρπαγάς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πυρκαϊδίν, καὶ βλασφημίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (59), ἔνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκεύασαν ὑπὸ θύνικῶν καὶ Ίουδαίων γενέσθαι. Οὐκ ἀν δὲ ὁ ἀσέβης καὶ μερηγὸς Γρηγόριος ἀρνήσται ἐκπονεῖναι Ἀρειανὸν, ἔχων ἐλεγχού τὸν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα. Ἀμφότερον γάρ οὕτος δὲ ποιογράφων, ἔκπαλαι μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξανδροῦ τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ πολλοῖς κακοῖς (60) καὶ ἐπὶ ἀσέβειᾳ ἐξεβλήθη τὴς Ἐκκλησίας. Πάντων οὖν ἔνεκεν καὶ ἀντιγράψαι· τοῖν διλέπατε, καὶ καταγύννατε τῶν ἀσεβῶν, ἵνα καὶ νῦν οἱ μὲν λειτουργοὶ, οἱ ἀνταῦθα, καὶ οἱ λαοὶ (61), τὴν ἐρθρόξείαν καὶ μισοπόνγραφάν ύμῶν δρῶντες, εὐφράτωνται τῇ εἰς Χριστὸν δόμοφύγῳ ύμῶν πίστει, οἱ δὲ τοιαῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομήσαντες, με-

A valim et publice omnes condemnatis), nec ignoratis, ut supra dixi, Eusebium ejusque socios ejusdem esse heresios, cuius gratia nobis iterum insidias struxere. Quae vero nunc illorum causa, immo illis auctoribus gesta sunt, bellis sane acerbiora vobis significavi; ut, secundum historiam initio enarratam, studio iniuritatis ulciscendæ instructi, talium in Ecclesiam scelerum auctores deponatis. Si enim anno præterito fratres nostri qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quae prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut illa scelerata ulciserentur: quam reformatantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare prætererunt, nosque interficere voluerunt, ut pro libido deinceps agere liceret, nec haberent qui se redargueret; quanto magis hæc tanta scelerata indigne ferre illosque damnare debetis, cum maxime ista superioribus addiderint? Obsecro ne hæc tam gravis negligatis, neve inclytam Alexandrinorum Ecclesiam ab hereticis conculcari sinatis, siquidem populi ac ministri, jure merito seorsim degunt, ob præfecti formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen impietatem execrantes. Si igitur aut ipse Gregorius, aut aliis quispiam illius causa ad vos scripserit, ne recipiatis, fratres, ejus litteras. Sed ipsas lacerate, tabellariosque pullore suffundite, utpote impietatis et malitia ministros. Sed elainsi sub pacifica forma scribere ausit, ne sic quoque recipiatis: metu enim ducis eas deferunt qui ad vitandam ejus violentiam ipsas suscepérunt. Quoniam autem verisimile est Eusebianos vobis in ejus gratiam scripturos, ideo præmonere vos studui, ut Dein imitari sine ulla personarum acceptione, homines ab illis missos expellatis. Hoc enim tempore Ariomanitarum causa, persecutions, virginum stupra, cædes, ecclesiarum populationes, incendium, blasphemias in ipsis ecclesiis ab ethnici et Judæis fieri curarunt. Neque enim impius ille et furiosus Gregorius se Arianum esse inficias ire poterit, cum is qui litteris ejus subscrībit, argumentum in contrarium præbeat. Ammon enim iste qui subscrībit jamdiu a beatæ memorie Alexandro ante me episcopo, ob multa scelerata et ob impietatem, ab Ecclesia ejectus est. Ilorum igitur omnium causa, et nobis, quæso, rescribite, et impios condemnate, ut ministri quidem qui istic degunt populi, vestram et orthodoxam doctrinam vestrumque erga malitiam odium cernentes, de vestra gaudeant concordi in Christum fide; illi autem ejusmodi

Γεώργιος.

(55) Sic Reg. Alii cum editis, ἀσέβεις. Præstat Regii lectio. Paulo post idem, τολμήσει.

(56) Εὐ ταῖς ἐκκλησίαις. Ήσει absunt a Basil. et Anglic. Infra Reg., Γρηγόριος. Editi, Γεώργιος.

(57) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur logisse Nannius, interpretatur enim, multis malis; ab aliis abest.

(58) Reg., οἱ ἀλλοι. Μοξ idem, καὶ τὴν μισοπ. Paulo post idem Reg., τῇ εἰς Θεὸν δόμοφύγῳ.

(55) Reg., πάλιν προ πάλαι. Μοξ Anglie. δι' αὐτῶν. Paulo post Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσα.

(56) Vox πέρισσοι deest in Reg.; sed cum in omnibus aliis cum editis tum mss. legatur, et alioqui vere hujus temporis historiæ congrua, retinendum videtur. Nam ut mox dicetur in monito ad Apologiam, anno 340, legati Athanasii, ac etiam Eusebiani synodum a Julio postularunt.

(57) Reg. pro βίᾳ, habet βασάνους. Post priua idem, Ἀν τοῖν. Mox idem, Γρηγόριος. Editi vero,

scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem resipiscant. Salutate eam, **94** quæ aprim vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi.

ταπαιδευθέντες ἐκ τῶν ὑμῶν γραμμάτων, καὶ ὡς ποτε δυνηθῶσι μεταγνῶναι. Προσείπατε τὴν παρ' ὑμῖν ἀδελφότητα. Οἱ σὸν ἐμοὶ (62) πάντες ἀδελφοὶ προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. Ἐρρωμένους καὶ μνημονεύοντας ὑμῶν δὲ Κύριος ὑμᾶς διαφυλάξειε, κύριοι ἀληθῶς ποθεινότατοι.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS ADMONITIO.

I. *Apologia contra Arianos*, quæ, quod pleraque complectatur monumenta, *Collectio monumentorum a nonnullis recentioribus vocatur*, in omnibus cum editis tum manuscriptis *Apologia secunda* inscribitur, quia nimis post *Apologiam de fuga* collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii *Apologias* conscriptam fuisse certum est. Siquidem *Apologiam ad Constantium*, et *Apologiam de fuga* ad annum 356 pertinere suo loco dicturi sumus. At *Apologia contra Arianos* non diu post Athanasii ex secundo exilio redditum, qui anno 349 contigit, scribi potuit. Ex compluribus enim hujus *Apologiae* locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursacius et Valens, qui ab Arianis partibus resilierant et suam adversus Athanasium sycophanticam confessi fuerant, in impietatem recidenter, et adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod, ut tardius, anno 352, contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59 hujus *Apologiae*, ubi de postremo suo agens exilio ait & vñ πέπονθα, quæ iam passus sum, quo indicat se paulo post redditum suum hanc *Apologiam* conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officiunt quæ de Liberii et Hosii exilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam *Apologiam* addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius, ex Sardicensis synodi decreto, ac imperatorum Constantis et Constantii jussu patriæ et Ecclesiæ suæ restitutus, enī comperisset illas tantiū jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa, etc., rursum ab Arianis per vulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in judicium vocare, *Apologiam* edidit, ubi varia monumenta et epistolas hac de re conscriptas in unum collegit, ratus nihil æque ad sui purgationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum due sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur epistolas synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno 340 ad annum 350, quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in synodo Tyria, in Mareote et alibi adversus Athanasium structarum. Secunda pars historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio et Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earumdem monumenta comprehendit ab anno 300 ad 338. De singulis in ultraque parte collectis monumentis quedam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit epistola encyclica Alexandrinæ synodi ad omnes episcopos et ad Iulium papam missa, qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis redditum multarum cædium auctor fuisse, quod episcopatum Alexandrinum invasisset, furtimque ordinatus fuisse, quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, etc., validissimis argumentis confutant Ægyptii episcopi, et una Pisti Ariani episcopi ordinationem paucis perstringunt. Hæc causa fuit hujus synodi cogenda; quo autem anno ea celebrata et hæc epistola conscripta sit, non convenit inter auctores; quidam enim ad annum 359 referunt, alii vero ad 340 quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Iulii epistola constat Athanasii et Alexandrinæ synodi legatos eo ipso anno 340 Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti encyclica epistola, anno 341 scripta, diserte testatur Athanasius; ait enim πέρυσι, id est anno præterito, fratres Romæ synodum postulasse. Porro verisimile omnino est synodum et ejus legationem in eundem annum cadere. Hæc sententia, aliqui probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum 340, post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum 340 scriptam fuisse conspicuum erit.

(62) Reg. τὸν τριτὸν.

W. Sequitur postea epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiae synodum celebrarant, quos objurgat quod sibi proterve rescriptsissent, et quod ad synodum quam ipsi postulassent accedere renuisserunt : purgaque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, neconon Marcellum Ancyranum, Asclepiani Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos, quos a tota synodo ad communionem jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi scriptores excitarunt. Quæritur enim : quo anno Romana synodus sit celebrata, et hæc epistola conscripta : an synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint : an Athanasius post suum ex Galliis reditum his Romam petierit, et an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur, ab ejus primo Romam adventu ducendi sint : quonam tempore Elpidius et Philoxenus presbyteri ab Julio pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Athanasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historiæ seriem et temporum rationem statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio et a synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio pontifice anno 340 congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque autem legatis id potentibus, synodus Romæ a summo pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epistola, num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia 95 exagitati, ut Romanæ synodi decretum præverterent, Antiochiae convenienter initio anni 341, ibique synodum celebrant, de qua pluribus in libro *De synodis* agemus ; hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam episcopum mittunt, cuius furorem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem anni 341. De duplice autem ejus Romam profactione ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat et maxime in *Apologia ad Constantium*, ubi res a se tunc temporis gestas ordine recenset ; ut mirum sit eruditus virus, eum bis Romam venisse nulla cogente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplē Athanasii Romam profactionem memorat : is enim tantam rebus hujuscem temporis assert perturbationem, ut vix quidquam certi ex ejus Historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem mensium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime dicitur ab ejus post Gregorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum presbyteros, ad Eusebianos Antiochiae coactos, quibus diem dicebat ut sese ad synodum Romæ celebrandam conferrent, de rebus contra Athanasium gestis rationem reddituri. Porro legationem Elpidii et Philoxeni, post Gregorii intrusionem et post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in *Epistola ad solitarios*, non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Maium anni 341 Roma profecti sunt, ultra condicuum diem ab Eusebianis detenti, mense tantum Januario anni 342 sunt dimissi. Quos media bieme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse, Romam cum advenissent et Eusebianorum litteras arrogante et querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus pontifex, ne Patres ibi numero 50 coacti Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in epistola sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse et ad meliorem frugem se recepturos. Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc synodus, examinatis Athanasii, Marcelli, Asclepiae aliorumque episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios declaravit, et ad communionem admisit, Julioque episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo ; haud modicum illud tempus quo litteras a legatis oblatas apud se Julius retinuit ; tempus item a synodo Romana insumptum in examinandis Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducent a mense Januario anni 342, quo legati Antiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octodecim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Maio anni 341, quo tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni 342, quo Julius Eusebianis rescribens Athanasium per annum et dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item sicut Valesii sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa synodum Romæ coactam fuisse. Quam enim celebratam nonnulli volunt anno 340, postquam Macarius, Martyrius et Hesychius ab Eusebio legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objurgat enim Julius Eusebianos, quod ad synodum Romanam accedere renuisserunt, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, queso, synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianis postulantibus, ipse per legatos suos ad annum 341 indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad 342 dilata est ? quod ex Julii verbis num. 30 liquido constat ; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ synodi prævertissent ; præverterunt autem, ut in confessu apud omnes est, in synodo Antiochenæ initio anni 341, quando Gregorium Alexandriam episcopum miserunt. Hinc palam est, synodum quam Julius anno 340 indixerat, non eodem, sed sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum 342 dilata est

Certe ne verbum quidem vel in epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori synodo habetur. Ex praedictis autem liquet synodum Romanam bis indictam fuisse : primum anno 340, post Macarii et sacerorum Eusebianorum legationem ; sed cum Eusebiani judicium Romanæ synodi Antiochiae antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit ; dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac denum anno 342 celebrata, ut supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis synodi historia paucis enarrata : dehinc tres ejusdem synodi epistolæ. Prima ad clerum et populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocentia in synodo comprobata certiorem facit, monetque ut Athanasium ceterosque qui ejus causa exsularant redeentes libenter recipient. Secunda, hactenus inedita, ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ cum esset praecedenti simillima, ex manuscriptis pene omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant praecedenti adjecterant. Tertia et encyclica ad omnes episcopos, in qua narrantur calumnia ab Eusebianis Athanasio, Marcello, et Asclepæ impositæ : horum vero innocentia declaratur, Arianique episcopi damnantur et deponuntur. Tum sequuntur nomina episcoporum qui Sardicensi synodo subscripti.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam et Ecclesiam suam transmittatur. Tum epistola Julii ad clerum et ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc epistola encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos et presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ et Ecclesiae sue restitutum et pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitatem fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti praefectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit epistola synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad episcopos Ægypti et Libyæ et ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summopere gratulantur presules illuc coacti. Denum epistola Ursacii et Valentis ad Julium papam, qua fatentur, quæcumque hactenus de Athanasio dixissent, meras fuisse calumnias, rogantque ut ad ejus communionem **96** admittantur. Tum altera eorundem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem et ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus *Apologiae* pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum et Ecclesiae sue restitutum demonstret, rem altius repetit et ab ipso Meletii schismate historiam orditum. Hinc ad Arianæ haereses ortum progressus de Nicæna synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi epistole fragmentum affert, qua Athanasio exsimum interminatur in Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Ariensis et Meletianis adversum se structas, ac refert epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi crenationum autores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyrae et Arsenii, tum rescriptum Ischyrae, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam et calicem confractum inveniretur.

XI. Subsequuntur quedam epistolæ. Prima, Pinnis monasterii Plemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latenter ab Athanasii diacono deprehensum et Alexandriam deductum fuisse : monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interempto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum autores vehementer exagitantur. Tertia Arsenii ad Athanasium, quem rogit ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicaturum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno 325 ad 335 scriptas fuisse certum est; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.

XII. Narrat postea res in Tyensi synodo gestas, ubi calumnia de calice fracto deque Arsenii necen denuo objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyrum nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio qui dem schismatico, nedium a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde *Breviarium* Meletii, seu *Catalogum*, quem post Nicænam synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparet Ischyras. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareotem, epistolasque profert hac de re conscriptas. Prima, cleri Alexandri ad Theognium, Marim, Maceionum, Theodorum, Ursacium et Valentem legatos, apud quos de rebus contra ius fasque gestis conqueruntur. Secunda, cleri Mareotici ad synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici cleri ad Philagrium, ejusdem argumenti. Quarta, episcoporum Ægypti qui Tyensi synodo intererant ad reliquos in eadem synodo episcopos, ejusdem item argumenti

Quinta, hactenus inedita, eorumdem ad Dionysium comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorumdem eadem de re ad Dionysium comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eumdem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius heresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiae Eusebiani episcopatum Ischyrae in quadam vico constituisserent, epistolam subjicit Flavii Himerii Catholici ad exactorem Marentes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra adficandæ demandat. Hanc excipit epistola Constantini Magni ad episcopos Tyriensis synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini Junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exsilio redeuntis ad Alexandrinos misit. Demum paucis *Apologiam* suam claudit, quæ 36 vel epistolæ vel alia monumenta complectitur.

XIV. Ex hac igitur *Apologia* velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno 300 usque ad 550 est baurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculatus plerunque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarrat, et ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe afferat. E contra vero alii auctores, Rusinus nempe, Socrates, Sozomenus et Theodoreus cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta afferunt, quod rarum contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpiissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus *Apologiae* parte comprehensas ita refert.

XV. Ait Gregorium ab Eusebianis Syriani ducis et quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriano ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romanam misisse, qua totum negotium Julio committeret; Eusebio tamen morte præoccupato haud licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandrina sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium, cum post multos labores Romanam pervenisset, a Julio pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandriam ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem divertisset, minus imperatoris verum Romanam aufugisse. Tum episcopos Ægypti pro Athanasio litteras Romanam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Socratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque militum millibus, deque ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandriam ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandriam, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calunnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertis quiam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoreus, multoque magis Rusinus et Sozomenus, res frequentissime vel secus quam 97 gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad borum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est ascribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rusino primum, dehinc ab aliis quibusdam relata aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusavit. Quæ calunnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc, inquam, historiam admodum suspectam esse nemo eat inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerunque res in synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat; nec in epistola synodi Alexandrinæ: nec in Julii papæ epistola; nec in Sardicensis synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, et quod inaxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati ei depositi nuntiantur, afferunturque hujus damnationis cause; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omessa. Nec dici potest eam ex actis Sardicensibus excidisse, cum teste-

tur Sozomenus illam suo ævo κατηγορίᾳ ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem et ridiculam silentio prætermissam fuisse: quo turpior enim, eo magis ad synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permulta apud Rufinum ejusmodi historiæ, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii *Vita* actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa dicenda supererant, sed res commodius in *Epistola ad solitarios* expendetur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano et de Lucio Adrianopolitanus multa disputanda erunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ⁽⁶³⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ]

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

A. Arbitrabitur equidem post tot argumenta pro nostra defensione allata, adversarios nostros priæ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum quarum conscientia sese damnaturos. At, quando né ita convicti quidem erubescunt, sed ob mentis stuporem obtrectationibus nos impetunt, rati omnia denuo in judicium vocanda fore; non ut ipsi judicentur, illud enim refugint, sed ut nos et sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos abmurmurantes toleretis, immo potius eorum malignitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sumpnumero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab episcopis prope centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi episcopi plus quinquaginta.

(63) Scripta anno circiter 350. — In titulo illud κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio, qui cum omnibus aliis tum editis tum mss. Ἀπολογητικὸς δεύτερος habet, sed perperam, cum nulla ante hanc apologia scripta sit, ut jam monuumus. Sed ideo vocatur secunda, quia post *Apologiam de fuga* in editis et in manuscriptis collocatur, quæ tamen non est ejus propria sedes, ut supra dictum est.

B. 1. Έγώ μὲν δημην μετά τὰς τοσαύτας ὑπέρ ἡμῶν γενομένας ἀποδεῖξεις καταδέσθαι λοιπὸν τοὺς ἔχθρους, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων καταγινώσκειν (64); έως τούς, ἐφ' οὓς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτω καταγωγωθέντες ἐρυθρώσαν· ἀλλ' οὐπ' ἀναισθῆσας ἐρπουσι ταῖς καταδαίαις, νομίζοντες ἀνάδικα πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα κριθῶσι (φεύγουσι γάρ), ἀλλ' ἐν τῇ ἡμέρᾳ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκεραιῶν σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμῖν ἀπολογῆσασθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν ἀνέχησθε (65) τογγυζόντων, καταγνῶτε δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφατίας αὐτῶν. Υμῖν μὲν γάρ τοις γνησίοις ἀπολογοῦμαι· πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικοῦντας παρέβησάζομαι τοῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις. Οὐκέτι γάρ κρίσεως δεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς· κέχριται γάρ οὐκ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον (66), ἀλλὰ καὶ πολλάκις πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ χώρῃ συναγομένη ὑπὸ ἐπιτκόπων ἐγγὺς ἔκατον· δεύτερον δὲ ἐν τῇ Ρώμῃ, γράψαντος Εὐσεβίου, καὶ κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων ἐπιτκόπων, κάκει πλέον πεντήκοντα· καὶ τρίτον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσῃ κατά πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου

(64) Βοή καταγιγνώσκειν apud Athanasium, reprehendere, convincere, falsi arguere, immo damnare significat, sed pro condemnatione juridica vix apud eumdem usuvenit, sed prout damnare idem significat ac improbare.

(65) Reg. ἀνάσχησθε. Infra idem, τῆς συκοφατίας.

(66) Reg. οὐ δεύτερον.

καὶ Κύνσταντος· ἐν δὲ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι· καθηγέθησαν ὡς συκοφάνται, τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνέψτρισαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων (67), ἐξ ἐπαρχιῶν Αἰγύπτου, Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, Πάλαιστρίνης, Ἀραβίας, Ισαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θράκης, Δαρδανίας, Μαχεδονίας, Ἡπειρων, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισιάς, Πανονίων, Ναυρίου, Ἰταλίας, Πικτηνοῦ, Τουσκίας, Κρητανίας, Καλαβρίας, Ἀπούλιας, Βρούττιας (68), Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σαρδανίας, Σπανιών, Γαλλίων, Βρεττανίων. Ἐπεμαρτύρησαν δὲ τούτοις Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὑπέρ τους δὲ μεταγνόντες· οὐ γάρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ (69) συκοφάντας ἔχοντες τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὡμολόγησαν. Ήτοι γάρ οὕτως μεταγνόντες καὶ οὕτως γράψαντες δῆλοι εἰσὶ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γάρ αὐτῶν κοινῇ τὴν καθ' ἡμῶν ἐμηχανήσαντο συσκευήν. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων (70) καὶ τηλικούτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα, ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι πᾶς διτισοῦν ὄμολογήσειν, ἵνα μή, καὶ νῦν ἔξετασθῇ, πάλιν ἀνακριθῇ, καὶ αὖθις ἔξετασθῇ, καὶ οὕτως (71) εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περιεργαζομένων γένηται.

2. Ἡρχει μὲν γάρ καὶ τὰ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων ψῆφος δυσωπήσας τοὺς ἔτι κανὸν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· διτε δὲ καὶ ἐχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἔχοντων, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι συσκευήν, τίς ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλων οὐκ αἰσχύνεται; Τοῦ γάρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἴστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσούτον πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἔστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἔχοντων ἀπόδεξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέχειν οἵτις, ὡς τὸ ἀλητησαν, ἐδίκασαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπὸν, καὶ ἀντὶ τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Τούτο γάρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδὴ περ ἀπέρ ἔκρυψαν αὐτὸν πράξαντες, καὶ καθ' ἔχοντος ἐν γυνίᾳ συνέθεντο, ταῦτα Οὐάλης (72) καὶ Οὐρσάκιος ἔξτραγον, καὶ ἀπεκάλυψαν· καὶ ἔσαστιν ἀκριβῶς, ὡς ἡ τούτων μετάνοια καταχρίνει μὲν ἔκεινούς, δικαιοῖ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. Διὰ τούτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδίκην συνόδῳ καθηγέθησαν, ὡσπερ ἐμπροσθεν εἴπον, καὶ εἰκότως γε· οὕτω γάρ καὶ οἱ τάτε Φαρισαῖοι, ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διῆλεγχον τὴν ἔχονταν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως δὲ μακάριοις Δαβὶδ

(67) *Ducenti octoginta quinque episcopi huius synodo subscriptis dicuntur infra post subscriptiones Sardicenses, ubi res fusiūs expendetur. Paulus post Ἀραβίας deerat in editis, sed legitur in Reg. Basil. et Felckin. 7 an.*

(68) *Reg. Brittiāς. Paulus infra Reg. et Basil. ἐπεμπρτύρησαν, alii cum editis ἐμπρτύρησαν.*

(69) *In editis καὶ deest, nos ex Reg. supplevimus.*

(70) *Tὰ τοινύν ὑπὸ τοσούτων. Sic Reg. et ita legit*

A Tertio in magna synodo Sardice coacta, jussu reliquissimorum imperatorum Constantii et Constantini: ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quae nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi, ex provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphyliæ, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, 98 Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achæiæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniærum, Norici, Italiæ, Piceni, Tuscæ, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Bruttiæ, Siciliæ, totius Africæ, Sardinia, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobavunt Ursacius et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuerent. Non solum enim quae pro nobis decreta fuerant approbarunt; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas suisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum poenituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt, quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibusque episcopis explorata, decreta ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse in judicium revocare neemo non fatebitur; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea judicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inouirendo procedatur.

B 2. Sat quidem essent tot episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipso testimonium ferunt, satenturque quae contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim jubente in ore duorum vel trium testium judicia constituenda esse, ecce tanta testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quae ipsimet pro libidine judicavere, sed eo demum compellantur ut, vice consentanearum rationum, eos qui se convineunt injuriis afficiant. Illud enim ipsa maxime molestum est, quod quae a se clam gesta et in angulo structa sunt, bæc Valens et Ursacius D palam fecerint ac revelarint: et apprime norunt se quidem illorum poenitentia dominari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi synodo depositi sunt, ut superius dixi, et jure quidem: nam sic olim Pharisæi, dum Paulum defenserent, suam Judæorumque adversus illum coniurationem patefecerunt. Ita be Nan. Basil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσούτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσούτων. Quæ lectio τὰ νῦν, si genuina esset, novum argumentum suppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulo post Sardensem synodum suisse conscriptam, sed magis arridet Regii lectio.

(71) *Ἐξετασθήσεται, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerant ex miss. Reg. et Basil. mutuati sumus. In Basil. legitur αὗτις pro οὕτως.*

(72) *Reg. Bâlēς.*

tum David injuste persecutionem passum esse patlam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est : *Perccati, fili mi David*⁷³. Sic et isti ab ipsa veritate devicti, veniam rogarunt, ac rescriptum hac de re Julio Romæ episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes ut pacem nobiscum haberent, qui tot tantaque de nobis per vulgant. Et quidem fortassis jam erubescunt; quia quos de medio tollere studuerant, hæc Domini gratia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes: cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuissent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cuius gratia sicut nobis crimina imposuerant, abnegarunt. Quæ autem ab episcopis pro nobis in diversis synodis scripta sunt; et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt :

99 SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ catholicæ episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

3. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio consiliiæ in Athanasium communis strum nostrum conspirationis, aut post ejus Alexandriam ingressum, criminis diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confluxerant, ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant expostulare, negationem calumnias omnes adversus eum structas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permettebant, ut vos ipsi scitis: nunc vero post reditum Athanasi episcopi existimamus illos de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas viri calamitates, post ejus in Gallias profectionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam; postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quantumvis crudelissimus exsatius esset; illi tamen non erubescant, sed rursum in Ecclesiam et in Athanasium sœviant, ac illius liberationem ægre fereentes, atrociora denuo moliantur: promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris litteris scriptum est: *Testis falsus non erit impunitus*⁷⁴, et, *Os quod mentitur, occidit animam*⁷⁵; ideo silere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo

A ἐδειχθῇ μάτην διωκόμενος, ὅπηνίκα διώκων ὀμάδογησε λέγων· Ἐμαρτορ, τέκτον Δαβὶδ· οὗτος καὶ οὗτοι νικήθεντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας τίξισαν, καὶ γράψαντες ἐπιδεώκασιν Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμῃς· Ἔγραψαν δὲ καὶ ήμιν ἀξιοῦντες ἔχειν τὴν πόλην τῆς ἡμᾶς εἰσήγην, οἱ τοσαῦτα θυρυλλήσαντες καὶ τάχι καὶ νῦν ἐρυθριῶντες διέτει οὓς ἐξῆτησαν ἔνελειν, τούτους τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ζῶντας ὁρῶσι. Καὶ Ἀρειον δὲ καὶ τὴν αἰετίαν ἀνεθεμάτιαν, ἀκολούθως τούτῳ ποιοῦντες εἰδότες γάρ, ὡς δὲ οὐδὲν ἔτερον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἡμῖν ἐπεδούλευον ή διὰ τὴν ίδιαν ἐστῶν ἀσέβειαν ἀπαξ κρίναντες ὅμολογῆσαι τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐθὺς τηρήσαντο καὶ τὴν Χριστομάχον αἴρεσιν, δι' ἣν καὶ τὰ καθ' ἡμῶν ὑπερέκριναντο. Τὰ μὲν οὖν γραφέντα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ διαφόρους συνδόους, καὶ πρώτα τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἔστι τάδε (73)·

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

'Η ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συναγεῖται ἀπό τε τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῆς Θηβαΐδος, καὶ Λιβύης, καὶ Περιπολεως, τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἑκκλησίας ἐπισκόποις, ἀρχηγοῖς καὶ πιστοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ, χαίρειν (74).

3. Ἡδυνάμεθα μὲν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἄμα τῷ συσκευασθῆναι τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, ἥ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀπολογήσασθαι περὶ ὧν συνετείναστο αὐτῷ οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ αἰτάσασθαι περὶ ὧν πέπονθε παρ' αὐτῶν, καὶ δεῖξαι πάσας τὰς γεγενημένας (75) κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας. Ἐπειδὴ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπέτρεπε τὰ πράγματα, ὡς λέστε καὶ υἱεῖς· νῦν δὲ νομίζομεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διστοπείσαι, καὶ ἐρυθριὰν αὐτοὺς ἐπὶ οὕτω φανεροῖς αὐτῶν ἀνικάπαι, τούτου τοῦτον σιγῆν ἔσαντος ἐπεισαμεν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ (76) τὸ παλεῖν τοσαῦτα τὸν ἄνδρα, μετὰ τὴν εἰς Γαλλίας ἀποδημίαν, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης ἀντὶ τῆς οἰκείας καὶ πορέωτά των διατριβὴν, μετὰ τὸ ὀλίγου δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐκ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, εἰ μὴ βασιλέως ἔτυχε φιλανθρώπου, ἐφ' οἷς ἀν καὶ τὰς ἐχθρὸς ἐκορέσθη κάν τὸν θυμὸν ὀμβρατοῦ, οὐκ ἐρυθριῶντις, ἀλλὰ πάλιν ἐπινεανεύονται κατὰ τῆς Ἑκκλησίας καὶ τοῦ ἀνδρὸς (77), καὶ πρὸς τὴν ἀφεσίν ἀγανακτοῦντες αὐτοῦ, χειροσιν ἐπιτολμῶσι δευτέροις· καὶ κατηγοροῦσι μὲν εὐχερῶς, οὐ φοδοῦνται δὲ τὸ τὸ ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς γεγραμμένον· Μάρτυς γενεδίκης οὐκ ἀτιμώρητος έσται, καὶ Στόμα καταγενδύμενον ἀναιρεῖ γυγήν· διά τοι τοῦτο οὐκέτι μὲν δυνάμεθα σιγῆν, θαυμάζομεν δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀκόρεστον ἐπὶ συσκευαῖς φιλονεικίαν. Ἰδοὺ γάρ οὐ

⁷³ I Reg. xxvi, 21. ⁷⁴ Prov. xix, 5. ⁷⁵ Sap. i, 11.

(73) Erasmus cum hujus *Apologiae* initium huc usque vertisset, hæc ait: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistole, episcoporum, synodorum et principum, de actis adversus Athanasium, quas quo-niam ei multæ erant et proliziæ, quædam etiam sup-positionis, pigiū revertere. Hinc cernas quam oscita-ter ista pertractari vir aliqui eruditissimus, qui*

egregia hæc et nunquam sat æstimanda monumen-ta eo usque neglexerit.

(74) Scripta anno 340.

(75) Sic Reg. et Basil. Editi vero, γεγενημένας.

(76) Reg., Tότε δὲ μετά, περπερα.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi autem, τοῦ Ἀθανασίου.

παύονται πάλιν βασιλικάς ἀκοάς κινδυνεῖς καθ' ἡμῶν. Οὐ πάντας γράφοντες δὲ λέθρου γράμματα, πρὸς ἀντίρεσιν ἐπισκόπους τοῦ τῆς ἀστεβέλεας αὐτῶν ἔχθροῦ. Πάλιν γάρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένας· πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι βούλονται: (78), φόνος; αἰτιώμενοι μὴ γενομένους· καὶ τότε γάρ ἂν ἐφένεσσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρώπους βασιλέως ἐτύχομεν· πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἔλαττον εἴπωμεν, ἐπ' ἔξοριστίαν (79) ἀπελθεῖν ἐπείγονται, συμφορὰς ἔξοριστων ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηνεῖν. Καὶ θρηνοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενόμενα, οὐκάν ἀρκοῦνται: δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ· ἄλλα καὶ δεύτερα καὶ χείρονα (80) προσάρται βούλονται, οὕτως εἰσὶ πρᾶσι: καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς· μᾶλλον δὲ (εἰρήσται γάρ τὰ ληθές) πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόνων καὶ ἀπελλῶν, ή ἐξ εὔτεβελεας καὶ ἐπιεικείας, & τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Ήλία γάρ μηδὲ τῶν ἔξω τις φιλοπραγμόνων φθέγξαιτο, τοιαῦτα δέματα καταχέατε τοιλμήκασιν, ὃν πρὸς τοὺς βασιλέας ἔγραψαν. Καὶ τοιούτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγόρησαν οὐκ ἐπ' ἡγεμόνος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἄλλ' ἐπ' τῶν Αὐγούστων τῶν τριῶν· οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήμata τῶν δόδων ἀποκονήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλήσθῃ. Κατηγορία γάρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα, καὶ πατῶν ἀνωτάτω κατηγορίᾳ· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. Τί γάρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ηθάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγδυμένος;

4. Οὔκοντι οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἄλλα τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα, θρηνοῦσι καὶ οἰμωγῆς ἀξία. Οὔκοντι αὐτοὺς μᾶλλον ἀν τις δικιάς θρηνήσειν· ἐπὶ τούτοις γάρ ὀδύρεσθαι χρή· ἐπειὶ καὶ γέγραπται: Μή κιλετε τὸν τεθηκότα, μῆτε θρηνεῖτε αὐτὸν· καλύπταε καλυθμῷ τὸν ἐκπομπεύμενον, διτεούν καὶ πιστρέψει τοῖς. Πάσα γάρ αὐτῶν ἡ ἐπιστολὴ οὐδὲν διλλοὶ η τῷδε θάνατον ὥρᾳ· καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἔξοριστους. Συνεχωρήθησαν γάρ, τοῦ θεωφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀντὶ θάνατου, τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσσαντος. Ταῦτα γάρ (81) ὅτι μηδὲ φιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως δὲ καὶ ἔθνικῶν, μήτι γε ἐπισκόπων, δοκούντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾶν ὅμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνειδήσιν ἡγούμενα· πῶς γάρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατηγοροὶ καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἔλεεν διδάσκοντες, οὐδὲ μετὰ τὴν (82) ἔξοριστίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι; Κοινὸς γάρ γέγονεν ἡμῖν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἔξορισμός· καὶ πάντες ἔντονες ἔξοριστους εἶχομεν, καὶ νῦν ὡς οὐν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρίσιν ἀποδοθέντας, πάλιν

⁷⁰ Jerem. xxii, 10.

(78) Reg., βούλευονται. Edili, βούλονται.

(79) Sic Reg. et Basil. Edili vero, ἐπ' ἔξο-

(80) In Reg. καὶ deest ante χείρονα.

A imperatoris aures adversum nos exasperare, nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut episcopum impietatis sua: iniuriam de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad imperatores misere, rursus in illum conspirare volunt, homicidia ei obijentes nunquam perpetrata; rursus illum occidere satagunt, cedès illi imputantes, quae nunquam factæ sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanum imperatorem nacti fuisse: rursus illum, ut quod minus est referamus, in exsilium agere student, exsulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deflere simulantes. Et ea quidem deplorant quae a nobis nunquam patrata sunt: nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates; sed nova et atrociora iis addere exoplan, eousque mansueti sunt, humani et aequi moribus: inio potius, ut vere dicatur, improbi et immanes, qui terroribus et minis, magis quam pietate et aequitate, quae episcopos decent, student honorari. Talia quippe verba in suis ad imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigior locutus fuerit. Et tot cædium homicidiorumque eum accusarunt, non apud præsidem, nec apud aliquem illo superiorem, sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longitudes, eo solum ut omnia majora tribunalia criminationibus suis implerent. Criminationes enim revera sunt, dilecti nostri, quae ipsi proferunt: inio gravissima omnium criminatio: quippe omnium humanorum supremā sunt illa tribunalia; quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto imperatore morte mulieretur?

100 4. Itaque non Athanasi, sed illorum facta luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorari; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugēatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*⁷⁰. Tota enim illorum epistola nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exsules facere conantur, quod et a religiosissimo imperatorum patre impetrarunt, qui prenece quam postulabant, ejus exilio eorum iram satiatavit. Hæc vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere; vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alienarum calamitatū misereri docent, ne post nostrum quidem exsilium quiescent? Nam commune omnium nostrum episcoporum plane fuit exsilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patrie restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum

(81) Reg., οὖν πρό γάρ

(82) Μετά τοι. Sic Reg. et Basil. et ita legendum, non ut edili κατὰ τὴν.

geminuu.que quibus eum prosequeramur, magnam animi laetitiam gratiamque accepimus, quam Dominus conservarit, nec sinat eam ab Eusebianis reverti. Ac licet quidem vera fuissent que illi objecere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exsilii aezumnas, rursum eumdem aggressi, illum de cedibus, homicidiis aliisque criminibus accusent, et hae ad imperatorias aures adversus episcopos obloquentur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quonam malitia illi deveneret aut quales illos esse existimat? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calunniis jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evinetur priora que illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse, et in his quoque que nunc objiciunt, mendacii coniuentur.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adducios esse: verum, quia temerarii nostri obtrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii redditum, caedes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiat. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologeticam, ut supra diximus, accusatores impellunt); cædes vero et vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacraria nostra, ut semper fuere, sic in praesenti pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus presbyter, vel diaconus ab Athanasio interfactus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exilio quemquam multavit. Sed utinam illi nihil bujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exsulavit, præter ipsum Athanasium Alexandriæ episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum iisdem imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortisera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicium acta ascribunt: et cuin in epistola sua palam fateantur præfectum Aegypti contra quosdam **101** sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum haec agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exilio revertens, in Syria esset, si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel dux, vel præfectus Aegypti perpetrarint. Nam licet Alexandria suisset Athanasius, quid ad eum, quæso, præfecti

(83) Ita Reg. Editio vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῷ μετοτηγ.

(84) Tōū deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur

A ἀντὶ τῶν προτέρων δύσυρμῶν ἐπ' αὐτῷ καὶ θρήνων μεγίστην (83) εὐθυμιάν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἵν ὁ Κύριος διαφυλάξεις, καὶ ἀνατρέψῃ τοῖς περὶ Εὐστίνιον μὴ ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ἥν ἡ κατηγόρουν αὐτὸν, ἵν τινα κατηγορήματα, διτὶ παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν τὸν (84) πειρασμοῦ ἔξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγοροῦσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηχοῦσιν. “Οτε δὲ πάντα φεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντούσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀληθεῖα τοῖς στόμασι, μηδὲ τοῖς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς;” Ηδη τοίνυν ἐπ' αὐτὰ (85) χωρίσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. Καὶ γάρ ἀπὸ τούτων οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνδώ καὶ κρίσει θρυλλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχήσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

B 5. Δυσωπούμεθα μὲν οὖν περὶ τοιούτων ἀπολογούμενοι· πλὴν ἐπειδὴ περ πρὸς πάντα ἑαυτοὺς οἱ προπτεῖς ἐπάγουσι· κατηγοροι, καὶ μετὰ τὴν εἰσόδον Ἀθανασίου φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχέσθαι τῆς ἀπολογίας, καὶ διὰ πλειόνων ἢ· τὰ γάρ πράγματα ἀναγκάζει. Φύον; μὲν οὖτε παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὔτε δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν ἀδοξὸν ἀπολογίαν, ὡς προείπομεν, ἐμβιβάζουσιν οἱ κατηγοροι· σφαγὴ δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας τημῶν ἀλλότρια· δημιψι παραδέδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμωτήριον, δοσον ἐπ' αὐτῷ, οὐδεπώποτε ἐνοχληθὲν παρ' αὐτοῦ. Τὰ παρ' ἡμῖν ἱερατεῖα, ὧσπερ ἀεὶ, καὶ νῦν καθαρὰ, μόνῳ σεμνούμενα τῷ αἴματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὔσεβείᾳ. Οὐ πρεσβύτερος, οὐ διάκονος ἀνήρεθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνον, οὐκ ἐξοριστὴν ἔδρασεν ὁ ἀνθρώπος. ‘Ἄλλ’ εἰθὲ μηδὲ ἐκεῖνοι κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἔδρασαν ἀληθεῖα τὴν πειραν ἐπαγαγόντες. Οὐδέποτε γάρ ἐξόριστος ἐνταῦθα γέγονε δι' αὐτὸν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (86) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, διὰ ἀφεύντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χείροις πειριθάλλειν ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς φεύδη καὶ θανατηφόρα βήματα τὴν γλώτταν ἑαυτῶν ὅτρύνοντες. Ἰδοὺ γάρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι· καὶ τὸν μὲν Ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου φανερῶς δημογοῦσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατά τινων ἀποτεφάνθαι· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταῦτα τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες· καὶ ταῦτα μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβάντι, ἀλλ’ ἔτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξοριστίας ἐχομένη, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν διει· εἴ γε δεῖ καὶ μακρὰν ἀπόδημοι εἰς ἀπολογίαν φέρειν, ὅπερ τοῦ μηδὲ ὑπεύθυνον εἶναι τίνα, οἷς ἐλὼν ἤρεμάν ἢ Ἑπαρχὸς Αἰγύπτου πράξη. Εἰ γάρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἥν, τι πρὸς Ἀθανασίου αἱ τοῦ ἐπάρ-

(85) Sic Reg. et Basil. Editū vero ἐπ' αὐτό.

(86) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desideratur. Paulo inīra idem Reg. ζητοῦσι, ubi editū ἐπάρτουσι.

χου (87) πράξεις; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ἐπεδήμει τοῖς τοῖς εἰσι· καὶ τὰ πραγμάτων οὐ διὰ προφάσεις ἑκκλησια- στικᾶς πέπραται παρὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διά τινας ἀξέκ τῶν ὑπομνημάτων εἰσεσθε (88). ἀπερ, μετά τὸ γνῶναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυ- πραγμονήσαντες ἀπεστελλαμεν ὑμῖν. Οὐκοῦν ὅτε καὶ νῦν τὰ μὴ γενόμενα μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν βοῶσιν ὡς γενόμενα, καὶ τοσούτοις μαρτυροῦσιν ὡς πληροφρηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποιας συνόδου καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποιων ἀποδείξεων; ἐκ ποιας χρίσεως; Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοντες τοιούτον ἀπλῶς δια- βεβαιοῦνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ή πῶς λέγουσιν, ὑμῖν κατελίπομεν σκοπεῖν. Οὐδὲν γάρ ἄλλο ἔτιν η συκοφαντία καὶ ἔχθρων ἐπιθυμή, καὶ θυμὸς δοχετα φρονῶν, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας η ὑπὲρ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀσεβεία λυττῶσα, ήν' ἐκποδῶν μὲν οἱ ὀρθόδοξοι γέννωνται, μετ' ἀσεβας δὲ λοιπόν, & βούλον- ται, κηρύγτωσιν (89) οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας. Καὶ γάρ οὗτος ἔχει.

6. Ἀρείου τοῦ ἀσεβήσαντος, ἀφ' οὐ καὶ η Ἀρειο- μανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέληται, τῆς Ἐκκλησίας ἐκβληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίου ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθηταὶ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὶ τυγχάνοντες, ἐκευτοὺς ἐκβεβλήσθαι νομί- ζοντες, ἔγραφον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἱρετικὸν Ἀρείου ἔξω τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλέξανδρος δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον τότε διάκονον ὅντα ἐλυποῦντο· ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα συνάντα Ἀλέξανδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμοῦντες αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. Πείραν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαβόντες ἐκ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Νίκαιαν (90) συγχροτηθεί- σης, ἐν οἷς ἐπαρθείσατο κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν, μειζόνως τὸ μίσος ηνέαν. Ως δὲ ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ πα- λαιοῦ τρεφομένην αὐτοῖς κακίαν ἀνάζωπυρήσαντες, καὶ φοδούμενοι τὴν δρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος δὲ πλείον καὶ ἐπὶ (91) τῆς συνειδήσεως ὡν οἶδε πληττόμενος, πάντα τρόπον ἐπεδούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ αὐθῷ. Ἐξίνουν βασιλέα κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἡπει- λουν πολλάκις· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνηλθον, καὶ μέχρι νῦν οὐδὲ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἀπαραίτητοι, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπι- σκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι (92), πανταχοῦ δεικνύοντες ἐκευτοὺς ἔχθρους, καὶ μισοῦντας τὸν ἀνδρα, καὶ φευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκφαύλισωσιν αὐτὸν ἐν ταῖς φευδολογίαις. Ἄλλα καὶ ἔξ αὐτῶν τούτων ὡν φεύδονται, τὰ πρότερα διελέγουσι φευδῆ καὶ συσκευῆς μεστά. Μετὰ γάρ τὴν τελευτὴν, φασὶν (93), Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὀλίγων τινῶν Ἀθαρασίου μηῆμπτον ποιουμένων, δεξὴ ἐπειδή ἐπισκόπων λάθρα

A gesta? Attamen in his locis non degebat: neque res ecclesiastice occasionem dederunt iis quae ab Αἴγυπτι præfecto acta sunt; sed aliae quedam quas ediscet is ex monumentis, quae nos, cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quae nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclament; et cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant, dicant a quanam synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirment; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud illud est quam calumnia, et inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis vejo patroni, quod libuerit cum securitate prædident. Etenim res ita se habet.

B

6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum heresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriae Alexandro episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli et participes erant, se ejectos suisse arbitrantur, multa scripsere, quibus Alexandrum episcopum rogarent, ne bæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum non recipiente, Athanasio tunc diacono successebant: quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso interpretio haberi audivissent. Cum autem ex iis quae in ἐνδονοι Nicæna contra Ariomanitarum impietatem confidenter locutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad episcopatum illum Dominus evexit, quam iamdiu lovebant malitia denuo accidentes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas noverat percusus), omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum conspirarunt; imperatorem quoque in illum concitabant, ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, et hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in episcopatum promotionem reprehendant, ac sese undique viro iniunicos et infensos exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspirationem esse deprehenduntur. Aiunt enim: Post obitum Alexandri episcopi, cum pauci quidam Athanasii mentionem facerent, sex aut septem episcopi, clam et in obscurō loco ipsum ordinarunt. Ille illi

(87) Reg., ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου.

(88) In grave historiæ ecclesiastice detrimentum, monumenta hic memorata excidere.

(89) Sic Reg. et Basil.; editi vero, κηρύγτωσι.

(90) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. et Basil. Editi vero, Νίκαιαν.

(91) Reg., δὲ καὶ κατὰ πλείον ὑπό. Basil., δὲ καὶ πλείον ἀπό. Mox in Basil., ὡς οἶδε deest. Ibid. Reg. et Basil. quos sequimur, πληττόμενος, editi πλατόμενος.

(92) Hæc item apud Socratem, I. 1, c. 23.

(93) Sic Reg. Editi vero φησί.

imperatoribus ipsis rescriptsere, qui nullum mendacii genus scribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicae Ecclesiae populum, quasi uno corpore, 102 uno animo congregatum, exclamasse, vociteratum esse, ac Athanasium suæ Ecclesiae episcopum petuisse. Hoc publicis votis Christum rogabant : hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi ecclesia discedentes, nec nos abire permittentes. Ac nihil quidem mali (ut isti scripsere), de illo proferebant : sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum ac verum episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quampluriini sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinarunt ; nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant et jam talia mentiuntur. Veruntamen Eusebius Athanasii ordinationem reprobavit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est : quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryli enim ab initio episcopus fuit : relictaque Beryto Nicomediam se transtulit : illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens : et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat : ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit : nec tamen secundam quam tanta aviditate invaserat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus et amplitudine urbium pietatem esse siltam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihil facit : ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illicesse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, *Non in alienis laboribus gloriabor*⁷¹ : neque animadvertisit ejus præceptum : *Alligatus es uxori, noli querere solutionem*⁷². Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam, alium querere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

7. Horum sibi conscientius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium testimonio comprobabatur, calumniari : ac depositio- nem ipsi probarare non veretur, cum ipse deposi- tus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suspectus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere potuerunt,

⁷¹ II Cor. x, 15. ⁷² I Cor. vii, 27.

(94) Eo forte Athanas. vocabant, Ἔνα τῶν ἀσχητῶν, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis spatium commoratus esset, quod ex restitu- tuto in Vita Antonii loco palam erit.

(95) Paulo, ob structas ab Eusebianis columnias, Constantii jussu, solum vertere coacto, sedem ejus invasit Eusebius Nicomediensis. De qua re fusius in Epistola ad solitarios agemus.

(96) Ἐν, deest in editis, sed in Reg. et Basil. le- gitur. Locus sic babet II Cor. x, 15, οὐκ εἰς τὰ

A καὶ ἐν παραβύστῳ χειροτοῦσιν αἰτέν. Τάῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλεὺσιν, οἱ μῆδες ψεύδες παραιτούμενοι. "Οτι δὲ πᾶν τὸ πλήθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς Ἑκκλησίας, ὡσπερ ἐκ μίας ψυχῆς καὶ σώματος συνελήθυστες, ἀνεδόνων, ἐκράζοντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ Ἑκκλησίᾳ. Τοῦτο ηγάποντο δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὥρκιζον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μήτε αὐτοὶ τῆς Ἑκκλησίας ἀφιστάμενοι, μήτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τούτου. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τούτου, καὶ ἡ πόλις πάσα, καὶ ἡ ἐπαρχία· οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἑκεῖνοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, Χριστιανὸν ἔντων ἀσκητῶν (94), ἀληθῶς ἐπίσκοπον ἔνομάσσοντες. "Οτι δὲ οἱ πλείστοις ἡμῶν αὐτὸν ἔχειροτόνησαν ὅπλα ταῖς τῶν πάντων δύεσι καὶ βοσκίαις, μάρτυρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιοπιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομάνων, οἱ χειροτοῦσαντες. Ἀλλ' ὅμως Εὔσεβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμφεται, δινθρωπος τάχα μηδὲ κατάστασιν δῶλων ἐσχήκως· εἰ δέ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκριβώσας αὐτήν· ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφεῖς, εἰς Νικομήδειαν ἤλθε, τὴν μὲν παρὰ νόμου ἀφεῖς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων· καὶ τὴν μὲν οἰκείαν ἀστόργως καταλειπούσως, τὴν δὲ ἀλλοτριανὰς κατέχων καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιθυμίας παριδών, τῇ δὲ δευτέρᾳ (95), μηδὲ ἣν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔσχε τηρήσας. Ἰδού γάρ κάκεῖθεν ἀποστάς ἀλλοτριανὸν κατέχει, πανταχοῦ ταῖς ἀλλοτριαῖς ἐποφθαλμιῶν πάλεσι, καὶ C ἐν πλούτῳ καὶ ἐν μεγέθει πόλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸν κλῆρον τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάβη τις, μηδὲν ἡγούμενος· οὐκ εἰδὼς, δοτὶ καὶ δου δύο ή τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῷ ὄντι μάρτυρες τοῦ Κυρίου, ἔκει ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Οὐχ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεχθὲν, δοτὶ οὐκ ἐπὶ ἀλλοτροίος καμπάνων καυχήσομαι· οὐ συνορῶ τὸ παρ' αὐτοῦ παρήγελμα· Δέδεσαι γυναικί, μὴ ζήτει λύσιν. Εἰ δὲ ἐπὶ ὑπακοής τὸ φρόνον, πάσων μᾶλλον ἐπὶ Ἑκκλησίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς (97), ή ὁ συνδεθεὶς δῆλον οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ίνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θείαις εὑρίσκηται Γραφαῖς.

D 7. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα ἐαυτῷ συνειδῶς, τετόλμηκε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπικαλούς μαρτυρουμένην, διαβάλλειν καὶ καθαρεύειν διειδίζειν αὐτῷ τολμᾶς, καθαιρέθεις αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (98) κατάστασιν. Πώς οὖν ή αὐτὸς ή Θεόγνιος τριβάντο καθαιρεῖν δῆλον, αὐτὸς καθαιρέθεντες, καὶ ταῖς ἀν-

άμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίαις κόποις, *non in immensum gloriantes in alienis laboribus.*

(97) Sic Basil. et Reg. Edili vero mendose, ταῦτα αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(98) Sic Reg. Edili vero, ἀντ' αὐτῶν. Præstare videtur Regii lectio. Hunc locum perperam intrplexit Nannius qui vertit, *ut qui eum eauctoriationis testimoniū et argumentū, in ipsa sui constitutione ostendat. Nec melius infra.*

αύτῶν καταστάσειν ἐλεγχόμενοι; Οὗταις γάρ ἀκρι-
βῶς, διεὶς Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδίᾳ, Χρηστὸς (99)
δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν διὰ τὴν οἰκεῖαν
ἀσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν,
τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμενικῆς ἀποδοκιμα-
σθέντας. Κάκενην τὴν τῷ ὅντι σύνοδον ἀναιρεῖν
θέλοντες, τὴν δευτέρην διδίκιον σύστασιν ὄνομάζειν σύν-
οδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' ἔκεινη (1) κρατεῖν
μή θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται· καὶ
σύνοδον ὄνομάζουσιν οἱ συνόδῳ τηλικαύτῃ μή πειθό-
μενοι. Οὕτως οὐ συνόδου (2) πεφροντίκασιν, ἀλλὰ
ἡγηματίζονται φροντίζειν, ἵνα, ἀνελόντες τοὺς ὀρθο-
δόξους, τὰ δόξαντα τῇ ἀληθεῖ καὶ μεγάλῃ συνέδρῳ
κατὰ (3) τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν ὡν προϊστάμενοι·
καὶ δεῖ καὶ νῦν, ψεύδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου
τοῦ ἐπισκόπου. "Ομοία γάρ κάκενα τοῖς νῦν, &
ψεύδονται, διεὶς πρὸς τὴν εἰσόδον αὐτοῦ στάσεις καὶ
θρῆνος καὶ δύσρυμοι γεγόνασι, τῶν λαῶν πρὸς τὴν
ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχετούντων. Οὐδὲν γάρ τοιοῦ-
τον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τούναντίον, χαρκὶ καὶ εὐθυμίᾳ,
καὶ δρόμῳς τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκταίαν αὐτοῦ
θέαν (4) ἐπειγομένων· εὐφροσύνης δὲ αἱ Ἐκκλησίαι
μεσταὶ, καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμε-
ναι πανταχοῦ. Λειτουργὸν δὲ καὶ κληρικοῦ πάντες
οὐτῶς αὐτὸν ἑωράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς,
κάκενην τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχήνειν
πειτεύειν. Τὴν γάρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάη-
τον χαρὰν τῇ χρή γράφειν; προλαβόντες γάρ εἰρήκα-
μεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομίζομεν.

8. Τούτων τοινυν οὐτῶς δύμολογουμένων, καὶ παρ'
αὐτῶν ἐναντίων προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἡ
παρ' αὐτῶν θρυλούμένη σύνοδος ἢ κρίσις; Οἱ γάρ
οὐτῶς ἐπιδεινεῖν τολμῶντες, οἵσι οὐκ εἶδον, οἵσι οὐκ
ἐδίκασαν, ἐφ' (5) οἵσι οὐ συνῆθον, καὶ γράφειν ὡς
πληροφορηθέντες, πῶς ἐφ' οἵσι συνεληλυθέναι λέγουσι
πιστευθῆναι δύνανται; Ἄλλ' οὐ κατ' ἔχθραν κάκενα
πεποιηκέναι καὶ ταῦτα πιστευθῆσονται; Ποία γάρ
καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποίον συνέδριον ἀλη-
θείας ἔχομεν; τίς τῶν πλειόνων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔχ-
θρος ἡμέτερος ἦν; Οὐ διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν οἱ
περὶ Εὐσέδιον καθ' ἡμῶν ὥρμηταν; Οὐ τοὺς διλλους
συμφρονοῦντας αὐτοῖς ἐπήγοντο; Οὐκ δεῖ κατ' αὐτῶν
ἐγράφομεν ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντων; (6) Οὐκ Ἔυ-
σέδιος δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ
κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν δύμολογητῶν; Οὐ
Γεώργιος, ὡς καθαιρεθεὶς ὑπὸ Ἀλεξανδρου τοῦ μα-
χαριου τὸ λέγχετο; Οὐκ ἐπ' ἄλλοις δῆλοι καὶ διαφέροις
ηὔδύνοντο; Πῶς οὖν οὕτοι συνιέναι καθ' ἡμῶν
ἡθελον; Πῶς δὲ σύνοδον ὄνομάζειν τολμῶσιν, ἃς
κήρυξε προώκαθητο, καὶ παρῆν σπεκουλάτωρ (7), καὶ

cum ipsi depositi sint: ut vel hinc arguitur, quod
alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostis,
Amphionem Nicomediæ, Chrestum Nicææ ipsorum
loci fuisse ordinatos, propter eorum impietatem
et communionem cum Ariomanitis ab ecumenica
synodo reprobatis. Hanc veram synodum dum de-
lere cupiunt, iniquum sumū conventum synodum
vocare conantur: et dum ejus decreta irrita esse
volunt, sua obtinere cupiunt; et synodi vocabulo
utuntur, qui tantæ synodo nolunt obtemperare. Sic
illi synodum non curant, licet se curare simulent;
ut orthodoxis de medio sublati, quæ a magna et
vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita
faciant: quibus Arianis cum illi et semper, ac in
præsenti patrocinentur, contra Athanasium episco-
pum mentiri nihil verantur. Nam quæ jam olim illi
mentiti sunt, præsenti eorum mendacio sunt consi-
milia. 103 quo dicunt ad ejus ingressum sedi-
tiones, luctus et lamentationes populis ejus receptio-
nem ægre ferentibus exstisit. Nihil enim contigit
ejusmodi; sed econtra gaudium, lætitia et concur-
sus populorum ejus videendi desiderio festinantium.
Ecclesiæ lætitia plena ac ubique gratiarum actiones
ad Dominum referebantur. Ministri autem et clerici
omnes ita eum videbant, ut animis oblectarentur ac
diem illam omnium suarum lætissimam existima-
rent. Nostrum autem episcoporum ineffabile gau-
dium, quid opus est describere, cum superius dixe-
rimus nos omnes ejus calamitates perpresso
existimasse?

8. Hæc igitur in confessio cum sint, ac ipsi tamen
opposito modo enarrant, quæ fides habenda concilio
et decreto quod ipsi jactitant? Qui enim ita sese
ingerere audent iis quæ nec viderunt nec judica-
runt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non ve-
rentur quasi rem certissime comperissent, quomodo
in rebus quarum causa se convenisse dicunt, sive
digni erint? An non potius cum illa tum hæc per
inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim
tunc episcoporum synodus? quisnam consensus veri
studiosus? quis ex plerisque saltem eorum inimi-
cicus noster non erat? nonne Arii furoris causa Eu-
sebiani contra nos impetum fecere? Nonne item
alius qui suæ sententiae erant ad idipsum agendum
induxere? Nonne semper adversum illos, ut cum
Ario sentientes, scripsimus? Nonne Eusebius Cæ-
sareæ Palæstinæ episcopus a confessoribus qui no-
biscum erant accusatus est quod idolis sacrificasset?
Nonne Georgius a beato Alexandro depositus fuisse
convictus est? Nonne alii de aliis et diversis cri-
minibus dixerant? Quo ergo jure adversum nos

(99) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mss., Χρι-
στός.

(1) Ita Regius, et recte quidem. Alii, cum editi
tum mss., παρ' ἔκεινων.

(2) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον, minus
bene.

(3) In Editis κατά deest. Nos sumus ex Regio
mutuati.

(4) Editi θελαν mendose. Rrg. et Basil., θέαν.

(5) Sic Reg. quem sequimur. In aliis et in editis
τῷ deest.

(6) Epiphanius, hæresi 69, ait Eusebium Cæsa-
riensem a Potamone Ægyptio objurgatum fuisse,
quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui Idolis im-
molarat, quasi iudex sedere nihil veretur. Quæ
fusius in Athanasi Vita eginus.

(7) Σπεκουλάτωρ, ubique cum in Glossis, tum alias
apud Auctores, ἀποχεταίστης, et δῆμιος, carnifex,

convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua comes præsidebat, et cui speculator aderat, ac in quam Comentarius, vice diaconorum ecclesiæ nos introduxit? Ille loquebatur, et qui aderant silebant, imo potius comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur episcoli, ab ejus consilio impediiebatur. Ille iubebat: nos a militibus trahebamur; imo potius iubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obsequebatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa synodus, eujus exitus erat exsilium et cædes, si imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, et poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit, ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde testimonia exspectat, ut vivus exhibeat, sed ipse se vivere fatetur in suis litteris, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium, quem ejus intersectorem esse affirmabat. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo intersectum insimulare, qui per hæc tempora, ubi locorum ageret, nemō noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisse, in alium orbem illum transstulissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam cædem falso objicentes, Athanasium vere occiderent. Sed divinæ Providentiae in hoc quoque gratiæ agenda sunt, quæ nihil injustum prævalere **104** permisit, sed sub omnium oculos viuentem Arsenium produxit, eorumque conspirationi atque calumniam tum palam convicit. Neque enim ille nos ut intersectores versatur, neque ut sibi injuriosos odit; nihil enim prorsus mali passus est. Sed nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro

9. Attamen Athanasius quidem eorum calumniis impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occidisset: ab ipsis vero in exsilium missus est. Non enim imperatorum pater illum extorrem fecit, sed illud eorum calumniis est ascribendum. Animadvertisse enim num res ita non se habeat: cum nihil criminis contra Athanasium comministrum nostrum inveniretur, comes vero summam vim inferens, studiose adversus eum rem gereret: episcopus quidem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum imperatorem adiit, una comitem, et illorum conspirationem deprecans, rogansque ut legitima episcoporum synodus cogeretur, aut ipse imperator de objectis criminibus sese purgantem audiret. Imperator autem rem indigne ferens litteras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditurum promittens, quippe qui synodum illam congregari jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Atha-

de quo fusus Cangii Glossarium. Ibid. Κομεντάριος in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομεντάριος vocatur. Huius incumbebat delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare.

8) Arsenii ad Athanasium Epistolam videsis

A Κομεντάριος ἡμᾶς εἰσῆγεν ἀντί διακόνων τῆς ἔκκλησίας; Ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες θουπωποί, μᾶλλον δὲ ὑπήκουον τῷ κομητῷ. Καὶ τὸ κινοῦ τοὺς δοκούντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκείνου βουλῆς ἐνεποδίζετο. Ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιῶν ἡγόμεθα· μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελευόντων, ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξηπρετεῖτο γνώματις. Τὸ δὲ ὅλον, ἀγαπητοί, ποία σύνοδος ἐνθα τὸ τέλος ἐξορισταὶ καὶ φόνος εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; Ποία δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα; Μείζον γάρ ἐπὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτὸν θεῦμα. Ἀρτενίος τις ἦν, δν πεφονεῦσθαι ἐμέμφοντο, καὶ ποτήριον διεβάλλον κεκλάσθαι μυστικόν. Ἄλλος Ἀρσένιος μὲν ζῆται, καὶ μεθ' ἡμῶν εἴχεται συνάγεσθαι, καὶ οὐκ ἀλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῇ, ἀλλ' αὐτὸς ὅμοιογει ζῆται, οἰκεῖοις (8) γράμματα πρὸς τὸν συνεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, δν αὐτοῦ φονέα διεβεβαίουντο. Καὶ οὐκ ἔδυντο οἱ ἀσεβεῖς ἀνδρα πρὸ τούτου διαστήματος, καὶ πλῶ καὶ πεζῇ πάμπολι μῆκος ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ πεφονεῦσθαι κατηγοροῦντες, οὖν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μῆδε τὴν χώραν εἶδεν ἀνθρώπος. Ἀλλὰ καὶ κρύψας τετολμήκασται, καὶ ἀφανῆ κατατέθησαι μῆδεν παθόντα. Καὶ εἰ οὕτων τε ἦν εἰς ἀλληγορίαν μετεπίθεσαν, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ζῆται ἀληθῶς ἀν ἐξήγαγον, ἵνα εἴτε ἐπαληθεύοντες, εἴτε πλασάμενοι φόνον, ἀληθῶς Ἀθανάσιον ἀποκτείνωσιν. Ἀλλὰ τῇ θεῖᾳ προνοίᾳ καὶ τὸν τούτῳ ζάρις, τῇ μηδὲν διδικον ισχύειν ἐπιτρεπούσῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ὅψεις Ἀρσένιον ὑπαγούσῃ ζῶντα, καὶ φανερῶς τὴν τότε συσκευὴν (9) καὶ συκόφαντιαν ἐλέγχοντα οὐ γάρ ᾧς φονέας ἀποτρέφεται, οὐδὲ ᾧς ηδικήκοτας μισεῖ· πέπονθε γάρ δῶς οὐδέν. Ἀλλὰ κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοῖ, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται, δι' ὃν ἔγραψε.

C 9. Καὶ δικαῖος Ἀθανάσιος μὲν συνεσκευάζετο παρ' αὐτῶν, ᾧς τὸν ζῶντα πεφονευκός, ἐξωρίζετο δὲ παρὰ τῶν αὐτῶν (10). Οὐδὲ γάρ δι πατήρ τῶν βασιλέων τούτων ἐξώρισεν, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαὶ. Σκοπεῖτε γάρ, εἰ μὴ οὕτως ζεῖτε· Ής οὐδὲν μὲν εὐρίσκετο κατὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανάσιου, ὁ δὲ κόμης ἐδιάζετο, καὶ πολὺς ἡν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ· δι μὲν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, φυγὼν τὴν γενομένην βίαν, ἀπῆλθε πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, παραιτούμενος ἀμα καὶ τὸν κόμητα καὶ τὰς ἐκείνων συσκευάς, ἀξιῶν δὲ νόμιμον ἐπισκόπων σύνοδον συγχροτηθῆναι, ή καὶ αὐτὸν δέξασθαι τὴν ἀπολογίαν, ὃν ἐπήγαγον αὐτῷ. Καὶ γράψει μὲν βασιλεὺς ἀγανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτὸν, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτὸς ἀκρόαστος, δι καὶ τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, ἀνελθόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκέτι μὲν τὰ ἐν Τύρῳ θρυλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ οἵτους δὲ καὶ πολιών ἐποχῆς, ᾧς Ἀθανάσιον ἐπαγγειλαμένου δι-

infra.

(9) Reg. συσκευὴν, et ita legendum. Alii cum editi sc̄xenī.

(10) Ia Reg. quem sequimur. Alii et editi. παρ' αὐτῶν. Mox idem Reg. Οὐ γάρ, εἰ paulo post idei autēn ἐξώρ. Alii, τούτον ἐξώρισεν.

νοστικαὶ καλύειν τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κων-
σταντινούπολιν τοῦ σίτου μετακομιδῆν· ταῦτά (11)
τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἔνδον δύτες μετὰ Ἀθανασίου
ἀπέχαστο τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. Εἶτα τοῦ Ἀθα-
νασίου δύυρομένου ἦτορ τῇ διαβολῇ, καὶ διαβεβαιούμε-
νου, μή εἶναι ταῦτην ἀληθῆ πῶς γάρ ἀν iδιώτης
ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύναιτο; Εὐσέβιος,
οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν διαβολήν, ὅμνυε
τὸν Ἀθανασίου εἶναι πλούσιον, καὶ δυνατόν, καὶ ἵκα-
νη πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κάχεινα εἰρηκῶς
Ἀθανασίου νομισθῇ. Ταῦτα μὲν οἱ σέμνοι κατηγόρουν
ἐπικοποιού: ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονη-
ρίας αὐτῶν γεγένηται (12). τὴν γάρ εὐσέβειαν τοῦ
βασιλέως εἰς φιλανθρωπίαν κεκίνηκε, καὶ ἀντὶ θανά-
του τὴν ἑξορίσταν παρέσχεν. Οὐκοῦν αἱ διαβολαὶ, καὶ
οὐδὲν δλλο, τούτων αἴτιαι. Ὁ μὲν (13) γάρ βασιλεὺς,
πρὸ τούτου γράφων, τὴν συσκευὴν ἐμέμψατο, τὴν
ἰκνουλήν ἥτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν κατεψήσατο,
ἀθεμίτους, ἀρδεῖς ἀξιούς, τὰ δεινότατα αὐτὸν ἐγγρά-
φους εἰπών. Κεκίνηται γάρ νεκρὸν ἀκτηκῶς ἄνθρωπον,
ἢ ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κεκίνηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ
ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθέντι, καὶ τὴν ἐπιστολὴν
ἀκτεσθίλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοί, ἵνα καὶ τὴν
ἀλθείαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, δνομα συν-
θέου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασι-
λίων λαμβάνουσι. Καὶ κόμης ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶ-
ται δορυφόροις τῶν ἐπιστόπων, καὶ βασιλικὰ γράμματα
ενελέσιν, οὓς ἥττασαν ἐπαναγκάζοντα. Ἐνταῦθα τὸ
παρδόξον τῆς ἐπικνοῦλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν
ἀνωμαλίαν τῶν τολμαμένων αὐτοῖς, ἵνα δθεν δῆποτε
παντὶ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἀρπάσωσιν. Εἰ
μὲν γάρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνοις ὡς
ἐπεικοποιοί, τις κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεῖται; ἢ
πᾶς ἴντι βασιλικοὶ συνήγοντα γράμματαν; Εἰ δὲ βα-
σιλέως ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κύρος ἔχειν ἥθελον,
διὰ τοῦ τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλυον; "Ἡ πῶς ἐκείνου
τοὺς μὲν Μελιτιανὸς συκοφάντας, ἀθεμίτους, Ἀθα-
νασίου δὲ καθαρίσατον δι'" ὅντες ἔγραψε κρίναντος, καὶ
τὸν ὄρον ἐκτραγῳδοῦντος τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πε-
πλασμένον, οὗτοι καὶ Μελιτιανὸς ἀληθεύειν, κάκεινον
ὑπεύθυνον εἶναι διωρίζοντο; καὶ μή αἰδούμενοι, τὸν
ζῶντα νεκρὸν ἐποίουν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν
τοῦ βασιλέως, καὶ δὲ συνήσταν, καὶ ἀρχεὶ νῦν σὺν
ἡμῖν δύτες. Ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικὸν, ποιὸν, ἢ ποῦ κατεαγέν
παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γάρ δνω καὶ κάτω περινύ-
τες θρυλοῦσι. Καίτοι Ἀθανασίου μὲν οὐδὲ οἱ κατ-
ῆγοροι τετολμήκασιν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν
ὑπεβλήθησαν· ἀλλ' ὅμως αὐτοῖς τὸ τέλος τῆς μέμψεως

(11) Episcopi numero quinque infra nominantur.
Της Constantini in Athanasium irae testes fuere.
Adamantius, Anubion, Agathemon, Arbethion, et
Petrus.

(12) Sic Reg. et Basil. Editi, vero γενιγν-

A nasiū calumniantur, non ultra de objectis a se
Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque deten-
tione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisse, se
coimeatum Alexandria Constantinopolim euntē
impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui intus
cum Athanasio erant imperatore minitante audi-
runt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia in-
gemisceret, et falsam illam esse affirmaret, qui
enim vir privatus et inops tanta facere potuisset? Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, ju-
ravit Athanasium divitem, potentem et ad omnia
idoneum esse, ut hinc Athanasius illa dixisse puta-
retur. Sic venerandi illi episcopi virum accusabant:
sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illo-
rum malignitas: imperatoris enim pietatem ad cle-
mentiam inclinavit, ut pro morte exsilium irroga-
ret. Hæc igitur solis eorum calumniis ascrienda
sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis
eorum calumnias redarguit, insidias criminatorumque
inæquabilitatem animadverte; ut quavis ratione
nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi dun-
taxat, utpote episcopis judicium permisissent, quid
opus est omite et militibus? aut cur imperatoriis di-
plomatibus in unum coacti sunt? Quod si Impera-
tore indigebant, et ab illo auctoritatem accipere
cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere? 105
Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophan-
tas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum
judicarit, et confictam cædem viri etiamnum viven-
tis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos
vera dicere, Athanasiumque reum esse definiere?
Dac nihil reverili, viventem hominem mortuum si-
mularunt: qui et post imperatoris decretum, et
quo tempore illi conveniebant, et hactenus nobiscum
in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

14. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam
a Macario confractum est? hoc enim sursum deor-
sum circumneentes jactitant. Licet Athanasium, ne
accusatores quidem insimulare ausi essent, nisi
ab illis submissi fuisse. Attamen criminis bujus

(13) Ita Reg. quem sequimur. Alii cum Editis, δ μὲν
οὐδ. Epistola vero Constantini ad Athanasium, qua-
se, de calumniis quibus Athanasium Eusebiani cum
Meletianis impetraverant, certiore factum testatur,
infra habetur: ubi etiam confictam Arsenii necem
vehementer exagitat imperator.

summam in Athanasium referunt quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit impunitum. Nec pudet eos coram catechumenis, et, quod pejus est, coram ethnici mysteria hæc traducere : cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum regis abscondere*¹³ ; et ut Dominus præcepit : *Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos*¹⁴. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne ethnici quidem horum iguari, irrideant; catechumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est ? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri episcopi et martyris, schismati fuerint et Ecclesiæ inimici ; qui ipsi Petro insidiati, Achilliam ejus successorem calumniati sunt, et Alexandrum apud ipsum imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum : ut enim in decessore ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsentि, et non antehac, eorum calumnias et obtrectationes invalidare : quia Eusebium et socios scelerum consciens et patronos nocti sunt. Qui ut Arianæ impietatis gratia alias contra multos episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxere. Et enīm locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia ; presbyter non erat qui in illo loco habitabat : dies qua id fecisse Macarium volunt, non erat Dominicus. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacerdoti, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fructum est ? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet ; quæ si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit, pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesiæ præsides inventitur : hic enim solus hujus poculi usus et non aliis est. Hoc vos legiūme populo propinatis : hoc vos ab ecclesiastico canone acceperitis : hoc ad eos solum spectat, qui catholicæ Ecclesiæ præsunt. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare ; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit : quomodo enim adfuisse, cum neque locus esset Dominicus, nec quis **108** illuc

¹³ Tob. xii, 7. ¹⁴ Matth. viii, 6.

(14) Ita et Reg. et sic legendum, ut patet. Editi et alii miss., δπ' αὐτὸν, mendose.

(15) Reg., Ἀχελλάδ. Mox idem, διαβάλλοντες. Rauulo post idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλ.; in editis τοῦ decesi.

(16) Reg., οἰκεῖον.

(17) Mēv decerat in editis, nos ex Reg. et Basili. sumius mutuati. Mox ante κατά Reg. sulus

ἐπ' αὐτὸν (14) ἀγουσιν· δημητρίῳ Μακάριον θεοῖς χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηχομένων, καὶ τό γε κειρίστον, ἐπὶ Ἑλήνων τραγῳδούντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέργαπαι, *Mυστήριον βασιλέως καὶ δύο κρύπτειν* καὶ ὡς δό Κύριος παρήγγειλε· Μὴ δώτε τὰ ἄρια τοῖς κυνισταῖς, μηδὲ βάλητε τοὺς μαρτυρίτας ἐμπροσθετῶν χορων. Οὐ χρή γάρ τὰ μυστήρια ἀμυντοῖς τραγῳδεῖν, ἵνα μὴ Ἐλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηχούμενοι δὲ, περιέργοι γενόμενοι, σκανδαλίζωνται. Ἀλλὰ καὶ δῆμος πολὸν ή ποι, η παρὰ τοῖς κατεαγέντων ποτήριον ; Μελιτιανοὶ μὲν γάρ εἰσιν οἱ κατηγοροῦντες καθόδου πιστεύεονται μηδὲ δρεῖλοντες. Σχισματικοὶ γάρ καὶ ἔχθροι τῆς Ἐκκλησίας γεγόνασιν, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπιτικόπου καὶ μάρτυρος γενομένου· οἱ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιδουλεύαντες, καὶ Ἀχελλάδιν (15) τὸν μετ' ἐκείνον διαβάλλοντες, καὶ Ἀλεξανδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Οὗτω γάρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέβησαν, οὐδὲν ἔνον τῆς πονηρίας ἐκυρώντας· καὶ γάρ ὥσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὗτω καὶ τούτον ἐκυροφάντησαν. Ἀλλὰ νῦν εἰπῶν καὶ οὐ πρότερον η συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ κακοτάχασιν· δτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔχον συνεργόδες καὶ προστάτας διὰ τὴν οἰκεῖαν ἀσέβειαν τῶν Ἀριομανιτῶν, δι' ήν ὥσπερ πολλοῖς ἐπισκόποις, οὗτοι καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. Καὶ γάρ δὲ τάπος ἐκείνος ἐνῷ κεκλάσθατε τὸ ποτήριόν φησιν, οὐκ ἡνὶ Ἐκκλησίᾳ πρεσβύτερος οὐκ ἡνὶ δὲ τὸν τόπον παροικῶν (16) ἡμέρα, καθ' ἦν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασιν, οὐκ ἡνὶ Κυριακῇ. Μήτε τοινύν ἐκκλησίας οὐσῃς· ἐκεὶ, μήτε τοῦ ἱερουργοῦντος, μήτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης. πῶν ή πότε, η ποι τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικόν ; Ποτήρια μὲν (17) γάρ εἰναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν δὲ θραύσιον ἀσέβει· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, δ, καὶ θραύσιον περὶ ἐκόντως, ἀσέβη (18) ποιεῖ τὸν ἐπικεχειρήκτα, περὶ μόνοις τοῖς νομίμως προεστῶσιν εὑρίσκεται· οὐτος δὲ τρόπος τούτου τοῦ ποτηρίου μάρνος, δίλλος οὐδέτερος. Τοῦτο οὐμέτις νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο δημεῖς ὅπο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε· τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προεστώτων. Μόνον γάρ δημῶν ἐστι προπίνετε τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἀλλων οὐδενός. Ἄλλ' δοσον τὸ μυστικὸν δὲ θλάψις (19) ἀσέβης, τοσοῦτον ἀσέβειτος δὲ θυνθρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυθρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυθρίζεις γάρ διπλαῖς τοις ταῦτα φαμεν (19') οὐχ δτι καὶ αἱ σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακάριου, ἀλλ' δτι μηδὲν ἡνὶ διαβάλλεται τῷ ποτήριῳ τοῦ Χριστοῦ, μήτε τις ἐκεὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μήτε δὲ καὶ ποτήρος μη-

καὶ habet.

(18) Ita Reg., et quidem recte. Basil. vero διαβάλλεται δρ̄ ἐκόντως, ἀσέβη. Editi, δτι δὲ θραύσιον δρ̄ ἐκών τις, ἀσέβη.

(19) Reg., θλάψις.

(19') Ita Reg., cæteri vero cum editi iuri miss. praefixum, μὲν tantum habent.

επηρίων ἦν; Οὗτος δέ ἐστιν ὁ πολυθρύλλητος (20) Ἰσχύρας, ὁ μήτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειροτονθεὶς, καὶ ὅτε τοὺς ὑπὸ Μελετίου κατασταθέντας πρεσβύτερούς Ἀλέξανδρος ἐδέχετο, μηδὲ ἔκεινοις συναριθμηθεῖς· οὕτως οὐδὲ ἔκειθεν κατεστάθη.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχύρας; τίνος καταστήσαντος; δέρα Κολλούθου; (21) τοῦτο γάρ λοιπόν. Ἀλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὧν ἐτελέυτης, καὶ πᾶσα χειρ αὐτοῦ γέγονεν δικυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι (22) λαῖκοι γεγόνασι, καὶ οὕτω συνάγονται, δῆλον, καὶ οὐδὲν καθέστηκεν ἀμφιβολον. Πῶς οὖν ιδιώτης ἀνθρώπος, καὶ οικίσκον τοις ίδιωτικὸν, ποτηρίον ἔχειν μυστικὸν πιστευθεῖν; ἀλλὰ τότε τὸν ίδιωτην πρεσβύτερον ὄντας, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἔχαριζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας ἐκκλησίας οἰκοδομήν προξενοῦσιν. Οὕτως οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἀνθρώπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοθείας καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς· νῦν δὲ οὐκ εἶχε λαμβάνει, καὶ τάχα καὶ ἐπισκοπῆν ἀντέδοσαν αὐτῷ (23)· ταῦτα γάρ θρυλεῖ περιιών, καὶ οὕτω καθ' ἡμῶν βρενθύεται. Οὕτω λοιπὸν τηλικαῦτα ἐπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγόροις καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γάρ συνεργὸν εἰς δικηλοναρίαν αὐτὸν ἐσχηκήτες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνὸν, οὕτω καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἤξιωσαν. Ἀλλὰ μήπω ταῦτα, ἔτι δὲ τὰς ἀκοὰς τοῖς τότε πραγθεῖσι παρ' αὐτῶν ἔνδοτε.

13. Μή δυνθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μηδὲν ἀποδίξαντος Ἰσχύρα, ἀλλὰ συκοφάντους δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούστος, εἰς ἀποδεξίες (24) ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται πέμψιν ἐξ ἑαυτῶν τοὺς κατὰ Μαρεώτην πολυπραγμονήσοντας. Καὶ οὓς ἡμεῖς παρητούμεθα φανερῶς διὰ πολλά, καὶ ὡς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἔχθρούς, ἀπέστειλαν αὐτὸν κρύψα, χρώμενοι τῇ δυναστείᾳ, Διδρυμοῖς (25), Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, δύο νεωτέρους τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας· καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τοσαύτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἔχθρῳ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἀλεξ-

(20) Reg. πολυθρύλλητος, et ita passim θρυλέων cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non cohærente, sique adeo contextum esse mutilum, sed immixto; hæc enim: Οὗτος δέ ἐστιν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda. Εὐνορίζει γάρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποῶν, intermedia vero parenthesi claudenda.

Paulo post Meletion, ita mss. omnes et edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Meletion habet: putarunt nempe editores cum alias fore Melitios legatur, ita hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinemus, et Melitium semper Latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio coeverso imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam Latine vertit, semper Melitius, non Melitios, habet. Et sane cum aliquando Meletios cum e scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Meletion, Melitios sensim factum sit,

A ecclasiasticus, sed neque tempus mysteriorum es- set? Is autem est famosus ille Ischyras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis illis annumeratus est; et sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

12. Unde igitur presbyter Ischyras? quo ordi- nante? num Collutho? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obiisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab co-

B schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statutum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysti- cum habere credatur? Sed tunc illi privatum ho- minem presbyterum appellabant, et hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, et nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi ecclesiae con- structionem concedunt. Ergo ecclesiam vir ille non habuit; sed jam in mercedem malignitatis, ac suæ in accusando obsequientia quam non habebat acci- pit, et fortasse illi etiam episcopatus præsumum contulere: id enim ille circumquaque jactitat et ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præ- mia obrectoribus et sycophantis ab episcopis de- feruntur, et merito quidem; quem enim illi adju- torem sui propositi nacti sunt, eum utpote negotio- rum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit; aurem adhuc præbete iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

13. Cum igitur in veritatem prævalere non pos- sent, quanquam adversus illam sese adornarant: et cum Tyri nihil Ischyras probare potuisse, sed sy- cophanta deprehendcrentur, ac ipsam ejus calunnia eorum conspirationem everteret; ut nova argumenta comparent, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de cau- sis palam recusavimus, et quod cum Ario sentirent, ac proinde inimici nostri essent; hos illi, tyranica usi potestate, clam misere Diognium, Marin, Theodo- rum, Macedonium, duosque ætate et moribus juniores Ursacium et Valentem in Pannonia episco- pos, qui post tanti itineris labores, inimici sui ju-

D an vero indiscriminatim ab antiquis, Melétiος et Melitiοs dictum sit.

(21) Κόλλαθον et infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. et edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολλούθου et Κόλλουθος habet. Erat is Colluthus presbyter Alexandrinus, qui lata finit superbia, ut adver- sus Alexandrum episcopum insurgere ausus, presby- teros ordinandi auctoritatem sibi arrogavit, de quo fuisse alias.

(22) Reg., ἐν τῷ σχήματι: alii omnes editi et manucripti, ἐν τῷ σχήματι, quam lectionem sequi vi- sum est.

(23) De collato Ischyra episcopatu in mercedem calunniaæ suæ, infra agit Athanasius.

(24) Ita Reg. et Basil. Editi vero, εἰς ἀπό- δεξιν.

(25) De Diogno, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistole Julii.

dicandi causa susceptos, rursum Tyro Alexandriam sunt prosecti. Nec recusarunt, licet judices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperie amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut conflatam conspirationem ad effectum deducerent. Et episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere: ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debaccharentur. Ino, quod absurdius est, cum Ischyram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum **107** Tyri in custodia reliquere; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum dominus ejusdem mensaque consortem, ac compotorem habuere, assumptioque una Philagrii Aegypti praefecto, in Mareote se contulere: atque illuc scilicet soli pro sua libidine cum praedicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illuc interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros alesse non concessere; sed coram ethniciis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicios in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advo-carunt: imo quos ab Athanasio Catholici accitu raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se et ad praefectum privatim introduxere. Nec puduit, ab Athanasio episcopo de medio sublatos dicere eos, quorum cernebantur testimonii uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursum simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe seniores quasi de medio sublatos miserabiliter deplorant; ut cum procul petendae sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit; cum tamquam omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Enimvero quae in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimillima: ut enim illuc comes aderat cum militari manu, nulli permittens praeter eorum sententiam aliquid dicere vel agere; ita quoque et hic Aegypti praefectus cum militari manu aderat, qui omnes ecclesiasticos terrorret, nec ullum de veritate testimonium ferre permetteret: et quod absurdius est, eo-

(26) Ita Reg. et Basil. At editi, περὶ ξένης. Mox Reg., τοῦ ἔχθρου. Reliqui omnes cum editi tunc miss. τοῦ ἔχθροι mendose. Paulo post editi, ὥσπερ ἐπικωμάζοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

(27) Reg., κατὰ τὴν Ἀλεξανδρεῖαν.

(28) Sic Reg. et Basil. Eilli autem, παρὰ Ἰσχύρα.

(29) Edit. Commel. mendose, ἡ πᾶσαθαι. Reg. ἡρπάζει: cum acuto. Alii omnes, ἡρπάζει. Mox, τοῦ Καθ-

ἀνδρειαν ἡπείγοντο· μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασται γενέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀναδέξαμενοι φανερῶς, καὶ πάντα κάμπτον καὶ πᾶσαν ὅδην ὑποστάντες, ἵνα τὴν κατασκευαζομένην σύσκευτην πληρώσωσι. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανασίου κατεχόμενον ἐπὶ ξένης (26) ἡφίεσσιν· αὐτὸς δὲ εἰς τὴν τοῦ ἔχθρου πᾶλιν εἰσῆσαν, ὥσπερ ἐπικωμάζοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τῷ παραλογύτερον, Ἰσχύραν τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν· ἀκολουθῆσας, ἀλλ’ ἐμφρουρὸν ἀρήκαντιν τὸν Τύρῳ. Ἀνω γάρ καὶ κάτω Μαχάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπῆγετο παρ’ αὐτῶν τῷ ἐγκλήματι.

14. Μόνοι τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγόρου τὴν Ἀλεξανδρειαν (27) εἰσελθόντες, σύνοικον αὐτὸν, καὶ συνέστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν Ἑπαρχὸν τῆς Αιγύπτου Φιλάγριον παραλαβόντες, ἐπὶ τὸν Μαρεώτην ἀπῆλθον· κάκει δῆθεν ἐποιοῦντο τὴν ἐξέτασιν μόνοι, ως ήθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρεῖναι παρακαλέσαντας οὐχ ἐπιτρέψαντες. Ἡξίουν δὲ παρεῖναι οἱ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ Ἰσχύρα (28) διελέγησι τίνες καὶ πόθεν εἰσι. Καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκώλυντο παρεῖναι· ἐπὶ δὲ τῶν ἔθνεικῶν ἐξήταξον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἀγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἔθνεικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μυστικοῦ ζητοῦντες· καὶ οὓς ἡρπάσθαι (29) παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μεταλλήσεως τοῦ καθολικοῦ, καὶ μηδὲ δοποὶ γῆς εἰσι γινώσκειν, τούτους εἰσῆγον ἐφ' ἐκαυτῶν καὶ τοῦ ἐπάρχου μόνον. Καὶ οὐκ ἥδουντο τούτους ἡφανίσθαι παρὰ τὸν ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὃν ταῖς μαρτυρίαις συγχρῆσαι δοκοῦσιν. Ἀλλὰ κάνταῦθα μόνον φονεῦσαι βουλδέμενοι, πάλιν τοὺς ζῶντας, ως ἀποθανόντας, τὸν ἐπί Αρσενίου τρόπον μαμούμενοι πλάττονται. Ὁντας (30) γάρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινομένους ἐπὶ τῆς Ιδίας, διηνέ τοις μαρκάντων ως ἀφανεῖς ἐκτραγῳδοῦσιν, ἵνα, μαρκάντων δυντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ως βίᾳ καὶ δυναστείᾳ χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. Καὶ γάρ δημοια πάλιν τὰ κατὰ Μαρεώτην τοῖς κατὰ Τύρῳ ἐγίνετο· ὥσπερ γάρ ἐκεῖ κόμης ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδενὶ ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκείνοις δοκοῦντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι, οὐτω καὶ ἐνταῦθα ὅ της Αιγύπτου Ἑπαρχὸς μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντας μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοβῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν· καὶ τὸ παραδοξότερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγόρου, καὶ ϕύουν, καὶ ἐξετάζειν ἐδόκουν & ἥδουλοντο,

εἰτε καθολικοὶ in singulis dioecesis officiales erant, qui negotia, rationesque nomine imperatoris tractabant, unde iudeum λογοθέται, id est rationales et procuratores dicti sunt. Hæc vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii et Suiceri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, δοποὶ γῆς εἰσιν, alii et editi ἔστι.

(30) Sic Reg. et Basil. Alii vero cum editis Οὐτω γάρ τοις. Infra Reg. διαβάλλωσι.

αὶ εἰτε δικασταὶ, εἰτε μάρτυρες, εἰτε τῆς ἑαυτῶν καὶ θεοῦ σεβομένης, ὅπερ ἀληθέστερον, ὑπηρέται παραγενόμενοι.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν τῷ μηδέντα, νομίζουμεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν· πανταχοῦ γάρ διαδεδοται. Εἴητε γυμνὰ κατὰ τῶν (31) ἀγίων παρθένων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἔχωρει, καὶ μάστιγες κατὰ τῶν ἐντίμων παρὰ Θεῷ σωμάτων, καὶ τοὺς πόδες ἔχωλευον ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν ἀγείᾳ καὶ πᾶσιν δλάκηροι· τοῖς καλοῖς. Ἐργασταὶ τε καὶ αὐτῶν ἐπεσείοντο· καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπειαν, ἀσελγαῖνεν κατ' αὐτῶν, βωμούς τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. Καὶ τις ἀσελγής ἀνὴρ, ὡς ἔξουσιας λοιπὸν δοθεῖσας ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου πρὸς χάριν τῶν ἐπισκόπων, χείρα παρθένου κατεῖχε, καὶ πρὸς τυχόντα (32) βωμὸν εἷλκεν, ἀνάγκην θυσίας καὶ διωγμοῦ μιμούμενος. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ φυῇ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλως τῶν ἑθνικῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων ἑνῶν, καὶ ταύτην τὴν οἰκεῖαν οἰκούντων, ἐν ᾧ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ ἀρ' ἡς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξιφῶν αἱ παρθένοις γυμνῶν, καὶ παγῆς κινδύνου, καὶ ὕδρεων, καὶ παρονίας πεπείρανται. Καὶ ταῦτα ἐπασχον ἐν νηστείᾳ παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκόποις ἑνῶν συνεστιαμένων.

16. Ταῦτα προειδότες, ὡς ἔχθρῶν εἶσοδος οὐχ ἡ τυχόσα βλάση, τὴν παρατησιν ἐποιησάμεθα. Ταῦτα καὶ Ἀλέξανδρος (33) ἐν νῷ λαδὼν ὁ τῆς Θεοσαλονίκης ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἔκει μείναντας τὴν συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιδουλήγη μαρτυρόμενος· ὃν καὶ συναριθμῶσιν ἔστοις, καὶ τῆς ἐπιδουλῆς μετρῶσιν ἔνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατ' ἔκεινου τὴν βίᾳν διεικύνουσι. Καὶ γάρ καὶ δι παμπόνηρος Ἰσχύρας, οὐδὲν αὐτὸς ἔνει φόδου καὶ βίᾳς ἐπ' (34) αὐτὸν ὥρμησεν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν κατηγορίαν ὑπέδω. Τούτου τεκμήριον, αὐτὸς Ἑγράψεν Ἰσχύρας πρὸς τὸν συνεπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὅτι μηδὲν ἔκει πέπραχται τοιοῦτον, ἀλλ' ὑπεδήλητη πλάσασθαι. Καὶ ταῦτα Ἑγράψεν οὐ δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτῃ χάριτος; προστηγορίαν λαδῶν, οὐκ οἰκοδομήν ἐκκλησίας εἰς ἀμοιβὴν τυχῶν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπῆς προσδοκήσας· ὃν πάντων ἔτυχε παρ' αὐτῶν διάτῃ κατηγορίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συνήγετο· οὐκ ἀν (35) συναχθέντες, εἶγε τὸ τυχὸν ἀδήκηντο.

πρæmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati nobis accepissent.

17. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι μὴ λόγος, ἀλλ' Ἐργον, μάρτυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρεύτου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ δὲ συνώντες ἐν ταῖς περιοδίαις τῷ ἐπισκόπῳ. Οἱ καὶ τοῖς γράψαντες κατὰ Ἰσχύρα· καὶ μήτε ἐν Τύρῳ οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιτραπέντες εἰπεῖν τὴν ἀλή-

(31) Τῶν δεεῖται in editis et mss., Regio exceptio.

(32) Reg. et Basil. παρατυχόντα.

(33) Epistolam Alexandri hac de re conscrip-
tiam ad Dionysium comitem infra vides. Pau-
lē post Reg. μαρτυρόμενος. Alii cum editis μαρτυ-

A dem in loco et in ipsis accusatoris sedibus habita-
bant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive
judices, sive testes, sive, quod verius est, sua Eu-
sebiique voluntatis ministri luc se contulerant.

15. Quae vero Alexandria facinora commiserint
vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique
sunt per vulgata. Gladji aduersus sacras virgines et
fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum
corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus clau-
dicarent, quæ mente sua castitati tantum pīisque
operibus incumbebant. Illic flagitia aduersus illas
comissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, ver-
berare, petulanter aduersum illas agere, idolorum
aras et sacrificia minitari: adeo ut petulans qui-
dam vir, quasi potestaten a praefecto in gratiam
B episcoporum accepisset, virginem manu arreptam
ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vim
olim ad sacrificandum allatam ac persecutionis fu-
rorem iniitatus. Inter hæc facinora, virgines fugie-
bant, ethnici Ecclesiam irridebant, cum interim epi-
scopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc
perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum
episcopis gratia iniretur, virgines, strictos gladios
108 omneque periculorum, injuriarum, et contu-
meliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii
tempore ab iis qui cum episcopis intus epulabantur,
sunt perpresso.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab ho-
stili incursu haud leve nocumentum emerget, ejus-
modi legatos recusavimus. Hæc Alexander quoque
Thessalonicae episcopus cum animadverteret, ad eos
qui illuc commorabantur litteras misit, quibus con-
spiracyem argueret, ac de eorum insidiis testi-
monium ferret: quem tametsi inter suos annume-
rant, siveque conspiracyis socium jactitant, nihil
aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Et-
enim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu
et illata vi ad hanc rem animum appulit, sed coactus,
accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei ar-
gumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo
Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi
gestumuisse; sed se subornatum ista confundisse.
Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter
receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus
D consecutus, neque ecclesiæ constructionem in præ-
mium nactus esset, nec pro mercede episcopatum
exspectaret. Quæ tamen omnia ab illis in accusatio-
nobiscum conveniebant, quod sane non facturi suis-

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed
res gestæ, testes sunt omnes Mareotes presbyteri,
qui episcopum circumueuntem semper comitantur,
quique tunc aduersus Ischiram scripsere. Qui vero
ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permissi-

ρούμενος.

(34) Reg. ἐπὶ τούτῳ.

(35) Ante oὐκ ἀν, in editis καὶ legitur. Sed cum
a Reg. et Basil. absit, et alioqui superellinal, expun-
ctum est; epistola vero cleri Marciani, de qua post
hæc agitur, infra habetur.

non sunt : neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, presbyterorum, et Ischyræ. Misimus quoque epistolam patris imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factæ ; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, e contra vero Athanasium innocentissimum pronuntiat. Qui enim non sycophantæ Meletiani, ac præ omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset ; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur quærere ; scipsum, ut sit in sacerdotalibus theatris, bistrionem submisisit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen ; primæ partes ut illi rem bene gerant ; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub judicium habitu impietatis iniuriosos profligent, ipsamque impietatem stabiliant, et Arianos in ecclesiam introducant : et qui pietalem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur : qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impios e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius impie in Christum agere videatur. At quorum illa apud eos mystici poculi mentio ? undenam impietatis in Christum patronis meis illa erga poculum 109 religiosa ? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est ? cur qui se poculum venerari simulanti, poculi Deum dedecore afficiunt ? aut cur qui poculum lugent, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imo quantum in ipsis fuit occiderunt ? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illo sedentem interficere conantur, ut et thronus episcopum quærat, et populi pia doctrina priventur ? Itaque nec poculum confractum, nec cædes, nec quidpiam inauditorum facinorum quæ ipsi objecere ad hæc agendum illos compulit ; sed prædicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiæ bellum inferunt. Etenim quinam cædium exsiliorumque autores ? nonne isti ? Quinam sacerdotalium patrocinio usi, episcopis insidiantur ? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius ? quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tem-

(36) Basil., καὶ τοῦ Ἰσχύρα. Editi vero καὶ τὰ Ἰσχύρα.

(37) Rrg., τὴν ἀθαύμαζε, οὐαλιτ πάλιν.

(38) Rrg., τὴν ἀσέβειαν, περπερα. Cæteri cum editis τὴν εὐσέβειαν. Mox Rrg. quem sequimur, δι' ἀσέβειαν νικῆσαι. Basil., δι' ἀσέβειαν νικῆσαι. Editi

A θειαν, μήτε ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἀπομείναντες, συγχωρήθεντες ἐλέγχαι τὸν Ἰσχύραν συκοφάντην· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ (36) Ἰσχύρα. Ἀπεστελλαμεν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολὴν· ἐνθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, διτὶ ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ θεαύμαζε (37) τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πετανημένον, ὅτι τῇ μὲν Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, πὴ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου κατηγόρουν, ὡς κλάσαντος ταῖς χερσὶ τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μελιτιανοὺς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρώτατον ἀποφένεται. Πῶς γάρ οὐ συκοφάνται Μελιτιανοί, καὶ πρό τε πάντων Ἰωάννης ; Οὐεισελθὼν εἰς τὴν ἔκκλησιν, κοινωνήσας ήμιν, καταγνούς ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας· ἐπειδὴ τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδε σπουδάζοντας τοὺς Ἀρειομανίτας, οὐκ ἀποτολμῶντας δὲ φανερῶς αὐτοὺς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας δλλοις χρῆσθαι προσώπους· ἑαυτὸν ὑποδέληκεν, ὥστερ τῶν ξένω θεάτρων, ὑποκριτήν. Καὶ τῇ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἄγρων· καὶ τὸ πρωτότυπον ἁκείνους κατορθοῦν, ὑποδολή δὲ καὶ παράρτημα τούτων Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἔχθροὺς τῆς ἀσέβειας ἀπώσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπήσωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς εἰσαγάγωσι τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ οἱ τὴν εὐσέβειαν (38) ἔξωθησαν θελοντες δι' ἀσέβειας νικῆσαι βιάζονται· καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστοῦ προελόμενοι, τοὺς τῆς ἀσέβειας ἔχθρούς ὡς ἀσέβεις ἀνελεῖν ἐπεχειρήσαν· C καὶ ποτήριον ἡμέν προφέρουστε κεκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος κατὰ Χριστοῦ συνασθεῖν αὐτοὺς. Ποτὲ γάρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοὺς ὀφελεῖται ποτηρίου μυστικοῦ; πόθεν ἀσέβειας τῆς εἰς Χριστὸν προστάταις περὶ ποτηρίου νοῦς εὐσέβης; πόθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσι ποτηρίου Χριστοῦ γνώριμον; Ιπέρ οἱ ποτήριον τιμῆν προσποιούμενοι τὸν τοῦ ποτηρίου θεὸν ἀτιμάζουσιν; Η πᾶς οἱ ποτήριον ὁδύρομενοι τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγοῦντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφόνευσαν δὲν τὸ δον ἐν ἑαυτοῖς. Πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδύρομενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθῆμενον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῇ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσέβειας διδασκαλίας στερηθῶσιν. Ούτε οὖν ποτήριον, οὔτε φόνος, οὔτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τούτο αὐτοὺς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προειρημένη τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια· δι' ἣν καὶ Ἀθανάσιψ καὶ δλλοις ἐπισκόποις ἐπιβούλευσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. Ἄρα γάρ τίνες οἱ φόνους καὶ ἐξοριστίας δληθῶς (39) ποιήσαντες; οὐχ οὖτοι; Ἄρα τίνες, ταῖς ἔξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοὺς ἐπισκόποις ἐπιβούλευσαντες; οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μᾶλλον, καὶ οὐχ Ἀθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσι; παρ' αὐτῶν γάρ αὐτὸς καὶ δλλοι πεπόνθασι (40). Καὶ γάρ δι' ἀσέβειαν κινήσαι.

(39) Sic Reg. In aliis et editis ἀληθῶς desideratur.

(40) Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Aegyptios episcopos; suntque Aphthonius, Athanasius, Paulus, Pluton.

καὶ πρεσβυτεροι τῆς Ἀλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ιερῶν τὸν καρδιναλίου, καὶ τοῖς μηδὲ εἰς Τύρον ἔξελθόντες, διαρρέοις παρ' αὐτῶν γεγόνασιν. Ἐρα τίνες οἱ θρήνοι καὶ δακρύων ἀξιοί; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρώτα ποιήσαντες, καὶ δεύτερα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι μὴ ὑπεικούεται τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἰρέσει; Διὰ τὸν ἡ ξύθρα τῶν περὶ Εὔσεβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν Τύρῳ κινηθέντα· διὰ τοῦτο αἱ προσποίητοι χρίσεις· διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς χρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς πελληροφρημένοι, γράμματα· διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν πατέρα τῶν βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεστάους βασιλεῖς διαβολαῖ.

18. Οἵα γάρ καὶ νῦν κατείρητα: διὰ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰδέντα, ἵνα καὶ ἐκ τούτου καταγκώτε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γνώσκητε δὲ μηδὲν ἄλλο ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἀνδρα. Σπέσις παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἀδίδοτο (41) πρὸς τὰς τῶν χηρῶν διατροφὰς ἰδίᾳ μὲν Λιβύας, ἄλλῃ δὲ τισιν ἐξ Αἰγύπτου. Τούτον πάντες λαμβάνουν ἀλλά τοῦν, Ἀθανασίου μηδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζομένου πάλιν μόνου τοῦ συγχάμνειν αὐτοῖς. Ἀλλὰ νῦν ἔτιντον λαμβάνονταν μὴ μεμφαμένων, διμολογούντων λαμβάνειν, διαβέβληται Ἀθανάσιος ὡς ὅλον τὸν στὸν πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφερόμενος· καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεὺς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γεγονημένων διαβολῶν. Τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληκότες; Οὐχ οἱ καὶ τὰ πρώτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δεύτερα κινεῖν μὴ παραιτούμενοι; Τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τούτων αἴτιοι· τῶν (42) παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων; οὐχ οἱ Ἀρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μηδὲν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς παραιτησάμενοι μήτε λέγειν, μήτε γράφειν; Οὐδὲ; γάρ, τοὺς τοσαῦτα ποιήσαντας ἀφεῖς, ἀλλούς ὑποτεύσετε. Καὶ γάρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δεῖγμα τῆς διαβολῆς φαίνεται· σπουδάζουσι γάρ τῆς Ἐκκλησίας ἀφελέσθαι τὸν στὸν τῇ προφάσει τῆς διαβολῆς καὶ Ἀρειανὸς παρασχεῖν. Οἱ πάντων μάλιστα εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἔξαρχους αὐτῶν ἀνατρέχει, τοὺς μήτε φύνους κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κινήσαι παραιτησαμένους, δι' ὧν ψευδῆ διαβεβλήκασι βασιλεῖ, μήτε τῶν κλήρων (43) τῆς Ἐκκλησίας ἀφελέσθαι τὰς τροφάς, ἵνα τῷ διντὶ κέρδος αἰρετικοῖς παράσχωνται.

19. Ἀπεστείλαμεν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ Δ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλλειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνῶτε τὴν κατὰ Ἀθανασίου γεγενημένην συκοφαντίαν. Ταῦτα δὲ πιούσιν, ἵνα, φόδω λοιπὸν ἡσυχαζόντων τῶν τὰ τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἡ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν αἰρέσις ἀντεισαχθῇ. Ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὑμῶν εὐλαβεῖται χάρις, ἀγαπητοί, διτὶ πολλάκις τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναθεματίζοντες ἐγράψατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὔσεβιον ὁ διεγχος ἐγγύς. Ίδοι γάρ μετὰ τὰ πρότερα παρ' αὐ-

A pere quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam Tyrum non venerant, ab ipsis in exsilium acti sunt. Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et priora illa perpetrarunt, et secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur; ut episcopum de medio tollant, quod impiæ hæresi sua non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum: hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo: hinc simulata illa judicia: hinc illæ eorum litteræ, quas, circa prævium judicium, quasi qui de rebus certiores sint, perscribunt; hinc illæ eorum apud imperatorum patrem et apud ipsos piissimos imperatores calumniae.

18. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est; ut hinc etiam eorum malitiā deprehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi cædem viri querere. Frumentum ab imperatorum patre erogabatur pro viduis parilim Libyis, partim Aegyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil praeter laborem et operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, imo se percipere fateantur, Athanasium tamen ihi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum vendat et in propriam rem divertat: et hac de re imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt? Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, et nihil contra virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Etenim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagant. Quod maxime hujus consiliū auctoribus et eorum principibus ascribendum est. Qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem imposuerunt: nec metuerunt clerum Ecclesia alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

19. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Aegypti; ut hinc eorum in Athanasium calumnia 110 vobis innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie sentiunt præ meli deinceps quiescentibus, impiorum Arianorum hæresis veræ Idei loco introducatur. Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damnaveritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis. Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur: nam post priores illas suas pro Arianis litteras,

(41) Reg., ἀδίδοτο.

(42) In editis τῶν deceit, nos sumus ex Basili. et Reg. mutuati. Infra Reg., Οὐδεὶς γάρ

(43) Vix dubitarim legendū esse τῶν χηρῶν, licet omnes τινα editi, tum mss., τῶν κλήρων habeant. At τῶν χηρῶν legendū esse præcedentia quoque manifesta.

Quarum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesias dividunt, ut ubique impietatis suæ adjutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas militunt, qui palam eorum convenientibus intersunt, litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, siveque Ecclesiam in schisma conjiciunt: cum illis quoque communicant, ac eorum haeresim ubique litteris suis commendant: Ecclesiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipsi Romano episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem hæc inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertis; atrocia enim sunt et a Christi doctrina aliena. Hac igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem doleatis, ac Eusebianis talia molientibus succenseatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi injustitiae vindices imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes: *Austerite malum ex vobis ipsis 78-79.* Mala enim revera sunt, et communione nostra indigna, quæ illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem præbeatilis, si denuo ad vos scribant contra episcopum Athanasium; (quidquid enim ab illis proscicitur falsum est;) immo etiamsi Ægyptiorum episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui hue usque Ecclesias perturbant et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propenkendum ethnici sunt: et ejusmodi facinora perpetrant, quæ scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legatis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere licet. (47).

20. Hæc quidem Ægyptii ad omnes episcopos et ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogarunt ut synodus cogereatur, et ipse Julius, si vellet, judex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consestaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos et presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audiere, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere

⁷⁸⁻⁷⁹ I Cor. v. 13.

(44) Pictum scilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapolita Eusebianorum jussu, Alexandriæ episcopum ordinatum.

(45) Indicant episc. Ægyptii litteras ab Euseb. ad Julium missas, de quibus sc̄e in hac Apologia. Mox in Regio πρὸς ἡμᾶς prima manu positum videtur, sed eadem manu correctum πρὸς ὑμᾶς legitur, et hæc est vera lectio; licet omnes alii tamen editi tum mss. πρὸς ἡμᾶς habeant. Mox οὐκ post οὐν decerat in editis. Sed in Regio et Basil. ha-

A τῶν περὶ τῶν Ἀριανῶν γράμματα, ὃν καὶ ἀπεστείλαμεν τὰ ἀντίγραφα, φανερῶς λοιπὸν τοὺς παρὰ κάτις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματισθέντας Ἀριομανίτας ἐπιγείρουσι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπον (44) αὐτοῖς κατέστησαν, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τοῖς φόδοις διαιροῦσι τὰς Ἐκκλησίας, ἵνα πανταχοῦ συνεργοὺς ἔχωσι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ γάρ καὶ διαχόνους πρὸς τοὺς Ἀριομανίτας ἀποστέλλουσιν, οἱ φανερῶς συνάγονται παρ' αὐτοῖς καὶ γράψουσιν αὐτοῖς, καὶ ἀντίγραφα παρ' αὐτῶν κομίζονται, τὴν Ἐκκλησίαν κατασχίζοντες, καὶ κοινωνούντες αὐτοῖς, καὶ γράμματα ἀποστέλλοντες πανταχοῦ, τὴν αἵρεσιν αὐτῶν συνιστῶντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκηρύττοντα, ὡς δυνήσεσθε μαθεῖν, ἀφ' ὧν αὐτοὶ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ (45), καὶ τάχα καὶ πρὶς ὑμᾶς ἔγραψαν. Ός οὖν οὐκ ἀνεκδίκητα ταῦτα ἔστι, συνορᾶτε καὶ ὑμεῖς, ἀγαπητοί. Δεινὰ γάρ καὶ ἀλλοτριαὶ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἔστι. Τούτου γοῦν ἔγεκεν κοινῇ συνελθόντες ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀξιούντες ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ σύνεσιν ἀποδέξασθαι μὲν τὴν ὅμολογίαν ταύτην, καὶ συναλήγασι τῷ συνεπισκόπῳ ἡμῶν Ἀθανασίῳ, ἀγανακτήσαι δὲ κατὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, πρὸς τὸ μηκέτε τοιαῦτην κακίαν καὶ πονηρίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύειν· ὑμᾶς γάρ ἐκδίκους κατὰ τῆς τοιαῦτης ἀδικίας ἐπικαλούμεθα, ὑπομηνύσκοντες τὸ ἀποστολικόν· Ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Πονηρὰ γάρ ἀλλθῶς καὶ οὐκ ἀξια κοινωνίας τὰ παρ' αὐτῶν παραχθέντα. Οὐκοῦν μηχεῖτε προσέχετε, καὶ πάλιν ὑμῖν γράψωμεν κατὰ τὸν ἐπισκόπου Ἀθανασίου· (πάντα γάρ φευδῇ τὰ παρ' αὐτῶν) μηδὲ ὀνόματα δὲ ἐπισκόπων Αἰγύπτιον (46) ἐγχαράττωσιν ἐπιστολαῖς. Δῆλον γάρ, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἔσμεν οἱ γράψοντες, ἀλλὰ Μελετιανοί, οἱ δει σχισματικοί, οἱ καὶ μέχρι νῦν τὰς Ἐκκλησίας ταράττοντες, καὶ στάσεις κινοῦντες. Καταστάσεις γάρ ἀλλγούσις καὶ σχεδὸν ἔθνικῶν ποιούνται· καὶ τοιαῦτα πράττουσιν, ἀ δυσωπούμεθα μὲν γράφειν, δύναμε δὲ μαθεῖν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ' ἡμῶν, τῶν καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν ἀποδιδόντων (48).

20. Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς πάντας, καὶ πρὸς Ιούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ιούλιον ἔγραψαν· καὶ νομίζοντες ὑμᾶς ἐκφοβεῖν, τξίωσαν σύνοδον καλέσαν, καὶ αὐτὸν Ιούλιον, εἰ βούλοιτο, κριτὴν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ιούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστείλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ, Ἐλπίδον καὶ Φιλόδεσπον. Ἐκεῖνοι δὲ, ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκήσαντες ὑμᾶς ἀνέρχεσθαι.

betur, Nanniusque expressit.

(46) Meletianorum episcoporum nomina adhibere mos erat Eusebians, ut Ægyptum secum consentire mentirentur. Quod in Philippopolitanis ἀριθμοῖς subscriptionibus animadvertis.

(47) Hæc ab anno 340 ad 342 gesta sunt.

(48) Ita Reg. Editi vero et alii mss. ἐπιδιδόντων. Mox οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. Ita Reg. In editis autem et aliis miss. τῆς deest.

καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι, μὴ ἄπει σὲ πέρι Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον ὑμολόγησαν (49), ταῦτα κατ' αὐτῶν ἔλεγχοθῆ. Λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλέον πεντήκοντα, ἔνθα Βίτων δι πρεσβύτερος συνῆγεν (50), ἡμές μὲν ἀπολογούμένους ἀπέδεξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς τὴν ἡμέραν τὴν ἀγάπην. Ηγανάκτησαν δὲ κατ' ἑκέναν, καὶ τῇσιν τοῖς ιούλιον γράψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· καὶ Ἑγράψειν αὐτὸς, καὶ ἀπέστειλε διὰ Γαβιανοῦ τοῦ κόμητος (51).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ (52).

Ἰούλιος Δανίῳ (53), καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσέβῳ, Μάρῃ, Μαχεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

21. Ἀνέγνων τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπίδιον καὶ Φιλοξένου ἀποκομιθέντα (54), καὶ ἑθαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπη καὶ συνειδήσει ἀγηθεῖσας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ᾧ ἐπρεπεν, ἐπεστείλατε. Υπεροψίᾳ γάρ καὶ ὀλαζονείᾳ τῶν γραψάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐδειχνυτο. Ταῦτα δὲ ἀλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἦσαν. Ἐδει γάρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα ἀμοιβῆς τῆς ἰσης μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. Η οὐχὶ ἀνάπτης ἐστὶ γνώρισμα πρεσβυτέρους

(49) Romanæ synodi tempore nondum Ursacius et Valens calumnias suas confessi fuerant : sed Athanasii haec est sententia : ne de his Eusebiani convincerentur, quae Ursacius et Valens postea confessi sunt. Hoc non intellexit vetus interpretes, qui veritatem confessi erant.

(50) Ἔρθα δέ τοις ἀπεστάτερος συνῆγετο, quo loco Vito presbyter conventus agebat. Illic usus vocis συνάγειν, alias sive occurrit apud Athanasiū. Sic epistola Encyclica, oīm ad Orthodoxos inscripta, num. 2, συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν ἐρήνῃ, nobis de more in pace conventus agentibus. Et alibi passim. Eusebius item Hist. eccles. lib. vii, cap. 11, pag. 257 : Αἰμιλιανὸς, οὐχ εἶπε μοι προηγουμένως, Μή σύναγε, Αἰμιλιανὸς νεκρομαντία dixit mihi prima fronte non in conventus agas. Quae vox συνάγειν sive apud Eusebiūm et alios ecclesiasticos auctores eadem sententia usuvenit. Hoc ideo adnotamus, quod non nulli eruditii viri dubitarint, an hic locus Athanasii sic intelligatur : quo loco Vito presbyter eos (scilicet episcopos) congregabat, quo fere modo Nannius verterat. At extra dubium est sic vertendum esse : quo loco Vito presbyter conventus agere solebat. In ipse Vito presbyter esse creditur qui cum Vincentio Nicomachia synodo vice Sylvestri Romani pont. interfuerat. Quos etiam tunc in vivis suis testatur infra Julius.

(51) Reg. et Basil., αὐτῷ. Eādī vero, αὐτῷ male. Paulo post Reg. κόμητος, qui sic fere semper habet in casibus obliquis.

(52) Scripta anno 342, meāse circiter Octobri vel Novembri.

(53) Διατί. Nannius legit Διαχόνῳ, diacono, ut habent omnes Latine editiones, sed perperam utroque legi videtur. Hunc Daniūm Διάνοτον, Dianœum Cæsareæ episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. iii, c. 5, Dianœus hic Antiochenæ synodi adhuc erit. At ne iis assentiar multa me dehortantur; nam Danius ille ne se nesciat quidem inter Arianos vel Eusebianos apud Athanasiū vel apud alios eccl. Historiæ auctores computatur. Quid

A renuerunt, absurdas causas commenti, sed revera limentes, ne de lis illi convincerentur, quae Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati denum episcopi plus quinquaginta, 111 quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum nostram defensionem audivissent, ad communionem et agapen admittendos statuerunt. Tum adversus illos vehementer indignati, Julianum rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebianis, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

ΕΠΙΣΤΟΛΑ JULII.

Julius Danio, Flaccillo, Narciso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.

21. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripsissemus, a vobis contentioso et citra decorum scriptum esse. Superbia enim et arrogancia scribentium per epistolam sese prodebat : hæc autem a Christiana fide aliena sunt. Decebat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione et non cum contentione responsum obtinere. Annon charitatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos con-

causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianañum patronos primas teneat ? Non enim quicunque Antiochenæ synodo adfuerer inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex iis multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilius epist. ad Bosporum episcopum, cum hujus Dianœi virtutes prædictasset, hoc unum laumen in ejus vita reprehensione dignum affert, quod fidei confessioni novemdecim ante annos Constantinopolis editæ subscripterit : quam laumen maculauit eum iamjam moriturum diluisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julianum patam et Athanasiū Eusebianis sociasset ? quod hunc Danium fecisse nemo eat inicias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Diaconus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasiū Διόγνιος, quandoque apud Hilarium Diogniū, communius apud utrumque Θεόγνιος, et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiae coacti apud Julianum conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is, ut omnem querelæ causam levaret, non solum ei hanc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncupavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebijo primas fere habet Theognius, vel Diognius, quod maxime in Mareoticis monumentis intra animadveritas. Porro Theognidem in vivis etiamnum suis certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio supersies fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Ariani addicitionum, et Athanas. infensissimum, huic Arianañum synodo in primis adfuisse, ac primum hoc loco nomenari.

Sequens vero Flaccillus, male Πλάκητος dicitur apud Sozom., l. iii, c. 6.

Quæ autem ab Julio memoratur Eusebianorum epistola nusquam existat, eam enim quæ in conciliorum collectionibus circumfertur supposititiam esse omnes consentiunt.

(54) Reg. κόμητέντα.

solarentur, et eos qui scripserant adhortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem compositis, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quae vos verba nos honorandi causa dicere videbamus, haec ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gudio rediisse decuit, econtra nostri redire ob ea quae illic geri conspexerant. Ego vero postquam litteras legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me retinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res hujusmodi a vobis esse scriptas: contentio enim magis quam charitas in illa epistola sese prodebat. Quod si eloquentiae ostendandæ causa, qui epistolam dictavit ita scriperit, hujusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiae quærendum est, sed canones apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur⁷⁷. Expedit enim juxta ecclesiasticam sententiam, **112** molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem similitate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendere, aut solem non occidere super offensam⁷⁸: aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

22. Quid enim actuū est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gudio potius excipendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi aiunt, judicatis non dissident, non indigne ferunt si ab aliis judicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicarunt, iusta nunquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi Acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui judicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse judicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui judicarentur, crederent se non ex priorum judicium odio et inimicitia, sed juste judicatos esse. Quod si hujusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodis confirmatus est,

⁷⁷ Matth. xviii, 6. ⁷⁸ Ephes. iv, 26.

(55) Reg. σχηματισάμενοι.

(56) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicænæ editos non habetur. Sed præter illos canones quædam alia disciplinam spectantia in

A ἀποστεῖλαι συμπαθεῖν τοῖς πάσχουσι; πρετέρῳ γαταις τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἵνα πάντα θάττον λύσιν λαβόντα διορθωθῆναι δύνηθι, καὶ μήκετι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάσχωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσι; Ἐ' οὐκ οἴδα, τί τὸ δόξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ὑμᾶς ποιῆσαι λογίζεσθαι, διτι καὶ ἐν οἷς ἕδηστε βῆμασιν ἡμᾶς τιμῆν, ταῦτα μετασχηματίζομενοι (55) μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. Καὶ γάρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τούναντίον λυπούμενοι ἐπανῆλθον, ἐφ' οἵς ἐωράκασιν ἔκει γινομένοις. Καὶ ἔγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχών, πολλὰ λόγισάμενος, κατέτην παρ' ἐμαυτῷ τὴν ἐπιστολὴν, νομίζων ἔμως ἡξειν τινάς, καὶ μὴ χρείαν είναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ, ἐς φανερὸν ἐλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μηδενὸς ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, δομολογῶ ὑμῖν, πάντες ἔθαμμασαν, καὶ ἐγγὺς ἀπιστίας γεγόνασιν, εἰ δὲ παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράψῃ· φιλονεικίας γάρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολὴ. Εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἔνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἐγράψειν, δῆλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτίθεμεν. Ἐν γάρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπιδειξῖς; ἐστιν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοί, καὶ σπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἔνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφέρει γάρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μύλον ὄντικὸν κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταπονεῖσθῆναι, ἢ σκανδαλίσαις κανένα τῶν μικρῶν. Εἰ δὲ ὡς τινῶν λελυπτέμενων διὰ τὴν πρὸς δλλήλους μικροφυχίαν, (οὐ γάρ δὲ εἰποιει πάντων είναι ταῦτη γνώμην⁷⁹) τοιαῦτη γέγονεν ἡ ἐπιστολὴ. Ἐπρεπε μὲν μηδὲ δλως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπεδύναι τὸν ἡλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ. ἔδει δὲ δύμας μὴ εἰς τοσοῦτον παραχθῆναι, ὥστε καὶ Ἑγγραφὸν αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γάρ καὶ γέγονεν ἀξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν δέξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἵς καὶ ἐγράψαμεν; Ἡ ἐπιπρετεράμεθα εἰς σύνοδον ἀπαντήσας; ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. Οἱ γάρ παρρήσιαν ἔχοντες, ἐφ' οἵς πεποιήκασι, καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κεκρίκασιν, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ' ἐτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις· ἀλλὰ θαρροῦσιν, διτι ἀ δικαίως ἐκριναν, ταῦτα ἀδικα οὐκ ἀν ποτε γένοιτο. Διὰ τοῦτο (56) καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνέδρῳ συνελθόντες ἐπισκόποι οὐκ ἀνευ Θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρῳ συνδρῳ τὸ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ διθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρινόμενοι πιστεύσωσι, μὴ κατ' ἔχθραν τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἐκτούς κρίνεσθαι (57). Εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαὸν τυγχάνον, μηνησούσθεν δὲ καὶ γραφὲν ἐν τῇ μεγάλῃ συνέδρῳ, ὅμεις τοῦτο παρ' ὑμῖν ἰσχύειν οὐ θέλετε, ἀπρεπῆς μὲν ἡ τοιαῦτη παρατήσις· τὸ γάρ ἀπεξ συνήθειαν ἐσχηκός ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνέδρων βεβαι-

hac synodo statuta esse certum est. Post διὰ τοῦτο in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(57) Reg. et Basil., κρίνεσθαι. Editi vero, κρίνεσθαι.

ωδὲν, οὐκ εὐλογὸν ὑπὸ δλίγων παραλύεσθαι. Ἀλλὰς τε οὖδὲ ἐν τούτῳ δικαίως; ἀν φανεῖν λυπηθέντες. Οἱ γάρ παρ' ὑμῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀποσταλέντες (58) μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μαχάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ τὸν ἰδυνθῆσαν πρὸς τοὺς ἔλθοντας; Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστῆντας, ἀλλ' ἐν πᾶσι διετρέποντο καὶ διηλέγχοντο, τὸ τηνικαῦτα τξίωσαν ἥμας, ὥστε σύνοδον συγχροτῆσαι, καὶ γράψαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξανδρεῖαν, γράψαι δὲ καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων, ἡ δικαία χρίσις ἔξενεχθῇναι δυνηθῇ. Τότε γάρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐπηγγείλαντο· κοινῇ γάρ ὑφ' ἡμῶν διηλέγχθησαν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι (59), μετὰ πεποιθήσεως ἀνθίσταντο· οἱ δὲ περὶ Μαρτύριον, εἰ δεὶ τάληθες εἰπεῖν, τὸ πᾶν διετρέποντο, ὅθεν καὶ τξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. Εἰ τοίνυν, μηδὲ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωσάντων γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενος ἡμην ἄγω σκύλαις τοὺς γράφαντας, ἔνεκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονθέντας, καὶ οὖτας εὐλογὸς ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπή, ἐστι γάρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεῷ ἀρέσκουσα· ὅτε δὲ οὓς ὑμεῖς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀξιοπίστους ἡγήσασθε, καὶ οὗτοι τξίωσαν ἥμας συγκαλέσαις, ἀκόλουθον ἦν τοὺς χληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. Οὐχοῦν τὸ μὲν δέξασα ἀγανάκτησις τῶν λυπηθέντων προπετής, τὸ δὲ παρατησις τῶν μὴ θελάσαντων ἀπαντῆσαι ἀπρεπής, καὶ ὑποπτὸς ἐκ τούτων δείχνυται. Αἰτιάται τις ἡ πράττων αὐτὸς; ἀποδέχεται, εἰ παρ' ἑτέρου γινόμενα βλέποι; Εἰ γάρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτον ἔχει τὴν Ισχὺν ἐκάστη σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ χρίνας, ἐὰν παρ' ἑτέρων ἡ χρίσις ἔξετάγῃ (60), σκοπεῖτε, ἀγαπητοί, τίνες εἰσιν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνες τὰ τῶν φιλασάντων χρίναι διαλύουσι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἐκαστον νῦν ἔξετάγων ἐπιθαρεῖν τινας δοκῶ, ἀλλὰ τὸ γε (61) τελευταῖον γενόμενον, ἐφ' ὧ καὶ φρίξειν δὲν τις ἀκούων, ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παρατειφθέντων.

23. Οἱ Ἀρειανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνῆμης Ἀλεξανδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσέβειᾳ ἐκβληθέντες. οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἐκάστην πάλιν ἀπεκτρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνδόμῳ ἀνεθεματίσθησαν. Οὐ γάρ ἦν αὐτῶν τὸ τυχόν πλημμέλημα, οὐδὲ εἰς ἀνθρώπων ἡσαν ἀμαρτήσαστες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Γίλον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ δῶμας οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυχθέντες, καὶ κατὰ πάσαν Ἐκκλησίαν στηλίτευθέντες, νῦν λέγονται δεδηγθεῖ, ἐφ' ὧ καὶ ὑμᾶς ἀκούσαντας χαλεπαίνειν δίκαιον ἦγουματι. Τίνες οὖν εἰσιν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τὰς ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσέβειαν εὔσεβειας προχρίναντες;

(58) Iia Reg. et Basil. Editii autem, ἀποστάγματα mendose.

(59) Reg., ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

A minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc jure indignati nequaquam videantur: nam qui a vobis Eusebianis cīm litteris missi sunt Macaritus presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere; sed in omnibus refūlarent ac convincerentur; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteraeque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus iustū posset proferri iudicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promiserat: publice enim a nobis Martyrius et Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriæ episcopi, cum fiducia obſistentibus. Martyrius vero et B socii, ut vere dicam, in omnibus refūlabant, hinc que factum est ut synodus coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesychio nullam synodum postulantibus, auctor ego suissem, ut qui scripserant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquerebantur, eo etiam casu sequa et justa suisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata; iam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, siue dignos censulisti, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre seruit proterra est: detrectatio vero eorum qui venire noluere inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. Au quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum iudice si ejus iudicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonoran, et quinam aliorum judicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar: sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum 113 auditu, sufficit ad cælera, quæ a me omittuntur, comorobanda.

C 23. Ariani a beatæ memorie Alexandro quondam Alexandriæ episcopo ob impietatem ejecti, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicenam magnam synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duotaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Qui-nam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt? Siquidem Ariomanitarum heresis ab omnibus ubi-

(60) Reg., ἔξετάγηται, rectius quam editi et alii mss. ἔργασται.

(61) Reg., τὸ γε. Alii et editi, τὸ τε.

que episcopis convicta et condemnata est : Athanasius vero et Marcellus episcopi, plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcello nobis testimonium perhibuere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri convictus, nec in Mareote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, praesens fuerit. Scitis autem, dilecti, quæ una solum parte præsente aguntur, nullam viam habere, sed suspecta esse. Nos tamen quanquam sic actum esset, accusationis disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis, anteponentes, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut hue se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur, quo nec damnetur, innoxius, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui temere et levissime Arianos ab omnibus damnatos etiam contra judicium sententiam recipiunt ; quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt, alii vero etiamnum superstites indigne ferunt quod suum judicium quidam resciderent.

24. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob Arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venere. Idipsum tamen a Macario presbytero, Martyrio et Hesychio diaconi, didicimus : antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque episcopus Alexandriæ degebat. Quem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsum olim ab Alexandro episcopo et a Nicæna synodo ; postea vero ordinatum a quodam Secundo quem magna syuodus ejecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius, aut socii inflabuntur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igitur perpendatis velim, quinam jure in culpa babendi sint : nosne qui persuaderi non potuimus ut Pisto Ariano scriberemus, an qui au-

A 'H μὲν γὰρ τῶν Ἀρειομαντῶν αἱρέσις ὑπὸ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισχόπων κατεγνώσθη καὶ ἀπεικρύχθη. Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος οἱ ἐπίσκοποι, πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ ἁματῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη τῇδε, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνδρψ τοῖς τῷ Ἀρειου φροντίσι ἀντειρχών. Ἀθανάσιος δὲ ἐμαρτυρήθη, μῆδε ἐν Τύρῳ καταγνωσθεὶς (62), ἐν δὲ τῷ Μαρεώτῃ μὴ παρεῖναι, Ἐνθα τὰ ὑπομνήματα κατ’ αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. Οὔδετε δὲ, ἀγαπητοί, οἵτις τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχὺν οὐκ ἔχει, ἀλλ’ ὑποπτα τυγχάνει καὶ δῆμος, τούτων δινῶν, ἡμεῖς ὑπὲρ ἀκριβείας, οὗτοι ὑμῖν, οὗτοι τοῖς ὑπὲρ ἁματῶν γράφασι πρόκριμα ποιοῦντες προετρεψάμεθα τοὺς γράψαντας ἀλλεῖν, ἵνα ἐπειδὴ πλείους εἰσὶν οἱ ὑπὲρ αὐτῶν γράψαντες, ἐπὶ συνδρψ πάντα εἰσετασθῆται, πρὸς τὸ μῆδε ἐπὶν ἀνατίτιον κατακριθῆναι, μήτε τὸν ὑπεύθυνον ὡς καθαρὸν λογισθῆναι. Οὐκοῦν οὐ παρ’ ἡμῶν ἀτιμάζεται σύνδος, ἀλλὰ παρ’ ἐκείνων τῶν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς παρὰ πάντων κατακριθέντας Ἀρειανούς, καὶ παρὰ γνώμην τῶν χρινάντων δεξαμένων. Οἱ γὰρ πλείους ήδη ἀναλύσαντές εἰσι σὺν Χριστῷ· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἔξετάζονται, ἀγανακτοῦντες, οἵτις τὴν αὐτῶν κρίσιν ἐλυσάν τινες.

24. Τούτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν γενομένων μὲν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐγνωμεν. Καὶ γὰρ καὶ Καρπάνης (63) τις ἐκδηληθεὶς ὑπὸ Ἀλεξανδροῦ διὰ τὴν Ἀρειον αἱρέσιν μετά τινων, καὶ αὐτῶν ἐκδηληθέντων διὰ τὴν αὐτὴν αἱρέσιν, ἐληλύθασιν ἐγενέθα, ἀποσταλέντες παρὰ Γρηγορίου τινες· δῆμος δὲ ἐμάθομεν καὶ παρὰ Μακριοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Μαρτυρίου, καὶ Ἡσυχίου τῶν διακόνων. Πρὸ τοῦ γὰρ ἀπαντῆσαι τοὺς Ἀθανασίου πρεσβυτέρους, προετρέποντο ἡμᾶς γράφειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πιστῷ τινι, ἥντα καὶ Ἀθανάσιος δὲ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Τούτον δὲ τὸν Πιστὸν οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπίσκοπου πρεσβύτεροι παραγενόμενοι ἀπέδειξαν εἶναι Ἀρειανὸν, ἐκδηληθέντα μὲν ὑπὸ Ἀλεξανδροῦ τοῦ ἐπίσκοπου καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνδρψ (64), κατασταθέντα δὲ ὑπὸ Σεκούνδου τινὸς, διὸ τὴν μεγάλην σύνδος Ἀρειανὸν διντα ἔξεστα. Τούτο δὲ οὐδὲ αὐτὸν οἱ περὶ Μαρτυρίου ἀντέλεγον, οὐδὲ ἡρούντο τὸν Πιστὸν ὑπὸ Σεκούνδου ἐσχηκέντα τὴν κατάστασιν. Σκοπεῖτε τοινύν καὶ ἐκ τούτων, τίνες δὲ ὑπὸ μέμψιν δικαίως γένοιντο, οἱ μῆ-

(62) In hoc loco explanando plerique hujus ævi auctores nequicquam desularunt. Nannii enim versionem secuti, illud : μῆδε ἐν Τύρῳ καταγνώσεται, sic intellexere : neque Tyri condemnatus est. Et hec cum synodi Tyriensis historia conciliare conati, in qua Athanasium damnatum fuisse certissimum est, mirum in quantas et quam diversas abierrint sententias. Hæc vero dum recte explicitur nihil negotii facient : nam vox καταγνώσκειν sæpiissime apud Athanasium et apud alios auctores, convincere, vel deprehendere significat; atque adeo sic vertendum hic locus, neque Tyri convictus est. Quod utique indubitatum habetur, nullum quippe ex objectis Athanasio sceleribus probare potuerunt Eusebiani Tyri congregati. Ex innumeris que apud Athanasium occurrunt exemplis, hic pauca alteramus. Paulo infra : El μὲν γὰρ, ἐλθόντων ὑμῶν, ξεν

καταγνωσθέντες, εἰ νομίζετε convicti fuisse. Cuius loci haec esse sententiam ex contextu liquet. Et num. 35, λοιπὸν καὶ ἡμεῖς οὐ καταγνώσκεις βούλονται συμψήφους εἶναι, nos qui de scilicet Athanasii certiores facti non sumus, sibi suffragari colunt. Athanasii sententia liquidius appetat infra num. 29, ubi vide sis; et alias sexcenties.

Paulo infra Reg. μονομέρειαν. Edili, μονυμέρειαν, sed alibi semper μονομέρειαν.

(63) De hoc Carpone vide infra in epistola Alexandri, et apud Epiphanius, hæresi 69, qui aut hunc Carponem unam ex Alexandrinis Ecclesiis administrasse.

(64) Pistus inter Mareoticos presbyteros ab Alexandro damnatos memoratur in epistola ejusdem Alexandri ad calcem operum Athanasii cusa.

παισθέντες ἡμεῖς, ὧστε Πιστῷ τῷ Ἀρειανῷ (65) γράψαι, ἵνα οἱ συμβουλεύοντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐσεβεῖς γράψαι; Καὶ γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλεῖς, ὡς ἤκουσεν ἐπιστάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχόμενος ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς καίτοι νοσῶν τῷ σώματι· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολούθως στοχάζεσθαι (66), διτι, αἰσχυνόμενος τὸν κατὰ Πιστοῦ Ἐλεγχού, ἀνεχώρησεν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν κατάστασιν Σεκούνδου τοῦ Ἀρειανοῦ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ισχύσαι. Ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνειθόντων ἐπισκόπων, ἐὰν τὰ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαβείας, ὡς θεοῦ παρόντος, γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῆ.

25. Εἶτερον οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβᾶτον καὶ τὸν Σαμοσατέα. Παῦλον παραδείγματος τὰ τῶν συνόδων ισχύειν δόγματα χρή, ἔδει μᾶλλον μὴ λυθῆναι τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον, ἔδει τὴν καθολικὴν σύνοδον ὑπὲ τῶν δλίτων μὴ ἀτιμασθῆναι. Αἱρετικοὶ γὰρ οἱ Ἀρειανοί, ὥστερ κάκενοι, καὶ δροιαι αἱ κατὰ τούτων ψῆφοι ταῖς κατ' ἐκείνων. Τούτων δὲ τολμηθέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονίας ἀνάφαντες; ἡμᾶς γὰρ τούτῳ πεποιηκέναι γράψαντες ἐμέμψασθε. Ἁρ' οὖν ἡμεῖς διχονίας εἰργασάμεθα οἱ συναλγοῦντες τοὺς πάσχουσιν ἀδελφούς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα πεποιηκέτες; ή οἱ φιλονείκως καὶ παρὰ κανόνα τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; Οὐ γάρ μόνον οἱ Ἀρειανοί ἐδέχθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετήκασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν (67). Εἰ οὖν ἀληθῶς ἐστην καὶ τὴν αὐτὴν ἡγείσθε τιμῆν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ ἐκ τοῦ μεγάθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε τοὺς ἐπισκόπους, ἔδει τὸν πεπιστευμένον μικρὸν μένειν ἐν τῇ πιστεύεισῃ, καὶ μὴ ἔξουθενεν μὲν τὸ πεπιστευμένον (68), μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἄγχειρισθεῖσαν, ἵνα τῆς μὲν παρὰ θεοῦ δοθεῖσας καταδρονῇ, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ. Οὐκοῦν, ἀγαπητοί, ἔδει ἀπαντῆσαι, καὶ μὴ παραιτησθεῖσαι, ἵνα καὶ τέλος λάθη τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γάρ ὁ λόγος ἀπαιτεῖ. Ἄλλ' ἵσως τὴν προθεσμίαν ἐνεπόδισε· γράψαντες γάρ ἐμέμψασθε, διτι, στενὴν τὴν προθεσμίαν τῆς συνόδου ὡρίσαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπητοί, πρόφασίς ἐστιν. Εἰ μὲν γάρ ἐρχομένους τινὰς Δ συνέκλεισεν τὴν ἡμέρα, στενὸν ἀν τὸ διάστημα τῆς προθεσμίας ἡλέγχθη· εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι, κατεσχήσαι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἔως αὐτοῦ τοῦ Ιανουαρίου (69) μηδέ, μὴ θαρρούντων ἐστὶν ἡ πρόφασις· ἢλθον γάρ διν, ὡς προείπον, εἰ έθάρρουν, οὐ πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοπούντες, οὐδὲ πρὸς τὴν προθεσμίαν δρῶντες, ἀλλὰ ἐπὶ τοῖς δικαίοις καὶ

(65) Sic Reg. et Basil. Editi vero mendose, Πιστῷ τῷ Ἀρειῷ.

(66) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἀποστοχάζεσθαι.

(67) Eusebium carpit qui relictā Berytensi sede Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quae de sede in sedem translatio canone Niceno decimo quinto prohibetur.

PATROL. GR. XXXV.

A ctores 114 erant, ut magnam synodum vilipendere-mus, et impii, quasi pii fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros Athanasii, cum nos exspectaremus ut una cum Martyrio et Hesychio, *coram nobis* se sisteret, corpore licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito conjiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera synodo et episcopis qui in ea conve-nere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsente egissent, tanquam nulli pretii abrogarentur.

B

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet: certe multo magis decuit trecentorum episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem synodum a paucis contemni. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, pariaque contra hos ac contra illos decreta prodiere. Cum tales ausus vi-derimus, quinam discordiæ flammam accendere? nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose et contra canonem, trecentorum decreta violarunt, et in omnibus synodum contempserunt? Non solum enim Ariani adinissi, sed et a loco in locum episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eumdemque existimatis episcoporum honorem: nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcoporum dignitatem metimini, oportuit cum cui parva civitas concredita fuerat, in illa manere, nec contempta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum gloriam ex-optaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, et non abnuere, quo negotium ad finem deducere-tur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim ve-stris conquesti estis ad synodum cogendam, angu-stum temporis spatium nos definiuisse: sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam pro-fectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse præfiniti temporis spatium palam esset. Cum autem ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus dissidentium: venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene

(68) Editi male, τὸν πεπιστευμένον, nos Reg. et Basil. sequimur.

(69) Edit. Commel., *Iouannιαρίου*. Paris., *Iouan-viariου*, sed mss. Reg. et Basil. *Iouannιαρίου* habet. Sunt qui *Iouanīou* legendū existimant: sed recla-mant omnes cum editi tum mss., quorum lectionem veræ historiæ congruere in Monito ad hanc *Apologiam* demonstravimus.

sperserant; non itineris intervallum considerassent, nec ad præflitum tempus respexissent, sed justitiæ et æquitati suæ causæ considerassent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim sursum scriptio significastis; oportuisse scilicet nos, animadverentes præsentem rerum Orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem proscripti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis hujuscem rationem spectatis, non auctores schismatis, luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujuscem re causa esse, sed accedere nolentium consilium.

115 26. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulantibus invenire est. Mibi enim qui non aliunde litteras contra Athanasium accepissem, quam a Martorio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolæ ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus C scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et justa causa, dilectissimi. Attamen necessarium est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad præflitum tempus episcopi convenere, et ejusdem sententiae fuerunt, quam denuo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas et suspectas causas af- ferre.

27. Quod autem non temere vel injuste coepi- scopos nostros Athanasium et Marcellum ad communionem suscepimus, tamen ex supradictis id satis planum est: operæ pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quo-

(70) Sic Reg. et Bas. Editi vero præter Col., προτερου, mendose.

(71) De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 1. Sane illud οἱ περὶ Εὐσένιον, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

(72) Sic omnes cum editi tum mss., sed haud unius legendum οὐκ ἀλογος, quo item modo legisse

A τοῖς εὐλόγοις παρθησιαζόμενοι. 'Αλλ' ίσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησαν· τοῦτο γάρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ως ἄρα ἔδει: ήμας, σκοπήσαντας τὸν ἑπτῆς ἔώς καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι: ήμας ἀπαντῆσαι. Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπηγήσατε, ως φατε, ἔδει προτέρους (70) ήμας, τὸν καιρὸν τοῦτον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ δόλουγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Νῦν δὲ οἱ ταῦτα πεποιηκότες ἔδειξαν μὴ τὸν καιρὸν αἴτιον, ἀλλὰ τὴν προαιρεσίν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

B 26. Θαυμάζω δὲ κάκενο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς οἵ λαος καὶ ἐγράψῃ παρ' ὑμῶν, ὅτι δὴ τοῖς περὶ Εὐσένιον μόνοις (71), καὶ οὐ πᾶσιν ὑμίν μόνος ἔγραψα. Εὐχέρειαν γάρ τῶν μεμφαμένων μᾶλλον ἀντὶ τούς εὑροι ἢ περὶ ἀλήθειαν. Ἔγὼ γάρ, οὐκ ἀλλοιότεν λαβὼν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἔγραψα τοῖς καὶ γράψας κατ' αὐτοῦ. Ἐδει τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσένιον μὴ μόνους χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ή ήμας, οἵς μὴ ἔγραψα, μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἐγράψῃ τοῖς καὶ γράψασιν. Εἰ γάρ ἔχρην καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστέλλαι, ἔδει καὶ ήμας σὺν ἐκείνοις γράψαι. Νῦν δὲ, τὸ ἀκόλουθον σκοπούντες, ἐκείνοις ἐγράψαμεν τοῖς καὶ δηλώσασιν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστέλλασι πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραψέναι: ἐκείνοις ἐκτιναγμένον οὖμας, ἀκόλουθόν ἐστιν ήμας ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνη ἐμοὶ ἔγραψαν. Ἄλλα καὶ ἐν τούτῳ πιθανή μὲν καὶ οὐκ εὐλογος (72) ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί: ήμας δὲ γνωρίσαι οὐκτὸν ἀναγκαῖον, ὅτι, εἰ καὶ μόνος ἔγραψα, ἀλλὰ οὐκ ἐμοῦ μόνοις ἐστὶν αὕτη η γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. Καὶ ἔγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἡδέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βάρος ἔχωσιν. Ἀμέλει καὶ νῦν τῇ δρισθεὶᾳ προθεσμίᾳ συνῆλθον ἐπισκόποι, καὶ ταῦτης τῆς γνώμης γεγόνασιν, ἃν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνος ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων γνώμην (73) ταῦτην εἶναι γινώσκετε. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἔξι ὑμῶν προφάσιες, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους, πορίσασθαι.

C D 27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεδέχθαι εἰς κοινωνίαν τοὺς συνεπισκόπους ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεγόμενα ικανά, οἷμας οὐλὶ βραχέων εὐλογογόν ὑμῖν δεῖξαι. ἔγραψαν (74) οἱ περὶ Εὐσένιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Αθανάσιον· ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ήμεῖς· ἔγραψαν

videtur Nannius qui vertit, verum in hoc ipsa justa et rationabilis causa est. Quia τοῦ & in εὐcommunitio apud Athanasium alias reperiunt, amanuensium nempe virtutis inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσένιστατος quandoque pro ἀσεβεστατος legitur. Paulo post, ἡ ante γνώμη deest in Reg.

(73) Sic Reg. Alii vero cum editis, εἶναι γνώμην, οmissο ταῦτην. Μοι fortasse legendū εὐλογούς.

(74) Reg. et Basil., ἔγραψατε.

δὲ καὶ πλεῖστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔξι ἀνθράκων ὑπὲρ Ἀθανασίου. Πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὑμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτόν, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δεύτερα πρὸς τὰ πρώτα, ἀλλὰ ἐν πολλοῖς τὰ πρώτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δεύτερα ὑπὸ τῶν πρώτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ δυτῶν τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἔστιν.⁷⁵ Ἐπειτα, εἰ τοὺς παρ' ὑμῶν γραφεῖσαν ἀξιοῦτε πιστεύειν, ἀκόλουθον ἔστι καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψασι μή ἀπιστησαι· καὶ μάλιστα διτὶ ὑμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις δυτες, καὶ εἰδότες τὸν δυνόρα, καὶ τὰ ἔκει γενόμενα πράγματα γράφουσι, μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ (75), καὶ διαβεβαιούμενοι ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευήν πεπονθέναι. Καὶ πάλιν Ἀρσένιος (76) τις ἐπίσκοπος ἐλέχθη ποτὲ ὡς ἀναιρεθεὶς παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τούτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φίλαν ἔχειν πρὸς αὐτόν. Τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γενόμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μονομέρειαν γεγενήθασι· μήτε γάρ ἔκει παρεῖναι Μαχαρίον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανασίον· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν (77) ὑπομνημάτων, ὃν ἐκδιμοσιεύσαν ήμενοι περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἔγνωμεν ἀναγνόντες γάρ εὑρομεν, διτὶ δὲ οὐ μὲν κατήγορος Ἰσχύρας ἔκει παρῆν, οὔτε δὲ Μαχαρίος, οὔτε δὲ ἐπίσκοπος Ἀθανασίος· ἀλλὰ καὶ τοὺς (78) πρεσβύτερους Ἀθανασίου ἀξιοῦντας παρεῖναι, καὶ μή συγχωρθέντας. Τέλος δὲ, ἀγαπητοῖ, εἴπερ μετὰ ἀληθείας ἐγίνετο τὸ κριτήριον, μή μόνον τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρεῖναι. Ήσπερ γάρ ἐν τῇ Τύρῳ Μαχαρίος παρῆν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ἰσχύρας ὁ κατήγορος, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη· οὕτως ἔδει καὶ ἐν τῷ Μαρεώτῃ μή μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρὼν ἦλεγχθῇ, η, μή ἐλεγχθεῖς, δεῖξῃ τὴν συκοφαντίαν. Νῦν δὲ, τούτου μή γενομένου, ἀλλὰ μόνον ἀπελθόντος τοῦ κατηγόρου, μεθ' ὃν παρητήσατο Ἀθανασίος (79), ὑποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ήπιάτο δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτην παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι. "Ἐλεγε γάρ, διτὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μαχεδόνιον, ὑπόπτους δυτας, ἀπόστειλαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπίσκοπου τῆς Θεσσαλονίκης ἐδείχνεις (80). Προφνεγκει γάρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσαν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνδέψι κόμητα (81), ἐν ἥ δηλοι φανεράν συσκευήν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. Καὶ

(75) Notat præcedentem epistolam episcoporum *Ægyptiorum*.

(76) Illic Arsenius qui certissime episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Ruslino et ab aliis presbyter Cleri Alexandrini, a nonnullis vero sequioris ævi auctoribus lector suis memoratur. Sed quam caute Ruslino et Athanasii vita auctoribus Grecis fides sit habenda jam diximus.

(77) Tὸν deest in editis. Nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

A que jam litteras misisti : scripsere quoque complures episcopi ex *Ægypto* et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire : sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo scripta sunt fidein non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquò scribitis; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illuc gesta viderunt, scripto vite ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse.

B Ac rursum Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfactus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsente, facta suis affiravit. Nam nec illuc adsuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed et ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem **116** quidem Ischyram illuc adsuisse; Macarium autem et episcopum Athanasium minime. Quin et Athanasii presbyteris postulantibus, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimi, si modo judicium illud sincere actum fuisse, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel convinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, cum iis quos Athanasius recusabat, eo concederit, suspecta sane acta illa videntur.

28. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareoten profecti essent, se recusante, illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodoruin, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos, illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonicae episcopi demonstrabat. Protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conpirationem esse

(78) In editis τούς deest. In Reg. legitur. Infra, pro ἐγίνετο, Reg., ἐγένετο.

(79) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἀθανάσιον.

(80) Hec Alexandri ad Dionysium comitem epistola infra habetur.

(81) Reg., κόμιτα. Ischyras quoque declaratio, de qua mox agitur infra videsis. Similiter Cleri Alexandrini et Mareotici obtestationes infra habentur.

confitam. Imo ipsius accusatoris Ischyrae rescripsit protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse confractum, neque mensam eversam declarabat: sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyrum esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macariuni, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse conflamat. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa: neque enim cædem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem confractum fuisse; sed a vero abhorre omnia. Imo vero ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ in Mareote, una tautum ex partibus præsente, facta fuerant, comprobavit episcopus Athanasius, catechumenum quemadam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum immisisse: ex aliis item interrogatis dixisse quemadam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyras turcægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc statuisse, liturgiam celebresse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblationem apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat episcopus Athanasius: hæc ex ipsis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyrum unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin 117 quo tempore Alexander, magna synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyrum a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant. Quod maximum argumentum est, ipsi ne ex Meletianis quidem presbyteris esse: nam si ex illis exstitisset, iis sane et ipse annumeratus fuisse. Præter hæc alia quoque Ischyrae mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi adhibuit falsi convictus est.

29. Hæc cum ita dicerentur, et tot testes pro illo starent, totque ipse afferret innocentiae suæ ar-

A αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγόρου Ἰσχύρα προεκδιστες χεῖρα ὀλγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ᾧ μάρτυρα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὑποβεβλῆσθαι ἐστὶ δὲ τοιων πλάσασθαι ταῦτην τὴν κατηγορίαν. Ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεβαιώσαντο μήτε τὸν Ἰσχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμεληκέναι Μαχάριον, ὅποιον ἔκεινος κατηγόρησεν. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμπρότεραν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεβαιούμενοι μηδὲν ἀλληλές εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, συσκευήν δὲ αὐτὸν πεπονθέναι. Καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεβαιώσαντο καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ Ἰννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγονέναι, καὶ πάντα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα κατ' αὐτοῦ εἶναι φειδῆ. οὗτε γάρ φόνον γεγενῆσθαι, οὗτε τινὰς ἀναιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὗτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι φειδῆ. Καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεώτῃ κατὰ μονομέρειαν γεγενημένων (82), ἐδεκτοὺς δὲ ἐπίσκοπος Ἀθανασίου ἐντονούμενον ἐξετάσεντα, καὶ εἰπόντα Ἐνδον εἶναι μετὰ Ἰσχύρα, ὅτε Μαχάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὡς λέγουσιν, ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας τὸν μὲν ἐν κελλἴᾳ μικρῷ, τὸν δὲ διπισθεν τῆς θύρας κατακείσθαι τὸν Ἰσχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μαχάριον λέγουσιν ἀπηντηκέναι ἔκει. Ἀπὸ δὴ τούτων ὥν ἐλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολούθως στοχαζόμεθα, διτε πᾶς οἵον τε τὸν δημιουρὸν τῆς θύρας νόσῳ κατακείμενον τότε ἐστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πᾶς οἵον τε ἦν προσφορὰν προκείσθαι, ἔνδον δητῶν κατηχουμένων; Εἰ γάρ Ἐνδον ἤσαν οἱ κατηχουμένοι, οὗπω ἦν δὲ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὡς περ εἰρηται, ἐλεγεν δὲ ἐπίσκοπος Ἀθανασίος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ δῶλος αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι ποτε ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, μηδὲ συνῆχθαι αὐτὸν ποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γάρ οὐδὲ δὲ τοῦ (83) Ἀλέξανδρος ἐδέχετο μετὰ φιλανθρωπίαν τῆς μεγάλης συνόδου τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος; Μελιτίου, ὑνομάσθαι αὐτὸν ὑπὸ Μελιτίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεβαιοῦντο· δὲ καὶ μέγιστον ἐστὶ τεκμήριον μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελιτίου. Εἰ γάρ ἦν, πάντας καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. "Ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις δὲ Ἰσχύρας φευσάμενος ἐδείκνυτο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γάρ ὡς βιθίλιων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μαχάριος ἐπέστη, τλέγχθη ὑφ' ὧν αὐτὸς ἤνεγκε μαρτύρων φευσάμενος.

D aiunt, irrupti, combustis, ab iis ipsis quos ille testes

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν δητῶν τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ,

ex Reg. mutuati. Mox Reg., ὡνομάσθαι, ~~επειδή~~ acuto.

(82) Reg., μονομερίαν γενομένων.

(83) Editi male. δτι. Reg. vero, δτε. Paulo post τοῦ ante σχίσματος deest in editis. Nos sunius

τοσούτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, οἱ δέ ποιεῖν ἡμᾶς; Ηγένετο δὲ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπατεῖ, ηγένετο δὲ καταγῶντα τοῦ ἁνδρὸς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπόδεξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὥσπερ καὶ ἔχομεν; Καὶ γάρ πρὸς τούτοις πᾶσι παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐνιαυτὸν (84) καὶ ἔξι μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν ηγένετο τῶν βουλομένων ἐλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας, διτοιούντας τοῦ ἁνδρῆς, εἰ μή θέλεις. Καὶ γάρ οὐκ ἀφ' ἐνιαυτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κλήθεις καὶ λαβὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὑμῖν ἐγράψαμεν. Καὶ δῆμος μετὰ τοσαῦτα ὑμεῖς ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμψαθε. Σκοπεῖτε τοίνυν, τίνες εἰσὶν οἱ παρὰ κανόνας (85) πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσούτων ἀποδεξεων τὸν δῆμον δεξάμενοι, ηγένετο δὲ τριάκοντα καὶ ἔξι μονῶν τὸν Ἀντιοχείαν ὀνομάσαντές τινας ὡς ἐπίσκοπον ἔχον (86), καὶ ἀποστειλαντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν μετὰ στρατιωτικῆς ἔξουσίας; διπέρ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίας αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγεγόνει γάρ διν καὶ τότε, εἰ δητῶς ἦν καταγνωσθεῖς (87). Ἀμέλει ἐπανελθὼν σχολάζουσαν καὶ ἐκδεχόμενην αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν εὗρεν.

30. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποιῶ τρόπῳ γέγονε τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔστι, γραφάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινας τὴν ἐκ τῆς συνέδου χρίσιν· ἐπειτα οὐκ ἔστι τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γενέσθαι. Ποῖος γάρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ηποια παράδοσις ἀποστολικὴ τοιαύτη, ὥστε, εἰρηνευούσης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπιτικόπων τοσούτων ὅμονιαν ἔχοντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ἕνεκον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γινωσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μή αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μή παρ' ἐπισκόπων, μή παρὰ λαῶν, ἀλλὰ καταστεῖν (88) μὲν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ μετὰ στρατιῶν; Τοῦτο γάρ ἐλεγον καὶ ἤτιώντο οἱ ἐν-

(84) Horum octodecim mensium initium a primo. Athanasi Romam adventu ante Gregorii intrusionem ducendum esse existimant nonnulli eruditissimi viri. Sed Athanasiūn, nonnisi post Gregorii intrusionem Romam venisse supra monui-
mus.

(85) Reg., κανόνα.

(86) Hunc locum ita verterat Nannius: *an qui solus ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochiae fuerit, exterrum hominem episcopum salutarunt?* Non adverterat enim μονῶν cuin accentu circumflexo, huius vocis μονή, mansio, non autem illius, μόνος, solus, casum esse. Hæc prava interpretatio quæ in postremis editionibus correcta fuit, in errore deduxerat Baronium alioisque, qui a triginta sex solis episcopis Gregorium Alexandrinum missum fuisse ex hoc loco prave intellecto autummarunt. Et vero non est iam quaestio quot episcopi Gregorium Alexandriam miserint, quod alibi commodius disquirendum veniet. Mansiones autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in Itinerario Antonini Ioudi, num. 36 nempe, memorantur. Quas

A gumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnaremus, sed potius ipsius recipieremus, ac pro vero episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, exspectaret: suaque præsentia omnes pudore afficiebat, non adsuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. Attamen post tot tantaque a nobis gesta nos criminati estis quasi contra canones egerimus. Perpendite igitur quinam contra canones agunt: nosne qui post tanta innocentia argumenta virum recepimus, an qui tringinta sex mansionibus distantes Antiochiae extraneum quemdam episcopum nominarunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? Quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in redditu suo vacante se exspectantem Ecclesiam invenit.

30. At nunc ignoro quia ratione nœc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendum synodum litteras misissemus, aliquos judicium synodi prævertere: deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim canon ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præsert, ut pace agente Ecclesia, ac tot episcopis cum Athanasio Alexandriae episcopo consentientibus, Gregorius imitatur, externus homo, qui non illuc est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiae ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum episcopis Ægypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venere. Etiamsi enim post synodum reus reprehensus fuisset Athanasius, non

in tabella geographicâ in fronte Athanasi Operum a nobis adornata dispicere licet.

D (87) Vide quæ de significatione vocis καταγνώσκειν supra diximus. Hunc autem locum sic vertendum esse, si revera convictus fuisset, cum ea quæ diximus supra, tum hoc item suadei, quod hæc interpretatione historiæ hujus temporis recte consonet. Certum enim est Athanasiūm non propter objectas. Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exsulasse, eas enim ne quidem in medium proferre coram Constantino ausi sunt Eusebiani; sed ob novam ab illis structam columnam, quod scilicet frumentum commeatut quotannis Alexandria Constantinopolim transvehī solitum, se prohibitum comminatus esset Athanasius. Hæc sola causa fuit ejus exsilia, quæ cum mere civilis esset, noluit imperator Constantius Eusebianis more gerere, qui exsiliis præcepit omnium ecclesiasticarum gravissimam, nempe depositionem, addere expositabant.

(88) Ita Reg. et Basil. Editi vero, καταστή-

deceit sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam : **118** sed in ipsa ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis ? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsente cum veritate loquimur, ac vobis dicimus : non est hoc pius, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut narrarunt ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum episcopi quoque litteris suis significarunt, ecclesia incendium passa est, virgines denudatae, monachi conculcati, presbyteri et ex plebe multi laniati ac vim perpessi, episcopi in carcerem trusi, multi circum circa raptati : sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta : eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent; hæc autem significavit quinam sint qui canones violent. Nam si legitima fuissest erdinatio, nequaquam præter jus fasque eos cogisset qui sibi oltemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriæ et in Ægyptio fuisse : nisi forte pacis ratio mutata sit, et iam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse ; accusatoremque solum abiisse cum iis qui in Mareoten prolicebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse licet, id negatum fuisse ; interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram praefecto et ejus cohortie, præsentibus quoque ethnicis et Judeis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuissest ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permittetur, licet ii mysteriorum ministri sint, apud externum tamen judicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judeis, qui propter odium in christianismum male audiunt (**92**), interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotii in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et

(89) His similia vide epist. encyclica supra.

(90) Particula **xii** deerat in editis, sed eam legit Nannius, et Regius codex habet. Hunc locum sic exprimit Athanasius in epistola encyclica præcedenti : πρεσβύτεροι γάρ καὶ λαῖξ ἔξεσθοσαν. Hanc rerum Alexandriæ in Gregorii intrusione descriptionem gestarum confer sodes cum eadem epistola. De sacris autem mysteriis quæ gentiles indigissime tractarunt, nihil habet Athanasius in epistola encyclica,

A ταῦθα ἐλθόντες· εἰ γάρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεύθυνος ἦν εὑρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος (**89**), οὐκ ἔδει· τὴν κατάστασιν οὕτω παρανόμως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι· ἀλλ᾽ ἐπ’ αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ Ἱερατείου, ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους ἔδει καταστῆσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. Ἄρα γάρ, εἰ καθ’ ἐνδεῖς ὑμῶν ἐγεγόνει τοιεῦτον, οὐκ ἀν διδούσατε, οὐκ ἀν τξιώσατε, ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆνας ; Ἀγαπητοί, ὡς Θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβές, οὐδὲ νόμιμον οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. Καὶ γάρ καὶ τὰ λεγόμενα τεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ δείκνυστην τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. Ἐν γάρ τοιούτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπῆγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, τὴν ἐκκλησίαν ἐμπρησμὸν ὑπέμεινε, παρθένος ἐγρυμώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ λαοῦ ἥκισθησαν, καὶ βίαν πεπόνθασιν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πόλοι· τὰ ἄγια μυστήρια, ἐφ’ οὓς ἤτιώντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διηρπάζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἵνα τὴν Γρηγορίου τινὲς καταστάσιν δέξωνται· τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσται τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. Εἰ γάρ νομίμη ἦν ἡ καταστάσις, οὐκ ἀν διὰ παρανόμιας ἡνάγκαζε πεθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθουντας αὐτῷ. Καὶ δικαῖος, τοιούτων γενομένων, γράψετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ· ἐκτὸς εἰ μὴ ἀντιμεταβέληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὑγομάζετε.

31. Κάκεινο δὲ ὑμῖν ἀναγκαῖον ἐνόμιστα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεβεβαιοῦτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιώτας γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατῆγορον ἀπεληλυθέντας μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρεώτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιούντας παρεῖναις ἐν τῇ ἐξέτασι· μὴ συγκεχωρῆσθαι· τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, περόντων ἐθνικῶν καὶ Ίουδαίων. Τούτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἀπιστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείχνυτο, ἐφ’ ὃ καὶ ἐθαυμάσαμεν, νομίζω δὲ καὶ ὑπῆς ἐπιθυμάζειν, ἀγαπητοῖς. Πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ἐπιτρέπονται παρεῖναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ τυγχάνοντες, ἐπὶ δὲ ἐξωτικοῦ δικαστοῦ, παρόντων κατηχουμένων, καὶ τὸ γε (**91**) χειριστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ίουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν χριστιανισμὸν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. Εἰ γάρ καὶ δῆλος ἐγέργονται τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν νομίμως (**93**) ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ quia cum statim post fugam eam conscripserit, nondum omnia rescivisse potuit.

(91) Reg., τὸ γε, editi, τὸ τα.

(92) Vel apud Christianos dissimatis.

(93) Reg., νομίμων, quæ vero sequuntur post τὰ τοιαῦτα, illa nempe, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, etc., usque ad τοιαῦτα sequens, in editis deerant, et ex manuscriptis, Regio excepto, exciderant, quod phrases eodem modo in τοιαῦτα desinuerent.

μὴ ὑπὸ ἔθνεικῶν τῶν τὸν Λόγον βδελυσσομένων καὶ μὴ εἰδότων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀμάρτητον ἡλίκον καὶ ἀποίδην ἐστι, συνορᾶν καὶ ὑμᾶς καὶ πάντας πεπίστευκα. Περὶ μὲν Ἀθανασίου τοιαῦτα.

32. Περὶ δὲ Μαρκέλλου (94), ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλῶσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀλήθη τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα παρ' ὑμῶν· ὅμως δὲ ἀπαίτουμενος παρ' ἡμῶν (95) εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρήγοντος ἀτεκρίνατο δὶς ἀετοῦ, ὡς ἐπιγύνωνται μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἔξωθεν τῆς ἀληθείας δομολογεῖ· οὕτως γάρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἱησοῦ Χριστοῦ ὡμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησίᾳ φρονεῖ· καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονηκέναι διεβεβαιώσατο, ἀλλὰ καὶ ἐκπαλαι· ὡσπεροῦν καὶ οἱ τιμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνδικῷ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν (96) αὐτοῦ τῇ ὀρθοδοξίᾳ· καὶ γάρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονηκέναι διισχυρίσατο· ἐφ' ὃ καὶ ὑμᾶς ὑπομνῆσαι δίκαιον ἐστιν, ἵνα μηδὲν τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχηται, ἀλλὰ βδελύτηται ὡς ἀλλοτρίαν τῆς ὑγιαινούστης διδασκαλίας. Ὁρθὸς τοίνυν αὐτὸν φρονοῦντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδοξίᾳ παρτυρούμενον, τὸ πάλιν καὶ ἐπὶ τούτου ἕδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἴχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωνίας; Ταῦτα μὲν οὖν ἦγε, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραψα, ἀλλὰ ἐνεκα τοῦ πιστεύσαις ὑμᾶς, ὅτι δίκαιως καὶ κανονικῶς ἐδεξάμενος τοὺς ἄνδρας, καὶ μάτην φιλονεκτεῖτε· ὑμᾶς δὲ δίκαιον ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρόπον καμεῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα διορθώσεως τύχῃ, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι εἰρήνην ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, καὶ μὴ σχίζεσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομεῖναι (97). Ὁμολογῶ γάρ ὑμῖν, τὰ γενόμενα οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἰσίν.

33. Οὐ γάρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον οἱ ἐπίσκοποι ἐλληλύθασιν ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν γεγονέναι (98), ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἀλλοὶ ἐπίσκοποι ἀπὸ Θράκης, ἀπὸ Κοιλῆς Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἀλλοὶ δὲ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἀλλοὶ ἐξ ἀλλων μερῶν, ἀπήγνησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον, D ἐπὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοὺς ἀλλοις, οἵς ἐλεγον, ὅτι (99) καὶ ἀπωδύοοντο, βλαν-

A non ab ethniciis qui Verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cuiusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo. Hæc quidem de Athanasio.

32. Quod autem ad Marcellum spectat, postquam de illo, ut impio erga Christum scripsistis; vobis significandum putavi, eum cum hoc venisset, affirmasse falsa esse quæ vos de se scripsissetis: sed cum nihilominus nos postulassemus ut fidem suam exponeret, tanta cum fiducia per se ipse respondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profleri. Siquidem æque pie de Domino et Salvatore nostro Iesu Christo se sentire confessus est, ac Ecclesia ipsa catholica sentit: nec tantummodo nunc, sed jam olim ita sensisse. (Cujus

B rectam fidem testimonio suo confirmarunt presbyteri quoque nostri qui Nicæna synodo adfuerant.) Etenim se tunc temporis et etiamnum adversum Arianorum 119 hæresim sensisse affirmabat. (Quocirca vos admonitos velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, et de recta ejus fide testimonium proferretur; quid, quæso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro episcopo haberemus, ut et habuimus, et eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure et canonicæ viros illos suscepisse, et vos frustra disceptationes movere. Äquum est autem, ut vos studeatis et omnibus modis id contendatis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, et ut Ecclesiæ pace fruantur; ut pax Domini, quæ data est nobis, permaneat, et Ecclesiæ non scindantur: ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id criminis detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

33. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia et Palæstina, et una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum hoc coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesiæ vim injuriamque esse

etando dici queat. Et quidem Asclepam Gazæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuerisse ait Socrates; cuius causa iterum in Sardicensi synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Adrianopolitanum, Paulumque Constantiopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenient inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agenus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius Enorius et Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in epist. ad Solit. sed an Romanum venerint, ignoratur.

(99) Ἰερως ἐτι.

(94) De Marcelli causa in epistola ad solitarios acturi sumus.

(95) Sic Reg. et Basil. Edili vero, ὅμως, inendose.

(96) Id est Vincentius et Vito qui etiam tunc in vivis erant.

(97) Hæc, καὶ μὴ σχίζεσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομεῖναι, in editis deerant, ob voces παραμεῖναι et ὑπομεῖναι, similiter desinentes, omissa. Nos vero ex Reg. et Basil. sumus mutuati.

(98) Reg., γενομένην. Episcopos in variis regionibus ab Ariani vexatos saepè nominat Athanasius. Qui nam vero ex iis Romanum petierint, non nisi conje-

percessas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria iis A quæ Alexandriæ gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed et rebus ipsis. Ex *Ægyptio* quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela et gemitu testati sunt, episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos luisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores, plagiis lanari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsules, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicae clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti congerentur, cum Gregorio, et ejus sectatoribus Ariani, communicare. Ancyra autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandriæ gesta sunt paria commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcelllo qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia sceleræ nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum laceam, ab accendentibus delata sunt; ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut hue veniretis : quo et coram hæc audiatis, et omnia corrigi **I 20** et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recusare : ne si non occurrerent, de jain dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appellantur, ut affirmavere qui hæc renuntiabant; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramus, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis extitisse. Hæc autem non ad ædificationem Ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non

καὶ ἀδικίαν τὰς (1) Ἐκκλησίας πεπονθένται, καὶ δύοις τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς ἑαυτῶν, καὶ ἐν ἀλλαῖς Ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεβεβαιοῦντο, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. Καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, πάλιν ἐλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ γραμμάτων, ἀπωδύροντο, οὓς πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, θέλοντες ἔκθετον εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύθησαν. Μέχρι γάρ νῦν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐπίσκοπου Ἀθανασίου ἀποδημίαν, Ἐλεγον ἐπίσκοπους (2) δμολογητὰς κατακρύπτεσθαι πληγαῖς, καὶ ἀλλοὺς φυλακίζεσθαι, ἡδη δὲ καὶ ὀρχαῖος, πλεῖστον δον χρόνον ἔχοντας ἐν τῇ ἐπίσκοπῃ, εἰς λειτουργίας δημοσίας παραδίδοσθαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κληρικούς, καὶ λαούς, ἐπιθυμούεσθαι καὶ διώκεσθαι. Καὶ γάρ καὶ τινας ἐπίσκοπους, καὶ B τινας ἀδελφοὺς ὑπερορίους Ἐλεγον γεγενῆσθαι δι’ οὐδὲν ἔτερον, ή̄ ένα καὶ ἔκοντες ἀναγκάζωνται κοινωνεῖν Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς. Καὶ ἐν Ἀγκύρᾳ δὲ τῆς Γαλατίας (3) οὐκ ὅλη γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένοις ἡκούσαμεν καὶ παρ’ ἔτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ δὲπισκόπος διεμαρτύρατο. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τοιεῦτας κατηγορίας, καὶ οὗτω δεινὰς κατὰ τικῶν ἐξ ὑμῶν, ἵνα μὴ λέγω τὰ ὄντα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήκασιν, θᾶς ἕγω μὲν γράψαι παρηγγέλμην· Ιωάς δὲ (4) καὶ δμεῖς παρ’ ἔτέρων ἀκηκόατε. Διὰ τοῦτο γάρ μάλιστα καὶ ἔγραψαι προτρεπόμενος ὑμᾶς ἐλθεῖν, ἵνα καὶ παρθόντες ἀκούσητε, καὶ πάντα διορθωθῆναι καὶ θεραπευθῆναι δυνηθῇ. Ἐπὶ δὲ τούτων (5) προθυμοτέρως έδει τοὺς κληρόντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ περαιτέρας οὔτε τοιαῦτας ἀπαντήσαις καὶ μὴ περαιτέρας οὔτε τοιαῦτας ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, ὡς μὴ (6) δυνάμενοι ἐλέγξαις & ἔγραψαιν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτω λεγομένων, καὶ οὕτως τῶν Ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιθυμούμενων, ὡς οἱ ἀπαγγέλλοντες διεβεβαιοῦντο, τινες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίς ἀνάψαντες; ήμεῖς οἱ λυπούμενοι: ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, ή οἱ τὰ τοιαῦτα ἔργασάμενοι; Θαυμάζω γάρ πῶς, τοιαῦτης καὶ τοσαύτης ἐκεὶ ἀκαταστατίας καθ’ ἔκαστην Ἐκκλησίαν οὖσης, δι’ ήν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἥλθον ἐνταῦθα, γράψετε ὑμεῖς δμόνοιν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰκοδομῇ τῆς Ἐκκλησίας. ἀλλ’ ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται· καὶ οἱ

(1) Edicti, τῆς, mendose. Reg. vero, τὰς Ἐκκλησίας.

(2) In epistola ad solitarios inter episcopos *Ægyptios* qui, Ariani auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon confessor in exsilium missus dicitur. Potamōn vero item confessor cui in persecutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus exstinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(3) Flagitorum Ancyra gestorum invidiam Marcellio imponere conantur Ariani episcopi in epistola pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur: *Fuere namque et in Ancyra provinciæ Galatia post redditum Marcelli hæretici, domorum incendia, et genera diversa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur*

D presbyteri, et quod cum lacrymis luctuque est dicendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro mediaque in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda sorditatem nudabat. Hæc si revera gesta sint, ab ipsis Ariani perpetratæ esse vix est quod dubitemus: quippe quibus soleinne erat ejusmodi facinora committere, de quæ rebus a se gestis episcopos sibi adversantes inseminare.

(4) Particula δέ, quæ in editis deerat, ex Reg. desumpta est.

(5) Editi minus recie, Ἐπὶ δὲ τοῦ Reg., quem se-
quimur, Ἐπὶ δὲ τούτων.

(6) Reg., μήτε ως.

ἐν τούτοις δὲ χαίροντες οὐκ εἰσὶν εἰρήνης οἱοί, ἀλλὰ ἀκαταστασίας· δὲ θεὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Διόπερ, ὡς οἶδεν δὲ θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηδόμενος μὲν καὶ τῆς ὑμῶν (7) ὑπολήψεως, εὐχάριστος δὲ καὶ τὰς Ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἰναι, ἀλλὰ διαιρένειν ὄστερ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐκανονίσθη, τράψαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἥγησάμην, ἵνα ἡδη ποτὲ δυσωπήσῃς τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπέχεισαν (8) οὕτω διαθεμένους τὰς Ἐκκλησίας. Ἡκουούσα γάρ, διτε τινές εἰσιν διλγοί οἱ τούτων πάντων αἴτιοι τυγχάνοντες. Σπουδάσατε (9) ὡς σπλάγχνα ἔχοντες οἰκτιρμοῦ διορθώσασθαι, ὡς προεῖπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα, εἰ καὶ τι προελήφθη, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. Καὶ μὴ γράφητε, διτε Τὴν Μάρκελλου καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν διοῦ κοινωνίαν· οὐ γάρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶ μισθελφίας, τὰ τοιαῦτα γνωρίσματα. Διὰ τοῦτο εὖ κάγω τὰ προειρημένα Ἑγράψα, ἵνα, μαθόντες, διτε οὐκ ἀδίκως ἐδεξάμεθα αὐτοὺς, παμσόσθε τῆς τοιαύτης ἁρίδος. Εἰ μὲν γάρ ἐλθόντων ὑμῶν ἡσαν καταγνωθέντες, εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδεῖξεις ἔχειν ἐφαίνοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, καλῶς ἀν τὰ τοιαῦτα γεγραφήκετε· ἐπειδὴ δὲ, ὡς προεῖπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐσχομεν κοινωνίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψῃς διασχισθῆναι τὰ μέλη (10) τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῖς προλήμμασι πιστεύσῃς, ἀλλὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην προτιμήσατε· οὐ γάρ διστούσθε δίκαιοι δι' ὀλίγων μικροφύλων τοὺς μὴ καταγνωθέντας ἀπορήπτετεν καὶ λυτεῖν ἐν τούτῳ τῷ Πνεύματι. Εἰ δὲ νομίζετε δύνασθαι τινα κατ' αἴτιον ἀποδεῖξαι, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγχαι, ἐλθέτωσαν οἱ (11) βουλδρενοί. Ἐτοίμους γάρ ἑαυτοὺς καὶ αὐτὸν εἶναι ἐπηγγείλαντο, ὅστε καὶ ἀποδεῖξαι καὶ διελέγχαι, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπήγγειλαν.

35. Σημάνατε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοί, περὶ τούτου, ἵνα κάκενοις γράψωμεν, καὶ τοῖς διφέλουσι πάλιν συνελθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὑπευθύνους καταγνωσθῆναι, καὶ μηχετὶ ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Ἀρκεῖ γάρ τὰ γενέμενα· ἀρκεῖ, διτε παρόντων ἐπισκόποις ἔξωρίζοντο. Περὶ οὐδὲ μακρηγορεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. Εἰ γάρ δεῖ (12) ταλήθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φάσαι, οὐδὲ εἰς τοσοῦτον ἐθεῖν τὰς μικροφύλας. Ἐστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μάρκελλος, ὡς γράφετε, μετεπέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τι καὶ περὶ τῶν διλῶν ἐν τις εἰποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προεῖπον, ἐλθόντων ἐνταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων· Καὶ αὐτὸν γάρ πάλιν ἡρπάσθαι ἑαυτοὺς καὶ τοιαῦτα πεπονθέναι ἐλέγον. Οὐ ἀγαπητοί! οὐκέτι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν ἐπὶ ἔξορισμῷ καὶ θανάτῳ αἱ κρίσεις τῆς Ἐκκλησίας εἰστιν. Εἰ γάρ καὶ δλῶς, ὡς φατε, γέγονέ τι

(7) Reg., ὑμῶν. Edili vero cum aliis mss., ἡμῶν. Magis arrideat Regii lectio.

(8) Ita Reg. Editū vero, ἀπέγχεισαν, mendose.

(9) Reg., καὶ σπουδάσῃς. Μόx editi, οἰκτιρμῶν. Reg., οἰκτιρμοῦ. Infra editi male, τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ. Reg., ὑμετέρᾳ.

(10) Ita Reg. Editū autem, τὰ μέρη, mendose.

A pacis, sed confusione fūti sunt : Deus vero noster non est Deus confusione, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscientius est Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, vestræ existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordiæ habentes, ea corriganter, ut supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis : Marcelli et Athanasii communionem potius quam nostram cooptasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, hujusmodi jurgio finem imponeretis. Qui si, vobis huc concedentibus, convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent, jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communione jungimur, obsecro vos per Christum, ne sinatis discindi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem habeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum simultatem, eos qui convicti non sunt, abjicere, et in hoc Spiritum contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos conviuci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore pollicili sunt, ad ea quæ nobis denuntiarunt liquido comprobanda.

D 35. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea refacie, quo et illis, et episcopis hoc conventuris rescribamus; ut praesentibus omnibus qui rei sunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sati sunt enim res hactenus gestæ; sufficit quoque, in praesentia episcoporum episcopos in exsilio actos esse. Quia de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adsuere. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed quid de aliis dicatur, cum episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis, quemadmodum dixi, huc se contulere? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt: O dilecti! Non jam ulterius 121 Ecclesiæ judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad ex-

(11) Oi in editis deest, sed in Reg. legitur.

(12) Reg., Et γάρ δι. Paulo infra, vox μικροφύλων non animi demissionem, vel pusillanimitatem significat, ut verit Nannius, sed simulatem, dissensionem. Eadem sententia hæc vox usu venit infra.

ciliū, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliquis sicut eorum culpa, oportuit juxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem iudicari: oportuit omnibus nobis rescriptsse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiae vexatae sunt, sed quas ipsi apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit egere, nos quibus ea crima explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non hec Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quae enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quae accepimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quae gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et e suis sedibus peluntur: alii aliunde eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipient. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur: imo potius contra eos scribite qui talia molliuntur, ne deinceps ita vexentur Ecclesiae, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiatur: aut contra animi sui sententiam (ut nobis indicatum est), quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die judicii rationem suorum in hac vita operum est redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut et Ecclesiae episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Iesu Domino nostro, per quem gloria Patri in saecula saeculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, charissimi ac desideratissimi fratres.

36. Hæc postquam synodus Romæ congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, Ecclesias perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi imperatores Constantius et Constanus de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenienti-

(13) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas suisse quas ipsi apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe quae a Marco primum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, et apostolorum discipulos, apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare licet ipsum Marcum a Julio pontifice apostoli nomine subindicari, quod eruditorum iudicio permittitur.

εις αὐτοὺς ἀμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενῆσθαι τὴν χρίσιν· ἔξει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων δρίσθῃ τὸ δίκαιον. Ἐπίσκοποι γάρ οἵσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι· Ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι (13), ἀλλ' ὧν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἑαυτῶν καθηγήσαντο. Διὰ τὲ δὲ περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας (14) μάλιστα οὐκ ἐγράφετο ἡμῖν; Ἡ ἀγνοεῖτε, διτούτῳ ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἔνθεν δρίζεσθαι τὰ δίκαια; Εἰ μὲν οὖν τὶ τοιοῦτον ἦν ὑποπτεύθειν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἑκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησίαν γραφῆναι· νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφορήσαντες, πράξαντες δὲ αὐτοὶ ὡς τῇδεσσαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμψήφους εἶναι. Οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως εἰ πατέρες παραδέδωκασιν· ἀλλος τύπος ἔστιν οὗτος, καὶ καὶν δὲ τὸ ἐπιτίθεμα. Παρακαλῶ, μετὰ προδυμίας ἐνέγκατε· ὑπὲρ τοῦ κοινῆ (15) συμφέροντός ἔστιν ἡ γράφω· ἀλλαγὴν δὲ τὸν ἐπίσκοπον πάσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξεν. Ἐπίσκοποι ἀρπάζονται καὶ ἐκτοπίζονται· ἀλλοι δὲ ἀλλαχθεν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιστολεύονται· ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἀρπασθεῖσιν αὐτοὺς πενθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι. Ἰνα, οὓς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιτίθωσιν, οὓς δὲ μὴ βούλονται, δέχωνται. Ἀξιῶ ὑμᾶς μηρέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράψατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηρέτι τοιαῦτα πάσχωσιν αἱ Ἐκκλησίαι, μηδὲ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὑδρίων πάσχῃ, ἢ παρὰ γνώμην, ὁσπερ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζηται τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς θυνεῖς γέλωτα δρασθαμεν, καὶ πρὸ γε πάντων, ἵνα μὴ (16) τὸν θεόν παροξύνωμεν. Ἐκαστος γάρ ημῶν ἀποδῶσι λόγον ἐν ἡμέρᾳ χρίσεως περὶ ὧν ἐνταῦθα ἐπράξει. Γένοιτο δὲ πάντας κατὰ θεόν φρονῆσαι, ἵνα καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοὺς ἐπίσκοπους αὐτῶν ἀπολαδοῦσαι, χαίρωσι διὰ παντὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἄμην. Ἐρήσθωται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχημαί, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί (17).

36. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνδόου γραψάστης διὰ Ιουλίου τοῦ ἐπίσκοπου Τρόμης, ἐπειδὴ πάλιν τὴν τιμὴν τοῦ ἐπίσκοπου Τρόμης, τὰς τε Ἐκκλησίας ἐτάρασσον, καὶ πολλοὶ ἐπειδούλευον, μαθόντες οἱ Θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνστάντιος καὶ Κώνσταντος, ἐκέλευσαν τούς τε ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοπους συνελθεῖν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. Οἱ μὲν οὖν Εὐσέδης (18) ἐν τῷ μεταξὺ τετελεύτηκε· πλείστων δὲ

(14) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρέων πόλεως.

(15) Reg., κοινῶν.

(16) Ηὐ μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumpsiimus.

(17) Ήσε, τέλος τῆς ἐπιστολῆς Ιουλίου τοῦ ἐπίσκοπου Τρόμης, finis epistolei Iulii episcopi Romani, quae in editis legebantur, a Reg. et Basil. absunt.

(18) Socrate l. ii, c. 12, et Sozomeno l. iii, c. 2, auctoribus, obiit Eusebius Iulii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342, sed iis refragari

πανταχόθεν συνελθόντων, ἡμεῖς μὲν προεκαλούμεθα τοὺς κοινωνοὺς (19) τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς χρίσιν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸ ὄφθαλμῶν ἔχοντες ἢ ἐπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγόρους αὐτῶν, ἐφοροῦντο τὴν χρίσιν· καὶ γάρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐτήγοντο μεθ' ἑαυτῶν κόμητας (20), Μουσωνιανὸν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, ἵνα, ὡσπερ εἰώθεισαν, τῇ ἐκείνων ἔξουσίᾳ, ταῦθ' ἀπερ ἐδούλοντο πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομῆτων ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρατιώτης οὐδεὶς ἐγίνετο μέσος, ἐταράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τοῦ συνειδότος. Οὐχέτι γάρ ὡς ἤθελον ἔκρινοντο, ἀλλ' ὡς δὲ (21) τῆς ἀληθείας ἀπῆται λόγος. Ἐπὶ πολὺ τοίνυν ἡμῶν προκαλουμένων, καὶ τῆς συνδου τῶν ἐπισκόπων προκαλούσσης αὐτούς (22), καὶ λεγούσης: « Ἦλθετε χριθῆναι, διὰ τοῦ τοίνυν ἐλθόντες ὑποποδίζετε; Ἐχρῆν γάρ ὑμᾶς ή μὴ ἐλθεῖν, ή ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι· τοῦτο γάρ ὑμὲν φέρεις μεγίστην κατάγνωσιν. Ἰδού, πάρεισν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, οὓς ἀπόντας διεβάλλετε, ἵνα, εἰ τι νομίζετε (23) ἔχειν, διελέγητε τούτους παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βούλεσθαι, δῆλοι ἔστε συκοφάνται, καὶ ταύτην ὑμῖν ἡ σύνοδος δώσει τὴν χρίσιν. » Οἱ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες, καὶ καταγνώσκοντες ἑαυτῶν (ἥδεισαν γάρ ἢ ἐπραξαν, καὶ ἐπέλασαντο καθ' ἡμῶν), ἥσχύνθησαν ἀπαντῆσαι, πολλὴν καὶ ἀπερπῆ καθ' ἑαυτῶν τὴν συκοφαντίαν ἐλέγχαντες. « Ή τοίνυν ἀγία σύνοδος, καταγνοῦσα τῆς ἀπρεπούς καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκείνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογίαν. Διηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἐθαύμασαν καὶ ἀπαντεῖσαν ἐπέγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο εἰκότως ἐφορθήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν. Ἐλεγόν τε· « Ισως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου γε, ιδόντες αὐτοὺς παρῆσταις ομένους, καὶ προκαλουμένους τὴν χρίσιν, φεύγουσιν. Ἡμᾶς μὲν οὖν ἀπέδεξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκύρωσαν ἐτι μᾶλλον εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ ἀγάπην (24)· τοὺς δὲ κοινωνοὺς καὶ ἀναίδεστέρους γενομένους τῆς Εὐσεβίου κακουργίας καθεῖλον, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ Νερωνίας (25), Ἀκάχιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Πανονίας, καὶ Μηγδόφαντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον ἀπὸ Λασοδικείας. Καὶ ἔγραψαν τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἑκάστου τῶν ἀδικηθέντων παροικίᾳ (26), ταῦτα·

videtur Athanasius. Hanc rem alias fusius agemus.

(19) Sic Reg., et ita legendum suadet similis locus infra. Editi, κοινωνικούς.

(20) Reg., κόμιτας. Mox idem, Καστρήσιον. Paulus post Reg., ἀπερ βούλονται. Mox idem de more, χωρὶς κομίτουν.

(21) In editis artic. δ deest. In Reg. vero legitur.

(22) Editi, προκαλούσσης αὐτούς, et ita legisse videtur Nannius qui vertit eos... accerseret. At Reg. ἀποστελλούσης πρὸς αὐτούς, non incommode.

(23) Reg., νομίζετε.

bus, Eusebii socios provocavimus ad judicium. Illi vero quibus prae oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, judicium reformidabant. Etenim cum omnes sincera mente accederent; illi rursus comites Musonianum, et Hesychium Castrenium secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod libere perfricerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles 122 interesseret, percorsi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine judicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et episcoporum synodo eos his verbis accersente: « Huc accessistis ut ad judicium vos sisteretis, cur itaque posquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut posquam accessistis, non subterfugere; hoc enim maximum est contra vos argumentum. Enadsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, praesentes coargutatis. Sin, cum non possitis, vos nolle simulatis, aperte sycophantæ estis, et hanc vobis synodus feret sententiam. » Quibus auditus illi, sua se da manente conscientia (sciebant enim quæ fecerant, et quæ adversum nos confinxerant), accedere veriti sunt; sicque ingentem ac fœdā columniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quæ contra nos gesta fuerant, retulisset, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformatasse, ut ne coram convincerentur. Tum aiebant: Eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Albanarium cum suis putarent non accessurum: siquidem certentes eos rebus suis considere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminiibus accusatos, receperunt; firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelerum sese consortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleæ episcopum, Narcissum Neroniadis, Acaium Cæsareæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, Menophantum Ephesi, et Georgium Laodiceæ. Scripseruntque omnibus ubique terrarum episcopis, et ad singulas eorum parœcias qui injuriam passi fuerant, his verbis:

(24) Ad agapen, id est ad cœnvītā fidelium. De qua voce fusius pertractant Suicerus, Cangius et alii complurimi.

(25) Νερωνίδος. In Hilari fragmentis legitur, Narcissus Irenopolis, sed mendose pro Neropatis.

(26) Παροικίᾳ. Hæc vox interdum sumitur pro diœcesi, ut hoc loco et alias sepissime apud Athanasium, interdum pro quadam Ecclesia peculiari, ut infra cernere est, ubi Mareotes παροικίᾳ nuncupatur. Vide Valesium in Notis ad Euseb., p. 4, et Sirmondum. Hujus vocis frequens est usus apud Patres.

ΕΠΙΣΤΟΛΑ ΣΥΝΟΔΙ ΣΑΡΔΙΚΗΣ ΚΟΝΓΡΕΓΑΤΑΣ. Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaea, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palauistica, Arabia, Creta et Aegyptio; presbyteris et diaconis, et universæ sanctæ Dei Ecclesiae Alexandriæ commorantib; dilectis fratribus in Domino salutem.

37. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocias in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hoc enim fuit eorum ars et vafrilites, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ **123** doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persecui satagant. Aliis enim facta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt: quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadverentes, se non vera posse earum rerum proferre arguenda; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque binc æquitas judicil fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accusatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubium de communione fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto judicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statamque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadverat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, ut supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se judicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus judicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus: non advertentes

(27) Reg., Δαχίας, et recte quidem. Editi, Δαχίων. Μοx, Σισιλίας. Sunt qui Θουρκίας legendum existiment: sed omnes cum editi tum mss. Σισιλίας habent, et ita legendum esse constat; nam initio hujus Apologiae Athanasius in numero provinciarum quarum episcopi Sardicam conveuerunt, Sisciam reponit.

(28) Kαὶ deest in Reg. In aliis vero legitur.

(29) Reg., πάντας, rectius quam editi, qui πάν-

Η ἍΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ἡ κατὰ Θεοῦ γάριν ἐν Συρδικῇ συναχθεῖσα ἀπὸ Ρώμης, καὶ Σπαριών, Γαλλιῶν, Ἰταλίας, Καικούρας, Καλαβρίας, Ἀπολιτίας, Ἀσφικῆς, Σαρδικῆς, Παρρούρων, Μυούρων, Δακίας (27), Ναρκίκων, Σισιλίας, Δαρδανίας, ἀλλὶς Δαχίας, Μαχεδονίας, Θεοφανίας, Ἀχαΐας, Ηπειρῶν, Θράκης καὶ Ρόδετης, καὶ Πιλαστήνης, καὶ Αράβιας, καὶ Κρήτης, καὶ Αιγαίου πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ πάσῃ τῇ ἡδίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Αλεξανδρείᾳ παροκύοντη, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κύριῳ χαιρεῖται.

37. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, οὐκ ἡγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυστονύμου τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσεως προστάται πολλὰ καὶ δεινά, μᾶλλον δὲ καὶ (28) ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἐκυρώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐμηγανώντο. Αὕτη γάρ ἡν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταῦτης δεῖ τῆς θανατηφόρου γεγνασι προθέσεως, ὅπως πάντας (29) τοὺς δποιδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων αὐτοῖς παραδόθεισαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γάρ πλαστοὺς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἔξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐτοῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν (27) Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βίᾳ καὶ τυφλνδίᾳ συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὗτε ἐπιμελής, οὗτε μετὰ πίστεως, οὐθὲ δικαία γέγονεν τῇ παρ' ἐκείνων κρίσις. Διόπερ οὐδὲ θαρροῦντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἵς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδεῖξεις ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν (30) πόλιν, οὐκ ἡθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἀγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι. Ἐκ δὴ τούτων φανερὸν καὶ δικαία καθέστηκεν τῇ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ιουλίου· οὐ γάρ ἀσκεπτεῖ βεδούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὥρισεν, ὡςτε μηδὲ διλως διστάσαι (31) περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γάρ ἐπισκόπων ὁρθοῖκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἐκυρώσεων καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. "Οθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπισκόποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐδεσθίασαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκενο δὲ ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ συνοράτων ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδίᾳ καὶ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὴ, καθὼς προεπομένη, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν (32) ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἡδίας, καὶ ἐκλήθησαν τας habent.

(29) Vulg., ὑμῶν. Edīt.

(30) Βανῆι., Σαρδῶν, quo item modo alias legitur. Reg., Σαρδῶν, cūm gravi accentu.

(31) Reg., διστάσαι.

(32) Reg., δι' ἀγράφων ἐντολήν. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρεῖναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε θεσμοί.

παρ' ἡμῶν ὥστε παρεῖναι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπές χρώμενοι προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίουν γάρ τὸν ἀθώον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἰκανάλεσθαι, οὐ συνορῶντες, ὡς ἀπρεπές, μᾶλλον δὲ ὀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ πάμπονήρων καὶ ἔξαλεστάτων τινῶν νεωτέρων, οὓς οὐκ ἀν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν τυχόντα βαθὺν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μόνομέρειαν πεπράχθαι (33). Οὗτος γάρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὗτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ὁ κατηγορούμενος ὑπὸ αὐτῶν παρῆν. Καὶ δημας ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ τὸ γενομένην, πάσης αἰσχύνης ἦν μεστή· πῃ μὲν γάρ ἐθνικοί, πῃ δὲ κατηχούμενοι ἡρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἀπερ Ισασιν, εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἀπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήσασι, ψεύσωνται. Καὶ γάρ καὶ ὑμῶν (34) τῶν πρεσβυτέρων ἄροντες ὑπό τῆς ἀποποτίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπίσκοπου, καὶ βουλομένων παρεῖναι ἐπὶ τῇ ἔξετάσει, καὶ τὴν ἀλήσειν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος γέγονεν οὐκ ἐπέτρεψαν γάρ ὑμᾶς παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φανερὸν πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία, ἕμως, διαγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὑρομενοὶ τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαδόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν. Διτὸς γάρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι διελάησε, καὶ ἐκείνην τὴν ὅραν, ἐν ἣ Μακάριον ἐληλυθεναι εἰς τὸ κελλὸν ἑαυτοῦ διεβεβαίωτο, νοσοῦντα τότε κατακείσθαι ἑαυτόν· κατοι τῶν περὶ Εὐσέδιον γράψαι τολμησάντων ἀστάναι τότε τὸν Μηχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

(35) Κάκελην δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκοφαντία καὶ διαβολὴ, ἣν ἡτίασαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφαστὸν γάρ καὶ κατεβόσαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινὰ Μελιτιανὸν ἐπίσκοπον ἀνηρχέναι, ἐφ' ὧ προσποιητῷ στεναγμῷ καὶ πεπλασμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ τξίουν τοῦ ζῶντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἀλλ' οὐκ ἀγνωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. Ἐγνωσαν γάρ διπλανεῖς (35), ζῆν τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα εὐχερεῖς διελεγχομένους ἐπὶ τις ψεύσμασι τούτοις (αὐτὸς γάρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείχνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀγρῆσθαι μηδὲ τεθνηκέναι), ὅμως οὐκ τὸν ηὔχασαν, ἀλλ' ἐπέτρεψαν συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέραις συκοφαντίαις ἐπεξήσουν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι (36) τὸν ἀνθρώπον. Τί σὺν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρέρθησα ἡρώμενος, προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς· καὶ τῆμεις δὲ τὸν ὑγρόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κρίσιν, καὶ, εἰπερ δύνανται, διελέγξαι. Ή τῆς πολλῆς πλεονεξίας! ἢ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας! μᾶλλον δὲ, εἰ δεὶ τάληθες εἰπεῖν, ὡς κακῆς καὶ ὑπε-

A quam indecens, imo potius quam impossibile illud esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sceleratissimis et perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus praesente facta fuisse constabat: nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudine plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant falso proferrent. Siquidem et vestrum presbyterorum, qui absente episcopo rei curam gerebatis, ac volvistis quaestioni interesse, et veritatem patefacere, mendaciaque refutare, nulla est habita ratio: neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mercedem sycophantiae suæ, est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, segrotum jacuisse: licet e contra Eusebiani scribere ausi sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et oblationem fecisse.

B Εληλυθεναι εἰς τὸ κελλὸν ἑαυτοῦ διεβεβαίωτο, νοσοῦντα τότε κατακείσθαι ἑαυτόν· κατοι τῶν περὶ Εὐσέδιον γράψαι τολμησάντων ἀστάναι τότε τὸν Μηχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

C 38. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim, et magnis clamoribus affirrabant, cædem Athanasium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletianum episcopum occidisse, quam rem simulato germitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi. Sed non latuit 124 eorum vafrities: omnibus enim compertum suit hominem vivere, et inter vivos numerari: et cum consiperent illi ad omne scelus prompti viri, se mendacii convictos: ipse enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mortuum esse palam fecit; nibilo tamen magis quieverunt, sed alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam perterritus est frater noster Athanasius, sed iterum magna usus fiducia, eos in jus provocabat: nos quoque rogavimus hortatique suinus, ut judicio se sisterent et, si possent, hominem convincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem superbiam! aut potius, si vere dicendum est, o ma-

D Ζεσθαι, quæ loquendi formula infra quoque usuvenit. Cicero pro Quintio: ne numeretur inter vivos.

(36) Idem Reg., διαβάλλωσι. Alias sycophantias ab Eusebianis objectas vide supra in epistola Alexandrine synodi.

(33) Reg., μονομερίαν πεπράχθαι.

(34) Reg., ὑμῶν. Alii cum edili, ἡμῶν, περπεραμ. Nannii versio sic habet: Nulla enim nostri ratio habita est, qui presbyteri sumus Athanasii. Quasi vero omnes episcopi Sardicae coacti Athanasii presbyteri fuerint.

(35) Reg., πάντες. Μοι, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετά-

lam, et criminis obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrocias tolerasti, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholicæ Ecclesia: sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvis erit". Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudil vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi confessiones et tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et communis nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egimus, quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones nostras arbitranur.

39. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amantissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ulla tenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliatur: sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimitatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hereticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacrae synodi judicio damnatum depositumque fuisse, tame si revera nunquam is ut episcopus sit habitus. Istrum igitur episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.

¹⁰ Matth. x, 22.

(37) Quæ in editis sequebantur post idic hæc, pertinent ad sequentem epistolam, ut infra monemus.

(38) Hæc, χωρὶς τινος διωγμοῦ, in editis deerant, nō sumus ex Reg. et Basil. invenuti.

(39) Reg., ὑπὸ τῶν.

(40) Οὐδέποτε uno verbo. In Reg. melius quam editi, οὐδὲ πώτε.

(41) Quæ sequuntur post τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ad hanc epistolam pertinere, nec sequenti addenda esse, monet Regii codicis scriptor, qui præposito asterisco, et inferius deinde altera nota apposita, sic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τούτου ἔχει κατὰ προσθήκην αυτὴν ἡ ἐπιστολὴ τῆς μετ' αὐτῆς, ήγουν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους, id est,

A θύνου συνειδήσεως! τοῦτο γάρ πᾶσι πεφανέρωται. "Οὐθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομιμήσκομεν καὶ προτερόμεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὁρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γάρ καὶ δεινὰ καὶ χαλεπά πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὐτος σωθήσεται. Διόπερ κανέντι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, τὴν θλίψιν ἀντιχαράς ὑμῖν ἔστω τὰ γάρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἔστι μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦται ὑμῶν ὄμοιοις καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἀμισθοὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεις παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπαθλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαινούστης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γάρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιτησαμεν, οὐδὲ τὴν ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιήσαμεν, ἀπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχομεν γάρ τοις πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἰδία ἥγουμενα (37).

C 39. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν, καὶ τιξώσαμεν τοὺς εὔτε-
βεστάτους καὶ θεοφίλεστάτους βασιλέας, ὅπως ἡ φι-
λανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἔτι κάμνοντας καὶ πιεζό-
μένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωι μηδένα
τῶν δικαστῶν, οἵτε περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν
προστήξει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὅλως τοῦ
λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι: κατὰ
τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἔκαστος χωρὶς τινος διω-
γμοῦ (38), χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς ενχε-
ται καὶ βούλεται, ζῆται, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης
τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται.
Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν (39) αἰρετι-
κῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν
πόλιν παρὰ αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γάρ γινωσκέ-
τω ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ιερᾶς πάστος
συνόδου καθηρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδεπόποτε (40)
οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ἔλικε γενόμενος ἐνομίσθη. Χαρέτε
τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἔαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθα-
νάσιον· διὰ τοῦτο γάρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύ-
σαμεν. Οὐδὲν καὶ παρανόμων πάσι τοῖς, η διὰ σύδου
η διὰ περιδρομήν τινων, κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ίπε
νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες καὶ ἀναπει-
σθέντες παρ' ἡμῶν, παύσανται τῆς πρὸς ἐκείνον
μυσταρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἔαυτοὺς συνάγωσι τῇ
D καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (41).

quæ ab hac nota usque ad sequentem habentur, ad
hanc epistolam pertinent, nec in subsequenti ad
omnes episcopos leguntur. Nimirum amanuensis
cum eas epistolas sere similes adverteret, priorem
tantum descripsit, quibusdam quæ in secunda
duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exci-
derent, monetque vicissim, ea quæ sequuntur post
τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, priori solū, et nequaquam
subsequenti esse ascribenda. Subodorari tamen
licet quædam verba quæ ad sequentem epistolam
pertinerent, eorumdem negligentiā in priori reman-
sisse nullo discrimine distingua: itemque nonnulla
hanc primam spectantia, subsequenti falso ascribi;
sed levioris momenti res est.

40. Ἐπειδὴ δὲ Εγνωμεν (42), ὅτι καὶ Ἀφθόνιος, καὶ Αθανάσιος δὲ Καπιτίωνος, καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων, οἱ συμπρεσβύτεροι ἡμῶν, συσκευήν καὶ αὐτὸς πεπόνθασιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε τοὺς μὲν ἔξορισμοῦ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλάς διαπεφυγέναι· τούτου ἔνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλώσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα, καὶ ἀθώους ἀπελύσαμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν συσκευασθέντων ὑπὸ αὐτῶν γέγονεν. Ἐπρεπε μὲν (43) οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ Ιδίου λίστας ὑμῖν δηλώσαι· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἄγιαν σύνοδον ἡθέλησεν ὑμῖν γράψαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημάνει ὑμῖν ἐπουδάσαμεν, ινα', ἀσπερ ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε· ἀξιος γάρ καὶ αὐτὸς ἐπανου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐόσειαν καὶ αὐτὸς τῇσιώθησαν παρὰ τῶν αἱρετικῶν ὑδρίων ὑπομεῖναι.) Τίνα δέ ἔστι τὰ παρὰ τῆς ἄγιας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἀλλών Ἐκκλησῶν, γνώσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων ἀπέστελλαμεν γάρ ὑμῖν, ινα (44) καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾶ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας (45).

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναρχεῖσα τοῖς κατ' Αἰγυπτον καὶ Αιδίνην ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς, ἀραιπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κύρῳ C χαίρειν.

41. Καὶ πρὸν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβεῖταις ὑμῶν (46), οὐκ ἡγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ, μιμῆλλον δὲ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἡ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὕτη γάρ ἡν αὐτῶν τέχνη καὶ πινούργια, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγόναστι προθέσεως, ὅπως πάντας τοὺς ὅποιδηποτε τυγχάνοντας τῆς ὁρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἀλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γάρ πλαστοὺς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἀλλούς εἰς ἔξορισμὸν ἀπέστελλον, ἀλλούς ἐν αὐταῖς τειμωρίαις κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελ-

A 40. (Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, 125 Athanasium quoque Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspirationem fecisse, ita ut alii quidem in exsilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innoxios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos gesta sunt, ad gloriam et commendationem eorum quos illi calumniali sunt vergere. Decebat quidem episcopum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium, de iis, ut de propriis propriis, vos certiores facere, sed quoniam firmioris testimonii causa, ipsam sanctam synodus vobis scribere exoptavit; ideo nihil super-B sedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habili sunt ab hereticis contumeliam pati.) Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Arianae hereseos praefectos, qui et in vos et in alias Ecclesiæ debacchati sunt, ex iis quæ sub juncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos misimus, ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimilanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarent.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Aegypto et Libya sunt episcopis et comministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

41. Etiam vestrae pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianoꝝ hæresis patronos, multa et atrocia in exilium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vaſrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persecuti satagant. Aliis enim facta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certo fratri nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyranuide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo

ἐγράψῃ πρὸς τοὺς κατ' Αἰγυπτον καὶ Αιδίνην ἐπισκόπους. Hæc ipsa epistola ad episcopos Aegypti et Libys absque ullo discrimine scripta est. Sed non modicum inter utramque intercedit discriminem, ut cuique licet advertere ambas inter se conferenti.

(46) Post hæc verba τῆς εὐλαβεῖταις ὑμῶν, hæc Regii codicis scriptor apposuit: καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἵσην κατὰ πάντα τῆς πρὸς αὐτῆς, ήτοι τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλὴν τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσμειωνένων, κατελεῖθῃ ἄγραφος, διὰ τὸ μή δευτερωθῆναι καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρτί, cum hæc epistola præcedenti ad Alexandrinorum Ecclesiæ missæ omnino similis sit, iis exceptis quæ sub fine annotavimus, eam non descripsimus, ne bis labor et charta insumeretur; quod superius explicatum est.

(42) Reg., quem sequimur, Ἐπειδὴ δέ. Basil., Ἐπειδὴ δέ. Editi vero, Ἐπειδὴ δέ καὶ.

(43) Mέν abest ab editiis, nos sumus ex Regio mutuati. Paulo infra Reg., Iδίους Iδίους, sed Iδίους deest in editiis. Basil. vero hunc locum sic corrupe habeit, ὡς περὶ Ιδίουν ὑμῖν ὑμῖν δηλώσαι, σπάσιο νεκροῦ inter duo ὑμῖν relieto, quasi aliquid deficiat. Paulo infra Reg., ἀνεβαλλόμεθα. Mox idein, σημάνει ευν αὐτοῦ.

(44) Post ινα, ἡσε, καὶ ὑμετέρᾳ θεοτέσεια σύμψηφος τοῖς παρ' ὑμῶν δρισθεῖσι γένηται, quæ in editiis legebantur, ad subsequentem epistolam pertinent, ut monet ad marginem Regii codicis scriptor.

(45) Ήτε ad modum tituli sequebantur in editiis, "Ἡ αὐτὴ οὖν ἐπιστολὴ ἀπαραλλάκτως κατὰ πάντα

judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertis, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc aquitas judicij fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non temerario consilio, sed cum debita accusatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communione fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum aequitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, **126** et per litteras suas, Eusebianos, non recto judicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statamque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertis: Cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, ut supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se judicio sisterent. At illi sua sese dominante conscientia, turpibus usi tergiversationibus judicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus, non advertentes quam indecens, imo potius quam impossibile illud esset. Quin et monumenta in Mareote edita a sceleratissimis et perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus praesente, facta esse constabat: nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, oinni turpitudine plena erat: nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant, falso proferrent. Siquidem et vestrum presbyterorum, qui absente episcopo, rei curam gerebant, ac voluistiis quæstionis interesse, et veritatem patescere, mendaciaque refutare, nulla est habita ratio; neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischiram, qui vacuo episcopatus nomine, in mercedem sycophantiae suæ, est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyras, se, qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum jacuisse: licet et contra Eusebiani scribere ausi sint, Ischiram, cum Macarius supervenit, stetisse et oblationem fecisse.

Èlēlōvθénai eiς tò kεllion̄ éautoū διεθεναιούτο, νοσοῦντα τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ γράψαι τολμησάντων, έστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ

42. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim, et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athanasium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-

A φοῦ καὶ συνεπισκόπου ήμῶν Ἀθανασίου τὴν καθερτητὰ βίᾳ καὶ τυραννίᾳ τυλλαβέσθαι ἐπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μετὰ πίστεως, οὐθὲ δλῶς δικαῖα γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων χρίσις· διόπερ οὐδὲ θαρροῦντες, οἵς ἐδραματώργησαν, οὐδὲ οἵς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδεῖξεις ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδὼν πόλιν, οὐκ τὴν ἡθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἄγιων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὴ τούτου φανερὰ καὶ δικαῖα καθέστηκεν ἡ χρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ήμῶν Ἰουλίου· οὐ γάρ ἀσκεπτή βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελεῖας ὥρισεν, ὡστε μηδὲ δλῶς διστάσαι περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ήμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γάρ ἐπὶσκόπων ὅργοντα ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν B ήμῶν τῶν πρεδσυτέρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων μεθύδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ χρίστει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπεριδομένους. Ὁθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐδεσθανατον διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκενο δὲ ήμῶν ἡ ἀγάπη συνοράνων· Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἄγιαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθείσαν παρεγένετο, τότε δὴ, καθὼς προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἡώρας, καὶ ἐκλήθησαν παρ' ήμῶν ὧστε παρεῖναι. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέστι χρώμενοι προφάσει, φυγοδίκειν ἤρξαντο. Ἡξίουν γάρ τὸν ἀθώον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ήμετέρας κοινωνίας ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπέστι, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ Μαρεῶτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπονήρων καὶ ἐξωλεστάτων τινῶν νεωτέρων, οἵς οὐκ διὰ τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μονομέρειαν πεπράχθαι. Οὗτε γάρ ὁ ἀδελφὸς ήμῶν Ἀθανασίος ὁ ἐπίσκοπος, οὗτε Μακάριος ὁ πρεδσυτέρος ὁ κατηγορούμενος ὑπὸ αὐτῶν παρῆν. Καὶ δύμας ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη, πάσης αἰσχύνης ἢν μεστή πῃ μὲν γάρ ἐθνικοί, πῃ δὲ κατηχούμενοι· ἡρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἀπερί ξαστιν, εἴπωσιν. Ἄλλ' ἵνα, ἀπερί παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι, φεύσωνται. Καὶ γάρ καὶ ήμῶν τῶν πρεδσυτέρων φροντίζοντων ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ τοῦ διεμέτερου ἐπίσκοπου, καὶ βουλομένων παρεῖναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν ἀληθεῖαν δεῖξαι, καὶ τὰ φευδῆ διελέγξαι, οὐδέτε λόγος γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γάρ οὐδὲς παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑδρεως ἐξεβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία, δύμας, ἀναγινωσκόμενων τῶν ὑπομνήματων, εὑρομεν αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ μειούθον παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν διορμα τῆς ἐπίσκοπῆς, διελέγχοντα ἐαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν. Αὐτὸς γάρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν δι Μακάριον προσφέρειν, διτε Μακάριος ἐπέστη.

D 42. Κάκενη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκοφαντία καὶ διαβολὴ, ἢν τιτάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφασαν γάρ καὶ κατεβόησαν φόνον δεδραχέναι τὸν Ἀθανασίον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα, Μελιτιανὸν ἐπίσκοπον,

ἀνηρτήνει, ἐφ' ὧ προσποιητῶν στεναγμῷ καὶ πε-
πλασμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ τῇσιν τοῦ
ζῶντος ὡς τεθνήκότος τὸ σῶμα ἀποδύθηνε. Ἀλλ' οὐχ
ἄργωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων ἔγνωσαν γάρ
ἄπαντες ζῆν τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
ετάξεσθαι καὶ ἐπειδὴ ἔώρων ἐστοὺς οἱ πρὸς πάντα
εὐχερεῖς διελεγχομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις·
αὐτὸς γάρ ζῶν δὲ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἐστὸν μὴ ἀνη-
ρῆσθαι μηδὲ τεθνήκειν· δῆμας οὐχ ἡσύχασαν, ἀλλ'
ἐπέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέραις συκοφαντίαις
ἐπεζήτουν, ἵνα πάλιν, μηχανῆσάμενοι, διαβάλλωσι τὸν
ἀνθρώπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐτεράχθη ὁ ἀδελφὸς
ἡμῶν Ἀθανασίος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρέβησε χρώ-
μενος προσκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς. Καὶ ἡμεῖς
δὲ τούχομεθα καὶ προετρέψμεθα ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς
τὴν χρίσιν, καὶ εἰπερ δύνανται, διελέγχαι. “Ω τῆς
πολλῆς πλεονεξίας! ὧ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας! μᾶλ-
λον δὲ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ὡς κακῆς καὶ ὑπευθύνου
συνειδήσεως! τοῦτο γάρ πᾶσι πεφανέρωται. “Οὐθεν,
ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομιμήσκομεν καὶ προτρέψμεθα
ἡμᾶς πρὸ πάντων τὴν δρθήν πίστιν τῆς Καθολικῆς
Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γάρ καὶ δεινά καὶ
χαλεπά πεπόνθατε, πολλὰ δὲ ὑδρεῖς καὶ ἀδικίας
ὑπέμενεν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' οὐ πομείραις
εἰς τέλος, οὔτος σωθήσεται. Διόπερ, καὶ ἐτι ποιεῖν
τολμήσωτι καθ' ὑμῶν. ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω
τὸ γάρ τοισι ταῦτα παθήματα μέρος ἔστι μαρτυρίου· καὶ
εἰ τοιάτας ὑμῶν δύολογίαις καὶ αἱ βάσανοι οὐχ ἀμι-
σθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ
τὰ ἐπαθλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγια-
νούστης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου
ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γάρ
οὐδὲ ἡμεῖς παρεσωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς
ἡμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ
πεποιηκαμεν, ἄπερ δὲ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαίτει. Συμ-
πάσχομεν γάρ τοῖς πάτσουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ
ἴκενταν παθήματα ἴδια ἥγουμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσιν
ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνεμίξαμεν. Οὐχ ὑμεῖς
δὲ μόνοι πεπόνθατε, ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλ-
λοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν ταῦτα ἐλθόντες ἀπωδύρον-
το (47).

45. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν καὶ τῇσιν τοὺς
εὐσεβεστάτους καὶ θεοφίλεστάτους βασιλέας, ὅπως
ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμνοντας καὶ
πειζόμενους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδ-
ένα τῶν δικαστῶν, οἵς περι μόνων τῶν δημοσίων
μέλειν προστήξει, μήτε χρίνειν κληρικούς, μήτε
ῶλας τοῦ λειποῦ προφέτεις τῶν Ἐκκλησῶν ἐπιχειρεῖν
τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἔκστος χωρὶς τινος
διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐ-
χετει καὶ βούλεται, ζῇ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρή-
νης τὴν καθολικήν καὶ ἀποστολικήν πίστιν μετέρ-
χηται. Γρηγόριος μέντοι δὲ παρανόμως παρὰ τῶν
αἱρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμε-
τέραν πέλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο τάρ-
γινωσκέτω ὑμῶν ἡ διμολυχία, ὅτι χρίσει τῆς Ιερᾶς

⁴⁰ Malth. x. 22.

(47) Reg. ἀπωδύραντο. Μοι idem post ἀνηνέγκαμεν, habet τοῖνυν, et paulo post θεοσεβεστάτους, ubi
in editis et ceteris end. θεοφίλεστάτους.

A num episcopum occidisse: quam rem simulato ge-
mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantibus
viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
Sed non latuit eorum vafrities: omnibus enim
compertum fuit hominem vivere, et inter vivos
numerari: et cum conspicerent illi, ad omne scelus
prompti viri, se mendacii convictos: ipse enim Arse-
nius vivus se minime occisum aut mortuum esse
palam fecit; nihil tamen magis quieverunt, sed
alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut,
quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo ca-
lumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam per-
territus est frater noster Athanasius, sed iterum
magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos
quoque rogavimus hortatique sumus, ut judicio se
sisterent, et si possent, hominem convincerent. O
magnum arrogantium! o ingentem superbiam! aut
potius si vere dicendum est, o malam, et criminis
obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non ex-
ploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus
vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ
Catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et
atrocia tolerasti, multas quoque contumelias et in-
jurias sustinuit Catholicæ Ecclesie: sed qui persevera-
verit usque in finem, hic salutis erit ⁴⁰. Quare si quid
iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudil
vobis loco sit: nam istiusmodi afflictiones pars sunt
martyrii, et hujusmodi vestrae **127** confessiones et
tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis
præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide
potissimum decertate, neconon pro innocentia Athana-
sii episcopi vestri et communis nostri. Nam neque
rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ ve-
stræ securitali conducebant: sed ea curavimus, ea egili-
mus quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe
nostrorum afflictionum vicem dolemus, et illorum
afflictiones, nostras arbitramur, et nostras laerimas
cum vestris commiscuius. Neque vos dantaxat læsi
estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex
communis nostris, huc cum venissent, fusis
lacrymis conquesti sunt.

43. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei
amantissimos imperatores, rogantes eorum huma-
nitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur,
dimiti jubeant, decernantque ut, ne quis judicem,
quorum officium est popularia solum curare, cleri-
cos judicet, aut ulla tenus in posterum, occasione
curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis
moliatur: sed ut quisque citra persecutionem, aut
vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam
agat, ac cum quiete et pace catholicam et aposto-
licam sectetur fidem. Porro vestram unaniunitatem
monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter
jus fasque ab hereticis ordinatus, et in vestram
urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judi-
cio damnatum depositumque fuisse; tametsi revera

nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasiūm reueuntē cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dīnisi-
mus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quo-
rumdam dolo circumventi cum Gregorio coniuncti
carunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem
gerentes, a detestanda ejus communione desistant,
ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.
Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra
Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Me-
nophantum, Ursacium, Valentem et Georgium,
Arianæ hæreses præfectos, qui et in vos et in alias
Ecclesiæ debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta
sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut ve-
stra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum
sit vobis Ecclesiæ catholicæ non dissimulanter
agere cum iis qui in se scelera perpetravit.

ὑμετέρα θεοτέσσεια σύμφησος τοῖς παρ' ἡμῶν δριτοῖς ιστοθεῖσι γένηται, καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾶ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

SANCTA SYNODUS

*Per Dei gratiam Sardica congregata, omnibus ubique
episcopis et comministris Ecclesiæ catholicæ, di-
lectis fratribus in Domino salutem.*

44. Multa quidem plerumque contra Dei servos,
rectæ fidei inhærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ:
dum enim spuriā doctrinā subjicerent, ortho-
doxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam
contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem qui-
dem religiosissimorum imperatorum latuerit. 128
Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi im-
peratores nos ex diversis provinciis ac civitatibus C
in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in
civitate Sardica celebrari concesserunt; ut, amoto
quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola
erga Christum pietas apud omnes servetur. Ven-
erunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus
piissimis imperatoribus, ad ea potissimum quæ
pluries jactitarunt de dilectis fratribus et commi-

(48) Editi, Monophantou, Nannii versio, Demophantes, sed perperam, est enim Menophantes Ephesi-
nus. Athanasius infra, epistola ad episcopos Æ-
gypti et Libye, quæ hactenus oratio prima contra
Arianos perperam inscribatur, ait Ursacium, Va-
lentem, Acacium, Patrophilum et Narcissum in
Sardicensi synodo fuisse damnatos, quod ex ceteris
quidem certum est, de Patrophilo vero nusquam
reperitur. Putamus Athanasiūm generationi tantum
hos Arianicæ sectæ fautores damnatos dicere,
quod vulgo verum habetur dum pars maxima damna-
ta sit.

Quæ vero subjuncta huic epistola memorantur,
nihil aliud esse queat, quam epistola encyclica mox
sequens, ubi Sardicensis synodi gesta fusius enar-
rantur.

(49) Post ἐν Σαρδικῇ συναγθεῖσα hæc habet
Theodoreus, apud quem hæc epistola habetur,
lib. II. c. 8: Ἀπό τε Ρώμης καὶ Σπανίᾳς, καὶ Γαλ-
λίᾳς, Ιταλίᾳς, Καμπανίᾳς, Καλαβρίᾳς, Ἀριτχής,
Σαρδονίᾳς, Πιζονοίᾳς, Μασίᾳς, Δακίᾳς, Δαρδανίᾳς,
Ἄλιας Δακίᾳς, Μακεδονίᾳς, Θεσσαλίᾳς, Αγαθίᾳς,
Ηπείρων, Θράκης, Ροδόπης, Ἀστίας, Καρίας, Βιθυ-
νίᾳς, Ἐλλησποντου, Φρυγίᾳς, Πισιδίᾳς, Καππαδο-
κίᾳς, Πόντου, Φρυγίᾳς Ἄλιας, Κιλικίᾳς, Παρθυλίᾳς,

A πάσῃς συνόδου καθηρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδε-
πώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὅλως γενόμενος ἐνομίσῃ
χαρέτε τοινυν ἀπολαχμάνοντες ἔαυτῶν τὸν ἐπί-
σκοπὸν Ἀθανάσιον διὰ τοῦτο γάρ καὶ μετ' εἰρήνης
αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Οθεν καὶ παρανοῦμεν πᾶς τοις
διὰ φόνον ή διὰ πειριδρομήν τινων κοινωνίασι Γρη-
γορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες,
καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσανται τῆς πρὸς
ἔκεινον μυστηρίας κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἔκτοις
συνάψωσι τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τίνα δέ ἔστι τὰ
παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ Θεο-
δόρου, καὶ Ναρκίσσου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀκα-
χίου, καὶ Μηνοφάντου (48), καὶ Οὐρσακίου, καὶ Οὐά-
λεντος, καὶ Γεωργίου τῶν προτιταμένων τῆς ἀρειανῆς
αιρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ
κατὰ τῶν διλων Ἐκκλησιῶν γνώσεσθε ἐκ τῶν
ὑποτεταγμένων. Απεστείλαμεν γάρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ
Ἐκκλησία οὐ παρορᾶ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Η κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναγθεῖσα (49)
τοῖς ἀπαρταχοῦ ἐπίσκοποις καὶ συλλειτουργοῖς
τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀμυητοῖς ἀδελφοῖς
ἐν Κυρίῳ χαίρετε.

44. Πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις ἐτόλμησαν οἱ ἀρειο-
μανῖται κατὰ τῶν (50) δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν τῆς
πίστεων φυλαττόντων τὴν ὁρθήν· νόθον γάρ ὑποδηλωντες
διδασκαλίαν, τοὺς ὁρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπει-
ράθησαν· τεοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανέστησαν κατὰ
τῆς πίστεως, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλα-
βεστάτων βασιλέων λαθεῖν. Τοιγαροῦν τῆς χάριτος
τοῦ Θεοῦ συνεργούστης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσέβεστατοι
βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχῶν
καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἀγίαν ταύτην σύνεδον ἐν τῇ
Σαρδῶν πόλει (51) γενέσθαι δεδώκασιν, ἵνα πᾶσα
μὲν διχόνια περιαιρεθῆ, πάστης δὲ κακοποιίας ἐξ-
ελαθεῖσης, ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια μόνη παρὰ πάντων
φυλάττηται. Ἡλθον γάρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἀρ-
ιστοῦ (52), προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐ-

Αὐδίας, νῆσων Κυκλαδῶν, Αιγαίου, Θεριζίδος,
Λιδίας, Γαλατίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τοῖς πα-
ταχοῦ ἐπίσκοποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς
καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Οὐαὶ forte ideo αριδ
Athanasiūm desiderantur, quod jam initio primæ
Sardicensis synodi epistolæ descripta haberentur,
cuin multa tamen discrepantia.

Hæc epistola apud Hilarius in Fragmentis La-
tine habetur ex Greco translata.

(50) Sic Reg. et Theodoretus. Editi vero men-
dose καὶ τῶν Paulo post, νόθον γάρ, Reg. et Theod.
Editi νόθην γάρ. Infra Theod. ὡς μηδὲ τὴν ἀσκή-
την θεοφιλεστάτων. Αἱ omnes editi et miss. ὡς μη-
δὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων. Sed Reg. τῶν
εὐσέβεστάτων. Hilarius, ut non religiosam pietatem
clementissimorum, etc. Paulo post Theod. θεοφιλ-
εστατοι βασιλεῖς.

(51) Basil. ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει. Theod. vero, ἐπὶ
τὴν Σαρδικήσιων πόλιν.

(52) Theod. Ἡλθον γάρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἀρ-
ιστοῦ Reg. ἐθρύλουν, ut solei cum λαπισίῳ. Infra
post Ἀγκυρογαλατίας, Theod. ait illi καὶ Ἀστηρά-
του Γάζης, εἰ postea ξως καὶ εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἐφθα-
σαν αἱ διαβολαὶ, et ita Hilarius legit, arbiter amas ad
ros ipsos.

ενεστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἅπερ ἐθρύλουν τολλάκις περὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρκέλλου ἐπισκόπου τῆς Ἀγκυρογαλατίας. Ἰσως γάρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἔφθασαν αὐτῶν αἱ διαβολαὶ· καὶ ἵσως (55), καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς ἐπεχειρήσαν παρασταλεῦσαί, ἵνα κατὰ μὲν τὸν ἄνθρωπον ἀλέγουσι πιστεύσατε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν αἱρέσις ὑπόστησαν ἐπικρύψασιν. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. Ἐστι γάρ ὁ προτεστάμενος τῶν Ἐκκλησιῶν Κύριος, ὃν πέρ τούτων καὶ πάντων (56) ἡμῶν θάνατον ὑπομείνας, καὶ δι' ἔαυτοῦ τὴν εἰς θύραν δινοδον πᾶσιν ἡμῖν δεδωκός. Πάλαι μὲν οὖν γραφάντων τῶν περὶ Εὐτέριον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ κατὰ τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, λέγομεν δὴ Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἔγραψαν καὶ οἱ (55) ἀπὸ τῶν ἀλλών μερῶν ἐπίτικοτοι, μαρτυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐτέριον γεγόμενα μηδὲν ἔτερον ἢ ψευδῆ καὶ συκοφαντίας εἴναι μεστά· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ κληρονόμους (56) αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ Ἰουλίου μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφάντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου φανερὰ τούτων ἡ συκοφαντία πέφτεν· ἥλθον γάρ ἀν., εἴπερ ἐθάρρουν οἱς ἐπραξαν καὶ πεποιήκασι· κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν· δῆμος καὶ ἔξ ὧν πεποιήκασιν ἐν ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνάδῳ φανερωτέραν τὴν ἰεντῶν συσκευὴν ἀπέδειχαν. Ἀπαντήσαντες γάρ εἰς τὴν (57) Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ τοὺς ἄλλους, ἐφοβηθεῖσαν εἰς χρίσιν ἐλθεῖν, καὶ οὐχ ἀπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες, εὐκαὶ ἐπήκουσαν (58) ταῖς κλήσεσι· καίτοι πάντων ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐηγραφάτου Ὁσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἡμοιόγλων καὶ διὰ τὸ τοσούτον κάμπατον ὑπομεμενήκαν πάσης αἰδοῦς ἀξίου τυγχάνοντος, ἀναμενόντων καὶ προτρεπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν ρύσιν, ἣν ἄπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν θερόληπταν (59) καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα

(53) In Reg., καὶ deest. In editis legitur. Theod. vero hunc locum sic habet, ὡς καὶ τάς, μηνις recie. Paulo post Theod. πιστεύετε.

(54) Theod., καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theodorei editi mendose, καὶ δι' αὐτὰς τὴν εἰς οὐρ. Postea editi ὑμέν δεδωκός. Reg. Basil. et Theod., ήμεν δεδωκός.

Quae sequuntur autem sic habet Theod.: Πάλαι μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐτέριον καὶ Μάριον, καὶ θεόδωρον καὶ Θεόγνην, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον καὶ Στέφανον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ, quia sic ab Hilario versa sunt: Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti, etc. Hos Arianos præsules consulto ab Athanasio omissois fuisse putamus, qui alias nonnumquam nomina prævinciarum prætermittit, quod parvi ad rem quæ agitur sint momenti. Menophantus vero et Stephanus apud Theodoreum irrepisse videntur, amanensis imperitia, qui hos episcopos quod infra nominentur, hoc quoque putavit inserendos. Alias

A nistris nostris Athanasio episcopo Alexandriæ, et Marcello episcopo Ancyrogalatiæ, disquirenda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ: fortasse et vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innoxios calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere: est enim qui Ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem subiit, ac per seipsum omnibus nobis adiutum dedit ad cœlum. Cum igitur jam prideam Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros, nempe Athanasium, Marcellum et Asclepam; scripserunt quoque alii ex aliis partibus episcopi, qui litteris suis de Athanasii comministri nostri innocentia ferrent testimonium: quæ autem ab Eusebianis gesta essent, mendacis et calumniis plena esse affirmarent; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto et comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspiracionem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta et magna synodo gessere. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque, judicio se sistere reformidarunt: nec semel aut bis, sed plurimque in Ius vocati non obtemperarunt; quamvis nos omnes episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis flosius, qui ob ætatem et confessionem et ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Exspectantibus igitur nobis atque hortantibus ut judicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros absentes sparserant, et litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent: illi utique quantumvis vocati, nequaquam accessere, ut supra diximus, hincque calumniam prodidere suam: ac ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamarunt. Qui enim dictis suis habent

D enim certum est Stephanum vivente Eusebijo nondum episcopum Antiochiae fuisse, sed Flacilium.

(55) Theod., λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκέλλου τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης. Ἐγραψαν δὲ καὶ οἱ

(56) Κληθέντας Reg. et Theod. Editi vero κληθῆνται. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλίου, hæc μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφάντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου, quæ in editis deerant, in Reg. et Theod. habentur, et ab Hilario lecta sunt. Paulo post Theod. καὶ οἱ πεποιήκασι.

(57) Theod., Σαρδῶν. Reg. Σερδῶν.

(58) Theod., ὑπήκουσαν.

(59) Reg. de more, ἐθρόλησαν. Mox Theod. ταῦτα παρόντων, quæ lectio præstare videtur Athanasianæ, quam tamen, quia in omnibus editis et mss. Athanasii, et in quibusdam Theodorei habetur, reiendam judicavimus. Paulo post, loco καθάπερ οἱ Theod. καθὼς habet.

fiduciam, si sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerent, arbitramur neminem latere, eos (quanquam malis de more velint artibus uti), cum nihil habent quod adversum communis nos probare possint, absentes quidem calumniari, presentes vero refugere.

129 κανένοι πάλιν κακουργεῖν έθέλωσιν (60), διτι μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγξαι, τούτους μὲν διαβάλλουσιν ἀπόντας, παρόντας δὲ φέύγουσιν.

45. Non solum autem, charissimi fratres, ob suam adversus illos sycophanticam fugam fecere; sed etiam quod praeſto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum: illis viri ab exilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exilio delinebantur missi sunt quidam e communis nos eorum cognati: accesserunt itidem amici quorundam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii cædem eorum calunnia perpetrata testabantur. Eo enim devenerant insaniæ, ut tentarent etiam episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuisserent. Obiit certe communis noster beatæ memorie Theodusius, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inficta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integræ ecclesiæ testes erant, quarum legali, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de judicium minis, de suppositiis epistolis certiores fecerunt. Lectæ sunt enim litteræ a Theognio adversum communis nos Athanasiū, Marcellū et Asclepam consictæ, ut imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarunt qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adjicienda virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministeriorum in carcere mācipationes: hæcque om-

(60) Theod., έθελσαστν. Paulo infra idem, παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod., διτι τὴν κατὰ τούτων non male, sed ultima Theodoreti editio κατὰ τούτον mendose habet. Et post pauca idem Theod., ἐπὶ διαφόροις ἔγχημασιν ἔχα. Mox idem, προσφερόμενα, κατὶ ἀπ' ἔξοριας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἑκεῖ κατεχομένων ἐν ἔξοριας ἐλθόντες ήσαν συλλειτουργοί, συγγενεῖς δέ, εἰτε, sed longe præstat Athanasiū lectio. Hilarius ita verit, ut vix cui magis faveat, augurari possimus, habet tamen ille adhuc, quo lectio ēti firmatur.

(61) Theod., τὰ σίδηρα καὶ τὰς κατήνας προέρεψεν. Editio, περιέφερεν. Nos Reg. sequimur qui illidem ut Theodoreus προσφερεbat. Episcopum autem qui catenas quibus, Ariensis auctoribus, constrictus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Adrianopolitanum, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσις φορέσαντα, ait Athanasiū Apol. de fuga, id est, qui, iphis auctoribus, sc̄enamero causis onustus fuit.

(62) Theod., ἔξέφυγε, minus recte. Mox Theod., ἀντηγε γενν δ συλλειτουργός. Editio Athanasiū, δοῦν

A παρόντες ἐλέγξαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἥλθον κληθέντες, καθάπερ προείπομεν, δεικνύντες καὶ ἐκ τῶν τὴν συκοφαντίαν ἔσωτῶν, καὶ μονονοῦχι τὴν ἐπιβουλὴν καὶ συσκευὴν, ἢν πεποιήκασι, βοῶντες διὰ τῆς παραιτήσεως. Οἱ γάρ θαρροῦντες οἵς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστῆναι δύνανται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήντησαν, νομίζομεν λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγχευσιν.

45. Ἐφυγον γάρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' διτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφόροις ἔγχαλοῦντας αὐτοῖς ἔθεώρουν ἀπαντήσαντας· δεσμὸς γάρ ἦν καὶ σίδηρος προφερόμενα, ἀπ' ἔξοριστας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἐπι κατεχομένων εἰς ἔξορισταν, ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοὶ συγγενεῖς· καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοπος παρῆσαν, ὃν δὲ μὲν τὰ σίδηρα καὶ τὰς ἀλύσιες προέφερεν (61), διτι αὐτοῖς ἐφέρεσεν, οἱ δὲ τὸν ἐπιτῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύραντο. Εἰς τοσούτον γάρ ἐρθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνείλον ἀπαντήσαντας, εἰ μὴ ἔξέφυγον (62) τὰς χειρας αὐτῶν· ἀπέβανεν οὖν δ συλλειτουργὸς ἡμῶν δ μαχαρίτης Θεόδοντος φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κεκέλευστο γάρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Άλλοι δὲ πληγὴς ἵψων ἐπεδείχνυντο· ἀλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμνήκενται παρ' αὐτῶν ἀπωδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἄνθρωποι, ἀλλ' Ἐκκλησίαι ὅλαις ἦσαν, ὑπὲρ ὃν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ πρεσβεύοντες ἐδίδασκον, στρατιώτας ἱεράρχεις, δικλιούς μετὰ δοπάλων, δικαστῶν ἀπειλάς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολάς. Ανεγνώσθη γάρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον πλατοτομένων (63) κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπη, ἵνα καὶ βασιλέας κατ' αὐτῶν κινήσωσι· καὶ ταῦτα ἡλεγχον οἱ γενόμενοι τότε διάχονοι Θεογνίου. Πρὸς τούτων, παρθένων γυμνώσεις, ἐμπρησμοὺς Ἐκκλησιῶν, φυλαχάς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα διτι οὐδὲν ἔτερον, διὰ τῆς διαθέσεως αἴρεσιν τῶν Ἀρειομαντῶν· οἱ γάρ παραι-

συλλειτουργός, sed multila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cuius lectio firmatur tum voce μαχαρίτης quæ de vita functio tantum dicitur, tuin ex Hilario qui habet, *decessit enim co-episcopus noster beatissimus Theodorus*, mendose, pro Theodusio. Si lectio Theodoreti genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est communis*, etc. De Theodulo hæc ipsa dicuntur infra Epist. ad solit. paulo post initium. De eodem quædam in Apol. de fuga. Hallucinantur autem qui ex aliis Athanasiū locis comprobari putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse: bac de re disputabitur infra.

(63) Πλατοτομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognito falsæ*, etc. Idem Hilarius, adversus Athanasiū et Marcellum consictas dicit, omisso Asclepam. Paulo post Reg., διάχονοι Διογένου, quo item nomine Theognius apud Athanasiū sacerdote nuncupatur. Infra Theod., κατὰ τῶν συλλειτουργῶν. Hilarius vero cum Athanasio *adversus ministrorum Dei*.

τούμενοι τὴν πρὸς τούτους κοινωνίαν ἀνάγκην εἶχον τὸν πρᾶσθαι (64) τούτων. Ταῦτα τοίνυν συνορῶντες, εἰς στεγνὸν τὰ τῆς προαιρέσεως· ἥσχύνοντο μὲν γάρ διδολογεῖν & δεδράκασι (65). Διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν ἔτι ταῦτα κρύπτεσθαι, ἀπήντησαν εἰς τὴν Σαρδὼν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελῆσαντες δίξωσιν ἀποφέρεσθαι. Ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγόρους, τοὺς ἀλέγοντας πρὸ διτηλαμῶν ἔχοντες, ἐλλοεὶν οὐκ ἔδουλοντο κληθέντες (66), καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπεῖ, πολλῇ τῇ παρθρῷ ἕρχωμένων, ἀποδυρομένων, καὶ ἐπικειμένων, καὶ προκαλούμένων (67) αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελομένων μὴ μόνον ἐλέγχειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεινύναι δσα κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐπλημμέλησαν (68). Οἱ δὲ τοσούτῳ φόδῳ τοῦ συνειδότος κατεσχέθησαν, ὡς φυγεῖν αὐτοὺς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγχει, καὶ ἀπερι ἐπλημμέλησαν, διὰ τὸν δρασμὸν διδολογῆσαι (69).

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἡ κακοτροπία δεινυνται καὶ συκοφαντία, δῆμος ἵνα μηδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόφασιν τίνα ἐτέρας κακουργίας πορίσασθαι δυνηθῶι, ἐκεψάμεθα κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκείνων δραματουργηθέντα ἔξετάσαι· καὶ τοῦτο προθέμενοι, εὑρομενοὶ αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων συκοφάντας, καὶ μηδὲν ἔτερον ἢ ἐπιθουλήν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποιηκότας· δην γάρ Εἰργον παρὰ Ἀθανασίου πεφονεῦσθαι· Ἄρσενιον, οὖτος ζῆ, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἔξετάζεται. Ἀπὸ δὲ τούτου (70) καὶ τὰ περὶ τῶν ἄλλων θρυληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλουν, ὡς κλασθέντος παρὰ Μακάριου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμπατύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρεώτου καὶ τῶν λοιπῶν τόπων (71), δῆτα μηδὲν τούτων πέπραχται· καὶ οἱ ἐπίσκυποι δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αιγύπτου πρὸς Ἱούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ικανῶς διεβδαῖοῦντο μηδὲ ὑπόνοιαν διῶς τοιαύτην ἐκεῖ γεγενῆσθαι. Ἀλλως τε & λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι· καὶ δῆμος καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἔθνικοι καὶ κατηχούμενοι: ἡρωτῶντο· ἔξι ὅν εἰς κατηχούμενος ἐρωτώμενος ἔφασκεν ἔνδον εἶναι, δῆτα δὲ (72)

A nia nulla alia de causa quam abominandæ Ariano-rum heresos gratia; qui enim eorum communio-nem recusabant hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignorabant; erubescabant enim facinora consiliorum sua. Quod autem hæc ultra latere non valerent, Sardi-cam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitio-rum levare viderentur. At ubi eos quos vel calumi-nis vel calamitatibus affligerant, accusatores debitum documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Atha-nasius, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instant, provocarent et pollice-rentur se non solum sycophantiā refutaturos, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrassent adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientiæ terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

46. Porro quamvis eorum improbitas et sycophan-tia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant, visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam dis-quire. Re sic proposita, 130 eos ex suis actis sycophantas esse, et revera insidias adversum com-ministros nostros struxisse deprehendimus. Arse-nius enim, quem ab Athanasio necatum aiebant, etiamnum superstes est et inter vivos numeratur: hincque ea etiam quæ de aliis sparserunt liquet esse conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanasii confracto insurribant; qui Alexandria et ex Mareote, neconon ex aliis locis hoc con-cesserant, testati sunt nihil ejusmodi commissum suis-se. Imo episcopi Ægyptii litteris suis ad Julium com-mistrum nostrum testimonium ferunt, ne suspicionem quidem hujus rei ibi existisset. Porro ea quæ se contra illum habere dicunt monumenta, constat altera solum parte præsente fuisse edita: et aliqui in his monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni in-terrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis, interrogatus, aiebat se intus fuisse quando Ma-carious in eum locum se immisit: alias item inter rogatus dicebat Ischyram illum ab ipsis decantatum

(64) Reg., πειρᾶσθαι. Εἰλιτι vero, πειραθῆναι.

(65) Theod., αἰσχυνόμενοι γάρ & δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἔτι. Reg. λοιπὸν ἔτι, in editis vero εἴτι deest. Μοχ. idei, εἰς τὴν Σάρδεων. Reg., εἰς τὴν Σερδῶν.

(66) Theod., εἰσελθεῖν οὐκ ἡδύναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: νεκρὲς vocati non potuerunt.

(67) Theod., προσκαλουμένων.

(68) Ἐκοινώησαν. Sic omnes cum ed. Iunii miss., sed præstat Theodorei lectio ἐπλημμέλησαν, qui-cum Hilarius commiserant.

(69) Theod., διὰ τὸν δρασμῶν.

(70) Ἀπὸ δὲ τούτου. Sic Reg. et Theod. Editi vero Peperit δὲ τούτου. Μοχ θρυληθέντα Reg. de more eum unico λ., et infra ἐθρύλουν. Et post hanc κλασθέντο;

Reg. et Theod. At editi θλασθέντως.

(71) Reg. et edit. Connell, καὶ τῶν τόπων. Edit. Paris., καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, et sic veteres Theodorei editiones, unde hæc lectio desumpta videtur. Nova Theodorei editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulo post Theod. γράψαντες. Infra Theod. "Ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, & κατὰ μονομέρειαν συνέθη γεγενῆσθαι. Hilarius vero propius ad Athanasii lectionem accedit: Dicunt autem acta etiam se habere adversus ipsum: quæ habent autem, absente parte altera constat fuisse conficta. Ibidem Reg. κατὰ μονομερίαν συνέστη.

(72) Art. δ. deest in Reg. et Theod. Paulo post edit. Conn. et Reg. θρυλούμενον.

tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc quidem constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum comphussisse, et ea de re convictionem fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adsuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in hujus calumniæ mercedem ipsum Ischyram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam sequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandriæ episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, huc advenientes testati sunt illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Marcote ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi episcopum produxerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percillant.

τωγχάνοντα νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον (75), ἵνα τῷ δύναματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήσσεις

47. Lectis est quoque liber comministri nostri Marcelli, et reprehensa est Eusebianorum dolosa vafritis. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumnianti. Lectis igitur subsequentibus ac iis quæ ante questiones illas posita erant, recta viri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et sine carere scriperat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, praesentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsarea episcopo edita, et ex sententiis episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, saepius vocali non obtemperaverunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse 131 a fugiendo confirmarunt, hincque contigit ut iis quæ ab eorum accusatoribus praesentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super haec omnia, eos qui olim ob Arii hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiore gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem dis-

(75) Theod., Καὶ γὰρ αὐτές. Paulo post τῶν θείων βιβλίων καὶ διαψεύσασθαι, sunt qui malint legere, καὶ διελεγχεῖς, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, ac de hoc convictus.

(74) Theod., προσδεχθέντες.

(75) Theod., νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δέξιωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίσ.

(76) Marcellon. De Marcelli causa agemus in Admonitione in Epistolam ad solitarios. Paulo infra, Theod., ὡς ὠμολογημένη. Mox idem ἀνεγνώσθη, οὐν ταῦτα καὶ τὰ ἔξης, sed Hilarius nobiscum: lecta sunt enim quæ sequebantur.

(77) Theod., τῷ Θεῷ Λόγῳ. Reg., τῷ τοῦ Θεοῦ Λό-

Α Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ καὶ ἔπειρος ἐρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρυλλούμενον παρ' αὐτῶν Ἱσχύραν νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν κελλίῳ· ὡς ἀπὸ τούτου φαίνεσθαι μηδὲλως γεγενῆσθαι τι τῶν μυστηρίων, διὰ τὸ τοὺς κατηχουμένους ἐνδὸν εἶναι, καὶ τὸν Ἱσχύραν μὴ παρεῖναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (73) ὁ παμπόνηρος Ἱσχύρας, ψευσάμενος ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι κεκαυκέναι τὸν Ἀθανάσιον τινα τῶν θείων βιβλίων καὶ διτλέγχθαι, ὡμολόγησε κατ' ἑκεῖνο κατεροῦ νοσεῖν ὅτε Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τούτου συκοφάτην αὐτὸν εἶναι. Ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἱσχύρᾳ δεδώκασιν ἐπισκοπῆς διοικητῇ μηδὲ πρεσβύτερῳ τυγχάνοντι. Ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελιτίῳ ποτὲ γενόμενοι, οὗτοι διάπολοι διάπολοι τοῦ πατρὸς τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδροῦ τοῦ γενομένου ἐπιστάποντος Ἀλεξανδρείας δεχθέντες (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ διετέλεσαν, ἐμαρτύρησαν μηδεπώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελιτίου γεγενῆσθαι, μηδὲ δὲλως ἐσχήκεναι Μελιτίου εἰς τὸν Μαρεώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργὸν· καὶ δῆμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον οὗτον δέ πάλι τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδροῦ τοῦ γενομένου ἐπιστάποντος Ἀλεξανδρείας δεχθέντες (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ διετέλεσαν, ἐμαρτύρησαν μηδεπώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελιτίου γεγενῆσθαι, μηδὲ δὲλως ἐσχήκεναι Μελιτίου εἰς τὸν Μαρεώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργὸν· καὶ δῆμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον οὗτον δέ πάλι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήσσεις

C 47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκέλλου (76), καὶ εὑρέθη τῶν περὶ Εὐσένιον ἢ κακοτεχνία. Α Τοῦ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἰρήκε, ταῦτα ὡς ὀμολογούμενα διαβεβήκασιν. Ἀνεγνώσθη γοῦν τὸ ἔξης, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὅρθη τῇ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εὐρέθη· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἄγιας Μαρίας, ὡς αὐτὸς διεβαίωσαντο, ἀρχὴν ἐδίδου τῷ Θεῷ Λόγῳ (77), οὔτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι τὴν τούτου ἔγραψε. Καὶ Ἀσκητᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς προήγεκεν ὑπομνήματα γενόμενα (78) ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγόρων, καὶ Εὐσένιον τοῦ ἀπὸ Καισαρείας· καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικαζόντων ἐπισκόπων ἐδεῖξεν ἐστὸν ἀθώον εἶναι. Εἰκότως οὖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, καλούμενοι πολλάκις οὐχ ὑπέκουσαν (78), εἰκότως ἔφυγον. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συνεδότος ἐλαυνόμενοι, φυγῇ τὰς συκοφαντίας ἐστῶν ἐβεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ' αὐτῶν πεποιήσαν, ἀ παρόντες οἱ κατηγορούντες ἔλεγον καὶ ἐπεδίειχνον (80). Ἐπει τοίνυν πρὸς τούτους πάσι καὶ τούς πάλαι καθαιρεθέντας (81) καὶ ἐκβιβλεύεντας διὰ τὴν Ἀρείου αἰρεσιν οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα βαθύμῳ προήγαγον, διατάσσοντος μὲν εἰς πρεσβύτερον, ἀπὸ δὲ πρεσβύτερων εἰς ἐπίσκοπους (82),

γιο. In editis τοῦ deest.

(78) Theod., προήγεκεν ὑπομνήματα γεγενῆται.

(79) Theod., ὑπακούουσιν.

(80) Theod., Ἐλεγον καὶ ἐπεδίειχνον. Εἰτε τοίνυν, Hilarius autem legisse videatur, Τί τοινυν; τεριτ enim, quid igitur?

(81) Theod., κατηγορούντας. Sed Hilarius nobiscum, depositos.

(82) Theod., ἀπὸ δὲ πρεσβύτερων εἰς ἐπίσκοπην, Hilarius autem, de presbyterio in episcopatum. Sunt qui vertendum existimant presbyters depositos in episcopatum; quod, tametsi verum esse con-

δί οὐδὲν ἐτερον ἢ ἵνα τὴν ἀσέβειαν διασπεῖραι καὶ πλα-
τῦναι δυνθῶσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθείρωσι πίστιν.

48. Εἰσὶ δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον νῦν
ἴεροι Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἱρακλείας, Νάρχισσος ὁ
ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀγ-
ιαγέτας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδίκειας, Ἀκάκιος ὁ
ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντος ἀπὸ
Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου
τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ Μουρσῶν (83) τῆς Πανο-
νίας· καὶ γάρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ
τῆς ἑώρας οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἀγίαν σύνοδον
εἰσελθεῖν, οὔτε δὲλως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
παραβάλλειν. Καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικήν,
κατὰ τόπους συνόδους ἐποιοῦντο πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ
συνθῆκας μετὰ ἀπειλῶν· ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν
Σαρδικήν, μηδὲ δὲλως εἰς τὴν χρίσιν ἐλθεῖν, μηδ'
ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνελθεῖν τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ (14), ἀλλὰ
μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσεις τὴν ἐπιδημίαν ἑαυτῶν
ἐπιδειξαμένους, ταχέως φυγεῖν. Ταῦτα γάρ γνῶναι
θεοῦμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μαχα-
ρέου ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραδίας,
τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων
ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. Οὗτοι γάρ, ἐλθόντες εἰς τὴν
ἀγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἦν ἔπαθον, ἀπωδύ-
ροτο (85), οὐδὲν δὲ παρ’ αὐτοῖς ὅρθιν ἔλεγον πρά-
τεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἰεν ἔκει
πολὺ διῆρης ἀντιποιούμενοι δόξης, καὶ κωλυθ-
μενοι παρ’ αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ
ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλομένων ἀναχωρεῖν ἀπ’
αὐτῶν. Τούτου γοῦν ἔνεκα καὶ ἐν ἐνὶ οἰκῷ πάντας μεῖναι ἐπούδασαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον ίδιάζειν αὐτοὺς
ἐπιτρέψαντες.

49. Έπει οὖν ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκ-
δηγήτους ἔδει τὰς συκοφαντίας, τὰ δεσμά, τοὺς
φύλους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλαστῶν ἐπιστο-
λῶν συσκευάς, τὰς αἰχίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρ-
θένων, τὰς ἔξοριστίας, τὰς καταλύσεις τῶν Ἐκκλη-
σῶν, τοὺς ἐμπρησμούς, τὰς μεταβέσεις ἀπὸ μικρῶν
πόλεων εἰς μείζονας παροικίας, καὶ πρὸ γε πάντων,
τὴν κατὰ τῆς δρῆς πίστεως (86) ἐπαναστᾶν δυσ-
ώνυμον Ἀρειανὴν αἱρεσιν δι’ αὐτῶν· τούτου ἔνε-
κεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλει-
τουργῶν Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελον, καὶ Ἀσκλη-
πιῶν (87), καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργοῦντας τῷ
Κυρίῳ, ἀθώους καὶ καθαρούς εἶναι ἀπεφηγάμεθα,
γράψαντες καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, ὥστε
γινώσκειν ἐκάστης Ἐκκλησίας τοὺς λαοὺς τοῦ ίδιου

C 49. Quandoquidem igitur par non esset silentio
prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes,
plagas, conspirationes supposititiis epistolis struc-
tas, vulnera, virginum denudationes, exsilia, ec-
clesiarum desolationes, incendia, translationes a
minoribus civitatibus ad majores diœceses, ac præ
omnibus, execrandam hæresim Arianam, quæ iis
auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco
dilectos quidem fratres et comministros nostros
Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum
illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse
declaravimus; missis ad singulas diœceses litteris,
ut cujusque Ecclesie populi sui episcopi innocentiam
agnoscant, eumque pro episcopo habeant ac
D expectent redeuntem. Illos autem qui, instar lupo-

stat ex præcedentibus, ab Athanasio nequaquam
indicatum arbitramur.

(83) Theod. Mysou. Hilar. a Mursa. Mox Theod.,
τοῖς σὺν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν. Paulus post idem σύνοδον
ἔλθειν. Mox παραβαλεῖν συνεχύρωσαν. Infra ἐποιοῦν-
το πρὸς ἑαυτούς. Theod. ei Reg. Edili καθ’ ἑα-
τούς.

(84) Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ Theod. Mox
Reg. ἀποδημίαν ἑαυτῶν. Paulus post, Μαχαρέου ἀπὸ
Παλ. Sic Theodoretus. Hilarius vero et ipse Atha-
nasius alias semper, "Αρειον, Arium, non vero Ma-
narium vocant.

(85) Reg. ἀπωδύρατο. Infra idem ὡς ἄρα. Post
hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐντέλλεσθαι. Valesius le-
gendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed
quorsum illa verborum transmutatio, cum ἐπαγ-
γέλλεσθαι idipsum sit quod ἀπειλεῖν, ut alias εἰπε
animadvertisimus. Paulus post Theod. ἐν ἐνὶ οἰκῷ
πάντες, sed melius πάντας, ut habet Athan. Infra
ἀνεκδηγήτους. Felckmannus putat legendum ἀνε-
κδηγήτους, et sane Hilarius ita legit, qui habet: quia
ergo non oportuit conticescere, nec inulta retin-
re.

(86) Theo l. post πίστεως addit yūn.

rum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexan-
driæ, Basilium Ancyrae, Quintianum Gazæ, ne epi-
scopos appellant, nec aliquam cum illis communionio-
nem habeant, neve litteras ab iis accipient vel ad
eos scribant. **132** Theodorum autem, Narcissum,
Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, et
Menophiantum, necnon Georgium, tametsi is, præ-
metu, ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a
beatæ memorie Alexandro damnatus depositusque
est, et quia is ut cæteri illi Arii vesaniæ sectator
est: hos, inquam, ob delata crimina communi cal-
culo sancta synodus episcopatu abdicavit. Decrevi-
musque illos non solum episcopos non esse, sed
etiam, utpote indignos, fidelium communione pri-
vandos: nam eos qui Filium separant, et Verbum
a Patre suo abalienant, a catholica Ecclesia separari,
et Christianorum nomine indignos haberi æquum
est: Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum
veritatis adulteraverint; apostolicum enim præce-
plum est, Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod
accipiat, anathema sit⁸¹. Cum his jubete ne quis
communicet, nihil enim commune luci cum tene-
bris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia
Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras
vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiatis;
Quin potius studete, fratres et communis, ut spi-
ritu nostræ synodo præsentes, suffragium vestrum
per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis, ut ab
omnibus ubique communis nostris concordia ser-
vetur. Divina providentia vos sanctificatos et laicos
cuiuslibet, dilecti fratres. Hosius episcopus subscri-
psi, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardi-
cenæ synodus ad illos misit quibus accedendi fa-
cultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta sy-
nodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scri-
pserunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt:

⁸¹ Gal. 1, 8.

(87) Theod., Athanasiou τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας
ἐπισκόπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγχυρογαλα-
τίας, καὶ Ἀσκληπίῳ τὸν Γάζης, et sic Hilarius le-
git.

(88) Theod., Kynstianon. Mox idem post ὄνομα-
ζειν, habet μῆδε Χριστιανός, quod apud Hilarium
non legitur.

(89) Theod., τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον τὸν ἀπὸ Ἡρ-
καλεῖας τῆς Εὐρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερού-
νιδὸν τῆς Κιλικίας, Ἀχάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρέας
τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ
Οὐρσάκιον ἀπὸ Συγγιδούνου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐά-
λεντα ἀπὸ Μυρσίου τῆς Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον
τὸν ἀπὸ Ἐρέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λασδίκειας.
Ibidem et καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plu-
rali: sed solum Georgium metus impedit in ne Sar-
dicam petret, cæteri autem hic nominati, eo con-
cessere. Hunc locum sic habet Hilarius, et Geor-
gium, eti timens, ut dictum est, non adfuit, cum
Athanasio videlicet: Theodoreti tamen lectio dum
recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς
περὶ αὐτὸν Θεόδωρον positum, in reliquis etiam sub-
intelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκι-
σσον.... τοὺς περὶ Γεώργιον, et ita illud φοβηθέντες
de solo Georgio in singulare intelligetur; quæ lo-
quendi formula sexcentes apud Athanasium occur-
rit. Infra καθηρᾶθετ, ita Reg. et Theod. Editi vero

A ἐπισκόπου τὴν καθαρότητα, καὶ τούτον μὲν ἔχειν
ἐπισκόπον καὶ προσδοκᾶν· τοὺς δὲ εἰς τὰς Ἐκκλησίας
αὐτῶν ἐπελθόντας δίκην λύκων, Γρηγόριον τὸν ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ Κυν-
τιανὸν (88) τὸν ἐν Γάζῃ, τούτους μηδὲ ἐπισκόπους
ἔνομάζειν, μηδὲ δῶλας κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτοὺς
ἔχειν, μηδὲ δέχεσθαι τινὰ παρὰ τούτων γράμματα,
μηδὲ γράψειν πρὸς αὐτούς· τοὺς δὲ γε περὶ Θεόδω-
ρου (89), καὶ Νάρκισσον, καὶ Ἀχάκιον, καὶ Στέφανον,
καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ
Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθεὶς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς
ἔψας, ὅμως διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδροῦ
καθηρῆσθαι αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ
τούτους τῆς Ἀρείου μανίας, καὶ διὰ τὸ ἐπενεγέθεντα
αὐτοῖς ἐγκλήματα, τούτους παμψηφι καθεῖλεν ἡ ἀγία
σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς. Καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον
αὐτούς ἐπισκόπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ κοινωνίας
μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοὺς κατεξούσθαι. Τοὺς γάρ (90)
χωρίζοντας τὸν Γίδην, καὶ ἀπαλλοτριοῦντας τὸν Λόγην
ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, χωρίζεσθαι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλη-
σίας προσήκει, καὶ ἀλλοτρίους είναι τοῦ Χριστιανῶν
δόματος. Ἐστισταν τοίνους ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ
κεκαπτηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολι-
κόν ἐστι τὸ παράγγελμα· Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζε-
ται παρ' ὁ πιεράλετε. ἀνάθεμα ἐστοι. Τούτοις
μηδένα κοινωνεῖν παραγγείλατε· οὐδεμίᾳ γάρ κοι-
νωνίᾳ φωτι πρὸς σκότος· τούτους πάντας (91) μα-
κρὰν ποιείτε· οὐδεμίᾳ γάρ συμφωνίᾳ Χριστῷ πρὸς
Βελλαρ. Καὶ φυλάξασθε, ἀγαπητοί, μήτε γράψετε
πρὸς αὐτοὺς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι.
Σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί καὶ συλλει-
τουργοί, ὡς τῷ πνεύματι παρόντες (92) τῇ συνδόμῳ
ἡμῶν, συνεπικήρυξασθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας,
ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν
τὴν διατάξιν διατάξεσθαι. Η θεία πρόνοια καθ-
ωτικένους (93) ὑμᾶς καὶ εὐθυμούντας διαχωλάττοι,

καθαιρεθῆναι. Μοx Theod. παμψηφι.

(90) Τοὺς γάρ Reg. et Theodoreto. Editi vero
Τοὺς δέ. Hunc locum sic habet Theodor., Τοὺς γάρ
χωρίζοντας τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν
Γίδην. Hilarius cum Athanasio legit, separates enim
filium. Paulo post Theodoreto, Οὐ ἐστοσταν ὑμῖν καὶ
τοῖς πάσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπτηλευκέναι αὐτοὺς
τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἀποστολικόν γάρ ἐστι παρ-
άγγελμα. Ibidem τὸ απε παράγγελμα deest in
Reg.

(91) Reg. τούτων πάντας. Edit. Commel. τούτων
πάντες. Edit. Paris. ex Theodoreto correcta, τούτοις
πάντας. Hilarius, hos omnes longe facile, etc.

(92) Παρόντες, Reg. et Theod. Editi vero συνό-
τες. Ibidem Theod. τῇ συνδόμῳ ὑμῶν συναντέσαι καὶ
ψηφίσασθαι. Ibid. veteres Theodoreto editiones ha-
bent διὰ γραφῆς ὑμετέρας, novæ cum Athanasio
δι' ὑπογραφῆς. Priorem lectionem secutus Hilarius,
per litteras vestras vertit.

(93) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theo-
odoreto, post hæc verba τὴν διατάξιν διατάξε-
σθαι, spuria est, et invitî sacrae synodi Patribus,
a quibusdam conficta, ut in epistola ad Antiochę
nos testatur Athanasius, quod illuc fusius agemus.
Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, ad hinc
salutatione: Optamus, fratres, vos in Domino bene-
vit.

ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς. "Οσιος ἐπίσκοπος ὑπέγραψα (94), καὶ οὕτω πάντες. Ταῦτα γράψασα ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγόνασι καὶ αὐτοὶ σύμψησοι τοῖς χριστεῖς. Τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραψάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ δύναματα ἔστι τάδε (95)·

50. Οὐσιος ἀπὸ Σπανίας, Ἰουλίος Ῥώμης δὲ Ἀρ-
χιμάρτιος καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογένης
Σαρδικῆς (96), Γαυδέντιος, Μακεδόνιος, Σευτῆρος, Πραι-
τέσσατος, Οὐρσίκιος, Λούκιλος, Εὔγένιος, Βιτάλιος,
Καλεπόδιος, Φλωρέντιος, Βάσσος, Οὐτικέντιος, Στερκό-
ριος, Παλλάδιος, Δομιτιανὸς, Χαλδῖς, Γερόγνιος, Προ-
ταῖος, Εὐλογιος, Πορφύριος, Διόσκορος, Ζώσιμος, Ἰα-
νουάριος, Ζώσιμος, Ἀλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκρά-
της, Διόδωρος, Μαρτύριος, Εὐθήριος. Εὐκαρπος,
Ἀθηνόδωρος, Εἰρηναῖος, Ἰουλιανὸς, Ἀλύπιος, Ιωνᾶς,
Ἄστιος, Ρεστιτοῦτος, Μαρκελλῖος, Ἀπριανὸς, Βιτά-
λιος, Οὐάλης, Ἐρμογένης, Κάστος, Δομετιανὸς, Φορ-
τινάτιος, Μάρκος, Ἀννιανὸς, Ἡλιόδωρος, Μουσαίος,
Ἀστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Ὑμέναιος,
Ἀθανάσιος, Λούκιος, Ἀμάντιος, Ἀρειος, Ἀσκλη-
πιὸς, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Ἀλέξανδρος,
Ἀντίγονος, Αἰλιανὸς, Πέτρος, Σύμφωρος, Μουσώνιος,
Εὔτυχος, Φιλολόγιος. Σπουδάσιος, Ζώσιμος, Πατρί-
κιος (97), Ἀδδίος, Σαπτρίκιος·

Γαλλίας, Μαξιμιανὸς, Βηρίσιμος, Βήκτουρος, Βα-
λεντίνος, Διειδέριος, Εὐλόγιος, Σαρβάτιος, Δυσκό-
λιος, Σουπερίωρ, Μερκούριος, Δηκλοπετεῖς, Εὐσέβιος,
Σεντρίος, Σάτυρος, Μαρτίνος, Παῦλος, Ὁπτατια-
νῷ, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερίνος,
Παΐτος, Ἰεσσῆς, Ἀρίστων, Σιμπλίκιος, Μετιανὸς,
Ἀμαντος, Ἀμιλλιανὸς, Ἰουστινιανὸς, Βικτωρίνος,
Στορνίος, Ἀβουνδάντιος, Δωνατιανὸς, Μάξιμος·

Ἄρρικῆς (98), Νέσσος, Γράτος, Μεγάσιος, Κολ-
δίος, Ρογατιανὸς, Κονσόρτιος, Ρουφίνος, Μαννίνος,
Κεστιλιανὸς, Ἐρεννιανὸς, Μαριανὸς, Οὐαλέριος, Δυνά-
μιος, Μιζόνιος, Ιοῦστος, Κελεστῖνος, Κυπριανὸς, Βί-
κτωρ, Όνορδος, Μαρίνος, Παντάγαθος, Φήλιξ, Βαύ-
δος, Αἰδερ, Καπέτων, Μινερβάλις (99), Κόσμος, Βί-
κτωρ, Ἐσπερίων, Φήλιξ, Σεντριανὸς, Ὁπτάντιος,
Ἐσπερος, Φιδέντιος, Σαλούστιος, Πασχάσιος·

Αἰγύπτου (1), Λιβούρνιος, Ἀμάντιος, Φήλιξ,
Ἰσχυράμμων, Ῥωμῆλος, Τιβερίνος, Κονσόρτιος,
Ηρακλεῖος, Φορτουνάτιος (2), Διόσκορος, Φορτουνα-

A 50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archi-
dianum et Philoxenum presbyteros, Prologenæ
Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Frat-
textatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Cal-
lepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Steren-
rius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius,
Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosi-
mus, Januarius, Zosimus, Alexander, Euthychius,
Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Eucar-
pus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jo-
nas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vi-
talius, Valens, Hermogenes, Castus, Domitianus,
Fortunatus, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus,
Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Atha-
nasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Diony-
sius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus,
B 133 Αlianūs, Petrus, Symphorus, Musonius, Eu-
tychius, Philologius, Spudasius, Zosimus, Patricius,
Adolius, Apricius;

Galliae, Maximianus, Verissimus, Victurus, Va-
lentinus, Desiderius, Eulogius, Sarhatius, Dysco-
lius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius,
Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optianus,
Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus,
Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantius,
Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturninus,
Abundantius, Donatianus, Maximus;

Africæ, Nessus, Gratus, Megasius, Colæus, Ro-
gatianus, Consortius, Ruinus, Manninus, Cessilia-
nus, Herennianus, Marianus, Valerius, Dynamius,
Mazonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor,
Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Baudius,
Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hespe-
rio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fiden-
tius, Salustius, Paschasius;

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyram-
mon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides,
Fortunatus, Dioscorus, Fortunianus, Bastamon,

(94) Reg. ὑπέγραψα, quæ vera lectio esse videtur.
Editi ὑπέγραψε.

(95) Reg. ἔστι ταῦτα. Subscriptiones Sardicensi-
ces leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam
ejus synodi ad Julianum, sed longe inferiores nume-
ro. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo
interfueru, sed etiam alios qui postea ipsi sub-
scripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes
qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(96) Reg. Σερδικῆς. Paulo post edit. Paris. Οὐρ-
άζιος, et ita legerat Nannius. Reliqui omnes
Οὐράζιος. Paulo post Reg. Βικέντιος. Infra Xαλ-
δῖ, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur Cal-
rus ab Achæa Ripensi de Castro Martis. Postea
Reg. Ιανουάριος. Post Μαρτύριος, edit. Paris.
Ἐλευθῆριος, sed nescio unde; nain edit. Commel.
et omnes miss. Εὐθῆριος habent, qui ab Hilario di-
citur, Euterius a Procia de Caino. Paulo post
Reg. et edit. Commel. Ρεστοῦτος, pro Ρεστοῦ-
τος. Infra editi Φορτουνάτιος. Post Αθανάσιος Reg.
et Basil. Λούκιος, et ita legerat Nannius. editi vero
Διονύσιος. Ibidem, Ἀμάντιος Reg. et Basil.

(97) Sic Reg. et Basil. At editi Πρίκιος, errore
hinc orto, quod sicuti πατρὸς, πατρὶ, πατέρες, ab
amanuensibus πρός, πρὶ, πρες, brevitatē causa
scribuntur; ita, Πατρίκιος, Πρίκιος, hinc et infra
scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus
scire apud Athanasium erroris causa fuit. Mox
Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulo post Βηρί-
σιμος.

(98) Reg. Ἀφρικῆς ad marginem rubris litteris.
Infra Reg. Μαννίνος, Κεστηλιανός.

(99) Ita Reg. At alii et editi Μινερβάλις. Paulo
post Regius, Φήλιξ, Σεντριανός. Editi Φήλιξ, Σε-
ντριανός.

(1) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox
Reg. Φήλιξ, Ισχυράμμων. Alii et editi, Φήλιξ, Ισ-
χυράμμων.

(2) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουνάτιος,
Φορτουνάτιος, Διόσκορος. Nannius vero, Fortunatus,
Hermeas, Fortunianus, Dioscorus. Sed Hermeas
ille cum in nullo codice, vel Graeca editione legi-
tur, hoc irrepsiisse creditur. Paulo post Reg. Σερδι-

Datillus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, Απιανδς, Βαστάμων, Δάτιολος, Ἀνδρέας, Σερῆνος, **Evagoras**, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus, **Paphnutius**, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apollonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocration, Isac, Theodorus, Apollos, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronianus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psues, Syrus, Apphus, Serapion, Isaia, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaius, Musaeus, Pistus, Heracrammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaius, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudemon, Julius;

In Canali Italiae, Probatius, Viator, Facundinus, Josephi, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus;

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates;

Palestinae, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

134 Hi sunt igitur qui synodi decretis suoscrysse. Exstantque alii permulti, qui etiam ante hanc synodus nostri gratia scripsere, ex Asia sci-

νος. Editi vero Σερῆνος, Infra Reg. Ἐρμίας, Ἀραβ. Σαραπάμπων autem mox sequens sic in omnibus miss. et editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμπων, nomine scilicet ex Serapide et Ammone composito, ut mox erat Αἴγυπτi. Videatur is ipse Sarapammon esse qui Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo auctore in exsilium pulsus fertur in Epist. ad solitarios.

(5) Reg. quem sequimur, Ἀρποχρατίων. Editi Ἀποχρατίων. Mox edit. Comm. et omnes miss. Ισαάκ. Edit. Paris. Ισαάκ. Paulo post Reg. Ἀμμωνιάνος, editi vero Ἀμμωνίου. Infra editi Ἀγαθάμπων, Reg. Ἀγαθάμπων. Paulo post Reg. Πανινούθιος; edit. Comm. Πανινούθιος, Paris. Πανινούθιος. Post pauca omnes miss. post Σαραπίων, his Ἀμμώνιος habent; editi vero semel tantum. Duo Ammonii Αἴγυπτi episcopi ab Arianis vexati memorantur infra Epist. ad solit., paulo ante finem. Mox omnes miss. et edit. Comm. Κόντος. Edit. Paris. Κύντος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide et pro Athanasii causa extorres facti et varie vexati recessentur infra Epist. ad solit.

(4) *Oi ér τῷ Καναλὶ τῆς Ιταλίας.* Sic omnes miss. et editi præter Reg. qui habet, oī ér τῷ Καλὶ, rubris litteris ad marg., sed mendose. Κανάλιος autem Latine *Canalis*, idem est ac πάροδος, transversa via, id est, non regia. Canon xx. synodi Sardicensis, ἐὰν ἔχαστος τὸν τὸν ἐν ταῖς παρθέοις ήτοι Κανάλιος καθεστῶτων ἐπισκόπων. Si unusquisque nostrum qui in transversa via sive in Canali constituti sumus episcopi.

(5) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox idem Αὐξέντιος, Editi Αὐξέντιος, Infra Reg. Τριφύλ-

ηρος, Αρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ἡλίας, Τιμόθεος, Θρίων, Ἀνδρόνικος, Παψιούτιος, Ἐρμείας, Ἀραβίων, Φενόσιρις, Ἀπολλώνιος, Μοῦτς, Σαραπάμπων, Φίλων, Φιλίππος, Ἀπολλώνιος, Παψιούτιος, Παῦλος, Διόσκορος, Νειλάμπων, Σερῆνος, Ἀκύλας, Ἀντᾶς, Ἀρποχρατίων (3), Ισάκ, Θεόδωρος, Ἀπολλών, Ἀμμωνιάνος, Νεῖλος, Ἡράκλειος, Ἀρείων, Ἀθέας, Ἀρσένιος, Ἀγαθάμπων, Θέων, Ἀπολλώνιος, Ἡλίας, Πανινούθιος, Ἀνδραγάθιος, Νεμεσίων, Σαραπίων, Ἀμμώνιος, Ἀμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κύντος, Λεωνίδης, Σεμπρωνιανὸς, Φίλων, Ἡρακλεῖδης, Ιεραρχος, Ροῦφος, Πασσφίος, Μακεδόνιος, Ἀπολλώνιος, Φλαδιανὸς, Ψάχης, Σύρους, Ἀποφύνης, Σαραπίων, Ησαίας, Παψιούτιος, Τιμόθεος, Ἐλουρίων, Γάιος, Μουσαίος, Κ.στός, Ἡρακλάμπων, Ἡρων, Ἡλίας, Ἀνάγαμφος, Ἀπολλώνιος, Γάιος, Φιλωτᾶς, Παῦλος, Τιθόνης, Εύδαμπων, Ιούλιος.

B Οι ἐν τῷ Κανάλι τῆς Ιταλίας (4), Προβάτιος, Βιάτωρ, Φακουνδίνος, Ἰωσῆς, Νουμήδιος, Σπηράντιος, Σεβῆρος, Ἡρακλειανὸς, Φαυστίνος, Ἀντωνίος, Ἡράκλειος, Οὐετάλιος, Φίλιξ, Κρησπίνος, Παυλιανός·

Κύπρου (5), Αὔξεντιος, Φώτιος, Γηράσιος, Ἀφρόδισιος, Ειρηνικὸς, Νουνέγιος, Ἀθανάσιος, Μακεδόνιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Σωτικόπατης·

Παλαιστίνης (6), Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἀρειος, Θεόδοτος, Γερμανός, Σιλουανός, Παῦλος, Κλαύδιος, Πατρίκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εύσεβιος, Ζηγδρίος, Παῦλος, Πέρρος.

C (7) Οι μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφίσιν ὑπογράφαντες οὗτοι· ἔτεροι δὲ πλειστοὶ εἰσιν, οἱ καὶ πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ τὴν, ἀπο-

λιος, editi vero Τριφύλλιος.

(6) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris. Μox Θεόδοτος, is forte est qui infra in subscriptiōnibus synodi Hierosolymitanæ dicitur Θεόδωρος. Paulo post Reg. et Basil., Πατρίκιος, ubi editi Ηπλίκιος mendose habebant. Erroris causam vide supra, n. 97.

(7) Hi episcopi numerō 284 non omnes synodo Sardicensi interfuerunt, ut supra testatur ipse Athanasius, sed synodi Sardicensis actis subscriptiōnibus. Ipse tamen Athanasius initio hujus *Apologiae* plusquam trecentos episcopos Sardicensi synodo subscriptissime ait: quod argumentum sane fuerit non omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos episcopos minime comparent Euphratas Coloniensis, et Marcellus Ancyranus, quos synodo subscriptiōnibus omissois fuisse, quod in tanto numero fieri solet. Ex Athanasii loco hujus *Apol.* num. 4, male intellectio, Socrates et Sozomenus ccc circiter episcopos ex Occidente Sardicensi adfuisse synodo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat, plusquam trecentos synodo subscriptissime, ccl episcopos synodo adfuisse testatur Theodoretus, Lix in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athanasius cum Orientales, tunc Occidentales clxx vel circiter in Sardicensi synodo coactos ait in *Epist. ad solit.* Ex quibus si demas lxxx Orientales qui Sardica auctiuentes Philippopolii convenere, sc.

τε τῆς Ἀσίας, καὶ Φρυγίας, καὶ Ισαυρίας, καὶ τὰ Αἰγαία, Phrygia et Isauria, quorum nomina in prou-
ένθιμα αὐτῶν ἐν ταῖς ιδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, priis eorum epistolis circumferuntur, prope sexa-
ὶ γρὺς ἔγι, δημοῦ τριῶν.

51. (8) Ταῦτα μαθών ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κώνσταντιος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ιδίᾳ πρὸς τὸν
ἀδελφὸν ἑαυτοῦ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, πρὸς
δὲ ἡμᾶς καὶ ἀπαξ (9) καὶ δεύτερον καὶ τρίτον,
ταῦτα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟ (10).

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς
τῆς θαλάττης ἄγριοις κύμασιν, οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς
Ἄμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε
τῆς πατρών ἑστίας, καὶ στρηθέντα τῶν ιδίων, καὶ
πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις οὐ παρεῖδεν (11)
ἡ ἀκάμπτος ἡμῶν εὐσέβεια. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα
ἐπιπολὸν ὑπερθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς
διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι
πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν καμάτων αἴτεν θεραπείαν.
ὅμως, ἐπειδὴ ἵσως ὁ φόδος τὴν προσάρτεσιν τῆς προ-
θέσεως (12) ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεᾶς πληρέστατα
γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερβότητα διεπεμψάμεθα,
ἴνα ἀφρδωθεῖσας ταῖς ἡμετέραις προσήλεσι ταχεῖαν τὴν
συντοῦ παρουσίαν παραταχεῖν σπουδάσσεις, ὑπὲρ τοῦ
τῆς (13) σαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς
ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ιδίοις ἀποκατασταθῆσ-
τούτου γάρ ἐνεκά καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν
μου Κώνσταντα τὸν Νικητὴν Αὐγούστον ὑπὲρ σοῦ
παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἔξουσίαν σοι δῷ, ἐπὶ τῷ,
ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευντῶν (14), τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆσαι, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐ-
έχυσθον.

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων
ἴδηται σαμεν, δῶνας ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον κομι-
τάτον παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς
ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ιδία· δῆμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα
τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερβότητα δεδώκαμεν,
δι' ὧν προτρέπομεθα, χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φό-
ρου, ἐπιθῆνας σε δημοσίοις δχήμασι, καὶ σπουδά-
σαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὥν ἐπιθυμεῖς ἀπολαύσαι δυ-
νηθῆς.

Ἐπιστολὴ τρίτη.

Ὕπίκα ἐν τῇ Ἐδέσσῃ (15) διετρίθομεν. παρόντων
τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἥρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος

tantum supererant, qui Sardicensi synodo interfue-
rint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate
statui potest. Porro si lxxiiii episcopi qui ante sy-
nodum pro Athanasio scripsere, illis ccclxxxiv qui
synodo subscripti annumerentur, ccclxvii confi-
cient, cum tamen Athanasius cccxiiv tantum numeret. Sed vox ἔγγυς ante lxiii adhibita, minus
accurate computatum denotat.

(8) Quia hic enarrantur duobus post celebratam
synodum annis acta sunt, anno scilicet 549, resque
interim gestas praetermitit Athanasius.

Tres epistolæ sequentes apud Socratem et apud
Nicephorūm habentur. Secunda tantum apud
Theodoreum: omnes in Histor. tripart. lib. iv.

(9) Reg. καὶ ἀπαξ.

(10) Socrates, Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ Paulo post

Socr. δημοσίως κύμασιν ἄγριοις.

(11) Socr. et Reg. οὐ παρεῖδεν. Editi vero οὐ
παρῆκεν.

(12) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg.
Basil. δωρεᾶς. Editi, δωριᾶς. Paulo post Socr. et
Basil. στερβότητα. Reg. vero et editi στερβότητα.

(13) Ila Reg. Socr. et Niceph. Editi ἐπὶ τῷ
τῆς.

(14) Socr. et Nic. ἐπινευσάντων. Initio sequentis
epist. Socr. εἰ καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ
βούλευσθαι. Mox idem νῦν ταῦτα, omisso καὶ. Pa-
ulo post Socr. Theod. Nic. στερβότητα. Reg. στερ-
βότητα, editi στερβότητα. Ii. Socr. Nic. διδηλώκαμεν.
Διό.

(15) Socr. Ἐδέσση. Infra idem. πρὸς τὸ ἡμέτερον.
Paulo post idem, διδηλώσατε.

CONSTANTIUS VICTOR AUGUSTUS ATHANASIO.

Diutius te immanibus maris fluctibus procellisque
jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit;
te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spo-
liatum, in inviis ferarum locis errantem non negle-
xit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli
mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo
quod te ultro accessurum, laboribusque tuis rene-
dium rogaturum exspectarem; tamen quia fortasse
metus impedimento fuit ne propositum exsequerere
tuum, ideo litteras munificentia nostræ plenissi-
mas ad tuam constantiam misimus; ut absque
metu quamprimum conspectui nostro te præsentem
sistere eures, quo voti tui compos effectus, no-
stramque humanitatem expertus, tuis restituaris.
Hac enim de causa dominum meum et fratrem
Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut
tibi veniendo daret facultatem, quo utrinque no-
strum nutu patræ restituaris, hocque gratiæ nostra
pignoris assequare.

Epistola secunda.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatulum te
conferres; quod summopere cupiamus te ad pro-
pria remittere, tamen etiamnunc has litteras ad
tuam constantiam misimus: quibus adhortamur
ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula
insecendas, et ad nos properes ut optatis frui va-
leas.

Epistola tertia.

Cum Edessæ degremus, præsentibus tuis pre-
sbyteris, placuit ut missō ad te presbytero ad no-

strum comitatum properares, ut, ubi vultum nostrum A cœusperisses, **135** quamprimum Alexandriam profluiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restituui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et intentis nostræ propositum et te quæ optas assequi posse.

Ille igitur litteras scripsit imperator: quibus acceptis, Romam redii, Ecclesiæ et episcopo vale dicturus: nam Aquileiæ degebam, quo tempore mihi haec scripta sunt. **Tum** Ecclesia Romana in genti gaudio perfusa est; episcopus vero Julius redditui nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacunque transivimus, episcopi cum pace deduxere. **Litteræ** autem istiusmodi sunt.

JULIUS

Presbyteris, diaconis et populo Alexandriam incolenti.

52. **Gratulor** vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspicitis: nullud enim ita revera se habere cuivis palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem precesque vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane animadvertere licet, vos semper puras et charitate plenas orationes Deo obtulisse. **Memores** quippe cœlestium promissionum, neconon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis, nequaquam illum a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animabus semper quasi præsentem habuistis. **Mihi** itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus: quæcunque enim vobis a me dicta fuerint, haec vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrorum explevit votum. **Gratulor** itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. **Nec** minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod, multas licet passus ærumnas, nulla tamen hora D

πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον σπουδάσῃς, ἐπὶ τῷ, ιδόντα σε τὴν ἡμέτεραν πρόσωψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν ὀδεύσῃς. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ πλεῖστος χρόνος παρῆλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνήσαι σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχεῖν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάσῃς, καὶ οὕτω δυνηθῆς τῇ τε πατρὶ σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν· πρὸς δὲ πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχιτᾶν (16) τὸν διάκονον ἀπεστέλλαμεν, παρ' οὖν δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὥν ενχῇ τυχεῖν δυνήσῃ.

'Ο μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράψει· ἔτώ δὲ δεξάμενος (17) ἀνὴρθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ· ἐν τῇ Ἀκολήῃ γάρ ἡμην, ὅτε ταῦτα ἐγράψῃ. **Kαὶ** τὴν Ἐκκλησίαν πάσας χρῆσις πεπλήρωτο· δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος, συγχαίρων τῇ ἐπανόδῳ, γράψει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. **Kαὶ** διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθεῖται μετ' εἰρήνης προέπεμψαν. **Kαὶ** ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις (18), καὶ λαῷ καροτοῦτι Ἀλεξανδρειαν.

52. **Συγχαίρω** καὶ γάρ οὐμένην, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, διτε τὸν καρπὸν τῆς ἐκαυτῶν πίστεως ἐπ' ὄφθαλμῶν λοιπὸν ὅρπετε· τοῦτο γάρ καὶ (19) ἀληθῶς ἀν τις ἔδει γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, δι τοῦτο τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς, θεός οὐμένην ἀποδίδωσιν. **Ἐξ** δὴ τούτου συνορῷ ἔστι καθαρὰς θυμίς (20) καὶ μεστὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηγούνται πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γάρ διτε τῶν οὐρανίων ἐπαγγελῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς, ἢν ἐκ τῆς τιδεύθητε, ἐγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν οὐμένην ὁρθὴν πίστιν καειλήφατε (21), ὡς οὐκ ἀν εἰς τέλος ἀφ' οὐμένην ἀποσχινεῖσθεται οὔτος, δι ταῖς θεοσεβεστάταις οὐμένην ψυχαῖς ἀεὶ ὡς παρόντας ἐσχήκατε. Οὐκοῦν οὐ πολλῶν μοι χρεῖα λόγων πρὸς οὐμένης ἐπιστέλλοντει. **Οταν** γάρ οὐμένην ἀν λεχθῆ παρ' ἐμοῦ, ταῦτα τὴν ὑμετέρα (22) πίστες προσλαβεῖ, καὶ πεπλήρωσε κατὰ θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ημῶν εὐχῆς. **Συγχαίρω** τοινύν οὐμένην, πάλιν γάρ ἐρῶ, δι τὰς εὐχὰς ἀκαταμαχήτους ἐν τῇ πίστει τετηρήκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθα-

(16) Soc., πληρεστάτην διήγησιν, Ἀχιτᾶν.

(17) Ἐτώ δὲ δεξάμενος. In *Apologia ad Constantium* testatur Athanasius se litteris ejus acceptis in Gallias ad Constantem imperatorem iter instituisse; ἤδεi Roumam profectus videtur. Sed cum paucis res gestas enarrat, multa silentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, salutare, valedicere significat. Hesychius συντάξασθαι, ἀσπάσασθαι, et sœpe hac sententia apud ecclesiasticos usuvenit.

(18) Reg. Ἰούλιος πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, et sic legit Nannius. In editis vero καὶ διακόνοις desideratur. Socrates Ἰούλιος ἐπισκόπος καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ παροικοῦντι Ἀλεξανδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κύριῳ χαίρειν. Epiphanius Scholasticus: Julius, archiepiscopus pre-

sbiteris et diaconibus et plebi, habitantibus in Alexandria, dilectissimis fratribus in Domino salutem. Exsistit haec epistola II tomoo Conciliorum. Ib. Reg. Ἀλεξανδρειαν, editi vero Ἀλεξανδρεῖ.

(19) Kαὶ deest in Socr. Infra idem, δι τῆς τῆς.

(20) Socr., οὐμένη. Infra Reg. quem sequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγάπης. Epiph. Schol. et dilectionis quam, etc. Prestare videatur Regii lectio.

(21) Socr., κατειλήφατε τούτο. Max. idem δι τοῖς θεοσεβεστι.

(22) Sic Reg. Editi vero ταῦθ' οὐμετέρα. Infra Reg. πάντων ημῶν. Editi cum Socr., πάντων οὐμῶν.

νασίου ούκ ἔλαττον συγχαίρω, διει, καὶ περ πολλὰ πάσχων λυπηρὰ, οὐδεμίαν ὡραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόλου. Εἰ γάρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφελευθερῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντός ὡς συνῶν ὑμῖν δῆγεν (23).

53. Ἐπανέρχεται τοῖνυν πρὸς ὑμᾶς λαμπρότερος νῦν, ἢ στε παρ' ὑμῶν ἀπεδήμησεν. Εἰ γάρ καὶ τὰς τιμίας ὄλας, χρυσὸν δὴ καὶ (24) ἀργυρὸν, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τὸ δὲ τοις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσούτου ἀνδρὸς, δει, κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθώος οὐ παρ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσῃς τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ὑποδέξοθε τοῖνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσῃς τῆς κατὰ Θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἰτινές αὐτῷ καὶ τῶν (25) τοσούτων καρμάτων κοινωνὸν γεγόνασι· καὶ χαίρετε τῶν εὐχῶν ἔσωτῶν ἀπολαύσοντες, οἱ τὸν ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἵνα οὕτως εἴπω, ποδοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμετέραν θεοσέβειαν, σωτηρίοις γραφαῖς ἐθρέψατε καὶ ἐποιέσατε. Καὶ γάρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε, καὶ διωκόμενον (26) ἐθάλψατε τοῖς πιστοτάταις ἔσωτῶν ψυχαῖς καὶ διανοίαις. Ἐμὲ δὲ ἡδὸν εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προορῶντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἔκάστου ὑμῶν χαράν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσέβεστάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὸ ἐνδοξὸν τῆς τῶν συντρεχόντων ἑορτῆς (27). Καὶ τίς ἔκεινή τῇ ἡμέρᾳ ὑμῖν καὶ ποία ἔσται, ἐπανερχομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυσομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμήτου καὶ κατ' εὐχήν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτης χαρᾶς συναπτούσης τοὺς πάντας; Ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάνει, εἰ θεόθεν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι (28) συνέστηκεν, διπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δυνηθῶμεν. Εἰς εὐχὴν δὴ (29) οὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειώσας καλὸν. Ὁ Θεὸς δὲ παντοκράτωρ, καὶ δὲ τούτου Γίδες δὲ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηγεῖται τὴν χάρειν ὑμῶν παράσχοι, διδόντας ἐπιτόλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, τὴν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδέξη παρτυρίᾳ ἐνεδίξασθε· ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίστα νέμοι (30), & ὅφθαλ-

A fuerit vestræ charitatis vestrique desiderii immenor.
Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis
visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum
versatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficiat. Si enim pretiosa metallia aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanto viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius synodi judicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et laetitia, **136** episcopum vestrum Athanasium, cum B iis qui tot ejus laborum suere consortes: et votorum compotes effecti, gaudente qui pastorem vestrum vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sicuti temque, salutaribus scriptis nutritivis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commortanti, consolationi fuistis: vos eum fidelissimis antimabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitanti et animo prævidenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu laetitiam, multitudinis pliissimum occursum, gloriostaque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque redditus omnes cooptabit in quamdam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneric concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, et filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conserat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram sicutem, quam erga episcopum vestrum præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro saeculo, optima imperiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentem.

D phanius vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: Suscipe siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestrum ac presulem, tanquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti. Quæ mox sequuntur autem ποθοῦντα καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: qui esritis atque suitis.

(26) Socrates, καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιστολεύσμενον.

(27) Socr., καὶ τὴν ἐνδοξὸν τῶν συντρεχόντων ἑορτὴν. Paulo post idem, παυσαμένων δέ.

(28) Socr., οἷς θεόθεν καὶ τοῦτο συγχωρῆσθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: quibus dirinius hoc etiam constat esse concessum.

(29) Δῆ, quod in editis deerat, ex Reg. sumptū est.

(30) Edit. Paris. νέμον. Socr. μένοι, mendose in utroque: aliij νέροι.

(23) Post ὡς συνῶν ὑμῖν δῆγεν existant permultæ apud Socratē Athanasiū laudes, quas ipse præ animi modestia videtur omisisse. Sed a loco integrō referendo, prolixitas vitanda causa, superse demus. Consultat Socratē cui visum fuerit.

(24) Socr., χρυσὸν δὴ λέγω καὶ. Intra idem & τοσούτων θλίψεων πυρὸν καὶ τοσούτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholasticus: qui cum tantas tribulationes et pericula deviciisset, redditur nunc vobis immaculatus. Teste Valesio in endice quodam Florentino et in Sforlano deessi τοσούτους. Codex vero Leonis Allatii sic habet, δε διὰ κινδύνων τοσούτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulo post Socr. et Reg. ἀποδεχθεὶς; ὑποδέξασθε. Edit. Paris. ἀποδεχθεὶς; ἀποδέξασθε. Edit. Comit. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε.

(25) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἰτινές αὐτῷ καὶ τῶν. Editi. Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτου, οἰτινές αὐτῷ τῶν. Soc. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἰτινές αὐτῶν κοινωνὸν γεγόνασι, omisiis interpositis. Epi-

hus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in saecula saeculorum. Amen. Valere vos in Domino exortio, fratres dilecti.

τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εὐχῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς.

54. Cum his advenientem me imperator perhumeriter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; enim his ad episcopos, presbyteros, et populos litteris.

VICTOR CONSTANTIUS

*Maximus Augustus
Episcopis et presbyteris catholicæ Ecclesiæ.*

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius; sed licet ad breve tempus humanae probationi subjectus fuerit, debitum tamen a providentia omnium rerum inspecatrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque judicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant paruit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcumque antehac contra illos qui cum eo communica- bant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnis- que adversus illos suspicio in posterum desinat: et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim frue- bantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiae adjiciendum arbitrii sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores stant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhaeserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicunque enim meiori judicio et sorte ejus communionem coopta- rint, hos omnes ad similitudinem superioris provi- dentiæ jussimus **137** ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertia fruantur. Deus vos conseruet.

Epistola secunda.

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinus catholicæ Ecclesiæ populo.

55. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu suisce episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium episcopum virum apud ornes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursum ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratiissimam, juxta Ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos

(31) Hæc item epistolæ Constantii, apud Socratem lib. II et apud Niceph. habentur, necnon in *Historia tripartita*.

(32) Hæc δὲ Θεὸς ὑμᾶς διαψυλάττοι δεσunt in Socrate.

(33) Epiphanius Scholast. in *Historia trin.* ἡμετέρav legit; habet enim: *nostre æquitatis*. Et sic na-

μδες οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἔκουε, καὶ ἐπὶ χαρδίων ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἢ τοιμασεν δὲ θεὸς τοῖς ἄγα- πῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὐ τῷ παντοχράτορι Θεῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰώνας καὶ λαοὺς ταῦτα.

56. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γνησίως ἐδραχεν διαστιλέντες καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς ταῦτα.

NIKHTHES KONSTANTIOS

*Méritostos σεβαστὸς
Ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς Καθολικῆς
Ἐκκλησίας.*

(31) Οὐκ ἀπελείψθη τῆς τού Θεοῦ χάριτος δι αἰδε- σιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ’ εἰ καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμαστὴν ὑπεβλήθη, δημως τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεχόρου Προνοίας ἀπήνεγκατο ψῆφον, ἀπολαβὼν βουλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρᾳ τὴν πατρίδα δόμου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. ής θεώρινος νεύματι προστάτης ἐτύγχανε. Τούτω τὰ ἀκόλουθα ἔδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρχει πραφέτης· ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῷ κεκοινωνήκτων ὡρισμένα νῦν ἀμνηστίᾳ παραδοθῆναι, πάσάν τε ὑπόφειν τὴν κατ’ αὐτῶν σχολάσαι τοῦ λο- ποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ής ἔτυχον πάλαι οἱ ὑμεῖς αὐτῷ κληρικοὶ, τούτοις βεδαιωθῆναι προστηκόντως. 'Αλλ’ μήν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθέναι ἐδι- καιώσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν ἐνδιδόσθαι τὸ ἄριστον πᾶσι τοῖς αὐτῷ προστιθέμενοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. Ικανὸν δὲ γινώσκειν τῇς ἑκάστου δρθῆς προαιρέσεως ἔσται τῇ πρὸς τούτου ἐνωσίς. "Οσοι γάρ ἂν, τῆς καλλίστης δόμου κρίσεώς τε καὶ μοίρας γεννόμενοι, τὴν τούτου ἐλωνται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν καθ' ὁμοιότητα τῆς φιλανθρωπίας προνοίας καὶ νῦν τῆς ὑπήρχοντος βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολαύειν. 'Ο Θεὸς ὑμᾶς διαψυλάττοι (32).

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Nikētēs Kōnstantīos Mégistos Σεβαστὸς τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξανδρείαν Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

56. Σχοποῦ ποιούμενοι τὴν ὑμετέραν ἐν διπλαῖς εὐνομίαιν, εἰδότες τε, ὡς εἰπεῖ πολὺ τῆς τοῦ ἐπισκόπου προνοίας ἐστέρροθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπισκόπον, ἀνδρὰ τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν δρθῆται καὶ διὰ τὴν τῶν οἰκείων θήβῶν εὐτροπίαν γινώριμον (34), πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστείλαι ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συνήθως καὶ προστηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστησάμενοι, τὴν διμήν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην δύμνουσαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὴν Ἐκκλησίας θεσμὸν διερκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. Οὐδὲ γάρ εὐλογὸν ἔστι δεχό-

betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Socr. ὑμετέραν, et ita legit Nauius.

(34) Socr. in ultima edit., τὴν οἰκείαν εὐτροπίαν γινώριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οἰκείων (meūdose, pro οἰκείων) θήβῶν εὐτροπίαν γινώριμον. Quo item modo legit Epiph. Schol. in *Historia tripartita* ποιοῦντα προβατημένη cune is innominuit.

νούν τινα ἡ στάσιν ἐν ὑμῖν κινηθῆναι, ὑπεναντίον (35) τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπίναις ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκός αὐτῷ, ὡς προσιρηται, προστάτη καὶ ἐπικούρῳ χρωμένους πρὸς τὸ Θεῖον, ἐμμένειν συνήθιστας παραινοῦμεν· ὡς ἀν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέτεις, εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς (36) διαβινούσης, καὶ οἱ ἔκ τῶν ἔθνων τῇ τῶν εἰδῶλων πλάνῃ ἔτι καὶ νῦν προσανέχοντες ἐπὶ τὴν τῆς Ἱερᾶς θρησκείας ἐκίγνωσιν προθυμότατα σπεύδουσιν, ἀγαπητοῖς. Καὶ εὗθις οὖν παραινοῦμεν τοῖς προειρημένοις ἐμμένειν, τὸν δὲ ἐπισκοπὸν Φήφῳ τοῦ χρείττονος, καὶ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἡγήσασθε· τοῦτο γάρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πρόστητι προστήκει συνέστηκεν. Ὑπὲρ γάρ τοῦ πᾶσαν ἀνασοῦντος καὶ (37) στάσεως πρόρχων περιαιρεθῆναι τῶν ἔθελοκακίζ χρωμένων, τοῖς παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμάτων προστεάξαμεν, ἀπαντας οὓς ἀν στασιώδεις καταμάθοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικέα. Ἀμφότερα τοίνυν συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ χρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπέρ ὑμῶν καὶ τῆς ὁμονοίας λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρέποντα καὶ ἀρμάζοντα τῷ τῆς Ἱερᾶς θρησκείας θειμῷ διερχούσατο τε (38), τὸν προειρημένον διὰ πάσης εἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ὅμας αὐτῷ ὑπέρ τε ἑκατῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν ὅλων Πατρὶ Θεῷ ἀναπέμπειν σπουδάσατε.

56. Ταῦτα γράψας, ἔκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ' αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέδιον ἀναιρεθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων τοῦ τε δουκὸς καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου (39), καὶ ἀποσταλεῖς Εὐσέδιος δὲ δεκουρίων, Ἐλαθεν αὐτά ἀπὸ τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα·

(40) NIKHTHES KONSTANTIOS AUGUSTOS NESTORIO.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγούσταμρίκῃ καὶ Θηδαΐδῃ καὶ Λιθαύαις ἡγεμόσιν.

Εἰ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάνη καὶ ὑδρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὐρίσκεται, ταῦτα νῦν (41) ἀπαλειψθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γάρ καὶ τὴν ἀλειτουργήσαν, ἣν εἶχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. Ταῦτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλε-

A aut seditionem quampliam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vitii a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrō adjutoreque in consuetis orationibus vestris, ut supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet huiusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, gentiles illi qui idolorum erroribus etiamnūm inhaerent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius prop̄rent. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis; episcopum vero qui Dei sententia nostro decreto ad vos missus est, libenter recipiat, et tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim et vos decet, et clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis et seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, judicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcepimus, ut quotquot seditiones esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestraeque concordia, necnon penam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua et accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia et honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vita institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Hæc cum scripsisset, jussit quæcumque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari et ex commentaris ducis et præfecti Ægypti aboleri; missusque Eusebius decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet:

138 VICTOR CONSTANTIUS AUGUSTUS NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustanica, Thebaidis et Libyaram præfectis.

Si quid hactenus ad dainnum contumeliam eorum qui cum Athanasio episcopo coniunctim cœperunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici bahuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari, jubemus ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communiant eadem gaudient immunitate quam semper ha-

(35) Socr., ὑπεναντίαν.

(36) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἀπάντων ἀκοάς. Sed omnes cum editi, tum miss. Athanasii et Socratis, εὐχάς, habent, nec necesse videtur ἀκοάς legere: Epiphanius certe Schol. ad omnium vota habet. Mox τῇ τῶν εἰδῶλων πλάνῃ. Sic Socrates et Reg. teletos prius posito. Editi vero inimicus recte τῆς τῶν εἰδῶλων πλάνης. Paulo post, loco ἀγαπητοῦ Socrates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλέστατο.

(37) Socr., πᾶσαν ἀνασοῦντος καὶ. Mox Socr. et Reg. περιαιρεθῆναι. Editi προαιρεθῆναι. Paulo post τῷ ὑμῖν. Sic Socr. et Epiph. Schol. apud vos. Quo item modo legit Nannius. Editi et Reg. παρ' ἡμῖν, perperam.

(38) Sic Reg. et Socr. Editi vero φυλάττοντες.

(39) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, menisse.

(40) Reg. ante epistolam habet ἐρμηνεία τοῖς τῶν, quibus innuit hanc epistolam Latine primum scriptam Græce fuisse translatam. Mox editi et Reg. Αἴγυπτος ταμνίχῃ. Quo item modo legitur apud Codicium de patriarchatibus. Alias apud autores, Αἴγυπτος τομνίχῃ, Αἴγυπτοντίχῃ, Αἴγυπτοντανίχῃ scriptum habetur. Quæ appellatio ex Augusti Victoria petitur. Mox Socr. Αἰθύη.

(41) Socr., πραχθὲν εὐρίσκεται, τοῦτο νῦν. Infra idem οἱ αὐτοῦ κληρικοί, rectius quam Athanasii editi ei miss. οἱ αὐτοῦ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν αὐτὴν πάλιν θέλομεν ἔχειν, ομισσο τοὺς αὐτοὺς.

buere, et qua ceteri fruuntur clerici; ut idipsum consecuti gaudent.

57. Sic igitur dimisens, dum Syriam peragrare, episcopos Palæstinae offendit, qui synodo Hierosolymensis coacta nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt: datis ad Ecclesiam et episcopos litteris huiusmodi.

SANCTA SYNODUS

Hierosolymis congregata, omnibus Ägypti et Libyorum comministris, ac presbyteris, diaconis, populoque Alexandriæ, dilectis et desideratissimis fratribus in Domino salutem.

Dignas universorum Deo gratias agere non valimus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, et jam potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ iam vos reipsa consequimini? Certe preces vestras exaudiæ sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrations. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de celo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticae pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos charitatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pro pietate religiosissimorum imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis honorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in secula. Amen.

139 Eorum autem qui subscrpsere nomina, tam-

D

et

(42) Auctor est Socrates Maximum Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem et ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius Epist. ad solit. ait se a Palæstinis et Syriis episcopis receptioni esse, duobus vel tribus exceptis. Subindicare videtur Acacium Cæsariensem, et Patrophilum Scythopolitanum episcopos Arianis addicitionis.

(43) Sozom. apud quem hæc epistola legitur καὶ Αἰδίνη habet.

(44) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(45) Sozom. δν ἐποθεῖσε.

(46) L. ἡμῶν.

(47) Sic Reg. et Soz. At ed. τῷ συνδέσμῳ τῆς πρὸς

αὐτὸν κοινωνίᾳ.

(48) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(49) Soz. εἰς τὸν αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(50) Hæc nomina habentur supra in subscriptiōnibus Sardicensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεόδοσις forsitan nuncupatur. Desuntque ibidem Macrinus et Claudio. De Actio autem Lyddensi, qui secundus hic legitnr, ait Philostorgius, Actuum episcopum Palæstiñæ, qui fornicationis rei delatus fuerat, cum per communionem cum Athanasio illud probrum occulare vellet, ad ejus sententiam se translusisse, eumdem tamen brevi poenas deditis, tabefactis ac vermes emittentibus genitalibus: et illa obiisse. Quæ cuni a Philostorgio solum enarratur, sint penes illud auctoris.

οθάσας ἐδήλωσα, δὲλλα καὶ νῦν ἔγραψα· εἰσὶ γὰρ Α Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἀρειος, Θεόδωρος, Γερμανὸς, Σιλουανὸς, Παῦλος, Πατρίκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανὸς, Εὐσέβιος, Ζηνόβιος, Παῦλος, Μαχρῖνος, Πέτρος, Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κατέγρασαν λοιπὸν ἑαυτῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὴν Ρώμην, ἔξωμολογήσαντο καὶ αὐτὸν μεταγινώσκοντες, συγγράψησαν τε ἡτήσαντο, καὶ ἔγραψαν πρὸς Ιούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης καὶ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα. Τὰ μέντοι ἀντίγραφα ἀπεστάλησαν παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριβέρων.

(51) *ΕΡΜΗΝΕΙΑ*

ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τῆς πρὸς Ιούλιον ἐπιστολῆς
ζερὶ τῆς μεταρολικῆς Οὐρσάκιου καὶ Οὐάλητος.

Κιρίκ μακαριωτάτῳ πάπῃ Ιούλιῳ Οὐρσάκιος καὶ Β
Ούάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τούτου πολλά τε καὶ δινὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων ὑποδειγμάτων διέλθησαν, γράμμασι τε τῆς σῆς χρηστότητος μεθοδεύθεντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὐ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἦδυνθήμεν λόγον ἀποδοῦναι· διὸ μολογοῦμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, διτὶ πάντα τὰ πρὸς τούτου ἐλθόντα εἰς ἀκοὴς ὑμῶν (52) περὶ τοῦ ὄντος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλαστά ἔστι, πάσῃ τε δυνάμει ἀλλοτριαὶ αὐτοῦ τυγχάνει· διὰ τε τοῦτο ἡδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου, μάλιστα διτὶ ἡ θεοσέβειά σου, κατὰ τὴν ἔμφυτον ἑαυτῆς (53) καλοχάγαθίν, τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγράψημην δοῦναι. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τούτο, διτὶ διν ποτε ἡμᾶς οἱ Ἀνατακοὶ θελήσωσιν, ή καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος (54) κακοτρόπως περὶ τούτου εἰς χρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως· τὸν δὲ αἰρετικὸν Ἀρειον καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ (55) τοὺς λέγοντας, « Ἡν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, καὶ διτὶ ἐκ τοῦ μηδόντος ὁ Υἱὸς ἔστι, » καὶ τοὺς ἀρνουμένους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἰναι Θεοῦ Υἱὸν πρὸς αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιβέλλῳ (56) ἑαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδεδώκαμεν, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἑαυτῶν γράψαντες, ὅμολογοῦμεν πάλιν, διτὶ τὴν Ἀρειανὴν αἰρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταῦτης αὐθέντας κατεχρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ διολογίᾳ μου ταῦτη παρὸν ὑπέγραψα· ὅμοιως καὶ Οὐάλης (57). D

(51) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas inde transcribere visum est.

(52) Ila omnes mss. et editi.

(53) Sic Reg. Soz., αὐτῆς. Editi vero, αὐτοῦ.

(54) Ila Reg. Soz. et Hilarius: in editis autem, Εὐσέβιος, sed μενοσεῖ, jamdiu enim fato functus erat Eusebius uterque. Hæc autem eo siunt Ursacius et Valens, quia cum Athanasii erga se animum nondum exploratum haberent, verebantur ne, vel ab Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se calumnias in judicium vocarentur.

(55) Socr., ὑπερασπίζοντας αὐτῷ.

(56) Hic libellus ab Ursacio et Valente in synodo Mediolanensi anni 349 est oblitus. Quod ad synodum

PATROL. GR. XXV.

etsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi: sunt enim Maximus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudio.

58. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se damnante conscientia, Romam sunt profecti, peccatumque suum poenitentia ducti confessi sunt, ac veniam postularunt, Julianque Romae veteris episcopo, itemque nobis hæc scriperunt: quorum exemplaria mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo transmissa.

INTERPRETATIO

ex Latino textu epistolæ ad Iulium papam de
poenitentia Ursaci et Valentis.

Domino beatissimo papæ Julio Valens et Ur-
sacius.

(58) Quoniam constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis Tuæ conventi, ejus rei de qua significavimus, non præstissemus rationem: profitemur apud Sanctitatem Tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii, maxime cum Sanctitas Tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos; hæreticum vero Arium sed et satellites ejus, qui dicunt: « Erat tempus quando non erat Filius, et qui dicunt ex nihilo Filium, » et qui negant Dei Filium ante sæcula fuisse (59), sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porrexiimus, et nunc et semper anathematizasse. Hæc manu nostra quæ scripsimus: profitemur, et iterum dicimus hæresim Arianam, ut superius diximus, et ejus antores in perpetuum daminasse. Et manu Ursaci: Ego Ursacius episcopus huic professioni nostræ subscripti. (Similiter et Valens.)

Mediolanensem anni 347 adversus Photinum coactam referre nequidquam conati sunt eruditii quidam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valentis et Arianorum res fuisse, quam ut ad hanc necessitatem sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum Philippopolis celebrarint, qua soluta ingentem in Catholicos persecutionem Constantii ope freti excitarint. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris adornata fuisse pertractata fuit, non ulterius hic indagabitur.

(57) Ομολογεῖται Οὐάλης. Hæc apud Hilarium desiderantur.

(58) Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis desumptus.

(59) Legisse videtur Athanasius: et qui negant Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula.

DOMINO ET FRATRI ATHANASIO

[Ursacius et Valens.]

(60) Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moyses venientis ad Tuam Dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis respondas. Sane habere **I40** nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt ille littere : hoc fuit episcoporum suffragium judiciumque nostri causa datum. Quo autem palam sicut eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona via rem altius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

59. Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communis episcoporum synodo depositus. Meletius vero neque ad aliam consufgit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hinc factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille episcopos maledictis coepit incessere; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam columniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositione ignominiam inurebat, calumniis salem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletius hæc agente, Ariana exorta est heres : sed in Nicæna synodo, ipsa quidem heres anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt : neque jam necessum est ejus

(60) Contextus ex Hilario desumptus.

(61) Soz. 'Axulias.

(62) Ille, ή θεία πρόνοια, etc., apud Theodoreum non habentur.

(63) Reg., ταῦτα. Editi, τοιαῦτα.

(64) Ita Reg. Editi vero, ή χρίσις καὶ χρήσις, perperam.

(65) Cadit iuxta Athanasiū Meletiani exordium schismatis in annum 301 vel 302 : ait enim ipse in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ anno 356 conscripta, Meletianos ante annos 55 schismaticos evasisse. Secus tamen existimarent Baronius aliisque, qui cum eam epistolam ad annum 361 referant, Meletiani schismatis initio annum 306 consequenter assignant. Sed eam ipsam epistolam certissime ad annum 356 pertinere in Monito ad eamdem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciant Socratis verba, qui ait Meletium persecutionis tempore idolis immolasse : cum enim persecutio anno 303 grassari coperit, non potuit Meletius ob illud flagitiū, persecutionis hujus tempore commissi, anno 301, abdicari,

A KΥΡΙΩ ΑΔΕΛΦΩ ΑΘΑΝΑΣΙΟ ΕΠΙΣΚΟΠΩ

[Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.]

Ἄφορμὴν εύρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου τὸν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σῆν ἀγδηνήν, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάντα προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίης (61), καὶ εὐχόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι. Δώσεις γάρ καὶ ἡμῖν θαρρεῖν, ἐὰν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδῆς. Γίνωσκε γάρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τούτου γνώρισμα τὸ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προστηρόλα. Ή θεία πρόνοιά σε διαφύλαττοι (62), κύριε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα (63), καὶ αὕτη τῶν ἐπίσκοπων ἡ φῆφος καὶ χρίσις (64) ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιήκασιν, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρά τινος, βούλομαι, συγχωρούντων ὑμῶν, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα γνῶτε, ὡς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὁρῶσι καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν· δὲ Οὐάλης καὶ Θύρσακιος καὶ ὅλε ποτε τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. Οὗτος Μελίτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίας καὶ θυσίᾳ (65). ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθεῖλεν. Ἀλλὰ Μελίτιος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐπούδασεν ἀπολογήσασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα σχίσμα δὲ πεποιήκε. Καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελίτιανοι μέχρι νῦν οἱ τῆς ἔκεινου μερίδος δινομάζονται, εὐθύντες τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἡρέσιο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλέα διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλέαν (66) Ἀλέξανδρον. Τοῦτο δὲ πανούργως ἐπράττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβεσσαλῶμ, ἵνα, ἐπειδὴ διὰ τὴν καθαιρεσίαν ἥσχύνετο, καὶ τὰς διαβολὰς ἀπατῆσαι (67) πας τοὺς ἀκεραίους δυνηθῆ. Ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελίτιου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ ἀἵρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν ἀἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξελθήσαν, οἱ δὲ Μελίτιανοι ὀπωδῆποτε ἐδέχθησαν (68)· οὐ γάρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἵρεσιν διομά-

et schisma efficeri. Verum cum Socrates hanc historiam ex Athanasio sere ad verbum sit mutuatus, videtur sane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod illi de Melitiō loquens ait, suo marte addidisse : alias enim særissime Athanasii sententiam referens, ab Athanasii scopo non parum aberrat. Nihil tamen reputat Meletium ante annum 301 idolis immolasse ; licet enim ingens illa persecutio nondum coepisset, attamen quavis minima data occasione, certis in locis, persecutio in quosdam concitatibatur.

Quæ autem Epiphanius enarrat de Meletiani schismatis origine Hæresi 68, a Meletiano quodam mutuatus creditur ; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, et ab Athanasii historia penitus abhorret : hincque minoris est fidei.

(66) Διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλέαν. Sic Reg. et Basil. qui ultimus habet διέβαλλε. In editis hæc deerant.

(67) Ita Reg. Edili vero, ἀπαντῆσαι, mendose.

(68) Οπωσδήποτε ἐδέχθησαν. Quibusnam conditionibus Meletiani sint in Ecclesiæ communionem ad-

ζειν. Ούπω γάρ πέντε μῆνες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν πακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν· οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, δέοντες τρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι κανὸν ὅλως ἐδέχθησαν, οἱ δὲ, κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαβόμενοι ὃν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς Ἐκκλησίας ἑτάραττον. Εὐσέδιος τοίνυν, τοῦτο μαθών, καὶ προστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανοὺς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις· καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν χρύφα φρίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς δὸν ἐδουλεῖτο καὶ πρόν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπεμπτε προτρέπτων δέξασθαι με τοὺς περὶ Ἀρειον (69), καὶ ἀγράφους μὲν τὴν ἡπειρίην, γράφων δὲ τὴν Εἰρηνήν. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μή χρήναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἰρεσίν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλέα μοι γράψαι τὸν πακαρίτην Κωνσταντίνον, ἀπειλήν ἔχοντα, εἰ μὴ λάδοιμι τοὺς περὶ Ἀρειον, ταῦτα με πιθεῖν, οὐ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα (70). Τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἔστι τοῦτο, καὶ Παλατίνος Συγκλήτιος καὶ Γαυδέντιος ἥσαν οἱ κομισαντες τὰ γράμματα·

(71) *Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου.*

Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλήσεως τὸ γνώρισμα, ἀπασι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσόδον· ἐδὲ γάρ γνῶ, ὡς (72) κεκώλυκάς τινας αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ή ἀπειρέας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραυτίκα τὸν καὶ καθαιρίσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλέα γράφων ἐπειδόν μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριστομάχῳ αἰρέσει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέδιος, τὸν καὶ πρόν. ὃν συνεφύνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προφέρων, γράψει καὶ τείχει τούτους πλάσασθαι πρόσδασιν, ἵνα, ὥσπερ κατὰ Πέτρου καὶ Ἀχιλλέα καὶ Ἀλεξανδρου μεμελετήκασιν, οὕτω καὶ καθ' ἡμῶν ἐπινοήσωσι καὶ θρυλλήσωσι. Πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μή εὑρόντες, ὑστερον μετὰ ἡγεμόνης τῶν περὶ Εὐσέδιον συντιθέασι, καὶ πλάττονται πρώτην κατηγορίαν διὰ Ισίνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου (73) περὶ στιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοῦ κανόνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβάλντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπατήσαντος. Ἄλλα πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὑρεθέντων ἔκει, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. Οἱ μὲν

missi, narrat epistola Nicenæ synodi apud Sozatem l. 1, c. 9: Meletio scilicet episcopi nomen fuit concessum, ita tamen ut is omnibus episcopi functionibus sit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem et ad reliqua sui ordinis ministeria obeunda recepti sunt, ea lege, ut in unaquaque paroecia, vel ecclesia, secundo loco essent ab iis quos Alexander ordinasset; adeo tamen ut episcopi Alexandri subjecti injussu nullam ordinacionem, aut aliud quocunque ad ecclesiæ regimen spectans aggredierentur.

(69) Sic Reg. Editi vero, δέξασθαι τε τὸν Ἀρειον.

(70) Αἱ ρότεροι καὶ τοῦ πέτρον. His indicat Athanasius primum sui exsilium in Galliis, ac secundum quo post Gregorii intrusionem septem annos extorris fuit. Voceque νῦν innuit se non dum post suum ex secundo exilio redditum hanc apologiam

A rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memorie Alexander: Meletianus vero quos quiescere par erat, et gratia loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non oblitii vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cogita, cum esset ipse Arianae hæreseos patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollutionibus devincti; initaque cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cohortabatur, ut recipere Arianos, ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, ac respondentie minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathemateque damnatos ab oecumenica synodo; imperatori beatæ memorie Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et hanc ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncletius et Gaudentius Palatini:

141 *Pars epistolæ imperatoris Constantini.*

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetant, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclusisse didicero, mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis imperatori suassissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem, tum demum tempus de quo cum Meletianis convenerat se nocturn ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillani, et Alexandrum militi, jam adversum nos excogitarent et undique perulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil inventissent, Eusebii tandem consilio hanc priorein, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, conflingunt criminacionem; de lineis nempe stichariis, quasi ego legem Ægyptiis dedisset, ac ea primus exegisset ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset imperator,

D scripsisse; ut in Admonitione diximus.

(71) Hoc epistolæ Constantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. 1, cap. 27, et apud Sozomenum lib. II, c. 22, qui ex Athanasio complurima que ibidein afferunt apererunt.

(72) Editi ὡς εἰ, sed ei cum apud Socr. et Soz. non negatur, in Reg. deletum sit, et alioqui superefluat, expunctum est. Paulo post Reg. et Sozom. post ἀποστελῶ habent παραχρῆμα.

(73) In Meletii Breviariorum nominantur Ision Athrenos, Eudæmon Taneos, et Callinicus Pelusii episcopi Meletiani, qui videntur iidem ipsi esse qui hic memorantur. Paulo post, στιχαρίων λινῶν. Στιχάρια, vestes quæ episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis usni erant. Linas fuisse cum Athanasio ait Socrates et Sozomenus. De his fuse Canjius in Gloss. mediae et in. Grec.

eorum deprebeusa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro imperator litteras misit, quibus Isionis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæ sunt autem illæ litteræ.

Eusebius re comperta snadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenisset, Macarium denuo de confracto calice insimulant: mihiq; hand levem, imo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quod scilicet imperatori adversatus, scrinium missis auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathia audisset, illi de more falsi convicti, expulsi sunt. Nobis autem redeuntibus, has imperator ad populos dedit litteras:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS
populo Alexandrino catholicæ Ecclesie.

61. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum oblinet, et discordias odit. Verum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis edis amaretis: quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur! Sic est ad Dei populum infamia translata. Quorsum igitur justitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamus; non solum per varie implicatum **142** errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiae sautores toleramus et eos qui æquitatem veritatenique profligant animadvententes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrociniū sectamur: quo perniciosissima fraus, nemine repugnante, sibi facilime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia, si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicet quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis prædicti, neque sentimus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debacchantur sceleratissimi illi,

A ουν πρεσβύτεροι ἡσαν, Ἀπις (74) καὶ Μαχάριος· δὲ βασιλεὺς γράφει καταγινώσκων μὲν Ἰσίωνος, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτόν. Καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἔστι ταῦτα (75).

Οὐδὲ Ἐνσέδιος μαθὼν, πειθεὶς περιμένειν αὐτούς. Καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μαχαρίου μὲν περὶ ποτηρίου, ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διασολήν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω πασῶν, δις δῆ, κατὰ βασιλέως γενόμενος, Ἐπεμψά γλωσσόκομον χρυσίου Φιλούμενψ τινί. Οὐ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταῦτης ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ (76) ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθιας καταγινωσθέντες ἐρήψησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς, ἐπανερχομένων ἡμῶν, ταῦτα·

B ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΑΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξανδρειαν καθολικῆς
Ἐκκλησίας.

61. Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἡμῆς βουλήσεως μέγιστον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου Μονογενῆ δημιουργὸν, δις καὶ τῆς ζωῆς προκαθέζεται τῶν ἀπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. Πλὴν τὸ ἀν εἰπομεῖ; δις οὐδὲν ὑγιαίνομεν; Ἄλλ' ἐξῆν καλλίσιος ἀπολαύσας τῆς εὐρωστίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμοιβαῖς (77) ἡγαπᾶτε, ἀποσεισάμενοι τὰ μίση, δις ὧν ταῖς τῶν ἐρεσχελούντων τρικυμίαις τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. Φεῦ τῆς ἀτοπίας ταῦτα! Οσα καὶ ἔχαστην ἡμέραν συμπτώματα (78) τοῦ συγκεχυμένου φθόνου κινεῖται! Οὕτω πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ μετωκισθησαν αἱ δυσφῆμαι. Ποῦ τείνουν τῆς δικαιοσύνης ἡ πίστις ἀνακεχύρωκεν, διου γε εἰς τοσοῦτον τῇ τοῦ σκότους ἀχλύτη περιβεβλήμεθα οὐ μόνον διὰ τὴν πολύπλοκον πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀχαρίστων ἐλαττώματα, τῶν μὲν τὴν διοιαν βραβεύοντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἀπεικείαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διαχρουμένων αἰσθανόμενοι παρενθυμούμεθα; Τί τὸ δεινὸν τοῦτο τῆς ἡμετέρας κακίας; Τοὺς ἐχθροὺς οὐχ ἐλέγχομεν, ἀλλὰ ἐπόμεθα τῷ λῃστηρίῳ, δις οὐδόν τινα ἔαυτῃ, ίν' οὐτως εἶπα, ἡ τῆς ἀπωλείας ἀπάτη, μηδενὸς ἀντικειμένου, ράδινες εἰργάσατο. Ἀρα οὐδεμίᾳ ἔστιν αἰσθησις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως, εἰ γε τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἡμελήσαμεν; Ἄλλ' ἐρεῖ τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκεται. Τί οὖν, διτε ήμεῖς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῇ εὐφύιᾳ σχόντες, ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσοῖς τισιν, ὡς ἕοικεν, ἐξαποτομένων; Καὶ οὐχ ὄρμεν δριμαλμούς ἔχοντες, οὐδὲ αἰσθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου αἰσθησειν διτε πεφράγμένοι. Ὁπόστις ἄρα πτόησις τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατεῖληφεν, διου γε ἡμῶν αὐτῶν (79) οὕτως ἀμε-

(74) Hic Apis, Ἀλύπιος a Socrate vocatur, lib. 1, c. 27.

(75) Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

(76) Reg., Ψαμμαθίᾳ. Psammathia vero erat sub urbium Nicomediae. Theodoretus hæc Constantino poli gesta enarrat, lib. 1, cap. 26, sed fide dignior

Athanasius.

(77) Reg., ἀμοιβαῖς. Editi, ἀμοιβαῖς. Paulo post Reg., ἐρισγέλουντων.

(78) Συμπτώματα Reg. Editi vero, συμπτώματος, mendose.

(79) Ila Reg. Editi vero, ήμῶν ἔαυτῶν.

λοῦμεν, καὶ ταῦτα ὑπομιγήσκοντος τοῦ Θεοῦ; Εἴτα A nosque insimulant atque ex adversis partibus nos oὐχ ἔστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολεμίους τγείσθαι insectantur. προσῆκει τούτους, οὐ τὸν οἰκον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ; Εμπαροινοῦσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσι γε οἱ παν-ώλεις ἔκεινοι, καὶ ἐπιπλήσσουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅστις δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὑμᾶς αὐτοὺς ἐννοεῖν ἀξιῶ. Οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης κειμένην ἔχουσι τὴν κακίαν. Οὗτοι γοῦν μολυβδίνας τινὰς ὀργάς περιφέρονται, ὡς ἐαυτοὺς μὲν κατ' ἄν-τίσσοντες πλήττειν, ὑμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκείας κολάσσεως ἀπάγειν· καὶ διὰ μὲν καλῶς διάδεξας πολέ-μοις κρίνεται· δὲ δὲ τὴν φθόνου κακίαν προβεβλημέ-νος, ἔκεινος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα οὐ δεόντως (80) λαταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ ἐαυτὸν κακοθελεῖ, ἔχωματι κομεῖ καὶ συντίθησι· τὴν δὲ ἀλλοθειαν ἀνατρέπει καὶ τὴν πλειστὸν ἀπατᾷ, μέχρις οὐ τῷ οἰκείῳ (81) συνειδότι φωλεδν καὶ κρυπτηρίαν ἐπιζητήσας εὑρῇ. Αὕτη γοῦν αὐτοὺς ἡ σκαιότης ἀνίλιος ποιεῖ, ὅταν προπετῶς ἔαυτοὺς ἀναξίους δητας ἀποδέχωνται, λέγοντες· Φεῦ τῶν κακῶν! Έκείνος πρεσβύτερος ἔστι· καὶ ἔκεινος παῖς, ἐμοὶ διπτεται ἡ τιμὴ, ἐμοὶ διφειλεται, ἔκεινον ἀφηρέθη (82)· ἐπει-αὐτὸς, ἐμαυτῷ ἀφερπάσας ἀπαντας, ἐπ' ἔξουσίας ἀπολέσαι πειράσομαι. Λαμπρά τις ἡ τῆς μανίας ἐκβόνησις (83)· τάγματα καὶ συλλόγους, ή, ή' οὐτως εἶπω, ἀρχιμέρσιαν τῶν ἀτέπων τούτων συστημάτων λέειν. Ω τῆς ἀποκίας ἡμῶν, ήν' οὐτως εἶπω! Ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀνοίας ἔστιν ἐπιδειξις; Εἴτα οὐκ αἰδοῦνται; Οὐκέτι ἀντούσι ἔαυτούς ψέγουσιν; Οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ήνα νῦν γοῦν καταντικρὺ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐρεσχελίας (84) ἀξιόν τι φρονεῖν δόξωσι; Βία μόνη ἔστι τοῦ φθόνου τοῖς ἰδίοις ἐπ-ερειδομένη φαρμάκοις. Οὐδὲν ἴσχυσσεν εἰ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν. Ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί, οὐδὲν ἔτερον ἐσπουδάκασιν, ή ἵνα, κατατρίψαντες τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. Ἐπικουρήσατε τοῖνυν ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φίλτρον τὸ ἡμέτερον (85) ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς ἡμετέρας ὄμονοις χάριν ἀφανίζειν ἐπιθυμοῦντας· καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπᾶτε. Ἐγὼ γὰρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσκέ-νως προστάκημην, οὐτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς ἀνθρώπον αὐτὸν Θεοῦ δητα πεπεισμένος. Ὅμετέρον ἔστι ταῦτα συνιέναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. Τὴν γὰρ παρ' ἐμοὶ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὑμῖν διακο-νῆσαι τὸν αἰδεσιμώτατον ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐνονῶν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ, ητις οὐκ ἀν-αξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντὸς, καὶ ἔξι τὸν προτρέποντα λογισμὸν. Ο Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι, ἀδελφοί ἀγαπητοί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντί-νος (86).

(80) Reg., οὐ δεόντως. Editi, male, οὐδὲ δητως.

(81) Reg., μέχρις ρύδαν, minus recte.

(82) Reg., περιαρέθη. E: iti. ἀφηρέθη.

(83) Ita Reg. Editi vero, ἐκβολῆσις. Μου Reg., ἀρ-χερέσια, in neutro plurali.

(84) Reg., ἐρισχείας. Quia post paucā sequun-τι, οὐδὲν ἴσχυσσεν εἰ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπιτκόπου

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumse-ρunt, ut se invicem feriant, nosque secum abducant ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet, hostis judicatur: qui autem invidiae vitium prae se fert, is populum mansuetum contra jus fasque in-vadit, devastat, absunit ac sibi ipsi in malis complacet, sese laudibus ornat et concinnat: veritatem autem subvertit, siue inquit fallit donec conscientiae suae antrum et latibulum conquisitum nactus sit. Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum petulanter, indigni licet, seipso laudibus efferunt, aiuntque: proh facinus! Ille senior est, et ille puer; B ad me honor attinet, mihi debetur, ab illo ablatus est: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis, cum potestate disperdere aggrediar. Praeclarū sane insaniae exclamatio: cohortes utique, conuentus, ut ita dicam, remigium principatus, apud improbo-rum illorum cœtus videre est. O nostram absurditiatem, si ita fari liceat! In Ecclesiane Dei stultitiae habetur spectaculum? num non erubescunt? num seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut nunc saltem contra fraudem et contentionem di-gnum aliquid sentire videantur? At illi sola invidiae vi utuntur suis veneficiis subnixa. Sed nihil sce-lerati illi adversus episcopum vestrum potuerunt persicere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt, quam ut cum nostra tempora malis oppresserint, nullum sibi in hac vita relinquant penitentiae locum. Vobis igitur ipsis ferte opem; obtestor vos, amoreni nostrum diligite, totisque viribus eos abi-gite qui nostræ concordia gratiā cupiunt abolere; Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite. Ego enim episcopum vestrum Athanasium excepti perhumaniter, eumque sic sum allocutus, ut qui illum Dei hominem esse persuasum haberem. Ve-strum est haec intelligere, nec meum est ea de re ferre judicium. Meam autem salutationem ut ipse reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret consentaneum duxi: æquitatis illius sedulitatem animo perpendens, quæ modo pacifice siue me non in-digno, in salutaris doctrinæ bono semper contine-tur, queque ad vos de officio monendos erit com-parata. Deus 143 vos conservet, dilecti fratres. Haec Constantinus.

ὑμῶν, etc., etiam apud Theodoretum habentur, lib. I, c. 27.

(85) Edit. Paris. et Theodor., ὑμέτερον. At Comm. cum ms., ἡμέτερον.

(86) Haec, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντίνος, desunt in Reg.

63. Ilis ita gestis, cum aliquanto tempore quieti vissent Meletiani, denuo concitantur: curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem Ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus: quidam Ischyras nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolas in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum compriisset locorum presbyter mihi Ecclesiæ perlustranti rem denuntiat: quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum: quem cum tegrum inque cubiculo decumbentem reperissent, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos: qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminalitionem; quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque episcopus a nobis esset intereumptus. Quin etiam Arsenium occultarunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfactus. Truncam item manum circumferebant, quasi is suisset membratim concisis. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquamque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale inquiens a Macario commissum, quale illi pervulgabant, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminalitionem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit:

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyras in Domino salutem.

64. Quandoquidem me, domine episcope, te adeuntem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meopte consilio aggressus; idcirco mei purgandi causa hœtibi trado rescriptum; ut compertum habeas, vim inibi illatam plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Leto eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstincti sacræ mensæ subversio: sed me iidem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi; quod summopere expertam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio episcopo tradidi coram

(87) Ita Reg. Editi vero, Marewtes, sed Marewtes alias semper legitur.

(88) Reg., θρυλεῖν, de more, quod ultimo sit monitum.

(89) Sic Reg. Editi vero, τῷ Μαχαρίῳ. Mox Reg.

A 63. Τούτων οὖτως πραγθέντων, πρὸς δὲ λιγὸν ἡσυχάσαντες οἱ Μελιτιανοὶ, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὑπερον τίθενται βουλὴν, σπουδάζοντες ἀρέσαι τοὺς μισθωσαμένους αὐτούς. Μαρεώτης (87) χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελιτιανὸν οὐχ τὸνήθη ποιῆσαι. Τῶν τοίνυν Ἐκκλησιῶν ἐνώρισμένοις τόποις οὐσῶν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρήνευσθων, Ἰσχύρας τις οὖτε λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον πονηρὸς, ἐπεχείρει τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανῆν, λέγων εἶναι τινα ἔαυτὸν κληρικόν. Τοῦτο μαθὼν δὲ τῶν τόπων πρεσβύτερος περιερχομένῳ μιατάς Ἐκκλησίας ἀναγγέλλει· καὶ ἀποστέλλω σὺν εὐτῷ Μαχάριον πρεσβύτερον καλέσαι τὸν Ἰσχύραν. Εὑρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κελλἴ, Β ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ νίψι μηδὲν τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, οἷον εἰρηται κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελιτιανούς· κάκενοι κοινοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ λοιπὸν συντίθεται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτηρίον μὲν Μαχάριος κατέέζειν, Ἀρσένιος δὲ τις ἐπίσκοπος ἐφονεύθη παρ' ἡμῶν. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ, μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀνατρέψεται νομίζεσθαι· καὶ χείρα, φρέδιν, ὡς συγκοτέντος αὐτοῦ, περιέφερον. Τὸν δὲ Ἰσχύραν, δὴ οὐκ ἥδεισαν, ἀρχονταί θρυλλεῖν (88) ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων πλανῆν δύνηται. Οἱ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμφομένων αὐτὸν τῶν ἰδίων, ήλθε πρὸς ἡμᾶς ἀποδιρόμενος, καὶ λέγων μηδὲν μὲν γεγενῆσθαι παρὰ Μαχαρίου, οἷον ἐθρύλλησαν, ὑποβεβλῆσθαι δὲ ἔαυτὸν παρὰ τῶν Μελιτιανῶν πλάσασθαι τοιαύτην λοιδορίαν. Καὶ γράψει ταῦτα·

ΜΑΚΑΡΙΩΝ (89) ΠΑΠΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἰσχύρας ἐν Κυριῷ χαρεῖται.

D 64. Ἐπειδὴ προσῆλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλόμενος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ἥτιάσω δέ με, ἐφ' οὓς πρότερον ἐφθεγξάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἔνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιδίδωμι, ἵνα εἰδέναι ἔχοις, ὅτι, βίας μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαάκον καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαάκον τοῦ τῆς Λητοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ, μάρτυρα τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογοῦμαι, ὅτι οὐδὲν ὄντες εἰρήκασι, σύνοιδά σε πεποιηκέναι. Οὔτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς τραπέζης καταστροφὴ γεγένηται· ἀλλὰ ταῦτα πάντα εκεῖνοι βλαψάπιθέντες μοι, εἰς τοῦτο παρώρμησάν με. Ταῦτα ὁτὲ πελογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπιδέδωκα, αἰρούμενος καὶ ἐπιδικαζόμενος εἶναι (90) τῶν ἐπὶ σε συναγομένων. Ἐρήσωσθαι σε εὐχαριστεῖν Κυρίῳ. Ἐπιδέδωκα δὲ τὴνδε μου τὴν χεῖρα σοι τῷ ἐπίσκοπῳ Ἀθα-

et Basil., προσῆλθόν σοι, et ita legendum. Editi vero, προσῆλθόν μοι.

(90) Elevat decret in editis. Ex Reg. sumpsi-

ντείσιν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων Ἀμμωνᾶ Δι-
καιοῦ, Ἡρακλείου Φάσκω, Βόχονος Χενεδρί, Ἀχιλ-
λίδ Μυρσίνης (91), Διδύμου Ταφοσίρεως, καὶ Τού-
στου ἀπὸ Βαμοθέου· καὶ διακόνων ἀπὸ μὲν Ἀλεξαν-
δρείας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὄλυμπίου· ἀπὸ δὲ
Μαρεώτου Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου,
καὶ Γαλοῦ (92).

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχύρα, δῆμος πάλιν
τὴν τοιάτην κατηγορίαν θρυλλούσι (93) μὲν παντα-
χοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ.
Κάκινος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας
αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ κατα-
γνώντος τῆς συκοφαντίας τῶν ἔχθρων· γράφει δὲ εἰς
τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίᾳν τῷ κήνσωρι (94), ἀκούσαι
τῆς περὶ τοῦ φόνου δικῆς. ‘Ο τοίνυν κήνσωρ ἐπιστέλ-
λει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἐγκλή-
ματος. Ἐγὼ δὲ, δεξάμενος τὰ τοιάτα γράμματα,
καίτοι τὴν ἀρχὴν μηδὲ προσποιούμενος, διὰ τὸ εἰδέ-
ναι μηδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές, δῆμος, ἐπειδὴ βασι-
λεὺς κεκίνητο, γράφω τοὺς συλλειτουργοὺς εἰς Ἀγγу-
πτον, καὶ τέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ^C
Ἀρσένιου· οὐ γάρ ἀωράκειν τὸν δινθρωπὸν ἔτεσι που
πέντε ἥξει. Καὶ τοῦ γάρ; Ινα μή τελείως τὰ τοιάτα
ἡμῶν, ἐγνώσθη κρυπτόμενος δὲ Ἀρσένιος· τὴν μὲν
ἀρχὴν ἐν Αιγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν
κρυπτόμενον αὐτὸν εὑρόντων οἱ ἡμέτεροι. Καὶ τὸ γε θαυ-
μαστόν, οὐδὲ εὐρεθεὶς ὀμολόγεις αὐτὸς εἶναι δὲ Ἀρ-
σένιος (95), ἔως ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τηνι-
κῶντα διτσκόπου τῆς Τύρου ἀλέγηθε· καὶ κατασχυ-
θεὶς λοιπὸν οὐκ ἡρήσατο. Τοῦτο δὲ ἐποίει φυλάττων
πρὸς τοὺς περὶ Εύσεβιον συνθήκην, Ινα μή, ως εὐρε-
θέντος, λοιπὸν ἔκεινων τὸ δρῦμα διαλυθῆ (96), ὅπερ
καὶ γέγονε. Γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, δὲτο Ἀρ-
σένιος εὐρέθη, καὶ ὑπομνήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν
ἴκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου
χάριν, ἐπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ κήνσωρος,
ἔγραψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ'
ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εύσεβιον ἐρχομένους
εἰς τὴν Ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσεν ὑποστρέψαι.
‘Οτι (97) μὲν οὖν κατηγόρησαν ὡς ἀναιρέθεντος Ἀρ-
σένιου, Ινα μή ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφεῖσαις
ἴπιστοις χρήσωμαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου
τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης παραβέσθαι· ἀπὸ γάρ
ταύτης καὶ τὰς τῶν ἄλλων γνῶναι δυνατόν. Ἐκείνος
τοίνυν εἰδὼς, δσα μὲν ἐθρύλλησε καθ' ἡμῶν Ἀρχάρ
(98), δ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν, διε: ζῆ
Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα.

A presbyteris Ammona Dicelle, Heraclio Phasci, Beccone Chenebri, Achilla Myrsines, Didymo Taphosio-
reos, et Justo a Bomotheo : et diaconis Alexandrinis,
Paulo, Petro et Olympio : Mareoticis, Ammonio,
Pisto, Demetrio et Saio.

144 65. Hoc ubi rescriptum Ischyras dedisset,
nihil tamen minus eam denuo ubique pervulgant
criminationem, ad ipsumque detulerunt imperato-
rem Constantimum, qui jam pridem accusationem
de confracto calice Psammathiæ nobis præsentibus
audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam.
Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium cen-
sorem misit : cui homicide causam audiendam com-
mittebat. Censor autem scripto mihi significavit
ut me adornarem ad eam depellendam crimina-
tionem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem
nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi
conscius essem ; attamen cum imperator commotus
esset, ad communistros meos Ægyptios rescripsi,
diaconumque misi, ut certior fierem de Arsenio,
quem a quinque vel sex annis non videram. Arse-
niū, ne fusius illa prosequar, delitescere comper-
tum est : eum namque primo quidem in Ægypto,
dehinc Tyri latenteu nostri invenere. Quodquac
permirum habeatur, ne deprehenso, tota evanesceret fabula, quod
et accidit. Imperatori enim cum litteris indicasse
repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revo-
cassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathiæ
audisset ; judicio ille censoris inhibito, litteras mi-
sit, quibus damnata adversariorum nostrorum sy-
cophantia, Eusebium et asseclas in Orientem nobis
adversandi studio properantes, retrogredi jussit.
Porro quod me de pereundo Arsenio insimularint,
ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus
utar, unam sufficit Alexandri Thessaloniciæ episcopi
proferre : ex qua de aliorum item epistolis quisque
valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam
multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos spar-
sisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc
scripsit :

ac Narbonæ humanis litteris operam dedisse probat ex
Ausonio lib. De professoribus Burdigalensibus. Ibi-
dem editi, περὶ τῆς τοῦ φόνου. Nos Reg. cod. se-
quimur.

(95) Ita Reg. In editis, δ Ἀρσένιος.
(96) Reg., διαλυθῆ. Infra idem et edit. Comm.,
Ψαμμαθίᾳ Paulo post in editis τοῦ δεεστι αὐτοῦ.

(97) Ita Reg. Editu vero, διε minus recte.
(98) Joannes Archaph. Is est qui episcopus Men-
phitanus dicitur in Breviario Mecletii infra.

(91) Sic Reg. Editu vero, Μυρσίνης.

(92) In editis hæc legebantur. Καὶ ταῦτα μὲν δὲ
Ἰσχύρας, quæ quod in Reg. et Basil. desint, visum
est omittere.

(93) Reg. et edit. Comm., Ψαμμαθίᾳ.

(94) Reg., Δαλματίᾳ τῷ κήνεωρι. Hunc autem
Dalmatium censorem Constantii patruelēm ἀδελ-
φιδοῦν fuisse ait Socrates lib. 1, c. 27, illium scili-
et Dalmatii fratris Constantini Magni. Sed errasse
Socratem contendit Valesius, qui hunc Dalmatium
patrem fuisse autem. Dalmatium enim illium qui
postea Caesar appellatus est, tenera tunc ætate fuisse,

DOMINO DILECTO FILIO

et amanimi comministro Athanasio, Alexander episcopus in Domino salutem.

66. Congratulor optimo Sarapioni qui tanto studio contendit sece sacris ornare moribus, quippe patris memoriae laudem in dies conciliat. *Mortuus est enim, ait quodam in loco sacra Scriptura, pater ejus, et quasi non est mortuus*¹¹, *vitæ namque suæ monumentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozotem, memoriae dignum virum, non ignoras, domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitam adolescentis animo modestiam probe noscisti. Unam hanc a Tua Reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu acceperim. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, domine. Dilectus noster condiaconusque Macarius me suminopere oblectavit, cum, litteris suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit reprehensus: quod virum qui in vivis esset, quasi intersectum ubique per vulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus præna a justo judice cum socia sibi cohorte multatum iri,* **145** *Scripturæ prædicant mentiri nesciæ. Universorum Dominus te quam diutissime conservet, domine erga omnes mansuetissime.*

67. Idcirco autem delituisse Arsenium, ut illum necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum versabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiae histrionem rescripsit, his verbis:

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes presbyter monasterii Plemencyrceos in Antiochopolite nome salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaide diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa perserutaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecysius nempe presbyter, Silvanus Heliae frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Heliae monacho avehieretur. Post hæc diaconus cum quibusdam reversus, derepente in monasterium nostrum quærendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, ut supra diximus, in inferiores partes transmissemus, nequaquam invenere. Me autem cum Heliae monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime suis peremptum: quod item fassus est monachus

¹¹ Eccli. xxx, 4.

(99) Editi, αὐτόν, Reg. vero, έαυτόν.

(1) Ος deerat in editis. Sed in Reg. Basil. et in textu Græco Sirac. legitur. Paulo post Σώζοντα nomen proprium esse liquet.

(2) Ita Reg. Editu vero, ἔχεις.

(3) Soz. Πατρίνης, in codicibus Fukei et Allati Ηρίνης. Mox Nanniūs μονῆς hoc loco vertit *domiciliū*: sunt qui vertendum patet ex verbis infra positis, Παφνύτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, *Paphnutius monachus ejusdem monasterii*. Quæ vox μονῆ usu sæpe

KΥΡΙΩ ΑΓΑΠΗΤῷ Υἱῷ

καὶ ἐμοιχύψω συλλειτουργῷ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

66. Συγχαροῦ τῷ βελτίστῳ Σαραπίωνι, οὗτως ἵεροῖς έαυτὸν (99) ήθεσι κοσμεῖν ἀγανακόμενω, καὶ τὴν τε τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγκωμιαστικώτερον ἐπαιξόντι. Ἐτελεύτησε γάρ, ὃς ποι ἡ λεπρὰ φῆσι Γραψή, στατήρ αὐτοῦ, καὶ ὡς (1) οὐκ ἀπέθανε κατέλιπε γάρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. “Οπως μὲν οὖν διεκείμεθα περὶ τὸν μνήμης δέξιον Σώζοντα, οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα, τὴν περὶ ἑκεῖνον μνήμην καὶ τὴν πρωστῆσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπιείκειαν. Μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῇσι σεμνότητάς σου ἐπιστολήν. Ἐδήλωσα οὖν σοι αὐτὸ τούτο, ἵνα εἰδέναι ἔχοις (2), δέσποτα. Ὁ διαγαπητὸς δῆμῶν καὶ συνδιάκονος Μιχάριος εὐδρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως γράψας, σπώς Ἀρχιφύδιο συκοφάντης ἡσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φονευθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. “Οτι γάρ την ἐπὶ τοις τολμηθεῖσιν αὐτῷ δέξιαν εἰσπράξιν κομιεῖται παρὰ τοῦ δικαιού κριτοῦ μετὰ τοῦ διμοτρόπου στίφους, αἱ ἀψευδεῖς ἀναφωνοῦσι Γραψαί. Ὁ τῶν δλων διατηροῖ σε ἐπὶ μῆκιστον δεσπότης, κύριε πάντων χάριν χρηστότατε.

67. “Οτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος, διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὗτοι πλάσανται, τούτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρίψαντες· ζητοῦντες γάρ αὐτὸν, εὑρομεν τούτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, ταῦτα·

Τῷ ΑΓΑΠΗΤῷ ΑΔΕΛΦῷ ΙΩΑΝΝΗ

Πίννης (3) πρεσβύτερος μονῆς Πτερεμαχίρκεως τῆς Ἀρτεοπολίτου νομοῦ χαίρειν.

Γινώσκειν σθέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θερμαῖα διάκονον έαυτοῦ, ἐρευνῆσαι πάντα ἔνεκεν Ἀρσενίου. Καὶ πρῶτον μὲν, εὐρεθέντες Πεκύστιος πρεσβύτερος, καὶ Σιλβανὸς, δὲ ἀδελφὸς Ἡλίᾳ, καὶ Ταπενακεραμεὺς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Υψηλῆς, ὡμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐστιν Ἀρσένιος· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες, πεποιήκαμεν αὐτὸν ἐμβληθῆναι εἰς πλάνον, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἡλίᾳ μοναχοῦ. Καὶ ἔξαφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν διάκονος μετά τινων, ἐπιστάς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὖχ εὑρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προεπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτοῦ παραλαβόντος Ἡλία (4) κατήνεγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκὶ, καὶ οὐδὲ ισχυσα ἀρνήσασθα, ἀλλ' ὡμολόγησα, ὅτι ζῇ καὶ οὐκ ἀνηρέθῃ· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ δι παραλαβὼν αὐτὸν

venit pro monasterio, quandoque etiam pro mansione seu statione itinerantium: sed non ea sententia hic μονῆ accipi conspicuum est. Mox Reg., τοῦ Ἀντεπολίτου. Soz., τοῦ Ἀντεοπολίτου. Editu, τῆς Ἀντεοπολίτου.

(4) Dubitant quidam an hic Helias is ipse sit qui supra cum Arsenio aufugisse memoratur: sed quid, queso, hac de re dubius relinquitur, Pinne ejusdem monasterii presbytero eundem ipsum esse iestante?

μοναχὸς ὥμολδησε. Διὰ τοῦτο ταῦτά σοι γνωρίζω, πάτερ, ἵνα μή δόξῃ σοι κατηγορῆσαι Ἀθανασίου· εἰπον γάρ στις ζῆται, καὶ παρ’ ἡμῖν ἡνὶ χρυπτόμενος· καὶ ἐγνωρίσθη πάντα ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκέτι δύναται χρυσῆναι τοῦτο. Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν πολλά σε ἀσπάζομαι, ἐξῆρωσθαί σε εἴνομαι.

Α δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, στις εὐρέθη Ἀρσένιος ζῶν, ἔστι ταῦτα·

NIKHTHΣ KΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ πάπᾳ Ἀθανασίῳ.

68. Τοῖς παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχών γράμμασι, ταύτης γνώμης αὐτὸς ἐγενόμην (5), ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στερβότητι, προτρέψασθαί σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἰκτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἀγειν σπουδάσῃς. Ταῦτα γάρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτῷ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀλλήθειάν τε ἀσκεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοΐᾳ δικαιοιστην δεῖ φυλάττειν, καὶ τούτοις μάλιστα καίρειν, τοῖς ὄρθηγι ὅδον τοῦ βίου πορευομένοις. Περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀράς ἀξίων, τῶν Μελετιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιοτάτων καὶ ἀθεμίτων, ολιγινές τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονεναρχήκαστι, καὶ μόνον φθόνῳ καὶ ζάλῃ καὶ θορύβῳ τὰ ἀποτα κινοῦσι, τὴν θθέμιτον αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύντες, ταῦτα φθέγξομαι. Ὁρᾶς γάρ ὅπως οἱ δινόρες οὖς ἔκεινοι διέρχεται ἀνηρῆθαι εἰσατκον, ἐν μέσοις νῦν εἰσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύσουσι. Πρόδητα ταῦτα τὸν γένοντο πρόχριμα χειρον, οὐτω φανερώς καὶ σαφώς ἐπιφερόμενον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἢ τὸ τοῦτο, οὓς ἀνηρῆσθαι ἐλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἵτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ ξαυτῶν φθέγξασθαι δυνήσονται; Προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελετιανῶν ἔκεινων καὶ τοῦτο· διεβαιούντο γάρ ἀθεμίτων δρυμῇ (6) ἐπεισελθόντα σε καὶ ἀρπάσαντα ποτήριον ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ ἀποκείμενον τόπῳ κεκλακέναι, οὐ πράγματος ἀληθῶς οὐδὲν μεῖζον ἦν ἕγκλημα, οὐτε τηλικοῦτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὐτως πεπρᾶχθαι τε (7) καὶ ἡμαρτῆσθαι συνέβαινεν. Ἀλλὰ γάρ τις ἡ κατηγορία αὕτη; Τίς δὲ ἡ μετάθασις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος, ὡς νῦν εἰς ἔτερον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἕγκληματος τούτου μετάγειν; Ὁπερ δηλονότι πρᾶγμα αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὡς εἰπεῖν, ἔστι τηλαγέστερον, στις τῇ σῇ συνέσει ἐπιθουλεύεσσι ἐσπούδαζον. Μετὰ δὴ ταῦτα τὶς ἀν ἔκεινοις τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τοσαῦτα εἰς βλάβην ἀναπλασταμένοις ἀκόλουθοις εἰσέλθεισιν; ὅταν μάλιστα αὐτοὶ ἔαντούν εἰς δλεθρον ἀγουσι (8), καὶ συνορώσιν, διε πεπλασμένων καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσὶ κατηγοροι; Ής ἐφην τοῖνυν, τὶς ἀν ἔκεινοις ἔξακολουθήσειε, καὶ εἰς τὴν ὅδον τῆς ἀπωλείας πρηγῆς ἀπέλθοι; Εἰς ἔκεινην δηλαδῆ, εἰς ἣν ἔκεινοι μόνοι τὴν ἐλπίδα τῇς τωτηρίας καὶ τῆς ἐπικουρίας ἔχειν οἰονται. Εἰ γάρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὸν ἐλθεῖν συνέδησιν, καὶ ὑπομνησθῆναι τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἐπὶ τὴν ὑγιαίνουσαν ἐλθεῖν διάνοιαν· ρρδίως γνώσονται οὐδεμίαν αὐτοὶς ὑπάρχειν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδή περ τοῦτων εἰσὶ ζηλωταὶ καὶ ἐπὶ τῷ

(5) Edili, ἔγω ἐγενόμην: præstat Regil codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

(6) Sic Reg. Edili vero, ἀθεμίτως δρυμῇ.

A qui Arsenium avebendum suscepereat. Hæc te monitum volui, Pater, ne Albianum accusare aggrediatis. Vixi enim illum vivere et apud nos delitusse; resque tota in Ægypto percrebuit, ut ne ultra celiari queat. Paphnutius ejusdem monasterii monachus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salvans valere exopto.

Litteræ autem quas imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus papæ Athanasio.

68. Litteris Tuæ Prudentiæ perfectis, id animi fuit, ut vicissim litteris ad Tuam Constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cum primis animo inhaerent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vita gradintur via. De illis autem omni execratione dignis, Meletianis scilicet inprobissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum perculti obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariaque suam mentem demonstrant, hæc eloquar: Vides enim quos illi viros gladio interemptos, jactabant, eosdem in medio nunc versari ac vita perfici. Et vero quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa afferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitaque fruantur, quos illi intersectos aiebant: quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque fuit eoruīdem Meletianorum 146 columnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? Quæ ista hæc transitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confligera non dubitarunt, consecrari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se conflictas mendacesque accusations proferre? Quisnam illos seculatus fuerit, uti jam dictum est, in exituque viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci; facile intelligent nullam sibi opem a Providentia exspectandam esse, ejusmodi rerum emulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiem quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerunque a Tua Prudentia hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit ac po-

(7) Ita Reg. In editis, τέ deest.

(8) Ita Reg. Editi vero, ἀθεμίτως δρυμῇ.

tissimum bujusmodi facinorum motuumque aucto-
ribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur,
ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc
in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse,
et bujus esse sententia: si quid ejusmodi ultra mo-
verint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum pu-
blicas leges, meipsum meamet opera causam audi-
turum; quo futurum est ut deprehendam eos non
solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ
deprædatores esse. Deus te conservet, frater di-
lecte.

καὶ ταῦτης εἶναι τῆς προαιρέσεως· εἰ τι τοιοῦτον
ἀλλὰ κατὰ τοὺς δημοσίους νόμους αὐτὸν με δι' ἐμαυτοῦ τῶν πραγμάτων ἀκροασμένον (11), καὶ λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρῆσθαι πράξει.
Ἐπει τοῖν (10) ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικούτον
ἐστιν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὖτα με κεχρικέναι,
κινοῖεν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας,
εὐρήσοντα αὐτοὺς, δι μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λησταὶ τινὲς δύνεται, ἀλλὰ γάρ καὶ καὶ αὐτῆς
τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Οὐ θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophanta-
rum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi
latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim
pacto suam Ischyras calunniam litteris confessus
est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem
magis coarctuit.

ATHANASIO BEATO PAPÆ

Arsenius episcopus Cypriensis Hypocriticorum, qui quoniam sub Meletio fuere, una cum presbyteris et diaconis, in Domino salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque
cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus
es: exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem
formam subjici, litteras tibi, dilecte papa, initium
pollicemurque in nomine Domini, nos dein-
ceps minime communicaturos cum iis qui sunt
etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica
Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presby-
teris vel diaconis: neque cum illis consensueros,
si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis
litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec
rursum citra tuam metropolitani episcopi senten-
tiam, decretum ullum edituros vel episcopos spe-
ctans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasti-
cum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus,
ad instar 147 episcoporum Amoniani, Tyranni,
Plusiani, reliquorumque. Præterea Mansuetudinem
Tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas,
pariterque coimmunistros nostros litteris moneas,
nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere
cum catholica Ecclesia, junctosque esse communi-
stris nostris. Credimus porro tuas preces, ut
potest probatas acceptasque, imperaturas ut pax hu-
jusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret,
secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Je-
sus Christum Dominum nostrum. Totum cœlum
sacerorum sub te ministrorum nos et qui nobiscum
sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad Tuam

Α οἰκεῖψ διέθρω πειράζονται. Ταῦτην δὴ οὖν οὐ τρα-
χύτητά τινα, ἀλλὰ ἀλήθειαν δικαίων ἀν εἰπομει. Τὸ
τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προστίθημ, δι τε (9) βου-
λόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις
ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὡς ἀν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀπάν-
των γνῶσιν Ἐλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἔκεινων ἀφ-
ιέσθαι δυνηθεῖ, οἵτινες οὖτα πράττουσιν, οὔτας
ἀναστρέφουσιν, ὡς ταῦτα ἀπειρ πάρ τημῶν εὐθείας
λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρῆσθαι πράξει.
Ἐπει τοῖν (10) ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικούτον
ἐστιν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὖτα με κεχρικέναι,
κινοῖεν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας,
εὐρήσοντα αὐτοὺς, δι μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λησταὶ τινὲς δύνεται, ἀλλὰ γάρ καὶ καὶ αὐτῆς
τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Οὐ θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

B 69. Ὑπὲρ δὲ (12) τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πο-
νηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ίδον καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος
ματέ τὸ εὑρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτὸν. Ός γὰρ
Τσχύρας ἔγραψεν διμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὔτας
Ἀρσένιος γράψων ἐλέγχει πλέον ἔκεινων τὴν κα-
κοήθειαν.

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ

*Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε ὑπὸ Μελίτιον
τῆς Υψηλιῶν πόλεως ἀμα πρεσβυτέροις καὶ
διακόνοις ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαρεῖτ.*

Καὶ τμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἔνωσιν
πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ής σὺ κατὰ χάριν
Θεοῦ προτιτασαι, προηρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ
κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (13) ὑποτάσσεσθαι,
γράφομέν σοι, ἀγαπητὲ πάπα, διμολογοῦντες ἐν δύ-
ματι: Κυρίου τοῦ λοιποῦ μή κοινωνήσειν τοῖς ἔτι
σχίζουσι, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολι-
κὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέροις καὶ
διακόνοις, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς βουλομένοις τι (14)
ἐν συνδρῷ μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν,
μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὖ δίχα γνώμης σου
τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ὅρον τινὰ ἐκχέρειν
περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἐτέρου κοινοῦ ἐκ-
κλησιαστικοῦ· ἀλλ' εἰκεῖν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις
κανόσι καθ' διμοσίτητα τῶν ἐπισκόπων Ἀμμωνιανοῦ,
καὶ Τυράννου, καὶ Πλουσιανοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπι-
σκόπων. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀξιούμεν τὴν σὴν χριστο-
τητα ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὥστε τὰς τε
καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ὑμῶν, δι τε εἴημεν δῆμη ἐπὶ
τοῖς προειρημένοις ὅροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν
καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἔνωθεντες τοῖς συλλει-
τουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων πιστεύομεν δὲ, ὡς εὔχατ
σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὖσαι, ὥστε τὴν
τοιαύτην εἰρήνην βεβαίων καὶ ἀδιάλυτην εἶναι μέχρι^{τέλους}, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἀπάντων
Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸ ὑπὸ^D
σὲ ιερατείον τμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύομεν.
“Οσον δὲ οὐδέπω (15), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπαντήσο-

bentur.

(13) Reg., παλαιὸν τόπον. Editi, παλαιὸν νό-
μον.

(14) Reg., βουλομένοις τι. Editi vero, βουλομένες τε.

(15) Reg., οὐδέπω. Editi, οὖπω.

(9) Reg., δι τε. Editi, δι τε.

(10) Ita Reg. Editi vero, Ἐπειδὴ τοῖνυν.

(11) Reg., ἀκροασάμενον, ināminus recte. Iustra idem,
διαφυλάξει.

(12) Ὑπὲρ δὲ, etc. Ήτε usque ad sequentem epi-
stolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In
Græcis autem omnibus cum editis tum mss. ha-

μὲν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐβρῶσθαι ἀσ εὐχομαι ἐν Κυρίῳ πολλοῖς χρόνοις, μακαρώτατε πάπα.

70. Μείζων δὲ καὶ φανερώτερος Ἐλεγχος τῆς καθ' ἡμῶν συκοφαντίας ἡ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου μάρτυς διεορμέστατος καὶ μακάριας μνήμης βασιλεὺς Κωνσταντίνος· εἰδὼς γὰρ ἄπερ Ἰωάννης κατ' αὐτοῦ κατηγόρησε, καὶ δεξάμενος γράμματα μεταγνώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα.

KONSTANTINOΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

'Ιωάννη.

Πάνυ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς φρονήσεως γράμματα· ἔγραψεν γὰρ ἐξ αὐτῶν δὲ μάλιστα γνῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικρούχιαν ἀποτεθεῖσθαι σε, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ, ὡς προσῆκον δῆν, κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἐπιστόψῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς δύμονταν ἐλθεῖν. Εὗ ἵσθι τοίνυν, ὡς ἔνεκα γε τούτων πάνυ σε ἐπαινέσας ἔχω, διε πᾶσαν ἀφεὶς ἀψιμαχίαν, δι τῷ Θεῷ φίλον δῆν πεποίκηας, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνώσεως ἀντιλαμβανόμενος. Ἰνα τοίνυν καὶ ὡν ἐπιθυμεῖς τετυχηκέναι δοκοίς, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν ὥψηθην ὁχήματος ἐπιθῆναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητος σπουδάσαι. Σὸν λοιπὸν ἵστω μηδὲν μελλῆσαι (16), ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταῦτης ὁχήματος δημοσίου ἔχουσαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς ἀφικέσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσῃς τὴν συντοῦ, καὶ θεσάμενος ἡμᾶς, τῆς προστηκούστης ἀπολαύσῃς εὐφροσύνης. Ο Θεὸς σε διαφυλάξει (17), δαδελφὲ ἀγαπητέ.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν τὴν συσκευὴν, καὶ οἱ Μελιτιανοὶ καταισχυνθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσένιον οὐδὲ οὔτως ἡρέμησαν· ἔμελλε γάρ αὐτοῖς οὐ τῶν Μελιτιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἀρείου, καὶ ἐφοδιῦντο μὴ, παυσαμένων ἑκείνων, μηκέτι τοὺς ὑποκρινομένους εὑρώσατο, δι’ ὧν τούτο εἰσαγαγεῖν δύνωνται. Παροξύνουσι τοίνυν πάλιν τοὺς Μελιτιανοὺς, καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνδονον αὐθίς ἐν Τύρῳ κελεῦσαι γενέσθαι. Καὶ κόμης Διονύσιος ἀποστέλλεται, καὶ στρατιῶται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ Εὐσένιον. Καὶ δὲ μὲν Μαχάριος δέσμιος διὰ στρατιῶν πέμπεται εἰς Τύρον· ἐμοὶ δὲ γράψει καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησιν· ὅστε καὶ ἀκοντας ἡμᾶς ἀποστέλλεσθαι (18). Τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευὴν γνῶναι δύνατον, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αιγύπτου. Πῶς δὲ παρ’ αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἀν εἴη λέγειν· καὶ γάρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοθειαν καὶ τὴν πανούργιαν τὴν καθ’ ἡμῶν γενομένην ἔξεστιν. Ἐπίσκοποι εἰσὶν ἐν Αιγύπτῳ, καὶ Λιδύῃ, καὶ Πενταπόλεις ἐγγὺς ἔχατόν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς ἥτιστο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις κατελάλει· ἀλλ’ οἱ Μελιτιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκδιληθέντες καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν οἱ τὴν ἐπιθυμήν μερισάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγορεῖν, οἱ δὲ τὸ δικάζειν ἑαυτοῖς ἔξεδίκουν. Ἡμεῖς μὲν οὖν παρητούμεθα τοὺς περὶ Εὐσένιον ὡς ἔχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν δντας· ἐπειτα τὸν λεγόμενον κατηγόρον μη ἐντα-

A Mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis annis valere in Domino exopto, beatissime papa.

70. Porro calumniae in nos structae magis et hinc quidius argumentum est Joannis paenitentia, cuius rei testis fuit Deo charissimus et beatae memorie imperator Constantinus, qui cum sciret quae Joannes contra se ipse detulisset, illiusque paenitentis litteras accepisset, haec scripsit:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS
Joanni.

Admodum gratae mihi fuere Prudentiae Tuæ litteræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te scilicet omni deposita similate, cum Ecclesia, ut par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito igitur te eo nomine a nobis summopere laudari, quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perseceris, societatemque requireris cum Ecclesia. Quod igitur optata assequare, tibi permittendum putavi, ut incenso publico vehiculo, ad exercitum meæ clementiae properes. Tuum deinceps erit nihil cunctari. Sed cum haec tibi epistola publici vehiculi copiam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et voti compos efficiare, et postquam nos inviseris, congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater dilecte.

ἀπολαύσῃς εὐφροσύνης. Ο Θεὸς σε διαφυλάξει (17),

71. Hic ille fuit conspirationis exitus, quo peracto, Meletiani a proposito sunt aversi: at Eusebiani ne ita quidem cessavere; illis siquidem non Meletiani, sed Arianī curæ erant, veriti scilicet ne illorum deficiente opera, histriones, rei quam inducere volebant artifices, non suppeterent. Quare Meletianis iterum concitatis, auctores sunt imperatori, ut synodum denuo Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius mittitur, satellitum militare Eusebianis datur, Macarius vincitus sub militum custodia Tyrum adducitur, meque imperator litteris compulit suis, ut vel invitus istibuc me conferrem. Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus autem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium fuerit, ut hinc eorum adversum nos malignitatem vafridiemque animadvertere quisque valeat. In Ægyptio, Libya et Pentapoli episcopi sunt prope centum; quorum nullus nos accusavit, nullus nos presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus: sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique insidias inter se divisorant; ita ut illi accusandi, bis judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Eusebium sociosque recusavimus, 148 quod essent nobis bæreseos causa inimici: delinque eum qui accusator serebatur, nequaquam presbyterum esse planissimum fecimus hoc arguento. Quando ad Ecclesie

(16) Ia Reg. Editi vero, μελῆσαι, male.

(17) Reg., διαφυλάξει.

(18) Ita Reg. Editi autem, ἐπιστέλλεσθαι, minus recte.

communionem admissus est Meletius (quod ultimam nunquam factum fuisse) beatae vir memorie Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se aiebat in Aegypto habere: necnon prebyterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandriu agro: quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiae potestate considerenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subjiceret. Eorum igitur qui in Aegypto essent e suis, hoc breviarium edidit:

BREVIARIUM

A Meletio datum Alexandro episcopo.

Ego Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phaniseus Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Diopolis.

In Ptolemaide: Pachymes Tentyris

In Maximianopoli: Theodorus in Copto.

In Thebaide: Cales Hermeti, Colluthus in superiori Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heraclopolitanus, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicias, Isaac Cleopatride, Melas in Arseneote.

In Heliopoli: Amos Leontopoli, Ision Athribi

In Pharbetho: Harpocration Bubasti, Moses Phacensis, Callinicus Pelusii, Eudemon Tani, Ephraim Thmui.

In Sai: Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininutes Phthenegy, Cronius

(19) Reg., βρευτον. Id est catalogum: S. P. Benedictus Regulæ c. 32, *ex quibus abbas breve teneat*, id est, catalogum. Infra item βρευτον in eodem ms.; communius tamen scribitur βρειον.

(20) Reg., Λυκώ. De his autem provinciis, nomis et episcopatibus vide in Tabella nostra.

(21) Reg., Παχύμας. Ibidem Reg., Τεντύραις, recte. Editi, Τετράραις. Mox omnes mss. et editi, ἐν Μαξιμιανοπόλει. Sed procul dubio Μαξιμιανοπόλει legendum.

(22) Ερμέθη, Κόλλουθος. Editi Ερμέθη, Κάλουθος. Mox Reg., Κυνώ: et postea Ηρακλεούς..... Αγρούς, cum acuto.

(23) Reg., Ἐλασσόνης, recte. Editi vero, ἐν Πλασσόνης. Mox post Αθρίδη, Reg. ἐν Φαρβεθῷ, quod deerat in editis. In Basiliensi vero post Αθρίδη spatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(24) Reg., Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi, Σεβεννύτῳ. Mox ed., Μετόλη, Reg., Μετήλη. Qui vero mox dicitur episcopatus ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, is ipse est qui in subscriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illuc Hermopolites parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eundem Dracontium dicitur electus in episcopum agri Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, et episcopatus hujus agri, etc. Ptolemaiseni. iv: Απὸ μὲν δύσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένων, Ἀλεξανδρέων χώρας νομὸς, καὶ μητρόπολις, Ερμόπολις μιχρά. Ab orcau magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agri nomus, et metropolis ejus Hermopolis parva. Hoc cum non advertisset vir quidam eruditissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod neutrū quam fuit.

A πρεσβύτερον δῶλας ἐδείκνυμεν οὕτως. Ὅτε Μελίτιος ὑπεδέχθη, ὃς μήποτε ὄφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλεξανδρος, ἀπήγησεν αὐτὸν βρεβίον (19) ὃν ἔλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρεῖ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἰ ἔχει τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ὁ πάπας Ἀλεξανδρος, ἵνα μὴ Μελίτιος, λαβὼν τὴν τῆς Ἐκκλησίας παρέχεται, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ φεύσηται καθημέραν ὑποβάλλων οὓς βούλεται. Τῶν μὲν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ πεποίηκε τὸ βρεβίον τοῦτο.

BPEBION

Δοθέν παρὰ Μελίτιον Ἀλεξανδρῷ τῷ ἐπισκόπῳ.

Ἐγώ Μελίτιος ἐν Λυκῷ (20), Λούκιος ἐν Ἀντινόῳ, Φατιλεύς ἐν Ἐρμουπόλει, Ἀχιλλεύς ἐν Κουσαῖς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαΐδῃ, Παχύμης (21) ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιμιανοπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θηραΐδῃ, Κάλης ἐν Ερμέθῃ (22), Κόλλουθος ἐν τῇ ἀνω Κυνῷ, Πελάγιος ἐν Οὔξυρύχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλεῷ, Θέων ἐν Νείλουπόλει, Ἰσαάκ ἐν Αητῷ, Ἡρακλείδης ἐν Νικίου, Ἰσαάκ ἐν Κλεοπατρῷ, Μέλας ἐν Ἀραβονοτῇ.

Ἐν Ἡλιούς (23), Ἀμώς ἐν Λεόντων, Ἰσίων ἐν ΑΟρβῖ.

Ἐν Φαρβεθῷ, Ἀρποκρατίων ἐν Βουβάστῳ, Μωσῆς ἐν Φαχουσαῖς, Καλλίνικος ἐν Πηλουσίῳ, Εύδαίμων ἐν Τάνει, Ἐφραΐμ ἐν Θμούι.

Ἐν Σει· Ἐρμαίων ἐν Κυνῷ καὶ Βούσιρι, Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ (24), Πινινύθες Φιθηνεγγί, Κρό-

Mox, Ἐν Μέμφι Ιωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, quique post defunctionem Meletium Meletianorum primas habuit. Quae sequuntur autem, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, jussus ab imperatore ut archiepiscopo scilicet Meletio adesset, ex his Epiphaniis verbis λαζαρεῖ LXVIII lucem accipiunt, ubi Meletius dicitur δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, qui secundus post Petrum (Alexandrinum) archiepiscopatus dignitatem obtinebat. Utrum autem jam ante Meletium Lycopolitani præsules nomen archiepiscopi habuerint, an Meletius primum hanc dignitatem sibi arrogarit, incertum: sed huic postremo libentius assentimur, cum alias exploratum sit Epiphanium suam de Meletiano schismate historiam, a quodam ejusdem secte homine mutuatum esse. Non desunt tamen qui existimant hæc verba, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, esse Athanasii: non autem Meletii, ac vertendum esse, jussus ab imperatore ut cum archiepiscopo suo concordaret, referrique illud ad superiori Constantini ad Joannem epistolam. At præterquam quod haud genuina illa est hujus loci interpretatione, nusquam reperies Athanasium sese archiepiscopi nuncupatione ornare. Et alioqui in superius relata ad Joannem epistolam, nequaquam jubet Constantinus Joanni ut vel cum Athanasio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanasio, quem ille ibidem non archiepiscopum, sed episcopum tantum nuncupat, jubetque ut inscenso publico vehiculo, ad imperatorum comitatum se transferat: unde priori sententia standum videtur. Archiepiscopi nouien non antehac usurpatum reveriri existimatur.

νις ἐν Μετῆλι, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων Α Meteli, Agathammon in Alexandrinorum territorio.

Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὐτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, Ἀντίνοος; (25) διάκονος, Ἡφαστίων διάκονος, καὶ Μαχάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τούτους Μελίτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξανδρῷ τῷ ἐπισκόπῳ. Τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχύρα οὗτος ἐμνημόνευσεν, οὗτος δὲν εἶχεν τῷ Μαρεώτῃ ἐσχήκενας πώποτε ὡμολόγησε· καὶ δῆμος καὶ οἱ ἔχθροι οὐκ ἀρίσταντο, καὶ ὁ μὴ πρεσβύτερος ὡς πρεσβύτερος ἐπλάττετο· κόμης γάρ ἦν δὲ (26) ἀναγκάζων, καὶ στρατιῶται εἷλον τὸν ἥματα. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὗτος γάρ Μαχάριον ἤλεγχεν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ἐν ἐθριβλήσαν ἀνηργησθεὶ παρ' ἡμῖν, εἰστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἔκεινων συκοφαντίαν. Μή δυνηθέντων τούτων ἔκεινων ἐλέ, ξει τὸν Μαχάριον, οἱ περὶ Εὔσέδιον ἔχαλέπαινον, ὡς ἀπολέσαντες διπέρ ἐθήρευον, καὶ πειθούσι τὸν κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἵνα εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστελλή, μὴ δρά τι δυνηθῶσιν εὐρεῖν ἔκει κατὰ τοῦ πρεσβύτερου· μᾶλλον δὲ ἴνα ἀπελθήσαντες κατέτωσαν, ἀπόντων τὸν ἥματα, ὡς βούλονται· τοῦτο γάρ ἦν τὸ σπουδαῖόν μεν αὐτοῖς. Ἀμέλει λεγόντων τὸν ἥματα περιττήν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἀγάρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελετήκασι, μὴ προφαστέσθωσαν ἐνδεῶς εἰρηκέναι, μηδὲ ὑπεριθέσθωσαν· ἀγάρ ἐνδύμιζον ἔχειν εἰρηκάσι, καὶ λοιπὸν ἀπορούμεντες προφαστέονται· ή εἰ χρεία καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοὺς γοῦν ὑπόπτους μὴ πέμψεται. Οἱ μὲν κόμης (27) περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπειθετο, ἔκεινοι δὲ πάντα μᾶλλον ή τοῦτο πεποιήκασιν· οὓς γάρ περιητούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὗτοι σπουδίως ἀπῆλθον, Διόγνιος, Μάριος, Θεόδωρος, Μακεδνίος, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Πάλιν τε γράμματα πρὸς τὸν Ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικὴ δορυφορία, καὶ τό γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑπεροφίας γέμον, Μαχάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιήκασι διὰ στρατιωτῶν ἀπομεῖναι, τὸν δὲ κατήγορον μεθ' ἐστῶν ἀπήγαγον. Τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θεωρεῖ τὴν συσκευήν; Τίς οὐ συνορᾷ λευκῶς τῶν περὶ Εὔσέδιον τὴν πονηρίαν; Εἰ γάρ κρίσεως ἦν τῷ Μαρεώτῃ χρεία, ἔδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστέλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἔνεκεν ἀπήργυτο, διὰ τί τὸν κατήγορον ἐπήγυντο; Καὶ γάρ ἡρκεῖ, δτι μὴ ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ τούτο πεποιήκασιν, ἵνα ἐπειδὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγχεν, τοῦτον ἀπόντα συσκευάσωνται, καὶ τυρεύσωσιν (28)

(25) Reg., Ἀντίνοος.

(26) Κόμης γάρ ἦν δ., Reg. In editis δην deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo, in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτρα semper.

(27) Reg., κόμις. Quae vero de Mareotica legatione

hic habentur, plures supra memorata sunt, et repetuntur in Epist. ad solit.

(28) Sic Reg. et Colon. Editi alii, πυρεύσωσιν, mendose. Nannius legisse videtur θηρεύσωσιν, qui vertit acupentur.

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut archiepiscopo adasset: et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriae habuit: Apollo-nius presbyter, Ireneus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi: Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephaestion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit episcopo: ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quicquam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita ut 149 eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent: comes enim aderat qui nos cogere, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarum siquidem contracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interemptum pervulgarant, incolumis coramque consistens eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic aduersus presbyterum deprehendere. Imo, si vere dicatur, ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent: hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacuum esse in Mareotem proficisci: nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamidiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comprerendinandum; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur: quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane comes quantum ad suspectos attinet nobis annuebat: illi vero e contrario omnia egere; nam quos Arianae hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti: hinc militare satellitium missum: quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Macario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abluxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertisit? Quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicis in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerunt, cur accusato-

rem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quoadquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii et eorum que Ischyram spectarent, conscos asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed praefecto Aegypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quae ne catechumenos quidem conspicere decuit; clericos tamen huic interesse rei non permiserunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illuc homines reperirent qui se falsi convincerent.

73. Sed ne ita quidem latere potuerunt: presbyteri enim urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et haec contestati sunt:

THEOGNIO, MARI ET MACEDONIO,

Theodo, Ursacio et Valenti episcopis qui Tyro venere, presbyteri et diaconi catholicæ Ecclesie Alexandrinæ sub reverendissimum episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobis cum adducentes, consentaneum esset et Macarium adduxisse presbyterum: judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concederit **150** reverendissimus episcopus noster Athanasius, rogavimus ut nobis saltem judicio interesse vestro licitum esset: quo presentibus nobis tuta foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum praefecto Aegypti et cum accusatore arbitratu vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum conspirationem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram, ut compertum sit omnibus vos altera absente parte pro libidine rem gessisse, unumque vobis conflandæ in nos conspirationis suis propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti curioso tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum praebent.

Dionysius presbyter haec tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plutius presbyter, Dio-

A ἀπερ αὐτοῖς ἐδόκει. Καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμφαμένους, διτι μόνοι παρεγένοντο, καὶ δέξιοντας καὶ αὐτοὺς παρεῖναι οἵ ἑπραττον (εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχύραν), οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἑπαρχον τῆς Αἰγύπτου Φιλάγριον παραδάτην, καὶ στρατιώτας ἑνίκας εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἑξετάζοντας & μηδὲ κατηγορούμενους ἐπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικοὺς οὐ συνεχόρθησαν, ἵνα μὴ κάκει, ὥσπερ ἐν τῇ Τύρῳ, τοὺς διελέγοντες αὐτοὺς ἔχωσιν.

73. 'Αλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἡδυνθήσαν· συνωρῶντες γάρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μαρεώτου τὰς κακουργίας αὐτῶν, Ἐγραψαν καὶ διεμαρτύραντο ταῦτα.

ΘΕΟΓΝΙΩ, ΜΑΡΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΩ,

Θεοδώρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλερτι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐιδύντιστροι ἐπισκόποις, παρὰ τῷ πρεσβύτερῳ καὶ διακόνῳ τῆς καθολικῆς Ἑκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τῷ αἰδεσιμώτατος ἐπισκόπος Αὐλαράσιον.

'Ἐπειδὴν ὑμᾶς, ἐρχομένους καὶ ἄγοντας μεθ' ἑαυτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτω συνιστάνται κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς, ὧστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορούμενου ἐστάναι. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος Μακάριον ἡγάγετε, οὗτε δὲ αἰδεσιμώτατος ἡμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος μεθ' ὑμῶν εἰσῆλθεν, τξιώσαμεν καὶ αὐτὸν παρεῖναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλής ἡ ἔξτασις γένηται, καὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο συνεχωρήσατε, ἀλλὰ μόνοι μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κατῆγορου ἡθελήσατε πράττειν δ (29) βούλεσθε· ὅμοιογάμεν, διτι ὑποψίᾳν εἰδόμεν εἰν τῷ πράγματι πονηράν, καὶ θεωρήσαμεν διτι συσκευὴν καὶ ἐπισυνὴ μόνον ἐστίν ἡ εἰσόδος ὑμῶν. Διτι τοῦτο ταῦτην ὑμῖν ἐπιδόμεν (30) τὴν ἐπιστολὴν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀλλιθιήν σύνοδον, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, διτι κατὰ μονόμερειαν ἀπερ ἡθελήσατε ἐπράξατε, καὶ οὐδὲν ἔτερον ἡ συσκευὴν ἡθελήσατε συνθεῖναι καθ' ἡμῶν. Τούτων δὲ τὰ δια ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ κουριώσῳ τοῦ Αύγουστου (31). ἵνα μὴ χρυσῇ παρ' ὑμῶν. Ἡ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμᾶς ὑποπτεύειν καὶ λογίζεσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσιος πρεσβύτερος ἐπιδέδωκε, Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, Νειλαράς (32) πρεσβύτερος, Λήγρης πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, Ἀμύντιος (33) πρεσβύτερος, Πιστός

(29) Reg., ἀπερ.

(30) Ita Reg. Edit. Paris., mendose, ἐπιδίδωμεν. Paulo post Reg., μονομερέαν.

(31) Sic Regius. Editu vero, κουριώδῳ, mendose. Curiosi autem erant quibus cura incumbebat criminis et quilibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad imperatorem deferendi ac denuntiandi: de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, et Goltho-

fredus in notis ad Cod. Theodos. lib. vi, tit. 29. De curiosis, tom. II, pag. 93 et 194, qui curiosos a frumentariis distinguiri contendit. Joannes tamen Lydius a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, οἱ φρουμεντάριοι καὶ κοριστοὶ προστηγορεύοντο.

(32) Reg., Νειλαράς. Editi, Νειλάς.

(33) Reg., Ἀμύντιος.

πρεσβύτερος, Ήλουτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Ἀμμώνιος πρεσβύτερος, Γάϊος πρεσβύτερος, Τίνος πρεσβύτερος, ΑΙθαλής πρεσβύτερος.

Διάκονοι (34), Μαρκελλίνος διάκονος, Ἀππιανὸς διάκονος, Θέων διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, καὶ Τιμόθεος διάλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματά τε καὶ ὄνδρατα ταῦτα· ἀ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου κληρικοὶ ἔγραψαν γινώσκοντες τὸν τρόπον τοῦ κατηγόρου, καὶ ἐν τῇ περιοδείᾳ σὺν ἡμῖντες, ἔστι ταῦτα·

ΤΗ ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΩ

τῶν μακαρίων ἐπισκόπων (35) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ κατὰ Μαρεώτην τάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἐν Κυρίῳ χαρέσιν.

Εἰδότες τὸ γεγραμμένον, ὅτι "Α εἰδότοις δραματικοῖς λέγε, καὶ ὅτι Μάρτυς γενεδῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, ἀ εἰδόμεν (36) μαρτυροῦμεν, μάλιστα, ὅτι ἀναγκαῖαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν τὴν γενομένην συσκευὴν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου. Θαυμάζομεν γὰρ πᾶς ὅλως Ἰσχύρας κανὸν εἰς μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἐμετρήθη (37), περὶ οὗ πρῶτον διηγήσασθαι ἀναγκαῖον ἦγουμεθα. Ἰσχύρας οὐδέποτε λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' ἔστι τὸν μὲν πρὸ τούτου ἐφήμισε Κολλούθου πρεσβύτερον, οὐκ ἔσχε δὲ τὸν πειθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τοὺς συγγενεῖς ἔστι τοῦ· οὔτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, οὔτε δὲ κληρικὸς ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ὅλιγον διετῶσιν ἀπὸ τῆς κώμης αὐτοῦ, πλὴν μόνοις, ὡς προείπομεν, τοῖς συγγενεῦσιν (38) ἔστι τοῦ· ἀλλὰ καὶ ἔμως τοιαύτην ἔστι προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνδουτῆς τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ὅσιου καθηρέθη, καὶ λατίχδος συνήθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸν ἔξης χρόνον, ἐκπεσῶν καὶ τῆς φευδοῦς ὑπονοίας τοῦ πρεσβύτερου. Περὶ γάρ τῶν ἡθῶν αὐτοῦ περιττὸν ἦγουμεθα λέγειν, δυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτηρίου καὶ τραπέζης ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπισκόπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τούτου διηγήσασθαι ὑμῖν (39) ἀναγκαῖον ἥτελχθημεν. Φθάσαντες γὰρ εἴπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχηκέναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ· ὡς δὲ ἐπὶ θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτηρίου κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀνετράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ· ἀλλὰ πάντα ἔστι τὰ λεγόμενα συκοφαντία· καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντες (40)· πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἐσμεν, ὅταν περιοδεύῃ τὸν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβύτερων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἵκανων. Διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδείᾳ, ή τεποίηται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὐτε ποτηρίου κατέαγεν, οὔτε τράπεζα ἀν-

³⁴ Προν. xxv, 8. ³⁵ ibid. xix, 5.

(34) Διάκονοι deest in Editis, in Reg. legitur.

(35) Ηα Reg. Basil. et sic legit Nanus. Editi vero, τῶν ἀγίων ἐπισκόπων.

(36) Reg., οδόμαν.

(37) Reg., ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

A scorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Ethales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus et Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in urbe erant clericorum hæc fuerint litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has et ipsi dedere litteras :

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Mareote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

B Guarī ejus Scripturæ quæ ait, Quæ viderunt oculi tui loquere³³, et, Testis falsus non erit impunitus³⁴; quæ vidimus testamur: quando potissimum structa in episcopum nostrum Athanasium conspiratio hujus serendi testimonii necessitatē nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam exstitit; sed cum sese jam pridem jacitaret Collutri esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit: quippe qui neque ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existimatus; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talē sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandrīa congregata, presente Patre nostro Iosio depositus, ad laicorum communionem redactus est: quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspicione lapsus. De cuius morib⁹, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Ceterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, 151 res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est nunquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus, nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante; sed quæcumque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur: neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote episcopi circumcircum in hac regione peragantis comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse

(38) Συγγενεῦσιν Reg. Editi vero, συγγενέσι.

(39) Edit. Paris., ἡμῖν, male. Edit. vero Commel. et mss. ὑμῖν.

(40) Reg., ἀπόντες. Editi vero, ἀπόντος.

subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, iis jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

Quamobrem ad Mareotem cui pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyræ cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocinio Ariomanitarum freti, arbitratu suo rem gessere. Nobis quippe ad eam delegendam sycophantiam accedentibus nequaquam admissis, iuso expulsis, quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permisum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyræ manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimurum nihil conciis hac ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsente Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; tantur, ut litteræ non accendentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Ilierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Pitoliarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thrysus presbyter.

Diaconi: Pistus diaconus, Apollos diaconus, Serras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, **152** Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephæstus diaconus, Apollos diaconus, Metopas diaconus, Serapas diaconus, Meliphibongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

(41) Reg., Ἀρειομανίται. Οδατε δέ. Editi, Οδατε ἄρ.

(42) Καὶ in Reg. habetur, sed deest in editis.

ετράπη, ἀλλὰ πάντα φεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἐκυροῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. Θελήσαντα γάρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ίδιᾳ χειρὶ διολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενῆσθαι, ἀλλ᾽ ὑποθεβλήσθαι ὑπό τινων ταῦτα εἰπεῖν.

Διὸ καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακεδόνιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὑρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντας τοῦ πράγματος ἐλέγχεσθαι, διὰ συκοφαντίαν εἰργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον, ἔχθροι τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινας Ἀρειομανίτας πεποιήκασιν εἰπεῖν ἄπερ ήθελον. Οὐ γάρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰρηκεν, ἀλλ᾽ αὐτοὶ τῷ φόδῳ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αιγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανίτων, ἄπερ ήθελτον πεποιήκασι. Καὶ γάρ ἐλθόντας ἡμᾶς ἐλέγχεις τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ᾽ ἀπέρριπτον μὲν ἡμᾶς, οὓς δὲ ήθελον συσκευαζόμενοι, προσεδάχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόδον τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου· δὶς δὲ οὗτος παρεῖναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα κανὸν τοὺς οὐποβαλλομένους ὑπὸ αὐτῶν δυνηθῶμεν ἐλέγχεις εἰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν, ἢ Ἀρειομανίται. Οδατε δὲ (41), ἀγαπητοὶ Πατέρες, καὶ ὑμεῖς, ὡς διδάσκετε ἡμᾶς, διὰ ἔχθρῶν οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. Καὶ διὰ μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χειρ Ἰσχύρα, μαρτυρεῖ δὲ καὶ (42) τὰ πράγματα αὐτὰ, διὰ τοῦ μηδὲν μηδὲν συνειδότων τοιούτων τι γεγενῆσθαι, Φιλάγριον παρέλαβον μετ' ἑαυτῶν, ἵνα τῷ φόδῳ τοῦ ξίφους καὶ ταῖς ἀπειλαῖς δὲ βούλονται συσκευάσσωνται. Ταῦτα ὡς ἐπὶ Θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἐσομένην χρίσιν παρὰ Θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τὴν τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίαν ἀποπληρώσῃ.

esse rati tamen, si ex nobis quidam istiue mit-

Ίγγενος πρεσβύτερος ἐβρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐν Κυρὶῳ, ἀγαπητοὶ Πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμινᾶς πρεσβύτερος, Ἡράλειος πρεσβύτερος, Βόκχων πρεσβύτερος, Τρύψων πρεσβύτερος, Πλέτρος πρεσβύτερος, Ἰέραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρχος πρεσβύτερος, Πτολλαρίων (43) πρεσβύτερος, Γάϊος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι: Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλὼν διάκονος, Σερῆδος (44) διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολύνικος διάκονος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἡφαιστος διάκονος, Ἀπολλὼν διάκονος, Μετωπᾶς διάκονος, Σεραπῖδος διάκονος, Μελίφθογγος διάκονος, Λόύκιος διάκονος, Γρηγορᾶς διάκονος.

Mox editi, ἡμῶν μέν, αὐτὶς μέν deest in Reg.

(43) Reg., Πτολλαρίων. Ediu, Πολλαρίων.

(44) Reg., Σέρχος.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ

Πρὸς τὸν Κουριώσον καὶ Φιλάγριον, τότε λεγόμενον ἐπαρχον Αἰγύπτου.

Φλαβίῳ Φιλαγρίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ (46), καὶ Φλαβίᾳ Ἀντωνίᾳ (47) βιάρχῳ κεντηναρίῳ τῶν χυρίων μου τῶν λαμπράτων ἐπάρχῳ τοῦ Ιεροῦ πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διεκόνων τοῦ Μαρεώτου, νομοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἔντις ὑπογραφόντων, τάδε μαρτυρούμενοι (48) ἐπιδιόσμενοι.

75. Ἐπειδὴ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόνιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήντησαν ἐν τῇ ἡμετέρῃ παροικῇ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητήσαι τινὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ ποτηρίου χυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποβληθέντος αὐτοῖς ὑπὸ Ἰσχύρα, διὸ ηγαγον μεθ' ἐαυτῶν, λέγοντος ἰατῶν εἶναι πρεσβύτερον, διὸ οὐκ ἔστι πρεσβύτερος. Ὑπὸ γάρ Κολλούθου (49) τοῦ πρεσβύτερου φαντασθέντος ἐπισκοπήν, καὶ θυτερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὁσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελευθέντος πρεσβύτερου εἶναι, καθὼδ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου καταστάντες ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς δὲ καὶ πρότερον ἥσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαῖκὸς ὅφθι. Ἡν τε λέγει ἔχειν ἐκκλησίαν, μὲν πώποτε ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημάτιον μηρὸν ὄρφανον παιδίου Ἰσίωνος; (50) τοῦνομα. Καὶ διὰ τοι τοῦτο τῇδε τῇ διεμαρτυρίᾳ (51) ἐχρησάμεθα, ἐπορχίζοντες αἱ κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων Καισάρων παιδῶν αὐτούς, ταῦτα αὐτὰ εἰς γνῶσιν ἀνενεγκεῖν τῇ εὐεξεῖδι αὐτῶν. Οὔτε γάρ πρεσβύτερός ἔστι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὔτε ποτὲ ποτηρίου ἐκλάσθη, ἀλλὰ πάντα φεύδεται, καὶ πλάττεται. Ὑπατείᾳ (52) Ἰουλίου Κωνσταντίου τοῦ λαμπροτάτου πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐζενεστάτου βασιλέως Κωνσταντίου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίου Ἀλδίνου, τῶν λαμπροτάτων, Θώθ δεκάτῃ. Οἱ μὲν εὖν πρεσβύτεροι ταῦτα.

77. Αἱ δὲ καὶ οἱ ἐπισκόποι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἀλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἴπιδουλήν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο, ἔστι ταῦτα·

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡΩ ΣΥΝΕΛΑΘΟΥΣΙΝ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ,

Κυρίοις τιμωτάτοις, οἱ ἀλλ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθα-

(46) Reg. Φλαβίῳ. Μοx καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ Δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Mareoticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales palati quorum varia officia videsis in Codice Theodosiano.

(47) Reg. Φλαβίῳ Ἀντωνίᾳ. In edit. Paris. Ἀντωνίᾳ, mendose.

Α

IIIDEM

Ad Curiœum, et ad Philagrium, tunc Ἀgypti præfectum.!

Flavio Philagrio, et Flavio Palladio ducenario Palatino, Curioso, et Flavio Antonino commeatuvm præfecto centenario dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii : presbyteri et diaconi Mareotæ, nomi catholice Ecclesiæ, que subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium :

75. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere parœciā, sibi jussum aientes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confratio Dominico calice : quod scelus conflictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactitabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, demumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem ; ita ut ipse quoque Ischyras inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat ecclesia, nunquam ecclesia vera exstitit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus : te adjurantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusc rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum : sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo patricio, fratre piissimi imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth (53). Hæc presbyteri.

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum concesserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestali sunt:

EPISCOPIS TYRI CONGREGATIS

Honoratissimis dominis, qui ex Ἀgypto cum Athanasio

(48) Reg. μαρτυρόμενοι.

(49) Ita edit. Cominel. et mss. bic et infra. Edit. vero Paris. καθολικοῦ, perperam. De Collutho alias agemus.

(50) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰστανος.

(51) Reg. διεμαρτυρίᾳ. Editi μαρτυρίᾳ. Mox Reg. ἐπορχίζοντες, ubi editi ἐφορχίζοντες.

(52) Sic Reg. Editi ὄπατζι.

(53) Id est Septembribus septima.

kuc accessere, catholicæ Ecclesiæ episcopi, in Do- A

mino salutem.

Arbitrañur non ulterius occultam esse ab Eusebio. Theognio, Mari, Narciso, Theodoro et Patrophilo in nos constatam conpirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis 153 præsentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum pluriorum, interrogationem turbare ac lacerare posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant: Arii namque furoris impiaque ejus doctrinæ causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophanticam aduersus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conali, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros judices minis, alias contumelias lacesserent: eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conpirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Nam illi suam ipsi prudidere conjurationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commisere, qui Meletianos ex Aegypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros, comperimus eos singulorum vestrum circum circa subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur: ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contentamur enim nos conpirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti: rogamusque, ut Dei timore in mente suscepto, improbantes quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscriptalis;

ταυτικού διάθεταις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Κύριῳ χαλκεί.

Οὐχέτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν δόδηλον εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον⁽⁵⁴⁾, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γινομένην. Καὶ κατ' ἄρχην μὲν γάρ παρητομέθια πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκρότατην γενέσθαι· εἰδῆτε, διὰ τοῦ ἑνὸς μόνου ἔχθρου παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρότατην. Οὕτα τε γάρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἔχθραν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνην ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὄρθοδόξους, διὰ διὰ τὴν Ἀρειοπατριανήν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πάσι συσκευάζονται. Ἐπειδὴ δὲ θαρροῦντες ήμεις τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαν τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γινομένην ἴστηλαμεν, οὐκ οἰδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταράττειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως δικάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑδρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ίσως τῇ ἐνθεού ὑμῶν εὐλάβεται, κύριοι τιμιώτατοι, τγνόει τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν συσκευήν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν γεγενῆθαι αὐτῆν. Ἰδού γάρ φανερώς αὐτῷ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γάρ ἐξ αὐτῶν ὑποπτευομένους ἀποστεῖλαι τὸ θέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς λαοὺς⁽⁵⁵⁾ ταράξωσιν, καὶ δὲ βούλονται διαπράξανται. Εἰδον γάρ, διὰ οἱ Ἀρειομανίται, καὶ Κολλουθιανοὶ καὶ Μελιτιανοὶ, ἔχθροι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσι· διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστεῖλαι τούτους, ἵνα, παρόντων ἔχθρων, καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἀριθμὸν τοῦτον. Καὶ γάρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελιτιανῶν ἀποστεῖλαν ἐξ αὐτῶν⁽⁵⁶⁾ τινας, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμέρων, ὥσπερ εἰδότες τούτο τὸ σχέμα γιγνόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ βηριδαρίους⁽⁵⁷⁾ πρὸς τὸ κατὰ ἡμῶν Μελιτιανὸν συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθέλου, καὶ Κολλουθιανὸν καὶ Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων ἀπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἴδατε γάρ καὶ ὑμεῖς, διὰ αὐτοὺς Ἱστύρας ὡμολόγησεν ἐξ ὑμῶν οὐ πλέον ἐπὶτὰ συναγομένων ἔχειν. Ἐπειδὴ μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκεύασαι διπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτους, ἡκούσαμεν, διὰ τοῦτον τὸν ὑμῶν περιερχόμενοι ἀπαίτουσιν ὑπογραψθήν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὑμῶν σκέψῃ γεγενῆθαι· τούτου ἔνεκεν γράψαι ὑμῖν ἡπειρόθημεν, καὶ ἐπιδύναι τέλος τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, διὰ συσκευαζόμεθα καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ διὰ αὐτῶν ἐπιβούλην, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῦν λαβόντες τὸν

(54) Editi mendose, Θεόφιλον. Sed Reg. hic et in sequente epistola Θεόδωρον. Mox κατ' ἄρχην μὲν γάρ Reg. et ita in sequenti epist. In editis γάρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola, διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

(55) In sequenti epistola, τοὺς μὲν λαούς.

(56) Reg. ἐξ αὐτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.

(57) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βηριδαρίους. Mox edit. Κοινῶν. et mss. πρὸς τό. Edit. Paris. πρὸς τε.

τοῦ Θεοῦ φόδον, καὶ καταγνόντες, ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἀπέστειλαν οὓς ἡθέλησαν, μὴ ὑπογράψῃτε, ἵνα μή, ἀπερ ἀπὸ τοῦ καθ' ἐαυτοὺς κατέτουσι, ταῦτα ὡς παρ' ὑμῶν γιγνόμενα λέγωσι. Καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀνθρώπους μὴ εἰς ἀνθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων προκρίνειν (58). Καὶ μήτε ἀπειλήν ἥ χρώνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φοβηθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Θεόν. "Εἶδε γὰρ, εἴπερ ἦν διώς ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ τὴν οὐρανὸν συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἔχθρούς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ἔξους ἀποδεῖξωμεν, καὶ καθαρὸς τοῦ πράγματος ἡ ἕρευνα γένηται. Οὐδέτε γάρ, ὅτι οἱ περὶ Εὐσένιον ἐκάττυσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολλούθιανῶν, καὶ Μελιτιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γράψεισαν καθ' ἡμῶν· καὶ δῆλον, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἔχθροι (59) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καθ' ἡμῶν λέγουσιν. Ὁ δὲ νόμος τοῦ Θεοῦ οὗτε ἔχθρον μάρτυρα, οὗτε κριτὴν εἶναι βούλεται. Λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδόναι, λαβόντες τὸ μαρτύριον τοῦτο, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξασθε μηδέν τι καθ' ἡμῶν πρᾶξας, μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσένιον σκέψει. Καὶ γὰρ πάλιν οἰδατε, ὡς προείπομεν, ὡς ἔχθροι εἰσιν ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦ Εὐσένιος δὴ τῆς Καισαρείας ἔχθρος γέγονεν ἀπὸ πέρυσιν. Ἐρήσθαι οὐδὲν εὔχεται, κύριοι ποθεινότατοι.

(60) ΦΛΑΒΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

τῷ λαμπροτάτῳ κύριῳ παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς
Ἀγίουτον καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῷ ἀλιότωτῳ
εἰς Τύρον.

Οὐκ ἔτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἀδηλον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσένιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γιγνομένην. Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν, τὴν ἀκρότατην γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνδεικόντες μόνον ἔχθρον παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρότατην. Φανερὰ γάρ ἔστιν τὴν ἔχθρα αὐτῶν, ἢν οὐ πρὸς ἡμᾶς· μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἔρθροδέκους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται· ἐπειδὴ δὲ θαρροῦντες ἡμεῖς τὴν ἀλήθειαν, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γενομένην τὴν ἀκρότατην, τοὺς δὲ καὶ ὄντες δικάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὄντες δικάζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοὺς γένηται. Καὶ ίσως ἡ χρηστότης ὑμῶν (61) τὴν γιγνεῖται τὴν καθ' ἡμῶν γιγνομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν αὐτὴν γεγενῆσθαι. Ἰδού γὰρ φανερῶς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείχαντο· τοὺς γὰρ ἐξ ἐαυτῶν ἀποστεῖλαι ἡθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς μὲν λαοὺς

(58) Ila Reg. hic et in sequenti epist. Editi mendose, ὑποκρίνειν.

(59) Reg. αὐτοὶ οἱ ἔχθροι. In editis, αὐτοὶ dera.

(60) Hæc epistola, quod exceptio titulo præcedentii

A ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus intentant, neve eorum conpirationem, sed potius Deum timete. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Coluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei inimicum vetat vel testem esse vel judicem. Reliquum est, ut tanquam in die judicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conpiratione in nos constata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, ut supra diximus, iufensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebius Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

C

FLAVIO DIONYSIO

Clarissimo comiti, episcopi Ægyptii catholicæ Ecclesiæ, qui Tyrum venere.

154 Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narciso, Theodoro et Pantrophilo in nos conflatam conpirationem. Principio enim omnes per Athanasium communis ministrum nostrum, recusavimus, quominus iis praesentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac laedere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprehendare aggressi sumus, ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonis etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros judices minis, alias contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos sequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conpirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem, ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Col-

fere similis esset, in editis omissa est. Sed visum est eam integrum, prout in manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedentii discrepet, et longe sit illa brevior.

(61) L. σοῦ, ut infra.

Iuthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse, ideo A
hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia
inimicorum quæ ipsi voluerint in nos machinentur.
Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quo-
dam isthuc misere: et quatuor ante diebus, gnari
scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos
veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos
ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum
aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et
Arlomanitas, quos de calunniis in nos proferendis
ante instruerent. Meminit autem humanitas tua,
ipsum coram te confessum Ischyram, non plus
septem esse qui conventibus intersint suis. Quan-
doquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt
machinati, postquam suspectos eo misere viros,
comperimus eos singulorum episcoporum circum-
circa subscriptiones postulare, ut eorum omnium
consensu res gesta videatur; ea sane de causa ma-
turandum duximus hæc ad tuam claritatem deferre,
hocque testimonium tibi tradere: contestamur
enī nos conſpirationibus insidiisque, illorum opera
illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei li-
more in mente suscepto, necnon piis mandatis re-
ligiosissimi imperatoris, improbausque quod citra
consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne to-
leres eos.

79. Adamantius episcopus has litteras dedi, Ischy-
ras, Ammon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Tau-
rinus, Sarapammon, Ælurion, Harpocration, Mo-
ses, Optatus, Anubion, Saprion, Apollonius, Ischy-
rion, Arbæthion, Potamon, Paplntius, Heraclides,
Theodorus, Agathanimon, Gaius, Pistus, Athas,
Nicon, Pelagius, Theon, Paninutibus, Nonnus, Ari-
ston, Theodorus, Irenæus, Blastammon, Philippus,
Apollos, 155 Dioscorus, Timotheus Diopoltianus,
Macarius, Heracliammon, Cronius, Muis, Jacobus,
Ariston, Artemidorus, Phinees, Psais, Heraclides.

*Et secundo iidem
FLAVIO DIONYSIO*

Comiti illustrissimo, episcopi catholice Ecclesiæ qui
Tyrum ex Ægypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conju-
rationes, insidiisque structas ex conſpiratione Eu-
sebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori
et Patrophili: quos cum a principio recusare velle-
mus, id minime nobis concessum est, ad hanc con-
testationem venire cogimur. Etenim hinc magnam
de Meletianis geri sollicitudinem, hinc structas in
catholicam Ægypti Ecclesiam nostri causa insidiias
cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam,
rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem,

(62) Reg. παρὰ τῶν ἔχθρῶν. Sed in præcedenti παρόντων ἔχθρῶν, quæ vera est lectio.

(63) Suspiciamus hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicensibus Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. Ἰνα Ἰσχύρας, Αμμων. Sed vox ἵνα est supervacanea. Porro hæc duo Ἰσχύρας, Αμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσχυράμμων, qui in iisdem subscriptionibus

ταράξωσιν, & δὲ βούλονται διαπρέξωνται. Εἰδότες γάρ, ὅτι Ἀρειομανίταις καὶ Κολλουθιανοῖς, καὶ Μελι-
τιανοῖς, ἔχθροι τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐπού-
δασαν ἀποστεῖλαι τούτους· ἵνα, παρόντων ἔχθρῶν,
(62) καττύσωσι καθ' ἡμῶν & βούλονται. Καὶ γάρ
ἥδη οἱ ἐνταῦθα Μελιτιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τι-
νας, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες
τοῦτο τὸ σκέμμα γενόμενον ἔστειλαν, καὶ ἐσπέραν δὲ
δύο βηριδαρίους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Με-
λιτιανοὺς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ
εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανὸς καὶ
Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων τόπων· καὶ καττύσαι καθ'
ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἶδε δέ σου τὴν χρητότητης, ὅτι
αὐτῷς ἀμοιβήσῃσεν ἐπὶ σου μὴ πλέον ἐπτὰ συναγομέ-
νων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι
διπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτας, ἡρού-
σαμεν, ὅτι καθ' ἔκαστον τῶν ἐπισκόπων πειρεγό-
μενοι, ἀπατοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάν-
των αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τούτου ἐνεγκείν
ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἡπειρθμεν, καὶ ἐπιδοῦναι
τόδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, διὰ συσκευαζό-
μενα, καὶ πάσχομεν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιδου-
λήγην, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως, ἐν νῷ λαβὼν τὸν φόνον τοῦ
Θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολὰς τοῦ θεοφιλεστάτου βα-
σιλέως, ὡς καταγούν, ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὓς ἡθέλησαν
ἀπέστειλαν, μηδ ἀνάστη ἀυτῶν.

(63) Ἄδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπιδέδωκα, Ἰσχύρας,
Αμμων, Πέτρος, Αμμωνιανὸς, Τύραννος, Ταυρίνος,
Σαραπάμμων, Αλιούριων, Ἀρποκρατίων, Μωσῆς,
Ὀπτάτος, Ἀνούσιων, Σαπτίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσχυ-
ρίων, Ἀρβαθίων, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡραλεί-
δης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάϊος, Πιστός, Ἀθας,
Νίκων, Πελάγιος, Θέων, Πανιενούθιος, Νόννος, Ἀρι-
στων, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φιλιππος,
Ἀπολῶς, Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπόλεως, Μαχά-
ριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, Μῦης (64), Τάκωδος,
Ἄριστων, Ἀρτεμίδωρος, Φινεῖς, Ψάις, Ἡρ-
κλείδης.

*Kai δεύτερον οἱ αὐτοὶ¹
ΦΛΑΥΓΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ*

Τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι (65), οἱ ἐπὶ Τύρῳ ἀπ'
Αἰγύπτου ἐλθότες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς
Ἐκκλησίας.

Πολλὰς δρῶντες συσκευάσ καθ' ἡμῶν γινομένας,
καὶ ἐπιδουλάς ἐκ (66) συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον,
καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκιλλον, καὶ Θεόδυτον, καὶ Μά-
ριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὓς κατὰ τὴν
ἀρχὴν θελήσαντες παρατήσασθαι, οὐκ ἐπετράπημεν,
ἀνάγκην ἔχομεν ἐπὶ τὴν τὴν διαμαρτυρίαν ἐλθεῖν.
Καὶ γάρ πολλὴν ὑπὲρ Μελιτιανῶν δρῶμεν σπουδὴν
γιγνομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς
ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιδουλήγην. "Οθεν ἐπιδέδομέ
σοι τὴν τὴν ἐπιστολὴν, ἀξιοῦντες ἐν νῷ σε λαβεῖν

inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem: sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse: v. g. Ταυρίνος πρὸ Τιμέρινος forte πει-
τοῦ, Paulo post Reg. Μωυσῆς.

(64) Reg. Μούτις. Editi Moūtis.

(65) Reg. κόμητι.

(66) 'Ex deest in editis. Ex Regio desumptum est.'

τὸν Θεὸν τὴν παντοκράτορα, τὸν τὴν βασιλέαν τοῦ εὐσέβεστάου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως (67) Κωνσταντίνου διαφυλάττοντα, τηρῆσαι τὴν ἀκρότασιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῷ τῷ εὐεξεβεστάτῳ βασιλεῖ. Καὶ γάρ εὐλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ (68) αὐτῷ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. Οὐχέτι γάρ φέρομεν συσκευαζόμενοι καὶ ἐπικουλεύμενοι διὰ τῶν περὶ Ηὔσεβίου τῶν προειρημένων· καὶ διὰ τούτου τῷ εὐεξεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ (69) βασιλεῖ τηροῦμεν τὸ πρᾶγμα ἀξιοῦμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἔκκλησίας καὶ ἑαυτῶν παραβέβαια. Πιστεύομεν γάρ, διτὶ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀκούσατε, οὐ καταγγώνεται ἡμῶν. Καὶ πάλιν οὖν ὁρκίζομέν σε τὸν παντοκράτορα Θεὸν, οὗτῳ τὸν εὐσέβεστατον βασιλέα ἀεὶ εἰς πολλὰς ἑτῶν περιόδους νικῶντα καὶ ὑγιαντα, μετὰ τῶν παιδῶν τῆς εὐσέβειας αὐτοῦ, μηδὲν πλέον πρᾶξαι, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι σεαυτῷ ἐν τῇ συνδόψῃ κεινῆσαι περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐεξείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρότασιν. τοὺς ὅρθοδόξους ἔδηλωσαμεν.

80. Ταῦτα δεξάμενος Ἀλέξανδρος δὲ ἐπίσκοπος
ἥς Θεσσαλονίκης ἔγραψε Διονυσίῳ τῷ κόμητι
ταῦτα.

Τῷ ΔΕΣΠΟΤῷ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Αλέξανδρος ἐπίσκοπος.

θανερὸν δρῶ κατὰ Ἀθανασίου συσκευήν γενομένην· πάντας γάρ οὓς παρηγήσατο, τούτους (70) οὐκ οἶδα τὶ πεπονθότες ἀποστεῖλαι θῆτλήσαν, μηδὲ σημάντες ἡμῖν. Ὡν γάρ δέξαν κατὰ τὸ αὐτὸν σκέψασθαι, τίνας δεῖσις ἀποσταλήναι. Συμβούλευσον (71) οὖν μή τι προπετεῖ γενέσθαι (ἐλληλύθασι γάρ πρὸς μὲ τεθορημένοι), λέγοντες ἡδη τὰ θηρία ἐσφρίχθαι, καὶ μέλισσας ἔξορμαν· περιτηχθήσαν γάρ ὡς Ἱωάννου τινὰς ἀποστείλαντος.), μή προλαβόντες καττύσωσιν (72) ὡς ἀν θέτοιεν. Οἶδας γάρ, ὅτι καὶ Κοιλλυθιανὸν τῆς Ἐκκλησίας ἔχθροι δύντες, καὶ Ἀρειανὸν, καὶ Μελιτιανὸν, ὅντοι πάντες, ἀλλήλοις σύμψηφοι γενόμενοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. Σκέψαι οὖν τὸ συμφέρον (73), ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπὸν, καὶ αἰτίᾳ ὑποβληθύμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες. Κάκενοι μάλιστα υφορῶνται, μή διοδεύνοντες τὰς Ἐκκλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποι εἰσιν ἐνταῦθα, φόδον ἐμποιήσαντες, ταράξως πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. Ἐκ τοῦ πλείστου (74) γάρ τούτῳ συγνορῶσι γινόμενον

*Πρὸς ταῦτα Διορύσιος δὲ κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ
Εὐσέβους πατέρων*

Ευσεβείον ταῦτα·
Γαῦτα δὲν διελεγόμην τοῖς χωρίοις μου τοῖς
περὶ Φλάκιαλον, διτὶ Ἀθανάσιος ἐπιστὰς ἤτιςάστο,
οὓς παρητησάμην, λέγων τούτους ἀποτέλλεσθαι, καὶ
βρῶν ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ
ὅ κυρίος μου τῆς ἀποστολῆς τοῖς σταύροις

(67) Βασιλεὺς

(67) βασιλέως deest in R.
(68) Ήρος μετά την

(οὐ), οὐτε, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τούτους, διεργάτην εἰς Βασί

(69) Reg. θεοσεβεστάτω.
 (70) Ita Reg. In editis vero, τούτους deest.
 (71) Sic Reg. et Basil. Editi mala, quæfūlūm.

A qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Constantini, eidem imperatori piissimo rerum nostrorum cognitionem reserves. **E**quum enim est te ab imperatoria majestate missum, nobis ejus pietatem appellantibus, totum ipsi reservare negotium. Non enim ultra tolerare possumus conjurations insidiisque, quibus nos praedicti Eusebiani adoriantur: ideoque rem piissimo ac religiosissimo imperatori reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiae jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piissimum imperatorem qui multis annorum circulis victor semper incolumisque cum filiis pietatis suæ perseverat, ut nihil aggrediare, neve quid-
Bpiam in synodo circa negotia nostra moveas: sed rei cognitionem ejus pietati reserves. Hæc ipsa significavimus dominis nostris episcopis orthodoxis.

Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς χυροῖς μου ἐπισκόποις

80. Horum certior factus Alexander episcopus
Thessalonicensis Dionysio comiti hæc scripsit:

DOMINO MEO DIONYSIO

Alexander episcopus

Aperte video contra Athanasium conflatam con-
spirationem : quos enim ille recusavit, hos omnes,
nescio quo consilio, illi re nobis non indicata, legi-
runt : tametsi decretum erat, ut in unum coacti de-
liberaremus, quinam essent eo mittendi. Consule
igitur et cave ne quid temere fiat (consternati
quippe nonnulli me convenere, sientes jam exhor-
ruisse bellus, et jamjam impetum facturas : ex
sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo
misisse quosdam), neve antevertentes quæ libuerit
machinatur. Nostri enim Colluthianos Ecclesiae ho-
stes, Arianos item Meletianosque, qui omnes in
eamdem convenere sententiani, ingentia posse mala
perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit,
ut ne quid detrimenti emergat, neve nobis criminis
detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus.

D Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesias, quarum hic adsunt episcopi, peragrandes, et ne metum populis incutientes, totam **156** perturbent Aegyptum, utpote qui Meletianis sint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

*Ad hæc Dionysius comes Eusebianis rescripsit
his verbis:*

Hæc ipsa erant quæ nuper enarrabam domino
meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, con-
questum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos re-
cusasset ipse : exclamasque se injuria affici ac
circumveniri. Hæc eadem dominus animæ meæ

(72) Editj. xattúusagi. Reg.. xattúusagi, recte.

(73) Reg. quem sequimur, τὸ συμφέρον. Editi, τι συμφέρου.

(74) Ἐκ τοῦ πλείστου, alias *jamdius* verbi posse, aut forte *ex multo intervallo*. Mox *Iteg.* σύρων.

Alexander per epistolam mili suam indicavit. Ut A ἵνα γνῶτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι πάρα τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθήσομενα ὑμῖν. Μέμνησθε δὲ καὶ τῶν δινωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρή τοὺς ἀποστελλομένους κονῇ χρίσει καὶ δύγματι ἀποσταλήναι. Ὁράτε τοίνυν μὴ ἐγκληματί ὑποπέσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίας μέμψεως ἀφορμήν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Οὐπερ γάρ βαρετῶν τὸ μέρος τῶν κατηγόρων οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμψεως, ὅταν φαίνηται δικύριος μοι Ἀλέξανδρος μὴ συναιών τοῖς πράττομένοις.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam a synodo prævaricatorum⁷⁵ secessimus: ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem B quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina lege præcipitur: hoc et beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram judge, postulabat his verbis: Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse et accusare si quid haberent⁷⁶. Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, siebat: Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locumque defensandi accipiat ad abluenda crimina⁷⁷. Sed Eusebiani et legem adulterare ausi, et iniquis illis iniquiiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum demum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli inire, quomodo, nobis de medio sublati, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barabbam postularant: hac enim de causa se hæc omnia fecisse ultra ipsi confessi sunt.

83. Hæc quanquam satis sunt ad integrum defensionem, attamen ut et eorum malignitas et veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestem erit ea denuo memorare, palamque facere qua ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegerint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsos quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, catechumenosque examinarent: « Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam subvertit? » Respondere illi: « Intus eramus. » Non ergo fieri poterat oblatio, si quidem catechumeni intus

A ἕτα γνῶτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι πάρα τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθήσομενα ὑμῖν. Μέμνησθε δὲ καὶ τῶν δινωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρή τοὺς ἀποστελλομένους κονῇ χρίσει καὶ δύγματι ἀποσταλήναι. Ὁράτε τοίνυν μὴ ἐγκληματί ὑποπέσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίας μέμψεως ἀφορμήν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Οὐπερ γάρ βαρετῶν τὸ μέρος τῶν κατηγόρων οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμψεως, ὅταν φαίνηται δικύριος μοι Ἀλέξανδρος μὴ συναιών τοῖς πράττομένοις.

82. (75) Τούτων οὕτω πραττομένων, ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετούτων· ἢ γάρ ἐδούλοντο, ταῦτα καὶ ἐπραττον. Ὁτι μὲν οὖν τὰ πραττόμενα κατὰ μονομέρειαν (76) οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδεὶς ἔστιν δις ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθράπων. Τοῦτο γάρ καὶ ὁ θεῖος νόμος κελεύει: τούτῳ καὶ δι μακάριος Ἀπόστολος πάσχων τοιαύτην ἐπιβούλην καὶ κρινόμενος ἡγίουν, λέγων· Ἐδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀστας Ἰουδαίους ἐπὶ σού παρεῖται, καὶ κατηρορεῖτε εἰ τι δχοιερ· δτε καὶ δ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβούλην ἐργάσασθαι, οἷαν νῦν καθ' ἡμῶν πεποιήκασιν, ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν έδος Ψωματοις χαρίζεσθαι τιτα ἀνθρωπον, ποτὲ δι κατηρορούμερος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηρόντας, τέπον τε ἀπολογίας λάθοι περὶ τοῦ ἐπιλήματος. Ἀλλ' οἱ περὶ Εὔσεβιον καὶ τὸν νόμον παραποτελεῖ ἐτόλμησαν, καὶ πλέον τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γεγνόντας. Οὐ γάρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἐπράξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν τησθέντας, τότε λοιπὸν ἐξελθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἐλαύνουσιν, δπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἴρεσιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἔχεινοι τὸν Βαραβᾶν ἥτταντο τούτου χάριν αὐτοὶ ταῦτα πάντα πεποιηκέναι δι' εὐτῶν ψιλοδόγησαν.

83. Καὶ εἰ ἀρχεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογίαν, δύμας ὑπὲρ τοῦ καὶ πλέον τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δειχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἔντειπει καὶ πάλιν ὑπομηῆσαι, καὶ δεῖξαι, ὡς αὐτοὶ ἔστοις ἐναντία ἐπράξαν, καὶ ὡς, ἐν σκότῳ βουλευόμενοι, τοῖς ἔστων προσάρχοντον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἔσαυτοὺς ἐτρωσαν ὡς μανιόμενοι. Περὶ μυστήριών γάρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαίους ἀνέκρινον, καὶ κατηρομένους ἐξήταξον· Ποῦ δέ, δτε Μαχάριος ἥλε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν; Κάπεινοι ἀπεκρίναντο, δτε « Ενδον δντες ἐτυγχάνομεν. » Οὐκοῦν οὐκ ἦν προσφορὰ εἰ κατηρούμενοι ἐνδον ἦσαν. « Ἐπειτα γράμματες πανταχοῦ, ὡς, ἐστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπι-

⁷⁵ Jerem. ix, 2. ⁷⁶ Act. xxiv, 19. ⁷⁷ Act. xxv, 16.

(75) Editi sequentibus hæc premittunt: Αἰγαγητος πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον δι πάπας Ἀθανάσιος Ἀλέξανδρετας ἐπίσκοπος. Narratio quomodo Tyro in Αἴγυπτum concesserit papa Athanasius Alexandriæ episcopus. Sed perperam; non enim in Αἴγυπτum se contulit Athanasius Tyro secedens, sed Constantiopolim petuit, ut Constantino se sistere. Basiliensis codex loco præcedentium hæc habet: Απὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα δι πάπας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil

habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiae, in Athanasii Vita disputavimus.

Ibidem Reg., πραχθέντων. Editi vero, πραττομένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, Cum res ita ageretur, quæ postremā lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufigit.

(76) Reg., μονομερίαν. Μοι idem, δτες ἀγνοεῖ. Editi, δις ἀγνοεῖ.

τελούντως, εἰσελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀν-
έκρινον οὓς ἡδούλοντο, ποῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος
ἐπέστη. Κάκεινοι πάλιν ἀπεκρίναντο, ὅτι ἐν κελλίῳ
νοσῶν κατακείμενος ἦν. Οὐκοῦν οὐκ εἰστήκει ὁ κατα-
κείμενος, οὐδὲ προσέφερεν δὲν κελλίῳ νοσῶν καὶ κα-
τακείμενος. Πρὸς τούτοις, λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα κε-
καυσθαι: βιβλία παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποδηλόθεντες
μάρτυρες ἐλέγον μηδέν τι τοιούτον γεγενήθαι, ἀλλὰ
ψεύδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράψαν-
τες πάλιν πανταχοῦ ἡγανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυνα-
μένους μαρτυρεῖν, τούτους φαινομένους ἀνέκρινον,
καὶ οὐκ ἡσχύροντο βλέποντες ἔστοὺς συκοφάντας
κανταχθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα καταμόνας
πράττοντας ὡς ἡδούλοντο. Ἐνευον μὲν γὰρ τοῖς
μάρτυσι, καὶ δὲ Ἐπαρχος ἡπεῖλε, καὶ οἱ στρατιῶται
Ἐνυπτον· δὲ Κύριος τὴν ἀλήθειαν ἔξεχάλυπτε, καὶ
συκοφάντας αὐτοὺς ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπο-
μνήματα ἔκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσχον αὐτά, παρῆγ-
τελαν δὲ τοῖς γράψασιν ἀφανίσαι καὶ μηδὲν τὸ σύν-
ολον ἐκδοῦναι. Ἀλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· δὲ μὲν
γὰρ γράψας αὐτὰ Ῥούφος ἐστιν, δὲν ἐν τῇ Αὐγου-
σταλιανῇ (77) σπεκουλάτωρ, καὶ δύναται μαρτυρῆ-
σαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον εἰς Ἄρωμην αὐτὰ διὰ τῶν
ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος δὲ ἐπίσκοπος αὐτά μοι
διεπέμψατο. Καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι δὲ κακεῖνοι ἀπο-
κρύπτειν ἔδουλοντο, ἡμεῖς ἔσχομεν, καὶ ἀνέγνω-
μεν (78).

84. (79) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς
καὶ τὴν αἰτίαν δι’ ἣν ταῦτα ἐπράξαν ἐφανέρωσαν.
Ἄπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ’ ἔστων τοὺς
Ἀρειανοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς
κοινωνίαν ἐδέξαντο, γράψαντες ἐπιστολὴν περὶ αὐ-
τῶν, ἃς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τούτο·

(80) Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναγεῖται τῇ
Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ (81) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
καὶ τοῖς κατὰ πάσαν τὴν Ἀγύπτων, καὶ Θη-
βαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πενταπόλιν, καὶ τοῖς
κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρε-
σβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν Κυρίῳ χαιρεῖται.

Πᾶσι μὲν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸν συνελθοῦσιν ἐξ
ἀπαρχῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἢν
ἐπὶ ἀφιερώσει τοῦ Σωτῆρος Μαρτυρίου σπουδῇ τοῦ
Θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τῷ πάντων
βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος
ἐπετελέσταμεν, πλεοναὶ θυμηδίαν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις
ἐνεποίησεν· αὐτός τε ὁ θεοφιλεστάτος βασιλεὺς διὰ
γραμμάτων οἰκείων, τοῦδε διατάξας παρορμήσας,
πάντα μὲν ἔξορισας (82) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ
φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι-

(77) Αὐγουσταλιανῇ. In edictio xiii Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἥπερ ἐφέστηκεν τοῖς Αἰγύπτου πράγμασιν, φαμέν δὲ τὴν Αὐγουσταλίαν, præfectura rerum Ἀγγυπιακαριῶν quæ Augustaliorum vocatur. Hinc facilius Αὐγουσταλιανὴ quæ pro ea ipsa præfectura sumi videtur. De speculatoris officio actum supra num. 8.

(78) Reg., ἔσχομεν καὶ ἔγνωμεν.

(79) Hæc confer cum iis quæ in Eristola ad solitarii habentur infra pnum. 1. Perro quæ de Ario hic

A erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgantibus, stante presbytero et sacra 157 faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyras quo tempore Macarius irrupit. Responderunt iterum illi in cellula ægrum decubuisse. Non stabat, igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testante Ischyra libros a Macario suis combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt eti adverterent se undique sycophantas ostendli, et palam esse eos arbitratu suo clam hæc omnia egisse. Etenim testes nutibus monebant. Præfectus minabatur, milites cædebant: sed Dominus veritatem patet fecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se servarunt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant: nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana speculator, hujusce rei testimonium ferre potest: Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam misserunt, mihiique sunt ea] ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quæ illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere, cuius hæc est pars ab initio:

SANCTA SYNODUS

Dei gratia Hierosolynis congregata, Ecclesie Dei
quæ est Alexandria, omnibusque per Egyptum,
Thebaidem, Libyam et Pentapolim, et ubique ter-
rarum episcopis, presbyteris et diaconis, in Domino
salutem.

Nobis omnibus eumdem in locum ex diversis pro-
vinciis ad magnam solemnitatem congregatis, quam
celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a
religiosissimo imperatore Constantino in honorem
omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati,
ingentem lætitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque
religiosissimus imperator suis nos litteris ad offi-
cium hortatus est (ejecto ab Ecclesia odio quo-
cunque, omnique invidia per quam Dei membra
antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac

enarrantur, non ad hæresiarcham, sed ad hæresiarchæ cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enim vero de ipso hæresiarcha hic agi certissimum est, ut in Epist. ad solit. probabitur.

(80) Hæc epistola habetur infra de synodis Ari-
mini et Seleuciae

(81) Ita Reg. Editi vero, Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ἐν

τῇ, etc.

(82) Reg., ἔξορισας, Editi male, ἔξορισ.

pacato anno, Arianos ad communionem admittit remus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam delinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes cum audiisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam eorum fidei formulam subiuxit.

85. Quis hujusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confusi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiae ingressu arcerem: **158** et illi post conflatam in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et haec et universa eorum in nos facinora, Ariานorum gratia perpetrata esse: et eo solum calicis fractionem Arseniique eadem esse consilium, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, et ipsi minime reprehenderentur haeretici? ideo enim mihi antea imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota ecumenica synodo anathemate damnatos: neque sunt veritatem tantum synodum quantum licuit clam evertere: homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiae concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum coarguit. Mareotes, ut supra dictum est, regio est Alexandrina, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus: sed universae illius regionis Ecclesiae Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suoi vicinos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyra omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo ut non isthic, sed in proximo pago exstet ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in hujusmodi vicis episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumnias mercedem eo adducti sunt, ne si ingrate cum sceleratissimo illo ageretur, veritate in ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam saceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non ecclesiam, non obse-

(83) In editis post eiργάσατο, haec habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἡ ἀγία σύνοδος. Et hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro *De ejusmodi.*, ubi haec consequenter adjiciuntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quae vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 15, ut singuli Mareotici presbyteri decem aut plures maximos pagos administrandos habeant. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unicuique presbytero commissos fuisse. Et aliqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum sit, Ischyræ pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in am-

παῖς τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διεισήκει, ἡ πλωμένη δὲ καὶ εἰρηναίᾳ ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἀρειον, οὓς πρός τινα καὶ πρὸν διαισχαλος; φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο· (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν διαθεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ήμιν τε φανερὰν κατεσθίσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασιν Ἑγγραφον τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνορᾷ τὴν συσκευήν; Οὐ γάρ ἔκρυψαν & ἐπράξαν ἡ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ὑμολόγησαν. Εἰ γάρ ἦγώ ἡμην δικαίων τοὺς περὶ Ἀρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευήν παθόντος, ἐδέχθησαν· τι ἔπερόν ἔστιν, ἢ ὅτι ταῦτα δι' ἔκεινους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπράξαν, καὶ πέπλασται ποτηρὸν κλάσις, καὶ Ἀρσενίου φόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἱρετικὸν καταγνωσθῶσι· τοῦτο γάρ ἦν δὲ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμοὶ βασιλεὺς της ἐπειλησε. Καὶ οὐκ τὴν ἀδέπτησαν τοιάυτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὄρθιως φρονεῖν, οὓς πᾶσα ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀνέθεμάτισε· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην σύνοδον ἐν γνωρίᾳ λύσοντες τὸ δόσον ἐπ' αὐτοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς. Καὶ διαθέσθαι δὲ τῆς συκοφαντίας ἔτι πλέον αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσέβην πρόδησιν δείχνυσιν. Ο Μαρεώτης, καθὼν προεπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἔστι, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ γώρᾳ γέγονε επίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ Ἐκκλησίαι πάστος τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέοντας (85). Ή δὲ κώμης ἔνθα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ διλγῶν ἀνθρώπων ἔστιν, οὕτως ὡς μηδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἔχει γενηνήσθαι, ἀλλ᾽ ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ δύμας τὸν μηδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιάυτῃ κώμῃ παρὰ τὴν πελαιάν παράδοσιν ἐδόξαν δῆθεν δυναμέζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐποπόν, ἀναγκαζόμενοι δὲ δύμας διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὑπέμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονθεῖες ὁ πατριόνηρος ἔχεινος ἔχειπη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δεῖξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ Εὔσεβιον. Ἀμέλει οὔτε ἐκκλησίαν, οὔτε λαοὺς πειθομένους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύων διώκεται· καὶ δύμας πεποιήκασι καὶ βασιλέα ράχα-

D plioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum existisse; vide num. 63. Quare decem lantun vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnum terræ spatium; haud exigua tamen regio fuisset Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolæ Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemaeus octo urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Elixi, παρὰ τῶν πάντων. Paulo post editi Κολούθῳ mendose habent, ubi omnes miss. καθολικῷ. De catholici officio supra, num. 14.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν), ἐκκλη- φαίνηται περὶ ποιητήρου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ γὰρ εὐθὺς πεποιήκασιν αὐτὸν ὄνομασθῆναι καὶ ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ, μή ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτερος ὅλως ὥν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλατόμενος. Ἀμέλει μὴ ἔχων λαοὺς, μηδὲ τοὺς ἰδίους πειθομένους αὐτῷ, ὁσπερ κενὸν (87) τὸ δόνομα, οὐτως καὶ τὴν ἐπιστολὴν διφρακτὸν κατέχει, Ἐλεγχον τῆς παμπονῆρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιδειχνύμενος ταύτην.

ut vacuum nomen, ita inefficacem (87') servat epistolam his descriptam verbis:

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

Φλαυίος Ἡμέριος ἐξάκτορι (88) **Μαρεώτου χαρεῖν.**

Ἴσχυρα τοῦ πρεσβυτέρου δειθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τῷ περὶ Εἰρήνης Σεκονταρούρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θειότης αὐτῶν ἢ τάχος τοῦτο πραχθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχῶν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θείου γράμματος, δι μετὰ τοῦ οἰκείου σεβάσματος προτέταχται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἡμῆς καθοισιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάχει τὴν σύνοψιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνενεγκεῖν (89), ίνα τὰ θειῶδας προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυνηθῇ.

86. Ἐκεῖνοι μὲν οὖταις ἐτύρευον (90), καὶ τὰς συσκευὰς ἐπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπει καὶ αὐτὸς ἡ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ κόμης αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινηθεὶς, ἔγραψε ταῦτα·

(91) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβυστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνῶν τίνα ἔστι τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος χριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τίνος ἀταξίας ταραχώδους ἢ ἀλήθειας διετρέφεται, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλεσίον ἐρεσχελαν, ἢ ἀρτητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέτακοντα μὴ συνυρόντων. Ἄλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερῶς ἀλόντα διατεκδάσαι, καὶ ἡμῖν διαρρήδην ἐπιδεῖξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτῷ συνελθόντες ἐποιήσασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρίς τίνος χάριτος καταπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦντι πειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συνελθεῖν (92) εὐσέβειαν βούλομαι, ίνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὅμιλον ἀκριβεῖαν δι' ὑμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνος δὲ ἔνεκεν ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἀδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., κατένον.

(87') Legerit interpres, διπρακτον. EDIT. PATROL.

(88) Ita Reg. Basil. vero, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάκτωρ, male. Sed pejus editio, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξαρχος Μαρεώτου, omisso χαρεῖν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse exarchi sive praefecti, sed catholicī.

(89) Sic Reg. Editio, ἀνεγάγει, μεντοσε.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., θούρευον. Edit. Pariz., θήρευον.

A quentem populum habere, imo quasi canem a omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyrae ædificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum de calice et de inensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia consunxisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinquai ejus ipsi pareant;

B

ΕΠΙΣΤΟΛΑ ΚΑΤΗΟΛΙΚΗ.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustiorum ac Cesarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94) in compendium relata in commentarium reponas; ut quae divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

159 86. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conflabant conspirationes. Nos autem imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodus cogi jussisset, cui præsidebat ejus comes. Iis auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopis qui Tyrum convenere.

Equidem ignoro quānam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illuc congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocircum vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti

(91) Hanc epistolam integrum refert Socr. lib. 1, cap. 34; Sozom. lib. II, cap. 28; Niceph. lib. VIII, cap. 50; Historia tripart., lib. III, cap. 7.

(92) Socr., ἀνελθεῖν. Soz. et Niceph. ἀλθεῖν. Epiphanius Scholasticus, concurrere, cum Athanasio nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perlustrata.

mihi cognominem ac felicissimam patriam meam Constantinopolim, et equo tum incidenti, drepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihi attulerit. Testis mihi est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnivisse hominem: sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum aliquentus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem praebarem, meque e converso id abnuente ac propemodum jubente amoveri virum, majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos hoc concedere juberem, quo præsentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihi æquum tempisque congruum vi- sum sit, hæc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quoiquot Tyri congregatam synodum composuitis, quam maturime ad exercitum meæ clementiæ properetis, sinceritatè integratèque judicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram meisilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsis inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignarem etiam Deum ignorare. Attamen, ut supra dixi, ipsis barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt: quem mihi ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiæ ejus 160 præ nobis ferre vide- mur, nequaquam enim dixerim custodire, nos, inquam, nihil agimus quam quæ discordiam odiumque spectant, Imo, ut apertius loquar, quæ ad humani generis perniciem vergunt. Verum, ut iam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virium conatu nis- rum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota serventur, quibus nec vituperium nec infamia quæpiam possit inhærente: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

(95) Sozom., συνέθαινε δέ με. Socrat. vero, με post εφ' ἵππου. Paulus post Socr., μετὰ λερῶν τινῶν, cui lectioni favebat Epiphanius Scholasticus: *cum qui- busdam sacerdotibus*. Sozom. vero et Niceph. cum Athanasio, μετὰ ἑτέρων τινῶν.

(96) Socr., οὐθεν.

(97) Reg. et Socr., ἀνεπληρώσατε. Editi vero et Sozom., ἀπληρώσατε. Infra Reg. Basil. Socr. Sozom., ἀπιδεῖσθε, et illa legendum. Editi mendose, ἀπιδεῖσθε.

(98) Socr., καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, etc. Sozom. et Niceph., καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ δνομα γνησίως εὐλογούντων. Utroque lectione quadrat, Athanasiana vero vitiata videtur, licet

A ἐμαυτὸν διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. Ἐπιβαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπωνύμου ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρόδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συνέθαινε (95) δὲ τηνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὁχεῖσθαι), ἔξαλψης Ἀθανάσιος δὲ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἑτέρων τινῶν, οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν, ἀπροσδόκητος οὕτως προσῆλθεν, ὡς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμὴν. Μαρτυρεῖ μοι γάρ δὲ πάντων ἐφορος Θεός, ὡς οὐδὲν ἐπιγνῶνται αὐτὸν, δοτις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ὅψιν τὸ δυντήθην, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινὲς, καὶ δοτις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέπονθε, διγγήσασθαι πυνθανομένοις, ὥσπερ εἰχός, ἀπήγγειλαν ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὗτος διηγέρθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνον καιροῦ, οὔτε διμιλίας ἐκοινώησα. Ότις δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουούσθαι τῇσιον, ἔγω δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δὲν ἀπελαύνομαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλειόνος παράρησίας οὐδὲν ἔτερον ἐκεῖνῷ παρ' ἡμῶν ἢ τὴν ὑμετέραν ἀρχῆν τῇσιον ὑπάρχει, ἵνα, ὑμῶν παρόντων, δὲ πέπονθεν ἀναγκαῖας, ἀποδύρασθαι δυντήθῃ. "Οπερ (96) ἐπιδή εὐλογον εἰναι μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφανετο, ἀσμένιας ταῦτα γραψῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔτεξα, ἵνα πάντες δοσι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην ἀνεπληρώσατε (97), ἀνυπερθέτως εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἡμῆς ἡμερότητος ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἀπιδεῖσθες τὸ τῆς ὑμετέρας χρίστεως καθαρόν τε καὶ ἀδιάστροφον· ἐπ' ἡμῶν δηλαδή, δην τοῦ Θεοῦ εἰναι γνήσιον θεράποντα οὐδὲ ἀν ὑμεῖς ἀρνηθείτε. Τοιγάρον διὰ τὴν ἡμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν (98) τὸ τοῦ Θεοῦ δνομα γνησίως εὐλογούμενον, οἱ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν τὴν τριγόνου δῆλον δὲ, δητε δὴ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγνώσκει. Πλὴν ἡμῶν, καθὼν προερηται, καὶ οἱ βάρβαροι νῦν, δι' ἐμὲ τὸν Θεοῦ θεράποντα γνήσιον, ἐπέγνωσαν τὸν Θεόν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθηκαν, δην ὑπερασπίζειν μου (99) πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἥσθιον· θύον μάλιστα καὶ ἴσσοις τὸν Θεόν· δην ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόρον εὐλαβοῦνται, ἡμεῖς (1) δὲ οἱ τὰ ἄγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι (οὐ γάρ ἂν εἰπωμι φαλάττειν), ἡμεῖς, γηραῖ, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ μίσος (2) συνείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς δλείρον τοῦ ἀνθρώπου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφοράν. 'Αλλ' ἐπειχθῆτε, καθὼν προερηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ἢ τάχος, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθένει κατορθώσατε πειράσομαι, δηπας ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ ταῦτα ἔξαιρέτως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἵσι οὔτε φόγος, οὔτε κακοδοξία.

C eadem in omnibus editis et mss. extet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificatur Dei nomen, et integre benedicitur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(99) Sic Reg. Socr. et Soz. Editi, με, mendose.

D (1) Epiphanius Scholast. οὐμεῖς legit, habet enim τον. Μον Socr., μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμενείας legitur in omnibus Athanasii editis et mss. ut apud Soz. et Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

(2) Editi, μυσος. Reg., secunda manu, μίσος, et sic Socr. et Niceph. Epiph. Schol. *odia*.

τις δυνήσεται προσπλακήναι· διασκεδασθέντων δηλαδή καὶ συντριβέντων ἀρδηγ., καὶ παντελῶς ἀφανίσθέντων τῶν ἔχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἀγίου δύνατος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσένιον, καὶ εἰδότες **A** τὴν πεποιήκασι, τοὺς μὲν διλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελθεῖν, αὐτὸς δὲ μόνοι, Εὐσένιος, Θεόγνιος, Πατρόφιλος. ἔτερος (3) Εὐσένιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνελθόντες, οὔχετι περὶ ποτηρίου καὶ Ἀρσενίου ἔλεγον παρῆσταν γὰρ οὐκ εἶχον ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φέρανταν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, δτὶ ἡ πειλῆσεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σίτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀθανάσιος, καὶ Ἀνουσίων (4), Ἀγαθάμμων, Ἀρβεθίων, Πλέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν ἑδεῖς δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. Ό γάρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαδολήν, εὐθὺς ἐπωρώθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως εἰς τὰς Γαλλίας ἤμας ἀπέστειλεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτῶν δείχνυσι τὴν πονηρίαν· δὲ γάρ μακαρίτης Κωνσταντίνος ὁ νεύτερος, ἀποστέλλων ἥμας εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὃν ἔγραψεν ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα·

(5) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲ τὴν τῆς (6) ὑμετέρας ιερᾶς ἐννοίας ἀποπεφευγέναις γνῶσιν οἴμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς κατέρρειν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αιμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἔχθρων εἰς κίνδυνον τῆς ιερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμεινε, μή ἀρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, ὅπ' ἔμοι διάγειν κεκέλευσται (7), οὕτως ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἣ διέτριβε, πᾶσι τοῖς ἀναγκαῖοις ἐμπλεονάζειν εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτῷ ἡ ἀοιδίμος ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθεὶς βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἀχθεὶς ἔκουσενει. Τοιγχροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἥμῶν Κωνσταντίνος (8) ὁ Σεβαστός, ὁ ἔμας πατήρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ίδιῳ τόπῳ παρασχεῖν προήρητο, ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπάύσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προσιέρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρώσαι. Ὅστις δὲ πειδὸν τῆς ὑμετέρας τύχοι προσόψεως, ὅστις αἰ-

87. His acceptis Eusebiani consciū suorum faciūnorum, cæteris episcopis quominus imperatore adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem: hæc quippe ultra movere ausi non sunt; sed aliud criuē ipsum spectans imperatore commenti, aiebant: Minatus est Athanasius se impeditum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audiere qui tum aderant Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion, et Petrus episcopi: quod item ipsa probavit imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniuriam damnarat, hac audita calunnia statim excanduit, ac nostra non exspectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit: nam beatæ memoriae Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has et ipse misit litteras:

CONSTANTINUS CÆSAR

[Populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandriæ.]

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præteriisse arbitror, ideo Athanasiū adorandæ legis interprætem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanum ejus hostium feritas, quoæ in periculum sacri illius capititis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e fauibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degere Iesus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit: tamen ei ejus præclaræ virtus, divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissime pietati euuidem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam volum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriae imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrūm venerit, agnoscat. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim et desiderii vestri

(3) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ ἔτερος.

(4) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουσίων. Μox Ἀρβεθίων. Supra num. 78, legitur Ἀρβεθίων, et ad calcem Epistolæ ad solit. Ἀρβεθίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud imperatorem suis refert l. i. c. 35, cuius errore secutus est Baronius. Enīnvero constat eos Athanasii partibus addictos suis. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium comitem ubi illi quinque episcopi recensentur. Mox Reg. et Basil., ἔδειξε δὲ

καὶ In editis δέ deest.

(5) Habetur apud Socratem l. ii. c. 3; Sozomenum l. iii. c. 2; Theod. pag. 69; Nicephorū et in Historia tripart. l. iv. c. 2.

(6) Theod. et Soz., οὐδὲν τὴν τῆς.

(7) Κελευθεὶς Socr. Infra idem, ἐκπλεονάζειν.

(8) Socrat. Sozom. et Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος, et ita legit Epiphanius Scholast. Paulo post, ὅμως ἐπειδὴ, sic Reg. Socr. Soz. Theod., sed in editis Athanasii ἐπειδὴ debeat.

imago, et tanti viri species nos movit atque con-
citavit. **Divina 161** providentia vos servet, dilecti
fratres. Datum Treviris, decimo quinto calendas Ju-
lia.

έτρεπεν. Ή θεῖα πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξαι (10),
Ἴουλίων ἐν Τριβέροις (11).

88. Cum igitur bac de causa in Gallias simus
relegati, quisnam imperatoris propositum, sangu-
nariumque Eusebianorum animum hinc non ani-
madveritat? quis non videat imperatorem illud eo
egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent con-
spiracyne? Nam simplici animo aurem illis prae-
buit. Illoc fuit Eusebianorum opus: haec ipsa sua
in nos conspiracynis molinina. Quis hæc adver-
tens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam
in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito
tantam episcoporum turbam et privatum singulos,
et congregatos talia in nostram defensionem con-
scripsisse, inimicorumque sycophantiam dæ-
mnasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fa-
teatur Valentem et Ursacium jure sese reos decla-
rasse, ac resipescentes, ejusmodi litteras adversum
se conscripsisse, quod mallent aliquantis per pudore
suffundi quam æternum sycophantarum supplicium
luere?

89. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges
beati comministri nostri, cum nonnulli dubias esse
res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro
nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet sustinere,
in exsiliumque pelli maluerunt, quam tot tanto-

(9) Socr. Soz. Theod., τύχῃ προσόψεως, δῆσης παρ' ἅμου αἰδοῦς.

(10) Reg. διαφυλάξει. Socr. Sozom. Theod., δια-
φυλάξο.

(11) Εδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Ἰουλίων ἐν Τριβέροις. *Datum Treviris xv calendas Julias, id est, 17 Junii. De anno autem disputant recentiores. Valesius 337, alii vero sequentem assignant: item resolvunt Athanasius et Theodoreius. Ille in Epistola ad solit. paulo post initium: Taῦta συνορῶντες, ait, οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κυνσταντίνος, Κωνσταντίος, καὶ Κύνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἀλλιών ἰδίᾳ τῇ ἔκά-
στου Ἐκκλησίᾳ περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. Ηας cum animadverterent tres fratres, Constantinus, Constantius et Constans, post patris obitum, omnes in pa-
triā et Ecclesiam suam reverti jusserunt: scriben-
tes quidem de singulis ad proprias Ecclesias, de
Athanasio autem ad hunc modum. Post hanc subjici-
tur initium epistole Constantini junioris. Hinc sane
liquet ex trium fratrum consensu exsules omnes
revocatos fuisse; atque adeo non anno 337 sed se-
quente, 17 Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Galliis redisse. Cum enim anno
337 Maii vicesima secunda Constantius obierit, vix 17 Junii ejusdem anni nuntium obitus Constan-
tinopoli Treviros pervenisse creditur. Nec tam mo-
dico temporis intervallo, fratres Cæsares tanto
itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis
implicati, communī consensu exsules revocare ac
litteras exsilibus tradere potuerunt. Quæ sententia
validissime firmatur Thendoreti testimonio qui l. ii.
c. 1, ait Athanasium biennio et quatuor menses
Treviris cominoratum. Cum enim Athanasius initio
anno 336 Treviros advenerit, non potuit nisi anno
338 duos annos et quatuor menses ibidem conse-*

δοῦς (9) τετύχηκε, γνώσεσθε. Οὐ γάρ θαυμαστὸν εἰ-
τι δ' ἀν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα καὶ γάρ την ἐμήν
ψυχῆν. ή τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ
τηλεικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἔκινε καὶ προ-
άγαπητοι ἀδελφοί. Έδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν

88. Ταῦτης τῆς αἰτίας οὖσης, δι' ἣν ἀπεστάλημεν
εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ
βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέδιον φο-
νικὴν ψυχῆν, καὶ δι' οὗ τούτῳ πεποίηκε βασιλεὺς, ἵνα
μή τινα μείζονα σκευὴν βουλεύσωνται; Ἐπήκουσε γάρ
ἀπλῶς· Αὕτη τῶν περὶ Εὐσέδιον ἡ πρᾶξις, αὕτη
τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ἡ μηχανή. Τίς ταῦτα συν-
ορῶν οὐκ ἀν εἴποι μηδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν
γεγενῆθας, ἀλλ' διτὶ δικαίως καὶ ἀκολούθως τὸ
τοσοῦτον πλήθος τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ
τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας
τῶν ἔχθρῶν κατέγνωσαν; Τίς τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦ-
τα (12) θεωρήσας οὐκ ἀν εἴποι, διτὶ καὶ Οὐδέλης καὶ
Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἔσωτῶν, καὶ μετα-
B γινώσκοντες τοιαῦτα καθ' ἔσωτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον
ἔλθεντοι πρὸς δλίγον αἰσχυνθῆναι, ἢ αἰωνίως τὴν
τῶν συκοφαντῶν ὑπομεῖναι τιμωρίαν (13);

89. Διὰ τούτο γάρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς
ποιοῦντες καὶ οἱ μαχάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ
τινες ἀμφιβολα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκυροῦν
ἔβιάζοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν χριθέντα, πάντα παθεῖν
ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἰλοντο, ἢ λυομένας

C cisse

(12) Καὶ τοσαῦτα deest in edit. Paris., sed in
edit. Commel. et in mss. legitur. Paulo post Reg., κατ-
έγνωσαν ἔσωτῶν. Editi, κατέγνωσαν αὐτῶν.

(13) His, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομεῖ-
ναι τιμωρίαν, terminavit secunda pars *Apologię*.
Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius
num. 58 se illam ideo conscripsisse, ut palam fa-
ceret episcopos non gratia quafidam, sed jure et me-
rito litteras innocentiae suæ testes scripsisse: ut
item ostenderet Ursacium et Valentem veritatem
esse confessos. Quamobrem *Apologiam* claudens ait
se utrumque exploratum fecisse, episcopos scilicet
jure et merito, et non gratia quadam pro sua de-
fensione scripsisse: Ursacium vero et Valentem
jure se reos declarasse, maluisseque aliquantis per
pudore suffundi, quam in æternum sycophantarum
supplicium luere. His autem postremis verbis in-
nuitur Ursacium et Valentem nondum in Arianam
impietatem recidisse, quando Athanasius hanc edidit
Apologiam: atque adeo eam ante annum 352
scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si
Ursacius et Valens Athanasi accusatoribus sese
jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351
vel 352, an credibile est illud ab Athanasio præter-
mittendum fuisse? an eorum resipescientiam ex
metu æterni supplicii provenisse Athanasius dixi-
set, si Ursacius ipse cum Valente jam declarassent
se solo Constantius imperatoris metu eo adductos
fuisse, ut accusations suas falsas esse faterentur
quæ tamen veræ fuissent; quod illos postea fecisse
Athanasius testatur in *Epist. ad solitarios*? Hinc
sane liquet ea quæ subsequuntur, Διὰ τοῦτο γάρ δε-
καίως, etc., usque ad finem, diu post scriptam
Apologiam hic addita fuisse, post lapsum scilicet
Liberii et Hosii, qui iu annum cadit 357.

ιδεῖν τὰς τοσούτων (14) ἐπισκόπων κρίσεις. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ' ἡμῶν, καὶ ἔθελησαντας ἀνατρέψαι τὰ ὑπέρ ἡμῶν, ἄχρι λόγων ἡσαν ἐνστάντες οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἢ τυχόντες (15) ἡσαν ἀνδρες, ἀλλὰ μὴ ἐπισήμων πόλεων, καὶ κεφαλαὶ τοσούτων Ἐκκλησιῶν· ἦν ἀν ὑποπτεύειν μὴ ἄρα κεχαρισμένα πάλιν ποιοῦντες ἐφιλονείκησαν καὶ νῦν αὐτοῖς· ὅτε δὲ καὶ λογισμοῖς ἐπειθοῦν καὶ ἔξορισμὸν ὑπέμειναν, καὶ Λιβέριος ἐστιν ὁ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπος· εἰ γάρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε τοῦ ἔξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν ἔμεινεν ἐν τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ' ἡμῶν συσκευήν· καὶ ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος διέγειτο, καὶ οἱ τῆς Ἱταλίας, καὶ οἱ τῶν Γαλλιῶν, καὶ ἄλλοι· ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ ἀπὸ Αιγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως πάντες· εἰ γάρ καὶ, πρὸς ὅλην τοῦ φοροφύτητος τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου, ἐδοκεν ἐκείνοις μὴ ἀντιλέγειν, ἀλλὰ ἡ πολλὴ βίᾳ καὶ τυραννικὴ ἔξουσία Κωνσταντίου, καὶ αἱ πλεῖσται ὑπεριεις καὶ πληγαὶ (16) δεικνύσιν, διεισπρέπεις μὴ καταγνῶντες ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθέτειαν τοῦ γῆρας οὐ φέρων τὰς πληγὰς, πρὸς καὶ ρὸν εἰλεῖν αὐτοῖς· δικαιόν ἐστι πλέον πάντας, ὡς πληροφορθέντας, μισεῖν καὶ ἀποστρέψεθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δι' οὐδὲν ἔτερον ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν συνέστηκεν ἡμᾶς ταῦτα πεπονθέντα.

illatam magis ac nūgagis odisse ac perhorrescere: de causa quamvis propter Ariānam impietatem, hujusmodi mala esse perpessos.

90. Εἰ τις τοῖνυν βούλεται τά τε καθ' ἡμᾶς μα-
ζεῖν καὶ τὴν περὶ Εὐσέβιον συκοφαντίαν, ἐντυχαντῶ τοῖς γραφεῖσιν ὑπέρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας ἔχετω. οὐχ ἔνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος ἐπισκόπων καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέτω τοὺς περὶ Λιβέριον καὶ Ὅσιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, οἰτινες, ὁρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γενόμενα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπέρ ἡμῶν κρίσιν· τοῦτο δὲ καλῶς (17) καὶ δέσμως βουλευσόμενοι πεποιηκασιν· διὸ δέ τοις πεπόνθαστ, δείκνυσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἥν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι πεπόνθασιν. Ἐστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογραφία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως καὶ τῆς πονηρίας τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέψεθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἱρεσιν, Χριστομάχον οὖσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχειροῦσι λέγειν. Ἀξιόπιστος γάρ καὶ ίκανη μαρτυρία τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἐπισκόπων ἢ ὑπέρ ἡμῶν ἀπολονία καὶ ψῆφος.

(14) Reg., τῶν τοσούτων.

(15) Reg., ἢ οἱ τυχόντες. Paulo post Reg., ἦν ἀν ὑποπτεύειν. Editi vero minus recite, ἦν οὖν ὑποπτεύειν.

A rumque episcoporum judicia abrogata cernere. Si itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea quæ pro nobis gesta essent suhvertere conabantur, verborum tantum tenus obstitissent: aut si vulgares fuissent homines, et non eximiarum urbium episcopi et capita tantarum ecclesiarum; suspicandum sane foret, ne gratia quadam aut favore ducti, nostri causa jam contendenter. Cum autem non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed etiam exsiliū sustinuerint, ex eorumque numero sit Liberius Romæ episcopus; nam etsi exsiliū serumnas ad finem usque non toleraverit, attamen quod constat in nos conspirationem probe nosset, biennio in exsiliī loco est coimmoratus: cum etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, B cum episcopis Italiæ, Galliarum, et aliis ex Hispaniis, ex Ægypto, et ex Libya omnibusque Pentapoleos episcopis: nam licet ille ad breve tempus Constantii minis perterritus, iis non obsistere videatur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica Constantii potestas, necnon plurimæ ille contumelias et plagæ palam faciunt eum, non quod reos nos existimaret, sed quod propter seuenctutis infirmitatem plagas non 162 ferret, ad tempus illis cessisse; æquum sane fuerit omnes, utpote rei certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis

90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque Eusebianorum sycophantiā ediscere cupiat, is quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque accipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam episcoporum multitudinem; testes iterum suinat, Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum adversum nos gesta facinora consiperent, extrema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut judicium nostri gratia datum prodere: idque ex bono et sancto consilio egerunt; mala enim quæ isti perpessi sunt, quam viam alii quoque episcopi pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monumenta et cippi contra Ariānam bāresim, et contra sycophantarum malitiā erecta: sunt etiam forma et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque D ad mortem decercent, Ariānamque bāresim, Christo inimicam, et Antichristi prodromū perhorrescant, neque illis adversum nos loquentibus fidem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ac talium episcoporum pro fide digno sufficientique innocentiae nostræ testimonio habenda sunt.

(16) Reg., πληγαὶ. Editi vero, απειλαὶ, quam sit vera lectio, dubium.

(17) Reg., τοῦτο δὲ καλῶς. Editi, τοῦτο καὶ καλῶς.

ADMONITIO

In epistolam *De decretis Nicæna synodi contra Arianos.*

I. Quæ sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicum. Hic nimurum cum in disputatione quam cum nonnullis Arianæ hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset : illi contra quos disputabat, quid responderent anxi, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces ex substantia et consubstantialis : quos tametsi ita rixantes et rugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quæ in synodo Nicæna contra Arium et Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi velle narrare : quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.

II. Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sententiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo synodus se erga Eusebianos initio gesserit : ac possquam ipse in Eusebianæ Arianique impietatem prolige satis invectus est, variaque illorum refellit argumenta : ut depellat criminacionem qua Arii fautores in synodum Nicænam utebantur, quod scilicet nova excoxitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse ex substantia Patris et Patri consubstantiale. Quod idem etiam refert epistola ad Afros.

III. Quamvis autem concedat Athanasius dictiones ex substantia et consubstantialis in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a synodo suisse inventias, sed longe ante ab antiquioribus usurpatas; Theognostum enim olim docuisse substantiam Filii esse ex substantia Patris absq[ue] ulla divisione natam. Dionysii quoque Alexandrini afferit auctoritatem asserentis Filium esse Patri consubstantiale. Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri consubstantiale, ipse Dionysius Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus vocis antiquitatis.

IV. Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus aetate qui, ut Sabellium refellerent, locebant tres SS. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi deos praedicabant : sicut autem aiebant Verbum opus et rem factam esse. Utrosque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.

V. Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiam. Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sententiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dictitabant Arianî, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimurum verba, Fuit aliquando, cum non esset Filius : siquidem id necessario sequitur ex 163 illorum sententia qui Filium non semper suisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco cuius mox meminimus, sic loquitur : Si factus est Filius, sicut aliquando cum non esset ; quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent, quod postea Arianî : nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modis adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare suisse longe ante Arium, Arianæ impietatis præcursoros.

VI. Postremo S. Athanasius de voce ἀγένητον disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutuatos esse ait, ut, post explosas alias eorum voculas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητον, non factum, dicendum esse vellent, concludebant Filium γενῆτον, factum, debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum non factum appellari, quatenus τοῖς γενῆτοῖς, rebus factis, opponitur, sed appellari Patrem cum refertur ad Filium. De voce ἀγένητον dissertit quoque Orat. 1 contra Arianos, et in epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, in qua circa finem locum afferit epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul γενῆτον, factum, et ἀγένητον, non factum. Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενῆτος, factus, dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος, non factus, quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium doctores solum Patrem dixisse ἀγένητον, non factum : at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενῆτον, factum, pu-

larent, sed ut Patrem nullam sui causam habere significant, esseque Patrem Sapientiæ, per quam omnia genitæ, facta, fecit.

VII. *Ex his porro aliisque infra ad num. 28 dicendis, liquet ἀγένητον legendum esse, non vero ἀγένητον.* Nam ἀγένητον Athanasius semper opponit τῷ γενητῷ. *[At ἀγένητον significat non genitum, opponiturque τῷ γενητῷ, genito, quo sane modo verum est solum Patrem esse ἀγένητον, et Filium γενητόν, utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Damascenus, lib. i Orthodoxæ fidei, cap. 9, his verbis: Χρή γάρ εἰδέναι, διὸ τὸ ἀγένητον, δι’ ἑνὸς ν γραφόμενον, τὸ ἀκτιστον ἦτοι μὴ γενόμενον σημανεῖ. Τὸ δὲ ἀγενῆτον, διὰ τῶν δύο ν γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν.].....* Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρώτον σημανόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας Θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· δμούσιοι γάρ καὶ ἀκτιστοι ὑπάρχουσι· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημανόμενον οὐδαμῶς· μόνος γάρ ὁ Πατήρ ἀγένητος· οὐ γάρ ἐξ ἑτέρας ἔτιντι τῷ ὑποστάσεως τὸ εἶνα. Id est: Sciendum est vocem ἀγένητον, per unum v scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγένητον, per duo vv scripta, significat quod non est genitum..... Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinissimis; nam consubstantiales sunt et increatae: sed juxta secundam significationem non est communis, siquidem solus Pater est ἀγένητος, non genitus, quippe qui non sit ex alia hypostasi. Eadem totidem verbis exstant in libro De SS. Trinitate, cap. 8, in fine tomī VI Operum S. Cyrilli Alexandrini.

VIII. *Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero, Tusculan. I, τὸ ἀγένητον vertit, id cuius nulla est origo, et, quod non oritur vel nascitur: sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit, ἀρχὴ δὲ ἀγένητον, principii autem nulla est origo: Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, quod si nusquam oritur, ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἀν εἴη, natura animi neque nata certe est, et aeterna est. Verum nec illi etiam videntur posuisse discriminem inter non nasci sive Ἰηνον gigni, et non fieri.* S. Hilarius libro Contra Constantium, num. 16, eamdem vocem reddit innascibilem, nisi forte legerit ἀγένητον Novitates vocum, inquit ille ad Constantium, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: «Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est?» Innascibilem scriptum nusquam legis, nunquid et hoc negandum erit, quia novum est? Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro De anima, cap. 4, vocem ἀγένητον ex Platonis loco paulo ante citato simul innatūm et infectū reddit. Consequens enim est, inquit, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, INNATAM ET INFECTAM animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiae autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivitatis commercia. Capit itaque et facturam pro nasci ponit, siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato utilitur. Hæc ille.

IX. *De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num. 3. Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innunt hæc verba quæ num. 2 habentur: Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani), siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minabuntur: bis enim tota innuitur perversa illorum doctrina. Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc epistolam ab anno 350 ad annum 354, nempe post redditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriae pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperit Constantius.*

X. *In fine subjecimus epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ parœciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num. 3, ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basiliensi Felckmanni, eaque in tomo II editionis Commeliana inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽²²⁾

*Οτι η ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐωραχνία τὴν πανοργήν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο πρεξότως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως τὰ δρισθέντα.

S. P. N. ATHANASHI
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI
EPISTOLA

Quod Nicæna synodus, perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

164 1. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propagatoribus disputationem mibi significaveris, ad suisque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Tua igitur, quæ vero Christi amore ardet, vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes futilis admodum et inane esse, ipsique ab omnibus omnis nequitæ condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identidem dicant: Quare qui Nicææ convenerunt, vocabula non scripta, neinope *ex substantia et consubstantiale* scripsere? Tu quidem, ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutre demonstrasti: at illi nihil alienum a pravitate sua mentis committunt, cum varias communiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamaeleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt: hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis resellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est⁽²³⁾, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sæpe est, quam propriæ ipsorum insipientiæ

as Psal. 11, 4.

(18) Scripta ab anno 350 ad annum 354. — Regius miss., τοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, εtc. In editis post τὰ δρισθέντα, additur, ἐπιστολὴ: sed

A (18) Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σου ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεῖοντας, ἐν οἷς ἤσαν καὶ τῶν Εὐσέβιου τινὲς ἔταιροι, καὶ πλεῖστοι δὲ τῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. Τὴν μὲν οὖν στὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπεκάμην, καλῶς διελέγχασαν εἰναὶ τῆς αἱρέσεως ἀστειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμαχα, ὅτι, καίστοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαφρόντε καὶ ματαίνων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοφροσύνῃ, ἔμως καὶ μεταταῦτα διεγγύηζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες: Διὰ τέ οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες Ἑγράφαν ἀγάφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οἰστος καὶ τὸ ἄμοιστον; Σὺ μὲν οὖν (19), ὡς λόγιος ἀνὴρ, καὶ οὐτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἤτοι ἀπέδειξας κενολογοῦντας· ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲν ζένον τῆς ἁυτῶν κακονοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. Εἰσὶ γάρ ποικίλοι καὶ παλίμβολοι τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαραλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρημῶσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδεύμενοι προφασίζονται. "Ἄν δέ τις αὐτοὺς καὶ τὸ τούτοις διελέγη, κάμπουσιν ζως ἀν ἐπινοήσας τὰ μῆδντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζωνται μάταια, ἵνα μόνον διαμείνωσιν ἀσεβοῦντες. Τὸ δὲ τοιούτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἔτερόν ἔστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἀντικρυς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μίμησις δὲ, καθὰ προεπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοθείας. Καὶ γάρ ἐλεγχόμε-

aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ, εtc.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis οὐν deest.

νοι κάκεῖνοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιθέπειν, ἐπροφασίζοντο λέγοντες· Τί κοιτεῖς σὺν σημεῖον, Ιητοῦ θωματεῖς καὶ πιστεύσωμέν σοι; Τί ἔργα; Κατότι σημεῖν τοσούτων γενομένων, ὅπει λέγειν καὶ αὐτούς· Τί κοιτοῦμεν, διτι οὗτος δ ἀνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; Νερῷ γάρ γηράσαντο, χωλοὶ περιπάτουν, τυφλοὶ ἀνέβλεπον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ αἵνος ἐγίνετο, καὶ ἀπὸ πέντε ἡρτῶν ἐκορέσθησαν πεντακισχιλίοι. Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύνουν τὸν Κύριον, ὁμολογοῦντες ἐν αὐτῷ πλήρουσθαι τὰς προφητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι Θεὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Γίνον· μόνοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ λαμπρότερα (20) τὴλοι φανέμενα ἦν τὰ σημεῖα, δικιας πάλιν ἐγγράψαν, ὡς ἀμαθεῖς, καὶ ἐλεγον· Διὰ τί σὺ, ἀνθρωπος ὡρ, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; Ἀφρονες καὶ τῷ διτι τυχοῦ τὴν διάνοιαν· δέον τὸ ἐμπαλιν αὐτούς λέγειν· Διὰ τὸ σὺ, Θεὸς ὣν, ἀνθρωπος γέγονας; Τὰ γάρ ἔργα Θεὸν αὐτὸν ἐδέκανεν, ἵνα τὴν μεντάγαθούτητα τοῦ Πατρὸς προσκυνήσωσι, τὴν δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοῦ Ιούχονομίαν θαυμάσωσι. Τοῦτο μὲν οὖτε ἐλεγον, ἀλλ' οὔτε τὰ γινόμενα βλέπεντα ἐδούλοντο· ή ἔδειπον μέν (εἴς ἀνάγκης γάρ ἦν δρᾶν αὐτά) πάλιν δὲ ἐγγράψαν μεταβαλλόμενοι. Διὰ τὸ ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικὸν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν τότε ποιεῖς ἀναβλέπειν; Τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μόνον γογγυσμός. Καὶ γάρ ἐν ταῖς ἀλλαῖς ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ Κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθωσαν ἐμέμψοντο, καὶ μᾶλλον θεεῖν διθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν, Βεελζεδοὺ (21) ὄντο μάζοντες, ή ἀρνήσασθαι τὴν ίδιαν πονηρίαν. Ἀλλὰ καὶ οὐτως, τοῦ Σωτῆρος πολύμερως καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος ἑαυτοῦ (22) τὴν θεότητα, καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσαν Πατέρα, οὐδὲν ἥττον, ὥστε εἰς κέντρα λακτίζοντες, ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μωρολογοῦντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θελαν παροιμίαν προφάσεις ἐφερόσκοντες χωρίσασιν ἑαυτούς ἀπὸ τῆς ἀληθείας (23). velut in stimulos calcitrantes stulte blaterantes nūn proverbiū ²⁴ excoigitatis occasionibus se ipos

2. Ἰουδαῖοι μὲν (24) οὖν οἱ τότε τοιτάτα πονηρεύμενοι, καὶ ἀρνούμενοι· τὸν Κύριον, εἰκότας τῶν τε νόμων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἔξει γέγονας· καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαῖοντες, ταῦτα μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καίαφᾳ καὶ τοῖς τότε Φαρισαῖοις· οὐδὲν γάρ δρῶντες εὐλογογένουσαν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι· Διὰ τὸ τοῦτο, καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται; Καὶ μὴ τοι θαυμάσῃς, εἰ τοιτάτα νῦν μηχανῶνται μετ' ὀλίγον γάρ καὶ εἰς ὕδρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπείραν καὶ τὸν (25) χιλιάρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τούτοις γάρ ἐστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. Τὸν γάρ

A evldens argumentum, nec non Judaicæ, uti Jam dixi, nequitice imitatio. Siquidem Judæi, cum a veritate convicti, oculos contra eam attollere non valerent, bujusmodi interrogatiunculis se obtegebant: Quod tu facis signum ut videamus et credamus tibi? Quid operaris ²⁶? Quanquam tot signa fieren, ut etiam ipsi cogerentur dicere: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit ²⁶? Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbant cœci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant, fatebanturque in ipso impleri prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisaï, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et siebant: Quare tu homo cum sis, facis te ipsum Deum ²⁷? Stulti profecto vereque mente cœci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: Quare, tu Deus cum sis, homo factus es? siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem suissent venerati, et illius factam nostrī causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ siebant vellent videre; vel, si videbant (nec enim ista poterant non videre), rursus ad aliam consuegabant querelam. Cur Sabbato, in quiebant, paralyticum sanas, et visum cœco nato restituis ²⁸? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi mōrum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur, malebantque, Beelzebul eum appellantes, in impietatis suspicionem venire, quam propriam abhincere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem patesceret,

B 165 Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi contradicebant, idque tantummodo ut juxta divinita a veritate separarent.

C 2. Itaque Judæi, qui iam improbe Dominum ne-gabant, jure merito et legum et omnium quæ Patribus promissa fuere expertes facti sunt. Ariani vero, qui Judæos hodie imitantur, Caiphæ et Pharisæorum mihi videntur esse haud dissimiles. Cum enim suam hæresim nihil quod rationi sit consitaneum continere videant, occasiones pariter consingunt, cum hoc pacto interrogant: Cur hoc potius quam illud scriptum est? Verum ne mireris si nunc ita se gerant, siquidem haud multo post futurum est ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minitabuntur:

²⁶ Joan. vi, 30. ²⁷ Joan. xi, 47. ²⁸ Joan. x, 33.

(20) Reg. λαμπρότερον.
(21) Ita reg. et Basil. Editi vero mendose addunt tñ.

(22) Sic Reg. Alii vero et editi, αὐτοῦ.
(23) Hic alludit S. Athanasius ad Prov. xviii, 1: Προφάσεις ζητεῖ ἀνήρ βούλομενος χωρίσεσθαι ἀπὸ φίλων. Id est, ut habeat Vulgata, *occasionses querit*,

his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Nempe postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Charitas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confessim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordida convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culperent quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantiae merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, iuicias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis possint abluerere. Sic igitur in Nicæa synodo erga Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuetæ ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebant rationem redderent, piisque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitaque suæ hæresis futilitate muti permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpititudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscriptissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscriptere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et 166 quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palæstina episcopus, qui pridie restiterat, postea subscriptisit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam &c addidimus, quam alii et editi omitunt.

(27) Kaxēv abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς αἱρέσεως αὐτῶν.

(29) Sic Reg., atque ita etiam legit Nannius. Cæteri et editi, κενοδοξίᾳ: ut et legit Ambrosius Ca-

τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀρνούμενοι, εἰκότας καὶ λόγου πατός εἰσιν ἔρημοι. Ταῦτα γοῦν εἰδὼς, οὐδὲν ἀπεκρινάμην ἐρωτῶσιν ἔκεινοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σῇ Διάθεσις ἀπήγτησε γνῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην, ἀλλ᾽ εὔθυς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δεῖξας δι’ ὅλιγων ὅσον εὐεσθοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἱρέσις ἐστέργηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρρὸύσιν οἵς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοὶς, ἐπισπείραντος αὐτῶς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογεῖσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεβεβήσαν αἱρετικοῦ, καὶ τότε λοιπὸν αἱτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ’ αὐτῶν ὅριασθέντα· οὐδέποτε γάρ ἐλεγχθεῖς ἐπι φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρίναντος αἱτιάσθαι, διὰ τὸ μὴ οὕτως; Β ἀλλ’ ἔκεινας ἐλάλησε. Τοῦτο γάρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἐγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐχοῦν καὶ οὗτοι δι’ δεινούτωσαν τὸ φρόνιμα ἑαύτων εὐτεῖς· κατηγορηθέντες γάρ τὸ λέγχησαν, οὐ μεμφάμενοι πρότερον· καὶ δίκαιον ἔστι τοὺς αἱτιάσθεντας μὴν ἔτερον ποιεῖν δι’ ἀπολογεῖσθαι· διὰ τὸ συνειδὲς ἔχουσι ρυπαρὸν, καὶ συνορῶσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἱτιάσθωσαν δι’ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακὸν (27), ἀσεβεῖς ἐγκλημα καὶ ἀπαίδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. Ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαնῶς; ἵν, ἐπιγνόντες δι πρότερον ἥγνόσιν, ἀπονίψωνται τὰ ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νάματι καὶ τοῖς τῆς εὐεσθείας δόγμασιν. Οὕτω γάρ καὶ ἐν τῷ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

3. Ός ἐφιλονείκουν ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπιχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ’ αὐτῶν ἀσεβεῖς ἦν μεστό· οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι (ἥσαν δὲ πλέον ἡ Ἑλασσον τριακόσιοι) πράως καὶ φιλανθρώπων ἀπήτουν αὐτοὺς περὶ ὧν ἐλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδεῖξεις εὐτεῖς· ίδιος δὲ καὶ μόνον φιεγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν δρῶντες τῆς ἑαυτῶν αἱρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σωτῆς ὡμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ’ αὐτῶν ἐπινοθέντα ρήματα, οὕτως ἔξεθεντο κατ’ αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραφάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τούτοις τοῖς ρήμασιν, οἵς αἱτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐπὶ τῆς οὐτιάς καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ στὶ μῆτρας κτίσμα, ἡ ποίημα, μῆτρε τῶν γενητῶν ἔστιν δὲ τοῦ Θεοῦ Γίδες, ἀλλὰ γένεντα ἐπὶ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρός ἔστιν δὲ λόγος. Καὶ τὸ γε παράδοξον, Εὐσέβιος δὲ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μιᾶς ἀρνούμενος, ὅμως ὑστερὸν ὑπογράψας, ἐπέστειλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων ταῦτην (31) εἶναι τῆς Ἐκκλησίας ταῦτα, λέγων ταῦτην ταῦτην (32) εἶναι τῆς Ἐκκλησίας.

(30) Sic Reg. At alii et editi, γέννημα καὶ τῆς Πατρὸς οὐσίας.

(31) Ταῦτην restituimus ex ms. Reg.

κληρισας τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· πᾶσι τε φανερῶς ἔδειξεν, διτι πρότερον ἐσφάλλοντο, καὶ μάτῃ ἐφιλονείκουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ σχύλη τότε ταῦταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς τῇθλησεν αὐτὸς ἀπελογήσατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλά γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ μυστήριον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερῶς τοῦτο σημάνει βούλεται. Καὶ πέπονθε τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, διτι, γράψαντες, Οὐκ ἦν δὲ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάιος, ἀν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καὶ ρὸν ὑποχρίνται, καὶ ἀρνήσαται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὔσεβιον, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐκεῖνον διδασκάλους ἀγκωμοσύνην.

4. Πλέον τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὖντοι, καὶν ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαῦτῇ καὶ οἰκουμενῇ συνόδῳ; Πώς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιθέπειν τοῖς καλῶς δρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρεσεως, καὶ μερτυρουμένοις ὑπὸ τῶν αὐτοὺς πρότερον ἀσεβεῖν διδαξάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλλοντο οἱ περὶ Εὔσεβιον, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ίδιον ἔξεραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν· πῶς οὐχὶ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσουσι οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, διτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκατῶν ψυχῆς ἀλλοις προποίοντες, τούτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἵρεσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἴπεν δὲ Ἰάκωβος, διψῆχους καὶ ἀκαταστάτους θντας ἐν πάταις ταῖς ὅδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας δὲ λέγουσι, μετ' δλίγον δὲ ψύγοντας ὑπὲρ εἰρήκασιν, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὑπὲρ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς δὲ Ποιμὴν εἰρήκειν (36), ἔχονταν ἐστι διαβόλου, καὶ καπήλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστι γνώμισμα. Ἐστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν, διτι, τῶς διδασκαλία, καὶ διδασκάλων ἀλήθως τοῦτο τεχμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλους ὀμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισθητεῖν μήτε πρὸς ἐκατούς, μήτε πρὸς τοὺς ἐκατῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μοχθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἀν (38) καλοίντο διδασκαλοί. Ἔλληνες γοῦν, οὐκ ὀμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητούντες, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἄγιοι καὶ τῷ διντὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διεφέρονται πρὸς ἐκατούς. Εἰ γὰρ καὶ διαφόροις χρόνοις γεγόνασιν, ἀλλ' εἰς ταῦταν ἀλλήλοις ὀρμῶσιν, ἐνδικτεῖς τοῦ Θεοῦ προφῆται, καὶ τὸν αὐτὸν συμφώνως εὐαγγελιζόμενοι λόγον.

οἱ Jac. I. 8.

(32) Ηαεὶ sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine huius operis subjici curavitinus: "Ετι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ. Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀποτονένομίσθη τῷ παρὰ πάσιν ὀμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Id est: Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.

(33) Sic Reg. At alii et editio Comml., ὑπέτρεψε,

A missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustraque adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc eum uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesiæ excusaverit, tamen cum in epistola voces consubstantialis et ex substantia non repudiaverit, illud certe quod diximus palam volunt indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur existisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subjici Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipuum Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

B 4. Annō igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annō scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quae recte contra Ariannam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscriberunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsis duces hæresis babere volunt? homines, ut ait Jacobus^{**}, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quae dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (38). Id vero, ut ait Pastor, nonnisi a diabolo ortum habet, caputnumque potius quam magistrorum est insigne. Siquidem vera illa doctrina est, ut Patres tradidere, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrinā. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcōnes, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetæ et idem summo consensu nuntiarent Verbum.

D sed mendose, ut optimè observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omittunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, δὲ Ἰάκωβος. Ei illi δὲ omittunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ή γὰρ διψῆχα θυγάτηρ ἐστι τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: Elenim hæc dubitatio filia est diaboli.

(37) Sic Reg. At editi et alii δὲ omittunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

5. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham: quæ vero custodivit Abraham, hæc Noe et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus: qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in fine saeculorum ad destruendum peccatum venisset, ait ^{13.18}: *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab 167 initio audistis* (40'). Idcirco eadem ab eo edocitus beatus apostolus Paulus, cum missa ecclesiastica præscriberet, noluit diaconos multoque minus episcopos bilingues esse¹⁹. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definit: *Si quis robis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit*²⁰. Quæ cum ita denuntiet apostolas, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate persecutiant: aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam synodus desinat tandem obgannire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis: qui si tales fuerint, neque etiam nunc cum huiusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari: forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperite ac temere appellant bonum, et bonum malum: amarum dulce esse arbitrantur, et dulce amarum²¹. Hinc certe quæ ut malū judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt: quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum; nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscripsere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebianorum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripterint postquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit Ariana hæresis. Nec enim subscriptissent, nisi prius illam hæresim condemnasset, nec condemnassent, nisi eos undique hæsitanentes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda perlinacæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere: verum quandoqui-

^{18.19} I Joan. II, 7. ¹⁹ I Tim. III, 8. ²⁰ Gal. I, 9, 8.

(39) Reg., διαχρίναντες.

(40) Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi, ἀπό.

(40') Haec a Joanne scripta S. Athanasius Christo accommodata. Verba Joannis sunt Ep. I, cap. II, 7: Οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλὰ ἐντολὴν πατέρων ἣν ἔχετε ἀπὸ ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἔστιν ὁ θεός ὃν ἔχουστε ἀπὸ ἀρχῆς. *Non mandatum novum*

A 5. "Α γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκε, ταῦθ' Ἀβραὰμ ἐψύλλετεν· ἢ δὲ Ἀβραὰμ ἐψύλλετε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνώπιον ἐγίνωσκον, διακρίνοντες (39) καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ Ἀβελ· οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἄπερ ἦν μαθὼν παρὰ (40) τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ Κυρίου, δικαῖον, ἐπὶ σύντελει τῶν αἰώνων ἐλθόντῳ εἰς ἀδίκησιν τῆς ἀμαρτίας. Ελέγει· Οὐκ ἐντολὴν καινὴν δίδωμα ὑμῖν, ἀλλὰ ἐντολὴν καλιάν, ὃν ηκούσατε ἀπὸ ἀρχῆς (40). Διὰ τοῦτο καὶ δι παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους θήλησην εἶναι διλόγους, μήτιγε (41) ἐπισκόπους· τοῖς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήσσων, ἀπεφήνατο καθόλου λέγων· *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὅτι παρελάβετε,* διάθεμα ἔστω, καθὼς προσέκηκα, καὶ πάλιν λέγω. 'Αλλὰ καὶ ἐάν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ὑμᾶς παρ' ὅτι παρελάβετε, ἀράθεμα ἔστω. Τοῦ τοίνου Ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ή καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσένιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἐτέρᾳ παρὰ τὰ ὑπέργραψαν, ἀνάθεμα ποιείτωσαν ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράψαντας, μή γογγυζέστωσαν κατὰ τῆς τηλεκαύτης συνέδου. Εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνο ποιοῦσι, δῆλοι εἰσὶ καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μή ταις ιδούσις, ἀλλὰ ἀλλοτρίαις ἐλχόμενοι γνώμαις· τοιούτοι δὲ θυτες, οὐδὲ νῦν, τοιάτας προβαλλόμενοι προτάσσεταις, ἀξιόπιστοι εἰσιν. 'Αλλὰ καὶ πανέσθωσαν αἰτιώμενοι δι μή γινώσκουσι· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰδότες, ἀπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν λέγουσι καλὸν, τὸ δὲ καλὸν πονηρόν· καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν. 'Αμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακά καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς δρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. 'Ἐδει μὲν (42) οὖν μήδ' ἡμᾶς εἴτι τινὰ τούτων ἀπόλογον ποιεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μήτ' ἐκεῖνους εἴτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέργραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, εἰδότας, ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσένιον ὑποπτός ἐστι καὶ κακοτύχης· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνηθῆναι καν τὸ βραχύτατον ἀπολογήσασθαι, τοῦτο δεικνυσιν ἀληθῶς ἀτεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. Καὶ γὰρ οὐ (43) πρότερον ὑπέργραψαν, εἰ μή κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μή πανταχόθεν ἀπορήσαντες ἥσχύνθησαν. 'Ωστε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀτεβεῖν φιλονεικίας ἐλεγχός εστι. Διὸ ἐδει μὲν, καθάπερ εἴρηται, καὶ τούτους τηρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀνασχυντανεῖστι, καὶ νομίζουσιν ζωσ αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταῦτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς (44) τῆς πρὸς εἰ-

scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio: mandatum vetus est verbum quod audistis.

(41) Sic Reg. Editi vero et alii, μήτοις.

(42) Sic Reg. Al cæteri et editi μὲν omitunt.

(43) Deest οὐ in edit. Commel. et in septimo Felekmanni manuscripto codice.

(44) Non iam exstat hæc epistola.

γραφείστης πλατυτέρῳ τῷ κατ' αὐτῶν (45) ἐλέγχῳ **A** dem insigni sunt impudentia prædicti, arbitrantur κακοριμένος· δῆμας φέρει καὶ νῦν τούτους, ὡσπερ ἔκεινους, καθ' ἔκειστον τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων ἔξετάσιμους. Δειχθήσεται γάρ οὐδὲν ἥττον καὶ νῦν οὐχ ὑγιεῖς, ἀλλὰ τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἡ αἰρεσίς.

πατερεῖς non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim haud sanam, sed totum iudeonicam esse.

B 6. Φασὶ τοῖν, ὡσπερ κάκείγοις ἐδόκει, καὶ τεταλμήσασι λέγειν· «Οὐκ ἀεὶ Πατήρ, οὐκ ἀεὶ Γίδες οὐκ ἡνὶ γάρ ὁ Γίδες πρὶν γεννηθῇ, ἀλλ' ἐξ οὐκ δικτων γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ ἀεὶ Πατήρ ὁ Θεὸς γέγονε τοῦ Γίδου (46)· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ Γίδες, τότε καὶ ὁ Θεὸς ἐκλήθη Πατήρ αὐτοῦ· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίησα ὁ Λόγος, καὶ ξένος καὶ ἀνόμιος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρός ἐστιν· οὗτος δὲ φύσει καὶ ἀληθινὸς Λόγος τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ Γίδες, οὗτος ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ Σοφία αὐτοῦ ἐστιν, ἀλλὰ κτίσμα καὶ εἰς τῶν ποιημάτων ὅν, καταχρηστικῶς λέγεται Λόγος, καὶ Σοφία. Λόγῳ (47) γάρ τῷ θντὶ ἐν τῷ Θεῷ γέγονε καὶ αὐτός, ὡσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὸ οὐδὲ ἀληθινὸς Θεός (48) ἐστιν ὁ Γίδες.» Έγὼ δὲ τοῦτο πρῶτον καὶ τούτους ἐρωτήσας, βούλομαι τις ἐστιν ὅλως Γίδες, καὶ τίνος ἐστι τὸ δνομα τοῦτο σημαντικὸν, ἵνα οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κανοῦται δυνατῶσιν. Ἡ μὲν γάρ θεῖα Γραφὴ διπλῆν τὴν ἐκ τοῦ δύναματος τούτου διάνοιαν τμῆν σημαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φησίν· Ἐάν εἰσακούσῃς τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, φυλάσσειν πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, δοσαὶ ἐτῶν ἐτέλλοματοι σοι σήμερον, ποιεῖτε καὶ κατέραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν εἰς, καὶ δὲ Ἰακὼβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι του Ἰακὼβ. Αὐτοὶ δὲ κατὰ πολὺν ἄρα τούτων νομίσαντες εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Γίδην, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦσιν; Εἰς γάρ τὴν αὐτὴν ἀτένειαν εἴ οὖδε ὅτι συνδραμοῦται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην, οἷοι εἰσὶ καὶ (50) οἱ ἐκ βελτιώσεως τρόπων ἐπικτήμενοι τὴν τοῦ δύναματος χάριν, καὶ λαμβάνοντες ἐξουσίαν, ἵνα νιό Θεοῦ γένωνται· τοῦτο γάρ ἐλεγον κάκεινοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῖν δέξειν, οὐδὲ μονογενῆς ἀν εἰη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτός ἐσχηκὼς τὴν τοῦ Γίδου προστηγορίαν. Καν γάρ, ὡς φασι, προγνωθεῖς ἐσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνῃ, καὶ ἄμα τῷ

⁴⁵ Deuter. xiii, 18; xiv, 1. ⁴⁶ Joan. i, 12.

(45) Sic Regius. Alii et editi mendose κατ' αὐτῷ.
(46) Sic Reg. Alii vero et editi, γέγονεν ὁ Θεὸς τῷ Γίδῳ.

(47) Sic Reg. Cæteri et editi, λέγω, mendose. Ad hinc autem locum in ms. Felckm. hæc notat: Δοξιπατρής. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν φάτικοντας τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· μιαν μὲν τὸν Γίδον, ἐπέραν δὲ ἐν τῇ εἰατού οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστι σοφός. Id est, Nota hæc ad illos esse dicta qui etiam nunc Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt, unam quæ Filius sit, alteram quæ sit in sua substantia, secundum quam est sapiens.

(48) Sic Reg. At alii et editi Θεός omittunt.

C 6. Ait itaque, quemadmodum et illi dicere audebant: «Non semper Pater, non semper Filius: Nam non erat Filius antequam esset genitus: sed ipse quoque ex nihilo fuit factus. Ille non semper Deus fuit Filii Pater; sed cum factus et creatus est Filius, tunc etiam Deus, ejus Pater est appellatus. Namque res creata et facta est Verbum, quod et substantia Patri dissimile est ac externum: non autem natura aut verus est Patris Filius, neque sola et vera ejus est Sapientia, sed creatum est et una ex rebus creatis, Verbumque et Sapientia non nisi abusione dicitur. Per Verbum enim quod est in Patre et ipsum quoque factum est ut et cetera omnia: ac proinde nec Filius verus est Deus.» Ego vero hoc primum ab illis velim scisciri, quidnam prorsus sit Filius, **168** quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Evidem ex divina Scriptura discimus duplum hujus nominis esse significationem, unam, cuius Moyses in lege meminit: Si audieritis, inquit, vocem Domini Dei vestri, ut custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii vestis Domini Dei nostri⁴⁷. Quo etiam sensu Joannes in Evangelio ait: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri⁴⁸. Alia vero ejusdem vocis significatio est, qua Isaac Abraham dicitur filius; et Jacob, Isaac; et patriarchæ, Jacob. Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim dubito quin ad eamdem devolvantur impietate atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina: si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec Unigenitus dicendus erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmo-

(49) Sic Reg. ut et versio LXX. Cæteri et editi τὸ omitunt et pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Illic porro locus qui filius est c. xiii, et initium c. xiv, Deuter. sic exstat: Εάν ἀκούσῃς τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, δοσαὶ ἐγώ ἐντέλλομαι σοι σήμερον, ποιεῖν τὸ καλόν καὶ τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· εἰνὶ ἐστε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. Si audieris vocem Domini Dei tui, ut custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum, et quod placitum est in conpectu Domini Dei tui, filii vestis Domini Dei vestri.

(50) Kαὶ deest in Reg.

dum dictitant, talis fore præcognitus, simul ut natus **A** γενέσθαι δέχηται τό τε δνομα καὶ τὴν τοῦ ὄνδρατος δόξαν· δὲ διὸ διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τὸ δνομα, οὐτα καὶ αὐτὸς υἱὸς εἶναι μεμπαρύρηται. Καὶ γάρ Ἀδάμ, προλαμβάνων τὴν χάριν, καὶ ἀμα τῷ γενέσθαι τεθεὶς ἐν τῷ παραδεισῷ, οὐδὲν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐγών, δις μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέθη, οὔτε τοῦ Ἀποστόλου καὶ αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἀρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, δὲ διὸ οὐδὲ τοῦ ποτε ληστοῦ, δις δὲ τὴν ὄμολογίαν ἐπαγγελίαν ἔλαβεν εὐθὺς εἰς τὸν παράδεισον ἔσεσθαι.

etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum

7. Verum his illi vehementer pressi, idem forte responsurī sunt, quod sœpe erubescentes dictitabantur: « Ita intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo Unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit, cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. » Quis, quæso, stultam banc et novam cogitationem vobis suggestit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis: hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaiam dicente audierimus: *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminus terræ, non esuriat neque laborabit, nec est in restigatio sapientia ejus*³¹. Siquidem ipse potius robur imperit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta, id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, et propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit: ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalek. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis: siquidem ipse fecit nos et non ipsi nos³². Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit: nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse: verum omnia sunt unius **169**

Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, alique omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet: *Manus mea fecit hæc omnia*³³. Idem etiam didicit et docuit Paulus: *Unus, inquit, Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*³⁴. Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur: nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur: quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum

B 7. Ἄλλος ἐν τούτοις διωκόμενος λέξουσιν τοις διοπλάκις λέγοντες ἡσχύνθησαν. « Οὐτα νομίζομεν τὸν Γίδην πλέον παρὰ τὰ ἀλλα, καὶ διὰ τούτο Μονογενῆ λέγεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δὲ ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Γίδου ἐκτίσθη. » Τις ἄρα ταύτην ὑμέν τὴν μωρὰν καὶ καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν, ἵνα εἴπῃτε· Τὸν μὲν Γίδην μόνον μόνος ὁ Πατήρ αὐτούργησε, τὰ δὲ ἄλλα πάντα διὰ τοῦ Γίδου γέγονεν ὡς διὸ ὑπουργοῦ; Εἰ μὲν γάρ διὰ τοῦ κάμνειν τριχέσθη μόνον αὐτουργῆσαι τὸν Γίδην ὁ Θεός, τὰ δὲ ἄλλα οὐκέτι ἀσεῖς τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοῖς ἀκούσαντας Ἡσαΐου λέγοντος· Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κυασκενάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πειράστε, οὐδὲ κοπιάστε (31), οὐδὲ ἐστι τέκεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Καὶ γάρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινῶσι δίδωσιν Ισχὺν, καὶ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (32) τοὺς κάμνοντας ἀναπάυει. Εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηγίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν Γίδην αὐτουργῆσαι, καὶ τοῦτο μὲν ἀσεῖς. Οὐκ ἔστι γάρ τύφος ἐν τῷ Θεῷ, ὃς γε μετὰ τοῦ Ιεκὼν εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάρφας, τῷ δὲ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ δυτὶ στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καὶ εἰς μὲν τὸ Σινᾶ δρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπαλέμπει χρυσαῖς χάριτι τὸν Ἀμαλῆχ. Ψεύδεσθε δὲ δύμας καὶ τοῦτο λέγοντες· Αὐτὸς γάρ ἐποίησε τὴν ήμας, καὶ οὐχ ημεῖς· αὐτὸς τέ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ Λόγου τοῦ τὰ πάντα τὰ τε μικρά καὶ τὰ μεγάλα ποιῶν· καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν τὴν κτίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ Γίδου· ἀλλ᾽ ἐνός ἔστι Θεὸς ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ίδιῳ Λόγῳ, καὶ ἐν αὐτῷ ποιοῦντος τὰ πάντα. Καὶ τοῦτο αὐτὸς μὲν διὸ δεικνὺς ἐλέγειν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδιδασκεν· Εἰς Θεὸς, δὲ οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, διὸ οὐ τὰ πάντα. Αὐτὸς γοῦναδει καὶ νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καὶ ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καὶ βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐφ' ἣν δὲ οὐ βρέχει, ἐπανίνεται. Καὶ τὴν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδίδοντας, τὸν δὲ Ἱερεμίαν ἐν τῇ κοιλᾳ πλάττει. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, διτὶ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηγίωσεν αὐτὸς τὰ

³¹ Isa. xl, 28. ³² Psal. xcix, 3. ³³ Isa. lxvi, 2.

³⁴ I Cor. viii, 6.

(31) Οὐδὲ κοπιάσει αβεστ a Felckm. septimo codice anonymo, et ab edit. Commel.

(32) Reg. διὰ τοῦ Λόγου ἐκαυτοῦ, ut ei infra ante τὰ πάντα τὰ τε μικρά, etc.

πάντα διὰ τοῦ Λόγου ποιῆσαι· μέρη γάρ τῶν ὅλων A facere : quippe cum ista rerum universarum sint partes.

8. Εἰ δὲ ὅτι μὴ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀκράτου χειρὸς τοῦ ἀγενήτου (53) τὴν ἐργασίαν βαστᾶσαι, μόνος δὲ Γίδες ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δὲ ἄλλα ὡς δὲ ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Γίδου γέγονται· καὶ τοῦτο γάρ Ἀστέριος δύσας ἔγραψεν· δὲ "Ἄρειος μεταγράψας δέδωκε (54) τοῖς Ιδίοις· καὶ λοιπὸν ὡς καλάμῳ τεθραυσμένῳ χρῶνται τῷ φηματιῷ τούτῳ, ἀγνοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαμρὸν οἱ παράφρονες. Εἰ γάρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάξαι τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ· ἔστι δὲ καθ' ὑμᾶς δὲ Γίδες εἰς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἡδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ; Καὶ εἰ ἵνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεῖα, γενητὸς δὲ καθ' ὑμᾶς ἔστιν δὲ Γίδες· Εδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρεν, ὅτι κάκεινος ἐδέετο μεσίτου ἑτέρου πρὸς τὴν Ιδίαν σύστασιν. Καὶ τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προεπινοήσει τὸν ἐκείνου μεσίτην, ὥστε καλεῖς ἀπειρον ἐκπεσεῖν. Οὕτω δὲ ἀεὶ τοῦ μεσίτου ζῆτουμένου, οὐδὲ ἡ κτίσις συστῆγαι ἐνήστεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα τῶν γενητῶν βαστάξαι τὴν ἄκρατον χεῖρα τοῦ ἀγενήτου (55). Εἴ δὲ, τὸ ἀποπον τοῦτο συνορῶντες, δραχεσθε λέγειν, ὅτι δὲ Γίδες, κτίσμα ὅν, ἴκανὸς γέγονεν ὡς τε ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου. (56) γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα, γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ ἀγενήτου αὐτουργηθῆναι (57)· κτίσμα γάρ καθ' ὑμᾶς κάκεινος, ὥσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἔστι· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ Λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσεβῆ καὶ μωρὸν ὑμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους δυτος τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἄκρατον χεῖρα βαστάξαι τοῦ Θεοῦ· Ἀνοίτου δὴ οὐσὶς αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρενοθλαβείας, ἰδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσεβῶν τὸ σφύρισμα πλέον τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀλογώτερον ἀναρριψεῖ. Ἀδὲ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἀδὰμ πλέον τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν, οὐδὲ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν διὰ τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ πεποίηται καὶ πάπλασται, τίμεις δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, έις μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὡν πρότερον, ὑστερὸν γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλέον τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ D τὸ κατηξίωσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς αὐτὸν· ἀλλ' ἐν τεκμήρι καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλέον εἰς αὐτὸν δὲ τοιοῦτος λογίζεσθαι. Ἐκ γῆς γάρ γέγονεν, ὥσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεὶρ δὲ ἡ πλάστασα τότε τὸν Ἀδὰμ, καὶ (58) αὐτῇ καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον πάλιν

(53) Sic omnes mss. et editi: sed legendum est ἀγενήτου, ut deinceps habet Regius codex. Vide quae in admonitione hac de re diximus, et quae infra notantur ad num. 28.

(54) Reg., μεταδέδωκε. Porro Asterius de quo hic agitur, ex sophista Christianus factus, persecutiois tempore idolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmatione Ariana heresii compositi.

8. Sin autem quia res aliæ creatæ actionem invictæ non facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum et adjutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt futilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit? Si item ut res factæ fierent, intermedio adjutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est: profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius, cum res creatæ quoque esset, B alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alias rursus intermedius propter illum alium erit singendus, atque ita in infinitum delabemur. Porro, dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non facto fieri, necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non facto procreari, quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creatæ, ut et res omnes cæteræ. Præterea et impio et stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficiere, et res omnes factæ in invictam Dei-manum ferre potuerint. Itaque, cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est: verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius cæteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur et procreemur: quandiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manus formaretur: verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes: et manus quæ tuuc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes

Vide Socrat. *Histor. eccles.* lib. 1, c. 36 et Philostorg. lib. II, num. 15.

(55) Reg., ἀγενήτου. Cæteri et editi, ἀγενήτου.

(56) Reg. et Basil., ἀγενήτου. Editi et Felckm. 7, ἀγενήτου.

(57) Reg., ἀγενήτου, et, ὑπουργηθῆναι. Editi et alii, ἀγενήτου, et, αὐτουργηθῆναι.

(58) Καὶ abest a Regio.

ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Jeremiam, ut prius monui, dixit : *Priusquam te formarem in utero, novi te*²⁰. De omnibus autem aliis ait : *Manus mea fecit haec omnia*²¹. Et rursus per Isaiam : *Hæc dicit Dominus 170 qui redemit te et formauit te in utero. Ego Dominus qui omnia perficio : extendi cælum solus et stabiliui terram*²². David quoque cui ista non latebant, canebat : *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me*²³. Et is ejus haec apud Isaiam leguntur verba : *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi*²⁴, idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quandiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse : nihil accundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet conteundetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque non nisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse, siquidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctius in Psalmis ait : *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt*²⁵. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Vernum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquit, invenimus (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi). « Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere et Unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, res autem aliæ omnes Filii sunt participes. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impediet quominius ostendamus illos vere inania ex terra loqui²⁶, suisque cogitationibus tanquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei Filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed, si nos etiam ipsius Dei, cuius ille est Filius, filii dicimur, certe liquet nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat : *Filios genui et exaltavi*²⁷. Si enim ipsius participes non essemus, non diceret, *genui* : si autem ipse genuit, non aliis utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, et filii ejusdem Patris nunquam emur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis

²⁰ Jerem. 1, 5. ²¹ Isa. LXVI, 2. ²² Isa. XLIV, 24.
²³ Joan. III, 31. ²⁴ Isa. 1, 2.

(59) Reg., λέγεται.

(60) Reg., παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulo post, ἦν ποτε, mendose.

(61) Reg., οὕτως ὡς οἱ. Alii et editi ὡς omittunt.

(62) Basili., καλοίμεθα.

A πλάττει καὶ διασυνίστησι. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἱερεμίᾳ, ὃς προεῖπον, φησί· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλᾳ, ἐκποταμοῖ σε περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· Ἡ χεῖρ μου ἐποίησε ταῦτα πάρτα. Καὶ πάλιν διὰ Ἰσαῖου φησίν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρούμενός σε καὶ πλάσσωρ σε ἐν κοιλᾳ· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελῶν πάρτα, ἐξέτειρα τὸν οὐρανὸν μόρος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Οἱ δὲ Δαβὶδ τοῦτο γινώσκων ἔφαλεν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ πλάσασάν με. Καὶ ὁ ἐν τῷ Ἰσαὶ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλαῖς δούλοιο ἐστιν, τοῦτο σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν εὐδὲν ἥμαν διαφέρει, καὶ προάγῃ τῷ χρόνῳ, ἵνα καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. Εἰ τούνυν οὕτως, ὡς Ἀρειανοί, καὶ περὶ τοῦ Γίου τοῦ Θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι εὕτω καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονε, οὐδὲν καθ' ὑμᾶς τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν φύσιν διοίσεται, ἵνα καὶ αὐτὸς οὐχ ἤγε, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῷ συνεκτίσθη τοῦ δυνάματος ἡ χάρις. Εἰς γάρ ἐστι καὶ αὐτὸς ἀφ' ὧν λέγετε (59), περὶ ὧν ἐν Ψαλμοῖς τὸ Πνεῦμα φησίν· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησα· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησα. Τίς τοινυν ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῇ; εἴναι γάρ δεῖ Λόγον, ὁ ἐντέλλεται ὁ Θεὸς, καὶ ἐν τῷ τὰ ποιήματα κτίζεται. Ἄλλος οὐκ ἀντιτείλεται διότι λέγεται (60) Λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἔννοιαν ἐπινοήστε. Καὶ γάρ, φήσουσιν, εὑρομεν· ἦν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιου ἱκουσα· « Διὰ τοῦτο πλέον τῶν ἀλλων ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Γίον, καὶ λέγεσθαι Μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἐπειδὴ μήνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τοῦ Γίου μετέχει. » Κεκμήκαπι μὲν οὖν ἡδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ δῆματα ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὅμως καὶ οὕτως, ὡς οἱ (61) ἐκ τῆς γῆς κενολογοῦντες, καὶ κυλιδμενοι· ὡς ἐν βορδόρῳ ταῖς Ιδίαις ἐννοοῖται.

10. Εἰ μὲν γάρ ἐκείνος μὲν τοῦ Θεοῦ Γίος, ἡμεῖς δὲ τοῦ Γίου υἱοί καλούμεθα (62), πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοί λεγόμεθα, οὐ καὶ αὐτὸς ἐστιν Γίος· δῆλον (63), διτὶ καὶ ἡμεῖς τοῦ Πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος· Γίονδε ἐγένητο, καὶ ὑψώσα. Εἰ μὴ γάρ μετέχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἐτερος, ἀλλὰ αὐτὸς ἥμαν ἐστι Πατήρ. Καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλέον ἐκείνος ἔχει, καὶ πρῶτον γέγονεν· ἡμεῖς δὲ εἰ Ελαττον, καὶ οὔτερον γεγόναμεν, ἵνα τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς υἱοί λεγόμεθα· τὸ γάρ πλέον καὶ Ελαττον οὐ τὴν φύσιν ἀλλην δείκνυσιν· ἐκάστω γάρ τῆς ἀρετῆς ἡ πρᾶξις τοῦτο πραστίθησι· καὶ δὲ μὲν ἐπὶ δέκα πό-

²⁶ Psal. cxviii, 73. ²⁷ Isa. xliv, 5. ²⁸ Psal. xxiii, 9.

(63) Sic scribendum putamus, ut et videtur Nan-nius legisse, qui veritatem certum est. Reg. ms. habet δῆλον ὅτι, sed absque ullo accentu in δῆλον. Cæteri et editi, δῆλονσι, ut et legit Ambros. Camaldul.

λεων, ὃ δὲ ἐπὶ πάντες καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθ-
έκονται ἐπὶ δύνεσθα θρόνους, κρίνοντες τὰς δύνεσθα φυ-
λὰς τοῦ Ιερατὸς· οἱ δὲ ἀκούουσι· Δεῦτε, οἱ εὐλογη-
μένοι τοῦ Πατρὸς μου· καὶ, Εὖ, δοῦλε ἀγαθὸς καὶ
κινούμενος· Τοιάντα μὲν οὖν ἔκεινοι φρονοῦντες, εἰκό-
τας φανταζόνται τοιούτου Υἱοῦ ἀεὶ εἶναι τὸν Θεὸν
Πατέρα, μηδὲ τὸν τοιούτον Υἱὸν ἀεὶ εἶναι, ἀλλ' ἐξ
οὐκ ὄντων κτίσμα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν
γενηθῆναι· ἀλλος γάρ ἔστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν
τὸν Θεὸν Υἱόν· Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἔτι τούτους
οὓς ἔστιν εὐαγγέλια· μᾶλλον γάρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ
Σαμοσατέως εἰστι τοῦτο τὸ φρόντιμα· λείπεται δέρα κατὰ
τὴν ἑέραν διάνοιαν, καθ' ἣν ἵσαχτον τοῦ Ἀβραάμ
ἔστιν οὗτος, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· τὸ
γάρ ἐκ τοῖς φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἐξωθεν ἐπι-
κτίσμενον, οὐδὲν οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὄντος
ἔστι τὸ σημαίνομενον· Ἄρι οὖν ἀνθρωποποτής ἡ
τοῦ Υἱοῦ γέννησις; (τοῦτο γάρ ἵσως κατ' ἔκεινας
καὶ αὐτὸς θελήσουσαν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες.)
Οὐδὲν μᾶς· Οὐ γάρ ὡς ἀνθρωπὸς ὁ Θεός· ἐπειδὴ οἱ
ἄνθρωποι (64) ὡς ὁ Θεός· οἱ μὲν γάρ ἐξ ὅλης καὶ
ταύτης οὐσίας παθητικῆς ἐκτίσθησαν· δὲ δὲ θεός δῆμος
καὶ ἀνθρώπος. Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐπὶ Θεοῦ
καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θελαῖς ποτὲ κείνται Γραφαῖς,
ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρήγγειλεν
ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγκώσει, καὶ οὕτω διακρί-
νειν, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν σημαίνομένων φύσιν
τῇ γεγραμένᾳ διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν
διάνοιαν, ὅπερ τὰ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν,
μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ Θεοῦ ποτὲ λογίζε-
σθαι. Τοῦτο γάρ ἔστι τὸν οἴνον ὑδατι μιξεῖ, καὶ πῦρ
ἀλιτέριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θείῳ
πυρὶ.

11. Καὶ γάρ καὶ ὁ Θεὸς κτίζει, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων
ἢ τὸ κτίσειν εἰρηται· καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὁν ἔστι· λέ-
γονται δὲ καὶ οἱ ἀνθρώποι εἶναι, παρὰ Θεοῦ καὶ τοῦ-
το λαβόντες ἔχειν. Ἄρι οὖν οὕτως ὁ Θεὸς κτίζει ὡς
ἄνθρωποι; Ἡ οὕτως ὁν ἔστιν ὡς ἀνθρωπὸς; Μή γέ-
νοιτο! ἀλλως ἐπὶ Θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ
τέρας ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα· Οἱ μὲν
γάρ Θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ δυνατά εἰς τὸ εἶναι, οὐδὲ
εἰς ἀπεδεδμένος· οἱ δὲ ἀνθρώποι τὴν ὑποκειμένην
ὅλην ἀργάζονται, εὐέλαμπον πρότερον, καὶ τὴν ἐπι-
στήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τὸν πάντα δημιουρ-
γῆσαντος Θεοῦ διὰ τοῦ Ιδίου Λόγου. Πάλιν τε οἱ μὲν
ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι καθ' ἑαυτοὺς (65) εἶναι, ἐν
τῷ τε συγχάνοντές εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστῶτες
ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ· δὲ δὲ θεός ὁν ἔστι καθ' ἑαυτὸν,
περιέχων τὸ πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς περιεχόμενος·
καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἔστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ
δύναμιν, ξένω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἔστι κατὰ τὴν
ἴδιαν φύσιν. Άστερερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἀν-
θρώποι κτίζουσιν ὅπερ τρόπον ὁ Θεὸς κτίζει, οὐδὲ
οὕτως εἰσὶν οἱ ἀνθρώποι ὁσπερ ἔστιν ὁ Θεός· οὕτως
ἄλλως ἔστιν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἀλλως

A comparant : atque alius quidem decem civitatibus
præficitur, alius quinque⁴⁴; alii sedent super sedes
duodecim, judicantes duodecim tribus Israel⁴⁵; alii
audiunt : Venite, benedicti Patris mei⁴⁶; et : Euge,
serve bone et fidelis⁴⁷. Cum hæc igitur illorum sit
sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii
Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Fi-
lium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et
factum, nec fuisse antequam genitus esset, siquidem
ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum
cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum
ista Sadoucæorum potius et Samosatensis sint pro-
pria, restat ut alio sensu, quo nimurum Isaac Abraham
est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex
aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium
B eae agnoscit natura, eaque est propria hujus ho-
minis significatio. Num ergo Filii generatio humano
more est intelligenda? (Forte enim id ipsi, ut et illi
olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus
hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim
ex materia esque patibili **I.71** sunt creati : at Deus
expers est materiæ et corporis. Quod si eadem di-
ctiones Deo et hominibus in divinis Scripturis in-
terdum attribuuntur, hominum est perspicacium,
ut admonet Paulus⁴⁸, attendere ad lectionem, resque
perpendere, ac pro natura rerum significatarum
quæ scripta sunt dijudicare, nec sensu confundere,
ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non
intelligantur, nec vicissim quæ ad homines per-
tinent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est
vinum cum aqua miscere⁴⁹, alienumque ignem ad
divinum ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem
quoque dicitur : Deus item is est qui est : homines
similiter dieuntur esse, quod ipsum quidem a Deo
aceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An
eodem modo est, quo homo? Minime certe : sed ali-
ter has voces de Deo intelligimus, aliter de homi-
nibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant
vocans ut sint⁵⁰, nullaque re ad creandum indigens ;
homines vero non nisi subjecta utuntur materia,
postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum
creavit, scientiam artemve agendi precibus obtine-
rint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non pos-
sunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo
consistunt : at Deus qui per se vere est, omnia con-
tinet, et a nulla re ipse continetur : in omnibus est
sua bonitate et potentia; at extra omnia est propria
natura. Quemadmodum ergo non eodem modo
creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo
sunt quo ille : ita aliter procreantur homines, et
aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim homi-
num, partes quadammodo sunt gigantium, quippe
cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed flu-

⁴⁴ Luc. xix, 47, 49. ⁴⁵ Matth. xix, 28. ⁴⁶ Matth. xxv, 34. ⁴⁷ ibid. 25. ⁴⁸ I Cor. ii, 15. ⁴⁹ Isa. i.
22. ⁵⁰ Rom. iv, 17.

(64) Sic Reg. Alii vero et editi, μὴ καὶ οἱ ἀνθρώποι. (65) Reg., καθ' αὐτούς, et paulo post, καθ' αὐτόν.

xa atque ex partibus composita. Nam homines genendo emitunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes sunt. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendo Filius est Pater. Nihil enim ex re incorporeo effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca, cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filius est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁴². Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiendo producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendo. **Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet;** nam ubi est Pater, illuc et ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentes, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

12. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos prudore afficiat, ab iisdem sciscitur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mente alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, *Filium non semper esse?* Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Fili generatio. Nos enim proprietum filiorum certo tantum tempore patres efficiuntur, quippe qui cum antea non essemus, postea facili fuerimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filius Pater. Sane rerum creatarum generatio **172 ex similitudine cognoscitur: quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem: quis novit nisi Filius, et cui Filius revelaretur*⁴³: idcirco sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt: *Qui cum sit splendor gloriae, et figura substancialis ejus*⁴⁴; et iterum: *Quoniam apud te est fons vita, in lumine tuo videbimus lumen*⁴⁵. Verbum item Israelem objurgans, ait: *Dereliquisti fontem sapientiae*⁴⁶; ipse porro est fons qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁴⁷. Hæc autem exempla licet levia sint admodum et obscura ad id quod cùpimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii**

A ἐστιν δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός. Τῶν μὲν γάρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσὶν, ἐπειδὴ αὐτῇ (66) τῶν σωμάτων ἡ φύσις οὐχ ἀπλῆ τις ἐστιν, ἀλλὰ ψευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀπορέουσί τε ἀνθρώποις γεννώντες, καὶ πάλιν ἐπιβρέπει τὰς τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· διὸ ἡνὶ αἰτιαν· καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πάτερες οἱ ἀνθρώποι. δὲ δὲ Θεός, ἀμερής ὁν, ἀμερίστως ἐστι καὶ ἀπαθής τοῦ Υἱοῦ Πατήρ. Οὗτος γάρ ἀπορέσθι τοῦ ἀσωμάτου ἐστιν, οὐτ' ἐπιβρόσῃ τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων. Ἀπλούς δὲ ὡν τὴν φύσιγ, ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ Υἱοῦ Πατήρ ἐστι· διὸ τοῦτο γάρ καὶ μονογενῆς ἐστι, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός ἐστι, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δείκνυσιν δὲ Πατήρ λέγων· Οὐτός δὲ οὐτε οὐτε διάπεπτος τέρτιος, ἐνῷ φησιν δέ τοι θεόν. Λόγος δὲ οὐτε οὐτος τοῦ Πατρός, ἐνῷ τὸ ἀπαθέτον καὶ ἀμερέτον Πατρὸς νοεῖν δύνατόν. Λόγος γάρ οὐδὲ διὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτι γε δι τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέτεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γάρ ἐστιν δι Πατήρ, ἐκεῖ καὶ δι τούτου Λόγος· οὐτε δὲ οὐτος τοῦ Στήκομεν κρινόμενος παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὸ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρός· τημεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) δημολογοῦμεν, διὸ τὸ εἶναι ήμας κτίσματα, καὶ ἀλλοις παρ' ἐκεῖνον.

12. Τούτων δὲ εὑτας δυτῶν, σκοπεῖται λοιπὸν δι βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέπων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ αὐτοῦ γέννημα θεμις εἴπειν ἐξ οὐκ δυτῶν, η̄ λόγον ἔχει καὶ εἰς ἀνθρώπησιν τίνος ὅλως ἐλθεῖν, διτε τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπισυμβεηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, διτε οὐκ ἐστιν ἀλλὰ Υἱός; καὶ γάρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοιας ὑπερεξῆλθε καὶ ὑπεραναβεηκεν η̄ τοῦ Υἱοῦ γέννησις· Ἡμεῖς μὲν γάρ τῶν ίδιων τέκνων ἐν χρόνῳ γεννόμεθα πατέρες, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ, οὐκ δυτες πρότερον, ὑπερεργον γεγόναμεν· δὲ δὲ Θεός, δειτὸν, δειτὸν Υἱοῦ Πατήρ ἐστι. Καὶ τῶν μὲν η̄ γένεσις, ἐκ τῶν δομοίων δυτῶν ἔχει τὴν πίστιν· ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οἴδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ δι Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιτιτάσκει εἰ μὴ δι Υἱός, καὶ φῶς δι (68) δι Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· διὰ τοῦτο οἱ ἄγιοι οἵτις ἀπεκάλυψεν δι Υἱός, εἰκόνα τινὰ δεδύκασιν ήμιν ἐκ τῶν δραμένων, λέγοντες· Οὓς ἀλλαγάσμα τῆς δόξης καὶ καρακέηρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Οτι παρὰ σοι πηγὴ ζῶης, ἐν τῷ φωτει σου σύγμεθα φῶς· διτε καὶ μεμφόμενος τὸν Ἰσραὴλ ὁ Λόγος φησίν· Ἐγκατέλιπες (69) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· αἴτι, δὲ οὐτε πηγὴ η̄ λέγουσα· Εμὲ ἐγκατέλιπος πηγὴν ὑδατος ζῶτος. Καὶ μικρὸν μὲν οὖτι τὸ παράδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθούμενον· δυνατὸν δὲ δημας, η̄ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως· κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ξηνη τὴν ήμιν καὶ τὴν

⁴² Matth. iii, 17. ⁴³ Matth. xi, 27. ⁴⁴ Hebr. i, 3.

⁴⁵ Psal. xxxv, 10. ⁴⁶ Baruch. iii, 12. ⁴⁷ Jerem. ii, 15.

(66) Reg., αὐτῶν.

(67) Sic Reg. Alii vero et editi αὐτῶν omittunt.

(68) Reg., φησιν, τὸν id., τιμὴν, ut et legerunt

interpret̄. Cæteri et editi, δημα.

69 Sic mss. et Scriptura. Editi, ἐγκατέλιπες.

τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Τίς γάρ δύναται καὶ λογίσασθαι ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τολμήσας εἰπῃ μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν Υἱὸν, ή δὲ οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῇ; Ἡ τίς ξανθὸς εἰεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, ή τὴν πηγῆν ἐπινοήσας ποτε τῆς ζωῆς Ἐρημον, ἵνα καὶ μανεῖς εἴπῃ, ἐξ οὐκ δυτῶν ἔστιν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, Ἔγώ εἰμι η Ζωὴ, ή ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, δὲ λέγων, Ὁ ἐμὸς διώρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα; Οὐτῷ γάρ τιμᾶς οἱ ἄγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοιάντα καὶ παραδειγμάτα δεδώκασι· καὶ ἔστιν ἀπατῶν καὶ λίαν ἀσεβὲς, τοιαύτας ἔχουστης τῆς Γραφῆς τὰς εἰκόνας, ἐξ ἀλλών τιμᾶς περὶ τοῦ Κυρίου διανοεῖσθαι τῶν μήτε γεγραμμένων, μήτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐένειαν ἔχοντων.

B 13. Οὐκοῦν λυπὸν λεγέτωσαν, πόθεν δρα καὶ οὗτοι μαθόντες, ή τίνος αὐτοῖς παραδεικνύότος (70), τοιαῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπονοεῖν ἡρξαντο; Ἀνέγνωμεν, φήσουσιν, ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἔκτισέ με δρχήτη σδῶν αὐτοῦ εἰς δργα αὐτοῦ. Καὶ γάρ καὶ οἱ περὶ Εὐσέδιον τοῦτο λέγειν ἐδόκουν, καὶ οὐ δὲ γράψων ἐδήλωσας, διτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνατρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ δύμας αὐτοὶ τὸ δργὸν δικαὶον καὶ κάτω περιφέροντες, ἐν τῷν κτιζόμετων τὸν Υἱὸν εἶναι Ἑλεγον, καὶ τοὺς γεννητοῖς αὐτὸν συνηρθίμουν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσι μοι μὴ νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γάρ τὴν διάνοιαν εὔσεβη καὶ λίαν ὅρθην, ἢν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἀν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐβλασφήμησαν. Τὰ γάρ προειρημένα περὸς τὸ δργὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν (71), καὶ δύονται πολλὴν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφοράν. Τίς γάρ οὐ συνορῷ διάνοιαν ἔχων ὅρθην, διτι τὰ μὲν κτιζόμενα καὶ ποιούμενα ἔξωθεν τοῦ ποιούντος, δὲ Υἱὸς, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐδείκεν ὁ λόγος, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος πατρὸς ὑπάρχει (72); Καὶ γάρ ἀνθρώπος κτίζει· μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱὸν, καὶ οὐκ ἐν ταῖς ἀναστρέψων εἰποῖ τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάσοντος, τὸν δὲ υἱὸν κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰσόντα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱὸν (73) ἀνόμοιον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον τὸν (74) μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς δημολογήσει, τὴν δὲ οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιούργημα, εἰ μῆτις δρα τὴν διάνοιαν νοοῦσα καὶ τὰς φρένας παρεξεστηκὰς τυγχάνοι (75). Ἀμέλει πάντων μᾶλλον τὴ θεία Γραφὴ γιώσκουσα τὴν ἐκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτιζόμενων διὰ Μωύσεως φησὶν· Ἐρ ἀρχῆ ἐποίησερ δ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐχ ἔτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Πατέρα σημανεῖ λέγοντα· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ πάλιν· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐτώ σήμερον γεγέννηκά σε· αὐτὸς τε περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κύριος ἐν Παροιμίαις λέγει·

⁷⁰ Joan. xiv, 6. ⁷¹ ibid. 9. ⁷² Prov. viii, 22.
⁷³ Prov. viii, 25. ⁷⁴ Joan. 1, 3.

(70) Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt ή τίνος αὐτοῖς παραδεικνύότος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi alii et editi νοεῖν.

(71) Sic Reg. Alii vero et editi, εἰς τὸ δργὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν.

(72) Sic Reg. At alii et editi, πατρός εστι.

A generationem nostræ esse similem. Quis enim vel cogitatione fingat non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper suisse Filium, vel non suisce priusquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insaniens dicat ex nihilo esse Filium, qui ipse ait, *Ego sum vita*⁷⁰, vel eum a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit: *Qui me vides, vides et Patrem*⁷¹? Nimisrum cum sancti haec nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi exempla tradidere. Annon igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines et exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere?

C 13. Jam itaque respondeant undenam edicti, vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspici cari cōperunt? Legimus, inquit, in Proverbiis: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opere sua*⁷². Scilicet id etiam videbantur objectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos quoque multis licet argumentis prostratos et convictos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare Filium unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte mihi videntur intellexisse: siquidem pium et valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriae blasphemii non offendissent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia conferant, cognoscantque multum in illis esse discriminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res creatas et factas extra effectorem esse, filium autem, ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente patre existere? Nempe homo domum quidem condit, sed filium gignit, ita ut nemo inverso ordine ait dicere domum et navem ab aedificatore gigni, filium autem ab eodem condi et fieri; nec item dominum, aedificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem: sed potius filium esse patris imaginem, et dominum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysem hæc ait: *In principio fecit Deus cælum et terram*⁷³. De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere: *Ex utero ante luciferum genui te*⁷⁴. Et rursus: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te*⁷⁵. Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait: *Ante omnes colles general me*⁷⁶. Joannes item de factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt*⁷⁷; de Domino autem dicit: *Unigenitus*

⁷⁰ Genes. i, 1. ⁷¹ Psal. cix, 3. ⁷² Psal. ii, 7.

(73) Haec verba, κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱὸν, omissa sunt in Reg.

(74) Sic Reg. Cæteri autem et editi τὸν omittunt.

(75) Reg., τυγχάνει.

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit ¹⁷. **173** *A Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illae inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.*

εν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἀν εἴη αὐτὸς υἱός καὶ η̄ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicum examen murmurant, Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturarē sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edocet, tempus, personas ac rerum scriptarum causam investigabit, ac proinde quæ legerit dispiciet perpendiculariter secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimis Dominus, qui semper est, postea in fine sæculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens ¹⁸, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituli obnoxii eranmus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto hæc ait: *Dominus creavit me initium riarum suarum in opera sua* ¹⁹. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optimè convenit et æternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt hæc verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitiuit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audiimus: *creavit, servus, et passus est*, hæc ejus divinitati tribuere æquum non est; utpote quæ ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cuius ista nimis sunt propria: quæ quidem caro non aliud sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum inde emolumenit discernere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, illi fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipiimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et hæc quidem satis esse videntur ad Aria-
¹⁷ Joan. i, 18. ¹⁸ Hebr. ii, 15. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Cæteri et editi omittunt τούτου.

A Πρὸ δὲ πάρτων βούρων γερρᾶ με· καὶ περὶ μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτιστῶν δὲ Ἰωάννης φησι. Πάρτα δέ αὐτοῦ ἐγέρετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἀναγγελεῖδομενος λέγει· Ὁ μορογερής Υἱός, σὸν εἰς τὸν κόπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοὺν υἱὸν, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐχ υἱός· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ

B 44. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τοῦτο τὸ φρέσι; Τοῦτο γὰρ πάλιν ἔκεινοι περιβομβοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωνώπων. Οὐχὶ γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαῖως· καὶ γὰρ καὶ κτίζεσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος· ἀνθρώπου γὰρ τίδιον τοῦτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταῦτην εὑρῆσαι καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἡγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρέαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διαχρίνων καὶ διανούμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) φρέσι τούτου εὑρῆσαι καὶ γνώσεται, διτὶ δὲ ὃν δὲ Κύριος, Ὅστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέροντες ἀνθρώπος· καὶ Υἱὸς ὃν τοῦ Θεοῦ, γέγονε· καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρείαν νοήσειν, διτὶ, τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, Ἐλαῖνον ἔσωτρον σώμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, διτὶ φύσιν θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἡμεν δουλειας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τοῦτο δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβόν τὸ σώμα λέγει· Κύριος ἐκτισέ με ἀργήτη ἀδών αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ως γὰρ Υἱῷ Θεοῦ διτὶ ἀρμόδει καλῶς τὸ διδίλως εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρός· οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ γενομένῳ πρέπουσα φωνὴ τὸ, Κύριος ἐκτισέ με. Γέτε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπεινασε, καὶ ἐδιψήσε, καὶ ἐπυνθάνετο ποὺ Λέζαρος κεῖται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ θεόν καὶ φῶς διληθινόν, νοοῦμεν αὐτὸν δυτα ἐκ τοῦ Πατρός· οὕτω δίκαιον ἐστιν, ἀκούοντας τὸ, ἐκτισε καὶ τὸ, δυῦλος, καὶ τὸ, πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοίκειον γάρ· ἀλλὰ τῇ σφράγει ταῦτα μετρεῖν, τῇ δὲ ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταῦτης γὰρ θεῖα ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σάρξ οὐχ ἐπέρου, ἀλλὰ τοῦ Αἵρου ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρήσιμον θέλοις (77) τις μαθεῖν, εὑρῆσαι καὶ τοῦτο· δὲ γὰρ Λέζαρος ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλλάσσοντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, διλλως οὐκ ἀν τούτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνδύσατο σώμα· οὕτω γὰρ καὶ ἀνθρώποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἀνθρώποι χρηματίζειν τὴρ ξύμεθα. Ἀλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν Ιδίαν ἔσωτρον οὐσίαν· οὕτως δὲ Κύριος, γενόμενος ἐν Ημᾶς ἀνθρώπος, καὶ σώμα φορέσας, οὐδὲν ἤτον ἦν Θεός· οὐ γάρ τηλετούτῳ τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιείτο τοῦτο, καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

C 15. Ικανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλεύσας τὴν αἰρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γάρ, ὡς ἡ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ἀποκρίνασθαι· καὶ τὸς γάρ ἔστιν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ιδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα καὶ οὐτως ἐντραπέντες ἀναβλέψωσιν διενεκτεσσαν οἱ κακόφρονες; Τὸν Γίδων τοῦ Θεοῦ μεραθῆσαν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προείπομεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρός. Οὐ μὲν γάρ Ἀπόστολός φησι· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία· δὲ Ἰωάννης, εἰρηκών· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐθύς· Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μορογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· ὡς, τοῦ Λόγου δύντος μονογενοῦς Ιησοῦ, ἐν τε τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενήσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαρούχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰερατὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀμροῦνται τὰς γεγραμμένας, αὐτόθεν ἀλλότριος· καὶ τοῦ ὄντος δύντες, οἰκεῖος ἀν καλέστο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοις καὶ χριστομάχοις ἐστιν γάρ ἐκαυτοὺς ἐπωνόμασταν καὶ αὐτοῖς· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ρήματα, τολμησάτωσαν φανερῶς εἰπεῖν & κακορυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι διογος καὶ ἀστοφος (79) ἦν ὁ Θεός; ποτε, καὶ μανέντες εἰπωσιν· Ἡν ὅτε οὐχ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐχ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάθωσαν τὴν πηγὴν μή ἐξ αὐτῆς γεγενηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἔξωθεν ἐκαυτῆς κακτηθῆσαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν· Ἡξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τούτο γάρ οὐκ ἔτι πηγὴν ταύτην δείχνυσιν, ἀλλά τινα λάκκον ὥσπερ ἔξωθεν ὄντωρ λαβόντα, κακορυμμένον τῷ ὄντοτε τῆς πηγῆς.

16. Οστῆς μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τούτο μεστὸν, οὐδένα τῶν καὶ οὐ βραχεῖαν αἰσθησιν ἔχοντων ἀμφιβάλλειν ἡγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορύζοντες λέγουσιν ὄνδρα μόνον εἶναι τοῦ Γίδου Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὄντοτε μόνον ἐστὶ ταύτη τοῦ Γίδου, ἀλλος ἀν αὐτὸς εἴη παρὰ ταύτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὄντοτων, οὐχ διστον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὴν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὄντοτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προστηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπὴν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείόν ἐστι τῶν προτέρων καὶ τούτῳ τὸ ἀσέβημα. Τὸν γάρ ἐν τῷ Πατρὶ δύτα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστι, τὸν λέγοντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν εἰσμεν, δην καὶ ὁ ἑωρακών ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὄνομάζειν (80) ὑπό τινος ἔξωθεν βελτιούσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπληπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὅποι πολλῆς συνεχόμενοι τῆς ἀποφίλας, ἐκεῖνοι λοιπὸν ἔχουσιν ὑποτιπόδμενον, δ καὶ ἐν ἀστοφίοις Ἀρειος καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proscriptam: siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur: forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi.¹ Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris: nam hæc sunt quidem Apostoli verba: *Christus Dei virtus et Dei sapientia*². Joannes vero postquam dixisset: *Et Verbum caro factum est*³, mox subdidit: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis*⁴. B Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cœli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Ilujus porro sapientia fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientie dereliquisse⁵. Si 174 igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni fiunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflato divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiae suisse expertem, furentesque dicant: Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant: Ex nihilo factus est Filius. Iloc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quendam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantere.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tautillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dicitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit: Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor: siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit: *Ego et Pater unus sumus*⁶, quem item qui videt, videt et Patrem⁷; qui, inquam, illum re aliqua externa meliore redi, hisce nominibus significari putat, næ ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

¹ Cor. i, 24. ² Joan. i, 14. ³ ibid. 15. ⁴ Baruch. iii, 12. ⁵ Joan. x, 30. ⁶ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προείπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἀστοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὄνομάζων.

argumentum consugunt, quod ipse Arius suis in **A** canticulis et *Thalia* velut desperans effulgit. Multa, inquit, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani! Prime enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquuntur et priora verba novis immixtæ, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater decreverit, et ad ejus providentiam exsequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno ali Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, nec non illorum pietatis qui ita sentiunt.

17. Utinam vero saltem ex his quæ nunc profert, veritatem fateri velint. Nam, si semel concedant Deum verba proferre, Hunc Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multo ruin patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt insicisci: sed illud esse Dei Filium non consentiunt, quod profectio ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum insicitia provenit. Nam, si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gignitur Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, **C** sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit **175** perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei Verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas: similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturæ significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sa-

B tautou (81) Θαλίᾳ ὡς ἐπαπορῶν μυθολογεῖ· πολὺς; λαλεῖ λόγους ὁ Θεός. Ποιὸν αὐτῶν δρα λέγομεν ἥμας: Γίδην καὶ Λόγον μονογενῆ τοῦ Πατρός; Αὐτός τοι πάντα μᾶλλον ἡ Χριστιανός. Πρώτον μὲν γάρ, ταιρεῖται λαλοῦντες περὶ θεού, μικροῦ δεῖν δινθρωπον τὸν θεὸν ὑπολαμβάνουσιν, οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμειβούσα τοὺς προτέρους τοῖς δευτέρους λόγοις, ὡσπερ οὐκ ἀρκοῦντος ἐνὸς ἐκ τοῦ θεοῦ Λόγου πάσαν τὴν ἡ τοῦ βουλήματος τοῦ Πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν τούτων πρόνοιαν πληρώσαι· τὸ μὲν γάρ πολλοὺς πάνταν λαλεῖν λόγους, ἀσθένεια τῶν πάντων ἔστιν, ἐκάστου λειπομένου τῆς τοῦ ἐτέρου χρείας· τὸ δὲ ἐν κεχρήσθαι Λόγῳ τὸν θεόν, ὃς καὶ ἔστιν ἀληθῶς, τούτο καὶ τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυει, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ Λόγου τὴν τελεότητα, καὶ τῶν (82) οὕτω φρονούντων τὴν εὔσεβη σύνεσιν.

47. Εἴθε δὲ καὶ οὗτοι κανὸν ἔξι ὄντας νῦν, ἐθλήσουσιν ὅμολογεν τὴν ἀλήθειαν! Εἰ γάρ ἀπαρκ διέλεσι τὸν θεόν προφέροντα λόγους, Ιεαστιν δικαὶος αὐτὸν Πατέρα· τούτο δὲ γεννώσκοντες, σκοτείτωσαν, ὅτι, μὴ θελούστες ἔνα διδόναι τοῦ θεοῦ Λόγου, πολλῶν αὐτῶν εἶναι Πατέρα φαντάζονται. Καὶ τὸ μὲν δῶλος εἶναι τοῦ θεοῦ Λόγου οὐθέλουσιν ἀφεντισθαι, τὸ δὲ εἶναι τούτον τοῦ θεοῦ Γίδην οὐχ ὅμολογοῦσιν· ἔστι δὲ τούτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία, καὶ τῶν θείων Γραφῶν ἀπειρά. Εἰ γάρ δῶλος ὁ θεός Πατήρ ἔστι Λόγος, διὰ τοῦ μὴ καὶ δι γεννώμενος Γίδης (83) ἔστιν; Γίδης δὲ πάλιν τοῦ θεοῦ τῆς ἀνεί, ἢ δι Λόγου αὐτοῦ; Καὶ γάρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἐκποτες ἔνδεης ἦ (84), ἀλλὰ εἰς δι Λόγος, ἵνα τέλεος μόνος αὐτὸς, καὶ ὅτι, ἐνδεις δυτος τοῦ θεοῦ, μιαν ἔδει καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἔστιν δι Γίδης. Καὶ γάρ δι τοῦ θεοῦ Γίδης, ὃς ἔξι αὐτῶν τῶν λογίων ἔστι μαθεῖν, αὐτῆς ἔστιν δι τοῦ θεοῦ Λόγου, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰκόνη, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ἡ δύναμις· ἐν γάρ ἔστι τὸ τοῦ θεοῦ γέννημα, καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως εἰσι (85) γνωρίσματα. "Αν τε γάρ τὸν Γίδην εἴπῃ, τὸ δὲ αὐτοῦ φύσεις δεδήλωκας· ἀν τε τὸν Λόγον ἐν θυμῷθῇς, τὸ δὲ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ διδιάτετον αὐτοῦ λογίζῃ· καὶ τὴν Σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἤτοι δι μὴ ἔξιθεν, ἀλλὰ τὸ δὲ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς· ἀν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα δινομάσῃς, τὸ δίοιν πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις· καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν Γίδην σημαντεῖς τι γάρ ἀν εἰη ὅμοιος τῷ θεῷ, ἢ τὸ δὲ αὐτοῦ γέννημα; Ἀμέλει ἀπερ (86) διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται· καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χειρὶ πεποίηται, καὶ διὰ τοῦ Γίδου γέγονε· καὶ τοῦ-

(81) Huius Arii operis meminit Socrates *Ecclesiastica historie* lib. 1, cap. 6, his verbis: Ἰστέον δὲ, ὅτι Ἀρειος βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς ἑαυτοῦ δέξιης, δι πέργραψε Θάλιαν. Ἔστι δὲ ἡ χαρακτὴρ τοῦ βιβλίου χαύνος καὶ διαλεκτικός, τοῖς Σωταδεῖοις ἀσμασι παραπλήσιος· ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος ἀπεχήρυξεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de sua opinione composuisse, quem Thaliam inscripsit, cuius libri stylus moltis est ei dissolutus, ac Sotadeis cautilenis persimilis, quem iunc synodus (Nicæna) condemnauit. Hec ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. II, cap. 2. Arium, quo errorem facilius disseminaret, ἀσματά τε γαυτικά καὶ ἐπιμύλα καὶ δοιπο-*

ρικά γράψαι, κατοι αὐθίς ἔτερα συντεθεντα εἰς μελωδίας ἔχεταιναι, δις ἐνόμιζεν ἐκάστοις ὅμοιοις.

Id est: *Cantilenas nauticas, motarias et ristorias composuisse, aliasque rursus editas in numeros reggisse, quos cuique convenire existimat.*

(82) Reg. τὸν ομιλητην, πορειαν ήσεβη τινεσιν.

Alii autem et editi, ἀσεβῆ σύνεσιν, ut et Nau-

minus legit.

(83) Reg., γεννῶν ἐνός, mendose.

(84) Η abest a Reg. et Basiliensi

(85) Reg., ἔστι.

(86) Sic Reg. Cæteri vero et editi, διπερ.

των οὐκ ἔξαθεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχομεν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γάρ Θεὸς αὐτὸς διὰ Ἁγαῖου τοῦ προφήτου λέγει· Ἐχεὶς μονὸν ἔθεμελλωσε τὴν γῆν, καὶ ηὔδεια μονὸν ἔστερεώσε τὸν οὐρανόν· καὶ πάλιν· Καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς χειρός μονὸν σκεπάσω σε, ἐν ἥξτησα τὸν οὐρανόν καὶ ἔθεμελλωσε τὴν γῆν· Ὁ δὲ Ααβίδ, τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χείρα αὐτῆν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἐψαλλε· Πάρτα ἐν σοφίᾳ ἐποιησάς· ἐπιηρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεως σου· ὡς καὶ Σολομών παρὰ Θεού λαβὼν ἐλεγεν· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἔθεμελλωσε τὴν γῆν· Ἰωάννης τε γυνώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν Λόγον, εὐτγγελίζετο· Ἐρ ἀρχῆς ἡρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἡρ ἀρχὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἡρ ὁ Λόγος· οὗτος ἡρ ἐτέρη ἀρχῆς ἀρχὸς τὸν Θεόν· Πάρτα δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέποτε· Ὁ δὲ Ἀπόστολος, βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν Υἱὸν, φράσει· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλιν ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐτοῖς προγένεταις, ἐπ' ἐσχάτους τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάτησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, διὰ Εὐθηκερού πληρούμορού πάτερ, δὲ οὐ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰώνας· καὶ πάλιν Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δὲ οὐ τὰ πάρτα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν Λόγον, τὴν Σοφίαν, τὸν Υἱὸν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαῖς Ἐπιστόλῃ· Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ λατρώσατε τὴν ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ καλύπτον τῶν ἀγλῶν ἐτῷ φωτεινού, δεξιά τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀρπάτον, πρωτότοκος πάτησης κτίσεως· ὅτι ἐτοῖς ἐκτίσθη τὰ πάρτα, τὰ τε ἐτοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ορατὰ καὶ τὰ ἀορατα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριώτητες, εἰτε ἀρχαὶ, εἰτε ἐξουσίαι, τὰ πάρτα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται· καὶ αὐτὸς ἐστι πρὸ πάρτων, καὶ τὰ πάρτα ἐτοῖς συνέστηκεν· Ως γάρ διὰ τοῦ Λόγου, οὕτως εἰκόνος αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάρτα. Οὕτω δέ τις περὶ τοῦ Κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκόψει τῷ λίθῳ τοῦ προσκύμματος, ἀλλὰ μᾶλλον πορεύεται πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γάρ ὄντας ἐστὶ τῆς ἀληθείας (87) τὸ φρόνημα, καὶ διαρράγωστιν οὕτως φιλονεικούντες, μήτε τὸν Θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐπερρόμενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσέβιον, οὕτως ἔξεταζομενοὶ τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγνώντες ἐκαυτῶν, καθά προεῖπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγνώτες, ἡρέμησαν καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐπειδὴ δὲ οὕτωι νεανιεύμενοι ταῖς ἀσθετίαις καὶ σκοτοδινιῶντες περὶ τὴν ἀληθείαν, οὐδὲν ἔτερον ἢ κατηγορεῖν τὴν σύνοδον

[“] Isa. xlvi, 13. [“] Isa. l, 16. [“] Psal. ciii, 24.
[”] I Cor. viii, 6. [”] Colos. i, 12-16. [”] Rom. ix, 32.

(87) Sic Reg., ut et habet Scripturæ textus. In aliis et editis τὴν deest.

A pientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero, ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaiam prophetam dixit: *Manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit cœlos*[“]. Et rursus: *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua cœlos constitui, et terram fundavi*[”]. David autem, qui eadem edocitus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat: *Omnia in sapientia fecisti: impleta est terra creatione tua*[”]. Salomonis quoque, qui idem a Deo accepérat, hæc sunt verba: *Deus sapientia fundavit terram*[”]. Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditum: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc era in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil*[”]. Apostolus denique, cui perspectum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filiū, sic loquitur: *Multis ariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis: in extremo dierum istorum locutus est nobis in Filio quem constituit heredem universorum, per quem etiam fecit saecula*[”]. Et iterum: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*[”]. Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet Epistola ad Colossenses: *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et translulit in regnum Filii dilectionis suæ, in qua habemus redēptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa que in cœlis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constanti*[”]. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cuin idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino seuserit, non offendet in lapideum offendiosis[”], sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deuni reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipso condemnarent, tandemque subscripsere, ut supra diximus, atque aideo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cuin autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne

[”] Prov. iii, 19. [”] Joan. i, 1-3. [”] Hebr. i, 4.

(88) Reg., εὐσεβείας.

studium in calumnianda synodo ponant : respondent nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hauseret, vel a quibusnam Patribus audire 176 hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere : *Ex non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit aliquando cum non esset, necnon sequentes voces, mutabilis, praexistere, et voluntate, quibus utique vocabulis impie adversus Dominum naganatur.* Enimvero beatus quidem Paulus Epistola ad Hebreos ait : *Fide intelligitur perfecta esse aeterna Verbo Dei, ut id quod non cernitur ex rebus apparentibus fieret*¹⁸. Verum nihil Verbo commune est cum aeternis ; ipse enim ante aeternam existit, per quem et aeterna facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canonе) : *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, et perficit, omniaque ex nihilo, ut essent, fecit.* Sed nec illud quoque ad Filium pertinet : siquidem de omnibus loquitur quae per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quae ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque redificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti accusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem flingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiam si variis verbis speciosissime sophismatis suam impietatem quis legit obtegere : at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis, vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipso cogitaverit, pie velit significare. Illæ itaque Christi hostium, quas supra retulimus, futile et vanæ voculae omni prorsus sunt impietate plenæ, uti ante a modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quae contra illos a synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpendet, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuit.

19. Cum vellet synodus impia Arianorum vocula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris sensus : Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsi, istud *ex Deo*, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scri-

¹⁸ Hebr. xi, 3.

(89) Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilis naturæ, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

(90) Sic Reg. ut et supra *Orat. de Incarnatione Verbi* pag. 39, habetur. Cæteri et editi ex mihi patrumpœvœ, ut et legisse videtur versionis vulgatae auctor.

A ἐπιχειροῦσιν, εἰπάτεωσαν ἡμῖν ἐκ ποίων αὐτοὶ Γραφῶν μαθόντες, ἃ παρὰ τίνος τῶν ἀγίων ἀκούσαντες, συμπεφορήκασιν ἑαυτοῖς βρημάτια, τὸ, 'Ἐξ οὐκ ὄτων, καὶ, οὐκ ἡρ πλι γερηηθῆ· καὶ τὸ, 'Ἡρ τοτε, δὲ οὐκ ἡρ· καὶ τὸ (89) τρεπτόν· καὶ τὸ, προπάρχειν· καὶ τὸ θελήματι ἐν τοῖς κατὰ τοῦ Κυριου πατζούτες μυθολογοῦσιν. 'Ο μὲν γὰρ μαχάριος Παύλος·ἐν τῇ πρὸς Ἐβραιοὺς φροντί· Πίστει ροῦμεν κατηγορίσαι τοὺς αἰώνας φίματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐπιστρέψαντα (90) τὸ βλεπόμενον τεροτέραν. 'Αλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ Λόγῳ πρὸς τοὺς αἰώνας· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ προπάρχων πρὸς (91) τῶν αἰώνων, δι' οὐ καὶ οἱ αἰώνες γεγόνασιν. 'Ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται (92) (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ διὸ ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι)· Πράττει πάρτων πίστειν, οὐτε εἰς ἐστιν ὁ Θεὸς, οὐ τὴ πάρτων κτίσας καὶ καταπτίσας, καὶ κοινῆς ἐκ τοῦ μὴ δυτος εἰς τὸ εἰλαττὰ πάρτα (93). 'Αλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν τὸν γένοντα· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τὸν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὃν καὶ δόλος ἐστιν αὐτός· οὐ γάρ οἶλον τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγχαταρίθμεν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οικοδομήματι τὸν αὐτὸν ἀν τις παραρρυνῶν λέγοι. Διὰ τούτουν, ἀγράφους αὐτοὶ λέγεις πρὸς ἀτεβεῖαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς ἀγράφους (94) λέγεις εὐσεβοῦντας; Τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲν παντελῶς κεκύλιται, καὶ ποικίλοις ὅρμασι καὶ πιθανοῖς σφρίσμασι περιβάλλεται αὐτό τις ἐπικειμένη· τὸ δὲ εὔτεβεν ὅσιον παρὰ πᾶσιν ὀμολόγηται, καὶ ξενιζούσις λέγει τις χρήσται, έως μόνον ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάστος ἀτεβεῖας ήταν μεστά· τὸ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ δοσιθέντα κατ' αὐτῶν, ἐὰν ἐρευνήσῃ τις ἀκριβῶς, εὑρήσει πάντις ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἀν μάλιστα καὶ τὴν πρῆγματα τῶν τοιούτων λέγειν ξενιζεῖν τὸ εἴλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἔστι γὰρ αὕτη.

fuerit causa has voces adhibendi, quæ quidem hec

D 19. Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν ἀρειανῶν τῆς ἀτεβεῖας λέγεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὄμοιογρυμάτων φωνὰς γράψαι, (96) ὅτι τε διὸ ἐστιν οὐκ ἐξ οὐκ δυτῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος ἐστι καὶ σορία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἕδιον δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γένονται· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς τελυχρονίου κακοδοξίας ἐκτινῶν ἐλαχίστους, ἐβούλοντο τὸν θεοντόθεν θεοντόθεν, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμέας, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μηδὲν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν τιμῶν αὐτοῦ.

(91) Pro deest in Reg.

(92) Lib. II, mand. 1.

(93) Vide *Orationem J de Incarnatione Verbi*, p. 39, n. 3.

(94) Reg., ἀγράφοις, mendose.

(95) Reg., ξη.

(96) Videsis item Epist. ad Africanos ubi eadem habentur.

τὸν, διὰ τὸ γεγράφθαι· Εἰς Θεός, ἐξ οὐ τὰ πάντα· καὶ πάλιν· Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· Ιδού γέροντες τὰ πάντα καιροῦ. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἄλλ' οἱ Ήστέρες, θεωρήσαντες ἔκεινων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἡναγκάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ γράψαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Γίλον, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε Γίλοῦ καὶ τῶν γενητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ Λόγον μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι. Κανὸν γάρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα λέγεται⁽⁹⁷⁾, ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Γίλος, εἰρηται. Τὰ μὲν γάρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκῆ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὅμοιομερῶν· ἢ ὡς τινες τῶν αἱρετικῶν ἀλλοι δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἀλλοι ὑπὸ τινῶν ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι, τοῦ Θεοῦ δυντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου οὐκ ἔντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἰρηται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ· δὲ Λόγος, ἐπει μὴ κτίσμα ἔστιν, εἰρηται καὶ ἔστι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς· τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα τὸ εἶναι τὸν Γίλον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς⁽⁹⁸⁾; οὐδὲν γάρ τῶν γενητῶν ὑπάρχει τούτο. Ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Πᾶυλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὐ τὰ πάντα· Ινα δεῖξῃ πᾶσιν, διὶς ἀλλος μὲν ἔστιν ὁ Γίλος τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γάρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενόμενα διὰ Γίλου γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἰρηκε, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἔστιν ὁ Γίλος, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὗτε γάρ τὰ πάντα, ὡς ὁ Γίλος, οὗτε δὲ Λόγος εἰς τῶν πάντων ἔστιν· τὸ γάρ πάντων Κύριος καὶ δημιουργός ἔστι· διὰ τούτο γάρ καὶ ἡ ἀγία σύνεδος λευκότερον εἰρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν εἶναι τοῦ Πατρὸς, Ινα καὶ ἀλλος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν δὲ Λόγος εἶναι πιστεύθη, μόνος ὁν διληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηχετὶ πρόχασις πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῆσται⁽⁹⁹⁾ τοὺς ἀσεβούσι. Περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ πρόφασις αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραψῆναι δύναμιν ἀλληθινῆν, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, δημοίν τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἀτερπτον, καὶ δεῖ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γάρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἢ δὲ Λόγος δεῖ, ὑπάρχων ἀδίλως παρὰ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτὸς· οἱ περὶ Εὐσέβιον τὴνείχοντο μὲν μὴ τολμῶντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην ἢν εἴχον ἵψ' οἰς ἡλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ξενούς τονθορύζοντες καὶ διανεύοντες τοὺς ὅφθαλμούς· διὶς καὶ τὸ δημοιον, καὶ τὸ δεῖ, καὶ τὸ εῆς δυτιάμεως δυναμα, καὶ τὸ ἔτι αὐτῷ, κοινὰ πάλιν ἔστιν πρὸς ἄμεις καὶ τὸν Γίλον, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἥμας.

⁹⁶ I Cor. viii, 6. ⁹⁷ II Cor. v, 17, 18. ⁹⁸ I Cor. viii, 6.

(97) Sic Reg. Alii vero et editi, λέγεται.

(98) Ηες verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν Γίλον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, desunt in edit. Commel. et 7 miss. Felicini. In aliis

PATROL. GR. XXXV.

B ptum sit: *Unus Deus, ex quo omnia*⁹⁶. Et iterum: *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo*⁹⁷. Quia illorum astutia et impiā calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo*, non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creatæ esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu et sponte seu ex seipso existunt, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant qui ex atomiorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta docebant: quia etiam alium non habent creatorē, ut quidam sensere hæretici: denique quia nec, ut aliis placebat, ab angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea 177 non essent, per Verbum facta sunt ut essent: idcirco *ex Deo* illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est *ex Patre*; atque id ipsum significatur, cum dicitur Filiūm esse ex substantia Patris: id enim nulli rei factæ potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit: *Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*⁹⁸: nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quæ ex Deo facta sunt. Nam quæ ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cuius Deus auctor est, hæc ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium est Dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit *ex Deo*, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinquetur. Hæc ergo sicut causa cur *ex substantia* scriptum sit.

D 20. Cum autem rursus episcopi dicerent scribendū esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse: nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab æternitate apud Patrem exstitit, insquani lucis splendor: his autem cum Eusebiano repugnare non auderent, utpote quos suppudebat convictos et confutatos fuisse: tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, simile, semper, virtutem, et in ipso, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum vi-

vero habentur, eaque iegerunt Nannius et Ambro-
Camald.

(99) Reg. ὑπολέπηται.

deri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis spectat*, ea, inquietabant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit : *Homo imago et gloria Dei est*⁴⁰. Vox semper nobis item convenit; nam scriptum est : *Semper enim nos viventes*⁴¹. Nec hæc verba, in ipso, a nobis sunt aliena, quia in ipso vivimus et movemur et sumus⁴². Immutabiles quoque dicuntur, ubi scriptum est : *Nihil nos separabit a charitate Dei*⁴³. Denique nomen virtutis aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur⁴⁴. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut : *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Aegypti*⁴⁵. Aliæ item cœlestes sunt virtutes : nam, inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob*⁴⁶. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi episcopi illorum simulationem hac in re animadverterunt, dolunque esse in cordibus impiorum mala cogitant, ut ait Scriptura⁴⁷ : sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ ante dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantiale, ut scilicet significantem Filium non tantum similem, sed eamdem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est⁴⁸, nempe similem **178** illi suis secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantia Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo⁴⁹, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat : idcirco synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantiale recte scripsit, ut et haereticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subiungunt : « *Illi vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia.* » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia*, et *consubstantialis* deteri impietas voculas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem quæ synodus sentire et intelli-

A συνθέσθαι· τὸ μὲν δμοις, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράψη· Εἰκὼν ἔστιν δὲ ἀνθρώπος καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει· τὸ δὲ δεῖ, ὅτι γέγραπται· Άει γάρ ἡμεῖς οἱ λόγοι· τὸ δὲ ἐτέλεσθαι, ὅτι Ἐρ αὐτῷ λόγοι, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν· καὶ τὸ ἀτρεπτον δὲ, ὅτι γέγραπται· Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· περὶ δὲ τῆς δινάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμπη καὶ διβροῦχος μὲν λέγονται δύναμις, καὶ δύναμις μεγάλη· πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὥσπερ· Ἐξῆλθε πάσα η. δύναμις Κυρίου ἐκ τῆς Αἰγύπτου· καὶ ἄλλαι δὲ οὐράνιαι δύναμεις εἰσι· Κύριος γάρ, φησι, τῶν δινάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀρτιλήπτωρ ἡμῶν δὲ Θεός Ιακὼβ. Τοιαῦτα γάρ καὶ Ἀστέριος διεγόμενος Σοφιστής παρ' αὐτῶν μαθὼν ἐγράψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ ‘Αρειος μαθὼν, ὥσπερ εἰρηται· Ἄλλοι οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόσχρισιν ἐκείνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γέγραμμένον, ἐκ καρδιάς τῶν ἀτεθόνων δόλος ἐστὶ τεκταινομένων κακὸν, ἡναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὐθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἀπέρ πρότερον Ἐλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν, καὶ γράψαι, διμούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἵνα μὴ μόνον διμοίον τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ ταῦτα τῇ διμοιώσει ἐξ αἰρετῆς διὰ τὴν τῶν ἡμίν λεγομένη μίμησιν, ἢν ἐξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τῆρησιν τῆμετέ προσλαβάνομεν· τὰ μὲν γάρ τῶν σωμάτων διμοις πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα δυνατῶν πικασίας καὶ μακράν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἵτινες οἱ τῶν ἀνθρώπων ιδοὺ πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σήθο, ὡς ἡν διμοίος αὐτῷ κατὰ τὴν Ιδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησις διλλή παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστί, καὶ οὐ μόνον διμοις, ἀλλὰ καὶ ἀδιαιρετῆς ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, καὶ ἐν μέν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν, ἀεὶ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἐστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γάρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τούτο τὴ σύνοδος, τοῦτο νοοῦσα, καλῶς διμοσιον ἐγράψεν, ἵνα τὴν τε τῶν αἰρετικῶν κακοήθειαν ἀνατρέψῃσι, καὶ δειξαίσιν ἀλλον εἶναι τῶν γενητῶν τὸν Λόγον. Καὶ γάρ τούτο γράψαντες, εὐθὺς ἐπήγαγον· « Τούς δὲ λέγοντας τούς διντῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἡ κτιστὸν, ἡ τρεπτὸν, Δὴ ποίημα, ἡ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, τούτους ἀναθεματίζει· ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. » Ταῦτα δὲ εἰρήκοτες, ἐδήλωσαν φανερῶς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ διμούσιον ἀναιρετικὰ τῶν τοῦ ἀτεθόνων λογαριῶν εἰστιν, ἀπέρ ἐστι, κτίσμα, καὶ ποίημα, καὶ γενητὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ οὐκ ἡν πρὸς γεννηθῆσι. « Ο γάρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνδόψῃ δὲ τὰ Ἀρειού μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τῇ τῆς συγδόου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

⁴⁰ I Cor. xi, 7. ⁴¹ II Cor. iv, 11. ⁴² Act. xvii, 28. ⁴³ Rom. viii, 35. ⁴⁴ Joel ii, 25. ⁴⁵ Exod. xii, 44. ⁴⁶ Psal. xlvi, 8. ⁴⁷ Prov. xii, 20. ⁴⁸ Genes. v, 5. ⁴⁹ Joan. x, 30.

gere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Οὐκοῦν εἰ τὰ βῆματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προ-
φασίζονται, φρονεῖτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν τὸ σύν-
νοδος οὕτως ἔγραψεν, ἀναθεματίζοντες ἀπερ ἀνεθεμάτι-
τεντὴ σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰδύντας, μεμφέσθωσαν τὰς
λέξεις. Εὗ δὲ οἶδα, διτι, φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς
συνόδου, καὶ τὰ βῆματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέ-
χονται. Ἀν δὲ καὶ ταύτην αἰτίασθαι θελήσωσι, δῆλος
πᾶσιν εἰσὶ μάτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ
μόνον ἀφορμῆς ἔστωτοι εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. Ἡ
μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων αὕτη· εἰ δ'
διτι καὶ μὴ ἔγραψοι εἰσι, πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν
μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέτωσαν ὡς κενολογοῦντες καὶ τὸν
νοῦν οὐχ ὑγιαίνοντες· ἔστωτοι (1) δὲ καὶ ἐν τούτοις
αἰτίασθωσαν, διτι, πρῶτοι παρασχόντες τὴν τοιαύτην
πρόφασιν, ἐξ ἀγράψων θεομαχεῖν ἥρξαντο. Γινωσκέ-
τω δὲ ὅμως, εἰ τίς ἐστι φιλομαθῆς, διτι, εἰ καὶ μὴ
οὐτῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθ-
ἀπερ εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν
ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνούμενα σημανούσι τοῖς
ἔχουσιν εἰς εὔσεβειαν τὴν ἀκόην ἀλόκληρον. Σκοπεύεν
δὲ τοῦτο σε μὲν ἔξεστιν, ἐκείνους δὲ κατακούειν τοὺς
ἀπαιδεύτους. Δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ'
ἐστιν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς
εἶναι, καὶ μόνον ίδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. Πό-
θεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσει τις τὸν Γίδην, ὃς ἐστιν ἡ
σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἐν ψ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐ-
τοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὁμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν Γρα-
φῶν μεμαθήκαμεν, τοῦ μὲν Πατρὸς διὰ τοῦ Δαΐδο
λέγοντος· Ἐξηρεύετο η καρδία μου Λόγοις ἀγι-
θόρι καὶ, Ἐκ γαστρός πρὸ ἐώσφρον ἐγέννησα
σε· τοῦ δὲ Γίδου περὶ ἔστωτο δεικνύντος τοῖς Ιου-
δαίοις· Εἰ δὲ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦτορ, ηγαπάτε ἀν-
έμε· ἐγὼ γάρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ πάλιν
Θύχ ὅτι τὸν (2) Πατέρα τις ἐώρακεν, εἰ μὴ δὲ
παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἐώρακε τὸν Πατέρα· Καὶ
μήν καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, καὶ, Ἐγὼ
ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοι, οἶσον ἐστὶν τῷ
λέγειν· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰμι, καὶ ἀδιαιρέτος αὐ-
τοῦ. Καὶ δὲ Ἰωάννης δὲ λέγων· Ὁ μορογενῆς Γίδης,
δὲ ὡν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκείνος ἐξ-
ηγήσατο, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος (3) εἰρηκε.
Τι γὰρ δῆλο τὸ ἐν κόλποις σημανεῖ, ἡ τὴν γηγενεῖαν
ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Γίδου γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν ἡγεῖται τις εἶναι σύνθε-
τον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβενηκός, ἡ ἔξωθέν τινα
περιβολήν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἡ εἶναι τινα περὶ
τοῦτον τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε
ἔγοντας ἡμᾶς Θεὸν, ἡ ὀνομάζοντας Πατέρα, μή
μήτην τὴν ἀδράτον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν
ημαίνειν, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτῆν (4) μεμφέσθωσαν

A 21. Itaque si illi verba ista velut nova ac per-
egrina admittere recusant, sententiam ipsam admit-
tant quam synodus his indicare voluit: et quibus
illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema,
ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant.
Ego vero nullus dubito quin sententia synodi re-
cepta, verba quoque ipsa approbent. Si autem sen-
tentiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit
frustra illos nullaque de causa verba reprehendere,
sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi
ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi
voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurarent,
quod illæ in Scripturis non existent, hoc ipso, tan-
quam futilis et mente non sani, sunt rejiciendi.
Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod
B primi huic rei locum dederint, qui ipsi exegitatis
vocabus que in Scripturis non habentur, bellum
Deo cœperint inferre (5). Noverit tamen quisquis
studiosus fuerit, etiamsi ipsæ voces ita in Scriptu-
ris non existent, sententiam tamēn, quam continent,
vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra
dictum est, quam quidem sententiam, cum profe-
runtur, his indicant quibus aures sanæ et integræ
sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et impe-
ritis illis licet audire. Nimurum supra ostensum est
vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque
solum proprium ejus et natura fetus esse. Ex quo
enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in
quo omnia sunt facta, quam ex ipso Deo esse intel-
ligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didici-
mus. Pater enim per Davidem dicit: Eructavit cor
meum Verbum bonum (6); et, Ex utero ante luciferum
genui te (7). Filius item de seipso ita ad Iudeos loquitur:
Si Deus Pater vester esset, diligenteris utique
me. Ego enim ex Patre exivi (8); et iterum: Non quia
Patrem vidi quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidi
Patrem (9). Item illud: Ego et Pater unus sumus (10),
et, Ego in Patre et Pater in me (11), idem est ac si di-
ceret, Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividii.
Joannes quoque dicit: Unigenitus Filius, qui est in
sinu Patris, ipse enarravit (12). Scilicet hæc ipse a
Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, in sinu,
significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

D 179 22. Si quis ergo Deum compositum esse
existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut ali-
quem extrinsecus anictum habeat quo contegatur,
aut quædam circum eum sint quæ ejus substantiam
compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem
nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri
nec comprehendi potest, sed aliquid eorum quæ

(1) Psal. xliv, 2. (2) Psal. cix, 3. (3) Joan. viii, 42.
(4) Joan. i, 48.

(5) Joan. vi, 46. (6) Joan. x, 30. (7) Joan. xiv, 10

(1) Reg. ἔστωτος.
(2) Sic Reg. ut et legitur Joan. vi, 46. Alii et editi
dov omittuntur.

(3) Sic Reg. Editi vero et alii, Πατρός.
(4) Reg. αὐτόν.

(5) Licit voces ex substantia et consubstantialis
non existent in Scripturis, sententia tamēn ipsa
quam significant, ex Scripturis habetur. Vide iter
Theodor. Histor. eccles., lib. I, c. 8.

circum ipsam sunt, significemus; synodum per me licet incusent, que Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligent tamen se ita sentiendo, duplice impietatem committere. Nam quendam Deum corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris, sed rerum quae circum ipsum sunt Filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, ut revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendendi non possit quid tandem sit Dei substantia: attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non aliud profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum*⁽⁶⁾; et, *Ego sum Dominus Deus*⁽⁷⁾, ac ubique Scriptura dicit, *Deus*; cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiatur qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurgarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, *ex Deo*, *istis*, *ex Dei substantia*, explicavere. Idem enim esse arbitrii sunt dicere Verbum *ex Deo* esse, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quandoquidem ista vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est *ex Deo*, ut verus ex Patre natura sit Filius; sed si eo tantum modo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatae, quia nempe a Deo factae sunt: sane neque ex substantia Patris est, neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, Filius dicendus est.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet extingui, Verbum se ad Deum habere sancti censuere: ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixerunt, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eamdem rem esse ac suum Patrem. Quaz cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *con-substantialis* minime debent offendiri, cum haec sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse

⁽⁶⁾ Exod. III, 14. ⁽⁷⁾ Exod. xx, 2.

(6) Sic Reg. Basil. ut et legit Nannius. Cæteri et edit. Commel. omittunt ὡς Υἱὸς γνήσιος, etc., usque ad καὶ γάρ

A μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸν Υἱόν· κατανοεῖτωσαν δὲ ὅτι δύο ταῦτα βλασφημοῦσιν, οὕτω διανοούμενοι· τὸν τε γάρ θεὸν σωματικὸν τινὰ εἰσάγουσι, καὶ τὸν Κύριον οὐκ αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὸν περὶ αὐτὸν εἶναι Υἱὸν καταψύδονται· εἰ δὲ ἀπλοῦν τί ἔστιν ὁ Θεὸς, ὡσπερ οὖν καὶ ἔστι, δῆλον ὅτι λέγοντες τὸν θεὸν, καὶ δινομάζοντες τὸν Πατέρα, οὐδέν τι ὡς περὶ αὐτὸν δινομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημανούμεν. Καὶ γάρ καταλαβεῖν δι τοτέ ἔστιν ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία μή ἡ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν θεόν, καὶ τῆς Γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημανούσης, οὐχ ἀλλον τινὰ καὶ τιμεῖς ἡ αὐτὸν σημαντία θέλοντες, λέγομεν θεόν καὶ Πατέρα καὶ Κύριον. "Οταν γοῦν λέγῃ· Ἐγώ εἰμι ὁ ὄν· καὶ τὸ, Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ θεός· καὶ διποτὲ λέγει τὴς Γραφὴ, ὁ θεός, τιμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδέντες ἔτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημανούμενην νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἔστιν ὅπερ λέγουσιν. Οὐκοῦν μή ἔστιν οὐσίας τις ἀκόσιων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς Πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παραλίφου, τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γράμματας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Ταύτον γάρ ἡγίσαντο λέγειν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν Λόγον· ἐπειδὴ καὶ τὸ, θεός, καθά προείπον, οὐδὲν ἔτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ δυντος σημαντεῖ. Εἰ μὲν οὖν μή ἐκ τοῦ θεοῦ ἔστιν ὁ λόγος, ὡς ἀν Υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργήσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ· οὗτος ἐκ τῆς οὐσίας ἔστι τὸν Πατρὸς, οὗτος αὐτὸς ὁ Υἱός, καὶ οὐσίαν ἔστιν Υἱός, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς τιμεῖς ὁ Υἱός καλούμενοι ψήσι. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἔστι μόνος, ὡς Υἱὸς γνήσιος (6), ὡσπερ οὖν καὶ ἔστι, λεχθεὶη ἀν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ ὁ Υἱός.

C uti revera est: jure ac merito ex substantia Dei

23. Καὶ γάρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, τοιούτον ἔχει τὸν νοῦν. Οὐ γάρ κατὰ τὸ ἑκαπτάμενον ἐκ τῆς θέρμης τοῦ ἡλίου πῦρ, ὅπερ καὶ σένενυσθαι πάλιν εἰώθεν, εἰρήκασιν οἱ ἄγιοι εἶναι τὸν λόγον πρὸς τὸν θεόν· τοῦτο γάρ ἔργον ἔωθεν καὶ κτίσμα τοῦ ποιούντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαγγασμα αὐτὸν εὐνηγγελίσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ίδιον καὶ ἀδιαιρέτον καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα δηλώσωσι. Καὶ γάρ οὕτω καὶ τὸ ἀτρεπτὸν καὶ ἀναλοιώτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθίσαται· πῶς γάρ ἀν διλλῶς (7) εἴη τοιούτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ίδιόν ἔστι γένημα; Ἀνάγκη γάρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα σώζειν. Οὕτω δὴ τῷ λόγῳ φανέντος εὔσεβοῦς, ἀκόλουθον ἀν εἴη μηδὲ ἐπὶ τῷ δμοσυστῷ ἔστιν εσθιαὶ τοὺς Χριστομάχους, ἐγκύσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γάρ δῆ φαμεν ἐκ

(7) Sic Reg. Cæteri vero et editi, πῶς γάρ διλλῶς.

τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον· λοιπὸν γάρ ἡ διάδημα ὁ μολογεῖσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τι ἀν εἰτούτῳ,
ἡ τὸ ἀληθῶς καὶ ἀδίδον τῆς οὐσίας ἐξ ἣς καὶ γεγένηται; Οὐ γάρ ἐτεροεἶδες, ἵνα μή ξένον καὶ ἀνόμοιον
τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιμεγύται· οὐδὲ ἔξωθεν
ἀπώλως δμοιος, ἵνα μὴ καθ' ἐτερον ἦλως ἐτερούσιος
φαίνηται, ὥσπερ χαλκὸς στιλβων καὶ χρυσὸς, καὶ
ἔργους καὶ κασσίτερος. Ταῦτα γάρ ξένα καὶ ἐτεροφυῆ ἀλλήλων,
καὶ ἀπεισχωνισμένα τῇ φύσει καὶ τῇ
δινάμει τυγχάνουσι· καὶ οὗτε δὲ χαλκὸς ἕδος τοῦ
χρυσοῦ, οὗτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ
δμοια μὲν νομίζεται εἶναι, ἐτερούσια δὲ ἀλλήλων
ἐστιν. Εἰ μὲν οὖν καὶ δὲ (8) Υἱὸς οὐτις ἐστιν, ἔστω
κτίσμα ὄστερον καὶ ήμετες, καὶ μὴ δμοιούσιος· εἰ δὲ
Υἱὸς ἐστι Λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα·
εἰκότως δμοιούσιος ἀν εἰτούτῳ. Εἰ (9) γάρ τὸ
μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς δργανὸν ἐτεροφυές καὶ
ἐτερούσιον δείκνυται, καλῶς ἅρα ἡ σύνοδος ἔγραψε
καὶ νενόρχειν ὅρθως.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις πᾶς (10) λογί-
σμὸς σωματικὸς· φαντασίαν τε πάστης αἰσθήσεως
ὑπερβάντες, καθαρῷ τῇ νοήσει καὶ μόνῳ τῷ νῷ
καῦμεν Γιοῦ πρὸς Πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ Λόγου τὴν
πρὸς τὸν Θεὸν ιδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον
ἴκιντητα τοῦ ἀπαύγασματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γάρ
τὸ γέννημα καὶ τὸ Υἱὸν, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς
Θεῷ πρέπον ἐστιν, εἰρηταὶ τε καὶ ἐστι· τὸν αὐτὸν
τρόπον, τὴν λέξιν (11) τοῦ δμοιούσιον ἀκούοντες, μὴ
εἰς τὰς ἀνθρώπινας αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοὺς
καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζόμεθα· ἀλλ' ὡς
ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως
καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο
γάρ ίδιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυται τὸν
Θεὸν ἀληθῶς δητα Πατέρα τοῦ Λόγου. Πάλιν γάρ τὸ
παρόδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαύγασματος ἀναγ-
κάζων εἰς τοῦτο. Τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα
ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ίδιου; "Ἡ τις μᾶλλον
ἐνώρων οὐτα τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ίδιον, καὶ τὴν
ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἀν εἴποι θαρρήσας·" Οὐτας
τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ίδιῳ τυγχάνει
δν, ὥστε τὸν δρώντα τοῦτο βλέπειν κάκείνο. Τὴν δὲ
τοιωτήτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ιδιότητα πῶς ἀν οἱ
πιπτεύοντες καὶ βλέποντες ὅρθως καλέσαιεν ἡ δμοιού-
σιον γέννημα; Τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ γέννημά τι ἀν τίς
οἰκεῖεις καὶ πρεπόντως νοήσειν ἡ Λόγος, καὶ σοφία,
καὶ δύναμιν, ἥνπερ οὗτε (12) τοῦ Πατρὸς λέγειν
ξένην δισιόν ἐστω, οὗτε μὴ ἀδίδως εἶναι παρὰ τῷ
Πατρὶ καὶ φαντάζεσθαι θέμις ἐστί· Τούτῳ γάρ τῷ
γεννήματι τὰ πάντα πεποίκην δὲ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς
πάντα πρόνοιαν ἔκτεινων δὲ αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται·
καὶ οὐτας ἐν αὐτῷς καὶ δὲ Πατήρ εἰσιν, ὥσπερ εἰρη-
ται· εἰ μὴ δέρα οἱ κακόφρονες τολμήσαντες πάλιν

A dicimus (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus quam veram et æternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur: nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti as fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura 180 tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, est res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendor: merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et substantia diversum esse, fatendum sane est recte synodum et scripsisse et cogitasse.

B 24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporeæ; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus et Filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est: ita cum vocem consubstantialis audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones singendæ sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eamdem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quoniam modo splendor se ad solem habeat eamdeinde esse lucem, non audacter dicat: Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole exsistit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietas quomodo a creditibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? D Quis autem proprie dignaque alium Dei fetus esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri exernam fas est dicere, nec vel cogitare licet nos imper apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut

(8) Sic Reg. At in aliis et editis δεεστ.

(9) Particula μὴ videtur addenda post εἰ, vel certe suahaudienda. Ibid. Reg. δείκνυτε.

(10) Sic Reg. Editi vero, πῶς, iuxtadose.

(11) Sic Reg. At alii et editi τὴν λέξιν omitunt.

(12) Sic Reg. Alii vero et editi, ἢ οὗτοι.

Iux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tueruntur; baneque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est cuius res aliae sunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiatur? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus et ipse est particeps. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patescit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, ut nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

25. Itaque cum Patres Nicænæ synodi ita senti-
rent, hujusmodi dictiones (13) illis scribere visum
est. Quod vero ipsi eas non sibi **181** excogitaver-
int, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposes* hæc de Filio C scribit: « Non extrinsecus adinventa est Filii substantia, neque ex nihilo educta, sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor: neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est; neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Siè igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proponserat, nonnisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ episcopus ex his

(13) *Ex substantia et consubstantialis.*

(14) Reg. ἀτέχνως.

(15) Sic Reg. At alii et editi, δηλονότι.

(16) Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio *Biblioth. cod.* 106, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet: at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba τὰ πρότερα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere: sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cuius hæc sunt verba: Υἱὸν δὲ λέγων κτίσμα, αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατεῖν,

A εἰποιεν δλλην εἰναι: τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ δλλο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἵν' ἡ τὸ μὲν ἐν τῷ Υἱῷ φῶς ἔν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς δὲ ἔνεος καὶ οὐσίαν ὡς κτίσμα. Ἀλλὰ τούτο τοῦ Κατάφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἀτεχνῶς (14) ἔστι τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν Ἐκκλησία ἔξεβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποχρέονται διὸ καὶ αὐτοὶ, τῆς ἀληθείας ἐκπεισόντες, ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί. Εἰ γάρ ὅλως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φωτὸς, διὰ τὸ μὴ μᾶλλον αὐτὸς ἔστι τὸ μετεγχειμον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ Πατρὸς εὑρίσκηται: Εἰ γάρ μὴ οὕτως ἔστιν, οὐκέτι δεῖχνυται διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὐ καὶ αὐτὸς μετέχει. Εἰ δὲ οὐτός ἔστιν ὁ Λόγος, ή σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐν φό δι Πατήρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκεται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὐ δινεὶ διὰ τοῦ Πατήρ ποιεῖ, δηλον (15), διὰ αὐτός ἔστι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γάρ καὶ πάντα τὰ γεννητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Οὕτω δὲ ὧν, οὐκ ἔσται ἔξ οὐκ διτων, οὕτως δὲ καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ Πατρὸς διοι γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες, ταῦτη ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις Ἑγράφαν. «Οτι δὲ οὐχ ἐαυτοῖς πλάσαντες ἐπενόησαν ταῦτας· ἐπειδὴ καὶ τούτῳ προφασίζονται· ἀλλὰ δικαιοθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασι, φέρε καὶ τούτῳ διελέγησμεν, ἵνα μηδὲ αὐτῇ αἴτοις ἡ πρόφασις περιπλεπται. Μάθετε τοίνυν, ὡς Χριστομάχοι· Ἄρειανοί, διὰ Θεόγνωστος μὲν, ἀνὴρ λόγιος, οὐ παρηγένετο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Γράψων γάρ περὶ Υἱοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Υποτυπάσεων, οὕτως εἰρήκεν· « Οὐκ ἔξωθεν τίς ἔστιν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ διτων ἐπειστήθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς διδαστος ἀτμὶς· οὔτε γάρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμὶς αὐτὸς τὸ διδωρὸν ἔστιν, ἢ αὐτὸς ὁ ἡλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρθιοια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάστης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ός γάρ μένων δ ἡλιος δ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ών» αὐτοῦ αὐταῖς, οὕτως εὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινεν, εἰκόνα ἐαυτῆς ἔχουσα τὸν Υἱόν. » Οἱ μὲν οὖν Θεόγνωστος (16) τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμναστᾷ ἔξετάσας, διτερον τὴν ἐαυτοῦ δόξαν τιθεῖσ, οὕτως εἰρήκε. Διουντίσος δὲ δ

D καὶ δλλ' ἄττα, ὡσπερ Πριγένης, ἐπιφέρει τῷ Υἱῷ, εἴτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυστενεῖς ἐλακχιώς, εἴτε, ὡς ἂν τις εἰποι ἐκβιασάμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἐν γυμναστας λόγιον καὶ οὐ δόξης ταῦτα προτίθεται, id est, Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditis presidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio offingit, sine eadem ac ille impieitate infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utinque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit. Et in fine: «Ἐν δὲ τῷ ἑδόνῳ, δν καὶ περὶ θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράψει, εἰσεβαστέρον πως περὶ τῶν ἀλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τελεῖ τοῦ λόγου περὶ τοῦ Υἱοῦ. In septima autem oratione, quam de Dei opificio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat. Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: Ἀνεγνώσθη Θεόγνωστος.

γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ Σαβελλίου γράφων, τὴν τε κατὰ σάρκα οικονομίαν τοῦ Σωτῆρος διὰ πλειόνων ἔξηγουμενης, καὶ ἐξ αὐτῆς διελέγχων τοὺς Σαβελλίζοντας, ὅτι μή δὲ Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος σάρκη, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος, ὃς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποίημα καὶ γενητὸν λέγων τὸν Γίδην, καὶ μή διοσύσιον τῷ Πατρὶ, γράψει πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην κατ' αὐτοῦ. Μήτε γάρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν Γίδην, ἀλλὰ καὶ διοσύσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαίωσατο. Ἐγειρεῖ δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτω· « Καὶ δι' ἀλλῆς ἐπιστολῆς Ἑγραψά, ἐν οἷς ἥλεγχα καὶ δὲ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ φεῦδος ὃν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν διοσύσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γάρ καὶ τὸ δυνατὸ τοῦτο φῆμι μή εύρηκέναι που τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἔξι, ἀπειποτῆκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γάρ ἀνθρωπίνην γονήν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἐπέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μή αὐτοὶ εἰλεν τὰ τέκνα, ή μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προείπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δὲ οὖν (17), αὐτά σοι τὰ τέκνα ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσσος (18) ἀν ἐπεμψά τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ, ἀν εὔπορησι, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖται τῶν συγγενῶν διοικήματα· καὶ γάρ καὶ φυτὸν εἴπον ἀπὸ σπέρματος ή ἀπὸ βίζης ἀνελθόν ἔτερον εἶναι τοῦ διεν ἐθλάστης, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθεστηκεν διοφυές· καὶ ποταμὸν εἴπον ἀπὸ πηγῆς ρέοντα ἔτερον δυνομα μετειηρέψαι· μήτε γάρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὑδωρ. »

26. «Οτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα δ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ ἰδιον τῆς (18*) τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ἀδιαιρέτον ἐστιν, ὡς Ἑγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδού καὶ δ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ τῶν τὰ τοῦ (19) Σαβελλίου φρονούντων, σχετλιάζει κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν, καὶ φησιν οὕτως· « Εἶτης δ' ἀν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαιρούντας (20) καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιρούντας τὸ σεμιτάτον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινάς καὶ μεμερισμένας ὑποτάσσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέπουσαι γάρ εἶναι τινάς τῶν παρ' ὑπὲν κατηχούντων καὶ διδασκόντων τὸν θεὸν Λόγον ταῦτης ὑφῆ γῆτάς τῆς φρονήσεως, οἱ κατὰ διάμετρον, ὡς ἐπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σα-

A quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe Salvatoris dispensationem secundum carnem per multis explanabat, ac inde consutabat Sabellianos, ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed Verbum, ut Joannes dicit¹⁸: cum, inquam, in suspicionem venisset dixisse Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantialem, litteras dedit ad Romæ episcopum Dionysium quoque appellatum: in quibus se expurgans asseverabat calumniam hanc esse adversus se confitam; nunquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri consubstantialem confiteri se affirmabat. Hæc autem sunt ejus verba: « Et aliam epistolam scripsi, ubi ostendi falsam esse qua illi in me utuntur criminatione, quasi scilicet qui negasset Christum Deo esse consubstantialem. Etsi enim fateor me id nominis nullo in loco sanctorum Scripturarum inventisse, tamen quæ subsequuntur argumentationes meæ, quas quidem illi retinuerunt, ab hac sententia non discrepant. Quin etiam humani partus exemplum in medium protuli, quem nempe perspicuum est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum parentes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint liberi, nec item necesse esse aut parentes esse aut liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præsentem rerum statum exhibendam non habeo: alioquin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel potius integræ epistolæ exemplar missem, quod, ubi potero, facere non omittam. Memini vero probeque scio me plurima rerun quæ ejusdem sint generis exempla proposuisse. Namque dixi plantam ex semine vel ex radice extortam, aliam esse ab eo unde producta est, esse tamen ejusdem naturæ; fluvium similiiter ex fonte emanantem aliud nomen habere, neque enim fontem dici fluvium, neque fluvium, fontem, utrumque nihilominus existere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte profluens. »

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec creatum sit, sed proprius et individuus Patris **182** substantiæ fetus, ut scripsit magna synodus: ecce Dionysius quoque Romæ episcopus scribens contra Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur qui talia audent dicere. « Jam vero, inquit, æquum fuerit adversus illos disputare, qui angustissimam Dei Ecclesiæ prædicationem, monarchiam in tres quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Audivi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum Verbum prædicant et docent, hujus opinionis magistros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar, Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in ea

¹⁸ Joan. i. 14.

Ἀλεξανδρέως λόγοι ἐπίτα, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Τοῦ μακαροῦ Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ Ὑποτυπώσεως. *Lectae sunt Theognosi Alexandrini orationes septem, cuius operis haec est inscriptio, Beati Theognosi Alexandrini et interpretis Hypotyposes.*

(17) Εἰ δ. οὖν, supple εἴχον, commode redditur per vocem alioquin, ut patet, quod quia videntur

non animadvertisse interpretes, perperam hunc locum verterunt.

(18) Sic Reg. Cæteri augēm et edili, πᾶσιν, ut et legit Ambr. Camald.

(18*) Reg. τῆς omittit.

(19) Τοῦ abest a Reg.

(20) Reg. τοὺς καταδιαροῦντας.

consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo praedicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem (Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam utilis Marcionis doctrina quae monarchiam in tria principia secut et dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura praedicari, tres autem esse Deos nec in Veteri nec in Novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quae vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non levius igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat¹⁰, et si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Haec si quidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet : haec autem eadem, virtutes Dei sunt; ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum haec non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quae absurdula sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum esse contendunt, ad quae sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ et propheticæ Scripturaræ haec verba explicant : *Dominus creavit me principium viarum suarum*¹¹. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc in logo, *creavit*, idem est ac praefecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit* : sicutidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait : *Nunquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te?*¹² Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O precipites temerariique homines! Ergone facta res est priuogenitus omnis creatura¹³, qui ex utero ante luciferum genitus est¹⁴, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles me gignit*¹⁵? Denique Scripturaræ divinæ

¹⁰ Joan. xiv, 10. ¹¹ Prov. viii, 22. ¹² Deut. xxxii,

¹³ Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald.

¹⁴ Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντες, et alia manu, γρ. δοξάσαντας.

¹⁵ Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii, et ceteri

¹⁶ Sic Reg. Alii vero et editi omittunt ταῦ-

Α θελλίου γνώμη. Ό μὲν γάρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἐμπαλιν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ἔνας ἀλλήλων παντάπας: κεχωρισμένας διαιροῦντες τὴν ἄγλαν μονάδα· ἡνῶσθαι γάρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν διων τὸν θεῖον Λέγον· ἐμφιλοχωρεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδιαιτᾶσθαι δεῖ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· ἥδη καὶ τὴν θείαν Τριάδα εἰς ἔνα, ὥσπερ εἰς κορυφήν τινα (τὸν θεῖον τῶν διων τὸν παντοκράτορα λέγω [21]) συγκεφαλαιοῦσθαι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γάρ τοῦ ματαιόφρονος δίδαγμα, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομήν καὶ διαιρεσιν, πατένεμα δὲ διαδοικέν, οὐχὶ δὲ τῶν δυτικῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθημασιν. Οὗτοι γάρ Τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε Παλαιὰν οὔτε Καινὴν Διαθήκην κηρύττουσαν. Οὐ μετον δὲ ἀν τις καταμέφοιτο καὶ τοὺς ποίημα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάσοντας (22), καὶ γεγονέναι τὸν Κύριον, ὥσπερ ἐν τι δυτικῶν γενομένων νομίζοντας, τῶν θείων λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἀρμότουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινὰ καὶ ποιησιν προσμαρτυρούντων. Βλάσφημον οὖν οὐ τὸ τυχόν, μεγιστὸν μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γάρ γέγονεν Υἱὸς, ἦν δὲ οὐχ ἦν· ἀλλ' δὲ ἦν, εἰ γε (23) ἐν τῷ Πατρὶ ἐστιν, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ εἰ Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις δὲ Χριστός· ταῦτα γάρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θείαι λέγουσι Γραφαῖ, ὥσπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὔσαι τοῦ θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοινυν γέγονεν δὲ Υἱὸς, ἦν δὲ οὐχ ἦν ταῦτα· ἦν δρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν δὲ θέρος. Ἀποπώταν δὲ τοῦτο. Καὶ τι ἀν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμην, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπίσταμένους τὰς ἀποτιὰς τὰς ἐκ τοῦ ποίημα λέγεν· τὸν Υἱὸν ἀνακοπτούσας; αἵς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχήκεναι τὸν νοῦν οἱ καθηγητάμενοι τῆς δόξης ταῦτης (24), καὶ διὰ τοῦτο κομιδὴ τοῦ ἀληθοῦ διημαρτηκέναι, ἐτέρως δὲ βούλεται ταῦτη ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφὴ τῷ, Κύριος ἔκτισε μὲ ἀρχῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐκδεξάμενοι. Οὐ μία γάρ ἡ τοῦ ἔκτισεν, ὡς ξετε, σημασίᾳ ἔκτισε γάρ ἐνταῦθα ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, ἐπέστησε τοῖς ὑπὸ αὐτοῦ γεγονόσιν ἔργοις, γεγονός δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἔκτισε νῦν λέγοιτ' ἀν (25) ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γάρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὐτός σου Πατήρ ἔκτισασθαί σε, καὶ ἐποίησε σε, καὶ ἔκτισθε σε; τῇ ἐν τῷ Δευτερονόμῳ μεγάλῃ ψῆφῃ δὲ Μωϋῆς φησι. Πρὸς οὓς καὶ εἴποι ἀν τις· Ὡρίφοιχίνυνοι ἀνθρώποι! ποιημά δὲ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, δὲ ἐκ γαστρὸς πρὸ θεωφόρου γεννηθεῖς, δὲ εἰπών ὡς Σοφία· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν τεννῆ με; Καὶ πολλαχοῦ δὲ τῶν

¹⁶ Coloss. i, 15. ¹⁷ Psal. cix, 3. ¹⁸ Prov. viii, 25.

τῆς. Μοξ Reg. pro δι habet η.

¹⁹ (25) Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντι. Cæterum δὲ ἐπὶ idem hic significat ac ἀντι. Μοξ τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restitutus ex mss. Reg. et Basil. hancaque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

θεων λογίων γεγενησθαι, ἀλλ' οὐ γεγονέναι τὸν θεόν τοῦ λεγόμενον εἶναι τις ἄντες ὑπὲρ ὧν καταφανῶς ἐλέχονται τὰ ψεύδη (26) περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γενήσεως ὑπολαμβάνοντες οἱ πολῖσιν αὐτοῦ τὴν θελὰν καὶ διρήπτον γέννησιν λέγειν τολμῶντες. Οὐτέ οὖν καταμερίζειν χρή εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν καὶ θελὰν μονάδα· οὗτε ποιήσει κωλύειν τὸ ἀξιωματικόν τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πεπιστευκέναι εἰς θεόν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν θεόν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἄγιον Πνεῦμα, ἡνῶσθαι δὲ τῷ Θεῷ τῶν ὅλων τὸν Λόγον· Ἔγω γάρ, φησι, καὶ ὁ Πατήρ ἐστι σύμφωνος· καὶ, Ἔγω ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐστι ἐμοί. Οὕτω γάρ ἐν καὶ ἡ θεία Τρίας, καὶ τὸ ἄγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διατάξοιτο. »

27. Περὶ δὲ τοῦ ἀδίοις συνελναι τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, καὶ μη ἔτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδίου αὐτὸν εἶναι, ὡς εἰρήκασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἔξεστα πάλιν ὑμᾶς ἀκούσαις καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὁριγένους. «Α μὲν γάρ ᾧς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα μη ᾧς αὐτοῦ φρονοῦντος δεχέσθω τις· ἀλλὰ (27) τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδεως ὅριζων ἀποφαίνεται, τοῦτο (28) τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. Μετὰ γοῦν τὰ ᾧς ἐν γυμνασίᾳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἱρετικούς εὐθὺς αὐτὸς ἐπιρέπει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· «Εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ δοράτου, ἀράτος εἰκών· ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθείην ἀποφάστη καὶ δομοιότης τυγχάνων τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστιν ὅτε υἱὸς ἔν. Πότε γάρ δοθεῖσ, δικαῖα τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος (Ο θεός γάρ φῶς ἐστιν), ἀπαύγασμα οὐκ εἴχε τῆς ἴδιας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν δῷ εἶναι Υἱοῦ (29) πρότερον οὐκ δύτος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀρχῆτος καὶ ἀκατονόμαστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς εἰκὼν (30), δικαίωσθε, Λόγος, δι γινώσκων τὸν Πατέρα, οὐκ ἔν. » Κατανοείστω γάρ δὲ τολμῶν καὶ λέγων, «Ην ποτε ὅτε οὐκ ἔν δικαίωσθε, διτεροειδῶς τὸν θεόν τοῦ αὐτοῦ συνόντος αὐτῷ Λόγου μονογενοῦς, τοφλας δύτος ἢ προσέχαρεν· οὗτος γάρ οὐδὲ δεῖ χαίρων νοηθήσεται, » Ἰδού δημιεῖς μὲν ἐκ Πατέρων εἰς Πατέρας διαθεντικέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δέ, ὡνεῖς Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Κατάφα μαθηταί, τίνας δρα τῶν φρημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι Πατέρας; Ἀλλ' οὐδένα τῶν φρονίμων καὶ σοφῶν ἀντείποτε· πάντες γάρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γάρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατήρ γέγονεν, δι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπισπείρας τὴν ἀσθενείαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον πεισας ὑμᾶς, διτεροειδῶς μη τὰ

⁶ Ἰωαν. ι, 30. ⁷ Ἰωαν. χιν, 10. ⁸ Ἰ Ἰωαν. ι, 5. ⁹ (26) Reg. et Basil. ψεύδη. ¹⁰ Certe legendum ἀλλ' οὐ, idque omnino exigit sensus. ¹¹ Sic Reg. Alii et editi, τούτου. Mox Reg Metu γοῦν, ubi alii et editi Metu οὐν.

A multis in locis genitum enim dicunt, nusquam **183** vero factum: ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audiencent dicere. Itaque admirabilis divinae unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo dignitas summae Domini magnitudo est diminuenda; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Iesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum Deo universorum esse unitum. *Ego enim, inquit, et Pater unus sumus*⁶; et, *Ego in Patre, et Pater in me est*⁷. Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchia prædictio integra servabitur. »

B 27. Quod autem Verbum ab aeternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiae vel hypostasis proprius sit, ut declaravit synodus, licet vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quae ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat: at quae fidenter definit et affirmat, haec vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quae exercitationis gratia ad haereticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit: «Si est Imago Dei invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam *Deus lux est*⁸), propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audiat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est character ac imago ejusdem substantiae⁹, quae digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligat enī qui dicere audet, Fuit aliquando cum non esset Filius, idem esse ac si diceret, Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, et, Vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur: «Verum nefas est, nec periculo vacat, propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua dilectabatur¹⁰. Alioquin eum non semper fuisse delectatum intelligendum erit. » En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus: vos vero, o novi Iudei et Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris voculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent praeter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor exstitit, vo-

⁶ Hebr. i, 3. ⁷ Prov. viii, 30. ⁸ (29) Editio Parisiensis particulam ᾧς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in Latino exprimi. ⁹ (30) Reg. εἰκὼν omittit. ¹⁰ (31) Sic Regius. Editi autem et alii, ἡμῶν.

Isque primum impietatem hanc inseminavit, ac etiam nunc suadet ut cœcumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa definierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholicæ Ecclesiæ, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

I 28. Itaque cum suas illas voculas futilis esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **184** ἀγενήτου, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuali, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia huius vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aivunt, quavis unde illæ sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipso interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quove sensu

(32) Editio Parisiensis, aïrestikῶν. At mss. et editio Commel. aïrēσεων. Nihilominus commode redditur per vocem hæreticis.

(33) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplice fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτou patet, quia hæc vox opponitur voci γενητοῦ, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in Thesauro, assertione prima, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v. scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγένητa per unicum v. habent; licet alii in locis hoc vocabulum per duplex v. scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in Phædro animam ait esse ἀγένητou, que vox quoque per unum v. ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀειχλύτου ἀθάνατον τὸ δ' ἄλλο κινοῦν, καὶ ὑπὲ ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δῆ τὸ αὐτὸν κινοῦν, ἀτε οὐκ ἀπόλείπετον ἔστιν, οὗποτε λήγει κινούμενον. ἄλλα καὶ τοὺς ἄλλους, οἵσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αυτὴν δὲ μηδὲ ἔξ ἐνος. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆ γίγνοιτο,

A ὑμέτερα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἀπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. "Ην γὰρ ή σύνοδος ἐγγράφως ὡμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἑκκλησίας ἐστι. Ταύτην ἐκδικοῦντες οἱ μακάριοι Πατέρες οὕτως ἐγράψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διδ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιγιειροῦσιν. Οὐ γὰρ οἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' οτι ἐν αὐταῖς ἀπεδειχθήσαν αἱρετικοὶ, καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων (32) τολμηρότεροι.

convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis

28. Ἄμελει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δειχθέντων τότε φύλων, καὶ ἀεὶ δὲ εὐελέγκτων δυτῶν ὡς ἀσεδῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἐλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (33), ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ δινόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμαπι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν ἀνελγοῦσι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλονεικοῖ. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ δινόματα, οὕτως ἀνατιχυτοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων αὐτὸν, διτι (34) καὶ διν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἔξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοδιήθησαν δύμας καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα, εἰδότες, διτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὐ καὶ ταῦτα πέψυκε· καὶ η̄ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, η̄ μηδόλως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἰσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (35) ἔστιν ἐκ τῶν θειῶν Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἴτιαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' η̄ η̄ συνόδος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἐμοούσιον συμφώνων τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένοις, καὶ οἵσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ ἐγράψαν,

οὐκ ἀν ἔξ ἀρχῆς γίγνοντο. Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητὸν ἔστι, καὶ ἀδιάφορον αὐτὸν ἀνάγκη εἶναι. Εἰ paucis interjectis: Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἀλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸν αὐτὸν κινοῦν η̄ ψυχὴν, ἔξ ἀνάγκης ἀγένητὸν τὲ καὶ ἀθάνατον ψυχὴν ἀν εἴη. Id est: *Omnis anima est immortalis.* Quod enim semper moretur, immortale est: quod autem moret aliud, et ab alio moretur, quandoquidem finem habet mortus, viiæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum moret, quia seipsum non deserit, ne moreri quidem unquam desinit: quin etiam cæteris quæ morentur, hic sors, hoc principium est mortus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrupti necesse est. Et paulo post: Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum moret quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem. Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam non-factam esse asserit, alibi tamen, in Timo videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserte docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ διτι.

(35) Οὐκ δεεστ in editione Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legimus Ambr. Camald. et Nannius.

διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἰπερ ἄρα δύνανται, ἀποχρινέσθωσαν πῶς εὑρὸν τὴν ἁγραφὸν ταῦτην λέξιν, ἢ ποιὰ διανοίᾳ τὸν θεὸν ἀγένητον λέγουσι· διαφόρους· τὴρ σημασίας ἔχειν τὸ δυνομα ἀκήκοα. Λέγεσθαι γάρ φασιν (36) ἀγένητον τὸ μῆτρον μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μῆτρον πρώτας δύναντας παρελθεῖν ἐθελήσουσι, διὰ τὸ ἐνείθεν (37) διτοπον· κατὰ γάρ τὴν πρώτην, ἔσται τὰ τε ἡδη γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγένητα· τὸ γάρ δεύτερον πλέον ἔχει τούτου τὸ διτοπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιοῦνται, κατ’ αὐτὴν δύνομάστοντες τὸ ἀγένητον. Ἀλλὰ καὶ τούτο λέγοντες, οὐδὲν ἡττόν εἰσιν ἀσεβεῖς. Εἰ γάρ τὸ μῆτρον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ή κτισθὲν, ἀλλὰ διδίον δν, τοῦτο λέγουσιν ἀγένητον, τούναντον δὲ τούτον (38) εἶναι τὸν θεού Λόγον· τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν θεομάχων; Τίς οὐκ ἀν αὐτοὺς οὕτω μανιομένους καταλιθώσειν; Ἐπειδὴ γάρ αἰσχύνονται προφέρειν ἐτι τὰ πρώτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ’ οὓς κατεγνώσθησαν, δλλως πάλιν αὐτὰ σημαντεῖν ἐπενόησαν οἱ δεῖλαιοι διὰ τοῦ δύναματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγενήτου. Εἰ γάρ δὲ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἔστι, δηλοντί: ἐξ οὐκεν δντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ δὲ πρὶν γεννηθῆ· καὶ εἰ μὴ ἔστιν δίδιος, δη ποτε οὐτε οὐκ δη.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si æternus non est, sicut aliquando cum non esset.

28. Ἐδει οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονοῦντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ίδίοις αὐτῶν (39) δῆμασι σημαντεῖν ἑαυτῶν τὴν ἐπερδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπτειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. Ἀλλὰ οὐ ποιεῦσι τοῦτο οἱ κακοθεῖς, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. Ός γάρ ἐκεῖνος μετὰ δλλοτρίων ἐνδυμάτων ἀπατᾶν ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγένητον δύνομάειν ἐπενόησαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν θεὸν εὐφῆμειν, κεχρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτῆς δλλοις σημαντωτιν. Ἀλλὰ καὶ τούτο τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνωσθέντος, τὶ δρα πάλιν αὐτοὶ ἔτερον περιλέπεται, λεγέτωσαν. Εὔρομεν, φασὶν οἱ κακοῦργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις· λέγουσιν ἀγένητον εἶναι τοῦτο, τὸ μῆτρον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. Ἀχάριστοι καὶ τῷ δντει τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τιμῆν τὴν εἰς τὸν θεὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, δτι δὲ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Πρῶτον μὲν γάρ, καν οὕτω τὸν θεὸν ὀνομάζωτιν, οὐ δείχνυται τῶν γενητῶν δὲ Λόγος. Τῆς γάρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

A synodus has voces *ex substantia et consubstantialis* congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit: qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant: siquidem multas huic voci inesse significaciones audivi. Aliunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec exsistit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod exsistit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significaciones rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurdâ. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurdâ. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, *non-factum*, intelligent. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id *non-factum* appellant, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum voculas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si æternus non est, sicut aliquando cum non esset.

C 29. Profecto illos ita denuo sentientes sequimus erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occule adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucreo aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondent. Invenimus, inquit improbi, qui nimis præter priores significaciones aiunt id *non-factum* esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignomina afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantia Patris, sic apud illum perpetuo exsistit. Nec enim hoc

(36) Sic Regius. Editi vero, φησιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διά

τε ἐκεῖθεν.

(38) Lege τούτων.

(39) Reg. ἑαυτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non facit referunt ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt : ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non huiusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt : cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis : ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; et propter opera, creatorem et effectorem : eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris fuisse esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset Filium aliud esse a factis rebus; cumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum : sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse Dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, quæ data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur : similiter Deum, Dominum virtutum dixerunt, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii Pater, et virtutum per Filiū factarum Dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium Dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictiorum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur : verum non co-utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse ; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, **186** nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente hujus Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentie exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane

A παρ' αὐτῷ ἔστιν δίδιλος. Οὐ γάρ τὸ δυνμα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγένητον πρὸς τὸν Γίδην ἔχει τὸ σηματινέμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ διὰ τοῦ Γίδου γενόμενα· καὶ ὥσπερ δὲ τὸν ἀρχιτέκτονα πρασφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἡ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ δυνματὶ τούτῳ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα οὐδὲν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ Ἑργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἴλα ἔστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποτίσαντος εἰδῶς, οὔτεν δὲν εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν οὐδὲν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ Ἑργα κτίσαντην καὶ ποιητὴν· τὸν αὐτὸν τρόπον δὲ λέγων οὕτω τὸν Θεὸν ἀγένητον ἐκ τῶν Ἑργῶν αὐτῶν (41) ὄνομάζει, σημαίνων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, ἀλλ' διειπέτει καὶ τῶν γενητῶν (42) ποιητῆς ἔστιν· οἷς μέντοι τὸν Λόγον δὲντα τῶν γενητῶν, καὶ μόνον ἰδιον τοῦ Πατρὸς γέννημα, δι' οὐ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

B 30. Καὶ γάρ καὶ παντοκράτορα τὸν Θεὸν οἱ προφῆται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον ἔνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο, ήδεισαν γάρ τὸν Γίδην δὲν τὸν γενητὸν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς δομούστητα· ἀλλ' διειπέτει πάντων, ὃν διὰ τοῦ Γίδου πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἔκουσαν τῷ Γίδῳ δέδωκε, καὶ δεδωκώς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ Λόγου κυριεύει· πάλιν τε Κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν Θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Λόγον ἔνα τούτων τῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔλεγον (43), ἀλλ' διειπέτει τὸν μὲν Γίδου Πατήρ ἔστι, τῶν δὲ διὰ τοῦ Γίδου γενομένων δυνάμεων Κύριός ἔστι. Καὶ γάρ καὶ αὐτὸς (44) πάλιν δὲ λόγος ἐν τῷ Πατρὶ ὅν, πάντων τούτων ἔστι Κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γάρ δισα ἔχει δια Πατήρ, τοῦ Γίδου ἔστιν. Ήσπερ οὖν τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν (45), οὕτως δὲν διαλόγειν τὸν Θεὸν ἀγένητον λεγέτω μήν, εἰ ἄπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ' διειπέτει, καθὼς προείπον, δὲ θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἔστι γενητός, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητῆς ἔστι διὰ τοῦ ιδίου Λόγου. Καὶ γάρ καὶ οὕτω λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἔικών δὲ λόγος ἔστι καὶ δομούσιος τοῦ Πατρὸς· εἰκὼν δὲ ὃν αὐτοῦ, ἀλλος δὲν εἶη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὐ γάρ ἔστιν εἰκὼν, τούτου καὶ τὴν ιδιότητα καὶ τὴν δομολωσιν ἔχει, ὡστε τὸν λέγοντα ἀγένητον καὶ παντοκράτορα τὸν Πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγενήτῳ καὶ τῷ (46) παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἣτις ἔστιν δὲ Γίδης. 'Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς, οὐ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐψεῦρον τὸ δυνμα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν κακονοίας· εἰ γάρ ἔμελλεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφημίας, ἔδει μᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἦν Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκείνως ὄνομάζειν

(41) Basil. αὐτόν.

(42) Sic Reg. At alii et editio Commiel. γεννημάτων.

(43) Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi, τοῦτ'

Ἐλεγεν.

(44) Sic Reg. At alii et editi, Καὶ γάρ αὐτός.

(45) Reg. τὸν τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

(46) Sic Reg. Alii autem et editi τῷ ομιλτυτ.

αὐτούς· λέγοντες μὲν γάρ ἔκεινος τὸν Θεὸν ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτὸν, καθὼς προεῖπον, ποιητὴν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν Λόγον ποίημα σημάνωσι κατὰ τὴν ίδιαν ἡδονήν· δὸς δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐκ ἀγνοεῖται, διτι, Υἱοῦ δυτος, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γεννημένα ἔκτισθη πάντα.

Filiū quoque intelligit, nec dubitare potest quin, si factae omnes per Filiū sint creatae.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον ἡ (47) ἀληθέστερον ἄντι τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν καὶ Πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἕργων ὄνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον· τοῦτο μὲν γάρ τὰ ἐκ τοῦ βουλῆματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γεννόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ τὸν Πατέρα δύνομα τὸ ίδιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. "Οσῳ δὲ ὁ Λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγένητον διαφέροι ἀν· καὶ γάρ τούτο μὲν ἀγραφον καὶ ὑποπτον, ποικιλῆν ἔχον τὴν σημασίαν ἔστιν ἔκεινο (48) δὲ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαίνον τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ μὲν ἀγένητον παρ' Ἐλλήνων εὑρῆται τὸν μὴ γινωσκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατήρ παρὰ τοῦ Κυρίου τὴν ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται· καὶ γάρ εἰδόντες αὐτὸς τίνος ἔστιν Υἱός, ἐλεγεν· Ἔγώ ἐμ τῷ Πατέρι, καὶ ὁ Πατήρ ἐμ ἐμοι· καὶ, Ὁ ἐμραχώς ἐμέ, ἐμραχε τῷ Πατέρᾳ· καὶ, Ἔγώ καὶ ὁ Πατήρ ἐμ ἐμοιερ· καὶ οὐδεμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός· διλλ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν· "Οταν δὲ προσεύχῃσθε, λέγετε· Θεὸς ἀγένητος (49)· ἀλλὰ μᾶλλον· "Οταν προσεύχῃσθε, λέγετε· Πάτερ ιημῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἥθελησεν. Ἐκέλευσε γάρ τὴν ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς δύνομα ἀγενήτου καὶ γενητοῦ, οὐδὲ εἰς δύνομα ἀκτίστου καὶ κισσατος, ἀλλ' εἰς δύνομα Πατέρος καὶ Υἱοῦ καὶ ἡγίου Πνεύματος· οὗτω γάρ τελειώμενοι υἱοποιούμεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ Πατέρος δὲ δύνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὄντος τούτου καὶ τὸν ἐν τῷ Πατέρι Λόγον. Εἰ δὲ καὶ Πατέρα θέλει ἀλγειν ἡμῶν τὸν ίδιον ἀκτοῦ Πατέρα, οὐ χρή διὰ τοῦτο συνεκτείνειν ἀκτούς τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο γάρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ γάρ τὸ ἡμέτερον ὁ Λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν ἀκολούθως διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον καὶ ἡμῶν ὁ Θεὸς λέγεται Πατήρ. Τὸ γάρ ἐν ἡμῖν Πνεῦμα τοῦ Λόγου δι' ἡμῶν τὸν ἀκτοῦ Πατέρα ὡς ἡμῶν ὄνομάζει· οὗτος δὲ (50) τοῦ Ἀποστόλου νοῦς ἔστι λέγοντος· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κράζον· Ἄειδεν οἱ Πατήρ.

32. 'Αλλ' ἕως καὶ διὰ τὸ δύνομα τὸ ἀγένητον ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον δυτεῖς, ἐθελήσουσι καὶ αὐτοὺς λέγειν· "Εδει καὶ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν τὰ

A erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere et dicere, quam eum hujusmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non factum appellant, illum ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse significant, quod quidem plurimum ipsis arridet. Qui vero Deum, Patrem nominal, statim in illo si Filius existat, res factæ omnes per Filiū sint creatae.

31. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio significare Patremque dicere, quam eum ex solis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus substantia fetum significat. Quantum autem est discriminis Verbum inter et res factas, tantum et amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non existat suspectumque est, ac variam habet significacionem. At simplex est aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis est consentaneum, eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen non-facti a gentilibus qui Filiū non cognoscunt inventum est: at Patris nomen ab ipso Domino nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe cuius Filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre, et Pater in me est*¹¹, et: *Qui videt me, videt et Patrem*¹², et: *Ego et Pater unus sumus*¹³. Nullo autem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit: *Cum oratis, dicite: Deus non-factus*. Sed potius: *Cum oraveritis, dicite: Pater noster qui es in cœlis*¹⁴.

B C D E

Nostrum quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine non-creati et creati baptizari jussit, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos iniciati vere efficiuntur filii Dei, et Patris nomen pronuntiantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre est, cognoscimus. Licit porro proprium sui ipsius Patrem, nostrum quoque Patrem appellari concedat, non tamen idcirco nos cum Filiō secundum naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa est cur ita etiam a nobis appetetur. Quia enim Verbum corpus nostrum assumpsit, et inter nos versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur. Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane mens est Apostoli dicentis: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater*¹⁵.

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen non-facti inepte usurpare, hæc nobis pro sua improbitate velint reponere: Decuisset igitur nihil de Domino et Salvatore nostro Iesu Christo dicere,

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² ibid. 9. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Matth. vi, 9. ¹⁵ Galat. iv, 6.

(47) *H deletum est in Regio codice.*

(48) *Sic Reg. Alii autem et editi, ἐκεῖ.*

(49) *Sic Reg. At alii et editi, Θεὸς ἀγένητος.*

(50) *Sic Reg. In aliis vero et editis δέ deest.*

nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero A vocabula, quæ in Scripturis non existent, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consenserim: siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, **187** quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas episcopos impunit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, siquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a synodo scripta sunt, rectum sensum continere: at contra ostensum est et futilis admodum Arianorum voculas, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significacionem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo puguent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt: sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Ille quidem quæ tunc in synodo acta esse memini, ut potui, memoravi: nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut prophetæ verbis utar, *Si mutare potest Äthiops pellem suam, aut pardus varietates suas¹⁰*, sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, charissime, hæc ut acceperis, C tecum, quæso, perlege: quæ si tibi recta esse videbantur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi, his auditis, zelum quidem synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accusationem approbent; Arianorum autem Christi hostium condemnent pervicaciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti: quoniam Deum et Patrem dicit gloria, honor et adoratio, una cum principiis experte ejusdem Filio et Verbo, neconon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

¹⁰ Jerem. xiii, 23.

(51) Sic Reg. et Basil. At alii et editi καὶ omit-tunt.

(52) Sic Reg. et Basil., quæ et legit Ambros. Ca-

περὶ αὐτοῦ γεγραμένα λέγεσθαι, καὶ (51) μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. Ναὶ ἔδει, φαίην ἀν καὶ ἔγωγε ἀκριβέστερα γάρ ἐκ τῶν Γραχῶν μᾶλλον ἡ ἔξτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. 'Αλλ' ἡ κακοήθεα καὶ μετά πανουργίας παλιμβολος ἀσέβεια τῶν περὶ Εὔσεβιον ἡγάκησε, καθά προεῖπον, τοὺς ἐπισκόπους λευκότερον ἐκβέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα βῆματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιαν δρήγην ἔχοντα ἀέδεικται· τῶν δ' Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρά, καὶ ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. Καὶ γάρ καὶ τὸ ἀγένητον δύομα ἰδίαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὔτεσθις προφέρεσθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐνθύμησιν, ὡς τῇζεσαν, δυνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Σωτῆρος. Ήνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. 'Αλλ' οὐτε ἐκεῖνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγωστοι, οὐτε τὸ ἀγένητον καλῶς καὶ εὔτεσθις δυνάμενον δυνομάζεσθαι, ὅμως, κακῶς αὐτὸς φρονοῦντες, λαθεῖν οὐκ τὴν τῆτην τητην ιδίαν ζητησύνην τητην γάρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἰρεσίς αὐτῶν ἐστηλεύθη πανταχοῦ. Ταῦτα μὲν, ὡς τὴν τῆτην, ἀπομνημονεύσας τὰ ἐν τῇ συγνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωσα· οἶδα δὲ, ὅτι τῶν Χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμοῦνται πάλιν ἐτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἐτέρας ἐπινοήσουσι. Κατὰ γάρ τὸ προφητεύον· *Εἰ διλάξεται Αἰθούς τὸ δέρμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικιλλατα αὐτῆς, καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὔσεβιν φρονεῖν. μεμαθήσετες ἀσεβεῖν.* Σὺ μέντοι, ἀγαπητὲ, δεξάμενος, ἔντυχε κατὰ σαυτόν· καὶ εἰ δοκιμάσεις καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθε καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ, ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξανται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκριβεῖαν· καταγνῶσι δὲ τῆς τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, ἄς (52) τῆς ἀσεβοῦς ἐκατόν τριῶν κάριον αἰρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρέπει δέξα, τιμή καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ Λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰώνας τῶν αἰώνων. Αμήν.

mald. Ille vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

EUSEBII CÆSARIENSIS

EPISTOLA

AD SUÆ PAROECIÆ HOMINES

Vide in Eusebio Cæsariensi, tom. XX hujus editionis Patrum Græcorum.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII.

I. Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus sere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturæ quæ nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænisdæcbris reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quæ num. 19 leguntur, Arianos scitacit adversus Nicænam synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod præcedentis epistolæ temporis apprime congruit. Item ex modo hujus epistolæ ordiendæ haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem sere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque præcedentem, ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari licet ad eundem ipsum utramque suisse missam. Imo subodoramus hujus scribendæ occasionem ex præcedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum protulanda adversus Arianos τοῦ δόμοντον voce attulisset Athanasius; hæc causa suisse videtur cur Aiani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequidquam tentarent. Sed hæc conjecturæ non omnem prorsus amovent dubitandi locum.

II. Aiani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam hæresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis ejusdem litteris anno 265 conscriptis: ubi dum Sabellianorum consuetudinem errorem, in similitudines quædam inciderat, quibus, licet præter auctoris mentem, læsa videretur Verbi trinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiaeque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quædam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam reiundit impudentiam, Catholicumque Dionysium plane commonstrat, et ab Ario sententia alienissimum.

III. Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio sæculo Dionysii adversariorum depulsa crimatio; quarto, Arianorum calumnia simul et prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos refelkendos Arianos, qui Verbi deitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant: qui que suam sententiam venditanti ut prioribus Ecclesiæ sæculis vulgo **188-191** receptam. Namque, ut cætera taceam, ex iis quæ num. 19 habentur planum est voces illas, ἐκ τῆς οὐσίας, et δύοντον, jam tum usitatas vulgatasque suisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisisse, suspiciosum. Eminent vero omnibus aliis Dionysii dictis, hæc præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, quo omnes profigantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, num. 17: Οὗτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειωτὸν εἰς τὴν Μονάδα συγχεφαλαιούμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quæ immixtæ nequit, in Unitatem contrahimus. Hæc, inquam, sententia quæ in omnibus Græcis Athanasii editis haciemus desiderabatur, jam primo Græce prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces Τριάδα et Μονάδα similiter omnino desinerent.

IV. Et vero non hæc una ex Græco texiu exciderat sententia: multæ quippe aliae sunt in hac epistola emanuensium vitio omissæ, quod videlicet duæ consequenter positæ clausulæ, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quæ omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restitutæ. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quum clausulus integras hoc lapsus genere prætermittat. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti doctoris operum editio.

V. Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fusa satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacui hæresi suæ exitiosam historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Arianî, in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolæ locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquacem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam suisse vix quispiam sit dubitandi locus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἔφροτε, ὡς ἦν Νικαιαῖος σύνοδος· καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντούσιν οἱ Ἀρειομαρίται, ὡς διμόδοξος θεωρῶν (53).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

Quod Dionysius Alexandrinus episcopus adversum Arianam heresim senserit, ut et Nicæna synodus: et quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

1. Sero significasti non ita pridem apud vos habitem contra Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi charitas scriberet, diligenter sciscitus haec diceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris; dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum heresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciae processerunt, ut etiam Patres calumniantur: quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditari ausi sunt*¹⁷, quid mirum si beatæ memorie virum Dionysium episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminantur? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hereseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant: haud sensu quam prædones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati ascribunt.

192 2. Si quam igitur sententiae dictisve suis

¹⁷ Psal. n. 2.

(53) Reg. quem sequimur, ἔχοτων. Editi et reliqui miss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπιστολή, qua vox in nullo codice habetur: tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius ann. nymus hinc habet titulum: Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρετανῶν Ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Eiusdem contra Arianos *Apologia pro Dionysio episcopo Alexandria*.

(54) Σὺν in editis deerat: omnes mss. habent.

(55) Sic Taurinensis, Colbertinus, Jesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. 4, et ita legit Naunius.

A 1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς Χριστομάχους· καὶ γάρ πρὶν γράψαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φρονοῦσαν περὶ τῶν μαχαρίων Πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειοματῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων· οὐδὲν γάρ οὖν εὔλογον, οὗτος πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θελας Γραφῆς ἥττον ἔχοντας τῆς αἱρέσεως (55) αὐτῶν, αὐτὸν προφάσεις ἀνατρέψαντος εἰπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς Πατέρας τετολμήκασι· καὶ οὐκ ἀλλότριον γε, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἔστιν αὐτῶν. Οἱ γάρ κατὰ τὸν Κυριον καὶ κατὰ τὸν Χριστοῦ αὐτοῦ μελετὴν ἐπιχειρήσαντες, τι θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μαχαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας (56) ὡς διμόδοξον ἔχοτων καὶ δύρφονα λοιδοροῦσιν; Οὐ γάρ ἐξ οὗτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἔχοτων αἱρέσεως δύξασιν εὐφημεῖν, καλὸν μαχάριον αὐτὸν ὄνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὡσπερ λησταὶ τινες καὶ τὸν τρόπον ἀσεμνοι, οἱ, ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ίδιοις ἐπιτηδεύμασιν διειδίζωνται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν (57) έκαντοι, καταψεύδμενοι τῆς ἔκεινων αὐθροσύνης.

2. Εἰ μὲν οὖν θαρροῦσιν οἱ: φρονοῦσι καὶ λέγουσι,

Sed Regius, et Basil. cum omnibus editis τῆς διαιρέσεως. Præstat prior lectio: quod suadetur etiam ex simili sententia quæ in superiori epistola ita legitur nūm. 2. Οὐδὲν γάρ ὄρῶντες εὔλογον ἔχουσαν ἔχοτων αἱρέσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(56) Τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. 4, διμόδοξον έκαντον. Sed Basil. cum editis omnibus, διμόδοξον αὐτῶν.

(57) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συναριθμῶσιν.

προφερέτωσαν (38) γυμνή τὴν αὔρειν, καὶ δεικνύ-
τωσαν ἐξ αὐτῆς εἰ τινα γομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν
ἔχειν, η̄ καὶ ἀνθρώπινόν τινα λογισμὸν εὑσεβῆ πρὸς
ἀπολογίαν εἰς δὲ μηδέν (39) τι τοιούτον ἔχουσι, σιω-
πάτωσαν· οὐδαμόθεν γάρ εὐρήσουσιν εἰς μὴ μᾶλλον
Ἑλεγχοὺς καθ' ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν τοῦ μὲν
Ἰωάννου ἐγόντος· Ἐν ἀρχῇ ήρ οἱ Λόγος· δὸν οὗτοι
λέγουσιν, Οὐκ ἡν πρὸν γεννηθῆ· τοῦ δὲ Δασδὸς φάλ-
λοντος ἐκ προσώπου τοῦ Πατρός· Ἐξηρεύετο η̄
καρδία μου Λόγορ ἀγαθόν· δὸν οὗτοι λέγουσι κατ'
ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ δυτῶν γεγενῆσθαι (60)·
εἴτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, δτι
Πάντα δὲ αὐτῷ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
νετο οὐδὲ ἕτερος τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Εἰς Κύ-
ριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δὲ οὐ τὰ πάντα· καὶ ἐν
ἐπέροις· Οὐτὸς ἐντῷ ἐκτίσθη τῷ πάντᾳ· ποίαν
παρθεῖσαν ἔχουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύντη
οὐδὴσουσιν (61), ἐναγτιούμενοι τοῖς τῶν ἀγίων ἥρ-
μασιν, δταν λέγωσι ποίημα εἶναι τῷ τῶν πάντων Δη-
μούργῳν, καὶ κτίσμα τοῦτον ἐν φῷ τῷ κτίσματα
γέγονε καὶ συγέστηκεν; Οὐδὲ ἀνθρώπινος δὲ τις αὐ-
τοῖς λογισμὸς εὑσεβῆς εἰς ἀπολογίαν περιείπε-
ται (62). Τις γάρ ἀνθρώπων, η̄ Ἑλλην, η̄ βάρβαρος,
δὸν δομολογεῖ Θεὸν, τούτου ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα,
η̄ δτι οὐκ ἡν πρὸν γένηται; Η̄ τις ἀνθρώπων, ἀκού-
σας παρὰ τούτου, δὸν ἐπίστευσε μόνον εἶναι Θεὸν,
λέγοντος· Οὐδέτος ἐστιν οἱ Υἱὸς μου ὁ ἀμαρτητός·
καὶ Ἐξηρεύετο η̄ καρδία μου Λόγορ ἀγαθόν,
τολμήσεις καὶ εἰπεῖν (63) δτι, Οὐκ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ
Λόγος ἐξ οὐκ δυτῶν γέγονεν, η̄ Οὐκ οὐκ εἶστι,
καὶ οὐκ ἰδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; Πάλιν δὲ τις
ἀκούων τούτου, δὸν ἐπίστευσεν εἶναι Κύριον καὶ Σω-
τῆρα, λέγοντος· Εγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ οἱ Πατὴρ ἐν
έμοι· καὶ, Εγὼ καὶ οἱ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, ἐπιχειρή-
σει διαιρέσιν ἢ ἐκεῖνος ἤνωσεν καὶ ἀμέριστα πετή-
ρηκεν (64);

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες, καὶ παρθε-
ῖσαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ίδιοις, καταψεύδονται τῶν
εὑσεβῶν. Ἀλλ' ἔδει, πάντων αὐτοὺς (65) ἐρήμους
δυτας, καὶ συνορῶντας ἐκαυτοῖς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι
πανταχθέντες ἀποροῦντας καὶ χασμαμένους, μεταγι-
νώσκειν μᾶλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ἑδοῦ τῆς
πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἐκαυτοῖς οὐκ οὐκ ἴσασιν,
ἴνα μὴ καὶ παρὰ αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλεονα τὴν
αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Ἰσως δὲ τῆς τοιαύτης παγ-
ουργίας οὐ θελήσουσιν (66) ἀποστῆναι ποτε· καὶ

A fiduciam habent, nujam nobis hæresim suam pro-
ferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se
putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut sal-
tem humanum, sed piū tamen, pro sua defensione
argumentum: sin vero ejusmodi nihil habent, si-
leant: nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi
ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scri-
pturis sacris Joannes ait: *In principio erat Ver-
bum*¹⁸, quod (aiunt ipsi) non erat antequam gigneretur:
David vero ex Patris persona ita psallit: *Eructavit cor meum Verbum bonum*¹⁹, quod ipsi
asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et
ex non existentibus factum: suisse; Joannesque ite-
rum in Evangelio dicit: *Omnia per ipsum facta
sunt, et sine ipso factum est nihil*²⁰; Paulusque ita
scribit: *Unus Dominus Jesus Christus per quem
omnia*²¹; et alibi: *Quoniam in ipso creata sunt
omnia*²². Quid igitur illis fiduciae supererit, imo
potius, qua non digni erunt ignominia, quandoquidem
sanctorum sententiis adversatur, cum dicant
omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam
esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt?
Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat,
illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim ho-
minum, sive Græcus, sive barbarus, quem Deum
constitutur, eundem creaturam esse dixerit, aut non
suisse antequam fieret? Aut quis hominum, cum il-
lum audierit quem unum credit esse Deum, dicen-
tem: *Hic est Filius meus dilectus*²³, et, *Eructavit
cor meum Verbum bonum*²⁴, ausit dicere: *Verbum
quod ex Dei corde progressum est, ex non exstan-
tibus factum est; aut: Filius creata res est, non pro-
pria loquentis proles?* Ac rursum, quis si gum quem
Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicen-
tem: *Ego in Patre et Pater in me*²⁵, et, *Ego et Pa-
ter unum sumus*²⁶, ea dividere conetur, quæ illæ
conjurxit et indivisa conservavit?

3. Ήαec igitur cum et ipsi animadvertant, rebus
suis dissidentes, pii viris conflictas ascribunt senten-
tias. Atqui magis decuit eos, omnium inopes, et
advertisentes se interrogatos, passim hæsitare ac
hianti ore obmutescere, sententiam commutare, poti-
usque sese avertere a via erroris, quam homines
quos ignorant inter suos recensere: ne ab illo
consulati plus dedecoris referant. Verum illi fortasse
ab hujusmodi dolis nunquam absistere volent
Caiphæ enim sociorumque hac in parte æmulatores

¹⁸ Ιοην. 1, 1. ¹⁹ Ρεαλ. XLIV, 1. ²⁰ Ιοαν. 1, 5. ²¹ I Cor. VIII, 6.

²² Ρεαλ. XLIV, 1. ²³ Ιοαν. XI, 10. ²⁴ Ιοαν. X, 30.

(58) Taurin. et Colbert. soli, προφερέτωσαν.

(59) Editi, οὶ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur.
Colb. et Fr. 1 καὶ deest. Paulo post Colb., μᾶλλον
ἐλέγχους. Mox Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, ἀπὸ μὲν
γάρ τῶν.

(60) Taurin. Colb., γεγενῆσθαι, minus recte.

(61) Sic Reg. Basil. et edit. Commel. Edit. vero
Parisiensis et Colon., ὀφειλήσουσιν. Taurin. Colb.
Jes. Fr. 1, ὀφειλουσιν.

(62) Taurin. Colb. Jes., παραλείπεται. Paulo post
Fr. 1, ἐπιχειρήσοι.

(63) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ εἰπεῖν.

²⁵ Coloss. I, 16. ²⁶ Ματθ. III, 47.

Editi, &c.

(64) Taurin. Colb. Jes., ἀμέριστα πεποίηκε.

(65) Taurin., Ἀλλ' ἐπειδὴν τούτων αὐτούς. Colb.,
Ἐπειδὴν δὲ τούτων αὐτούς. Intra edit. Paris. et
Colon., χασμαμένους. Edit. vero Commelin. cum
omnibus inss., χασμαμένους. Ibidem Taurin. et Col-
bert., μεταγινώσκειν ἐχρήγη μᾶλλον.

(66) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, οὐ θέλουσιν. Mox
Colb. Katçav. Ibidem post ὀπτερ καὶ in Colbert.
τὸ δεστι. Paulo post edit. Paris. et Colon., ἐγνώρι-
ζον αὐτὸν. Edit. Commel. et omnes miss., ἐγνώριζεν
ἐκαυτόν, recte, excepto Felckmanni 3 anonymo, qui

sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam ficeret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicere, nec valerent argumenta quibus consultabantur vel paulisper obtueri, ad patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham*²⁷: rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam **193** et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit*²⁸: et hos rursum impietatis mendaciique ipsa veritas convincet, ostendetque Dionysium episcopum nec eadem quae Arius sensisse, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Judæi, a patre suo diabolo lujustrandi in Christum furorem hæreditate accepere. Magui certe argumentum est in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis comprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit ut illi ex clero ejecti sunt, neque hæresis propugnandæ causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium quin eadem fuisset qua illi pœna plectendus.

4. Et hæc quidem satis erant ad integrum novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Cæterum quia occasiones calumniandi episcopi ex quibusdam ejus epistolæ partibus se habere arbitrantur, age et illas inspiciamus, ut inde eorum vaniloquentia commonsteretur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio, fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Ait autem igitur beatiss.

²⁷ Joan. viii, 39. ²⁸ ibid. 40.

totum hunc locum sic habet: *Kai γάρ οἱ πάλαι Ιουδαῖοι, τοσαῦτα τοῦ Κύριου πεποιηθός ἔργων (lege ἔργα), δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενος (lege ἐλεγχόμενοι) παρ' αὐτῷ, καὶ μή δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἀλέγχους ἄντ.* Qui codex hic incipit, nam initio mutulus est.

Mox idem, κατέφευγον. Paulo post in Taurin. et Felckm. 3 an. καὶ ante vobis̄ deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. et Felckm. 3 an. τὴν ἀλογίαν ἔστων. Editi et Reg., ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. et Fr. 1, λέγοντες ἡγυεῖν τι. Ibidem Taur. Colbert. Jes., οὔτε αὐτό. Felckm. vero 3 an., οὔτε οἱ νῦν Ιουδαῖοι Διονύσιον δομάζοντες φεύγειν τὴν, etc.

(67) Felckm. 3 anoni., διελέγχει, solus. Intra, post ἡγυεῖν. Άλλα, Felckm. 3 anoni. deficit.

(68) Taurin. Colb. Jes., ἐκληρονομῆσαν. Paulo post Taurin. Colb. Fr. 1, ἀλλὰ καὶ τὸν. Mox Colb., etc μῆτε. Post καταγνωσθεῖς, οὐκε, ἀπεβλήθη τῆς

A γάρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καΐάφαν ἐξήλωσαν, ὡσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι. Καὶ γάρ κακεῖνοι, τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκότος ἔργα, δι': ὧν ἐγνώριζεν ἔστων εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι τε παρ' αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι καὶ πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἀλέγχους ἀντιθέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέψυγον, λέγοντες· Ἡμεῖς πιπέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν ἔστων ἐπικαλύπτειν. Άλλ' οὗτοι ἑκεῖνοι τοῦτο λέγοντες δωνησάν τι, οὕτε οὗτοι Διονύσιον δομάζοντες φυγεῖν τὴν δομοῖαν ἀκείνοις αἰτίαν δυνήσονται· καὶ γάρ κακεῖνοις ἐφ' οὓς πατριγόμουν ἔλεγχεν ὁ Κύριος λέγων· Τούτο τὸν Ἀβραάμ ωὐκ ἐποίησε· καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ φευδομένους ἡ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια διελέγχει (67). οὕτε τὰ Ἀρείου Διονύσιος δὲ πίσκοπος οὗτος ἐφράντεν, οὕτε τὴν ἀλήθειαν ἡγυεῖσεν. Άλλὰ καὶ οἱ τότε Ιουδαῖοι, καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς ἔστων τοῦ διαβόλου τὴν Χριστομάχον ἐκληρώσαντο (68) μανιάν. Μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθεῖς, ἀλλὰ τὸν δινόρα συκοφαντεῖν, οὗτοι μῆτε παρ' ἐτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβεῖς καταγνωσθεῖς ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὡσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, μῆτε αὐτὸς ὁς αἱρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς Ἐκκλησίας· δὲλλ' ἐν αὐτῇ κεκοιμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἔσται καὶ γέγραπται. Εἰ γάρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἡ περὶ ὧν ἐγράψε μὴ ἦν ἀπολογητάμενος, οὐκοῦν ἀμφιβολού, οὕτε πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἡρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ιουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνουμένων (69), καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάντας Χριστιανοὺς ἐπιχειρούντων ἀπατᾶν· ἐπειδὴ δὲ προράσσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα ἔδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιωλογία δειχθῇ, καὶ παύσωνται (70) μὲν καὶ δύσκοπε ποτε βλασφημοῦντες παρ' ἔστωτος τὸν Κύριον, δομολγήσωσι δὲ καὶ μετὰ τῶν στρατιωτῶν, βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, οὕτε ἀληθῶς οὗτος (71) δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

ἐπισκοπῆς ὡσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, quæ in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 habentur: sed in hoc ultimo ὑπεβλήθη μενοσεις legitur. Mox Taurin. et Colbert., ἐξῆλθε τὴν Ἐκκλησίαν.

(69) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀρνησαμένων.

(70) Reg. Taurin., παύσωνται.

(71) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. 1. Editi vero, οὗτοι Υἱός, omisso articulo. Paulo post edit. Paris. Colon. et Felckm. 3 anoni. qui hic resumit, post τοῖνυν habent ot ἐχθροῦ τῆς ἀληθείας, quæ verba, cum desint in omnibus aliis codicibus et in edit. Commelin., expunimus. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, μακρατην. Alii cum editis μακάριον. Mox Taurin. et Colb., γεννηταν. Felckm. 3 anoni., γένητα, perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. 1, δὲ post μῆτε deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anoni., κατ' οὐσίαν αὐτόν. Sed αὐτόν deerat in editis.

ιστι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Φασὶ τούννυν ἐν ἑπιστολῇ τὸν μακαρίην Διονύσιον εἰρηκέναι, ποιημα καὶ τερπὺς εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ίδιον, ἀλλὰ ξέρον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατρός· ὡσπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον, καὶ ὁ ραντηγῆς πρὸς τὸ σκύζος· καὶ γάρ ὡς ποιημα ὄν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Καὶ ἔγραψεν (72), ὅμολογούμεν καὶ ἡμεῖς εἴναι τοιαύτην ἑπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλὰ ὡσπερ ταῦτην ἔγραψεν, οὐσια καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολὰς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύτας ἔντυχεν αὐτούς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μῆνς ἐκ τῆς μιᾶς ἡ πίστις; δειχθῇ (73) τοῦ ἀνδρός. Καὶ γάρ καὶ ναυπηγὸν πολλὰς τριήρεις κατασκευάσσοντο, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλὰ ἐκ πασῶν ἡ τούτου τέχνη κρίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἣν λέγουσιν ἐπιστολὴν, ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε, κατηγορείτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορίᾳ γάρ ἀλτηῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἰλίκουσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἀλλὰς ἐπιστολὰς, ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπτεύθη (74), ἔδει πάλιν αὐτούς, μὴ ἀφέντας τὰ αἰτία, φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶ· ἵνα μὴ δᾶξωσι λεξεῖδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπονται δὲ τὴν ἐν ταῖς ἀλλαις ἐπιστολαῖς ἀλτηθείαν. Καὶ γάρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων δλλοτε βόλλως ἐπικελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιήτη· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψιτο ἀν τις αὐτῷ (75), ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἔκεινο δὲ ἔγκεντριζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἔτερον δὲ ἐκτίλλει· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, μαζῶν τὴν αἰτίαν, θαυμάσσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· θούτῳ γάρ αὐτῶν ἡ τε συκοφαντία καὶ δὲ οὐκ ἔσασιν, ἡ αἰσχύνονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἁνω Λιβύης τηνικαῦτά τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρήγυσαν τὰ Σαβελλίου· καὶ τοιοῦτον ἴσχυσαν ταῖς ἐπινοίαις (77), ὡς δλιγόν δεῖν μηράτε ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κηρύσσεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γάρ εἶχε τὴν μέριμναν τῶν Ἐκκλησιῶν (78) ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβούλειος τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδιξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύνοτο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἰσθέσουν, ἡναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναλεῖαν ἐκείνων γράψαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ

(72) Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur Basil. et Fr. 1, licet Felckm. memoria lapsus eamdem ex iis codicibus notet lectionem, quae in editi. Commeliniana. Editi, καὶ ἔγραψεν. Felckmanni vero 3 anōn. totum hunc locum sic habet: πρὸς γένητας τοῦτο μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γάρ εἶχε μέριμναν. Ἀλλ' ὡσπερ ταῦτην. Nimirum verba quædam inferius posita imperite hic transtulit. Infra Felckm. 3 anōn., ἑτέρας ἀλλας... καὶ δεῖ καὶ ταύταις. Mox idem, καὶ μὴ μόνον.

(73) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἡ πίστις γνωσθῇ. Felckm. 3 anōn., γνωρισθῇ. Infra idem, ἡ τούτου τέχνη γνωρίζεται. Paulo post idem, ἡ μόνον ταῦτη.

(74) Felckm. 3 anōn., περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, τὶ καίνων; καὶ γάρ καὶ γεωργὸς· omissis interlineis.

A memoriae Dionysium in epistola sua dixisse, opus, et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vite, et faber a scapha: et etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret. Elia in scripsit: ejusmodi illius epistolam esse et nos ultra fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolās, quas etiam ab illis lectas oportuit, ut ex omnibus, non ex unica duntaxat, explorata viri fides esset. Fabri namque peritiae, qui multas trimes exstruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul astimandā. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit epistolam, aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine: verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quod si temporis et personæ ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolās ad eam suspicionem amovendam; non decuit, omissis scribendi causis, viro temere invidiam conflare, ut ne videantur nil nisi voculas aucupari, veritate autem quæ in aliis ejus epistolis sese prodiit prætermittere. Nam et agricola ejusdem generis arbores alias alio modo pro præsentis soli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero surculum inserat, istam plantet, alias evellat; sed potius cum causam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter 194 ejus scripta legerint, epistolæ argumentū indicent mibi: hinc enim eorum calumnia propositique prævitas comperta erit. Ceterum, quia vel ignorant, vel indicare erubescunt; nos enarrare necessum est. C δημητρίᾳ τῆς προαιρέσεως δειχθῆσται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔσασιν, ἡ αἰσχύνονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. In Pentapoli superioris Libyæ quidam episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumbebat, mitili, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, ino impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evan-

D (75) Felckm. 3 anōn., ἀν τις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, omissis interpositis. Infra post ποικίλον deest αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anōn., qui postremus sic habet, τὸ πολυποίκιλον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν Πενταπόλει, omissis multis, de more. Mox Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, τοῖς γράμμασιν. Editi vero, τοῖς συγγράμμασιν.

(76) Sic Reg. et editi; sed Taurin. Jes. et Fr. 1, λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.

(77) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anōn., κακονοίας. Sed editi et codices Reg. et Basil., ἐπινοίας, quos sequi visum est, quia aliis præstant.

(78) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anōn., καὶ habent ante τῶν Ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb. Jes., ἀλλὰ μᾶλλον, omissis καὶ. Ibidem Felckm. 3 anōn., ἀναιδέστερον διετέθεισαν, ἡναγκάσθη.

geliis exponere : ut cum audacius illi Filium ne-garent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc vero causa sicut talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

6. Quid agitur similitudinis habent Arii heresis et Dionysii sententia ? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia ? Ne namque catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ heresis inventor exstitit. Certe Arius præsue doctrine exponendæ causa *Thaliam* conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, *Egyptium* nempe Soladem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolæ, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire cumpertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sia cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscrispisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non ridentur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibebet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traduxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memorie virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuantur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : *Viri Israelitæ, audite verba haec : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis :*

(79) Οὗτως deest in Felckm. 3 anon.

(80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.

(81) Taurin. et Jes., ἀνατρέψυτος.

(82) Felckm. 3 anon., ως Ἀρειανὸς νομίζεται. Mox Taurin. et Jes., οὐσὶς αὐτῷ. Infra, τὴν οἰκεῖαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλιαν. Alli, Θαλιαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε λίαν ἐκτεθῆλυμένοις καὶ γελοῖς ζητεῖται.

(84) Reg. et edit. Commel., Σωσάτην. Alii cum

A Σωτῆρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἵνα, ἐπειδὴ τολμηρότερον ἔχειν τὸν Υἱὸν ἡροῦντο καὶ τὰ ἀγρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀνετίθεσαν, οὕτως (79) εἶτος, δεῖξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱός ἐστιν ὁ γενούμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν καὶ δλίγον ἔκεινους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θετήτα τοῦ Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατέρος. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἵτιαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀνατρέψυτας (81) θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

B 6. Τι τοίνυν δύοιον ἡ Ἀρειούς αἱρεσίς καὶ τὸ Διονύσιον διάνοια ; ή διὰ τὸ Διονύσιος ὡς Ἀρειούς ὄνομάζεται (82), πολλῆς οὐτῆς αὐτῶν τῆς διαφορᾶς ; Ο μὲν γάρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐστιν ὁ δὲ καὶ γῆς αἱρέσεως ἐφευρετής γέγονε. Καὶ δὲ μὲν Ἀρειος, τὴν ίδιαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, Ἐγράψει *Θαλιαν* (83) ἐκτεθῆλυμένοις καὶ γελοῖοις ζητεῖ, κατὰ τὸν Αιγύπτιον Σωτάδην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἀλλας ἐπιστολὰς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὅρθως. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἔστω γράφει, μὴ ἐλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἔστων· οὐ γάρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο· εἰ δὲ, γράψας τὴν πρὸς Ἀμμώνιον (85) ἐπιστολὴν, ὑπωπτεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρώτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβληται, δῆλον ἂν εἴη, δῆτα καὶ τὰ ὑποπτεύθεντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δέ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπια δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ίδιαν ἐλκεῖν ἔκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γάρ καὶ λαρδὸς πολλάκις, τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι καταλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ως αἰδεν αὐτὸς, ἐπιτίθησιν (87), οὐδὲν ἔτερον ἡ πρὸς τὴν ὑγείειν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδάσκαλος δὲ φρονίμου τρόπος εἰτος, πρὸς τὰ τῶν διδάσκομένων ήδη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ξώς ἀν αὐτοὺς εἰς τὴν δόδον τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δέ, διε μόνον ἔγραψεν οὕτως διδάσκαλος (88), αἱτιῶνται αὐτὸν· αἱ γάρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἱτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τὶ ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· *Ἄδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζαραῖον, ἀδρα διαδεδομένορ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ.*

edit. Paris., Σωτάδην. Ibid. Felckm. 3 anon., διε μέντοι Διονύσιος ἔγραψε καὶ Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ περὶ έντον.

(85) Felckm. 3 anon., Ἀμμώνιον.

(86) Colb. et Fr. 1, τρέπεται ἔκαστον. Mox Felckm. 3 anon., δοκοῦντα εἶναι τισι ἀκαταλληλα, eadem omnino sententia.

(87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editio minus recte, ὑποτίθεται.

(88) Felckm. 3 anon., οὗτος διδάσκαλος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγόναται. Et hic defloxit codex iste.

τοῦ ἐρ μέσῳ ὅμιλῳ, καθὼς οἰδατε· τοῦτο τῇ Αἱ hunc definito consilio et præscientia Dei traditum ὄφει μή βουλῇ καὶ προτρώσει τοῦ Θεοῦ (89) per manus iniquorum affigentes 195 interemisti²⁰; ἀδοτεῖ, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπῆκατες, ἀρεταῖς· καὶ πάλιν· Ἐρ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἔσταυρωσατε, τὸ δὲ θεός ἡγείρει ἐκ τεκνῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκετ ἐνώπιον ὅμιλον ὦρης· τοῦ δὲ Παύλου ἔγονυμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας (90), ὅτι, Μετασήσας δὲ θεός τὸν Σαοὺλ, ἡγείρει τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέαν, φῶντα εἰπεις παρανυρίσας· Εὗρος Δαβὶδ τὸν Ἰησοντα, ἀνδρα (91) κατὰ τὴν καρδιὰν μου, διὰ ποιησει τὰ θελήματά μου. Τούτου δὲ θεός πατὴρ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγεῖλαν ἡγείρει τῷ Ισραὴλ Σωτῆρα· Ἰησοῦν· καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγρολας ἴστεριῶν δὲ θεός, τὰ rūr παραγγέλλει (92) τοῖς ἀνθρώποις πάντας παραγάγου μεταροεῖν· παθότεις ἰστησετ ἡμέραν, ἐν δὲ μέλλει πρέτειρ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ φῶντα πλοτίον παρασχών πάσιν, ἀραστήσας αὐτὸν ἐκ τεκνῶν· ἢ Σεπάνου τοῦ μεγάλου μάρτυρος (93) ὅταν λέγῃ· Καὶ νῦν θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηγούμενούς, καὶ τὸν Κύρον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἔστωτα τοῦ Θεοῦ. "Πρά γάρ (94) λοιπὸν αὐτούς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν· οὐδὲν γάρ αὐτοῖς ἀπόλυτον· δια· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείους ἐφρόνουν· ἀνθρώπον γάρ ἀπὸ Ναζαρὲτ (95), καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκέλων τοιγαν τοιαῦτα φαντάζομένων, ἀρ' ἐπειδὴ τοῖς δῆμασι (96) τούτοις ἔχρήσαντο, μόνον ἀνθρωπὸν ἔδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πλέον οὐδέν; Μή γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νῦν τοῦτο λαβεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς ἀρχιτέκτονες οὐραὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ (97) Θεοῦ, πεποίκησαν· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσαν εὐλογον· ἐπειδὴ γάρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες τε (98) καὶ πλανήσαντες Ἑλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψύλλον ἄγριων μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐρχεοθαί καθ' ἡμιότητα τῶν ἐκ (99) τοῦ Δαβὶδ ἀλλων γενομένων τέκνων· οὔτε δὲ θεόν αὐτὸν, οὐδὲ διὰ Διόγος σάρξ ἐγένετο ἐπίστευον· τούτου ἔνεκα μετὰ ποιῆσαι τῆς σπένσεως οἱ παχάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος πρώτον ἐξηγούντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα (1) θῶντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενο-

per manus iniquorum affigentes 195 interemisti²⁰; et rursum: In nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis astat²¹; Paulum vero Antiochiae in Pisidia hæc narrantem: Amoto Saule Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium perhibens dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israëli Salvatorem Jesum²²; et rursus Athénas: Et tempora quidem hujus ignorantiae despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis²³; aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentein: Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei²⁴. Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quandoquidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

C 8. Hæc illis ita sonniantibus, num quia apostoli lis verbis sunt usi, ideo Christum existimarent hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit! Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti perili et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque ethnicos in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarravere, ut eos, ex editis conspicuisque miraculis jam advenisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

²⁰ Act. ii, 22, 23. ²¹ Act. iv, 10. ²² Act. xiii, 22, 23. ²³ Act. xvii, 30, 31. ²⁴ Act. vii, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur: sed legitur in omnibus codicibus et in Graeco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Graecus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χειρός.

(90) Taurin. et Fr. 1, Piscidiās.

(91) Ἀνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Graeco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. 1 et in Graeco Script. textu legitur: in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Graecus Scripturæ textus. Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἀπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν δὲ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος. Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γάρ post ὥρα deest in Felck. 3 anon. qui sic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. 1 καὶ νῦν habent: sed deest in editis et in reliquis miss.

(95) Editi, γάρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτὸν, quod desit in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζάρδη.

(96) Felck. 3 anon., χρῆμασι. Mox idem, καὶ τλέον μηδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ex deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτὸν Taurin. οὐθὲ διὰ Διόγος. Colb., οὐθὲ διὰ Αόγος. Artic. δὲ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur: in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἵνα συτως.

quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset virum passibilem Christum esse, illico subiuxit : *Hic auctor vitae est*²¹, ipseque in Evangelio constetur : *Tu es Christus Filius Dei rivi*²²; et in Epistola sua ait ipsum, episcopum animarum, atque Dominum suum nec non angelorum et potestatum esse. Paulus item, qui ait Christum esse virum ex semine David, in Epistola ad Hebreos hæc habet : *Qui cum sit splendor glorie et figura substantiae ejus*²³; ad Philippenses vero : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratu est esse se aequalem Deo*²⁴. Hæc porro, auctor *vitæ, Filius Dei, splendor, figura, aequalis Deo, Dominus, episcopus animarum*, quid aliud sibi velint, quam in corpore suis Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, **B** καὶ ἔκτισκος γυνῶν, τι ἀν εἰτε ἔτερον (6), ή δὲτ εὐ καὶ ἀδιάρετος τοῦ Πατρός, ὡς ἐστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς;

9. Id ipsum egit Dionysius ab apostolis edocuit : cum enim jam irrepisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba quæ humili et humano more de **196** Salvatore dicta sunt, illis objicere, ut per humana illos abs-terraret a dicendo, *Filium esse Patrem*, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret, ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret *Verbum*, *sapientiam*, *virtutem*, *vaporem*, et *splendorem Patris*. In episto- lis itaque ad sui defensionem scriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Christum profitetur. Ut igitur apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus homo factus est), quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam temporis accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est, propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humiliis verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangelii deprompta, adestque illi legitima hæc conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne ad- ventus, propter quem hæc et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea *Verbum caro factum est*²⁵; et *In principio quidem erat*

²¹ Act. vi, 15. ²² Matth. xvi, 16. ²³ Hebr. i, 3.

(2) Αὐτοῦ deest in Taurin.

(3) Taurin. Colb. Fr. 1, συνεῖπεν. Jes., συνῆψεν. Reg. et editi, συνῆπτεν. Mox Taurin., ἀμολογεῖ. Ibidem τοῦ ante ζῶντος in editis deest : in codicibus vero omnibus legitur.

(4) Felck. 5 anoni., καὶ διαιρόνων.

(5) In Reg. et in editis τῆς deest : sed habetur in Taurin. Colb. Jes. et Felck. 5 anoni. Mox Felck. 3 anoni., ίσον Θεῷ.

(6) Taurin. Colb. Jes. Felck. 3 anoni., τι ἀν ή ἔτερον, qui ultimus sequentiū sic habet : ή δὲτ ἐν σώματι ἐστι Λόγος ὁν Θεοῦ, etc. Mox idem, διαιρέτος τῷ Πατρὶ ὡς ἐστι, mendose. Taurin. Colb. Jes. ante ὡς ἐστι habent καὶ.

(7) Taurin. Colb. Jes., πι, id est Πατρός, prouo quippe lapsu ex ἀρος, id est Σωτῆρος factum est

μένων σημείων ἐληλυθέναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ (2) πίστιν αὐτοὺς ἀναγάγωσι· δειχνύντες, διτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ εἰτιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ θεοῦ. Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα πατήτον τὸν Χριστὸν, εὐθὺς συνῆπτεν (3). Οὐτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστι· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὅμολογει· Σὺ εἰ στὸν Χριστὸν, στὸν Υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζωτος. Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν, καὶ Κύριον ἑαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων (4) εἶναι. Πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἐβραίοις μὲν· Ὁς ὁ πατέρας μητρὸς τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλιππησίοις δὲ· Ος, ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχω, οὐκ ἀρταρμὸν ηγήσατο τὸ εἰται Ισα θεῷ, καὶ ἀπαγγείλων τὴς ζωῆς, καὶ Υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπαγγείλων, καὶ χαρακτῆρα, καὶ Ισα θεῷ, καὶ Κύριον, σώματι Λόγος ἡν θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ

C 9. Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γάρ εἴρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἡναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προείπον, ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος (7) ειργμένα βίβαι ταῖς αὐτῶν· ἵνα, τούτους ἀποσχοντίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μη λέγειν Υἱὸν εἶναι. τὸν Πατέρα, εὐκολωτέραν αὐτοὺς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς δάλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ, Λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀμύλα, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρός. Ἐν γούν ταῖς (8) ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαύτα λέγων, παρέρθισάεται ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Οὐπερ οὖν οἱ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα βήματα περὶ τοῦ Κυρίου (καὶ γάρ ἀνθρώπος γέγονεν ὁ Κύριος), ἀλλὰ καὶ (9) μᾶλλον θαύματος δῖαι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν· οὕτως οὐκ Ἀρειανὸς δ. Διονύσιος (10), διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνίου κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν. Εἰ γάρ καὶ ταπεινοῖς ἔχρισατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα· καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνταρκον παρουσίαν, δι' ήν (11) καὶ ταῦτα καὶ τὰ δύοια γέγραπται. Καὶ γάρ ὥσπερ Λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὕτω μετὰ ταῦτα Ο Λόγος σάρξ ἐγένετο (12)· καὶ, Ἐρ-

²⁷ Philipp. ii, 6. ²⁸ Joan. i, 14.

D πρὸς, Πατρός. Mox Felck. 3 anoni., ήν τὰς τοιούτους ὁ ἀποσχοντίσας. Paulo post idem, εὐκολωτέρον.

(8) Felck. 3 anoni., Ἐν γάρ ταῖς.

(9) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In reliquis editis et miss. legitur. Mox, οἰκονομίαν καὶ τὴν. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ deest.

(10) Felck. 3 anoni., οὐκ Ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς Εὐσέδιον καὶ Σαμψωνᾶν (sic hoc loco, εἰπρα τamen Ἀμμωνᾶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν γράψων. Οι γάρ· sic ille mendose.

(11) Reg. solus, δι' ήν.

(12) Felck. 3 anoni., post ἐγένετο, addit., καὶ τὸ γένεντο.

ἀρχῇ μὲν ἡρὸς· ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐτραπέρι δόξης, καὶ γέγονεν δὲ Κύριος ἀνθρωπος. Καὶ εἰς μὲν ἔστιν δὲ ἐξ ἀμφοτέρων σημαντικόν· Ὁ γάρ Λόρος σὰρξ ἐτέρετο· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἑνανθρωπήσεως εἰρημένα ἥματα ἰδεῖν καὶ κατάληλον ἔχει πρὸς ἔκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν· καὶ δὲ τὰ ἀνθρώπινα (13) τοῦ Λόρου γράψων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ δὲ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος οὐδὲ ἄγοει τὰ δια τῆς ἑνσάρκου (14) παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ’ ἔκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διαχρίνων, κατ’ ὅρθον τῆς εὐσέβειας βαδίεται. "Οτε γοῦν αὐτὸν κλαλούντα λέγει, οἴδεν, διτι, ἀνθρωπος γεννημένος δὲ Κύριος, δείκνυσι τὸ μὲν κλαίειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγέρει δὲ Λάζαρον οὓς θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεῖκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε δρτῶν πεντακισχίλους· καὶ κιμένον μὲν οἶδεν ἐν μνημειῷ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγερόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ’ αὐτοῦ τοῦ Λόρου (15).

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμινιόν ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων εἰρημένων περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἐγράψεν· ἀνθρωπίνων γάρ ἔστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, Ἔγὼ η̄ ἀμπελος (16), δὲ Πατήρ δὲ γεωργός· καὶ τὸ, Πιστὸν δρτα τῷ ποιήσατι αὐτόν· καὶ τὸ, Ἐκτισε, καὶ, Τοσούτῳ κρείττῳ τερόμενος τῷ ἀγγέλων. Οὐκ ἡγνεῖ δὲ τὸ, Ἔγὼ ἐτῷ Πατρὶ, καὶ δὲ Πατήρ ἐτῷ ἁμπελος· καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα· ταῦτα γάρ αὐτὸν ἐν ταῖς δλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γάρ κάκει ταῦτα γράψων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Νοτερὸν γάρ, Ἐτῷ μορφῇ Θεοῦ ὡρὸν οὐχ (17) ἀρπαγμὸν ἀγήσατο τὸ εἰραι λοι Θεῷ, ἀλλ’ ἀντὸν ἐκέρωσε, μεριζὴν δούλου λαβών· καὶ, Ηλούσιος ὡρ., ἐπτώκευσε δὲ ἡμᾶς· οὕτως διητανταί τοι τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προστήξει· δὲ μὲν γεωργὸς ἔνος ἔστι καὶ οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα, δμουσία καὶ συγγενή, καὶ ἀδιάίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει οὕτως, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτα τε καὶ ἡ ἀμπελος (18). ἔστι δὲ, ὡς εἴπεν δὲ Κύριος, αὐτὸς ἡ ἀμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Εἰ μὲν οὖν ὁμοιότερος ἐστιν ἡμῖν ὁ Υἱός (20), καὶ τὴν

"Joan. 1, 1. " Matth. 1, 23. " Joan. xv, 1. " Hebr. iii, 2. " Prov. viii, 22. " Hebr. i, 4. " Joan. xiv, 10, 11. " ibid. 9. " Philip. ii, 6, 7. " II Cor. viii, 9.

(13) Felck. 3 anon., τὴν σημασίαν, καὶ διταν ἀνθρώπινα.

(14) Reg. Taurin. Colb. Jes. quos sequimur. τῆς ἑνσάρκου, ut infra legitur. Editi, τῆς ἐν σαρκὶ. Mox, δικιμος τραπεζίτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo assert: Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζίται, τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed hæc clausula non iam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa: legitur quidem Thess. v, 21, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δοκιμοι τραπεζίται in nullis iam exemplaribus exstat. Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli Epistolis, alii ex Evangelio.

A Verbum ¹⁹: Virgo autem circa consummationem sacerdotum in utero habuit ²⁰, Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam Verbum caro factum est. Quæ porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriam et unicuique de quo agitur congruentem habent interpretationem: ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum spectant: sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profundere; ut Deum vero, Lazarum a mortuis suscitare: novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare: corpus itidem humanum in sepulcro jacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus suscipiat.

10. Hec ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quæ de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, refellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim hæc de illo sunt prolatæ: Ego vitis, et Pater meus agricultor ²¹; et: Fidelcm ei qui fecit ipsum ²², nec non illud: Creavit ²³; et: Tanto melior angelis factus ²⁴. Nec ignorabat tamen illud: Ego in Patre et Pater in me ²⁵; et: Qui videt me, videt et Patrem ²⁶; hæc enim illum novimus in aliis scriptis epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim, Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalē Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens ²⁷; et, Cum esset dives, propter nos egenus factus est ²⁸; sic cum verba de divinitate ejus dicta magnifica sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipsa de humanitate Salvatoris dicta sunt, hinc animadvertere licet, quod agricultor quoad substantiam a vite alienus sit,

197 palmites vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eamdem quam nos

lio illud desumptum aiunt. Felck. 3 anon., διακρινων τὴν εὐσέβειαν βαδίεται. Μοx idem, λέγη.

(15) Felck. 3 anonym., τοῦ Λόρου οὐ καὶ γέγονε σάρξ. Et hic rursus desinat.

(16) Jes., Ἔγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος.

(17) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὃν δὲ Κύριος οὐχ.

(18) Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, quos sequi vi sum est, λέξεις. Reg. et editi, διαλέξεις.

(19) Illic denuo resumit Felck. 3 anon., qui paulo post sic habet: τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν. Mox idem, αὐτὰ τὰ κατά.

(20) Ὁ αντε Υἱός in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Jes. habetur. Paulo post κατὰ τὸν

habet originem, sit haec in parte alienus a Patre sed cunctum substantiam, eo modo quo vitis ab agriculta: si vero aliud est Filius praeter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adæ, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum: quandoquidem ita Salvator ait: *Ego sum vitis, vos palmites, et Pater agriculta*¹⁹. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propteræ ipse dixit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*²⁰. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt, sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agriculta dictus est: ipse enim vitæ, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum colluit; ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

11. Hæc igitur germana cum sit hujus sententia interpretatio, peropportune de hac vite scripta est: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*²¹; et: *Tanto melior angelis factus*²²; et: *Crearis*²³. Quod enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum constitutumque fuisse; siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamquam post corpus assumptum angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimatetur: sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium cum Moysis ministerio conserat, ait: *Tanto melior angelis factus*; per angelos enim lex enuntiata est, quia lex quidem per Moysen data est, gracia autem per Jesum Christum facta est²⁴, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore à Dan usque Bersabee lex enuntiabatur; jam vero in omnem terram exiit sonus eorum²⁵, et gentes Christuni adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

¹⁹ Joan. xv, 1, 5. ²⁰ Psal. xxi, 23. ²¹ Hebr. iii, 2. ²² Hebr. i, 4. ²³ Prov. viii, 22. ²⁴ Joan. i, 18. ²⁵ Psal. xviii, 3.

to καὶ δ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. et Felck. ἢ ανόν. In editis καὶ deest. Fr. 1 vero sic habet, κατὰ τοῦτο ύπειν ὁ Ιλός.

(21) Felck. 3 anón., τοῦ Χριστοῦ. ἀλλά.

(22) Hunc locum Theodoreus assert Dialogo 1, τῷ Ἀτρέπτῳ, p. 39, qui ibidem habet ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felck. 3 anón., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, etc. Mox idem, διηγήσομαι τὸ δυομάριον τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατὴρ ὁ γεωργός, omissis intermediiis.

(23) Theodoretus, ἥτις ἔστι τὸ Κυριακὸν σῶμα, quæ est Dominicum corpus. Sic etiam Felck. 3 anón., qui post hæc quedam omittit, de more.

(24) Reg., χρείτω.

Αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἐστιν κάτικ τοῦτο καὶ ὁ Γῆς ἀλλότριος καὶ οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὄστερ καὶ ἡ ἀμπελος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἔστιν ὁ Γῆς παρ' οὐ σμεν ἡμεῖς, κάκενος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ τῆς γεγόναμεν, καὶ τοῦ Ἄδαν ἔσμεν ἔχονοι· οὐκ ὅφελει τὸ ἥριδν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ (21) λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπειδὴ καὶ οὐτως εἰρήκεν ὁ Σωτὴρ· Ἐτῶ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός (22). Ἡμεῖς γάρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἔσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἰπεν· Ἀπαγγελῶ τὸ δρομέον τοὺς τοῖς ἀδελφοῖς μου. Καὶ ὕστερον ἔστι τὰ κλήματα δικριταὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ ἐξ αὐτῆς, οὐτως καὶ ἡμεῖς διμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κάκενο βίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατὴρ εἰρήκει ὁ γεωργός· αὐτὸς γάρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπέλον, ἥτις ἔστι τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος (23); καὶ αὐτὸς δὲ αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλεῖαν ὅδον ἡμῖν ἤτοιμας· καὶ οὐδέποτε ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτὸν.

11. Ταῦτην δὲ τοῦ βρητοῦ τὴν ἐρμήνειαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὐτως λεγομένης ἀμπέλου γράψειν· Πιστὸν διτα τῷ ποιησάντι αὐτὸν· καὶ, Τοσούτῳ χρείτω (24) γερόμερος τῷρ ἀγγέλων, καὶ τὸ, Ἐκτιστερ. Οὐτε γάρ ἐλαβεν διπερ εἰχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ τοῦτον· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου σῶμα· τότε καὶ ἔκτισθαι (25), καὶ πεποιησθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γάρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. Ἀλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε χρείτων (26) τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττινον, ἢ ἵνα αὐτῶν φανηταὶ· ἀλλὰ πρὸς Ιουδαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρώπινην τοῦ Κυρίου διακονιαν συγχρίνων τῇ Μωυσέως, ἔφησε· Τοσούτῳ χρείτωρ γερόμερος τῷρ ἀγγέλων· διὰ γάρ ἀγγέλων δι νόμος ἐλαλήθη· διητοι διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξένετο, καὶ τοῦ Πνεύματος (27) ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (28) καὶ μέχρι Βερσαβέες δι νόμος κατηγέλλετο· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν ἡγετησίαν δι φθόγγος αὐτῶν, καὶ τὰ Εθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ δούλως ἔστιν ἀλλως.

(25) Taurin. Jes., ἔκτισθαι.

(26) Reg., χρείτω, et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, ἐλάττον τοις.

(27) Reg. et omnes editi, τοῦ Πατρὸς, et ita legit Nannius. At Taurin. Jes. et Fr. 1, τοῦ Πνεύματος. Ultra sit vera lectio vix statui potest, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In miss. enim hæc voces sic scribuntur, πᾶς, πᾶς, ita ut unius litteræ mutatione confundantur. Postrema lectio præstare videtur.

(28) Taurin. Colbert. Jes.. ἀλλ. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, μέχρι Βερσαβέες. Quinque postremi cum articulo τῆς; editi vero, μέχρι Βερσαβέες.

12. (29) Ἐκρ' ουν, ὡς οἱ Χριστομάχοι θρυλοῦσι, Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Υἱοῦ γράφων, καὶ λέγων οὕτω ποίημα αὐτὸν, ἔνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν Ἐλέγεν εἶναι (30); Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον Ιδίου τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐφόρονται τοῦτον δομούσιον τῷμαν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μήν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἀλλαῖς ἐπιστολαῖς ἀλλὰ καὶ δρῦλος φρονῶν ἐν αὐταῖς φανεῖται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν φοῖσαι κατὰ τοῦτων (31), λέγων· Οὐκ εἰμὶ τῆς αὐτῆς ὑμῶν διξης, ὡς Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ τὴν ἡμέτερα πρόφασιν Ἀρειῳ πάρεσσεν εἰς ἀσέβειαν· ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνα (32) καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων, ἐμνήσθην τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῶν τοιούτων ἀλλων ῥητῶν (33). ἔνα, τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Κυρίου δεῖξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, διὰ τοῦ Πατήρος ἐστιν ὁ γεννόμενος ἀνθρώπος. Ός γάρ ὁ γεωργὸς οὐκ ἐστιν ἀμπέλος, (34), οὕτως οὐκ ἐστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γεννόμενος ὁ Πατήρ, ἀλλὰ ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος (35) δὲ, ἐν τῇ ἀμπέλῳ γεννόμενος, ἀμπελος ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἀπερ ἐσμὲν τμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. Τάντη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορά καὶ Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς δὲ τὴν (36) ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἑτέρας ἐπιστολὰς τὰς πάρ' ἐμοῦ γραφεῖσάς ἀντιτίθημι (37), ἔνα γνῶσιν οἱ φρόνιμοι· τὴν δὲ αὐταῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν δρθῆν μόνον φρόνισαν. Ἔδει μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ εἰχον ὑγιαίνοντας τὸν νοῦν, τοιούτα λογίεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπιτεκόντου· Πάντα γάρ ἐτρωτα τοῖς συνιοῦσί τε στενά τοῖς εὐρύσκουσι γνῶσιν· ἐπειδὴ δὲ, μὴ μαθόντες τὴν (38) πίστειν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πεπτώκαστεν εἰς ἀσέβειαν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι, νομίζουσιν εἶναι καὶ (39) τὰ δρῦλα στρεβλὰ, καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς (40)· ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἔκ τῶν ἀλλων ἐπιστολῶν τεῦ Διονύσιου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν, πρὸς πλεονα κατάγνωσιν τῶν αἱρετικῶν· ἐξ αὐτῶν γάρ καὶ τμεῖς μαθόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονοῦσιν καὶ γράφομεν.

13. (41) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' οὗ ἔγραψε τὰς ἀλλας

"Prov. 1:1, 9.

(29) Illic resumit Fel. 3 an. Mox Reg., de more, θρυλοῦσι. Paulo post Felck. 3 anoh., ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ.

(30) Felck. 3 anop., αὐτὸν, ή ἔνα τῶν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ μήν οὐχ οὕτως, omissis intermediis.

(31) Taurin., κατ' αὐτῶν.

(32) Reg., πρὸς Ἀμμωνα. Jes. Fr. 1, πρὸς μὲν Ἀμμωνα. Taurin. Colb. et Felck. 3 anop., πρὸς μὲν Ἀμμωνά· sed Taurin. recentiore manu suprascriptum habet τον, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel.: item, πρὸς Ἀμμωνα. Cum igitur omnes miss. et editio Commelin., "Ἀμμωνα vel Ἀμμωνᾶς habeant, videntur Parisienses editores nulla auctoritate duci. Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habetur.

(33) Felck. 3 anop., ἀλλων ῥημάτων. Mox idem, τοῦ Χριστοῦ δεῖξας.

(34) Felckman. 3 anop., οὐκ ἐστιν ἐν τῇ ἀμπέλῳ.

(35) Hanc, καὶ διὰ Λόγος, desunt in editis; sed in omnibus miss. leguntur. Mox Felck. 3 anop., ἀνθρώπως ἐκλήθη. Ἀμπελος δὲ ἐκλήθη διὰ τὴν

12. Ἐτρονε Dionysius, ut Christi hostes jactant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse aī, unum ex puris hominibus illum esse indicat? Ἐν quia dixit, Verbum non esse proprium substantiae Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scriptis, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversari hereticos quadam modo exclamat his verbis: Vestrae non sum sententiae, o Dei hostes, neque scripta nostra Ariō suere impietatis occasio: sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem litteris, 198 de agriculta et vite, deque aliis ejusmodi dictis mentionem feci, eo dictum illud est ut, humanis Domini demonstratis, persuaderem illis ut ne dicarent, Patrem esse qui homo factus est. Quemadmodum enim agriculta non est virtus, ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, virtus vocatum est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognitionem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi: alias autem quas misi epistolas, vestrae impudentiae oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, necon recta mea in fide Christi sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem mentis fuissent, talem de episcopo habere existimationem: Omnia enim clara sunt intelligentibus, et recta intentionibus scientiam⁴. Quandoquidem autem catholicæ Ecclesiæ fide non erudit, in impietatem sunt collapsi, ac mente denique excusat, quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolârum verba adhibeamus, allatis ad majorem hereticorum confutationem earum scribendarum causis; quarum lectio nos ad talia de viro sentienda atque loquendâ induxit.

13. Illæc vero causa illi fuit alias conscribendi

D πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretnus vero hunc locum citans Dial. 1, sic habet: "Αμπελος δὲ ἐκλήθη διὰ τὴν διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(36) Felck. 3 anop., καὶ Σαμωνᾶν ἔγραψα ἐπιστολήν. Πρὸς δὲ τὴν.

(37) Taurin. ei Jes., ἀνατίθημι. Ibidem Felck. 3 anop., Iva καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἡς θρυλλεῖται γνῶσιν οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce φρόνισαν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad Joannem et Antiochum.

(38) Tὴν deest in Reg. et in editis desideratur: habetur autem in Taurin. Jes. et Fr. 1.

(39) Καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed legitur in omnibus editis et in Reg.

(40) Taurin. Colb. Jesuit. Fr. 1, τὸ δὲ σκότος φῶς, omissis intermediis.

(41) Hæc verba, "Ἡ δὲ πρόφασις δι' οὗ ἔγραψε τὰς ἀλλας ἐπιστολὰς, ἐστιν αὐτὴ, ad modum tituli jacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quæ subsequuntur alium constituent tractatum. Taurin. vero sic ad marginem habet: Λόγος δὲ τοῦ φρόνισαν Αθανασίου. Magni Athanasi liber secundus.

epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de A ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη (42). Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Πενταπολίτης μαθύντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλω τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὼ προείπον, κατὰ τῆς αἱρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῶν (43), φρονοῦντες μὲν δρῶσι, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτὸν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ δρμανύμφῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· κακεῖνος ἀκούσας, ἔγραψεν δόμον κατὰ τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονοῦντων ταῦτα, ἀπερὶ καὶ Ἀρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας· Ισηνὸν καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων, τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα καὶ (44) γεντὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπέστειλε B δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτὸς, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐ.Ιέρχου καὶ Ἀπολογίας. Ἐνταῦθον τὸ μυστρὸν ἐργαστήριον τῶν Χριστομάχων (45) κατανοεῖ, καὶ πῶς; αὐτὸς καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησεν· Διονυσίου δὲρ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Γίδον τοῦ Θεοῦ, δείκνυνται μὴ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἐκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν Χριστομάχων (46) Ἀρειανὸν ἡ αἵρεσις. "Ἐπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογούμενου περὶ τῆς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μήτε οὕτω φρονήσας ὡς αὐτὸς (47) λέγουσι, μήτε δῶς τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

44. Et sene satis esset ad integrum Ariano-
rum confutationem, et ad demonstrandam eorum
199 calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ
isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi
animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque
amovendæ causa: cum vero eas depellit crimina-
tiones, quid aliud agit quam quod omnem criminis
suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas
esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa
scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba
proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis
homines esse, Dionysiunque ab eorum erroribus
alienum. Et primo quidem epistolam suam inscri-
psit, *Apologiam* et *Elenchum*. Quid sibi vult illud,
nisi quod et obrectatores suos arguit, et scripta D
sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua sus-
picatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum me-
minerit quæ de Domino secundum humanitatem

Colb. et Jes., τοῦ αὐτοῦ λόγος β'. Sed consequenter
ea ponenda esse patet ex precedentibus.

(42) Ἐστὶν αὕτη deest in Colb.

(43) Taurin. Jes., ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb.,
εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg., πρὸς τὴν Ῥώμην.
Porro epistola Dionysii Romani infra memoratae
hanc exigua pars affertur in precedentí tractatu,
num. 26.

(44) Καὶ deest in Taurin. et Jes. Ibidem Taurin.
et Colb., γεννητόν, mendose. Mox Reg. Taurin.
Colbert. Jesuit. et Fr. 1, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. In
editis τὸν deest.

14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν
Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδεξιν τῆς συκοφαντίας αὐ-
τῶν, τὸ καὶ μόνον ἀπολογίσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ
περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλάκασιν· οὐ γάρ ὡς τιλονεικῶν
ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπτεύ-
θη (48). ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη;
τι ἔτερον ποιεῖ, ή λύει μὲν πᾶν ὑπωπτεύθεν ἔγκλημα
κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας (49)
τοὺς Ἀρειομανίτας; "Ινα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος
ἔγραψε, πλέον αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς
λέξεις αὐτοῦ παράθυμαι (50). γνώσῃ γάρ ἀπ' αὐτῶν,
ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακόφρονές εἰσιν· ὁ δὲ Διονύ-
σιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἐτεροδοξίας ἐστί. Πρῶτον
μὲν οὖν Ἐ.Ιέρχου καὶ Ἀπολογίας ἔγραψεν (51) ἑαυτοῦ
τὴν ἐπιστολὴν. Τούτο δὲ τὸ ἐστιν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευ-
δομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται;
δεικνύει, ὅτι μὴ ὡς Ἀρειος ὑπενόργησεν ἔγραψεν αὐτός·
ἀλλ' ὅτι, τῶν ἀνθρωπίνων εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου

(45) Reg. Taurin. Colb. Jes., Χριστομάχων. Editi,
Θεομάχων.

(46) Χριστομάχων deest in Taurin. Colb. Jes.

(47) Taurin. Colb. Jes., ὡς οὗτοι.

(48) Taurin. Colb. Jes., περὶ ὧν κατηγορήθη. Et
infra, περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, transmutatis vocibus.

(49) Reg., συκοφάντας. Editi et alii miss., συκο-
φαντούντας.

(50) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, παραθῶμεν. Reg. et
editi, παραθῶμαι.

(51) Omnes miss. et editi ἔγραψεν, sed videtur
legendū ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurin.
Jes. Fr. 1, η ὅτι τούτους.

μνησθείς, οὐκ ἡγνόει τοῦτον εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν πάντας αὐτοῦ ὡς μὴ δλοκλήρους λέγοντας, ἀλλὰ περιχόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῇ συνεδῆσει, ἀλλὰ πονηρῷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι: τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν Ἐπιστολάς. Ἡ δὲ τοιάντη μέμψις αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαῦλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. Εἰ γάρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἥγειται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἔτερον δείκνυσιν, ή δῆτα τὸν Παύλον (52) φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ πρὸς ἔκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγόρων εἰρημένων ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἑκένοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ διξινυσιν δόλωκληρον ἔχοτον τὴν εὔσεβη πίστιν. Φασκόντων τοίνυν ἑκένοντας φρονεῖν τὸν Διονύσιον· « Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Θεὸς Πατήρ, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Γιός· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Γιός οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἦν ποτε δῆτε οὐκ ἦν· οὐ γάρ ἀδίδις ἐστιν, ἀλλ' ὑπερέργονεν» ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ βρημάτων ἀπερ ἡ ζητῶν ἔξετάζει, ή συλλογιζόμενος συνάγει, ή ἐρωτῶν ἐλέγχει, ή τοὺς κατεργάτας αἰτιάτατα, ταῦτα παρεῖς διεῖ τὸ μῆκος τῶν λόγων, μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. Ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἔκεινα, γράφει ταῖς λέξεις ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Έλέγχου καὶ Ἀπολογίας, μεθ' ἔτερα οὕτως:

15. « Οὐ γάρ ἦν δῆτε ὁ (53) Θεὸς οὐκ ἦν Πατήρ. » Καὶ τοῦτο οἴδεν ἐν τοῖς ἔξης, « ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶγι, Λόγον δύτα καὶ Σοφίαν καὶ δύναμιν. Οὐ γάρ δῆτούτων ἄγονος ὁ Θεός, εἴτα ἐπαιδοποίαστο. Ἀλλ' δῆτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ Γιός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· « Ἀπαύγασμα δὲ ὡν φωτὸς ἀδίδιου, πάντως καὶ αὐτὸς ἀδίδις ἐστιν· δύνος γάρ ἔτι τοῦ φωτὸς, δῆλον ὡς ἐστιν δεῖ τὸ ἀπαύγασμα· τούτῳ γάρ καὶ δῆτι φῶς ἐστι τῷ καταυγάσειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γάρ ἐλθωμένη ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἔστιν ἡλίος (54), ἔστιν αὐγὴ, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἡλίον. Εἰ μὲν οὖν ἀδίδις ὁ ἡλίος, ἀπαυστος ἀν ἦν καὶ ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ, οὐ γάρ ἐστιν, ἀρξαμένου τε, κρέστο, καὶ παυσομένου, παύεται. Ὁ δέ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστι φῶς, οὗτος ἀρξάμενον οὗτος λήξον ποτε (55)· οὐχοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα διαρχὸν καὶ δειγνὲς, προφανούμενον (56) αἰτοῦ, διπερ ἐστιν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἔγὼ ἡμην γέρωντος ἐπορέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ εὐχραιτόμηντος ἐπορέωπων αὐτοῦ ἐπορέωπων αὐτοῦ. » Καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· « Όντος (57) οὖν αἰώνιου τοῦ

⁵⁰ Prov. viii, 30.

(52) Taurin. Colb. Jes., τὰ Παύλου.

(53) Sic Taurin. Colb. Fr. 1. In Reg. et in editis deest b. Paulo post, Reg. Taurin. Jes., ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι Λόγον δύτα. In editis εἶναι deest.

(54) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis, ὁ ἡλίος. Μόx editi et Reg., πολὺ γε δεῖ (Reg. δῆ) καὶ παρεῖναι. Taurin. Colb. Jes., πολὺν γε δεῖ παρεῖναι. Fr.

A dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, et quod non bona conscientia, sed mala, pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli Epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri expositulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrentis, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutarit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: « Deus nou fuit semper Pater; Filius semper non fuit, sed Deus aliquando Verbo caruit, ipse vero Filius non erat antequam gignerebatur, sed fuit aliquando cum non esset: non enim aeternus est, sed postmodum esse incepit: » animadverte quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quamplurima, quibus res in questionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum proponam quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, *Elenchus et Apologia*, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit:

15. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pater. » Et in sequentibus profitetur, « Christum semper fuisse, ac Verbum, sapientiam, et virtutem existisse. Neque enim Deus cum his ante caruisse, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet esse. » Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: « Cum sit splendor lucis aeternæ, et ipse omnino aeternus est. Luce enim semper existente, manifestum est et splendorem semper existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur quod splendeat, ac fieri nequit ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies: si vero horum nihil est, multum abest adesse solem. Quod si aeternus sol esset, dies etiam nunquam cessaret: nunc autem (neque enim ita se res habet) incipiente sole incipit et dies, ac desinente desinit. Deus autem aeterna lux est quæ nunquam incepit, nunquam desinet. Aeternus ergo splendor ipsi prælucet ac coexistit, qui absque initio est, et ab aeterno genitus ante eum emicat. 200 quique ipsam est Sapientia quæ dicit: *Ego eram qua gaudebat, et delectabam quotidie ante faciem ejus, omni tempore* ⁵¹. » Pauloque

1, πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.

(55) Taurin. Colb. Jes., λῆξαν.

(56) Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, προφερόμενον. Paulo post Taurin, ἐν τῷ προσώπῳ.

(57) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, Όντος οὖν, περιπατητος. Μόx, καὶ αὐτεἰώνιος deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis vero legitur.

postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur **A** æternus sit Pater, æternum est et Filius, Iuramen de lumine. Nam, si genitor est, est et Filius : quod si Filius non est, qua ratione et cuius potest esse genitor? Atque ambo sunt, et semper sunt. » Deinde haec addit : « Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor ; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam *Spiritus*, inquit, est Deus⁽⁵⁸⁾), congruenter rursum Christus vapor dictus est : *Est enim*, inquit, *vapor virtutis Dei*⁽⁵⁹⁾. » Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexsistit, et illo qui est, plenus, ipse quoque est ex Patre. »

16. Haec si ambiguae dicta fuissent, interprete opus habent : at cum palam et plerisque hæc in scriptis suis pertractaret, Arius quidem dentibus strident, quod suam hæresim cernat a Dionysio eversam, audiatque vel invitus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit, et Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexsistit; quemadmodum splendor luci. » Il vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, queso, illi inter se affinitatis habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat; Dionysio contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi prælucet ac coexsistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum enireat. » Potro ad alteram quorundam suspicionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non meniorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre; ita respondet Dionysius, hominesque pudore suffundit in secundo libro, his verbis :

17. « Singula nōmina a me prolatæ a se invicem nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et priusquam Filii mentiōnēm facerem, jam illum in Patre significatam : Filium adjunxi, ac etiam si Patrem non prius nominasse, is tamen in Filii nomine comprehendens fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo coniunctionis; neque Filium a Patre separari, nam-

γάρ γονέως, ἐστι καὶ τέκνον. εἰ δὲ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται γονεύς; 'Ἄλλ' εἰσὶν ἀμφω, καὶ εἰσὶν δεῖ. » Elta páliv προστίθεται ταῦτα. « Φωτὸς μὲν οὖν δυτος τοῦ Θεοῦ, δ' ἔριτρος ἐστιν ἀπαύγασμα. Πνεύματος δὲ δυτος· Πτερύγια γάρ, φησίν, δ' Θεός· ἀναδόγως (58) πάλιν δ' ἔριτρος ἀτμὶς λέγεται. 'Ατμὶς γάρ, φησίν, ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. » Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φασί· « Μόνος δὲ δ' Υἱὸς δεῖ συνὺν τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦ δυτος πτληρούμενος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

16. Taῦτα, εἰ μὲν ἀμφιβόλως εἰρηται (59), χρεῖαν εἶχε τοῦ ἐρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶν καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, δὲ μὲν Ἀρειος τριζέτω τοὺς δόδοντας, δρῶν τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ (60) κατάστρεψομένην ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἀπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄει δ' Θεός Πατήρ ἡν, καὶ δ' Υἱὸς οὐχ ἀπλῶς ἀδίστας ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἀδεῖος δυτος, ἀδεῖος ἀν εἰη καὶ δ' Υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. » Οἱ δὲ, καὶ μόνον ὑπὸνοήσαντες Διονυσίου τῷ Ἀρείου φρονεῖν, καταθέσθωσάν (61) τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην διαφημιαν. Ποιεῖ γάρ κοινωνία τούτοις ἐστι, τοῦ μὲν Ἀρείου λέγοντος· οὐκ ἡν δ' Υἱὸς πρὸν γεννήθη, ἀλλ' ἡν ποτε δὲ οὐκ ἡν· τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· « Οὐ δέ γε Θεός αἰώνιον ἐστι φῶς, οὗτος ἀρξάμενον, εὗτος ληξός (62) ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχον καὶ (63) δειγνεῖς προφανινόμενον αὐτοῦ. » Καὶ γάρ καὶ πρὸς τὴν ἀλλήν ὑποψίαν τῶν λέγοντων, διτι, Πατέρα λέγων Διονυσίος, οὐκ ὄνομάζει τὸν Υἱόν· καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων, οὐκ ὄνομάζει τὸν Πατέρα· ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μεριζεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ (64) τοῦ Πατρὸς, ἀποκρίνεται (65) καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. « Τῶν ὧν ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἔχαστον ἀγώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαιρέτον τοῦ πλήσιον· Πατέρα εἶπον, καὶ πρὸν ἐπαγάγω τὸν Υἱόν, ἐστήμανα (66) καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπείγαγον, εἰ καὶ μὴ προείρχειν τὸν Πατέρα, πάντως ἀν ἐν τῷ Υἱῷ προειλήπτο· ἄγιον (67) Πνεῦμα προσέθηκε, ἀλλ' ἂμφα καὶ πόθεν καὶ δι τίνος ἔχει ἐφρομοσα. Οἱ δὲ οὐκ ξεστιν, οἵτινες ἀπηλλοτρίωται Πατήρ, Υἱοῦ δὲ Πατήρ· προσταρχεῖν δὲ τὸν Υἱὸν ἀπό (68) τοῦ Πατρὸς· ἣ γάρ Πατήρ

⁽⁵⁸⁾ Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editivero, ἀνάλογος. Mox Reg. et Basil. prima manu, ἀτμὶς λέξεται. Taurin. Colb. Jes., ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi, ἀτμὶς λέγεται.

⁽⁵⁹⁾ Taurin. Jes., εἰρητο.

⁽⁶⁰⁾ Taurin. Jes., ξανθοῦ.

⁽⁶¹⁾ Taurin. Jes., καταθέσθωσαν.

⁽⁶²⁾ Taurin. Colb. Jes., ληξαν.

⁽⁶³⁾ Editi, ἀναρχόν τε. Seil te deest in Reg. Taurin.

Colb. Jes. Ibidem Taurin. Colb. Jes. Basil. Ft. 1, προφερεμον. Sed præstat Regii et editorum lectio, προφανινόμενον.

Prona autem est commutatio vocis προφανινόμενον in προφερεμον: primum enim προφερεμον scribi potuit, ut sere sit. Hinc προφερε-

μενον facilis lapsu factum fuerit.

⁽⁶⁴⁾ Από deest in Taurin. Colb. Jes.

⁽⁶⁵⁾ In editis, ἀποκρίνεται deest : sed habetur in omnibus codicibus.

⁽⁶⁶⁾ Taurin. Colb., ἐστήμηνα.

⁽⁶⁷⁾ Αγιον deest in Taurin. Colb. Jes. et Ft. 1. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Jes., ἐστήμησα, pro ἐστήμησα. Ft. 1, ἐστήμησα.

⁽⁶⁸⁾ Art. δ in Reg. habetur : in editis vero et in Taurin. Colb. Jes. desideratur. Paulo post Colb. et Ft. δὲ ταῖς. Hæc porro confer sodes cum his quæ habentur supra in Expositione filii versus Answ.

προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἔν τε ταῖς χερ-
σιγάντων ἔστι τὸ Πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμποντος, μήτε
τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι (69). Πῶς οὖν δ
τούτους χρώμενος τοῖς δύναμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ
ἀπωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων αἴσιμα; » Καὶ μετ' ὅλίγα
ἔπαγε λέγων· « Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα
τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον (70), καὶ τὴν
Τριάδα πάλιν ἄκμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιού-
μέθι. »

18. Εἴτα καὶ αἰτισσαμένων αὐτὸν, ὡς ἔνα λέγοντα
τῶν γενητῶν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ μήδομούσιον τῷ Πατρὶ,
αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιούτους
διαλέγχει λέγων· « Πλὴν ἐγὼ γενητὰ τίνα καὶ ποιητὰ
τίνα (71) φῆσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς
ἄχριετέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἰπον παραδείγματα· ἐπει
μήτε τὸ φυτὸν ἔφην τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ
τὸ σκάφος (72)· εἴτα τοῖς Ικνουμένοις καὶ προσφυ-
στέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν
ἄλιθυστέρων, παικίλια προσεπεξερῶν (73) τεχμάρια,
ἄπειρ καὶ σοὶ δι' ἀλλτεῖς ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς
ἡλεγέναι καὶ διπορφέρουσιν ἔγχλημα κατ' ἐμοῦ φεύδος
δν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν δόμοιούσιον εἶναι τῷ
Θεῷ. Εἰ γάρ καὶ τὸ δνομα τοῦτο φημι μή εύρηκέναι,
μηδὲ ἀνεγνωκέναι που τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἀλλά γε
τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἔξης, & σεσιωπήκασι, τῆς
δικοίας ταύτης οὐκ ἀπέδει. Καὶ γάρ (74) ἀνθρωπεῖαν
γονῆν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὔσαν δόμογεν· φῆσας
πάντως τοὺς γοναῖς μόνον ἐτέρους εἶναι τῶν τέκνων,
ὅτι μή αὐτοὶ εἰεν τὰ τέκνα, ή μήτε γονεῖς ἀναγ-
καίον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα (75)· καὶ τὴν
μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις
οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτά τοι τὰ τότε
ρήματα, μᾶλλον δὲ καὶ (76) πάσης ἀν ἐπεμψα
τὸ ἀντίγραφον· διπερ, δια εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
δὲ καὶ μέμνημαι, πλεονα προσθεῖς τῶν συγγε-
νῶν δόμοιώματα. Καὶ γάρ καὶ φυτὸν εἰπον ἀπὸ σπέρ-
ματος, ή ἀπὸ βίζης ἀνελθόν, ἐτερον εἶναι τοῦ δθεν
էδιάστησε, καὶ πάντως ἔκεινων (77) κατέσθηκεν δόμο-
φυες, καὶ παταμὸν ἀπὸ πηγῆς ρέοντα, ἐτερον σχῆμα
καὶ δνομα μετειλήφεναι· μήτε γάρ τὴν πηγὴν ποτα-
μὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότε-
ρ υπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἰονεὶ Πατέρα (78)

(69) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, στέρεσθαι.

(70) Ξεινία ἡσε clausula, τὴν μονάδα πλατύνομεν
ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν
μονάδα, que in editis desideratur, in omnibus mss.
habetur, et a veteri interprete versa est: ut nihil
dubium sit eam typographiū mendo omissam fuisse,
quod hæc verba, τριάδα et μονάδα, similiter desine-
rent: quod item p.lam est ex iiis qua si habentur in-
fra nunc. 19. Isthmoris Pel. I. II, ep. 144: Τὸ δὲ πλατύ-
νοτα εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μάν
οὐσιῶν συνάγειν δρθάταντὸνέστι καὶ ἀλλήστατον δόγμα.
Id est: *At personas in sanctam Trinitatem dilatare*
a'que in unam essentiam colligere, rectissimum ac
verissimum dogma est. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes.
Fr. 1, αἰτιασμένων editi, αἰτιωμένων. Ib. editi men-
dose, λεγόντων· sed Reg. Taurin. Colb. et Basil.
secunda manu, λέγοντα.

(71) Τίνα deest in Taurin. Colb. Fr. 1, et in J.s.
secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν
μὲν ἀχριετέρων πρότερον ἐξ, etc. Ibid. Colb. et
Fr. 1, ἐπει μήτε τῷ γεωργῷ ἔφην τὸ φυτὸν.
Quorum postremus post τὸ σκάφος addit συγγενές.

A que Patris vocabulum commune quidpiam indicat.
In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a
mittente, neque a serente separari potest. Quomodo
igitur ego qui talibus utor nominibus, illa a se in-
vicien separata et omnino divisa existimem? » Et
paucis interjectis hæc addit: « Sic quidem nos
indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et
Trinitatem iterum, quæ immixtū nequit, in unitatem
contrabimus.

201 18. Hinc accusatores suos qui eum men-
tiebantur dixisse, Filium inter res factas computari,
et nequaquam esse Patri consubstantiale, iterum
in primo libro coarguit his verbis: « Cæterum ubi res
factas, et opisicia quædam consideranda dixi, eorum
exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi:

B Neque planta idem est quod agricola, neque scapha
idem quod navium faber: deinde in congruis et na-
turæ rei accommodatoribus magis sum immoratus;
ac pluribus ea quæ certioris sive erant exposui, variis
excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi,
quibus criminationem eorum depuli intendacemque
ostendi, qua aiebant me Christum negare esse Deo
consubstantiale. Tametsi enim fateor me hoc vo-
cabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse
vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subse-
guuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia
nihil discrepant. Etenim humanam problem in exem-
plum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac ge-
nitoreum: dixique revera in hoc solum parentes dif-
ferre a filiis, quod ipsi non sint filii: alias necesse
fore neque parentes existere, neque filios. Episto-
lam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum con-
ditionem, penes me non habeo; alioquin ipsa tibi
quæ tunc scripsi verba, imo epistole totius exem-
plar missem, militamque si quando mihi ejus copia
fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se
cognitis similitudines congregasse. Etenim plantam
sive ex semine sive ex radice succrescentem, alijs
dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino
sit naturæ: fluviumque a fonte fluentem, alijs
formam et nomine accipere: neque enim aut fontem
fluvium, aut fluvium fontem dici; sed utrumque

(72) Hic quidpiam omissum videtur.

(73) Sic Reg. Colb. Jes. Fr. 1. Taurinensis vero
cum editis, προσεξερών.

D (74) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, Καὶ
γάρ καὶ.

(75) Tota hæc sententia, ή μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον
ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα, quod duæ clausulae in
hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis omissa
fuerat: sed habeatur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr.
1, itemque praecedenti Tract. (ubi legitur υπάρ-
χον) et infra in libro *De synodis.* Mox Taurin. Colb.
Jes., προσχούσαι.

(76) Καὶ deest in Taurin. Jes., et Colb. qui
ultimus ideum habet πάσην. Basil. secunda manu,
πάσην.

(77) Sic Reg. Taurin. et Fr. 1. Editi vero, ἔκεινο.
Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., δόμοφες. Et ita le-
git Nannius qui vertit, ejusdem naturæ. Editi, δόμο-
φες. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ σχῆ-
μα καὶ.

(78) Τόν ante Πατέρα, et mox τὸ ante ἐκ

existere : ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed haec quidem et similia scripta se non videre quasi cœcutientes dissimulant: duabus autem vocalis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetrare conantur: non advertentes, perobscurus rebus quæ ut intelligentur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed et contraria exempla lucem afferre. » In tertio autem libro ait: « Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inex-
stincta splendida lux accensa est. »

49. His auditis, quis non insanæ deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigueretur, et, Erat quando non erat *splendoris* vocabulo confutat, necnon his verbis: Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod aiunt, ex non extantibus, refellit, dicens, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut ger-
men ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Tri-
nitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in uni-
tatem **202** contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantiale Patri esse Filium. Illic sane summopere miranda inopiorum hominum impuden-
tia. Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantiale esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi synodus *consubstan-*
tialis vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui id ipsum ait, quasi secum sentientem jactitant? cum præser-
tim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insinuabant quasi diceret Fi-
lium non esse Patri consubstantiale, mendacii coarguat: illos vero qui putabant se dixisse, Ver-
bum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire. sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit: quo circæ Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

τῆς, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes., sed habentur in lib. *De synodis*, ubi haec verba referuntur.

(79) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi, τοῖς δυσι. Paulo post Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, με βάλλειν, et ita legit vetus interpr. Editi vero cum Regio, ἐμ-
βάλλεται.

(80) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi, ἐν τῷ.
Mox Jes. ἐγενήθη.

(81) Sic Reg. Taurin. Jes., Basil. Fr. 1. Editi vero mendose, τοῦ δε, Ἐξ οὐκ δύτων αὐτῶν.

A εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἔκ τῆς πηγῆς ὑδωρ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὁρῆν γεγραμ-
μένα, ἀλλ' οἰοντει τυφλώττειν ὑποκρίνονται· τοῖς δὲ δυσι (79) φῆματοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μα-
κρόθειν ἐπιχειροῦσι με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοούμενων, καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δειομέ-
νων, οὐ μόνον ἀλλοια πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία
τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. Ἐν
δὲ τῷ (80) τρίτῳ βιβλίῳ φησι· « Ζωὴ ἐκ ζωῆς
ἐγενηθή· καὶ ὥσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἐρ-
βεύεται· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσθέτου λαμπρὸν φῶς ἀν-
θέθη. »

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψή-
φίσεται τῶν ὑπονοούμενων τὸν Διονυσίον τὰ Ἀρείου
φρονεῖν; Ἰδού γάρ διὰ τούτων φωνερῶς πᾶσαν αὐτοῦ
B πατεῖ τὴν αἰρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. Τὸ
μὲν γάρ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, καὶ τὸ, Ἡν ποτε ὅτε
οὐκ ἦν, ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυγάσματος λόγῳ· καὶ λέ-
γων, ὅτι Τούτου ὁ Πατήρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· τὸ δὲ,
Ἐξ οὐκ δύτων (81), αὐτῶν, ἀναρρέει ἐν τῷ λέγειν, τὸν
Ἄγονον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ
ῥίζης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς,
καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζειν καὶ δι-
αιρεῖν αὐτοὺς (82) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναιρεῖ
λέγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ ἀμειώτον τὴν Τριάδα εἰς
μονάδα συγχεφαλαιοῦσθαι. Τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλέ-
τρον εἶναι τὸν Γίδην τοῦ Πατρὸς οὐσίας, διντεχρυ-
πατεῖ λέγων, δύοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Γίδην.
Ἐφ' ω καὶ θαυμάσειν ἀν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσ-
εσθῶν· πῶς Διονυσίου, θν λέγουσιν ὅμοδοζον ἐαυτῶν
(83) εἶναι, λέγοντος δύοούσιον τὸν Γίδην, αὐτοὶ περιέρ-
χονται ὡς κώνωπες περιβομβοῦγες, ὡς οὐκ ὁρθῶς
γραφάσῃς τῆς συνόδου τὸ δύοούσιον εἰ γάρ Διονυσίου
ἔστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀργείσθωσαν τὰ τοῦ ὁρμόρο-
νος. Εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὁρθῶς εἰρῆσθαι, πῶς τὸν τοῦ-
το λέγοντα Διονυσίον θρυλλοῦσιν (84), ὡς τὰ αὐτῶν
φρονοῦντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέ-
γων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον δλλας ἐπιστολὰς γρά-
ψας, τοὺς μὲν (85) κατερρήκτας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγον-
τος δύοούσιον τὸν Γίδην τῷ Πατέρι διελέγχει φευδομέ-
νους· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γενητὸν (86)
τὸν Λόγον, παρακρούεται· ὅτι μὴ οὐτως ὡς νομίζου-
σιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἰρηγκε, διὰ τοῦ-
το φησιν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ
D Πατήρ ἔστιν, ἀλλ' ὁ Γίδης, ὁ τὸ γενητὸν, καὶ κτιστὸν,
καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι,
καὶ πεποιησθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ Γίδης.

(82) Coll., αὐτούς. Μοx Taurin. Coll. Jes. Fr. 4. ἀναιρεῖ λέγων. Reg. Basil. et Edili, διαβάλλει λέγων.

(83) Taurin. Coll. Jes. αὐτῶν.

(84) Reg. de more, θρυλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jes. Fr. 1, τὰ αὐτά. Mox Fr. 1, μάλιστα δὲ τοῦ.

(85) Sic Reg. Taurin. Coll. Jes. Fr. 1. Editi vero, τοὺς μὲν οὖν.

(86) Taurin. Coll. Jes., γενητὸν, mendose. Taurin. item infra, δ τὸ γενητὸν.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προσλήψθη (87) γράψαι τὰ; Α τουάτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χάριειν, παρὰ δὲ τῶν ἀκουόντων συνείδησιν ἀγαθῆν ἀπαιτεῖ· τὸ δυτικερὸς η̄ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος (88) κρίνωστ· καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. Ἐφησε γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι· «Τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων, ἔξι ἐπιδρομῆς, εἴπον τὰ παραδείγματα, τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργὸν τοῖς δὲ προσφυεστέροις (89) ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεῖηλον περὶ τῶν ἀληθεστέρων. » Οὐ δὲ τοῦτο λέγων δείχνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἀδίον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ περ γενητὸν ἐκ τούτου μὲν γάρ τὸ σωματικὸν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἔξι ἔκεινων δὲ τὸ ἀδίον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἡλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἑγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὅμοιούσιον τοῦ Πατρὸς, διαβεβαιοῦται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· «Εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὑροῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ ἔξι αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νῦν συναγαγών, ἔγνων, ὅτι, Υἱὸς ὁν καὶ Λόγος, οὐ ἔνος ἀντὶ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. » Οτι γάρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποιήμα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ γάρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρυλλήκασιν αὐτὸν· οὗτος ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησίν· «Ἐάν δέ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἴπον, οὐηται με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον Πατέρα φήσαντος αὐτὸν, ἐν τῷ καὶ δὲ Υἱὸς προστέγραπται (90)· μετὰ γάρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα ποιητὴν, ἐπαγήοxa. Καὶ οὗτε πατήρ ἐστιν ὁν ποιητὴς (91), εἰ κυρίως δὲ γεννήσας πατήρ ἀκούοιτο· τὴν γάρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προστηγορίας ἐν τοῖς έπιτηδεύργασμά (92)· οὗτε ποιητὴς δὲ πατήρ, εἰ μόνος δὲ χειροτέχνης ποιητὴς λέγοιτο. Παρ' Ἔλλησι γάρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἴδιων καλοῦνται λόγων οἱ τοφοί· καὶ Ποιητὴς, δὲ Ἀπόστολος εἰπε, τόμου (93)· καὶ τῶν ἑγκαρδίων γάρ ἀρετῆς η̄ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἴπεν δὲ Θεός· Ἐμειρα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποιησεις δὲ ἀμφιλυρ. »

21. Εστιν ἀληθῶς, ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ Θεοῦ λογίου λέγοντος· Οὐ δέ τις στραφῇ δὲ αἰσθῆται, ἀπαρίζεται (94). Ιδού γάρ ποικίλως στρεψόμενοι καθ' ἔκστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μῆδε εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερῶς μὲν γάρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, μῆδε κτι-

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Ariani quidem facessere jussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadversa harum questionum difficultate, imo potius incomprehensibilitate, non verba, sed scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse: «Ejusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et agricola: naturæ accommodatoria fusius pertractavi, ac veriora pluribus exposui.» Jani qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur; illis vero, æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accusabant, B ut qui negaret Filium esse Patri consubstantiale, his argumentis a se confutatos declarat, haud levimodo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait: «Etsi hanc vocem in Scripturis non inveni, attamen earumdem Scripturarum mentem colligens, agnovi, ipsum, cum Filius et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse alienum.» Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: «Si quis autem ex sycophantis, eo quod Deum, omnium dixi factorē et creatore, existimat me eliam Christi creatorem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius ascriptus est. Postquam enim dixi Patrem factorem esse, subdidi: Neque Pater eorum est quorum factor est, si proprie Pater intelligatur esse is qui genuit (latitudinem enim vocabuli hujus, Pater, in sequentibus inquiremus): neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Graecos enim illi qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur: Apostolusque ait, Factor legis⁹⁰: nam rerum etiam intrinsecarum, eujusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: Exspectavi ut ficeret judicium, fecit autem iniquitatem⁹¹.»

21. Qui hæc audit, divini sane oraculi 203 meminerit, dicentis: Quocunque se vertat impius, evanescit⁹². Etenim quam se cunque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperie doceat, Filium nec

⁸⁷⁾ Taurin. Colb. Jes., ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Jes., μακρά· ειλιτι vero, μακρά.

⁸⁸⁾ Colb., τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Jes., μάλιστα ὅταν.

⁸⁹⁾ Colb., προφυεστέροις. Mox Taurin. Colb. Jes., πλειον ἐξῆλθον.

⁹⁰⁾ Taurin. Colb. Jes., προγέγραπται.

⁹¹⁾ Sic Reg. Taurin. Jes., ei ita legit Nannius. Eliti, ὃν ποιητῆς, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Jes., πατήρ desideratur.

⁹²⁾ Taurin. Colb. Jes., ἐπεργασμέθα. Reg. et edisi, ἐπεξεργασμέθα. Mox Colb. Jes., οὗτε ποιητῆς

οὐ Πατήρ ήν μόνος. Taurin., οὗτε ποιητῆς οὐ Πατήρ μόνος ήν. Reg. ut editi.

⁹³⁾ In Taurin. Colb. Jes. illud, ποιηταὶ καὶ τῶν ἴδιων, usque ad sequens ποιηταὶ τῆς κακίας, omissa sunt.

⁹⁴⁾ Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, Ιδού γάρ ποικίλως στρεψόμενοι καθ' ἔκστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεται et ἀφανίζονται, omissa: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Ibidem Taurin. Colb. Jes., μῆδε εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

factum nec creatam rem esse; carpit autem appositi que refellit eos qui se calunniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius ascriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem impetrare (vel mala conscientia) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta: neque sic, aiens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumperat, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentionis studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixerim factorem ejus, etiam tunc res defensione non caruerit: nam sapientes Graeci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem proprietatum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis mentium factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et judicil et justitiae. » Itaque quacunque ex parte res speculetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum, ne quis Arianorum eum suspectetur dixisse, Filium ita Patri coexsistere, ut nomina quidem sibi invicem cohærent, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse: ex quo autem Filius esse cœpit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et debinc illi coexsistere, ut sit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tuunque Dionysii fidem rectam agnoscet. Nam cum dicat: « Non enim erat cum Deus non esset pater; » et iterum: « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet: æternus ergo splendor ipsi prælucet et coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: » par sane fuit penitentia talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore susfundunt.

(95) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero male, μηδὲ καὶ κτίσμα.

(96) Ille, ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν, in Colb. desiderantur, omissa lapis amanensis, ideo decepti, quod præcedens phrasis per τὸν Θεόν similiter desineret. Infra idem, προγέγραπται.

(97) Taurin. Colb. Jes., ἦν Ελαῖος.

(98) Reg. et Taurin., ὑπονοήσει. Editi, ὑπονοήσει. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, sed in Reg. et in editis habetur, et opportune quidem.

(99) Taurin. Colb. Jes., ἤντις γάρ. Iidem infra, καὶ ἐπιδρομῆς.

(1) In Colb. et Fr. 1, γάρ omissum, et in eodem paulo infra διτα item omissum. Quod autem ait sa-

Α σμα (95) τὸν Γίον αἰτιᾶται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν Θεὸν, ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν (96), ἐν φυτεῖ δὲ Γίος προσγέγραπται. Τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Γίον μηδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τοῦ ιδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἴπε τὸν Θεὸν τοὺς Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενος, φησι μηδὲ οὕτως ἐπιλέπει μον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηκέναι γάρ ποιητὴν φησι, διὰ τὴν σάρκα, ἢν ἀνέλαβε (97), γενητὴν οὖσαν αὐτὴν, ὁ Λόγος. « Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λόγου τις ὑπονοήσοι (98) τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἐπρεπεν αὐτοὺς ἀπολογήσασθαι δύνατον· ποιητὰς γάρ (1) τῶν ιδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασι, καίτοι πατέρες ἔκαποις δύναται τῶν ιδίων λόγων· ἡ δὲ θεῖα Γραφὴ καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινημάτων ποιητὰς ἡμᾶς διαγρεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. » Ωστε πανταχθέν τὸν μὲν Γίον μὴ εἶναι κτίσμα, μηδὲ ποίημα, ἔκαποις δὲ ἀλλότριον τῆς Ἀρειανῆς (2) κακοδοξίας ἀποδείκνυσιν.

22. Μή γάρ δή τις Ἀρειανὸς, μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοείτω κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος, Σύνεστιν δὲ Γίος τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν δύνατα συνῆψθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διεστάναι· καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν Γίον τῷ Πατρὶ· ἀφ' οὐδὲ γέγονεν δὲ Γίος, ἐξ ἐκείνου καὶ Πατέρα τὸν Θεόν εἰρησθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. 'Αλλ' ἐνύμετος καὶ μνημονεύτω τῷ προειρημένῳ (3), καὶ δύεται Διονυσίου τὴν πίστιν δρθῆν. Λέγων γάρ· « Οὐ γάρ ἦν δε τὸ Θεός οὐκέ τις Πατέρης· » καὶ πάλιν· « Οὐδὲ γε Θεός αἰώνιόν ἐστι φῶς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε ληξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται (4), καὶ σύνεστιν αὐτῷ ἀπαύγασμα, ἀναρρον καὶ ἀειγενὲς, προφανόμενον αὐτοῦ· » ἔχον μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινες τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (5) Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς βίσης, καὶ τοῦ

D pientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus, initio Stromatum, ψυχῆς Εγγονούς οὐ λόγοι, anima liberi sunt libri.

(2) Jes. Fr. 1, Ἀρειανῶς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., ἀποδείκνυσι. Editi, ἐπιδείκνυσι.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, πρότιθεν εἰρημένων. Reg. et editi, προειρημένων.

(4) Reg. Taurin. Colb. Jes., πρόκειται, et sic legendum ut supra. Editi, πρόκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. 1, προφερόμενον αὐτοῦ ἔκχλειται μηδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(5) Tertullianus adversus Præxeam hæc ipsa profert exempla: Nec frutex, ait, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo Sermo.

βλαστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀτμίδος καταισχύνει τὸν Χριστομάχους τάνατον θρυλοῦντας (6) καὶ αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶς τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Αἰρετός καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἔαυτῷ ῥημάτιον, ως ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθησιν, ως ἄρα « δέ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν δὲ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος· ὅτος δὲ δέ Κύριος ἔνος μὲν καὶ ἀλλότριος ἔστι (7) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· καὶ τὸν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιεύταῖς Ἀρετοῦ κακονοίσις. Γράψει γάρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· « Προειρήται μὲν οὖν, διὰ τηγή τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων (10) ἔστιν δέ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπὸ αὐτοῦ προρχέμενος δέ Υἱὸς ἀναγέγραπται· ἀπόρροια γάρ νοῦ λόγος· καὶ ως ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἔξοχετεύεται (11), ἔτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. 'Ο μὲν γάρ ἔμεινε προπέμψας, καὶ ἔστιν οἶος ἡν· δὲ ἐξέπτη προπεμφθεὶς, καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἔκατερος ἐν ἔκατέρῳ, ἔτερος δὲ θατέρου· καὶ ἐν εἰσιν, δύτες δύο· οὕτω γάρ καὶ (12) δὲ Πατήρ καὶ δὲ Υἱὸς δὲν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέγθησαν εἶναι. » Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, οὕτως λέγεται· « Ός γάρ δὲ θατέρος νοῦς ἐρεύγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ως εἰπεν δὲ Προφῆτης· Ἐξηρεύξατο η καρδία μου λόγοις ἀραθόρ· καὶ ἔστι μὲν ἔκατερος ἔτερος θατέρου, ἕδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχώς τόπον, δὲ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, δὲ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μήν διεστήκασιν, οὐδὲ καθάπτας ἀλλήλων στέρονται (13), οὐδὲ ἔστιν οὔτε δὲ νοῦς ἀλογος, οὔτε ἀνους δὲ λόγος· ἀλλ' δὲ γε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ (14) φανεῖς· καὶ δὲ λόγος δείκνυσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ δὲ μὲν νοῦς ἔστιν, οἷον λόγος ἐγκείμενος· δὲ δὲ λόγος νοῦς (15) προπηδῶν· καὶ μεθίσταται μὲν δὲ νοῦς εἰς τὸν λόγον, δὲ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροτάτας ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως δὲ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκούσντων ψυχαῖς ἐνιδρύεται (16), συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν δὲ μὲν οἶον πατήρ δὲ νοῦς τοῦ λόγου, ὃν ἐφ' ἑαυτοῦ· δὲ

23. Cum autem Arius ad cætera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinariet, et haec adjicerit: « Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum: hic vero Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, dicitur Verbum, et non est secundum naturam 204 ac verus Dei Filius; sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura; » et dum haec ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat: tute quæso videoas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores; in primo enim libro sic scribit: « Dictum est superius Deum esse fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans: verbum quippe est mentis emanatio, et (ut huic modo loquamur) ex corde per os emittitur. Mens vero quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo quod in corde existit: istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat: illud vero præmissum evolat et circumquaque fertur: et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero: et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro haec habet: « Ut enim mens nostra eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta: Eructavit cor meum verbum bonum¹³: estque utrumque alterum ab altero, proprium et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore cominoretur et moveatur: non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur: neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente: sed mens verbum facit, et in ipso appetet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est: mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens: mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat: et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens: verbum autem quasi filius mens-

¹³ Psal. XLIV, 2

(5) Reg., de more, θρυλοῦντας. Μοx Taurin. Jes., πρὸ πατ. Ibidem, δὲ αὐτὸς οὐδεῖται in editiis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(7) Haec, καὶ ἀλλότριος ἔστι, desunt, in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Sed habentur in Reg. et in editis.

(8-9) Taurin. Colb. Jes., αὐτός.

(10) Taurin. Colb. Jes., καὶ ἀπάντων. Mox δέ, post ποταμὸς, deest in Colb.

(11) Sic Reg. Basil. et editi. Taurin. et Jes., εἰπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἔξοχεται. Fr. 1, εἰπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἔξερχεται. Colb. item ἔξερχεται.

(12) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes., sed in aliis editi. Mox Reg., ἐλέγχθησαν, quew sequi visum

D est. Alii et editi, ἐλέγχθησαν. Ibidem omnes mss., δὲ τῷ τετάρτῳ. Editi, Ἐν δὲ τῷ β. Mox λέγεται, post οὕτως, deest in Taurin. Colb. Jes.

(13) Taurin. Jes., στερώνται.

(14) Taurin. Colb. Jes., mendose, ἑαυτῷ. Mox Jes. solus, ἑαυτῷ, mendose.

(15) Reg. solus, δὲ νοῦς λόγος, male. Mox, δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροτάτας ἐγκυκλεῖ, genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatissimum. Sic Propterea p. 50: Ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς Σεούς. Deos in theatrum inducit. Alias, ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, spectatoribus insinuare. Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐγκυκλεῖν.

(16) Reg. Basil. et editi, ἐνιδρύεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνιδρύται.

tis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum. »

24. Ilæc vel nunquam audivit Arius, vel si audiuit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persecetur illos, qui quæ Christi sunt sapienti, ut ipse prædictus Dominus: *Si me persecuti sunt, et vos persequenter*¹⁴. Aut si putant impietatis patroni secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur quæ ipse consubstantialis propugnandæ causa tradidit: sententiam item qua dicit, *Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognitionem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cetera;* ut vel ex ipsa rerum discrepantia neverint quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut pia fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profluentes, 205 suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit ARII malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Me Verbum Patri extraneum dicit: hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel flumen a fonte separare, et quasi muro exstructio dirimere; vel ausit dicere flumen diversæ substantiae a fonte, ac diversam ab eo aquam commonestrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insaniat: ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsi propria est; ne quis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis persuicuitatem, tum rectam fidem admiretur.

¹⁴ Joan. xv, 20.

(17) Taurin. Colb. Jes. soli, ὁ ante μέγιστος. D. Paulo post καὶ, ante διγγελον, deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.

(18) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνενόηκεν.

(19) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ desideratur. Ibidem Jes., διμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.

(20) Taurin. Colb. Jes., ἵκαντα καὶ.

(21) Taurin. Jes., ἀναιροῦσιν. Mox iidem cum Colb. et Fr. 1, καὶ αὐτὸν τούτον. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, ἔχῃ. Editi, ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes., ή Διονυσίου δέξα.

A δὲ καθάπερ υἱὸς, ἢ λόγος, τοῦ νοῦ πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἔξωθεν ποθεν τὸν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. Οὕτως δὲ Πατὴρ ὁ μέγιστος (17) καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Γεῖδην Λόγον ἐμρινέα καὶ ἀγγελον ἐκυρώντα ἔχει. »

24. Τούτων ἡ οὐκ ἕκουσε ποτε Ἀρειος, ἡ ἀκούσας οὐκ ἐνόρσεν (18) ὁ ἀμαθῆς οὐκ ἀν γάρ, εἰπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἀλισθρεῖς διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μίσος. Χριστομάχος γάρ ὅν, οὐγ δύνησει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονοῦντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος προείρηκεν. *Ἐι ἐμβέ διδίωξατ, καὶ θύμας διώξουσιν.* Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὀμβρφοντα τὸν Διονύσιον ἐκυρώσαν· γραψάτωσαν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργὸν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγὸν. Καὶ ἄμα διμολογείτωσαν καὶ ἀπερ εἶπεν ἀπολογούμενος (19) τὸ διμοσίους· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Γεῖδην, καὶ τὸ ἀδίον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τὴν τε πηγήν, καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὰ ἄλλα· ἵνα καὶ (20) ἐκ τῆς διαφορᾶς γνῶσι, πῶς ἔκεινα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἰρηκε. Καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρώσιν (21) ἀπερ κατ' αὐτὸν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γάρ καὶ ἐγγὺς ἔχει τὸν Ἀρείου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστεις; Οὐχ δὲ μὲν Ἀρειος καὶ ἐπίνοιαν λέγει τὸν Λόγον, δὲ διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει Λόγον τοῦ Θεοῦ; Καὶ δὲ μὲν ἀποκειοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρός· δὲ δὲ τὸν καὶ ἀδιαίρετον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδέσκει· ὡς ἔστιν δὲ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγήν. Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀπαξεῖν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἡ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τειχίσαι διελεῖν· ἡ τὸν ποταμὸν ἐτερούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγήν, καὶ ξένον τὸ θύμωρ δεῖξαι, ἡ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾶ (22) διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μή ἐκ τοῦ φωτὸς, μητινέσθω μετά Ἀρείου· δὲ γάρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι (23) φανήσεται· εἰ δὲ ἀδιαίρετο ταῦτα οἴδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ τούτων (24) γέννημα τὸδιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἔτι: λοιπὸν φρονεῖται, μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων (25) αὐτοῦ θυμαζέτω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως δρθότητα. '

D (22) Reg., τὸ ἄμα, mendose. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, τολμᾶ, recte. Editi, ἄμα. Mox δέ, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μή ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis omissa fuerant, quod phrasis esset præcedenti διμοιτέλευτος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1.

(23) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis έτι desideratur.

(24) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes., τούτων. Edili et Felckmanni codices, τούτων.

(25) Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐκ τούτων, rectius quam editi, ἐκ τούτου.

25. Ότι γάρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος Αὐλίου εἶναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὐ φησιν δὲ Ἰωάννης, Ἐρ ἀρχῆν ἡρ δὲ Λόγος· καὶ ἄλλην (26) μὲν ίδιαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλήν δὲ περὶ ἡς φησιν δὲ Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία· πάλιν δὲ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· δρα πάλιν πᾶς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (27) γράφει περὶ τούτων οὐτως· «Ἐρ ἀρχῆν ἡρ δὲ Λόγος· ἄλλ’ οὐκ ἦν Λόγος (28) ὃ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γάρ δὲ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν. Σοφία γεγένηται δὲ Κύριος· οὐκ ἦν οὖν σοφία δὲ τὴν σοφίαν ἀνείστη· Ἐγὼ γάρ ἡμην, φησίν, οὐ προσέχαμεν. Ἀλήθεια ἐστιν δὲ Χριστός· Εὐλογητὸς δέ, φησίν, δὲ Θεὸς τῆς ἀληθείας.» Ἐνταῦθα καὶ Σαβελλιον καὶ Ἀρείου ἀνατρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἰρέσεις ἴστας ἐν ἀσεβείᾳ δείκνυσιν· οὗτε γάρ Λόγος ἐστιν δὲ τοῦ Λόγου Πατήρ, οὗτε ποιημάτις τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ίδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γένηται. Πάλιν τε οὐκ ἔστι Πατήρ δὲ προελθὼν Λόγος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἐστιν οὗτος Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστι τοῦ Πατρὸς Γίδες, ἀληθινὸς καὶ φύσει τριτικός, δὲ καὶ νῦν ὅν (29) ἐν αὐτῷ, καὶ ἀδιδίως καὶ ἀδιαιρέτως ὁν ἔξι αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθεια ἐστιν δὲ Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθής σοφίας δεύτερος· ἀλλὰ μόνος οὗτος ἐστι δὲ οὐ τὰ πάντα πεποιηκεν δὲ Πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γενητῶν τὰς ποικιλίας οὐσίας· δι’ αὐτοῦ τε γνωρίζεται οἵ τις ἔθελοις (30)· καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γάρ τοῦτον οἴει τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονύσιου δὲ πίστις· διλγα γάρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγών Ἑγραψά, δυνάμενα παρασχεῖν σοι μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλείστα προστιθέναι, τοις δὲ Ἀρείων τοῖς μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν κατὰ (31) τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. Ἐν πάσι γάρ καὶ καθ’ ἔκαστον δὲ ὁν Ἑγραψέν, ἥλεγχεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην, καὶ τὴν αἰρέσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δείκνυται καὶ δὲ πρὸς Εὐφράνορον καὶ Ἀρραβώνιον ἐπιστολὴ, διανοὶ δὲ ἄλλην (32) καὶ οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ’ αὐτοῦ· τοῦτο γάρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δείκνυσι. Καὶ ἔστιν ἀληθινὸς τυπὸς οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβελλίου μανίας, ὅτε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιούτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχῆν· στι Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις ἔστιν δὲ Γίδες, καὶ στι Εγώ καὶ δὲ Πατήρ ἐν ἐσμεν· ἵνα μή, τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἔχεινοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἔαυτῶν, τὰ τοιαύτα πορίσωνται, ἀκούοντες, στι (33) Εγώ

“Joan. I. “I Cor. I, 24. “Prov. VIII, 30. “

(26) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I, ἄλλην, et sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλην. Μονοιδεῖον Παύλος, ubi Reg. Basil. et editi, δὲ Ἀπόστολος.

(27) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. I. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

(28) In Taurin. Colb. Jes. δὲ ante Λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus. Paulo post Taurin. et Jes., γεγένηται. Alii omnes, γεγένηται. Μονοιδεῖον Fr. I, οὐκ δὲ σοφία.

(29) Οὐν deest in Colb.

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo locutus est Joannes : *In principio erat Verbum*^{εθ} : et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam bis verbis indicat Apostolus : *Christus Dei Virtus et Dei Sapientia*^{εθ}; illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur : vide, quæso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat: «*In principio erat Verbum*: sed non erat Verbum quod Verbum protulerit; erat enim Verbum apud Deum: Dominus sapientia est; non erat igitur sapientia qui sapientiam produxit: nam, *Ego eram*, inquit, *qua delectabatur*^{εθ}. Veritas est Christus: *Benedictus autem*, ait, *Deus veritatis*^{εθ}.» Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses paris impietatis declarat: neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater: nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genuinus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus; sed solus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substantias; per quem etiam quibus vult innotescit: In ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnoscit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi; quæ tamen plura addendi tibi occasionem præbeant: Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis corum malitiā coarguit et hæresim traduxit.

26. Ex itaque patet epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse: quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi **206** forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et Virtutem, nec ab illo: *Ego et Pater unum sumus*^{εθ}; ne illi quæ recte dicta sunt ad pravum sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt: *Ego et Pa-*

DIII Esdr. IV, 4. “Joan. I, 30.

(30) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, εθλητη.

(31) Κατά deest in editis: sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I, et a Nannio item lectum est.

(32) Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannio legisse patet, qui verit, alia mente. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. I, sic, ἐπιστολὴ μη φαῦλη διανοὶς ἀλλὰ καθ.

(33) Οὐν deest in Taurin. Jes. Fr. I.

*ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum*¹⁰: sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur: cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit: quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necesse est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam extare: et cum oret, esse qui exaudiat; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit: alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena: ideo cum caro opificium sit, *Verbum*, quod, ut ait Joannes, *caro factum est*¹¹⁻¹², licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisible; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus: que enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur non esse Patrem qui caro factus est; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit: ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere; Sapientia cum sit, ejus parentem esse; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Ilæcum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit: his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, "sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt: cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguent ab

¹⁰ Joan. xiv, 9. ¹¹⁻¹² Joan. 1, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., παντην. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ δι τὴν ηγέτο.

(35) Taurin. Colb. Jes. τόσω. Mox Reg., καὶ ἀμπλού. In Taurin. Colb. Jes., καὶ deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editii et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδοῦντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἔτερος δι γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Idem, λέγεται φίματα.

A καὶ δι Πατήρ ἐν ἐσμεν, καὶ, 'Ο ἐωρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὥστε περ αὐτὸς πεποίηκεν· οἴτα ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοπιᾶν, καὶ, δι τὸ μπιπλος, καὶ ηγέτο, καὶ πέπονθεν· δισφ γάρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσούτῳ (35) δέκινυται μή δι Πατήρ γεννήμενος ἀνθρωπος. Ἀνάγκη γάρ, καὶ ἀμπλού λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτούντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβέλλιανῶν μανίκων δείκνυσιν· δι τὸ ἔτερος δι εὐχόμενος, ἔτερος δι ἐπακούων (37), καὶ ἀλλος δι μπιπλος, καὶ ἀλλος δι γεωργός. "Οτα γάρ ὡς ἀποκενοῦντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται φίμα, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἢν δι τὴν ἡμᾶς ἐφόρεσ, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ξένα γάρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὖσης γέγονεν, ὡς δι Ιωάννης φησιν, δι Λόγου σάρκη, καίτοι κατὰ φύσιν ίδιος καὶ ἀδιαιρέτος ὁν τοῦ Πατρὸς, δῆμως δι αὐτὴν λέγεται καὶ δι Πατήρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γάρ τῆς σαρκὸς ίδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ίνα δειχθῆ, δι τὸν ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ίδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὖσης, ταχύτερον ἐλεγχθῆσται Σαβέλλιος, δι τὸ μή ἐστιν δι Πατήρ δι γεννήμενος σάρκη, ἀλλ' δι τούτου Λόγος (39), δι καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρὶ. Οὕτω δὲ διελέγχεται καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμάτερν διδάξει· δι τὸν Λόγος (40) καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γάρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, δι τοῦ Λόγου έντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὖσης, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαγγέλματος έντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ξν.

B C D 27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἐγράψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐψήμασεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γάρ ὥστε ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὗτος καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὓς ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρή τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ίνα μή καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷος ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμένωσι τῇ ἐαυτῶν μανίᾳ. "Αν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγγύσονται μὲν τῆς ἐαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, δι τὸν Λόγον,

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, δι Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editii vero, ταῦτα, περ περα.

(42) Taurin., ἐγράψε καὶ γάρ ὥστε ἀντέρει, omisssis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανή.

στρεῖ ἐγένετο, διαχρινοῦσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ A iis quae ad divinitatem attinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necessæ enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos sustentaculum quererere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207 enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de diabolo delinceps loquuntur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggessit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus dux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolicæ audiant? Nisi forte mutata sententia, quam ex cogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

B Τίς οὖν ἔτι τούτους, ὃν διάβολος ἔστι: καθηγεμῶν, Χριστιανὸς δονομάσει, καὶ μὴ μᾶλλον διαβολικὸν, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ δρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἣν μὲν ἐπενήσαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνῶσι; τοῦτο γάρ αὐτοὺς μὲν ὠφελήσει (46). ήμεῖς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οἵτως εὔχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διαχρέουσιν, in præsenti. Sed melius alii cum editis, διαχρινοῦσι. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτους δὲ οὕτως διητων. Reg. cum editis, Τούτους δὲ οὕτως ἔχοντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

Basil. et editi, παρὰ πάσιν.

(45) Reg., μεταβάλονται καὶ τὴν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ωφελήσει. Editi, ωφελεῖ. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. *Dracontius monachus monachorumque præfector in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parvæ cooptatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertinueret, a fugi seque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nittitur, et ad calamitatis Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum afferit exempla Mosis, Eliæ, Elisæ et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque enolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitatæ, episcopus cum esset, exsulare coactus est. Ac in exsilio sui loco, Clysma nomine, aliquot annis commoratus, denum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, synodo intersuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.*

II. *Imminente autem Constantii postrema persecutione, instantequæ Paschatis solemnitate, scriptam suis hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequit enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cœpit immanis illa Ariorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta suis: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasiumq[ue] in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ⁽⁴⁷⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Bæsito quid ad te scribam; tene quod episcopatum recuses vituperem, an quod temporis species conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocunque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non decuit enim te cum gratiam accepisses, latebras querere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalο fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris⁽⁴⁸⁾; quid de te futurum est, qui iam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones: estque hujus loci episcopatus a multis invadendus; iisque non 208 probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁽⁴⁷⁾ Matth. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglic. titulus C sic habet: Ἐπιστολὴ πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον κατατάντα ἐπισκοπῶν, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάθρῳ. Id est, Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii prefectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam ausgerat. In Reg., ἐπιστολὴ πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglic., διδύντα. Mux Felck. 3 anpon., πρό-

A 1. Άπορω τί γράψω. Αρά γάρ ως παραιτούμενον μέμφομαι σε, ή ώς τὸν καιρὸν ὄρῶντα, καὶ χρυσόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἰτε δὲν εἴτε οὔτως, δξιον μέμψεως τὸ παρὰ σου γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γάρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον δυντα, διδόναι (48) τοῖς δλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γάρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ως ἀπλῶς τοῦτο σου ποιοῦντος, ἀλλὰ συνορῶντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλιψίες τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μή, διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὑρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γάρ ὁ ἔτα τῶν μικρῶν σκανδαλίων, ἔλειτ' ἀρ μύλοι δρικὸι περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποτισθῆναι· τί ἀν πίθοις (49) σὺ τοσούτοις γινόμενος σκάνδαλον; Καὶ γάρ ή ἐκ παραδέξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρεῶν χώρᾳ, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σκυθῆσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγήσεται· καὶ πολλῶν οὐχ δρθῶν, ἀλλ' ὅν οἶδας καὶ αὐτὸς (50). Καὶ θύνικοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενούσιν Ἑλληνες, τῆς σῆς εὐλαβείας ἔξουθενούσης τὴν δοθεῖσαν χάριν.

φασιν.

(49) Anglic., αὐτοῦ κυτασθῆναι, καταπογιτισθῆναι, τί ἀν πάθης.

(50) Ήας, καὶ πολλῶν οὐχ δρθῶν, ἀλλ' ὅν οἶδας καὶ αὐτὸς, desunt in Anglic. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 anpon., ἀπομένουσι.

2. Ποιά οὖν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἀπολογίᾳ παρὰ σοῦ. Α δοθήσεται; Ποίοις ἀν ἀπονίψασθαι καὶ ἀπομάξασθαι λόγιοις τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσονται; Πῶς θεραπεύσεις τούς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς, μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συρράψαι ταῦτην δυνήσῃ; Ὡς ἀγάπητε Δρακόντε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν. Προσεδοκοῦμεν γάρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν, καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ δρῶμεν, διὰ κρινόμενος μὲν ἐλεγχθῆσθαι, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθῆσθαι. Καὶ τίς φείσεται, ὡς δὲ προφήτης εἰρήκεν, ἐπὶ σοῦ; Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, δρῶν τοὺς ἀδελφούς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῇ φυγῇ (52); Δεῖ γάρ εἰδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν, διὰ πρὸν μὲν κατασταθῆσας σαυτῷ ἔγης, κατασταθεὶς δὲ, οἵς κατεστάθης. Καὶ πρὸν μὲν λάβης τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκε σε· γενόμενον δὲ λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφὴν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοινυν οἱ προσδοκῶντες λιμύντωσι, σὺ δὲ σαυτὸν (54) μόνον τρέψῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχοῖνης ἀπολογίαν, δρῶντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμύντωντα; Εἰ μὲν γάρ μη εἰλήφεις τὰ δημάρια, οὐκ ἀν ἐμέμψατο σε· λαδόντα δὲ καὶ χώσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμψατ' αὐτὸν εἰκότως, λέγων ἐκεῖνα τὰ δῆματα, ἂ μη γένοιτο, καὶ ἀκοῦσαι τὴν σὴν εὐλάβειαν· Ἐδει σε βαλεῖν τὰ δηνάρια μου τοῖς τραπεζίταις, ἵνα ἐλύων κάρῳ παρ' ἐκείνων ἀπαιτήσω.

autem: Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem⁷⁴.

3. Παρακαλῶ φείσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶμεν ἐπὶ σοὶ. Φρόντιζε τῆς Ἑκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαβῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόσφασιν λάβωσιν εἰς τὸ ἀνάγκαιον. Εἰ μὲν οὖν τὸν καιρὸν ἐφοβήθης, καὶ καταπτῆσας τούτο ἐποίησας, οὐκ ἀνδρικὸν τὸ φρόνημα· ἔδει γάρ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλον ἐν τοῖς τοιούτοις ἐπιδείκνυσθαι; (56), καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρῆσταί σεθιλαί, λέγειν τε τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου δῆματα· Ἔρ τούτοις κάποιον θαερικῶμεν· καὶ μάλιστα, διὰ σὺ πρέπει· τῷ καιρῷ δυσκαλεῖσθαι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἑκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργῆμα μισθῶν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτόν· παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβούλευόντων· οὐ γάρ δέξια Δρακοντίου ταῦτα. Ἡ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καὶ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δειλία παύσεται.

autem modo futurum est ut fratrum furnido compescatur.

⁷⁴ J. reg. xv, 5. ⁷⁵ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 23 *eadem sententia, sed non iisdem verbis.* ⁷⁶ Rom. viii, 57.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum aliis, ἡμᾶς. Mox Felck. 3 anon., προσεδοκῶμεν. Alii omnes, προσεδοκοῦμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγήν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθείς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Σέ deest in Reg.

A 2. Quamnam igitur es pro istis excusationem al-laturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere vel abstergere poteris? Quod illis es remedium ad-habiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Charissime Draconti, pro gaudio mæorem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum: at nunc te fugientem conspicimus; futurumque prævidemus ut in judiciu-m vocatus, convincare, inque periculo constitutus, te facti punireat. Ecquis tibi, ut ait propheta⁷⁴, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi con-cedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam tuam detimento affectos? Nosse te ac nihil ambi-B gere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vi-xisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac prius-quam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi ex-spectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum nempe doctrinam. Qui si dum exspectant fame la-borent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus con-spectui sistamus; quam, quæso, invenias lui pur-gandi rationem, cum ipse esurientes suas oves consipiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis atque occularis, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas

C 3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesiæ curam habeto, ne lui causa multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo exemplo capient occasionem secedendi. Si tem-poris calamitatem perimescens, ac metu percussus id egeris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par-fuit enim tuum pro Christo studium, in his calami-tatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi tem-poribus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, in his omnibus superamus⁷⁶, cum maxime nos de-ceat non tempori sed Domino servire. Sin tibi mi-nime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare episcopatus ministerium sua mercede donandum: sed eo usque animum appullisti ut Salvatorem qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo verses, neu toleres eos qui tibi hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

(54) Reg., σεαυτόν. Ibid. Anglic., τρέψεις.

(55) Reg., ψυχώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμψατ' αὐτὸν. Editi, καὶ κατα-

κρύψαντα μέμψεται.

(56) Felck. 3 anon., δείκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καὶ. Mox Anglic., πέπεικας σαυ-tόν.

4. Si enim omnes eodem semper mente fuissent, A qua nunc consiliarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fuisses, non exstantibus episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiæ? An arbitrantur consiliarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut baptismi gratiam nihil pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Dracontii. Ne toleres hujusmodi consiliarios, neu temetipse decipias. **209** Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. An non audisti Apostolum haec loquentem, *Noli negligere gratiam quae est in te!*⁷⁷? An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicio mihi, cuius te esse imitatem volunt hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta sanctorum et Patrum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ab illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cuiusnam te imitatem esse suadent illi? Eiusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agitat; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carni et sanguini? Nam tametsi dixisset, *Non sum dignus vocari Apostolus*⁷⁸, cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, haec scripsit: *Væ enim mihi est, si non evangelizavero!*⁷⁹. Ut autem vœ illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti gaudium et corona discipuli fuere. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi⁸⁰, nec dubitavit vel Romam proficiisci, vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis labrasset, eo amplioremerit mercedem consequeretur. Glorabatur ergo se bonum certamen certasse, sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, charissime Dracontii, quenam hoc agendo imitare? Illumine, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium sanctorum imitatores esse peroptarim.

5. An forte quidam tui occultandi ideo auctores suere, quod nou solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinaris nequaquam reinansurum? Haec enim illos audio tuis auribus obmurmurare, iuno in ea re se religiosos existimare: sed si vere religiosi essent, Deum in primis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legis-

⁷⁷ I Tim. iv, 14. ⁷⁸ I Cor. xv, 9. ⁷⁹ I Cor. ix,

(58) Reg., δυνήσονται.

(59) In Anglie. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο φευδῶς, desiderantur. Paulo post Reg., ἀπατηθῆσθαι.

(60) Anglie. et Felck. 2 anón., διαπλάσαντα.

(61) Mév deest in Felck. 3 anón.

(62) Ecclv deest in Felck. 3 anón.

(63) Vitiatus hic locus est in omnibus editis, manuscriptoris Graecis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἀγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρίου κηρύξτειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, inepte sane. Reg., διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἀγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρίου

4. El γάρ τον αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, οἷον νῦν έχουσιν οἱ συμβουλεύοντές σοι, πῶς ἀν ἐγένου σὺ Χριστιανός, ἐπισκόπους μὴ διτεων; Ἐδώ δὲ καὶ οἱ μεῖον⁸¹ ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιούτον νοῦν, πῶς ἀν συστῆναι δυνήσονται (58) αἱ Ἐκκλησίαι; Ἡ νομίζουσιν οἱ συμβουλεύοντές σοι μηδὲν εἰληφέναι σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο φευδῶς (59). Ορα γάρ αὐτὸὺς νομίζειν μηδὲν εἶναι μηδὲ τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν, ἐάν τινες τούτου καταφρονῶσι. Ἄλλ' εἰληφας, ω ἀγαπητὲ Δρακόντες μηδὲνέ τῶν συμβουλεύοντων οοι, μηδὲν ἀπάτα σαυτόν. Ἀπατηθῆσεται γάρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδωκότος Θεοῦ. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Μή μηδὲν τοῦ ἔτεροῦ σοι χαρίσματος; Ἡ οὐκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν διπλάσαντα (60) ἀποδέχεται, τὸν δὲ κρύψαντα κατεδίκασε; Γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελθεῖν σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπαινουμένων γένῃ. Ἡ εἰπὲ, τίνος σε θέλουσιν εἶναι μημητὴν οἱ συμβουλεύοντές σοι; Δεῖ γάρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἀγίων καὶ τῶν Πατέρων πολιτεύεσθαι, καὶ τούτους μιμεῖσθαι· εἰλέναι δὲ, ὅτι, τούτων ἀριστάμενοι, ἀλλότριοι καὶ τῆς τούτων κοινωνίας γενόμεθα. Τίνα μὲν (61) μιμεῖσθαι σε θέλουσιν ἔχειν; Τὸν διστάζοντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθῆσαι, ὑπερτιθέμενον δὲ καὶ συμβουλεύομενον διὰ τοὺς ἰδίους· ή τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἄμα τῷ τὴν οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι, μηδὲ προσανθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; Εἰ γάρ καὶ ἐλεγεν, Οὐκ εἰμὶ Ικαρὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, δῆμως γινώσκων δὲ Ελασθε, καὶ οὐκ ἀγνῶν τὸν δεδωκότα, ἔγραψεν· Οὐαὶ γάρ μοι ἐστιν (62), ἐάρ μη εἰναγγείλωμαι· ὥσπερ δὲ τὸ οὐαὶ μοι οὐκ εὐαγγείλησμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον, χαράν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευομένους· διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἀγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρίου κηρύττειν (63), καὶ μηδὲν μηδὲ εἰς τὴν Ρώμην ἀπελθεῖν, μηδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆναι, ἵνα δεσον κοπιᾷ, τοσούτον καὶ τοῦ κόπου τὸν μισθὸν μείζονα ἀπολάθῃ (64). Ἐκαυχάστο οὖν τὸν ἀγώνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάρρευ τὸν μέγαν στέφανον ἀποληφύμενος. Οὐκοῦν, ἀγαπητὲ Δρακόντες, τίνα μιμούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτο, ή τοὺς μη τοιούτους; Ἐγὼ μὲν εὐχομαὶ σε καὶ ἐμαυτὸν πάντων τῶν ἀγίων μιμητὴν γενέσθαι.

5. Ἡ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλεύοντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ δρόκον σου δεδωκότος μηδὲ στήναι, ἐάν κατασταθῆσι; Τοιαῦτα (65) γάρ εἰστοις ἀκούων περιομβεῖν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τούτοις εὐλαβεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἡσαν ἀληθῶς εὐλαβεῖς, ηὔλαβηθησαν δὲν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι Θεὸν τὸ λειτουργῆμα. Εἰ δὲ ἀναγνόντες ἡσαν (66) τὰς θείας

κοῦ κηρύττει, καὶ μηδὲν ὀκνεῖν. Εἰ σικ σε αλιι codices, qui iamēt habent σπουδῇ. Anglie. antem, κηρύττειν καὶ μηδὲν. Optime legisse videtur Nannius qui habet: *Quapropter studiū fuit sancto viro (τῷ ἀγίῳ) usque ad Illyricum illud prædicare, neque seqnescere, neque omittere. Juxta cujus lectionem hunc locum vertiūmus.*

(64) Anglie. ἀπολαύσῃ.

(65) Felck. 3 anón., τοιαῦτας.

(66) Sic Reg. Anglie. ei Felck. 3 anón. Editi vero, El δε μη ἀγνοήσαντες ἡσαν, minus recte. Paulo post

Γραφάς, οὐκ ἀντιπαρὰ ταύτας συνεδούλευον. Ὡρα γάρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἱερεμίαν καταμέμφεσθαι, καὶ τὸν μέραν αἰτιᾶσθαι: Μωσῆν, διτὶ τὴν τούτων συμβουλήν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν Θεόν φοβηθέντες, τὴν διαχονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. Καὶ γάρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαβόντες ἡδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρηγήσαντο μὲν, ἐφοβηθῆσαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ (67) ἔξουδένωσαν τὸν ἀποστελλαντα. Εἴτε τοινυν ἰσχνόφωνος εἰ, καὶ βραδύγλωσσος, ἀλλὰ φοβηθῆται τὸν πλάσαντά σε Θεόν· εἴτε νεώτερον εαυτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλαστήν· εἴτε λόγον δέδωκας (δὲ λόγος τοῖς ἄγιοις ὡς ὅρκος ἡν), ἀλλὰ ἀνάγνωθι τὸν Ἱερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκώς, Οὐ μὴ ὅρομάσω τὸ δρόμα Κυρίου, διτερον δὲ φοβηθεὶς τὸ ἐν σύντῳ (68) πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἰρήκει, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληπθεῖς τῷ ὁρκῷ ἐκρύθη· ἀλλὰ τὸν ἐγχειρίσαντα εὐλαβούμενος, τετελείωκε τὴν προφητείαν. Η οὖν οἰδας, ἀγαπητὲ, διτὶ καὶ Ἰωνᾶς φεύγων (69), γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ τεῦτα πάλιν προεφήτευσεν;

6. Μή τοινυν ἀλλὰ παρὰ ταῦτα συμβουλεύου. Μᾶλλον γάρ τιμῶν οἶδεν δο Κύριος τὰ τιμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγχειρίζει τὰς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. Καν γάρ μη δεῖσθις τις τυγχάνῃ, ἀλλὰ μὴ (70) πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποβλέπετω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. Άρα γάρ, ἀγαπητὲ Δραχόντε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνετὸς τυγχάνων, οὐ κατανύττη τὴν ψυχήν; Οὐ φροντίζεις μὴ ἀπόληται τις τῶν ἐγχειρισθέντων σοι; Οὐ φλέγῃ ὡς ἀπὸ (71) πυρὸς τοῦ συνειδότος; Οὐ φοβῇ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ᾧ οὐδεὶς τῶν συμβουλεύοντων νῦν ἔκει γενήσεται βοηθός; Ἐκαστος γάρ τῶν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδύσει. Τι γάρ ὀνήσει τὸν κρύψαντα τὸ δηνάριον ἢ πρόφασις; Η τι ὠφέλησε τὸν Ἄδαμ εἰρήκοτα, Ἡ τυνὴ με ἡτάρησερ; Ἀγαπητὲ Δραχόντε, εἰ καὶ ἀληθῶς ἀσθενής τυγχάνεις, ἀλλὰ ἀναλαθεὶν (72) σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ, τῆς Ἐκκλησίας ἐρήμου τυγχανούσῃς, οἱ ἔχθροι ταύτην βλάψωσι, πρόφασιν εύροντες τὴν σὴν φυγήν. Πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῆς ἐν τῷ ἀγῶνι· πρέπει σε συγχαμεῖν (73), ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν ἀπολάθῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, μηκέτι βραδύνων, μηδὲ ἀνέχου τῶν σε κωλύοντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνήσθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλεύοντάς σοι τὰ τῶν Γραφῶν (74), ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῆς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς

A sent Scripturas, non adversus illas id consiliū darent. Restat autem illos ipsum Hieremianū coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veriti, ministerium suum impleverint, atque prophetantes sint consummati. Illi, siquidem missi, acceptaque prophetiae gratia, recusabant statim: at prae timore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua⁸¹, at sui conditorem Deum metuito: si te Juniorem ad prædicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formarere: si verbum adversum protuleris, estque verbum sanctis pro jamento; lege Jeremiam, qui cum dixisset, Non nominabo nomen Domini⁸², at poste cum intra se accensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis standum censuit, nec quasi juramento illigatus sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

B 6. Ne igitur diversa ab istis consilia sequare. Melius enim quam nos ipsi quæ nos spectant, novit Dominus: nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam 210 si quis dignus non fuerit, is ne præteritam spectet vitæ rationem, sed officium impletat suum ne juxta vitæ suæ atque negligentiæ maledictionem referat. Hæc cum scias, charissime Draconti, prudensque cum sis, num animo non compungenter? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiæ igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliariorum opitulator aderit? Singuli namque de sibi concreditis rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, Mulier me decepit⁸³? Tametsi revera infirmus es, dilectissime Draconti; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasionem⁸⁴ fuga tua nactis, lassatur. Par est ut te accinges, ne nos solos in certamine deserendas: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

C D 7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, toleres: sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et hoc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademos; ut a nobis cum ho-

⁸¹ Exod. iv, 10. ⁸² Jer. xx, 9. ⁸³ Genes. iii, 12.

Felckm. 3 anon., τῷ Ἱερεμίᾳ.

(67) Sic Reg. Basil. Anglie. Felck. 3 anon. Edili-

vern, μῇ.

(68) Felck. 3 anon., τὸν ἐν αὐτῷ.

(69) Anglie, φυγών.

(70) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Sed Par-

sensis edit., οὗτος μῇ, nescimus qua auctoritate.

Mox Reg. Basil. Angl. et Felck. 3 anon., ἐκτελείτω.

Edili vero, ἐκλεγεῖτω, perperam. Ibid. Anglie..

τὴν τῆς, omissa ἐκ. Felck. 3 anon. Ibid. κατάρειαν habet.

(71) Reg. solus, καὶ οὐ φλέγῃ ὡς ὑπό.

(72) Sic Reg. Angl. et Felck. 3 anon. Alii et editi,

λαβεῖν.

(73) Anglie., συγχάμενι. Μοχ idem., ἀπολαύσῃς.

(74) Felck. 3 anon., σοι τὴν τῶν Γραφῶν ὠφέλειαν.

ἵνα καὶ Mox Anglie., προπεμφθῆς.

nore deducare, et dum in ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex monachis es ordinatus: neque tu tantum monasterio præfueristi, vel solus a monachis dilectus es: sed nosti Serapionein monachum esse, et tam multis præfuisse monachis. Nec te præterit quot monachorum pater fuerit Apollos. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre protecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama. Multi in superiori Thebaide commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Latini degebant, egerit: ac similiter alii complurimi, qui tam ordinati, non repugnarunt; sed Eliasi exemplo duci, nec ignorantibus quid egerit Elias, guariri quoque rerum ab apostolis gestarum, hanc suscepere curam, nec ministerium aspernari sunt, vel propterea seipsis deteriores facti sunt; sed potius cum laboris mercedem exspectent, ipsi in melius proficiunt, dum alias ad profectum cohortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocarunt? Quot a dæmoniaca consuetudine monitis suis averterunt? Quot Domino adduxere servos, adeo ut qui ista signa videant, admiratione capti sint? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere?

8. Ne tibi igitur monachi impedimento sint, quasi vero solus ex monachis ordineris: neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus: potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum æmulere gesta. Nosti enim illatos, ubi dispensatores mysteriorum constituti fore, rectiore via ad supernæ vocationis bravium contendisse. Quandonam Paulus martyrium subiit, et coronam se accepturum exspectavit, nisi cum fuissest ad docendum missus? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium prædicaret, ac ubi piscator hominum factus est? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimplessit? **211** Quandonam Elisæus in spiritu dupla obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est? Cur discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret?

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilekte Dracontii, ne dicas, neu credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasionses oboriri. Licet tibi

(75) Anglic., μνημονεύης.

(76) Anglic., Σαραπίων. Ibid. Anglic. et Felck. 3 anon., καὶ πόσων.

(77) Anglic., Ἀγάθωνα. Rectius quam alii qui habent Ἀγάθον. Agathonem legimus in subscriptionibus *Ægyptiorum* episcoporum, cum Sardicensibus, tum Tyriensibus. Paulo post Felck. 3 anon., Σαραπίωνος.

(78) Felck. 3 anon. solus, περὶ Kouet. Et ita legit Nannius qui habet, *de Cue*. Proclivis est transmutatio τοῦ μ. in χ, in codicibus. Moutz legitur in subscriptionibus.

(79) Reg., τοῦ ἐν τῷ. In editis, τοῦ θεέτι. Ibid. An-

γκλησίαις μνημονεύσης (75) καὶ ὑπὲρ τὸν. Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἔχ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἡγαπήθης· ἀλλ' οἶδας, δτι καὶ Σεραπίων (76) μοναχός ἐστι, καὶ τόσων μοναχῶν προέστη· οὐκ Ἐλαθέ σε, πόσων μοναχῶν πατήρ γέγονε Ἀπολλών. Οἶδας Ἀγάθωνα (77), καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σαραπίωνος ἀπόδημῆσαντος· Ιωάς δὲ ξυουσας καὶ περὶ Μουΐτου (78) ἐν τῇ ἁιω Θηβαΐδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λατῷ (79), καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Καὶ δῆμος οὗτοι, κατασταθέντες, οὐκ ἀντειρήκασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαῖον, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἡλίαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάβοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ κατεψφρόνησαν τῆς λειτουργίας, καὶ οὔτε χείρους ἐαυτῶν γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦ καμάτου τὸν μισθὸν προσδοκῶσι, προκόπτοντες καὶ προκόπτειν ἄλλους νουθετοῦντες.

B Πόσους ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπέστρεψαν; Πέδους ἀπὸ τῆς δαιμονιώδους συνήθετας ἐπαυσαν νουθετοῦντες; Πέδους παρέστησαν τῷ Κυρίῳ δούλους, ὥστε καὶ τοὺς δρῶντας τὰ σημεῖα ταῦτα βλέποντας (80) θυμάζειν; Ή οὐχ μέγα σημεῖον κόρην ποιῆσαι παρθενεύειν, καὶ νεώτερον ἐγχρατεύεσθαι, καὶ εἰδωλολάτρην ἐπιγνῶναι τὸν Χριστόν (81);

C 8. Μή τοίνυν κωλυέτωσάν σε μοναχοί, ὡς μόνον ἔκ μοναχῶν κατασταθέντα, μηδὲ σὺ προφασίζου (82), ὡς χείρων σεαυτοῦ ἐσόμενος· δύνασαι γὰρ καὶ καλλίων γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παύλον, ζηλῶν (83) τῶν ἀγίων τὰς πράξεις. Οἶδας γὰρ, δτι οἱ τοιοῦτοι, οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες, μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἁιω κλήσεως. Πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον λαβεῖν (84) προσεδόκησεν, εἰ μὴ δτε ἀπεστάλη διδάσκειν; Πότε Πέτρος ἀμολόγησεν, εἰ μὴ δτε εὐνγελίζετο, καὶ ἀλεύεις (85) ἀνθρώπων γέγονε; Πότε Ἡλίας ἀνέλήψθη, εἰ μὴ δτε πάσαν τὴν προρρήτειαν ἐπλήρωσε; Πότε Ἐλισσαῖος ἐν πνεύματι ἐσχε διπλά, εἰ μὴ δτε πάντα καταλιπὼν τήκολούθησε τῷ Ἡλίᾳ; Διὰ τὸ δὲ καὶ ἔξελέσατο μαθητὰς δὲ Σωτῆρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστείῃ;

D 9. Οθεν, τούτους ἔχων τύπον (86), ἀγαπητὲ ἀρχόντες, μὴ λέγε, μηδὲ πειθου τοὺς λέγουσιν ἀμαρτίας είναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπήν, μηδὲ δτι ἐν ταύτῃς ἀφορμῇ τοῦ ἀμαρτάνειν ἐστίν. Ἐξεστι γὰρ καὶ ἐπι-

glīc., Λατῶν.

(80) Sic Reg. et Basil. Editi vero male, βλέποντες. Ηακ vox desideratur in Anglicano codice.

(81) Anglic., τὸν Κύριον, εἰ ιτα legerat Nannius.

(82) Anglic., μηδὲ συμπροφασίζου.

(83) Felck. 3 anon., ζηλοῦ.

(84) Λαζεῖν deest in Basil.

(85) Sic edit. Cominelii. et omnes mss. In editione Paris., ἀλεύς.

(86) Sic edit. Cominelii. et omnes mss. Editores vero Parisienses perperam posuere τύπους. Μον Αγγλīc., μηδὲ λέγε.

σκοπον δυτα σε πεινάν, καὶ διψήν, ὡς ὁ Παῦλος· δύ-
νασι μὴ πιεῖν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν
καὶ αὐτὸς συνεχῶς (87), ὡς ὁ Παῦλος ἐπολέ· ἵνα
καὶ ἔκεινον οὖτας νηστεύων, χορτάζῃς ἄλλους ἐν
τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πιεῖν, ποτίζῃς ἄλ-
λους διδάσκων. Μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσαν οἱ
συμβούλευοντές σοι. Οἰδαμεν γάρ καὶ ἐπισκόπους
νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἑσθίοντας. Οἰδαμεν (88)
καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πί-
νοντας· οἰδαμεν καὶ σημεῖα ποιοῦντας ἐπισκόπους,
μοναχοὺς δὲ μὴ ποιοῦντας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων
οὐδὲ γεγαμήκασι, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγ-
νασιν· ὥσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ
μοναχούς ἐξ ὀλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. Καὶ πάλιν
οἰδαμεν (89) κληρικοὺς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νη-
στεύοντας. Ἐξεστὶ γάρ καὶ οὖτας, καὶ ἔκεινως οὐ
κεκώλυται (90). Ἀλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιέσθω·
καὶ γάρ δι στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν
πρᾶξιν ἀποδίδοται.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἔτερα παρὰ ταῦτα συμβου-
λεύοντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπείου, καὶ μὴ μέλλε· μά-
λιστα ὅτι καὶ ἡ ἀγλα ἑορτὴ ἐγγίζει, ἵνα μὴ χωρὶς σοῦ
οἱ λεστὶ θηνέορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπι-
σπάσῃ κατὰ σαυτοῦ. Τις γάρ αὐτοῖς εὐαγγελίσεται
(91) τὸ Πάσχα μὴ παρόντος σου; Τις αὐτοῖς τὴν
ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου
σου; Τις αὐτοῖς συμβούλεύει σε δεόντως ἑορτάζειν,
φεύγοντός σου; Ω πάσοι μὲν ὡφελήθησονται (92) πα-
ραγενομένου σου, πόσοι δὲ βλαβήσονται φεύγοντός
σου! Καὶ τις ἐπὶ τούτοις ἀποδίξεται σε; Καὶ διὰ τὸ
συμβούλευοντα σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι σε τῆς ἐπι-
σκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; Εἰ γάρ
φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέστωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτή-
δειον εἶναι σε ἐπιγινώσκουσι, μὴ φθονεῖτωσαν τοῖς
ἄλλοις· εἰ γάρ τὸ διδάσκειν καὶ προστασίαι πρόφα-
σις ἔστιν ἀμαρτίας καὶ ἔκεινους, μὴ διδασκέσθωσαν
αὐτοῖς, μηδὲ πρεσβυτέρους ἔχετωσαν, ἵνα μὴ χείρους
ἴκαντῶν γένωνται αὐτοὶ τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς.
Ἄλλὰ μὴ πρόσεχε τούτοις τοῖς ἀνθρώποντος ρήμασι,
μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβούλευοντων, καθά πολ-
λάκις προεῖπον· σπεῦδε δὲ μᾶλλον καὶ ἐπιστρέψε
πρὸς ἡδὸν (93) Κύριον, ἵνα, τῶν προβάτων αὐτοῦ
φροντίζων, μνημονεύσῃς καὶ ἡμῶν. Τούτου δὲ χάριν
προετρέψάμην ἐλθεῖν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἱέρακα
τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα
καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δυνη-
θῆς ἐκ τούτου τὴν τε διάθεσιν ἣν ἔχων ἔγραψα,
καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει
κίνδυνον.

(87) Anglic., συγκῶς.

(88) Edit. Paris., εἰδαμεν. Commelin., εἰδομεν. Reg., εἰδομεν. Felck. 3 anoni., οἰδαμεν. Mox edit. Commelin. et Paris., εἰδομεν. Reg., ίδομεν. Felck. 3 anoni., οἰδαμεν.

(89) Reg., ίδομεν. Edit. Commelin. et Paris., εἰδα-
μεν, quæ vox deest in Felck. 3 anoni. Ibid. Anglic., οἰδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius legerat, κληρικοὺς πίνοντας, qui vertit, clericos bi-
tisse. Mox γάρ deest in Anglic. Ibid. Felck. 3 anoni.,

A etiam in episcopatu esurire et sitiare, quemadmodum
agit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus :
frequentissime jejunare, ut solebat Paulus : ut dum
eius exemplo jeunas, alios doctrina tua satiare va-
leas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis
docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia objiciant
consiliarii tui. Novimus enim et episcopos qui
jejunent, et monachos qui comedant. Novimus epi-
scopos qui vino abstineant, ut et monachos qui bi-
bant; episcopos etiam novimus qui signa edant, et
monachos qui id minime præsent. Sunt quoque ex
episcopis multi qui nunquam nupserint, monachi
autem reperiuntur qui filios suscepere, quemadmo-
dum vicissim episcopos filiorum parentes, monachos
vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidi-
mus rursum clericos qui famem tolerarent, et mo-
nachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere,
et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decenter :
corona quippe non pro loci sed pro factorum ra-
tione tribuitur.

10. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant
consilia, imo potius matura, neve compreendimes,
cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui
absentia hunc festum diem populi concelebrent, in
maximum sane tui capitinis periculum. Quis enim te
absente Paschatis festum prædicabit? Quis illis re-
surrectionis diemi te latente annuntiatur est? Quis
te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum
agant? O quam multis utilis adventus tuus! quam
multis noxia fuga tua futura est! Ecquis te hæc
agentem approbarit? Cur tibi auctores sunt, ut ne
episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presby-
teros habere? Si enim malus es, ne tecum versen-
tur; siu te idoneum agnoscent, ne aliis invideant.
Nam si ex illorum sententia docere ac præesse oc-
casio peccandi fuerit; ne doceantur ipsi, neque
presbyteros habeant; ne cum ipsi tum eorum do-
ctores deteriores evadant. Verum tu ne humanis
hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus
consilii auctoribus aurem præbeas, uii sacerdos dixi:
sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut,
dum ovium ejus curam geres, nostri quoque meino-
riam facias. Hac de causa dilectos nostros Hierar-
chæ presbyterum, et Maximum lectorem monui, ut
D te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut edi-
scere valeas quo hæc scripserim affectu: et quod
sit illud periculum ecclesiasticæ obsistere ordina-
tioni.

οὗτος καὶ ἔκεινος.

(90) Sic Reg. Editi vero mendose, οὐκ ἔκάλυ-
ται.

(91) Reg., εὐαγγελίσηται. Anglic., εὐαγγελίζεται.
Paulo post Reg. Basil. Anglic., συμβούλεύεται. Editi,

συμβούλεύεται.

(92) Anglic., ὡφελήσονται, male. Hinc Nannius ver-
bit apparet.

(93) In Reg. et Felck. 3 anoni. τὸν deest.

ADMONITIO IN EPISTOLAM ENCYCLICAM

SEU CIRCULAREM

AD EPISCOPOS AEGYPTI ET LIBYÆ CONTRA ARIANOS.

212 I. *Hæc epistola in aliquo: Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur Oratio prima contra Arianos: sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter et illas est connexionis; sed et hæc epistola per se est omnino absoluta, et quatuor illæ Orationes ita sibi coherent, ut nec prima aliam indicet prepositam, sed novi sit operis initium, et quarta duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in easdem quatuor Orationes.*

II. *De tempore quoq; hæc scripta est epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero 7 missam fuisse, cum jamjam in sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadoc, quod contigit anno 356, tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7 Aprilis, in quem diem eo anno Pascha insidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9 mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat recesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit num. 5 et 20.*

III. *Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306, num. 44 ex hac epistola schisma Meletianum ad annum 306 revocare, ipsamque anno 361 scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num. 22: Οἱ μὲν (Μελετιανοὶ) πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἑτῶν σχισματικοὶ γεγόνασιν· οἱ δὲ ('Αρειανοὶ) πρὸ τριάκοντα καὶ ἔξι ἑτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ χριστεώς πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Id est: Meletiani ante quinque et quinquaginta annos facti sunt schismatici: et Arianī ante sex et triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia tolius generalis synodi iudicio, rejecti sunt. At cum ipse Baronius ex Testificatione populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post consulatum Arbæthionis et Lolianii, hoc est post annum 355, edita est, recte colligat Georgium anno 356 intrusum fuisse: cumque ex numero 7, ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hancce epistolam: cum nondum sedem Alexandriæ Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus, satendum necessario est illam hoc ipso anno 356 esse compositam.*

IV. *Non dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio: Illi (Meletiani) abbine ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt: isti (Arianī) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque iudicio synodi universalis. Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum, ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, ad Alexandrum Alexandrinum referatur, qui nimur in synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit; cætera autem quæ sequuntur Nicæna attribuantur synodo. Sic nempe num. 12 et 13 Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro, αἱρετικὸς ἀπεδείχθη. Oratione item prima contra Arianos num. 3 sanctus præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus asseclas non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos.*

V. *Porro hoc est epistolæ argumentum. S. Athanasius episcopos Aegypti et Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus et fraudibus validissime animoseque obstant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent; sin auderent contradicere, mitterentur in exsilium. Arianorum item mire exagitata inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea defnierant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolunque ac vim retegit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ iudicio verbis Scripturaræ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat: ac postremo ardore vere apostolico illos episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, et ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide et veritate propugnanda desistant.*

(94) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ.

AD EPISCOPOS AEGYPTI ET LIBYÆ
EPISTOLA ENCYCLICA
CONTRA ARIANOS

1. Πάντα μὲν δσα δ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰη-
σοῦς Χριστὸς (95), ὡς ἔγραψεν δ Λουκᾶς, πεποίηκε
τε καὶ ἐδίδαξεν, εἰς τὴν ἡμετέραν φανεῖς σωτηρίαν
(96) διεπράξατο· ἥλθε γάρ, ὡς δ Ἰωάννης φησιν,
οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ’ ἵνα σωθῇ δ κόσμος δι’
αὐτοῦ. Ἐστι δὲ μετὰ (97) πάντων καὶ τοῦτο θαυμά-
σαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς
ἡμᾶς μαρτυρούντων οὐ παρεσώπησεν, ἀλλὰ καὶ μάλισ-
τος προείρηκεν, ἵνα, ἐπειδὰν ἔκεινα παραγένηται, εὐθέως
εὑρεθῶμεν ἡσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς
θελενού διδασκαλίας, λέγοντος· Ἐγερθήσονται γενο-

A 213 1. Omnia quidem quae Dominus et Salvator
noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, et fecit et
docuit ⁹⁴, nostræ salutis, propter quam et venerat,
procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes ⁹⁵,
venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per
ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit,
in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod
de his qui bellum nobis erant indicturi non solum
non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut
cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina
munitam offendant, qui nobis ea bis verbis prænun-

⁹⁴ Act. 1, 4. ⁹⁵ Joan. iii. 17.

(94) Scripta anno 356. Sic inscribitur in mss. Ba-
silensi, Anglicano, Felckmanni 2 et 5 anonymis, et
in editis Græcis. At in mss. Anglicano et Felckmanni
5 anonymo additur præterea in fine, λόγος πρώ-
τος. Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1
anonymus habent. Τοῦ ἐν ἄγιοις, etc., κατὰ Ἀρειανὸν
λόγος πρώτος. In codice ms. collegii Parisiensis RR.
PP. Jesuitarum is est titulus, Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
λόγος Γ περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποχρέσεως τῶν
Ἀρειοπατῶν, καὶ πῶς μετασχηματίζομενοι πλανῆ-
ἔτυγειροῦστοις ἀγνοοῦντας αὐτοὺς. Magni Athana-
sii *Oratione tertia de astutia et simulatione Arianorum,*
et quomodo se varie componentes, eos fallere conan-
tur, qui ipsos non cognoscunt. Eadem quoque est in-
scriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri
quodam libro, quas Felckmanni sibi amicum quem-
dam, quem litteris Fr. 1 indicat, communicasse scri-
bit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, Τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος, sed tantum cætera
qua sequuntur. Idem etiā, qui in Jesuit. codice,

B legitur titulus in ms. Colbertino, et in alio monaste-
rii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his co-
dicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine
exstet, nempe post tractatum *De sententia Dionysii*
Alexandrinii, qui in his codicibus duas in partes di-
viditur, quarum prima λόγος πρώτος dicitur, altera
λόγος δεύτερος. Apud Omnipotens hæc habetur in-
scriptio, S. Athanasii liber primus contra hereticos:
quanquam idem postea Orationem, quæ vulgo se-
cunda inscribitur, Sermonem priuum contra Ari-
anos inscribit.

(95) Seguer. Jesuit. Colb. et Taurin.. δ Κύριος
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν δ Χριστὸς. At καὶ Σωτὴρ abest ⁹⁶
Gobler. et Felckm. 1 anon. Mox idem Gobler. et
Felckm. 1 anon., δ Λουκᾶς φησιν.

(96) Seguer. Gobler. Felckm. 1. Colbert. Taurin.
et Fr. 1, εἰς τὴν ἡμετέραν φθάναι σωτηρίαν. Felck.
2 anon. pro φανεῖς habet εἰς.

(97) Μετά abest a Basil. Mox Fr. 1, Colbert. et
Taurin., ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προείρηκε.

tiavit : *Exsurgent pseudoprophetæ et pseudochristi. A et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi : ecce prædicti robus*⁸⁶. *Multa sane ac supra hominem sunt præcepta et beneficia quæ illi in nobis placuit recondere; ea scilicet sunt cœlestis vitæ forma, potestas adversus dæmones, adoptio, et quod omne beneficium supererat præcipuumque est, Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est : adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat*⁸⁷, *ut quæ in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua præcepta, veluti proprium thesaurum, in nobis prædictione obsignans ait : Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum : et tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos*⁸⁸. *Magnum sane aliquid nobis præstitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur ; sed potius, licet hæc operta sint et oblecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus est malitiæ inventor et magnus dæmon diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quærens quos rapiat et devoret : idcirco quod ipse quidem est celat et occultat ; at nomen, quod omnes habent desiderio,* **214** *astute præ se fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitatem attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantes, illectos procul abduceret, miserosque interimeret : ita profecto improbus dæmon, tortuosusque et malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet ; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenus in se flingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.*

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scili-

⁸⁶ Matth. xxiv, 24, 25. ⁸⁷ I Petr. v, 8. ⁸⁸ Luc. xxi, 8.

(98) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. Alii et editi, πλανῆσαι, μὲν paulo post sequens abest a Basil.

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero et editi τέ omittunt. Mox Seguer., πολλά τε.

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, νιοποίησας δέ.

(2) Fr. 1, Colbert. Taurin., ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ κακὸν ἔκειται καὶ μὴν καὶ ὁ ἀντίδικος, etc.

(3) Seguer. Jesuit. Colbert. et Taurin. Gobler. et Felck. 1 anon. οὐν omittunt.

(4) Seg., ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα καν κεχαλυμένα. Ibid. Gobler. et Felck. 1 anon., καὶ ταῦτα κεχαλυμένα. Paulo post Fr. 1 habet δῶς, pro δῶς.

(5) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ut et legit Nannius. Alii et editi, ἀλλεται πρὸς πάντας, insilit in omnes, atque illa legit Omnibous. Ibid. Seguer. Colbert.

προφῆται καὶ γενέθγριστοι, καὶ δύσοντι σημεῖα μεράλα καὶ τέρατα, ὡστε πλαταῖσι (98), εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς· ίδιον προετράχα ὅμιλον. Τὰ μὲν γάρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα μαθήματά τε (99) καὶ χαρίσματα πάρ’ αὐτοῦ πολλὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔστιν· οὐρανίον γάρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαἰμόνων, υἱοποίησίς τε (1) καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν χάρισμα καὶ ἔξαρτον, ἡ περὶ τοῦ Πατρὸς γνῶσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ δωρεὰ Πνεύματος ἄγιου. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἔγκειται (2)· καὶ μὴν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, φύοντων ἐπὶ τοῖς τοσούτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἀρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ Λόγου σπέρματα. Διὰ τοῦτο γοῦν, ὡστεοῦ τοῖς κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προρόήσεως, Ἐλεγεν δὲ Κύριος· Βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γάρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ δρόμῳ μου, λέγοντες· Ἐρῶ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἥγινε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μή οὖν (δ) πορευθῆτε διπλωτοῖς αὐτῶν. Μέτρα τι χάρισμα δέδωκεν ἡμῖν δὲ Λόγος, ὡστε μὴ ἐκ τῶν φαινομένων ἀπατᾶσαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, καὶ ταῦτα κεχαλυμμένα (4) τυγχάνῃ, διακρίνειν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτιν. Ἐπειδὴ γάρ δῶς ἐστι μιστής δὲ τῆς κακίας εὔρεταις καὶ μέγας δαίμων διάβολος, μόνον τε φαινομένος βάλλεται παρὰ πάντων (5), ὡς δψις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινας ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν· διὰ τοῦτο δὲ μὲν ἔστιν αὐτὸς, ὑποχρύπτει καὶ σκέπτει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθούμενον δνομα τὸ ποτοχρύπτει πανούργως (6), ήνα, ἀπατήσας τῇ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηταῖς τοῖς λόισις περιπετήρη δεσμοῖς. Καὶ ὡστερὲ τὸν (7) εἰ τις, ἀνδραπόδισασθαι θέλων ἀλλοτρίους πατίδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, ὑποχρύπτει (8) τὰς ἐκείνων δψεις, καὶ ποθούντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακράν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ δὲ κακοδαιμώνων καὶ σκολιδῶν διάβολος, οὐκέ τινας μὲν αὐτὸς παρθησίαν, εἰδὼν δὲ τὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποχρύπτει μὲν ταῦτην τῇ φαντασίᾳ (9), τὸν δὲ ίδιον τὸν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.

2. Οὕτως καὶ τὴν Εὐαν τηπάτησεν, οὐ τὰ τοῖα λα-

D Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, τινὰς ἀρπάσαις καὶ καταπιεῖν. Αλιι autem et editi, τίνα ἀρπάσῃς καὶ καταπιεῖν. Felckm. 5 anon., καὶ τίνα καταπιεῖν. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., περὶ πάντων πρὸ παρὰ πάντων.

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, δὲ πανούργος.

(7) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Cæteri autem et editi ἀντὶ omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, qui et mox ἀπατήσῃ, εἰ (excepto Fr. 1) ἀπολέσῃ. At alii et editi, ὑποχρύπτει, ἀπατήσει, εἰ ἀπολέσει. Ibid., καὶ κακοδαιμώνων καὶ δευτ in Gobler. et Felckm. 1 et 5 anon.

(9) Sic Seguer. At Felckm. 5 anon., ταῦτην τὴν φαντασίαν. Cæteri et editi, ταῦτη τῇ φαντασίᾳ. Τῇ tamen abest ab Anglicano.

λῶν, ἀλλ' ὑποχρινδμενος μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ρήματα, τὴν δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὕτω καὶ τὴν γυναικα τοῦ Ἰὼν ὑπέβαλε (10), πίσας αὐτὴν ὑποχρίνασθαι μὲν φιλανδρίαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν Θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ δόλιος παῖξει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλέπτων καὶ σύρων ἔκστον εἰς τὸν ίδιον τῆς κακίας βόλον. Πλάι: μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον τὸν (11) Ἀδάμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχειρίους ἐσχηκέναι τοὺς πάντας (12), ἐνήλετο θρασύμενος καὶ λέγων. *Τὴν οἰκουμένην δὲνηρ καταληψόματι τῇ χειρὶ ὡς τοσοῦτα, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἄρω, καὶ οὐκ ἔστιν διαγεύεται με, η ἀντεῖπη μοι.* "Οτε δὲ ὁ Κύριος ἐπεδήμησε, καὶ πειράν έσχεν ὁ ἔχθρος (13) τῆς ἀνθρωπίνης οἰκουμένας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἀπατῆσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ ϕορουμένην σάρκα, τότε δὴ ὁ πήν οἰκουμένην δλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμάνειν λοιπὸν (14) ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον παῖξεται καὶ ὑπὸ παιδῶν, ὡς στρουθίον, ὁ ὑπερήφανος. Πειδίοις γάρ νῦν νήπιον εἰς τρώγλην (15) ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Εὔαν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὅρθως πιπεύοντες εἰς (16) τὸν Κύριον παταύσοι τὸν εἰπόντα· Θίσομαι τὸν θρόνον μου ἐπάρω τῶν νεφελῶν, ἀναβίσομαι, ςμοίος ἐσομαι τῷ Ὑψίστῳ. Οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνης ἐκείνος· ὅμως δὲ, εἰ καὶ τολμᾶ πάλιν δ ἀνατίχυντος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκεται καὶ νῦν μᾶλλον δ τάλας ὑπὸ τῶν τὸ σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ φορούντων (17), καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινώμενος καὶ κατησχυμένος. Κάν τε γάρ ὡς ὅρις νῦν ἔρπων μετασχηματίσηται εἰς ἀγγελὸν φωτὸς, ἀλλ' οὐκ εἰς δηνσιν ἔξει τὴν ὑποχρίσιν· πεπαιδεύμεθα γάρ, δτι (18) καν ἀγγελὸς ἐξ οὐρανοῦ εναγγελίσηται ἡμᾶς παρ' ὁ παρελάδομεν, ἀνάθεμα τούτον εἶναι.

3. Ἐάν δὲ καὶ πάλιν τὸ ίδιον ϕρύγη. ϕεῦδος, καὶ λαλεῖν ὑποχρίνηται διὰ χειλέων τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα λέγειν (19) τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· *Τῷ*

A cet loquens, sed verba Dei sicut usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amore viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versatus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum subripit et trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus hujusmodi verbis insultabat: *Universum orbem velut nudum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat*¹⁰. Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia iniipicus cognovit, cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes, manu in foramen aspidum injecta¹¹, illum qui Eum fecellit derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, concilcant eum qui dixit: *Supra nubes ponam solium meum, ascendam et ero similis Altissimo*¹². Ilæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mulare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujusmodi simulatio: quippe cum edociti simus, licet angelus a cœlo nobis evangelizet præter iu quod accepimus, anathema illum esse¹³

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labii loqui simulet, qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus: *Peccatori autem*

¹⁰ Isa. x, 14. ¹¹ Isa. xi, 8. ¹² Isa. xiv, 14. ¹³ Galat. i, 8

(10) Jesuit., τῷ. Id. ibid. et Seguer. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, ὑπέβαλε. Alii vero et editi, ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. 1 et Colbert., ὑποχρίνασθε, et præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Seguer, μὲν addunt. Alii vero et editi habent ὑποχρίνεσθε absque μέν.

(11) Tόν abesi a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Πάντας ϕυγοῦντες habent Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Editi et alii, τοὺς ἀπαντας ἐνήλλατο. Mox Colbert. Taurin. Fr. 1, τῇ χειρὶ μοι. Ibid. Basil. cum edit. Commel. νοστάν.

(13) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi art. δ omittunt. Paulo post pro φορουμένην, Jesuit. Colbert. et Taurin. habent φορουμένην.

(14) Δοιπόν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 5 anon. pro δι' ἐκείνον, ut in aliis et editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon., pro παιδίων, habent παιδῶν.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jes. Gobler. et Felckm.

anon. At Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon., ἐπὶ τριγλήν. Editi, ἐπὶ γλώττης, ut et legerunt Omnipotens et Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin., πάντες τε. Ibid. Seguer. δι' omittit.

(16) Jesuit. Colbert. Taurin. πρός. Idem mox et Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1, θέσω. Ibidem, post ἀναβίσματα, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt κατ. Item ibid., pro ἐπάνω, Felck. 5 anon. habet ἐπὶ.

(17) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Felckm. 5 anon., περιφορούντων. Alii et editi, περιφερόντων, qui et omittunt δεινότερον. Mox Anglic. pro καν τε habet οὐκ δι' τε. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit., μετασχηματίσηται. Alii et editi, μετασχηματίζηται, minus bene.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest δι. Ibidem Felckm. 5 anon., ἡμῖν.

(19) Gobler. et Felckm. 1 anon. λέγειν. *Tῷ* δὲ ἀμαρτωλῷ, etc. Mox iidem et Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Ἱν τι σύ. Cæteri et editi, διὰ τι σύ. Ibid. Jesuit., διηγῇ.

dixit Deus : Quare tu enarras justitias 215 meas ?? et, *Non est speciosa laus in ore peccatoris* ?? Nam nec etiamsi veritatem dicat, illa fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Eum usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait : *Abi post me, Satan; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli seruies* ??: nec non item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes : *Tu es Filius Dei et Sanctus Dei* ??: at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ malitiæ voluntatem admiscentes, eam dormientibus hominibus superseminarent ?? Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hac ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapiaces* ?? Et per sanctos apostolos : *Nolite omni spiritui credere* ?? Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum coagumentatio : singulæ enim proprii commenti patrem et auctorem mendacem dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est : cuius cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, et verbis Scripturarum se audent adornare. At voices quidem proferunt, verum autem celant sensum : atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose obiecto, eorum, quos in errorem inducunt siunt homicidæ.

δε τὴν διάνοιαν την ἀληθῆ (29)· καὶ λοιπὸν, τὴν ἐπίλασεν τῶν πλανωμένων.

4. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui legem negant, profuerit Evangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt.

?? Psal. xlvi, 16. ?? Eccli. xv, 9. ?? Matin. iv, 10.
?? Matth. vii, 15. ?? I Joann. iv, 4.

A δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· *Ira τι σὺ ἔκδηπτη τὰ δικαιώματά μου; καὶ, Οὐχ ὥραῖς αὐτος ἐτῷ στόματι τοῦ* (20) *ἀμαρτωλοῦ*. Οὐδὲ γάρ τὴν ἀληθειὰν λέγων ἀξιόπιστός ἐστιν δὲ πανούργος. Καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ Γραφὴ διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὔαν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἦλεγξε δὲ αὐτὸν καὶ (21) ὁ Κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὄρει, διαιρὼν τὴν πτύξιν τοῦ θύρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς ὅστις ἐστιν ὁ δόλιος (22), καὶ ἐλέγχων, ὅτι μὴ τῶν ἀγίων εἰς ἐστιν, ἀλλὰ Σατανᾶς ἐστιν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν *"Υπαγε δόλω μου, Σατανᾶ γέρραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις·* καὶ ὅτε δὲ κράζοντας ἀπὸ τῶν μνημείων ἐφίμωσε τοὺς δαίμονας. Ἡν μὲν γάρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐψεύδοντο τότε (23) λέγοντες, ὅτι Σὺ εἶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ ἡμελε δὲ ἀκαβάρτου στόματος τὴν ἀληθειὰν (24) προφέρεσθαι καὶ μάλιστα δὲ ἐκείνων, ἵνα μὴ, προφάσει ταύτης ἐπιμέλαντες τὸ λιον θέλημα τῆς κακίας, ἐπισπείρωσι τοῦτο καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο (25) οὐτε αὐτὸς ἡγέρετο τοιαῦτα λαλούντων αὐτῶν, οὐδὲ ἡμᾶς ἀνασχέσθαι (26) τῶν τοιούτων βούλομενος, παρήγγειλε δὲ ἑαυτοῦ μὲν, *Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐτέθυμασι προβάτων, ἐσωθερ δέ εἰσι λύκοι ἄπταγες·* διὰ δὲ τῶν ἀγίων ἀποστόλων· *Μὴ πατέτη πτενύματι πιστεύετε. Τοιοῦτος γάρ (27) ὁ τρόπος τῆς ἀντικειμένης ἐνεργειας ἐστι·* τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν αἱρέσεων συγχροτήματα (28) τυγχάνει· πατέρα γάρ ἔκάστη τῆς Ιδίας ἐπινοίας ἔχουσα τὸν ἐξ ἀρχῆς τραπέντα καὶ γενόμενον ἀνθρωποτόνον καὶ ψεύτην τὸν διάδαλον, καὶ αἰσχυνομένη τὸ τούτου μισητὸν δυομά προφέρειν, ὑποκρίνεται τὸ καλὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν δυομά τοῦ Σωτῆρος, τάς τε τῶν Γραφῶν λέξεις περιβάλλεται. Καὶ λέγει μὲν τὰ ῥήματα, κλέπτει

C *4. Ἐπει πόθεν Μαρκίωνι καὶ Μανιχαῖῳ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρνουμένοις τὸν νόμον* (30); *ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ νέα, καὶ τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς μαρτυρεῖ.* Οἱ τοινυν ἀρνούμενοι ταῦτα πάς διμολογήσουσι τὰ ἐξ ἐκείνων; Παῦλος γάρ ἀπόστολος (31) Εὐαγγελίου

?? Matth. viii, 29; Marc. i, 24. ?? Matth. xiii, 25.

(20) Τῷ et τοῦ abest a Jesuit. et Taurin. qui et D mox habent οὐδὲ γάρ οὐδέ.

(21) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.

(22) Sic Seguer. At Colbert. et Taurin., δεικνὺς αὐτὸν δοτις ἐστὶν ὁ δόλιος. Gobler. et Felckm. 1 anon. oīnūtunt ὁ δόλιος. Alii et editi, δεικνὺς αὐτὸν δοτις ἐστὶν ὁ διάδολος. A Felckm. 5 anon. abest ἐστι. Mox pro εἰς Jesuit. et Taurin. habent τις.

(23) Tote abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(24) Τὴν ἀληθειὰν deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(25) Ηᾱ verba, καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.

(26) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. 1. Editi vero, ἀνέγενθαι.

(27) Γάρ abest a Seguer.

(28) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anou. et Fr. 1. Editio autem Commeliniana omittit συγχροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. habent, πατέρα γάρ αἱρέσεις ἔκάστη.

(29) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit., τὴν ἀληθηδιάνοιαν.

(30) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At editi et alii, ἀρνουμένοις καὶ τὸν νόμον.

(31) Sic Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. Alii autem et editi, ὁ Ἀπόστολος. Ibid Seguer., τὸν Εὐαγγέλιον. Item ibid., pro οὐ, Jesuit. Colb. et Taurin. habent δ.

γένονεν, οὐ προεπιγγελατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραψάī ἀγλαῖς. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς ἐλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραψάīς (32), ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Πῶς οὖν ὀδολογήσουσι τὸν Κύριον, μὴ προερευνῶντες (33) τὰς περὶ αὐτοῦ Γραψάīς; Ὄν γάρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται, τοῦτον εὑρηκέναι λέγουσιν οἱ μαθηταί. Τί δὲ καὶ Σαδδουκαῖοις ὁ νόμος μὴ δεχομένοις τοὺς προφῆτας; Ὅ γάρ τὸν νόμον δεδωκὼς Θεὸς, αὐτὸς ἐγέρειν ἐν τῷ νόμῳ καὶ προφῆτας ἐπηγγείλατο, ώστε τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὸν ἀρνούμενον θάτερον αὐτῶν ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἔτερον. Τί δὲ καὶ Ἰουδαῖοις λοιπὸν ἡ Παλαιά, μὴ ἐπεγνωκός τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον Κύριον; Εἰ γάρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσέως γράμμασιν, ἐπίστευσαν δὲν τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασιν. Περὶ γάρ ἐμοῦ, φησεν, ἐκεῖνος ἔγραψε. Τί δὲ καὶ τῷ Σαμοσατεῖ τὰ τῶν Γραψῶν, ἀρνουμένῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (34) σηματινόμενην καὶ δειχνυμένην ἔνσαρχον τοῦ Λόγου παρουσίαν; Τί δὲ καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς αἱ Γραψαὶ, καὶ τι ταῦτας οὗτοι προφέρουσιν, ἀνθρώπων κτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον, καὶ ὡς δὲν (35) Ἐλληνες, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν; Πρὸς μὲν γάρ τὴν ίδιαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν ἔκάστη τούτων τῶν αἰρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς Γραψάīς· καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ οἱ τὰ τούτων πρεσβεύοντες, ὅτι πολὺ, μᾶλλον δὲ τὸ (36) ὅλον εἰσὶν ἐναντίαι πρὸς τὸ ἔκάστης ἐκείνων φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἀπλουστέρων, οἷοι εἰσὶ περὶ ὧν ἐν Παροιμίαις γέγραπται· Ἀπακος πιστεύει πατεῖ λόγω· σχηματίζονται μελετὴν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς δ πατήρ αὐτῶν διάβολος (37), ήντα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν δρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς Γραψὰς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους (38). Ἀμέλει ἐν ἔκάστῃ, τῶν αἰρέσεων οὕτω σχηματισμένος ὁ διάβολος (39), λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότητος· περὶ γάρ τούτων ὁ Κύριος εἰρηκεν (40), ὅτι Ἐγερθήσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, ὅστε πλαγῆσαι πολλούς· τοιγαροῦν ὁ διάβολος ἡλθε, λέγων δὲ ἔκάστης· Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός, καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἔστι· καὶ πάσας ἰδιᾳ καὶ κοινῇ πεποίηκε (41) ψεύδεσθαι ὁ συκοφάντης. Καὶ τό

¹ Rom. 1, 2. ² Joan. v, 39. ³ Joan. i, 45. ⁴ Joan. v, 46 ⁵ Rom. i, 25. ⁶ Prov. xiv, 15. ⁷ Matth. xxiv, 24.

(32) Sic Seguer. Colbert. et Taurin. At alii et editi. ⁸ Ερευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ Γραψάī. Ibid. Seguer. Taurin. Jesuit. Colbert. et Felckm. 1 anon. αὐταὶ. Editi. αὐταὶ. Mox Felckm. 5 anon. pro Πῶς οὖν, habet Ὁπας οὖν.

(33) Jesuit. Colbert. et Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, τὰς περὶ αὐτοῦ Γραψάī. Alii autem et editi omitunt περὶ αὐτοῦ.

(34) Gobler. et Felckm. 1 anon. Διαθήκης. Cæteri et editio Commeliniana, θελαὶ Γραψῆς. Mox Seg. τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν.

(35) Seguer. ἄν omittit. Idem et Gobler. et Felck. 1 anon. λατρεύουσι. Mox idem et Jesuit. Colbert. Taurin. τῆς ἀσέβειας ἐπινοίαν. Alii et editi, τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(36) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

D Alii vero et editi τὸ omittunt. Τό sequens abest a Felckm. 5 anou.

(37) Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 1 anou. At alii et editi, ὁ διάβολος.

(38) Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1 omittunt ἀγρωτούς.

(39) Sic Seg. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, qui et mox habent μεστὰς δολιότητος. Alii et editi, σχηματισμένος, et, μετὰ δολιότητος.

(40) Hæc verba, εἰρηκεν, etc., ad διάβολος inclus., desunt in Seguer. Felckm. 1 et 2 anou. Taurin. et Jesuit. qui lauen duo ultimi vocem εἰρηκεν habent.

(41) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ψεύσθαι πεποίηκε. Mox idem cum Taurin. et Jesuit. habent αἱ αἰρέσεις. Sed alii et editi αἱ omissunt

sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque pro rorsus cum separatis tum communiter mentiri coegerit veterator: et quod profecto mirum est, cum omnes haereses adversus seipsum dimicent, ut unaquaque ea quae commenta est tueatur, solum in mente inter se consentiunt: nimurum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis superseminavit⁴². Igitur quisquis fidelis est et Evangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi praeditus, quique suam fidei domum in petra aedificavit⁴³, stat firmus, et tutus ab illorum fraude manet. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba dumtaxat attendens, nec sensum perspiciens, confessim haereticorum artificiis attrahitur. Quocirca orare et convenit et necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem licet scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa variaque sit haeresum impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe ceteris omnibus præstat, idcirco his qui plura hac de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant: ego vero nunc, quod instat properavi indicare, idque potissimum me impulit ut haec ita scriberem.

5. In hisce regionibus commorans audivi, uti germani et orthodoxyi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arii sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque **217** ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggestit diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exsilium ejiciatur. Namque ipsis etiam episcopis harunce regionum molesti jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium manifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut sua-

⁴² Matth. xiii, 25. ⁴³ Matth. vii, 24.

(42) Sic Seguer. At Taurin. ἐπλασσεν. Alii et editi, ἐπλασαν.

(43) Seguer. χάρισμα τό. Jesuit. Colbert. Taurin. χάρισματα τού. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, καὶ ἐπὶ πέτραν οἰχοδομήσας, etc. Alii vero et editi, καὶ omisso, habent ἐπὶ πέτραν φωδόμησαν αὐτοῦ τὴν πίστεως οἰκίαν, καὶ ἔστηκεν.

(44) Seguer. ὡσπερ εἴπον. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς εἴπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἰσχυρώς. Alii autem et editi, δισφαλῶς.

(45) Jesuit. Taurin. Colbert. et Fr. 1, omisso ὀφελεῖ, addunt δὲ post πίστεως, ut iidem habent cum Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero et editi pro πίστεως habent φύσεως. Mox Seguer. Jesuit. et Fr. 1, et βούλοιτο. Alii et editi, δὲ βούλοιτο.

(46) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. At in aliis et editis τῇ omittitur. Ibid. pro φανήσεται Fr. 1. Taurin. et Colbert. habent φάνεται, et pro ἀπατώντων Anglic. habet ἀπατώντων, et Felckm. 5 anon. ἀπάντων. Basil. item pro πανουργίᾳ habet χακουργία.

(47) Fr. 1 et Taurin. λογοῖς. Ibid. Seguer. Go-

A γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς ἑαυτὰς αἱ αἱρέσεις μαχόμεναι περὶ ὧν ἐπλασεν (42) ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ φεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις⁴⁴. Ἐν γὰρ Ἐχουσι πατέρα τὸν πάσαις ἐπισπείραντα τὸ φεῦδος. Οὐ μὲν οὖν πιστὸς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου μαθητής, ἔχων χάριν τοῦ (43) διακρίνειν τὰ πνευματικά, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰχοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἔστηκεν ἐδραῖος καὶ δισφαλής ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης διαμένων· δὲ ἀπλοῦς, ὡς προεῖπον (44), καὶ μὴ κατηχηθεὶς ἰσχυρώς, δὲ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον σκοτῶν, καὶ μὴ τὴν διάνοιαν θεωρῶν, εὐθὺς ὑποσύρεται ταῖς ἔκεινων μεθοδείαις. Διὰ τοῦτο καλὸν ἐστι καὶ ἀναγκαῖον εὑρεσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, ἵνα ἔκαστος γινώσκῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου παραγγείλαν, τίνας μὲν ἀποδάλλειν ὀφελεῖ (45), τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φίλους καὶ τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. Πολλὰ μὲν οὖν ἐν τις γράψειν, εἰ βούλοιτο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι· πολλὴ γὰρ καὶ ποικίλη τῶν αἱρέσεων τῇ (46) ἀσέβεια καὶ τῇ κακοφροσύνῃ φανήσεται, καὶ δεινὴ λίαν τῇ τῶν ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ πάντων ἐστὸν ἴκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβούλευσας ἐντυγχάνειν τοῖς θεοῖς λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ κατεπείγον ἐσπούδασα δηλῶσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὐτας ἔγραψα.

B Βολλὰ μὲν οὖν ἐν τις γράψειν, εἰ βούλοιτο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι·

C πολλὴ γὰρ καὶ ποικίλη τῶν αἱρέσεων τῇ (48) ἀσέβεια καὶ τῇ κακοφροσύνῃ φανήσεται, καὶ δεινὴ λίαν τῇ τῶν ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ πάντων ἐστὸν ἴκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβούλευσας ἐντυγχάνειν τοῖς θεοῖς λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ κατεπείγον ἐσπούδασα δηλῶσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὐτας ἔγραψα.

D 5. "Ἔχουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρέbow, ἀδελφοὶ γάρ (48) γνήσιοι καὶ τῆς ὁρῆς δόξης ὄντες ἀπήγγειλαν, ὡς ἄρα τινὲς συνελθόντες τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων ἔγραψαν δῆθεν περὶ πίστεως, ὡς τῇθλησαν (49), καὶ θέλουσαν ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἢ ὑπογράψῃτε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς διάδολος (50). ἢ δὲ ἀντελέγων (51) ὑπερόριος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν μερῶν τούτων ἥδη διοχλεῖν (52) δρχονται. Ἐντεύθεν οὖν δὲ τρόπος τῶν γραφόντων δῆλος γίνεται. Οἱ γὰρ

bler. et Felckm. 1 anon. αὐτὸς νῦν τό. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, αὐτὸς τούν. Editi et alii, αὐτὸς τό.

(48) Γάρ abest a Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. δόξης ἔγραψεν.

(49) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1. Gobl. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero et editi omittunt ὡς τῇθλησαν.

(50) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobl. Feli. 1 an. et Fr. 1. Cæteri et editi omittunt ἢ. Ibid. hæc verba, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς διάδολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobl. Feli. 1 anon. Colbert. et Taurin.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἢ ἀντελέγων τις.

(52) Sic Seg. Gobl. et Feli. 1 an. Editi, Καὶ γὰρ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἥδη διενοχλεῖν. Jesuit. Colb. et Taur. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἥδη διοχλεῖν. Ibid. Seguer. Ἐντεύθεν μὲν οὖν. Idem et Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 habent γραφόντων. Alii vero et editi, γραφέντων.

οὗτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν γραμμάτων (53) αὐτῶν ἔξορισμὸν καὶ δῆλας τιμωρίας ἔχειν, τι ἀνεῖν οἱ τοιοῦτοι ἡ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότροι, διαβόλου δὲ καὶ τῶν ἑκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα δὲτι, τοῦ θεοεσθετάτου (54) βασιλέως Κωνσταντίου φιλονθρώπου δυτοῖς, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρυλοῦσιν ἢ θέλουσιν αὐτοῖς καὶ γάρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανοργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάριν, ὡς γέ μοι φαίνεται· ἐνδὸς μὲν, ἵνα καὶ, ὑμῶν ὑπογραφάντων, δέξωσι πάνειν μὲν τὴν Ἀρείου κακωνυμίαν, λανθάνεν δὲ αὐτοῖς ὡς μή τὰ Ἀρείου φρονοῦντες· ἐπέρου δὲ (55), ἵνα ταῦτα γράψοντες, δέξωσι πάλιν ἐπιχρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἑκτεθεῖσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς (56) αἰρέσεως πίστιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοθείαν καὶ τὴν ἐπεροδοξίαν· εἰ γάρ ἐπίστευσιν ὁρθῶς, ἡρκοῦντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἑκτεθεῖσῃ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου· καὶ εἰ ἐνδύμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγομένους Ἀρειανοὺς, ἔχρην αὐτοὺς (57) μή σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἀρείου γράφειντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν ἡ (58) ὀρισθέντα τὰ κατ' ἑκείνου γράψειντα. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ δύντες Ἀρειος ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. Σχοπεῖτε (59) γάρ ὡς οὐκ ἀληθείας μᾶλλον τούτοις, ἀλλὰ πάντα δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι· καὶ πράττουσιν. Οἱ γάρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὀρισθέντα, καὶ γράψειν ἐπιχειροῦντες ἀλλὰ παρ' ἑκεῖνα, τι ἐπέρον ποιοῦσιν, ἡ κατηγοροῦσι μὲν (60) τῶν Πατέρων, προίστανται δὲ τῆς αἵρεσεως, καθ' ἡς ἑκεῖνοι γεγόνασι τε καὶ ἀπεφήναντο· Καὶ γάρ καὶ νῦν ἡ γράφουσιν (61), οὐκ ἀληθείας φροντίζοντες γράφουσι, καθὼς προείπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνη τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵν' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολὰς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς ἀπασχολεῖσθαι (62) περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοῖς, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεοῦντες, ἔχωσι χώραν ἐπεκτεῖναι (63) τὴν αἵρεσιν, ὡς τάγγαριναν, ἔχουσαν νομῆν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινοῦσι καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρκοῦνται· κατ' ἑνταῦθον γάρ, ὡς (64) οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ, προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ αἰσχύνην διφλήσω-

(53) Seg. Γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. Jesuit. Felic. 1 an. et Fr. 1, ἡ Χριστιανῶν. Alii et editi, ol. Χριστιανῶν.

(54) Seg. Θεοφίλεστάτου. Ibid. Anglic. Colb. Taurin. Felic. 2 et 5 an. cum editione Commelin. Κωνσταντίνου, ut et habet Omniponus. At alii Κωνσταντίου, ut et legit Nannius: eaque vera et germana est lectio.

(55) Gobl. et Felic. 1 an. ἐπέρον. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, etc., ad ἐναλλάττειν inclusive, desunt in Gobl. et Felic. 1 an.

(56) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, et infra.

(57) Sic Seg. Jesuit. Colb. et Taurin. Editi vero et alii, ἔχρην μή σπενδειν αὐτούς.

(58) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felic. 1 an. ήv. Ibid. pro ἑκείνου, Anglic. habet Ἀρείου.

D

(59) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felic. 1 an. et Fr. 1. Cæteri et editi, Σχόπεται.

(60) Gob. et Felic. 1 an. omittunt ἡ κατηγοροῦσι μὲν.

(61) Fr. 1 Colbert. Taurin. καὶ νῦν γράφουσι.

(62) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 1 an. et Fr. 1. Alii vero et editi, ἀποσχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. et Jesuit. ποιήσωσι. Editi, ποιῶσι. Gobler. et Felic. 1 an. κερδάνωσι. Iidemque mox et Seguer. λανθάνοντες.

(63) Felic. 5 an. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. et Fr. 1, Colbert. Taurin. έχουσαν νομῆν πανταχοῦ. Alii et editi, έχουσαν πανταχοῦ ὁρμήν.

(64) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Felic. 5 an. At in aliis et editis deest γάρ.

A rum litterarum finis sit exsilium aliae pœnae: quinam huicmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero diaboli, ejusque dæmonum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare? Quod et ipsum suinma cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscriptibentibus, ipsi infami Arii nomine notari desuant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam synodum et fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit: si enim recte crederent, fide, quæ Nicæa ab universa generali, synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrarentur, non tantis conatibus contendenter ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancta fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliquæ præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronuntiarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittenis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitant, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrenæ omnia consumunt, propagandæ locum habeant.

6. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti: nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et dedecus referant, quippe quo-

rum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim bis quæ prius definierunt considerent, nol-lent profecto alia definire: nec rursus illis dimis-sis, ea nunc definirent, quæ, ut ipsi certe meditan-tur, post aliquod tempus **218** sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in pri-mis cum insidias alicui parant, singunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint distenti, heresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere po-terunt: quandiu enim se ipsi sibi duntaxat purga-bunt, sui semper erunt accusatores, et merito qui-dem, cum illis non respondeant a quibus coarguun-tur, sed sibi tantum quidquid voluerint persua-deant. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit judex? Ilinc ergo nusquam cessant scri-bere atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelita-tem et pravitatem habent, quod quidem haud im-merito illis accidere mihi videtur. Quia enim de-sciscentes a veritate, et fidem, quæ Nicæa recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est¹⁰, *movere pedes suos*; ideo illi non secus ac olim Jerusalem, moliendis mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lu-erentur, et Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeri-tatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omni-bus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram synodus solvant, ac irritam reddant; illi, inquam,

¹⁰ Jerem. xiv, 10.

(65) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Editi vero, οὐδὲ αὐτὸν ἔγραφον νῦν, ἀφέντες ἔκεινα, ταῦτα ἀπερ ἔγραψαν, πάντως, etc.

(66) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Alii autem et editi, ὅτι πάλιν. Mox *idem* Seguer. Col- bert. Taurin. et Jesuit habent ἐὰν διλόγος πάνω. At in aliis et editis deest πάνω. Ibid. Felckm. 5 anón. παρέθοτ. Item *ibidem*, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anón. καὶ πρόφασιν. Alii autem et editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

(67) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 1 anón. At aliis et editi, ἐπιβou-λέντωσι.

(68) Anglicanus, ἀσεβοῦντες. Mox editio Comme- llin. pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(69) Seg. Col. Felck. 1 anón. φεύγωσι. *Idem* mox φεύγεται.

(70) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1, Felck. 1 et 5 anón. At in aliis et editis, ἀεὶ omititur.

(71) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anón. Alii vero et editi, χρί-ναντος.

(72) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Gu-

A σιν, ὅτι μὴ παρ' ἑτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. Εἰ γάρ ἐθάρξουν οἵς ἔγραφον προτέροις, οὐχ ἀν δεύτερα γράψειν ἐζήτουν· οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἔκεινα, ταῦτα νῦν ἔγραφον ἄπερ, πάντως (65) τοῦτο μελετήσαντες, πάλιν (66) ἀλλάξουσιν, ἐὰν ὅλης πάνυ παρέλθῃ χρόνος, καὶ πρόφασιν λάβωσι τοῦ συν-θίως τιστὸν ἐπιβουλεύειν. Τότε γάρ, ὅταν ἐπιδου-λεύσωσι (67), μάλιστα προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράψειν, ίνα, ὡς ὁ Πλάτως ἐνίψατο τὰς χεῖρας, οὗτα καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τοὺς εἰς Χριστὸν εὔσεβοῦντας (68)· καὶ ίνα, ὡς περὶ πίστεως ὀρίζον-τες δόξιαν, ὡς πολλάκις εἶπον, φεύγειν (69) τὸ τῆς ἐτεροδόξιας ἔγκλημα. 'Ἄλλος οὗτε λαθεῖν, οὗτε φυγεῖν δυνήσονται· ἔως γάρ ἐαυτοῖς ἀπολογοῦνται, ἐαυτὸν ἀεὶ (70) κατήγοροι γίνονται, καὶ δικαίως γε· οὐ γάρ τοις ἐλέγχουσιν αὐτοὺς ἀποκρίνονται, ἀλλὰ ἐχούσιοι. ὡς βούλονται, πείθουσι. Πότε οὖν, τοῦ ὑπευθύνου κρι-νοντος (71) ἐχούτον, λύσις γίνεται τοῦ ἔγκληματος; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀεὶ γράφουσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μετα-ποιοῦντες, ἀδηλον ἔχουσι τὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ φανε-ρὰν ἔχουσι τὴν ἀπίστιαν (72) καὶ τὴν κακορροσύνην. Πάσχειν δέ μοι τοῦτο δοκοῦσιν εἰκάστως. 'Ἐπειδὴ γάρ, τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γράψεισαν καλῶς, τριάπτασι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τὸν πόδας ἐαυτῷ (73). διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι, ὡς ἡ ποτε Ιερουσαλήμ, κεκο-πιάκαις καὶ κάμνουσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἀλλοτε δὲλλα γράφοντες, μόνον ίνα τοὺς χρόνους κερδάνωσι, καὶ διαμείνωσι χριστομάχοι τοὺς ἀνθρώπους πλα-νῶντες.

7. Τίς οὖν, ὃ μάλιστα μέλει ἀληθείας (74), Εἴ τοι-των ἀνέχεσθαι θελήσει; Τίς γράφονται αὐτοὺς οὐκ ἀποστραφήσεται δικαίως; Τίς οὐκ ἀν καταγνώσε-ται (75) τῆς τόλμης αὐτῶν; Ὁλίγοι γάρ δυνται τὸν ἀριθμὸν, θέλουσι τὰ ἐαυτῶν ὑπὲρ πάντων ισχύειν· τά τε ἐαυτῶν συγχροτήματα ἐν γωνίαις γινόμενα (76) καὶ ὑποτα ταγχάνοντα βουλόμενοι κρατεῖν, βιάζον-ται λύειν καὶ ἀκυροῦν (77) τὴν οἰκουμενικὴν γενομέ-

bler. Fr. 1 et Felck. 1 anón. At in Jes. Coll. Taurin. et Fr. 1, post φανεράν omittitūt ἔχουσι. Anglie. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπίστιαν. Felckm. 5 anón. τὴν ἀπί-στιαν δὲ καὶ κακορροσύνην φανεράν ἔχουσι. Cisteri et editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπίστιαν καὶ τὴν κακορρο-σύνην.

(73) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1 et Felckm. 1 anón. ἐαυτῷ. Editi, αὐτῷ. Ibid. Fr. 1. Coll. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοί pro οὐ-τοί. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anón. ὡς δὲ ποτε Ιερατή.

(74) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. et Colbert. ἀνατρέψαι.

(75) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, καταγνωτή. Felckm. 5 anón. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. et Taurin. τὰ ἐαυτῶν ισχύειν.

(76) Seguer. γενόμενα.

(77) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Col- bert. Taurin. et Fr. 1, ἀδολον πίστιν καὶ καθαράν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἀνθρώπους deest in Gobler. et Felckm. 1 anón.

νην ἄδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον· καὶ δινθρωποί, διὰ τὸ συνηγορεῖν τῇ χριστομάχῳ αἱρέσει προαχθέντες πάρι τῶν περὶ Εύσεβιον, τολμῶσιν δρίζειν περὶ πίστεως, καὶ διφεύλουτες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνειν, ὡς οἱ περὶ Καΐφαν, ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτόις (78)· καὶ Θαλλαῖς ποιοῦσι πιστεύεσθαι θέλοντες, οἱ μηδὲ πᾶς πιστεύουσι γινώσκοντες (79). Τίς γάρ οὐκ οἶδεν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀρείου μανίαν Σεκοῦνδος μὲν ὁ Πενταπολίτης, διὰ πάλαι πολλάκις καθαιρεθεὶς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, προεβλήθησαν (80) δὲ Γεώργιος, διὰ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος διὰ πόλοντος, καὶ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος διὰ (81) ἐν Ἡρακλείᾳ; Καὶ γάρ καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρέθεντες, ὑπέτερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπισκόποι Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, οἵτινες καὶ τὴν ἀρχὴν (82), ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν· Ἀκάκιος (83) τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκιστος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν τολμηρότατοι (84)· οἵτοι μὲν οὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικῆν γενομένῃ μεγάλῃ συνόδῳ καθηρέθησαν· Εὐστάθιος τε διὰ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ, Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος (85), καὶ Εὔδοξιος, καὶ Βασιλείος, συνήγοροι τῆς ἀσέβειας δυτικῶν, εἰς τοῦτο προήγθησαν. Περὶ γάρ τῶν νῦν Κεκροπίου (86), καὶ τοῦ λεγομένου Αὐξεντίου, καὶ Ἐπικτήτου τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἔστι καὶ λέγειν, φανεροῦ πᾶσιν δυτικοῖς, πῶς καὶ διὰ πολας προφάσεις (87) καὶ παρὰ τίνων ἐχθρῶν καὶ οἵτοι προεβλήθησαν ὑποχρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιθυμευθέντων ἐπισκόπων δρῦμοδάκινων συκοφαντίας· ὅτι καὶ οἵτοι, καίτοι ἀπὸ ὀγδοήκοντα μονῶν (88) τυγχάνοντες, καὶ μὴ γινωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, δῆμος διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπραγματεύσαντο ἑαυτοῖς τὸ δνομα τοῦ ἐπισκόπου. Διὰ τούτο γοῦν (89) καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, θέλουσι νῦν (90) ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς. 'Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος οὐδεὶς. Φῆμη (91) γάρ ἐν τοῖς μέρεσιν ἔστι τούτους,

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 an. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοῖς· καὶ Θαλλαῖ. Seguer. Θαλείαν, etc. Fr. 1. Taurin. Colb. et Jesuit. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοῖς· καὶ βίαν ποιοῦσι λαῖς πιστεύεσθαι. Anglicanus, καὶ ἀπίστα λαῖς ποιοῦσι πιστεύεσθαι. Alii et editi, ἐπιχειροῦσι. Καὶ αὐτοῖς Θαλλαῖ, etc.

(79) Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. γινώσκοντες. Alii et editi, εἰδότες.

(80) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi προεβλήθησαν.

(81) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Fr. 1. At alii cum editis, oī. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 an. πρεσβυτερού. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1 Felckm. 5 an. πρεσβυτερού. Alii cum editis, πρεσβυτέρου.

(82) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Fr. 1. At alii cum editis, oī. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 an. παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1 et 2 anou. καταχήθησαν. Jesuit. κατηχήθησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείῳ κατηχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5, Πρόφιλος.

(83) Vide supra pag. 127, not.

(84) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Cæteri autem et editi, τολμηροί. Mox Felckm. 5 an. κατὰ Σαρδικῆν γενόμενοι.

(85) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 addunt Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος. Fr. 1, Γερμίνιος. At ea

A qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium suscepint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari debent, hi, ut olim Caiphas, ad judicandum aggrediuntur, sibique Thaliam componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sarpis fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est episcopus, et Leonium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem episcopum? Quinetiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuit ipse Arius, cum de gradu presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilumque et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Schastes est 219 episcopus, Eudoxius et Basilius impietatis patroni ad idem munus sunt electi. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quamque ob causam ei a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimis rurum calunnias adversus orthodoxos episcopos, quibus tendunt insidias, flingent. Hi enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem episcopi nomen sibi sunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volunt mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idolatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis

desunt in aliis et editi. Commelin. nec legit etiam Omnipotens.

(86) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5 an. et Fr. 1. Alii autem et editi Κεκρόπου. Mox καὶ ante Ἐπικτήτου deest in Felck. 5 an. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jes. Gobler. Felckm. 1 an. At in editione Commelin. art. τοῦ deest. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 an. ἔστι καὶ λέγειν. Jesuit. Colbert. et Taurin. ἀν εἴη λέγειν. Editi et alii, ἔστι λέγειν.

(87) Gobler. et Felck. 1 an. προφάσεως. Mox Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, ὑποχρίνεσθαι. Alii et editi, ὑποχρίνασθαι.

(88) Seg. ὀγδοήκοντα μονῶν. Colb. ὀγδοήκοντα tantum. Gobler. et Felckm. 1 an. ὀγδοήκοντα μονῶν. Sed legendum ὀγδοήκοντα μονῶν, ut alii et editi habent. Nempe conqueritur S. Athanasius illos Ecclesiarum, unde tot mansionibus distabant, et quibus nec noti erant, factos fuisse episcopos.

(89) Οὐντιστεῖται a Gobler. et Felckm. 1 an.

(90) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, θέλουσι νῦν. Editi et alii νῦν omittunt. Mox Seg. Jes. Colb. Felck. 1 an. Colb. Taurin. et Fr. 1, 'Ἄλλ' οὐδὲ. Editi et alii, 'Ἄλλ' οὐ.

(91) Sic Jesuit. Colbert. Taurin. Anglic. et Fr. 1. Alii vero et editi, Φῆμη γάρ. Jesuit. Colbert. Taurin. Ibid. post μέρεσιν addunt ἔστι, cæteri omitunt.

propriis; quae sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit: in his enim ille se potissimum exercuit: at quae ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

8. En igitur quae illi adversus veritatem machinantur: quo autem animo id faciant, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, anguillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo vestrum decipiatur, nemo subripiatur; sed potius veluti Judaica impietate in Christi fidem irrumperent, omnes zelo pro Domino ardete, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, scripto comprobavere, eos qui nova contra illam moliuntur, ferre nolite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuentur, scribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re ducem hæresim imitantur diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensisset, ut dicebat, nunquam certe e celis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur: sœpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque si quae scribunt, ea scriberent orthodoxy, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Gallia aut ejus successor: Philogonus et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius 220 Roma episcopi, Cyriacus Mysiac, Pistus et Aristæus Græciæ episcopi, Sylvester et Protago-

A òti μηδόλως Χριστιανός ἐστιν οὗτος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν εἰδώλων ἔζήλωσε (92), καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δῆμιος· διὸ καὶ ταιοῦτον αὐτὸν δυτα προσελάθοντο, ὡστε ἀδικεῖν, ἀρπάζειν, φονεύειν δύνασθαι· ταῦτα γὰρ πλέον ἡσκησε, καὶ οὐδόλως οἶδε τὰ ἰδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκεῖναι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τούτων ἔκδηλος ἐσται πᾶσι, καὶ μυριάκις ὅντες ἐγχέλυες ἔξειλεν (93) ἐπιχειρῶσται καὶ λανθάνειν ὡς χριστομάχοι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, μηδὲς ὑμῶν ἀπατάσθω (94), μηδὲς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιβαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ Κυριῷ· καὶ κατέχων ἔκαστος τὴν ἐκ Πατέρων πίστιν, ήν καὶ οἱ Νικαῖοι συνελθόντες Β ὑπέμνησαν γράψαντες, μὴ ἀνασχέσθω (95) τῶν κατὰ αὐτῆς καινοτομεῖν ἐπιχειρούντων. Καὶ γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις γράψαντες, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφῶντων· καὶ τὰ ῥήματα τῆς δρθοδοξίας φθέγγωνται, μηδὲ οὕτως τοῖς λαλοῦσι προσέχετε. Οὐ γὰρ δρθῆ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ᾽ ὡς ἔνδυμα προβάτου (96) τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἔνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονοῦσιν, ὡς ὁ τῶν αἵρεσεων καθηγεμών διάβολος. Καὶ γὰρ κάκείνος ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ (97) τῶν Γραφῶν, ἐφιμώθη δὲ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Εἰ γὰρ ἀλεγεῖ, καὶ ἐφράνει, οὐχ ἀν ἔξεπεσν ἄκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν δι πανούργος (98)· πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομψολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανῶν ὁ κακοθελής. Εἰ μὲν οὖν παρὰ δρθοδοξίων ἦν τὰ γραψόμενα, οἷα ἀν ἐγεγόνει (99) παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ διμολογητοῦ Ὁστίου, καὶ Μαξιμίνου τοῦ τῆς Γαλλίας, ή τοῦ διαδεξαμένου τούτον, ή παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς Ἀνατολῆς, ή Ιουλίου (1) καὶ Λιβερίου τῶν ἐπισκόπων Ρώμης, ή Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυαίας, ή Πιεστοῦ καὶ Ἀρισταλοῦ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος ἐπισκόπων, ή Σιλβέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακίας, ή Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου τῶν τῆς

(92) Sic Seguerian. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1, Felckm. 5 anoni. Colbert. et Taurin., τὰ τῶν Ἐλλήνων ἔζήλωσε. Κατερι vero et editi, ἐστὶ ζηλῶν καὶ τὸν τρόπον δῆμιος. Mox Colbert. προσελάθοντο.

(93) Anglican. ἐξωλιθισμένεν. Seguer. ἔξειλεν. Editi et alii, ἔξειλεν.

(94) Basil. omittit μηδὲς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδὲς ὑφαρπαζέσθω. Jesuit. et Basil. μηδὲς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω. Editi et alii, μηδὲς ὑμῶν ἀφαρπαζέσθω.

(95) Jesuit. ἀνασχέσθω. Editi, ἀνέχεσθε. Colb. Taur. et Fr. 1, ἀνασχέσθω; qui iudem paulo post, ανασχέσθε. Ibidem Basil. Anglic. et Felckm. 3 an. καὶ ῥήματα.

(96) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Fr. 1. Gobler. Felckm. 4 et 5 anoni. Alii vero omittunt προβάτου. Seguer. habet περιβαλλόμενον. Editio Commelin. ὡς ἔνδυμα περιβαλλόμενον. Ibid. Gobler. et Felckman. 4 anoni. ἔνδυον τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abest a Seguer. Taurin. Jesuit. et Felck. 1 anoni.

(97) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 et 5 anoni. At alii cum editis ἔκ omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. et Felckm. 4 an. περι.

(98) Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, κακούργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. 1, ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. καὶ τοῖς αὐτῆς. Felckm. 5 anoni. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(99) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anoni. At Jesuit. Colb. Taurin. oīa ἐστι τὰ παρά, etc. Editi et ceteri, oīa ἐγεγόνει. Ibid. Gobler. et Felckm. 4 an. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίνου, τοῦ, etc. Seguer. vero Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, ut hic in textu legitur. Editi et alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίνου. Mox Seguer. Eustathiu τοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Colb. Taur. Jesuit. et Fr. 1, ή Σιλβέστρου καὶ Ιουλίου, etc. Editi et alii omittunt Σιλβέστρου καὶ Mox post vocem Ρώμης. Seg. Gobl. Felck. 4 an. Colbert. Taurin. et Fr. 1 subdunt η Σιλβέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακίας, que in aliis et editis paulo post habentur. Ibid. Seg. Taurin. et Jes. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero et editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πιεστοῦ legitur in Colbert. Taur. Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2 anoni. et Fr. 1, in aliis vero et editis scribitur Πιεστοῦ, ut et legit Omnipotens. Fr. 1, ibid. Colbert. et Taurin. Ἀρισταλοῦ. Vox item ἐπισκόπων abest a Colbert. Jesuit. et Taurin.

Καππαδοκίας ἐπισκόπων, ή Κεκιλιανοῦ (2) τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ή Εύστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ή Καπιτωνίου τοῦ τῆς Σικελίας, ή Μαχαρίου τοῦ τῆς (3) Ἱερουσαλήμ, ή Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινούπολεως, ή Παιδέρωτος (4) τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ή τῶν μεγάλων Μελετίου (5) καὶ Βασιλείου, καὶ Λογιανοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ή Λούπου (6) καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ή Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ή τοῦ ἡμετέρου τοῦ μαχαρίου (7) Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν διμοδέξων αὐτοῖς, οὐδὲν δὲν ἦν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεύειν· διδολος γάρ καὶ ἀπλοῦς ἔστιν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἄνδρων ἥρως.

9. Ἐπειδὴ (8) δὲ παρὰ τῶν συνηγορεῖν τῇ αἱρέσει χάριν μισθωθέντων ἔστι τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν θελαν παροιμίαν, *Oī ἀργοὶ τῶν ἀσεῶν εἰσὶ δόλιοι,* καὶ, *Στόμα ἀσεῶν ἀποκρίνεται κακά,* καὶ, *Κυνεργῶσιν* (9) *ἀσεβεῖς δόλιον·* γραφορεὶν δεῖ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, ἀδελφοί, καὶ νήφειν, μή τις ἐκ τῆς κομφολογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, μή τῷ ὄντι μαρτί (10) τις ἔλθῃ λέγων, ὅτι Κάγὼ τὸν Χριστὸν καταγγέλλω, καὶ μετ' ὀλίγον Ἀντίχριστος-γνωσθῇ. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν Ἀρετοῦ μανίαν ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς. Τί γάρ λείπει παρ' ὑμῖν, ἵνα ἔξωθεν τις ὑμὸν ἐπιδημήσῃ; "Ἡ τίνος αἱ κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιδίας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (11) Ἐκκλησίαι χρείαν ἔχουσιν, ἵνα, ἀντὶ ξύλων καὶ φορτίων πραγματευόμενοι τὴν ἐπισκοπήν, ἐπιβαλλωσι ταῖς μητὶ προστηκούσαις αὐτοῖς Ἐκκλησίας; Τίς οὐκ οἶδε, τις οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα πράττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σύστασιν; Διὰ τοῦτο, καὶ ένεοὺς (12) ἑαυτοὺς ποιῶσι, καὶ μείζονα κράσασδε τῶν Φαρισαίων περιθῆσασιν ἑαυτοῖς, καὶ πλατύνωσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον ἀσκήσασι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεύεσθαι· οὐ γάρ η λέξις, ἀλλ' η διάνοια καὶ η μετ' εὐσεβείας ἀγωγὴ συνίστησι τὸν πιστόν. Διὰ τοῦτο οἱ Σαδδου-

A nes Daciæ, Leontius et Eupsychius Cappadociæ episcopi, Cecilianus Africæ, Eustorgius Italiæ, Capito Siciliæ, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Melletius et Basilius, et Longianus, aliique ex Armenia et Ponto; ut item Lupus et Amphyo Ciliciæ episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, aliique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus: simplex enim ac candidum est virorum apostolicorum ingenium.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, et juxta divinum proverbium, *Sermones impiorum sunt dolosi*¹¹, et: *Os impiorum respondet mala*¹², et: *Impii dolos gubernant*¹³; vigilandum et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiae oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicturus: *Ego Christum annuntio*, et paulo post idem Antichristus agnoscatur. Antichristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est: quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cuius indulgent *Ægypti, Libyæ et Alexandria Ecclesiæ*, ut hi qui pro lignis et sarcinis episcopatum mercantur, in Ecclesias, quæ nibil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut Arianam stabilient impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet simbrias majores quam Pharisæi sibi alligent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce contendant, nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia et pia vita fidem commendat. Hunc Sadducæos et Herodianos,

¹¹ Prov. xii, 6. ¹² Prov. xv, 28. ¹³ Prov. xii, 5.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 an. et Fr. 1. At Basil. Felckm. 2 an. et editio Commelin. Κελιανοῦ. Anglic., Καιλιανοῦ. Felckman. 5. anonym. Ἐκιλιανοῦ. Editi, Κικελιανοῦ.

(3) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ ἀπὸ τῆς. Ibid. Felckm. 5 an. Μαχαρίτου.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5 an. et Fr. 1; alii autem cum editis, Πεδέρωτος.

(5) Seguer. Gobler. Fel. 1 an. Μελιτίου. Editi et alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὄν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobler. et Felckmanni 1 an. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 1 an. et Fr. 1. At Felck. 5 an. Λούπιπτου. Alii vero et editi, Λόππου. Ibidem post Ἀμφίωνος, Colbert. Taurin. Fr. 1, et Jesuit. addunt τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ ἐπισκόπων τῆς Κιλικίας. Anglic. Ἀμφίωνος, η ἀπὸ τῆς, etc. Gobler. et Felck. 1 an. Λατριώνος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commel. vertit, Appiani. Ibid. η αὐτὴ Ἰακώβου deest in Jesuit. et Colbert.

(7) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At Basil. Engl. et Fel. 5 an. τοῦ ἡμετέρου μαχαρίτου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μαχαρίου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(8) Gobl. et Felc. 1 an. ἐπει. Ibid. Jesuit. Colb. et Taurin. παρὰ τῶν συνηγορεῖν, etc. Cæteri et editi, παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορεῖν, etc.

(9) Seg. ut et legitur in textu Græco Scripturæ, xv. βερνῶστ δέ.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, καὶ τῷ ὄντι μαρτί. Paulo post Seg. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis et edit. Commel. deest τυγχάνουσιν.

(11) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, Λιδύην καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2. Alii vero et editi, ἔννεούς. Ibid. Seg. Colb. Taurin. Jesuit. Anglic. Basil. et Felck. 5, ἑαυτούς. Alii vero et editi, αὐτούς. Paulo post pro περιθῆσασιν, Anglican. habet περιθῆσασιν, Gobler. et Felck. 1, ἐπιδύσωσι ἑαυτούς. Colbert. Taurin. ibid. καὶ πλατύνωσιν. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck. 1 et Fr. 1, τὸν τόνον. Ab aliis vero et editis τὸν abest.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit : *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁴. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia haereticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁵. Sic enim et Iudeos insidiante ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, me utique diligenteris: ego enim ex Patre exi, et venio ad vos*¹⁶. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voce a Scripturis callide mutuantur, ut nimis in his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutili forteque periculosa, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentiosis suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminent quæ in illorum mentem nunquam venere. Si autem ut sese de Ariana haeresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, huiusq; damnandi qui hujusmo si semina subministrarunt; ac proinde licet hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clami sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a suspectu serpentis procul disfugeren. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissereret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad ha-

¹⁴ Matth. xxii, 29. ¹⁵ Psal. xciii, 11. ¹⁶ Joan. viii, 41.

(13) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anón. Alii autem et editi τοῦ omittunt.

(14) Seguer. οὐν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν & νθρωπὸν οὐκ ἡδυνήθσαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1. ὁ Λόγος γάρ σάρξ, etc. At in aliis et editis deest γάρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθσαν, απατησαν. ὁ Λόγος γάρ σάρξ, etc., intermedius omis-sis.

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτον. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπᾶτε ἀν ἐμέ, ut in textu Græco Èvan-geliū legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anón., ἵνα ἐν ἑαυταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταύταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

A καὶ οἱ Ἡρωδιανοὶ, καὶ πέρ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν πάρ τοῦ (13) Σωτῆρος ἐκουσαντες· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύραμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδειχται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἐλέγχθσαν τὴν διάνοιαν ὑπερ αἰρετικοῦ καὶ θεομάχοι. "Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενέμενον ἀνθρώπον οὐκ ἡδυνήθσαν ἀπατῆσαι· ὁ Λόγος γάρ σάρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γάρ καὶ Ιουδαίους ὑφαρπάζοντας ἤλεγχε, λέγων· *Εἰ ο Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπᾶτε με ἀν· ἐπὼ τὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα πρὸς ὑμᾶς.* Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γάρ ἀ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρῶνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἵν' ἐν αὐταῖς (17) δελεᾶσαντες ὑποσύρωσιν εἰς τὴν ιδίαν κακίαν τοὺς ἄγνοούντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γάρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιβλαβές, ὅτι, μηδεμᾶς ζητήσεως οὔσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἀ μηδὲ εἰς νοῦν εὔτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἱρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἔδει τῶν φύντων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλίτευσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντὶ ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Ἄρειον, ἵνα μὴ κεχρυμμένως (20), ἀλλὰ φανερῶς χριστομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου δφεως. Νῦν δὲ κάκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἀλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὕστερον Ιατρὸς κληθεὶς πρὸς πλήρεντα καὶ κάμυνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγιαινόντων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἀν ἐμβροντηρίας καταγγωσθεῖται, ὅτι ὃν μὲν χάριν εἰσῆλθε, σιωπῇ, τῶν δὲ ἀλλων, ὃν οὐκ ἔστι χρέα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἀφίσιν, ἔτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. "Ἔδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγάπων, πρῶ-

D δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anón. οὔσης, αὐτοὶ. Editi vero et alii, οὔσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτῶν.

(20) Sic Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγγωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρισθεῖη.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, διεπλέγοιτο. Mox iudem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοὶ, et αὐτῶν omittunt post αἱρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(22) Gobler. et Felckm. 1, "Ἔδει οὐν. Ibid. et Seguer. Ibid. et περὶ πίστεως, etc.

τον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ρήματα (24) προανελεῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἔκεινων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν τε καὶ γράφειν λόγους. Ἀλλ' οὗτε αὐτοὶ τοῦτο ποιοῦσιν, οὗτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ή ἀγνοοῦσιντες, ή τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

que istud ipsi faciunt, neque alios permitunt facio utuntur.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι, προπετεῖας ἀν ἐγχειρίντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἔσασι, διαβεβαιοῦνται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἡ προσποιοῦνται (26), μεῖζων κατ' αὐτῶν ἡ κατάγωσις, ὅτι περὶ μὲν τῶν ἴδιων βουλευθεντοί, πάρεργον οὐδὲν τίθενται· περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γράφοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἡ δληθεύσουσι· καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἡ αἰρεσίς αὐτῶν ἐγκαλεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. "Εστι δὲ τοῦτο χλοπῆ τῆς ἀληθείας ἀντικρux, καὶ πάσης ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὗ (28) οἰδ' ὅτι καὶ ἡ ὑμετέρα θεοτένεια συνορφᾷ ἐκ τούτων καλῶς δυνήσεται. Οὐδεὶς γάρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπολογεῖται περὶ χλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλήμα διώχων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογεῖται λέγοντες, οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐψυλάξαμεν· μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο πατρινοί (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπόδεσσις. Τί γάρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τι μοιχεία πρὸς χλοπήν; Εἰ γάρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται αἱ κακεῖαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ λῦσαι τὸ πλημμελήθεν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο πρὸς ἕαυτάς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἀχαρ, ὃς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναοῦ γέγραπται, ἐγκαλούμενος περὶ χλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εἰνοιαν προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς ἐν τῷ κλέμματι (30), λίθοις ἐβλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαούλ ὃς ὀλιγωρίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν δινησεν ἐν ἄλλοις (31) προφασίσθμενος. Οὐδὲ γάρ ἡ ἐν ἄλλοις ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ' εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν, προσήκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἡ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποιήκεν, ἢ διμολογεῖν, εἰ ἐλέγχοιτο, μηχετί δρᾶν μηδὲ ποιήσειν (33) τὰ αὐτά. "Αν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδραχε, καὶ

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
moliuntur. Verum si aliqua illis de Æde cura
esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
cere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et ari-

B 11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temeritatis et inconsiderantiae sunt accusandi qui ea asseverent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simulant, majori damnatione sunt digni, qui nimisnam cuin de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum æstiment : cum autem de fide in Dæminum nostrum tractant, ludant, et quidvis potius agunt quam verum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ubi quæ illorum hæresis reprehenditur, et vores e Scripturis selectas proferunt : quod utique patet esse veritatis furtum, omnique iniquitate plenum : nec dubito quin vestra pietas id ex his recte possit intelligere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit, patientur reos in sui defensione respondere. Non pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si quidem hoc potius ludus est, quam criminis excusatio et veritatis patescens. Quid enim cædi cum deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim vitia ex eodem corde exorta inter se cohærescant; tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent commune. Hinc Achar, ut apud Iesum Navifiliū scriptum est, furti accusatus, bellice indulgentiae excusatione minime usus est ; sed in furto convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷. Saul quoque de negligencia et de violata lege reprehensus, nihil profecit cum alia **222** pretenderet. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alias est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur, de eadem respondere, atque vel probare se id non fecisse, vel convictum polliceri se non amplius facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum occultet, alia pro aliis responderit ; perspicuum

17 Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest phryxata. Ibid. iideem et Gobler. Felckm. 1 et
5, xat obtwɔ̄c. In aliis vero et editis particula xat
omittitur.

(25) Uv' abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gohl. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποτροποιῶνται, etc. Enīti vero
et alii, εἰ δὲ γινώσκοντες & προσποιῶνται, μείζων ἡ
χατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gohler. item et Felicem-
miano 1 legitur μείζων ἡ χατ' αὐτῶν ἡ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 4, Jesuit.
Edui vero et alii, εἰς Χριστὸν ἤμων.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὐ^ταιρεία abest ab aliis et editis. Mox post οὐδείς, γάρ deest in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παίγνιον. Gobler.
et Felck. 1, παίγνια.

(30) Seguer. Εγκλήματι.

(34) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler. Fr. 1. Felckm. 1. ὄντος ἐν ἀλλοῖς, etc. Alii vero et editi, ἔνυσσεν ἀλλοῖς, etc. Legitur tamen quoque ἐν ἀλλοῖς in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iudeique ibidem et Fel. 2 et 5, πράττειν. At Basil. εἰ αρά δή, etc. Editi et alii, Εἰ αρά δέ... πράττει. Mox Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi, ἀπολογησθαι.

(33) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil. Anglie. Felick. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηχεῖται ποιήσειν, μῆδε δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felick. 1 et Fr. 1, "Αν δέ οὐα. Ibid. Seg. δέδραχε καὶ μῆτε ὁμολογοῦτ. Jes. Taurin. Gobl. Fel. 1 et Fr. 1, δέδραχε μῆδος ὁμολογοῦτ. Editi vero et alii, ἀν οὐα πεποιήκε ταὶ δέδραχεν εἰ δῆ μῆδος ὁμολογοῦτ. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἔτερα μῆδος ἐτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγετ.

est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis A sibi concium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt, hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotam esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nos ipsos impietatis velum detrahere, omniumque oculis hæresim exponere: novimus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quove modo ex Ecclesia expulsi fuerint, et a clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memorizæ episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projectit, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem: « Non semper Deus fuit Pater, non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes sint creatæ, ita ille creatus et factus est. Præterea ut res omnes, cum antea non essent, sunt postea exortæ: sic ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi habet initium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet: cum autem voluerit, potest et idem mutari, ut ceteræ res omnes. Namque idecirco Deus ipsum bonum futurum prænoscens, hanc illi gloriam, præveniendo, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit Deus, ipsum nunc tale factum est. » Dicunt itaque: « Neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appellari. » Illud quoque addunt, « Illum non esse naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum

A μήτε διμολογοίη, ἀλλὰ καὶ χρύπτων, ἔτερα ἀνθ' ἐπιρων λέγοι· δῆλος ἐστιν οὐκ ὅρβως πράξας, ἀλλὰ καὶ συνειδὼς αὐτὸς ἔστωψ παρανομῶν (34). Τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, δπὸν γε καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατήγοροι τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεώς εἰσιν; Εἰ γάρ οὐ θαρροῦντιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χρύπτουσι τὰ ἑκείνων τῆς βιασφημίας ρήματα, δῆλοι εἰσι γινώσκοντες ξένην καὶ ἀλλοτριανής ἀληθείας εἶναι τὴν αἰρέσιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ χρύπτουσιν αὐτοὶ καὶ φοδοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀποδῦσαι τὸ κάλυμμα (35) τῆς ἀσεβείας, καὶ δειγματίσαις τὴν αἰρέσιν, εἰδότες δὲ τότε οἱ περὶ Ἀρειον Ἐλεγον, καὶ πῶς ἔκειλήθησαν ἀπὸ (36) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθηγρέθησαν ἀπὸ τοῦ κλήρου· συγχώμην μέντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐφ' οὓς μέλλομεν (37) προφέρειν ρυπαροῖς ρήμασιν. B δὲ μη φρονοῦντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἱρετικοὺς, λέγομεν ταῦτα.

12. «Ο τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ (38) ἐπίσκοπος ἔξεβαλε τὸν Ἀρειον τῆς Ἐκκλησίας φρονοῦντα καὶ λέγοντα ταῦτα· « Οὐκ ἀεὶ δὲ θεὸς Πατὴρ ἦν, οὐκ ἀεὶ δὲ Υἱός· ἀλλὰ πάντων δυτῶν ἐξ οὐκ δυτῶν, καὶ δὲ Υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐξ οὐκ δυτῶν ἐστι· καὶ πάντων δυτῶν κτισμάτων, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποίημά ἐστι· καὶ πάντων οὐκ δυτῶν πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς δὲ τοῦ θεοῦ λόγος ἦν ποτε, δτε οὐκ ἦν πρὸν γεννηθῆναι (39), ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἰναι· τότε γάρ γέγονεν, δτε βεβούληται αὐτὸν ὁ θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γάρ τῶν πάντων ἔργων (40) ἐστι καὶ αὐτός· καὶ δτε τῇ μὲν φύσει τρέπτος ἐστι, τῷ δὲ ίδιῳ αὐτεξουσίῳ, ὡς βούλεται, μένει (41) καλός· δτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὕσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γάρ δὲ θεὸς, προγενέντων εἰσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν ταύτην αὐτῷ τὴν δόξαν δέδωκεν, ἢν δὲν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔχει μετὰ ταῦτα· ὕστε ἐξ ἔργων (42) αὐτοῦ, ὃν περοέγνω δὲ θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι. » Λέγουσι γοῦν, δτε (43) « Οὐδὲ θεὸς ἀληθινός ἐστιν δὲ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῆς καὶ αὐτὸς, ὕσπερ καὶ οἱ ἀλλοι (44) πάντες, λέγεται θεός. » Προστιθέσαι δὲ καὶ τοῦτο, δτε « Οὐκ ἐστιν αὐτὸς δὲν τῷ Πατέρι φύσει, καὶ ίδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ λόγος, καὶ ή ίδια σοφία αὐτοῦ λόγος, ἐν δὲ τοῦτον (45) πεποίηκε τὸν κόσμον· ἀλλ' ἀλλοις μὲν ἐστιν δὲν τῷ

(34) Sic Seg. Taur. et Jes. Cæteri vero et editi, πα-
ράνομον.

(35) Sic Seg. Taur. Colb. et Jes. Editi vero, ἀπο-
δύσασθαι κάλυμμα.

(36) Ἀπό deest in Seguer.

(37) Seguer. μέλλομεν. Ibid. idem et Colb. Taur.
Gobler. et Felckm. 1, προφέρειν. Alii vero et editi,
προσαρέψειν.

(38) Sic omnes mss. At editi δὲ omittunt. Mox
Seg. Taurin. Colb. Jes. Gob. Fel. 1 et Fr. 1, φρο-
νοῦντα καὶ λέγοντα ταῦτα. Οὐκ ἀεὶ δὲ θεὸς Πατὴρ
ἦν. Editi vero et alii omittunt φρονοῦντα et ἦν.

(39) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πρὸν γεννηθῆ.
ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. et Felck.
1, δτε βεβούληται δὲ θεὸς αὐτὸς δημιουργῆσαι. Seg.
Taurin. et Jesuit. δὲ θεὸς αὐτὸν. Editi, αὐτὸν δὲ θεός.

(40) Seguer. ἔργον. Mox idem, δτε τῇ μὲν φύσει.
Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, δτε τῇ μὲν φύσει.
Gobl. et Felckm. 1, δτε μὲν φύσιν. Editi et alii, δτε

B μὲν φύσει.

(41) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. et Fr.
1, ὃντε βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler.
et Felc. 1. Alii vero et editi habent τῷ δὲ ίδιῳ αὐτ-
εξουσίᾳ βεβούληται μένειν καλός.

(42) Felckm. 5, ὕσπερ ἐξ ἔργων.

(43) Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, λέγουσι γάρ
δτε, etc.

(44) Seguer. καὶ ὕσπερ καὶ οἱ ἀλλοι. Jes. Taur.
Colb., ὕσπερ καὶ οἱ ἀλλοι. Alii et editi, ὕσπερ οἱ
ἀλλοι. Paulo post Taurin. Colb. Seguer. Jes. et Fr.
1. Προστιθέσαι δὲ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi καὶ omittunt.
Ibid. pro δὲ τῷ Πατέρι φύσει, Jes. Colb. Taur.
rin. et Fr. 1 habent δὲ τοῦ θεοῦ φύσει.

(45) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck.
1 et 5. Fr. 1. Sic etiam Basil. nisi quod καὶ omittat
post ἐν δι. Alii vero et editi sic habent: ίδιος
οὐσίας καὶ ή ίδια σοφία αὐτοῦ λόγος, ἐν δὲ τοῦτον,
etc.

Πατρὶ Ιδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἀλλη ἡ ἐν τῷ Πατρὶ Ιδίῳ θείᾳ αὐτοῦ σοφίᾳ (46), ἐν ἣ σοφίᾳ καὶ τούτον τὸν Λόγον πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος δὲ Κύριος κατ' ἑπινοιαν λέγεται Λόγος διὰ τὰ λογικά, καὶ κατ' ἑπινοιαν λέγεται Σοφία διὰ τὰ σοφιζόμενα. » Ἀμέλει φασιν, ὅτι « Ξένων πάντων (47) καὶ ἀλλοτρίων διντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔνος μὲν καὶ ἀλλοτρίος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστι, τῶν δὲ γενητῶν (48) καὶ κτισμάτων Ιδίος καὶ εἰς τυγχάνει· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα καὶ ἔργον. » Πάλιν τέ φασιν (49), ὅτι « Οὐχ ἡμᾶς ἔκτισε δι' ἑκεῖνον, ἀλλ' ἑκεῖνον δι' ἡμᾶς. » Ήν γάρ, φασὶ, μόνος δὲ Θεός, καὶ οὐκ ἡν δὲ Λόγος σὺν αὐτῷ· εἴτα θελήσας ἡμᾶς ὀντιούργησε, τότε πεποίηκε τούτον, καὶ ἀφ' οὐ γέγονεν, ὄντας πεποίηκεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Γίδην, καὶ Σοφίαν, Ινα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὀντιούργησε· καὶ ὥσπερ τὰ πάντα (50) βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ διντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὄντα πρότερον, γέγονεν (51). Οὐ γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς Ιδίου καὶ φύσει γέννημα δὲ Λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. Ό γάρ ὧν Θεός τὸν μὴ διντα Γίδην πεποίηκε τῇ βουλῇ, ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ ὀντιούργησε, καὶ ἔκτισε, καὶ γενέσθαι τιθέλησε. » Καὶ γάρ καὶ τούτο λέγουσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν δὲ Χριστὸς (52) ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ἡ κάμπη καὶ διροῦχος λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. » Πρὸς τούτοις ἐλεγεν, ὅτι (53) « Τῷ Γίδῃ δὲ Πατήρ δέρητος ὑπάρχει· καὶ ὡς ὅρπη, οὗτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριδῶς δύναται διὰ τὸν Πατέρα. » Αρχὴν γάρ ἔχων τοῦ εἰναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχὸν γινώσκειν· ἀλλὰ καὶ δι γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἰοντος τοῖς Ιδίοις μέτροις, καὶ βλέπει, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς (53) γινώσκομεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ιδίαν δύναμιν. » Προσετίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Ο Γίδης οὐ μόνον τὸν Πατέρα τὸν Ιδίον οὐκ οἶδεν ἀκριδῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ιδίαν έστωτον (54) οὐσίαν οἶδεν. »

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν δὲ Ἀρειος, αἱρετικὸς ἀπεδείχθη. Ἔγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, ἔκθαψιον (55) ἔμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τούτον.

¹⁰Joel II, 25.

(46) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. I. At in editis legitur δόλος μὲν λόγος δὲ ἐν Πατρὶ Ιδίῳ, καὶ ἀλλη ἐν τῷ Πατρὶ Αἰδίῳ αὐτῷ σοφίᾳ.

(47) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobl. Felck. I et 5, et Fr. 1. At editi πάντων habent post διντων.

(48) Seguer. et Colb. γενητῶν. Ibid. iidem Taurin. et Jesuit. κτιστῶν.

(49) Seguer. Πάλιν δέ φησι. Paulo post idem pro φασι, habet item φασι.

(50) Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. ὥσπερ πάντα.

(51) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. et Felck. I. In aliis vero et editis legitur ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. et Felckm. I, intermedio missis, subdunt Ὅ γάρ ὧν Θεός, etc., in Gobl. item et Felckm. I, desunt ibid. ἐν ἣ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε.

(52) Jesuit. δὲ Θεός.

(53) Colb. Taurin. Fr. I, ἐλεγεν Ἀρειος, ὅτι, etc., Moi Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobl. Felckm. I et Fr. I habent δέρητος: alii vero cum editis,

A effecit, sed aliud esse in Patre proprium ejus verbum, et aliam in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum efficerit, ipsum autem istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item cogitatione dici propter res sapientia ornatas. » Certe iidem inquirunt, « Cum res omnes secundum naturam ²²³ alienæ et diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque emnino alienum et diversum a Patris natura, et ad res factas ac creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum ipse res creata et facta, atque opus sit. » Rursum contendunt « Deum non nos propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum eum illo erat: sed cum nos voluit producere tunc illud fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper, quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent, sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et existere voluit. » Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut eruca et bruchus potentia dicuntur ¹⁰, sic et ipsum Patris potentiam appellari. » Præterea aiebat « Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse: nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videimus. » Hoc item subiungebat, « Filium non solius proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

13. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memet ipsum expurgabam, tum contraria

ἀόρατος. Ibid. Felckm. 5, οὗτε δρᾶ οὗτε γινώσκει, omiso δύναται, quod mox sequitur, quod etiam ab est ab Anglicano.

(53) Sic Jesuit. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. et Basili. In aliis autem et editi. Commel. mendose legitur ὥπεις. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobl. Felckm. I et 5, et Fr. 1, κατὰ τὴν ιδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ιδίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Editi, κατὰ τὴν ιδίαν Θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavimus ex iuss. Seguer. Colb. Taurin. Gobl. Felckman. et Fr. 1, sed solus Seguer. τὸν Ιδίον habet. Editi cum aliis sic habent, προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐδὲ οἶδεν, etc.

(54) Sic Seg. Jes. Gobl. et Fel. I, Fr. 1. At editi, αὐτοῦ. Colb. et Taurin. ἔχουσαν οἶδεν έστωτον. Mox art. ὁ ante Ἀρειος abest a Seguer. Gobl. et Felckmanni 4.

(55) Sic Seg. Gobl. et Felckm. I. In Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. I, legitur ἔκθαψον. Editi et alii habent ἔθρηνου. Mox Basil. Anglic. et Felck. 5, τὰ κατὰ τούτον.

cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. Etenim ipsi quoque omnes episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea uno consensu hanc hæresim condemnavere, atque anathemate percussero, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remotaum esse sancivere. Nulla autem necessitas judices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ulti sunt, idque jure et merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judaismus adversus Scripturas inducitur, quem proprius sequatur gentilitas: adeo ut qui ipsa sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit: *In principio erat Verbum*¹⁹; illi autem dicunt: Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero, in Filio ejus Iesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna*²⁰. Illi vero tanquam reluctantibus aiunt Christum non esse verum Deum, sed ut **224** res creatras ipsum quoque nonnisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit: *Serrierunt creature potius quam Deo creatori*²¹. At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit: *Ego et Pater unum sumus*²²; et: *Qui me vidit, vidit Patrem*²³. Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus*²⁴. At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia ei æternitatē dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse separabilem; sed cum illa tanquam ipsius propriam natura simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dilectus*²⁵; cum item Scripturæ declarent ipsum esse

¹⁹ Joan, i, 4. ²⁰ I Joan. v, 20. ²¹ Rom. i, 25.
²² Matth. xvii, 5.

www.ew.com

(56) Ηλάντες deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.
(57) Καὶ ἀνέθεμάτισαν deest in Jesuit. Colb. et
Taurin. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1. καὶ Ε-

(58) Seguer. $\chi\rho\iota\nu\alpha\tau\alpha\zeta$. Edili et alii, $\chi\rho\iota\nu\sigma\tau\alpha\zeta$.

(59) Sic Seg. Gobl. et Felck. 4. At alii et editi μη-

(59') Hæc quæ sequuntur ad numerum 18 in editis
tomo II edit. Commel., pag. 30, Paris, pag. 29,
iterum halentur sub hoc titulo : Κατά Ἀρετάνῶν
ιόγος σύντομος, cuius initium, 'Ο μὲν Ἰωάννης φη-
στιν 'Ἐπερχόμενος δὲ Λόγος, etc., sed meruin fragmentum
est huiusc epistolæ, cuius cum nonnullæ sint
variae lectiones, eas quoque deinceps referemus.

(60) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basil. Anglic. Cobler. Felck. 4 et 5. Jesuit. Fr. 1, et Fragmentum, ut et legitur apud Joaniem. In aliis et editis 4 docet.

(61) Sic Scuor, Coll. Taurin. Jesuit et Fr. A.

των, καὶ κρατῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διάνοιαν. Καὶ γάρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνώδη οἱ συνελθόντες πάντες (56) πανταχόθεν ἐπίσκοποι τάς μὲν ἀκοδές ἐπὶ τούτους ἔκρατουν, παμψήφει δὲ πάντες καὶ διὰ ταῦτα κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, καὶ ἀνεθεμάτισαν (57), εἰπόντες ἀλλοτριαν εἶναι καὶ ἔνην ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς κρίναντας (58) ἤγειν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προαιρέσει τὴν ἀλήθειαν ἑκεῖδικουν· πεποιήκασι δὲ τοῦτο δικαίως καὶ ὅρθως. Ἀθεότης γάρ ἐκ τούτων εἰσάγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς Γραφὰς Ἰουδαϊσμὸς, ἔχων ἔγγις ἐπακολουθουντα τὸν Ἐλληνισμὸν, ὡσεὶ τὸν ταῦτα φρονοῦντα μηκέτι (59) μηδὲ Χριστιανὸν καλεῖται· ταῦτα γάρ πάντα τῶν Γραφῶν ἔστιν ἐναντία. Ὁ μὲν (59) γάρ Ἰωάννης φησίν· Ἐν ἀρχῇ ἦρδ
B Λόργος· οὗτοι δὲ φάσκουσιν· Οὐκ δέ, πρὶν γεννηθῆ. Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἔγραψε· Καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτος ἔστιν δὲ ἀληθινὸς (60) Θεός καὶ η̄ ζωὴ η̄ αἰώνιος. Οὗτοι δὲ ὠστερ πάντα (61) λέγεσθαι Θεόν. Καὶ δὲ Ἀπόστολος αἰτιάται τοὺς Ἐλληνας, διτι κτίσματα σέβουσι, λέγων· Ελάτερευσαν τῇ κτίσει (62) παρὰ τὸν κτίσαρτα Θεόν· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες τὸν Κύριον εἶναι (63), καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσιν Ἐλλήνων; Πῶς γάρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἔστι τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ ὡς αὐτοὺς (64) μεμφρενός ἔστιν δὲ μακάριος Παῦλος; Καὶ δὲ μὲν Κύριός φησιν· Ἔγὼ καὶ δὲ Πατήρ ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα· καὶ δὲ παρ' αὐτοῦ δὲ κηρύττειν ἀποσταλεῖς Ἀπόστολος γράφει· Ος ὁν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· οὗτοι δὲ τολμῶτι διαιρεῖν, καὶ ἀλλοτριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἀδιόιτητος λέγειν (65), καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν οἱ ἀθεοί, οὐ βλέποντες, διτι, ταῦτα λέγοντες, οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μετὰ τῶν κτίσμάτων. Τίς γάρ οὐχ ὅρπ, διτι ἀδιαιρέτον (66) ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ίδιον αὐτοῦ συνυπάρχον τούτῳ ωσει, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὑστε-

²² Joan. x, 50. ²³ Joan. xiv, 9. ²⁴ Hebr. i, 3.

DAI Fragment. ὥσπερ τὰ πάντα. Cæteri et editi, ὡς

(62) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, et Fragm. ut et extat apud

(63) Τὸν Κύριον εἶναι δεεῖται in Jesuit. Colbert. et Taurin. Mox iudicem et Fr. 1, habent αὐτῷ, οὐδὲν

(64) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fragm.
Felek. 5, et Fr. 1. Editi vero et alii, ὡς αὐτός. Ibid.
Ἄριστος καὶ Φελοκού. 5

(65) Fragmentum, καὶ ἀλλοτριοῦν αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς ιδίωτος καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν, εἰ εὖμαι πατρίς proprietate separare, ac mutinabilem inducere, etc. Ibid. να τέλειώτερος. Taurini et Coll. διδόνεται. Mon-

(66) Αὐτοὶ δέ τοι εἰσὶν ἀπομιμηθεῖσιν αἱ πατέρες τῶν οὐρανῶν.

ρων (67); Είτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Οὗτός ἐστιν δογμάτων καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τούτον εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐνῷ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἔγεντο· οὗτοι, καὶ νῦν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλασμάτων γενέμενοι (68), ἔτερον ἐπεισάγουσι λόγον, καὶ ἀλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τούτον δὲ καὶ ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικά λέγεσθαι Λόγον (69) καὶ Σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἄποτον.

14. Εἰ γάρ δὲ τὴν θεϊκήν λέγεται καὶ ἐπίνοιαν (70) Λόγος καὶ Σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς, οὐχ ἀν εἰποιεν. Εἰ γάρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ Γραφαὶ, οὗτοι δὲ (71) ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερῶς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἀθεοί καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς (72), καὶ παρὰ τῶν προσκυνούντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραψάντων ἀγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπει τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαράν, οὐδὲ δύνανται θείων ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, δύνανται καὶ παρὰ (73) τῶν δομῶν αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ἑταῖρων ἀνεψιώνουν, ἀλλὰ τούτον μόνον εἰδότες Ἐλεγον. Σὺ εἰ δὲ ἄγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ γάρ καὶ δὲ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων (74), πειράζων ἐν τῷ δρει, οὐχ ἔλεγεν· Εἰ καὶ σὺ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἑντων δόλιοι· ἀλλ', Εἰ σὺ εἰ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (75), ὡς μόνοιος ὄντος αὐτοῦ. 'Ἄλλ' οἱ θαυμαστοί, ὡς τε περ 'Ἐλληνες, ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἐνός Θεοῦ ἑνοίας, εἰς πολυθεότητα κατηλθον, οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πιστεύοντες ἔνα εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεποίησαν· καὶ τὸν μὲν ἑντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινὸν (76) Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνθυμεῖσθαι τετολμήσασι, οὐ βλέποντες δῆσης ἀσεβείας μεστόν ἔστι τὸ φρόνημα. Εἰ γάρ κτίσμα ἔαστι, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἔστι

A Patris verbum in quo et cœli firmati sunt⁷⁰, omniaque prorsus per ipsum facta sunt⁷¹; illi novorum dogmatum et commentorum inventores aliud indicunt verbum aliquamque sicut esse sapientiam Patris; illum vero non nisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde orientur absurdia, profecto non perspiciunt.

14. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si haec illum esse testantur Scripturæ, illi vero haec eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane fidèles id possunt discere tum ex ipsa paterna voce, tum ex angelis qui illum adorant, tum etiam ex sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsius a sui similibus dæmonibus edoceri, qui nimis non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: *Tu es sanctus Dei et Filius Dei*⁷². Is enim qui hanc bæresim ipsis suggestit, cum eum in monte tentaret, non dixit: *Si et tu Filius Dei es*, quasi nempe alii essent filii: sed, *Si tu es Filius Dei*⁷³, utpote quem solum esse constaret. Verum egregli illi viri, non secus ac gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudinem sunt delapsi, sic et ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem cederunt, multa scilicet esse Verba. Eum itaque qui **225** vere Deus et verum Verbum est negant, ipsumque rem creatam esse audent cogitare; quæ sententia quanta sit iniustitate plena, omnino non at-

⁷⁰ Psal. xxxii, 6. ⁷¹ Ioan. i, 3. ⁷² Marc. i, 24; Matth. viii, 29. ⁷³ Luc. iv, 5.

(67) *Jesuit.* Taurin. et Colb. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγένονται ὑστερον. *Fragm.* αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγένονται, etc. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. τοῦτο φύσει. *Editi et alii*, τούτῳ φύσει. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1, οὐ γέγονεν ὑστερον ἀλλὰ Πτερός, etc.

(68) *Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. et editio Paris. ut et legit Nannius.* Alii enim editione Cominel. ξενιν. *Mox Seguer. Fragm. Gobler. et Felckm. 1.* πλασμάτων. *At Colb. Taurin. Fr. 1.* πλάσται. *Cateri et editi.* πλαστῶν. *Paulo post Colb. Fr. 1.* σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐνῷ καὶ τούτον πεποίησε, καὶ λοιπὸν καὶ ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικά, etc. *Jesuit.* vero, Σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐνῷ καὶ τούτον πεποιηκέναι, καὶ λοιπὸν καὶ ἐπίνοιαν, etc.

(69) *Seguer.* γενέσθαι καὶ Λόγον. Ibid. *Fragm.* οὐχ ὁρῶντες ἔκστασιν.

(70) *Kat* ἐπίνοιαν deest in *Fragmento*.

(71) *Seguer. Gobler. Felckm. 1.* αὐτοὶ δέ. Ibid. Colb. et Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι φανερώς, οὐδὲ, etc. *Paulo post* οἱ ἀθεοί abest a Gobler. et Felckm. 1, qui et ibidem habent ἐναντίοις εἰσιν.

(72) *Sic Seguer. Taurin. Jesuit. et Felckm. 5.* *At Gobler. Felckm. 1.* *Colbert. et Fr. 1.* αὐτῆς τῆς πατρικῆς. *Cateri et editi.* αὐτῆς τῆς τε τῆς, etc. *Paulo*

post, ἀγίων deest in *Jesuit. Colbert. et Taurin.* qui inox. τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαράν.

(73) *Gobler. et Felckm. 1.* δύνανται δὲ παρὰ εἰς. *Mox Taurin. Jesuit. Fr. 1.* ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων. *Seguer.* ὁμοίων δαιμόνων αὐτοῖς. *Editio Cominel.* ὁμοίων αὐτῶν δαιμόνων.

(74) *Sic Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragm. fragmentum. Fr. 1.* item habet ὑποβάλλων. *Alii et editi.* *At γάρ δὲ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων.* Ibid. οὐκ ἔλεγεν legitur in Seguer. *Colbert. Taurin. Anglican. et Fragment.* *Editi vero* habent οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. et Felc. 1. Ibid. quæ sequuntur post haec verba, σὺ εἰ δὲ ἄγιος τοῦ Θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοί exclusivæ, desunt in *Basilensi*.

(75) *Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit et Frag.* *Editi autem et alii.* ἀλλ' ὡς μόνοιος ὄντος αὐτοῦ. εἰ σὺ εἰ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. *Mox* ἐκπεσόντες αἱνεται a Fr. 1. et Taurin. *Paulo post Seguer.* εἰς πολυθεῖν κατηλθον.

(76) *Fragm.* τὸν μὲν ὄντας δύται καὶ ἀληθινόν, etc. *Seguer. Colbert. Taurin. et Jes.* τὸν μὲν ὄντες δύται Θεὸν καὶ ἀληθινόν, etc. *Editi et alii.* τὸν μὲν ὄντας δύται Θεὸν ἀληθινόν, etc. *Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes.* Fr. 1. *Gobler. et Felck. 1.* καὶ ἐνθυμεῖσθαι. *Editi et alii.* καὶ ἐνθυμεῖσθαι.

tendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum creatarum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sapientia et Verbum non creatur, sed dignitatem; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatae per ipsum factae sunt, ipse autem creatus quoque est: per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem siant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*²⁰, cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*²¹? Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente: *Propter quem omnia et per quem omnia*²², ipsi non revertentur dicere: Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: Propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia et per quem omnia*, illos hæreticos et sycophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asseverare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut

²⁰ Joan. xiv, 10. ²¹ Joan. i, 3. ²² Hebr. ii, 10.

(77) Jes. Colb. Taurin. ή πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα, αὐτὸς δὲ Υἱός, etc.

(78) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποίημα. Εἴτε εἰ τὰ κτίσματα, etc. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ οὗτος γέγονεν, etc.

(79) Colb., Fr. 1, μή αὐτὸς ἐστὶ ποίημα. Paulo post sic in Fragmento legitur, εἰ ἀλλὴ ἐστὶ σοφία ή ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον.

(80) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Gobler. Fr. 1, Felckm. 1 et 5, Ή δὲ σοφία.

(81) Jes. et Fr. 1, εἴη δὲ κατ' αὐτοὺς δὲ Υἱός, etc. Colb. et Taurin. εἴη κατ' αὐτούς, etc. Mox Fr. 1, Colb. et Taurin. δέ Κύριος λέγει. Έγώ, etc.

(82) Jes. Colb., Taurin. et Fr. 1. "Ουτὸς γάρ ἐτέρου, etc. Idem mox, δὲ Κύριος γέγονεν, ως οἱ Ἀρεταῖοι νομίζουσι· οὐκ ἀντὶ εἴη αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Πῶς δὲ καὶ, etc., unde juxta hos mss. is est huius loci sensus: *Cum enim alias sit in Patre, in quo et ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, etc.*

(83) Seguer. οὐδέν. Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ ἐν δὲ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, Εἰ γάρ πάντα, iid. et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα τὰ βουλήματα γενόμενα, et mox, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς. Editi vero et alii, Et δὲ πάντα βουλήματα τὰ γενόμενα... πῶς αὐτὸς εἰς, etc. Ibid. Jes. Colb. Taurin.

A δημιουργός; ή πῶς αὐτὸς δὲ Υἱός (77) καὶ Σοφία, καὶ Λόγος; Λόγος γάρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα οὐχὶ υἱός, ἀλλὰ ποίημα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα (78) δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; Ἀνάγκη γάρ τὰ ποιήματα διά τίνος γίνεσθαι, ὥσπερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μή αὐτὸς δὲ ποίημα (79), ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρός. Καὶ πάλιν, εἰ ἀλλὴ ἐστὶν ἡ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ Σοφία (80) ἐστὶν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη δὲ καὶ δὲ Λόγος ἐν λόγῳ γεγονώς· καὶ εἰ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν δὲ Υἱός, εἴη δὲ καὶ δὲ Υἱός (81) ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

B 15. Πῶς τοίνυν δὲ Κύριος Ελεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ δὲ Πατὴρ ἐν ἐμοι, δυτος ἐπέρου (82) ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν φῷ καὶ αὐτὸς δὲ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ καὶ δὲ Ιωάννης, ἀφεὶς ἐκεῖνον, περὶ τούτου διηγεῖται λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν (83); Εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι γεννόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς τῶν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Δι' ὅτι τὰ πάντα καὶ δι' οὐν τὰ πάντα, οὗται λέγουσιν. Οὐχὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμές γέγονεν; Ἔδει γάρ, εἰπερ οὕτως δὲ, εἰπεῖν αὐτὸν (84), Δι' οὓς γέγονεν δὲ Λόγος. Νῦν δὲ μή τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, δι' ὅτι τὰ πάντα καὶ δι' οὐν τὰ πάντα, δείκνυσι τούτους αἱρετικοὺς καὶ συκοφάντας. Ἀλλως τε, εἰ τεθαρρήκασιν ἀλλοι εἶναι Λόγον (85) ἐν τῷ Θεῷ, ἐπειδὴ μή φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, κανὸν ἐν ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, ή τοῦ Πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γεγονός (86), ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Τοῦ μὲν γάρ ἀληθινοῦ Λόγου πᾶσιν ἐστὶ φανερὰ τὰ ἔργα, ὡς καὶ ἔξι αὐτῶν αὐτὸν (87) ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς

τῶν γεγενημένων. Item mox iidem et Seguer. Πῶς δὲ καὶ τοῦ, etc. Cæteri autem et editi, πῶς καὶ τοῦ, etc.

(84) Αὐτὸν deest in Fragmento. Paulo post, καὶ δι' οὐν τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. et Fragm.

(85) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At alii et editi, ἀλλοι εἶναι τὸν Λόγον. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, κανὸν ἐν ἔργον. Alii vero et editi, κανὸν ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abesi a Fr. 1.

(86) Sic Seguer. Fragm. Gobler. et Felck. 1, quorum duo postremi mendose habent γεγονώς. At Jes. Colb. Taurin. ή τοῦ Πατρὸς ἔργα δὲ χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνασι. Fr. 1, ή τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα δὲ χωρὶς, etc. Cæteri vero et editi, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ Λόγου γεγόνασιν. Felck. 5, χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. et Felck. 1, ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀτινὰ δοκοῦσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Μᾶλλον οὖν ἐπινοίας. Editi et alii, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Τοῦ μὲν γάρ, etc.

(87) Sic mss. et Fragm. At editi αὐτὸν omitunt.

γάρ την κτίσιν δρῶντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην κτίσαντα Θεόν, οὕτω βλέποντες μηδὲν ἀτακτον ἐν τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοῇ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ (88) τὸν ἐπὶ πάντων δυτα τε καὶ ἡγεμονεύοντα. Τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι, λέγουσαι αὐτὸν τε εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ διὰ δ' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε (89), καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. Ἐκείνου δὲ, περὶ οὐ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε φήτων οὔτε ἔργον ὑπ' αὐτῶν δείχνυται. Καὶ γάρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ (90) λέγων, Οὐτές ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ο ἀπαγγέλτος, οὐδένα ἔτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖος οἱ θαυμαστοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. Καὶ γάρ κάκεῖνοι μόνον δῆμοις ὀνόματος ἀγαθὸν Θεόν (91) ὄνομάζουσι, καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ οὔτε βλεπόμενον οὔτε ἀδρατὸν δείχνειν δύνανται· τὸν δὲ ἀληθινὸν καὶ δυτας δυτα Θεόν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν (92) ἀρότων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακόφρονες. Τοῦ γάρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου δυτοῦ ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ἀλλον δὲ ἔστιντος ἀναπλάττονται (93) λόγον, οὐ οὔτε ἐξ ἔργων οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἀποδεικνύειν δύνανται· εἰ μὴ δῆμα σύνθετον τὸν Θεόν, ὡς ἀνθρώπον, λαλοῦντα καὶ ἀμείβοντα τοὺς λόγους (94), καὶ πάλιν οὔτε νοοῦντα καὶ σοφιζόμενον ὑπονοοῦντες μυθολογοῦσιν, οὐχ ὀρῶντες εἰς δησην ἀλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασιν. Εἰ μὲν γάρ ἐπιτυμβαίνοντας ἔχει τοὺς λόγους, πολὺ τοῦτο (95) ἀνθρώπων νομίζουσιν· εἰ δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ προφέρονται καὶ λοιπὸν ἀφανίζονται· μειζόνως ἀσεδοῦσιν, διτι τὰ ἐκ τοῦ δυτοῦ, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλούσουσιν. Εἰ γάρ δῆμας γεννᾶν αὐτὸν ὑπονοοῦσι (96), βέλτιόν ἔστι καὶ εὔσεβέστερον λέγειν ἐνδεῖ εἶναι Λόγον γεννήτορα τὸν Θεόν, δις ἔστι τὸ πλήρωμα (97) τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἐν φασὶ οἱ θηραυροὶ τῆς γνώσεως πάσης εἰστιν ἀπόχρυψοι, καὶ

²² Matthi. xvii, 5.

(88) Seguer. εἶναι Θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragm. καὶ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσι, etc.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο, ut habent Seguer. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragm. in editione Commel. et aliis legitur γέγονε. Mox Colb. et Taurin. ἔργον ὑπ' αὐτοῦ δείχνυται.

(90) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1. Καὶ γάρ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, etc. Fragm. Καὶ γάρ αὐτὸς ἔστιν ὁ λέγων, οὗτος, etc. Ibid. Seguer. Jes. Fr. 1, Colb. Taurin. et Fragm. ὁ Υἱὸς μου. Editi vero et alii μοῦ omitunt. Mox Fragm. οὐδένα δὲ ἔτερον, etc. Jes. οὐδὲν ἔτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖος, etc. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes., Fr. 1, Colb. et Taurin.

(91) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀγαθὸν τινα Θεόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis et aliis μὲν omittunt. Mox Jes. Colb. Taurin. et Fr. ἀποδεικνύειν.

(92) Sic mss. et Fragm. At in editis, τῶν deest. Ibid. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πάντων τῶν ποιημάτων. Item ibid. Seguer., ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι.

A ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum crearem intelligimus Deum: ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus praesit et dominetur. Verum id, etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse **226** Pater qui dicit: *Hic est Filius meus dilectus*²³, nullum alium præter eum esse significat.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consonantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenet Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt communistrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cœli et terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficiis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis singunt, quod neque ex faciis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipient compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitant et intelligentem suspicentur, vere singunt commenta, nec animadvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succendentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescant; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum: melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

(93) Sic Fragmentum. At editi et alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragm. Seguer. Taurin. Colb. et Jesuit. δι οὔτε, etc. Alii vero et editi, δι οὐκινέντων δύνανται.

(94) Sic Fragm. Seguer. Taurin. Colb. Fr. 1, Jes. Gobler. et Fel. 1. In Basil. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero et editi, τοὺς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὔτε σοφιζόμενον ὑπονοοῦντες. Ibid. Seguer. Fragm. Anglie. Gobler. Fel. 1 et 5, Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, μυθολογοῦσιν, οὐχ ὀρῶντες, etc., ut jaret in contextu. At alii et editi, εἰς ἐναντιολόγια ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασιν. Jes. Fr. 1, ibidem pro ὑπονοοῦντες, μενοδοτε habent οὐ νοοῦντες.

(95) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At Anglie. Fr. 1, Fel. 5, πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἀνθρώπον, habent ἀνον, cum hac nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἀνθρώπον, οἵμα, ὡς ἀνον δρέπει γράψεσθαι, lv' ἡ οὔτως· πολὺ τοῦτον ἀνον νομίζουσι. Mox Fr. 1, ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μειζόνως ἀσεδοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendoθε, εὔσεβοῦσιν. Hæc porro, πολὺ τοῦτον, etc., usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. et Fel. 1.

(96) Seguer., αὐτὸν γεννᾶν αὐτόν, etc.

(97) Taurin. Colb. et Fr. 1, δις ἔστι καὶ τὸ πλή-

omnis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere siens esse et existere cum suo Patre, per quod et omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variumque communisci. Præterea cum dicat Apostolus : *Christus Dei virtus et Dei sapientia*²⁴; illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati eum eruca et aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat : *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*²⁵; et iterum, *Non quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre*²⁶: qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit : *Quemadmodum cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem*²⁷: si nec ipse Pater Filium ex parte duntaxat cognoscit; annon illi insani sunt habendi, cum effluti Patrem non plene, sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius: si item omnia sui ortus initium habent; quid primum extiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec tale Verbi **227** initium indicare possunt improbi veterores. Siquidem verus et proprius ipse est Patris fetus, et *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁸. Nam quod aiunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insanias condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris suique ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

17. At scriptum est, inquiunt, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*²⁹. Inerudit sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis et ancillæ filius, et agnus et uis di-

²⁴ I Cor. i, 24. ²⁵ Matth. xi, 27. ²⁶ Joan. vi, 46. ²⁷ Joan. x, 15. ²⁸ Joan. i, 1. ²⁹ Prov. viii, 22.

rho. Mox Seguer. Θησαυροὶ τῆς γνωσεῶς πάσσοι εἰσὶν ἀπόχρυφοι. Jesuit. Colli. Taurin. Θησαυροὶ τῆς γνωσεῶς πᾶσσιν εἰσὶν ἀπόχρυφοι. In Fragm. deest ἀπόχρυφοι. Ibid. Seguer. Jes. Colli. Taurin. Fr. 1, et Fragm. λέγεται εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν. Alii et editi, εἶναι λέγεται καὶ συνυπάρχειν.

(28) Jes. Taurin. Colli. et Fr. 1, δομάζειν. Ibid. Seguer. Colli. Taurin. Jes. et Fragm. ή ὡς ἐκ πολλῶν. Editi et alii ή omittunt. Ibid. Fragm. Colli. Taurin. Jes. et Fr. 1, συγχείμενον ἀνθρωπαθή.

(29) Seguer. Gobler. Fel. 1 et 5, οὗτοι τῇ κάμπῃ καὶ ταῖς πολλαῖς, etc., qui iidem paulo posse, τῇ κάμπῃ omittunt.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colli. Fr. 1, Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, περπομένοις ζώοις δὲ αὐτοῦ. Mox, pro εἴτα, Gobler. et Felc. 1 habent καὶ Ibid. pro ἐπιγινώσκει, Seguer. Colli. Taurin. et Fragm. γινώσκει.

(2) Sic Seguer. Fragm. Gobli. et Felc. 1. At editi, πλήρης δὲ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα· εἴτα et ἀρχὴν έχει εἰς τὸ εἶναι δὲ Υἱός. Ibid. Seguer. Jes. Gobli. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγραπται, φασί, etc. Fr. 1, Colli. Taurin. δὲ Κύριος. Cæteri et editi, γέγραπται, φαστν. Κύριος, etc.

A τοῦτον λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν τῷ ἑαυτῷ Πατρὶ, δι' οὐ καὶ τὰ πάντα γέγονεν· ή πολλῶν μὴ φαινομένων Πατέρα νομίζειν (98) τὸν Θεὸν, ή ὡς ἐκ πολλῶν συγχείμενον, ὡς ἀνθρωποπαθή καὶ ποικιλον, τὸν ἀπλοῦν δυτα τῇ φύσει φαντάζεσθαι. Εἴτα τὸν Ἀποστόλον λέγοντος· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, οὗτοι ταῖς πολλαῖς (99) δυνάμεις εἴναι καὶ τοῦτον συναριθμοῦσι, καὶ τό γε χειρίστον, διτεῖς κάμπῃ καὶ ταῖς ἀλλοις ἀλλογοις, ταῖς δὲ ἐπιτιμιαν πεμπομένοις δὲ αὐτοῦ (1), παραβάλλουσιν αὐτὴν οἱ παράνομοι. Εἴτα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ δὲ Υἱός, καὶ πάλιν, Οὐχ διτεῖς τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν εἰ μὴ δὲ ὁ παρὰ τοῦ Πατρός· πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσὶν οὗτοι θεομάχοι, λέγοντες μήτε ὄρδασθαι μήτε ἐπιγινώσκεσθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γάρ δὲ Κύριος λέγει, Καθὼς γινώσκει με δὲ Πατήρ, καὶ τὸ γινώσκω τὸν Πατέρα· οὐκ ἔκ μέρους δὲ γινώσκει δὲ Υἱός τὸν Πατήρ τὸν Υἱόν· πῶς οὐκ μαίνονται φλυαροῦντες, διτεῖς μέρους καὶ οὐ πλήρης γινώσκει δὲ Υἱός τὸν Πατέρα (2); Εἴτα εἰ ἀρχὴν έχει δὲ Υἱός εἰς τὸ εἶναι, ἀρχὴν δὲ έχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι· εἰ τίνος ἐστὶ πρῶτον, λεγέτωσαν. Ἄλλος οὖτε τι εἰπεῖν ξέουσιν, οὗτος τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεσκούνται οἱ πανούργοι. Τοῦ γάρ Πατρός, ἐστιν ἀποθνιδὸν καὶ ίσιον αὐτοῦ γέννημα (3), καὶ Ἐερ ἀρχὴ ήταν δὲ Λόγος, καὶ δὲ Λόγος ήταν πρός τὸν Θεόν, καὶ θεός ήταν δὲ Λόγος. Περὶ γάρ τοῦ λέγενος αὐτοὺς μή εἰδέναι τὸν Υἱὸν τὴν ἐκαυτοῦ οὐσίαν περιττὸν ἐστιν ἀποκρινασθαι, εἰ μή μόνον μανίας (4) αὐτῶν καταγινώσκειν, εἰ γε ἐκαυτὸν οὐκ οἴδεν δὲ Λόγος, δὲ τοῖς πάσι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρός καὶ ἐκαυτοῦ χαριζόμενος, καὶ μεμφόμενος τοὺς μή (5) γινώσκοντας ἐκαυτούς.

C 17. Ἄλλαξ γέγραπται, φασί· Κύριος ἔχεις με ἀρχὴν ὅδων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἀπαλένετοι καὶ τάς φρένας ἐμβεβροντημένοι! Καὶ δοῦλος (6) ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐλέχθη, καὶ παιδίσκης υἱός, καὶ ἀρνίον καὶ

τὸ γεγενῆσθαι. Editi vero et alii, ἀρχὴν τε έχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι. Jes. Colli. et Taurin. totum hunc locum sic habent: Καὶ οὐ πλήρης δὲ Υἱός, ἀρχὴν δὲ έχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι, τι γινώσκει τὸν Πατέρα· Εἴτα ἀρχὴν έχει εἰς τὸ εἶναι δὲ Υἱός, τίνος ἐστὶ πρῶτον, etc. Fr. 1 habet item τίνος ἐστὶ πρῶτον, τι οἷμισσο.

(3) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, ὀτόνοι. Ibid. Jes. ίσιον γέννημα. Μόνοι omnes miss. et Fragm. καὶ δὲ Λόγος. At editi, καὶ Λόγος. Item ibid. καὶ θεός ήταν δὲ Λόγος desunt in Fragm.

(4) Colli. et Taurin. Fr. 1, ή μόνον μανίας. Ibid. Seguer. αὐτόν, mendose. Item ibid. Jes. Colli. Taur. et Fr. 1, εἰ γε ἐκαυτόν, etc. Editi et alii, εἰ ἐκαυτόν.

(5) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, χαριζόμενος, μεμφόμενος δὲ τοὺς μή, etc. Ibid. miss. et Fragm. habent ἐκαυτούς. Editi vero, ἐκαυτόν. Item ibid. Seguer. Jes. Colli. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγραπται, φασί, etc. Fr. 1, Colli. Taurin. δὲ Κύριος. Cæteri et editi, γέγραπται, φαστν. Κύριος, etc. (6) Fragm. εἰ καὶ δοῦλος.

ποδόστον, καὶ ὅτι κεκοπίλας, καὶ ἐδίψης, καὶ ἑτο-
πτήρη, καὶ πέπονθεν. Ἀλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ
τὸ αἰτίου εὐλογὸν (7) ἐγγὺς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν
Γραφῶν σημανόμενα. Ἐστι; (8) δὲ τοῦτο, διότι ἀν-
θρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ
θύσιου μορφὴν, ἡτοῖς ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σάρξ. Ὁ γάρ
Λόρτος, φησὶν δὲ Ἰωάννης (9), σάρξ ἐγέρεται. Εἰ δὲ
ἀνθρωπος γέγονεν, οὐ δεῖ (10) τινας ἐπὶ ταῖς τοιαύ-
ταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι· ἀνθρώπου γάρ εἰδίν-
έστι; τὸ (11) κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ πλάττεσθαι, τὸ
κοπίδιν, τὸ πάτσειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν
ἐγέρεσθαι. Καὶ ὥσπερ Λόργος ὁν καὶ σοφίᾳ τοῦ Πα-
τρὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (12), τὸ ἀδίδιον, τὸ
ἀπερπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὅμοιον, τὸ μὴ
πρότερον καὶ ὄπερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν (13) τῷ
Πατρὶ, καὶ αὐτὸν τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι,
καὶ τὸ δημιουργικὸν (14), καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι·
ὅμοιος γάρ ὁν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἀν-
τικαίστος, ἀλλὰ κτίστης (15), ὃς αὐτὸς εἰρηκεν·
Ὁ Πατήρ μου ὡς ἀρτὶ ἀργάζεται, καὶ γάρ ἀργάζο-
μαι· οὕτως ἀνθρωπος (16) γεγονὼς, καὶ σάρκα φο-
ρέας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται καὶ ποιεῖσθαι,
καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς εἴδια, καὶ οὗτοι (17), ὡς
Ἰουδαῖοι κάπηλοι, τὸν οἶνον μίσγωσιν ὄνται, τα-
πεινοῦντες τὸν Λόργον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς
τῶν γεννητῶν (18) ἐννοίαις ὑποβάλλοντες. Διὰ τοῦτο
γάρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν Πατέρες ἡγανάκτη-
σαν, καὶ ἀνεθεμάτισαν τὴν ἀσεβεστάτην ταύτην (19)
αἵρεσιν, οὗτοι δὲ ὡς εὐέλεγχον καὶ πανταχόθεν
οὖσαν σαθρὰν φασοῦνται καὶ κρύπτουσι. Καὶ γάρ
βραχέα μὲν (20) ταῦτα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῶν ἡμεῖς
ἔγραψαμεν· ἐξαν δέ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ'
αὐτῶν ἐλέγχῳ χρήσεσθαι, εὐρήσει τὴν αἵρεσιν ταύ-
την Τελήκινων μὲν οὐ μαρκάρην, τῶν δὲ ἄλλων αἵρ-
εσιν ἐσχάτην καὶ τρυγίαν (21) τυγχάνουσαν. Ἐξεί-
ναι μὲν γάρ ἡ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν

⁸ Joan. 1, 34. ⁹ Joan. v, 17. ¹⁰ Isa. 1, 22.

(7) Sie Seguer. Fragm. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, εὐχολὸν.

(8) Sic Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, et Fragm. Ibid. Fragm., ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, διότι. Alii et editi, σημανόμενά ἔστι, διότι ἀνθρωπος. In editis et Jes. et Taurin. est punctum ante ἐγγὺς. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρωπος οὐδὲ ἀνθρώπου.

(9) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1. At editi et alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(10) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὐ χρή. Ibid. Fr. 1, τίνα.

(11) Sic τὸ hic et in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1. In aliis vero et editione Cominel. τῷ, sed mendose. Ibid., πάτσειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basili. Anglic. et Felckm. 1 et 2, legitime Nannius. In aliis et editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Fragm. Gobler. et Felckm. 1, habent γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. Ibid., ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem Ibid. ut et Fragm. Jes. Fr. 1, Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, Colb. Taurin., ἐγέρεσθαι. Editi et alii, ἐγέ-
ρεσθαι.

(12) Ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς desunt in Frag-
mento.

PATROL. GR. XXV.

A clus est, ut et laborasse, sitivisse, vapulasse et passus esse: sed hæc quæ ex Scripturis memorantur, non sine causa aut ratione dici liquido constat, quia scilicet homo et Filius hominis factus est, forma servi accepta, quæ est humana caro. Verbum enim, inquit Joannes, caro factum est ¹⁰. Quod si homo factus est, nemo huicmodi vocibus offendit debet: siquidem hominis proprium est creari, nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis excitari. Ac quemadmodum ut Verbum et sapientia Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe aternitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum illo secundum omnia et in omnibus similitudinem; ita ut nibil prius vel posterius in illo sit, sed una cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis forma, et vi efficiendi pariter prædictus, nec denique creari possit: nam cuni Patris secundum naturam sit similis, non creatus sed creator est, ut ipse dixit: Pater meus usque ad hoc tempus opera-
tur; et ego operor ¹¹: ita plane homo factus et carne induitus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et cætera quæ ad carnem proprie pertinent, etiam si isti vinum cum aqua ¹², ut Judaici caupones, commiscent, cum Verbum deprimit, et ejus divinitatem notionibus rerum factarum subiiciunt. Idcirco enim jure et merito indignati Patres impiissimæ hæresi anathema dixerunt, quam illi quia refutatu facilem et futilem undique esse sentiunt, liment et dissimilaunt. Namque nos quidem hæc pauca ad illos con-
futandos scripsimus; si cui vero eosdem placuerit copiosius resellere, istam hæresim a gentilibus nou procul abesse, aliarumque hæresim extremam et fæcēt esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel circa corpus et humanam naturam a Domino as-
sumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel cum Dominum advenisse penitus negant, qui

(13) Seguer. Gobler. Felck. 1, ἀλλὰ καὶ τὸ συνυπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., καὶ αὐτὸν τὸ τῆς θεότητος, etc. In aliis τὸ deest.

(14) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, δημιουργεῖν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., ὁν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν. Hæc autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν, desunt in Fragmento.

(15) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1. Ceteri vero et editi, ἀλλὰ καὶ κτίστης.

(16) Colb. Taurin. Fr. 1, οὕτως ὡς αὐτὸς ἀνθρωπος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. et Fr., γεγονὼς καὶ σάρκα φορέας. Alii et editi καὶ omittunt. Ibid. Colb. et Taurin., ἐξ ἀνάγκης καὶ κτίζεσθαι.

(17) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, τὰ ίδια τῆς σαρκὸς ὑπομένειν, καὶ οὗτοι, etc. Mox Jes. Colb. Taurin., σμίγωσιν. Gobler. Felckm. 1 et 5, σμιγουσιν. Seguer. et Fragm., μίσγουσιν.

(18) Anglic. Colb. Taurin. et Felckm. 5, γεννητῶν.

(19) Ταῦτην abest a Gobler. et Felckm. 1.

(20) Basili. Καὶ βραχέα μὲν. Felckm. 5, pro μὲν, habet ματζὲ, et paulo post αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(21) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. 1, et Jesuit. τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragm. Jesuit. Fr. 1, Felckm. 5, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut et legit Nannius. Editi et alii, ἡ τὴν ἐνανθρώπησιν. Ibid. Felckm. 5, οὐς οἱ Ιουδαῖοι.

quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, mājori 228 incitata furore, ausa est ipsam etiam Divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse Patrem; quocirca non immerito quis dixerit aduersus eos scriptum esse hunc psalmum: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis*¹⁴. *Diegesθρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.*

18. Atqui, inquiunt, valemus et possumus iaciliis defendere nostram hæresim. Verum melius ipsi se defenserent, si non quodam artificio nec profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent propagnare. Itaque, si hanc ecclesiasticam esse confidunt et existimant, suam sententiam aperte declarant. Nemo enim accensam lucernam sub modio ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus luceat¹⁵. Si ergo suam illi hæresim tueri possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, exhibeant: Alexandrum beatæ memoriaz episcopum aperte criminentur, Arium ea dicentem ejecisse injuste: conquerantur de Nicæna synodo, quæ, impietate rejecta, piam substituit et edidit fidem. Verum id eos non facturos pro certo habeo. Nec enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti sunt et spargere nituntur: sed probe sciunt, licet initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam tamen sententiam illico tanquam impiorum lumen, extinguidam, seque ubique velut veritatis hostes ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi, q̄i stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in eo tantum se prudenter, ut illi sœculi, gerant, quod submodium lucernam abscondant suam¹⁶, ut apparere existimetur, et ne, si appareret, cognita et reprobata extingueretur. Namque ipse Arius dux hujusc hæresis, et Eusebii socius, Eusebia-norum opera a beatæ memoriaz Constantino Au-

A τοῦ Κυρίου πλανῶνται, αἱ μὲν οὖται, αἱ δὲ ἔκειναις καταψεύδεμεναι, ἢ μηδόλως ἐπιδεῆμηχέναι τὸν Κύριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπλανήθησαν· αὕτη δὲ μόνη μανικώτερον εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα (22) κατατέλμηκε, λέγουσα μηδόλως εἶναι τὸν Λόγον, μηδὲ τὸν Πατέρα ἀλλὰ Πατέρα εἶναι. “Οὐεν εὐλόγως ἐν τις κατ’ αὐτῶν ἐκείνον (23) εἴποι γεγράψθαι τὸν φαλμὸν. Εἰλεγ ἀγρωτὴ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι θεός.

18. Άλλὰ καὶ ισχύομεν, φαστ (24), καὶ δυνάμεθα ταῖς πανοργίαις προστῆναι τῆς αἰρέσεως. Βελτίων δ' ἀν γένοιτο αὐτῶν ἡ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνῃ τινὶ μηδὲ σοφίσμασιν Ἐλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλῇ τῇ πίστει ταύτης προστῆναι δύνανται. Οὐκοῦν εἰ τεθάρρήκαστ καὶ γινώσκουσιν ἑκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέτωσαν φανερῶς τὸ φρόνημα· οὐδεὶς γάρ ἀφας λύχνον τίθειν αὐτὸν (25) ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν καὶ οὗτοι προστῆναι δύνανται, γραψάτωσαν τὰ προειρημένα, καὶ δειξάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχνον (26), τυμηνή τὴν ἑαυτῶν αἱρεσιν φανερῶς τε καὶ κατηγορεῖτωσιν Ἀλεξανδρου τοῦ μαχαρίτου (27) ἐπισκόπου, ὡς ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἀρειον λέγοντα ταῦτα, καὶ μεμρέσθωσαν τὴν ἐν Νικαιᾷ σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσεβείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐεσθή πίστιν. ‘Άλλ’ οὐ ποιήσουσιν, εὐ οἶδα, ὅτι οὐχ οὖται εἰσὶν ἀγνῶτες (28) ὃν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπιστεῖραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν, ὅτι, C καν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀκεραίους διὰ κενῆς (29) ἀπάτης ὑφαρπάσωσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἡ ἐννοια αὐτῶν ὡς φῶς ἀσεβείαν (30) σθέννυται, καὶ στηλιτεύονται πανταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἔχθροι. Διὰ τοῦτο γοῦν (31) πάντα μωρῶς ποιοῦνταις, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες, τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰώνος ὄντες τούτου, φρονέμως πεποιήκασι, χρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἑαυτῶν λύχνον, ἵνα νομίζηται φανερώς, καὶ μὴ φαινόμενος ἀποσθεσθῇ καταγινωσκόμενος. Καὶ γάρ καὶ αὐτὸς Ἀρειος (32) δ τῆς μὲν αἰρέσεως ἔξαρχος, Εὐ-

¹⁴ Psal. LIII, 1, 2. ¹⁵ Matth. v, 15. ¹⁶ Luc. XVI, 8.

(22) Sic Seguer. Fragn. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτὴν θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1, κατατέλμηκε. Alii et editi, τετόλμηκε. Mox Jesuit., Taurin. Colbert. Fr. 1, et Fragn., μηδὲ τὸν Πατέρα ἀλλὰ Πατέρα. At alii et editi, τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι. “Οὐθεν, etc.

(23) Seguer., ἐκείνων. Mox, post οὐκ ἔστι θεός, desinit Fragmentum.

(24) Seguer., Άλλ’ ισχύομεν, φαστ. Paulo post Goblerian. et Felck. 1, Βέλτιον δ' ἀν γένοιτο, etc. Infra Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, προστῆναι δύνανται.

(25) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτῶν omitunt.

(26) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Anglic.

At Gobler. Felck. 1 et 5, δειξάτωσαν πρώτον, ὡς λύχνον. Editi, δειξάτωσαν πρώτον εἰς λύχνον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5, τυμηνή τὴν ἑαυτῶν. Alii vero et editi γυμνήν omittunt. Item ibid. Seguer. et Jesuit., φανερώς τε

καὶ κατηγορεῖτωσαν. At in aliis et editis καὶ deest.

(27) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Fr. 1. At Taur., μαχαρίου. Editi et alii, μαχαριώταου.

(28) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, ἀγνοοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. 1, Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, δν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπιστεῖραι κακῶν. Editi vero et alii, ἡν ἐπλάσαντο.. κακῶν.

(29) Sic Seguer. Jesuit. et editio Commel. At

Taurin., κατηνής, ut et videtur legisse Nannius; οὐτοι verit, recenti impostura. Colbert., κακῆς.

(30) Seguer., ἀσεβῶς.

(31) Jesuit. Colbert. Taurin., Διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. iudem et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα μωρῶς ποιοῦνται, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τούτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. 1, Taurin.

(32) Jesuit. Taurin. Colbert., ἀποσθεσθῇ· καταγινωσκόμενος γάρ καὶ αὐτὸς Ἀρειος. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. II, cap. 30, editionis Valesii. Gobler. et Felck. 1, Kal γάρ αὐτὸς Ἀρειος.

σεδίου δὲ κοινωνὸς, κληθεὶς ἔκ σπουδῆς (33) τότε περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἀποτιούμενος; εἰπεῖν ἐγγράφως τὴν ἔντονού πίστιν, Ἐγράψεν δὲ δόλιος, κρύπτων μὲν τὰς ἴδιας (34) τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς διάδολος, τὰ τῶν Γραφῶν ἄρματα ἀπλᾶ, καὶ ὡς ἐστι γεγραμμένα (35). Εἴτα λέγοντος τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου· «Εἰ μηδὲν ἔτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοΐᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν δός· ἀμύνεται γάρ ἐπιορκήσαντά σε διάδολος (36)·» ἥμως δὲ δόλιος μήτε ἔχειν, μήτε ἀλλα παρὰ (37) τὰ νῦν γραφέντα κανεὶς εἰρήσθαι πώποτε παρ' αὐτοῦ ή πεφρονήσθαι. 'Αλλ' εὐθὺς ἐξελθὼν, ὡσπερ δίκην δοὺς, κατέπεσε, καὶ πρηνής γενόμενος ἐλάχησε μέσος.

19. (38) Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος διάδοτός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινας ἐπεμβαίνειν (39), κανένας ἔχθρος ή διελευθερίας, διδήλου δυνος μήτε ἀσπέρας καὶ αὐτοὺς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ ζῆσθαι Ἀρείου, ἐπει μή ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ δημητρίας δίκιον ἐστι. Τῶν γάρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων εἰσαγαγεῖν (40) αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δὲ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντίνουπόλεως, 'Αλέξανδρος ἀντέλεγεν, δὲ διάδοτος (41) τῇ βίᾳ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσέβιου· σάββατον γάρ διη, καὶ προσεδόκα τῇ ἑτῆς συνάγεσθαι (42). Πολὺς τοίνυν ἦν ἀγών, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, 'Αλεξάνδρου δὲ εὔχομένου· ἀλλ' διάδοτος Κύριος χριτῆς γενόμενος ἐθέρανεις κατέκα τῶν ἀδικούντων. Οὕτω γάρ διηλος ἔδυ, καὶ χρείας αὐτὸν ἐλκυστάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆσθαι εὐθὺς ἐστερήθη. Καὶ δὲ μὲν μαχαρίτης Κωνσταντίνος εὐθὺς ἀκούσας ἀθαύμασεν, ἰδὼν (43) ἐλεγχθέντα τούτον ἐπίορκον· πᾶσι δὲ γέγονε τότε φανερόν, διτούν μὲν περὶ Εὐσέβιον ἡσένησαν αἱ ἀπειλαῖ, καὶ ἡ ἀπίστη Ἀρείου ματαία γέγονεν. 'Εδειχθῆ δὲ πάλιν,

⁴⁴ Act. i, 18.

(33) Jesuit. Colbert. Taurin., ἐκ σπουδῆς. Ibid. et Seguer. Fr. 1 et Sozomenus, τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Anglic. Goblet. et Fel. 1, τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου, etc. Editi et alii, παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Ibid. Sozom. omittit conjunctionem καὶ post Αὐγούστου.

(34) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. Editi vero et alii, ἐγράψε μὲν δὲ δόλιος κρύπτων τὰς ἴδιας, etc. At Sozomenus, ἐγράψεν δὲ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναδεῖς δυσσεβείας λέξεις.

(35) Ἀπλᾶ καὶ ὡς ἐστι γεγραμμένα, desunt in Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου. Goblet. et Fel. 1, τοῦ Αὐγούστου, εἰ μηδέν, etc. Editi et alii, τοῦ μαχαρίτου Κωνσταντίνου. Mox Seguer., Jesuit., Fr. 1, Colbert., Taurinens. et Sozomen., ἐν τῇ διανοίᾳ. Editi et alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(36) Jesuit. Colbert., Taurin., ἀμύνεται γάρ σε ἐπιορκήσαντα αὐτὸς διάδοτος Κύριος. Sozomen. editiois Valesii, ἀμύνεται γάρ ἐπιορκήσαντά σε αὐτὸς διάδοτος Κύριος. Seguer. habet ut in testu, sed sine articulo ante Κύριος.

(37) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen. Fel. 1 et 5, Fr. 1, vero et Colbert., μήτε ἔχειν ἀλλα παρά, etc. Editi et alii, διάδοτος μήτε ἀλλα παρά, etc. Ibid. Sozomen., παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κανεὶς εἰρήσθαι πώποτε εἰη παρ' αὐτοῦ. 'Αλλ'

A gusto vocatus, sicutaque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impie-tatis voces occultavit, sicutque, ut diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpa-vit. Deinde dicente beatæ memoriae Constantino, «Si nihil aliud præter hæc in mente retines, da testem veritatem: te enim, si pejeraveris, ulci-sceatur Dominus:» juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sen-sisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tanquam pœnas persolvens de-cidit, et præcepit factus crepuit medius ⁴⁵. ὡσπερ δίκην δοὺς, κατέπεσε, καὶ πρηνής γενόμενος ἐλάχησε μέσος.

B 229 19. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quanvis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus. Attamen cum Arii obitus non consueto more conti-gerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Mini-tantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constan-tinopolis episcopus: Arius autem vi et minis Eusebii consulebat: sabbatum quippe erat, et se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio: minabantur illi, Alexan-drer vero orabat. Sed Dominus judex factus, adver-sus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol oc-ciderat, cum Arius impellente necessitate in secre-tum locum digressus, ibidem corruit, et re utraq. a communione scilicet et vita continuo privatus est. Quo confessim audito beatæ memoriae Constantinius non sine admiratione vidi illum perjurii fuisse con-victum. Tunc profecto omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem

(38) Vide eadem de re epistolam proximam, ad Serapionem.

(39) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1. At alii et editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Je-suit. Colb. Taur. et Fr. 1, οὐ δεῖ τινας ἐπεμβαίνειν. Sozomen. Valesii, τινος ἐπεμβαίνειν. Editi et tunc, τινας ἐπιβαίνειν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο καταλάβῃ. Fr. 1, Colbert. Taur., αὐτοὺς καταλέσθω τούτῳ.

D (40) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit. Fr. 1. At editi et alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Je-suit. Colb. Taur. Fr. 1 καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii et editi καὶ omittunt.

(41) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. et Sozomen. Editi vero et alii, θαρρεῖ. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Goblet. Felckin. 1 et Sozom., σάββατον γάρ διη. Alii et editi, σάββατον δὲ διη.

(42) Jesuit. et Taur., συνετάχεσθαι. Ibid. Seguer., Πολὺς τοίνυν ἦν ἀγών. Jesuit. Taur. et Fr. 1, Πολὺς τοίνυν ἀγών διη. Sozom. Πολὺς δὲ ἀγών διη. Editi, Πολὺς τοίνυν ἀγών, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ προσεδόκα, etc., ad ἐκείνων exclusive.

(43) Sozom., εἰδὼς. Mox Jesuit. Colb. et Taur. πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. 1, πᾶσι δὲ τοῦτο γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν.

Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic et in cœlesti primogenitorum Ecclesia suis communione a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnavit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communione indignum esse convicit, qui nempe ejus ducem in ecclesiâ in ingredi noluerit sinere : nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit? vel quis enim audet defendere quem damnavit Deus? Sribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesie dogmata propugnatis, vos, inquam, hortor ut rem perpendatis : et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scriperint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimur sententiae suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc suere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et clericos qui quondam in Alexandriæ ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt : quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus imperator Constantinus nos **230** ad patriam et ecclesiam cum pace redire jussert, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Idem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesie traderentur, quo nlique factio cunctis probavere omnes insidias quas nobis et allis ab initio tetenderunt, nonnisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, Thaliam quam composuit Arius delevissent, procul-

⁴⁷ Isa. xiv, 27.

(44) Jesuit., òti καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1 omittunt ἀκοινότητος. Ibid. Fr. 1. Colb. et Taurin. Ἀρειανὴ μανια. Gobler. et Felckm. 1, μανία κανή. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb., καὶ ὡς καὶ τῇ πρωτοτόκων. Seguer. et Sozom. ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων. Item, ἐν οὐρανῷ abest a Sozomeno.

(45) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Tauriniensis, ut et legit Nannius. Sozomenus vero, Τίς οὖν οὐ θαυμάσατε δρῶν τούτους δικαιώσαι φιλονεικοῦντας, δν Κύριος, etc. Id est : *Quis igitur non jure miretur, cum rideat illos cum excusare conari quem Dominus condemnavit?* Editi. Τίς οὖν οὐκ ἀνθυμάσετε δικαιώσαι δρῶν τούτους φιλονεικοῦντας, οὓς δο Κύριος, etc., ut cuiam legisse videatur Omnipotens, qui ita verit : *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnavit?* Moi Sozom., ἐκδικοῦντας τὴν ἀρεστὸν, οὓς δο Κύριος ἀκοινωνήτους ἥλεγχε. Gobler. et Felckm. 1, ἢν δο Κύριος κατέχρινε καὶ ἀκοινωνήτους ἥλεγχε. Felckm. 5, ἀκοινότητον ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἥλεγχε. Ibid. Sozom., μὴ ἀφεῖς τὸν ταῦτης ἑξαρχὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθεῖν, ibique deuinat.

(46) Ο διος abest a Colb. Jesuit. Fr. 1, Taur. Gobler. Felckm. 1, nec verit Nannius.

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1, & βούλονται. Ibid. Seguer. et Jesuit., ἡμεῖς. Idem ibid. ut et Gobler. Felckm. 1, ως τὰ του Κυρού. Fr. 1, Colb. et Tauriniensis, ως τοῦ Κυρού. Editi et alii, ἀδελφοί, τὰ τοῦ

ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος (44) ἀκοινόνητος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὡς καὶ ἐν τῇ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐκ ἀνθυμάσεις ὁρῶν τούτους ἀδίκως φιλονεικοῦντας (45), οὓς δο Κύριος; κατέχρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικοῦντας τὴν αἱρεσίν, ἢν δο Κύριος ἀκοινότητον ἥλεγχε, μὴ ἀφεῖς τὸν ταῦτης ἑξαρχὸν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβουμένους τὸ γεγραμμένον, ἀλλ ἀδυνάτους ἐπιχειροῦντας; Α γάρ δο Θεός δο ἄριος (46) βεβούλευται, τὶς διασκεδάσει; καὶ διν δο Θεός κατέχρινε, τὶς δικαιῶν; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ως ίδιας φαντασίας ἐκδικοῦντες, γραψάτωσαν & θέλουσιν (47). Ήμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ως τὰ τοῦ Κυρού σκεύη φέροντες, καὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκδικοῦντες δόγματα, παραχαλῶ, δοκιμαστοί γίνεσθε (48) τοῦ πράγματος καὶ εἰ μὲν ἐτέρας παρὰ τὰς προειρημένας Ἀρειού λέξεις γράφουσιν, ἐντεῦθεν (49) ως ὑποκριτῶν τούτων κατάγωτε, κρυπτόντων μὲν τὸν ίδν τοῦ φρονήματος, σαυνόντων δὲ κατὰ τὸν δρῖν τοῖς ἀπὸ χειλέων (50) ῥῆμασι. Καὶ γάρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσι μεθ' ἕαυτῶν τοὺς ἐκβληθέντας τότε μετὰ Ἀρείου, Σεκοῦνδον (51) τὸν Πενταπολίτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγγύθεντας κληρικοὺς, τούτοις τε γράφουσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, τῆμας μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι, καίτοι τοῦ εὐεξεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστέλλοντος ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (52), καὶ κρηδομένου τῆς δομονοίας τῶν λαῶν τούτοις δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιήκασι τὰς ἐκκλησίας, καὶ πάσιν ἔδειξαν, διτούτων χάριν δη πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ τῶν ἐτέρων γέγονεν ἐπιδουλή.

20. Πῶς οὖν, ταῦτα ποιοῦντες, δύνανται ταῦτα (53) γράφοντες πιστεύεσθαι; Εἰ γάρ ἔγραφον ὅρθως, ἔξῆλειφον ἦν ἔγραψεν δο Αρείος (54) Θαλείαρ, καὶ

Kυρίου, etc. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(48) Sic Seguer. et Jesuit. At Taurin. et Colb., γένεσθε. Gobler. et Felckm. 1, γενέσθαι. Editi et alii, γίνεσθαι.

(49) Jesuit. Fr. 1, Colb. et Taur. αύτοῦ. Ibid. Colb. et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi et alii, τοῖς δὲ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γάρ καὶ ταῦτα.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Jesuit. Colb. Fr. 1, et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς δὲ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γάρ καὶ ταῦτα.

(51) Σεκοῦνδον deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5, τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, εἰ., omisis intermeditis. Seguer. Ibid., ποτὲ ἐκβληθέντας. Jesuit. et Tauriniensis, τότε λεγόντας. Colb., ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. et Felckm. 1, ποτὲ βληθέντας. Moi Basili., ἐδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb.

(52) Seguerian., καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Moi Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur., τοῦ λαοῦ. Proī πατρίδα, Colb. mendose habet τριάδα.

(53) Seguer. Taur. Colb. et Fr. 1 ταῦτα omittunt.

(54) Seguer. et Taur., ἔγραψεν "Αρείος. Seguer. Ibid., Θαλείαν. Idem et Gobl. Felckm. 1 et Fr. 1, καὶ ἀπέβαλλον. Taur., καὶ ἀπέβαλλον. Jesuit. et Colb., καὶ ἀπέβαλλον. Anglic. et Felckm. 5, ἀπέβαλλον sine καὶ Catecri et editi, ἀπέβαλλον, καὶ omisso.

ἀπέδειλον ἀν τὰς τῆς αἱρέσεως παραφυάδας· μαθηταὶ γάρ οὗτοι (55) καὶ κοινωνοὶ τῆς τε ἀσεβείας καὶ τῆς ἐπιτιμίας γεγόνασιν Ἀρείου· οὐχοῦν, μὴ ἀποδέλλοντες τούτους, ἔκδηλοι πᾶσιν εἰσι μὴ ἔχοντες διόδιν τὸ φρόνημα (56), καν μυριάκις γράφωσι. Διὰ τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν γραμμάτων ἀπάτη τις γένηται, καὶ παρενέγκωστιν τινας ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Εἳν δὲ τολμήσαντες τὰ Ἀρείου γράφωσιν, ὀρῶντες ἑαυτοὺς (57) εὐσθοντούς καὶ εὐθηνούμενούς, οὐδέν ἔστι λοιπὸν ἢ πολλῷ τῇ (58) παρθενίᾳ χρήσασθαι, μνημονεύοντες τῶν ἀποστολικῶν προδρόμεων, ἃς διὰ τὰς τοιαύτας αἱρέσεις προμηνύνων ἔγραψε, καὶ ἡμᾶς (59) εἰπεῖν πρέπει· Οἴδαμεν, διτι, ὡς γέγραπται, Ἡ εὐσάκατος καιροῖς ἀποστήσοται τινες τῆς ὑγιαινούσης (60) πίστεως, προσέχοντες πρεύμασι πλανῆς καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν· καὶ· "Οσοι μὲν θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθῆσοται· πονηροὶ δὲ ἀθρωποὶ καὶ γόντες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανόμενοι. Ἀλλ' ἡμᾶς οὐδέν τι (61) πίστει τούτων, οὐδὲ χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καν οἱ αἱρέτικοι θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι· Χριστιανοὶ γάρ ἐσμεν, καὶ οὐχὶ Ἀρείανοι. Εἴθε δὲ μηδὲ οἱ ταῦτα γράψαντες ἐφρόνουν τὰ Ἀρείου! Να!, ἀδελφοί, τοιαύτης παρθενίας χρεία νῦν· οὐ γάρ ἐλάβομεν πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόνον· ἀλλ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ ἐστιν ἀληθῶς αἰσχρὸν, καὶ οὐαν αἰσχρὸν (62), ἐν τὸν παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ἀποστόλων ἔσχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἀρείου τὸν εἰς Ἀρείου φρονοῦντας καὶ πρεσβεύοντας ἀπολέσωμεν. Ἡδὴ μὲν οὖν πλείστοι καὶ τῶν μερῶν τούτων, μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἔτοιμοι μέχρις αἱματός εἰσιν ἀντικαταστῆναι πρὸς τὰς ἔκεινουν μεθοδείας, ἀκούοντες μάλιστα περὶ τῆς (63) ὑμῶν στερβότητος· ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ὑμῶν ἔξηχται ὁ κατὰ τῆς αἱρέσεως ἑλεγχος, καὶ ὡς δρις ἐκ τῶν φωλεῶν ἡ αἱρέσεις ἀποκεκάλυπται· παρ' ὑμῖν τετήρηται (64) τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐζήτει, καὶ ζῆ ἐνύμιν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὑγιαίνει παρ' ὑμῖν (65) ἡ πίστις.

⁴⁸ I Tim. iv, 4. ⁴⁹ II Tim. iii, 12, 13. ⁵⁰ Rom. viii, 15. ⁵¹ Galat. v, 13.

(55) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1. αὐτοί. Ibid. Je-
suit., τῆς τότε ἀσεβείας, etc.

(56) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. At editi et
alii, δρόμοι φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb.,
μήποτε τῇ περιβολῇ. Basili. Anglie. Gobler. Felckm.
1 habent item τῇ περιβολῇ. Editi et alii, μήπως τῇ
παραδολῇ.

(57) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Gobler. et Felckm.
1. At editi εἰ αἱρέτικοι. Ibid. Gobler. et Felckm.
1 omitunt, καὶ εὐθηνούμενούς.

(58) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis et
aliis deest τῇ.

(59) Seguer., καὶ ὑμᾶς. Jes. Fr. 1, Colb. Taur.,
καὶ τὰς καὶ ἡμᾶς.

(60) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Jesuit. Colb.
et Taur. Editi vero et alii τῆς ὑγιαίνες. Seguer. ha-
bit. ἀπὸ τῆς ὑγιαινούσης. Mox Seguer. Jesuit. Taur.
Fr. 1, πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(61) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis

A que surculos hæresis rejicissent. Hi sunt enim discipuli et consortes cum impietatis tum poenæ Arii: ac proinde cum illos non repellant, omnibus est perspicuum recte eos non sentire, etiam si sexcenties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua fraus in litterarum ornatū delitescat, et aliquos a pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna videntes, Arii opiniones scriptis defendere ausi fuerint, nihil jam amplius restat quam ut multa cum libertate agamus, memores prædictionum Apostoli quas ob hujusmodi hæreses litteris, præmonendi causa, mandavit. Nobis ergo hæc convenit respondere: Scimus scriptum esse: *In extremis temporibus discedent quidam a sana fide, attentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum veritatem resurgentium*⁴⁸; et: *Quicunque pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur. Mali autem homines et seductores proficien in pejus, errantes et in errorem inducentes*⁴⁹. Verum nihil horum nos allicere poterit, vel separare a charitate Christi, licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur: nam Christiani, non Ariani sumus. Ulinam autem qui ista scripserunt, cum Ario non sentirent. Ita sane est, fratres: hujusmodi libertate nunc maxime opus est. Non enim accepimus spiritum servitutis iterum ad timorem⁵⁰: sed in libertatem vocavit nos Deus⁵¹: vereque turpe est, et valde turpe, si fidem quam a Salvatore per apostolos accepimus, propter Arium aut Arianos Ariiique fautores amittamus. Hinc jam complures harumce regionum homines, audita scribentium astutia, parati sunt illorum artificiis usque ad sanguinem resistere, præsertim postquam de vestra animi firmitate certiores sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confutationem ipsi divulgasitis, eamque, tanquam serpentem, e latebris eduxistis: certe infantem, quem occidendum quærebat Herodes, conservatis, vivitque in vobis veritas, et apud vos sana persistat fides.

C vero et aliis deest τῇ. Paulo post Seguer. Gobler. Fel. 1. Colb. Jes. Fr. 1 et Taur., καὶ οἱ αἱρέτικοι θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι, et in margine Anglie, γρ. καὶ οἱ αἱρέτικοι θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι. Editi et alii, καὶ θάνατόν τις ἀπειλήσῃ. Mox Seguer. Jes. Colb. et Taur., καὶ οὐκ Ἀρείανοι. Paulo post, pro Nat. Colb. habet Kal.

(62) Sic Seguer. Jesuit. et Taur. At in editis et
aliis omittuntur, καὶ λαταν αἰσχρόν.

(63) Fr. 1 et Taur., μάλιστα τὰ περὶ τῆς, etc.
Mox iidem et Jesuit. cum Colb., ἐφ' ὑμῶν ἔξηχται.

(64) Fr. 1, Colb. Taur., παρ' ὑμῖν τετήρηται.

(65) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur. At
Gobl. et Felckm. 1 παρ' ὑμῶν. Editi et alii, ἐν ὑμῖν. Mox Seguer. Εγοντες μετὰ χείρα. Jesuit. Fr. 1 et Taur., Εγοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέρων πίστιν.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum, **231** variasque artes inimici esse. Nec enim solum ibus aris idolorum non offerre, martyres efficit: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientię martyrium. Nec si tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit, sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facto in fide naufragio **22**. Similiter Abraham patriarcha, tametsi non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephûth, David et Samuel **23**, cæterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justi sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem inveniunt, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam licet addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto heatæ memoriam Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quoque af ictationes quantosve labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opponentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, corumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate et a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

22 I Tim. i, 20. **23** Hebr. xi, 32 seqq.

(66) Sic omnes mss. si Felckm. 2 excipias, in quo ut et in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικοῦντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omniponus et Nannius. Mox Seguer. et Anglie., τύπος γένεσθε. Jesuit. et Taur., τύπος γίνεσθε. Colb., τύπος γίνεσθε. Editi et alii, τύπος γενεσθε. Fr. 1, τύπος γίνεσθε. Editi et alii, τύπος γενεσθε.

(67) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(68) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., κλενοντες, et mox (Seguer. exceptio) προδιδόντες. Colb. ibid. pro μόνον, habet μόνον.

(69) Jesuit. Colbert. et Taurin., καὶ Υμέναιος μὲν καὶ, etc.

(70) Πάλιν τε abest a Gobler. et Felckm. 1, qui mox idem, Barax καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediiis.

(71) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 4. At editi et alii, ἐφ' ἡμῶν. Mox Seguer., διαχάγει.

21. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, ἔχοντες μετὰ χειρας τὴν Νικαία παρὰ τῶν Ιατέρων γραψεῖσαν πίστιν, καὶ ταύτην ἐκδικοῦντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ (66), καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεικνύντες ἀγῶνα προκείσθαι νῦν πρὸς τὴν αἵρεσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικίλας εἶναι τοῦ ἐχθροῦ (67) τὰς μεθοδείας. Οὐ γάρ μόνον τὸ μὴ θύσαι λίθανον δείκνυσι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνεδήσεως λαμπρόν. Καὶ οὐχ οἱ κλίναντες (68) εἰς εἰώλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότροι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδιδόκοτες τὴν ἀλήθειαν. Ιούδας γοῦν οὐ θύσας ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γενόμενος. Καὶ Υμέναιος δὲ καὶ (69) Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἰώλα τραπέντες ἀπεπτήσαν, ἀλλ᾽ οἵτις περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Πάλιν (70) τε Ἀλεξάνδρος πατριάρχης οὐκ ἀναιρεθεὶς ἐστεφανώθη, ἀλλ᾽ οἵτις πιστὸς γέγονε τῷ Θεῷ. Οἱ τε ἀλλοι ἄγιοι, περὶ ὃν δὲ Παῦλος φησι, Γεδεὼν, Βαράχ, Σαμψών, Ιεφθαέ, Δασδίτε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἴματος ἐκχυθέντος, ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ διὰ σύντετας ἐδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, οἵτις καὶ θάνατον ὑπομένειν ἤταν ἔτοιμοι διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον εὔσεβειαν. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ τὸ γενόμενον ἐφ' ἡμῖν (71), οἵτις τῶν διακαρπίτης Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης ἡγωνίσατο, καὶ διὰς θλίψεως καὶ πηλίκους πόνους, καίτοι γέρων ὅν, ὑπομείνας (72), ἐν τῇ πρεσβυτειῇ ἡλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Πόσοι δὲ καὶ ἀλλοι πόνους (73) καμάτους ἐσχήκασι, κατὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς διμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. Ούκοῦν καὶ ἡμεῖς (74), ὡς τοῦ περὶ παντὸς δικῆς ἡμῖν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἡ ἀρνήσασθαι ἡ τηρησασθαι τὴν πίστιν, σπουδὴν ταύτην καὶ προθεσιν ἔχωμεν (75), διὸν παρελάβομεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραψεῖσαν πίστιν· τὰς δέ καινοτομίας ἀποστρέψθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι πλάνης (76), ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελιτιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

(72) Sic Seguer. Colbert. Fr. 1, Jesuit. et Taurin. Editio vero et alii, πόνους ὑπέμενε, καὶ τοις γέρων ὅν, καὶ ὑπομείνας, etc. Ibid. Seguer. pro πηλίκους, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. 1, Taur. αὐτοὶ οικιστοῦνται πατέρας.

(73) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Felckm. 1 et 5. At editio Commel., Πόσοι δὲ ἀλλοι καὶ πόνους.

(74) Καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. et Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. et Fr. 1, δικῆς ἡμῖν, Colbert. mendose, οὗτος ἡμῖν. Editio et alii ἡμῖν οικιστοῦνται. Item ibid. Jesuit. Colbert. et Taurin., νῦν ἀρνήσασθαι ἡ τηρησασθαι, etc.

(75) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. et Fr. 1, ut et emendatum est in Taurinensi. Editio vero Commel., ἔχουμεν.

(76) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin., πλάνης. Mox idem (Seguer. exceptio), ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editio et alii, ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

22. Ὅρατε γάρ, ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς Α ἁυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συνεχόνησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν· ἐφ' ὧ καὶ μισήσειν δὲ τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῶν μὲν ιδίων χάριν ἀπεχθάνοντο (77) πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν εἰς τὸν Θεόν ἀσέβειαν φίλοι γεγόνασι καὶ ἀλλήλους δεξιωταῖς, πάντα τε παρὰ γνώμην (78) πάσχειν ὑπομένουσι, διὸ τὴν ίδιαν ἔκστος τῆς προθέσεως ἡδονήν· Μελιτιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν μανίαν (79) τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομάνται δὲ διὰ τὴν ίδιαν ἀσέβειαν, ἵν' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ (80) τὴν ίδιαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσκιχρῆν δύνωνται, καὶ αὐτοὶ μὲν (81) τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρήνωνται, οὗτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχωσιν ἔκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ίδια ἁυτῶν πονηρεύματα, ὥσπερ Β τὸ τῆς Βαβυλώνος (82) ποτήριον κεράσαντες, ἐπιδουλεύσασι τοῖς εὐσεβοῦσιν δρόῳς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἡν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ ἡ συκοφαντία (83) τῶν Μελιτιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος αἱρεσίς τῶν Ἀρειανῶν πάλαι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν Ἑκδῆλος. Οὐ γάρ διλγός ἐστιν ὁ χρόνος· ἀλλ' οὐ μὲν πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἑτῶν σχισματικοὶ γεγόνασιν· οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα (84) καὶ ἔξ ἑτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεδείχθησαν ἐκ χριστεώς πάστης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐξ ὧν δὲ νῦν (85) ἔδρασαν, δέδεικτα λοιπὸν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι φανερῶς, ὡς δι': οὐδὲν ἔτερον καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν δριθοδόξων ἐπισκόπων τὴν ἔξ ἀρχῆς ἐπιδουλήν πεποιήκασιν, ἢ διὰ τὴν ίδιαν ἁυτῶν (86) τῆς ἀσέβειας αἱρεσίν. Ἰδού γάρ τὸ πάλαι σπουδάζομενον τοῖς περὶ Εὐσέβιον γέγονε νῦν· καὶ ἀφ' ἡμῶν μὲν ἀρπασθῆναι πεποιήκασι τὰς ἐκκλησίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κοινωνοῦντας αὐτοῖς ἔξωρισαν, ὡς ἡθέλησαν, καὶ τοὺς λαούς

C 22. Quæso enim, perspicite, ut ii, qui inter se ante pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consenserent: quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimicandum, et impietas adversus Deum fovenda, amici sunt, seseque invicem coninter tractent, et quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique sine consequendo percepturos sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate et insana avaritia ducuntur: Ariano autem sua sola impellit impietas. Hinc sit ut in hujusmodi conjuratione suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Ariorum simulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitas tulentur; ac denique 232 propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscentesⁱⁱ, iis parent insidias, qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas et calumnia Meletianorum: jam diu quoque ubique cunctis manifesta est impietas Deoque infensa Ariorum haeresis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo sumpsere exordium: sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; et Ariani ante triginta sex annos haeretici sunt declarati, idemque sunt ab Ecclesia, totius generalis synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis, qui illos aperte sovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis episcopis tetendisse ab initio insidias, quam ut impiam suam haeresim defendent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt moliti: nobis ecclesias tolli cu-

ⁱⁱ Apocal. xviii, 6.

(77) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb. Alii autem et editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer., εἰς τὸν Κύρον. Jesuit. Colbert. et Taurin., εἰς τὸν Θεόν. Editi, εἰς Θεόν.

(78) Gobl. et Fel. 1, περὶ γνώμην. Mox ίδιαν abest a Jes. Fr. 1, Colb. et Taur. Ibid. Seguer., ἔκστος. Editi et alii, ἔκάστου. Basili. Ibid. Meletianον.

(79) Taur. Colb. et Jesuit., τὴν μανίαν. Editi et alii μανίαν. Idem et Seguer., τῆς φιλαργυρίας. Fr. 1, Gobl. et Fel. 1, μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5, τῆς omisso. Editi aliquie, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίαις.

(80) Sic Seguer. Gobl. et Fel. 1. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taurin., κακόνοιαν. At editi, κοινωνίαν. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taur., προκιχρῆν. Gobl. et Fel. 1 ibid., δύνανται. In Colberi, desunt τῷ ἐπὶ τοιαύτῃ, etc., ad τὴν ἀσέβειαν τούτων incūtive.

(81) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Gobl. et Fel. 1, οὗτοι μέν, etc. Ibid. Seguer., ὑποκρήνονται, εἰ μοι, συντρέχουσιν.

(82) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, et Taurin. At editi et alii, Βαβυλωνίας. Mox ἐπιδουλεύσωσι legitur in mss. præterquam in Jesuit. et Taurin. qui habent, ἐπιδουλεύσωσι. Editi, ἐπιδουλεύσωσι.

(83) Seguer. Jesuit. Taurin., καὶ ἡ συκοφαντία. In editi ἡ deest. Ibid. Basili. Meletianον. Seguer. Ibid., καὶ πρὸ τούτων et mox, καὶ ἡ θεομάχος. Pau- lo post Seguer. Gobl. et Fel. 1, πανταχοῦ πᾶσιν Ἑκδῆλος. Ibid. Seguer., ἐστιν ὁ χρόνος. Editi et alii, ἐστι χρόνος.

D (84) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, An- glic. Gobl. Fel. 1 et ita legit Nannius. At Fel. 5, οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἔξ ἑτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί ἐκ χριστεώς πάστης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est, Ariani vero ante sex et triginta annos declarati sunt haeretici ex iudicio totius ecumenice synodi. Edit. Commel., οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἔξ ἑτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ χριστεώς πάστης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Sic etiam videtur leguisse Uonilionus, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos et triginta pronuntiali, iudicia totius universalis synodi.* Vide admonitionem.

(85) Seguer., Ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gobl. et Fel. 1, τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. τοῖς δοκοῦσιν ἀπο- προσποιεῖσθαι. Editio Commel., αὐτῶν προσποιῆσθαι. Fel. 5, αὐτῶν προποιῆσθαι.

(86) Seguer., ἡ αὐτῶν. Gobl. et Felckman. 1, αὐτῶν.

rarunt; episcopos et presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, ecclesiis excluserunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suæ impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminavit heresim, viam erroris, ut quidem sperant, præparare.

23. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus imperator, re audita, illorum impietas sit prohibitus; ac proinde non diu illi persistabunt, sed, ut scriptum est⁷⁷, corda impiorum cito deficiunt. Nos autem divinarum, ut scriptum est⁷⁸, Scripturarum induit sermonibus, illis non secus ac apostatis qui furorum in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec perimescamus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur: sed potius præ omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestrum ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplexeretur, vel ab ipsis insidias expectaremus, illis noluimus assentiri, sed potius elegimus alii ipsis vexari quam Judam initari. Utique præstitere quod fuerant minati, Jezabelemque imitati⁷⁹, sibi paravere Meletianos, quorum fraude uferentur: non ignari scilicet quoniam modo illi sese adversus beatum Petrum martyrem, deindeque adversus magnum Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid **233** ipsis suggestum fuerit, singant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem querendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hactenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; si quidem exploratum persuasumque mili est, quod tolerantib[us] dabitur merces a Salvatore, vosque, ut patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversaque

⁷⁷ Prov. x. 20. ⁷⁸ IV Reg. xvii, 9 iuxta LXX. ⁷⁹

(87) Taurin. Fr. 4, Colbert., autouς ἔξημιλωσαν καὶ ἔξέκλεισαν. Mox Fel. 5, πρὸ τοσούτων χρόνων.

(88) Basili., Μελετιανῶν. Paulo post Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 1, ἀσεβεῖς έποντων. Editi, αὐτῶν ἀσεβεῖς.

(89) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Gobler. Editi vero et alii, ἀπολετας. Mox Seguer., τοιαῦτα υστάζαντες. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Colbert., τοιαῦτα υστάζαντες.

(90) Jesuit. Fr. 4, Taurin. Colb. οὐ γάρ χρονίσουσι. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Gobler. Fel. 1, καρδιὰ τῶν ἀσεβῶν. Editi et alii, καρδιὰ ἀσεβῶν.

(91) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. At Basili. Anglic. et Fel. 3, τότε ὑπὸ τῶν περὶ, etc. Editi τότε τῶν περὶ, etc. Mox Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Goblerian. et Fel. 1, σὺν αὐτοῖς. Editi et alii, παρ' αὐτοῖς.

(92) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in miss. Anglic. Gobler. Fr. 1, et Fel. 1, legi, προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἡθελήσαμεν.

(93) Seguer. Taurin. Colb., τὸν Ἰούδα μιμήσασθαι τράπουν.

ἀποστεφομένους αὐτοὺς ἔξεκλεισαν (87) τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσούτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδύκασιν αὐτάς, ἵνα, ευνούσις αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν (88) ὑποχρίσεως, ἐπ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀποπτύειν ἥματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὡς γε νομίζουσι, τῷ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπείραντι τῷ Ἀγιογράφῳ, τὴν τῆς ἀπάτης (89) δόδυν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα υστάζαντες φανταζόσθωσαν μάτην· οἴδαμεν γάρ, δτι καὶ δ φιλάνθρωπος βασιλεὺς, ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρὰς αὐτῶν καὶ ως χρονιοῦσιν (90), ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδιὰς τῶν ἀσεβῶν ταχέως ἔκλεισουσιν· ἡμεῖς δὲ ὡς πόλες ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἰκῳ Κυρίῳ καταπῆσαι, ἡμιφεσμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θεῶν Γραφῶν, ἀντικαταστῶμεν, καὶ μήτε θάνατον τωματικὸν φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων δόμες ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προσκριέσθω τῆς ἀληθείας δ λόγος. Καὶ γάρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οὐδαέ πάντες, ἀξιούμενοι τότε παρὰ τῶν περὶ (91) Εὔσεβιον, ή ὑποκρίνανται σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ή προσδοκάντες ἐπισουλὴν παρ' αὐτῶν (92), οὐκ θέλεισαμεν αὐτοῖς συγκαταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εἰλόμεθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, ή τὸν τοῦ Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον (93). (94) Ἀμέλει πεποιήκασιν ὅπερ τὴπειλησαν (95), καὶ μιμησάμενοι τὴν Τεζάρελ, ἐγκαθέτους ἔκυτος τοὺς Μελετιανοὺς (96) κατεσκεύασαν· εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μαχαρίου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καὶ μετ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἀχιλλᾶ, εἴτα κατὰ τοῦ μαχαρίου (97) Ἀλεξανδροῦ γεγνάσιν, ἵνα οὕτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὡσπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρίναται μὲν οὗτοι ἀπερ ἀν αὐτοῖς ὑποβληθῆ (98), ἐκεῖνοι δὲ πρόφασιν λάβωσι διώκειν καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτεῖνται. Τοῦτο γάρ διψώσι, καὶ οὐ παύονται γε (99) μέχρι νῦν τὸ αἴμα ἡμῶν θέλοντες ἔκχειν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμίᾳ μοι φροντίς· οἶδα γάρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς (1) ὑπομείναντες, ὡς οἱ πατέρες,

⁷⁷ III Reg. xxi, 7.

(94) Vide Apologiam contra Arianos num. 59.

(95) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. et editio Commel. ut et verit. Omnibus hoc modo: Et secerunt profecto quemadmodum minati sunt. Gobler. et Fel. 1, θέλησαν καὶ τὴπειλησαν, ut etiam legit Nannius.

(96) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero, ἔκυτος Μελετιανούς, etc. Mox Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 4, Taurin., μαχαρίου Πέτρου. Colbert. et Taurin., ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. et Fr. 1 et Colbert., Ἀχιλλ.

(97) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. et Gobler. Fel. 1 et 5. At editi et alii, μαχαρίου. Mox Seguer. Taur. et Colbert. Jesuit.. ἵνα οὕτως καὶ In aliis καὶ deest. Colb. ibid., μεθ' ἡμῶν.

(98) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, ιεροτελή.

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colber. Taurin. In aliis et editis particula γε deest. Paulo post μοι αὐτοῦ φροντίς abest a Seguer.

(1) Colbert. Jesuit. Taurin. καὶ ὅτι ὑμεῖς. Mox Seguerian., τύπος γινόμενος.

τύποι γενέμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ξέ-
νην καὶ ἀλλοτρίαν (2) ταῦτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν,
ἔξεται μὲν τὸ καυχήμα, λέγοντες· Τὴν πίστιν τετη-
ρίχαμεν· ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, δὺ^ν
ἐπηγγείλατο δὲ Θεός (3) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν. Γένοιτο
δὲ κάμελο μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπαγγελίας κληρονομῆσαι,
τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ ἥρθείσας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς
ἅγιοις τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου (4), καὶ Σω-
τῆρος, καὶ Θεοῦ, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ τῇ δόξᾳ καὶ τῷ χράτος ἐν Πνεύ-
ματι ἀγίῳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας (5) αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁽²⁾ II Timoth. iv, 7. ⁽³⁾ Jac. 1, 12.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλο-
τριον.

(3) 'Ο Θεός δεεστ in Seguerian. Jesuit. Taurin. Colb. Paulo post κληρονομῆσαι abest ab iisdem et Gobler. et Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Gobler. et Fel. 1, τῷ Παύλῳ. Editi et alii articulūm τῷ omittunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colb. Taurin., τηρηθείσας.

A hujusmodi externa et aliena impiorum astutia, jure
gloriari poteritis, dicentes : Fidem servavimus ⁽⁶⁾;
ac postremo vitæ coronam, quam Deus se diligentibus
promisit ⁽⁷⁾, estis recepturi. Utinam vero ego
quoque vobiscum hæres siam promissionum, quæ
non solum Paulo dictæ sunt, sed etiam omnibus qui
adventum Domini et Salvatoris, et Dei, summi que
nostrum imperatoris Iesu Christi dilexere, per quem
Patri gloria et imperium in Spiritu sancto nunc et
in omnia saecula saeculorum. Amen.

(4) Colbert. et Taurin., αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

(5) Sic Seguer. At Colbert., νῦν καὶ ἀλλὰ καὶ εἰς
τοὺς σύμπαντας, etc. Taurin. Jesuit. Fr. 1, νῦν καὶ
ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς αἰώνας, etc. Editi ἐν Πνεύματι ἀγίῳ
εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Seguer. in fine addit, τέλος
τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α' λόγου. Colbert., τοῦ τρίτου λό-
γου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUENTEM MONITUM.

I. *Apologia ad imperatorem Constantium, si vim argumentorum spectes, validissima: si salem et leporem, elegantissima: si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter præcipua Athanasii opera jure computanda. Nam quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut liquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sapienter iter instituenti, imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologiæ. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii ineunte persecutione, paulo post fugam Athanasii, prescriptam esse, certissimum est: ideoque ad annum 356 eam haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex ipsis Athanasii verbis, posterior post eam solemnitatem.*

II. *Eam vero conscripsit Athanasius ut varias Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confinxerant criminationes. 1º Quod Athana-
sius Constantem imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset; 2º quod Magnentio tyranuo cui,
niveant, addictissimus erat, litteras misisset; 3º quod in ecclesia, Κυριακῶν, seu Dominicum dicta, conventus
egisset, ædificio nondum completo, neendum celebrata ejusdem templi dedicatione; 4º quod concessa a Con-
stantio se adeundi facultate, obsecutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias,
validissime propulsat Athanasius, oculatis sapere testibus in innocentiae testimonium adductis, ut nulla super-
esset injectorum criminum suspicio.*

III. *Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque questionibus, quæ
Athanasii gesta chronologiamque spectant: commodius quippe ea in Athanasii Vita indagantur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΝ
 ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

S. P. N. ATHANASII
 ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
 AD IMPERATOREM CONSTANTIUM APOLOGIA.

234 1. Cum probe norim te a multis iam annis Christianum, et ab abavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum⁶⁰, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod special autem cum res ecclesiasticas, tum in me consilatam conspirationem, sat per se sunt tot tantorumque episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminacionem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiti suinus, aiunt, consinximus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam ediscere digneris), præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rengessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo di-

A 1. Έξ πολλῶν ἐτῶν έντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἔκ πρόγνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ νῦν ἀπολογοῦμαι· τοῖς γὰρ τοῦ μαχαρίου Παΐου λόγοις χρώμενος, αὐτόν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ποιοῦμαι· εἰδὼς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ ἡρμάτων φιλέκον, θεοφιλέστατε Αλγούστε. Περὶ μὲν οὖν (6) τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρκῃ τὰ γραφέντα παρὰ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων μαρτυρήσαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ· ίκανὰ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ὅν ἐπέστρεψαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. Τί γὰρ τοσοῦτον δόλοι δύνανται μαρτυρεῖν, ὃσον οὗτοι γράφοντες εἰρήκασιν; (7) Ἐψευσάμεθα, ἐπλασάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμει. Προσθήκη δὲ πρὸς φανερὸν ἀπέδειξιν, εἰ καταξιώσεις μαθεῖν, ὅτι, παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μαχαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἐπράξαν ἀπερ τῇδελγαν. Τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεῖος νόμος, ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι νόμοι (8) μηδεμίαν ἔχειν δύναμιν

B

⁶⁰ Act. xxvi, 2.

(6) Οὐδὲν deest in editis. In Reg. vero et Basil. habetur.

(7) Ilæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem l. belli in concilio Mediolanensi anni 319 tradito, desumpta: qui libellus nusquam exstat. Vide in Apol. contra Arianos, num. 58.

(8) Οἱ τῷέτεροι νόμοι. Huiusmodi lex habetur in Constitutionibus apostolicis lib. II, c. 51, cuius titulus sic habet: "Οτι οὐ χρή μονομερεῖς τὰς χρίσεις ποιεῖθατ, debinc ita incipitur: Εἴπομεν δὲ, έτι τὰς χρίσεις οὐ δίκαιον μονομερεῖς ποιεῖθαι. Qui locus

haud recte ab interprete intellectus, ita vertitur ibi, Coteler. PP. primi sæculi, p. 497: *Quod non oporteat in judicant uni parti favere : cum verendum sit : quod non oporteat altera absente parte judicia reddi.* Exordium autem capituli ita interpretatur idem: *Diximus jam, æquum non esse, ut ea judicia exerceantur in quibus altera pars judicem occupat.* At hæc est sententia: *Diximus autem, æquum non esse, ut judicia altera absente parte reddantur.* Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est: 'Εάν γὰρ τοῦ ἐνδέ προσώπου ἀκούστητε, μὴ παρόντος τοῦ ἐπέρου. *Si enim alteram personam, altera absente, audiatis, etc.* Vox μονομερεῖς ea sententia særissimè usu venit supra in *Apologia contra Arianos*.

ἀπεφήναντο. Ἀπὸ μὲν οὖν τούτων οἰδας, διτὶ καὶ τῇ σῇ εὐλάβειᾳ (9), φιλαλήθης οὕσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης ὑποψίας συνορᾶ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφάνει.

2. Περὶ δὲ τῆς διαβολῆς τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγούστον καὶ μαχαρίας μνήμης καὶ αἰώνιου Κώνσταντα τὸν ἀδελφὸν σου (τούτο γάρ οἱ ἔχθροι θρυλοῦσι, καὶ γράψαι τετολμήσαντι), ικανὰ τὰ πρώτα δεῖξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀλτηθῆ. Εἰ μὲν γάρ διλοὶ τινὲς ἡσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικάσιμον ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεία τε (10) πολλῆς ἀποδεῖξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων· εἰ δὲ οἱ τὰ πρώτα πλάσαντες αὐτὸν καὶ ταῦτα συνέθηκαν, πῶς οὐκ ἔξικεν εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δείχνυται; Διὰ τοῦτο γάρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάξειν δύνασθαι τὴν σὴν Θεοσέβειαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν· οὐ γάρ ὡς τῇθελταν ἤκουσας, ἀλλὰ τῇ μαχροθυμιᾷ δέδωκας καὶ τῇ μὲν (11) χώρων ἀπολογεῖσθαι. Τὸν γάρ μὴ παραυτίκα κινηθῆναι, καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἔτερον, οὐδὲν ὡς δίκαιον βασιλέα, περιμεῖναι καὶ τὴν τοῦ διαβληθέντος ἀπολογίαν· ἥς ἐὰν καταξιώσῃς ἀκοῦσαι, τεθάρσηκα, ὡς καὶ ἐν τούτοις καταγνώσῃ τῶν προπτευσαμένων (12), καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεὸν, ἐντελάμενον μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος βασιλεὺς λέγεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀλλοῦς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων, περὶ ὧν οὐδὲν αὐτὸν οἴμαι τὸν κατήγορον ἔτι παρόντων ἡμῶν μνημονεύσειν. Οἶδε γάρ ἀκριβῶς, διτὶ τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὔτε ἐμάνην ἐγώ, οὔτε τῶν φρενῶν ἔξεστηκα, ἵνα κανὸς ὡς ἐνθυμηθεῖς τι τοιούτον ὑπονοθῶ. Διὸ οὐδὲ ἀν διλοὶς ἐρωτῶσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπολογίας οἱ ἀκούοντες κρεμαμένην (13) ἔχωσι τὴν διάνοιαν· τῇ δὲ σῇ εὐλάβειᾳ μεγάλη καὶ λαμπρῷ τῇ φωνῇ ἀπολογοῦμαι, καὶ τὴν χειρὰ ἔκτενας, δι μεράθηκα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἁγίαντον ψυχὴν· καὶ, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Βασιλικαῖς ἴστορίαις· μάρτυς Κύριος, καὶ μάρτυς δὲ Χριστὸς αὐτοῦ (κάμοι συγχώρησον εἰπεῖν), οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας ηκώς ἐμνημόνευσε παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μαχαρίας μνήμης Κώνσταντι, τῷ (14) εὐσεβεστάτῳ Λύγούστῳ· οὐ παρώξυνα τούτον, ὡς οὗτος διαβελήκασιν· ἀλλ' εἰ ποτε καὶ εἰτελόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνημόνευσε δὲ καὶ διτὶ οἱ περὶ Θάλασσον (15) ἥλθον εἰς τὴν Πιτυθίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυλτῇ διετρίβομεν· μάρτυς δὲ Κύριος, διποτὲ ἐμνημόνευσον ἐγὼ τῆς σῆς Θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, ἀπερ (16) δὲ Θεὸς

¹¹ II Cor. i, 23. ¹² I Reg. XII, 5.

(9) Reg., εὐσέβεια.

(10) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., χρεῖα τῷ, mendose.

(11) Sic Reg. et Basil. Editi autem, ὅμιν, mendose. Mox Reg., παρατάτη.

(12) Editi, περιεσαμένων. Basil. πετευσαμένων. Reg., προπτευεσαμένων, recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεὺς λέγεσθαι. Pleonasmī ejusmodi exemplum habes apud Xenophontem l. III Ἀτομηγιστεγιά-

A vinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sane futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritati amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat: adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ aeternæque memoriae virum Constantem fratrem suum, licet ab illis ubique perulgata ac scripte tradita sit, vana tamen futileisque, vel priorum criminalium falsitate demonstratur. Evidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus haec quoque prodiit, qui, quæso, hinc palam non erit;

B hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me haec obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit: nequam enim pro eorum libidine aurem præbueristi, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminalis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec poenas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod ut æquum decet imperatorem, viri injuste delati defensionem exspectasti: quam si audire dignatus fueris, consilio fore ut eorum temeritatem 235 dannes, qui Deum non metuunt, prohibentem, ut nemendacium apud regem ore proferant.

3. Haud sine pietate eas depellere calumnias aggredior, quas ne ipsum aibitor accusatorem coram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo insanum ac mente captum fuisse, ut talia vel cogitasse in suspicionem venire possim. Quamobrem aliis sciscitantibus nequaquam respondissem, ut ne vel ipso defensionis meæ tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam: extensa que manu, ut ab Apostolo didici, Deum testem advoco in animam meam¹¹: et, ut in historiis Regum scriptum habetur¹²: testis est Dominus. testis est et Christus ejus (quod et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memorie Constantem, piissimum Augustum: neque illum, ut calumniantur isti, in te co:icitasse. Imo, si quando nobis ipsum a leuitibus, de tua humanitate mentionem ipse faceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit: quo tempore nos Aquileia versabamur. Testis est mihi Dominus, eorum quæ tua de tua humanitate protuli: ac ultimam ea Deus anime tuae revelare velit, ut hinc explorata

των p. 773: Οὐκ ἀνέχοιμι σοι θυτῶς γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, κρεμαμένην. Mox Reg., θυτεῖσα.

(14) Tā dicit in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

(15) Edit. Commel.. θάλασσαν, mendose. Idem mox, Πιτυθίωνα.

(16) Sic Reg. et Basil. Editi vero, εὑπερ, mendose.

tibi sit meorum obrectatorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Auguste, plurimamque mibi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amantissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus hujusmodi colloquia invicem misceremus: utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque vererer de imperatore apud imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insanio, imperator, nec sui divinæ vocis ignarus dicentis: *Et in conscientia tua regem ne exsecreris, et in recessibus cubiculi tui ne male-dixeris diviti; quia volucris caeli vocem tuam portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum*¹³. Quod si ne illa quidem quæ adversum vos imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præsente imperatore, tantoque astante coetu, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus; sed semper comite episcopo uerbis in qua tunc degebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adiui: iis inquam comitibus accessi, iis comitibus recessi. Hujusque rei testis est Fortunatianus Aquileiae episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimoniio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Veronæ, Dionyius Leidis, et Vincentius in Campania episcopus. Et quia defuncti sunt Maximinus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis; potest id ipsum testificari Eugenius tunc magister: qui quoniام ante velum tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recensem; ut hinc sutiles obrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnas.

236 4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem; sed ut Romam petere: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis convenientibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiabi missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum jubente illo, ut divinarum Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmisi: par quippe est me qui meam propugno causam, tuæ pietati vera illicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitaber-

¹³ Eccl. x, 20.

dose: quæ tou ev in a transmutatio, frequentissime occurrit. Paulo post Reg. ἀποκαλύψῃ. Editi ἀποκαλύψει.

(17) Reg., τοιούτων ἐχουνολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ διέβαλον. Editi, τοιούτων πρὸς ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλον. In Basil. post τοιούτων spatiū era-sunt sic... γώμεθα, lectum initio ἐχουνολογώμεθα. In eu-le-mi πρὸς deest.

(18) Sic Basil. et editi, In Reg. δ deest. In Greco Scripturæ textu sic, δ ξινων τὰς πάρεργας. Mox Reg.

A ἀποκαλύψῃ τῇ σῇ ψυχῇ, ἵνα καταγνῷς τῆς συκοφατίας τῶν με διαβαλόντων παρὰ σοι. Συγχώρησον επόντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπότατε Αὐγουστε, καὶ πολλήν μοι συγγνώμην δός. Οὐ γάρ οὕτως ἡν εὐχερῆς δ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικοῦτος ἥμην ἐγώ, ἵνα περὶ τοιούτων ἐχουνολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ διέβαλλον (17), η παρὰ βασιλεῖ περὶ βασιλέως κακῶς μημονεύσω. Οὐ μαίνομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπειλαθμην τῆς θείας φωνῆς λεγούσης: *Kai γε ἐτ συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ, καὶ ἐταμελοῖς κοιτῶνδός σου μὴ καταράσῃ πλούσιον.* οτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀποίσει σου τὴν φωνὴν, καὶ δ (18) τὰς πάρεργας ἀπαγγελεῖ λόγον σου. Εἰ δὲ τὰ κατιδίαν λεγόμενα καθ' ὑμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἀπίστον εἰ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσούτων ἔστιντων, Ελεγον κατὰ σου; Οὐ γάρ μόνος ἐνρακά ποτε τὸν ἀδελφὸν σου, οὐδὲ μόνῳ ποτε ἐκεῖνος ὡμιλησεν· ἀλλ' ἀεὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἔνθα ἦν, καὶ διλῶν τῶν ἐκεῖ παρατυγανόντων εἰσηρχόμην· κοινῇ τε αὐτὸν ἐβλέπομεν, καὶ κοινῇ πάλιν ἀνεχωρούμεν· δύναται Φουρτουνατιανὸς δ τῆς Ἀκυλητᾶς ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ίκανός ἔστιν δ Πατήρ *"Οσιος εἰπεῖν,* καὶ Κρισπίνος δ τῆς Πατάδων, καὶ Λούκιλλος δ ἐν Βερωνῇ, καὶ Διονύσιος δ ἐν Αγρῖῳ, καὶ Βικέντιος (19) δ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος. Καὶ ἐπειδὴ τετελευτήσας Μαξιμίνος δ Τριθέρεως, καὶ Προτάσιος δ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εύγένιος δ γενόμενος μάχιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γάρ εἰστικε πρὸ τοῦ θηλοῦ, καὶ ήκουεν (20) ἄπερ τέκουμεν αὐτὸν, καὶ ἀπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἥμιν. Ταῦτα τοινυν εἰ καὶ ίκανά πρὸς ἀπόδειξιν ἔστι, συγχώρησον δμως διηγήσασθαι καὶ (21) τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγνῷς τῶν διαβαλλόντων ἥμᾶς μάτην.

B 4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλους τινάς, η μόνον εἰς τὴν Ἄρμην ἀνῆλθον· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραθέμενος (τούτου γάρ μόνου μοι φροντὶς ἦν), ἐσχόλαζον ταῖς συνάξεσι. Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, η μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐτέλιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον εἰς ὃν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀπολογησασθαι· καὶ ὅτε, πυκτία τῶν θείων Γραφῶν κελεύσαστος αὐτοῦ μοι κατασκευάσας (22), ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· χρὴ γάρ ἀπολογούμενόν με ἀλήθευειν τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Τριῶν τοινυν ἑτῶν παρελθόντων, τετάρτῳ ἐνιστώ γράψει κελεύσας ἀπαντῆσαι με πρὸς αὐτὸν· ἦν δὲ ἐν τῇ Μεδιολάνῳ. Ἐγώ δὲ, διερωτῶν τὴν αἰτίαν (οὐ γάρ ἔγινωσκον, μάρτυς δ Κύριος), ἔμαθον οτι ἐπίσκοποί τινες, ἀνελ-

post εἰ δέ habet καὶ.

(19) Reg., Κιθέντιον.

(20) Paris. et Colon., mendose, τοῦ ήκουεν.

(21) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent δλως. Basil. δμως.

(22) Sunt qui tabellas istas existimant esse Synopsis Scripturarum sacrae. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsis, ea de te disputamus. Reg. et Basil., τῷ ἐνιστώ, omissa τετάρτῳ

Ούντες, ἡξίωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σῇ εὐσέβειᾳ, ὡς τε σύνοδον γενέσθαι. Πίστεις, βασιλεῦ, οὕτω γέγονε, καὶ οὐ φεύδομαι. Κατελθὼν τοῖνυν εἰς τὴν Μεσοβασι-
νῶν, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν· κατηξίωσε γὰρ
ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς
εἰς, ἀξιῶν σύνοδον γενέσθαι. Διάγοντα δέ με ἐν τῇ
προειρημένῃ (23) πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς
Γαλλίας, ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ "Οσιος ἡροεῖτο, ἵνα
ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σαρδικήν διεῖστωμεν. Μετὰ δὲ τὴν
σύνοδον, ἐν τῇ Ναϊσσῷ μοι διάγοντι γράψει· καὶ ἀνελ-
θῶν ἐν Ἀκράτῃ λοιπὸν διέτριβον, ἔνθα με τὰ γράμ-
ματα τῆς σῆς (24) θεοσεβείας κατέλαβεν. Κάκειθεν
κλήθεις πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίου, καὶ ἀνελθῶν εἰς
τὰς Γαλλίας, οὗτως ἥλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσέβειαν.
ετοι, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mibi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde
inversum a beatæ memoriae viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii pietatem.

5. Ποιὸν τοῖνυν τόπον, ἡ τίνα χρόνον φησὶν δια-
τήγορος, ἐν τῷ τοιαῦτᾷ με εἰρηκέναι διέβαλλεν; ἡ
τίνος παρόντος ἐμάντην φύέγγασθαι τοιαῦτα, οἷα ὡς
εἰπόντος μου κατεψεύσατο; ἡ τίς ἐστιν ὁ τούτῳ συν-
τηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; δὲ γὰρ εἶδον οἱ δραματικοὶ
αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν διφέλει, ὡς ἡ Θεία Γραφὴ
παρήγγειλεν. Οὐδένα μὲν οὖν οὔτος εὑρήσει μάρτυρα
τῶν μὴ γενομένων· ἕγω δὲ, δοῦ οὐ φεύδομαι, μάρ-
τυρα μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σὴν εὐσέβειαν ἔχω.
Ἄξιῶ γὰρ, γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀνα-
μνησθῆναι τῶν λόγων, ὃν ἀνέφερον τότε, διε κατ-
ηξίωσας ιδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμιακίῳ, δεύτερον
δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν
Ἀντιοχείᾳ (25). εἰ καν τῶν περὶ Εὐαγγελίου τῶν με
λυπτασάντων κακῶς ἐμηγμένεσσα παρὰ σοὶ, εἰ δι-
έβαλλον τινας τῶν ἀδικησάντων με. Εἰ δὲ μηδὲ καθ' ὃν
ἔδει με λέγειν τούτους διέβαλον, ποίαν εἶχον μα-
νίαν βασιλέα βασιλεὺς διαβάλλειν, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ
συγκροῦσαι; Παρρκαλῶ, ἡ παρόντα με ποίησον
ἔλεγχοθηναι, ἡ κατάγνωσι τῶν διαβολῶν· καὶ μίμη-
σαι τὸν Δασδίδ λέγοντα· Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα
τοῦ πληστοῦ, τοῦτον ἔξεδικον. Τὸ μὲν γὰρ ὅσον
εἰς αὐτοὺς ἤκει ἐφόνευσαν (26)· στόμα γάρ (27) κα-
ταψύνεσάμενορ ἀρεῖλε ψυχήν. Ἡ δὲ σῇ μακροθυ-
μίᾳ νενίκηκε, παρασχούσα παρθησίαν ἀπολογίας,
ἴνα καὶ καταγνωσθῆναι δυνηθῶσιν, ὡς φιλονεικοὶ καὶ
συκοφάνται. Περὶ μὲν τοῦ εὐσέβεστάτου σου ἀδελφοῦ
τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης ταῦτα· δύνασαι γὰρ κατά-
την δοθεῖσάν σοι σοφίαν παρὰ Θεοῦ προλαμβάνειν τὰ
πολλὰ ἐκ τῶν δλίγων τούτων, καὶ γινώσκειν τὴν
πλασθεῖσαν κατηγορίαν.

πρεπειτα Deo tibi data, ex paucis istis plurima
comprehendere.

6. Περὶ δὲ τῆς ἑτέρας διαβολῆς, εἰ (28) ἔγραψα τῷ
τυράννῳ (τούνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι), παρ-
ακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δι' ὃν ἀν δοκιμάσῃς, ἐξέταζε
καὶ ἀνάκρινε· ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησι

²⁴ Prov. xxv, 8. ²⁵ Psal. c, 5. ²⁶ Sap. i, 11.

(23) Sic Reg. et Basit. In editis προειρημένη
deest.

(24) Σῆς deest in Reg. Mox Reg., κατέλαβεν. Edi-
ti, κατέλαβον. Infra editi, mendose, ἥλθεν Reg.
ἥλθον.

(25) Reg., ἐν τῇ Ἀν-

A quid causam esset quod accerseret, non noram eu. m.,
testis mihi Dominus est: didicique quosdam epi-
scopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ
pietati pro synodo cogenda scriberet. Crede mihi,
imperator, sic gesta res est, neque mentior. Medio-
lanum igitur cum accessisset, magnam ejus exper-
tus sum humanitatem: me quippe dignatus est ad
conspectum admittere suum: indicavitque mihi se
scripsisse, et ad te misisse, rogasse ut synodus
convocaretur. Me autem postea in predicta urbe
degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater
quoque Hosius concesserat, ut una inde Sardicam
petreremus. Post peractam vero synodum litteras
mihi tum Nasso degenti misit: atque hinc profes-
ctus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mibi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde
inversum a beatæ memoriae viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii pietatem.

5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator
ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo pra-
sente eo insanix progressus sum, ut ea loquerer
quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia
dicenti aspiciatur? quis cum illo aduersum me
testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc
dicere debet, ut divina p̄cepit Scriptura ²⁷. Sane
rerum nunquam ḡ starum ne unum quidem ille
testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri,
testis una cum veritate, ipsa quoque pietas tua.

Cum enim te memoriae tenacissimæ norim, recordare,
quæso, verborum quæ lum tecum habui,
cum me vultum subire tuum dignatus es: primo
Viminacii; secundo, Cæsareae Cappadociae; tertio,
Antiochiae; an vel de Eusebianis, quanquam me
acerbe vexassent, in malam partem apud te verba
fecerim: vel si quospiam qui me injuste læsisset,
accusarim. Quod si ne illos: quidem criminatus
sum, quos criminandi causa aderat, quanam insa-
nia ductus imperatorem apud imperatorem accu-
sasseim, fratremque concitassem in fratrem suum?

Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calum-
nias agnoscas atque condemnes, Davidemque imi-
teris qui ait: Detrahentem secreto proximo suo,
hunc persequebar ²⁸. Siquidem quoad obtrectatori-
bus licuit, cædem illi perpetrarunt: nam os quæd
mentitur occidit animam ²⁹. At tua vicit patientia,
duni mibi fiduciam præbuit ad criminis remotio-
nen; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sy-
cophantæ daminari possint. Hæc de piissimo fratre

D tuo, beatæ memoriae viro dicta sint: nam pro sa-
præoccupare poteris, confictamque accusationem

237 6. Quod vero attinet ad secundam calum-
niam, an scilicet litteras tyranno miserim (no-
men quippe ejus ne proferre quidem velim), tute,
quæso, ut volueris et per quos æquum censueris,

(26) In Reg. ἐφόνευσαν desideratur.

(27) Γάρ deest in Reg.

(28) Et deest in edit. Paris. et Colon. Sed in
Reg. Basil. et edit. Comin. legitur, et recte quidem.
Infra Reg., ἀνάκριναι.

rem inquiras ac dijudices : calunnias enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id saepe tecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam co insaniae devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac se exemplar epistole tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore persus : insomnesque noctes ducens, cum obrectoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de-repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ milii forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursum hasito quodnam apolo-giæ initium faciam : nam quotiescumque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miserit : quod præsentes saepe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Magnentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, ne prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti eum sibi ignoto? aut quanam ductus occasione viro huiusmodi litteras missem? Ecquod fecissem epistolæ ad talium virum mittendæ exordium? non illud? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cuius beneficiorum nunquam obliviares: teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Ronæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fuisti; beatam nempe mæterteram tuam re et nomine Eutropium, id est probis nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines pernultos.

7. Annon suribundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur? Quinam mihi apud scelestum illum fñducis locus? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim? Num quod dominum suum obtruncari? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violari, erga Deum impius fuerit? quod contra Dei jussum veneficis incantatoribusque sit usus? Quanam conscientia salutem illi dixisset, cuius furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo afficit dolore? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriae fratrem tuum, qui ecclesiæ donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum haec ipsa consiperet, nihil tamen est veritus: nec eum absterruit gratia beatæ memoriae viro in baptismate data: sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est: quo factum est,

(29) Reg., δεδωκότες.

(30) Reg., ταύτα. Edili, ταύτα.

(31) In editis γάρ ἀφειν πρὸς mendose positum pro γράφει πρός: deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τῶν deest. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθομέν. Edili, ἀπολαθομέν.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἔγει. Καὶ πίστεις, θεοφιλέστατη βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος τὴν πίστον, εἰ δρά τις ἐμάνη τοσοῦτον, νοστε καὶ τοιαῦτα φύεταισθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπιδεωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυγῶντο, ἔξιστάμην μειζώνως, καὶ ἀπνούς νύκτας διατελῶν, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμην· καὶ κραυγὴν ἐξαπιναλος ἥψειν μεγάλην, καὶ τύχομην εὔθὺς, στενάζων μετὰ δαχρύων, εὐρεῖν τὰς σάς ἀκοὰς εὔμενος. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὑρών, πάλιν ἀπορώ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὅσάκις γάρ ἀν ἐπιβάλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι· διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπληξιν. Ὁλας μὲν γάρ περὶ τοῦ μαχαρίτου σου ἀδελφῶν πρόφασις ην πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμενα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ τῆμῶν τξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐπίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυρας ὁ Κύριος, καὶ μάρτυρις ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὗτε γινώσκω, οὗτε δικαίωσθαι αὐτὸν. Ποία τοίνυν συνίθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία μὲ πρόσαρτος εἴλης γράψαι τῷ τοιούτῳ; Ποίων προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἑταῖσον, γράψων αὐτῷ; Ὅτι· Τὸν τιμῶντα με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἀν ποτε ἐπιλαθομην, τούτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους τῆμῶν Χριστιανοὺς καὶ πιστάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάζαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως τῆμᾶς ὑποδεξαμένους, τὴν μαχαρίταν σου θείαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουτήριον τὸν γνήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἀλλούς πολλοὺς καλούς:

C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z
Ornatam moribus, Abuteriumque ingenuissimi illiua, nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines pernultos.

7. Ἄρι οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατήγορον, ἐστὶ μανικόν; Τι γάρ με πάλιν θαρρεῖν ἐπειθεῖν αὐτῷ; Ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἔβιεπον ἀσφαλῆ; Ὅτι τὸν ίδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἐσυτοῦ φίλους ἀπιστος γέγονε, καὶ ὅρκους μὲν παρέδη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἡσένησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαισιδόνες ἐπιγοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως; Ποίη δὲ συνειδέτι χαίρειν ἐλεγον τούτῳ, οὐ τὴ μανία καὶ τὴ ὡμητης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμῖς οἰκουμένην ἐλύπησε; Μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὄψειλον (35) τούτῳ, ὅτι δὲ μὲν μαχαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστέλλοντα πεφόνευκε. Καὶ οὕτε ταῦτα βλέπων διαρρέθη, οὔτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μαχαρίτῃ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφθῆται· ἀλλ' ὡς διάμων τις ἀλλαστωρ καὶ διεβαλικός, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μαχαρίτῃ τούτῳ γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμος;

(33) Reg., θαυμάζομέν σε.

(34) Sic editi. Reg. vero, Εὐτρόπιον. Basil., Εὐτρόπιον. Mox Reg. Ἀβουτήριον. Nauplius scriptil Abucreon.

(35) Reg., ὄψειλον.

κατὰ τὸν Κάιν στένων καὶ τρέμων ἐδίωκετο, ἵνα καὶ τὸν Ιούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμήσηται, δῆμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλῆν ἐποίσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιούτῳ μὲν φίλον διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενῆσθαι· ἡ τάχα οὐδὲ (36) νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἔχθρος ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἶδε γάρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτὸν, δοτις ἐστιν, ἐνταῦθα παρεῖναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτᾶσαι (ἢ γάρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τούτον δροῦ ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακριτού Κώνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μᾶλλον ἦνχεστο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δεῖχνει, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλον ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν οὗτων διακειμένων, καὶ εἰ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, οὐκ ἐγίγνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ δόλως διέκειτο ἡ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦματι, μὴ ἄπειρος διατίνον ἐκεῖνον ἐντεθύμηται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμοῦ.

versario a micum fuisse; certe qui alio ac nos animo Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falsa affinxerit.

9. Ἐγώ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὃς χρή λέγειν ἀπολογούμενον, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἐμαυτοῦ μυρίους καταψηφίζομαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κανύπολια τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται· σοι δὲ, φιλάληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογοῦμαι· παρακαλῶ, καθὼς προεῖπον, ἐξέταζε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσὶ δὲ Σαρβάτος (37) καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, πάρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεχομίκασιν· ταῦτα γάρ παρεῖχε πρόφασιν κάμοι τοῦ γράφειν ἐκεῖνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἔγινωσκε με, πῶς ἔγραψον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μή, ἀκριβῶς τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθην τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μου τὰ ἴματα διέβρεγον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὡμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ιδών τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Διεύης ἐλάθοντας, ἐφοδούμην μὴ κάκείνος πειράσῃ τολμῆ-

A ut faustæ vir memoriae martyrium sit consecutus· At ille deinceps quasi vinculus, velutque Cain genitus ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, suique ipse carnifex effectus: duplice supplicio hic et in futuro judicio plecteretur.

238. 8. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quaeunque enim quasi Deo praesente loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) ute ut nostrum de beatæ memorie Constantis incolumitate gauderet: ute impensis pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminazione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memorie Constantis amantissimum, illius ad animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote

9. Evidem atrocitate calumniæ percuslus hæreo quid ad eam depellendam asserre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti iam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium sciūcet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memorie Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est⁶¹, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita bellua illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

⁶¹ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox Reg. εἰδεν pro οἴδεν.

(37) Edit. Conim., Σαβάτιος: aliī vero omnes editi et mss., Σαρβάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Servatium, seu Servatium episcopum esse Tungensem: quod sane est vero similium: unus quippe Servatius inter Galliæ episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamus hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximum Trevirensem: at præterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Galliæ episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quicquid fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevrorum Galliæ metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habeat

Hermantius porro in *Athanasi Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julianum litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevireensem: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximum Trevireensem fuisse. Sed in omnibus editiis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τιθέων, vertitque Nannius, *Paulino episcopo Tybris*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane similius est Tyburensem, quam Trevireensem episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisse, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italiae episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

spicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris A aggredetur, neu quasi latro illos obtruncaret, qui beatum virum amore et memoria complectentur: inter quos me nulli secundum affirmo.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate serventius non orare? An parricide amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultiōri, infestus fuerim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tuæ erga me beneficentiae oblitus sum; quam post beatæ memoræ viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstite fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidiam illum respexisse? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspicere non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem, cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare: illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluisse ad eum, qui inimicus illi fuerat, litteras mittere,

239 sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudiuit me, ac totum tibi a majoribus devolutum tradidit imperium: testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim dux Agypti, Rusticus, et Stephanus, quorum ille catholicus, hic magister ibi erat; Asterius item comes, Palladius qui fuit palati magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Haec enim solum protuli: Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe, auxiliare Constantio: et haec precando diu perseveravt.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miseric, vel ab eo acceperim, Deum ei Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque præcisis interrogem: unde nam ad hujusce rei notitiam devenit? Ali epistola exemplaria se habere dixerit? hunc enim rumorem ut spargerent Ariani suminopere conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes profesar. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe imperatorum manus sæpe sunt imitati: unde similitudo illa scriptis auctoritate minime dederit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursum ex sycophantis sciscitari: quisnam illas dedit litteras, et unde nam illas sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuero, et tyranno ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique tradarent. Ad sunt nostri; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstites: ac de litteris

(39) Sic Reg. Edil. vero Comit. Parisiensis et Basiliensis codex, κάκεινος πειράσαι τολμήσῃ. Eli-
tio Colon., κάκεινο πειράσαι τολμήσῃ.

(40) Reg., et.

(41-42) Reg., ἐπελανθανόμηγ. Edili vero ἐπελαθό-
μηγ.

(43) Edit. Comit., ἀγεντισηρίχους, Nannius ver-

A σαι (39), καὶ ὡς ληστῆς φονεύσῃ τοὺς ἀγαπῶντας καὶ μημονεύοντας τοῦ μακαρίου· ὃν ἐμαυτὸν οὐδενὸς εἶναι δεύτερον τίθημι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιώκει φρονοῦντας ἑκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον τὴν ὥραν περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἑκείνον ἡγάπων, εἰς (40) σὲ δὲ τὸν δοξάφον δυτα, καὶ ἔκδικοντα τὸν ἑκείνου θάνατον ἐλυπούμην; Ἀλλ' ἑκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμπρόμενον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεστας ἐπελανθανόμηγ (41-42), τὴν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου τοιαύτην ἔσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἷα ἦν καὶ πειρόντος ἑκείνου, διὰ γράμματων δηλῶσαι κατηξίωσις; Ποιοὶ δομασι τὸν ἀνδροφόνον ἐβλεπον; Ἡ πῶς οὐχ, ὅπερ σῆς σωτηρίας εὐχάριμος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἑκείνον δρᾷ; **B** Ἄδειροι γάρ διὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων εἰσὶ κάτοπτρα. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἑκείνῳ, οὐ ποτὲ ἀν διέβαλον· κάκεινον ἐν σοὶ πάλιν δρῶν, οὐ ποτὲ ἀν Ἑγράψα τῷ κατ' ἑκείνου γενομένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σωτηρίας τὴν ἡγάπων. Καὶ μάρτυρες τούτων προηγουμένως μὲν ὁ Κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαριτάμενος ὀλόχλητρόν σοι τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Θιλκήσιμος ὁ γενόμενος δοῦλος τῆς Αἰγύπτου, καὶ Ρουφίνος, καὶ Στέφανος, ὃν δὲ μὲν καθολικός, δὲ διάγιστρος ἦν ἑκεῖ· καὶ Ἀστέριος δὲ κόμης, καὶ Παλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάριστρος, Ἀντίοχος τε καὶ Εὐάγριος οἱ ἀγεντισηρίχους (43). Μόνον γάρ Ελεγον· Εὐέργιμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου· καὶ πᾶς δὲ λαός εὐθὺς μῆφων ἐδόνει Χριστὸν, βοήθει Κωνσταντίῳ· καὶ διέμενεν οὕτως εὐχάριμον;

11. "Οτι μὲν οὖν μήτε Ἑγράψα ποτε ἑκείνῳ, μήτε ἐδεξάμην ποτε παρ' αὐτῷ, μάρτυρα τὸν Θεόν, καὶ τὸν τούτου Λόγου τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύρον ἥμαντιν Χριστὸν ἐπεκαλεσάμην· τὸν δὲ κατειπόντα, καὶ περὶ τούτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι' ὀλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρῆλθεν; Ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσειν ἔχειν; τοῦτο γάρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θρυλούντες. Μρώτον μὲν εὖν καὶ τὰ γράμματα τοῖς ἡμετέροις δομοῖς δειχνύγει. οὕπω τε ἀσφαλές ἔχει (44)· πλαστογράφοι γάρ εἰσιν οἵτινες καὶ τὰς ὑμῶν τῶν βασιλέων χειρας πολλάκις ἐμιμήσαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κύρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαύτα γράφειν εἰωθότες μαρτυρῶσταις ταῖς ἀπιστολαῖς. Τοῦτο τοίνυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτήσαις βούλομαι, τις ὁ παρασχών ταῦτά ποτε, καὶ τόθεν εὐρέθη ταῦτα· καὶ γάρ κάγκω τοὺς γράφοντας εἰχον, κάκεινος πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κομιζόντων καὶ ἐπειδίδοντας αὐτῷ. Οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι πάρεισι· κατα-
C κέισαν δὲ κάκεινος καλέσαι· ζῆν γάρ πάντως Εξ

tit, *præfecti sericormi*, Regius, Basiliensis et edil. Parisiensis, ἀγεντισηρίχους, Et recte quidem, id est, agentes in rebus. Hi erant palati officiales, quorum nomen describitur in Codice *Theodosiano* a Jacobo Gothofredo illustrato, vii Cod., llii. 27. Ed. Colon., ἀγεντισηρίχοι, male.

(44) Reg., οὕπω τῶν ἀσφαλεῖς ξηροῖς.

εστιν αὐτούς· καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμάτων, ἔξέτασον ὡς ἀληθείας σοι συμπαρούσης· αὗτη γάρ βασιλέων, καὶ μάλιστα Χριστιανῶν, ἐστὶ φυλακτήριον· μετὰ ταῦτης βασιλεύειν ὑμᾶς ἐστιν ἀσφαλὲς, λεγούστης τῆς θείας Γραφῆς· Ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοσύνη τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ταῦτην προβαλὼν Ὁροβάτελ⁽⁴⁵⁾ δοσφός νενίκηκε· καὶ πᾶς δὲ λαὸς ἐζήντησε· Μεγάλη δὲ ἀληθεία καὶ ὑπερισχύει.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἄλλοις ἥμηται διαβληθεῖς, τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπεκαλούμην· ὡς δὲ Ἀπόστολος ἐπεκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πέπαυται τὸν ἔχθρων δὲ καθ' αὐτοῦ ἐπιθυμή· ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοι τετολμήσας κατειπεῖν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι; τὸν Πατέρα τοῦ λέγοντος, Ἐγώ εἰμι η̄ ἀληθεία, ἵνα σου τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνην. Δέσποτα παντοκράτορ, βασιλεὺς τῶν αἰώνων, δὲ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ Λόγου τὴν βασιλείαν ταῦτην τῷ σῷ θεράποντι Κωνσταντίῳ δέδωκας· σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα, γνωὺς τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὔμενῶς μὲν αὐτὸς δέξῃται τὴν ἀπολογίαν· πάντας (46), δὲ ποιησθῇ γνῶναι, ὅτι αἱ ἀκοαὶ αὐτοῦ ἡσφαλήσθησαν ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον· Μόρα βασιλεῖ δεκτὰ χειλὶ δίκαια ἔστιν. Οὕτω γάρ καὶ κατορθοῦσθαι τὸν θρόνον τῆς βασιλείας διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι πεποίηκας. Οὐκοῦν ὅλως ἔρωτησον, μαθέτωσαν οἱ κατειρηκότες, ὅτι σοι μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μαθεῖν. Καὶ εἰ (47) μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου δεῖξουσι τὴν συκοφαντίαν· τούτῳ γάρ τοῦ συνειδότος Ἐλεγχός ἐστι, καὶ γέργαπται· Καρδίας εὐχραιτομένης πρόσωπος θάλλει· ἐν δὲ λίπαις οὐσης σκυθρωπάζει. Οὕτω τοὺς μὲν (48) ἐπιθυμεύσαντας τῷ Ἰωσήφῃ σὺνειδήσις ἠλεγχεῖ· τοῦ δὲ Λάθαν ἡ κατὰ τοῦ Ἱακὼβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται. Ὁρδές γοῦν ἐκείνων μὲν τὴν ὑπόψιαν, φευγόντων καὶ κρυπτομέλων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐκευθερίαν ἀπολογουμένων. Οὐ γάρ περὶ κτημάτων νῦν ἡ κρίσις, ἀλλὰ περὶ ἐξῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λίθῳ κρουόμενος ζητεῖ τὸν λατρόν· τῶν δὲ λίθων δέστερα τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς ἔστι τὰ λήγματα· Ῥόπαλόν ἔστιν δὲ διαβολῆς, καὶ μάχαιρα, καὶ τύχενμα ἀκιδωτὸν, ὡς εἴπε Σολομών· καὶ ταῦτα μόνη ἡ ἀληθεία λασθαῖ δύναται· ταῦτης δὲ παρορμένης, αὐξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πάνταχον τῶν Ἐκκλησῶν τετάρακται. Καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόρσαν, ἐπίσκοποι δὲ τηλικοῦτοι καὶ πολυετεῖς ἔξωρίσθησαν, διὰ τὴν πρός ἐμὲ κοινωνίαν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τοσούτου τοῦτο ἐγίνετο, προσδοκία τις ἦν ἀγαθή· φιλάνθρωπος γάρ εἰ· ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῆ τὸ κακόν, κρατεῖται ἡ ἀληθεία παρὰ σοι· καὶ μὴ ἀφῆς ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς τοιαῦτα βουλευομένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστι-

A illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa coram adesset veritas. Illa quippe imperatorum, in primis Christianorum, est præsidium: illa comite vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura dicat: *Misericordia et veritas regi custodia est: et circumdabit in justitia thronum ejus*⁴⁹. Hanc cum Zorobabel sapiens ille vir cæteris anteferret, alios superavit, universusque populus in hanc vocem prorupit: *Magna est veritas et prævaleat*⁵⁰.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane pietatem appellarem: quemadmodum tunc Apostolus Cæsarei appellavit⁵¹, sedataeque sunt inimicorum ejus insidiæ; at quando apud te me ausi sunt insimulare, quem amabo, alium a te appelle, nisi Patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁵², ut cor ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens, Rex sacerdotum, Pater Domini nostri Iesu Christi, tu per Verbum tuum hoc imperium famulo tuo Constantio contulisti: illumina cor ejus, ut deprehensa calumnia adversum me structa, perhumaniter ille defensionem meam excipiat: omnibusque notum faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut scriptum est: *Sola labia justa regi accepta sunt*⁵³. Eu enim modo thronum regni prosperum fieri per Salomonem nos docuisti⁵⁴. Quapropter sciscitare, quæso; discant accusatores tibi veritatis indagandæ esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore calumniam prodant: est enim illud conscientiae indicium, scriptum quippe est: *Corde gaudente exhilaratur facies: dum autem in mærore est dejicitur*⁵⁵. Sic homines qui Josepho 240 insidiati fuerant⁵⁶, ipsa conscientia prodidit: Labani vero pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est⁵⁷. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem, quippe qui fugiant et latebras quaerant, tum nostram in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de fortunis controversia est, sed de Ecclesiæ existimatione. Qui lapide percutitur quaerit medicum: ictus calumniæ sunt lapidum ictibus acerbiores: *Clava et calumnia, et gladius et jaculum acutum*, ait Salomon⁵⁸: hisque sola veritas mederi potest: quæ si negligatur, graviora evadunt vulnera.

13. Ilæc sane sunt quæ tantam rebus ubique terrarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Occasiones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et tam grandævi episcopi, quod mecum communicaient, in exsilium sint acti. Quod si eo usque solum res processerit, bona spes esset, humanus cum sis. Ut autem malum non ulterius pervadat, veritas apud te vigeat. Ne, quæso, permittas, huic suspicio, in grave totius Ecclesiæ dédecus, locum esse;

⁴⁸ Prov. xx, 28. ⁴⁹ III Esdr. iv, 41. ⁵⁰ Act. xxv, 11. ⁵¹ Joan. xiv, 6. ⁵² Prov. xvi, 13. ⁵³ Prov. xxv, 5.
⁵⁰ Prov. xiv, 13. ⁵⁴ Gen. xlvi, 21. ⁵⁵ Gen. xxxi, 5.

⁵⁶ Prov. xxv, 18.

(45) Lege Zorobâbel. Sic Basil., Felckm. 7 anón. et omnes editi. Reg., Ὅροβαθλ.

(47) Reg., Καὶ εἰ μὴ καὶ.

(48) Sic Reg. In editis μὲν οἶστ.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, tam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo bæc movent: nos vero nostri causa concertantes legitima afferimus argumenta. Per mihi mirum sanc est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, illos eo impudentiæ processisse, ut etiam apud imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad veritatem explorandam: et prout scriptum est⁽⁴⁹⁾, scrutando scrutare coram nobis, undenam isti hæc quæ dicunt acceperint: aut ubinam sint litteræ repertæ. Sed neque ex nostris quispiam convinceatur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit: res quippe merum est commentum. Ac forte nihil ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem placaret, veritis scilicet ne earum scriptor litterarum necessarie deprehendatur. Is quippe solis sycophantis nullique alii notus est.

14. Quod autem mibi in crimen vertunt, in magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum ædificium esset: age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem; eo enim compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor: ut enim hacenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, religiosissime Auguste: id namque ante jussum tuum agere nefas fuisse: neque consulto ad id animum appulimus. Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus; ædificio quippe plurima deerant. Imo vero nulla prævia innotione synaxis coacta est; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucepentur. At rem uti gesta est nullus ignorat: ausulta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis: populique ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantam in singulis urbibus extare imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cuni igitur ecclesiæ paucæ numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna ecclesia conventus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantisper differrent, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis ecclesiis cœtus agerent, morem illi non gessere: 241 imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent; satis ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam crede mili, imperator, et hujus quoque

• • • Joel 1, 7.

(49) Reg., Διὸς καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔσχον ἔξουσίαν καὶ φεύσασθαι.

(51) Hæc, ἐλείτε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., ἐλείπε δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum vrimo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

νῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. "Ἡ εἰ μὴ βούλει ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεύεσθαι μᾶλλον ἀπολογουμένους ή τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν γάρ, ὡς ἔχθροι, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιῶντες τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἀλλὰ δὲ θαυμάζω (49), πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαβείας φιεγγόμεθα, ἐκεῖνοι δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυνταν, ὡς καὶ φεύσασθαι (50) βασιλεῖ. Ἄλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὑπερ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρεύνησον παρόντων ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, η πόθεν τὴν τύραννον τοιούτην γέγραψαν. Ἄλλ' οὔτε τῶν ἡμετέρων τις εἰλέγεται, οὔτε τῶν ἐκείνου φήσει τις πέπλασται γάρ. Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γάρ βούλονται, ἵνα μὴ καὶ δι ταύτας γράψας ἐξ ἀνάγκης εὑρεθῇ. Ἰσασι γάρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλος οὐδεὶς.

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατειρήκασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεὶ γενομένης, πρὶν αὐτὴν τελειωθῆναι· φέρε καὶ περὶ τούτου πάλιν ἀπολογήσομαι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γάρ ἡμᾶς ἔλκουσιν οἱ φιλέχθρως διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ γέγονεν, διμολογῶ· καὶ γάρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐψυσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἄλλ' ἄλλως πάλιν η ὡς αὐτοὶ κατειρήκασιν ἔστι τὸ πρᾶγμα. Καὶ μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαίνιων τὴν μέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αἴγαουστε· τοῦτο γάρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προστάξεως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκληται, ἐλείπεται δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν η σύναξις, ἵνα πρόφαστιν εὐρωσιν οὗτοι τοῦ κατειπεῖν. Ἄλλα τὸ γενόμενον ἰσασι πάντες· δικουσον δὲ δύμας τῇ σαυτοῦ ἐπιεικεῖ καὶ μακροθυμίῃ. Εορτὴ μὲν γάρ ἦν τὸ Πάσχα, δὲ λαδὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος; ἵνα, δοσον ἀν εἴξαιντο κατὰ πόλιν είναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὅλιγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θύρωδος ἡν οὐκ ὀλίγος, ἀξιούτων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κάκει πάντας εնεχεσθαι ὑπὲρ (52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἄλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τέως ἐπισχεῖν, καὶ ὅπας δῆποτε μετὰ θύλιψεως ἐν ταῖς δίλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐκ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγόνασιν ἔξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν τῇλικι συνελθεῖν, βέλτιον ἡγούμενοι κάμπατον ἐνεγχεῖν ὁδοῦ, η μετὰ λύπης τὴν ἐορτὴν ποιῆσαι.

15. Πιστεύεις (53) γάρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τούτου

(52) In editis habetur καὶ απε υπέρ, sed in codice Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius versit in synaxibus Pentecostes: itane legerit, au morioria lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν· δις ἐν ταῖς προερότοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, διὰ τὸ τῶν τόπων στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλεισταὶ παιδία, καὶ οὐκ ὀλίγαις νεώτεραις γυναικεῖς, πλεισταὶ τε γραῦδες, καὶ οὐκ ὀλίγοις νεανίσκοι θλιβέντες ἀπηνέχθησαν εἰς τοὺς οἰκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος, τίθηνται μὲν οὐδέτεροι πάντες δὲ ἐγγρυπανταν, καὶ τῇσισαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προερότοις (55) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τι ἀν ἐγεγόνει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἔτι (55) τούτων χαλεπώτερα. Ἀλλ' οὐκ ἐπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην, ἀντὶ εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδὼς (56) καὶ μάλιστα τύπον ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γάρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, στενῶν δυτῶν τῶν δλλῶν τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην Θεωρᾶ, συνῆγεν ἐκεῖ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων οὐκ ἡμέλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις, καὶ ἐν Ἀκυληῆς γενόμενον ἐώρακα· κάκει γάρ ἐν ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἔτι τῶν τόπων οἰκοδομουμένων, συνῆγον ἐκεῖ· καὶ οὐχ εὗρον τοιοῦτον κατήγορον. Ἀλλὰ καὶ δι μακαρίτης σου ἀδελφός, ἐν Ἀκυληῆς, τοιαύτης οὖσης συνάξεως, συνήχθη. Οὕτω κάγὼ πεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίνια, ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὐ οἶδα, ὅτι, φιλόθεος δῶν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ συγγινώσκεις ἐμοὶ, μή κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς εὐχές.

τούτῳ alacritatem approbare, mihiique veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obstiterim.

16. Ἔγὼ δὲ (57) τὸν κατειπόντα πάλιν περὶ τούτου ἐρωτήσαι βούλομαι, ποῦ νόμιμον ἦν εὑχεσθαι τὸν λαὸν, ἐν ἑρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς εὐχῆς; Ποῦ πρέπον ἦν καὶ δσιον ἐπακούει (58) τὸν λαὸν τὸ Ἀμήν; ἐν ἑρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἡδη λεχθέντι Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ποῦ τοὺς λαοὺς ἀν ἡδεῖς ἐκτείναι τὰς χεῖρας καὶ εὗξασθαι περὶ σου; Ἐνθα καὶ Ἑλληνες ἴστανται παρερχόμενοι, ἢ ἐν τῷ ἐπωνύμῳ σου τόπῳ, δν ἡδη, μᾶλλον δὲ καὶ ἀμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακὸν πάντες ὄνομάζουσιν; Ήδα, ὅτι τὸν σὸν τόπον προκρίνεις· μειδιές γάρ, καὶ τοῦτο μειδιῶν σημαίνεις. Ἀλλ' ἔδει, φησιν δι κατεπών, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικραὶ μὲν οὖν καὶ στεναὶ πάσαι (59), καθά προείπον, πρὸς τοὺς λαοὺς εἰσιν. Ἐπειτα δὲ πῶς ἐπρεπε γενέσθαι τὰς

A rei testem accipe veritatem; in Quadragesimae synaxisibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine murmuratione postularunt ut in magna ecclesia conveniretur. Quod si diebus festum præcedentibus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia luctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum maxime non ignorarem Patrum mihi exempla suppetere. Beatae quippe vir memoria Alexander ob aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam, quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dictam, exstrueret; in ea tamen ob populi frequentiam conventus egit, neque interim ob populi conventum ædificii constructionem intermittebat. Rem similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item ob populorum frequentiam, dum tempora exstruerentur, in illis nihilominus conventus agebantur: nullusque tamen existit qui factum hujusmodi in crimine vocaret. Quinetiam beatæ vir memoria frater tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis interfuit. Id ipsum me egisse fateor, ita tamen ut non dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit. Perspectum itaque habeo te utpote pium, populo- rum alacritatem approbare, mihiique veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obstiterim.

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophanta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit, in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum exstrueretur? Ubinam sanctius condecentiusque populus responderet, amen; in desertis, an in templo quod jam appellabatur Dominicum? Quoniam in loco malles, religiosissime imperator, populum manus extendere ac pro te orare? Ilicine ubi pertranseuntes gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a jactis fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum sane habeo te tuum anteserre locum: subrides enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

(54) Reg., Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προερότοις, subaudi ἡμέραις. Editi vero, Εἰ δὲ ἐν τοῖς προερότοις.

(55) Reg., πάντως που τὰ ἔτι. Basil., πάντως που ἔτι. Editi vero, πάντως πάντα ἔτι.

(56) Reg. et Basil., εἰ δ' ως, mendose. Paulo post Reg., ἔχων.

(57) In editis post δὲ legitur καὶ, sed bæc particula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακοῦσαι, quæ vox apud ecclesiasticos significat, respondere. Id patet ex iis quæ paulo infra leguntur: Τί, ἐδν τοσούτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἀμήν; et in *Apologia* sequenti num. 23: Προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν φαλμὸν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν. Οὐτὶ εἰς τὸν αἰώνα τὸ ἔλεος

D αὐτοῦ. Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus que responderet: Quoniam in æternum misericordia ejus: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non ut Nannius, auscultaret, ut optimè observavit Cottelerius in Notis ad *Const. apost.* lib. viii, cap. 13, pag. 354, ubi vocis ὑπακούετο idem usus est. Vide eundem Cottelerium ad librum ii *Const. apost.*, c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: Εἰτα καλέσαις: ἔγὼ δέ σοι ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata, vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καὶ, quæ in editis post στεναὶ habetur, deleta est in Reg. eamque expungere visum est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatim ne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illuc eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hinc que Deus est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁰, duobus ob 242 quamlibet causam convenientibus, quodcumque pelierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuinam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in sejunctis locis convenissent, mutuo jam conspectu fruerentur?

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurram. Siquidem aiet forte obrectator ille: Ædificio nondum completo, haud licuit illuc orationes sundere. At Dominus ait: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clade ostium*⁷¹. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, imperator: nam de illis quidem scriptum est: *Sicutus stulta loquetur*⁷²: de his vero, *Ab omni sapiente consilium accipe*⁷³. Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad deserta loca proficiisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januïs, ac quibusvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januiisque clausus: adeisque illuc conspicuum pios inter profanosque discrimen. Nonne, imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam esse orationem, illuc inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte descentibus locis, solitudinem liuntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptius in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrari, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminationi

A εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἡν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ δηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπικινδύνου συνοχῆς, ἢ δυτος ἥδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἡν τοῦτο γάρ καὶ τὴν ὁμούχιαν ἐδείκνυε τοῦ πλήθους· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἐπακούεται. Εἰ γάρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐλὼν δύο συμφωνίασιν περὶ παντὸς, οὐ δὲ (61) αἰτήσανται, γενήσεται αὐτοῖς· τι, ἐλὼν τοσούτων λαῶν συνελθόντων μίᾳ γένηται φωνὴ, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἀμήν; Τίς γοῦν οὐκ ἔθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισέ σε (62), βλέπων τὸν τοσούτον λαὸν ἐν συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλιτήλους τὸ πρότερον ἐν δηρημένοις συνερχόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας Β ηνφανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἐπέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογίαν αὐτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γάρ κατειρηκώς (64) φησιν· Οὐπω τετελείωτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἔχρην εὐχάς γενέσθαι· δὲ δὲ Κύριος εἶπε· Σὺ δέ, δταὶ προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμείον σου, καὶ ἀπόλεισον τὰς θύρας. Τί τοίνυν φήσειν δὲ κατήγορος; Μᾶλλον δὲ τι ἀν εἰποιειν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοί; Τούτους γάρ ἐφωτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, δὲι· Ὁ μαρδὸς μωρὰ λαΐσει· περὶ δὲ τούτων, Παρά πατέρος φρονίμου συμβουλίαν ἀδικεῖται. Τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσούτων δητῶν, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἔρημους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἔχρην; Ἡ μὲν γάρ ἔρημας ἀθυρος, καὶ τῶν βουλομένων διοδός ἔστιν, δὲ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελέσται καὶ τεθύρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βενήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς δστισοῦν φρόνιμος ἐπινεύει τούτῳ; Ἰσαῖτο γάρ, δὲι ὅδε μὲν νόμιμος εὐχὴ, ἐκεὶ δὲ ἀταξίας ὑποψία· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μη δητῶν, μόνοι τὴν ἔρημίαν ἀν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἡν δ Ἰσραὴλ· ἀλλὰ κάκείνοις τῆς σκηνῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐηῆς δ τόπος. Ὁ Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλεύοντων Χριστὲ, Γιὲ τοῦ Θεοῦ μονογενές, Δόγας καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν δ λαὸς ἦζατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, κατηγοροῦμαι. Ἀλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, δὲι δι-

⁷⁰ Matth. xviii, 2. ⁷¹ Matth. vi, 6. ⁷² Isa. xxxii, 6. ⁷³ Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἔχει πῶς. Sed ἔχει quod desit in omnibus mss. omnissum est.

(61) Reg., οὐ ἔαν.

(62) Σε deest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui verit, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quæm sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβαλόντα.

(64) Edisi, mendose, κατειρηκές. Reg., κατειρηκώς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Tῶν deest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. olkētēn. Comm., οἰκεῖον, male. Panlo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Ηαε, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idei, Λόγε καὶ Σοφία.

τούτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαβέβλημαι. Μειζόνως γάρ ἀν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἔγκλημα, εἰ δὲ (69) φύσιδη μηδεποτέ τόπον δι βασιλεὺς παρηρχόμενα, καὶ ἔρημον ἐξητοῦμεν εἰς εὐχήν. Πῶς ἀν δι κατήγορος ἐφυλάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· Ἐξουθίνησέ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὸν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρερχόμενος· ἐδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρείαν· θέλοντας εὑξασθαι λαοὺς κεκώλυκε. Ταῦτα ἥθελεν εἰπεῖν^B, ταῦτα ἔξητε· καὶ μὴ εὐρὺν διγθεται, καὶ λοιπὸν λόγους πλάτετε. Ταῦτα γάρ εἰ ἔλεγεν, ἐδυσώπει (70) κάμε· ὅπερ νῦν ἀδικεῖ, τὸν διαβόλον τρόπον ἀναλαβὼν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους· διὸ καὶ ἐφάλη παραγνοὺς τὸ τοῦ Δανιήλ· ἐνόμισε γάρ δ ἄμαθῆς, διτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων χρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, διτι φίλος εἰ (71) τοῦ μαχαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ θεδυ προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχεσθαι, εἰδὼς, διτι πάντων ἐστὸν εὐχῆ, σώζεσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἀποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Ἀγύουστε, ζήσεις πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσθεις. Αἱ γάρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαινίων πανήγυριν. Μή τοῦτο ψευδέσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώσωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθέτωσαν, φιλολόγος γάρ εἰ, διτι καὶ Ἰησοῦς δι τοῦ Ἰωσεδέκη διερεύς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάνελ δ Σαλαθίηλ δ σφόδρα, καὶ Ἐσδρας διερεύς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, τοῦ ἵερου (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομούμενος, καὶ ἐνστάσης τῆς Σκηνοπηγίας (ἐσορτῇ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανήγυρις καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἱερατῇ), συνήγαγον τὸν λαὸν διμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ δι τοῦ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἡτοίμασαν, κάκει προστήνεγκαν, κάκει τὴν ἐσορτὴν ἐπετέλεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νουμηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερῶς φησιν ἡ Γραφὴ, διτι ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ δ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὕπω φύσιδη· ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων δ (73) οἰκος προέκοπτεν δ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτε διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαινίων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαὶ, οὕτε διὰ τὰς γενομένας συνδόους τῶν εὐχῶν ἐμπεπόδισται τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ δ λαὸς οὕτως ημέχετο· καὶ διτι τετέλεστο πᾶς δ οἰκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προστήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν, καὶ πάντες ἐώρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσιουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ δ μαχαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιήκασι· συναγαγόντες γάρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

^a Dan. vi. ^b I Esdr. iii, 10, 11.

(69) Reg., εἰ τὸν. Μοι idem, καὶ τὴν ἔρημον.

(70) Reg., ἐδυσώπει. Editi, ἐδυσσώπει. Ibid. Reg., ἀδικεῖ. Editi, male, ἀδικεῖν.

(71) Reg., ἡ. Μοι idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem ciliit Commel. sola, καὶ οὐ κελεύεις.

A ansam dedissem, ac suisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator exstruxerat prætermisso, erenum ad orandum petuisse. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam sive dignus visus suisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitatibus suppleret: populos orandi cupidos impeditivit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminationes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observant: Danielis quippe historiam^c legendō spe falsus est: putavit enim ignarus ille Babyloniōrum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac euindem quem ille Deum adorare nec impedire, ino potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolimis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac **243** dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant dedications celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelum filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopegia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illuc obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est^d. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc acta suisse: imo potius illis ita orantibus exstruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encænia sublata sint: sed, licet ante illuc populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Idipsum a beatæ memorie Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

(72) Importunam vocem διτι ante τοῦ ἵερου, quæ in editis habetur, expungere visum est: estique ipsa in Regio codice deleta.

(73) O deest in editis, in Reg. habetur.

mus, qui cum jam illic populum coegissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tua pietatis presentiam postulat: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam exples, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti! haec quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum aiunt ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Evidem non possum non mirari eos minime defatigari in consilengendis crimini bus: nec sic tamen ego deterreor, imo potius ætor in ea depellenda criminazione: quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas reprehendi damnamque poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit! non tanti quippe sum ego ut obsistam vel quæstori Urbis, nedum tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrarem: nam te, si audieris, miraturum arbitror ini micorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italianam mihi concedere liceret; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus desicere instaurari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhum niter annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursum, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*⁸⁵. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi suisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspicere liceret; **244** verum tamen nec fas est ecclæsias deserere, nec me decuit pietati tuæ mole stum esse, cum potissimum, nobis etiam absenti bus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At quæ ipa sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obtrectatores mei? Nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim ediscas ipsos hanc commentos esse criminacionem; quemadmodum illam quæ spectat execrandum Magnentium falso per vulgariunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ reprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant

⁸⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, dūnawntas.

(75) Lectio vitia.

(76) Sic Reg. Editi autem èpiosteñas.

(77) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., mendose, præsobr.

(78) Sic Reg., oñ in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero

A ηγαρίστησαν τῷ Κυρίῳ, ἐγκαλινια ἐπιτελεστανες. Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ. Ετοιμος γάρ δὲ τόπος προσγνωσθεὶς ταῖς προγενόμεναις εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὔσεβειας· τοῦτο γάρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλεον κόσμον. Τοῦτο μὲν οὖν πληρώσεις, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοίης τῷ Κυρίῳ, φῶ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γάρ πάντων ἐστὶν εὐχῆ.

19. Δές δή, καὶ τὴν διλῆτην θωμαν διαβάλῃ, καὶ συγχώρησον ἀπολογίσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τελο μήκασι γάρ καὶ τοῦτο διαβάλειν, ὡς ἀντιστάνεις ἐμοῦ τοὺς σοὶς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἔξελθειν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀπο κάμνοντας ταῖς συκοφαντίαις· ἑγὼ δὲ δικαῖος μὲν ἀποκάμνων, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. B "Οσφ γάρ ἀπολογίας πολλαῖ, τοσούτων καὶ πλέοντες δύνανται (74) καταγινώσκεσθαι. Θύ δικτέστην προστάγματι τῆς σῆς εὔσεβειας, μὴ γένοιτο! οὐ γάρ τηλικοῦτος ἡμην, ἵνα καὶ λογιστῇ πόλεως ἀντιστῶ, μήτιγε τηλικούτων φασίλετ, (75) καὶ περὶ τοῦτο τοσούτων πλείστων παρ' ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γάρ ἡ πό λεις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ δυμῶς καὶ τοῦτο πά λιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γάρ ἀκού σας, θαυμάσεις, εἰν οἰδ' ὅτι, τῶν ἔχθρων τὴν εὐχέρειαν. Μοντάνος δὲ Παλατινὸς ἡλιθεος κομιζῶν ἐπιστο λήην, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθειν, καὶ ἀνοίξω λείπειν τοὺς ἐκκλησιαστικοῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυνηθῆ. Τῇ μὲν οὖν σῇ εὔσεβειᾳ χάρις, ὅτι κατηγίδωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἐπινεῦσαι (76), καὶ τῆς δόδοι πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταῦτην ἔ λθειν, καὶ ἀκμητὴ διανῦσαι με· τοὺς δὲ φευσαμένους τὰς ἀκοὰς τεθαύμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι τὸ φεύδος βούν ἔστι τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ φευδόμενοι ἀλλότριοι εἰσι τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ή ἀληθεῖα. Οὐ γάρ ἔγραψα, οὐδὲ τοιαύτην ἐπιστολὴν εὑρεῖν δι κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ ἔδει με γράψειν καθημέραν, ἵνα τὴν ἀγαθήν σου πρόσοψιν (77) θεωρῶ· ἀλλ' οὔτε τὰς ἐκκλησίας καταλιμπάνειν διστον, οὐδὲ δι' δηλου τῇ σῇ εὔσεβειᾳ γίνεσθαι δίκαιον· μάλιστα διτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστι καῖς ἀξιώσειν. Α μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος, κέλευσον ἀναγνῶναι με· ἔστι γάρ ταῦτα...

At que Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

D 20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταῦτην τὴν ἐπιστολὴν εὑροι οἱ κατειρχότες; ἐνουλόμητην παρ' αὐτῶν ἀκούσαται, τις αὐτοῖς καὶ ταῦτην ἐπιδέδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀπο κρίνασθαι. Δυνήσῃ γάρ ἐκ τούτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταῦτην ἐπιλασσαν, ὥστερ κάκειντα ἐθρύλησαν περὶ τοῦ δυσωνύμου Μαγνεντίου. Καταγωγαθέντες δὲ καὶ περὶ ταῦτης, εἰς ποίαν ἄρα μετά ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογίαν; Τοῦτο γάρ μεμελετήκασι, καὶ ταῦ

similius est ab Athanasio nunquam hic adiecta fuit; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegret. Alias quid causæ esset quod omissa susci?

την ἔχουσιν, ὡς ὁρῶ, σπουδὴν, πάντα κινεῖν καὶ θο-
ρυβεῖν. Τάχα λέγοντες πολλὰ παροξύνουσι (79) ποτε
καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιούτους καὶ ἀποστρέφεσθαι
καὶ μισεῖν δίκαιον ἐστιν, ὅτι, οἵοι εἰσι, τοιούτους καὶ
τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι
δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχύειν καὶ παρὰ σοι. "Ισχυσε
γάρ ποτε ἡ τοῦ Διυτήκα κατὰ τῶν ιερέων τοῦ Θεοῦ·
ἄλλ' ὁ ἀκούσας Σαοὺλ ἦν ὁ ἀδικος. Καὶ Ἱεζάβελ δὲ
διαβαλοῦσα τὸν θεοσεβέστατον Να-
νούσθαι (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀχαΐδ ὁ πονηρὸς καὶ ἀπο-
στάτης ὁ ἀκούων. 'Ο δὲ ἀγιώτατος Δαδίδ, οὐ μιμη-
τὴν εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εἰνοῦνται, τοὺς
τοιούτους οὔτε προσέτει, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύ-
νας ἀπεστρέφετο (81), λέγων· Τὸν καταλαλοῦντα
λάθρα τοῦ ἀληστοῦ αὐτοῦ, τοῦτον ἔξεδικον.
Ἐργάτας γάρ τὴν λέγουσαν ἐντολὴν· Οὐ πα-
ραδέξῃ ἀκοήν ματαλά. Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων
ἰστι παρὰ σοι· γῆτας γάρ, ὡς ἡ Σολομὼν, καὶ
οὐ παρὰ Κυρίου, καὶ εἰληφέναι πίστευε, τὸ μάταιον
λόγον καὶ φευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσ-
ήκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν κάρων, ἐπειδὴ ἐκ διακολῆς ἦν
ἐπιστολὴ, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἐλθείν πρόσταξιν,
ἴκνων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐλ-
θεῖν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γάρ μη κελεῦσαι πάντως ἐλ-
θεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαις ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέ-
λοντος διορθώσασθαι τὰ δεσχοῦντα λείπειν, καίτοι μη-
δενὸς λέγοντος, 'φανερὸν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς
σῆς ἡμερότητος τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολὴν. Τοῦτο
πάντες ἔγνωσαν· τοῦτο καὶ γράψων ἐδήλωσα· καὶ οἱ
οἰ-
δε Μοντάγος, ὅτι οὐ τὸ ἐλθεῖν παρητούμην, ἀλλὰ τὸ
ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἐλθεῖν ἀπρεπὲς ἥγούμην, ίνα μὴ
καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὑρωσιν οἱ συκοφάνται πάλιν,
ὡς (82) ὀχληροῦ γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ.
'Αμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς,
ίνα, ἐὰν γράψαι καταξιώσῃς, εὐθὺς ἔξέλθω, καὶ φθά-
σω τῇ προθυμίᾳ τὸ προσταχθέν. Οὐ γάρ ἐμαινόμην
ἀντειπεῖν τοιούτῳ σου προστάγματι. Μή γραψάσῃς
τοίνυν διτῶς τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ
κελευσθεῖς; "Η πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπεισθην, καίτοι
προστάξεις μή συστης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο
τὸν ἔχθρων πλατατόντων τὸ μή γενόμενον ὡς γενόμε-
νον; Φοβοῦμαι μή καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυ-
λήσωσιν ὡς μή ἀξιώσαντος ἀπολογήσασθαι· οὕτως
ἔγω μὲν εὐχερής εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖ-
σθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν
καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· Μή ἀγάπα
καταλαλεῖτο, ίνα μὴ ἔξαρθῃς.

meam propugnarim, ne debilaterent ipsi, quasi non sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum eorum criminationibus idoneus, illique ad calunniandum parati: adeo ut Scripturam nihil faciant, quae ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*⁹¹.

22. Μοντάνου τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἤλθε Διογέ-
νης ὁ νοτάριος μετὰ ἔξι καὶ εἴκοσι μῆνας· καὶ οὔτε
αὐτὸς ἐπιστολὴν ἀπεδίδου, οὔτε ἐωράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moluntur, ut
omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te
verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi
viros aversari, et odio habere æquum est, quod
quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscul-
tant, suaque calumnias etiam apud te valere posse
arbitrentur.⁹² Olim certe contra sacerdotes Dei,
Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui au-
rem præbuit vir sane iniquus.⁹³ Et Jezabel calum-
niis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed
Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori
morem gessit. Sanctissimus autem David, cuius te,
ut omnes peroplant, imitatore esse convenit, hu-
jusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos
aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto pro-*
*ximo suo, hunc persequeris*⁹⁴. Præceptum quippe
illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*⁹⁵. Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur,
qui velut Salomon a Domino postularis, quod te
accepisse credas; ut nimis verbum vanum et
mendax longe sit a te⁹⁶, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera
data suisset epistola, nec me ipsa juheret ad te pro-
ficiisci; perspectum sane habui eam non esse pie-
tatis tuæ voluntatem ut te convenientem. Etenim
cum non omnino jussiris ut accederem, sed ita
scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut
quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam
fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me episto-
lam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scri-
ptam. Hoc nulli notum non est: hoc scriptio indi-
cavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me
ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris
meis proficiendi licentiam postulassem, certe id
non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem
iterum captarent sycophantæ, quasi religioni tuæ
molestus fuissem. Et sane jam me viæ committere
parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scri-
bere tibi placuisset, iter quampriimum insisterem,
promptioque animo jussum tuum anteverterera.
Nequaquam enim eo insanæ deveneram, ut hujus-
modi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque
ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnarim
cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non ob-
secutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum?
Quid aliud illud est quam mera sycophantia adver-
sariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta
communiscuntur? Vereor sane etiam si causam

22. (83) Cum profectus itaque Montanus esset,
accessit post sex et viginti menses Diogenes nota-
rius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

⁹¹ I Reg. xxii, 9. ⁹² III Reg. xi, 7, seqq. ⁹³ Psal. c, 5. ⁹⁴ Exod. xxiii, 4. ⁹⁵ Prov. xxx, 8. ⁹⁶ Prov. x, 13.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξύνομενά σε καθ'.
In Basili., παροξ. καθ' ἡμῶν, intermedia erasa.

(80) Reg., Νανούσθ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ἡ.

(83) Initio anni 356.

in mutuum venimus **245** conspectum; nec quid-
piam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum
Syrianus dux exercitus Alexandriam ingressus est,
Arianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbit-
ratu suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex
eo num eas quas illi jactitabant litteras haberet:
fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel
ipse. Syrianus, vel Maximus præfectus Ægypti hoc
mihi jussum scriptio traderent. Hoc autem ideo po-
sulaví, quod tua misericordia humanitas scripsisset, ut a
nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent
attenderem: sed in ecclesiis degere citra ullum
metum vel sollicitudinem. Qui autem eam episto-
lam detulerere, sunt Palladius olim palatii magister,
et Asterius qui fuit dux Armeniæ. Exemplar autem
epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet:

23. Exemplar epistola quod sic habet :

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Oplasse me semper ut omnia fausta defuncto fra-
tri meo Constanti accidenterent, prudentiæ tuæ latere
non arbitror. Quem cum sceleratissinorum virorum
dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus
sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum
quia hoc tempore nonnulli te tam inuctuoso negoti-
orum decursu terrere conantur, has litteras ad
tuam reverentiam mittendas existimavi. Hortor-
que te, ut, quemadmodum episcopum decet, popu-
lum doceas ad legitimam convenire religionem, et
cum illo de more orationibus incumbas: id enim
nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram,
te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse vo-
lumus.

*Et alia manu: Divinitas servet te pluriinis annis,
Pater dilectissime.*

24. De hac epistola illi quidem cum judicibus
verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem
ejusmodi, nonne jure litteras postulaví, nec temere
eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem
cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent; nonne
plane contra hujus epistolæ sententiam agebant?
Equidem cum litteras illi non darent, haud simile
vero putabam verba sine litteris ad me transmitti:
hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem lit-
teris suis jussarat tua humanitas. Jure igitur illud
egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis
ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa
discederem: ne utpote qui ab Ecclesia ausfigissem,
in judicium aliquando vocarer: sed jussus, profe-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero
Paris., male, ἔλεγον.

(85) Haec Constantii epistola habetur quoque in
Epistola ad solitarios, sed non iisdem verbis. A Con-
stantio enim Latine scripta, bis Graece versa est ab
Athanasio: cuius prima haec est versio, secunda
vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. i pro sancto Atha-
nasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse
Alexandrinis, se nihil deinceps mali fakturum Atha-
nasio

A oīte ὡς προστάξεως οὐσίας ἐνεπελατό μοι· ἀλλὰ καὶ
ὅτε Συριανὸς δι στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο τι-
να, καὶ ἄπερ ἐβούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι,
τηρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι· γράμ-
ματα γάρ ἀπήτουν, ὅμοιογά, τῆς προστάξεως.
Ἐπειδὴ δὲ μή ἔχειν ἔλεγεν (84), τξίουν καὶ αὐτὸν
Συριανὸν, ἢ τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἴγυπτου Μάξιμον γρά-
ψαι μοι περὶ τούτου. Τοῦτο δὲ οὕτως ἀπήτουν, ἐπει-
δὴ γράμματα μοι ἦν ἡ σῆ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ
μηδενὸς με ταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόν-
των ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμε-
ρίμνως. Οἱ μὲν οὖν κομίσαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστο-
λὴν εἰσὶ Παλλαδίος, δι γενέμενος τοῦ παλατίου μάγι-
στρος, καὶ Ἀστέριος δι γενέμενος δοῦλος Ἀρμενίας. Τὸ
δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχώρησον ἀναγνῶν
με· ἔστι γάρ τούτο·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον·

Kωνστάντιος Νικητῆς Αὔγυροντος Ἀθανασίῳ.

(85) Εἶγεσθαι με δεῖ ὥστε πάντα αἰσια ἀποβαλεῖν
τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνστάντι, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερ-
έδη σύνεσιν. "Οντινα ἐπειδὴ ἔξι ἀπάτης ἀτοπωτάτων
(86) ἀνηρῆσθαι ἔγνων, πόσῃ εἰμὶ περιβλῆθεις συγνό-
τητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν.
Καὶ ἐπειδὴ τινές εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ
τῷ οὗτῳ δακρυτικῷ δράματι (87) καταπτοεῖν σε
πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα
πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα στελλαι ἔκρινα· προτρέπων
σε ἵνα, ὃσπερ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν κεχρεωστη-
μένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν δῆ-
μον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος ταῖς εὐχαῖς
σχολάσσεις· ἥμιν γάρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σὲ κατὰ
τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ
τόπῳ, ἐπίσκοπου εἶναι βουλόμεθα. Καὶ διληγεῖτε· Ἡ
θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφι-
λέστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἔκεινοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς
εἰρήκασιν· ἔγω δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἀρ̄
οὐκ εἰκότως ἀπήτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον
προφάσεσιν ἀπλῶς; Ἐκεῖνοι δὲ μή δεικνύοντες
πρόσταγμα τῆς σῆς εὐεσθείας, οὐκ ἀντικρυς ἐναντία
ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἐπραττον; Ἐγὼ δὲ, διὰ γράμ-
ματα οὐ (90) παρείχον, οὐκ ἀκολούθως ἡγούμην ἔκτος
αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις· τοῖς τοιούτοις γάρ μη προ-
έχειν με προσέτατεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρω-
πίας. Δικαίως οὖν τούτο ἐποίουν, θεοφιλέστατε Αὔ-
γυρος, ἵνα, ὃσπερ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν
πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀρ̄ αὐτῆς ἔξελθω·
καὶ μή ὡς φυγῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπέύθυνός ποτε
γένωμαι, ἀλλ' ὡς κελευσθείς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀν-

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, απο-
πωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., στυγνότητα.
Editi, συγνότητα, male. Ibidem Reg., ύμετέρα, recie.
Editi, ἡμετέρα. Mox Reg., δυνήσται κρίνεται.

(87) Reg., δράματι. Editi, δράματι. Paulo post
Reg., τιμιότητα. Editi, τιμιότητα.

(88) Post Πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent,
τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quæ in Reg. et
Basil. desunt, et expunimus.

(89) Kαὶ in Reg. legitur. In editis deest.

(90) In Reg. οὐ deest, male.

χωρίσεως. Τούτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβευτῶν, καὶ πλεῖστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πλέον, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν, ἡξίουν· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἐπαρχος τῆς Αἰγύπτου Μάξιμος. Ή δὲ ἀξίωσις ἦν ἡ γράφαι καὶ ἀποστεῖλαι μοι, ἡ μηχετί διοχλεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως δὲ αὐτοὶ οἱ λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύνωνται παρὰ σοι. Ἐπὶ πολὺν τοῖνυν αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλόγιον, διεβεβαιώσατο μαρτυρόμενος τὴν σήν σωτηρίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηχετί μὲν διοχλεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σήν θεοσέβειαν. Τοῦτο οὖν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει τὰς φωνάς, καὶ δύναται μαθεῖν, διτὶ οὔτε ἐγὼ, οὔτε τις ἔτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

Actionis causam proferre possem. Hoc ipsum omnes populi cum presbyteris, et cum illis maxima civitatis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adeuntes postulabant : illicque tum aderat *Ægypti præfectus Maximus*. Hoc autem impense rogabant, ut vel scriberentur mitterenturque ad me litteræ, vel non amplius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur vehementer instarent, perspectum habens Syrianus quam æqua esset postulatio, tuam salutem contestatus pollicitus est, præsente tunc Hilario, se nihil amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religionem delaturum. Hoc item probe norunt **246** cohors ducis, cohors item præfecti *Ægypti*. Præfectus autem Urbis hoc monumentum apud se reservat, unde exploratnum habeas nec me, nec alium quempiam jussis obstitisse tuis.

B 25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ pietatis litteræ. Etenim licet sola imperatoris verba, eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi maxime qui illa desert rem jussam scripto tradere audet; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine; saepe, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites, quibuscum una epulabantur et consilia inibant: nihilque palam et cum fiducia agebant; sed adversum me insidias machinabantur et dolos. Nihil egerunt quasi ex imperatoris placito: sed ut ex eorum gestis reprehendere licuit, ea solum quæ adversarii nostri postularent, quæ mihi potissima causa fuit litteras ab illis postulandi; suspecta quippe mihi erant eorum molimina atque consilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediisse, absque litteris ab Ecclesia discedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gudio in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu ac suspicione. Sed post dies tres et viginti a data fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea gesta sunt quæ Ariani placuere, quæque illi antequam evenirent futura prænuntiarant, iis enim stipatus accessit dux exercitus: erantque illi præfecti et auctores illius invasionis. Quod sane incredibile non est, religiosissime Auguste, cum ipsis minime latuerint, sed undique vulgata res sit. Ego itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut discederent prius hortatus; post illos demum Deo occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conspectum est, isthinc me proripui, exin-

C 25. Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὔτε φωνερῶν πάντα ἔλεγον.

(91) *Kαὶ deest in Reg. Sed bene positum videatur.*

(92) *Reg. post ἀπαιτεῖν habet ἐποίει. In eodem mox τὴν γενέσιν deest.*

(93) *Reg. quicquid sequimur γραμμάτων, deleto*

τυγ. *Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enarratur item in Apologia sequenti.*

(95) *'Ἐν ταῖς deest in Reg.*

(96) *Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες: In edit. Parisiensi ol deest.*

(97) *Sic Reg.; καὶ deest in editis.*

deque occultus mansi, fiduciā, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem auffugerim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur banc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiani suam deserere, Deique ovilia non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, quam apud veros episcopos; imo potius apud eum qui inibi **247** gregem crediderat attulisset excusationem? Est autem ille, qui judicial omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei]. Annon merito inibi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis, Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die judicii, sui incuriam in me conjecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere fungebatur auffugit, nosque interim neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quæso, talia loquentibus responderem? Hæc illa est Ezechieli expositatio cum priscis illis pastoribus ²². Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii* ²³. Id ipsum cum reformidarem, fügere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod justa a me postulatum est, acceper: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuæ id placuerit. Hoc mature denuntio, ne hinc rursum sycophantæ occasionem capient nos insinuandi.

²² Ezech. xxxiv, 2. ²³ I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ delectum est.

(99) Edit. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεῦσαν. Alii omnes καὶ κελεῦσαι.

(1) Καὶ ante λευκότεραν legitur in editis. Sed

A νως (98) μὲν πρὸς τὸν Θεὸν, ἐπειτὰ δὲ καὶ πρὸς τὴν σηνεύσειαν, δις οὐκ ἔφυγον καταλεῖψας τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω τὴν ἔφοδον τοῦ στρατηλάτου· δι μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἐδει γὰρ η μή ἐπαγγειλασθαι, ή, ἐπαγγειλάμενον, μή ψεύσασθαι.

26. Τί τοινυν οὕτως ἐθουλεύοντο, ἢ διά τι μετὰ δόλου ἐνεδρεύειν ἐπεχείρουν, ἔξδν καὶ κελεῦσαι (99), καὶ γράψαι; Βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παρῆσται. Ἀλλὰ τὸ βούλεσθαι λαθεῖν λευκότεραν (1) ἐποιεῖ τὴν ὑποψίαν τοῦ μή ἔχεν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἄποτον ἀπῆτουν, βασιλεῦ φιλάλθεος; Πῶς οὐκ εὐλόγον ἐπισκόπη τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν δι τις εἰποι; οἵδας, ἀναγνοὺς τὰς Γραφὰς, ἡλίκον ἐστὶ δὴ Ἑγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμένων γὰρ ἀπουσίᾳ πρόφαστιν ἔφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἔχετον οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ οἱ δόλοι πάντες αἰρετικοί, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὑρωσιν ἀπατᾶν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέδειαν. Εἰ τοίνυν ἡμην φυγῶν, ποιῶν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πεπιστευκότι τὴν ἀγέλην; "Εστι δὲ οὗτος δι κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, δὲ ἀληθινὸς παμβασίλευς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἀν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήνεγκε; Ήνως δὲ οὐκ δὲ ἐπέμψατο καὶ τῇ εὐσέδεια δικαιώσας λέγουσα, Διά τι, μετὰ γραμμάτων εἰσελθών, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ κατέλειψας τοὺς λαούς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς δ λαὸς εἰνότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἐσυτῶν ἀμέλειαν ἐρριψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, 'Ο ἐπισκεπτόμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἡμελήθημεν, οὐκ δι τοῦ ὑπομιμήσκοντος; Εἰ ταῦτα ἐλεγον, τι ἀν ἀπεκρινάμην; Τοιαύτην (2) γὰρ μέμφιν ἔσχον διά τοῦ ἱεζεχιὴλ καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαών. Τοῦτο γινώσκων καὶ δι μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστη ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρήγειτε, λέγων· Μή ἀμέλει τοῦ ἐτ σου χαρίσματος, δ ἁδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτεροῦ. Τούτο κάγὼ φωδύμενος οὐκ ήθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἰπερ τὸν βούλημα τῆς σῆτος εὐσέδειας. Ἀλλ' οὔτε ἔλαθον ὅπερ εὐλόγως ἀπῆτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθητον παρὰ τοῖς οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σῆτος εὐσέδειας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξανδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἔως τῇ σὴ φωλανθρωπίᾳ τούτῳ βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἰρήκα, ἵνα μηδὲ περὶ τοῦτο πάλιν οἱ συκοφάνται πρόφασιν εὑρωσι κατεπεῖν ἡμῶν.

D ne hinc rursum sycophantæ occasionem capient nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum αἴτιον, expunctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Edili vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνηρῶν, οὐ κατεγίκωσκον ἐμαυτοῦ, Α ἥλλα καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογίαν, ἡπειγόμην πρὸς τὴν σὴν εὔσεβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, θιὰ μνῆμῆς τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδεῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαρρῶν, διτ., κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς θείαις Παροιμίαις· Παρὰ φιλανθρώπῳ βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσὶν οἱ δίκαιοι λογισμοὶ. "Ηδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν Ἑρημὸν ἐξελθόντος, ἀκοὴ τῆς γῆραινες ἐξαίφνιας· ήτις ἀπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἕδοκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθῆς ἐδείχθη. Ἐθρού-
λετο γάρ πανταχοῦ, διτ. Λιθέριος δὲ τῆς Ψώμης ἐπίσκοπος, καὶ δὲ τῶν Σπανιῶν Ὅσιος δέ μέγας, Παυ-
λῖνος τε ὁ τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος
εἰς τῆς Ἱταλίας, Λουσίφερδος τε ἀπὸ Σαρδηνίας, καὶ
ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι
ἐξωρίσθησαν, διτ. μὴ τηνέχοντε καθ' ἡμῶν ὑπογρά-
ψαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐκέντιος δὲ δὲ τῆς
Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς δὲ τῆς Ἀκυληίας (5),
Ἡρέμιος τε δὲ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ
τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν δὲ τὴν τυχούσαν, ἥλλα καὶ
πλειστηνὴ ἀνάγκην καὶ δεινὰς ὕδρεις πεπόνθασιν,
ἔως ἐπαγγειλωνται μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Εἰτα (6),
θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις,
ἴδοι πάλιν ἐτέρα τις κατέλαβεν ἀκοὴ περὶ τῶν κατ'
Ἀλγυπτον καὶ τὰς Λιδύας (7)· διτ. οἱ μὲν ἐπίσκοποι
ἐγγὺς ἐνενήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς
δρμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθη-
σαν μὲν δέκα καὶ ἔξι, τῶν δὲ δλλων οἱ μὲν ἐψυχαδεύ-
θησαν, οἱ δὲ τηναγκάσθησαν ὑποχρίνασθαι. Τοσοῦ-
τος γάρ ἐλέγετο διωγμὸς ἔκει, ὡς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ
εὐχομένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυ-
ριακαῖς ἐν ἐρήμῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8),
τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλέον
τρισχλίων, ὅπλα καὶ ἔιφη γυμνὰ καὶ βέλη φερόν-
των, ἐπειλθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν
τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα δὲν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπι-
δρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν, οὐδὲν πλέον
πιοιύντων ἡ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Διηγείσθαι δὲ αὐτὰ
νῦν Ἰωάς ἀπρεπὲς, μὴ δρα καὶ μόνον τούτων ἡ
μνῆμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γάρ τοσαύτη ἡνὶ τῇ
ῶμβτῃ, ὡς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀπο-
θανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παραυτά
δοθῆναι εἰς ταφὴν, ἀλλ' ἔξω ριπτεῖσθαι (9) τοῖς χυ-
στιν, ἔως μετὰ πολλῆς ζημιάς κεκρυμμένων κλέψω-
σιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ιδίων σώματα, καὶ πολὺς κά-
ματος γένηται τοῦ μηδένα γνῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ δλλα τὰ γενόμενα Ἰωάς μὲν ἀπιστα νο-
μισθῆσται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν
τοῦ μύσους. Ἀναγκαῖον δὲ ὅμως εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ
φιλόχριστος σκουδῇ καὶ θεοσέβεια μάθῃ ὡς αἱ καθ'
ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφαντίαι δι' οὐδὲν ἔτερον γε-
γόνασιν ἡ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλωσι τῶν Ἐκκλησῶν,
τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντεισεγχεῖν δυνηθῶσι. Τῶν

(4) Prov. xvi, 13.

(5) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(6) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Edili vero, τῶν Ἀκυ-
ληίας.

(7) In editis post Eἰτα legitur καὶ, sed cum desit
in Reg. omissum est.

27. Hæc cum mecum perpenderem, in enīpa me esse non arbitrabar: sed cum hac *Apologia* mea ad tuam pietatem properabam, tuam compertam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fl̄dei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ: *Apud benignum regem accepti sunt justi sermones*¹⁰. Jam me iter instituente, relictaque eremo, fama quædam drepente percrebuit: quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique per vagabatur, Liberum Romanum episcopum, magnumque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italiam, Luciferum Sardiniam, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscrivere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicatueros. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos: Ecclesiæ Arii se-quacibus traditas: in exsilium pulsos sedecim episcopos: alios vel sponte ausfugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbenterent, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, armis, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruperit: ac postea talia illuc perpetrata facinora suis, qualia solent in ejusmodi invasione: eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe 248 illa fuit inumanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent: qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiquam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut in-
credibilis forte videantur, omnibusque ob facinorum
atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura reli-
gioque diseat, criminationes calumniasque nou-
alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent,
suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti *Apologij*, sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον του κοιμητηρίου.

(9) Reg., ριπτεῖσθαι.

postquam veri et grandævi episcopi, alli ih exsilium pulsi, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianiis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum⁹⁵, quærebatur, num quis irreprehensibilis esset. Sed, more impiissimi Jeroboami⁹⁶, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis suis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in genibus*⁹⁷.

29. Itaque hi eum rumores essent, ac sus de que omnia abirent, ne sic quidem meam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: coque diligentius quo considerem ea præter piætatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopos exsulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hec nobis animo versantibus, atque iter per agere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentum Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præsectorum commentaria, ut vocant, transmiserent: populos ac clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinus.

Urbs quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, utili solehat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem surrexerimus, non mediocriter nobis peccare videreinur. Sicut enim temperantia proprium est, se modestum in 249 omnibus præbere: sic imperatoria dignitatis est, virtutem (sinite, quæso, dicere) maxime omnium

⁹⁵ I Tim. iii, 2. ⁹⁶ III Reg. XII, 31. ⁹⁷ Röm. II, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose ἐζητεῖν. Alli omnes editi et mss. ἐζητεῖτο.

(11) Forte sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

γάρ ἀληθιῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἔξορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἔθνικοι λοιποὶ, κατηχούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρώτα τῆς βουλῆς ἔχοντες, καὶ οἱ ἐν πλούτῳ διαβόητοι ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διμιήσωσι. Καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος, εἰ τίς ἐστιν ἀρετιληπτος, ἐζητεῖτο (10): ὡς δὲ διεσθέστας Ἱεροδόκμ πεποίκην, ὁ πλεῖον διδοὺς χρυσὸν ὕνομάσθι ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διέφερεν αὐτοῖς, εἰ καὶ ἔθνικὸς ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσὸν παρεῖχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξανδρου ἐπίσκοποι, μονάζοντες καὶ ἀσκηταὶ, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ περὶ τὰς διαβολὰς διέφειραν, τὸ δοῦλον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν ἀπόστολικὴν διάταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐμίλιαν. Μεγάλα γε ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφαντίαι, ἵνα ἐξῆι αὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράττειν ἐν τοῖς σοὶς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ γέγραμμένον. Οὐαὶ δὲ οὐδὲ τὸ δρομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς θυμεσιν.

29. Τοιούτων οὖν δυτῶν τῶν θρυλουμένων, καὶ τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμμένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ πάλιν εἰχόμην τῆς δόδου πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν· καὶ τοῦτο μᾶλλον σπουδαιότερον Ἐπραττον, θαρρῶν, ὅτι παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσέβειας ἐπράττετο ταῦτα· εἰ μάθοις δὲ ἡ σὴ φιλανθρωπία τὰ γεννόμενα, κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γάρ εἶναι θεοσεβοῦς βασιλέως θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπισκόπους, καὶ γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ διὰς τὰς ἐκκλησίας ταράττεσθαι. Ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ σπεύδοντας ἐν ταῖς δόδοις, ίδού πάλιν τρίτη τις κατέλαβεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὔξουμει (12) τυράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὔξουμεως ἐκεῖθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρύραwn ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια τῶν ἐπάρχων παραπέμψεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ τοὺς κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει· ἐδὲ δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθησεῖν τοὺς τοιούτους. Καὶ διετούς οὐ λόγω μόνον ἐθρυλεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδέκεντο· ἐπειδὴ συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ίδού καὶ ἡ ἐπιστολή· ταῦτην γάρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλούντες ἔκαστην θάνατον.

30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Nικητὴς Κωνστάντιος Μέριστος Σεβαστὸς Ἀλεξανδρεῦσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σχῆμα φυλάττουσα, καὶ τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθογέναν ἔαυτὴν συνήθως καὶ νῦν παρέστηκεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποχρύψαιμεν εὐνοίᾳ τῇ περὶ τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλημμελεῖν συγεισόμεθα. Ός μὲν γάρ σωφροσύνης ίδιον, κοσμίαν ἔκπτω διὰ πάντων ἀγενῶν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς (δότε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸς ἀπάντων ἀσπά-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Αὔξουμη.

ζεσθαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, πρώτους δὲ Θεὸν τὸν (12^ο) συνιέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἔξηγητῶν τοὺς δικρους εἰλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν φῆφον ἔκόντες ἐστέρξατε, τὸν μὲν, ἀπατεῶνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος δεδόντως προσθέμενοι. Καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τάς ἐσχατιάς οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι φιλοτιμίαν; οἵς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαιῶν συμβέδηκεν. Ἐπύφλωτον μὲν γάρ οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεχράτει δὲ ἀνήρ βαράθρων ἀπὸ ἐσχάτων ὅρμώμενος, ὁσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐψιεμένους πρὸς τὸ φεῦδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγκαρπον οὐδέποτε παρασχόμενος, τερθρείας δὲ καὶ τηνάλλως τὰς ψυχὰς (15) λυμανούμενος· οἱ μὲν κόλακες ἑδῶν καὶ ἐκρότουν, ἐξεπλήγτοντο, οὓς ἔτι γρύζειν εἰκός ὑπὸ ὁδόντα· οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἔξων σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ρόιν ἐψέρτοι ὁσπερ ἐν κατακλυσμῷ, πάντων ἀρδηνὸν ὀλιγωρουμένων. Ήγείτο δὲ ἀνήρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸς εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βανάυσων διαφέρων, τοῦτο μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων ωσαὶ τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κρίσιν ἔμεινε κατ' αὐτούς, φυγὴν (16) ἐν δικῇ καταγούντες· ὡς ἔστι γε καὶ ὑπὲρ τῶν βαράθρων ὑφελέσθαι, μῆτινας αὐτῶν δυσεσεῖν ἀναπείσῃ, καθάπερ ἐν δράματι πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17) διλοφυρόμενος. Τούτῳ μὲν οὖν μαχράν χαίρειν εἰρήσται· ὑμᾶς δέ με χρή μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον δὲ μόνους πρὸς τῶν ὅλων σεμνούντων, οἵς τοσοῦτον ἀρετῆς καὶ νοῦ περίεστιν, δοσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικρῷ πᾶσαν τὴν οὖσαν ὑμνούμεναι. Εὔγε τῆς σωφροσύνης! Εἰ γάρ ἄγγελων ἀκροσαταί μην τοσούτων καὶ δεύτερον διεξιόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνούντων, ὡς καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμίᾳ, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ δεύτερον παράδειγμα καλὸν ἴσμενος· μόνος τε καὶ τοῖς ἔθει λόγων καὶ ἔργων ἥγεμόντας τὸν τελειότατον τῶν δυτῶν ἐλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺν διστάσαντες, ἀλλ' ἀνδρεῖς μεταθέμενοι καὶ τοῖς διλοις προσθέμενοι (18), ἀπὸ τῶν χαμαὶ τούτων καὶ περιγείων πρὸς τὰ κατουράνια (19) ἐπειχθέντες, ξεναγοῦντος ἐπ' αὐτὰ τοὺς σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριβωκότος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν δεύτερον βίον (20), μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάκετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ βραστώνης βιώσεσθε. Εἴη δὲ κοινῇ πάντας τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὁσπερ ιερᾶς ἀγάρυρας, τῆς τούτου φωνῆς ἔξηρτησθαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεθῶμεν, κατὰ τῶν τάς (21) ψυχὰς λελωθῆμένων· οἵς διτε μάλιστα παρανοῦμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου ἐπουδῆς, καὶ μηδὲ μεμνῆσθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

(12^ο) Forte, τούς. Edīt.

(13) Reg., συνιέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρίας δὲ καὶ τηνάλλως ταῖς ψυχαῖς.

(16) Reg., φυγεῖν. Μόx καὶ ante ὑπέρ in eodem et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Edīt vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνοντα.

A vestram amplecti: quod primi sapientia magistros constitueritis: primi Deum qui est agnoveritis: qui magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter exceptistis; et ab deceptore qui dem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsistis. Quis enim vel extremi orbis incola contentiosam in rebus nuper gestis simultatem ignoraverit? quibus nescio quid ex iis quæ unquam contigerint comparari possit. Siquidem plerique in urbe cœcutebant: prævalebat vir ex insimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidos ad mendacium abducens, sermone in quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpebat. Assentatores quidem acclamare, applaudere, obstupesceri: quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique et simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam serebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligerent. Præter autem vir et turba (quid verius dicere possim?) qui nihil a sellulariis differebat, quique in hoc solum civitati opem serebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir judicium de se ferendum non expectavat: sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum: quem e medio tolli et re barbarorum ipsorum est: ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurentes vicein suam dolet. Ille igitur facilius jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, que per universum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam! Quod si denuo tot nuntios audierim qui res a vobis gestas enarrant et laudibus celebrent: O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique coævæ et posteris præclarum exemplum futuri estis! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptasti. Nec tantillum quidem temporis hæsitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœtui vos sociatis: et ab insimis istis et terrenis vos erexitis ad cœlestia, antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo: cuius opera in futuro cum bona spe degetis; et in præsenti tranquillam agetis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant: ne sectionibus et adusionibus indigeamus, adversus eos quorum aniæ corruptæ sunt: quos summopere bortamur ut a studio erga Athanasium absistant,

(18) Ηᾱ, καὶ τοῖς διλοις προσθέμενοι, deerant in editis propter ἔμοιστέλευτον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατούσια. Idem mox, ξεναγοῦντες, male.

(20) Blov deerat in editis: sed in Reg. legitur.

(21) Sic Reg., τάς in editis deest.

nec recordentur superflua illius garrulitatis, aut sero animadventent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimi viris seditiones eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id præstari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, præstigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exultantes negligere: quos occidi jamdiu judicibus præceptum est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se ducem præbuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

B 31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, hæc ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Aezanæ et Sazanæ.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justi ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia di-gnos habeamus, pariaque vobis et Romanis præbeamus, unam eamdemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigore præcipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confessio sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtumperet universi rerum status rationes redditus, compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus se-

A ἀδολεσχίας, ή λήσουσι τοῖς ἐσχάτοις ἔνοχοι δυτες κινδύνοις, ὃν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάνω (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ διτοπον τὸν μὲν ὅλεθρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεληλόθει (23), καὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀλόντα, ὡς ποτε ἀνέκεινος τὴν ἀξίαν ἐκτίσειε, καὶ εἰ δέκατον τις τοῦ ζῆν προσαρέψηται· τοὺς δὲ ἐκείνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινάς, καὶ τοιούτους ἀνθρώπους, οἵους δυομάζειν αἰσχύνη, περιορέων σφαδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνάντα διηγόρευται τοῖς δικασταῖς. Καὶ ίσως οὐδέπω τεθνήσκοται (24), ήν μῆ, τῶν φθασάντων ἀποτάντες πλημμελήμάτων, δόκε ποτε μεταθῶνται· ὃν δὲ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἤγειτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαῖνδρον, καὶ τοῖς ἀγιωτάτοις δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χειρας.

B

31. Α δὲ καὶ (25) Φρουμέντιον χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αἴγαυμεως γέγραπται τοῖς ἐκεὶ τυράννοις, Εστι ταῦτα·

Nικητῆς Κωνστάντιος Μέγιστος Σεβαστὸς Αἴγαυρᾶ καὶ Σαζαρᾶ.

Πάνου διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ήμετον ἔστιν ἡ τοῦ κρείττονος γνῶσις. Δεῖ γὰρ οἷμα τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ίσης ἐν τοῖς τοιούτοις ἀξιούσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφωνοῦντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιούντες ὑμᾶς, καὶ τῶν ίσων Ψωμαλοῖς μεταδόντες, ἔν τι μετ' αὐτῶν δῆγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κελεύομεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Αἴγυπτον παρὰ τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Αἴγυπτον, οἱ τοῦ χειροτονεντὸν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσίν. Ιστε γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πᾶσιν δμολογούμενα μόνοι ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, διτοπον τὸν Φρουμέντιον τούτον εἰς ταῦτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυρίοις ἔνοχος ὃν κακοῖς· δε οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγχλημάτων αὐτῷ δεκαῖς ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτὼν ἀλλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὥσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐτοίμως ὑπακούσειν δὲ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς δῆλης καταστάσεως δύσων, δῆλος ἔσται παρὰ πάντων, τῷ τῆς Ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθεῖς τε καὶ δοὺς πεῖραν ἔαυτον τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ δῆτι κατὰ τὸ δικαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐδηλον δῆπουθεν, διτοπον τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάνω.

(23) Sic Regius et Basilens. Editi, mendose, ἀπελλάσθαι, et ἀπεπλάσθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θυνήσκοται. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήσκοται. Reg. et Basil. Mox μή post ἦν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rusin. I. i. c. 19, et Theodor. I. 1, c. 23, et in *Athenasiū Vita* nobis adorna; τόν δεειτ in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταῦτα, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασίου τοῦ πονηροτάτου λόγιος ἡγμένος δυσσεβεῖ περὶ τὸ θεῖον, οὐτα προηρημένος ὡς ἔκενος ἀπεδείχθη πονηρὸς ὁν. Καὶ δέος μή, διαβάς εἰς Αὐξουμιν, διαφθείρῃ τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας συγγένων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν χρείτονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ θύνος ἐκ τούτων ἀνατροπῆν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. "Ισμεν δὲ, δοῦ, προσμαθὼν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν δψελος ἐκ τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος, καὶ τῶν λοιπῶν, δοσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρως ἴσσει, τὴν αὐτὴν ἐπανήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς ἄκρον ἡκριβωκώς. 'Ο Θεὸς ὑμᾶς διαφύλαξσοι, ἀδελφοὶ τιμώτατοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγώ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν οἱ ἀπαγγέλλοντες ὡδύροντο, ὅμολογῶν, πάλιν εἰς τὴν ἔρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογισάμενος, ὅπερ καὶ τῇ θεοσέβεια συνορεῖ· δοῦ, εἰ ζητούμενα, ἵνα εὑρεθέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώλυσίς ἔστι τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐλθεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν, οἱ τε μὴ θέλοντες τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν ἀποθνήσκειν· οὐκ ἀμφιβολον, δοῦ πάντως ἐπινοθήσονται παρὰ τῶν συκοφαντῶν κατινότεροι καὶ μυρίοι θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοιπὸν οἵ βούλονται καὶ δι βούλονται πράγματα οἱ ἔχθροι, φευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζόνως, ὡς μηκέτι ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Οὐ γάρ τὴν σὴν εὔσεβειαν δεδιώκεις ἐφευγον (οἶδα γάρ σου τὴν ἀνεξικακίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν), ἀλλ' ὅρῶν ἐκ τῶν γινομένων τὸν θυμὸν τῶν ἔχθρῶν, καὶ λογιζόμενος, δοῦ φοδούμενοι μῆποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἵς ἐπράξαν παρὰ γνώμην τῆς σῆς καλοχάγαθίας, πάντα πράξουσιν ὥστε καὶ ἀποκτεῖναι. Ἰδού γάρ τὴν σὴν φιλανθρωπία μόνον ἔξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυμαστοί, πλέον τι τῆς σῆς προστάξεως τολμῶντες, ὑπὲρ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φονερούς τόπους ἐξώσισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ πολυετεῖς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γάρ ἀπὸ τῆς Λιβύης εἰς τὴν μεγάλην Όασιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θηραΐδος εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστάλησαν. Καὶ οὐ δεδιώκει πάλιν ἀποθανεῖν, ἔφυγον· μὴ δειλίας ἐμού τις (27) αὐτῶν καταγιωσκέτω· ἀλλ' δοῦ τοῦ Σωτῆρός ἔστι παράγελμα, διωκομένους μὲν τὴν φεύγειν, ζητουμένους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς προύπτον κείνουν ἔσαυτοὺς ἐκνίδναι, μηδὲ φαινομένους πλέον ἐκκαίειν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων. Τίσον γάρ ἔστι τὸ φονεύειν ἔσαυτον, καὶ διδόναι πάλιν ἔσαυτὸν τοῖς ἔχθροις εἰς τὸ φονεύειν. Τὸ δὲ φεύγειν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Σωτὴρ, γινώσκειν ἔστι τὸν καιρὸν, καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μή, καὶ μέχρις αἴματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται τῷ, Μή φορεύσης· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν τὴν μάς διαβάλλοντες βούλονται. 'Α γάρ καὶ νῦν πάλιν

"Exod. xx, 13.

(27) Reg., μου τίς.

(28) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. Paris. et

A ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit. Verendumque est ne Auxumim' proiectus, vestrates nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec solum ecclesias confundat et turbet, in Deumque blasphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vastationis et excidii auctor sit. Certum quippe habeo ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnamque in publicum bonum utilitatem consecutum, venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt, ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres honoratissimi.

B 32. His auditis et propemodum perspectis, per ea quæ nuntii fusis lacrymis enarrabant, fateor me in eremum retulisse pedem, id animo perpendens, quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror, si nos quæreremur, ut déprehensi adducereinur ad præfectos, fore illud impedimentum ne tuam adiremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos subscribere recusarent tot tantisque malis sunt affecti: si laici qui cum Arianis communicare noluerunt capititis damnati sunt; nihil dubium erat recentiora ac sexcenta necis genera a C 251 sycophantis adversum me excoxitatum iri: meque obtruncato adversarios nostros quidlibet in quoslibet machinatucess esse, eoque libentius audaciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi arguant. Non enim ob pietatis tuæ formidinem a fugi: explorata quippe mihi est tua clementia et humanitas; sed quodd ex gestis facinoribus inimicorum furorem præ oculis haberem: mecumque reputarem fore ut veriti illi na de rebus præter probitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dumtaxat fuit tuæ humanitatis jussio, ut episcopi ex urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi admirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres eparchias, in deserta, inculta et horribilia loca senes homines et grandævos episcopos expulere. Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui ex Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati. Neque rursum formidine mortis effugi, ne quis illorum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Salvatoris præceptum est, ut, cum persecutionem patimur, fugiamus; dum inquirimus, nos abscondamus, nec in apertum nos periculum immittamus: ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis accendamus. Par quippe crimen est sibi manus inferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere. Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere: ut ne illi ad sanguinem usque desavientes, rei viant violati illius præcepti: Non occides²⁸. Tametsi illi dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

Colon., ἐγκαίσιν.

(29) Sic Reg. In editis εἰ deest.

male afficiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, A idipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculta.

33. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptio- nis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ bac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vo- care consuevit catholica Ecclesia: has ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cœlestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, cer- tam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriae piissimus pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex episopis insidiis circumventi sunt; judicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi jussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assen- taretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit; bi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus hujusmodi facinora **252** nuntiantur, ad solum rei auditum, exhorrescent. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudeare et lancinare, quæ uni Salvatori nostro Christo virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane lu- jusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audi- vimus: ac etiamsi tale quidpiam aliquando gestum fuerit, non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria et dedecore affici, illosque suam crudelitatem tuæ pietati ascribere. Solis enim hereticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere et in sanctas ejus virgines desævire.

34. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admissa sint, non mea me sefellit opinio, cum di- vinæ Scripturæ obtemperavi dicenti: Sed abscon- dere modicum ad momentum, donec pertranseat in-

(30) Kal ante Σωτῆρα deest in editis, sed in Reg. legitur.

(31) Reg., καθηκεύων.

(32) Sic Reg. Editii, εἰσι.

A πεποιήκασι, δείχνυσιν αὐτῶν ταῦτην εἶναι τὴν σπου- δὴν, καὶ μιαρέρνον τὴν προσάρεσιν. Ἀκούσας δὲ, εἴ οὖδ' ὅτι, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, θαυμάσεις· καὶ γὰρ ἀξιον ἀληθῶς ἐκπλήξεις τὸ τόλμημα. Ἡλίκον δ' ἔστι τοῦτο, ἄκουσον ἐν βραχεῖ λόγῳ.

33. Ο τοῦ Θεοῦ Γίλος δ' Κύριος καὶ (30) Σωτῆρι μῶν Ἱησοῦς Χριστὸς, ἀνθρώπος γενόμενος δι' ἡμῖς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γέ- νος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φύρος, ἔχαριστο πρὸς τοὺς ἀλλοις πάσι καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἀγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. Τές- γαν ταῦτην ἔχούσας τὴν ἀρετὴν νύμφας τοῦ Χρι- στοῦ καλεῖν εἰωθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτας δὲ Ἑλληνες δρωντες, ὡς ναὸν οὐσας τοῦ Λόγου θαυ- μάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται ἡ παρὰ μόνοις ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμήριον ἔστι τοῦ παρ' ἡμῖν εἰναι τὴν δυνατὰ καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν. Ταύτας πρὸ τῶν ἀλλων καὶ διὰ τῆς μακαρίας μνήμης δὲ εὐσέβειας σου πατέρη Κων- σταντίνος δὲ Αὔγουστος ἐπίμα· ταύτας καὶ ἡ σὲ εὐ- σέβεια γράφουσα πολλάκις τιμίας καὶ ἀγίας ὀνόμα- σεν. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἄρειανοι οἱ καὶ ἡμῖς διαβάλλοντες, δι' οὓς καὶ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεκβούλευθεν, ὑπουργὸς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντες αὐτοὺς τοὺς δικαστὰς, ταύτας γυμνώσαντες, ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρμηταρίων χρεματίζην, καὶ τοσούτον αὐτῶν τρίτον ἔξεσαν τὰς πλευράς, ὃντος οὐδὲ οἱ ἀληθῶς κακοῦργοι πώποτε πεπονθασι. Πιλάτος μὲν οὖν, καθικετεύων (31) τοῖς τότε Ιουδαιοῖς, λόγῳ μίαν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐνυξεν· οὗτος δὲ καὶ τὴν μανίαν Πιλάτου νενικήκασιν, ὅτι μὴ μίαν, διὸ ἀμφο- τέρας ἔξεσαν· τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων ἔξαρέτως ἦσαν τοῦ Σωτῆρος ἔστι (32). Πάντες μὲν οὖν, καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων τινῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιάντῃ ἀκοῇ· μόνοι δὲ οὗτοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοδιθησαν γυ- μνοῦντες καὶ ἔσοντες διχραντα μέλη, ἀ μόνων τῷ Σω- τῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀνατεθείκασιν αἱ παρένοι, ἀλλὰ καὶ τὸ γε χειρίστον, ὀνειδίζουσιν παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὡμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθράν, προ- φασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσέβειας εἰναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τολμητοὶ καὶ τὴν προσέρεσιν πονηροί. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιούτον ἡρόονθη πραχθέν. Εἰ δὲ καὶ ἐγεγόνει ποτὲ τοιούτον, ἀλλ' οὐκ ἐπρεπεν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ δυνατοῦ· οὕτως τὴν παρθενίαν τοσαύτην θύραν καὶ ἀτιμίαν πα- θεῖν, οὕτως τούτους (33) τὴν θαυμάν τὸν ὡμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπικρίπτειν· μόνοις γὰρ αἰρετικοῖς οἰκεῖον τὸ τοιούτον κακὸν, διεσεῖν εἰς τὸν Γίλον τοῦ Θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιούτων δὲ πάλιν καὶ τοσούτων γενομένων παρὰ τῶν Ἄρειανῶν, οὓς ἐσφάλην ἄρα πεισθεῖς τῇ θελῇ Γραφῇ λεγούσῃ· Ἄλλ' ἀποκρύθητι μιχρὸς δοσος δοσο (34), ἐως παρέλθῃ ἡ δργὴ Κυριού. Καὶ

(33) Sic Reg. et Basil. Editii, τούτους.

(34) "Οσον postremum deest in edit. Paris. et Coloni. In omnibus aliis habetur.

αῦτη γάρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρήσεως, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, καὶ οὐ παρητησάμην οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ διάγκη γένοτο, διὰ σαργάνης ἀπὸ (35) τείχους χαλασθῆναι. Πάντα γάρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίοις συνιψήσα, καὶ ὑμᾶς περιελθεῖν, ἐκδεχόμενος τούτων τῶν λόγων καιρὸν, καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγνωσθήσονται, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. ^BΩ μακάριες καὶ θεοφιλέστατε Αὔγουστε, τί ἐδούλου; ἐλθεῖν με φλεγμανόντων καὶ ζητούντων ἀποκτεῖναι τῶν συκοφαντούντων ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρύπτηκαι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσούτῳ διαστήματι οἱ μὲν συκοφάνται καταγνωσθῶσιν αἱρετικοί, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται; Τί δὲ, ὡς βασιλεὺς, ἐδούλου με δῆθιναι τοῖς σοὶς δικασταῖς (36), ἵνα, εἰ καὶ σὺ μέχρι μένης ἀπειλῆς ἔγραψας, ἐκεῖνοι μὴ νοοῦντες τὴν σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανὸν παροξύνοντας αὐτούς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωσι, καὶ εἰς τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα; Οὐκ ἐπρεπε οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἴματα ἐμαυτὸν ἀποδίδωναι (37), οὔτε σε φιλόχριστον δητα βασιλέα ἐπὶ φύνοις Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπιγράφεσθαι.

35. Οὐκοῦν βέλτιον γέγονε τὸ κρυπτῆναι, καὶ τοῦτον ἐκδέξασθαι τὸν καιρόν. Ναὶ (38) οἶδα, ὅτι καὶ σὺ γινώσκων τὰς θείας Γραφὰς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχῃς με τοῦτο πράξαντα. Ἰδού γοῦν, τῶν παροξύνοντων πεπαυμένων, πέρηνεν ἡ σὴ θεοσεβῆς ἀνεξικακία, καὶ ἐδεικταὶ πᾶσιν, ὅτι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἑδῶντος σὺ τοὺς Χριστιανούς· ἀλλὰ ἐκεῖνοι ἥσαν οἱ τάξις ἐκκλησίας ἐρημώσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέδειαν ἐπιτείχειρως πανταχοῦ, δι' ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἡμεν φυγόντες, πάλαι ἀν ἐπειδουλεύθημεν παρ' αὐτῶν. Οἱ γάρ τοιαύταις διαβολὰς εἰπεῖν κατ' ἐμοῦ μὴ παραιτησάμενοι παρὰ τηλικούτῳ Αὔγουστῳ, οἱ τοιαύτα κατ' ἐπισκόπων καὶ παρθένων ἐπιχειρήσαντες, εἰδῆλον ὡς καὶ τὸν ἡμῶν θάνατον ἐθήρευον. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ τὴν βασιλείαν θοι δεδωκτέοις· πάντες γάρ ἐπιστώσαντο περὶ τε τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐκείνων πονηρίας, ἡς ἐνεκά καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἔφυγον, ἵνα ταῦτα ἔγώ μὲν τοι (39) προσφωνήσω, σὺ δὲ εὑρήσεις τίνα φιλανθρωπεύσῃ. Παρακαλῶ τοινυν, ἐπειδὴ καὶ γέγραπται· Ἀπόκρισις ὑποπίποντος ἀποστρέψει ὁρτήν· καὶ, Δεκτοὶ βασιλεῖς λογισμοὶ δίκαιοι· δεξάμενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογίαν, ἀπόδος ταῖς πατρίσιαις ταῖς Ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἄλλους κληρικούς, ἵνα τῶν μὲν διαβάλλοντων ἡ πονηρία δειχθῆ, σὺ δὲ καὶ νῦν καὶ ἐν τῷ ἡμέρᾳ χρίσεως ἔχῃς παρθήσιαν εἰπεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι τῷ μῶν καὶ παριθασιεῖται Ιησοῦ Χριστῷ· Οὐδέρα τῶν σῶν ἀπώλεσα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπειδουλεύσαντες πᾶσιν οὔτοι εἰσιν· ἔγώ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετέλευτάσι, καὶ ταῖς ξεσθέσαις παρθένοις, τοῖς τε ἀλλοις τοῖς κατὰ τῶν Χριστιανῶν γενομένοις τῷθέθην· τούς δὲ ἐξορισθέντας ἐπανήγαγον καὶ ἀποδέδωκα ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις.

³⁸ Isa. xxvi, 20. ³⁹ Il Cor. xi, 33. ⁴⁰ Prov. xv,

A dignatio Domini ⁴¹. Et hæc mibi quoque secedendi occasio suit, religiosissime Auguste, nec piguit me vel in desertum proscisciri, vel si opus fuisset, in sporta a mœnibus demitti⁴². Omnia enim sustinui, et cum seris habitavi, donec vos pertransiretis: nam opportunum tempus exspectabam, quo hæc verba facere liceret, confidebamque calumniatores convincendos esse, manifestamque fore tuam humanitatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid maluisses? mene ad te accedere ardentibus sycophantis meis, ac me occidere quarentibus, an, ut scriptum est, me lantisper abscondi, ut interim sycophantæ quidem bæretici deprehenderentur, humanitas vero tua tua innotesceret? Num voluisti, o imperator, ut tuis me judicibus sisterem, ut licet tu comminatore tantum scriperis, illi tamen sententiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitat, ex litteris tuis me interficerent, homicidiumque illud tibi ob litteras datas imputarent? Non decuit certe, vel me sponte illos adire, et ad necem memetipsum tradere: vel tibi Christo devoto imperatori, Christianorum, præsertim episcoporum, cades ascribi.

35. Salius itaque fuit ut me occultarem, et hanc temporis opportunitatem exspectarem. Certe novite, divinarum Scripturarum peritus cum sis, annuere, factumque meum probare. Nam viris qui te concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua clementia: omnibusque notum fuit, te ne antea quidem Christianos persecutum fuisse, sed illos ipsos Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique disseminarent: cuius causa etiam nos nisi aufrigissimus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi. Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum imperatorem aduersum me proferre non dubitant, qui tam nefaria adversus episcopos et virgines ausi sunt, haud dubium quin nostram quoque molirentur necem. Sed gratia Domino, qui tibi imperium tradidit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua benignitate, tum de illorum malitia, cuius causa ab initio fugam feci, ut mihi postea te alloquendi facultas esset, tuque invenires quem humaniter exciperes. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum est: Responsio humilis avertit iram⁴³, et: Acceptæ sunt regi justæ cogitationes⁴⁴, hanc admittas apologiam, omnesque episcopos et alios clericos patræ et Ecclesiis suis restituas, ut calumniatorum quidem malignitas palam latiat, tu vero nunc et in judicii die cum fiducia **253** Domino et Salvatori nostro ac omnium regi Iesu Christo hæc dicas: Non perdidit ex tuis quemquam⁴⁵; sed isti omnibus insidiati sunt: ego autem de iis qui interempti sunt, de laceratis virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos gesta sunt, dolore sum affectus: pulsos reduxi propriisque Ecclesiis restitui.

41. ⁴² Prov. xiv, 33. ⁴³ Joan. xviii, 9.

(35) Basil., διά.

(36) Reg., τρισσοὶς δικασταῖς.

(37) Reg., ἐπιδιδόνται.

ADMONITIO

In Apologiam S. Athanasii de fuga sua.

I. Per celebris est hæc Apologia apud historiæ ecclesiasticæ scriptores, qui haud exiguae ejus partes scriptis suis inseruere: maximeque omnium Theodoretus lib. II, in quo passim occurunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in concilio Duziacensi I, sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.

II. Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiae exordio: nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, et Georgius Laodicenus, Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani ducis evasisse manus: fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum reprobrabant. Quam ut propulsæ contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persecutione adversus Liberium, Hosium et alios, exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, necnon apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum verbo docuit esse in persecutione fugiendum ab una civitate in aliam, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo optulante, tantum evaserit periculum.

III. Arbitramur porro anno 357 vel 358 eam scriptam fuisse: non potest quippe ante annum 357 edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differvi 358, cum Leontius, qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superstes fuisse dicatur. Qua de re fusius in Epistola ad solitarios.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΗΝΙΚΑ ΕΔΙΟΚΕΤΟ ΥΠΟ ΣΥΡΙΑΝΟΥ ΔΟΥΚΟΣ (40).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA DE FUGA SUA,

CUM A SYRIANO DUCE PERSECUTIONEM PATERETUR.

1. Audio Leontium jam Antiochiæ episcopum, Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodiceæ

(40) Scripta anno 357 vel 358. — Anglic. et edit. Paris., ‘Apologeta pœd’ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ὑδιώκετο ὑπὸ Συριανου δουκός, et illa legit Nannius,

1. Ἀχούω λεοντιον, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχεῖ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώρ- qui vertit: *Apologia de fuga sua, cum a Syriano duce persecutionem patiebatur. Reg. et edit. Com- mel.,* Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν τῷ

γινον, τὸν νῦν ἐν Λασδοκείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀ-
ρειανούς πολλὰ περὶ ἐμοῦ θρυλλοῦντας καὶ λοιδοροῦ-
ντας, δειλίαν τε ἐγχαλοῦντας, ὅτι δὴ, ζητούμενος ἀναι-
ρεθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἔκδοτον ἐμαυτὸν αὐτοῖς
προσῆγαν. Πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συ-
κοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος ποιλὰ γράψειν,
ἢ μήτ' αὐτοὶ ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ (41) πάν-
τες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, δῆμος
οὐδὲν προαχθόσιμαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς η̄ μόνον τὸ
τοῦ Κυρίου ρῆμα, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ρῆτὸν, ὅτι·
Τὸ μὲν ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστι· καὶ (42),
Οὕτε δὲ λοιδοροὶ βασιλεῖαν Θεοῦ κληρονομήσου-
σιν. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι μηδὲν
κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μήτε φρονοῦντας μήτε πρά-
τοντας, κατὰ δὲ τὰς ιδίας ἡδονὰς οἰομένους εἶναι κα-
λὸν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιοῦνται δειλίαν ἐγκαλεῖν (43),
ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράψαι· δειχθῆσονται
γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροὶ τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ
ἐντευχηκότες ταῖς θείαις Γραφαῖς· η̄ ἐντυχόντες
μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα τὰ λόγια τὰ
(44) ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἀν παρὰ μὲν
ταῦτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοήθειαν τῶν κυριωτῶν
Ἰουδαίων ἔζηλουν. Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ δεδωκότος ἐντο-
λὴν· *Tίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου·*
καὶ, *Ο κακολογῶν πατέρα η̄ μητέρα θαράτῳ τε-*
λευτάτῳ· ἀντενομοθέτουν κάκεῖνοι (45), τὴν τιμὴν
εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργυροῦ τὸ πρὸς τοὺς
γονέας καθῆκον παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλάσσον-
τες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις,
ἀντεμελέτων αὐταῖς (46), καὶ ἥτιωντο τοὺς ἀνατοῖς,
τίλλοντας στάχυας, καὶ φύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ
Σαββάτου. *Ἐμελε δὲ αὐτοῖς οὔτε τῶν νόμων, οὔτε διά*
τὸ Σάββατον· ἐν αὐτῷ γὰρ μᾶλλον παρηγόμουν. Ἀλλ'
ὅτι τὸν τρόπον δητες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθό-
νουν σωζομένοις, καὶ μόνον τὸ διούλοντο τὰ (47) τῆς
Ιδίας γνώμης χρατεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὴν ιδίας πα-
ρανομίας ἔχουσι τὰ ἐπίχειρα, ἀνέροι γενέμενοι, καὶ
λοιπὸν ἄρχοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας χρημα-
τίζοντες. Καὶ οὗτοι (48) δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκείνων δοκοῦ-
σι μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἡδονή, τὴν τῆς ιδίας ἀλογίας
δηγοιαν. Οὔτε γὰρ νοοῦσιν & λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νο-
μίζουσιν εἰδέναι ἀπεράγγοοσι· μόνη δὲ γνῶσις ἐν
αὐτοῖς ἔστι τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χείρονα
χειροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν
ἡμῶν, οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθῆσα-

A episcopum, cæterosque Arianos, multa adversum
me spargere, meque probris insectari, ac timidita-
tis accusare, quod cum ab ipsis de medio tollendus
inquirerer, non deditum me illis obtulerim. Ve-
rum eliamsi multa mihi ad convicia et calumnias
eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne
ipsi quidem insicias ire possint, quæque omnibus ad
quos horum fama pervenit, comperta sunt: non ani-
mum tamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi
Dominii sententiam et Apostoli dictum: *Mendacium*
*ex diabolo est*⁴; et: *Maledici regnum Dei non pos-*
*sidebunt*⁵. Satis quippe est, quod hinc comprohe-
tur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere,
vel agere, sed arbitratu suo quæ placent recta
existimare.

B

254 2. *At quandoquidem me timiditatis incusare*
videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re
scribere: hinc enim palam erit eos et improbis
esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse,
aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus in-
spirata non credere: nam si crederent, nunquam
adversus earum doctrinam tanta facinora admis-
serint, neque fuissent Judæorum qui Dominum oc-
ciderunt malignitatem æmulati. Etenī cum hoc
præceptum dedisset Deus: *Honora patrem tuum et*
*matrem tuam*⁶; et: *Qui maledixerit patri suo vel*
*matri, morte moriatur*⁷: adversam illi induxere le-
gem, versoque in ignominiam honore, pecuniam
quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam
distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta le-
gerent, contra tamen illi senserunt, innoxiosque
hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spi-
cas vellerent confricarentque⁸: cum tanien ipsi nec
leges curarent nec Sabbathum; in illo enim iniquius
sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus,
discipulorum saluti invidebant, idque solum spe-
ctabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi qui-
dem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam
electi, in posterumque principes Sodomiorum, et
populus Gomorræ appellati⁹. Iste vero non mi-
niore quam illi poena jam multati mihi videntur,
vesaniae nempe suæ ignorantia. Neque enim intel-
ligunt quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se
nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, ma-
ligne agere, ac quotidie pejora pejoribus commi-

D **5** *I Joan. iii, 21.* **6** *I Cor. vi, 10.* **7** *Exod. xx, 12.* **8** *Exod. xxi, 17.* **9** *Matth. xiii, 1.* **10** *Isa. i, 10.*

διωγμῷ φυγὴν αὐτοῦ. *De iis qui suam in persecutione*
fugam calumniabantur. Socrat., lib. ii *Hist.* c. 28,
sic puncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς ἔχου-
τοῦ λόγος. Theodor., l. ii *Hist.* c. 13. Ἡ τῆς φυ-
γῆς Ἀπολογία. In concilio autem Duziacensi I,
tom. VIII Concil., p. 1569, sic perperam legitur: *Ex epistola Julli papæ in Athanasii pro fuga defen-
sione: locusque ibi assertur qui infra habetur.*

(41) Sic Reg. In editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ
καὶ αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(42) Sic Angl. quem sequimur. Καὶ deest in
Reg. et editis. Mox editi post Θεοῦ, habent οὐ· για
particula, cum in Reg. desit, et supereremittat,
expuncta est. Mox Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

(43) Edit. Commel. sola ἐκκαλεῖν. In Angl. paulo
post τε deest. Idem infra, καὶ μήτε ἐντευχ-

(44) Basil. et Anglie., τὰ θεία λόγια.

(45) Anglie., ἔκεινοι.

(46) Reg., ἀγεμελέτων. Mox Anglie., τίλλοντες
στάχυας καὶ φύχοντες ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου.
Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς οὔτε νόμου, οὔτε διά, etc. Mox
idem, παρενόμουν.

(47) Ita Reg., et recte. In editis τὰ deest.

(48) Sic Basil. Anglie. At Reg. et editi αὐτοὶ. Mox
in editis male, δοκοῦστιν, οἱ· in Reg. sic prima manu
positum fuerat, sed secunda οἱ deletum. At rectius
Angl. et Basil., δοκοῦσί μοι.

nisci. Nostram quippe fngam non eo criminantur **quo velint** nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illoruñ convicii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcurrent : et dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant, quo aliorum sanguine jam saliati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque heresim consultantes traducamus.

3. Quem enim unquam persecuti, ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam, ubi conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a judicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi judges illorum consilii sunt et malitiae ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquid nou præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium confessorem et orthodoxum virum : Balaneæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem : Paltus et Antaradus propter Cymatum et Carterium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interiit : **255** item Ancyra propter Marcellum : Berœa ob Cyrum : Gaza propter Asclepian. Et hos quidem, homines illi sane fraudulenti, contumeliis prius affectos in exsilium mittendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia episcopos, nos item et presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc ausgissimus. Id enim serebant litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datae. Enimvero Paulum Constantinopolis episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam strangulari curarunt : carnisice usi Philippo olin præse-

(49) Reg., ἀνδραγαθίσσαθαι. Editi, ἀνδραγαθήσαθαι. Anglic., ἀνδραγαθεῖσθαι.

(50) Sic Reg. Editi, 'Αλλὰ χακοήθεις δντες ἀληθίνος αὐτοῦ, ommissis intermediis. Anglic. vero sic : 'Αλλὰ χακοήθεις δντες σχηματίζουσι περιβομβεῖν, καὶ διὰ τούτο πάντα, multis omisis.

(51) Ia Reg. Basil. Anglic. Editi vero, προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.

(52) Hæc habentur apud Theodoretum I. II Hist. c. 15. Mox Anglic., καὶ λαμβάνοντες οὐχ..

(53) Sic Reg. Editi male, κατ' ἔκεινων.

(54) Angl., ὑπομνήματα. Ποτα Ἐκκλησίᾳ νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τῆς ἔκεινων αὐτῶν ἐπιβούλας, ommissis multis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur

A σμαὶ (49), διαβάλλουσι· πόθεν γάρ εὐχὴ τοιάντη παρ' ἔχθροῖς ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροτύῃ; 'Αλλὰ χακοήθεις δντες σχηματίζουσι τοιάντα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐτίθεις δντες ἀληθίως αὐτοῦ (50), ως δρά δέει τῆς παρ' αὐτῶν λαθορίας προσάξομεν ἐσαντούς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γάρ, καὶ διὰ τούτο πάντα περιτρέχουσι· καὶ ὑποχρινούσαι (51) μὲν ὡς φλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἔχθροι· ἵνα, αἰματων ἐμφορθέντες, ἐκποδῶν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, διὰ κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν δὲν καὶ φρονοῦμεν, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στηλιτεύμεν.

3. Τίνα γάρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες (52), B οὐχ ὕδρισαν ὡς θήλησαν; τίνα ζητοῦντες, καὶ εὐρόντες, οὐχ οὖτας διέθηκαν, ὡς ή τελευτῆσαι κακῶς, ή λυθῆναι πανταχόθεν; 'Α γάρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, ταῦτ' ἔκεινων (53) ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἔκεινων προαιρέσεως καὶ πονηρίας εἰσὶν ὑπῆρται. Ποτος τοινυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν ὑπόμνημα (54); τίνα φρονοῦντα κατ' αὐτῶν οὐ συνεσκευάσαντο, πλασάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἱεζαέλ; Ποτα Ἐκκλησίᾳ νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τῆς ἔκεινων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων ἐπιβούλας; Αντιόχεια μὲν δι' Εὔσταθίον τὸν δρμολογητὴν καὶ ὄφεδον· Βαλανέα δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασωτὸν· καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον· ή δὲ Ἀδριανούπολις δι' Εὐρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτῶν Λούκιον, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, καὶ οὖτας ἀποθανόντα· καὶ Ἀγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέρροια δὲ διὰ Κύρον, καὶ Γάζα δι' Ἀστληπάν (55). Τούτους μὲν γάρ πολλὰ πρότερον ὑβρίσαντες, ἔφορισθῆναι πεποιήκασιν οἱ δόλιοι· Θεόδολον δὲ καὶ Ολύμπιον ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους (56), καὶ ἡμᾶς, καὶ πρεσβυτέρους ἡμετέρους, οὖτας ἐποιήσαν ζητηθῆναι, ὥστε, εἰ εὑρεθείμεν, κεφαλῆς ὑποστῆναι τιμωρίαν. Καὶ τάχα ἀν ἀπεθάνομεν οὖτας, εἰ μὴ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐφύγομεν καὶ τότε. Τοιάντα γάρ ἔστι τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ολύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. Τὸν γάρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (57) ἐπίσκοπον Παῦλον δώξαντες καὶ εὐρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιήκασι ἐν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δῆμιον ἐσχη-

item sub initium *Epistolæ ad Solitarios*: sed qui dicitur Euphratian Balanearum, ibi Εὐφρατίων δὲν Καλαναῖς περπεραν vocatur. Anglic., Βαλαναῖ, Theodore, Βαλαναῖαι. Mox illud, τὸν θαυμασωτὸν, deest in Anglie., nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglie., Βαλτος, Nanniusque vertit *Bulus*. Theodoreti vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syrie.

(55) Anglie., Ἀστληπαν.

(56) Anglie., Θράκης δντας ἐπ. Mox Theodore, καὶ ἡμᾶς δή.

(57) Τὸν γάρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, etc. Hæc habentur apud Theodore. I. II, c. 5, et apud Niph. I. ix, c. 30.

χότες εἰς τοῦτο Φίλιππον, τὸν γενόμενον Ἐπαρχὸν· ἥν γάρ καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τὸν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης.

4. Ἀρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα κύρον ἔχουσι (58), καὶ λοιπὸν ἡρέμησαν; οὐδαμῶς. Οὗτος γάρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς Παροιμίαις βθέλλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφύδμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροικιῶν. Οἴα γάρ καὶ τανῦν ἔδρασαν, τίς δὲ ἀξιῶς ἔξεποι (59); Τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεύσαι, ὅσον ἔκεινοι πεποιήκασιν; Ἀρτὶ γάρ εἰρήνην ἔχουσῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν εὐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ἄρμης Λιδέριος, καὶ Παυλίνος δὲ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος δὲ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας (60), καὶ Λουκίφερ δὲ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσένιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοί, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀρπάζονται, καὶ ἔξοριζονται· πρόρασιν οὐδεμίαν ἔχοντες, ἢ ὅτι μὴ συνέθεντο τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφαντίαις (61).

5. Περὶ γάρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγηροτάτου καὶ δημολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου, περιττὸν ἐστιν ἐμὲ καὶ (62) λέγειν· Ισως γάρ ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τοῦτον ἔξορισθῆναι πεποιήκασιν. Οὐ γάρ δοῦμος, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανῆς ὁ γέρων. Ποιας γάρ οὐ καθηγήσατο συνόδους; Καὶ λέγων ὁρθῶς, οὐ πάντας ἐπεισε; Ποια τις Ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα (63) τὰ κάλλιστα; Τίς λυπούμενός ποτε προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ (64); τίς ἤτισε δεδρέμενος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχών ὅν τὸ ζέλησε; Καὶ σῶμας καὶ κατὰ τούτου τετολμήκασιν· ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰδὼς ἃς ποιοῦσι διὰ τὴν ἀσέβειαν ἔσαντων συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβούλαις. Εἰ γάρ καὶ τὰ ὄστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιφερομένας αὐτῷ πληγάς, καὶ συσκευάς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, εἰξεν αὐτοῖς πρὸς ὥραν, ὡς γέρων καὶ ἀσθενῆς τῷ σώματι· σῶμας τούτων ἡ πονηρία καὶ ἔχ τούτων δείκνυται, σπουδασάντων πανταχθέν ἔσαντούς (65) δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανοὺς ἀληθῶς.

illis cesserit, attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innotescit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

¹¹ Prov. xxx, 15.

(58) Anglic., κύρον ἔχουσι, et ita legit Nannius. Mox Anglic., οὐδὲ γάρ ἐπαύσαντο.

(59) Anglic., εἴποι. Ibid., Τίς τοσοῦτον, etc. Hæc item apud Theodoret. Hist. I. II. c. 15.

(60) Sic omnes mss. Theod., et ita legit Nannius: at editio Παυλίνος δὲ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, emissis intermediis. Porro Dionysium hic memoratum Sozom. lib. iv, c. 8, ait suisce episcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanensi præsul fuit illus. Erat tamen in Mediolanensi episcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte causa fuit Sozomeno Dionysium Albæ episcopum nuncupandi. Mox Anglic., Σαρδανίων. Theod., Σαρδανίαν Reg., Σερδανίαν. Paulo post δὲ post Εὐσένιος iu editio habeatur, sed in Reg. deest. Ibid., ol abest ab Anglic.

(61) Anglic., ἐν αἷς ἐπλάσανται συκοφαντίαις.

Acto: erat quippe ille hæresis eorum patronus, prævorumque minister consiliorum.

4. Num igitur tot tantisque facinoribus satiat, jam quieti se dediderunt? Nullatenus. Non cessarunt enim, sed instar sanguisugæ, de qua in Proverbii¹¹, magis magisque deserviunt, sceleribusque suis magnas parœcias adoruntur. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrari? Quis eorum res gestas sermone complecti valeat? Ecclesiis enim jam in pace degentibus, orantibusque populis in synaxibus, Liberius Romanus episcopus, Paulinus Galliarum Metropolis episcopus, Dionysius Italæ metropolis episcopus, Lucifer insularum Sardiniae metropolis episcopus et Eusebius in Italia episcopus, omnes probi episcopi veritatisque præcones, abrepti in exsilium pelluntur: nulla prorsus alia de causa, quam quod Arianæ hæresi non sint astupulati, neque subscripterint calumniis sycophantiisque quas adversuin nos illi commenti sunt.

5. Nam de magno ac felicis senectutis viro et confessore revera Hosio, id est sancto, loqui supervacaneum fuerit: fortasse quippe compertum omnibus est, hunc quoque ipsis auctoribus in exsilium pulsum fuisse. Haud enim obscurus, sed omnium clarissimus senex ille est. Quæ synodus enim, cui non ille præsuerit? Quandonam sapientibus dictis suis non in suam omnes perduxit sententiam? Quænam Ecclesia illius patrocinii pulcherrima non servat monumenta? Quis illum mœstus adiit, quin lætus ab eo recesserit? Quis aliquo egens ab eo postulavit, optatumque non abiit assecutus? Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe eum esset earum quas impietatis suæ causa conflingunt calumniarum, insidiosis eorum adversum nos rescriptis subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus eum immanissime et ultra modum lancinarunt, et ob conspirationes adversum cognatos ejus combatas, utpote senex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis spatium illis cesserit, attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innotescit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

(62) Καὶ deest apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα περιφανῆς ὁ γέρων.

(63) Reg. et Anglic., μνημεῖα, et ita legit Nannius. Edili, σημεῖα. Theod., μνημόσυνα.

(64) Theodoret., τίς δόδρομενός ποτε, προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Infra idem ὅτι καὶ οὐτος. Mox Anglic., αὐτῶν συκοφαντίαις. El γάρ, omissis intermediis. Ibid. Reg., ἔσαντων habet, editio αὐτῶν.

(65) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τοῦ πανταχθέν αὐτούς. Quæ mox sequuntur, ἐπειδὴ, etc., habentur apud Socratem I. II. cap. 28, et apud Nicæphorum lib. ix. cap. 29. Socrat. sic incipit. Καὶ γάρ εἰς τὴν Ἀλεξ., et ita Niceph. Quæ hic

6. Post hanc enim Alexandriam rursus invadunt, A nosque denuo ad necem perquirunt: factaque sunt 256 præsentia prioribus pejora. Milites quippe de-recente ecclesiam obsedere: bellicosque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edictus fuerat adauxit. Elenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vincitos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora: nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto iugunio, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrent: re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat: qui mox cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit, paucisque illic in oratione repertis (plurimi namque adveniente hora recesserant), talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni adnotas adiebat ut dicerent, se Arianice fidei esse: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertisit, nudatas iterum ita in faciem cœdit ut per aliquantum temporis viæ dignosci possent.

τὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φροντιζούσας τοὺς πυρὸς, γυμνώτις λοιπὸν, οὐτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις αὐτὰς ἐπιγνωσθῆναι.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, inso-C lentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens ainputatis, quibus adhuc aculei haerebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sapienter eguerint, imo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant, una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis tradarentur; sed ipsa arbitratu suo occultarunt abiecti runque insepta: rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur: nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa

enarrantur, habes etiam sub finem Apologię præcedentis, et in Epist. ad Solit.

(66) Socrat. et Nic., τὰ ὑστερα χείρονα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. et Nic., καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(67) El' elεελθών. Sic Reg. Socr. et Nic. Editi vero, et Theod. apud quem hæc habentur lib. II, cap. 14, είτα ἐλθόν.

(68) Sic Socr. Nic. et mss.; in editis τὰ deest.

(69) In Theod. καὶ ἄρτοι deest.

(70) Socrates et Nic., τετολμημένα.

(71) Ritus orandi in cœmeteriis apud ecclesiasticos scriptores sæpe occurrit: sic in Constitutionibus apostol., lib. VIII, c. 30, circa quod vide notas Cotelerii.

6. Ἐξεῖθεν γάρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύσαν, ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε χείρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων (66). Στρατιώται γάρ ἔξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγίνετο. Εἰτ' εἰσελθὼν (67) τῇ Τεσσαρακοστῇ δι παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ηὗξησεν δι παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. Μετὰ γάρ τὰ (68) ἔδομα τοῦ Πάσχα παρθένους εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἤγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, δραγανῶν καὶ χηρῶν ἥρπαζοντο οἰκίας καὶ ἄρτοις (69), ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίας, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα (70). Τῇ γάρ ἔδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν δι λαδὸς νηστεύσας ἔξηλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὑξασθαι (71), διὰ τὸ πάντας ἀποστρέψεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν δι παμπόντηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον διτα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιῶν, ὅπλα καὶ ἔιφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν· καὶ διλγούς εύρων εὔχομένους (οἱ γάρ (72) πλεῖστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν), τοιαῦτα εἰργάσατο, οἵα παρ' αὐτῶν ἐπρεπεν ἀκούσαντα πρᾶξαι. Πυρκαϊάν γάρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἡνάγκαζε λέγειν αὐτὰς (73) τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὡς δὲ νικώτας αὐτὰς χρόνον μόγις αὐτὰς ἐπιγνωσθῆναι.

7. "Ανδρας δὲ κρατήσας τεσσαρόντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε·" ράβδους γάρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμών, ἐν αὐταῖς ἔχούσας (74) ἔτι τοὺς σκόλιοπας τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὲς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἐναποταγέντας (75) ἐν αὐτοῖς σκόλιοπας, τινάς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένον, ἔξωρισαν εἰς τὴν μεγάλην "Ουσιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτήκων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι: πεποιήκασιν (76), ἀλλ' ἔκρυψαν ὡς τὸξοντα, ἀταφα βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὥμοτητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο πεπλανημένη τῇ διανοίᾳ (77) οἱ παράφρονες· τῶν γάρ οἰκείων τῶν τετελευτήκων, χαιρόντων μὲν διὰ τὴν διάλογίαν, θρη-

(72) Theodoretus δὴ post γάρ. Mox Socrates et Nicēphorūs, ἀναχωρήσαντες ἐτυχον. Paulus post iudeis οἴα παρ' αὐτῶν ἐπρεπε περαχθῆναι. Πυρκαϊάν γάρ ἀψα.

(73) Sic Socr. et Nic.; Reg. et Theod., ἔστιτάς, editi ἔστιτος. Mox hæc, καὶ μὴ φροντιζούσας τοὺς πυρός, δεσunt in Anglie.

(74) Sic Reg. et Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἔχούσας.

(75) Sic editi. At Regius codex, Socr. et Nic., ἀποπαγέντας, Paulus post Anglie. Socr. et Nic., περιλειψθέντας, Mox Theod., τὰς παρθένους. Ήστι item enarrantur in Epist. ad Solit.

(76) Socrates et Nic., ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(77) Socrates et Nicēphorus, πεπλανημένοι τὴν διάνοιᾳ. Theodoret., πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

κούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μεῖζον ἐξηχείτο (78) κατ' αὐτῶν δὲ τῆς ἀσεβείας καὶ ώμότητος ἐλεγχος. Καὶ γάρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιξιῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούον (79), Γάιον, Φιλωνα., Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νειλάμμωνα, Ἀγαθὸν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, Ἐτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνῶδαρον· καὶ πρεσβυτέρους Ἱέρακα καὶ Διόσκορον· καὶ οὗτα πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινάς μὲν αὐτῶν (80) ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινάς δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα (81)· σπουδῇ γάρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαὰδ, εἰ δυνατὸν, ἔξαρι τὴν ἀλήθειαν. (82) Ἰδού ταῦτα τῶν ἀσεβῶν τὰ τολμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οὓς πρότερον (83) καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοὶ, ἔτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χείρας· μᾶλλον δὲ ὅδύρονται πικρῶς, θεὶ μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλεον πεποιήκασι· καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν διειδίζειν, ἀγνοοῦντες δὲ, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἔσωτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γάρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χείρον τὸ διώχειν· δὲ μὲν γάρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, χρύππεται, δὲ διώχεις ζητῶν ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· δὲ ζητῶν ἀναιρήσαι παραβάνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φεύγειν (84) περέχει. Εἰπερ οὖν τὴν φυγὴν διειδίζουσι, ἐντρεπτέωσαν πλέον ἔσωτοὺς διώχοντας· πανέσθωσαν γάρ ἐπιδουλεύοντες, καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἴδιας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν (85) ἔνεκα πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰδότες, δὲ τῶν διωκόμενών ἡ φυγὴ μέγας ἐλεγχός ἔστι κατὰ τῶν διωκόντων. Οὐδεὶς γάρ τὸν πρᾶον καὶ φιλόνθρωπον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἄγριον καὶ πονηρὸν δυτικὰ τὸν τρόπον (86). Πᾶς γοῦν κατώδυνος καὶ ψπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαούλ ἐφευγεῖ, πρὸς δὲ τὸν Δασιδὶ κατέφευγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς χρυπτομένους αὐτοὺς (87) ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἐλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώτετεν οἱ ἄτε (88)

¶ I Reg. xxxii, 2.

(78) Sic Regius, Basil. Anglic. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero, μεῖζων ἐξηγεῖτο.

(79) Socrates. Θμοῦν. Anglic., Mout. Ibid. Anglic. et Theodoret., Ψινόσιρι. Ibid. Anglic. et Socrat., Νειλάμμωνα, Reg. et editi, Πηλάμμων, male. Ibid. Socrat. et Niceph. et Anglic., Ἀγάθωνa. Theod., Ἀγάπιον. Ibid. Anglic., Ἀγάμφον. Mox Socrat. et Theodoret., Ἀμμώνιον Ἐτερον καὶ Ἐτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Anonymus, sed male: nam septendecim tunc forent episcopi pulsi, cum tamen sedecim tantum memorem Athanasius sub nomine Apologie praecedentis. Hæc item in Epist. ad Solit.

(80) Anglicanus codex, méntor.

(81) Mire variat Theodoretus qui habet Ἐφρευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα, ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes miss. et editi Athanasii, Socrat. et Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex Apol. ad Constant. num. 27, ubi sic legitur, Καὶ ἐξορι-

A fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Αἴγυπτῳ et Λιβύῃ in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muium, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agatbum, Anagamphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilio loco interirent. Episcopos vero plus triginta in 257 fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabō cura fuit, ut, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ B aduersum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius aerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate timiditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vortere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterritus persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimit quem inquirit. Quod autem fugere licet, id Scripturæ testantur: qui antem interficiendi animo inquirit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistent qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitia: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non aduententes fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnum esse in persecutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco omnes qui erant in angustia constituti et oppressi a re alieno¹¹, Saulēm fugientes ad Davidem se conserebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficiere satagunt, ut nulla supersint malitia suæ vestigia.

D οὐθέσαν μὲν δέκα καὶ ἔξι, τῶν δὲ ἀλλων οἱ μὲν ἐψυγαδεύθησαν, οἱ δὲ ἡναγκάσθησαν ὑποχρίνασθαι. Quorum (scilicet episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex ceteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.

(82) Hæc habentur apud Socratem, lib. iii, cap. 8, et apud Niceph., lib. x, cap. 16.

(83) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero et Anglicanus, ἐτράννευσαν, inale.

(84) Nicephorus, τοῦ φεύγειν.

(85) Socrat., καταβαλεῖν. Mox οὐκ deest in Socr. et Niceph.

(86) Anglic., τοὺς τρόπους. Mox editi male, Πᾶς γοῦν. Reg. et Basil., Πᾶς γοῦν. Socrates et Niceph., Πᾶς γάρ. Anglic., Καὶ πᾶς μὲν.

(87) Anglicanus et Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglic., ἀναιρεῖν σπουδάζουσι. Mox idem, ἔσωτον.

(88) Αὐτὸν deest apud Socr. Paulo post Reg. Basil. Anglic. Socr. Nic., γινομένην. Editi, γινομένης. Mox Anglic., περιφανεστέρα.

Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cœcutire : quanto enim fuga clarior, tanto etiam liquidius insidiis eorum patratæ cœdes, irroqataque exsilia explorata erunt. Si namque occidunt, ipsa inors gravius in carnifices resonabit ; sin pellant in exsilium, quaquaversum emitunt iniquitatis suæ inonumenta.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese adverterent malis bujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cœdes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Imo forte ipsam criminari audebunt Providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat : cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerculum quidem sine Patre nostro qui in cœlis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem apprehenderint sceleratissimi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliosi, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima nature reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni efferrati insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam : sed senis jugum aggravant¹³, et super dolorem vulnerum immittentes illi addiderunt¹⁴. Quod si ejusmodi facinor non admisissent : si eos qui suas columnas in nos conflatas impugnarent, non loco expulissent, eorum tortasse dictis saltē nonnulli fidem adhibuerint. At cum sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio confessori, neque episcopo Romano, ac tot **258** Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque regionum episcopis pepercérint, sed tantis malis affecerint eos qui ullaenius se nostri causa arguerent; nonne priusquam alias insidiis nos suis aggressi fuissent? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obruncent? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

10. Cuinam igitur illorum non est perspecta vanfries? cuinam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobare; sed sanguinem sientes, veluti sagenis, in aliis suis uti artibus, arbitrantes se sic eos quos occidendo perquirunt comprehendere posse? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum

¹³ Isa. xlviij, 6. ¹⁴ Psal. lxix, 26.

(89) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι ad παντάχου, dearent in editis, sed habentur in Reg. Basil. Angl. Socr. et Niceph. Ibi Anglic. habet ἔτηχει pro ἡχήσει. Mox idem, autol μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀποστέλλει.

(90) Anglicanus codex, λόγους.

(91) Multa hic omissuntur a Socrat. Niceph. Paulo post Reg. et Anglican., οὐδὲν γάρ. In editis γάρ deest.

(92) Anglicanus codex, μόνον

A πλανώμενοι. οἷοι γάρ ή φυγὴ πρόδηλος, τοσούτῳ καὶ πλέον ή ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναρρεις, ή καὶ ἔξορια προφανεστέρα γενήσεται· ἐν τε γάρ ἀποκτείνωσιν, (89) διθάνατος μείζον τηχήσει κατ' αὐτῶν· ἐν τε πάλιν ἔξορισωσι, πανταχοῦ καθ' ἔαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἔξαποστέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἔσωζον τὰς φρένας, ἑθεπον ἔσυτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοὺς ἔαυτῶν προσκήπτοντας λογισμοῖς (90)· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπώλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἔξαγονται, καὶ ζητοῦντες ἀγελεῖν, οὐχ ὅρωσιν ἔαυτῶν τὴν ἀσθείαν. Τάχα γάρ (91) καὶ τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν αἰτᾶσθαι τολμῶσιν (οὐδὲν γάρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ἐφ' οὓς αὐτοῖς οὐ παραδίωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, διτι μηδὲ στρουθίον ἀνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπεσεῖν εἰς παγῆνα δύναται. Καὶ γάρ καὶ ὅτε παραλαμβάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθὺς ἐπιλανθάνονται τῶν τε ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν δλλων ἔαυτῶν· καὶ μόναις (92) ταῖς ἀλαζονεῖαις τὰς ὁρρούς ἀνασπάσαντες, οὗτε καὶ ρὸν γινώσκουσιν, οὗτε ἀδίκουντες ἀνθρώπους αἰδοῦνται τὴν φύσιν· κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλῶνος ἀγριώτερον ἐπιφύνονται, καὶ οὗτε τεινάς ἐλεούσιν (93), ἀλλὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνονται, καὶ ἐπὶ τὸ ἀλτῷ τῶν τραυμάτων, ὡς γέργαρπται, προστιθέσαις οἱ ἀνηλεῖται. Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δράσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς συκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἔξορισαντες ἦσαν, πιθανῶς ἐν λέγοντες παρὰ τισιν ἐνομίσθησαν· ἐπειδὴ δὲ ἄλλοις τοσούτοις (94) καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις ἐπειδούλευσαν, καὶ οὗτε τοῦ μεγάλου καὶ ὀμολογητοῦ Ὁσίου, οὗτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οὗτε τοσούτων (95) ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, καὶ Γαλλιῶν, καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ τῶν δλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφέσαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιήκασι κατὰ τῶν ὅλως ἐλεγχάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡμᾶς πρὸ τῶν δλλων ἐδουλεύσαντο, καὶ μετ' ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ κακῶς ἀγελεῖν (96); Εἰς τοῦτο γάρ ἀγρυπνοῦσι, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἀν βλέπωσι σωζόμενους, οὓς οὐκ ἐθούληντο ζῆν.

D 10. Τις τοῖνυν οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν (97) αὐτῶν; τίνι τούτῳ κατάδηλον οὐκ ἔστιν, διτι μὴ δι' ἀρετὴν δνειδόζουσι δειλιάν, ἀλλ' αἴματα διψῶντες, ὥσπερ σαγήναις χρῶνται ταῖς λδαις κακοτεχνίαις, νομίζοντες ἐν ταῦταις συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐὰν ζητῶσιν ἀναρρήσας; Τοιούτους γάρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἐδειξαν, καὶ ηλεγχαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτε-

(93) Reg., ἐλεῶσιν. Mox Anglic., τοῖς πρεσβυτέροις.

(94) Τοσούτοις deest in Anglic.

(95) Anglic., τοσούτον. Paulo post idem, ἐπισκόπους. Idem ibi, ἀλλὰ κατ.

(96) Sic Angl. quiescequi visum est. Reg. et editi, κάκιστος ἀγελεῖν. Paulo post Reg. et Anglic., ἀν βλέπωσι. Editi, ἐὰν βλέπωσι.

(97) Anglicanus codex, κακουργίαν.

ρον, Βαβυλωνίων δὲ ὡμότερον. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρχης (98) ἐκ τούτων ἔστιν ὁ κατ' αὐτῶν ἐλεγχος, δῆμος, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα ἔστιν τὸν διάδολον ἀπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, διαιλότεροι λαγῶν δύτες αὐτοῖς φέρει καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν περὶ τῶν τοιούτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. Δειχθῆσονται γάρ οὐδὲν ἡττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχόμενοι, τῶν δὲ ἀγίων τὰς ἀρετὰς διακόνουντες. (99) Εἰ γάρ λοιδοροῦσι τοὺς χρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων· τί ποιήσουσιν δρῶντες τὸν μὲν Ἱακὼν φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Μωσῆν εἰς Μαδιάμ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόνον τοῦ Φαραώ; Τί δὲ, τοιαῦτα φύλαροῦντες, ἀπολογήσονται τῷ Δασιδί, φεύγοντι τὸν Σαοὺλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι, καὶ χρυπτομένῳ μὲν ἔστιν (1) ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦνται δὲ τὸ πρόσωπον ἔστιν, ἔως ἂν παρέλθῃ τὸν Ἀβιμέλεχ (2), καὶ τὴν ἐπιδουλὴν ἐκκλίνῃ; Τί δὲ ἂν εἴποιεν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἡλίαν ἐπικαλούμενον μὲν (3) τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγέραντα, χρυπτομένον δὲ διὰ τὸν Ἀχαδόν, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ιεζάβελ; τότε γάρ ζητούμενοι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις διὰ τοῦ Ἀβδοῦ (4).

11. Η τούτοις μὲν ὡς παλαιοῖς οὐχ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· καὶ γάρ καὶ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόνον τῶν Ιουδαίων, ἀνεχώρουν χρυπτομένοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ, πιρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σφραγάνῃ κεχάλασται, καὶ ἔξεργυγε τοῦ ζητούντος τὰς χειράς. Τῆς τοίνουν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούστης περὶ τῶν ἀγίων, πολὺν δρα πρόσφασιν τῆς ἔστιν προπετείᾳς ἐξερεψεῖν δυνήσονται; "Ἄν τε γάρ δειλίαν ὄντειδοσι κατ' αὐτῶν, μαίνομένων τὸ τόλμημα· ἂν δὲ (5) καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλωσιν, οὐχ ἐιδότες εἰσὶ παντελῶς τὰς Γραφάς. Ἐν μὲν γάρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἡν ἐκταγῆναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίων (6), ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητούμενούς εἰς θάνατον ὅπως δῆποτε δύνασθαι διασώζεσθαι· ἐπὶ δὲ συντελεῖ τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς δὲ τῷ Μωσεῖ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· "Οταρ δὲ διώκωσιν τύμας ἐν τῇ πόλει ταύτη (7), φεύγετε εἰς τὴν ἐπέραν· καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· "Οταρ οὐν λέητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ βῆδέρ διὰ Δαριὴλ τοῦ προφήτου, ἐστώς ἐν τόπῳ ἀγίῳ, σὸν ἀραιρώσκωρ νοεῖται τότε οἱ ἐν τῇ Ιουδαϊκῇ φευγότωσιν ἐπὶ τὰ

(18) Exod. xxi, 13. (19) Matth. x, 23.

(98) Sic Reg. et Anglic. Editio vero post αὐτάρχης habent αὐτῶν. Mox pro δ κατ' αὐτῶν, ut habent Reg. et Anglic., in editis legitur δ ἰκανός. Paulo post Anglic., αὐτῶν. Ibid. Anglic., λογαρίοις. In Reg. primo positum fuerat, λογοχαρίοις, sed poste, eraso εχ., λογαρίοις factum est. Editio, λογοχαρίοις.

(99) Illic resumunt Socr. et Nic.

(1) Reg., τούτον, male.

(2) Hic vocatur Ἀγχοῦς in textu Graeco Scripturæ et Achis in Vulgata, I Reg. xxi, 13.

(3) Mέν deest in Anglic.

(4) Regius Codex, πιρὰ τῷ Ἀβδοῦ. Socr., πιρὰ

A mores feris ipsis effraterno Babyloniisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc sint ad illos confutandos, attamen quia more patris sui diaboli molles voculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiores: age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant, si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent: quid, queso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysē in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutiunt, pro Davide B respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum consodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item filii prophetarum absconditi in speluncis, Abdīz ope delitescebat.

C 11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur ulla- tenus recordantur. Etenim ipsi discipuli metu Ju- daeorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrent, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignarus exhibebunt. In lege quippe jussum fuit, ut constituerentur refugii urbes, quo homini- bus ad necem quæsitis aliquod saltem salutis per- fugium relinquenteret¹⁸. In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur: Cumi autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam¹⁹. Et paulo post ait: Cum D ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: tunc qui in Iudea sunt, fugiant ad montes: et qui supra lectum non descendat **259**

tῷ Ἀβδīz. Editio, διὰ τοῦ Ἀβδοῦ. Quæ post hæc se- quuntur, citantur in concilio Buziacensi t., tomo VIII. Conc., p. 1569. Mox Anglic. post παλαιοῖς ha- bet ἰσως. Paulo post Reg.. et Socr., μνήμην. Editio vero, μνεῖται.

(5) Anglic., δινεῖται κατ' αὐτῶν μαίνονται ἀν δέ. Mox idem, διαβάλλουσι παντελῶς, omissis inter- mediis.

(6) Socrates, φυγαδευτηρίους. Mox Anglicanūς, δύνασθαι διῶξαι ταύτας.

(7) Socr. et Nicopli., ἐν τῇ πόλει ταύτης.

tollere quæ in domo sua sunt : et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam¹⁷. Haec cum scirent sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ iam præcepit Dominus, haec ipsa ante suum in carne adventum ore sanctorum præfatus est. Et haec est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos hominem factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiendo, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per angelum ipse suum Josepho præcepit : *Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Agyptum; futurum est enim ut Herodes querat animam pueri*¹⁸. Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit, cum egressi Pharisæi consilium inirent qua ratione perderent eum¹⁹ : id cum Jesu notum esset, secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis, *Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum*²⁰. Deinde postquam dixisset Salvator, *Antequam Abraham fieret ego sum, Judai quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exiit de templo*²¹; et, *Transiens per medium illorum ibat*²², itaque se subduxit.

13. Haec ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident: quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant²³? Etenim cum Joannes martyrium subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditibus Jesus, recessit inde in navicula in locum desertum serum²⁴. Haec erant igitur Domini gesta : haec ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggredierentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent ! eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem recessus ac fugæ Salvatoris, quam evangelistæ memorant, ra-

¹⁷ Matth. xxiv, 15-18. ¹⁸ Matth. ii, 13. ¹⁹ Matth. xxvi, 4. ²⁰ Joan. xi, 53, 54. ²¹ Joan. viii, 58, 59.

²² Luc. iv, 30. ²³ Isa. ix, 5. ²⁴ Matth. xiv, 13.

(8) Anglic., εἰς τὰ δρη. Καὶ δ. Infra idem, ἐπὶ τῆς οἰκίας.

(9) Anglic., πολιτείας.

(10) Reg., ἐπὶ τοῦ δεῖχνυσιν ἑαυτὸν, omissis intermedii. Editii, αὐτός. Augl., οὐτως καὶ ἐκ τούτου δεῖχνειν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἄμα σὸν γεν. Paulo post, ὅτε deest in Anglic. Idem ibid.,

δρη (8). ὁ δὲ πλ. τοῦ δώματος μὴ καταβῆτω δραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· καὶ ὁ δέ τῷ ἀγρῷ μὴ ὑποστρεψάτω ὁ πλίσω δραι τὰ λιματία αὐτοῦ. Ταῦτα γάρ εἰδέτες οἱ ἄγιοι, τοιαύτην είχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγήν. **Α** γάρ νῦν προσέταξεν δοκός Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας (9) ἐν τοῖς ἄγιοις ἐλάσει· καὶ ἔστιν οὕτος δρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, δὸς δὲν δοκός προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διέκα τοῦτο καὶ αὐτὸς δολόγος, δι’ ἡμᾶς γενέμενος ἀνθρωπος, κατεβίωσε ζητούμενος, ὡς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβούλην ἐκκλίναι. Ἐπρεπε γάρ αὐτὸν, ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, οὐτως καὶ ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δεικνύειν ἑαυτὸν (10) φοροῦντα σάρκα καὶ γενέμενον ἀνθρωπον. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γάρ δῆμος τῷ γενέσθαι ἀνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγρέλου ἐνετείλατο τῷ Ἰωσῆφ· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον μέλλει γάρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν γυνήν τοῦ παιδίου. Καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι’ Ἀρχέλαου τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὁτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ἐδεικνύει, καὶ τὴν ξηρὰν χείρα πεποίηκεν ύγια, οἱ μὲν Φαρισαῖοι, ἐξελθόντες, συμβούλιον ἐλασσον κατ’ αὐτοῦ, δπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γάρ ὅτε (11) τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἄπ’ ἐκείνης, φησί, τῆς ἡμέρας ἐβούλευσαρτο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παζήσθη περιεπάτει ἐρ τοῖς Ιουδαιοῖς, ἀλλ’ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἑρήμουν. Είτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι, οἱ μὲν Ιουδαῖοι ἥπαρ (12) ἀλθουσ, ἵνα βάλωσιν ἐπ’ αὐτοῦ· καὶ, Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο,

13. Ἀρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκούοντες (13), ἐπειδὴ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θελήσουσι γενέσθαι πυρίκαυστοι, διτὶ ἐναντίᾳ ὃν δοκός ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλεύονται καὶ φθέγγονται; Καὶ γάρ ὅτε Ἰωάννης μεμαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας δοκός, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐρ πλοιῷ εἰς Ἑγγύμον τόπον κατ’ ἴδιαν. Ὁ μὲν οὖν δοκός ἐποιεῖ ταῦτα, καὶ (14) οὗτος ἐδιδάσκεν. Εἴθε δὲ οὗτος καὶ οὗτως αἰσχυνθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτὸν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέον μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δειλίαν, ἀπαξ κατ’ αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες! Ἀλλ’ οὔτε μανιούμενον αὐτῶν τις ἀνέζεται· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ Εὐαγγέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. Ἐστι γάρ διαρράκτης τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὐλογος καὶ ἀληθής, ἢν ἐπί

καὶ αὐτός.

(11) Sic Regius et Anglican. Editii, Καὶ γάρ καὶ.

(12) Socr. et Nic., ἐλασσον.

(13) Socr., κατανοοῦντες. Paulo post Anglic., φῶς Θεὸς ἐποιεῖ καὶ διδάσκει βουλεύονται.

(14) Καὶ deest in Anglic. Infra Regius, στήσωσιν.

τοῦ Σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἄγίων τὴν αὐτήν λογίζεσθαι (ἀλλὰ γάρ περι τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. Τὸ γάρ ἡμῶν ἔκεινος ἐφόρεσε σώμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθενειαν (15) ἐνεδίκνυτο·) ἢν δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐξῆτοντοι αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβιλεν ἐπ’ αὐτὸν τὴν χεῖρα, διτὶ οὕτω σέληνθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Καὶ γάρ καὶ πρὸ ταύτην (16) ἐθεῖν, ἔλεγεν αὐτὸς τῇ μὲν μητρὶ· Οὕτω ἦκει ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Ὁ ἐμὸς καιρὸς οὗτος πάρεστι. Πάλιν τε, ἐλόθινος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε τὸ λοιπόν καὶ ἀραπάνεσθε (17)· Ιδού γάρ ἡγγικεν ἡ ὥρα, καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας B

A tionis consentanea ac legitima est, eamque nos decet omnibus sanctis accommodare (quae enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre: nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit inscrinitatem); quam fugae causam ita Joannes descripsit: Quærebant eum tenere, et nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora ieiunii²⁸. Etenim antequam illa veniret aiebat ipse matri suæ: Nondum venit hora mea²⁹: ilisque qui fratres sui vocabantur: Tempus meum nondum adverit³⁰. Ac rursum cum advenisset tempus, discipulis aiebat: Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum³¹.

14. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς καὶ Δόγος ὅν τοῦ Πατρὸς, καὶ ρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γάρ τῶν καιρῶν ἐστι δημιουργὸς· ἀνθρωπὸς δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγω, δεκτήνεσιν ἔκάστω τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὡς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ’ ὃν αὐτὸς δημιουργὸς ὁν, ὡς ἡθέλησεν δὲ Πατήρ, ὡρισεν ἔκάστω. Καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν εἰ γάρ κέκρυπται, καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἔκάστω μεμέτρηται, ἀλλ’ ὅμως πᾶς ὁστιστὸν οἴδεν, διτὶ (18) ὡς ἔαρος καὶ θέρους, καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνος ἐστι καιρὸς, οὔτως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν (19) ἐστι. Διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη· καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. Καὶ τῷ Ἐξεχίᾳ προσετέθησαν ἔτη δέκα καὶ πέντε. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γνησίως αὐτῷ λατρεύοντιν, διτὶ Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου (20) ἀναπληρώσω, δὲ μὲν Ἀβραὰμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· δὲ δὲ Δαβὶδ παρεκάλει λέγων· Μή ἀταράγῃς με ἐτὸν ἡμίσει ἡμέρῶν μου· καὶ δὲ μὲν εἰς τῶν φύλων τοῦ Ἰωάννου, Ἐλιάζ, τοῦτο καλῶς εἰδὼς, ἔλεγεν· Ἐλεύσῃ δὲ ἐτὸν τάχις, ὧσπερ σῆτος ὠριμος, κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, η ὧσπερ θημωρίᾳ ἀλλωρος καθ’ ὥραν συγκομισθεῖσα· δὲ δὲ Σολομῶν, ἐπισφραγίζων τούτου τὴν φωνὴν, φησίν· Ἀσφαροῦνται ἀνροι γύνχαλ παρασύρων. Διὸ (21) παραινεῖ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγων· Μή ἀσεβήσῃς ποιῶν, καὶ μὴ γίνου σκληρός, ἵτα μὴ ἀποθάρῃς ἐτὸν καιρῷ σου.

15. Ὦσπερ δὲ ταῦτα γέγραπται, δεκτήνεσιν (22) δ

C 260 14. **Enimvero ut Deus et Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus haec sit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum, ac tempus non ex fato, ut quorundam fabulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definitivit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est: quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum, attamen unusquisque novit, sicut veris, ziatris, autumni et hiemis stata sunt tempora, ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi²⁹. Quapropter generationis quæstæate Noe fuit, vitæ tempus concisum est: et, quasi omnium tempus adfuissest, anni contracti sunt. Ezechiae autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit: Numerum dierum tuorum adimplebo, Abraham plenus dierum moritur³⁰: David autem hoc postulabat: Ne revokes me in diuidio dierum meorum³¹: et unus ex amicis Job Eliaphaz, hoc cum probe nosset, aiebat: Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore demessa, aut sicut acervus areæ suo tempore comportatus³²; et Salomon hujus sermonem obsignans, ait: Tolluntur ante tempus qniam impiorum³³. Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet: Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo³⁴.**

D 15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio

²⁸ Joan. vii, 4-30. ²⁹ Joan. ii, 4. ³⁰ Joan. vii, 6. ³¹ Matth. xxvi, 45. ³² Eccl. iii, 2. ³³ Gen. xxv, 8. ³⁴ Psal. ci, 25. ³⁵ Job. v, 26. ³⁶ Prov. x, 27. ³⁷ Eccl. vii, 18.

(15) Ηακε σις habent Socrat. et Nicēph., Τὰ γάρ ἡμῶν ἔκεινος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδίκνυτο. Ibid. Anglie., ἐνεδίκνυτο. "Εστι δὲ ἡ πρόφασις ἡν Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Intra Socrates, τὰς χεῖρας.

(16) Basiliens. Anglican. et Socrat., πρὸ τοῦ ταῦτην.

(17) Sic Regius Basil. Anglie. et Socr., καὶ deerat in editis. Mox Reg. Socr. Nicēph., ἡγγικεν, ubi editi ἤλθεν.

(18) Sic Regius et Anglicanus codex. Editi, πῶς δεῖταιον οἴδεν, τὸς, etc.

(19) Anglicanus codex, καὶ τοῦ ζῆν.

(20) Σου deest in Anglie.

(21) Regius codex, Διὸ καὶ.

(22) Anglie., Ωσπερ γάρ τούτων γεγραμμένων δείχνεται. Paulo post Reg., ἔκάστω τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Anglie., ἔκάστω μεμετρημένων οὗτω τοῦ ιταρένα. In editis, τῶν ἀνθρώπων deest.

probe scire sanctos, unicuique hominum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat : *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi*²⁵ : rei namque cuius ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit : *Stulte, hac nocte repetent animam tuam: quæ autem parasti cuius erunt*²⁶? Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto consideret, hanc protulit sententiam : *Et nescit homo tempus suum*²⁷. Ideoque patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur : *Ecce ego senui, et ignoro diem mortis meæ*²⁸. Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, gnarus quo cuncti annos esset ipse dimensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfinitisset : quoniam pro nobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæceretur occulabat, insidiasque declinans, sic præterebat, ac per medium illorum ibat²⁹. Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis : *Pater, venit hora: glorifica Filium tuum*³⁰: nec sese ultra ab inquirentibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur. Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant : *Quem quæritis?* illisque respondentibus : *Jesum Nazarenum*, ait illis : *Ego sum quem quæratis*³¹; neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit : atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi : neque cum tempus adasset sese occultavit : sed insidianibus seipsum obtulit, ut palam omnibus ficeret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere judicio, et sine Patre nostro qui in cœlis est **261** ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerulum in laqueum incidere³².

τρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐδὲ θρὶξ ἀνθρώπου εἰς παγῆα ἐμπεσεῖν ποτε.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem, hæc a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, imo semper, omnes edociti fuere), cum adversus persecutores decertarent, auspicabant, uti fas erat : duinque ab illis perquirerentur, sese abdebat; cumique, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, noblebant seipso insidiatoribus deditiis offerre; cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse sortes hominum³³, et Dominum mortificare et vivificare³⁴, ideo ad finem usque exspectarunt, ut ait

²⁵ Psal. ci, 24. ²⁶ Luc. xii, 20. ²⁷ Eccl. ix, 12. ²⁸ Genes. xxvii, 2. ²⁹ Luc. iv, 30. ³⁰ Joan. xvii, 1.
³¹ Joan. xviii, 4-6. ³² Matth. v, 36; i, 29. ³³ Psal. xxx, 16. ³⁴ I Reg. ii, 6.

(23) Anglican., ἀπαιτοῦσι σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.

(24) Sic Reg. In editis vero, τάς deest. Paulo post Reg. et Angl., ἔφενγε. Editi, ἔφυγε.

(25) Regius, ἐν ϕι κατ. Mox Anglican., τότε μὲν πρ.

A λόγος τοὺς ἄγιους εἰδέναι χρόνον ἐκάστῳ μεμετρημένον. Τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου τρύπισμα τὸ λέγειν τὸν Δασίδ. Τὴν δλιγάστητα τῶν ἡμέρων μου ἀράγγειλό μοι· δὲ γὰρ οὐκ ἡτίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἦξιον. Διὰ τοῦτο γοῦν δὲ πλούσιος, νομίζων ἐτί πολὺν ἡσσούσαι χρόνον, ἤκουεν· Ἀγροί, ταύτη τῇ ρυκτὶ ἡστοῦσι σου τὴν ψυχὴν⁽²³⁾. Καὶ δὲ ἡτοιμασας τίτι ἔσται; Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής ἀποφαντεῖται θαρρῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ, καὶ φησι· Καὶ γε οὐκ ἔγρα ἀνθρώπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δὲ πατριάρχης Ἰσαάκ ἐλεγε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἡσαῦ· Ἰδού ἐγὼ τεγράκα, καὶ οὐ τριτοσκον τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου. Οὐ μὲν οὖν Κύριος, κατοι Θεὸς ὃν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πάτερι δι' αὐτοῦ καιρὸν, **B** καὶ γινώσκων ὃν αὐτὸς ὥρισε καὶ τῷ ίδιῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ δι' ήμᾶς ἀνθρώπος γέγονε, τάς⁽²⁴⁾ μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς, ἐκρύπτετο ἡστοῦμενος, διωκόμενός τε ἔφενγε, καὶ τάς ἐπιθουλὰς ἐκκλίνων οὗτοι διήρχοτο καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν δρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ϕ(25) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ηθελε, τούτον μὲν προσφωνεῖ τῷ Πατρὶ, λέγων· Πάτερ, ἐλήλυθε η ὥρα· δόξασό σου τὸν Ιλόν· οὐκ ἐτί δὲ λοιπὸν⁽²⁶⁾ τοὺς ἡστοῦντας ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰστήκει θέλων χρατθῆναι ὑπὲρ αὐτῶν. Εἶπε γάρ, φησι, τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν· Τίτα ἡγείστε; τινὶ δὲ ἀποκριναμένων· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον⁽²⁷⁾. Ἐλεγεν αὐτοῖς· Ἐγώ εἰμι δη ἡγείστε· καὶ τοῦτο οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πεποίηκε· καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Πιλάτον. Οὗτε δὲ πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἤφεν ἐκατὸν χρατεῖσθαι, οὗτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτον ἐκατὸν ἐδίδου⁽²⁸⁾ τοῖς ἐπιθουλεύουσιν, ἵνα δεῖξῃ πάτερ, τῆς ἀνθρωπίνης γένεσιν τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, καὶ διευ⁽²⁹⁾ τοῦ Πατρὸς δύναται λευκή, ή μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον

16. Οὐ μὲν οὖν Κύριος οὕτως ἐκατὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προείρηται· οἱ δὲ ἄγιοι, καὶ τούτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἔφενγον, καὶ ἡστοῦμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ δρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐδούλοντο παρέχειν ἀπλῶς ἐκατὸν ἐκδότους τοῖς ἐπιθουλεύουσιν· εἰδέστε δὲ πάλιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ εἰσιν ἡς κλῆροι τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοὶ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ⁽³⁰⁾, μᾶλλον ξεῖς τέλους ὑπέμενον,

(26) Λοιπὸν deest in Anglic. Paulo post Reg. παρ' αὐτῶν, ιδι editi, υπ' αὐτῶν.

(27) Reg., Ναζωραῖον. Editi, Ναζαραῖον.

(28) Anglic., ἀπεδίδου.

(29) Anglic., ὅτι ἀνευ. Mox idem, οὕτε θρὶξ.

(30) Anglic., ζωογονεῖ.

ώς είρηκεν δ' Απόστολος, περιεργάμενοι ἐν μηλωταῖς, καὶ ἀτελοῖς δέρμασιν, ύστερούμενοι, κακονυχόμενοι, ἐπὶ ἔρημαῖς κλαρώμενοι, καὶ ἐν σπηλαιοῖς καὶ ταῖς δοπαῖς τῆς γῆς κρυπτόμενοι, ὡς ἀνὴρ (31) δὲ ὥρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος Ἐλθῃ, τὸν χρόνον δρίσας θεός λαλήσῃ πρὸς αὐτοὺς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιδουλεύοντας, τὴν δηλοντί παραδῷ τοὺς διωκομένους τοὺς διώκουσιν, ὡς ἀνὴρ ὅπερ δέξῃ καλῶς ἔχειν. Καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δασιδίου ἐστι μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαοὺλ παρώντες αὐτὸν Ἰωάδην, ἐλεγεν αὐτός· Ζῆ Κύριος (32), ἐὰν μὴ ὁ Κύριος αὐτὸν παῖσῃ, η διθη δημέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, η καταβῆ εἰς πόλεμον, καὶ προστεθῇ εἰς τοὺς ὑπεραρτίους, οὐ μὴ ἐποίσω κεῖρά μου ἐπὶ κριστὸν Κυρίου.

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοῖς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἐπραττον· τοῦ γάρ Πνεύματος λαλούντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήγνωτον ἐκείνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες· καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἐαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. Οἶος δὴν Ἡλίας, ἀκούων παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ φανέμενος τῷ Ἀχαδῷ, Μιχαίας τε ὁ προφήτης ἔρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαδόν, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (33) τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν Ῥοδούμην (34), καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. Οὐ γάρ δὴ διὰ δειλίαν ἔφευγον, μὴ γένοιτο μᾶλλον γάρ τὴν φυγὴν εἰχον ἄγωνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐδουλεύοντο καλῶς, δις (35) μήτε ἐαυτοὺς ἀπλῶς προσῆγον, τοῦτο γάρ δὴν ἐαυτὸν ἀποκτεῖναι, ὑπεύθυνόν τε θανάτου γενέσθαι, καὶ ἀντιπρᾶξαι τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἐά δ θεός δέξευξεν, ἀνθρώπος μὴ χωριζέτω· μήτε μέμψιν διλγωρίας ήθελον ὑπομένειν, ὡς ἀτονήσαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ θλίψεις, μείζονα καὶ δεινότερον πόνον ἔχούσας τοῦ θανάτου. Οὐ μὲν γάρ ἀποθανὼν πέπαυται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων προσδοκῶν καθ' ἡμέραν τὰς παρὰ τῶν ἐγθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἥγειται τὸν θάνατον· ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελειωθέντας μὴ ἀκλεῶς (36) ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυρίου τὸ καύχημα. Διὰ τοῦτο γάρ δὴν Ἰωάδην ἐν ἀνδρεῖξ μέγας ἔγνωσῃ, ἐπειδὴ ζῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους ὑπέμεινε πόνους (37), ὃν οὐδεμίαν αἰσθησιν ἐλάχισταν, εἰ τελευτήσας δην. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μαχάριοι Πατέρες τοιαύτην εἰχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγήν· διωκόμενοι μὲν γάρ οὐκ ἐδειλίων, ἀλλὰ καὶ (38) μᾶλλον ἐδείκνυσαν ἐαυτῶν τὴν τῆς φυγῆς ἀνδρείαν, οὕτως ἐν πνιγηροῖς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἐαυτοὺς καταχλεύοντες, καὶ σκληρῶς ἐαυτοὺς ἄγοντες· παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρηρούντο· ἐμελε-

A Apostolus, circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis et in cavernis terræ latentes³⁴, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est; cum enim illum Joab adversum Saul concitaret, ait ipse: Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descendenter in prælium, et obierit apud adversarios, non immittam manum meam in christum Domini³⁵.

B 17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde quærentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrabant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Elias, qui jussu Spiritus Achabo coram astigit³⁶: Michæas item propheta qui ipsum adiit Achabum³⁷; propheta etiam qui altare Samarie compellavit, Jeroboamque pudore suffudit³⁸: et Paulus qui Cæsarem appellavit³⁹. Non enim præformidine fugiebant, absit! imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisse enim illud mortem sibi consicere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: Quæ Deus conjunxit, homo non separat⁴⁰; neque in ignavia crimen incurrire vellent, quasi se læderet fuga ærumnas ipsa morte duriores gravioresque perferre. Nam qui mortuus est, miseriis levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum exspectet incursus, mortem fuga leviorē existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantisque ærumnas pertulerit, quarum si mortuus fuisse ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persecutæ enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustiis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderat, eam minime recusabant. Id enī curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec

³⁴ Hebr. II, 37. ³⁵ I Reg. xxvi, 10, 41. ³⁶ III Reg. xviii, 17. ³⁷ III Reg. xxi, 15. ³⁸ III Reg. xiii, 2. ³⁹ Act. xxv, 11. ⁴⁰ Matth. xix, 6.

(31) Η deest in Anglic.

(32) Ηcc, ζῆ Κύριος, deerant in editis, sed in Anglican. et Reg. habentur. Mox Reg., παῖσην. Angl., πατιδεύσῃ. Editi, παύσῃ, præstat prima lectio.

(33) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. Infra δῆ post γάρ deest, in eodem codice.

(35) Reg., ὅτε. Infra Reg., τῷ Κυρίῳ. Editi, τῷ Θεῷ.

(36) Anglicanus codex, ἀκλεεῖς.

(37) Υπέστη πόνους, Anglic.

(38) Και.deest in Anglic. Infra Reg. et Anglic., ἐαυτούς. Editi, σαυτούς. Mox Reg., σκληρῶς. Editi, σκληρῶς, male.

definitum a Providentia decretum anteverterent, aut divinæ obsisterent dispensationi, ad cuius se nuntium reservatos sciebant : ne temere agendo **262** ipsi sibi formidinis essent auctores ; sic enim scriptum est : *Qui præcepit est labiis, seipsum terrebit*³³. (40) alioquin τοῦ πτοεῖσθαι γένωνται. οὕτω γάρ εἰσιν.

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo, quicunque tandem sit, hac de re ambigere possit. Etenim patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat³⁴, præsentem mortem nequaquam timuit³⁵ : quin potius eo ipso tempore singulis patriarcharum pro cuiusque meritis benedictionem impetravit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis, *Vade in Aegyptum*, absque metu jussuū implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim descendere, ut illuc obiret³⁶, nequaquam ex metu substitit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saula fugerat, non præ formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugæ optionem sibi esse audiisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem præoptavit. Magnus autem Elias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judeorum absconderat, et Paulus apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis, Oportet vos Romæ martyrium subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat, hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis mee instat*³⁷.

19. Haec autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu suisceptam, nec quae in præsenti agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnæ virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensis augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbati, vel timiditatis accusati sunt ab hujusmodi viris, cujusmodi sunt isti ad criminandum prompti ; imo vero beati ab ipso Domino prædicati sunt, his verbis : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*³⁸. Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Sapientia, invenit illos Dominus dignos se³⁹. Et ipsi tum ma-

A γάρ αὐτοῖς μήτε τοῦτον παρόντα πιῆσσειν, μήτε τὴν ὥρισμένην περὶ τῆς Προνοίας χρίσιν (39) προλαμβάνειν, μήτ' αὖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀνιπράτειν, εἰς δὲν καὶ φυλαττομένους ἐαυτοὺς ἐγκωσούν· ἵνα μὴ καὶ προπετῶς πράττοντες, ἐαυτοὺς καὶ γέγραπται· Ὁ προπετής χείλεσι πτοίσει

B 18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἡσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διστάσαι περὶ τούτου. Ὁ μὲν γάρ πατριάρχης Ἰακὼν, φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν Θάνατον· μᾶλλον γάρ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ κατ' ἀξίαν ἔκαστον τῶν πατριαρχῶν ηὔλογει· δὲ μέγας Μωϋσῆς, χρυπτόμενος πρὸς τούτου τὸν Φαραὼ, καὶ δι' αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μαδίκην, ἀκούσας, Ἀπελλεις ἐις Αἴγυπτον, οὐκ ἐφοβήθη· πάλιν τε προσταχθεὶς ἀναβῆναι (41) εἰς τὸ δρός τὸ Ἀδαρέι καὶ τελευτὴν, οὐ δειλιάσας ἀπέμεινεν, ἀλλὰ καὶ διμενος ὄρμησεν εἰς αὐτὸν. Καὶ διὰ Δασιδί, φεύγων πρότερον τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐφοβήθη προχινδυνεύεν τὸν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἰρεσιν ἀκούσας, ἐξδὲ αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῆν, μᾶλλον εἰλετο τὸν θάνατον διαφόρος· δὲ μέγας Ἡλίας, χρυπτόμενος πάλιν τὴν Ἱεζάνδει, οὐκ ἐπειλασεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀπαντῆσαι τῷ Ἀχαδῷ, καὶ τὸν Ὁχοζίαν (42) ἐλέγχαι. Πέτρος δὲ διὰ τὸν φόδον τῶν Ιουδαίων χρυπτόμενος, καὶ Ιακώβος ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς καὶ φυγὼν, ἀκούσαντες, Εἰς (43-44) Τρώμην δεῖ οὐκαντίσας, οὐκ ἀνεβάλοντο τὴν ἀποδημίαν· καίροντες δὲ μᾶλλον ἀπῆλθον· καὶ διὰ μὲν, ὡς πρὸς τοὺς Ιδίους σπεῖραν, ἐγάννυτο σφαζόμενος, δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ κατέπτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχάσιο λέγων· Ἐγέρ γάρ οὐδην σπέρνομαι, καὶ διὰ καιρὸς τῆς ἀραιίσεως μου ἐφέστηκεν.

C 19. Ταῦτα δὲ οὗτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατέιλαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὗτε ταῦν τὴν τυχόντα αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δὲ τινὰ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύξτε. Οὐδὲ γάρ ἀντὶ (45) ράθυμιας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα τότε τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτειν· οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιούτων, οἷοι νῦν (46) εἰσιν οἵτοι οἱ φιλαττοὶ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Μακάριοι οἱ δειδιατῆρεοι ἐνεκεν δικαιοσύνης*. Ἀλλ' οὐδὲ ἀνωφελῆς αὐτοῖς δι τοιούτος ἐγίνετο (47) κάμπατος· ὡς γάρ χρυσὸν ἐν χωνευτήριῳ δοκιμασθέντας, ὡς εἶπεν ἡ Σοφία, εὑρίσκεν αὐτοὺς δὲ Θεὸς ἀξίους ἐαυτοῦ. Καὶ αὐτοὶ (48) τότε μᾶλλον οὓς σπινθῆρες ἀνέλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν κατα-

³³ Prov. xiii. 3. ³⁴ Genes. xlvi. ³⁵ Exod. iii. 10. ³⁶ Dent. xxxii. 49. ³⁷ II Tim. iv. 6. ³⁸ Matth. v. 10. ³⁹ Sap. iii. 5.

(39) Regius et Anglic., χρίσιν. Editi, κλῆσιν.
(40) Regius codex, ἐαυτῶν. Editi, ἐαυτοῖς, rectius. Infra Anglie., πτοήσις ἐαυτοῦ.

(41) Angl., Ἀνάρνθι. Mox idem, καὶ τελεύτα. Paulus post in Anglie. deces ἀλλά, in editis vero καὶ deest. Reg., ἀλλά καὶ.

(42) Anglie. male, Ὁζίαν.

(43-44) Anglican., ὅτι εἰς. Mox idem, ἀπεβάλοντο.

Infra Reg. et edit. Commel., πρὸς τοὺς Ιδίους. Angl. et edit. Paris., πρὸς τοὺς Ιουδαίους, minus rectie, et ita legit Nannius.

(45) Anglie., Οὐδὲ γάρ οὐδείς.

(46) Anglie., οἵον οἱ νῦν.

(47) Anglie., ἐγινώσκετο. Mox idem, χρυσοῦ.

(48) Anglie., Αὐτοὶ δέ.

διωκόντων αὐτοὺς, δυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιδουλῶν, καὶ διὰ τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκάλιαν, ὥστε καὶ τὴν φυγὴν αὐτῶν, καὶ τὸ διαδρᾶν τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ’ οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου γεγενῆσθαι· τότε γάρ οὕτως καὶ θεοφιλεῖς ἐγίνοντο, καὶ καλλιστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ο γοῦν πατριάρχης Ἰακὼν φύγων πλειόνων διπασιῶν, καὶ τούτων θείων, κατέξιούτο· καὶ μᾶλλον ἡρεμῶν αὐτὸς, ἔσχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κύριον τὸν μὲν Λάδαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμποδίζοντα· καὶ μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰουδαίου πατήρ, ἐξ οὐ κατὰ σάρκα ἀνέτειλεν ὁ Κύριος, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς πατριάρχαις διηκόνησε. Μωσῆς τε ὁ θεοφιλής, διεξέψυγε, τότε καὶ τὴν μεγάλην δρασιν εἶδε, καὶ διασωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον ἀπεστέλλετο, διάκονος τε τῶν τοσούτων σημείων καὶ τοῦ νόμου γενόμενος, καθηγήσατο τοῦ τοσούτου λαοῦ ἐν τῇ ἑρήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωχθέντος ἐδίδασκεν· Ἐξηρεύετο ή καρδία μου λόγον ἀμαθότος, καὶ, Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἤξει· ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Καὶ μᾶλλον δὲ ἰσχυε λέγων· Ἐτοῖς ἔχθροῖς μου ἐπειδὲν ὁ δρθαλμός μου· καὶ πάλιν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἡλπίσα, οὐ φοβηθήσομαι τῷ ποιῆσει μοι ἀρθρωπος. Φεύγων τε καὶ ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐλεγεν· Ἐξαπέστειλεν δὲ οὐρανοῦ, καὶ ἐσωσέ με, ἐδωκεν εἰς δρειδος τοὺς καταπατοῦντάς με. Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλιθεαν αὐτοῦ, καὶ ἐβρύνσατο τὴν ψυχήν μου ἐκ μέσου σκύμων. Οὕτω δὲ σωθεὶς κατ’ οἰκονομίαν καὶ αὐτὸς, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχεν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνατεῖλαι. Ὁ δὲ μέγας Ἡλίας ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρμηλιον δρός ἐπεκαλεῖτο (49) τὸν Θεόν· καὶ τοὺς μὲν τῆς Βάαλ προφήτας τετραχοῖσις δντας καὶ πλείους ἀδρόως ἀπῆλειψε, τοὺς δὲ πεμψθέντας ἐπ’ αὐτὸν δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, Καταβήτω πῦρ ἀπ’ οὐρανοῦ, ἐν τούτῳ καὶ τούτοις ἐπετίμησε, τετήρηται δὲ καὶ αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισσαίον ἀνθ’ ἑαυτοῦ χρῖσαι, καὶ τύπος εἰς ἀσκήσιν γενέσθαι τοῖς ιεροῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μαχάριος γράφων· Ολούς διωγμοὺς ὑπῆγεντα, καὶ ἐκ πάντων με ἐβρύνσατο ὁ Κύριος, καὶ φύσεται, μᾶλλον ἰσχυε λέγων· Άλλ’ ἐν τούτοις πάσιν ὑπερικάμεν, οὐδὲν γάρ ημᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· τότε γάρ καὶ ἡώς τρίτου οὐρανοῦ ἡρπάσθη, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἐνθα καὶ ἤκουσεν ἀρρήτη φήματα, ἀ μή ἐξδην ἀνθρώπῳ λαλήσαι. Διὰ τοῦτο (50) τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ Εὐαγγέλιον.

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἀγίων ἡ φυγὴ· εἰ γάρ μή ἐξέχλινον τοὺς διώκοντας, πῶς ἐγίνετο τὸ (51) ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατεῖλαι τὸν

A gis quasi scintillæ resulgebant : erepti a persecutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, et quod querentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est : eo enim modo tunc Deo cari redditii, et pulcherrimum fortitudinis suæ testimonium sunt consecuti.

20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus visionibus, ipsisque divinis, dignus est habitus ; imo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Laban pudore suffudit, et Esau coercuit⁵⁰. Is quoque post hæc pater fuit Iudeus ex quo secundum carnem ortus est Dominus : benedictionesque ipse patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem conspergit cum fugeret, et a persequentiis liberatus, propheta in Ægyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, populi tandem in eremo dux fuit. Et David cum persecutionem pateretur hæc docuit : Eructavit cor meum verbum bonum⁵¹ : et, Deus noster 263 manifeste veniet : Deus noster, et non silebit⁵². Imo magis invaluit cum hæc dixit : Inimicos meos despexit oculns meus⁵³ : et rursum : In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo⁵⁴. Cum autem fugeret, a facieque Saulis in speluncam declinaret, hæc ait : Misit de celo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum⁵⁵. Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in regem postea fuit cooptatus, promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Elias dum ad Carmelum montem secederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis prophetas numero quadringentos, imo plures, una delevit : duos vero ad se legatos quinquagenarios cum centum viris, hæc proferendo, Descendat ignis de caelo⁵⁶, sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisœum inungeret, seque ipse in exemplum⁵⁷ ad virtutis exercitationem filiis prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum hæc scripsisset, Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, et eripiēt⁵⁸, deinceps magis invaluit, hæc aiens : Sed in his omnibus superamus : nihil enim nos separabit a charitate Christi⁵⁹. Tunc enim temporis usque ad tertium cœlum raptus, et in paradisum delatus, illic audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui. Ideoquæ ille tunc servatus est, ut ab Ierosolymis usque ad Illyricum Evangelii prædicationem impleret. Ieronysmaliū μέχρι τοῦ Τλλυρικοῦ πληρῶσαι τὸ

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non declinasent, quomodo ex semine David ortus esset

⁵⁰ Genes. xxxi, et xxvii. ⁵¹ Psal. xliv, 1. ⁵² Psal. xlvi, 3. ⁵³ Psal. xcii, 12. ⁵⁴ Psal. lv, 11. ⁵⁵ Psal. lvi, 4, 5. ⁵⁶ IV Reg. 1, 10. ⁵⁷ Tit. ii, 7. ⁵⁸ II Cor. 1, 10. ⁵⁹ Rom. viii, 35, 37.

(49) Reg. et Angl., ἐπεκαλεῖτο. Editii, παρεκαλεῖτο. Infra Angl., ὑπ’ αὐτὸν.

(50) Angl., διὰ τοῦτο καὶ.
(51) Tō deest in Angl.

Dominus? aut quinam prædicassent verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis, prout Judæi apostolis præcepere: qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persecutione alienæ utilitatis oblii, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impetrare non abnuebant: in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicerent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁵²: statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat: *Per patientiam curramus propositum nobis certamen*⁵³. Quamvis enim assidua sint tribulationes, at tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit⁵⁴. Propheta item Isaïas cum ejusmodi calamitates exspectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade, populus meus, intra in cubicula tua, clade ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*⁵⁵. Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *Si videris calumniam pauperis, et diripationem judicii et justitiae in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelsior est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores, et abundantia terræ*⁵⁶; patrem habuit David qui persecutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflictos his verbis confortat: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*⁵⁷. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse Dominus, inquit, adjurabit et **264** liberabit eos, quia speraverunt in eum⁵⁸. Etenim et ego exspectans exspectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit depreciationm meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto fæcis⁵⁹. Utilis ergo populis nec infructuosa sanctorum fuga comprobatur, etiamsi secus Arianis videatur.

22. Sic igitur sancti, ut dictum est, oum fugerent, maxima providentia et cura, quasi medici iu usus indigentium servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis hominibus hæc posita lex est, ut fugiamus persecutores, nosque occulteremus dum inquirimur, neque ita præcipites et temerarii simus, ut tentemus Dominum: sed exspectemus, ut supra dixi, donec definitum mortis tempus adveniat: aut judex ipse id de illis statuat quod sibi visum sue-

⁵² II Tim. iii, 12. ⁵³ Heb. xii, 4. ⁵⁴ Rom. v, 4.
⁵⁵ Psal. xxxvi, 40. ⁵⁶ Psal. xl, 1-3.

A Kύριον; ή τίνες ἔμελον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; Καὶ γάρ καὶ οἱ διώκοντες διὰ τοῦτο ἐξήτουν τοὺς ἄγιους, ἵνα μὴ ή ὁ μιδάσκον ὅτοια εἰ Ιουδαῖοι παρήγγειλαν τοῖς ἀποστόλοις ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμενον, ἵνα τὸ Εὐαγγέλιον χηρυγῇ. Ἰδού γοῦν (52) καὶ οὗτοι ἄγωνιζομενοι οὐκ ἀργον εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καρπὸν, οὐδὲ διώκομενοι ἐπελαύνοντα τῆς ἑτέρων ὥφελείας, ἀγαθοῦ δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες οὐκ ἐφθόνουν οὐδὲ ταύτης (53) μεταδίδουν τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ Εὐαγγέλιον ἐκρυπτον, καὶ προβλεγον μὲν τῶν ἐπιθυμεύοντων τὰς πανουργίας, τησφαλίζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παρανέσεσσιν. Οἱ μὲν οὖν μακάριοι Παῦλος, πειραὶ μαθὼν, προβλεγε μὲν (54) · *"Οσοι θέλουσι ζῆν εἰσεδῶς τὸ Χριστῷ, διωχθῆσονται· ἐπήλειψε δὲ εὐθὺς τοὺς τεῦχοντας εἰπών· Άτι ὑπομονῆς τρέχομεν (55) τὸν προκειμενον ἡμῖν ἀγῶνα.* Καν γάρ αἱ θλίψεις ὡς συεχεῖς, ἀλλ' η θλίψις ὑπομονὴ κατεργάται, η δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, η δὲ δοκιμὴ ἐπιτίθηται, η δὲ ἑπτὶς οὐ καταισχύνεται (56). Οἱ δὲ προφῆται Ἡσαΐας, προτοδοκωμένης τοιάτης περιστάσεως, ὑπανεμμηνησε καὶ ἔδω· *Βάδιζε, λιός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμεῖα σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύψῃ μαρρὸν δοσον δοσον, ἔως ἂρ παρέλθῃ η ἡρή.* Οἱ δὲ Ἐκκλησιαστῆς εἰδῶς τὰς κατὰ τῶν θεοτόκων ἐπιθυμίας, καὶ λέγων· *Ἐάντι συκοφατιλαράτητος, καὶ ἀρπαγὴν κριματος καὶ δικαιοσύνης θῆς ἐτὸν τῇ χώρᾳ, μὴ θυμαδόςῃς ἐτὸν πράγματι, οὐ νύψηλὸς ἐπάρων νύψηλον φυλάξαι, καὶ νύγηλοι ἐτὸν αὐτῆς, καὶ περισσεία γῆς· εἰχε τὸν (57) πατέρα ταῦτον τὸν Δασιδ, πειρά καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλίζομενον τοὺς πάσοντας τὸν τῷ λέγειν· Ἀγροίζεσθε, καὶ κραταιούσθω η καρδία ὑμῶν, πάρτες οι ἐπιτίχοτες ἐπὶ Κύριον· τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένουσιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλ' αὐτοῖς, φησι, Κύριος βοηθήσει, καὶ φύσεται αὐτοῖς, ἔτι (58) ἤλπισαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γάρ κατὰ νύπομένων θέμειρα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου, καὶ ἀνήγαγε με ἐκ λάκκου κατωτάτου καὶ ἀπὸ πηλοῦ λύνος. Ήρεμίμος ἦρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἀκαρπος η φυτὴ τῶν ἀλιῶν δείκνυται, καν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.*

D Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἄγιοι, καθάπερ εἴρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφύλαττοντο, ὡς περιττὸν τῶν δεομένων χάριν. Τοῖς δὲ ἀλίοις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκομένους καὶ κρύπτεσθαι ζητουμένους· καὶ μὴ προπετεύεσθαι: μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν Κύριον, πειράζειν δὲ αὐτοὺς, καθὼς προείπον, ἔως ἀν διώρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἐλθῃ. Η δὲ κρίτης τοι περι αὐτῶν βουλεύεται, ὅπερ ἀν αὐτῷ δέῃ καλῶς δείκνυται, καν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.

⁵⁷ Isa. xvi, 20. ⁵⁸ Eccle. v, 7. ⁵⁹ Psal. xxxi, 24.

(52) Reg., γοῦν. Editi, οὐν.
(53) Οὐκ ἐφόδουν οὐδὲ τούτου, Anglic.
(54) Anglic., ποῦ λέγει. Infra Reg., ἐπειληφε. Anglic., ἀπῆλειτε.
(55) Textus Græcus Script., τοξόμεν.

(56) Anglic., οὐκ αἰσχύνεται. Infra Reg. et Angl., οὐπεμέμνησε.

(57) Anglic., εἰχε γάρ τὸν.

(58) Anglic., αὐτοὺς καὶ σώσει αὐτοὺς, δει.

ἴχεν· εἶναι μέντοι τούτους (59) ἑτοίμους, ὥστε, καὶ ποῦ καλέσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. Ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροὺς διωγμοῖς ἐφύλαττον, καὶ διωκόμενοι μὲν ἔφευγον, καὶ λανθάνοντες (60) ἐκαρπέρουν, εὐρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προστήρχοντο τοῖς διώκουσι, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἐπραττον· ἐμαρτύρουν γάρ εὐθὺς, καὶ πᾶσιν ἐγίνετο φανέρων, διτὶ παρὰ τοῦ Ηνεύματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία καὶ ἡ τοσαύτη πρόσδοσις.

23. Οὐκοῦν διτὶ (61) τοιαῦτα τοῦ Σωτῆρός ἔστι τὰ παραγγέλματα, καὶ τοιαῦται τῶν ἄγίων αἱ πράξεις, εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μηδὲ διοικοῦν ἀντὶ τις εἴποι κατὰ ἀξίαν ἐκυρῶντες, πόλεν ἐμάθον αὐτοὶ τὸ διώκειν; Ἀπὸ μὲν γάρ τῶν ἀγίων, οὐχ ἀντὶ εἴποιεν, ἀπὸ δὲ τοῦ διαβόλου (τοῦτο γάρ αὐτοῖς περιλείπεται [63],) τοῦ λέγοντος· Διώξας καταλήγομαι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν δὲ Κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἄγιοι ἔφυγον· τὸ δὲ διώκειν διαβολικόν ἔστιν ἐπιχείρημα, καὶ κατὰ πάντων αὐτὸς αἰτεῖται τοῦτο. Τίνι τοίνυν δεῖ προσθέσθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ Κυρίου ρήμασιν, ή ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; Τίνων δὲ δεῖ μιμεῖσθαι τὰς πράξεις; τῶν ἀγίων, ή ὃν ἀντὶ ἐπινοήσωσιν αὐτοῖς; Ἐπειδὴ δὲ ἵσως οὐδὲ ταῦτα διαχρίνειν αὐτοὶ δύνανται (πεπήρωνται γάρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν, ὡς εἴπεν δὲ Ὡστᾶς, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν εἶναι γλυκὺν, καὶ τὸ φῶς σκότος), παρελθόντις τις ἐξ ἡμῶν Χριστιανὸς ἐντρεψάτω τούτους μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγων· Ἀγαθὸν πεποιήναι ἐπὶ Κύριον, ή ταῖς C τούτων προσέχειν μωρολογίαις. Τὰ μὲν γάρ τοῦ Κυρίου ρήματα ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων προφρέμενα πανουργίας καὶ αἰμάτων ἔστι μεστά.

24. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανιαν τῶν ἀσεβῶν ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἔτερον αὐτοὺς σπουδάζοντας, ή ἵνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βίλασφημίας φύλοντες κινοῦνται. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ Χριστομάχοι τολμήσαντες εἴναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμανος γεγόνασιν (64), ἐξετάζετωσαν δῦμας; καὶ τὸν τέρπον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. Ἡσαν γάρ Ἀρειανὸν συνδραμόντες τοῖς στρατιώταις εἰς τὸ παροξύνειν αὐτοὺς, καὶ ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς (65) δεικνύειν ἡμᾶς. Καὶ εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀκούοντες τῆρεμετωσαν αἰτιχυνόμενοι. Νῦν μὲν γάρ ἡδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπανυγχίζον προσδοκωμένης συνάξεως· δὲ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς (66) ἐξαγνῆς ἐπέστη μετὰ στρατιώτων πλείον πεντακισχιλίων, ἔχοντων δπλα καὶ ἔφρη γυμνὰ, καὶ τέξα, καὶ βέλη,

" Exod. xv, 9. " Isa. v, 20

(59) Anglic. σύτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας.

(60) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μέν. Infra idem ἐξ αὐτῶν ἐκυρῶντες ἐξεδίδοντο.

(61) Reg. et Anglic. διτ. Editi διτ. Anglic. ibid. τοιαῦτα τοῖς τισὶ τά.

(62) Anglic. αὐτοῦ.

(63) Reg. Τοῦτο γάρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl. περιειληπτατ. In editis γάρ deest, legituroune περιειληπτατ. Infra Anglic. ἐρευγον.

PATROL. GR. XXV.

A rit: sintque parati, ut vocante eos statuto tempore, apprehensi, ad usque mortem decenter pro veritate. Hec observarunt beati martyres in persecutionibus quae suis occurrere temporibus; in persecutione scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere, deprehensi autem martyrium fortiter subire. Quod si ex illis quidam persecutoribus sese offerrent; non temere illud agebant: martyrium quippe statim perferebant, palamque omnibus erat eam alacritatem cumque ad persecutores accessum Spiritum sanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta, hujusmodique sanctorum gesta; dicant mihi illi, quos digne pro factis compellare nequimus, unde nam ipsi didicerint persecutions movere. Illud sane nequaquam sanctis acceptum referent; restat igitur ut a diabolo illud acceperint, qui ait, *persequar et comprehendam*⁷⁷: fugere siquidem Dominus injunxit, et sancti ipsi fuga se proripuere: persecui vero diaboli proprium est facinus, qui id postulat ut sibi omnes persecui liceat. Cuinam igitur obsequendum, jam iterum respondeant, Dominine verbis, an vanis suis sermocinationibus? Quorum vero opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio suo cooptarint? Quandoquidem autem ne illi fortasse hoc discernere valent, obsecari quippe mente et conscientia, ut ait Isaías⁷⁸, arbitrantur amarum esse dulce, et dulce amarum; quivis ex nobis Christianus pertransiens pudore illos suffundat, magna voce clamans: Melius est confidere in Domino, quam illorum stultiloquiis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent: verba autem ab illis prolatæ doli et sanguinis plena sunt.

24. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ illis esse, quam et convictis et blasphemis contendere. Sed quia semel Christi hostes effici ausi, deinde curiosi indagatores effecti sunt; nostri secessus rationem sciscientur a suisque ediscant. Ariani certe sese militibus adjunxerant, ut illos concitarent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat D et quidam e populo pervaigilium agebant sequentis synaxis: cum dux exercitus Syrianus drepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis et fustibus instructi erant, ut superius dictum est: ecclesiam-

(64) Hæc referuntur a Theodoret. lib. II Hist., c. 13.

(65) Αὐτοῖς deest apud Theodor. Mox Reg. et Theodor. ἀσυμπαθεῖς, et recte quidem. Editi συμπαθεῖς. Quæ se λιμνιντι porro enarrantur etiam II. Apologia ad Constantium sub finem, et in Epistola ad solitarios.

(66) Συριανὸς deest apud Theod. Mox Theod. πλέον η πεντ.

que densis conlocatis militibus circumsedit, ne quis posset ab ecclesia **265** egressus evadere. Ego vero cum non aequum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducerem me priorem periculo offerre; in throno sedens jussi diacono ut psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in sacerdotum misericordia ejus*⁷⁰, ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum, cum duix vi in templum invasissem, militesque sacrarium, ut nos comprehenderent, obsedissent; quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me subducerem. Ego contra negare me recessurum, nisi omnibus singulisque egressis. Surgens itaque, ac injuncta oratione, id enixe rogam, ut omnes prius discederent, satius esse me periclitari, quam laedi quempiam e populo. Egressis ergo plurimis ceterisque subsequentibus, qui nobiscum illic aderant monachi et ex clericis quidam ascendentibus, nos peritaxere: atque ita, testor ipsam veritatem, licet e miliibus alii sacrarium cingerent, alii ecclesiam obsiderent, Domino tamen duce pertransivimus, ipsoque custode clam illos discessimus: Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidisseimus, sed ipso premisso, inquirentium manus evadere licuisset.

τοῦ Κυρίου ὅδηγούντος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος, λαθόντες (72) τὸν Θεόν, διτι μήτε προδεδώκαμεν (73) τὸν λαὸν, ἀλλὰ καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων τὸν θυγῆθμαν.

C 25. Cum igitur divina providentia nos eo modo ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud iure vitio vertat, quod inquirentibus nos ultro non tradiderimus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset plane illud se Deo ingratum præstare, et præter ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum pugnare. Aut si quis est qui hoc criminis det, is audiat et magnum apostolum Petrum incusare, quod in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocantem se angelum secutus sit: et carcereque egressus atque liberatus, non seipsum traditurus redierit, et si Herodis facinora compumperisset. Illud quoque furiosus Arianus Paulo apostolo vitio vertat, quod e muro demissus sententiā non mutarit, nec reversus seipse tradiderit: Moysi item quod ex terra Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a quaren-tibus se apprehenderetur: Davidi quod dum in spelunca esset, Sauli non venerit obviam: sed et prophetarum filiis quod in speluncis remanentes sese

⁷⁰ Psal. cxxxvi, 1 seqq.

(67) Anglic., ὥστε.

(68) Υπακούειν. Minus recte Nannius vertit, au-scultaret, cum sit vertendum, responderet. Valesius in notis ad Theodoretum, ad pag. 88, putat legendum ὑπηχεῖν. Sed recte habet contextus: vocis quippe ὑπακούειν is usus est apud Graecos, non modo ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa vides in Lexico Constantini, Francisci Porti ad-ditionibus aucto, excuso anno 1592. Epiphanius scholasticus hunc locum vertit, populi responderent. Vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium* num. 16.

(69) Biq̄ deest apud Theod. Mox Reg. et Theod.

A καὶ ρόπαλα, καθὰ καὶ πρότερον εἰρηται· καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν αὐτὸς περιεκύλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας σύνεγγυς, ὡς (67) μὴ δύνασθαι τινας, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἔξελθόντας, παρελθεῖν αὐτούς. Ἔγὼ δὲ ἄλογον ἥγονόμενος ἐν τοσαύτῃ συγχέσει καταλεῖψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεῖς ἐπὶ τοῦ θρόνου, προτέρεον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν φαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν (68), "Οτι εἰς τὸν αἰώνα τὸ δέλες αὐτοῦ, καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπίειναι. Ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου βίᾳ (69) λοιπὸν ἐπεισελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαβόντων τὸ ιερατεῖον ἔνεκα τοῦ συλλαβεῖν τὴν μάρτυραν, οἱ μὲν εὐρεθέτες ἔκει κληρικοὶ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἔνδον, τίσουν ἀναχωρεῖν ἕδη καὶ τῆμας· ἔγὼ δὲ μᾶλλον ἀντέλεγον

B μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντες καὶ ἔκαστον ὑπεξέλθοιεν. Ἀναστὰς γοῦν, καὶ προστάξας εὐχὴν, οὕτως ἀντηξίουν ἀπίειναι πρότερον (70) τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐμὲ κινδυνεύειν τῇ βλαβῆγα τίνας ἐξ ὑμῶν. Ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλειστῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαπολούθουντων, οἱ σὺν ἡμῖν διτες δὲ μονάχοι καὶ τίνες τῶν κληρικῶν, ἀνελθόντες ἐκκυ-σαν τὴν μάρτυραν, οἱ σὺν τῷ μάρτυρι (71) τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρατιωτῶν τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ιερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διέλθομεν, τοὺς δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διέξαζοντες μεγάλως καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων τὸν θυγῆθμαν.

C 25. Τῆς τοίνυν Προνοίας οὕτως καὶ (74) παραδέξας ῥυσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέρμψιν ἐπαγάγοι, διτι μὴ τοῖς ζητούσιν ἔσαντος ἐκδότους δεδώκαμεν, τὴν ὑποστρέψαντες ἐνεφανίσαμεν ἔσαντος; Τοῦτο γάρ εστιν ἀντηκρυς ἀχαριστῆτα: τῷ Κυρίῳ, παρ' ἐντολήν (75) τε αὐτοῦ πρᾶξαι, καὶ ταῖς τῶν ἀγίων μάρτυσι πράξαιν. Ή δὲ τοῦτο μεμφόμενος τολμησάτω καὶ εἰν μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, διτι, καίτοι συγκλεισθεῖς καὶ τηρούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, τικλούθησε τῷ καλοῦντι ἀγγέλῳ, καὶ ἔξελθων ἀπὸ τῆς φυλακῆς καὶ διασωθεῖς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ παρέδοκεν (76) ἔσαντον, καίπερ ἀκούσας ἀ πεποίκεν Ἡρόδης· μεμφέσθω δὲ μανεῖς δὲ Ἄρειανδς (77), διτι μήτε Παῦλος δὲ ἀπόστολος, χαλασθεῖς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ διασωθεῖς, μετέγνω, καὶ ὑποστρέψας ἐκδότον ἔσαντον δέδωκε· μήτε διτι Μωσῆς ὑπέστρεψεν ἀπὸ Μαδιάμ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα χριτηθῇ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μήτε δὲ Δασδίδ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔδειξεν ἔσαντον τῷ Σωκῷ· ἀλλὰ καὶ οἱ οἰοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπη-

D στρατιωτῶν. Editi male στρατῶν.

(70) In Anglic. et Theod. πρότερον δεστι.

(71) Reg. et Theod. ἐπὶ μάρτυρι, recte. Editi vero ἐπὶ μάρτυρος.

(72) Theod., λανθάνοντες. Pauli post Theod. διεψυχεῖν.

(73) Kai deest in Anglic.

(75) Anglic., καὶ παρ'. Infra idem δ τούτῳ μεμφόμενος.

(76) Reg. παραδέδωκεν.

(77) Anglic., Ἄρειος. Infra idem Μωϋσῆς. Pauli post Reg. παρὰ τῶν ζητ.

λειτού, καὶ οὐ παρέδωκαν ἐκυτοὺς τῷ Ἀχαάῳ· τοῦτο γάρ ἦν πάλιν πιστὸν ἐντολὴν ποιεῖν, λεγούσης τῆς Γραφῆς· Οὐκ ἔκπειράσεις Κύριος τὸν Θεόν σου.

26. Τοῦτο γοῦν εὐλαβούμενος χάγῳ, καὶ ταῦτα μαθὼν (78), οὕτως ἐμαυτὸν ἡγαγόν, καὶ οὐκ ἀθετῶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην, παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν καὶ βοήθειαν, καὶ οὗτος ματινόμενος τρέζωσι (79) τοὺς ὀδόντας καθ' ἡμῶν. Καὶ γάρ τοιούτος ὁ τρόπος τῆς ἀναγρήσεως ἡμῶν γέγονε, καὶ ἥγονται μηδὲ μίαν αὐτὴν ἔχειν μέμψιν παρ' οἷς ἐστιν δι λογισμὸς ὑγιῆς· ὅπουγε κατὰ τὴν θελαν Γραφὴν οὗτος ἡμῖν παρὰ τῶν ἀγίων εἰς διδασκαλίαν δι τύπος παρεδέθη. Ἄλλ' οὖτοι, ὡς ξοίκεν, οὔτε τι (80) τῶν ἀτολμήτων παρορῶσιν, οὔτε παραλειμπάνειν τι βούλονται, δι μὴ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα δείχνυσι. Καὶ γάρ καὶ (81) διος αὐτῶν τοιοῦτος ἐστιν, οἷοι εἰσὶ καὶ τῷ φρονήματι κατατὰς φλυαρίαις· καὶ οὐκ ἀν εἰποι τις τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτῶν, οἷα καὶ (82) δια πράττοντες αὐτοῖς οὐλούχοις αἰσχύνονται. Ὁ μὲν γάρ Λεόντιος διαβαλλόμενος μετὰ τυναικός τεινος νεωτέρας, λεγομένης Εὐστολίου (83), καὶ κωλυόμενος συνοικεῖν αὐτῇ, δι' αὐτῆς ἐστυντὸν ἀπέκοψεν, ή' ἐπ' ἀδειας ἔχῃ διατρίβειν μετ' αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν ὑπογλαυον οὐκ ἀπενίψατο, διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον, καὶ πρεσβύτερος ὅν, καθηρέθη· εἰ καὶ Κωνσταντίος (84) δι αἱρετικὸς ἐθίσαστο λέγεσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ Νάρκιστος; ἄλλα τε πολλὰ κακὰ ἔχων, καὶ τρίτον ἐν διαφροίς συνδοῖς καθηρέθη· καὶ νῦν αὐτός ἐστιν ἐν αὐτοῖς· δι πονηρότατος· δι' ἀλλὰ Γεώργιος (85), καὶ πρεσβύτερος μὲν ὅν, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ καθηρέθη, καὶ ὀνομάτας δὲ ἐστὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲν ἡττον πάλιν καθηρέθη ἐν τῇ κατὰ Σαρδικήν (86) μεγάλῃ συνόδῳ· ἔχει δὲ τι καὶ πλέον, διὰ τὸν κακὸν αὐτοῦ ἐλασθενάλλα καὶ παρὰ τῶν οἰκείων καταγινώσκεται (87), τὸ τέλος τοῦ ζῆν καὶ τὴν εὐθυμίαν ἐν τοῖς αἰτιζότοις μετρῶν.

27. Ἐκαστος μὲν οὖν τὸν ἔτερον ἐν τοῖς ιδίοις πλεόνεκτεῖ κακοῖς· κοινὸς δὲ σπιλός ἐστιν αὐτοῖς, ὅτι τὴν αἱρεσίν εἰσι (88) Χριστομάχοι, καὶ οὐκέτι Χριστιανοί, ἄλλα μᾶλλον Ἀριειανοί καλοῦνται. Ἰδοὺ ταῦτα διαβάλλειν αὐτοὺς ἔδει· ἀλλότρια γάρ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δι' ἔαυτοὺς (89) κρύπτουσιν· οὐδὲν δὲ θυμαστὸν εἰ, τοιούτοις διτες τῷ φρονήματι, καὶ τοιούτοις συμπλεκόμενοι κακοῖς, τοὺς μὴ συντρέχοντας αὐτῶν τῇ ἀτεβεστάτῃ αἱρέσει διώκοντες ζητοῦσι· καὶ ἀναρροῦντες μὲν καλοῦσι, μὴ τυγχάνοντες δὲ ὡν εὑχονται, λυποῦνται (90),

⁷⁰ Deut. vi, 16; Malth. iv, 7.

(78) Anglic., μανθάνειν, mendose.

(79) Anglic., τρέζουσα.

(80) Reg. quem sequimur, οὔτε τι. Editio oīta.

(81) Sic Reg. et Anglic. In editis vero καὶ deest ante διος.

(82) Hæc, οἵα καὶ, desunt in Anglis.

(83) Sic omnes mss. et edit. Comin. et ita legitur infra in Epist. ad solit. Editio vero Paris. et Thenei. apud quam hæc leguntur l. II, c. 24, Εὐστολίας. Ibid. Anglie. κεκαλυμένος οὖν.

(84) Anglic. καθηρέθη· δι' δὲ Νάρκιστος, oīmissis intermedii, et ita legit Nannius.

(85) Basil. δὲ γε Γεώργιος.

(86) Reg. Σαρδικήν. Idem infra "Εχει δὲ τι καὶ πλέον, δι. Basil. et Angl. οἵτις καὶ πλέον, δι. Editio

A Achabo non dediderint; suisset enim illud contra præceptum agere, dicente Scriptura: Non tentabis Dominum Deum tuum⁷⁰.

26. Id ego veritus et hæc edocitus, ita agendum putavi, nec aspernor gratiam et opem mihi a Dōmino præstitam: etiamsi illi suribundi dentibus in nos strideant. Ea enim fuit nostri secessus ratio; nec arbitror ullam lac in re culpam esse apud sanæ mentis homines, quandoquidem, secundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a sanctis ad institutionem traditum est. Verum illis, ut videtur, nihil inausum, nihil non tentatum est, neque ullam malitiæ crudelitatisque suæ commonstrandæ rationem prætermittunt. Eiusmodi quippe eorum vita est, cuiusmodi sunt eorum sententia et garrulitas: B neque posset quispiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque **266** illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque cum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita eam levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, presbyter cum esset, damnatus depositusque est: tametsi Constantius hæreticus vi et potestate sua illud effecit, ut is nominaretur episcopus. Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen episcopum nominasset, iterum abdicatus est in magna Sardicensi synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat, nec id agens lateat, a suis quoque improbat, quod vitæ finem et animi tranquillitatem rebus turpissimis metiat.

27. Alter igitur alterum suis sceleribus superat: communis autem omnium ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decent: nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi, hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos attineant: nihilque mirum si cum bac sint sententia, tolque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi convenient, persequantur et inquirant: D et si, cum illos sustulerint, gaudeant: si vero quos exoptant, non apprehenderint, doleant, ac secum

δι: καὶ πλέον τι. Prior lectio præstat. Mox καὶ post ἄλλα deest in Angl.

(87) Anglic., καταγινώσκεται. "Ἐκαστος μὲν οὖν, intermedii oīmissis, et sic legerat Nannius.

(88) Etiam deest in Anglic. Paulo post idem, καλοῦνται. Τοιούτοις δὴ οὖν διτες τῷ φρονήματι καὶ τῇ προαιρέσει, καὶ τούτοις ἀμετρήτοις συμπλεκόμενοι αἰσχλίστοις κακοῖς, οὐδὲν θαυμαστὸν δι παράδοξον εἰ τοὺς μὴ συντρέχοντας καὶ συγχροτούντας αὐτῶν τῇ Ἀριειανῇ αἱρέσει διώκοντες ζητεῖ. Et ita legit Nannius.

(89) Sic Reg. Editio vero, αὐτούς.

(90) Anglic., ὃν εὑχονται αἰσχλάωσι, καὶ διακαίονται (sic) καὶ λυποῦνται, καὶ νομίζουσιν ἀσθενεῖσθαι οὗτοις, ὃντες αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν. Et ita legit Nannius. Sed præstat lectio Regii et editorum,

injuste agi existiment, quod, ut dixi, illos superstites videant, quos ipsi cuperent enectos. Ulinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant : qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vicesimi sexti psalmi dicant : *Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo? Dominus protector vita mea, a quo tremperemus?* Dum appropiant super me noncentes, ut edant carnes meas : qui tribulant me iniusti mei, ipsi infirmati sunt et cediderunt⁹¹. Et rursus in tricesimo psalmo : *Sicut vesti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici: statuisti in loco spatio pedes meos*⁹². In Christo Iesu Domino nostro per quem Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προεῖπον, βλέπωσι ζῶντας, οὓς ἀποθήσειν βούλονται (91). Εἴη δὲ τούτους οὐτις ἀδικεῖσθαι, ὅστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωχομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ ψαλμῷ· Κύριος φωτισμός μου καὶ Σωτήρ μου, τίταν φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστής τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίτρος δειλίδων; Εἰ τῷ ἔττιζεται ἐξ ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ γαρεῖν τὰς σάρκας μου· οἱ θλιβορτές με καὶ οἱ ἔχθροι μου, αὐτοὶ ἡσθέησαν καὶ ἔπεσσον (92)· καὶ πάλιν ἐν τῷ λόγῳ φαίνεται· "Εσώσας ἐκ τῶν ἀραγκῶν τὴν ψυχὴν μου (93), καὶ οὐ σινέκλεισάς με εἰς κεῖρας ἔχθρῶν· Ἑστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόσδας μου. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

⁹¹ Psal. xxvi, 1, 2. ⁹² Psal. xxx, 7-9.

(91) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi. βούλωνται.

(92) Anglic. quem sequitur Nannius, τιθέντας καὶ ἔπεσσον. Ἐάν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται η καρδία μου. Ἐάν ἐπανεστῇ (sic)

ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν τῇ ἀμάχῳ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ ἐλπίσω καὶ πάλιν ἐν τῷ, καὶ ουμία a contextu Scripturæ discrepant.

• (93) Engl. et Nann., τὴν ψυχὴν μου Ἑστησας ἐν εὐρυχώρῳ.

ADMONITIO IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM

DE MORTE ARII,

ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS.

267 I. Epistola ad Serapionem de morte Arii, *sametsi scripta est post Epistolam ad monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum historiam, Arianicæ impietatis consultationem, Ariique obitus rationem ad se transmittaret, priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad monachos nuncupatis, expletivit: tertium vero in sua ad eumdem Serapionem Epistola, quam ceteris præposuit, executus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ attigerat, hic susius prosequitur S. Doctor, prout eum a Macario presbytero, oculato teste, didiceral. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perfectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet transmittenda; sicutque hanc claudit epistolam.*

II. Epistola ad monachos (94) est veluti prologus ad historiam rerum gestarum ab initio Arianismi ad annum 357 et ad Arianicorum dogmatum consultationem, quod utrumque opus postulantibus monachis conscripsit Athanasius. In hac autem epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaborarit: rogatque monachos ut ne aliis illa communicent, neque siōi transcribant, non tutum esse aiens, ut balbutientis et imperiti hominis scripta ad posteros pertinant; ita sobrie et moderate de se ipse sentiebat: quæ animi temperantia eluet item in toto operum ejus decursu.

III. Ista porro quæ ad consultandam Arianam hæresim, et ad Verbi divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod aiunt enim nonnulli, id ipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vacat. Nam in eo quod ad monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num. 1. Orationes autem contra Arianos adeo prolixæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolixitatis opus, quod seiamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem, quæ prima habetur in superioribus editis, queque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsis re-

(94) Athanasiū secuti hanc epistolam inscr̄psimus, ad monachos. Vide infra in Evist. ad Serapionem de morte Arii, num. 1 et 5.

scripti ad monachos missi, quod eorumdem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non eis patet ex ea ipsa et ex sequenti ad Serapionem epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quae fuisse in prima sua ad Serapionem de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem fratrum suum prescriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quae Filii dirinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis praemissis, facilius exinde de Spiritu sancto in tertia sua ad Serapionem epistola, breviusque dissereret. Nec ulla tenus ibi meninat Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad monachos missi. Itaque supersitne, an penitus interierit illa Arianismi confutatio ad monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum monachos et ipsum Serapionem impense rogar nulli ut iradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominius (sic ille) scripta tum altis de rebus ad posteros perveniant. Quo sorte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.

IV. Historiam Arianismi quod spectat, quae item monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa, initio nullam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur: Αὐτοὶ δὲ ὡν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, ubi particula adversativa δέ innuitur, præmissa quædam fuisse. Imo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est augurari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem historiæ partem, eamdem aut sere similem esse posteriori Apologiae contra Arianos parti, num. 59, ubi ab exodio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe iisdem aut sere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo oberrarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Falemur tamen solere illos initium repetitarum epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil admovent, ac ne verbo quidem aposito, totum opus prætermittunt. Quod in fine hujus historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.

V. Opinamur itaque a secunda Apologia parte initium hujus historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eamdem prorsus cum servasset usque ad synodum Hierosolymitanam anni 335, ibi diversam narrandi viam iniisse. In hac quippe historia sic habet: Αὐτοὶ δὲ ὡν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μαρτρὸν ἐπλήρωσαν· ἄμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἀρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est: illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt; in Apologia vero sic num. 81: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς καὶ τὴν αἵτιαν δι' ἣν ταῦτα ἐπρεξαν, ἐφανέρωσαν· ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπηγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est, Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem admiserere. His accinunt quae in libro De synodis, post episolum ejusdem Hierosolymitanæ synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis, 268 "Αρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem, licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hanc ad monachos missam historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re per celebri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem sese offert hæc omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persecutione Alexandrina sub Constantio, ait, διὰ μικρῷ πρόσθεν δι' ὀλίγων εἴρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac historia de illa persecutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persecutionem illam non enarraret, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligat, cum in secunda Apologia parte ne verbum quidem de illa persecutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasiu adnexam, sed aliud ab illa diversum initium ad extum fuisse. At etiamsi secundæ Apologiae parti de secunda persecutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obstatisset illud quin amanuenses hæc cum ceteris omittent; exempla enim hujusmodi omissionum videsis in Apologia contra Arianos, num. 44 et 78, ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt, sed et si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensisibus apposite fuerant, fuisse a posterioribus prætermisas: quod haud semel apud Athanasium animadvertisimus. Arbitramur tamen illud μικρῷ πρόσθεν referri non posse ad eam historiæ partem quæ initio omissa est. Num qui, queso, paulo ante enarrata illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante pagina de Alexandrina persecutione, δι' ὀλίγων, paucis scilicet, memorat Athanasius, et ad ea quæ num. 32 de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujuscemodi historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes induxere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331 referant, hinc

consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitanæ synodo, anno 333 celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianiæ loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Num primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, et in libro De synodis, postquam in serie narrationis sexcenties hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, dñepe alium substituere Arium; ita ut nec moneat, nec vel minimo signo indicat esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absimilius? Quid alienius a sapiente accuratoque scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo eat inficias? Ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod aiunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse: testatur quippe Athanasius libro De synodis, receptum illic fuisse "Αριον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, quasi diceret Arium et Arianos: ubi cum aperte distingual Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superstitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulit, verba sunt Philippopolitanæ synodi ab Arianis celebratae anno 347, cuius epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi aiunt hæretici, num. 13, Paulum Constantinopolitanum Athanassi expositioni seu depositioni interfuisse, illumque damnasse. Unde arguunt illi, jam tempore Tyriæ synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis episcopum: atque adeo tempore synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obierit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis et mendacib[us] respensa est? cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio dominatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsum epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ synodus celebuisse, quod a vero abhorrente, nulli notum non erat. De his iterum in Vita Athanasii.

IX. Aliud autem afferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eundem receptionem fuisse in prædicta synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos, num. 59, ait, Eusebio inuigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas non esse imperatori suadente, ideo Eusebianos in Athanasium columnias struxisse. Postea vero num. 84 ait, eos in synodo Hierosolymitanæ palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in libro De synodis post epistolam ejusdem synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanassi locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in synodo Hierosolymitanæ anni 335 ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco innixos eruditos viros, incredibilem et Athanasio adversantem statuisse sententiam. Cætera quæ afferunt nullius sunt momenti, nec consultatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt: 1º Alium revera fuisse Arium hæresiarchæ sequacent, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino dominatus fertur in epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur; 2º Hilarius duos Arios nominasse fragm. 2, n. 28; sed solet Hilarius Arianos Arios nuncupare, ut observarunt nostri in postrema Hilarii editione: ubi item aiunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpicium et Vigilium Tapsensem duos induxisse Arios. Ibid. videsis.

X. Postquam Hierosolymitanæ synodi gesta leviter attigit Athanasius, recenset episcopos ab Arianis direxeratos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338 ad annum 357, ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium et in Arianos invehitur. Huic historiæ sese Acta Sardicensis synodi, obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxitse memorial S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis synodi epistolæ minime comparent. Ex obtestationibus vero secunda tantum ibi subnecit: prima vero vel ab Athanasio 269 nunquam illic apposita est, quia cum in eterno versaretur cum hæc scriptis, illam fortasse nancisci nequerit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptione ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amanuensibus de more omissa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Valesius in notis ad Socratem, Baronium securus, Leontium Antiochenum existimat obiisse anno 356, illisque favel Socrates, qui ait lib. II, cap. 37, Eudoxium Germanicæ episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Maium anni 357. Nam initio Maii, ut tardius, Roma profectus est Constantius et Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad monachos missa Leontium ut superstitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 356, aut ad summum sub initium anni 357. Sed eridentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut cilius sub finem anni 357, nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Ægypti deserta usque pervenisse. Quare ad annum 358 hæc Athanasii scripta referenda sunt, cum aliqui certum sit labi sc̄pissime Socratem, ut alijs monuimus. De Marcello Ancyrano agimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

**ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ**

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ⁽⁹⁵⁾ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ,

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA⁽⁹⁶⁾ AD SERAPIONEM FRATREM.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, Α Athanasius Serapioni fratri et conministro, in Dominum salutem.

1. Ἐνέτυχον τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας γραφείσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς τὰ τε καθ' ἡμᾶς (97) καὶ νῦν γενόμενα δηλώσαί σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβεστάτης αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ διοίον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἀρειος. Τριῶν τοίνυν δυτῶν τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβεῖᾳ ἀπερ ἔγραψα τοῖς μοναχοῖς· ἐκ γὰρ τούτων τὰ τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἱρέσιν δύνασαι μαθεῖν· τὸ δὲ ἔτερον, φημι δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβούμενος μὴ ὡς ἀπεμβαίνοντά με τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογίσηται· δύμας δὲ, ἐπειδὴ διαλέξεως γενομένης παρ' ὑμῖν περὶ τῆς αἱρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔληξεν ἡ ζητήσις, εἰ κοινωνήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀρειος ἀπελεύθησε, διὸ τοῦτο, ὡς διαλυμένης τῆς ζητήσεως ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου (98) διηγήματος, ἀναγκαῖως δηλώσαι ἐσπούδασα· οἴον τὴν ήγουμένος τὸ σημάδια τούτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικοῦντας. Ἡγοῦμαι γάρ, διτι, γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι μηδὲ αὐτοὺς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμᾶν ἀμφιβάλλειν, ὡς θεοστυγής ἔστιν ἡ Ἀρειανὴ αἱρέσεις.

2. Ἐγὼ (99) μὲν οὐ παρῆμην ἐν Κωνσταντινούπολει, ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος· Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, κάκενου λέγοντος ἥκουσα. Ἐκέκλητο μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως Ἀρειος ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον· εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἀρειον ἀνέκρινε βασιλεὺς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθ- C αλικῆς Ἐκκλησίας ἔχει· αὐτός τε (1) ὥμοσε πιστεύειν

4. Legi pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarreremus: et una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cuius causa hæc mala perillimus: nec non quisnam fuerit vita Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter exsecutus sum, misique ad tuam pietatem mea ad monachos scripta: ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis inter tuti insultare arbitretur; verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desierit, num Ecclesiæ communione junctus obierit Arius; idecirco, cum ex obitu illius historia quæstio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare: ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compescere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hac de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit Ariana hæresis.

2. Equideum Constantinopoli non aderam, cum ille vita sanctus est: sed aderat Macarius presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat: ingressum autem Arium imperator interrogavit num Ecclesiæ catholicæ fidem servaret: is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum

(95) Theodoretus habet, πρὸς Ἀπίωνα.
(96) Scripta anno 358.
(97) Sic Reg. Editi vero, καθ' ὑμᾶς.
(98) Sic Reg. Editi vero, ἐκ τοῦ θανάτου.

(99) Hæc habentur apud Theodoret., lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variaſt ab Athanasii narratione.

(1) Sic Reg. Editi nou habent τε.

Si deo sua tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cuius causa ab Alexandre exactus fuerat; illum imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex iuramento causam tuam judicet. Illum igitur ab 270 imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in ecclesiam introducere voluerunt: obsistebat Constantinopolitanus episcopus beatae vir memoriae Alexander, non debere, viens, heresis auctorem in ecclesiam recipi. At Eusebiani, minis adhibitis, aiebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum imperator arcesseret; sic die crastina, etiam si id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobis cum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum haec illi effutirent.

3. Quibus auditis episcopus Alexander, magno moerore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedit, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pium cum impio perdideris; sin Ecclesia tua miserearis, misereberis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hereditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, heresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Haec precatus episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebianis quippe minitantibus, episcopus orabat, Arius vero Eusebianis fretus, ac multa nugas, ingressus in latrinas quasi alvi exonerandae causa, derepente, uti scriptum est, pronus factus crepuit mediis⁴³, prolapsusque statim expiravit, utroque siuul, vita scilicet et communione privatus. xησε (8) μέσος, καὶ πεσὼν εὐθὺς ἀπέψυξεν. ἡμφοτέρων τε, τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν, εὐθὺς ἐστρήθη.

4. Ejusmodi fuit Arii exitus: Eusebianique in genti pudore suffusi, conjurationis sua socium se peliere. Beatae vero vir memoriae Alexander, gaudente Ecclesia synaxi cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit: non quo gauderet ce illius interitu, absit! nam statutum est omnibus hominibus semel mori⁴⁴; sed quod ea res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus

⁴³ Act. i, 48. ⁴⁴ Hebr. ix, 27.

(2) Sic Reg. Editi, διάδοσοντα.

(3) Theodoret., ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, rectius fortasse.

(4) Reg., παρὰ βασιλέως.

(5) Sic Reg. Editi, αὐτόν.

(6) Sic Reg. Editi maius, "Αρείος αὔριος; αὔριον."

(7) Theodoret., εἰς καθέδρας.

(8) Sic Reg. Editi vero, ἐλάχιστε. Mox Reg., ἀπ-

δρθῶς, καὶ Ἑγγραφον ἐπιδέδωκε πίστεως, χρύσας μὲν ἐφ οἷς ἔξελήθη τῆς Ἐκκλησίας παρὰ Ἀλέξανδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὑποκρινόμενος δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ὁμόσαντα (2) τοῖνυν αὐτὸν μὴ πεφρονηκέναι ἐφ' οἷς ἔξεβαλεν Ἀλέξανδρος αὐτὸν, ἀπέλυσεν εἰρηκώς. Εἰ δρθῇ σου ἐστίν ἡ πίστις, καλῶς ὅμοσας· εἰ δὲ ἀσεβής ἐστιν ἡ πίστις σου, καὶ ὅμοσας, δὲ Θεὸς ἐκ τοῦ δρκοῦ (3) χρίναι τὰ κατὰ σέ. Οὕτω δὴ οὖν αὐτὸν ἔξελύθωτα παρὰ τοῦ βασιλέως ἥδιλησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ συνήθει ἑαυτῶν βίᾳ. Ἄλλ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, δὲ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀντέλεγε, φάσκων μὴ δεῖν εἰς κοινωνίαν δεχθῆναι τὸν τῆς αἱρέσεως εὐρετήν. Καὶ λοιπὸν οἱ περὶ Εὐσέβιον ἥδιλησαν, δτι, ὥσπερ μὴ θελόντων ὑμῶν, ἐποιήσαμεν αὐτὸν κληθῆναι παρὰ βασιλέως (4), οὕτως αὔριον, καὶ μὴ κατὰ γνώμην σοι τυγχάνῃ, συναγθήσεται Ἀρείος μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ. Σάββατον δὲ ἦν δὲ ταῦτα ἐλέγον.

3. Οἱ τοινύν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὰς τε χεῖρας ἔκτείνας πρὸς τὸν Θεὸν, ἀπανύρτο, καὶ ρίψας ἑαυτὸν (5) ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατεῖῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ηγέτο. Παρῆν δὲ καὶ Μακάριος εὐχόμενος σύν αὐτῷ, καὶ ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Παρεκάλει δὲ δύο ταῦτα, λέγων· Εἴ Ἀρείος αὔριον (6) συνάγεται, ἀπόλυτον ἐμὲ τὸν δοῦλόν σου, καὶ μὴ συναπολέσῃς εὐσέβη μετὰ ἀσεβοῦς· εἰ δὲ φειδῇ τῆς Ἐκκλησίας σου, οἶδα δὲ, δτι φειδῇ, ἐπίδει τὰ ρήματα τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ μὴ δῆς εἰς ἀφανισμὸν καὶ δνειδος τὴν κληρονομίαν σου· καὶ ἀρὸν Ἀρείον, ἵνα μὴ, εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀδεῖη καὶ ἡ αἰρεσίς συνεισέρχεσθαι αὐτῷ, καὶ λοιπὸν ἡ ἀσέβεια ὡς εὐσέβεια νομισθῇ. Ταῦτα εὐέλαμπον ὁ ἐπίσκοπος, ἀνεγύρτησ πάνυ φροντίζων. Καὶ γέγονέ τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· τῶν γάρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλησάντων, δὲ ἐπίσκοπος τῆς οἰκουμένης τοῖς περὶ Εὐσέβιον, πολλὰ τε φυλαρών, εἰσῆλθεν εἰς θάκας (7), ὡς διὰ χρείαν τῆς γαστρός, καὶ ἐξαφνής, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηνής γενόμενος ἐλάτηστον τε, τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν, εὐθὺς ἐστρήθη.

4. Τὸ μὲν οὖν τέλος τοῦ Ἀρείου τοιοῦτον γέγονε· καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον μεγάλως αἰσχυνθέντες, ξύλιν τὸν συνομότην (9) ἑαυτῶν· δὲ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος χαιρούσης τῆς Ἐκκλησίας τὴν σύναξιν ἐπετέλεσε σύν εὐσέβειᾳ καὶ ὄρθοδοξίᾳ, πάσι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχόμενος, καὶ δοξάζων μεγάλως τὸν Θεόν, οὐλίως ἐπιχαίρων τῷ θανάτῳ, μὴ γένοιτο πᾶσι γάρ ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις (10) ἀπακ ἀποθανεῖ· ἀλλ' δτι τοῦτο ὑπὲρ τὰς ἀνθρώπων κρίσεις ἐσεί-

ἐψυξεν. Basil., ἀπέψυχεν. Editi, ἀπένυξεν. Mox εὐθὺς post ζῆν in Reg. legitur, in editis deest.

(9) Reg. prima manu συνομάτην. Editi συνηράτην cum o.

(10) Sic Reg. et Basiliensis. In editis vero ἀνθρώπων deest.

χυτός. Αύτός γάρ ὁ Κύριος, δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς τῶν περὶ Εὐσέβιον καὶ τῇ εὐχῇ Ἀλεξανδρου, κατέχρινε τὴν Ἀρειανήν αἱρεσιν, δεῖξας αὐτὴν ἀνάξιον οὕτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φανερώσας, διεῖ, καὶ παρὰ βασιλέως καὶ πάντων ἀνθρώπων ἔχῃ τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας κατεκρίθη. Δέδειχται οὖν οὐ θεοφιλές, ἀλλ' ἀσεβὲς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειομανιτῶν. Καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων μετέθεντο. Οὐ γάρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτός ὁ βλασφημούμενος παρ' αὐτῶν Κύριος κατέχρινε τὴν κατ' αὐτοῦ συστάσαν αἱρεσιν· καὶ πάλιν ἔδειξεν, διεῖ, καὶ νῦν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος βιάζηται τοὺς ἐπισκόπους ὑπὲρ αὐτῆς (11), ἀλλ' ἀκοινώνητος ἔστι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀλλοτρία. Οὐκοῦν καὶ τὴν παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθω ζήτησις· αὐτῇ γάρ ἡνὶ τὴν γενομένη συνθήκη· καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῇ αἱρέσει, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινωσκέτωσιν. Ἡν γάρ ὁ Κύριος κατέχρινε, τίς ἀποδέξεται; καὶ ἡνὶ ἀκοινώνητον αὐτὸς τεποίηκε, πῶς ὁ παραλεῖμενος (12) οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερῶς ἔστι Χριστομάχος;

5. Ἰκανὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο δυσωπῆσαι τοὺς ἔριστικούς· ἀνάγνωθι οὖν τοῖς τότε ζητήσασι, καὶ τὰ κατὰ τῆς αἱρέσεως δι' δλίγων γραφέντα πρὸς τοὺς μοναχούς, ἵνα καὶ ἔξ αὐτῶν ἔτι μᾶλλον καταγινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν Ἀρειομανιτῶν. Μηδενὶ μέντοι θελήσῃς ἐκδούναι τούτων ἀντιγράφουν, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· καὶ γάρ καὶ τοῖς (13) μοναχοῖς τοῦτο δεδήλωκα· ἀλλ' ᾧ γνήσιος, εἰ μέν τι λείπει τοῖς γραφεῖσι, πρόσθες· εὑθὺς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντίπεμψον. Καὶ γάρ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἡς ἔγραψε τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι μαθεῖν δι πέπονθα γράφων, καὶ γνῶναι ἔτι· καὶ δι τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀτραπές ἐκδίδοσθαι γράμματα ἰδώτους, καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαιοτάτων δογμάτων, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ ἀδιατρέψαντον τῆς γλώττης ἐνθεῶς εἰρημένον βλάβην τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. Οἱ γάρ πολλοὶ οὐ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοπούσιν, ἀλλ' ἢ διεῖ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἡς προελήφθησαν κατὰ διάνοιαν δίξεις, ᾧ ἐξ θελήσωσιν αὐτοὶ, δέχονται, καὶ μεταποιοῦσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἴδιαν ἥδοντίν. Δώῃ δὲ ὁ Κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ μάλιστα οἵς τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν. Ἀμήν.

(11) Sic Reg. Edili vero, περὶ αὐτῆς. Mox Reg. ἀλλὰ κοινώνητος male.

(12) Reg., προσλειμανθενος. Mox idem, φανε-

A inter Eusebianorum minas et Alexandri preces jūdicem sese constitutens, hæresim damnavit Arianam, declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indiguum. Palam item fecit omnibus, licet imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo charam, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quisvis alias, sed ipse Dominus, in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum imperator Constantius illius gratia episcopis vim inferat, esse nihilominus eam et a communione Ecclesiæ segregatam, et a coelo alienam. Quamobrem cesseret in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; nemoque hæresi adjungatur: sed resipiscant qui decepti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipiet? et cujus 271 ille communicem prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, et palam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confundendos satis: hæc legitio iis qui hujus quæstionis autores fuere, necnon ea quæ adversus hæresim paucis ad monachos conscripta sunt; ut Arianorum inde impietatem malitiamque magis improvent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas: nam id ipsum monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos remittas velim. Ex mea quippe ad fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque binc uoveris, ideo tutum non esse imperiti scripta edere, præsertim de supremis ac præciatis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in mente recepta sententia, arbitratu suo verba accipiunt, et scripta pro libidine detorquent. Faxisit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas et sana in Dominum nostrum Iesum Christum fidem obtineat. Amen.

ρός. Paulo post idem, Ἀνάγνωθι δὲ δμως.

(13) Sic Reg. et Basil. Edili vero, καὶ γάρ ἐν τοῖς.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

**ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽¹⁴⁾.**

SANCTI PATRIS NOSTRI

**ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI
EPISTOLA.**

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in A Tois ἀπαρταχοῦ κατὰ τόπον τὸν μονῆρην βλοφέσκοντι, καὶ διὰ πλοτεῖ Θεού ιδρυμένοις, ηγασμένοις τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέρουσιν, Ιδοὺ τὴμείς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ τὴν οὐθίσαμέν σοι, ἀταπητοῖς καὶ ποθειοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κυριῳ πλείστα χαρεῖν

1. Ut vestrae charitati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiæque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit exsecrandam Ariomanitarum hæresim consulavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpessus sum, vestrae pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis, quam vere beatus Apostolus dixerit : *O altitudo divitiarum sapientie et scientie Dei*⁽¹⁵⁾, mihique homini natura imbecillo, ignoscatis. Quo enim magis scribere aggregiebar, mihique ipse ad intelligendam Verbi B divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat : agnoscebamque me tanto magis rei assequendæ imparem esse, quanto magis eam attigisse mibi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam scribere poteram; immo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse⁽¹⁶⁾ : *Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat;* et : *Alta profunditas, quis inveniet eam;* et illud in Psalmis : *Mirabilis facta est scientia tua ex me, conformata est, et non potero ad eam*⁽¹⁷⁾; et quod Salomon ait : *Gloria Dei est celare verbum*⁽¹⁸⁾, sæpe volui subsistere, atque a 272 scribendo desinere : ita

1. Τῇ μὲν ὑμετέρᾳ διαθέσει πεισθεῖς, καὶ παλλάξις παρ' ὑμῶν προτραπεῖς, ἔγραψα δι' ὀλίγων περὶ δύν πεπόνθαμεν τὴμείς τε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ως δύναμεις μοι διελέγχων τὴν μυσαράν αἰρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνὺς δυον ἐστὶν ἀλλοτρία τῆς ἀληθείας αὐτη. "Ο δὲ πέπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλώσαι τῇ εὑσεβειῇ ὑμῶν, Ινα καὶ ἐκ τούτου μάθητε, πῶς ἀληθῶς εἰρήκειν δι μαχάριος Ἀπόστολος;" "Ω βάθεις πλούτου καὶ σοφίας καὶ γράσεως Θεοῦ!" καὶ συγνῶτε κάμοι ἀνθρώπῳ ἀσθενεῖ τὴν φύσιν δντε. Ο δυον γάρ ἐδουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν ἐδιαζόμην ἐμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, τοσοῦτον τὴν γνῶσις ἔξανεχώρει μαχαρὸν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἐμαυτὸν τοσοῦτον ἀπολιμπανόμενον, δυον ἐδόκουν καταλαμβάνειν. Καὶ γάρ οὐδὲ δὲδόκουν νοεῖν, ἡδυνάμην γράφειν· ἀλλὰ καὶ δι γραφον, Ἐλαττον ἐγίνετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης καν βραχείας τῆς ἀληθείας σκιᾶς.

2. Όρων τούτου, ως ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ γέγραπται, ὅτι Εἴπα· Σορισθήσομαι, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μαχαρὸν ὑπὲρ δὲ τὴν Βαθὺ βάθος, τὶς εὐρίσει αὐτός; καὶ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν· καὶ δὲ Σολομών φησι· Δόξα Θεοῦ, κρύπτειν (16) λόγον· παλλάξις ἐδουλευσάμην ἐπισχεῖν καὶ παύσασθαι τῷ

⁽¹⁴⁾ Scripta anno 358.
⁽¹⁵⁾ Sic Reg. et Basil.; in editis articulus deest.

⁽¹⁶⁾ Reg., κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

γράφειν· ναὶ πιστεύσατε. Ἰνα δὲ μὴ δόξω μηδὲν γράψειν, μήτε ἐκείνους τοὺς παρὸν ὑμῖν ζητήσαντας καὶ φιλονεικήσαντας ἐπιτρίβειν εἰς τὴν ἀσέβειαν τοῦ σιωπῶν, ἐθιασάμην ἐμαυτὸν δίλγα γράψαι· καὶ ταῦτα ἀπέστειλα τῇ ὑμετέρᾳ (16^ο) θεοσεβείᾳ. Εἰ γάρ καὶ, ὡς ἔστιν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψίς, μακρὰν ἔστιν νῦν (17) ἀφ' ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν, ἀλλὰ δυνατὸν, ὡς εἴπεν αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστής, γνῶντας τῶν ἀσέβων τὴν ἀφροσύνην, καὶ εὐρύντα ταῦτην, εἰπεῖν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον εἶναι. Τούτου γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γιγάσκων καὶ δυνάμενος εὑρεῖν, Ἑγράψῃ· εἰδὼς, ὡς τοῖς πιστοῖς ἡ τῆς ἀσέβειας κατάγνωσις, αὐτάρκης πρὸς εὔτετελάν· ἔστι γνῶσις. Καὶ γάρ εἰ μὴ δυνατὸν καταλαβέσθαι τί ἔστι Θεὸς, ἀλλὰ δυνατὸν εἰπεῖν, τί οὐκ ἔστιν· οὐδὲμεν δὲ, διτοῦ οὐχ ὡς ἀνθρώπος ἔστι, καὶ διτοῦ οὐδὲν τῶν γενητῶν θέμις ἐπινοεῖν ἐν (18) αὐτῷ. Οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Γίοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πολὺν τοῦ καταλαβεῖν μακράν ἔσμεν τῇ φύσει, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ εὐχολὸν καταγνῶνται τῶν προσφερομένων πάρα τῶν αἱρετῶν, καὶ εἰπεῖν, διτοῦ οὐκ ἔστι ταῦτα Γίδες ὁ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα καὶ ἐννοεῖν, οἷα λέγουσιν ἐκεῖνοι, μήτιγε καὶ φθέγγεσθαι διτοῦ χειλέων.^ο

3. Οὕτω τοίνυν, δοσον ἡδυνήθην ἐγὼ μὲν Ἑγράψα· θυμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελεῖαν ἔχοντα τὴν ἐρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλλ' ὡς μόνον ἐλέγχοντα μὲν (19) τὴν ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις ἀφρομήνην εἰς εὐσέβειαν τῆς ὑγιαινούστης ἐν Χριστῷ πιστεώς. Εἰ δέ τι παραλείπεται (πάντα δὲ νομίζω παραλείποντα), συγγινώσκετε μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολμηρὸν τῆς πρὸς εὐτετελεῖαν (20) προθέσεως. Εἰς γάρ τελεῖαν κατάγνωσιν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκης ἡ περὶ τοῦ θανάτου Ἀρείου γενομένη (21) παρὰ τοῦ Κυρίου χρίσις· ἣν δὴ διάρκεστες καὶ παρ' ἔτέρων ἔγνωτε. Αὐτὸς δὲ ἀγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ διὸ δὲ Κύριος (22) κατέκρινε, τίς δὲ δικαιών· Τίς γάρ ἐκ τοῦ τοιούτου γενομένου σῆμενον οὐ γινώσκει λοιπὸν, διτοῦ θεομίστος ἔστιν ἡ αἱρέσις, καὶ ἀνθρώπους ἔχῃ προστάτας; Ἐντυχόντες μέντοι, εὐχεσθες μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέπεσθε ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν· εὐθὺς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς τοὺς καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἔχοτε, μηδὲ ἐκαυτοῖς μεταγράψατε (23), ἀλλ' ἀρχέσθητε ὡς δύσκιμοι τραπεζῖται τῇ ἐντεύξει, καὶ πολλάκις ἐντυχεῖν θελήσητε. Οὐ γάρ ἀσφαλὲς τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῶν τῶν φελλίζοντας καὶ ἀιωτῶν ἔστι γράμματα. Λοπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς ὑμᾶς ἐν εὐσέβειᾳ καὶ πίστει. Εἰ γάρ τις, ὡς εἴπεν ὁ Ἀπόστολος, οὐ γιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτα διάθεμα. Ηγέρεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

^ο Eccl. vii, 26. ^ο Isa. xiv, 27. ^ο 1 Cor. xvi, 22, 23.

(16^ο) Reg., τῇ ὑμετέρᾳ.

(17) Sic Reg., νῦν deest in editis.

(18) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(19) Μέν deest in editis, sed in Reg. legitur.

A credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse, aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus disceptant, per silentium meum in impietate delinere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda viuin intuli: et hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehensio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmitatem procul a nobis sit, at potest agnoscit, ut ait Ecclesiastes^ο, impiorum stultitia, quam qui invenierit, dicere potest ipsa morte amariorem eam esse. Quamobrem id cum nossem et assequi valerem, hæc scripsi: gnarus impietatis consulacionem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis. Etenim, tametsi comprehendi nequeat quid sit Deus, dici tamen potest quid non sit; scimus autem eum non esse ut hominem, nec fas esse quidnam e rebus factis illi ascribere. Eo prorsus modo etiam de Filio Dei cogitandum: etsi multo longius natura ab eo suntus, quam ut eum comprehendere valeamus; possumus tamen, imo facile est ea confutare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere, non esse illa Filiū Dei: neque fas esse qualia ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, ne dum labii proferre.

C 3. Sic equidem pro facultate scripsi: vos autem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de divinitate Verbi explicacionem complectantur: sed ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem arguant, et quæ volentibus occasionem prebeat ad piam sanamque in Christo fidem assequendam. Quod si quid omissum est (puto autem omnia omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam mihi tribuite, tantumque velim audax meum pro pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim Arianorum hæreseos consulacionem, sufficit latum de Arii morte a Domino judicium, quod jam ab aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei iudicio statuta sunt, quis irrita faciet? Et quem Dominus condemnavit, quis justificabit^ο? Nam quis ex hujusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc ipsa ad nos renittit: nulli prorsus hujus exemplar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut probis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum balbutientium et in doctorum litteras ad posteros pervenire. Salutate vos invicem in charitate, et omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. Si quis enim, ut ait Apostolus, non amat Dominum, anathema sit. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit obiscum. Amen^ο.

(20) Reg., εἰς εὐσέβειαν.

(21) Sic Reg. et Basil. Editit, γενομένου.

(22) Sic Reg. Editit vero, Θεός.

(23) Reg., μεταγράψῃτε.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357, INITIO MUTILA.

1. Illi vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a struictis ejusmodi insidiis, Arium in communionem receperc. Et cum iudicia tam multa contra se lata vilipenderent, imperatoriam potestatem pro se obtinebant⁽²⁴⁾: nec veriti sunt in litteris suis dicere: Athanasio afflito, invidia cessavit, Arianos autem jam recipianus: hoc ad terrorem auditorum addentes: Hoc enim jussit imperator. **273** Dehinc non puluit homines illos hoc adjicere: Ariani quippe recte sentiunt: non metuentes quod scriptum est: *Vix qui dicitis amarum, dulce: ponentes tenebras lucem*⁽²⁵⁾. Ad omnia enim pro haeresi toleranda parati sunt. Nonne hinc omnibus plane perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoriis minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis effectos fuisse, et vos sum per persecutionem excitasse? Nam alias quoque episcopos insidiis, conflictisque criminibus aggressi sunt: quorum alii quidem in exilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti: alii etiamnum exsulant, fortiusque contra eorum haeresim decertant, et aiunt: *Nihil nos separabit a charitate Christi*⁽²⁶⁾.

2. Hac item nota eam haeresim dignoscere, imo potius consultare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppellant; hic tamen apud illos probus, statimque imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus: magnoque hinc pecuniarum quæstus facto, a judicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum consulat, et sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscientia sit, quamvis a nemine accusetur, altamen, illis causas communiscentibus, statim abripitur, et imperatoris judicio, in exsilium mittitur, quasi obnoxius iis quæ ipsi voluerint criminibus: vel quasi imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth⁽²⁷⁾. Qui autem haeresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc bonorum proscriptiones, contumeliaz, omnique vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt.

⁽²⁴⁾ Isa. v, 20. ⁽²⁵⁾ Rom. viii, 35. ⁽²⁶⁾ III Reg. xx, 10.

(24) Ille gesta sunt anno 355.

(25) Sic Reg. Editti vero οὐν οὐκ ἔχει.

(26) In editis post πάλιν καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.

(27) Ita Reg. et Basil. Editi male χωρίοις. Paulo

A 1. Αύτοις δὲ ὧν ταῦτα ἐμπιχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἀμα γάρ ἐπιθυμεύεισαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ "Αρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ' αὐτῶν κρίτεις παρεωράσσι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἔξουσίαν ὑπὲρ αὐτῶν προεφαστήσαντο (24). γράψοντές τε οὐκ ἡγάνθησαν εἰπεῖν, ὅτι "Αθανασίου πεθόντος, δὲ μὲν φύσοντος πέπαιναι, τοὺς δὲ περὶ "Αρειον λοιπὸν δεξιώμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκουόντων, ὅτι Τοῦτο γάρ βασιλεὺς προσέταξεν. Εἴτα οὐκ ἡγάνθησαν προσθεῖναι, ὅτι καὶ δρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς. Πάντα γάρ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἔτοιμοι. Άρ' οὐν οὐχὶ (25) καὶ ἔκ τούτου πᾶσιν ἀντικρυς δείκνυται, ὃς οὐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, ἀλλ' ἐκ βασιλέως ἀπειλῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ τότε πεπνθαμένον, καὶ νῦν διώκετε; Καὶ γάρ καὶ ἑτέροις οὐτας ἐπιθυμεύεισαν ἐπισχόποις, πλαστόμενοι καὶ κατ' ἑκεῖναν πάλιν προφάσεις· ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἐκορισμοῖς ἔχονται, μήδοσαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μᾶλλον κατὰ τῆς αἰρέσεως ἔκείνων, καὶ λέγοντες· Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.

B 2. "Εξεστι δὲ καὶ ἔκ τούτου πάλιν (26) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μᾶλλον αὐτῆς καταγνῶναι. Ό μὲν γάρ φίλος καὶ συνατεῶν ἔκείνως, καὶν ἐν ἀλλοις πλημμελήμασι καὶ μυρίοις (27) ἐγχλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνῃ, καὶν ἔχῃ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλέως εὐθὺς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβίας· σχηματισθεὶς τε πλεῖστα, λαμβάνει καὶ παρῆσται ποιεῖν & βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς· δὲ τὴν ἀσέβειαν ἔκείνων ἐλέγχων, καὶ τὰ Χριστοῦ γησιώς πρεσβεύων, οὗτος, καὶν καθαρὸς ἐν πᾶσι τυγχάνῃ (28), καὶν μηδὲν ἔκυτῷ συγγινώσκῃ, καὶν μὴ κατήγορον ἔχῃ, ἀλλ' ἔκείνων προφάσεις πλασταμένων, εὐθὺς ἀρπάζεται, καὶ κρίσει βασιλέως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἵς ἂν ἔκείνοις θελήσωσιν, ή ὡς βασιλέας ὑδρίας, ὡς δὲ Νασουθέ (29)· δὲ πρεσβεύων τὰ τῆς αἰρέσεως ἔκείνων ζητεῖται, καὶ εὐθὺς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔκείνου, καὶ λοιπὸν δημευσίες, καὶ ὑδρεῖς, καὶ πάντα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν μη δεχομένων ἔκείνων. Καὶ τὰ παραδοξότατον, δην μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀνεπιλη-

post Reg. Ξει.

(28) Reg. ὑπάρχη.

(29) Sic Reg. quem sequimur. Basil. ή ὡς δὲ Νασουθή Editi minus recte, ή ὡς δογμα Θεου.

πον, τούτον ἀφαιρεῖται καὶ ἔξορίζει βασιλεύς· δὸν δὲ μήτε βούλονται, μήτε γινώσκουσι, τούτον μαχρόθεν μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει καὶ γραμμάτων (30) ἔσυτον· καὶ λοιπὸν ἀνάγκη πολλὴ μισεῖν μὲν δὸν ἀγαπῶσι τὸν κατηγήσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾶν δὲ δὸν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν ἔσυτῶν τὰ τέκνα, οὐ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀναστροφὴν, καὶ τίς ἔστιν οὐ γινώσκουσιν· ἢ δηλούντι τιμωρίαν ὑπομένειν, ἢν (31) μὴ πείθωνται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν δρῶσι, καὶ πάλαι πεποιήκασιν οἱ δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὁρθοδόξων, γνώρισμα τῆς ἔσυτῶν κακοηθείας καὶ ἀσεβείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρασχόντες. Ἐστο γάρ, Ἀθανάσιον ἥτιάσαντο, τι καὶ οἱ δόλοι πεποιήκασιν ἐπίσκοποι; Ποιας ἄρα προράσεις εἶχον, ἢ ποιὸς ἄρα κάκει νεκρὸς Ἀρσένιος εὐρέθη; ποιὸς παρ' αὐτοῖς Μαχάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτήριον κέκλασται; ποιὸς Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; Ἄλλ' ὡς ξοίκεν ἔξι ἔκεινων, καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον (32) δείκνυνται ψευδῆ· καὶ ἔξι ὃν δὲ Ἀθανασίῳ ἐπεχειρήσαν, δῆλα καὶ τὰ κατ' ἔκεινων ἔστι πεπλασμένα. Μέγα τι θηρίον ἔξηλθεν ἐπὶ γῆς, ἢ αἰρεσίς αὐτῇ· οὐ γάρ μόνον τοὺς ἄρματας ὡς τοὺς δόδοντας βλάπτει τοὺς ἀκεράτους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν ἔξουσίαν ἐμισθώσαστο πρὸς ἐπιθυμούν. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὼς προείπον, οὐδεὶς ἔκεινων κατηγορεῖται· ἀν δὲ κατηγορηθῆ, οὐ κρίνεται, ἢ δέξας ἀκούεσθαι, δικαιοῦται κατὰ τῶν ἐλεγχόντων· καὶ μᾶλλον δὲ ἐλέγχων ἐπιθυμεύεται, ἢ δὲ ὑπεύθυνος δλῶς ἐντρέπεται. Πάντες οὖν (33) οἱ παρ' αὐτοῖς μεστοὶ ρύπου τυγχάνουσι· καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς κατάσκοποι, οὐ γάρ ἐπίσκοποι, μᾶλλον εἰσὶ πάντων ρυταράτεροι. Καὶ εἰ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει γενέσθαι, οὐκ ἀκούει· Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἴται· ἀλλὰ μόνον· Φρόνει κατὰ Χριστοῦ, καὶ μὴ φρόντιζε περὶ τρόπων (34)· ἀρκεῖ γάρ ἔκεινό σοι πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φιλίαν. Ταῦτα (35) μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούντων· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ζηλωταί, καὶ ἄγροι καὶ καθαροὶ φανωνται, καθὼς προεῖπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, διταν οὗτοι θέλωσι, καὶ ὡς δὲν αὐτοῖς δοκῇ, πρόφασιν πλασμάνεις· καὶ τοῦτο ἔξεστι, καθὼς προεῖπον, ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πραχθέντων συνιδεῖν.

τιταν suo criminis omnino inquisientibus: eamque rem, ut

4. (36) Εὐστάθιός τις ἦν ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, ἀνὴρ ὁ μοιογητής, καὶ τὴν πίστιν εὐσεβής. Οὕτος, ἐπειδὴ πολὺς ἦν ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τὴν τε Ἀριεινὴν αἵρεσιν ἐμίσει, καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ ἔκεινης οὐκ ἐδέχετο, διαβάλλεται Κωνσταντίνῳ (37)

* I Tim. iii, 2

(30) Sic Reg. Editi, μετὰ γραμμάτων.

(31) H̄v deest in Basil.

(32) Forte κατὰ Ἀθανασίου.

(33) Reg. γοῦν.

(34) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris., περὶ τρόπων.

(35) Reg. τοιαῦτα.

(36) Aliamini depositionis Eustathii causam afflunt Hieronymus, Sozomenus et Theodo-

A Et quod maximum stuporem afferat, quem populi cupiunt, et irreprehensibilem agnoscunt, hunc tollit imperator, in exsiliumque initit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus et litteris suis mittit. Ac debinc magna vi coguntur populi eum odio habere, quem utpote suam in religione magistrum et Patrem diligunt: illum vero diligere, quem nolunt: ac ei liberos suos concedere, cujus mores et vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant: aut denique poenas luere si imperatori non obtemperent.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam contra orthodoxos perpetrarunt: suæque malitiae ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nam esto Athanasium accusavint, sed quid mali admisere alii episcopi? quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius presbyter, aut calix confractus? quis Melitianus insimulavit? Sed, ut ex eorum gestis liquet et quæ contra Athanasium dixerit falsa ostenduntur: et ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse consilia. Ingens quædam bellua in terram exivit, hæc nempe hæresis: quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes hedit; sed et ad insidiias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus 274 pudore aliquo sustundatur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus scateat: eorumque catascopi, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat episcopus esse, is hæc non audi: Oportet episcopum, irreprehensibilem esse **; sed solum: Contra Christum sentias, nec de moribus cures: est enim illud tibi satis, ut commendatus imperatorisque amicus evadas. Hæc de iis qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videantur, uili supra dixi, rei habentur, illis arbitri dictum est, ex eorum gestis deprehendere licet.

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admireret, apud Constantinum imperatorem insimulatur, confita criti-

retus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, que se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Autem item Socr. et Sozom. illum Sabellianismi fuisse accusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto præsuli ab hæreticis imposita fuisse. Hac de re fuisse in Athanasi Vita, Chrysost. t. I homiliam integrę in hunc Eustathium habuit.

(37) Editi Κωνσταντίων. At Reg. prima manu Κωνσταντίων, hinc deleto in factum est Κωνσταντίων. Sed

minatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset: statimque ipse cum multa presbyterorum diaconorumque turma extorris factus est, ac demum quos ille impietatis causa in clerum non admittiebat, hos postquam episcopus in exsilium est actus, non solum in Ecclesiam introduxere, sed plerosque ex illis ordinarunt episcopos, ut eos suae pro impietate conjurationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiae episcopus est, et qui ante ipsum ibidem episcopus fuit Stephanus, Georgius Ladiaceæ, Theodosius olim Tripolitanus episcopus, Eudoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

5. An hic saltem substiterunt? Nequaquam: Entropius enim olim Adrianopolitanus episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod plures Eusebium coarguisserit, et illac transeuntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, et civitate Ecclesiaque sua pellitur: Basilina enim contra illum suuropere urgebat. Euphratian item Balanearium, Cymatius' Palti, alter Cymatius Tarradi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diodorus in Asia, Dominion Sirmii, et Hellanicus Tripolis, statim atque haeresim odisse comperti sunt, alii ob confusa crima, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsi sunt: aliosque illi eorum vice, quos impios neverant, in ipsorum Ecclesiis constituerent.

6. De Marcello autem Galatiae episcopo, 275 superfluum fortasse fuerit mentionem facere: omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exsulasse. Ille autem Romanus prefectus sese purgavit, sidenique suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa

prior lectio germana est; nam Constantino imperatore gesta sunt. Paulo post Reg. prôphatas, recte. Editi male prôphatas.

(38) Reg. Γερμανική. Editi Γερμανικά.

(39) Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostate.

(40) Legendum haud dubie Βαλανέας, ut supra Apolog. de fuga, num. 3, eratque illa urbs Syriæ. Mox δὲ Ταράδω, legendum τὸν Αράδω, putant Coteler. in Notis ad Patres primi sæculi, p. 383, et Hermianus in Vita Athanasii, l. v, c. 18. Vide Valerius in notis ad Socratem, al. p. 59. In Apol. de fuga legitur Πάλος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτων καὶ Καρτέριον.

(41) Sic Reg. et Basil., et ita legendum. Editi male Scripti.

(42) Sic Reg. Editi ἐκβάλλοντες.

(43) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis aduersus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus heresies de Verbo a Maria originem ducente. Sed in synodis Romana anni 342, et Sardicensi anni 347, examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est: Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis que supersunt ejus

τῷ βασίλει, πρόφασίς τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας θύριν· καὶ εὐθὺς ἐξόριστος αὐτὸς τε γίνεται, καὶ πολὺς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμός· καὶ λοιπὸν οὓς οὐκ ἐδέχετο διὰ τὴν ἀσέβειαν εἰς κλῆρον, τούτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον οὐ μόνον εἰσῆγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπιστάποντας κατέστησαν, ἵνα ἔχωσι συνωμότας ἑαυτῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεώργιος τε ὁ ἐν Ασοδίκειᾳ, καὶ ὁ γενέμενος ἐν Τριπόλει Θεόδοσιος, Εὐδέξιός τε ὁ ἐν Γερμανικείᾳ (38), καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ

5. Ταρόν μέχρι τούτων ἔστησαν; Οὐχί· καὶ γὰρ Β καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Αδριανούπολει γεννέμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλάκις τὸν Εὐσέβιον θίλειται, τοῖς τε διοδεύσυσι συνεδούλευε μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσεβεῖσιν Εὐσέβιον ἀγέμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐστάθῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασιλίνα (39) γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα. Εὐφρατίν γὰρ δὲ Καλανᾶς (40), καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Παλτῷ, καὶ Κυμάτιος ἔπερος ὁ ἐν Ταράδῳ, καὶ δὲ η Γάζη Ἀσκληπᾶς, καὶ Κύρος ὁ ἐν Βεροΐᾳ τῆς Συρίας, καὶ Διδώρως ὁ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Δομινίον ἐν Σιρμίῳ (41), καὶ Ἐλλάνικος δὲ Τριπόλει, μόνον ἐγνωσθησαν μηδοῦντες τὴν αὔρεαν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικοῖς γράμμασι μεταστήσαντες, τῆς τε πόλεως ἐκβαλόντες (42), ἐτέρους ἀντ' αὐτῶν, οὓς ἐγίνωσκον ἀσεβοῦντας, εἰς τὰς ἐκείνων Ἐκκλησίας κατέστησαν.

6. (43) Καὶ περὶ Μαρκέλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπίσκοπου, περιτὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἐγνωσαν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσεβεῖας, ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοῖς, καὶ πεποιήσαντις ἐξορισθῆναι τὴν γέροντα. Καὶ αὐτοὶ μὲν, ἀνελθὼν εἰς τὴν Ρώμην, ἀπελογήσατο. καὶ ἀπαιτούμενος (44) παρ' αὐτῶν, δέδωκεν Ἕγγραφον τὴν

operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut haereticum vehementer exagitant, illumque Φοτίνιαν haereseos auctorem agnoscunt: erat quippe Φοτίνιος patria Αγγύρανος, Μαρκελλίου discipulus. Ait autem Epiphanius haeresi 72, suisce suo tempore D qui Marcellum pro haeretico haberent, alios qui eidem patrocinarentur, ut probō et orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quae se ipse ab Athanasio audiisse testatur, memoratu sane digna: Ἡρόμην δὲ αὐτὸς· ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλου, πῶς ἀνέγοι περὶ αὐτοῦ. Οὐ δὲ οὗτος ὑπεραπελογήσατο, οὔτε πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθὼν ἡνέχθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μειδίασας, ὑπέρτηνε μοχθηρας; μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Scisciatius ego aliquando beatūs memoris papam Athanasium, quid de hoc ipso Marcellō sentires: ille neque purgavit hominem, neque aspere insectatus est; sed subridens non procul ab impietate suisce significavil; agnoscere tam sese purgasse virum.

(44) Sic Reg. Editi vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπαιτώμενος. Iusta item editi ἀπελογίσαντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

ἴαντοῦ πίστιν, ἣν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικήν σύνοδος ἀπελέξατο· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὔτε ἀπελογῆσαντο, οὔτε, ἐλεγχόμενοι ἔξι ὥν Ἑγράφαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ τάντων· εἰχον γάρ τὴν πρὸς βασιλέα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πάσιν ἡσαν φοβερό.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐπισκόπου, νομίζω μηδένα ἀγνοεῖν· δοψιν γάρ ἐπιφανῆς ἡ πόλις, τοσούτῳ καὶ τὸ γενόμενον οὐ κέχρυπται. (45) Καὶ κατὰ τούτου τοίνυν πρόφασις ἐπλάσθη. Καὶ γάρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, διὸν ἐπίσκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινώνηκεν αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον. Καὶ δῆμος, ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐπωφθαλμία, θέλων ἀρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως (οὗτῳ γάρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετῆλθεν), Ἐμεινεν ἡ πρόφασις κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἡμέλησεν τῆς ἐπιβούλης, ἀλλ' Ἐμειναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη παρὰ Κωνσταντίνου (46)· τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντίνου, δεθεὶς ἀλύσσεις σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐμισσον μετηνέθη, καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κούκουσον τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ Ἐρηματα τοῦ Ταύρου· Ἐνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποτυγχέτεις πάρ' αὐτοῖς, ἐτελεύτησε. Τοῦτο μέντοι δράσαντες, οὐκ ἡσύνθεσαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μηδὲν ἀλτηθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ, καίτοι τούτῳ γιωσακόντων πάντων τῶν κατοκύντων τὸν τόπον ἐκείνον. Καὶ γάρ καὶ Φιλάγριος, βικάριος ὧν τότε τῶν τόπων ἐκείνων, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ὑποκρινόμενος ὡς ἀν αὐτοῦ θέλωσιν, δῆμος ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς Ἱωσ., διε μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἔτερος εἰργάσατο τὸ κακόν, ἀπήγγειλε πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ γνωρίμοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σεραπίωνι, ὡς Παῦλος ἀποκλεισθεὶς παρ' ἐκείνων εἰς τόπον τινὰ βραχύτατον καὶ σκοτεινὸν, ἀφείθη (47) λιμῷ διαφθαρῆναι· εἴτα μεθ' ἡμέρας ἔξι, ὡς εἰσελθόντες εὑρόν αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνιξαν τὸν ἀνθρώπον· καὶ οὕτω τέλος ἔσχε τοῦ βίου τούτου. Τοῦ δὲ τοιούτου θανάτου διάκονον ἐλεγον γεγενῆσθαι Φιλιππὸν τὸν γενόμενον ἐπαρχον. Ἀλλ' οὐδὲ τούτο (48) παρεῖδεν ἡ θελα δίκη· οὐδὲ γάρ παρῆλθεν

A synodus approbat. Eusebiani vero neque se purgariunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos: sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque adversus hunc etiam causas commenti sunt. Etenim Macedonius, qui nobis præsentibus eum accusavit, quique jam episcopus ejus loco creatus est, cum eo communicavit et sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen, cum Eusebium illius urbis episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset; illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi insidias suas neglexere, sed in calumniis suis persistire. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est: secundo autem a Constantio ferreis catenis vincitus, Singaris Mesopotamiae exsulavit: illine postea Eimesam translatus: quarto Cucumsum Cappadociae, ad deserta Tauri, et isthac, ut renuntiarunt qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil verili sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole perulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum vicarius erat, et omnium fabularum, arbitratu eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore percussus ac mortuus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, immo ipsis episcopo Serapioni renuntiavit Paulum ab illis in angusto et tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret: deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, demum irruentes hominem strangulasse: talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum olim præfectum. At hoc facinus divina vindicta in ultum non præterivit; anno quippe nondum elapsò, cum multo dedecore Philippus a præfectura detur-

(45) In hoc loco explanando desudarunt viri doctrina celeberrimi, quorum nounulli ritum in contextu suspicati sunt, sed immerito: nam locus bene habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedonia delatum fuisse Paulum, se præsente, id est anno 338, cum ab exilio revertens Athanasius Constantinopoli pertransiret: sed nihilominus postea ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constantiopolitanæ sedis invadendæ cupido Eusebium incessisset, redintegratam fuisse criminationem. Quod autem subsequitur. καὶ τὸ μὲν πρῶτον, etc., illud, inquam, non innuit primum exsilium ob supra memoratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse: accusatio quippe illa post mortem Constantini facta fuit: cum tamen, ut hic enarratur, primo exsularit Paulus tempore Constantini Magni. Sed occasione secundi exsilii quod illam Macedonii accusationem

D subsecutum est, primum ibi memorat Athanasius. Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic paulo infra: Οὐάμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἶγων, καὶ Θεόδοσιον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως . . . ἐπειδὴ ἐωράκασι μισοῦντας τὴν αἰρεσιν, διεβαλον τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ Ἑγράφε βασιλεὺς Κωνστάντιος· τὸ δεύτερον καὶ, etc. Olympium vero Εκορυ, Theodulūmque Trajanopolitanum . . . cum heresi infensos cernerent, calumniali sunt, primo quidem Eusebius cum suis, litterasque dedit imperator Constantius: secundo autem, etc. Ibi patet priorem calumniam non ad seriem historię pertinere, sed occasione secundie memorari: quod item de superiori loco dicendum.

(46) Sic Reg. Editi vero, ὑπὸ Κωνσταντίνου. Mox Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγερζ. Basil. εἰς Σύγγαρα. Mox Reg. εἰτα ἐκεῖθεν.

(47) Sic Reg. Editi ἀρεσθη.

(48) Sic Reg. Editi τούτον.

hatus est : ita ut tanquam privatus, quibus minime A volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gemebundus ac tremens, cum in dies exspectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod haec minime placerent, interiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent confictis criminationibus adoriebantur. **276** Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exsilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur : sed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus insidiantur, inhumani illi ac bonorum iniurici homines vel immanissimis hostibus efferratores : eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed confictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur. B πλαγεῖς, ἐπει μὴ οὕτως φίδειν, ἀπέθανε. Πλήρη δὲ καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καὶ τὸν καὶ ζῶντας ἐπλάσαντο προφάσεις οὕτω γάρ ἐστιούς πρὸς πάντας φοιτεροὺς ἐπιδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἔξορθουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν· ἀλλὰ καὶ τότε μόνοι παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἐπιθυμεύουσιν, οἱ τῷ ὅντι ἀπάνθρωποι καὶ μισθαλοί, καὶ πλέον ἔχθροιν τὸν τρόπον ἄγριον ἔχοντες, διὰ τὴν ἐπιθυμεύουσιν σπουδάσαντες.

8. (ANNO 338.) Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum patris sui omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jussérunt : qui de aliis episcopis ad singulorum Ecclesias rescriptsere : de Athanasio autem ista, quæ et vim hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum argunt.

Exemplar epistolæ Constantini Cæsaris populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

Nec sacrae mentis vestræ nolitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. (*Scripta supra in Tractatu septuagesimo quinto ab eo uero illo discrimine.*) Vide p. 160.

Haec sunt illæ litteræ. Conjunctionis autem eorum quis alias illo fide dignior extiterit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

9. Itaque, cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad imperatores Constantinum et Constantem mittunt aduersus Athanasium. Ut autem Athanasii legali eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero episcopus Julius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse; ut accusantes illi suas veras comprobarent, sibi vero illatas cum fiducia depellerent. Idipam presbyteri ab illis missi rogarunt, cum sese falsi convictos adverterent. His ita gestis (ANNO 340), cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantium seorsim adeunt, apud quem, utpote hæreses patronum fletus gemitusque profundunt, Misereare, aientes, hæresim : cernis a nobis omnes desecisse : pauci demum relicti sumus : age, persecutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis re-

πονιατές, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθηρέθη τῆς ἀρχῆς ὁ Φιλιππος, οὗτος ὡς ἴδιωτην γενογενον, ὑψ' ὃν οὐκ φίδει καταπατεῖσθαι. Πάνυ γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κάιν στένων καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιροῦντα ἔξω τῆς ἐστιού πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ιδίων, ὥστε πέπλαγες, ἐπει μὴ οὕτως φίδειν, ἀπέθανε. Πλήρη δὲ καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καὶ τὸν καὶ ζῶντας ἐπλάσαντο προφάσεις οὕτω γάρ ἐστιούς πρὸς πάντας φοιτεροὺς ἐπιδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἔξορθουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν· ἀλλὰ καὶ τότε μόνοι παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἐπιθυμεύουσιν, οἱ τῷ ὅντι ἀπάνθρωποι καὶ μισθαλοί, καὶ πλέον ἔχθροιν τὸν τρόπον ἄγριον ἔχοντες, διὰ τὴν ἐπιθυμεύουσιν σπουδάσαντες.

8. Tauta sunορῶντες οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντίνος, Κωνσταντίος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν διλων ιδίᾳ τῇ ἐκάστου Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἀ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίᾳ δελχυστή, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσένιον ἀνδροφόνον πραγματευσιν ἐλέγχει.

Ἀρτίγραψον Κωνσταντίου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων (50).

Οὐδὲ τὴν τῆς ὑμετέρας Ιερᾶς ἐννοίας διαπεφυγέ-
C ναι γνῶσιν οἵματα, διὸ τούτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην. (*Ἐγράψῃ* (51) διπλῶς εἰς τὸν οء' λόγον (52) ἀπυραλλάκτως.)

Tὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα· τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τις ἔτερος ἀξιόπιστος τούτου· μάρτυς δὲ γένοιτο: ταῦτα γάρ εἰδὼς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔγραψεν

9. Οἱ μέντοι περὶ Εὐσένιον, βλέποντες ἀλαττουμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ, καὶ Κώνσταντι κατὰ Ἀθανασίου. Ός δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διήλεγχαν τὰ παρ' ἐκείνων γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνετράπτοσαν. Ό δὲ ἐπισκοπος Ρώμης Ιούλιος ἔγραψε χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, ἐνθα δὲ ἐθελήσωμεν, ἵνα δὲ μὲν κατηγοροῦσι δεξιῶσι, περὶ δὲ ὅν τὸν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοί, θαρροῦντες ἀπολογήσωνται. Τούτοιον γάρ καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντες πρεσβύτεροι, βλέποντες ἐστιούς ἐλεγχομένους, ἡξίωσαν γενέσθαι. Τούτων τοινυν γενομένων, ὅρῶντες ἐστιούς οἱ πρὸς πάντας τυγχάνοντες ὑπόπτοι μὴ περιγνωμένους ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντίῳ, καὶ λοιπὸν ἀποδύονται, ὃς πρὸς τὸν τῆς αἰρέσεως προστάτην, Φεισαι, λέγοντες, τῆς αἰρέσεως· ὅρδες πάντας ἀποστάτας ἀφ' ἡμῶν· ὀλίγοι λοιπὸν ἀπελείχθημεν (53). Ἀρειαὶ διώκειν, ἐπει καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφίεμεν,

(49) Sic Reg. et Basil. Editi vero, αὐτῶν.

(50) Reg. h.s. omnibus omissis sic habet, Κωνσταντίνος Καίσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων.

(51) Hoc ordine habetur in Basiliensi codice: Τὰ μὲν οὖν γραφέντα, etc.

(52) Basil. εἰς τὸν οء' λόγον. In editis οء' δεοει.

(53) Reg. ὑπελείφθημεν.

καὶ μένομεν ἔρημοι. Οὓς γάρ ἐδιαστάμεθα, τούτων ἐξ-
ορισθέντων, τούτους ἐπανελθόντες ἐπεισαν πάλιν φρο-
νεῖν καθ' ἡμῶν. Γράψον ων̄ κατὰ πάντων, καὶ πέμ-
ψον Φιλάγριον δεύτερον Ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου· αὐ-
τὸς γάρ ἐπιτηδεῖως δύναται διώκειν, ἢδη μὲν τῇ πε-
ριφερεῖ δεῖξας, μάλιστα δὲ καὶ παραβάτης ὅν. Ηέμψον δὲ
καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ οὐ-
τος γάρ δύναται συστῆσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράψει τοίνυν τότε Κωνστάντιος, πάντας δὲ
διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον Ἐπαρχὸν, καὶ Ἀρσά-
κιὸν τίνα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ
στρατιώτικῆς ἔξουσίας. Καὶ τοιαῦτα γέγονεν, οἷα καὶ
πρότερον (54). Συναγαγόντες γάρ πλήθος βουκόλων
καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεω-
τέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ροπάλων, ἐπῆλθον ἀθρόως (55)
τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλούμενῃ Κυρίου· καὶ τοὺς μὲν
ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς
κατακόψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώρι-
ζον· πολλάς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἶλκον εἰς τὸ
δικαστήριον δημοσίῃ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὑδρί-
ζον· ἄλλους ἐδήμευον, ἄλλων δρυτούς ἀφηροῦντο, δι'
οὐδὲν ἔτερον, ἥ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ
Γρηγόριον δέξιωνται τὸν ἀπὸ βασιλέως ἀκοσταλέντα.

11. Ἀθανάσιος μὲν οὖν, πρὶν (56) γενέσθαι ταῦτα,
καὶ μόνον ἀκούσας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς
τε τὸν θυμὸν τῶν αἱρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ
σύνοδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράψει καὶ πέμπει
πρεσβυτέρους, Ἐλπίδον καὶ Φιλόδενον, ὀρίσας καὶ
πρεθεσμίαν, ἵνα ἡ ἔλθωσιν, ἥ γινώσκοιεν ἐκπούσους
ὑπόπτους εἶναι κατὰ πάντα. Ἄλλοι δὲ περὶ Εὐσέβιον,
ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικῆς ἔσεσθαι κρίσιν, ἐν
ἡδὶ κόμης οὐ παραγίνεται, οὐ στρατιῶται πρὸ τῶν
θυρῶν, οὐ βασιλικῷ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τε-
λειοῦται (ἐν τούτοις γάρ ἀεὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων
ἴσχυσαν, καὶ ἀνευ τούτων οὐδὲν λαῆσαι θαρροῦ-
σιν), οὐτα κατέπτηξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους
κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ
πρόφασιν ἀπρεπῆ, διτοι μὴ δυνάμεθα νῦν ἐλθεῖν διὰ
τοὺς περὶ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. Τοῦτο δὲ
οὐκ ἡνάληθες, ἀλλὰ φόδος τοῦ συνειδότος. Τί γάρ κοι-
νῶν πλεμέος πρὸς ἐπισκόπους; Ἡδιατὶ μὴ δυνάμενοι
διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ῥώμην ἐλθεῖν, καίτοι μαχράν
ἀπέχουσαν, καὶ πέραν θαλάττης οὔσαν, τοὺς τῆς Ἀνα-
τολῆς τόπους καὶ τοὺς ἐγγὺς ἔχειναν περιήρχοντο ὡς
λέοντες, ζητοῦντες τις αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα δια-
βάλλοντες ἐξορίσωσιν;

12. Ἀμέλει, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ^{τῇ}
τῇ ἀπιλάνῳ ταῦτη προφάσει, συνελάλουν ἀλλήλοις.
Ἐπειδὴ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικῇ κρίσει κρατεῖν, τὴν
συνήθη τόλμαν ἐπιδειξώμεθα. Γράψουσι τοίνυν Φιλα-

linquimur, desertique manemus. Iis enim, quos
(post fugatos in exsiliū inque missos episcopos illos)
ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab
exilio, persuaserunt ut aduersum nos sentirent.
Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagrium-
que secundo Ἀgypti præfectum mittit, qui stre-
nuissimus est in perseundo, ut experientia com-
pertum est, cum maxime sit apostata. Mitte etiam
Gregorium Alexandriam episcopum, idoneum sane
bominem ad nostram stabiliendant hæresim.

10. (ANNO 341.) Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrium-
que mittit, cum Arsacio quodam eunucio. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque supe-
rioribus similes gestæ sunt; coacta quippe illi bu-
bulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petu-
lantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavis
in ecclesiam Cyzini dictam irrupere: ibique alios
occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagiis la-
niatos in carcerem truserunt in exsiliūque 277
expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribu-
nal palam pertraxere, crinibusque raptatas contu-
meliis affecere: alios proscripti, aliorum panes
abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos
Arianis adhædere, Gregoriumque ab imperatore
missum recipere cogerent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad pri-
mum rei auditum Romam navigavit, quod hæreti-
corum furorem probe perspectum haberet: ut
etiam, prout statutum fuerat, synodus ibi celebra-
retur. Julius autem presbyteros Elpidium et Phi-
loxenum cum litteris mittit, tempusque illis præsti-
tuit, ut intra illud Rōmā se conserrent, aut sci-
rent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani,
ubi solum audiere, ecclesiasticum illic fore judi-
cium, ubi nec comes adesset, nec milites pro fo-
ribus stantes: ubi nec synodi acta ex imperatoris
jussu ederentur (hoc enim solum modo in epi-
scopos semper prævaluuerunt: iis deficientibus, ne
mutare quidem audent), tanto sunt terrore perculti,
ut presbyteros ultra præsidium tempus detinerent,
futilemque excusationem commenti: Ob Persarum
bellum nequius, aiebant, jam accedere. Haud
verus autem obiciens ille erat, sed conscientiæ
metu detinebantur. Quid enim ad episcopos bel-
lum? Et quare Persarum bello præpedirentur,
quin Romam peterent, longinquam et transmar-
inam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam
Persis finitima, tum temporis instar leonum circu-
abant, inquirendo quisnam ipsis aduersaretur, ut
caluniaii eum suis in exsiliū pellerent?

12. (ANNO 342.) Et sane postquam presbyteros
cum absurdâ illâ excusatione dimisissent, hæc mutuo
collocuti sunt: Cum ecclesiastico Judicio prævalere
nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris

(54) Reg., τὸ πρότερον. Quæ sequuntur, enarran-
τωρ item per totam epistolam encyclicalē anno 341
conscriptam, et in epist. Juli, num. 43.
(55) Sic Reg. Ἀθρόως deest in editis.

itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum Gregorio brevi Ägyptum peragret. Hinc episcopi flagellantur, vinculisque acerbo constinguntur: Sarapammonem igitur episcopum et confessorem pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum confessoremque, cui oculus fuerat in persecutione effossus, tot plagiis in cervicem ceciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem extinctum pularent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flagellique ope, Deo vitam concedente, respiravit: ita tamen ut, modico elapsu tempore, plagarum dolore interierit, ita tunc martyri gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii monachi flagellis cœsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio duce nuncupato! Quot episcopi plagi concisi! Quot virgines verberatae!

13. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent. Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagi erant illi; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, earnifex, contumeliosus, fraudulentus, profanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbe persecutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisse insepulta, nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent: ita impiis hac in re moribus fuit. Prætereat cum viduæ **278** cæterique mendici elemosynam accipere consuissent, jussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferebatur; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominum probro afficeret, brevi ab illo auditurus: Quantum hos inhonorasti, et me inhonorasti.

14. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta ecclesiasticum canonem ordinatus fuisse, neque juxta apostolicam traditionem vocatus fuisse episcopus: sed ex palatio cum militari manu et pompa missus fuisse, quasi secularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratum potius amicus optabat esse, quam episcoporum et monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est; sic Ille sancti viri litteras exsecrabatur. Sin vero imperator, aut dux exercitus, aut alius quispiam judex, litteras ad eum mitteret, tanta persusus erat lati-

(57) Reg., Potammona cum unico μ. Mox Reg. et Basil., ἀπολέσαντα. Editi vero, ἀπολέσοντα, male. Paulio post Reg., κατέχοις, perperam.

(58) Nec, πότε παρθένον ἐτύπωντο, desunt in editis, sed in Reg. leguntur.

(59) Sic Reg., Basil. et edit. Commeliniana. Edit. vero Paris., τέτοιο, male.

(60) Καὶ post τοῦτο deest in editis, sed in Reg.

A γρίῳ, καὶ ποιοῦσιν αὐτὸν μετὰ Γρηγορίου κατ' ἄλλον ἔξελθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ λοιπὸν ἐπίσκοπος μαστίζονται καὶ ἀδεσμοῦντο πικρῶς. Σαραπάμμωνα γοῦν ἐπίσκοπον ὅμολογητὴν ἔξορίζουσι. Ποτάμημωνα (57) δὲ ἐπίσκοπον ὅμολογητὴν, ἀπολέσαντα καὶ αὐτὸν τὸν ὄφθαλμὸν ἐν τῷ διώγμῳ, οὕτω κατέκοψαν ταῖς καταυχενίοις πληγαῖς, ὡς μὴ πρότερον παύσασθαι πρὶν ἀν νομισθῆναι τὸν δινθρωπὸν νεκρόν. Οὕτω γοῦν ἐρβίφῃ, καὶ μόγις μετὰ ὥρας θεραπευόμενος καὶ διερβίφημενος ἀνέπενετε, τοῦ Θεοῦ δεδωκότος τὸ ἕγκαλλὸν μετὰ χρόνον ὅλιγον ἐκ τοῦ πόνου τῶν πληγῶν ἀπέθανεν, ἔχων ἐν Χριστῷ τὸ καύχημα δευτέρου μαρτυρίου. Πόσοι τε ἀλλοι μονάζοντες ἐμπατίζοντο, καθεζόμενοι Γρηγορίου μετὰ Βαλακίου, τοῦ λεγούμενου δουκῆς! πόσοι ἐπίσκοποι ἐκόπτοντο! πόσα παρθένοι ἐτύπωντο (58)!

13. Εἴτα δὲ ἄδιλος Γρηγορίος μετὰ ταῦτα παρεκάλει πάντας κοινωνεῖν αὐτῷ· καίτοι εἰ κοινωνίαν ἔχουσι (59) παρ' αὐτῶν ἔχειν, οὐκ ἡσαν δέξιοι πληγῶν· εἰ δὲ ὡς φαύλους ἔκοπτες, τι ὡς ἀγίους παρεκάλεις; 'Ἄλλοι οὐδὲν ἦν αὐτῷ προκείμενον, ή τὰ τῶν ἀποστειλάντων πληρῶσαι, καὶ τὴν αἵρεσιν συστήσαι. Διὰ τοῦτο καὶ (60) ἀνδροφόνος γέγονε καὶ δῆμιος, καὶ ὑδριστής, καὶ δόλιος, καὶ βέβηλος, καὶ τὸ δόλον Χριστομάχος δὲ ἀνότος. Τὴν γοῦν τοῦ ἐπισκόπου θείαν οὕτως ἐδίωξαν, ὡς μηδὲ ἀποθνανοῦσαν ἀφεῖναι ταρχῆναι· καὶ τοῦτ' ἀν ἐγεγόνει, καὶ ἀταφος ἐρβίφῃ, εἰ μή οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὴν ὡς ἰδίον νεκρὸν ἐξήνεγκαν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις είχεν ἀνόσιον τὸν τρόπον. Καὶ γάρ καὶ χηρῶν (61) καὶ ἀλλοι ἀνεξόδου λαβόντων ἐλέημοσιν, ἐκέλευε τὸ δεδομένα διαρράξειν, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἐφερον τὸ ἔκαιον καὶ τὸν οἶνον, κατεάγασθαι (62), ινα μὴ μόνον λαβὼν ἀσεβήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἔργοις ἀτιμάζῃ τὸν Κύριον, ἀκούσμενος δοσού οὐδέπω παρ' αὐτοῦ· Ἐφόσον τὴματας τούτους, ἐμὲ τητίμασας.

14. Πολλά τε ἔτερα ἐποίει, ἀ καὶ λόγου φρέσιν ὑπεραίρει, καὶ ἀκούσας τις ἀπίστα νομίσειε. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦτο οὕτως ἐπραττεν, ἐπει μήτε ἐκκλησιαστικῷ κανόνι τὴν κατάστασιν εἶχε, μήτε ἀποστολικῷ παραδόσεις κατηθεῖς ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιωτικῆς ἔκουσιας καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο, ὥστε πρὸ ἀρχὴν κοσμικὴν ἐγκεχειρισμένος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόντων μᾶλλον τηνήκετο φίλος εἶναι ή ἐπισκόπων καὶ μοναχῶντων. Εἰ ποτε οὖν καὶ δ Πατήρ Ἀντώνιος ἐκ τοῦ δρους ἔγραψεν, ὥσπερ βδέλυγμα ἀμφτωλῷ θεοσέβεια, οὕτως ἐνδελύσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα. Εἰ ποτε δὲ βασιλεὺς, ή στρατηλάτης, ή ἀλλος δικαστής ἐπέστελλεν, οὕτω περιχαρῆς ἐγίγνετο, ὡς οἱ ἐν ταῖς Παροιμίαις, καθὼς σχετλιάζων Ελεγεν ὁ λόγος· Ω οι ἐρχαταλεπτοτες ὁδοὺς εὐθείας, οι

hahetur.

(58) Sic Reg. In editis vero καὶ χηρῶν deest. Ibid., ἀνεξόδους, hæc vox significat mendicos, ita vocatos, quod eant ἀνὰ τὰς ἀνέδους per vias: at longe alio sensu accepta est a quibusdam, sed male, ut infra videbitur.

(62) Sic editi. Reg., κατεάσσεσθαι.

εὐφραιτόμεροι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαροπτεῖς ἐπὶ διαστροφῇ κακῶν. Ἀμέλει τοὺς μὲν ταῦτα κομίζοντας ἐτίμα χρήματαν (63). Ἀντωνίου δέ ποτε γράφαντος, πεποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάκιον καταπτύσσαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταῦτην ἀπορρίψαι. Ἐλλ' οὐ παρεῖδεν ἡ θεῖα δίκη· μετ' οὐ πολὺ γάρ τὸν λεγόμενον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἵππῳ, καὶ ἀπερχόμενον εἰς τὴν πρώτην μονὴν, ἐπιστραφεὶς δὲ ἵππος, καὶ δακῶν εἰς τὸν μηρὸν. κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν ἀπέθανεν.

Instituentem, conversus equus in semore illum ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illic obiret.

15. Ἔκείνοι μὲν οὖν οὐτως ἐπραττον κατα παντῶν· ἐν δὲ τῇ Ἄρμῃ, συνελθόντες ἐπίσκοποι που πεντήκοντα, τοὺς μὲν περὶ Εὔσεβιον, ὡς ὑπόπτους καὶ φοβηθέντας ἐλθεῖν, οὐκ ἀπεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὰ γραφέντα παρ' αὐτῶν ἡκύρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἡγάπησαν. Τέως δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, ἥλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ βασιλέως Κύνωνταντος, η τε ἐν Ἄρμῃ γενομένη σύνοδος, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν γεγενημένα· καὶ γράψει τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ, καὶ λοιπὸν ἀμφοτέροις ἀρέσκει σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνωσθῆναι τὰ πράγματα, Ιν' οἱ μὲν ἀδικηθέντες μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδικοῦντες μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν δύνωνται (64). Συνέρχονται τοινυν ἀπό τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει πλέον ἥ Ἐλαττον ποτὲ τὸν ἀριθμὸν ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Δύσεως μόνοι ἡσαν ἐπίσκοποι, ἔχοντες Πατέρα τὸν Ὁσιον οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν παιδαγωγούς καὶ συνηγόρους, Μουσουνιανὸν κόμητα (65), καὶ Ἡεύχιον τὸν Καστρήσιον, δι' οὓς καὶ προθύμως ἥλθον, νομίζοντες μετ' ἔξουσίας αὐτῶν πάλιν πάντα πράττεσθαι. Οὐτὼν γάρ δεῖ διὰ τούτων φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον οἵς ἔδουλοντο, καὶ ἐπεδούλευον οἵς ἀν (66) αὐτοῖς ἐδόκει. Ός δὲ ἀπαντήσαντες ἐωράκασιν ἐκκλησιαστικὴν δίκην μόνην γενομένην χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν (67), ὡς ἐωράκασι τοὺς ἀφ' ἔκάστης Ἐκκλησίας καὶ πόλεως κατηγόρους, καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ὡς ἐωράκασιν Ἀρειον καὶ Ἀστέριον, τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀποδημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μεθ' ἡμῶν, διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἔκειναν, ὡς ὑπόπτοι εἰλαν ἐν (68) τοῖς πράγμασι, καὶ φοδούνται κρίσιν γενέσθαι, μὴ ἐλεγχῶσι περ' ἡμῶν μὲν συκοφάντας, παρὰ δὲ τῶν ἐπλάσαντο κατηγόρων, ὡς αὐτοὶ πάντα ὑποθαλόντες (69), καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανησάμενοι· ταῦτα συνορῶντες, καίτοι μετὰ σπουδῆς ἐλθόντες, νομίσαντες μηδὲ ἡμᾶς ἀπαντῶν ὡς φοδουμένους· ὡς ἐωράκασι καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀποχλεῖσσιν ἔαυτούς ἐν τῷ παλατίῳ· ἐκεῖ γάρ ὄκουν.

⁷⁰ Prox. II, 13.

(63) Hæc item enarrantur in Vita Antonii, sed cum non nulla discrepantia. Ibi videsis.

(64) Reg., δύνανται.

(65) Reg., κόμιτα, prima manu; secunda, κόμητα. Μον Reg., Καστρήσιον, recte. Editi, Καστρίσιον.

(66) Reg., οἵς έαν.

A tia, quanta illi de quibus in Proverbiosis haud sine indignatione dicitur: *Vix qui derelinquunt vias rectas, qui latitant in malis, et qui gaudent in conversatione malorum*⁷¹. Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deserebant pecuniarum dono renumerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius dux in epistolam squeret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo incidentem ducem, et ad proximam mansionem iter obiret.

15. Hæc erant illorum aversum omnes facinora. Romæ vero coacti episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac metuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admiseremus nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis imperatoris devenere, cum Romana synodus, tuū res Alexandriæ in universoque Oriente aduersus Ecclesias gestæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac deum placuit utrique ut synodus celebraretur, expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt (Anno 347) cum ex Oriente tuū ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem episcopi soli erant, secum habentes Patrem Hosium: Orientales vero paedagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum comitem et Hesychium Castrensem: quorū ope freti alaci animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulatoribus subiuxi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore iudicium absque comite vel militibus: ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis: ubi Arium conspexerunt et Asterium, venerabiles episcopos, qui, cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafritiem enarrabant; quantum scilicet in gestis suis 279 suspecti essent, quam timerent illi ne iudicium ferretur, neve a nobis sycophantæ deprehenderentur, ab hisque quos subornarant accusatoribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia suggestissent, ejusmodique res moliti essent; hæc animadverentes, tametsi alaci animo isthuc se contulerant, rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere

(67) Hæc, χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν, desunt in editis, sed in Reg. habentur, in quo secunda manu legitur κόμητος, prima κόμιτος, et sic infra et alias semper. Qui infra Ἀρειος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.

(68) Sic Reg. In editis vero ἐν decst.

(69) Ita Reg. Eliti, ὑποθάλλοντες.

nostram, sese reclaudunt intra palatium, illic enim alii habitabant. Tum invicem colloquebantur: Ad alia venimus, alia conspicimur: accessimus cum comitibus, et absque comitibus iudicium redditur: damnabimur haud dubie. Nostis omnes quanam jussa fuerint: habet Athanasius rerum in Mareote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos deinde afflicimus. Quid moramur? quid comperendinamur? causas conminiscamur ad secedendum, ne hic manentes damnamur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantas reprehensos affici pudore. Si fugiamus, qualicunque modo possumus haeresi patrocinari: quod si nos fugientes damnari, haud deerit patronus, imperator scilicet, qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero ceterique omnes episcopi, frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crima, promittentes se probatueros sycophantas illos esse. Aiebant item: Si judicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviori perculti terrore, cum absurdiores, quam dudum Antiochiae, attulissent excusationem; quod scilicet ipsis imperator litteris suis victoram de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Ejusmodique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiae presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit: statim namque sacra synodus cuius praeses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripsit: Aut occurrите vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimen puros declarandos. At illi conscientiae metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent: cum enim viros a se laeos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu velocius fugiebant.

17. Ita igitur illi turpiter et indecorum fugam se cere. Sacra vero synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de allatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afficti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur: ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque parochiam, maximeque Alexandriam, in Aegyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puros omnisque criminis expertes esse, declararunt: adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace

(70) Ita Reg. Editi, καταχρίνεσθαι. Ultraque lectio quadrata.

(71) Reg., ἢν δέ.

A Καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάλουν· Ἡλθομεν ἐπ' ἀλλοις, καὶ δὲλα βλέπομεν· ἀπηγνήσαμεν μετὰ κομῆτων, καὶ χωρὶς κομῆτων ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. Οἰδατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, τῇμεις δὲ καταισχύνεται. Τί δὴ οὖν μέλλομεν; Τί βραδύνομεν; πλασώμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλθωμεν, μὴ μένοντες κατακριθῶμεν. Βέλτιον φεύγοντας ἐρυθρίᾳ, ἢ ἐλεγχόντας συκοφάντας καταισχύνεσθαι (70). Ἐὰν φύγωμεν, δυνάμεθα πῶς καν τῆς αἰρέσεως προτίσασθαι· ἐὰν δὲ (71) καὶ φεύγοντας τῇμᾶς κατακρίνωται, ἀλλ' ἔχομεν βασιλέα προστάτην, τὸν μὴ ἀφίεντα τῇμᾶς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκβάλλεσθαι ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.

B 16. Ποιαῦτα μὲν οὖν (72) ἔχεινοι διελογίζοντο· "Ουσιος δὲ καὶ οἱ δὲλαι πάντες ἐπίσκοποι πικνήτερον αὐτοῖς ἐσῆμαιν τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἰστιν, ἐπαγγελλόμενοι διελέγχειν ὑμᾶς συκοφάντας· Ἐλεγόν τε· Εἰ φοβεῖσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηντάτε; ἔδει γάρ ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. Ἐχεῖνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον καταπλήσαντες, ἀπρεπεστέρῃ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἀλλή προφάσεις χρησάμενοι, ὡς βασιλέως αὐτοῖς ἐπινίκια κατὰ Περσῶν γράψαντος, ἐπεχείρησαν φεύγειν. Καὶ ταῦτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδεσθέντες ἐπεμψά δι' Εὔσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικῆν Ἐκκλησίας. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθυμίως ἀπέβη (73)· εὐθὺς γάρ ἡ ἀγία σύνοδος, ἡς προήγορος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερῶς· ἢ ἀπαντήσατε ἀπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιφερομένας καθ' ὑμῶν κατηγορίας, καὶ δει εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσκετε, ὅτι ὑμᾶς μὲν ὡς ὑπευθύνους ἡ σύνοδος· κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον ἐλευθέρους καὶ καθαροὺς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. Ἐκτίνοι τοίνυν ὑπὸ φόδου τοῦ συνειδότος ἡλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπειθόντο· καὶ γάρ τοὺς διδικτηθέντας παρ' αὐτῶν ὄρωντες, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπειστρέψοντο, ἀλλ' ὁρύτερον ἐφευγον.

C 17. Ἐκείνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχρῶς καὶ ἀπρεπῶς γέγονεν ἡ φυγὴ· ἢ δὲ ἀγία σύνοδος ἡ ἀπὸ λε' καὶ πλέον ἐπαρχιῶν συνασθεῖσα, ἐπιγνοῦσα τὴν τῶν Ἀραιανῶν κακοήθειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπόνθασι, κάκαινοι κατηγρησαν· καὶ οὕτως ἀπολογησαμένους, ἀπέρ τὸν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπεδέξατο καὶ ὑπερθεάμασεν, ὥστε αὐτούς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπῆσαι, καὶ γράψαι πανταχοῦ, γράψαι τε καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ εἰς τὰς Λιθίας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καθαροὺς καὶ πάστης μέμψεως ἐκτῆς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γενομένους συκοφάντας, κακούργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὺς τυγχάνειν. Ἀπέλυσαν γοῦν αὐτοὺς μετ' εἰρήνῃς·

(72) Sic Reg. In editis οὖν δεει.

(73) Ita Reg. Editi vero, ἐπέβη.

καθειλον δε Στέφανον καὶ Μηρόφαντον, Ἀκάιον καὶ Γεώργιον τὸν ἐν Λαοδίκειᾳ, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Θεόδωρον καὶ Νάρκισσον· Γρηγόριον γάρ τὸν ἀπὸ βασιλέως εἰς Ἀλεξανδρειαν ἀποσταλέντα οὕτως ἀπεκήρυξαν, ὡς μηδὲ ὅλως ἐπίτοπον γενόμενον, μηδὲ (74) διεῖλοντα Χριστιανὸν ὄνομάεσθαι· τὴν ρωσαν γοῦν καὶ δεξιόνε καταστάσεις ποιεῖσθαι, προστάξαντες μηδὲ αὐτὰς ὅλως ἐν Ἐκκλησίᾳ (75) ὄνομάεσθαι διὰ τὸ καινὸν τῆς παρανομίας. Οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. Τὰ τε γράμματα (76) ἐν τῷ τέλει γέγραπται (77) διὰ τὸ μῆχος τῆς ἐπιστολῆς· καὶ ή σύνοδος διαλέλυται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως τρεμεῖν, οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ τὴν θέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανούπολει κοινωνῆσαι, ὡς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου καὶ ὑπευθύνονται γενομένοις, ἀνήγεγκαν βασιλεὶ Κωνσταντίῳ, καὶ πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλούμενης Φάδρικος δέκα (78) λατῶν ἀποτυμῆναι τὰς κεφαλὰς, ὑπουρφοῦντος αὐτοῖς καὶ εἰς τοῦτο Φιλαγρίου, πάλιν ἐκεῖ κόδιητος (79) γενομένου. Καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεως ἔστιν, ἀπερ παρερχόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐωράκιμεν. Εἶτα ὥσπερ (80) κατορθώσαντες, διὰ διὸ τοῦ ἔφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἀπερ ἐδούλοντο, ταῦτα καὶ βασιλεὺς ἐκέλευε. Πεποιήκασι γοῦν καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξηρισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, καὶ Διακόνους τρεῖς· καὶ Ἀρετὸν μὲν καὶ Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπήδησαντάς ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν ἄνω Λιδύην, ἀλλὰ καὶ ὑδρεων μετασχεῖν αὐτοὺς πεποιήκασιν.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανούπολεως ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ (81) ἔβλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παρθενίᾳ χρώμενον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, πεποιήκασι πάλιν, ὥσπερ καὶ πρότερον, ἀλύσεις σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον καὶ τὰς κείρας, καὶ οὕτως ἐξώρισαν, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησεν, ὡς ἐκεῖνοι γινώσκουσι. Καὶ Διόδωρον μὲν ἐπίσκοπον ἔκτοπίζουσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Λίνων, Θεόδουλον (83)

(74) Sic Reg. In editis vero, καὶ ante μηδὲ. Mox Reg., Ἡχύρωσαν γοῦν. Editi, Ἡχύρωσαν γάρ.

(75) Sic Reg. Editi, ἐν Ἐκκλησίαις.

(76) Epistolæ hic memoratæ habentur in *Apol. contra Arian.*, num. 41, ideoque non sunt ab amanuensibus ad calcem hujus operis appositæ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.

(78) Sic Regius, et Basiliensis codex, et ita legit Nannius qui vertit decem. Et haec vera lectione est. Male igitur quidam Nannum hand sine convitio emendare voluerunt. Editi, Φάδρικος δίχρονος λατῶν, περπερι. De Fabrica Ammianus Marcellinus, l. xxxi. c. 6: *Omnem plebem cum Fabricensibus, quorum illuc (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudine.* etc.

(79) Sic Basil. Reg., ἐκεῖ κόδιητος, de more. Editi non habent, ἐκεῖ.

(80) Ita Regius et Basil. Editi vero, εἶναι ὥσπερ.

(81) Sic Reg. Editi, ἐπειδὴ. Mox Reg., καὶ ἐλέγ-

χεισε; Stephanum vero, Menophantum, Acacium, Georgium Laodicenum, Ursaeum, Valentem, Theodorum et Narcissum deposita. Nam Gregorium ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripti sunt, ut qui nunquam episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. **280** Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob prævaricationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta synodus est.

8. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitanū communicare cum ipsis nollent, quod scilicet a synodo ausugissent flagitiisque obnoxii essent, illos ad imperatorem detulere, efficeruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite truncarentur: hac in re ministro usi Philagrio, illic tum comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclare gessissent, quod scilicet propterea ausugissent ne sycophanta deprehenderentur, quodcumque placuit ipsis, id ab imperatore jussum est. Duos igitur presbyteros, diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt: Arium vero et Asterium, illum Petruin in Palæstina, hunc in Arabia episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superiora Libyam relegarunt, sed et opera in dederunt ut contumeliis afficerentur.

19. Lucium vero Adrianopolis episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suaque impietaten coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et manibus vinciri curarunt: itaque illum in exsiliū miserunt: atque illuc, ut ipsi probe norunt, defunctus est (82). Diodorum item episcopum loco pelunt. Olympium autem Λευκού, Theodulū inque

χοντα. Editi, κατελέγχοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, non nihil implicata sunt: putant quidam eum jam ante Romanam synodum anni 342 bis catenis vinctum fuisse; unde colligator illud jam tertio anno scilicet 347, contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὥσπερ καὶ πρότερον, indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in *Apologia de Fuga*, num. 3, legamus τὸν πολλάκις τὰς ἀλύσεις φορέσαντα, qui catenas pluries gestavit; at illud pluries actum dici potest, quod bis contigerit. Admodum dubia res est.

(82) Obiisse putatur Lucius ante annum 350.

(83) Quæ de Theodulo hic habentur, putant aliqui non cohærente cum Encyclica Sardicensis syndici Epistola, ubi Theodulus jam obiisse fertur, num. 45; qui enim, aiunt, post Sardensem syndicū vexari ab Arianis potuit, qui jam ante syndicū extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit, si dicamus Theodulum, statim alique Ariani Sardica autugientes in Thraciam pervenissent, su-

Trajanopolis, ambos Thraciae episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum haeresi suae advertebant esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripseral imperator Constantius; secundo ipsi columnias redintegrarunt. Illud autem litteræ serebant, ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur: sed ut capitali poena, siue reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequam alienum tamen ab eorum proposito; nam id ipsum cum ab Eusebianis didicerint, haeredesque siue illorum impietatis, atque propositi; ut patres sui in Thracia, sic et illi Alexandriæ sese terribiles exhibere conati sunt: litterasque obtinuerunt quibus jussum erat ut ad portus ingressusque urbium custodiæ agerentur, ne ii quibus id concessum a synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis judicibus, circa Athanasium, et quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive episcopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in fines ejus ingressus reprehenderetur, judici liceret istic repertos **281** capite truncare. Ita scilicet Judaica nova illa haeresis non modo Christum abneget, sed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed sicut ipsorum haereses pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; sic et illi accepta publici curriculi facultate, circumeunt, si quos offendenter qui fugam sibi exprobarent, Arianaeque aversarentur haeresim, hos flagris cedunt, vincunt, patria cogunt exsulare. Tantusque terror hominum illorum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint: multi in solitudinem fugere malent, quam ullo modo cum illis communicare. Haec post fugam erant furentium hominum facinora. Intra vero novum quoddam scelus aggrediuntur, eorum sane haeresi consentaneum: verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum sit, ne vel apud gentilium petulantissimos, ne dum apud Christianos. Nam cum sacra synodus legatos episcopos misisset (ANNO 348), Vicentium Caput, quæ metropolis est Campaniæ, episcopum, et Euphratem Agrippinæ, quæ metropolis est Galliæ Superioris: ut, prout decretum a synodo fuerat, imperator episcopos in suas reverti ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse, eis commendatitas pro episcopis litteras misisset fratri suo piissimum Constans; at admirandi homines, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antiochiae conspexere, una consilium ineun, solus tamen Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe compa-

gatum ab Arianis, interiisse antequam soluta Sar-dicensis synodus esset. Res certa videtur: nam hic Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis enarrat. Certumque est cœpisse synodum post Arianorum fugam, et aliquantum temporis durasse. Li-
cet autem quædam superioris enarrari Athanasius quæ nonnisi post solutam synodum contigisse videatur, videlicet quæ paulo ante refert de Ario et Asterio episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat: non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed

A τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὄρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἑωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσένιον, καὶ Ἑγραψὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμυνταν οὗτοι. Ἔν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἔκδιλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν Ἐκκλησῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικήν διδόναι δίκην, εἰ που εὑρεθεῖεν οὗτος. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλιτριον τῆς προαιρέσεως αὐτῶν· ὡς γάρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσένιον, καὶ ὥσπερ κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τυγχάνοντες, ἡθελήσαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θράκῃ, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φονερούς έαυτοὺς δεῖξαι· καὶ ποιεῦσι γραφῆναι, ὥστε τοὺς λιμένας καὶ (84) τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μήπως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ποιοῦσι δὲ γραφῆναι καὶ τοῖς [ἐν] Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ δύναμιος, ἵνα, εἴτε ἐπίσκοπος, εἴτε τις ἐξ ἑκείνων εὑρεθείη τῆς πόλεως ἢ τῶν δρῶν αὐτῆς ἐπιθάξῃ, ἐξῆς τῷ δικαστῇ τῶν εὑρισκομένων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνειν. Οὕτως ἡ Ἰουδαϊκή νέα αἵρεσις οὐ μόνον ἀρνεῖται τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ φονεύειν μεμάθηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτω δὲ ἡρέμουν, ἀλλ' ὥσπερ δὲ πατήρ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν περιέρχεται ὡς λέων, ζητῶν τίνα καταπίῃ, οὕτως οὗτοι δημοσίου δρόμου τὴν ἔξουσίαν λαβόντες καὶ περιερχόμενοι, δὴ ἀντρισκον διειδέζοντα τούτοις τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τούτους ἐμάστιζον, ἐδέσμευον, ἐποίουν ἐξηρίζεσθαι τῆς ιδίας πατρίδος· φονερούς τε ἐκείνους οὕτως ἐποίουν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑποκριτὰς ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίας φεύγειν, ἢ τούτοις βούλεσθαι καὶ ὅλως συντυγχάνειν (85). Τοιαῦτα ἦν αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα. Καὶ γάρ καὶ δρῶσιν ἄλλο τι καὶνδν, διπερ τῆς μὲν αἱρέσεως αὐτῶν ἐστι κατάλληλον, οὕτω δὲ πρότερον ἡκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεται ποτε οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀτελγεστέροις τῶν Ἐλλήνων, μήτιγε παρὰ (86) Χριστιανοῖς. Τῆς γάρ ἀγίας συνόδου πρεσβευτὰς ἀποστειλάσης ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ Καπύης (ἔστι δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας), Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης (ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Δωνί Γαλλίας), ἵνα, ὡς ἡ σύνοδος ἔκρινε, συγχωρήσῃ βασιλεὺς εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοὺς ἐπισκόπους ἐπανελθεῖν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἔξεβαλε· γράψαντος τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου τῷ ἀδελφῷ ἔαυτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους· οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροί, ὡς ἑωράκασιν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλεύονται μὲν κοι-

prout memoriae sese offerebant.

(84) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(85) Sic Reg. Et si, τυγχάνειν, minus recie.

(86) Sic Reginus codex. In editis vero παρὰ deest. Mox Reg. et edit. Comm., Βικέντιον. Edii. Paris.. Οὐνχέτιον. Paulo post editi, Ἀπογριππίνης. Quæ hic de Vicentio et Euphrate narrantur, sicuti habentur apud Theodoret., lib. II, cap. 9, et in Vita Athanasii supra.

νῆ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δράμα, ὡς ἐπιτηδείως ἔχων περὶ τὰ τοιαῦτα. Μισθοῦνται τοῖνυν πόρνην δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀγιωτάτου Πάσχα, καὶ γυμνώσαντες ταύτην ἐπαφίσσιν νυκτὸς Εὐφράτῃ τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ πρῶτον, νομίσασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα, προθύμως ἡκολούθει· ὡς δὲ φίσεῖσα παρ' ἑκείνων, εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδότα τὸ γιγνόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἰδε πρεσβύτου πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατάστασιν, εὐθὺς ἀναδοήσασα τὴν βίαν ἔδοι. Ἐκεῖνοι τε τῇξιν σιωπὴν, καὶ καταψύξειςθαι τοῦ ἐπισκόπου. Ἡμέρας τοῖνυν γενομένης, διατεθρύλητο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν· οἵ τε ἀπὸ τοῦ παλατίου ἔκινοῦντο, θαυμάζοντες τὸ θυρολούμενον, καὶ ἀξιοῦντες μὴ σιωπήθηντο. Γέγονε τοῖνυν κρίσις, καὶ ὁ μὲν (87) ἐπαρτρόφος ἤλεγξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην, ἐκεῖνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἤσαν γάρ αὐτοῦ κληρικοί. Ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαιρεῖται, καὶ γίγνεται ἀντ' αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπῃ τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει προστάτης.

21. Ο δὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος δίλγον τι κατανυγεῖς, εἰς ἑαυτὸν ἤθιε· λογισάμενός τε, ἐξ ὧν δρασαν τῷ Εὐφράτῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ τὸν ἄλλων (88) ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἔστι, τοὺς μὲν ἔξορισθεντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβύτερους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολούθηνται καλεύεται. Γράφει τε εἰς Ἀλεξανδρείαν φανερῶς, μηχετί διώκεσθαι τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε καὶ λαούς (89). Εἴτα μετὰ μηνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου (90), μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάστος τιμῆς, οὐχ ἀπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράψας αὐτῷ μὲν φίλικά, δι' ὧν θαρρεῖν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε. Πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵνα ἔτι μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθω. Ἐνόμιζε γάρ διὰ τὸν φόδρον τῶν πρότερον γενομένων διλιγούρειν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ ἔχοντος Κίνονταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέψῃται. Διεβεβαίουστο (91) γάρ ἐνιαυτὸν διὸν ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ οὐκ ἄν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ κανονισμὸν, ἢ καὶ κατάστασιν, φυλάκτων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς Ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὴ οὖν γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρέψαμένου διὰ πολλῶν (καὶ γάρ καὶ τοὺς κόμητας (92) αὐτοῦ πεποίηκε γράψαι, Πολέμιον, Δαστιανὸν, Βαρδίωνα, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ Φλωρέντιον (93), οἷς καὶ μᾶλλον πιστεύειν ἔχει), τὸ δὲ διὸν δεδωκὼς τῷ Θεῷ, τῷ καὶ εἰς τούτο κατανύζαντι τὸν Κωνστάντιον, ἥλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρόδεις αὐτὸν, γνησίως τε αὐτὸν ἐώρακε, καὶ ἀπέλνυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰς Ἐκκλησίας, γράψας καὶ τοῖς κατὰ τόπον δικασταῖς, ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν φυλάττεσθαι τὰς διόδους, ἵνα ἀκύλυτον ἔχωται τὴν πάροδον. Εἴτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδυρομένου περὶ ὃν

(87) *Ita Reg. Editi, ἡ μὲν, etc.*

(88) *Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.*

(89) *Ita Reg. Editi autem, λαϊκούς.*

(90) *Sub initium anni 349.*

(91) *Ita Reg. et Basil. Editi omnes, male, διεβ-*

A ratus, fabulam peragendam suscipit. Publicam itaque meretricem, ipsis sanctissimi Paschatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem episcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvēte accitam existimabat, promple sequebatur; ubi autem intromissa ab illis, dormientem vidi hominem, ac rei quæ agebatur ignorarum, debinc senem hominem, ac episcopi formam conspicata, clamore statim edito vim sibi inferri conquerebatur. Rogare illi ut taceret, confictamque criminacionem episcopo imponebat. Die igitur illuscescente pervulgata res est, accurritque universa civitas. At qui e palatio erant, tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud silentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, hominesque qui meretricem acciverant leno prodidit: B illi Stephanum: erant enim ejus clerici. Stephanus ergo episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leonius castratus sufficitur, idque eo solum ne Ariana hæresi patronus decesset.

21. Porro imperator Constantius, paulisper compunctus, ad se rediit: remique in Euphratem gestam secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum cæteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Alexandria in Armeniam relegati fuerant presbyteros diaconosque continuo liberos dimitti jubet: publicasque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra vixarentur Athanasii clerici vel populi. Ille post decem circiter menses defuncto Gregorio, Athanasiū cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit item presbyterum diaconumque ut 282 majore animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectasse, neque concessisse ut quidam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athanasio episcopo suas Ecclesias servare vellet.

22. (ANNO 349.) Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus (nam comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium, Datiānum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, quibus præcipue habenda fides erat), Athanasius rem totam Deo acceptam referens, qui cor Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum suis illum adiit; quem placido vultu imperator intuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca judices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum.

Dαιοῦντο. Mox, post ἐπιτρέψαι, editi habent με, quæ vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque omissa.

(92) *Regius codex, κόμιτας.*

(93) *Regius codex, Φλωρέντιον.*

Deinde cum episcopus de sibi illatis malis conque-
reretur, deque litteris ab ipso imperatore adversum
se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias ad-
versariorum post discessum suum auscultaret : Ar-
cuisse, aiens, homines si lubet : per nos licet ut co-
ram astent, quo illos confutemus ; hoc ille noluit,
sed quotquot per calumniam scripta fuerant, au-
ferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis
postea minime aurem præbiturum, sed firmum im-
motumque fore hoc suum propositum. Hoc non tan-
tum verbis protulit, sed etiam juramentis sermo-
nem obsignavit, Deo super hac re teste advocateo.
Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam
haberet, has ad episcopos et ad judices mittit lit-
teras :

**23. Victor Constantius Maximus Augustus episcopis B
et clericis catholicis Ecclesiarum.**

Nequaquam desitutus Dei gratia est reverendissi-
mus. (*Descripta superiorius habetur in sexagesimo
quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est.*) Vide pag. 136.

Alia epistola.

Constantii ad populum Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tran-
quillitas. (*Descripta est hæc etiam in sexagesimo
quinto tractatu.*) Vide pag. 137.

Alia epistola.

*Victor Constantius Augustus, Nestorio Egypti præ-
fecto.*

Certum est datum ante a nobis decretum suisce,
rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi
episcopi existimationem, quæ in sanctitatis tue
commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis
spectata sobrietas, omnes epistolæ circa prædicti
viri nomen in 283 commentario tibi commisso re-
pertas, secundum præsens nostrum decretum, ad
comitatum nostrum transmittat.

**24. Litteræ autem ab eo post beati Constantii
obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum
editæ, Græceque translatae.**

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper suisce ut omnia fratri D

(94) Ita Reg., editi vero, ἡσαν. Mox Reg., διαβε-
σαιωσάμενος. Editi, βεβαιωσάμενος.

(95) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in *Apol.*, ad *Const.*, ad n. 23, ait Constantium litteris suis
jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali factu-
rum Athanasio, lib. 1 pro S. Athanasio, p. 132.

(96) In *Apol. contra Arianos*, num. 54, ubi hæc
habetur epistola, legitur, καὶ προεποντέροις.

(97) Ammanenses quod hæc duas epistolæ superiorius
essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tan-
tum appositis verbis, ut ipsi monent. Reg. ibid.
habet, εἰς τὸν μὲν λόγον, quia nimis eo ordine
ibi ambae descriptæ sunt.

(98) Ita Regius codex et Basil. E-liti vero, Κών-
σταντος, perperam. Hæc item epistola habetur in

Α πέπονθε, καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γραφέντων παρ'
αὐτοῦ, παρατιθεμένου τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδη-
μίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἔχθρῶν, καὶ λέ-
γοντος· Κάλει τούτους, εἰ βούλεις (Εἴσεστι γὰρ ἐστῶνται
τούτους δι' ἡμᾶς), καὶ διελέγχωμεν αὐτούς. Τοῦτο μὲν
οὐ πεποίηκε πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς
ἡ (94) γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναιρεθῆναι ταῦτα καὶ
ἀπαλιγήναι κελεύει, διαβεβαιώσαμενος μηκέτι τοῦ
λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαῖαν καὶ
ἀμετάλητον τὴν προσάρτεσιν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς
Ἐλεγεν, ἀλλ' (95) δροῖς ἐπεπφράγμιζε τοὺς λόγους,
τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. Πολλοῖς γοῦν
καὶ ἑτέροις λόγοις προτρέψαμενος αὐτὸν, καὶ θαρρεῖν
παρακελευσάμενος, γράψει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους,
καὶ τοὺς δικαστὰς ταῦτα.

**23. Νικητὴς Κωνστάντιος Μέγιστος Σεβαστὸς
ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς (96) τῆς καθολικῆς
Ἐκκλησίας.**

Οὐχ ἀπελεύθητη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώ-
τατος. (97) (Ἐγράψῃ ὁπλῶς εἰς τὸν αὐτὸν ξε' λόγον καὶ
ἔστιν ἐξ ὀλοκληρου δμοὶ ταῦτης.)

Ἐτέρα ἐπιστολὴ.

Κωνστάντιον (98) πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας
λόγον.

Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμετέραν ἐν ἀπασιν εὐνο-
μίαν. (Ἐγράψῃ καὶ αὗτη δμοὶ εἰς τὸν αὐτὸν ξε' λόγον [99].)

Ἐτέρα ἐπιστολὴ.

*Νικητὴς Κωνστάντιος Αὐγουστος, Νεστορίψ
καὶ ἄρχων Αλγύπτου.*

Φανερὸν ἔστι πρὸ τούτου πρότταξιν ἡμέτεραν γε-
γενῆθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ
αἰδεσιμώτατου ἐπισκόπου, γράμματά τινα εὑρίσκε-
σθαι· ταῦτά τε συνέστηκεν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθ-
οικίσσεως εἶναι. Βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα τῇ δεδοκτι-
μασμένῃ ἡμῖν νηφαλιότης (!) σου πάσας τὰς ἐπιστο-
λὰς, ὅσας ἀν περὶ τοῦ ὄντος τοῦ προειρημένου
γενομένας ἐν τῇ ὑπὸ σὲ τάξει, ἀκολούθως τῇ ἡμέτερᾳ
ταύτῃ κελεύσει, εἰς τὸ ἡμέτερον κομητάτον (2) ἀπο-
στελλῃ.

24. Αἱ δὲ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κών-
σταντίου ἔγραψεν (3), ἔστι ταῦτα, Ῥωμαῖσι μὲν
γραφέντα, ἐρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστι.

Νικητὴς Κωνστάντιος Αὐγουστος, Ἀθαρ-
σίων (4).

Εὐχὴν ἀεὶ μοι ταῦτην γεγενῆσθαι, ὥστε πάντα κα-

Apologia contra Arianos, num. 55.

(99) Regius codex, εἰς τὸν μὲν λόγον. Idem postea
hæc subdit: καὶ διὰ τὸ μηδὲν παραλλάσσειν κατ-
ελεῖφθησαν νῦν ἀγραφοι. *Et quia nihil ab illis discre-
pabant, non hic uestrum descriptæ sunt.*

(1) In editis habetur articulus ἡ απειλὴ νηφαλιό-
της, sed in Reg. deest.

(2) Reg., κομητάτον prima manu, secunda vero
κομητάτον.

(3) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desideratur.

(4) Hujus epistolæ Latine primum editæ duplex
exstat versio Græce apud Athanasium, prima in
Apologia ad imperatorem Constantinum, num. 23,
secunda hæc ipsa est.

ταθυμίως ἀποδαίνειν τῷ ποτέ μου ἀδελφῷ Κώνσταντι, νε-
ούδε τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν δῃ τε λύπῃ διετέ-
θην μαθὼν τοῦτον ἀγρῆσθαι παρά τιναν ἀνοσιωτά-
των, στοχάζεσθαι πάλιν δύναται ἡ σῇ φρόνησις.
Ἐπεῑ οὖν τινές εἰσιν οἱ ἐν τῷ παρόντι κατέρῳ, τῷ
οὐτως πενθικῷ, πειρώμενοι σε ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦτο
ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στερβότητα δοθῆναι τὰ γράμ-
ματα ἑδικαίωσα, προτρεπόμενος σε ἵνα, ὡς πρέ-
πει ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ δψειλόμενα τῇ θεῖᾳ
Θρησκείᾳ διδάσκῃς, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθιως εὐχαῖς
σχολάζῃς, (5) καὶ μὴ ματαλοὶς θρύλοις, οἵτινες δὲν
γένοντο, πιστεύσῃς. Ἡμῖν γάρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ
πέπληγεν, ὥστε σε ἀκολούθως τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει
διαπαντὸς ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εί-
ναι (6).

Ἡ θεῖα πρόνοια πολλοῖς ἔτεσι σε διατηροῖ, γονεῦ B
προσφιλέστατε.

25. Τούτων οὕτω πραχθέντων, οὕτω τε συνταξα-
μένων, καὶ τῆς δδού λοιπὸν ἐπιβάντων, οἱ μὲν φίλοι
φίλοιν δρῶντες ἔχαιρον· τῶν δὲ δλλῶν οἱ μὲν
ἐδυσαπούντο βλέποντες αὐτὸν· οἱ δὲ καὶ παρέρχονται
οὐκ ἔχοντες, ἐκρύπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐφ'
οὶς ἔγραψαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. Πάντες οὖν (7) οἱ
ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο που ή
τριῶν (8), καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχανόντων, οὕτω
τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν
ἡσπάσαντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράψαι καὶ ἀπολογήσα-
σθαι, διτι δὲ πρότερον ἔγραψαν, οὐ κατὰ προαιρέσιν,
ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποίηκασι. Περὶ γάρ τῶν ἐν
Αιγύπτῳ καὶ ταῖς Λιθαίαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν
αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιττόν ἔστι
καὶ λέγειν· πάντων συντρεχόντων, καὶ ἀνεχαλάητον
ἔχόντων τὴν χαράν· οὐχ διτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ'
ἐλπίδα ζῶντας ἀπελάμβανον, ἀλλ' διτι καὶ τῶν αἰρε-
τικῶν ὡς τυράννων καὶ λυττώντων κυνῶν ἀπηλάτ-
τοντο. Μεγάλη γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς
συνάζεσι παροξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετὴν. Πόσαι
τῶν ἀγάμων, πρότερον οὔσαι πρὸς γάμον ἔτοιμοι,
Ἑμειναν παρθένους τῷ Χριστῷ! πόσαι νεώτεροι βλέ-
ποντες ἐτέρους, τὸν μονήρη βίον ἡγάπταν! πόσαι
πατέρες προσέτρεπον τέκνα! πόσαι δὲ καὶ παρὰ
τέκνων τξινόθησαν, μὴ ἐμποδίζεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ
ἀστκήσεως! πόσαι γυναῖκες ἐπεισαν διδρας, πόσαι δὲ
παρὰ ἀνδρῶν ἐπεισθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς
εἶπεν δὲ Ἀπόστολος! πόσαι χῆραι, πόσαι δὲ καὶ ὀρφα-
νοὶ, τὸ πρότερον πεινῶντες καὶ γυμνοὶ τυγχάνοντες,
ἐκ πυλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὔτε λοιπὸν
ἐπείνων, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο! Καὶ
ὅλως τοσαύτη ἦν ἀμιλλα περὶ ἀρετὴν, ὡς ἔκαστην
οἰκίαν, καὶ οἰκον Ἐκκλησιῶν (9) νομίζειν ἔκκλησίαν εί-
ναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε καὶ τὴν

⁸⁸ I Cor. vii, 5.

(5) Ήασ verba usque ad ἡμῖν sequens non expri-
muntur in Apol. ad Const., num. 23. Ibid. editi,
male, θύλοις. Reg., θρύλοις. Ibid. Reg., εἰ τινες.
Editi, οἴτενες, qua genuina videtur lectio.

(6) In Apol. ad Constantium, num. 23, post illud,
ἐπίσκοπον εἶναν, legitur, καὶ δλλὴ χειρὶ, ut indicet
se quentia alia manu scripta fuisset. nec imperatoris
nomine. Mox post illud, προσφιλέστατε, editi hæc

A quondam meo Constanti ex sententia cederent, ne-
que prudentiae tuæ latere arbitror. Quem ubi a qui-
busdam sceleratissimis sublatum cognovissem,
quanto moerore affectus sim, tua item prudentia
æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te
tam luctuoso temporis decursu terrere conantur;
ideo hasce litteras ad tuam constantiam mittere
æquum existimavi: hororque te ut, quemadmo-
dum episcopum decet, quæ ad divinam religionem
pertinent populos doceas, ac cum illis de more
precibus vaces, neque vanis rumoribus, quicunque
tandem illi sint, fidei adhibeas. Hoc enim firmum
in animo propositum habemus, ut, juxta placitum
et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus
episcopus sis.

B Divina te providentia multis annis conservet,
Pater dilectissime.

C 25. His ita gestis, postquam vale dixisset Atha-
nasius, seseque viæ commisisset, amici amicum
videntes, λει: ex aliis vero quidam ad ejus con-
spectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se
sistere non ausi, sese abdebat: alii pœnitentia
ducti, scripta adversus episcopum sua repudiabant.
Omnes itaque Palæstinae episcopi, duobus vel tri-
bus exceptis, iisque suspectis viris, ita Atha-
nasium suscepere, ita ejus communionem amplexi
sunt, ut etiam litteris sese excusarent, testaren-
turque se ea quæ ante scripserant, non inotu pro-
prio, sed vi adactos scripssisse. Nam quod spectat
Ægypti et Libyorum episcopos, necnon earum re-
gionum Alexandriæque populos, enarrare forte
supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes,
erantque incessibili gaudio perfusi: non tantum
quod suos præter spem incolumes reciperent, sed
etiam quod ab hereticis quasi a tyranis et rabidis
canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia po-
pulorum sese invicem in synaxibus ad virtutem
cohortantium. Quot innuptæ, ad nubendum tamen
paratæ, virgines Christo dicatae permanserunt!
quot adolescentes aliorum exemplo concitatæ, vitam
monasticam amplexi sunt! quot patres filios suos
horabantur! quot patres a filiis rogati sunt, ut ne
suam in Christo exercitationem interpellarent!
quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis

D persuaserunt, ut orationi incumbenter, quemadmo-
dum ait Apostolus ⁸⁸! quot viduæ, quot orphani,
qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardentí
populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere,
iñto etiam indui prodire! Tanta demum de vir-
tute contentio fuit, ut singulas familias, singulas
domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad

habent, καὶ ταῦτα μὲν δὲ Κωνστάντιος, quæ cum in
Reg. desint, a contextu expunximus.

(7) Reg., γοῦν. Quæ mox sequuntur videsis in
Apol. contra Arianos, num. 57, ubi synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.

(8) Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus
Sevthopolitanus excipiendi. Vide pag. 133.

(9) Regius codex, ἔκάστου.

Deum susas, tot ecclesias existimasses. Pax pro-funda admirandaque erat in Ecclesiis, cum episcopi undique Athanasio scriberent, 284 ab eoque mutuo acciperent consuetas pacis litteras.

26. (ANNO 349 VEL 350.) Quin etiam Ursacius et Valens quasi a conscientia perculti, pœnitentiam egerunt, ac eidem ipsi episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Româaque profecti pœnitentiam egerunt, consitentes, quæcumque adversus eum fecissent dixissent, falsa ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse: nam Ariana hæresi anathemate damnata, pœnitentiam suam scriptio tradidere, per basce litteras, quas Julio episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translatæ sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo papæ Julio Ursacius et Valens.

Quoniam constat nos antehac multa gravia, etc. (*Descripta est supra in tractatu 68, estque huic omnino ad verbum similis.*) Vide pag. 159.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri, etc. (*Descripta est supra in eodem tractatu 68, estque tota et ad verbum huic similis.*) Vide pag. 159.

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblatis a Petro et Irenæo Athanasii presbyteris, et Ammonio laico, subscripsere, cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque episcoporum concordiam? Quis Domino gloria non retulit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis pœnitentiam egerunt! quot prius calumniati, sese excusarunt! quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt! quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt! quot qui non proprio motu, sed vi ex Arianorum portibus stabant, noctu accidentes sese excusabant, hæresique anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenienter, semperque cum illo essent! Ita rem se habere credite.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiae

(10) Sic Reg. Editi vero, τὰ παρ' αὐτοῦ
(11) Ita Reg. In editis καὶ drest.

(12) Hæc, τὸ ἀντίγραφον, usque ad 'Ρωμαῖστι inclusivū, desunt in Nanniana versione. In *Apol. contra Arianos*, num. 58, legitur, παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τιθέρων, ubi Nannius vertit a *Paulino episcopo Tüburius*. Circa quod vide quæ supra diximus in *Apolog a ad Constantium*, num. 9. Ea de re item

A πρὸς τὸν Θεὸν εὐχήν. Εἰρήνη τε ἦν ἐν ταῖς Ἑκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστὴ, γραφόντων τῶν πανταχθέν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γάρ καὶ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλτης, ὡσπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότος μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικήν καὶ εἰρηνικήν ἐπιστολὴν, καίτοι μὴ λαβόντες παρ' αὐτοῦ (10) γράμματα. Ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ρώμην μετένουσι, διολογοῦντες δὲ πάντα, δσα πεποίκασι καὶ εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψεῦδη, καὶ μόνον συκοφαντιαν. Οὐκ ἀπλῶς δὲ τοῦτο οὐδὲ αὐτοὶ πεποίκασιν, ἀλλὰ γάρ καὶ (11) ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἔγγραφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν δεσώκασι, γράψαντες Ιουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, 'Ρωμαῖστι μὲν, μεταβληθέντα δὲ Ἐλληνιστὶ, ταῦτα. Τὸ γάρ (12) ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν πιρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τιθέρων 'Ρωμαῖστι.

'Ερμηνεία ἀπὸ 'Ρωμαῖον.

Kυρίῳ μονι μακαριωτάτῳ Πάπᾳ Ιουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλτης.

'Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τοὺς πολλά τε καὶ δεινά. (Ἐγράψῃ δπίσω εἰς Ἕη' λόγον (13), καὶ ἔστι κατὰ πάρτα ὄμοια καὶ ἴση.)

'Ερμηνεία ἀπὸ 'Ρωμαῖον.

Kυρίῳ μονι ἀδελφῷ Ἀθηναϊῳ ἐπισκόπῳ, Οἰρσάκιος, καὶ Οὐάλτης ἐπισκόποι.

'Αφορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου. (Ἐγράψῃ ἀπίσω εἰς τὸν αὐτὸν Ἕη' λόγον, καὶ ἔστιν ὅμοια καὶ ἴση ἐξ ἀλογίης (14).)

Ταῦτα γράψαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνικοῖς, παρερχομένων πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαΐκοῦ· καίτοι μῆδε δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς

27. Τίς τοῖνυν οὐκ ἔθαυμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν Ἑκκλησιῶν εἰρήνην; Τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὁρῶν τῶν τοσούτων ἐπισκόπων τὴν ὁμονοίαν; Τίς οὐκ ἐδόξασε τὸν Κύριον, θεωρῶν τῶν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσιν εὐφροσύνην; Πόσος τῶν ἔγθρων μετενόυσι! πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογοῦντοι πόσοι πρότερον μισοῦντες αὐτὸν, ὑπερον τὴν πρότερον! πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλινωδίαν ἔχουσι! πόλλοι καὶ τῶν μὴ προσιρέσει, ἀλλὰ ἀνάγκη μετά τῶν Ἀρειανῶν διητεῖς, ἔρχόμενοι νυκτες ἀπελογοῦντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζον, τίσιουν δὲ συγγνώμην ἔχειν, διὰ διὰ τὰς συσκευάς (15), καὶ τὰς διαβολάς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένας, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φανόνται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετά Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ ἀεὶ μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· ναὶ πιστεύσατε.

28. Αλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κλη-

ag:atur in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii et Valensis epistolas integras habes in *Apol. contra Arian.*, n. 58, cum Hilarii contextu Latino.

(13) Reg., εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius, num. 23.

(14) Reg., εἰς τὸν να'.

(15) Sic Regius codex et Basil. Editi vero, ξπ καὶ τὰς συσκευάς.

ρονδμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν περὶ Εὐσέ-
τιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαῖκὸν κοινωνεῖν
ἐχρῆν, διότι ἐαυτὸν ἀπέκαψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἔξουσίας
λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινὸς, γυναικὸς μὲν
δι' αὐτὸν, λεγομένης δὲ παρθένου· Γέωργιός τε καὶ
Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἰτινες καὶ
ἐν τῇ συνδρῷ καθηρέθησαν, μεγάλως ἥσχύνοντο. Είτε
βλέποντες τὴν (16) πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων
συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἤσαν υ', ἀπὸ τε
τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Κα-
λαβρίας τε καὶ Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, Βρεττίας
τε καὶ Σικελίας, Σαρδινίας τε καὶ Κορσικῆς καὶ
πάσης τῆς Ἀριρικῆς· τούς τε ἀπὸ Γαλλιῶν, καὶ Βρε-
ττανίας, καὶ Σπανιῶν, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὄμοιο-
γητοῦ Ὁσίου· Ἐπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Παννονίων, καὶ
Νωρικῶν, καὶ Σικίας, Δαλματίας τε καὶ Δαρδα-
νίας (17), Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μαχεδονίας, Θεσ-
σαλίας, καὶ πάσης τῆς (18) Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης,
Κύπρου τε καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαι-
στίνης τε καὶ Ισαυρίας, Αιγύπτου, καὶ Θραστός,
καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως· ταῦτα βλέ-
ποντες ἐκεῖνοι, φύσιν φύσιν καὶ φύσιν συνεσχέθησαν·
φύσιν μὲν διὰ τὴν τοσούτων κοινωνίαν (19), φύσιν
δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ
τῶν τοσούτων ὅμοιοις, καὶ λοιπὸν ἢ αἰρεσίς αὐτῶν
παρεδειγματισθεῖσα θριαμβεύθη καὶ στηλίτευθη παν-
ταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα,
· ὡς τοὺς κύνας μεταπέθεουσι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς
τὸν ίδιον ἐμετον ἐπιστρέψαι, καὶ ὡς τοὺς κοίρους εἰς
τὸν πρότερον βρόδορον τῆς ἀσεβείας πάλιν κυλισθῆναι,
πρόφασίν τε τῆς μετανοίας πλάσασθαι, ὡς διὰ φύσον
τοῦ θεοερεσίατοῦ Κώνσταντος εἴεν τοῦτο πεποιηθό-
τες· καίτοι, εἰ καὶ φύσος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἰπερ
θύραρδους οἵς ἔπραξαν, προδότας τούτων γίγνεσθαι.
“Οτε δὲ οὐδὲ φύσος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἀξιοί
πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; Οὔτε γάρ στρατιώτου
παρόντος, οὐ παλατίνων, η νοταρίων ἀποσταλέντων,
όποιαν νῦν αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλέως παρόν-
τος, οὐδὲ ὅλως κληθέντες παρά τινος ἔγραψαν· ἀλλ'
αὐτοὶ θέλοντες ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ, ἔνθα φύσος μὲν ἐξωθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ
δι τοῦ Θεοῦ φύσος ἦστε, καὶ ἐλευθέρων ἔκαστος ἔχει
τὴν προαίρεσιν, δι' ἑαυτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν.
Καὶ οὕτως Ἀρειανὸς δεύτερον γενόμενοι, τοιαύτην
πάλιγν ἀπερπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυ-
θριώσιν.

30. Ἐπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν
βασιλέα Κωνσταντίον, λέγοντες· Καὶ τὸ πρῶτον
ἀξιοῦντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· ἐλέγομεν (20) γάρ,
ὅτε μετεπέμπου τὸν Ἀθανάσιον, οἳτι, τοῦτον προκα-
λούμενος, τὴν ἡμετέραν αἰρεσίν ἐκβάλλεις. Οὔτος γάρ
ἔξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταῦτην

¹⁶ II Petr. II, 22.

(16) Ita Reg. et Basil., τῇ deest in editis.

(17) Sic Edit. Parisiens., et ita legendum. Edit. Comm. et miss., Σαρδανίας, male, nam Sardinia iam supra memorata est. Bardanii vero item memoratur in *Apologia contra Arianos*, num. 1 et 36.

A impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne
laici quidem nomine ad communionem admittendus
erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps
copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quem
cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocaba-
tur: Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcis-
sus, qui depositi in synodo fuerant, 'ingenti sunt
pudore suffusi. Deinde cum animadverterent cum
Athanasio concordiam et pacem servare episcopos
plusquam quadragecentos, ex 285 magna Roma,
ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania,
Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa,
ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno
et confessore Hosio: episcopos etiam Pannoniarum,
Norici, Sisciae, Dalmatiæ, Dardaniæ, Daciæ, Mysiae,
Macedoniæ, Thessaliciæ, totiusque Achaiæ, Cretæ,
Cypri et Lyciæ, plurimos item Palæstinæ, Isauriæ,
Ægypti, Thebaidis, totius Libyæ, et Pentapoleos.
Haec, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu
correpti sunt: invidia, quod tam multi tantique
episcopi cum illo communicarent; metu, ne qui a
se decepti fuerant, tantæ tamque concordi mul-
titudini sese adjungerent: neve in posterum sua
hæresis infamata quasi in triumphum ubique du-
ceretur.

C 29. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent
ut multata sententia, quasi canes ad proprium vo-
mitum revertantur ¹⁶, et tanquam porci in pristino
impietatis luto voluntentur, ac simulantes, hanc pœ-
nitentiæ suæ causam comininiscantur, quod scilicet
piissimi Constantis formidine ad id agendum com-
pulsi essent. Atqui, etsi formidinis causa erat, non
decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illo-
rum proditores esse. At quandoquidem metus nullus
suit, qui, queso, non omni damnatione digni sunt?
Nullo quippe milite præsentie, nullis missis palatiis
vel notariis, ut jam illi agunt, non coram impera-
tore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultero ipsi
Romam profecti in ecclesia, ubi nulla extranea
formido, sed solus Dei timor est: ubi liberam
quisque habet voluntatem, sua sponte pœnitentiam
illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Attamen Ariani
D iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum com-
minisci non erubescunt.

E 30. Deinde imperatorem una omnes convenient,
bisque verbis rogant: Cum primum te deprecare-
mur, fides nobis habita non est. Aiebamus quidem,
ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere bæ-
resim: ab initio quippe ille adversarius ejus fuit,
quam non cessat anathemate condemnare. Namque

(18) Ita Reg. In editis τῇ deest.

(19) Ita Reg. et Basiliensis. Editi vero, διὰ τὴν το-
σούτων ὅμοιοις, omissis intermediis.

(20) Ita Reg. et Basil. Editi autem, λέγομεν. Mox
Reg. et Basil., μετεπέμπετε.

ille omnia ubique loca suis adversaria nos litteris A implevit : plurimique cum eo communione juncti sunt. Iuno ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsum acturi sunt : nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tunc similiter hæretici appellemus. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresique patrocinare : nam te illa quoque imperatorem habet. Ilæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatuſ, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, et cum Athanasium conspergit, jureamento affirmavit, sese nihil acutum, quam quod populo et episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius : nam ille olim Ægypti tyrannus Pharaon plerumque pollicitus, atque **286** hinc pœnatum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consciis hominibus interiret.

31. (ANNO 355.) Hos igitur in singulis urbis ad sententiam commutandam adiebat : cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, immo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate irruerant in orantes. Hinc statim jussa ac litteræ ad præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui Arianice sentirent : ac cuique voleti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interesserent. Hinc minna quoque judicibus intentatae, nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, notarii item per singulas urbes et palatini minas deferentes ad episcopos et ad judices mittuntur, ut judices concident, episcopique vel Arianorum communionem amplexi contra Athanasium subscriptant, aut exsiliis pœnatum sustineant, ac qui cum illis convenienti populi, certo scient se vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum est ; legatis quippe corites dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissioresque judices ad imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreses, utpote minores suas sorores, concederent in Dominum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur episcopi, uti scriptum est¹, ad duces et reges ducti

οὔτος ἀναθεματίζων. Αὐτὸς μὲν οὖν ἡδη πεπλήρωκε τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν· καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν ἔχουσι· τῶν δὲ καὶ δοξάτων μεθ' ἡμῶν εἰναι: οἱ μὲν προστέθησαν αὐτῷ, οἱ δὲ μέλλουσιν· ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν μόνοι. Καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἱρέσις γνωσθῇ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σὺ χρηματίσωμεν αἱρετικο!· καὶ τοῦτο γένηται, σκόπει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθῶμεν. Ἀρξαι πάλιν οὖν διώχειν, καὶ πρόστα τῆς αἱρέσεως· καὶ γάρ καὶ αὕτη σὲ βασιλέα ἔχει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας φῆματα. Καὶ αὐτὸς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἐσπευδεῖ, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἀναψυχεὶς μετεβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ οὗτε τῶν ὄρκων ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔγραψεν ἐπειλάθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγράμμων γέγονε. Καὶ γάρ καὶ αὐτῷ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἑωρακίων, ὄρκους δέδωκε μὴ δίλως ποιήσειν, η̄ ὡς ἂν δὲ λαζὸς βούληται, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατεθυμίως τυγχάνοι. Ἄλλ' ἡ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδὴ πάντων ἀλιρόως αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι πεποιήκεν. Οὐ δὲ ὃ θαυμάζειν εἰ μετὰ τοσαῦτα γράμματα καὶ τοσούτους ὄρκους ἡλιούθη Κωνστάντιος, ὅπουγε καὶ δὲ τῆς Αἰγύπτου τότε τύραννος Φαραὼ, πολλάκις ἐπαγγελθέμονος, καὶ διὰ τοῦτο λαζιδάνων τῶν βασάνων ἀνεστιν, μετεπέθετο, ἐνώς εἰς τέλος ἀπώλετο σὺν αὐτοῖς τοῖς ὁμονόγοσσαν αὐτῷ.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐδιάτετο μετατίθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρεταῖῳ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἱρετικοὶ συνεδούλευσαν καὶ ὑπέθεντο, οὕτως αὐτὸς ἐπράττε, μᾶλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπράττοντο, καὶ ἐνήλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἔχουσαν. Καὶ εὐθὺς ὡδεὶς ἐντολαὶ καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἐπαρχὸν, ἵνα τέως ὁ σῖτος ἀφαιρεθῇ περὶ Ἀθανασίου, καὶ δοθῇ τοῖς τὰ Ἀρειους φρονοῦσι, καὶ ἵνα ἔξῃ ὑδρίζειν τοῖς βουλομένοις τούς μετ' αὐτοῦ συναγρμένους. Ἀπειλή τε ἡνὶ τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοιτο μετὰ τῶν Ἀρειανῶν (21). Ἡν δὲ ταῦτα προσοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δουκεῖος Συριανοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἔξω μέρη προστάγματα πάλιν, καὶ νοτάριοι κατὰ πόλιν καὶ παλαιτινοὶ φέροντες ἀπειλὰς ἀπεστέλλοντο πρὸς τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστάς· ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπείγωσιν, οἱ δὲ ἐπισκόποι τῇ ἓνα κατὰ Ἀθανασίου γράψωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τὸν Ἀρειανόν, ή τιμωρίαν αὐτοῖς μὲν ὑπομένωσιν ἔχουσιτίας, οἱ δὲ τούτοις συνερχόμενοι λαοὶ δεσμός, καὶ ὕδρεις, καὶ πληγαὶ κατὰ αὐτῶν, καὶ ἀφαιρέσιν τῶν ιδίων ὑπερχρύτων ἐσεσθαι γιγάντοιν. Οὐκ τὸ μελεῖτο δὲ τὸ πρόσταγμα· καὶ γάρ εἰχον οἱ ἀποσταλέντες μεθ' ἐκατῶν κατηρικοὺς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστὰς κατενέγκωσι τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὰς μὲν αἱρέσιες ὡς μικροτέρας ἐκατῶν ἀδελφάς συνεχώρουν βλασφημεῖν εἰς τὸν Κύριον, μόνοις δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπεδούλευον, οὓς φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγων εὐσεβῶν. Πέσσοι τοιγαρ-

¹ Marc. xiii, 9.

(21) Sic. Reg. cod. quem sequimur. Editi vero, αἱρετικῶν.

οῦν ἐπίσκοποι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τὴν ἡγεμόνας, καὶ βασιλέας ἥχθησαν, καὶ παρὰ δικαιστῶν ἤκουσαν· Ἡ ὑπογράψατε, ή τῶν Ἐκκλησιῶν ἀναχωρεῖτε· καθαρεθῆναι γάρ ὑμᾶς βασιλεὺς προσέταξε; πόσοι διεσείσθησαν παρ' αὐτῶν κατὰ πόλιν, ἵνα μὴ ὡς φίλους τῶν ἐπισκόπων αὐτοὺς καταμέμψωνται! Καὶ γάρ καὶ πολιτευταῖς ἐγράφετο. Καὶ ἦν ἀπειλὴ, ζημία χρημάτων, εἰ μὴ ἀναγκάζοι ἔκαστος τὸν τῆς Ἰδίᾳς πόλεως ἐπίσκοπον ὑπογράψειν· καὶ ὅλως πᾶς τόπος, καὶ πᾶσα πόλις ἐπεπλήρωτο φόβου καὶ τραχῆς, τῶν μὲν ἐπισκόπων ἐλκομένων, τῶν δὲ δικαιστῶν ὁρώντων τούς δύναμις καὶ στεναγμοὺς τῶν λαῶν.

32. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παλαιτιῶν ἐπράττετο· οἱ δὲ θαυματοί (22) θαῦρούντες αἷς ἔχουσι προστασίας, σπουδὴν τίθενται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν πρὸς βασιλέα καλοῦσι, τοὺς δὲ πάλιν διὰ γραμμάτων μεθοδεύουσι, πλάττοντες κατ' αὐτῶν προφάσεις· ἵν' οἱ μὲν παρόντα Κωνστάντιον καταπτήσων, οἱ δὲ, τοὺς ἀποσταλέντας καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς ἁυτῶν ὁρῆς καὶ εὐτεθοῦς μνήμης (23). Οὕτω γοῦν ἐδιάστατο βασιλεὺς τὸ τοσοῦτον τῶν ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγγελλόμενος, εἰπεῖν· Οὔκετι κοινωνοῦμεν Ἀθανασίῳ. Οἱ γάρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν οὐ πρότερον ἐβλεπον αὐτὸν (24), οὐθὲ δὲ τούς διανειπούντας τὴν Ἰδίᾳς οἰκήσεως ἐπετρέποντο, πρὶν δὴ (25) ὑπογράψωσιν, ή ἀνανεύοντες ἐξορισθῶσιν. Ἔποιει δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορῆν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ ἡνάγκασε τοὺς τοσούτους τοῖς διλγοῖς συναριθμηθῆναι. Καὶ ἐπούδασαν δχλον δονομάτων συναγγαγεῖν, πρὸς φθόνον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεβείας, ἣς αὐτὸς προτίταται (26), οἰδέμενος, διτι, ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μετατρέψαι δυνήσεται· οὐχ εἰδὼς, οὐδὲ ἀναγνούς, διτι οὐδὲν Σαδδουκαῖοι καὶ Ἡρωδιανοί, προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἔχουσαν ἐπιχρύψαι τὴν ἀλήθειαν· μᾶλιστα γάρ καὶ οὕτως αὐτὴν μὲν καθημέραν λαμπρὰ δείκνυται, οὗτοι δὲ καὶ κράξαντες, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, καὶ ἔχοντες τὴν Πιλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἥττον εἰσὶν ἔρημοι, καὶ πάσης αἰσχύνης, πάσης (27) προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοί, δταν ἰδωσι καὶ τὸν προστάτην ἁυτῶν ἀποθνήσκοντα.

33. Εἰ δὲ καὶ ἀπερεπὲς τὸ διλως ἐπὶ τούτοις φοβηθέντας τινὰς τῶν ἐπισκόπων μεταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπερεπέστερον, καὶ οὐ θαῦρούντων οἷς πεπιστεύκασι (28), τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. Οὕτως δὲ μὲν διάδολος ἐπει τη μηδὲν ἀλη-

* Joan. xix, 25. * Jereim. xvii, 41.

(22) Sic Reg. In editis vero θαυμαστοί deest.

(23) Sic editi et mss. Sed Nanus legit γνώμης, veritique, sententia, et ita legendum.

(24) Reg. et Basil., ἐβλεπεν αὐτούς. Ibidem Reg., οὐδε δὲ διλως.

(25) Reg. ita. In editis δὲ deest.

(26) Reg., προτίταται. Editi, προτίτατο.

(27) Importuna νυν πάσης hic repente, videtur supervacanea. Forte leg. μετά πάσης. Alludit autem hic Athanasius ad perdicem illum de quo apud Ieremiam, c. xvii, 41, hæc leguntur: Ἐφύνησε

A sunt, a judicibusque hæc audiere: Aut subscribite, aut ab Ecclesiis recedite, nam jussit imperator ut abilicemini! quo ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi traherentur, judicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

32. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem illi homines, iis qua nati sunt patrocinii freti, hoc curarunt ut ex episcopis alias ad imperatorem accerserent, alias litteris suis fictisque criminationibus circumvenirent: ut illi praesentem Constantium reformatarent, hi legatos intentatasque ex conficta calunnia minas pertimescentes, a recta plaque sua sententia desciscerent. Eo pacto itaque imperator tantum episcoporum numerum, cum minis tum promissis compilut ut dicebant: Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enī qui se adibant, non ante ad conspectum admittiebat suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnentes pellerentur in exsilium. Id autem agebat, quod probe nosset invisan omnibus hæresim esse: eaque maxime de causa tam multos vi adegit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim nominum una cogere, cum ut invidiam episcopo conflaret, tum ut Arianae hæresi, cui ille patrocinaatur, aliquam efficeret dignitatis speciem; ratus se veritatem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadducæos Herodianosque, etiam si sibi Pharisæos ascivissent, veritatem tamē offendere nequivisse: imo hinc illa 287 in dies clarius elucet. Illi vero etsi clament: Non habemus regem nisi Cæsarem*, ac Pilati decretem impetrarint, nihilominus deserti sunt, exceptantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius*, tantum non nudatos fore, ubi patronum suum morte sublatum viderint.

33. Quod si indecorum omnino fuerit, episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, humiliumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitatos cogere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in se-

πέρδιξ, συνήγαγεν & οὐκ ἔτεκε, ποιῶν πλοῦτον αὐτού οὐ μετά κρίσεως. Ἐν τιμοῖς ἡμέρων αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται δῆρων. Clamavit perdit, congregavit quae non perperit, parans sibi divitias abque judicio. In medio dierum ejus deserent eum, et in novissimis suis erit insipiens. Deserentios ait Arianois, instar perdicis illius, post obitum Constantii sui patroni. Reg. ibi, male, πέρδικαν.

(28) Forte πεποιήκασι.

curi et ascia irruens confringit portas eorum qui A se recipiunt⁴. Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem : *Si quis vult post me venire*⁵, et, *Qui vult meus esse discipulus*⁶; sed ubi quempiam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur : *Aperi mihi, soror mea sponsa*⁷. Tunc si aperiant, ingreditur : sin negligant abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasione et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuit, exsilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præ manibus haberet, milites ejus intersiendi cupidos, nequaquam potentia sua vetuit, sed, ut ait Scriptura⁸, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obtruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert : ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freli Christi adversarii quæ placent omnia arbitratu suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera iusidias parare, non advertunt sane se multos effigere confessores. E quorum numero sunt viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi episcopi, Paulinus Trevirorum Gallie metropolis episcopus, Lucifer metropolis Sardinie episcopus, Eusebius Vercellorum Italæ urbis, Dionysius Mediolani; est autem et ipsa metropolis Italæ. Accitis enim illis præcepit imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id ecclesiastici non esse canonis; statim ille, At quod ego volo, id pro canone, inquit, habeatur : me quippe ita loquentem Syri episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extores futuri estis.

34. His auditis episcopi remque summopere irritati, manibus ad Deum tensis, compellare vi rum docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret : interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessundaret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin et acris districto adversum illos gladio communica-

θες ἔχει, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ ἐπιβαίνων κατέσσει (29) τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτὸν. Οἱ Σωτῆρ οὖτες ἔστι πρᾶπος, ὃς διδάσκειν μὲν, Εἰ τις θέλει δύτον μου ἀλθεῖν· καὶ, Οἱ θέλων εἶναι μου μαθητής· ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἔκαστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον χρούειν τε καὶ λέγειν· Ἀροιξόν μοι, ἀδειλήγη μου νύμφη· καὶ ἀνοιγόντων μὲν, εἰσέρχεται, ὀχούντων δὲ καὶ μὴ θελόντων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. Οὐ γάρ ἔιρεσιν, η̄ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιώτων ἡ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ συμβουλίᾳ. Ποιά οὖν πειθώ, ἐνθα βασιλέως φόρος; Ή ποία συμβουλία, ἐν ᾧ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἔξορισμὸν ἔχει καὶ θάνατον; Καὶ δὲ μὲν Δαῦδις καίτοι βασιλεὺς ὁν, καὶ τὸν ἔχθρὸν ὑπὸ χειρας ἔχων, θέλοντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτεῖν τὸν ἔχθρον, οὐ τῇ ἔξουσιᾳ τε κεκώλυκεν, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφὴ φησιν, ἐπειτε Δαῦδις τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἀναστάντας θανατῶσαι τὸν Σαούλ. Αὔτος δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἔξουσίας πάντας βιάζεται· ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν οὐκ ἔστι κατὰ Θεόν, ἀλλ' ἀνθρωπίνη, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρέσου φρονοῦντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα· δι' αὐτοῦ γάρ πάντα μὲν ὅσα περ (30) βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ Χριστομάχοι. Δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοῖς ἐπιθουλεύειν, τὴν ἡγεμόναν πολλοὺς ποιήσαντες δομολογητάς γενέσθαι, ἔξι ὀντας οἱ νῦν λαμπρῷ χρησάμενοι τῇ δομολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοί, Παυλίνος δὲ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκίσερ δὲ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδηνίας ἐπίσκοπος, Εὐσέβιος τε δὲ ἀπὸ Βεργέλλων (31) τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιος δὲ ἀπὸ Μεδιολάνων· ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. Τούτους γάρ βασιλεὺς καλέσας ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράφειν, τοῖς δὲ αἰρετικοῖς κοινωνεῖν. Εἴτα ἔκεινων θαυμαζόντων τὸ καὶ νόν ἐπιτήδευμα τοῦτο, καὶ λεγόντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθὺς ἔκεινος, Ἄλλ' ὅπερ ἔγω τούλομαι, τοῦτο κανὼν, ἔλεγε, νομιζέσθω οὐτω γάρ μου λέγοντος ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι. Ή τοίνυν πείσθητε, η̄ καὶ ὑμεῖς ὑπερόριοι γενήσεσθε.

35. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάνυ γε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντες πρὸς τὸν Θεόν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παρῆρσίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος Θεοῦ, δν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν τῇξιν, μὴ ἔξατφνς αὐτὴν ἀφέληται· τηπελουν τε τὴν ἡμέραν τῆς χρίσεως, καὶ συνεδούλευον αὐτῷ μὴ διαφθείρειν τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ ἐγκαταμίσειν τὴν Ἠρωματικὴν ἀρχὴν τῇ τῆς Ἑκκλησίας διαταγῇ, μηδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἰρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὔτε ἤκουεν ἔκεινος, οὔτε τι πλέον αὐτοὺς λέ-

• Psal. LXXIV, 6. • Matth. XVI, 24. • Luc. VIII, 20. • Cant. V, 2. • I Reg. XXVI, 9.

(29) Reg., κατεάσσει : ediu, κατεασει. Οὐαὶ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmio LXXIV, 6, legitur, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέρρειν.

(30) Sic Reg. Editi vero, δσα.

(31) Sic Reg. codex. Edit. vero Comm., Μαρκίλιον. Edit. Paris., Βαργέλλων.

γεις ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἡπελεῖ, καὶ ἔφος ἐγύμνου κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐτῶν ἐκέλευσε· καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετεγίνωσκεν. Ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἄγιοι τὸν κονιορτὸν, καὶ πόλιν τὸν Θεὸν ἀναβλέψαντες, οὗτε ἀπειλὴν βασιλέως ἐφορηθῆσαν, οὗτε ἔιχους γυμνούμένου (32) προδεδώκασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑξορισμὸν, ὡς λειτουργῆμα διακονίας, ἐσχήκασι· διερχόμενοι γάρ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πόλιν (33), καὶ περ ἐν δεσμοῖς ὅντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύπτοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζοντες, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακού καὶ Οὐάλεντος στηλεύοντες. Ἐγίνετο δὲ τοῦτο πρὸς ἐναντίου (34) τοῖς ἐπιβούλευούσιν· ὅσῳ γάρ πολὺ τὸ διάστημα τῆς ἑξοριστίας, τοσούτῳ μεῖζον τὸ κατ' αὐτῶν μίσος ηὗναν, καὶ κήρυγμα ἥν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν τὴν τούτων ἀποδημίαν. Τίς γάρ, βλέπων τούτους διερχόμενους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ὅμοιογητάς ὑπερεθαύμαζεν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀπεστρέψετο καὶ ἐδέλυτετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους καὶ ὡς φονευτάς, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανούς ὄνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν Κωνστάντιον μηδὲλως τῆς αἰρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενόμενον, μὴ τοσούτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐνδονταί μέχρι τούτων στῆγαι μετ' αὐτῶν, ἵνα κανένας τούτων ἔχωσι τῶν τολμηθέντων (35) κοινὴν τὴν χρίσιν. Πός δὲ ξοικεῖ, κατὰ τοὺς ἀφρονας δεσμοῖς τῆς ἀσεβείας ἐαντοὺς περιπέροντες, μείζονα καθ' ἐαντῶν τὴν χρίσιν, ἐπισπῶνται. Καὶ γάρ οὐδὲ Λιβερίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφείσαντο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἔξετεναν· καὶ οὐχ ὅτι ἀποστολικός ἐστι θρόνος ἡδέσθησαν, οὔθ' ὅτι (36) μητρόπολις ἡ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν, εὐλαβήθησαν, οὔθ' ὅτι πρότερον ἀποστολικοὺς αὐτοὺς ἀνδρας γράφοντες ειρήκασιν, ἐμνημόνευσαν. Ἄλλα πάντα δημοū φύραντες, πάντων ἀθρόως ἐπελάθοντο, καὶ μόνης τῆς ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. Ἐπειδὴ γάρ ἐωράκασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἰρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντας πειθεῖν ἀποστρέψθασι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτῆς, ἐλογίσαντο οἱ διστοθεῖς, ὅτι Εἰ τὸν Λιβερίου πεισαίμεν, πάντων ταχέως κρατήσουμεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. Κάκεινος ταχέως, προσδοκήσας διὰ Λιβερίου πάντας ἔλειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὔσεβιόν τινα καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα τοῖς μὲν δύοροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ. Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην, πρῶτον παρεκάλει τὸν Λιβερίου κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψας, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωνῆσαι, λέγων· Τοῦτο βασιλεὺς βούλεται, καὶ κελεύει σε ποιῆσαι· εἶτα, ἐπιδειχνύς τὰ δῶρα, παρεκάλει· καὶ χειρῶν ἤπτετο, λέγων· Πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ο δὲ ἐπίσκοπος λόγω πειθῶν ἐδίδασκε· Πῶς οἶλον τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; δν γάρ οὐ μόνον μία (37), ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν

(32) Sic Reg. et edit. Comm., recte. Edit. Paris. et Colon., γυμνούμένους, male.

(33) Ita Reg. Editi, καὶ πόλιν, omisso κατά.

(34) Sic Regius et Basilien. Editi, πρὸς ἐναντίους.

A batur, imo ex iis nonnullos ad supplicium abduci jusserat: sed postea, uti Pharao, sententiam mutavit. Excusso itaque pulvere sancti illi, erexitisque ad Deum oculis, neque minas imperatoris 288 reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere, sed exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus evangelizabant, ac piam fidem prædicantes, Ariananam hæresim anathemate damnabant, traducebantque Ursacii atque Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus: nam quanto longiore intervallo distabat exsilio locus, tanto majus in illos odium concitatabant. Sanctorumque virorum commigratio vera fuit prædicatio R adversus illorum impietatem. Quis enim dum pergrautes cerneret, non admiratus illos ut confessores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices et homicidas non aversatos execratusque est, et non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

35. Satius certe esset Constantium a principio hujus hæresis sectatorem non fuisse: aut si suisset, non tantum impiis concessisse facultatis: aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substituisse, ut facinorum duntaxat laetitias gestorum commune subirent judicium. Sed, ut palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se iudicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romaniæ: nec recordati sunt, se anteā illos apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed omnia simili commiscentes, omnium una obliiscuntur, nec quidquam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, Arianaque hæresis adversarium, antīoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitratī sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos: quare illum apud imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quendam Eusebium nomine mittit, dona ferentem, ut blandiretur dominis, litteris vero minaretur. Profectus Romanus spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasiū subscriberet, cum Arianique communicaret: illud, aiens, imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis munieribus hortabatur: manusque Liberii contrectans aiebat: Imperatori obtempera, et hæc accipe.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem: Qui, quæso, adversus Athanasiū id agatur? Nam quem noui una solum, sed

(35) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.

(36) Reg. hic et infra, οὐδ' ὅτι.

(37) Regius codex, ἢ μία.

et altera synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisisimus, absentem avensemur? Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator ecclesiasticam curat pacem; si jubet abrogari quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt; abrogentur item quæcumque ab illis adversus eum gesta fuerint; abrogentur quæ adversus alios sunt acta: ac deinceps ecclesiastica synodus procul Pallatio cogatur, ubi nec imperator compareat, nec comes accedat, nec judex coimminetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione: ut eo modo cum priuis ecclesiastica servetur fides, prout a Patribus in Nicæna synodo 289 definita est. Ejificantur Arii sectatores, anathematique damnetur eorum heresis. Ac deinceps iudicio redditio de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis: de criminibus item quibus accusantur illi; tunc deinceps rei expellantur, innoxii cum fiducia et securitate degant. Neque enim fas est eos synodo adnumerari, qui fidei impii sunt: neque convenit fidei inquisitioni alterius cuiusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe opinis de fide dissensio abscondenda, ac tum deinceps de aliis queratur negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent declararentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus; hæc imperatori renuntia; hæc et illi et Ecclesiæ ædificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens: qui cum de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, iam minime fide digni sunt.

37. Hæc episcopus Liberius. At eunuchus indignatus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset, oblitusque se coram episcopo stare, acriter interminatus cum donis abit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit audacie quam quæ spadoneum dreat. Saulis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta, Liberius adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona ut illicitum sacrilegium abjecit: quæ res castitatum ad iram magis concitatavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscriptat: sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatum Arianos feriat anathemate. Ad ipsum

A συναγθεῖσα καλῶς ἐκάθαρισε, καὶ τῇ Ρωμαίων δὲ Ἐκκλησίᾳ μετ' εἰρήνης ἀπέλισε, πῶς δυνάμεθα κατακρῖναι; "Ἡ τις τιμᾶς ἀποδέξεται, εἰ δὲ παρόντα ἡγαπήσαμεν, καὶ εἴχομεν τῇ κοινωνίᾳ, τοῦτον ἐν ἀποστραφῷμεν ἀπόντα; Οὐκέτι οὔτος ἐκκλησιαστικὸς κανὼν, οὔτε τοιαύτην πώποτε παράδοσιν ἔσχομεν παρὰ τῶν Πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου. Ἀλλ' εἰπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ' ἡμῖν περὶ Ἀθανασίου γραφέντα· λυέσθω καὶ τὰ παρ' ἔκεινων κατ' αὐτοῦ γενόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὺν τοῦ παλατίου, ἐν τῇ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ κόμης παραγίνεται, οὐ δικαστῆς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον δὲ τοῦ Θεοῦ φύσις ἀρκεῖ καὶ τὰς ἀποστόλων διάταξις. Ἰν' οὕτως προηγουμένως ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώζηται, καθὼς οἱ Πατέρες ὥρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες ἐκβάλλωνται (38), καὶ τῇ αἵρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῆται· καὶ τότε λοιπὸν, κρίσεως γενομένης περὶ ὧν Ἀθανάσιος, καὶ εἰ τις ξερεύει, ἔγκαλοίται, καὶ περὶ ὧν ἐγκελεύονται καὶ αὐτοὶ, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλωνται, οἱ δὲ καθαροὶ παρθῆσθαι ἔχωσιν. Οὐ γάρ οἶμεν τε συνδέψυ συναριθμηθῆναι τοὺς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας οὐδὲ πρέπει προκρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν τῆς περὶ πίστεως ἐξετάσεως. Χρή γάρ πρώτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἔρευναν ποιεῖσθαι. Καὶ γάρ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς δὲ (39) Χριστὸς οὐ πρότερον ἐθεράπευε τοὺς πάσχοντας, πρὸν δὲ δεῖξας καὶ εἰπώσιν, δοποῖαν πίστιν εἰχον εἰς αὐτὸν. Ταῦτα παρὰ τῶν Πατέρων ἐκάθομεν· ταῦτα ἐπάγγειλον τῷ βασιλεῖ· ταῦτα γάρ καὶ αὐτῷ συμφέρει, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Μή ἀκούετω (40) δὲ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης· καὶ γάρ καὶ ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ, νῦν λέγοντες, οὐκ εἰσὶ πιστοί.

37. Οἱ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιδέριος τοιαῦτα· δὲ εὐνοῦχος, λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ἔτι μή ὑπέγραψεν, ἀλλ' οὐτε τῆς αἵρεσεως ἐχθρὸν αὐτὸν εὔρεν, ἐπιλαθόμενός τε, διτοιράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ τολμηρότερον. Τὴν γάρ παράστασιν τοῦ Σαούλ μιμησάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. Ἀλλὰ μαίων δὲ Λιδέριος, πρὸς δὲ τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μή κωλύσαντα, μεγάλως ἤγανάκτησεν· αὐτὸν δὲ ὡς διθυτὸν θυσίαν ἀπέρριψε, καὶ τούτο μᾶλλον εἰς δρυγήν, ἐκίνει τὸν θλαδίαν. Παροξύνει τοίνυν βασιλέα, λέγων· Οὐκέτι περὶ τοῦ γράψαι Λιδέριόν ἔστιν ἡμῖν τῇ φροντὶς, ἀλλ' οὐτε τῆς αἵρεσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ δύναμις τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναθεματίζειν. Εἰς τοῦτο δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἐπέρους σπάδοντας (41)· πολλοὶ δέ,

(38) Sic Basil. et editi. Reg., ἐκβάλλονται. Ως sequuntur autem post hanc vocem, usque ad ἐκβάλλοντα sequens, deerant in edit. sed habentur in Reg. et Basil. in quibus vox ἐγκελεύονται mendose

videtur posita pro ἔγκαλοντα.

(39) Ita Reg. In editis articulus deest.

(40) Furie ἀκούεσθω.

(41) Quanta apud Constantium fuerit eunucho-

μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτῷ, χωρὶς τε τούτων οὐδέν ἐστιν ἔκει γενέσθαι. Γράφει δὴ οὐν βασιλεὺς εἰς Ῥώμην, καὶ πάλιν παλατινὸν, καὶ νοτάριον, καὶ κόμητες (42) ἀποστέλλονται, καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἕπαρχον, ἵνα ἡ πλανήσαντες δόλῳ τὸν Λιβέριον ἐξαγάγωσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ πέμψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν, ἢ βίᾳ τούτον διώξωσιν.

38. Ταούτων δὴ δυτῶν τῶν γραφέντων, λοιπὸν κάκει φύσος καὶ ἐπιδουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἡκμαζε. Κατὰ πόσων γοῦν οἰκων ἀπειλῇ γέγονε; πόσοι πόσας ἐπαγγελίας εἰλήφατι κατὰ Λιβέριον; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύθσαν ἐπίσκοποι; πόσαι τῶν ἐλευθέρων ἀνεκώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν Χριστομάχων; πόσοις ἀσκηταῖς ἐπεδύλευσαν; πόσους ἔκει διατρίβονταις καὶ λοιπὸν τὸ ἐφέστιον ἔχοντας ἔκει διωχθῆναι πεποιήκαται; ποσάκις καὶ δπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν. Ἰνα μή τις δρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρήσῃ Λιβέριον; Ἐσχε καὶ Ῥώμη πέρικαν τῶν Χριστομάχων, καὶ ἔγνω λοιπὸν διπέρ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούοντα πρότερον, πῶς καὶ αἱ ἑτεραι Ἐκκλησίαι κατὰ πόλιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. Εὐνοῦχοι δὲ ἥσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινοῦντες. Καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιδουλῆς τούτῳ ἐστιν, διτὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἀρνούμενή τὸν Γίδην τοῦ Θεοῦ, ἐξ εὐνοῦχων ἔχει τὴν βοήθειαν, οἰτινες, ὡς τῇ φύσει, οὔτως καὶ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἀγονοὶ τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν δλως; περὶ Γίδου. Ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αιθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νῶν δὲ ἀνεγίνωσκεν, ἐπεισθῇ τῷ Φιλίππῳ, διδάσκοντες περὶ τοῦ Σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίου επάδοντες οὔτε τοῦ Πέτρου ὁμολογοῦντος ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα δεικνύντα τὸν Γίδην ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων γνήσιον εἶναι τὸν Γίδην τοῦ Θεοῦ, ἐκδικοῦντες σπαδόντων αἴρεσιν, μηδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀλτηθινὸν ἐκ τοῦ Πατρός. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ δι νόμος εἰργει τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλίαν προσλαμβάνεσθαι· καὶ δύμας τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν χριμάτων κυρίους ἐλογίζειν· καὶ διπέρ ἀν αὐτοῖς δόξῃ, τοῦτο Κωνστάντιος κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὑποκρίνονται. Ω τὶς διν γένοιτο τούτων λογογράφος; τὶς ἀπαγγελῇ ταῦτα εἰς γενεὰν ἑτέρων; τὶς ἄρα πιστεύσειν ἀκούων, διτὶ σπάδοντες οἱ οἰκειακάς (43) ὑπηρεσίας μηδις πιστεύδομενοι (φιλήδονον γάρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἀλλο μεριμνῶσιν, ὡς τοῦθ, διπέρ αὐτοὺς ἡ φύσις ἀφείλατο, ἐμ ποδίειν), οὔτοι νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (44) κατάρχουσι, καὶ τούτοις ὑποπτιών Κωνστάντιος, πᾶσιν ἐπεδύλευσε, καὶ Λιβέριον ἐξώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γάρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων,
• Act. viii, 27. • Matth. xvii, 5.

rum potestas, haud sine querimoniis testantur scrip-tores plurimi. Eusebium autem istum præfectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus, lib. xiv, cap. 11, lib. xv, cap. 3, et alibi. Aitque ipse Ammianus eum a Julianō imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere præcipitatū fuisse, li-

loquendum cæteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteræque ad præfectummittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitten-ent, aut vi hominem persequerentur.

38. (ANNO 355.) His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiæque per totam urbem paratæ. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantæ pollicitationes factæ, ut adversus Liberium rem gererent? quot episcopi his perspectis rebus sese abdebat? quot liberæ mulieres ob structas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot ascetis insidiati sunt? quot illic commorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus orthodoxorum, Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experita est, novitque demum, quæ ante non credidit, cum audiret, quantum exeteris Ecclesiis, singularis urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui hæc et alia in universos gesta movebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana hæresis quæ Filium Dei abnegat, auxilio nitiuit eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de C Filio audire verba sustinent. Άλιος certe eunuchus cum non intelligeret quæ legebat, 290 Philippo de Salvatore docenti creditit: at Constantii spadones, ne Petrum quidem confitentem tolerant, imo Patrem qui Filium suum declarat¹⁰ aversantur, suruntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium: atque ita spadonum ulciscuntur hæresim, quæ ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca velat lex illos ad ecclesiasticum consilium admitti. Attamen hos nunc ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitratu judicat Constantius, dissimulantibus illis qui episcopi nomine vocantur. Heu quis res ejusmodi scripto traditurus est? quis narraturus generationi alteri? quis narrantiū ūdem habeat, spadones scilicet quibus domesticā vix ministeria concredantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impedianti), illos inquam, ecclesiasticis jam rebus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in onines parasse, atque Liberium in exsilium misisse?

39. Nam, cum multus esset ille in scribendo Ru-

bro xxii, capite 4.

(42) Reg., κόμιτες, de more.

(43) Reg., οἰκιακάς.

(44) Editi, Ἐκκλησιῶν. Reg., ἐκκλησιαστικῶν, quam esse veram lectionem suadent hæc paúlo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν χριμάτων κυρίους.

mam, cum minas intentaret, legatos intitteret, insidiisque pararet, deum facta est Alexandrina persecutio : Liberiusque ad imperatorem trahitor : multaque ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persecui : ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Ariomanitae audiamus : ne nos, qui Christiani sumus, cogas Christomachos, id est, Christo inimicos effici. Hujus quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit : neu pro gratiarum actione impietatem illi referas : ne persecuare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audiias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*¹¹. Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te exspectandum exsilium esse, ut ante confictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alias omnes eadem qua nos ratione perppersos esse, allatasque adversus illos criminationes, confictas ab inimicis fuisse : quorum omnia dicta, nihil nisi calumniae, nihil nisi mendacia fuere.

40. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod jussit illum mitti in exsilium : singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunxit. Quam exsilii rationem adinvenit ipse; ut in poenis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari jussit Maximianus, ac per consortii consolationem poenam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunxit qui fide copulati erant, ut ne vel in morte multo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem sejunctos concordiaæ et unanimitatis oblitos. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, alesse tamen unicuique Dominum quem una omnes confessi sunt, qui illud aget, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elizæo prophetæ præstít¹²) quam sint cum Constantio milites. Cæca plane res est malitia : **291** dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipse valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco suisserint, ex uno tantum loco in piorum scelus evulgatum fuisse : jam vero cum illos segregarint, illud

¹¹ Act. ix, b. ¹² IV Reg. vi, 16.

(45) Haec Ammianus refert lib. xv, cap. 7, p. 91. Theodoreetus item lib. II, cap. 16, colloquium asserti Liberii cum Constantio. Quia de re in Vita Athanasii.

(46) Ita Reg. Editi vero, xéχτηται, male.

(47) Sic Reg. Editi vero Paris. hic, γενέσθαι, et infra post Χριστομάχος, habet κληθῆναι, transmutatis vocibus. Edit. Comm. κληθῆναι utrobique habet, et ita Basil. codex, prima manu; sed secunda,

A ἀπειλῶν, ἀποτέλλων, ἐπιδουλεύων, λοιπὸν δὲ ἔγγροντες καὶ διατάξαντες τὸν θεόντας· (45) ἔχεται καὶ Λιβέριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλὴν καὶ αὐτὸς κέχρηται (46) τῇ παρέβησα, Παῦσαι, λέγων. διώκων Χριστιανούς μὴ πειράζε δι' ἡμῶν εἰσάγει τὴν ἀσένειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πάντα ὑπομένειν ἔσμεν ἔτοιμοι, ή Ἀρειομανῖται κληθῆναι (47). Χριστιανοὺς δυνατές ἡμᾶς μὴ ἀνάγκαζε Χριστομάχους γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλεύομεν· μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδωκότα σοι τὴν ἀρχὴν ταύτην· μὴ ἀντεύχαριστας ἀσεβήσῃς εἰς αὐτὸν· μὴ δύνασε τοὺς ταστεύοντας εἰς αὐτὸν, μὴ ἀκούσῃς κατὰ σύ· Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Ἀλλ' εἴθε καὶν ἀκούσῃς, ἵνα καὶ σὺ πεισθῆς, ὡς δὲ ἄγιος Παῦλος. Ἰδοὺ πάρεσμεν, ηλθομεν πρὸιν πλάσωνται πρόφρασιν· διὸ τοῦτο γάρ καὶ ἐσπεύσαμεν, εἰδότες, διτὶ ἔξορισμάς ἡμᾶς μένει παρὰ σοῦ, ἵνα, πρὶν (48) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δειχθῆ φανερῶς, διτὶ καὶ σὺ διλλοις πάντες οὕτω πεπόνθασιν, ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατὰ αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἔχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτούς ἔστι συκοφαντία καὶ ψευδῆ.

40. Οὗτα μὲν οὖν διαβαταὶ τότε λέγων, ἔθαυμάζετο παρὰ πάντων· δὲ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι, μένον ἐκέλευσε καὶ ἔχωρισεν, ἔκαστον διαστῆσας, διπέρην καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. Τοῦτον γάρ, ἔχορίζων, τὸν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ὡμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ διωκτῶν γένηται. Τῷ μὲν γάρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῆ καὶ πολλοὺς ἀμα κελεύων διτές Μαξιμιανὸς ἔχωρίζεν διμολογητὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκούφιζε, παραμυθούμενος αὐτὸν· (49) τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ κάκελον γέγονεν ὡμότερος, καὶ διέστησε τοὺς κοινῆ παρδογισασμένους καὶ διμολογησαντας, καὶ διεχειρίσε (50) τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες ἀλλήλους μὴ βλέπωσε, νομίζων, ὡς δὲ γερισμὸς τοῦ αώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν διίστησιν, ή χωρισθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἐπιλάθωνται (51) τῆς ἀλλήλων διμοφροσύνης τε καὶ διμοψυχίας· οὐκ εἰδὼς, διτι, καὶν ἔκαστος ἀπομείνῃ, ἀλλ' ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ πάλιν ὅν κοινῇ συνόντες ὡμολόγησαν Κύριον, δις καὶ πλεοντος εἶναι ποιήσει μεθ' ἔκαστον (ώς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προσήτου), ή περ εἰσὶ μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. Τυφλὸν ἀλλήλως ή κακία· ἐνῷ γάρ ἔδοξαν λυπεῖν τοὺς διμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτῳ μᾶλλον ἑαυτούς μεγάλως τρίχησαν. Ὁλας μὲν γάρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸν ἐτύγχανον,

eraso κληθῆναι, positemo γενέσθαι habet.

(48) Edit. Parisiens., πριν. Edit. Comm. et miss. prīn.

(49) Ita Reg.; sed αὐτούς deest in editis.

(50) Ita Reg. Editi, διεχώρησ. Mox Reg., ἀποθνήσκοντας. Editi, ἀποθνήσκοντες, utraque lectio quadrat.

(51) Editi, ἀπιλάθωνται. Reg., ἀπιλάθονται.

ἴξ ἐνδε τόπου τῶν ἀσεδῶν ἐγνωρίζετο τὸ μύσος (52). οὐν δὲ, διαστήσαντες αὐτοὺς, πεποιήκασιν εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν ἔστων καὶ γνωσθῆαι τὴν ἀσεδῆ αἱρέσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἷς γάρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἦγήσεται πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἡ Χριστιανὸς εἶναι; Λιβερίου γάρ ἀποστελλόντος πρὸς βασιλέα Εὐτρόπιον (53) πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Τάκριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκιφέρον (54) ὥμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἔξωρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰλάριον γυμνώσαντες, καὶ τὰ νῶτα μαστίξαντες, ἔξωρισαν, ἐπιφωνοῦντες· Διὰ τί μὴ ἀντέστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεκρύματας γράμματα; ἐποίουν δὲ τοῦτο Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπάδοντες. Καὶ δὲ μὲν διάκονος μαστίξιμενος τὸν Κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος· Τὸν ρωτόν μους ἔδωκε εἰς μάστιγας. Οἱ δὲ καὶ μαστίξοντες ἔγλων καὶ ἔχεντες αὐτὸν, οὐκ ἔρυθριώντες, διὰ λευκῆν θεραπεύοντες· Τὸν ρωτόν μους ἔδωκε εἰς μάστιγας. Οἱ δὲ καὶ μαστίξειν Χριστιανὸς Πιλάτου καὶ Κατάφα τὸ τόλμημα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὴν ᾠωμαίων Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχειρήσαν διαφθείρας (55), θελήσαντες ἔγκαταμέναι καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσεδειαν· δὲ Λιβερίος, ἔξορισθεὶς, οὔτερον μετὰ διετῆ χρόνον ὀκλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δεῖχνυσιν ἔκεινων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μίσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, διὰ τὴν προαιρεσιν εἶχεν ἐλευθέραν. Τὰ γάρ ἐκ βασάνων παρὰ τὴν ἔξι ἀρχῆς γνώμην γιγνόμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασανιζόντων ἐστὶ βουλήματα. Πάντα μέντοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ἐπεχειρήσαν· καθ' ἔκάστην δὲ Ἐκκλησίαν, τηροῦντες ἢν έμαθον πίστιν, τοὺς μὲν διδασκάλους προσδοκῶσι, τὴν δὲ Χριστομάχον αἱρεσιν κατέλαβον (56), καὶ πάντες, ὡς δριν, ἐκτρέπονται.

42. Τηιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνδύμιζον πεποιηκέναι, ἔως δὲ μέγας "Οσιος ἀπείρατος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. Καὶ γάρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος ἔκτείναι τὴν μανίαν ἔστων ἐσκέψαντο· καὶ οὐδὲν ὅτι πατήρ ἐστι τῶν ἐπισκόπων ἥσχύνθησαν, οὐδὲν ὅτι γέγονεν ὄμολογητῆς ηὔλασθήθησαν, οὐδὲ τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, διὰ ἔξηκοντα ἐτη καὶ πλεῖστον ἔχει ἐν αὐτῇ, ἥδεσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἔξουθένουν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἱρεσιν ἔβλεπον· ἀνθρώποις δληθῶς μήτε τὸν Θεόν φοβούμενοι, μήτε ἀνθρώποιν ἐντρεπόμενοι. Προσελθόντες τούτουν Κωνσταντίῳ, τοιούτοις πάλιν ἐχρήσαντο ρήματι. Πάντα μὲν πεποιήκαμεν, καὶ ἔξωρίσαμεν τὸν ᾠωμαίων (57) ἐπισκόπον· ἔξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλείστους δύος ἐπισκόπους· πάντα τε τόπον φόβου πεπληρώ-

¹¹ Isa. L. 6.

(52) Ila Reg. et Basil. Eiliti vero, μίσος.

(53) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 5, num. 6, postremæ editionis (54) Vide supra num. 33.

A efficeret, ut impia sua hæresis malitiaeque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium presbyterum, et Hilarium diaconum cum litteris misisset ad imperatorem, quo tempore item Lucifer cum sociis conflebatur; presbyterum statim illi in exsilium ablegarunt: diaconum vero Hilarium, postquam nudassent, atque dorso flagris cæcidissent, in exsilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstististi, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicens: Dorsum meum dedi ad flagella¹¹. Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubueret quod levitam afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illicque benedicendo perseverabat. Verberari nempe Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiphæ facinus est. Sic itaque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admisere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscriptis (ANNO 357). Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quandiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam elicuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didicere sicut retinentes, magistros expectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti recere, omnes veluti serpentem aversantur.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impii, quandiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem suum propagare studuerunt: non patrem episcoporum, non confessorem virum reveriti sunt, non episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubueret: sed posthabitis despiciisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum episcopum in exsilium ablegavimus, et ante illum permultos alios episcopos: omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihil a nobis recte factum,

(55) Regius codex, διαφθαρεῖναι, male.

(56) Forte, κατέβαλον.

(57) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit., τῶν ᾠωμαίων.

quandiu Hosios illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo siueque sua omnes adversum nos inducere. *Hic et synodis præesse solet, ejusque litteris ubique omnes obtemperant.* *Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut haereticos ubique traduxit.* Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tolenda nostra haeresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra haeresis vel senum canitiem venerari.

292 43. His auditis imperator, nihil cunctatus cum viruum senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, quo tempore (60) Liberium pertinare incipiebat. Accidentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alias decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis coniunctaret. Senex, qui rei bujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod bujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; imperatorem verbis suis perculsum de sententia deduxit, atque ita in patriam et in Ecclesiam suam remigravit. Sed, cum haereticici hanc sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras denuo imperator mittit, interminaturque: hinc Hosius afflictur contumeliis, neque tamquam insidiarum metu de sententia dimovetur. Sei, cum persistaret firmus in proposito suo: cum fidei sua cum domum supra petram ædificasset, nihiloque validiores quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus haeresim locutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc aiens: *Tunc solus etiamnum haeresi infestus permanehis?* Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicunque enim adversus illum scripserit, hic plane Arianicæ nobiscum sentiet; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumeliis laceritus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius Constantio imperatori in Domino salutem.

44. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequare, etiamnum ad quidvis prius tolerandum paratus sum, quod ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scribentem ac interminante minime approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effundunt illi, non Athanasii causa, sed haeresis suæ gratia loquuntur. Crede

(58) *Ila Reg. et Basil. Editi, περιλεπηταται.*

(59) *Sic Reg. Editi, πάντας τάς, μενδος.*

(60) *Nannius forte aliter legit, nam verit, quemadmodum.*

A καμεν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἔτι τὰ τηλικαῦτά σου ἔργα, οὐδὲ κατώρθωται ὅτιον ἡμῖν, ἥντις "Οσιος περιλεπεται (58). Ἐκείνου γάρ δυτος ἐν τοῖς Ιδίοις, καὶ πάντες ἐν ταῖς Ιδίαις Ἐκκλησίαις εἰσιν· Ικανός ἔστιν ἐν λόγῳ καὶ πιστεῖ πειθεῖν πάντας καθ' (59) ἡμῶν. Οὗτος καὶ συνδῶν καθηγεῖται, καὶ γράψων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανὸς ἐκήρυξεν αἱρετικούς εἶναι πανταχοῦ. "Αν τοινον οὗτος μενηγη περιτετδε δ τῶν ἑπέρων ἔξορισμὸς γέγονεν· ἡ γάρ αἱρεσις ἡμῶν ἐκποδῶν γίγνεται. "Αρξαὶ τοινον καὶ τοῦτον διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ, καὶ ἀρχαῖος ἡ· καὶ γάρ ἡ αἱρεσις ἡμῶν οὐκ οὐδὲν οὐδὲ γερόντων τιμῆν πολιάν.

43. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεὺς, ἀλλ' εἰδὼς τὸν ἀνθρωπὸν, καὶ τὸ Ικανὸν τοῦ γέροντος,

B γράφει· καὶ κελεύει τοῦτον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, ἡνίκα (60) καὶ Λιβέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπείραζεν. Ἐλθόντα δὴ οὖν αὐτὸν τῇσιν, καὶ προέτρεπε τὰ συνήθι λέγων, οἵς δὴ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατήν ἐνόμιζεν, Καὶ καθ' ἡμῶν μὲν γράψῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανὸς ἔχῃ τὴν κοινωνίαν. "Οὐ δὲ γέρων, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀγάδως ἐνίγκας, καὶ λυπηθεὶς, διτι καὶ δῶλας ἐφθέγξατο τι τοιούτον, ἐπιταξίας, καὶ πείσας αὐτὸν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσεντοῦ. Ἄλλα τῶν αἱρετικῶν ἀποδυρομένων, καὶ πάλιν παροξυνότων, εἰχε δὲ καὶ τοὺς εὐνούχους ὑπομιμήσκοντας, καὶ μᾶλλον παροξύνοντας, γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὑδρίζεται μὲν δὲ "Οσιος, οὐ κινεῖται δὲ διὰ τὸν φόνον τῆς ἐπιθουλῆς· ἀλλ' ἐστηκὼς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἐσεντοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαρήρησάτεο κατὰ τῆς αἱρέσεως, φανδίδας καὶ πνοῦς· ἀνέμων τρούμενος τὰς ἐκ τῶν γρυμάτων ἀπειλάς. Πολλάκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντος ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλούντος, καὶ τοὺς ἔξορισθέντας ὀνομάζοντος, καὶ λέγοντος· "Ετι σὺ μόνος τυγχάνεις δ κατὰ τῆς αἱρέσεως; Πεισθητι, καὶ γράψου κατὰ Ἀθανασίου· δὲ γάρ κατ' ἐκείνου γράφων πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ' ἡμῶν φρονήσεις· οὐ κατορθώδησας δ "Οσιος, ἀλλὰ καὶ πάσχων ὑδρεις, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἔστιν ἐν τῷ τέλει γεγραμμένη (61).

"Οσιος Κωνσταντεψ βασιλεῖ ἐν Κυρίῳ χαρεῖν (62).

D 44. Εγὼ μὲν ὁμολόγησα καὶ τὸ πρώτον, διτι διωγμὸς γέγονεν ἐπὶ τῷ πάπτη σου Μαξιμιανῷ. Εἰ καὶ σὺ μὲ διώκεις, ζτομος καὶ νῦν πᾶν ὅτιον ὑπομένειν, ἡ ἐκκενοῦν ἀθῶν αἷμα, καὶ προδιδόνται τὴν ἀλήθειαν· σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλούντα. Παύσαι τοῦ τοιαῦτα γράψειν, καὶ μὴ φρόνεις τὰ Ἀρειου, μηδὲ ἀκουε τῶν ἀνατολικῶν, μηδὲ πιστεύεις τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλειτα. "Α γάρ ἐκείνοι λέγουσιν, οὐ δι· Ἀθανάσιον φεύγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν Ιδίαν αἱρεσιν. Πιστεύει μοι, Κωνσταντίε,

(61) *Hanc epistolam ad calcem conscriptam, hoc transiit erunt amanuenses.*

(62) *Titulus epistolæ non habetur in Reg.*

πάππος εἰμὶ σου καθ' ἡλικίαν· ἐγενόμην αὐτὸς ἐν τῇ Αἰγαίῳ, Constanti, qui per aetatem avus tuus esse possum: Sardicensi interfui synodo, quo tempore tute ac beatae vir memorie frater tuus Constat, nos omnes convocasti. Ipseque inimicos Athanasii provocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego, advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum haberent, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus iudicium exspectarent. Id non semel tantum, sed et bis praestiti, hortatus, si nollent coram tota synodo, mihi saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum: Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjieciatur; sin innoxius, vosque sycophantas probarit: si nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persuadebo, ut mecum in Hispanias profliscatur. Hisque conditionibus cœtra repugnantiam obtemperabat Athanasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id abnuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exercitum se contulit; cum tu illum litteris tuis accivist, inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiae videlicet, versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari rogavit, ut aut se convincerent, aut co-vincerentur ipsis; et se vel coram qualam esse dicebant comprobarent, vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu haec dicenti morem gessisti, imo illi abnuerunt. Cur itaque etiamnum obtrectatores ejus audis? Cur Ursacium Valentemque toleras, tametsi illi poenitentiam egerunt, calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi sunt, inquam, non 293 vi coacti, ut obtendunt illi: non urgentibus militibus, non conscient fratre Iaco: non talia quippe sub illo, qualia his temporibus, agebantur, absit! sed ultiro ipsi Romani profecti, coram episcopo et presbyteris hæc scripsere, cum antea amicam et pacificam epistolam ad Athanasium misissent. Quod si vim sibi illatam obtendunt, quam illicitam agnoscant: si que vim tute non approbes, desine vim inferre, nec litteras, nec comites miseris; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas, majorem illi vim exerceant. Quidnam ejusmodi a Constante actum est? quis episcopus exsulavit? quandonam ille ecclesiasticis iudiciis mediis interfuit? quis sub illo palatinus contra quem subscribere coegit, ut Valens cum socio talia effutiat? Desine, quæso te, et memento te mortalem hominem esse: time iudicli diem, teque ipse innoxium ad eam diem custodias. Ne te rebus misceas ecclesiasticis; neque nobis his de rebus præcepta mandes; sed a nobis potius hæc edicas. Tibi Deus imperium tradidit, nobis ecclesiastica concredidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat; ita metue ne, si ad te ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus sis: Reddite, scriptum est, que sunt Cæsari, et quæ sunt Dei Deo¹⁴. Neque nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi habes potestatem. Hæc quod tuam curem salutem scribo: quod vero res special de quibus scripsisti,

¹⁴ Malib. XIIII, 21.

(63) Regius codex, Σερδικήν.

(64) Ita Regius et sic legendum. Edili, ήνέσχον.

(65) Sic Reg. Editi, πρότερον.

(66) Reg., χώματα, de more.

ecce meam sententiam : Ariani minime adjungor, **A** τῆς γῆς ἔξεστιν, οὐτε σὺ τοῦ θυμιάν ἔχουσίσθεν ἔχεις, βασιλεύ. Ταῦτα μὲν οὖν (67) κηδόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράψω· περὶ δὲ ὡν ἐπέστειλας, ταύτης εἰμὶ τῆς γνώμης· Ἐγὼ οὐτε Ἀρειανὸς συγκαταθίσματι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἱρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὔτε κατὰ Ἀθανασίου γράψω, δην ἡμεῖς τε καὶ ἩΡωμαίων Ἐκκλησίᾳ, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. Καὶ τὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τὸν ἀνθρωπον, καὶ συνεχώρησας αὐτῷ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπαγελθεῖν (68). Τις τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; Οἱ αὐτοὶ γάρ ἔχθροι οἱ καὶ πρότερον δντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ· καὶ δὲ νῦν ψιθυρίζουσιν (οὐ γάρ παρόντος αὐτοῦ φύγγονται), ταῦτα, καὶ πρὶν μεταπέμψῃ (69) τὸν Ἀθανάσιον, κατελάλουν· ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν σύνοδον διεθρύβλουν· καὶ ἀπαιτούμενοι πάρ' ἐμοῦ, καθά προείπον, τὰς ἀποδεῖξεις οὐκ ἰσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γάρ εἶχον, οὐκ ἀν ἔφυγον οὐτως αἰσχρῶς. Τις οὖν ἐπεισέ σε μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐπιταθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ρήμάτων; Ἐπιτίχεις, καὶ μὴ πειθού κακοὶς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσῃς. Ὄλος γάρ τούτοις καθηκετεύεις (70), ἐν δὲ τῇ χρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. Οὔτοι τὸν θίσιον ἔχθρον διὰ σαῦ θέλουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονται σε διάκονον τῆς ἑαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μυστρὸν αἵρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισπείρωσιν. Οὐχ ἔστι σὺ τούτων μὴ καταφρονεῖν. Πάνται, παρακαλῶ, καὶ πεισθήτι σὲ τούτων μὴ καταφρονεῖν.

45. Hæc illa fuit Abrahamici sensis vere Hosii, C ill est, sancti, sententia : hæc illius litteræ. Ille vero nec insidiarum finem fecit, neque desiit obtentum adversus illum pérquirere; sed persistit graviter interminando, ut eum aut vi a sententia deduceret, aut non obsequentem pelleret in exsilium. Ac quemadmodum Babylonice duces et satrapæ, cum incusandi Danielis occasionem captarent, nonnisi in lege Dei sui illam invenere; **294** ita et nunc impietatis satrapæ nullam aliam potuerunt adversus senem vel communisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, sanctus, cuius inculpata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet. Hunc itaque calumniantur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invititus quippe Darius criminatio nem in Danielem audivit¹⁶; sed, sicut Jezabel Nabothum¹⁶, ac ut Judæi apud Herodem¹⁷, his verbis : Non modo non subserbit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat : itaque hæresim aversatur, ut cæteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis prodiutores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persecutionem sustinet, insidiaque tenduntur Liberio Romano episcopo, aliisque universis.

¹⁶ Dan. vi, 14. ¹⁷ III Reg. xxi, 7. ¹⁷ Luc. xxiii, 40.

(67) In Reg., οὐν deest.

(68) Reg., ἀπειθεῖν, minus recte.

(69) Ita Reg. Editi vero, πέμψῃ. Mox Reg., διεθρύβλουν, de more cuin unico λ.

45. Ταῦτα μὲν δὲ Ἀδραμιαῖος γέρων, δὲ ἀληθῶς Ὅσιος ἐφρόνησε τε καὶ ἔγραψεν, δὲ οὐτε τοῦ ἐπιδουλεύεντος ἀνεχώρει (71), οὐτε πρόφασιν κατὰ αὐτοῦ ζητῶν πέπαυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμενε δεινῶς, ἵνα δὲ βιᾶζομενος μεταγάγῃ, δὲ μὴ πειθόμενον ἔξορίσῃ. Πρόφασιν μὲν οὖν, ὥσπερ οἱ ταχτικοὶ καὶ σατράπαι τῆς Βασιλῶν, ζητοῦντες, οὐχ εὑρισκον κατὰ τοῦ Δανιήλ εἰ μὴ ἐν νόμοις Θεοῦ αὐτοῦ· οὕτω καὶ εἰ νῦν σατράπαι τῆς ἀσεβείας οὐδὲ πλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἀλλην τὸν θυντήσαν. Πάσι· γάρ γάριμος ἦν δὲ ἀληθῶς Ὅσιος, καὶ δὲ τούτου βίος ἀνεπλήπτος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μήσος. Διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὡς ἔκεινον Δαρείῳ (ἀηδῶς γάρ ἤκουσεν δὲ Δαρείος κατὰ τοῦ Δανιήλ), ἀλλ' ὡς Ἱεζαῦντος κατὰ τοῦ Νασούθα, καὶ ὡς οἱ Ιουδαιοὶ τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· Οὐ μόνον οὐχ ὑπογράψει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δὲ αὐτὸν κατακρίνει· καὶ τὴν αἵρεσιν οὐτως μισεῖ, ὡς καὶ ἄλλοις γράψειν θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, δη προδότας γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. Δι' αὐτὴν γάρ καὶ δὲ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώχεται, καὶ Λιβέριος δὲ Ἡρωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἀλλοι πάντες ἐπιδουλεύονται. Ταῦτα ἀκούσας δὲ τῆς ἀσεβείας προστάτης, καὶ τῆς αἰρέσεως βασιλεὺς Κωνστάντιος, καὶ δὲ μάλιστα καὶ ἐπεροὶ εἰσι κατὰ

(70) Sic editi. Reg., καθικετεύεις. Alias idem Reg., καθηγεύειν. In editis vero καθικετεύειν tulgo scribuntur.

(71) Ita Reg. Editi, ἐνεχείρει.

τῆς Σπανίας⁽⁷²⁾ ταυτὰ τῷ Ὀσιῷ φρονοῦντες, πειράσας κάκεινος ὑπογράψαι, καὶ μὴ δυνηθεῖς ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὅσιον· καὶ ἀντὶ ἔχορισμοῦ κατέχει τοῦτον ὅλον ἐνιαυτὸν ἐν τῷ Σιρμίῳ⁽⁷³⁾, οὗτε τὸν Θεὸν φοβηθεῖς ὁ ἄθεος, οὗτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ὅσιον, αἰδεσθεῖς ὁ ἀνδρός, οὗτε τὸ γῆρας (ἐκαπονταέτης γὰρ λοιπὸν ἦν) αἰσχυνθεῖς ὁ διστοργός. Πάντα γὰρ ταῦτα παρεῖδε διὰ τὴν ἀσέβειαν ὁ νέος Ἀχαδός, καὶ ἀλλος Βαλθασάρε ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Τοσαύτην γὰρ βίᾳ πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν συνέσχεν, ὡς θλιβέντα αὐτὸν, μόγις κοινωνῆσαι μὲν τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὔρσακιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἥμελησεν ὁ γέρων· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὃπερ διατίθεμενος ἐμπατύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀργιανήν αἴρεσιν ἀνεθεμάτιζε, καὶ παρήγγελε μηδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

Arianamque hæresim ferunt anathemata, velutique ne quis illam recipere.

46. Τίς ταῦτα βλέπων, η̄ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ εἰσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταδοχεῖς πρὸς Κύριον, λέγων⁽⁷⁴⁾· Μή ἄρα εἰς ἔξαλευψίν σὺ ποιήσῃς τὸν Ἰεραπήλι; Τίς, ταῦτα κατανοῶν, οὐκ εὐχαρίως καὶ αὐτὸς καταδοχεῖ, λέγων· Ἐκστασίς καὶ φρικὴ ἀγρενθή ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ η̄ τῇ ἐπὶ πλεῖστον ἐξριξες σφόδρα; Οἱ⁽⁷⁵⁾ πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως αροῦνται, καὶ οἱ ἀσεβεῖς εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάγονται. Τίς, δτε Λιδέριος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἔξωρίσθη, καὶ ὁ πατήρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὅσιος, οὗτως πάσχοντα, η̄ τὶς δρῶν τοσούτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Σπανίας καὶ τῶν ἀλλων μερῶν ἔξοριζομένους, οὐκ ἐπέγνων, καὶ διλήγην αἰσθησιν ἔχη, δτε καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ τοὺς ἀλλοὺς προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; Τούτου γὰρ χάριν κάκεινοι πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνορῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἔκεινων ἐπιβούλην. Ἐπει τοίον ἔγκλημα καὶ Λιδέριοι; η̄ ποιὰ κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὅσιον; τίς κανὸν ἐψέύσατο κατὰ Παυλίνου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὔσεβου; η̄ ποιὸν ἀμάρτημα κατὰ τῶν ἀλλων ἔξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ δῑ ἔγκληματα γεγόνασιν αἱ συσκευαὶ, οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἔκαστος ἐξ-

A Hæc cum audisset impietatis patronus hæresisque imperator Constantius, maximeque cum compreisset alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosius sententiaz essent, tentatos illos ut subsscriberent, cum non valuisset eo vi adducere, arcessit Hosium: quem, exsilio vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque patris erga Illosium affectum reveritus, improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Ilæc namque omnia, hæreseos gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliisque nostri ævi Balthasar. Tantam enim seni vim intulit, tandemque Ilum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret (Anno 357), neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit senex: instante quippe B morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit,

46. Quis hac si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit: Num ad internecionem dabis Israel¹⁸? Quis hæc animadvertis non opportune ad Dominum exclamabit: Stupor et horribilia facta sunt super terram¹⁹; et: Obstupuit cælum super hanc, et terra vehementer exhorruit²⁰? Patres populorum et fidei magistri tolluntur, impiique in Ecclesiis intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum episcopum in exsiliū ejici, aut patrem episcoporum magnum Hosium tantis affici malis: quis cum cerneret tam multos episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu prædictus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, conflictas fuisse, omniamque calunniæ plena? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum sycophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen? quæ adversus senem Hosium crimatio? quis Paulino, Luciferio, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit? aut quæ culpa aliorum exsulum, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum? nulla sane fuit, absit. Nec enim criminiis cuiuspiam causa conspirationes conflatae sunt, neque ob allatas criminationes singuli extor-

¹⁸ Ezech. xi, 13. ¹⁹ Jerem. v, 30. ²⁰ Jerem. ii, 12.

(72) Sic Reg. probe; editi male, τῆς Σπανίας. Mox in Reg., τῷ dees ante Ὅσιῷ.

(73) Basil., Σερμίῳ. Paulo post Reg., optimè, τοῦ πατρὸς τὴν. Editi perperam, τοῦ πρὸς τὴν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; ii namque sere semper, πατρὸς, πατρί, πατέρες, ita scribunt, πρὸς, πρὶ, πρές. Quod editores s̄epissime fellit, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadveritas. Non solum autem in easibus obliquis vocis πατήρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo episcopi quibus nomen Πατρίκιος erat, mendose Πρήξιος in superioribus editi nuncupabantur: ut animadverimus in *Apologia contra Arianos*, n. 80. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitiis qui scriploribus quibuslibet Graecia edendis operam navant, similes quippe alibi errores vidiinus. Sic Xenophon-

D lis lib. vii Hist. Græc., p. 613, Προκλῆς vocatur idem qui Πατροκλῆς, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fuse in Athanasiī Vita pertractamus.

(74) Putamus hunc locum Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud LXX, licet eadem sere sententia. Οὐκον, οὐκον, Κύριε εἰς συνέλεταν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλόπους τοῦ Ἱερατὸς. Hilem Reg., ποιήσεις, recte. Editi vero, ποιήσεις.

(75) Sic Reg. et Basil. recte, et ita legerat interpres vetus. Editi, οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρες legeretur, amannenses aut editores, mancam vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine *Apologia contra Arianos*.

res su*o* facti: sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis aduersus **295** pietatem, studiumque erga hæresim Ariana*m*, preludiaque adventus Antichristi, cui viam præparat Constantius.

47. (ANNO 356.) Nam postquam quæ libuit omnia aduersus Ecclesias Italæ aliarumque regionum perregisset: postquam bos in exsilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine implesset, furorem denique suum, instar cuiusdam morbi, verlit in urbe*m* Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt: namque ut multorum episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nū'lum haberet episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt: huncque terrori succenturiatum in insidiis servarunt: non advertentes insan homines, se non episcoporum propositum pro se obtendere: sed vim a se illatam exhibere: ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedent, quanquam inveniatur nemo qui condoleat et consoletur, Dominum tamen idoneum majusque cæteris omnibus esse perfugium. Solus namque Elias erat in persecutione²¹, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat. Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur²², ut si nos quoque in persecutione deseramur ab hominibus, ne despondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem: quæ licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agniti.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad ducem et ad milites. Legantur item notarii Diogenius, et Hilarius, et una cum illis palatini: tumque gravia et inimania aduersus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus Operis prescriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admissa facinora, post illatas virginibus contumelias; cum ejusmodi sclera ille probaret, litteras rursum mittit ad senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingent, ex quo Syrianus in ecclesiam irrupit, abscesserat (ANNO 356), cum sciret illud quod scriptum est: Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio²³. Illarum autem

²¹ III Reg. xix, 3, 4. ²² Matth. xxvi, 56. ²³ Isa. xxvi, 20.

(76) Reg., δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.

(77) Ita Reg. Editi, ἐπεδεῖκνυτο.

(78) Sic omnes mss. et editi. Sed videtur legendum καταλειφθεῖς, et ita legit vetus interpres, qui verit, derelictus.

(79) Basil. τμὸν, male.

(80) Ita Reg. Editi vero, μικρῷ πρότερον. Paulo post Basil. quem sequimur, διαμαρτυρῶν. Reg., διὰ μαρτυρῶν, male divisis vocibus. Editi perpetram διαμαρτυρῶντες. Ex duabus itaque Contesta-

A ωρίσθη· ἀλλ’ ἐπανάστασίς ἔστι τῆς ἀσεβείας κατὰ τῆς εὐσεβείας· καὶ σπουδὴ μὲν ὑπὲρ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, προσίμια δὲ καὶ τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου (76) παρόδου, Κωνσταντίου ταύτην προκατασκευάζοντος ἔκεινη.

47. Μετὰ γάρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, διαπερ τιθέλησεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ δύλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἔξορσας, τοὺς δὲ ἀναγκάσας, καὶ πληρῶτες φόδου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξανδρειαν ὕσπερ τι νόσημα τῶν ἐπιτοῦ θυμὸδύο ἔστρεψεν. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν Χριστομάχων· ἵνα γάρ φαντασίαν ἔχωσιν ὑπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωρθεῖς Ἀθανάσιος μὴ ἔχῃ καὶ ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπισκόπον, διὰ τοῦτο, προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώθησαν φόδου· καὶ τούτον ἔφερον εἰς τὴν ἐπιδουλήν ἐτήρησαν· οὐκ εἰδότες οἱ διφρονες, ὅτι οὐ προσίρεσιν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν ἐπεδείκνυντο (77)· καὶ διτ, καὶ ἀδελφοὶ καταλείψωσι, καὶ φίλοι καὶ γνώριμοι μαχράν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὑρεθῇ συλληπτούμενος καὶ παρακαλῶν, ἀλλ’ ὑπὲρ πάντα μᾶλλον ἡ πρὸς Θεὸν ἔχαρκει καταψυγῇ. Μόνος γάρ ἦν καὶ Ἡλίας διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν δὲ θεὸς τῷ ἀγίῳ. Καὶ τοῦτο δὲ τύπον ἤμιν δέδωκεν δὲ Σωτὴρ, καὶ μόνος καταληφθεὶς (78), ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν ἐπεβούλευτο· ἵνα καὶ τὴν ἡμέτερην διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ’ ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπίδειαν, καὶ μὴ προδίδωμεν τὴν ἀλήθειαν· ἥτις, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν θλίβεσθαι δέξῃ, ἀλλ’ ὑστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν C ἐπιγνώσονται.

48. Παροιένουσι τοῖνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρὸς τε τὸν δοῦκα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπειλήν. Νοτάριοί τε Διογένιος τε καὶ Ἰλάριος, καὶ παλατῖνοι σὺν αὐτοῖς ἀποστέλλονται· καὶ γέγονε τὰ τοσαῦτα δεινὰ καὶ ὡμὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀ μικρῷ πρόσθεν δι· (80) διλγωνεῖρησαι, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθηκαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, δις καὶ ἀναγνῶνται δύναται τις γραφεῖσταις ἐν τῷ τέλει τούτων (81). Είτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ, μετὰ τὸ γενέσθαι τοσαῦτα (82), καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὄντες, ἀποδεξάμενος τὰ εῖτα καὶ τὰ (83) τοιαῦτα κακά, γράφει πάλιν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δῆμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροιένων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες ἡ διώκσιν (84) Ἀθανάσιον, ἢ γινώσκοιεν ἔχθρους αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. Αὐτὸς μὲν οὖν, καὶ πρὶν ἐλθεῖν ταῦτα, ἐξ οὗ τῇ Ἐκκλησίᾳ Συριανὸς ἐπῆλθεν, ἀναγωρήσας ἦν, εἰδὼς τὸ γεγραμμένον· Αλλ’ ἀποκριθεὶς μικρῷ δοσοὶ δοσοὶ (85), δῶς ἀν παρέλθῃ ἡ ὁργή·

tionibus quæ ab Athanasio huic operi adnexæ fuerant, prior ob allatam in Ajmonitione causam omissa videtur: secundum tantum superest.

(81) Hæc facinora narrantur in Contestatione puli Alexandrinii, infra.

(82) Reg., τὰ τοσαῦτα.

(83) In Reg., τὰ deleatum est.

(84) Reg., διώκουσιν.

(85) Ita Reg. prolo. In editis semel δοσον. Mox editi male, τῇ ὁργῇ. Reg. et Basil., ἡ ὁργῇ.

τῶν δὲ γραμμάτων τουτων γίνεται διάχονος Ἡράκλειός τις τῷ ἀξιώματι κόμης, προοδεύων τινὸς Γεωργίου τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως κατασκόπου· οὐ γάρ δν εἶη (86) ἐπίσκοπος ὁ παρ' ἑκείνου πεμπόμενος, μή γένοιτο! ὡς καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προοίμια τῆς εἰσόδου δείχνυσιν.

49-50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προῦθηκε (87) δημοσίᾳ, καὶ πολλὴν αἰσχύνην ἔδειχνυον τοῦ γράφοντος· Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔγραψεν δέ μέγας "Οὐσίος, οὐχ εὑρίσκει πιθανὴν πρόφασιν τῆς ἔκυτοῦ μεταβολῆς, ἐπενόησε πολλῷ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεστέραν ἔκυτόν· καὶ τοῖς τούτῳ συμβούλεύσασιν· ἔφησε γάρ· Τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰδούμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμᾶς γενέσθαι πάροδον τὴν τροχόμην. Τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν φευτάμενον, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θάνατον ἀγνώμονα δείχνυσιν. Εἴτα θείας καὶ εὐσεβοῦς αὐτὸν μνήμης, ὡσπεροῦ καὶ ἔστιν, δέξιον ὄνομάζει, οὐ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε, καίτοι, εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα συγχωρήσας· ἦν, δρειλε μὴ ἀκαθήκων περὶ τὸν ἀδελφὸν γενέσθαι, ἵνα, ὡσπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Βρετανίνα καθεῖλεν, ἐθελήσας τὸ δίκαιον ἀπατεῖν, λέγων· Τίνι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν τῇ κληρονομίᾳ γίνεται; διὰ δὲ τὴν μυσαράν αἰρεσιν τῶν Χριστομάχων οὔτε τὸ δίκαιον οἴδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀκαθήκων γίνεται· δι' ἣν αἰρεσιν (88) οὐδὲ τὸν πατρὸς δόλοκληρὸν τὴν γνώμην φιλάττειν ἐνενόησεν· ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρέσκον τοῖς ἀκτενοῖς, τοῦτο τηρεῖν ὑποκρίνεται· εἰς δὲ τὸ λυποῦν ἐκείνους, οὐκ οἰδὲν οὔτε τὸ πρὸς τὸν πατέρα σένας φυλάξαι. Ἀπέττειλε μὲν γάρ ἐκεῖνος τὸν ἐπίσκοπον ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εἰανέδιον εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν ἐπιδιούλευσθων ὡμότητα (τοῦτο γάρ ὁ μακαρίτης Κωνυματίνος ὁ τούτου ἀδελφὸς μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐδήλωσεν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων (89) αὐτοῦ δείχνυται)· οὐκ ἐπείσθη δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβουν ἀποστεῖλαι, διὸ θελον ἐπίσκοπον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ θέλοντας ἐκώλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ δεινῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ ἔκυτοῦ γεννήτορος, ὡς γράφει, φιλάττειν θελεν, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεωργίον; Η (90) διὰ τὸ τοὺς Ἀρειανοὺς, οὓς ἐκεῖνος Πορφυρίανοὺς ὀνόμασε, τούτους οὔτος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εισχαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος, ἀλλούς ἐξορίζει; Εἰ δὲ καὶ ἐώρακεν Ἀρειον ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιορχήσας Ἀρειος καὶ φαγεῖς, ξεινε τὴν τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίαν· καὶ γάρ καὶ αὐτὸς, μαθών, ὡς αἱρετικοῦ (91) κατέγνω λοιπόν. Πῶς δὲ καὶ προφασιζόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλη-

στηριμού ταβελλαρίου fuit Heraclius quidam dignitate comes, qui præcursor fuit cuiusdam Georgii, quem imperator catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim episcopus is fuerit qui ab illo militatur, absit! ut et res gestæ, et ipsa ingressus ejus præludia comprobant.

49-50. Litteras itaque promulgavit, quæ ingentem scribentis turpitudinem præferrent. Cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suæ causam reperire posset, longe indecentiorem sibi et consiliariis suis comminiscitur: Fratris mei, aiebat, divinæ ac piæ memoriae, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatiū temporis vos 296 adire permisi. Illud autem eum et in promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitum ejus ingratum comprobat. Deinde, divinæ illum ac piæ memoriae (ut revera se habet), dignum appellat, cuius mandatum et amicitiam (licet Athanasii redditum, in gratiam tantum beatæ memoriae Constantis permisisset) servasse oportuit, nec sese inoffiosum erga fratrem exhibuisse, ut sicut imperii, sic et sententiæ illius hæres foret. Sed ille cum jus suum repetere vellet, Vetraniōnem imperio abdicavit, hæc aiens: Ad quenam post fratrum obitum pertinet hæreditas? quanquam abominandæ Christi hostium hæreseos causa, nec quid juris sit novit; imo vero sese erga fratres suos ingratum præbet. Cujus item hæreseos gratia, ne patris quidem sententiam integrum servare in animum induxit: sed quantum hæreticis libet, sese servare simulat; si displiceat illis, debitam patri suo reverentiam servare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum calumnia inductus, episcopum amandavit in Gallias, ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum inimicitate devitaret (id enim post patris obitum declaravit beatæ vir memorie Constantinus hujus frater, ut in ejus epistola cernere est): at nequaquam iisdem Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi episcopum eo mittere perorabant; imo id volentes coecuit, atque rem aggressos, gravibus minis deterruit.

51. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita servare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatorum Georgium misit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecclesiā introducere, ac dum patrocinatur illis, alios pellit in exsilium? Nam etiamsi Arium pater ejus ad conspectum admiserit suum, at ubi post perjurium Arius disruptus est, patris ejus amisit benevolentiam: etenim re comperta ille Arium deinceps ut hæreticum reprobavit. Quare, dum se simulat ecclesiasticum curare canonem, omnia contra

(86) Ita Reg., Editi verno, ἀν ἔτι εἶη.

(87) Ita Reg. et Basil. Editi, Εθῆκε.

(88) Ita Reg. In editis, αἱρεσιν deest. Mox Reg., ἐνενόησεν; editi, ἐνότσεν.

(89) Eas litteras vide sub finein *Apologiae contra Arianos.*

(90) Ita Reg. et edit. Comin. In edit. ve:o Paris.

ἵ deest. In epistola Constantini ad episcopos et populos quoq; habetur apud Socrat., p. 32, jubet imperator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine Porphyrii philosophi, Christianæ religioni insensissimi.

(91) Reg., ως αἱρετικούς.

canonem agere molitus est? Quis canon præcipit ut e palatio mittatur episcopus? Quis canon jubet milites invadere ecclesias? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præesse rebus, aut editio iudicia eorum qui episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impia hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit præfectum et iam haec facinora gesta sunt. Neque vera sunt quæ de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non s' mel, neque secundo, sed ter litteras misit ad episcopum, fidemque dedit se nunquam sententiam mutatarum: jussitque ut consideret se a nullo unquam conturbanandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Astorio comite et Palladio notario, jussit Felicissimo tunc temporis duci, et Nestorio præfecto; ut sive Philippus præfector, sive aliis quispiam ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus imperatoris, rati, quoniam scriptum est, *Nullum mendacium apud regem ore profertur*²⁹, sic neque imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur **297** itaque, si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriae gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præststit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis judicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafrilie illius argumenta? Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem? sin imperatoria mine sunt, quid opus hominibus nuncupatis episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi imperatori suasere, nunquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsariorum domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit³⁰; sed nequaquam illos judiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianæ hæresis inventum est:

²⁹ Eccli. viii, 13, 14. ³⁰ Philipp. iv, 22.

(92) Ita Reg. et Basil. Editio vero γάρ κανόν, perperam. Paulo post editio, "Η ποίος γάρ κανών, σει γάρ ερμηνίμως, quod desit in Reg."

(93) Reg., χόριτας, de more. Mox Reg. et Basil., σπάδοντας. Editio, σπέδοντας, ηλε.

(94) Ita Reg. Editio vero, ἀνόητον.

(95) "Ωστε μή editio, sed μή quod desit in Reg et superefluat, omissum: fuit.

(96) Reg., κόμιτος Ibid. vox, νοταρῖον deest in editio, sed legitur in Reg. Mox idem Regius, Φιλικιστίμως.

A σιαστικοῦ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπενόησε πράττειν; Ποίος γάρ κανὼν (92) ἀπὸ παλαιτοῦ πέμπεσθαι τὸν ἐπίσκοπον; "Η ποίος κανὼν στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίας; "Η τίς παραδέδωκε κόμητας (93) καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; Πάντα φεύγεται διὰ τὴν ἀνόσιον (94) αἰρεσιν· καὶ γάρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάγριον τὸ δεύτερον ἐπεμψέν ἐπαρχον, καὶ τὰ νῦν γενόμενα γέγονε. Καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γάρ καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον οὐχ ἀπαξινοῦ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔγραψε τῷ ἐπισκόπῳ· καὶ πάλιν ἐπηγγείλατο μή μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ καὶ θαρρεῖν παρεκελεύσατο, ὥστε (95) παρὰ μηδενὸς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας· καὶ ἐντολὰς δὲ δι' Ἀστερίου κόμητος (96) καὶ Παλλαδίου νοταρίου ἐπεμψε Φηλικιστίμων τῷ τότε δουκὶ, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπάρχῳ, ἵνα εἴτε Φιλιππος ὁ ἐπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τολμήσοι, τοῦτον ἔκεινοι κωλύωσιν.

52. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ διε διογένης δῆθε, καὶ Συριανὸς ἐνήδρευεν, αὐτὸς τε (97) καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπηγούμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες, διτι, ὕσπερ γέραψται, Μηδὲν γενέδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βασιλεῖ, οὗτα καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγειλάμενος, οὗτε φεύγεται, οὗτε μεταβληθήσεται. Πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελφὸν συνεχώρησεν, ἔγραψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην ἔγραψε, διὰ τοῦτο ταῦτα τὸ δόλον ἤγρωμαντησεν αὐτὸν, διώκων τὸν ἀνθρωπὸν, καὶ τοιαῦτα γράψων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκόπων, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἀν αὐτῷ δοκεῖ, οὐ λανθάνων δημως, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς ἔχων τὸν ἔλεγχον τῆς πανουργίας; Εἰ γάρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τὸ κοινὸν ἔχει πρὸς ταῦτην βασιλεὺς; εἰ δὲ βασιλέως ἐστὶν ἀπειλή, τίς ἐνταῦθα χρεία τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; Πότε γάρ ἐκ τοῦ αἰώνος ἡκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις Ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως (98) Εσχε τὸ κύριον, οὐ δλῶς ἐγνώσθη τὸ κρίμα; Πολλὰ σύνοδοι περὶ τούτου γεγόνασι· πολλὰ κρίματα τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ᾽ οὔτε οἱ Πατέρες (99) ἐπεισάν ποτε περὶ τούτων βασιλέως, οὔτε βασιλεὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιεργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος (1) οἰκλας, καὶ γράψων ἡσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καινὸν, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐστιν εὐρημα· συνήλθον γάρ αἱρετικοῦ καὶ βασιλεὺς Κων-

(97) Αὐτὸς τε, quinam hic ab Athanasio memoriatur, haud facile est conjectare: nisi forte, αὐτὸς τε, mendium sit pro τότε, quod vox ὅτε paulo superius posita suadere videtur. Paulo post τοῦ αὐτοῦ βασιλέως deest in Reg.

(98) Ita Reg. cod. quem sequi visum est. Editio, παρὰ τοῦ βασιλέως.

(99) Sic Reg. Editio vero, πρεσβύτεροι, cuius mensura causam vide supra.

(1) Editio, τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος. Τούς deest in Reg.

στάντιος, ἵνα κάκεινος, τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφασ- σιν, τῇ ἑξουσίᾳ καθ' ὃν ἀν ἐθέλοι (2), πράττῃ, καὶ διώκων μή λέγοιτο διώκτης· καὶ οὐτοις δὲ, τὴν βασι- λέως ἔχοντες δυναστείαν, ἐπιβούλευσιν οἵς ἀν ἐθέ- λωσι· θέλουσι δὲ τοῖς μή ἀσεβοῦσιν, ὡς αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἀν τις ἴδοι· κωμῳδούμενον παρ' αὐτοῖς· καὶ τοὺς μὲν λεγομένους ἐπισκόπους ὑποκρινομένους, τὸν δὲ Κωνστάντιον τὰ ἔκεινων ἐνεργοῦντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς Ἡρώδης τῆς Ἡρωδιάδης· τούτους δὲ πάλιν ὅρχου- μένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἑξορισμῷ καὶ θανάτῳ τῶν εἰς τὸν Κύριον εὔσεβούντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἔβλαψαν διαβάλλοντες; τίνων οὐ γεγόνασιν ἐπίσιουλοι οἱ Χριστομάχοι; τίνα Κωνστάν- τιος οὓς ἔξωρισε κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε κατα- θυμίως αὐτῶν οὐκ ἤκουε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα πώποτε λέγοντα κατ' ἔκεινων ἐδέξατο, καὶ οὐ μᾶλλον λέγοντας ἔκεινως οἷα κάν εἰπωσιν ἀπεδέξατο; ποία Ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μωτ' ἐλευθερίας προσκυ- νεῖ; ἀν τε γάρ εὐσεβῆς ἦ, κινδυνεύει· ἀν τε (3) ὑπο- κρίνηται, φοβεῖται. Πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας, ὅσον εἰς αὐτὸν ἤκε, πεπλήρωκεν. Εἰ γάρ καὶ πού τὶς ἐστιν εὐσεβῆς καὶ φιλόχριστος (εἰσὶ δὲ πανταχοῦ πολλοὶ τοιοῦτοι, οὓς οἱ προφῆται καὶ Ἡλίας ὁ μέγας), κρύπτεται, ἀν που (4) καὶ αὐτοί, ὡς τὸν Ἀδόιον, πιστὸν ἀνθρώπον εὑρωσι, καὶ ἦ εἰς σπήλαιον καὶ τὰς διὰς τῆς γῆς ἀπέλθωσιν, ἢ ἐπ' ἐρημίας (5) περιερ- χόμενοι διατριψώσι. Τοιαῦτα γάρ διαβάλλουσιν οἱ ἄφρονες, οἷα καὶ ἡ Πεζάδελ ἐπλάσατο κατὰ τοῦ Να- θουσίου, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος· καὶ λοι- πὸν ἔκεινος, προστάτης τῆς αἰρέσεως ὧν, τὴν τε (6) ἀλήθειαν μεταστρέψαι θέλων, ὡς ὁ Ἀχαδὸς τὸν ἀμ- πελῶνα εἰς κῆπον λαχανίας, ἢ θέλουσιν ἔκεινοι, πρά- ττει, ἐπει καὶ αὐτὸς (7) ἀπερ ηθελεν ἤκουε παρ' αὐ- τῶν.

54. Οὕτω, καθά προείπον, τοὺς ἀληθινοὺς ἐπισκό- πους, ἐπει μή ἡσένουν, ὡς ηθελεν αὐτὸς, ἔξωρισεν· οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡρά- κλειον τὸν κόμητα (8), καὶ τὰ μὲν διατάγματα προ- ἔθηκε δημοσίᾳ, ἐντολάς δὲ βασιλέως ἀπήγγειλεν, εἰ μή πεισθείεν τοῖς γράμμασιν, ἀφαίρεσιν τοῦ ἀρτου, καὶ τῶν εἰδώλων ἔσεσθαι καταστροφήν, πολλῶν τε πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου πάντως (9) αἰ- χμαλωσίαν γενήσεσθαι. Εἴτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ ἥτχνθη δημοσίᾳ μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγειν· Τὸν μὲν Ἀθανασίου παραιτεῖται βασιλεύειν· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τὰς Ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἔκλευσε. Πάντων τε ἐπει τούτων θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νευδόντων τε

²⁶ III Reg. xviii, 10. ²⁷ III Reg. xxi, 7.

(2) Reg., ἐθέλη. Infra idem, λέγηται.

(3) Ita Reg. Editi vero, ἐάν τε.

(4) Ita Regius codex, editi vero, δχρι που, male. Mox Reg. et Basil., Ἀδόιον, cum accenit in postre- ma. Editi, Ἀδόιον. Estque nomen illud vulgo inde- clinabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum γνῶντες.

(5) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(6) Reg., προστάτης τῆς αἰρέσεως ὧν, τὴν τε: si-

A hæretici cum imperatore Constantio una convenere, ut ille episcoporum obtenuit, quos libuerit adoriantur, ac licet persecutur, persecutor tamen minime audiat; hæretici vero imperatoris auctoritate freti, quibus voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi in scena comediam agi videre est: ubi qui epi- scopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt: Constantius vero eorum res agit, qui quasi Herodes Herodiadi promissa dat. Hos rursum cer- nere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad exsilium et cædem virorum qui pie de Domino sentiunt.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis? cuinam illi oppugnatores Christi, insidias non pararunt? quem Constantius ab illis delatuū non ablegavit in exsilium? quandonam non libertissime illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum est, quem unquam qui hæreticos deferret auscul- tavit, annon potius loquentes illos, quidquid tan- dem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia quidem sit, in periculo versatur: sin simule, re- formidat. Omnia simulatione impietateque, quoad facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo Christique amans reperiatur (exstant sane ubique tales permulti, sicut prophetæ, magiisque Elias), ejusmodi, inquam, homines delitescunt, sicubi tamē C ipsi fidum hominem, veluti Abdiam ²⁸, inveniant: vel si liceat in cavernas et in foramina terræ se- cedere, aut demum in desertis locis aberrantes commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes illi, quales Jezabel adversus Nabothum ²⁹, et Judæi in Salvatorem confinxere: ac denique patronus ille hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus quam Achab vineam convertit in hortum olerum, omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ optavit ab illis audiuit.

54. Sic, ut supra dixi, veros episcopos, quod nollent impia profiteri, arbitratu suo, relegavit: ita adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit comitem, qui mandata publice **298** proposuit, ac jussu imperatoris denuntiavit, si non litteris obtempera- rent, auferendum panem, subvertenda idola, pluri- misque magistratibus, popularibusque captivitatem plane exspectandam fore. Deinde his denuntiatis minis, non puduit hominem hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator repudiat, Ecclesiæque Arianis tradi jussit. Hinc mirari super hac re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num Constantius factus est hæreticus? ille autem, ubi

militer Basil. mutatis tamen vocibus, τῆς αἰρέσεως προστάτης, τὴν τε. Editi minus recte, προστάτης τῆς αἰρέσεως Κωνστάντιος, τὴν τε.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπει δ αὐτός.

(8) Reg., κόμητα. Mox editi Commel., διατάγματα; alii omnes, διατάγματα. Ibidem Reg. et Basil., ἐν- τολάς. Editi, ἐντολάς.

(9) Sic Reg. Editi vero, πάντας.

erubescendum erat, senatores contra, ethni corumque magistratus idolorum aedituos urgebat ut iis subscriberent, profiterenturque se illum recipere episcopum, quem mitteret imperator. In hoc certe agendo Constantius canones ecclesiasticos egregie vindicabat : namque pro Ecclesia litteris, fori litteras, pro populorum scriptis, aedituorum scripta reposcebat ; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigarem mittere.

55. Ethnici itaque qui tali subscriptione redimabant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quodam misso judice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veriti, subscripti sere : nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placaret ? Populis autem in magna ecclesia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, postridie Heraclius comes secum assumpit Cataphronium Aegypti praefectum, Faustum Catholicum, Bithynumque haereticum hominem, ac illi una forensium juniores eosque idolorum cultores concitant, aientes eam esse imperatoris jussionem, ut in ecclesiam irruerent, populosque lapidarent. Cum itaque jam e populo plurimi post dimissionem egressi essent, remanentibus paucis mulieribus : tunc uti præceperant gesta res est. Eratque miserabile spectaculum : nam cum paucæ, finita oratione, jamjam sedissent, derepente juvenes illi, cum lapidibus, et fustibus, nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginium corpora plagiis impii concidere, detractisque velaminibus earum capita nudare, ex adversoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa et admodum atrocia : sed quæ consuetu sunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim virginum modestiam, aurumque puritatem perspectam haberent, gnari libertins illas lapides, gladiosque, quam obscena verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianique haec adolescentibus suggerebant, quippe qui talia dicta, ejusmodi facinora cernentes cachinos effundenter. Sacrae porro virgines, aliisque honestæ matronæ, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspidum refugiebant. At Christi hostes, opem serebant adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba proferebant : obscena quippe dicta voluptati ipsis erant.

56. Hinc quo prorsus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes, Catholicusque præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ ac cætera quæ potuere direpta et asportata, ante ostium in magna platea combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Ne ! quis haec audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturavit, ne alium narrante ferat,

A καὶ λεγόντων· Εἰ Κωνστάντιος αἱρετικὸς γέγονε; δέον ἐρυθρῷ, δὲ μᾶλλον τηνάγκαξε βουλευτὰς καὶ δημότας ἐθνικοὺς νεωκόρους τῶν εἰδώλων ἐπὶ τούτοις ὑπογράψειν καὶ ὁμολογεῖν, δέχεσθαι δὲν ἀντοστεῖῃ βασιλεὺς ἐπίσκοπον. Πάνυ γε κανόνας Ἐκκλησίας ἔκδικῶν, ἐποιεῖ τοῦτο γενέσθαι Κωνστάντιος· ἀντὶ γὰρ Ἐκκλησίας τὴν ἄγορὰν, ἀντὶ τῶν λαῶν τοὺς νεωκόρους ἀπῆται γράμματα· ἐγίγνωσκε γὰρ οὐκ ἐπίσκοπον αὐτὸν Χριστιανοῖς, ἀλλὰ τινα φιλοπράγματα πέμπειν αὐτοῖς τοῖς γράφουσιν.

55. Ἐλληνες μὲν οὖν, ὡσπερ ὠνομένοι τῇ ὑπογραφῇ τὴν τῶν εἰδώλων ἐστῶν ἀσύλαν, καὶ τινες τῶν ἐργασιῶν (9), δικοντες μὲν, ἔγραψαν δὲ ὅμως ὡς περὶ ἡγεμόνος, ἢ ἀλλοι τινὸς ἀποστελλομένου δικαστοῦ, διὸ τὰς παρ' ἐκείνου λεγομένας ἀπειλάς· τι γὰρ Ἐμελλον Ἐλληνες δυντες ποιεῖν, ή τοῦθ' ὅπερ δοξεῖ (10). τῷ βασιλεῖ; Τῶν δὲ λαῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθόντων (τετάρτη γὰρ ἦν Σαββάτου), λαμβάνει μεθ' ἐαυτοῦ τῇ ἑξῆς (11) Ἡράκλειος ὁ κόμης τὸν Ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Καταφρόνιον, καὶ Φαυστίνον τὸν Καθολικὸν, τὸν τε Βιθυνὸν αἱρετικὸν δυτα, καὶ παροξύνουσι τῶν ἄγοραίν τούς νεωτέρους καὶ σεβομένους εἰδωλα, ταῦτην ἐντολὴν εἶναι βασιλέως λέγοντες, ἵνα ἐπέλθωσιν ἐκκλησίᾳ, καὶ λιθάστωσι τοὺς λαούς. Ἡδη μὲν οὖν ἥσαν οἱ πλεῖστοι τοῦ λαοῦ, γενομένης ἀπολύσεως, ἐξελθόντες, γυναικῶν δὲ δλίγων ἀπομεναῶν (12), γέγονεν ὡς προσέταξαν. Καὶ θέαμα ὀκτρὸν ἦν· δρπι γὰρ ἥσαν ἀπὸ τῆς εὐχῆς δλίγια καθεξόμεναι, καὶ γυμνοὶ μετὰ λίθων εὐθὺς καὶ δύλων ἐπῆλθον οἱ νεωτέροι· καὶ τὰς μὲν ἐλίθαζον, τὰ δὲ τῶν παρθένων ἀγια σώματα κατέκοπτον πληγαῖς οἱ ἀθεοι, εἰλκόν τε τὰ σκεπάσματα, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐγύμνουν, καὶ ἀνθελκούτας ἐλάκτιζον τοῖς ποστὶν οἱ δειλαῖοι. Δεινά μὲν οὖν ταῦτα καὶ λίαν ἔστι δεινά· ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα δεινότερα, καὶ πάστις θερεως ἀφορητότερα γέγονεν. Εἰδότες γὰρ τὸ σεμνὸν τῶν παρθένων, καὶ τὸ τῆς ἀκοῆς δχραντον, καὶ ὅτι μᾶλλον λίθους καὶ ἔιφη ή τὰ τῆς αἰσχροφρέτημοσύνης (13) φέρειν δύνανται φήματα, τούτοις ἐχρώντο κατ' αὐτῶν ἐπερχόμενοι· Ἀρειανοὶ δὲ ταῦτα τοῖς νεωτέροις ὑπέβαλλον· καὶ γὰρ ἐγέλων τούτων λεγομένων καὶ γιγνομένων. Καὶ αἱ μὲν ἀγιαὶ παρθένοι καὶ δλιαὶ σεμναὶ γυναικες ὡς ἀσπίδων δήγματα τὰ τοιαῦτα φθέγματα ἐφευγον· οἱ δὲ Χριστομάχοι συνήργουν, τάχα δὲ καὶ συνεφθύγοντο τοῖς νεωτέροις· καὶ γὰρ ἦδοντο τοῖς παρ' ἐκείνων ἐκβαλλομένοις μετὰ ἀσελγειας φήμασιν.

56. Είτα, ως τὸ δλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ Καθολικὸς παρηγγελλον), ἀρπάσαντες τὰ συμψήλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν (ξυλίνη γὰρ ἦν), καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα, ὅσα τὸν τηθέαν, ἐξενέγκαντες, ἔκαυσαν ἐμπροσθεν τοῦ παλῶνος ἐν τῇ πλατεἴᾳ τῇ μεγάλῃ, καὶ λιθανον ἐπέβαλον. Οἱ τοῖς ἀκούσας οὐ δακρύσεις, τάχα καὶ τὴν ἀκοήν

(9) Forte, ἐργατῶν, vel ἐργαστῶν. Edīt.

(10) Ita Reg. Edīti vero, perperam, ή τοῦ Θεοῦ ὅπερ δοξεῖ.

(11) Sic Regius et Basiliensis. Edīti, male, τῆς

ἔξης.

(12) Ita Reg. Edīti vero, ἀπομεινουσῶν.

(13) Reg., αἰσχροφρημασύνης. Edīti, αἰσχροφρημασύνης. Basiliens., αἰσχρομασύνης.

χλείσειν, ἵνα μηδὲ ἔτέρου λέγοντος ἀνέχηται, βλά-
βην ἡγούμενος καὶ τὸ μόνον ἀκοῦσας τι τοιοῦτον; Τὰ
τε γάρ εἰδῶλα ἔσαντων εὐφήμουν, καὶ Ἐλεγον· Ἔλλην
γέροντος Κωνσταντίου, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπ-
έγνωσαν· οὐ φροντίζουσι γάρ οὐδὲ Ἐλληνισμὸν ὑπο-
χρίνασθαι, ἵνα μόνον ἡ αἱρεσίς ἔχῃ τὴν σύστασιν. Καὶ
γάρ βιστίδιον ἐπαντλοῦν τοὺς κηπευομένους ἐν τῷ Και-
σαρεῖψ· (14) τόπους ἐπεχείρησαν θύσαι, καὶ θύσαν
ἀν, εἰ μὴ θῆται τοῦτο ἥν· τὰ τοιαῦτα γάρ Ελεγον μὴ
ἔξειναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ (15) δισεβεῖς Ἀρειανοὶ,
νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὅντες ταῦτα φθάνειν, μετὰ τῶν
Ἐλλήνων Ἐπραττον. Θεῖα δὲ δίκη τὴν πονηρὰν τού-
των ἡλεγένε, καὶ σημεῖόν τι μέγα καὶ ἔχαρτον εἰρ-
γάσατο, δεικνύουσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερών,·
ὅτι, ὁπερ ἀσεδουντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν
Κύριον τολμῶσιν· οὕτω, ταῦτα ποιοῦντες, εἰς αὐτοῦ
πάλιν ὅντες ἐπεχείρησαν πρᾶξαι· καὶ τοῦτο μᾶλλον
ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν ἔσχε (16)
τὴν ἀπόδειξιν. Τῶν ἀσελγῶν γάρ τις νεύτερος εἰσ-
δραμὼν, καὶ τολμῆσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ. Καὶ
καθίσας διὰ τῶν ρινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν δ
ἄθλιος· εἴτα ἀναστὰς ἐδιάζετο τὸν θρόνον ἀποσπάν
καὶ πρὸς ἔαυτὸν ἔλειπεν· τὴν δέ καθ' ἔαυτοῦ τὴν
δίκην ἐπισπώμενος. Ήτος γάρ οἱ τότε τὴν "Ἄζωτον
κατοκύντες, τολμῆσαντες ἄψασθαι τῆς Κιδωτοῦ, ἥ
καν" (17) προσσέλθειν θέμις οὐκ ἥν αὐτοῖς, παρ' αὐ-
τῆς εὐθὺς ἀπώλλυντο, πρότερον διαφθειρόμενοι ταῖς
βασάνοις τὰς ἔδρας· οὕτως καὶ οὗτος δ ἄθλιος μόνον
ἐπόλμησεν ἔλκειν, καὶ διπερ εἰλκειν, εἰς ἔαυτὸν ἐπ-
εσπάσατο, καὶ ὡς ἀντιπεμπούσης τῆς δίκης τὸ ξύ-
λον, ἐν αὐτῷ τὴν ίδιαν κοιλίαν ἐπλήξε· καὶ ἀντὶ τοῦ
θρόνου τῇ πληγῇ τὸ ίδια ἔξιγνεγκεν ἔντερα· καὶ
μᾶλλον δ θρόνος ἐκείνου τὸ ξύλον ἀπέσπασεν, ἥ αὐ-
τῆς (18) ἀπεσπάσθη παρ' ἐκείνου. Ἐξεχύθη γοῦν, ὡς
γέγραπται κατὰ τὸν Ἰούδαν, τοῖς σπλάγχνοις, καὶ
κατατεσῶν ἐβαστάχθη, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπ-
ώλετο. Καὶ ἔτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθών, καὶ ὡς
Ἐλλῆν κινῶν αὐτὰ τῇ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθὺς
ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἐδείπεν, οὐδὲ ἐγίνωσκεν ἔτι· (19)
λοιπὸν δποι γῆς ἐτύγχανε· μέλλων τε καὶ αὐτὸς
καταπίπτειν, χειρτρωγούμενος ὑπὸ τῶν συνδρυτῶν,
καὶ ὑποβασταζόμενος ἐξήρχετο αὐτὸς (20), μόγις μεθ'
ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τὸ πεποίη-
κεν, οὔτε τὸ πέπονθεν δ τολμηρός.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἔλληνες μὲν ἐφοβήθησαν,
καὶ οὐδὲν πλέον ἐτόλμησαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως
ἡσχύνθησαν, ἀλλ' ὡς Τουδαῖοι σημεῖα βλέποντες, οὐχ
ἐπίστευον οἱ δπιστοι· μᾶλλον γάρ ἐσκαληρύνοντε
κατὰ τὸν Φαραὼ, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοὶ

¹⁴ I Reg. v. 6. ¹⁵ Act. i. 18.

(14) Reg., Κατασαρεῖψ. Editi vero, Κατασαρεῖψ. Μον
iieg., ἐπιθύσαται.

(15) Ita Reg. Editi male, οἱ δὲ ἀσεβεῖς οἱ Ἀρεια-
νοί.

(16) Ita Reg. Editi vero, Ξει. Infra, διὰ τῶν ρινῶν
τι πορνικὸν ἀπήχησεν δ ἄθλιος, etc. Clemens Alexan-
drinus Pædagog., lib. iii. cap. 14. pag. 230, de ci-
paxis quibusdam et intemperantibus, hæc habet,
μοιχείας διάκονοι, κιχλίσσοντες καὶ φιθυρίζοντες, καὶ
τὸ πορνικὸν ἀναίδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ρινῶν ἐπιψ-

A ratu ejusmodi rerum vel auditum damno sibi
fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant,
dicebantque : Gentilis Constantius effectus est;
Arianique nostra approbant : nihil curant enim vel
sese ethnicos simulare, dummodo sua heresis sta-
biliatur. Enimvero buculeam, quæ hortos in Cœsareo
sitios irrigabat, immolare sunt aggressi ²⁹⁹ atque
immolassent, nisi femina ea suisset, quas sacrifi-
care sibi nefas esse aiebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis
admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam.

At divina ultio eorum coarguit improbitatem, ma-
gnumque ac præclarissimum signum edidit, qto
palam fecit omnibus, eos ut Impietate sua non
alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis
facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere ten-
tasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius
comonstratur. Nam juvenis quidam ex petulantioribus,
irruens ausus est in throno sedere. Sedens
que scelerus merecricum quoddam naribus per-
sonabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere
ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi di-
vinam altrahere vindictam. Quemadmodum enim
Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam
ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo,
prius tamen anorum cruciatibus confecti, perime-
bantur ²⁰; ita et ille miser, thronum avellere au-
sus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et
quasi ipsa divina ultio lignum immitteret illo
avulso ventrem suum percussit: et cum thronum
avellere optaret, ictu sua ipse intestina foras emi-
sit: magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab
illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juila
scriptum est ²¹, viscera ejus, collapsusque aspor-
tatus est, et post unam diem interiit. Ingressus
item alius qui thallos gestabat, cum, utpote ethni-
cus, manu illos agitaret, cachinnosque profunde-
ret, derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec
ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam
collapsurus, a comitibusque suis manu adductus
ac sustentatus exivit: vivque postridie mentis
compes effectus est, facinoris juxta ac casus sui
immemor sceleratus ille.

D 58. His conspectis, ethnici perterriti sunt, nihilque
ultra agere sunt ausi: Arianos autem ne tunc
quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Ju-
dæi, cum signa viderent, non credebant tamen,
adeo increduli erant; ino potius instar Pharaonis

φοῦντες, ἐπικινδυσμα : adulterii ministri, qui
lascive cachinnos effundunt, susurrantque et fornicari-
rum ac cinaedicum sonum per nares ad lascivium
edunt. Quo significatur, juvenem illum, more jan-
diu apud impuricos oblinet, ejusmodi sonos per
nares edidisse.

(17) Sic Reg. et Basil. Editi, ἥν καν.

(18) Regius codex, εἰς αὐτὸν.

(19) Ita Reg.: in editis ἔτι deest.

(20) R g., καὶ αὐτὸς.

indurabantur: spem quippe suam in insimis sitam habebant, in imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicon igitur, ino potius ethniconum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui ethnicon concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulant. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cætera igitur, ut supra dixi, illorum opera perpetrarunt: quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vincunt? Quam non diripiuerent domum? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt? quem hortum non concularunt? quod sepulcrum non apernuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare? quam multorum domus obsignatae sunt? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt? quis illorum improbitatem expertus non est? quis illis obvius non sese in foro occulavit? quis non, eorum metu relictæ domo, in deserto pernoctavit? quis dum sua ab illis servare **300** studeret, non plurima amisit? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatae, et cum nihil suppetret, ab aliis ipsi fenerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent?

59. Omibus quippe terrori erant: Imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram: nacti malitiaæ suæ ministros ducem Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, præfectum item et comitem, histriōnemque Catholicum. Multas certe virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulabant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac suræ, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offendarent, cui inferrent injuriam: eamque diem cum inœnore agebant, in qua nullam lædere possent. Denuo ita efferrati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, malitiosi, nihilque non potius quam Christiani ab omnibus vocarentur.

(21) Reg., ἀπεμάζοντο.

(22) Ita Reg. Eriti vero, καὶ τοῦ δημίου.

(23) Reg., Ἀθανάσιον ὡς ζητοῦντες.

A κάτω που κειμένας ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς εὐνόγοις αὐτοῦ. Τοὺς μὲν οὖν Ἑλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκδητούντος, τὰ προειρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον: εἰχον γάρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἑλληνας, Φαυστίνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχήν. Αὐτοὶ δὲ τὰ δημοτα τούτοις ἀνεδέξαντο δι' ἑαυτῶν ποιεῖν. Ἡν, ὥσπερ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν δλλων αἱρέσεων ἀπεμάζαντο (21), οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελγεστέρων ἔχωσι μεμερισμένην. Τὰ μὲν οὖν δλλα δι' ἔκεινων, καθά προείπον, ἐπραττον· δὲ δι' ἑαυτῶν ἐπλημμέλουν, πῶς οὐ πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, καὶ παντὸς δημίου (22) νικᾷ κακίαν; Ποιον γάρ οἰχον οὐκ ἐπόρθησαν; ποίαν οἰκίαν, προφάσεις: B τοῦ ἐρευνῆν, οὐ διήρπασαν; ποίον κῆπον οὐ κατεπάτησαν, καὶ τάφον οὐκ ἐπήνοιξαν; πρόφασιν μὲν ὡς Ἀθανάσιον (23) ἐπιζητοῦντες προβαλλόμενος, τὸ δ' ὄλον ἢν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάζειν καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντώντας. Πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἷοι; πόσων τὰς ἐν ταῖς ἔνταξις ἐκδεδώκασι τοὺς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις; τίς τούτων ἀπειρατος τῆς κακίας γέγονε; τίς, τούτοις ἀπαντήσας, οὐκ ἐκρύθη κατὰ τὴν ἀγοράν; τίς διὰ τούτους οὐ, καταδείκας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διῆγε τὴν νύχτα; τίς, τούτων χάριν φυλάξαι τὰ ἔδια σπεῦδων, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλεῖστα; τίς ἀπειρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἰλέτο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης χινόνυν πεῖραν λαβεῖν, ἢ τούτους ὅρψιν ἀπειλοῦντας; Πολλοὶ καὶ οἷοις μετῆλθον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς λαῦραν (24), καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ προάστεια. Ήδοι τε ζημίας πόσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἐδανείσαντο παρ' ἑτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφύγωσιν;

C 59. Πᾶσι γάρ φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἔδειχνον, καὶ πρὸς πάντας ἡλαζονεύοντο, βασιλέα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλοῦντες μὲν τὸν ἔκεινον φέδον, ἔχοντες δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον δυτα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον, καὶ τὸν ἐπαρχον, καὶ τὸν κόμητα (25), καὶ ὑποκριτὴν τὸν Καθολικὸν. Πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνούσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνούσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἀλλας περιπατούσας ὑδρίζον, καὶ ἐποίουν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· καὶ γυναιξὶ δὲ ταῖς παρ' αὐτῶν δεδώκασιν ἔξουσίαν ὑδρίζειν ἢν θέλουσι. Καὶ αἱ μὲν σεμναῖς καὶ πισταὶ γυναῖκες ἔξελινον καὶ παρεχώρουν ἔκειναις τὴν δόδον· αἱ δὲ ὥσπερ μεινάδες καὶ ἐρινύες (26) περιερχόμεναι, συμφορὰν ἤγουντο τὸ μὴ εὑρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἔκεινην μετὰ λύπης διῆγον, ἐν ἣ μὴ ἡδύναντο κακοποιεῖν. Καὶ δλως οὕτως ἡσαν πᾶσιν ἄγριοι καὶ πικροί, ὕστε δημίους, φονευτὶς, ἀθεμίτους, φιλοπράγμονας, κακούργους, καὶ πάντες μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

(24) Reg., λαύραν ευπι αὐτο.

(25) Reg., κόμητα.

(26) Reg., ιναλε, ἐρινύαις.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκύθας μιμουμένοι, ἥρπασαν Εὔτυχιον ὑποδιάκονον, ἀνδρὰ καλῶς ὑπηρετοῦντα τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῦν ταυρέας ἵσσαν θανάτῳ κατακοπῆναι, ἡξίωσαν εἰς μετάλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μετάλλον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς Φαινῶν (27), ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος δόλιας ἡμέρας μόργις (28) δύναται ζῆσαι. Καὶ τὸ παράδειξον, οὐδὲ κανὸν δόλιας ὥρας ἐπέτρεψαν αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγάς· ἀλλ' εὐθὺς ἐποίησαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· Εἰ τοῦτο γένηται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται λοιπόν. Οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυνηθεῖς εἰς τὸ μετάλλον φθίσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν ἐν τῇ δόψῃ. Καὶ δὲ μὲν ἐτελεύτα χαρών, ἔχων τὸ καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ οὕτως ἤσχύνοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεήμονα σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ τούτῳ μελετήσαντες, στανικόν τι πάλιν πεποιήκασιν. Ἀξιούντιν τὸν γάρ τῶν λαῶν διὰ τὸν Εὔτυχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ, πεποιήκασιν ἀρπασθῆναι (29) καλοὺς καὶ ἐλευθεροὺς ἄνδρας τέσσαρας, Ἐρμείαν (30), λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόπιας ἐνέβλεψεν εἰς τὸ δεσμωτήριον ὁ δούξ. Ἀλλ' οἱ Ἀριανοί, καὶ Σκυθῶν ὡμότεροι τυγχάνοντες, ἐπεὶ ἐωράκασιν μὴ τελευτήσαντας ἐκείνους ἀπὸ τῶν πληγῶν, ἐμέμφοντο καὶ ἡπελούν· Γράφομεν, λέγοντες, τοῖς εὐνούχοις, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἔθελομεν ἡμεῖς. Ἐκείνος δὲ (31) ἀκύνσας καὶ φοβηθεῖς, ἡγαγάσθη καὶ δεύτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τὴν τύπτονται, καὶ παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἔτερον ἐλεγον· ή. Διὰ δὲ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινωνοῦμεν διὰ τοὺς αἱρετικοὺς· τύπτε λοιπὸν, ὡς θέλεις, καὶ σε μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. Οἱ μὲν οὖν ἀσεβεῖς ἡθελον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ κινδυνεύσαι καὶ ἀποθανεῖν· δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς, εἰδὼν τὸν καιρὸν, ἡξίωσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἐπτά πονοῦ ἢ καὶ πλέον ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ, ὡσπερ λυπηθέντες, ἔτερόν (32) τι πάλιν ὡμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεὶν ἐπεχείρησαν, ὡμὸν μὲν πρὸς πάντας, ἀρμόδιον δὲ τῇ Χριστομάχῳ αὐτῶν αἴρεσσι. Ὁ μὲν γάρ Κύριος ἐνετείλατο τῶν πτωχῶν μηνημονεύειν, Καὶ πωλήσατε, λέγων, τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· καὶ, Ἐπειταρ, καὶ

²⁹ Prov. x, 12.

(27) Εἰς τὸ τῆς Φαινῶν. Eusebius *Hist. de martyribus Palæstinæ*, p. 328, de præside Cæsareæ luec ait: Ὅμολογητάς τοῖς κατὰ Φαινῶ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίωσιν. *Confessores omnes ad æris metallis quas sunt apud Phœnem in Palæstinae damnavit*. Epiphanius vero ea nupsiculat hær. 68, Φαινῆσα μέταλλα. Theodoreus, *Histor.*, lib. iv. cap. 22, τοῖς κατὰ Φέννης παρεδόθη μετάλλοις. Eusebius *De locis Hebraicis*: Φινῶν ἦν κατώκησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἔρημου. Ἡν δὲ καὶ πόλις Ἐδώμ. Αὗτη ἐστι Φαινῶν, ἔνθα τὰ μέταλλα τοῦ χαλκοῦ, μεταξὺ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Ζοορῶν: *Phinon in qua habuit Israel in deserto, eratque illa urba Idumææ. Estque ipsa Phœnon, ubi metallæ æris, sita inter Petram urbem et Zooros. In Hebr. textu legitur γῆ, Vulgata similiter, Phœnon,*

D LXX, Φινω. *Numer. xxxiii, 43.*
 (28) Reg., μόρις, male.
 (29) Regius, ἀρπασθῆναι. Editi, ἀναρπασθῆναι.
 (30) Reg., male, Ἐρμηνείαν. Alii habent, Ἐρμηνείαν. Mox, ἀνεξόδους quidam putavit esse, angiportus non pervios. Sed haud genuinam esse eam interpretationem, palam est, ex superiore loco, unde vera significatio elicetur, num. 43, ubi legitur: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, id est, enim rero cum viduæ cæterique mendici eleemosynam acciperent. Patet ibi ἀνεξόδους esse non viros, sed homines qui mendicant: II causa ἀνὰ τὰς ἀξόδους vagabulantur.

(31) Regius coilex, τε.
 (32) Sic Reg. et Basil. In editis πάλιν deest.

*mosynam*³¹; et, *Esurivi, et dedisti mihi manducare: silixi, et potasti me. Quantum enim fecisti uni ex his minimis, mihi fecisti*³². Hi autem, ut pote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obsistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quae, cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequistabant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; eas pedibus pulsantes (33) insequebantur, largitoresque deferebant ad ducein. Illudque a Dynamio (36) quodam milite agebatur, eratque Sebastianus gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines: et qui eleemosynam darent, deferebantur: qui beneficium acciperet, vapulabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judei. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse³³, cumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatus fuisse³⁴, beneficiorum auctorem Dominum criminaabantur: beneficio affectos damnabant ut prævaricatores.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices execratus? Quis non notavit feris ipsis efferaiores Arianos esse? Neque tam sclesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gratius universorum odium incurserunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferebant: neque prodebat vel abnegabant piam in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos et carnifices execrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humandum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicum scilicet, præseritimumque ducis immanitate potestateque freti.

63. Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum clomibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgoniisque ducis, qui plagiis eos lacinabat; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eo-

³¹ Luc. xii, 33. ³² Matth. xxv, 35, 40. ³³ Ioan. xi,

(33) Sic Reg. Editij, παρέδωκεν.

(34) Ita Reg. Editij, πιστεύσμενοι.

(35) Forte eorum pedes pulsantes.

A ἐδώκατέ μοι φαγεῖν ἐδίψω, καὶ ἐποτίσατε με. Ἐφ' ὅσοι τὴν ἐποίησατε ἐπὶ τῷ μικρῷ τούτῳ, ἔμοι ἐποίησατε. Οὗτοι δὲ, ὡς τῷ δυτὶ κατὰ Χριστοῦ φρονοῦντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπρέξαι τῷ βουλῆματι αὐτῷ τετολμήκασι. Τοὺς γάρ δεομένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἔχκλησίας παραδέωκεν (33) ὃ δούξ τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ τὴδύναντο, καθεξομένας ἐν οἷς ὥρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι (34) τὰς χήρας κληρικοὶ, ἐπειδὴ Ἑβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδιδόντας αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτάς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντες ἐδίωκον (35), καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκὶ. Καὶ τοῦτο ἐγίγνετο διὰ Δυναμίου (36) τινὸς στρατιώτου φίλον δὲ ἦν τοῦτο (37) Σεβαστιανῷ παρὰ Μανιχαῖοις γάρ Ἐλεος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἔχθρον ἔστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. Ἡν τοίνυν καινὴ μέμψις, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπινοήθεν παρ' αὐτῶν. Ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τις ἐκρίνετο καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο καὶ μᾶλλον θιελον πεινῆν τὸν πένητα, ή τὸν βουλόμενον ἐλεεῖν, παρέχειν. Καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίων ἐμάθον, νέοι δυτες Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ· καὶ γάρ κάκενοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῷ τῷ χρόνῳ παραλυτικὸν γενόμενον ὑγιῆ· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ἤτιῶντο, τοὺς δὲ εὑ παθόντας ὡς παράδειτας ξέρινον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐθαύμαζε; Τίς οὐ κατηράτω τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐκδικοῦντας αὐτήν; Τίς οὐκ ἔγινασκεν, δτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσιν οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γάρ οὐδὲ ὅν ἐνεκα ταῦτα ἐποιοῦντας οἱ μιαροί, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ κεφ' ἐκαυτῶν μίσος παρὰ πάσιν ηὔξανον. Ἐνθριζον ἐξ ἐπιβούλης καὶ φόβου βάζεσθαι τινας εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. Ἀπέβαντε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν πάσχοντες ὡς μαρτύριον ὑπέφερον τὰ παρ' ἐκείνων γιγνόμενα, καὶ οὗτε προεδίδουν, οὗτε ἡροῦντο τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν· οἱ δὲ θεωροῦντες ἔξαθεν αὐτοὺς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἑλληνες βλέποντες, ὡς ἀντιχριστους, ὡς δημιους κατηρώντο φιλόπτωχον γάρ καὶ συμπαθεῖς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπώλεσαν· καὶ οἱ πάσχοντες διὰ ηὔξαντο παρ' ἑτέρων εὑ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς διλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχον τες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτριβῆν καὶ ἔξουσιαν

63. Α γάρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις πεποίηκασι, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκιῶν τοὺς οἰκείους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοὺς στρατηγοὺς Γοργονίους καὶ πληγαῖς κατακόπτοντας, καὶ πῶς αὐτῶν (τὸ γε πάντων ὄμβρετον) καὶ τῶν

(36) De Dynamio infra in *Contestatione populi Alexandrinii*.

(37) Ita Reg., optime. Edili, δὲ νῦν τοῦτο.

ἥδη τετελευτηκοτων τοὺς ἀρτους (38) μεθ' ὅσης ὑδρεως ἀδήρπασαν, οὐκέ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώντης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. Τί γάρ ἂν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; "Η ποίου πρώτου μημονεύσας, οὐχ εύρισκει τὰ δεύτερα δεινότερα, τῶν δευτέρων τὰ μετὰ ταῦτα; Πάντα γάρ αὐτῶν τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀσεβήματα φόνοι καὶ ἀσεβείας παπλήρωται καὶ οὕτως εἰπτι πανούργοι τὴν γνώμην, καὶ ποιεῖσθαι τὸν τρόπον, ὡς καὶ ἐπαγγελίᾳ προστασίας, καὶ δόσεις χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατᾶν· ήν, ἐπει μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχουσι τὴν σύστασιν, καὶ ἐκ τούτων δόξωσι φαντασταν τινὰς τοῖς ἀκεραίοις ἐμποιεῖν.

64. Τις οὖν ἔτι τούτους καὶ ἐθνικοὺς καλέσειεν ἀπλῶς, μήτιγε Χριστιανούς; τις τούτων τὸν τρόπον ἀνθρώπινον, καὶ μὴ μᾶλλον τοῦτον θηριώδη ὑπολάθοι, διά τε τὸ ὄμδον καὶ τὸ δάγριον τῆς πράξεως; Καὶ γάρ καὶ δημίους εἰσὶ πονηρότεροι, καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τολμηρότεροι· Ἐλλήνων γάρ πολὺ δεύτεροι, μᾶλλον δὲ καὶ μακράν αὐτῶν τυγχάνουσιν. Ἐγὼ γάρ ἔχουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἦγουμας τὸν ἔχεινων λόγον, ὅτι τὸ πρώτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ τῷ πάπτῳ Κωνσταντίου διωγμός, Ἐλλῆνες ἔχρυπτον τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανούς ζητουμένους· καὶ πολλάκις ἀπώλεσαν αὐτοὺς χρήματα, δεσμωτηρίων τε ἐπειράσθησαν, ἵνα μόνον τῶν φευγόντων μὴ γένωνται προδόταις· ὡς γάρ ἐσυτούς ἐφύλαττον τοὺς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ αὐτῶν ἔβουλεντο. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ τῆς νέας αἱρέσεως ἐφευρεταὶ, ἐκ μηδενὸς ἐτέρου ἢ ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγινωσκόμενοι, πάντα τάνατος πράττουσιν. Αὔτοι τε γάρ, δι' ἐσυτῶν δῆμοις γιγνόμενοι, πάντας ζητοῦσι παραδίδονται· καὶ τοὺς χρυπτούντας ἐπιβουλεύεσθαι ποιοῦσιν, ἵνον ἔχθρὸν ἥγουμενοι τῶν τε χρυπτοντα καὶ τὸν χρυπτόμενον· οὕτως εἰσὶ φονευταὶ, καὶ τὴν Ἱούδα πονηρίαν ἐξήλωσαν οἱ κακούργοις.

65. Καὶ οὐκέ ἔστι κατ' ἀξίαν ὁ διαπράττονται κακῶν εἰπεῖν ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γράφοντά με καὶ θέλοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἔκεινων τὰς πράξεις, ὑπεισέρχεται νοεῖν, μὴ δρά τῆς ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλης ἢ τετάρτη θυγάτηρ ἔστιν ἢ αἱρετις αὐτη, ἢ τις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας καὶ τοὺς τοσούτους φόνους οὐκεὶπεν, Ἀρκεῖ. "Εἴτε γάρ νεανιεύεται· καὶ τοὺς μὲν μηδέπων γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζητοῦσα, οὓς δὲ ἔφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν σπουδάζει. Ἰδού γάρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἔφοδον, μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα κακά, μετὰ τὸν δι' Ἡρακλεους γενόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται διαβάλλοντες βασιλεῖ· θαρροῦσι γάρ ὡς ἀτεβούντες ἀκούονται· ἵνα πλέον τι τοῦ ἔξορισμοῦ γένηται, καὶ τὸ λοιπὸν οἷς μὴ πειθόμενοι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἀναιρῶνται. Οὕτω γάρ καὶ νῦν καταθρασυνόμενοι Σεκοῦνδος μὲν ὁ παγκάκιστος Πενταπόλιτης, καὶ δού-

^a Prov. xxx, 15.

(38) "Ἄρτους, verimus panes, non artus, ut Nonnus est interpretatus. Et vero non semel panes ἀρτοὶ ab Arianiis Arianorumve ministris rapti memou-

A rumque qui jani obierant panes, quantaque petulantia, diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest: eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem faciat, ut non inveniat secunda 302 primis, posteriora secundis atrociora? Omnia quippe eorum facinora, et nefaria gesta cœdis et impietatis plena sunt. Eaque sunt illi vafricie mentis, et morum calliditate, ut patrociniis pollicitatione, pecuniarumque erogatione, decipere satagant; ut quandoquidem non ex æquo et bono cominendationem habent, vel hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quamdam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel ethnicos ultra mincipari, nedium Christianos? quis horum mores, humores, et non potius ferinos arbitretur, conspecta facinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsa carnificibus immaniores, aliisque hereticis audacieores sunt: imo, ethnici ipsi multo deteriores, ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Audivi enim a patribus (veramque rem arbitror) in superiori sub Maximiano Constantii avo persecutione, ethnicos occultasse fratres nostros Christians, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia multatos, cæcerique mancipatos fuisse, eo solum ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim eadem qua scipios fide servabant, neque dubitabant sese illorum causa periculis offerre. At nunc admirandi illi novæ heresies inventores nulla alia re, quam insidiis celebres, secus omnia agunt; nauis ipsi ultra carnifices effecti, omnes prodere querunt: occultantibusque insidiis parant, rati occultantein perinde atque occultatum sibi inimicum esse: ita sanguinarii et homicidae sunt, ita vel ipsam Judæ malignitatē emuliantur scelerat illi.

65. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora narrari, nisi hoc solum modo, quod mihi scribenti, eorumque nefaria gesta recensere volenti, in mente subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbis^b, quarta filia sit hæresis, quæ post tot illatas injurias, post tot patratas cædes, nondum dixit, Sufficit. Etiannum quippe ferocit, homines nondum sihi notos perquirendo circumcursat: quos vero jampridem injuriis affecit, novis iam injuriis aggressit. Nam illi post nocturnam invasionem, post mala quæ inde consecuta sunt, post persecutionem ab Heraclio factam, non cessant apud imperatorem calumniari. Considerunt enim, cum impiis suis consiliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam exilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus non obtemperant, obtruncandos esso. Certe iam summi viri audaciæ Secundus Pentapolitanus ace-

^b rantur: sic in Apol. de fuga, p. 256. Et in Epis. encyclic., p. 91. Vide in Athanasii Vita suora.

leratissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei, calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, sanctum imitatus aiebat: *Nemo me apud judices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa haec ab illis patior.* At illi neque haec dicentem miserati sunt, neque ullani eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

66. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit diabolum! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente conceperis viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujuscemodi evomuere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresim patrocinium; sed non ante valuit hæresi patrocinari, quam, uti supra dixi, imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri ecumenicam synodum celebrarunt, **303** coactique plus minus trecenti numero, Ariani damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese consiperent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, alias viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Quia in re magis magisque admirare eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias supererent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insania in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait *Apostolus*³⁹, sublimitate, et suadela verborum, sophistibusque verosimilibus sudere curant: *Judæi vero dimissis divinis Scripturis, fabulis et genealogiis interminatis contendunt*⁴⁰: Manichæi et Valentianiani, aliisque cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis confictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciiores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impieitate, ut supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad tribunum et ad præsidem adduxere: sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicum potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad præsideum adducitur, vel ad ducem.

³⁹ *I Cor. ii, 4.* ⁴⁰ *I Tim. i, 4.*

(39) Sic Reg., με deest in editis.

(40) Editi, τριακοσίων, Reg. sic, τ, id est, τρια-

του συνωμήτης Στέφανος, εἰδότες, δτι, καὶ ἀδικῶσιν. Εἶναι πρὸς ἀπολογίαν τὴν αἱρεσιν ἐπειδὴ μὴ πειθόμενον αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἐωράκασι. Σεκοῦνδος δὲ ἐκαλεῖτο, διμώνυμος μὲν, οὐχ διμόπιστος δὲ τῷ αἱρετικῷ ἀπέκτειναν λαχτίσμασιν αὐτὸν. Καὶ δὲ μὲν ἀναιρούμενος ἐμιμεῖτο τὸν ἄγιον, λέγων. Μῆδες με παρὰ δικασταῖς ἐκδικεῖτων ἔχω τὸν ἐκδικοῦντά με Κύριον (39), δι' ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ οὗτε λέγοντα τὴν θλέουν, οὗτε τὰς ἡμέρας ἐδυσπούντον· ἐν αὐτῇ γάρ τῇ Τεσσαρακοστῇ λαχτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἄνθρωπον.

66. Ο κακινῆς αἱρέσεως, δῶν ἐνδυσαμένης τὸν διάβολον ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πράξει! ἀρτὶ γάρ πρώτον ἐπενθήτη τὸν ταχόν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἑδόκουν ποτὲ περὶ αὐτῆς λογίζεσθαι, ἀλλ' ἐκρυπτον καὶ ἐλάνθισαν ταῦτα φρονοῦντες. Εὔσεβιος δὲ καὶ Ἀρειος, ὡς δρεις ἐξελθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἴὸν τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐξημεσαν καὶ δὲ μὲν Ἀρειος τὴν τοῦ βλασφημείν ἐκ φανεροῦ τόλμην ἀνεδέξατο· δὲ δὲ Εὔσεβιος τὴν ταύτης προστασίαν! ἀλλ' οὐ πρότερον ἰσχυρεῖς προστῆναι τῆς αἱρέσεως, εἰ μή, καθὼς προείπον, βασιλέα εὑρε προστάτην ταύτης. Οἱ μὲν οὖν Πατέρες ἡμῶν οἰκουμενικὴν σύνοδον πεποιήκασι, καὶ τριακόσιοι (40) πλεῖστον ἡ Ἑλλατῶν συνελθόντες κατέχριναν τὴν Ἀρειανήν αἱρέσιν, καὶ ἀπεφήναντο πάντες ἀλλοτρίαν αὐτὴν καὶ ἔνην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. Οἱ δὲ προστάται ταύτης, δρῶντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσχημονῦντας, καὶ μηδὲν εὐλογον ἔχοντας, ἀλλην ὅδον ἐπενόσαν, καὶ διὰ (41) τῆς ἵκανθεν ἔχουσιας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπιχείρησαν. Ἐφ' ω μᾶλλον διὰ τις αὐτῶν θαυμάσει τὸ κατινόν καὶ πονηρὸν ἐπιτήδευμα, καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἀλλας αἱρέσεις. Τῶν μὲν γάρ διλῶν αἱρέσεων τὰ ἐφευρήματα ἐν πιθανότητι ῥημάτων ἔχει: τὴν μανίαν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀχεραίων. Καὶ Ἐλληνες μὲν, ὡς εἴπεν δὲ Ἀπόστολος, ἐν ὑπερροχῇ καὶ πειθοὶ λόγιον καὶ σοφίσμασι πιθανοῖς ἐπιχειροῦσιν. Ιουδαῖοι δὲ, ἀφέντες τὰς θεὰς Γραφάς, λοιπὸν, ὡς εἴπεν δὲ Ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράτοις ἔχουσι τὴν ἔριν. Μανιχαῖοι γάρ καὶ Οὐαλεντῖνοι σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, καπηλεύοντες τὰς θεὰς Γραφάς, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μιθολογοῦσιν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ τῶν μὲν διλῶν αἱρέσεών εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφάς ἀπέδειξαν ἐκεῖνας, πλέον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἱρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ιουδαίους. ζηλώσαντες τὸν πονηρίαν. Ως γάρ ἐκεῖνοι, μή δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγχαι περὶ ὧν ἐπιφρασίζοντο, εὐθὺς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλιάρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὗτοι, καὶ πλέον ἐκεῖνων ἐπινοοῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηνται· καὶ μόνον τις αὐτοῖς ἀνειρηγεῖν, ἐλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ή τὸν στρατηγάτην.

κόστοις: nam nominativum casum postulat series.

-(41) In Reg. καὶ deest.

A 67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις, ἐλεγχόμεναι ταῖς Α ἀποδείξεσιν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἀληθείας (42), σιωπῶσι, μηδὲν πλέον ἡ ἐντρεπόμεναι τοῖς ἐλέγχοις· ἡ δὲ νέα καὶ μυστρά τούτων αἱρέσεις, διαν ἀνατραπῇ τοῖς λόγοις, διαν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἀληθείας αἰσχυνθεῖσα πέσῃ, λοιπὸν οὓς μὴ δεδύνηται πεῖσαι λόγοις, τούτους τῇ βίᾳ, καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμωτηρίαις ἔλκειν ἐπιχειρεῖ, γνωρίζουσα ἐαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλον ἔστιν ἡ θεοσεβής. Θεοσεβείας μὲν γάρ ίδιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πεθεῖν, ὥστερ εἰπαμεν. Καὶ γάρ δὲ Κύριος αὐτὸς οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδοὺς ἔλεγε πᾶσι μέν· Εἴ τις θάλεις ὅπισσα μου ἀλεθεῖται· τοῖς δὲ μαθηταῖς· Μή καὶ ὑμεῖς θάλετε ἀλεθεῖται· Λύτη παντελῶς ἀλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἔστι. Τί ποιεὶν αὐτὴν ἔχρην ἡ τάνατος (43) τοῦ Σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἡγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραφομένην Κωνστάντιον, ὡς αὐτὸν τὸν Ἀντίχειστον; Αὐτὸς γάρ δὲ τὴν αἱρέσιν ἐσπούδασε πρῶτον καὶ τὸν Σαοὺλ ἐν ὠμόθητι ζῆτωσαι· ἐκεῖνος μὲν γάρ, ἐπειδὴ δεδώκασιν οἱ ἱερεῖς ἐπιστεισμὸν τῷ Δαβὶδ, κελεύει, καὶ ἀναρροῦνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν δυτες τριακόσιοι καὶ πάντες (44)· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ τὴν μὲν αἱρέσιν πάντες φεύγουσιν, ἡ δὲ ὑγιαίνουσα πίστις ἡ εἰς τὸν Κύριον ὠμολογήθη, τριακοσίων δὲων σύνοδον ἐπισκόπων ἀναιρεῖ· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἔξοριζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει· μελετᾶν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὔχεσθαι τῷ Θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγάς. Καὶ ὥστερ Σαοὺλ κατέσκαψε τὴν Νομβά (45) τὴν πόλιν τῶν ιερέων, οὕτως οὐτος καὶ πλέον τὸ κακὸν αὐξάνων, τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἀσεβοῦσι παραδέδωκε· καὶ ὡς ἐκεῖνος Δαῦῆ τὸν διαβαλόντα προτείμηκε τῶν ἀληθῶς ιερέων, τὸν τε Δαῦῆ ἐδίωκε προσέχων τοῖς Ζιφαῖοις· οὕτως οὐτος τοὺς μὲν αἱρετικοὺς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἔτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδίαις ἐαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορῶν, ὡς δσα δ' ἀν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πράττῃ τε καὶ γράψῃ (46), ταῦτα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιγέρσιν.

B 68. Οὐχ οὕτως (47) Ἀχαΐδ κατὰ τῶν ιερέων τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὡς οὐτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετόλμηκεν. "Ολας γάρ ἐκεῖνος καὶ, φονευθέντος τοῦ Ναούσια, κατενύγη, καὶ τὸν Ἡλίαν ἐωρακώς ἐφοδήθη· οὗτος δὲ οὐδὲ (48) τὸν τηλικοῦτον "Οπον τὴν ἁδεσθη, οὐδὲ τοὺς τοσούτους ἐπισκόπους ἔξοριζες, ἐνάρχησεν, ἢ καὶ (49) κατενύγη· ἀλλ' ὡς ἀλλος Φαραὼ, μᾶλλον ἐπιτρόπομενος, σκληρύνεται, καὶ χείρονα καθημέραν ἐπενεῖς. Καὶ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γάρ ἐπισκόπων ἔξοριζομένων, συνέβαινε καὶ ἀλλοις τινάς δὲ ἐγκλήματα φόνου (50), ἢ στάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποιητητα, λαμβάνειν τὴν καταδίκην· καὶ τούτους

⁴² Ita Reg. Edili, male, τὰς ἀληθείας.
⁴³ Ita Reg. Edili vero, ἁνατία,
⁴⁴ Sic Reg. Basil. et edit. Paris., et ita legitur I Reg. xviii, 22. Edit. Commel. male, δεδοήκοντα (sic) πάντες.
⁴⁵ Ita Reg., et sic legitur I Reg. xxii, 19. Editi Nothd. Mox καὶ post οὕτως δεστ in Reg., in editis

C 67. Et aliae quidem hæreses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant: at nova et abominanda eorum hæresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabitur; tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagiis et carcerebus ad se trahere ntitur: proklamque facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, ut diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cujusque voluntati facultatem relinquens, ait cæteris quidem omnibus: Si quis vult post me venire⁵⁰; discipulis vero suis: Num et vos abire vultis⁵¹? Hæc cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par sit, quam quæ Salvatori adversantur, quippe quæ sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem ascriperit, veluti ipsum Antichriatum? Hæresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem zeniularetur: ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta præbuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obturari⁵²: hic vero, cum hæresim omnes fugiant, sana quoque in Dominum fidem promulgata sit, trecentorum synodus episcoporum irritam facit: ipsosque episcopos pellit in exsilium, populos vero cohabet ne pietati vacent, neu Deum precentur, præpeditque ne conventus agent. Ac quemadmodum Saul Nobbam sacerdotum urbem diruit, sic iste multo graviori scelere ecclesias impensis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris sacerdotibus antetulit, sic et iste hæreticos præferit piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiam in inseguitur: aueremque præbet cunibis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sua omnia pro Ariana hæresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

D 304 68. Ne Achab quidem in sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in episcopos: ille si quidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Elia perlimuit⁵³. At hic neque tam eximium illum Hosium reveritus est, neque tot pulsis episcopis defatigatus, aut compunctus est: sed ut alter Pharaō, quo magis alteritur, eo magis obduratur, pejorative molitur in dies⁵⁴. At ecce improbatam plane stupendam: dum episcopi ablegarentur in exsilium, accedit quosdam alios, cædis vel seditionis, vel furti, pro sceleris modo condemnari: quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barabbam Pilatus, a poena absolvit; ser-

⁴⁶ Malth. xvi, 24. ⁵⁰ Joan. vi, 68. ⁵¹ I Reg. xi, 20. ⁵² Ill Reg. xxi, 20. ⁵³ Exod. ix, 35.

vero legitur. Paulo post Basil. διεθάλλοντα.

⁴⁷ Reg. γράψει.

⁴⁸ Sic Reg. et Basil. Edili, male, οὐχ δυτες.

⁴⁹ Oὐδὲ deest in Reg.

⁵⁰ Ita Reg. In editis καὶ desideratur.

⁵¹ Regius codex φόνου.

vos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exsiliis gravius immaniusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judaeos olim qui postulato Barabba, Dominum cruci afflxere⁴⁴, iis moribus suis, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluit⁴⁵; at hic dum sanctos in exsilium pellit, magis magisque dentibus stridet.

τὴν ἀδικίαν· οὐ·; δὲ καὶ μᾶλλον τρίτης τοὺς ὁδόντας,

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum peperciter? Patrios enim occidit, patruelos sustulit: sacerdotique cuius jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseraus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cuius sepulcrum excitare se simulat: nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cuius se haeredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu prædictus homo edidisse eruherit. Evidem ejus epistolis invicem collatis, compri eum non proprio et naturali sibi animo prædictum esse, sed sola suggesterunt voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditii ejus prævaricatores erunt*⁴⁶. Hic vero suis se factis declarat illum esse iniustum, clientesque suos legis esse prævaricatores.

70. Hic itaque qui talis est, quique talibus delectatur, quandam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? Homo nequitia illigatus familiarium, incantatorum scilicet, qui revera cerebrum pedibus conculetum habent. Ideoque modo scribit, mox eum scriptorum penitit: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum cum ignoret, sese animo menteque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis deploret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impiam suam trahunt libidinem. Næ ille, quod insanî levissimum hominis est, ut ait Scriptura⁴⁷, dum aliis cupidulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique absuendum tradidit: cum jam eorum arbitratu omnia agat, insidiisque episopis parandi faculta-

A μὲν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν Βαραβᾶν (51) Πιλάτος, ἀπέλυε τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δούλους οὐ μόνον οὐκ τῇφει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηγεῖς κατεδίχαζεν ἐν τοῖς ἔξορισμοῖς, ἀθάνατον κακὸν γιγνόμενος εἰς αὐτούς. Τῶν μὲν γάρ δὲ τὸν τρίτον φίλος ἦν, τῶν ἑρθοδόξων δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐχθρὸς ἐτύγχανεν. Ἀρ' οὖν οὐ πᾶσιν ἐκ τούτου λευκῶς ἐδείχνεν, διτι καὶ τότε οἱ Τουδαῖοι, τὸν μὲν Βαραβᾶν αἰτησάμενοι, τὸν δὲ Κύριον σταυρώσαντες, τοιοῦτοι ἦσαν, οἵτι καὶ νῦν εἰσιν (52) οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι; Καὶ τάχα πικρότερος οὗτος ή Πιλάτος· δὲ μὲν γάρ καν ἐνίψατο συνορῶν τὴν ἀδικίαν· οὐ·; δὲ καὶ μᾶλλον τρίτης τοὺς ὁδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἄγιους.

B 89. Τι δὲ θαυμαστὸν εἰ, πλανηθεὶς εἰς ἀσέβειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπιτακόπων ἐστὸν ὥμδος, ὅπου γε οὐδὲ τῆς Ιδίας συγγενείας ὡς ἄνθρωπος ἐφείσατο; Τοὺς μὲν γάρ θείους κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀγεψιοὺς ἀνέιλε· καὶ πενθεροῦ (Ισωαή, πενθερὸν) μὲν, ἐτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεῖς δὲ (53) πάσχοντας οὐκ τὴλέησεν· ἀλλὰ καὶ ὅρκων ἀεὶ πρὸς πάντας παραβάτης γέγονεν. Οὕτω γάρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεβεῖν τετόλμηκε. Καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστὴν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρδάροις ἐκδέμασεν, ἦν ἐκείνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς Ιδίαν ἀνέτρεψεν ἐαυτῷ γυναικα. Καὶ τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπεχείρησεν, οὐ καὶ κληρονόμος εὐχεταὶ εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ' οἷς καὶ (54) διλήγην αἰσθησαν ἔχων δὲ τις ἡσαύρη. Ἐγὼ δὲ, συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολὰς, εὑρίσκων τούτων μή κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινούμενον, Ιδίον δὲ νοῦν καθέλου μή ἔχοντα. Ό μὲν οὖν Σαλομών φησι· *Βασιλέως ὑπακούοτος λόγοις ἀδίκοι, πάρτες οἱ ὑπ' αὐτὸν παράτομοι*. Οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείχνειν ἐκεῖνον εἶναι τὸν διάκονον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

C 70. Πότε οὖν οὗτος, τοιοῦτος ἀν., καὶ τοιούτοις κατηρων, δύναται τι δίκαιον η̄ κατὰ λόγον φρονῆσαι; ἄνθρωπος δεδεμένος τῇ τῶν συνόντων παρανομᾷ καὶ τούτων δητῶν ἐπέδρωνται, οἵτινες τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον (55) ἐν ταῖς πτέρωνταις καταπεπατημένον ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμειλεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροδύνεται, πάλιν τε ἐδύρεται (56), καὶ οὐκ ἔχων δὲ πράξει, δείχνειν ἐκεῖνον τῆς φυχῆς τὸ ἕρημον τῶν φρενῶν. Οὕτω δὲ τοῦτο δηταὶ τοιούτον οἰκτερείεν διὰ τις μᾶλλον δίκαιας, διτι μετ' ἐλευθέρου σχῆματος καὶ ὄντας δοῦλος ἐστι τῶν ἐλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν Ιδίαν ἡδονὴν τῆς ἀσέβειας. Ἀμέλει τὸ ἀνόητον καὶ κέπφον, ὡς εἴπειν ἡ Γραφή, καθηκένειν (57) θέλων ἀλλοι, ἐαντὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούσῃ κρίσει τοῦ πυρὸς παρανάλωμα δέδωκεν· ηδη πράττων δὲ θέλουσιν ἐκεῖνοι, καὶ πο-

⁴⁴ Matth. xxvii, 15. ⁴⁵ ibid. 21. ⁴⁶ Prov. xix, 12. ⁴⁷ Prov. vii, 22.

(51) Reg. Βαραβᾶν. Paulus post Reg. οὐκ τῇφει. Editi, οὐκ ἀφίκεν.

(52) Ita Reg. In editis εἰσιν deest.

(53) Ita Reg. et Basil. Editi συγγενεῖς τε. De occisione Constantii consanguineis, deque Olympiade Arsaci Armeniæ regi tradita, agimus in Vita Athanasii. Notarum quippe harumcē brevitas, res tautas,

ac nonnihil implicatas, capere nequit.

(54) Ita Reg. In editis vero, καὶ deest.

(55) Ita Reg. In editis μᾶλλον deest.

(56) Regius codex, ὡδύρετο.

(57) Sic edit., sed alibi iudei καθικετεύεται : Reg. semper καθηκένειν.

πίνων αὐτοῖς τὴν τα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλήν, καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔκουσιαν. Ἰδού γάρ καὶ νῦν τὰς ἐτέρας τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις πάσαις· καὶ φανερῶς προσέταξε τοὺς μὲν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς (58) εὐσεβεῖς ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦσι πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. Τοῦτο τε (59) ποιεῖν ὁ στρατηλάτης ἡρέστος· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι δέσμιοι, πρεσβύτεροι ταῖς καὶ μονάζοντες σεσιδηρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπέντες ἵσα θανάτῳ, παρεπέμφθησαν. Πάντα τα κατὰ τόπουν τετέρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πᾶσα κανονικεῖται, τῶν λαῶν δυσανασχετούντων ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τούτῳ (60), καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρασκευὴν, καὶ τὰ ἴδια ἀπ' αὐτῶν τεῦτα.

71. Ήδε οὖν ἡκούσθη τοσαύτη παρανομία; πότε διατάσσεται καὶ ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἐλληνες γεγόνασιν οἱ πρότερον διώχναντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσήγεγκαν τὰ εἰδώλα. Ιουδαῖα δὲ Ζηνοδόξια, καὶ Παύλου προέστη τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς Ἐκκλησίας τοῖς Ιουδαίοις εἰς συναγωγάς. Κανὸν ἔστι τοῦτο μύσος (62)· οὐκ ἔστιν ἀπλῶς διωγμός, ἀλλὰ διωγμοῦ μὲν πλέον· προσίμιον δὲ καὶ παρακενή τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἐστω γάρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὓς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς· τί πρὸς τὸ κανὸν ἐπιτίθεμα τοῦτο; πολὺν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάτης τῆς Αἴγυπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπλάκεως εἰπεῖν; Οὐδὲ γάρ καὶ ἔκαστον ἐπιβουλεύειν ἥρεστο, ἵνα καν ψεύσασθαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπάθεντο, ἵνα, καν θέλωσι πλάσασθαι, καταγνωσθῶσιν. Ἐπύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν δάκνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀπροφάσιστας ἤξισαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δεῖξωσιν, διτι κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὓς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, διτι οὐδὲν ἔτερον ἢ διὰ τὴν μιαρὰν αἰρεσιν τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν. Τοῦτο γάρ λοιπὸν οὐ κέρχυπται (63), ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανασίου μὲν γάρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλεως, ἐκεῖνοις δὲ παραδίδωκε τὰς Ἐκκλησίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι· καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξανδροῦ τυγχάνοντες, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεῖσθαι· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοί, οἱ μη ἔξωθεν ἀληθῶς ὑπονοούμενοι (64), ἀλλ' οἱ ἔξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἰρεσιν ἐκβληθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξανδροῦ τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἀνω Λιβύῃ Σεκοῦνδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὔζωνος δὲ Χαναναῖος, καὶ Ιούλιος, καὶ Ἀμμων, Μάρκος τε, καὶ Ειρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπίκλητον Πελέκων (65), καὶ ἐν Λιβύῃ Σιτίνιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συγαπεθέντες αὐτοῖς· οὗτοι τὰς Ἐκκλησίας παρειλήφασιν.

⁴⁴ Sap. II. 21.

(58) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.

(59) Ita Reg. Editi autem. Τοῦτο δέ.

(60) Sic Reg. et Basil. Editi vero, παραγόμενοι.

(61) Μέν δεεστ in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

A tem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesiās. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesiās, atque eas quae in Ἀgypto in Libyis quo 305 habentur. Edixitque palam, catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores episcopos exturbandos ex ecclesiā, illasque tradendas omnes iis qui Arianicē sentirent. Illud agere jam ceperit dux exercitus: ac deinceps episcopi vinculis constricti, presbyteri et monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mista ubique omnia: in periculo versatur Ἀgyptus ac Libya tota, populis edictum ejusmodi indignissime serentibus, et Antichristi apparatum cernentibus, idemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita. μὲν (61) ἀρταζόμενα, τοῖς δὲ αἱρετικοῖς ἐκδιδόμενα τεῦτα.

71. Quandonam tanta audita est iniquitas? quan-donam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Ethnici erant qui antehac persecabantur: at nequaquam idola illi in ecclesiās introduxere. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samiosatensis patrona; at nequaquam Judæis ecclesiās tradidit, ut eas in synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatione, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, procœdiumque et apparatus Antichristi. Esto contra Athanasium, aliosque episcopos in exsilium missos, falsas confinxerint criminationes, cur novum id facinoris admittitur? quia minime comminissentur causam adversus totam Ἀgyptum, Libyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentiendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut si mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentein excusat malitia⁴⁴: episcopos namque omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque episcopos, quos fecerunt extores, falsa confinxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit ecclesiās. Ac presbyteri quidem diaconique ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam suspiciorum, sed qui ab initio cum Ario hæreseos causa ab Alexandro episcopo pulsi sunt, in superiori quidem Libya Secundus, Alexandria vero Euzoius Chananaeus, Julius, Ammon, Marcus, Irenaeus, Zosimus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinus, et juniores quidam qui una cum illo impie sentiunt; hi, inquam, ecclesiās occuparunt.

(62) Ita Reg. Editi vero μίσος.

(63) Reg. οὐκέτι κέρχυπται.

(64) Sic Reg. Editi vero, ἐπινοούμενοι.

(65) Ita Reg. et Basil. Editi, Πελέκων, veritique Nannius, securicula. Ili autem presbyteri et diaconi memorantur in damnatione Arii et in Epistola en-

72. Porro Sebastianus dux exercitus litteras misit ad omnes ulique locorum præpositos militaresque præfectos : tum veri episcopi pulsi ; ii vero qui impie sentirent eorum vice intrusi sunt. Episcopos certe extores fecerunt qui in clero consenserant, quique multos annos in episcopatu, ab Alexandro nimirum episcopo ordinati, transegerant : Ammonium scilicet, Hieromen, Anaganiphum et Marcum in superiore Oasin : Muim, Psenosirum, Nilammonem, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammoniacam, non alia mente. **306** quam ut per deserta loca transeuntes interirent. Etenim ne insirinorum quidem miserti sunt; sed dum ægre illos ob insirmitatem asportarent, impellebant tamen : sellisque deferebant illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo subsequentibus. Extinctus itaque est unus ex illis, cuius cadaver suis auferendum non concesserunt. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca, circa Clyisma relegarunt : Philonem, Babylonem : Adelphium in Psinabla Thebaidis : Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, et Flavum, antiquos episcopos, Dioscorum, Ammonium, Heraclideum et Psalmum, item episcopos, in fugam verterunt : quorum alios ad lapicidinas tradiderunt, alios ad necem inseculi sunt, alios multos diripuere. Laicos quadraginta, virginesque igni ante admotas in exsilium miserunt : quas palmarum virgis ita conciderant, ut aliae post quinque dies interirent, aliae ob palmarum aculeos membris infelix medici opera egerent, morteque graviores perferrent cruciatu. Quodque atrocius,

cyclica Alexandri, infra edendis, præter Ammonem et Marcum, qui post eam datum epistolam Ariani deprehensi et damnati videntur. Enzoius autem tunc diaconus tantum erat, vocaturque hic Chananaeus, forte ob morum improbitatem qua cæstros longe superabat. Exstant in iis Alexandri scriptis alii multi, qui forsitan jam obierant cum hæc Athanasius scripsit. Erantque alii ex urbe Alexandrina, alii ex Mæreute, Alexandrinæ diœcesis portione.

(66) Hæc, μὲν καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον, in editis deerant, sed leguntur in Reg. Episcopos qui in magnam Oasin relegati sunt ex Libya fuisse ait Athanasius *Apol. ad Constant.* num. 52, sed an de omnibus, vel de quibusdam tantum loquatur, incertum : qui autem in Ammoniacam relegati sunt ait ex Thebaide fuisse. Non omnes autem exsules episcopos hic recenset; nam tredecim tantum memorantur, cum sedecim numeret ipse *Apol. ad Constant.* num. 27, et *Apol. de fuga sua*, num. 7, ubi præter istos, Gaium, Agathum et Ammonium alterum refert. Dracontium vero et Philonem invisi Hilarion duni pergeret in Ægyptum, priorem in Castro Thebato, exsili loco : Philonem vero Babylone, quem Philonem suspicantur quidam Luciferianis sese postea adjunxisse, quod verumne sit, disquirimus in Athanasii Vita.

(67) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(68) Reg. Σοήνην. Editi Σοήνην. Regii lectionem so-

A 72. Καὶ δὲ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἔγραψε τοῖς κατὰ τόπον πραιποσίοις καὶ στρατιωτικαῖς ἑρουσίαις· καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδώχθησαν, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀσεβεῖς φρονοῦντες ἀντ' ἐκείνων εἰσήχθησαν. Καὶ ἔξωρίσαν μὲν ἐπίσκοπους γγράσαντας ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυετεῖς ἐν τῇ ἐπίσκοπῃ, ἀπὸ Ἀλεξανδροῦ διτας τούτου ἐπισκόπου· Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον (66), εἰς τὴν Ἀνωνίαν· Μοῦν δὲ καὶ Φενόσιριν, καὶ Νειλάμυμωνα, καὶ Πλήνην, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον, εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν, δι' οὐδὲν ἔτερον ἢ ἵνα διὰ τὸν ἔρημον διερχόμενοι τελευτήσωσι. Καὶ γάρ οὐδὲ νοσοῦντας αὐτοὺς ἡλέσαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν ἀσθένειαν φέροντες ἡλαυνον, ὥστε φορεῖσι αὐτοὺς ἀποφέρεσθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολούθειν αὐτοὺς τὰ ἐντάφια. Ἀπέθανε γοῦν εἰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα συνεχώρησαν ἀποφέρεσθαι τοῖς λόισι. Τιὰ τούτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπίσκοπον εἰς τὸ Ἑρμην περὶ τὸ Κύλισμα ἔξωρισαν, Φιλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ (67) Ἀδέλφιον εἰς Ψίναθλα τῆς Θηγαλίδος, Τέραχά τε καὶ Διόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς Σοήνην (68) ἔξωρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγαθοδαίμονα, καὶ Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ Ἀπολλὼν, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάξιον, ἀρχαίους ἐπίσκοπους, καὶ Διόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον, καὶ Ἡρακλεῖδην, καὶ Ψάλιν, πάλιν ἐπίσκοπους, ἐφυάδεισαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς λιθουργίαν (69) παραδόκασι, τοὺς δὲ ἐδίωξαν ἀναιρῆσαι θέλοντες, ἀλλούς τε πολλοὺς διήρκασαν. Καὶ λαίκον μὲν μὲν καὶ (70) παρθένους, πρότερον περὶ πῦρ στήσαντες αὐτὰς, ἔξωρισαν· οὕτω κόδψαντες πληγαῖς ταῖς ἀπὸ φονίκων δάδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε τὰς μὲν αὐτῶν ἀποθανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγέντας

B C quīmūr, arbitramurque esse Syenem extremam Romanī imperii urbem ad Nili fluente, Αἰθιοπίᾳ finitam. Eam Σοήνη ter vocat item Orig. in Maub. p. 362, et alias. Communius tamen Σοήνη vocatur. Proclivis est transmutatio vocalium o et u.

D Episcopos plus triginta in fugam versos ait Athanasius in *Apologia de fuga sua* : quare cum tredecim tantum hic memoret, multis haud dubie omisit. Ex episcopis hic et superiori nominatis permulti synodo Alexandrinae anni 362 adsuere, ibi videsis. Quæront nonnulli num Paphnutius hic memoratus, is ipse sit qui in persecutione Maximiani oculum amiserat, et synodo Nicæna postea adfuit : sed veri non est simile eum ipsum esse, nam id indicaturus fuisse Athanasius : et alioqui vulgare admodum est Paphnutii nomen apud Αἴγυπτος. Duo certe leguntur ejus nominis inter episcopos Αἴγυπτος supra p. 169.

(69) Ita edit. Paris., et sic legit Nannius qui vertit, *lapicidinam*. Reg. et edit. Comin. λειτουργίαν.

(70) Ita Reg., editi διήρκασαν· λαίκον μὲν καὶ etc. Hæc vero fusius enarrantur in *Apol. de fuga*, num. 8. Sed quæ de virginibus virgis palmarum cæsis hic habentur, ea de viris quadraginta comprehensis enarrat iisdem fere verbis Athanasius. At potuerunt tum viri illi, tum virgines eodem crucifixus genere lacinari.

ἐν τοῖς μέλεσι σκόλοπας, καὶ μείζονας θανάτου τὰς βισσάνους ὑπομένειν. Καὶ τὸ γε δεινότερον, παντὶ μὲν Ισχύοντι, οἰκεῖον δὲ τῶν ἀσεβῶν ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπεκαλοῦντο, μείζονας ἔτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὅδοντας. Ἀμέλεις οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπεδίδουν τοῖς ίδιοις εἰς ταφὴν. ἀλλ' Ἐκρυπτον, ἵνα δέξιατ λανθάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. Ἀλλ' οὐκ Ἐλαθον· πᾶσα γάρ τὴν πόλιν ἐώραχε, καὶ πάντες ὡς δημίους, ὡς κακούργους καὶ λῃστὰς ἀπεστρέφοντο. Καὶ γάρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβαῖτεν μοναχούς ἐπειραταν· καὶ διῆρπταν οἶκους, καὶ παραθήκας τεθείσας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων ἐπεισελθόντες ἥρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν τὰς χήρας κατὰ πελμάτων (71) ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκάλυπτον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρεύματα τῶν Ἀρειανῶν. Οὐαὶ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθετητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; Τοὺς μὲν γάρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυετεῖς ἐπισκόπους ἔξορισθηνται πεποιηκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελγεῖς Ἔλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δέξαντες εὐθὺς περαίνειν· καὶ ἀλλούς διγυνατούς, καὶ ἐπὶ μείζοναν αἰτίας ἐγκαλουμένους, διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς πλούτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσὸν διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστελλον αὐτοὺς δυνάμαστες ἐπισκόπους. Καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινότερά ἐγίγνετο ἡ συμφορά· ἀποστρεφόμενοι γάρ τοὺς μισθωτούς ἐκείνων, καὶ ἀλλοτρίους ἐκατῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημεύοντο, εἰς τὰ δεσμωτήρια κατεκλεόντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. Ἐποιεὶ γάρ τοῦτο προθύμως Μανιχαῖος ὁν· ἵνα τοὺς μὲν ίδιους μὴ ἐπικτητώσιν, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, δέχωνται (72), ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἷα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις ἐπαιζον.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων ἦ ἀκούων, τίς ὄρων τὴν ἀλαζονελαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τοσαύτην ἀδικίαν, εἰ δίκαιος ἐστιν, οὐ στενάξειεν; Ἐν τόποις γάρ ἀσεβῶν στάροισι δίκαιοι. Τίς, τούτων τιγνομένων καὶ τῆς ἀσεβείας τοσαύτην ἀναισχυνταν λαδούστες, ἔτι τολμῷ λέγειν Κοστύλιον Χριστιανὸν (73), καὶ οὐ μᾶλλον Ἀντιχριστού τὴν εἰκόνα; Τί γάρ τῶν τούτου τηρωτισμάτων παραλέοιπεν; Ἡ πῶς οὐ πανταχθεν οὗτος ἐκεῖνος εἶναι νομισθήσεται, -κάκεινος τοιοῦτος διὰ ὑπονοηθεῖη, οἵδες ἐστιν οὗτος (74); Οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καιιαρείῳ, γινομένας θυσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιηκασιν Ἀρειανού τε καὶ Ἔλληνες; οὐχ ἡ δρασίς τοῦ Δανιὴλ οὕτω σημαίνει τὸν Ἀντιχριστον, ὃτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἀγίων, καὶ ισχύσει πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὑπεροίσται ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἐμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὅψιστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ

⁴⁰ Prov. xxviii., 28, in Gr. test:u. ⁴¹ Dan. vii., 25.

(71) Regius codex καταπελμάτων, unica voce. Editi κατὰ πελμάτων.

(72) Reg. δέχονται. Ibidem Reg. ἀνθρώπους. Editi, ἀνθρώποις, περπεραν.

(73) Ia Reg. et sic infra vocat Constantium deridēντο scilicet: editi, Κωνσταντίος, prior lectio editi-

A apud eos saltem qui mentis complices sunt, existimetur, impiis tamen consentaneum, dum illæ inter verbera Christum invocareni, magis stridebant dentibus aduersus illas. Nam illæ neque corpora defunctorum ad humandum tradidere, sed, ut sua latenter homicidia, occultarunt. At nequaquam latuere, rem quippe vidit tota civitas, universique illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enimvero monasteria subverterunt, monachosque in igne inijicere tentarunt: domos diripuere: deposita ab episcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, eleemosynæ ne darentur cohibuerunt.

B 73. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Quanta autenti sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tan annosos episcopos in exsilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantesque ethnicos, ne catechumenos quidem, ad sumimum statim gradum transira jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque episcopos. Hinc populis gravior emersit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerisque a duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libertissime agebat: ne illi suos perquirerent episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

74. Quisnam bis conspectis vel auditis, quis, animadversa impiorum petulania tantaque injuria, si aequus ipse sit, non ingemiscat? nam in locis impiorum ⁴² 307 justi, lamentantur ⁴³. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogaret, Costyllium Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deceat? Aut quid est, cur non hunc illum ipsum esse arbitremur, illumque huic similem existimemus? D Nonne in magna ecclesia, quæ in Cæsareo siti est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiasque in Christum dictæ sunt ab Arianis et gentilibus? Nonne visio Danielis his indiciis Antichristum significat ⁴⁴: quod scilicet bellum sanctis illaturus est, aduersusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint malignitate superabit: tres reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se

toribus mendosa visa fuit, idemque immutata. sed recte habere putamus: nam eodem illo modo nunquam patitur infra num. 80.

(74) Reg. η οὐ, ἐστιν. Ibidem Reg. οὐ τάς: editi, οὔτε.

tempus atque legem mutare posse? Quis unquam alius ejusmodi res agere ausus est, prater solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impia haeresi patrocinatur: adversus sanctos bellum gerit, dum episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque pernicie ea fruitur potestate. Nam ille omnes qui antehac existere malitia superavit, nova exortata persecutionis ratione: et cum tres reges Veterianum, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Illic existimavit se lege in immunitatum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit: Ecclesiæ mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, episcopos militibus stipatos ad invitatos populos transmittit: qui ut populis commendentur, ipseisque noti flant minas afferunt litterasque ad judices. Ita Gregorium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Eyzico Sirinium transmisit: sic Cecropium Laodicea Nicomediam.

75. Auxentium vero quenquam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmisit, ut postquam Dionysium episcopum, religiosum hominem, ub suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc ibi constitueret, hominem needum Latinæ linguæ, sed solius impietatis peritem. Nunc autem Georgium quenquam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuariorum exceptor erat, quicque pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufugerat, jussit cum militari pompa, ducisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit: cuius opera quibus optat episcopis insidiatur: promptus quippe est ille ad omnia quæ placent imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ focum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres catastropes, id est exploratores, hand enim episcopi noncuspandi, alegit ut Felicem quendam ipsorum moribus dignum hominem, episcopum ordinarent in palatio. Populi enim animadversa haereticorum prævaricatione, **308 non concesserunt ut in ecclesiæ illi ingredierentur, sed procul illis abscesserunt.**

(75) Ita Reg. Edili ἀλλοτριῶσαν.

(76) Sic Reg., γάρ deerit in editis.

(77) Ita Reg. Edili vero αὐτοῦ.

(78) Πρὸ πεντήκοντα μονὸν, vertit Nannius: et quinquaginta sedidū episcopos: sed vera sententia est quam exprimimus. Vide in Apol. contra Arianos pag. 117.

(79) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in

ἀλλοιώσας: (75) καιρὸν καὶ νόμον; Τίς οὖν ἄλλος πάποτε τοιαύτη ἐπεχείρησε πρᾶξις ἢ μόνος Κωνστάντιος; Οὗτος γάρ τοιούτος ἔστιν, οἷος ἂν ἔκεινος γένοιτο. Λαλεῖ γάρ (76) λόγους πρὸς τὸν "Ὕψιστον, προϊστάμενος τῆς ἀτεβοῦς αἰρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς δίλγον ἐπὶ τῇ ἑστοῦ (77) ἀπωλεῖται ταῦτη τὴν ἑκούσιαν ἔχει. Καὶ γάρ οὗτος τοὺς πρὸς αὐτοῦ νενίκηκεν ἐν κακίᾳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς, Βρετανίων, καὶ Μαγνεντίου, καὶ Γάλλον καθελών, εὐθὺς προσέτη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν "Ὕψιστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. Οὗτος ὑπενόησεν ἄλλοιων τὸν νόμον, παραλών τὴν μὲν τοῦ Κυρίου δὲ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάτων Βεζη, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. Ἐξ ἄλλων γάρ τόπων καὶ πρὸ πεντήκοντα (78) μονῶν μετὰ στρατιωτῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαούς· καὶ ἀντὶ γνώσεως τῆς πρὸς τοὺς λαούς, ἔκεινος φέρουσι τὰς ἀπειλὰς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. Οὕτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἐπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμψατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λασδικείας Κεχρόπιον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλεν.

75. Καὶ Αὔξεντιον μέν τινα φιλοπράγμονα μᾶλλον ἢ Χριστιανὸν ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιδλανον μετεστείλατο· οὐν, ἐπειδὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἔκει ἀτονύτιον, ἀνθρωπὸν εὐλαβῆ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐξώρισε, τοῦτον ἔκει κελεύσῃ εἶναι· δινθρωπὸν μήπω μηδὲ τὴν Ἐρωματίχην εἰδότα γλώτταν, ἢ μόνον ἀσεβεῖν· οὐν δὲ πάλιν Γεώργιον τινα Καππαδόκην ἀνθρωπὸν, ὑποδέκτην ἐν Κωνσταντινούπολει ταμιακῶν γενόμενον (79), καὶ σφετερισάμενον πάντα, καὶ δέ αὐτὸν τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰςελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηγάτου ἑουσίας. Είται εὐρών Ἐπίκτητὸν τινα νεόρυτον, καὶ νεώτερον θρασύν, ἡγάπησεν, δρῶν αὐτὸν ἔτοιμον εἰς κακίαν (80)· καὶ δέ αὐτοῦ οἵς ἐθέλοις λοιπὸν ἐπισκόπους ἐπιδουλεύει· ἔτοιμος γάρ ἔκεινός ἔστι πάντα πιοιν & βούλεται βασιλεύεις. Τούτῳ γοῦν ὑπηρέτη χρώμενος, καὶ ἐν τῇ Ἐρώμῃ πεποίηκε παράδοξον, καὶ ἀληθῶς δημιώμα τῆς Ἀντιγρύποντος κακονοίας· ἀντὶ γάρ τῆς ἐκκλησίας τὸ παλάτιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν τρεῖς που θλαδίας ἔστου πεποίηκε παρεῖναι· καὶ λοιπὸν ἡγάπκασε τρεῖς κακοφθεῖς κατασκόπους (οὐ γάρ ἀν τις ἐπισκόπους εἴποι;) καταστῆσαι δῆθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ Φθηλικά (81) τινα δέξιον ἐαυτῶν. Οἱ γάρ λαοὶ πάντες, εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἰρετικῶν, οὔτε συνεχώρησαν αὐτοῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν, διὰ λαμπρὸν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

oral. 21, ait fuisse ὑετῶν χρεῶν ὑποδοχέα, exceptorem suillium carnium, quibus alebantur milites. De Georgii hujus genere, patria, moribusque, fuse in Athanasii Vita.

(80) Reg. μαντιν. Μοχ idem Reg. 202. Edili έθέλοι.

(81) Reg. Φιλικα. De Felice actuum jam est in Athanasii Vita.

76. Τι οὖν οὔτος τοῦ Ἀντιχρίστου παραλέσθει; Αἶ τι πλέον ἔκεινος ἐλθὼν τούτου ποιήσει; Ἡ πῶς ἔκεινος ἐλθὼν οὐχ εὑρήσει πρὸς ἀπάτην εὔχοιλν προετοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τούτου τὴν δόδον; Καὶ γὰρ πάλιν ἀντὶ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸς ἔστιν τὰς κρίσεις προσκαλεῖται. Καὶ τούτων μὲν αὐτὸς ἔξαρχει· τὸ δὲ θυμαστὸν, ὅτι, καὶ θεωρήσῃ τοὺς κατηγόρους ἀποροῦντας, αὐτῆς ἀναδέχεται τὴν πατηγορίαν· ἵνα μηδὲ ἀπολογεῖσθαι (82) λοιπὸν ἔξι τοῖς ἀδικουμένοις διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίᾳν. Καὶ τούτο πεποίηκεν ἐν τοῖς κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γὰρ Παυλίνου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων παρῆσταν βλέπων, καὶ ὡς ἐκ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος (83) διέλεγχον τοὺς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντας, καὶ συνεδούλευον μηκέτι χρῆναι πιστεύεσθαι τοὺς περὶ Οὐάλεντα μεταγόντας ἐφ' οὓς λέγουσιν, εὐθὺς ἀναστὰς εἶπεν· Ἐγώ κατήγορος εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύεστε οἱ ἐδόντες λέγωσιν ὅντοι. Εἴτα, ἔκεινων λεγόντων, πῶς δύνασαι κατήγορος εἶναι, μὴ παρόντος τοῦ κατηγορούμενου; εἰ γὰρ σὺ κατήγορος εἶ, ἀλλ' ἔκεινος μὴ παρὼν, οὐ δύναται κρίνεσθαι. Οὐ γὰρ Ῥωμαϊκὴ ἔστιν ἡ κρίσις, τὸν ὡς βισταλένς πιστευθῆς, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἔστι τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἵσην εἶναι τῷ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινομένῳ. Πῶς δὲ καὶ κατηγορεῖς; συνείναι γὰρ οὐκ ἡδύνασσο τῷ μαχράν σου τυχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τούτων ἀκούσας λέγεις, δίκαιων ἔστι σε καὶ τὰ παρ' ἔκεινον λεγόμενα πιστεύεις· εἰ δὲ μὴ πιστεύεις ἔκεινος, πιστεύεις δὲ τούτοις, φανονται μᾶλλον οὕτοι διὰ σὲ λέγοντες ταῦτα, καὶ εἰς σὴν χάσιν κατηγοροῦντες Ἀθανασίου. Ταῦτα ἀκούσας, καὶ νομίσας ὑπρίν εἶναι τὸ λεχθὲν δρόσος, ἔκεινος μὲν ἔξιρτε· κινηθεὶς δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτὸν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς παραδοθῆναι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις ἔξειναι πράττειν ἢ βούλονται.

ecclesiastis, facultatemque ipsis dari, quod liberet arbitratu suo agendi.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεινῶν τὰ τοιάντα· πρέπουσα δὲ πρᾶξις δῆμως τῷ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τις γὰρ, βλέπων αὐτὸν ἔξαρχοντα τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθως ἀνείποι τοῦτο· εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιήλ εἰρημένον βοῶνυγμα τῆς ἐργαμώσεως; Τὸν γὰρ Χριστιανισμὸν περιβεβλημένος, καὶ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους εἰσερχόμενος, ἐστηκάς τε ἐν αὐτοῖς, ἐρημοὶ τὰς ἐκκλησίας, παραλύων τοὺς τούτων κανόνας, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενος. Ἄρα τις ἔτι τολμᾷ λέγειν τὸν κατρόν τοῦτον εἰρηνικὸν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμόν· καὶ διωγμόν, οὗσος οὔτε πάντας γέγονεν, οὔτε τάχα τις ποιήσει ποτὲ τοιοῦτον, εἰ μὴ ἔρα διὺς τῆς ἀνομίας, οἱ Χριστομάχοι: δεικνύουσιν (84), ἀνάζωγρα φούντες ἐν αὐτοῖς ήδη. Διὸ καὶ μάλιστα προσήκει νήφειν,

⁸⁰ Dau. ix, 27.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi ἀπολεῖσθαι: per-

neram.

(83) Οὐκε sequuntur post Οὐάλεντος, usque ad

B περατημένη: aut quid amplius ille, cum veniet, actu-rus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, praeparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, ecclesiarum vice, in palatum judicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse præsidet. Quodque permirum habeatur, si quando hærentes con-sperxerit accusatores, accusandi munus excipit ille, ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitus. Id ipsum egit adver-sus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Eusebii et Dionysii episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis pœnitentia, viros qui episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valentii sociove habendam esse, quos ante pœnituisse eorum quæ jam dicerent: ille statim exsurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasi accuser, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accuserat esse potes absente reo: nam etiam in tute sis accuser, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non judicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed de episcopo judicium agitur, et pari jure cum accuseratore et accusato agi oportet. Qui autem accuserare tu potes? non enim præsens tibi sicut vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quæ didicisti ab illis, æquum sane fuerit te ejus quoqua dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi haec in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus haec verba, quæ recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exsilium: commotusque in Athana-sium, efferafas misit litteras, jubens illum iis affici malis quibus affectus revera est: Ariensisque tradi-

D 77. Gravia quidem et plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum iis qui episcopi putantur præfici, in ecclesiasticisque judiciis præsidere, non jure dicat banc esse illam a Daniele predictam abominationem desolationis⁸⁰? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consigilis, ecclesiastis vastat: earumque abrogatis canonibus, vi cogit ut sua obtineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis uanquam existit, et fortasse qualis nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis exprimunt? Quapropter nobis summopere vigilandum est, ne hæresis isthæc quæ tanta est impudentia, quæ vel-

prorsus mutila sententia: quam ex Reg. et Basil. restituimus.

(84) Sic Regius codex. Edit. Comm. δείχνουσιν. Basiliens. et edit. Paris. δείχνουσιν.

uti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur⁸¹, quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmisso suo præcursori Constantio. Alioqui cur ita contra pios viros surit? quare quasi pro sua hæresi decerat, eumque suum dicit iniuricum qui Arii insanias non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit synodos? quare jussit ecclesias tradi Arianos, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas **309** introcundi: amplexeturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? li namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes episcopi pulsi sunt, intrusique li quos indicabant qui milites sequebantur: indicarunt autem illos qui suæ fore sententiae pollicerentur.

73. Facillima res erat Meletianis: quorum plurimi, imo omnes, nequamnam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex Idolis, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad nos accessere, idque ut miseram immunitatem et patrocinium assequerentur: ac antiquioribus se Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam instituerentur (85): sed etiam in instituti essent, qualis, quæso, doctrina apud Meletianos? altam ne specie quidem instituti, derepente accesserunt: ac statim, accepto, quasi infantes, nomine, episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Aiani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserrit imperator, in illud cœse vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuere, stultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruantur patrocinio: pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum ethnici essent. Ne illi cum ita moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum: cumque cultum idolorum saperent, utpote ethnici, usurpatu tamèn præclaro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt *Egyptum*, ubi Arianam hæresim vel nominari in illa curarunt. Ita tenus enim in sola *Egypto* libera ubique fuit sanctæ fidei professio: quapropter invidiam ei quoque conflare impii illi conati sunt: imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui eos concitarat diabolus; ut cum venerit ejus præco Antichristus, in-

A μήπως ἡ αἱρεσίς αὕτη, πολλὴν ἀναιχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχνομένη ὡς ἤδη κεράστου, καθὼς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ Σωτῆρος φρονεῖν, αὕτη ἀν εἴη ἡ ἀποστασία μεθ' ἣν ἔκεινος ἀποκαλυφθήσεται, πάντως ἔχων τὸν πρόδρομον ἁυτοῦ Κωνστάντιον. Ἐπειδὴ διὰ τὶς οὔτως μανεται κατὰ τὸν εὐσεβῶν; διὰ τὴν ὑπὲρ ἤδης αἱρέσεως ἀγωνίζεται; καὶ ἔχθρὸν μὲν ἕδον λέγει τὸν μὴ πειθόμενον τῇ Ἀρειῳ μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τὸν Χριστομάχων λεγόμενα καταθυμίας δέχεται, καὶ τοιάύτας καὶ τοσαύτας συνδόους ἀτιμάζει; διὰ τὴν (86) τοὺς Ἀρειανὸς ἐκέλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι; οὐχ ἵνα ἔκεινος ἐλθῶν εὑρῇ, πῶς εἰς αὐτὰς εἰσελθῇ, καὶ ἀποδέξῃται τοῦτον ἐποιμάσαντα τὸν τόπους αὐτῷ; Οἱ μὲν γάρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλέα, καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τούτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι οἱ ἐξ ὅλλοντο· ἔκεινοι δὲ εἰσήγοντο, οὓς ἀν Ελεγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιώταις· Ελεγον δὲ τοὺς τὰς αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

78. Εὐχολὸν δὲ τοῦτο Μελιτιανὸς ἦν τὸ πρόδημα· οἱ γάρ πλειστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἰσιν, οὐδὲ γενώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδὲ ὅλως τὶ ἔστι (87) Χριστιανισμὸς, η πολας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Γραφάς. Οἱ μὲν γάρ αὐτῶν ἐξ εἰδῶλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς πρώτης πολιτείας διὰ τὴν ταλαιπωρὸν ἀλειτουργίσιαν καὶ προστασίαν· πεισαντές τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μελιτιανοὺς, εἰς τοῦτο παρῆλθον, καὶ πρὶν κατηχθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ἔδοξεν, ποια κατήχησις παρὰ Μελιτιανοῖς ἔστιν; Ήμας οὐδὲ διξαντες κατηχεῖσθαι, ἥλθον δημα· καὶ εὐθὺς, ὥτε περ παῖδες δνομα λαβόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. Καὶ διὰ τοῦτο, τοιούτοις δντες, οὐδὲν τὴν τρήσαντο τὸ πρόγκυρα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσεβειαν δεσεβείας ἐνύμισαν. Προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μελιτιανῶν Ἀρειανὸν γεγνάσιν. "Ἄν δὲ καὶ ἔτερόν τι προστάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἔτοιμοι μεταβάλλεσθαι. Ή γάρ τῆς εὐσεβείας ἄγνοια ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ή μεμαθήκασιν (88), ἀφροτύνην καταφέρει τούτους. Καὶ γάρ οὐδὲν ἔστιν αὐτοῖς ἀνέμω παντὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεσθαι, ἔνως μόνον εἰσὶν ἀλειτούργητοι, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην ἔχουσι (89)· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τούτου ήσαν, καὶ οἷοι ήσαν δὲ πάλιν Ἑλληνες ἐτύγχανον. Ἄμελεις, τοιούτοις τὸν τρόπον δντες εὐχολοι, καὶ νομίζοντες πολιτείαν βουλῆς εἶγαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδῶλων φρονοῦντες, ὥσπερ ἔθνη, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν δνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐμίαναν τὴν Ἀγίαπον πάσαν· ποιήσαντες καὶ ὅλως δνομασθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἱρεσίν ἐν αὐτῇ. "Ετι γάρ ἐν διοκτήρῳ μόνῃ τῇ Ἀιγύπτῳ παρήστα τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτο ἔτοιμασαν καὶ ταῦτῇ φύσιν ἐπαγγείεν οἱ δυστενεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοί, ἀλλὰ κινήσας αὐτοὺς διάδολος· ἵνα ἐλθῶν δ τούτου κήρυξε Ἀντίχριστος εὑρῇ καὶ ἐν τῇ Ἀιγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας ἔσυτον (90)

⁸¹ Prov. xxiii, 32.

(85) Id est, priusquam catechumeni essent.

(86) Sic Reg. una voce. Editi vero διὰ τ.

(87) Ita Reg. Editi τις ἔστι.

(88) Ita Reg. Editi oīppes, μεμαθήκασσεν.

(89) Regius codex, ξωστι.

(90) Ita Reg. Editi νέρο, αὐτοῦ.

γενομένας, τούς τε Μελιτιανούς προκατηχήθεντας ἥδη τὰ ἔκεινου, καὶ ἐπιγνῷ ἐσυτὸν ἐν ἔκεινοις ἥδη μορφωθέντα.

79. Τοιούτον μὲν οὖν ἔστι τὸ ἐξελθόν παρὰ Κωνσταντίου παράνομον πρόσταγμα· τῶν δὲ λαῶν προδυμά μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μίσος; κατὰ τῆς δισεβεστάτης αἰρέσεως, πένθος δὲ δύμας διὰ τὰς Ἐκκλησίας, καὶ στεναγμὸς παρὰ πάντων, βοώντων πρὸς τὸν Κύριον· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς δρειδος τοῖς ἔχθροις σου· ἀλλὰ καὶ τάχυνον τοῦ ἑξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ἀνώμων. Ἰδοὺ γάρ τῶν μὲν σου θεραποντῶν οὐκ ἐφεσαντο, τῷ δὲ Ἀντιχρίστῳ τὴν δόδινην παρασκευάζουσιν. Οὐ γάρ ἀντιστῆσονται ποτε Μελιτιανοὶ τούτῳ, οὐδὲ φροντίσουσι περὶ ἀληθείας, οὐδὲ ἀρνησασθαι τὸν Χριστὸν φαῦλον γῆγησονται· δινθρωποι μηδὲλως γνησίως προσελθόντες τῷ Λόγῳ, πρὸς πάντα κατὰ τὸν χαμαιλέοντα σχηματιζόμενοι, καὶ μισθωτοὶ τῶν ἀνύνοντων αὐτῶν τὴν χρείαν γιγνόμενοι. Οὐ γάρ πρὸς τὴν ἀληθείαν ἔχουσι τὸν σκοπὸν, ἀλλὰ ταῦτης τὴν παρατίκη προκρίνουσιν ἡδονὴν· καὶ μόνον λέγουσι· Φάρμακεν καὶ πλωμεν· αὔριον γάρ ἀποθησομεν. Τῶν μὲν οὖν ὑποχριτῶν⁽⁹¹⁾ Ἐπικριτιανῶν ἀντὶ Μελιτιανῶν ἡ πρόθεσις τοιαύτη, καὶ ὁ τρόπος ἀπίστος· οἱ δὲ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, οἱ γνησίως πιστεύσαντες, καὶ μὴ ἔαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ζῶντες, οὗτοι, πιστῶς εὐεδούντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γινώσκοντες, καθὼς προεῖπον, ὡς κατὰ τῆς ἀληθείας προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ φανερῶς ἐπλάσθησαν διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· καὶ γάρ ἐκ τῆς Οὐρανίου καὶ Οὐάλεντος μετανοίας κατεμάθηντον τὴν κατὰ Ἀθανασίου συντεθεῖσαν συκοφαντίαν· ἵνα αὐτὸν μὲν ἐκπαθῶν δρωσι, τὴν δὲ ἀσθείαν τῶν Χριστομάχων εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάξω· ταῦτα συνορῶντες, ὡς ἀληθείας ἔντες ὑπέρμαχοι καὶ κήρυκες, ὑδρίσθηνται καὶ ἔξορθοις οὐδὲν μᾶλλον εἶλοντο, καὶ οὐ πέμπειναν, ἢ κατ’ αὐτοῦ ὑπογράψαι, καὶ τοῖς Ἀρειομάνταις κοινωνῆσαι. Οὐ γάρ ἐπελάθοντο, ἀ εδίδαξαν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον⁽⁹²⁾ γιγνώσκουσιν, ὡς τοῖς μὲν προδόταις ἀπιμία πολλῇ, τοῖς δὲ ὅμοιογοῦσι τὴν ἀληθείαν, βασιλείᾳ οὐρανῶν· καὶ τοῖς μὲν διηγώροις καὶ φορθεῖσις Κωνσταντίου οὐδὲν ἔσται ἀγαθόν· τοῖς δὲ ὑπομείνασι τὰς ὡδὲ θλίψεις, ὡς ἐκ⁽⁹³⁾ χειμῶνος ναύταις ενδίοις λιμήν, ὡς ἀθληταῖς μετὰ τὸν ἀγῶνα στέφανος, οὕτω καὶ αὐτοῖς μεγάλῃ καὶ αἰώνιος χαρᾷ καὶ εὐφροσύνῃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται· οἷαν ἔσχεν Ἰωσήφ μετὰ τὰς θλίψεις ἔκεινας· οἷαν δὲ μέγας Δανιὴλ μετὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰς πολλὰς ἐπιβουλὰς τῶν βασιλικῶν· οἷαν ἔχει νῦν δὲ Παῦλος στεφανούμενος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· οἷαν προσδοκῶντες καὶ οἱ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ λαοί, ταῦτα βλέποντες, οὐκ ἡσθένησαν τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεδυναμώθησαν τῇ πίστει, καὶ πλέον ἡμέρασαν τὴν προθυμίαν. Πληροφορηθέντες γάρ ὑπὲρ τῆς συ-

A veniat in Ἀιγύπτῳ ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delineatum agnoscat.

79. Ejusmodi est impium nec edictum a Constantiō datum: sed populorum magna erat alacritas martyrii subeundi, graviusque in impiissimam barresim odium incendebatur: luctus tamen ubique in Ecclesiis, gementibus omnibus ad Dominum quo clamantibus: Parce, Domine, populo tuo, et nedes hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis⁽⁹⁴⁾: sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniunt Antichristo. Huic enim nunquam obsistent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariam rem putabunt Christum abnegare: homines

B sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt, nullam non, instar chamæleonis, induit formam, mercenariique eorum qui sua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei præsentem anteponunt voluptatem, et hæc solam aiunt: Comedamus et bibamus: cras enim moriemur⁽⁹⁵⁾. Histrionum igitur Epicriticianorum, magis quam Meletianorum, est hujusmodi propositum, perfidique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri episcopi, qui sincere credunt, et non sibi sed Domino vivunt, 310 qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noseunt falsas esse illas contra veritatem criminationes, aperteque conflictas in gratiam Arianæ hæreseos (nam ex Ursacii et Valentis poenitentia, C conflatam deprehenderunt adversus Athanasium sycophantiam, ut eum de medio tollerent, et Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesiis): illi, inquam, hæc animadvententes, ut ipso veritatis propugnatores atque præcones, contumelias et exsilium pati malueret, et perire reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant haud immemores fore, quinimo proborunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem conscientibus, regnum cœlorum obuenturum esse: incuriosis item et Constantium reformidianibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquillus portus, ac sicut athletis post certamen, corona datur; ita et illis magnum æternumque in cœlis fore gaudium lætitiamque, quamlibet Joseph habuit post illas calamitates: quamlibet magnus Daniel post tentationes, multisque aulicorum insidias: quamlibet nunc Paulus habet a Salvatore coronatus: quamlibet exspectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreti

⁽⁹¹⁾ Reg. Πικριτιανῶν; Basil. Κριτιανῶν, editio, Επικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Ediū, αὕτη.

⁽⁹²⁾ Reg. μᾶλλα. Basil. μᾶλλα γινώσκουσιν.

⁽⁹³⁾ Ex deest in Reg.

coram sycophantia atque impietate, persecuto-
rem damnant, eum vexatis autem, animo sen-
tentiaque concurrunt, ut et ipsi confessionis co-
rona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc execranda-
dam, Christoque adversariam hæresim: plura anim-
adverti possent Constantii facinora, quæ sint
Antichristi procœdia; at cum, ut ait propheta ⁽⁸⁴⁾,
a pedibus usque ad caput nihil in ea ligeri sa-
num sit, sed sordibus illa scateat et impietate,
ita ut vel ex solo auditu, fugientia illa sit ut vomiti-
tus canis, et draconum virus: cum Costyllius
adversari imaginem palam præferat; ut ne longius
percurrat oratio, sola nobis sit divina Scri-
ptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præ-
ceptum tradenti de aliis hæresibus, ac præsertim
de ista: *Recedite, recedite, exite inde, et pollutum
notite tangere: exite de medio eorum, et segregati-
mini qui fertis vase Domini* ⁽⁸⁵⁾. Omnibus quippe
sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus
fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra
ad illos convertat, ne forte idem ei accidat quod
uxori Lot. Quod si quis ab hac impiâ hæresi sese
ab initio purum conservarit, is in Christo glorietur
hæc aiens: *Non expandimus manus nostras ad
Deum alienum* ⁽⁸⁶⁾: neque adoravimus opera ma-
nuum nostrarum, neque creaturam coluimus loco
tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum uni-
genitum Filium Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, per quem tibi Patri, et eum ipso Verbo, in
Spiritu sancto, gloria et imperium in secula sæcu-
lorum. Amen.

αὐτῷ τῷ Λόγῳ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος αὐτῷ.

(Athanasii episcopi ad omnes ubique monachos,
de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic
totus liber adversus Constantium a papa compo-
situs est.)

311 81. CONTESTATIO SECUNDA.

*Hæc palam contestatur per eos qui postea subscripti-
populus Alexandrinus catholicæ Ecclesiæ, qua est
sub Athanasio reverendissimo episcopo.*

Contestati jam sumus de nocturna in nos et in
Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione
opus minime erat, circa rem universæ civitati notam
explorataisque. Cæsorum namque inventa corpora
palam exposita sunt: arma item et tela in Cyriaco
reperta scelus proclamarunt. Quia tamen post factam
contestationem clarissimus dux Syrianus omnes vi
compellit ut secum fateantur, nullum existitisse tu-

⁽⁸⁴⁾ Isa. 1, 6. ⁽⁸⁵⁾ Isa. LII, 41. ⁽⁸⁶⁾ Psal. XLIII, 21.

(94) Sic Reg. Editii vero καὶ μὴ μόνον. Ibid. Reg. φευχταῖαν.

(95) Sic Reg. et Basil., et ita legerat Nannius qui
verit Costyllius. Videnturque editores suo marte
eam vocem iminutasse, mendum esse rati.

(96) Ita Reg. et Græcus Scriptura: textus. Editii ἀ-
πεσθε. Paulo post editi τοῦ Κυρτοῦ. In Reg. et G. S. T.
τοῦ deest.

(97) Ita Reg. et Basil. In editis ως deest.

A κοφαντιες καὶ δασειεις τῶν αἱρετικῶν, καταγινώ-
σκουσ μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διώκο-
μένοις τῇ γνώμῃ καὶ τῇ ὁμοζροσύνῃ. ἵνα καὶ αὐτοὶ^B τὸν τῆς ὁμολογίας ἀπολάθωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν διὰ τις δύνατο πέγειν κατὰ τῆς
μυστρᾶς καὶ Χριστομάχου ταῦτης αἱρέσεως· πολλὰ
δὲ καὶ ἀποδεῖξειν διὰ τις εἶναι προσίμια τοῦ Ἀντι-
χριστου, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου· ἐπειδὴ δὲ,
ώς εἰπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἡως κεφαλῆς οὐδὲν
ἔστιν εὔλογον ἐν αὐτῇ, παντὸς δὲ βύσου καὶ πάσης
δασειας πεπλήρωται, ὥστε καὶ μόνον (94) ἔξι ἀκοῆς
φευκτέαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἔξεραμα κυνὸς, καὶ δρα-
κόντων ίόν· ἔστι δὲ καὶ Κοστύλλιος (95) ἐκ φανεροῦ
τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μαρρὸς δ
λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκεσθῆναι τῇ θεῖᾳ
Γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελούσῃ
διὰ τε τὰς ἀλλας αἱρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην·
ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· Ἀπόστητε,
ἀπόστητε, ἐξέλεσθε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαλύπτου μὴ
ἄγνοσθε (96). ἐξέλεσθε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφ-
ορισθῆτε, οἱ ψεύροτες τὰ σκεύη Κυρίου. Τοῦτο γάρ
πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πάσιν· ἵνα, εἰ μάν τις ἡπα-
τήθη παρ’ αὐτῶν, ἐξελθὼν ὡς (97) ἀπὸ Σοδόμων,
μηκέτι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ (98), μήποτε πάθῃ τὰ
τῆς γυναικὸς τοῦ Λύτου· εἰ δέ τις καθαρὸς ἔξι ἀρχῆς
ἀπὸ τῆς δασειοῦς ταῦτης αἱρέσεως διέμεινεν, ἔχῃ τὸ
καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· Οὐκ ἐξεπετάσαιερ χει-
ρας ήμων πρὸς Θεὸν ἀλλέτριον, οὐδὲ προσεκυνή-
σαιεν τοῖς Ἑργοῖς τῶν χειρῶν ήμων, οὐδὲ ἐλατρεύσαι-
μεν τῇ κτίσει παρὰ σὲ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεὸν,
διὰ τοῦ σοῦ λόγου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Κυρίου
ήμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ σοὶ τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

(99) (Ἀθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἀπενταχοῦ
μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρετανῶν
ἐπὶ Κωνσταντίου. Οὗτος δόλος διόλου κατὰ Κωνσταν-
τίου συντέτακται τῷ πάπᾳ.)

81. (1) ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τάδε δημοσιὰ διαμαρτύρεται διὰ τῶν ἔξι ὑπο-
γραφότων ὁ λαὸς τῆς ἐρ Άλεξανδρεία καθ-
ολικῆς Εκκλησίας, ἣτις ἔστιν ὑπὸ Αθανάσιο
τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον.

Ηδη μὲν διεμαρτυράμεθα, περὶ τῆς πεπονθαμένης
νυκτερινῆς ἐφόδου, τιμεῖς τε καὶ τὸ Κυριακὸν· εἰ
καὶ διαμαρτυρίας χρεία οὐκ ἦν ἐφ’ οἷς πάσα τὴν πόλιν
Ἐγνωκέ τε καὶ γενόσκει. Τά τε γάρ εὑρεθέντα σύ-
ματα τῶν ἀναιρεθέντων δημοσίᾳ προετέθη, καὶ τὰ
ἐν τῷ Κυριακῷ ὅπλα τε καὶ τόξα κέρχαρε τὴν παρ-
νομάλιαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν δ
λαμπρότερος δοὺς Συριανὸς βάζεται πάντας συνθέσαι

(98) Sic Reg. Editii vero ὑποστρέψῃ.

(99) Solent αινανιenses titulum tractatuum ad
calcem subiectere. Hinc est quod hæc verba repe-
riuntur in omnibus cum editis, tum manuscriptis:
sed male in editis sic posita sunt, ut subsequentis
contestationis titulus esse videantur.

(1) Prima contestatio interiit, ob causam supra
allatam in Monito et num. 49.

αὐτῷ, ὡς οὗτος θορύβου γενομένου, οὕτε τινὸς ἀποθανόντος· ἔλεγχος δὲ οὗτος οὐκ ὀλίγος μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωπότερου Αὐγούστου Κωνσταντίου. Οὐκ ἀντὶ γάρ τοις ἐπειδή ηὔτη γενομένης, εἰ ἐκ προστάξεως ταῦτα ἐπεποιήκει. Καὶ γάρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀξιούντας μηδενὶ βίᾳ ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ γενόμενα, ἐκέλευσε, Χριστιανὸς ἡμᾶς δυτας, κατακοπῆναι φοτάλιοις· δεικνύς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενόμενον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρόμεθα, ἕδη καὶ μελλόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν πάρα τὸν εὐσεβεστάτον Αὐγούστον. Ὁρχίζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου, τὸν τε Ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον καὶ τὸν κουριώσους ἀνενεγκεῖν πάντας ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν ἔξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων. Ὁρχίζομεν δὲ καὶ τοὺς ναυαλήρους πάντας κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ, καὶ εἰς ἄκοδος τοῦ εὐσεβεστάτου Λύγούστου ἀνενεγκεῖν, καὶ εἰς τοὺς ἐπάρχους, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπου δικαστάς· ἵνα γνωσθῇ γενόμενος πόλεμος κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τὸν καιρὸν τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου ἐποίησε Συριανὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε καὶ ἄλλους πολλούς (2). Ἐπιφωσκούστης γάρ τῇ πρὸ πάντων εἰδῶν Φευρούσαρπλων, τουτέστι τῆς ίδιας Μεγίρη μηνὸς, ἀγρυπνούστων ἡμῶν ἐν τῷ Κυριακῷ, καὶ τὰς εὐχαῖς σχολαζόντων (σύναξις γάρ ἐμελλε τῇ παρασκυρῇ γίνεσθαι), ἐξαἰφνῆς περὶ τὸ μεσονύχτιον ἐπῆλθεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ λαμπρότατος δοῦλος Συριανὸς μετὰ πολλῶν λεγεώνων στρατιωτῶν, ἔχοντων ὅπλα, καὶ ἔιφη γυμνὰ, καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολεμικὰ σκεύη, καὶ τὰς περικεφαλαίας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν. Καὶ ἀλήθιῶς εὐχούμενων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως γενομένης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν· ὡς δὲ τῇ βίᾳ τοῦ πλήθους ἡγεμόνεισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ οἱ μὲν ἐτέρουν, οἱ δὲ τὴν πόλιν, καὶ κτύπος ἐγήνετο τῶν ὅπλων, καὶ τὰ ἔιφη ἀντέλαμπον τῷ ἐκ τῶν λύχνων φωτὶ. Καὶ λοιπὸν τὸ ἐκ τούτων, παρθένοι ἀνηροῦντο, καὶ πολλοὶ κατεπαυοῦντο, καὶ συνέπιπτον ἀλλήλοις, ἐπερχομένιον τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀνδρες τοξεύμενοι ἐθανατοῦντο· ἐνιοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐπὶ τὸ διαρπάζειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνὰς ἴστων (3) τὰς παρθένους, ὅπότε φόδος ἦν αὐταῖς μείζων τοῦ θανάτου, τὸ κανὸν διλαγεῖν τινας αὐτῶν. Καὶ δὲ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, προτρέπων πάντας εὐχεῖσθαι· δὲ δοῦξ ἐστρατήγεις, ἔχων μερικὸν ἑαυτοῦ (4) καὶ ἐλάριον τὸν νοτάριον, ἐνεργοῦντα τοιαῦτα, οἷα καὶ τὸ τέλος ἐδίξεν. Ὁ μὲν γάρ ἐπίσκοπος, ἀλκημενος, παρ' ὀλίγον διεσπάσθη. Παραλυθεὶς γοῦν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς γενόμενος, οὐκ οἰδαμεν ποιῶ γέγονεν ἀφανῆς παρ' αὐτῶν· διποκτεῖναι γάρ αὐτὸν ἐποιέσθησαν. Οἱ δὲ, ὡς

A multum, nullum occisum fuisse: quod sane haud leve argumentum est hæc præter sententiam humani Augusti Constantii admissa fuisse. Nequam enim ob talia gesta metueret, si jesus illa egisset. Namque ille nos se adeuntes rogantesque nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos, licet Christianos, concidi fustibus: ea re declarans nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse. Quapropter hæc iam iterum contestamur, quibusdam ex nobis ad piissimum Augustum proficisci jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem Deum pro salute piissimi Augusti Constantii, præfectum Ægypti Maximum, et curiosos, ut omnia Augusti pietati et clarissimorum præfectorum potestati referant. Adjuramus item naucleros omnes, ut hæc ubique renuntient, et ad aures piissimi Augusti referant, ad præfectos etiam et ad omnes per singula loca judices, ut bellum adversus Ecclesias gestum compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Augusti Constantii, Syrianum, virgines aliosque multos effecisse martyres. Illuccecente namque quinto Idus Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir, nobis in Cyriaco vigiliis agentibus, et orationi vacantiibus (syntaxis enim die parasseves futura erat), circa mediam noctem drepente in nos et in ecclesiastian irrupit præclarissimus dux Syrianus cum multis legionibus militum, armis, strictis gladiis, tellis galisque instructorum. Nobis autem orantibus, peractaque lectione, januas illi confregere. Foribus que vi multitudinis patefactis, ejus jussu alii sagittas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum strepitus insorare, enses ad lampadum splendorem emicare. Post hæc virgines occise, multi conculcati confertim, irrumpentibus militibus, corruec, viri sagittis confossi cadere: nonnulli ex militibus ad predam versi, virgines nudarent, quibus vel minimus aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortabatur ad orandum. Dux autem agmen agebat comiti sibi Hilario notario, qui illa machinabatur quæ rerum exitus declaravit. Episcopus namque raptatus, tantum non disceptus est. In magnum itaque animi deliquium Iespus, ac fere extinctus, nescimus quorsum se illorum oculis subduxerit: nam eum interficere tentabant. Deinde ubi cæsos permultos conspexerat, militibus Jusserunt ut defunctorum corpora amolirentur occultarentque. Sanctissimæ porro virgines quæ mortuæ relictæ 312 fuerant, in monumentis sepulta sunt, eam gloriam adeptæ, ut ipsis piissimi Constantii temporibus martyres fuerint. Diaconi autem in ipso Cyriaco plagiis concisi, ac conclusi sunt. Neque tamen hic constituit eorum facinus: nam post ea gesta quivis arbitratu suo, quam

(2) Sic Reg. Basil. et Felck. 7. In editis πολλούς deest. Quod sequitur autem, πρὸ πάντων εἰδῶν (Reg. idōn) φευρουσάρπλων, Nannius vertit, quinto Kalendis Februario, sed perperam; nam, teste Felckmanno, in Græcis codicibus, quibus usus Nannius est, eadem quæ supra lectio habetur, ut similiter pau-

lo infra. Ibid. Reg. et Basil. μεγίρη editi vero, μεχρι. Syriani irruptio narratur item pag. 246 et pag. 264.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi, ξεσων.

(4) Sic Reg. Editi, αὐτοῦ.

posset januam constringebat, ut aperiret, ac quæ intus erant perscrutaretur atque diriperet: imo ad ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus licet ingredi. Hæc novit ipse dux civitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod arma, tela, ensesque eorum qui irruperant, in Cyriaco relicta sint: etiamnum enim in ecclesia suspensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam æpe exercitus Dynamum atque ducem misit qui ea auferrent: quod nondum concessimus, donec res omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit, ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes ad martyrium subeundum: sin hoc Augusti placitum non sit, rogamus Ægypti praefectum Maximum, magistratusque omnes, ut eum deprecentur, ne talia in posterum illi aggrediantur. Rogamus item ut hæc nostra supplicatio offeratur illi: ut ne scilicet alium episcopum hoc intrudere conentur: ad neceim enim usque obstitimus ob desiderium reverendissimi Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum successionem Patrum nostrorum: quem ipse piissimus Constantius cum litteris et juramentis hoc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum, nihilque contra juramenta admissurum, sed jussurum nobiscum ut maneat episcopus noster Athanasius. Consulibus post conculatum clarissimorum Arhaethionis et Colliani designandis, Mechir 17, quæ est pridie Idus Februario.

δν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσέβεστας Αἴγυοսτος Κωνσταντίος γάρ, διτ., ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν καλεύσει τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν τελανὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ Κολλιανοῦ (8) τῶν λαμπροτάτην πρᾶπεν εἰδῶν Φευερουαρίων (9).

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique C
monachos desinit ad ea quæ Alexandriæ gesta sunt
in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim fi-
scorum exceptoris. Sequens autem epistola, quæ res
in synodis Arimini et Seleucia in Cappadocia gestas
enarrat, prædictum Georgium ait Seleucia fuisse
damnatum. Itaque epistola ad monachos relius
prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda
babetur.)

(5) Sic Reg. et edit. Comm. Editi Paris. male, ἐστι.
Mox edit. Par. οὐ βουλόμενος, perperam. Reg. et edit.
Comm. recte, δὲ βουλόμενος. Mox Reg., τὴν τῶντα.
Editi ἀντιβούλομενοι.

(6) Reg. et Basiliens. μηδέ. Mos edit. Paris. δι-
μον, et ita legit Nanni qui vertit, *carnificem*. Edit.
Basil. et Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris
praefectus: quae vox memoratur item supra n. 61.

(7) Sic Reg., γάρ deest in editis.

(8) *Apud Ammianum Marcell. l. xv, c. 8, p. 95,*
legitur *Lolliarus*.

εἰδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέτατον τοῖς στρατιώταις ἀφανῆ τὰ σώματα καταστήσαι τῶν τετελετηκότων. Αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκραὶ ἀγιώταται παρέθνει ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύχημα, διτὶ ἐν τοῖς καιροῦς τοῦ εὐσεβεστάτου Κανσταντίου γεγναστού μάρτυρες. Διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατεκόπιστο πληγαῖς, καὶ συνεκλεψοντο. Οὐκ ἄχρι δὲ τούτων ἥστη (5) τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γάρ μετὰ τὸ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἡδύνατο θύραν κατεάσσων ἡνοίγε, καὶ τήρευντα, καὶ ἀρπάζε τὰ ἔνδον· καὶ εἰς τοιούτους τόπους εἰσήρχοντο, εἰς οὓς οὐδὲ πάσι τοῖς Χριστιανοῖς ἔξεστιν εἰσελθεῖν. Οἵδε ταῦτα καὶ δι στρατηγὸς τῆς πολεως Γοργόνιος ἔκει γάρ ἦν. Οὐ μικρὸς γάρ ἐλεγχος τῆς τοιαύτης πολεμικῆς ἐφόδου τὸ ἐν τῷ Κυριακῷ καταλιπεῖν τὰ παρὰ τῶν εἰσελθόντων δῆλα καὶ βέλη, καὶ ἕιρη· μέχρι γάρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵνα μὴ (οὐ) ἀρνήσασθαι δυνηθῶσι. Καὶ γάρ πολλάκις ἀπέστειλ τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον καὶ τὸν στρατηγὸν, θέλων αὐτὰ ἄραι· καὶ τέως οὐ συνεχιωρήταμεν, ἔως πᾶσι γνωσθῇ. Εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἔστι διώκεσθαι ἡμᾶς, ἔτοιμοι πάντες παρτυρῆσαι· εἰ δὲ μὴ ἔστι τοῦ Αὐγούστου πρόσταγμα, ἀξιούμεν τὸν Ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιώσαι αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρῆσαι. Ἀξιούμεν δὲ καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνενεχθῆναι· ἵνα μὴ ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὅδε· μέχρι γάρ (7) θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦντες τὸν αἰδεσιμώτατον Ἀθανάσιον, δικαίης δὲ θεός ἡμῶν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν· μετὰ γραμμάτων καὶ δρκῶν ἀπέστειλε. Πιστεύομεν μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς δρυκούς· Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπαγόντων ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις, Μεχίρι ιζ., ἡτις ἔστι

(9) Reg. Ιδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, *pridie Kalendarum Februarii*. Vide paulo ante. Quæ sequuntur autem sunt amanuensium scholion, quod in Reg. ductu calami separatur a precedentibus.

(10) Ἀπὸ υκοδεστῶν. Vide supra num. 75. Ibid.
Reg. by Αριστοφ.

(11) Regius codex, Σελευκία. Post καθηρῆσθαι.
Reg. Basil. habent, φησιν. Quicquid sequuntur autem
post φησιν, in solo Reg. habentur.

ADMONITIO

In duo sequentia Alexandri archiepiscopi Alexandrini opuscula.

313-317 1. Placuit ad calcem hujusce Arianorum Historiæ opuscula duo attexere, quæ Arianismi sponte initium. Primo edimus *Kabalgeor seu Depositionem Arii et sociorum*: ita scilicet nuncupatam in codice *Regio*, unde ea desumpta est, licet proprie nihil illa sit aliud, nisi oratio, qua Alexander archiepiscopus accitos *Alexandrinos Maresticosque presbyteros atque diaconos coram hortatur ut Encyclicam suam epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione*. Hoc opusculum antea ineditum vir cl. Cotelerius suis ad PP. primi saeculi notis inseruit, pag. 317, ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, et alioqui laudata Cotelerii editio, absuntis incendio exemplaribus prope omnibus, rarissima evaserit, huc visum est adjicere: cum praesertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis afferat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita praecedenti Depositioni cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem, lib. 1, c. 6, sed multis mendis respersa: desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelastium, lib. 11, c. 3, cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita: subscriptionesque adeo multæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut insipienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ heresis, inque Arii et sectatorum damnationem: monetque episcopos ne Eusebius Nicomediensi, Arii patrone, morem gerant, siquidem in heresiarchæ gratiam litteras ille scripserit.

Opuscula Alexandri supra recensita jam edidimus in tomo XVIII
nostræ Collectionis, quem videsis. EDIT.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.

Epistola nuncupatoria editioni Venetæ præfixa.	v
Monitum ad lectorem.	vi
Præfatio altera editionis Venetæ.	vii
Præfatio alia ejusdem editionis.	x
Epistola nuncupatoria editioni Benedictinorum præfixa.	xiv
Præfatio editionis Benedictinæ in universa S. Athanasii opera.	xv
I. — De manuscriptis et de veteribus Athanasi operum editis.	xvi
II. — De stylo Athanasi.	xxiii
III. — De amissis Athanasi operibus.	xxv
IV. — De doctrina Athanasi.	xxviii
V. — De hereticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.	xxx
VI. — De disciplina Ecclesiæ Athanasiæ ex ejus scriptis synopsis.	xxxvi
VII. — Varia explicantur.	xxxix
Excerptum ex præfatione Petri Nannii Alcmariani.	xlvi
Præfatio ad lectorem in editione Commeliniana.	xlvi
Præfationes veteres.	lv
Monitum in tabellam geographicam.	li

Tabella geographica.

VITA S. ATHANASII.	lvi
ANNO 296. — Athanasii ortus, patria, parentes.	lxix
ANNO 301. — Exortus Meletiani schismatis.	lxix
ANNO 305. — Maximiani furor in Christianos	lx
Ab ANNO 303 ad 311. — I. Ariani mores et gesta.	—
2. Athanasii institutio.	lx
ANNO 311. — I. Petri martyrium. — 2. Achillas Alex. episcopus.	lx
ANNO 312. — Achillæ succedit Alexander.	lx
ANNO 313. — De pueris ab Athanasio baptizatis.	lx
ANNO circiter 315. — Antonium adlit Athanasius.	lx
ANTE ANNUM 319. — I. Scribit contra gentes. — 2. Ariane hereseos exordium.	lx
3. Arius Alexandro infestus. Arii impietas. — 4. Arius doctrinam spargit suam.	lxii
ANNO circiter 320. — Alexander tentat Arium a coepio revocare.	lxii
ANNO 321. — I. Alexander synodum cogit. — 2. Multi ad Arium descendent.	lxii
3. Alexandri litteræ de Arianismo. — 4. Alli Arii adjuncti.	lxii
ANNO circiter 322. — I. Colluthi defectio. — 2 Arius demigrat in Palestinam.	lxiiii
3. Gestæ Alexandri contra Arium. — 4. Arius Nic.	lxiiii

medium petit. Initium odit Arianorum in Athanasiū.	LXIV	subrogatur.	XCI
Anno circiter 323. — 1. Arius et asseclæ mittunt ad Alexandrum litteras. <i>Thalia Aria.</i>	LXIV	ANNO 337. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini. — 2. Constantius cognatos trucidat. — 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt.	XCI
2. Arius sibi Constantiam conciliat. — 3. Epistolæ Alexandri. — 4. Arianorum principes	LXV	ANNO 338. — Athanasii reditus.	XCI
ANNO 324. — 1. Constantinus de dissidio Orientalium certior factus. — 2. Alexandrina synodus. — 3. Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt. — 4. Litteræ Arii ad Constantinum, et Constantini ad Arium.	LXVI	ANNO 339. — 1. Eusebiani nova moluntur in Athanasiū.	XCI
ANNO 325. — 1, 2, 3 Synodus Nicæna convocatur. — 4. Qui episcopi Arianī faverent. — 5. Libelli Constantino oblati. — 6. Imperator synodo interest. — 7. Arius suos propugnat errores Athanasius contra Arium disputat.	LXVI	2 Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit. — 3, 4. Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episopum.	XCI
8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — 9. Quid pro teō p̄p̄cō voce statuenda actum.	LXVII	ANNO 340. — 1, 2. Synodus Alexandrina.	XCI
10. Hosius Nicænum Symbolum adorat. — 11. Eusebiorum protervia. — 12. Demum simulate subscribunt. — 13. Arius damnatus et in exilium pulsus. — 14. Thalia damnata. — 15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — 16. Meletiani qua conditione recepti.	LXVIII	3. Legati Athanasii cum Eusebianis congrediuntur. — 4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. — 5. Constantinus junior obit.	XCI
17. De Pasche decretum. — 18. Canones Nicæni.	LXIX	ANNO 341. — 1. Synodus Antiochenæ. Eusebius Emenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus. — 2. Gregorio munus desertur. — 3. Antonius Paulum adit.	XCV
— 19. Epistolæ Constantini et Nicæna synodi. — 20. Celebritas Nicæna magna. — 21. Constantini pietas. — 22. Arianī et Meletiani non quiescent.	LXX	4. Fidei formulæ Antiochiae editæ. — 5, 6. Gregorii invasio truculenta. — 7, 8. Athanasius se fuga proripit.	XCV
23, 24. Eusebius et Theognius exsultant.	LXXI	9. Athanasius scribit encyclicalē epistolam. Romam transmittit. — 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo.	XCV
ANNO 326. — 1. Alexandri Alexandrinī obitū. — 2. Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum. — 3. Athanasius deligitur.	LXXI	11. Oratores ad Julianum mittit Gregorius. — 12. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. — 13. Alii episcopi ab Eusebiano pulsi.	XCV
ANNO circiter 327. — Initia episcopatus. Athanasii in Thebaide iter.	LXXII	ANNO 342. — 1. Eusebianorum ad Julianum litteræ.	XCV
ANNO circiter 328. — Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius	LXXIII	2. Immania Gregorii in Ægypto facinora. — 3. Mors Balacii.	XCV
ANNO circiter 329. — Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebiorum dolo pellitur.	LXXIII	4. Synodus Romana. — 5. Epistola Julii synodica ad Eusebianos. — 6. Mors Eusebii. — 7. Seditio Constantinopolitanæ.	C
ANNO circiter 330. — 1, 2. Seditio Antiochiae. — 3. Gestæ Eusebianorum in Asc epam Gazeensem et Eutropium.	LXXIV	ANNO 343. — Photinus.	C
4. Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. — 5, 6, 7. Frumentius ab Athanasio constitutus episcopus Abyssinorum.	LXXV	ANNO 344. — Ariani episcopi novam edunt fidei formulam.	C
ANNO circiter 331. — 1. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.	LXXVI	ANNO 345. — Synodus Mediolanensis.	C
2. Eusebii calumnia in Athanasiū. Arius et Euzoius libellum fidei offerunt Constantino.	LXXVII	ANNO 346, 347. — 1. Synodus Sardicensis.	C
ANNO circiter 332. — 1. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.	LXXVII	2. Orientales reformati judicium Occidentalium. — 3. Fuga Orientalium.	C
2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit. — 3. Ischyrae historia.	LXXVIII	4. Exsules depulsi criminibus restituuntur. — 5. Ariani episcopi damnantur. — 6. Epistolæ synodicae. — 7. Nitit de fide Sardicæ actum. — 8. Synodus oratores ad Constantium mittit.	C
4. Arsenii historia.	LXXIX	9. Orientalium facinora. — 10. Synodus Philippopolitana. — 11. Decem laici capite truncati, alli vexati.	C
ANNO 333. — 1. Synodus Cæsareæ indicatur. Arsenii fabula deprehenditur.	LXXIX	12. — Alexandrinis et Ægyptis illata mala. — 13. Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.	C
2. Calumnia detecta. — 3. Arsenius delicti veniam petit.	LXXX	ANNO 348. — 1. Stephani Antiocheni factum in legatos. — 2. Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.	C
ANNO circiter 334. — Antonius Alexandriam venit.	LXXX	3. Constantius revocat exsules.	C
2. Antonius curat dæmoniacam. — 3. Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.	LXXXI	ANNO 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obruneatur. — 2. Athanasius Constantem convenit. — 3. Constantius Athanasiū hortatus ad redditum.	C
ANNO 335. — 1. Synodus Tyri. — 2. Eusebium arguit Potamon.	LXXXI	4. Athanasii reditus. — 5, 6. Constantium convenit Athanasius. — 7. Epistola Constantii in gratiam Athanasii.	C
3, 4. Quæ crimina Athanasio offeruntur. — 5, 6, 7. Calumnia deteguntur.	LXXXII	8. Excipitur Athanasius a synodo Hierosolymitana. — 9, 10, 11. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.	C
8, 9, 10. Historia mulierculæ suspecta. — 11. Legatio Mareotica.	LXXXIII	12. Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio. — 13, 14. Ursacii et Valentii pœnitentia.	C
12. Conquestio Athanasii et Ægyptiorum. — 13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebiorum. — 14. Ægyptii appellant imperatorem. — 15, 16. Fuga Athanasii.	LXXXIV	15. Damnatur Photinus.	C
17, 18, 19. Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote.	LXXXV	ANNO 350. — 1. Athanasii reducis gesta in Arianos. — 2. Constans occiditur.	C
20. Athanasius damnatur. — 21. Ischyras episcopus constituitur. — 22, 23. Episcopi Tyri a Constantino evocauunt Jerosolymam. Synodus Hierosolymitana.	LXXXVI	3. Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium. — 4. Ariani crimina redintegrandi in Athanasiū. — 5. Constantii litteræ ad Athanasiū. — 6. Veturio abdicatur.	C
24, 25. Arius admittitur ad communionem. — 26. Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt.	LXXXVII	ANNO 351. — 1. Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exilium. — 2. Mursina clade accise res Magnentii.	C
27, 28. Athanasius Constantium adit. Constantinus evocat Hierosolymitanos presules. Nova calumnia Eusebiorum. Athanasius in Gallias relegatur.	LXXXVII	ANNO 352. — 1. Librum scribit Athanasius de Nicæni decretis, et de sententia Dionysii. — 2. Julii mors et Liberii exordium pontificatus.	C
29, 30. Constantius vetat alium eligi in locum Athanasiū. Marcellus damnatur.	LXXXIX	3. Livor Arianorum presulum in Athanasiū. — 4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.	C
ANNO 353. — 1. Athanasius Treviros concedit. — 2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.	LXXXIX	ANNO 353. — 1. Magnentii mors. — 2, 3. Fraus Arianorum insignis.	C
3, 4. Mors Arii. — 5, 6. Antonius pro Athanasio scribit ad Constantium.	XC	4. Calumnia Arianorum in Athanasiū. — 5. Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.	C
7 Eusebius et Theognius fidei formulam edunt. — Alexandri Constantinopolitanæ mors. Paulus in ejus locum	—	6. Paulini Treviriensis constantia et extilium.	C
		ANNO 354. — 1, 2. Liberii gesta Athanasii causa.	C
		3. Synodus Mediolanensis indicatur. — 4. Galli mors. — 5. Missus qui Athanasiū deturbaret, pellitur a plebe.	C
		ANNO 355. — 1. Synodus Mediolanensis.	C
		2. Edictum Constantii offertur subscribendum.	C

3. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exsilium ablegati. cxxix
 4, 5, 6. Liberii litteræ ad confessores. — 7. Maximus sede pellitur. — 8. Martyrium Rufiniani. — 9, 10. Vexatio Catholicis per orbem illata. cxxxi
 11, 12. Sylvani defectio. — 13. Dracontius in episcopum allactus fugit. Revocatur ab Athanasio. — 14, 15. Constantius Liberium a proposito dimovere tentat. cxxxii
 16. Liberius ad imperatorem trahitur. — 17, 18. Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii. cxxxiii
 19. Felix in Liberii locum adlegitur. — 20. Constantius hortatu Arianorum Hostium tentat. Hosii epistola ad Constantium. cxxxv
 21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. cxxvi
 ANNO 336. — 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. cxxvi
 2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetratae. Athanasius se subducit. — 3. Contestatio Alexandrina. cxxvii
 4. Georgius Antiochiae deligitur. — 5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit. — 6. Alia Christianorum calamitas. cxxviii
 7, 8, 9. Ultio divina in petulantibus ethnicos. — 10. Quo se proruit Athanasius. cxxix
 11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. — 12. Martyrium Eutychii. — 13. Eleemosynam erogare Ariani velant. cxxx
 14. Presbyteri et diaconi fugati. — 15. Martyrium Secondi. Ariani formu' am fidei edunt. Epistola Athanasii. — 16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio. cxxxi
 17, 18. Consolatoria Athanasi epistola. — 19. Ecclesiæ jussu Constantii Ariani traduntur. Episcopi vexati et pu'si. cxxxii
 20. Monasteria eversa. — 21. Qui fuerint episcopi ab Ariani constituti. cxxxiii
 22. Pia populi Christiani studia. — 23. Oxyrinchi laus — 24. Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem. cxxxiv
 25, 26, 27. Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restitutus. cxxxv
 ANNO 337. — 1. Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti. — 2. Liberii redditum Romanæ senatoriæ impetrant. — 3. Blasphema fidei formula Sirmii edita. cxxxvi
 4. Hosii lapsus. — 5. Liberii lapsus. cxxxvii
 ANNO 338. — 1. Athanasius Apologia de fuga sua. — 2. Epistola item et Historia ad monachos. — 3. Epistola ad Serapionem de morte Arti. cxxxviii
 4. Libri contra Arianos. — 5. Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto. — 6, 7. Liberius Romam redit. cxxxix
 8. Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit. — 9, 10. Athanasius iter ad monasteria Thebaids. cxxxx
 11. Ariani in variis divisi sectas. cxl
 ANNO 339. — 1, 2. Synodus Sirmiensis. cxl
 3. Synodus Arimineus. — 4. Synodus Seleuciana. Accaciani damnantur. cxli
 5. Athanasius epistolam scribit de synodis. cxlii
 ANNO 340. — 1. Synodus Constantinopolitanæ. — 2. Lucifer pro Athanasi defensione libros edit. Epistolæ Athanasi ad Luciferum. cxlii
 ANNO 341. — 1. Meletius in episcopum Antiochenum allactus ab Ariani. — 2. Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus. cxliii
 ANNO 342. — 1. Julianus inaugurator imperator. Artemii ducus martyrium. — 2, 3. Georgii et multorum Christianorum cædes. cxliii
 4. Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre stimulat. — 5. Georgii bibliothecam transmitti sibi curat. — 6, 7. Athanasius Alexandriam regreditur. cxliv
 8. Alexandrina synodus. — 9. Acta synodi de lapsis. — 10. De hypostasis. — 11. De Apollinaris sententia. cxlv
 12. De rebus Antiochenis. — 13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — 14. Athanasius partem reliquiarum S. Joannis Baptista recipit. cxlv
 15. Ethnici Julianum concitant in Athanasium. Epistolæ Juliani contra Athanasium. — 16. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. cxlvii
 ANNO 343. — 1, 2. Quid Athanasio contigit qua die caesus Julianus est. — 3. Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inaugurus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum. cxlviii
 4, 5, 6, 7. Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam.

PATROL. GR. XXV.

Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani. clix
 8, 9. Lucius alloquitur imperatorem. — 10. Athanasius querit gratiam inire Meletii Antiocheni. cl
 ANNO 344. — Mors Joviani. In cuius locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. cl
 ANNO 345. — 1. Mors Theodori abbatis. — 2. Athanasius scribit Vitam Antonii. cl
 3. Athanasius scribit librum de Trinitate; alium item de Trinitate et Spirito sancto. clii
 ANNO 346. — 1. Mors Liberii, in cuius locum subrogatur Damasus. — 2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. clii
 ANNO 347. — 1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pelantur episcopi. Plebs Alexandrina petiti Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit. clii
 2, 3. Valens Athanasium revocat. clii
 ANNO 348. — Synodus Romana prior sub Damaso. clii
 ANNO 349. — Synodus Alexandrina. clii
 ANNO 350. — Synodus Romana altera. clii
 ANNO 351. — 1, 2, 3. Athanasius praefectum Libyæ Catholicorum communione interdicit. cliiii
 4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — 5. Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum, et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia. — 6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasius. — 7. Apollinaris errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. cliv
 8. Athanasii epistola ad Adelphium. — 9. Ad Maximum. clv
 ANNO 352. — 1. Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula. — 2. Melania iter Alexandriam. elv
 ANNO 353. — Mors Athanasii. clv
 ANIMADVERSIONES NOVÆ IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII.
 Proemium. clvi
 Animadversio I. — Num Athanasius a martyribus institutus sit. clvii
 Animadversio II. — De titulo in *Vitam Antonii*, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit. clvii
 Animadversio III. — Libri *Contra gentes* et *De incarnatione* quo tempore scripti. clxi
 Animadversio IV. — Quæ sit *vitæ scripta* ab Athanasio memorata. clxii
 Animadversio V. — De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus. clxii
 Animadversio VI. — Quid sit *apologia*, sive tomus illius quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit. clxv
 Animadversio VII. — Quo tempore Athanasius in Thebaidem prefectus Pachomium viserit. clxvi
 Animadversio VIII. — Quo tempore Antonius Alexandriam venerit. clxvi
 Animadversio IX. — An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insimulaverit. clxviii
 Animadversio X. — De significatu vocis *apologia*. clxviii
 Animadversio XI. — Ad quem missa Flavii Hemerii epistola. clxviii
 Animadversio XII. — An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicæniis decretis* recte subjungatur. clxix
 Animadversio XIII. — Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339, an 340. clxxi
 Animadversio XIV. — Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342. clxxii
 Animadversio XV. — An *sunt τὰ τοῦ θεοῦ γραπτά*, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod *Synopsis Scripturarum sacrarum*; et an synopsis illa sit vere Athanasii. clxxvi
 Animadversio XVI. — An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicæ fuerint. clxxviii
 Animadversio XVII. — Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur. clxxviii
 Animadversio XVIII. — De significatu vocis *apologia*. clxxix
 Animadversio XIX. — Num in *Historia Arianorum ad monachos*, τοῦ ἀριστοῦ, artus sive membra, vel partes expriment. clxxix
 Animadversio XX. — An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne. clxxx
 Animadversio XXI. — An epistola catholica Athanasi sit, necne. clxxxii
 Animadversio XXII. — De allis dubiis Athanasi operibus, et de quibusdam fragmentis. clxxxii
 Romanorum et Alexandrinorum sacerdotum et antistitutum nomina. clxxxiv

VITÆ ATHANASII. SCRIPTORES VARI.

Vita et conversatio S. Athanasii auctore incerto.	CLXXXV
Vita S. Athanasii ex Photio.	CXXI
Vita S. Athanasii ex Metaphraste.	CXXIII
Vita S. Athanasii ex Arabico versa, interprete D. Renaudotio.	CCXLVI
DISSERTATIO J. FONTANINI de anno emortualis S. Athanasii.	CCLII
DE CULTU S. ATHANASII. Anus et dies mortis atque cultus : Vitæ scriptores posteriores.	CCLIX
De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.	CCLXIII
Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus.	CCLXY
Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemnis ad ecclesiam Sancte Crucis.	CCLXVIII
Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.	CCLXX
De cultu sacri capituli in Hispania et Gallia.	CCLXXII
ELOGIA VETERUM.	CCLXXXIII
S. ATHANASII OPERA.	
Monitum in duos Contra gentes et De Incarnatione liberos.	1
ORATIO CONTRA GENTES.	3
ORATIO DE INCARNATIONE VERBI.	
Admonitio in sequentem fideli Expositionem.	197
EXPOSITIO FIDEI.	200

Monitum in sequentem Tractatum.

TRACTATUS in illud, & Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, &c etc.	207
Monitum in sequentem Encyclicam.	219
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS:	222
Admonitio in Apologiam contra Arianos.	239
APOLOGIA CONTRA ARIANOS.	247
Admonitio in Epistolam sequentem.	411
EPISTOLA DE DECRETIS SYNODI NICÆNAE.	415
Monitum in Epistolam sequentem.	477
EPISTOLA DE SENTENTIA DIONYSII.	479
Monitum in Epistolam ad Dracontium.	521
EPISTOLA AD DRACONTIUM.	523
Admonitio in Epistolam sequentem.	535
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS EGYPTI ET LIBYÆ.	538
Monitum in sequentem Apologiam.	535
APOLOGIA AD IMPERATOREM CONSTANTINUM.	595
Admonitio in opus sequens.	615
APOLOGIA DE FUGA SUA.	615
Admonitio in duas sequentes epistolæ.	679
EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ARI.	685
EPISTOLA AD MONACHOS DE HISTORIA ARIANORUM.	691
HISTORIA ARIANORUM.	693
Admonitio in duo opuscula sequentia.	797
OPUSCULA DUO ALEXANDRI archiep. Alexandrinæ de Ariensis, quæ hic tantum memorantur, utpote tomus XII jam edita.	797

FINIS TOMI VICESIMI QUINTI.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

A FINE IS INCURRED IF THIS BOOK IS
NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON
OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW.

3928559

APR 25 1992

MAY 23 H

BOOK DUE

MAY 19 1992

